

D. DIONYSII CARTHVSIANI ENARRATIONES PIAE AC ERVDITAE, IN QVINQVE MOSAICAE LEGIS LIBROS, HOC EST,

Genesim,
Exodum,
Leuiticum,
Numeros,
Deuteronomium:

iam denuò studiosius recognitæ, multisq; à mendis vindicatæ.

IOSVE I.

NON recedat volumen legis huius ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, vt facias & custodias omnia quæ scripta sunt in eo.

Coloniæ ex officina Ioannis Quentel, Anno M. D. XLVIII. mense Augusto.

Cum Gratia & Priuilegio Imperiali.

Ad picturæ istius spectatorem, Epigramma Bartholomæi Laurentis Nouimageñ, commendatorium Agrippinensis Carthusiæ & D. Dionysij à Rickel Carthusiani.

Ne tibi sit mirum, spectator imaginis huius,
Hic depictorum quid sibi singla velint:
Neu ridere queas non intellecta, parumper
Expecta: breuis hic rem tibi sermo dabit.
Qui geniclatur humi, DOctor Dionysius ille est,
Carthusum amplexus nomine req; statum:
Doctor, ab Ecstasibus, quas pertulit ipse frequẽtes,
Haud præter meritum dictus & Ecstaticus.
Hunc prope quæ cernis congesta volumina multa,
Multa & magna eius sunt monimenta viri,
Immensis Crœsi tanto præstantia gazis,
Excedit quanto flaua moneta cuprum.
Nam virgo, cuius sinui tener insidet infans,
Qui librum oblatum captat vtraque manu,
Notior atque magis clara est, spectator acute,
Quàm tibi vel cuiquam dicier vt sit opus.

Sed quæ virgo suis geniclantem amplectitur vlnis,
A dextris & cui mystica turris adest,
Quæq; volumen, vti medians, obtendit IESV,
Est Carthusiacæ magna patrona domus,
Agrippinatûm celebri notissimæ in vrbe:
Cui domui, modò quòd Riclus in ora hominum
Prodijt, acceptum soli referatur oportet.
Hæc nisi enim egisset, fortè lateret adhuc.
Fortè lateret adhuc? immo hæc certissima res est,
Nunquam emersurum téve tuósve libros
Ricle fuisse, Agrippinâs Carthusia ni illud
Principio obnixè sustinuisset onus.
Hoc igitur voluit præsentis imaginis author,
Vt scires quorum sedulitate virûm
Prodisset clarus DOctor Dionysius, vtq;
Ingratus ne tu spector amice fores.

PRAESTANTISSIMIS,

MAGNIFICIS, AC INTEGERRIMIS DOMINIS, Consulibus, Quæstoribus, Magistratibusq; alijs, vniuersoq; Senatui florentissimæ & amplissimæ ciuitatis Agrippinæ Coloniæ, F. Petrus Blomeuenna Leidensis, Carthusianorum in eadem vrbe Prior, ac circa Rhenum Visitator, felicitatem.

QVANTA sit scripturæ huius, videlicet quam canonicam vocamus, authoritas, quanta item maiestas, P. C. neminem vnquam puto addubitasse, nisi qui aut prorsus inscius, aut omnino impius, spiritui sancto, quo (vt Petrus ait) loquuti sunt sancti Dei homines, resistere maluerit q̃ credere. Neq; enim voluntate (quod ait) humana allata est aliquādo ꝓphetia, nec opera Dei admiranda, alio nobis doctore reuelata sunt, q̃ eo, quo & authore sunt facta. Qui cum mentiri nesciat, vtpote veritas, tantum abest etiam vt falsitatis quippiam lateat in scriptura. Hoc saluator quoq; noster confirmat, non parum scripturæ tribuens, quando ꝙ solui hæc nequeat, dixerit. Proinde quicquid alioqui in controuersiam posset venire, citata scriptura pro illius testimonio & sententia, mox roboratur. Eam ob rem non solum ecclesiæ doctores, verum apostoli etiam, atq; adeò Christus ipse, scripturæ non semel vsi sunt testimonijs, quibus vel ea quæ adstruenda erant, roborarent: aut quæ confutanda, conuellerent. Porrò quid scripturæ debeat nomine censeri, si quis interroget, nihil ex nostro, sed ecclesiæ iudicio arbitror proferendum: nempe cum veteris tum noui testamenti libros, eos videlicet, quos Concilium recenset Carthaginense tertium, capitulo quadragesimoseptimo, cui præter alios tum doctissimos, tum sanctissimos viros, diuum constat interfuisse Augustinum: & qui communi sunt ecclesiæ cōsensu recepti, videlicet Genesis, Exodus, Leuiticus, Numerorum, Deuteronomium, Iesu Naue, Iudicum, Ruth, Regum libri quatuor, Paralipomenon libri duo, Iob, Psalterium Dauidicum, Salomonis Prouerbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, libri duodecim Prophetarum, Isaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Tobias, Iudith, Hester, Esdræ libri duo, Machabæorum libri duo. Noui autem Testamenti libri vigintiseptem: Euangeliorum libri quatuor, Actuum apostolorum liber vnus, Pauli apostoli epistolæ quatuordecim. Eiusdem ad Hebræos vna, Petri apostoli duæ, Ioannis apostoli tres, Iudæ apostoli vna, & Iacobi vna, Apocalypsis Ioannis apostoli. Concordat his per omnia Concilium Tridentinum, quod nostra hac ætate celebratur, præterq̃ quòd librum Baruch Hieremiæ nominatim annectit & approbat, atq; deinde post enumeratos hosce, qui de canone dicuntur ecclesiæ catholicæ, libros, ista subiungit: Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in ecclesia catholica legi consueuerunt, & in veteri vulgata Latina editione habētur, pro sacris & canonicis non susceperit, anathema sit. Hos vero libros cum tanta or

net maiestas,tantaq; fulciat authoritas, vt nemini vnquam ijs non modò refragari,sed nec de eorum veritate dubitare hactenus licuerit, in ijs tamen omnibus,quemadmodum de Paulinis epistolis Petrus testatur, cum sint quędam obscura ac difficilia intellectu,quæ indocti instabilesq;,præsertim hodie,deprauent:quanta putamus laude dignos eos,qui suis vigilijs,sua opera atq; labore,quæ obscura,lucida: q̄ abstrusa sunt,nobis manifesta reddidere? Quantæ sunt item illis gratiæ agendæ, qui iuxta saluatoris testimonium, nobis laborauerunt,nobisq; seminauerunt,vt nos eorum messem introituri, atq; segetem vberem capturi,alienis sudoribus epularemur? Fuere enim qui in bibliorum vnum alterumve librum scripserint commentarios: fuere qui complures sint interpretati scripturæ libros. At vero qui in vtrumuis testamentū scripserint,atq; scripturam sacram omnem nobis elucidauerint,perpauci habentur. Inter hos tamen egregie hoc ipsum fecisse constat Dionysium, nostri ordinis Carthusiani virum eruditissimum, nec sanctitate minori conspicuum: qui præter alios pene innumeros quos edidit, libros, nullum ex canonicis sacræ scripturæ libris prætermisit, quem suis non illustrarit lucubrationibus, plerunq; quadruplici sensu, quod nemo ante ipsum præstitit, nempe literali, allegorico,tropologico,& anagogico. Huic præterea id laudis accedit, tametsi nulli non cæterorum sit quoq; sua præminentia singularis, q explanatio eius cum sit lucidissima,nec parum solida,adeo tamen est nihilominus fœcunda,vt nihil ad rem faciens,ab alijs dictum,prætermiserit. Vnde accidit vt adagij pene loco receptum sit,nempe: Qui Dionysium legit,nihil non legit. Itaq; nos omnem nauamus operam,nec corporis viribus, nec sumptuum impensis parcentes,quo nouos semper esurienti lectori cibos,eosq; cum primis suaues, ingeramus:idq; vel propterea tanto sedulius,quanto homines impij,ijdemq; ab ecclesia apostatæ & in fide reprobi,quotidie sacram scripturam perperàm interpretari, eiusq; sensum genuinum, quem spiritussanctus loquitur, nobis abscondere,corrumpere,atq; mutare nituntur. Nostrum enim arbitror esse, contra hos virum producere Dei spiritu plenum, qui velut alter Dauid, non vnius Philistæi tantum, sed omnium etiam Allophylorum, de scriptura nobis exprobrantium,audeat valeatq; confutare,expugnare, ac confringere audaciam. Illi nanq; in ingeniorum suorum viribus astuq; fallendi confidunt,vtpote superbi ac versipelles: qui cum vel nolunt vel nequeunt (iuxta Paulum) intellectum suum captiuare in obsequium Christi, non possunt etiam spiritui veritatis quem ecclesia habet, se subdere, dum Christus nobis interim q eius veritati ac testimonijs nitimur, vtpote paruulis,humilibus atq; bonis consentientibus,dignatur ea quæ superbis hæreticis abscondit, reuelare. Nos enim eos duntaxat sequimur sacrarum scripturarum elucidatores,quorum vita casta & sancta,quorum eruditio ecclesiæ consentanea, atq; ei spiritui veritatis, qui ecclesiam regit ac docet in omnibus,est subiecta. Cuiusmodi hic vir erat Dionysius,dum viueret,Deo plenus: q̄d in eo testantur vitę sanctitas,cōtemplationum excessus,ac miraculorum gloria. Porrò illi cum sint vnitatis diuisores,contemptores ecclesiæ,rebelles potestati,in Deum quoq; ac in homines fidefragi, vtpote legum desertores, atq; suorum transgressores votorum, & ne

[Margin notes: 2.Cor.10 (beside "pote superbi ac versipelles"); Ioan.14. 15.16. Roma.8. (beside "eos duntaxat sequimur ... qui ecclesiam regit"); Iudas apostol[us] (beside "plationum excessus ... sores, contemptores")]

ne minimum qdem de spũ habeant, audent tamen pro sua temeritate scriptuꝛram sanctã tractare, atq; hæreses & impia dogmata, quæ olim ab ecclesia maꝛgna sunt authoritate damnata, reuocare. Ab ijs felix tu Agrippina Colonia te hactenus seruasti, seruabisq; perpetuo (q̊d speramus) incorruptam, vtpote tot sanctissimis, tot doctissimis, tot deniq; clarissimis, sapiẽtissimis & integerrimis viris referta. Nec est reuera vulgare hoc, quod laudi tuę ꝓpterea accedit, præꝛconium, ꝙ ferme sola inter reliquas ciuitates in fide constantissima, etiam eas quæ nutare videbantur, tua soliditate seruaris. Facis plane quod tuum est. Siꝛqdem tuo more, vt olim semper, ita & hodie fidei intemeratæ palmam teꝛnes. Eam ob rem regio circumiacens omnis, in te vnam ciuitatem hactenus spectat, parata tuum iudicium seq, parata quocunq; tu applicueris, sese confer re. Quid hac laude speciosius? quid præclarius hoc honore? quid deniq; hac gloria venustius? Ad vnius ciuitatis iudicium, ad vnius Agrippinæ sententi am, Principes, ciuitates, regionesq; amplissimas pendere? Nec tamen id imꝛmerito: quippe cum in te sint Consules sapientissimi, integerrimus Magistraꝛtus, Senatus prudentissimus, Academia celeberrima, frequentia cleri, qui hoꝛnestate atq; modestia, q̃ alibi, viuit maiori: ciues deniq; optime Christiani, q omnes non aliter atq; ad commune incendium extinguendum, certatim cuiꝛuis suspecto inuisoq; dogmati occurrunt. Neq; enim leuiter prospiciendum putant, vbi consulto maxime opus est: quandoqdem non modò tibi, verum ciuitatibus quoq; alijs & regionibus multis ex te præberetur ansa deserendæ ecclesiæ, si, quæ antehac nunq̃ leuitate vsa es, nunq̃ à veritate visa es vacillare, modò in communem fidei iacturam ac multorum perniciem, rueres. Verum meliora ac gloriæ tuæ viciniora de te expectamus felix Colonia, cui præter fiꝛdei constantiam, obedientia nihilominus ecclesiastica adeò inhæret radicitus, vt nulla ꝓmissa, nullæ minæ, nulli pseudodoctores, nullæ deniq; sæpius tenta tæ fraudes, hãc tibi potuerint eripere. Quis enim integritatem tuam corrum pere potuit vnquam? Hæc vos sapientissimi laudatissimiq; Consules ac Ma gistratus, hæc vos ornat constantia, hæc vos decet, ô ciues optimi, hæc vos adeò prædicat fidei soliditas, vt nulla sitis propterea satis laude mirãdi, ꝙ ma iorum vestroꝝ virtute certatis haudquaq̃ reperiri inferiores. Neq; enim deꝛgeneres auitam illam ciuitatis vestræ vultis relinquere aut nobilitatem, aut gloriam, quibus olim vestri fulsere maiores, q inter quoscunq; hæreticorum turbines, inter quascunq; tyrannorum regumve persecutiões, eam qua semel Christiane fuerunt imbuti, haudquaq̃ fidem deseruere. Vnde queadmodum ipsi vobis, ita vos posteris vestris eandem quasi per manus inconcussam traꝛdere curatis. Eapropter felix Agrippina, non frustra nec absq; diuino crediꝛmus omine factum, vt tribus Magis atq; Regibus in fide gentium olim priꝛmitijs, tibi missis, tribus pariter coronis tu quasi cælitus tibi destinatis, insiꝛgnia tua religiosissime venustares: qppe quæ Imperij prima ciuitas atq; fidei corona, & appellari & esse, tua virtute & constantia meruisti. Habeant igitur aliæ ciuitates vel hodie in Imperio magnos, tamen vacuos, honorum titulos, vtpote quibus earum opera non respondeant. Tu interim virtutum laudem ac honorum culmina posside: quippe quæ meritorum præminentiam tibi fere

sola vendicaueris, cunctisq; propterea (quod par est) ciuitatibus anteferaris. Vides nunc, ni fallor, quanta tibi profuerit consiliorum tuorum maturitas, qua nihil præcipitanter, nihil temere, nihil denique oscitanter (vt vbiq;) agere soles: ita in fide quoque nihil abieceris, nihil à patrum ecclesiæq; placitis recesseris, nihil detraxeris cæremonijs pijs, nihil denique in ritu officioq; mutaueris ecclesiastico. Quæ omnia, si hodie etiam à morte resurgerent apostoli, neque meliora, neque castiora possent statuere, tametsi sacratissima quæq; in pium abusum, bonis omnibus execrabilem, sentiant. Itaque vides nunc ipsa tuam prudentiam, quàm consulte egeris, in germana illa fide, in vera obedientia ecclesiæ (qua quotquot sancti, quotquot martyres, quotquot clari fuere miraculis, vixerunt) perstans: quando etiam e diuerso cernis interim tot ciuitates, olim quidem dum in fidei & ecclesiæ vnitate perstiterunt, florentissimas: nunc vero, quia pestifera hæc dogmata receperunt, in priscis illis hæreticis à patribus atq; vniuersa ecclesia damnata, & e Luthero huiusq; viperę geniminibus iampridem renata, quomodo confestim ab omni pietate, à Dei cultu, ab amicitiarum fœdere, à pace, à fide, à virtute, ab omni deniq; honestate factæ sint alienæ, atq; quouis humano questu deplorandæ. Pater cõtra filium,
Miche. 7. & filius à patre diuisus est. Vxor à marito dissidet. Inter amicos iurgia perma
Matt. 10. nent, atq; iuxta saluatoris testimoniũ, Inimici hominis, domestici eius. Quid enim tam cito humanam soluit amicitiam, quid magis discordiam fouet, qd minus potest conciliare homines, q̃ fidei disparilitas? Nullam hodie paganus init gratiam cum fideli. Iudæo cum Christiano haudquaq̃ conuenit. Nec Iudæo Mahumetanus consentit. Lutheranus vero Christiano nunq̃ esse potest amicus, immo ne Zuingliano qdem. Hoc enim in Lutheri virulento fœtu satis est manifestum, q̃ se mutuis concidant vulneribus, q̃ nihil consentiant, nisi vbi orthodoxæ pariter queant nocere fidei. Quocirca vbicunq; ab ecclesiæ vnitate deficitur, oĩem amicitiam Christianam exulare necesse est: quandoquidem inueniuntur qui in fide perseuerent, quibus ea de re non maior potest esse fiducia ad hæreticos, q̃ ouibus ad lupos. Hæc tu videns, & solita circunspectione tua perpẽdens, q̃ omni sint honore spoliatæ ciuitates, vbi fidei præcessit defectus, ecclesiæve desertio, quãq; ciues boni illic inter seipsos contabescant, vbi sub iugum pessimorum nebulonum atq; heluonum fuerint redacti, quos in tres quatuorve impietatum turmas diuisos tolerare coguntur, alieno periculo prudentior facta es. Perinde enim tibi eadem iamdudum contigissent, nisi prudentissimis atq; Deũ timentibus gubernata esses viris. Qui patriæ patres atq; optimorum ciuium tutores effecti, ciuitatem te augustissimam à pestifera hac contagione seruarunt, & hominũ corruptores zelo Christianissimo exterminauerunt. Semper enim in te (q̃d ad gloriam tuam taceri nõ debuit) persecutionem sunt passi hæretici, quo boni pacem haberẽt. Porrò q; incorrupta manes & tuta, integerrimis ac spectandæ virtutis optimatibus atq; consulibus tuis acceptum referas oportet, q labem hæreticam oẽm, maxime vero Lutheri dogmata, & alia ex his pullulantia, non aliter atq; ciuitatis certissimam pestem, auersantur atq; propulsant. Quid multa? Senatus omnis (quo vix hodie est alibi prudentior atq; integrior) mauult suorũ maiorum

rum atq; assuetæ probitatis tenere vestigia, q̃ noui aliquid, quod tam cõstat esse pestiferꝶ, inuestigare. Felix igitur nunc & es & diceris Colonia Agrippina, quæ iustitiæ semitas, quas tanq̃ hæreditarias tibi relictas tenes, etiam exteris tuo exemplo cõmonstras: sensura tandem, quãtam tibi ipsi gloriam, quantam ciuibus pacem, quantam deniq; vniuersis q te incolunt, compares cõcordiam: vt taceam interim, quale quantum ve à Deo acceptura sis virtutis præmium. Siquidem ad nihil aliud videris extructa, q̃ vt diuinæ humanæq; leges in te doceantur, & tua vniuerso orbi eruditio prosit. Nam ad omes fidei tuæ exemplar iamdudum peruenit. Nec est quem famæ tuę odor bonus non reficiat. In orbe vniuerso fama olim es celebratissima: nec gens est hodie, quæ opinatissimam non audierit Coloniam, nimirꝶ fidei tuæ constantia & morꝶ integritate vbiq; te diuulgãte: q̃uis quod compertissimum est, non hac tantum laude sis celebris, sed omnifariã inter reliquas caput efferas vrbes. Quid est enim quod pietatem redolens, in te non abundet? Aut qs splendor, quæ claritas, quæ diuitiæ, quæ merces, quæ disciplinæ, quæ artes tibi desunt? aut quid est alibi præclarum, mirandum ve, quod in te non præmineat? qppe quę non solum cum alijs certare, sed etiam præstantissima quæq; vincere vales. Verꝶ cum nostri non sit instituti, singula hic recensere, nec panegyricon scribere, vt nihil vnde queas laudari, taceamus: idcirco nõ hic æquissimã ciuitatis politiam recensemus, non ciuium laudatissimos mores, vtpote modestia prudentiaq; singulari insignes, nõ deniq; pulcherrima templa sanctorum reliquiis refertissima, nec monachorꝶ virginumq; Deo dicatarum greges, sed ne supbissimas qdem ædes, amplissimaq; palatia, quibus tota es ornatissima, referimus. Olim hæc fecimus, vbi Francis, quasi totam depictam ob oculos quo potuimus sermone, te cõmonstrauimus. Interim tamen non est prætereundum, q͏ cũ doctissimi viri quotidie in te nascant̃, cum libri quoquersum ex te mittant̃ ad Christianę pietatis eruditionem & ædificationem ecclesiæ, nobis omino videbat̃ necessarium, q tuam maximopere gloriam zelamur, Dionysij libros, vtpote ecclesiæ suffragium, ex te in medium dari. Est enim doctor non inter infimos censendus, vtpote q plus omnibus laborauit, immo cui in librorum editiõe, in sacri studij assiduitate, in frugis quã ecclesiæ attulit, vbertate, non facile qspiam est anteferendus. Certabãt igit̃ iamprid̃e non leuiter aliarꝶ ciuitatum bibliopolę & impressores pro Dionysij libris excudendis. Verꝶ hic tibi debebat̃ honor, cui nullus non debet̃ ab ordine Carthusiensi, qppe cui tu iam olim dederis initiatorem. Siqdem beatissimus Bruno primus oĩm Carthusiensium, q ad stupẽdum olim miraculum, dum in Theologia Parrhisijs magister legeret, cõpunctus, ad eremum intra Sabaudiæ fines confugiens, primus ordini & nomen & exordium dedit, hic tuus ex nobilibus parentibus natus est ciuis. Eam ob rem qcqd ex ordine hoc nostro frugis in ecclesiam ꝓdit, post Deum huic tuo est ciui tribuẽdum, atq; in tuã gloriam referendũ, cui nostra pariter omnia seruiunt studia. Nec debuit huius nostri Dionysij producẽdi gloria fraudari, ciuis tuus ac senator ornatissimus D. Petrus Quentel, q ex officina sua literaria vetustissima, alios tam multos dedit authores, idq; suis impẽsis, suis periculis, suis deniq; sudoribus, ne thesauros mundo nõ ꝓ-

duceret abſconditos. Quid enim vir ille non faceret ad patriæ ſuæ decus, ad
ciuium gloriam, ad perpetuam denique posteritatis ſuæ memoriam, qui ſuo-
pte animo paratiſſimus eſt ſtudioſis omnibus prodeſſe? Huic igitur com-
mitti debuit exornandus Dionyſius, atque ſeculis euulgandus, hoc præſertim
æuo, quo vetus nouumq́ teſtamentum quanto auidius legitur, tanto vtili-
us explanatur. Hortabatur ad hæc quoque, & non parum promouit primus
omnium Reuerendus pater Cōradus Kollin, Dominicanæ familiæ in Theo
logia profeſſor ac regens, vir certe & pietate & eruditione incomparabilis.
Qui licet ipſe (prҽter multa alia) grande opus, ſtudioſis omnibus vtiliſſimū,
nec ſuo vel ordini vel ætati inglorium meditetur, optauit tamen vehementer
& perſuaſit, vt præiret Dionyſius. Hunc itaque Dionyſium vobis integerri-
mi Conſules, Magiſtratus, Senatores, Ciuesq́ vniuerſi, præſertim quidquid
circa Moſis pentateuchum lucubrauit, tanquam bibliorum caput, nuncupan
dum ſeruauimus, quo ſimul nos ordinemq́ noſtrum vniuerſum veſtræ tute-
læ, veſtroq́ patrocinio commendaremus. Cui enim magis congrue debuit ſa
cræ ſcripturæ caput, Geneſis videlicet ac Moſis lex, dedicari, quàm ei ciuitati
& genti, quæ non ſolum ſcripturam, verumetiam ſcripturæ ſenſum, quem ec-
cleſia ſpiritu Dei erudita, nobis contradidit, præcipua deuotiōe tenet? Vnum
hoc poſtremo oramus ſupplices P. C. præſtantiſſimi, vt hanc operum noſtri
Dionyſij, qui olim in veſtra ciuitate & ſtuduit, & publice prælegit, nouā edi-
tionem, nobis non tam laborioſam, quàm multis ciuium veſtrorum (vt ita di
cam) lucroſam, in bonā partem accipiatis. Etenim ſpes nobis optima eſt, per
horum operum editionem (D. Auguſtini opera quantitate plus duplo ſupe-
rantium) multo plures ædificatum iri, non ſolum in doctrina ſana, verumeti-
am in pietate vera & morum probitate, quàm ædificati ſunt iam quindecim
annis vltrà, per libros contentioſos, & per ſuperuacuas de rebus fidei diſputa
tiones. Faxit Deus Optimus Maximus, vt recuperata pace & vnitate eccle-
ſiæ, ocioſis & amarulentis circa fidem contentionibus nihil amplius ſit opus.
Id fiet, ſperamus, vbi aduerſarij noſtri in ſe reuerſi, corde contrito & humilia-
to cœperint priſcis potius & ſanctis patribus credere, quàm propriæ prudētiҽ
inniti. Hoc enim multo & ſalubrius & tutius fuerit. Illi nanque patres antiqui
procul ab omni ſuſpicione harum contentionum remoti, abſque omni affe-
ctu prauo & peruerſo, nudam fidei Catholicæ veritatem in ſacris literis per-
quiſierunt, ac perquiſitam in ſcriptis poſt ſe abſq́ inuidia reliquerunt, in pro-
fectum cuiuslibet, in odium nullius. Pietas etiam actionum & ſanctitas
vitæ indicat, eos propius attigiſſe & gratiam Chriſti, & afflatum
Spiritusſancti, vt merito debeamus eorum expoſitionibus
& ſententijs plus tribuere, & ſecurius acquieſcere, q̄
noſtris proprijs. Valete felices honoratiſſimi
Conſules, Quæſtores, Magiſtratus,
Senatus, ac ciues optimi
vniuerſi.

CLEMENS PAPA VII. DILECTIS FILIIS SENATVI & populo Colonieñ.

Dilecti filij, salutem & apostolicã benedictionem. Quod semper à vestra pietate expectauim⁹, supplicesq; à Deo implorauim⁹, vt vr̃a ciuitas, olim Romani imperij insignis Colonia, deindeq; Chr̃ianæ pietatis solida in istis regiõibus columna, pollẽs opibus, robusta viribus, celebrata literis, tãta circũstantium hęresum propinqtate se illæsam Deo cõseruaret, & si qua sui parte corruisset, Dei munere cito consurgeret, id cum summa nostra lætitia, vestra maxime filij Senatus pietate & constantia factum esse & continue fieri audimus: idq; ad nos iam vndique nunciatur. Agimus itaque diuinæ misericordiæ gratias, quòd insignem ac percelebrem vestram ciuitatem à satanæ venenis tutata est, sanctamq; Coloniam re & nomine effecit. Vobis autem filij quas possumus laudes paterno affectu reddimus, quanquam multo impares eas vestris meritis iudicamus. Vestra enim virtus & constantia, non solum sibi ad salutem, verum cęteris proficiet ad exemplũ, secuturis authoritatem tam insignis, tamq; eximiæ (nedum in Germania, sed etiam in cuncta Europa) ciuitatis. Vos vero filij dilectissimi, vtinam occasionem aliquando habeamus nostrum erga vos paternum ac peculiarem amorem exhibendi: cuncta vobis quidem anniteremur signa ostendere paternæ nostrę erga vos ac feruentissimę charitatis. Hortamur magis ex abundantia affectus nostri, quàm quòd necesse id vobis arbitremur, vt in cœpto pietatis cursu persistatis. Primum consulturi saluti, deinde etiam gloriæ vestræ, atque à Deo ipso (cuius veram religionem à patribus acceptam tuemini) immarcescibiles meritorum cumulos adepturi. A nobis vero, & serenissimo Cæsare omnia expectaturi, quæ ab amantissimis parentibus in pientissimos filios conferri possint. Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die vicesimanona Nouembris, millesimo quingentesimo tricesimoprimo, Pontificatus nostri anno nono.

EX CHRONICA DE TEMPORIBVS MVNDI.

Agrippina Colonia, quæ ad sinistrum Rheni latus sita est, locus & situ & flumine clarus & populo, temporibus Aeneę Troiani ante Christi natiuitatem anno mundi 5179. à quodam Troiano, Colono nomine (vt Sicardus Cremonensis refert) initium sumpsit. sed postmodum Claudij imperatoris iussu, qui Agrippinæ maritus fuit, Vbiorum populis à Sueuia fugatis, instaurata extitit, & ab Agrippina vxore, ex eorum progenie ducta, appellarunt. Quam vrbem sic conditam Vbij populi habitare cœperunt. Veriores tamen historici omnes asserunt, quòd Marcus Agrippa Coloniæ illius author fuit: qui licet multa domi, multa foris præclara construxit, illam tamen ex oĩbus dignam censuit, cui suum nomen imponeret, ædificator ac bellator egregius, dignusq; habitus quem Augustus sibi generum ex toto orbe deligeret, non qualiscunque filiæ, sed dilectæ, sed vnicæ, sed augustæ. Is vrbem in æmulationem Treueris opulentissimã ordinauit, vt seditiones Galliæ comprimere posset. Hanc nonnulli Coloniam Romanorum dixerunt. Quæ ciuitas cum Romanorum socia esset, fatali igne consumpta est. In qua Capitolium & ædificia, & ritus Romanorum instar fuere, & adhuc nonnulla extant. Habet enim Capitolium ad effigiem Romani. Videtur ibi templum vrbe media pulcherrimum, quanuis inexpletum, quod haud immerito summum vocatur. Magorum ibi regum corpora, ab ortu vsque ad occasum tribus saltibus transuecta, quos ad æthereum quõdam regem, ad præsepia vagientem, cum muneribus veneratos legimus. Hæc libera ac insignis vrbs metropolis est, cuius Archiepiscopus Romanum eligit Imperatorem. In ea multi scientia & sanctitate claruere viri: quorum de numero Seuerinus ipsius vrbis episcopus, Et Albertus Magnus, cuius corpus apud Prædicatores obseruatur. Ibi ferme septingenti ex legione Thebeorum cursum sui agonis compleuerunt. Vrsula quoque cum vndecim virginum millibus, & alij nonnulli in ea martyrium promeruerunt. Mirum autem est, quanta ibi ciuilitas, quæ vrbis species, quæ virorum grauitas, quæ munditiæ matronarum. O nimium felices Rheni accolæ, quorum ille miserias purgat Germaniæ superioris, nec Ister nec Albis Italicorum, nec Padus vnquam valent purgare, nec Tiberis.* pigriora sunt hæc flumina. ¶Hæc ex Chronica quam vulgus Norenbergensem vocat.

¶ F F. de Censi. Li. Fi.

¶In Germania inferiori Agrippinẽses Italici iuris sunt, id est, tributa Cæsari non præstant.

IN

IN PRAECLARAE VRBIS AGRIPpinæ Coloniæ laudem, Carmen Heroicum, Authore Buschio.

Porrige Pieriam sitienti Castalis vndam
Musa tuo vati, cupido mihi redde sonoram
Diua lyram, resides animos, sensusq; labanteis
Deside iam somno, desueta ad munera verte:
Et mea tristitiæ detergens pectora nube,
Imbue Pympleis arentia guttura lymphis,
Conatusq; iuua, quibus ordiar edere carmen
Vrbis ad Agrippæ laudes, & nobile nomen
Illius (his nostris præsentia Numina votis
Si mereor, si dat vires mihi Phœbus Apollo,
Ingenijq; rudis si vento implenda secundo
Vela, sinusq; regit, placidam si commodat auram
Aeolus) audaci mittam trans æquora cantu,
Perq; omneis spargam populos, tradamq; legendum
Qua Romana patet facundia, sermo Latinus
Qua penetrat, latas & qua diffusa sub oras
Gens hominum Latiæ celebrat commercia linguæ.
¶Huius primæuos alius scrutabitur ortus,
Quàmq; vetus, vel quo sedem hanc fundauerit æuo,
Quo duce, num priscus fatis monitisq; deorum
Condidit hanc aliquis tanti moliminis vrbem
Heroum sanguis, vel dijs genitoribus ortus:
Vt Clarij supplex Phœbi responsa secutus
Cadmus, in Aonia posuit noua mœnia terra.
Et Teucer quondam forti Telamone creatus,
Laomedonteæ post tristia funera Troiæ,
Ambiguam in Cypro socijs Salamina locauit.
Hæc ego non agito, sed commemoranda relinquo
Post alijs. mens est nobis, præsentia tantum
Dicere, quæ facies vrbis sit, quale virorum
Ingenium, quibus & studijs, quibus artibus omnem
Impendant operam, morum quæ cura bonorum.
¶Ipsa igitur moles vrbis pulcherrima, latæ
Et nitidæ surgunt rectis sublimibus ædes,
Quas dicas vel templa deûm, vel culmina regum.
Tantus vbique decor, tam celsa fronte minantur,
Despiciuntq; solum, patulis tam clara fenestris
Se lux insinuat, tam multas continet aulas
Vna domus, totq; excludunt hypocausta pruinas
Hybernas, gelidosq; vetant sæuire Decembres:
Tam pulchri thalami, tam blanda cubilia, crebris
Atque aptis discreta locis, fabreq; polita
Arrident strato lectis genialibus antro.
Sub pedibus varijs calcas asarota figuris.
Quicquid Apellæi celebres pinxere colores,
Parrhasiæq; manus, picturis cultus vterque
Magnificis paries imitatur, & aula venustis
Fulget imaginibus, spatium nec in ædibus vllum
Cessat iners, cultuq; carens, sed margine pleno
Cuncta micant tabulis pictis, aut aspera signis.
¶Quid fora? quid dicam nitidas sine sorde plateas,
Feruentes hominum turbis, cœtuq; frequentes?
Quid tibi præcipites, quæ cingunt mœnia, fossas?
Quid murum turresq; loquar? nisi nomina ficta
Essent Cyclopes, hæc mœnia dicere possem
Fortibus artificum dextris fabricata Cyclopum,
Aut Amphionij dulcedine condita plectri,
Treiciave lyra, substructave pectine Phœbi,
Quo labor Iliacus, quo Pergamus ardua quondam
Creuit, & aereas admouit nubibus arces.
¶Nunc si diuitias quis contempletur, & ipsas
Vrbis opes, auibus (credo) fundata secundis,
Ominibusq; bonis, necnon ducentibus astris,
Necnon & superis lætis, hæc mœnia dicet.
Omnia sic largus fortunæ riuus inundat
Tecta, domosq; suo sic felix copia cornu
Omneis fœcundat, sic sors opulenta penateis.
Sed quia non auri laudem vis multa meretur,

Laus à p̄claris ædibus.

A foris, plateis, mœnijs, fossis, turribusq;.

Ab opulētia cornuq; copię rerum.

Nec Crœsi, nec tota Midæ congesta metalli
Pondera fulgentis, nec quicquid Dalmata diues,
Nec quicquid fuluis auidus fodit Astur in aruis,
Nec quæcunque olim populo tributa pependit
Romano, Libyci speculatrix clara profundi
Carthago, regnumq; Iubæ, Cererisq; Triquetra
Fertilis, & parui Iouis incunabula Cretæ,
Ni ratio possessa simul dispenset & vsum,
Ni prudens animus, ni mens collecta vigensq;,
Ingeniumq; sagax certis humana gubernet
Finibus, & monstret legemq; vicemq; fruendi.
¶Ad mores ideo nunc, & laudabile gentis
Atque vrbis studium veniam, ritusq; probatos,
Virtute & plectro nobis meliore canendos.
Iam si nosse libet quæ sit cultura, vel ipsos
In superos pietas, saxis extructa superbis
Grandia templa deûm, fuluoq; ornata metallo
Adspice, & excelsis pendentia tecta columnis.
Adspice & ad sacras hominum quæ conuenit ædes
Turba, preces & dona ferens. aduerte, quis ordo
Officijs, quàm casta cohors symphonia miscet,
Quanta ministerijs diuinis cura locatur.
Omnia qua peragant sacra solicitudine Mystæ.
Si te relliquiæ delectant, corpora si te
Sancta mouent, en iustorum veneranda Magorum
Limina, quos Christi sacra ad cunabula duxit
Conspicuum sidus Phœbi nascentis ab ortu:
En tibi virgineas acies, fulgore rubentis
Martyrij illustreis, seruati & flore pudoris,
Vrsula quas tanti dux agminis, alta, potensq;
Sanguinis & sceptri, fidei sed honore micantis
Clarior, aduexit Rheni per amœna fluenta
Littus ad hoc nostrum, fideiq; animauit amore
Fundere pro Christo castam per vulnera vitam.
Egregias pietate animas circunspice, princeps
Inclytus & fortis Gereon quibus impia fregit
Idola, & cælum meritis accepit, & istos
Purpureo vincens decorauit sanguine muros.
Omnia si libeat sanctorum corpora iam nunc
Commemorare mihi, sacrataq; pignora, tantas
Delicias, tot thesauros, felicia quos hæc
Mœnia conclusos gemmis venerantur & auro,
Deficiet tempus, citiusq; ego tecta domosq;
Tantæ vrbis, serie, numeroq; & carmine dicam:
¶Sed modò cõuersis numeris, mea carmina mores
Ciuileisq; operas alacri mihi ludere versu
Incipiant. iuuat huc plenis decurrere velis.
Sobrius, assiduus, vigil, ingeniosus, acutus,
Prouidus, humanus, solers, patiensq; laboris,
Desidiæq; fugax, & inertis strenuus oci
Contemptor, non vota gulæ, non gaudia ventris
Diligit, aut vegetos hebetantia pocula sensus.
Sed frugi est victu populus, parcusq; quietis,
Vtiliumq; sagax, rebus qui tempora seruat
Opportuna suis, momentaq; singula librat,
Ne pereant. pigræ prælanguentiq; resistit
Segnitiæ, turpiq; vetat rubigine torpor
Inquinet ingenium, iuuenesq; effœminet artus.
Colligit, & (ratio si monstrat tempora) spargit,
Diuitiasq; facit pulchri instrumenta fauoris.
Et quid sit virtus, nouit, qui splendor in illa,
Nomina præcipuè quę numine traxit ab ipso.
Exigit hic totam felix industria vitam,
Et steriles cunctis nugas eliminat horis.
Festaq; lux quoties (explosa ignauia tantum)
Huic populo alternat intermittitq; labores,
Non tamen indulget ludo cuicunque iuuentus,
Ocia nec perdit: sed sese exercet in illis,
In quibus ingenui lucent vestigia moris,
Per quæ proficiant vires, & robora crescant,
Vnguibus à teneris vsu durata lacertis.
Ergo aut veloci contendunt agmina cursu,

A pietate ac sanctorum reliquijs.

A ciuilib9 populi morib9 ac varijs rerum armorũq; exercitamentis.

A cultu virtutis.

Aut

Aut vigili saltu ceruos æquante fugaces,
Aut altos amnes, & flumina rauca natatu
Exuperant. credas lasciuum innare profundo
Sicanio Glaucum, vel in æquore Protea notum
Carpathio, aut vitreas Tritonem errare per vndas:
Ab agilitate, varioq; iuuentutis officio.
¶Hic feruet, luditq; pila formosa iuuentus,
Hic ineunt nitidam iuuenilia corda palæstram,
Hic iaculo, hic disco certant, celeriq; sagitta:
Exercentur equis alibi, subiguntq; feroces.
Frenaq; nunc laxant, pressis nunc stare lupatis
Alipedes cogunt, nunc colla comantia flectunt
In gyrum, & toto spectantur equiria campo.
Inde alios videas longis certamina contis
Per ludum serere, & strictas vibrare secures,
Monstratumq; locum referente tonitrua glande
Percutere, euentu nusquam cessante, nec arte.
Id genus armorum, priscis hæc machina seclis
Incomperta fuit: nuper Germania pugnax
Militiaq; potens hanc primum ostendit, & hosti
Obiecit trepido, sonituq; ictuq; pauenti.
Quam Mars & Bellona soror, simul armipotentes,
Vt videre, statim veterum risere parentum
Balistas, falces, catapultas, robur Epei,
Quod nobis aries mutato nomine fertur,
Trabs ingens, teloq; rigens in vertice primo,
Mœniaq; incursans erata hostilia fronte.
Cuncta Syracusii risere inuenta magistri,
Macellum quibus ille mari terraq; fatigans
Sustinuit solus, totiesq; repressit ab vrbe
Pugnantem castris, & distulit arte triumphos.
Hæ iuuenum curæ sacris festisq; diebus,
Post res diuinas vrbis de more peractas,
Inde ad tutelam patriæ, quum sæuit Enyo,
Deligitur miles patiens algoris & æstus,
Nullis ærumnis cedens, nullumq; laborem
Aut onus armorum fugiens, hostemq; ferire
Doctus, & ex omni famam laudemq; periclo
Ferre animis auidus, patriæq; iubentis amore
Promptus in aduersum, qualem grauis Allia vidit
Fortunam ruere, atque imitari in puluere diro
Cannarum cæsos, Cremeræq; ad flumina victos,
Corporibusq; suis, quasi vallo excludere bellum.
Nec temere inuenies dapibus vinoq; grauatum,
Immemoremq; sui, lapsantem, & luxa trahentem
Ilia, & indigni dare prætereuntibus ansam
Materiamq; ioci. cauet hæc opprobria semper,
Dedecus hoc vitat sæuo cane peius & angue.
Ab omni bonarum artium professione celebriq; doctorum virorum copia.
¶His aliam adiungit gens prudentissima laudem,
Quod non diuitias solum putat esse decori
Vrbibus, & magnos infiniti æris aceruos,
Nec tantum validi robur prodesse lacerti,
Sed doctos celebresq; viros vel maxima censet
Ornamenta loci, & rerum decora alta suarum.
Omneis ingenuas hinc miro amplectitur arteis
Et colit affectu, veroq; hæc femina cultu
Auget, vt est altrix studiorum maxima, & isto
Nomine par claris (quas Græcia iactat) Athenis.
Quid? prius arboribus syluæ, lignisq; carebunt,
Aequor aquis, montes vmbris, & gramine campi,
Frigore tristis hyems, ver flore, & frugibus æstas,
Quam careat doctis clarisq; Colonia felix
Prudentum ingenijs, & respondere paratis,
Ad quodcunque velis in qualibet arte mouere.
Hic æternorum diuinorumq; capaces,
Et quicquid meminit scripturæ pagina sacræ:
Hic qui iura sciunt, legumq; ænigmata soluunt,
Hic oratores, medici, stellasq; professi,
Hic sophiæ, hic habitant Phœbei fontis alumni,
Castalijq; laris, magni primordia mundi,
Et veteres annos, transactaq; secula docti.
A numeroso alienigenarum in Coloniensem Academiam accessu.
¶O vos felices, & blando sidere natos
Indigenæ pueri, quibus omnia sacra Mineruæ,
Omneq; doctrinæ genus intra mœnia vestræ
Semper adest patriæ, laribusq; hæc penè paternis
Omnia combibitis cum lacte, & ab vbere matris:
Propter quæ innumeri lõginqua per æquora vecti,
Et terras alio fermè sub sole repostas,
Huc properant iuuenes, magno non absq; labore,
Vt possint olim parta cum laude reuerti
In patrum amplexus, atque obuia colla suorum.
Præclare hic igitur pubes studiosa docetur,
Quod satis ingenijs sit quantumcunque beatis.
Non tamẽ est bona pars iuuenum contenta paratis
Hic animi precijs, quanuis hic fonte perenni
Artes quæque fluant: peregrina sed omnia late
Gymnasia explorat, cupiens maiora parare,
Pluraq; spectatis: quod sane vertice toto
Approbo conniuens. quis enim rephendat ineptus,
Quod summi fecere sophi, Plato clarus, & ipse
Pythagoras? quorum patriam dimisit vterque,
(Vt taceam reliquos) atque extera visere regna
Aggressus, varios mores cognouit & arteis,
Ne tantum (quanuis doctas) loqueretur Athenas.
Sic postquam satis hic studij annorumq; videtur
Artibus impensum, generosa exempla secutus
Hic petit Insubres, & Ticinensia doctis
Littora amata viris, petit hic Antenoris arcem,
Euganeosq; lareis, hic te Ferraria diues,
Strenuus accedit, trifido quam gurgite cingit
Eridanus, superi vagus hospes & aduena ponti.
Alter ad Aemiliam tendit, Rhenumq; minorem,
Felsineosq; focos, Alpheæ mœnia Pisæ
Alter adit, quidam Senonum de nomine Senas,
Quidam Thyrrenis Perusinam in collibus vrbem,
Plures Dardaniæ subeunt palatia Romæ,
Quæ quondam signis domuit victricibus orbem,
Subq; suo tenuit terras atque equora regno.
Trans Ararim plerosq; rapit Rhodanumq;, videndi
Discendiq; calor, doctos vbi Sequana fluctu
Parrhisios intrat, tumidisq; perambulat vndis.
Vt Germanorum taceam non indiga laudis
Gymnasia, & multis fama celebrata sub oris.
Sic plebs, sic populus, priuataq; pectora, degunt,
Pignoraq; erudiunt, sic remq; domumq; procurant.
Hactenus hæc illis cecinit mea carmina Clio.
Laus ab inclyto prudentiq; Senatu.
¶Nondum est ad patres ventum, clariq; Senatus
Concilium. certe hic alijs iam viribus esset,
Hic opus ingenio maiore, altoq; cothurno.
Longe hic me vinci fateor, mea carmina tantis
Cerno indigna viris, humerisq; hæc pondera musæ:
Quam, labente genu, nimio sub fasce laborum
Casuram video, & ludum doctis risumq; futuram,
Laturam & piperi tunicas, thuriq; Sabæo,
Ni potius taceat, quam pauca indignaq; versu
Proferat exili, & plectro deliret inepto.
Nullum hic ingenium, nulla est facundia, nullum
Eloquium. tantis animis meritisq; virorum
Vena mihi est impar. sedet ordine Brutus in isto
Assertor patriæ, Galliq; procella Camillus.
Hic & Caonio non corrumpendus ab auro
Fabricius, Curiusq; regunt, hic Scæuola pugnat
Legibus, Attilius præstat fide, & Appius ore
Magnanimo pacem Pyrrho monet esse negandam,
Amissa incutiat quæ maiestate pudorem.
Hic Marcellus adest, vinci qui posse ferocem
Hannibalem doceat. hic qui cunctando retardet
Eludatq; ducem Fabius dictator eundem.
Consulit hic dubijs placidi sapientia Læli.
Fulminat hic patrijs (cum res sic postulat) armis
Scipio, cui nomen virtus struit alta superbum.
Hic sanctus grauitate Cato, pietate Metellus,
Iustus Aristides, Phocion bonus, Otriadesq;
Clarus, deuoto patriæ pro laude cruore.
¶Non ego (si sapio) tantum mihi carmine sumam,

Non

Non ea vis ſtudijs, nec tanta audacia, noſtris,
Taleis ieiuno tantosq́; vt poſſe referre
Me rear ore viros, laudemq́; æquare canendo.
Quàm vigili cura tantæ vrbis commoda, remq́;
Communem, tantam molem, populiq́; ſalutem
Suſtineant, rerum qua mente negocia tanta,
Quóve animo ſubeant, quo clauo proſpera pacis
Ocia, quo rigidum moderentur pectore Martem,
In verbis ſit quanta fides, in iudicijsq́;
Iuſtitia, in lætis ſit quanta modeſtia rebus,
Quantaq́; in aduerſis conſtantia, dura ferendi
Quale viris robur, præſentis temporis acta
Quàm cauta ratione putent, quaq; arte futuris
Caſibus occurrant, qua dexteritate latebris
Implicitum euoluant verum, vtilioraq́; cernant,
Qua lites vulgi ſedent, qua iurgia lance,
Vel quo iure regant, quo cultu & honore decorent
Virtutem, & damnent qua libertate nocenteis:
Cóclusio. Hæc & mille alias virtutes, claraq́; geſta,
Atque ſophocleo tantum celebranda cothurno,
Vel (de quo inter ſeptem vrbes certatur) Homero,
Quum videam tenueis noſtras excellere longè
Viriculas: ne tantarum veſtigia laudum
Deterat ingenij culpa & vena arida noſtri,
Cedo volens, dextramq́; premo, citharáq́; recondo,
Cunctaq́; Mœonijs linquo hęc monumenta poetis
Integra, & à dignis ſolum pangenda camœnis.

EX SANCTORVM HIſtorijs & Chronica felicis Coloniæ Agrippinæ.

PRænobilis totius Alemaniæ ciuitas, & ſancta metropolis Agrippina Colonia, vndecim habet Eccleſias collegiatas. Quarum prima eſt Eccleſia ſumma Archiepiſcopalis, fundata in honoré ſancti PETRI apoſtoli. In qua requieſcunt venerabilia corpora trium Regum Magorum, trium martyrum, Felicis, Naboris, Gregorij Spoletani, ſanctę Irmgardis, & caput ſácti Silueſtri Papæ, ſuperior medietas baculi, & catena ſancti Petri. Secúda eſt fundata à ſancta Helena imperatrice in honorem ſancti Gereonis & ſociorum eius 318 Thebeorum, & ſanctorum Gregorij & ſociorum eius 360 Maurorum, quorum corpora cum multis alijs martyribus in eadé Eccleſia honorificè reſeruátur. Tertia eſt ſancti Seuerini, ſecundi Archiepiſcopi Colonień, qui floruit circa annum Dñi 400. cuius ſanctiſſimi corporis ſacræ Reliquiæ in precioſiſſima recódita tumba, ſingulis ſecundis ferijs ab incolis deuotione præcipua viſitátur. Quarta eſt ſancti Cuniberti, qui fuit ſeptimus archiepiſcopus Colonienſis, in deaurata tumba ibidem, cũ duobus martyribus presbyteris, Eualdo albo, & altero Eualdo nigro, etiam in deauratis & argenteis tumbis quieſcentes. Quinta eſt ſancti Andreę. Sexta eſt ſanctorum Apoſtolorum, in qua quieſcũt ſancti martyres Felix & Adauctus cum reliquijs alijs multis. Septima vocatur MARIAE ad Gradꝰ, in qua requieſcit ſanctus Agilolphꝰ, 14. archiepiſcopus Colonięſis. Octaua eſt ſancti Georgij glorioſiſſimi militis & martyris CHRISTI, cuius brachium & gladius, quo draconem interfecit, & multæ alię reliquię ſanctorum deuotè à populo ibidem conſpiciuntur. Nona eſt vndecim millium virginum, in qua theſaurus ſanctarum virginum & Martyrum, & corpus ſancti Hippolyti martyris, continentur. Decima ad ſanctam Cęciliã, vbi quieſcit ſanctus Euergiſlus martyr, & tertius archiepiſcopꝰ Colonienſis, & ſanctus Paulinus in tũbis deauratis. Vndecima, ad ſanctam MARIAM in capitolio, vbi corpꝰ ſancti Vitalis martyris, & multę ſanctorum reliquię annuè cum magnis indulgentijs oſtenduntur populo. ¶Habet etiam Colonia quindecim monaſteria virorum. Primum eſt ſancti Pãtaleonis, ordinis ſancti Benedicti, vbi quieſcũt ſanctus Albinus, Maurinus, Pãtaleon martyres, & ſanctus Bruno 25 archiepiſcopus Colonienſis, & frater Imperatoris Ottonis primi. Secundum, ad ſanctum Martinum Maiorem, eiuſdem Ordinis, vbi glorioſum corpus ſancti Eliphij martyris decẽtiſſimè reſeruatur, & ſimiliter plures reliquiæ per ſingulos annos palàm exhibentur. Tertium eſt Carthuſienſiũ, apud quos eſt portio Tunicę Domini ſaluatoris, cuius fimbriam mulier ſanguine fluens tetigit, vnde vſque hodie multarum infirmitatum fiunt curationes. Mappa integra, quam beata virgo MARIA ſuis benedictis manibus in templo contexuit, vſaq́; fuit. Mãdibula cum ſex dentibus Beati Simonis apoſtoli. Brachium ſanctæ Annæ, & ſancti Georgij, & dens eius. Beatæ Mariæ Magdalenæ brachium, cum innumerabilibus penè reliquijs alijs. Quartum Ioannitarũ, apud quos eſt corpus ſanctæ Cordulæ, vnius ex ſodalitate vndecim Millium virginum, cum reliquijs alijs multis. Quintum, ad ſanctam Catharinã, in quo Domini ſunt ordinis hoſpitalitatis MARIAE Teutonicorum. Sextũ eſt Regularium (quos vocant) Canonicorum, vulgo, propter miraculum ibi factum, Ad corpus Domini, dictum. Septimum eſt ſancti Antonij. Octauum, Cruciferorum. Nonum eſt Franciſcanorum, qui vocantur Minores, vbi reſeruantur multæ reliquiæ, & præſertim ſuperior pars capitis ſanctæ Barbaræ, & vnus puerorum ex Innocẽtibus. Decimũ, Prædicatorum. Vndecimum, Carmelitarum. Duodecimum, Auguſtinẽſium: vbi habetur maxilla ſancti Sebaſtiani. XIII. Vuidenbachenſiũ. XIIII. Longenſium, qui infirmos mortuosq́; frequentant. XV. Oliuẽſium, poſt Cęſaream curiam manibus ferè ſuis, præſertim texendo, vitam trahentium. ¶Habet p̃terea Colonia cõplura virginum (demptis tribus ſuprà dictis, ad ſanctam Vrſulam, ad ſanctam Cæciliã, ad S. MARIAM in capitolio) cœnobia, videlicet ad Machabęos, quorũ corpora ibidem requieſcunt cũ Salomona eorundẽ matre: Ad s. Maximinum, Ad S. Claram, Ad hortũ MARIAE, Ad S. Gertrudim, Ad s. Mauriciũ, ad s. Mariã Magdalenã, ad Bernardinas zu Seyn, ad s. Agathiũ, ad s. Agathã, ad s. Aprã ſeu Afram, ad s. Nicolaũ, ad s. Michaelẽ, ad s. Vincentiũ, ad s. Ignatiũ, ad s. Bonifaciũ, Virginũ in Nazareth, Conuerſarum in Pyxide zu der Buſſen, ad Agnellũ in muro caſtrenſi, cœnobiolũ in der Riemerſgaſſen, item aliud horto MARIAE contiguũ, aliud in der ſtrytgaſſen, aliud p̃ter s. Ignatiũ in der ſtollichſgaſſen, ad s. Reinoldum, clauſtellum parochiæ Baptiſtanæ contiguum. Præter cœnobia p̃dicta, ſunt intra muros Coloniẽſes deuotę aliquot cõgregationes mulierũ, ſub obediẽtia & ſtatutis patrum, viuentiũ. Item Hoſpitalia XII. Sunt etiã in eadem hac vrbe XX Eccleſię Parochiales: B. MARIAE in Paſculo, s. Iohannis Euãgeliſtę, s. Lupi, s. Cuniberti, B. MARIAE Indulgẽtiarũ, s. Pauli, s. Chriſtophori, ſanctorum Apoſtolorũ, s. Mauricij, s. Petri, s. Columbæ, s. Laurẽtij, s. Brigidæ, s. MARIAE in Lyskyrchen, s. Albani, s. Martini Minoris, s. Iacobi, s. Iohannis Baptiſtæ, s. Seuerini, s. Benedicti in Capitolio. Quæ quidẽ Eccleſiæ om̃es ſunt ornatæ & dotatæ varijs ſanctorum reliquijs. Sunt poſtremo in hac ſancta Agrippina Colonia ſupra centum ſacella, dedicata ad DEI ac ſanctorum honorẽ, cum infinitis reliquijs & indulgentijs.

Sancta Colonia diceris hinc, quia ſanguine tincta
Sanctorum, meritis quorum ſtas vndiq; cincta.

INDEX

RERVM AC VERBORVM, non quidem omnium, sed maximè insignium, in sequentia D. DIONYSII Carthusiani super Quinque Libros MOSIS Commentaria, BARTHOLOMAEI LAVRENTIS NOVIMAGEN. opera sedulò congestus, & iuxta Literarum seu Casuum ordinem solicitè digestus.

¶ Meminerit Lector, colũnas singulas animo trifariàm diuidẽdas: partiumq; earum primam, indicari litera a, numeris postpositæ: mediam, b: postremam, c. Sicubi verò nulla harum trium addita fuerit, esse indifferenter vbique, quod quæritur, inueniendum.

FINIS.

D. DIONY

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN GENESIM, HEBRAICE BERESITH, ENARRAtio, In qua de creatione mundi, de exordio generis humani, de diuisione terræ, de confusione linguarū & gentium, vsq; ad exitū scribitur Hebræorum.

PRAEFATIO.

DILECTVS Deo & hominibus Moses, dedit illi dominus le- Ecci 45.
gem vitæ & disciplinæ, docere Iacob testamentum, & iudicia sua
Israel. In his verbis propheta ac legislator præclarus, mansuetissi
mus Moses, sublimiter multipliciterq; laudatur. Primo, ab excel-
lentia donorum gratiæ gratū facientis, cum dicitur, dilectus Deo
&c. videlicet quoniam tanta sanctitate, gratiositate & mansuetu
dine fuit ornatus, vt Deo atq; hominibus charus & acceptus esset.
Secundo, ab eminentia munerum gratiæ gratis datæ, cum addi-
tur, Dedit illi dominus legem vitæ, hoc est, legislatorem populi
sui, & mediatorem inter se ac populum suum cōstituit eum. Por-
ro legislatio & prælatio, ad dona pertinent gratiæ gratis datæ, quemadmodum apostola-
tus ac prophetia. Tertio cōmendatur à sublimitate sui officij, cum subditur, Docere Iacob,
&c. id est, doctorem Israeliticæ plebis ipsum effecit: quia ad hoc dedit ei legem, vt plebē Iu-
dæorum doceret testamentum vetus & diuina præcepta. Præterea, quamuis inter legem eu-
angelicam atq; Mosaicam ista assignetur distinctio, ꝙ lex euangelica cōtinet confertq; gra-
tiam, vtpote quia includit sacramenta gratiæ contentiua ac collatiua, quæ efficiunt quod
designāt, non autem lex Mosis. Propter quod Apostolus eam appellat ministrationem da- 2. Cor. 3.
mnationis ac mortis: non ꝙ directe, sed occasionaliter, extitit talis, non dando gratiam ac
virtutem implendi quæ iussit. Vnde per Ezechielem protestatus est dn̄s: Dedi eis præcepta Ezec. 26.
non bona, & legē in qua non viuent. Nihilo minus lex eadē vere vocat̃ lex vitæ, in quātum
continuit diuina pręcepta, pręsertim moralia, per quoꝝ impletionē, vita gratiæ fouebatur,
& vita glorię merebat̃, non vigore aut virtute legis, sed per fidē formatā Christi vēturi. Hinc
qppe fatetur Apostolus: Lex quidē bona & sancta, Insup eadē lex fuit lex disciplinę, id est, Roma. 7.
rigoris & castigationis, qm̄ transgressoribus suis rigorosas inflixit punitiones, prout ad He- Heb. 10.
bręos asserit: Irritā quis faciēs legē Mosis, absq; vlla cōtradictione, duobus aut tribus testi-
bus morit̃. Ideo dicit̃ lex timoris. Dicit̃ quoq; lex disciplinę, id est, salutaris doctrinę, qm̄ fuit
renouatio ac declaratio legis naturalis, idololatriāq; ꝓhibuit, & varios exclusit errores: im-
mo & Christi atq; ecclesiæ pręsignauit ac pręnunciauit mysteria, & erat ad euangelicā legē
dispositio magna. Propter quod dixit saluator Iudæis: Si crederetis Mosi, crederetis forsan Ioann. 5.
& mihi: de me enī ille scripsit. Itaq; Deo iubēte ac docēte, Moses legē & pertinētia ad eam,
in quinq; libris descripsit, ac populo suo proposuit. In quibus libris aliq passus obscuri atq;
difficiles continent̃, & aliqui passus clari ac faciles: quoꝝ oīm expositioni, quantū spiritus
veritatis pręstare dignabitur, intendere nunc propono, difficilioribus diffusius immorādo,
faciliora vero celerius pertractando. Ad quæ omnia idonee peragenda, illuminationem &
conuocationem inuoco adorandi paracleti spiritus sancti, qui cum patre æterno & vnige-
nito eius filio vnus est Deus æternus, verus ac summus.

DE VARIIS TRANSLATIONIBVS SCRIPTVRARVM VEteris Testamenti, & de cōparatione translationū LXX. interpretū, ac sancti Hieronymi ad inuicem, atq; de his, in quibus Hieronymus & Augustinus consentire & dissentire videntur circa translationē Septuaginta interpretū. Art. I.

SCripturam veteris testamēti transtulerūt diu ante Christi incarnationem Se
ptuaginta interpretes, quorū translatione vtebat̃ ecclesia vsq; ad tēpus Hie- Hieron.
ronymi. Porro post Christi aduentū alij plures transtulerunt easdē scriptu-
ras. Primo videlicet Aquila, deinde Theodotiō, postmodū Symmachus. Fu
it quoq; trāslatio alia, cuius autor nescitur, quę vocatur quinta editio. Hi oēs
transtulerunt de Hebręo in Græcum. Fuerunt etiam alij plures, qui de Gręco
transtulerunt scripturas has in Latinū. Tandē B. Hieronymus multis rationabilibus indu-
ctus motiuis, ꝑfatas scripturas ex Hebraico trāstulit in Latinū. De hac aūt materia infrà ma
gis dicet̃. Deniq; de LXX. interpretibus & trāslatione eoꝝ ait Augustin⁹ 18. de Ciui. Dei, ꝙ August.
dū missi fuissent ab Eleazaro tūc Iudęoꝝ pōtifice, Ptolemęo regi Aegypti, ipse rex Ptole-
mę⁹ tāq̄ vir prudēs, volēs explorare fidelitatē illoꝝ interpretū, iussit vt vnusquisq; eoꝝ seorsū
solus trāsferret scripturā eandē: q̄ facto, inuēti sunt oēs tā cōcorditer trāstulisse, ꝙ nec i aliq̄

verbo, neq; in ordine verbo℞ alter discreparet ab alio: sed ita oẽs interpretati sunt vnum & idẽ, q̃si fuisset dũtaxat vnus interpres, q̃d fuit reuera valde mirabile & stupendũ atq; diuinũ, nec aliter fieri potuit, nisi à Deo. Vere etem̃ spũs vn⁹ erat in oĩbus illis viris, & ideo tã mirabile donũ acceperũt à Deo, quaten⁹ etiã p hoc cõmendaretur autoritas scripturaꝶ illarũ tanq̃ veraciter diuinaꝶ, nõ humanaꝶ, ad profectũ gentiũ crediturarũ, q̃d post Christi aduẽtum videmus impletũ. Hęc sentẽtionaliter asserit Augustin⁹ libro pręallegato, 42. cap. Præterea 43. eiusdẽ libri cap. scribit in hæc verba: Fuerũt & alij q scripturas illas trãstulerunt in Græcũ, trãslationẽ tñ LXX. interpretum recepit ecclesia, q̃si alia nõ sit, & ea vtunt Græci fideles, quoꝶ pleriq; ignorãt aliã esse. Nostris quoq; tẽporibus fuit Hieronymus presbyter homo doctissimus, q easdẽ scripturas nõ ex Græco, sed ex Hebræo eloquio in Latinũ vertit. Et q̃uis Iudæi fateant translationẽ eius esse veracẽ, LXX. vero interpretes asserant in multis errasse, tñ ecclesiæ Christi iudicãt, nullum translatorẽ esse præferendũ autoritati & translationi LXX. interpretum. Nam q̃uis nõ apparuisset in eis vnus spũs Dei, sed more hoĩm eruditoꝶ cõtulissent inter se verba suæ trãslationis, vt id pmaneret, q̃d eis oĩbus placuisset, tñ nemo vn⁹ interpres esset eis anteponẽdus: sed cũ tantũ signũ deitatis in eis apparuit, ꝙ scilicet (sicut p̃tactũ est) oẽs seorsum tã cõcorditer trãstulerunt, constat ꝙ quicunq; alius scripturas illas veraciter trãstulit, cõcors est trãslationi illoꝶ LXX. aut LXX. illi aliter transferendo, prophetice sunt locuti. Idẽ quippe spiritus, qui fuit in prophetis qñ verba scripturaꝶ locuti sunt, fuit in LXX. dum eadẽ trãstulerunt: qui spiritus per LXX. interpretes aliud dicere potuit, & p eosdẽ aliqua prætermittere & aliq̃ addere, ostendẽs vtrosq;, videlicet scripturaꝶ autores, & LXX. interpretes, fuisse prophetas. Deniq; 15. de Ciuit. Dei loquitur Augustinus:

August. Merito creduntur LXX. interpretes accepisse spm̃ Dei, vt si quid mutarẽt aut aliter dicerẽt, nõ dubitaret id esse diuinitus factum. Idẽ asserit Augustinus in alijs pluribus locis. Nã & 4. libro de doctrina Christiana fatetur, ꝙ LXX. interpretes, qui diuino interpretati sunt spiritu, idcirco nõnulla aliter trãstulerunt q̃ in Hebræo habet, quatenus ex hac diuersitate moueretur lectoris intẽtio ad pscrutãdum sensum spiritualẽ. Itaq; his pręmissis, vidẽdum est q̃d

Hieron. de LXX. interpretibus & trãslatione ipsoꝶ Hieronymus senserit. In prologo quippe proprio sup Genesim, inter cætera ait: Nescio quis primus LXX. cellulas Alexandriæ mẽdacio suo cõstruxerit: in quibus (interpretes illi) diuisi, eadẽ scripserint, cũ Aristeus Ptolemæi hyperaspistes (.i. ptector vel custos) & nõ multo post tempore, Iosephus nil tale retulerint, sed ꝙ cõgregati fuerint in eadẽ basilica, & de trãsferẽdis cõtulerint, nõ pphetauerint. Aliud est esse vatẽ, aliud interpretẽ. LXX. illi interpretati sunt scripturas añ Chr̃i aduẽtum, & quod nesciebãt, dubijs ptulerũt sentẽtijs. In his verbis videt Hieronymus discordare ab Augustino in tribus. Primo, q̃a affirmat cõfictum seu mẽdosum esse quod LXX. dicuntur seorsum in cellulis seu cameris trãstulisse. Secũdo, qm̃ asserit eos nõ esse interpretatos spũ prophetali. Tertio, q̃a testat eos nesciuisse seu nõ intellexisse quædã verba quæ trãstulerunt, ideoq; ea ptulisse ambigue. Pręterea in plogo sup Iob: Fieri, inq̃t, nõ potest, vt q̃s plura intermisisse cõspexerint, nõ eosdẽ etiã in aliquib⁹ errasse fateant, pcipue in Iob. In his verbis dicit Hiero-

Hieron. nymus oportere cõcedi, quod LXX. q aliqua omiserũt, in aliquibus etiã errauerunt, q̃d tñ prima facie nõ videt bene sonare, nec etiã verbis Hieronymi alibi positis cõcordare, psertim qm̃ sancti Apostoli & Euãgelistæ inueniunt vsi fuisse trãslatione LXX. interpretũ, immo & vniuersalis ecclesia vsq; ad tẽpus Hieronymi. In plogo quoq; sup Paralip. scribit Hieronymus: Si editio (.i. trãslatio) LXX. interpretũ pmaneret pura, & prout ab eis in Latinũ versa est, supflue impelleres me Chromati, vt Hebręa volumina Latino sermone tibi trãsferrẽ. Et paulo post subdit ibidẽ: Nunc aũt germana & antiqua illa trãslatio, corrupta est & violata. In q̃bus verbis insinuat, ipsos LXX. vere & sufficiẽter trãstulisse scripturas, sed eoꝶ translationem postmodum esse corruptam, quod etiã in prologo super Esdram innuisse videtur.

¶Quid sentiendum sit circa præhabita. Arti. II.

Hẽri. de Hassia. CIrca inducta posset quæri, cuius assertioni sit magis cõsentiendũ, Hieronymi an Augustini. Ad q̃d respõdet Henricus de Hassia sup Genesim, quod positio Hieronymi verisimilior esse videt, eo quod ipse B. Hieronymus videatur fuisse homo maioris autoritatis ex parte vitæ atq; scientiæ & itẽ experientiæ, psertim circa diuinas scripturas & circa linguas atq; historias. Vnde & Augustin⁹ de Hieronymo dixit, q̃d & in Decreto habet: Quãq̃ secundũ vocabula q̃ vsus obtinuit, episcopat⁹ sit presbyterio maior, Hieronymus tñ maior est Augustino. Ad idẽ valẽt rationes, quas in plogo sup Genesim introducit Hieronymus, q̃ tñ secundũ p̃fatum doctorẽ paꝶ cõcludunt. Nõ em̃ sequit, Aristeus & Iosephus nil referunt de cellulis illis, ergo LXX. nõ trãstulerunt seorsum in cellis. Veruntñ quãtum capere queo, argumẽtum illud Hieronymi apparentiã magnã sortitur. Cũ em̃ factũ illud, q̃d recitat Augustinus, de tã cõcordi singuloꝶ trãslatione diuisim peracta, fuisset mirabilissimum ac diuinissimũ opus, valde apparet quod Aristeus & Iosephus describẽdo pcessum, quo facta est

LXX. trãslatio, nequaq̃ pterissent illud silẽtio. Porro Augustinus nihil allegat ꝑ se, sed solũ gñaliter dicit: Tradit sane ꝙ LXX. in totidẽ cellis trãstulerint, & nõ exprimit, à quo vel quibus hoc traditũ sit. Quocirca scribit Hẽricus de Hassia: Sed mirũ est reuera, si tantus doctor absq; historia aut scriptura valde credibili, tã cõstanter asseruit LXX. interpretes trãstulisse spũ Dei & prophetali grã claruisse, translationẽ quoq; eoꝝ esse trãslationi Hieronymi pferendã. Verũ (vt tactũ est) S. Augustinus forte sumpsit pcipue argumentũ ex hoc, ꝙ Apl'i & Euãgelistæ allegauerũt frequẽter scripturas secundũ translationẽ LXX. similiter ex hoc, ꝙ scti pres primitiuę ecclesię, in Gręcia fundauerũt fidẽ ex scripturis secũdũ pfatã trãslationẽ. Officia qq; diuini cult⁹ ordinauerũt secundũ eandẽ. Et nõ est verisimile, ꝙ spũsſctũs q tã copiose direxit & abũdauit in ecclesia primitiua, pmiserit fidẽ, religionẽq; Christianã fundari sup trãslationẽ erroneã. In Scholastica, qq; fert historia, ꝙ datæ sunt LXX. interpretibus cellulæ singulæ. Præterea cũ Augustino cõsentio in hoc, ꝙ LXX. trãslatio vera & efficax fuit, & ꝙ spũsſctũs direxit interpretes illos ad trãsferendũ idonee: qm̃ spũsanct⁹ puidit primitiuã ecclesiã Chri, immo & totã ecclesiã, ꝑ longũ tẽpus vti debere trãslatione viroꝝ illorũ: ideo eos direxit, & si nõ ꝓpter Ptolemæũ, tñ propter cõmune ecclesię bonũ. Deniq; S. Hieronymus sæpe fatet, translationẽ LXX. sibi nõ displicere, nec se in reprẽhensionẽ LXX. de nouo trãsferre. Quod vero in ꝓlogo sup Iob innuit eos in qbusdã errasse, exponẽdũ est pie, vt dicant errasse. i. aliq̃ omisisse, q̃d tñ ex certis causis fecerũt, vt infrà partim tanget. Postremo, q̃d Henricus de Hassia asserit, Hieronymũ fuisse maioris autoritatis ex parte vitæ atq; sciẽtiæ, q̃ Augustinũ, nõ arbitror certũ, quãq̃ cõstet Hieronymũ fuisse vitæ rigorosioris, & magis exercitatũ in linguis & historijs ac scripturis veteris testamẽti. Nihilo minus Augustinus fuit vir singularis acuminis in cõsiderando ea quæ fidẽ & scripturas cõcernũt, & multi doctores cõparant eũ soli inter doctores ecclesiæ, quẽ & S. Bernardus vocat linguã ecclesiæ. Immo in quibusdã arduis, difficilimisq; materijs, in quibus inter se dissensisse videntur Hieronymus & Augustinus, videlicet an Paulus restitit Petro ex intẽtione vel simulatione, & vtrum qui ante baptismũ duas habuit cõiuges, seu vnã ante baptismũ, & aliã postmodũ, reputãdus sit bigamus post baptismũ, & cõsimilibus, doctores cõmuniter magis sequuntur Augustinũ. Vnde & in Decreto habetur 26. dist. ca. Acutius, & ca. Vna tantum. Et extrà de biga. ca. A nobis. Et ca. Nuper. Hæc tamen sine derogatione gloriosi Hieronymi dico. August. Bernar.

Expositio breuissima Prologi beati Hieronymi super Genesim. Arti. III.

PEntateuchum. i. quinq; libros Mosis, transtulit Hieronymus ad magnã instantiã sancti Desiderij præsulis. Ideo ait: [Desiderij mei desideratas accepi epistolas] hoc est, epistolã gratã & diu affectatã seu charã, directã mihi à Desiderio, quẽ familiariter ac specialiter diligo, suscepi, qui Desiderius sortitus est nomen quodã præsagio futurorũ cũ Daniele, hoc est, ita vocatus est, ad præsignandũ mystice quædã futura. Quẽadmodum em̃ Daniel vocatus est ab angelo vir desiderioꝝ, qm̃ ardẽtissima desideria habuit pro cõmuni bono populi sui, ita episcopus iste vocatus est Desiderius, ad præsignandum re ipsa ꝙ ardentissimos habiturus esset affect⁹ ad cõmune bonum totius ecclesiæ, & qa desiderabilis fuit, charissimusq; Hieronymo. Nã & libros Mosis postulauit sibi ex Hebræo pure & integre, fideliterq; transferri propter magnũ & generale bonũ totius populi Christiani. Deinde dicit Hieronymus, ꝙ trãslationẽ talẽ assumere, sit opus periculosum, quia difficile fuit & arduum, in quo posset quis deficere & errare. Detractores quoq; Hieronymi, asserebant eum noua ꝓ veteribus cudere. i. nouã trãslationẽ pro antiqua efficere in suggillationẽ, hoc est, in cõdemnationẽ & reprẽhensionẽ veteꝝ translatoꝝ, videlicet LXX. [Ita ingeniũ quasi vinũ ꝓbantes.] Hoc aliqui sic exponunt, Ipsi detractores probãtes. i. approbãtes ingenium quasi vinum, ita ꝙ sicut vinum antiquũ est melius nouo, sic ipsi affirmãt ingenia antiquoꝝ pspicaciora fuisse, & melius cõscripsisse ingenijs modernoꝝ. Vel, probãtes ingeniũ quasi vinum, qm̃ sicut vinũ nouũ est inflatiõe spumaq; plenũ, sic asserunt ingenia hoꝝ q nunc sunt, esse repleta elatione & psumptiõis impuritate. Veruntñ videt istud meli⁹ posse ita intelligi, Ingeniũ quasi vinũ ꝓbãtes. Quẽadmodum em̃ q vina ꝓbant, modicũ inde gustãt, & colorẽ eius forinsecus intuentur: sic detractores trãslationẽ Hieronymi sup̃ficialiter atq; cursorie attendebãt, nec eius valorẽ & efficaciã intrinsece ac pfecte scrutati sunt. [Quod vt auderẽ, Origenis me studiũ ꝓuocauit]. i. labor & diligẽtia Origenis animauit me ad trãsferendũ scripturas, [q editiõi antiquę] videlicet trãslationi LXX. [trãslationẽ Theodotionis miscuit] hoc est, ex trãslatione Theodotionis, trãslationẽ LXX. pfecit, addẽdo ex Theodotione quæ in trãslatione LXX. erãt omissa. [asterisco & obelo]. i. stella & veru [omne opus distinguẽs] hoc est, totã LXX. trãslationẽ hinc inde notãs ac discernẽs. Vbi em̃ addidit omissa, posuit stellã pro signo, ad insinuandum ꝙ sua additio tanq̃ stella illuminauit & suppleuit sensum scripturę. Porro vbi inuenit aliqua superflua in trãslatione LXX. posuit pro signo, veru siue sagittã, ad innuendum ꝙ talia trãsfoderet tanq̃ superflua seu mendosa. Veruntamẽ (vt patet ex verbis Augu- Dani. 9.

stini ꝑhabitis)ea q̃ LXX.addiderũt in sua trãslatione supra Hebraicã veritatẽ,nõ erãt absolute supflua neq̃ mẽdosa,sed rationabiliter & mystica significatiõe apposita. Aliunde tñ ꝑ varios trãslatores & trãscriptores corrupta fuit LXX. trãslatio,sicut ex verbis Hieronymi iã ꝓbaui. Ex his patet sensus verboꝝ sequẽtiũ: [Dũ aut illucescere facit q̃ min⁹ ante fuerãt] .i. diminuta & añ omissa declarat,[aut supflua quęq̃ iugulat & cõfodit,& maxime] supple elucidat,[q̃ Euangelistaꝝ & apostoloꝝ autoritas ꝓmulgauit] hoc est, quæ Euãgelistę atq̃ apostoli ex veteri testamẽto allegãt, nec tñ in LXX.translatione habentur,ideo addit [in qb⁹]videlicet Euãgelistis & apostolis.i.in scriptis eoꝝ.[multa de veteri testamẽto legim⁹] hoc est,multa inuenimus allegari ex veteri testamẽto,[q̃ in nostris codicibus].i.in libris cõtinẽtibus trãslationẽ LXX.interpretum,[nõ habent,vt est illud: Ex Aegypto vocaui filium

Osee 11. meũ,&c.q̃d multi ignorãtes,apocryphoꝝ deliramẽta sectant] hoc est,fatua & abusiua in libris nõ authenticis,immo & falsa aliq̃ cõtinentibus posita sequunt. [& Iberas nenias,] hoc est,fabulas ab Hispanis inuẽtas,seu apud Hispanos vulgatas, q̃ in apocryphis continentur, [libris authenticis pferunt.] Nã ea q̃ Euãgelistæ & apostoli ex veteri testamẽto allegãt, nec tñ in trãslatione LXX.habẽtur,isti indocti ac detractores nõ quærebãt in scripturis canonicis atq̃ Hebraicis veteris testamẽti, sed potius in scripturis apocryphis. Porro Iberus est fluui⁹,à quo Hispania appellat Iberia. [Causas erroris nõ est meũ exponere]hoc aliq̃ referũt ad LXX.quasi Hieronymus dicat, Mihi non incũbit exprimere ex qbus causis acciderit error trãslationis LXX.q̃d si ita accipiatur,ꝑ errorẽ intelligẽda est omissio seu variatio, qua LXX.aliqua omiserũt,quæ in Hebræo habentur,& aliqua aliter trãstulerũt,q̃ Hebraica cõtinet veritas,q̃d tñ ex rationabili causa fecerũt,sicut subiũgitur: [Iudæi prudenti consilio factum dicunt]Veruntñ particula illa,Causas erroris non est meũ exponere,posset ad præfatos detractores & indoctos referri. Itaq̃ Iudæi excusant LXX.interpretes de hoc ꝙ aliqua omiserũt,& aliq̃ aliter trãstulerũt,dicẽtes ꝙ fecerũt hoc cũ examinato cõsilio,[ne Ptolemę⁹ vni⁹ Dei cultor,etiã apud Hebręos duplicẽ diuinitatẽ depręhẽderet.] Hoc aliq̃ sic exponũt, ꝙ LXX.omiserũt aut aliter trãstulerunt ea loca scripturaꝝ veteris testamẽti, in qbus aliqd tangebat de patre & filio,ne Ptolemæus(ad cuius instantiã transtulerũt scripturas) cõsideraret, ꝙ etiã ipsi Iudæi ponerẽt duos deos, cũ ipse esset cultor vnius Dei. [q̃d idcirco maxime faciebãt,qa in Platonis dogma cadere videbat]Quidã habẽt,legũt & exponunt hæc verba pluraliter,qa sic habẽt:q̃d idcirco maxime faciebãt,qa in Platonis dogma cadere videbãt, vt sit sensus,ꝙ LXX.potissimũ ideo talia verba scripturaꝝ omiserũt,aut aliter trãstulerunt, qa videbant cadere in dogma Platonis,hoc est,si talia trãstulissent,sicut in Hebręo habent, Ptolemæ⁹ rex putasset eos cadere in Platonis doctrinã.Nã Plato in libris suis inuenitur lo-

Plato. cut⁹ de summo Deo,quẽ nominat patrẽ:& de vᷓ, ꝑ quã aliq̃ dicũt eũ intellexisse filiũ patris: sic q̃ Ptolemę⁹ æstimasset scripturã veteris testamẽti esse cõtrariã fidei, cultuiq̃ vnius Dei, cui⁹ oppositũ ꝓcepit ac tenuit Ptolemęus,& ita fuisset scãdalizatus. Hinc subditur: [Deniq̃ vbicũq̃ sacramentũ aliq̃d scriptura testatur de pr̃e & filio & spũsc̃tõ].i. vbicũq̃ in scripturis veteris testamẽti secretũ aliqd legitur de supbeatissima trinitate, [aut oĩno id tacuerunt, aut aliter interpretati sunt,vt & regi satisfacerẽt,& arcanũ fidei nõ vulgarẽt.]Hãc expositionẽ sequũtur magister Adã de S.Victore,& Hẽricus de Hassia.Cõtra quã argui potest:Plato eñ nõ posuit nisi vnũ summũ veꝝ Deũ,sicut infrà ostendã: & q̃cquid locutus videtur de vᷓ & aĩa mũdi,seu quacũq̃ vi regitiua huius mũdi,intellexit de substãtĳs essentialiter diuisis à summo pr̃e & inferiorib⁹ eo,immo & puris creaturis, quẽadmodũ demõstrabo. Nõ ergo Ptolemęus putasset LXX. incidere doctrinã Platonis, si locuti fuissent de diuinitate patris ac filĳ,qm̃ Ptolemęus cognouit quod Plato nõ posuit nisi vnũ veꝝ Deũ. Deniq̃ Ptolemę⁹ fuit ꝑ magna parte Platonicus,sicut ex diuersis scriptis posset ꝓbari. Rursus, libri correctiores habẽt,secundũ q̃d primo cõmemoraui,vtpote[q̃d maxime idcirco faciebat, qa in Platonis dogma cadere videbat:]vt sit sensus,q̃d Ptolemęus idcirco pcipue coluit vnũ Deũ,qa in hoc sequebat Platonẽ.Veruntñ an Ptolemæus ita coluit vnũ Deũ, quod nõ etiã coluerit alios inferioresq̃ deos,an simul cũ dĳs aliqb⁹ Aegyptioꝝ coluerit summũ Deũ,quẽadmodũ 4.Regũ refert de Samaritanis à rege Assyrioꝝ adductis,q̃d coluerũt dñm,& nihilo min⁹ seruierũt dĳs suis,certũ nõ habeo.Est itaq̃ sensus,quòd LXX.interpretes idcirco subticuerũt,aut aliter trãstulerũt ea q̃ in scripturis de deitate filĳ aut spũsc̃tĩ cõtinent,ne Ptoleme⁹ vnius Dei cultor,putaret Iudęos colere duos aut tres deos,s.patrẽ & filiũ, aut etiã spm̃sc̃tm̃. Nõ eñ capere potuisset mysteriũ supgloriosissimæ trinitatis in vna essẽtia:ideo hoc arcanũ fidei noluerũt pãdere ei.Pręterea,ꝙ Plato posuerit vnũ solũ veꝝ ac summũ Deũ,vniuerso-

August. rũ principiũ,nullã habet difficultatẽ apud eruditos in philosophia Platõis & Platonicoꝝ.

Boethi⁹. Augustin⁹ q̃q̃ in plurib⁹ locis & Boethi⁹ id affirmãt.Octauo nãq̃ de Ciui.Dei asserit Augustinus:Vnũ summũ & veꝝ bonũ Plato disseruit esse Deũ.Sed & 9. de Ciuit. Dei: Secundũ Apuleiũ,inq̃t,Platonicũ,summus Deus creator oĩm sic à Platone laudat,q̃d ipse solus non

potest

potest humano sermone vel modice cōpræhēdi. Ampli⁹ Plato in Timæo docet, totū vniuersum à summo Deo esse ꝓductū, & ipsum Deū altissimū, incōprehensibilē ineffabileq́ꝫ cōtinere: Genitorē, inquiēs, atqꝫ opificē vniuersi tā difficile inuenire, ꝙ inuentū impossibile digne ꝓfari. Hinc Proclus Platonicus in elemētatione sua theologica cōtestat: Oīa entia ꝓcedunt ab vna prima causa. Et iterū: Oīm entiū principiū & prima causa est bonū. Et denuo ait ꝙ sit vnū ἀυτόθεον. i. ex se & ꝑ se Deus ac summū bonū, cui cōparari nō potest tota catena deoꝝ. Quāuis aūt Plato & eius sequaces posuerint vnū summū Deū indepēdentē, tñ posuerūt sub eo diuersos gradus, ordinesq́ꝫ deoꝝ, ꝗs oēs dixerunt à summo Deo ꝓcedere, & oēm suā pfectionē ab illo participare. Præterea quidā Doctores recitāt Platonē esse locutū de νοῦ & τοῦ ἀγάθου & aīa mūdi, ita ꝙ ꝑ νοῦν intellexit patrē, ꝑ τὸ ἄγατον paternū. i. intellectū seu mentē à patre manantē, videlicet filiū: ꝑ aīam vero mūdi, spm̄sctm̄, aut vim quandā increatā mūdi rectiuā. Verū hæc recitatio nō inuenit cōueniēs. Ait em̄ Augustinus 10. de Ciui. Dei. Plotinus Platonicus disputās de tribus principalibus substātijs, ponit Deū patrē & mentē paternā, quā nominauerūt νοῦν & aīæ naturā. Porro ꝑ aīam mūdi Plato intellexit formā creatā, quā totū sensibilē mundū posuit aīatum & aīal maximū, cuius aīam vocauit aīam mundi, prout 13. de Ciui. Dei Augustinus enarrat, & in 1. Timæi, atqꝫ in Elemētatione Procli habetur. De hac materia loquit Thomas in Sūma cōtra gentil. libr. 4. Insup ꝗliter ad instantiā Ptolemæi missi & interpretati sunt LXX. interpretes, recitat Augustin⁹ 18. de Ciu. Dei, ꝗd etiā in Scholastica hist. pleni⁹ cōtinet, vbi deuotio & copiosæ oblatiōes Ptolemæi regis, ꝗs misit ad templū Hierusalē, describunt. De ꝗbus etiā loquit S. Hieronymus sup Danielē. Itaqꝫ libro pallegato, ca. 42. recitat Augustinus: Post mortē Alexādri Magni cœpit Aegyptus habere reges Ptolemæos, quoꝝ prim⁹ Lagi fili⁹, multos ex Iudæa captiuos trāstulit in Aegyptū. Cui succedēs Ptolemæus Philadelph⁹, liberos remisit Iudæos, ꝗs ille captos abduxerat. Insup & dona regia misit in tēplū Dei, petēs ab Eleazaro tūc Iudæoꝝ pōtifice, dari sibi scripturas, ꝗs fama ꝑdicāte audiuit esse diuinas, & ideo cōcupiuit eas habere in sua bibliotheca, quā nobilissimā fecerat. Quas cū pōtifex ille misisset ei in idiomate Hebræo, postea ipse Ptolemæus postulauit interpretes, & dati sunt ei LXXII. videlicet sex de singulis duodecim tribub⁹, ꝗ Hebreæ ac Græcæ erāt linguæ doctissimi. Porro in Scholast. hist. fertur: Post Ptolemęū Soterē regnauit in Aegypto Ptolemęus Philadelphus, ꝗ studiosus, libroꝝq́ꝫ cupidus, Demetriū bibliothecæ suæ pfecit. Demetrius ergo regi dixit, sibi esse denunciatū, apud Iudæos esse legē ore Dei editā, & digito eius scriptā. Atqꝫ ad ostēdendā huius legis sanctitatē, adiecit, ꝙ trāsferri nō posset nisi à cultoribus Dei viuētis. Nā & Theopōpus, cū voluisset eā inserere historijs ꝗs scribebat, in amētiā versus est ꝑ dies triginta. Theotectus ꝗqꝫ ꝓ eadē causa factus est cæcus, ꝗ pœnitētes, sanati sunt. Suggessit itaqꝫ regi ꝗtenus Iudæoꝝ pōtifici scriberet, vt sibi Iudæos Hebreæ & Græcæ linguæ peritos trāsmitteret, ꝗ ad trāsferēdā legē sufficerēt. Quod vt impetraret, suasit munera cū epistolis esse mittēda. Aderat ibi Aristeus, ꝗ calamitati Iudęorū captoꝝ diu cōpassus, opportunitate liberādi eos inuēta, dixit ad regē: Quō ꝗd postulas obtinebis, tot Iudęis in tuo seruiētibus regno? Solue itaqꝫ eos, & nihil gratius erit pōtifici Iudæoꝝ. Liberauit ergo rex eos, vtpote centū viginti millia Iudæoꝝ, dās dn̄is eoꝝ ꝓ vnoꝗqꝫ capite centū viginti drachmas argēti. Tūc Ptolemæus rex scripsit Eleazaro pōtifici: Gentē tuā ꝗ apud nos erat, libertati donaui, arbitrās hoc Deo esse iucundū, quoꝝ quosdā assignaui militiæ, alios (quoꝝ fidē probauerā) cōstitui in palatio. Legē vero tuā in bibliotheca nr̄a decreui reponere. Bene ergo facies, mittēdo nobis viros seniores ꝗ eā valeāt nobis interpretari. Misit ꝗqꝫ cētū talēta argēti ꝓ immolatiōibus faciēdis. Et separaui 50. talēta auri ad crateras & ligatoria faciēda, gēmasq́ꝫ sine numero ad artificū optionē. Tūc pōtifex misit ei interpretes, ꝗs rex corā vniuersis principibus cū grādi honore suscepit atqꝫ magnifice honorauit. Quo facto, māserunt cū eo diebus 12. Interrogauitq́ꝫ eos ꝑcipue de Dei cognitione & regni gubernatiōe. Cūqꝫ instruxissent eū de regni administratiōe, disputauerūt cū eo diffuse de vno Deo colendo. Postea introducti sunt in domū secretam secus mare, & datæ sunt eis singulæ cellulæ. Diluculo aūt egrediebant ad optādū regi bona, deinde interpretabant vsqꝫ ad nonā horā, deinceps trāsibant ad cibū & requiē corporis. Trāslatione cōpleta, & ab vniuersis Iudæis peritis ꝗ erāt cōuocati, approbata, remisit rex interpretes muneribus honoratos, & Eleazaro munera misit. Deniqꝫ ꝑter vasa misit in tēplū aureā mēsam gēmis impreciabilibus insignitā, cui⁹ crassitudo seu spissitudo erat dimidij cubiti: attñ opus superauit materiā. Hæc in pfata historia. Ex ꝗbus ꝓbat, verū nō esse ꝗd aliꝗ dicunt, Ptolemęū ex quadā curiositate aut vanitate inductū ad postulādū legē atqꝫ interpretes. Ex his itē posset videri, ꝙ Ptolemæus factus fuerit cultor veri Dei duntaxat. Insup de his scribit Hieronymus in expositiōe 11. cap. Danielis: Sub Ptolemæo Philadelpho LXX. interpretes Alexādriæ scripturā sanctā in Græcū dicunt vertisse sermonē, ꝗ Eleazaro pōtifici multa Hierosolymā & in tēpli donaria vasa trāsmisit. Narrāt historiæ habuisse eū ducēta millia peditum, viginti millia equitū,

Proclus.
Sch. hist.
Hieron.
August.
Theopō pus.
Theotectus.
Hieron. Dani. 11

millia curruũ,quadrigẽtos elephãtes,q̃s ex Aethiopia prim⁹ adduxit,naues lõgas mille qn-gẽtas,& alias mille ad cibaria militũ deportãda. Insup aliq asserũt ꝙ tãt⁹ sapiẽ fuit amator, ꝙ oĩm gẽtiũ libros in sua cõgregauit bibliotheca. Cãcellarius q̃q; Parrhisiẽsis in tractatulo suo de laude scriptoꝝ,refert ꝙ LXX. millia libroꝝ ĩ bibliotheca sua habuerit. Cui⁹ studiositate, religiositate ac diligẽtia condẽnant carnales & negligẽtes prĩcipes ac p̄lati Christiani. Postremo Hieronym⁹ ad reprobandũ LXX. cellulas,dicit ꝙ Aristeus & Ioseph⁹ nil inde cõscripserũt. Ad ꝓbandũ q̃q; ꝙ LXX. interpretes nõ habuerũt spm̃ ꝓpheticæ,assumit:[Nisi forte putãdus est Tulli⁹ œconomicũ Xenophontis,& Platonis Protagorã,& Demosthenis ꝓ Ctesiphõte,afflat⁹ rhetorico spũ trãstulisse.]q̃si dicat,Si LXX. vates fuerũt qm̃ trãstulerũt,ergo & Tulli⁹ fuit vates q trãstulit œconomicũ.i. librũ de dispẽsatiõe dom⁹,quẽ Xenophõ discipul⁹ Socratis,vir magnæ facũdiæ edidit,q Tullius etiã trãstulit librũ Platonis intitulatũ noie Protagorę sui discipuli. Plato em̃ libros suos intitulauit noĩb⁹ discipuloꝝ suoꝝ, ꝓpter q̃s edidit eos. Iste tñ Protagoras,Platonis discipul⁹ fuit,nõ aũt famosus ille Pythagoras,quẽadmodũ in vulgatis biblijs legit. Qui Tulli⁹ itẽ trãstulit librũ Demosthenis, quẽ pro defensiõe Ctesiphõtis cõposuit.[Aut aliter de eisdẽ libris p LXX. interpretes, aliter p apostolos spũssctũs testimonia texuit,vt q̃d illi] s. LXX.[tacuerũt, hi scriptum esse mẽtiti sint.] Ista est alia argumẽtatio Hieronymi,q̃si dicat:Si LXX. spũ ꝓphetico trãstulerũt,ergo spũs sanctus aliter locutus est p LXX. aliter p apostolos,q ea q̃ LXX. omiserũt,scripta allegant. Ista argumẽta(secundũ Henricũ de Hassia) nõ sunt magni vigoris,& qualiter à sequẽtibus Augustinũ soluerẽtur, tactũ est ante. Cætera in prologo isto contenta,facilia sunt & clara.

De multiplici distinctione atq; diuisione totius diuinæ scripturæ. Art. IIII.

Hieron. SIcut in ꝓlogo sup libros Regũ S. ait Hieronymus, vigintiduo sunt libri veteris testamẽti. Hebræi em̃ diuidũt scripturã veteris testamẽti in tria,hoc est,in legẽ,in ꝓphetas,& in hagiographa. Itaq; quinq; libros Mosis vocãt legẽ, alios octo libros, videlicet Iosue & librũ Iudicũ, sub q̃ cõprehendũt & librũ Ruth, & libros Regũ q̃s diuidũt in duo volumina,Esaiã q̃q;,Hieremiã,Ezechielẽ ac librũ duodecim prophetaꝝ, appellãt prophetales. Ad hagiographa vero asserũt ptinere alios nouẽ libros, vtpote librũ Iob, Psalteriũ,tria volumina Salomonis,Paralipomenon,Esdrã & Hester. Hagiographõ aũt dicitur ab ἅγιος, q̃d est sacrũ,& γραφὴ,scriptura,quasi scriptura sacra. Hos libros vocãt canonicos,alios vero apocryphos. Insup scriptura sacra diuidi potest in duas partes principales,hoc est, in scripturã veteris testamẽti,atq; in euãgelicã legẽ,seu in scripturã noui testamẽti. Et q̃uis vtraq; scriptura prĩcipaliter sit de Deo,tñ scriptura veteris testamẽti speciali⁹ est de Deo vt creatore ac ꝓuisore seu gubernatore:scriptura aũt noui testamẽti p̄cipue est de Deo vt saluatore & remuneratore. Rurs⁹ vtriusq; testamẽti scripturapartit in libros legales & historiales, ac sapiẽtiales & ꝓphetales. Nã 4. Euãgelia,q sũt libri legales noui testamẽti, correspõdẽt 5. libris Mosis,q sunt libri legales veteris testamẽti. liber Actuũ apl'oꝝ,correspõdet libris historialib⁹ testamẽti antiq. Epistolę Pauli & alię 7. canonicę, correspõdẽt libris sapiẽtialib⁹ veteris testamẽti.
Isidorus Apocalypsis vero, ꝓphetalib⁹ libris testamẽti prioris. Postremo,qm̃ lex directe cõmunitatẽ,nõ singularẽ psonã cõcernit,vt dicit Isidor⁹, idcirco in primo Mosis libro enarratur congregatio seu adunatio Israeliticæ plebis, sub fide & cultu vnius Dei: deinde describitur ipsa legislatio huic populo facta,q̃d fit in tribus libris sequentibus,scilicet Exodo, Leuitico, & libro Numerorum,in quibus tamen alia multa miscentur. Tertio fit repetitio ac elucidatio legis eiusdem,quod fit in Deuteronomio.

Exod. 20. 43. Leui. 19. Num. 16

¶De expositione exordij Genesis,scilicet, In principio creauit Deus cælum & terram,secundum Augustinum. Arti. V.

BEatissimus Moses legifer Iudæoꝝ,volens plebẽ Israeliticã sibi cõmissam,ad vnius veri Dei notitiã,cultum,honorificentiã'q; reducere,ita exorsus est libroꝝ suorum scripturã:[In principio creauit Deus cælum & terrã.]Quasi dicat: Solus Deus increatus est atq; æternus:cætera oĩa profluxerũt,& condita sunt ab eo. Ideo ipse solus adorandus est & colendus. Et valde cõuenienter ita incepit, q̃niam tempore suo idololatria vndiq; viguit, ita vt veri Dei cognitio & cultus in perpaucis remanserit hominibus. Nam & ipsi filij Israel in Aegypto pro maxima parte ad idololatriam erant dilapsi. Diuersi quoq; tunc eruperunt errores de mundo,quem aliqui æstimabant increatum, quidam vero creatum siue productum,& tamen creatori coæternum,quorum omnium Moses exclusit errorem:In principio,inquiens, creauit Deus cælum & terram. ¶Præterea,sicut Thomas ait in prima parte Summæ suæ, quæstione quadragesimatertia,exordium istud tripliciter explanatur, ad remouendum tripartitũ errorem circa mundum & eius initium. Quidam enim dixerunt mundum non habuisse temporalem inceptionem. Ad quod reprobandum exponitur primo sic:In principio scilicet temporis, creauit Deus cælum & terrã. Alij posuerunt duo principia rerum,videlicet summũ & per se bonũ, à quo dixerunt spiritalia, inuisibilia,

inuisibilia,& incorruptibilia emanasse,videlicet Manichæi:& summū bonū ac per se malū,
à quo dixerunt corruptibilia & corporalia omnia,quantū ad suā substantiā esse creata. Ad
quorū cōfutandam insaniā, rudissimumq́; errorē,exponitur sic secundo: In principio, hoc
est,in filio,creauit Deus cælū & terrā.Filius nanq; est patris imago, & omnis rei creatæ exē- Colos.1.
plar.De quo ait Apostol⁹:Per ipsum & in ipso cōdita sunt oīa.Hinc filio cōuenit ratio prin 2.Cor.4
cipij exemplaris.Propter quod scriptū est:Oīa per ipsum facta sunt,& sine ipso factū est ni Colos.1.
hil.Sicq́; exponit Origenes,dicēdo:Quod est principiū, nisi dn̄s noster & saluator oīm Ie- Ioan.1.
sus Christus, primogenitus omnis creaturæ? In hoc ergo principio,hoc est,in verbo suo, Origen.
fecit Deus cælū terrāq́;.Quidā dixerūt corporalia nō esse immediate creata à Deo,sed p an- Colos.1.
gelos aut intelligētias quasdā.Ad quod destruendū,exponitur tertio:In principio, id est,an Apoc.1.
te cætera omnia, iuxta illud in Psalmo: Initio tu dn̄e terrā fundasti, & opera manuū tuarū Psal.101.
sunt cæli.Itaq; iuxta primā & hāc tertiā expositiones,p Deū intelligitur tota Trinitas vnus
Deus,cū dicitur,In principio creauit Deus &c.In secūda vero expositione,per Deū intelli-
gitur pater,qui dicit vniuersa creasse in filio siue per filiū. Non q̄ ipse pater nō sit immedia
ta causa ac fontale rerū principiū,sed quoniā filio appropriat causalitas exēplaris:immo to
ta supincōprehensibilis trinitas, est vna oīm causa,& vnus creator,ac vnū principium vni-
uersorū,cum sit vnus Deus,& triū superuenerabiliū personarū sit vna natura & vna potestas.
¶Deniq; hæc triplex expositio huius propositionis, In principio erat verbū, specialiter re- Ioan.1.
spicit hoc,q̄d dicitur hic: In principio.Id quoq; quod subditur:Cælum & terram,multi-
pliciter à sanctis patribus Doctoribusq́; catholicis inuenitur expositū. Quocirca pēsanda
sunt multa,& primo q̄ in multis locis tangit sanctus Hieronymus, dicens: Principiū Gene- Hieron.
sis & Canticū canticorū,prima quoq; ac vltima visio Ezechielis, tot sunt difficultatibus in-
uoluta,vt ab Hebræis ante tricesimū ætatis eorū annū non legatur.Quod q̄ verū sit,ostēdit
diuersitas expositionū textuū horū.Nā & principiū Genesis à Doctoribus Hebræorū & Græ
corū ac Latinorū tam diuersimode explanat, vt Magister Sententiarū secundo libro testet:
Quidā sanctorū patrū,qui verba Dei atq; arcana scripturæ excellēter scrutati sunt,circa hūc
passum quasi diuersa scripsisse vident.Secūdo pensandū, quod vndecimo de Ciuit. Dei lo-
quit Augustinus:Diuini sermonis.i.sacræ scripturæ obscuritas ad hoc vtilis est,q̄ plures ve
ritatis sentētias parit,atq; in notitię lucē ꝑducit,dū alius intelligit eū sic,alius sic: ita tamē,vt
q̄d in obscuro loco intelligitur,attestatione rerū manifestarū aut alijs locis scripturæ non du
bijs cōprobetur. Et iterū Augustinus effatur: In expositiōibus & quæstionibus istis circa li- August.
terā Genesis,duo sunt obseruāda: Primū est, vt inuiolabiliter teneamus scripturā sacrā esse
veracē.Secundū, ne quis nimis vni expositioni adhæreat, qn̄ scriptura multipliciter potest
exponi.De hoc diffuse & humiliter,immo & sapiētissime scribit duodecimo ac tertiodeci-
mo lib.Confessionū,quēadmodū ad indagandū sensum scripturæ Geneseos debeam⁹ acce-
dere sine temeraria assertiōe hui⁹ aut illius expositiōis.Tertio est pēsandū, q̄d sup secūdum
Sētentiarū distinctiōe duodecima scribit Thomas:Eorū q̄ spectāt ad fidē,quædā sunt p se de
substātia fidei,vt Deū esse vnū ac trinū,& in talibus oēs sancti patres atq; catholici exposi-
tores cōcordāt,nec licet in talibus diuersimode opinari. Alia vero nō sunt p se de substātia
fidei,sed per accidēs se habēt ad eā, inquantū videlicet in scriptura tradunt,quā fides ꝑsup-
ponit esse à spūsancto, & in talibus sancti qn̄q; diuersimode sentiūt. Sic q̄q; circa principiū
mūdi aliq̄d ad substantiā fidei ptinet,vt q̄d mūdus p creationē à Deo incepit,& hoc oēs ca-
tholici vnanimiter tenēt.¶Porro q̄ modo ac ordine factus sit mūdus, nō ptinet ad fidē,nisi
per accidēs,vtpote inquantū hoc traditur in scriptura,q̄ diuersimode potest exponi,& ve-
ritas eius p diuersas expositiōes saluat. Sicq́; circa creationē mundi Doctores diuersimode
sentiūt,varijs modis exponēdo scripturas,nō tn̄ recedētes à fidei veritate, nec sibijnuicē præ-
iudicātes aut derogātes incauta assertiōe.Hinc ait Albertus libro de 4. coæquæuis: Spūssan Albert⁹.
ctus duobus modis inspirat expositores scripturæ. Primo, quantū ad consentaneū rationi,
& nō cōtrarium fidei, hoc est,vt sequantur id quod ratio magis dictat, nec tamen est cōtra
fidem. Secūdo inspirat eos, quantū ad cōsentaneum autoritati. Primo itaq; modo motus
est ac processit Augustinus, exponēdo exordiū Genesis, prout rationi magis cōsentaneum
esse videt,nō tamē negando quod autoritas exigit. Alij vero expositores magis secuti sunt,
quod autoritas scripturæ videtur prætēdere,non tamē negantes quod secundum rationem
est cōsequens. His præmissis, tāgendæ sunt expositiones celebriores huius,quod dicitur: In
principio creauit Deus cælū & terram, quātum ad vltimam istam particulā, scilicet,cælum
& terrā:& etiam quantum ad textum sequentem,cuius intelligentia ex intellectu & expo-
sitione particulæ huius pro magna parte depēdet.Deinde ꝓpositio ista, In principio crea-
uit Deus cælū & terram, per se sumpta, nō videtur ad intelligendū difficilis:sed verba textus
statim sequētia, difficultatem eius inducunt.Mox em̄ subiungitur:Tenebræ erant super fa-
ciem abyssi,& spiritus domini ferebatur super aquas.In quibus verbis insinuat,quod cælo

& terra creatis, abyssus & aqua pariter extiterūt, de quorū creatione nō videbatur aliqd tangi in verbis his, In prīcipio creauit Deus cælū & terrā. Rursus paulo post legit, firmamentū qd vocatū est cælū, esse factū secūda die: idcirco obscurū fit de q̄ cælo dicat, In prīcipio creauit Deus cælū & terrā. S. igitur Augustinus, cōsiderās φ litera Genesis, quātum ad superficiem
August. suā, patet irrisioni calūnijsq; infidelium, & eos à cōuersione ad fidē auertere potest, eo φ videatur instar poetarū & quorundā philosophorū ab Aristotele satis reprobatorū, ponere qd dā chaos cōfusum in exordio mundi, excogitauit quandā expositionē subtilē, p quā defendit scripturā ab irrisione huiusmodi, & tn̄ saluauit scripturæ ac fidei veritatē. Itaq; dixit, φ sicut Deus oīpotens oīa in seipso vnico actu intelligēdi pfecte & distincte cōcipit & cognoscit, ac intra se exprimit, sic in eodē instāti oīa opera sex dierū simul & distincte pduxit, eadē practice intelligēdo atq; vt essent iubēdo. Cui expositioni videtur cōsonare illud in Psalmos
Psal. 32. & 148. Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. Et qd in Ecclesiastico legit: Qui viuit
Eccl 18. in æternū, creauit oīa simul. Quod itē Moses ait: Dei perfecta sunt opera. Et qd in hoc ipso
Deut. 32 Genesis libro paulo post subdit: Istæ sunt gnātiones cæli & terræ, in die qua creauit dn̄s cælū
Gene. 2. & terrā, & oīe virgultū agri, oēmq; herbā regiōis, cū tn̄ virgulta & herbæ infrà legātur tertia die pducta. Hæc ergo intuēs Augustinus, dicit opera sex dierū simul facta distincte. Vn
Albert⁹. de ait Albertus libro de coæquæuis: Augustinus reuera ponit oīa simul creata in materia & forma, q̄ s. natura nō potest p se pducere motu superiorū, videlicet cælestium corporū & cōmixtione elementorū. Et ideo cælū à principio factū est cū suis stellis, & terra cū animalibus suis, aqua q̄q; cū natatilibus atq; volucrib⁹: & breuiter, oīa in speciebus suis simul educta sunt, q̄ p simplicē virtutē motus cæli, & p virtutē stellarū educi nō poterāt sine alio motore, i. particulari agēte vniuoco, vtpote speciei eiusdē, sicut sunt, homo, leo, equus, & cōsimilia, q̄ prēter virtutē cæli & elemētorū, requirūt specialē motorē ad sui generationē. Sunt tn̄ quædā nō habētia magnā diuersitatē in partibus corporis, vt plātæ & aīalia aliq̄, pſertim quædā reptilia & aliq pisces, quæ nō oportuit primo fieri in pprijs speciebus, sed tm̄ in rationibus suis causalibus. i. seminalibus suis virtutibus, qa ad horū productionē sufficit mot⁹ cæli, atq;
Auicen. stellarū ex materia diuersimode cōmiscibili. Propter qd dicit Auicēna in libro de diluuijs, φ
Thomas mures qn̄q; gnant ex terra, & serpētes ex capillis. Hęc Albert⁹. ¶ Deniq; vt Thomas sup secūdū Sentētiarū fatet, Augustin⁹ vult quasdā creaturas in ipso creatiōis prīcipio. i. primo instāti fuisse in ppria natura distinctas p spēs suas, vt elemēta & corpora cælestia ac angelos. Alia vero in rationib⁹ seminalibus tm̄, vt aīalia, plātas & huiusmodi, q̄ oīa in naturis pprijs sunt pducta illo opere, q̄ Deus post sex dies illos naturā prius conditā administrat. De q̄ ait Sal-
Ioan. 5. uator: Pater meus vsq; modo operat, & ego operor. Nec in distinctiōe rerū attendendū esse ordinē tēporis, sed naturę atq; doctrinæ: naturæ, sicut sonus pcedit cantū, sicq; q̄ naturaliter sunt priora, prius facta scribunt, queādmodū terra priusq̄ aīalia, & aqua priusq̄ pisces. Ordine vero doctrinæ, sicut patet in docētibus geometriā. Quāuis em̄ partes figuræ sine ordine tēporis figurā cōstituāt, nihilo minus geometria docet cōstitutionē figurę, lineā post lineā ptrahēdo. Et istud fuit exēplū Platonis, vt dicit primo cæli. Sic q̄q; secundū Augustinū, Moses rudē instruēs populū de mūdi creatiōe, diuisit p partes q̄ facta sunt simul. Hęc Thomas.
¶ Sed circa hæc oritur quæstio, qm̄ verba horū Doctorū vidētur ab inuicē discordare, ita φ opinionē Augustini cōtrarie recitāt, vt apparet. Albertus etem̄ ait, φ secundū Augustinum terra facta est cū animalibus, & aqua cū piscibus &c. ¶ Porro Thomas refert, φ secundū Augustinum, elemēta & cælestia corpora sanctiq; angeli simul pducta sunt, aīalia vero & plantæ postea. Et respōdendū, φ Albertus loquit de aīalibus, piscibus ac auibus, primo & immediate à Deo productis: & illa simul esse pducta cū terra & aqua, secundum Augustinū, ostēditur ex præhabitis Thomæ verbis. Nā ait terrā præcedere animalia, & aquā pisces ordine naturæ, nō tēporis, queādmodum sonus cantū. Rursus circa hoc quæritur, Quot animalia & pisces ac volucres, secundū istā opinionē, fuerint simul cū terra & aqua tūc facta. Ad qd p nūc breuiter dici potest, φ in qlibet specie duo indiuidua, loquēdo de his q̄ ex cōmixtione maris ac fœminæ naturaliter producūtur. ¶ Præterea, qa nunc dictum est, φ secundum Augustinum oīa opera sex dierū sunt simul pducta: quærendum, qd Augustinus ad literā intelligat p cælū & terrā, cū dicitur: In principio creauit Deus cælū & terrā. Ad qd cōcorditer dicūt expositores, & sup secundū Sētentiarū doctores, φ p cælū intelligit naturā angelicā seu angelos: p terrā vero, materiā prorsus informē oīm corporaliū rerū, tā elementorū q̄ cælestiū corporū ac mixtorū, vtpote materiā primā, ab oī forma p intellectū abstractā, quā dicit corporalia pcessisse ordine naturæ, nō tēporis, qa materia nō potest realiter stare nuda. i. ab oī forma substantiali abstracta. Per cælū vero, intelligit naturā angelicā vt informē, seu
August. in se consideratā. Cuius tn̄ informitas nō pcessit tēpore formationē eius per dona gratuita, secundum Augustini doctrinam, qui dicit φ Deus fuit in angelis, simul cōdens naturam, & largiens gratiam. Quod autem ista sint de mente Augustini, patet aperte ex verbis ipsius super

sup Genesim ad literã,& in libris Confessionũ,atq; in libro de Ciuit.Dei, & infrà tangetur.

¶ De expositione eiusdẽ verbi,secundum alios sanctos. Arti. VI.

QVemadmodũ Bonauẽtura ait in scripto suo sup secundũ Sentẽtiarũ, circa intellectũ literæ huius,diuersæ fuerũt opiniones sanctorũ.Quidã em̃ sancti in hac re magis secuti sunt theologicã viã,trahẽtes rationẽ ad ea q̃ fidei sunt.Quidã vero,inter q̃s pręcipuus extitit Augustinus, magis secuti sunt viã philosophicã, ea ponentẽ q̃ magis sunt cõsona rationi.Vnde Augustinus intellectũ huius scripturæ ad rationis attestationẽ atq; dictamẽ flectit ac trahit, dicẽdo oĩa simul esse ꝓducta.Et expositio eius fuit multũ rationabilis & valde subtilis.Veruntñ qa ex ea videt̃ intellectus scripturę distrahi,& securius est magisq; meritoriũ,ꝓpriũ intellectũ & rationẽ scripturæ oĩno subijcere,q̃ scripturã aliq̃ modo distrahere,idcirco cõmuniter alij Doctores,tã q Augustinũ pcesserũt, q̃ q eũ secuti sunt, intellexerũt & exposuerũt scripturã hãc sicut sonare videt̃,dicẽtes opa sex dierũ nõ simul esse ꝓducta nisi in materia,sed ꝑ interualla dierũ ea esse ꝓducta,quantũ ad formã & speciẽ. Rursus eadẽ distinctiõe loquit̃ Bonauẽtura:Quãuis multæ sint expositiones huius verbi, In principio creauit Deus cælũ & terrã,quatuor tñ sunt prĩcipales.Prima est,ꝙ cælũ & terra eandẽ nominãt informẽ materiã oĩm corporaliũ rerũ,prout de ipsa fieri debebãt duplicia corpora,puta cęlestia & elemẽtaria,vt sit sensus:In prĩcipio creauit Deus cælũ & terrã.i.materiã ex qua debebat fieri cælũ & oĩa elemẽta. Hæc aũt expositio cõfirmat̃ ꝑ literã mox sequentẽ,q̃ describit, q̃liter factũ sit cælũ.Secũda expositio ꝑ cælũ intelligit naturã angelicã, ꝑ terrã vero materiã primã.Tertia expositio, & q̃si media inter has,est Hugonis, q ꝑ terrã intelligit elementum terrenũ,atq; ꝑ cælũ tria alia elemẽta,q̃ secundũ eũ,erãt sup terrã ꝑ modũ nebulæ circũquaq; oppãsa, in vna cõfusione ꝑmixta,seu potius in vna ꝑmixtione cõfusa,& circũquaq; suspẽsa, quę extẽdebant̃ tã alte,sicut ptingit nũc summitas corporalis naturæ. Hinc libro de Sacramẽtis ait venerabilis Hugo:Noĩe terrę significatũ puto terrenũ hoc elementũ.Erat q; elemẽtũ hoc subsidẽs seu sitũ in imo ac medio loco,cęteris in cõfusione ꝑmixtis,Quarta expositio ꝑ cælũ hoc loco intelligit cęlũ empyreũ.q̃d statim in sua creatiõe angelis est repletũ.Per terrã vero,materiã oĩm corporaliũ,siue cælestiũ,siue terrestriũ,sub cælo empyreo contentorũ. Et ista positio est Bedę & Strabi,immo & S.Basilij in suo Hexamerõ, saltẽ quãtum ad id,q̃d dictũ est de cælo empyreo.De quo ait Basili⁹: Sicut dãnati in tenebras vltimas abigũtur,ita pro dignis opibus remuneratio restauratur beatis in ea luce,q̃ est extra hũc mundũ,vbi quietis domiciliũ sortiunt̃.Strabus quoq;:In principio,inquit,creauit Deus cælũ & terrã. Cælũ, nõ hoc visibile firmamentũ,sed empyreũ,hoc est,igneũ,nõ ab ardore,sed à splẽdore,q̃d statim repletũ est angelis.De quo cælo loquitur Beda:Hoc superius cælũ, quod à volubilitate mundi secretum est, mox vt creatum est, sanctis angelis est repletum, q̃s dñs ꝓtestatur in principio cõditos cum cælo & terra, dicẽs:Vbi eras cũ me laudarẽt astra matutina,& iubilarẽt oẽs filij Dei? Vbi ꝑ astra matutina,intelliguntur angeli ac filij Dei. ¶ Præterea, Nicolaus de Lyra scribit hoc loco:Circa principiũ Genesis sunt tres expositiones solẽnes,ad q̃s alię videtur reduci.Prima est Augustini,de qua pręcedẽti articulo dictũ est,quę expositio videtur Lyræ valde lõginqua à litera.Propter q̃d,inquit,dimittat̃. Alię duę expositiões vidẽtur sibi textui consonare.Ad quarũ declarationẽ ꝑmittit tres opiniones philosophorũ de materia. Prima est opinio Cõmentatoris, q in libro de substãtia orbis, dicit in corporib⁹ cælestibus nõ esse materiã ꝓprie dictã, q̃ s. pars sit essentialis cõpositi,& subiectũ formæ substantialis: sed q̃d ibi dicit esse materia,dicit esse intelligendũ de materia improprie dicta, vtpote eã sumẽdo pro subiecto motus localis,& ꝓut ipse orbis est in potẽtia ad vbi. Secũda opinio est, ꝙ in corporibus cælestibus est materia proprie dicta,tñ alterius rationis à materia mixtorũ & elementorũ. Hãc opinionẽ sequuntur Albertus,Thomas,& alij multi. Tertia opinio est, quòd omnium corporalium sit vna seu eiusdẽ rationis materia prima. Hæc est opinio Auicennæ,quã sequitur Bonauentura.His prolixe ab eo præmissis,ponit duas expositiones prętactas,quarũ prima est,quòd partes huius sensibilis mundi principales, videlicet oĩa cælestia corpora & quatuor elemẽta, fuerunt à principio per creationẽ simul producta distincte in suis substãtialibus formis: quòd item totum opus distinctionis, & etiã opus ornatus cælestium corporum,quod factũ est quarto die,quæ infrà describũtur, intelligẽda sint quantum ad qualitates,proprietates,& virtutes accidẽtales,superadiũctas pręfatis operibus creationis. Secunda expositio est, quòd materia oĩm corporaliũ, primo creata sit solũ sub vna forma substãtiali cõmuni,videlicet sub forma corporeitatis,& diebus sequẽtibus sit distincta secundũ diuersas sui partes per formas substãtiales specificas,tam cælestes q̃ elementares. ¶ Insuper dicit,ꝙ illi qui sequuntur Cõmentatorẽ,& qui dicunt materiã cælestiũ corporum specie distinctã à materia inferiorum,non possunt tenere expositionẽ istam secundam,sed primã.Porro qui dicunt oĩm corporalium esse vnam materiam,sequi possunt expositionem istam secundã. ¶ Deniq; Nicolaus de Lyra, ista scribẽdo,affirmat ꝙ intellectus operum

[Margin notes: Bonauẽ. — Communis expositio. — Hugo. — Beda. Strab⁹. Basilius. — Iob 38. — Expositiones tres recitat Lyra. — Tres opiniones philosophorũ de materia.]

operum sex dierũ, dependet ex cognitione prætactæ simplicis opinionis de materia prima. Sed cõtra hoc scribit Rabbi Paulus, ex Iudaismo cõuersus, q fuit Burgẽsis episcopus, atq; in multis redarguit Lyrã. Itaq; cõtra prætactũ verbum testatur, ꝙ incõuenienter sit positum, quoniã philosophi diuersimode opinando de materia, non habuerunt rationes demonstratiuas, sed persuasiuas, vnde non debet sensus scripturæ propter hoc variari. Et ideo sancti doctores modicũ curauerunt de diuersitate taliũ opinionum in præsenti materia, sicut nec refert ad articulũ creationis credendum, an cæli sint immateriales, vel habeant materiã eiusdem rationis cum inferioribus istis an non. Ad istud dicendũ, ꝙ præhabitũ verbum Nicolai rationabiliter potest saluari. Quẽadmodum eñ oĩs creatura seruit creatori, ita naturalis sciẽtia deseruit theologicæ veritati. Vnde asserit Augustinus, ꝙ cognitio proprietatũ naturaliũ reꝝ, pãdit abdita scripturaꝝ. Quãuis ergo veritas scripturaꝝ nõ depẽdet à notitia opinionum & scientiaꝝ philosophicaꝝ, attamen intellectus eiuscemodi veritatis in tantũ dependet ex cognitione talium opinionum & scientiaꝝ, inquantum cognitio talium confert ad intelligendũ lympidiꝰ ipsas scripturas. Nec Lyra dicit, ꝙ ꝑpter diuersas opiniones philosophoꝝ varieŧ sensus scripturæ. ¶ Prẹterea, ꝙ Rabbi Paulus ait, sctõs doctores paꝝ curasse de taliũ varietate opinionũ, nõ videŧ satis cõsiderate ꝑlatũ, qa nõ solũ S. Thomas, Bonauẽtura, Albertꝰ, & similes sup secundũ sentẽtiaꝝ, sed Ambrosius quoq;, Basilius, aliiq; antiq expositores, vbertim ac diligẽter recitãt philosophoꝝ opiniões, inquãtum hoc cõfert ad intelligendũ scripturas. Verũtñ in ꝑfata positiõe, Lyra dicit aliud quiddã q̃d patet calũniẹ. Siquidẽ ait: Illi q dicũt ꝙ in corporibꝰ cælestibus nõ est materia, cõsequenter dicere habẽt, ꝙ oĩa corpora cẹlestia à principio sint ꝑducta in suis substãtialibus formis distinctẹ. Nempe q dicũt in corporibus cẹlestibus nõ esse materiã, dicũt & dicere cõpellunt, ꝙ corpora cẹlestia nõ habẽt formas substãtiales, cũ forma substãtialis nõ dicaŧ, nisi respectu materiæ cui dat esse. Nec aliqd diciŧ ꝑprie forma substãtialis, nisi sit pars cõpositi. Cẹlũ aũt secundum istã opinionẽ nõ est cõpositum ex forma & materia. Cõmentator quoq; in libro de substãtia orbis, dicit ꝙ ipse orbis seu corpꝰ cæleste sit actu ens, etiã per intellectum excluso suo motore, seu qualibet forma substãtiali. ¶ Amplius, ad intelligendum ꝑfectius præhabitam duplicem expositionẽ de informitate materiæ, seu qualiter fuit creata sub forma corporeitatis, aut sub propriis substãtialibus formis elemẽtorum atq; cælestium corporum, aduertendum quod super secundũ distinctione 12. recitat Thomas: Quidã antiqui philosophi posuerunt materiam totã sub vna forma substantiali, ponẽtes vnum elementoꝝ esse primã materiã oĩm, & ex illo oĩa generari. Alii posuerunt eã sub pluribus formis substãtialibus, nõ tamen adinuicem ordinatis, sed quadã cõfusione permixtis, & postea operatione primi opificis ad distinctionẽ ordinemq; reductis. Moderni etiã in duas vias has diuidunŧ. Quidã eñ ponunt, materiã illam primo creatã totã sub vna forma substantiali fuisse: sed ne videantur in antiquũ labi errorẽ, dicunt formã illam non fuisse aliquid formaꝝ elementarium, sed aliquid quod se habet in via ad eas, vt imperfectũ ad ꝑfectum, quẽadmodum forma embryonis se habet ad formã animalis cõpleti in specie sua. Alii dicunt, materiã illam primo creatã sub diuersis substantialibus formis, sicut narratũ est. Has itẽ opiniones narrat Bonauẽtura sup secundum: Quidã, inquiẽs, voluerũt dicere, ꝙ materia illa diceret chaos, propter formaꝝ multitudinẽ, & contrarietatẽ existentẽ in partibus materiæ, ita ꝙ partes illæ non distinguebantur adinuicẽ secundũ loca determinata, nec ita proportionabiliter inuicẽ iungebanŧ, vt ex eis resultaret aliquod mixtũ cõpletum: ideo erat ibi quædam mixtio non proportionis, sed cõfusionis: vnde nec agebãt contra seinuicem. Alius modus dicendi est, quòd materia illa ꝑducta est sub aliqua forma, sed illa non erat forma cõpleta, nec dans materiæ esse cõpletum. Vnde nec satiauit appetitũ materiæ, nec sic eã informauit, quin adhuc mãsit informis, sed erat dispositio ad formas vlteriores. Et quãuis forma illa nõ habebat in se diuersas naturas, tñ quia ad multas formas habuit inclinationẽ, habuit in partibus suis quandã imꝑfectã diuersitatẽ, ꝑpter quod ꝑmixta diciŧ & confusa, sicut exemplũ ponitur in embryone, quod licet actu habet vnã formã atq; figurã massæ carnis, illa tñ dispositio est ad diuersas mẽbroꝝ figurationes, q̃uis istud nõ sit ꝑ oĩa simile, qm̃ forma illa nõ erat tãtæ actualitatis sicut est forma embryonis, neq; in tãta ꝑpinquitate ad eductionẽ formaꝝ sequẽtiũ, sicut forma embryonis ad eductionẽ mẽbroꝝ. Forma eteñ seu figura embryõis, est visibilis, & vi naturẹ ad ꝑfectionẽ ꝑducibilis. Illa vero materia sub tali forma erat inuisibilis, atq; ad formas subsequẽtes sola diuina virtute & oꝑatiõe ducibilis: ideo ꝑpter indeterminatũ appetitũ formaꝝ multaꝝ, cõfusa diciŧ & ꝑmixta. ¶ Postremo verbũ hoc, In principio creauit Deꝰ cælũ & terrã, ita exponit Chrysostomꝰ, ꝙ Moses hoc sermone summarie explicauit & ꝑmisit, quicquid Deꝰ postea ꝑ sex dies effecit: & postea ꝑ partes explicat, q̃d añ in summa ꝑmisit: sicq; ꝑ duo ista extrema, cælũ & terrã, intellexit cẹtera corporalia oĩa in eis cõtenta: quẽadmodũ si dicatur, Artifex fecit hãc domũ: & postea subdaŧ, primo posuit fundamẽtũ, secũdo statuit parietes,

Paulus Burgeñ. episcop.
Psal. 118.
August.
Thomas
Bonauẽ.
Albertꝰ.
Ambro.
Basilius.
Bonauẽ.
Chryso.

tes,tertio tectũ erexit.Et ita q̃d ait,In principio,exponit & refert ad totũ tẽpus ꝓductionis operũ sex dierũ.Sic'ꝗ idẽ est cælum, q̃d legitur in principio factũ:& firmamentum, quod legitur secunda die productum.Hanc expositionem præ cæteris sequitur Rabbi Paulus.

¶Cui expositionum præinductarum videatur magis esse consentiendũ. Art. VII.

Quanuis iuxta prehabita,expositio S.Augustini videat subtilior,atq; humanę cõsonantior rationi,ex hoc tñ non sequit,ꝙ verior sit, quẽadmodum Deum non esse trinũ in psonis, magis consonat rationi humanæ,q̃ ꝙ in vnitate essentiæ trinus consistat, non tñ est verum.Nam ea quæ fidei sunt,q̃uis non sint contra rationem,sunt tñ supra omnem rationem humanam.Ratio quoq; humana plene cõprehendere nequit opera Dei, & multo minus cõprehendere potest rationes eorum,hoc est,cur Dei sapientia sic agẽdum dictauit, cuius iudicia & secreta sapientiæ eius penetrare nõ possumus.Veruntñ Albertus libro de coæquæuis, & Thomas super secundum, magis consentiunt expositioni Augustini præfatæ. Veruntñ Thomas in prima parte Summæ suæ,minus declinat se ad aliquã partem. ¶Porro (vt tactum est) Bonauentura magis sequitur eos, qui per interualla temporum dicunt oĩa esse producta.Attamen sapienter hortatur,vt in hac materia, in qua certitudo haberi non valet,nihil incaute aut pręcipitanter quis asserat. ¶Insuper q̃uis Thomas super secũdum,sequatur(vt dictum est)Augustinum, attñ recitando alias duas opiniones, quibus materia prima in principio dicitur creata informis, seu aliquo modo formata, magis approbat expositionẽ eorũ,qui dicunt materiam primo creatam sub substãtialibus formis distinctis,ita ꝙ corpora cælestia & elementa in principio condita sint sub formis suis specificis, vt plenius dictum est. Aliam aũt positionem, quæ dicit materiã primo creatã sub cõmuni forma corporeitatis,potius reprobat,eo quòd iuxta philosophos,inter materiã primam & formas elemẽtares,non sit intermedia forma substantialis.Quod si quis cũ Auicebron in libro fontis vitæ,formã corporeitatis à materia inseparabilẽ esse affirmet,nõ videtur hoc posse saluari,eo quòd forma substãtialis det esse simpliciter,& quod aduenit enti in actu,est accidẽs.Sic quoq; viderẽtur duæ formæ substãtiales in eodẽ esse cõposito. ¶Porro Bonauentura magis approbat opinionẽ dicentiũ materiã primo ꝓductam sub communi forma corporeitatis. Sed qm̃ breuitati nunc studeo, & ista materia super secundum Sententiarum à Doctoribus plenissime ventilatur, disputaẽ, ac pertractatur, ideo horum Doctorum rationes & solutiones ac replicationes dimitto. Et quantũ capere valeo, opinio ista quã approbat Thomas magis q̃ aliam,inter oẽs opiniones & expositiones verior mihi apparet.Primo,qm̃ textui cõsonantior esse censetur. Nam in exordio Genesis statim ante opus secũdæ diei,cælum,terra & aqua,proprijs exprimunẽ noĩbus:similiter de abysso fit mentio noĩe speciali.Ergo apparet quod proprijs formis fuerint tunc distincta, quantum ad esse specificũ. Ista quoq; positio minus recedit ab Augustini opinione.Rursus,qui dicũt materiam sub forma corporeitatis productã,dicunt terram tertio die formatã seu factam: quod textui consonum non videẽ, cum infrà in descriptione operis tertiæ diei dicaẽ: Congregenẽ aquæ in vnũ locum,& appareat arida:ergo terra seu arida tũc fuit ostẽsa,nõ facta. In Psalmo quoq; habeẽ,Initio tu dñe terrã fundasti:ergo fundata & facta est in principio creatiõis. ¶Insuper Rabbi Moses dicit,quòd Moses in exordio Genesis expressit duo elemẽta aperte, videlicet terrã & aquã:alia duo obscure, ita quòd aerẽ designauit per spm̃,dicẽs, Spũs Dei ferebaẽ super aquas:ignẽ vero per tenebras,qm̃ ignis in propria sphęra nõ lucet ad extrà,ob suæ raritatẽ seu subtilitatẽ materiæ.Amplius,secundũ q̃d recitãt Lyra & Rabbi Paulus,multi alij Hebręorũ Doctores sunt huius opinionis.Sed & Hugo in libris de Sacramentis,magis assentit huic positioni. Ad idem quoq; allegat Thomas Magistrum Sententiarum,& verũ est,quòd Magister in aliquibus passibus hoc sentire videtur:nihilo minus ponit & aliqua verba pro alia opiniõe. ¶Postremo,ad cõsentiendũ expositiõi eorũ,q dicũt opera creationis condita sex diebus,potissime mouet me autoritas diuini & sacratissimi Dionysij, studiosissimi & illuminatissimi viri,q fuit apostoli Pauli discipulus,alijs'ꝗ apostolis notus & charus,q in rebꝰ difficilimis & locis obscurissimis prophetarũ, informationẽ petiuit ab ipsis apostolis,ꝓsertim à beatissimo Paulo,atq; ab alijs apostolicis viris,prout ipse in suis crebro voluminibus tangit:ã q̃bus si intellexisset oĩa simul distincte producta, verisimile reor quod in suis libris hoc tetigisset:cũ ergo nõ tangat hoc,sed eius oppositũ,vtpote quod ꝑ interualla dierũ sint facta,patet propositũ.Quod aũt Dionysius insinuet res factas per tẽporum interualla, probatur ex his,quę scribit in libro de diuinis nominibꝰ capitulo 4.Vnde & Thomas super secundũ,& in prima parte, quęstiõe 67.allegat Dionysiũ ibidẽ dicẽtẽ, ꝙ lumẽ solis est lux illa, quã Moses in primis tribus diebus nostri tẽporis narrat, q̃uis tunc esset informe, prout infrà diceẽ.Vnde eliciẽ,ꝙ iuxta Dionysij mentẽ,etiã substãtia solis facta sit prima die,qa lux solis nõ fuit ante substantiã eius.Pari'ꝗ ratione alia corpora cælestia in suis formis substãtialibus facta sunt prima die.Ex quibus probatur,ꝙ ista positio de productione materię sub formis di-

Rom. 11.

Opinio Thomæ verior apparet.

Psal. 101.

Rabbi Moses.

Per interualla dierum res creatæ sunt.

Dionys. Acto. 17.

mis distinctis,quantum ad essentiales mundi partes,fuit de mente maximi theologi Diony
sij,quod potissime me induxit ad consentiendum positioni præfatæ.

¶Expositio verborum sequentiũ:Terra aũt erat inanis & vacua,& tenebræ erãt sup
faciẽ abyssi,& spiritus dñi ferebatur super aquas. Art. VIII.

LIcet pręcedẽti articulo magis approbauerim atq; secutus sim eos,q dicunt,opa sex die
rũ per tempoꝝ interualla esse producta,& materiã in exordio creatã sub substãtialibus
formis distinctis,quantũ ad essentiales principalesq́; partes mundi sensibilis, quæ sunt
corpora cælestia & quatuor elemẽta:nihilo minus intẽdo textũ exponere,etiã iuxta alioꝝ
intentionẽ. Itaq; sequẽdo expositionẽ illã amplius approbatã,eo ꝙ textui & antiquioribus
patribus ac doctoribus sanctis consonãtior videaẽ,sic exponenda sunt verba sequẽtia:[Ter
ra aũt erat inanis & vacua.]Pro eo quod hic dicit,Terra erat inanis & vacua:alia translatio
qua vtitur Origenes,sic continet:Terra aũt erat inuisibilis & incõposita. Idcirco quidã ex-
Origen. ponũt hanc literã sic:Terra erat inanis.i.inuisibilis corporali aspectu, qm̃ erat aquis vndiq;
cooperta,quæ etiã aquæ fuerũt in inferiori parte dẽsiores seu grossiores. Et vacua, hoc est,
plãtis & herbis ac cęteris fructibus ex ea tunc nascituris,nondũ impleta aut decorata:quod
alia litera vocat,incõposita.Vnde Iosephus refert:Sed dũ terra ad aspectũ nõ veniret,& pro
Ioseph⁹. funditate aquaꝝ ac tenebris celareẽ,Deus lumen fieri iussit.Hinc alij sic exponũt:Terra erat
inanis & vacua.i.elementũ terræ erat adhuc infructuosum,siue inutile ac sine ornatu. Non-
dũ etem̃ apta fuit habitationi ac vsui hoĩm,propter quos fuit creata.Hinc ait Strabus:Ter-
Strab⁹. ra erat inanis & vacua.i.inutilis,infructuosa,& incõposita.Oĩa nanq; elemẽta cõmixta fue-
rãt & cõfusa,& totũ hoc aeris spatiũ extitit aquis plenũ, non quales nunc sunt,sed instar ne-
bulæ tenues erãt.Quod si ista sunt verba Strabi,vt allegatur in glossa, quomodo verum est
q̊d quidã asserit,secundũ Strabũ & Bedã,materiã primo fuisse creatã sub cõmuni forma cor
poreitatis,non sub distinctis formis substãtialibus elemẽtoꝝ,pręsertim cũ in eadẽ glossa in-
ducanẽ verba Bedæ,dicẽtis, Deus aquas cũ cælo prius creauit? Deniq; Damascenus libro
Damas. 2.apte insinuat,terrã & aquã in pricipio sub ꝓprijs formis substãtialib⁹ esse creata, dicẽdo:
Terra est vnũ elemẽtoꝝ siccũ,frigidũ,graue,immobile, ex nõ ente ad esse prima die à Deo
deductũ.In pricipio em̃ creauit De⁹ cælũ & terrã.De aqua quoq; sic ait: Aqua est vnũ qua-
tuor elementorũ,humidũ,frigidũ.Hæc in principio sup oẽm terrã redundauit. His cõcor
Basilius. dat Basilius,dicẽs:Moses primo non exprimit,nisi cælũ & terrã,quatenus p hæc duo extre-
ma,intelligaẽ & media.Ex quibus ostẽditur,ꝙ cum dicitur,In principio creauit Deus cæ
lũ & terrã:noĩe terræ intelligiẽ elementũ terræ explicite, & alia tria elemẽta implicite,& p
cælũ,,oĩa cælestia corpora,quantum ad suæ substãtiæ productionẽ. [Et tenebræ erãt sup fa-
ciẽ abyssi.]Per abyssum,quidã intelligũt congeriẽ seu vniuersitatẽ quatuor elementorũ:alij,
alia tria elemẽta simul permixta,videlicet aquã,aerẽ & ignẽ,alij aquã. Ait equidẽ Damasce-
Damascenus. nus:Abyssus aliud nihil est,nisi aqua multa,cuius finis incõpręhẽsibilis est hoĩbus. Et Rabbi
Rabbi Paulus. Paulus:Abyssus,inquit,secundũ grãmaticos,impenetrabilẽ aquaꝝ multitudinẽ signat, quæ
impenetrabilitas intelligi potest nõ solũ ex magna aquę ꝓfunditate, sed itẽ ex hoc ꝙ ex sua
circũfusione,qua ambit terrã,visu penetrari nõ potest.Per q̊d intelligiẽ aqua elemẽtaris,quę
ante suã congregationẽ cõfuse pmixta fuit igni & aeri:quod totũ diciẽ nũc abyssus . Quali-
tercunq; aũt sumaẽ abyssus,constat ꝙ tenebræ erãt super faciẽ abyssi. Nondũ em̃ creata fuit
lux corporalis, idcirco tenebræ quæ sunt carẽtia huiuscemodi lucis, operiebãt oĩa elemẽta,
immo & cælestia corpora, dẽpto cælo empyreo. [Et spũs dñi ferebaẽ sup aquas.] Per spm̃
dñi,intelligi potest volũtas Dei seu spũs sanctus,quę & q ferebatur nõ motu locali,sed dispo
sitione mẽtali sup aquas,sicut volũtas artificis fertur super materiã quã habet præ oculis,dũ
eam formare ac decorare proponit.Et potest p aquas, elemẽtũ aquę intelligi,qa ex aqua ge
nerantur plurima animaliũ genera,& semina rerũ sunt humida:nec terra sine aqua est fru-
Damascenus. ctuosa,sed sterilis. Propter quod asserit Damascenus: Aqua est creatura Dei optima. Alij p
aquas intelligunt cõgeriem elementoꝝ, quia non aquã tantũ,sed & alia elemẽta voluit De⁹
Hieron. formare,ornare,& diuersa mixta ex eis producere.Hinc secundũ Hieronymũ in Hebręo ha
betur,merahephet,q̊d tantũ valet sicut,Fouebat aut Incubabat: ad insinuandũ ꝙ spũs sc̃tũs
instar auis oua suo calore fouẽtis,sup aquas incubabat & eas fouebat,dando eis virtutẽ cau
salẽ tam specialẽ. Insup,vt recitat Augustinus libro de Ciui. Dei,Plato p spm̃ dñi qui fere-
baẽ sup aquas,intellexit aerẽ,qui sæpe spũs appellaẽ,& in hoc Rabbi Moses Platonẽ secutus
est, sed cõuenientius exponitur de spũ sancto. Aer em̃ nondũ diuisus fuit ab aqua,nec supe-
rior ea:immo aqua totũ occupauerat spatiũ vsq; ad cœlestiũ corporũ regionẽ. Nec videtur
cur Moses potius dixisset de aere,spũs dñi, q̃ de terra aut aqua,terra dñi,aut aqua dñi. Præ-
Rabbi Paulus. terea Rabbi Paulus scribit hoc loco:Antiqui expositores Hebræorũ,cõpendiose ac notabi-
lissime exposuerunt hoc verbũ in libro q dicitur, Bresith Rabba, vbi interrogatiue sic dicit:
Quid est quod diciẽ,spũs dñi ferebatur sup aquas? Et respondetur, Nihil aliud est q̃ qui di-

citur

citur spiritus Messiæ,de quo scriptum est:Requiescet super eum spiritus dñi. Vnde constat Esaiæ 11.
ꝙ per spm̃ dñi,intelligat nunc spūssanctus.Quãtum ad alioꝝ opinionem,exponendo hūc
passum, sciendum ꝙ quis Augustinus dicat opera sex dieꝝ simul distincte ꝑducta, in hoc
tñ cōuenit cum his,qui dicunt materiã primo creatã sub sola forma corporeitatis, ꝙ mate-
riam primã informẽ dicit in principio Genesis designari nomine terræ, & etiam nomine
aquæ atq; abyssi:ꝑ quæ oĩa,etiã illi dicunt designari nõ ipsa elementa, sed eandẽ informem
materiã, de qua dicunt elementa esse formata. ¶Itaq; secundũ Augustinum, tenebræ erant
sup terrã.i. informẽ illam materiã,nõ tẽporali duratione,cum dicat oĩa simul facta,distin-
cta,formata,sed ordine naturæ: quia materia illa secundũ se accepta & considerata, fuit in
se tenebrosa,carẽs oĩ perfectione & claritate formali. Fuit quoq; materia illa secundũ se ina
nis & vacua,vtpote destituta formis & oĩ ornatu. Hinc sup secundũ Thomas testat: Si per
terrã intelligat informis materia, tunc ꝑ verba hæc designatur receptibilitas materiæ, quæ
quodãmodo similis est receptibilitati loci. Propter q̃d Plato materiã vocauit locũ.Ideo quę
sunt loci,similitudinarie dicunt de ea, vt materia dicatur vacua, inquantũ forma replet ca-
pacitatẽ materiæ:inanis vero,inquantũ forma est finis appetitus ipsius. Sed spiritus dñi fe-
rebat sup aquas,hoc est,super hanc ipsam materiã,inquantũ intendebat ex ea ꝑducere mul
ta,sicut mens seu cōsideratio artificis fert super artificiata. Porro secundũ alios,super mate
riã illã forma corporeitatis informatã,sed respectu specificaꝝ formaꝝ informẽ, erãt tene-
bræ quousq; ꝑducta est lux corporalis:eratq; terra,id est,materia illa,inanis & vacua,qm̃ di
stinctis & proprijs formis carebat,nec fuit polita nec fructifera. Ferebat itidẽ super eã spũs
dñi,iuxta sensum præhabitũ.Postremo Rabbi Paulus hoc loco per faciẽ abyssi intelligit cę Rabbi Paulus
lũ crystallinũ,in quo dicit fuisse tenebras, qm̃ capax fuit lucis tanq̃ diaphanũ. Multitudinẽ
vero aquaꝝ dicit fuisse abyssum,vel aquã tam turbidã & opacã,ꝙ nõ fuerat lucis capax sic-
ut nec terra. Idcirco nõ dicunt proprie fuisse tenebræ in abysso,sicut nec cæcitas in ligno.
Istud nõ videt solide dictũ.Primo,qa scriptura nõ dicit, tenebræ erant sup superficiẽ abyssi,
sed sup faciẽ abyssi.Secũdo,qm̃ nec cælũ crystallinũ,nec aliq̃d cælũ dicit proprie superficies
aquæ,siue loquamur de supficie extrinseca,siue de supficie intrinseca.Loc⁹ q̃ppe est extrin
seca supficies corporis locati, atq; intrinseca superficies corporis cōtinentis. Locus aũt est
in gñe quãtitatis,cælũ aũt in ꝑdicamento substantiæ. Quòd si cælũ ratione sui vltimi seu sup
superficiei,dicat supficies aquæ illi⁹,hoc oportet intelligi de superficie aquæ extrinseca. Per
faciẽ aũt aquæ,intelligẽda esset potius superficies eius intrinseca,vtpote ei inhærẽs,q̃ super-
ficies eius extrinseca. Sic eñ in scripturis cõmuniter accipitur facies corporaliũ,inanimata
rumq; rerũ. Tertio, qa ex verbis Sanctoꝝ & Expositoꝝ iam patuit, ꝙ aqua illa erat instar
nebulæ tenuis & subtilis, ꝑsertim in superioribus partibus, vbi lux magis fulgebat atq; vici-
nior fuit statim vt facta est:ergo aqua illa erat valde capax lucis illi⁹,nec fuit opaca. Quarto,
nã dato ꝙ fuisset turbida & opaca,tñ potuisset illuminari,queadmodũ modo terra & dẽsissi
mæ nubes recipiũt influentiã lucis.Quinto,nam vbi nr̃a trãslatio habet,tenebrę erant super
faciẽ abyssi:alia translatio, quã & Origenes exponit,sic cõtinet,Tenebræ erant super abys- Origen.
sum.Sexto,nã dato ꝙ lux nõ potuisset eam attingere,nihilo minus tenebræ,proprie loquen
do,fuissent in ea:qa ex sua natura ipsi cõpetit esse lucis capacẽ, queadmodũ cæcus à natiuita
te,dicitur proprie cæcus.Septimo,qm̃ secundũ oẽs expositores ꝑfatos,per faciẽ abyssi,intel
ligitur ipsa abyssus.Vnde & 9.de Ciui.Dei loquitur Augustinus:Tenebrę erant super faciẽ August.
abyssi.i.super quandã terræ & aquæ indistinctã cõfusionem.Hinc ait Magister libro 2.Nec
miꝝ,lucẽ posse in aquis lucere,q̃ multo rariores fuerũt in principio, q̃ sint modo. Iterũ ait
hic Rabbi Paulus, ꝙ per id q̃d dictum est, spiritus dñi ferebatur super aquas:intelligit mo- Rabbi Paulus.
tus primi mobilis, per quẽ Deus aquã viuificauit: qa vt dicitur 8. Physicoꝝ, Motus cæli est
quasi vita oĩm inferioꝝ,q motus ascribẽdus est Deo, tanq̃ causæ primæ ac principali. Istud
stare nõ potest: scriptura eñ hic loquit de virtute causali, aquæ collata immediate à Deo à
suæ creationis exordio,quam nõ habet ꝑ motũ cæli aut mobilis primi. Et istud plenius scri- Thomas
bit Thomas in prima parte,quæstione 74.vbi ad hoc allegat Basiliũ. At vero circa hæc ver-
ba,spũs dñi ferebatur super aquas,in Scholast.fertur histo.Hunc locũ male intellexit Plato,
putans hoc dictũ de aĩa mundi.Miror vnde autor historiæ illius acceperit hoc, ꝑsertim qa Eusebi⁹.
iam dictũ est,ꝙ(vt recitat Augustinus)Plato per spm̃ dñi aerẽ intellexit.Quid aũt Plato sen
serit de aĩa mũdi,dictũ est in expositiõe prologi huius libri. ¶Sed circa hæc quæri posset:
Quid Plato sciuit de ista scriptura,aut qualiter intromisit se de expositione ipsius? Respon-
dendum,quia(vt 8.de Ciui.Dei Augustinus tangit & sentire videtur)Plato in Aegypto per
interpretem didicit libros Mosis.Nam & id q̃d dñs dixit ad Mosen,Ego sum qui sum, Qui
est, &c. Plato tenuit vehementer,& diligentissime commendauit memoriæ.

¶Elucidatio eius quod dicitur, Fiat lux,vsq; ad id, Dixit quoq; Deus,
Fiat firmamentum &c. Articulus IX.

POstq̃ Moses dixit, tenebræ erãt sup faciẽ abyssi, mox subdidit: [Dixit quoq; Deus: Fiat lux.] Non enim decuit opus Dei tenebrosum manere. Deniq;, iuxta Expositores, hoc loco incipit Moses opus distinctionis describere, declarando qualiter à principio vna creatura diuisa sit ac distincta ab alijs. Primo ostendit, qualiter diuisa sit dies à nocte. Secundo tangit distinctionem cęlestiũ corporũ. Tertio elementorũ. Et qa eorũ positio magis iam placuit, q dicũt elementa atq; cælestia corpora ab initio simul producta, quantũ ad eorum substantiã, ita ꝙ distinctio & ornatus eorũ attẽduntur penes virtutes actiuas & passiuas, & penes qualitates & ꝓprietates accidẽtales: ita ꝙ distinctio attenditur penes virtutes actiuas atq; passiuas cõmunes, mouẽtes ad oẽm formã seu speciẽ corporaliũ ac generabiliũ rerum, sicut sunt calidũ, frigidũ, lux & humor: ornatus vero penes virtutes actiuas & passiuas speciales, quæ mouẽt ad formas & species determinatas, vt est virtus seminũ, equi, leonis, & cõsimiliũ, secundũ quod Thomas sup secundũ distinctione decimatertia plenius docet: hinc p lucẽ, de qua nũc sermo, intelligit lumẽ solis adhuc informe seu imperfectũ, vt quarto capitu-
Dionys. lo de diuinis nominibus diuinus Dionysius cõtestatur. Nã ante quartũ diẽ, lux ista nõ est sortita determinatã ac plenã virtutẽ ad producendum particulares effectus. Dixit itaq; Deus: Fiat lux. Queãdmodũ aũt Deus artifex summus est, simplicissimus spiritus, & sapiẽtissimus actor: sic dicere eius est spirituale ac intellectuale, nõ vocale aut trãsitorie sonans. Nec dixit istud per creaturã subiectã, sed sicut immediate produxit, ita p se dixit. Et hoc dicere Dei, est practicũ intelligere eius, quo vult seu præcipit aliqd esse. Sic igit Deus trinitas, vnus vniuersorũ creator, dixit, i. intra se cõcepit, cogitauit ac iussit, Fiat lux, i. substãtia solis lucem aliqualẽ recipiat. Sol em̃, quantũ ad substantiã suã, factus est in principio, sed nõ splẽduit clare. [Et facta est lux.] hoc est, Deo creante, sol lucẽ tãtã accepit, sicut tũc decuit, & statui illi expediẽs fuit. Etem̃ idẽ est, rem fieri Deo iubente, & Deo agẽte: & dicere Dei, fecisse est: & vbi pręcipit oĩpotens virtus, mox seruit effectus. [Et vidit Deus lucẽ ꝙ esset bona:] hoc est, intra se, atq; in sapiẽtia sua, æternaliter inuariabiliterq; cognouit, & tũc per effectũ se cognoscere demõstrauit, quòd lux illa cõueniens esset ac vtilis, & placuit ei vt esset ac permaneret. [Et diuisit lucẽ à tenebris] .i. distinxit ac discreuit ab alio, ita ꝙ ab inuicẽ distinguunt natura ac loco, tẽpore ac subiecto. Lux em̃ fuit in sole, tenebræ aũt in loco, ad quẽ nõ peruenit diffusio seu emicatio lucis. Lux quoq; est habitus, tenebræ aũt priuatio. Et quando lux fuit seu dies in vno hemisphærio, fuit caligo seu nox in hemisphęrio alio: immo & in eodẽ hemisphærio erat iam lux, iam tenebræ, secundũ motũ ipsius solis, sicut & modo. [Appellauitq; lucem diẽ:] hoc est, lucis illius emicationẽ super nostrũ horizontẽ, seu spatium aut durationem illuminationis illius, cognouit atq; instituit debere diẽ vocari in omni idiomate hominũ per diuersa vocabula. Simili sensu appellauit [tenebras] .i. absentiã lucis solaris, [noctẽ.] Deniq;, sicut Magister Sententiarũ ait libro 2. dies diuersis modis accipit: Primo, pro luce illa q̃ in primo triduo mũdi fulsit. Secũdo, pro aeris illuminatione. Tertio, pro spatio viginti quatuor horarũ, q̃d vocaẽ dies naturalis. Quarto, ꝓ tẽpore motionis solis sup nostrũ horizontẽ, q̃d dicit dies artificialis, & cõtinet duodecim horas tẽpore æquinoctiali. Nox quoq; diuersis modis accipit. Primo, ꝓ lucis priuatiõe. Secũdo, ꝓ parte naturalis diei. Immo vtrũque horũ accipit in scripturis alijs pluribus modis. Nũc aũt q̃d dictũ est, Appellauitq; lucem diẽ, intelligẽdũ est de die artificiali. Porro q̃d subdit, [Factũq; est vespere & mane dies vnꝰ:] intelligendũ est de die naturali, q noctẽ includit, vt sit sensus: Factũ est vespere, i. spatiũ diei seu illuminationis illius, ꝑuenit vsq; ad vesperã seu noctis initiũ, sole recedẽte ab hemisphærio nr̃o, & postea factũ est mane, nocte ipsa cõpleta, soleq; redeunte ad hemisphæriũ nr̃m. Et mane illud fuit exordiũ diei sequẽtis, qa tunc dies incepit à luce. Sicq; Moses exprimẽdo in primis finẽ diei artificialis, videlicet vesperã, deinde finẽ noctis eiusdẽ diei, insinuat consummationẽ naturalis diei vnius seu primi. Ista expositio iuxta prętactã positionẽ ꝓcedit. Præterea, quã dicũt materiã primo creatã sub sola forma corporeitatis, intelligũt p hãc lucẽ, quandã splẽdidã nubẽ factã in ea parte vbi sol currit, quã dicũt factã ex informi illa materia, & motã motu circulari, sicut mouet nũc sol: ac motu suo causasse diẽ ac noctẽ, nõ tñ fuisse tã clarã & efficacẽ, sicut nũc sol est. Et aliq dicunt eã factã in oriẽte, vbi sol factus est. Qui-
Beda. dã vero in altiori spatio seu medio, vtpote in meridie, vnde descẽdit: qa secundũ Bedã, dies illa à plena luce incepit. Cætera verba literæ huius, secundũ istã opinionẽ ꝓportionabiliter intelligunt, sicut præhabitum est. De hac luce ac nube ait Magister: Lux illa corpꝰ lucidum fuit, velut lucida nubes, & vicẽ ac locũ solis tenebat. Fuit quoq; nox in triduo illo penitꝰ te-
August. nebrosa, qa nec luna nec stellæ tũc erant. Insup, queãdmodũ Augustinus per cælum in exordio factũ, intelligit naturã angelicã, vt informẽ, seu vt nondũ ad creatorẽ per amorem conuersam: ita per lucẽ, de qua scriptura nunc agit, intelligit eandẽ naturã seu angelos sanctos, vt formatos, atq; ad incõmutabile lumẽ cõuersos, in quibus tũc diuisa est lux à tenebris. i. formatio eorũ ab informitate prætacta. Nam angeli in se consid erati, quantũ ad naturalia sua,

quasi

quasi tenebræ sunt respectu pfectionis & lucis, quã habẽt per dona gratuita, & ex conuersione sua ad creatorem. Veruntamẽ de expositione Augustini, & qualiter secundũ eam saluetur & accipiatur sex seu septem dierũ distinctio, infra in speciali articulo plenius ostẽdetur. Præterea circa hãc literã dubitationes occurrũt: Prima est, an inter creationẽ & distinctionẽ fuerit aliqua tẽporis mora. Secũda est, an ante primã diem & noctem fuerit aliqd tẽpus. Tertia, quare distinctio creaturarũ incepit à luce. Quarta, de varia inceptione diei ac noctis. Quinta, an Deus incepit opus suum à tenebris. Sexta, quid factũ sit de luce illa secundũ eos, qui dicũt eã fuisse candidã nubẽ. Septima, quæ positio videatur rationabilior de modo, q̃ lux illa causauit diẽ noctemq́;. ¶Ad primã quęstionũ istarũ respõdet Bonauẽtura super Secundũ distinctione duodecima ac decimatertia, dicẽs: Creatio cæli ac terræ, secundũ oẽs Doctores, fuit ante oẽm diẽ prioritate naturæ: quantũ vero ad ordinẽ tẽporis siue durationis, diuersimode senserũt diuersi. Quidã nanq; dixerũt, ꝙ nõ fuerit aliqua mora inter creationem & distinctionis inceptionem: sed statim quãdo ꝓducta est informis illa materia, lux quoq; quæ diẽ faciebat, ꝓducta sit. Aliꝫ videt, ꝙ interuenerit aliqua mora, quod videt magis cõsonum sententiæ Expositorũ. Quid aũt horũ sit verius, nõ est certũ. Hæc Bonauentura. ¶Thomas quoq; super Secundũ ait: Quidã dicunt ꝙ opus distinctionis, statim cum opere creationis incepit, & ꝙ ideo lux statim creata sit cũ primo creatis, sicq́; Deus nõ incepisset opus suũ à tenebris. Et hoc oportet dicere secundũ expositionẽ Augustini, qui etiã vult ꝙ creatio informis materiæ intelligat ante oẽm diem, nõ tempore, sed natura. Aliꝫ dicunt, ꝙ prius tempore fuit opus creationis, & postea ꝑ aliqd tẽporis interuallũ formata sit lux. Sicq́; affirmãt opus creationis ante oẽm diem fuisse. Et hoc magis consonat textui Genesis secundũ planitiem suã. Nam creatione cæli & terræ descripta, mox subdit, tenebras sup faciem fuisse abyssi, deinde agit de lucis productione. Hæc Thomas. ¶Porro Hugo de sancto Victore, videtur primæ cõsentire opinioni, quoniã in libro de Sacramentis, fatetur ꝙ mora interiecta nõ fuit inter creationẽ & distinctionis inchoationem, quæ distinctio incepit in lucis formatione. Præterea, qui dicũt lucem illã fuisse nubẽ, atq; in meridie factã, dicere cõpellũtur, ꝙ inter creationẽ & distinctionẽ fuerat mora: sic em̃ à principio primæ diei vsq; ad mane diei sequentis, nõ fuissent vigintiquatuor horæ, sed decẽ & octo tantũ. Ideo dicũt, præcessisse sex horas diei illius successione tẽporis, ex mutatione informis materiæ: & cum esset tũc tẽpus æquinoctiale, fuerũt deinde sex horæ vsq; ad occasum seu vesperã. Ad secundã quæstionẽ respõdet Magister in secundo, quod ante lucis ꝓductionem non fuit dies, nec nox, sed tempus: quod verũ est, si creatio duratione præcessit distinctionis inceptionẽ, non aũt, secundũ aliã opinionẽ. ¶Circa hoc quæri potest, an creatio fuit in tempore: hoc est, an cælũ & terra sint creata in tempore. Ad quod respõdet Augustinus in libro de Ciuit. Dei: Mũdus nõ incepit in tempore, sed simul cũ tempore. Vnde & Hugo in libro de Sacramentis: Primo momento temporis, in quo creata est oĩm visibiliũ inuisibiliũq́; natura, neq; nox fuit, nec dies. ¶Ad tertiã quæstionem dicendũ, ꝙ lux est qualitas corporibus cælestibus, inferioribusq́; cõmunis: nã igni & aliquibus mixtis inest. Cũ ergo distinctio attendat secũdum qualitates & proprietates accidentales, secundũ positionem magis acceptã, recte inchoata fuit à luce, quæ est qualitas quædã cõmunis, quẽadmodũ etiã in naturali generatione à communioribus formis incipit. Propter quod, iuxta philosophũ, embryo primo viuit vita plãtæ, secundo vita animalis, tertio vita equi aut hominis. Secũdo, qa per lucẽ oĩa manifestantur, secundũ Basiliũ. Tertio, ꝓpter expulsionẽ tenebrarũ quæ operiebant abyssum. Quarto, qm̃ sine luce nec dies prima, nec aliqua potuit esse. Quinto, propter eminentiã lucis. Vnde secũdo libro loquit Damascenus: In principio, scilicet prima die, fecit Deus lucem, quæ est pulchritudo & ornatus oĩs visibilis creaturæ. Aufer em̃ lumen, & oĩa in tenebris ignota manebũt, cũ nõ possint propriũ demõstrare decorẽ. Sed cõtra hoc obiꝫci posset, qa ex verbis his Damasceni sequi videt, ꝙ lux ꝑtinet ad ornatũ. Dicendũ, ꝙ lux secundũ virtutẽ suã cõmunem ꝑtinet ad distinctionẽ: sed inquantũ quarta die pfecta est, & virtutem sortita ad determinatos variosq́; effectus, ꝑtinet potius ad ornatũ. Opus aũt ornatus nõ dicit ideo solũ, qm̃ ornat, sed ob aliã causã, vt dictũ est. ¶Ad quartã respõdet dñs Bonauẽtura sup secũdũ: Quatuor, inquiẽs, modis cõsueuerũt dies distingui secũdũ diuersorũ cõputatiões. Græci em̃ incipiũt seu cõputant diẽ à mane in mane, qa de mane sol prius apparet. Hebræi vero à vespera in vesperã, qa in vespera incipiũt solennitatẽ. Astronomi aũt à meridie in meridiẽ, qa tũc sol est in maiori virtute. Porro, sancta ecclesia à media nocte in mediam noctem, quia tunc natus est Chrs. ¶Ad quintã dicendũ, ꝙ si in eodem instãti fuit creatio & lucis formatio seu distinctiõis inceptio, certũ est ꝙ opus creatiõis nõ cœpit à tenebris. Si aũt dicat fuisse interuallũ, non sequit ꝙ incepit à tenebris, quasi tenebræ sint res aliqua à Deo primũ creata, cũ non sint nisi priuatio lucis. Nõ est aũt incõgruũ, si incepit à creatura nõ luminosa. Immo tenebrę q̃ fuerũt ante lucis ꝓductionẽ, nõ fuerũt ꝓprie in genere priuationis, qa priuatio esse nõ potuit

Septem questiones.

August.
Hugo.

Basilius.

Damasc.

tuit, anteq̃ natura habitus sui oppositi, s. lucis, indita esset corporibus, quẽadmodum catulus leonis nõ dicitur cæcus ante diẽ nonũ. Hinc p tenebras illas designatur imperfectio corporalis naturæ, quã nõ habet à Deo. ¶Ad sextã dicendũ, ꝙ illorꝫ aliq̃ dicũt solẽ esse factũ ex luce seu nube illa. Alij dicunt nõ solẽ tm̃, sed & alia sidera facta ex ea. Quod alij reprobant, eo ꝙ sol & sidera nõ sint de elemẽtari natura. Alij dicũt eã redactã in præiacentẽ materiã, quod rursum reprobat ab alijs, qa sic Deus destruxisset seu perire pmisisset principalia opera sex dierꝫ. Hinc cęteri opinati sunt, lucẽ vel nubẽ illã soli esse coniunctã, nec posse videri propter prædominantiã lucis solaris. Quod itẽ ab alijs reprobat, qa sic frustra maneret. Probabilius ergo est, vt cũ S. Dionysio teneatur, illã fuisse lucẽ solis iuxta sensum præhabitũ. ¶Ad septimã respõsio data est, qa rationabilius esse psuasum est, ꝙ dies & nox in triduo illo sint factæ, ex reuolutiõe solis cũ luce illa informi. Post illã vero positionẽ rationabilior esset positio Bedæ & imitãtium eũ, dicentiũ ꝙ nubes illa suo circuitu causauit diẽ ac noctẽ. Hoc em̃ possibilius fuisset secundũ naturã, vt ait Bonauẽtura. ¶Porro positio Basilij ac Damasceni, q̃ dicũt diẽ & noctẽ tũc esse causatũ ex emissione seu effusiõe lucis & retractione eiusdẽ secundũ Dei imperiũ, minorem habet pbabilitatẽ. Talis em̃ efficientia diei & noctis, fuisset supernaturalis & miraculosa. In operibus aũt sex dierꝫ quæritur, nõ q̃d Deus potuerit, sed quid naturæ & ordini rerꝫ cõuenerit. ¶Deniq̃, si lux illa immediate processit p creationẽ à Deo, non ab aliquo corpore lucido, ergo perijsset q̃n retrahebat, & die sequẽte effusa fuisset lux alia, nisi forte dicat quod Deꝰ per oĩpotentiã suã cõseruasset eam in esse. Rursus, vbi permãsit q̃n retrahebatur, & an fuit in aliquo subiecto? Et apparet quod nõ, qa tũc dies fuisset aut claritas in illo subiecto. Si aũt dicat quod Deus cõseruauit eã sine subiecto, sicut fit in sacramẽto altaris de accidẽtalibus formis, hoc totũ fuisset sup naturã, nec rerꝫ ordini conuenisset. Hinc Rabbi Paulus, dicẽs quod in hac re opinio S. Basilij magis cõcordet rationi ac literę, probatur errare, & argumẽta eius vigorẽ nõ habent, quod, breuitati studẽs, declarare omitto, qa à quolibet mediocriter erudito potest faciliter cõsiderari. ¶Insuper ex p̃inductis patescit, cur secundũ Magistrũ & Bedã ac alios, prima dies dicatur nõ habuisse mane, q̃m mane est finis præcedẽtis noctis, & principiũ diei sequẽtis: iam autẽ ostensum est, quod ante creationẽ lucis nõ fuit nox. Cõsimiliter soliditate veritatis carere ostẽditur, q̃d quidã ait, nubẽ illã fuisse alterius speciei à nubibus alijs: q̃m nubes illa fuit naturæ cælestis, aliæ aũt nubes sunt naturæ elemẽtaris. Illa etem̃ nubes, secundũ ponẽtes eam, facta fuit de materia præiacenti, vtiq̃ nõ cælesti, sed de materia prima informi, quæ informata fuit (secundũ eos) sola forma corporeitatis, de qua materia cõstat quod non fuit de natura cælesti magis q̃ elemẽtari. Deniq̃ S. Thomas probat, solẽ non esse factũ de nube illa per hoc, q̃d sol nõ est factus de natura elemẽtari. Quo patet, quod iuxta Thomã, nubes illa fuit elemẽtaris naturæ, secundũ eos qui ponũt eam. Quãuis quis neget Thomã in hoc: tñ (vt tactũ est) nubes illa nõ potius extitisset naturæ cælestis, q̃ elemẽtaris: immo cum vnũ corpus cæleste non sit transmutabile in aliud corpus cæleste, si nubes illa fuisset naturæ cęlestis, dici nõ posset ꝙ sol factus esset de ea, q̃d tñ Bonauẽtura & alij plures dicũt. ¶Postremo adijciẽdũ quod in Scholastica historia cõpendiose ac notabiliter dicit, Dixit aũt Deus: Fiat lux, & facta est lux. i. æternũ verbũ genuit, in quo erat vt fieret lux: hoc est, tã facile fecit lucẽ, vt quis potest dicere verbo. Per Fiat, intelligitur essentia lucis in Deo. i. in p̃sciẽtia Dei anteq̃ fieret: Per Facta est, essentia lucis in actu. Et vidit Deꝰ lucẽ q̃d esset bona: hoc est, q̃ placuit in p̃sciẽtia & p̃ordinatione Dei, vt fieret: placuit in essentia iã pducta, vt maneret. vel tropice vidit. i. videri fecit ab angelis. Et diuisit lucẽ à tenebris. Intelligit hic angelorũ facta diuisio: stantes em̃, lux: cadẽtes vero, tenebræ dicti sunt. Dicit q̃q̃ in historia ista: Primo cũ cęlo & terra est lux creata, q̃d fauet opinioni eorꝫ, q̃ dicũt inter creationẽ & distinctionis initiũ, nõ fuisse aliq̃d tẽporis interuallũ. Præinducta quoq̃ verba sentẽtiosa, ex Augustino sup Genesim sumpta sunt. Cõsentit etiã autor huius historię expositioni Bedæ, dicendo: Lucem scriptura vocat quandã nubem lucidam, illuminantem superiores mundi partes tenui claritate, quæ instar solis circumagitata. i. circumuoluta, per suam præsentiam superius atq̃ inferius hemisphærium vicissim illuminabat.

¶Expositio literæ, in qua describitur opus secundæ diei. Arti. X.

Descripta distinctiõe lucis à tenebris, modo describit distinctio cælestiũ corporꝫ ab inuicẽ. [Dixit quoq̃ Deus: Fiat firmamẽtũ in medio aquarꝫ, & diuidat aquas ab aquis.] Qualiter intelligenda sint verba hæc, Dixit Deus, Fiat, expositũ est p̃cedenti articulo. Quid vero intelligendũ sit noĩe firmamẽti, cõstat ex eo quod paulopost stellæ dicuntur positæ in firmamẽto. Itaq̃ Deo dicẽte seu p̃cipiẽte, factũ est firmamentũ. i. cælũ stellatũ, quod est sphęra octaua, qa sub ea sunt septẽ sphęræ seu orbes ac cæli planetarꝫ. Et factũ est firmamentũ hoc in medio aquarꝫ ad diuidẽdũ aquas ab aqs. Et sumit nũc firmamẽtũ, put includit septẽ sphęras p̃fatas. [Et fecit Deꝰ firmamẽtũ.] Iã ante ostẽsũ est, expositionẽ illorꝫ esse rationabiliorẽ, & textui atq̃ antiqs ac sanctis Doctoribꝰ cõsonãtiorẽ, q̃ dicũt in principio corpora

cælestia

Basiliꝰ.

cælestia ac elemēta simul ꝓducta sub distinctis & ꝓpriis substātialibus formis. Ideo firma-
mētū & orbes planetaꝝ in principio sunt creata, quantū ad totā suā substantiā: veruntñ non
in tāta pfectione, quantū ad accidētales ꝓprietates, virtutes & qualitates, vt postea. Vnde ꝙ
firmamentū dicit factū die secūdo, intelligēdū est nō de ꝓductione suę substātię, sed de qua-
dā sui cōpletione, qua factū est magis cōpletum & vigorosum in qualitate & ꝓprietate suæ
substātiæ, & in virtute causali, ad influendū elemētis ac mixtis ad quosdā generales effectus,
vt pinducto dixi articulo. Quēadmodū em̄ in scripturis noui ac veteris testamēti cæli dicūt Aggæi 2
perituri & corrūpendi, nō vtiq; quātū ad suā substātiā, substātialeq́; esse, sed quātū ad accidē- Mat. 24.
tales quasdā dispositiōes, q̄litates & actiōes, ita firmamentū & stellæ ac luminaria facta dicū Mar. 13.
tur post primū diē. Deniq; in scripturis cōsuetus est iste loquēdi modus, vt dicat res fieri, qñ Lucæ 21.
accidētale aliquid agitur circa ipsam siue in ea: sicut cū filij Israel legūtur sibi fecisse præpu-
tia, inquātum nō præsciderūt sua præputia iuxta legem. In vltima quoq; Ezechielis visione 1. Mac. 1.
multoties dicit: Facietis vitulos siue agnos, hoc est, illa aut illa die offeretis tot agnos ac vitu Ezec. 46
los. Sic & Iacobus apostol⁹ in sua ait canonica: Ecce dicitis, faciem⁹ ibi annū &c. i. ꝑ annū Iacobi 4
vnū manebimus illo in loco, q ignoratis quid erit in crastinū. Fecit itaq; Deus firmamentū,
ꝑficiēdo illud in soliditate & causalitate, qua influit ad inferioꝝ cōseruationē ac regimē: q a
(vt ait philosophus) oportet hūc mundū inferiorē esse cōtiguū lationibus seu motib⁹ & in-
fluxionibus superioꝝ, videlicet cęlestiū corpoꝝ, vt tota eius virt⁹ inde gubernet. [Diuisitq́;
aquas q̄ erāt sup firmamētū, ab his q̄ erāt sub firmamēto.] Quę & q̄les sint aquę sup cęlū exi
stētes, magna atq; difficilis quęstio est, de qua infrà plenius tangā. Nūc breuiter dico, ꝙ qdā
ꝑ aquas illas intelligūt nonā sphærā, quæ cælū crystallinū ac aqueū appellatur: nō ꝙ vere &
vniuoce sit de natura aquæ elemētaris, sed quia cum ea in diaphaneitate cōmunicet, sicut &
cælū empyreū dicit igneū, nō ꝙ in calore, sed quia in splēdore cū visibili cōuenit igni. Alij
dicūt firmamētum esse veraciter naturæ elemētaris, & similiter aquas quæ super firmamen-
tum esse scribunt, de quibus opinionibus paulo post diffusius referetur. Porro ꝙ aquæ dicū
tur fuisse sub firmamēto, non est intelligendū ꝙ erant immediate sub cælo stellato, sed ma-
nebāt sub orbe lunari, secundum positionē superius amplius approbatā. Aqua aūt & aer &
ignis erāt cōfuse ꝑmixta vsq; ad infimā sphęrā cælestē, secundū sic sentiētes. [Et factū est ita]
actualiter & in re sicut dixit. i. intelligēdo ac volēdo præcepit Deus. [Vocauitq́; De⁹ firma-
mētum cælū.] Sphæra octaua dicitur firmamētū, quia firmissimū mediū est inter aquas prę-
fatas. In sua quoq; natura est firmū ac solidū, iuxta illud Iob: Tu forsitā cum Deo fabricatus Iob 37.
es cęlos, q solidissimi quasi ære fusi sunt. Est itē impertrāsibilis termin⁹ prędictaꝝ aquarum
inter quas diuidit. Vocatur etiā cælū, qm̄ celat & tegit sensibilia ista, atq; à nostro abscondit
aspectu existentia per ipsum. [Et factū est vespere & mane dies secundus.] Hoc exponēdum
est, sicut præcedēti articulo est expositum. ¶Præterea iuxta eos qui dicunt, materiā primo
creatā sub sola corporeitatis forma, & de materia illa esse ꝓducta elemēta atq; cælestia cor-
pora, sic exponēda est litera ista: Dixit Deus: Fiat firmamentū in medio aquaꝝ. i. cęlum side-
reum producatur de materia illa informi & cōmuni, & subsistat in medio illi⁹ materię: quæ
interdū designat noīe aquæ, quādoq; noīe terræ, aliquādo appellatione abyssi, vt dictū est
plenius. Sicq́; diuidat aquas ab aquis. i. vnā illius materiæ partē ab alia. Et fecit Deus firma-
mētum, diuisitq́; aquas quæ erāt sup firmamentū: hoc est, præfatā partē illius materiæ, exi-
stentē in loco eminētiori firmamēto, diuisit ab his quę erāt sub firmamēto. Nunc em̄ per fir-
mamētum designantur etiā orbes septē planetaꝝ, qui facti sunt cum firmamēto die secun-
do, quo etiā die secundum istā opinionē factum est cælum crystallinum de suprema parte
eiusdē materiæ, quæ in superioribus partibus suis subtilior fuit. De parte vero materiæ quę
māsit sub orbe lunæ, facta sunt elementa secundū istos non hoc die, sed postea. Sicq́; hæc di
cta sunt fieri, quoniā proprias formas substantiales specificas acceperunt à Deo hoc die aut
postmodum. ¶Præterea, ꝙ primo dicitur, Fiat firmamentū: deinde, Fecit Deus firmamen-
tum: & tertio, Factum est firmamentū: nequaq̄ superflue positū est. Insuper patet, ꝙ dies ista
secunda habuit nō vesperā tātum, sed etiā mane, quoniā nox diei alterius eam præcessit: &
idem dicendum est de diebus sequentibus. ¶Circa hāc literā quæritur primo, an corpora
cælestia sint naturæ elementaris. Et videt quod immo, ex textu præsenti, cū firmamētum sit
factum in medio aquaꝝ. Vnde videt sola diuisione ab eis differre, & iteꝝ qm̄ supra ipsum
sunt aquæ. Hāc quæstionem Doctores super secundum Sententiaꝝ satis discutiunt, & com-
muniter Aristotelē assequuntur, dicētes quod sint alterius naturæ q̄ elementa. ¶Deniq; spe- Quęstio.
cialis est quæstio, an saltē cælum crystallinū seu aqueum, designatum ꝑ aquas quæ supra fir-
mamentum cōsistunt, sit vere de natura & specie aquæ. Et videtur quod immo, qa scriptu-
ra ista apertissime dicit quod supra firmamētum sint aquę, & sub eodē cōtextu vtitur nomi
ne aquę, ita quod videtur de aqua vniuoce loq. Hoc q̄q; vidētur prętendere manifeste alia
loca scripturæ veteris testamēti, vt cū fertur in Psalmo: Qui extēdis cælū sicut pellem, & te- Psal. 103.
gis

Psal. 148 gis aquis superiora eius. Itē'q; Laudate eū cæli cælorū, & aquæ quæ sup cælos sunt, laudēt nomē dñi. Et rursus in triū cātico puerorū: Benedicite aquæ oēs quæ super cælos sunt, dño. Cū (Dani. 3.) igitur magis debeamus sequi autoritatē scripturæ diuinæ, q̄ dictamē rationis humanæ: videtur absolute dicendum, q̄ super cælos sunt vere ac proprie aquæ, & q̄ cælū crystallinum sit de natura aquæ: Firmamentū quoq; sit elementaris naturæ, videlicet igneæ, vt aliq dicūt: vel partim igneę, quātum ad stellas: partim'q; aqueę, vtpote quātum ad reliquas eius partes. (August. Basilius. Gregor. Ambro.) ¶Deniq; antiqui & sancti Doctores, Augustinus, Basilius, Gregorius, Ambrosius, ita senserūt: q̄s Beda, Strabus, Damascenus, Magister Sententiarū, autor Scholasticę historię, Glossa, & alij multi secuti sunt. ¶Circa huius quæstionis decisionē scribit Bonauētura super secundū: In hac quæstione, propter diuersitatē positionū & debilitatē rationū, vix certū aliqd dici potest. Deinde post multa verba declinat ad hoc, q̄ p aquas q̄ sup cælos sunt, intelligatur nona sphæra, q̄ dicitur cælū crystallinū, non ppter veritatē naturæ aquæ, sed ppter similitudinē in diaphaneitate, qua aqua nō solū est luminis receptiua, sed etiā aliqualiter retentiua, vt patet in quibusdā lapidibus, q nō videnť de nocte nisi ponātur in aqua. Deinde quasi concordādo theologos atq; philosophos, dicit q̄ Augustinus & alij sancti dixerūt firmamentum esse de natura ignis, nō q̄ habeat formā substantialem & speciē specialissimā ignis, sed quia participat lucis naturā secūdū analogiā. Et q̄uis istud sit bene dictū, quantū ad hoc q̄d videtur verba sanctorū theologorū pie saluare, & quātū ad hoīes cōcordare: verūtñ si quis plenius curiosius'q; voluerit informari, inueniet quod secūdū intētionē & mētē patrū iā p̄fatorū, cælū crystallinū sit vere de natura aquæ atq; formaliter frigidū, p̄sertim cum ponāt aq̄s sup firmamentum, ad tēperandū solis & aliorū cælestiū corporū calorem. Vnde Saturnū affirmāt cæteris planetis frigidiorē, q̄uis eis velocius moueatur, vtpote altius situs ppter propinquitatē suā ad aquas illas. ¶Hinc Thomas scribit sup secundū: Circa hāc quæstionē fuit philosophorū diuersa positio. Oēs em̄ ante Aristotelē dixerūt, cælū esse de natura elemētorū, q̄d Aristoteles primitus improbauit, ponēs cælū esse sine grauitate & leuitate alijs'q; contrarijs, vt patet primo cæli & mundi. Et ppter efficaciā rationum eius, posteriores philosophi, s. Peripatetici, cōsenserūt ei. vnde nūc oēs opinionē eius sequuntur. Similiter expositores scripturæ in hac diuersitate fuerūt, secundū q̄d diuersorū philosophorū doctrinis erāt instructi. Basili⁹ em̄, Augustinus, ac plures sanctorū, sequunť in his q̄ philosophiā cōcernunt, (Dionys. Aristotelē seqtur) nec spectāt ad fidē opiniones Platonis, ideo ponūt cælū esse naturæ elemētaris. Dionysi⁹ aūt fere vbiq; in talibus Aristotelē seqtur, vt patet diligenter inspiciēti libros ipsius. In talibus ergo dicta sctōrū nō sunt maioris autoritatis, q̄ philosophi q̄s sequūtur, nisi quod sunt ab oī infidelitatis suspicione immunia. Hæc Thomas. Dicta aūt Alberti libro de coæquæuis, concordāt dictis Bonauenturæ. ¶Deniq; Beda ait: Cælū sidereū cōstat esse in medio aquarū, q̄d de aquis factū credi potest. Nā lapis crystallin⁹, q est magnę firmitatis & p̄spicuitatis, de aq̄s est fact⁹. Et secundū eundē Bedā, aquæ sunt sup cælum instar glaciei firmæ ac solidæ. Hæc & plura similia habenť in Glossa, & allegātur à Magistro in 2. Sentētiarū. In Scholastica itē historia dicit: Fecit Deus in aquarū medio firmamentū. i. quādā exteriorē mūdi superficiē, solidā ex aq̄s cōgelatis instar crystalli & lucidā, sup quā sunt aquæ ad modū crystalli cōgelatę, (Joseph⁹ li. 1. ca. 1.) ne igne soluātur. Quibus cōsonare videť q̄d Iosephus ait: Secūda die De⁹ cælū sup oīa collocauit, illud'q; ab alijs distinguēs, in seipso cōstitutū esse p̄cepit, & ei crystallū circūfigēs humidū & pluuiale, ad vtilitatē q̄ fit ex imbrib⁹ terræ, cōgrue fabricatus est. Ecce quō eruditissimi ac ingeniosissimi viri, ppter autoritatē scripturæ postposita philosophorū peripateticorū doctrina, sentiūt cælos. i. sidera esse elementaris naturæ. ¶Porro, q̄ acriter scribat Am- (Ambro.) brosius in suo Hexaemerō cōtra aliter opinātes, patet in libro illo. Arbitror ergo in hac materia sobrie esse loquendū. Rationes q̄q; Aristotelis, q̄bus pbat cælū esse alterius naturæ, nō sunt demōstratiuæ, sed solū pbabiles. Nēpe q̄d arguit de specialitate motus cælestium corporū, quod nō moueň ad mediū, nec à medio, sed circa mediū, q̄d demōstrat, cum & ignis in ppria sphęra circa mediū seu circulariter moueatur? Et si dicatur hoc esse p accidens, vtpote virtute sphæræ superioris ipsum cōtinentis, nō tñ mot⁹ ille est igni violētus aut penitus innaturalis. Deniq; in gñationibus mixtorū, elemēta leuia, s. ignis & aer, naturaliter mouentur deorsum, q motus est eis naturalis p respectū ad naturā vniuersalē. Sic dici posset de motu cælestiū corporū, q̄ etsi essent elemētaris naturæ, nō tñ sequereť ea corruptibilia esse, cum nec ipsa elementa sint corruptibilia secundū se tota, & aliæ rationes incorruptibilitatis possent assignari in eis. ¶Hinc Thomas sup secūdum, positionē Aristotelis vocat opinionem, atq; in prima parte quæstione sexagesima octaua, multum sobrie loquitur de ista materia, dicens: Si dicamus firmamētum esse cælū sidereum, tunc aquæ q̄ sunt supra firmamentū, possunt dici illius naturæ cuius est hoc cælum. Vnde q dicūt cælū esse de natura elementorum, dicere possunt aquas illas esse elementares. Qui aūt asserunt cælum esse specialis naturæ, dicunt has aquas nō elementaris, sed cælestis naturæ esse: & q ponunt aquas elemētares supra cælum,

cælum,dicere possunt ꝙ nō sint graues,sed subtiles:nec fluidæ,sed tanꝙ glacies firmæ ac du ræ.Vnde à quibusdā cælū crystallinū vocatur.Hæc Thomas. ¶Amplius,sicut Bonauentura tāgit sup secundum, Hi dicūt ꝙ Deus in ordine vniuersi magis attēdit cōmune bonū & finis vtilitatē,q̄ formæ qualitatē aut bonū specialis naturæ.Ideo sicut in minori mūdo Deus posuit cerebrū sursum ad tēperandū cordis calorē, sic supra cælū sidereū posuit aqueū cælū ad ardorē ætheris refrigerandū. Atq; p istud soluūt argumēta q̄ cōtra hæc fieri solent. Ego jn ista materia assertiue nil dico.Neq; intētio mea est,in hoc loco hoꝝ discussioni plene insistere.Sed ꝑpter sanctoꝝ patrū reuerentiā tetigi ista.Hinc in discussione huius materiæ ait Bonauētura:Hoc præcipue attendendū est, ne in incerta materia aliquid certitudinaliter asserat.Melius em̄ est pie dubitare,q̄ temerarie aliq̄d definire.¶Insuper quęritur,cur in descriptione operis secūdæ diei nō dicit,Vidit De⁹ ꝙ esset bonū,queādmodū in descriptionibus opeꝝ alioꝝ dieꝝ.Ad q̄d elegāter respōdetur in Glossa his verbis:Notādum ꝙ opera secundæ diei,secundū Hebræos,nō dicunt bona,cum bona sint sicut & cętera, quod fit propter binarium principem alteritatis,qui primus ab vnitate discedit, & in figura bigamiæ ac multorum reprahensibilium ponitur. Vnde animalia quæ bina introierunt in arcā,immunda fuerūt.Impar aūt numerus mundus est. Hinc Magister in secundo testatur: Non est hic dictum,Vidit Deus ꝙ esset bonum,eo quod binarius esset principiū alteritatis & signum diuisionis. Veruntamen quidā dicit,ꝙ responsio ista videtur trufatica esse,quia in euangelio binarius laudabilis ac mysticus designat.Vnde Christus misit discipulos suos binos ad prędicādum.Ad quod breuiter respondendū,quod tam indecens reprobatio potius posset dici talis,qualem ipse reputat præfatā responsionem,quæ etiā ex verbis Augustini sumpta videtur,quā & Doctores super secundum cōcorditer approbāt, vtpote Thomas,Albertus,ac alij.Vnde & Bonauētura scribit ibidem: Quāuis binarius minus ab vnitate recedit, primo tamē habet rationem recessus in se.Idcirco per ipsum intelligitur diuisio & recessus ab vnitate virtutis & perfectionis, magis q̄ per alios numeros. Argumentum quoq; illius non valet.Quanuis em̄ binarius quandoq; accipiatur in bono, quia in omni creato inuenitur aliquid perfectionis,nihilo minus secundum cōsiderationem pręctactā in malo accipit:quemadmodum per leonem quandoq; intelligitur Christus, quandoq; diabolus. Nihilo minus est etiam alia ratio,cur in descriptione operis secundę diei omittatur illud,Vidit De⁹ quod esset bonū:quia videlicet distinctio aquaꝝ ab aquis secūdo die incepta, tertio die completa est,quātum ad aquas elementares,quādo in vnū congregatæ sunt locū.Nec ad introducendum hāc rationem magis literalem,oportuit allegare infidelē infideliorū Iudæoꝝ Doctorem Rabbi Salomonem,quasi ille melius dixerit q̄ tot Doctores catholici: quia & ipsi Doctores catholici iam præfati,eandem rationē assignant,quā & Magister in historijs tangit.

Dubius manet. — Gene. 7. — Luc. 10. — Apoc. 5. — 1. Petri 5 — Infidelis infideliū Iudęorū Doctor rabbi Moyses.

¶Expositio textus,describentis opus tertiæ diei. Art. XI.

TErtio die distincta atq; ab inuicē diuisa sunt elemēta,quæ tn̄ in pricipio fuerūt in proprijs formis substātialibus distincte producta, ac specifica ratione diuisa , sed localiter erant cōfuse permixta,& hoc tertio die ab inuicē diuisa sunt loco,& quasdam accidentales ꝑprietates,qualitates,& virtutes actiuas acceperunt cōmunes ad generales quosdam effectus,vt suprà ex Doctoribus est ostēsum.Itaq; ait:[Dixit vero Deus.]Frequēter in isto capitulo legit Deus dixisse,& quasi p interualla dieꝝ locutus & operat⁹ esse describitur, cum tn̄ in ipso īuariabili ac simplicissimo Deo nulla sit diuersitas,nulla mutatio,nullaq; nouitas: sed q̄cq̄d ꝑduxit in tēpore,& p tēpoꝝ vices, hoc ab æterno tūc & taliter facere incōmutabiliter ordinauit.Ipse em̄ oīm reꝝ ideas cōtinet in se.Porro ī idea duo notāt, videlicet cognitio rei,& determinatio qn̄ ac q̄liter fiet.[Cōgregent aquæ q̄ sub cælo sunt, in locū vnū,& appareat arida.]Notāter ait,aquę q̄ sub cęlo sūt,ad differētiā aquaꝝ existētiū sup cęlos,hoc est, Ego creator oīpotēs definio,volo ac iubeo,vt aquę elemētares, q̄ sua raritate & extēsiōe ac abūdātia occupāt spatiū aeris,descēdāt & cōfluāt in vnū locū cōmunē,q est loc⁹ Oceani, & ambit terrā.[& appareat arida[.i.terra q̄ ex sua natura ē sicca.[Et factū est ita.] Deo nāq; iubēte,mox cœpit aq̄ celerrimo motu descēdere,cōgregari,atq; ad locū sibi cōnaturalē cōcurrere.[Et vocauit De⁹ aridā terrā].i.ī sua ꝑsciētia īstituit aridā sic debere vocari, & ꝑprietatē indidit ei,à q̄ merito terra vocat.Ideo em̄ voluit terrā discoopiri ab aq̄s, & apparere,vt fieret apta habitatiōi hoīm ac brutoꝝ,sicq; eoꝝ pedib⁹ tereret.Vn̄ dicit terra,q̄si pedib⁹ trita. [Cōgregatiōesq; aquaꝝ appellauit maria]Si aq̄ cōgregata est in vno loco,cur nō ait singulr̄, cōgregationē aquaꝝ appellauit mare?Rn̄det,ꝙ q̄uis aqua ꝑ maxima sui parte in loco Oceani sit collecta,attn̄ in diuersis terrę partib⁹ māserūt partes aquę, q̄ fuerūt particulares cōgregatiōes aquaꝝ,& cōtinuationē aliquā habuerūt ad Oceanū seu seipsum aquę elemētū.Talia q̄q; loca aquaꝝ,vocātur lac⁹ & sinus ac receptacula.Et partī fuerūt & sunt sub terra,partim q̄q; supra terrā secūdū necessitatē,vtilitatē,& exigētiā vitæ hoīm ac brutorū,ꝑut infinita ac ꝙ oipotēs sapiētia creatoris,hoc ꝑcognouit ac ordinauit:nihilo min⁹ aquę dicūt veraciter

cögregatę ad locũ vnũ,qm̃ ꝑ maiori parte ad vnũ collectę sunt locũ,& oẽs naturaliter inclinant ad locũ vnũ. Et sicut egrediunt ab illo ꝑpter cõmune bonũ præfatũ, sic naturaliter regrediunt ad ipsum,iuxta illud Ecclesiast. Ad locũ vnde exeũt flumina,reuertũt,vt iterũ fluant. Et iterũ Salomõ ait:Oĩa flumina in mare intrãt, & ipsum nõ redũdat. Has itaq; aquarũ cõgregatiões Deꝰ maria appellauit,iuxta ꝑprietatẽ linguæ Hebrææ, qua oĩs cõgregatio magna aquarũ,mare vocat,sicut in Euãgelio legit mare Tiberiadis,& mare Galilęæ. ¶ Pręterea vnũ est mare pricipale,totale,& maximũ,q̃d est q̃si cingulũ terrę,q̃d vocat Oceanũ & abyssus. Sũt quoq; multa minora & particularia maria, quæ sunt Oceani brachia. Magnũ vero & totale mare,est ipsum terræ elementũ. Hinc loquit Beda:Cũ multa sunt maria, attñ dicit aquas cõgregatas in vnum locũ,qm̃ magno mari oĩa illa iunguntur. Et si aliqui lacus in se ipsis stricti vident,occultis tñ meatibus reuoluũtur in mare. Fossores quoq; puteorũ hoc ꝓbãt,qm̃ tota tellus per inuisibiles venas aquis repleta est,quibꝰ oĩbus ex mari origo est. Sed posset quis dicere:Cum aqua sit multo maior q̃ terra,immo(vt aliqui dicunt)sicut est decies rarior ac subtilior terra,ita est decies maior & diffusior ea,quõ ergo potuit congregari & collocari in vnǫ terræ loco? Rursus, cum aqua sit multo leuior terra, quõ fuit ei naturale,à supficie terræ quã operuerat,discedere,atq; in cõcauitatibus recipi terræ? ¶ Ad intelligẽdum horũ solutionẽ,cõmemoranda sunt verba Bedæ, quæ Magister secundo libro allegat, & habent in Glossa. Itaq; Beda sup Genesim loqtur:Congregatæ sunt aquæ cælo inferiores in vnã matricẽ,vt lux quę præterito biduo illustrauerat aquas in aere puro,clarior fulgeat, & appareat terra quæ cooperta aquis latebat,& quę aquis limosa erat, fieret arida atq; graminibus apta. Si aũt quærat,vbi cõgregatę sunt aquæ, quæ totũ texerãt spatiũ vsq; ad cælũ, hoc est,vsq; ad orbẽ lunę,potuit fieri vt terra subsidẽs,cõcauas partes præberet,in quibꝰ fluctuãtes aquas reciperet. Potest etiã credi, primas illas aquas rariores fuisse,quæ sicut nebula tegerẽt terras,sed cõgregatas & spissatas,& ideo facile in vnũ potuisse redigi locũ. His concordat q̃d in Scholastica dicitur historia. Hinc alij dicũt, diuina virtute cõcauitates factas esse in terra,in q̃bus aqua reciperet. Et q̃a tũc debitã densitatẽ accepit, locũ occupauit minorẽ. Vnde & Damascenus ait libro 2. Deo iubẽte,aquarũ receptacula facta sunt,& tunc mõtes extiterũt. Alij q̃q; dicũt,aquas in Oceano ac alijs locis,hincinde in magnã altitudinẽ eleuari ac crescere:q̃d verũ esse ꝓbat in sphæra mũdi,qm̃ aqua tẽdit ex sua natura ad sphęricã rotũditatẽ,sicut in gutta aquę potest ꝑpẽdi. Vnde Basiliꝰ ait:Experimẽto cõpertũ est,aquas maris rubri esse altiores q̃ terrã. Et Thomas in prima parte: Potuit,inq̃t,aqua in altiorẽ eleuationẽ vniri. Deniq; aq̃s sic cõgregatis,ignis & aer in suis locis steterũt,& ab alijs sunt diuisi. Verũtñ præinductis cõtradicit Rabbi Paulus,& q̃a in multis sermonibꝰ inuenit stultitia, ipse circa hęc multa scribẽdo,videt crebrius insipiẽter locutus. Primo itaq; dicit,ꝙ cũ aqua sit multo rarior & maior terra,nõ potuit terra habere capacitatẽ recipiendi in cõcauitatibꝰ suis totã quãtitatem aquę,quãta erat super terrã habitabilẽ,quę est fere quarta pars orbis totius terræ secundũ astronomos. Istud argumentũ videt ad oppositũ militare. Cum eñ aqua illa fuerit valde rara,potuit multũ inspissari,& in minori loco vniri. ¶ Insuper arguit cõtra hãc aquæ cõdensationẽ,quia videmus ꝙ aquę in cõcauitatibus receptæ,nõ sunt densiores q̃ aliæ. Ad q̃d dicendũ, ꝙ immo aquę marinæ & puteales sunt grossiores aquis vaporabiliter eleuatis in aere. Et q̃uis nõ sint multũ spissiores alijs aquis nũc existentibus, sunt tñ multum dẽsiores aquis illis primarijs. Præterea cõtra eleuationẽ aquæ in mari dicit,ꝙ cũ tota aqua sit fluida,nõ potest habere partes aliquas alijs altiores & mõtuosas,sicut in terra ꝑpter suam soliditatẽ hoc accidit. Ad quod dico,ꝙ q̃uis in aquis vna & eadẽ pars nõ maneat fixe sic altior,sed nunc defluat,nunc ascẽdat, semꝑ tñ aliquæ partes sic intumescũt in maribus:quod plenius ꝓbaui sup illud in Psalmo, Sup mõtes stabunt aquæ. Sed & Paulus iste postea istud cõcedit,ꝙ s. in aliquibus locis aquæ maris sint altiores altissimis mõtibus terræ, & ita verba sua nõ vident ad inuicẽ cõcordare. Alia multa scribit q̃ astronomiã cõcernunt, nec certitudinẽ habẽt,nec paucis queũt sermonibus expediri:idcirco dimitto. [Et vidit Deus ꝙ esset bonum] .i. distinctio & ordinatio ista elementorũ placuit sibi,q̃a perutilis extitit & decora,immo & necessaria vitæ hoĩm ac brutorũ: sicq; quod ante placuit Deo in sua præsciẽtia, nunc placuit in effectu. ¶ Circa hoc verbũ allegat Thomas super secundũ Rabbi Moysen,dicentẽ:In secũdo die mediũ elementũ,scilicet aqua,à supremo distinguebat, & ita nõ erat ꝑfecta distinctio medij elemẽti,nisi etiã ab infimo distingueretur,q̃d factũ est tertio die. Sicq; opꝰ secundæ diei tertio die cõpletum est,propter quod benedictio tertiæ diei,videlicet istud, Vidit Deus ꝙ esset bonum,ad vtrunq; refertur. Et hoc est melius dictum, q̃ q̃d quidã hic scribit, dicẽs ꝙ hoc dicitur pro opere secũdæ diei,immo dicit pro opere isto vtriusq; diei. Et ait: [Germinet] .i. producat, [terra herbã virentẽ] Ponitur hic singulare ꝑ plurali, vt sit sensus,producat terra herbas recẽtes & oẽs huiuscemodi fructus instar herbarũ ex terra nascentes, [& facientẽ semen] hoc est,habentem in se rationẽ seminalem seu vim causalem ad producendum

Marginalia: Ecclẽs 1. / Ibidem. / Ioan. 6. / Ioan. 21. / Quæstio / Beda. / Damas. / Basilius. / In Rabbi Paulũ / Psal. 103.

ducẽdũ ſimile ſibi in ſpecie.[& lignũ pomiferꝝ faciens fructum iuxta genus ſuum].i.vniuer
ſas arbores fructuoſas cũ fructibus ſuis,q fructus ſunt iuxta genus arborꝝ, ex qbus naſcũtur
.i.ſecundũ q̊d cõuenit naturæ ac ſpeciei arborꝝ ſingularꝝ. Itaq꜃ ꝑ lignũ pomiferꝝ, deſignatur
om̃e lignũ faciẽs fructũ,quia per pomũ intelligi ſolet in ſcripturis quicunq꜃ arborꝝ fructus.
Vnde in Euãgelio,quo legitur ꝙ Ieſus quæſiuit fructũ in ficu, habet ꝙ nõ erat tẽpus*pomi Marc. 11
illius.[Cuius ſemẽ in ſemetipſo ſit ſuper terrã.] Quid intelligatur per ſemen, iã dictũ eſt. In
pomis eñ & alijs fructibus ſunt grana vt ſemina,eſt'q꜃ in eis virtus propagãdi cõſimilia ſibi
in ſpecie,ſicut videmus ad oculũ,qualiter ex modico grano aut ſimili quodã grãdis naſcit
arbor.Nec ſolũ tunc productæ ſunt herbæ euidẽter vtiles ac arbores fructuoſæ,ſed etiã ſpi-
næ ac tribuli,infructuoſa'q꜃ ligna, ſecundũ quod pertinent ad ordinẽ vniuerſi.Non tñ pro-
ducebant homini ad pœnã ante ipſius trãſgreſſionem.¶Deniq꜃ ſicut p̃habitũ eſt,duplex
informitas fuit,primo in terra:Vna,quoniã fuit aquis operta, & hæc ei ablata eſt per cõgre
gationẽ aquarꝝ in vnũ locũ.Alia,quia fuit infructuoſa, & hæc ei ablata eſt per germinatio-
nem præfatã.Si aũt obijciatur ꝙ germinatio iſta magis pertineat ad terræ ornatũ, q̃ ad eius
diſtinctionẽ: dicendũ ꝙ ornatus elementorꝝ attẽditur penes quædã extrinſeca,nõ penes ea
quæ radicitus inſeparabiliter'q꜃ adhærẽt,ſicut in homine veſtimẽta,monilia,gẽmæ,& con-
ſimilia,proprie pertinẽt ad eius ornatũ:ſic'q꜃ animalia ſpectãt ad terræ ornatũ,non proprie
herbæ ac arbores.[Et factũ eſt ita.Et protulit terra herbã virentẽ,& afferentẽ ſemẽ iuxta ge-
nus ſuũ].i.iuxta ſpeciẽ ſuã.[lignũ'q꜃ faciens fructũ, & habẽs vnumquodq꜃ ſementẽ ſecũdum
ſpeciẽ ſuã]ita ꝙ quodlibet lignũ ſeu quælibet arbor habuit in ſe ſemen ſecundũ naturã ſuã
ſpecificã.Sẽſus verborꝝ iſtorꝝ eluceſcit ex introductis. ¶Præterea q̊d dictum eſt, Germinet
terra herbã virentẽ &c.quidã ita exponũt, ꝙ tũc data eſt terræ virtus productiua ad germi
nãdum ex ſe herbas ac arbores.Alij vero intelligunt,ꝙ Deus p̃cepit tũc eas naſci ex terra.
Sed dicendũ,ꝙ intelligendũ ſit vtroq꜃ modo,vt patet ex textu.Nempe cum dictũ eſt,Germi
net terra herbã virentẽ:paulopoſt ſubdit,Et factũ eſt ita:deinde apertius additur,Et protu-
lit terra herbã virentem.Propter q̊d ait S.Ambroſius,ꝙ herba eſt antiquior ſole.Vtroq꜃ eti
am modo plantarꝝ ꝓductio ad diſtinctionis pertinet opus, quoniã ad plantarꝝ pullulatio-
nem ſeu productionẽ ſufficit virtus influentialis cæleſtiũ corporꝝ loco patris,& virtus terræ Ambro.
loco matris, vt ait philoſophus. Sic'q꜃ principia actiua cõmunia ad opus diſtinctionis ſpe-
ctãtia,ſufficiunt ad generationẽ plantarꝝ, nõ aũt ad ꝓductionem animalium perfectorꝝ,ad
quæ requiritur virtus formatiua exiſtens in ſemine particularis agentis.Idcirco ipſorꝝ pro-
ductio pertinet ad ornatũ, & facta ſunt ſexta die,vt infrà habetur. ¶Amplius,quia in textu
habetur,producat terra herbã virentem,Ambroſius,Gloſſa, ac alij multi dixerunt mũdum
factum in vere,quia tunc apparent herbæ virentes. Et idem dicit Damaſcenus lib.2.Sed qa Damaſ.
ſubiungit,Et faciens fructum:alij dicũt mundũ cõditum in autũno,qñ maturi ſunt fructus.
Hinc refert Lyra,ꝙ quidã Hebræorꝝ Doctores dicunt mundũ factũ in Martio, quia tũc ter Exod. 12
ra incipit herbas ꝓducere.Vnde in Exodo,Martius,primus menſiũ appellat.Alij Hebr̃eorꝝ
Doctores affirmãt mundũ in Septẽbri creatũ,quia tunc fructus maturi ſunt,habent'q꜃ ſemi
na in ſeipſis.Et hæc opinio à Iudæis(vt ait)tenet cõmunius tanq̃ rationabilior,qm̃ Dei ꝑfe- Deut. 32
cta ſunt opera.quẽadmodũ eñ homo fact⁹ eſt in ſtatu ꝑfecto quo potuit generare,ſic videt
ꝙ terræ naſcẽtia matura ꝓducta ſunt,vtpote habẽtia ſemina in ſeipſis.Cõſtat quoq꜃ ex di-
ctis,ꝙ dictũ eorꝝ q dicũt,vnũquodq꜃ opus ſex dierꝝ factũ in momẽto aut inſtãti,ſaluari non
valeat:qa aquarꝝ cõgregatio extitit ſucceſſiua,herbæ aũt & arbores de terra productæ ſunt
abſq꜃ cõcurſu influẽtiæ c̨eleſtiũ corporꝝ,immo & abſq꜃ p̃uijs ſpecierꝝ ſuarꝝ ſeminib⁹.Hinc
fert in Gloſſa:Oĩa creata ſunt ꝑfecta,& homo ꝑfectus ætate:arbores q̊q꜃ cũ fructu & folijs,
& ligna pomis onuſta.Nec primæ herbæ ac arbores ꝓdierũt de ſemine, ſed de terra,quæ ad
vnã cõditoris iuſſionẽ apparuit herbis cõpta, nemoribus'q꜃ veſtita, quæ deinde produxerũt
ex ſe fructus & ſemina ſpecierꝝ ſuarꝝ.¶Quæri poſſet,an inter terræ diſcoopertionẽ & ger-
minationẽ p̃fatã interuenerit aliq̃ mora,an etiã herbæ ac arbores cũ fructib⁹ ſuis maturis in
inſtãti ꝓductæ ſint.Deinde tãgenda eſt breuiter expoſitio liter̨ huius,ſecundũ opinionẽ di
centiũ materiã primo creatã ſub forma corporeitatis dũtaxat,quorꝝ opinioni nõ videt h̨c
litera cõſonare,quẽadmodũ iã patebit: Dixit vero Deus:Cõgregent aquæ q̃ ſub cælo ſunt,
in locũ vnũ, & appareat arida: Ex tenore verborꝝ iſtorꝝ patet, ꝙ litera hæc loqtur de aqua
& terra,tãq̃ de rebus iã exiſtẽtibus.Et ita expoſitores p̃fati & Gloſſa exponũt hunc paſſum,
vt patuit.Hi aũt dicũt,quod hoc tertio die elemẽta in ſubſtãtialib⁹ ſuis formis ꝓducta ſunt,
ex ea parte illius primæ materiæ,quæ adhuc mãſit informis,atq꜃ ſub forma cõmuni,cæleſti-
bus orbib⁹ ex ea formatis die ſecũdo,iuxta opinionẽ eorꝝ,vt p̃cedẽti articulo dictũ eſt.Sic'q꜃
per hoc q̊d dicit,Cõgregentur aqų in locũ vnum,& appareat arida,deſignetur elementorꝝ
iſtorꝝ ꝓductio ſubſtãtialis, & cũ hoc naturalis inclinatio eis impreſſa ad ꝓpria loca:q̊d non
videtur ſonare,nec textui cõcordare. Cõgregari nanq꜃ & apparere nõ cõpetunt niſi enti in
actu.

actu. Rursum cõgregari & apparere, præsupponũt esse, quẽadmodũ actus secũdus actũ primũ. Et quis Deus vocet ea quæ nõ sunt, tanq̃ ea q̃ sunt, sic tñ nõ præcipit aliquid agere aut pati, nisi his quæ sunt. Reliqua verba literę huius ꝓpter hãc opinionẽ, nõ exigũt aliã expositionẽ. [Et vidit Deus ꝙ esset bonũ] hoc est, ꝙ ꝑscripta germinatio vtilis esset ad multa, & pertinẽs ad vniuersi decentiã. [Et factũ est vespere & mane dies tertius.] quorũ verborũ expositio habita est articulo nono ac decimo. Et ait quidã hoc loco, ꝙ verba ista nũc repetunt ꝓ approbatione operis huius tertiæ diei. Sed quia hæc verba semel relata sunt ad congregationẽ aquæ hoc tertio die factã, ideo verius nũc referunt ad residuũ opus diei istius, videlicet ad germinationẽ ꝑfatam. ¶ Postremo, quantũ capere queo, de cõgregatione aquarũ in vnũ locũ, nõ est tãta difficultas, vt qdam prętendũt. Locus qppe in quo cõgregatæ sunt aquę, est cõcauitas terræ, ambiẽs totã habitabilẽ terrã: in qua cõcauitate aqua dicit cõgregata, nõ ꝙ vtrãq; extremitatẽ aquæ circũcludat in se illa cõcauitas, immo aqua immẽsurabiliter eã excedit, & vltra eã latissime prorsus diffundit, nõ tñ in infinitũ, sed in extremitate sua sic diffusa, est cõtigua aeri elemẽtari, q cingit & ambit aquã, quẽadmodũ aqua terrã, immo & plus. Terminat aũt fluxus aquæ in extremitate illa cõtigua aeri naturaliter in seipso, qm̃ quęlibet pars aquæ naturaliter inclinat ad centrũ ipsius, quemadmodũ dici solet de terra. Hinc Salomon: Certa, inquit, lege & gyro vallabat abyssos. Et qm̃ elemẽtum aquæ in vtraq; sua extremitate seruat terminũ sibi præfixum, & manet in loco sortito, quasi ab vtraq; parte esset concauitate terræ circũclusa atq; arctata, ideo in Psalmo asseritur: Congregãs sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris abyssos. Vnde ad sanctũ Iob Deus loquitur: Quis conclusit ostijs mare, quando erũpebat quasi de vulua procedẽs? Posui vectes & ostia, & dixi, hucusq; venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos. Per Hieremiam quoq; loquitur Deus: Posui arenã terminũ mari, præceptũ sempiternũ, quod non præteribit. Intumescẽt fluctus eius, & non transibũt illud. Ad saluandũ ergo, ꝙ aqua elementaris tã grandis in vnũ collecta est locũ, nõ oportet inquirere, an terra sit satis magna ad hoc. Quòd si rursus quæratur, qd terminat extrema fluidæ aquæ, iam responsio data est, quia ex propria natura sibi diuinitus indita habet terminũ sibi præfixum. Vnde & Aristoteles subtilissime dixit: Omnium natura cõstantium, certa est mensura & finis & ratio magnitudinis.

Roma. 4 · Prou. 8. · Psal. 32. · Iob 38. · Hiere. 5.

¶ Elucidatio literæ, in qua recitatur opus quartæ diei. Arti. XII.

SEx diebus facta sunt omnia, in quibus describitur triplex opus, puta creatio, distinctio, & ornatus. Prima aũt die creata sunt cælum & elemẽta. Eodemq; die cœpit distinctio per lucis productionẽ, qua cælũ distinctionẽ accepit. Secũdo die aquæ ab inuicem sunt distinctæ, per firmamenti formationẽ. Tertio die terra distinctionẽ sumpsit, dum aquæ ab ea subtractæ, atq; in vnũ collectæ sunt. Iuxta hũc ordinẽ atq; processum, tribus seqũtibus diebus prędicta ornata sunt, vtpote primo cælũ quarto die: deinde aqua & aer quinto die, per auiũ pisciũq; productionẽ: vltimo terra, videlicet sexto die, per animaliũ & hominis formationẽ. Idcirco nũc dicitur: [Dixit aũt Deus: Fiant luminaria in firmamẽto cæli.] Quemadmodũ super Genesim docet Augustinus, sic exponẽda est litera ista Geneseos, vt infidelibus nõ pręcludatur via cõuersionis ad fidẽ. Si eñ viderint nos male irrationabiliterq; sentire de reb⁹ præteritis & mũdi exordio, naturalibus quoq; effectibus, nõ credẽt nos bene sentire de reb⁹ futuris, & fine mũdi, atq; operibus gratiæ & gloriæ cõsummatæ. Cũ ergo text⁹ nũc exponẽdus, secundũ superficiẽ suã videretur eruditis in naturali philosophia, nõ solum rudis & falsus, sed etiã irridẽdus, idcirco exponẽdus est sapiẽter & caute. Si eñ, iuxta philosophũ, stella est densior pars sui orbis, quõ stellæ dicunt factæ quarto die, cum orbis eorum sit antea fact⁹? Rursus, cũ cælũ sit indiuisibile & incorruptibile, integrũ, nec porosum, quomodo stellæ dicũtur positæ tũc in cælo? Item, cũ vnusquisq; planeta propriũ habeat orbẽ, quomodo sol & luna dicũtur posita in firmamẽto cæli? Hæc & multa similia obijci possent scripturæ. Itaq; iuxta positionẽ suprà amplius approbatã, iste est sensus: Fiant luminaria, videlicet sol & luna & cæteri planetæ ac stellæ: in firmamento cæli. i. in cælo stellato & sphæris seu orbibus sub ipso cõtentis, reddendo singula singulis. Firmamentũ quippe nunc sumitur pro octaua sphæra, & alijs septẽ sphæris planetarũ. Et quod ait, in firmamento cæli, intransitiue sumendũ est, ac si dicatur: Virtus Dei seu corpus carnis. Dicũtur aũt luminaria facta, nõ ꝙ tũc creata sint, aut ex materia præiacẽti producta, sed qa tũc acceperũt plenariã lucẽ sibi congruentẽ, & virtutẽ actiuã perfectã ad determinatos variosq; ꝓducendos effectus in inferioribus istis, vt dictũ est pleni⁹. Iuxta quem modũ aliqd dicitur fieri, quãdo recipit notabilẽ in accidẽtalibus mutationẽ, quemadmodũ Dauid libro secũdo Regũ à magna persecutione ereptus, dixit: An ignoro me hodie factũ regem sup Israel? Hinc asserit Thomas super secundũ distinctione decimaquinta: Præter principia cõmunia actiua in tota natura, exigũtur determinatæ virtutes mouentes ad determinatas formas ac species: huiusmodiq; virtutes reb⁹ sunt inditæ per opus ornatus. Sicut aũt actio virtutũ inferiorũ cõmuniter agentium,

August. · 2. Re. 19.

agentiū reducit in virtutē cæleste vniuersaliter actiuā: sic virtutes in inferioribus mouentes ad determinatos effectus seu species, reducunt in quasdā virtutes cælestes determinatas: & tales virtutes præcipue sunt in stellis atq; planetis, q̄ secundū diuersos aspectus & cōiunctiones imprimūt ad species determinatas, prout vndecimo metaphysicæ asserit Cōmentator. Hinc inferiores virtutes causales sunt tanq̄ instrumēta superiorum virtutū, secundū eundem Cōmentatorem octauo Physicorum. Itaq; propter tā notabilē in accidentalibus proprietatibus, dispositionibus, virtutibus & influentijs immutationē ac meliorationē, recte dicuntur luminaria facta die quarta, qua cōplementum suū sortita sunt. [Et diuidāt diem ac noctem] i. successiue producāt, ab inuicē quoq; discernāt, & ordinate perficiāt diē noctem'q;. Sol enī suo accessu ac præsentia causat diē, & sua absentia noctē. Dies quoq; & nox diuiduntur ab inuicē successione & luce ac tenebrositate, sed & alijs proprietatibus multis, quas medici diligēter assignāt. Luna vero & stellę aliq̄d claritatis & proprietatis ac virtutis influunt nocti. Hæc aūt vicissitudo diei ac noctis, est hominibus multipliciter vtilis, immo & necessaria. Nā tēpus diurnum est aptius ad laborādum, ad conueniendū, atq; ad diuersa exercitia exequenda. Propter quod scriptum est: Ortus est sol, & exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsq; ad vesperā. Tēpus vero nocturnum est aptius ad quiescendum. Vnde in libro de Cōpunctione ait Chrysostomus, quòd sicut mater volēs infantulū suum facere dormientē, operit oculos eius: sic De⁹ pater volēs homines in nocte dormire, obducit visui eorum caliginē, quasi oculorū operculū. [Et sint in signa & tempora & dies & annos.] Hūc locum exponit Bonauentura sic super secundū: Duplex est vsus seu actio signi, videlicet significare & distinguere. Si ergo accipiatur signum ab actu significandi, sensus est, q̄ luminaria facta sunt in signa, id est, in significationē futurorū, & in variationē temporum & annorū atq; dierū, ita vt temporū variatio attēdatur penes aeris immutationē, quantū ad calorē & frigus: variatio autē dierū, penes lucē & tenebras: variatio vero annorū, iuxta renouationē horum duorū: sic'q; luminaria sunt in signū non quorumlibet futurorū, sed eorū quorum ipsa sunt quodāmodo causa, videlicet imbriū ac ventorum, serenitatis ac tempestatis, seu etiam eorū, quæ diuina prouidētia per ea præsignare decreuit, puta illorū quæ circa iudicium sunt futura, iuxta quod scriptū est: Erunt signa in sole & luna. Porro eorum quæ dependēt ex libero arbitrio, non sunt signa ex institutione diuina, sed potius traxit ea ad talia designanda, fictio curiositas'q; humana. Si autē signum sumatur ab actu distinguendi, sensus est: Sint in signa &c. id est, in distinctiones tēporum, & dierū, ac annorū. Luminaria autē ex motu diurno, quē habent à nona sphæra, causant ac diuidunt diē & noctē, potissime sol. Ex motu vero proprio, quē habent in proprijs sphæris sub zodiaco, causant distinctionem temporum & dierū ac annorum: quod tamē sol potissime agit, qui per motū istū causat ver, ęstatem, autūnum, & hyemē, distinctionem quoq; dierū & noctiū in longitudine ac breuitate, secundū quod magis ac minus accedit ad nos, aut recedit à nobis in ascendendo & descendendo in circulo illo obliquo, puta zodiaco. Sunt itē in distinctionē annorū, secundū consummationē motus solis in circulo obliquo. Similiter luna suo modo est in signationē temporum & dierū atq; annorū apud Iudæos, præsertim quantū ad solēnitates, sicut apud Christianos est sol. Vnde in Ecclesiastico scriptū est: A luna signū diei festi. Verūtn̄ ecclesia, sicut & synagoga, celebrat solēnitatē Paschalē & per cōsequens Pētecostē secundū motū lunæ, quia Paschalis solēnitas celebratur nō solū in rememorationē dominicæ resurrectionis prętaritæ, sed itē in præsignationē resurrectionis futuræ. Sic'q; facit hoc ecclesia nō iudaizādo, sed futurā illā solennitatē prefigurando, in q̄ etiā cōformis est quodāmodo synagogæ. Hæc Bonauētura. ¶Pręterea luminaria, taliter distinguēdo & efficiēdo dies, annos & tēpora, conferūt cōmoda multa hoībus, vtpote releuamen fastidij, iuxta illud in hymno: Tēporum das tempora, vt alleues fastidiū. Itē ad seminandū, arandū, metendū, & cōsimilia opa, q̄ exigūt tempora distincta & opportuna, ideo subdit: [vt luceāt in firmamēto cæli, & illuminent terrā] i. habitātes in terra, potissime homines, quibus nō solū ad videndū, sed etiā ad alia innumerabilia, necessaria est illuminatio solis in die, & etiā suo modo illuminatio lunę in nocte. [Et factū est ita. Fecit'q; Deus duo luminaria magna] videlicet solem & lunā, quorum vnūquodq; tā magnū est, vt in quacūq; parte terræ stet homo, appareāt sibi ęq̄liter magna, hoc est, vnūquodq; æque magnū. Et si obijciat, qa (vt probāt astrologi) multæ stellę sunt luna maiores, respōdet Thomas in scripto secūdi, quod sol dicitur magnū luminare, propter quantitatem & propter suā virtutē & causalitatē. Luna vero dicitur magnū luminare, nō tā propter quantitatem verā, q̄ apparentē, & propter excessum claritatis suæ respectu aliarum stellarum ex propinquitate eius ad nos, & propter euidentiam sui effectus in inferioribus, pręsertim in humidis rebus, & qa præ cæteris astris illuminat noctem. Veruntn̄ in Scholastica fert historia: Sol & luna dicūtur magna luminaria, in duobus & ex duobus: vtpote nō solum propter magnitudinē luminis, sed etiā corporis: nec tātum cōparatione stellarum, sed etiā secundū se, quia sol dicitur

Psal. 103.

Chryso.

Lucæ 21.

Ecci 43.

Ambro.

dicitur octies maior terra. Luna q̃q; dicit terra maior. Alij nihilo min⁹ dicũt, ꝙ luna sit tanta sicut tertia pars terræ. Sed de his non habet certitudo. Nã & Alfraganus dicit in sua astrologia, si bene recordor, ꝙ sol sit cẽties sexagesies sexies maior q̃ terra. Alij, ꝙ sit septies maior terra. Refert hic Lyra, ꝙ Iudæi dicunt, solẽ & lunã fuisse à principio æquales in claritate, sed lumẽ lunę esse diminutũ à Deo, eo ꝙ suggesserit ei vt minueret lumẽ solis. Machometus q̃q; in libello disputatiõis suę cũ Abdia Iudęo, etiã asserit, ꝙ sol & luna fuerũt primo ęqualiter splẽdidi, causam vero minorationis luminis lunę assignat, ꝙ angelus volãs per aerem, ala sua tetigit lunã, & inde obscurationẽ cõtraxit. Hæc aũt tam fatua sunt, vt sint relatiõe indigna. Deus eñ primo fecit luminaria ista secundũ q̃d cõgruebat ordini vniuersi. Et rurs⁹, si primo fuissent pares in luce, falsum esset q̃d ait scriptura, lunã esse factã vt pręsit nocti. Sol

Augʃt. quoq; & luna credũtur nõ esse aïata. Et q̃uis hoc ipsum Augustinus relinquat sub dubio, asserit tñ ꝙ si aïata sunt, societatẽ cum angelis habẽt: idcirco luna nõ fuisset tã vana ac inuida, ꝙ suggessisset Deo diminuere solis lucẽ. Credit itẽ luna facta plena, quẽadmodũ herbæ & arbores, & etiã homo in suo genere ꝑfecta sunt facta. Vnde alia trãslatio habet: Luminare minus in inchoatiõe noctis: Nempe in exordio noctis non oritur luna, nisi rotunda & plena. Et q̃uis ante luminariũ productionẽ fuerit tẽpus ac triduũ, dicunt tñ facta in tẽpora, q̃a ꝑ ea fit distinctio tempoꝝ: & dies deinde sequẽtes, clariores fuerũt, q̃ tres dies priores, ideo dicit glossa: Si quærat quale potuit esse lumen diurnũ ante luminariũ productionẽ: respondemus, quale videmus solis ortu proximãte, nõdum apparente. Fecit itaq; duo luminaria magna: [luminare maius,] videlicet solẽ, [vt præesset diei:] vt sua virtute & claritate diẽ causaret, ornaret, ac vigoraret. [& luminare minus, vt pręesset nocti,] hoc est, noctem aliqualiter venustaret suo splendore pro mundi decore, & itẽ pro releuamine atq; solatio itinerantiũ, laborantiũ, nauigantiumq́; in nocte. Luna tñ nõ causat noctẽ sicut sol diẽ. Fecit quoq; [& stellas, & posuit eas in firmamẽto cæli.] Hic sumit firmamentũ ꝑ cælo stellato seu sphęra octaua, nisi forte ꝑ stellas intelligat nõ solũ stellæ q̃ dicunt fixæ in firmamẽto, sed & alij quinque planetæ. Deniq; stellæ q̃ sunt in sphæra octaua, secundũ Aristotelẽ & eũ sequentes, sunt fixæ in ipsa, nec habẽt propriũ motũ, sed motu sui orbis mouent. Suntq́; de natura eiusdem orbis, & vnaqueq; eaꝝ est dẽsior pars ipsius. Vnde dispositæ sunt ad suscipiendũ lumẽ ꝑclarius, q̃ cæteræ orbis partes. Planetæ vero dicũtur stellæ erraticæ, puta nõ fixę in proprijs sphęris, sed ꝓpriũ motũ habẽtes. Verũtñ Plato in Timæo dicit, stellas nõ esse fixas in firmamẽto, sed meare & choreã ducere in eodẽ, & in hoc Ptolemæus Platonẽ secutus est. Vnde dicunt nõ cælũ, sed stellas cæli moueri & circũferri. [vt lucerẽt sup terrã] de nocte, sicut de luna iam dictũ est, & ꝓpter easdẽ causas: itemq́; vt hoïes ex adspectu stellaꝝ incitarent ad laudem ac honorificentiã creatoris eaꝝ, & scrutarent q̃ astrologiã cõcernunt: & rursus, ne nox sua caligine nimis esset horrẽda. [& præessent diei ac nocti.] Hoc quidã referũt ad solẽ & lunã ac stellas, ita vt illa particula, præessent diei, intelligat de sole: & q̃d subditur, & nocti, ad lunam ac stellas. Sed q̃a de sole hoc semel ꝓlatum est vt præsit diei, atq; de luna ꝙ p̃sit nocti, potest istud totũ referri ad stellas: quaꝝ etsi claritas nõ percipiatur in die, eo ꝙ obfuscet à p̃dominãte solis splẽdore, nihilo minus semꝑ vnius seu alicuius hemisphęrij stellæ lumẽ suũ diffundũt ad habitabilẽ terrã, & quosdã effectus causant in ea, q̃d nec soli cõpetit, nec lunæ. [& diuiderent lucẽ ac tenebras], i. eã claritatem quã causant in terra, dũ aer serenus est, à caligine noctiũ tali luce carentiũ, propter aeris obnubilationẽ. Diuidũt quoq; lucem à tenebris, q̃ñ lucem quã sua p̃sentia exerũt & diffundũt, sua absentia ac recessu tollũt ac subtrahũt. [Et vidit Deus quòd esset bonũ.] Opus eñ huius diei extitit multipliciter atq; sublimiter bonum. [Et factũ est vespere & mane dies quartus] iuxta sensum p̃habitũ. ¶Præterea secundũ aliam opinionẽ, ponentẽ materiã primo sub sola forma corporeitatis creatã, luminaria & stellæ factæ sunt quarto die, quantũ ad formas suas substãtiales specificas, ita quod de nube candida, quã dicũt primo die formatã, factus sit sol, de qua nube aliq eoꝝ dicũt esse factas lunã & stellas, vt dictũ est. Alij vero dicũt eas esse factas ex aliq̃ suoꝝ orbium parte, cõtra quæ oïa, p̃sertim cõtra hoc vltimũ, quod s. factę essent ex aliqua orbiũ parte, possent argumenta multa ac fortia introduci. Si eñ cælestes orbes incorruptibiles sunt, qualiter aliquæ partes eoꝝ ad aliã substãtialem formã poterãt trãsmutari? & si stellæ sunt cæli stellati partes integrales ac densiores, nõ habent formas substãtiales à forma illius cæli distinctas. Sed ista q̃ in 2. Senten-

Defẽdit dictũ S. Thomę. tiaꝝ libro habent tractari, dimitto. ¶Præterea quidã hoc loco redarguit Thomã, in prima parte Sũmæ suæ dicentẽ, Dici nõ posse, quod ex nube illa fact⁹ sit sol: q̃a si sic, sequeret quod in prima reꝝ productiõe sit aliq̃d factũ satis cito corrũpendum. Quocirca sciendũ, quod repræhensor ille sancti Doctoris, in hac parte nõ mediocriter deuiat. q̃uis eñ S. Doctor dicat, quod dici nõ posset ex nube illa solem esse productũ, nõ tñ assignat ad hoc probandũ rationem prætactã: sed hanc rationem inducit ad probandũ, quod dici nõ valeat, nubem illã esse resolutã in præiacentem materiã. Insuper dicit Thomã incidere id, quod reprobarę intendit

dit, q̃m quinto die facti sunt pisces & aues ex elemẽtis, q̃d esse nõ potuit sine elementarium corruptione formarum. Ista reprobatio S. Thomæ, prorsus nil valet. Quis enim ex elemẽtis sint facta animalia, nõ tñ ob id elemẽta prima die producta, secundũ se tota corrupta sunt aut esse desierũt. ¶ Amplius, circa hanc literã possent multæ quæstiones moueri, quas Doctores super secundũ mouẽt, magistraliterq́ determinãt, vtpote de natura & numero orbiũ seu cælorũ, & an moueant ab anima, hoc est, an corpora cælestia sint animata, an habeant causalitatem & influentiã sup inferiora, & præcipue an super mentẽ rationalẽ, liberumq́ arbitrium, an necessitatẽ imponãt inferioribus, an stellæ moueãtur in cælo sicut aues in aere, & pisces in aqua. Horũ discussionẽ, breuitati studẽs, dimitto, q̃m alibi locũ habẽt. Hoc breuiter dico, q orbes & stellæ, sol, luna, cæteriq́ planetæ, multiplicẽ habent causalitatẽ & efficientiam in elementis & mixtis, in tantũ vt S. Dionysius quarto capitulo de diuinis nominibus protestetur, q radius solis generationi cooperetur & moueat ad vitã, quã & auget, & nutrit, ac perficit. Similiter Augustinus 5. de Ciui. Dei fatetur: Nõ absurde credi potest, afflatus quosdam sidereos ad corporũ differentias peruenire. Tertio quoq; de Trinitate disseruit: Quẽadmodũ corpora crassiora & inferiora p subtiliora & potẽtiora ordine quodã reguntur, ita oĩa corpora p spiritũ vitæ rationalẽ: & spũs vitæ rationalis, desertor atq; peccator, videlicet dæmon, per spiritũ vitæ rationalẽ, pium ac iustũ, & ille per Deũ. Porro sup mẽtem rationalem & arbitrij libertatẽ, nõ habẽt directe causalitatem aut aliquã impressionem, sed dispositionem duntaxat, inquantũ ex diuersa corporis complexione, dispositione & immutatione, mẽs liberũq́ arbitriũ ad diuersa inclinant, afficiunt & aptãtur: quorum inclinationẽ q̃ plures sequuntur, sed nõ necessitantur ex eis. Ad quod Damascenus libro secũdo multas rationes adducit, in quo de ista materia tractat diffuse. Ex q̃bus ostenditur pessimus error q̃rundam astronomorum & philosophorum, præsertim Alkindi in libro suo de radijs, vbi asserit oĩa in hoc mundo de necessitate accidere: quod etiã opinatus est Auicenna, si totus ordo causarũ & influentiarum cælestium simul accipiatur: quorum insanias non solum Christianæ fidei, sed Aristoteli quoq; contrarias, Doctores sancti atq; catholici plenissime improbarunt. Dionys. August. Damas.

¶ Explanatio textus de opere quintæ diei. Arti. XIIII.

Dixit etiã Deus: Producãt aquæ reptile animæ viuẽtis, & volatile super terrã sub firmamento cæli.] Quemadmodũ sæpius tactũ est, nũc ordine cõdecenti describitur ornatus duorum mediorũ elementorum, videlicet aquæ & aeris, per hoc q̃d iam describit productio animaliũ, quorum quædã mouentur in aqua, quædã in aere. Nempe per hoc quod Moses ait, sup terrã sub firmamẽto, aerem designauit. Sed cũ aqua sit res inanimata, quõ potuit producere animalia ista? Est itaq; sensus, Producãt aquæ. i. diuina iussione producantur ex aqua, tanq̃ ex materiali & passiuo principio, reptile animæ viuentis, hoc est, pisces habẽtes in se animas nõ solũ vegetatiue, sed etiã sensitiue viuentes. Et volatile super terrã sub firmamento. i. aues q̃bus cõueniat volare in aere. Horũ corpora Deus immediate phibetur formasse ex aqua, & in qualibet specie fecit duo prima indiuidua, ex q̃bus generata sunt alia iuxta positionẽ prætactã. Itaq; singularia ista, reptile atq; volatile, nunc sumuntur pluraliter. ¶ Circa hæc plurima possent inquiri: Primo, cur animalia ista dicũtur facta ex aqua, cũ corpora aĩaliũ mixta sint ex quatuor elemẽtis. Secũdo, si pisces & aues ex aquis producti sunt, cur nõ vtrũq; hoc genus mãsit in aqua, & cur vnũ magis q̃ aliud, accõmodatũ est aeri. Tertio, an aĩæ aĩaliũ horum creatæ sint. Ad hæc breuiter respõdendũ. Et primo ad primũ, q vtiq; pisces & aues ex quatuor elemẽtis formati sunt, & in eorum corporibus p̃dominatur elementũ terræ, quãtũ ad corporis quantitatẽ: ignis vero secundũ quantitatẽ virtutis, eo q calor instrumentũ sit animæ, nec aliq̃d sit sensitiuũ sine calore, vt habet secũdo de aĩa. Aqua aũt continuat partes terræ in mixto. Veruntñ illa aĩalia dicũt cõstare ex aqua, q̃ plus habẽt de aqua in se, q̃ aĩalia cætera, cõplexione eorũ ppria pẽsata per cõparationẽ ad cõplexionẽ aĩalium aliorũ, seu debitã cõmuni generi animalis. Et ita ex aqua dicunt esse pisces, quãtũ ad id q̃d in aqua est grossius: aues aũt, quãtũ ad id q̃d in aqua est subtilius, & in vaporẽ resoluitur, & est quasi mediũ inter aquã & aerẽ. Hinc aues in aera eleuant, & pisces gurgiti remittũt. Istud super secundũ Thomas clarius docet. Vnde & alij dicũt, q pisces & aues specialiter ex aqua facti dicũtur, ppter cõuenientiã quandã. Habet etenim aqua humorẽ atq; vaporẽ. Per humorẽ cõuenit cũ piscibus, per vaporẽ cũ auibus. Istud tñ nõ est satis resolute prolatũ, q̃m aqua p humorẽ cũ vniuersis aĩalibus * cõpetit. In Scholastica quoq; historia dicit: Pisces & aues ex aquis sunt orti, q̃m facilis est trãsitus aquæ in aera p attenuationẽ, & aeris in aquã p spissationẽ. Ex q̃bus patet ad duo prima quæsita respõsio. Ad tertiũ respõdet Bonauẽtura sup secundum, quod animæ primorũ illorũ irrationabiliũ animaliũ non fuerũt creatæ, sed seminaliter ex materijs suis productæ, tñ sine concursu causalitatis cælestiũ corporum. Rationales enim, seminales seu occultæ virtutes causales à principio sunt impressæ elemẽtis, quẽadmodũ loquitur Augustinus: In corporeis, inquiẽs, huius mũdi elemẽtis semina quædã occulta latent. Tresque stiones. Bonauẽ. August.

tēt. ¶ Præterea, ad intelligendū qualiter corpora animaliū ex quatuor elementis constant & mixta sunt, aduertēda sunt verba Doctorꝝ, Itaq; in scripto secundi distinctione decimaquinta scribit Bonauētura: Corpora animaliū habent in se quatuor elemēta, vt idonea sint ad sensum, ad motū, ad multiplicē actionē, atq; vt habeāt in se dignitatē cōplexionis. Perfecta aūt mixtio nō est, quousq; cōcurrāt quatuor elemēta. Aqua nāq; (cū sit subtilior decies terra) penetrat partes terræ, sed nō perfecte, quoniā habet grossitudinē quandā. Aer autem qui est cēties subtilior terra, intimius se ꝑfundat in terrā. Ignis vero, qui millies rarior subtiliorq; cōsistit q̄ terra, sua subtilitate penetrat vsq; ad intima: & ita fit alteratio plena, mixtioq; ꝑfecta. Hinc ait & Thomas: Oportet vt elemēta inferiora grossiora, excedāt elementa subtiliora in mixto secundū quātitatem seu molē: subtiliora vero, videlicet aer & ignis, secūdum virtutē, hoc est, secundū calidū & humidum, in quibus vita cōsistit. Cū enī corpora aīalium debeāt esse tēperatiora aliis mixtorꝝ corporibus, vtpote magis remota à contrarietate per cōplexionis æqualitatem, & ita assimilētur naturæ & æqualitati cælestium corporꝝ: oportet inferiora elemēta, q̄ sunt minꝰ actiua, quia plus habēt de materia, scilicet terrā & aquam, secundum quātitatem in mixto excedere, vt virtutis defectū suppleat quantitatis excessus. His concordat q̄d asserit Augustinus, & habet in Glossa: Ignis oīa penetrat, vt in eis faciat motū. Inchoat enī aīa motū suum in oībus sensibus ab ignis subtilitate. ¶ Sed queri potest: Cū ignis sit nobilissimū elemētū, cur nō describit aliqs eius ornatꝰ. Ad hoc Thomas respondet, ꝙ q̄uis aliqua mixta possint ad tēpus in igne absq; læsione durare, nulla tñ res est, q̄ non

Galenꝰ. cōsumatur tandē ab igne, si diu in eo ꝑmaneat, vt asserit Galenꝰ in simplici medicina. Idcirco (vt philosophus in libro de proprietatibus elementorꝝ testatur) nullū animal viuere potest in igne, nisi forte ad modicū tēpus, vt fert de salamādra. ¶ Itē queritur, cur reptilia dicun-

Multiplicia reptilia. tur ad aquæ pertinere ornatū, cū sint multa terrestria reptilia. Et infrà habet, ꝙ reptilia spectāt ad ornatū sextæ diei. Respōdetur, ꝙ multiplex est genus reptiliū: Vnum, quod trahit ac rapit se vi oris, vt aliqui vermes. Secundū, quod trahit se vi costarꝝ, sicut serpētes. Tertium, q̄d se rapit & trahit vi pinnarꝝ, vt pisces. Quartū, q̄d rapit se vi annulorꝝ quorundā, quēadmodū aīalia annulosa. Quinto, extēse loquēdo, om̄e animal dicit reptile, q̄d mouēdo se, magnā partē corporis sui applicat terræ, q̄uis habeat pedes, vt stellio & lacerta. Itaq; patet, ꝙ reptilia aq̄tica spectēt ad aquę ornatū, cætera ad ornatū terræ. Veruntñ secūdū philosophū libro de aīalibus, sunt quædā aīalia media inter aquatica atq; terrestria, vt crocodili, qui morātur & gradiūtur in terra, interdū aūt morātur & natāt in aqua: sed hæc cōputantur cū illo extremo, cū quo magis cōmunicāt. [Creauitq; Deus cete grādia,] qui sunt maximi pisces

Matt. 12. in mari. Vnde in Euāgelio legitur: Fuit Ionas in vētre ceti. [& oēm aiam viuentem atq; mo-

Lucæ 11. tabilē,] Hic ponitur pars pro toto, vt sit sensus: Creauit oēm rem animatā motabilē. [quam produxerāt aquæ in species suas,] .i. quæ secundū corpus suum formatæ erāt ex aqua secundū exigentiā suæ naturæ specificæ, nō quod priꝰ ꝑductæ sint ex aqua, & postea creatę à Deo, sed eædem numero, à Deo effectiue principaliterq; plasmatæ sunt, atq; ex aqua materialiter aut etiā seminaliter. [& omne volatile] formauit, [secundū genus suū.] hoc est, secundum q̄d cōpetebat naturæ & speciei vniuscuiusq; volatilis. Qualiter aūt intelligēda sit distributio ista, patet ex p̄inductis. Intelligēda est nāq; de om̄ibus illis primis indiuiduis in qualibet specie binis, quibus cōpetit per cōmixtionem seminum generare, quæ fecit in tali dispositione ac robore, quod generare mox poterāt. ¶ Sed cum ista ex aquis producta sint, quomodo creata dicuntur? Et respondendū, quod creare sumitur nūc extēse ꝑ facere seu plasmare. ¶ Circa hūc locū recitat Lyra, ꝙ Hebræi dicūt cete esse pisces incredibilis magnitudinis. Cūq; Deus in exordio fecisset marem & fœminā speciei istius, occidit fœminā ne multiplicarent indiuidua: qa si multiplicata fuissent, seculum esset destructū, eo quod mare innauigabile esset, & alii pisces nō possēt durare in mari: carnes vero fœminę interfectę saliuit, reseruās eas iustis in seculo futuro. Ex quo Lyra cōcludit, ꝙ Iudæi inciderunt errores Sarracenorꝝ, ponendo beatitudinem vitæ futuræ in delectationibus ciborꝝ ac venereorꝝ. ¶ Circa hoc scribit Rabbi Paulus: Quēadmodū inter Christianos fuerunt quidā hæretici, quorum

Rabbi Paulus errores nō sunt veris Christianis asscribēdi, sic inter Iudæos fuerunt nonnulli habentes opiniones erroneas, quæ nō approbātur à Iudæis cōmuniter. Quāuis ergo in quibusdā opusculis eorū appareat, quod in alia vita sint corporales delectationes, cōmunitas tamen eorꝝ respuit hoc omnino. Est enī cōtra id Esaiæ: Oculus nō vidit Deus absq; te quæ præparasti ex-

Esai. 64. 1. Cor. 2. pectātibus te. Ex quibus verbis manifeste habetur, quod remuneratio iustis parata, superat oēm sensum. Vnde determinatio cōmunis est apud eos, quod in alia vita non est cibus nec potus, nec actus venereorꝝ, sed iusti delectātur ex splendore diuinæ gloriæ. Quapropter attribuere ipsum errorē Iudæis in cōmuni, nō est vtile ad reductionē eorꝝ: credunt enī quod fingamus mēdacia cōtra eos, q̄d præstat impedimentū nō modicū ad hoc vt reddamur credibiles eis. Hæc Rabbi Paulus. ¶ Sed Paulus iste nō reprehēdendo primā partem dicti Lyræ, quo

ræ,quo ait,Iudæos asserere, ꝙ Deus in principio fœminã ceti occiderit: videtur innuere,ꝙ Lyra recte id recitat. Nec Lyra hoc loco adducit specialẽ rationẽ hoc reprobãtem, idcirco aliqd breuiter tãgi potest ad reprobãdum tã fatuũ verbũ. Si eñ Deus occidit fœminã ceti, iam species illa perisset,nisi dicat cetus ille primus vsq; nũc viuere: q̃d naturale nõ esset,ni si forte dicat ꝙ occiderit fœminã illã postq̃ genuerat, quo dato, idẽ sequeretur periculum, si genuisset fœmellã,idẽq; incõueniẽs,si masculũ genuisset. Deniq; cũ Deus sit sapiẽtiæ ac ꝓuidentiæ infinitæ,ipse ante mũdi productionẽ vniuersa prçuidit,cur ergo fecisset q̃d ꝓpter periculũ immines mox necasset? Insup super illud, Producat terra herbã virentem,& super istud, Producãt aquæ reptile,scribit Lyra,ꝙ terra & aqua nõ produxerũt ista,nisi solũ passiue. Cõtra q̃d scribit hic Paulus,ꝙ elementa nõ solũ passiue, sed etiã actiue produxerunt ea quæ Deus præcepit produci ex eis,qm̃ actio causæ primæ nõ semper excludit actionẽ secundarũ causarũ. Augustinus quoq; exponit sic,Producat.i.virtutem producendi accipiat. Ista reprobatio videt satis idonea,dempto hoc,q̃d Augustinũ pro se allegat,qa expositio Augustini ꝓcedit secundũ hoc,q̃d oĩa opera sex dierũ sint simul ꝓducta. Si eñ elementa solum habuerũt se passiue ad productionẽ eorũ quæ Deo præcipiente produxerunt,videretur sequi ꝙ formæ rerũ productarũ ex eis,essent omnino ab extra,& per consequens creatę,sicut de aĩa rationali tenet. [Et vidit Deus ꝙ esset bonũ.] i.opus huius quintę diei sibi cõplacuit. [benedixitq;]. i. virtutẽ generatiuã seu productiuã similium sibi in specie aut saltẽ in genere cõtulit [eis, dicens: Crescite & multiplicamini]. i. similia generate. [& replete aquas maris,] multiplicãdo indiuidua specierũ vestrarũ. [auesq; multiplicentur super terram.] Quare non ait, Aues multiplicẽtur in aere? nisi forte dicendo super terrã, insinuet aerem. Melius tñ dicendum,ꝙ aues q̃uis naturaliter volent in aere,nihilo minus naturaliter quiescunt & generant super terrã. Inquãtum enim sunt mixta & grauia,in quibus prędominatur terra secundum quantitatem,non sine labore volant siue mouentur, naturaliterq; quiescunt in terra. Pisces aũt & aues generãt oua,ex quibus indiuidua suæ speciei tandẽ nascantur. Dicitur quoq; in Glossa,ꝙ multæ sunt aues quæ non de terra,sed de mari viuunt, & libentius vtunt mari seu aqua,q̃ terra. Aliæ vero aues viuunt ex his quæ in terra inueniunt. [Et factum est vespere & mane dies quintus,] secundũ sensum præhabitum. Deniq; circa illud,producant aquæ volatile super terrã,fertur in Scholastica historia: Ex hoc q̃d dictũ est, volatile sup terrã,errauit Plato,qui descendens in Aegyptum,libros Mosis legit, putauitq; Mosen sensisse,volatilia esse ornatũ aeris circa terrã duntaxat: ornatum aũt aeris superioris,esse calodæmones & cacodæmones. sed nõ est ita,qm̃ calodęmones.i.angeli boni,sunt in cęlo empyreo,& cacodæmones.i.angeli mali,detrusi sunt in aerẽ caliginosum,nõ ad eius ornatũ, sed ad ipsorum suppliciũ. De hoc plus habetur in Glossa ex verbis Augustini. Rursus, animę pisciũ & auium dictæ sunt viuentes atq; motabiles, ad differentiã animæ rationalis,quæ immortalis est. Illæ aũt mutari possunt de esse & viuere,ad non esse ac mori. Tamen secundum Albertum,dicuntur motabiles ꝓpter motũ processiuũ,quẽ habent seu causant in suis corporibus. ¶Postremo,circa hæc ait Albertus in libro de coæquæuis: Aer & aqua simul ornati sunt, cũ sint elemẽta media & cõmunicantia in natura diaphani, & passiua qualitate humidi. Pisces aũt magis sunt ex humido constãte per frigidũ,secundũ generis sui naturã. Ideo secũdũ genus suũ sunt frigidi,sicut & aqua in qua sunt. Aues vero magis sunt ex humido vaporabili coniuncto cũ calido, secundũ naturã generis sui. Idcirco calidæ sunt naturæ. Porro aĩalia media & vtriq; elemẽto cõmunia, cõpræhenduntur sub ornatu vtriusq; elemẽti: magis tñ sunt ornatus illius,in quo frequẽtius morãtur atq; mouẽtur,prout 7. de animalibus ait philosophus de delphinis,ꝙ habitãt in mari, & pariũt iuxta littus in terra. Hæc Albertus. Tales q̃q; sunt vituli marini,qui pedes habẽt & super terrã aliquãdo gradiunt. Natura eñ non trãsit à distanti in distans, nisi per medium,vt diuinus Dionysius protestatur.

Auguſt. — Error Platonis — Dionyſ.

¶Prosecutio expositionis huius capituli,ab illo loco,Dixit quoq; Deus: Producat terra animam viuentem. Artic. XIIII.

DIxit quoq; Deus: Producat terra aĩam viuentẽ in genere suo.] Hic describitur ornatus sextæ diei,quo terra ornata est: & correspondet operi tertiæ diei,quo terra fuit discooperta ab aquis. Deniq; cũ dicitur, Producat terra aĩam viuentẽ,sumitur pars pro toto,& singulare ꝓ plurali, vt sit sensus: Producat terra animã viuentem.i.ex terra iam producãtur animalia viua in genere suo,hoc est,quibus ex communi ratione generis sui competit vita sensitiua,quæ tamen specifice distinguantur. Propterea subditur, [iumenta & reptilia & bestias terræ secũdum species suas]. i. specie differentes,& prout conuenit eis secundum naturas suas specificas. Hic tangitur triplex species subalterna aĩaliũ, ad ornatũ terræ spectantiũ,quarũ quęlibet continet sub se varias species specialissimas. Iumenta eñ dicũtur aĩalia domestica,quę deseruiũt homini in necessarijs actib⁹, vt sunt equi,boues,oues,& cõsimilia. Vnde dicunt iumẽta,quasi iuuamenta. Reptilia appellãtur,quæ rependo ꝓcedũt, de

quibus præcedenti articulo dictū est. Iamq́ꝫ fit mentio de reptilibus terrestibus, nō de aquati
cis. Bestiæ vero vocātur animalia sæua indomita, quæ dētibus & vnguibus lædunt. [Factūq́ꝫ
est ita. Et fecit Deus bestias terræ iuxta species suas, & iumēta, & om̄e reptile]. i. reptilia [ter-
ræ in genere suo.] hoc est, in multiplici diuersitate, iuxta sensum prætactū. Intelligētia ꝗppe
hoꝝ verboꝝ, ex pręcedētibus clara est. Multa q̄q; circa præexposita opera præcedētiū die-
rū quæsita, possent circa hæc verba inquiri: quoꝝ solutio ex illis est euidēs, vtpote An Deus
per se immediate formauit & organizauit corpora aīalium hoꝝ. Et vtrū fecit hoc in instāti,
quia infinitæ virtuti cōpetit agere in instāti, nisi aliūde sit impedimentū seu ratio aliter faci-
endi. An etiā animæ irrationabiliū aīalium illoꝝ fuerunt creatæ. Et vtrū corpora illa ex sola
terra formata sint. Et quot indiuidua ex qualibet specie specialissima tunc facta sint simul. Et
an terra solū passiue habuerit se in ꝓductione animaliū taliū. [Et vidit Deus ꝙ esset bonum,
& ait &c.] Potest specialiter hic inquiri, cur De⁹ nō legitur benedixisse aīalibus istis terrę, sic-
ut paulo ante legit̄ benedixisse piscib⁹ & auibus ex aqua plasmatis, dicēdo: Crescite & mul-
tiplicamini. Ad hoc respōdet̄ in Glossa: Forte, q̄d de animalibus illis ex aqua formatis Moses
dixit, de istis subintelligendū reliquit, maxime quia de operibus huius diei adhuc multa erat
dicturus, & quia in plātis & herbis non est multiplicatio indiuiduoꝝ per cōmixtionē maris
Basili⁹. & fœminæ, idcirco nō est eis data benedictio talis. Insuper S. Basilius ait, ꝙ animalia terrena
sint piscibus digniora, q̄m pisces carent memoria. Veruntamē B. Augustinus hoc vltimum,
August. scilicet ꝙ pisces nō habent memoriā, improbat, affirmans ꝙ in Bullensi regione sit fons pi-
scibus plenus, qui gregatim natando, cum supergredientibus eunt ac redeunt, atq; cum stan
tibus stant, expectantes vt aliquid eis proijciant ad edendum, quia sic consueuerunt. ¶ Pre-
terea circa hūc locū quæri solet, an animalia minuta quæ ex cadaueribus aut humoribus na-
sci solent, tunc producta fuerunt. Ad hoc in Scholastica historia respondetur: Talium ani-
malium sex sunt genera. Nā quædā ex exhalationibus generātur, vt bibiones ex vino, & pa-
Sex minutorū aīalium genera. piliones ex aqua. Quædā ex corruptione humoꝝ aquaticoꝝ, vt vermes in cisternis. Quædā
ex cadaueribus, sicut apes, ex iumētis scabrones, videlicet muscæ grādes, quæ sonant volan-
do, & scarabæi ex aquis. Quædā ex corruptione lignoꝝ, vt teredines. Quędā ex corruptiōe
herbaꝝ, vt tineæ ex oleribus. Quædā ex corruptione fructuū, vt gurguliones ex fabis. Itaq;
dicit̄, ꝙ illa quæ ex corruptionibus producunt̄, orta sunt post primi parētis peccatū ex reb⁹
corruptis. Quæ vero sine corruptione nascunt̄, vt quæ ex exhalationibus fiunt, facta sunt se-
xto die. His cōcordat q̄d habet̄ in Glossa ex Augustino. Deniq; Thomas ait in prima parte
Sūmæ suæ quæstione 72. Animalia venenosa ante peccatū homini noxia non fuisse, nec na-
turaliter neq; totaliter mala sunt, q̄uis sunt naturali particulari bono nociua: siquidē ad de-
corē ptinēt vniuersi, & multas habēt cōmoditates Deo notas, q̄uis hoībus sæpe incognitas.
Damas. Hinc loquitur Damascen⁹ libro 2. Eduxit terra, creatore iubēte, diuersa genera animalium,
reptiliū & feraꝝ ac iumentoꝝ. Omnia ad opportunū hominis vsum, & quædam ad escam,
puta ceruos, oues, dorcades, & cōsimilia: alia vero ad ministeriū, puta camelos, boues, equos,
asinos, & quæ talia: alia aūt ad iucunditatem, vt simias, psitacos, & picas. Plantarū quoq; &
herbaꝝ quædā fructiferæ & comestibiles, quædā odoriferæ & floridæ ad iucunditatē nobis
tributæ, vt rosæ: aliæ ad ægritudinū sanationes. Non est ens, neq; animal, neq; planta, in qua
cōditor nō posuerit operationem quandā, vtilitati hominū cōferentem: nec modo inutilis
est feraꝝ vsus, perterrēs, & ferēs nos ad cognitionē inuocationemq́ꝫ Dei, qui fecit nos. Hęc
Damascenus. Hinc alij dicūt: Animalia nociua, facta sunt homini nociua post peccatū ex
Psal. 99. triplici causa. Primo, ꝓpter hominis punitionē. Punitur em̄, cū læditur aut lædi veretur ab
eis, q̄m timor maxima pœna est. Secūdo, propter hominis admonitionē. Admonet̄ quippe
ex eis, vt sciat hæc sibi accidere pro peccato. Tertio, ꝓpter hoīs informationē, q̄a ex conside
ratione illoꝝ informatur in multis, vtpote quāta sit crudelitas inuisibilium aduersariorum
nostroꝝ, q̄ horrēda sint supplicia inferoꝝ, quanta sit humana fragilitas, quæ à minimis ac
vilibus illis tā cito ac grauiter læditur. ¶ Quæritur, cur animalia ad terrę ornatū pertinētia,
nō cōtinentur sub vna differētia animalis, quēadmodum animalia ad ornatū aquæ spectan
tia, quæ om̄ia reptilia appellātur: animalia quoq; quæ aerē ornant, quæ omnia volatilia nun
Bonauē. cupātur. Respondet Bonauētura, q̄m terra inter cætera elemēta est minus decora, ideo ma-
gis indiguit decorari, videlicet pluribus differētijs animalium: & item, quia præ cæteris ele-
mentis præstat animalibus nutrimentum. Sufficientia vero irrationabiliū animaliū, quę ver
sant̄ in terra, sic sumitur ex parte finis: Facta sunt em̄ ꝓpter hoīem: Aut ergo ordinata sunt
ad hominis iuuamentū, & sic sunt iumēta: aut ad hominis exercitium, & hoc dupliciter: aut
em̄ exercēt manifeste nocēdo, & ita sunt bestiæ: aut occulte, & sic sunt reptilia. Et q̄uis non ha
berent hos actus & fines realiter, si homo nō peccasset, haberēt tamen in aptitudine: atq; ex
aptitudine illa melius erudiretur homo in statu innocētiæ, q̄ erudiatur nunc ex actu in sta-
tu culpæ. Cōsequeneer describitur productio hominis, propter quē cætera omnia corpora-
lia sunt

lia sunt creata. Queadmodũ eñ rex terren⁹ facit filio suo palatiũ, deinde ponit in eo filium suũ: sic rex oĩpotens primo fecit hũc mundũ sensibilẽ, eumq; distinxit ac decorauit, deinde hominẽ quẽ elegit in filiũ adoptiuũ, cõstituit in eodẽ. [Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã.] Hoc nõ est verbũ Dei ad angelos, qm̃ angeli non sunt Deo cooperati in hominis ꝓductione, ꝑsertim quantũ ad aĩam, in qua imago & similitudo Dei cõsistit: sed est verbũ Dei patris ad filiũ ac spm̃ sanctũ, aut toti⁹ superdignissimę trinitatis ad seipsam, & ita per verba hęc insinuat distinctio personaꝝ in Deo. Primo, cũ dicit, Faciamus: secũdo, cum addit, Ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã. Et itẽ, ꝙ supergloriosissimæ trinitatis operatio ad extrà sit indiuisa. Deniq;, queadmodũ Origenes ĩ prima homilia sup Genesim loquit, in his verbis designat dignitas hoĩs: nã neq; de cælo, neq; de luminaribus cęli locut⁹ est Deus, sicut de hoĩe, immo creationẽ cæli & terræ Moses, à Deo edoctus, vno atq; cõmuni verbo expressit, dicẽdo: In principio creauit Deus cælũ & terrã, deinde productionẽ firmamẽti & luminariũ ac stellaꝝ per cõsimilia verba describit, dicẽs: Dixit Deus, Fiat firmamentũ, Fiat luminaria. At vbi ad hoĩs productionẽ deuentũ est, vsus est cõditor vniuersitatis speciali sermone, & quasi præcipuũ ꝓducturus effectũ, per modũ deliberãtis & excitãtis seipsum, locutus est. Hinc Beda testat: Apparet quare dictũ sit, vt cætera fierẽt iuxta genus suũ & species suas. Erat nãq; homo creãdus, q nõ solũ generi suo ac speciei cõgrueret, sed ad imaginẽ fieret creatoris: cui⁹ dignitatis magnitudo ostẽditur, dũ q̃si cõsilio creat: nec simpliciter dicit, sicut de cæteris, Fiat homo, sed, Faciam⁹ hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã. Pręterea ad imaginẽ & similitudinẽ Dei creatus est homo, nõ quantũ ad corporalia lineamenta ac corporis figurationẽ, quasi Deus in diuinitatis natura habeat corporalẽ figurã, ad cuius imitationem atq; effigiẽ factus sit homo, vt quidã hæretici & etiã quidã rudes atq; indocti ex detestabili simplicitate dixerũt, cũ Deus altissimus & æternus sit supersimplicissima mens, actualissima vita, suppurissimũ esse, incircũscriptibilis veritas, indiuisibilis vnitas, ipsaq; sapiẽtia immaterialissima. Et sicut Aristoteles subtiliter demõstrauit, Deus est purus actus. Est itaq; homo ad imaginẽ & similitudinẽ Dei creatus, quantũ ad animã rationalẽ, quę in parte sua potestatiua superiori habet memoriã, intellectũ & voluntatẽ, per quas Deo creatori suo assimilat, ipsum cõtemplãdo ac diligendo. Et quia per actum magis assimilatur Deo, q̃ per nudas potentias, aut per habitus solos: idcirco imago & similitudo Dei in anima pręsertim attenditur, secundũ q̃d intellectus & volũtas aĩæ decorãtur nõ solũ habitibus, sed etiam actib⁹ suis. Deniq; aĩa potest dici imago Dei, quãtũ ad trinitatẽ personaꝝ: et similitudo eiusdẽ, quãtũ ad vnitatẽ ac simplicitatẽ diuinę essentiæ. Queadmodũ eñ in diuinis sunt tres ꝑsonæ, quaꝝ vna ac prima à nulla est, secũda, videlicet filius, est à solo patre, tertia ab vtroq;: ita in aĩa intellect⁹ actuatur à fœcũda memoria, & volũtas ab vtrisq;. Rursus, in superiori parte animę, est verbũ internũ ab intellectu ꝓcedẽs, & amor ex volũtate & verbo emanãs. Dicitur quoq; aĩa similitudo Dei, inquantũ est simplex, spũalis, intellectualis ac immortalis quædã essentia queadmodũ Deus. Attẽditur aũt imago Dei in anima, per cõparationem ad increatũ obiectũ. De ista materia, cũ sit cõmunis, pertranseo: hoc tñ adijciens, ꝙ homo seu anima dicitur Dei imago, nõ ꝙ essentialiter Dei imago existat, sed qa imaginẽ Dei sibi habet impressam, sicut denarius dicitur imago Imperatoris. Rursus, vnigenitus Dei filius est imago naturalis atq; perfecta æterni patris. Homo aũt seu anima est imago Dei imitatiua ac imperfecta. Iterũ, imago Dei in homine, nõ solũ consistit in actu cõtemplandi ac diligendi, siue in actu proferẽdi verbũ mentale & actu producẽdi amorẽ, sed itẽ in aptitudine ad hos actus. Idcirco in omni homine quãtumuis iniquo & ocioso, ꝑmanet Dei imago, sed deformata & plurimũ imperfecta. [Et ꝑsit piscibus maris, & volatilibus cęli, & bestijs * terræ, vniuersęq; * creaturæ, omniq; reptili q̃d mouetur sup terram] i. omnibus istis sit dignior, & eis præcipiat, eis quoq; vtatur ad libitũ, secũdũ quod cõgruit sibi à Deo. Istud eñ cõpetebat homini eoipso, quo fuit ad Dei imaginẽ similitudinemq; creatus, præsertim q̃diu mansit Deo obediens ac subiectus, immo & post peccatũ mansit illis sublimior: sed in punitionem suæ transgressionis, amisit dominium super illa, potissimũ super ferocia ac super minima quædã ac vilia, sicut sunt pulices, vt inobedientiam suam miseriamq; aduertat ac defleat. Aliqua tamen manserunt ei subiecta, propter necessitatem vitæ humanæ, & vt penset quid amisit in alijs. ¶ Porro quod dictum est, Vniuersæ creaturæ, de creaturis corporalibus est sumendum: nam & cęlestia corpora in obsequium cunctis gentibus sunt plasmata. [Et creauit Deus hominẽ ad imaginem & similitudinem suã.] Per hoc insinuatur summæ trinitatis vnitas substantialis. Dicitur autem Deus creasse hominem, quantũ ad animã, proprie loquendo de creatione, quoniã illã fecit ex nihilo: sed quãtum ad corpus, dicitur eum creasse, sumendo creare extense pro plasmare seu facere: nam infrà habetur, ꝙ formauit hominem de limo terræ. [Ad imaginem Dei creauit illũ.] Quare hoc addit, quod iam satis videbatur expressum, nisi ad cõmendandum dignationem & beneficentiam Dei in hominis institutione, atq; ad incul-

Roma. 8.

Origen.

Beda.

Imago Dei.

1. Co. 11.

candũ hoc ipsum memoriæ nostræ, vt charitatẽ & pietatẽ ac munificẽtiã Dei circa nos perpẽdamus, & grati simus eidẽ, propriãq́ dignitatẽ pẽsantes, irrationalem vitã abhorreamus. Deniq; mod⁹ iste loquẽdi, est frequẽs in veteri testamẽto, ita q̃ aliquid narraẽ de Deo quasi
Gen.19. de alio, cũ totũ de eodẽ dicatur, quẽadmodũ infrà habeẽ, q̃ Deus pluit ignẽ & sulfur à dño. Verũtñ posset in his verbis personalis distinctio designari in Deo. Quãuis em̃, secundũ expositores, Deus pater dicat ad filiũ ac spm̃ sanctũ, seu trinitas tota ad seipsam, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã, ita q̃ pater dicit creasse hoĩem nõ ad imaginẽ filij, nihilo min⁹ dici potest, q̃ homo creat⁹ est ad imaginẽ & similitudinẽ cuiuslibet diuinæ psonæ, eo modo quo illi qui trinitatẽ personaꝝ in Deo nõ credũt, fatenẽ hominem ad Dei imaginẽ similitudinemq́ creatũ. Atq; ad hoc insinuandũ, posset quis dicere nũc esse adiectum, Ad imaginem Dei creauit illũ. Vnicuiq; quippe diuinæ & increatæ personæ assimilatur homo, per memoriã, intellectũ & voluntatẽ. ¶Quæritur, quare in cæteroꝝ animaliũ pductione facta sunt plura indiuidua simul, puta duo ad minus in qualibet specie animalis perfecti, cui per vtriusq; sexus cõmixtionem cõpetit generare: in creatione aũt speciei humanæ, primo factũ est vnũ suppositũ tantũ. Ad hoc Glossa ex Augustino respõdet, vt humanũ genus firmiori charitatis copula cõstringatur, dũ se totũ ex vno genitũ recordatur. Hinc 12. de Ci-
August. uitate Dei loquitur Augustinus: Animalia bruta, tam ea quæ solitudinẽ diligunt, q̃ illa quæ in gregibus viuere malũt, Deus nõ ex singulis propagauit, sed plura simul iussit existere: hominem vero, quem inter angelos bestiasq́ cõstituit, ex vno voluit multiplicari, vt cõmendaretur eidẽ vnitas societatis, vinculum quoq; cõcordiæ & cognationis affectus. ¶Insup, pro pleniori dictoꝝ intellectu habẽdo quærendũ est, cum Deus dicitur creasse hominẽ ad imaginem & similitudinem suã, an accipiendum sit hoc de imagine & similitudine creata, an increata. ¶Ad hoc Bonauẽtura respondet in scripto secundi distinctione 16. Duplex est mo-
Bonauẽ. dus exponendi istam authoritatem, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinẽ nostrã. Vnus intelligendo de imagine increata: alter vero, intelligendo de imagine creata. Primus modus triplicatur: Vn⁹ modus est, vt imago & similitudo referãtur ad idẽ, videlicet ad essentiã in tribus personis vnã. Secũdus est, vt imago & similitudo referanẽ ad personam filij tantũ. Tertius modus exponendi est, vt imago referatur ad filiũ, similitudo ad spiritũsanctũ. ¶Porro alius modus exponẽdi est, vt intelligatur de imagine creata. Et ille modus similiter triplex est. Vnus sic exponit, vt imago pcedat similitudinẽ. Et dicit q̃ imago attẽditur in naturalibus, similitudo in gratuitis. Secũdus sic exponit, vt similitudo cõcomitetur imaginẽ. Et dicit q̃ imago sit in potẽtia cognoscẽdi, similitudo in potẽtia diligẽdi. Terti⁹ modus est, vt imago sequaẽ similitudinẽ, qa similitudo est in plus seu cõmunius q̃ imago. Et dicit q̃ similitudo attẽdiẽ in natura, hoc est, quãtũ ad ea q̃ sunt essentię in cõmuni: imago in forma, i. quantũ ad propria. Oẽs hi modi possunt secundũ Bonauenturã sustineri. Verũ vt hoc clarius intelligaẽ, introducẽda sunt verba Magistri in libro 2. quo ait: Imago & similitudo in hoc loco vel increata intelligiẽ. i. trinitatis essentia, ad quã fact⁹ est homo: vel creata, in qua fact⁹ est homo, q̃ homini est cõcreta, hoc est, cõcreata vel à pricipio suę creationis impressa. Increatã em̃ imaginẽ q̃ De⁹ est, intellexisse videẽ Beda, cũ ait, Nõ esse vnã imaginẽ Dei & angeloꝝ, sed triũ personaꝝ. Idcirco personis diuinis, videlicet filio & spiritui sancto, nõ angelis, dicitur: Faciamus hominẽ ad imaginem & similitudinẽ nostrã. Improprie tñ diuina essentia imago vocaẽ, quia imago proprie dicitur relatiue ad id, cuius similitudinẽ gerit, atq; ad q̃d repræsentandũ peracta est. Attñ imago improprie dicitur id, ad quod fit aliud: sicut exemplũ pprie appellatur, q̃d ex aliquo sumitur & formatur: exemplar aũt id, ad q̃d seu ex
1.Cor.4. quo fit aut sumiẽ aliqd. Nihilo minus vnũ pro alio abusiue interdũ accipitur, ita & minus proprie essentia trinitatis vocatur imago. ¶Porro filius proprie dicitur patris imago: ideo quidã hoc loco per imaginẽ, filiũ intellexerũt: hominẽ vero nõ imaginẽ, sed ad imaginẽ factũ, dixerũt, quibus obuiat quod ait Apostolus: Vir quidem est imago & gloria Dei. Alij er-
1.Co.11. go perspicacius per imaginẽ, intellexerũt filiũ: per similitudinẽ, spm̃sanctum, qui est similitudo patris & filij. Et q̃d additur, nostrã, retulerũt ad similitudinem tantũ: Ad imaginẽ aũt, putauerũt subintelligendũ esse, meã. De hac materia scribit ibidẽ & plura alia. Homo itaq; dicitur imago Dei, & ad imaginẽ eius factus: sed filius Dei dicitur imago patris, nõ aũt ad imaginẽ genitus, cũ sit pfecta & naturalis imago, p oĩa patri æqualis. [Masculũ & fœminã creauit eos.] Hoc p anticipationẽ est dictũ. nõ em̃ creauit Deus tũc nisi virũ, q̃ñ aũt & qualiter fecerit fœminã, sequenti narraẽ capitulo: sed ita anticipatiue nũc dicitur virũ fœminãq́ formasse, qa volebat statim subiungere modũ multiplicationis generis humani, quæ fit per cõmixtionẽ maris & fœminę. ideo ait Glossa: Bene hoc loco creati dicunẽ, vt benedictio Dei congrue inducatur. Nã subditur: [benedixitq́ illis Deus, & ait: Crescite & multiplicamini.] Circa hoc quęriẽ, qualiter Deus dicaẽ illis benedixisse atq; dixisse, Crescite & multiplicamini, cũ fœmina nondũ fuerit facta. Ad q̃d poterit respõderi, q̃ dicitur eis benedixisse, qm̃ benedictio

nedictio data viro,ꝑtinebat ad fœminā,& qm̄ fœmina mox erat plaſmāda,atq; in p̄ſcientia Dei iā fuit.Cōſuetudo q̄q; ſcripturę eſt, vt frequēter numer⁹ ſingularis ꝑ plurali, & pluralis pro ſingulari ponatur:& item,vt id aſſcribat plurib⁹, q̄d vni eoꝝ eſt cōpetens. Itaq; bn̄dixit eis,hoc eſt,virtutē,authoritatē,& grām generādi matrimonialiter ac virtuoſe cōtulit ipſis. Nā matrimoniū inter eos inſtituit,ꝑ q̄d reprobant hæretici q nuptias dānāt, nec matrimonialē cōcubitū credūt poſſe fieri ſine peccato.[& replete terrā]ſemine veſtro, videlicet filijs & filiabus, vtpote paradiſum terreſtrē,ſi nō peccaueritis:ſin aūt,expulſi inde,replebitis cæteras terras. Nō ꝙ primi parentes ꝑ ſe immediate repleuerint terrā,ſed ꝑ ſe & poſteros ſuos. [& ſubijcite eā].i.ad cōmoda veſtra vtimini terra. [& dominamini piſcibus maris,& volatilib⁹ cæli,& vniuerſis aīantibus q̄ mouent ſuꝑ terrā.]Oīa em̄ hęc,ſicut iā patuit,fuerūt homini in ſtatu innocētię obediētia & ſubiecta:& eo modo dn̄abatur eis,q̄ & p̄fuit eis, iuxta ſenſum expoſitū.[Dixitq; De⁹:Ecce dedi vobis]Quare nō ait,Ecce do vobis, cū an̄ hæc verba nō legat eis iſta dediſſe?Sed ideo ait,dedi,qa q̄d nūc actualiter ac p̄ſentialiter dat,in p̄ſciētia ſua dare eis decreuit.Itaq; dedi vobis.i.ad vſum & cōmodū veſtrū. [oēm herbā afferentē ſemē] .i. habētē in ſe virtutē cauſalē, ſeu ſemē ad ꝑducendū ſimile ſibi, vt pleni⁹ expoſitū eſt in ope tertiæ diei.[& vniuerſa ligna]hoc eſt, arbores [q̄ habent in ſemetipſis ſementē generis ſui].i.rationē ſeminalē vimq; cauſalē,ſeu ſemē aut granū, ad ꝑducendū cōſimilia ſibi in ſpecie ſua,ſicut expoſitū eſt. [vt ſint vobis in eſcā]inquantū veſtræ naturę cōgruū fuerit atq; placuerit.Nō tn̄ vniuerſa ac ſingula illa cōueniebāt eſui hoīs, q̄d patet ex cōſequētibus, nā ſequitur:[Et cūctis aīantib⁹ terrę,oīq; volucri cæli,& vniuerſis quę mouent in terra,& in qbus eſt aīa viuēs,]hoc eſt,aīalibus terreſtrib⁹, [vt habeāt ad veſcendū.] Nō em̄ ꝑ oīa eadē erant alimēta hoīs & brutoꝝ: idcirco in verbis his reddēda ſunt ſingula ſingulis, vt ſit ſenſus, ꝙ vnicuiq; aīali dedit De⁹ iſta aut aliqd hoꝝ ad eſum, ſecundū congruentiā & indigentiā ipſius. ¶Circa quod qdam ſcribit, ꝙ fructus arboꝝ dedit ad veſcendum hoībus, qa infrà habetur, Ex oī ligno paradiſi comede:Herbas aūt & ſemina eaꝝ,irrationabilibus animalib⁹.Sed melius dicitur,ꝙ ſicut quædā irrationabilia ex ſua natura veſcunt ac veſcebantur tūc etiā quarundam fructibus arboꝝ,ſic homini in ſtatu innocentiæ naturale fuiſſet veſci aliquibus herbis ac fructibus terræ,ſicut & nūc eſt. Nec obſtat q̄d allegatū eſt, Ex omni ligno paradiſi comede. Hoc qppe nō eſt dictū ꝑ excluſionē vniuerſaꝝ herbaꝝ, ſed magis ad innuēdū ꝙ fructus arboꝝ erant ſpeciales cibi ipſius.Ex his trahūt Doctores,ꝙ in ſtatu innocentiæ nō fuiſſet eſus carnium aut piſciū,ſed tantū fructuum arboꝝ ac herbarum:immo vſus carnium & piſciū,primo cōceſſus eſt homini poſt diluuiū. Nam Beda hic ait: Omnis herba & ligna data ſunt hoībus & volatilibus & animātibus terræ in eſcam. Ex quo patet, ꝙ tunc aīalia eſu animaliū,hoc eſt,vnū animal ex carnibus alterius,nō viuebant, ſed cōcorditer herbis & fructibus veſcebantur.Iteꝝ ait Beda hoc loco: Ante peccatum hoīs terra nil noxiū protulit,nō herbam venenatā,nec arborē ſterilem.Veruntamen Albertus quærit,an plantæ ex figura,vt ſpinæ,vel ex humore,vt venenoſæ, fuerint tertio die productæ.Ad q̄d reſpōdet: Plantæ quæ modo nociuę ſunt,nō eſſent nociuę,ſi homo nō peccaſſet: nihilominus eſſent in ſuis figuris atq; humoribus, in quibus nūc ſunt.Sicut nec ignis vreret, nec aqua ſuffocaret, ſi nō fuiſſet peccatū:nihilominus ignis eſſet calidus,& aqua humida.Simili modo reſpōdet ad quęſtionē qua q̄ritur,An aīalia, ꝑniciosa & venenoſa facta ſint an̄ peccatū originale, vel poſtea tantum.Thomas q̄q; in prima parte: Spinæ, inqt, & tribuli oriebant in terra,anteq̄ dictum eſt homini,Maledicta terra in opere tuo:ſed non in hoīs pœnam.Attamē verbis Bedę cōſonare videtur,q̄d in Scholaſtica hiſtoria legitur: Ante peccatū nil noxiū aut ſterile terra ꝑduxit, ſed iſta intelligi poſſunt, ꝙ nō erāt venenata aut noxia ante peccatum, quantū ad actum ſeu vſum.¶Inſuper quæritur:Cur Deus dedit homini quē immortalē cōdiderat, iſta corporea elementa.Reſpōdet,ꝙ immortalitas illa nō fuit ꝑfecta,nec talis q̄lis poſt reſurrectionē communē ſperat,videlicet neceſſitas nō moriendi,ſeu impoſſibilitas moriēdi:ſed erat talis,ꝙ poterat nō mori,& niſi peccaſſet,mortem nō incurriſſet.Talis aūt immortalitas erat cibis ſuſtentanda, q̄uſq; ad meliorē ſtatū ac vitā perduceret. ¶Quærit præterea Beda: Qua vtilitate accepit homo dominiū ſuper animalia cætera,& ad quos vſus,ſiue ad q̄ ſolatia ſunt homini hæc ꝑducta. Reſpondet,ꝙ qa Deus præuidit hoīem peccaturꝝ, fecit illa ad vſum eius futuꝝ,vt eſſent ei in alimentum,indumentū,& laboris auxilium.¶Auguſtinus etiā quærit:Cū homo ad Dei imaginē ſit creatus,cur de eo dictum non eſt, Vidit Deus ꝙ eſſet bonū, q̄d tn̄ de beſtijs dictū eſt? Reſpōdet:Forſitan ideo,qa p̄ſciuit eum ſtatim caſuꝝ, nec in imaginis ꝑfectione manſuꝝ.Poteſt & alia ratio dari,quia videlicet non ſufficiebat eſſe viꝝ ſolum. Propter q̄d infrà habet:Non eſt bonum eſſe hoīem ſolum,faciam⁹ ei adiutoriū ſimile ſibi.¶Amplius circa illud,Maſculum & fœminā creauit eos, recitat Lyra, ꝙ propter verba illa quidā Hebræi dicūt,primum viꝝ ac mulierem,in ſpecie humana eſſe ſimul formatos,eorumq; corpora ſic in laterib⁹ fuiſſe coniūcta,ꝙ reddebāt vnum cōtinuū:poſtea vero diuina virtute eſſe

Ge.1.2.3.

Vſus carnium.

Beda.

Albert⁹.

Thomas

Euſebi⁹.

Auguſt.

te esse ad inuicē separata. Sed tam fatuū dictū satis improbat Lyra: primo, qm̄ manifeste est cōtra textū sequētis capituli, q̄ habetur, ꝙ formatis cūctis atq; ad Adā pductis, nō inueniebatur adiutor similis ei: & ꝙ Deus tūc dixit, Nō est bonū hoīem esse solū, faciamus ei adiutorium simile sibi: ꝙ itē ex costa Adæ ædificauit mulierē, de q̄ Adā tunc fatebatur: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Secundo, q̄niam talis ꝓductio viri & fœminæ, fuisset opus monstrosum, quēadmodū legitur, ꝙ in cōfinio Normanniȩ & Britanniæ, natæ fuerūt duȩ mulieres in corpore vno, ita ꝙ oīa membra superiora vsq; ad vmbilicum erant duplicia, inferiora vero simplicia. Porro ꝙ vere fuerint duæ mulieres, hinc patuit, ꝙ interdū vna tristante, alia lætabatur: & aliqñ vna dormiēte, alia vigilauit: vna q̄q; mortua fuit ante aliā, amplius q̄ per annū: vnde illa tādem defuncta est ex pondere & fœtore cadaueris prioris defunctæ. In Scholastica vero historia fertur, ꝙ ideo scriptura pluraliter ait, Masculū & fœminā creauit eos, ne putaremus eos factos hermaphroditos. ¶ Deniq; in testimonium primæ cōditionis & subiectiōis brutoꝝ sub hoīe, sæpius contigit, ꝙ aues & bestiæ, serpentes & pisces cesserunt, seruierūt & obedierūt hoībus, ac beatissimis martyribꝰ reuerentiā, nō læsionē, exhibuerūt, q̄d potissime in nouo testamēto sȩpissime accidit. [Et factū est ita.] Quomodo verū est hoc, cū iā paulo añ legat Deꝰ dixisse, Crescite & multiplicamini, q̄d nondū fuerat factū? Itaq; Augustinus refert istud, Et factū est ita, ad id q̄d immediate prædictum est, Ecce dedi vobis oēm herbā &c. vt sit sensus: Factū est ita. i. homo cognouit hæc sibi ac alijs esse concessa in cibū. Potest q̄q; absolute referri ad illos actus, de quibus iā dictū est: Benedixitq; eis, & dixit Deus: Ecce dedi vobis oēm herbā. [Viditq; Deus cuncta quȩ fecerat, & erant valde bona.] Oīa nanq; simul accepta, erant p̄cipue bona, ita ꝙ vnum auxit bonitatē & vtilitatē alterius, & mutuo se ornabāt: vniuersaq; simul accepta, optima apparebāt, vtpote sapiētissime coordinata, & inuicē deseruiētia, quēadmodum in exercitu vnus cōfortatur ac adiuuat̃ ab alio, & vniuersi seinuicē ornant, ꝓtegunt, & constipant. Ordo quippe (vt diuinus Dionysius testat̃) est optimū q̄d in rebus. Vnde ex coordinatione specieꝝ, causaꝝ & entiū vniuersi ad primū principiū, maior & admirabilis pulchritudo cōsurgit, quēadmodū in corpore naturali partes & mēbra inuicē se pornant, bonificant, atq; perficiūt. Vidit itaq; Deus cuncta quȩ fecerat, & erāt valde bona, hoc est, valde cōplacuerūt ei. Vnde vndecimo de Ciuitate Dei loquitur Augustinus: Plato dixit Deū gaudio elatum, mūdi vniuersitate ꝑfecta: per q̄d ostendit, opus iā factum & cōditum, placuisse suo artifici. Hinc q̄q; Psalmista: Lætabitur Deus in operibus suis. [Et factum est vespere & mane dies sextus:] iuxta expositionem præhabitam.

Marginalia: Gene. 2. — Mōstrū. — Gene. 2. — August. — Dionys. — August. — Psal. 103.

¶ De expositione huius capituli secundum Augustinum. Art. XV.

Sicut aliquoties prætactū est, beatus Augustinus specialem habuit considerationem circa primā reꝝ productionē, & expositionem sex vel septem dierum, de quibus in exordio huius capituli agitur: accipit em̄ dies illos nō pro consuetis cursibus, seu spatijs temporis, nec prout temporalem important successionē, sed prout dicūt cognitionē mētis angelicæ, relatam seu cōparatam ad sex genera rerum, in exordio mūdi factarum. ¶ Porro cognitio illa angeloꝝ est duplex. Vna, qua cognoscūt res in proprio genere: & hæc appellat̃ cognitio vespertina, quoniam oīs creatura per cōparationē ad Deum, qui substātialiter lux est, est quasi caligo. Cognitio quoq; rerum in seipsis seu proprio genere, est quasi tenebra, respectu cognitionis qua cognoscuntur in verbo æterno, seu immediate in Deo. Vnde cognitio qua cognoscūt angeli res creatas in verbo, dicitur matutina. Sicq; exponit q̄d dicit, Factum est vespere & mane dies vnus, seu secundus aut tertius, inquantū idē opus alicuius diei cognouerunt in ꝓprio genere, quod est, in vespere atq; in verbo matutina cognitione, quæ dicit̃ mane. ¶ Deniq; vt istud plenius intelligat̃, aduertendū q̄d Thomas scribit sup̄ secundū distinctiōe duodecima, dicēs: Secundū Augustinū, illi sex dies sunt vnus dies, simul p̄sentatus seu applicatus sex distinctiōibus reꝝ secundū quas numerat̃, quēadmodum vnū verbū est in Deo, ꝑ q̄d facta sunt oīa, scilicet filius patris, quanuis frequenter legat̃, dixit Deus. Et sicut opa illa saluant̃, & quodāmodo manēt in cūctis opibꝰ sequētibꝰ, quȩ ꝓpagant̃ ex eis operatiōe naturæ, ita sex dies illi manēt in tota tēporis successiōe. Quomodo aūt hoc sit, vidēdum est. Natura angelica, intellectualis est & lux est: & si ꝓprie lux est, illustratio eius dicitur ꝓprie dies. Angelica aūt natura in principio cōditiōis reꝝ, cognitionē eaꝝ accepit: & ita lux mentis angelicæ, p̄sentabatur seu applicabatur quodāmodo rebus creatis, inquantū cognoscebant̃ ab ea. Hinc ipsa cognitio reꝝ in mēte angelica, dicit̃ dies: atq; secundū diuersa genera ac ordinē entium cognitoꝝ, distinguunt̃ & ordināntur dies: vt primus dies accipiat̃ penes formationē spiritualis creaturȩ in verbo, secundus dies penes formationē corporalis creaturæ, quantū ad superiorē partē q̄ firmamentū vocatur: sicq; de reliqs diebus, iuxta comparatiōem ad opa cȩteroꝝ dieꝝ. Sed qa creatura ex eo q̄d ex nihilo est, tenebras possibilitatis & impfectionis habet admixtas: ideo cognitio qua creatura cognoscitur à mente creata, tenebris est ꝑmixta. Potest aūt ab angelo cognosci dupliciter: puta in verbo secundum quod

Marginalia: Ioann. 1.

exit ab arte diuina. Et hæc eius cognitio dicitur matutina. Nam sicut mane finis est tenebrarum, & principiū lucis, ita creatura sumit à verbo prīcipiū sui esse ac luminis, post suū nō esse, seu postq̃ prius non fuerat. Cognoscitur etiam prout est in propria natura subsistens: & talis cognitio dicitur vespertina, propter hoc, q̄ sicut vespera est terminus lucis, & tēdit ad noctē, sic creatura in se subsistēs, est terminus operationis verbi, vtpote facta per verbū, & de se in defectibilitatis tenebras tendēs, nisi cōseruetur à verbo. Nihilominus ista cognitio dicitur dies, in comparatione ad ignorantiam, quæ omnino est tenebra, quemadmodū præsens vita iustorum, caliginosa est respectu gloriæ beatorum, quæ tñ lux est respectu vitæ prauorum. Insuper sustinentes cum Augustino, q̄ omnia sint simul creata, dicere possunt, q̄ dies præfati sumuntur penes illustrationem lucis corporalis, ita tamen, q̄ ordo dierum attendatur penes distinctionē ordinēq; eorum, in quę lux illa corporalis refulsit. Sicut enim angeli acceperunt cognitionem oīm naturalium rerum, ita lux corporalis super oīa corporalia se diffundit: ideo sicut Augustinus distinguit sex dies penes præsentationem lucis spiritualis primo die factæ, videlicet mentis angelicæ, relatam ad sex genera rerum: ita secundum præsentatiōem lucis corporalis ad sex genera rerū, siue ad opera sex dierum, possunt eodem modo sex dies distingui absq; temporis distinctione & successione. Hæc Thomas in scripto secundi, & concordat secum Albertus in libro de coæquęuis, ac alibi. ¶Præterea in prima parte, quæstione sexagesimaquarta ait: Augustinus hos septem dies, de quibus in Genesi fertur, dicit esse vnam diem, rebus septempliciter præsentatam, quia per diem intelligitur angelicæ mentis cognitio, vt prima dies sit cognitio primi operis diuini, seu operis primæ diei, secunda dies cognitio secūdi operis, sicq; deinceps. Et dicitur vnumquodq; opus factum in aliquo die, quia nil fit in rerum natura, quod non innotescat mēti angelicæ per impressionem illuminationis diuinę. Ex his videtur Thomas insinuare, quod secūdum Augustinum opera sex dierum, sint distincte atq; realiter simul facta, præsertim cum dicat in scripto secundi: In distinctione rerum Augustinus vult attendendum esse ordinem naturæ & doctrinæ, non temporis: Naturæ, sicut sonus præcedit cantum: & ita quæ naturaliter sunt priora, prius facta dicuntur, vt terra prius quàm animalia, & aqua prius quàm pisces. Et iterum dicit, declarando, quomodo dies illi possunt esse vna dies, & partes diei secundum lucem spiritualem, non secundum diuersa cognita, sed secundum diuersos modos cognitionis eiusdem rei. Et sicut dies tales non sunt successiui, quoniam angelus diuersa rerū genera simul intuetur in verbo: ita nec partes diei vnius, q̃niã simul* videt. ¶Insuper Albertus libro de coęquęuis apertissime scribit, q̄ secundum Augustinū omnia opera sex dierum, sint realiter ac distincte, seu actualiter & complete simul producta in vno instanti atq; eodem momento. Primo quippe allegat sanctum Augustinum, dicentem: Omnia simul in vno momento sunt facta in materia, & distincta in forma & loco atq; ornatu proprijs speciebus. Deinde responsionem adiungit: Dicendum, q̄ Augustinus reuera ponit omnia simul creata in materia & forma, quæ natura per se non potest producere motu superiorum & commixtione elementorum: ideo à principio factum est cælum cum stellis, terra cū animalibus, aqua cū natatilibus atq; volucribus. Breuiterq; dicēdo, omnia in speciebus suis simul educta sunt, quæ per virtutē simplicē motus cæli, & p virtutem stellarum ex cōmixtione elementorum, sine alio motore educi non poterant, vt homo, leo, & consimilia, quæ præter virtutē cæli & elementorum, requirunt specialē motorē ad suam generationē. Hinc vndecimo de ciuitate Dei loquitur Augustinus: Quales sint dies illi primi, valde difficile aut etiam impossibile nobis est cogitare: quanto magis dicere? Videmus quippe, istos dies qui nunc sunt, non habere vesperam, nisi ex solis occasu: nec mane, nisi ex solis ortu. Illorum autem dierū tres primi, sine sole peracti sunt, cū sol quinto die factus legat. ¶Deniq; Apostolus ait: Omnes vos filij lucis estis & filij diei: non sumus noctis neq; tenebrarum. Si tñ aliquatenus valeamus intelligere congruenter mane & vesperam huius diei, q̃niam sciētia creaturæ, cōparatione sciētiæ creatoris, vesperascit: lucescit aūt & mane fit, cū & ipsa refertur ad laudē dilectionēq; creatoris: nec in noctem mergitur, vbi creator non relinquitur creaturæ amore. Cūq; dies illos scriptura dinumeraret ex ordine, nunq̃ interposuit nomen noctis. Cognitio nanq; creaturæ in seipsa, est decoloratior, quàm cū sub Dei sapientia cognoscitur, velut in arte qua facta est: ideo cōgruentius dici potest vespera, quàm nox: quæ tamē dum refertur ad laudandum amandūq; creatorē, recurrit in mane: & cum hoc facit in cognitione suipsius, dies vnus est: dum in cognitione firmamēti, dies secundus: dum in cognitione terræ & maris & omnium quæ radicibus continuata sunt terræ, dies tertius: dum in cognitiōe luminariū & stellarum, dies quartus: cū in cognitione oīm aīaliū natantiū & volantium, quę sunt ex aquis, dies quintus: dū in cognitiōe oīm animalium terrenorum ac hōis, dies sextus. Porro cū die septimo requiescit Deus ab oībus opibus suis, requies Dei significat requiē eorum, q requiescūt in eo, & q̃s ipse requiescere facit. Hoc nanq; significatū ē in populo veteris testamēti sabbati vacatione & legis pcepto. At vbi scripturę loquunt de mūdi creatione, non dicitur

Augu.

August.

1. Thes. 5.

citur satis euidēter, vtrum aut q̄ modo seu ordine creati sint angeli: sed si p̄termissi nō sunt, significati sunt nomine cæli, cum dictum est, In principio creauit Deus cælum & terrā. Vel
Angeli potius nomine lucis, de qua legitur, Dixit Deus, Fiat lux. Quod autem prætermissi nō sint,
Gene.2. hinc puto, quoniā scriptum est, Deum requieuisse die septimo ab omnibus opibus suis quæ fecit, cū liber Genesis ita exorsus est, In principio fecit Deus cælum & terrā, ita vt ante nil videatur fecisse. Cū ergo à cælo & terra inceperit, & terra inuisibilis & incōposita fuerit, luce q̄q; nōdū facta tenebræ fuerint super faciē abyssi .i. sup̄ q̄ndā indistinctā cōfusionē terrę & aquæ, deinde si oīa disposita sunt, quæ p̄ sex dies facta narrantur: quomodo angeli prætermitterentur, quasi nō essent in op̄ibus Dei, à quibus die septimo requieuit? Si igitur angeli pertinent ad opera Dei hor̄ dier̄, ipsi sunt lux quæ dies vocata est: ad cuius diei vnitatē cōmēdandam, nō est dictū, dies primus, sed, dies vnus. Nec alius est dies secundus, vel tertius, aut cæteri: sed idem vnus dies repetitus est, ad implendum senarium aut septenariū numer̄, vtpote propter senarium oper̄, & septenarium quietis diei. Cum eñ dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux. Si in hac luce recte intelligit̄ angelor̄ creatio, facti sunt vtiq; participes lucis æternæ, quæ est incommutabilis sapientia & vnigenitus filius Dei, vt ea luce illuminati, qua & creati, sint & ipsi lux, non in se, sed in Deo: nec prius tempore angeli tenebræ erant, sed simul vt facti sunt, lux facti sunt, vt sapiēter beateq; viuerēt. Illi equidē angeli sancti nō p̄ verba discunt, sed per ipsam incōmutabilis veritatis præsentiā. Melius eñ sciunt creaturā in sapientia Dei quàm in seipsa: immo & seipsas melius in sapientia & verbo Dei, quàm in seipsis. Veruntamē & in seipsis cognoscūt se, quoniā facti sunt. In Deo ergo cognoscunt se tanquam diurna cognitione, in seipsis vero tanq̄ notitia vespertina. ¶ Multū eñ differt, an aliquid cognoscatur ea ratione, qua factū est, an in seipso. Sicq; opera sex dier̄ aliter cognoscunt ab angelis sanctis in Deo, aliter in seipsis, quæ opa cum ad laudem venerationēq; creatoris referuntur, tanquam mane lucescit in mentibus contēplantium. Hæc aūt opera, propter senarij numeri perfectionē, facta narrantur sex diebus, hoc est, eodem die sexies repetito: q̄uiam per senarium numer̄ significata est perfectio oper̄. Numerus eñ senarius primus cōpletur, hoc est, sexta parte sui, & tertia atq; dimidia, quæ sunt vnum & duo ac tria: q̄ in summā ducta, sex fiunt. In quo numero perfecit Deus opa sua. Hinc ratio numeror̄ spernēda nō est, qui in multis scripturar̄ locis quàm magni existimetur, constat intuentibus di-
Sap.11. ligēter, nec frustra in laudibus Dei dictum est, Omnia in mensura & numero & pōdere disposuisti. Porro, in septimo die, hoc est, eodem die septies repetito, qui etiam numerus alia ratione perfectus est, Dei requies cōmendatur. In qua primò sanctificatio sonat, ita Deus noluit istū diē in vllis suis sanctificare operibus, sed in requie sua, quæ nequaq̄ vesperā habet, cū non sit res creata. De septenarij quoq; numeri perfectione plurima dici possent, de quo sufficiat dicere, q̄ ternarius est primus numerus totus impar, quaternarius aūt totus par, ex quibus duob⁹ septenarius cōstat, idcirco pro vniuersitate multoties ponit̄. Hæc oīa sumpta sunt ex diuersis capitulis vndecimi libri de Ciuitate Dei. Ex quibus patere potest intentio Augustini, & qualiter primū libri Genesis capitulū intelligat: nempe cū dicitur, In principio creauit Deus cælum & terram: per cælum intelligit naturā angelicam, seu angelos vniuersos secundum se consideratos, & quasi informes, hoc est, vt nondum ad creatorem conuersos. Per terram vero, intelligit materiam primam omnino informem, ab omni forma abstractam, non quòd vnquam fuerit sic abstracta realiter, aut aliquo tempore ante omnem formam, sed solum prioritate naturæ, sicut sonus est prior voce, & vox verbo. Eandem demum materiam dicit significatam nomine abyssi & aquæ. Et dicit quòd Moses rudi populo loquēs expressit materiam illam informem per nomina rer̄ istarum notarum. Materiæ etenim com-
Materiæ proprietates tres petit triplex proprietas. Prima est retinere, & ita designatur per terram. Secunda est recipere, & ita designatur per aquam. Tertia est carere omni perfectione formali & actuali, & ita vocatur abyssus, ab à quod est sine, & basis, quasi sine base aut fundamēto subsistēdi. Vel ab à & byssus, quod est genus candidissimi lini, quasi sine candore & perfectione. Hæc quoque materia erat in se inanis, vacua, tenebrosa. Nunquam tñ realiter extitit sine luce, secundum Augustinum, qui dicit solem in exordio perfecte productum. Deinde cum dicitur, Fiat lux: per lucis productionem, intelligit angelorum formationem, & conuersionē ad creatorem, vt ante expositum est. Præterea, dum firmamentum scribitur secunda die factum, non intelligitur alia dies secundum istam positionem, cum omnia opera sex dierum simul facta existimet, & omnes dies illi sint vnus dies, iuxta sensum nunc introductum. Prẹterea, dum aqua legitur tertia die congregata, apparuisseq; arida, non est intelligendum secundum hanc viam, q̄ aqua vnquam operuit totam terram, aut tunc ab elemento terræ remota sit, sed q̄ tunc informi materiæ impressa est forma substantialis aquæ, per quam aqua suum naturalem motum sortitur, quod item alteri parti eiusdem materiæ impressa est forma substantialis terræ, per quam competit terræ, esse & videri quod est. Simili modo

exponit

exponit de firmamento,non ꝙ informitas formationem secundũ tempus præcessit.¶Insuper cum tertio die legitur dictum, Producat terra herbam &c. exponit Augustinus causaliter,ita ꝙ tunc data est terrę virtus ꝓpagandi filia ex similib⁹,cũ prima die productæ sint plãtę,sicut & aliæ spẽs reꝝ.Nã & infra habet: Istę sunt gñationes cæli & terrę in die qñ creatæ sunt,in die q̃ fecit Deus cælũ & terrã,& oĩe virgultũ antequã oriretur in terra. Nihilominus secundũ Augustinum, totum istud simul peractum est, cum tertius dies nõ sit posterior primo per successionem.Deinde cum luminaria & sidera facta narrantur quarto die,intelligit hoc, quantũ ad relationem angelicæ cognitionis ad hoc quartũ genus operis Dei, q̃d tñ prima die distincte productum est. Rursus,dum quinto die pisces & aues facti referũtur ex aqua,exponit causaliter, sicut de productione plantarum ex terra, ita quòd iuxta Augustinum,quarta die data est aquæ virtus causalis ad ꝓductiõem pręfatam,q̃d tñ realiter factũ est simul secundum eum.Et idem dicendũ de opere sextæ diei.Si aũt quis cape nequeat ista, audiat Augustinum super Genesim,sic loquentẽ:Cum audis tunc oĩa facta esse simul,illã senariam repetitionem sine interuallis temporꝫ factam appręhende,si potes:si vero nõ potes, relinque hæc appræhendenda eis qui possunt,tu aũt profice cũ scriptura,tuę infirmitati deseruiente,atq; materno incessu tecum tardius ambulante,quæ sic loquit̃,vt superbos altitudine sua irrideat,profunditate sua attẽtos ꝑterreat,veritate magnos pascat,affabilitate paruos enutriat. Vnde secundũ Gregorium,scriptura sacra est fluuius,in quo peditat agnus,natatq; elephas.¶Veruntamẽ huic expositioni Augustini nõ immoror,q̃niam ꝓpter motiua septimo articulo tacta, ei cõsentiẽdũ nõ reor, sed sicut Augustinus multũ sobrie,& absq; oĩ incauta assertione ipsam deprõpsit,sic reuerenter tractãda est,nõ indecẽter ab aliquo respuenda:ꝑsertim quia ꝑutilis est ad defendendũ scripturã ab irrisiõe perfidorꝫ,in proprijs oculis sapientũ,q̃si sensum Dei cognoscant,cum propriæ præsumptiõis excæcati sint tenebris. Gene. 2. August. Gregor. Augu.

¶De spirituali ac mystica huius capituli expositione. Art. XVI.

Scriptura sacra fœcũdissima est, & multiplicẽ parit sensum:atq; historice gesta, spiritualẽ cõtinent intellectum.Quẽadmodum ergo creator in principio, hoc est,in vnico verbo suo, & in exordio seculorꝫ fecit cælũ & terrã, sic in principio fecit angelos electos & sanctos qui designãt̃ per cęlũ,& angelos malos qui designãt̃ ꝑ terrã,qa à summo bono auersi,ad vanitatẽ ac vilia sunt cõuersi,& meruerũt sub terra recludi. Vnde & Hieremias loquit̃ Deo:Recedentes à te,in terrã scribent̃. Et q̃uis Deus nõ fecerit eos malos,sed propria voluntate auersi sint, attamẽ fecit eos, quantũ ad id quod substantialiter sunt. Itaq; sicut Deus in principio simul creauit summa & infima,cælestia & terrena,spiritualia & corporalia:ita in principio simul cõdidit prædestinatos atq; præscitos, electos ac reprobos, vasa misericordiæ,vasaq; iræ.¶Insuper ab exordio primæ ætatis mundi, creauit hoĩes quosdã electos,spirituales ac virtuosos,qui designant̃ per cælum:hoĩes quoq; carnales ac reprobos,qui exprimũtur per terrã.Ab initio etenim,boni & mali cœperũt esse permixti. Rursus quẽadmodũ Deus creauit species vniuersi,videlicet angelos,cælestia corpora,elemẽta & mixta, in multiplici varietate ac ordine naturaliũ perfectionũ:ita in angelis primo, deinde in hoĩbus posuit supernaturalia dona gratiæ ac virtutũ, in multiformi gradu,distinctiõe,& ordine imꝑscrutabili.Terra aũt erat inanis & vacua. Terra ista,mystice est homo terrenus vel carnalis, qui sibiꝑsi relictus,& secũdũ se cõsideratus,vanus,deformis, & vacu⁹ est,vtpote ornatu virtutũ priuatus,& spiritualibus gratijs destitutus.Propter q̃d dixit Christifera virgo: Diuites dimisit inanes.Sapiens quoq;:Vani sunt oẽs q̃bus nõ subest sciẽtia Dei.Et tenebræ erant super faciẽ abyssi:hoc est,ignorantiaꝝ & vitioꝝ caligo operuit corda humana,q̃usq; Deus ea illuminauit, immo vsq; ad Christi aduẽtũ & euãgelicæ legis ꝓmulgationẽ, tenebræ pro maxima parte dominabant̃ hoĩbus.Propter q̃d in Actibus loquit̃ Paulus: Tẽpora prioris ignorantiæ despiciẽs De⁹,nũc annũciat hoĩbus, vt oẽs vbiq; pœnitentiã agant.Et spiritus dñi ferebatur super aquas. Quẽadmodũ in Apocalypsi habet̃, Aquæ multæ populi multi. Vnde & Salomon:Mitte,inquit,panẽ tuum super transeuntes aquas. Itaq; spiritus dñi ferebat̃ super aquas,q̃ñ libere quosdam hoĩes gratiose cõuertit ad se, & instabilia corda eoꝝ, instar aquarũ peccando labentia ac defluentia,solidauit per gratiaꝝ charismata. Optimum quippe est gratia stabiliri cor.Ideo dicit Apostolus:Abundãtius oportet nos obseruare ea quę audiuimus,ne forte pereffluamus.Dixitq; Deus,Fiat lux. Hoc dixit ac adimpleuit, quando electorũ corda cœpit desuper illustrare, & lucẽ miserationũ suaꝝ multiplicare ac mirificare in eis,quia in omni mũdi ætate fuerũt semper aliqui boni.Diuisitq; lucẽ à tenebris, hoc est,iustos à peccatoribus, & electos à reprobis:illos misericorditer vocãs, visitãs, & informans, istos iuste relinquẽs:Appellauitq;(Deus)lucẽ diẽ. Hæc quippe lux gratiæ,fides, seu cognitio propriæ culpæ, infusio quoq; doni sapiẽtiæ, & contẽplatio diuinoꝝ, est pulcherrimus dies mẽtis,de quo loquitur Paul⁹: Dies aũt appropinquauit. Et Esaias:Erit dies ex die. Et tenebras noctem. Vitia em̃, nox cordis sunt.Hinc impijs semper nox est. Oĩs em̃ qui male agit, Hier. 17. Rom. 9. Luce. 1. Sap. 13. Acto. 17. Apo. 17. Eccle. 11. Heb. 13. Heb. 2. Rom. 13. Esa. 66.

odit

odit & fugit lucẽ. Via vero & vita impiorũ tenebrosa. Hinc iuxta Apostolũ, Qui dormiũt,
vtpote negligẽtes, nocte dormiũt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt. Nisi enim nox ignorãtiæ
Ioan. 3. seu inaduertẽtiæ, aut peccati obfuscaret corda eorũ, torporem & immoderantiam penitus
Prou. 4. abhorrerẽt ac deuitarent. Factũq; est vespere & mane dies vnus. Vespera lucis p̃fatæ, dici po
1. Thes. 5. test cessatio ab actu virtutis & gratię. Non enim possumus in hac vita sine interruptione Deo
vacare, aut actualiter semp virtuosis operibus occupari. Mane vero, est renouatio aut repe-
titio actus virtuosi, ad tẽpus intermissi: quod dum agim⁹, cõpletur in nobis dies vnus inte
rior. Dixit quoq; Deus: Fiat firmamentũ in medio aquarũ, & diuidat aquas ab aquis. Firma-
mentũ istud est ecclesia electorũ, quæ, teste Gregorio, ab Abel iusto cœpit, quæ diuisit inter
Grego. aquas & aquas, videlicet inter diuersas nationes & gẽtes, quas dijudicauit & separauit ab in-
uicẽ, & quosdã cõuertit, incorporauitq; sibi. Diuisit quoq; inter aquas quæ supra se sunt, &
eas quæ infra se sunt, i. inter diuinã scripturã & supernaturalẽ sapientiã atq; angelicam illu-
minationẽ, & inter seculares philosophicasq; sciẽtias, seu hæreticorũ documẽta nefaria, &
superstitiosas ac falsas doctrinas. In quibus oĩbus separauit preciosum à vili, verũ à falso, am
Hier. 15. plectẽs vera atq; salubria, & reprobãs falsa itemq; inania. Vnde hortatur Apostol⁹: Doctrinis
Heb. 13. varijs & peregrinis nolite abduci. Et, Nemo vos seducat per philosophiã & inanẽ fallaciã.
Colos. 3. Qui etiã de ecclesia cõtestatur ad Timotheũ: Quæ est colũna & firmamentũ veritatis. Eccle
1. Tim. 3. sia nãq; (vt ait Chrysostomus) fortior ac solidior est cęlo & terra. Ipsa enim est dom⁹ quã sibi
Chryso. ædificauit sapiẽtia, & firmauit colũnis septẽ. i. septẽ donis spũssancti, vel poti⁹ vniuersis do-
Prou. 9. nis ac gratijs Dei, quia per septẽ vniuersitas designatur. Tunc factus est secũdus dies, videlicet
cõfirmatio cordiũ humanorũ in fide catholica, sine qua nemo vnq̃ quiuit saluari. Et voca-
uit Deus firmamentũ cælũ. Non solũ ecclesia, sed & quilibet iustus, discretus ac sapiẽs, q prę-
fato modo inter aquas & aquas discernit, cælũ seu homo cælestis vocari meretur. Qui enim bi-
Eccle. 15. berit de aqua quã Christus ꝓpinat, de aqua vtiq; sapiẽtiæ salutaris, & intellectũ suũ defigit
Colos. 3. in arduis & excelsis, sola cælestia pẽsans, atq; in lege Dei iugiter meditãs, & iuxta Apostolũ,
q̃ sursum sunt quęrẽs ac sapiẽs, talis rite cælũ dignus est appellari, & approbatur à Deo, quẽad
modũ scriptũ est: Vidit Deus ꝙ esset bonũ. Dixit vero Deus: Cõgregentur aquæ quæ sub cęlo
sunt, in locũ vnũ, & appareat arida. Aquæ istæ cælo inferiores, sunt (iuxta prætacta) falsæ do
ctrinæ, errores, curiositates ac vitia, & etiã homines vitiosi ac infideles: quæ oĩa sunt ab ec-
clesia Dei tollẽda, atq; in locũ vnũ trudẽda, arctãda & coercẽda, vt aqua lachrymarũ mergã
tur, & igne pœnitẽtiæ cõburantur, seu cũ principe tenebrarũ descendãt in tartarũ. Deniq; lo-
cus aquarũ istarũ, est ecclesia malignantiũ, & præsens seculũ nequã. His itaq; aquis remotis,
apparet arida, hoc est, ecclesia Dei à vitiorũ fluuijs desiccata, & ab humore cõcupiscẽtię are
facta, quæ tũc alijs p̃bet virtutũ exẽpla. Sic quoq; quilibet nostrũ debet aquas istas à se toto
Psal. 17. conatu abijcere, pœnitẽdo & iuste ac timorate viuendo, ne cum puersis peruertatur & erro-
ribus implicetur, quatenus ita appareat arida. i. bona cordis sui terra, in qua semẽ Dei fru-
Lucæ 8. ctificet, immo ortũ, faciat centuplũ fructũ. Hæc, inquã, appareat, hoc est, exẽplaris atq; con-
spicua fiat, & corã Deo irrepræhensibilẽ se præsentet. Et vocauit Deus aridã terrã. Quẽad-
modũ arida, nuncupata est terra, quasi pedib⁹ trita: ita etiã militãs ecclesia & quilibet iustus,
rite dicitur terra, quia diuersis tribulationibus modo subijcitur, atq; ab impijs multoties cõcul
catur. Cõgregationes aũt aquarũ maria sunt vocata. i. cõuenticula iniquorũ & collectiones er
rorum ac vitiorũ, inquietudine, turbulẽtia & amaritudine sunt repleta, etiã si æd tẽpus vide-
antur aliqd suauitatis habere. Et ait: Germinet terra herbã virentẽ & facientẽ semen, & li-
gnũ pomiferũ. Exclusis vitijs, ecclesia & anima pia producit flores dulcissimos atq; virentia
gramina, vtpote meditationes salubres, virtuosas affectiões & opera bona: virtutes quoq;
& dona spũssancti, tanq̃ arbores fœcundæ, plãtantur & oriuntur in ea. Cumq; alios cõuer-
tit ad dñm, producit ligna pomifera. Quẽadmodũ enim iniusti sunt arida ligna, sic iusti sunt
Psalm. 1. ligna fœcũda, quę plãtata sunt iuxta decursus aquarũ. Fiant luminaria in firmamẽto cæli. Lu
minaria sunt boni prælati, sancti Doctores, & oẽs contẽplatiui atq; perfecti. Stellæ aũt sunt
Lumina oẽs ecclesiæ filij, q fide, spe & charitate rutilãt. Præsertim vero ꝑ duo magna luminaria, in-
ria quid telligunt duæ potestates ecclesiæ, puta Papalis, quę est luminare mai⁹: & Imperialis siue re-
galis, q̃ est luminare minus, quanq̃ luminare minus accipi possit episcopalis autoritas. Extẽ
sius q̊q; loquẽdo, luminare maius est potestas spũalis: luminare minus, potestas secularis, q̃
& ꝑ duos gladios designãtur. Spũalis vero potestas præest diei, vtpote clero, secularis nocti
. i. vulgo. Rursus luminare maius est euãgelica lex, seu noui testamẽti scriptura, q̃ p̃est diei. i.
plebi ac tẽpori gratię. Luminare minus, est vetus testamẽtũ, q̊d præerat nocti. i. populo syn-
Rom. 13. agogæ, in qua oĩa erãt velata. Vnde dixit Apostolus: Nox præcessit, dies aũt appropinqua-
uit. Deniq; luminaria ista, præcipue spiritualis ac Papalis potestas, sunt in signa: quia insinu
ant subditis qd agere debeãt, & oculi subditorũ diriguntur in eos quasi in signũ, & positi sunt
in signa quibus obediatur, quanq̃ nunc eis cõtradicatur à multis. Sunt item in tẽpora & dies

& annos

& annos, quoniam multa instituunt, quæ singulis annis, certis dieb⁹, & præfixis tēporibus obseruentur, videlicet festa, ieiunia, & cōsimilia. Quinto die produxit aqua pisces & aues. i. ecclesia per fontē baptismi regenerauit ac peperit Christo hoīes quosdā, qui in tribulationibus & persecutionibus quasi in aqua natāt, & quosdā instar auiū ascendētes ad superiora per cōtemplationē, quorum cōuersatio est in cælis. Creauitq; Deus cete grādia. Hoc fecit vbertim, dū baptizatis tantā cōtulit gratiā, quod creuerūt in viros sublimes, in omni aduersitate tribulationeq; patientes, qui in afflictionibus, correptionibus atq; ieiuniis, quasi in omnibus diuitiis gloriatur. His demū benedixit Deus, vt crescāt & multiplicentur. i. gratiā sibi cōcessam, in alios administrent, & numero ac merito augeātur. Sexto die terra produxit iumenta, bestias atq; reptilia. Ecclesia quippe nō solū parit homines obediētes & obsequiosos, qui per iumenta signantur: sed itē feroces, qui signātur per bestias: & auaros, qui tanquam reptilia terrenis adhærent: quos tamen ecclesia nō parit, quantū ad mala hæc. Possunt etiā bestiæ & reptilia exponi in bono, intelligēdo per bestias eremitas & anachoretas, qui oēm societatē, præsentiamq; humanā vitantes, instar ferarum in latibulis solitudinū & vastitate eremorum sunt cōmorati. Rursus bestiæ dici possunt hoīes imperfecti, qui à bestialibus motib⁹ adhuc infestātur, præsertim qui ad iram, impatientiā, indignationē, amaritudinēq; procliues sunt. Reptilia vero accipi possunt rudes, indocti & materiales, qui se super se leuare non didicerūt, sed in sensibilibus detinentur, quamuis desiderent & conentur Deo placere, qui in statu sunt incipientium. Nihilo minus per reptilia possunt humiles designari, qui seipsos inaniter non extollunt, sed circa propriæ defectuositatis & conditionis ac culpæ considerationem versantur, quasi in terra repentes. Philip. 3.

¶Solutio quarundā quæstionum circa capitulum istud. Art. XVII.

Quamuis veraciter scriptū est, Quis cognouit sensum dn̄i? aut quis cōsiliarius eius fuit? attamen quæri potest, cur Deus nō produxit oīa simul distincte, sed per sex dierum successionē. Ad hoc vtiq; possunt causę rationabiles assignari. Prima est, vt per hoc clarissime demōstraret, quod nō necessitate naturæ, sed liberrima voluntate sit rerum causa: vnde nec ab æterno cōdidit mundū. Alia causa est, quoniam sicut Deus creauit oīa corporalia propter hoīem, sic voluit vt modus creatiōis eorum esset ad hoīm informationē perutilis: quod potissime factū est per hoc, quod per senariā successionē dierum, res creatę cōpletæ sunt. Ex hoc nanq; ostenditur, quod oporteat hominē paulatim proficere, & oēm distinctionem, ornatumq; gratiæ ac virtutū expectare à Deo. Deniq;, ex hoc ipso mōstratur, quantū intersit inter aīam virtutibus ordinatā, & aīam vitiis deordinatā atq; cōfusam. Rursus, per hūc modum producēdi hæc oīa, dedit nobis creator exemplū cōsulte ac moderate, nō repente aut quasi improuise seu pręcipitāter agēdi. Item, vt suo exēplo doceret nos sex diebus operari, & septima die, seu die ei succedēte, in Deo quiescere, & solis diuinis vacare. Secūdo quæritur circa hoc, quod circa pręsens capitulum communiter dicunt expositores, videlicet quod Plato posuit tria increata rerū principia, s. Deū, ideam, & hylen, seu materiā primā: Aristoteles vero duo, puta materiā, & speciē seu formā, & tertiū quod operatoriū dicitur seu effectiuū, vtpote Deū. Et istud in principio secūdi Sententiarum habet. Vnde in principio Hexaemerō scribit Ambrosius: Miror tantū opinionis assumpsisse hoīes, vt quidā eorum ponerēt tria principia oīm, vt Deum & exēplar atq; materiā, sicut Plato & discipuli eius, & ea assererēt esse increata & incorrupta: Deū quoq; nō tanquam creatorē materiæ, sed tanquā artificē, ad exēplar. i. ideam intendēdo fecisse mundū de materia quā hylen appellāt. Quæritur ergo, an Plato hæc dixerit. Et apparet quod immo, ex his quæ loquitur in Timęo, & quia sancti patres atq; Doctores catholici istud ei imponūt. Sed videtur contrariū, quia in primo Timęi vocat Deū mūdi conditorē, & ponit quod vnus sit mūdus, quia ab vno exēplari cōditoris sui profluxit. Pręterea doctrina Platonis est, quod quicquid boni est in toto vniuerso, à primo summo & essentialiter bono per participationē manauit. Insuper decimo de ciuit. Dei asserit Augustinus: Platonici dixerūt, mundū & deos & aīas rationales, Deo coæterna, & tamen ab ipso Deo esse creata, ponētes exēplū: si pes ab æterno stetisset in puluere, vestigiū esset ei coæternū, & tamen ab ipso causatū. Item Plato apertissime docuit, oēm multitudinē rerū ab vno esse principio: ergo non posuit nisi vnū principiū simpliciter primū. ¶Ad ista arbitror respondendū, quia vt ait Augustinus in libro de Ciuit. Platonis sentētiæ de altis & arduis rebus, nō faciliter perspiciuntur seu nō clare intelligūtur. Ampli⁹ dico, quod Plato posuit vnū summū & verū Deū in seipso æternaliter inuariabiliterq; perfectum & infinitū, & oīa sapienter agentē secundū exemplares rationes in seipso cōtentas, nec respicere ad exēplar ab alio elaboratū, aut extra se positū. Veruntamen verū est, quod ponebat ideas extra mentē diuinā: sed qualiter, & quid dixerit eas habere à summo bono, & qualiter intenderit dicere, quod informis illa materia seu elementorum cōfusio pręcesserit eorum formationem, difficile est resolute exprimere. Attamen reor, quod iuxta Platonis doctrinā, etiā ipsa hyle seu prima materia, & quicquid est citra summū Deum, ab ipso summo Deo processerit. Nempe vt Thomas in cōmento suo super librū de Causis fatetur, Proclus Platonicus in Elemētatione

Esaię 40. Rom. 11.

Ambro.

August.

Plato.

sua Theologica, mentē Platonis magistri sui plene expressit. Proclus aūt trigesimoquarto theoremate suæ Elementationis effatur: Oē qđ secundū naturā cōuertitur, ad id facit conuersionē, à quo & processum propriæ subsistētiæ habet. Deinde in explanatiōe propositionis ostendit, ꝙ sicut oīa ad primū principiū cōuertunt, ita ab ipso esse sortita sunt. Vnde ibidē cōcludit: Ex his itaq; manifestū, quod appetibile oībus est intellectus, & ꝓcedunt oīa ab intellectu, & totus mūdus ab intellectu substantiā habet, & si perpetuus sit, nō propter hoc procedit, qa ꝑpetuus: neq; eñ propter hoc nō est cōuersus, qm̄ semp est ordinatus. Sed & ꝓcedit semper, & conuersus est semp. Rursus asserit Proclus: Oīs multitudo fœcunda est ab vno. Et denuo: Oīa, inquit, qualitercunq; participātia bono, præcedit quod primo bonum, & qđ nihil aliud est q̄ bonū. Præterea, quod & prima materia iuxta Platonē à Deo manauerit, pādit Proclus theoremate 95. in cuius cōmento ait: Propter qđ extremū entiū est simplicissimū, sicut & primū, qa à solo primo ꝓcessit. Per extremū equidē entiū, intellexit primā materiā, qđ denuo in alterius ꝓpositionis cōmento fatet: Ex his, inquiēs, manifestū, propter qđ materia ex vno subsistēs, expers est secundū se speciei entis: materia quidē oīm existens subiectū, ex oīm causa ens ꝓcessit. Præterea de Aristotele certū est, quod dixit, à primo ente oībus deriuatū esse & viuere. Vnde in libro de substātia orbis, apertissime asserit Cōmentator, quod nunq̄ fuit intētio Aristotelis, dicere ꝙ Deus esset causa cæli solū quātū ad cōseruationē aut motū ipsius, sed etiā quo ad cæli substantiā. ¶ Amplius, qa ꝑ cælū quidā intelligūt naturā angelicā seu angelos, breuiter quærit, an angeli sint creati in gratia gratū faciente, & charitate: Et itē, an fuerūt creati ante mundū sensibilē. Ad primū hoꝝ dicendū, quod sicut Doctores scribūt sup secundū Sentētiaꝝ, de hoc sunt duę opiniones, nec est certitudo quid circa hoc veri⁹ sit. Augustin⁹ nāq; in plurib⁹ locis videt sentire, quod fuerūt creati in gr̄a, ita ꝙ De⁹ simul in eis creauit naturā, & largitus est gr̄am. Hinc Albert⁹ in libro de coæquæuis, & Thomas in scripto secūdi, ac alij multi tenēt, ꝙ fuerūt in charitate & gr̄a cōditi. Magister aūt sentētiaꝝ, & Bonauētura, ac alij plures, magis diuertūt ad aliā opinionē. Ad secūdū

August. dicēdū, ꝙ Doctores Latini & Augustin⁹ cōmuniter tenēt, ꝙ angeli fuerūt simul cū sensibili mūdo isto creati. Doctores vero Grecoꝝ dicūt, ꝙ diu añ creationē cęli & terrę fuerūt creati, q̄s in hoc Hieronym⁹ est secut⁹. Dicitq; Thomas ī prima parte, qđ positio illa nō debeat

Thomas aspernari aut abijci q̄si erronea, potissimū ꝓpter reuerētiā Gregorij Naziāzeni, q tātæ auto

Gregor. Nazian. ritatis extitit ī scripturis, qđ null⁹ vnq̄ ausus fuit eū negare, sicut nec Athanasiū, vt refert Hie

Hieron. ronymus. ¶ Quærit q̄q;, cur Moses nō fecit expressā mētionē de angeloꝝ creatiōe. Ad hoc cōmuniter respōdetur, quod ideo, qm̄ rudi populo atq; ad idololatriā ꝓno loquebat, q inuisibiliū nō fuerūt capaces. Et si cognouissent esse tales intellectuales substātias ꝓclarissimas, fuissent ad eaꝝ adorationē ꝓcliues. Sed cōtra hoc obijci posset: Quod si sic, ergo Moses nō debuit postea aliquā facere mentionē de angelis, cū tñ in hoc Genesis libro scribat, quod an

Gene. 32. geli fuerūt obuiā Iacob, de q̄bus ipse tunc dixit: Castra Dei sunt hęc. Hinc alij dicunt, quod Moses satis expressit angelos noīe cæli. Verūtñ Rabbi Paulus affirmat, quod Hebræi dicūt angelos secūda die creatos, qđ tñ probabilitatē nō habet. ¶ Quærit itē circa hoc, quod Do-

Rabbi Paulus. ctores testant Mosen innuisse ꝑsonalem distinctionē in Deo, cū scripsit: In principio creauit Deus cælū & terrā. Quocirca sciendū quod Magister sentētiaꝝ primo libro, distinctiōe secūda, & Nicolaus de Lyra in quadā quæstione, pluresq; alij dicūt, quod in exordio Genesis, quo habemus, In principio creauit De⁹, Hebraica veritas ꝓ hoc noīe De⁹, habet Eloijm, qđ est plurale hui⁹ nominis El, qđ significat Deū, ita quod Eloijm significat deos, ac si Moses dixerit: In principio dij creauit cælū & terrā: sic quod pluraliter dicēdo dij, insinuauit distinctionē personaꝝ in Deo: & earundē vnitatē in essentia, singulariter subdēs, creauit. Hāc aūt Magistri sententiā approbat Rabbi Paulus, & addit, quod quidā Hebræoꝝ Doctores exponūt hoc loco Eloijm pluraliter, nō tñ ad insinuandum pluralitatē personaꝝ in simplici Deo, sed diuersitatē virtutū seu potestatē procedentiū ab eo. Hoc aūt Rabbi Paulus sufficiēter redarguit. Cum igitur S. Moses intēderit filios Israel à pluralitate deoꝝ reuocare ad cultū vnius Dei, nō est verisimile, quod in exordio suæ scripturæ pluraliter Deū expresserit sub nomine Eloijm, nisi ad insinuandum pluralitatem personarum in Deo. Veruntamē in Scholastica historia dicitur: Hebræus habet Eloijm, quod tam singulare q̄ plurale est.

¶ Elucidatio Cap. II. Igitur perfecti sunt cæli, vsq; ad illud: Istæ sunt generationes cæli & terræ. Artic. XVIII.

CApitulum istud secundū, conclusio est & declaratio plenior eorū, quæ sunt in primo capitulo cōtenta. Multa q̄q; nūc adijciūtur. Itaq; ait: [Igitur ꝑfecti sunt cęli & terra.] Quēadmodum in exordio primi capituli, quo habet, In principio creauit Deus cælū & terrā: per cælū & terrā, intelliguntur oīa cælestia corpora, immo & spirituales & intellectuales substantiæ, quaꝝ habitatio est in cælo, & omnia elementaria hoc loco per cælum & terram, eadem intelliguntur, quæ omnia perfecta, i. cōpleta, creata,

instituta atq; distincta sunt in primis diebus. nã primo die creata sunt & distingui cœperũt, quæ distinctio die secundo ac tertio cõsummata describitur, sicut præhabitũ est. [Et omnis ornatus eorũ] supple pfectus est. Nam cęteris tribus diebus ornata sunt, vtpote 4. 5. & 6. diebus, sicut expositũ est. [Cõpleuitq; Deus die septimo opus suum quod fecerat.] Si intra sex dies perfecti sunt cæli & terra, atq; omis eorũ ornatus: quomodo 7. die cõpleuit Deus opus suum quod fecerat sex diebus? Et respondendũ, q septimo die illud compleuit, quia perfectioni quam infra sex dies contulit operi suo, addidit aliam septimo die. Vnde & alia translatio continet, Cõpleuit Deus sexto die &c. Nempe per opus Dei, intelligitur hoc loco congeries seu vniuersitas operum sex dierũ. Quemadmodũ autem vnaquæq; res dicitur perfici seu perfecta vno modo, quando acquirit aut habet omnia ad suam essentiã ac subsistentiam pertinentia, sicut leo fertur perfectus, dũ habet suæ speciei formã substantialẽ atq; materiam, & concomitantia eas: alio autẽ modo, quando exercet operationẽ sibi conuenientem, per quã finem suæ institutionis attingit: sic vniuersum seu mũdus, qui est opus sex dierũ, dicitur vno modo perfectus, quãdo adeptus est & accepit oẽs partes ac species ad suam integritatẽ spectantes. Et hãc perfectionem sexta die sortitus est. Sicq; asseritur Deus sexto die opus suũ cõplesse. Alio modo mũdus vocatur perfectus, inquantum partes & species ad suam integritatẽ ac ordinẽ pertinentes, ceperũt operationes sibi cõuenientes, propter quas exercẽdas institutæ fuerant exercere & exequi. Sicq; dicitur Deus septimo die opus suũ complesse, quoniã septimo die cœperunt opera sex dierũ generaliter exercere actus cõgruos sibi, & in inuicẽ agere, atq; similia propagare, seu administrari ac gubernari. De quo opere locutus est Christus: Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. Hinc paulopost dicitur Deus diei septimo benedixisse, sicut mox exponetur. Sic itaq; cõpleuit die septimo opus suum, illud deinceps administrãdo, mouendo ac gubernando, ac secũdarijs perfectionibus illud ornando. Rursus tunc illud cõpleuit, i. consummatũ ostendit. Itemq; cõpleuit, qm̃ plures species rerum non condidit. Et iterũ, qm̃ septimo die aliquid egit quod ante non fecit. Nam septimo diei benedixit, & eũ sanctificauit. [Et requieuit Deus die septimo ab vniuerso opere quod patrarat.] Operibus sex dierũ vltra prædicta nil addidit, quod ad præfatam mundi integritatẽ ac ordinẽ vniuersi spectaret, sicq; ab eis requieuit, id est, plura creare cessauit, ita quod deinceps nil fecit, quod nõ aliquo modo in operibus illis præcesserit seu continebatur, vtpote virtualiter, materialiter, aut similitudinarie. Deniq; requieuit, non q operando laborauerit, lassatusve fuerit, quippe qui solo iussu condidit vniuersa. Requieuit etiam nõ à motu, nec requieuit in operibus suis, quasi in illis quies, perfectio, aut beatitudo seu finis suus cõsistat: sed requieuit ab eis in semetipso, tanq̃ sibijpsi in se prorsus supersufficientissimus, nec aliquo indigens. Verũtamen in intellectualibus creaturis quieuit per gratiam, atq; in omnibus fuit per essentiam, præsentiã ac potẽtiam. Vnde & sic exponi potest: Requieuit, id est, intellectualem creaturã in se quiescere fecit aut monuit. ¶ Præterea per hoc quod dicitur, Ab vniuerso opere quod patrarat, datur intelligi, quòd non cessauit alia quędam operari deinceps. [Benedixitq; Deus diei septimo] Sicut ait Gregori⁹, Benedictio Dei est collatio munerum eius, & multiplicatio eorundẽ. Quoniã ergo iuxta prætacta, Deus septimo die quandã specialem perfectionem & influentiã ac decorationem contulit, & adiecit operibus sex dierum, recte dicitur septimo benedixisse diei. Diei nanq; ac tempori solẽt asscribi ea, quæ fiunt in die ac tempore. [Et sanctificauit illũ] hoc est, sanctum ac celebrẽ ordinauit, quia ad opera cultus diuini specialiter deputauit diẽ eundem: & ipsemet tunc quasi ab alijs cessans, suijpsius contemplationi vacauit, ideo subditur: [quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus vt faceret.] id est, ne ociosus videretur aut illiberalis à cõmunicatione propriæ voluntatis ad extra. Vel, vt faceret ea ad laudẽ & gloriã suijpsius: vel quod creauit in proposito ac præscientia mentis suæ, hoc est, quod creare decreuit ab æterno, vt faceret illud executiue in tẽpore præstituto. ¶ Circa intellectum textus istius scribit Bonauentura super secundũ decimaquinta distinctione: Aliquid dicitur nouum dupliciter. Primo, quasi distinctũ contra antiquitatẽ cursus naturæ, & cõsuetudinem rationalis creaturæ. Et ita nõ requieuit Deus in illis diebus nouas facere creaturas, immo interim multa miraculose & supernaturaliter fecit. Secũdo dicitur nouũ, cuius nulla similitudo præcessit, nec aliquod creatũ principiũ, quod esset seminariũ eius. Et ita fertur De⁹ cessasse nouam facere creaturã. Eorum nanq; quæ successiue producũtur, quædã fuerunt in prima distinctione producta in simili, sed nõ in ratione seminali, vt animæ rationales, quæ creantur atq; in simili productæ sunt, quando creata est anima Adæ. Alia tũc producta sunt in ratione seminali, non autẽ in simili, vt ea quæ generãtur ex putrefactione, & ex diuersarũ specierum cõmixtione. Alia vero producta sunt tunc in ratione seminali, & in simili, vt plãtæ & aĩalia quæ producũtur per propagationẽ. Et ad hæc tria rerũ genera, possunt reduci cuncta quæ fiunt. Propterea scriptũ est: Nihil nouum sub sole. Aliter etiã dici potest, quod scilicet cessa-

Mundus perfect⁹.

Ioann. 5.

Grego.

Nouũ.

Produ-ctorũ diuersitas.

Ecclẽs 1.

uit facere nouam creaturā, quæ sit de necessitate perfectionis vniuersi. ¶Insuper asserit idem Doctor: Sicut dies dicitur malus non ratione sui, sed quia est mensura malæ actionis, propter
Ephes. 5. quod ait Apostolus: Redimētes tēpus, quoniam dies mali sunt: sic dies dicitur benedictus & sanctus, quia est mensura operationis, in qua est benedictio & sanctificatio. Et nihil aliud est, diem aliquē benedicere & sanctificare, quàm diem deputare tali actioni tanquam mensuram. Quoniam er
Psal. 134. go Deus omnia fecit propter hominis instructionē, vt hominē non solū verbo, sed & opere erudiret: hinc quēadmodū ipse Deus operatus fuit res sex diebus, sic dedit homini licētiam operādi, & inferioribus intēdendi per totidē dies. Et sicut septimo die cessauit ab opere, sic voluit vt homo septimo die ab omni opere vacet, vt ei per cōtemplationē inhæreat, ac inhærendo quiescat. Et quia in hac adhæsione homo obtinet à Deo amplificationē benedictionis & sanctificationis, ideo septimus dies dicitur à Deo benedictus & sanctificatus. ¶Dicit
Albert⁹. quoque Albertus: Cessauit Deus ab omni opere dupliciter. Primo, ex parte operis, quoniam postea nihil nouū fecit, cuius principia naturalia in sex dieb⁹ nō præcesserunt secundū formā vel materiā aut similitudinē. Secundo, ex parte efficiētis, puta ipsius Dei, quia in sex diebus Deus per seipsum naturā in pricipijs suis instituit: postmodū vero nō per seipsum sol⁹, sed pariter cū natura res naturales propagauit. ¶Præterea Rabbi Paulus scribit hoc loco: Si sanctificatio intelligatur secūdū applicationē ad diuina obsequia, hoc nō pertinet ad sensum literalē, sed mysticū. Ad quod allegat, quod Magister Sententiarum libro 2. asserit, Deū dotasse septimū diē præ cæteris mystica benedictione & sanctificatione. Et rursus, quia si ex sensu literali huius benedictionis & sanctificationis haberetur, quod homo die septimo deberet à terrenis cessare operib⁹, sequeretur quod sancti patriarchæ fuissent ad obseruationē sabbati obligati. ¶Verum, vt patuit, dictum hoc Pauli isti⁹ nō videtur cōsonare doctorib⁹, qui super secūdū cōmuniter sanctificationē sabbati
Exo. 16. præfato modo exponūt ad literā. Denique in libris Mosis sæpissime assignatur ad literā hæc ratio
20. 31. obseruātiæ sabbati, quoniam sex dieb⁹ operatus est Deus, & septimo requieuit. Ex quo cōstat, quod san
Leui. 25. ctificatio sabbati literaliter referatur ad applicationē circa obsequiū Dei. Ad id ergo quod ex
Deut. 5. verbis Magistri assumit, dicendū, quod mysticū seu spirituale sæpe ad literā pertinet, ita quod literalis sensus sæpe est spiritualis & mysticus, vt cū Esaias ait de Christo: Erit iustitia cingulū lum
Esaiæ 11. borum eius, & fides cinctoriū renū eius, quod ad literā intelligendū est de spirituali cingulo & spiritualibus lumbis. Et istud in prophetis, & maxime in Cāticis Cāticorum, sæpissime locū habet. Cōformiter in proposito, spiritualis & mystica sanctificatio, literaliter pertinet ad sabbati sanctificationē. Ad id quod secūdo adducit de patriarchis, dicendū, quod Deus sabbatū sanctificauit, quoniam deputauit illud operibus cultus diuini tēpore opportuno, vt scilicet iuxta intētionem legislatoris fieret obseruatio sabbati. Amplius, quod ait hic Paulus, sanctificatio cōpetit septimæ diei, inquantū res cōditæ & multiplicatæ in Deo requiescūt: nō videtur idonee dictū, quoniam in Deo requiescere, nō cōpetit proprie nisi intellectualibus creaturis, quæ solæ dicuntur capaces Dei per notitiā & amorē: & si cæteræ creaturæ dicantur aliquo modo requiescere in Deo, inquantū cōseruantur ab eo, hoc cōpetebat eis à primo momēto productionis earum.

¶Prosequutio expositionis huius capituli ab eo loco, Istæ sunt generationes cæli & terræ. Artic. XIX.

ISTæ sunt generationes cæli & terræ] Cū cælū & terra creata sint, quō nūc generata dicūtur? Respondetur, quod generatio sumitur nūc extēse pro productione, vt sit sensus: Istæ sunt generationes. i. productiones, creatiōes seu cōstitutiōes cæli & terræ. i. superiorum & inferiorum ac mediorum, vt sæpe expositū est. Istæ, inquā, generationes, quæ descriptæ sunt in primo capitulo per opera sex dierum. Porro aliqui dicūt *cælestia, inferioraque corpora facta ex cōmuni materia, materia illa præiacente effecta. [quando creata sunt, in die quo fecit Deus cælū & terrā.] Dies nūc sumitur pro tēpore, secundū Bedā, nō pro vno die dūtaxat. Et alij dicūt, quod iuxta morē linguæ Hebrææ, ponitur hic singulare pro plurali, videlicet die pro diebus, quēadmodū primo capitulo dictū est: Germinet terra herbā, Producāt aquæ reptile, Producat terra animam viuentē. Alij dicūt, quod dies supponit hic cōfuse pro diuersis diebus. Vel sumitur zeugmatice, reddēdo singula singulis, quoniam ista per recapitulationē dicuntur. Itaque in die quo fecit Deus cælū & terrā, [& omne virgultū.] Sed cū cælū & terra creata sint ante omnem diē, quō nūc facta dicuntur in die? Et responndendū, quod si cælū & terra accipiantur pro solis cælestibus corporibus & elemētis, facta dicuntur in die, quoniam facta sunt in principio tēporis & primæ diei, seu simul cū tēpore, quod dicitur vnū de quatuor coæquæuis. Quod si inter creationē & exordiū operis distinctionis, quo facta est lux, nō extitit mora, secundū aliā expositionē, eadē erit respōsio. In hoc igitur die fecit Deus omne virgultū. i. arbusta recētia, [agri,] hoc est, agrorum vbicūque sunt nata virgulta. [omnemque herbā]. i. vniuersa gramina aut terræ nascētia, [regionis]. i. totius orbis terrarum, in quibus tūc orta sunt, [priusquam germinaret]. i. tertia die fecit hoc Deus subito sua omnipotente virtute, non per temporum moras, antequam terra naturali ordine & successiue cœpit virgulta & herbas producere, ex influētia cælestiū corporum & rationibus seminalibus sibi à principio inditis, vt supra in

prà in expositiõe opis tertiæ diei expressum est, ad quã germinationẽ in aliqbus terræ nascẽtib⁹ cõfert & cooperať cultura humana. Porro ꝙ iste sit sensus, ex sequẽtibus eliciť verbis: [Nõ eñ pluerat dñs Deus sup terrã.] Ex q̊ patet, ꝙ ꝑductio illa virgultoꝝ atq; herbarum, nõ fuit naturalis & successiua, ad quã solet irrigatio pluuialis requiri.] Et homo nõ erat qui operaretur terrã.] Circa hoc dicit quidã, ꝙ homo nondũ erat formatus, & tñ ipsemet dicit circa illud q̄d dictũ est, Istæ sunt generationes cæli & terræ: Istæ scilicet gñationes quæ prædictæ sunt in operib⁹ sex dieꝝ, in qbus ꝑductio hominis vtiq; cõtinetur. Melius ergo exponitur istud, sumẽdo singulare ꝑ plurali, sicut in istis capitulis fit frequẽter. Eritq; sensus: Homo nõ erat q operareť terrã, i. tot hoĩes nondũ fuerũt, q possent colere terrã, & cooperari ad eius naturalẽ germinationẽ. Et ꝙ iste sit sensus, hinc innotescit, ꝙ etsi vn⁹ homo fuisset dũtaxat, nõ potuit ad cõmunẽ illã terræ germinationẽ notabiliter cooperari. [Sed fons ascendebat e terra, irrigãs vniuersam superficiẽ terræ.] Mirũ videtur, qualiter vnus fons totã terrã poterat irrigare. Deniq; secũda die discooperta est terra ab aquis, subsliteruntq; mõtes & valles. Nec apparet, ꝙ aqua vnius fontis potuerit vel montiũ irrigare cacumina, aut supfluere vallibus ad humectandũ loca vltra valles sita. Hinc Glossa & Beda sentire videnť, ꝙ p fontẽ intelligãtur pluraliter fontes, q in diuersis terris hincinde eruperãt. Nec imaginari oportet, ꝙ tota oĩno superficies terræ fuerit vndiq; irrigata: sed tota irrigata asseritur, qa in locis & partibus oportunis hoc factũ est. Hinc alij dicũt, ꝙ aquæ sub terra latẽtes, ascẽdebant ad superficiẽ terræ, per modũ fontis in qualibet parte terræ. Veruntñ qdam dicũt, ꝙ tunc vnus fons paulatim totã irrigauerit terrã, quẽadmodũ modo Nilus Aegyptũ. ¶ Preterea quidam dicũt, ꝙ per id q̄d dictũ est, Fons ascẽdebat e terra, ostẽditur modus quo facta est prima illa herbaꝝ ac virgultoꝝ productio, ita ꝙ plãtæ illæ & herbæ, factę sunt diuina virtute aqua taliter cõcurrente & cõcausante & disponẽte sua irrigatione. Sed hoc nõ apparet prouide dictũ, quoniã plãtæ & herbæ illæ sunt immediate & instãtanee à Deo ꝑductæ, absq; cõcausalitate secundaꝝ causaꝝ, vtpote solo imperio Dei, quẽadmodũ pisces, aues, & animalia terræ. In tali quoq; operatione oĩpotentiæ Dei, nõ requireba‍ť cõcursus causæ creatæ, nec irrigatio aquæ, quẽadmodũ nec influẽtiæ alicuius cælestis. Et istud ex dictis in expositione præcedentis capituli, atq; ex scriptis Doctoꝝ sup secundũ Sententiaꝝ, est manifestum. Refert Lyra ꝙ Hebræi dicunt, ꝙ ista sit litera vera, Ascendit nubes de terra: sed verius reor, sanctissimum Hieronymũ transtulisse veraciter. Et quòd dictio Hebraica, pro qua Hieronymus transtulit, fons, forsan æquiuoca sit ad designãdum fontem ac nubem. Consequenter Moses plenius atq; distinctius narrat, quod primo capitulo de hominis productione & de vtroq; sexu, obscure ac breuiter scripsit. [Formauit igitur dñs Deus hominem de limo terræ.] Hic ponitur pars pro toto, videlicet corp⁹ hominis pro homine. Vel si intelligatur de homine toto, non verificatur de eo, nisi secundũ partem ipsius. Formauit itaq; hominem, id est, corpus primi hominis, seu hominem primum, quantum ad corpus suum de limo terrę, non quòd corpus illud non fuerit ex quatuor elemẽtis compositum: sed ideo limum terræ expressit, quoniam terra secundum quantitatem abundat in corpore hominis, deinde aqua: ideo ait, de limo, quoniam limus est terra aquæ mixta. [Et inspirauit in faciem eius] Quemadmodum Deus corpus hominis primi formauit nõ corporalibus manibus, sic inspirauit in faciem eius non ore materiali, buccis aut faucibus, immo vtrunq; fecit intellectualiter, præcipiendo, & solo conceptu practico id volendo: itaq; inspirauit, id est, creando immisit seu fudit in faciẽ eius, hoc est, in totum corpus ipsius, intelligẽdo per synecdochen totum nomine partis. Et specialiter exprimit faciem hominis, quia in ea potissime ostenduntur operationes vitales, & sensus magis vigent atq; apparẽt in ea. Est item pars hominis quodammodo principalior, & etiam pulchrior. [spiraculum vitæ:] hoc est, animam vitalem seu spiritum rationalem. [Et factus est homo in animam viuentem]. i. animam viuam, & corpus suum viuificãtem, ac immortalem, accepit à Deo per inspirationem seu creationem præfatam. ¶ Circa hæc quæritur primo, cum Deus per seipsum immediate fecerit corpora irrationabilium animalium in prima rerum institutione, sicut & corpus hominis primi, cur scriptura nunc vtitur speciali modo loquendi, describendo hominis formationẽ secundum corpus & animam. Nempe de alijs generaliter dictũ est, Producat terra &c. producãt aquæ &c. nunc aũt sic ait, Formauit dñs Deus hominem. Sed huius quæstionis facilis extat solutio, quia ad insinuandum hominis dignitatem, id factum est. Deniq;, sicut cæteris formis nobilior valde est anima rationalis, sic corpus ipsius nobilioris est cõplexionis & cæliformioris æqualitatis, pulchrioris quoq; figurationis & organizationis. Estq; staturæ erectæ, ad innuendũ ꝙ anima eius creata est ad contemplandum ac diligendum cælestia & diuina. Ad insinuandũ quoq;, ꝙ anima hominis sit omnino ab extra & à Deo immediate creata, ait scriptura: Inspirauit in faciem eius. Alia autem translatio continet: Insufflauit (aut sufflauit) in faciem eius. Anima etenim in scripturis flatus vocať, iuxta illud Esaiæ 13. Hæc dicit dñs, dans flatum populo

qui est sup terrã. Et rursus per Esaiã Deus testat: Flat⁹ ego faciã, & spũs à facie mea egredietur. Eadẽ vero vocatur aĩa, & spiraculũ vitæ, q̃a per eam homo spirat & viuit. Quidã tamẽ spiraculũ vitæ, vocãt spiritum quendã corporeũ in corpore animalis, qui operatur in eo in quinq; sensus, & paulatim in moriẽte extinguitur. Cũq; animal moritur in aliqua corporis parte, adhuc sentitur spiritus ille, cũ in parte alia sit extinctus. ¶ Quæritur, an corpus primi hominis, sit immediate à Deo formatũ. Ad hoc Thomas in prima parte quæstiõe 91. respondet: Corpus primi hominis formari non potuit, nisi immediate à Deo. Quẽadmodũ enim Deo propriũ est creare animã, sic soli Deo cõuenit ꝓdũcere formã in materia sine adminiculo præcedẽtis formæ substãtialis. Vnde nec angeli transmutare possunt corpora ad aliquã formã, nisi adhibẽdo semina quædã, vt tertio de trinitate loquitur Augustinus. Sed ante primi hominis productionẽ nõ fuit formatũ aliq̃d corpus humanũ, cuius virtute formaret aliud simile in specie per viã generationis. Necessariũ igitur fuit, primi hominis corpus à Deo formari immediate. Potuit tñ esse, vt angeli aliq̃d ministeriũ circa corpus hoc exhiberẽt, sicut in finali resurrectione adhibebũt, pulueres suscitandoꝝ corpoꝝ colligẽdo. ¶ Quærit etiã Augustinus, an anima primi hominis facta sit extra corpus. Et videtur supra Genesim sentire, ꝙ immo. Doctores tñ nũc sup Secundũ cõmuniter dicũt ꝙ nõ, nec Augustinus dicit illud simpliciter asserẽdo. Dicũt ergo Doctores, ꝙ sicut in cæteris postea, ita in primo homine anima simul creata est & infusa. Est eñ naturaliter corporis forma, pars'q; cõpositi. In eodẽ aũt actus seu forma nõ ꝑcedit corpus. ¶ Quæri etiã potest, an aĩa illa infusa sit corpori prius formato & organizato. Et ex textu videt, ꝙ sic, cũ scriptũ sit, ꝙ Deus inspirauit in faciẽ eius. Sed si hoc cõcedatur, quæretur qualis forma substãtialis fuit in corpore illo ante animæ infusionẽ: Et vtrũ forma illa fuerit corrupta, aĩa adueniẽte. Ad istud arbitror respondendũ, ꝙ corp⁹ hominis à Deo formatũ est & ꝑfecte organizatũ in instãti, qm̃ infinitę virtuti cõpetit instãtanee operari, & eodẽ instãti aĩa eius est creata, corpori'q; infusa, quẽadmodũ etiã dicũt Doctores factũ in formatione corporis Christi & infusione animæ eius. ¶ Insuper cõmuniter nũc tenetur, ꝙ primus homo factus est in ætate & robore virili, atq; ad generãdũ idoneo. Dei eñ opera sunt ꝑfecta, & perfectũ dicit vnũquodq;, qñ potest producere simile sibi in specie. Si vero quæratur, an factus sit mortalis aut potius immortalis: Respondetur ꝙ factus est aliquo modo mortalis, & aliquo modo immortalis: quia sic conditus fuit, ꝙ nunq̃ moreretur, si Deo obediens permaneret: sin aũt, morti subijceretur. Immortalitas aũt nõ cõpetebat ei ex sua natura, qm̃ habuit corpus mixtũ, & ex contrarijs compositum, q̃uis contrariæ qualitates elementoꝝ, fuerint in eodem ad præcipuam æqualitatem temperiem'q; redactæ. Hinc 13. de Ciuitate Dei loquitur Augustinus: Fatendum est, primos homines ita fuisse institutos, ꝙ si non peccassent, nullum genus mortis experirentur. In historia demum Scholastica dicitur: Hunc locum non intellexit Plato sane, dicens Deum animam creasse, angelos autem corpus formasse, ibi: O dij deorum, quorum pater opifex'q; ego. Veruntamen ꝑ verba illa in 2. Timæi scripta, Plato per deos deorum literaliter intelligit orbes cælestes ac stellas, vt etiam Thomas testatur. Nec dicit ibi aperte, ꝙ dij deorum formauerũt corpus primi hominis, sed quòd opifex summus cõmisit eis exequutionẽ productionis animalium terrenoꝝ mortalium. [Plantauerat autem dominus Deus paradisum voluptatis à principio.] Paradisus iste terrestris, est pars terræ elementaris, quæ in principio est creata: & ita paradisus, quantũ ad substantiã suã, qua est pars terrę, factus est prima die seu in exordio temporis ac primę diei: sed quãtum ad id q̃d ꝑtinet ad paradisi distinctionẽ, videlicet quantum ad herbas, arbusta & fructus ipsius, plãtatus est tertio die, in qua aquis in vnũ collectis, Deus pręcepit: Producat terra herbã virentẽ. Dicitur aũt paradisus voluptatis, qm̃ amœnissimus atq; pulcherrimus locus est, & lõga lata'q; regio. [In quo posuit hominẽ quẽ formauerat.] Ex quo patet, ꝙ Deus primũ hominem extra paradisum creauit, & quòd mulier facta est postea. ¶ Circa hæc multa occurrunt quærenda. Primo, an paradisus sit locus corporeus. Ad hoc respondet Augustinus super Genesim ad literam libro octauo: Tres, inquiens, sunt sententiæ de paradiso. Vna eorum, qui posuerunt paradisum spiritualiter tãtum. Et ista fuit Origenis opinio, qui omnia quæ in hoc capitulo de paradiso scribuntur, dixit spiritualiter esse intelligenda, ad designandum quod primus homo conditus fuit in magna opulentia spiritualium gratiarum, delectationum'q; internarũ. Hanc opinionẽ reprobat Augustinus etiam vicesimoseptimo de Ciui. Dei, Epiphanius quoq; episcopus Cypri, in quadã epistola ab Hieronymo trãslata. Secũda fuit positio dicentium, ea quæ de paradiso dicũtur, corporaliter solũ esse accipiẽda: q̃d nõ est satis idonee dictũ, qm̃ oĩa illa spũaliter etiam exponuntur. Et ipse Adam in spiritualibus voluptatibus extitit cõstitutus, prout in sequenti pandetur articulo. Tertia est doctrina eorũ, qui paradisum corporaliter spiritualiter'q; intelligũt, quã approbat Augustinus, immo ecclesia Dei. ¶ De hac re ait Bonauẽtura sup secundũ distinctione decimaseptima: Sicut refert Magister, tres fuerũt de paradiso sentẽtiæ. Prima, ꝙ solum

Margin notes: August. — Homo mortalis & immortalis. — August. — Plato. — Paradisus. — August. — Origen. — August. — Epipha. — August. — Bonauẽ.

solũ fuerat corporalis. Alij vero attẽdẽtes, ꝙ beatificatio hoĩs in paradiso spirituali cõsistit, qui est Dei fruitio, nõ in corporali amœnitate, dixerunt paradisum, de quo loqtur hæc scriptura, spiritualẽ esse, non corporalẽ: & oĩa quę dicuntur de paradiso in litera, esse metaphorice dicta, ita ꝙ homo dicitur positus fuisse in paradiso, nõ q̃si corporaliter illuc translatus aut localiter situs, sed qa in spirituali amœnitate est positus ex Dei amore & cognitione, iuxta q̃d de angelo lapso in Ezechiele habet: In delicijs paradisi Dei fuisti. Tertia positio est, ꝙ est paradisus corporalis, & est paradisus spiritualis, q designat statũ quietis & spiritualiũ amœnitatẽ deliciarũ. Et paradisus iste spiritualis est duplex, secundũ duplicẽ statũ ecclesiæ. Est eñ status ecclesiæ militantis, & itẽ status ecclesiæ triumphantis: sicq; vnus est spiritualis paradisus in ecclesia militante, alter in triumphãte: & de vtroq; possunt exponi, quæ de paradiso dicũtur, saltẽ pro parte. Porro paradisus corporalis, locus est deliciarũ & amœnitatis. Et iste etiã duplex est, iuxta duplicẽ hoĩs statũ, puta pfectum & impfectũ. Iuxta statum pfectum, paradisus est cælũ empyreum: secundũ statũ imperfectũ, est paradisus terrestris, in q̃ decuit hoĩem poni, vt esset facultas perueniẽdi ad patriã, atq; vt Deus ostẽderet hoĩ beneuolentiã suã, cui parauit ac p̃stitit tã amœnissimum locũ ad habitãdum: sicq; amœnitas exterioris habitaculi, correspõderet delicijs interiorib⁹, quas habet anima, Dei tẽplum existẽs, & habuit primi hominis anima. Hęc Bonauẽtura. ¶Secundo quęritur, quare primus homo extra paradisum plasmat⁹ est. Ad hoc Thomas respõdet in prima parte q̃stiõe 102. Immortalitas hominis erat supernaturale donũ. Paradisus aũt competebat homini ratiõe immortalitatis. Decuit ergo hominẽ extra paradisum creari, & deinde in illum trãsferri, vt agnoscatur, q̃d conuenerit homini per naturam, q̃d itẽ per grãm: seu vt sciretur, ꝙ paradisus non competebat ei per naturã. Deniq; secundũ eundẽ doctorẽ, paradisus fuit conueniẽs locus habitationi humanæ, q̃niã ꝓpter tẽperiẽ aeris, p̃seruauit hoĩem ab exteriori corruptiuo, & per fructus lignorũ suorũ valuit homini contra interius corruptiuum, q̃d est per consumptionẽ humidi radicalis. Competebat etiã homini ratione suæ incorruptibilitatis, quia & corpus eius incorruptibile fuit, nõ ex sua natura, sed partim ex virtute animæ ei⁹. Hæc Thomas. Vnde & Bonauentura: Debuit, inquit, homo extra paradisum ꝓduci, vt melius cogitaret bñficiũ Dei, dũ videret se illuc aliunde adductũ. Item ad ostendendũ, ꝙ homo non erat factus ad æternaliter ibi habitãdum, sed ad temporaliter peregrinãdũ. Et quoniã Deus præsciebat hominis casum, voluit eũ in paradiso locare, quatenus homo per eiectionẽ suã de loco tã voluptuoso, sensibiliter sciret, quãta spiritualia bona ꝑdidisset p culpã: cognosceret q̊q;, quãta sit differẽtia inter eũ qui Deo obedit, & eum qui inobediẽs est eidẽ. ¶Insuper, sicut & alij dicũt, homo fact⁹ est immortalis quantũ ad corpus, nõ per naturã aut q̃litates intrinsecas, quasi nõ potẽs mori, sicut post finalẽ resurrectionẽ corpora electorũ erũt omnino immortalia & impassibilia p dotes, quæ ex aĩabus gloriosis redundabunt in ea: sed factus fuit immortalis per gratiã, quasi potens non mori, si in innocẽtia ꝑmaneret. Sicq; immortalitas ista inerat homini, per remotionẽ eorũ quæ potuerunt eũ corruptibilẽ facere, quorũ remotio principaliter fuit à ꝓuidentia Dei præcauente ab hoĩe extrinseca corruptiua: deinde fuit partim ex virtute animæ, quæ per virtutẽ diuinitus sibi collatã, poterat corpus p̃seruare ab interiori læsiuo. Quoniã ergo locus cõueniẽs confert ad vitæ cõseruationẽ, queãdmodũ locus intoxicatus corruptiuus est vitæ, hinc Deus ꝓuidit homini de loco aptissimo. ¶Tertio q̃ritur, quid & qualis sit paradisus. Ad hoc Damascenus libro secundo respondet: Quoniã Deus conditurus erat hoĩem ex visibili inuisibiliq; natura, secundũ ꝓpriã imaginẽ & similitudinẽ, tanq̃ quendã regẽ & principẽ oĩs terræ & eorũ quæ sunt in ea, constituit ante eum quasi regiam quandã, hoc est, locũ regalẽ, in qua conuersans, beatam & opulentam duceret vitam. Et hic est diuinus paradisus, à Deo in Eden plantatus, promptuarium vniuersæ exultatiõis ac gaudij, qui est positus in oriente, excelsior omni terra residua, tẽperatissimo, tenuissimo, atq; purissimo aere circũfulgens, plãtis ac floribus semp comatus, bono odore ac lumine plenus, excedens intelligentiã pulchritudinis vniuersæ formæ & auræ sensibilis, diuina regio & digna cõuersatiõe eius, qui secundũ Dei imaginẽ factus est. Hinc alij dicũt, ꝙ paradisus sit loc⁹ in alto situs, & vsq; circulũ seu sphærã lunæ pertingens. Vnde nec aquæ diluuij ꝑuenerũt ad eũ. Et hoc etiã dicũt Beda & Scholastica historia, q̃d tñ intelligi non potest quantũ ad corporalẽ altitudinem aut approximationẽ: sed saluari potest, si intelligatur quantum ad similitudinẽ, qua conuenientiã habet cũ proprietatibus cælestium corporũ in temperie, æqualitate, pulchritudine &c. immo secundũ Thomam in prima parte, paradisus non pertingit vsq; ad medium interstitium aeris, qa in illo est maxima intemperies aeris. Veruntamẽ S. Bonauentura affirmat: Tantæ altitudinis est paradisus, vt illuc non conscendant vapores in aere eleuati, sed est ibi aer mundus & purus, perpetuitatis statui aptus. Et quia vapores non pertingũt ad paradisum, dicĩ ꝑtingere vsq; ad orbem lunæ. Nã luna dominatur vaporibus. ¶Quarto quæritur vbi sit paradisus. Ad quod respondetur, ꝙ vbi nostra translatio habet,

Ezec. 28.

Damas.

Vbi sit paradis⁹

Beda. Eusebi⁹.

à principio:antiqua translatio habet,ad orientem. Ideo paradisus dicit esse in oriente, sed
in qua parte orientis,diuersimode traditur.aliq em dicũt, ꝙ sit in oriente ęquinoctiali:quia
secundũ istos, inter duos tropicos sub circulo æqnoctiali est tempatissima regio:ad q̊d au-
thor de sphęra,multas ratiões adducit.Vnde & Bonauentura ait:Cũ paradisus sit secus ęqui-
Bonauẽ. noctialem,est ibi magna temperies temporis:& ppter puritatẽ aeris, est ibi contemperãtia
Philos. caloris.Sed q̊niam Aristoteles dicit in secundo Meteoroꝝ, ꝙ inter duos tropicos non po-
test esse regio habitabilis ppter nimiam caliditatẽ, quia sol bis pertransit ibi in quolibet an-
no:idcirco qui in hoc sequunt philosophũ, dicũt ꝙ paradisus sit extra tropicos versus oriẽ
tem æstiualem aut hyemalẽ.Et istud sanctus Thomas dicit rationabilius esse. Nam & terræ
Thomas illi loco vicinæ,sunt intẽperatæ ppter propinquitatem ad solẽ. Est aũt paradisus à terris ha-
bitabilibus remotus atq; secretus,mõtibus,aqs, aut etiã intemperie aeris interpositis in me-
dijs locis,ita vt adiri nô possit:nec notitia eius poterit haberi, nisi ex reuelatiõe. Idcirco phi
losophi & historiographi nõ sunt de eo loquuti. [Produxitq; dñs Deus de humo].i. humi-
da terra paradisi, [omne lignũ pulchrũ visu, & ad vescendum suaue]id est, vniuersas arbo-
res speciosas atq; fructiferas,quaꝝ fructus erãt dulces ad manducandũ. Istud, vt tactum est,
fecit Deus tertia die.Nec solum in paradiso erant arbores pulchræ & fructuosæ, sed & vbiq;
terraꝝ: sed multo abundãtius in paradiso, in quo erant etiã arbores quæ miras ac speciales
habebãt virtutes.vnde nunc subditur:[Lignũ etiã vitæ] produxit Deus[in medio paradisi.]
De hoc Magister secundo libro sic ait:Lignũ vitę,vt docent Beda & Strabus,sic dictum est,
Beda. quia accepit diuinitus hãc virtutem,vt qui ex eius fructu comederet, corpus eius firmaretur
Strabus. stabili sanitate,atq; ppetua soliditate,nec vlla infirmitate aut ætatis debilitate in occasum vel
in deterius laberetur.Hinc Strabus ait apertius,& habet in Glossa:Lignum vitæ naturaliter
Lignũ vitæ. habuit hãc naturam,vt qui ex eius fructu comederet, ppetua soliditate firmaretur, atq; bea
ta immortalitate vestiret,nulla infirmitate,anxietate,senijve lassitudine,aut imbecillitate fa-
tigandus.Sed miꝝ videtur,& quæri potest,qualiter res illa pure corporalis,potuit tantã ha-
bere virtutem. Ad q̊d posset quis breuiter respõdere,ꝙ multæ gemmæ & herbę ac cõsimilia,
multas occultissimas habent vires,mirificas & valde mirabiles:q̊d potissime cõpetit his quæ
in paradiso nascunt. ¶Circa hoc scribit Thomas in prima parte,quæstiõe nonagesimasepti
Thom. ma:Duo remedia data sunt homini in statu innocentiæ,cõtra duos defectus:quoꝝ defectu-
um vnus,est deperditio humidi naturalis ex actione naturalis caloris. Et cõtra hunc defectũ
subueniebatur, vel potius subuentũ fuisset, si nõ peccasset, hoĩ p esum lignoꝝ paradisi com-
muniter,iuxta quod infrà habetur:Ex oĩ ligno paradisi vesceris.Alius defectus est ex admi-
xtione extranei nutrimẽti cũ * valido ac humido naturali,ex cui⁹ admixtiõe naturalis vigor
cõplexionis debilitatur magis magisq; successiue,secundum philosophum libro de genera-
tione,quẽadmodum vinum ex permixtione aquæ, debile redditur tanto plus, quo amplius
ei miscetur, ita ꝙ tandem ex lymphatione corrumpitur. Et cõtra hunc defectum,subuẽtum
fuisset homini per esum ligni vitæ. Propter q̊d decimoquarto de ciuitate Dei loquit Augu-
stinus:Cibus aderat homini,ne esuriret:potus,ne sitiret:lignum vitę,ne illum senectus dissol
Augu. ueret.Vnde infrà fertur:Videte ne forte sumat de ligno vitæ,& viuat in æternum.immo Au
Gene. 3. August. gustinus testat,ꝙ homo potuisset post peccatũ semp viuere, si ei permissum fuisset de ligno
vitæ comedere. ¶Præterea de hac materia scribit Bonauentura sup secundũ,distinctiõe deci-
maseptima:Vniuersitas lignoꝝ paradisi,sub trib⁹ cõpræhendit differẽtijs,secundũ q̊d ad tri
Ligna paradisi. plicẽ hoĩs vtilitatẽ poterãt ordinari.Nã poterant ei pdesse,quantũ ad corpus,aut quantũ ad
aĩam,aut quantũ ad vtrũq; cõiunctum. Si primo modo, sic erãt ligna fructifera quæ præbe-
bãt ei alimenta,quantũ ad corporis sustentationẽ.Si quãtũ ad aĩam, sic fuit lignũ sciẽtię bo-
ni & mali,q̊d ordinabatur ad pbationem obedientiæ hoĩs. Si quantũ ad totum cõpositum,
sic fuit lignũ vitæ,q̊d facere potuisset ad humanæ vitæ ppetuationẽ.Vnde hęc duo ligna dũ-
taxat specialiter noĩant,ppter suos speciales effectus,ppter q̊s Deus posuit illa duo in medio
paradisi iuxta se inuicẽ,vt ex vno,vtpote ex ligno vitæ,cõciperet affectũ amoris:ex alio,affe-
ctũ timoris.Lignũ q̊q; vitæ sic appellat,nõ ab effectu quem habuit,sed ad quem ordinabat,
quẽ etiã habuisset,si homo stetisset.Hęc Bonauẽtura.De alio aũt ligno subiungitur:[lignũq;]
id est arborem[scientiæ boni & mali.] Arbor illa ita vocata est ex euentu, qm̃ homo mandu
cando de fructu ligni illius,experimentaliter didicit & cognouit in malũ suum, qd sit obe-
dientię virtus,qd inobedientiæ vitium, & quantum distãt ista ab inuicem: quod tñ ante ha-
bitualiter sciuit notitia simplici, sed nõ experimentali. Veruntamẽ in his verbis per bonũ &
malum, intelligi possunt tam bona & mala corporalia, q̃ bona & mala spiritualia. Vnde in
Scholastica historia dicitur:Lignũ sciẽtiæ boni & mali,vocatũ est ex eo, q̊d sequutũ est post
comestiõem, vtpote ex pœna inflicta pro illo peccato. Prius em̃ homo nesciebat quid esset
malum,qa nõdum expertus.Bonum dicimus sanitatẽ & fortitudinem, Malum vero ęgritu-
dinẽ & imbecillitatem,quæ nõdum senserat. Cognouerat qdem ea p scientiã, qa ex vno cõ-

trariorꝝ cognoscit reliquũ, sed nõ per experientiã, queadmodũ medicus qui nunq̃ fuit infirmus, scit morbos: sed dũ ægrotat, magis eos cognoscit, quia cognoscit & sentit: sicut de puero delicate nutrito dicitur, ꝙ ignorat qd sit malũ siue paupertas. Rursus in eadẽ habet historia, ꝙ Plato ꝑ lignũ vitæ, per lignũ q̃q; sciẽtiæ boni & mali, intellexit hominem ipsum, quia putauit nomina illa nõ cõuenire arborib⁹. ❡Præterea de his lignis ait Damascenus libro secundo: In medio paradisi plantauit Deus lignum vitę & lignũ cognitionis, per experientiã quandã & approbationẽ, & exercitiũ obedientiæ & inobedientiæ hoĩs: ideo lignum cognitionis boni & mali vocatur. Lignũ aũt vitæ sic dictũ est, vel quasi habẽs operationẽ tributiuam vitæ, vel quia solũ comestibile dignis vita, & nõ subiectis morti. Refert quidã hoc loco ꝙ Iosephus dicit primo Antiquitatum libro, ꝙ fructus arboris scientię boni & mali, habuit virtutẽ accelerandi vsum ratiõis, q̃d ille reprobat, dicẽs hoc falsum esse, quoniam virt⁹ corporalis nõ se extẽdit ad huiusmodi accelerationẽ. Sed quicquid sit de veritate dicti Iosephi, quem Hieronymus dicit fuisse virꝝ doctissimũ, ratio reprobatiõis illius non valet. Nam dato ꝙ virtus corporalis non extenderet se directe ad accelerationẽ præfatam, quæ est spiritualis effectus, tamen dispositiue & cooperatiue ac instrumẽtaliter posset se virtus corporalis ad effectũ illũ extendere. Nam & gemmæ aliquæ habẽt virtutẽ influendi & imprimendi in aĩam rationalem, atq; causandi in ea diuersas affectiones, immo & inducendi eã ad actus plurimos virtuosos. Legitur quoq; in libro Tobiæ, ꝙ fumus cordis piscis cuiusdam habeat vim extricandi omne genus dæmoniorum. ❡Deniq; Damascenus ait libro secundo, ꝙ lignũ scientiæ boni & mali, ita vocatũ est propter causam expressam, aut quoniã dabat accipientibus virtutẽ naturæ ꝓpriæ cognitiuam, q̃d bonũ erat perfectis, malum autem imperfectioribus, queadmodum solidus cibus, malus est mollibus adhuc & lacte egẽtibus. ❡Porro verba Iosephi sunt hæc: Illa plantatio, scilicet arbor prudẽtiæ, causa acuminis erat & intellect⁹, q̃d iuxta prætacta posset ad piũ trahi intellectũ. [Et fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandũ paradisum.] Cũ locus voluptatis & paradisus sint idẽ, q̃modo fluui⁹ egrediebatur de loco voluptatis. i. de paradiso, ad irrigandũ paradisum? Et respõdendũ, ꝙ fluuius ille oriebat in q̃dã parte paradisi ex redũdãtissimo fonte, & ita currebat ꝑ paradisum, ad irrigãdũ eũdẽ & planitiẽ ac arbusta & virgulta ipsius, queadmodũ Nil⁹ plana loca Aegypti. ❡Porro in Scholastica historia dicit, ꝙ fons ille potest intelligi vel abyssus, hoc ẽ, oĩm matrix aq̃rũ, vel ꝑ fontib⁹ pluraliter. Vnde & alij dicũt, ꝙ fluuius paradisi oriebat ibi de fonte vel fontibus. Sic nanq; Hieronymus ait ꝙ Iordanis habet duos fontes, vnũ noĩe Ior, aliũ noĩe Dan. Veruntamẽ Damascenus ait libro secũdo: Oceanus est velut fluuius qdã, circuiẽs oẽm terrã. De q̃ mihi videt dixisse scriptura diuina, qm̃ fluuius ꝓcedit de paradiso. Hic Oceanus in quatuor principia, hoc ẽ, in quatuor flumina diuidit. Nomẽ vni Phison. Ex his Damasceni verbis apparet, ꝙ Oceanus sit fluuius de paradiso egrediẽs. Ad hoc Thomas sup secũdũ respõdet, ꝙ primũ principium illorꝝ fluminũ, sicut & cæterarꝝ aquarꝝ, est Oceanus: sed principiũ proximũ est fons ille, qui surgit in illa parte terræ. Dicit ergo Oceanus de paradiso egredi, atq; in quatuor capita diuidi, inquantũ fons ille paradisi & fluuius, quẽ ibidẽ ꝓducit, ex Oceano primordialiter fluit & exit. [Qui inde diuidit in quatuor capita.] hoc ẽ, fluuius ille ꝑ paradisum decurrẽs, tãdẽ ꝑ quatuor meatus seu loca se diuidit, & currere incipit, siue in paradiso, siue extra & prope eũ, incipiat illa diuisio. Diuidit ergo in quatuor capita, hoc est, in quatuor magna ac principalia flumina, q̃ licet habeant vnũ caput in paradiso, nihilominus capitalia nũcupantur, ꝑ cõparationẽ ad aquas, quę extra paradisum in diuersis regionibus manãt ex ipsis. [Nomẽ vni Phison.] Phison, vt dicit, in Hebræo fertilitatẽ seu abundantiã sonat: sicq; fluuius ille dicit Phison, q̃si piscibus plenus, vel qm̃ terrã ꝑ quã fluit, fœcũdat. De hoc in Scholastica historia scribitur: Phison à Gãgaro rege, alio noĩe dict⁹ est Gãges. Et secũdũ Isidorꝝ, Phison interpretat caterua, quoniã decẽ flumina intra se recipit, quę scilicet extra paradisum hincinde fluũt in ipsum: vel mutatio oris, qa mutatur à facie seu dispositiõe, quã habet in paradiso. Mutatur qppe secũdũ diuersa loca in tribus, videlicet in colore, quoniam alibi clarus est, alibi turbidus: in quantitate, qa alicubi paruus, alicubi magnus: in sensu, nã in aliquibus locis est calidus, in alijs frigidus. [Ipse est q circuit oẽm terrã Euilath.] id est, Phison hincinde decurrit ꝑ Indiam, quæ dicta est Euilath, ab Euila filio Iechtan, de q̃ infrà habetur. ❡Quocirca sciendum quod infrà legitur de duobus qui dicti sunt Euila. Et India dicta est Euilath, ab Euila illo qui fuit filius Iechtan, propter quod ait Glossa: Euilath regio Indiæ, post diluuium possessa est ab Euila filio Iechtan, filij Heber, patriarchę Hebręorũ. Porro an Phison ita circumeat Indiã, vt faciat eã insulã, certũ nõ habeo. [vbi nascitur aurum.] Plinius etem̃ dicit, ꝙ regiões Indiæ ꝑ cæteris abundẽt aureis venis. i. subterraneis venis & locis, in qbus nascitur aurꝝ. In Scholastica q̃q; historia dicitur, ꝙ fluui⁹ iste aureas trahit arenas. [Et aurꝝ terrę illi⁹] videlicet Indię [optimũ ẽ,] vtpote magis decoctum, purũ, preciosum ac virtuosum in proprietatibus auri, quarum vna est exhilarare videntẽ. [Ibiq; inue-

nitur

Damas. | Ioseph⁹ li. 1. c. 2. Antiq. Iuda. | Hieron. | Ioseph⁹. | Tob. 6. | Damas. | Ioseph⁹. | Hieron. | Damas. | Gen. 10.

nitur bdellium.]Circa hoc habet in Glossa:Bdelliū, secundū Pliniū,est arbor aromatica magnitudine oleagina,cuius lachryma.i.humor seu gutta,est lucida,gustu amara,ac boni odoris,sed odoratior fit vini infusione.[& lapis onychinus.] Onyx,vt ait Glossa,est lapis preciosus sic dictus,qa ꝑmixtum habet candorē, ad similitudinē vnguis humani. Vnguis etenim Græce vocatur onyx.Itaq; lapis ille coloratus est instar humani vnguis. Antiq̄ trāslatio habet carbunculū,qui ignei est coloris,& dicit illustrare tenebras noctis. [Et nomen fluuij secundi]est[Geon.Ipse est q circuit oēm terrā Aethiopiæ:]& inde descēdit in Aegyptū, & ibi vocat Nilus,& est turbidus.[Nomē vero fluminis tertij,Tigris.]q ita vocat, qa velocissime currit instar tigridis,quę est celerrimū animal.[Ipse vadit cōtra Assyrios].i.ꝑ terrā Assyriorū,deinde ꝑ maiorē(vt fertur)Armeniā.Et dicit ire seu currere cōtra Assyrios,q̄si ex opposito Assyrioꝝ,respectu pergentiū illuc ex altera parte.[Fluui⁹ aūt quartus,ipse est Euphrates] q currit ꝑ Chaldæā,& est vnus terminus terræ Israel, immo secundū Glossam,in vicino irrigat terrā ꝑmissiōis:ideo Moses nō expressit,ꝑ quā terrā decurrat, qm̄ satis innotuit filijs Israel, qbus hæc scripsit. Currit q̄q; per minorē Armeniā & Persiā,vt legit. Porro aduersarij legis Mosis qdā heretici atq; philosophi,dixerūt hęc oīa q̄ de ortu fluuioꝝ istoꝝ recitat Moses,esse cōficta & fabulā falsam, qa ad oculū cōstat, ꝙ fluuij isti habēt ortū extra paradisum, & in terra habitabili.Phison nanq; oritur in locis Caucasi mōtis, Geon nō ꝓcul ab Atlan-
Beda. te,q est mons Africę ad occidentē. Tigris & Euphrates ex Armenia, vt etiā Beda refert.Ad
Eusebi⁹. istud respondet in Scholastica historia: Quatuor flumina ista ab eodē fonte paradisi emanant,ac separant.Et qdam eoꝝ iteꝝ inter se commiscent,& iteꝝ separant. Sæpe q̄q; absor-
August. bētur à terra,atq; in pluribus locis rursus erūpunt. Hinc Augustinus octauo libro super Genesim ait,ꝙ sicut in alijs cōtingit fluminibus,vt alicubi intrent terrā, & alibi exeāt,ita de fluuijs istis credendū.Vnde & aliqui dicūt,ꝙ Phison currit per deserta Indiæ quādoq; sub terra,aliquando super terram.Hinc ortus fluuiorum horum diuersi leguntur.

¶[Elucidatio residuæ partis huius capituli,Tulit ergo dn̄s. Arti. XX.

TVlit ergo dn̄s Deus hoīem, & posuit eū in paradisum voluptatis.] Cōmuniter dicitur, ꝙ Deus formauit primū hominem in agro Damasceno,de terra,limo seu puluere terræ illius:sed ex quo fundamento ꝓcedat hoc dictū,ignoro,nisi forte quis dicat,ꝙ in eo loco formatus est Adam,ad quem post transgressionem suam reiectus est,sic'q; post expulsionem à paradiso,credat habitasse in loco illo ac prope. Nam & sepultus credit in spelunca
Iosu. 14. duplici prope Hebron,sicut in libro Iosue legit: Adam maxim⁹ ibi inter Enachim situs est. ¶Sed quæri potest,q̄liter Deus tulit hoīem de loco suæ formationis,an ꝑ seipsum,vtpote solo imperio,an ꝑ subiectā creaturam seu famulatu angelico,an forsitan iuit pedester vsq; ad paradisum,cuius existētiā & locū scire nō poterat, nisi ex reuelatiōe: ergo nec viā ad paradisum,nisi eodem modo seu ducatu angelico. Et reor ꝓbabile, ꝙ obseqo angelico facta sit illa
Dan. 14. trāslatio etiā subito,q̄uis nō in instāti, quēadmodū angel⁹ tulit Abacuc de Iudæa in Babylo-
Gene. 5. nē.Et infrà habet ꝙ dn̄s tulit Enoch, quē etiā in paradisum tūc trāstulit. Posuit itaq; eū in paradiso voluptatis, ꝓpter causas p̄cedēti articulo tactas. Factus est aūt extra paradisum,& deinde cōstitutus est in eo, [vt operaret] hoc est,vt ipse homo operaret paradisum, faciēdo in eo aliqua opera delectabilia & iucunda per agriculturam,nō ex necessitate aut indigentia,sed potius ex abūdanti lætitia, ad experientiā & exercitationē naturalis virtutis. Nec tamen operatio talis corporalis exterior,fuit ratio principalis, ꝓpter quam in paradiso est positus:immo principaliter cōstitutus est ibi, vt operaret actus spirituales interiores diuinos vacando contēplationi ac laudibus creatoris, quousq; peregrinatione completa,transferretur ad vitam perfecte beatam & paradisum cælestem. [& custodiret illum].i.ipse primus homo custodiret sibiipsi paradisum, ne peccando mereret priuari habitatiōe tam deliciosa, & tam gratiose concessa,nō autem indiguit paradisum ab impugnatoribus custodire. Potest & ita intelligi:Posuit eū in paradisum,vt ipse Deus operaret hoīem.i.exerceret & coleret eum,perficiēdo eū in oī virtute & profectu assiduo, & custodiret hominē in paradiso ab oī exteriori læsiuo,atq; ab omni periculo,quantum in se fuit.[Præcepit'q; ei,dicens:Ex oī ligno paradisi comede:]hoc est,de fructibus omnium arboꝝ paradisi manduca, excepto eo quod subdit:[De ligno autem scientię boni & mali ne comedas.]Deus in omnibus agit, q̄d suam bonitatem,sapientiam & excellentiam decet.Nec ideo omittit id facere,quoniā præuidet creaturas abusuras & ingratas futuras beneficijs suis,pręsertim quia ex eaꝝ abusione, ingratitudine & peccatis,nouit multa bona elicere, & praua per iustitiā ordinare. Quemadmodū ergo nō omisit angelos reꝓbos condere, quia p̄uidit eos mox æternaliter perituros:ita nō omisit primo hoī dare p̄ceptū, q̄uis sciret eū illud protinus transgressuꝝ, & posteritatē suam perditurum. Hinc asserit Augustinus:Oportebat vt homo sub domino posi-
August. tus,ab aliq̄ re prohiberet,vt virtus ei esset ꝓmerēdi ipsa obedientia,quę sola verissime virt⁹ est rationali creaturę sub Dei potestate degēti: quēadmodū primus & maximus tumor est, velle

velle vti ad libitũ ꝓpria potestate, quod est inobediẽtia. Nec erat vnde homo cogitaret dominũ se habere, nisi aliquid ei iuberet. ¶ Deniq; secundum Bonauenturam, Deus prohibuit hoĩ esum ligni illius, propter meritum obediẽtiæ, acquirendũ ex parte hoĩs, & propter ostẽdendum iurisdictionis suæ imperiũ, q̃d habebat in hoĩe. Et quia prohibuit illud ꝓpter obedientiç meritũ, idcirco vt meritũ illud esset plenũ, à tali re prohibuit hoĩem, à qua nõ debuit abstinere, nisi obedientiæ solius intuitu: & ideo ꝓhibuit eũ à re in se bona, scilicet à fructu ligni illius, ab actu nõ malo in se, hoc est, ab esu fructus illius. Rursus, q̃a prohibuit ad ostẽdẽdũ suæ iurisdictiõis dñium, ideo à tali re debuit prohibere, à qua homo non deberet manũ retrahere, nisi propter solũ Dei imperium, & hoc fuit res bona. Hinc mandatũ illud, vocat̃ mãdatũ disciplinæ: q̃a ad hoc homo nõ obligabat̃ ex se, aut ex aliquo naturalis rõnis dictamine, sed ex sola Dei præceptiõe. Itaq; sicut prætactum est, decor qui attenditur in operib⁹ Dei secundũ regulã diuinæ sapientiæ, intermitti nõ debet propter cõmodũ creaturæ. Et q̃niam homo timore pœnæ freq̃ẽter retrahit̃ ab iniquitate, Deus cõminationẽ adiecit: [In q̃cunq; em̃ die] naturali quæ noctẽ includit, [comederis ex eo, morte morieris] .i. necessitatẽ moriẽdi in corpore mox incurres. Vnde alia trãslatio habet, mortalis eris, atq; in aĩa ꝓtin⁹ spiritualiter morieris peccãdo mortaliter. Nec istud fuit cõminatio tm̃, sed etiã vera & absoluta ꝓnunciatio. ¶ Circa hoc quæri potest, cur ait, Morte morieris, cũ sufficeret dicere, Morieris. Ad q̃d respõdendũ, ꝙ talis replicatio seu ingeminatio, est Hebræi sermõis proprietas, sicut in libris veteris testamenti vberrime innotescit. ¶ Porro Henricus de Hassia circa hoc scribit: Est, inquiẽs, vita ad mortẽ, & est mors ad vitã. Quidã em̃ dũ viuũt moriũtur: & q̃dam dũ moriunt̃, viuũt. Fiũt ergo, vt ait Ambrosius, quatuor distinctiões seu cõbinationes, quæ sunt: Vita viuere, morte mori, vita mori, & morte viuere. Vita viuere, est virtute & gratia viuere, & merita vitç beatæ habere in huius corporis vita. Morte mori, est cũ morte corporis aĩam non habere meritũ vitæ æternç. Sed vita morit̃, qui vitiose viuendo, mortẽ damnatiõis meret̃. Morte aũt viuũt, q moriunt̃ vt viuãt, vt martyres sancti. [Dixit q̃q; dñs Deus: Non est bonũ hoĩem esse solũ] .i. viꝝ sine vxore manere nõ expedit, habẽdo respectũ ad finẽ conditi hominis & institutiõis humanæ, qui est, vt ꝑ eũ impleatur numerus electoꝝ in patria, ad q̃d requirit̃ multiplicatio hoĩm, quç sine vtriusq; sexus cõmixtione naturaliter fieri nequit. [Faciamus ei adiutoriũ simile sibi] .i. ꝑsonã eiusdẽ speciei, sed alterius sexus ꝓducamus, quæ viro cooperetur ad hominũ multiplicationẽ. His dictis, adduxit Deus animalia bruta ad Adã, primo, vt Adæ pateret ad oculũ, nõ esse inter aĩalia aliquod suppositũ aptum ad prolificãdũ ex eo. Secũdo, vt animalibus imponeret nomina. Vnde subiũgitur: [Formatis igitur dñs Deus de humo cũctis animantibus terræ, & vniuersis volatilibus cæli, adduxit ea ad Adã] .i. postq̃ Deus vniuersa animalia terræ & volucres cæli fecit de terra, præsentauit ea oculis Adæ, [vt videret quid vocaret ea.] hoc est, vt ipse Adã diligẽter attenderet, quo nomine vnũquodq; illoꝝ esset vocandũ, cõsiderando singuloꝝ naturas & proprietates, ex quibus sunt nomina imponẽda. ¶ Circa hoc triplex est quæstio. Prima, quomodo aues dicuntur nunc factæ de humo, cũ capitulo præcedẽti ꝓductæ legãtur de aqua. Secunda, q̃liter animalia sunt adducta ad Adam. Tertia, cur voluit Deus vt eis imponeret nomina. Ad primam Augustinus respõdet, q̃d humus seu terra nũc sumitur, ꝓut alia elemẽta includit, queadmodũ in exordio primi capituli, In principio creauit Deus cælũ & terrã. Potest & aliter respõderi, q̃d ideo dicunt̃ aues factæ de terra, q̃niam in eaꝝ corporibus elementũ terræ prædominatur, quantũ ad materiæ quantitatẽ. Ad secũdã similiter Augustinus respõdet, q̃d nõ violẽtia, nec voce formata in aere, sed ministerio angeloꝝ animalia sint adducta. Alij dicũt, quod solo iussu oĩpotẽtis. Quidã etiã opinati fuerũt, q̃d adductio illa animaliũ fuerit solũ spiritualiter facta, ita q̃d imaginationi Adæ repsentata fuerũt, vt cõsideraret ꝑ intellectũ ꝓprietates ipsoꝝ, & apta cũctis noĩa daret. Præterea quamuis secũdũ ordinẽ recitationis textus iusti⁹, adductio hçc animaliũ videatur facta in paradiso, quidã tñ dixerũt q̃d extra paradisum peracta sit, quia scriptura freq̃ẽter non seruat ordinẽ reꝝ gestaꝝ in describendo, sed aliqua dicit ꝑ recapitulationẽ, aliqua ꝑ anticipationẽ. Sed magis cõsonat expositioni sanctoꝝ ac textui, q̃d in paradiso adducta sint corã Adã. Ad tertiã respõdetur, quod appellatio illa animalium, facta est ab Adã ad posteroꝝ informationẽ. Queadmodũ em̃ conditor fecit Adã perfectũ, quantũ ad corpus in ętate virili ac robore ad prolificãdũ: ita fecit eum ꝑfectũ in aĩa, quãtum ad sciẽtiã naturalẽ, ꝑ quã posset instruere posteros. Sicq; Adã imposuit nomina omnibus illis, vt posteros edoceret nomina eorũdem. Deniq; ante suã trãsgressionẽ fuit ꝑspicacioris scientiæ atq; maioris dignitatis, vt angelico famulatu fieret corã eo illa adductio. Potest etiã dici, quod ideo ei adducta sint, quatenus omniũ illoꝝ cõsiderãdo naturas & ꝓprietates, magis incitaretur ad creatoris reuerẽtiã ac amorẽ, & ei gratior esset pro excellẽtia & dominatiõe, quas ei sup irrationabilia cõtulit. Ex quibus ostẽditur, q̃d Deus cõcreauit Adę nõ solũ sciẽtiã reꝝ, sed & notitiã cuiusdã loquelę. Quod si q̃ratur, * cuius & in quo idiomate Adã imposuit

Ambro.

Gene. 1.

Auguſt.

Idem.

posuit animalibus nomina: respõdet, ꝙ linguæ Hebrææ, & ꝙ in ea imposuit animalibus no
Hieron. mina. Vnde Hieronymus: Videt, inqt, ꝙ lingua Hebræa fuit prima hominibus, qm̃ noĩa q̃
vsq; ad diuisionẽ linguarũ in Genesi legimus, sunt Hebræa. ¶Quæri insup potest, an etiã pi-
sces adducti sint. Et dicũt qdã, ꝙ immo. Veruntamẽ Augustin⁹ videt sentire ꝙ nõ, nam ait:
De piscib⁹ nõ dicit ꝙ Adã eis imposuit noĩa, sed credibile est, q̃d piscib⁹ paulatim cognitis,
August. iuxta gentiũ diuersitatẽ noĩa extent imposita. Hinc cũ author Scholasticæ dixisset historiæ,
Eusebi⁹. In animãtibus terræ & aeris, intelligẽda sunt animantia aquæ: mox addidit, Vel potius pisces
postea ab hoĩbus sunt cogniti & nominati, qa æquiuocãtur cũ animalib⁹ terræ, eo ꝙ depre
hẽsi sunt similes illis esse. ¶Iterũ quæri potest, an vniuersa & singula aĩalia illa adducta sint.
Ad q̃d respondendũ videtur, q̃d si in qualibet specie p cõmixtionem sexuũ generãte, nõ sunt
nisi duo indiuidua primo creata, vt aliq opinãtur, vniuersa & singula sunt adducta. Si vero
in eadẽ specie plura indiuidua simul facta fuerunt, sufficiebat tamen adductio duorũ indiui
duorum, cũ eadem noĩa cõpeterent eis & cæteris suæ naturæ cõsortib⁹. Irrationabilib⁹ qppe
nõ videtur imposuisse nomina ꝓpria, sed cõmunia solũ. [Omne eñ q̃d vocauit Adã animæ
viuentis, ipsum est nomen eius]. i. omne animal viuũ, vocatur veraciter nomine illo q̃d Adã
sibi imposuit: quod primo de Hebræis verificatur noĩbus, deinde proportionabiliter q̃q; de
aliis. Nam quãuis bestiã, quæ equus vocat in Latino, nõ vocauerit hoc noĩe, equus: tamẽ vo-
cauit eã nomine Hebræo, cui correspondet hoc nomen Latinũ, equus. [Appellauitq; Adam
noĩbus suis cũcta animãtia.] Si hoc absolute accipiat, sequeret ꝙ & piscib⁹ noĩa apta impo
suit. Si vero accipiat solũ pro his, de qbus in speciali subiũgitur, [& vniuersa volatilia cœli,
& oẽs bestias terræ,] nõ teneret cõsequentia illa. [Adæ vero non inueniebatur adiutor similis
eius]. i. nulla reperiebatur nec fuit ꝑsona eiusdem speciei cũ Adã, quæ posset ei cooperari in
ꝓlificando. Ex hoc vero apertissime seqtur, ꝙ vir fuit prius tẽpore factus q̃ mulier. [Immisit
ergo dñs Deus soporẽ in Adam.] Iste sopor secundũ doctores catholicos, nõ fuit somnus na
turalis aut corporalis, sed potius obdormitio, quies, ecstasis seu absorptio mentis in Deo, ex
ꝓfunda ac intensissima contẽplatione Dei ac secretorũ mysteriorũ ipsius. Ex qua obdormi-
tione corp⁹ & vires sensitiuæ sopiebãtur, atq; à vita animali actuali & actibus circa ꝓpria ob
iecta suspendebãtur, donec mens rediit ad seipsam. Vnde qdam dicũt Adam tũc supernæ cu-
riæ interfuisse: q̃d tamẽ intelligendũ nõ est, quasi anima eius fuerit realiter separata à corpo
re, aut translata in cælũ, vel quòd viderit Deũ tunc clare per speciem, sed ꝙ anagogica con-
templatione multũ sublimi contemplatus sit Deũ, & illuminatus ab eo de qbusdã secretis, vt
statim dicetur. [Cũq; obdormisset] modo præfato, [tulit] dñs [vnã de costis eius.] Hoc factum
est supnaturaliter & immediate à Deo, & sine Adæ euigilatiõe atq; dolore: immo ad seipsum
Augu. reuersus, nõ sensit inde dolorem. Veruntamen Augustinus tangit, ꝙ costa potuit ministrari
p angelos. i. ministerio angelorum auferri, Deo iubente. [& repleuit carnem pro ea]. i. loco
costæ sublatæ posuit carnem, extendendo seu augendo carnẽ quæ ꝓpinqua fuerat costæ, ita
ꝙ locũ illũ repleuit. [Et ædificauit dñs Deus costã, quam tulerat de Adã, in mulierẽ]. i. de co
sta illa formauit corp⁹ Euæ per seipsum immediate, supernaturaliter & instãtanee, sicut &
corpus Adæ, quorũ vtrũq; fecit solo iussu oĩpotentis sapientiæ suæ. In eodem quoq; instanti
creauit & corpori suo infudit aĩam Euæ. [Et adduxit eã ad Adã, tanq̃ ad superiorem seu per
fectiorem, & tanq̃ ad caput suum atq; principium, & qm̃ fuerat ei matrimonialiter & so-
cialiter ac amicabiliter copulanda: in signum q̃q;, quòd fœmina maritanda, debet duci ad vi
rum. [Dixitq; Adam: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea]. i. persona ista fœ-
minea, quæ noĩe ossis & carnis significat, qm̃ ex ossibus & carne cõposita est, est iam forma
ta, q̃tum ad corpus suum, ex vno de ossibus meis, puta ex costa mea & etiã de carne mea, qm̃
Deus tollendo costã ex Adam, tulit simul cum costa aliquam partem carnis, qua costa fue-
rat tecta. [Hæc vocabit virago, q̃niam de viro sumpta est.] Apparet qbusdam q̃d impropria
sit nominatio ista, qa virago magis designat mulierem viriliter agẽtem, quàm de viro sum
ptã: ideo magis ꝓprie diceret vira, si sermo Latin⁹ hoc pateret. Sed vltimũ istud nõ videt ido
nee dictum, qa & si dictio ista, vira, esset in vsu, per eam non designaretur mulier facta de
viro, sed solum persona fœminei sexus, sicut per virum persona sexus virilis. Nam ita habe-
rent se ad inuicem vir & vira, sicut dñs & domina. Per dominam autem non designatur, q̃d
res illa q̃ domina dicitur, sit facta de dño. Vnde apparet q̃d appropriatius diceretur viracta,
quasi de viro facta, quàm vira: quãuis, inquãtum mulier, diceretur proprie vira, quẽadmo-
dum in Hebræo dicitur Issa, q̃d interpretatur mulier. Sũpta est itaq; mulier illa de viro quan-
tum ad corpus, non quãtum ad aĩam, quæ nequaqrã ex aĩa viri traducta est, sed immediate
à Deo creata. Nec tñ Moses hoc expressit, qa iã satis dedit illud intelligi, per hoc q̃d aĩam vi
ri insinuauit ab extrà infusam ac inspiratam. Præterea sicut dicit Glossa, Theodotio aliã ety-
mologiã suspicatus est, dicens: Hæc vocabitur assumptio, qa de viris sumpta. Issa eñ, secun-
dum varietatem accentus, etiã assumptiõem designat. [Quãobrem]. i. cum tanta sit propin-
quitas,

quitas,& quodammodo vnitas viri & coniugis suæ,[relinquet homo] scilicet vir[patrē suum & matrē,& adhærebit vxori suæ.]Hoc dupliciter explanatur.Primo, ꝙ maritus relinquet proprios parentes cōmuniter,quantū ad cohabitationē, mensam & lectum,& vxori suæ adhærebit in his, quia ad ꝓlificandum accipit eā: ideo habet prouidere sibiipsi & contorali ac propriꝫ proli,nec manet sub cura parentū vt ante,sed emancipatus efficitur,& suam accipit portionem.Secundo,ꝙ homo relinquet parentes suos,quantum ad ineundū coniugiū,qm̄ nunꝙ licuit filio cum matre sua cōtrahere,nec filiæ cū proprio patre,quia concubitus est contra reuerentiā quam proles suis tenet parentibus: cæteræ aūt personæ,quantumlibet cognatæ, potuerūt aliquādo matrimonialiter sociari. Potest & tertio exponi de dilectiōis derelictione.Nā vir cum ducit vxorē, ꝗuis non desinat parentes suos diligere,attamē incipit plus amare cōiugem, ꝗ parentes,quātum ad amorē illum zelotypū.[Et erunt duo in carne vna].i.tam familiariter ac intime copulabunt, quasi sint vna caro: & iterum erunt duo supposita,vtpote vir & vxor, in carne vna,hoc est,caro vnius erit alterius, & caro vniuscuiusqꝫ ipsorum, erit ambobus cōmunis, vni ad essendum,alteri ad vtendū:vir quippe sui corporis potestatem non habet, sed mulier,& econtrà. Erunt ꝗqꝫ duo in carne vna,hoc est,in vno carnali ope seu cōmercio,atqꝫ in vna prole cōmunicabūt,concurrent,& vnū fient,vnum,inquā, per cōmunionē,causalitatē,& dilectionē.[Erat aūt vterqꝫ nudus, Adam scilicet & vxor eius].Non em̄ indiguerūt vestitu contra intemperiē aeris,aut aliquam læsionem.Nec erubescebant ex mutuæ nuditatis genitaliūqꝫ membrorum intuitu.Erubescentia nanqꝫ est timor seu pudor de re turpi,turpitudo aūt non erat in mēbris aut corpore ex creatione, aut ipsa originali conditiōe. Et ideo ꝗniam non erat in eis aliqua appetitio, aut motio inhonesta,nec suspicabant sibi tale qd imminere,non erubuerūt, sicut nec glorificati in corpore post diē iudicij.Ideo Iosephus delirauit, dicēdo ꝙ inerubescentia illa priorum parentū, venit ex imperitia & puerili simplicitate.Sic em̄ status eorum fuisset ex peccato melioratus,vtpote maiori vsu rationis & pleniori scientia decoratus.Iam ꝗqꝫ præhabitū est, ꝙ Adam fuit in naturali scientia perfectus creatus. Nec aliter potuisset animalibus apta imponere nomina. In præfato itē sopore fuit mirabiliter illustratus, idcirco nequaꝙ erant asinina & brutali simplicitate obfuscati, sed magis illuminati ꝗ ante suam transgressionem, quæ non mediocriter vulnerauit in eis naturalia, abstulitqꝫ gratuita saltem nonnulla. Itaqꝫ nihil putabant celandū, quia nil senserunt reprimendum,& qm̄ membra præfata rationi omnino obediebant:nunc autem præcipue sunt erubescenda,quoniam rationi sunt præsertim rebellia. In Iosephum.

¶Introductio & solutio quæstionum,concernentium passum textus istius articulo præcedenti expositum. Art. XXI.

QVæritur circa illud,Tulit dn̄s Deus hoīem,& posuit eū in paradisum:A qua parte terræ tulit eū,hoc est,in qua parte terræ factus est primus homo. Ad hoc respōdet Henricus de Hassia:De hoc nō est certitudo.Sed Iosephus dicit,ꝙ in agro Damasceno, hoc est,in agro iuxta quē postea est ædificata Damascus vrbs Syriæ.Dixitqꝫ Iosephus,ꝙ ibi factꝰ sit Adā de terra rubra cōspersa seu humida.Nā & Adā vno modo interpretat̄ ac sonat,rubēs, vel rubra terra.Alij dicūt, ꝙ factus sit in medio terræ habitabilis, vtpote circa Hierusalē, qm̄ ibi aut ꝓpe nasciturus & cōuersaturꝰ fuerat Christus.In Elucidario,in ꝗ multa notabilia breuiter cōtinet̄, quāuis nō cūcta authētica sint,dicit̄ ꝙ Adā in Hebron.i. agro vbi nūc Hebron est,formatus sit,& illuc post eiectionē suā reuersus ac cōuersatus.Cui dicto apparentiā facit, ꝙ ibidē sepultus describit̄. Iosephꝰ. li.1. ca.1. antiqu. Iudaic. Iosu. 14.

¶Secūdo ꝗritur,cū vir sit dignior muliere,cur mulier in paradiso formata est,vir extra paradisum.Respōdet̄,ꝙ viro extra paradisum plasmato,ad innuēdum, ꝙ māsio paradisi sibi naturalr̄ nō deberet̄,satis innotuit, ꝙ mulieri māsio illa nō debebat̄,cū esset iṁpfectior viro: idcirco ad illud designādū, nō oportebat eā extra paradisum formari. Assignant̄ ꝗqꝫ & aliæ causæ,videlicet ꝙ Deꝰ in hoc honorauit sexū fœmineū.Vnde & de nobiliori materia eā formauit,ꝗ virū,puta de costa viri,de limo formati.Et qa ipse creator oīpotēs ꝓuidit se ex sexu illo incarnādū. Et rursus,ne viri cōiuges suas cōtemnāt, sed venerent̄.

¶Tertio quærit̄ circa illud,Pꝫcepitqꝫ ei,dicens:Ex oī ligno paradisi comede:ꝗt ꝓcepta dedit Deus Adæ in principio seu paradiso.Ad hoc cōmuniter respondet̄,ꝙ tria. Vnū fuit,Crescite & multiplicamini.Et hoc ꝑtinebat ad cōseruationē speciei.Veruntn̄ hoc ꝓceptū, secundū ordinē historiæ textus, datū est Adæ ante trāslationē suā in paradisum. Secundū præceptū fuit,Ex oī ligno paradisi comede,ꝗd pertinet ad cōseruationē indiuidui.Et hꝫc duo pꝫcepta erāt affirmatiua. Tertiū extitit negatiuū,videlicet: De ligno sciētiæ boni & mali ne comedas. Tria pręcepta Adę data.

¶Quarto querit̄,an etiā mulieri data sint ista præcepta. Et videt̄ ꝙ nō.Nā in ꝓlatione primi præcepti nōdū fuit ꝓducta. Porro duo vltima ista præcepta, soli Adę data legūtur. Oppositū tn̄ apparet ex eo,ꝙ infrà mulier respōdet serpenti: De fructu ligni ꝗd est in medio paradisi,ꝓcepit nobis Deus ne comederemus, ne forte moriamur.Ad hoc Augustinus quasi dubitatiue respondet,ꝙ præcepta ista sic data sunt viro, vt per eum deuenirent ad Euam. In

Scholastica historia datur ista respõsio assertiue. Et addit ibi, ꝙ iussio ista dicitur Adæ facta
forte ꝑ anticipationẽ, qm̃ muliere formata, vtrisꝗ est data. Veruntñ hoc nõ habet ex textu,
nisi forte ex respõsione Euæ ꝑallegata: quę tñ ita intelligi potest, ꝙ iussiones hę primo & im
mediate factæ sunt viro, & mulieri per eũ. ¶Quinto quæritur, an ne etiã alia præcepta data
sunt eis. Et videt ꝙ immo, qm̃ tenebantur ad legẽ naturalẽ & eius præcepta. Tenebant q̊ꝗ
Luc. 10. vitare peccata mortalia, diuinis pręceptis directe cõtraria: immo obligabãtur credere & spe
Ecci. 15. rare in Deũ, & diligere eũ præ oĩbus. Deniꝗ in Ecclesiastico scriptũ est: Deus ab initio con-
stituit eũ, adiecit illi ꝓcepta & mãdata. ¶Amplius tria præcepta nõ erãt nisi de corporali-
bus rebus, sed Deus exegit à primis parentibus spiritualẽ subiectionẽ & cultũ internum, er-
go dedit eis præcepta de talibus. Ad istud respõdendum est affirmatiue, sicut argumẽta hæc
Ecci. 17. ꝓbant, q̃d etiam clarius cõprobatur ex his, quæ in Ecclesiastico scribunt: Deus de terra crea-
uit hoiem, creauit ex ipso adiutoriũ simile sibi. Disciplina intellectus repleuit eos, creauit il-
lis sciẽtiã spiritus, sensu impleuit corda illoꝝ, bona & mala ostendit illis, iustitiã & iudicia
sua ostendit illis, & dixit illis: Attẽdite ab omni iniquo. ¶Sexto q̃ritur, qualiter & in qua lin
August. gua loquutus est illis Deus, & qualiter potuerũt intelligere aliquod idioma? Ad hoc Augu-
stinus obscure respõdet, & sentire videt, ꝙ ꝑ creaturã subiectã, puta per angelũ, loquutus sit
& iusserit illis duo illa ꝓcepta. Scholastica q̊ꝗ historia & Henricus de Hassia, clarius id affir
mant. Et addit Henricus, ꝙ in Hebræo facta sit illa loquutio. Atꝗ secũdũ Augustinũ, dicen
dũ ꝙ sicut Deꝰ cõcreauit illis scientiã, ita & Hebręę loquelę peritiã. ¶Septimo q̃ritur, quali-
August. ter & quibus dixit Deus: Nõ est bonũ hoiem esse solũ, faciamus ei adiutoriũ simile sibi. Respõ
det ꝙ Deus hoc dixit. i. intra se cogitauit ac definiuit, ita ꝙ dicere sumit hic essentialiter ꝑ
Dicere practica intellectione. Et ista loquutio est totius superbeatissimæ trinitatis ad se, vel patris
essentiali- ad filium ac spiritũ sanctũ, queadmodũ dictũ est super illud: Dixit Deus, Faciamus hoiem ad
ter. imaginẽ & similitudinẽ nostrã. ¶Octauo quęrit, cur dñs volẽs tollere vnã de costis Adę, &c.
misit soporẽ in eũ. Ad hoc q̃dam respõdet, ne Adã videret costę suæ amotionẽ. Sed cõtra hoc
Gene. 1. obijci posset, q̃a secundũ Augustinum, sopor ille nõ est missus in Adã, ne sentiret dolorẽ ex
August. costæ abstractiõe, q̃a & vigilanti potuit eã sine dolore auellere, ergo à fortiori apparet ꝙ nõ
sit facta soporis immissio, ne Adã videret costæ suę sublationẽ, q̃a & inuisibiliter potuit eam
Deus auferre. Deniꝗ sublatio costæ, nõ est corporaliter & visibiliter facta, ꝑ applicationem
manus aut alteriꝰ mẽbri aut instrumẽti, sed iussu oĩpotentis, aut etiã inuisibili aliquo coope-
ratu angelico. ¶Sunt igit huius rei aliæ ratiões. Prima, qm̃ Deus dũ costã abstulit, voluit vi-
ro reuelare mysteriũ seu causam ablationis illius: ideo misit in eũ contẽplationis soporem &
ecstasim, in qua reuelauit ei multa secreta & spiritualẽ rationẽ facti illius, quæ tñ ratio in se
spiritualis, fuit literalis ibidẽ, sicut & sequẽs, secundũ Augustinũ. Secũda itaꝗ ratio est, q̃a ꝑ
Idem formationẽ Euæ ex Adã, voluit Deus ꝓfigurare formatiõem ecclesiæ ex Christo: idcirco ex
Adã dormiente & soporato Deꝰ formauit Euã, quia ꝓuidit ꝙ ex Christo dormiẽte in cru-
ce, formãda esset ecclesia. ¶Nono quæritur, cur Deus formauit mulierẽ ex viro, & nõ potius
ambos simul ꝓduxit de cõmuni materia, sicut in cæteris aĩalibꝰ fecit. Et respõdendũ ꝙ ideo.
Idem Primo, vt vir cõiugem magis diligeret, nõ solũ tanq̃ aliq̃d simile sibi, sed & tanq̃ aliq̃d sui,
& tanq̃ quendam sui effectũ. Hinc duodecimo de ciuit. Dei loq̃tur Augustinus: Quod ex la-
tere viri facta est mulier, signat q̃ chara debet esse cõiunctio mariti & cõiugis. Secundo, vt in
hoc q̃ꝗ primus homo Deo assimilaret, ꝙ sicut oĩa sunt ex Deo, sic vniuersum genus huma-
nũ ꝓdiret ex vno hoĩe primo. Tertio, qm̃ vir caput est mulieris: idcirco ex eo tanq̃ à quodã
principio fuerat ꝓcreanda. Quarto, vt fœmina suo marito fidelius & amorosius adhæreret
tanq̃ ꝓncipio suo. Quinto, ꝓpter significationẽ mysterij, vtpote ꝙ tota ecclesia esset forman
da à Christo. ¶Decimo quærit, quare potius de costa & latere Adæ sumpta est Eua. Respon-
Ioan. 19. detur, ad designandũ ꝙ ecclesia esset formãda de sanguine ex Christi latere ꝓfluente. Itẽ ad
innuendũ, ꝙ vxor sit iuxta sui mariti latus ponẽda & tanquã socia, nõ quasi ancilla aut dña
à viro suo habẽda: idcirco de media corporis parte, videlicet costa, nõ de capite aut pede vi
ri est facta. ¶Vndecimo q̃ritur de cõtemplatiõe Adę in ꝓfato sopore, q̃liter viderit Deũ, & q̃d
ex diuina reuelatiõe tũc cognouerit. Respõdet ꝙ nõ vidit Deũ clare ꝑ speciẽ, sed cõtempla-
tione anagogica ac mystica multũ ꝓclara, quæ fuit quasi medio modo se habẽs inter beatifi
cã patriæ visionẽ, & cõmunem contẽplationẽ Dei in via. Deniꝗ secundũ Doctores, ex diui-
na reuelatione tũc cognouit Dei filiũ incarnandũ, nõ tñ cognouit tũc causam incarnatiõis,
videlicet ꝙ ꝓ diluẽdis mũdi peccatis esset incarnãdus: non em̃ ꝓsciuit ruinam suã. Et ꝙ istud
sit veꝝ, ex eo ꝑpenditur, ꝙ Adã euigilãs & reuersus ad se, ꝓphetauit: Relinquet homo pa-
Ephe. 5. trẽ suũ & matrẽ suã, & adhærebit vxori suæ, & erũt duo in carne vna. q̃d exponẽs Apostolꝰ ait
Sacramentũ, inq̃t, hoc magnũ est: ego aũt dico in Christo & in ecclesia. Intellexit itaꝗ Adã
in raptu illo, fœminã de costa sua esse formatã, & rationẽ formatiõis illius ac designationẽ
matrimonij tũc instituti, vt est in naturæ officiũ. In Scholast. q̊ꝗ historia fert: Euigilãs pro-
phetauit

phetauit de cõiunctiõe Christi & ecclesiæ, & ibidẽ cognouit de futuro diluuio, iudicio q̃q; futuro p ignẽ, ac suis liberis indicauit. Veruntamẽ istud reor incertũ, ꝙ cognouit de futuro diluuio atq; iudicio Dei p ignẽ. Sic eñ, vt apparet, p̃cognouisset sui ac posteritatis suę ruinã, eo ꝙ diluuiũ & ignis iudiciũ, directe insinuẽt pœnã. In cui⁹ ratiõe dat intelligi culpa præcedẽs, q̃d illũinatissimũ Adã nõ latuit. Et quis post primã ꝓtoplasti trãsgressionẽ, interdũ infligit pœna absq; pręuia (ꝓ qua infligat) culpa, tñ si prim⁹ homo nõ peccasset, nõ infligeret posteris pœna sine p̃uia culpa, q̃d etiã S. Thomas affirmat. Porro incarnatio filij Dei nõ supplíciũ, sed potius bñficiũ denotat. ¶Duodecimo q̃ritur, an de costa Adæ poterat Eua formari. Et apparet ꝙ nõ, q̃m ex tã parua materia nequiuit fieri corpus tã grande, nisi forte p rarefactionẽ: corp⁹ aũt Euæ nõ erat rarꝝ, sed grossum, spissum ac solidũ. Respõdet, ꝙ de hoc duæ sunt opiniões. Vna Hugonis & Magistri sentẽtiarꝝ, q dicũt corpus Euæ formatũ ex costa illa absq; additiõe alicui⁹ exterioris materiæ, p creationẽ aut cõuersionẽ alicuius in ipsam. Si eñ (vt aiũt) Deus potuit materiã de nihilo facere, potuit eã in seipsa multiplicare absq; alicui⁹ additiõe. Alij dicũt ꝙ factũ sit illud p additionẽ alterius materiæ, & ꝓbabilius reputat Thomas, ꝙ factũ sit hoc p additionẽ materiæ p̃existentis, eo ꝙ sancti cõmuniter dicant, oĩa ad minus in materia simul esse creata. Sed istis difficultatib⁹ scholasticis, quæ sup Sentẽtias diffuse discutiunt, nequaq̃ intẽdo immorari hoc loco. ¶Tertiodecimo q̃ritur, q̃liter costa de qua facta est Eua, fuit primo in Adã. Aut eñ fuit ei supflua, aut de eius integritate consistẽs. Si secundũ, ergo ea sublata, factus est imp̃fectus ac diminutus. Si primũ, ergo fuit monstrosus, sicut q habet sex digitos. Monstrũ q̃ppe est effectus suæ inconueniẽs speciei. Respondet breuissime, ꝙ costa illa fuit Adæ necessaria, secundũ q̃d erat suæ speciei principium, non inquantum fuit indiuiduum certum. Ideo costa ablata, mansit integer homo. ¶Quartodecimo quæritur, an Eua fuerit filia Adæ. Et apparet ꝙ immo, q̃a ex substantia eius est facta. costa nanq; magis fuit de substãtia Adæ, q̃ semen. Respondet ꝙ formatio Euæ non extitit p naturalẽ gñationẽ, sed p supernaturalẽ plasmationẽ, idcirco nõ extitit filia Adæ. Postremo circa illud, Aedificauit dñs costã quã tulerat &c. Lyra allegat & approbat Rabbi Salomonẽ, dicentẽ: Formatio mulieris describit noĩe ædificationis, q̃m sicut ædificiũ communiter grossius latiusq; est inferi⁹, q̃ supra, sic corpora mulierꝝ cõmuniter grossiora inferius, & subtiliora extãt supius. Et hoc ꝓpter debilitatẽ calidi naturalis in muliere, ꝓpter q̃d maior pars alimenti manet inferius. Sed circa hoc scribit Rabbi Paulus, ꝙ istud sit improprie dictũ, incõueniensq; ad ꝓpositũ declarandũ: q̃m ad scripturã nil pertinet, an mulier sit grossior inferi⁹ an non. Ideo aliã rationẽ adducit, dicẽdo ꝙ sicut in ædificio manet eadẽ res numero in ædificato, quæ fuit ante ædificationẽ, & ex qua ædificiũ fit, vt patet dũ ex lignis & saxis fit domus, ita dicit ꝙ inter Adã & Euã mansit quodãmodo indiuidualis idẽtitas, inquantũ eadẽ costa numero mãsit in Eua, quæ ante fuit in Adã. Sed istud satis imperite prolatũ censetur. Dum eñ ex aqua fit aer, non manet identitas indiuidualis inter aquã, & aerẽ, quanuis materia prima eadẽ numero p̃seueret in aere q̃ fuit in aqua: sic quanuis costa in Eua mãsit eadem numero, quãtũ ad primã materiã quæ fuit in Adã, nõ tñ ob hoc mansit eadẽ numero costa in vtrisq;, q̃m sub alia forma substãtiali stetit in Adã q̃ in Eua. Queadmodũ aũt materia sumit esse à forma substãtiali, ita & distinctionẽ, vnitatẽ aut numerationem à forma sortitur. Possent demum circa hunc passum alia dubia multa moueri, videlicet quàm diu fuit Adam in paradiso, & quàm diu formatio eius, introductionem eius in paradisum præcessit, ac cõsimilia, quæ in expositione sequentis tangentur capituli.

Rabbi Salomõ

¶Elucidatio spiritualis eiusdem capituli. Art. XXII.

IGitur p̃fecti sunt cæli & terra, & oĩs ornatus eorꝝ. Per cælos angelici intellectus, p terrã mẽtes humanę recte intelligunt, q oẽs p̃fecti sunt, q̃n angeli electi ad Deũ cõuersi, p dona gloriæ sunt beatificati & roborati, immo & plene cõsummati in Deo, hoĩes q̃q; p dona gratiæ gratũ faciẽtis formati. Deniq; cæteræ vniuersę creaturę cõpletionẽ quandã sortiri vident, dũ electis hoĩbus, ꝓpter q̃s specialiter factæ sunt, obsequunt. Rursus, p cælos intelligunt contẽplatiui & religiosi ac p̃sidentes: p terrã, actiui seculares ac subditi, q oẽs in ecclesia sunt suo modo p̃fecti, dũ vnusq̃sq; eorꝝ secũdũ exigẽtiã suę vocationis digne Deo conuersat, q̃rꝝ oĩm ornatus, sunt virtutes ac dona spũssancti & meritorij actus. Cõpleuitq; Deus die septimo op⁹ suũ. Per septimũ diẽ, intelligit Isidorus diẽ glorificatiõis & reqetionis electorꝝ in regno cælesti, in q̃ die reqescet Deus plenissime in electis glorificatis, faciẽdo eos plene & contentatiue conqescere in se, ita vt satiati plenarie, nil plus neq; q̃d amplius queant appetere. Deniq; illi diei. i. electis & beatis in die illo æternitatis, Deus plenissime bñdicet p infusionẽ seu cõseruationem & cõsummationem munerꝝ gloriæ. Istæ sunt gñationes cæli & terræ in die q̃ fecit dñs cælũ & terrã. Gñationes naturales sunt, p quas res temporales acq̃rũt esse substãtiale specificũ. Generationes aũt spũales, sunt reformatiões p quas creaturę rationales acq̃rũt esse spũale, q̃d est esse gratiæ ac virtutũ. Istæ ergo sunt generationes cæli & terræ. i. refor-

matiões cõtemplatiuoꝝ & actiuoꝝ hoīm in hoc mũdo, q̃ reformationes fiũt (sicut p̃tactum est) per infusionẽ charismatũ spũsſancti, p̃sertim p grãm gratificantẽ. In die qñ creatę sunt: hoc est, spũaliter regeneratę ac reformatę sunt. in die q̃ fecit Deus cęlũ & terrã. i. tempore euã gelicę lucis, q̃d est temp⁹ gratiæ, in q̃ misericordia Dei plures cõuertit p̃ter solitũ, de q̃ die loquit Esaias: In die illa erit germẽ dñi in gloria & magnificentia. Et omne virgultũ agri. i. inci
Esa.4. piẽtes fortiter p̃ficiẽtes, q imitãt virgulti virent virore virtutũ ac gratiæ, & ornant ornatu q̃tidiani p̃fectus. oẽmq; herbã regionis. i. vniuersas aĩas Christifideles, q sunt herbæ & fructus quidã regionis. i. militantis ecclesiæ, in qua per fidẽ & charitatẽ regnat rex Chrũs. [priusq̃ germinaret]. i. priusq̃ ecclesia boni aliqd operaret. Nõ eñi aliquid meritoriũ operaretur, nisi p̃fato modo à Deo p̃ueniatur ac fœcundetur. ideo subditur: [Nõ eñi pluerat dñs Deus super terrã]. i. habitatoribus terrę nondũ infuderat aquã sapientię salutaris, atq; cælestis gratię imbrem. Et potest hoc loco per terram specialiter designari gentilitas, quę ante suam cõuersionem erat quasi aridissima terra, quantũ ad hoc q̃ carebat oĩ supernoꝝ humore charisma-
Psal.142. tum, ita q̃ dicere potuit Deo: Anima mea sicut terra sine aqua tibi. Itaq; nondũ pluerat dñs super terrã, qñ gentilitatẽ nondũ instruxerat scripturis noui ac veteris testamenti. [Et homo nõ erat q operaret terrã], tũc eñi nõ erãt p̃dicatores & p̃lati missi ad gentilitatem, q corda gẽtiliũ vomere p̃dicatiõis ad pœnitentiã scinderent, virtutibusq; excolerẽt, & disciplina exer
Esa.5. cerẽt morali, ita q̃ tũc in gentilib⁹ implebat q̃d Deus loqtur per p̃phetã: Mandabo nubib⁹ meis, ne pluant sup eã imbrem. Præterea tũc nõ erat homo q operaret terrã, qa infideliũ nullus corpus suũ tunc debite castigauit, nec cordis sui agrũ fœcundauit virtutibus. Oẽs eñi de-
Eccl.1. clinauerũt, simul inutiles facti sunt. Hoc q̃q; cõuenit vnicuiq; carnali & negligenti. [Sed fons
Luc.1. ascendebat e terra.] Fons iste est Chrũs, de q̃ illud Ecclesiastici, Fons sapientiæ verbũ Dei in
Esa.45. excelsis, rite accipitur, qui ascendit de terra, qñ de virgine natus est, de qua loquitur Esaias: Aperiatur terra, & germinet saluatorem: quã terrã null⁹ operatus est homo, qm̃ nullus viro-
Dan.2. rũ virginẽ fœcũdauit vt pareret Chrũm, q est lapis de monte p̃cisus sine manibus, hoc est, de regno ac populo Iudęoꝝ sine humano opere natus. Insup fons iste, de q̃ ait Psalmista ad pa
Psal.35. trẽ, Quoniã apud te est fons vitę: fuit irrigans vniuersam superficiẽ terræ, videlicet totam ecclesiam, oẽmq; gentilitatem per apostoloꝝ & apostolicoꝝ viroꝝ doctrinam, quib⁹ loqu
Acto.1. tus est: Eritis mihi testes vsq; ad vltimũ terræ. Nempe in oẽm terram exiuit son⁹ eoꝝ. Vnde
Psal.18. p Esaiã pater loquutus est filio: Dedi te in lucẽ gentiũ, vt sis salus mea vsq; ad extremũ terræ.
Esa.42. [Formauit igit dñs De⁹ hoiem de limo terrę]. i. spũsſanctus corp⁹ Chri formauit ex purissimis sanguinibus virginis sacræ, & Chrũs ex sanctis patribus natus est, iuxta illud Apostoli:
Rom.1. Factus est ex semine Dauid secũdũ carnem. [Et inspirauit in faciem eius spiraculũ vitę.] Interior facies hoĩs, est mens eius. Inspirauit ergo Deus pater seu trinitas tota in faciẽ Chri spira
Ioan.3. culũ vitæ. i. spm̃ sanctũ menti eius humanæ infudit copiosissime. Nõ eñi ad mensurã dedit de
Esa.61. us spiritũ hoĩ Chro, qui in Esaia testat: Spũs dñi super me, eo q̃ vnxerit me, de q̃ idem ceci-
Esa.11. nit Esaias: Requiescet super eũ spũs dñi. [Et factus est homo in aĩam viuentem]. i. Chrũs accepit in suæ incarnatiõis exordio aĩam viuentem, nõ solum vita gratiæ in gradu altissimo gratiæ gratificantis, sed etiã vita glorię, quantũ ad beatificam deitatis fruitionẽ plenissime, quantum ad superiorem suæ aĩæ portionem. Eodem eñi instanti quo aĩa Christi creata est, impleta est plenitudine gratiaꝝ & lumine gloriæ atq; clarissima diuinæ essentiæ visione per speciem, inquantũ se extendebat capacitas mentis creatæ. [Plantauerat aũt dñs Deus paradisum voluptatis à principio.] Paradisus voluptatis, est ecclesia militãs, q̃ in mẽbris suis electis ac virtuosis, spũalibus delicijs affluit, atq; in isto exilio dulcissime visitat & cõsolatur à Deo. hãc
Matt.23 Deus ab exordio seculi cœpit plantare, p̃sertim à tẽpore Abel iusti. i. per diuina charismata
Matt.15 stabilire ac radicare in mũdo, de qua plantatiõe ait in Euangelio dñs: Oĩs plantatio quã nõ plantauit pater meus cælestis, eradicabit. [In quo posuit hoiem quem formauerat]. i. Chri
Eph.5 stũ cõstituit caput totius ecclesiæ, sicut loqtur Paulus: Ipsum dedit caput super oẽm ecclesiã,
Eph.1 q̃ est corpus ipsius. Cõstituit q̃q; Christũ hoiem in ipsa ecclesia, quia dũ venit temporis ple-
Gala.4 nitudo, misit Deus filiũ suum, qui in terris est visus, & cũ hoĩbus cõuersatus, quibus loquut⁹
Baru.3 est: Ego in medio vestrũ sũ sicut qui ministrat. Vnde & patri fatetur: In medio ecclesiæ lau
Luce.22. dabo te. [Produxit aũt dñs Deus de humo oẽ lignum pulchrũ visu & ad vescendũ suaue]. i.
Psal.21 oẽm hoiem virtuosum, qui ab exordio extitit mundi, Deus de terra formauit, q̃ntum ad esse naturæ: & q̃ntum ad esse gratiæ ac virtutũ, p̃duxit tempore euãgelicæ legis oẽm Christifidelẽ de ecclesia, inquantũ ministerio ecclesiæ oĩs talis est p baptismum spũaliter regeneratus,
Ioan.3 quemadmodũ ait saluator: Nisi qs renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre
Mat.3.7 regnũ Dei. Porro Chrifidelis dicit lignum, iuxta illud: Oĩs arbor q̃ nõ facit fructum bonum,
Luc.23 excidetur. Nã & Christus de seipso loquens: Si in viridi, inqt, ligno hæc faciunt, in arido q̃d fiet? Tale lignum est pulchrũ visu, quia ornatum pulchritudine gratię & splendore sapientię
2.Cor.7 ac virtutũ. Est item ad vescendum suaue, qm̃ dulciter reficit alios verbo ac opere seu cõsolatione

tione & gaudio spūali, sicut de Tito loqtur Paulus Corinthijs: Refectus est spūs eius ab oībus vobis. Et rursus ad Philemonē: Refice, ait, viscera mea in dño. Produxit etiam Deus [lignū vitæ in medio paradisi,] videlicet Chr̄m, de q̄ Salomon cōtestat̄, ꝙ sapientia lignum vitæ est oībus appræhendētibus eā, de quo Paulus: Nos, inqt, ꝑdicamus Chr̄m Dei virtutē & Dei sapientiā. [Lignumq́ʒ scientiæ boni & mali.] Per lignum hoc potest designari & Chr̄s, de quo loquit̄ Esaias: Butyꝝ & mel comedet, vt sciat reprobare malū, & eligere bonū. Ipse em̄ plenissime docuit inter bonum & malum discernere. Potest item ꝑ lignū scientiæ boni & mali, libeꝝ arbitriū accipi, ꝑpter causam mox exprimendā. [Et fluuius egrediebat̄ de loco voluptatis]. i. Christus vnigenitus Dei ex fonte paternæ mentis æterna gn̄atione egressus est, & venit in mundū, naturā assumens humanā, quēadmodum fassus est: Exiui à patre, & veni in mundum. [ad irrigandum paradisum]. i. ecclesiā, sicut expositū est. Vnde & ipse: Qui biberit, inqt, ex aqua quā ego dabo ei, nō sitiet in ęternū: sed aqua quā ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitā æternā. [Qui deinde diuidit̄ in quatuor capita]. i. ꝑ quatuor mundi partes riuos sapiētiæ suæ diffudit, rorem gratiæ sparsit, & quatuor fluuios, vtpote quatuor Euangelia, fluere atq; decurrere fecit. Vel primus fluuius est totale Euangeliū, à quatuor Euāgelistis cōscriptum: fluuius secundus, moralis doctrina epistolaꝝ Pauli & alioꝝ quatuor apostoloꝝ: fluuius tertius, liber historialis Actuum apostoloꝝ: fluuius quartus, liber propheticus Apocalypsis. Deniq; fluuius iste in quatuor diuidit̄ capita, dū ait Apostolus: Chr̄s factus est nobis à Deo sapiētia & iustitia & sanctificatio & redēptio. [Nomen vni Phison.] Per Phison, qui interpretat̄ (secundū Glossamm) vtatio oris, intelligi potest Euangeliū sancti Ioannis, in q̄ diffusius edocetur, q̄liter verbū caro factum sit, ita ꝙ quasi mutatus appareret formā serui accipiēs, quāuis nō verbi deitate, sed in assumpta humanitate sit facta mutatio. [Ipse est q circuit oēm terrā Euilath] Per terrā Euilath seu Indiā, significant̄ feruentes & cōtemplatiui, in qbus sapiētia Euangelij sancti Ioannis specialiter fluit ac viget. In quibus [nascit̄ auꝝ,] videlicet feruor preciosissimus diuini amoris, q est optimum auꝝ. [Ibiq́ʒ inuenit̄ bdellium.] Per bdelliū, q̄ est aromatica arbor, cuius gutta est lucida & gustu amara ac boni odoris, intelligitur dolor cōtritiōis, & deploratio ꝑ̄sentis exilij, quæ in cōtemplatiuis consistunt, qm̄ q̄tidiana sua peccata acri cōtritione deplangunt, ad patriāq́ʒ aspirāt cælestem, dicētes: Heu mihi qa incolatus meus ꝓlongatus est. Et, Fuerūt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. [& lapis onychinus,] ꝑ quē designat̄ cōuersatio humana exterior exēplaris, charitasq́ʒ fraterna, qm̄ onyx similitudinē habet coloris vnguis humani, cōtemplatiui aūt in vita hac quādocunq́ʒ ad diuina rapiunt̄, tn̄ sæpe cogunt̄ ad humanā vitā redire & alijs cōformari. [Et nomē fluuij secundi, Geon.] Per Geon, qui interpretat̄ hiatus terræ, intelligit̄ Euangelium S. Matthæi, in q̄ specialiter edocemur terræ hiatum. i. cupiditatē oēm vitare, seu bonū hiatum, vtpote feruentē affectum futuroꝝ bonoꝝ habere. [qui circuit oēm terrā Aethiopiæ.] Ibi qppe ad literā Euāgelium hoc abundātius fluxit ac fusum est. Tota q̄q́ʒ gētilitas, q̄ erat vitioꝝ nigredine cooperta, ꝑ Aethiopiā explicatur, & Euāgelium istud hausit atq; potauit. [Nomē vero fluminis tertij, Tigris.] Per Tigrim Euāgeliū sancti Lucæ exprimit̄, q̄d instar tigridis velocissimæ vndiq; est vulgatū atq; receptū, qa nō solū catholicis, sed & hæreticis ac Sarracenis specialiter placuit, ꝑpter q̄d sup Lucā asserit Origenes: Innumerabiles hæretici sunt, qui Euāgelium secundum Lucā recipiūt. Deniq; in Alchorano Machometi ꝑfidi & mēdosi, plura ex Euangelio Lucę sumpta habētur. hoc Euangelium ptrāsit Assyrios. Assyrij interpretātur dirigētes. Veraciter aūt fideles secundum Chr̄i doctrinam se dirigunt, & ita Euāgelium Lucæ plene & recte acceptāt. [Fluuius aūt quartus, ipse est Euphrates] q̄d interpretatur frugifer, & Euāgelium sancti Marci significat, q̄ ad virtutū fructificationē instruimur. [Tulit ergo dn̄s Deus hoīem]. i. Chr̄m secundū naturā assumptā eduxit de inuiolatissimo virginis vtero, sicut in psalmo fatetur: Quoniā tu es q extraxisti me de ventre. [Et posuit eum in paradisum voluptatis]. i. totius ecclesiæ principē, legislatorē & illuminatorē ipsum effecit, iuxta q̄d ait per Esaiam: Ecce testē populis dedi eum, ducē ac ꝑ̄ceptorem gentibus, [vt operaretur & custodiret illum]. i. corda fideliū per dona gratiæ suæ fœcundaret & exerceret, atq́ʒ in bonis cōseruaret fideles, sicut in Euāgelio ait: Pater, q̄s dedisti mihi, nō ꝑdidi quēquā ex eis. Itēq́ʒ: Cū essem cū eis, ego seruabā eos: & q̄s dedisti mihi, custodiui. [ꝑ̄cepitq́ʒ ei, dicēs: Ex oī ligno paradisi comede]. i. ex omni natiōe & plebe aliq̄s tibi ꝑ fidem & charitatē incorpora. Porro ꝙ Deꝰ ꝑ̄ceperit istud Chr̄o hoī, cōstat ex eo q̄d ipsemet ꝓfitet̄: Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. [De ligno aūt sciētiæ boni & mali ne comedas]. i. vanos & sciolos, in oculis ꝓprijs sapientes, ac reprobos relinquas, nec membris tuis inuisceres. Hinc Chr̄s ad patrem disseruit: Nō ꝓ mundo rogo, sed pro his q̄s dedisti mihi de mundo. [Dixit q̄q́ʒ dn̄s Deus: Non est bonū, hoīem esse solum]. i. non decet nec expedit vt Christus in mundo infructuosus remaneat. [Faciamus ei adiutoriū simile sibi.] hoc est, ecclesiā primitiuam formemus ex eo, per cuius ministeriū totus mundus regeneretur, & saluetur per ipsum. [For-

2. Cor. 7
Phile. b
Pro. 3.
1. Cor. 1.
Esa. 7.
Ioan. 16.
Ioan. 4
1. Cor. 1
Ioan. 1.
Phil. 2.
Psal. 119.
Psal. 41.
Origen.
Psal. 21.
Esa. 55.
Ioan. 17.
Ibidem.
Ioan. 17.

matis igit de humo cũctis aĩantibus &c.]Per hoc ſpũaliter præfiguratũ eſt, ꝙ oĩa genera hominũ, q ſecũdũ diuerſitatẽ vitioꝝ aut virtutũ, diuerſis exprimunt noĩb⁹ auiũ ac brutoꝝ, Deus ſpũaliter pſentauit aĩæ Chriſti, ad cognoſcendũ, & item ad intelligendũ, qui ex eis eſſent electi, qbus iuxta hoc Chr̃s impoſuit nomen. [Adæ vero nõ inueniebat adiutor ſimilis eius] hoc eſt, Chr̃o null⁹ electoꝝ æqualis inuẽtus eſt. Nec Chr̃s inuenit ſpõſam illã in terra, ꝑpter

Mat. 27. quã ex ſe formãdam deſcẽdit in mundũ. [Immiſit ergo dñs De⁹ ſoporẽ in Adã].i. voluntatẽ ſubeũdi mortẽ pro mũdi ſalute Chr̃o inſpirauit, & eũ in cruce mori voluit. [Cumq; obdormiſſet, tulit vnã de coſtis eius]hoc eſt, Chr̃o in cruce defuncto, lancea militari lat⁹ ei⁹ pforari pmiſit, immo & pforauit, eo modo q̃ beatiſſimus princeps Apoſtoloꝝ teſtat: Deus qui pnũciauit p os oĩm ꝓphetaꝝ pati Chr̃m ſuũ, impleuit ſic. ſicq; formauit ex eo eccleſiã, qm̃ ſacramẽta qb⁹ format eccleſia, de latere Chr̃i pfoſſo fluxerũt. Oĩa etem̃ ſacramẽta, oẽm ſuã virtutẽ à dñica paſſiõe & merito ei⁹ ſortita ſunt. [& repleuit carnẽ p ea].i. pro latere Chr̃i ſic pforato, cõiunxit & dedit ei eccleſiã, q̃ precio ſanguinis Chr̃i redẽpta eſt & Chr̃o vnita, quẽ-

Ioan. 19.

Acto. 3.

Eſa. 53. admodũ in Eſaia legit: Si poſuerit aĩam ſuã ꝑ peccato, videbit ſemẽ longæuũ, & diſpertiã ei plurimos. [Et adduxit eã ad Adam].i. eccleſiã adduxit ad Chr̃m, tanq̃ ad caput, p fidẽ, ꝑpter

Ioan. 5. q̃d ait: Omẽ q̃d dat mihi pater, ad me veniet. [Dixitq; Adã: Hoc nũc os ex oſſib⁹ meis, & caro de carne mea].i. eccleſia iſta ſanguine corporis mei formata eſt, & mihi tã chara eſt, vt ꝓpriũ

Eph. 4. os & caro. Vnde & Paulus teſtat: Vos eſtis corpus Chriſti, & mẽbra de mẽbro. [Hæc vocabit virago, qm̃ de viro ſumpta eſt.] Recte nomẽ iſtud eccleſiæ cõpetit, q̃ de Chr̃o eſt ꝓcrea-

Hier. 31. ta, de qua cecinit Hieremias: Mulier circũdabit viꝝ. Eccleſia q̃q; fortiſſima eſt in Deo, & viriliſſime agit, ſicq; virago rite vocat. [Quamobrẽ relinquet homo patrẽ ſuum & matrẽ].i. Chr̃s ipſe patrẽ ſuũ q̃ſi reliqt, veniẽdo in mundũ, & matrẽ, vtpote ſynagogã, & adhæſit vxori ſuę.i. eccleſię. Factiq; ſunt [duo]ſ. Chr̃s & eccleſia[in carne vna].i. vnũ myſticũ corpus cõſtituunt, cuius principale caput eſt Chr̃s. [Erat aũt vterq; nudus, Adam ſ. & vxor eius, & nõ

Zach. 9. erubeſcebãt.]Sic Chriſtus in mũdo iſto cõuerſans, nud⁹ & pauper fuit, nec inde erubuit: primitiuaq; eccleſia extitit nuda & egena, nec inde verecundabatur, ſed gloriabatur in dño.

¶Elucidatio capituli Tertij: Sed & ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ &c. Art. XXIII.

DESCRIPTO qualiter primus homo cõſtitutus ſit in paradiſo, & qualiter ex eo formata ſit fœmina, nũc recitatur qualiter ambo de paradiſo eiecti ſunt. [Sed & ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat dominus Deus. Qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis ex omni ligno paradiſi?]Sicut ait Bonauentura ſuper ſecundũ, diſtinctione viceſimaprima, quanuis ſunt animalia quædam bruta callidiora, & quaſi prudentiora ſerpentibus, ſerpens tamẽ calidiſſimum animal eſt ad inſidiandum atq; nocendum corporaliter homini: ideo immenſitas diuinæ ſapientiæ ſic ordinauit, ꝙ callidiſſimus inuiſibilis hoſtis, ſpiritualiter inſidians ac lædens, per ſerpentem aggreſſus eſt hominẽ impugnare, vt inter inſtrumentũ & eius motorẽ eſſet proportio. Sed cur nõ acceſſit in ſpecie columbæ, aut ſplendidiſſimi angeli, aut hominis religioſi? ſic em̃ perſuaſio eius apparentiã habuiſſet maiorẽ, & fraus eius amplius latu-

Auguſt. iſſet. Ad hoc ſup Geneſim Auguſtinus reſpõdet: Nõ eſt putandũ ꝙ diabolus ſerpentẽ p quẽ tẽtaret, elegerit: ſed cũ tẽtando decipere cuperet, nõ eſt permiſſus hoc attentare, niſi p ſerpentẽ. Hinc Magiſter ſententiaꝝ libro ſecũdo, diſtinctiõe viceſimaprima, diffuſius ait: Quia diabolus p violentiã nocere nõ poterat, ad fraudẽ ſe conuertit, vt dolo hoĩem ſupplantaret, quẽ virtute ſuperare nequiret. Porro, ne fraus illius nimis manifeſtaret, in ꝓpria ſpecie nõ venit, ne aperte cognoſceretur. Iteꝝ, ne fraus eius eſſet valde occulta, quæ caueri vix poſſet, & ne homo videretur pati iniuriam, ſi taliter circunueniri permitteretur, vt præcauere nõ poſſet, permiſſus eſt diabolus in ſpecie aliena venire, ſed in tali, in qua eius malitia poſſet faciliter depræhẽdi. Vnde ꝓpria eius factum eſt voluntate, ꝙ in propria forma non venit: vt autem veniret in forma ſuæ malitiæ congruẽti, videlicet ſerpentina, diuinitus factum eſt. Et ſi permiſſus fuiſſet, forte veniſſet libentius in forma columbę. Hęc Magiſter. ¶Sed circa hoc quęri poſſet: Cum diabolus ſit inuiſibilis ſpiritus in ſua natura, q̃modo venire potuiſſet in propria forma ſeu ſpecie. Reſpõdetur ꝙ in propria natura non poterat viſibiliter apparere, attamẽ horribiliſſima, teterrima atq; turpiſſima forma, qua pingi ſolet, dici poteſt quodãmodo ꝓpria ſpecies eius, qa per eã aptius deſignat. Et ſi apparuiſſet in ea, fuiſſet mox cognitus. ¶Inſuper quæritur, quid mouit diabolum ad tentandum hoĩem? Ad q̃d reſpondetur, ex eo q̃d in libro Sapiẽtiæ ſecũdo habetur: Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarũ. Itaq;

Bonauẽ. Bonauentura ad iſtud reſpondet in ſcripto ſecũdi: Duo iſta peccata, ſuperbia & inuidia, maxime poſſidẽt mentẽ diaboli. Et ſunt hæc duo peccata quaſi inſeparabilia, ita ꝙ inuidia cõcomitatur ſuperbiã: ſuperbus nanq; amat excellentiã, ideo nõ vult habere parẽ: ſicq; mox appetit excellẽtiam ſingulariter poſſidere, propter quod ſtatim inuidet actu vel habitu. Diabolus ergo

lus ergo vidēs hominē constitutū in statu,in quo poterat sub sua cadere seu redigi potestate,in quo etiā poterat ad felicitatē supernā ascēdere,à qua corruerat ipse,mot⁹ est ex superbia atq; inuidia ad hominē impugnandū:ex supbia,vt eum sibi subijceret:ex inuidia,vt eum ab æterna beatitudine impediret.Sic'q; supbia fuit,quasi mouēs primū:inuidia aūt,sicut mouēs immediatū & proximū.Nā dato q nō potuisset hoīem sibi subijcere,attñ studuisset eum felicitate ac gaudijs paradisi priuare.Hinc potissime dicit ex inuidia hominē tētasse.Hęc Bonauētura.¶Amplius quęrit:Cur diabolus nō accessit hoīem inuisibiliter,tentādo eum interius suggestione pestifera.Ad hoc respōdet Albertus,q suggestio dęmonis interior cōpetit sensualitati corruptæ,idcirco Chr̄m & hoīem in statu innocētiæ tētauit diabol⁹ suggestione exteriore.Vnde Thomas apertius ait in prima parte,& sup secūdū,q q̄ diu superior pars animæ māsit in hoīe Deo subiecta, nihil inordinatū cōtingere poterat in inferioribus viribus animæ.¶Quæritur rursus: Quis dæmonū tētauit homines protoplastos. Ad hoc patet respōsio ex eo, q̄d in Scholastica fertur historia: Lucifer deiectus à paradiso spirituū, puta cælo empyreo,inuidit homini,eo q positus esset in paradiso corpor̄,sciēs q si faceret eum trāsgredi,inde eijceret. Hinc cōmuniter dicit, q Lucifer qui tētauit Christū, tētauit & primos parētes.¶Quærendū est quoq;,cur primo aggressus est fœminā,& nō potius virū. Ad hoc sup secundū Bonauētura respōdet:Ratio huius accipit tā ex parte sapiētiæ Dei,q̄ ex parte versutiæ diaboli.Ex parte Dei, qm̄ Deus pmisit diabolū sic tētare.Primo,ppter viri s. Adę exercitationē.Nā adeo fortis fuit & spūali mēte præditus,q poterat resistere nō solū tētationi serpētis,sed suggestioni etiā mulieris,vnde & fortius tētari permissus est.Secūdo,propter remouendā mulieris excusationē.Nempe si vir primo peccasset,nō videretur multū mirandū,si ei mulier cōsensisset,cū vir caput sit mulieris. Tertio,ppter nostrā informationē,quia ex modo & ordine illius primæ tētationis, cognoscimus modū atq; progressum inuisibilis nostræ tētationis.Quēadmodū eñ illa tētatio peruenit à serpēte ad virū per fœminā,sic nostra tētatio puenit à sensualitate ad rationē superiorē per rationem inferiorem.Pręterea,ex parte versutiæ diaboli sumit ratio. Diabolus nāq; cōsiderauit mulierē esse minoris sapiētiæ, debilioris cōstantiæ, & importunioris adhærētiæ: Quia minoris sapiētiæ fuit, facilior erat ad seducendū,idcirco diabolus voluit sibi p eā facere viā ac trāsitum:Quia debilioris cōstātiæ,facilior erat ad puertendū,idcirco tētator aggressus est hoīem primo ex ea parte,quæ fuit minus munitus:Quia importunioris adherētiæ,cōijciebat diabol⁹,si eā vinceret primo, ipsa nō quiesceret quousq; peruerteret virū. Hæc Bonauentura. In Scholastica quoq; historia dicitur,q diabolus metuens depræhendi à viro,aggressus est fœminam primo. Nam & magis flexibilem vidit eandē.Deniq; astutissimus ille tentator,acutissime pensans q̄ intense primus vir ille diligeret fœminā ex se sumptam,perpendit q si primo vinceret fœminam, ipsa virum suo amore ad idem alliceret.¶Quæritur denuo: Cur diabolus tētationem illam incepit ab interrogatione,dicendo: Cur præcepit vobis Deus &c. Ad hoc patet responsio ex verbis Magistri,libro 2.dicentis:Stans hostis superbus corā fœmina,non audebat in verba persuasionis prorumpere,metuēs depræhendi:sed sub interrogatione aggressus est eam, quatenus ex responsione eius colligeret,qualiter in tentando procedere posset. Itaq; diabolus dixit: Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de omni ligno paradisi, hoc est,de fructibus arborum om̄ium, vna excepta?¶Postremo quidā hic scribit, q diabolus non est permissus tentare hominem in specie gratiosa. Et addit:Aliqui tamen dicunt,q serpens ille habuit faciem gratiosam ac virginalem, quod de scriptura nullam habet authoritatem. ¶Quocirca sciendum q Beda hoc dicit,& Bonauentura allegat.In Scholastica quoq; historia additur, q rectus seu erectus incessit, atq; adhuc,vt traditur,phareas erectus incedit. In gestis quoq; Alexandri habetur,q † quibus consonare videtur textus mox explanandus,sicut patebit.Sic'q; dictum illud censetur satis authenticum. ¶Deniq; loquutus est diabolus per serpentem, formando verba per linguam serpentis, ita q serpens nō intellexit verba illa,quemadmodum loquitur per energumenos atq; phanaticos,hoc est,arrepticios & obsessos,quos intellectu ratione'q; priuat, vt Strabus ait.Sic quoq; angelus bonus loquebatur per asinam Balaam.¶Sed mirum apparet,q mulier ex alloquutione serpentis non timuit.Ad q̄d Magister libro 2.respōdet, q putauit eū accepisse à Deo loquēdi officiū.Et aliq dicūt,q æstimauit serpentē illū esse aliquam rationalē creaturā.ex quibus pretacta positio de virgineo vultu & recto incessu serpētis illius,apparentiā habet maiorē. Sed & Bonauētura sup secundū testat, q mulier credidit eū, qui loquebat in serpēte,nō esse aduersariū,sed bonū consiliariū. ¶Porro Thomas sup secundū distinctione 23. effatur:Mulier credidit serpentē accepisse vsum loquendi, nō quidē per cōditionem naturæ, sed p ministeriū spiritualis creaturæ. Nec cōtulit,an hoc fieret virtute angeli boni,an mali:aut vtrū fieret Deo pmittente,an Deo iubēte.Et istud dicit Thomas,soluēdo & exponendo authoritatē Magistri sententiar̄ 2.libro,distinctione 21. dicentis:Mulier

Albert⁹. Matt. 4. Marci 1. Lucę 4. Thomas Matt. 4. Bonauē. 1. Cor. 7. Eusebi⁹. Bonauē. Eusebi⁹. †Hoc in loco aliquid in originali desideratur. Num. 22 Bonauē. Thom.

lier ideo serpentē nō horruit,qm̄ quē à Deo creatū sciuit,vsum loquēdi ab eo accepisse credidit.Ex his sequitur,ꝙ mulier nō putauit serpentē illū esse rationalis naturæ.Veruntamen expositio ista nō apparet cōsona intentioni Magistri. si enim mulier æstimauit rationalem spiritū loqui ꝑ serpentē,habuisset causam horrēdi. Nec horrēdi causa fuisset ei ablata ex tali opinione, ꝓsertim qa nō erat assueta aliquid tale sentire, quēadmodū Balaā ariolus. Nec
Num. 22 ex hoc dicitur creaturā proprie accepisse vsum loquēdi à Deo, qm̄ ab extrinseco principio, scilicet angelo aut diabolo,ad loquendū mouetur.Sed cum actualis recordatio præcepti soleat à peccato retrahere,mirum ꝙ tentator à cōmemoratione diuini pręcepti tentationē illā exorsus est:Cur,inquiēs,præcepit vobis Deus,&c. Ad hoc Augustinus super Genesim ait,
August. quatenus per hoc mulieris trāsgressio grauior & inexcusabilior redderetur.Quęsiuit igitur, vt ex mulieris respōsione inueniret occasionē ducēdi illā ad malū intentum,quēadmodum factum est. ¶Deniq; quidā hic scribit:Stāte statu innocētiæ, nō poterat esse deordinatio in viribus inferioribus,nisi prius esset in ratione. Istud cōsonat dictis authēticorꝫ Doctorꝫ,sed ex isto cōcludit,& ideo diabolus nō tētauit hominē primo de comestiōe ligni,sed de restrictione præcepti.Hoc aūt cōsequēs nō videtur.Primo,qm̄ Chr̄m qui erat in statu perfectionis innocētiæ,qua primi parētes,tētauit primo de gula,dicēdo:Si filius Dei es,dic vt lapides
Matt. 4. isti panes fiāt.Secūdo,qa cū gula sit ex suo gn̄e peccatū mortale, poterat circa eā deordinari nō solū inferior pars animę hoīs,sed itē superior.Tertio,qa Gregorius dicit:Primū paren-
Gregor. tē diabolus tribus modis tētauit,videlicet gula,vana gloria,& auaritia.Gula,cū cibū vetitum comedēdū suasit &c.[Cui respōdit mulier:De fructu lignorꝫ q̄ sunt in paradiso,vescimur] hoc est,licētiā ac præceptū comedēdi tēpore opportuno habemus. Si aūt tā modico tēpore in paradiso fuerūt, vt cōmuniter dicitur & infrà tāgetur, nō videt̄ multū ꝓbabile ꝙ ederint ex fructibus paradisi. [De fructu vero ligni, q̄d est in medio paradisi,] videlicet de fructu ligni sciētiæ boni & mali,quę arbor forsitā erat magis ꝓpinque stās ad mediū paradisi, siue directe in medio eius:vel ideo specialiter dicitur * eum in medio paradisi,tanq̄ notabile aliquid, vtpote singulariter, vetitū. [præcepit nobis Deus] vel immediate simul nobis ambobus,aut viro per se,& mihi ꝑ virum,vt tactū est suprà.[ne comederemus, & ne tāgeremus illud]ad comedendū,vel ad abstrahendū aliquid de fructibus eius.[ne forte moriamur]in corpore,necessitatē moriēdi incurrēdo ꝑ inobedientiā, atq; in anima ꝑ diuini præcepti trāsgressionē.Istud aduerbiū, forte, adiecit mulier ex suo, qm̄ Deus assertiue fuerat cōminatus: In quacūq; die comederitis &c.vbi Septuagīta pluraliter trāstulerūt,comederitis. Itaq; mulier addidit notā hanc dubietatis,nō per respectū ad Dei præceptum,quia de illo iam assertiue disseruit, De fructu ligni q̄d est in medio paradisi,præcepit nobis Deus &c. sed ꝑ respectū ad pœnā desuper cōminatam.Ideo non est cōuenienter dictū q̄d quidā hic scribit: Apposuit de suo,forte,q̄d est aduerbiū dubitādi,cum tn̄ Deus assertiue præcepisset.Vbi dicendū erat,Cū tamē Deus assertiue cōminatus fuisset.Est etem̄ quædā cōminatio absolute affirmatoria,vt illa:Nisi pœnitētiā egeritis,oēs similiter peribitis.Rursus idem scribit hoc loco:
Luc. 13. Vltimū istud,videlicet,ne tāgeremus illud,addidit mulier de suo. Nō em̄ Deus ꝓhibuerat tactū ligni,sed gustū tantū:ideo mulier addidit hoc ex displicētia præcepti,qm̄ ille cui displicet præceptū impositū, libēter aggrauat illud referēdo. Aliqui tn̄ dicunt ꝙ etiā tactus ligni fuit eis ꝓhibitus,vt magis elōgarentur à gustu.sed qa hoc nō habetur ex litera,vel ex eius circunstātia,prima expositio melior est. Et quia ad displicentiā præcepti quod reputat̄ indebitum,sequitur dubitatio de pœna imposita pro trāsgressione,ideo mulier subdidit:Ne forte moriamur.Hæc ille.In his verbis multa patēt rationabili reprobationi.Primū est, qa si Deus tantū prohibuit gustū ligni & nō tactum,ergo mulier mētiebatur,dicendo ꝙ Deus ꝓhibuit sibi ac viro etiā tactum.mendacium aūt omne,peccatū est.Et quia secundū Doctores communiter,primū peccatum primorꝫ parentū non fuit,immo nec esse potuit,veniale,mendacium illud fuisset mortale, & ita peccasset mortaliter ante suggestionem serpētis. Secūdum est,ꝙ dicit istud non haberi ex litera, scilicet ꝙ Deus prohibuit tactum ligni: immo haberi videtur ex litera, eo ꝙ litera dicat mulierē hoc dixisse ante suā ruinam.Deniq; ꝙ mulier dixit,& ne tāgeremus illud, non oportet exponi de solo tactu, sed accipi potest (vt tetigi)de tactu tendente ad esum.Tertium est, quod dicit mulieri displicuisse illud præceptum.Nam displicentia illa fuisset grande peccatum, & præcessisset suggestionem serpentis. Quartum est,quod asserit,quia ad displicētiam pręcepti quod reputatur indebitū, vbi insinuat quod mulier reputauit diuinum præceptum indebitum,quod fuisset enormis blasphemia atq; ꝑfidia. sicq; omnia vitia ista fuissent in Eua ante suggestionē serpentis, dicētis: Nequaq̄ morte moriemini.Quintum est,ꝙ ait mulierē ex diuini præcepti displicentia addidisse, & ne tangeremus illud,immo hoc potius dixisse videt̄ ex ponderatione iussionis diuinæ, insinuando q̄ diligenter eis esset prohibitum vesci de ligno illo.Is quoq; cui præceptum aliq̄d displicet, nō semꝑ aggrauat illud dum recitat ipsum,immo sępe extenuat, vt videat̄ minus culpabiliter illud

ter illud infringere. ¶Porro, ꝙ mulier addidit, forte, nō fuit ex hoc ꝙ dubitauit de veritate verbo℞ Dei, sed qa nō sciuit plenarie qualiter cōminatio illa esset intelligēda, an s. solum ad pterrendū & refrenandū, an etiā ad absolutā assertionē, vt Thomas, Bonauētura, & alij scribūt sup secūdū. Ait eñ Bonauētura sup secundū distinctiōe 22. Mulier nō dubitauit verum esse q̄d dñs dixerat, sed de hoc dubitabat, qualiter dñs intelligebat, an scilicet intelligeret de morte corporali vel spirituali, aut alio quocunq; modo. ¶Sed circa hoc argui potest, quia Magister ait libro 2. Attēde ordinem & progressum humanæ perditionis. Primo dixerat Deus, quacunq; hora ex eo comederis, morte morieris. Deinde mulier dixit, ne forte moriamur. Nouissime serpens dixit, Nequaq̄ morte moriemini. Deus affirmauit, mulier quasi ambigens dixit, serpens negauit. Quæ ergo dubitauit, à Deo affirmante recessit, & dæmoni neganti appropinquauit. Sed à Deo affirmante recedere, & diabolo verū neganti appropinquare, nō caret culpa. Rursus, de verbis Dei ambigere, est peccatū: ergo in muliere fuit peccatū ante suggestionē serpentis, cuius oppositum Magister libro 2. determinat, & Doctores concorditer scribunt. Et respondendum, ꝙ non omnis recessus à Deo est culpa, sed recessus à Deo per mētis auersionem. Recessus autē per solā dissimilitudinem, nō est semper peccatū: & ita fuit in muliere, quæ pro tāto dicitur à Deo affirmante recessisse, quia à perfecta cognitione sensus verborū Dei, defecit. Et q̄uis de veritate verborum Dei ambigere, impium sit, nō tamē semper iniquum est, dubitare de intellectu verborum ipsius: & quantum ad hoc, appropinquauit diabolo, ꝙ à perfectione defecit. Hinc ait Bonauentura, ꝙ dubitatio illa nō fuit culpa nec pœna, sed nescientia tantū, quæ etiam in angelis locum habet. [Dixit aūt serpens ad mulierē: Nequaq̄ morte moriemini.] Circa hoc ait Magister libro 2. Vt diabolus libere persuaderet mulieri malū culpæ quod intendebat, malum q̄d mulier timuit, scilicet mortem, negando remouit, promissionemq; addidit. Atq; vt eius promissio citius reciperetur, duplicauit promissionem. Vnam nanq; comestionem vetiti ligni suadens, duo pro mercede proposuit, vtpote similitudinē Dei, & scientiā boni ac mali. Nam subdit: [Scit eñ Deus, ꝙ in quocunq; die comederitis ex eo, aperient oculi vestri.] i. corda vestra implebuntur sciētia, [& eritis sicut dij] i. diuini, & angelis similes, immo & Deo, [sciētes bonum & malū.] In quibus verbis, secundū Magistrū, immo secundū Gregoriū in homilia, diabolus hominē tētauit de tribus: puta de gula, persuadēdo cibū, cū dixit: In quacūq; die comederitis. inani gloria, addēs: Eritis sicut dij. auaritia, subdens: Sciētes bonū & malū. Auaritia quippe nō solū est auiditas pecuniæ, sed altitudinis quoq; & sciētiæ, dū sublimitas supra modū ambitur. Attñ auaritia sic accepta, nō est vitiū spirituale, nec ꝓprie sumitur ita. Nā talis auiditas scientiæ, est curiositas magis q̄ auaritia proprie dicta. ¶Insuper circa hæc verba in Scholastica historia legitur: Cū mulier quasi dubitādo dixisset, Ne forte moriamur, diabolus quasi securus de victoria, qm̄ dubitās in vtranq; partē facile flectit, dixit: Nequaq̄ morte moriemini, immo Deus nolēs vos ei in sciētia assimilari, & sciēs ꝙ quādocūq; comederitis de hoc ligno, eritis sicut dij, sciētes bonū & malū, quasi inuidus prohibuit hoc: sed mirū apparet, ꝙ mulier credere potuit tentatori, tam pu̇erse de Deo loquēti. Et respondendū, ꝙ mulier ex ꝓmissione serpētis, quandā cōcepit elationē, quæ deinde corrupit rectæ rationis iudiciū. Et q̄uis non crederet Deū falsa dixisse, credidit tñ vera esse verba serpentis, & verba Dei esse prolata ad perterrendū, vel ad aliq̄d designandū, vt super Genesim loquitur Augustinus. Hinc ait Magister libro 2. Talis fuit ꝓcessus tētationis: diabolus tētando dixit: Si comederitis, eritis sicut dij, sciētes bonū & malū. quo audito, statim subrepsit mulieri elatio quædā & amor propriæ potestatis, ex quo mulieri cōplacuit facere quod diabolus suadebat, & fecit: sicq; elationē sequuta est peccatū operis, & pœna peccati. ¶Præterea Augustinus super Genesim ait: Cōstat, prætactis verbis diaboli, ꝑsuasum esse peccatū per elationē, qm̄ dixit: Eritis sicut dij, &c. vbi notat̄ tantū persuasum esse, vt sub dño nollent esse, sed in ꝓpria potestate, ne legē Dei obtēperando seruarēt, q̄ inuideret eis ꝙ regerēt semetipsos, nō indigētes interno lumine creatoris, sed vtētes prudentia propria quasi oculis suis ad cognoscendum bonū & malū q̄d Deus prohibuisset: sicq; ꝑsuasum est eis, vt propriā potestatē nimis amarēt: ideo amiserūt q̄d acceperūt, qm̄ vsurpauerunt q̄d non acceperūt, videlicet vt ꝑ suā potestatē, Deo nō regēte, beati essent. Et quantū ad hoc, voluerūt esse Deo quodāmodo pares. Hoc quippe est propriū Deo, propria potestate esse beatū, nullo alio se regente. Ex his Augustini eloquijs sumit̄ expositio huius literæ talis: Scit Deus ꝙ in quocunq; die comederitis ex eo, aperient oculi vestri interiores ꝑ scientiā perfectiorē: & eritis sicut dij, hoc est, Deo consimiles, quantū ad hoc, ꝙ non eritis ita arctati aliqua prohibitione, nec subiecti alicui ad obediendū, sciētes bonū & malū. i. per vosipsos scientes ac ꝓprio corde intelligentes, q̄d expediat vobis, & itē q̄d agere, q̄d respuere debeatis. ¶Circa hæc scribit quidā: Secundum prędicta, mulier peccauit elatione & dubitatione, anteq̄ comederet fructum prohibitū: quod videtur aliquibus falsum. Ad quod dico, ꝙ nullus intelligens dicit hoc esse falsum, quia interior culpa

Thomas Bonauē.

Recessus a Deo.

Bonauē.

Gregor.

August.

August.

culpa exteriorem præcessit. Deinde tamē concedit, ꝙ elatio mulieris secuta est suasionē serpentis. Verum per hoc non euadit ea, quæ iam in isto articulo contra eum inducta sunt.

¶Prosecutio expositionis huius tertij capituli ab illo loco: Vidit igitur mulier.

Articulus vicesimusquartus.

Curiositas & trāsgressio mandati. Consequenter describitur lapsus primorꝫ parentū. [Vidit igitur mulier ꝙ bonum esset lignū ad vescendū.] hoc est, postq̄ verba serpentis audiuit, atq; elatione permota, eisdē verbis credidit, atq; tētatori cōsensit, adspexit oculo corporali & etiā interiori arborē illā scientiæ boni ac mali, & cōsiderauit ꝙ fructus arboris illius, secundū se cōsideratus, seu ex sua natura, esset cōueniens esui, q̄uis fuerit primis parentibus nociuus & malus ex prohibitione. Vidit itaq; ꝙ fructus illi⁹ ligni esset cōueniens ad vescendū, q̄d ex odore & tactu fructus illius perpēdere potuit. [& pulchrū oculis] ad intuendū [adspectu'q; delectabile.] Nam pulchrū naturaliter visum oblectat, sicut suaue gustū. Et q̄uis oēs arbores paradisi essent nō mediocriter pulchræ ac delectabiles ad videndū, vtpote paulo ante productæ cū fructibus & virore ac foliorꝫ frōdium'q; ornatu, tn̄ hęc arbor extitit specialiter pulchra ad intuēdum, & dulcis ad comedendū. [& tulit de fructu eius.] Vnde patet, ꝙ decor, amabilitas, & dulcedo ligni & fructus sui, mouerūt etiā fœminā ad trāsgressionē præcepti. Et primo ad concu

Sapi. 14. piscentiā malā, sic'q; tūc cœpit impleri illud Sapiētiæ: Creaturæ Dei factæ sunt in muscipulā & laqueū pedibus insipientiū, & in deceptionē animæ hominū. [& comedit.] Sed vbi fuit tūc Adā? Et plane apparet ꝙ per aliq̄d spatiū absens fuit à fœmina, ita ꝙ nec serpentē vidit

Gene. 2. eā astantē, nec eā de fructu arboris māducantē. Quia eīm spirituali mente ꝑditus fuit, Deo vacauit, nec tunc de corporali mulieris curauit præsentia, q̄uis paulo ante fuisset ex eo formata, & ei adducta. [Dedit'q; viro suo, qui comedit.] Nempe cū iuxta suggestionē serpētis edisset, puto ꝙ serpēs mox ei suggesserat, vt virū ad idem alliceret. Ipsa quoq; volēs virum, quē valde amauit, habere facti sui sociū & consortem, & quia ipsa iam delectata fuit in esu fructus prohibiti, atq; ex hoc putauit se adepturā quæ serpēs promisit, voluit virū suum hęc eadē obtinere. Est'q; probabile, ꝙ retulit viro quæ à serpente audiuit, & per verba consuluit viro suo, vt de fructu illo comederet. Cui vir cōsensit, q̄uis non crederet verba serpētis esse vera, nec ex esu illo cōmoda adipisci. Cur ergo cōsensit & manducauit, & qualiter ipse per elationē peccauit? Ad quæ patet responsio ex verbis Magistri libro secundo, distinctione vicesimasecunda, dicentis: Solet etiā quæri, vtrum talis elatio & amor propriæ potestatis in viro fuit. Ad quod dicimus, ꝙ Adam non fuit seductus eo modo quo mulier, nec prior seductus est, nec in eo in quo mulier, vt crederet Deum prohibuisse tangere lignum illud id-

1. Tim. 2. circo, quia si tāgerent, fierent sicut dij. Verūtamen præuaricator fuit Adam, vt testatur Apo

1. Co. 15. stolus. Potuit ergo aliqua elatio esse in mēte eius ilico post tentationē, ex qua voluit lignum vetitū experiri, cum mulierem non videret mortuā esca illa percepta. Hinc super Genesim loquitur Augustinus: Non credidit Adam, ꝙ Deus prohibuerit ideo tāgi lignum illud à se

August. & à muliere, ꝙ Deus sciret eos quasi deos futuros, si tangerent illud, tanq̄ inuideret eis diuinitatē, qui eos fecerat homines. Sed & si virum ex aliqua mētis elatione solicitauit quædam experiendi cupiditas cū mulierem videret, accepta esca illa, nō esse mox mortuā, nō tamen arbitror eum credidisse, quod suggerebat diabolus. Rursus ait Magister libro secundo, ex

August. verbis Augustini: Adam consensit persuasioni vxoris, tanq̄ morē ei gerens, & eam cōtristare nō volens, nec à se alienatā relinquere, ne periret: putās vtrūq; fieri posse, vt scilicet & vxori morem gereret, & per pœnitentiam de sua culpa veniam impetraret. Hinc iterum Augu-

Idem stinus: Postquā, inquit, mulier seducta comedit, viro'q; dedit, noluit eam cōtristare, quā credebat sine suo solatio cōtabescere, atq; à se alienatā penitus interire, nō quidē carnali concupiscētia victus, quā nondū senſit, sed amicabili quadā beneuolētia, qua plerunq; fit, vt offendat Deus, ne offendat amic⁹. Ex his innotescit, ꝙ Adā comedit ex fructu ꝓhibito ex ea ra

3. Re. 11. dice, qua Salomon idola adorauit, vtpote ne suas cōtristaret delicias. i. vxorem. Vnde 14. de

August. Ciui. Dei asserit Augustinus: Nō est credibile, Salomonē ex errore putasse idolis esse seruiendū, sed blāditijs fœmineis esse inductū ad sacrificia illa, ita credendū est, ꝙ Adā acquieuerit

1. Tim. 2 Euæ ad Dei legē transgrediendā, nō tanquā verum loquēti, sed sociali quadā necessitudine

Eusebi⁹. fecit hoc. ideo dicit Apostolus, ꝙ Adā nō est seductus in præuaricationē, sed mulier. ¶Porro in Scholastica historia dicit: Adā facile acquieuit vxori, qa cū crederet statim moriturā, & vidisset nō esse mortuā, verba Dei de morte inferēda, æstimauit tantūmodo ad terrorem

Thomas ꝓlata. Hinc etiā Thomas sup secūdū sententiarꝫ distinctione 22. testat: Nō crediderūt primi parētes Deū dixisse falsum, sed verba eius forte aliter esse intelligēda, aut metaphorice dicta, siue ad aliud significandū. Verūtn̄ difficultas hic oritur: Si eīm Adā non credidit verbis diaboli quibus promisit, Eritis sicut dīj, esse vera, ergo nō peccauit ex elatione, neq; ex desiderio inordinato assimilationis diuinæ. Ad hoc Thomas respōdet ibidē: Elatio quę mouit mulierē, maior fuit q̄ quę mouit virū. In muliere nanq; talis fuit elationis ꝓgressus, ꝙ ad verba

serpentis

ferpētis tantū excellētiæ appetitū concepit, ꝙ iudiciū rationis puertit, & verū atq̃ possibile credidit quod dixerat serpens: ideo dicit̃ fuisse seducta. In viro aūt non tantū creat in principio amor excellentię suæ, ꝙ iudiciū suæ rationis peruertit, ita ꝙ crediderit hoc esse futurꝫ. Sed quia id voluit, si fuisset aut foret possibile, ideo dicit̃ nō fuisse seductus: attñ talis elatio incitauit eū ad experiendū. Vnde elatio eius quādā dubitationē in eo ꝑduxit, quæ in muliere firmā fecit æstimationē: idcirco volūtas mulieris, ꝑfectum habuit appetitū diuinæ assimilationis ꝑfatæ: volūtas viri imperfectū & conditionatū, videlicet si esset possibile. Hæc Thomas. Verū vt tactū est, in hoc Adā fuit aliq̃ modo deceptus, ꝙ putauit peccatū illud non esse tā graue vt fuit, & post trāsgressionē suā veniā cōsequi, nec de paradiso expelli, atq̃ in suo statu manere. [Et aperti sunt oculi amboꝝ.] Hoc de corporalibus & spiritualibus seu interioribus & mentalibus primoꝝ parentū oculis potest exponi, cū nec exteriores nec interiores eoꝝ oculi fuerint ante penitus clausi, quia iam ante peccatū viderūt seinuicē & fructū ligni, quē comederūt, vtebātur'q̃ ratione: sed oculi eoꝝ tam corporales q̃ intellectuales post transgressionē aperti dicunt̃, qm̃ per vtrosq̃ oculos aliter viderūt & cognouerūt, postq̃ peccauerunt, q̃ ante. Nā ante peccatum viderunt inuicem corpora sua & genitalia mēbra sua absq̃ erubescētia, eo ꝙ nulla motio inhonesta orirent̃ in eis. Sed cū peccando priuati fuissent originali iustitia, cœperūt se mutuo cū verecūdia intueri, quia senserūt in se ex mutuo adspectu mot⁹ libidinosos. Per habitū nāq̃ & virtutē originalis iustitiæ eis cōcreatæ, fuit ratio eorū & voluntas Deo sine rebellione subiecta, sensitiua quoq̃ pars rationi, & caro spiritui, nec poterat in eis oriri motus inordinatus aut culpa in sensitiua parte aut corpore, q̃diu superior pars animæ mansit Deo obediens ac subiecta. Quòd autem ista expositio apta sit, patet ex consueto modo loquendi scripturæ. Nam infrà habetur, ꝙ angeli percusserunt Sodomitas cæcitate, nō ꝙ penitus nil viderunt. Similiter quarto Regum Heliseus orauit: Domine, aperi oculos horum, quos etiam dominus cæcitate quadam percusserat, qui tamen ante illam oculorum apertionem videbant, etiam durante illa eorum excæcatione: sed non eo modo, quo postquam aperti fuerunt oculi eorundem, quanuis non sit per omnia simile. Præterea, interiores oculi primorū parētum fuerunt aperti post culpam, quam post eam cœperunt aliter videre visione intellectuali, quàm ante: quia quod ante sciebāt simplici & speculatiua notitia, tunc per experientiam cœperūt cognoscere, vtpote quid intersit inter bonum obedientiæ, & malum inobediētiæ, quod ex proprijs motibus inordinatis, & interiori rebellione carnis aduersus animā, & sensitiuæ partis contra rationis imperium, tunc scire cœperūt. [Cumq̃ cognouissent se esse nudos,] hoc est, per experientiā iam præfatam considerassent nuditatē suā corporalē, confusibilē, inhonestā, quā & corporaliter appræhendere inceperūt, quia intellectiua cognitio ex sensitiua notitia sumit exordiū. Nec dubiū quin & ante trāsgressionem cognouerūt se esse nudos, quod viderunt ad oculū, sed nō cognouerūt hoc eo modo quo postea. Hinc ait super Genesim Augustinus: Aperti sunt oculi amborū ad concupiscendū inuicem, & ad pœnam peccati, vt haberēt nō solū corpus animale, sed etiā corpus peccati, in quo lex, hoc est, cōcupiscentia membrorū repugnat legi mentis. Non em̄ cæci facti fuerunt, neq̃ palpādo decerpserunt fructus prohibitos: sed sicut in fractione panis aperti sunt oculi discipulorū, ita ꝙ cognouerunt quē prius cognoscere non valebant, quanuis præsentem vidissent, sic horum oculi sunt aperti ad id quod ante nō potuerūt: qm̄ anima rationalis bestialem motum in carne sua erubuit, habuit'q̃ pudorem non solū, qa hūc sensit quē ante nō senserat, sed & ideo, qm̄ motus ille ex trāsgressione descēdit. Ibi etem̄ eū sensit, vbi gratia ante vestiebat̃, cū in nuditate nil indecēs patiebat̃. Hinc in Scholastica historia legit̃: Sicut primi parētes inobediētes fuerūt suo superiori, sic & mēbra eoꝝ cœperūt moueri cōtra suū superius, s. rationē: & primū cōcupiscētię motū rationi cōtrariū, senserūt in genitalibus: sua'q̃ mēbra circa se moueri vidētes, erubuerūt. ideo mēbra illa sunt dicta pudēda. Nā cætera mēbra ad nutū hominis stant aut mouētur, nō aūt pudēda. Denique qa ista est porta ꝑpaginis, ideo inobediētia mēbroꝝ, quasi signū inobediētię primoꝝ parentū, scripta est in porta ꝑfata. Cū itaq̃ cognouissent se taliter nudos, conturbati & cōfusione operti, dolentes & deceptos se esse videntes, vtpote pristina tranquillitate ac spūalitate priuati, [cōsuerūt folia ficus, & fecerūt sibi perizomata] .i. succinctoria & velamēta, q̄bus cooperuerūt sua pudēda, fecerūt ex folijs fic⁹, ea cōnectēdo. Dicūt q̃q̃ nōnulli, atq̃ (vt fert̃) Hebręi idē affirmāt, ꝙ arbor fici fuit arbor illa ꝓhibita: & sicut sub ea comedendo peccauerūt, sic mox ei⁹ folijs velamina sibi fecerūt. [Et cū audissent vocē dn̄i Dei deābulātis in paradiso ad aurā post meridiē.] Scriptura loqt̃ more humano de incircūscriptibili ac simplicissimo Deo. Ideo nō est sic intelligendū, ꝙ De⁹ in deitatis forma aut ꝓpria ꝑsona ita deambulauerit, sed ꝑ creaturā subiectā, ita ꝙ angel⁹ in Dei ꝑsona apparēs, in forma sic ambulauit humana: quēadmodū Deus dicit̃ apparuisse Abrahæ in cōualle Ebron, & Mosi, alijs'q̃ ꝓphetis ac sanctis: ideo Augustinus fatet̃, ꝙ deambulantis Dei vocem audierūt, nō nisi per creaturā subiectam factum

Marginalia: Gene. 19. 4. Re. 6. — August. Roma. 7 — Lucę 24. — Eusebi⁹. — Gen. 18. August.

factũ est, ne substãtia inuisibilis & vbiq; tota, quę est patris & filij & spũs sancti, corporalibus sensibus locali tẽporaliq́ motu apparuisse credatur. Deniq; dñs deambulauit, quasi suo motu designãs se recessisse ab eis, in qbus ante per gratiã mãsit, qa in sua obedientia nõ stetẽrũt. [abscõdit se Adã & vxor eius à facie dñi Dei in medio ligni paradisi] .i. inter arbores illas abscõderunt se, quia male sibi cõscij erant, & increpari ac castigari iã verebãtur. Et q̃uis scirẽt Deũ in ꝓpria essentia inuisibilẽ esse, & oĩa intuentẽ, nec quicq̃ se posse ab eius adspectu abscondere: attñ qa in forma visibili audierũt eũ deambulare, erubuerunt corã eius præsentia apparere, queẽadmodũ modo nudus verecundať corã venerabilibus apparere personis. Porro q̃d ait, In medio ligni paradisi, nõ est intelligendũ, ꝙ præ timore & pudore intrauerint ipsum lignũ, sed ponitur singulare pro plurali, iuxta sensum prætactũ. [Vocauitq́ dñs Deus Adã, & dixit ei: Vbi es?] Quasi cõpatiens dicat, Vide in quãta sis modo miseria constitutus. nec quasi ignorãs quærit, sed vt iuxta exigentiã responsionis Adæ, cõuenientius repræhendať à dño. Et qm̃ angelus Dei personã repręsentauit, atq; in eius persona loquebať, ideo quicq̃d Deus fecit & dixit per angelũ illũ, Deo asscribitur. Vocauitq́ Deus Adam magis q̃ Euã, qm̃ principalior fuit, ad insinuandũ ꝙ superiores, dũ peccãt, specialiter fiãt repræhensibiles apud Deũ. [Qui ait: Vocẽ tuã* dñe audiui in paradiso: & timui, eo ꝙ nudus essem] .i. ex propria nuditate cõfusibilis factus per culpã. [& abscondi me:] metuens & verecũdans corã te taliter præsentari. Verũtñ ista respõsio, quantũ ad formã verboꝝ, fuit insipiens. Cũ em̃ à creatore nudus esset formatus, & in nuditate relictus sine pudore, nõ debuit dicere, abscondi me, qm̃ nudus sum: sed potius, quia peccãdo nũc habeo erubescibilẽ nuditatẽ. [Cui dixit Deus: Quis em̃ indicauit tibi ꝙ nudus esses?] .i. qualiter nũc aduertis & experimẽtaliter noscis ex ꝓprio pudore & horrore, ꝙ nudus sis, [nisi ꝙ ex ligno] .i. fructu arboris. [de quo tibi præceperã ne comederes, comedisti?] .i. non aliũde accidit tibi cognitio ista experimẽtalis & pœnalis propriæ nuditatis, nisi qa trãsgressus es præceptũ meũ, per q̃d meruisti priuari iustitia originali & inordinationẽ incurrere passionum. ¶ Circa hæc loquitur Augustinus: Probabile est, Deũ per congruã creaturã in forma humana solere primis hominibus apparere, q̃s nõ permisit nuditatẽ suã aduertere, in superna eos sustollẽs, nisi post peccatũ eorum. Sic ergo pudore affecti sicut solẽt hoĩes nudi sub oculis hominũ, q̃d erat de pœna peccati, vtpote velle eũ latere, quẽ nihil latere potest, & carnẽ ei abscõdere cũ corda inspiciat, volentesq́ esse sicut dij, euanuerũt in cogitationibꝰ suis, & obscuratũ est insipiẽs cor eoꝝ, & Deo faciẽ auertente, stulti facti sunt. Erubescebãt erga seipsos, & succinctoria faciebãt, sed magis verebãtur succincti videri ab illo, q tanq̃ familiari tẽperamento per creaturã visibilẽ offerebat se vidẽdũ oculis humanis. Sic etem̃ apparebat, vt loquereť hoĩbus tanq̃ homo, quemadmodũ Abrahæ ad quercũ Mãbræ. Et hac amicitia auxit & onerauit pudorẽ in eis post culpam, qui antea dabat fiduciã, nec audebãt nuditatẽ suã ostẽdere talibus oculis, q displicebãt & oculis proprijs. Dñs ergo nolẽs peccatorẽ punire, nisi pœna qua cogebatur erubescere, dixit: Quis em̃ indicauit tibi ꝙ nudus esses &c? [Dixitq́ Adã:] seipsum inaniter excusando, sicq́ culpã culpę adijciẽdo, qa mortale peccatũ mox põdere suo trahit ad aliud. [Mulier quã dedisti mihi sociã, dedit mihi de ligno, & comedi.] Quasi dicat, culpa mea imputãda est coniugi, immo & quodãmodo tibi, qui mihi talẽ sociã præstitisti, sicq́ peccatũ suum retorsit in mulierẽ, & ex obliq̃ aliq̃liter in creatorẽ. Iosephus tñ ait, ꝙ Adã peccati veniã postulauit, ac Deũ rogauit, ne eũ nimis affligeret. [Et dixit dñs Deus ad mulierem: Quare hoc fecisti? Quę respõdit:] simili modo, sicut maritus, se excusando, & excessum suũ serpẽti imponẽdo: [Serpens decepit me, & comedi.] Erat aũt excusatio Adæ irrationabilis valde, quia cum esset caput vxoris, & sapiẽtior ac virtuosior ea fuisset, nõ solũ non debuit ei consentire in malo, sed debuisset eã corripere. Debuit quoq; culpã suã humiliter cõfiteri, veniãq́ precari: similiter fœmina. ¶ Præterea per hoc, ꝙ Deus interrogauit Adam & Euã, & excusationem eoꝝ, q̃uis iniustã, audiuit, antequã tulit cõtra eos sententiã: designatur, ꝙ nemo debeat condẽnari antequã inquiratur, & locũ respondendi accipiat. Vnde in Actibus Apostoloꝝ legũtur etiam Romani adhuc gentiles, hoc reseruasse, dicẽte Festo: Nõ est cõsuetudo Romanis condẽnare aliquẽ hoĩem, antequã is q accusať, ꝑsentes habeat accusatores, & locũ defendendi accipiat ad crimina abluẽda. [Et ait dñs Deus ad serpentẽ:] Cur nõ interrogauit serpentẽ? Et respondendũ, qa serpẽs ex proprio motu nõ fecit hoc, nec capax fuit cognitionis intellectualis: & qa diabolus qui per serpentẽ id egerat, iã ante dãnationis sentẽtiã sumpsit. Serpẽs quoq; confiteri nequiuit, nec habuit facultatẽ se excusandi. Et rursus, qm̃ serpẽs nõ peccauit revera, q̃uis fuerit instrumentũ peccãdi, sicut & lapis seu ensis. [Quia fecisti hoc, maledictus es inter oĩa animãtia & bestias terræ.] Scriptura hic difficultatibus & quæstionibus plena est. Si etem̃ serpens nõ peccauit, quare maledicitur ac punitur tam dire. Cur etiã dictũ est serpenti, Super pectus tuũ gradieris, quasi hoc nõ fuerit ante naturale serpẽti, cũ à serpẽdo serpẽs vocatus sit? Cur itẽ bruto locutus est Deus hæc verba, q̃d ea intelligere non valebat? Itaq; propter

Marginal notes: Cognito peccato, Adã & Eua subfugiunt faciẽ Dei, excusantes peccatũ. — August. — Roma. 1. Psal. 105. — Gregor. — Iosephꝰ li. 1. ant. cap. 3. — Acto. 26. — Maledicitur serpens.

pter has ratiões qdā dixerūt, ista nō posse exponi ad literā de serpēte, sed de diabolo sub appellatione serpētis. Verūtñ rationes istæ nō conuincūt hoc ipsum, idcirco exponenda sunt ista tā de serpēte, q̄ de diabolo. Itaq; dixit dñs ad serpentē. Nā quia trāsgressio ista à serpente mulierē interrogāte, cepit exordiū, serpēs primo punitur: non quia peccauit, sed in detestationē tāti peccati, ad insinuandū quantū displiceat Deo peccatū. Locutus est quoq; Deus serpenti, nō propter serpentē, vt intelligeret serpēs, sed propter primos parētes, vt ipsi ex diuina locutione & serpētis punitione addiscerēt diuinæ rigorē iustitiæ, q de misericordia Dei nimis psumpserant. Quia hoc fecisti. i. qm̄ tātæ nequitiæ instrumētū fuisti, maledictus eris inter oīa animātia & bestias terræ. i. præ oībus brutis tēporalibus pœnis eris addict⁹ ac subdit⁹, specialiterq; cōtemptus, vilis & exhorrēdus, cū ante habueris staturā erectam, faciem quasi virginalē ac gratiosam, prout præcedēti articulo est probatū. [Super pectus tuū gradieris] .i. de cætero rependo seu serpēdo procedes, q ante per pedes ambulasti erectus.] Et terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ]. i. tu qui antea vescebaris fructibus arborum, de cætero vesceris insipido cibo telluris. [Inimicitias ponam inter te & mulierē]. i. specialiter odiosum te faciā mulieri, immo & viro, totiq; generi humano, ideo subditur: [& * semen tuū & semen illius]. i. inimicitiā istam inducam non solū inter te & fœminam istam, sed & inter cæteros tuæ speciei serpētes, & filios primorū parentum. Vnde in hac locutione magis exprimitur mulier q̄ vir, quoniā serpens mulierē immediate fefellit, specialiterq; & directe in eā peccauit. [Ipsa cōteret caput tuū] .i. qa repēdo progredieris, mulieri cōculcabilis eris, & suppeditare te poterit, cum tamen læsio capitis tui sit tibi singulariter periculosa. Vnde serpens caput suum naturaliter valde custodit, tanquam sedem propriæ vitæ.

*al. inter semē

Hoc loco vulgatæ Bibliorū editionis apud Latinos hucusque legitur, nō Ipse, neque Ipsum, sed IPSA: idq; sic olim Hebraice lectū fuisse, testis est Iosephus capit. 3. libri 1. Antiquit. vbi hæc eius sunt verba: Abstulit aūt serpenti vocem, iratus eius malignitati, quam gesserat in Adam: & venenū ei sub lingua ponēs, quod esset hoībus inimicū, præcepit vt mulier eius capiti plagas inferret, &c. Eant nunc igitur curiosi magis q̄ pij, hodiernis Iudæorum exēplaribus freti, & ostendant vetustiores Iudæos, si forte Christianis non fidunt, aliter q̄ legit Iosephus, legisse: vt sic illis aduersus ecclesiæ catholicæ & sensum & lectionē, credi quicq̄ possit, maxime cū facilior multo sit lapsus in punctulis vocales reddentibus apud Hebræos, q̄ in vocalibus ipsis apud Latinos.

[Et tu insidiaberis calcaneo eius] .i. mordere eā conaberis in inferiori parte pedis ipsi⁹, qui erigere te nequibis ad mordendū & inficiendū eā superius. ¶Sed cōtra hāc expositionē argui potest, sicut prætactū est: Primo, qa videtur diuinæ derogare iustitiæ pœnā infligere sine præuia culpa, atq; punire innoxiū seu innocēs animal. Secūdo, qa nō decet sapientē alloqui bestiā. Tertio, qa statura erecta soli videt cōpetere homini. ¶Ad primū horū est respondendū, q cū medijs vtendū sit secundū exigentiā finis, & oīa bruta ,pter hominē sint producta, nequaq̄ derogat diuinæ iustitiæ, sed cōgruit sapiētiæ Dei, vt brutis vtatur secundū q̄d expedit ad hominū instructionē, perterritionē aut punitionē. Ideo serpēs ille taliter est punitus ad hominū, & specialiter protoplastorū, informationē. Porro nō infligere pœnā sine culpa patiētis, fallit in casibus multis: immo Deus in veteri testamēto præcepit occidi iumēta, nō solū si qs per ea peccauerit, sicut in Leuitico iussit occidi pecus, cū quo qs coierit, sed etiā si ab homine repressa nō essent ab actu solū exteriori, q tñ in se nō fuit culpabilis, sicut in Exodo præcepit interfici pec⁹ si montē attingeret. Vnde in epistola ad Hebræos ait Apostolus: Et si bestia tetigerit montē, lapidabit. Vel inquantū pertinebāt ad hominē, sicq; mandauit nō solū bruta, sed & inanimata ,pter hominū vitia destrui, vt patet in libro Iosue de oībus quæ erāt in Hiericho. De equis q̄q; & curribus Amorrhæorū, de qbus locutus est dñs ad Iosue: Equos eorū subneruabis, & currus igne cōbures. Et primo Regū, vbi Deus præcepit Sauli, occidere Amalechitas viros & fœminas, infantes ac paruulos & iumēta, ,pter peccata parentū diu ante cōmissa: quæ oīa facta sunt ad cōmendationē diuinæ iustitiæ, ac hominū instructionē atq; terrorē. ¶Ad secūdū dicēdū, q Deus sæpe legitur in scripturis, brutis esse locutus, nō vt intelligerent bruta, sed ex alijs rationabilib⁹ causis. Nā suprà habetur, q benedixit Deus piscibus & auibus, dicens: Crescite & multiplicamini, atq; in libro Ionæ dixit dñs pisci. Nec obstat, si quis dicat illas allocutiones nō fuisse vocales, quoniā bruta non magis incapacia sunt allocutionis exterioris q̄ interioris. Præterea Ezechieli dñs dixit: Fili hominis, dic omni volucri cæli, quæ allocutio fuit imaginaria, quēadmodū illa, de qua in Apocalypsi ait sanctus Ioannes: Vidi angelū stantē in sole, & clamantē omnibus auibus quæ volabāt per mediū cæli. Insuper, nōne quotidie psallimus, Benedicite oēs bestiæ & pecora domino? Et, Laudate dñm de terra dracones & omnes abyssi, bestiæ & vniuersa pecora, serpentes & volucres pennatæ? ¶Ad tertiū respondendū, q statura perfecte erecta, cōpetit homini ex tota specie sua. Per quod non excluditur, quin cuidam serpentum generi cōpetebat sta-

Leui. 20. Exo. 19. Heb. 12. Iosue 6. Iosu. 11. 1. Re. 15. Gene. 1. Ionæ 2. Ezec. 39. Apoc. 8. Dani. 3. Psal. 148

tura aliquo modo erecta, immo & vsq; nunc cōpetat, vt pręcedenti articulo continetur. Nec tamen ex hoc mutatus est naturalis ordo vniuersi aut species rerū, quoniā maledictionē primi serpentis, nō oportet ad vniuersa suæ speciei indiuidua referre. ¶ Ex his constat, q̄ insufficienter quidā reprobet expositionē præfatā, & argumenta ipsius nunc plene soluta sunt. Præinducta quoq; solutio à viris authenticis approbatur. Nā & Hieronymus libro de quęstionibus Hebraicis eam cōmendat, & cōsonat literæ ac dictis Strabi ac Bedæ. In Scholastica itē historia dicitur: Serpens, vtpote diabolus, per serpentē peccauit in tribus, quia inuidit, & mētitus est, ac decepit: Quibus tribus peccatis, redditæ sunt tres maledictiones. Nam qui inuidit hominis excellētiæ, humiliatus est, & dictum est ei: Super pectus tuū gradieris. Quia mētitus est, punitus est in ore, cū dictū est, Terrā comedes: immo abstulit ei vocē, & posuit ei venenū in ore. Quia decepit, recepit vicissitudinē hanc: Inimicitiā ponā inter te & mulierē. Vbi innuitur, q̄ Eua pœnituit, vtpote facta serpēti cōtraria seu inimica. Nā sicut naturale est odiū inter equos & gryphos, inter lupos & canes, sic inter homines & serpētes. Quēadmodū ēm venenū serpētis interficit hominem, sic sputū hominis ieiuni necat serpentem. Et quoniā nudi erant primi homines quādo per serpentē prolapsi sunt, serpēs adhuc timet ac fugit hominem nudū, & insilit in vestitū. Hæc in historia illa. Iosephus quoq; testatur, q̄ Deus posuit serpenti venenū sub lingua, & abstulit ei vocē. Nunc exponendus est passus iste de diabolo per serpentē loquuto: [Et ait dn̄s ad serpētem] id est, diabolū, qui fuit vsus serpente ad maleficia sua. [Quia fecisti hoc] .i. primos parentes sic ad vitia induxisti. [maledictus eris inter om̄ia animātia & bestias terræ] .i. om̄ibus illis vilior & miserior eris ꝓpter tuam nequitiā, quibus per naturā multo sublimior es. Nam vt ait philosophus, Impius decies millies vilior extat brutis. [super pectus tuū gradieris] id est, per superbiā serpes seu gradieris ad homines impugnādos. Superbia quippe designatur per pectus, in quo animositatis impetus dominatur. [Et terrā comedes,] id est, terrenis & carnalibus hominū actibus reficieris, hominesq; terrenos iniquos tibi incorporabis, qui ad tuū corpus mysticū ptinebunt. [om̄ibus diebus vitæ tuæ.] ex quibus miseria tua augebit. Quēadmodū ēm accidētale præmium angelorū augetur ex eorū cōsortio, qui per ipsorū custodiā euadunt pericula & saluātur, ita & pœna sensus dæmonū augetur ex societate & cōdemnatione eorū quos vincunt, quanq̄ ob hoc nō cessent ab hominū tētatione ex nimia sua inuidētia atq; malitia. [Inimicitias ponam inter te & mulierē, & * semen tuū & semen illius.] Augustinus super Genesim dicit, per mulierē hic designari rationē inferiorē, seu partem sensitiuā ac animalē: per semē mulieris, actum virtuosum: per semen serpētis, prauā suggestionē, vt sit sensus: Inimicitias ponā inter te & mulierem, id est, inter te & rationē inferiorem, seu partem sensitiuā, quā immediate potes tentare: & inter tuā prauā suggestionem & bonā rationis illius operationem, per quā rationem inferiorem seu sensitiuā partem, tentare potes rationē superiorem. [Ipsa conteret caput tuū,] id est, exordiū tuæ suggestionis calcabit ac vincet. [Et tu insidiaberis calcaneo eius.] hoc est, ab inferiori conaberis ei nocere ac præualere, proponēdo ei obiecta carnalia & mūdana. ¶ Porro ratio est idē quod intellectus. Et dicitur ratio superior, inquantū respicit spiritualia ac diuina: inferior autē, inquantū respectū habet ad temporalia & caduca. Porro multi sanctorū per mulierē istā intelligūt virginē gloriosam, quā dæmones specialissime timent ac odiūt, quę & dæmonibus valde grauis & metuēda effecta est, & vndiq; cōterit caput seu potestatē diaboli ac seminis eius, vtpote dæmonū cæterorū. Estq; inimicitia ista posita etiā inter semen mulieris istius, & semen præfatum diaboli .i. inter Christum & dæmones. quoniā Christus oēs illos deuicit ac spoliauit, quasi dicat Deus iudex iustus ac sapiens: Quia tu serpens nequissime decepisti hanc fœminam primā ac fragilē, creabo fœminā vnam, quæ tanta gratia ac virtute implebitur, q̄ per filium suum & per se, te atq; satellites tuos penitus supplantabit, & tibi terribilis erit quasi castrorum acies ordinata.

Marginalia: Strabus. Beda. Eusebi⁹. Tres maledictiones serpentis. — *inter semen. August. — Psal. 7. — Cant. 6.

¶ Elucidatio residuæ partis huius tertij capituli, Mulieri quoq; dixit Deus. Art. XXV.

CONsequenter describitur punitio mulieris, quæ secūdo loco narratur, qm̄ per serpentem inducta est ad peccandū anteq̄ vir peccauit. Et qm̄ grauius viro peccauit, grauius ac multiplicius est punita q̄ vir, sicut subiungit: [Mulieri quoq; dixit] Deus: [Multiplicabo ærūnas tuas & cōceptus tuos:] quēadmodū multipliciter excessisti, videlicet superbiendo & serpenti credendo, ac fructū prohibitū comedendo, atq; ad idē tuū inducēdo maritū, te quoq; inaniter excusando, sic & ego multas calamitates tibi infligā, & diuersos habebis cōceptus, vt frequentius crucieris in portādo pariendoq; fœtū. Non ēm simul cōcipies nisi vnū aut duas proles, de cursu cōmuni. [In dolore paries * filios.] Magnus ēm est dolor in pariendo, & forsan maior, q̄ delectatio in cōcipiendo. In statu aūt innocentię fuisset cōceptio sine indecentia, turpitudine, atq; libidine: deportatio prolis sine grauamine, & partus sine dolore. Porro ꝑ filios, intelligunt & filiæ, vt nomen filij notet hic prolē duntaxat, nō sexum. Itaq; qm̄ mulier peccauit in fructu ligni, punita est in fructu vteri sui, vt pœna correspondeat

Marginalia: Mulieris ærumnę ob peccatum. — *filios tuos.

deat culpæ. Et illud Sapiētiæ impletur: Per quæ qs peccat, p hæc & punitur. ¶ Insuper, quia peccauit superbiēdo, punita est p subiectionē & humiliationē pœnalē sub viro, secundū q̄d subditur: [& sub viri potestate eris, & ipse dominabit tui]. i. marito eris subiecta cū timore, correctione & pœna, quæ si nō peccasses, nō fuisses ei subiecta, nisi cū delectatiōe, amore & naturali habitudine ac directione cōuenientissima. ¶ Circa hęc quæri posset, an in statu innocētiæ fuissent dominatio & seruitus, imperiū atq; subiectio, & quō mulier diuersimode subiecta fuit viro ante peccatū & postea. Ad q̄d infrà in introductiōe & solutione quæstionum patebit respōsio. [Adæ vero dixit:] Nā quia & vltimo peccauit, & minus q̄ mulier, idcirco vltimo sibi infligit pœna ista exterior & etiā mitior. Subtractio aūt originalis iustitiæ, fuit viro ac mulieri cōmunis, q̄ etiā fuit pœna interior & ambobus simul inflicta. Ordinati quoq; motus carnales, & cæteræ culpæ subtractionē illā secutæ, sunt pœnæ simul & culpæ: Pœnæ quidē illius primæ p̄uaricationis, qm̄ propter illā hoīes meruerūt eos incidere: culpæ vero, inquātū sunt legi Dei cōtrarij. [Quia audisti vocē vxoris tuæ] nō solū exteriori auditu, sed & interiori cōsensu cōtra iussionē diuinā, [& comedisti de ligno, ex q̄ præceperā tibi ne comederes, maledicta terra in opere tuo.] Nō est hoc intelligēdū de terra paradisi, q̄ in sua pmansit integritate, fertilitate atq; decore, sed de terra extra paradisum, ad quā Adā erat mox expellēdus, quæ dicitur maledicta. i. naturalib⁹ quibusdā donis Dei priuata, puta solita fœcunditate, ornatu ac colendi & fœcūdandi facilitate, q̄d factā est in opere Adæ. i. demerito suæ trāsgressionis, vt q peccauit edendo de vetito fructu, puniret in procuratione fructuū terræ pro sustētaculo vitæ suæ, immo & cōiugis ac sobolis suæ: qm̄ ptinet ad maritū, puidere de necessarijs vitæ tā sibi q̄ suis domesticis. Vnde secundū Lyrā in Hebręo habet: Maledicta terra ppter te, hoc est, ppter tuā trāsgressionē. Vel, maledicta terra in opere tuo, hoc est, in cultura & operatione, quas facies circa terrā fœcundandā & circa fructus ipsius, subiacebit terra maledictioni p̄fatæ, experierisq; eā, ita q terra quæ ante peccatū tuū ptulit vberes fructus atq; spōtaneos, s. sine humano labore, decætero indigebit laboriosa cultura, & minus solito fertilis erit, immo & aliqñ sterilis. Si aūt quærat, cur maledicatur terra, q̄ nō peccauit, & non potius Adā qui peccauit: Respondet, q terra maledicta est, tanq̄ res ad hoīem pertinens, & ppter eū creata, ita q ipse homo maledicit in re sua, puta in terra. Maledictio em̄ ista homini est nociua atq; pœnosa, nō terræ, quēadmodū pādunt verba sequētia: [In laborib⁹ comedes ex ea]. i. fructus terræ qbus vesceris, laboriose acquires. [cūctis diebus vitæ tuæ spinas & tribulos germinabit tibi] Cōmuniter dicūt Doctores, sicut p̄habitū est, q terra ante primoꝝ peccata parentū ptulit spinas ac tribulos, maxime cū spinæ & tribuli pertineāt ad ordinem vniuersi: sed tūc nō producebātur homini ad tormentū, nec ad pœnā peccati, quēadmodū postea: nec generabant tunc tā abundāter, neq; tā copiose inter cæteros comestibiles ac necessarios fructus, vt postmodū. Hinc Rabanus ait: Spinæ antea erāt, sed nō vt homini laborē inferrēt, cui post peccatū ad laborem fuerunt & afflictionem, sicut serpētes & quæcunq; noxia, erāt homini ante innoxia. Hinc scriptura nō ait absolute, spinas & tribulos germinabit, sed addit, tibi. i. ad tuæ miseriæ cumulū. [& comedes herbas terræ]. i. quia peccādo brutis similis es effectus, & brutales sustines mot⁹, in hoc assimilaberis bestijs, q herbis terræ vesceris, non tñ eas ore carpēdo de terra instar brutoꝝ. Comedes itaq; herbas terræ, qui ante comedisti fructus paradisi, vt aliqui exponēdo adijciūt, & verū est, si Adā in paradiso actualiter māducauit de aliaꝝ arborū fructu: sin aūt, sic intelligendū est, qui ante comedisti. i. comedendi licentiā habuisti de fructibus paradisi. [In sudore vultus tui vesceris pane tuo.]. i. cibū quotidianū cū tribulatione & angustia ac grādi conatu acquires ac præparabis tibi ac tuis, aut etiā sumes. [donec reuertaris in terrā de qua sumptus es]. i. vsq; ad finē vitę tuæ, quia hæ pœnæ pdurāt p vniuersam hominis vitā in via huius exilij. Sumptus est aūt homo de terra, quantū ad corporis sui materiā prædominantē in eo secundū quantitatē, vt plenius dictū est suprà. [quia puluis es]. i. pulueri similis, quantū ad tuā fragilitatē, incōstantiam & leuitatem. Vnde in Ecclesiastico legitur: Quid superbit terra & cinis? Et sanctus Iob pfitetur: Assimilatus sum fauillæ & cineri. Vel puluis es. i. de pulueribus humore conglutinatis, puta de limo formatus, quantū ad corpus, quēadmodū scriptum est: Formauit dñs Deus hoīem de limo terræ, vbi (vt fertur) in Hebræo habetur, de puluere terræ. [& in puluerē reuerteris.] id est, corpus tuū in puluerē resoluetur. Vnumquodq; enim in illa resoluitur, ex quibus componitur. Per hæc verba designatur fragilitas naturæ & conditionis humanæ, & primus homo aptissime humiliatus est, quasi dñs dicat: Tu qui voluisti inordinate deificari, & tibi ex teipso sufficere, iuxta sensum inductum, tot subiacebis miserijs, q puluis rite vocaris, atq; in puluerem resolueris. ¶ Circa præhabita ait Alcuinus: Deus maledixit terræ, non aquis: quoniam homo cōtra præceptū comedit de fructu terræ, nec sic bibit de aquis. In aquis quoq; peccatum fuerat abluendum, per fructum terræ contractum. Animalia item terrestria plus habent maledictionis q̄ aquatica, quia plus viuunt de terra maledicta. Inde est q Christus

Sapiē. 11.

Adæ & aliorū, ob peccatū ipsius pœna.

Homo addicitē labori.

Eccl. 10.
Iob 30.
Gene. 2.

post resurrectionē suam manducauit de pisce, non de animali terrestri. His consonat illud Scholasticæ historiæ: Terræ maledixit, quia de fructu terræ trāsgressio facta est, & nō aquis. Hinc Christus comedit piscē, sed nō legitur comedisse carnē animaliū viuentiū de terra maledicta, nisi forte de agno paschali pro obseruādo legis præcepto. Veruntamē est probabile, φ Christus qui cœpit facere & docere, q suis dixit discipulis, Edentes & bibentes quę apud illos sunt, fecit hoc ipsum. Amplius circa pscriptas maledictiōes seu pœnas, pensandū φ Rabanus ait: Adæ imponiť pœna extrinseca, cū diciť: Maledicta terra in opere tuo: Mulieri aūt pœna intrinseca, cū dñs loquiť: Multiplicabo ærūnas tuas, &c. qa seducta, seduxit virū. Sed serpēs.i. diabolus, q summe peccauit, maledicitʼ in seipso, cū fertur: Maledictus inter omnia eris, &c. [Et vocauit Adā nomē vxoris suę Eua] cuius appellationis subiungitur ratio, [eo φ mater esset oīm viuētiū].i. vniuersoꝝ hominū nasciturorꝝ genitrix immediata aut mediata esset futura. Eua quippe in Hebræo sonat vitā, tamen pœnalitatibus subditā, vt ait hic Lyra. Vnde in Scholastica historia legitur: Tunc Adam deplorans posteritatis suæ miseriam, vocauit vxorē suā Euam, quasi alludens eiulatui paruuloꝝ. Masculus eñ recens natus dicit A, quasi filius Adæ, & similis ei in sexu: Fœmina vero, E, quasi filia Euæ, & ei sexu cōsimilis. Isidorus quoq; testatur: Post peccatū, iudicisq; sentētiā, vocauit Adam vxorē suā Euā, quia sit mater viuoꝝ, cū iam meruit parere mortē & fœtus mortales. Verūtñ Rabbi Paulus contradicit verbo Lyræ, dicētis φ Eua in Hebræo sonat vitā pœnalitatibus subditā. Et asserit Paulus iste, φ Eua in Hebræo sonat vitā simpliciter, non connotando φ sit pœnalitati subiecta. Deinde adiūgit, licet Adā sciuit naturas oīm animaliū, & oēm scientiā habuit, de quibus homo natus est instrui, nō tamē habuit notitiā contingentiū futuroꝝ, nisi inquantum ex reuelatione diuina accepit, aut experimētaliter acquirere potuit: idcirco mulier ei adducta, statim quādo formata est, vocata est ab eo virago, ad denotandū φ erat sibi data in consortiū domesticæ cōuersationis, nō declarās, an esset sibi data etiam ad prolis propagationem, ita φ tūc nesciuit, an Deus disponeret eos sic remanere, & alios homines de nouo procreare, an ex muliere illa esset proles per propagationē procreanda. Postea vero ex diuina sentētia cōtra ipsum & vxorem prolata, cognouit duo: Vnum, φ essent morituri: secūdum, φ essent generaturi: idcirco vocauit cōiugem suā Euam, quod nomen interpretatus est ipse Adam, dicēdo, eo φ esset mater cunctoꝝ viuentiū. Sed quicqd sit de significatione huiꝰ nominis Eua iuxta Hebræū, ista additio Pauli istius videtur nimiū imperita & scripturę cōtraria. Scriptū est eñ suprà: Masculū & fœminā creauit eos, benedixitq; illis Deus, & ait: Crescite & multiplicamini & replete terrā, quod dictū est Adæ euidenter, & ipse intellexit hoc de multiplicatione hoīm ex se per generationē. Vnde secundū expositores, p illa verba dedit ei præceptū de multiplicatione speciei, sicut præhabitū est. Et illud præceptū per Adā deuenit ad Euā. Rursus habeť suprà, quēadmodū Eua ex costa Adæ formata, locutus est Adā: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: quāobrem relinquet homo patrē suum & matrē, & adhærebit vxori suę, & erunt duo in carne vna. per quæ vtiq; verba insinuauit se scire, φ mulier illa esset sibi data in coniugem, ad prolificandū ex ea per carnalē cōmixtionē. ¶ Deniq; Adā in statu innocētiæ nō indiguit muliere, nec adiutorio eiꝰ ad domesticam cōuersationē, qm̄ sine oñi cura & conatu habuit necessaria vitę: ideo Adā sciuit ante suam trāsgressionē, φ fœmina esset ei collata in adiutoriū generādi. [Fecit quoq; dñs Deus Adę & vxori eius tunicas pelliceas.] Circa hoc Strabꝰ ait: Ipsi fecerūt sibi perizomata, vt peccatum suū absconderent. Deus aūt fecit eis pelliceas tunicas, quibus induit totū corpus amboꝝ, qa in corpore & anima iuste eos puniuit. Stulta quoq; est quęstio, si quæraf, qualiter aut in quo operante pelles ab animalibus sunt deductæ: qui eñ de nihilo oīa condidit, fecit hoc quoq; & qualiter voluit. Hæc Strabus. ¶ Porro in Scholastica historia legiť, φ de pellibꝰ mortuoꝝ animaliū factæ sunt tunicæ illæ. Estq; credēdū φ totū hoc fecit Deus angelico famulatu. [& induit eos] vt signū suæ mortalitatis secū efferrēt, seq; morituros semp attēderent, & itē vt cōtra intēperiem loci ac tēporis, essent operti, quia de paradiso erant protinus expellendi. Specialiter quoq; induit eos vestes has ex pellibꝰ mortuoꝝ animaliū factas, ad iustā derisionē ipsoꝝ, qui ad immoderatā Dei assimilationē aspirauerūt. Vnde subiungitur: [& ait: Ecce Adā quasi vnus ex nobis factus est] .i. per immortalitatē, sapientiā, & sui in se sufficientiam, assimilatus est nobis. Et est iusta ironia, implicitaq; negatio. quasi dicat: Iā apparet ad oculū, q̄ vane se habuit in peccādo, & quantū deceptus sit, deiectus, & depauperatus, estq; vox summæ trinitatis ad se, vel Dei ad angelos: immo dñs dixit hæc potius quasi cōpatiendo, & humanā superbiā corrigēdo, q̄ insultādo. [sciens bonū & malū] .i. sufficiēter edoctus ad suiipsius & inferiorū gubernationē, prout serpens promisit. [Nūc ergo] aliqui aūt textus habent, videte, q̄d tñ non est in Hebræo. Si aūt nō habeatur in textu, subintelligendū est. Itaq; dñs ait ad angelos, qbus paradisi custodiā, & primoꝝ parentū inde expulsionē, cōmiserat: Nūc ergo videte.i. pcauete [ne fortę mittat manū suā] hoc est, ne extēdat, [& sumat de ligno vitæ,

Actor. 1. Lucę 10.

Heua quare sic dicta.

Gene. 1.

Gene. 2.

vitæ,& comedat,& viuat in ęternū.]Totū hoc dupliciter accipi poteſt.Primo,quaſi ironice dictū,queadmodū præcedētia verba,quaſi dñs dicat:Ex quo Adā ita deiectus eſt, & tot mi ſerijs neceſſitatiq; mortis & redactioni in puluerē, adiudicatus à me, nō eſt periculum neq; poſſibile,ꝙ de cætero comeſturus ſit de ligno vitæ ad viuendū in ſempiternū, ideo nō oportet hoc ꝑcauere. Secūdo intelligi poteſt, quaſi ſerioſe & præceptiue prolatū,quaſi dñs dicat: Ex q̄ Adā ita peccauit & lapſus eſt,ꝓhibete ne præſumat manū extēdere ad ſumendū de fructu arboris vitæ,quo ſe fecit indignū.Sed huic expoſitiōi videt obſtare,ꝙ q̄uis poſt peccatū fuiſſet permiſſus edere de ligno vitæ, nō tñ ex hoc fuiſſet immortalitatē ſeu vitā æternam ſortitus.Reſpondet ꝙ nihilo minus vita ſua potuiſſet multū ꝓlongari ex eſu huiuſmodi,& talis diuturnitas deſignat per verbū hoc,in æternū.Sic nāq;,in æternū,in ſcripturis frequenter accipit,ſicut & Achis 1.libro Regū dixit ad Dauid:Erit mihi ſeruus in ſempiternū.Hinc in Scholaſtica hiſtoria cōtinetur:Nō eſt mirū ſi etiā poſt peccatū, per eſum ligni illius vixiſſent diutius,cū adhuc ſint quædā viuentiū inſulæ,in quibus nemo moritur.i.vix aliquis,vtpote quia diu valde viuunt ibidem.Sicut fit etiā lanugo in folijs arbor℞ apud Seres,cuius vſu protelat vita.Alexāder quoq; Ariſtoteli ſcripſit de ſacerdotibus Solis & lunę,ꝙ ex eſu quorundā pomor℞ longiſſimā vitā ducāt,vtpote quadringētis annis viuendo,vt legit.Et[Emiſit eum dñs Deus].i.exire præcepit ipſum[de paradiſo voluptatis,vt operaretur].i.coleret, fœcūdaret,exerceretq; [terrā de qua ſumptus eſt].i.formatus ſecundū corpus,iuxta expoſitionē præhabitā.¶Porro ex hoc verbo accipiūt multi,ꝙ Adam in illū locū reductus eſt,in quo fuit formatus:qui vbi fuerit,ſuperius dictū eſt,quātum poterat dici.[Eiecitq; Adā]miniſterio angelor℞,qui eiectus, cœpit cū muliere paulatim ꝓgredi cum mœrore. Nec fit hic mētio de Eua,ſed tantū de Adā,tanq̄ de principali. Sed quare Deus nō dixit de vtriſq;,Ecce Adā & Eua quaſi duo ex nobis facti ſunt,ſciētes bonū & malum,&c? Reſpōderi poteſt,ꝙ Deus cōdoluit & pepercit in hoc mulieri,quæ adhuc virgo fuit,propter teneritudinem verecundiæ ſuæ & fragilē ſexum,ne abūdantiori abſorberet triſtitia.Veruntamē ambos ſimul eiecit,nec priuauit eos in toto mutuę ſocietatis ſolatio,neq; cuſtodia angelor℞,à quib⁹ prius dirigebant,deinceps grauiter ac intime pœnitētes.[Et collocauit ante paradiſum voluptatis Cherubin,& flāmeum gladiū atq; verſatilē,ad cuſtodiendā viā ligni vitæ]Per Cherubin intelligitur angelicus ſpiritus ſeu angelus ſanctus: per flāmeum atq; verſatilē gladiū, efficaciſſima ac pauēda poteſtas ipſius, quæ inſtar ignis gladijq; ancipitis eſt actiua ac ſuperatiua vniuerſæ contrariæ poteſtatis:quē angelū,talem gladium ſemper in prōptu habentem,poſuit Deus ante fores paradiſi,ad cuſtodiendā viā ligni vitæ.i.ad hoc,vt iter ad paradiſum faceret omni homini inacceſſibile. ¶Porro in Scholaſtica hiſtoria dicit:Miniſterio angelorū poſuit ignē,qui intercluderet paradiſi ingreſſum. Qui ignis dicitur gladius, nō qualiſcūq;, ſed verſatilis, vtpote vtrobiq; ſecans & puniens, quia per eū punitus eſt homo in corpore & anima,per hoc ꝙ irreuertibiliter de paradiſo eſt expulſus. Vel dictus eſt verſatilis .i. aptus eſt verſari ac tolli cum Deo placeret, ſicut ablatus eſt, dū primo Enoch, deinde Helias,illuc tranſlati ſunt.¶Præterea quidā dicētes paradiſum ſitū ſub circulo æquinoctiali, ꝑ flāmeū gladiū intelligūt torridā zonā, q̄ eſt inter paradiſum & habitabilē terrā,q̄ zona vocat verſatilis gladius,qm̄ ſol cauſans impertrāſibilē illū calorē, accedit ad nos in æſtate,& elōgatur in hyeme.Alij opinātes paradiſum eſſe circa tropicū cācri,per gladiū iſtū intelligūt ignē aliquē materialē,diuina virtute ibi factū & cōſtitutū,ac exurgētē de terra,quēadmodū de qbuſdā mōtibus ignis erūpere legit,ꝑſertim de mōte Aetnę, qui iugiter ardet,q ignis dicitur gladius,qm̄ aſſcendēdo inſtar gladij,paulatim in ſuperiori ſui parte acuitur.Per Cherubim autē angelica deſignatur cuſtodia,quia ſecundum Auguſtinū, tota corporalis creatura ꝑ ſanctos adminiſtratur ac regitur:quod factum eſt,ad cuſtodiendā viam ligni vitæ.i. totius paradiſi,à parte totum intelligendo,ꝑſertim à parte tam principali,vt fuit hoc lignum: ad cuſtodiendū, inquam,ne primi parentes,nec alij, poſſent naturali virtute illuc reuerti aut aggredi,ita ꝙ ignis ille eſt ante paradiſi introitum,impediens acceſſum ad ipſum.

[Margin: 1.Re.27. Euſebi⁹. — Eijcitur Adā de paradiſo. — Auguſt.]

¶Explanatio ſpiritualis eiuſdem capituli tertij. Artic. XXVI.

ADam,vt ait Apoſtolus,erat forma futuri.i.figura Chriſti,nec ſolū Chriſti,ſed & cuiuslibet Chriſtiani. Quēadmodum ergo diabolus inuidit primis parentibus in paradiſo cōſtitutis,atq; ex inuidia eos tentauit,ita inuidet vniuerſis fidelibus,qui in ſpirituali paradiſo, videlicet in eccleſia militāte, ſunt poſiti: vel in ſpirituali paradiſo, hoc eſt,in affluētia ſpiritualiū cōſolationū ac diuinor℞ chariſmatū. Itaq; ait ſcriptura: [Sed & ſerpens erat callidior cūctis animātibus terræ.]Per ſerpentē deſignat diabol⁹, veneno nequitię atq; malitiæ plenus,q callidior eſt cunctis animātibus terrę.i.hominibus,quos naturali acumine, experiētia ac ſcientia,& ꝑſertim in omni verſutia ac fraudulētia antecedit.[qui dixit ad mulierē.]Per mulierem,vt habitū eſt,intelligitur ratio inferior ſeu ſenſitiua pars animæ,q̄ inſtar fœminarū,mollis,fragilis atq; incōſtans eſt. [Cur præcepit vobis Deus, vt nō comederetis

[Margin: Roma.5.]

retis ex om̃i ligno paradiſi?]Per ligna paradiſi,poſſunt intelligi eccleſiaſtici viri, virtutibus
ac ſapiẽtia decorati.Porro ꝑ lignũ ſciẽtiæ boni & mali, Chr̃s,in quo ſunt oẽs theſauri ſapi-
Colo.2. entię & ſcientiæ abſconditi,ꝗ inter bonũ & malũ ꝑfectiſſime diſcreuit, & diſcernere docuit
ac prę̨cepit.Præcipit igit̃ nobis Deus comedere ex om̃i ligno paradiſi,vno,vtpote Chriſto,
dẽpto,hoc eſt,oĩm reliquoꝝ ſanctoꝝ ac deuotoꝝ,ꝗ ſunt in eccleſia militante,verbis & acti-
bus refici,ędificari & informari,ita vt ꝑfectionẽ eoꝝ attingere ſtudeamus. Nec deſperemus
nos poſſe eis parificari in ꝑfectione gratię ac virtutũ,immo vnuſquiſq; conari debet,vt aliũ
præueniat ac vincat in omni humilitate,patiẽtia,mãſuetudine,cuſtodia,diligẽtia,puritate ac
Hebr. 10 charitate.Vnde hortatur Apoſtolus:Cõſideremus inuicẽ in prouocatione charitatis & bo-
noꝝ operꝝ. Sic aũt nõ licet nobis refici verbis & actibus Chriſti, vt ſ. arbitremur nos poſſe
ei coæquari in ſapiẽtia & virtute. Nec debemus p̃ſumere, poſſe nos eius perfectionẽ attin-
Ioan. 12. gere,ſed imitari pro viribus,quẽadmodũ dixit:Qui mihi miniſtrat, me ſequat̃. Itaq; diabo-
lus tẽtat nos dicens,cur Deus iſtud præceperit nobis.Conatur em̃ ad hoc, vt trãſgrediamur
terminos nobis præfixos,& plus ſentiamus de nobis ipſis q̃ veritas habet, aut proprijs viri-
bus innitamur,& cõfidamus nos ex nobis ipſis poſſe ꝑficere ac ſaluari,ſic'q; parificemus nos
quodãmodo Chriſto:quod faciendo, comedimus de fructu ſciẽtiæ boni & mali: atq; peri-
mus,dũ vir.i.ratio ſuperior cõſentit huiuſmodi ſuggeſtioni ſerpẽtis antiqui,quæ ſuggeſtio
venit ad rationẽ ſuperiorẽ per inferiorẽ.Deniq; dũ ratio inferior recolit ſibi à Deo eſſe pro-
hibitũ tale, immo & om̃e peccatũ, ne moriat̃ nũc morte culpæ,deinde morte æternæ miſe-
riæ,diabolus intus reſpõdet: [Nequaq̃ morte moriemini]qm̃ perſuadet licitũ eſſe, q̊d extat
illicitũ,& ſub ſpecie boni mala ꝓponit:ꝙ ſi ꝑſuadere nequiuerit,tale quid licitũ eſſe, ſugge-
rit Deũ eſſe benignũ,& hoĩem poſtea pœnitentiã eſſe acturꝝ,vel ſaltem in fine vitæ ſola con
tritione faciliter poſſe veniã impetrare.¶ Inſup ſæpe ſuadet quibuſdã plus ſapere q̃ oportet,
& maieſtatẽ ſcrutari, atq; incõpræhenſibilia fidei velle nimiũ ꝓfundare, diſcutere,ac rima-
ri:qua ſuggeſtione decepit hæreſiarchas,& per illos innumerabiles alios ſimplices & carna
les,quibus occulte promiſit interioꝝ oculoꝝ apertionẽ ſeu illuſtrationem,ita ꝙ eſſent quaſi
dij inter cæteros futuri, præfulgẽdo in ſapiẽtia, vita & fama:ſic'q; receſſerũt ab eccleſiaſtica
vnitate,opinãtes ſe nõ indigere doctrina eccleſiæ,eo ꝙ ipſimet ſufficiẽter cognoſcerẽt bo-
nũ & malũ.¶Deniq; generalius loquẽdo,quãdocũq; ſenſualitas aut ratio inferior ex diabo-
lica ſuggeſtione afficit̃ cũ delectatiõe alicui rei ſenſibili ſeu carnali, eo ꝙ habeat aliquid dul-
cedinis aut decoris ſeu appetibilitatis vel vtilitatis, tũc impletur q̊d dicitur: [Vidit mulier ꝙ
bonũ eſſet lignũ].i.terrenũ obiectũ inſtar ligni terræ infixũ,bonum inquã[ad veſcendum,]
hoc eſt,ad oblectandũ ſe in eo,[aſpectu'q; delectabile,& tulit de fructu eius, & comedit,de-
dit'q; viro ſuo qui comedit:]hoc eſt,ſuperiorẽ rationẽ ad conſenſum ꝑtraxit.[Et aperti ſunt
oculi amboꝝ.]Multi dũ ex vehemẽtia paſſionum inclinãtur ad mala agẽda,ita ꝓprijs paſ-
ſionibus obfuſcãtur,ꝙ nõ aduertũt ſuũ errorẽ & magnitudinẽ ſui periculi.Cũ aũt ſatisfece-
rũt motibus paſſionũ ſuaꝝ,motibus ipſis ſedatis,aperiũtur oculi cordis eoꝝ,& vidẽt q̃ tur-
piter ſint deiecti ac victi. [Cum'q; cognouiſſent ſe eſſe nudos, cõſuerũt folia ficus,& fecerunt
ſibi perizomata.] Sic multi quotidie,dum ſe peccaſſe cognoſcunt, & gratia Dei nudatos,ac
erubeſcibiliter ſupplantatos,faciunt perizomata ſibi,excuſando ſeipſos,& velando turpitu
Ecci.3. dines paſſionum & præuaricationum ſuarum. In quibus impletur quod ſcriptũ eſt:Pecca-
tor adijciet ad peccandũ. [Et cum audiſſent vocẽ dñi Dei deambulantis in paradiſo ad au-
Prou. 8. rã poſt meridiẽ, abſcõdit ſe Adã & vxor eius à facie dñi.] Ambulat dñs inceſſanter in para-
Epheſ.3. diſo.i.in militãte eccleſia,ſpatiãdo in cordibus electoꝝ ac deuotoꝝ ſuorum, cum quibꝰ eſſe
ſunt ſuæ deliciæ, quia ꝑ fidẽ & charitatẽ eos inhabitat:& ipſi portãt eũ in cordibus ſuis,q̊d
modo fit poſt meridiẽ.i.poſt ardentiſſimũ illũ ſpiritusſancti feruorẽ, qui fuit in primitiua
eccleſia,& poſtea diu ac ſæpius interim:q̊d dum fit,quidã imitãtes trãſgreſſionẽ primorum
parentũ,abſcondunt ſe,quantũ in ipſis eſt,à facie dñi, à quo impie ſe auertũt,& fugiunt lu-
Ioann.3. cem,ſicut ait ſaluator:Om̃is qui male agit, odit lucem:& nõ venit ad lucem, vt nõ arguãtur
opera eius.¶Deniq; qui retrahunt ſe à ſuperioꝝ ſuoꝝ pręſentia,nec volũt verba correptio-
nis ac ſalutis audire, ne increpent̃, & iuſte cõfundantur,abſcõdunt ſe à facie dñi,quales ſunt
qui in prauitatibus ſuis latere nitunt̃. Abſcõdunt ſe quoq; in medio ligni paradiſi, ꝗ autho-
ritatibus & allegationibus ſcripturaꝝ ſe excuſare ac iuſtificare conãtur. Nã & ipſa ſcriptu-
Damaſ. ra per paradiſum ſignificatur,ſecundũ Damaſcenum.[Vocauit'q; dñs Deus Adam, & dixit
ei:Vbi es?]Sic benigniſſimꝰ Deus quotidie vocat auerſos à ſe,vt attendãt in quãtis miſerijs,
periculis,vitijs'q; ꝓſtrati ſint:vocat, inquã, per inſpirationẽ internã, per angelicã cuſtodiã,
ꝑ p̃latos & p̃dicatores eccleſię,ꝑ proximoꝝ exhortatiões,ꝑ correptiões,ꝑ miracula,ꝑ benefi
cia, ꝑ aduerſa. [Qui ait:Vocẽ tuã *dñe audiui in paradiſo,& timui.]Sic quidã in ſuis iniqui-
tatibus depræhenſi,qñ ſe vidẽt nõ poſſe latere,neq; euadere,ſe peccaſſe fatentur,ac metuunt
ſaltem ſeruili timore.[Cui dixit dñs Deus:Quis enim indicauit tibi,ꝙ nudus eſſes, niſi ꝙ ex
ligno,

ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti?] Quasi dñs dicat vnicuiq; peccatori huiusmodi: Vnde iã p experientiã scis te esse nudatum donis ac gratijs spiritus sancti, nisi quia conscius tibi es, te egisse cõtra meũ pceptũ, & præsumpsisti de viribus proprijs ac extulisti inaniter temetipsum? [Dixitq; Adã: Mulier quã dedisti mihi sociã, dedit mihi de ligno, & comedi.] Sic multi q̃tidie seipsos excusant p alios, à qbus se ad mala attractos causantur, quasi nõ sponte peccassent, & q̃si nõ magis debuissent Deũ, q̃ hoĩes attendisse, aut q̃si nil melius cognouissent. ¶ Præterea qdã excusant se p mulierẽ. i. per ppriã sensualitatẽ, seu carnis fragilitatẽ, quã suo spiritui sociatã cõmemorant, dicentes: Homo non est angelus, humanũ est peccare, quis pfectus nisi Deus? & ita palpãt ac fallunt miseri semetipsos, immo peccata sua occulte atq; implicite retorquẽt in creatorẽ, qui tã fragilẽ eis cõtulit carnẽ, & sensualitatem ad mala tã pronã. Nec attendũt, q̃ multa & magna remedia & auxilia præstiterit eis Deus cõtra peccata ac hostes suæ salutis. [Et dixit dñs De⁹ ad mulierẽ: Quare hoc fecisti? Quæ respõdit: Serpens decepit me.] Sic & ratio inferior, seu homo ex parte suę sensualitatis solet se excusare, eo q diabolica fraude, aut tentatiõis feruore deceptus sit. Hæc est culpa grauissima & insipientia miserãda, excusare seipsum, & aliũ potius accusare. Propter q̃d orauit Psalmista: Ne declines cor meũ in verba malitię, ad excusandas excusatiões in peccatis. Vnde & Salomon loqtur: Qui abscondit scelera sua, nõ dirigetur: qui aũt confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiã consequet. [Et ait dñs ad serpentẽ: Quia hoc fecisti, maledictus es.] Diabolus em̃ homines decipiendo, meretur suæ maledictionis augmentũ, præsertim quantũ ad accidentalis sui supplicij cumulum, sicut & angelorũ sanctorũ accidentale præmiũ augmentatur ex eorũ, quos custodiunt, saluatione. Quæ aũt sequuntur, videlicet, [Super pectus tuum gradieris] vsq; ad illud, Mulieri quoq; dixit Deus, in pcedẽti articulo satis spiritualiter sunt tractata. [Mulieri q̃q; dixit Deus: Multiplicabo ærumnas tuas & cõceptus tuos.] Hoc spiritualiter factũ est, qm̃ homo male agẽdo, incurrit calamitatẽ multiplicẽ, & sensitiua pars ratioq; inferior difficultatẽ incurrit ad bene agendũ, ad resistendũ peccato, ad fructificandum iustitię, & in dolore parit opera bona. [Et sub viri potestate eris, & ipse dominabit tui.] hoc est, pter peccata tua subiacebis actibus tuis, atq; laboribus pœnitẽtiæ ac flagellis, iuxta superioris ratiõis imperiũ, quæ si non peccasses, sine huiusmodi castigatione posses rationi superiori parere. [Adæ vero dixit: Quia audisti vocẽ vxoris tuæ, maledicta terra in ope tuo:] id est, vnicuiq; peccatori loqtur Deus in scripturis: Quoniam sensitiuæ parti, & inferiori rationi impie consensisti, caro tua multis subiacebit miserijs, & motus rebelles tanquã spinas ac tribulos pariet tibi, multisq; modis impediet te à bonis, & terrenis reficieris operib⁹. Nec sine gemitu & sudore exercebis assidue opa bona. Istud est graue iugum sup oẽs posteros Adæ inductũ, de q̃ in Ecclesiastico legit: Occupatio magna creata est oĩbus hoĩbus, & iugũ graue sup oẽs filios Adã, à die exitus de ventre matris eorũ, vsq; in diẽ sepulturæ in matrem oĩm, cogitatiões eorũ & timores cordis &c. In Zacharia q̃q; habet: Homo agricola ego sũ, & Adã exemplũ meũ ab adolescẽtia mea. [Et vocauit Adã nomẽ vxoris suæ, Eua, eo q mater esset oĩm viuentiũ.] Sic peccator postq̃ vere cõuersus est, carnẽ suam nominat Euã. i. vitam, q: p eam efficit de cætero opa bona, quæ sunt spiritualiter viua ac meritoria. [Fecit q̃q; Deus Adæ & vxori eius tunicas pelliceas, & induit eos.] Per tunicas pelliceas designantur pœnalitates & defectuositates vitæ mortalis, quibus hoĩes peccatores in seculo isto implent, & operiũtur ita, vt iuste ac pie derideantur à Deo de suis præsumptionibus, elatiõibus, vanitatib⁹q; diuersis. [Nũc ergo ne forte mittat manũ suã, & sumat de ligno vitę &c.] Sic De⁹ p angelos sanctos reprimit, & misericorditer impedit hoĩes à multis psũptiõibus & peccatis. [Et emisit eũ dñs De⁹ de paradiso voluptatis, vt operet terrã.] Quàm diu homo manet in charitate & gratia ac gaudio spũali, manet in ecclesia, & itẽ in interiori suæ aĩæ paradiso. Cũ aũt mortaliter peccat, vtroq; hoc paradiso priuat, & de mystico corpore Chri ejcit, atq; diabolo incorporat. Veruntñ fit hoc vt se emẽdet, & terrã, vtpote ppriã carnẽ, p opa pœnitentiæ exercere & castigare festinet. [& collocauit] De⁹ [añ paradisum Cherubim & flãmeũ gladiũ] i. ecclesiã suã muniuit angelorũ custodia, ac plenitudine sapiẽtiæ salutaris, rigore q̃q; iustitiæ [ad custodiẽdã viã ligni vitæ]. i. ingressum & aditũ ad ecclesiasticã vnitatẽ & Christi cõmunionẽ, ad quas iniqui redire nõ valẽt, nisi p pœnitentiã verã. ¶ Deniq; eiectio Adæ de paradiso, fuit q̃si excõmunicatio eius, quæ in solẽni pœnitẽtia specialiter designat. Fiat aũt pœnitẽtia solẽnis hoc modo: In capite ieiunij tales pœnitẽtes psentant se cũ presbyteris suis episcopo ante fores ecclesiæ, sacco induti, nudis pedibus, vultibus inclinatis, & coma deposita. Cũ aũt in ecclesiã fuerint introducti, Episcopus cũ oĩ clero dicit septẽ psalmos pœnitentiales, deinde manũ eis imponit, aquã benedictã adspergit, cinereq; imponit eorũ capitib⁹, cilicio q̃q; operit colla eorũ, & lachrymabiliter eis denunciat, q sicut Adã eiectus est de paradiso, sic ipsi de ecclesia ejciũtur, & iubet ministris, vt eos ab ecclesia pellãt, clero eos persequente cũ responsorio isto: In sudore vultus tui. In cœna autẽ domini quolibet anno à suis presbyteris

Psa. 140.
Pro. 28.
Ecci. 40.
Zach. 13.
Pœnitẽtia solennis.

sbyteris in ecclesiam reducũtur, & erunt in ea vsq; ad octauas paschæ, ita tñ q̃ nõ cõmunicabunt nec pacem accipiẽt. Sicq; fiet omni anno quãdiu aditus ecclesiæ ipsis est interdictus, quorũ vltima reconciliatio reseruatur episcopo, ad quẽ solũ spectat impositio pœnitentiæ huius solennis. Quæ etiã potest imponi viris ac mulieribus, sed nõ clericis, ꝓpter scãdalum euitandum, & ne ordo veniat in cõtemptum. Nec debet imponi pœnitentia talis, nisi ꝓ peccato q̃d totã cõmouerit vrbem. Hæc Thomas super quartum decimaquarta distinctione. ¶ Porro in Scholastica historia dicitur: Eiectionẽ primorũ parẽtum repræsentat ecclesia in capite ieiunij, cum eijcit extra pœnitẽtes, quibus cilicium dat insignum tunicarũ pellicearũ, cinerem q̃q; sub his verbis: Cinis es, & in cinerẽ reuerteris. In memoriam maledictiõis, eiecti candelas ferũt ardẽtes: quia pro ope, quo porrexerunt manus ad pomũ vetitum, apposita est ignea romphæa paradiso. Transeunt item ad aliã ecclesiã, cuius fores coram eis clauduntur, in signũ aditus paradisi quondã occlusi. nõ ad mẽsam, sed sup terrã comedũt, quasi dicat eis: Maledicta terra in opere tuo. Nemo dicit eis, Aue, q̃a nondũ mutatũ erat nomẽ Euę. Pręterea in modo tentatiõis primorũ parentũ, p̃figuratus est ordo tentationum nostrarũ quotidianarũ. quẽadmodum enĩ serpens tẽtauit primo mulierẽ, & ꝑ eã virũ, sic dæmon ꝑ sensitiuam partẽ & inferiorẽ rationẽ, tẽtat in nobis rationẽ superiorẽ. ¶ De hac materia ait Magister Sententiarũ libro secundo: Duæ sunt species tentatiõis, interior atq; exterior. Exterior tentatio est, qñ nobis extrinsecus visibiliter suggerit̃ verbo aut signo, vt ad peccati consensum trahamur, & talis tentatio nõ fit nisi ab aduersario, scilicet diabolo, vel ab hoĩe malo. Interior vero tentatio est, qñ inuisibiliter suggeritur nobis malũ intrinsecus, quæ tentatio aliquando fit ab hoste, quãdoq; à carne. Nã & diabolus inuisibiliter suggerit mala, & ex carnis corruptiõe suboritur motus illicitus & titillatio praua: idcirco tentatio quæ fit ex carne, nõ est sine peccato: quæ aũt ab hoste fit, nisi ei cõsentiatur, non habet peccatũ, sed est materia exercendę virtutis. ¶ Circa hęc verba Magistri scribit Thomas sup secundũ distinctione vicesimaprima: Peccatum vnius nõ consistit in actu alterius, sed in ꝓprio actu. In tentatiõe aũt carnis, ipse appetitus illicitus secundũ quem aliq̃s tentari dicit̃, est actus eius qui tentatur. Non enĩ sola caro concupiscit, sed totus homo: ideo talis tẽtatio est peccatũ in eo qui tentatur. Tentatio aũt quæ est à mũdo, vel ab hoste, est à principio extrinseco: vnde actus nõ pertinet ad tentatum, sed passio tantũ: & ꝓpter hoc non est peccatũ in tali tentatione, nisi ꝑ delectationem & consensum tentati, qm̃ tunc tentatus incipit cooperari tentanti. Porro motus cõcupiscibilis dupliciter potest consurgere. Primo ex qualitate organi, sicut corpore calefacto, insurgit motus libidinis sine oĩ imaginatiõe, & iste motus est pure naturalis, nec habet rationẽ peccati: ad hũc q̃q; motũ excitãdũ in nobis potest virtus dæmonis ex potestate suæ naturę, qua potest corpora trãsmutare, nisi cohibeatur virtute diuina. Alius motus concupiscibilis est, qui insurgit ex apprehænsione rei delectabilis. Et ex hac parte appetitus concupiscibilis aliquã habet libertatẽ in hoĩe, secundũ q̃d potest obedire imperio rationis, sed hunc motũ diabolus extorquere non valet. Hęc Thomas. ¶ At vero Bonauentura in scripto

Tentare secundi circa hæc scribit: Tentare multa significat, sed ꝓprie idẽ est q̃d probare, idcirco tentatio dici potest q̃dã tactus, quo probatur res illa quæ tangitur, quẽadmodum dicit̃ cæcus tẽtare, qñ tactu suo certitudinẽ aliquã vult habere de eo q̃d tãgit. Iuxta hũc modũ in sp̃ualibus tentatio dicit̃ q̃dam tactus ad probandũ ordinatus, q̃d q̃druppliciter fieri potest: Aut enĩ ille q̃ pulsat seu tentat, intẽdit ꝓbare & approbare, seu probatũ ostẽdere: & hoc modo tentare

Sapi. 3. cõuenit Deo, secundũ q̃d dicitur à Sapiente: Deus tentauit illos, & inuenit eos dignos se. Aut q̃a ille qui pulsat, intendit ꝓbare & reprobare seu reprobũ facere, sicq; tentat diabolus,

Acto. 5. secundũ q̃d scribitur in Actis: Cur tentauit satanas cor tuũ? Aut intẽdit solũ probare, & experimentũ sumere de eo quod est in hoĩe: & ita tentare dicitur homo cautus. Aut q̃a & si pulsans nihil intẽdit, ad eius tñ pulsationem seq̃tur approbatio aut reprobatio hominis: sicq;

Iacob. 1. tentare dicit̃ caro & concupiscentia eius, vt Iacobus ait: Vnusquisq; tentatur à concupiscentia sua &c. A carne enĩ seu carnis cõcupiscẽtia homo pulsatur, & quasi tãgitur: cui pulsationi si consenserit, probatur & reprobatur: si dissenserit, probatur & approbatur.

¶ Introductio & solutio q̃stionum cõcernentiũ p̃sens tertiũ capitulũ. Art. XXVII.

MVlta occurrũt q̃renda circa capitulũ istud: Primũ est, Cur Deus ꝑmisit primos parentes tentari, q̃s pręsciuit mox esse vincendos: Et an decuit Deũ hoc ipsum permittere, p̃sertim cum viderit tot mala ex originali illo peccato esse ꝓtinus secutura. Quanuis aũt Magister sententiarũ libro secũdo hanc moueat quæstionem & soluat, similiter doctores ibidẽ, videt̃ tñ hæc quæstio posse reprimi per multas quæstiones consimiles. Nam similimodo quæri posset, Cur Deus creauit Luciferũ, quẽ vidit cõfestim casurũ? Et cur ꝑmisit

3. Reg. 12 eũ peccare, ex cuius casu nouerat secutura statim tot mala? immo cur cõdidit eũ, per quem nouerat tot millia angelorũ esse cõfestim casura? Iterũ q̃ri posset: Cur Deus promouit Hieroboã filiũ Nadab in regẽ decẽ tribuũ Israel, quẽ nouerat statim tot horribilia mala acturũ, &

auersum subditos suos à cultu Dei, atque ad idololatriam inductum? Item, cur creauit sceleratissimũ Machometum, p quem nouerat pene tertiam aut quartã mũdi partem esse decipiẽdam? Cur itẽ nequissimos hæresiarchas, Manichæum, Arrium, Nestoriũ, &c. à quibus sciuit tot millia hoĩm esse fallenda? In his atque similibus debemus incomprehensibilia Dei iudicia potius formidare ac venerari, q̃ discutere ac scrutari. Nihilominus rationabiles causæ horũ assignanẽ. Deus eñ cuncta ꝑpter bonũ finẽ creauit, nec debuit omittere q̃d est suũ, propter abusiones rerũ factarum, quas tñ non permisisset, nisi sciuisset, potuisset, ac voluisset multa bona ex malis aliorũ elicere. Porro solutio quæstiõis de parentibus primis ꝓpositæ, patet ex solutione quæstionis superius motæ, videlicet cur Deus cõdidit hoĩem, quem nouerat mox casurum. ¶ Secundo q̃ritur, An primi parẽtes fuerint creati in gratia gratum faciente, & virtutibus ei annexis. Et respondendũ est, ꝙ circa hoc est triplex opinio: Prima dicentiũ, ꝙ nõ fuerũt creati in gratia tali, nec eã ꝑmeruerunt post creationẽ & ante lapsum, sic ꝙ nunquã habuerũt grãm gratum facientem in paradiso. Hanc aũt opinionem reprobat Magister libro secundo p multas authoritates sanctorũ, quæ infrà tangenẽ. Secũda ergo est opinio ipsius Magistri, qui libro secũdo dicit primũ hoĩem nõ fuisse creatum in gratia gratificante, sed meruisse eandem ante suã ruinam: ad q̃d adducit quasdam authoritates, p̃cipue Augustini. Hanc opinionẽ sequunẽ Bonauẽtura & alij multi. Tertia opinio tenet, ꝙ primus homo fuit in gratia gratũ faciente creatus, sicut & angeli, quã opinionẽ sequunẽ Albertus & Thomas, multiq́ alij. ¶ Et sanctus Thomas in prima parte, quæstione 95. probat hoc sic: Deus creauit primos parentes in originali iustitia, quẽadmodũ ait scriptura: Deus fecit hoĩem ab initio rectũ. Hæc autẽ iustitia seu rectitudo consistit in subiectione rationis ac volũtatis sub Deo, inferiorumq́ virium sub ratiõe, corporis q̃que sub aĩa. Porro subiectio inferiorum virium sub ratione, dependebat ex subiectione ratiõis & voluntatis sub Deo: subiectio aũt carnis sub aĩa, ex vtraque pendebat, sed talis rectitudo sine gratificante gratia esse nõ potuit, alioquin mansisset in illis post culpam. Hinc insuper scribit Thomas, ꝙ primus homo habuit ante suum lapsum quodãmodo oẽs virtutes, quia præfata rectitudo hoc exigit. Sunt tñ quædam virtutes, quę in sua ratione nullam impfectionem includunt, sicut iustitia, charitas, prudentia: & hæ erant in eo secundũ actum & habitum. Aliæ aũt impfectionẽ includũt, vel ex parte actus, aut ex parte obiecti: & istæ etiã in eo fuerũt actu & habitu, si impfectio illa impfectioni primi status, vtpote innocẽtiæ, nõ derogauit, vt fides & spes: si aũt derogauit, erãt in ipso secũdũ habitum, nõ secundũ actum, vt pœnitẽtia q̃ est dolor de peccato, & misericordia quę est cõpassio miseriæ alienæ. Hæc aũt opinio verior rationabiliorq́ videẽ. Primo, q̃m ratio & volũtas nõ potuerũt Deo esse subiectæ sine fide & charitate. Inferiores q̃que vires, sine virtutibus moralibus subiectæ nequeunt esse ratiõi & voluntati. Secundo, q̃m Augustinus in q̃dã loquiẽ homilia: Adã p̃dita charitate, malus inuentus est. Itẽq́, princeps vitiorũ diabolus, dum vicit Adã, de limo terræ ad imaginẽ Dei factũ, pudicitia armatũ, tẽperantia cõpositum, charitate splẽdidũ, primos parẽtes illis bonis expoliauit, pariterq́ peremit. Ambrosius q̃que ad Sabinũ disseruit: Quãdo Adã solus fuit, p̃uaricatus nõ est, q̃a mẽs eius Deo adhæsit. Et rursus Augustinus fateẽ, ꝙ spũali mente p̃ditus fuit. Superius etiã dictũ est sup illud, Misit dñs soporẽ in Adam, ꝙ tunc in altissimã cõtemplationẽ huic vitæ possibilẽ, est p̃ductus. Item S. Bernardus: Cum oĩm, inq̃t, hoĩm æmulus videret patrẽ nostrũ Adã charitate circundatum, & oĩ virtute vestitũ, inuidit ei. Insup Damascenus libro secundo fateẽ: Deus fecit hoĩem rectũ, innocentẽ, virtuosum, oĩ virtute decoratũ, oĩbus bonis comatum, velut quẽdã mundũ secundum. Postremo in Ecclesiastico legiẽ: Deus de terra creauit hoĩem, & secundũ se vestiuit illum virtute. ¶ Tertio q̃riẽ, vtrum iustitia originalis fuit donũ gratiæ gratis datę, an potius gratiæ gratum faciẽtis. Et respõdẽdum, ꝙ circa hoc est duplex opinio: Vna, ꝙ sit donũ gratiæ gratificãtis: & hoc dici oportet secundũ p̃tactã Thomæ opinionẽ, ita ꝙ sine charitate haberi non possit. Sed cõtra hoc est duplex obiectio. Prima, q̃a Magister sententiarũ & alij multi, dicentes primum hominẽ esse creatum in originali iustitia, negãt eum esse creatum in gratia gratificante. Secundo, q̃m si originalis iustitia p̃tinebat ad dona gratiæ gratificãtis, stare nõ potuit cum mortali. Ergo Eua cum cõsensisset comedere de fructu ꝑhibito, & p̃sertim cũ inde mãducasset, mox fuisset priuata originali iustitia. Similiter Adã cum cõsensisset in illum esum, q̃d tñ factum nõ fuit. Alioquin erubuissent ꝓpriã nuditatẽ añ fructus pceptionẽ, vel saltẽ Eua post illius comestionẽ. Hinc alij dicunt, ꝙ originalis iustitia fuit gratia gratis data, & stare potuit cum mortali culpa, q̃d etiã dicit Lyra in expositiõe tertij capituli Geneseos. Cõtra q̃d Rabbi Paulus sic arguit: In statu innocentiæ, in q̃ homo institutus fuit in originali iustitia, nulla erat rebellio carnis ad spũm, nec spiritus cõtra Deũ: ergo impossibile erat, stante illo statu, inesse peccatũ mortale, cũ mortale peccatũ (secundum Ambrosium) sit trãsgressio legis diuinę, & cælestiũ inobediẽtia mandatorũ. Et istud argumẽtum videẽ satis concludere. Nõ eñ simul stare potuit auersio mẽtis à Deo p mortale peccatum, & rectitudo præfata ori-

Margin notes: August. — Albert. — Thom. — August. — Ambro. — Bernar. — Damas. — Ecci. 17. — Rabbi Paulus — Ambro.

ta originalis iustitiæ, p quã mens erat Deo subiecta, & recte ac ordinate se habens. Sed iuxta hãc viã videtur difficile, q̃liter originalis iustitia mãsit in Eua post consensum & esum, atq; in Adã post consensum iniquũ vsq; ad manducationem prædictã. Ad hoc Rabbi Paulus respõdet, ꝙ quanuis transgressio diuini præcepti fuisset incepta p manducationem mulieris, non tñ fuit consummata nisi per viri comestionẽ. Veruntamen istud nõ videt̃ euadere vim argumenti, & Paulus iste ꝓprio argumento confodit se. Dicit nanq; ꝙ in statu innocẽtiæ mortale peccatũ incurri non poterat, statu huiusmodi stante, ita ꝙ simul esse non poterant originalis iustitia, mortalisq; culpa. Sed constat Adam & Euã peccasse mortaliter actu interiori ante realẽ fructus comestionem, ergo per actũ illũ interiorẽ amisissent originalẽ iustitiã. Rursus, q̃uis trãsgressio p̃cepti ambobus dati de nõ comedẽdo fructũ prohibitũ, non fuerit cõsummata, quantũ ad ambos ante Adę comestionẽ: tñ quantũ ad mulierẽ, extitit cõsummata ꝓtinus vt comedit. ¶ Insup Rabbi Paulus dicit: Sola comestio illa fuit prohibita Adę, nõ aũt deliberatio seu cõsensus p̃cedẽs. Vnde sicut de quibusdã p̃ceptis veteris testamẽti à Doctoribus dicit̃, ꝙ lex prohibuit manũ, nõ aĩm, sic in proposito dici posset. Istud non videtur posse saluari. Primo, qa si deliberatio & cõsensus illius vitiosæ comestionis nõ erãt à Deo ꝓhibiti, ergo Adã & Eua non peccauerũt, saltẽ mortaliter, proponẽdo & cõsentiendo in op⁹ illud. Secũdo, qm̃ consensus in rẽ illicitã extat illicitus. Tertio, qa volũtas deliberatiua reputat̃ à Deo pro ope. Quarto, qm̃ actus exterior inordinationẽ & culpã suã ab interiori deordinatiõe sortit̃. Quinto, nã quãuis Doctores dicãt, ꝙ lex veteris testamẽti ꝓhibuit manũ, nõ aĩm, non tñ intelligũt hoc sic, ꝙ absolute loquẽdo, non prohibuit aĩm, sed ꝙ non prohibuit aĩm ita explicite sicut manũ. Vel ideo, quia nõ infligebat pœnã temporalẽ in lege taxatam pro aĩo solo. Hinc opinor ꝙ mox priuati fuerũt originali iustitia, quando interius mortaliter peccauerũt. Quod aũt de sua nuditate non erubuerũt ante comestionẽ ipsius Adæ, arbitror accidisse vel ex vehementi atq; intensa valde occupatiõe circa alia, vel ex dispensatiõe diuina. Poterat em̃ esse, ꝙ mulier p̃ceptũ trãsgressa, fuit ita attonita & occupata q̃liter ad idẽ ꝑduceret viꝝ, ꝙ nuditatẽ suã non aduertit, nec carnaliter stimulata fuit ex nudi viri intuitu. Similiter Adã post elationẽ & assensum vsq; ad comestionem, satis erat occupatus circa factũ illud & op⁹ mulieris cõmissum, & suã deliberationem seu alia considerãdo quę ꝑtinebãt ad illud, ꝙ ꝓpriam nuditatem non aduertit, neq; erubuit, nec stimulũ sensit: sed statim post comestionẽ, cessantibus occupationib⁹ illis. Et si ita nõ contigit, dici potest ꝙ dispensatione diuina, repressa & dilata fuit erubescẽtia Euæ, quatenus vir tentaret̃ per fœminã: quæ si iam erubuisset suã nuditatẽ, nõ fuisset ausa viꝝ nuda accedere. Et si accessisset cũ tali rubore, vir vidẽs eã sic erubescentẽ, non cõsensisset eidem: sicq; potius ex cõsideratione pœnæ, q̃ amore virtutis, dissensisset. Deus aũt voluit viꝝ probari ac tentari, quanuis non vt vinceret̃ & peccaret, sed vt vincẽs coronaret̃. Istud opinatiue sit dictũ. ¶ Quarto q̃ritur, qs graui⁹ peccauit, Adã an Eua? Et videt̃ ꝙ Adam, qa sapientior & virtuosior fuit q̃ Eua. Oppositũ vero apparet, qm̃ Eua grauius est punita. Adam q̃q; secũdum Apostolũ non est seductus, sed Eua. Respondent Doctores concorditer, ꝙ Eua magis peccauit. Primo, quia ex maiori elatiõe trãsgressa est Dei p̃ceptum, q̃ vir. Credidit em̃ absolute verum esse quod serpens dixit, atq; possibile esse quod promisit, & ita absolute appetijt inordinatam Dei assimilationem. Secundo, quia seducta est credendo serpenti, quam tamen seductionem elatio eius præcessit. Tertio, qm̃ viꝝ ad transgressionem induxit. Adam aũt peccauit ex aliquali elatione & quadam beneuolentia amicabili, quasi fœminæ morẽ gerens, vt dictũ est plenius. ¶ Quinto q̃ritur, q̃d fuit principale & primũ peccatũ amboꝝ. Respondet̃ ꝙ elatio, s. amor ꝓpriæ excellẽtiæ, ꝓut suprà satis expositũ est. Nec obstat illud Apostoli, ꝙ p inobediẽtiã vnius hoĩs mors introiuit in orbẽ terraꝝ. Ibi em̃ inobediẽtia sumit̃, prout est vitiũ gñale, secundũ q̃d oĩs transgressio p̃cepti, est inobediẽtia q̃dam, sicq; elatio inobediẽtia est. Veruntñ in peccato primoꝝ parentũ multæ deformitates fuerũt, sed elatio erat principalior atq; formalior: & cæteræ ordinabantur ad finẽ elatiõis, vtpote ad excellentiã ꝓpriã. Hinc in fine libri secũdi asserit Damascenus: Inuidia diaboli victus est homo. Nõ em̃ ferebat inuidiosus diabolus per ꝓpriã elationẽ deiectus, nos superius fortunari, vnde & deitatis specie mendax decepit miserum hoĩem, atq; ad propriã altitudinem per elationem illum reducens, ad simile intulit barathrũ casus. Augustinus q̃q; libro de virginitate: Diabolus, inquit, in cælo voluit esse sicut Deus: cadensq; persuasit hoĩ similitudinẽ suæ voluntatis: sicq; diabolus in seipso expertus quantũ Deo displiceret sup̃bia, maxime illa qua rationabilis creatura vult sibi p se sufficere, conatus est primos parẽtes sui imitatores efficere, & p̃ualuit in hoc ipso. ¶ Sexto quærit̃, an in statu innocẽtiæ fuisset gñatio, & q̃liter. Et an cõmixtio illa fuisset ita delectabilis, vt est modo. Et respõdendũ secundũ q̃d refert sanctus Doctor in Summa cõtra gẽtiles, atq; in prima parte Summę suę q̃stione nonagesimaoctaua: Quidã antiq Doctores attendẽtes cõcupiscẽtię fœditatẽ in coitu, posuerũt ꝙ nõ fuisset multiplicatio hoĩm in statu innocentiæ p generatiõem & coitũ, sed p diuinam

1. Tim. 2.

Roma. 5.

Damas.

August.

uinam virtutem eo modo, quo multiplicati sunt angeli. Et ista fuit opinio Gregorij Nysseni in libro suo de homine, quam Damascenus videtur secutus, qui ait: Poterat Deus genus humanum absq; generatione multiplicare, si homo mandatum suum seruasset vsq; in finem. Sed istud non est rationabiliter dictum, nec scripturæ consonum, cum ante præuaricatione Deus locutus sit: Crescite & multiplicamini, & replete terram. Masculum quoq; & fœminā creauit eos, & muliere nōdum formata, dominus dixit: Faciamus ei adiutorium simile sibi. Originale item peccatum non abstulit naturæ humanæ naturalem propagationem, quæ est per sexuum cōmixtionem. Deniq; cōmixtio illa fuisset delectabilis, sicut & nunc: immo & plus, quanto natura tunc fuisset integrior, & sensus viuacior, & naturalis virtus perfectior. Delectatio enim coitus non est in se vitiosa, sed naturalis & instituta à Deo: nec impedisset in aliquo actum rationis & contemplatiōis in primo statu, qm̄ sensitiua pars animæ fuit rationi perfecte subiecta: ideo in coitu illo non fuisset aliqua indecentia, turpitudo aut feruor libidinis, sed ratio delectationi dominans, retulisset eam in debitum. Hanc opinionem sequitur Thomas. Alia aūt est opinio dicentium, ꝙ delectatio fuisset in coitu illo, sed nō tanta vt modo: qm̄ ratio ad libitum suū temperasset eandē, ita ꝙ sensitiua pars nō tendisset toto impetu in suū obiectum. Et istud approbat Bonauentura. Tertia q̄q; fuit opinio, ꝙ in coitu illo nō fuisset maior delectatio, q̄ in applicatiōe man⁹ ad barbā, aut manus ad manū. Ad q̄d approbandū allegauerūt quędā verba Augustini. Vnde & Magister ait libro secundo: Si primi hoīes nō peccassent, sine oī peccato & macula in paradiso carnali copula cōuenissent. Et esset tūc torus immaculatus, & cōmixtio sine concupiscētia: atq; genitalibus membris, sicut cæteris, imperarēt, vt ibi nullū motū sentirēt illicitū: sicut alia corporis mēbra alijs admouem⁹, vt manū ori sine ardore libidinis, ita genitalibus mēbris vterent̄ sine oī pruritu carnis. Harū opinionū prima rationabilior esse videt̄, nec est contraria verbis Augustini & Magistri iam tactis. Delectatio qppe oritur ex coniunctiōe cōuenientis cum conueniēti, seu potentię cum congruenti obiecto & sensu, seu perceptiōe eiusdem: ideo dicunt naturales, delectationē esse in coitu ex trāsitu humoꝝ ꝑ locū neruosum, in quo maxime viget sensus. ¶ Deniq; cōmuniter dicit̄, ꝙ in statu illo oēs genuissent, & ex quolibet coitu proles fuisset secuta. Viri quoq; & fœminæ æquali numero fuissent multiplicatæ. Veruntn̄ in paradiso nō coierūt primi parentes, cuius rationē assignat Magister libro secūdo, dicēs: Quia muliere formata, mox trāsgressio facta est, & eiecti sunt de paradiso: vel quia Deus nondū p̄cepit hoc, quia præuidit casum eoꝝ. ¶ Septimo quæritur: Si primi parentes nō peccassent, an pueri ex eis nati, mox habuissent ꝑfectū robur & vsum membroꝝ, ita ꝙ protinus potuissent ambulare, operari & loqui, an ꝑ tempoꝝ interualla ꝓfecissent & pertigissent ad ista, vt modo? Ad istud respondet Magister libro secundo multum rationabiliter, ꝙ de hoc certitudinem nō habemus, quanuis certū sit ꝙ paruuli nascerent̄, ꝓpter materni vteri & membri genitalis, quo egrederētur, paruitatem. Augustinus quoq; circa hoc dicit: Quanuis exigua corporis pars sit costa, nō tn̄ ꝓpter hoc Deus fecit viro paruulā coniugē. Vnde & oīpotentia creatoris poterat paruulos natos mox facere grandes, & poterat eis præstare ꝑ gratiā, q̄d multis animalibus præstitit ꝑ naturā, quoꝝ pulli quanuis sint paruuli, tn̄ mox vt nascuntur, currunt, & matrē sequuntur. Porro Thomas dicit super secundū: Probabilius tenetur, q̄d naturalis cursus habet, vbi scripturæ authoritas non repugnat: ideo Thomas potius tenet, ꝙ pueri paulatim creuissent & confortati fuissent, ac loqui addiscerent. Idem dicit Bonauētura. Teneritudo em̄ cōplexionis pueroꝝ hoc magis exigeret. Veruntamē reor, ꝙ citius & expeditius peruenissent ad ꝑfectionem staturæ ac roboris & loquelæ, q̄ modo, quia & cibi eoꝝ fuissent vigorosiores, vires vegetatiuæ ac sensitiuæ & rationales efficaciores, fuissetq; ibi conuenientior aer & locus. ¶ Octauo quæritur: An pueri nati, statim habuissent ꝑfectū vsum ratiōis. Respondetur proportionabiliter ad prædicta. Qui em̄ dicunt ꝙ mox fuissent perfecti à Deo effecti, quantū ad corporis robur, staturam, operationem & loquelam, etiam dicūt ꝙ confestim fuissent perfecti in scientia & cognitione. Qui aūt alterius opinionis sunt, dicere habent, ꝙ nō habuissent mox vsum rationis ꝓpter cerebri humiditatem, & organoꝝ indispositionem ad hoc. Quidā etiā dicunt, ꝙ scientiæ fuissent eis concreatæ quantū ad habitū. Alij dicūt, ꝙ in sciētia atq; notitia ꝓfecissent paulatim inueniēdo ac addiscēdo, quanuis multo citi⁹ faciliusq; q̄ modo. ¶ Nono q̄rit̄, an pueri fuissent nati in originali iustitia. Respōdet̄ cōmuniter ꝙ immo. Et q̄a iuxta p̄habita originalis iustitia nō habet̄ sine gratia gratū faciēte, cōsequēter dicēdū, ꝙ etiā cōcreata eis fuisset gratia illa, & charismata inseparabiliter eis annexa in via, videlicet virtutes theologicę & infusę, ac dona spūssancti, sicut de pueris dicim⁹ baptizatis. Sed huic obuiare videt̄, q̄d ait Hugo de sancto Victore: Prim⁹ homo an̄ peccatū generaret filios absq; peccato, nō tn̄ hæredes paternæ iustitiæ. Hoc tamē Thomas soluit, dicendo, intelligendum hoc esse q̄tū ad actus exequutionē, nō quantū ad habitū. Præterea dicit Thomas: Rationalis creatura nō cōfirmat̄ in bono, nisi per immediatā vnionē cū Deo, quę vnio est beatitudo æterna.

Gregor. Nyssce.
Gene. 1.
Gene. 2.
Gene. 1.
Augu.
August.

æterna. Ideo primus homo quàm diu generasset, nec Deũ per speciem conspexisset, potuisset peccare, nec confirmatus fuisset in bono. Vnde nec pueri tũc nati, fuissent confirmati in originali iustitia, sed tempore ꝓcedente potuissent peccare. Veruntamẽ huius contrarium
Anselm⁹ multi dicunt, præsertim cũ dicat Anselmus in libro, Cur Deus homo: Si primi parentes nõ fuissent victi in ipsa eoꝝ tentatione, ita confirmarenť cũ omni sua propagine, ꝙ vltrà pec-
Luc. 1. care non possent. Deniqꝫ beatissimus Iohannes Baptista in vtero, gloriosi q̃qꝫ apostoli in die
Acto. 2. pentecostes fuerunt confirmati in gratia, ita ꝙ vltrà peccare mortaliter nõ valebant. Sanctissima aũt virgo sic fuit confirmata in gratia etiam in vtero matris, ꝙ nunquam poterat venialem incurrere culpam. Multa præterea possent obijci & moueri circa opinionẽ illam
Remittit ad secundũ sentẽtiarum. Thomæ prætactam. Qui aũt de his & multis consimilibus quæstionibus cupit plenius informari, legat secundũ sententiaꝝ & scripta Doctoꝝ circa eundẽ. ¶Decimo quæritur, an in statu innocentiæ hoĩes fuissent successiue translati ad paradisum cæleste͂, an potius pariter oẽs. Ad hoc videť Magister libro secundo sentire, ꝙ omnes pariter fuissent translati, dicens: De hoc statu transferendus erat homo cũ vniuersa sua posteritate, ad meliorẽ digniorem'qꝫ statum, vbi æterno & cælesti bono, sibi in cælis parato, perfrueret. Alij dicũt, ꝙ parentes ante filios fuissent paulatim translati, & glorificati in carne & aĩa absqꝫ intermedia morte, q̃a dispendium magnũ fuisset parentibus, retardari à gloria quousqꝫ electoꝝ numerus imple-
Pro. 13. retur, præsertim quoniam spes quæ differtur, affligit: nec videtur ꝙ oẽs potuissent cõtineri decenter in paradiso. Deniqꝫ Deus vnumquẽqꝫ prædestinatum elegit ad certũ gradũ atqꝫ mẽsuram felicitatis æternæ, quem cũ sufficienter meruerit, satis cito hinc tollitur: qui aũt in paradiso mansissent, fuissent viatores quàm diu mansissent in eo. Ideo non videť ꝙ mansissent ibi diutius, quàm quousqꝫ meruissent gradum beatitudinis, ad quẽ prĝordinati fuissent, nec fuisset ratio tantæ dilationis. Ideo ista opinio probabilior esse censetur. ¶Vndecimo quĝriť, an in statu innocentiæ fuisset dominiũ: Videtur ꝙ nõ, quia omnes fuissent æquales, seruitus
Grego. quoqꝫ in pœnam peccati inflicta est, secundum Gregorium. Respondet Thomas in prima parte quæstione nonagesimasexta: Dominiũ accipitur vno modo, prout opponitur seu repugnat libertati eius, cui quis dominatur: sic'qꝫ dñs appellatur qui seruũ habet, seruus autẽ opponitur libero: liberꝫ quippe vocatur, quod est causa sui: seruile vero, q̃d ordinatur ad ali-
Dominium. ud. Dominiũ ergo sic sumptum, est prout aliquis principatur subiectis, nõ ad illoꝝ vtilitatem, sed ad propriũ cõmodum, & tale dominium non est sine pœna inferioꝝ. quemadmodum eñ vnicuiqꝫ naturale est & iucundũ, ꝓpriam perfectionẽ acquirere, ita pœnale est ei, vt bonum quod habet vel est, non sibi, sed alteri cedat in cõmodum: hinc tale dominium in statu innocentiæ non fuisset. Secundo, dominiũ nuncupatur quæcunqꝫ prĝlatio, superioritas aut præsidentia: sic'qꝫ etiã is dominari asseritur, qui alios dirigit ad vtilitatem ipsorũ, vel ad bonum cõmune, & tale dominium in statu innocentiæ extitisset. Primo, q̃niam homo naturaliter est animal sociale, secundũ philosophum. Vitam ergo socialẽ hoĩes in statu innocentiæ habuissent: talis aũt vita cõuenienter duci non potest, nisi sit aliquis præsidens, qui ad oĩm cõmune bonum respiciat. Præterea in statu innocẽtiæ fuisset optima ordinatio, quĝ sine prĝlatione & subiectione esse nõ valuisset. Iterum in statu innocentiæ vnus fuisset sapiẽtior, perfectior & sanctior alio. Quemadmodũ eñ de singulis sanctoꝝ angeloꝝ ordinibus aliqui corruisse credunť, sic hoĩes singuli ad singulos angelicoꝝ spirituum choros assumendi fuissent. Sapientiores ergo & ꝑfectiores sic dominati fuissent minus sapientibus & ꝑfectis, viri vxoribus, parentes'qꝫ filijs. Vnde constat, ꝙ oẽs non fuissent æquales in accidentalibus atqꝫ gratuitis. Primo nempe fuisset ibi disparitas sexuum & ætatũ, ꝓut generatio exigit corporalis. Fuisset q̃qꝫ disparitas circa animam in sciẽtia & virtute, q̃niam homo ꝑ liberum operabať arbitrium. Ideo vnus potuisset se intensius applicare ad appetẽdum & cognoscendũ, ad contẽplandum & operandum q̃ alter, sic'qꝫ vn⁹ plus ꝓfecisset, q̃ alter. Insuper ex parte corporis potuisset esse disparitas. Non eñ exemptum erat corpus humanũ ab influentia corpoꝝ superioꝝ. Idcirco secundum diuersum respectũ stellaꝝ & dispositionẽ materiæ aut influentiã exterioꝝ causaꝝ, quidam fuissent alijs pulchriores, robustiores, ac melius complexionati. Hĝc Thomas. ¶Duodecimo quæritur: An irrationabilia animalia habitassent cum
Damas. hoĩbus in paradiso. Ad hoc Damascenus libro secundo respondet: Paradisus fuit diuina regio & digna habitatio eius, qui secundũ imaginem Dei erat creatus, in quo nullum irrationabilium habitabat, sed solus homo. Et istud Thomas allegat. Sed videtur cõtrariari, q̃d de-
Augu. cimoquarto de ciuitate Dei loquiť Augustinus: Cum duobus illis hominibus masculo & fœmina, scilicet Adam & Eua, aĩalia etiam terrestria cætera, subdita & innoxia versabantur in
Damas. paradiso. Damascenus q̃qꝫ libro secũdo fatetur: Ante transgressionẽ oĩa homini erant subiecta, sed & serpens homini erat assuetus, magis alijs ei adhærens, & delectabilibus motib⁹ ei adiunctus. Vnde & ꝑ eũ pessimã suppositionẽ inseruit diabolus primis parẽtibus. Ad has authoritates arbitror posse respõderi, ꝙ intelligi possint ꝓ tẽpore illo q̃ aĩalia erãt corã Adã

in para-

in paradiso adducta. ¶Tertiodecimo quęrit, q̃ diu fuerat Adã extra paradisum ante trãslationẽ suã in paradisum: Et itẽ, q̃ diu ipse & Eua in paradiso fuerũt. Ad huius quæstionis primã partẽ cõmuniter respõdet, ꝙ Adã statim post suã ꝓductionẽ, in paradisum trãslatꝰ est, ꝑ modũ superius tactũ. Verũtñ Hericus de Hassia sup Genesim tangit, ꝙ aliq imaginantur Adã trãsisse pedestrẽ à loco suæ formatiõis vsq; in paradisum, vt reꝝ naturas & animalium ꝓprietates, dispositionẽq; terrę eũdo cõsideraret, secundũ quã imaginationem diu fuisset in via, ad q̃d posset quis retorquere verba Damasceni vltimo iã inducta: sed imaginatio ista apparentiã paruã habet, cũ & ꝑfataꝝ reꝝ sciẽtia fuerit Adæ in pricipio cõcreata. Ad aliã quęstionis partẽ aliqui dicũt, ꝙ Adã fuit hora tertia factꝰ, & in paradisum ꝑductus, animalibus q̃q; imposuit nõia: hora aũt sexta dicũt Euã formatã, & statim ꝑuaricatã, horáq; nona dicũt ambos eiectos. Verũtñ in textu habet, ꝙ audierũt vocẽ dñi in paradiso post meridiẽ ambulãtis ad aurã, & post hoc legunt eiecti. Cõmuniter q̃q; tenet, ꝙ eodẽ die Adã est factus & lapsus, & Christi cõceptio virgini nũciata, ipséq; Chrs cruci affixus. Verũ q̃ diu fuerint Adam & Eua in paradiso, nõ scitur ꝓ certo. ¶Postremo q̃rit an vltra paradisum sit habitatio hominũ. Ad q̃d sancti & docti viri respõderũt, ꝙ nõ. Verũtñ q̃dã in itinerario suo dicit oppositũ, asserẽs illic, s. vltra paradisum, terrã inhabitari in maxima multitudine ciuitatũ ac regionũ, quaꝝ institores (vt dicit) Indiã visitãt ꝑ mare Oceanũ. Principes q̃q; & gentes ex vtraq; parte manẽtes, visi sunt inuicẽ nuncia destinare. Istud nec rationi nec fidei Christianæ consentaneũ esse cẽsetur. Oẽs nãq; historiographi & q vsq; fines terræ habitabilis deuenerũt, testati sunt vltra loca illa ad q̃ deuenerũt, aut de q̃bus scripserũt, nõ esse hoĩm mãsionẽ, ad q̃d multa possent adduci ex gestis Alexãdri & Herculis, diuersísq; chronicis: sed & in visionibus & reuelationibꝰ quarundã sanctaꝝ ꝑsonaꝝ fideliũ idẽ asserit. ¶Deniq; secundũ fidẽ catholicã, sicut Chrs est totius gñis humani saluator, sic fides Christiana ꝑ totũ orbẽ est ꝑ̃dicata, q̃uis aliq paruæ ꝓuincię esse dicant, in q̃bus nõdũ ꝑ̃dicatũ est euãgeliũ Chri. Verũtñ nequaq̃ cõuenit veritati noui & veteris testamẽti, asserere, ꝙ sint multæ & maximæ regiones ac vrbes, in q̃bus ꝑ̃dicata nõ est euãgelica lex. Nõ aũt legit vltra superiorẽ Indiã prædicata. Amplius aliq Indi interdũ venerũt & sæpe scripserũt ad loca ista, & tñ tale nil insinuauerũt. Credimus itẽ, ꝙ post Antichristi occisionẽ totus mũdus, paucissimis Antichristi indurãdis satellitibus dẽptis, cõuertet ad Christũ, & ipse Antichristus ꝑ totũ orbem suos mittet ministros: quæ stare nõ possent, si vltra paradisum esset huiuscemodi hoĩm multitudo. Verũtñ esse potest, ꝙ aliq ꝑ mare Oceanũ ad Indiã veniãt ex aliquibus terris, à paradisi latere sitis. ¶Præterea cõmuniter dicit, ꝙ Hierusalẽ vel Iudæa aut Syria, saltẽ sit in medio terræ habitabilis: q̃d secũdũ illã assertionẽ stare nõ posset. Legimꝰ insup in ꝓphetis, queadmodũ Deꝰ quatuor principalibus regnis, ꝑ̃sertim Romano imperio, cõtulit monarchiã: q̃d veꝝ nõ esset, si tot regiões essent vltra paradisum. Amplius vir ille in itinerario suo ait, ꝙ ex q̃ de fonte paradisi exeũt quatuor flumina ab hac parte paradisi, merito videat credẽdũ, alia quatuor flumina ab eodẽ ꝓcedere fonte versus paradisi aliã partẽ directe oppositã. Istud cõsequẽtiã nullam, immo nec apparẽtiã, habere cẽset. Videmus eñ in terra fontes multos & magnos, ex q̃bus diuersi fluuij oriunt versus vnã terræ habitabilis partem, non tñ versus partem oppositam.

Gene. 1. Luc. 1. Ioan. 19.

¶Expositio IIII. capituli. Adã vero cognouit vxorem suam, &c. Art. XXVIII.

DEscriptis primoꝝ parentũ productione, trãsgressione & eiectione à paradiso, consequẽter describitur generatio eorũdem, & multiplicatio generis humani. [Adã vero cognouit vxorem suã Euã, quę cõcepit & peperit Cain.] Ex hoc loco duplex Iudęorum error reprobatur. Vnus est, quo dicũt Adam habuisse duas vxores: vnã & primã, de qua illud Genesis primo scriptũ, Masculũ & fœminã creauit eos, intelligunt. Aliam, quæ in paradiso legitur facta de costa Adæ. Aliã eñ dicũt factã de limo terræ cum Adã. Vnde & Iosephus dicit mulierem extra paradisum formatã, simul cũ viro in paradisum trãslatã. In hũc, inquiẽs, hortum, vtpote paradisum, introduxit Deus Adã & Euã, præcipiens eis solicitudinẽ habere plãtationis. Atq; ex his duabus Adæ vxoribus, interminabiles cõfingunt genealogias, immo (vt fertur) dicũt simias ex vna illaꝝ vxoꝝ natas. Sed ex textu eoꝝ error ostenditur, quia in processu textus nõ fit mentio, nisi de vna Adæ vxore, & de hominũ generatione ex ea, soláq; vna vxor legitur à serpente tentata, victa, & cum Adam expulsa. Certúmq; est & facilime potest probari, ꝙ simiæ ab hominibus distinguãtur specifice. Secũdus error est Iudæoꝝ, quo dicũt ꝙ Adã & Eua genuerũt Cain & Abel in paradiso. Ad quod probãdum allegãt, ꝙ Genesis primo legitur Deus dixisse, Crescite & multiplicamini, quod argumentũ nil valet, quia cũ hoc fuerit præceptũ affirmatiuũ, obligauit semp, sed nõ ad semper: idcirco executio illius præcepti fuit intelligenda pro tempore determinato, certo & apto. Vnde Augustinus testat, & præcedẽti articulo tactũ est, ꝙ nõ genuerũt in paradiso, quia expectabãt præceptũ Dei, quãtum ad tẽpus gignendi. Et item, ꝙ nondũ acceperũt generãdi pręceptũ, videlicet quo ad temporis determinationẽ aut operis executionem. Hi aũt errores tam August.

stolidi sunt, textuiq; cōtrarij, vt cōtra eos arguere sit indignū. Cognouit itaq; Adā vxorē suā Euā. Circa q̄d quidā scribit: Eiecti de delicijs paradisi, recurrerūt ad delicias carnis. Ex quo sequi videtur, q̄ desiderio voluptatis carnalis fuerint moti ad cōmixtionē carnalē, q̄d nō apparet cōsonum veritati, q̄m Adā & Eua post suā expulsionē, suā trāsgressionē non mediocriter deplāxerunt, atq; in cōpunctione & cōtritione diu māserunt. Experti quoq; pœnam trāsgressionis diuini præcepti de nō edēdo ex pomo, studuerūt implere præceptū Dei de generādo ex zelo iustitiæ & prolis amore. Nec dubitandū est, eos post expulsionē à paradiso, religiose vixisse. Peperit ergo Eua primogenitū suū Cain, [dicens: Possedi hoīem per Deū,] i. naturali dono, virtute seu beneficio Dei, peperi & adeptus sum ex viro meo filiū istum, vocauitq; eum Cain, q̄m Cain (secundū Hebraicā veritatē atq; Hieronymū) interpretat̄ acquisitio siue possessio. Cōsuetudo aūt fuit antiquis, imponere nomina pueris suis ex aliqua proprietate aut significatiōe. Dixit ergo, Possedi hoīem per Deū, ac si gratulās & seipsam cōsolans, dicat: Quāuis paradiso priuata sum, & in exiliū istud piecta, ac multis ærūnis addicta, attñ Deo largiente, ex copula viri adepta sum fructū istum. [Rursumq; peperit fratrē eius Abel.] in cuius ortu nō legitur aliq̄d ptulisse, q̄uis forsitan ptulerit, licet scriptum non sit. Moses em̄ trāsilit multa, immo de multis scripsit perpauca. Porro Abel interpretat̄ vno modo luctus. Hinc in Scholastica historia legitur: Abel sonat luctus vel vapor, quasi cito hinc transiturus, tanq̄ ipso noīe fuerit pphetatū seu designatū, q̄d de ipso erat futurū. Abel tñ secundū Iosephū, interpretatur, hoc nihil, q̄m non reliquit semen super terrā. Hinc aliqui dicunt, q̄ vocatus sit Abel. i. luctus ab euentu, quia ob eius interfectionē, fuerunt parentes eius in grauissimo diuturnoq; luctu. Aliqui quoq; dicunt, q̄ vocatus sit Abel. i. vanitas, quia natura humana iā erat vanitati mortalitatis & instabilitatis subiecta. Abel quippe alio modo interpretatur vanitas, vt ait hic Lyra. Sed cōtra hoc scribit sic Rabbi Paulus: Abel, dum in Hebraico scribitur cū prima litera a, significat proprie luctū: sed dū scribitur cū litera h, vt dicatur Habel, nō significat luctū, sed vanitatē duntaxat, prout in principio Ecclesiast. quo legitur, Vanitas vanitatū, habetur Habel, vt hic. Et ratio huius nominationis potest accipi ex hoc, q̄ Abel nō remāsit posteritas, & ita quo ad mundū sensibilē, videbat̄ quasi in vanum productus, q̄uis quo ad Deū, mansit in vita immortali. Sed ex his Rabbi Pauli verbis consequens videretur, q̄ in textu dici debeat Habel, q̄d cōmuniter nō tenetur. Cōsequenter exprimitur diuersitas officiorū horū fratrum. [Fuit aūt Abel pastor ouiū, & Cain agricola.] Abel tanq̄ vir simplex & innocēs, elegit sibi officiū simplex ac facile, scilicet pecora custodire ac pascere, q̄d & postea patriarchæ fecerunt. Et possunt hoc loco nomine ouiū, etiam alia pecora domestica designari. Vnde & infrà fratres Ioseph leguntur dixisse: Pastores ouium sumus. De quibus constat q̄ non solū oues, sed & alia diuersa pecora aluerūt, puta camelos, capras, vaccas & boues. Cain aūt tanq̄ versutus & cupid⁹, coluit terrā tanq̄ rem magis lucrosam. Hinc in Scholastica fertur historia: Cum esset malignissimus, primus coluit terrā, vt inde cōsuleret auaritiæ suæ. Porro Rabbi Paulus ait: Distinctio officiorū Cain & Abel, potest sic considerari. Sciens aūt Abel Deum iuste maledixisse terræ propter peccatum Adæ, separauit se à terræ cultura, tanq̄ à re maledicta à Deo, elegitq; officium pastoris ouium, q̄m pecora non fuerant maledicta. Cain vero elegit sibi agriculturā, quasi non curans de Dei sententia, quod reputatū est ei ad contemptum. Veruntamē istud non videtur idonee dictum. Deus em̄ non maledixit terræ secūdum se, nec agriculturæ quasi rei illicitæ, præsertim cum in præcedenti capitulo scriptū sit: Emisit dñs eum, videlicet Adam, de paradiso, vt operaretur terrā de qua sumptus est. Vnde ostēditur, q̄ & Adā coluit terrā, cum dictū sit ei à dño: In labore comedes ex ea. Et rursus alia litera habet: Cum operatus fueris terram, non dabit fructus suos. Idcirco q̄ Cain dicitur primus terrā coluisse, nō videtur cōgrue dictum, nisi forte intelligat̄ quantū ad filios Adæ. [Factū est autē post multos dies, vt offerret Cain de fructibus terræ munera dño,] cū scilicet fructus maturi erant & apti ad immolandū. Circa quod dicit quidā, q̄ obtulit de fructibus terræ vilioribus & corrosis. Quocirca loquit̄ Rabbi Paulus: Nō habetur ex litera, q̄ Cain obtulit de peioribus & corrosis. Simpliciter enim dicit scriptura, q̄ obtulit Cain de fructibus terrę munera dño. Sed ex prouidentia & diligentia Abel, intelligitur improuidentia & negligentia Cain. Veruntamē per hoc q̄ scriptura manifeste testatur ipsum Abel obtulisse de primogenitis gregis sui, adipibusq; eorū, probabiliter elici potest, q̄ Cain obtulit de vilioribus fructibus terræ: erat em̄ indeuotus & cupidus. ¶Quocirca quæri potest, quis docuit filios Adæ Deo hæc immolare. Ad hoc cōmuniter dicitur, q̄ Adam docuit eos. Vnde in Scholastica historia fertur: Creditur Adam docuisse filios suos, vt Deo offerrent decimas atq; primitias. Deniq; sicut Thomas cōscribit in secūda secundæ, quæstione 84. Offerre sacrificiū Deo, est de lege naturæ. Naturalis em̄ ratio dictat, vt homo recognoscat se Deo esse subiectum, eandemq; recognitionē per exteriora signa aliqua protestetur. Naturale quippe est homini, sensibilibus signis vti ad spiritualia & interiora significanda.

Primorū parentū pœnitētia. Hieron. Ecclēs 1. Gen. 47. Eusebi⁹. Offert Cain domino munera.

cāda. Hinc ex naturali ratione ꝓcessit, ꝙ homo sensibiles res obtulit Deo in signum debitæ subiectionis ac reuerētiæ, atq; ad protestandū se oīa sua à dño suscepisse: talis aūt oblatio sacrificiū appellatur. Veruntamē determinatio sacrificioꝝ est ex institutione diuina aut humana. Ideo quātum ad hoc, variata sunt sacrificia secundū temporꝝ interualla & hominum status. Hæc Thomas. ¶ Insuper, qm̄ sacrificiū exterius designat sacrificiū illud interius, quo homo intus seipsum offert Deo tanq̄ principio sui esse & fini suę salutis: hinc quēadmodum Deo soli debetur sacrificiū istud interius, ita & sacrificium illud exterius. Rursus de qualibet re licite possessa, oblatio fieri potest in euāgelica lege, similiter in lege naturæ, vt dicitur: in aliquibus tñ casibus nō recipitur oblatio de re iuste possessa. [Abel q̄q; obtulit de primogenitis gregis sui].i. optima & primitiua pecoꝝ suoꝝ, [& de adipibus eoꝝ].i. de pinguioribus ac melioribus partibus pecoꝝ, ita ꝙ siue integra animalia, siue animaliū partes obtulerat, meliora obtulit semper. Iosephus dicit ꝙ obtulit primogenita agnoꝝ & lac. [Et respexit dñs ad Abel & ad munera eius].i. approbauit & accepta habuit tā offerentē Abel q̄ oblatiōes ipsius, ita ꝙ primo per approbationē respexit Abel ꝓpter ipsius deuotionē, charitatē & gratiā, deinde ad munera eius. Oblationes em̄ legis naturæ & etiā legis scriptę, nō erāt ex seipsis sanctæ aut acceptabiles Deo, sed solū ex offerētiū dignitate aut bonitate. Vnde cōmuniter dicit, ꝙ placuerūt nō ex opere operato, sed ex opere operāte. Hinc Iosephus: Abel, inquit, iustitiā coluit, & in oībus quæ gerebat, Deū putauit præsentē. [Ad Cain aūt & ad munera illius nō respexit.] quia nec ipse Cain Deo erat acceptus, sed reprobus propter suas malitias, idcirco nec sacrificia seu dona ipsius Deo cōplacuerūt. [Iratusq; est Cain vehemēter].i. cōtra fratrē suum innocentē indignabatur, inuiditq; ei, vidēs eū sibi esse prælatū in bonitate & gratia corā Deo, per q̄d reputauit sibi quasi primogenito ac seniori derogatū, siue iniuriā factā à fratre iuniore, idcirco optauit se vindicare de eo. [& concidit vultus eius.].i. præ verecūdia & tristitia tabescebat, nō solū in corde, sed item in facie, quia in vultu passiones affectionesq; animę cito apparēt. Propter q̄d in libro Prouerbioꝝ scriptū est: Cor gaudēs exhilarat faciē, in mœrore animi deijcit spūs. Et iterū ait scriptura: Cor hominis immutat faciem eius, siue in bonum, siue in malū. Sed cum nesciat homo, an amore sit dignus an odio, qualiter Cain cognouit fratrem suū cum oblationibus suis Deo esse acceptū, se aūt reprobatum? Ad hoc patet respōsio ex eo quod ait Hieronymus: Vnde hoc potuit scire Cain, nisi vera esset interpretatio Theodotionis, qua dicitur: Et inflāmauit dñs sup Abel, & super sacrificiū eius: super Cain & sup sacrificiū eius nō inflāmauit? Quoꝝ verborū iste est sensus, ꝙ ipse Abel offerēte, descēdit ignis, & incēdit sacrificiū eius, quēadmodū factū legitur in Leuitico de sacrificio Aaron, atq; in libris Regū de sacrificijs Salomonis & Helię. in libro quoq; Iudicū legitur ignis cōsumpsisse sacrificiū Gedeonis & Manuæ. Ex ista igitur inflāmatione sensibili cognouit Cain quod dictū est. [Dixit quoq; dñs ad eū: Quare iratus es, & cur concidit facies tua?] quasi dicat: Non habes rationabilē causam harum detestabiliū passionū tuarum, videlicet iræ, impatientiæ, indignationis, inuidiæ, & mœroris peruersi, quia potius deberes cōgratulari fratri tuo in bonis, & gratię eius cordialiter cōgaudere, immo & ędificari virtutibus eius, atq; ex acceptiōe & inflāmatione munerū eius, de tuis ꝑuersitatibus corrigi, atq; ad meliora mox prouocari. Nā gratia eius tibi non nocet, & ego paratus sum tibi retribuere bona, quēadmodum ei, si egeris virtuose. ideo subditur: [Nonne si bene egeris].i. deuote obtuleris, virtuoseq; vixeris, & fratri tuo fauorabilis fueris, [recipies?] s. iustam mercedē à me, q non sum personaꝝ acceptor, & inflāmabo munera tua, sicut & fratris tui. [Sin aūt male].i. si peruerse te habeas, peiora & indeuote immolādo, ac fratrem innoxiū odiendo, [statim in forib⁹ peccatū tuū aderit?].i. mox & euidēter corā te reus eris, ac pœnis obnoxius. quēadmodum id quod prę foribus seu ante ianuam stat, manifeste aspicitur. Rursus peccatū tuū in foribus aderit.i. iniquitas tua comitabitur te intrantē & exeuntem. [Sed sub te erit appetitus eius].i. peccādi affectio & passio, ex qua inclinaris ad opus iniquū, esse debet rationi subiecta, ita ꝙ potes resistere, cū liberi existas arbitrij. [& tu dominaberis illius] .i. dominari merito debes, quia ad hoc obligaris, vt vitiosis motibus domineris, nō ipsi motus aut vitia tibi. Porro S. Hieronymus literam LXX. interpretum ponens, sic ait: [Dixit dominus ad eū: Quare concidit vultus tuus? Nonne si recte offeras, non recte autē diuidas, peccasti? quiesce. Ad te cōuersio eius, & dominaberis illius.] Hæc est litera LXX. deinde subdit Hieronymus: In Hebręo alius sensus est: [Quare irasceris? & quare cōcidit vult⁹ tuus? Nonne si bene egeris, dimittetur tibi? Et si male egeris, ante fores peccatū tuū sedebit? Ad te societas eius, sed tu magis dominare eius.] Quasi dicat, Quare irasceris, & inuidia cruciat⁹, vultū in terrā demittis? Nōne si bene egeris, dimittet tibi om̄e delictū? Vel secundū Theodotionē, [acceptabile erit].i. munus tuū suscipiā, sicut suscepi munus fratris tui. [Quod si male egeris, ilicò peccatū tuū ante vestibulū tuū sedebit,] & tali ianitore comitaberis. Sed quia liberi arbitrij es, moneo vt peccatū non tibi, sed tu peccato domineris. Hæc Hieronymus. ¶ Circa

Abel offert munera dño

Prou. 15.
Ecci 13.
Ecces 9.

Hieron.

Leuit. 6.
3. Reg. 8.
3. Re. 18.
Iudic. 6.
Iudic. 13.

Hieron.

hæc verba in Scholastica historia dicitur: Recte obtulerat Cain, quia Deo: sed non recte diuiserat, quia seipsum, qui erat dignior sua oblatiõe, dedit diabolo. Vel, nõ recte diuisit, quia meliora sibi retinuit. Spicas vero attritas & secus viã corrosas, obtulit Deo. Porro q̃ LXX. trãstulerunt, [Ad te cõuersio eius,] sic potest intelligi. i. peccatũ se vertet ad te, blandieturq̃ tibi, qm̃ sua voluptate & praua libertate delectat & allicit atq̃ impugnat. ¶ Quæritur circa

August. prædicta, qualiter Deus loquebatur ad Cain. Ad hoc beatus Augustinus 15. de Ciuit. Dei, 8. capitulo breuiter dat responsum: Locutus est, inquiens, Deus ad Cain eo modo, quo cũ primis parentibus, per creaturã subiectã, velut eorũ socius, cõgrua forma. i. per angelũ in humana effigie apparentẽ. In eodẽ quoq̃ capitulo Augustinus hũc passum, elegãter & plixe exponit, inter cætera dicens: Obscuritas huius verbi, Nõne si recte offeras, recte aũt non diuidas, peccasti? multos peperit sensus, quia non elucet, cur vel vnde sit dictũ ad Cain. Recte quippe offertur sacrificiũ, cũ vero Deo offertur, cui soli est offerendũ. Non recte aũt diuidit, dum nõ discernũtur recte loca & tẽpora, in qbus est offerendũ, vel res ipsæ quę offeruntur, vel qui offert, nõ discernit seipsum, & eũ cui offert, aut eos quib[9] distribuitur ad vescendũ q̃d oblatũ est, aut electiora sibi reseruat, vt per diuisionẽ intelligamus hic discretionẽ. In quo autem horum Cain displicuerit Deo, nõ potest faciliter inueniri. Sed quia Ioannes apostolus in

1. Ioã. 4. prima sua epistola de his duobus fratribus loquẽs: Diligatis, inquit, alterutrũ, nõ sicut Cain, qui ex maligno erat, & occidit fratrem suũ. Et propter quid occidit eum? Qm̃ opera eius maligna erãt, fratris aũt iusta. Ex qbus dař intelligi, ob hoc Deũ nõ respexisse munera Cain, quia in eo male diuisit, q̃ dedit Deo aliquid sui, & seipsum sibimetipsi, immo & dæmoni, quod faciũt oẽs iniqui, qui nõ Dei, sed propriã voluntatẽ sectantur, per q̃d seipsos tradunt diabolo. Hæc sentẽtialiter Augustin[9]. [Dixitq̃ Cain ad Abel fratrẽ suũ: Egrediamur foras.] Cõplexum istud, egrediamur foras, nõ habetur in Hebræo. Vnde ait Hieronymus, [Dixitq̃

Hieron. Cain ab Abel,] subaudi ea quæ locutus est dñs. Superfluũ est ergo quod in Samaritanorum & nostrorũ voluminibus reperitur, Transeamus in agrũ. Hæc Hieronymus. ¶ Quocirca sciendum, q̃ Samaritani à rege Assyriorũ missi, eorumq̃ posteri, receperunt Pentateuchum. i. quinq̃ libros Mosis, & aliqua addiderũt ac mutarunt in eis, atq̃ ex hoc deuenit additio ista ad fideles. Porro Hieronymus in libro de Hebraicis quæstionib[9] ait, q̃ Cain dixit fratri suo Abel, verba increpatiõis & exhortatiõis sibi à dño dicta. Hebræi vero affirmant, q̃ dixit sibi verba iniuriosa. [Cũq̃ essent in agro,] Secũdũ Hieronymũ, Cain blãde induxit sanctũ Abel ad exeundũ secũ in agrũ, recitãdo ei verba p̃fata diuinitus sibi dicta. Hebræi aũt, qui dicũt ipsum Cain dixisse verba dura ad Abel, asserũt impiũ Cain obseruasse, quãdo & qualiter re-

*insurrexit periret fratrẽ suũ in agro solũ. [*consurrexit Cain aduersus fratrẽ suum Abel, & interfecit eum.] Ecce quãta malignitas, & quanta obstinatio huius infelicissimi Cain, qui visibiliter

Occiditur Abel ac sensibiliter ac dignãtissime informatus, admonitus & blande increpatus à Deo, nequaq̃ pœnituit, neq̃ cõpunctus est, sed auxit contẽptum in dñm. Hinc 15. de Ciui. Dei loquitur Augustinus: In electis operatur spiritussanctus intrinsecus, vt valeat aliqua medicina. i. exhortatio seu increpatio, quæ adhibetur extrinsecus. Alioquin etiam si Deus ipse vtens creatura sibi subiecta, in aliqua specie humana alloquatur sensus humanos, siue exteriores, siue quos intus similimos istis habemus in somnis, nec tamẽ interiori gratia mentẽ regat & agat, nil

Roma. 9. prodest homini omnis prædicatio veritatis. Facit autẽ hoc Deus, à vasis misericordiæ, vasa iræ discernens, dispẽsatione sibi nota, multũ occulta, sed iusta. Deinde sequenti ibi capitulo Augustinus applicat istud ad Cain, ostendẽs qualiter ex Dei admonitiõe nõ sit correctus, sed

August. poti[9] peioratus. ¶ Prętere & alibi R. Paulus ait: Notãda est hic Glossa seu trãslatio Chaldaica ipsius Ionathæ, quę apud Hebręos quasi tãtę authoritatis est sicut textus, in qua legiř: Dixit Cain ab Abel: Nõ est iustitia neq̃ iudex, neq̃ seculũ aliud, neq̃ remuneratio iustis, neq̃ punitio impijs. Cũq̃ Abel hæc oĩa renuisset, cõsurrexit Cain, & occidit eũ. Ex quibus patet, q̃ Abel fuit primus martyr, & primus sacerdos, & primus virgo. Vnde Augustinus in libro

August. de mirabilibus sacræ scripturę: Triplex iustitia primo in Abel fuit, q & munera placita Deo obtulit, vt sacerdos: & prosapiã generis. i. posteros, nõ reliquit in seculo: & coronã martyrij proprij sanguinis effusione promeruit. Merito ergo dñs Iesus cõmisit ei primatũ iustitię ho

Matt. 23. minũ: A sanguine, inquiẽs, Abel iusti &c. Hęc Augustinus. Hinc aliqui dicunt, q̃ in Abel refulsit & cõmendatur triplex primatus, vtpote sacerdotij, virginitatis, martyrij. Verũtamen circa hoc oritur quæstio, quia (vt Hugo de sancto Victore & alij cõcorditer protestantur) in lege naturæ primogeniti erant sacerdotes. Cain aũt fuit primogenitus Adæ, vel saltem senior ipso Abel, ergo potius fuit sacerdos q̃ Abel. Rursus si ideo fuit sacerdos, qm̃ obtulit sacrificium Deo, ergo & simili ratione Cain. Adã quoq̃ indubitãter obtulit Deo oblationes frequẽter ante filios suos, ergo ipse fuit primus sacerdos. Ad istud videtur mihi posse respõderi, q̃ inter filios ac posteros primorũ parẽtũ, Abel vocatur primus sacerdos, vel quia bonus fuit sacerdos, & prim[9] sacerdotũ bonorũ: vel q̃a ius sacerdotale fuit ei desuper datũ,

& à Cain

& à Cain in ipsum trãslatũ,quẽadmodũ 2.libro Paralipomenon, primogenita dicunt̃ translata à Rubẽ,eo ꝙ violasset torũ patris sui,& data filiꝭ Ioseph.Vel Abel vocatus est sacerdos, ab actu & deuotione immolãdi. Nam & filiꝭ Dauid dicunt̃ fuisse sacerdotes 2. Regũ.[Et ait dñs ad Cain:Vbi est Abel frater tuus?]interrogat dñs nõ quasi ignorãs,sed quasi redarguendo,fratricidiũ improperãs,atq; vt impiũ ex sua respõsione directius iustiusq; cõuincat.[Qui respõdit:Nescio.]Ecce manifestũ mendaciũ.Nã sciuit vbi corpus eius remãsit,q̃d secũdum Iosephũ occultauit, & de anima eius poterat scire p̃ fidẽ,ꝙ in refrigerio esset. Deinde sceleratã & falsam excusationẽ subiũgit:[Nũq̃d custos fratris mei sum ego?]q.d.Ego nõ teneor curã habere de fratre meo,nec eũ ab aduersis tueri aut custodire,cũ tñ ex naturali lege fuerit obligatus ad ista saltẽ in casu, q̃m tenebat̃ eũ diligere, sicut seipsum. O quãta fuit duritia & impudẽtia Cain, q̃ tã frõtose & quasi imperterrite ausus est respõdere,quasi crimẽ suum posset Deũ latere:sicq; impletũ fuit in Cain q̃d Salomon ait:Impius cũ in profundũ peccato℞ venerit,cõtemnit.[Dixitq;]dñs[ad eũ:Quid fecisti?]q.d. enorme nimis facinus p̃petrasti.[Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.] Ista est metaphorica & tanq̃ figuratiua locutio, in qua nõ oportet singula verba accipere iuxta primã & p̃priã significationem eo℞.Est itaq; sensus:Manifestũ est q̃d fecisti:quia ipsa effusio sanguinis fratris tui hoc indicat & testat̃,& quasi cõtra te clamat,vltionẽ tãtæ tuæ impietatis exigẽs à me.Qui aũt curiosius inuestigat,q̃d p̃ vocẽ sanguinis Abel designetur, audire potest, ꝙ vox sanguinis dicitur sanguis ipse vociferãs & vindictã expostulãs. Quod totũ attribuitur sanguini, nõ effectiue, sed materialiter,iuxta quẽ modũ irrationalia & inanimata dicunt̃ Deũ benedicere & laudare. Vel vox sanguinis,appellat̃ ius seu debitũ vltionis in sanguinis effusorẽ.¶Deniq; quatuor peccata legunt̃ in scripturis ad Deũ p̃ vltione clamare,quæ & peccata clamãtia nominãtur.Primũ est homicidiũ,& p̃sertim fratricidiũ,vt patet hoc loco. Secundũ est vitiũ cõtra naturã,vt infrà habetur:Clamor Sodomo℞ venit ad me. Tertiũ est detentio mercedis operario℞,de quo Iacobus:Clamor,inquit,eo℞ in aures dñi Sabaoth introiꝭt. Quartũ est oppressio infirmo℞.De hoc clamore sanguinis Abel,ad Hebræos scriptũ est: Accessistis ad mõtem Siõ,& sanguinis adspersionẽ,meliꝰ clamãtem q̃ Abel.¶Insup,vt refert Lyra,in Hebręo habet̃:Vox sanguinis fratris tui,& dicũt Hebræi,ꝙ ait pluraliter sanguinũ, q̃m Cain interficiendo Abel iustũ,factus est reus nõ solũ sanguinis Abel, sed etiã oĩm quos generaturus erat, si viuus mãsisset.Ex hoc passu scripturę accipit̃,ꝙ euidẽtia patrati facinoris,nõ indiget accusatore seu p̃batione. ¶Circa q̃d in Scholastica historia additur: Inde est ꝙ suspecti in ecclesia de effusione sanguinis,etiã si nemo accuset,trahũtur in causam. Quod si negauerint,iucio Dei examinent̃.Hęc ibi.Porro q̃d ait,iudicio Dei examinent̃,exponit̃ sic.i.iuramẽto,vel per ignẽ aut aquã.Verũtñ iudicia ista p̃ ignẽ & aquã,sunt modo p̃hibita,q̃m potius p̃tinere vidẽtur ad Dei tentationẽ,q̃ hominis examinationẽ seu p̃bationẽ. ¶Postremo per vocẽ sanguinis Abel, quidã intelligũt parẽtes & p̃pinquos ipsius,qui eiusdẽ sanguinis secũ fuerũt, & cõtra Cain clamauerũt ad dñm vel directe, vel occasionaliter: quia aut vltionẽ tanti criminis optauerũt,aut ex eo℞ plãctu,dolore ac gemitu,Deus magis p̃uocatꝰ fuit ad punitionẽ fratricidiꝭ Cain.Deinde describitur punitio Cain: [Nũc igitur maledictꝰ eris super terrã.]Maledictus fuit Cain de cætero sup terrã à Deo & corã Deo,itemq; ab hominibꝰ & corã hoĩbus:A Deo,q̃m plus q̃ ante fuit deinceps à Deo reprobatus, relictus, & à donis gratiæ elongatus.Quẽadmodum aũt benedictio Dei vocatur collatio gratiæ eius, sic maledictio eius,vno modo accipitur retractio seu denegatio gratiæ suæ. Fuit quoq; maledictus coram Deo,hoc est,vere ac iusto iudicio Dei.Fuit recte ab hoĩbus maledictus,q̃m zelo iustitię maledixerũt ei frequẽter p̃pter tantũ excessum in propriũ fratrẽ, & quia tã ineffabiliter cõtristauit suos parẽtes.Sed & corã hoĩbus extitit maledictus, q̃m reputauerũt eũ maledictiõe & oĩ aspernatione dignissimũ.Sed si verba hæc ita erãt intelligẽda,videt̃ ꝙ Cain desperauerit iuste,vtpote qui ab ineffabili iudice se dãnandum audiuit.Et respondendũ ꝙ non oportebat Cain ita intelligere verba ista per oĩa,sicut modo exposita sunt, q̃uis sint ita in eo impleta,& secundũ prædestinationẽ Dei sic erat decretum,immo potuit ea intelligere per modum cõminationis,& quãtum ad temporalem maledictionẽ seu pœnã. Verum & Alexander de Hales,& Guilhelmꝰ Antisiodorẽsis,testãtur in Sũmis suis,ꝙ Deus nõ posset de potentia ordinata alicui viatori suã dãnationem absolute prædicere: quia si sic, homo viator haberet seu teneretur desperare,nec videretur desperãdo peccare.Itaq; maledictus eris sup terrã in vita p̃senti,deinde sub terra in inferno,in statu futuro.[q̃ aperuit os suũ, hoc est, intra se recepit,& deglutiuit fratris sui cruorẽ.Vnde quasi expositorie subdit:[& suscepit sanguinem fratris tui de manu tua.]hoc est,effusi per manus tuas sceleratissimas.Itaq; Cain maledictus est in propria persona à Deo,& cũ hoc in re sibi cõcessa ad vsum, scilicet in terrę maledictione.Sicq; punitus est grauius multo q̃ Adã,quia grauius valde deliquit,q̃m sciẽs patris sui iustã punitionẽ,non timuit Deum,sed fratricidiũ addidit.[Cũ operatus fueris eam]

2.Para.1.
Gen.35.
2.Reg.6.
Prou.18.
Dani.3.
Psal.148
Gen.18.
Iacobi 5.
Heb.12.
Maledicitur Cain
Alexãd. Hales.
Guilhel. Antisio.

per agriculturã, [nõ dabit tibi fructus suos].i.sterilis erit ꝑ parte, & frequẽter*ac magis,q̃d ex maledictione ei illata ꝓpter peccatum Adæ*. [Vagus]per diuersa & incerta loca eundo, [& profugus]ab hominibus fugiendo,[eris super terram.]

¶Expositio residuæ partis huius capituli, ab eo loco quo habetur:Dixitq́ꝫ Cain ad dominum. Articulus XXIX.

INiqui semper ad cõmoda propria sunt reflexi,idcirco nõ timẽt directe Dei offensam & cõlõgationẽ ab eo,sed ꝓprias pœnas.Et qa nõ habẽt affectũ ad Deũ,nec eũ synceriter cõtẽplant,aut nimis ꝓ̄sumũt de misericordia eius, quasi & male viuẽdo possint saluari, aut nimis diffidũt de illa,quasi & pœnitẽdo nequeãt veniã ꝓmereri,q̃d totũ ita fuit in Cain,sicut subiungit: [Dixitq́ꝫ Cain ad dñm: Maior est iniquitas mea, q̃ vt veniã merear.] hoc est, tam magna est,vt veniã ꝓmereri non valeã.Hæc fuit desperatio eius, in qua grauius Deum offendit,q̃ in fratricidio,ꝓ̄sertim cũ & Iudas secũdũ Hieronymũ grauius peccauit desperando, q̃ Christũ tradẽdo. Hebræi tñ(vt dicitur)exponũt verbũ istud interrogatiue,& negatiue.Quasi dicat:Est ne iniquitas mea tã grauis, vt nõ queã veniã obtinere? q.d. non. Per q̃d innuisse videt, ꝙ Deus nimis dure egit secũ. Vnde & Iosephus dicit, ꝙ Cain sacrificauit, & Deũ rogauit,ne irã,hoc est,vltionẽ susciperet.Et ob hoc sæuiorẽ homicidij pœnã ei dñs relaxauit.Sed prima expositio, quæ est sanctoꝝ, est melior:quia subiungitur, [Ecce eijcis me hodie à facie terræ,]hoc est,à loco isto expellis me,vel à cõsortio hoĩm me repellis. [& à facie tua abscõdar].i.ab adspectu misericordię tuę,& à protectione tua ero alienus. Quo contra S.Iob exorauit;Ne abscõdas me à facie tua. Peccatũ eñ est medium inter Deum & peccatorẽ,& quasi absconditũ vnum ab alio,quẽadmodum loquitur Esaias:Iniquitates vestræ diuiserunt inter Deum vestrũ & vos,& peccata vestra abscõnderũt faciem eius à vobis. Vel, A facie tua abscondar, hoc est, à præsentia tua me subtrahã,nec corã te apparere audebo timore pœnaꝝ:quẽadmodum Adã & Eua,voce Dei audita,se absconderunt. Quanuis enim omnipotẽs Deus omnia iugiter intueatur,impij tñ quantũ in ipsis est, ab eo se subtrahunt,& quærũt latere.Non eñ recogitãt Dei ꝓ̄sentiã.[Et ero vagus & profugus in terra.] iuxta sensum expositum.[Oñis igitur qui inuenerit me, occidet me.] Quasi dicat: Quicunqꝫ primo occurrerit mihi,me trucidabit,tanq̃ à te maledictum,& oñibus odiosum. Hoc dixit,timendo ne sic eueniret.Aliqui vero dicunt,ꝙ ex desperatione hoc dixit,quasi optãdo hoc ipsum, quatenus breui ac celeri morte multas ac diuturnas calamitates sibi imminentes euaderet. [Dixitq́ꝫ ei dominus:Nequaq̃ ita fiet.] hoc est,tã austerus tibi non ero, sed tẽpus pœnitendi præstabo,nec te omnium occisioni expono,quasi possis à quocunqꝫ impune occidi. Vel, Nequaquam ita fiet, id est, miserias tibi instantes non euades celeri morte, [sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur.]Verbum hoc,secundum superficiem suam, facile esse videtur, vtpote si quis occiderit ipsum Cain, punietur septies plus q̃ Cain pro fratricidio suo. Sed iste sensus non videtur posse defendi. Cum enim pœna correspondeat culpæ, sequeretur quòd occisor ipsius Cain,septies plus peccasset occidendo Cain, q̃ ipsemet Cain peccauit,occidendo proprium fratrem,iustum ac innocentẽ,ex deliberatione ac mera malitia:quod nequaquam apparet, nec aliquis dicit hoc, immo cõmuniter dicitur,quòd Lamech sagittando occidit Cain nescienter,putans occidere bestiã. Hinc diuersi diuersimode exposuerunt hoc verbum, tam Hebræi q̃ doctores catholici. Itaqꝫ sanctus Hieronymus ait: Quod Aquila transtulit, Septempliciter, & Symmachus, Septimus vlciscetur:maiores ita intellexerunt,ꝙ Cain interfectus est à Lamech septima generatione post Adam. Alij,quia septenarius numerus plenus est & perfectus,ita dicunt: Qui occiderit Cain, septẽ vindictas exoluet.Sicq́ꝫ ab ingẽti pœna ꝙ omni trãseunti supplicio liberauit eũ,scilicet Cain. Alij de septem peccatis Cain suspicãtur.Primũ peccatum eius dicũt, ꝙ non recte diuisit. Secũdum, quòd fratri inuidit. Tertium, quòd dolose egit,dicendo,Transeamus in agrum. Quartum, ꝙ eum occidit. Quintum,ꝙ procaciter negauit seu excusauit se. Sextum, ꝙ desperauit. Septimum, ꝙ nec postea se correxit. Inde dicunt eum vsqꝫ ad septimam generationem dilatum seu à morte protractũ,vt saltẽ aduersis cõpulsus,pœnitentiam ageret, & absolui mereretur.Sed ex verbis his non videtur haberi manifesta expositio & intelligẽtia huius textus.

¶Porro in Glossa introducitur alia expositio plana & bona,quę etiã asscribitur sancto Hieronymo:[Oñis qui occiderit Cain,septuplum]hoc est,valde graui vltione [punietur.] Non eñ debuit homo occidere eum, cui Deus reseruauit vitam vel ad pœnã ipsius, vel ad alioꝝ correctionẽ.¶Porro septuaginta sic transtulerunt:[Oñis qui occiderit Cain, septẽ pœnas exoluet.]Quod aliqui sic exponũt:Qui occiderit Cain,imponet finem pœnis temporalibus Cain,quæ vsqꝫ ad generationem septimam durauerũt. ¶Porro Lyra dicit,ꝙ verbum istud,septuplũ punietur, nõ possit intelligi de interfectore ipsius Cain, propter motiua superius tacta,ideo addit:Propter q̃d aliter exponũt Hebræi, dicentes ꝙ ista punitio septupla, refertur ad mortẽ Cain,exponendo sic literã: [Omnis qui occiderit Cain,] ibi est punctus

& finis

Margin notes: Desperatio Cain — Hieron. — Iob 13. — Esai.59. — Genes.3. — Hieron. — Glossa. — Hieron.

& finis sententię,& subintelligitur,grauiter punietur.Sed modus punitionis non exponitur: Quod aūt subditur,[Septuplum punietur:]secundum proprietatem sermonis Hebraici,tātum est dicere:Septennis punietur. Et intelligitur de ipso Cain, qui in fine septem gñationū à Lamech occisus est. Sed contra istud Rabbi Paulus scribit prolixe. Primo dicit,ꝙ ista sit expositio Rabbi Salomonis, & valde importuna textui, vtpote ꝙ ibi sit finis sententiæ, [Omnis q occiderit Cain,]& subintelligatur,grauiter puniendus,& ꝙ subiicitur modus punitionis. Totū hoc,inqt,fundatur in vacuo,& cōtra literā,quę statim exprimit quantitatem punitionis illius,qui occiderit ipsum Cain, sequitur eñ immediate: [septuplum punietur.] idcirco ab alijs expositoribus Hebræorum magis authenticis, aliter exponitur litera ab isto loco,[maior est iniquitas mea.]Ad quod sciendū,ꝙ sententia Dei contra Cain lata,fuit grauior q̃ sententia cōtra Adā lata,in tribus.Primo, qm̄ Deus nō maledixit Adæ,sed terræ.Maledixit aūt Deus ipsi Cain.Secundo, qm̄ in sententia contra Adam lata, non dicitur ꝙ terrā nō daret ei fructus,sed ꝙ in labore & sudore perciperet fructus eius.Sed econtra Cain dictū est:Cū opatus fueris terrā,nō dabit tibi fructus suos.Tertio,qm̄ Deꝰ dedit Adæ congruū locū ad habitandū,videlicet terrā,vbi formatus est.Sed ad Cain locutus est:Vagus & ꝓfugus eris super terrā,qbus auditis, Cain desperauit.Petiuit tñ ne puniret plusq̃ audiuit à Deo,vtpote,ne occideretur.Et in hoc dñs condescendit suæ petitioni tanq̃ iustę,& duo fecit ad tuitionem ipsius Cain.Primo, qa magnam pœnam minabatur cuicūq; occisori ipsius, ꝙ s. septuplum puniretur,prout litera tam Hebraica q̃ Latina plane sonat. Secūdo, qm̄ posuit signū in Cain,ꝙ esset ab occisione securus, sicut in textu subiungit:ideo expositio ista consonat rationi & textui, ꝙ s.septies plus puniretur, qui occideret ipsum Cain,q̃ erat ipse Cain punitus.Hæc Rabbi Paulus.¶Deniq; ad obiectiones contra hoc introductas, respondet dupliciter:Primo,ꝙ iste q occidisset ipsum Cain, fuisset septies plus punitus, inquantū fecisset hoc cōtra speciale assecuratione, qua Deus assecurauit ipsum Cain ab occisione,cū appositiōe signi assecuratiōis. Secūdo, qa interdū maiores pœnæ taxantur minoribus criminibus, ad q̃ hoīes sunt ꝓniores, & ita in ꝓposito fuit, qa ad ipsius Cain occisionē multi fuissent ꝓniores,ꝓpter ipsius malitiā excessiuā,q̃ ad interficiendū hoīes alios.¶Deinde Rabbi Paulus fortiter dicit & tenet, ꝙ Cain nō fuit occisus à Lamech,nec ab aliq̄ alio hoīe. Ad q̄d primo allegat Hieronymū in libro de q̄stionibus noui ac veteris testamēti,dicentē: Frustra putant q arbitrant,ꝙ Lamech dixerit de Cain:Occidi viꝝ in furore meo,& iuuenē in vulnere meo. ¶Deinde ꝓbat istud ex textu,qa cum Cain dixisset Deo,Oīs igitur qui inuenerit me,occidet me,Deus statim respōdit:Nequaq̃ ita fiet. Vnde nō videt rationabiliter dictū,ꝙ diuina assertio frustraret.ideo secundū expositionē istā tenetur ꝙ Cain nunq̃ fuit occisus,sed solum punitus iuxta diuinā sententiā cōtra eum latam vsq; diluuium, in quo diluuio secundū q̄sdam de antiquis Hebræis,submersus fuit cū oī sua posteritate.ideo dicunt, ꝙ scriptura nō dicit, quāto tēpore vixerit Cain,nec etiā aliquis de successoribus suis,sicut de alijs, eo ꝙ oēs pariter sint submersi.Et probabiliter dici potest,ꝙ Deus voluit ipsum Cain ab occisione tueri,vt pœna sui facinoris ab hoībus diutius videretur, propter q̄d etiam voluit eum vagū & ꝓfugū ꝑ mundū discurrere, vt in pluribus locis iustitia Dei circa ipsum ostenderet. Hæc Rabbi Paulꝰ.¶Præterea circa hæc verba primo pensandū est, ꝙ expositio ista,quā acriter reprobat Rabbi Paulus, nō solū est Rabbi Salomonis & Lyrę, sed etiā multoꝝ catholicoꝝ & antiquoꝝ doctoꝝ fideliū. Ait eñ author Scholasticę historię:Oīs q occiderit Cain,supplendū est,liberabit eū à laboribus atq; miseria. Et tūc addit impsonaliter, septuplū punietur.i. punitio fiet de eo.i.de Cain dū viuit in pœna vsq; ad septimū Lamech. Hæc expositio conuenit cum p̄fata in hoc,ꝙ facit punctū & finē sententiæ ibi, Omnis q occiderit Cain:& aliqd ibidē subaudit,& deinde de ipso Cain exponit,Septuplū puniet.Quod aūt subaudit,Liberabit eū,potius q̃,Grauiter punietur, ꝓcedit secundū expositionē, qua Cain dicitur optādo dixisse Oīs qui inuenerit me,occidet me,sicq; habet in Glossa:Nō morieris cito sicut vis,qa puniet(impsonaliter.i.punitio fiet de te)septuplū, qm̄ viues in cruciatu vsq; ad septimā gñationem,in qua à Lamech occideris.Ergo oīs q occiderit,subaudis, liberabit te ab illo malæ cōscientiæ cruciatu.Hęc Glossa.Simili aūt ratiōe,secundū expositionē qua Cain dicitur timēdo dixisse, Oīs q inuenerit me,subintelligēdū est post verbū istud,Oīs q occiderit Cain,grauiter punietur.Propter q̄d etiā nō oportuit illā expositionem Hebræis asscribere, quasi ipsi in hoc melius exponerēt literam istam, q̃ Doctores catholici.Ex his primo habetur, quòd expositio illa quam Rabbi Paulus tam absolute & acriter reprobat, non est taliter reprobanda.Secundo, ꝙ Rabbi Paulus affirmat Deum assecurasse ipsum Cain, quòd non occideretur ab aliquo, est cōtra expositionē catholicorū expositoꝝ communiter, sicut iam patuit. Non enim Deus assecurauit eum de occisiōe absolute,sed ꝙ nō occideretur eo modo quo timuit vel optauit,vtpote cito seu à quocunq; homine aut bestia occurrente. Ideo Paulus iste inconuenienter infert: Vnde non videt rationabiliter dictum,ꝙ diuina assertio frustraretur,quasi illi hoc

Hieroñ.

dicant, q aiunt ipsum Cain interfectũ à Lamech, immo nullus sanæ mentis audet hoc cogitare. Tertio, ꝙ Rabbi Paulus ait, ipsum Cain nõ esse occisum à Lamech, neqꝫ ab alio, nõ solũ est cõtra cõmune dictũ catholicoꝝ, sed & cõtra dictũ Hebræoꝝ multoꝝ, vt Lyra allegat.
Hieron. Hieronymus quoqꝫ hoc loco ita sentire videt, vt verba eius pallegata testant. Quarto, ꝙ ait, Cain perisse diluuio, nõ apparet, sic em̃ vixisset multo plus q̃ mille annis, cum tñ nullus legatur tãdiu vixisse. Siquidẽ Mathusalẽ q vixit annis nõgentis sexagintanouẽ, obijt ante diluuiũ anno immediate præcedẽte, secundum Hieronymũ. Mathusalem aũt fuit sextus aut septimus post Seth, qui natus est post Cain, immo secundũ dictum istud, Cain vixisset plus q̃ mille &
Idem. quadringentis annis. Postremo obiectionẽ illã, ꝙ verbũ illud, Septuplũ punietur, non posset exponi de interfectore ipsius Cain, Rabbi Paulus satis soluit: Frequenter em̃ cõtingit, vt ait, ꝙ pro minoribus culpis infligitur maior pœna, eo ꝙ hoĩes proniores sint ad culpas illas minores, quatenus terrore pœnaꝝ retrahãtur à vitijs illis. Pœnæ quippe vitæ pñtis nõ solum sunt supplicia, sed itẽ remedia vitioꝝ. Hinc quoqꝫ secundũ iura ciuilia, maior pœna infligit pro vxoricidio, q̃ pro matricidio, cum tñ matricidiũ sit grauius crimẽ. [Posuitqꝫ dñs in Cain signũ, vt nõ interficeret eũ oĩs qui inuenisset eũ.] Signũ istud fuit plaga quędã inflicta ipsi Cain à Deo, vt p plagam illam oẽs cognoscerent eũ esse punitum, excõmunicatũ & maledictum à dño ꝓpter innocentis fratris sui occisionẽ, & ita abstinerẽt ab interfectiõe ipsius, quẽ Deus prohibuit trucidari, & suã ꝓhibitionem declarauit hoc signo, qd signũ seu plaga, fuit (vt aliqui dicunt) vehemens capitis tremor. Alij dicũt, ꝙ fuit horribilis tremor oĩm membroꝝ ipsius, & cũ hoc impressio quędã in vultu eius. Porro secundũ Strabũ, fuit in Cain tremor corporis & agitatio furiatę mẽtis. Vnde supius vbi nostra trãslatio habet, Vagus & ꝓfugus eris sup terrã, Septuaginta trãstulerũt, Gemens & tremens eris. [Egressusqꝫ Cain à facie dñi] Corporaliter em̃ recessit à visibili pñtia angeli, q ei apparuit in ꝑsona Dei, in forma humana. Spũaliter vero egressus est p mẽtis auersionẽ, elõgationẽ, desperationem & induratione à Deo & à gratiosa eius pñtia, de q recessu loquit dñs p Oseã: Væ eis q recesserunt à me.
Ose7. [habitauit ꝓfugus in terra ad orientalẽ plagã Edẽ.] Noĩe Edẽ intelligit paradisus terrestris. Itaqꝫ Cain recedẽs à loco habitatiõis patris sui Adæ, ꝓrexit versus oriẽtem, & ꝓfugus cœpit morari ad oriẽtalẽ plagã paradisi ab ista parte, remote tñ à paradiso, nec amore paradisi ꝓrexit illuc, sed Deo sic ordinãte, ad maiorẽ ei⁹ punitionẽ, vt recordãdo paradisi delicias magis affligeret. De hoc Ioseph⁹ ait: Peragrãs Cain multã terrã cũ vxore sua Calmana, collocatus est in loco, q Naida appellat, vbi & filij nati sunt ei. Septuaginta qqꝫ trãstulerũt, [habitauit in terra Naid.] Circa qd ait Hiero. In Hebræo Nod dicit. i. instabilis & fluctuãs & sede incer
Hieron. ta. Nec est terra naid, vt vulgus nostrũ putat, sed sensus est, ꝙ iuxta sententiã Dei vag⁹ & ꝓfug⁹ huc illucqꝫ oberrauit. [Cognouit aũt Cain vxorẽ suã, q̃ cõcepit & peperit Enoch.] Vxor Cain, fuit etiã soror sua carnalis. Quocirca sciendũ, ꝙ S. Methodi⁹ martyr & ꝑsul, cũ esset in carcere, Deũ rogauit, vt sibi aliqd reuelaret de principio mũdi & fine eius. Et qd De⁹ sibi reuelauit, reliquit in scriptis, inter cætera dicẽs: Adã & Eua de paradiso egressi sunt virgines. Cũqꝫ Adã XV. esset annoꝝ, genuit Cain & sororẽ ei⁹ Calmana. Post alios XV. annos natus est ei Abel & soror ei⁹ Delbora. Quãuis aũt Adã factus sit in ætate & robore virili q̃si esset triginta annoꝝ, tñ qñ primo plasmatus est, fuit vnius diei, deinde vnius anni & duorum ac trium, &c. ascendẽdo paulatim. Et sicut in Scholast. historia tangit, potuit añ Cain multos filios genuisse, qui hic tacentur. Et similiter inter Cain & Abel. Iuxta Methodiũ qqꝫ, Abel fuit centum annoꝝ qñ occisus est. Itaqꝫ sicut ait Methodius, Eua in quolibet partu genuit binos. i. masculum & fœminã, qd etiã dicunt Hebræi. Sicqꝫ Calmana soror ipsius Cain, fuit vxor ipsius. [Et ædificauit ciuitatẽ] ipse Cain nõ solus, sed simul cũ adiutoribus suis, ex suo semine natis. [& vocauit nomẽ eius, ex noĩe filij sui Enoch]. i. Enochiã, secũdũ Iosephũ. Hanc ciuitatẽ Cain ædificauit, nõ statim aut immediate post natiuitatẽ primogẽiti sui, sed cũ mul
August. ti fuissent ex se nati. De hoc loqtur Augu. diffuse 15. de ciuitate Dei, ostẽdẽs ꝙ primi hoĩes illi tã diu viuẽdo poterãt valde multiplicari, cũ filij Israel sic multiplicati fuerint in Aegypto infra modicũ tẽpus. ¶Pręterea Iosephus ait: Cain rapinis & violẽtia opes cõgregans, suos ad latrocinia & luxuriã inuitabat, simplicitatẽqꝫ vitę hũanæ adinuẽtiõe mẽsuraꝝ ac põderũ ꝑmutauit, atqꝫ ad calliditatẽ & corruptiõem ꝑduxit, terminos terræ posuit prim⁹, ciuitates qqꝫ murauit, & timẽs eos qs lęsit, suos in vrbibus cõgregauit. Rabbi Paul⁹ aũt testat, ꝙ Cain primo inuenit prudentiã politicam. Ad qd dicendum videtur, ꝙ cum vitiosis, teste philosopho, nõ insit prudentia, ipse prauissim⁹ Cain prudentiã veram nõ habuit, nec inuenit, nec vrbes instituit ꝓpter cõmune bonum, sed sicut prætactum est, ob finem peruersum: sed habuit aliqd simile verę prudentiæ, sicut & cæteri impij, vtpote vulpinam versutiã. Iterum dicit, ꝙ ex q terra nullum fructum dedit ipsi Cain, idcirco reliqt agriculturam, quam primo elegit. Et ipse ac sua posteritas studuit artibus mechanicis inueniẽdis, q̃ ad hoĩm cõuictũ sunt vtiles. Verũtñ sicut ex ꝑhabita expositione innotuit, nõ est intelligendũ, ꝙ terra nullũ fructum

protulit Cain, sed minorē q̃ alij. [Porro Enoch genuit Irad, & Irad genuit Mauiael, & Mauiael genuit Mathusael, & Mathusael genuit Lamech. Qui accepit vxores duas: nomē vni Ada, & nomen alteri Sella.] Lamech iste qui septimus fuit ab Adam, tam prauus fuit, ꝙ primus bigamiam induxit, duas accipiendo vxores sine dispensatione diuina, cōtra Dei decretum & legem naturæ, ac morē laudabilē, qui habet vim legis. In prima quippe institutione matrimonij, facta est vnica vxor vnico viro. Et Deus ꝑ Adā, decreuit ac dixit: Erunt duo in carne vna. Sicq; Lamech cū secūda vxore adulteriū perpetrauit, q̃a non fuit veraciter vxor, iuxta quē modū vsq; in præsens adulterāt Sarraceni, qui plures ducunt vxores, sicut hoc plenius demōstraui in libro quē edidi cōtra Alchoranum. i. librū legis eoꝝ. Guilhelmus quoq; Parisiensis idem testat̃ in libro de fide & legibus. Refert Iosephus, ꝙ Lamech ex duabus suis vxoribus habuit filios septē & septuaginta. [Genuitq; Ada Iabel, qui fuit pater habitātium in tentorijs atq; pastoꝝ.] Iste Iabel vocat̃ pater habitantiū in tentorijs & pastoꝝ, qm̃ fuit magister eoꝝ, & præcipuus inter eos, quantum ad multa. Inuenit nanq; artē faciendi portatilia, hoc est, tentoria seu portatiles domus pastoꝝ, quæ tētoria pastores secum ferebant tēpore opportuno, qñ pergere voluerūt ad alia pascua. Ordinauitq; pecoꝝ greges, & characteribus seu signis distinxit eos ab inuicē. Sed & greges ouiū ab hœdoꝝ gregibus separauit, tam secundū qualitatem, videlicet vnicolores à multicoloribus, q̃ secundū ætatem, vt agniculos à maturioribus. Considerauit quoq; cōmixtiones pecoꝝ certis temporibus faciendas, prout in Scholastica fertur historia. [Et nomen fratris eius Tubal.] quē genuit Ada ex Lamech. [Ipse] Tubal [fuit pater canentium] in [cithara & organo.] hoc est, magister & princeps vtētium atq; ludentium in his musicis instrumentis, qm̃ primo inuenit musica instrumenta, vt aliqui dicunt, & inuentor musicæ secundū Glossam. Veruntamen author Scholasticæ historiæ refert, ꝙ non fuit inuentor musicorum instrumentoꝝ, quæ diu postea sunt inuenta, sed ꝙ fuit inuentor consonantiarum, vt labor pastoralis hoc releuaretur solatio, & quasi in delicias verteretur. ¶ Deniq; vt recitant Rabanus & præfata historia, ex quo Tubal iste percepit ipsum Adam prophetasse de duplici iudicio mūdi, vno per aquam, alio per ignem: ideo scripsit musicæ artem in duabus columnis, & in qualibet totam, hoc est, in columna marmorea, quæ non dissolueretur diluuio, & in columna latericia quæ non dissolueretur incēdio. Istud ex Iosepho sumptum est, qui etiam narrat columnam illam marmoream adhuc in terra Syriaca esse. Veruntamen Iosephus recitat istud aut simile huic de filijs Seth, vt infrà dicet̃. [Sella quoq; genuit] ex Lamech [Tubalcain, qui fuit malleator & faber in cuncta opera æris & ferri]. i. ad faciendū oĩa quæ fiunt ex ære & ferro. Hic em̃ primus inuenit artem ferrariā, atq; vt Iosephus scribit, alios docuit artē istā, & res bellicas fecit, & fortitudine cūctos excellēs, res bellicas decēter exercuit. Aliqua q̃q; ad oculoꝝ cōcupiscentiā spectantia, s. sculpturas & picturas inuenit. De hoc in Scholastica refert̃ historia, ꝙ isto Tubalcain fabricāte ex ære & ferro, & sculpturas in metallis faciēte, ꝓfatus frater eius Tubal delectat⁹ sono malleoꝝ, cōsiderauit & excogitauit ex pōderibus malleoꝝ ꝓportiōes & cōsonātias musicæ q̃ nascunt̃ ex illis. Quā inuentionē Grę́ci Pythagorę attribuūt fabulose. ¶ Deniq; Tubalcain iste excogitauit ex ope fruticū opari in metallis. Cū em̃ frutices incēdisset in pascuis, venę metalloꝝ fluxerūt & eruperūt in riuulos suos, & laminę inde sublatę, referebāt figuras locoꝝ in q̃bus iacuerāt. [Soror vero Tubalcain] fuit [Noema.] quæ dicitur inuenisse artē variæ texturę. Et aliqui dicunt, ꝙ inuenit lanificiū, ad faciendū vestes ex lana, cū hoĩes antea induerentur animaliū pelles, sicut induti erāt à Deo primi parētes. Refert hic Lyra, ꝙ Hebręi dicūt ꝓfatū Iabel fecisse tentoria ad ponendū in eis idola, & ꝙ Tubal canebat in instrumētis musicis corā idolis illis, eadem venerādo: ex quo infert, ꝙ isti q̃ descenderūt de Cain, fuerunt malitiosi: q̃d quanuis sit veꝝ, tñ dictū illud Hebręoꝝ videtur cōtrariari cōmuni dicto Doctoꝝ, dicentiū ꝙ idololatria post diluuiū cœpit, nec ante fuit, ꝓpter recentem memoriā creationis mundi, ex qua cūctis innotuit vnitas veri Dei. ¶ Pręterea Rabbi Paulus ait hoc loco, ꝙ Lamech adinuenit tres artes pro filijs suis, videlicet artem faciendi tentoria, artē faciendi musica instrumenta, & artē ferrariā ad arma bellica fabricāda. Sed istud videtur contrariari textui, verbisq; Iosephi & Doctoribus catholicis ꝓallegatis. Nempe si Lamech inuenisset has artes, inuētio haꝝ artiū nō ascriberet̃ filijs eius, nec vnus eoꝝ vocaret̃ pater habitātium in tentorijs atq; pastorū, alter vero pater canentiū cithara &c. [Dixitq; Lamech vxorib⁹ suis Adæ & Sellę: Audite vocē meā] ò [vxores Lamech, auscultate sermonē meū]. i. auribus corporis & cordis diligēter aduertite verba mea, q̃ nūc magni pōderis erunt, [qm̃ occidi virū]. i. sagittando interfeci Cain [in vulnus meū]. i. ad meĩpsius dolorē & cōscientiæ meæ remorsum. [& adolescentulū] occidi [in liuorem meū:] hoc est, zelo furoris & rancoris cōtra iuuenē illum cōcepto, [septuplū vltio dabit̃ de Cain,]. i. ego ipse grauiter valde puniar, eo ꝙ occiderim Cain, iuxta sensum in isto articulo præinductū. [de Lamech vero septuagiessepties]. i. si quis occiderit me, quasi incōparabiliter plus punietur pro suo peccato quo me sponte occideret, q̃ ego puniri pre-

Ioseph. li. 1. Antiqui. Iudi. ca. 4.

Eusebi⁹.

niri ꝓmerui, q ſine ꝓpoſito meo, & neſciēter occidi Cain, nō ex inuidia aliqua: & de eius occiſione vehemētiſſime doleo, tantūq; dolui, ꝙ adoleſcentulū interfeci ob hoc, ꝙ ex eiꝰ erronea directiōe ipſum Cain occidi. Probabile reor, ꝙ cū Lamech occidiſſet Cain, timuit ab aliq̄ poſteroꝝ ipſius Cain interfici, in vltionē ſanguinis Cain, eo ꝙ Cain erat poſt Adā primus & cōmunis pater totius plebis illius maleuolæ. Ideo Lamech dixit hæc verba, ad reprimēdū oēs illos à ſui occiſiōe. Aliq aūt dicūt, ꝙ vxores iſtius Lamech, tractabāt eū valde male in ſenio ſuo. ideo ꝓtulit verba hęc ad eaꝝ terrorem, ne auderent eū ita affligere. Et ſicut in Scholaſtica habet̃ hiſtoria, Hebræi hoc dicūt, & q̃uis quidā hoc reprobet, rationes tñ eius facilime ſolui poſſent, nec dignū arbitror circa hoc immorari. ¶Rurſus Lyra adducit hic aliam expoſitionē, dicēdo ꝙ vxores Lamech refugiebāt eius cōcubitum, eo ꝙ occidiſſet Cain & adoleſcētulū, quē qdā Hebręi dicūt fuiſſe Tubalcain filiū ſuū: ꝓpter q̄d metuebāt, ꝙ ſi cōciperēt ex Lamech, proles naſcitura eſſet à Deo plagāda. Hinc Lamech excuſando ſe dixit, [qm̄ occidi viꝝ &c.] iuxta ſenſum p̄habitū. Deinde cōſolādo vxores ſuas, adiecit: [Septuplū vltio dabit̃ de Cain, &c. q.d. Si Cain, q inuidioſe occidit Abel, nō fuit interfectus vſq; ad ſeptimā gn̄ationē: multo fortius ego, q ignorāter occidi Cain, nō puniar in prole mea vſq; ad gn̄atiōes multo plures, vel vſq; in gn̄ationes ſine termino. Sed huic expoſitioni obijcit̃, q̄a ſecundū eā, verbū hoc Lamech fuiſſet in ſe falſum. Ipſe em̄ in prole ſua fuit punitꝰ diluuio diu añ ſeptimā gn̄ationē poſt eū, immo tota ſua ꝓgenies perijt ante illā. Nō aūt videt̃ ꝙ ſcriptura iſta canonica tā pōderoſe recitaſſet vnū mendaciū Lamech, p̄ſertim cū recitatio illius nō videat̃ vtilis aliūde. ¶Præterea Rabbi Paulus improbat hāc ipſam expoſitionē. Id quoq; q̄d recitatū eſt de vxoribꝰ Lamech, ꝙ eius vitabāt cōcubitū, nō habet authoritatē aut certitudinē ex ſcripturis, nec ex dictis authēticis. Hinc Rabbi Paulus aliā ponit, & approbat expoſitionē quā Rabbi Moſi aſſcribit, dicēti ꝙ vxores Lamech vidētes fieri diuerſa opa ex ære & ferro, formidabāt ꝙ ex arte illa introducerēt arma ad vulnerādū & occidēdū: ideo Lamech retraxit eas ab iſto timore, dicēs: [Occidi viꝝ in vulnus meū] q.d. Poſſum occidere in vulnere aut liuore ſine armis. Veꝝ hæc expoſitio videt̃ valde impropria, vt ſ. verbum iſtud p̄teriti tēporis, occidi, exponat̃ p iſtud cōplexū, poſſum occidere. Hinc prima quā poſui, expoſitio aptior mihi videt̃. Quocirca ſciendū, q̄a vt dicūt author Scholaſticę hiſtorię, Gloſſa, & Rabanus, Lamech vir ſagittarius extitit & venator, ac diu viuēdo incurrit oculoꝝ caliginē: ideo duxit ſecū adoleſcētē, q ſibi mōſtrauit beſtias ſagittādas, q vidēs Cain iacentē retro fruteta, putauit beſtiā eſſe: ſicq; ex directiōe adoleſcētis, Lamech direxit ſagittā in Cain, & eū occidit. Quo cognito, ita accēſus eſt ira cōtra adoleſcentē, ꝙ verberauit eū vſq; ad mortē. Cain aūt ita hincinde latebat, eo ꝙ abomīabilis & in timore iugiter fuit. Lamech q̄q; venabat̃ & beſtias ſagittabat, nō vt eaꝝ carnibꝰ veſceret̃, qm̄ añ diluuiū nō erat māducatio carniū, ſed p ſua delectatiōe & vſu pelliū ad veſtitū. Deinde deſcribit̃ q̃liter gn̄atio electoꝝ q̄rundā ꝓceſſit ex Adā, cū ſubdit̃: [Cognouit q̄q; adhuc Adā vxorē ſuā: & peperit filiū, vocauitq; nomē eius Seth,] q̄d vno modo interpretat̃ poſitio, & ita accipit̃ hic. nā ſubdit̃: [dicēs] ipſa vxor Adæ: [Poſuit mihi Deꝰ ſemē aliud ꝓ Abel] .i. aliū filiū, ſ. iſtū Seth, cōtulit mihi Deꝰ ſuccedentē in locū Abel: [quē interfecit Cain.] Circa hoc in Scholaſtica hiſtoria fert̃: Dicit Strabꝰ, ꝙ Adā poſt mortē Abel, vouit nō ſe ampliꝰ cognituꝝ vxorē. Veruntñ Strabꝰ recitatiue magis q̃ aſſertiue hoc ait: Ferūt, inq̄ens, poſt mortē Abel vouiſſe Adā, ſe vltrà vxorē nō cognituꝝ, nec filiū gn̄atuꝝ: ſed Deo iubente p angelum, fregit votū, vt Dei filius de eo naſceretur, & homo redimeretur. De Cain em̄ naſci nō debuit. Veruntamen Ioſephus ſcribit, ꝙ Abel extincto, & Cain eiecto, amor generatiōis vehemēter angebat Adam. Iſtud aūt quod dicitur de voto ſeu ꝓpoſito Adæ de cōtinendo in reliquū, reprobat Rabbi Paulus. Sed dicēdum ꝙ dictū illud ſatis probabile eſt ex duobus. Primo, ex vehementiſſimo mœrore, quē de Abel occiſiōe cōcepit. Nō em̄ ſolūmodo doluerūt ipſe & Eua de Abel interfectiōe, ſed etiā ineffabiliter de tāto maleficio ꝓprij filij, ſcilicet Cain: & ideo potuerūt cogitare, melius eſſe non generare, q̃ in filijs genitis talia fieri ac videre. Et timuerūt, ne talia de cætero fierēt. Sciebāt eq̄dē veꝝ eſſe

Eccl.16. q̄d diu poſtmodū ſcriptū eſt: Bonū eſt mori ſine filijs, q̃ poſt ſe relinquere filios nequā. Secundo, q̄a habet̃ in textu, ꝙ Adā erat centū & triginta annoꝝ dum genuit Seth. Ex q̄ elicitur, ꝙ poſt occiſionē Abel diu cōtinuit, ſaltē ſecūdū cōputationē ſeptuaginta interpretū atq; Methodij, niſi dicat̃ alios genuiſſe inter Abel & Seth, quos ſcriptura nō exprimit.

Fabula Iudaica. ¶Deniq; Lyra refert, ꝙ Hebræi dicunt ipſum Lamech cōueniſſe cōiuges ſuas corā Adam, qui erat pater & iudex eoꝝ, eo ꝙ nollent ſibi miſceri. Cūq; Adā vellet eas inducere, vt redderēt debitū viro ſuo, dixerunt ad Adā: Caſtiga primo teipſum, qm̄ diu continuiſti ab Eua. Tunc Adā cognouit cōiugē ſuam. Iſta fabula ſtulta eſt, & manifeſte mendoſa. Iam em̄ expoſitum eſt, ꝙ ſecundū Doctores catholicos & Hebræos atq; Ioſephū, Lamech ex ſenectute incurrit oculoꝝ caliginē, anteq̃ interfecit Cain & adoleſcentem, ꝓpter q̄d factū, dicunt Hebræi iſti vxores Lamech abhorruiſſe eius concubitum, ſicq; Lamech fuiſſet antiquus atq; cæcutiēs, anteq̃ Adā

genuit

genuit Seth, quē genuit cū esset centū triginta annorꝫ, quæ ætas fuit tunc adhuc iuuenilis. Sicq; Lamech fuisset senior ipso Adā. Rursus generatio Cain non potuit protendi vsq; ad septimā generationem ante natiuitatem Seth, seu anteq̃ Adā fuit centum triginta annorū, præsertim quia homines tunc multis annis vixerunt anteq̃ genuerūt. Sed ad hoc quidā respondet, quasi saluando fabulam Hebræorꝫ, ꝙ filij Cain erant luxuriosi, ideo festinabant accipere cōiuges. Sicq; anteq̃ Adā esset centum triginta annorꝫ, poterant vsq; ad septimam generationem venire. Quod si verum esset, generatio illa fuisset adhuc multiplicata per plurimos gradus ac numeros ante diluuiū, q̇d est contra Doctores sanctos, & cōtra textū, qui genealogiam Cain terminat in filijs Lamech. [Sed & Seth natus est filius]. i. ipse Seth ex coniuge sua genuit filiū, [quē vocauit Enos.] quod nomen interpretatur, homo seu vir: & optime cōueniebat homini huic, qui rationabiliter ac virtuose se habuit, q̄a subiūgit: [Iste cœpit inuocare nomen dñi.] Non est dubiū quin Adā & Eua, & Abel quàm diu vixit, Seth q̄q; quotidie ac deuote inuocauerint Deū: sed iste dicit specialiter cœpisse dñm inuocare, q̄m cum p̄cipua deuotione hoc fecit, & forte cū specialibus orationibus & ritibus, cæremonijsq; decentibus. ¶Circa hoc refert Lyra, in Hebræo haberi, Tunc cœpit inuocare nomē dñi, propter q̇d Iudæi exponūt hanc inuocationē de idololatria, q̄a (vt dicūt) tunc aliqui inceperūt nomē Dei attribuere creaturis, videlicet soli, lunæ, ac idolis: non tñ ab isto deuoto Enos, sed à filijs Cain ei contēporaneis, factū est hoc. Istud aūt stolide dictū est, q̄m inuocatio noīs Dei semp in bono accipit: nec sequit, si tunc idololatria cœpit, ꝙ tūc cœpit inuocare nomē dñi, sed potius nomē diaboli, q̄m ab idololatris, etiā si hoc nesciāt, inuocatur. Verūtñ S. Hieronymus ait: Pleriq; Iudæorꝫ arbitrant, ꝙ tunc primo in noīe & similitudine dñi fabricata sint idola. Circa q̇d aliqui dicunt, & in Scholastica historia tangitur, ꝙ Enos iste excogitauit & fecit imagines ad Dei honorē, & excitandam memoriæ humanæ pigritiā, nō vt coleret illas. Ex hoc tñ vt dicit, alij quidā sumpserūt occasionē erroris. Iam aūt superius dictū est, & Thomas in secūda secūdæ testat, ꝙ in prima mundi ætate non fuit idololatria, sed vnius Dei solius notitia, ex recenti creationis mundi memoria. ¶Circa p̄habita Iosephus scribit: Seth ad ætatē discretiōis pueniēs, virtutibus studuit: & cum esset vir egregius, imitatores sui filios dereliqt, qui disciplinā rerꝫ cælestiū, & ornamentū earꝫ primitus inuenerunt: & ne perirēt quæ inuenerunt, cū prædixisset Adā exterminationē oīm rerꝫ, vnam per ignē, aliā per aquā, fecerunt duas columnas, vnam ex lateribus, aliā ex lapidibus, in ambab⁹ quæ inuenerāt, cōscribētes: vt si constructa ex lateribus exterminaret imbribus, lapidea permanens, præberet hominibus scripta cognoscere, quæ lapidea permanet hactenus in Syria.

Hieron. Eusebi⁹.

Ioseph⁹ li. 1. Anti qui Iud. cap. 4.

¶Elucidatio spiritualis ac mystica eiusdem capituli. Art. XXX.

ADam cognouit vxorem suam.] Per Adam intelligitur Christus: per Euam, primitiua illa ecclesia ex Iudaismo nata, quæ Christo adhuc corporaliter in mūdo inter homines conuersanti adhæsit. Hanc Christus cognouit, quando post suam ascensionē eidē spiritum sanctum misit, eiusq; donis ecclesiam illam exuberantissime fœcundauit, ita ꝙ tūc cōcepit & peperit Cain, hoc est, Iudaicū populum spiritualiter regenerauit in Christo, q̄ñ in die sancto pentecostes, beatissimus princeps Apostolorum Petrus tria millia, & paulopost quinq; millia Iudæorum conuertit, atq; quotidie plurimi Iudæorum in oī Iudæa, Galilæa, atq; Samaria conuertebantur ad Chr̄m, & baptizabantur. Vnde ecclesia ista primitiua, tunc gratulans, dixit: [Possedi hoīem per Deū.] hoc est, diuina virtute subieci Christo & mihi per fidem ac euangelicam legē populum istum Iudaicū, qui comparatione gentilium, dignus erat homo vocari, hoc est, rationalis, vnū Deū colendo. Rursus [peperit fratrem eius Abel.] Per Abel intelligit plebs gentilis, ad Christū per primitiuā ecclesiā illā conuersa, cui⁹ cōuersio cœpit in glorioso Cornelio centurione & cōgregatis cū eo, quos p̄fatus archiapostolus Chr̄o incorporauit, sicut in Actibus apostolorꝫ testat: Vos, ingens, scitis q̄modo Deus primū elegit per os meū ex gētibus assumere populum nomini suo. [Fuit aūt Abel pastor ouiū]. i. multi ex gentilitate cōuersi, facti sunt euāgelicæ legis p̄dicatores, & aliorꝫ prælati, fideliūq; pastores, qui fideles sunt oues Chr̄i, de quibus p̄dixit: Alias oues habeo quę nō sunt ex hoc ouili. [Et Cain agricola]. i. cōuersi ex Iudaismo, laborauerunt vt aliquos ex synagoga, quæ erat ager ac vinea Dei, ad Chr̄m conuerterēt. Fuit quoq; Abel pastor ouiū. i. cultor simplicitatis ouinę & innocētiæ. Cain aūt agricola. i. cultor agri interioris, videlicet ꝓprij cordis. Vel agricola fuit, q̄m multi ex synagoga cōuersi, adhuc circa legalia obseruāda erāt intenti, queādmodum Actibus apostolorꝫ sanctus Iacobus loquit Paulo: Vides frater quot millia crediderunt in Iudæis, & omnes æmulatores legis sunt. [Factum est autem post multos dies, vt offerret Cain de fructib⁹ terrę munera dño.] hoc est, multi ex Iudęis cōuersis adhuc obtulerunt Deo carnalia sacrificia legis. [Abel quoq; obtulit de primogenitis gregis sui & de adipibus eorum:] id est, plebs ex gentilitate conuersa, & alijs præsidens, multos excellentiores ex gregibus sibi commissis, induxit ad hoc, quòd per palmam Martyrij seipsos

Act. 2. 4.

Act. 9. 10

Act. 10.

Ioan. 10.

Acto. 21.

domino

dño deuotissime obtulerūt. Rursus Abel seu populus iste Chrifidelis, obtulit Deo primogenita gregis sui.i.quicqd in virtutib⁹ & actib⁹ suis virtuosis ₚcipuū fuit, diuinæ pietati & gratiæ Dei, nō viribus suis, adscripsit. Et de adipibus.i. spūali feruore & opulētia diuinorꝫ cha-
Ecci.35. rismatū obtulit Deo sacrificiū laudis & obseruantiā mandatorꝫ: siquidē sacrificiū salutare,
Psal. 49. respicere in mādatis. Et dñs ait: Sacrificiū laudis honorificabit me. [Et respexit dñs ad Abel & ad munera eius:] qm̄ plebs ista Chrifidelis ex gentilitate electa, fuit acceptissima Deo in se & in actibus ac sacrificijs suis sanctis. [Ad Cain aūt & ad munera illi⁹ nō respexit.] Hoc intelligendū est de Iudæis illis cōuersis, qui tandē ptinaciter asseruerūt legalia simul cū Euāgelio esse seruāda, q hæretici facti, Deo displicuerūt cū sacrificijs suis. Ideo populus iste [iratus
Acto.15. est vehemēter, & cōcidit vultus eius.] Vt em̄ in Actibus legit, quidā de hęreti pharisęorꝫ eorꝫ qui crediderāt, surrexerūt, dicētes: Quia oportet circūcidi, & seruare legē Mosis, q̄d etiā alij
Ibidem. multi ex Iudæis cōuersis dixerūt, sicut ibidē habet: Descendētes quidā à Iudæa Antiochiā, docebant fratres, qa nisi circūcidamini, nō potestis salui fieri. Cū aūt apostoli cū cōsilio suo
Malac.1. determinassent oppositū, irati sunt illi. Hinc dñs ait de populis istis Malachiæ: Non est mihi volūtas in vobis, & mun⁹ nō suscipiā de manu vestra. Ab ortu em̄ solis vsq; ad occasum, magnū est nomē meū in gētibus, & in oī loco sacrificat & offertur nomini meo oblatio mūda. Quod ad literā dictū est de sacramēto, sacrificio'q; altaris. [Dixit'q; dñs ad Cain: Quare iratus es?] Sic dñs p sanctos apostolos increpauit & docuit Iudæos illos, in suis erroribus ptinaces, quorꝫ facies cōcidit, qn̄ videbant oēm grām Dei à synagoga ad Chrifideles transferri, & gentiles sibi ₚferri ac ₚfulgere in donis spūssancti atq; miraculis. [Nōne si bene egeris,] credēdo & obtēperando apostolicis documētis. Vel, iuxta Septuaginta, [Nōne si recte offeras, recte aūt nō diuidas, peccasti?] Recte obtulerūt Iudæi isti, qn̄ tempore opportuno obtulerūt legalia: sed recte nō diuiserūt, dū sub tēpore euangelicæ legis ac gratiæ asseruerūt cærimonialia legis ₚcepta oportere seruari, etiā Euangelio diuulgato, atq; ab his q ex gentibus erant cōuersi. Deniq; qui agit bonū ex genere, recte offert: sed nō recte diuidit, nisi cū discretiōe & debitis circūstantijs agat hoc, vtpote loco & tēpore cōgruo ac recta intentiōe, immo
Rom.12. & exclusiōe vitiorꝫ, ne praua bonis admisceant. Propter q̄d dixit Apostolus: Rationabile ob
Hier.15. sequiū vestrū. Et Deus p Hieremiam: Si separaueris preciosum à vili, quasi os meū eris. Nisi istud impleuerimus, culpabiles sum⁹, etiā si bona agere videamur. [Sub te erit appetitus ei⁹, & tu dominaberis illius.] Hoc loco edocemur à dño, superare nosmetipsos ac ₚprio aīo dominari, passiones'q; refrenare, & sensitiuā partē rationi tenere subiectā, sic'q; oīa ponere sub
Matt.11. ordine diuini amoris. Regnū em̄ cælorꝫ vim patitur, & violenti rapiūt illud. [Dixit'q; Cain ad Abel fratrē suū: Egrediamur foras].i.populus iste Iudaicus credens & legalia seruās, prouocauit cōuersos ex gentibus ad disputationis conflictū. [Cū'q; essent in agro] seculi huius, [*insurrexit Cain aduersus fratrē suū Abel, & interfecit eū.] Cum em̄ Iudæi nō potuissent ratione & scripturarꝫ allegatione catholicis ₚualere, cœperūt eos corporaliter ₚsequi ac necare. Et in hoc hæretici atq; increduli fuerunt concordes, quamuis in alijs discordarēt. [Et ait
Mat. 23. dñs ad Cain: Vbi est Abel frater tuus?] Sic dñs repræhēdit ₚsequutores fidelium, quorꝫ sanguinē reqrit & vindicat de ₚsequutoribus eorundē. [Qui respōdit: Nescio, Nunquid custos fratris mei sum ego?] Iudęi nāq; ₚsequutores catholicorꝫ in primitiua ecclesia, nō fatebant se reos ab interfectiōe fideliū, nec arbitrabant illorꝫ curā ptinere ad se, sed potius reputabant
Ioan.16. se obsequiū Deo præstare in ₚsequutione & interfectione credentiū, sicut saluator ₚdixit: Venit hora, vt oīs qui interficit vos, arbitretur obsequiū se ₚstare Deo. [Dixit'q;] dñs [ad eum: Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.] Hoc dñs p prædicatores euan
Apo.6. gelicæ legis dixit illis ₚuersis Iudæis. Hinc em̄ in Apoca. habetur: Animæ interfectorꝫ clamabant voce magna: Vsquequo dñe sanctus & verus, nō iudicas & non vindicas sanguinē nostrū de his qui habitant in terra? Deniq; istud generaliter accipi potest de omnibus iniu-
Esa.26. ste & inordinate occisis. Vnde loquitur Esaias: Reuelabit terra sanguinē suū, & non operiet
Iob 16. vltrà interfectos suos. Et sanctus Iob ait: Terra, ne operias sanguinem meū. [Nūc igitur maledictus eris sup terram.] Hoc clare impletū est in Iudæis illis peruersis, qui ob persequutionē suā in Christum & eius discipulos, temporaliter & æternaliter, corporaliter & spūaliter à Deo & hominibus maledicti sunt: quia vt ait Apostolus, Ira Dei peruenit super eos vsq; in
1.Thes.2 finem. De quibus loquutus est Psalmista Deo: Effunde super eos irā tuā, & furor iræ tuę com
Psal.68. præhēdat eos. Deniq; etiā in Alchorano Machometi habetur, ꝙ Iudæi à Deo relicti sunt, eo ꝙ Iesum non receperūt pro Christo eis promisso. Sarraceni quippe fatētur, quòd Iesus Nazarenus sit Christus in lege & prophetis promissus, ac summus propheta, sed negant deitatem ipsius. Machomet nāq; fuit instructus à Sergio monacho Nestoriano hæretico. Nestorius aūt hæresiarcha & inimicus Dei, dixit Christum esse hominem purum. [Cum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos.] Hoc fuit impletū in Iudæis, quādo propter impietatem suam in Christum, à Romanis vastati sunt, & terra eorꝫ vndiq; demolita. Spiritualius

autem

aũt loquendo, quando terram suã.i.corpora sua exercuerunt in obseruantijs legis, non recte credendo in Christũ, corpora eorum nullum protulerunt fructum virtutum, sed putredinẽ vitiorũ.[Vagus & profugus eris super terram,] seu gemens & tremens, secundum aliorum translationem. Nil certius isto. Iudæi eñi vndiq; sunt dispersi, & dura captiuitate premunt, atq; sub Christianorum aduersariorũ suorum tenẽtur imperio, sub quo gemunt & tremũt. Vnde Danieli Gabriel angelus ait de ipsis: Non erit populus Christi qui eum negaturus est, & finis eius vastitas, & vsq; ad finem perseuerabit desolatio.[Dixit'q; Cain ad dominũ: Maior est iniquitas mea, q̃ vt veniam merear.] Hoc competit infideli populo Iudæorum, qui licet se neget profugum à terra promissionis, & vagum per mundum propter Christi occisionẽ, & primitiuæ ecclesiæ persequutionem, fatetur tñ se perpetrasse crimen tam grande, vt veniam nequeant impetrare, ita q; liberentur ab ista captiuitate. Veruntamẽ captiuitatem suam populus iste deplorat, dicendo: [Ecce eijcis me à facie terræ] patrum meorum, [& à facie tua abscondar.] sed inter hęc metuit mortem temporalẽ magis, q̃ Dei offensam, & propriarum animarum interitum. ideo ait: [Omnis qui inuenerit me, occidet me. Dixit'q; ei dominus: Nequaquam ita fiet, sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur. Non eñi vult Deus vt incredulus Iudæorum populus penitus occidatur, nec quisquam eorum est occidẽdus, eo q; patres eorũ Chr̃m occiderũt, & persequuti sint eius primitiuam ecclesiam. Si tñ aliunde meruerint mortem, possunt occidi. Qui vero sine causa rationabili occiderit quenquã eorũ, septuplum.i.valde dure & perfecte punietur, tanquam homicida crudelis. Non eñi est miseris & afflictis illis addenda afflictio sine causa idonea, sed pro eorum cõuersione orare debemus. [Posuit'q; dñs in Cain signum].i.in populo illo incredulo, [vt nõ interficeret eũ oĩs qui inuenisset eum.] Hoc signum est prophetia per multos sanctos veteris testamẽti prænũciata de reseruatione Iudæorum in vita vsq; in seculi finem, vt ex eorum adspectu inducantur Christiani ad considerationẽ diuinæ iustitiæ, ad recordatiõem quoq; passionis dominicæ, atq; ad confirmationem fidei Christianæ, quæ ex illorum tam diuturna derelictione clare probatur, ex quorum etiam libris probamus quæ credimus. ideo scriptũ est: Ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei. [Egressus'q; Cain à facie domini] .i. à Deo eiectus ac derelictus populus ille, [habitauit profugus ad orientalẽ plagam Eden.] Per Eden, intelligitur ecclesia Christi: per orientalẽ plagã eius, doctrina legis & prophetarum, ex qua tanq̃ ex oriente, orta est lux sapiẽtiæ salutaris vniuersæ militanti ecclesiæ. In hac itaq; plaga habitauit ac habitat vsq; nunc perfidus populus Hebræorum, inquantum aliqualẽ habẽt cognitionẽ scripturarũ illarum, atq; in ea quotidie studẽt, scripturas'q; illas habẽt & veras credũt. Porro eiectionẽ ipsius Cain repræsentat ecclesia, sanguinarios excõmunicando, præcipue cũ candelis accensis, qm̃ vitam hominum extinxerunt. Præterea omnis qui per mortale peccatum à facie Dei egreditur, mentẽ suã auertendo à creatore, habitat profugus à mystica vnitate ecclesiæ, vagus q̃q; instabilis'q; in terra, quãtum ad corpus diaboli pertinet: & corde instabiles sunt, passionibus'q; subduntur, & vndiq; euagantur à Deo iniqui. In circuitu etenim impij ambulant, qui sunt tanquam mare feruẽs, q̃d nõ potest quiescere, & tanquam puluis quẽ proijcit vẽtus à facie terræ. [Cognouit aũt Cain vxorẽ suã, q̃ cõcepit & peperit Enoch.] Per q̃d designatur, q; ex prauæ cogitatiõis radice & interiori aĩæ passione procedit opus ꝑuersum. Rursus quasi spiritalis vxor incredulæ plebis Iudæę est scriptura veteris testamenti, secundũ occidentẽ literam intellecta, quam plebs ista sic cognoscit, se'q; in ea exercet, & gignit ex ea Enoch.i.posteritatem sibi in infidelitate & carnali intellectu scripturæ consimilẽ. [Et ædificauit] Cain [ciuitatem.] In exordio mũdi vrbem construxit, per quod significatum est, q; amatores mundi & oẽs iniqui in hoc seculo remanere, prosperari, ac locupletari desiderant, & via vtuntur pro patria. Quo cõtra de sanctis patriarchis ait Apostolus, q; in casulis habitabãt tanq̃ hospites & peregrini. Et rursus: Non habemus hic, inqt, manentem ciuitatẽ, sed futuram inquirimus. [Et vocauit nomẽ eius ex nomine filij sui Enoch.] quod interpretatur dedicatio, secundũ Hieronymum. Tales nanq; seipsos, & pertinentes ad se, ac sua, dedicant & mancipant ꝓsperitati terrenæ ac vitæ præsenti. [Lamech accepit vxores duas] Per Lamech intelliguntur lasciui, præsertim adulteri & cõcubinarij. Similiter illi qui cum sapientia euangelicæ legis, quam sibi desponsarunt, amplectũtur secularem prudentiam, atq; in seculo hoc cupiũt videri ac reputari prudentes. Genuit quoq; Lamech tres filios, quorũ primus, scilicet Iabel, [pater habitantium in tẽtorijs ac pastorum,] designat cupidos & auaros, qui hincinde mouentur, vt colligãt sibi terrena & pascant pecora.i.desideria sua brutalia. Secũdus, videlicet Tubal, [pater canentiũ cithara & organo,] eos designat, q exteriorũ sẽsuum q̃rũt & amplectunt oblectamẽta. Tertius, puta Tubalcaim, malleator & faber significat bellicosos, cõtentiosos, iracũdos, & aliorũ tribulatores, qui ꝓximos suos cædũt verbis duris aut ictibus seu scandalosis operibus, aut etiã omissiõibus & negligẽtijs vitiosis. Soror demũ fratrũ istorũ Noema sensualitatẽ designat. [Dixit'q; Lamech vxorib⁹ suis, Adæ & Sellæ: Qm̃ occidi virum

Dan. 9.
Iaco. 5.
Psal. 58.
Psal. 11.
Esa. 57.
Psal. 1.
Heb. 11.
Heb. 13.
Hieron.

cidi virũ in vulnus meũ,& adolescentulũ in liuorẽ meũ.] Libidinosi nanq;, oĩm ætatũ hoĩes scãdalizant ad suiipsius perniciẽ, immo sæpe violẽter aut fraudulenter interimũt viros & filios mulierũ quas appetũt, vt eis fruantur securius. Veruntñ nõ vult Deus vt quis scãdalizet tales libidinosos, aut inordinate perimat eos, sed potiꝰ ad pœnitẽtiã reseruẽtur & retrahanť à vitiis. [Cognouit q̃q; adhuc Adã vxorẽ suã: & peperit filiũ, vocauitq; nomẽ eiꝰ Seth] .i. Christus ex ecclesia post sanctos martyres genuit cõfessores, ita φ ecclesia dixit: [Posuit mihi Deus semẽ aliud ꝑ Abel, quẽ interfecit Cain.] Confessores etẽm sancti post martyres in eorũ locũ surrexerũt ac positi sunt. [Sed & Seth natus est filius, quẽ vocauit Enos. Iste cœpit inuocare nomẽ dñi.] Per hũc Enos intelligunť deuotissimi religiosi, ꝑsertim primi illi anachoretę ac eremitæ sanctissimi, Paulus, Antonius, Macarius, Hilarion, Pacomius, atq; innumerabiles, q̃ cœperũt Deũ cũ inaudita deuotiõe, instãtia, puritate die ac nocte exorare, laudare & colere, abstinẽtissima & rigorosissima cõuersatiõe. Præterea, ꝑ Adã potest intelligi Deus oĩm pater, q̃ ex Eua .i. synagoga sibi olim ꝑ fidẽ despõsata, genuit Cain .i. populũ Iudęorũ, q̃ fuit tẽpore Chr̃i, & Abel .i. dñm Iesum, quẽ Iudæi illi crucifixerũt, quẽadmodũ Cain occidit innoxiũ Abel, q̃ in multis Chr̃m præfigurauit, videlicet innocẽtia, iustitia, immolatione, martyrio. Inflãmauit quoq; Deus sup dñm Iesum, qui obtulit semetipsum oblationẽ & hostiã patri in odorẽ suauitatis, ex ardẽtissima charitate desuper aĩæ suę infusa, quę immolatio patri superacceptissima fuit. Similiter per Seth, qui interpretať positio & resurrectio, designatꝰ est Chr̃s primitię resurgẽtiũ, & primꝰ resurgẽs ex mortuis, ꝓpria potestate, primusq; dignitate. Et sicut ex Seth nati sunt electi & virtuosi, ita ex Chr̃o oẽs re & noĩe Christiani.

Ioan. 19.

1. Cor. 15

¶Expositio literalis cap. V. Hic est liber gñationis Adam. Art. XXXI.

Repetit & recapitulat Moses in exordio huius cap. generationem Adæ, vt eam plenius prosequatur. [Hic est liber] .i. scriptura seu litera [generationis Adam,] hoc est, generationem actiuam ipsius Adæ describens, quam generationem Adam exercuit seu incepit. [in die qua creauit] .i. tempore quo formauit [Deus hominem,] scilicet ipsum Adam & eius vxorem. Ex quo nunc dictum est, [in die qua creauit Deus hominem] Hebræi (vt fertur) dicunt ipsum Adam genuisse in paradiso, sicut & ante narratum est. Sed argumentum eorum nil valet, quia dies nunc capitur pro tempore, prout sæpissime in scripturis contingit, sicut in Esaia: In illa die erit germẽ domini in magnificentia & gloria. In Iohele: In die illa stillabunt montes dulcedinem. Potest etiam dici, φ dies nunc capitur pro diebus, quẽadmodum freqüẽter singulare ponitur pro plurali: & ita supponit simpliciter seu confuse, vt suprà secundo capitulo: Istę sunt generationes cæli & terræ, in die quo fecit Deus cælum & terram & omne virgultum agri. [ad similitudinem Dei fecit illum, masculum & fœminam creauit eos, & benedixit illis.] Omnia verba hęc habentur circa finem primi capituli, & ibi diffuse exposita sunt, ideo procedendum est modo. [Et vocauit nomen eorum, Adam] id est, vtrunq;, scilicet tam virum quàm Euam, vocauit hoc nomine Adam. Adam etenim in Hebræo est nomen cõmune, significans tantũ sicut hæc dictio, homo. ideo sicut in Latino tam vir q̃ mulier dicitur homo, ita in Hebræo vterq; dicitur Adam. Attamen Adã etiam in Hebræo frequẽter singulariter sumitur pro hoĩe illo primo. Sic ergo vocauit eos Deus, id est, vocãdos instituit, aut per subiectã creaturam expresse vocauit: [in die quo creati sunt] .i. formati. Ambo eñ secundũ corpus ex præiacẽti materia sunt plasmati, Adam ex limo, Eua ex viri costa. [Vixit aũt Adã cẽtum triginta annis, & genuit filiũ ad imaginẽ & similitudinẽ suam] .i. similẽ sibi in specie, immo & similem sibi in proprietate, hoc est, in defectuositate, vtpote destitutũ originali iustitia, mortalem, passibilẽ, & natura filium irę. Vnde ait Apostolus: Qualis terrenus, tales & terreni. [vocauitq; nomen eius Seth.] Præcedenti capitulo scriptum est, φ Eua vocauit eum Seth. Itaq; ambo sic eum appellabant, seu nomen ab Eua impositum, Adã confirmauit. Sicq; Eua nomen primo expressit, deinde Adam. Veruntamen Adam anteq̃ esset tantæ ætatis, genuit Cain & Abel. ¶Circa hæc oritur quæstio duplex: Prima est, quomodo verũ sit φ Adam genuit Seth, cum esset cẽtum triginta annorũ, cũ Septuaginta & Iosephus, itemq; Methodius dicant eum fuisse ducentorũ & triginta annorũ dum genuit ipsum Seth. Respondetur secundum quosdam, φ Moses omittit hic centum annos quibus Adam & Eua luxerunt Abel. Sed istud non videtur sufficiens ratio, quia non solũ in Adam, sed etiam in posteris eius ommittuntur centum anni in Hebræo & translatione Hieronymi, quo ad translationem Septuaginta. Vnde ait Hieronymus, & habeť in Glossa: Vsq; diluuium, vbi in nostris codicibus legitur aliquis genuisse ducentorum annorum: Et q̃d excurrit in Hebræo, habet centum annos & reliquos qui sequũtur. Porro per codices nostros intelligit Hieronymus textus Septuaginta interpretum, quorũ translatio fuit Hieronymi tẽpore in vsu cõmuni. ¶Secũdo q̃ritur circa id quod in Glossa tangitur, & in Scholastica historia clarius fertur, Adã ad imaginẽ & similitudinem Dei factus est, reliqui ad similitudinẽ & imaginẽ Adę, qualiter hoc sit verũ. Respondetur, quod loquendo de his in quibus imago &

Esa. 4.

Iohel. 3.

Adę ętas

Eph. 2.

1. Cor. 15

Hieron.

go & similitudo Dei in homine principaliter consideratur, oẽs homines ad imaginem & similitudinem Dei producti sunt, inquantum memoriam, intellectũ, voluntatẽq; habent. Sed quantũ ad accidẽtalia aliqua, in quibus imago & similitudo secundario consistit, cæteri ad Adæ imaginẽ, similitudinẽq; plasmati sunt, iuxta sensum p̄habitũ. [Et facti sunt dies Adam postq̃ genuit Seth, octingenti anni] .i. vsq; ad tot annos creuerũt & multiplicati sunt successiue. [Genuitq; filios & filias,] immo vt dictũ est, Eua in oĩ partu peperit simul filium ac filiam, secundũ Methodium & Hebræos. Hoꝝ aũt filiorũ & filiaꝝ nomina non exprimuntur, qm̃ Moses breuitati studens, ad tempora Abrahæ ac Iudæoꝝ festinauit: ideo eorum nomina exprimit, ex quibus patriarchæ & prophetę ac populus Iudæoꝝ, immo & Christus, exorti sunt. Alioꝝ quoq; filiorum ac filiaꝝ Adæ progenies diluuio perijt. Deinde in textu describitur, quemadmodũ Seth genuit Enos, & Enos Cainan, & Cainan Malaleel, & Malaleel Iared, & Iared Enoch. Et item quo anno vitæ suæ genuerunt hi viri, atq; quàm diu vixerũt, in quibus cõputationibus scriptura nõ attẽdit nec curat minutias tẽporis, an scilicet modicum magis aut minꝰ fuit, sed integros exprimit annos. Quæ aũt facilima sunt, nec aliqd circa se dici requirũt, trãsilire intendo, quia in textu satis habent. Quemadmodũ aũt in Scholastica historia dicitur, quidã incipiunt primã ætatem ab Adã, quidam à Seth, qa de Abel nullus est natus, tota gñatio Cain diluuio est deleta, sicq; Seth fuit primus gradus gñationis humanę. Porro Enoch vixit sexagintaquinq; annis, & genuit Mathusalem.] Iste Enoch fuit septimꝰ ab Adam in gñatione Seth, quemadmodum Lamech in generatione Cain. Et sicut septimꝰ ille Lamech fuit prauissimus, ita septimus iste Enoch extitit optimus. [Et ambulauit Enoch cum Deo] .i. iuxta beneplacitum Dei, adhærẽdo eidẽ, & sequendo voluntatem ipsius p̄ vitã iustã. [Et nõ apparuit] .i. à cõuersatiõe, societate, atq; pręsentia hoĩm repente sublatus est, [qa tulit eũ Deus] .i. trãstulit de medio hoĩm ad alium locũ, videlicet paradisum terrestrẽ, quẽadmodum postea diu Heliam. Qualiter aũt translatus est Enoch, scriptura nõ exprimit, & an aliqs translationi eius interfuit, ignoratur. Creditur tñ q̃ angelico ministerio sit translatus. De hoc in Scholast. historia dicitur: Transtulit illum Deus in paradisum, vt in fine tẽporum cũ Helia veniens, cõuertat corda patrũ in filios. Iudæi tñ causam translatiõis Enoch magis attribuunt mysterio numeri septenarij, q̃ sanctitati ipsius Enoch, cũ plures fuerint eo sanctiores, quoꝝ nullus translatus est. In tãtum em̃ aiunt Deum oĩa sub septenario disposuisse, q̃ dicunt eum septem cælos creasse & septem terras, quas (vt dicunt) Dauid appellat montiũ fundamenta. Hæc ibi. Lyra quoq; refert: Dicunt Iudæi, q̃ licet Enoch esset iustus, magnas tamen pronitates habuit ad malum, quibus cum difficultate resistebat. Ideo mortuus est ante finem vitæ suæ naturalis, ne vinceretur malitia. Hæc ille. Et potest esse q̃ aliqui Iudæi hoc dicant, quoꝝ assertio falsa est, quantum ad hoc q̃ dicunt eum mortuum esse. Non em̃ scriptura ista refert de eo sicut de cæteris cunctis q̃ mortuus sit, sed quòd non apparuit, quoniã dominus tulit eum. Porro quod dicũt de pronitate eius ad malum, apparẽtiam habet ex eo, quod scriptum est in libro Sapientię: Placens Deo factus dilectus, & viuens inter peccatores translatus est. Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animã illius. Consummatus in breui, expleuit tempora multa. Placita em̃ erat Deo anima illius: p̄pter hoc properauit educere eum de medio iniquitatum. Quod totũ de Enoch vno modo exponit. De quo etiam in Ecclesiastico asseritur: Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus sapientiã. Hinc sancti Doctores testantur, q̃ circa finẽ mundi cũ Helia venturus sit ad prædicandũ cõtra Antichristũ, sicut de hoc in Apocalypsi multa legunt, Deo dicente: Dabo duobus testibus meis &c. Tunc quoq; ab Antichristo interficient, & debitum mortis soluent. Deniq; Glossa & Alcuinus affirmãt, Enoch tanto tempore præseruatur à morte, in signum, qa homo iugiter viueret, si nõ peccasset. De hoc Enoch in Scholastica fertur historia: Enoch literas quasdã inuenit, & aliquos libros scripsit, sub quo Adam creditur mortuus. Huic dicto cõsonat, q̃d Iudas apostolus in sua allegat canonica: Prophetauit aũt de his septimus ab Adã, Enoch, dicẽs: Ecce venit dñs in sanctis millibus suis. Dicit autẽ Enoch septimus post Adã, ipsum Adã includendo, vt patet ex textu, intermedios numerando, qui fuerũt, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Iared. [Vixit quoq; Mathusalẽ centũ octogintaseptem annis, & genuit Lamech.] Mathusalẽ qui tam diu in virginitate p̄mansit, videtur fuisse vir magnæ deuotiõis. [Et facti sunt oẽs dies Mathusalẽ nongenti sexagintanouem anni & mortuꝰ est.] Ad quãtã ætatẽ nullus alius legit peruenisse. Vnde antiquissimus hoĩm credit extitisse, quantũ ex scripturis habetur, fuitq; annis trigintanouẽ senior q̃ Adã. Veruntamẽ de ætate Mathusalẽ fuerũt diuersę opiniões: nempe secundũ cõputationem & textum Septuaginta, vixisset quatuordecim annis post diluuiũ: q̃d stare nõ potest, qa nõ fuit in arca, legitq; obijsse. Alij quidã dixerũt eum obijsse ante diluuiũ septẽ annis, quod minus absurdum est. Sed beatus Hieronymus vere & sapienter testatur, q̃ eodem anno quo diluuium inundauit, defunctus sit modicũ ante diluuiũ, & hoc probat ex textu secundum Hebraicam veritatem.

4. Reg. 2
Eusebiꝰ.
Mala. 4.
Sapi. 4.
Eccĩ. 40.
Apo. 1.
Glossa.
Alcuinꝰ
Eusebiꝰ.
Iudas apostolꝰ
Hieron.

ritatem. Mathusalē nāq; vixit centū octogintaseptē annis anteq̄ genuit Lamech, q̄bus si adda-
dant centū octogintaduo anni, q̄bus vixit Lamech anteq̄ genuit Noe, vt statim dicet, atq;
sexcenti anni q̄bus vixit Noe ante inundationē diluuij, vt infrà habetur, inueniunt anni nō-
genti sexagintanouē, q̄bus vixit Mathusalē. Translatio aūt Septuaginta, quantū ad taxatio
nē numeri annorū Mathusalē, fuit corrupta hoc loco, sicut in alijs multis secūdū Hierony-
mū, & habet in Glossa. De hoc loq̄tur Augustinus, ponens diuersas opiniōes de ætate & vita
Mathusalē, & q̄liter aliqui volentes saluare cōputationē Septuaginta, dixerūt ipsum Mathu
salē, durāte diluuio, fuisse cū patre suo Enoch in paradiso, deinde reductū ad terrā mortaliū.
August. Quod reprobat Augustinus, & dicit eū obijsse eodē anno q̄ venit diluuiū, secundū Hebraicā
veritatē, atq; ex vitio & errore scriptorū potuisse accidere errorē, q in cōputatiōe Septuagin
ta inuenit. [Vixit aūt Lamech centū octogintaduob⁹ annis, & genuit filiū, vocauitq; nomē
eius Noe, dicēs: Iste cōsolabit nos ab opibus & laboribus manuū nostrarū in terra cui maledi
xit dñs.] Videt Lamech iste fuisse vir castus & bonus, q̄a tādiu cōtinuit anteq̄ generauit. Vi
det itē p̄phetali grā splēduisse, q̄a de filio suo Noe talia p̄nūciauit. Quēadmodū aūt in Actis
Acto. 4. apostolorū legunt gloriosi & sancti apostoli Ioseph Cypriū appellasse Barnabā, i. filiū cōsola
tiōis, q̄a de eius cōuersiōe, sanctitate & fructuositate p̄mitiua ecclesia magnā cōsolationē ac-
cepit, sic Lamech Deo reuelāte cognoscēs, q̄ virtuose, fructuose ac dulciter fili⁹ su⁹ Noe esset
inter hoīes cōuersaturus, p̄dixit: Iste cōsolabit nos ab opibus & laborib⁹ manuū nostrarū, hoc
est, suis virtutibus & fructuositatib⁹ dabit nobis releuamē atq; solatiū inter ipsos labores &
opa, q̄bus occupamur & fatigamur in terra hac à dño maledicta p̄pter primorū parētū pec
cata, iuxta sensum in expositiōe ca. tertij introductū. Et aliq dicūt q̄ Lamech p̄dixit hæc ver
ba de Noe, q̄a p̄uidit q̄ erat reparatur⁹ terrā & aīalia ac gen⁹ humanū post diluuiū, & iuxta
hoc Lamech iste cognouisset q̄ diluuiū erat venturū sub filio suo Noe: q̄d tñ non videtur ex
scripturis euidēter posse haberi, q̄a sequenti capitulo legit Deus reuelasse ipsi Noe de inun-
datiōe diluuij tēpore suo. Nec legit hoc alicui alteri antea reuelasse, statim quantū ad tēpo-
Noe quare sic dictus. ris determinationē. Præterea Lyra dicit q̄ in Hebræo habet, [Iste quietabit nos.] Nā & no-
men hoc Noe, requies interpretat. Et dicūt Hebræi, q̄ Lamech p̄dixit hæc verba de Noe, nō
p̄pter seculi reparationē post finē diluuij, sed q̄a primo inuenit artē arandi, cū hoīes antea
colerēt terrā p̄prijs manibus sine subsidio iumētorū, q̄d erat valde laboriosum, à quo ope &
labore releuauit & quietauit eos Noe, inueniēdo artē præfatam. Vnde infrà capitulo nono
Noe vocatur agricola. Sed si Lamech præuidit q̄ Noe esset inuēturus hanc artē, ergo & La
mech aliq̄ modo eam p̄sciuit. Ad q̄d dici potest, q̄ non sequitur, ipsum Lamech eam præsci
uisse in speciali atq; distincte. Verū Rabbi Paulus repræhēdit vtrūq; istorū dictorū. Dicit em̄
q̄ in Hebræo habetur, Iste cōsolabitur nos: & non, Iste quietabit nos. verius tñ reor q̄ verbū
Hebraicum sit æquiuocum ad vtrunq;. Dixit quoque: Si Noe fuisset primus inuentor artis
arādi, scriptura hoc expressisset, sicut præcedenti expressit capitulo de Iabel, q̄ fuit pater ha-
bitantiū in tentorijs & pastorum, atq; de Tubal, q̄ fuit pater canentium cithara &c. Verun-
tamē dictū illud Hebræorū est satis consonū textui, idcirco argumentū Rabbi Pauli nō præ-
ualet. Nā dici potest q̄ scriptura ista satis insinuauit hoc, vtpote q̄ Noe inuenit artem aran-
di p verba hæc Lamech. Nec obstaret q̄d obijcit Rabbi Paulus, videlicet q̄ infrà nono capi-
tulo legitur: Cœpit aūt Noe vir agricola exercere terrā. Hoc em̄ nō dicitur ad hunc sensum,
q̄ tunc & nō añ cœpit esse agricola, sed q̄ tunc cœpit hoc facere, quantū ad tēpus post dilu
uium, immo stare nō potest q̄d Rabbi Paulus ait, ipsum Noe tūc primo cœpisse esse agricolā
in plantatiōe vineæ, & nō ante: q̄m & si artē arandi nō reperisset, attamen potuit esse agrico-
la ante diluuiū, cū scriptū sit quarto capitulo, q̄ Cain fuit agricola. idcirco nec ex ista autho
ritate satis p̄batur, q̄ Noe inuenit artē arādi. Nihilominus apparentiā potest habere, q̄ sicut
Noe inuenit artē plantandi vitē, ita & artē arandi, cū & textus videatur hoc ipsum innuere.
August. Ego tñ de his quæ certitudinem nō habent, nil assero. ¶Circa p̄habita quæritur: Primo, q̄-
modo hoīes potuerūt ante diluuiū viuere tam diu. De isto multa scribit Augustinus vbi enar
rat, qualiter quidā fideles cōsiderantes qualiter multi retraherentur à fide, quoniam incredi
bile reputabāt hoīes tunc tā diu vixisse, opinati sunt q̄ anni de quibus loq̄tur scripturā hęc,
non fuerūt anni solares duodecim mensium, secundū quod annos cōmuniter computamus:
sed anni breues, ita q̄ vnus annus solaris comprȩhenderet decem annos huiusmodi. Diuersi
em̄ diuersimode computāt annos. Istud vero sanctus Augustinus multipliciter reprobat, &
specialiter ex duobus. Primo, q̄m Seth cum esset centum & quinq; annorū, genuit Enos: er-
go secundū illā cōputationem genuisset filiū suū Enos, antequā habuisset vndecim annos.
Cainan q̄q; cū esset septuaginta annorū, genuit Malaleel, sicq; genuisset, cū erat septem an-
norum. Secundo, q̄m infrà habetur, q̄ sexcentesimoprimo anno vitæ Noe, primo mense, pri
ma die mensis, imminutæ sunt aquæ. Deinde quod mense secundo, vicesima & septima die
mensis, arefacta est terra, & paulo ante: Requieuit arca mense septimo super montes Arme-
niæ. Ex

niæ. Ex quibus constat, q̃ anni illi cõputantur sicut & modo. Præterea sanctus Thomas dicit simpliciter supnaturale fuisse, q̃ hoĩes illi tam diu vixerunt, ita q̃ Deus supernaturaliter cõseruauit eos in vita tam diu ꝓpter celeriorem humani generis multiplicatiõem, p̃sertim cum sanctus Dauid ante tot millia annoꝝ loquutus sit: Dies annoꝝ nostroꝝ in ipsis septuaginta anni: Si aũt in potentatibus, octoginta anni, & amplius eoꝝ labor & dolor. Propter q̃d etiã de Berzellai scriptum est, q̃ erat senex valde. i. octogenarius. ¶ Veruntamen aliquæ rationes assignantur, quæ poterant naturaliter cõferre ad vitã illorũ hoĩm tam longæuã. Prima est, q̃ hoĩes, potissimum viri isti boni qui tam diu vixisse leguntur, erant tẽperatæ ac sobriæ vitæ. Secunda, qm̃ terræ nascentia & fructus ac herbæ quibus sustentabantur, erant ante diluuiũ multo maioris efficaciæ ac virtutis, q̃ postea. Tertia, quia natura humana quę paulatim declinat, erat tunc vigorosior in seipsa. Quarta, qm̃ præcipua bonitas cõplexiõis primorum parentũ, immediate à Deo factoꝝ, magis remansit in posteris in prima mundi ætate, q̃ postea. Quinta est bona influentia, cõueniẽs'q; adspectus stellarũ ac planetaꝝ sup locum in quo habitauerunt, quæ duo per assiduũ motum cæli sunt tempore procedẽte mutata. Sexta, quoniam Adam qui erat in naturalium reꝝ scientia multum excellẽs, sciuit, & sobolem suam docuit, vires lapidum ac herbaꝝ, quæ ad vitæ conseruationẽ ac ꝓlongationem plurimũ conferunt. Septima, vt hoĩes diu viuendo, magis proficerent in naturali ac morali sciẽtia, p̃sertim in astronomia. Hinc Iosephus primo antiquitatũ libro disseruit: Nemo ex cõsideratione & cõparatione breuitatis vitæ humanę quę nunc est, putet falsa esse, quę de diuturnitate vitæ antiquoꝝ illoꝝ dicũtur. Illi em̃ cũ essent religiosi, & à Deo ipso formati, eis'q; pabula opportuniora ad manus ad tempus parata existerent, tantorũ annoꝝ circulis rite viuebant. Deinde propter virtutes & gloriosas vtilitates, quas iugiter scrutabantur. i. astrologiam & geometriam, Deus eis vitæ spatia amplius prolongauit, quæ nunquam ediscere potuissent, nisi sexcentis viuerent annis. Per tot em̃ annoꝝ curricula magnus annus impletur. Deinde Iosephus probat illos tã diu vixisse p varia, diuersos'q; historiographos gẽtium plurimarum. Sed Rabbi Paulus, qui vbiq; satis pronus est repręhendere Nicolaum de Lyra, cõtra rationes has arguit, & argumentando aliqua dicit, quæ videñt satis faciliter posse redargui. Primo etem̃ dicit, Nunquam reperitur aliq̃s à tertia ætate mũdi, quæ scilicet incepit ab Abrahã & infra, attigisse fere ducentos annos, cõtra q̃d videt̃ sanctus Iob, qui fuit secundum quosdam post Abrahã, vixit'q; post suã percussionẽ & curationẽ cẽtum quadraginta annis, qui & ante suam percussionem fuit maturę ætatis. Vnde & oẽs pueri eius qui decẽ erãt, ante eius percussionẽ ad virilẽ ætatem seu annum vicesimum peruenisse vident̃, vel saltem multi eoꝝ. Vnde probabile est, primogenitum inter eos inter tricesimum & quadragesimum annum fuisse aut circiter, ita q̃ Iob oĩbus annis eius simul acceptis, videtur ad minus fuisse ducentoꝝ annoꝝ. Superius quoq; ex epistola Alexandri ad Aristotelem allegatum est, quemadmodum sacerdotes solis & lunæ virtute pomorum, quibus vescuntur, viuant annis quadringentis aut circiter. Legit̃ item in Chronica Martini, q̃ tẽpore Caroli Magni fuit quidã noĩe Ioannes, qui vixit pene quadringentis annis, propter q̃d vocabatur Ioannes de Tẽpore. immo de pluribus legitur qui post Abraham extiterũt, & plus q̃ ducẽtis annis vixerũt. Deinde argumẽta quæ facit cõtra ea quæ dicta sunt de valore terræ nascentium ante diluuium, de bono adspectu atq; influxu cælestium corpoꝝ, aliquam apparentiam sortirentur, si vnaquæq; causaꝝ illaꝝ assignaretur, quasi per se solam sufficiens causa tantæ diuturnitatis vitæ patrũ illorũ. ¶ Insuper dicit q̃ tanta prolongatio vitæ, non contulit ad celerẽ multiplicationem hoĩm magis q̃ breuitas vitæ humanæ in posteris, immo potius minus: in quo non solũ cõtradicit Thomæ, alijs'q; antiquis Doctoribus, sed & experientiæ, vt apparet. Quod vero allegat hoĩes tunc vixisse centum annis antequàm genuerunt, non videtur omnifarie rite dictum: quia vt ait Augustinus, Non est putandum, q̃ illi fuerint semper primogeniti, q primo nati leguntur: sed illi primo nati leguntur, per quos ordo successionis ad Abrahã est deductus: cæteri frequenter tacentur. ¶ Præterea dicit: Cursus siderum fuit perfecte declaratus tempore Græcorũ, qñ Ptolemęus scripsit librũ qui dicitur Almagesti, in quo omnes cursus siderum plene traduntur. Istud est contra Ptolemæum & oẽs maiores Astrologos, Albategni, Albumasar, Alfraganum, qui fassi sunt neminem in vita præsenti posse pertingere ad plenam notitiam omnium cursuum & motuum, virtutum, influẽtiarum, atq; effectuum siderum ac cælorũ. Propter q̃d dixit Sedulius versificator egregius: Qui stellas numeras, quarum tu nomina solus, Signa, potestates, cursus, loca, tempora, nosti. ¶ Amplius dicit q̃ inuestigatio Ptolemęi incepit à tempore cuiusdam qui eum præcessit fere per annos trecentos. Istud nõ potest absolute sic verificari. Consideratio em̃ Astronomiæ incepit plusq̃ per duo millia annoꝝ ante Ptolemæũ, vt patet ex his quæ Augustinus ait in libro de Ciuitate Dei in multis locis, p̃sertim cũ & Abrahã patriarcha fuisse legatur magnus astronomus, immo & multi añ diluuiũ. Ptolemęus aũt studuit libro antiquissimorũ astronomorũ q̃s poterat reperire.

Psal. 89.
2. Re. 19.
Iob. 41.
August.
August.

rire. Item dicit quod ad cognoscendũ effectus siderum sufficit tñ tempus, vt fuit inter prædecessorem Ptolemæi & Ptolemæũ, quẽ iste trecẽtis annis præcessit. Ad quod reor dicendũ, quod nec tria millia annorum cũ trecentis annis, sufficiũt ad cognoscendũ per inuestigationẽ & studiũ vniuersos effectus stellarum in speciali, præsertim cũ nullus valeat naturali inuestigatiõe cognoscere numerũ ipsum stellarum ac singulas stellas, quarũ quælibet propriã virtutem ac influentiã habet, vt in libro de radijs stellicis ait Alkindius. ¶Postremo allegat Rabbi Mosen, qui in libro de directione perplexorum, diuturnitatẽ illã vitæ patrũ ante diluuiũ, diuino ascribit miraculo, & ait quod Deus voluit viros illos, de quibus in litera scribitur, tam diu viuere, vt fides de creatiõe mũdi, magis infigeret cordib⁹ posterorum. Alios vero qui non exprimunt in litera, dicit Rabbi Moses nõ vixisse tã diu, sed tanto tẽpore vt post diluuiũ. Veruntñ huic obuiare videtur quod fuerũt generationes nõ pauciores ab Adã per Seth, & eos quorum ætas in litera enarrat vsque diluuiũ quam ab Adam per Cain vsque ad illud, cum tñ Cain fuerit plusquam cẽtum annis, vt cõmuniter dicitur, ante Seth natus, immo secundum Methodium, annis centum & quindecim.

¶Expositio capituli VI. Noe vero cum quingentorum esset annorum, genuit Sem, Cham & Iaphet. Art. XXXII.

CONsequenter describitur qualiter mundus diluuio perijt, & prima ætas acceperit finem, & qualiter reparatum sit seculum. Porro prima ætas seculi quæ ab Adam vsque ad Noe durauit, ita quod Noe cœpit esse in ea, continet duo millia ducentos sexagintaquatuor annos, secundum Septuaginta: secundũ Hieronymum vero, nõ plene duo millia: secundum Methodium autẽ, duo millia. Methodius tamen per chiliades, hoc est, millenarios seu mille annos secula seu ætates disponit & cõputat: idcirco nil certũ de annorum numero tradidit, vt in Scholastica historia scribitur. [Noe vero cũ quingẽtorum esset annorum, genuit Sem, Cham & Iaphet], i. hos tres cœpit generare, seu genuit successiue, cum haberet annos quingentos. Quis horũ trium fuerit primo natus, infrà dicet. Sed mirum quod Noe tam diu distulit generare, cũ nullus ante eum pro media tẽporis parte legat tam diu continuisse, generationemque distulisse. Ad quod iuxta cõsiderationem Augustini superius tactã, posset quis dicere, quod forsan ante hoc tẽpus generarit alios, quamuis nõ sint descripti, quia eorum genealogiã nõ prosequitur hæc scriptura. ¶Porro Hebræi, vt Lyra refert, respõdent quod Deus voluit iustũ Noe cũ tota sua posteritate à diluuio preseruare. Si aũt tã cito generasset, vt alij ante eũ, posteri eius fuissent tã abũdanter multiplicati, quod inter eos fuissent plurimi mali, quos in arca saluari dignũ nõ extitisset: & quia tot hoies cũ necessarijs vitæ nõ potuissent cõuenienter collocari in arca. His rationib⁹ obijci posset, quod etiã inter hos tres, vnus, s. Cham, extitit malus, & tñ in arca fuit. Denique cũ arca fuerit ita magna, plures hoies potuissent in ea facilime cõtineri, ideo dici potest, quod Noe videns tot scelera fieri, & ea quotidie multiplicari, forsan retrahebatur à generatiõe, & cogitauit potius cõtinere. Sed cũ Deo reuelante cognouisset genus humanũ diluuio occidendũ, & illud per suos posteros reparandũ, proposuit generare. Quod tñ adhuc distulit quasi per annos viginti. Deus quippe prædixit ei de aduentu diluuij per annos centũ & viginti, antequam inundauit, vt infrà patebit. [Cumque cœpissent hoies multiplicari super terrã, & filias procreassent.] Istud intelligitur de multiplicatione hoim præcipue copiosa atque malitiosa, quæ fuit secundũ numerum, nõ secundum meritũ. Alioquin nõ dubiũ, quin à tẽpore quo Adam cœpit generare hoies, cœperũt multiplicari. [videntes filij Dei filias hoim quod essent pulchræ, acceperũt vxores sibi ex oibus quas elegerãt.] hoc est, vnusquisque illorum accepit vxorẽ pulchrã, quæ iuxta sensualitatẽ suã sibi magis cõplacuit, saltẽ inter illas quas vidit aut æstimauit se posse acquirere. ¶Circa hæc antiqua & magna est quæstio, qui fuerũt illi filij Dei. In scripturis nanque filij Dei dici nõ solent nisi boni, videlicet hoies virtuosi, de quibus ait in prima sua epistola Ioannes apostol⁹, Nũc filij Dei sumus: & angeli sancti, de quibus dñs ait ad Iob: Vbi eras cũ me laudarẽt astra matutina, & iubilarent oẽs filij Dei? Sed nec virtuosis hoibus, nec angelis sanctis competit actus ille libidinosus iam dictus. Et respondendum quod verba hæc à diuersis, tam Hebræis quàm Christianis, expositoribus ab antiquo diuersimode exposita sunt. Quidam nanque per filios Dei intellexerunt dæmones incubos, qui dicunt filij Dei per naturalẽ similitudinẽ intellectualis & spiritualis suæ naturæ cũ Deo. Vnde & Iosephus: Multi, inquit, angeli Dei cũ mulieribus coierunt. De talibus ait Apostol⁹: Nescitis quoniam angelos iudicabimus? Sed huic expositioni obijcit, quia diluuiũ fuit illatum propter peccata istorum, de quibus hic agitur. Et certum est quod diluuium inflictum est propter vitia hominum, non dæmonum. Præterea, quanuis dæmones incubi interdum mulieribus sint admixti, nõ tñ leguntur eas duxisse vxores, quanuis quandoque molesti fuerint virorum vxorib⁹. Iterum de istis filijs Dei filiabusque hominum dñs subdit: Non permanebit spiritus meus in homine in æternũ, quia caro est. Quod non competit dæmonibus incubis. Septuaginta quoque pluraliter trãstulerũt, in hominibus istis. Hinc expositionem istam reprobat Lyra. ¶Cõtra quẽ more solito inuehitur Rabbi Paulus. Hæc, inquiens, expositio est cõsonãs literæ, & etiã sententiæ Augustini. Nam vbi litera nostra habet, Gigantes erant super

Hieron. Methodius.

August.

Hoc in loco pleraque biblia partiuntur sextum caput.

1. Ioan. 3
Iob. 38.

Ioseph⁹. li. 1. antiqu. Iuda. cap. 1.
1. Cor. 6.

Rabbi Paulus

super terrā: Hebraica veritas dicit, Nephilin, quod aliud nihil significat nisi cadētes, per q̄d ꝓprie designātur dęmones lapsi de cælo. Isti in corporibus assumptis mulieribus cōmiscebantur. Augustinus quoq; de Ciuit. Dei, dicit esse credendū ꝙ dæmones incubi interdū molesti sunt fœminis. Sed mirū apparet, ꝙ Paulus iste sic scribit. In litera em̄ non dicitur, ꝙ gigantes videntes filias hominum ꝙ essent pulchræ, acceperunt vxores &c. sed ꝙ videntes filij Dei filias hominum ꝙ essent pulchræ &c. ¶Deinde litera dicit, ꝙ gigātes nati sunt ex concubitu isto filioꝝ Dei filiarum'q; hominum. Et hoc dicunt expositores cōcorditer, & etiam Iosephus, Rabbi Salomon, alij'q; Hebræi idcirco de gigantibus cōstat, ꝙ erant veraciter homines, nō dæmones incubi. ¶Amplius quoq; ꝙ Rabbi Paulus dicit expositionē illā esse consonā Augustino, manifeste erroneum est: q̄uis etem̄ Augustinus fateat̄ dęmones incubos interdū misceri cū fœminis, non tn̄ fatet̄ ꝙ filij Dei, de quibus hic agitur, erant dæmones incubi, immo ex proposito & assertiue hoc reprobat. Siquidē 15. de Ciuit. Dei loquitur: Non autem illos ita fuisse angelos aut filios Dei, vt homines nō essent, sicut quidam putant: sed homines proculdubio fuisse, scriptura ipsa sine ambiguitate declarat. Cum em̄ pręmissum est, ꝙ videntes angeli Dei filias hominū, quia bonæ. i. pulchræ sunt, sumpserunt sibi vxores &c. mox adiunctum est, Et dixit dn̄s Deus: Non ꝑmanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum, eo ꝙ caro sunt. Rursus in eodē libro asserit Augustinus: In apocryphis legitur, ꝙ Enoch scripsit, ꝙ gigantes, de quibus habet̄ in Genesi, nō sunt nati ex hoībus: sed quia hoc falsum est, nō credit̄ Enoch istud scripsisse. Hæc Augustinus. ¶Vt aūt hæc clarius pateāt, aduertendū ꝙ Thomas ait in prima parte quæstione 52. Teste Augustino, multi se expertos affirmant, vel ab expertis audisse, Syluanos & Faunos quos vulgus incubos vocat, mulieribus frequēter improbos extitisse, atq; eaꝝ expetisse & peregisse cōcubitū: ideo hoc negare, impudētiæ ac imprudētiæ est. Si ergo ex coitu dæmonū aliq interdū nascūtur, hoc nō erit per semē decisum ab eis, aut eoꝝ corporibus, sed aliūde acceptū, ita ꝙ dæmō qui viro est succubus, mulieri fit incubus, queādmodū aliaꝝ reꝝ semina cōgregāt ad ꝓducendū quosdā effectus, vt 3. de Trinitate Augustinus testat̄. idcirco sic natus, nō est filius dæmōis, sed viri cuius semē dæmō accepit, & mulieri infudit. Hæc Thomas. Hinc sup Lucā loquit̄ Beda: Quidam dęmōes dicunt̄ succubi, q supponūt se viris in specie mulieris: qdā incubi, q cognoscūt mulieres in specie viri, forte nō luxuria tracti, sed vt hoībus illudāt, nec semē emittūt. Istud autē q̄d Beda ait, ꝙ nō emittūt semē, intelligi potest, ꝙ nō emittūt ꝓpriū semē, & forte interdū nō emittūt. Porro Hieronym⁹ ait: Verbū Hebraicū Eloim, vtriusq; est numeri, ita ꝙ significat Deū aut deos, ideo Aquila ausus est trāsferre filios deoꝝ, deos intelligēs sanctos vel angelos, quē sequēs Symmachus, trāstulit: Vidētes filij potētū filias hoīm. Hinc quidā dixerūt, ꝙ in Hebræo habeatur: Filij iudicū potentū. Et ita exponunt, ꝙ potentes & iudices, corruperunt sponsas & filias subditoꝝ: quod q̄uis potuerit esse verū, nō tn̄ fuisset sufficiens ratio generalis diluuij. Est ergo absolute tenendum, ꝙ isti filij Dei, fuerūt posteri nati ex semine Seth & filioꝝ eius. Erant'q; primo deuoti vel ipsi, vel patres eoꝝ: idcirco vocati sunt filij Dei seu angeli eo modo, quo in scripturis quidā hoīes, ratiōe vitæ aut officij, nūcupati sunt angeli, sicut sacerdotes vocant̄ in Malachia propheta, angeli dn̄i exercituū. Et de beatissimo Ioannē Baptista ꝓdictū est: Ecce mitto angelū meū. Dicunt̄ quoq; filij deoꝝ. i. hoīm diuinoꝝ. Per filias aūt hoīm, intelligunt̄ filiæ natæ ex semine Cain, quæ erāt lasciuæ, supbæ, curiosæ & pulchræ, quaꝝ amore capti filij Seth, duxerūt eas cōiuges: tūc'q; cōmuniter inualuerūt vitia sup terrā, ita ꝙ paucissimi boni manserūt. ¶Quocirca quæri potest, quo tēpore, seu q̄ diu ante diluuiū factū sit istud. Ad hoc in Scholastica historia respōdet: Tēpus qn̄ hoc factū fuit, vtrū sub Noe, an ante: & vtrū diu aut parū ante, non determinat scriptura. ¶Porro Iosephus dicit, ꝙ filij Seth vsq; ad septimā generationē boni māserunt. Post ad vitia sunt delapsi à paternis solēnitatibus. i. ritibus seu obseruātijs recedētes. Methodius vero causam diluuij & tēpus vitioꝝ illoꝝ diffusius exequit̄, dicēs: Anno q̄gētesimo primæ chiliadis, hoc est, primi millenarij, filij Cain abutebant̄ vxorib⁹ fratrū suoꝝ nimijs fornicationibus. 600. anno mulieres in amentiā versæ, supgressę seu supiacentes viris abutebātur. Mortuo Adā, Seth separauit cognationē suā à cognatiōe Cain. De isto multa dicunt̄ in ꝓfata Scholastica historia, quæ requirant̄ ibidē. Alibi legit̄, ꝙ anno sexcētesimo vitæ Adę, cœperūt filij Cain abuti vxorib⁹ fratrū suoꝝ p nimias fornicationes. Octingētesimo anno vitæ Adæ, dilatatę sunt fornicatiōes sup terrā nimis & immūditiæ à filijs Cain. Pręceperat aūt Adā filio suo Seth, ne cognatio sua misceret̄ nationi Cain. Quadragesimo anno Iared, in 2. millenario seculi, fuerūt viri malefici, & artis pessimæ inuētores de filijs Cain, & om̄is immūditia atq; spurcitia filiorum Lamech post annos septingētos sub tēpore vitæ Iared, cœpit multa malitia peior priore crescere super terrā, quę à nobis est omittēda. Tūc cōcupierunt filij Dei filias hoīm, & genuerūt ex eis gigantes, qui erant atrocissimi præ cunctis hominibus. [Dixit'q; Deus:] Cui, vel qualiter dixit, hoc scriptura non exprimit. Itaq; dixit vel in seipso hæc cogitans,

August.

Iosep. li. 1. Antiq. Iud. c. 5.

August.

Idem.

Idem.

Idem.

Hieron.

Malac. 2.
Malac. 3.

Iosep. li. 1. Anti. Iudai. 5.

ac decernēs siue definiēs, vel per inspirationē internā, aut angelicā reuelationē ac apparitionem, locutus est alicui sancto viro, potissime sancto Noe: [Non permanebit spiritus meus in homine in æternū, quia caro est.] Hoc multis modis exponitur. Primo sic: Non pmanebit spiritus meus, hoc est, ira seu indignatio mea [in hoiem]. i. cōtra homines, [in æternum,] hoc est, absq; fine. Quasi dicat: Tēporaliter puniā eū, nō æternali supplicio, [quia caro est.] i. Hieron. pronus ad vitia, fragilis, atq; multiplici infirmitate circundatus. Ita exponit Hieronymus, dicens: Quia fragilis est hominum conditio, non eos æterno cruciatui reseruabo, sed hic eis retribuā quod merētur. Clemētia ergo est, nō seueritas, ꝙ peccator hic ꝑ scelere visitatur. Hieron. Vnde secundū Hieronymū, in Hebræo est: Non iudicabit spiritus meus hominem in æternū. Quidā exponunt sic: [Non permanebit spiritus meus] hoc est, anima humana à me creata, nō pseuerabit [in homine in ęternū:] quia p diluuiū aīæ hoīm auferent à suis corporibus. Alij ita exponūt: [Nō pmanebit spiritus meus in hoīe] hoc est, spūsanctus nō pmanebit de cætero in istis hoībus, in quibus erat, q̄ diu filij Dei erant. [quia caro sunt] . i. totaliter carna- Bernar. les & turpes effecti sunt. Hunc sensum sæpe tangit S. Bernardus. [Eruntq; dies illius centum viginti anni]. i. hominibus istis dabo adhuc tēpus pœnitendi, & dilationem debitæ pœnæ, vt corrigāt se per centū & viginti annos. Hoc addidit Deus, ne quasi crudelis, videret locum & tēpus pœnitendi nō præstitisse peccatoribus illis. ¶ Deniq; Strabus ait, ꝙ Deus hæc dixit eodē anno quo arca cœpit ædificari. Sed quia iniqui illi non correxerunt se, Deus per viginti annos anticipauit vindictā, inducendo diluuiū per tot annos citius q̄ prædixit. Hierony- Hieron. Strabus. mus vero circa hæc verba dicit, ꝙ Deus dixit ea ad Noe p viginti annos anteq̄ arca cœpta est fieri. Verūtn̄ alibi tangit & approbat sensum, qui secundum Strabū iam tactus est. Itaq; Deus nō dixit hæc verba, præscribēdo spatiū vitæ humanæ post diluuium, sed determinādo Hieron. August. tēpus pœnitēdi, & ad inundationē diluuij, secundū Hieronymū. Idem ait Augustinus 15. de Ciuit. Dei, vbi ait, aliquos post diluuiū excessisse quingētesimum annum. Et infrà habetur, Iose. lib. 1. An. Iuda. ca. 5. ꝙ plurimi post diluuiū plusq̄ ducentis annis vixerunt. Verūtamen Iosephus opinatus est, Deum dixisse hæc verba, statuēdo terminum vitæ humanæ post diluuium. [Gigantes autem erant super terrā in diebus illis] in quibus filij Dei acceperāt filias hominum in vxores: idcirco mox subditur, qualiter factū sit, ꝙ gigātes tūc erant in terra. [Postq̄ em̄ ingressi sunt filij Dei ad filias hominū] . i. viri nati ex Seth, qui ad tēpus erant deuoti, cognouerunt coniuges suas ex semine Cain ortas. [illęq;] filiæ [genuerūt, isti sunt potentes] robore corporali & dominatione terrena alijs præsidendo, [à seculo]. i. à prima mūdi ætate, seu ab antiquis temporibus, & [viri famosi]. i. multū noīati, q̄s excessiua sua malitia fecit famosos, & etiā in qbusdā naturalibus donis ac bonis fortunæ fuerāt excellētes. Erāt nāq; gigātes valde ꝓcerę staturæ, excellētis potētiæ, ac pluribus præsidētes: erāt & mēte feroces, superbissimi corde, incircūcisiq; moribus, carnales, violēti, ac vitijs pleni. Cum itaq; filię istæ genuissent, [isti sunt potentes] hoc est, nati ex illis, sunt potētes [à seculo] ac [famosi] puta gigantes. Circa hęc scribit Rabbi Paulus, quod ex quo in Hebræo habetur, Nephilim, q̄d interpretatur cadentes, ideo per gigātes primo ac proprie atq; ad literā dæmones designantur, qui corruerunt de cælo. Sed sicut præhabitum est, istud nō valet, & est cōtra Augustinū aperte aliosq; doctores, immo & scripturæ huic nō cōsonat, quę loquitur de gigātibus istis tanq̄ de hominibus, & asserit eos in cōcubitu natos, ita ꝙ non sunt spirituales substantiæ, nec dæmones incubi. Argumentū quoq; ipsius infirmū est. Nō em̄ ex nominum interpretatione potest semp sumi expositio literalis, immo sensus qui ex interpretatiōe huiusmodi sumitur, est cōmuniter spiritualis, ex quo argumentū sumi nō valet. ¶ Deniq; casus est multiplex: idcirco q̄d dicitur cadentes, multipliciter accipi potest, immo in bono & malo. Nam & prophetæ quādo augu- Origen. stius aliquid cōtemplabantur, cadebāt in terrā & super facies suas, vt Origenes disseruit, & Ezech. 2. ipsi prophetæ insinuāt, Ezechiele dicēte: Vidi, & cecidi in faciē meā. Esaias quoq;: Corrui, Esaię 21. inquit, cū viderem. Queadmodū aūt dæmones appellātur cadētes, qm̄ ceciderunt de cælo, atq; ad spiritualia vitia corruerūt: ita gigātes vocātur cadētes, qm̄ ad carnalia, immo ad oīa pene corruerūt facinora. Vnde in Scholastica historia fertur: Gigātes dicuntur à geos, q̄d est terra quasi terreni. Cui cōcordat q̄d ait Glossa: Gigātes filij terræ dicūtur. ¶ Primo quæri potest, an ne in terra fuerūt gigātes ante cōcubitū filioꝝ Seth cum filiabus Cain. Ad quod bea- August. tus Augustinus manifeste respōdet ꝙ immo, & probat hoc ex litera ista. Veruntamē probatio Augustini procedit secundū literā LXX. Vnde Augustinus ita allegat hunc textum: Factū est postq̄ cœperūt homines multi fieri sup terrā, vidētes angeli Dei filias hoīm &c. Gigantes aūt erant super terrā in diebus illis. Et post illud: Cum intrarent filij Dei ad filias hominū, & generabāt sibi, Illi erāt gigātes à seculo homines nominati. Ex his verbis literæ Augustinus cōcludit: Hęc verba libri diuini satis indicāt, iā illis dieb⁹ fuisse gigātes sup terram, quādo filij Dei acceperūt vxores filias hominū. Deinde addit: Sed & postq̄ hoc factū est, nati sunt gigantes. Sic em̄ ait scriptura: Gigantes aūt erāt super terram in diebus illis. Et post il-

lud: Cũ intrarẽt filij Dei ad filias hoĩm. Ergo & ante,* illis diebus, & post illud fuerũt. ¶ Por ro ex nostra trãslatione istud nõ sequitur, saltẽ tã euidẽter: quia cũ dictũ est, Gigantes erãt su per terrã in diebus illis, mox subditur: Postq̃ em̃ ingressi sunt filij Dei &c. In quibus verbis reddit causa, cur dictũ sit, ꝙ gigãtes tũc erãt super terrã. Quod tñ posset exponi de causa à po steriori, quæ dicit causa effectus. Verbis aũt Augustini cõcordat, quod ait Methodius mar- Metho. tyr: Natus est Adæ filius nomine Seth, vir gigas magnus. Ex quo sequeret, ꝙ nõ oẽs gigan- Augusti. tes mali fuerũt. ¶ Præterea, sicut loquitur Augustinus, hoc mouet quosdã, ꝙ ex filijs Dei & fi liabus hoĩm, nõ quasi homines nostri generis, sed gigantes legimus esse natos. Ad quod ibi- dem Augustinus respõdet: Quasi etiã non nostris tẽporibus nata sint corpora hoĩm, longe excedẽtia modũ nostrũ. Nõne ante paucos annos nata est Romæ puella, quæ fuit ibi cũ suis parẽtibus, & corpore gigãteo lõge cæteris pręminebat? Ad quã vidẽdã fiebat mirabilis po puloꝝ cõcursus. Et hoc erat maximæ admirationis, ꝙ ambo parẽtes eius nõ erãt tã magnæ quãtitatis, sicut quosdã videmus. Hæc Augustinus. ¶ Insup infrà in libro Numeroꝝ & Deu- Num. 13 teronomio, & in Paralipo. scribunt fuisse gigãtes, quos ipsa scriptura docet ex hoĩbus na- Deu. 23. tos, q̃uis R. Paulus scribat circa hũc passum, etiã gigãtes q̃ fuerũt post diluuiũ, ex dæmoni- 2. Pa. 11. bus incubis natos, q̃d nec scripturis, nec doctoribus cõsonat, prout Deo præstãte, suis locis plenius ostẽdet. Vnde in Scholastica historia legit: Post diluuiũ nati sunt alij gigãtes in Ebrõ, & post in Tãnis ciuitate Aegypti, à qua Titanes vocati sunt. De quoꝝ stirpe fuit Enachim, cuius filij habitauerũt in Ebrõ, de q̃bus ortus est Goliath, & alij quidã. Ex q̃bus oĩbus inno- tescit, gigãtes naturaliter generari, q̃uis ad eoꝝ generationẽ cõcurrant cælestes influentiæ naturalesq́ꝫ causæ satis speciales atq́ꝫ occultæ, nec ad eoꝝ generationẽ requirit cooperatio dæmonũ, seu adhibitio quorũdã seminũ occultoꝝ per dæmones, vt Rabbi Paulus affirmat, q̃uis fortassis interdũ ita cõtingere queat. ¶ Postremo, qui dicũtur esse homines paruuli na- turaliter, distãt valde à nostroꝝ corpoꝝ quãtitate: sic gigãtes possunt naturaliter nostram quantitatẽ multum excedere. [Vidẽs aũt * dñs ꝙ multa malitia hoĩm esset in terra] hoc est, *Deus ꝙ hoĩes multa & magna facinora perpetrarẽt, [& cũcta cogitatio cordis] humani [intenta esset ad malũ om̃i tẽpore] hoc est, ꝙ hoĩes illius temporis indesinẽter excogitabãt studiose, qualiter possent sua prauissima desideria adimplere, atq́ꝫ ad libitũ p̃uaricari ac delectari, ita ꝙ ex ꝓposito & certa malitia, nõ ex ignorãtia & infirmitate, seu passiõe solũmodo peccaue rũt, queadmodũ scriptũ est de q̃busdã, Scrutati sunt iniq̃tates. [pœnituit eũ, ꝙ hoĩem fecisset Psal. 63. in terra] i. p modũ pœnitẽtis se habuit circa hoc. Nõ em̃ mutatio aliq̃, nec passionũ affectus, nec pœnitudo de facto p̃terito cadere potest in Deo absolute pfecto, in q̃ est sapiẽtia infini- ta, beatitudo immẽsa, inuariabilitasq́ꝫ ęterna. Vnde p Malachiã testat: Ego dñs, & nõ mutor. Malac. 3. [Et p̃cauẽs in futuꝝ,] i. p̃fatis malitijs hoĩm obicẽ ponere, ac finẽ imponere ꝓponẽs. [& ta- ctus dolore cordis intrinsecus] hoc est, suis effectibus, p̃sertim hoĩbus ad suã imaginẽ cõdi- tis, quasi intime cõdolẽs instar pijssimi prĩs, vtpote p modum cõtristatissimi habẽs se, cũ tñ in seipso incõmutabiliter infinita iucũditate supplenissimus esset: iuxta quẽ modũ loq̃ẽdi scriptũ est in libro Iudicũ, Dñs doluit sup miserijs eoꝝ: de quo nihilo minus 1. Regũ Samuel Iudic. 2. ait: Triũphator in Israel pœnitudine nõ flectet: neq́ꝫ em̃ homo est vt agat pœnitentiã. [De- 1. Re. 15. lebo, inquit, hoĩem quẽ creaui, à facie terræ] i. vniuersum genus humanũ, ꝓpaucis dẽptis, oc cidã diluuio. [ab hoĩe vsq́ꝫ ad animãtia] i. tã hoĩes q̃ animalia terrestria. [à reptili vsq́ꝫ ad vo lucres cæli.] hoc est, tã reptilia terræ q̃ aues cæli aerei. [pœnitet em̃ me fecisse eos] i. p mo- dũ eius quẽ pœnitet ea fecisse q̃ destruit, habeo me, in eo ꝙ intẽdo p̃fata opa mea occidere. Quãuis aũt irrationalia nõ peccarunt, nihilo minus iusto Dei iudicio sunt punita, in detesta tionẽ excessuũ hoĩm, ꝓpter q̃s facta erãt, sicut hoc diffuse expositũ est suprà. Sed cur tũc pi- sces nõ fuerũt deleti, cũ & ipsi ꝓpter hoĩe essent facti? Respõdet ꝙ terra & aer quodãmodo inquinati fuerũt p scelera hoĩm, qui in terra & aere, nõ in aquis morant. Ideo aĩalia ad orna- tũ terrę aerisq́ꝫ spectãtia, sunt necata. Natura etiã pisciũ est, aquis nõ mergi & perire, sed fo- ueri & delectari. Quid aũt dicẽdũ sit de auibus, quaꝝ natura est sup aquas natare, infrà pate- bit. ¶ Pręterea scriptura nõ sine grandi pondere ac rationabilissima causa ita de inuariabili Deo locuta est, vtpote ꝙ pœnituit eũ, & p̃cauerit in futuꝝ, atq́ꝫ interno cordis dolore sit ta- ctus, cũ tñ ꝓuidissimi sit authoris, vniuersa futura sic p̃uidere, vt prorsus nil agat, de q̃ post- modũ doleat. Cur ergo spũsanctus p Mosen ita locutus est, nisi vt addiscamus & cõtẽple- mur, quantũ displiceat Deo, essentialiter sancto, iusto & bono, peccata nr̃a, & diligentius ea vitemus? Hinc loquit gratiosissimus Augustinus: Ira Dei, nõ pturbatio animi eius est, sed iu diciũ q̃ irrogat pœna peccati. Cogitatio vero cordis ipsius, est immutabilis ratio reꝝ mutan Augusti. daꝝ. Neq́ꝫ em̃ Deũ cuiusq́ꝫ facti sui ꝓprie pœnitet, cuius est de oĩbus rebus tã fixa sentẽtia, q̃ cer ta p̃sciẽtia. Sed nisi scriptura vteret talibus verbis, nõ tã familiariter insinuaret se oĩ gñi hoĩm q̃bus vult eẽ cõsultũ, vt & pterreat sup biẽtes, & excitet negligẽtes, exerceatq́ꝫ q̃rẽtes, & alat in- telligẽtes: q̃d nõ faceret, si nõ prius iclinaret se, & q̃dãmodo descẽderet ad iacẽtes. Porro ꝙ &

interitum

interitũ animalium terrrenorum, volatiliumq́ꝫ denunciat, magnitudinem cladis designat.

¶Prosecutio expositionis huius capituli,à loco:Noe vero inuenit gratiam coram domino. Articulus tricesimustertius.

Noe vero inuenit grãm corã dño]hoc est,Deo accept⁹ fuit ac placẽs,& grãm quã opta uit,à dño impetrauit.[Hæ sunt gñationes Noe.Noe vir iust⁹ atqꝫ pfect⁹ fuit in gñatio nibus suis].i.inter hoĩes sui tẽporis suiq́ꝫ generis fuit notabiliter iustus,dãdo vnicuiqꝫ q̃d ei debebat,Deo cultũ,sibiĳpsi custodiã,ꝓximis suis virtuosum exẽplum.Fuit q̃qꝫ pfectus, secundũ q̃d viatori & viro heroico cõpetere solet pfectio.Fuit ergo iust⁹, seruãdo pręcepta:

Tit.1. & pfectus, ꝑ multa supererogationis virtuosæ opera.Rursus iustus fuit, seipsum debite gu bernãdo:pfectus,ꝓ cõmuni bono curã gerẽdo,& aliĳs ꝓ posse benefaciẽdo. ¶Porro q̃d ad dit,In gñationib⁹ suis,exponi solet dupliciter.Primo,depressiue, ita vt sonet in minoratio nẽ sui præconĳ:quasi dicat, pfectus fuit inter suos & tẽpore isto, qñ pene oẽs pessimi erant, q̃uis tẽpore euãgelicæ legis cõuersatio sua nõ fuisset magnæ reputationis.Alio modo ꝓmo tiue,ita vt sonet in excellẽtiã suæ laudis:quasi dicat, Tẽpore illo quo sic abũdauit iniquitas, fuit pfectus,& inter pessimos optimus, q̃d præcipui meriti est,vtpote non vinci à malo, nec à peruersis puerti,sed ecõtrario cõstãter psistere in om̃i virtute.Sicq́ꝫ de beato Loth ait prin

2. Pet.2. ceps Apostoloꝝ: Quod vita & adspectu iustus erat, habitãs apud eos,qui de die in diẽ ani mã iusti iniquis operibus affligebãt. Et ita intelligendũ est istud de Noe, per quẽ Deus fecit

Ecci 44. tam grande bonũ.Vnde de eo scriptũ est: Noe inuẽtus est perfectus & iustus, & in tempore iracũdiæ factus est reconciliatio,ideo dimissum est reliquũ terræ cum factũ est diluuiũ. Te stamẽta seculi posita sunt apud illũ, ne deleri possit diluuio om̃is caro. Hinc Iosephus nar

Ioseph⁹ li.1.Anti.Iudai. rat:Noe grauiter ferens actus & cõsilia iniquoꝝ illoꝝ, agebat vt ad meliora mentẽ eorum actusq́ꝫ trãsferret:quos cũ videret sibi nõ acquiescẽtes,sed vehemẽter libidine detineri,me tuẽs ne ipsum cũ vxoribus & filĳs suis occiderẽt,discessit à terra illa.[Cũ Deo ambulauit]se cundũ Dei beneplacitũ cõuersando,& ei fideliter adhærẽdo,queẽadmodũ præcedẽti capitu lo dictũ fuit de Enoch.[Corrupta est aũt terra corã Deo.].i.habitatores terræ ꝑ carnalia vi tia exteriora infecti sunt.[& repleta est iniquitate.]Hoc est,etiã per vitiosos affectus,cogita tionesq́ꝫ pessimas intus corrupti sunt. [Cumq́ꝫ vidisset Deus terrã esse corruptã,]iuxta sen sum inductũ.[om̃is quippe caro].i.oĩs homo,paucissimis dẽptis, loquẽdo de hoĩbus adul tæ ætatis,[corruperat viã suã sup terrã,]hoc est,ordinẽ legitimæ gñationis,per quã genera bilia intrãt in mundũ,& ptingũt ad esse specificũ, subuertit ꝑ fornicationes,adulteria,& in naturalem modum coeundi, vt tactũ est suprà,ꝙ mulieres ascẽderant viros, & itẽ per vitia cõtra naturã.Potest q̃qꝫ per viã intelligi tota eoꝝ vita,quæ fuit vitĳs plena.Est aũt cõsuetu do scripturæ,per oẽm carnẽ,oẽm hoĩem designare,iuxta illud in Esaia: Videbit om̃is caro

Esai.40. salutare Dei nostri.Aliqui q̃qꝫ dicũt,ꝙ hoĩes ex puersitate fecerunt bruta innaturaliter com misceri,cõtra id q̃d in Leuitico dicitur:Iumẽta tua nõ facies cũ alterius gñis iumẽtis coire.

Leui.19. [dixit]dñs[adNoe:]per subiectã creaturã,seu angelũ in humana specie,vt creditur,apparen tẽ:[Finis vniuersæ carnis venit corã me].i.iusto iudicio instat mors cũctis mortalibus pro pter eoꝝ excessus.[Repleta est terra iniquitate à facie eoꝝ].i.habitatores terræ propria ini quitate repleti sunt.Vel ipsa terra dicit̃ vitĳs suoꝝ habitatoꝝ impleta,queẽadmodũ locus di cit̃ adipleri operatiõe & culpa locati. [Et ego disperdã eos cũ terra.] hoc est, tã habitatores terrę,q̃ ipsam eoꝝ terrã,diuersimode perdã:hoĩes hincinde fugãdo, terrẽdo,ac submergẽ do,ipsamq́ꝫ terrã suis fructib⁹ ac solita fœcũditate & fructuũ suoꝝ virtute priuãdo,superio ra etiã terræ loca per aquas diluuĳ corrũpendo,secundũ q̃d vnũ elemẽtum est alterius corru ptiuum. Hinc in Scholastica historia fertur, & idem habetur in Glossa: Tradunt Doctores, vigorem fœcunditatemq́ꝫ terrę lõge inferiorem,seu multo minorem post diluuiũ esse,q̃ an te:& ideo esum carniũ hominibus esse cõcessum, cum ante solis terræ fructibus sustentaren tur.¶Deniqꝫ Lyra refert, queẽadmodũ Iudæi dicunt, ꝙ terra in superficie sua per quantita tẽ triũ palmoꝝ fuerit ꝑ aquas diluuĳ tabefacta,& in aquã cõuersa. Verũtamẽ istud de quan titate triũ palmoꝝ reor incertum, præsertim cum terra non fuerit vbiqꝫ ad talẽ corruptio nem æque disposita,nec æque diu aquis operta. Est quoqꝫ probabile,ꝙ per salsedinẽ aqua rũ abyssi,quæ pro magna parte causauerunt diluuium,terra fuerit vitiata.[Fac tibi]hoc est, ad præseruationẽ tuĭpsius atqꝫ tuoꝝ à submersione diluuĳ. [arcã de lignis leuigatis] .i.com planatis,dolatis,& alleuiatis,seu bene siccatis,vt facili⁹ super aquas leuetur. ¶Porro in Glos sa dicitur, de lignis leuigatis, videlicet fortioribus & imputribilibus ac bene coarctatis, quæ alia translatio vocat quadrata, vt arca nec vi ventoꝝ,nec inundatione aquaꝝ posset dissol ui. Hãc arcã aliqui vocãt nauẽ, q̃d verũ est, quantum ad hoc,ꝙ instar nauis super aquas fe rebatur,& contẽta in se,à submersione protexit. Veruntamen non habuit formã nauis, sed erat quadrata, latera tñ ipsius inæqualia erãt. [Mãsiunculas in ea facies].i. distincta loca, vt diuersa reponãtur in eis.[Et bitumine linies eam intrinsecus & extrinsecus.]Hoc fuit, ne ar

ca aqua-

ca aquarum impetu læderetur. Dicitur nãq; in Scholastica historia: Bitumẽ est glutinũ feruentissimũ ac tenacissimũ, q̃ ligna lita, nõ dissoluunt aliqua vi vel arte. i. nõ nisi difficilime, nec sine mẽstruo solui potest materia bituminata. Augustinus quoq; testat, ꝙ ligna arcæ cohærebãt sibijnuicẽ partim bitumine, per epiros'q; & clauos atq; testudines. [Et sic facies eã: Trecentorum cubitorum erit lõgitudo arcæ, quinquaginta cubitorum] erit [latitudo] ipsius, [& triginta cubitorum altitudo illius] De qualibus cubitis istud dicat, infrà tractabit. [Fenestrã in arca facies] Ista fenestra stetit altius ipso ostio arcæ. Atq; vt Scholastica ait historia, Hebræi dicũt eã fuisse crystallinã, q̃ copiose lumẽ solis reciperet, & aquas repelleret. Sed tñ aquæ vsq; ad eã ascẽderant, q̃d nõ videt, nisi forsan ex vehemẽtia impulsionis interdũ. & vocat in Hebræo meridiana, à Symmacho aũt diluculũ. Lyra dicit, ꝙ Hebræi dicãt, Lucernã facies in ea, quã lucernã aliqui putãt fuisse lapidẽ preciosum ac splendidũ, arcã suo lumine illustrantem, vt facit carbũculus. sed primũ melius sonat. Aliqui quoq; opinant, ꝙ fenestra ponitur hic pluraliter, pro fenestris: q̃m dicunt, tantũ ædificium nõ potuisse per vnã fenestrã satis illuminari. [& in cubito cõsummabis summitatẽ eius.] Fuit nanq; hæc arca in fundamẽto quadrata, atq; in forma lõgiori altera parte ab angulis in altũ cõscendens, quousq; tectũ incepit se angulariter stringere, donec summitas eius in cubito cõplebatur, ita ꝙ latera tecta superiora nõ distabãt ab inuicem, nisi per cubitũ: sic'q; per spatiũ cubitale fuit arca superius plana, quatenus pluuia sup tectũ descendẽs, deflueret facilius extra arcã, ipsa'q; firmius staret inter vndarũ impulsus. [Ostiũ aũt arcæ pones *in latere deorsum.] Ostiũ istud factũ est in latere arcę, in ea parte, in qua iungebant mansio animaliũ & apotheca, seu victualiũ locus, ita ꝙ fuit in horum cõfinio & supra duas cameras inferiores, vt infrà plenius exponetur. Ideo dicit Strabus, ꝙ ostium fuit inter apothecariã & animaliũ habitationẽ. [Cœnacula & tristega facies in ea] Secundũ Bedã, στέγη Græce, Latine dicitur tectum. Inde tristega dicunt triplicia tecta, i. interstitia seu operimenta. Vnde LXX. transtulerunt, bicamerata & tricamerata facies in ea, hoc est, locũ habentẽ cameras duas inter se distinctas, & aliũ locũ habentẽ tres cameras. ¶ Circa quod scribit Strabus: Bicamerata facies in inferioribus, & tricamerata in superioribus. Quinq; eñ mansiones distinctæ fuerunt in arca. Infima fuit stercoraria, ad quam stercora defluebãt, ne existentes in arca, lęderentur fœtore. Secũda, apothecaria. Tertia, immitiũ animaliũ & serpentũ. Quarta, animaliũ mãsuetorũ. Quinta, hominũ & animalium. Veruntñ diuersi diuersimode disponũt has mansiones. Nam aliqui dicunt, ꝙ vna fuit directe super aliã, secundũ totã longitudinẽ ac latitudinẽ arcę, absq; hoc ꝙ aliqua earum esset diuisa seu distincta in duas aut tres cameras: & dicunt ꝙ infima, fuit sentina seu stercoraria: secunda, apothecaria: tertia, habitatio animaliũ immitiũ: quarta, mitiũ: quinta, hoĩm & auiũ. Porro alij dicunt, ꝙ in arca erãt ascendendo tres mãsiones, vna sup aliam sita, ita ꝙ infima fuit (vt dictũ est) stercoraria seu sentina, ad quã fęces defluebãt, quã dicũt non fuisse interclusam, seu in aliquas mãsiones diuisam. Secũda fuit apotheca, quã dicũt fuisse in cameras duas distinctã, ita ꝙ in vna camera erãt fructus quib⁹ quædã bruta vescũtur, in alia herbæ quibus vescũtur cæteræ bestiæ. Tertia fuit tricamerata, seu tres cameras habẽs collaterales, quarum duæ extremæ erant pro bestijs, vna pro mitibus, alia pro immitibus, media pro auibus atq; hoĩbus. Insup in Scholastica historia dicitur: Arca habuit cameras quinq;, quas Augustinus etiã præter sentinã dicit ibi fuisse, asserẽs sup tabulatũ sentinæ eã fuisse bicameratã ꝑ longũ. Vna camerarũ erat stercoraria, alia apothecaria, & sup hãc mãsionem fuit alia mansio tricamerata ꝑ longũ, ita ꝙ* laterales camerę erat vna immitiũ animaliũ, alia mãsuetorum, media hoĩm & auiũ. Alij has cameras in altitudine sola disponũt, inferiorẽ & sentinã vocãtes stercorariã: secundã super illã, apothecariã: tertiã, immitiũ: quartã, mitium animaliũ: quintam, hoĩm & auiũ. Iosephus tñ ait, arcã quatuor cameras habuisse, quia stercorariã seu sentinã forsitan nõ includit nec cõputat. Hæc ibi. Itaq; cœnacula possunt referri ad bicamerata, tristega ad tricamerata. Præterea prẽinductũ textũ quidã sic pũctuat: [Ostiũ aũt arcę pones in latere:] dicẽs ꝙ ibi sit punctus secundũ Hebræos, ita ꝙ verbũ istud, deorsum, refertur ad textũ sequentẽ, q̃a (vt dicũt) ostiũ arcæ nõ poterat cõuenienter poni in inferiori parte, q̃m arca fuit multũ profundata in aqua, & expositores catholici dicũt ostiũ illud fuisse in cõfinio habitatiõis aĩalium & apothecæ. Sed istud nõ videt valere, & punctatio catholicorum ꝓbatur aptior esse. Nã & expositores catholici, q̃ dicũt ostiũ fuisse in latere arcæ in ꝑfato cõfinio, textũ sic punctuãt: [Ostiũ aũt arcæ pones in latere deorsum.] Ex hoc eñ ꝙ fuit deorsum, non sequit ꝙ fuit in infima parte, sed ꝙ fuit infra habitationẽ oĩm aĩaliũ & hoĩm ac auiũ. Quòd si Hebræi & eos sequẽtes, intelligunt per deorsum, infimã partẽ, nõ possunt hoc verbum, deorsum, referre ad literã sequentẽ, quia dicitur: [Cœnacula & tristega facies in ea:] quia tristega fuerunt sursum & supra ostiũ, sicut iam patuit. [Ecce ego adducã aquas diluuij sup terram, & interficiã omnẽ carnẽ in qua spiritus vitę est]. i. oẽs animatũ sensitiuum habẽs spiritum seu animã vitalẽ, siue rationalẽ siue irrationalẽ. [Et vniuersa quę in terra sunt, cõsumentur,]

id est,

August.

Eusebi⁹.

*ex

Strabus.
Beda.

Eusebi⁹.
August.

Ioseph⁹.
lib. 1. antiq. Iud.
cap. 7.

Id est, oĩa viuẽtia in terra, occidẽtur, dẽptis his quæ in arca ducentur. Pisces aũt morãtur in aquis, nec ꝓprie habẽt carnẽ, ꝗuis dicat Apostolus, Alia caro pisciũ, large accipiẽs nomen
1. Co. 15. carnis. [Ponã'q; fœdus meũ tecũ]. i. pactũ amicitiæ specialis tecũ inibo & demõstrabo in te, vtpote ꝙ te & eos qui tecum arcã intrabunt, præseruabo ab imminẽti periculo ex aquarũ diluuio, & ꝙ per te reparaturus sum seculũ. Ideo ait Glossa: [Ponã fœdus meũ tecũ,] de te & familia tua cõseruanda ad humani generis reparationẽ. Infrà aũt legiť dñs aliud fœdus pepigisse cũ Noe. [Et ex cunctis animãtibus vniuersæ carnis bina]. i. cõbinata seu duo, [induces in arcã, vt viuãt tecũ] in arca, [masculini sexus & fœminini,] hoc est, vnũ masculũ & vnã fœmellã. Qualiter factũ sit istud, videlicet qualiter animalia ista ad arcã venerũt, & de quibus animalibꝰ istud intelligať, infrà diligẽtius exponeť. Sed qd est q̊d dñs nũc legitur præcepisse, vt Noe tolleret secũ de cũctis animaliũ speciebus duo, cũ sequẽti capitulo Deus legať iussisse vt Noe tolleret ex oĩbus aĩalibus mundis septena & septena, masculũ & fœminã, de aĩalibus vero immũdis duo & duo, sed & de volatilibus cæli septena & septena? Et respondendũ ꝙ ista cõmissio legiť facta ipsi Noe à Deo, anteꝗ̃ cœpit arcã ædificare, & tũc facta est ei in generali & indistincte: postmodũ vero arca iam ꝑparata, facta est ei iussio illa secũda, in qua in speciali atq; distincte Deus expressit, q̊d ante in cõmuni & cõfuse mãdauit. Numerus autem minor nõ excludit maiorẽ. ¶ Si aũt obijciať, necessariũ aut statim cõgruũ extitisse, vt ante fabricationem arcę dñs exprimeret oĩa illa distincte, quatenus iuxta hoc faceret mãsiones arcæ maiores siue minores: Dicendũ ꝙ dñs ante hãc iussionẽ satis exposuit sancto Noe magnitudinẽ arcæ fiendæ. Potest q̊q; respõderi, ꝙ ante fabricationẽ dñs forsan insinuauit Noe istud pręceptũ distĩcte, sicut & postea: Moses tñ nõ curauit hoc in isto capitulo plene exprimere, quia in sequẽti capitulo fuit hoc distincte expressurus ac plene, ꝓpter q̊d satis reputauit nũc dicere in cõmuni. Bina induces in arcã [de volucribꝰ iuxta genus suũ] hoc est, de qualibet specie specialissima auiũ duo. [& de iumẽtis in genere suo]. i. de qualibet tali specie iumentorũ duo. Iumẽta aũt ꝓprie appellanť animalia domita atq; domestica, hoĩbus accõmoda, quæ dicũtur iumẽta quasi iuuamẽta, vt suprà inductũ est. Nunc tamẽ per iumẽta intelligi possunt bruta in generali, de qbus nũc fit hic mẽtio specialis. [& ex omni reptili terræ]. i. ex qualibet reptiliũ terrestriũ specie, [secundũ genus suũ]. i. secundũ suã naturã. Sumitur eñ hic genus pro specie. [bina de omnibus] iam ꝑtatis, vtpote duo de singulis speciebus, [ingredienť tecũ] in arcã [vt possint viuere. Tolles igitur tecũ ex oĩbus escis quę mãdi possunt]. i. aliqua accipies de oĩbus rebus aptis esui hoĩm ac brutorũ. Vtrũ vero intelligẽdũ sit hoc etiã de animalibus illis, qbus hoĩes & quædã bruta naturaliter nutriũtur, infrà discutieť. [Et comportabis apud te]. i. in apotheca arcę repones, adiuuãtibus te filijs tuis ac cæteris tuis domesticis, quãtũ oportet. [Et erũt tã tibi ꝗ̃ illis in * escã]. i. tuipse cũ domesticis tuis tecũ ingredieris, & irrationalia aĩalia in arca nutriemini comestibilibꝰ illis. Vnũquodq; indiuiduũ secundum congruentiam & dispositionem suæ naturæ, seu singuli singulis cibis sibi competentibus nutrientur. Erant autem comestibilia ista valde multa, quia per integrum annum fuerunt in arca ipse Noe cum suis ac bruta. [Fecit igitur oĩa quæ præceperat illi Deus. Nõ ꝙ per se solum exequutus sit omnia, sed per adiutoria opportuna.

* cibum

¶ De obiectionibus infidelium contra prædicta, & de quæstionibus concernentibus præsens capitulũ, ac solutionibus earundẽ. De figura quoq; seu forma & quantitate dispositione'q; arcæ. Art. XXXIIII.

Origen. QVemadmodũ sup Genesim in homilia de arca Noe recitat Origenes, quidã, ꝑsertim Apelles hæreticus, discipulus Marcionis hæresiarchæ, q Apelles fuit inuentor alterius hæresis, vltra eã quã didicit à suo magistro, cũ quo intẽdebat probare, scripturã veteris testamẽti nõ esse à Deo. Hic ergo Apelles dixit, nullo modo fieri potuisse, vt tã breue spatiũ arcæ cõtineret tot animaliũ genera, eorũ'q; cibos q illis ꝑ totũ annũ sufficerẽt, immo non poterat cõtinere saltẽ quatuor elephãtes, cũ tñ dicãtur in arca fuisse ex immundis animalibus bina & bina, hoc est, duo masculi, duæ'q; fœminæ, secundũ q̊d indicat sermo repetitus. Ex mũdis vero septena & septena. i. paria septena, videlicet quatuordecim talia. Et postea quasi ꝑ singulas species sic refragatur Apelles, puta de gryphis. Ex quibus cõcludit, Cõstat
August. ergo fictã esse hanc fabulã. Quod si est, cõstat hanc à Deo nõ esse scripturã. Insuper Augustinus tãgit alias quorundã obiectiones. Quidã eñ dixerunt Mosen nõ descripsisse rẽ gestam hoc loco, sed ea ꝗ̃ scribit de arca, esse intelligẽda duntaxat spiritualiter & figuratiue. Ad q̊d aliqua induxerunt motiua. Primo, qa nõ potuit tã magnũ esse diluuiũ, q̊d altissimis mõtibus altius esset quindecim cubitis, propter altitudinẽ mõtis Olympi, ad cuius verticẽ nequeunt nubes ascẽdere, nec est in vertice isto aer hic crassior, in quo nebulæ, venti ac nubes gignuntur. Secũdo, quia vt eis apparet, nõ poterat tãtæ magnitudinis arca cõpingi. Tertio, qa cum Deus omnipotẽs oĩa possit solo imperio reparare, non videtur ad literã ꝙ iussit animalia reseruari ꝓpter destructorũ reparationẽ. ¶ Ad ista obiecta respõderũt viri catholici, atq; ad primum

primum accceperũt respõsionem ex Origene, q ait: Quæ à prudẽtioribus viris & Hebraicarũ traditionũ gnaris, atq; à veteribus magistris didicimus, ad auditorũ notitiã deferem⁹. Dixerũt ergo maiores, ꝙ Moses, q (teste scriptura) doct⁹ erat oĩ sapiẽtia Aegyptiorũ, posuit in hoc loco numerũ cubitorũ secundũ geometricã artẽ, qua pcipue callẽt Aegyptij. Vn⁹ aũt cubitus apud geometras, cõtinet sex cubitos nostros. Hanc Origenis respõsionẽ Augustinus allegat & approbat, quã etiã tãgit Hugo de sancto Victore in libro suo de arca Noe. Sic itaq; quantitatẽ cubitorũ accipiẽdo, arca tãtæ fuit extensionis, ꝙ capere poterat oĩa quæ in textu scribunt fuisse in ea. ¶ Ad secundũ respõdet Augustinus, admirando cæcitatẽ adducentiũ illud obiectũ. Si eñ terra q̃ est grauior aqua, potuit tã alte ascendere in mõte Olympo, cuius suprema pars terra est, & tã diu in tanta eleuatiõe psistere, cur aqua nõ potuit ad tẽpus breue oĩ mõte ascendere altius p quindecim cubitos? ¶ Ad tertiũ q̃q; respõdet: Illud q̃d disputant tãtæ magnitudinis arcã nõ potuisse cõpingi, ineptissime calumniant, cũ sciãt maximas vrbes esse cõstructas, nec attendũt cẽtum annos qbus arca illa est fabricata, nisi forte lapis lapidi cohærere potest sola calce cõiunctus, vt murus p tot milliaria circũducat, & lignũ ligno p testudines, epiros, clauos, glutẽ bituminis adhęrere nõ valet, vt fabricet arca lõge lateq; porrecta, nõ curuis, sed lineis rectis, quã human⁹ conatus nõ misit in mare, sed veniẽs vnda leuauit, magisq; diuina puidẽtia q̃ humana prudẽtia gubernauit? ¶ Ad quartũ respõdet, ꝙ propter designãdũ mysteriũ Deus iussit aĩalia reseruari in arca, sicut in sequẽti articulo in spũali huius capituli expositiõe patebit. ¶ Præterea Augustinus: Quærit, inqt, vtrũ tã magna arca poterat fabricari infra centũ annos à quatuor viris, videlicet Noe & tribus filijs eius: ꝙ si nõ poterat, nõ erat magnũ adhibere & alios fabros, q̃uis accepta laboris sui mercede, nõ curauerint vtrũ Noe sapiẽter an ĩaniter ageret, nec eã ingressi sunt, qa nõ crediderũt q̃d credidit ille. At vero de forma seu figura arcę Origenes sic ait: Primo q̃rit, qualem oporteat intelligi formã arcæ. Quã ego, inqt, q̃tum dat intelligi ex scriptura, puto cõsurgentẽ quatuor angulis ex imo, eisdemq; angulis paulatim vsq; ad summũ cõtractis in angustũ, ipsam arcã in spatium vnius cubiti fuisse collectã. Sic eñ refert, ꝙ in fundamẽto eius trecẽti cubiti erãt in longitudine, quinquaginta in latitudine, in altitudine vero triginta. Sicq; collecta est in angustũ cacumẽ, ita vt cubitus sit lõgitudo & latitudo ipsius. Et paulopost addit Origenes: Quãtum ad necessitatẽ pluuiarũ atq; diluuij spectat, nulla poterat tã conueniens & congrua forma arcæ dari, q̃ vt e summo velut ex tecto q̃dam in angustũ culmen educto diffunderet imbrẽ cadentẽ, & per ima in aquis quadrata stabilitate consistens, nec impulsu ventorũ, nec impetu fluctuum, nec inquietudine aĩalium, quæ intrinsecus erãt, inclinari posset aut mergi. His cõsonare videtur q̃d ait Alcuinus, & habetur in Glossa: Congrue arca in summo, velut tecto q̃dam angusto, cacuminata est, vt imbriũ ruinas diffunderet. Veruntñ Hugo de sancto Victore in libro de arca Noe, verbis Origenis sic obijcit: Sententię Origenis plura refragari vident. Primo, qa hæc forma quam assignat, non videtur ad natandũ esse idonea. Constat nanq; arcã tam magnã, tot aĩalibus cibarijsq; onustam, nõ potuisse supernatare, venientibus aquis, quin pro magna parte sui premeretur deorsum in aquis, vt docet experientia in nauibus onera magna gestantibus. Si ergo arca statim ab imo contrahi cœpit, ita vt latera eius hincinde se inclinãtia nõ repellerent, sed reciperẽt fluctus intumescẽtes, & non tã aqua arcã, q̃ arca aquã portaret, q̃modo fieri poterat, vt nõ tota statim ad ima descẽderet? Rursum cũ dñs dicit, Pones ostium in latere deorsum, per latus deorsum, videt significare parietẽ lateralẽ, ad differentiam lateris q̃d sursum erat in tecto, in quo fortassis fenestra posita erat: & cũ iterum infrà dicit, Aperuit Noe tectũ arcæ, satis cõsequenter innuit, ipsam arcam deorsum habuisse parietes, quibus suppositum fuit tectum, quod erat cõtiguum supremæ mãsioni in qua homines erant. Propter has & huiusmodi alias causas, videtur nobis ꝙ in arca parietes erant erecti in quatuor partibus, in quibus tectum suppositũ in cacumine suo contrahebat ad cubiti vnius mensurã. Hæc Hugo. Qui iterũ ait: In parietibus huius arcæ foris facti erant nidi siue mansiunculæ quasi affixi ad ipsos parietes, quorũ nidorũ aditus seu introitus patebat extrinsecus, ipso pariete intus integro permanente, erantq; facti hi nidi pro bestijs, quę nec semper in aqua, nec semp in arida degere possunt, vt sunt luter, vituli q̃q; marini. ¶ Præterea Hugo scribit de ista materia alia quædam, quæ vel stare non possunt, vel ego nõ intelligo ea, q̃d facilius concedi potest. Et eñ ait: Cuius altitudinis fuerint parietes arcæ, non dicit authoritas: sed quantũ conijcimus, altitudo parietum vsq; ad fundũ quartæ mansionis extẽdebatur. Quomodo verũ est hoc? Si verum est q̃d superius dixit, tectũ fuisse supremæ mansioni contiguũ, parietes nanq; extendebãtur vsq; ad tectum, ergo altitudo parietum pertingebat vsq; ad quintam mansionem. Iterũ ait: Si quæratur, an æqualis fuit altitudo singularum mansionum an nõ, nos ex authoritate probare non possumus. Interim vero quod authoritati non extat contrariũ, postulamus nobis concedi. Volumus enim sic distinguere, vt primę mansioni demus in altitudine quatuor cubitos, secũdę quinq;, tertię sex, quartę septem, quin

Marginalia: Exo. 13. — August. — Hugo. — Origen. — Alcuin⁹ — Hugo. — Gene. 8.

tæ & supremę octo. Et sic altitudo parietum habuit quindecim cubitos, & totidē altitudo te
cti. Istud nō videt, quia secundū hoc quarta & quinta mansiones fuissent sub tecto. Secundū
expositores autem oēs mansiones erāt infra tectum, prout in figuris arcæ, quæ secundum du
plicem expositionem dupliciter pingitur, describitur. Deniq; si tectum fuisset tantæ altitu-
dinis sicut parietes, capacitas seu spatium intra arcam, fuisset per hoc multū minoratū. Rur
sus præhabitum est, ꝙ secundum expositionē, quæ textui & præsertim Septuaginta transla-
tioni consonātior est, mansio tertia, quarta & quinta, fuerunt æque altæ, quoniam locus in q̊
erant situatæ, fuit tricameratus per transuersum. Præterea his quæ Hugo dixit de nidis, con-
sonat q̊d ait Glossa, q̄ in aqua & terra cōmuniter viuunt, sicut lutri, vituli'q; marini, extra ar
cam habebant loculos p̄paratos, in q̄bus recipi poterant velut in arida. De auibus quoq; ma
rinis & fluuialibus idem dicendū est. Hæc Glossa, quæ & Augustino ascribitur. ¶ Ampli⁹ cir
Glossa. ca istud, [trecentorū cubitorum erat longitudo arcæ,] scribit Lyra: Aliqui dicunt ꝙ cubiti
August. isti fuerunt geometrici. Sed tūc occurrit dubium, qualiter ædificium tantæ magnitudinis fie
ri poterat. Hebræi aūt dicunt, ꝙ erant cubiti vsuales. Sed dubiū tunc occurrit, quomodo tot
August. animalia & cibaria poterant cōtineri in arca. Istud tamen dubiū videtur mihi minus q̄ pri-
mum. Hæc Lyra. Sed sicut ex verbis Augustini iam patuit, minor est difficultas dubij illius
Eusebi⁹. prioris. Sciendum quoq; ꝙ aliqui dicūt arcam habuisse triginta cubitos in altitudine infra
tectum seu præter altitudinem tecti. Vnde in Scholastica historia dicitur, ꝙ arca dicitur ha-
buisse triginta cubitos in altitudine, intelligēdum est in corpore eius. i. à fundo vsq; ad tabu-
latum. Impossibile em̄ esset, operturam eius non plus ascendisse, & ligna triginta cubitorū
tantā lōgitudinē ac latitudinem operire. Veruntñ verbum hoc satis obscurū videtur. ¶ Cir
ca præhabita q̄ritur primo, cur scriptura ista nil dicat de loco ad quem sup̄fluitates anima-
lium descenderūt. Secundo, an aīalia quibus naturale est carnibus vesci, vescebantur eis in
arca. Tertio, an aīalia commiscebantur in arca. Quarto, an absolute de vniuersis animalium
speciebus fuerint ibi indiuidua aliqua. Quinto de potu animaliū, q̄n fuerunt in arca, & quis
p̄posuit eis quotidie necessaria vitæ. Sexto, qualiter deuenerunt ad Noe, & q̊modo ingres-
Origen. sa sunt arcam. ¶ Ad primum horū Origenes respōdet: Opportune siluit scriptura de loco ad
fimū aīalium reseruato, quia de hoc sufficienter docuit ipsius consequentiæ ratio. i. ex his q̄
de aīalium mansionibus cibarijs'q; scribuntur, satis cōsequēs fuit ac euidens, ꝙ inferius fuit
huiusmodi locus. Et q̄a ad sp̄ualem intelligentiā min⁹ digne poterat coaptari, merito ergo
scriptura siluit inde: quia hoc ipsum, ꝙ scilicet siluit inde, rationes suas magis adaptat intel-
Origen. lectibus allegoricis. ¶ Ad secundū q̊q; Origenes sic ait: Necessarium videbatur, vt his bestijs,
quibus natura dedit carnibus vesci, introducta sint extrinsecus animalia, quorū vescētes car-
nibus, conseruare vitā valeant gratia reparandæ posteritatis. Alijs vero alia seruarentur ali-
August. menta, quæ naturalis vsus deposcit. Porro Augustinus de hoc aliter sentit, dicēdo: Solet q̊s-
dam mouere quæstio de generibus escarū, quæ ibi habere poterant animalia, quæ nō nisi car
nibus vesci putantur: vtrū aīalia quibus vescerētur, erant ibi vltra numerū in scriptura taxa-
tum sine trāsgressione p̄cepti, an q̊d magis credendū est, potuerūt ibi esse præter carnes ali-
qua alia alimenta, quæ oībus cōmunia existant. Nouimus em̄ q̄ multa animalia, quibus ca-
ro cibus est, quæ pomis frugibus'q; vescūtur, & maxime fico atq; castaneis. Quid ergo mirū,
si Noe vir iustus & sapiēs, cuiq; aīalium generi aptā alimoniā sine carnibus præparauit atq;
recondidit? Quid est aūt quo vesci non cogeret fames? Aut quid non suaue ac salubre face-
re posset Deus? Qui etiā dedisset illis faciliter viuere sine cibis, nisi cōueniret impletioni figu-
ræ tanti mysterij, vt pascerent? Hæc Augustinus. Et istud verius reor. Quæ em̄ in arca erāt,
Glossa. fuerūt (vt apparet) assecurata à morte q̄ diu manebant in ea. Hinc Glossa, item'q; Scholasti-
Eusebi⁹. ca historia istud sequūtur. ¶ Ad tertiū Andreas expositor & alij quidā dicunt, ꝙ bruta proli
ficabant in arca. Alij dicunt, ꝙ propter generalē mundi afflictionē & desolationem nō fuit
tunc tēpus voluptuosæ cōmixtionis, quoniam dominus de ingressu in arcam loquens, seor-
sum nominauit viros, seorsum'q; fœminas, quemadmodū in exordio sequētis capituli in-
notescit. Quasi diceret: Tempore tribulatiōis ab amplexibus est cessandum, prout in Scho-
Ionę.3. lastica habet historia. Ad q̊d allegari potest, ꝙ imminente subuersione Niniuæ, rex & prin-
cipes Niniuæ p̄ceperūt vt homines & iumēta, boues & pecora non gustent quicq̄ nec pascā-
tur, & aquam nō bibant. ¶ Ad quartū Augustinus respondet: Quod autem scrupulosissime
August. quæri solet de minutissimis bestiolis, nō solū quales sunt mures & stelliones, verumetiā qua-
les sunt locustæ, scarabæi, muscæ ac pulices, an nō fuerūt in numero maiori in arca q̄ in textu
taxatur. Sic admonēdi sunt qui hoc quærunt, sic intelligendū esse quod dominus ait, [quæ
repunt super terrā,] vt necesse non fuerit conseruari in arca, quę in aquis viuere queunt, non
solū mersa vt pisces, verumetiā supernatantia, sicuti multæ aues. Deinde cū ait, [Masculus &
fœmina,] p̄fecto intelligitur ꝙ ad reparandam speciem dicit hoc,: ac per hoc non fuisse ne-
cesse, vt ibi essent ea quæ possunt sine cōcubitu de materijs aut rerū corruptiōibus nasci. Aut
si in

si in arca fuerunt, sicut in domibus esse solēt, potuerunt ibi esse absq; omni numero diffinito ac certo. Aut si sacratissimum mysteriū, q̄d agebatur tantæ rei figura & etiam facti veritate, aliter non posset impleri, nisi omnia ibi essent numero certo in textu expressa, quæ in aqua viuere nequeunt, nō fuit hoc cura ipsius Noe, filiorum'q; eius, sed Dei. Non ergo fuerūt in arca quæ sexu carent. Quædā vero de qbuslibet rebus sine concubitu ita nascuntur, vt postea concumbant ac generent, sicut muscæ. In aliis nil maris & fœminæ est, sicut in apib⁹. Alia sic habēt sexū, vt non habeant fœtū, vt muli & mulæ, de quibus mirū est si fuerint in arca, quę tamē fuerūt in arca, si hoc ad mysteriū pertinebat. Nam masculū habēt & fœminā. ¶Ad quintum dicendū, q nomine cibi intelligitur sanctus Noe tā sibi ac suis, q̄ irrationalib⁹ pˀuidisse de necessario potu. Qualiter aūt brutis ministrabant necessaria victui, determinate exponere reor difficile. Quomodo em̄ octo hoīes q erant in arca, potuerunt tot brutis anteponere alimēta? Si aūt supernaturale auxiliū necessariū fuit, nō defuit. ¶Ad sextū Augustinus respōdet, q non hoīs actu, sed Dei nutu, oīa irrationalia illa, etiā aues, venerūt ad Noe, & ingressa sunt arcā sponte: q̄d angelico obsequio creditur factū, quemadmodū in exordio adducta sunt ad Adam in paradiso, vt videret quid vocaret ea. Idem.

¶Expositio spiritualis eiusdem capituli. Art. XXXV.

CONcorditer dicunt doctores, q p̄ Noe dominus Iesus Christus signetur. Nec solum p̄ Noe intelligitur Christus secundū q̄d homo, sed etiam vt est Deus. Quemadmodū em̄ totius humani generis post diluuiū existētis, Noe extat principium, sic Christus secundum quod Deus, est causale principiū vniuersorum quæ sunt & viuunt sub sole. Præterea per ætatem sexcentorū annorum, recte significatur æternitas Christi, propter numeri perfectionem. Quemadmodum ergo Noe cum esset quingētorum annorū, genuit Sem, Cham & Iaphet, sic Christus in sua æternitate consistens, condidit tria hominum genera in hoc mūdo, videlicet gentilem, qui fuit sub lege naturæ: Hebraicum, qui fuit sub lege scripta: Christianum, qui est sub lege gratiæ. [Cum'q; cœpissent homines multiplicari super terrā,] hoc est, vltra modum & solitum plurimi essent, quod videtur fuisse sub monarchia Romanorū, qn̄ inaudita pax fuit in terra, prælīis'q; cessantibus, homines quasi arena sunt multiplicati. [Videntes filii Dei filias hominum q essent pulchræ, acceperunt vxores sibi ex omnibus quas elegerant.] Illis quippe temporibus temporali prosperitate vndiq; arridente, etiam illi qui fuerunt boni in lege naturali aut scripta, carnales effecti sunt. i. lasciuis curiosis'q; iuncti sunt fœminis, propter quod spiritussanctus recessit ab eis. Ex illorū quoq; connubio geniti sunt gigantes. i. hoīes animosi, ambitiosi, & magni ac præpotentes in oculis suis, aut etiam in exterioribus rebus: quorū omnium prauitatē indesinentē, atq; ad oīa scelera pronitatem considerans dominus, quasi pœnitēs q illos fecisset, [Delebo, inquit, hominē]. i. istos æterna morte damnabo, [vsq; ad animantia,] hoc est, homines rurales, brutales, indomitos, simul cum illis damnationi adiiciam. [Noe vero inuenit gratiam coram dn̄o]. i. Christus acceptissim⁹ fuit patri æterno, immo Christus secundū naturam humanam plus placuit & charior fuit superbeatissimæ trinitati, q̄ cæterorum vniuersitas electorū. [Et genuit tres filios,] Per istos tres filios, quos genuit Christ⁹ adhuc inter homines cōuersans in terris, intelligi possunt tres ordines hoīm quos conuertit, videlicet ordo apostolorū, chorus septuagintaduorū discipulorum, & reliquorum in eū credentium multitudo. [Cum'q; vidisset Deus terrā esse corruptā, oīs quippe caro corruperat viam suā super terrā.] Tunc em̄ vitia carnalia ac spiritalia, præsertim idololatria, vehementissime inualuerūt, immo & scelera contra naturā in multis. [dixit ad Noe]. i. ad Chr̄m: [Finis vniuersæ carnis venit coram me]. i. reproborū carnalium horum iniqtates nō ferā diutius, sed [disperdam eos cū terra.] hoc est, cū operibus suis carnalibus ac terrenis, secūdum q̄d Deus in veteri testamēto per prophetas prædixit de populo Iudæorū, aliis'q; diuersis linguis ac gentibus. Vnde Hieremias ait Iudæis: Non poterat vos dominus vltrà sustinere propter malitiā studiorū vestrorū. Nempe vt in libro de doctrina Christiana loquit Augustinus, Deus à quolibet peccatore dignatur certū aliquod pōdus seu certam mensuram excessuū tolerare: qua mēsura impleta, nō suffert diutius. Propter q̄d infrà testatur: Nōdū impletæ sunt iniqtates Amorrhæorū. [Fac tibi arcā de lignis leuigatis]. i. electos à me & vasa misericordiæ, cōuerte per te ac tuos discipulos, atq; ex eis ecclesiam cōstrue, extra quam nullus saluetur, ne totū hoīm genus damnetur. Hinc de Christo Zacharias prædixit: Ecce vir oriēs nomē eius, & ædificabit templū dn̄o. De qua ecclesia Christ⁹ fatetur: Erit vnus pastor & vnū ouile. Itē'q;: Nemo venit ad patrē nisi per me. Hanc arcam Christus ædificauit, cōiungēdo electos per fidem & charitatem, sic'q; efficiendo ex eis vnum mysticū corpus, cuius ipse est caput. Hinc em̄ ait: Supra hāc petram. i. fidei firmitatē, seu supra meipsum, ædificabo ecclesiam meā. Christus quippe non solum est caput ecclesiæ, influēdo fidelib⁹ vitam gratiæ ac motū iustæ cōuersationis, sed etiā fundamentum, cuius pietati & veritati innituntur fideles, & à q̄ fundātur & firmātur seu stabiliuntur in cognitione & gratia Dei. Vnde

Hier. 21. August. Gen. 18. Zach. 6. Ioan. 10. Ioan. 14. Ephe. 2. Mat. 16.

protestatus est Paul⁹: Fundamentū aliud nemo ponere potest, pręter id q̊d positū est, q̊d est
1.Cor.3. Christus Iesus. Deniq; arca ista versatur & mouetur in hoc mari magno, vtpote in hoc se-
culo nequam inter tribulationū & tentationū ꝓcellas, quibus sæpe agitantur fideles. Sed in-
ter eas ipse dn̄s omnium & saluator, regit, dirigit, & conseruat eandē, atq; ad portū salubris
quietis gratiæ in p̄senti, ac salutis æternæ gloriæ in futuro eā perducit. Et sicut existētes in ar-
ca Noe, per lignū arcę & aquas diluuij sunt saluati à morte temporali: sic existētes in ecclesia,
ꝑ lignum crucis & aquas baptismi saluant a supplicio infernali. Ideo beatissimus princeps
1.Pet.3. apostoloꝶ: In arca, inq̄t, octo animæ saluatæ sunt ꝑ aquā, sic & vos saluos facit similis for-
mæ baptismus. Est q̊q; ecclesia ex leuigatis lignis .i. firmis & iustis hominibus ædificata, qui
recte vocantur ligna quadrata, polita, imputribilia, cū sint in æternum victuri, virtutibus
decorati, atq; in oī euentu cōstātes, & recti instar quadrati, q̊d quocūq; proijciatur, stat firmi-
Apo.3. ter & erectū. [Mansiunculas in ea facies.] Mansiunculæ istæ sunt particulares ecclesiæ, diuer-
sæ quoq; religiones & ordines. Item variæ distinctiones virtutū ac meritoꝶ, & varia dona
cælestium gratiaꝶ, in quibus requiescūt fideles. De q̄bus dn̄s per Esaiā fatetur: Sedebit popu-
Esa.32. lus meus in pulchritudine pacis & in tabernaculis fiduciæ & in requie opulēta. Et rursus: Va-
Esa.26. de popul⁹ meus, intra in cubicula tua, abscondere parumper donec trāseat indignatio mea.
His mansiunculis correspōdent mansiones in patria .i. diuersi gradus præmioꝶ cælestium,
Ioan.14. de quibus saluator: In domo, inq̄t, patris mei mansiōes multæ sunt. [Et bitumine linies eam
intrinsecus & extrinsecus.] Per bitumen q̊d feruentissime atq; fortissime nectit, sancta chari-
tas, qua nihil feruentius, nihil robustius, nil'q; indissolubilius colligat, designatur. Tūc ergo
Ioan.12. ecclesia intus & extrà linitur bitumine, quādo fideles se corde & opere diligūt, dū omne q̊d
Phil.3. agunt, ex Dei amore ꝓcedit, dū vniuersi per dilectionem vniuntur in Deo, ita vt dicere que-
Rom.8. ant: Quis nos separabit à charitate Dei? Dum'q; soliciti sunt seruare vnitatem spiritus in vin-
Eph.4. culo pacis. Ideo Paulus hortatur, super oīa charitatem habete, quod est vinculū perfectiōis.
[Et sic facies eā: Trecentoꝶ cubitoꝶ erit latitudo arcæ.] Longitudo ecclesię, est diurna atq;
longanimis spes Christifideliū, quæ trecentoꝶ est cubitorū .i. perfectæ durationis ab exor-
dio conuersionis vsq; ad beatificum finem, ad omnes pertinens Christianos, fide trinitatis
superbeatissimę insignitos. Vniuersitas aūt fidelium per centenarium designatur, dum Chri-
Mat.12. stus in Euangelio loq̄tur: Quis ex vobis homo qui habet centum oues, &c? Quoniam ergo
Luc.15. vniuersitas ista ex summa trinitate subsistit, longitudinē'q; dierum æternitatis sortitur, recte
longitudo ipsius per centenariū triplicatū exprimitur. [Quinquaginta cubitorum latitudo]
1.Cor.13 eius. Per latitudinem intelligitur charitas ad oīa se extendens, quam oportet quinquaginta
cubitoꝶ consistere, vtpote tantæ existentiæ ac vigoris, vt ad quinquagesimum annū remis-
sionis cūm peccatorum, requiē'q; æternæ felicitatis, in qua omnia bona omissa, plenissime &
supereminenter restituunt, pertingat. [Et triginta cubitoꝶ altitudo illius.] Altitudo ecclesię
est cōtemplatio fidei in hac vita, quæ per obseruantiam decem præceptorū pertingit ad bea-
Lucæ,6. tificæ gloriam visionis. In qua quicquid hic promeremur, triplicatū recipimus, sicut iudex
ipse testatur: Mensuram bonā & cōfertam & coagitatam & supereffluentē dabūt in sinum
vestrum. [Fenestram in arca facies.] Per fenestrā ipsa fides seu donū sapientiæ rite accipitur,
per quam cælestia intuemur, lumen'q; gratię & splendorem virtutum atq; deinde claritatem
luminis gloriæ obtinebimus. [Et in] vno [cubito cōsummabis summitatem eius] .i. vertex ec-
clesiæ tantus erit, tam strictus & arduus, vt vni soli, videlicet Christo capiti ecclesiæ, cōperat.
Hic etenim vertex est suprema ꝑfectio propria soli Christo. [Ostium aūt arcæ pones * in la-
tere deorsum.] Ostium ecclesiæ est ipsemet Christus, qui ait: Ego sum ostium ouium. Po-
Ioan.10. suit autē seipsum in latere ecclesiæ deorsum, q̄a totius humilitatis prębuit se exemplū, & vni-
Mat.11. uersis exhibuit se paratum, ita vt cūctis per eum pateret ingressus in sanctā ecclesiam. Posu-
it q̊q; se in latere ecclesiæ, applicando se pie nō solū iustis, sed etiam cæteris. Rursus ostium ec-
clesiæ est fides, ꝑ quam primo in ecclesiam fit ingressus, seu sacramentū baptismi, qui est re-
generatio spiritalis, cæterorum'q; ianua sacramentoꝶ, vel pœnitentiæ sacramentū, q̊d est se-
cunda post naufragiū tabula, & primus post lapsum ingressus, quæ oīa oībus patēt tanquā
in latere deorsum locata. Postremo ostium in latere deorsum, est vuln⁹ lateri Chr̄i infixum,
de quo sacramēta profluxerunt ecclesiæ. [Cœnacula & tristega facies in ea.] Cœnacula sunt
Hiere.3. officia prælatorum atq; doctoꝶ, quoꝶ est corda multitudinis subditoꝶ ac vulgi multipli-
ci cibo spiritaliter reficere, sicut per Hieremiā asserit De⁹: Dabo vobis pastores iuxta cor me-
um, & pascēt vos sciētia & doctrina. Tristega sunt tres status ac gradus fideliū, vtpote incipi-
entiū, ꝓficientiū, & ꝑfectoꝶ: seu virginū, viduarū, & cōiugatorū. In quibus vnusquisq; iuxta
suæ vocatiōis exigentiā cōquiescit. [Ecce ego adducā aquas diluuij super terrā, & interficiā
Origen. oēm carnē.] Per diluuiū illud intelligit spiritaliter Origenes futurū in fine mūdi exterminiū
omnimodū terræ per ignē, quo oīa viuētia in hac terra penitus extinguētur. [Ponam'q; fœ-
Mar.1. dus meū tecū.] Hoc est, fœdus summæ amicitiæ inter patrē & filiū, de q̊ in filij baptizatione
& transfi-

& transfiguratione loquutus est pater: Tu es filius meus dilectus. [Et ingredieris arcam tu Mar.1.
& filij tui, vxor tua & vxores filiorum tuorum tecum.] Chrs nanq; fuit in ipsa ecclesia, quēadmo Lucæ.3.
dū ait ad patrem: In medio ecclesiæ laudabo te. Ad discipulos quoq;: Ego, ait, in medio ve- Psal.21.
strum sum sicut q ministrat. Filij aūt Christi fuerunt eius discipuli, de qbus per Esaiā testat: Luc.22.
Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi dn̄s. Vxor Chr̄i, quæ cū ipso intrauit ecclesiā, est cō- Esai.8.
gregatio ex Iudaismo ad euangelicā legē per Chr̄m conuersa. Vxores filiorum Chr̄i, sunt par-
ticulares ecclesiæ ab apostolis & apostolicis viris cōuersæ, & bene rectę, q̄ oēs vniuersalē in-
troierunt ecclesiā. [Et ex cunctis aiantibus vniuersæ carnis bina induces in arcā, vt viuāt te-
cū masculini sexus & fœminini] hoc est, ex oī genere hominum q̄sdam vtriusq; sexus cōuer
tes & tibi incorporabis, vt viuant tecum modo per gratiā, & in cælis p gloriam. [Tolles igi-
tur tecū ex oībus escis quæ mandi possunt]. i. omni genere spiritualiū ferculorum implebis ec-
clesiam, i. sacramentis, scripturis, doctrinis, varijsq; donis & gratijs spiritussancti, & actibus
virtuosis. [Et erunt tam tibi q̄ illis in * escā]. i. spiritalē refectionē. His etem̄ reficiunt suauiter
& vere salubriter mentes fideliū, quorum pfectus & salus est refectio saluatoris, cui cū incor-
porant fideles, quasi comeduntur ab ipso, qn̄ per cōuersionē ad ipsum, efficiūtur mēbra ipsi-
us, quod per ignem charitatis peragitur. [Fecit igitur Noe omnia quę pręceperat illi Deus]
. i. Christus secundū naturā assumptā patri per oīa obediuit, quēadmodum ait: Sicut manda Ioan.14.
tum dedit mihi pater, sic facio. ¶ Insuper de hac spiritali expositione arcæ loquitur Augu- Phil.2.
stinus: Mensura longitudinis, latitudinis & altitudinis arcæ, significat corpus humanum, in August.
cuius veritate Chr̄s venit ad hoīes. Longitudo qppe corporis humani à vertice vsq; ad vesti
gia, septies tantū habet, quantū latitudo quę est ab vno latere ad aliud latus. Et decies tantū,
quantū altitudo. i. profunditas, cuius altitudinis mēsura est à latere vsq; ad ventrē, vt si metia
ris hoīem iacentem supinū seu pronū, sexies tantū lōgus est à capite vsq; ad calcaneum, q̄ la-
tus est à dextera in sinistrā, seu à sinistra in dexterā. Et decies tantum lōgus est, quantū altus
à terra in qua iacet. Dicitur aūt arca inferius bicamerata, quia ex Iudæis & gentibus est col
lecta, & cōtinet illos in se: superius vero tricamerata pter fidem, spem & charitatē. Aut pro Lucę 18.
pter fructū centesimū, sexagesimum atq; tricesimū. Vel pter tres filios Noe, ex quorum semi-
ne nati sunt oēs ecclesiæ filij. Insup q ea q̄ de arca sunt scripta, sunt spūaliter de ecclesia expo August.
nēda, pbat ex hoc August. q Deus iussit de aīalib9 mūdis septena & septena duci in arcā: de
immūdis vero, bina & bina, cū tn̄ mūda possēt reparari p bina & bina, sicut immūda. Et qm̄
Deus potuit omnia reparare eo modo q̄ cōdidit ea. Hæc Augustinus. Pręterea Gregorius di Gregor.
cit: Arca in inferioribus fuit lata, in superioribus vero angusta, atq; in summitate sua ad vni
us cubiti mensurā puenit. Inferius em̄ quadrupedia & reptilia, superi9 vero aues & hoīes cre
ditur habuisse. Ibi lata, vbi bestiæ: ibi angusta, vbi hoīes erant. Hęc verba Gregorij, cōsona- Gregor.
re vident verbis Origenis supradictis de figura seu forma arcæ, q ab imo forma cœperat cō-
trahi. Deinde addit Gregorius: Arca in summis angustatur vsq; ad cubitū vnū, qm̄ in eccle-
sia quanto aliqui fuerint sanctiores, tanto sunt pauciores, qui in summo perducunt ad illū,
qui solus sine cōparatione natus est sanct9 in terra. Ait q̄q; Hugo de sancto Victore: Trecen
torum cubitorum lōgitudo designat seculū præsens, q̄d tribus decurrit temporibus, s. tēpore le-
gis naturalis, tēpore legis scriptæ, & tēpore gratiæ, p quæ sancta ecclesia à principio mundi
tendit ad patriā. Quinquaginta cubitorum latitudo, vniuersos fideles significat, qui sub vno Ephes.2.
capite Chr̄o sunt cōstituti. Nam quinquaginta cōstant ex septies septē, qui numerus vniuer
sitatem fideliū signat, vno adiuncto q̄d Chr̄m significat, qui est caput ecclesiæ & finis deside
riorum nostrorum, propter q̄d arca in vno cubito cōsummatur. Porro altitudo cubitorum trigin-
ta, designat triginta libros sacrę scripturę, videlicet vigintiduos veteris testamēti, & octo no
ui, in quibus summa omniū cōtinetur, quæ pter ecclesiam suā Deus fecit aut faciet. Centū
anni quibus ædificata est arca, significant tēpus gratiæ quo ecclesia est formata. Hæc Hugo.
Postremo iuxta tropologiam, p arcā exprimitur mentis nostræ secretū, in quo ab inquietu
dine mundi & tentationum qescere & latere debemus. Huius arcæ ostiū, est exitus ad ope-
ra bona: fenestra vero, ingressus est ad meditandum ac contēplandum. Mansiones huius ar
cæ, sunt diuersa genera cogitationum. In hac arca omnia intellectualiter cōtinentur & spi
ritalia alimenta habentur. Verum hæc prosequi prohibet breuitas, cui insudo.

¶ Expositio literalis capituli VII. Dixitq; dominus ad eum. Art. XXXVI.

Consequenter describitur exequutio diuinæ cōminationis de adductione diluuij. [Di-
xitq; dominus ad eum] scilicet ad Noe: [Ingredere tu & omnis domus tua] . i. omnes
domestici tui, videlicet vxor tua & filij tui, eorumq; coniuges, [in arcā.] Veruntn̄ ingres-
sionis huius pceptum impleuit Noe, nō statim qn̄ dn̄s loquutus est verba hæc, sed tēpore op
portuno, vt paulopost scribitur. [Te em̄ vidi iustū coram me]. i. veraciter virtuosum, in tan
tum vt propter te parcā domesticis tuis. [in generatiōe hac.] Hoc in præcedentis capituli Gene.6.
expositione dupliciter explanatum est. [Ex omnibus animantibus mundis tolles septena &

septena, masculū & fœminam.] Veruntamē istud videtur obscurū, idcirco doctores in eius
expositione diuersificantur. Quidā eñ exponunt sic, Ex omnibus animantibus mundis.i. ex
qualibet specie specialissima animaliū mundorum, accipe septē mares & totidē fœminas: &
alii dicunt, ꝙ ex qualibet specie tali fuerūt in arca quatuordecim indiuidua, & hoc videtur
textus ptendere, dicēs: Septena & septena, masculū & fœminā. quasi dicat, Septē & septē, ita
ꝙ septem sint mares, septēq; fœminę, q̊d etiam verba textus paulopost sequētia, insinuare vi
dētur, sicut patebit. [De aiantibus vero immūdis] tolles [duo & duo, masculū, & fœminā].i.
bina & bina seu q̄tuor, secūdū istos, ita ꝙ duo erūt masculi & duæ fœminæ, ex oī huiusmodi
specie. [Sed & de volatilib⁹ cæli septena & septena, masculū & fœminā.] hoc est, quatuorde
cim iuxta sensum de aialibus mūdis inductū. [vt saluet semē sup faciē vniuersæ terræ].i. vt
aīalia ista post diluuiū reparēt specierum suarum ruinā, & generādo multiplicēt suarum indiuidua
specierum vbiq; terrarum. ¶ Circa hoc quæri potest, an de qualibet specie auiū fuerūt indiuidua
tot in arca, & cur nō distinguit Moses inter aues, vocādo aliquas mūdas, quasdam vero im-
mūdas, potissimū cū secundum legē quædā aues fuerunt immūdæ, quædā mundæ. Ad istud
nō legi responsionē, nec vidi quæstionē hanc motā, idcirco eam determinare nō audeo, nec
incerta pro certis in expositione scripturæ scribere volo. Qui aūt vult dicere, ꝙ distinctio fu
it inter aues quantū ad munditiā & immūditiā, & quantum ad numerum, sicut de aīalibus di-
ctum est, dicere potest ꝙ Moses breuitati studens, non distinxit inter aues: sed de solis septe-
nis & septenis introducendis in arcā, loquutus est, intelligēdo p ista septena aues mūdas: q̊a
q̊d de aīalibus terræ iam dixerat, quantū ad distinctionē & numerum variū, de auibus q̊q; intel
ligi voluit. Qui vero superficiē literæ seqtur, dicere habet, ꝙ de qualibet specie auium nō flu-
uialium & sexum vtrunq; ad generandū habentiū, septena & septena in arcā deducta sunt.i.
quatuordecim secundū istam expositionē, & forsitan totidem de auibus fluuialibus genera-
tiuis, in nidos præfatos arcę affixos. Et ꝙ ꝑpter mysterium non fit distinctio inter aues cæli,
sicut inter bestias terræ, vtpote propter mysticā significationē infrà tangendam. Deniq; ex-
positioni huic consonare videtur q̊d paulopost subditur: De aiantib⁹ mūdis & immūdis &
de volucribus duo & duo ingressa sunt in arcā ad Noe, masculus & fœmina. Ex quo (vt ap-
paret) cōsequitur, ꝙ ea quæ introierunt, ingressa sunt oīa cōbinata, atq; in numero pari, siue
in quaternario siue in quatuordenario, ita ꝙ non introierūt septē tantū de animalibus mun
dis, sic nanq; septimū intrasset nō cōbinatum, & masculus sine fœmella, contra q̊d rursus in
isto capitulo subditur: Ingressa sunt ad Noe in arcā bina & bina ex omni carne, in qua erat
spūs vitæ: & quæ ingressa sunt, masculus & fœmina introierūt. Vnde in præcedenti capitu-
lo scriptum est: De volucribus & iumētis & ex omni reptili terræ secundū genus suū, bina de
oībus ingredientur tecū. Hanc expositionē tenet Andreas expositor, & cōcordant Hebræi,
Origen. vt legi. Origenes q̊q; hoc sentit: Bina, inquit, & bina, hoc est, bini masculi & binę fœminę de
immundis aīalibus. Hoc eñ indicat sermo repetitus. Ex mundis vero septena & septena, q̊d
August. est, paria septena, in arcam dicunt inducta. Idem Augustinus insinuare videtur, dicens: Di-
de ciuit. cunt quidā quantitatem arcæ nō potuisse capere tam multa animaliū genera in vtroq; sexu,
Dei. videlicet bina de immūdis, septena de mūdis. Ad q̊d Augustinus ita respōdet, vt nō neget tan
tam animalium multitudinē in vtroq; sexu ibi fuisse, sed arcam fuisse maiorem q̄ prima fa-
cie litera sonare videt. ¶ His autē obiiciunt alii, ꝙ arca fuisset nimis grauata & occupata tan
ta animaliū & auium pluralitate. Item ꝙ ad multiplicationē & reparationem animalium &
auium nō erat necessaria pluralitas tanta. Hi itaq; literam sic exponunt: Ex omnibus anima-
tibus mundis tolles septena & septena, masculum & fœminā.i. septem de isto animalium ge
nere, & septē de illo, sicq; de singulis, ita ꝙ ibi sint tria masculini gñis, & tria fœminini, se-
ptimū vero vt immoletur Deo post egressum ab arca. De animantibus vero immūdis duo &
duo.i. de quolibet illorum genere duo. Et simili modo exponūt quod de auibus dicitur, se-
ptena & septena. Porro quod sequit, Bina & bina ingressa sunt, masculus & fœmina: sic ex-
ponunt, ꝙ cōbinatio illa intelligitur tantum de animalibus quæ erant ad prolificādum re-
Glossa. posita. Hanc expositionem sequitur Rabanus, Glossa, & Scholastica historia, prima tamen
Eusebi⁹. videtur consonantior textui, & argumenta in oppositum facta, faciliter soluerētur, sed iam
adhuc oritur quæstio duplex. Prima, quæ animalia vocentur munda, quæ itē immūda. Secū-
da, cur inducta sunt plura, & tam multo plura de mūdis, q̄ de immundis. Ad primam est du-
plex responsio. Vna, ꝙ ea dicuntur munda & ea immunda, quæ post diluuium tempore le-
gis Mosaicæ reputata sunt munda siue immunda. Secunda, ꝙ illa dicuntur immūda, quæ na
turaliter sunt esui humano inepta: munda vero, quæ naturaliter sunt apta ad edendum. Insu
per in Glossa tangit responsio tertia, in qua fertur: Omnia munda sunt naturaliter, sed com-
paratione melioris naturæ, quędam dicuntur immunda, sicut bos melior est leone, quoniam
Gen. 2. magis necessarius atq; vtilior est homini propter quem creata sunt omnia. Ad secundum re-
August. spondetur, secundum Augustinum, ꝙ principaliter causa illius rei est mystica significatio,
quæ

quæ tangetur sequēti articulo. Potest & alia ratio assignari, ꝙ munda animalia idcirco fuerūt plura, vt Noe egressus de arca, haberet q̄d immolaret, & item vt ipse & qui secū fuerūt, haberent ad manducandū, quia post diluuiū concessus est esus carniū. Has causas Rabanus tangit. Glossa quoq; adiungit, ꝙ ideo mūda animalia erāt plura, vt plura essent, quæ facto diluuio hominibus prodessent ac deseruirēt, q̄ quę possent nocere, & ita est vsq; ad pręsens. Raban⁹.
[Adhuc em̄ & post dies 7. ego pluam super terrā 40. diebus & 40. noctibus, & deleno oēm substantiam quam feci de superficie terræ] .i. oīa viua in terra occidā. Tunc quoq; terræ nascētia sunt destructa, arboresq; euersæ. Deniq; vsq; in præsens inueniūtur corpora arborum magna & longa sub terra, quæ aliqui opinātur ex diluuio sic deiecta ac derelicta. Aliqua etenim ligna quasi imputribilia manēt in terra, ipsaq; terra interim in pluribus locis est *inalterata. Dicūt quoq; Hebręi, vt refert Lyra, ꝙ septē isti dies, quibus differebat diluuiū, fuerūt dies deplorationis ipsius Mathusalē, quē dicūt ante hos dies obijsse, atq; in hoc honoratum à Deo propter suā iustitiam. [Fecit ergo Noe oīa quę mādauerat ei dn̄s. Eratq;] Noe [sexcentoꝝ annorū quando aquæ diluuij inundauerūt super terram.] Ex quo patet, ꝙ centum annis fuit occupatus in fabrica arcæ, quia (vt dictū est) in principio sexti capituli, quingētorum erat annoꝝ, cum dn̄s ei iussit facere arcam. Patet quoq;, ꝙ primogenitus eius fuit centum annorum quando intrauit arcam: quia cum esset quingentorum annorum, cœpit generare hos tres qui secum ingressi sunt. Dicunt autem doctores, ꝙ infra annos quibus fabricatus est arcam, prædixit hominibus ortum diluuij, eosq; ad pœnitentiam hortabatur, qui indurati, non crediderūt nec acquieuerunt. Circa q̄d refert Lyra, ꝙ homines illi induratissimi dixerunt ad Noe, quòd interficerent eum si introiret arcam, ne eis submersis, superuiueret ipse cum suis. Sed Rabbi Paulus dicit esse fictitium, cum in scripturis non habeat fundamētum. [Et ingressus est Noe & filij eius, vxor eius & vxoresślioꝝ eius cum eo in arcam.] seorsum viri, seorsumq; fœminæ dicuntur arcam ingressi, ad innuendum quòd in arca commixti non sunt. infrà vero leguntur simul egressi, quum dicitur: Egressus est Noe & vxor eius: quia vt Salomon ait, Tempus amplexandi, & tempus longe fiendi ab amplexibus. Ingressi sunt in arcam [propter aquas diluuij,] ne mergerentur. Sicq; ingressi sunt, quando aqua cœpit multiplicari. [De animātibus quoq; mūdis & immūdis, & de volucribus, & ex omni quod mouetur sup terrā] .i. ex omni genere animaliū terrenoꝝ, quæ in seipsis habent principiū vitæ & motus, videlicet animā, [duo & duo] .i. cōbinata, iuxta duplicē expositionem præhabitā, seu potius iuxta vnam eaꝝ, qm̄ simul stare non possunt. [ingressa sunt in arcam ad Noe.] Ex quo constat, ꝙ Noe ea nō attulit nec collegit, sed nutu diuino, angelorūq; ministerio sponte & supernaturaliter, quantū ad inductiuū motus, veniētia introire permisit, intrantiaq; suscepit, & cōgruis māsionibus collocauit, cū adiutorio filioꝝ suorum. Vnde & ipse Noe videtur ante animalia ista arcam ingressus. Forsitā tn̄ accepit per se & filios suos aliqua an[im]alia domita ex ꝓprijs gregibus. [Anno 600. vitæ Noe, mense 2.] .i. in Maio, qui ab Hebr[æi]s dicitur Nisan, vt in Glossa atq; Scholastica historia fertur. Quidā tn̄ dicunt, ꝙ Martius [a]b Hebręis Nisan vocetur. Hebræi aūt Aprilē vocant primū mensem. Veruntamen inter Hebræos est diuersa opinio & varius modus loquēdi de primo mēse anni, vt in expositione primi capituli tactum est. Iosephus quoq; affirmat ꝙ in legitimis .i. descriptione præceptorum legaliū, præsertim quantū ad esum agni paschalis, Moses ponit Aprilē primum mensem. In cōtractibus vero & gubernatione seculi .i. solutione debitorum & locatione domoꝝ seruauit solita decreta tēporum, & vsualem ordinē mensium, qui scilicet à Calēdis Ianuarij aliquādo inchoat, prout in Scholastica historia, eiusq; Glossa habetur. [septimodecimo die mēsis] præfati, [rupti sunt oēs fontes abyssi magnæ.] Magna abyssus vocatur Oceanum, ex quo oēs fontes & fluuij ac particularia maria originaliter oriri dicūtur. Vnde Salomon ait: Ad locū vnde exeunt flumina, reuertūtur, vt iteꝝ fluāt. Et rursus: Oīa flumina intrāt mare. Fontes ergo abyssi magnæ, appellantur aquæ inclusæ in visceribus terræ, quæ ex Oceano ducūt originē. Hi fontes tūc rumpebātur .i. repēte eruperūt, ruptis receptaculis suis, seu præfatis terræ visceribus in quibus cōtinebant. Et rectè rupti dicuntur, ad insinuādū ꝙ nō effluxerūt sensim solito more, sed repētina inundatione terrā operuerūt, vt ait Glossa. [& cataractæ cæli apertæ sunt.] Per cataractas cæli, intelligit aperturas meatusq; nubiū, seu loca cæli aerei, per quæ aquæ pluuiales descēdūt, quę cataractæ tūc apertæ fuerunt, quia ex nubibus aquæ supabūdantissime descenderūt. Cataractæ aūt secundum Rabanum, sunt propriè ostia .i. capita Nili, sed abusiue pro omnibus fenestris ponūtur. Hinc ait author Scholasticę historiæ: Cataractę ꝓprie sunt meatus Nili, cū in septē ostia separat .i. in septē partes seu capita diuidit, vel loca eiusdē. [& facta est pluuia sup terram,] hoc est, impetuosissime ac superlargissime cadēs in terrā vbiq;, [quadraginta diebus & quadraginta noctibus,] puta tamdiu, quousq; aquę in tm̄ ascēderūt quātū oīpotēs Deus decreuit. Secundū Iosephū, ab Adā vsq; ad [i]nūdationē diluuij, fluxerūt anni duo millia sexcēti quinquagintasex. [In articulo illi⁹ diei ingress-

Ecci 3.
Ecci 1.
Ibidem.
Raban⁹.
Iose. li. 1. ant. Iud. cap. 5.

ei ingressus est Noe &c.] De quo die hoc dicit, cũ iam pluraliter dictũ sit, 40. diebus? Respondendũ, ꝙ per diẽ illum potest intelligi tẽpus seu prima dies, in quibus sic pluit. Itaq; in articulo. i. in parte seu hora clara vel necessitate diei illius, ingressus est arcã cum suis. [& omne animal secundũ genus suũ]. i. quædã de om̃i animaliũ genere, intelligendo per animal feras atq; reptilia. De aliјs quippe subiungitur, [vniuersaq; iumẽta in genere suo]. i. quædam animalia domestica seu domita hoĩbus deseruiẽtia, de om̃i specie iumentoꝝ, iuxta quẽ sensum nũc subditur: [cunctũq; volatile secundũ genus suũ] . i. vniuersæ aues, oẽsq; volucres. Vnum hoꝝ frequẽter pro alio ponit, nũc tñ accipiũtur distincte, secundũ q̃d aues sunt diuersarum proprietatũ & naturarũ, quẽadmodũ animalia terræ. De qua re in expositione primi capituli est tractatum. [Bina & bina ex om̃i carne] ingressa sunt arcam, hoc est, om̃ia introierunt cõbinata, quantũ ad sexuũ distinctionem, quia siue septena & septena de mũdis, siue bina & bina de immũdis, om̃ia quantũ ad sexũ fuerũt distincta & cõbinata. Itaq; ex omni carne [in qua erat spiritus vitæ]. i. ex om̃i genere animalis in quo erat spiritus vitalis, videlicet anima sensitiua, ingressa sunt bina & bina. [Et inclusit eum dñs deforis]. i. Deus ministerio angeli clausit ab extrà ostium arcæ, liniendo illud bitumine, ne ingredi possent aquæ per aliquas rimas. Sic autẽ non potuit Noe intus existens ostiũ claudere, seu deforis bituminare, idcirco vbi defuit humanũ subsidiũ, adfuit diuinũ. [Et multiplicatæ sunt aq̃,] qm̃ à sursum ac deorsum venerũt ad superficiẽ terrę, & aqua magni maris exiuit terminos suos, & fusa est super terrã. [& eleuauerũt arcã in sublime, à terra, [vtpote super oẽs turres seu ędificia ac arbores terræ. [Porro arca ferebatur super aquas] hincinde, non recto processu, iuxta impulsum ventoꝝ ac gurgitũ. Erat tamẽ pro magna parte ꝓfundata in aqua, ex magnitudine & grauitate oneris quod gestabat. [opertiq; sunt omnes mõtes excelsi sub vniuerso cælo. Quindecim cubitis altior fuit aqua sup mõtes quos operuerat.] Voluit nanq; dñs aerem quasi purgare à sordibus, quibus impiјssimi homines illum suis vitiјs, clamoribus, operib⁹, fumis, fœtoribus inquinarunt. Idcirco tam alte ascendit diluuiũ, sicut illa ascendere potuerũt. Creditur quoq; ꝙ ignis cõflagrationis in die iudiciј tã alte ascẽdet. Qualiter aũt poterat aqua intantũ multiplicari atq; ascẽdere, præhabitũ est. Veruntamẽ Glossa ait: Sunt qui putant ante diluuiũ non fuisse talẽ terræ qualitatẽ, hoc est, bassitudinẽ: nec tantã montium altitudinem, qualis & quanta est postea. Nec sine ratione hoc dicit. Ex cõfluxu nanq; & residentia aquaꝝ in aliquibus locis terra cõsumpta est pro aliqua parte deorsum, & bassior facta, q̃d circa loca montiũ qui tunc erant, potissime accidere poterat. Sicq; extunc mõtes huiusmodi altiores apparuerunt. Vnde nec certum est, ꝙ mons Olympus tunc fuerit tam sublimis vt modo. De quo monte in Scholastica narrat historia: Mons Olympus vsq; ad liquidum aerẽ tendit, sup quẽ literæ scriptæ in puluere, repertæ sunt mansisse immotæ, vbi prę nimia aeris raritate, nec aues viuere queũt, neq; philosophi ascẽdentes potuerũt ibi aliquantulum manere sine spõgiјs aqua plenis, quas suis naribus apponẽtes, crassiorẽ inde aerem extraxerũt. His verbis in Glossa adiјcit, ꝙ nec nubes ibi vidẽtur, nec vẽtus sentitur. ¶ Quæri potest, de q̃bus intelligendũ sit cubitis, ꝙ aqua fertur fuisse 15. cubitis altior montibus cũctis. Si em̃ de cubitis geometricis hoc dicat, fuisset valde mirabile, ideo creditur esse intelligendũ de cubitis vsualib⁹. Nec irrationabile, si in descriptione eiusdẽ materiæ, idẽ diuersimode accipiatur, ꝑsertim quãdo ea de quibus tractat, & materiã illã cõcernunt, satis ostẽditur, vnũ illud, vtpote põdus seu mensuram, diuersimode esse accipiendũ, & ita est in ꝓposito. Dum em̃ arca fert fuisse trecentoꝝ cubitoꝝ in lõgitudine, & 50. in latitudine, & 30. in altitudine, & tñ tot animalia totq; cibaria in ea fuisse scribunt, satis innuit de maioribus cubitis id esse intelligendũ: dum vero describit ipsa aqua fuisse altior om̃ibus mõtibus, satis insinuatur sufficere, si de vsualibus & minoribus cubitis exponatur. [Cõsumptaq; est oĩs caro quæ mouebat sup terrã, volucrũ, animantiũ, bestiaꝝ, omniũq; reptiliũ &c.] hoc est, oĩa ista occisa sunt, & forte pro magna parte penitus putrefacta, & motu aquarum sublata de terra. [Obtinueruntq; aquæ diluuiј terram 150. diebus] . i. tot diebus operuerũt & occupauerunt totã terrã. Quod tñ dupliciter potest intelligi. Primo, incipiendo cõputationẽ hoꝝ dieꝝ à die quo ingressus est Noe arcã, quo & aqua diluuiј cœpit diffundi, vsq; ad diẽ q̃ cœpit aqua diluuiј minui siue decrescere. Vnde sequẽti capitulo legit: Post dies 150. cœperunt aquæ minui. Et ita exponitur in Scholastica historia. Secũdo, incipiẽdo cõputationem horũ dierum, ab eo die quo diluuiũ factum est tam altum, ꝙ operuit montes altitudine 15. cubitorum, hoc est, à fine defluxus pluuialis, vt sit sensus, ꝙ aquæ in tanta altitudine terram operuerunt per dies 150. quibus expletis, cœperunt decrescere. ¶ Circa præhabita quæritur, an vniuersale diluuium posset naturaliter euenire. Et videtur ꝙ sic, authoritate Auicennæ, & quorundam astronomorum hoc sentientium. Præterea, coniunctio planetarũ humidorum in pluuialibus signis videtur hoc posse efficere. Aristoteles quoq; in libro Meteoroꝝ testatur, ꝙ particularia maria post aliqua tempoꝝ spatia variant sua loca. Ergo apparet idem posse in toto cõtingere, q̃d fit in

Glossa.

Eusebi⁹.

Eusebi⁹.

Auicẽna
Philpso.

fit in parte. Et respōdēdū, q vniuersale diluuiū, nequaq̄ possibile est p naturā. Esset em̄ corru Auerro.
ptiuū ordinis vniuersi. Et multa ex ista opinione sequunt absurda, p q̄ & Auerrois Auicēnā Philoso.
satis redarguit. Insup Aristoteles libro pallegato edocuit, q dū aliq terra seu regio operit de nouo aqs maris particularis, terra in q̄ pri⁹ mare fuit, siccat. Et hoc naturaliter fit ex influxu & diuerso respectu cęlesti. Totā vo terrā aqs simul cooperiri, docet impossibile esse. Et pser tim impossibile est p naturā fieri diluuiū tm, vt mōtes vniuersos 15. cubitis sit transcendens.

¶Elucidatio spiritualis eiusdem capituli septimi. Art. XXXVII.

Spiritualis intelligētia hui⁹ capituli, magna ex parte inducta est, patuitq in mystica expositione præcedētis capituli. [Dixitq dn̄s ad eū,] hoc est, ad Christū secūdū naturā assumptā. [Ingredere tu & omnis domus tua] hoc est, cuncti discipuli tui [in arcam] .i. ecclesiam vniuersalem, cuius primitiua ista ecclesia fuit pars atq primitiæ, & Christus caput. [Te em̄ vidi iustū corā me.] Chr̄s, inquantū Deus, est substātialiter ipsa iustitia. Porro secundum naturā humanā, vniuersis ac singulis ineffabiliter iustior est, qppe qui nunq̄ peccauit, & tanta æquitate ac gratia extitit plenus, q natura creata maioris gratię & iustitiæ capax nō fuit. Esaię 53.
Ipse etem̄ patrem perfectissime honorauit, & pro cōmuni bono totius generis humani laborauit, & dedit seipsum in mortem. ¶Denique Noe interpretatur requies, quod potissime cōpetit saluatori, qui tulit peccata mūdi. Et in Euāgelio protestatur: Venite ad me oēs qui laboratis & onerati estis, & ego reficiā vos. Iugū em̄ meū suaue est. De hoc loqtur Origenes: Ioann. 1. Matt. 11. Origen.
Noe interpretat requies vel iustus, q est Chr̄s Iesus. Neq em̄ illi Noe cōuenit quod dixit Lamech pater ipsius: Iste dabit nobis requiē ab operib⁹ & tristitijs manuū nostrarū in terra cui maledixit dn̄s. Quomodo em̄ ille Noe dedit requiē patri suo Lamech, aut populo qui tunc fuit, cū illis tēporibus iracūdia Dei magis ostensa est, & Deus ipse locutus est: Pœnitet me fecisse hoīem, & super oīa datur signū summę offensæ Dei vniuersalis interitus cunctorū in terra viuentiū? Si vero respicias ad dn̄m nostrū Iesum, de quo dicit, Ecce agnus Dei, ecce q tollit peccata mūdi: Et iterū: Factus est p nobis maledictū, vt nos à maledicto legis redimeret: Genes. 6. Ioann. 1. Galat. 4.
qui etiā ait: Venite ad me, & inuenietis requiē animabus vestris: inuenies hūc esse q vere requiē dedit hoībus, liberauitq terrā de maledicto quo maledixerat ei Deus. Hæc verba Origenis nō sunt sic intelligēda, quasi pallegata verba nullo modo cōuenerint ipsi Noe ad literā, sed qa nō cōuenerūt ei ita pfecte vt Chr̄o. Insup sicut Noe tātā inuenit grām corā Deo, q Matt. 11.
ppter merita eius De⁹ pepercit domesticis eius q secū fuerūt in arca, sic ppter Chr̄m misertus est dn̄s vniuersis qui p Chr̄m saluant in ecclesia: immo secundū Apostolum: Deus elegit nos in Christo, de quo Ioannes ait: Gratia & veritas per Iesum facta est. Christus em̄ vt homo saluator, est causa meritoria oīs gratiæ quæ mēbris suis cōfertur. Vnde in ipso ponitur gratia capitis, qua influit mēbris suis. [Ex oibus animātibus mūdis tolle septena & septena, masculū & fœminā. De animātibus vero immundis duo & duo, masculū & fœminam. Sed & de volatilibus cæli septena & septena, masculū & fœminam, vt saluetur semē sup faciem vniuersæ terræ.] Per animalia mūda, intelligi possunt hi, qui ante euāgelicæ legis prædicationem aliquo modo honeste vixerūt in lege naturæ, aut etiam in lege scripta, ita q cōparatione aliorū quasi mūdi fuerunt. Isti in maiori numero fuerunt conuersi tempore euangelicæ prædicationis, inquantū se præparauerunt ad gratiā Christi. Et recte per septenarium numerum exprimūtur, quoniam septiformi gratia sanctispiritus sunt repleti. Et qui inter eos fuerūt perfectiores, significātur p mares, alij per fœmellas. Porro per animalia immunda insinuantur carnales & prorsus indigni, quorū nonnulli sunt misericordissime præuenti atq cōuersi, qui binario designantur, quia binarius primo ab vnitate recedens, diuisionem & infirmitatē frequenter significat. Per volatilia quoq ingeniosi, periti, & cōtemplatiui intelliguntur, inter quos nullus appellatur immūdus, cum oēs tales dicantur suo modo perfecti, quis non æque perfecti. Vnde &. inter eos masculus & fœmina reperiuntur. Per hos Deus saluauit semen super terrā, quia per eos conuertit alios multos, qui adoptiui filij Dei extiterunt. [Post dies septem ego pluam super terram 40. diebus & 40. noctibus.] hoc est, post tempus euangelicæ legis ac gratiæ, infligā obstinatis atq incredulis & ingratis plagas temporalis interitus & æternæ damnationis. Septenario quippe exprimitur tempus gratiæ & salutis. Per quadraginta vero, tempus punitionis eorū, qui decem præcepta & quatuor euangeliorum doctrinam per quatuor mūdi partes spreuerunt. [Rupti sunt oēs fontes abyssi magnæ, & cataractæ cæli apertæ sunt.] Per hoc figuratū est q tribulatio super iniquos consurget desuper ac deorsum, ita q elementa & mixta atq cælestia ad eorum punitionem excitabūtur, sicut & dn̄s in euangelio pandit: Erunt, inquiens, terræ motus magni per loca, & pestilentiæ & fames, terroresq de cælo. Vnde in libro Sapientiæ habetur: Armabit creaturam ad vltionē inimicorum, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Et rursus in eodē libro legit: Creatura em̄ tibi factori deseruiēs, exardescit in tormētum aduersus iniustos, & lenior fit ad benefaciendū p his qui in te cōfidunt. Itaq fontes abyssi sunt inundationes

Gene. 6. Ephes. 1. Ioann. 1. Esaię 11. Actor. 2. Rom. 8. Lucæ 21. Sapiē. 5. Sapi. 16.

dationes tribulationũ magnaꝝ. Et cataractæ cæli, sunt aperturæ quæ vidẽtur in cælis, dum
Lucæ 21. fulgura & cælestes impressiones apparẽt. Propter q̃d stellæ cæli dicũtur casuræ. [In articulo illius diei ingressus est Noe &c.] i. in exordio euangelicæ legis ingressus est Christus & eius familia sanctã ecclesiã, iuxta sensum p̃habitũ. [Bina & bina ingressa sunt ex om̃i carne] i. geminа charitate cõiuncti. Vnde & Chr̃s misit discipulos suos cõbinatos in oẽm ciuitatẽ & lo
Luce 10. cũ quô ipse erat vẽturus. [Et inclusit eũ dn̄s deforis] i. Deus pater Christũ secundũ ipsi⁹ humanitatẽ ab om̃i aduersitate ꝓtexit, ab om̃i vitio p̃seruauit, ab om̃i tribulatiõe eripuit, non
Psal. 88. ꝙ aduersitates & tribulatiões ꝑpessus nõ sit, sed q̃a ei nil nocuerũt, sed maxime ꝓfuerũt: nõ
Esai. 49. ei duntaxat, quantũ ad cumulũ præmij accidẽtalis, q̃d per talia ei accreuit, sed & toti generi humano, quod per ipsius passionẽ saluatum est. Nihil eñ profecit inimic⁹ in eo. Propter quod Esaias testatur: In vmbra manus suæ protexit me. Nam & anima Christi à suæ creationis exordio cõfirmata fuit perfecte in bono, queadmodum cõpræhensores in cælo, immo præ om̃ibus illis. [Et multiplicatæ sunt aquæ, & eleuauerunt arcam in sublime à terra.] Istæ
Psal. 98. sunt aquæ tribulationis, quibus fideles exercẽtur in terra. De quib⁹ canit Psalmista: Saluum me fac Deus, qm̃ intrauerũt aquæ vsq; ad animam meã. Deniq; aquæ istæ eleuant arcam in
Iacob. 1. altum, qñ fideles in tẽtationibus & afflictionibus ad Deum cõfugiũt, eumq́; inuocãt, & om̃e gaudiũ arbitrantur, dũ in varias tẽtationes & aduersitates labuntur. Tunc quoq; arca fertur ſup aquas huiusmodi, quia nõ vincitur eis ecclesia, sed præualet Deo iuuãte. Quod totũ ad tempus Antichristi apte refertur, quãdo grauissima tribulatio erit, nec tamẽ ecclesia in toto deficiet. [Opertiq́; sunt mõtes excelsi, &c.] per hoc datur intelligi, ꝙ prælati & spiritales viri in persecutionibus, tentationibus & tribulationibus opprimuntur. Quod maxime fiet
2. Thes. 2 sub persecutione impijssimi Antichristi, qui erit homo peccati, filius perditionis, vasq́; principis dæmoniorum. [Obtinueruntq́; aquæ diluuij terrã centum quinquaginta diebus.] Per dies illos intelligi potest tempus quo persecutio Antichristi durabit. Quæ tamen diutius q̃ per tot dies creditur duratura. Attamen breuiabuntur illi dies propter electos.

¶ Explanatio literalis capituli octaui, Recordatus autem dominus Noe, cunctorumq́; animantium &c. Articulus XXXVIII.

Præsenti capitulo narrat scriptura, qualiter cessauit diluuiũ, & quõ Noe egressus est arcã. [Recordatus aũt dñs Noe, cũctorumq́; animantiũ & oĩm iumentoꝝ, quæ erant cũ eo in arca] hoc est, ꝑ pium effectũ ostẽdit se memorẽ eius, minorãdo diluuiũ, vt existẽtes in arca, cõsolationẽ & habitationẽ in terra reciperẽt. Porro in inuariabili Deo nõ cadit recens recordatio, neq; obliuio, sed scriptura loquit̃ de incõpræhensibili Deo more humano, condescẽdens infirmitati intelligẽtiæ nr̃æ. Itaq; recordat⁹ dñs ipsius Noe, & oĩm animaliũ brutorũq́; q̃ erant cũ eo, [adduxit sp̃m] i. ventũ siccantẽ [sup terrã] vt flatu vẽti aquæ impellerentur ad redeundũ in propria loca, q̃a tãtus locus in aere nõ fuit eis cõnaturalis. De tali spi-
Psal. 106. ritu fertur in Psalmo: Dixit, & stetit sp̃us procellæ. Itemq́;: Flauit spiritus eius, & fluẽt aquæ.
Psal. 147 [Et imminutæ sunt aquæ.] hoc est, paulatim cœperũt decrescere. [& clausi sunt fontes abyssi] i. viscera seu vẽtriculi terræ, in quibus cõtinentur subterraneæ aquę, reclusi sunt, ita ꝙ non emanauerũt aquas ex se sup terrã, sed effusas poti⁹ resorbuerũt. [& cataractæ cęli] sunt clausæ. [& prohibitæ sunt pluuiæ de cælo:] hoc est, aperturæ & meatus nubium cessauerũt, & loca cęli aerei ꝑ quę pluuia descẽderat, in seipsis reclusa sunt, ita ꝙ aer nõ diuidebat̃ vt pri⁹ per pluuias. [Reuersæq́; sunt aquæ de terra eũtes & redeũtes] i. hincinde se cõcutientes atq; fluctuantes, & ad loca Oceani particulariũ mariũ reuertẽtes. Non eñ oẽs aquæ in Oceanũ decurrebãt, sed multæ in particularibus maribus remãserũt, & in subterraneis locis ac fluuijs, p̃sertim in 4. fluuijs paradisi. [Et cœperũt minui post 150. dies.] quibus obtinuerant & operuerãt terrã, prout in fine p̃cedẽtis capituli dictũ est, dupliciterq́; expositũ. [Requieuitq́; arca mense 7. 27. die mẽsis] hoc est, 27. die mẽsis 7. illius anni quo fuit diluuium. [super mõtes Armeniæ.] quæ alio nomine dicitur Ararat, secundũ doctores. [At vero aquæ ibant & decrescebãt vsq; ad decimũ mensem eiusdẽ anni.] Non ꝙ decimo mense illo cõpleta sit decrescentia seu recessus aquaꝝ à terra, vt statim patebit ex textu, sed decimo mense facta est tanta diminutio aquæ, ꝙ cacumina montium apparuerunt, sicut subiungitur: [Decimo enim mense, prima die mensis] decimi [apparuerunt cacumina montium.] & tunc totum corpus arcæ fuit extra aquam, quando resedit super montes Armeniæ. Et aqua descenderat ad minus per quindecim cubitos, & forte aliqui montiũ illoꝝ erant sibijnuicem tam propinqui in situ, ꝙ arca ista longissima simul requieuit super capita duorum aut plurium montium: vel si requieuit super vnum montem, ponitur plurale pro singulari. Eratq́; mons iste magnæ extensionis in vertice, ita ꝙ super eum potuit arca quiescere. De hac re in Scholastica
Iosep. li. 1. Anti. Iud. c. 5. recitatur historia: Arca requieuit sup mõtes Armeniæ, vbi vsq; nũc ꝓuinciales ostendunt reliquias arcæ. ¶ Deniq; vt Iosephus refert, historiographi Barbaroꝝ mentionẽ faciũt huius
Berosus arcæ atq; diluuij. Scribit eñ Berosus Chaldæus: Dicitur quædã pars esse nauis illius quæ in

Armeniam

Armeniā venit,& quoddā bitumen tolli ex ea,quo homines maxime ad piandū vtuntur.De
eodem scribit Hieronymus Aegyptius, Manasseus quoq; Damascenus: Est,inquit,excelsus Hieron.
mons in Armenia, qui Baris appellatur, in quo sermo est quendā deuectum in arca &c. Ex ægypti⁹
quibus etiā constat,arcam venisse ad ipsam Armeniā, & requieuisse in mōtibus eius,& men
titos esse hæreticos,qui dixerunt historiā istam de arca, esse fabulā fictam,propter q̄d etiam
errāt Iudæi,q(vt Lyra refert)affirmāt,arcā quieuisse in alia terra,cuius mōtes vsq; Armeni-
am protendunt, ideo mōtes Armeniæ nominant.[Cumq; trāsissent 40. dies]à die quo ap-
paruerūt primo cacumina montiū,[aperiēs Noe fenestrā arcę quā fecerat]quę fenestra fuit
facta in tecto arcæ,vt dictū est in expositione sexti capituli.[dimisit coruū] vt per eū explo-
raret,an terra esset siccata in sua planitie.[q egrediebat & nō reuertebatur,donec siccaren-
tur aquæ sup terram] .i.donec terra siccaret ab aquis, quæ defluxerūt à terra,non ꝙ coruus
post illā siccationē ad Noe redierit, sed q̄a nec ante eā,nec postea est reuersus ad arcā. Sicq;
donec,excludit tēpus p̄cedēs,nec statuit sequēs, iuxta quē modum fertur in Psalmo: Sede à Psal.109.
dextris meis,donec ponam inimicos tuos &c. Atq; in Matthæo:Non cognouit eam,s.Io- Matt.1.
seph Mariam,donec peperit filiū suū primogenitū.Iuxta hanc expositionē coruus nunq̄ re- August.
uersus est.ideo secundū Augustinū intelligendū est ꝙ mansit alicui cadaueri insidēs.Verun- Iosep.li.
tamē Iosephus dicit,ꝙ rediŋt. Et Lyra dicit ꝙ in Hebræo habetur, qui egrediebatur exiens 1.Anti.
& reuertēs.Et idem ait Hieronymus libro de Hebraicis quæstionibus. ¶Circa q̄d dicūt He Iud.c.5.
bræi,ꝙ coruus legationē suam non fecit,sed circa arcam volitās,eo ꝙ vndiq; aquam conspi Hieron.
ceret,quæsiuit reingredi,& intrauit vt nutrimentū haberet. In Glossa vero sic dicitur:In He
bræo habetur,Egressus est exiens & nō reuertēs,donec siccarētur aquæ.[Emisit quoq; co-
lumbā post eū,vt videret].i.ex colūbę effectu cognosceret,[si iam cessassent aquę sup faciem
terræ].i. an à superficie terræ om̄ino abijssent. Siue eṁ coruus dicat statim reuersus ad Noe,
siue nunq̄ reuersus,nō sciuit ex corui effectu an planities terræ esset siccata. Poterat eṁ ma
nere super cadauer natans in aqua, aut circa alicuius mōtis cacumē iacens.] quæ cū non in-
uenisset vbi requiesceret pes eius,] quia columba abhorret sup cadauer sedere, montiū q̄q;
capita adhuc erāt lutosa ac nimiū humida, [reuersa est ad eū in arcā,]propter quietē & pa-
stū.[Aquæ eṁ erant super vniuersam terrā.] hoc est,adhuc operuerāt totā terram planam,
non mōtosam. Terra etem mōtosa,fuit pro magna parte iam nudata ab aquis. [Extenditq;
manū suam,& appræhensam intulit in arcā.]forte eṁ sedebat sup tectū arcæ iuxta fenestrā.
Vnde q̄d iam ante scriptū est,eā rediŋsse in arcā, intelligendū est,ꝙ rediŋt vsq; ad tectū arcæ
per se,& tūc Noe appræhendit eā ac introduxit.[Expectatis aūt vltrà septē diebus aliŋs,]Ex
quo sequitur,ꝙ Noe post emissionē corui expectauit septē dies, anteq̄ emisit colūbam:& ea
reuersa,rursus denuo euolutis tot diebus,[rursum dimisit columbā ex arca. At illa venit ad
eū ad vesperā,] forte eiusdē diei, quo eam emisit,[portās ramū oliuæ virentibus foliŋs in ore
suo.]An colūba tulit ramū illū de arbore oliuæ adhuc stāte, an potius reperit eum in terra,
non exprimit textus.Et videtur ꝙ tulit eum de arbore,q̄m ramus iste fuit foliŋs virens. Op-
positū tn̄ apparet, quia subiungitur: [Intellexit ergo Noe ꝙ cessassent aquæ super terram:]
quod nō potuisset,si ramus fuisset sublatus de arbore.¶Quocirca rursus inq̄ritur,quia si co
lumba iā reperit vbi requiesceret pes suus, cur reuertebatur ad arcam? Dici potest, ꝙ terra
erat adhuc nimis mollis ac lutea ad manendū in ea,prout infrà clarebit. Nutu tamē diuino
creditur factū,vt ita rediret cū ramo pro certificatione ipsius Noe.[Expectauitq; nihilo mi
nus septē alios dies,]vt post tātū tēpus maiorē certificationē de terræ siccatiōe acciperet. [&
emisit columbā]tertia vice,[quæ nō est reuersa vltrà ad eū,]q̄m terra fuit iā satis solida pro
colūba,& potuit in ea inuenire necessaria pabula. [Igitur 601.anno]vitæ Noe, [primo men
se]anni apud Hebræos,puta Aprili,secundū doctores prællegatos,vel Martio,vt aliqui di
cunt,[prima die mēsis]illius[imminutæ sunt aquæ sup terrā,]ita ꝙ totaliter recesserunt à ter
ra ad habitandū præordinata.Coruus nanq; fuit emissus 11. mense, vtpote euolutis quadra-
ginta diebus à decimo mense. Post emissionē aūt corui vsq; ad tertiam columbæ emissio-
nem,fluxerūt tres hebdomadę,sic ꝙ columba fuit tertio emissa 12. mense. [Et aperiens Noe
tectum arcæ,adspexit.]. i.fenestram quæ erat in tecto, sicut aliquis dicitur aperire domum
dum aperit ianuam domus. Aliqui tamē dicūt ꝙ nunc aliud designatur p apertionem tecti
arcæ,q̄ suprà per apertionē fenestræ,q̄d ad literā nō videtur. Poterat eṁ p fenestrā satis cir-
cūspicere terrā.[viditq; ꝙ exiccata esset supficies terrę.]nondum tn̄ exiuit de arca, q̄m terra
nō erat adhuc satis dura & solida facta pro inhabitatione animaliū terrestriū & hominū:&
q̄m expectauit reuelationē Dei de tēpore exeundi.[Mēse secundo]anni præfati, [septimo &
vicesimo die mēsis]secundi,[arefacta est terra].i.satis siccata & indurata ad habitandum &
operandū in ea.Siquidem quasi duo mēses fluxerūt interim à prima die primi mēsis anni il-
lius.[Locutus est aūt dn̄s ad Noe, dicēs:Egredere de arca tu & vxor tua,& filiŋ tui & vxores
filiorū tuoꝝ tecū:Cuncta animantia quæ sunt apud te ex omni carne, tam in volatilibus q̄

in bestiŋs

in bestijs & vniuersis reptilibus quæ reptant sup terrã, educ tecũ, & ingredimini super terram.] Itaq; sicut ex Dei imperio arcam intrauit, ita ex Dei imperio est egressus, atq; vt dictum est, qñ iussit eũ exire, mixtim expressit eum & cõiugẽ eius, eius'q; filios & eorũ vxores, ad innuendũ q; de cętero esset tẽpus maritalis amplexus. Dicũt quoq; expositores cõcorditer, q; Noe cũ suis fuit integro anno in arca, eodem'q; die exijt quo intrauit. Nec obstat q; in præcedẽti capitulo legit, diluuiũ incepisse anno 600. vitæ Noe, mẽse 2. septimadecima die mensis illius. Nũc vero dicit exiuisse anno 605. vitæ Noe, mense 2. 27. die mensis, qm̃ annus solaris excedit lunarẽ in diebus qui supercrescunt in mẽse isto 2. sexcentesimiprimi anni vitæ Noe vltra dies taxatos in mẽse 2. anni sexcentesimi vitæ illius. Iudæi aũt cõputant mẽses secundũ lunationes. [Crescite & multiplicamini sup] terrã.i. per generationem augeant individua vestra, q̃d dictũ est ad Noe pro om̃ibus domesticis eius qui secũ erant in arca, & animãtibus vniuersis, vt s. de cætero gñationi insisterent. An vero & ipse Noe postea genuerit, postea inquiret. [Aedificauit aũt Noe altare dño:] quia in lege naturæ offerebãtur sacrificia Deo, vt dictũ est de Abel & Cain. Aedificauit aũt altare istud statim post egressionẽ de arca, de qua exiuit in Armenia, atq; vt in Scholastica fertur historia, Armenij vocãt locũ vbi exiuit, egressoriũ. Filij vero Noe vocauerũt eum Thanon.i. octo, eo q; octo homines ibi exierint arcã. Vnde & aliqui imaginati sunt q; Noe fecit altare illud de octo lapidibus, atq; (vt Iosephus ait) ꝓuinciales ibidẽ nũc vsq; ostendũt reliquias arcæ. In eadẽ historia legitur, q; vxor Noe vocata sit Puarphara: vxor Sem, Pharsia: vxor Cham, Cathaflua: vxor Iaphet, Flua. [Et tollẽs de cũctis pecoribus & volucribus mũdis.] Quæ cur mũda vocata sint, patuit in expositiõe præcedẽtis capituli. [obtulit holocausta sup altare.] Et hoc pro gratiarũ actione liberatiõis suę & domesticorũ suorũ, atq; in recognitionẽ summi & vniuersalis ac independentis dñi Dei, beneficiorum'q; eius. Porro holocaustũ ꝓprie appellatur sacrificiũ, q̃d ad diuinæ reuerentiã maiestatis totũ cõburit. Aliqui quoq; dicũt, q; de qualibet specie pecorum, volatiliũ'q; mundorũ obtulit indiuiduũ vnũ, vt tactũ est, exponẽdo pręsens capitulum, & successiue hoc facere potuit, adiuuerunt'q; eũ filij sui in ædificando altare & immolatione, inquantũ fuerat opportunũ, applicãdo seu præparando materiam. [Odoratus'q; est dñs odorem suauitatis] .i. holocaustũ illud cõplacuit ei nõ secundũ se, seu ex ope operato, sed ex opere operãte, videlicet fide & deuotione offerẽtis. [& ait ad eum: Nequaq̃ vltrà maledicã terrę propter hoĩes] .i. propter vitia hominũ non inducam de cætero habitatoribus terræ, ipsis'q; terræ & brutis tã grauẽ & vniuersalẽ vindictã seu plagã, nec ipsos homines propter eorum peccata ita simul plagabo, vsq; in finem mundi exclusiue, quia in fine seculi erit horribilior plaga q̃ fuit diluuiũ, vtpote cõflagratio mũdi per ignẽ, quo tũc oẽs in terra viuentes extinguentur. Deniq; Iosephus refert, q; Noe formidans, ne Deus rursus induceret humano generi diluuiũ, dñm exorauit ne hoc amplius faceret, & sacrificauit ei pro causa hac. Tunc Deus respõdit se exaudisse preces illius, & cætera quæ hic legũtur. [Sensus em̃] nõ solũ exteriores, sed etiã interiores. [& cogitatio humani cordis,] hoc est, ipsa vis cogitatiua seu intellectiua, & itẽ volũtas, [in malũ prona sunt] culpæ, vtpote ad peccandũ, præsertim ex infectione originalis peccati seu fomite. Præsertim quoq; quatuor vires hominis sunt infectæ & pronæ ad vitia, s. vis cõcupiscibilis, irascibilis, rationalis & voluntas. In q̃bus ponunt 4. vulnera animæ, quæ sunt, cõcupiscẽtia, infirmitas, error, malitia. Cõcupiscibilis, prona est nimis ad appetendũ illicita. Irascibilis, debilis est ad resistendũ prohibitis. Intellectus, pronus est ad errores & falsa: volũtas, ad peruersa ac vitiosa. Et ꝓnitas ista ad vitia, partim alleuiat & aliquo modo excusat hominũ culpas, quia diminuit rationẽ voluntarij, quod proprie est de ratione peccati. Prona sunt ergo hæc ad malũ [ab adolescẽtia sua] .i. à tẽpore quo homo vti incipit ratione. Tũc em̃ radicalia mala illa incipiũt in actũ erumpere, nisi per Dei gratiã & virtutes frenẽtur. [Nõ igitur vltrà percutiã oẽm animã viuentem] .i. om̃e animatũ tam rationale q̃ irrationale in terra, [sicut feci,] perpaucis indiuiduis dẽptis. ¶ Quocirca posset quis dicere: Nõne Deus ante diluuiũ sciuit hanc hoĩm pronitatẽ in malũ, quare ergo tunc induxit diluuiũ? Et respondendũ, q; Deus interdũ ostẽdit rigorẽ suæ iustitię, interdũ vero dulcorem suæ clemẽtiæ, secundũ beneplacitũ & ordinẽ imperscrutabilis atq; immẽsæ sapiẽtię suę. Oĩa etem̃ facit, vt sua perfectio in rebus resplẽdeat. [Cunctis diebus terræ, sementis & messis] .i. semen seu seminatio ac seges seu fructificatio terræ, [frigus & æstus, æstas & hyems, nox & dies nõ requiescẽt] .i. nõ cessabũt in toto, sed vsq; in finẽ mũdi successiue & ordinate euenient. Solemus aũt frigus & hyemẽ pro eodẽ accipere, seu vnũ pro qualitate alterius, similiter æstum atq; æstatẽ: sic & nũc potest frigus pro qualitate seu rigore hyemis accipi, & hyems pro parte anni seu tẽpore hyemali. Similiter'q; dicendũ est de æstate & æstu. Vel frigus sumitur ꝓ frigidiori hyemis parte, & æstus ꝓ calidiori æstatis parte: sic'q; residuũ tẽpus hyemis & æstatis, accipi posset quasi ꝓ tẽpore q̃d in ver & autũnum diuidimus, potissimum iuxta vulgarẽ modũ loquendi, quo totũ annũ in hyemẽ & æstatẽ distinguimus. Distinctio autem istorum

Eusebi9.

Iose. li. 1. Anti. Iuda. ca. 6.

Ibidem.

istorum, quã introducit hic Lyra, secundũ Hebræos nõ habet generaliter veritatẽ nec locũ, nisi in certis terris: q̃d breuitati studẽs, declarare omitto cum parui sit ponderis. ¶Postremo in expositiõe huius capituli facit Lyra grandẽ discussionẽ, q̃ ꝓfunde seu p quot cubitos arca intrauit aquas diluuij. Et primo dicit, ꝙ nõ intrauit 15. cubitis: quia si sic, nõ potuisset super aquas flotare, sed tetigisset capita montiũ, qm̃ aqua erat altior montibus 15. cubitis tantum. Secũdo dicit, ꝙ arca tantũ præcise intrauit aquã, quantũ aqua excedebat mõtes, quando arca primo requieuit sup montes. Tertio tandẽ cõcludit, ꝙ arca intrauit aquã 15. cubitis & parũ plus, secundũ textũ nostrę trãslationis. ¶Circa hæc Rabbi Paulus scribit, ꝙ inquisitio ista sit magis curiosa q̃ vtilis, quia nõ confert cognitionẽ vtilem in credẽdis, nec requirit ad plenã literæ expositionẽ. Ex quibus cõcludit, Ideo Glossa nostra mentionẽ nõ facit de hoc, nec (vt credo) aliquis sanctorum, nec etiã Hebręorum doctorum, nisi solus Rabbi Salomon, qui in huiusmodi vanis quæstionibus longã facit altercationẽ. Deinde reprobat argumentũ primi dicti Nicolai de Lyra, qm̃ & si arca intrasset aquã 15. cubitis, nõ sequeretur ꝙ mõtiũ capita tetigisset, nec flotare quiuisset. Potuisset em̃ flotare in terris planis, quæ multo plures & maiores sunt montosis. Deinde reprobat secundũ dictũ illius. Nã quãdo arca requieuit sup mõtes Armeniæ, nõ intrauit tantũ præcise aquas, quantũ aquæ erãt montibus altiores, nisi quis dicat, ꝙ montes illi Armenię fuissent altissimi mõtes totius terræ, q̃d nõ apparet, præsertim ꝓpter altitudinẽ mõtis Olympi. Et ideo potuit aqua alibi altior esse q̃ fuit spatiũ ꝓfunditatis qua arca intrauit aquas, qñ primo super montes quieuit. Cõsequenter reprobat tertium dictum illius. Quod, prolixitatẽ vitans, prosequi cesso. Vltimo addit: Hęc introduxi, ad ostendendum ineptitudinẽ Rabbi Salomonis in expositione scripturæ, licet Lyra eũ frequenter alleget. Hæc Rabbi Paulus. ¶Verũtamen Hugo de sancto Victore in libro suo de arca Noe, aliquid tangit de quãtitate profundationis arcæ in aqua, dicendo: Verisimile est ꝙ duæ inferiores mãsiones arcæ, arca natãte, premebantur inter aquas deorsum, videlicet mansio infima in qua recipiebãtur superfluitates naturæ, & secũda in qua cõtinebantur cibaria. Tertia vero in qua animalia erãt, quæ spiramẽto aperti aeris eguerũt, prima sup aquas eminebat, sed iuxta hãc positionẽ dici nõ potest, ꝙ arca intrauerit tredecim cubitis aquas, qm̃ Hugo dicit infimã mansionẽ arcæ, habuisse in altitudine cubitos 4. secundam cubitos 5. & ita arca non intrasset aquã nisi per cubitos circiter nouem. Attñ magna & exquisita inquisitio de quantitate ꝓfundationis arcæ in aqua, videtur inutilis. Vnde nec Hugo multũ super hoc tractat.

R. Paul⁹.

R. Salo.

In R. Salomonẽ.

¶De spirituali intelligentia eiusdem cap. octaui. Art. XXXIX.

PEr recordationem, qua dñs recordatus est ipsius Noe & existentiũ secũ in arca, designatur ꝙ Deus ꝑmittit electos suos in ecclesia militãte ad tẽpus affligi, tentari, & varijs tribulationibus exerceri, sed nõ supra vires eorum, neq; in finẽ deserit eos, sed per misericordiæ suæ effectus ostẽdit se memorẽ eorundẽ, pie visitãdo, cõsolando ac cõfortando, ita vt dicãt: Lætati sumus pro diebus q̃bus nos humiliasti, annis q̃bus vidimus mala. Itemq;: Benedictus Deus q consolaf nos in om̃i tribulatione nostra. Et denuo: Secundũ multitudinẽ dolorum meorum in corde meo cõsolatiões tuę lętificauerũt aĩam meã. Ideo nõ debemus in aduersis deficere, nec pusillanimitate tabescere, nec vnq̃ de gratiosa Dei subuentiõe diffidere. Præterea recordatus est dñs Noe. i. Chri. Cuius intantũ videbaf oblit⁹ tẽpore passiõis, vt Chrs ipse clamauerit: Deus me⁹ Deus meus, vt q̃d dereliquisti me? Et rursus in Psalmo: Repleta est malis anima mea. Aestimat⁹ sum cũ descẽdẽtibus in lacũ. Sicut vulnerati dormiẽtes in sepulchris, quorum nõ es memor ampli⁹. Vnde de ipso dictũ est in Esaia: Vidimus eũ quasi leprosum & ꝑcussum à Deo & humiliatũ. Itaq; recordat⁹ est De⁹ pater hoĩs Chri, qñ ipso dño Iesu Chro in cruce clamãte: Pater, in manus tuas cõmendo spm̃ meum: Deus pater spm̃ Chri suscepit, & paulopost eundẽ spiritũ seu animã reuniuit corpori eius, illud mox glorificãdo, & tã corpus q̃ animã Christi ab omni passibilitate penitus exaltãdo. Tunc quoq; recordatus est dñs cunctorum animantiũ quæ erãt cũ eo, hoc est, oĩm discipulorum Christi, qui in eius societate & cõgregatione fuerũt ante passionẽ ipsius. [Et adduxit spm̃ sup terrã]. i. spm̃sanctum misit illis in signo sensibili in die sacratissimo pentecostes, ꝑ cuius charismata illos excellentissime viuificauit, exhilarauit & sublimauit. [Et imminutæ sunt aquæ]. i. tribulationes atq; formidines quas ante habuerũt discipuli, tũc cessarunt, queãdmodum de sacratissima illa ecclesia primitiua Actuũ 2. scriptũ est: Oẽs qui credebãt, erant pariter, & erant eis omnia cõmunia, sumebantq; cibũ cũ exultatione & simplicitate cordis, collaudãtes Deum, & habentes gratiam ad oẽm plebẽ. Cæterorum aũt nemo audebat se cõiungere eis, sed beatificabat eos populus, & metus magnus erat in omnibus alijs. [Et clausi sunt fontes abyssi] magnæ. Per fontes abyssi intelligũtur scribæ & pharisæi, sacerdotes atq; pontifices synagogę, quæ erat instar abyssi repleta aqua sapiẽtiæ legis, & doctrina ꝓphetarum, legaliũq; doctorum: sed oẽs fontes isti clausi sunt, Chro sermocinãte, & eius apostolis atq; discipulis post susceptionẽ spũssancti, qñ nõ potuerũt resistere & cõtradicere spũisancto qui loquebatur per os Christi, discipulorumq;

Iudit. 8.
Psal. 89.
2. Cor. 1.
Psal. 93.
Psal. 21.
Matt. 27.
Psal. 87.
Esai. 53.
Psal. 30.
Lucæ 23.
Actor. 2.
Actor. 5.
Actor. 2.
Lucæ 21.

lorum'q; eius, quibus ante passionē promisit: Ego dabo vobis os & sapientiā, cui non pote
Act. 5. 6. 7. rūt resistere & cōtradicere oēs aduersarij vestri. Hinc de Christo Euangelista testatur, ꝙ erat
docēs sicut potestatē habēs, non sicut scribæ & pharisæi, ita ꝙ oēs mirabantur in verbis gra
Lucæ 21. tiæ quæ procedebant de ore eius, propter q̄d quidā ex aduersarijs Christi, euidentia verita
Matt. 7. tis cōpulsi, dixerūt: Nunq̄ locutus est homo sicut hic loquitur. [Et cataractæ cæli.] Catara
Marci 1. ctæ cæli, i. fenestræ synagogæ, erant præcepta cæremonialia legis, per quæ olim sol sapien
Lucæ 4. tiæ splēduit & refulsit in synagoga, quæ fenestræ euangelio diuulgato sunt clausæ, quia stu
Joann. 7. finem sumpserunt, & per eorꝫ obseruantiā non fiebat illuminatio, sed excæcatio & condēna
Galat. 5. tio obseruantiū ea, sicut dixit Apostolus: Quia si circūcidamini, Christus nihil proderit vo
bis. [Et prohibitæ sunt pluuiæ de cælo]. i. gratia atq; authoritas prædicandi, ablata est syna
gogæ, in qua Deus olim per gratiam quasi in cælo regnauit, queadmodum nunc in ecclesia
regnat. Tota aūt gratia, sapiētia, & multiplex eminētia, quæ olim in synagoga fuerūt, ad ec
clesiā Christi per gloriosos apostolos sunt trāslatæ cū ineffabili superabundantia & profe
ctu. [Reuersæ'q; sunt aquæ de terra euntes & reuertētes], i. vera intelligētia scripturarū & sa
piētia salutaris, fidei'q; doctrina reliquerūt Iudęā seu synagogā, euntes ad Christi ecclesiam
& gentilitatē cōuersam. [& cœperūt minui post cētum quinquaginta dies.] Per hos dies in
sinuat tēpus euangelicæ prædicationis vsq; ad eius diuulgationē, qua facta, legalia erāt mor
tifera. Ideo extūc cœperūt præfatę aquæ à Iudæis deficere & abire. Tunc'q; [requieuit arca su
per mōtes Armeniæ]. i. cōgregatio ecclesiastica innitebat apostolorꝫ doctrinis. Tunc quoq;
apparuerūt cacumina montiū. i. dignitas, sanctitas & eminētia multiformis apostolorum &
apostolicorum virorꝫ ac cæterorum ecclesiæ prælatorum cœpit vndiq; declarari atq; agno
Psal. 86. sci, & à fidelibus latissime honorari ac allegari, de quibus ait Psalmista: Fundamenta eius in
Esaię 2. montibus sanctis. Et Esaias: Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus dn̄i in verti
ce montiū. [Cum'q; transissent quadraginta dies, aperiens Noe fenestrā arcæ, quā fecerat, di
misit coruū.] Per 40. dies, tempus luctus ac pœnitentię designatur, post quod Christus emit
tit coruū. i. homines seculares permittit ad exteriora sua redire negocia, qui frequēter rema
nent extrà, inordinate adhærēdo rebus terrenis, & obliuiscūtur deuotionis & compunctio
nis præhabitæ. Tūc'q; saluator emittit post eos colūbam. i. viros innocētes ac simplices præ
dicatores & contēplatiuos, vt reuocēt illos ad viā salutis, obediētiam'q; & charitatem eccle
siæ, denūciando eis seculi vanitates, impiorꝫ'q; clades ac futura supplicia. Cū'q; colūba hæc
non inuenit sibi quietē in exterioribus rebus & actibus, nec pedē suum figere potest in eis,
fructificando in cōuersione prauorꝫ, & reducendo eos iuxta desiderium suum ad dn̄m, redit
in arcā, hoc est, ad interna exercitia ecclesiasticæ politiæ, & suscipit eam Christus ac intro
ducit in sanctuariū suū, in contemplationis secretum, in cellā vinariam, quæ est spiritalis in
ebriatio, & suauis refectio ex copiosa degustatione increatæ dulcedinis, copiosa'q; partici
patione supernorꝫ charismatum ac valida inflāmatione spūsancti. [Aquæ em̄ erant supe
vniuersam terram.] Istæ sunt aquæ mūdanæ prudentiæ, quæ superfusa est cordibus homi
Lucę 16. num mundanorum: quia vt ait saluator, Filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in sua
generatione. Sed & aquæ. i. multitudo & inquietudo tentationum, vitiorum, passionū, atq;
multiplicium tribulationū abundant in terrenis & corporalibus istis hominibus. [Expecta
tis aūt vltrà septē diebus alijs, rursus dimisit columbā ex arca.] Sic Christus non semel dun
taxat, sed iterum ac frequenter mittit prædicatores & vicarios suos ac seruos feruentes ad
prauorū cōuersionem: nec frustra, quia interdū aliqui cōuertuntur: sic'q; redit columba ad
Christū ad vesperam, portans ramum oliuæ virentibus folijs in ore suo. i. deuoti prædicato
res & fideles prælati, ac feruidi famuli creatoris, dum fructū fecerunt in alijs, ad dn̄m se co
uertunt, & ei omne bonū cum gratiarum actione præcordiali ascribunt, ramum'q; oliuæ
i. meritū quod assecuti sunt, & pietatis opus quod exercuerūt, Deo præsentant humiliter a
deuote, ad vesperā, hoc est, post expletionē occupationis suæ circa exteriora, in quibus qua
dam obscurationē splēdidæ cōtemplationis quandoq; incurrunt: sed redeūtes ad domum
mox recuperare amissa conātur, & magis q̄ ante illuminātur. [Intellexit ergo Noe ꝙ cessa
sent aquæ super terrā.] Sic Christus in tali casu videt, ꝙ præfatæ aquæ vitiorum, passionu
ac mundanæ prudentiæ, ablatæ sunt à cordibus horum qui vere ad ipsum cōuersi sunt. De
inde emittit rursus columbam, quæ vltrà nō redit ad eū. Per hoc designatur, ꝙ tales viri vi
tutū per columbā expressi, post frequentē suā emissionem & administrationem circa ext
riora agēda ac alios cōuertendos, tandem relicta ecclesia militante, triumphantē ingredi
tur. [Igitur 601. anno vitæ Noe, imminutę sunt aquæ super terram.] hoc est, infra vnum a
num designatum per annū quo Noe fuit in arca, cum haberet annos sexcētos, aquæ sapie
tiæ & gratiarum fluenta totaliter sunt subtracta Iudæis incredulis. Deinde Iudæa arefac
est. i. indurata in sua perfidia atq; ab omni humore gratiæ desiccata. Deniq; per tectum a
cæ, puta ecclesiæ, potest intelligi diuina protectio seu euangelica theoria, qua teguntur
defe

defenduntur credētes. Tectū quoq; ecclesiæ, sunt prelati & viri pfecti, hoc tectū aperit Christus, dū corda eor reuelat ad intuendum cælestia ac diuina seu abdita scripturarū, dum item per eos cōsiderat, seu eos ad considerandū inducit, qualiter corda subditorū ac infirmorum disposita sint. [Locutus est autem Deus ad Noe, dicens: Egredere de arca tu & vxor tua, & filij tui &c.] .i. obstinatis Iudæis voluit Deus vt Christus & primitiua eius ecclesia, quæ fuit sponsa ipsius, hoc est, sancti apostoli & plurimi Iudæorum ab eis cōuersi, ad totius mūdi informationē atq; conuersionem procederent. Non q Christus in cęlo tūc residēs, corporaliter cum suis discipulis, sed spiritaliter tantū profectus sit, quibus iam ante pmiserat: Ego vobiscum sum cunctis diebus. Et, Non relinquam vos orphanos. Sed quomodo tunc de arca .i. de ecclesia exierūt? Dicendū, q exierunt de ea, non eam relinquēdo, sed dilatādo. Sicq; eius angustias deserendo, & ipsam vbiq; terrar plantando, sicq; creuerunt & multiplicati sunt in toto orbe super numerū. [Aedificauit aūt Noe altare dño, & tollens de cunctis pecoribus & volucribus mundis, obtulit holocaustum super altare.] Dñs noster Iesus Christus constātissime prædicando, iustissime cōuersando, strenuissime increpando pontifices, scribas & pharisæos Iudæorum, ædificauit sibi altare .i. crucis patibulum sibi parari ab illis ac erigi procurauit, quia ex actibus illis præfatis, moti fuerūt ad interfectionē ipsius. Aedificauit quoq; sibi altare .i. aram crucis voluit sibi parari, in qua obtulit semetipsum Deo patri. [Tollēs de cunctis pecoribus & volucribus mūdis,] hoc est, vniuersos suos electos actiuos ac contēplatiuos, & potissimū eos quos ex Iudæis collegit, cordi suo inscribens, ac suæ memoriæ imprimēs, eos secū patri afferēs ac præsentās. [Odoratusq; est dñs odorē suauitatis] .i. passionē Christi gratissimā & superacceptissimam habuit, & charitatem animę Christi, ex qua spōte oīa ptulit, maxime approbauit, & vere suauissimā iudicauit. Nā passio Christi ex parte patiētis, summe cōplacuit patri, propter quod ait Apostolus: Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorē suauitatis. Et Esaias: Oblatus est, inqt, qa ipse voluit. Vnde & ipsemet fassus est: Animā meā pono p ouib⁹ meis. [Et ait ad eum: Nequaq̄ vltrà maledicā terrę pter hoiem] hoc est, virtute & merito tuę passionis, O Christe vnigenite mi dilecte, ppiciabor hoībus, & pijssimus ero tēpore euangelicę legis, vltra om̄e tempus præteritū. Etem̄ pter Christū, & merito suæ sanctissimæ cōuersationis, ardētissimæ charitatis, & acerbissimæ passionis, summe & incōparabiliter ppiciatus est Deus pater, immo trinitas tota supbenedicta hoībus. [Sensus em̄ & cogitatio cordis humani prona sunt in malū &c.] Nō solū ex originalis peccati infectione cōsurgit pnitas ista ad vitia. Nā & primi parētes, cū essent in gratia & originali iustitia cōditi, ante suā trāsgressionē tam proni fuerunt ad malū, q Eua ex vna persuasione serpentis, Dei mandatū transgressa est, similiter Adam occasione vxoris. Et quid dicā de primis parentibus aliūde ad malū inductis, cū & creatura illa altissima atq; dignissima, angel⁹ primus ac summus, ex seipso ad tantā impietatē inductus sit, tamq; sceleratissime lapsus, cui & alij angeli multi tam faciliter cōsenserūt? Itaq; creatura rationalis & intellectualis, secūdū se accepta, & sibijpsi relicta, ad malū est pna. Et eo ipso quo ex nihilo facta est, & ad finē aliū à se ordinata potest deficere & peccare, nisi desup adiuuet: & sicut indiget creatoris cōseruatione vt in esse suo subsistat, ita volūtas ei⁹ indiget incessanter adiutorio grē Dei, vt in bono pmaneat & nō peccet. Quod semp pēsare debem⁹, & humiliare ac aspernari nosmetipsos, & iugiter timorati cōsistere, ac in solo creatore cōfidere, ipsumq; indesinēter inuocare: & quicqd boni agimus aut habemus, ipsi cū om̄i gratiar actiōe & pfundissima humilitate asscribere. [Non ergo vltrà pcutiā oēm animā viuentē, sicut feci] Ante aduentū Christi, Deus pene oēm animā viuētem vita naturæ, pcussit plaga iustę derelictionis & excæcationis internæ, sicut in Actibus loquitur Paulus: Deus in pręteritis gñationibus dimisit oēs gētes ingredi vias suas. Et Esaias: Nos oēs, inquit, quasi oues errauimus: vnusquisq; in viā suā declinauit. Sed per Christū & ei⁹ discipulos cunctis hoībus annunciata est via salutis, neq; deinceps reliquit genus humanum Deus, vt prius. [Cunctis diebus terræ semētis] hoc est, seminatio verbi cælestis. [& messis,] .i. fructificatio inde prouenieñs. [frigus] hoc est, infrigidatio, à concupiscētiæ, iræ, cæterarumq; passionū feruore. [& æstus,] hoc est, ardor vehemens diuini amoris. [æstas] hoc est, synceritas contēplationis & gratiæ. [& hyems,] .i. rigor cōpunctionis ac pœnitentię. [nox] hoc est, tribulatio seu tētatio electos exercens. [& dies] .i. gratiosa illuminatio eorundē. [nō requiescent,] hoc est, in ecclesia esse non desinēt, in vasis misericordiæ vsq; in finē mundi. ¶ Postremo, spiritualis intelligētia huius capituli posset trahi ad tēpus Antichristi, sub cuius persecutione silebit ecclesia pro maxima sui parte, & multi fideliū se abscondent, & quasi in arca in abscondito remanebunt. Deinde impijssimo interfecto, recordabitur Deus suæ ecclesiæ, adducetq; spiritū super terram, quia fideles exibunt ad prædicandū liberrime, & totus quasi mundus conuertetur ad Christū, ac spiritusancto implebitur. Longum esset totū hoc per singula psequi. Hoc quoq; pręd!ctis adijciendū, quia per hoc q columba emissa non potuit

Matt. 28.
Ioan. 14.
Hebr. 9.
Ephes. 5.
Esaię. 53.
Ioan. 10.
Esai. 14.
Acto. 13.
Esaię 53.

in montium cacuminibus propter eorum lutositatem quiescere, designatur quod spiritussanctus qui per columbã sæpe exprimitur, non inuenit sibi quietem in multis doctoribus, prædicatoribus, sacerdotibus, principibus ac prælatis, propter carnalem & turpem eorum vitam.

¶ Declaratio literalis capituli noni, Benedixitque Deus Noe &c. Arti. XL.

Benedixitque Deus Noe & filijs eius] Hoc de spirituali benedictione à quibusdam exponitur, vt sit sensus, quod dona gratiæ ac virtutum eis infudit, aut infusa auxit, & fructuosa effecit. Aliqui tñ dicũt, quod Chã filius Noe fuit semp iniquus, quãuis pp̃ter merita patris sui fuerat à diluuio pseruatus. Credendum est etiã, quod Deus benedixit vxoribus Noe, filiorumque eius. [Et dixit ad eos: Crescite & multiplicamini] i. generãdo augete & multiplicate indiuidua vestræ speciei. [& replete terrã] vestra posteritate, hoc est, incipite eam implere hoĩbus. Istud tñ præceptũ refert ad filios Noe, nõ ad ipsum Noe, nisi dicat post diluuiũ genuisse. De qua re infrà quæret. [Et terror ac tremor vester sit sup cũcta animãtia terræ, & sup oẽs volucres cęli, cũ vniuersis quæ mouẽt sup terrã] i. oĩa aĩalia terrestria, cũctæque aues cæli aerei, & vniuersa reptilia terræ, timeãt vos, & ad vestrũ tremãt adspectũ. ¶ Quærit, an dictũ sit hoc Noe & filijs eius p ipsis dũtaxat, an etiã p eorum posteris vniuersis. Respondetur quod sic specialiter dictum est hoc Noe & filijs eius, vt nihilo minus in eorum personis dictũ sit aliqualiter cunctis hominibus. Dictũ est eñ ad illos specialiter, ne, quia pauci erãt, timerẽt à multis ferocibus bestijs lædi. In eorum quoque psonis dictũ est hoc ad oẽs homines, quoniam irrationalia naturaliter metuũt homines, faciemque humanã. Et raro aut nunquam inuaderẽt hoĩem, nisi prouocata aut fame impulsa. Præfata tñ irrationabilia non fuerũt Noe & filijs eius tã plene subiecta ac obedientia, sicut primis parẽtibus in statu innocẽtię. ¶ Circa hæc verba dicit Gregorius: Homo non hoĩbus, sed irrationabilibus est prælatus natura. i. naturali dignitate & ordine. Ideo dicitur ei: Vt ab animalibus, nõ ab hoĩbus, timeat: quoniam ab æquali velle timeri, est cõtra naturã superbire. Vnde antiqui patres nõ reges hoĩm, sed pastores pecorum fuisse dicunt. Natura ergo oẽs homines æquales genuit: sed p varietate meritorum, dispẽsatio Dei iusta, sed occulta, alios alijs præponit, vt humana formidine peccare metuãt, qui diuina iudicia nõ formidãt. Prępositi aũt ex hoc timore nequaquam superbiãt, in quo nõ suã gloriã, sed subditorum quærũt iustitiam. Nõ eñ hoĩbus, sed bestijs, dominant: quia ex qua parte bestiales sunt. i. carnales seu proni ad malũ, ex ea parte formidini sunt substrati. ¶ Circa hæc quæri potest, qualiter ista sint vera, & vtrũ post originale peccatũ inductũ sit dominiũ vnius sup aliũ, ex solo demerito culpæ, ita quod non sit de iure naturali atque diuino. Et obijci potest contra verba Gregorij, quia Paulus apostolus pręcipit seruis, vt cũ timore & tremore dñis suis obediãt: ergo & dñi hoc à seruis exigere possunt vt debitũ, & psertim prælati à sibi cõmissis exigere possunt ac debẽt, vt debite timeantur. Immo princeps Apostolorum iubet in sua Canonica: Serui, subditi estote in omni timore dñis, nõ tantũ bonis & modestis, sed etiã dyscolis. Ius ergo diuinũ seu Deus prętulit hominẽ homini, vultque hominẽ ab homine formidari. Antiqui etiã patres, nõ solũ pecoribus, sed & hoĩbus præfuerũt, videlicet Abrahã 300. seruis suis, & Moses Israelitis ac Dauid populo Iudæorum. Verũ ad oĩa ista patet solutio ex his quæ dicta sunt suprà articulo 27. vbi quæsitũ atque tractatũ est, quomodo in statu innocẽtiæ fuisset dominiũ, & qualiter non. Tale eñ dominium, quale fuisset in innocẽtiæ statu, etiã nũc est ex ordinatione diuina, non in pœnã culpę, sed propter subditorum profectũ. Dominiũ vero quod est in cõmodum dominantis, nõ subditorum, ex culpa inductũ est. De duplici isto dominio dictum est ibi diffusius. [Oẽs pisces maris manui vestræ traditi sunt] i. vestræ potestati & vsui vestro eos subijcio, vt vel arte, vel vi eos capere valeatis, & vesci eisdẽ. Interdũ tñ beluæ quædã marinæ euertũt naues, & deuorãt hoĩes: quod cõsecutum est ex peccato, ideo pisces & cætera bruta nõ sunt ita perfecte subiecta potestati humanæ in statu naturæ corruptæ, sicut in statu innocentiæ. [Et oĩe quod mouetur & viuit, erit vobis in cibũ] Non est hoc absolute intelligendũ de omni animato ac mobili ex seipso: nõ eñ venenosa & alia quædã turpissima data sunt homini ad edendũ: sed intelligendũ est de vniuersis animalibus humano esui aptis. [Quasi olera virẽtia tradidi vobis oĩa] hoc est, volatilia cæli, bestias terræ, & pisces maris vobis concedo in vsum & esum, nũc post diluuiũ, queãdmodũ ante diluuiũ contuli vobis ad edendum olera, & terræ nascẽtia cætera. Vel, quasi olera, hoc est, vt eis tam libere vescamini, sicut oleribus. [Excepto quod carnẽ cum sanguine nõ comedetis.] i. suffocatũ seu strãgulatũ, submersum & oĩe tale quod moritur sine sanguinis effusione. Vel, carnẽ cũ sanguine, hoc est, nõ comedetis sanguinẽ seorsum, seu separatũ à carnalibus, vtpote aliquid confectũ ex sanguine, sicut potestis comedere carnẽ sanguine eius fuso. Istud quoque in Actibus apostolorum sanxerũt Apostoli. Visum est, inquiũt, spũisctõ & nobis, nihil aliud imponere vobis, nisi vt abstineatis ab immolatis simulacrorum, & suffocato, & sanguine, & fornicatione. Potest quoque ita exponi: Carnem cum sanguine nõ comedetis. i. morticinũ & captũ à bestia seu aucupio, nisi eius quod ita capitur, sanguis primo fundatur. Vnde Ezechiel ait: Omne morticinum & captum à bestia

non co-

Marginal references: Gregor.; Ephes. 6.; 1. Petr. 2.; Exo. 21.; Gen. 21.; 2. Re. 2. 5.; Acto. 15.; Eze. 44.

nõ comedent sacerdotes. Itaq; post diluuiũ cõcessit Deus hoĩbus carnes & pisces ad mãducandum: tum quia natura humana de cætero fuit fragilior & pluribus indigens, tum quia fœcunditas terræ extitit minorata, & terræ nascẽtia minus vigorosa minusq́; nutritiua, ideo ait Glossa: Esus carniũ videtur cõcessus post diluuiũ propter infœcunditatẽ terræ, & hominis fragilitatẽ. Hinc cãtat Psalmographus Deo: Omnia subiecisti sub pedibus eius, videlicet hoĩs, oues & boues vniuersas &c. ¶Quæri potest, an istud præceptũ obliget modo. Respondetur, ꝙ nõ omĩfarie, neq; in quantũ fuit cæremoniale. Et ꝙ in Actibus apostolorũ legũtur instituisse Apostoli, fuit solũ ex certa ratione seruandũ ad tẽpus, quantũ ad id q̃d tãgitur ibi de obseruatione quorundã legaliũ, quatenus cõuersi ex Iudaismo & gẽtilitate, coalescerẽt simul pacifice, nec scãdalizarẽt seinuicẽ, sicut de hoc sup Actus Apostoloꝝ pleniꝰ scripsi. Deinde subiungit ratio, cur caro cũ sanguine nõ sit edẽda. [Sanguinẽ eñ animaꝝ vestraꝝ] hoc est, sanguinẽ vestrũ, intelligẽdo totũ pro parte, seu sanguinẽ animaꝝ vestraꝝ. i. corporum vestroꝝ animatorũ, vtpote effusionẽ iniustã sanguinis humani, [requirã de manu cũctarum bestiarũ] hoc est, bestialiũ atq; ferociũ ac fortiũ hoim. Vel, de manu bestiaꝝ. i. actu feroci brutoꝝ, quia in detestationẽ homicidij, quãdoq; occidit bestia illud cõmittens, ne ampliꝰ illud cõmittat, queadmodũ Deus p̃cepit occidi pecus, cũ quo homo coierit. Vel sic: Requirã sanguinem vestrũ, supple effusum, de manu, hoc est, operatione seu violẽtia bestiaꝝ, [& de manu hominis] hoc est, siue homo per seipsum immediate, siue per bestiã occiderit hominẽ, puniã huiusmodi homicidã. [De manu viri & de manu fratris eius requirã animã hoĩs] .i. extinctionẽ iniustã vitæ humanæ, videlicet homicidiũ, requirã & vindicabo, siue occidatur homo à viro extraneo, siue à ꝓpinquo ac ꝓximo, & siue hoc fiat à ꝓposito & rãcore ab inimico, siue à casu & ignorãter à quocunq; ꝓpinquo. Quãuis eñ vtrunq; horũ nõ sit æque enorme, tñ & illud q̃d fit à casu, nõ euadit oĩmodã pœnã, nisi forte in aliquo casu, vt si occisor propinquus & amicus, in nullo fuerit negligẽs circa ea vitãda per quæ proximũ interemit. [Quicunq; fuderit humanũ sanguinẽ,] contra processum & ordinẽ iuris, [fundetur sanguis illius] Videtur hoc cõcordare verbo Christi, dicẽtis: Oĩs qui acceperit gladiũ, gladio peribit. Sed obijci potest, quia & ipse Moses sanguinem fudit, occidẽdo Aegyptiũ, nec tñ effusus est sanguis eius. Et multi sceleratissimi homicidæ obierunt in pace naturaliq; morte. Est itaq; sensus: Quicũq; effuderit sanguinẽ humanũ, fundet sanguis illius, hoc est, occidi meretur secundum iuris rigorẽ. Sicq; q̃d dicit, fundetur, nõ est assertio aut prænũciatio, ꝙ semper sic fiat, sed iussio, vt sic fiat de lege cõmuni. Vel, sanguis eius fundetur, hoc est, spũaliter morietur & ꝓpria iniquitate peribit, nec mortẽ æternã effugiet, nisi forte vere. i. cõdigne pœniteat. Causa quoq; cur tã facinorosum, atq; tam acriter vlciscendũ sit homicidiũ, subdit: [ad imaginẽ quippe Dei factus est homo.] Cũ ergo tãtæ sit dignitatis, impijssimũ est eũ occidere, p̃termisso ordine iuris: & ꝓpter conformitatẽ naturę, propter quã est naturaliter diligendus, quia homicidiũ est cõtra legẽ naturalẽ itemq́; diuinã. ¶Præterea quærit, quid ista ratio ꝑtineat ad p̃fatũ præceptũ, quo Deus ꝓhibuit mãducare carnẽ cum sanguine. Prohibitio nanq; homicidij seu vltio eius, non videtur aliquo modo causa seu ratio, cur caro animalis nõ sit cũ sanguine comedenda. Respõdetur, ꝙ causa accipit hic pro motiuo vel signo, ita ꝙ Deus in ampliorẽ homicidij detestationẽ ac prohibitionẽ, prohibuit animalia atrocius suffocari aut edi, q̃ ratio dictat. Aut ꝙ tãta ꝓhibitio ac vltio homicidij, signũ est ꝙ Deus non vult aĩalia crudeliꝰ strãgulari, laniari, ac comedi, q̃ oportet seu expedit. Vnde in Deuteronomio prohibet Deus hœdũ coqui in lacte matris suæ, & auẽ capi cũ pullis suis, & consimilia quædã, quæ q̃uis spũalem habeant rationẽ, habẽt tñ & literalẽ, vt s. homo circa bruta quandã exhibeat pietatẽ, quatenus sic discat eã amplius exhibere hominibus, prout Rabbi Moses scribit, & suo loco, Deo præstante, dicetur. Et ex inductis etiam cõstat, nõ esse satis idonee dictũ, quod R. Paulus hoc loco in reprobationẽ Nicolai de Lyra, scribit, dicẽdo: Qualitercũq; litera exponat, ex hoc ꝙ Deus prohibuit homicidiũ, nõ habetur ratio ad hoc, ꝙ caro animalis nõ comedatur cũ sanguine. Hoc eñ nõ cõsonat textui, in quo cũ dñs iussit, Carnẽ cũ sanguine nõ comedetis, ꝓtinus subditur: Sanguinẽ eñ animaꝝ vestraꝝ requirã, quod tanq̃ causa prohibitionis illius inseritur. Dicit aũt R. Paulus, ꝙ pro hac cõiunctione causali, Enim, in Hebræo habetur, Veruntamẽ, vt sit sensus: Veruntamẽ sanguinẽ animaꝝ vestraꝝ requirã. i. q̃uis cõcesserim occisionẽ & esum animaliũ, nõ tñ hoĩm. Et q̃uis hęc litera planior esset, litera tñ nostræ trãslationis videtur fœcundior, potestq́; esse ꝙ dictio Hebraica sit ad vtrãq; æquiuoca. ¶Cõsequẽter describitur, qualiter Deus assecurauit ipsum Noe, ꝙ diluuiũ de cætero nõ veniet, q̃d q̃uis iam ꝑ verba ei ꝓmiserat, iã tñ per signũ sensibile idẽ ei insinuat. Nempe vt Iosephus recitat, homines maxime tũc timebãt, ne rursus inundaret diluuiũ. Noe quoq; cũ quotidie dñm exoraret, ne hoc amplius fieret, ideo dñs pepigit pactũ cum Noe de hoc, sicut subiũgitur: [Ecce ego statuã pactũ meũ vobiscũ] hoc est, cũ te ac filijs tuis inibo & ponã fœdus seu ordinationẽ, & quandã spontaneã obligationẽ, per signũ sensibile de diluuio

Psalm. 8.
Acto. 15.
In actus apostolorum scripsi ante hoc opꝰ.
Leui. 20.
Matt. 26.
Exo. 3.
Ex. 23. 24
Deu. 14.
Deu. 22.
R. Moses
R. Paulꝰ
Gene. 8.
Iosep. li. 1. Anti. Iud. c. 6.

uio amplius nõ vẽturo.[& cũ semine vestro post vos].i.pactũ istud concernet etiã posteros vestros vsq; in finẽ mũdi, ita ꝙ & ipsi erunt de diluuio assecurati.[& ad oẽm animã viuentem quæ est vobiscũ].i.ad oẽe irrationale animal vobiscũ existens,[tam in volucribus,q̃in iumẽtis & pecudibus terræ,cũctisq́;]alijs,puta reptilibus[quæ egressa sunt de arca,& vniuersis bestijs terræ]quæ vel nũc sunt, vel postea erũt,[statuã pactũ meũ]præfatũ,ita ꝙ istud etiã irrationalia ista cõcernet,sic ꝙ nõ peribũt diluuio[vobiscũ]i,sicut cõstitui istud tecũ, atq; cũ filijs ac posteris tuis.[neq; erit deinceps diluuiũ dissipans oẽm terrã].i.vniuersos habitatores & bruta ac fructus terræ euertẽs,quasi dicat:Non erit vltrà vniuersale diluuiũ.particularia tñ diluuia interim sæpius cõtigerunt, in quibus multa millia hoĩm ac brutorũ submersa sunt.[Dixitq́; Deus:Hoc est signũ fœderis quod do inter me & vos,& ad oẽm animã viuentem quæ est vobiscũ in generationes sempiternas].i.sensibile iudiciũ pacti, q̃d statuo inter me & hoĩes ac iumẽta vsq; ad finẽ mundi,est istud q̃d sequitur:[Arcum meum].i.iridẽ,quæ habet formã arcus extẽti,videlicet semicirculi.[ponam].i.apparere faciã [in nubibus,& erit signũ fœderis]initi[inter me & inter terrã].i.habitatores terræ.[Cumq́; obduxero nubibus
Colo.1. cælũ, apparebit arcus meus in nubib⁹.] nõ ꝙ semper appareat aut sit iris, quãdo sunt nubes, sed interdũ.[& recordabor fœderis mei]facti[vobiscũ].i.ꝑ effectũ mõstrabo me memorẽ pacti hui⁹,& ꝑ modũ recordãtis habebo me pie vobiscum agẽdo. ¶Circa hęc dicũt Glossa &
Eusebi⁹. Scholastica historia,item Strabus & alij:Arcus est signũ duorũ iudiciorũ, vnius per aquam
Strabus. facti,ac prętereti,ne timeat:& alterius quod fiet per ignẽ,vt expectetur.ideo iris duos habet colores,vnum ceruleũ,qui aqueus est atq; exterior,& designat iudiciũ iam diluuio factum: alium rubeũ,qui igneus est & interior,significatq́; iudiciũ per ignẽ futurũ.Et tradũt sancti, ꝙ 40.annis ante iudiciũ nõ videbitur arcus,q̃d etiã naturaliter demõstrabit desiccationem aeris tunc inceptã. Hæc ibi. Sed istis obijcit: Cum iris sit naturalis effectus, & ante diluuium fuit,quẽadmodũ nubes & pluuiæ, non ergo est signũ pacti præfati, supernaturaliumq́; iudiciorũ.Ad hoc quidã dixerũt,ꝙ ante diluuiũ nõ fuerũt nubes,nec pluuię neq; iris.Vnde in Scholastica fertur historia:Vsq; diluuiũ non fuerũt aquæ collectæ in nubes. Alcuinus etiam
Eusebi⁹. ait:Quoniã arcus nõ est,nisi ex radijs solis & humida nube, videtur ꝙ ante diluuiũ non fue-
Alcuin⁹ rint pluuiæ. Poterat aũt ex rore & fontiũ inundatione terra fœcundari. Sed istud nõ placet alijs,quoniã sufficiẽtes totalesq́; causæ nubiũ & pluuiarum ac iridis,fuerunt ante diluuium, sicut & nunc,videlicet calor solis,influẽtia siderũ, dispositio aeris, aqua maris ac fluminum & indigẽtia terræ.Iris aũt fit ex repercussione radiorũ solis ad nubẽ aquosam, quæ repercussio fuit tunc naturaliter vt nunc,nisi quis dicat ꝙ miraculose & supernaturaliter tunc prohibebãtur:contra quod loquitur Augustinus,ꝙ Deus res creatas sic administrat ac regit,vt
August. eas agere sinat ꝓprias operationes & motus. Nec terra poterat vbiq; sufficiẽter irrigari ex rore & fontibus, immo sicut quibusdã terris irrigatio pluuialis nociua est, vt patet de terra Aegypti,ita quibusdã terris nociua est irrigatio fluuialis.Propter q̃d in Deuteronomio scri-
Genes.2. ptũ est:Terra ad quã ingredieris, videlicet terra promissionis,nõ est sicut terra Aegypti,vbi
Deut.11. iacto semine aquæ ducũt irriguæ,sed mõtosa est & cãpestris,de cælo expectãs pluuiã.¶Denique suprà dictum est,Non eñ pluerat dñs super terram: quod dictũ est pro tẽpore illo,an-
Ibidem. teq̃ primi parẽtes peccauerũt,quod tẽpus erat breuissimũ, & vix vnius hebdomadæ,per q̃d satis insinuari videtur,ꝙ postea infra duo millia annorũ,qui ante diluuiũ erãt, sæpius pluit. Alij ergo dicũt ante diluuiũ fuisse nubes, pluuias & iridẽ.Nihilo minus asserũt,iridẽ post diluuiũ datum in signũ diluuij non futuri, non in signũ pure ad placitũ, sicut noĩa significãt rem,sed in signũ quodãmodo naturale, sicut vrina signũ est sanitatis. Iris nanq; generatur tẽpore non multũ sicco, nec multũ pluuioso,quia fit in nube rorida soli opposita, ad quam iridem requiritur etiã nubes densa,sic tamen,vt vapores non sint in tanta abundantia, quin solis calor queat eos resoluere,ita ꝙ ex eis non sequitur pluuia magna. Sicq́; iris naturaliter signat diluuiũ non cito futurum.¶Sed cõtra hanc respõsionem arguit quidam, cuius dicta Rabbi Paulus satis reprobat in hoc loco.Nec eñ positionem illã satis idonee & integre recitare censetur,& cõtra verba magis q̃ contra mentẽ ponentiũ arguit. Non eñ positio illa vult dicere,ꝙ apparitio iridis sit signũ pure naturale,& necessariũ ex se diluuij nunq̃ futuri:
R. Paul⁹ sed quantũ ad hoc dicit signũ naturale illius rei,in quantũ designat ex sua natura diluuium non cito futurum, per quod habet congruentiã naturalem designandi ex beneplacito Dei diluuiũ nunq̃ futurum.Nec huic positioni cõtrariatur positio tertia, & clarior,dicens ꝙ iris est signum ad placitum diluuij non futuri,in quantũ Deus ex beneplacito suo sic ordinauit & voluit,vt apparitio huius naturalis effectus, videlicet iridis, sit signum rememoratiuum fœderis Dei cum hominibus initi de diluuio non futuro,seu signum diluuij nunquam venturi.Quemadmodum interdum lapis iacens in agro, ex beneplacito hominum fit signum diuisionis hæreditatum seu dominiorum. Et hanc positionem inducit Rabbi Moses Gerundensis, quam & sanctus Thomas in quodam approbat loco. Nec inconueniens est, vt

naturalis

naturalis effectus sit signũ ad placitũ supernaturalis aut volũtariæ rei, quam naturaliter designare non valet. [Erant ergo filij Noe, qui egressi sunt de arca, Sem, Cham, & Iaphet. Porro Cham ipse est pater Chanaan.] Sequẽti capitulo legit Cham filius Noe multos genuisse, inter quos Chanaan vltimus ponitur. Quare ergo nũc solus exprimitur, & specialiter filius Cham vocat? Respõdetur, qa de Chananæis ex Chanaan ortis intendebat Moses plura conscribere, qualiter s. eorum terra data sit filijs Israel. Et qm̃ Chanaan mores patris sui peruersos credit magis esse secutus, sicut & posteri Chanaan huius. [Tres isti filij sunt Noe.] videlicet Sem, Cham, & Iaphet. Dicit aũt Hieronym⁹: Septuaginta sæpe nõ valentes. Het literam Hebræã, quia duplice sonat adspiratione, in Græcũ vertere, addiderũt χ literã Græcã, docentes in huiusmodi vocabulis adspirãdũ. Vnde trãstulerũt Cham, pro eo q̃d est Ham, à q̃ Aegyptus vsq; hodie lingua eorum vocat Ham. [Et ab his disseminatũ est omne genus hoim super vniuersam terram] id est, vniuersi homines in toto mũdo propagati sunt à præfatis filijs Noe. [Cœpit aũt Noe vir agricola] Cur Noe vocatus sit agricola, dictũ est plenius circa finẽ expositionis quinti capituli. [exercere terrã,] q̃d etiam aliqualiter fecit ante diluuiũ, sicut p̃habitum est. [& plantauit vineam.] Aliqui dicũt, q vinea ista iam creuerat, atq; à Deo pducta extiterat, & plantata seu radicata in terra. Noe tamen dicitur eam plantasse, quia syluestris & dimissa fuerat vinea illa, ideo diligentius coluit illam. ¶ Porro in Scholastica historia legit: Noe plantauit vineam, labruscas naturales trahens per cultũ ad vineæ vsum. Dicit aũt labrusca, à labrum, q̃d est labiũ aĩalium, qm̃ labris eoꝝ appẽdet atq; exponit dum ea pascuntur. Vel qa in labris. i. extremitatibus viaꝝ solẽt nasci. [Bibensq; vinũ, inebriatus est] Nõ enim expertus fuerat ante vim vini, nec ante diluuium extitit vsus vini, vt dicitur, & Alcuinus insinuat. [& nudatus * in tabernaculo suo] i. in sinu & verecundiæ loco, vbi generatiua vis q̃si in tabernaculo demorat. [Quod cũ vidisset Chã pater Chanaan, verẽda patris sui esse nudata.] Ex q̃ elicit, q hoĩes tũc vsq; femoralibus nõ vtebant. Et si dicat, q forte deposuit ea, dicẽdũ q nõ deposuisset ea in die, & qñ adhuc bibebat. dicũtq; aliqui q mulier noĩe Semiramis, inuenit postmodũ femoraliũ formationẽ & vsum. Alibi legit, q Minerua q̃ vocabat dea sapientię, inuenit vsum lini ac olei & femoraliũ, nisi forte sit eadẽ mulier plurib⁹ designata noĩbus. [nunciauit duobus fratribus suis foras.] vt secũ derideret pprium patrẽ, tanq̃ inhonestũ & turpiter se habẽtẽ. [At vero Sem & Iaphet palliũ imposuerũt humeris suis, & incedẽtes retrorsum, operuerũt verẽda patris sui: facies q; eoꝝ auersæ erãt, & patris virilia nõ viderũt.] In quo patet charitas, reuerẽtia, & pudicitia ipsoꝝ ad patrẽ suũ. [Euigilãs aũt Noe ex vino] i. ex somno q̃d ex immoderata vini potatiõe incurrit, [cũ didicisset] vel ex reuelatiõe hũana, vel ex reuelatiõe diuina seu spũ pphetali, vt glossa interlinearis videt innuere. [q̃ fecerat ei filius su⁹ minor] videlicet Cham, q & si nõ fuerit vltimus natu, fuit tñ minor virtute & gratia, & per cõsequẽs vilior ac indignior. Vel minor forsan statura, aut minor primogenito, sicq; vltimo natus, minimus dici posset, secundũ q̃d infrà filij Iacob dixerũt de Beniamin: Minimus cũ patre est. Quidã tñ per minorẽ istũ, intelligunt Iaphet, ita q Noe cognouit q Iaphet iunior fratribus suis, habuit se magis reuerẽter ac sapiẽter circa patrẽ suum, q̃ Cham senior eo. [ait: Maledictus * puer Chanaan, seruus seruoꝝ erit fratribus suis.] Refert quidam q aliqui dicũt Chanaan filium Cham, maledici à Noe, qm̃ primo vidit virilia Noe aui sui, & retulit patri suo Cham se ea vidisse. Sicq; incepit crimen illius derisionis à Chanaan. Sed istud videtur ineptum. Nullus eñ trium filiorum Noe genuit ante diluuiũ, sed postea. Plantatio autem vineæ facta à Noe, videtur contigisse post diluuium satis cito, vt text⁹ insinuare censetur. Statim etẽ post diluuium cõcessus est à Deo hominibus vsus vini, quẽadmodũ carnium eisdem ex causis. Ergo Chanaan fuit tunc iuuenis multum. Propter q̃d in litera puer vocatur. ¶ Veruntamen tunc quæstio oritur, cur propter patris peccatum maledicitur filius, cum alibi scriptum sit, Filius non portabit iniquitatem patris? Respondetur, q pater maledicitur in filio suo, & per filium suum. Deus enim visitat iniquitatem patrum in filios vsq; in tertiam & quartam generationem. Cum equidem filius sit aliquid sui patris vtpote ex eius substantia natus, quantũ ad corp⁹: potest iuste, quantũ ad corporalia quędam mala pœnalia, puniri pro parentũ peccato: non aũt quantũ ad aĩam, ita vt spiritualia dona gratiæ ac virtutũ, filijs subtrahant ppter culpam parentũ. Animam quippe habet filius, non à parẽtibus, sed immediate à Deo. Hæc aũt maledictio Chanaan fuit quoddam malũ pœnæ tẽporalis, videlicet seruit⁹ corporalis, q̃ nec in Cham, nec in filio eius Chanaan, sed diu post in Chananæis impleta est, qui filijs Israel ex Sem natis, fuerũt diu omnino subiecti. Nec hoc fuit iniustũ, quoniam Chananæi illi iniquitatẽ Chã & filij eius Chanaan sunt secuti, & multo maiora cõmiserunt peccata, quẽadmodũ Iudæi vsq; in præsens p Christi occisiõe in miserijs detinẽtur, quoniam patrum suoꝝ qui Christum occiderunt, impietatẽ perfidiamq; sequuntur. Pœna vero filioꝝ redundat in patres. Hinc Strabus ait: Chananæi à Chanaan orti, hac maledictione prophetantur expellendi & subijciendi. Et idem habet in Glossa. Itaq;

Iosue 16.
Hieron.
Eusebi⁹.
Alcuin⁹
Alias, iacuit in
Gen. 43.
*puer, alibi abundat.
Ezec. 18.
Exo. 20. Num. 14
Strabus

maledictus Chanaan]hoc est,temporalibus pœnis addictus,iuxta sensum inductum.[seruus seruorum].i.seruus maxime subditus [erit fratribus suis.] Porro Cham patrē suum sic subsannando,peccauit mortaliter,& pœnam meruit infernalem,quam tamen pater eius ei imprecari non voluit, nec prænūciare: temporalē vero pœnam posteritati prædixit,quoniam talis pœna est medicinalis. ¶Circa quod quæri potest:Cur Noe vir iustus,pius, & patiens, maledixit sic posteris suis. Respondetur ꝙ fecit hoc non rancore aut vitio,sed iustitiæ zelo, immo ex charitate,vt ꝑ tēporalia corrigerent aduersa.Et magis fuit prophetica ꝓnuuciatio, q̄ mali imprecatio:atq; vt in Scholastica fertur historia,iste est sensus:Maledictus Chanaan

Eusebius. puer,hoc est,tu Cham non læteris de filio tuo, sicut nec ego de te.[Dixitq;] Noe: [Benedictus dñs Deus Sem].i.sit Deus laudatus & glorificatus pro donis gratię,quæ daturus est Sem & posteris eius.Hoc dixit, q̄a præuidit in spiritu ꝙ in posteris Sem,s. filijs Israel, ꝑmansurus erat cultus Dei,alijs ad idoloꝝ culturā ruentibus.[sit Chanaan seruus eius].i. posteritas Chanaan seruiat posteritati Sem,sicut ostensum est.[Dilatet Deus Iaphet] .i.semē eius multiplicet,q̄d impletū est in Gentilibus multis ex semine Iaphet natis, vt sequenti patebit capitulo,

Hieron. [& habitet in tabernaculis Sem.]Istud secundū Hieron. impletū est in gentilitate,q̄ eiectis & reprobatis Iudæis incredulis,habitauerūt in terra ꝓmissiōis, seu potius in spūalibus bonis, videlicet in scientia scripturaꝝ veteris testamenti, versantur, & in ecclesia Dei,in qua ante erant filij Sem.In veteri quoq; testamento quidam Gentiles ex Iaphet orti,ad Iudaismum conuertebātur.[sitq; Chanaan seruus eius].i.etiā posteritati ipsius Iaphet famuletur posteritas Chanaan.Gentiles quippe conuersi,dominati sunt copiose & sæpe incredulis gentibus. Itaq; sicut Noe maledixit Cham & posteris eius,propter irreuerentiā & ingratitudinem ac derisionē suam in patrē suū,sic benedixit filijs suis Sem & Iaphet, eoꝝq; posteris,ꝓpter beneuolentiā & reuerentiā ipsoꝝ in se patrē eoꝝ.Ex quibus etiā patet, q̄ grandi gratia ꝓphetiæ fuerit decoratus. [Vixit aūt Noe post diluuium trecentis quinquaginta annis,& impleti sunt oēs dies eius nongentoꝝ quinquaginta annoꝝ,& mortuus est.] Sicq; post diluuiū nullus ꝑuenit ad eius ætatē,nec ante diluuiū aliquis fuit senior,dempto Mathusalē, qui decē & nouem annis diutius vixit.Dempto q̄q; Iared,q̄ vixit annis nongentis sexagintaduobus.¶Circa præhabita quærit,An Noe post diluuiū genuit aliquā prolē,ex qua nati sint alij. Et apparet ꝙ nō,quia in isto capitulo clarissime dictum est,ꝙ ex his tribus filijs Noe,videlicet Sem,

August. Cham,& Iaphet,disseminatū est omne genus hoīm super vniuersam terram.Quod etiā Augustinus,alijq; doctores cōcorditer asserūt. Oppositū vero videt, authoritate Methodij mar-

Idem. tyris,q̄ in libello suo apertissime scribit,ꝙ cētesimo anno tertiæ Chiliadis,hoc est,tertij millenarij à principio mūdi, Noe genuit filiū nomine Ionicū. Et de filio isto eiusq; regno,mul-

Eusebius. ta scribit Methodius,asserens eum accepisse à Deo sapientiæ donū,& inuenisse astronomiam. Deniq; author Scholasticæ historię ista quasi vera allegat, & multa de Ionico isto prosequitur.Et natus est Ionicus secundum istos,egresso Noe de arca. Alioquin fuisset in arca. ¶Ad istud breuiter respōdendo,fateor me nescire,nec posse ꝑpendere,q̄liter ista narratio de Ionico,possit cū scriptura ista canonica cōcordari.Et si vera esset,mirum valde ꝙ Moses nihil tetigisset de ea,cū tanta cōsequenter scribat de rebus multo minoribus,& generationibus filioꝝ Noe,ostendēs ex eis cæteros oēs posteriores esse exortos: ideo nolo incerta certis ꝓponere,nec derogare authoritati scripturæ canonicæ,ꝓpter ea quæ minoris aut paruæ seu nullius sunt authoritatis.Porro qui narrationē illam de Ionico vult saluare,ad ista respōdeat.

¶Spiritualis expositio eiusdem capituli noni. Art. XLI.

Benedixitq; Deus Noe & filijs eius.Post Christi passionē & resurrectionē,Deus pater seu trinitas Deus,Christo homini benedixit, eū glorificādo,quantū ad humanitatē assumptam.Benedixit etiā ei, ꝑ euangelicā ꝓdicationē eum vbiq; laudando, & ꝑ diuersa miracula exaltando.Filijs vero eius(puta discipulis)benedixit,variaꝝ gratiaꝝ charismata conferēdo eisdē.[Et dixit ad eos:Crescite & multiplicamini] Alios cōuertēdo ad fidē, spirituales'q; filios generādo. Crescite quoq;, proficiendo in oī gratia ac virtute, q̄d tamen Christo

Lucæ 2. nō cōpetebat,nisi secūdū exteriorē manifestationē.Vñ in Euangelio legit: Iesus ꝓficiebat sapiētia,ętate,& gratia.[Et replete terrā]fidelibus.Dilatauerūt em̄ sancti Apostoli ecclesiā Christi per oīa climata mundi.[Et terror ac tremor vester sit sup cuncta animantia terræ,& sup oēs volucres cæli,]hoc est,vniuersi qui conuertuntur ad fidē,siue ꝑ animalia terrestria,siue ꝑ volatilia designentur,ꝓpter proprietatū suaꝝ diuersitates,timeant vos ac formidēt.Deus q̄ppe constituit sanctos Apostolos principes super omnem terram. Subditi autē habent prælatos

Psal. 44. suos diligere ac timere.Oēs pisces maris manui vestræ traditi sunt.] Per pisces maris,intelliguntur lasciui, qui in aquis cōcupiscentiæ volutātur:vel prudentes seculi, qui in humanæ sapientiæ abundantia, quasi aquis natāt:siue hæretici, quibus aquæ furtiuę & proprię & se-

Pro. 9. paratæ doctrinæ,sunt dulciores q̄ aquæ sapientiæ salutaris catholicorum.Omnes isti traditi sunt manui Apostolorū discipulorumq; Christi: tum quoniam multos ex eoꝝ genere ta-

lium

lium hominum conuerterũt: tum quoniam omnibus illis per sapiẽtiam desuper eis infusam præualuerunt, sicut Christus prædixit: Dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere oẽs aduersarij vestri.[Et omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum.].i. de conuersione vniuersorũ hoĩm spiritualiter reficiemini, & quosdã, immo & plurimos, de omni genere hoĩm incorporabitis Chřo, & ex eis nutrietis ecclesiã. Tales eñ sunt nutritiuæ ecclesiæ partes, ex qbus quotidie alitur, augetur & impinguatur, eosq́ in mysticum suum conuertit ac trajicit corpus, ꝓpter q̃d, sicut in Actibus legitur, dictũ est beatissimo archiapostolo: Surge Petre, occide & manduca.[Quasi olera virẽtia tradidi vobis oĩa.] Per olera virentia, exprimunt electi qui ex Iudaismo cõuersi sunt, q & antea in synagoga floruerũt p notitiam legis & cultũ vnius Dei. Queadmodum ergo tales Apostolis dati sunt in præfatã refectionẽ, cõuersionẽ & incorporationẽ, ita deinde Deus eis subiecit oẽs gẽtes, tribus & linguas, qm̃ in oẽm terram exiuit sonus eorũ, & in fines orbis terræ verba eorũ, impletũq́ est q̃d Daniel ꝓphetauit: Omnes populi, tribus & linguæ seruient ei, videlicet Christo. [Excepto ꝙ carnẽ cũ sanguine non comedetis].i. carnalia opa & peccata hoĩm prædictorũ non acceptabitis, sed per cõfessionẽ effundi facietis ab eis, præcipiẽdo eisdẽ: Cõfitemini alterutrũ peccata vestra. [Sanguinẽ eñ aĩarum vestrarũ requirã de manu cunctarũ bestiarũ, & de manu hoĩs: de manu viri, & de manu fratris eius requirã animã hoĩs] Per hæc verba Deus prohibet, iuxta mysticũ sensum, spũale homicidiũ, ne qs inuidẽdo, loquẽdo, obloquẽdo, aut scandalizãdo proximũ perimat, q̃d totũ Deus districte vlciscit. Nempe p sanguinem animarũ seu hoĩs, designatur in hac authoritate spũalis vita, quæ est vita gratiæ & virtutis. Vnde ad Ezechielem loquitur Deus de pereunte: Sanguinẽ eius de manu tua requiram. Hinc subditur: [Quicunq́ effuderit humanum sanguinẽ,] hoc est, aliquẽ ad mortale peccatũ induxerit, seu aĩam eius spiritualiter occiderit, [fundet sanguis illius.].i. etiam ipse alium taliter scandalizando, peccat mortaliter & peribit. [Ecce ego statuam pactũ meũ vobiscũ, & cũ semine vestro &c. Arcum meum ponã in nubib⁹ &c.] Per arcũ seu iridẽ, significat Chři humanitas, eiusq́ passio, q̃ humanitas tãq̃ arc⁹ in passiõe extẽta est, & rubeo colore rosei sanguinis sui pfusa, colore q́ aqueo, dũ aqua exiuit de latere eius trãsuerberato. Hunc arcũ ponit De⁹ in nubibus.i. in scripturis ꝓphetarũ atq; apostolorũ, in sermonib⁹ q̃q; p̃dicatorũ, q arcus est signũ pacis & fœderis inter Deũ & hoies, qm̃ Chřs p sanguinẽ crucis suę pacificauit oĩa, siue q̃ in cælis, siue quæ in terris sunt. Hũc arcũ Deus pater intuet. Filius nanq; ostẽdit patri latus & vulnera, idcirco pater miseret hoĩbus, nec aquas diluuij vltrà inducit, hoc est, hoĩes nõ relinquit, nec plagat vlterius, quemadmodum olim in lege naturali ac scripta. [Tres isti sunt filij Noe, & ab his dissemi natũ est omne genus hoĩm sup vniuersam terrã] Per Sem, qui interpretat noĩatus, designatur chorus apostolorũ, qui cæteris Chři discipulis excellentiores & famosiores fuerũt. Per Chã, qui interpretat callidus, intelligunt hæretici, q in primitiua ecclesia cõsurrexerunt aduersus catholicos pleni vulpina versutia, & humana aut naturali quadã scientia, seq́ Chři discipulos ac filios nominauerũt. Porro p Iaphet, q interpretat latitudo, intelligit ordo lxxij. discipulorũ, & aliorum primorũ credentium. Ex quibus tribus propagati sunt cæteri Christiani, tã catholici, qui soli vere Christiani censentur; q̃ hæretici, qui se Christianos mendaciter appellarunt. [Cœpit aũt Noe vir agricola exercere terram.] Christus vir est, de quo loquit Hieremias: Nouũ faciet dñs super terrã, Mulier circundabit virum. Ipse q̃q; agricola, qui corda humana vomere prędicationis salubriter fregit, semine verbi cęlestis fœcundauit, & triticũ, puta electos, in horreũ suæ collegit ecclesiæ. Nec obstat q̃d ait: Ego sum vitis vera, & pater meus agricola est. Nam Chřs, inquantum Deus, est idẽ cum patre agricola: immo tota superdignissima trinitas est vnus agricola, sicut & vnus creator. Nihilominus Christus, secũdum naturam humanã, agricola est quasi instrumẽtalis: nec solũ ipse, sed & p̃lati eius vicarij, cum scriptũ sit: Homo qdã paterfamilias plãtauit vineã, & locauit eã agricolis. ¶ Porro Deus trinitas est principalis agricola, q solus per interiorẽ gratiæ infusionẽ, totiusq́ obicis potestatiuã remotionẽ, cordiũ cultor est. Cœpit aũt Chřs p seipsum, fact⁹ homo, exercere terrã, videlicet synagogã, q̃ terrena habebat ꝓmissa, p̃dicãdo Iudæis. [Et plãtauit vineã] s. primitiuã ecclesiã, imo & synagogã, secũdũ q̃d De⁹, plãtauit, de qua loquit Esaias: Vinea dñi Sabaoth domus Israel est. Et Osee: Vitis frõdosa Israel. [Bibensq́ vinũ].i. rigorẽ iustitiæ & increpationis vigorem assumẽs, de quo vino testat, ꝙ Samaritanus infudit vulnerato vinũ & oleum, [inebriatus est].i. charitatis feruore, passiõisq́ calice excessiue replet⁹ est vsq́ ad summum, iuxta illud Threnorũ: Inebriauit me absynthio. [& nudatus in tabernaculo suo] Nudus enim in cruce suspẽsus est. Et hoc [in tabernaculo suo,] vtpote in medio populi synagogæ. [Quod cũ vidisset Chã pater Chanaan].i. incredul' popul⁹ Iudęorũ, pater infideliũ posterorũ [verẽda patris sui eẽ nudata,] hoc est, mortalitatẽ, hũanæq́ carnis fragilitatẽ Chři creatoris sui patere ad oculũ, [nũciauit duob⁹ fratribus suis].i. tã cæteros Iudęos q̃ Gentiles, q natura fratres eorũ erãt, ꝓuocauit ad Chři irrisionẽ, dicẽdo: Alios saluos fecit, seipsũ nõ potest saluũ facere.

Lucę 21. Acto. 9. Psal. 46. Psal. 18. Dan. 7. Iaco. 5. Ezech. 3. Ioan. 19. Colos. 1. Bernar. Hier. 31. Ioan. 15. Mat. 21 Luc. 20 Esa. 5. Osee 10. Lucę 10. Thre. 3. Mat. 27. Ioan. 19.

Itemq́; Cõmouit populũ & seduxit. [At vero Sem & Iaphet palliũ imposuerũt humeris suis,] hoc est, cõuersi ad Chr̃m ex Iudaismo & paganismo, præfatã Chr̃i nuditatẽ rationabiliter excusarũt, & defenderũt ab oĩ incredulorum aspernatiõe, dicẽtes Chr̃m nõ necessitate, nec ꝓpria culpa, sed charitate & pro totius mũdi salute incarnatũ & crucifixum. Hinc secundũ Augustinũ, ꝑ palliũ exprimit sacramentũ: ꝑ humeros, memoria ꝓteritorum. [Euigilãs aũt Noe ex vino] hoc est, à somno mortis resurgẽs. [cũ didicisset] secundum aĩam à verbo æterno, à q̃ tota sua humana fluxit cognitio, [quæ fecerat ei fili⁹ suus minor]. i. qualiter subsannatus erat à viliori & recẽtiori populo Iudæorum incredulo, de q̃bus ꝑ Esaiã locutus est: Filios enutriui & exaltaui, ipsi aũt spreuerũt me. [ait: Maledictus puer Chanaan]. i. puerilis & stolidus populus iste incredulus, [seruus seruorum erit fratribus suis]. i. in captiuitatẽ & seruitutẽ fideliũ redigetur, sicut dudũ impletũ est. Porro Sem & Iaphet, videlicet cõuersi ex synagoga & gentibus, sunt benedicti à Deo. [Dilatet Deus Iaphet]. i. cõuersa gentilitas, ꝑ quatuor mũdi partes dilatetur ac diffundatur. [Et habitet in tabernaculis Sem.] Hoc Rabbi Paul⁹ exponit de Deo & virgine gloriosa ex Sem nata, in cuius sacratissimæ virginis mundissimo vtero vnigenit⁹ patris ꝑ incarnationis mysteriũ nouẽ mensibus habitauit. Vnde de ipsa exponit & cantat illud Ecclesiastici: Qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo. Iaphet quoq;. i. cõuersa gentilitas, habitauit in tabernaculis Sem, sicut præcedenti articulo patuit, & hoc de q̃busdam de Sẽ natis inde expulsis, puta incredulis, aliis vero ꝑmanẽtib⁹ in tabernaculis illis: q̃a ex duob⁹ populis illis facta est vna ecclesia, ꝑ q̃d cõcordatur contrarietas, quæ esse videt inter Hieronymũ, asserentẽ ꝙ Iaphet seu gentilitas credens in Chr̃m, habitat in tabernaculis Sem, Israele inde eiecto: & Rabbi Paulum, dicentem ꝙ debeat intelligi, Israele non eiecto. ¶ Præterea iuxta tropologiã, ꝑ Noe q̃ cœpit exercere terrã, plantauitq́; vineã, designatur prælatus, gregẽ sibi commissum ꝑ disciplinã exercens, & verbis ac factis ædificãs: qui vino inebriatur ac dormit, q̃n de sua prælatione aut fructificatione inaniter gloriatur, aut intumescit, aut aliqua carnalitate fœdatur, tũcq́; verenda. i. turpia vitia eius nudant. Quo cognito, Cham. i. q̃cũq; subditus, prauus, ingratus ac indiscretus, prælatũ suũ diiudicat & cõtemnit, & fratribus seu aliis subditis, [verenda patris sui] ostendit, eis insinuando quod in Superiore extat culpabile, ꝓpter hoc maledictionẽ meretur. Sed boni subditi, talia pie quantũ valent, excusant ac celant, siue dissimulant: ideo benedicunt à dño, atq; ꝑ bona opa, seu aliorum conuersionẽ dilatantur, ac Deo in ipsis cõmorante lætantur. ¶ Iuxta hoc quæri potest, an subditi debeant supiorũ suorum vitia occultare. Circa hoc in decreto multæ inducunt authoritates ad partẽ vtrãq;. Alexander quoq; de Hales doctor præcipuus, super tertium sentẽtiarum multa circa hoc scribit. sed breuiter respõsio stat in hoc, ꝙ subditi non debent superiorum suorum culpas ex aliqua praua radice manifestare, nec obloqui illis, neq; temerarie iudicare de ipsis: sed loco & tempore opportuno, possunt ac debent illos charitatiue cum timore Dei & reuerentia accusare apud eos, qui possunt prodesse, & maxime quando commune bonum id exigit. Per hanc responsionem concordantur plurimæ authoritates.

Luc. 23. — August. — Esa. 1. — Ecci 24. — Hieron. — R. Paul⁹.

¶ Explanatio literalis capituli X. Hæ sunt generationes filiorum Noe, Sem, Cham, & Iaphet. Art. XLII.

NVnc describuntur generationes filiorum Noe: [Hæ sunt generationes filiorum Noe] videlicet istorum [Sem, Cham, & Iaphet. Natiq́; sunt eis filii post diluuiũ. Filii Iaphet] Primo describitur generatio ipsius Iaphet, qui secundũ Augustinum aliosq́; cõmuniter, fuit iunior aliis duobus, vt gradatim ascendẽdo, ꝑueniatur ad descriptionẽ filiorum Sem. Cuius ĝnationem Moses magis ꝓsequi intendebat, q̃a ex eo sunt nati Hebræi. [Gomer] à quo secundũ Iosephũ nati ac nominati sunt Galatæ, q̃ Latine Gallogræci dicunt, à quibus iuxta q̃sdam postea vocati sunt Gallici. [& Magog] a quo secundũ Hieronymũ nati sunt Scythę q̃ & Massagetę putant secũdũ Glossam. Magog tñ q̃nq; est nomẽ populi. Vnde in Ezechiele & Apocalypsi multa sunt scripta de Gog & Magog. [& Madan] a q̃ Medi vocati sunt. [Iauan] de q̃ Græci descenderũt, ꝓpter q̃d vsq; nunc Gręcia in Hebręo vocat Iauan. [& Tubal] de q̃ Hispani, [& Mosoch] de q̃ Cappadoces. [& Thiras] a q̃ Trachæi seu Thraces. [Porro filii Gomer] fuerũt [Asenech,] q̃d nomẽ interdũ est appellatio fœminę. Nam vxor Ioseph vocata est Asenech. [& Riphat, & Thogorma. Filii aũt Iauan fuerunt Elisa] a quo Elisei. i. Græci, [& Tharsis] a quo Cilices, quorum vrbs nomine Tharsus, a Paulo apostolo nobilis est. [Cethim & Dodanim] a quo Rhodii. [Ab his diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis]. i. a præfatis filiis atq; nepotibus Iaphet facta est insularum aliquarum partitio, vnaquaq; tribu appropriante sibi ꝓuinciam aliquam. ideo subditur: [Vnusquisq; secundũ linguã suã & familias suas in nationibus suis] hoc est, q̃libet sortitus est mãsionẽ in terra populi sui & lingue suę: q̃d tñ post dissipationẽ turris Babylonicæ factũ est, & nunc per anticipationem narrat, q̃m vsq; ad turris illius constructionẽ vna omnium fuit lingua. ¶ Deinde describitur generatio Cham, qui medius fuit inter filios Noe. [Filii autẽ Cham] fuerunt [Chus] a quo Aethiopes. Hinc

August. — Ioseph. li. 1. anti. Iu. ca. 8. — Ezec. 38. — Apo. 20. — Act. 22.

Hinc Aethiopia in Hebrȩo Chus nominaẗ.[& Mesraim]à q̃ descenderũt Aegyptij.Nam & Aegyptus in Hebræo Mesraim nuncupaẗ. [Et Phut]de quo Libyes,qui post Phutæi vocati sunt.Vnde fluui⁹ Mauritaniæ Phut diciẗ, & oĩs regio ista vocatur Phutensis,secundũ Glossam.[& Chanaan]de q̃ nati sunt Chananæi. [Filij aũt Chus fuerunt Saba] à quo Sabæi, [& Euila]de q̃ Getuli, in parte maioris Aphricæ adhærẽtes deserto,[& Sabatha] de quo Sabatheni,qui & Astabari dicũtur,secundũ Hieronymũ. [& Sabathaca. Filij Regma] filij Chus, nati ex Cham.[Saba & Dadan]secundum Hieronymũ,Regma & Sabathaca ꝑdiderũt pau latim noĩa sua antiqua,& quæ nomina habeant nũc pro illis,ignoratur.[Porro Chus genuit Nemrod]Ex hoc rursus suspectus est libellus Methodij, in quo Nemrod dicitur natus de filijs Hiron,filij Sem. Et quanuis Nemrod regnasset super posteros Cham, ex hoc non diceretur natus de Chus filio Cham.[Ipse cœpit esse potens in terra.]Vnde Septuaginta trãstulerunt, Cœpit esse gigas in terra, atq; vt fertur in Glossa Scholasticæ historiæ, decem cubitoꝝ extiterat.[& erat robustus venator corã domino.] Circa hoc loqtur Alcuinus: Nemrod fuit robustus venator.i.hominum oppressor atq; extinctor,allexitq; hoĩes ad ædificandum Babylonicam turrim. Iosephus quoq; ait, Nemrod noua cupiditate regnandi tyrannidem arripuit,fuitq; author ædificandæ turris quæ tangeret cælũ. Fuit itaq; fortis venator corã dño qui oĩa intuetur.Tamẽ secundũ Augustinũ melius diciẗ, ꝙ fuit fortis venator contra dñm.i.Deo per supiam suã cõtrarius ac rebellis. Sicq; habet translatio qua vtiẗ Augustinus.Credo etiã ꝙ fuit bestiaꝝ venator,quẽadmodũ Lamech ante diluuiũ,non tñ solũ ꝑpter animaliũ pelles vt Lamech,sed item ꝑpter carnes bestiaꝝ edendas.[*Ab hoc exiuit prouerbiũ:Quasi Nemrod robustus venator corã dño].i.qñ aliquis videbaẗ magnus tyrannus, validusq; oppressor siue venator, dicebaẗ de eo verbum istud vulgare:Iste quasi Nemrod robustus venator corã dño.[Fuit aũt principiũ regni ei⁹ Babylon].i.Nemrod primo regnare incepit in Babylone,q̃ tñ tũc aliter vocabaẗ.Nam ꝑpter diuisionẽ linguaꝝ,ibi postea factam, dicta est Babylõ. [& Arath].i.Edissa ciuitas Mesopotamię,alio nomine[& Archat,& Calanne]quæ postea à Seleuco rege Asiæ, Seleucia est vocata. Regnauit ergo in vrbibus istis,[in terra].i.regiõe[Sennaar.De terra illa]videlicet Sennaar[egressus est Assur.]Hoc qdam exponunt de Assur filio Sem,dicentes ꝙ Assur iste noluit acqescere impio Nemrod in ædificatiõe turris,idcirco recessit & fugit ab eo ad terrã remotam ante inhabitatã, quæ post ex nomine eius est vocata Assyria.In Scholastica quoq; historia dicitur,ꝙ Nemrod violenter expulit illum Assur de terra Sennaar,quæ eius erat hæreditario iure. Quidã vero exponunt istud non de Assur filio Sem, sed de regno Assyrioꝝ, q̃d dicunt inde egressum.sed primæ expositioni videẗ cõcordare,q̃d subditur:[Et ædificauit Niniuen,& plateas ciuitatis] illius[& Chale].i. vrbẽ sic dictã.[Resen q̃q;]vrbẽ sitã[inter Niniuẽ & Chale.Hęc]s. Niniue[est ciuitas magna.] Scriptũ est eñ in Iona: Niniue magna erat itinere dieꝝ triũ. Vbi Hieronymus ait,ꝙ tanta fuit magnitudo ipsius,q̃tum ad muroꝝ circuitũ, immo secũdũ Glossam ibidẽ, circuiri vix poterat infra tres dies.¶Deniq; Augustinus scribit de his,ꝙ Assur diciẗ exisse de terra Sennaar,ædificasseq; Niniuen ac alias vrbes,lõge postea factũ est:q̃d Moses hac occasiõe ꝑstrinxit, vt nobilitatẽ regni Assyrioꝝ ostenderet,q̃d Ninus filius Beli dilatauit mirifice,conditor ciuitatis quæ ex nomine eius vocata est Niniue. Veruntñ alij dicũt, ꝙ præfatus Assur filius Sem, cõdidit Niniuen,tñ sub alio nomine,postmodũ vero vocata est Niniue à Nino, qui eam plurimũ ampliauit.[At vero Mesraim]filius Cham[genuit Ludim & Ananim,& Laim]&c.ponuntur hic noĩa filioꝝ Mesraim,per quæ septẽ gentes ex illis filijs natæ insinuanẗ:atq; vt ait Hieronymus,Gentes istæ ignotæ sunt nobis,vel qa prælijs sunt deletæ,aut alia nomina sunt sortitæ,excepto Laim,à quo dicti sunt Libyes, qui ante vocabanẗ Phutæi. [& Chasluim,de quibus egressi].i.nati[sunt Philisthijm & Capthurim.]¶Porro circa illud q̃d dictum est,Filij Regma,Saba, & Dadan, Ioseph⁹ dicit:Filij Regma, Saba, & Iudas. Et dicit ꝙ Iudas iste in Aegypto habitãs,Iudæis cognomẽ suũ reliqt,ita ꝙ ab eo Iudȩi sint dicti:q̃d nõ videẗ idonee dictũ,qa &si filius iste Regma dictus fuerit Iudas,tñ de semine fuit Cham,ideo nõ apparet, ꝙ Iudæi de Sem nati,ab isto Iuda Chã filio,cognomẽ acceperint:sed potius à Iuda patriarcha filio Iacob,q inter fratres suos fuit fortissim⁹, atq; post Ioseph p̃cipuus, quia ex eo nati sunt reges.¶Deinceps ponunẗ noĩa filioꝝ Chanaan.[Chanaan aũt genuit Sidonẽ primogenitũ suũ]à quo nominata est Sidon vrbs Phœniciæ.]& Ethæum & Iebusæum & Amorrȩũ & Gergesȩũ & Euæũ]Omnia ista ꝑpria noĩa, etiã sunt nomina cõmunia populorum ex viris natoꝝ,vt infrà in multis patebit locis. [Et Arachæum,] Qui cõstruxit oppidũ nomine Archas,cõtra Tripolim in radicibus Libani.[& * Cynæũ]à quo vrbs Cyn,[& Aradium]à q̃ Aradij.qui Aradiã insulã inhabitauerũt.[Samarithen] à quo Samaria nomen sumpsit. [& Amathæum] à q̃ Emath ciuitas, quæ alio noĩe Antiochia appellaẗ. [Et per hos disseminati sunt populi Chananæoꝝ].i.diuersę gẽtes, videlicet vndecim, natę & multiplicatæ sunt sup terrã ex vndecim fratrib⁹ illis.[Factiq; sunt termini Chanaan veniẽtibus à Sidone Geraram

Hieron.
Alcuin⁹
Ioseph. li.1.ant. Iu.ca.9.
August.
*Ob.
Eusebi⁹.
Ionæ 3.
Hieron.
August.
Hieron.
Ioseph. li.1.antí. Iu.ca.12.
Gen.49.
*Sinæũ

vsq; ad

vsq; ad Gazã].i.loca habitationis gentiũ harũ extendebantur à ciuitate Sidone,ambulantibus ibi vsq; Gerarã Palęstinæ, & Gazã vrbẽ Philistijm. [donec ingrediaris Sodomã & Gomorrhã & Adamam & Seboim].i.terram,vbi quatuor vrbes istæ stabãt,anteq̃ subuerterentur igne & sulfure,quæ & subuersæ erãt, q̃n hæc Moses scripsit: non tñ,q̃n quæ narrat nunc,contigerunt.[Hi sunt filij Cham]hoc est,generati ab eo,nõ immediate,sed per Chanaan.¶Consequenter describitur generatio Sem, quæ vltimo enarratur, qm̃ Moses vult eam diffusius
*patre ꝓsequi. [De Sem q̃q; nati sunt * patres filiorũ oĩm Heber,]hoc est, patres oĩm qui nati sunt ex Heber, geniti sunt ex Sem,ita ꝙ vniuersi Hebræi sunt nati de semine Sem. Et specialiter exprimit ipsum Heber,q̃uis sit quint⁹ à Sem,qa ex Heber nati ac cognominati sunt Hebręi, in quib⁹ viguit cultus Dei,q̃bus & Moses scripsit hæc.[fratre Iaphet maiore.] q Sem fuit maior seu senior ac dignior fratre suo Iaphet.[Filij Sem]fuerunt[Elam]à quo descẽderũt Elamitæ ac principes Persidis.[& Assur]à quo Assyrij. [& Arphaxat]à quo Chaldæi,[& Lud]à q̃ Lydij[& Aram]à quo Syri,quorũ metropolis est Damascus.[Filij Aram]fuerunt[Hus]q cõdidit Trachonitidem & Damascũ,secundũ Glossam,& dominatus est ibi,à quo etiã nominata est terra Hus,quã Septuaginta Ausitidẽ vocãt.i.australẽ. Vnde in libro Iob, vbi nostra
Iob 1. habet translatio, Vir erat in terra Hus: Septuaginta transtulerũt, Vir fuit in terra Ausitidis. De semine Hus credit Iob fuisse,iuxta scripturã ꝓ̃ctam:Vir erat in terra Hus,noĩe Iob.[& Hul]a quo Armenij,q ab Euphrate fluuio tenẽt Asię partẽ vsq; ad Indicũ mare.[& Gether] a quo *Acharij[& Mes]a q̃ *Messij,q a Septuaginta vocant Mosoch.i. Męones.[At vero Arphaxat genuit Sale, de q̃ ortus est Heber. Natiq; sunt Heber filij duo. Nomẽ vni Phaleg].i. q̃d interpretat diuisio,ideo subditur ratio nominis ei, [eo ꝙ in diebus ei⁹ diuisa sit terra,]qa in tempore eius creditur facta linguarũ cõfusio,destructio turris,& ex cõsequẽti prouinciarũ distinctio.Dicuntq; aliq ꝙ Heber hoc ꝓuidit in spũ,tanq̃ prophetiæ spiritũ habens, ideirco
Hieron. filiũ suũ sic appellauit.[Et nomẽ fratris eius Iectan.Qui]Iectan[genuit Elmodad]& alios vndecim q nominant in textu:& populi nati ex eis,sunt nobis ignoti,secũdũ Hieronymũ,ex causis ꝓ̃ctis. [Hæ familiæ Noe, iuxta populos & natiões suas] .i.secundũ numerũ & distin-
Eusebi⁹. ctionẽ ipsorũ.[Ab his diuisæ sunt gentes in terra post diluuiũ.] Dicit aũt Isidorus,ꝙ ex trib⁹
Au.x.de ciuit.dei filijs Noe natæ sunt gentes septuagintaduæ,videlicet quindecim de Iaphet,triginta de Chã, viginti septẽ de Sem. Idem in Scholastica historia fertur. Veruntñ Augustinus computat ex eis g̃nationes seu tribus ac gentes lxxiij. De Cham em̃ cõputat nationes triginta & vnã. Nihilominus Augustinus post fatet,ꝙ melius cõputantur non nisi lxxij.Non est autẽ putandũ,
Ioseph. li.1.ant. Iu,ca.11. secundum Augustinũ, ꝙ non fuerint multo plures hoĩes nati ex ꝓ̃fatis filijs triũ filiorũ Noe, q̃ in litera ista exprimitur.¶Pręterea Alcuinus ait:Sem,vt adstruunt,sortitus est Asiã,Cham Aphricã,Iaphet Europã. Vnde Iosephus ait apertius: Filij Iaphet tenuerũt septentrionalem regionẽ,a Tauro & Amano mõtibus Ciliciæ & Syriæ vsq; ad fluuiũ Tanaim. In Europa vero vsq; ad Gadira. Filij vero Cham à prouincia Syriæ, & Amano & Libano montibus,cunctas terras obtinuerũt,quæcunq; ad mare sunt positæ, appendẽtes etiã eas q̃ sunt vsq; oceanũ. Filij vero Sem seorsum habitauerũt,ab Euphrate faciẽtes initium. Præterea,in Scholasti-
Eusebi⁹ ca historia recitat,ꝙ Cham vixit vsq; ad tẽpus Nini, & regnauit in Braccia,dicebaturq; Zoroastres, qui fuit magister astrorũ & inuẽtor magicæ artis,q & septem liberales artes scripsit in quatuordecim columnis, videlicet in septem æreis atq; in septẽ lateritijs, totas in vtrisq; septenis,cõtra vtrũq; diluuiũ, s.aquæ & ignis. Augustinus q̃q; testat, ꝙ ante diluuiũ scripsit
August. Philo. eas in columnis,& post diluuiũ eadem curiositate quæsiuit.Ex quo apparet,ꝙ semper extitit malus. Insuper Philo disertissimus Iudæorũ testatur in libro quæstionũ sup Genesim, ꝙ ex
Au.16. de ciuit. dei. tribus filijs Noe,ipso viuente,xxiiij.millia virorũ & centum,præter mulieres & paruulos nata sunt.Postremo,vt tactũ est, Iudæi dicti sunt Hebræi ab Heber patriarcha, Augustinus tñ q̃stionẽ inducit,an potius dicti sint Hebræi ab Heber,vel ab Abrahã,q̃si Habraei, qm̃ Abra-
Gen. 14. ham fuit principalior pater eorũ. Tenendum est autem, ꝙ ab Heber sic dicti sint, ꝓ̃sertim cũ & ipse Abraham infra vocet Hebræus,q̃d & Iosephus asserit.Attamen Rabbi Paul⁹ dicit oppositum,quod alibi reprobaui.

¶Expositio literalis capituli XI. Erat autem terra labij vnius. Art. XLIII.

QVod ꝓ̃cedenti capitulo dictum est de gentium diuisiõe,nunc declaratur, videlicet cur & qualiter factũ sit. [Erat aũt terra labij vnius & sermonum eorũdem] id est, vniuersi habitatores terræ erant tunc eiusdem loquelæ,quantũ ad habitualem facultatẽ loquendi eorundem q̃q; verborũ,quantũ ad loquendi vsum seu actũ. fuitq; lingua illa idioma Hebræum,primis parentibus inditũ,& in eorũ posteris vniuersis relictum,vsq; ad tempus vnde nũc agitur.Queadmodum em̃ hoĩes vniuersi eiusdem sunt speciei & conformis ingenij, sic rationabile fuit,vt eisdẽ vterentur sermonibus,per q̃d etiã poterant sibijnuicẽ facilius cõmunicare,succurrere,& prodesse.[Cũq; proficiscerent de oriente,] recedendo de orientali plaga terræ,[inuenerũt campũ in terra Sennaar,]quæ postea dicta est terra Babylonis & Chaldæa,i-

dææ,in q̃ poſtmodũ Nabuchodonoſor rex Chaldæoꝝ regnauit.[& habitauerunt in eo].i.habitare cœperunt ibidẽ.Fuit eñ cãpus ille planus,pulcher,longiſſim⁹ atq; latiſſimus,& ꝑ conſequens aptus ad cohabitationẽ eoꝝ,& conſtructionem vrbis ac turris,ꝑ quã poſſent euadere diluuiũ,ſi veniret,cuius inundationẽ vehementer timebant,nõ credentes pacto Dei cum Noe pacto de diluuio amplius non futuro.Hinc in Scholaſtica hiſtoria legitur:Poſt obitum Noe mouentes pedes ſuos ab oriente,conuenerunt duces in in cãpum vnum Sennaar, & timentes diluuiũ,conſilio Nemrod volentis regnare ſup eos,cœperunt ædificare.Dicitur autem in eadem hiſtoria,ꝙ exemplo Nemrod regnantis ſuper filios Cham, cœpit & Iectanregnare ſup filios Sem,& Suſene ſup filios Iaphet.Itaq; duces illi conuenerunt in cãpum ꝓfatum cum populis ſuis,ad prouidendum ſibi contra diluuium.¶Circa hoc Ioſephus narrat, ꝙ filij Noe primo de montibus ad cãpeſtria deſcenderunt, poſteri vero eoꝝ ꝓ timore diluuij non audebant deſcẽdere,ſed filij Noe induxerũt eos ad deſcendendũ.[Dixitq; alter ad proximum ſuum].i.mutuo ſe hortabant.[Venite,faciamus lateres,& coquamus eos igni]vt indurata materia non valeat aquis diſſolui,nec habuerunt lapides tunc ad manum.[Habuerũtq; lateres pro ſaxis,& bitumen pro cæmento.Vñ infrà legitur de puteis bituminis, ſicq; bitumen poterãt copioſe acqrere.Dicitur q̃q; in Gloſſa,ꝙ nõ poteſt aqs diſſolui poſtq̃ ſiccatum eſt, nec poteſt aliqua re diſſolui niſi menſtruo ſanguine.[Et dixerunt:Venite,& faciam⁹ nobis] vtpote ad cõmodum & honorẽ noſtrũ,non ad gloriã Dei.[ciuitatẽ & turrim,cuius culmen ꝑtingat ad cælũ].i.tam altã ſicut fieri poteſt. Hoc dixerunt ex conſilio Nemrod, voluerũtq; turrim in medio cõſtruere ciuitatis,tanq̃ fortalitiũ & conſiſtoriũ ſeu ꝓtorium dñorũ, tam altum,vt aqs quantũlibet erũpentibus operiri non poſſet.Circa q̃d tangit Auguſtin⁹, ꝙ ꝑ turrim ſingulariter nominatã,intelliguntur turres pluraliter,ita ꝙ vel oẽs turres ciuitatis intendebant altiſſimas facere,vel vnã inter eas ꝓcipue altã.Veꝝ(vt loqtur Auguſtinus)quid ꝑfeciſſet eoꝝ vana ꝓſumptio,qñ aquæ exceſſiſſent montes altiſſimos, nebuloſumq; aerem, ꝑtingendo ad aerẽ tam ſubtilẽ,ꝙ in eo hoĩes viuere nequeunt? [& celebremus nomen noſtrũ] .i.nomẽ famoſum ac inclytũ procuremus ac relinquamus nobiſmetipſis,[anteq̃ diuidamur in vniuerſas terras.]Videbant eñ poſteros ſuos vniuerſos nõ poſſe habitare in loco illo, ſed vndiq; diffundendos,qbus voluerunt ꝓbere exemplum ædificandi talẽ confugij turrim.Itaq; incitati fuerunt ad ædificãdum vrbẽ illã turrimq;,non tm̃ timore diluuij, ſed & deſiderio famæ humanæ ac gloriæ temporalis,in q̃ patet eoꝝ elatio.[Deſcendit aũt dñs,vt videret ciuitatem & turrim quã ædificauerant].i.ædificare cœperant [filij Adam,] qui in hoc ſecuti ſunt tranſgreſſionem Adæ.Porro LXX.tranſtulerunt,filij hoĩm. Nam iſti fuerunt filij hoĩm, non filij Dei.Loqtur aũt ſcriptura de incircunſcriptibili,inuariabili & ſupſapiẽtiſſimo Deo more humano,nõ ꝙ ipſe in ſua deitate deſcẽdat aut videre incipiat ſeu aliqd diſcat,ſed qa ipſe qui præſidet cælis,aliquid de nouo agit in terris,ſeq; per effectum demõſtrat attendere ea q̃ in terris geruntur.Ideo loqtur Auguſtinus:Non loco mouetur q ſemper vbiq; eſt totus,ſed deſcendere dicitur,cum aliquid facit in terra, q̃d præter vſitatum naturæ curſum mirabiliter factum,oſtendit nobis præſentiam eius:atq;(vt ait Gregorius)deſcendere Dei, eſt humanorum actuũ attendere prauitatem.Vtitur q̃q; ſcriptura hoc modo loquendi, ad innuẽdum ꝙ ꝓlati & iudices nõ debent aliqd iudicare,niſi illud prius diligẽter conſiderẽt.[Et dixit dñs: Ecce vnus eſt populus,]vnus,inquã,in generali,& vnus cõſenſu malo ac cohabitatione,immo & vnitate naturæ ſpecificæ.[& vnum eſt labiũ].i.idioma[oĩbus.Cœperuntq; hoc facere] ſ.vrbem & turrim iſtã cõſtruere,[nec deſiſtent]quantum in ipſis eſt,& niſi impediãtur virtute diuina.[à cogitationibus ſuis,]qbus firmiter propoſuerunt iſta ædificare,[donec eas opere compleant.Venite igitur,deſcendamus,& confundamus ibi linguã eoꝝ.]Iam dictum eſt ſemel,Deſcendit aũt dñs vt videret ciuitatẽ:quõ ergo nunc denuo dicitur, Venite igitur,deſcendamus?Ad hoc Auguſtinus reſpõdet dupliciter.Primo,vt iſtud q̃d dicit, Venite,deſcendamus,ſit recapitulatio,pandens q̃liter factum ſit q̃d prius dictũ eſt, Deſcendit dñs. Secũdo, vt iſtud ſit verbũ Dei ad angelos,q in deſtructiõe turris fuerũt diuinæ executores iuſtitiæ,in qbus Deus deſcẽdit,qa in ipſis fuit.Itaq; dñs dixit,Cõfundamus linguam eoꝝ.i.linguis eoꝝ inſeram⁹ diuerſas loquelas,nõ plures eidẽ,ſed vni linguę iſtã loquelã,alij illã.¶Circa hoc ſcribit Alcuinus:In hac diuiſiõe linguaꝝ nil nouũ fecit dñs,ſed dicendi modos & formas loquelaꝝ gentibus diuerſis diuiſit.Vñ eaſdẽ ſyllabas,& eiuſdẽ poteſtatis literas,aliter & aliter coniunctas,in diuerſis linguis inuenim⁹,q̃d in Scholaſtica habet hiſtoria,q̃d intelligi poteſt q̃ntum ad verboꝝ materiã,ꝓſertim remotã, q̃ ſunt ſyllabæ ipſæ: ſed quantũ ad formã verboꝝ, vtpote q̃ ad literaꝝ & ſyllabaꝝ proximã cõnexionẽ ac propriã cõtemperationẽ,fecit dñs in diuiſione illa aliqd nouũ,immo rem valde mirabilem & ſupernaturalẽ, ita ꝙ hoĩes cœperũt ſubito linguis vti,& verba ꝓferre q̃ nunq̃ antea audierũt nec didicerunt.Propter q̃d Auguſtinus fatet:Per linguas diuiſæ ſunt,ſicut placuit Deo,q hoc modis occultis,nobiſq; incõpræhenſibilibus fecit.Inſup verbũ hoc,Venite,deſcẽdamus,&c.poteſt eſſe verbum totius ſupdi

Gen.8. & 9. Euſebi⁹.

Ioſe.li.1. Anti. Iudæ.ca.9.

Auguſt. 16.de ci. Dei.

Auguſt.

Grego.

Alcuin⁹

Euſebi⁹.

Auguſt. 16.de ci. Dei.

gnissimę trinitatis ad seipsam, cuius indiuisa sunt opera, seu patris ad filium ac spm̃sanctum [Vt non audiat vnusquisq; vocem proximi sui,] hoc est, ne vnus eorꝝ intelligat verba alterius. Attamen nõ fuerunt ibi inductæ tot linguæ, quot hoïes ibi fuerunt, sed plures manserunt eiusdem loquelæ. Nihilominus Deus (vt reor) ita disposuit, ꝙ in pertinentibus ad ædificationem inceptam, nullus eorꝝ alium intellexit: vel quia hi q in ædificando erant ꝑmixti, fuerunt differentium loquelaꝝ, seu alio modo Deo omnipotẽte id disponente. [Atq; ita diuisit eos dñs ex illo loco in vniuersas terras,] videlicet quosdam in vnã ꝓuinciam, quosdã in aliam. Qui em̃ eiusdẽ erant loquelæ, sibi inuicẽ cohærebant. [& cessauerunt ædificare ciuitatẽ & turrim. In primis em̃ cum cœpissent loqui diuersis linguis, nec se inuicẽ intelligerent, nescientes qd eis acciderit, putabant se ab inuicem derideri, cœperuntq; indignari & corrixari. Vno etiam hoc aut illud postulante, alter aliud porrigebat. Deinde aduertentes plagã & vltionem sibi à Deo inflictam, exterriti sunt, formidantes grauiorẽ vindictã, propter q̊d cessauerunt ab opere illo. [Idcirco vocatũ est nomẽ eius,] videlicet ciuitatis illius, [Babel,] seu Babylon aut Babylonia, q̊d interpretať confusio. [qa ibi confusum est labiũ vniuersæ terræ] i. cuncti habitatores terræ incurrerunt ibi confusionem & perturbationem ex varietate idiomatum suoꝝ, q̊d intelligendum est de his, qui ibi fuerunt & peccauerunt in ædificio illo per consensum, suggestionẽ, vel actũ. Heber vero & boni viri q fuerunt cũ ipso, nec cõsenserunt opi illi, manserũt in pristina lingua, quæ ante fuerat cũctis cõmunis, & vocabať humana, at q; extunc mansit eis eorũq; posteris ꝓpria, & Hebræa vocata est. [Et inde dispsit eos dñs sup faciẽ cunctaꝝ regionũ,] nõ ꝙ illi soli poterãt oẽs mundi regiones implere aut occupare, sed per eos inceptũ est hoc, & per eoꝝ posteros cõsummatum. Vnusquisq; aũt recessit ab eo quẽ intelligere non valebat, tanq̃ non potens cõuersari & loq cũ eo. ¶ Circa hæc quæriť primo, q̊t nouæ loquelæ fuerunt inductæ ibi. Secundo, an oẽs loquelæ quæ sunt in mũdo, fuerũt inductæ ibidẽ, dempta Hebræa. Tertio, an oẽs qui erant eiusdẽ gentis, facti sint linguæ eiusdẽ.

Aug. 16. de ciuit. Dei. Ad ista patet aliqualis rñsio ex verbis Augustini, dicẽtis: Ex tribus filijs Noe, septuaginta duæ gentes ac totidẽ linguæ per terras esse cœperũt, quæ gẽtes crescẽdo etiã insulas impleuerũt. Auctus est aũt numerus gentiũ multo amplius q̃ linguaꝝ. Nã & in Aphrica nouimus multas barbaras gentes esse in vna lingua. Præterea circa hæc mouet Augustinus tres quæstiões. Prima est, qualiter feræ prorsus indomitæ, quæ ex sola cõmixtione nascunť, potuerunt venire & esse in insulis. Ad quod dicit: Credi possunt natãdo venisse ad proximas insulas. Sũt aũt quædã insulæ tã longe positæ à terris feras tales cõtinentibus, vt nulla fera videať potuisse natando venisse ad insulas illas, ꝙ si hoïes adduxerunt eas secũ captas, nõ est incredibile venãdi studio id fieri potuisse, q̃uis negandum nõ sit, eas transferri potuisse iussu Dei & opa angelorũ. Si vero ex terra exortæ sunt, queãdmodum in principio mundi, qñ dixit Deus: Producat

Genes. 1. terra animã viuentẽ, clarissime patet, oĩa animalia fuisse in arca nõ tã reparandoꝝ animalium causa, q̃ gratia figurandaꝝ variaꝝ gẽtium ꝓpter ecclesiæ sacramentũ. Secũdo q̃rit, an ex Adã seu filijs Noe, ꝓpagata sint mõstrosa hoïm gñа, q̃ gentiũ narrat historia, q̃ꝝ qdã dicunt habere oculũ in media fronte, qdam plantas habere versas post crura, qdam habere naturã vtriusq; sexus, dexterãq; mamillã virilẽ, sinistrã fœmineã, vicib⁹ q̃q; inter se coeũdo & gignere & parere. Alij ora nõ habere, sed p nares solo halitu viuere. Alij cubitalẽ habere staturam, q Pygmęi vocanť, & octauũ vitæ nõ excedere annũ. Itẽ dicũt gentẽ esse, vbi singula crura i pedib⁹ habẽt, nec poplitẽ flectũt, & sunt mirabilis celeritatis, q̃s sciopodas vocãt, ꝙ tẽpore æstus resupini in terra iacẽtes, vmbra pedũ se ꝓtegunt à calore. Et qd de cynocephalis dicã, q̃ꝝ canina capita atq; latratus, magis videntur oñdere bruta, q̃ hoïes? Ad istud Augustinus nõ dat

Augusti. certã rñsionem, sed primo ait, ꝙ nõ sit necesse credere oĩa huiusmodi hoïm gñа esse. Secũdo, ꝙ si hoïes sunt, indubitãter ex primis parẽtibus nati sunt. Tertio, ꝙ eadẽ ratio potest assignari de mõstrosis talib⁹ gẽtibus, q̃lis apud nos reddiť de mõstrosis hoïm mẽbris seu partub⁹. Et circa hoc qbusdam interpositis, ait: Absurdũ nobis videri nõ debet, ꝙ sicut in singulis gentibus sunt aliq̃ particulariũ hoïm mõstra, ita in toto gñe humano sint gẽtes aliquæ mõstrosæ. Quarto refert de q̊dã, q natus est nõ diu ante tẽpora sua, lunatas habens manus ac pedes, & binos tm̃modo digitos in eisdẽ. Refert q̃q; de alio mõstro nõ diu ante sua tẽpora nato, ꝙ superiorib⁹ mẽbris fuit duplex hõ, inferioribus simplex, nã habuit duo capita, duoq; pectora & quatuor manus, sed vnũ ventrẽ & duos pedes. Quarto cõcedit esse hermaphroditas, q̃uis paucissimi sint, in qbus ita vterq; sexus apparet, vt incertũ sit ex q̊ potius debeant noïari. Deinde finaliter sic rñdet, ꝙ p̃fata hoïm aut q̃si hoïm monstra oĩno nõ sunt, aut si sunt, hoïes nõ sunt: aut si hoïes sunt, ex Adã sunt. Præterea Ioannes Mandeuilla in itinerario suo multa scribit de p̃fatis & alijs q̃pluribus talibus mõstrosis gẽtibus, asserẽs eas esse. Alexãder q̃q; de Hales in scripto suo sup secundũ Sententiaꝝ, p̃fatam mouens quæstionẽ, multa circa eã inducit, non tñ certitudinaliter ac plene eã determinat, magis tamẽ videť declinare ad hoc, ꝙ credẽdum sit eas esse. Qualiter vero talia naturaliter fieri possunt, longum est pertractare: ideo hoc in præsato

to doctore & in libro Guilhelmi Parisiensis de vniuerso, potest inqri. Veruntñ certũ est, esse Ezech. 2.
Cynocephalas ac Pygmæos, cũ de Pygmæis in Ezechile dicat: Sed & Pygmæi q erant in tur
ribus tuis, pharetras suas suspenderũt in muris tuis, ipsi cõpleuerũt decorẽ tuum. An tñ sint August.
hoĩes, vertit nõnullis in dubiũ. Tertio q̃rit Augustin⁹, An (sicut narrat) sint hoĩes antipodes,
id ẽ, ex aduerso sub terra cõtra nos gradiẽtes, q̃d Augustinus dicit neq̃q̃ esse credendũ, nec ab
historijs recitatũ, sed à qbusdam q̃si rõcinando opinatũ, eo ꝙ terra sphæricæ sit figuræ, ideo
partem terræ quæ infrà nos est, habitatione hoĩm carere nõ posse. Ad q̃d Augustinus rñdet,
ꝙ licet terra sit sphærica, non tñ est certũ ꝙ terra in parte illa q̃ infra est, sit discoopta ab aqs.
Et q̃uis discoopta consisteret, tñ contra scripturam hanc esset dicere ꝙ ibi hoĩes habitẽt, eo
ꝙ nimis absurdum sit dicere aliq̃s hoĩes ex hac terra in illam partem nauigare ac peruenire
potuisse, immensitate Oceani peragrata. Veruntñ ex his quæ in sphæra mundi ꝓbantur, con
stat qualiter partes terræ in qbus homines cõmorantur, multipliciter differunt situ, q̃litate,
distinctioneq́ꝫ tempoꝝ. Præterea de turre Babel Iosephus scribit, ꝙ latitudo eius fuit tã ma Iosep. li. 1. Antiq. Iu. ca. 9.
gna, vt ꝓpe eã adspiciẽtibus longitudo eius videretur minor q̃ latitudo. Dij vero, vtpote an
geli, ventũ miserunt, & turrim euerterũt. De hac turre dixit Sibylla: Cum oẽs hoĩes vnius vo Sibylla.
cis existerent, qdam turrim ædificauerũt excelsam, tanq̃ per eam assensuri in cælum. Estius Estius historiogr.
q̃qꝫ historiographus scribit de campo Sennaar, dicens: Quidam in Sennaar Babylonis vene-
rũt, q deinde diuisi sunt diuersitate linguaꝝ & emigrãtes appræhenderũt mediterranea atqꝫ
maritima. Consequenter reditur ad generationẽ Sem. Quemadmodum aũt asserit Augusti-
nus, omissis cæteris filijs Sem, illi describunt & connectuntur in ordine generationis, ꝑ quas
directe veniret ad Abram, sicut in his quæ ante diluuiũ erant, connectuntur nati ex Seth, per
q̃s ad Noe peruentum est. Itaqꝫ dicitur: [Hæ sunt generationes Sem]. i. filij generati ex Sem.
[Sem centum erat annoꝝ quando genuit Arphaxat biennio post diluuiũ.] Sexto capitulo
dictum est, ꝙ Noe genuit Sem, Cham & Iaphet, cum esset quingentoꝝ annoꝝ ante diluuiũ,
quod inundauit sexcentesimo anno Noe. Ergo Sem fuit centum annoꝝ dum venit diluui-
um, seu in ipso diluuio. Ergo dum genuit Arphaxat, biennio post diluuium euoluto, fuit ad
minus centũ & duoꝝ annoꝝ, si tamen fuit primogenitus Noe. Quomodo ergo nũc dicitur
fuisse centum annoꝝ quando genuit Arphaxat, q̃d fuit duobus post diluuium annis? Ex hac
ratione (vt refert Lyra) dicunt Hebræi, ꝙ Sem non fuit primogenitus Noe, sed Iaphet, quod
nec textui nostro, nec sanctis doctoribus cõsonat. Iã em̃ Iaphet vocatus est iunior filius Noe,
& si primogenitus extitisset, scriptura non nominasset eũ post Cham vitiosum, dato ꝙ no-
minasset eũ post Sem virtuosum & magis electũ. Dicendũ ergo cũ Augustino, Beda & alijs, Augusti. Beda.
ꝙ Sem primogenitus Noe fuit. Ad obiectionẽ vero dicendũ, ꝙ cõsuetudo est scripturæ, non
exprimere minutias aut modicũ excremẽtũ numeroꝝ & tempoꝝ. Vel forsitan ipse Noe nõ
fuit p̃cise qngentoꝝ annoꝝ dũ genuit Sem, nec sexcentoꝝ erũpente diluuio, qa in tãta ætate
non cõputabatur bienniũ supcrescens siue deficiens. [Vixitq́ꝫ Sem postq̃ genuit Arphaxat,
qngentis annis.] Deinde litera expositione non indiget vsqꝫ ibi, [Vixitqꝫ Thare septuagin-
ta annis, & genuit Abram & Nachor & Aran.] Qualiter veꝝ est hoc, cum paulo post habea
tur in litera, ꝙ Thare mortuus est in Aram, cũ esset ducentoꝝ & qnqꝫ annoꝝ, atqꝫ ꝙ Abram
post mortem Thare patris sui egressus est de * Aram, cũ esset septuagintaqnqꝫ annorum, ex * Haran
qbus concluditur, ꝙ Thare erat centum triginta annorum cum genuit Abraham? Respon-
detur secũdũ Augustinũ & eum sequẽtes, ꝙ Thare septuagenarius generauit. i. generare cœ- August.
pit p̃fatos filios suos, ita ꝙ primogenitũ inter eos genuit septuagenari⁹, & ille primogenit⁹
nõ erat Abram, sed multis annis postmodũ Abram natus est, cum scilicet Thare esset cẽtum
triginta annoꝝ, secundum vnum modum loquendi tactum ab Augustino, qui etiam tãgit
alium modum, secundum quem Abram dicitur genitus, cũ Thare esset septuaginta annoꝝ:
sicq́ꝫ Abram diceretur primogenitus Thare, q̃d tamen non videtur posse teneri. Nam infrà
habetur, ꝙ Abraham cẽtenario existẽte, Sara vxor sua nonagenaria fuit, quæ tamẽ fuit filia
Aran fratris ipsius Abrahæ, sicq́ꝫ Aran iunior Abram fratre suo, genuisset filiã suam Saram,
cũ vix decem esset annoꝝ. Hinc etiam alij dicunt, ꝙ sexaginta anni fluxerunt inter natiuita-
tẽ primogeniti filij huius Thare & natiuitatẽ Abrahæ, q inter filios Thare primo exprimit Idem.
ꝓpter multiplicem eminentiã eius. Vnde & Augustinus fatet, & idẽ in Glossa habetur, ꝙ in
enumeratione filioꝝ Thare non attenditur ordo natiuitatis seu tẽporis, sed significatio futu
ræ dignitatis. In Scholastica q̃qꝫ fertur historia, ꝙ in enumeratiõe filioꝝ Thare in litera est Eusebi⁹.
ordo præposterus, quoniã Aran fuit primogenitus, Nachorq́ꝫ medius, & Abraham vltimus.
[Porro Aran genuit Loth] & etiã filias duas, quæ paulopost nõiantur. [Mortuusq́ꝫ est Aran
ante patrem suũ in Vr Chaldæoꝝ.] Hoc dupliciter explanatur. Nam aliq dicunt ꝙ Nemrod
rex Sennaar seu Chaldææ, proiecit Aran & Abram in ignem, qa nolebant iuxta eius præce-
ptũ adorare & colere ignẽ, & ꝙ Aran fuit cõbustus in igne, Abram vero tanq̃ maioris fidei,
exiuit diuina virtute illæsus, p̃sertim qa de semine eius Christus fuerat nasciturus. Et ita per

Gene. 15. Vr intelligit ignis. Vnde & infrà dñs ait ad Abraham: Ego ſum ꝗ eduxi te de Vr Chaldæoꝝ.
In Eſdra vero dñs ait apertius: Ego ſum ꝗ eduxi Abraham de igne Chaldæorum. Dicũt q;
aliq ꝙ factum ſit iſtud in præſentia Thare, immo & ex accuſatione ipſius qua accuſauit fi-
um ſuum Aran vel Abram aut ambos ipſi Nemrod de hoc, ꝙ ignem adorare ſpreuerũt, ſic q;
mortuus ſit Aran ante patrem ſuum, hoc eſt, in præſentia eius. Vnde Septuaginta tranſtule-
rant, coram patre ſuo. Secundo exponit, intelligendo ꝑ Vr locum in Chaldæa, in q̊ dicunt
Ioſep. li. obijſſe hunc Aran ante patrem ſuum, i. diu ante obitũ patris ſui. Hinc Ioſephus dicit, ꝙ Vr
1. Anti. ſit hic nomen ciuitatis, in qua hactenus ſepultura ipſius Aran oñditur. Hoc idem Rabbi Ma-
Iu. ca. 14. nahen ꝓteſtatur. [Duxerunt aũt Abram & Nachor] frater eius [vxores]. i. ꝗlibet eoꝝ vnam,
Rabbi videlicet [Nomen vxoris Abram, Sarai & nomen vxoris Nachor, Melcha filia Aran patris
Manahẽ. Melchæ & Ieſchæ.] Aran nãq; frater Abrahę & Nachor, genuit filiã vnã noĩe Sarai ſeu Sara,
q̃ alio noĩe dicta eſt Ieſcha, vel ſecundũ Hieronymũ, cognominata eſt Ieſcha. Haꝝ duaꝝ vna
Hieron. ſ. Sarai, accepit Abram in vxorẽ, aliam Nachor: immo ſecundũ Scholaſticam hiſtoriã, ipſe
Euſebiꝰ. Thare dedit vnã Abrahæ, alterã Nachor. [Tulit itaq; Thare Abram filiũ ſuũ, & Loth filium
Aran, & Sarai nuꝝ ſuam]. i. vxorẽ filij ſui, [& eduxit eos de Vr Chaldæoꝝ,] iuxta ſenſum ex-
poſitum, [vt irent in terram Chanaan.] Ex quo videt̃ conſtare, ꝙ Thare nõ accuſauit filium
ſuum Aran aut Abram, de hoc ꝙ ignem non voluit adorare, immo cõcors fuit cum eis, atq;
(vt alij dicunt) idcirco ſumpſit ſecum Abram & Loth & Sarai, vt irẽt ſimul in terrã Chana-
an, qa non voluit ſuſtinere moleſtias Chaldæoꝝ, incitantium eum ad ignis adorationem.
* Aram [Veneruntq; vſq; ad *Haran] ciuitatem Meſopotamiæ, & [habitauerunt ibi.] mutato ꝓpoſi-
to eundi in terrã Chanaan. [Et facti ſunt dies Thare ducentoꝝ qnq; annoꝝ, & mortuus eſt
Acto. 6. in Haran] vrbe p̃fata, quã Septuaginta vocant Charrã, ſicq; in Actibus apoſtoloꝝ vocatur.
¶Quæritur, cur de Thare nunc dicitur ꝙ mortuus ſit, q̊d in iſto capitulo de nullo exprimit
Alcuin. à Sem incluſiue vſq; ad Thare. Reſpondent Alcuinus & alij, ꝙ de alijs non dicitur in iſto ca-
pitulo, ꝙ mortui ſunt ſicut de his qui præceſſerũt diluuium, quoniã nullus hoꝝ de lege mor-
Gene. 5. tis exemptus eſt, quemadmodum inter illos Enoch de morte eſt p̃ſeruatus. Cur vero Thare
mortuus ſcribit̃, dici poteſt, ꝙ nõ abſolute dicit̃ mortuus ſine additamẽto, ſed mortuus in Ha-
ran, ne putaretur ingreſſus terrã Chanaan ſicut ꝓpoſuit, qa p̃miſit ſcriptura, vt irent in terra
Chanaan. Inſuꝑ cõſtat ex dictis, ꝙ tempore Abrahæ non erat matrimoniũ inter patruum &
Hieron. neptem prohibitum, cum Sarai fuerit filia fratris, ſui mariti, & hoc idem ait Hieronymus.
¶Quæritur, an Thare fuerit idololatra. Et ex prædictis apparet, quod non. Oppoſitũ vero ap-
Ioſu. 24. paret ex eo, quod Ioſue loquutus eſt filijs Iſrael: Trans fluuium habitauerunt patres veſtri
Thare pater Abrahæ & Nachor, ſeruieruntq; dijs alienis. Ad hoc aliqui dicunt, ꝙ Thare &
Nachor ad idololatriam lapſi ſunt in terra Haran ſeu Meſopotamia. veruntamen hoc loco
non legitur ꝙ Thare duxerit ſecum filium ſuum Nachor in Haran. Infra tamẽ ſatis patebit
ꝙ Nachor habitauerit ibi, vel ſaltem poſteritas eius, & ſi non iuit illuc cum patre ſuo, forſan
Auguſt. ſequutus eſt eum, immo ſecundum Auguſtinum ſequutus eſt ipſum. Opinatur enim Augu-
16. de ci. ſtinus, ꝙ ideo Thare non dicitur ſecum duxiſſe filium ſuum Nachor, quoniam Nachor ad-
Dei. hæſit idololatriæ Chaldæorum, & poſt vel inde pœnitendo, aut perſequutionem fugiendo
ſequutus ſit Thare patrem ſuum, habitauitq; ſecum cum coniuge ſua in Charran.

¶Spiritalis explanatio eiuſdem capituli XI. Artic. XLIIII.

ERat aũt terra labij vnius & ſermonum eorundem.] Per terram deſignãtur homines car-
nales & vani, rebus terrenis potius q̃ diuinis intenti. Quoꝝ vnum eſt labium, qm̃ om-
verba iniqua loquuntur, & frequenter concordant in vitijs atq; erroribus. [Cumq; pro-
Zach. 6. ficiſcerentur de oriente]. i. veꝝ & æternale lumen ac Chriſti doctrinã dereliqſſent, de q̊ loqt
Zacharias: Ecce vir oriens nomen eius. [inuenerunt campũ in terra Sennaar, & habitauerunt
ibi.] Sennaar interpretatur fœtor ſeu excuſſio dẽtium, ꝑ q̊d intelligit̃ abundãtia iniqtatum,
qbus nihil fœtidius corã Deo & angelis eius, qbus iniqtatibus deſunt dẽtes, hoc eſt, vis & dili-
ligentia terendi ſemen verbi cæleſtis ꝓ interiori refectione. In hac terra Sennaar. i. terre-
cordibus quæ ſubiecta ſunt vitijs & erroribus iſtis, eſt campus. i. lata via ꝑditionis, planaq;
es impiæ voluptatis. In quo campo morantur p̃fati terreni, ꝗ ꝑ lata ꝑditionis itinera gra-
Eccl. 18. untur, & delectantur in rebus prauiſſimis. Cõtra q̊s ſcriptum eſt: Poſt cõcupiſcentias tuas
eas, & à volũtate tua auertere. [Dixitq; alter ad ꝓximum ſuum: Venite, faciamus lateres, &
quamus eos igni. [Per lateres deſignãtur magnificæ cogitatiões de ſeipſo, q̃ igni coquũt
dum priuati amoris feruore durantur & roborant. Ex his conſtruunt impij turrim ſuper-
ꝓpriam excellentiã, p̃ſidentiam, laudem & gloriã hominum appetẽdo, p̃fatosq; lateres
tumine. i. ſenſuali viſcoſitate ſeu fœditate q̃ſi inſeparabiliter nectunt, qñ & carnalium ob-
ctamentoꝝ affectione prauas cogitatiões elationis continnãt & defendunt, ita vt corrip
corrigi dedignent̃. Hanc turrim volunt erigere vſq; ad cælũ, qm̃ Dei voluntati atq; p̃ce-
Eſai. 14. ſuas ſuꝑbas ac improbas p̃ferunt voluntates, nec ſubijci volunt, tanq̃ filij eius ꝗ dixit: In c

conſcendam,& ſimilis ero altiſſimo. Ideo ſcriptũ eſt de ſupbo in Iob: Tetendit cõtra Deum manum ſuã,& cucurrit aduerſus eum erecto collo.[Et celebremus nomẽ noſtrũ.] Hoc eſt q̃d homines vani,ſupbi ac ſtolidi præcipue cupiunt ꝓcurare & habere in hac vita,& poſt mortẽ ab hoĩbus reputari,laudari, ac late famari,non obſtante q̃d ſcriptum eſt: Soli Deo honor & gloria.Item'q;:Qui gloriat̃,in dño glorieẗ.[Deſcendit aũt dñs,vt videret ciuitatem & turrim quã ædificauerãt filij Adam.] Hæc ciuitas eſt impioꝶ ſocietas,eccleſia malignoꝶ,congregatio infructuoſoꝶ reproboꝶ'q; hominum, qui ſunt corpus diaboli,& ſpũ elationis, magis autem priuato ſuiipſius amore nectunt,mouent ac agitant ad opera mala ac peſſima.Nẽpe duo amores,duas conſtituunt ciuitates,quoniã amor Dei creſcens vſq; ad contemptum ſui,Dei conſtituit ciuitatem:amor vero ſui,creſcens vſq; ad contemptum Dei, efficit ciuitatem diaboli,quæ Babylon appellat̃,cuius conſtructor & princeps eſt Nemrod.i. diabolus adeo potens,vt non ſit poteſtas ſup terram quæ ei valeat comparari. Eſt'q; animarum venator ac deuorator,nam eſca eius electa,& habet fidutiam ꝙ influat Iordanis in os eius. Ille eſt primus iſte apoſtata,totius elationis inuentor.De hac ciuitate Deus loquitur per Amos ꝓphetam: Non ingrediar ciuitatem.longe quippe eſt dominus ab impijs.Hanc ciuitatem ædificant filij tranſgreſſoris Adæ ex ſemetipſis,tanq̃ ex putridis ſaxis:q̃a peccando faciunt ſeipſos membra diaboli,ac mortuos lapides Babylonicæ vrbis.Hanc ciuitatem & turrim conſiderat Deus,q̃ loquit̃ p Prophetam:Cognoui ſcelera veſtra.Oculi etẽm dñi multo lucidiores ſole,circunſpicientes oẽs vias hominum.[Et ait:Venite igitur,deſcendamus,& confundamus linguã eoꝶ,vt non audiat vnuſq̃ſq; vocẽ ꝓximi ſui.]Hoc facit omnipotens,qñ impedit prauos ab executione cõceptæ elationis atq; malitiæ,& male cõcordes facit diſcordes,ac cõtra ſe inuicẽ incitari ꝑmittit,queãdmodum inter habitatores Sichem & Abimelech miſit ſpm̃ peſſimum.Ipſe enim appræhendit aſtutos in aſtutia eorum, de quo teſtatur ſcriptura:Qui diſſipat cogitationes malignoꝶ,ne manus eoꝶ poſſint implere q̃ cœperãt.[Atq; ita diuiſit eos dñs ex illo loco in vniuerſas terras.]hoc eſt,ꝑ diuerſos errores ac vitia ꝑmittit impios,p̃ſertim hæreticos,ab inuicẽ ſeparari,q̃uis ad reſiſtendũ catholicis ſint vnanimes.[Idcirco vocatũ eſt nomen eius Babel,q̃a ibi cõfuſum eſt labiũ vniuerſæ terræ.]Ciuitas diaboli,ſeu cõgregatio iniquoꝶ, recte vocat̃ Babel,hoc eſt,confuſio,qm̃ corda maloꝶ omni confuſione vitioꝶ & deordinatione propriaꝶ peruerſitatum ſunt plena, quoꝶ mens à Deo auerſa eſt,in q̃bus caro dominatur ſpũi,immo eoꝶ corpori & animæ dominat̃ diabolus,cui infelices deſeruiunt,propter quod ſacratiſſimus princeps apoſtoloꝶ Petrus fatetur:Iniqui ſunt ſerui corruptionis.A quo eñ quis ſupatus eſt,huius & ſeruus eſt.idcirco & Romam appellat Babylonẽ, dicendo:Salutat vos eccleſia quæ eſt in Babylone*coelecta. Quoꝶ & labia ſunt cõfuſa, quia loquuntur verba iniqua,& inuicem corrixantur. Quod ſi aliquãdo bona pronunciant,non tñ eorum verbis opera propria correſpondent.Et dicitur vnicuiq; talium:Ex ore tuo te iudico ſerue nequã. ¶ Poſtremo, per hoc ꝙ Deus eduxit Abraham de Vr ſeu igne Chaldæoꝶ, figuratum eſt ꝙ Deus ſeruos ſuos fideles liberat à tentationibus carnalium deſideriorum,& inflãmationibus dæmonum.Per hoc quoq;, ꝙ Thare tulit Abram, Loth & Sarã de populo Chaldæorum,vt iret in Chanaan,deſignatur ꝙ bonus prælatus debet ſibi commiſſos à prauis pro poſſe ſeparare conſortijs,ſe'q; cum illis applicare & aſſociare bonis ac iuſtis.

Marginalia: Iob 15. — 1.Tim.1. 2.Co.10. — Auguſt. — Iob 41. Iob 40. Eſaiæ 14. Amos 3. Prou. 15. — Amos 5. Ecci 23. — Iudi.9. Iob 5. — 2.Petr.2. 1.Petri 5. *collecta Lucæ 19.

¶Expoſitio literalis capituli duodecimi:Dixit autem dominus ad Abram: Egredere de terra tua. Articulus XLV.

SAnctus Moſes in præſenti capitulo incipit geſta præcipui patriarchæ, videlicet Abrahæ,proſequi ac ſingulatim deſcribere. [Dixit autem dominus ad Abram:] Si quæratur, qualiter & in qua forma locutus ſit Deus ad Abram,dici poteſt ꝙ per angelum in humana ſpecie apparentem,quemadmodum dictum eſt de apparitionibus & locutionibus factis à Deo ad Adã & Noe.[Egredere de terra tua.]Quãdo & vbi locutus ſit Deus iſta ad Abram,diuerſi diuerſimode opinãtur,quibuſdam dicentibus,ꝙ ante mortem Thare patris ſui,alijs autem ꝙ poſtea.Sic & de loco varie æſtimatur. Ait enim beatus Stephanus protomartyr:Deus gloriæ apparuit patri noſtro Abrahã, cum eſſet in Meſopotamia, priuſquam moraretur in Charran,& dixit ad illum:Exi de terra tua,& de cognatione tua,& veni in terrã quã monſtrauero tibi.Tunc exijt de terra Chaldæorum,& habitauit in Charran.Et inde poſtq̃ mortuus eſt pater eius,trãſtulit illum in terram iſtam,videlicet Chanaan.Hæc autẽ narratio S. Stephani,immo & Lucæ euãgeliſtæ,diſcordare videtur à litera iſta Geneſeos in tribus:Primo, in hoc ꝙ dicit,dominum iſta locutum ad Abrahã ante mortem patris ſui.In fine enim præcedentis capituli legitur,quemadmodũ Thare pater Abræ in Haran defunctus ſit, & nũc in exordio huius capituli legitur,ꝙ dixit dominus Abrahæ verba prætacta, quaſi iuxta ordinem rei geſtæ dictum ſit hoc,ipſo Thare defuncto.Porro ſecundum beati Stephani recitationem,Deus locutus eſt iſtud ad Abraham, ante patris ſui deceſſum,quod etiam in ſequentibus clarius innoteſcet.Secundo, ꝙ Stephanus dicit iſta à domino dicta ad Abraham, anteq̃

Marginalia: Acto.7.

moraretur in Charran:præcedenti autem capitulo scriptũ est, ꝙ Thare cũ filio suo Abram
de Chaldæa veniens, venit in Haran, id est, Charrã, & habitauit ibidem cum Abram. Dein-
de in isto capitulo scribitur, ꝙ ipso Thare defuncto in Haran, dñs locutus est ista ad Abrahã.
Tertio, ꝙ Stephanus ait ipsum Abrahã de Chaldæa egressum, postquã audiuit à domino ver
ba præscripta. Moses aũt præcedenti capitulo scripsit, ꝙ Thare cum Abrahã exijt de Chal-
dæa, & habitauit in Harã Mesopotamię vrbe, & obijt ibi. Deinde in isto refert capitulo, quē-
admodum Thare defuncto, Deus dixerit Abrahæ verba hæc: Exi de terra tua &c. Ad ista à di
Auguſt. uersis diuersimode respondetur, estq; ꝓlixum omnia recitare. Augustinus nãq; ista concor-
16. de ci- dat & soluit per modos loquendi scripturæ, quibus multa per anticipationem & recapitula-
uit. Dei. tionem dicuntur. Hieronymus vero circa hoc dicit, verã esse relationem Hebræoꝝ, dicenti-
um, ꝙ Abraham liberatus sit de igne, in quem proiecerãt eum Chaldæi, eo ꝙ ignem nolue-
Hieron. rit adorare, & ꝙ tempus vitæ suæ computetur ei ex illo die. Planius autem loquendo, dicen
dum ꝙ Deus locutus est verba hæc Abrahæ in Mesopotamia venienti cum patre suo Thare
* Haran ex Chaldæa, antequã intrauit aut inhabitauit ciuitatem, quæ dicitur *Aran, seu Charran,
Acto. 7. vt Stephanus refert, quod fuit ante obitum Thare. Quod vero nũc legitur, post mortē Tha-
re Deum ista dixisse ad Abrahã, dupliciter soluitur: Primo, vt istud nunc dictum intelligat
per recapitulationem, quia scriptura non semper refert res gestas eo ordine quo sunt factæ,
Secundo, vt credamus Deum bis dixisse verba ista ad Abraham: primo ante obitum patris
sui, & anteq̃ habitauit secum in Arã, videlicet quãdo de Chaldæa veniens, Mesopotamiam
est ingressus, vt tactum est. Secũdo, post patris sui decessum, vt legitur hic. Nec repetitio ista
fuit ob inobedientiã aut negligentiã Abrahæ, qa pręceptum affirmatiuũ non obligat, nisi p
tempore opportuno. Et istã solutionem tangit author Scholasticæ historiæ circa Actus apo
stoloꝝ, quã & Lyra sequiť ibi. ¶ Præterra, ꝙ Stephanus narrat ipsum Abraham de Chaldæa
Eusebi⁹. exisse, postq̃ audiuit verba ista à dño, duobus soluitur modis. Primo, vt Mesopotamia dicat
pars Chaldææ, sicq; dicatur Abrahã tunc de Chaldæa exisse, qa de Mesopotamia, q̃ est pars
Raban. Chaldææ, exiuit. Hãc aũt solutionem Rabanus ponit, quæ & in Scholastica historia tãgitur,
Eusebi. & ex verbis Augustini elicitur. Secundo, vt Abrahã dicať primo de Chaldæa corporaliter
exiuisse, sed cũ ꝓposito redeundi: nũc aũt præceptum sit ei, vt etiã mente inde exiret. i. Meso
potamiã deserens, eũdo ad terrã ꝓmissionis, abijceret propositũ reuertendi in Chaldæã. Hãc
Strabus. solutionē ponũt Strabus, Beda, Scholastica historia, immo & Glossa hoc loco, Augustinus
Beda. q̊q; Sed quidã tã super Actus aplorum, q̃ circa hunc locũ solutionem hãc reprobat, eo ꝙ nõ
Eusebi. videať rõnabile æstimare, ꝙ Abrahã proposuerit in Chaldæã redire, in qua Nemrod tyran-
Auguſt. nus regnauit. Verum hæc ratio modici est vigoris, nec propter eã oportet tãtorum repro-
16. de ci. bare verba doctoꝝ. Siqdem probabiliter dici potest, ꝙ quia Abrahã fuit multo iunior ipso
cap. 16. Nemrod, intendebat redire in Chaldęam, si contingeret Nemrod ante se mori, & istud est
multum apparens. Abrahã nanq; quãdo cum patre suo Thare exiuit Chaldæam, nullũ ha-
buit præceptũ à Deo relinquendi Chaldæã seu terrã natalē: ideo sicut naturale est hoĩbus ad
natalem affici terrã, verisimile est eum habuisse propositũ & affectũ redeũdi ad eã occasio-
ne oblata. Deniq; pręfatus ita exponit hũc passum: [Egredere]. i. lõgius recede [de terra tua]
s. de Chaldæa, videlicet qm̃ de Mesopotamia exeũdo versus terrã promissionis, longius q̃ an
te abijt à Chaldæa. Probat q̊q; conuenientiam expositionis istius, quia (vt ait) in Hebręo ha
betur: Vade tibi de terra tua. Q. d. Pro vtilitate tua lõgius vade ab ea. Ad q̊d dicendũ videt,
ꝙ expositio illa sit multũ impropria & inusitata. Nõ em̃ ꝓprie aut vsitate loquendo, diciť qs
egredi de aliq̃ ꝓuincia, regiõe aut vrbe, qa recedendo de alia ꝓuincia, regiõe aut vrbe, longi
us recedit ab illa. Litera quoq; Hebraica quã inducit, nõ est plus ꝑ expositione ipsius, q̃ eoꝝ
q̊s reprobat, sed potius minus. Siue em̃ dicatur Abrahã de Chaldæa exisse, quia lõgius rece-
sit ab ea, siue quia reliquit propositũ redeũdi ad illã, totũ hoc fuit pro vtilitate ipsius: immo
magis videť fuisse ꝑ salute animæ suæ, ꝙ spiritualiter eã reliquit & exijt, vtpote deponendo
In Rabbi propositũ redeũdi ad ipsam, q̃ ꝙ corpore longius recessit ab ea, cum ratio virtutis ac meritũ
Paulum. magis consistãt in interioribus, q̃ exteriorib⁹ rebus & actibus. ¶ Amplius Rabbi Paulus cir-
Auguſt. ca hũc locũ reprobat Lyrã, q per terrã, de q̃ dñs ait: Egredere de terra tua, Chaldęã intelligit,
Strabus. dicens Abram natũ esse in terra Chaldææ, q̊d Paulus iste redarguit, asserens Abram esse in
Beda. Mesopotamia natũ. Quocirca sciẽdũ ꝙ Paulus hoc dicēs, nõ solũ cõtradicit Nicolao de Ly
Ioſep. li. ra, sed & sancto Hieronymo, Augustino, Strabo, Bedæ, cæterisq; doctoribus catholicis com
1. Antiq. muniter, immo & Iosepho, multis q̊q; doctoribus Hebræoꝝ. Hieronymus quippe in mul-
Iu. c. 14. tis locis testať, ꝙ Abrahã in Chaldæa sit natus, & inde in Mesopotamiã cum patre suo profe-
Hieron. ctus. ¶ Deniq; Augustinus sic ait: Sicut scriptura sancta indicante didicimus, in regione
Auguſt. Chaldæorum natus est Abram. Deinde Augustinus probat hoc per ea quæ scripta sunt in
16. de ci. Iudith historia, vbi Achior de filijs Israel protestatur: Populus iste ex progenie Chaldæo-
Dei. rum est, & primum in Mesopotamia habitauit, quoniam noluerũt sequi deos patrũ suorum
Iudith 5. qui

qui erāt in terra Chaldæorum, & Deus præcepit eis vt exirent inde, & habitarent in Charran. In litera quoq; pręcedentis capli aptissime scribit: Tulit Thare Abrā filiū suū, & eduxit de Vr Chaldæorum, vt irent in terrā Chanaan. Argumēta quoq; Rabbi Pauli nō præualent, sed falsa includunt. Primo eñ sic arguit: Constat q Babylonia cū tota terra Sennaar, quę est Chaldæa, ptinebat ad Cham filiū Noe, & posteritatē eius. Abram aūt descendit de Sem, cuius posteritas in aliis regiōibus habitauit. Error istius verbi, ex pręinductis verbis Augustini & Iudith, iam patet: qa de filiis Israel vniuersaliter dictū est, q sint de ꝓgenie Chaldæorum. Textus quoq; præcedentis capli manifeste sic loquit, quasi Thare genuerit tres filios suos, videlicet Abrā, Nachor & Aran, in Chaldęa, ꝓsertim cū Aran dicat mortuus in terra natiuitatis suæ in Vr Chaldæorum. ¶Deniq; decimo caplo scriptū est, q Sem genuit Arphaxat, à quo secūdum expositores, descenderunt Chaldæi, vt ibi expositū est. In eiusdē etiā expositiōe capli dicebatur, q Assur filius Cham, egressus est de terra Sēnaar seu Chaldæa, expulsus inde à Nemrod, cum tñ terra illa hæreditario iure ptineret ad ipsum Assur: quo patet, q Nemrod terram illam violenter obtinuit, prout ex Scholastica est ibi allegatū historia. Secundo arguit Rabbi Paulus, quoniā infrà legitur Abrahā præcepisse seruo suo, vt iret in terrā cognationis suę, ad accipiendum inde vxorem filio suo Isaac, & dicit q in Hebræo habet, ad terrā natiuitatis meæ, vbi nostra trāslatio continet, ad terrā cognationis meæ. Ad quod dici potest, q dictio Hebraica illa sit forte ad vtrunq; æquiuoca. Tertio arguit, quoniā in libro Iosue habetur, qualiter ipse Iosue locutus est filiis Israel: Trans fluuium habitauerunt patres vestri ab initio Thare pater Abrahæ & Nachor. Constat autem quòd trans fluuium est Mesopotamia. Et cum dicit, Ab initio, satis insinuat, q inde sint oriundi. ¶Ad quod respondetur, q per terram trans fluuium, intelligitur ibi non Mesopotamia, sed Chaldæa. Et per fluuium ibi intelligitur Euphrates, secundum expositores, qui per Chaldæam decurrit, vt dictum est plenius in expositione secundi capituli. ¶Deniq; Mesopotamia non sortitur hoc nomen, quia trans fluuium sita est, sed quia in medio duorum est fluminū. Dicit enim à mesa, quod est mediū, & potamos aqua, quasi in aquarum medio posita, queadmodū dicit Aquilegia, quasi aqs ligata, prout in Scholastica fert historia. Hæc oia dicta sunt circa exordiū huius capli. [Egredere de terra tua] .i. sic ab Aran ciuitate Mesopotamiæ vade ad terram Chanaan, vt propositum & affectum redeundi ad Chaldæā omnino abiicias, [& de cognatione tua] .i. à consanguineis tuis, quos in Chaldæa & Mesopotamia habes. [& de domo] .i. habitaculo & domesticis seu familia [patris tui, & veni in terrā quā monstrauero tibi] videlicet in terram Chanaan, quæ non exprimitur in speciali à domino, vt per hoc obedientia Abrahæ maior monstraret, dum obedit ꝓgendo ad locū, cuius nomen & qualitatem nondum à dño didicit. Vnde ad Hebræos Apostolus: Fide, inqt, qui vocat Abrahā, obediuit exire in locū quem accepturus erat, nesciēs quo iret. [faciamq; te in gentem magnā] .i. copiosum populū faciam nasci ex te successiue & mediate, non obstante q vxor tua sit naturaliter infœcunda. [& benedicā tibi] .i. spūalia dona gratiæ ac virtutū, temporaliū quoq; abūndantiā tibi pręstabo. [& magnificabo nomē tuū] dādo tibi famā præclarā, memoriamq; ꝑpetuā in hoc mundo: iuxta illud Prouerb. Memoria iusti cū laudibus. [erisq; benedictus] sublimiter valde. [benedicā benedicētibus tibi, & maledicā maledicentibus tibi.] Aliter Deus benedicit hoībus, aliter vnus homini alteri bñdicit. Deus etenī hoībus bñdicit, dona grǣ dando & multiplicādo: homo aūt homini bñdicit, bona de ipso dicēdo, seu eū laudādo. Prælati tñ dicunt interdum subditos benedicere cōsecrādo, seu ad diuina deputādo eosdē. Constat aūt q multi infideles ac reprobi benedixerint Abrahæ in hac vita, ipsum laudādo, queadmodū infrà de Emor habet, qui dixit: Princeps Dei es apud nos. similiter Sarraceni nunc vsq; magnifice laudāt eum, sicut & impiissimus ac diabolicus Machometes, q in Alchorano suo vocat Abrahā virū sanctissimū. Quō ergo verum est q̄d dñs ait, Benedicā benedicētibus tibi? Et respōdendū, q cū Deus nullū bonū deserat irremuneratū, & ipsa laudatio iustorum sit q̄ddā bonū ex genere, Deꝰ aliquo modo remunerat eā, saltē in vita hac, quę remuneratio bñdictio Dei vocat. Si vero exponat de fidelibus, q ex charitate bñdicunt Abrahæ, certū est, q talis benedictio, cū sit actus meritorius, augmētum grǣ & gloriā promeret, iuxta quem modū dicit Apostolus, q nemo potest dicere dñs Iesus, nisi in spū sancto. [Atq; in te] .i. in Chro ex tuo semine nascituro, iam nato. [benedicent vniuersæ cognatiōes terrę] hoc est, vniuersæ gētes, tribus & linguæ, credendo in Chrm, grām in ꝓsenti, & gloriā in futuro consequent, iuxta illud Psalmi: Benedicētur in ipso oēs tribus terrę, omēs gentes magnificabunt eum. Vnde ab Esaia dictum est: Seruos suos vocabit dñs nomine alio, in quo qui benedictus est sup terrā, benedicet in Deo, amen. ¶Porro Iudæi, vt dicitur, ita exponunt: Benedicentur in te &c. id est, forma & exemplar benedicendi omni populo eris, ita q dum quis voluerit alteri benedicere, dicet: Benedicat seu faciat tibi Deus sicut benedixit Abrahæ. Sed istud incōuenienter dictū censet, cū innumerabiles gentes extiterint, & innumerabiles tribus sint, in qbus nō obseruatur forma aut modus

[Marginal notes: August. — Eusebi⁹. — Rabbi Paulus. — Iosu. 24. — Eusebi⁹. — Hebr. 11. — Pro. 10. — Gene. 25. — Psal. 7. — 1. Co. 12. — Psal. 71. — Esaię 65.]

huiusmodi benedictionis. ¶Circa hoc Rabbi Paulus scribit, licet vera sit expositio illa pri-
Rab. Paulus. ma, videlicet, quod benedictio Christi sit super oem natione terræ, hoc tñ nō fuit Abrahæ pro-
missum hoc loco. Verum in hoc Rabbi Paulus nō solum cōtradicit Lyræ, sed etiā Augustino
Isidor⁹. & Isidoro, aliisque catholicis doctoribus cōmuniter. Ait em̄ B. Augustinus: Aduertēdum est,
Aug. 16. duas res esse promissas Abrahæ, in verbis præhabitis, quod semen eius possessurum esset terram
de ciuit. Chanaan. Aliā quoque multo præstātiorem, nō de carnali, sed spirituali semine, scilicet Chri-
Dei. sto, per quod pater est nō tantū vnius Israeliticæ gentis, sed omniū gentiū quæ fidei huius ve-
stigia consequent. Idem dicit Isidorus & habet in Glossa. [Egressus est itaque Abram de * Ha-
ram] vrbe Mesopotamiæ, [sicut præceperat ei Deus, & iuit cum eo Loth] qui magis elegit
adhærere suo patruo iusto, videlicet Abrahæ, q̄ inter cæteros consanguineos suos iniustos aut
minus iustos manere. [Tulit itaque vxorem suā Sarai, & Loth filium fratris sui, vniuersamque
substantiā quam possederāt, & animas quas fecerāt in * Aram]. i. animātia quæ acquisierant
ibi, & dispositiue produxerāt, applicādo actiua passiuis, videlicet mares fœmellis. Vel animas,
hoc est, familiā quā ibi acceperāt, seu seruos & ancillas quos emerāt, aut eos quos forsan ad
vnius Dei cultum attraxerāt, quorum animas dispositiue produxerāt, quātum ad esse gratiæ.
Ioan. 4. [Cumque venissent in terrā Chanaan, pertrāsiuit Abrahā terrā illam vsque ad locum Sichem]
hoc est, vsque ad vrbem sic appellatā, quę in Euāgelio dicit Sichar, quod nomen venit ex cor-
Gen. 19. rupta prolatione. [& vsque ad conuallem illustrem]. i. delectabilem & præclarā, vbi erat Pen-
tapolis, seu regio quinque ciuitatum postea subuersarum, videlicet Sodomæ, Gomorrhæ &c. vt
infrà dicet, quæ regio fuit ante suā euersionem valde amœna atque præcipua. [Chananæus au-
tem tunc erat in terra]. i. Chananæi orti ex Cham filio Noe, tunc habitauerunt in terra illa,
quæ ordinatione diuina & dispositione ipsius Noe, vt dicunt Hebræi, dāda fuit semini Abra-
hæ. Nam & Melchisedec, qui credit fuisse Sem filius Noe, vt infrà magis patebit, habitauit
atque regnauit in Salem vrbe terræ Chanaan. [Apparuitque dñs Abrā] in loco præfato, [& dixit
ei: Semini tuo dabo terrā hāc. Qui ædificauit ibi altare dño qui apparuit ei, & inuocauit no-
men eius] grās agens ei de beneficiis ac promissis ipsius, propter q̄d construxit ibi illud altare,
super quod obtulit hostias ei, prout cōsuetudinis erat in lege naturali, sicut prædictum est de
Gene. 4. Abel & Noe. [Et inde trāsgrediēs ad montē, q̄ est] vel, vt aliq habēt, [vadit]. i. vergit seu situs
Genes. 9. est [cōtra orientē Bethel] hoc est, ex opposito orietalis plagæ, per respectū ad vrbē nomine Be-
thel, [tetēdit ibi tabernaculū suū] inter Bethel & oppidū Hai. Propter q̄d subdit: [ab occidēte
habēs Bethel, & ab oriente Hai.] Itaque sanctus patriarcha cū sua familia in tabernaculis quæ
secum detulit, & hincinde expādit, moratus est, quēadmodū ad Hebræos scribit Apostolus:
Fide moratus est in terra repromissionis, tanq̄ in aliena, in casulis habitādo, cum Isaac & Ia-
Hebr. 11. cob cohæredibus repromissionis eiusdē. Expectabat em̄ fundamēta habentē ciuitatē, cuius
artifex & conditor Deus. [Aedificauit quoque ibi altare dño.] In quo patet feruor suæ deuo-
tionis. [perrexitque Abrā vadens & vltrà progrediens ad meridiem,] hoc est, ad partem terræ
Chanaan, respicientē Aegyptū, quæ est ad meridiem respectu Iudææ. Non ex animi leuitate
tantus patriarcha, tam frequenter locum mutauit, sed ex diuino instinctu, vt terram semini
suo promissam circūspiciens, & perpendens, gratias Deo ageret ampliores. [Facta est autē fa-
mes in terra Chanaan,] hoc est, caristia, siue ex causa naturali, siue ob vitia Chananæorum,
vel propter vtrūque. [descenditque Abram in Aegyptū, vt peregrinaret]. i. vt tanquā peregrinus
habitaret [ibi] ad tempus, quousque scilicet fame sublata, rediret ad terram ad quam desuper
iussus fuit accedere, descendit itaque. i. descendere cœpit in Aegyptum, eundo ad illam, quæ
in bassiori est situ, quàm terra promissionis. ¶Circa hoc Iosephus scribit: Audiens Abram
Iose. li. 1. ant. iud. cap. 16. Aegyptios feliciter viuere, adiit eos, vt eorum abundantia participaret, & sacerdotum auditor
esset, atque cognosceret quæ de diis exponerent, vt aut meliores inueniens sequeretur, aut sua
prudentia eos in ornatū meliorem transponeret. [Dixitque vxori suæ: Noui quod pulchra sis mu-
lier, & quod cum viderint te Aegyptii, dicturi sint, Vxor illius est, & interficient me,] nisi tu ac-
quiescas petitioni meæ, [& te reseruabunt.] Quomodo sanctus patriarcha, cui Deus pro-
miserat quod semini suo daret terrā Chanaan, hoc dicere potuit, aut occidi expauit, cum non-
dum haberet prolem, quasi diuina promissio posset frustrari in eo? Ad hoc dici potest, quod di-
xit hoc secundum inferiorum causarum consideratione. Attenta em̄ libidine Aegyptiorum, proba-
1. Re. 27. bile erat sic esse venturum, loquendo modo humano. Sic & Dauid cui Deus regnū Israel iam
promiserat, timuit à Saul occidi, & semel desperauit se posse euadere, tādemque dixit: Aliquā-
do vna die incidā in manus Saul. Iterum dici potest, quod sicut Abrahā paratus fuit filiū suū Isaac
immolare, nō obstāte quod Deus ei spopōderat, In Isaac vocabit tibi semē, nec tamen hæsitauit
diffidentia de veritate promissiōis diuinæ, sciens q̄a à mortuis potens est Deus suscitare: sic
poterat cogitare de semetipso, & nihilo minus mortem naturaliter formidare, violētamque
mortem velle euadere. ¶Circa hūc locū quidā ait, quod Aegyptii reputabāt adulterium maius
esse peccatum, q̄ homicidium. Hoc tamē reor incertū, neque ex litera sequit. Potuissent propter

Aegy-

Aegyptij amore libidinis maritum aliquando occidisse, vt eius coniuge liberius fruerentur, quãuis scirent homicidiũ adulterio esse grauius. Sicut & nunc aliqui impij Christiani, non obstãte ꝙ sciant homicidiũ esse enormius adulterio, interdũ occidunt maritũ, vt eius vxore fruant, immo vir bonus posset tentationẽ talẽ incidere, vt patet in Dauid, q fecit occidi Vriam, siue vt eius haberet vxorẽ, siue vt crimẽ quod cum illa cõmiserat, cęlaret, vel potius propter vtrũqꝫ. ¶ Deniqꝫ q̃ graue reputabant Aegyptij homicidiũ, quòd item illud morte puniebant, constat ex hoc ꝙ sicut in Exodo legit, cum Moses audisset publicatum esse, qualiter ipse occidit Aegyptium, fugit: quia & Pharao ob hoc voluit eum occidere, non obstãte ꝙ talis ac tantus esset in Pharaonis palatio. ¶ Præterea idem ait circa hunc passum, ꝙ Deus pmisit famem fieri in terra Chanaan, vt ostenderet fides Abrahæ, qui ex illo euentu non diffidebat de veritate diuinę promissionis, qua dictum erat ad eum, ꝙ tam sublimiter esset benedicendus in terra illa, cum tamẽ iam ex indigentia victualium cogeret eam exire. Sed quãuis hoc poterat esse aliqua causa præfatæ promissionis, non tamen apparet, ꝙ propter ostensionem fidei Abrahæ, Deus induxerit plagam famis sup gentem illam, tam longe ac late. [Dic ergo, obsecro te, ꝙ soror mea sis] Per hoc Abram non est mentitus, nec psuasit vxori vt mentiret, sed vt veritatem caute celaret, bona æquiuocatione, non fallacia perniciosa, vtẽdo. Multis etiam modis dicunt homines fratres simul siue sorores, vtpote propter identitatem naturę specificæ, propter amicitiam specialem, propter consanguinitatem, propter fidei & religionis cõmunionem, sicqꝫ Sarai fuit soror sui mariti pluribus modis, quia valde propinqua, eiusdemqꝫ speciei, & quia charissima ei, & quia eiusdẽ religionis ac fidei. [vt bene sit mihi propter te] hoc est, quatenus amore tui, & ꝓpter talem assertionẽ, ꝙ scilicet soror mea sis, bene faciant mihi Aegyptij, [& viuat anima mea] .i. ego ipse in vita pmaneam, nec occidar, [ob gratiam tui] hoc est, propter hanc beneficentiam tuam circa me, seu propter gratiositatem & amabilitatem tuam, qua complacebis Aegyptijs. ¶ Circa hoc quærit quidam, quomodo Abrahã per tale mendacium exposuit cõiugem suã periculo adulterij: quæ quęstio nõ videt cõgrue mota, quoniã sicut nunc patuit, verba ista non erant falsa, nec exposuit coniugem suã directe periculo adulterationis. ¶ Deniqꝫ ex hoc ꝙ Aegyptij æstimabãt fœminam illam non esse alicui maritatam, non fuisset ibi formalis ratio adulterij, ex parte ipsoꝝ, velut si quis accedat alienã quã putat suã vxorem. Abrahã quoqꝫ cũ esset vir sanctus atqꝫ propheta, confidebat in dño, ꝙ coniugem suam seruaret intactam. Attamen fecit & facere debuit quod in se erat, vtẽdo bona ac humana industria, & sibi ac suis de necessarijs prouidendo: quia vt asserit Augustinus, qui periculum non cauet, quãtum potest, magis tentat Deum q̃ sperat in eo. ¶ Circa hoc quidã scribit ꝙ homo in periculis positus, semp agere debet ad sui liberationẽ, q̃d potest secundũ viã humanã, vt non tentet Deum. Istud non est satis idonee dictum, nec vniuersaliter veꝝ, cum certum sit, ꝙ plures martyres vtriusqꝫ sexus noluerũt imminentẽ occisionem euadere, cum & apertis carceribus possent & rogarent abire, immo cum beatissimus Petrus apostolus ad instantiã fratrum Romã exisset ad euadendum persecutionem tyranni, occurrit ei saluator: Vado, inquiens, Romã iterum crucifigi. Quo dicto, disparuit Christus, & Petrus reuersus est. Rursus idem scribit hoc loco: Sciebat Abraham ꝙ reges tempore illo non accedebant ad vxores suas de nouo acceptas, nisi post anni circulum: quia vt dicit in libro Hester, sex mensibus vngebant oleo myrtino, & alijs sex mensibus vtebant quibusdã pigmentis varijsqꝫ vnguentis. Istud nec verum videt, nec apparentiam habet, nec allegatio libri Hester est ad propositum, nec recte adducta. Fuisset enim tunc regibus id & nunc molestum tam diu differri, & carere cupitis amplexibus. Ex multis quoqꝫ antiqs historijs posset probari oppositum, immo & ex historia Hester. In libro etẽm Hester non legit, sicut iste allegat, ꝙ vxores de nouo acceptę, totidem mensibus vngerent: sed ꝙ puellæ ad cubiculum regis Assueri ducendæ, sic vngebant, quousqꝫ rex vnam ex illis eligeret in vxorem: & illæ puellæ erant concubinæ, non coniuges regis. Et dato ꝙ hoc fuisset consuetudo apud reges Persaꝝ & Medoꝝ, & tempore Assueri, qui plus q̃ per mille quingentos annos fuit post Pharaonem istum Aegypti regem, nõ tamẽ sequeret ꝙ apud reges Aegypti, & tẽpore Abrahæ fuerat talis consuetudo. ¶ Insup in libro Hester habet, ꝙ dum Assuerus rex elegisset eam in coniugem, statim dedit requiem in vniuerso regno suo ac munera, & iussit parari conuiuium pro coniunctione & nuptijs Hester, nec fit ibi aliqua mentio de protractione carnalis copulæ, postquã in coniugem est assumpta. Similiter in libro primo Machabæorum, vbi describit connubium initum inter Alexandrum regem Asiæ, & Cleopatram filiam regis Aegypti, non fit mentio de tali dilatione carnalis coniunctionis. Sed ꝙ Ptolemæus rex in Ptolemaide celebrauit nuptias filię suæ in gloria magna: nec in aliqua scriptura authentica inuenit, ꝙ consuetudinis fuerit regibus post nuptiaꝝ celebrationem abstinere per annum à coniugali accessu. [Cumqꝫ ingressus esset Abram Aegyptum, viderunt Aegyptij mulierem ꝙ pulchra esset nimis] Ad corporalem aũt pulchritudinẽ tria requirunt, secũdum Philo

Margin notes: 2. Re. 10. — Exodi 2. — August. — Hester 2. — Hester 2. — 1. Mac. 10

Philosophum: Primũ est elegãs statura, seu cõdecens magnitudo: ideo hoĩes paruæ staturæ non dicunt proprie pulchri, q̃uis dici possint decori. Secundũ est proportionata cohabitudo mẽbrorũ. Tertiũ, supfusio naturalis viuidiq; coloris. [& nunciauerunt principes Pharaoni] i. regi Aegypti, cui9 reges tũc cognoĩabant Pharaones, sicut & postea Ptolemæi, & sicut reges Frãciæ cognominant Delphini, cum tñ aliud habeãt propriũ nomẽ. Quidã per principes, intelligit custodes passagij: q̃d ineptũ videt, cũ passagij custodia nõ sit tam altũ officium, idcirco principes rectius intelligunt quidã pręcipui & maiores regis officiati, qui quod ab inferioribus forsitan pceperũt, regi denunciauerũt ad cõplacendũ eidẽ. [& laudauerũt illam apud illũ] i. Sarai apud Pharaonẽ, dicendo ꝙ esset pulchra, morigerata, honesta. [& sublata est mulier in domũ Pharaonis] i. Pharao iussit vt sibi adduceret. [Abram vero bene vsi sunt propter illã] i. bene fecerũt ei amore Sarai, quã putabãt ipsius sororẽ. [Fuerũtq; ei oues & boues, asini & asinæ & cameli, serui & ancillæ.] Aegyptij nãq; cõtulerunt ei munera, honorauerũtq; eum ob causam prætactã. Et quoniam in aliqbus eos instruxit, ditatus est ibi in his.

Iose. lib. 1. ant. Iuda. ca. 16. Eusebi9. Nempe vt Iosephus refert, & in Scholastica recitat historia, arithmeticã & astrologiam docuit eos. Quæ sciẽtiæ postea ab Aegyptijs puenerunt ad Græcos. Ipseq; Abrahã, secundũ Iosephum, primus ausus est pronũciare, Deũ vnum esse oĩm creatorẽ, quod cõijciebat per mutationes terræ & maris, per ea quę cõtingunt circa solem & lunã, atq; ex oĩbus quę circa cælum semp eueniunt. De eodẽ quoq; refert Berosus: Post diluuium decima generatione, fuit apud

Berosus. Chaldæos vir iustus & magnus, in cælestibus rebus expertus. Veruntñ reor, ꝙ Noe & Melchisedec & alij iusti ante Abram, publice docuerunt subditos & posteros suos, vnũ esse oĩm creatorẽ ac Deũ. Et item ꝙ Abram ex supnaturali illuminatione magis q̃ ex astronomia cognouit hoc ipsum. ¶ Si præterea quęrat, cur Pharao nõ cognouit coniugẽ Abræ, cum esset in domũ suã deducta: Respondet Augustinus, ꝙ flagellatiõibus diuinis fuit sup hoc impeditus. Veruntñ in Glossa tangit, ꝙ ex libro Hester est allegatũ de præparatiõe puellarũ, quæ ad thalamũ regis pducebantur. In Scholastica historia scribit, ꝙ Deus impediuit desideriũ Pharaonis ægritudine & tumultu causarũ. Hinc subdit: [Flagellauit autem dñs Pharaonem & domum] i. familiã [eius plagis maximis, propter vxorẽ Abram] i. ob hoc, ꝙ eam iniuste abstulerant, & Pharao detinere proponeret. ¶ Si quęrat, quæ fuerũt maximæ plagæ istæ: iam tactũ est, ꝙ ægritudines erãt, seu impossibilitas pariẽdi, puta vxorũ Pharaonis, & seruorũ eius conclusio, sicut infrà habet de domo Abimelech: aut feminis fluxus, seu terror somniorũ, apparitioq; monstrorũ. [Vocauitq; Pharao Abrã, & dixit ei: Quidnã est hoc q̃d fecisti mihi?] Quasi dicat: Cur exposuisti me huic periculo, & his plagis? [Quare nõ indicasti ꝙ vxor tua esset? Quã ob causam dixisti sororẽ tuã esse, vt tollerẽ eã mihi in vxorẽ?] An Abrahã ad ista respõderit, textus nõ exprimit. Potuit aũt causam rationabilẽ assignare, quæ tacta est, ne videlicet propter vxorẽ suã occideret à plebe Aegypti. Sed vnde cognouit Pharao, ꝙ Sarai esset vxor Abræ? Dicũt aliqui, ꝙ ex reuelatiõe. ¶ Porro Scholastica historia dicit, ꝙ dum sacerdotes Aegypti sacrificarẽt pro regis sanatiõe, acceperũt respõsum, ꝙ Pharao propter iniuriã peregrino illatã in sublatiõe suæ vxoris, esset punitus. Sed mirum, ꝙ tantus rex voluit vxorẽ simplicis peregrini, quã putauit eius sororẽ, accipere cõiugẽ. Ad q̃d dici potest, ꝙ pulchritudo & modestia mulieris traxerunt eum ad hoc: honestas q̃q; & sapiẽtia Abræ, quẽ fratrem illius credebat. ¶ Pręterea, circa illud, Flagellauit dñs Pharaonẽ propter vxorẽ Abræ, recitat Lyra, ꝙ in Hebræo habet, Propter verbũ Sarai vxoris Abræ: qa vt dicũt Hebræi, Sarai habuit angelũ sanctũ corporis sui custodẽ. Vnde Sarai dicẽte ad angelũ, vt pcuteret Pharaonem, pcussit eum. Sic sancta Cęcilia dixit ad sponsum suũ: Habeo angelum corporis mei custodem. Et simile legit de beata Agnete. [Nunc ergo ecce cõiunx tua, accipe eam, & vade. Præcepitq; Pharao super Abram viris] i. ministris suis præcepit de Abram, vt eum & domesticos eius cum securitate ex Aegypto deducerent. ideo subditur: [Et deduxerunt eũ & vxorem eius, & omnia quæ habebat.] puta familiam, pecora, & cætera quæ habebat.

Gen. 20.

hist. scholastica.

Aug. 16. de ciuit. Dei cap. 19. Hester 2. Eusebi9.

¶ Expositio spiritualis eiusdem cap. 12. Art. 46.

Dixit aũt dñs ad Abram: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terrã, quã monstrauero tibi.] Abram nomine & virtute Christum præfigurauit. Abram nanq; per duas syllabas, interpretatur pater excelsus: Abraham vero, pater multarũ gentium. ¶ Porro Christus, inquãtum Deus, est pater excelsus creatione, gubernatione, iustificatiõe: immo sic tota superadoranda, supersubstãtialisq; Trinitas est vnus pater excelsus, sicut & vnus creator, vnus gubernator, vnus iustificator, prædestinator & glorificator. Sic quoq; Christus est multarũ gentiũ pater. Itaq; Christo, prout est verbũ æternũ, dixit pater nõ præcipiẽdo tanq̃ minori, sed volendo & quasi practice intelligẽdo, seu per generationem æternã dando & cõmunicãdo ei totã sapientiã suam, sicut & deitatẽ atq; essentiam. [Egredere de terra tua] i. per incarnatiõis mysteriũ de cælo in terram descende, hominibusq; appare, quemadmodũ scriptum est: A summo cælo egressio eius. Vnde & Christus:

Psal. 18.

Exiui

Exiui,inquit,à patre,& veni in mũdum. Cælum qppe est terra viuoꝝ,& patria beatoꝝ.[Et de cognatione tua].i.multitudine supernoꝝ spirituũ,qui (inquãtum intellectualis simplicisq́; naturæ sunt,& Deo beatifice pfruunť) quãdam cum verbo æterno,à quo conditi sunt, cognationem sortiri videnť.A qbus quasi egressus est,inter homines conuersando, nõ illis diuinam præsentiã subtrahendo, sicut nec locũ mutãdo egressus est.[& de domo pris tui] de qua ait:In domo patris mei mansiones multæ sunt.[Et veni in terrã quã monstrauero tibi,] hoc est,in terrã mortalium,& in Iudæam seu synagogã. Descendit eñ in inferiores partes terræ,secundum Apostolum, quã terrã pater Christo secundũ naturam diuinã monstrauit, non de nouo aut temporaliter ei aliquid ostendendo seu instruendo, sed sicut prætactũ est, per diuinã generationẽ,totam suã increatã sapientiã ei cõmunicãdo. Hinc apud Ioannem locutus est:Pater diligit filium,& omnia demonstrat ei quæ ipse facit. ¶Præterea,Christus secundum naturã assumptã, est pater excelsus,& multaꝝ gentium,inquãtum summus pontifex,& prælatus ac legislator ecclesiæ.Cui ergo pater præcepit, vt egredereť de terra sua,i. Apostoles faceret ire ad gentium conuersionẽ, relicta Iudæa, synagoga ac tẽplo, in quibus Deus ante per gratiã habitauit. Apostoli nãq; Christũ spiritualiter ad gentes vndiq; portauerunt. Sicq́; venit ad terrã gentilitatis,immo ad corda gentiũ electaꝝ, & hoc Christus homo,Deo patre iubẽte,significauit Apostolis ante eoꝝ diuisionem.Vnde Paulus Barnabasq́; dixerunt Iudæis:Vobis oportebat primũ loqui verbum Dei,sed quoniã repulistis illud,ecce conuertimur ad gentes.Sic eñ pcepit nobis dñs.Hinc pater per Esaiã locutus est Chřo:Posui te in lucem gentium,vt sis salus mea vsq; ad vltimum terræ.[Faciamq́; te in gentem magnam &c.] Istud totum incomparabiliter plenius in Christo,q̃ in Abrahã est completum. Itaq; Chřm fecit Deus pater seu Trinitas summa,in gentem magnã, cõuertendo ad ipsum innumerabiles populos nationũ vbiq; terraꝝ, q in Chřo sunt regenerati, & filij eius effecti. [Et benedicã tibi.] Humanitati Chři Deus pater plenissime benedixit,totã ipsius capacitatem implẽdo supnaturalibus donis gřæ & glorię,omiq́; sapiẽtia ac virtute,queadmodũ scriptũ est: Benedixit te Deus in æternũ. Itemq́; Vnxit te Deus Deus tuus &c. [Et magnificabo nomẽ tuũ.] Deus etem exaltauit Chřm, & dedit illi nomen q̃d est sup omẽ nomẽ, vt in noĩe eius omẽ genu flectať,cęlestiũ,terrestriũ,& infernoꝝ.Benedixit q̃q; benedicẽtibus Chřm,& maledicẽtibus ei,puta Iudęis,hęreticis,cęterisq́; incredulis ac blasphemis,maledixit.[Egressus est itaq; Abrã &c.].i.Chřs p apřoꝝ prædicationẽ ad gẽtes transiuit.[Et vxorẽ suã].i.primitiuã ecclesiã.[ac Loth,] eos videlicet q secundum carnẽ ei propinqui erãt, fecit secum ad gentes procedere,& p prędicatores suos terrã eoꝝ perambulauit,in qua tunc morabať Chananæus.i.incredulus populus,Chananæoꝝ antiquoꝝ vitijs plenus. Illã igiť terrã dedit Deus semini Chři,vtpote populo Chřiano, de quo ab Esaia est prædictũ: Si posuerit animam suam pro peccato,videbit semẽ longæuũ. Et alibi:Omẽs q viderint eos,cognoscẽt illos,qa isti sunt semẽ cui benedixit dñs.[Qui ædificauit ibi altare dño.] Christus eñ vbiq; ædificari fecit ecclesias,atq; in eis altaria,quæ & spiritaliter ædificauit p fidem & charitatẽ in corde fideliũ,in qbus & p quos offert sacrificiũ laudis patri indesinẽter, immo & seipsum facit offerri.[Et inuocauit nomen dñi,] quoniã interpellat pro nobis,& pro nostra offerť salute.Vnde per Malachiam dñs contestať:In omni loco offerť nomini meo oblatio munda.[Et inde progrediẽs ad montẽ qui est cõtra orientẽ Bethel,] hoc est,ad Romanũ imperiũ & ad excellentiã philosophoꝝ,qui erãt per elationẽ erecti contra veræ & salutaris sapiẽtiæ ortũ ac lucem,quæ sapientia est in Bethel.i.in domo Dei.[Tetendit ibi tabernaculũ suũ,] hoc est,ecclesiã dilatauit ibidẽ,subijciendo illos fidei Chřianæ. Vnde ad Corinthios fateť Apřs: Arma militiæ nostræ nõ carnalia sunt, sed potẽtia Deo ad destructionem munitionũ, consilia destruentes,& omnẽ altitudinẽ extollentẽ se aduersus scientiã Dei,& in captiuitatẽ redigentes omnẽ intellectum in obsequium Christi. [Ab occidente habens Bethel, & ab oriente Hai.] Per occidentẽ intelligi potest aduersitatũ euẽtus,seu obscura Dei cognitio per speculum in ænigmate:per orientẽ vero,prosperitatis & felicitatis præsentia, charitatisq́; feruor,& clara cognitio deitatis p speciẽ.Bethel vero interpretať dom⁹ Dei,p quã ecclesia militãs designaťs Hai vero,oculus seu fons,p quod triũphans insinuať ecclesia.Chřs itaq; habet Bethel.i.ecclesiam militantẽ,ab occidẽte,hoc est,in his q aduersitatibus exerceňť,& p fidẽ ambulantes Deum ænigmatice vidẽt. Hai aũt.i. ecclesiã triumphãtẽ in suis electis,q plena felicitate & omi prosperitate repleňť.Inter hos Chřs est medius,vnius(videlicet militãtis)ecclesię mẽbra triumphãti coniungẽs.[Facta est aũt fames in terra].i. oĩm spiritaliũ alimẽtoꝝ defectus,synagoga quęrẽte terrena, psertim qñ Iudæi prædicationẽ apostoloꝝ abiecerũt animo obstinato.[Descẽditq́; Abrã in Aegyptũ].i.Chřs per Apřos suos ingressus est gẽtilitatẽ. [vt peregrinareť ibi].i.tanq̃ hospes & peregrinus habitaret in cordibus creduloꝝ,de q̃ Hieremias prædixit:Quare quasi colonus vẽturus es in terra,& quasi viator declinãs ad manendũ?[Dixitq́; vxori suæ].i.primitiuæ ecclesiæ,quã pro magna & pcipua parte misit ad gẽtes conuertẽdas.

[No-

Marginal references: Ioan. 16. · Psal. 134. · Ioan. 14. · Ephes. 4. · Ioan. 5. · Acto. 13. · Esa. 49. · Psal. 44. · Ibidem. · Phil. 2. · Esaię 53. · Esaię 61. · Malac. 1. · 2. Co. 10. · Hier. 14.

[Noui ꝙ pulchra ſis mulier].i.cõgregatio & ſponſa mea om̃i virtute & gr̃a perornata.]& ꝙ
cũ viderint te Aegyptij,dicturi ſunt, Vxor illius eſt, interficiẽtq; me, & te reſeruabũt.]Aegy-
ptij iſti ſunt dæmones,q viſa Chr̃i eccleſia,cõtulerunt dicẽtes: Ecce iſta eſt Chr̃i ſponſa,& niſi
ſunt eã à Chr̃o auertere, ac ſpiritaliter conſtuprare ac pdere, immo & Chriſtũ in credẽti-
um cordib⁹ enecare,ita vt ibi amplius nõ eſſet p gratiã,nec regnaret p fidẽ.[Dic ergo,obſe-
cro,ꝙ ſoror mea ſis].i.conſtãter me cõfitere,& me veraciter incarnatũ teſtare,ita ꝙ p aſſum
ptam humanitatẽ tuus ſim frater. [vt bene ſit mihi ꝓpter te].i.regnem in populo Chr̃iano
vſq; ad finẽ mũdi,& viuã in credentiũ mẽte per fidẽ.[Cumq; ingreſſus eſſet Abram in Aegy
ptũ].i.Chr̃s in gentilitate cõuerſa regnaret.[viderũt Aegyptij]vtpote dæmones [mulierẽ].i.
eccleſiã.[ꝙ pulchra eſſet nimis,& nũciauerũt Pharaoni,] hoc eſt,principi tenebrarꝝ.[& lau
dauerunt illã apud illũ,]virtutes,ſigna & opera eccleſiæ recitãdo principi ſuo.[& ſublata eſt
mulier in domũ Pharaonis].i.eccleſia electorꝝ in medio hoĩm iniquorꝝ q ſunt domus dia-
Mar. 10. boli,poſita eſt in hoc mundo,cui & Chriſtus dixit: Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio
luporꝝ.[Abram vero bene vſi ſunt ꝓpter illã].i. Chriſti miſericordiã magnificã eſſe dixerũt
& infinitã,vt per hoc facilius allicerẽt ad peccãdum fideles. [fueruntq; ei oues & boues,aſini
& aſinæ & cameli & ſerui & familiæ,]hoc eſt,non ſolũ innocẽtes & ſimplices,ſed & groſſi,ru
des,duri & male laborioſi,corporaliterq; robuſti, ad Chr̃m conuerſi ſunt,quorꝝ & plurimi
de miſericordia Dei temerarie præſumentes, carnales & beſtiales effecti ſunt. [Flagellauitq;
dñs Pharaonem & domũ eius plagis maximis,propter vxorem Abram.]Dñs eñ per ange-
los ſanctos & homines virtuoſos, grauiter ac multipliciter tribulat dæmones, eorũq; prin-
cipem,refrenãdo eos ac ſuperando & deridẽdo,eo ꝙ Chriſti eccleſiã ſic tentare non ceſſent,
Eſa. 24. & tandẽ eorꝝ miſeria multũ augebit,dum iuxta Eſaiæ oraculum congregabunt congrega-
tione vnius faſcis, & claudent in carcere.[Vocauitq; Pharao Abrã] &c.Hoc fit, qñ diabolus
videt & confitet ſe victũ à mẽbris Chr̃i,& dimittit victores in pace,vt ſeruiant Chr̃o.Poſtre
mo Abram iuxta tropologiã deſignat vnumquẽq; fidelem, cui iubet aut conſulit Chriſtus,
vt egrediat de terra ſua,relinquẽdo propter ipſum oĩa exteriora:& de cognatione ſua,relin
quendo propinquos:& de domo patris ſui,deſerẽdo domeſticos, quatenus ad nihil horꝝ in-
ordinate afficiat,immo & ſeipſum abneget, vincat,mortificet,& ſedens in clauſtro,leuet ſe
Thren. 3. ſup ſe contemplãdo diuina,veniatq; in terrã quam dñs ei monſtrat,ſanctã ingrediendo reli
gionem,atq; ad patriã feſtinãdo cæleſtẽ,vt faciat eum in gentem magnã,alios ædificãdo,&
conuertendo p ipſum,& benedicat ei,dãdo centuplum in præſenti,& vitã gloriæ in futuro.

¶Expoſitio literalis cap.13.Aſcendens ergo Abram de Aegypto. Art. 47.

Aſcendit ergo Abram de Aegypto,] quæ in decliuiori eſt ſitu ꝗ regio Chanaan.[ipſe
& vxor eius,& om̃ia quæ habebat, & Loth cum eo ad auſtralẽ plagã] terræ Chanaan.
[Erat autẽ diues valde in poſſeſſione auri & argenti. Reuerſusq; eſt per iter quo vene
rat].i.per q̊d Aegyptum intrauerat à meridie.Reuerſusq; eſt,inquã,[à meridie].i.plaga me-
ridiana,vel ab Aegypto, quæ reſpectu terræ Chanaan,eſt verſus meridiẽ. [in Bethel]vrbem
præfatã.Ait quidã,ꝙ in Hebræo habet, Reuerſus eſt per manſiones qbus venerat: quod ex-
ponendo,affirmat,ꝙ Abram,quãdo intrauit Aegyptũ,nõ habebat ſufficientem pecuniam
ad ſoluẽdũ in hoſpitijs ſuas expẽſas: idcirco per eadẽ reuertebat hoſpitia, vt ſolueret debita
quæ ibi cõtraxit.Iſtud fabuloſum videt, nec apparentiã habet, cum Deus promiſerit Abrã,
benedictionẽ in ſpũalibus ac tẽporalibus anteꝗ exiuit à Meſopotamia ad terrã promiſſio-
nis,nec vnquã fuit tam pauper,vt non haberet tãtillum pecuniæ,qua ſolueret in via ſuas ex-
penſas.Erat quoq; ignotus in illis hoſpitijs,idcirco non habet apparentiã ꝙ dediſſent ei di-
lationem ſolutiõis expenſarꝝ, niſi forſan ſub pignore. [Facta eſt rixa inter paſtores gregum
Abram & Loth.] qa vt habet in litera,vterq; eorꝝ habuit pecora multa,diuerſorumq; gene
rum,& tabernacula pro ſe & ptinentibus ſibi,videlicet pro ſuis domeſticis & iumentis.[nec
poterat eos capere terra, vt habitarẽt ſimul.] Poterat vtiq; terra Chanaan capere eos,ſed nõ
ita,vt pacifice ſimul manerẽt,videlicet ſine contentione paſtorꝝ ſuorꝝ,quorꝝ vnuſquiſq; fe-
ſtinauit meliora paſcua præoccupare,nec ceſſerũt ſibi ad inuicẽ, cum eſſent hoĩes imꝑfecti.
[Eo aũt tẽpore Chananæus & Pherezæus].i.populi Chananæorꝝ ac Pherezæorꝝ,q nati fue-
runt ex filijs Chanaan filij Cham,[habitabãt in terra illa,] Hoc interponit ſcriptura, ſecun-
dum Rabbi Paulum,ad innuendũ ꝙ cauſa ſeparatiõis Abræ à Loth fuit,qm̃ Abram timuit
ꝙ habitatores terræ illius videntes tantã opulentiã ſuã ac ſui nepotis,ſpoliarent aut expelle-
rent ſe & Loth à terra illa.Alij dicũt, ꝙ Abrahã timuit poſſe ex contẽtionibus paſtorꝝ litem
moueri corã infidelibus illis iudicib⁹.[Dixit ergo Abrã ad Loth: Ne, quæſo, ſit iurgiũ inter
me & te, & inter paſtores tuos & meos:fratres eñ ſumus] .i.multũ propinqui. Timuit itaq;
Abrã ne ex occaſiõe contẽtionis paſtorꝝ ſuorꝝ etiã inter eos oriret contẽtio,ꝗ inter domeſti
cos tãto deteſtabilior eſt,quãto mutua pax eorꝝ eſt appetibilior.[Ecce vniuerſa terra coram
te eſt].i.terrã iſtã præſentialiter vides:idcirco cõſiderare potes ꝗ pars eius aptior tibi ſit.[Re
cede

cede à me obsecro.] Melius nãq; est, salua charitate & pace, corporaliter separari & se orsum morari, q̃ cũ charitatis & pacis detrimento simul & corpore habitare. [Si tu ad sinistrã ieris, ego dexterã tenebo: si tu dexterã elegeris, ego ad sinistrã pergam.] In his verbis apparet eximia bonitas Abræ, vtpote charitas, mansuetudo, pietas, & humilitas eius, qa cum esset tam sublimiter maior ac eruditior, tamẽ in oĩbus detulit suo nepoti, electionẽ dans ei, & cõmuni prouidens paci. Ex quo Abræ facto, secundũ Augustinũ, fortassis effecta est laudabilis ista consuetudo, ꝙ qñ aliquid terrenũ est inter homines diuidẽdum, maior diuidat, & minor eligat. [Eleuatis itaq; Loth oculis, vidit oẽm circa regionẽ Iordanis] .i. circũquaq; adspiciens, considerauit regionẽ sitã circa Iordanẽ, quæ tunc fuit regio Pentapolis. [quæ vniuersa rigabatur aquis Iordanis, opportune extrà fluentis, aut etiã pluuijs. [anteq̃ subuerteret dñs Sodomam & Gomorrham, sicut paradisus dñi,] hoc est, sicut paradisus irrigaẗ fonte ac fluuio existẽte in eo. [& sicut Aegyptus] irrigaẗ Nilo. [veniẽtibus in Segor] .i. in adspectu eoꝝ, qui ab Aegypto vadunt in vrbẽ, Segor vocatã, circa q̃d iter terra Aegypti est pulchra ac fertilis valde. [elegit'q; sibi Loth regionẽ circa Iordanẽ,] hoc est, in aliqua parte regionis illius habitare elegit. [Et recessit ab oriente] .i. plaga oriẽtali, in qua erat cum Abrã, quæ respectu regionis quã elegit Loth ad inhabitandũ, fuit oriẽtalis. [Diuisi'q; sunt alterutrũ à fratre suo] .i. vnus eoꝝ recessit ab altero sibi propinquo. [Loth vero moratus est in oppidis quæ erãt circa Iordanem,] hoc est, in vrbibus Pentapolis. [& habitauit in Sodomis] .i. ciuitatibus Sodomoꝝ, præsertim in Sodoma, quæ erat principalis inter quinq; vrbes illas præfatas. Ex quo videẗ, ꝙ successiue habitauit in pluribus oppidoꝝ illoꝝ, nisi forte plurale pro singulari ponatur, iuxta modũ loquendi quo aliquid attribuiẗ multitudini, qa conuenit vni aut alicui parti eius. Est'q; probabile, ꝙ Loth paulatim experiens impietatẽ oppidanoꝝ illoꝝ, recessit ab vna vrbe ad aliam, æstimans habitatores vnius meliores habitatoribus alterius vrbis, si tñ in diuersis oppidis illis successiue moratus est. ¶Præterea quęriẗ, cur Loth cum esset vir iustus, elegit habitationem inter pessimos Sodomitas. Ad q̃d dicẽdum, ꝙ aliqui asscribunt hoc imperfectioni ipsius, & dicunt nõnulli eum peioratũ ex cohabitatiõe illoꝝ: q̃d non videẗ cõsonare verbis dignissimi principis Apl'oꝝ, qui in sua secũda scribit canonica: Adspectu & auditu Loth iustus erat, habitãs inter eos q de die in diem animã iusti iniquis opibus cruciabant. Ideo dici potest, ꝙ forte non sciuit tantã facinorositatẽ eoꝝ, qñ inter eos habitare elegit ac cœpit. Vel dispensatiõe & ordinatiõe diuina id factũ est, vt virtus Loth magis exerceretur & ostenderetur per illoꝝ prauitatẽ nequissimã, quatenus eius exemplo discamus nõ peruerti ab impijs, sed vt Sodomitæ eius virtutibus ædificarenẗ. [Hoĩes autẽ Sodomitæ pessimi erãt &c.] de quoꝝ sceleribus infrà diceẗ. [Dixit'q; dñs ad Abrã postq̃ diuisus est ab eo Loth.] Abram qppe in aliena habitans terra, antiquã habuit consolationẽ ex cohabitatiõe Loth nepotis ac soceri sui: idcirco dum amore virtutum separasset eũ à se, meruit cõsolationem diuinã accipere, & etiam qa contẽtiones iam erãt à domo sua sublatæ. [Leua oculos tuos in directũ, & vide à loco in q̃ nunc es, ad aquilonẽ & meridiẽ, ad orientẽ & occidentẽ] .i. ad quatuor plagas terræ Chanaan in qua stas. [omnẽ terrã quã conspicis] .i. vniuersam terrã Chanaan, cuius partem nunc vides oculo corporali. [tibi dabo] .i. posteris tuis. ideo expositorie subdiẗ: [& semini tuo] videlicet filijs Israel. [vsq; in sempiternũ] .i. per spatiũ valde longum, vel vsq; in finẽ mundi, nisi peccãdo meruerint eã amittere. Tales nãq; promissiones intelliguntur sub conditiõe. Veꝝ vt ait B. Stephan⁹, De⁹ nõ dedit Abrahę hęreditatẽ in terra illa nec passum pedis. [faciam'q; semẽ tuũ sicut puluerẽ terræ] .i. innumerabiliter eos multiplicabo. [Si qs hoĩm potest numerare puluerẽ terræ, semẽ quoq; tuũ numerare poterit] q̃si dicat: Tã innũerabilis erit posteritas tua, vt puluis terrę. Hæc tñ hypbolica locutio est, vtpote ꝑ excessum dicta, ad insinuandũ magnitudinẽ rei, seu vehementẽ multitudinẽ posteroꝝ Abrahę patriarchæ, sicut ad Ioseph Pharao dixit: Absq; oris tui imperio nullus mouebit manũ aut pedem in omni terra Aegypti, iuxta quẽ modũ etiã de electis & amicis Dei ferẗ in Psalmo: Dinumerabo eos, & sup arenã multiplicabunẗ. Et si ista ꝓmissio verificari potest in sola multiplicatiõe filioꝝ Israel, q̃to magis si eis addanẗ Ismaelitę ac alię natiões magnæ & multæ ex filijs Abrahę nati, de qbus infrà habebiẗ? [*Surge ergo & perambula terrã in longitudine & latitudine sua, qa datur⁹ sum eã tibi.] vt scias magnitudinẽ beneficij mei, & futurã multitudinem sobolis tuę, atq; vt obediẽdo mihi in ista ꝑambulatione terrę, merearis gratiã ampliorem, aut etiã huius promissi impletionẽ. [Mouens igiẗ Abrã tabernaculũ suũ] .i. secum deferẽs illud, [venit] cum vxore & domesticis atq; pecoribus suis. [& habitauit iuxta conuallem Mambre] hoc est, viri sic dicti, à quo vallis illa cognominata est, ita ꝙ Mambre fuit cum fratribus suis Abræ cõfœderatus, vt patebit sequẽti capl'o. Intelligẽdum est tamẽ, ꝙ obedientissimus Abrã statim diuinũ istud impleuit pręceptũ. [Est] quoq; hæc cõuallis [in Hebron] .i. iuxta Hebron. [Aedificauit'q; ibi altare dño] eisdẽ de causis, ob quas & alibi, sicut iam patuit. ¶Præterea iuxta spũalem intelligentiã, per asscensum Abrahæ & coniugis ac domesti

Aug. 16. de ciuit. Dei.

2. Petr. 2.

Acto. 7.

Psal. 138.

coꝝ ipsius ab Aegypto ad plagã australẽ, significat ascensio Christi & fideliũ eius ad orien
tem lucis æternæ ac patriã beatoꝝ, in qua feruentissimus calor est solis iustitiæ. Per diuiti
vero ipsoꝝ in argẽto & auro, spiritalis opulẽtia catholicoꝝ in omni virtute & grã, præser
tim in charitate & sapiẽtia, designat. Per rixas demũ pastoꝝ Abram & Loth, intelligit co
tentio, quæ est inter iustos & iniustos prælatos, seu inter catholicos & hæreticos propter gr
ges eis subiectos: qm̃ iusti & catholici pręsidẽtes maxime dolẽt, dũ vidẽt populũ Dei ab im
Ephe. 4. pijs pſidisve pręlatis negligi, scãdalizari, ac male doceri & decipi. Amplius, exemplo Abr
hæ discamus esse soliciti seruare vnitatẽ spũs in vinculo pacis, nec solũ superioribus ceder
ac parere, sed & inferioribus humiliter loqui, pie deferre, & oẽm contẽtionis, iræ, impatien
tiæ, cupiditatis inquietudinẽ euitare, q̊d & religiosis summe est necessariũ, cum sanctus te
Hieroñ. stet Hieronymus: Nulla vita deterior est, q̃ corpore simul manere, & animo dissentire. Et v
re infelices sunt, qbus non vnum, sed diuersum cor est. Insup promissio Abræ facta de mul
tiplicatione sobolis suæ, multo præclarius est impleta in multiplicatione fidelium Christia
Galat. 3. noꝝ, qui iuxta Apostolum ad Galatas per fidẽ sunt filij Abrahæ. Semini quoq; Abrahæ, vi
pote Christo, secundũ naturam humanã data est in sempiternũ, non solum Chanaan terra
sed totus orbis terraꝝ, cuius semen, i. plebs Chřiana instar pulueris innumerabilis facta est.
Psal. 2. Vnde pater ait ad Christum: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & posse
sionem tuam terminos terræ. Constat item ꝙ Christus per prędicatores suos gloriosos ap
stolos, terram in longitudine ac latitudine perambulauit.

¶ Elucidatio literalis cap. 14. Factum est aũt in illo tempore. Art. 48.

FActum est aũt in illo tẽpore.] In isto capl'o describit fidelitas Abrahæ, & constãtia eiu
ac fortitudo, quoꝝ occasione recitat hic bellũ inter gentiliũ reges pactum, nec est diffi
cultas in litera. [Factũ est] inqt, [vt Amraphel rex Sennaar]. i. Chaldææ seu Babyloni
atq; vt Lyra refert, Hebræi cõmuniter dicunt, ꝙ Amraphel iste fuit Nemroth, quẽ dicũt fu
isse binomiũ. Quod si veꝝ est, vixisset Nemroth iste valde diu. Fuit eñ fili⁹ Chus filij Cham
Eusebi⁹. qui Cham fuit filius Noe, à quo Abraham decimus fuit. [Et Arioth rex Ponti, & Chodorl
homor rex Elamitaꝝ,] Sicut in Scholastica historia dicit, iam dominãdi libido in tantum
processerat, ꝙ pene quælibet ciuitas habuit regem. Quoꝝ plurimi subditi erant alicui reg
maiori, & tandẽ oẽs monarchæ alicui, ac primũ monarchæ Assyrioꝝ. [& Thadal rex ge
tium]. i. qui rex gentium appellat, vel propter multitudinẽ gentium sibi subditaꝝ, vel qu
in eius dominio erant hoĩes plurium nationũ. [inirẽt bellum cõtra Bara regẽ Sodomoꝝ] &
cæteros quatuor qui in litera exprimunt, qui quinq; regnauerũt in quinq; vrbibus region
quæ vocat Pentapolis, à penta quod est quinq;, & polis ciuitas, inter quos rex Sodomoꝝ di
citur fuisse principalis. Pro eo aũt quod nostra translatio habet, cõtra Sennaar regem Ada
mæ, dicit Lyra in Hebræo haberi, regẽ Balæ, estq; Bala nomẽ ciuitatis, quæ alio nomine di
citur Segor. Sed nõ apparet sic esse, cum in litera alius rex Balæ introducat, nec aliter esse
quinq; reges, de qbus hic sermo. Adama quoq; fuit alia vrbs q̃ Bala. [Omnes isti] videlic
quinq; reges Pentapolis, [cõuenerunt in vallem syluestrẽ,] quæ præcedẽti capl'o appellat
vallis illustris. [quæ nunc est mare salis]. i. post subuersionẽ Pentapolis, facta & vocata est
cus salsissimus & mare mortuum, quoniã nullus piscis in eo viuere potest, propter spissit
dinem & ineptitudinẽ aquæ illius, quæ tam spissa & sordida est, vt pãnus in ea potius inqu
netur q̃ lauetur. Deinde subiungit causa prælij huius. [Duodecim eñ annis seruierãt] qu
reges prędicti [Chodorlahomor regi Elamitaꝝ,] qui subiugauerat eos sibi, ita ꝙ dederu
ei tributũ duodecim annis. [& in tertiodecimo anno recesserunt ab eo] per rebellionẽ, n
4. Reg. 3. per loci mutationẽ, de quo recessu Ioram rex Israel loquit in quarto Regũ libro, Moab r
cessit à me. [Igit quartodecimo anno venit Chodorlahomor, & reges qui cum eo erant, p
cusseruntq; Raphaim]. i. quosdã fortes seu gigãtes natos de Raphaim, aut Raphaim nom
natos. [in Astaroth] hoc est, in loco sic nuncupato. [& Carnaim & Zuzim cum eis]. i. sic
Hieroñ. pellatas, quæ erant terribiles & robustæ, secundum Hieronymũ, occiderunt cum præfati
gantibus Raphaim. [& Emim]. i. populum sic vocatũ, [in Sabe Cariathaim] hoc est, in c
tate seu loco sic dicto occiderunt. [& * Chorræos in montibus Seir]. i. gentẽ sic nomina
habitãtem in montibus Seir, quæ gens infrà vocatur Horræi. [vsq; ad campestria Pharan
vrbis sic nuncupatæ, [quæ est in solitudine. Reuersiq; sunt] quatuor reges prædicti, [& ve
runt vsq; ad fontẽ Masphat]. i. ad locũ fontis illius, in quo loco Deus postea produxit filij
rael aquam de petra. ideo subdit: [Ipsa est Cades] quia sic dictus est locus ille alio nomi
Hieroñ. de quo loco infrà habebit. Et secundum Hieronymũ, vocat fons iudicij, quoniam Deus i
cauit populum Israel contra se murmurantem: vel, vt alij dicunt, Mosen & Aaron, qui f
Nũe. 16. runt ibi increduli Deo, videlicet ad aquas contradictionis, propter quod Deus tulit con
eos sententiam, ꝙ non ingrederent terram promissionis. Quidam dicit, ꝙ vocetur fons
dicij, quoniam iudices terræ illius conuenerunt ibi ad determinandum iudicia. Sed mi

si in loco isto deserto cōuenerunt ad iudicandū.[Et pcusserunt oēm regionē Amalechitarū] id est,populū regionis illius,in quo postea habitauerunt Amalechitæ,qui tēpore huius belli nondū fuerunt nati.[& *Amorrhæum] hoc est,populum Amorrhæorū,natum ex Amorrhæo filio Chanaan,filij Cham,vt dictum est capl'o decimo.[qui habitabant in Asosonthamar].i.in loco sic nominato,qui in lib.Paralipomenon vocat Engaddi, secundum quosdā. *Amorrhæorū.

¶ Quęri potest,cur præfati quatuor reges,qui venerunt ad pugnādum cōtra qnq; reges Pentapolis,interfecerunt tot alios populos. Ad quod aliqui dicunt,φ populi illi fuerunt aduersarij trium regum qui venerunt cum prædicto rege Elamitarū, qui adiuuit eos ad deijciendum aduersarios eorundē,deinde adiuuerunt eum cōtra reges Pentapolis.Scriptura autem non exprimit illud,vt dicūt, quia non concernit facta Abrahæ & Loth. [Et egressi sunt rex Sodomorū & c.] Hic recitat qualiter in valle syluestri cōgressi sunt quinq; reges Pentapolis contra quatuor reges prædictos.[& terga verterunt,cecideruntq; ibi.]Porro in textu statim ante hæc verba habet,[Vallis autē syluestris habebat puteos multos bituminis.]& ita quod dictum est, cecideruntq; ibi, exponunt φ rex Sodomorū, & rex Gomorrhæ cum multis de suo exercitu fugientes,corruerunt in puteos illos, à quibus tñ exisse dicunt,vel humano vel diuino auxilio.Nam paulopost subdit,φ rex Sodomorū venit obuiam Abrahæ post hæc.Potest tamen exponi,φ quidam ex eorū populo sint occisi in valle illa.[Et qui remanserant,fugerunt ad mōtem].i.qui à quatuor regibus illis occisi non sunt,ad loca confugerunt montana.Deniq; vallis ista habebat bituminis puteos,vel quia ex foueis illis erumpebat & tollebat bitumen, vel quia inde accipiebat materia ex qua cæmentū siue bitumen fiebat.[Tulerunt aūt omnē substantiā Sodomorū, &c.necnon & Loth & oēm substantiā eius &c.] Hoc fecerunt quatuor reges victores horū quinq; regum,quemadmodū moris est in bello,diripere spolia deuictorū.[Et ecce vnus qui euaserat]de prælio,vt quidā de exercitu regis Sodomorū,[nunciauit Abram Hebræo]id est,ex semine Heber nato. Ex quo patet, φ Iudæi & Israelitæ dicunt Hebræi non ab Abraham,quasi Abrahæi,sed ab Heber,vt dictū est. Iste fugiens à prælio,sciuit Loth esse nepotē Abrahæ, ipsumq; Abrahā esse virū potentem & sapientem, ideo nunciauit ei captiuitatem & aduersitatē sui nepotis.[Qui]Abram [habitauit in valle Mambrę Amorrhæi] id est,in valle quæ nomē accepit à viro nomine Mambre,qui fuerat Amorrhæus. Itaq; in valle Mambrę Amorrhæi [fratris Eschol & fratris * Aner,] quia hi duo viri,videlicet Eschol & * Aner,fuerunt fratres carnales istius Mambrę.[Hi eñ pepigerant fœdus cum Abram].i.pactū amicitiæ secum inierāt.¶ Vbi quęri potest,cur vir ille fidelis cum infidelibus illis pepigerit pactum tale. Respondet, φ ex quo inter illos demorabat, poterat in licitis & honestis cum ipsis contrahere fœdus, præsertim quatenus hac occasione traheret eos ad cultum vnius Dei.Quod & forsitan antea fecit,quāuis scriptura non referat hoc. [Quod cum audisset Abram, captū videlicet Loth fratrē suum,numerauit expeditos vernaculos suos]hoc est, numerādo adunauit seruos suos ad pugnā aptos.[trecētos decē & octo.] Ex quo patet q̄ magnus & diues vir fuerit. Accepit etiā secum tres fratres præfatos sibi confœderatos, de qbus probabile est, φ & ipsi non paucos de suis familijs & propinquis secum assumpserint.[Et psecutus est eos] i.quatuor reges prænominatos [vsq; Dan].i. vsq; ad fontem nomine Dan, qui est vnus duorū fontiū ex quibus emanat Iordanis. Circa q̄d ait Glossa: Ex duobus fontibus non multū à se distātibus,riuus in vnum collectus,vocat Iordanis. Nam alter fons Ior dicit.Interea Abram psecutus est reges istos,non φ reges à facie eius fugerunt,immo nihil sciuerūt de eius aduentu. [Et diuisis socijs].i. vernaculis suis in tres turmas partitis, vt ex tribus locis hostes inuaderet. Sic & Gedeon trecentos viros suos diuisit in totidem partes.Vel,diuisis socijs,id est,vernaculis suis separatis à tribus fratribus illis & eorum auxiliarijs.[irruit super eos nocte] vtpote improuise,[& percussit eos].i.dormientes inuasit ac trucidauit,[vsq; Hoba].i.locū sic dictū,[& Phœnicē] vrbē,[quæ est ad læuā].i.sinistram [Damasci.]Cū eñ plurimi excitati fugā arriperent,psecutus est,& fugientes prostrauit,qa prę securitate incauta erāt pauloante inebriati,& prorsus inepti ad prœliū.[Reduxitq; oēm substantiā & Loth,mulieres q̄q;] quas reges illi ex vrbibus Pētapolis secū duxerūt captiuas.[& populū]captū,q erat de exercitu qnq; regū.[Egressus est aūt rex Sodomorū in occursum eius,] videlicet Abrahæ,[postq̄ reuersus est à cæde].i. occisione seu pcussione [regū] quatuor prędictorū.Egressus est,inquā,in occursum ei [in valle * Sabe].i.sic appellata,[quę est vallis regis] Nā alio noīe dicta est vallis regis ab aliq rege quicūq; fuerit ille, ꝑpter aliqd speciale quod rex iste in valle illa cōmisit aut habuit, aut aliqd tale.[At vero Melchisedec rex Salē].i.ciuitatis,quę postea Hierusalē est vocata.[proferēs panē & vinū,]nō ad reficiēdum ipsum Abrahā & populū eius,vt dicunt infideles Iudæi,quoniā Abrahā & populus eius portauerunt secū spolia & victualia regum quos occiderunt,ita φ cibarijs abundabāt:sed protulit panem & vinū,ad offerendum dño pro gratiarū actione de victoria Abrahæ cōcessa.Propter quod subdit:[Erat eñ sacerdos Dei summi.]In lege eñ naturæ primogeniti erāt sacerdo-

Glossa. Iudi.7. *Saue.

dotes. Et interdum sacerdotium transferebat à primogenito ad posterius natum, sicut & iura primogenituræ ex inspiratione & ordinatione diuina. Sacerdotium quoque Melchisedec fuit figura sacerdotij Christi, vt infrà tangetur. [& benedixit ei,] videlicet Abrahæ tanquam maior minori, imprecando ei bona. [Et ait: Benedictus Abram Deo excelso] .i. ad laudem & gloriam Dei sublimis, est Abraham benedictus & laude dignus, seu domino deputatus. [& benedictus Deus excelsus,] Deus autem essentialiter benedictus est, tanquam in seipso perfectus & sanctus, & omni bono nomine superdignissimus, omnis etiam benedictionis & gratiæ causa. [quo protegente] .i. auxiliante & defendente te, o Abram, [hostes in manibus tuis sunt] .i. subiecti sunt tibi & victi à te. [Et dedit ei decimas ex omnibus] .i. Abraham dedit Melchisedec regi decimas, de
Eusebius. omnibus spolijs aut etiam alijs rebus tanquam maiori ac sacerdoti. Denique vt in Ecclesiastica historia fertur, tunc primo leguntur decimæ datæ. Primitiæ vero ab Abel Deo oblatæ leguntur. [Dixit autem rex Sodomorum] qui egressus fuit obuiam Abrahæ, ad honorandum eum, & ad regratiandum ei, quod aduersarios à quibus ipse victus erat, prostrauit & spolia retulit. [Da mihi animas,] hoc est, captiuos restitue mihi, qui de populo meo sunt, vt reuertantur ad propria. [cætera tolle tibi] .i. substantiam seu spolia reserua pro te & auxiliarijs tuis. [Qui respondit ei: Leuo manum meam ad Deum excelsum possessorem cæli & terræ] .i. per Deum omnium creatorem ac dominum, eleuata manu, iuro. Et dicunt quod iste fuit modus iurandi, [quod à filo subtegminis vsque ad corrigiam caligæ non accipiam] .i. penitus nihil, quantumlibet paruum, sumam [ex omnibus quæ tua sunt] .i. tua erant antequam succubuisti, & ea perdidisti in bello, vel quæ adhuc tua sunt de iure aut facto. [ne dicas, ego ditaui Abram] hoc est, ne inde te iactes & mihi improperes. Nec ex superbia dixit hoc Abraham, sed quoniam Deus ei promiserat, quod benediceret ei in omnibus, ideo noluit suam locupletationem asscribi hominibus. [exceptis his quæ comederunt iuuenes] .i. vernaculi mei qui pugnauerunt, quorum expensas iam factas ex spolijs, non persoluo nec reddo. [& partibus virorum,] hoc est, spolijs seu stipendijs quæ iuste debentur viris Amorrhæis, qui venerunt mecum, videlicet] Aner, Eschol & Mambre. Isti accipiant partes suas] quæ iure prælij eis debentur. Circa quod ait Glossa: Abraham vir iustus manus suas excutit ab omni munere. In quo ostenditur, quod bella à fidelibus non cupiditate, sed charitate & æquitate committenda sunt. Stipendia quoque militantium excipit, & partes eorum qui secum pugnauerunt, partim iustitiam suam demonstrans, partim stipendia legitime pugnantibus debita
Hieron. non abnuens. ¶ Præterea de isto Melchisedec scribit Hieronymus, quod Hebræi dicunt eum fuisse Sem filium Noe. Et omnes primogenitos à Noe vsque ad Aaron, sacerdotes fuisse, qui
Eusebius. conuiuijs & oblationibus populo benedicebant. In Scholastica quoque habetur historia, quod aliqui dicunt, à præfata victoria Abrahæ & remissione captiuorum quos reduxit, annum iubileum habuisse initium, & quod ideo institutus est quinquagesimus, quia Loth tunc erat quinquagenarius. Vel quia quinquaginta anni fluxerunt, ex quo dominus erat Abrahæ loquutus, quando egrediebatur de Aran. Veruntamen verius dici videtur, quòd annus Iubileus & quinquagenarius fuit primo diuinitus per Mosen institutus, atque in hoc facto Abrahæ præfiguratus. Nec illud de annis Loth seu tempore allocutionis illius diuinæ ad Abraham, certitudinem habet. ¶ Præterea
Psal. 109 de excellentia Melchisedec & sacerdotio eius, & qualiter Christus dicitur sacerdos factus in æternum, secundum ordinem Melchisedec, multa scribit Apostolus in epistola ad Hebræos,
Hebr. 7. inter cætera dicens: Præcursor pro nobis introijt Iesus secundum ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum. Hic enim Melchisedec rex Salem, sacerdos Dei summi, cui & primitias omnium diuisit Abraham, qui Melchisedec interpretatur rex iustitiæ. Deinde autem & rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem habens, assimilatus autem filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Quocirca pensandum, quia vt scri-
Thomas bit Thomas in tertia parte summæ suæ quæstione 22. In officio sacerdotis duo considerantur. Primum est ipsa oblatio. Secundum sacrificij consummatio, per quam hi pro quibus sacrificium immolatur, effectum sacrificij consequuntur. Effectus autem sacrificij Christi, quo obtu-
Acto. 3. lit seipsum in ara crucis, est consecutio felicitatis æternæ. Passus est enim pro nobis, propter bona futura, cælestia & æterna. Ideo sacerdotium Christi vocatur æternum. Et item idcirco, quoniam aliud sacerdotium non succedet ei in vita præsenti. ¶ Præterea sacerdotium Christi & sacerdotium euangelicæ legis, in multis excellit sacerdotium veteris legis, quoniam aufert peccata, & æternaliter manet, quod significatum est per sacerdotium Melchisedec, qui decimas
Hebr. 7. sumpsit ab Abraham, in cuius lumbis quodammodo decimatus est Leui seu legalis sacerdos. Vnde sacerdotium Christi, dicitur secundum ordinem Melchisedec, propter eminentiam veri sacrificij quod est Christus, seu sacramentum altaris super sacrificia legis Mosaicæ. Sacrificium enim Melchisedec, quod fuit oblatio panis & vini, in ecclesia continuatur & consummatur vsque ad finem mundi. Et quantum ad hoc, sacerdotium Melchisedec, perfectius præfigurauit sacerdotium Christi, quam sacerdotium illud legale. Verumtamen aduertendum, quia vt tactum est, in sacerdotio Christi duo pensantur, puta oblatio, oblationisque effectus. Quantum ad primum

mum, sacerdotium legale magis pfecte præfigurauit sacerdotium Christi, quàm sacerdotium Melchisedec, quia in sacrificijs legis fiebat effusio sanguinis, sicut & Christus se offerendo sanguinem suum fudit pro nobis. Sed quo ad effectum quendam oblationis Christi, qui est mystica vnitas ecclesiæ, sacerdotium Melchisedec magis pfecte præfigurauit sacerdotium Christi. Obtulit nanque Melchisedec panem & vinum, per quæ vnitas ecclesiæ designatur, quam Christus per fidem charitatemq́ colligit. Propterea sub speciebus panis & vini, sacrificium Christi atque ecclesiæ frequentat. Amplius ipse Melchisedec, dicit sine patre & matre ac genealogia, non habens dierum initium neq; finem, qm̄ in scriptura non legitur initium aut finis genealogię ipsius. ¶Sed contra hoc obijci potest, qm̄ pari ratione & cæteri quoꝝ genealogiæ exordium ac finis non describunt, dicerent sine patre & matre, & non habentes finem initiumve dierum. Præterea dictum est, communiterq́ tenetur, ꝙ Melchisedec fuit Sem filius Noe. Genealogia vero Sem, & initium ac finis vitę suæ, in Genesi describuntur. Et respondendũ quo ad primũ, ꝙ cæteroꝝ de quibus ait scriptura canonica, aliquo modo in ipsis scripturis describitur, aut insinuatur genealogia. Et ita non est de patriarcha Melchisedec. Ad secundum communiter respondet, ꝙ genealogia Melchisedec, non describit sub nomine isto Melchisedec, quãuis describatur sub nomine Sem. Contra quod denuo obijci posset, quòd propter diuersitatem nominum non fit in re significata mutatio, idcirco non sequitur, ꝙ genealogia illius viri in scripturis non exprimat, quanuis non exprimatur sub nomine isto Melchisedec, immo potius sequitur ꝙ exprimat, quia sub nomine isto Sem recitat. Ad quod poterit responderi, ꝙ Melchisedec dicitur sine genealogia & sine patre ac matre, ac sine principio & fine, propter nimiam eius antiquitatem post diluuium, quæ tanta extiterat, ꝙ nullus contemporaneus ei, nouerat tam principium eius quàm finem, seu parentes eius ac mortem sensitiuam,* & præsentiali cognitione. ¶Insuper Melchisedec vocatus est nomine isto Melchisedec, quod interpretatur rex iustitiæ, cum antea vocaretur Sem, propter opportunum regimen quo præfuit suis. Et item rex Salem, id est, rex pacis, quia in præcipua pace regnauit. ¶Postremo, quia Melchisedec fuit rex Salem seu Hierusalem, quę est in terra Chanaan, dicunt quidã doctores, ꝙ terra Chanaan ordinatione diuina & institutione ipsius Noe, pertinuit ad posteros Sem ac filios Israel.

¶De spirituali eiusdem capituli decimiquarti intelligentia.
Articulus quadragesimusnonus.

PVgna quatuor infidelium regum, contra quinq; pfidos reges, in primis designat, ꝙ inter ambitiosos & supbos semper sunt iurgia: ꝙ item iniqui raro concordant adinuicem, immo contra se mutuo prælianf frequenter. Et rursus ꝙ etiam vitia quædam impugnant seinuicem, quemadmodum gula instigat ad esum ac potum superfluum, vana gloria interdum retrahit inde desiderio laudis humanæ. Idem quoq; designat, ꝙ quatuor peccata præcipua, quæ quatuor virtutibus cardinalibus extant contraria, vtpote intemperantia, timor inordinatus, indiscretio, iniustitia, impugnant quinque hominis sensus, seu potius hominem interiorem per quinque sensus exteriores. In huiuscemodi autem pugna interdum etiam aliqui electi & boni, qui designantur per Loth, captiuantur vinculis impietatis, corruendo in vitiorum consensum & actum. Quod alius tale malum euadens, & victo compatens, denunciat [Abræ Hebræo] id est, viro contemplatiuo seu prædicatori deuoto, qui virtutibus mox armatus, insequitur inuisibiles hostes, & orando seu prædicando reducit ad viam salutis virum bonum qui erat seductus, omnemq́ substãtiam eius reportat, dum ei cooperatur ad recuperandum spũalia grãe dona quæ perdidit, quibus cognitis, [Melchisedec] id est, quicunque magnus prælatus graditur in occursum huiusmodi reductoris, benedicitq́ Deo, & gratias agit ei pro eo, quòd dedit suo ministro victoriam contra inuisibiles hostes. [Occurrit quoq; ei rex Sodomoꝝ.] Per quod figuratur, ꝙ homini virtuoso frequenter se ingerit vanæ gloriæ & elationis tentatio de opere notabiliter bono ac arduo. Cui vir iustus respondere debet cum Abram: Non accipiam ex omnibus quæ tua sunt, id est, in nullo tibi consentiam. ¶Denique per hoc ꝙ rex Sodomorum dixit ad Abram, [Da mihi animas, cætera tolle tibi:] insinuatur quòd diabolus rex filiorum superbiæ, non aliud quærit finaliter, nisi animas hominũ, & cætera eis permittit, dummodo animas rapere permittatur. Insuper per bellum Abrahæ, qui de fide & obedientia specialiter commendatur, datur intelligi quod virtutes contra vitia iugiter prælientur, præfataq́ quatuor vitia, immo & vniuersa peccata per fidem formatam & obedientiam sanctam vincantur. Propter quod ait Apostolus: In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. Discipulus quoque quem diligebat Iesus: Hæc est, inquit, victoria quæ vincit mundum, fides nostra.

Pro. 13.
Iob 41.
Ephe. 6.
1. Ioã. 5.

¶Expositio literalis capituli decimiquinti: His itaque transactis, factus est sermo domini ad Abram. Articulus quinquagesimus.

HIS itaq; transactis, factus est sermo dñi ad Abram per visionem] hoc est, alloqutio-
nem internã, imaginariã adspectionẽ, seu exteriorem atq; sensibilem apparitionem
in vigilia factã, per modum sæpe prætactum, [dicens: Noli timere] inordinato, carna
li, aut humano timore, [Abram.] Qui in terra aliena habitauit vt peregrinus, victis tot re-
gibus, poterat formidare, ne impugnaret à successoribus & propinquis regum illorũ, atq;
vt aliqui dicũt, verebat, ne grãdis illa victoria, qua vicit quatuor reges, esset tota merces suæ
iustitiæ. Sed non apparet, q̃ vir tantæ illuminationis, putauerit temporalem & exteriorem
illum triumphum, esse condignum & sufficiens præmium actuum meritoriorũ, & vere vir-
tuosorũ. Abram autem ex multis reuelationibus sciuit se esse in statu salutis. [Ego protector
Psal.17. tuus sum] contra visibiles & inuisibiles hostes tuos, vt vel ad mortale peccatum induci
non poteris, vel si inductus fueris, tamen finaliter non peribis. ¶ Deniq; Deus protector est
omnium in se sperantium, ac diligentiũ eum, qui tamen interdum vincunt & cadunt, quod
non est ex defectu diuinæ protectionis, sed ex infirmitate & negligentia eorundem. Sunt au-
tem diuersi gradus protectionis diuinæ. Nam virginem gloriosam protexit non solum ab
omni mortali, sed item ab omni veniali peccato: sanctificatos autem in vtero, & confirma-
tos in gratia, protexit deinceps ab omni mortali, ne laberent in illud. Indiguit aũt Abram
Psal.17. protectiõe diuina, p̃cipue quoniã in medio idololatrarũ ac pessimorũ tunc morabat, ne cum
peruersis illis peruerteret. [& merces tua magna nimis.] hoc est, magnum valde præmium
tibi paratum est pro obedientia tua & cæteris tuis virtutibus. ¶ Porro merces illa magna
nimis, non poterat esse temporale aut exterius bonum duntaxat, cum illud non sit suffici-
ens præmium operis virtuosi, sed beatifica deitatis fruitio, quæ est incomparabile bonum, &
quodãmodo infinitũ, vtpote infiniti increatiq; boni immediata, secura, & sempiterna pos-
sessio. [Dixitq; Abram: Domine Deus, quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis.] Circa
hoc quidã exponendo sic ait: Ac si dicat: Parum valebunt ista, ex quo filium non habeo. Sed
non videt, q̃ Abram vir spiritalis & sapiens, magnã illam mercedem æternæ felicitatis atq;
diuinæ fruitiõis taliter paruipendit, q̃ parum reputauerit eã, nisi prolem haberet antequam
moreretur. ¶ Præterea rursus mirum apparet, qualiter Abrã vir fidelis dixerit, Ego vadam
absque liberis: cum iam ante Deus promiserit ei semen & copiosam posteritatem, terrã Cha-
naan possessurã. Itaque quod Abram ait, Domine Deus quid dabis mihi, non dixit paruipen-
dendo præmium istud magnum nimis sibi promissum, nisi haberet & filium. Sed dixit hoc
quasi admirando & pie conquerendo & quodammodo per locum à minori argumentãdo
tanquã diceret: Quid est quod promittis mihi illa bona futura, q̃maxima, qui non cõfers mi-
hi bonum multo minus ac temporale, videlicet prolẽ, pro qua toties oro, & quã ardenter de-
sidero. Potest quoq; sic exponi: Abrã eñ ex reuelatione diuina nouerat mũdi saluatorem ex
suo semine nasciturũ, sine cuius aduentu & saluatiõe nouerat genus humanum nõ esse redi-
mendum: quoniã ergo vidit se nõdum habere filium, neq; secũdum inferiorũ naturaliumq;
causarũ processum ac ordinem habiturũ, admirãdo & pie cõquerendo, nõ discredendo, locu-
tus est: Domine Deus, qd dabis mihi? quasi dicat, ęternã illã beatitudinẽ qualiter possum spe-
rare? Ego eñ vadã sine liberis, hoc est, ad aliã vitã quæ erit mihi in limbo patrum, transibo
per mortem temporalem, non relinquendo nec habendo semen seu filium. Et hoc secũdum
processum inferiorũ causarum, cum vxor mea sit sterilis, & ita saluator mundi non orietur
ex semine meo, neç per eum adepturus sum maximũ præmium illud. Itaq; verba hæc, Ego
vadã absq; liberis, Abrã non protulit absolute asserendo, quia sic fuisset mentitus, & diuinæ
promissioni incredulus, sed secundum quendã particularem respectum, loquendo: [Et filius
procuratoris domus meę iste Damascus Eliezer] hoc est, iuuenis iste nomine Damascus, et
filius procuratoris domus meæ, qui vocat Eliezer. quasi dicat: Dispensator domus meæ fili-
um habet, non ego: & ita quãtum ad hoc, sum miserior eo. Vel, Damascus iste, filius Eliezer
p̃curatoris mei, supple, erit mihi pro* libero, seu filio adoptiuo, & ita erit hęres meus. Loth
etenim nepos Abræ, nondum habebat prolem, quãdo hæc dixit Abrã. Hinc subditur: [Mihi
autem non dedisti semen.] Cum tamen tantã benedictionem promiseris mihi. [& ecce ver-
naculus meus] videlicet præfatus Damascus, qui vocatur vernaculus. i. seruus in domo Abræ
domini sui natus. [erit hæres meus.] Intendebat nanq; Abram illum adoptare in filium, si
proprium semen non obtineret. Vnde hæc verba protulit, secundum inferiorum causarum
Glossa. consideraitionem & æstimationem humanã. Damascus iste (vt in Glossa & Scholastica histo-
Eusebi9. ria recitat) condidit vrbẽ, quæ ab eius nomine Damascus vocata est, & postea regnauit in ea.
Hæc est Damascus illa famosa. ¶ Præterea, S. p̃riarchę ardẽtissime optauerũt Chr̃m ex eorũ
semine nasci. Cumq; Christus sit Deus & homo, poterant omnia alia pro modico reputare,
nisi Christus ex eorũ semine nasceret. [statimq; sermo dñi factus est ad eum, dicens: Non hic
erit hęres tuus, sed qui egrediet de vtero tuo]. i. ex semine corporis tui gignetur. Nec est ima-
ginandum cum Apollinari hæresiarcha rudissimo, q̃ anima rationalis sit ex traduce, aut si-
mul

mul cum semine resoluat & pducatur ab anima generantis, cum & Aristoteles satis demon stret, ꝙ intellectus sit omnino ab extra.[ipsum habebis hæredem. Eduxitq́ eum foras].i.do minus præcepit Abræ vt egrederetur. Ex quo constat, ꝙ visio & alloquutio ista incepit in do mo. Et reor ꝙ in aliquo loco domus secretiori, in quo Abram vacabat orationi & deuotioni. Sic & Ezechieli iussit domin⁹, Egredere in campum, & ibi loquar tecum.[& ait illi, Suspice cælum, & numera stellas, si potes].i. vniuersitatem stellarum numerando perstringe & appræhende. q̃si dicat, hoc nō potes præ multitudine earūdem, immo hoc Deo asscribitur tanq̃ præcipuum aliquid, iuxta illud Psalmi: Qui numerat multitudinem stellarum, & omibus eis nomina vocat. Veruntñ ciues superni sciūt numerum siderum, sed hō viator naturaliter nequit sidera plenarie cōputare. Hinc Augustinus loquit: Authoritas libri huius (id est, Genesis) cōtemnit eos, q̃ vniuersum stellarum numerum cōpræhendisse & conscripsisse iactant, sicut Aratus vel Eudoxus, vel si q̃ alij sunt: q̃a nec omnes stellæ videri possunt. Nam quantum quisq; acutius intuetur, tāto plures videt: exceptis sideribus, quæ in alia orbis parte à nobis remotissima, oriri & occidere perhibent. Patet q̄q; ex isto, ꝙ reuelatio ista facta sit Abræ in nocte, quādo syncero aere videri poterant stellæ, quanq̃ omnipotēti creatori extet facilimū etiam in die clarissimo stellas ad oculum demonstrare.[Et dixit ei: Sic erit semen tuum,] id est, posteritas tua innumerabilis erit instar stellarum, quod tamen hyperbolice dictum est, vt pote per excessum. Absolute enim loquendo, semen Abræ nō esset tā innumerabile, si totum simul esset collectum vt sidera cæli. Circa hunc locū scribit Lyra, ꝙ Deus per hāc promissionem principaliter intendebat promittere Abræ & semini eius vitam beatam, quæ erit in resurrectione futura perfecte, quādo resurgētes distabunt ab inuicē in splendore quemadmodum stellæ, secūdum illud Apostoli: Stella differt à stella in claritate, sic erit & resurrectio mortuorum. Atq; ad istud pbandum allegat q̄d ait saluator: Abrahā pater vester exultauit vt videret diem meū: vidit, & gauisus est. Dies aūt Christi vocat tempus suæ passionis & resurrectionis, in q̃ aperta est ianua regni cælestis, & patres de limbo educti sunt. Idcirco in offertorio Missæ defunctorum cantatur: Signifer sanctus Michael repræsentet eas in lucem sanctam, quā olim Abrahæ pmisisti & semini eius. Sed cōtra hæc arguit Rabbi Paulus, quia (vt ait) præallegata Christi verba nō sunt referenda ad visionem Abræ, de q̃ agitur in hoc loco, qm̄ hic non fit mentio de Christi passione aut resurrectione, nec in re nec in figura. Ad q̄d dicere potest, qui vult verba Lyræ saluare, ꝙ hic fit mentio de Christi passione & resurrectione in earum effectu, videlicet de felicitate æterna, quam Christus sua passione generi humano promeruit & recuperauit. Verum est tamen, ꝙ per præinducta saluatoris verba, Abraham pater vester exultauit &c. aptius referuntur ad aliam visionem Abræ factam, q̃ istam, præsertim quātum ad id quod dictum est Abræ: In semine tuo benedicentur omnes gentes, quod Abram de Christo ad literam intellexit, & tunc diem Christi spūaliter vidit. Veruntamen Rabbi Paulus concedit ꝙ Abram intellexit sibi & semini suo, hoc loco esse promissa, non solum bona terrena, sed item cælestia. Vnde & Augustinus: Videtur, inquit, mihi hoc loco pmissa posteritas cælesti felicitate sublimis: quia non dixit dominus, Erit semen tuum innumerabile, sicut arena terræ: sed dictum est, Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli. Circa quod Rabbi Paulus scribit: quasi dicat, cæleste, lucidum, & incorruptibile erit semen tuum, iuxta illud Danielis: Qui multos erudiunt ad iustitiam, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates.[Credidit Abram Deo] sibi hæc promittenti, quæ erāt supernaturalia potissime, quātum ad bona æterna. Posteritas q̄q; carnalis ex sterili cōiuge fuit supernaturalis, quātum ad modum acquirendi eandem. Et ita hæc credere ex charitate, fuit meritorium, propter q̄d subditur: [& reputatum est illi ad iustitiā,] id est, Deus iudicauit eū iuste egisse ita credendo, & iustificatus est credēdo hoc ipsum, nō ꝙ añ nō fuerit iustus, sed quia nūc iustior factus est. Sumitur autem iustitia hic, prout est virtus communis. Nam omnis virtus est quædam iustitia, inquantum homo per eam se habet vt debet aut decet. Hanc quoq; authoritatem allegat Apostolus ad Romanos, & item ad Galatas, ad probandum quòd Abraham per fidem placuit Deo, etiam ante suam circūcisionem. ¶Patet insuper ex hoc loco, ꝙ fides iustificat hominem: quod intelligendum est de fide per dilectionem formata, & de iustificatione formali. Idcirco in Actis scriptum est: In hoc, scilicet in Christo, omnis qui credit, iustificatur. Fides nanq; est fundamentum virtutum, & iustificationis exordium. [Dixitq́ dn̄s ad eum: Ego dominus qui eduxi te de Vr] id est, igne seu regiōe [Chaldæorum,] sicut hoc suprà fuit diffusius expositum, [vt darem tibi terrā istā, & possideres eam.] Tibi, inquam, id est, posteris tuis: non tñ possessio terræ huius, fuit principalis finalisq́ causa eductiōis Abræ de Chaldæa: sed expletio mysteriorum Christi, qui ex semine Abræ voluit incarnari, conuersari, & genus humanū in terra promissionis saluare.[At ille ait: Dn̄e Deus, vnde scire possum ꝙ possessurus sim eam] in posteris meis? Iam dictum est, quòd Abraham credidit Deo. Quod ergo nunc ait, Vnde scire possum, non venit ex incredulitate aut diffidentia, sed desiderio informatio-

Philoso.
Ezech.3.
Psal.146.
Augusti. 16. de ci. Dei.
1.Co.15.
Ioan.8.
Ibidem.
R. Paul.
Aug.16. de ciuit. Dei.
Dan.12.
Rom.4.
Galat.3.
Galat.5.
Acto.13.

mationis maioris de modo q̊ fieret, quemadmodũ beatissima virgo, audita annũciatione su-
Lucæ 1. perincõprehensibilis incarnatiõis filij Dei, ait: Quomodo fiet istud? Ideo loqtur Augustinus,
August. ꝙ ideo dixit Abraham hęc verba, quatenus rei quã credidit, aliqua similitudo adhiberetur,
qua eius modus agnosceretur. Et qm̃ Abram quæsiuit hoc signũ, inoleuit Iudæis mos signa
Eusebi⁹, quærendi, vt in Scholastica historia dicitur. [Et respondens dominus: Sume, inquit, vaccam
triennem, & capram trimam,] hoc est, trium annoꝝ, [& arietem annoꝝ trium, turturẽ quoq;
& columbam.] Ideo dominus specialiter iussit ista animalia irrationalia, videlicet tria ter-
restria, & duo aerea accipi & offerri, quoniam erat futurum, vt ex eis duntaxat fierent sacrifi-
cia in lege per Mosen data, excepto ꝙ in emundatione leprosi, fiebat de passeribus oblatio.
August, Sicq; oblatio illa non fuit communis, ꝑpter quod non fit nunc sermo de ea. Cur aũt præce-
pit Deus, vt tria animalia ista terrestria essent triennia? Respondetur ex Augustino, ꝙ ideo,
quia populus Israel in tertia mũdi ætate, quæ cœpit ab Abraham, & durauit vsq; ad Dauid,
adoleuit seu creuit. Potest etiam dici, ꝙ animalia illa in triennio maiorem habent aptitudi-
nem, viuacitatem, robur, aut ꝓprietatem ad immolandum, & propter commendandũ sup-
beatissimæ trinitatis mysterium, ꝑpter quod etiam tria iussa sunt accipi. [Qui tollens vni-
uersa hæc,] Non in ipsa nocte, qua facta est ei reuelatio ista, sed die immediate sequente. [di-
uisit ea ꝑ medium,] vtpote tria animalia illa terrestria. [& vtrasq; partes cõtra se altrinsecus
posuit] vtpote ambas partes seu medietates cuiuslibet animalis occisi, ita ꝙ vna animalis
occisi medietas, sic iacuit ex opposito alterius medietatis, ꝙ inter eas potuit quis transire,
propter causam infrà tangendam. [aues autem] scilicet turturem & columbã [nõ diuisit] per
medium, vt animalia alia. Videtur tñ ꝙ eas occidit, & forsitan vnam occisam posuit iuxta
vnam partẽ animalium diuisoꝝ, & aliã auem occisam iuxta aliã illoꝝ animalium partem.
Cur aues non diuisit? De hoc spiritalis ratio assignat̃. Primo, ꝙ per animalia designãtur car-
nales, q̃ diuiduntur per schismata & peccata. Per aues vero spiritales, qui soliciti sunt serua-
Ephe. 4. re vnitatem spũs in vinculo pacis: Secundo, ꝙ per animalia designantur actiui, qui circa
Lucæ 10, plurima distrahuntur, quemadmodum dominus dixit ad sanctam Martham: Solicita es, &
turbaris erga plurima. Per aues contemplatiui, qui circa vnum intenti sunt, & recolligunt
se in Deum. [Descenderũtq; volucres sup cadauera.] hoc est, sup carnes illas occisas, vt ex eis
comederent. Et dicit quidam, ꝙ aues istæ erant de nocte volãtes. Quod non videtur cõsona-
re verbis, nam subditur: [& abigebat eas Abram.] Quo constat ꝙ in die descenderunt sup sa-
crificia eius. [Cumq; sol occumberet, pauor irruit super Abram.] Ex quibus apparet, ꝙ cla-
ra die volucres super carnes illas descenderant, quia & Abram vidit eas, & ante solis occu-
bitum fuit hoc. Itaq; cum sol occubuisset, pauor irruit super Abram. Aliqui textus habẽt,
sopor irruit &c. Circa quod Lyra ait, ꝙ in Hebræo habetur, Ecstasis irruit &c. Et per ecsta-
sim intelligit raptum seu alienationem ab exterioribus sensibus. ¶ Porro, secundum Rabbi
Paulum, in Hebræo habetur ꝓprie, sopor, sicut in translatione nostra, in qua secundum Ly-
ram dicitur, sopor irruit: ex quo etiam satis apparet, ꝙ Lyra frequenter dicit aliter haberi in
Hebræo, q̃ in nostra translatione, cum tamen ita non sit absolute loquendo. Dicitq; Rabbi
Paulus, ꝙ in Hebræo eadem dictio ponit̃ hic, quæ suprà secundo capitulo habet̃: Immisit do-
minus soporem in Adã. Veruntñ omnia concordãdo, dici potest ꝙ verbum Hebraicum ex-
tet æquiuocum. Nam & in verbis illis, Immisit dñs soporem in Adam, ꝑ soporem illum in-
telligitur ad literã, non somnus quicunq; naturalis aut solitus, sed potius raptus aut ecstasis,
vt dictum est ibi. Septuaginta quoq; trãstulerunt, pauor irruit &c. Et potuit esse, vt Abram
grauaretur naturaliter quodã somno, aut supernaturaliter perduceretur ad raptum aut ec-
stasim, per quem raptũ disponeretur ad reuelatiõem mox subditã. [& horror magnus & te-
nebrosus inuasit eũ.] Quæri potest, ex q̃ causa oriebatur in Abrã horror iste tã magnus & te-
nebrosus, id est, afflictiuus & grauis seu in tenebris ortus. Respondetur ꝙ passiones animæ
cõmuniter generantur ex aliqua præuia sensitiua appræhensione seu sensatione. Interdũ ve-
ro oriuntur ex causis valde occultis, aut supernaturalibus, ita ꝙ homo ipse qui patit̃ eas, co-
gnoscere nequit causam immediatã & propriam vnde nascũtur: sed dum aliquis tremit &
pauet ex appropinquatione seu præsentia hostis siue latronis aut periculi imminentis, cum
tñ ignoret se illis appropinquare. Sicq; ad propositum dici potest ꝙ ex operatione occulta
angelici spũs, oriebat̃ in Abram magnus pauor iste. Potest enim angelus bonus, immo & an-
gelus malus, corporalẽ hominis naturã faciliter ac multipliciter ac fortiter immutare. Pro-
babiliter q̊q; dici potest, ꝙ in huiuscemodi tremefactione atq; formidine, præcedit & adest
interior quædã imaginatio saltẽ occulta cuiusdã mali siue aduersitatis. Sicq; fuisse in Abram
Eusebi⁹, videtur. Nã & in Ecclesiastica fert̃ historia, ꝙ horror iste tam ingens, fuit pars signi quod
petiit Abram, vt tactum est. Ex quo sequi videtur, ꝙ fuit quodammodo supernaturalis, vtpo-
te præfiguratiuus futurorum, idcirco subiungitur, q̊d timor iste significauit. [Dictumq; est
ad eum] puta ad Abrã à domino: Scito prænoscens,] id est, prophetaliter iã prænoscas, [quòd
pere-

peregrinum futurum sit semen tuū in terra nō sua,] hoc est, quod posteritas tua habitabit in terra aliena. [& subijciēt eos seruituti, & affligent]. i. hi in quorum regiōibus posteri tui erunt peregrini, subdēt posteros tuos famulatui graui & tribulationi multiplici [quadringentis annis.] non quod seruitus & afflictio tot annis durabunt, sed quia peregrinatio præfata erit tam diuturna, & infra annos illos euenient & complebuntur prædicta seruitus atque afflictio. Itaque quod ait, quadringentis annis, determinat complexum illud, peregrinum futurum sit: non autem verbum illud, subijcient eos seruituti. ¶ Denique quod semen Abrahæ seu filij Israel non habitauerint in Aegypto tot annis, facile est ex textu probare. Nam infrà habet, quod Iacob descendit in Aegyptum cum filijs suis & filijs filiorum suorum, hoc est, verbi gratia, cum filio suo Leui, & cum Caath filio Leui. Caath vero vero genuit Amram, cuius filij fuerunt Moses & Aaron, qui eduxerunt filios Israel de Aegypto. Caath vero vixit annis centum trigintatribus, Amram autem centum trigintaseptem, vt legitur in Exodo. Moses demum, cum esset octoginta annorum, filios Israel de Aegypto eduxit. sicque totū tempus vitæ Caath & Amram ac Mosis vsque ad octogesimum vitæ suæ annum, non fuit nisi trecenti & quinquaginta anni. Nec tamen filij Israel fuerunt tam diu in terra Aegypti, immo ab annis præfatis oportet subtrahere totum tempus quo vixit Caath, antequam introiuit Aegyptum, & annos quibus vixit postquam genuit Amram, tempus quoque quo vixit Amram postquam Mosen generauit. Idcirco, vt dicunt Hebræi & multi catholici, filij Israel non fuerunt in Aegypto, nisi annis ducentis & decem. Nec tamē toto tempore illo fuerunt seruituti & afflictioni ibidem subiecti, immo multis annis ibi in honore fuerunt sub Ioseph & fratribus eius, vt infrà patebit. ¶ Præterea anni hi quadringenti, computari possunt à natiuitate Isaac, qui proprie dictus est filius Abrahæ prælectus, & per repromissionem concessus, propter quod dictum est Abrahæ: In Isaac vocabitur tibi semen. Isaac autem septuagenarius genuit Iacob, qui cum esset centum triginta annorum, Aegyptum ingressus est, vt infrà in textu habetur: qui anni ducentis & decem annis præfatis appositi, faciunt adæquate annos quadringentos, quibus semen Abrahæ extitit peregrinum in terra nō sua, partim in Palęstina, videlicet in terra Chanaan & Geraræ, partimque in Aegypto. Veruntamē Augustinus ab anno natiuitatis Isaac vsque ad annū egressionis de Aegypto, computat annos quadringentos & quinque, & dicit quod scriptura non facit mentionem de illis quinque annis, quia consuetudo est scripturæ, non curare minutias numeri aut temporis. Computat autem Augustinus secundum translationem septuaginta. Sed circa hæc oritur difficultas, quoniam in Actis loquitur Paulus apostolus: Deus sorte distribuit eis terram, quasi post quadringētos & quinquaginta annos. Porro ad Galatas ait: Quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit, &c. Respondetur quod tempus illud quadringentorum quinquaginta annorum, computatur à natiuitate Isaac vsque ad diuisionem terræ promissionis factam sub Iosue, vt in Iosue libro legitur: anni vero quadringenti & triginta, computantur à tempore quo ista promissio facta est Abræ. Sed rursus obijcitur contra prædicta, quoniam in Exodi libro scriptum est: Habitatio filiorum Israel, qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum. Ergo non solum annis ducentis & decem, sed amplius quàm quadringentis in Aegypto morati sunt. Huius solutionem vsque ad locum illum suspendo, quanquam breuiter dici posset, quòd in authoritate hac Exodi, per habitationē in Aegypto, datur intelligi habitatio filiorum Israel in Aegypto, & habitatio patrum eorum in Chanaan. [Veruntamen gentem cui seruituri sunt] puta Aegyptijs, [ego iudicabo,] id est, iuste indurabo, reprobabo, ac puniam plagis temporalibus, quæ in Exodo describuntur: deinde damnatione æterna, quia per plagas temporales non erant conuersi & emendati. Istud dominus dixit ad Abram pro consolatione ipsius, qui de futuris suæ posteritatis tribulationibus poterat contristari. [Et post hæc egrediētur cum magna substantia] Nam multi filiorum Israel egredientium de Aegypto, fuerant diuites valde, habueruntque pecora multa, & vltra hoc, Deo iubente, egressuri mox de Aegypto, mutuarunt ab Aegyptijs vasa aurea atque argentea, vestesque preciosas ac plurimas, prout in Exodi libro recitatur. [Tu autem ibis ad patres tuos in pace, hoc est, per mortem temporalem transibis ad sanctos patriarchas in limbo patrum detentos, de quorum semine natus es, quanuis aliqui patrum tuorum qui fuerunt post illos, fuerint vitiosi, & item idololatræ. [sepultus in senectute bona,] hoc est, virtuoso senio consummatus, & in statu salutis defunctus. Veruntamen ante corporis sepulturam discessit anima sancti viri ad limbum, si tamen nihil purgandum detulit secum. ¶ Denique per hunc modum loquendi insinuauit Moses animæ immortalitatem, & vitam aliam post præsentem, quoniam mortem nominat transitum ad prædecessores defunctos, qui nisi essent post mortem, nullus iret ad eos post mortem. Rursus per verba hæc Deus assecurauit Abram de sua salute, præsertim si verba hæc intellexit per modum absolutę assertionis absque conditione implicita. [Generatione autem quarta reuertentur huc,] hoc est, quarto viro nato post eū, qui simul cū sobole sua intra-

Marginal notes: Gen. 46. — Exod. 6. — Gen. 47. — August. 16. de ciuit. Dei. — Idem. — Acto. 13. — Galat. 3. — Iosu. 15. — Exod. 12. — Exo. 7. 8. & 14. — Exod. 12.

intrabit Aegyptũ, redibunt posteri tui ad terrã hanc Chanaan, & hoc in computatione suc
cessionis tribus sacerdotalis siue Leuiticæ. Leui em̃ genuit Caath, Caath Amram, Amram
Aaron, Aaron Eleazar℞, q cũ patre suo Aaron exiuit Aegyptũ. Sicq; Eleazarus fuit quartus
post Leui, ipso Leui excluso. Quidã cõputationem istã à Leui incipiũt inclusiue, & dicũt q
secundũ successionẽ tribus sacerdotalis, qnta gñatione egressi sunt, secundum q̃d Septuagin
ta translatio cõtinet, qnta gñatione redibũt. Alij vero dicunt hoc adimpletũ in regia tribu,
Matt. 1. videlicet gñatione Iudæ, q genuit Phares patrẽ Aram, q Aram genuit Aminadab, patrẽ Na
ason, q cum patre suo Aegyptum est egressus. Cõputationum vero diuersitas faciliter cõcor
datur p diuersam inceptionem, atq; p terminor℞ inclusionem aut exclusionem. ¶ Porro q
dam incipit computationem istã à Iacob, & dicit q si computẽtur gñationes ab eo p lineam
generationum, inueniũtur quatuor vsq; ad reditum in terram pmissionis, qm̃ Iacob genuit
Gene. 29. Iudam, Iudas vero Phares, Phares autem Esrom, Esrom vero Caleph, qui terram promissio
Matt. 1. nis intrauit. Quod autem Caleph sit filius Esrom, probaẽ ex primo libro Paralipomenon.
Gene. 38. Sed aduertendum, q istud stare non potest, quoniã Caleph ille filius Esrom, alius fuit ab isto
Matt. 1. Caleph, qui terram promissionis ingressus est. Siquidem Caleph iste, fuit pater ipsius Hur,
1. Para. 2. qui genuit Huri patrem Beseleel, qui Beseleel exiuit Aegyptum cum patre suo, fuitq; quar
tus vel saltẽ tertius post illum Caleph. Caleph vero q terram pmissionis intrauit, erat solum
quadraginta anno℞, vel potius minus, qñ exiuit Aegyptum. Nam quadragenari⁹ erat, quan
Iosu. 15. do cum cæteris ad explorandum terram à Mose missus est. ¶ Deinde subditur causa tantæ
Nu. 14. dilationis, qua filij Israel protracti sunt ab ingressu terræ eis promissæ. [Necdum enim com
Iosu. 14. pletæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsq; ad præsens tempus], id est, nondum impleuerũt
mensuram seu pondus facinor℞, quod ab eis pietas mea sustinere decreuit, anteq̃ ejciant de
terra sua. Ex hoc accipit Augustinus, q̃d scribit in libro de doctrina Christiana, q Deus di
gnatur ab vnoq̃q; homine seu populo sustinere certam mensuram culpar℞, qua impleta, nõ
tolerat eum diutius. Expectat enim vt misereatur, vt loquitur Esaias, hoc est, vt homines se
August. emendent, qbus misericordia Dei abutentibus adhibet vltionem. Propter q̃d asserit Hiere
mias: Non poterat vos dñs vltrà sustinere ppter malitiam studior℞ vestror℞. Veruntñ quicun
Esaiæ 30. q; peccat mortaliter, non solum meretur damnationẽ æternam, sed etiam immediate mortẽ
Hier. 44. corporalem, & omnium exterior℞ rerum priuationem. Estq; indignus pane quo vescitur, &
omnium creaturar℞ obseqo, vsu, ac ope. ¶ Consequenter redit Moses ad prosecutionem hi
storiæ. [Cum ergo occubuisset sol,] vt dictum est paulo ante: [facta est caligo tenebrosa.] Hoc
non fuit mir℞ q post solis occasum caligo inducta est, sed caligo ista fuit tenebrosior solito,
& forte apparuit densissima nubes, quæ fuit pars signi petiti, & significauit vehemẽtiam ad
uersitatum tribulationumq; filior℞ Israel in Aegypto. [& apparuit clibanus fumans, & lãpas
ignis.] Istud fuit signum veritatis diuinæ pmissionis præfatæ. ¶ Circa verba hæc duo quæ
runtur. Primo, an ista fuerunt ibi realiter, scilicet fornax fumans, & lampas ignis, an p simili
tudinem & imaginariã visionem duntaxat. Secundo, an ibi apparuerunt duo ignes, videli
cet ignis fornacis, & ignis lãpadis. Ad primũ istor℞ videẽ quibusdã dicendum, q ibi appare
bat realiter ignis, vt dicunt nonnulli, q apparuit ibi ad repræsentandum diuinæ maiestatis p
sentiam, sicut in rubo monteq; Sinai. His consonat q̃d in Scholastica historia ferẽ, q ignis
Exod. 3. ille cõsumpsit sacrificium Abræ, hoc est, carnes illas diuisas. Vnde si realẽ habuit ignis actio
Exo. 29. nẽ, videẽ fuisse realiter ignis, non similitudo duntaxat. Ad secundũ aliq dicunt, q nõ fuit nisi
Eusebi⁹. vnus ignis. Ait nãq; pfata historia, q apparuit ignis q̃si clibani, veruntñ textui magis cõso
nare censeẽ, q duo ignes ibi fuerunt: vnus fornacis ardentis ac fumigantis, stans fixe in loco
suo: alter lampadis, q pertransiuit inter partes prædictas, subditur enim in textu: & lampas
ignis [transiens inter diuisiones illas.] vtpote inter carnes ab inuicẽ diuisas ac positas. Nam
& Septuaginta transtulerunt: Cum aũt iam sol erat ad occasum, flamma facta est, & fornax fu
mibunda, & lampades ignis, quæ ptransierunt p media illa diuisa. Et forsitan ex clibano illo
ardente erũpebant quasi lampades ignis, volitantes inter carnes illas, & cõburentes easdem in si
gnum, q sacrificium Abræ extitit Deo acceptum. Fuit itaq; ibi reale aliqd simile clibano, &
ministerio angeli tota visio ista exhibebaẽ. ¶ Præterea quærit, cur ignis lampadis ptransiuit
partes præfatas. Rñdetur, qm̃ inter antiquos fuit cõsuetudo, vt pcutientes pactum seu fœdus
pariter ineuntes, occiderent atq; diuiderent aliq̃d animal, & inter partes diuisas transirẽt, q̃si
ad innuendum q morte efficereẽ condigni, q pactum infringerent. Hinc apud Hieremiam
Hier. 34. ait dñs de obstinatis Iudæis: Non obseruauerunt verba fœderis mei, in qbus assensi sunt: Vi
tulum quem consciderunt in duas partes, & trãsierunt inter diuisiones eius. Qm̃ itaq; dñs in
hac visione pepigit fœdus cum Abram, vt protinus subiungetur, idcirco ignis iste Dei præsen
tiam repſentans, transiuit inter illa diuisa, sicq; Deus cũ Abram agẽs, habuit se modo huma
no. [In die illo] Istud q̃d subditur, videẽ factum in nocte, sicut & visio iam descripta, idcirco
p diem illũ intelligiẽ dies naturalis, q noctẽ includit. [pepigit dñs fœdus cũ Abram]. i. firmi
ter

ter ei promisit,[dicēs:Semini tuo dabo terrā hanc à fluuio Aegypti vsq; ad fluuium magnū Euphraten.]Secundū Augustinū,nō dixit,à flumine magno Aegypti,hoc est,à Nilo,sed à fluuio paruo,q diuidit inter Aegyptū & Palæstinam,& vocat̃ fluuius iste Rinocorula, estq; terminus terræ ꝓmissionis à parte australi versus Aegyptū: Euphrates vero est terminus terræ eiusdem ex parte opposita versus Chaldæos, inter q̃s Euphrates currit. [Cinæos & Cenecæos & Cethmonæos & Ethæos,&c.]Nominant̃ hic decem gētes, quarum terras Deus promisit semini Abræ. Et est sensus, gentes has.i. terram eaꝝ dabo posteris tuis. Prænominatæ q̃q; gentes istæ,sunt ex Chanaan natæ,vt superius dictū est,q̄uis aliqua nomina varientur. August. 16.de ci. Dei. Gene.10.

¶ De spiritali sensu eiusdem XV. capituli. Arti. LI.

HIs itaq; transactis,factus est sermo dn̄i ad Abram,dicens:Noli timere.]Quēadmodum Deus confortauit & cōsolatus est Abram cum infideles vicisset, sic admonet & consolatur vnumquēq; fidelē, q tentationibus viriliter restitit,& vitia expugnauit, ne timeat inordinate ob hoc,ꝙ inuisibiles hostes semel victi solent acrius impugnare,atq; callidius impetuosiusq; insurgere ac tentare. Tali ergo fideli loq̃tur dominus: [Ego ꝓtector tuus sum,] q cōteram satanā sub pedibus tuis velociter. [& merces tua magna nimis.] quemadmodum ait Ap̄lus,Id q̄d in præsenti est modicum & leue tribulationis nostræ,supra modū in sublimitate æternum gloriæ pondus operat̃ in nobis. Itēq;:Stabiles,inq̃t, estote & immobiles,abundantes in opere dn̄i semper,sciētes ꝙ labor vester nō est inanis in dn̄o. Talis ergo Dei pugnator indiget assidua armatura virtutū,vt cum om̄i humilitate & firmitate speret in domino, & iugiter inuocet eum, nec vnq̄ inani securitate torpescat, immo quotidie custoditior feruentiorq; reddat̃,atq; ꝙ nō sunt condignæ passiones huius tēporis ad futuram gloriā,efficaciter cōtemplet̃. [Dixitq; Abram:Dn̄e Deus, q̄d dabis mihi?Ego vadā absq; liberis.]Vir fidelis ꝑ Abraham designatus,diuini amoris ardore succēsus, & fraternæ salutis zelo transuerberatus,ꝓpria salute nequaq̄ cōtentus est,& q̄cquid sibi ꝓ præmio desuꝑ promittat̃,non conquiescit nisi & alios verbo aut oratione,bonæq; vitæ exēplis ac meritis trahat ad creatorē,& q̄si spiritaliter pariat Christo:q̄d dum se videat aut arbitrat̃ nō facere,conquerit̃ se sine spiritali semine recedere de hac vita,cū tn̄ videat seu cōfidat q̄sdam bonos actiuos & seculares, trahere proximos ad salutem.[Et ecce vernaculus meus,erit hæres meus].i.proximus meus seruus,sanguine Christi emptus,in domo ecclesiæ cōstitutus,obtinebit,alios cōuertēdo,munera gratiaꝝ quæ mihi dedisti,q̄bus priuatū modo me vereor,eo ꝙ nullū tibi gignere queam. Nēpe vir talis dum se putat nō fructificare in alijs,æstimat Deū sibi iratum,seq; pristina gratia destitutū,quē dn̄s protinus per inspirationem internā aut alio modo consolat̃,dicendo: [Nō erit hic hæres tuus,sed q egrediet̃ de vtero tuo].i.quē semine verbi cælestis ex corde tuo egredientis cōuerteris,& charitate mētis tuæ spiritaliter genueris, [ipsum habebis hæredē,] gratiā tibi collatā administrādo in ipsum,& cōmunicando eidē,& relinquendo eū post te in ecclesia militāte successorem tuæ gratiæ ac virtutis, ita ꝙ q̄si stella pulcherrima fulgebit in ea,immo & plures cōuertes, q̄d credens vir talis, iustificat̃ à Deo.[Ego dn̄s q eduxi te de Vr Chaldæoꝝ,vt darē tibi terrā, & possideres eā].i.de igne carnaliū desiderioꝝ & feruore tētationū te erui,vt terrenos & carnales meritis tuis cōuerterem,& eos in spiritales filios possideres,q̄d fructuosis pastorib⁹ ac ꝑdicatoribus virtuosis potissimū condonat̃ & cōpetit. Præterea vir talis,ꝓpriam fragilitatē insufficientiāq; ꝑpendens,ait: [Domine Deus,vnde scire possum ꝙ possessurus sim eā?].i.ꝙ terrenos sic trahā ad te, spiritalesq; natos habebo eos, q̄d nō nisi ꝑ specialem atq; præcipuam tuā gratiam fieri valet.[Et respōdens dn̄s:Sume,inq̃t,mihi vaccā triēnem,& caprā trimam,& arietē annoꝝ triū].i.ꝓpriam carnem tuā,ex seipsa instar vaccæ pigrā ac tardam ad bona,& q̄si capram ad praua ꝓnam ac prosiliētem, lasciuam q̄q; tanq̄ arietē.[turturem q̄q; & columbam].i.spm̄ tuum rōnalem, instar turturis ad futura suspirantē,& propter mala gemētem,ac simplicem veluti columbam. Hæc,inquā,tolle & offer mihi in holocaustū,vt te totū meo cultui mancipans, merearis tanta gratia adimpleri,ꝙ in alios possis eam transfundere. Hoc itaq; ait vir talis,carnemq; ꝓpriam diuidit,castigando & flagellando eam quotidie,ita vt dicat:Quoniam propter te mortificamur tota die. Sed spm̄ suum non diuidit,immo eum totum in Deo recolligit,integrat & adunat.[Descenderuntq; volucres suꝑ cadauera.]Volucres istæ sunt dæmones,qui semen verbi ac gratiæ Dei nitūtur de agro cordis auferre,& sacrificia orationum nostrarum contaminare, corpus & animam inquinare,atq; per euagationes & prauas affectiones,ac sinistras intentiones, quicquid Deo offerimus,facere inacceptum. Quas aues pestiferas volitantes,oportet nos cum omni agilitate & diligentia semꝑ abigere,vt stabiles simus ac puri,præsertim in deitatis obseq̄o sacrificioq; altaris. [Cum ergo occubuisset sol, pauor]seu sopor [irruit suꝑ Abram.]Sic plane dū sol sapientiæ atq; iustitiæ Christus dominus paululū subtrahit homini spiritali lucem contemplationis & rorem consolationis suꝑnæ,irruit super eū sopor pigritiæ,negligētiæ somnus,& multiplex timor grauis. Nā & interdū veret̃ se diuinitus derelictum ac perituꝝ. Deinde dn̄s con-

Rom 16. 2.Cor.4. 1.Co.15. Roma.8. Psal. 43. Lucæ 8. Col.1.

consolatur eundem, prænuncians ei, ꝙ semen suum futurum sit peregrinum in terra nō sua,
& affligendum. Electi nanq; & boni sunt in seculo isto quasi in graui exilio, in quo multipli
citer tribulantur, atq; nonnunquam seruituti inuisibilium hostium ac vitiorum subdūtur,
immo ad minus seruire cogūtur necessitatibus miseri corporis, à prauis & reprobis affligun
tur hominibus, quos iudicaturus est dominus. Deinceps electi taliter exercitati & expurga
ti, reuertuntur cum spiritali opulentia grandi ad dominum. Et quarta generatiōe, videlicet
post interiorum reformationem, verborum directionem, operum debitorū exequutionem
& proximorum ædificationem, ingrediuntur triumphantis ecclesię patriam eis promissam.
Ecci 27. Interim vero apparet eis clibanus fumans, lampas'q; ignis transiens inter præfatas diuisiōes:
Sapi. 3. quia vt ait scriptura, Vasa figuli ꝓbat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Itē'q;
Tanq̄ aurum in fornace probauit electos dominus. Postremo Augustinus tangit aliam spi
Isidor. ritalem huius capituli intelligentiam, quam & Isidorus ac Richardus inducunt, sed prolixita
tem deuitans, pertranseo. Præterea, quoniam Abram figura est Christi, potest capitulū istud
allegorice de Christo exponi, ita: Factus est sermo domini ad Abram per visiōem, dicēs: No
li timere, id est, verbum æternum seu Deus pater, aut trinitas Deus, dixit Christo secundū su
am humanam naturam, ne timeas inter aduersa, quæ tibi intulerūt aut inferre conati sunt
Iudæi increduli, non ꝙ aliquis timor inordinatus potuit esse in Christo, qui secūdum natu
ram assumptam fuit perfecte confirmatus in bono: sed ne naturali timore, quem interdum
sponte assumpsit, diu immoraretur, & ne eum frequentius q̄ oportebat, assumeret. Vnde in
persona Christi cantat ecclesia: In die qua inuocaui te domine, dixisti, ne timeas. Potest quo
q; exponi hoc verbum, Noli timere, non quasi hortando ne formidaret, sed congratulando
Psal. 148. suæ perfectioni, qua inordinate nihil pauebat, quemadmodum canimus: Laudate eum oē
angeli eius. [Ego protector tuus sum.] Nam Deus pater seu verbum æternum, fuit in omnibu
humanitatis Christi defensor ab omni malo culpæ, & item à malis pœnalibus, ita ꝙ animæ
Christi nullam læsionem nociuam inducere potuerūt, propter quod apud Esaiam Christus
Esai. 49. testatur: In vmbra manus suæ ꝓtexit me. [& merces tua magna nimis.] Beatificam deitati
fruitionem, quæ est essentiale præmium omnium beatorum, habuit anima Christi à suæ cre
ationis & incarnationis verbi exordio, nec eam promeruit. Postmodum vero promeruit si
bi præmium accidentale, videlicet sui corporis glorificationem & iudiciariam potestatem
sui'q; nominis honorificentissimam dilatationē per totum orbem terrarum. Et de hoc pr
mio quod Christus sua humiliatione, patientia, labore, & passione sibiipsi promeruit, pote
exponi quod dictum est, Merces tua magna nimis. Vel, merces Christi vocatur magnitud
gratiæ, plenitudo'q; gloriæ, quam meruit suis electis, quibus tota sua conuersatio & passio
hoc mundo meritoria fuit, inquantum ex ardentissima charitate pro eorū salute omnia ge
sit ac pertulit. [Dixit'q; Abram]. i. Christus: [Domine deus, quid dabis mihi] pro mercede
borum meorum? [Ego vadam absq; liberis,] hoc est, Iudæis, propter quos veni in mundu
Ioan. 5. & quibus specialiter missus sum, eos non conuerti, non fructificaui in eis pro maxima pa
Matt. 15. eorum, in tantum ꝙ tēpore passionis pene omnes corruerunt à fide, & in cruce moriens, n
reliqui semen ex eis, nisi perpaucum. Hinc in Esaia loquitur Christus affectu dolentis de
Esai. 49. dæorum perditione: Ego dixi, In vacuum laboraui, sine causa & vane fortitudinem meā co
sumpsi. [& filius procuratoris mei iste Damascus.] Procurator Christi, potest intelligi Mo
ses, qui tanq̄ Dei dispensator præfuit synagogæ, & multos conuertit: sic'q; filius eius fuit p
pulus sibi subiectus atq; obediens, præsertim qui terram promissionis intrauit. [& ecce ve
naculus meus erit hæres meus.] Hæreditas Christi fuit populus synagogæ, sicut per Esaiam
Esaię. 19. fatetur, Hæreditas mea Israel: Vernaculus vero Christi, fuit cœtus sacerdotum & cęterorum
qui tempore Christi præfuit synagogæ. Ille etenim cœtus, natus fuit in lege diuini obsequ
atq; in domo seu populo Dei. Ille itaq; impiissimus cœtus, voluit esse hæres ac dominus
Matt. 21. nagogæ seu vineæ Christi, ipso Christo expulso. Nam eo viso, loquuti sunt: Hic est hæres,
nite occidamus eum, & nostra erit hæreditas, prout Christus in euangelica docet parabol
Homo, inquiens, paterfamilias plantauit vineam, & locauit eam agricolis &c. [Statim'q; s
mo domini factus est ad eum, dicens: Non erit hic hæres tuus] .i. impius cœtus iste non
Dani. 9. præsidebit synagogæ, immo cito post tuam passionem penitus vastabitur, quemadmod
factum est per Romanos, & à Daniele prædictum est: Ciuitatem & sanctuariū dissipabit
pulus cum duce venturo, & vsq; in finem perseuerabit desolatio. [sed qui egredietur de v
ro tuo, ipsum habebis hæredem]. i. Iudæos electos, quos proprii cordis tui doctrina doc
& conuertes, habebis filios atq; discipulos, & p eos conuertes innumerabiles alios. [Edux
eum foras]. i. Deus eduxit Christum hominem à præfata consideratione, ad considerati
conuersionis gentium vniuersarum. [& ait illi: Suspice cælum, & numera stellas, si pote
quia potes. Nam anima Christi cuncta creata distincte cognouit. [Et dixit ei: Sic erit se
tuum] .i. tam innumerabilis erit populus qui à te Christo vocabitur Christianus, &

stellæ splendidus erit per gratiam in ecclesia militāte, & sicut sol fulgebit in ecclesia triumphante. Hinc in Esaia pater loquitur Christo: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gentiū, vt sis salus mea vsq; ad extremū terræ. [Credidit Abram Deo, & reputatū est illi ad iustitiā] .i. Chrs cognouit promissionē hanc verā esse, non tamen per fidem, quæ est theologica virtus, quæ non fuit in eo, qm̄ fuit cōprehensor perfectus secundū supremā suæ animę portionē. [Dixitq; ad eum: Ego dn̄s qui eduxi te de Vr Chaldæorꝝ] .i. de passione & psequutionibus infideliū Iudæorꝝ, resuscitando te tertia die ad impassibilē & beatissimā vitā. [vt darē tibi terrā, & possideres eam] .i. totū mūdum legi ac ditioni tuæ subijcerē, iuxta illud: Reminiscent & cōuertētur ad dn̄m vniuersi fines terræ. Itemq;: Et dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad terminos orbis terrę. [At ille ait: Domine Deus, vnde scire possum &c.] .i. experimentalem modū ac processum huius rei mihi ostende. Hoc Christus non ait ex ignorantia aut diffidētia, sed ex superabundantia quadā, qua id q̄d scitur, libenter prospicitur. [respondens dn̄s: Sume, inquit, mihi vaccā triēnem, & caprā trimam, & arietem annorum trium] .i. lasciuum, petulātem, ac contumacē populū Iudæorꝝ applica tibi, p̄dicando eisdē. [turturē q̄q; & columbā,] hoc est, q̄sdam etiā virtuosos, pudicos & simplices ex plebe illa tibi assume, hoc Christus fecit omnibus talibus euangelizando, diuisitq; vitiosos illos, qm̄ quosdā ex eis pie cōuertit, & alios iuste reliquit, ꝓpter q̄d dixit: Nunc iudiciū est mundi. cæteros non diuisit, sed recollegit in vnum, & fecit ex eis primitiuā ecclesiam. [Descenderūtq; volucres] .i. dæmones [super cadauera,] qm̄ passione instante Christus loquutus est Petro: Simon, ecce satan expetiuit vos vt cribraret sicut triticū, ego autē oraui pro te. Christus quoq; eos abegit, sicut dixit ad patrem: Pater, quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquā. [Cum sol occūberet, pauor irruit super Abram, & horror magnus &c.] Tunc sol quasi occubuit, qn̄ verbū æternum solitā consolationis internæ redundantiam humanitati Christi, quantum ad partem eius sensitiuam, subtraxit tēpore s. passionis, in tantum ꝙ dixit: Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? Tunc intensissimus pauor & maximus horror Christū inuasit, qn̄ & sudor eius factus est quasi guttæ sanguinis decurrentis in terram. Cœpit etem̄ contristari & pauere, dixitq;: Tristis est anima mea vsq; ad mortem. [Dictumq; est ad eum: Scito prænoscens, ꝙ peregrinum futurꝝ sit semen tuum in terra non sua.] Tunc em̄ Deo volente Christus actualiter considerauit omnem aduersitatem, tribulationem & passionem, quam vniuersi electi in seculo isto pro fide ipsius ac sua salute erant passuri, quod vtiq; ab incarnationis exordio sciuit. Sed tunc cum vehemētissima compassiōe hoc ipsum intuebatur. [Tu aūt ibis ad patres tuos in pace,] descēdēdo in limbū patrum, vt eos inde educas, [sepultus in senectute bona,] non annorum, sed omni maturitate virtutū. Senectus em̄ venerabilis est, non annorꝝ numero cōputata &c. [Necdum em̄ completæ sunt iniquitates Amorrhæorꝝ &c.] Amorrhęi isti, sunt reprobi qui affligunt & exercent electos vsq; ad tēpus præfinitum à dn̄o. [Cum ergo occubuisset sol] .i. dum Christ⁹ expallescēs penderet in cruce. [facta est caligo tenebrosa,] quia tunc tenebræ factæ sunt super vniuersam terram ab hora sexta vsq; ad nonam. [& apparuit clibanus fumās] .i. tribulatio summe angustians, inuasit eos qui cruci Christi assistebant, & pertinebant ad eum. [& lampas ignis, transiens inter diuisiones illas.] hoc est, feruor doloris penetrans corda eorꝝ, quos Christus diuisit à reprobis & reposuit sibi. [In die illo pepigit dn̄s fœdus cum Abram, dicens: Semini tuo dabo terram hanc.] Cum em̄ Christus passione instante factus in agonia prolixius oraret, sanguinemq; sudaret, apparuit illi angelus de cælo confortans eum. i. per modū confortantis se habēs, verba cōfortatiua & cōsolatoria proferendo, cōmemorando videlicet fructuositatem passionis instantis, & qualiter propter eā Deus pater totum mundū euangelicæ legi subijceret, & cunctis propiciaretur hoībus, sicut per Zachariam pater testatur de Chr̄o: Auferā iniqtatem terræ illius in die vna, & potestas eius à mari vsq; ad mare, & à fluminibus vsq; ad fines terræ.

Esai. 49. Psal. 21. Psal. 71. Ioan. 12. Luce 22. Ioan. 17. Psal. 21. Luce 22. Mar. 14. Mat. 26. Sapiē. 4. Lucæ 23. Luce 22. Zach. 9.

¶Elucidatio literalis cap. XVI. Igitur Sarai vxor Abrā nō genuerat liberos. Art. LII.

PRolificatio Abrahæ consequenter describitur. [Igitur Sarai vxor Abram non genuerat sibi liberos,] immo nullam prolem hucusq;, qm̄ naturali sterilitate impediebatur cōcipere. [Sed habens ancillam Aegyptiā] natiōe, [nomine Agar, dixit marito suo: Ecce cōclusit me dn̄s ne parerem] .i. fœcunditatem vteri non contulit mihi. Opera em̄ naturę, sunt opera creatoris. Et dicitur Deus Sarai conclusisse, quia non aperiebatur vterus eius ad fructuosam seminis susceptionem. [Ingredere ad ancillam meam] .i. in coniugem accipe eam, & cognosce. [si forte saltem ex illa suscipiam filios,] hoc est, quatenus Deo præstante, ipsa ex te concipiat, & proles nata ex ea, sit mea per adoptionē seu iure dominij. Refert Lyra ꝙ Hebræi dicāt hāc Agar fuisse filiā regis Aegypti, ita ꝙ vna cōiugū Pharaonis cōsiderās sanctitatem Saræ, & qualiter ꝓpter eā Deus flagellauit Pharaonē & domū ipsius, tradidit filiā suam Saræ in ancillā, potius cupiēs filiā suā seruire in domo matronæ tā virtuosæ, q̄ honorari in

domo paterna. Additq; Lyra, istud nō esse absonū rationi, cū in libro Hester legat, ꝙ muli
Hester 8. gētiliū videntes q̃liter Deus liberauit Iudæos de insidijs Aman, trāstulerūt se ad legē & cære-
R. Paul⁹. monias Iudæoꝝ. Sed Rabbi Paulus dicit istud de Agar esse fictitiū, & ꝙ allegatio ista ex li-
bro Hester nō probet intentū, q̃a gentiles illi nō subiecerunt se dn̄o, sed ritui Iudæoꝝ. Verū
tñ reor probabile, ꝙ Agar ista erat valde proba, notabilisq; puella, eo ꝙ Sara quę multas ha
bebat ancillas, dedit eā suo marito præ cæteris. ¶Sed circa hæc oriunt difficultates. Primo,
Gen. 15. cur Sarai rogauit viꝝ suū, vt duceret aliā cōiugē, cū De⁹ iam ante ꝓmiserit Abrahæ ꝙ esset
sobolē habiturus. Respōdet, ꝙ Sarai ignorauit an ꝓmissio illa esset implēda p se, & timuit
ne ex sua sterilitate frustraret effectu, idcirco optauit eā impleri p aliā. Sed tūc rursus orit dif
ficultas, cur Abrahā acqeuit precibus Sarę in isto, nā scire poterat ꝙ ꝓmissio illa erat p Sarai
Rabanus adimplēda. Ad q̃d dicēdū, ꝙ hucusq; nō legit hoc Abrahę reuelatū. Raban⁹ q̊q; dicit, Abra
hā semē suū multiplicandū audierat, sed p quā fœminā, nesciebat. Et qm̄ primā coniugē no
uerat sterilē, duxit secundā, quā sperauit fœcūdam. Præterea q̃ritur, qualiter licuit Abræ, ad
instantiā cōiugis suę, accipere coniugē aliā, sicq; inducere bigamiā, cū Lamech de bigamia
Gen. 4. reprehendat, & naturalis lex dictet, vt vnicus vnicæ copulet, nec aliqs sanctoꝝ ante Abrā le-
gatur ita fecisse. Ad istud Guilhelm⁹ Parisiēsis respōdet, ꝙ nunq̃ licuit sine dispēsatiōe diui-
na vni viro simul habere plures vxores. Nā primę vxori tradidit sui corporis potestatē: ideo
Abrahā & cęteri q plures vxores sine peccato duxerunt, q̊s s. à culpa in hoc excusare oportet,
credunt id egisse ex dispensatiōe diuina, quā vel ipsi p occultā inspirationē aut modo alio ac
ceperūt. Abrahā etiam multipliciter excusat in facto isto, q̃a nō mouebat libidine, nec cōtra
vxoris primæ cōsensum, immo ex eius petitiōe hoc fecit. Nondū q̊q; ꝓmulgata fuit lex euā-
gelica de vna sola vxore simul habēda. Qualiter vero sit de lege naturali vnā habere, infra
Aug. 16. dicet. Hinc loqtur Augustin⁹: Nullo modo inferēdū est crimē Abrahę de hac muliere. Vsus
de ci. dei qppe est ea ad generandū ꝓlem, nō ad explendū libidinē, nec insultans, sed magis obediens
cōiugi suæ, quæ suę sterilitatis credidit esse solatiū, si fœcundū ancillæ vteꝝ faceret suū. Ab
vtroq; nō culpę luxus, sed naturæ fructus exquiritur. Veruntñ Augustinus hanc Agar vocat
Abrahæ cōcubinam: q̊d non est intelligendū, quasi nō fuerit ei⁹ legitima vxor, cū paulo post
in textu habeatur oppositū: sed quia cōsuetudo scripturæ est, vxorem, præsertim minus prin
cipalē & secundariam, dicere concubinam, prout infrà sæpe patebit. [Cumq; ille] videlicet
Abram, [acquiesceret deprecanti, tulit] ipsa Sarai [Agar Aegyptiā ancillam suam post dece
annos, q̃ habitare cœperant in terra Chanaan,] ab egressu de Mesopotamia: nā infra tanti
tēpus poterat sterilitas Saræ satis experimētaliter cognosci. [& dedit eā viro suo vxorē.] E
tunc erat Abram octogintaquinq; annoꝝ, qm̄ lxxv. annoꝝ erat quando Deo iubēte ex Me
sopotamia venit ad habitandū in terra Chanaan, vt dictum est, immo (vt fertur) Hebræi di-
cūt, ꝙ decennium est tēpus, infra quod maritus experiri debet de cōiuge sua, an sterilis si
& vtrum propter sterilitatem ipsius accipere aliam possit. Veruntamē ecclesia determi
uit breuius tēpus pro experientia huius rei, videlicet tēpus triennij, vt in c. fina. extra de
gi. & mu. [& dedit eā viro suo vxorē.] ita ꝙ Abraham de cōsensu Saræ cōiugis suæ, acce
Agar ancillā in cōiugē p verba de p̄senti, siue p modū tūc cōsuetū. Tamē vt patet ex dicti
ex sola vxoris authoritate ac volūtate nō licuit viro accipere cōiugē aliam. [At illa] s. Aga
[cōcepisse se videns]. i. cognoscēs seu ex tumore ventris sui corporaliter cernens, [despex
dominā suā,] tanq̃ infœcundā, reputans se digniorē noīe contoralis q̃ illam, eo ꝙ fructū ma
trimonij gestaret in vtero, atq; (vt aliqui dicūt) putabat promissiones diuinas Abrę factas de
multiplicatione & benedictione seminis sui, cōplendas in prole sua cōcepta. Prosperitas q
pe interdū incitat etiā bonos ad quandā elationē, audaciā & gloriam vanam. Idcirco humi
tas in prosperis p̄cipue cōmendat. [Dixitq; Sarai ad Abram: Inique agis cōtra me]. i. repre
hensibilis es, fouēdo ancillæ meæ audaciam, seu dissimulando & nō corrigēdo eius elation
qua spernit me. Et potest esse ꝙ Abraham fuit in hoc venialiter culpabilis ex negligētia a
aliquantula sensuali affectione ad vxorem imprægnatā recenter acceptam, de cuius conc
ptu gaudebat, vnde inuite cōtristauit eandem. Porro secundū Augustinum, Sarai ex quad
Aug. 16. muliebri suspicione elationē suæ ancillæ imputauit suo marito. [Ego dedi ancillam meā i
de ci. dei sinum tuū]. i. admonui & consensi, ꝙ fieret vxor tua, & tibi legitime misceretur. quasi dica
Tu es causæ meæ despectionis, & reddis mihi malum pro bono. [Quæ] scilicet ancilla [vi
dens ꝙ conceperit] de te, [despectui me habet,] gerens se circa me, quasi ego sim eius a
cilla potius q̃ econtra. [Iudicet dominus inter me & te.] vnicuiq; nostrum reddendo q̊d
meretur in istis. Hoc Sarai dixit ex quodam zelo iustitiæ. [Cui respondens Abram: Ecce a
ancilla tua in manu]. i. potestate [tua est. Vtere ea vt libet] . i. fac ei quod tibi placet. Perh
tamen Abram non dedit Saræ licentiam affligendi iniuste ancillam suam, sed sciens Sara
esse virtuosam & timoratam, commisit rem istam suæ discretioni, seq; monstrauit immu
ab immoderata affectione, saltem mortali, ad Agar. Circa hæc loquitur Augustinus: O v
viril

viriliter vtentem fœminis,coniuge temperanter,ancilla obtemperanter,nulla intemperanter.[Affligente ergo eam Sarai].i.dum Sarai assidue humiliaret & increparet hanc Agar, castigando eius p̄sumptionē: q̊d Sarai iuste fecit, quanuis fortassis in hoc aliquantulū interdū excesserit.Nec em̄ oportet Saram à venialibus excusare.[fugam iniјt,] quia volebat ad Aegyptū reuerti.[Cum'q; inuenisset eam angelus]nō casu aut post quæsitionē reperit eam,sed inuenit.i.p̄sentialiter ei occurrit,[iuxta fontē aquæ in solitudine,]iuxta quem fontē forsitan sedit & repausauit se Agar,atq; in solitudine illa erexit cor suū ad dñm, cū esset tribulatione & lassitudine plena, propter quod dn̄s naturaliter infinite'q; bonus ac pius, consolabatur eā per angelum sanctum.Qui[dixit ad eā:Agar ancilla Sarai,vnde venis,& quo vadis?]Vtrūq; horū cognouerat angelus,sed interrogauit, quatenus ex qualitate responsionis ipsius Agar informaret eandem.[Quæ respondit:A facie Sarai dn̄æ meę ego fugio.] Dicunt aliqui quòd Agar recessit à Sarai non solū ex quadam impatientia, sed itē ex aliquāta superbia.Ideo angelus volens eam humiliare,vocauit eam ancillā Sarai: quo audito, etiā ipsa Agar humiliauit se,& cōformans se verbo angelico,ipsam Sarai vocauit dn̄am suā,quam paulo ante contempsit velut ancillā.Nec legitur Agar respondisse ad secundū,puta quo tenderet, q̲a fortassis erubuit confiteri, ꝙ à domo fidelis mariti virtuosæ'q; dn̄æ, ad Aegyptios rediret idololatras.Vel ex vehemētia suæ desolatiōis p̄scidit verba.[Dixit'q; ei angelus dn̄i:Reuertere ad dominam tuā,& humiliare sub manu ipsius].i.teipsam spōte sub ea humilia,vt decet ancillam, & æquanimiter tolera q̲cquid Sarai fecerit tibi. Angelus iste in forma hūana visibiliter apparuit Agar.Scriptura vero ista nō exprimit, an ex prima angeli apparitiōe fuerit Agar perterrita, & an statim cognouit ꝙ angelus esset. Porro angeli qn̄q; apparent cum vultu tam igneo ac splendenti,ꝙ prima facie grandē incutiunt eis quibus apparent, timorem: aliquando vero sic apparent,ꝙ prima facie ęstimant hoīes esse. Vnde mater Samsonis dixit:Vir Dei
venit ad me &c.[Et rursum:Multiplicans,inq̲t,multiplicabo semē tuū.]Hoc angelus in per Iudi.13.
sona Dei loquutus est.Et est sensus:Ex prole quā paries, plurimi valde generabunt p̲ tēporum successiones.[& non numerabitur præ multitudine].i.posteritas filiј tui erit innumerabilis hoībus prę multitudine sua.Promissio ista in Sarracenis impleta est,q̲ rectius Agareni q̃ Sarraceni essent vocandi,q̲a de Agar, nō de Sara, sunt nati.Qui prę multitudine sua innumerabiles fuerūt & sunt:sed cognomen hoc quo Sarraceni vocant̃,sibi mendaciter vsurpasse censentur,quasi de principali & libera cōiuge Abrahæ Sara geniti essent,se cognominantes,cū de ancilla & minus principali sint nati vxore.[Ac deinceps:Ecce,ait,cōcepisti & paries filium.]Quod conceperat, patebat ad oculum: sed quod proles concepta extitit filius,excessit naturalem cognitionem humanam,sed angelum non latebat.[vocabis'q; nomen eius Ismael].i.imponendo filio tuo nomen,vocabis eum hoc noīe.Ismael quippe interpretatur exauditio domini.idcirco ratio nominationis huius subiungit̃: [eo ꝙ audierit dominus afflictionem tuam,]& orationem tuam quam in afflictione magna fudisti ad eū.Hinc in Deute.ha-
betur: Cum quæsieris dominum Deum tuū, inuenies eum, si tamen toto corde tuo quæsie- Deut. 4.
ris eum,& tota tribulatione animæ tuæ. Afflictio ista,est vera cordis cōtritio, seu quæuis punitio pro peccatis aut aliјs causis inflicta,ęquanimiter tolerata. Talem etem̄ afflictionem audit seu pie respicit Deus, non illam quæ impatienter suscipitur & inuite suffertur. Fuit autē magna afflictio Agar in fuga ista.Circa hæc scribit Lyra, ꝙ in Hebræo habet, Ecce conci-
pies, sicut & in libro Iudicum de Samsone prædictū est matri ei[9]: Ecce cōcipies. Nam idem Iudi.13.
verbum ponitur vtrobiq;.Ideo dicunt Hebræi,ꝙ Agar fuit aborsum passa, ita ꝙ proles fuit in vtero suo extincta,& hoc forsan ex labore itineris & acerbitate mœroris, aut p̄pter priorem eius superbiam in dn̄am suam. Cum'q; pœnituisset, & angelo obtemperare disponeret,
reuiuificauit dn̄s prolem extinctā. Quæ reuiuificatio vocat̃ cōceptio. Sed Rabbi Paulus his R.Paul[9].
contradicit,& dicit in Hebræo haberi:Ecce concepisti,qm̄ dictio omnino similis ponit̃ hic Gen. 38.
& infrà,vbi Thamar testat̃:De viro cuius sunt hæc,concepi.Sic'q;, vt ait,non oportet aborsum & reuiuificationem cōfingere.Deniq; hic primo legitur nomen à Deo impositū homi-
ni ante ipsius natiuitatē,q̊d perrarum est.Sunt quoq; tres aliј,quibus in veteri testamēto nomē Gen. 17.
ita impositū est,s.Isaac,Samson & Iosias.De Isaac patet ca. sequenti, de Samsone in Iudicū Iudi.13.
libro,de Iosia in 3.libro Regū. In nouo aūt testamēto sunt duo huiusmodi, videlicet Chri- 3.Reg.13.
stus & Ioannes Baptista. Veruntamen nomē Cyri regis Persarum, diu ante eius cōceptionem Lucę 1.
fuit p̲ Esaiam p̄dictū, iuxta illud Esaiæ: Hæc dicit dn̄s Chr̄o meo Cyro. In q̲bus verbis no- Esaię 45.
men Cyri dicitur potius prophetatū, q̃ vocatum aut institutum.Insuper,quia in aliјs iam p̄fatis,contigit miraculum aliquod quando p̄dicta sunt noīa eorum à Deo,aut paulopost, (in natiuitate em̄ Isaac & Samsonis fuit miraculum,quia eorum matres naturaliter steriles erant:
item quando nomen Iosiæ p̄dictū fuit,scissum fuit altare sacrilegū,& arefactum regis impiј Lucę 1.
brachium:Iesus vero sine virili cōceptus est semine,& Ioannes de sterilibus senibus'q; paren Ibidem
tibus natus)hinc aliqui dicunt,ꝙ etiam in Ismaele contigit p̄tactum reuiuificationis miraculum,

culum, quando p̄dictum est nomen eius ab angelo. Sed contra hoc scribit Rabbi Paulus, q̄ vita Ismaelis fuit valde dissimilis à vita illorum iam præfatorum. Et rursus, quia miraculum istud circa Ismaelem fuisset occultū, & ita non induceret vtilitatem. Preterea quicquid sit de
R. Paul9 veritate dicti illius, reprobationes istæ prorsus infirmę sunt. Miracula nanq; cōmuniter fiunt à bonis & malis, & vtrisq; cōmunia sunt secūdū doctores, sicut & cætera dona gratiæ gratis datę. Miraculū etiam istud Ismaeli impēsum, fuisset in primis vtile matri suæ ac sibi, deinde his ad quorum deuenisset notitiam. Innumerabilia quoq; miracula Dei manserūt occulta, immo plurimi sancti absconderunt pro posse miracula sua. Et beatissimis eremitis animalia illa syluatica fuerunt assidue innocua, immo quodāmodo familiaria & sæpe obsequiosa. [Hic erit ferus homo.] Ismael enī fuit vir durus & satis feralis, abundans in irascibili etiā ex
Gen. 21. naturali dispositione, quemadmodū quidam ex naturali dispositione in cōcupiscibili ma-
Gala. 4. gis abundant. Vnde & infrà habetur: Cum vidisset Sara Ismaelē ludētem cū filio suo Isaac, dixit: Eijce ancillā hanc & filium eius. Siquidem ludus ille erat feralis. Veruntamē secundū
Hieron. Hieronymum in Hebræo habetur, Phara: q̄d interpretatur onager, atq; vt alius ait, in Hebræo habetur, syluestris. Nam dictio ista Hebraica, forsitan æquiuoca est ad oīa ista. Dictus est itaq; Ismael onager: Primo, ad insinuandū ferocitatem tam suā q̄ suæ posteritatis. Secun-
Gene. 21. do, ad innuendū, q̄ habitaturus esset tam ipse q̄ eius posteritas in locis desertis: specialiter q̄q; Ismael nemora & venationes dilexit, cū factus est iuuenis sagittarius, vt infrà habetur. [Manus eius cōtra omnes, & manus omniū cōtra eum.] Iste est hyperbolicus sermo, ad designan-
Hieron. dum q̄ posteri Ismaelis essent multum bellicosi & inquieti, de quibus ait Hieronymus: Sarraceni incertis sedibus vagi, incursantes oēs gentes quibus desertū ex latere iungitur, impugnātur ab oībus, immo vsq; in præsens Sarraceni legē suam gladio protegunt, & vniuersos aduersarios suæ legis impugnant. [& e regione]. i. ex opposito [vniuersorum fratrū suorum figet tabernacula]. i. tentoria sua, in quibus morari consueuerūt Ismaelitæ in solitudine hincinde dispersi. Vel, figent tabernacula sua, vt fieri solet in prælijs, quasi parati ad resistendū aduer-
Eusebi9. sarijs suis. Porro p̄ vniuersos fratres suos, intelligi possunt gentes natæ ex cæteris filijs Abra-
Method. hæ, vel quicunq; homines Sarracenis cōtrariantes, qui p̄ conformitatem naturæ, & rationis primæ originis, dicuntur eorum fratres. ¶Circa hæc allegantur in Scholastica historia verba Methodij martyris, de generali persequutione mūdo per Ismaelitas futura. Futurum est, inquit, vt exeant adhuc semel, & obtinebunt orbē terræ per septem hebdomadas annorum. In sacris locis interficient sacerdotes, & ibi cum mulieribus dormient, ac sua iumenta ad sepulchra ligabunt sanctorum, & hoc propter malitiam Christianorum, qui tunc erūt, de q̄bus p̄dixit Pau-
2. Tim. 3 lus: In nouissimis diebus erunt hoīes se amantes &c. [Vocauit aūt Agar nomen dñi, qui loquebatur ad eam, Tu Deus q̄ vidisti me]. i. per aliquod nomē cōplexū seu incōplexū tantundem significans, Deū vocauit. Deus enī solet cognosci & noīari p̄ suos effectus, idcirco Deū se misericorditer intuentē, cōsolātem ac roborātem, fœmina ista vocauit huiusmodi noīe,
Psal. 58. sicut & Dauid in psalmo: De9 meus misericordia mea. Quasi dicat, Tu Deus vniuersorum, q̄ si pie me adspexisti, es De9 meus, p̄ specialē prouidentiā & pietatē tuā ad me. Hinc subdit ratio hui9 noīs: [Dixit enī] hæc Agar: [Profecto hic vidi posteriora videntis me.] ¶Circa hoc scri-
In Lyrā bit Lyra: Dicūt expositores nostri, q̄ angelus iste apparuit in similitudine assumpta, q̄si habens faciē auersam ab Agar, ita q̄ vidit eum à dorso, ideo dixit: Vidi posteriora vidētis me. Circa q̄d dico, verum esse q̄ plures dicūt angelū istū apparuisse in forma hūana, q̄d arbitror verum. Sed nō videt q̄ apparuit ei q̄si vultū habēs ab ea auersum. Non enī cōsueuerunt angeli taliter apparere, immo in pluribus locis apparuisse legunt vultu ad eos, q̄bus loquebātur, cōuerso. Nec legi aliquē expositorē authenticū hoc dicentē. Cur igit Agar nō dixit, Vidi anteriora videntis me? Ad q̄d primo dici potest, q̄ præ claritate & maiestate vult9 angelici nō audebat, aut forsitan vix poterat eū ab ante inspicere, nisi valde cōfuse: sed cū auerteret angelus se ab illa, q̄si volēs mox disparere, respexit post eū, & vidit eū determinate à tergo. Vnde
Eusebi9 in Scholast. hist. legit: Cūq; loqueret dñs cū Agar, pertransijt in turbine. In Hebræo q̄q; secundū q̄sdā habet: Hic vidi post videntē me. i. post angelū à me recedentē cū admiratiōe adspe-
Exo. 33. xi. Nec istud mirum de Agar & angelo, cū in Exodo scriptū sit, q̄ filij Israel adspiciebant tergū
Exo. 34. Mosis, donec ingrederet tentoriū. Et tā Aaron q̄ principes synagogæ, vidētes cornutā faciē Mosis, timuerūt accedere, & recesserūt ab eo. Secūdo dici potest, q̄ Agar sciēs angelū istū in Dei p̄sona sibi apparere ac loq̄, formā hūanā assumptā ab angelo seu etiā angelū taliter apparentē, vocauit posteriora Dei, tanq̄ effectū ipsius, multū distantē à plena Dei reprę̄sentatiōe.
Exo. 33. Nā & Mosi dixit dñs: Videbis posteriora mea, faciē aūt meā videre nō poteris. ¶Itemque quæri potest, cur Agar vocauit eū q̄ loquebat secū, Tu Deus &c. cū sciret angelū secum loq̄. Ad q̄d patet ex dictis responsio, q̄a in Dei p̄sona angelus ei apparuit, & dñs per angelū loquebatur ad eā. Refert hic Lyra, q̄ secundū q̄sdā Hebræos, iste est verus textus, Vidi per visum meum in vt sit sensus, Vidi angelū in hoc deserto, postq̄ vidi eū in domo Abræ, cuius angelus iste fuit

visitator

visitator & custos, idcirco nō fuit territa ex angeli visione, quia assueta fuit eū in Abrę domo videre. Nec mirū, φ hic atq; in alijs pluribus locis veteris testamēti litera pluribus modis ac sensibus sumitur, etiam secundū Hebræos doctores: qa Hebręi non habēt grammaticam ita distinctam & dearticulatam per declinationes noīm & verborū, sicut Latini & Græci. Hæc Lyra. ¶Circa quæ dico, incertum esse φ angelus ille fuit custos visitator'q; Abræ. Simili eñ & forsan maiori apparentia dici posset, φ fuerit custos Agar, aut certe filij eius Ismaelis, qui in vtero matris habuit angelum, sicut & cæteri fœtus. Nam ea quæ angelus iste dixit, magis pertinebant ad Agar & filium ei⁹, q̃ ad Abrā. Deinde incertum est, φ Agar solita fuit angelum in Abræ domo videre, quia nec tātæ sanctitatis videtur fuisse, vt assidue cerneret sensibiliter angelū, nec putādum φ angelus Abræ ambulauerit in domo eius visibiliter domesticis eius. Nec certum est, φ angelus qui interdū apparuit Abræ, fuerit custos eius, ei specialiter deputatus: nam simili ratione dici posset, φ angeli qui cæteris prophetis & patriarchis apparuerūt, fuerint illorū, qbus apparuerunt ac loquebātur, speciales custodes, cum tñ Daniel propheta scribat sibi Gabrielem apparuisse. Veruntamē nō negatur, quin interdū angeli qui apparuerūt, fuerunt custodes horū qbus apparuisse leguntur. [Propterea appellauit puteum illum,] qui paulo ante vocatus est fons. Siquidē oīs puteus, fons est, secūdū Augustinū sup Ioannē: [puteū viuentis, & videntis me] hoc est, puteū illū appellauit huiusmodi noīe, q̄d designat, puteū illum esse specialiter puteum Dei, q oīa intuet, & essentialiter vita ac viuens est, à quo oīs vita descēdit: & propter specialē opationē pietatis diuinæ, exhibitā huic Agar iuxta puteum istum, vocauit hunc puteū nomine isto, cum tñ oīa Dei sint, tanq̄ summi creatoris vniuersalis'q; dñi. [Ipse est inter Cades & Barad] .i. puteus iste situs est inter duo hæc loca. quocirca scribit Hieronymus, vsq; hodie puteus Agar monstratur in deserto Arabię inter Cades & Barad. [Peperit'q; Agar Abræ filium] postquam ad domum Abræ reuersa est. [Qui vocauit nomen eius Ismael.] Dicunt nonnulli quòd Abram ex reuelatione cognouit, φ angelus dixerat Agar de sui filij nomine, ideo Abram vocauit eum nomine illo. Veruntamen Abram poterat ex relatione Agar cognoscere, quæ ei dicta erant ab angelo. Dan. 8. 9 August. Ioan. 4. 1. Re. 16. Hieron.

¶De spirituali eiusdem capituli XVI. intellectu. Art. LIII.

IGitur Sarai vxor Abram, nō genuerat sibi filios] Quid duæ vxores Abrę spūaliter signēt, docet Apostolus ad Galatas: Scriptum est, inquens, qm̃ Abrahā duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnū de libera: quæ sunt p allegoriā dicta. Hæc eñ sunt duo testamēta. Itaq; per Saram principalē Abræ coniugem, designat nouū testamētum, seu euangelica lex vel ecclesia Christi. Per hoc itaq; φ Sarai diu sterilis fuit, atq; deinceps maritum suum rogauit, vt ancillam suā acciperet cōtoralē, quatenus ex ea susciperet filios: figuratū est, φ ecclesia Chri seu nouum testamentū, tēpore legis naturalis ac legis scriptæ, nondum genuit filios spūales per fontē baptismi & grām Christi. Nondum etem̃ fuerat propagata tunc euangelica lex, sed latebat & figurabat in veteri lege. Ipsa q̄q; ecclesia in p̄destinatione erat diuina, & in p̄scientia Dei fuerat Christo per Abraham figurato sponsata. Et ita quodāmodo supplicauit sponso cælesti, vt ex synagoga filios procrearet. Nam sponsus ille, s. verbum æternū, præuidit φ ecclesia sua erat oīm hominum desideratura salutē. [At illa se concepisse videns, despexit dominam suam.] Synagoga quippe quæ erat tēpore Christi, perpēdēs q̃ multos habuerat sub veteri testamento filios spirituales, contēpsit primitiuam ecclesiā, quæ veraciter erat domina synagogæ p eminentiam gratiæ ac virtutum, immo & p ecclesiasticā potestatē, qm̃ Christ⁹ cōmisit beatissimo Petro totum genus humanum tēpore suo existēs, specialiter q̄q; populum circūcisionis, sicut testatur Paulus apostolus: Qui operatus est, inquiēs, Petro in apostolatū circūcisionis, opatus est & mihi inter gentes. [Dixit'q; Sarai ad Abram] .i. primitiua ecclesia, à synagoga sic aspernata & iniuriata, conquesta est Christo hocipsum zelo iustitiæ, [dicēs: Inique agis contra me] .i. nō æque te habes quantum ad hoc, φ ita pmittis me à synagoga incredula & supba despici & affligi ac trucidari. Non æque, inquam, respiciēdo ad merita mea atq; illius, q̄uis alio respectu pmissum sit hoc iusto Dei iudicio. Iuxta quē sensum S. Iob dixit: Intelligite qa Deus nō æquo iudicio afflixerit me. [Ego dedi ancillam meā in sinum tuū] .i. synagogā à te fœcūdari optaui. [Cui respōdēs Abrā] videlicet Chrs, [Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est] hoc est, synagogā tibi subijcio. Quotidie nāq; creuit ecclesia merito & numero, q̄usq; infideles Iudęi Chrianis subiecti sunt, in tm̃ φ vtunt Iudęis ad libitum, à qbus tulerūt scripturas veteris testamēti & terrā pmissiōis. [Affligente ergo eā Sarai, fugā iniit.] Ecclesia Chri synagogā afflixit, eādē rationabiliter cōuincēdo p miracula & scripturas, ita φ synagoga arripuit fugā, euasiones q̄rendo, & cōparare nō audēs ad disputandū ac cōfligēdū aduersus Chrifideles. [Cum'q; inuenisset illā angelus dñi iuxta fontē aquæ in solitudine &c. Fons aquę in solitudine, est scriptura derelictæ Iudææ, iuxta quē fontē plebs illa sedet & occupat se, intendēs sensui literali, seu potius literæ occidenti, nō sensui spirituali, neq; spiritui viuificāti. Ibi itaq; inueniūt eā angeli sancti, q Iudæorū incredulorū custodes Galat. 4. Mat. 16. & 18. Ioan. 21. Gal. 2. Iob 19. 2. Cor. 3.

ſunt,& ſuggerunt eis,vt pēſent vnde & quare in iſtas ſint deuoluti miſerias:pſuadētq́ eis,vt reuertant ad dñam ſuã, fidē eccleſiæ amplectēdo, & humilientur ſub manu ipſius,obtēperā do præceptis eiuſdē.Et rurſus:[Multiplicās,inqt,multiplicabo ſemen tuũ,& nõ numerabi tur præ multitudine] Hoc in fine mũdi implebit, qñ ſynagoga p prædicationē Enoch atq́
Mala. 4. Heliæ cõuertet ad dñm.Ac deinceps:[Ecce, ait, concepiſti, & paries filiũ,& vocabis nomen eius Iſmael]Synagoga in hac ſua captiuitate atq́ miſeria videtur agere aliqã boni,vnũ veꝝ Deũ aliquo modo colēdo & inuocando, & in ſcripturis veteris teſtamenti ſe occupãdo,aut alia opa ex ſuo genere bona agēdo,pro quibus in hac vita ſuam cõſequitur qualemcũq́ re tributionē,& datur ei à Deo carnalis quædã fœcunditas,pro qua Deũ precatur,quæ p Iſmael deſignatur. Deniq́ ſoboles huius incredulæ ſynagogæ, inſtar Iſmaelis, crudelis eſt,ita q manus eius eſt cõtra oēs,& manus oīm contra eam. Iudæi nanq́ increduli ex ſuis prędeceſſo ribus per propagationē naturæ & imitationē malitiæ nati, nõ obſtãte omni eoꝝ calamita te & vaſtitate, hominibus ſe præferũt vniuerſis,& oēs alias gentes earumq́ leges deſpiciunt, præſumentes ſe ſolos pertinere ad dñm.De qbus dixit Apoſtolus: Quod Deo nõ placent,&
1.The. 2. cunctis hoībus aduerſant,ſicq́ figunt tabernacula ſua e regione vniuerſoꝝ fratrũ ſuoꝝ,qm ex ſcripturis ſuis præſumũt ſe poſſe oībus ſuis aduerſarijs diſputãdo ſpũaliter præualere.[Vo cauit autē Agar nomē dñi qui loquebatur ad eam, Tu Deus qui vidiſti me.]Synagoga nem pe vſq́ in præſens iactat ſe à Deo præcipue adſpici,illuminari ac dirigi,neminēq́ eſſe in ſta tu ſalutis,niſi filios ſuos,ſe quoq́ Deũ contēplari p creaturas affirmat,dicēdo:[Profecto hic vidi poſteriora vidētis me.] Allegorice vero per poſteriora Dei, intelligunt incarnatio, hu manitas,paſſio,& cętera Chri myſteria, quę patres veteris teſtamēti p fidē & ,pphetiæ gſam contēplabant. [Propterea appellauit puteũ illũ, puteũ viuentis & videntis me.] Synagoga quippe ſcripturam ſuã,cui nec vere credit,quã nec recte intelligit, vehementer extollit,& ia pientialē ac ſaluberrimã eſſe fatetur,ita vt ſpecialiſſime reputet fons & puteus Dei oīa intu entis ſubſtãtialiterq́ viuentis.Circa quod ait ſanctus doctor Hieronymus:Puteus iſte ſigni
Hieron. ficat doctrinam nouæ ac veteris legis,quã doctrinã cõditor noſter vita viuentiũ ſpeiq́ mori entium, intuitu propriæ miſerationis dedit mortalibus, vt edocti & à vitijs correcti,digni inueniant viſione deitatis perpetua. Ad quam, vt tangit Gloſſa, Deum toto corde & proxi
Gloſſa mos tanq̃ noſipſos ſynceriter diligendo,ſuſpirare ſemper debem⁹, & feſtinare ad eam cum
Matt.22. omni gratiaꝝ actione,contemplando aſſidue poſteriora, hoc eſt, præfata Chriſti myſteria ſaluatoris,vtpote quæ,quanta,& qualia pro noſtra ſalute aſſumpſit,fecit, ac pertulit vnige
1.Pet. 2. nitus patris æterni,ſectando quoq́ indeſinenter veſtigia eius.

¶Elucidatio literalis capituli XVII. Poſtquam vero nonagintanouem annorum eſſet. Art. LIIII.

QVantum Abram patriarcha creuit ætate,tantum creuit in beneficijs Dei & oī virtute, ſicut deſcribit cõſequenter:[Poſtq̃ vero nonaginta & nouē annoꝝ eſſe cœperat,apparuit ei * dñs, dixitq́ ad eũ: Ego dñs oīpotens.] Quaſi dicat: Facile mihi eſt adimplere quæcunq́ voluero,& quæ tibi promiſero. Qualiter facta ſit viſio iſta,ſcriptura nõ exprimit: an ſ.fuerit imaginaria & in ſomno exhibita,an potius ſenſibilis & in vigilia facta. Porro ex
Gen. 16. circunſtantia textus,magis videtur q facta ſit,ſicut & pcedentes, per angelũ in humana ſpe cie apparentē,atq́ in pſona Dei loquētē.[Ambula corã me].i.ſecũdũ bñplacitũ meũ viue,vt cõuerſatio tua p approbationē inſpiciat à me. Vnde alia trãſlatio habet: Cõplace corã me. Vel,ambula corã me.i.tam reuerēter & timorate cõuerſare in meo cõſpectu, ac ſi iugiter cer neres me pſentē,hoc eſt,vbiq́ & ſemp cogita me pſentē,& oīa intuentē,& iuxta exigentiam cõſiderationis iſtius habe te corã me.[& eſto pfectus]prout pfectio viatorib⁹ cõpetere poteſt,
Mar. 12. quæ pfectio potiſſime ſita eſt in actu charitatis diuinę,vt ſ.Deus toto corde ſynceriter diligatur,oī inordinata affectiōe circa creata excluſa, q̃tenus homo nec ſeipſum, nec aliud qđ cũq́ creatũ diligat,niſi in Deo & ſecũdũ Deũ.[Ponãq́ fœdus meũ inter me & te].i.amicitiæ pactũ & ,pmiſſionē,ſeu recens circũciſionis mandatũ ac legē, inter me & te cõſtituã ac firmabo.[& multiplicabo te vehemēter nimis.]hoc eſt,valde innumerabiliter multos faciã gnari ex filijs tuis:qđ cõſtat impletũ in Iudæis, q deſcēderunt ex Abrahã p Iſaac: & Idumæis,q ex Abrahã ſunt p Eſau nati:& Sarracenis, qui ex eodē ſunt orti p Iſmaelē,immo & alię plures gētes deſcenderũt ex Abrahã, vt infrà habet.[Cecidit Abrã pronus in faciē]humiliando ſe maieſtati diuinę q̃ntũ valebat,& regratiãdo ei ex intimo corde ſup bñficijs & ,pmiſſis ipſius. [Dixitq́ ei De⁹:Ego ſum,& ponã pactũ meũ tecũ]Quaſi dicat:Sicut ego ſum inuariabiliter & infallibiliter veritas ipſa,q ſol⁹ plene & incircũſcriptibiliter ſũ,ſic pactũ pfatũ ratũ erit,& tecũ fixũ manebit.[eriſq́ pater multaꝝ gentiũ,]quę poſt mortē tuã naſcētur ſucceſſiue ex filijs tuis.[Nec vltrà vocabit nomen tuũ Abrã,] qđ interpretat pater excelſus,& dicitur Abrã ab * abba,qđ eſt pater,& Ram,qđ interpretatur excelſus,qđ nomē poteſt cõpetere viro ſublimi,quanuis ppauci naſcãtur ex eo,& cito deficiat poſteritas eius.[ſed appellaberis Abrahã] quod

q̄d interpretatur pater multarum, & subaudit,gentiū.idcirco ratio huius immutationis & no
uæ appellatiōis subiungit:]quia patrē multarum gentiū cōstitui te].i.facere te decreui patrem Rom. 4.
populorum multorum.Est etem̄ pater cunctorum fideliū spūalis,queadmodū ad Romanos & Ga Galat. 3.
latas docet Apostolus.Est q̄q; pater carnalis multarum gentiū ex suis filijs genitarum, vt tactum
est,pleniusq; patebit.[Regesq; ex te egredietur.] non immediate, sed mediate.i. ex posteris
tuis reges nascētur, qa præfatæ gētes habuerunt ex semine suo plurimos reges. [& statuam
pactū meū]iam dictū[inter me & te,& inter semē tuū post te].i.ordinabo atq; præcipiam,
vt pactū istud obseruet à te & posteris tuis [in gñationibus suis fœdere sempiterno] .i.ppe-
tua pactiōe seu ritu iugiter duraturo.[vt sim Deus tuus & seminis tui post te] .i.quaten⁹ ego
qui sum oīm Deus iure creatiōis & vniuersalis imperij,sim specialiter Deus tuus & posterorum
tuorum fidē tuā sequētiū,p specialē ,puisionē,pietatē & grām mei circa te & illos,atq; p fidē &
cultū,qbus à te & illis colar ac honorabor. ¶Circa hoc quærit, q̄liter Deus dicat pactū istud
statuisse ad Abrahā & posteros eius fœdere sempiterno, cū istud de p̄cepto circūcisiōis in-
telligat,vt paulopost in isto habet capitulo,q̄d p̄ceptū in euāgelicę legis ,pmulgatiōe finē ac- Aug. 16
cepit.Ad hoc Augustinus respōdet,q in tali locutiōe,æternū,p seculo sumit.Seculū v̄o acci- de ciuit.
pit multis modis. Porro Thomas sup 4.Sententiarum:Aeternū,inqt,hic ,p seculo capit,q̄d ha- Dei.
bet finē,sed finis eius nō est nobis determinatus. Vel dicēdū,q circūcisio corporalis potuit
esse in fœdus ęternū,quātū ad suū significatū,& quātū ad id q̄d ei succedit,queadmodū fides
dicit à qbusdā semp manere ratione beatificę visionis q̄ ei succedit in patria. Hinc sup illud,
fœdere sempiterno,habet in Glossa,qa aliqd sempiternū significabat. Quid aūt significaue-
rit,mox dicet.[Daboq; tibi & semini tuo post te terrā peregrinatiōis tuæ oēm] i. terrā Cha-
naan[in possessionē æternā] Hic rursus æternū ,p seculo,cuius diuturnus & ignotus est finis,
accipit.Propter q̄d ait Augustinus: Scriptura vocat æternum, cuius finis nō cōstituitur, aut
q̄d ita fit,vt nō sit deinceps faciēdū,quātū ad faciētis ptinet curā aut potestatē. Vel,vocatur Augusf.
possessio ista æterna,secūdū Glossam,qa æternū aliqd,vtpote cælestis patriæ habitatio,figu-
ratur p eā.Porro,q terra ipsa nō sit ipsi Abrahę data ad possidēdū,p actualē exhibitionem, Glossa.
sed p certā ,pmissionē,in suis posteris adimplēdā,dictū est sæpe.¶Circa hæc scribit qdāt Pro-
missiōes istæ,frequēter factę sunt Abrahæ,semp tñ ,pcedēdo in expressiorē & maiorē ,pmis-
sionē.Queadmodū em̄ natura & ars in operib⁹ suis ,pcedūt de imperfecto ad perfectū,ita est
in ,pcessu diuinarum reuelationū & ,pmissionū.Ad q̄d dicēdū,q q̄uis iterdū sic sit in ,pcessu di-
uinarum reuelationū & ,pmissionū,nō tñ semp;imo frequēter est aliter,qm̄ oīpotētia & liber-
tas altissimi nullis legib⁹ stringit,nullis terminis coarctat. Vñ cū Chrs 8.btitudines p̄dicaret,
primę btitudini summū p̄miū,s.regnū cælorum ,pmisit:Beati,inqt,pauperes spū,qm̄ ipsorum est Matt. 5.
regnū cælorum.immo exordiū p̄dicatiōis Chri p̄cursorisq; sui hoc fuit:Pœnitētiā agite,ap,p- Matt. 4.
pinquabit em̄ regnū cælorum.Paulus q̄q; Apostol⁹ in pricipio suæ cōuersiōis, statim ad tertiū Matt. 5.
raptus est cælū,& summā sortitus est reuelationē.¶Cōsequēter describit,q̄liter circūcisionis 2. Co. 12
p̄ceptū sit datū.[Dixit iterum De⁹ ad Abrahā:Et tu ergo custodies].i. tibi p̄cipio vt custodias
[pactū meū]videlicet circūcisiōis p̄ceptū,[& semē tuū post te in gñationibus suis &c.Circū-
cidet ex vobis oē masculinū, & circūcidetis carnē p̄putij vestri].i.circūcidi pmittetis seu fa-
cietis,ita q abcidet extremitas illa mēbri virilis.[& sit in signū fœderis iter me & vos].i.q̄te
nus circūcisio ista sit in testimoniū atq; iudiciū amicabilis fœderis initi inter me & vos,vt-
pote q ego sum specialiter Deus vester,& vos popul⁹ meus, hoc circūcisiōis signaculo tanq̄
charactere certo,diuisus & discretus à cæteris gētibus.In his verbis tria sunt tacta,ad circū-
cisionē spectātia.Vnū est sexus masculinus,aliud determinatio mēbri,tertiū est causa finalis,
cur fiebat circūcisio,vt s.p eā populus Dei à populo infideli distigueret:quartū subiūgit,vt-
pote determinatio tēporis q̄ fieri debuit: [Infans 8. dierum circūcidet in vobis. Oē masculinū
in gñatiōibus vrīs,tā vernaculus] .i.seruus in domo nat⁹ in seruitute,[q̄ emptitius].i.empt⁹
seu emptiōe adeptus[circūcidet,]qa ad vrām spectat familiā.[& qcunq; fuerit de stirpe vrā]
circūcidet,q̄diu māserit in vrā familia. Aliq text⁹ habēt: Et qcūq; nō fuerit de stirpe vrā. Et
tūc sensus est,q etiā alieni à vrā cognatiōe, circūcidēdi sint,anteq̄ in vrām societatē,legē seu
ritū suscipiāt.[Eritq; pactū meū in carne vrā].i.p̄ceptū istud circūcisiōis in corpore vrō im-
plebit,atq; in eo apparebit signū pacti isti⁹ seu ei⁹ effect⁹ p amputationē pelliculę mēbri p̄fa
ti,[in fœdus ęternū]iuxta sensum p̄habitū.[Mascul⁹,cui⁹ p̄putij caro circūcisa nō fuerit, de-
lebit aīa illa de populo suo].i.mascul⁹ ille à nūero electorum populi sui separabitur, nec cōpu
tabit iter sctōs.quod itelligēdū est de masculis ad semē & familiā Abrahę ptinētib⁹,qb⁹ dū-
taxat dabat istud p̄ceptū]qa pactū meū irritū fecit].i.p̄ceptū istud circūcisiōis violauit,si fuit
adultę ętatis.& ex negligētia aut cōtēptu omisit circūcisionē accipere,vel si fuit infātul⁹ p̄ce
ptū seu pactū meū ī ipso,nō ab ipso,factū est irritū,qa nō est seruatū ī eo,& ita ex aliorum negli
gētia occasionalr subsecuta est pditio talis īfantis nō circūcisi, nisi ei aliūde subueniat.Circa
hęc multę & magnę dubitatiōes occurrūt,q̄ infrà ī speciali tāgēt articulo.¶Deniq; ī Schol. Eusebi⁹.

 historia

historia dicit: Seruus primo dictus est à seruãdo. Victores em̃ victos hostes, q̃s reseruabãt ad vitã, seruos vocabãt. Verna aũt aut vernaculus, dicit q nutritus est domi. Emptitius, q in pso na ꝓpria emptus est. Originarius vero, q seruus est glebę, puta colonus. Deinde describit mutatio nois Sarai. [Dixitq́ De⁹ ad Abrahã: Sarai vxorẽ tuã nõ vocabis Sarai, sed Sarã.] Circa hæc scribit Hieronymus: Dicũt Hebræi, ꝙ Deus ex noie suo Tetragrãmatõ, lrãm He, ad-
Hieron. sup Gen. didit Abræ & Sarai. Nec mirandũ ꝙ cũ apud Latinos & Græcos videat a litera addita, litera he, addita asserat. Hebræũ etem̃ idioma cõsueuit h scribere, & a legere, sicut & econtrario, cõsueuit h ꝓnũciare, & a scribere. Errãt q̃q;, qui dicũt mutationẽ nois Saræ sic factã, qa cũ prius scriberet p duo r, modo scribit p vnũ r, aut ecõuerso. Sed cũ prius diceretur Sarai, q̃d interpretatur princeps mea, quasi princeps vnius gẽtis futura, dicta est *Saraa. i. princeps absolute, q̃si oim gentiũ princeps futura, vtpote vniuersoꝶ spũalis mr̃ fideliũ. Porro secũdũ August. Sara interpretat virtus: & ideo sic vocata est, qa diuina virtute cõcepit. Vnde Apo-
Hebr. 11. stolus ad Hebręos: Fide, inqt, Sara virtutẽ accepit &c. Itaq; sicut ꝓpter mysticã significationẽ mutauit De⁹ nomẽ Abrahæ, ita & Sarai. [Et benedicã ei] videlicet Saræ, multiplicãdo & pficiẽdo in ea dona gr̃ę meę, supnaturalẽ q̃q; fœcũditatẽ ei p̃stãdo. [Et ex illa dabo tibi filiũ cui benedictur⁹ sum] in spũalib⁹ ac tpalibus, vtpote Isaac. Quasi dicat: Copiosius benedicam ei, q̃ Ismaeli aut alijs filijs, q̃s post Isaac generabis. [Eritq́ in natiões]. i. diuersæ trib⁹ & nationes nascent ex eo, videlicet 12. tribus Iacob, & Idumæi p Iacob & Esau. [& reges populorũ nascent ex eo] qa tã filij Israel, q̃ Idumęi, habuerũt reges ex seipsis. [Cecidit Abrahã in faciẽ] i. Deo humiliter se ꝓstrauit, regratiãdo eidem, & admirãdo sup magnitudine misericordiæ Dei ad se. [& risit] nõ irridẽdo diuina ꝓmissa, sed ex prętacta pia admiratiõe atq; ex gaudio spũali. [dicẽs in corde suo] nõ disceptãdo aut discredẽdo, sed applaudẽdo ꝓmissiõi diuinæ. [Putasne cẽtenario nascet fili⁹, & Sara nonagenaria pariet?] q. d. Mirabile istud est. Et quis p naturã fieri nequeat, tñ cũ gaudio credo, ꝙ ego iam cẽtenari⁹, ex cõiuge mea Sara nonagenaria filiũ procreabo. Quod aũt nõ dixit hæc, nec ea q̃ cõsequunt, ex incredulitate, cõstat ex
Rom. 4. verbis Apostoli ad Romanos, dicẽtis: Nõ cõsiderauit corp⁹ suũ emortuũ, cũ fere 100. esset annoꝶ, nec emortuã vuluã Saræ. [Dixitq́ ad dñm: Vtinã Ismael viuat corã te.] q. d. Magnũ reputo, si Ismael iã natus non moriat ante tẽpus. De maiorib⁹ tñ ꝓmissionibus nõ diffido. Et possunt hæc verba ita exponi: Vtinã Ismael spiritaliter viuat virtuose cõuersando, ne male agẽdo, sit spiritaliter mortu⁹ corã te, sicut q impie viuũt. Vnde secundũ Glossam dixit, hoc
Glossa. desiderãdo vt filij carnis reputarent in semine, hoc est, vt posteri Ismaelis inter electos filios
Hieron. cõputarẽt. Et ait* Deus ad Abrahã: Sara vxor tua pariet tibi filiũ, vocabisq́ nomẽ ei⁹ Isaac.] Circa q̃d ait Hieronym⁹: Isaac risus interpretat, ideo fili⁹ iste vocat⁹ est Isaac, nõ de risu Sarę,
Gen. 18. sed de risu Abrahæ, q ex gaudio huius ꝓmissi filij risit. Nã post p̃nũciationẽ nois hui⁹ legit Sara risisse, vt patebit. [Et cõstituã pactũ meũ illi in fœdus sempiternũ, & semini ei⁹ post eũ] i. tã filio tuo Isaac q̃ posteris eius, iniungã obseruãtiã hui⁹ p̃cepti de circũcisione, vt seruẽt illud in seculũ iuxta expositionẽ inductã: specialiter aũt ad posteros Isaac p Iacob, hoc est, ad 12. tribus Israel, circũcisio ptinebat, vt infrà dicet. [Sup Ismael q̃q; exaudiui te.] ita ꝙ viuet corã me, sicut rogasti. Circa q̃d scribit Lyra: Ex hoc dicũt Hebręi, & veꝶ videt, ꝙ Ismael finiuit vitã in bono. i. in statu salutis, seu charitate. Hoc em̃ Abrahã postulauit, dicẽdo: Vtinã Ismael viuat corã te. Verũtñ quidã sanctoꝶ aliter sentire vident, p̃stataq́ verba multipliciter
Glossa. possunt exponi. In Glossa q̃q; habetur sup verba sequẽtia: [Ecce benedicã ei] in tẽporalibus, nõ ꝓmissione ęterna. Sed de re ista nihil assero. Sarraceni vero dicũt Ismaelẽ fuisse ꝓphetam Dei, & sanctũ virũ, suosq́ posteros docuisse cultũ vnius Dei, vt in Alchorano Mahumeti habet. Veꝶ liber iste sacrilegus atq; mẽdosus est, q̃uis aliq̃ vera cõtineãtur in eo. [& augebo & multiplicabo eũ valde] in posteris suis. [Duodecim duces generabit]. i. 12. filios q erũt capitanei & principes 12. tribuũ suaꝶ. [Cũq́ finitus esset sermo loquẽtis cũ eo]. i. cũ Deus p̃inducta verba terminasset, loquẽdo cũ Abrahã in subiecta creatura, videlicet p angelũ in forma visibili apparentẽ, vt tãgit Glossa. [ascẽdit Deus ab Abrahã] hoc est, inuisibilẽ se p̃buit, & repẽte disparẽdo, ad cælũ reuersus est. Quod totũ ascribit Deo, qa angel⁹ sic disparẽs, rep̃sentauit Dei psonã. Deinde describit, q̃ prõpte & indilate Abrahã impleuit diuinũ p̃ceptũ, qa eodẽ die q̃ ei ista p̃cepta sũt, circũcidit filiũ suũ Ismaelẽ, & oẽs domesticos suos atq; seipsum, in quo cõmendatur maxima & feruẽtissima obediẽtia eius, qa & seipsum circuncidit in tãta ætate. Attẽditur q̃q; ex isto, q̃ laudabiliter rexit vniuersam familiã suã, quia oẽs obediebãt ei in re ista tã ardua, crediderũtq́ Abrahæ. In q̃ innotescit, quãtæ authoritatis fuerit apud illos. Ex qbus litera residua patet. ¶ Postremo, ex tenore huius p̃cepti circũcidunt se Sarraceni. Et qm̃ pater eorũ Ismael 13. erat annorum quando circuncisus est, circuncidunt pueros suos in tertiodecimo anno vitæ ipsorum. Ex quo constat, ꝙ nec diuinum in hoc obseruant præceptum, quoniam Deus iussit, vt infans octo dierum circuncideretur.

¶ Introductio & solutio q̃stionũ cõcernentiũ p̃sens capitulũ XVII. Artic. LV.

Circa

CIrca pħabitũ textũ de circũcisione Abrahæ iussa, q̃ritur primo, cur Deus eã p̃cepit. Ad hoc Thomas sup 4. Sentẽtiaꝝ, 1. distinctiõe respõdet: Circũcisio primo & pricipaliter necessaria fuit ad expressiorẽ significationẽ. Quẽadmodũ eñ oportuit secundũ processum tẽporis crescere fidei explicationẽ, ita & sacramentaliũ signoꝝ distinctionẽ. Porro circuncisio expresse significauit ablutionẽ originalis peccati: primo, quantũ ad mẽbrũ gñationis, per q̃d originale transfundit. Secũdo, quantũ ad pœnã quę erat in circũcisiõe cõtra delectationẽ cõcupiscẽtiæ, in qua præcipue viget vis fomitis. Tertio, quãtum ad sanguinis effusionẽ, in qua Chr̃i passio designat, per quã satisfaciendũ erat ꝓ originali. Et quãtum ad hãc circũcisionis vtilitatẽ, sic diffinit: Circuncisio est signaculũ curatiõis ab originali. Ex consequẽti q̃q; fuit alia circũcisionis vtilitas, puta distinctio populi fidelis ab infideli, ꝓpter fidem ei⁹ cui circũcisio data est primo. Sic q; Damascen⁹ eã diffiniẽs: Circũcisio, inq̃t, est signũ determinãs seu distinguẽs Israel à gẽtibus, cũ q̃bus cõuersabat. Habuit etiã circũcisio mysticã significationẽ. Primo moralẽ, q̃m erat signũ castitatis seruãdę. Deinde allegoricã, q̃m significauit purgationẽ p Chr̃m futurã. Tertio, quasi anagogicã, inquãtũ significabat depositionẽ corruptibilitatis carnis & sanguinis in resurrectiõe futura. Hinc asserit Alcuinus: Circũcisiõis pactũ dabat in signũ, ne misceret semẽ Abrahæ gẽtibus. Et q̃a significauit naturæ renouationẽ post baptismũ. Seruos q̃q; vernaculos atq; emptitios, immo & oẽs Abrahæ domesticos p̃cepit dñs circũcidi, ad innuendũ q gr̃a redẽptiõis Chr̃i ꝑtineret ad oẽs. ¶ Secũdo q̃rit: Cur De⁹ circũcisionẽ instituit tẽpore Abrahæ, ante legẽ scriptã p Mosen datã. Respondet q lex ꝓprie cõcernit cõmunitatẽ, nõ vnã ꝑsonã dũtaxat: idcirco nõ debuit dari, nisi populo fideli adunato. Hinc oportuit populũ fidelẽ prius cõgregari, ab alijsq; distĩgui, q̃ lex Dei sibi daret. Hęc aũt cõgregatio & distinctio p aliq̃d signũ fieri debuit, & Deo iubẽte p circũcisionis signaculũ facta est, ideo ante legislationẽ circũcisio data est. Cõueniẽter q̃q; hoc factum est tẽpore Abrahæ, q̃n genus humanũ ex infectiõe originalis peccati vsq; ad ꝓfundissimum corruit vitioꝝ, puta ad idololatriã, & vitia contra naturã. Sic q; tunc maxime indigebat remedio, & cognitiõe futuræ purgatiõis p Chr̃m: idcirco tũc congruebat manifestã fieri promissionẽ de semine nascituro, in quo oẽs gẽtes benedicerent, & à vitijs mũdarentur. Tunc etiã decuit signa castitatis dari cõtra corruptissimã concupiscentiã carnis. Ideo Abrahæ primo data est circũcisio in signũ paternitatis, tanq̃ ei ex quo nasciturus erat Chr̃s vitioꝝ destructor, atq; in signũ fidei ac distinctionis ab infidelibus, & in signũ munditiæ obseruãdæ. ¶ Tertio quęritur, quõ circuncisio data est in remediũ cõtra originale peccatũ, cũ Abraham ante circũcisionis institutionẽ fuerit ab originali mundatus, eo modo quo alij boni tẽpore legis naturæ. Respondet q quantum ad Abrahã, data nõ fuit propter purgationem ab originali, sed quantũ ad posteros eius: immo quantũ ad Abrahã & circũcisos cum eo, purgatos ab originali, fuit à prĩcipio data in distinctionẽ: quantũ vero ad alios, prĩcipaliter in purgationẽ. ¶ Quarto q̃rit, cũ originale peccatũ sit gñalis infirmitas, atq; infectio oĩm hoĩm, quare circũcisionis p̃cep⁹tũ datũ nõ fuit cũctis hoibus, sed Abrahæ, & domesticis ac posteris eius solũ? Respondet, q cũ Chr̃s sit sanctus sanctoꝝ, & vniuersoꝝ sanctificator ac saluator, oportuit populũ illum, ex quo ipse fuerat incarnãdus, multis priuilegijs & prærogatiuis ornari, & præcipua purificatione pollere. Q̃m ergo ex semine Abrahæ incarnari elegit, ideo ei & posteris eius, ꝑsertim filijs Israel, p̃ceptũ hoc dedit, nõ solũ in purgationẽ ab originali, sed etiã in distinctionẽ à populo fideli. Nec tñ cęteris populis defuit remediũ originalis peccati. Nã illud q̃d fuit in lege naturæ, habebãt. ¶ Quinto quęrit, cur mulieribus nõ est circũcisio data, cũ & ipsæ originali peccato infectæ sint, & à muliere originale peccatũ habuerit ortũ. Respõdet, q originale peccatũ q̃ ad culpã atq; reatũ, descẽdit à primo parẽte in posteros: sed q̃ ad pœnalitates, à fœmina, cũ pater sit principalis & efficiens causa in gñatione, mater vero ministratrix materiæ. Dũ ergo circũcisio data sit cõtra originale ad tollendũ culpã, nõ aũt ad auferẽdũ carnis pœnas & corruptionẽ, cõstat q masculis dãda fuit, nõ fœminis. Fœminæ vero alio remedio purgabãt ab originali, videlicet fide parentũ, quãtum ad infantulas, seu ꝓpria fide, loquẽdo de adultis, ante ab ipso peccato nõ expurgatis. Insup q̃uis prima ista trãsgressio incepit à fœmina, vir tñ fuit causa trãsfusiõis originalis peccati. Nã si ipse nõ peccasset, originale peccatũ nõ fuisset trãsfusum: idcirco secũdũ Apostolũ, Per vnũ hoĩem peccatũ intrauit in mũdũ. ¶ Sexto q̃rit, cur dñs iussit, vt 8. die vitę infantuli circũcisio fieret, & vtrũ determinatũ tẽp⁹ illud fuit de necessitate circũcisiõis. Ad hęc Thomas respõdet q circũcisio fuit res p̃cepta, & etiã sacramentũ. Octauus itaq; dies, fuit de necessitate circũcisiõis, quãtum ad obligationẽ præcepti: ꝓpter quod reus fuit trãsgressionis, q illo die nõ circuncidit infantẽ circuncidendũ. Nõ aũt fuit determinatũ tẽpus istud de necessitate circũcisionis, quãtum ad efficaciã sacramẽti: q̃a & alio tẽpore facta, habuit suum sacramentalẽ effectum, quemadmodum & baptismus, quanuis aliqua ad solennitatem eius spectantia omittantur. Pręterea literalis ratio huius determinati tẽporis, fuit, secundum Rabbi Mosen, q̃m infans septem

Damas. Alcuin. Dani. 9. Roma. 5. Thomas R. Moses

septē primis diebus est tātæ teneritudinis, sicut in vtero matris, ideo ante 8. diē ferre nō aut
Lucæ 2. vix poterat circūcisionē. Est q̊q; mystica ratio, quā Magister 4. libro assignat, videlicet ad insinuandū, ꝙ ꝑ Christi resurrectionē 8. die factā, circūcidimur à peccatis. In resurrectione q̊q; cōmuni hoc die futura, ꝑ petrā Christū oīs ab electis abscindetur corruptio. ¶Septimo quærit, q̃d fiebat de paruulis ante 8. diem defunctis, & an necessitate imminēte poterat circuncisio anticipari, & dies 8. præueniri. Ad hæc quidā dixerūt, ꝙ infantuli ante 8. diē defuncti peribāt, sicut nūc pueri non baptizati, & ꝙ nō licuit tēpus ꝓueniri illud ꝓfixum. Hāc opinionē tāgit Magister, & authoritatē Bedæ allegat ꝓ ea, dicētis: Qui nūc in Euāgelio terribiliter atq; salubriter clamat, Nisi quis renatus fuerit &c. terribiliter dudū clamauit: Aīa cuius
Beda. Ioann. 3. præputij caro circūcisa nō fuerit, peribit de populo suo. His verbis addit Magister: Forte tñ ingruēte necessitate mortis, circuncidebāt pueros suos ante 8. diē sine peccato. Porro Hugo
Hugo. de S. Victore, ait ꝙ nō licuit tēpus anticipari, nec oportebat: quia vt dicit, illis qui moriebantur ante diē 8. valuit cōtra originale illud remediū quod fuit in lege naturæ: q̃d cōfirmatur, primo per Iudæos hucusq; viuētes, qui octauū diem in circuncidendo nunq̃ præueniūt. Secundo, qm̃ nullū animal offerebatꝛ dn̄o ante diē octauū. Tertio, qm̃ sup illud Prouerbiorū,
Prou. 4. Vnigenitus erā corā matre mea, asserit Glossa, ꝙ primus filius Bethsabeæ nō computatꝛ, quia
Glossa. ante octauū diem defunctus, nō fuit nominatus, nec circuncisus. Nempe in circūcisione no-
2. Re. 10. men puero imponebatur, sicut nūc in baptismo, qm̃ Deus mutauit Abrahæ nomen, qñ circuncisionis præceptū eidē iniunxit. De his quoq; qui in deserto incircuncisi diu manserunt, dicendū ꝙ dispensatum fuit cū illis, qm̃ ignorabant qñ castra mouenda erant: & q̃ diu seorsum manebant, non oportebat eis signū distinctionis à cæteris gentibus adhiberi. ¶Octauo quæritur, an ante circūcisionē suffecit paruulis cōtra originale fides parentū, aut aliorū. Respōdetur, ꝙ originale est peccatū naturæ humanæ, quæ reparari non potuit, nisi per Christum: ideo nunq̃ remittebatur originale peccatū, nisi per quandā relationē & continuationē eius, qui curādus fuit, ad Christū, quod fiebat per fidē: ideo fides mediatoris fuit semper efficax ad curandū ab originali: in adultis videlicet fides propria, in alijs fides aliena. Veruntamen quidā dixerunt, ꝙ nō sufficiebat fides sine protestatione fidei, facta per aliquod exterius signum: ita tñ, ꝙ paruulis sufficiebat fides aliena cū exteriori signo ab alijs facto: adultis aūt, fides propria cū signo ab eis facto. Alij dicunt, ꝙ pro paruulis sufficiebat sola fides sine omni exteriori signo, nō ipse habitus fidei, sed motus eius relatus ad salutē pueri ex interiori quadam vi fidei, quicunq; fuerit ille, qui professionē seu actum fidei suæ hoc modo referret ad puerū, q̃uis hoc amplius pertinuerit ad parētes, per quos originale puer cōtraxerat, atq; ad quos pueri cura spectabat: & istud verius reputatur, quia Gregorius dicit, Quod apud nos valet aqua baptismi, hoc apud veteres egit pro paruulis sola fides, pro maioribus virtus sacrificij, pro his vero qui ex stirpe Abrahæ prodierūt, circuncisionis mysteriū. ¶Nono quæritur, an in adultis ad remissionē originalis, requirebatur vltra fidem propriā sacrificiū aut aliquid tale. Ad hoc Thomas sup quartū respōdet: Sacramēta & sacrificia legis naturæ non obligabant ex diuino præcepto, sed celebrabantur ex voto seu beneplacito proprio, prout vnicuiq; ratio sua dictauit, vt fidē suam alijs profiteretur signo exteriori ad Dei honorem, secūdum q̃d habitus charitatis inclinat ad actus exteriores. Quemadmodū ergo sufficit ad salutē interior actus charitatis, qñ non adest facultas exterius operandi: sic adultis in lege naturæ sufficiebat sola interior fidei actio, cum & modo sufficiat, qñ sacramēta quis dimittit non ex negligētia aut cōtemptu, sed ipsa fides tēpore opportuno instigabat se demonstrari aliquibus exterioribus signis, & quando huiusmodi signa adhibebātur, efficacia remissiōis culpæ nō erat ex illis exterioribus, sed ex fide interiori. Sicq; patet, qualiter intelligenda sint præinducta verba Gregorij. Innotescit quoq; ex introductis intellectus verboꝝ Hierony-
Hieron. mi, qui effatur. Quæri solet, quō fœminæ saluabantur, quæ nō circūcidebantur. Fide vtiq; & hostiaꝝ oblatione, quemadmodum ante circuncisionē viri sancti mundabantur. Vnde in
Acto. 15. Actoꝝ legitur libro: Fide purificās corda eoꝝ. ¶Decimo quæritur circa illud in textu, [Masculus cuius præputij caro circūcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactū meū irritū fecit] quō verū sit illud, cū hoc cōtingere possit absq; omni culpa infantis, nec
Aug. 16 de ciuit. Dei. puer ille irritū fecit pactū Dei, sed qui eū circuncidere neglexerunt. Hanc quæstionem Augustinus tāgit & soluit, dicendo ꝙ hoc ideo dictum est, qm̃ oēs peccauerunt in primo parēte. Alia solutio in expositione est tacta. ¶Postremo quæritur circa idem, an corporali morte fuerat puniendus qui circuncisionem neglexit. Ad hoc Lyra respondet, ꝙ pater seu tutor pueri negligēs pueꝝ octauo circuncidere die, fuit morte ob hoc puniendus: Similiter puer non circūcisus, si adultā ætatem adeptus, negligeret circuncisionē accipere. Sed his contradicit R. Paulus, affirmās ꝙ circuncisionē omittēs, nō erat morte puniēdus, etiā secundū He-
R. Paul⁹ bræos. Nō eñ hic dicitur, morte moriatur, sicut in alijs criminibus quæ lex morte puniuit. Verūtñ prima respōsio verior esse videt: primo, qm̃ lex peccata multo minora trāsgressione huius

ne hui' pcepti, morte puniuit, vt patet in multis, & de eo q fuerat lapidatus, qa ligna collegit in sabbato. Secũdo, qa Apostolus loqtur ad Hebræos: Irritã qs faciens lege Moisi, absq; vlla contradictione duobus aut tribus testibus moritur. Alia multa possent de ista inquiri materia, quæ circa quartum Sententiarum prima distinctione potius locum habent. Ex. 19. 21 Deu. 20. Num. 35 Num. 15 Heb. 10.

¶Spiritalis expositio eiusdem capituli XVII. Art. LVI.

ABrahã (sicut præhabitũ est) figura extitit Christi. Vnde pmissiones q̃ in isto capitulo Abrahæ factæ legũt, & cætera hic cõtenta, possunt allegorice exponi de Chrõ, cui secundũ naturã assumptã loquit De' pater: [Ambula corã me] obediẽdo volũtati meæ in oĩbus, atq; humanæ redẽptionis mysteria adimplẽdo, [& esto pfectus.] Vnde saluator testatur: Sicut mandatũ dedit mihi pater, sic facio. Et rursus: Opus, inquit, cõsummaui q̃d dedisti mihi vt facerẽ. Deniq; Chrs homo, ab incarnatiõis exordio fuit cõfirmat' in bono, & in omi virtute pfect'. Idcirco q̃d dicit ei, [Esto pfect'] nõ dicit ei hortãdo vt pficiat, nisi forte quãtũ ad manifestationẽ, queadmodũ ait Euãgelista: Iesus pficiebat ętate, sapiẽtia & gra corã Deo & hoĩb', sed suæ pfectioni cõgratulãdo. [ponãq; fœdus meũ inter me & te.] Hoc fœd' est fœd' summæ dilectiõis & pmissiõis inter patrẽ & filiũ incarnatũ, qa & filiũ secũdũ naturã humanã assumptã pater pl' diligit q̃ totũ mũdũ, cui & pmisit & dedit sup oĩa pricipatũ, queadmodũ Chrs testat: Data est mihi oĩs potestas in cælo & in terra, poluitq; pater fœdus euãgelicæ legis in Chrõ, vt eã per se & suos apostolos oĩbus pdicaret. Insup multiplicauit Chrm vehemẽtissime, totũ pene mũdũ cõuertẽdo ad ipsum, ita q innũerabiles genuit filios ex aq̃ & spũ scõ. [Cecidit Abrã pnus in faciẽ,] qm̃ Chrs homo patri se humiliãs retulit grates sup oĩ bono q̃d cõtulit sibi, & p se toti gñi humano. [Erisq; pr multarũ gentiũ,] qm̃ Chrs est legislator, magister, rex & põtifex oĩm gentiũ cõuersarũ. [nec vltrã vocabit nomen tuũ Abrã, sed Abrahã.] Chrs q̃ diu solis pdicauit Iudæis, quasi Abram dici valebat, hoc est, pr excelsus Iudæorũ, q̃s instruxit & rexit: sed cũ p apostolos vniuersis gẽtibus grãm dedit cõuersionis, rite Abrahã poterat appellari, vtpote innumerabiliũ hoĩm pater: tũc & reges ac pricipes, plati ac psules pdierũt ex Chrõ vbiq; terrarũ. [Et statuã pactũ meũ inter me & te, & inter semẽ tuũ post te in gñationib' tuis fœdere sempiterno] i. euangelicã legẽ tibi & tuis discipulis pdicandã & obseruandã cõmittã vsq; in finẽ mũdi. [vt sim Deus tuus] inquãtum homo es. [& seminis tui,] videlicet populi Christiani post tuã passionẽ & ascẽsionẽ. [daboq; tibi & semini tuo terrã peregrinatiõis tuæ.] Oĩa quippe climata terræ à Christiano populo inhabitata sunt & possessa p plurimos annos, q̃uis interdũ & diu aliqua pter sua pdiderũt peccata. [Tu ergo custodies pactũ meũ &c. Circũcidetis carnẽ præputij vestri.] Hoc Chrs literaliter adimpleuit, & suis fidelib' spiritaliter adimplere pcepit, qa circũcisiõi fecit succedere baptismũ, in q̃ fit purgatio ab originali infectiõe. Deinde docuit & pcepit totũ corpus & aĩam ab oĩ inquinamẽto carnis ac spũs spiritaliter circũcidere seu mũdare, ita q [masculus cui' pputij caro circũcisa nõ fuerit] i. q carnalia desideria, fœdaq; opa nõ amputauerit à se, peribit [de populo suo. Dixit q̃q; De' ad Abrahã: Sarai vxorẽ tuã nõ vocabis Sarai, sed Sarã] Per vxorẽ Abrahę designat Chri ecclesia, q̃ Sarai dici poterat q̃diu vigebat in sola Iudęa, q̃si tũc Chri pricipissa. Cũ vo toto orbe diffundi cœpit, & vndiq; pmulgari ac dñari, rite vocata est Sara. i. priceps absolute, qm̃ iuxta Esaię oraculũ, Gẽs & regnũ q̃d nõ seruierit ei, pibit. [Benedicãq; ei.] De' em̃ impleuit ecclesiã Chri oĩ supno charismate abũdãtissime. [& ex illa dabo tibi filiũ, cui benedictur' sum,] Per filiũ istũ intelligit popul' Chrianus, ex gẽtilitate p ecclesiã primitiuã cõuersus & spiritaliter genitus, cui ineffabilẽ grarũ copiã largit' est Deus. [Cecidit Abrahã in faciẽ, & risit,] qa Christus de his cũ ingẽti lætitia regratiatus est patri, dicẽs in corde suo: Putasne cẽtenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet?] Per cẽtenariũ numerũ perfectio designatur: per nonagenariũ aũt, imperfectio quædã: Chrs ergo spiritaliter centenarius fuit, qa mẽte plenissime canus, & maturitate virtutũ senex. Ecclesia vero cõparatione ipsius imperfecta cõsistit. Christus itaq; nõ diffidẽdo, sed diuinæ pmissioni applaudẽdo hæc dicit, psertim hęc referẽdo ad tẽpus suæ passionis, qñ nubilo afflictionũ quasi senio quodã videbatur cõfectus, & ecclesia eius instar vetulæ, multiplici calamitate cõtabescebat, ita q tũc pene incredibile apparebat q totus mũdus cõuerteretur ad fidem Chri ita suspẽsi, & q ipsa ecclesia eius tanta impleret fœcũditate, q cõuerteret oẽ genus humanũ ad crucifixũ. Vnde in Esaia scriptũ est: Generationẽ eius qs enarrabit? quia abcisus est de terra viuẽtiũ. Quasi dicat: Idcirco spiritalis generatio Christi est inenarrabilis, qm̃ ipse instar iniqui occisus est. [Dixitq; ad dñm: Vtinã Ismael viuat corã te.] Per Ismael qui vocat filius carnis, intelligit carnalis populus Iudæorũ, p cuius cõuersione Chrs orauit. Cuius orationẽ pater audiuit, qa in primo Chri aduẽtu & deinceps multa millia Iudæorũ cõuersa sunt. Interim quoq; valde multiplicãtur, & tandẽ in fine seculi oẽs tũc victuri, credẽt in Chrm. Porro filius natus ex Sara. i. populus Christianus recte vocatur Isaac, hoc est, risus, qa spiritali iucũditate pfunditur, & de eius cõuersione angeli sancti lætãtur, Chrs q̃q; gauisus est. Ad quẽ

Ioan. 14. Ioan. 17. Lucæ 2. Mat. 28. Ioann. 3. Iacob. 4. Ioan. 13. Hebr. 5. Lucæ 2. 2. Co. 7. Esaiæ 60 Esaię 53.

populū Deus statuit pactū suū, videlic et euangelicā legē, nouūq́ testamentū. Tulit aūt Abrahā Ismaelē filiū suū & oēs vernaculos &c. per hoc figuratū est, ꝙ Chrs in sua ecclesia vniuersos fideles cuiuscūq; sint status, gradus, dignitatis aut ordinis, spūaliter circūcidit. ¶ Nūc breuiter est tāgendus tropologicus huius cap. sensus, quo ꝑ Abrahā intelligit quicūq; Christi fidelis, p̄sertim p̄latus aut religiosus, cui loquit dñs: [Ambula corā me] iuste & timorate viuēdo, atq; solicite in Dei p̄sentia te custodiēdo, vt cū ꝓpheta psallere queas: Seruaui mandata
Psal. 118. tua & testimonia tua, qa oēs viæ tuæ in cōspectu tuo. [Et esto ꝑfectus,] iuxta illud: Estote ꝑ-
Matt. 5. fecti, sicut & pater vester cælestis ꝑfectus est. Status aūt p̄latoꝝ maioꝝ, videlicet præsulū, est status ꝑfectionis acqsitæ: Status aūt religiosoꝝ, est status ꝑfectionis acquirēdæ. Pręterea verbū istud, ambula corā me, Nicolaus de Lyra exponit sic. i. ac si me p̄sentialiter semꝑ viderem
R. Paul. quę expositio Rabbi Paulo nō placet, qa (vt ait) q ambulat corā alio, nō semꝑ eum videt, sed
2. Reg. 7. potius q sequit eū. ideo dicit ꝙ sancti q fuerūt ante Chrī aduentū, dicūtur ambulasse coram
4. Re. 20. Deo, qm̄ exēplar ꝑfectionis, videlicet Chr̄m Deū incarnatū, habuerunt post se. Hinc Dauid, Ezechias & tales scribūtur corā dño ambulasse. Porro sancti noui testamēti dicūtur Deum
Ioan. 12. esse secuti, iuxta illud: Qui mihi ministrat, me sequat: qm̄ exēplar ꝑfectionis præfatū ante se habuerūt. ¶ Sed istud nō videtur magni valoris, qa & iusti veteris testamēti, frequēter leguntur
Num. 14 tur Deū secuti, quēadmodū in Numeroꝝ libro Deus testat: Seruū meū Caleph, q plenus spi-
Iosue 11. ritu secutus est me, inducā in terrā quā circuiuit. Et idē de Iosue ait scriptura. Rursusq́ in li-
Iosue 14. bro Iosue Caleph fatetur: Fratres mei subuerterūt cor populi, & nihilo minus ego secutus
Iob 23. sum dn̄m Deū tuū. Sed & S. Iob: Vestigia, inquit, eius secutus est pes meus. Et de Dauid rege
1. Par. 17. dn̄s cōtestat: Dauid secutus est me in toto corde suo. ¶ Præterea R. Paulus affirmat, ꝙ Abrahā imitator fuit ꝑfectionis Chrī: ergo & Abrahā secutus est Chr̄m. Quid em̄ est imitari nisi
R. Paul⁹ sequi? Amplius, ꝙ etiā iustis noui testamēti cōueniat corā dño ambulare, ꝓbatur ex cātico euāgelici Zachariæ, q causam incarnationis, aduētusq́ Chrī exprimēs, ait: Visitauit & fecit redemptionē plebis suæ, Vt sine timore seruiamus illi in sanctitate & iustitia corā ipso. Certumq́ est, ꝙ Deo seruire in sanctitate & iustitia corā ipso, aliud nihil sit q̄ corā ipso ambulare. Postremo, q ambulat corā alio, melius potest eū inspicere seu vultū eius attēdere, q̄ q ambulat retro eū. [Ponāq́ fœdus meū inter me & te.] Hoc facit Deus vnicuiq; vere fideli, dum eum inducit ad actualē diuinę legis memoriā, & in scripturis ei promittit vitā beatā. [& multiplicabo te vehemēter.] Hoc fit dū Deus meritis & precibus seu prędicationibus & exēplis seruoꝝ suoꝝ alios multos cōuertit. Et itē dū seruo suo feruēti præstat quotidie augmētum bonoꝝ actuū copiosum. [erisq́ pater multaꝝ gētiū.] Hoc præcipue cōpetit sanctis episcopis, qui verbo & exēplo generāt Christo plures filios spiritales, ita ꝙ vehemētissime crescūt meritis, spiritaliq; sobole. Ex qbus episcopis & prælatis reges egrediuntur, dū eoꝝ spiritales filij, discipuli ac subditi, tātæ ꝑfectionis cōsistunt, ꝙ alijs digne præficiūtur, & seipsos ac illos efficaciter regūt. Vel reges, vniuscuiusq; boni fidelis, sunt actus cōtemplatiui & cōsiderati̇ōes sapiētiales, ꝑ quos inferiora opera regulātur ac iudicant. Deinde dñs præcipit vnicuiq;
Christifideli, p̄sertim prælato, vt pactū suum, s. circūcisionis præceptū, spiritaliter impleat,
Roma. 6. nō vnum duntaxat mēbrum corporaliter circuncidendo, sed vniuersa corporis mēbra &
Psal. 118. animæ vires ab om̄i vitioꝝ abusu, vel ab om̄i opere prauo totaliter refrenādo, quatenus iu-
Eccl 38. xta Apostolū, Exhibeamus mēbra nostra arma iustitiæ Deo, & seruiam⁹ ꝑ ea iustitiæ in san-
Psal. 140 ctificationē: auertamusq́ oculos nr̄os, ne videāt vanitatē: & aures nostras sepiamus spinis ne
Matt. 5. audiāt linguā nequā: ostiūq́ circunstātię ponamus labijs nr̄is, ne loquamur verbū illicitum,
Col. 3. sed & manū & pedē, & q̄dcunq; mēbrum nostrū nos scādalizauerit, abcidamus, nō quātum ad substantiā, sed q̄ ad vsum ꝑuersum. Hoc est q̄d ait Apostolus: Mortificate mēbra vr̄a, quę sunt suꝑ terrā. Hæc est vera, spiritalis, Deoq́ placens & figurata circuncisio populi Christiani, cuius vmbra & typus fuit circuncisio illa legalis. Vnde per Hieremiā dñs dixit: Circunci-
Hiere. 4. dite præputia cordiū vestroꝝ. Paulus q̄q; apostolus: Nos, ait, sumus circuncisio, qui spiritu
Phili. 3. Deo seruimus, & nō in carne fidutiam habemus. Itēq́: Nō em̄ qui in manifesto Iudæus, neq;
Roma. 2. quę in carne circūcisio est, sed qui in occulto Iudæus, & circuncisio cordis in spiritu, & non in litera. [Dixit q̄q; Deus ad Abrahā: Sarai vxorē tuā nō vocabis Sarai, sed Sarā.] Vxor viri virtuosi, potest dici aīa eius, seu sensitiua pars aīæ, aut etiā mēs rationalis, quoꝝ vnūquodq; fœcūdat ab hoīe, & recte Sara vocat, dū motib⁹ vitioꝝ & passionib⁹ dñatur, paritq́ filiū cui dñs benedicit. i. actū meritoriū æterno p̄mio dignū. ¶ Deniq; dū dñs ꝑ scripturas & suos vicarios seu alios bonos viros hortat nos ad viā ꝑfectionis, & actus p̄cipuos cōtēplatiōis, non debemus diffidere aut pusillanimes esse, sed sperando in adiutorio altissimi, ardua viriliter
Psal. 90. aggredi, atq; in charitatis feruore & oī puritate interna infatigabiliter crescere: nihilo minus tñ orare, vt Ismael corā dño viuat. i. exercitatio vitæ actiuæ nō pereat, sed potius crescat assidue loco & tēpore opportuno, vt generet duces 12. disponēdo & cooperādo ad obseruātiā 12. euāgelicoꝝ Chrī consilioꝝ. Pactū vero Dei, videlicet familiaris confœderatio, statuatur ad

tur ad Isaac, id est, ad apicem mentis, qui non delectatur nisi in domino,& fertur ad optima. ¶Postremo Richardus: Tres,inquit,sunt circūcisiones: Vna tantū in carne, alia spiritalis in vita præsenti per depositionem iniquitatum, tertia erit in corpore & spiritu,in resurrectione futura per depositionem totius corruptionis & pronitatis in malum.

¶Declaratio literalis cap.XVIII.Apparuit aūt ei dn̄s in conualle. Artic. LVII.

SCriptura cōsequēter narrat,qualiter Deus natiuitatē Isaac plenius prænūciauit,& suam iustitiā in impijs,suāq; misericordiā in bonis ac pijs mōstrauit. [Apparuit aūt ei] videlicet Abrahę[dn̄s in cōualle Mābre.]Circa hęc scribit Lyra: Aliter exponit litera ista à doctoribus catholicis, & aliter ab Hebræis. Vtraq; tn̄ expositio cōsonat fidei. Dicūt ergo Hebræi,ꝙ hic describitur apparitio duplex. Vna ipsius Dei cum dicit,Apparuit ei dn̄s &c.alia angeloꝝ, dū subdit: [Cūq; eleuasset oculos,apparuerūt ei tres viri.]Doctores aūt catholici asserūt hic vnā visionē cōscribi. Circa hoc dico, ꝙ nec oēs doctores Hebræi dicunt hic duas apparitiōes describi,nec oēs doctores catholici dicūt hic describi vnā tantūmodo visionē. Nempe vt recitat R.Paulus,Rabbi Moses in libro de directiōe perplexoꝝ testat̄, ꝙ hic describitur visio vna,ita ꝙ per hoc q̄d dictū est,Cūq; eleuasset oculos,explicat̄ q̄d ante gn̄aliter dictū fuit,Apparuit ei dn̄s,vtpote qualiter dn̄s apparuit Abrahæ.Iosephus q̄q; idem sentire videt̄.Preterea quidā doctores catholici senserūt hic duas apparitiones describi: Vnā ipsius Dei,videlicet verbi ęterni seu vnigeniti patris,cū dicit̄,Apparuit ei dn̄s,qm̄ ipsum verbū ęternū testat̄ in Ioāne: Abrahā exultauit vt videret diē meū: vidit,& gauisus est.Quod secundū doctores in hac visione peractū est.Ait quippe Eusebiꝰ: Cū verbū Dei primo oīm ꝓphetaꝝ apparuisset Abrahæ in forma humana,vocationē gentiū ei ꝓmisit,Sicq; apparuit ei Dei filius quē adorauit.Alcuinus q̄q; fatet̄,& habet̄ in Glossa, ꝙ duo viri filiū Dei comitabāt̄,Moses s.q Christi aduentū annūciauit in lege, & Helias,q secūdū Chr̄i aduētum ꝑueniet,& eius Euangeliū prædicabit,qui duo cū Chr̄o in eius trāsfiguratione sunt visi. Sed verba ista intelligi nequeūt ita, ꝙ duo viri fuerūt realiter Moses & Helias,cū ex cōsequentibus pateat euidēter eos angelos fuisse,q̄d & Apostolus ad Hebręos effat̄: Hospitalitatē,inquiēs,nolite obliuisci:ꝑ hāc em̄ placuerūt qdā angelis hospitio receptis.Et ꝑ quosdā,intelligūt ibi Abraham & Loth,secundū oēs expositores catholicos.Hinc in Scholastica habet̄ historia: Duo angeli apparuerūt,in designatiōe duoꝝ pręconū, Mosis s.& Helię.Vnde author illiꝰ historię videt̄ sentire,ꝙ tertius ibi apparēs,fuit angelus in ꝑsona filij Dei se repræsentās & loquēs, q̄d & glossa illius historiæ ait apte. Porro B. Augustinus eoꝝ quæ fidei sunt,acutissimus & fidelissimus cōsiderator,istud q̄d de apparitione filij Dei in forma humana prædictū est, reprobat dicēdo: Apparuit Deus Abrahæ ad quercū Mābre in tribus viris,q̄s fuisse angelos nō est dubitandū,q̄uis quidā existimēt vnū ex eis fuisse dn̄m Christū, asserētes eū ante indumētum carnis fuisse visibilē.i.ante incarnationē suā visibiliter apparuisse.Sed si ideo aliquē hoꝝ triū affirmāt fuisse Chr̄m,qa cū tres vidisset,ad vnū singulariter est locutus,eumq; adorauit: cur nō aduertunt duos ex angelis illis venisse ad Sodomā subuertendā, cumq; Abrahā adhuc loqueret̄ cum vno illo,quē singulariter dn̄m appellauit,& ne Sodoma subuerteret̄,eundē rogauit,Alij duo à Loth suscepti sunt, & vnū eoꝝ singulariter est affatus,dn̄mq; vocauit,& ꝓ sua saluatione deprecatus est illū.Scriptū est em̄ sequēti capitulo: Dixit Loth ad eos: Quęso dn̄e mi,qa inuenit seruus tuus grām corā te &c. Multo ergo credibilius est,ꝙ Abrahā in tribus viris illis,& Loth in duobus ex eis,dn̄m cognoscebāt,cui ꝑ singularē numeꝝ loquebantur,cū angelos illos esse hoīes arbitrabātur,in quibus tn̄ aliquid tantæ eminentiæ cōsiderabant,vt nō dubitarēt dn̄m esse in eis,sicut fuit in sanctis ꝓphetis,ideo alloquebatur eos quandoq; pluraliter,atq; interdum in eis dn̄m singulariter appellabāt.Hæc Augustinus.Ex cuius etiā verbis iam elucescit,ꝙ in exordio huius capituli vsq; ibi,[quos cū vidisset &c.]nō duę visiones,sed vna dūtaxat visio describatur.Etem̄ ait,Apparuit Deus Abrahę ad quercū Mambre in tribus viris &c.His cōsonat q̄d in Scholastica fertur historia: Nunq̄ legitur pater apparuisse in creatura subiecta ante primū Christi aduentū.Ex quo ibi innuitur,ꝙ nec filiꝰ ante incarnationis mysteriū visibiliter apparuit in aliqua creata similitudine sensibili ipsum immediate repræsentāte. Hinc quoq; Thomas sup ꝑ primum Sentētiaꝝ,distinctione 16,alijq; q̄ plures determināt, ꝙ ad patres veteris testamēti nō sit facta visibilis missio alicuius diuinæ ꝑsonæ.Verūtamē quidā dicūt ꝙ Augustinus istud nō approbet, scilicet patrē non apparuisse in veteri testamēto in subiecta creatura,ꝓpter id q̄d in Daniele legitur: Antiquus dierum sedit.In qua etiā visiōe Daniel ꝓtestatur se quasi filiū hoīs vidisse, videlicet Christum. Sed isti imperite loq videtur.Nā visio ista Danielis imaginaria fuit in nocte & somno ostensa,sicut ibidē plenius scripsi.In tali autē visione nō proprie res ipsa,sed similitudo rei ostenditur per species in vi imaginatiua formatas,ita ꝙ res quæ apparet,nō ita sicut apparet,extra imaginationē vere realiterq; cōsistit. Idcirco in tali apparitione nō dicitur Deus seu diuina apparuisse persona in creatura subiecta, sed in similitudine repræsentatiua. His præmissis,

Marginal notes: R. Paulꝰ — R.Moses — Iose.li.1. ant.Iud. cap.19. — Ioan.8. — Eusebiꝰ. — Alcuinꝰ — Matt.17. — Hebr.13. — Eusebiꝰ. — Aug.16 de ciuit. Dei. — Gen.19. — Eusebiꝰ. — August. — Dani.7.

missis, exponēda est litera. [Apparuit ei dn̄s in cōualle Mābre.] Abrahā nāq; tunc habita
in valle, quæ à viro noīe Mābre vocata est vallis Mābre, vt suprà diffusius dictū est. [sedes
Gen. 14. in ostio tabernaculi sui] in q̃ sedebat ad circūspiciendū an videret aliq̃s peregrinos aut in
pes ptranseūtes, quatenus eos ad suā deduceret domū, & bene tractaret: in q̃ patet, q̃ deuo
sima mēte intētus erat hospitalitati & actibus pietatis, ita q̄ arbitrabat̃ donū Dei, si pere
nis & pauperibus curā impēderet hospitalē. [in ipso feruore diei] ita q̄ nec ꝓpter solis a
cessauit à tali occupatiōe tā pia, & circa meridiē specialiter circūspexit, qa tūc aptū erat ti
reficiēdi psonas huiusmodi. His verbis descripta est visio ista in generali, cōsequēter in sp
ciali describit̃, vtpote q̃liter facta sit. [Cūq; eleuasset & c.] Circa hæc scribit Lyra: Quæda
Glossa Hebraica dicit hic, q̄ Abrahā voluit surgere ex reuerētia apparitiōis diuinæ, sed d
dixit: Sede, tu es em̄ signū filijs tuis, qa futurꝫ est vt filij tui sedeāt tāq̃ iudices in cōcilio, & q
stē. Quæ Glossa cōsonat fidei nr̄æ, atq; impleta est qn̄ saluator nr̄ De⁹ & hō, stetit corā pri
Matt. 26. cipibus sacerdotū, cōsedētibus in cōcilio ad ipsum dijudicādū. Nescio tn̄ qd intellexerit
Ioan. 18. glossator p verba p̄habita. Cōtingit em̄ interdū, Deo sic disponēte, vt loquēs præter ppr
intentionē verba sua sic ꝓferat, q̄ cōsonāt fidei orthodoxæ, quēadmodū in Ioāne legit Ca
Ioan. 11. phas ꝓtulisse: Expedit vt vn⁹ moriat̃ homo ꝓ populo, & nō tota gēs pereat. Hæc Lyra. Ita
apparuit dn̄s Abrahæ p angelos, sicut subiūgitur: [Cūq; eleuasset oculos] ad circūspiciēdu
ex causa p̄tacta, [apparuerūt ei tres viri]. i. tres angeli in specie habituq; virili. [stātes prop
eū]. i. nō remote ab eo. LXX. trāstulerunt, [propter eū:] qm̄ propter eū venerūt, q̃uis nō ta
tū propter eū. Deniq; cū esset tāta deuotiōe hospitalitati intētus, meruit pro hoībus angel
Origen. sanctos suscipere. Origenes vtit̃ litera tali, [stātes sup eū.] Et dicit q̄ scriptura sic loquitu
ad insinuandū præcipua merita Abrahæ, cui angeli spiritaliter ꝓpinquissimi erāt, eo q̄ ip
vitā angelis q̄placentissimā duceret. Ait equidē Origenes: Cōferamus visionē hāc Abrahæ
Idem. cū illa q̃ facta est Loth. Tres angeli veniunt ad Abrahā, & stāt sup eū. Ad Loth veniūt duo
& sedēt in platea. Vide si nō dispēsatiōe spūssancti, ꝓ meritis res gerūtur. Etem̄ Loth long
inferior erat Abrahā. Aliàs terra & habitatio Sodomoꝝ ei nō placuisset. Veniūt ergo tr
viri ad Abrahā meridie, ad Loth duo de vespere. Nō em̄ capiebat Loth magnitudinē lu
meridianę, cuius Abrahā capax fuit. Hæc Origenes. [Quos cū vidisset, cucurrit in occursu
eoꝝ.] putauit qppe q̄ hoīes peregrini essent, ideo accelerauit ad ipsos, vt ipsos ad suā ded
ceret māsionē, & bene reficeret eos. In q̃ innotescit mirabilis feruor, deuotio, humilitas, pi
tas & liberalitas huius beatissimi patriarchæ. ¶ Circa hęc quærit̃, cur tres angeli simul ap
ruerūt. Ad hoc sancti respōdēt, q̄ Deus altissim⁹ vnus in essentia, & trinus in psonis, misit a
gelos tres ad supbeatissimæ trinitatis mysteriū designādū. Vnde & Abrahā in tribus vni si
gulariter est locut⁹, vnūq; adorauit. ꝓpter q̃d cātat ecclesia: Abrahā tres vidit, & vnū ado
Iosep. li. rauit. Ioseph⁹ vero & alij multi dicūt, q̄ vn⁹ angeloꝝ illoꝝ miss⁹ fuit annūciare futurā Isaa
1. Antiq. cōceptionē: alij duo, vt euerterēt Sodomā. Porro, vt recitat Lyra, Hebræi dicunt, q̄ isti tre
Iud. c. 19 angeli, fuerūt Michael, Gabriel, Raphael, atq; q̄ Michael missus fuit ad denūciandū de Isaa
nascituro, Gabriel ad Sodomā euertendā, Raphael ad sanandū Abrahā adhuc dolentē e
circūcisione. Nā dicūt apparitionē istā cōtigisse tertia die post circuncisionē illius, & ad e
piendū ipsum Loth cū suis de periculo Sodomoꝝ. Ista ꝓ maiori parte vident̃ incerta, an
tres angeli illi, fuerūt psonæ tres istæ p̄fatæ, & an apparitio ista cōtigerit 3. die post Abrahæ
circūcisionē. Itemq;, an vnus missus fuit ad Abrahā de illo dolore curandū, qa de hoc textus
nil loquit̃, & etiā an vnus specialiter venit ad Sodomæ euersionē, p̄sertim cū sequēti capit
Gen. 19. lo duo angeli ꝓtestentur: Delebimus locū istū. Et iteꝝ: Misit nos dn̄s vt pdamus illos. Qu
Ibidem. cōstat, q̄ ambo missi erāt ad hoc. Ambo q̃q; admonuerūt Loth ad exeundū de Sodomis, im
mo cogebāt eū, & appræhenderūt manū eius & cōiugis suæ, & c. & posuerūt eū extra ciuita
tē. [& adorauit in terra] Quidā dicūt q̄ adorauit oēs tres angelos adoratiōe duliæ, q̃ impen
ditur rationalibus creaturis, quēadmodū Nathā & Bethsabee adorauerūt regē Dauid, vt le
3. Reg. 1. git̃ 3. Regū. Putauit em̄ q̄ hoīes essent. Alij dicūt q̄ vnum specialiter adorauit, & q̄ adorau
eundē adoratiōe latrię, q̃d saluari potest, dicēdo q̄ adorauit dn̄m Deum in angelo. Verum
Augusti. secundū Augustinū & Gregoriū, in adoratione hac & postea ad tēpus Abrahā æstimauit, q
Gregor. angeli isti hoīes essent: ideo verius credit̃, q̄ de adoratiōe duliæ istud intelligatur, præsertim
Gene. 19 cū sequēti capitulo Loth legatur angelos adorasse. Verūtn̄ R. Paulus dicit, q̄ intelligēdum
sit de adoratione latriæ, qm̄ scriptū est, q̄ adorauit pronus in terrā, q̃ argumētatio nō proc
In Rabbi dit, qm̄ Iosue adorauit angelū pronus in terrā, & Nathā Dauid. Ioannes q̃q; in Apocalyp
Paulum. Cecidi, inqt, ad pedes eius, videlicet angeli, vt adorarē eum. Quæ oīa certū est de adoratio
Iosue 5. duliæ dici. [& dixit: Dn̄e, si inueni gr̄am in oculis tuis]. i. si corā te placeo, & pietatē tuā os
3. Reg. 1. dis in me. [ne trāseas seruū tuū] hoc est, nō tam cito pertrāseas me, qn primo vtaris obsequ
Apo. 19. & beneficijs meis, de qbus subiūgitur, [sed adferā pauxillū aquæ, & * lauate pedes vestros
& 22. ¶ Circa hoc q̃ritur, qd sibi velit iste modus loquēdi, q̄ [a] trib⁹ visis singulariter loquitur vo
quen

quē & specialiter dn̄m vocat.Deinde mox rursus pluraliter eos alloquitur:Lauate,inquiēs,pe
des vr̄os.Ad hoc Glossa respōdet,ꝙ Abrahā Deū in angelis sentiēs, maluit Deo loqui q̄ an- Augus.
gelis.Augustin⁹ vero:Abrahā,inqt,& Loth in viris illis agnoscebāt dn̄m,cui ꝑ singularem 16.de ci.
numeꝝ loquebātur,cū viros illos esse hoīes arbitrarent.His cōsonat,ꝙ cum dixisset nume- Dei.
ro singulari, dn̄e ne trāseas seruū tuū, cum de humanis obsequijs subderet, statim pluraliter
addidit:[lauate &c.]Alij dicūt,ꝙ tres angeli sic apparuerūt,ꝙ vnus videbatur principalior
inter eos,is scilicet qui ad annunciandū natiuitatē Isaac venerat, quē dicūt Hebræi Michae
lē fuisse,vt tactū est.ideo q̄uis Abrahā æstimauit ꝙ hoīes essent, illū tn̄ principalē singulari-
ter est affatus, arbitrās si ille acquiesceret suæ petitioni, alij quoq; duo nō denegarēt. Et di-
cūt nōnulli,ꝙ principalis ille angelus iuit in medio,s.inter alios duos:quia tunc dicūt con-
suetudinē extitisse,ꝙ principalis inter tres gradiētes,pergebat in medio,& ꝙ Abrahā ꝑ hoc
principalē illū cognouerat.Asserūt q̄q;,ꝙ hoīes nō ibant tūc calceati,neq; equestres vt mo-
do:idcirco rogauerat Abrahā, quatenus pedes suos lauarēt. Et q̄uis probabile sit, ꝙ angeli
illi nō apparuerūt calceati, incertū tn̄ videtur ꝙ gn̄aliter hoīes tunc incesserint nō calceati,
immo cōstat ꝙ tēpore egressionis filioꝝ Israel ex Aegypto,hoīes vtebant equis ad equitan
dū,& calceis ad eundum,cū de filijs Israel pro tēpore illo dicatur: Nec calceamēta pedū ve- Deu.29.
stroꝝ vetustate cōsumpta sunt,atq; de Pharaonis ministris:Equū & ascensorē proiecit in Exod.15.
mare.Itē'q;:Ingressus est eques Pharao cū currib⁹ & equitibus ei⁹ in mare.Deniq; lotio cō Ibidem.
petit etiā calceatis,p̄sertim itinerātibus.[& requiescite sub arbore,]quia delectabile est,tem-
pore calido sub ramis arboꝝ repausare ac refici,& cōtra æstū solis refrigeratiuū.Arbor ve-
ro hæc,querc⁹ fuit.Nā alia trāslatio habet:Apparuit Deus Abrahæ ad quercū Mābre.Ori- Origen.
genes etiā vtitur litera tali,Declina ad pueꝝ tuum,& refrigera te sub arbore.De hac arbore Eusebi⁹.
in Scholastica recitat historia:Habitauit Abrahā circa quercū vel terebynthū,cuius radices Iosep.li.
adhuc apparēt, quā Iosephus ꝓprio noīe expressit,dicēdo:Habitauit Abrahā circa ilicem 1.Anti.
quæ vocat Agygo.Arbor'q; illa,secundū Hieronymū,vsq; ad tēpus Theodosij Imperatoris Iu.ca.19.
durauit,& ex ea orta perhibet quæ nūc est,quæ q̄uis sit arida,tn̄ medicinalis existit,de qua q Hieron.
tulerit secū,nō se ei infundit venenū.Hæc in p̄fata historia.[Ponā'q; buccellā panis] .i.cibum
& potū,quæ noīe panis in scripturis frequēter signātur.Loquitur quoq; Abrahā humiliter
ac modeste,ꝑ minus significans maius.[* & cōfortate cor vestrū,] comedendo. ¶Ex quibus
probat,ꝙ Abrahā æstimauit eos hoīes esse,qui ambulādo & ieiunādo fatigarētur ac debi-
litarent. Cor demū qn̄q; ꝑ corporali parte ac mēbro accipit, de quo philosophus cōtesta-
tur,ꝙ sit primū viuēs,& vltimū moriēs. Quod cibo & potu directe cōfortat. Interdū vero
accipit cor pro mēte,intellectu seu volūtate,de quo Psalmista fatetur: Cōfitebor tibi dn̄e in Psalm.9.
toto corde meo.Quod cibo & potu indirecte cōfortat,sicut & fame nimia & corporali las 85.100.
situdine debilitat, inquantū ex bona & naturali corporis dispositione, mens magis idonea Psal.137.
reddit ad act⁹ intellectuales,in qb⁹ corp⁹ atq; organicę vires mēti subseruiūt.[Idcirco em̄ de
clinastis ad seruū vestrū.] vt s.exhiberē vobis ista pietatis obsequia. Illa tn̄ nō fuit principalis
ratio ꝙ illuc venerūt,sed Abrahā dixit hoc blāde loquēdo,& ex quadā pia fiducia,vt moris
est inuitantiū,vt sic magis alliceret illos.[Qui dixerūt:Fac vt locutus es.] Cur statim acquie
uerūt Abrahæ,cū sequēti capitulo legātur duo angeli dixisse Loth eos inuitāti, Nequaq̄,sed
in platea manebimus?Respōdet Petr⁹ Alphōsi vir Christianissim⁹ atq; doctissim⁹ ex Iudai-
smo cōuersus,ꝙ ꝓpter reuerētiā & excellentiā Abrahę patriarchę mox acquiescebāt,Loth
vero minoris fuit authoritatis,idcirco prima facie denegabāt. Ex qbus idē Petrus cōcludit,
ꝙ qn̄ qs inuitat à ꝑsona multū excellēti,debet acquiescere sine renisu. [Festinauit Abrahā in
tabernaculū ad Sarā,dixit'q; ei:Accelera,& tria sata similę cōmisce.] Satū mēsurā quandā si-
gnificat.Vnde secūdū Isidoꝝ,satū cōtinet modiū vnū cū medio.Simila vero est farina puris
sima.Hic Origenes vtit litera ista: Cōsperge tres mensuras similaginis.[& fac subcineritios Origen.
panes]ex tāta simila sic cōspersa.Nōne Abrahā habebat in domo panes sufficiētes?Respon
dendū,ꝙ vtiq;,sed voluit tā venerādis hospitibus recētia ac specialia ꝓponere fercula,idcir-
co in Scholastica fert historia:Parauit eis encænia.i. peregrina,preciosa'q; fercula,ꝓpter q̄d
subdit:[Ipse v̄o ad armentū].i.pecoꝝ gregē[cucurrit,& tulit inde vitulū tenerrimū & opti- Eusebi⁹.
mū].i.nouellū,esui'q; aptissimū,& in suo gn̄e valde bonū, [dedit'q; puero].i.ministro,& forsi
tā coquo.Nā subdit:[Qui festinauit & coxit illū.] Puer ille secūdū Hebræos (vt refert Ly-
ra)Ismael fuit,cui Abrahā vitulū dedit coquendū, vt ipsum ad opera hospitalitatis faceret
assuetū.Sed si ista(vt dicūt Hebræi)acciderūt tertia die post Abrahę circuncisionē,in q̄ Isma
el 13. erat annoꝝ,nō videt Ismael in tātilla ætate aptus fuisse ad vituli coctionē.[Tulit quoq;
butyꝝ & lac,& vitulū quē coxerat].i.coqui fecerat.Et sicut Scholastica dicit historia, vitu- Eusebi⁹.
lus fuit assatus, forsan em̄ pars eius fuit assata. [& posuit corā eis,] ita ꝙ personaliter mini-
strauit ad mēsam.De potu nihil hic dicitur,neq; exprimitur ꝙ pedes suos lauerūt,sed ex alijs
dat hoc satis intelligi.Ex prædictis patēt liberalitas,feruor,pietas atq; alacritas Abrahę iam

centenarij,in charitatis & misericordiæ actib⁹.Hinc Origenes disseruit:Cõsidera,ptinus in
Origen. pigrũ & alacrẽ senẽ. Occurrit obuiã, refestinat ad domũ, & dixit vxori,Festina,&c.Vide in
oĩbus quãta sit suscipiẽtis alacritas:festinatur in oĩbus,oĩa perurgentur,nihil per ocium ge
rit,Abrahã currit,vxor accelerat, puer festinat,nullus piger est in domo sapiẽtis.[Ipse vero
stabat iuxta eos sub arbore.]Adstabat edẽtibus,paratus ad ministrãdũ,& ꝓpter reuerẽtiam
hospitũ,atq; ad intuendũ ne qd deesset,negligẽterve fieret.Sed mirũ ꝙ nõ inuitabãt ipsũ pa
triarchã ad cõsedendũ & reficiendũ cũ ipsis,ad q̃d dici potest,ꝙ nõ oĩa scripta sunt,ideoq;
ius nõ sit scriptũ ꝙ eũ ad hoc nõ inuitauerint,nõ tñ sequit ꝙ nõ fecerũt hoc.Vel forsitã tã hu
militer se gesserũt,ꝙ nõ intromiserũt se de hoc,p̃sertim cũ reficerẽt gratis vt peregrini.[Cũq;
comedissent,dixerũt ad eũ:Vbi est Sara vxor tua?] Verisimile est ꝙ vnus eorũ quæsiuit hoc,
sed ascribit eis cõmuniter,secũdũ q̃d societati aut cõmunitati solet attribui q̃d cõuenit par
ti eius.Nec ex ignorãtia venit interrogatio ista,sed vt aptius veniretur ad p̃nunciãdũ Isaac.
[Ille respondit:Ecce in tabernaculo est.] Quia ex virtuoso pudore & castimonia coniugali
subtraxit se à virorũ p̃sentia. [Cui dixit] angelus ille,vt cõmuniter dicit, q venerat nunciare
de Isaac nasciturо.[Reuertẽs veniã ad te tẽpore isto] hoc est, eodẽ die anno reuoluto,[vita
comite]Hoc addit,loquẽdo more humano,qa adhuc homo æstimabat,& vt hoies talẽ in lo
quẽdo obseruẽt modestiã,ne incaute asseram⁹ nos hoc aut illud facturos in posterũ,sed sub
cõditione,videlicet Deo volẽte,& si vixerim⁹,secundũ q̃d Iacobus apostol⁹ in sua docet ca
Iacob.4. nonica:Vt dicatis,si dñs voluerit, & si vixerim⁹,faciemus hoc aut illud,Itẽq;,vt innuat,ciui
esse & viuere supnorũ ciuiũ, incessabiliter depẽdere à Deo, q̃uis certi sint se nunq̃ amissuros
q̃d habẽt.[& habebit filiũ Sara vxor tua]infra hunc annũ. [Quo audito,Sara risit post ostiũ
August. tabernaculi.]Qui risus,secundũ Augustinũ,fuit dubitatiõis:ideo Sara est rep̃hensa. Risus aũt
Abrahę fuit admiratiõis & gaudij.Itaq; Sara dubitauit,& nõ credidit,qa ad naturales cau
sas respexit,ꝓpter q̃d subditur:[Erãt aũt ambo senes, ꝓuectæq; ætatis.]Et seniũ istud fuit in
Sara vna causa infœcũditatis. Alia fuit suę infœcũditatis ratio naturalis, q̃ & in iuuẽtute fuit
erat naturaliter infœcũda seu frigida. [& desierãt Saræ fieri muliebria].i.mẽstrua ampli⁹ nõ
fiebãt in ea,ideo fuit infœcũda.Et ista ratio senectutẽ cõsequebatur.Circa hoc loqtur Aug.
Aug. 16 Sara erat sanguine mẽstruo destituta,ꝓpter q̃d parere iã nõ posset,etiã si sterilis non fuisset.
de ciuit. Porro,si fœmina ita sit ꝓuectioris ætatis,vt ei solita muliebria adhuc fluãt,de iuuene pare
Dei. re potest: de seniore nõ potest,q̃uis senior ille adhuc de adolescẽtula gignere possit,quẽad
modũ Abrahã post mortẽ Saræ de Cethura aliq̃s generauit.Hæc August.[Quæ risit occul
te,dicẽs]q̃si arguẽdo de impossibilitate diuinæ ꝓmissionis:[Postq̃ cõsenui,& dñs meus vete
lus est,]Maritũ suũ ex humilitate dñm suũ appellat, q̃d beatiss. princeps apostolorũ in 1.su
1.Petr.3. cõmemorãs canonica,ꝓponit mulierib⁹ imitandũ:Mulieres,inquiẽs,viris suis subiectę sint,
sicut Sara obediebat Abrahæ, dñm eũ vocãs.[voluptati operã dabo?]q.d.nõ decet.Et verũ
est ꝙ nõ decuit,ꝓpter voluptatẽ marito cõiũgi,sed ꝓpter ꝓlem desup repromissam. ¶Præ
terea ex istis elicitur verbis,ꝙ Sara iã diu à viri cõtinuerat copula,p̃sertim à tẽpore q̃ natu
rale tẽpus cõcipiendi effluxerat.[Dixit aũt dñs ad Abrahã:]Per dñm intelligitur angelus,q
ex p̃sona Dei Abrahæ filiũ ex Sara ꝓmisit.[Quare risit Sara vxor tua,] ex diffidẽtia[dicẽs:Nũ
vere paritura sum anus?]q.d.Ego iã vetula parere nõ potero,respiciens ad vim ordinemq;
naturæ,nõ ad efficaciã grãæ ac virtutis diuinæ. Et in hoc erat culpabilis. Nesciebat tñ ꝙ ille
promissor angelus esset.[Nunqd Deo quicq̃ est difficile?] Tanq̃ dicat, cũ Deus oĩpotens sit,
cui oĩa nõ solũ possibilia,sed & facilia extãt,non debuit Sara hæc dubitare de veritate diuinæ
promissi.[Iuxta condictũ].i.sicut iã dixi,[reuertar ad te &c.]Sara dubitãdo & ridẽdo pec
cauit,& tñ angelus nõ statim increpauit eã immediate, sed primo sciscitatus est eius mari
tũ,cur ipsa risisset,ad innuẽdũ ꝙ vir caput est mulieris,ad quẽ ptinet vxorem dirigere, & i
moribus informare,ac delinquentẽ corripere,ita ꝙ culpa cõiugis in ipsum redũdat, nisi in
p̃dictis iuste se habeat circa illã.[Negauit Sara,dicens:Nõ risi,]Et in hoc more fœmineo a
xit culpã mẽtiendo,seq; non vere excusando. Mendaciũ tñ illud fuit veniale,nõ ex malitia,
sed passiõe timoris,ad quẽ mulieres naturaliter ꝓnæ sunt,ꝓdiens.[timore pterrita.] Timu
qppe,cũ audisset ꝙ dñs risum suũ secretũ tã cito depræhẽdisset.[Dñs aũt:Nõ est,inqt,ita,sed
risisti.]Circa hoc quæri potest,cur Deus Sarã pro sua dubitatione,risu & diffidẽtia,non pu
Lucæ 1. niuit,quẽadmodum Zachariã? Dicũt aliq ꝙ fœmineæ leuitati pepercit,vel quia in dubita
tione nõ extitit ptinax,sed correpta pœnituit, confestimq; credidit. Vel multũ excusabilis
erat,& magis q̃ Zacharias,qa nõ sciuit eum qui ꝓmittebat,esse angelũ Dei,neq; distinctã ha
buit de eius p̃sona notitiã.[Cum ergo surrexissent inde viri].i.angeli isti qui facta refectiõe,
promissione & collocutione,more hoĩm surrexerunt à loco illo,[direxerũt oculos suos con
tra Sodomã]q̃si indignãtes sceleratissimæ ciuitati,& eam adspiciẽtes ad puniendũ.[& Abra
ham simul gradiebatur] cum illis videlicet angelis,[deducẽs eos,] quẽadmodum moris est,
ꝙ hospites multum chari siue notabiles,deducantur ad spatium aliq̃d. Dicuntq; aliqui
adhuc

adhuc putabat angelos istos hoĩes esse. Veruntñ puto ꝙ ab ea hora qua vnus eoꝝ cœpit si-
bi ꝑdicere de Saræ cõceptu infra annũ, cœpit conijcere aut sentire ꝙ angeli essent. Nã & an-
te idẽ fuit prænunciatũ ꝑ angelũ, vt dictũ est sæpe. [Dixitq́ꝫ dñs,] vtpote angelus iste princi-
palis, qui Isaac conceptionẽ ꝑdixit: [Nũ celare potero Abrahã] q. d. Nõ decet vt abscondam
ab eo, [q̃ gessurus sum] in subuersiõe Pentapolis, [cũ futurus sit in gentẽ magnã atq; robustis-
simã] hoc est, cũ sit tãtus patriarcha, ꝙ innumerabiles ex eius posteritate nascẽtur, immo cũ
sit pater oĩm credituroꝝ, [& benedicẽdæ sint in illo] hoc est, in Christo ex ei⁹ semine nasci-
turo, [oẽs nationes terræ?] quæ saluanť ꝑ Christũ, quæ verba sæpe exposita sunt. [Scio eñ ꝙ
præcepturus sit filijs suis,] videlicet Ismaeli quẽ nũc habet, & Isaac, alijsq́ꝫ q̃s habebit, [& do-
mui suæ post se]. i. domesticis suis, [vt custodiãt viã dñi]. i. Dei pręcepta corde custodito ob-
seruẽt, [& faciãt iustitiã,] reddẽdo vnicuiq; q̃d suum est, [& iudiciũ] discrete agendo, atq; se-
ipsos ac subditos suos veraciter iudicãdo. [vt adducat dñs ꝓpter Abrahã oĩa q̃ locutus est
ad eũ]. i. vniuersa q̃ ꝓmisit aut retulit Abrahæ, impleat ꝑ merita Abrahæ. Veruntñ merita
Abrahæ nõ promeruerũt de cõdigno impletionẽ oĩm Dei ꝓmissionũ, videlicet incarnatio-
nẽ filij Dei, & mũdi saluationẽ ꝑ ipsum, sed de quodã cõdecẽti seu cõgruo, qm̃ fuit vir pręci-
pue iustus & magnus, immo & Dei amicus. Amicis aũt, ꝑsertim familiaribus & prædignis,
solent reuelari secreta, queadmodũ Amos ꝓpheta testať: Nõ faciet dñs verbũ, nisi reuelaue- Amos 3.
rit secretũ suũ ad seruos suos ꝓphetas, immo viri heroici & pfecti ꝑ donũ sapientiæ cõsum-
matæ, efficiũtur quasi cõsiliarij ac secretarij Dei, ita ꝙ Deus incerta & occulta sapientiæ suę
eis reuelat. Talisq́ꝫ extitit Abrahã, q̃ q̃ perfect⁹ fuerit in Dei amore, cõstat ex hoc, ꝙ sobolem Psal. 50.
suã atq; familiã tã solicite induxit ad Dei cultũ. Nã tãto quisq; in Dei amore ꝑfectior perhi-
beť, quãto plures ad ipsum cõuertit. Nouerat q̃q; tũc Abrahã, q̃d post multa tẽpora scripsit
Apostolus: Si qs suoꝝ & maxime domesticoꝝ curã nõ habet, fidẽ negauit, & est infideli de- 1. Tim. 5.
terior. [Dixit itaq; dñs] s. angelus iste in Dei ꝑsona iam loquens: [Clamor]. i. clamorosa seu
clamitãs prauitas. [Sodomoꝝ & Gomorrhæoꝝ] ꝑ q̃s & aliaꝝ triũ vrbiũ habitatores turpis-
simi intelligũtur, vtpote Adamæ, Seboim & Segor, [multiplicat⁹ est]. i. numero & enormi-
tate excreuit. [&] pro. i. [peccatũ eoꝝ] .i. multitudo iniquitatũ eoꝝ. [aggrauatũ est nimis]
qm̃ pessima cõsuetudo vicit & oppressit eos totaliter, immo ad tantã vitioꝝ voraginẽ erant
ꝑlapsi, ꝙ de nulla turpitudine verecũdabanť, vt infrà diceť. De quoꝝ sceleribus in Ezechie- Ezec. 16.
le habeť: Ecce hæc fuit iniqtas Sodomæ, sꝑbia, saturitas panis, abũdãtia, & ociũ eius, & ma- Iosep. li.
nũ egeno & pauperi nõ porrigebãt. Vnde & Iosephus: Sodomitæ, inqt, diuitijs elati, hoĩbus 1. an. Iu.
cõtumeliã faciebãt, & erãt impij ad Deũ, vt nequaq̃ recordarẽtur beneficioꝝ ipsius, auersiq́ꝫ cap. 19.
sunt à susceptiõe peregrinoꝝ, & circa eos affectũ habere destiterũt. Verũtñ speciale ac gra-
uissimũ scelus eoꝝ, fuit vitiũ contra naturã, q̃d & specialiter diciť clamare ad Deum, qm̃ sua
enormitate expetit vltionẽ. De 4. aũt peccatis q̃ clamãt ad Deũ, dictũ est super illud: Vox san- Gene. 4.
guinis fratris tui clamat ad me de terra. ¶ Deniq; secundũ Gregoriũ, peccatũ cũ voce, est cul Gregor.
pa interior cũ praua actiõe. Peccatũ vero cũ clamore, est culpa cũ irrefrenata libertate, vt dũ
quis cũ audacia publice peccat ad libitũ. Secũdũ Glossam q̃q;, clamor iniquitatis, est euiden
tia publicati flagitij q̃ accusatore non eget. [Descendã, & videbo, vtrũ clamorẽ qui venit ad
me, opere cõpleuerint, an nõ est ita vt sciã.] Iam dñs per subiectã creaturã stetit in terra, &
loquebať cũ Abrahã, ac assertiue recitauit scelera Sodomoꝝ, q̃ & ei certissime nota erãt, quõ
ergo nũc ait, Descendã & videbo, &c? Quasi nõ descendisset, nec vidisset, neq; cognosceret
Sodomoꝝ facinora. Et respondendũ ꝙ Deus in verbis his loquiť more & affectu humano
propter causas cõdignas: primo, vt instruat iudices ac cæteros vniuersos, ne nimis faciliter
credãt vera esse q̃ audiũt, præsertim dũ magna de alijs percipiũt scelera, sed personaliter ea
pro posse cõsiderent & obseruent. ideo dicit Gregorius: Mala hoĩm non ante credamus, q̃ Gregor.
probemus: maioraq́ꝫ crimina tarde credanť, & cũ veraciter agnita fuerint, citius puniãtur.
Secũdo, vt cõpescat hoĩes à præcipitãti, temerariaq́ꝫ prolatione sentẽtiæ, immo anteq̃ sen-
tẽtiẽt, causam quã nesciũt, diligẽtissime inuestigẽt. Tertio, ad insinuandũ enormitatẽ vitioꝝ
Sodomiticoꝝ, quæ adeo grauia sunt, ꝙ Deus loquebatur modo ꝑfato, quasi non aut vix cre
dẽs, & velut admirãs ꝙ tã abominabilia scelera possent inter hoĩes inueniri. Itaq; dixit: De-
scendam, nõ locũ mutãdo, quãtũ ad incircũscriptibilitatẽ atq; inuariabilẽ deitatis naturam,
sed inferiora cõsiderando, vel potius ostẽdendo me ea ꝑpendere. [Et videbo] per infallibi-
lem sapientiæ ac iustitiæ meæ intuitũ. [vtrum clamorẽ qui venit ad me]. i. an prædictam cla
mitantẽ iniquitatẽ, quæ corã me expetiuit vltionẽ dũ facta est, [opere cõpleuerint, an non
est ita vt sciam]. i. vt per debitã vindictam ostendã me scire excessus illoꝝ. [Cõuerteruntq́ꝫ
se inde] duo angeli [& abierũt Sodomã.] Et ita dñs etiã per duos angelos illos descẽdit ad vi
dendũ vitia Sodomoꝝ, iuxta illud Gregorij: Ecce dñs per angelos ad cognoscẽda hominũ Idem.
mala descẽdit. [Abrahã vero adhuc stabat coram dño]. i. angelo illo principali, Dei perso-
nam repræsentante. [& appropinquãs] dño, vt magis adspiceretur & citius exaudiretur ab

eo. Ex charitate eñ cōdoluit instanti periculo Sodomorū. Et qm̄ charitas est vis vnitiua, interiori charitatis motu seu affectione etiā corporaliter vniuit se dn̄o, appropinquādo eū, ad ostēdendū suæ charitatis affectū, tā ad ipsum dn̄m q̄ ad ꝓximos. [ait: Nunquid perdes iustū cū impio?] q. d. Non decet hoc tuā iustitiā. Quocirca sciedū, ꝙ Deus nunq̄ æternaliter dānat iustū cū impio, sed in hac vita qñq; ꝑmittit iustos occidi cū impijs. Vnde ꝑ Ezechielem
Ezec. 11. ad Hierusalē ait: Occidi in te iustum & impiū, q̄d facit ꝓpter maiorē iustorū mercedem, quatenus in hac vita pro suis culpis purgētur, eorumq; patiētia exerceatur, & fides eorum probetur. Interdū vero eripit iustos, ne cū impijs trucidētur, sicut & filios Chore præseruauit, ne cū suo patre absorberent à terra. Occulta eñ & incōpræhensibilia, immo & multiplicia sunt oīpotentis iudicia. Vnde intelligēdum est, ꝙ dn̄s non ꝑdit tēporaliter, hoc est, corporaliter nō occidit, nec occidi ꝑmittit iustos cum impijs, nisi ꝓpter maius bonū iustorū, ꝙ talis eorū ꝑditio est copiosius lucrū ipsorū. Quidā vero referūt verbū istud ad Loth, quasi Abrahā voluerit dicere: Nō perdes iustū Loth cum Sodomitis. Cumq; satis certus esset de hoc, cœpit orare ꝑ Sodomitis cōmuniter. Verūtñ secundū expositores, intētio Abrahæ fuit orare pro tota Pentapoli. Audierat eñ à dn̄o: Clamor Sodomorū & Gomorrhæorum venit ad me: atq; à dn̄o intellexit instare subuersionem nō Sodomæ tātū, sed & alijs 4. vrbibus ei annexis, subiectis, & in vitijs cōformatis. Itaq; ait: [Si fuerint 50. iusti in ciuitate, peribunt simul?] hoc est, delebis iustos illos tā multos cum iniustis? [& non parces loco illi ꝓpter 50. iustos, si fuerint in eo?] Interrogatiue & negatiue legendū est istud. Tanq̄ dicat: Oīno decet, vt merito 50. iustorū parcas toti illi cōmunitati residuæ. ideo subdit: [Absit à te vt hanc rem facias, & occidas iustū cum impio] .i. tot iustos cū impijs cæteris. [fiatq; iustus sicut impius] .i. impio assimilet in plaga illa à tua iustitia. [Nō est hoc tuū] hoc est, bonitatē, iustitiā, & clemētiā tuā nō decet, [q iudicas oēm terrā] .i. cūctos habitātes in terra. [Nequaq̄* facies iudiciū hoc] Sāctissimus iste patriarcha ex abundātia cordis sui locutus est, & ex feruentissimo cordis sui affectu fiducialiter ista effatus est, atq; præ nimia suæ pietatis cōpassione, q̄si argumētando hæc ꝓtulit, q̄si nitēs cōuincere Deū, & tñ oīa ista ꝑ modū oratiōis sunt intelligenda, vt sit sensus: Spero & oro ꝙ nō facies tale iudiciū. Verūtñ si interdū occidāt iusti cū impijs, aut etiā ab impijs, nō hoc derogat diuinę iustitię, q̄ ex iustis & rationabilibus causis hoc efficit aut ꝑmittit idcirco ī tali occisiōe nō fit iust⁹ vt impi⁹, qa nō ex eisdē causis vterq; ꝑimit. Et mors temporalis vni est ianua vitæ ęternæ, alteri mortis ꝑpetuæ: vni purgatio, alteri dānationis inceptio. ¶ Præterea qdā dicūt, ꝙ Abrahā istud orauit nō ꝑ solis habitatoribus Sodomæ, sed simul pro eis & habitatoribus aliarū 4. ciuitatum, ita ꝙ exorauit vt Deus parceret quinq; vrbibus illis, si oēs pariter haberēt in se 50. iustos. Et dicunt ꝙ in verbis præfatis ciuitas & locus sumunt pluraliter pro ciuitatibus illis ac locis. sed his nō videtur cōsonare q̄d sequitur: [Dixit dn̄s ad eum: Si inuenero] in [Sodomis 50. iustos in medio ciuitatis, dimittā omi loco] .i. habitatoribus totius loci illius, [ꝓpter eos] hoc est, propter merita totius iustorū. Ad q̄d dicunt, ꝙ noīe Sodomæ, quæ fuit metropolis regionis Pētapolis, intelligūtur reliquæ vrbes eius. Et ꝙ dn̄s ait, Dimittā omni loco, exponunt distributiue ꝑ cunctis vrbibus illis. Videt tñ textū sequēdo posse dici, ꝙ Abrahā istud orauit formaliter directe & immediate pro Sodoma. Sed ꝙ orauit pro ea, intēdebat orare ꝑ qualibet alia 4. ciuitatū. Nam ꝑe si istud orauit pro 4. vrbibus simul, ergo & vltimo orauit, si essent ibi decē, parceretur oībus propter decē, erit intelligendū de 5. vrbibus illis, ita ꝙ Deus pepercisset oībus illis ꝓpter decē iustos: Et ꝙ nō fuerūt in omibus illis decē iusti, q̄d multis nō videtur. [*Respōdit Abrahā: Quia semel cœpi, loquar ad dn̄m meum] .i. eadē fiducia, qua semel dn̄m inuocaui, & qua semel precatus sum eū, adhuc semel orabo eūdē, ꝑsequēdo meā petitionē. [cū sim puluis & cinis] .i. nō obstāte mea ꝓpria fragilitate & corruptibilitate, qua cineri pulueriq; assimilor. Sicq; humiliādo seipsum in diuinæ ꝑsentia maiestatis, exaudibilior factus est. [Quid si minus 50. iustis 5. fuerint] .i. si fuerint ibi 45. iusti, [delebis propter 45. vniuersam vrbē?] hoc est, Nonne parces vniuersæ vrbi propter 45. iustos? [Et ait: Non delebo, si inuenero ibi 45.] iustos. Deinde Abrahā orando, descendit vsq; ad 10. & dn̄s dixit, ꝙ parceret vrbi, si essent in ea 10. iusti. Quo audito, Abrahā cessauit orare. Vel, quia putauit ꝙ ad minus essent ibidem decem iusti. Vel, quia non audebat magis descendere, nec præsumens pro tanto populo exorare, si esset tam vitiosus quòd non essent in eo saltem decem iusti. [Abijt dominus] .i. angelus in Dei persona apparens & loquens, repente disparuit, & redijt ad superna. [postquam cessauit loqui ad Abraham, & ille] s. Abraham [reuersus est in locum suum.] Circa hæc scribit Lyra, ꝙ Abraham non audebat infra 9. descendere, quia considerabat ꝙ 8. personę iustæ erāt in arca Noe tēpore diluuij, & tamen nullus aliorū fuit saluatus propter eorū iustitiā, sed vt ex p̄habitis patet, Cham vnus illorum 8. fuit iniustus, etiam ante diluuium, & deinceps, & tñ propter sui patris iustitiam fuit à diluuio præseruatus. Iterum dicit: Abrahā non descendit vltra 10. quoniam 10. homines, & non pauciores, faciunt populum. Quod autem pro iustitia

stitia minoris populi, petatur liberatio maioris populi iniusti, nõ videt irrationabile: sed q pro iustitia tam paucorũ q nõ cõstituunt populũ, postuletur liberatio populi quinq; ciuitatum, videtur magis extraneum: ideo Ahrabam non fuit ausus vltra decem descendere.

¶De mysticis sensibus, quæstionibus, obiectionibus, concernentibus præsens capitulum decimumoctauum. Art. LVIII.

APparuit ei dñs in cõualle Mambre, sedẽti in ostio tabernaculi sui in ipso feruore diei] Per cõuallem designat humilitas: p feruorem diei, ardens dilectio euangelicę legis seu tẽporis gratię, de q ait Apostolus: Dies appropinquauit. Et itẽ: Nos q diei sumus, sobrij simus. Esaias q q; In die, inqt, illo erit germen dñi. i. filius Dei, in magnificentia & gloria. Abrahæ ergo sedenti in cõualle Mambre in feruore diei, hoc est, viro fideli in humilitate & feruida charitate pmanenti ac fixo, Deus apparet. Talem em̃ virũ dñs copiose illustrat, & radio cõtemplationis pfundit, atq; ad mysticæ theologiæ sacratissimas visiones pducit eundem, ipsum frequenter pueniendo, validius inflammando, & intra se rapiendo. Porro ostium tabernaculi est fides ecclesiæ, in qua sedere oportet, seu Chrs homo q cõtestatur: Ego sum ostium ouium. [Cum'q; eleuasset oculos]. i. interiorẽ visum, tam speculatiuũ q̃ practicũ, eleuauerit vir talis ad dñm, vt eum honoret, nõ solũ credendo & contẽplando, sed & præcepta atq; cõsilia adimplendo. [apparuerunt ei tres viri]. i. ad superbeatissimæ trinitatis intuitionem amorosam ac radiosam pducitur, cui occurrit per fidẽ, desiderãs perduci ad patriã, vt quam per fidem nũc intuetur, ibi per speciem beatifice cõtempletur. adorat'q; eam, sciens q vnaquæq; diuina psona sit verus Deus. In tribus q q; personis vnitatem essentiæ ac deitatis adorando, colit ac admiratur, & ait: [Dñe] Tres em̃ supersanctæ personæ, sunt vnus Deus, vnus'q; dominus. [si inueni gratiam in oculis tuis, ne transeas seruũ tuũ]. i. nõ cito te subtrahas contemplationi animæ meæ, sed fac me tibi perseuerãter intentũ, & per pfectum assiduum requiesce in me. [sed afferam pauxillũ aquæ, & * lauate pedes vestros.] Per pedes summæ trinitatis, intelligũtur fideles, q Deum per fidẽ portant in se. Orat ergo vir bonus, vt Deus trinitas suos purget fideles per aquas cõtritionis & sapientiæ salutaris. [& requiescite sub arbore.] Arbor est homo seu eius volũtas, siue crux Christi. Oramus ergo, vt De⁹ in nostrã voluntate dignetur pie per charitatẽ morari, & eos q Christi passionẽ in iugi habent memoria, inhabitare. [ponam'q; buccellã panis]. i. hostiam sacrã altaris proponã & sumã. [* & confortate cor vestrum,]. i. mecum cœnare ac deliciari digneris, q protestaris, delicię meę esse cũ filijs hoim. Item'q;: Si qs aperuerit mihi, cœnabo cũ illo. Huic petitioni libenter dñs acqescit. [Fac] inquiẽs, [sicut locutus es. Festinauit Abrahã ad tabernaculũ] .i. vir Christifidelis ad ecclesiæ suffragia properat. [& ait ad Sarã] hoc est, ad ppriam mentem fœcundã. [Accelera, & tria sata similę cõmisce, & fac subcineritios panes.] Tria sata similæ sunt, fides, spes, charitas, p quas dñs nobis mẽsurat aliarũ incremẽta virtutũ, & retributionẽ beatã in patria. Quanto em̃ in his tribus virtutibus magis proficimus, tanto maiora aliarũ gratiarũ charismata, abundantiorem'q; gloriam in cælis à Deo participamus. ¶Porro simila, est purissima Chri humanitas, seu deitatis suæ immensa synceritas. Itaq; tria sata cõmiscere, est harũ triũ virtutũ actus & opa contẽperare, vt ex charitate credamus atq; speremus: ex fide q q; & spe diligamus: ex fide item speremus, & sperando credamus. Charitas quippe oĩm virtutum est forma & vertex, sine qua fides & spes extant informes ac mortuæ. Sed & fides est oĩm fundamentum virtutũ, & oculus charitatis. Oportet etiam oĩa fieri in spe. Ex hac ergo horum trium satorũ cõmixtione & cõsideratione humanitatis, deitatis'q; Chri per aquas deuotionis & lachrymas cõtritionis, fiunt subcineritij panes, hoc est, humiles refectiones atq; abscõdita fercula mẽtis, quæ igne charitatis coquũtur. [Ipse vero ad armentũ cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum & optimum, dedit'q; puero, qui festinauit & coxit illũ.] Per armentum designatur quęcunq; particularis ecclesia seu cõgregatio vere deuota, in qua oues & pecora Christi sunt & pascuntur. Vitulus aũt tenerrimus & optimus, est vir virtuosus, qui Deo se obtulit, & propter Deũ quotidie seipsum mortificat. Chrifidelis igitur pensans sibi non sufficere propria merita, talem virũ assumit, vt eius orationibus meritis'q; iuuetur, quem dat puero vt coquat illum, dũ eum cõmittit alicui ad exercitãdum. [Tulit q q; butyrũ] hoc est, spiritalem pinguedinem & contẽplationis dulcorem. Vnde cantamus: Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea. [& lac]. i. Christianæ simplicitatis infantiam & innocentiam infantilem, de qua princeps apostolorũ hortatur: Sicut modo geniti infantes rationabiles, sine dolo lac concupiscite. Hæc omnia ponit corã Deo, vt per ea misericordiam consequatur, & alijs valeat subuenire, quæ cum comederit dominus. i. grata habuerit, promittit homini tali & coniugi. i. menti seu animæ eius inopinatam fœcunditatẽ, ita vt vix credat, admirando'q; rideat, psertim dũ vires naturæ sibi cernit deficere. Sed hoc redarguit domin⁹, hortãs vt virtuti suæ gratiæ innitatur, p quã oĩa potest, iuxta illud Apostoli: Omnia possum in eo qui me cõfortat. Insuper viro huiusmodi tam fideli ac diuino, reuelat Deus futura Sodomitarũ mol-

Rom. 13. 1. thes. 5. Esa. 4. Ioan. 10. Proue. 8. Apo. 3. Psal. 62. 1. Pet. 2. Phili. 4.

lium ac luxuriosorum tormenta, pro quibus nihilominus orat talis vir. Amplius, vt tactum
est præcedenti articulo, cōmuniter dicitur ꝙ in apparitione trium angelorum, superdignissi
simæ trinitatis mysterium sit ostensum. Et ꝙ Abraham vidit tunc diem Christi, hoc est, spi
ritaliter cognouit eius aduentum, & mundi redemptionē per ipsum fiendam. Potest etiam
Ioan. 8. dici ꝙ Abraham vidit diē Christi, quando promissum est ei: In semine tuo benedicētur oēs
tribus terræ. ¶ Insuper ad literā ex isto capitulo, sancti patriarchæ huius exemplo valde cō
mendantur nobis opera pietatis & hospitalitas pia, & ea exercere docemur toto cordis affe
ctu, oī exclusa cupiditate, acedia, ac cura superflua, sancti'q; Abrahæ alacritatē sectari, hu
militatē amplecti, feruore accendi, peccantibus ac pereuntibus cōdolere, atq; pro ipsis cum
omni instantia ardentissimo corde orare. ¶ Postremo, circa capitulū istud quęstiones nascū
tur. Primo, an angeli sint materiales. Secūdo, si nō, qualiter assumant corpora, in qbus appa
rent. Tertio, an in corporibus illis assumptis vere manducēt, & qd fiat de cibo quē sumunt.
Quarto, an videant per oculos, audiant'q; p aures corporꝫ quæ assumūt. Quinto, quomodo
dixit Deus Abrahæ, velle se parcere populo Sodomorꝫ, si inueniret decē iustos in eo, cum di
Ezec. 14. cat p Ezechielē, ꝙ Daniel, Noe, & Iob, filium & filiam non liberarent. Sexto, an dñs pepercis
set populo Sodomitico ꝓpter pauciores iustos, q̄ decē, si Abrahā id orasset. Septimo, an talis
ignoscētia fuisset indecēs siue extranea. ¶ Ad primū breuiter respōdendū, ꝙ sicut de hoc fue
rūt diuersę opiniōes inter philosophos, ita & inter theologos. Auicebrō em̄ in libro fontis vi
tæ, & multi Platonici, posuerunt ad min⁹ spūalem materiam in intellectualibus substantijs
vniuersis, q̊d & Proclus Platonicus in elemētatione sua theologica sentire videt: immo Por
phyrius, Apuleius, & alij quidam Platonici dixerūt, dæmones aerea corpora naturaliter sibi
vnita habere. Peripatetici vero dixerūt, intelligentias, quos angelos appellamus, esse imma
teriales & incorporales, propter quod vocabant eos substātias separatas. Sic & quidam theo
logi videntur posuisse ad minus spūalem materiā, vel aerea quædā corpora in præfatis sub
August. stantijs, s. Augustinus, vt Magister libro secūdo allegat. Origenes quoq; in libris Periarchon
Origen. disseruit: Solius Dei est, patris & filij & spūssancti naturæ id propriū est, vt sine oī materia
Damas. li substātia & materialis adiectionis societate subsistat. Sed & Damascenus ait libro secūdo:
Solus Deus essentialiter immaterialis, incorporeus'q; consistit. Bernardus itē super Cantica
Bernar. scribit: Demus soli Deo immortalitatem, sicut & incorporeitatem, cuius natura sola, nec
propter se, nec propter aliud solatio indiget instrumenti corporei. Liquet autē, omnē spm̄
creatū corporeo indigere solatio. Alij vero theologi dicūt, ꝙ angeli & dæmones sunt in p
Dionys. pria natura simplices formę & actus in se subsistētes. Vnde diuinus Dionysius, de diuinis no
minibus ꝓtestatur, ꝙ immateriales & incorporales existant, q̊d itē de angelis in libro de ca
lesti hierarchia frequenter insinuat. Et istud probabilius reputatur, q̊d etiā Thomas, Alber
tus & Aegidius assequuntur. Cum em̄ ex opatione agnoscat substātia, & propria angelorꝫ
opatio sit intellectualis, nō dependens à corpore, nec indigēs eo, nō vident in sua natura cō
munionem seu cōiunctionē habere materię. Deniq; si habent corpus siue materiā, ergo com
positi sunt ex forma atq; materia. Quæretur ergo de forma ista quæ est pars eorꝫ, an & ipsa
composita sit ex forma & materia. Si dicat ꝙ sic, quæret vlterius & ibitur in infinitū, eruntq;
in eodem plures materiæ. Si autem dicatur, ꝙ non, sequitur ꝙ non solus Deus sit prorsus im
materialis, & itē ꝙ aliqua forma creata sit immaterialis, & simili ratione concedendum vi
detur ꝙ angelus sit immaterialis. Veruntamen quæstio hæc locum habet circa secundū sen
tentiarꝫ. Et plurima dici possent de ea, de qbus ptranseo, ista non nisi cursorie tāgens. ¶ Ad
secundum qdā dixerunt, angelos nunq̄ assumere corpora, sed eos tantūmodo apparuisse se
cūdū imaginariā visionē, in qua res quæ apparet, nō est vere ad extra, sed in interiori imagi
natione & visu videntis. Hoc aūt saluari non potest, quia scriptura frequenter testatur an
gelos sic apparuisse, ꝙ vere extra præsentes fuerunt, atq; realia opera exercuerunt, quod in p
senti ac sequenti capitulis aptissime constat: idcirco dicendū ꝙ interdum assumunt corpo
Gregor. ra &, frequēter corpora aerea, q̊ ad libitū suū possunt cōsolidare & figurare. Hinc ait Grego
rius: Abraham angelos nō potuisset videre, hospitio suscipere, eis'q; cibū apponere, nisi cor
pus ex aere assumpsissent. Non em̄ apparerēt, & cibos acciperent, nisi solidū corpus ex elemē
to haberēt. ¶ Ad tertiū respōdet, ꝙ māducare & bibere nō cōuenit angelis, ꝓprie atq; vniuo
ce cū hoīb⁹ & cæteris aīantib⁹: qa nō habēt vim vegetatiuā ac nutritiuā, nec cib⁹ & pot⁹ quē
sumūt, in eorꝫ substantiā extat vertibilis: sed q̄ntū ad hoc dicunt māducare ac bibere, ꝙ cibū
August. ac potū insumāt, ac intus traijciūt. De q̊ cibo & potu asserit Augustinus, ꝙ sicut humor à so
lis calore cōsumitur, nec tñ in eum conuertit, ita de tali cibo & potu sit sentiendū. ¶ Ad quar
tum dicendū secundū Thomā & alios multos, ꝙ angeli nō vniūtur corporibus quæ assumūt
vt formæ, sed solūmodo vt motores, nec habent in se sensitiuas potentias, idcirco nō vident
per oculos, nec audiūt p aures corporꝫ assumptorꝫ, nec p ea sentiūt aliqd, nec corpora ista vi
uūt. ¶ Ad quintū dicēdū, ꝙ De⁹ interdū agit secūdū rigorē suę iustitię vnicuiq; dādo q̊d me
ruit, nec

fuit, nec vni ꝑpter alterius merita ꝑpiciando. Sicq́ꝫ ꝑ Ezechielē loquitur: Terra cū peccauerit, interficiam de ea hoīem & iumentum. Et si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel & Iob, ipsi in iustitia sua liberabunt aīas suas, filium aūt & filiam nō liberabūt. Interdum vero Deus oīpotens agit clemētius, parcendo vni propter preces & merita alterius, sicq́ꝫ locu tus est Abrahæ. Quemadmodum aūt misericordia Dei, ita & iustitia eius diuersos habet effe ctus. Et ipse incōpræhensibilis Deus iuxta ordinē sapientiæ suæ immensæ oīa operatur irre præhensibiliter atq; liberrime, cū ipse sit prima mēsura & summa causa vniuersæ iustitiæ ac virtutis. ¶Ad sextū dicendum ꝙ de hoc certitudo haberi nō potest, nisi ex reuelatiōe diuina. Posset tñ argui ꝙ Deus pepercisset Sodomitis propter iustos pauciores q̄ decem, qm̄ ꝑ Hieremiam ipse dn̄s ait: Circuite vias Hierusalem, & quærite in plateis eius, an inueniatis virū facientem iudicium & quærentē fidem, & propicius ero eis, scilicet habitatoribus Hierusalem. Circa hoc scribit Hieronymus: Grandis amor iustitię, vt non pro decē iustis, sicut olim ad Abrahā dixit, liberet ciuitatē, sed si inuenerit vnum iustū in Hierusalē, misereatur ciuitatis. Præterea per Ezechielē fatetur: Quæsiui de eis viꝝ q interponeret sepē, & staret oppositus cōtra me pro terra, ne dissiparē eā, & non inueni, & effudi indignationem meā super eos. Ad ista dicendum sicut prætactū est, ꝙ diuina iustitia diuersis modis agit in peccatoribus, nunc rigorosius, nuncq́ꝫ clemētius. q̄d tñ cum Sodomitis egisset, si Abraham orasset, vt parceretur eis pro paucioribus iustis q̄ decē, non cōstat, cū hoc dependeat ex diuina voluntate, quæ in tantū innotescit hoībus, quantum per reuelationē & per scripturas manifestat. Qualiter vero prædicta Hieremiæ, Ezechielisq́ꝫ verba sint intelligenda, super eosdem prophetas plenius scripsi. ¶Ad septimū breuiter respondet, ꝙ quicquid Deus essentialiter bonus, iustus, sanctus ac sapiēs facit, eo ipso q̄ ipse hoc facit, bonum ac decēs est: q̄a vt in libro Sapientiæ scribitur, Virtus eius iustitiæ initiū est. q̄ etiā ait: An non licet mihi, quod volo, facere?

Ezec. 14. Hier. 5. Hieron. Ezec. 22. Sapi. 1.

¶Elucidatio literalis capituli XIX. Veneruntq́ꝫ duo angeli Sodomam vespere. Art. LIX.

SVbuersio Sodomæ & vrbium ei subditaꝝ cōsequenter describitur. Multa aūt quæ circa expositionē huius capituli dici possent, dicta sunt in expositione præcedentis capituli. [Veneruntq́ꝫ duo angeli Sodomā vespere] Secundū expositores cōmuniter, isti fuerūt angeli boni, & duo ex tribus q Abrahæ apparuerūt. Verūtñ in Scholastica historia dicit, ꝙ secundū q̄sdam fuerunt alij angeli, vtpote mali, secundū quosdā q aiunt. ꝙ angeli boni non puniūt hoīes, cuius cōtrarium cōstat ex hoc, ꝙ angelus Dei bonus percussit 185. millia hominum in castris Assyrioꝝ. Similiter angelus bonus percussit primogenita Aegyptioꝝ. [sedēte Loth in foribus ciuitatis,] ad videndū an videret peregrinos aut pauperes, q̄bus hospitalitatem impenderet, quam ab Abraham didicit, & frequētauit. [Qui cum vidisset eos, surrexit & iuit obuiā eis] vt eos ad domum suam perduceret, & bene tractaret. [adorauitq́ꝫ] eos [pronus in terram] adoratione duliæ. Apparuerūt etenī ei in forma honorabili ac humana, quasi hoīes multum diuini. [& dixit: Obsecro domini, declinate in domum pueri vestri] s. mei serui vestri. [& manete ibi. Lauate pedes vestros] .i. permittite vt lauētur in domo mea. [& mane proficiscemini in viam vestram.] Et ex omnib⁹ his innotescunt magna pietas, deuotio, humilitas, & liberalitas Loth, sicut de Abraham dictum est. [Qui dixerunt: Minime, sed in platea manebimus.] Quomodo veꝝ est hoc, cū paulopost ingressi sint domū Loth? Et respondendū, ꝙ dixerunt hoc nō simpliciter afferendo, sed more eorum qui inuitantur, qui ex curialitate ad tempus nō acquiescunt & dicūt se non venire, vtpote non tam cito seu quātum in ipsis est. Cur aūt nō acquieuerunt primæ inuitationi Loth, quēadmodū Abrahæ, dictum est in expositione capituli præcedentis. [Compulit illos oppido] id est, valde, nō ꝙ proprie loquendo eos coegerit aut inuitos adduxerit, quod nec decuit, nec sibi possibile fuit, sed compulit. i. per modum quodāmodo cōpellentis opportune & importune ac instātissime eos rogauit, ita ꝙ per charitatem videbat vincere eos. [Ingressisq́ꝫ domum fecit cōuiuium.] q̄a putauit ꝙ hoīes essent. [Coxit azyma] .i. panes nō fermentatos, qui celeriter fieri poterant, voluitq́ꝫ hospites tantos recenti ac delicato reficere pane. [Prius aūt q̄ irent cubitum, viri ciuitatis vallauerūt domum illius à puero vsq; ad senē.] Alia litera habet, ab infante vsq; ad senem. sicq́ꝫ intelligendum est exclusiue, q̄d dicitur, ab infante seu puero. Porro, si pueri appellētur omnes qui infra vicesimum annum sunt, sic verisimile ꝙ multi pueri inter illos fuerunt. Quidā dicunt istud intelligēdū ꝑ modum locutionis hyperbolicæ seu emphaticæ, quia non apparet probabile, ꝙ totus populus Sodomæ confluxerit ad ipsius Loth domum. Sed huic videtur contrariari q̄d subditur: [omnis populus simul.] ideo aliqui dicūt, ꝙ oēs omnino fuerunt ibi, & ꝙ Deus idcirco permisit sic fieri, vt pateret ꝙ omnes habitatores Sodomę pręter Loth fuerūt iniusti: & ita sciretur ꝙ Deus cōpleuit, sicut ad Abrahā dixerat, qm̄ non puniuit Sodomitas, donec per angelos suos fuit repertum, oēs cōmunicare in crimine. [Vocaueruntq́ꝫ Loth, & dixerunt ei: Vbi sunt viri q introierunt ad te nocte?] id est, de vespere,

Eusebi⁹. 4. Re. 19. Esai. 37. Exo. 11.

de vespere. Ex quo cõstat, ꝙ aliqui Sodomitæ viderũt angelos istos. Et qa in specie iuuenili ac pulchra apparuerũt, idcirco qui eos viderũt, nũciauerũt mox alijs, & magis incitati fuerunt furore libidinis. [Educ illos huc, vt cognoscamus eos] Ex hoc patet inuerecũda, vsitata & vitiosissima turpitudo illorũ. [Egressus ad eos Loth] vt inter eos stans, efficaci⁹ psuaderet eis. [post tergũ accludẽs ostiũ] ne vitiosi illi domũ suã impetuose intrarẽt, & hospites suos q̃s hoĩes esse putauit, inuaderẽt, [ait: Nolite, quæso, fratres mei, nolite malũ hoc facere.] fratres eos vocauit, ex cõmuniõe habitationis ciuilis, & ꝑpter cõformitatẽ naturæ. Mansuete q̃q; & amorose eos alloquebat, vt citius flecterent. [Habeo duas filias, quæ necdũ cognouerunt virũ: educam eas ad vos, abutimini eis] tñ in mẽbro seu vasculo ad hoc naturaliter instituto. [sicut vobis placuerit, dũmodo viris istis nihil faciatis mali, quia ingressi sunt sub vmbra culminis mei] hoc est, domũ meam ingressi sunt, vt ibi protegantur sub tecto meo, cum naturale sit hospitãti hospitatos defendere. [At illi dixerũt: Recede illuc] .i. discede à nobis, & redi ad hospites tuos, vt educas eos ad nos. [Et rursus: Ingressus es, inqunt, vt aduena, num quid vt iudices?] Hoc est, venisti huc inter nos cõmorari tanq̃ extraneus, & nõ vt iudex noster, ita vt audeas nos increpare, & nostra oꝑa reprobare. [Te ergo ipsum magis q̃ hos affligemus] nisi acquieueris nobis in eductiõe illorũ. [Vim'q; faciebãt Loth vehemẽtissime] hoc est, violentissime eũ tractauerũt, forsitan impellendo, trudendo, trahendo. ¶Circa hæc quæritur, an Loth peccauit, dicendo: Habeo duas filias, educam eas ad vos &c. Et apparet ꝙ nõ: qa dixit hoc pia intentione, vt s. impios illos à grauissimis reuocaret sceleribus, & hospites suos ab intolerabilibus ignominijs liberaret, & etiam quia nõ legitur increpatus de isto ab angelis, immo tanq̃ iustus, saluatus est de pereuntium plaga. Oppositum tamẽ videt, qa nõ sunt facienda mala vt eueniãt bona, nec debet quis facere cõtra p̃ceptum, vt à peccatis eruat alium, p̃sertim cum dicat saluator: Quid proficit homo, si lucretur vniuersum mundum, seipsum aũt perdat? Circa huius solutionem pensanda sunt verba Augustini, dicentis: Vtrũ admittenda sit cõpensatio flagitiorũ, vel quorũlibet vitiorũ, ita vt faciamus mala minora, ne fiant grauiora, merito q̃ritur. Ad quod idem sanctus doctor respondet: Periculosissime compensatio ista admittit, & q̃d dixit Loth, non cõsilio, sed ꝑturbationi est attribuendum, quæ mentis ꝑturbatio nullo modo est imitanda. Hinc cõmuniter dicitur, ꝙ Loth ita loquendo, peccauit nõ venialiter tantũ, immo mortaliter, cõsentiendo in stupra filiarũ suarũ. Excusatur tñ à tanto, quia ex ꝑturbatione sic corruit, & ex pijs quodammodo causis iam tactis, fuerat motus. Si aũt dicatur ꝙ protulit verba illa nõ ex animo, neq; intentione prostituẽdi filias suas illis, sed solum animo reuocandi eos à scelerato ꝓposito: qm̃ probabiliter nouerat ꝙ nõ curarent de filiabus suis, neq; appeterent eas quas videbant quotidie, nec appetebant, excusari posset à culpa saltem mortali. Est autem inter duo mala minus malum eligẽdum, ita vt quis faciat leuius, ne cõmittat graui⁹. Veruntamẽ nemo ita perplexus est, vt malum culpæ nequaq̃ queat vitare, alioquin culpa nõ esset culpa. Ex præhabitis quoq; patet, in quãtam criminum profunditatem corruerint Sodomitæ. Vnde loquitur Augustinus: Stupra in masculos tanta cõsuetudine cõualuerant apud illos, quãtam licentiam aliorum factorum solet præbere leges, atq; vt alibi ait, Tantum excæcauit eos prauissima cõsuetudo, vt magis reprehenderet ab eis repræhẽsor flagitiositatis, quàm factor. [Iam'q; prope erat vt] Sodomitæ [effringerent fores domus ipsius Loth: & ecce miserũt manum viri] id est, angeli manũ exposuerunt. [& introduxerunt ad se Loth] in domũ, quod tamen vnus eorum forsitan fecit, q̃d & facilimum fuit angelicæ potestati. [clauserunt'q; ostium, & eos qui foris erant, percusserunt cæcitate à minimo vsq; ad maximũ] nõ omnimoda cæcitate, sed tali, ꝙ non videbant distincte & cum discretione seu notitia id quod quærebant, & cernere cupiebant, quæ cæcitas appellat * Aurisia, ab α q̃d est sine, & κρίσι q̃d est visio siue iudiciũ, qua percussi fuerunt q̃ Heliseum quærebant, & duo discipuli qui ibant, cum Iesu in Emaus. Hinc in Sapientiæ libro scriptum est: Percussi sunt autem cæcitate, sicut illi in foribus iusti, cum subitaneis coperti essent tenebris. Vnusquisq; transitum ostij sui quærebat. De hac cæcitate, vel potius semicæcitate, beatus Augustinus effatur: Cum aliquid videt ab alio, à quo alia quæ assunt, nõ videntur, græce * Aurisia dicitur, quod nostri interpretes Latine dicere nõ valentes, in libro Geneseos cæcitatem interpretati sunt, vbi de Sodomitis conscribit. His verbis in Scholastica historia additur: Forte hoc modo quãdoq; quærimus, quod in manu tenem⁹. Veruntamen hoc alio modo potest accidere, vtpote ex intensa imaginatione & occupatiõe circa alia, aut certe ex distractiõe & inaduertẽtia. Sic ergo percusserunt omnes illos hac cæcitate [ita vt ostiũ inuenire non possent] hoc est, ianuam domus Loth, non valebant determinate cognoscere, seu ab alijs discernere ianuis, quanuis illam confuse viderunt, quemadmodũ Syri viderunt personã Helisei, & duo discipuli dominum Iesum, sed absq; distincta notitia. Viderunt quippe ꝙ homines essent, sed nõ cognoscebant distincte eorum personas. [Dixerunt autem ad Loth: Habes hic] .i. in vrbe seu domo hac, [quempiam tuorum, generum, aut filios, aut

Mat. 16. Marc. 8. Lucæ. 9. August.

Aug. 16. de ciuit. Dei. August.

4. Reg. 1. Lucę 24. Sapi. 19. Aug. 22. de ci. dei

lios, aut filias? Omnes qui tui sunt, educ de vrbe hac, delebimus em locũ istum] hoc est, ciuitatem hanc cum vrbibus sibi adiũctis subuertemus. [eo ꝙ increuerit clamor eorum coram domino] id est, clamitans eoꝝ iniquitas, s. vitium contra naturam, cum cæteris eorum sceleribꝰ intolerabiliter aucta sit in Dei præsentia, ac iusto eius iudicio, ita ꝙ eos vltrà tolerare nõ debuit, sicut ad impios Iudæos Hieremias locutus est: Non poterat vos dominus vltrà sustinere propter malitiam studiorum vestrorum. Quæstio ista angelorum, ex ignorantia nõ ꝓcessit. Cur ergo dixerũt ad Loth, Habes hic tuoꝝ quempiam, generum, aut filios, aut filias, cũ Loth non haberet, nisi duas filias virgines? Respondetur ꝙ hoc dixerunt ad insinuandũ, tantam esse iustitiam Loth, pietatẽq; Dei, ꝙ propter merita Loth, Deus paratus fuit parcere oĩbus ad ipsum Loth pertinẽtibus cõsanguinitate aut affinitate, ita ꝙ cum Sodomitis nõ disperirent in plaga quæ imminebat. Veruntñ vt refert Lyra, Hebræi hoꝝ occasione verborum affirmant, ꝙ Loth habebat in Sodoma duas filias maritatas, filiosq; habẽtes, quoꝝ filios asserũt hic vocari filios Loth. Cui dicto obiicit, ꝙ (vt paulopost subditur) egressus Loth ad generos suos, qui accepturi erant filias eius, dixit: Surgite, egredimini de loco isto. Ex q̃ videtur ꝙ si habuisset in Sodoma alias filias, loquutꝰ fuisset eis, earumq; viris ac filijs eadem verba: q̃d tamen scriptura nõ refert. Rursus post pauca subiungitur: Tolle vxorẽ tuã, & duas filias quas habes, ex q̃ apparet ꝙ non habuit plures. Porro sanctus doctor Hieronymꝰ circa hæc scribit: Filiæ Loth virgines fuisse dicunt. Nunc aũt dicitur habuisse generos. Sed aliq̃ arbitrantur eas quæ habuerunt viros, perisse in Sodomis: & eas quæ virgines erant, cũ Loth patre suo exisse. Hebraica aũt veritas habet, Loquutus est Loth ad sponsos q accepturi erãt filias suas: virgines ergo filiæ necdũ fuerant maritatæ. In his aũt verbis non videt Hieronymus reprobare, quod aliqui dicũt de filiabus Loth maritatis in Sodomis. Attamẽ in Scholastica historia scriptũ est: Non est credendum (vt ait Hieronymꝰ) his, qui dicunt Loth habuisse duas filias, præter alias virgines, viros habẽtes, & cũ viris suis subuersas: sed generos vocat scriptura hic futuros generos, i. qui futuri erant generi sui, nisi subuersio Sodomæ interuenisset. Itaq; sicut habetur in textu, [Egressus Loth loquutus est ad gños suos, q accepturi erant filias suas, & dixit:] ex quo apparet ꝙ habitabant aut tunc nõ erant in domo Loth. [Surgite, egredimini de loco isto]. i. mecum exite, [quia delebit dñs ciuitatem hanc]. i. vrbem istã subuertet. [Et visus est eis quasi ludens loqui.] hoc est, verba eius paruipenderũt, & quasi ludicra reputabant, quasi more solito minaretur inaniter. Nam (vt Iosephus ait) dixerunt hanc esse consuetudinem verborũ ipsius. Vinxerat em̃ & vicerat illos pessimæ cõsuetudinis amor. Forsitan tamen non erant tam vitiosi vt cæteri, quibus iustus Loth decreuerat proprias filias desponsare. [Cumq; esset mane] Nam tota nocte creditur orasse pro ciuitate. Iamq; nouerat ꝙ angeli essent, ab ea hora qua dixerunt se missos à dño ad Sodomam subuertendam. [cogebant eum angeli, dicentes] maxime seriose: [Surge, tolle vxorem tuam & duas filias, ne & tu pariter pereas] cum vxore & filiabus [in scelere ciuitatis.] hoc est, ne moriaris in plaga ciuitatem hanc mox inuasura pro eius sceleribus. [Dissimulante autẽ illo,] quia distulit quãtum potuit, si forte Deus mitigaret sententiam & preces suas pro populo acceptaret, [apprehenderunt manum eius, & manum vxoris ac duarum filiarum eius, eo ꝙ parceret dominus illi. Eduxeruntq; eum, & posuerunt extra ciuitatem] eruendo eum ab imminenti periculo, pepercitq; nõ solum ei pro sua persona, sed & pro vxore & filiabus, meritis eius. Vnde elicitur, ꝙ Deus secundum rigorem suæ iustitiæ, potuisset & ipsum Loth cum suis domesticis inuoluisse periculo ciuitatis, quia interdum peccauerant. [ibiq; loquuti sunt ad eum, dicentes: Salua animam tuam] id est, teipsum à plaga huius interitus erue nobis obtemperando in prçcepto quo subditur: [Noli respicere post tergum] tuum, hoc est, nõ respicias retro, faciem tuam vertendo ad Sodomam intuendam. Istud etiam præceperunt vxori eius ac filiabus, quãuis scriptura ista non exprimat hoc: sed datur intelligi per hoc ꝙ paulopost scribitur vxor eius plagata, eo ꝙ retrospexerit. Itaq; prohibuit eis dominus corporaliter retrospicere, & hoc propter mysticam rationem seu moralem doctrinam, quæ tamen est literalis causa prohibitionis istius, videlicet ad insinuandum, ꝙ non debebant mẽte reuerti ad ea quæ in vrbe reliquerant. Erat autem Loth diues, vt habitum est, & tamen videtur sua reliquisse in Sodoma, de quo non debuit contristari. Hinc loquitur Augustinus: Quo pertinet ꝙ prohibiti sunt respicere retro, nisi quia non est redeundum ad veterem vitam, si cogitamus euadere finale iudicium Dei? [nec stes in omni] loco [*circa regionem]. i. morã non facias in aliquo loco vallis, in qua est sita regio ista Pentapolis subuertenda. [sed in monte saluũ te fac]. i. asscende cum tuis montem huic valli propinquum, vt ibi manendo, euadas euersionem Pentapolis situatæ in valle. [Dixitq; Loth ad eos: Quæso dñe mi,] Singulariter illũ alloquitur qui apprçhenderat manũ eius, & verbum direxit ad ipsum. Vel in duobus angelis singulariter Deũ affatur, quẽ in suis venerabat ministris. [quia inuenit seruus tuus grãm coram te, &* magnificasti misericordiã tuã quã fecisti mecũ]. i. effectũ pietatis & gratiç tuç declarasti magni-

Hier. 44

Hieron.

Eusebiꝰ.

Iose. li. 1. anti. Iu. cap. 19.

Aug. 16. de ci. dei

sti magnifice in me,[vt saluares animam meam].i.vitam meam de instāti interitu Sodomorum.[nec possum in monte saluari.] Iam angeli sibi dixerunt, In monte saluum te fac: quomodo ergo nunc dicit oppositum, Non possum, inqēs, in monte saluari? Respondetur, ꝙ ex pturbatione & humana pusillanimitate nō credebat perfecte verbis angelicis, & in hoc fuit culpabilis, sed Deus in tantis angustijs condescendebat eidē. Vel dixit hæc verba, non discredēdo aut renitēdo, sed ex humana cōsideratione humiliter persuadēdo. Hinc dubitatiue subiungit: [ne forte apprēhēdat me malū, & moriar.] hoc est, ne forte in monte incurrā aliquā improuisam aduersitatem mortiferā, vtpote frigora montium, aut ipse mons tangat plaga, aut aliqua læsione ex vallis subuersione. Hebræi tñ (vt fertur) per montē intelligunt Abrahā patriarchā, aut montē in quo tūc ipse manebat, ita ꝙ angelus monuit ipsum Loth, vt iret ad Abraham, qd Loth facere nō audebat, ne cōparatione tanti patriarchæ videret magis culpabilis, & Dei offensam ac plagā incurreret, qui cōparatione Sodomitarꝫ iustus iam fuerat iudicatus. Quod stare non potest, quantum ad hoc ꝙ dicitur Abrahā tunc habitasse in monte, qa adhuc habitabat in cōualle Mambre, vt elici potest ex dictis, & in exordio expositionis sequētis cap. ostendetur. [Est ciuitas hic iuxtà, ad quam possum fugere, parua, & saluabor in ea] à plaga q̄ iminet. [Nunqd nō modica est & viuet aīa mea?] Quasi dicat, imo pmodica est, nec videt tāta iniqtas esse in ipsa, sicut in Sodomis & cæteris vrbib⁹ eius. Porro ꝙ Loth orauit pro se, orauit qq; pro coniuge sua ac sobole. [Dixitꝗ; ad eū] angelus loquēs nūc quasi in Dei psona: [Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, vt non subuertam vrbē pro qua loquutus es.] Istud protulit angelus non ꝓpria authoritate, quasi ex suo placito potuerit parcere vrbi, quæ fuit vna quinq; vrbiū subuertendarꝫ: sed ex inspiratione oīpotentis, cuius voluntatē esse cognouerat, vt sic exaudiret Loth deprecantē, nec vrbē illam subuerteret, q̄ diu Loth esset in ipsa. [Festina] ingredi illuc, [& saluare ibi] ab vltione præfata: [qa nō potero facere quicq̄].i. nullā vindictā valeo exercere in vrbibus vallis istius, [donec ingrediaris illuc.] Deus nanq; pceperat angelo, vt nō subuerteret vrbes illas, nisi ipso Loth existente in loco tuto. [Idcirco vocatū est nomen vrbis illius Segor.] qd interpretat parua, qa Loth dixit: Nunquid nō modica est? quæ vrbs ante fuit vocata Bala, de qua fertur in Esaia: Vsq; ad Segor vi-
Esaię.15. tulam cōsternantē. nam instar vitulę lasciuiētis, fuit plebs vrbis illius lasciua & inquieta. [Sol egressus est sup terrā,] asscendendo nostrū horizontē, ita ꝙ videbat à stāte in terra, [& Loth ingressus est Segor. Igitur dn̄s pluit sup Sodomā & Gomorrhā,] & etiā sup Seboim & Adamam, [sulfur & ignē à dn̄o de cælo].i. sulfureum ignē à seipso. Vel, dn̄s.i. angelus in Dei virtute hæc ministerialiter exequēs, pluit ignē istum à dn̄o Deo, principaliter hæc agente de cęlo aereo, puta de aere, in quo virtute diuina, angelicoꝗ; obsequio generabat seu fiebat hui-
Exo. 16. usmodi ignis, sicut & manna. [& subuertit] hoc est, per ignem istum cōbussit, & angelo exequente destruxit atq; demersit [ciuitates has, & oēm circà regionem].i. terram illā Pentapolis, [vniuersos habitatores vrbiū] præfatarꝫ, qui fuerunt calidissimo ac fœtidissimo igne isto cōbusti, vt pœna corresponderet culpę eorꝫ, quia in Sodomiticis vitijs fuit & est intensissim⁹ ardor libidinis, ac maximus fœtor turpitudinis tam immanis. De hac euersione in Schola-
Eusebi⁹. stica historia recitatur: Pluit dn̄s sup terram illam ignem sulfureū, vt terra fieret & maneret sterilis in æternū sine spe germinandi, & versa est regio illa in lacū salsum ac sterilem, qui dicitur mare mortuū, quia nec pisces nec aues viuere possunt in eo. Nauem nō patitur, nec aliquam aliā materiā, nisi bituminatam. Si quid non viuens ponatur in eo, statim submergitur: si qd viuū aliqua parte submerseris, superexilit. Lucerna ardēs, in eo supernatat: extincta, demergitur. In multis locis nigras glebas bituminis euomit, idcirco lacus Asphalti .i. stagnū bituminis appellatur. Dicitur quoq;, ꝙ poma nata in arboribus circumpositis, vsq; ad maturitatem coloris sunt viridis: si aūt ea iam matura scindas, intus fauillam inuenies. Lac⁹ iste
Iose.li.1. anti. Iu. cap.19. vocatur etiam vallis Salinarum. Forte fit ibi sal, aut lapides salis circà inueniuntur. Hęc in præfata historia. Deniq; istud quod dictum est de pomis illis incisis, ꝙ intus fauillam habēt q̄si intus combusta, fidē facit historiæ huic de subuersione Pentapolis, vt Ioseph⁹ cōtestatur, qui etiā loquit: Præ nimia leuitate materiæ laci illius, etiā grauissima in eum proiecta, asscendūt. Nam & Vespasianus qsdam, vinctis post tergum manibus, iussit ibi proijci in profundum: & oēs, tanq̄ vi spiritus seu venti sursum impulsi, desuper fluitabant. De hac re scriptū est in li-
Sapi.10. bro Sapientiæ: Sapientia iustū, videlicet Loth, a pereuntibus impijs liberauit, descendente igne in Pentapolim, qbus in testimoniū nequitiæ, fumigabunda constat terra deserta, & incerto tēpore fructus habentes arbores. In quibus verbis tangitur aliud signum seu testimonium veritatis præfatæ subuersionis, videlicet fumigatio terræ illius irrecuperabiliter, inhabitabiliterꝗ; subuersæ. [Respiciēsꝗ; vxor eius post se, versa est in statuam salis.] Et hoc fecit Deus iusto iudicio, quoniam cōtra pceptum angelicum corpore ac mente retrospexit, faciē suā versus Sodomam dirigendo, cū inordinato affectu ad ea quæ ibi reliqt. Sed cur in similitudinem salis potissimū versa est? Respondetur, ꝙ Deus hoc fecit ad innuendum ꝙ sicut

sal est

ſal eſt condimentum ciborum, ſic punitio mulieris illius ſit condimentum animarum fide lium: quæ eius exemplo ſic condiuntur ſapore ſapientiæ, ꝙ non audent ſimilia perpetrare, id eſt, inobedire, & priſtina vitia iterare, vel ad ea quæ propter Deum reliquerant, mente re uerti. Ideo ait ſaluator: Memores eſtote vxoris Loth. Itemq́ʒ: Nemo ponens manum ſuã ad aratrum, & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei. Refert Lyra, ꝙ ſecundum Hebræos, fœmi na iſta veſpere præcedente noluit ſuo marito porrigere ſal ad condimentum ciborum pro angelis, quoniã inſtar conciuium ſuoꝝ Sodomitarum, affectum ad peregrinos & hoſpites non habebat: idcirco in ſalis ſtatuam eſt conuerſa, vt ſua punitio correſponderet ſuo pecca to. Hinc in libro Sapientiæ legitur: Incredibilis animæ memoria ſtans figmentũ ſalis, quod Ioſephus recitat ſe vidiſſe, & hactenus permanere. ¶Circa hæc quæritur, quãdo & vbi verſa ſit vxor Loth in ſtatuam ſalis. Nam iuxta ordinem literæ, videtur id factum poſt ingreſſum Loth in Segor, & poſt deſcenſum ignis in Pentapolim. Et mirꝝ ſi vxor Loth non eſt ſecum Segor ingreſſa. Ad hoc dici poteſt, ꝙ circa ingreſſum in Segor, antequã vrbem illam intra uit, ex inordinata affectione & curioſitate retroſpexit, vt videret quid accidiſſet Pentapoli, igne mox deſcendente. Inſuper quæritur, vbi manſerit anima mulieris illius. Ad hoc reſpon dendum videtur, ꝙ violando præceptum, peccauit mortaliter: & ſi ante mortem ſuã nõ pœ nituit, inde dãnata eſt. Si vero in ipſo momento conuerſionis corporis ſui in ſtatuã ſalis, pœ nituit, eſt ſaluata, & mors iſta potuit culpæ ſuæ eſſe purgatio. Deinde quæritur, qua iuſtitia Deus puniuit infantulos Sodomitarum. Reſpõdetur, quemadmodũ ſuprà dictum eſt de in fantibꝰ ſubmerſis diluuio. Expediebat quippe infantibus illis talis occiſio. Filij quoqʒ, quan tum ad corpus, interdum puniuntur pro ſuorum peccatis parentum, vt ſuprà dicebatur dif fuſius. Præterea quæritur, an habitatores Pentapolis per illam punitiõem temporalem & valde acerbam, euaſerint damnationem æternam. Et videtur ꝙ immo, quia non vindicabit dominus bis in idipſum. Hieronymus quoqʒ hoc ſentire videtur. Et reſpondendũ, ꝙ tempo ralis pœna quantumlibet magna, nullum iniquum de culpa purgat, nullum de inferno præ ſeruat, niſi pœniteat. Idcirco qui in ſua à ſulfureo illo igne incenſione non pœnituerunt ve raciter, de temporali incendio ad ignem corruerunt inferni. Poſtremo de celeritate ſubuer ſionis illius legitur in propheta: Sodoma ſubuerſa eſt in momento. Pœna etiam Sodomoꝝ grauior fuit pœna in diluuio ſubmerſorum, quia & pœna ignis, præſertim ſulfurei, acerbi or eſt ſubmerſione in aqua: propter quod multi, vt pœnam ignis euaderent, proſilierunt in gurgitem. Terra quoqʒ quæ fuit operta diluuio, poſtea viruit, & protulit fructum: non ſic terra Pentapolis. Grauius ergo peccauerunt Sodomitæ, q̃ qui perierunt diluuio, vtpote ma gis contra naturam. [Abraham autem conſurgens mane vbi ſteterat prius cũ domino]. i. in loco illo in quo die præcedenti loquebatur cum angelo, qui ſibi in Dei pſona apparuit, [in tuitus eſt Sodomam & Gomorrham]. i. verſus locum vbi ante ſuam euerſionem ſteterunt, [& vniuerſam terram regionis illius,] puta Pẽtapolis, quæ dicitur à penta, quod eſt quinqʒ, & polis ciuitas. Porro ꝙ Abraham dicitur adſpexiſſe vniuerſam terram illam, p ſynecdo chen accipi poteſt. [Viditq́ʒ aſſcendentem fauillam de terra] illa combuſta [quaſi fornacis fu mum,] qui erumpit de clibano in quo ſaxa coquuntur. Ad iſtud intuẽdum exiuit Abraham ex pia & charitatiua ſolicitudine atqʒ compaſſione. [Cum enim ſubuerteret dominus ciuita tes regionis illius, recordatus eſt Abrahæ,] id eſt, ꝑ pietatis ſuæ effectum oſtendit ſe memo rem eſſe iuſtitiæ, meritoꝝq́ʒ Abrahæ, ꝑpter cuius preces & merita liberauit Loth cum con iuge ſua ac ſobole. ideo ſubdit, [& liberauit Loth de ſubuerſione vrbium, in quibus]. i. in quaꝝ vna [habitauerat.] vel, in quibus ſucceſſiue moratus eſt. Magis tamẽ apparet, ꝙ nõ niſi in Sodoma habitauit. Sic ergo Loth fuit de ſubuerſione iſta liberatus, non tantum meritis ſu is, ſed & meritis Abrahæ, cuius excellens pfectio p verba hæc commendat. Hinc aſſerit Au guſtinus: Innuit ſcriptura, Deum liberaſſe Loth magis meritis Abrahæ q̃ ipſius Loth. Verũ tamẽ Loth adeo iuſtus fuit, vt princeps apl'us ſacratiſſimus Petrus de ipſo teſtet: Adſpectu & auditu iuſtus erat, habitãs inter eos q de die in diẽ animã iuſti iniquis opibus affligebãt. Nã & angelus dixit ad Loth: Ecce etiã in hoc ſuſcepi preces tuas, vt non ſubuertã vrbẽ ꝓ qua lo quutus es. Si ergo potuit vni vrbi veniã ſeu pœnæ dilationẽ ſuis precibus obtinere, qd potu it ꝓ ſeipſo? [Aſſcẽditq́ʒ Loth de Segor, & manſit in mõte,] in quẽ nolebat prius aſſcẽdere, q̃ uis dñs hoc moneret. [timuerat enim manere in Segor,] ne forte ſubuerteret. nam vidit faci nora ciuium eius. [Et manſit in ſpelunca,] quæ fuit in aliqua parte montis, [ipſe & duæ filiæ eius cum eo. Dixitq́ʒ maior ad minorem]. i. filia ſenior ad iuniorem: [Pater noſter ſenex eſt, & nullus viroꝝ remanſit in terra, qui poſſit ingredi ad nos iuxta morẽ vniuerſæ terræ]. i. du cere nos in vxores & fœcũdare. [veni, inebriemꝰ eũ vino, dormiamusq́ʒ cũ eo] ſucceſſiue, [vt ſeruare poſſimus ex patre noſtro ſemẽ. hoc eſt, vt ꝓlem acqramus ex eo, p quã conſeruet ge nus humanũ in terra. Iuxta expoſitores cõmuniter, iſtę puellæ ex q̃dam ignorãtia & ſimplici tate putabant genus humanũ p ignẽ Sodomoꝝ deletũ, queẽadmodum tẽpore Noe fuit p aqs

Lucæ 17. Lucæ 9. Sapi. 10. Ioſep. li. 1. Anti q. Iud. c. 19. Gene. 7. Naum 1. Hieron. Hier. 49. Gene. 8. Auguſt. 2. Petr. 2. Gene. 7.

consumptum, ita ꝙ sicut tunc nemo remansit in terra præter existentes in arca, ita nūc n-
mo remansisset præter patrem eaꝝ & eas in spelunca pariter existentes. Nam & à patre
aliquid didicerunt de cōsummatione mundi p ignem, quod tamen non intellexerunt p-
fecte: ideo non libidine, sed posteritatis amore inuenerunt istud cōsilium, ne periret ge-
humanum, putantes in casu tantæ necessitatis excusari incestum cum ꝑprio genitore, v
in toto, vel à tanto: & vtiq; excusabantur à tanto, non tamen (vt apparet) à toto. Debuera
enim potius vti consilio patris sui, qui senex ac sapiēs erat, & informationē ab ipso accip-
re, neq; fœminea leuitate ad tam detestabilē ꝑrumpere cōmixtionem. Sed miꝝ, ꝙ putab
perisse genus humanū præter se, cum pauloante essent de Segor adhuc stante egressæ. A
hoc qdam respondent, ꝙ angelus reuelauit ipsi Loth Segor esse mox subuertēdā, & ꝙ ei p-
pit vt inde cum suis filiabus exiret. Quod si veꝝ est, non peccasset Loth inde egrediēdo, n
Hieron. ex infidelitate inde exisset, cuius oppositū multi affirmant. Ait qppe Hieronymus: Qu
Loth de Segor transiuit ad montē, cum prius prætulerit habitationem Segor refugio m-
tis? Respōdemus veram esse Hebræoꝝ coniecturā de Segor, ꝙ frequēter sit obruta terræm
tu, ꝑpter quod Loth timuit, dicens: Si cæteris vrbibus adhuc stantibus, ista sic obruta e
quanto magis in cōmuni ruina seu plaga non poterit liberari? Et hanc infidelitatis occa
nem, causam incestus fuisse. Qui eñ cæteras vrbes vidit subuersas, & Segor adhuc stare, s
Dei auxilio erutū, nō debuit ambigere de eo q̊d audierat sibi concessum, videlicet se salu
Strabus. dum esse in Segor. His consonat q̊d Strabus ait: Loth inexcusabilis est. Primū, quia non c
didit angelo à quo audierat se posse saluari in Segor. Deinde, quia inebriatus est, & fuit
eo vnum peccatum causa peccati alterius. [Dederunt itaq; patri suo bibere vinum nocte i
la,] hoc est, de sero. [Et ingressa est maior, dormiuitq; cum patre. At ille nō sensit nec qu
Hieron. do accubuit filia, nec quando surrexit.] Sicut refert Hieronymus, Iudæi istud oppugnāt t
incredibile, q̃a natura humana nō capit, aliquem coire, & non sentire nec scire hoc: ideo
dicunt ꝙ non sensit .i. non cognouit nec aduertit ꝙ fuit filia sua, sed ebrietate sopitus, & i
memor mortis suæ vxoris, putauit se esse cum sua vxore: idcirco scriptura non dicit, ꝙ n
sensit quando cognouit mulierē seu filiā, sed ꝙ non sensit quando accubuit filia sua & qu
do surrexit, hoc est, qñ lectum intrauit, & iuxta eum se collocauit, nec quando exiuit de l
cto, quoniā totum hoc fecit patre dormiente. Huic solutioni obijci potest quod paulop
de alia filia subditur: [Et nec tunc quidem sensit quando cōcubuerit, vel qñ illa surrexer
Hinc reor dicendum, ꝙ vtiq; vigilando cognouit filias, & cognoscēdo eas, sensit realiter v
luptatem, sed non sensit intellectualiter .i. nec in copula illa, neq; post eam discreuit p ra
nis iudicium ꝑprium actum illum, nimia ebrietate ꝑrsus conuictus. In omnibus qdem c
Philoso. mune est, ꝙ tēpore coitus magnitudo voluptatis rōnem absorbet, vt Aristoteles, Orige
Origen. & Augustinus testant. Sed Loth fuit tā ebrius, ꝙ nec post actū illū aduertit aut discreuit
Augusti. egerit. [Altera q̊q; die dixit maior ad minorē: Ecce dormiui heri cū patre meo: dem⁹ ei vi
bibere etiā hac nocte, & dormies cū eo &c.] In isto secundo incestu filiæ vident magis in
cusabiles q̃ in primo, poterat eñ semen seruari ex Loth p imprægnationem & partū vn
filiæ suæ, nec ob semen seruandū necesse fuit ambas à patre cognosci, cum & totū genus h
manū ex vno viro, vnaq; fœmina sit exortum. [Conceperunt ergo duæ filiæ Loth de pa
suo.] Istud rursus mirabile est, ꝙ vnaquæq; filiaꝝ, quæ virgines erant, cōcepit ex primo co
Eusebi⁹. cubitu. Nam vt Scholastica historia protestaт, Dicit impossibile esse vt in defloratiōe fiat c
ceptus. Veruntamen textus non dicit expresse, ꝙ semel duntaxat vtraq; sit cognita. sed d
ctores affirmant ꝙ non repetebant concubitum, quod sic accipi potest, ꝙ post conceptu
non repetebant. [Peperitq; maior filium, & vocauit nomen eius Moab.] quod interpreta
tur, ex patre. sicq; filia ista tanquam impudibunda, p appellationem filij sui, publicauit i
um cum patre incestum. Ex litera demum sequi videtur, ꝙ Loth non cognouit se cum p
prijs filiabus esse commixtum, quousq; illæ hoc aperuerunt. Erat enim tanta ebrietate op
pressus, ꝙ sobrietate redeunte non recordabatur quod in ebrietate commisit.] Ipse est pa
Moabitarum &c.] quia populus iste à Moab est propagatus. [Minor quoq; peperit filium
& vocauit nomen eius Ammon,] quod interpretatur, filius populi mei. Quasi dicat, iste e
filius quem concepi ex quodam de populo meo. sicq; verecundior fuit quàm alia, & aliqu
liter texit incestum. [Ipse est pater Ammonitarum vsq; hodie.]

¶ De spiritalibus documentis & sensibus eiusdem cap. XIX. Arti. LX.

EX huius capituli exordio edocemur, vt exemplo Loth opera misericordiæ diligamus
& pegrinis hilariter occurramus, eosq; rogemus humiliter vt diuertant ad nos, quib
humanitatis officia affectuose sunt impendenda: paupibus quoq; hospitalitas est e
me exhibēda. Domum viri hospitalis ingressi sunt angeli, & liberauerunt eundem. Domu
vero hospitibus nō patentes ingressus est ignis, & immisericordes combussit. Insup edoce
mur ex Sodomoꝝ subuersione, quantū turpissima vitia ista displiceāt Deo essentialiter s
cia

cto. Vitanda sunt ergo consortia mollium, & omnis carnalis contactus, ac quicquid carnalem prouocat motum: & sup omnia abominanda ac euitanda est consuetudo prauissima, quæ & pudorem omnem expellit, frontemq; meretricis efficit homini, ita vt de suis non verecundetur spurcitijs, immo vt loquitur Esaias, Peccatum suũ prædicet quasi Sodoma nec abscondat, sed glorietur cum impie fecerit, nec æquanimiter correptiones sustineat, sed in corripientem magis consurgat. Vitemus Sodomorũ carnalitatem, inuerecundiam, obdurationem, incorrigibilitatẽ. Præterea per generos Loth, quibus ipse Loth videbatur quasi ludens loqui, significantur insipientes, vani & obstinati, qui verba exhortantium & cõminantium eis diuini districtionem iudicij non verẽtur, immo derident, quẽadmodum ad Ezechielem loqtur dominus de induratis Iudæis: Audiunt sermones meos ex te, & non faciunt eos, sed in canticũ oris sui vertũt illos. Amplius vnicuiq; nostrũ dicit quotidie p inspirationem internam angelus custos suus: [Salua animã tuam,] virtuose viuẽdo. [Noli respicere post tergum tuũ]. i. ad pristina vitia tua nõ reuertaris, nec ea quæ ppter Deũ deseruisti, denuo appetas. Melius nanq; est nõ cognoscere viam iustitiæ, q̃ post agnitionẽ retrorsum reuerti, ne tibi cõtingat illud veri Prouerbij: Canis reuersus ad vomitũ suum, & sus lota in volutabro luti. [nec stes in omni * circa regionẽ.] hoc est, impijs & iniquis in nullo peccato cõsentias, nec in aliqua re terrena figas cordis tui affectum. [sed in monte saluũ te fac.] Potest p mõtem intelligi Christus, & item ecclesia ac celsitudo virtutum, seu ipsa perfectio aut eremitica vita. Qui aũt nondum idoneus est perfectionem amplecti, & cõtemplatiuam aut eremiticã assumere vitam, dicat cum Loth: [Quæso domine mi, non possum in monte saluari, ne forte apprehendat me malũ]. i. ne tentationibus vincar, & complere non possim quod inchoaui. Est ciuitas hic iuxta, ad quam possum confugere, parua.] Per ciuitatẽ hanc paruam, potest intelligi deuotum cœnobiũ, socialisq; vita, seu cõuersatio actiua timentiũ Deum & custodientium præcepta, sine quorũ custodia nõ est salus: in quibus saluare se debet, q vitam anachoreticam pfectam seu contẽplatiuam aggredi nequit, siue non audet. At vero punitio Sodomorũ p ignem sulfureum, fuit figura futuri iudicij & exustionis terræ p ignem conflagrationis, ac typus infernalis incendij, quẽadmodum sanctus apostolus Iudas in sua scribit canonica: Sodoma & Gomorrha & finitimæ ciuitates simili modo fornicatæ, & abeũtes post carnem alterã, factæ sunt exemplũ, ignis æterni pœnã sustinentes. Per vxorem vero Loth retro adspicientẽ, & versam in statuã salis, intelligunt ingrati & recidiuantes, atq; à religione apostatantes, qui instar statuæ salis indurantur & amaricant ppriis peruersitatibus, ac contra alios faciliter exacerbant, quorũ tñ periclitationis exemplo, electorũ ac sapientum corda salubriter condiunt, ita q timoratiores, custoditioresq; fiunt, & territi plus purgant. [Abrahã autẽ consurgens mane vbi steterat prius cum dño, intuitus est Sodomam.] Sic sapientes & virtuosi cor suum tradunt diluculo ad vigilandũ ad pprium creatorẽ, maneq; adstant dño, & vident qm̃ non Deus volens iniquitatem ipse est. Cuius metuenda pensant iudicia, & perpendunt qualiter sæpe punit iniquos, quomodo etiã iusto iudicio pmittit eos quotidie in grauiora corruere vitia, quod est maxima ira ac vltio Dei, qui ptestatur: Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibũt in adinuentionibus suis. [Ascendit Loth de Segor, & mãsit in monte.] Sic aliqui in vita actiua & sociali bene exercitati, ascendere possunt aut debent ad apicem vitæ cõtemplatiuæ, aut solitariæ ac perfectæ, in qua tamen nisi valde custodite & tẽperate se habeant, poterũt præcipitari & falli. Porro p duas filias Loth, possunt intelligi ratio supior atq; inferior, quæ ex patre suo cõcipiunt, quãdo à patre luminũ visitantur & adimplẽtur. Rursus hæ duæ filiæ, accipi possunt appetitus sensitiuus & sensus exterior, quæ patrẽ suum vino inebriant, dum hoiem ad gulam præcipitãt, à quo tũc prauam concipiunt prolem, videlicet passionum & concupiscentiarũ exequutionem ac sensuum imitatiõem. Patet demum ex præinductis, quanta vitia oriuntur ex gula. Hoc item ex præhabitis innotescit, q̃ salubre sit vrbibus, habere in se ciues & habitatores iustos, seu vere religiosos, ppter q̃s Deus omnipotẽs multa impẽdit bona ciuibus cæteris, & vrbes à diuersis præseruat piculis. Nã Sodomæ pepcisset, si decem iusti fuissent in ea. Postremo p Moab, qui interpretatur, ex patre, intelliguntur reprobi & iniqui, quibus ait saluator: Vos ex patre diabolo estis. Per Ammon vero, q interpretatur, filius populi mei, designantur hæretici, q ex Christiano populo prodierũt, & Chr̃i noĩe gloriari se iactant, immo se solos veraciter Chr̃ianos dici & esse psumunt.

Esaiæ 3. Proue. 2. Ezec. 33. 2. Petr. 2. Prou. 26. *circa regione Iudas apostolus. Ecci. 39. Psalm. 5. Psal. 80. Ioan. 8.

¶Declaratio cap. XX. Profectus inde Abraham. Arti. LXI.

PEregrinatio Abrahæ in Gerara, & qd ei acciderit ibi, describitur in præsenti cap. [Profectus inde Abraham]. i. recedens à conualle Mambre, vt in Scholastica historia exponitur. vnde constat q non habitauit in monte tempore subuersionis Pentapolis. [in terram australem,] hoc est, eundo in terram quæ erat versus austrum, respectu vallis præfatæ, vel simpliciter versus austrum. [habitauit inter Cades & Sur,] id est, inter loca sic dicta,] & peregrinatus est in Geraris.] Secundum Augustinum, Gerara fuit ciuitas, cuius rex fuit

Eusebius. August. 16. de ci. Dei.

Abimelech, de quo paulopoſt ſubditur, & fuit in Palæſtina. Infrà vero habetur, quòd Abi-
Gen. 20. melech fuit rex Palæſtinorum. Deniq; cauſam, ob quam Abraham locum ſuæ habitatiõis,
ſicut nunc ſcribitur, permutauit, aliqui dicunt fuiſſe, quia ſubuerſa Pentapoli, pauci ibant
circa vallem in qua morabatur, & ita non poterat ibi hoſpitalitatẽ magnam exercere. ideo
iuit ad locũ præfatum, vt ibi copioſius hoſpitalitati inſiſteret. Veruntamen, vt apparet,
ꝑpter hoc non indiguit ingredi Palæſtinam, ſed in terra Chanaan, ad quã erat deſuper vo-
catus, potuiſſet hoc ipſum peragere. [Dixitq́; de Sara vxore ſua, Soror mea eſt.] videlicet
ne Palæſtini auferrent eam ſibi violẽter, & interficerent eum, ne viderẽtur adulterium exer-
cere cũ ea. Multa circa hæc ſcribi poſſent, de qbus pertranſeo, quia in expoſitione duode-
cimi cap. ſunt inducta. [Miſit ergo Abimelech rex Geraræ, & tulit eã] .i. fecit eam ſibi ad-
duci, qa percepit ꝙ eſſet valde formoſa. Mirumq́; eſt ꝙ fœmina illa tunc nonagenaria, ad-
huc erat tam cõcupiſcibilis, pulchra, & viuax. Circa quod fertur, ꝙ Hebræi aſſerũt pulchri-
tudinem & viuacitatẽ atq; teneritudinẽ ſuæ carnis, manſiſſe in ea vſq; ad vltimũ vitæ. Quod
ſi verũ eſt, ſupernaturale fuiſſet: ideo credibilius reor, ꝙ ex naturali cõplexione & bono re-
gimine, & iucunda atq; pacifica conuerſatione cũ ſuo marito, & forſan ex aliqua ſpeciali,
occultaq́; cauſa ſeu influentia naturali, ꝑmanſit in ea tam diu vigor & ſpecioſitas corporis,
non tamẽ modo prætacto vſq; ad finẽ vitæ ſuæ, ſed paulatim decreuerunt. Nempe in qui-
buſdã hominibus ex occultis influentijs & naturalibus inexiſtentijs fuerũt aliqua valde ſpe-
cialia dona naturæ, de quo plurima dici poſſent ex aſtrologorũ doctrina. [Venit autẽ Deus
ad Abimelech per ſomniũ nocte, & ait illi:] Vt enim Ioſephus, expoſitoresq́; referunt, ſta-
Ioſe. li. 1. tim vt Abimelech tulerat eã, incidit ægritudinem magnã. Deſperantibus autẽ medicis de
ant. iud. regis curatione, Deus per angelũ apparuit regi in ſomno, aperiẽs ei cauſam ſuæ infirmita-
cap. 20. tis. Aliam quoq; plagam induxit Deus cunctis mulieribus regis, vt patet in fine huius cap.
[En morieris ꝑpter mulierem quã tuliſti. habet enim virũ] .i. propter culpam quam cõmi-
ſiſti, tollẽdo hanc fœminã à ſuo marito. Iſtud fuit cõminatio, nõ aſſertio: vel ſi fuit aſſertio,
nõ fuit aſſertio abſoluta, ſed cõditionata. vt ſit ſenſus: Morieris mox de hac ægritudine, niſi
pœnitẽs reſtituas fœminã iſtã ſuo marito. [Abimelech vero nõ tetigerat eam,] quia diuini-
tus extitit impeditus per ægritudinem grãdem. [Et ait: Domine, num gentẽ ignorantem]
id eſt, quæ ex ignorantia facti peccaſſe videtur, ſed excuſatur, [& iuſtã interficies] quaſi re-
am? Quaſi dicat, Nõ decet te. [Nõne ipſe] ſcilicet Abraham [dixit, Soror mea eſt: & ipſa ait,
frater meus eſt? In ſimplicitate cordis mei] .i. recta & ſimplici intentione abſq; palliatione
fallaci, [& munditia manuum meaꝝ] hoc eſt, innocentia & ſynceritate actionũ meaꝝ. [feci
hoc,] quoniã intendebam eam vxorẽ accipere, & maritali affectu accedere. [Dixitq́; ad eũ
Deus: Et ego ſcio ꝙ ſimplici corde feceris.] An tota colloquutio iſta ſit in viſiõe & ſomno
completa, an potius in vigilia terminata, quæri poteſt. Et tota in ſomno fieri poterat, ſic-
3. Reg. 4. ut & tertio Regũ legitur Deus Salomoni apparuiſſe, & facta colloquutio inter eos. Deinde
ſubiungitur ibi: Et intellexit Salomon ꝙ ſomnium eſſet. Talis vero colloquutio fuit intus
in anima ſpiritalis & imaginaria ad aures cordis, non corporis, ad quam homo in ſomnis
Iob 33. eſt aptior, quia tunc exteriores ſenſus quieſcunt, propter quod in Iob ſcribitur: Per ſomni-
um in viſione nocturna, quando ſopor irruit ſuper homines, aperit Deus aures virorum, &
inſtruit diſciplina, vt auertat hominẽ ab impietate. [ideo cuſtodiuit te, ne peccares in me,
& non dimiſi vt tangeres eam] .i. per iſtã aduerſitatem retraxi te ab illicito cõcubitu, ne me
offenderes peccando in proximum. Et iſtud eſt donum ac pietas Dei, ꝙ per aduerſa ſic im-
pedit hominem à peccato. Quẽadmodum autem homo per vnum peccatũ meretur relin-
qui à Deo, ita vt incidat in aliud, ſicq́; peccatum illud eſt peccatũ & cauſa peccati, ſic homo
per opera bona meretur præſeruari à Deo, ne peccet: Meretur, inquam, de condigno aut
cõgruo. Sicq́; fuit in iſto Abimelech, vt conſtat ex textu. ¶Præterea peccare in Deum, quan-
doq; diſtinguitur cõtra peccare in proximum, ita ꝙ peccata cõtra tria prima præcepta, di-
cũtur peccata in Deum, quia ſunt directe cõtra eum, & contra præcepta, quæ verſantur cir-
ca ipſum. Peccata vero cõtra alia ſeptem præcepta, vocãtur peccata in proximum: quia di-
recte & immediate ſunt contra eum, & ei nociua. Ex conſequenti vero ſunt contra Deum,
quoniã contra eius præcepta. ſed nunc peccare in Deum, acceptum eſt, prout includit pec-
cata in proximum. [Nunc ergo redde viro ſuo vxorem, & orabit pro te, quia propheta eſt,
& viues.] Cum enim ꝓpheta ſit & vir ſanctus, grauius crimen eſſet ei ſuam auferri vxorem.
Eſtq́; idoneus orare pro te, nec latet eum, coniugem ſuam eſſe intactam à te. [Et orabit pro
te.] Ex his patet, ꝙ Abimelech aliquãtulum erat culpabilis in tollendo Saram ab Abraham,
non ſatis ordinate & caute procedendo & inquirendo de ſtatu Saræ, aut amore pulchritudi-
nis eius ſenſualiter affectatus, quanuis iuxta expoſitionem præhabitam ſimplici corde tu-
lerit eam. Bonis enim operibus ſæpe miſcentur aliqua mala. [Si autem nolueris redde-
re, ſcito ꝙ morte morieris tu, & omnia quæ tua ſunt.] ¶Circa hoc quæri poſſet, quare ꝑpter
pec-

peccatum Abimelech Deus occidisset oīa ad ipsum spectātia, cur etiam ob hoc flagellauit oēs vxores ipsius: quoꝝ rñsio patet ex dictis in expositione duodecimi cap. vbi habet, qualiter rex Aegypti tulerit Saram, & qualiter ꝑpter hoc ipse & domus eius fuerint maxime flagellati. Hæc nanq; historia quasi omnino cum illa coincidit. [Statimq; de nocte consurgens Abimelech.] Si tam infirmus erat ꝙ medici de eius desperauerāt curatione, quomodo potuit tam cito cōsurgere? Dici potest, ꝙ statim cum obtēperare proposuit reuelationi diuinæ, cœperit melius sentire. Vel alioꝝ ope erexit se, & fuit valde perterritus. Timor autem facit hoīem qñq; ardua attentare, vt euadat periculum. [vocauit oēs seruos suos &c. Timuerūtq; omnes viri valde.] omnes s. domestici eius, istis auditis. [Vocauit aūt Abimelech etiā Abraham] id est, die facta, fecit eum venire ad se. [& dixit ei: Quid fecisti nobis?] Quasi dicat, Exposuisti nos magno periculo, dicendo ꝙ fœmina ista sit soror tua. [Quid peccauimus in te, quia induxisti super me & super regnum meum peccatum grande?] id est, occasionem dedisti mihi magni excessus, & per consequens populo meo, qui mihi consentiendo aut me in similibus imitādo, potuissent magnā incidere culpam. Ex quibus constat, ꝙ ignorantia facti nō excusat in toto, nisi debita adhibeatur diligentia, inquisitio, seu cautela. [Rursusq; expostulans] causam verboꝝ Abrahæ, [ait: Quid vidisti vt hoc faceres?]. i. quid te mouit ad ita loquendum, & quo intuitu dixisti ꝙ sit soror tua? Abimelech itaq; vehementissime mirabatur, ꝙ cum Abraham esset vir sanctus ac sapiens & propheta, dixit verba huiuscemodi, ex quibus sequutum fuit tale malum, & maius sequi potuerat. [Respondit Abraham: Cogitaui mecum, dicens,] hoc est, tacitus intra me, [Forsitā nō est timor Dei in loco isto]. i. in hominibus vrbis huius siue ꝓuinciæ. [& interficient me ꝑpter vxorem meā] hoc est, vt eā liberius habeant, idcirco inueni istud consilium atq; remediū, nec Deum tētaui, sed eo inspirante cognoui, ꝙ ipse meā cōiugem præseruaret in Palæstina, sicut fecerat in Aegypto. Quę circa istud dicēda essent, introducta sunt in expositione præfati capituli duodecimi. [Aliàs autē]. i. hoc est secundū alium respectū & sensum, seu alio modo q̄ putas, [vere soror mea est, filia p̄ris mei] nō ꝙ ipsa sit filia patris mei, aut matris meæ, tanq̄ nata immediate ab illo aut illa, sed filia est p̄ris mei, videlicet Thare, qa ille est auus ipsius. Aui aūt sæpe patres vocantur eoꝝ, q̄ꝝ sunt aui. [& nō filia matris meæ &c.] qa vt dr̄, Thare pater Abrahæ, habuit plures vxores, ex quaꝝ vna genuit Abraham, ex alia Aram, q fuit immediatus pater Saræ & Loth. Sicq; Sara & Loth attinebant Abrahæ ex parte patris sui, non ex parte matris suæ. ¶Porro in Scholastica historia tanguntur alij sensus hoꝝ verboꝝ, ita ꝙ Abraham vocauit fratrem suum Aram, patrem Saræ, patrē suum, qa senior eo erat. Vel, vt hoc quod ait, [patris, mei] intelligatur diuisim, vt sit sensus: Ipsa est filia patris, supple sui: mei, hoc est, q est meꝰ frater. Alij vero dicunt, ꝙ ipso Aram mortuo, pater suus Thare duxit vxorem eius in cōiugem, & genuit Saram ex illa, suscitans filio suo defuncto semen ex coniuge eius, & ita Thare fuisset immediatus pater Saræ. Sed prima expositio planior est, vt s. Sara dicatur soror Abrahæ eo modo, quo frater suus Loth suprà vocatus est Abrahæ frater. [Postq̄ autem eduxit me Deus de domo patris mei] id est, de terra & cognatione mea paterna. [dixi ad eam: Hanc misericordiā] hoc est, hunc pium effectum [facies mecum:] vtpote [in omni loco ad quē ingrediemur] id est, in omni populo alieno ad quem veniemus, [dices ꝙ frater tuus sim.] ne occidant me desiderio te habendi. nec hoc fuit mendosum, quia multum propinqui vocantur adinuicem frater & soror: nec fuit illicitum, quia interdum licet veritatem prudēter abscondere, ne malum contingat, q̄uis mentiri non liceat. [Tulit ergo Abimelech oues & boues, & seruos & ancillas, & dedit Abrahā] id est, ipsi Abrahæ, pro molestia seu iniuria aut culpa circa eum cōmissa, atq; ad honorādum eum tanq̄ Dei amicū ac vatē, & itē ad captandum beneuolentiā ac amicitiā eius, & etiā ꝓuocaret eum ad orādum ꝓ se ac mulieribus suis, totaq; domo sua. [redditq; illi Sarā vxorem suā, & ait: Terra corā vobis est]. i. tota hæc regio mea in vestro prospectu est, & ad vsum ac placitū vestrum parata. [vbicunq; tibi placuerit, habita] cum tuis domesticis. Hoc singulariter dixit ad Abrahā, tanq̄ ad patrēfamilias quem cæteros sequi oportet ad habitādum quo ipse elegerit. [Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo] hoc est, Abrahæ tuo marito quē fratrē tuū vocasti. Ex hoc patet ꝙ Abimelech dedit Abrahæ tantā pecuniā p̄ter oues & boues, seruos ac famulas. [hoc erit tibi in velamē oculoꝝ ad oēs q tecum sunt]. i. donum istud pecuniariū sit tibi ad pepla emenda, q bus faciem tuā tegas vsq; ad oculos, inter oēs apud quos fueris, ne ex inspectione pulchritudinis tuæ te amēt, & viro tuo te subtrahāt. Vel, in velamē oculoꝝ tuoꝝ, id est, ad opiendum oculos tuos cum ꝑ mortē fuerint clausi, vtpote in præparationē funeris tui, vt elegās extet irrisio. Q. d. Cum vetulā te esse iā nouerim, potius te oportet cogitare de ꝑtinentibus ad funebria, q̄ vti tali modo loquendi ꝑ quē alij inducātur ad appetendū te pro vxore. Vel, hoc erit tibi in velamē oculoꝝ, id est, pro memoriali verecundiæ quam nunc pateris, & ad operiendū oculos tuos ac faciē à pudore præsenti, seu ad releuandum & eripiendū te à cōfusione, qa Eusebi.

p dona iſta te etiam honoraui.[& quocunq; prexeris, memento te dephenſam.]Hoc quid
exponit ſic.i.acceptã à me in vxorem.Sed non videtur ꝙ Abimelech accepit Saram in con
iugem,ſicut nec Pharao,ſed vterq; eoꝝ hoc facere intendebat.Eſt igitur ſenſus: [Memento
te depręhenſam]hoc eſt,in modo loquendi illicito, ſeu mendoſo aut piculoſo inuẽtam,q
virum tuum vocaſti fratrem tuum.Vnde ſecundũ Rabbi Paulum,dictio Hebraica hic poſi
ta,ſonat redargutam.[Orante aũt Abraham]p Abimelech & mulieribus ſuæ domus,[ſana
*& pepererunt uit Deus Abimelech] reddendo eum ſanitati pfectæ,[& vxorẽ ancillasq; eius, * vt parerent,
Cõcluſerat eñi dominus omnem vuluam domus Abimelech ppter Saram vxorẽ Abrahæ.]
hoc eſt,p culpa commiſſa in ablatione Saræ à ſuo marito. Per vxorem aũt Abimelech,in
telligitur vxor eius vel principalis,vel vnica.Et p ancillas illius,intelligunt eius concubinæ,
aut coniuges ſeruorum ſuoꝝ.¶Præterea,iuxta ſpiritalem intelligentiã, per Abraham,vt di
ctũ eſt ſæpe,ſignificatus eſt Chriſtus:per Saram, Eccleſia, quæ eſt ſoror Chriſti, & vxor ſeu
ſponſa ipſius.Dicit autem ſoror Chriſti duplici rõne.Prima, propter cõmunionem naturæ
humanæ in vtriſq;.Secundo,ppter ſpũalem regenerationem & obediẽtiam præceptorum,
ſicut ait ſaluator:Quicunq; fecerit voluntatem patris mei,ipſe meus frater & ſoror & mater
Matt.12. eſt.Per Abimelech q̃q; ſignificantur principes mundi,ſeu inuiſibiles poteſtates,qui voluerũt
eccleſiam violare,nec potuerunt,quoꝝ principum mundanoꝝ quidam per inſpirationem,
aut alio modo correpti,conuerſi ſunt,& ex ignorantia ſua aliqualiter excuſabant, quemad
modum fatet Paulus:Miſericordiam conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate.
1.Tim.1. Nam & aliq principes tales,fuerũt corporaliter caſtigati ppter exceſſus ſuos in Chriſti ſpon
ſam,quos & Deus præſeruauit,ne grauius peccarent in eam.Deniq; principes ſic cõuerſi,re
tulerũt ſeruis q̃ ipſis acciderãt,& quãta eis inſtarent ſupplicia, niſi pœniterẽt de ſua trãſgreſ
ſione cõtra Chri eccleſiã,eãq; Chriſto offerrẽt:& ita plures miniſtri perterriti,ſunt cõuerſi,q
bus Chrus aduocatus interpellatorq; hoĩm apud patrẽ veniã impetrauit, q magna dño mu
nera obtulerunt, & ſuos miniſtros fecerunt Chriſto ſubiectos:ſicq; de cætero cũ ſuis familijs
ſpũaliter fœcundi effecti,ſemen,in quo cultus Dei ac fides catholica aucti ſunt, genuerunt.

¶Expoſitio literalis cap.21.Viſitauit autem Deus Saram &c. Art. LXII.

*dñs Viſitauit autem * Deus Saram]hoc eſt,ſupernaturalem fœcunditatem tradidit ei,[ſic
ut promiſerat] ei per angelicam aſſertionem, [& impleuit quæ locutus eſt. Conce
pitq; & peperit filium in ſenectute ſua,] videlicet nonagenaria, [tempore quo prædi
xerat ei Deus]hoc eſt, die eodem quo ei prædictum fuit ab angelo, anno ſcilicet reuoluto
Gen.18. ab illo die, iuxta quod ſuprà dictum eſt:Reuertens veniam ad te tempore iſto, & habebit fi
lium Sara. [Vocauitq; Abraham nomen filij ſui,quem genuit ei Sara,Iſaac.]Hoc enim no
Gene.17. men prænunciatum fuit ei ab angelo,quemadmodum ſuprà legitur:Ait dominus ad Abra
ham:Sara pariet tibi filium,vocabisq; nomen eius Iſaac.[& circuncidit eum octauo die,ſic
Ibidem. ut præceperat ei Deus]prout ſuperius habitum eſt:Infans octo dierum circuncidetur in vo
bis.Porro,quod ſequitur,[cum centum eſſet annorum] non refertur ad verbum immedia
te præcedens,videlicet, præceperat:ſed ad verbum iſtud, circuncidit: quando enim præce
ptum circunciſionis accepit à domino,fuit nonaginta annorum:ſed dum illud impleuit in
Iſaac,centenarius fuit.ideo ſubditur:[Hac quippe ætate patris,natus eſt Iſaac]id eſt,cum pa
ter ſuus Abraham erat centum annoꝝ. [Dixitq; Sara:Riſum fecit mihi Deus.]Hoc eſt,cau
ſam ridendi & gloriãdi ac admirãdi de magnitudine beneficioꝝ ſuorum, præſtitit mihi D
us,concedendo mihi hunc filium ſupra naturã.[Quicunq; audierit]iſta non ſolum corpora
li,ſed interiori auditu,[corridebit]hoc eſt, congratulabitur [mihi] de beneficijs mihi dedi
per datis.Hinc puer ille vocatus eſt Iſaac,q̊d riſus interpretatur, vt dictũ eſt.[Rurſumq; ait
*auditurus Sara:[Quis * auditorum]id eſt,eorum qui iſta audierint,[crederet Abrahã] hoc eſt,ipſi Abra
hæ,[ꝙ Sara lactaret filium quem peperit ei]videlicet Abrahæ[iam ſeni?]Iſta ſunt verba ex
ultantis. Quaſi dicat: Partus iſte tam ſupernaturalis ac mirus eſt, quia & ex naturali diſpo
ſitione atq; ex ſenio ſterilis fui,ꝙ vix aliquis crederet,ſi recitaretur ei res iſta ab Abraham.
Refert Lyra,ꝙ in Hebræo habetur pluraliter,filios.Deinde narrat fabulã Iudæorum,dicen
um ꝙ Sara in die ablactationis filij ſui Iſaac, lactauit & filios vicinaꝝملieꝝ,q̃ ſuſpicãdo
cebant,ꝙ Sara non accepiſſet filium illum ex Abraham,ſed ab alia muliere pro precio. C
fabulæ obuiat q̊d dictum eſt,quem peperit ei iam ſeni. Certum eſt equidem ꝙ filios illos
peperit Abrahæ.Sara quoq; tãdiu grauida fuit,ꝙ vicini eius eam concepiſſe nouerũt.[Cr
uit igitur puer]ſ.Iſaac,[& ablactatus eſt]cum eſſet trimus,hoc eſt,trium annoꝝ,vt in Sch
laſtica habet hiſtoria.Et hoc erat magnæ dilectiõis,ꝙ Sara iam anus lactauit filiũ ſuũ vb
Euſebi. bus pprijs,q̃ſi cũ lacte corporis cupiens ei bonitatẽ infundere ſuæ mentis.[Fecitq; Abra
grãde cõuiuiũ]ſuis domeſticis,vicinis & amicis[in die ablactatiõis eius]videlicet Iſaac,q
die illa puer primo acceſſit ad mẽſam pris,& qa extũc puer tãti roboris fuit,ꝙ maior ſpes
parebat de eius perduratiõe in vita. [Cumq; vidiſſet Sara filium Agar Aegyptiæ luden
cum

cum Isaac filio suo, dixit ad Abrahā: Eijce ancillā hāc & filium eius: Non ēm erit hæres filius ancillæ cū filio meo Isaac.] Secundū Lyrā, pro [ludentē] in Hebræo habet, Messahet, quod multa significat, videlicet ludentem, idololatrātem, occidentē, & coeuntē, seu lasciuientem. In Lyrē sem.
Et dicit ꝙ translator noster, videlicet S. Hieronymus, videt hāc æquiuocationem ignorasse, Hieronī.
aut non aduertisse: quod non censet bene sonare, cum B. Hieronymus quàmperitissimus fuerit in Hebræo, quàm'ꝗ diligētissimus in transferendo. ¶Deniꝗ Rabbi Paulus hic scribit, ꝙ prædictum verbum hebraicum, significat vt frequenter ridentem, quandoque deridentem, interdum gaudentem, aliquādo vero ludentem: nunquam vero significat idololatrantem, nec occidentem, nec coeuntem, seu lasciuientem. Vnde translator noster bene se habuit, transferendo præfatā dictionem quādoꝗ per ludum, interdum per risum seu gaudium, aliquando per irrisionem, nunquā vero per alia significata prædicta. Hæc R. Paulus. Verum tam Paulus iste quàm Lyra affirmant, ꝙ istud complexum, cum Isaac, non est in Hebræo, R. Paul⁹.
neꝗ de textu. Dicit itaꝗ Lyra, quôd secūdum Hebræos dictio illa hebraica, accipit hic in triplici significatione. Primo, pro idololatrare, vt sit sensus, quôd Sara vidit Ismaelem aliqua facientem quæ ad idololatriā pertinebant. Vnde in Scholastica recitatur historia: Tradunt Hebræi, quòd Ismael instigabat puerum Isaac, vt adoraret imagines luteas à se factas. Secundo, pro occidere, vt sit sensus: Quòd Sara considerauit, quòd Ismael quærebat versute occidere Isaac, quatenus hæreditatem acquireret. Tertio, pro lasciuire, ita quòd Sara perpendit Ismaelem esse lasciuum, ideo timuit ne filiū suū ad similia prouocaret, idcirco dixit marito: Eijce ancillam hanc &c. Veruntamen expositiones præfatæ non solum ab Hebræis, sed & à catholicis sunt prolatæ. Dicitur enim in Glossa: [Vidisset ludentem &c.] dupliciter hoc exponitur: vel ꝙ Ismael idolis lusum fecit, vel ꝙ aduersus Isaac vendicauit sibi primogenita tanquam maior ætate. In Scholastica quoque historia dicitur: Cum pueri luderent simul, Ismael lædebat Isaac. Intellexit'ꝙ Sara in ludo persecutionem, ꝙ scilicet Ismael Eusebi.
post Abrahæ dormitionem vellet dominari fratri suo Isaac, tāquam maior & senior eo. His consonat illud Apostoli ad Galatas: is qui secundum carnem natus est, persequebatur eum qui secundum spiritum, hoc est, Ismael Isaac fratrem suum. Rursus super illud, ludentem, Galat. 4.
habetur in Glossa: Lubricum & lasciuum esse docebat ipsum Isaac, sicut & ipse erat. ¶Insuper Rabbi Paulus testatur, ꝙ locus iste melius exponit ab alijs Hebræoꝝ doctoribus, quàm à Rabbi Salomone. Nam dicunt ꝙ Ismael videns tam grāde celebrari cōuiuium in die ablactatiōis Isaac, irrisit: ad innuendū ꝙ nihilo minus ipse fieret hæres, tanquā maior natu atque legitime natus, quod Sara attendens, dixit: Eijce &c. Dicitur autē Agar ancilla, quia ancilla erat Abrahę, anteꝗ duceret in coniugē, & māsit ancilla Saræ. ¶Præterea Sara ex diuino instinctu dixit: Eijce ancillā &c. Nam Deo reuelāte cognouit, ꝙ Isaac esset prælectus, & principalis filius Abrahæ, cui primogenita debebātur ex ordinatiōe diuina. ¶Quæritur, quę fuit hæreditas Abrahæ, quā Sara voluit ptinere ad Isaac, non ad Ismaelem, cum Deus nō dederit Abrahæ hæreditatem in terra promissionis, nec passum pedis. Respondetur, ꝙ per hæreditatem potest intelligi principalis & maior opulentia Abrahæ, quam (vt infrà habetur) reliquit Isaac filio suo. [Dure accepit hoc Abraham pro filio suo] id est, verba Saræ de eiectione Ismaelis, displicuerunt Abrahæ tanquam inclementia. Multùm enim dilexerat Ismaelem, præsertim cum diu habuerit atque dilexerit eum, vt vnicum filium qui valde amatur. Abraham autem non sciuit ꝙ Sara protulit verba illa desuper mota. Grauis etiam videbatur Abrahæ eiectio ancillæ, quæ erat coniunx eius: idcirco dissimulauit ad tempus verba Saræ. [Cui dixit Deus] in visione nocturna per angelum: [Non tibi videat asperum] quod locuta est Sara [super puero & sup ancilla tua &c.] hoc est, de amborum eiectione, [quia in Isaac vocabitur tibi semen] id est, Isaac principalis filius tuus est, & eius posteritas à te specialiter processisse dicetur, quia in eo & eius posteritate complebuntur principalia illa, quæ tibi feci promissa, & inde Christus nascet. [Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam] id est, grādem populum faciam nasci ex Ismaele. [quia semen tuum est] hoc est, meritis tuis. [Surrexit itaque Abraham mane.] Ex quo elicitur, ꝙ in nocte præcedente facta sit ei reuelatio ista. [& tollens panem & vtrem,] id est, vas seu lagenam [aquæ, imposuit scapulæ eius &c.] per panem & aquam intelliguntur quæcunque cibaria & pocula. [Quæ cum abijsset, errabat in solitudine Bersabee.] de qua dictum est ante. [Cum'ꝗ consumpta esset aqua] quæ erat [in vtre, abiecit] id est, cum tristitia posuit. [puerum] Ismaelem [subter vnam arborem quæ ibi erat,] puta abietem, vt habet translatio alia, forte vt puer siti deficiens, ad arborem reclinaretur, & eius vmbra à solis protegeretur ardore. [& abijt, seditꝗ e regione procul quātum potest arcus iacere: Dixit ēm, nō videbo morientem puerum] Putabat enim Agar Ismaelem mox sibi periclitaturū. [& sedens contrà, leuauit vocem suā, & fleuit] ex tristitia, cōpassione & timore afflictionum sui filij. [Exaudiuit aūt Deus vocem pueri] i. fletum Agar pro filio suo. Vel vocē pueri, qa & ipse Ismael flebat, atꝗ vt aliꝗ dicūt, de peccatis suis

pœnituit. Iam eñ erat decem & ſeptem annoꝝ, aut circiter. Nam tredecim fuit annoꝝ tem
pore circũciſionis. Et poſt hoc anno ſequẽti natus eſt Iſaac, ꝗ etiã fuit ad minus triũ annoꝝ
tẽpore ſuæ ablactatiõis, vt credit, immo quidã dicit, ꝙ erat viginti annoꝝ, quod nõ videtur.
[Vocauitq́; angelus dñi Agar de cælo.] hoc eſt, angelus de cælo deſcendẽs, & in aere ſtans, vo
cauit ipſam Agar, dicẽs: Quid agis Agar? Noli timere. Exaudiuit eñ De⁹ vocẽ pueri &c.] Oia
iſta erãt conſolatoria verba. [Tolle pueꝝ, & tene manum eius. Aperuitq́; dñs oculos eius] vi
delicet Agar. i. fecit eam videre q̃d ante non vidit. ideo ſubdit: [Quæ videns puteum aquæ,
abijt, & impleuit vtrem aqua, deditq́; puero bibere, &c. Factusq́; eſt iuuenis ſagittarius, habi
tauitq́; in deſerto Pharan]. i. vrbis ſeu terræ ſic dictæ. Factus eſt ergo ibi iuuenis ſagittarius,
Gen. 19. quia exercuit ſe ad ſagittãdum beſtias, atq; vt refert Lyra, Hebræi dicũt, quòd exercuit præ
das & latrocinia de trãſeuntibus. Vnde de eo prædictum eſt: Manus eius contra omnes. [Et
accepit illi mater ſua vxorem de terra Aegypti] de qua erat & ipſa. [Eodem tempore dixit
Abimelech rex Palæſtinæ & Phicol princeps exercitus eius, ad Abrahã: Deus tecum eſt in
vniuerſis quæ agis. Iura ergo per Deũ, ne noceas mihi & poſteris meis &c.] Abimelech iſte
ſciens neminẽ poſſe Deo reſiſtere, cognoſcens quoq; Abrahã eſſe Dei amicũ, timuit eum
Gen. 14. propter aſſiſtentiã Dei, quæ ei in omnibus affuit: & forte Abimelech iſte percepit, qualiter
Abrahã vicerat Dei adiutus auxilio quatuor reges, vt dictum eſt, idcirco inijt pactum pacis
cum Abrahã. Phicol autẽ verba regis approbãdo firmauit, & idem cum rege ſuo petebat.
[Dixitq́; Abrahã: Ego iurabo. Et increpauit] ipſe Abrahã [Abimelech regem [propter pu
teum aquæ, quem vi abſtulerant ſerui illius.] Ille fuit puteus quem angelus oſtendit Agar,
quem puteum foderat Abrahã ante Agar eiectionem. Serui autem Abimelech abſtulerant
Euſebi⁹. puteum iſtum Abrahæ violenter pro gregibus alijs adaquãdis, vt in Scholaſtica habet hiſto
ria. [Reſponditq́; Abimelech: Neſciui quis fecerit hãc rem, ſed & tu nõ indicaſti mihi] huc
uſque. In quo patet patientia Abrahæ, & quòd queruloſus non fuit, ſed tantum damnum &
vim ꝑtulit patienter, cum tamen aqua ſit illis in partibus precioſa. [Tulit itaq; Abraham
oues & boues, & dedit Abimelech]. i. de proprijs bobus & ouibus dedit ipſi Abimelech mu
nera, tanq̃ principi terræ. [Percuſſeruntq́; ambo fœdus]. i. pactum amicitiæ inierunt cum iu
ramento. [& ſtatuit Abrahã ſeptem agnas ſeorſum,] quas dedit regi in teſtimoniũ, & in me
moriale ꝙ ipſe Abrahã puteum illum fodiſſet, & pertineret ad ſe, ne ſibi amplius auferret.
[Idcirco vocatus eſt locus ille Berſabee]. i. puteus ſeptem, propter ſeptẽ præfatas agnas, vel
puteus iuramenti, ꝗa Abrahã & Abimelech ibi fœdus cum iuramento firmarũt. Beer enim
Hieron. interpretat̃ puteus, Saba ſeptem aut iuramentum. ¶ Quocirca ſcribit Hieronymus: Iſaac
Euſebi⁹. non eſt natus in valle Mambre, ſed in Geraris, vbi Berſabee vſq; hodie oppidulũ eſt. In Scho
laſtica vero hiſtoria continet̃: A puteo illo circũſtans regio dicta eſt Berſabee. In litera vero
exprimit̃ ratio nominis putei, cum dicit̃: [Vocatus eſt locus ille Berſabee, quia ibi vterq; iu
rauit, & inierunt fœdus pro puteo iuramenti &c.]. i. pro hoc ꝙ puteus ille ꝑtineret ad Abra
ham, ſpecialiter tamen pro cauſa alia iam dicta. [Reuerſiq́; ſunt Abimelech & Phicol] cum
ſuis miniſtris [in terrã Philiſtinoꝝ.] quę eſt terra Palæſtinæ, ſeu pars ipſius, hoc eſt, ad vrbem
ſuæ habitationis, quę fuit in terra Philiſtijm, quã tamen non erãt in toto egreſſi, veniendo ad
Abrahã. [Abrahã vero plantauit nemus in Berſabee &c.]. i. copiã arboꝝ circa puteũ illũ, for
Auguſt. ſan vt de fructib⁹ arboꝝ domeſtici & hoſpites ſui reficerent̃, & ſecundũ Auguſtinũ, ipſe emerat
rat ſpatiũ illud, in q̊ nemus plãtauit. [& fuit colonus terrę Philiſtinoꝝ] vel vt alij habẽt, Palæ
ſtinoꝝ, [multis diebus,] habitãdo in ea quaſi in aliena. dicuntq́; aliqui, ꝙ habitauit in ea an
nis vigintiquinq;. ¶ Poſtremo, ꝙ Abrahã dicit̃ non accepiſſe hæreditatem in terra repro
Acto. 7. miſſionis, ſeu in iſta, nec paſſum pedis, vt in Actis dicit̃, Auguſtinus intelligit de hæreditate
ſibi à dño danda, nõ de hæreditate precio empta. Iuxta myſticos ſenſus ꝑ ſupernaturalẽ fœ
Lucæ 1. cundationẽ partumq́; Saræ, intelligit̃ ſupadmirabilis natiuitas Chr̃i de virgine, à ſancto ſpi
Agg. 2. ritu fœcundata. Chr̃s quoq; eſt riſus & gaudiũ oĩm electoꝝ, qm̃ ipſe eſt deſideratus cunctis
Lucæ 2. gentibus, eoq́; nato angeli cecinerunt: Gloria in altiſſimis Deo. Et angelus dixit paſtoribus:
Ibidem. Euãgelizo vobis gaudiũ magnũ, ꝗa natus eſt vobis hodie ſaluator. Per Abrahã poteſt intel
ligi Deus pater: & ꝑ cẽtenariã eius ętatẽ, ęternitas Dei pr̃is, qua inuariabiliter ꝑdurãte, virgo
ſacratiſſima genuit filiũ eius. ¶ Inſup virgo digniſſima dicere quiuit cũ Sara: [Riſum fecit
mihi dñs]. i. materiã ſummæ exultatiõis cõtulit mihi, faciẽdo me matrẽ vnigeniti ſui inuio
latã. [quicũq; audierit, corridebit mihi:] ꝗa vniuerſi fideles cõgratulant̃ in hoc beatiſſimæ
virgini. Quod aũt hæc virgo filiũ lactauit, tam ſupnaturale erat, ꝙ quaſi incredibile videba
tur. ¶ Præterea, ꝙ Abrahã fecit conuiuiũ in die ablactatiõis Iſaac, hoc deſignat, ꝙ Deo præ
Eſaię 28. cipue placet abſtractio fideliũ à carnalibus oblectamẽtis. Propter q̃d loquit̃ Eſa. Quẽ docebit
bit dñs ſciẽtiam, & quẽ intelligere faciet auditũ? Ablactatos à lacte, auulſos ab vbere. Per cru
delẽ vero luſum Iſmaelis cũ Iſaac, figurata eſt deriſio Chr̃i & eius fideliũ, ab induratis atroci
Galat. 4. busq́; Iudæis, ac cæteris perfidis. Quod & Apoſtolus ad Galatas exponendo diſſeruit, ꝙ ele
ct

cti & spūales Israelitæ à carnalibus illis Iudæis psecutionem sunt passi. Per electionē demum ancillæ & filij eius de domo Abrahæ, significata est reprobatio pfidæ synagogæ, & carnalium filiorꝫ ipsius, ac omniū qui ex solo seruili timore seruiunt Chro, qui oēs ab electorꝫ ecclesia repellunt. ¶ Insup per hoc ꝙ Abrahā imposuit ipsi Agar panes & vtrem aquæ, datur intelligi, ꝙ infideli synagogæ Deus reliquit sua carnalia sacramēta, & literalem atqꝫ insipidā scripturarꝫ expositionē. Propter q̄d errat in solitudine, tanq̄ deserta à Deo, & filijs suis in captiuitatē redactis compatit. Per hoc vero ꝙ angelus hanc Agar vocauit, & filio eius subuenit p putei aquā, notat finalis cōuersio Iudæorꝫ, & eorꝫ per baptismū saluatio. ¶ Insuper per hoc ꝙ Abimelech cum suis venit ad Abrahā, eo ꝙ videret Deum esse cum eo, signatum est, ꝙ principes seculi, gloriā Christi in eius ecclesia conspiciētes, ad ipsum conuersi sunt, & promiserunt obedientiam ei, abrenunciādo diabolo in baptismo. Viderunt nanqꝫ qualiter Christus per suos discipulos idololatriā vndiqꝫ dissipauit, & infinita, soliqꝫ omnipotēti Deo possibilia fecit miracula. [Et increpauit Abimelech propter puteum aquæ, quē vi abstulerant serui illius.] hoc est, Christus p suos ministros repræhēdit principes conuersos, saltem in sacramētali eorꝫ cōfessiōe, p hoc ꝙ pmiserūt infideles satellites suos impedire fideles vsu baptismi, gratiamqꝫ baptismatis prçripere seu auferre pro posse hominibus. Quod tamē aliqñ contigit, ignorātibus ipsis principibus, nec cognouerūt q̄ enorme fuerit hoc peccatū, q̄usqꝫ illuminati fuerunt à Christo. At vero p hoc, ꝙ Abrahā tulit oues & boues, & dedit eas Abimelech, insinuat ꝙ conuersis principibus Christus adiunxit fideles innocentes & onus diuinorꝫ præceptorꝫ promptissime baiulantes, ad ædificandum & confortandum principes illos. Qui principes quādoqꝫ tam virtuose se habuerunt, ꝙ Christus populo suo eas præfecit. [Percusseruntqꝫ ambo fœdus.] quia saluator veniā & salutē eis promisit, ipsi quoqꝫ Christo se obtulerunt, & fidelitatē promiserunt eidem. [Et statuit Abrahā septē agnas seorsum] per agnas has intelligunt septem dona spiritus sancti, quæ in ecclesia locum sortiuntur specialem atqꝫ prçipuum, quç Christus largit cōuersis, in testimoniū ꝙ ipse fodit puteū istum, hoc est, quatenus ipsi p dona illa clare cognoscāt & fateant, ꝙ dn̄s Iesus Christus sacramentum baptismi primo instituit. [Idcirco vocatus est locus ille Bersabee.] hoc est, puteus septem, seu puteus iuramēti. In baptismo etem̄ infundunt his, qui baptizant, septem dona spiritus sancti, & ipsi in baptismo se obligant Deo. [Abraham vero plantauit nemus in Bersabee] id est, circa fontem baptismi in ecclesia fundauit ac stabiliuit multitudinem fidelium copiosam, qui sunt arbores fructuosæ simul locatæ.

¶ Elucidatio literalis capituli vicesimisecundi: Quæ postquam gesta sunt, tentauit Deus Abraham. Articulus LXIII.

Recitatur deinde magnitudo pfectionis Abrahæ, in obediētia & fide, excellentia quoqꝫ promissionū desup sibi factarꝫ. [Quæ postq̄ gesta sunt] hoc est, post expletionē eorum quæ scripta sunt capl'o præcedēti, [tentauit Deus Abrahā.] Aliter tētat Deus, aliter caro, aliter mundus, aliterqꝫ diabolus. Deus etem̄ tentat hoīes, vt probet, vt coronet, vt alios inde ædificet. Tentat, inquā, vt probet, nō vt ipse aliquid discat, experiat, aut sciat, sed vt eum quē tentat, ostēdat probatū, fidelem, idoneū. Sicqꝫ virtus eius alijs ad eorꝫ ædificationē patescat, sicqꝫ is quē tentat, gloriosius coronet. Diabolus aūt tentat vt fallat, caro titillat, & materialiter seu occasionaliter incitat. Qualiter vero intelligendū sit, q̄d scriptū est alibi: Deus neminē tentat, & de multiplici tentatiōe, q̄liter etiā tentare diuersimode cōueniat Deo & mundo ac carni atqꝫ diabolo, sup septē canonicas, p̄sertim Iacobi, diffuse scripsi. Itaqꝫ Deus tentauit Abrahā. i. experimentū seu probationē sumpsit de fide & obediētia eius. [& dixit ad eum] in visione nocturna, siue in somno factū sit hoc, siue in vigilia, & per angelicā apparitionem ac subministrationē locutus est: [Abrahā Abrahā.] Repetitio nominis, indiciū est amoris ac familiaritatis, atqꝫ excitandæ attētionis. Circa q̄d loquit Origenes: Vir iste prius vocabatur Abram, & nusquā legimus, ꝙ hoc nomine vocauerit eū Deus, aut dixerit ad eū Abram. Non enim vocādus fuit à Deo nomine delendo, sed nomine quod ipse Deus donauit. [At ille respondit: Adsum.] Forsitā ex vocatiōe illa, & nominis sui ingeminatiōe euigilauit, quemadmodū 1. Regū habet de Samuele, q Deo vocāte eū atqꝫ dicēte, Samuel Samuel, surrexit de somno, & cucurrit ad Heli. [Ait illi: Tolle]. i. tecum accipe [filiū tuum vnigenitū quem diligis Isaac, & vade in terrā visionis]. i. in Iudæam, præsertim in illā Iudææ partē, quæ inter montana est sita, quæ dicit terra visionis, quoniā ipsa à longe, & de ea à longe videri poterat, vt in Scholastica historia cōtinet, vel qa in ea habuit Abrahā plures visiones seu apparitiōes & reuelatiōes diuinas, quēadmodū ex p̄habitis elucescit. Vnde in Esaia Hierusalē seu Iudça vallis visionis vocat, quo scribit: Onus vallis visiōis, q̄m fuit terra habitatiōis pphetarꝫ, qbus copiosissime factç sunt reuelatiōes & visiōes cælestes. Quidā p terrā visiōis, intelligit montē qui fuit tūc ppe Hierusalē, in q̄ mōte dn̄s iussit ipsum Isaac sibi offerri, q mōs dr̄ terra visiōis, qa ab eo poterat terra promissionis in circuitu late ac longe videri. Sed hoc reprobat R. Paulus,

Iaco. 1.
Origen.
1. Reg. 3.
Eusebi.
Esaię 22.

lus,qm̃ Deus primo nõ oſtendit Abrahæ montẽ in quo Iſaac immolari debebat,ſed terrã i
qua erat mons ille,& iſtud apparet veꝝ,p̃ſertim qm̃ Deus loquit̃ de terra viſiõis, & de mon
te iſto quaſi de duobus locis diſtinctis,dicẽdo:[Vade in terrã viſionis,atq; ibi * offer eum i
holocauſtũ ſup vnũ montiũ quẽ mõſtrauero tibi.] Reprobat q̃q; R.Paulus, ꝙ dictũ eſt,ter
ram promiſſiõis potuiſſe in circuitu cõſpici à mõte p̃fato: q̃a viſio talis impediebat̃ per ali
os mõtes in circuitu Hieruſalẽ exiſtẽtes.Sed iſtud nõ videt̃ efficaciter dictũ.Nam dici poſſe
Euſebi⁹. ꝙ mõs ille nõ fuit altior aliȷs mõtibus,immo in Scholaſtica fert̃ hiſtoria:In ſummitate mon
tiũ Iudææ,erat mõticulus eminẽtior aliȷs,dictus mõs Moria.Vnde ſubiungit̃: Atq; ibi offe
eum in holocauſtũ, ſup vnũ montiũ quẽ monſtrauero tibi.i.ad maieſtatis meæ honorẽ,fili
um tuum chariſſimũ macta ſiue occide,atq; occiſum totũ corpus eius cõbure,vt cineres tan
tum de ipſo remaneãt.Iſtud erat difficilimũ opus,in quo obediẽtia poterat p̃fecte examina
ri.¶Deniq; Deus volẽs fidẽ & obedientiã Abrahæ plene ꝓbare,iuſſit ei occidere filiũ,de quo
iam ſæpe ꝓmiſſiones à Deo accepit,ꝙ in ipſo vocaret̃ ei ſemẽ,& ꝙ reges & natiões naſcere
tur ex filio illo.Ea q̃q; verba ꝓtulit Deus, quæ erãt maxime inflãmatiua cordis paterni ad
lium illum,dicẽs:Tolle filiũ tuum vnigenitũ quẽ diligis Iſaac,vt ex hoc augeret̃ difficulta
implẽdi præceptũ,& Abrahæ obediẽtia plenius cõmendaret̃.Hinc etiã iuſſit Deus,vt iret ad
Ioſe.li.1. locũ ita remotũ.Vnde Ioſephus refert:Abrahã nimiũ diligebat ipſum Iſaac,cũ eſſet vnige
ant.iud. nitus,eiq; à Deo pro munere & in ſenectute cõceſſus, & ipſe puer parẽtes ſuos prouocaui
cap.22. ad ſuum fauorẽ atq; amorẽ,eo ꝙ omni virtuti ſtuderet,& parẽtum haberet ſolicitudinem
affectũ circa Dei religionẽ.Erat aũt vnigenitus Abrahæ ex Sara.Nec dubiũ quin Abraham
diligebat Iſmaelem:ſed p verba illa,[quẽ diligis] datur intelligi, ꝙ valde ſpecialiter dilex
Iſaac,quemadmodũ Euãgeliſta Ioãnes de ſeipſo dicẽdo,Hic eſt diſcipul⁹ ille,quẽ diligeba
Ioan.13. Ieſus,inſinuat ſe ſpecialiter dilectũ à dño Ieſu. ¶Inſup ſecũdum Hieronymũ, mons in quo
& 21 dñs iuſſit Iſaac immolari,fuit mons Moria,qui poſtea additus eſt ciuitati Hieruſalẽ,& intra
Hieroñ. incluſus,in quo Salomon templũ cõſtruxit,iuxta illud: Cœperũt ædificare tẽplum in monte
2. Par.3. Moria.Dicit aũt R.Paulus,ꝙ in mõte hoc celebrata eſt paſſio Chr̃i, & ꝙ in eo Chriſtus ſe
R. Paul⁹ obtulit patri:quod non eſt idonee dictũ,quia in monte Caluariæ paſſus eſt Chriſtus,tamen
Mat. 26. in monte iſto aut prope fuit cœnaculũ,in quo ſaluator cum Apoſtolis agnum comedit pa
Mar. 14. ſchalem,& altaris inſtituit ſacramẽtum.]Igit̃ Abrahã de nocte cõſurgens,] In quo patet fer
uida ſuæ mẽtis promptitudo ad obediẽdum,q̃a nõ præſtolabat̃ vſq; ad auroram.[ſtrauit aſi
num ſuũ].i.præparauit eũ ad portãdum ligna pro holocauſto penitus cõburendo.[ducens
ſecum duos iuuenes &c.] qui (ſecundũ Hebręos) fuerũt Iſmael atq; Eliezer.Q̃d nõ videt̃ ve
Ioſep.li. rum,quãtum ad Iſmaelẽ,qui (vt capl̃o habet̃ præhabito) iam fuit de domo Abrahæ ſepara
1.Antiq. tus,atq; in deſerto Pharan cœperat cõmorari. Abrahã aũt præceptum hoc Dei nec coniug
iud.c.22. ſuæ,nec ſeruoꝝ alicui manifeſtauit,ne impediret̃ per eos,vt Ioſephus ſcribit. [Cumq; cõci
diſſet ligna in holocauſtũ] hoc eſt,pro igne holocauſtũ conſumpturo,quod videt̃ feciſſe an
teq̃ iter arripuit.[abȷt ad locũ quẽ pręceperat ei Deus] accedere.[Die aũt tertio eleuatis ocu
lis vidit locũ] videlicet montẽ [procul,] & Deo reuelãte cognouit,ꝙ ille eſſet mons,in quo
filiũ immolaret.Dicunt vero nõnulli,ꝙ Berſabee,vbi Abrahã habitauit,viginti leucis di
bat à mõte hoc.¶Deniq; ſanctus hic p̃triarcha habuit gratiã diſcretiõis ſpirituũ,qua cog
uit quæ reuelationes eſſent vere à Deo,& ꝙ iuſſio iſta tam mira & inaudita, quæ prima fa
videbat̃ naturali iuri ac legi contraria, erat ab ipſo veraciter. [Dixitq; ad pueros ſuos: Ex
ctate hic cum aſino.] Noluit enim in illoꝝ præſentia filium immolare,ne illi ex cõpaſſi
ne reniterent̃ aut vlularẽt.Pueri iſti fuerunt duo ſerui Abrahæ,vt Gloſſa inſinuat.[ego &
er illuc vſq; properãtes,poſtquã adorauerimus,reuertemur ad vos.] Videtur ſanctus vi
hoc eſſe mentitus,hoc eſt,cõtra propriã mentẽ ſeu intẽtionẽ locutus, qm̃ intẽdebat filiũ
molare,nec reuerti cũ eo. Ad hoc quidã rñdẽt,ꝙ Abrahã dixit verba iſta prophetice,nõ
men aduertẽs quid diceret.Non eñ intendebat ꝙ Iſaac reuerteretur cum eo,idcirco nõ f
prophetia proprie dicta,ad quã præcipue ꝑtinet intellectus propheticoꝝ verboꝝ,iuxta il
Dan.10. in Daniele:Intelligẽtia eſt opus,hoc eſt, principale in viſione. ſed fuit prophetia large ac
pta,quoniã ſpiritu ſancto mouẽte,ſic protulit verba,ſicut futuꝝ erat.Veꝝ contra hoc o
ȷci poteſt.Nam Abrahã ex deliberatiõe & ꝓpoſito ꝓtulit verba hæc,ergo ſenſum eoꝝ adu
tit,& aliquẽ ſenſum intẽdebat in eis,ſicq; aduertit quid dixit.Aut ergo intendebat pueris in
ſinuare,ꝙ ipſe cum filio ſuo,adoratiõe cõpleta,rediret ad eos,aut non:ſi ſic, ergo videbatur
contra intentionem propriã loqui:ſi non,ergo nihilo minus fuit ibi falſa & fallax ſignifica
tio horum verboꝝ.Ad iſtud videtur poſſe dupliciter reſponderi:primo,ꝙ verba Abrahæ
ra erant iuxta illum loquendi modum,quo duo ſeu plures dicuntur aliq̃d facere,quod vn
aut quidam eoꝝ efficiunt:iuxta quod genus loquendi quidam exponũt,ꝙ diſcipuli legu
Mat. 26. tur indignati propter effuſionẽ vnguenti ſuper caput ſaluatoris, & ꝙ latrones improp
Lucæ 23. bant ei in cruce.Secundo,ꝙ Abrahã indubitanter credebat filium ſuum à dño ſuſcitãdu
ſi i

ſi immolaret: ſicq́ tam ſe q̃ filium ſuum credebat reditur ad pueros, ſiue ſimul & ſtatim, ſiue ſeorſum ac ſucceſſiue. At quippe Apl'us ad Hebræos: Fide Abrahã obtulit. i. offerre propoſuit Iſaac, in quo ſuſceperat promiſſiones, arbitrãs quia & à morte ſuſcitare potẽs eſt Deus. Hinc loquit Auguſtinus: Cum Abrahã immolaturus fuiſſet filium, laudat credidiſſe conſeſtim ſuſcitãdum eundẽ: nec hæſitauit ꝙ ſibi reddi poterat immolatus, qui dari potuit non ſperatus. Alcuinus quoq;: Indubitãti, inquit, animo mactare filium Abrahã voluit, laudabilis in conſtãtia offerendi, & in fide ſuſcitãdi. [Tulit quoq; ligna holocauſti]. i. Abraham depoſuit ligna illa de dorſo aſini. [& impoſuit ſup Iſaac filium ſuum.] quod factum eſt ordinante ſic ſpiritu ſancto, propter myſteriũ infrà tangẽdum. [Ipſe vero portabat in manibus] ſuis [ignẽ & gladiũ.] In vna etenim manu portauit ignẽ, ad cõburendũ corpus filij immolandi: in alia, gladiũ ad mactãdum. [Cumq́ duo pgerent ſimul, dixit Iſaac patri ſuo: Pater mi. At ille reſpõdit: Quid vis fili? Ecce, inquit, ignis & ligna] hic ſunt: [vbi eſt victima holocauſti?]. i. hoſtia quæ in holocauſtum offeret. ¶Circa hoc loquit Origenes: Quõ, putas, filius mox immolãdus, p verba hęc viſcera concuſſit paterna? Itez ait circa verba pauloante poſita, ſ. Ego & puer, cũ adorauerimus, reuertemur: Dic mihi Abrahã, vere dicis hoc, an fallis? Si vere, ergo nõ offers filium: Si fallis, hoc tantũ patriarchã non decet. Verum, inquit, dico: & holocauſtũ offero puez, & cum ipſo redeo ad vos: quoniã fides mea hæc eſt, ꝙ potens eſt Deus eum ſuſcitare à mortuis. [Dixit autẽ Abrahã: Deus prouidebit ſibi victimã holocauſti fili mi] Quidã dicunt, ꝙ Abrahã dixit iſtud prophetice, quia arietẽ fuerat oblaturus. Veruntamen ſicut Abrahã putauit ſe ſtatim oblatuz proprium filiũ, ita per verba hæc, quibus veritatem caute celauit, intendebat ad literã dicere, Deus exhibebit mihi, quid immolem ei, vtpote teipſum, inſpirãdo tibi piã voluntatẽ, qua abſq; rebellione accedes, vt immoleris in holocauſtum. [Pergebãt ergo pariter, & venerunt ad locum, quẽ oſtenderat ei Deus, in quo ædificauit Abrahã altare &c.] in quo loco conſtruxit & Salomon poſtea altare, ſecundũ Hebræos. Aliqui etiã dicunt, ꝙ Abrahã fecit altare illud de terra. Vnde in Eccleſiaſtica hiſtoria legitur: Statuit aram de terra. [Cumq́ colligaſſet Iſaac filium ſuum.] Non ideo ligauit filij ſui manus ac pedes, ne filius non ligatus, effugeret ſiue reſiſteret, quia nec potuiſſet ligare inuitum, & antequã incepit eum ligare, expoſuit ei diuinum præceptũ de ſua immolatione, & cur ligaret. Cur ergo eũ ligauit? Reſpondet, vt in hoc ſeruaret ritus quo & alia animalia quę in holocauſtũ immolabant, ligata offerebant: & vt p hoc Chri ligatio atq; in cruce cõfixio figurarent: vel etiã ne Iſaac ex naturali mortis horrore ſe forſitan tempore pcuſſionis moueret. Mortẽ em̃ naturaliter refugiebat, cũ de beatiſſimo principe aploz Chriſtus prædixerit: Alius te cinget, & ducet quo tu nõ vis. Et rurſus, quatenus ex iſta colligatiõe magis cõmendaret obedientia & cõſtantia Abrahæ, & ſubiectio ac patientia Iſaac. [poſuit eum in altare] hoc eſt, ſup altare illud, videlicet [ſup ſtruẽ lignoz]. i. ſup ligna illa q̃ ſup altare ordinate cõpoſuit, vt ſup ea fili' ſuus apte iaceret ad occidẽdũ & cõburendũ. ¶Preterea circa hoc Ioſeph' aſſerit, ꝙ Abrahã dixit ad Iſaac: Sicut ex volũtate Dei ingreſſus es mirabiliter mũdũ, & precibus magnis impetratus a dño, gaudioſeq́ natus, ſic oportet te mirabiliter egredi mũdum, ideo dñs iuſſit te ei offerri, quaſi quẽ dignũ iudicauit mori non ægritudine, peſte, gladio, aut aliqua paſſione humana. His verbis (vt recitat Lyra) Ioſephus dicit Abrahã addidiſſe, Sicq́ Deus recipiet animã tuam ſecũ perpetuo. Subditq́ Lyra, ꝙ verba Ioſephi vera ſint, dempta vltima iſta particula, ꝙ ſ. dñs dixerit Iſaac animã ſecũ perpetuo permanſurã. Nã Deus multa pdixit futura per Iſaac, quæ tunc nondũ erãt impleta. Veruntamẽ in Scholaſtica hiſtoria verba Ioſephi aliter, veriuſq; (vt cenſet) narrãtur, cum dicit: Deus dignũ duxit, animã tuam vocare ad ſe cũ ſacrificijs & oratiõibus, & ſuſcitabit te propter promiſſiones implendas, ſicq́ Iſaac libens & prõptus acceſſit ad arã ac mortẽ. Attamẽ iſtã particulã, ſuſcitabit te &c. non inueni in Ioſepho, ſed Apoſtolus in ep'la ad Romanos teſtat, ꝙ Abrahã arbitrabat Deũ poſſe filiũ immolatũ à morte reſuſcitare. Inſup Ioſephus dicit, & cõmuniter ſic allegãt expoſitores, ꝙ Iſaac erat tunc trigintaquq; annoz. Ex q̃ patet, ꝙ pater ſuus nõ colligauit eũ inuitum. Verunth̃ Rabbi Paulus his cõtradicit, qa ſi ſponte acceſſiſſet ad immolationẽ, hoc fuiſſet maxime meritoriũ, & nõ minus quàm ꝙ Abrahã voluit eum offerre: ſicq́ valde mirabile eſſet, ꝙ ſcriptura iſta nõ cõmẽdaret Iſaac de tantis meritis ſuis, ſicut cõmẽdat Abraham de obediẽtia ſua. Hinc Rabbi Paulus allegat, & ſequit quoſdã Hebræos, dicẽtes ꝙ Iſaac erat tunc quindecim annoz, & quaſi inuitus acceſſit ad arã: nec th̃ ſit inde culpãdus, qa adhuc in puerili fuit ętate, in qua nondũ habebat pfecte vſum liberi arbitrij, & hoc probat, qa in litera puer vocat. Nõ em̃ habet in ſcriptura, vt homo triginta annoz, & vltrà vocetur puer. Sed oĩa iſta Rabbi Pauli verba vidẽtur inepta, & ſæpius miror ꝙ loqtur tã indocte. Nam dato ꝙ Iſaac nõ fuiſſet niſi qndecim annoz, th̃ tãtę fuiſſet ętatis, ꝙ ſatis cõpos extitiſſet mẽtis, ſatiſq́ libero vtẽs arbitrio ad pmerendũ ac demerendũ. Et ſi inuit' acceſſiſſet ad imolationẽ, poſtq̃ pater ſuus vir tam ſanctus retulit ſibi id eſſe à Deo præceptũ, fuiſſet ex hoc valde culpandus.

¶De-

Marginal notes: Hebr. 11. — Aug. 16. de ciuit. Dei. — Alcuin'. — Orige. — Idem. — Euſebi'. — Ioan. 21. — Ioſe. li. 1. ant. iud. cap. 22. — Ibidem. — Euſebi'. — Rom. 4. — Ioſep. li. 1. Anti. Iu. ca. 22. — R. Paul. — In Rabbi Paulum.

¶ Deniq; consequenter in litera euidenter insinuat, quantā gratiā Deus pstiterit ipsi Isaac,
& benedixerit eum: p quod obedientia eius manifestat, approbata ac remunerata à dño. Io-
sephus quoq; narrat, q Isaac auditis verbis patris sui, delectatus fuit in sapientia eius, & li-
Iose.li.1. bentissime ea accepit, dicens se paratū obedire, etiā si solus pater suus id sibi præciperet, im-
ant. iud. mo melius sibi esse nō nasci, q̃ nō obedire voluntatibus Dei ac patris sui. In scripturis q̃q; nō
cap.22. solū hoīes triginta annoꝝ & amplius, immo & plus q̃ quadraginta annoꝝ, pueri appellant.
Zach. 2. Vnde in Zacharia habet, q angelus vnus dixit ad aliū: Curre & loquere ad pueꝝ istū, videli-
cet ad Zachariā prophetā, qui tūc erat grādęuæ ętatis. Chrs q̃q; post resurrectionē dixit ap-
Ioan.20. stolis: Pueri, nunqd pulmētariū habetis? Inter q̃s fuit sacratissimus Petrus, q tunc erat mul-
to plus q̃ triginta annoꝝ, immo Ioannes apls tūc erat annoꝝ triginta aut plus, siquidē sexa-
genariononono post Chri passionē anno defunctus est cū cētenarius esset. [Extēditq; manum
suā, [& arripuit gladiū, vt immolaret filiū.] Assumpsit etenī cor virile & cōstās, ac animū pro
fidei efficacia rigorosum, cū tn̄ sanctus Abrahā esset naturaliter valde māsuetus, pius ac dul-
cis. [Et ecce angelus dñi de cęlo clamauit &c. Nō extēdas manū tuā sup pueꝝ, neq; facias illi
quicquā] læsionis aut pœnæ. [Nunc] satis probata & declarata est fides & obediētia tua, nec
innocētis filiȷ tui sanguinē sitit Deus, sed tuaꝝ declarationē virtutū, ad ædificationē alioꝝ.
Hieron. Dicit aūt Hieronym⁹, & habet in Glossa pręcedētis cap. Veꝝ est illud linguæ hebraicæ idio-
ma, q omis filius ad cōparationē parentis, infans vocat & paruulus. Romæ q̃q; vsq; hodie
oēs filiȷ infantes dicunt. Hęc Hieronymus. In scriptura etiā serui ac subditi, cōmuniter pueri
nuncupant. [Nūc cognoui]. i. p istum virtuosum effectū iam radicaliter alios cognoscere fe-
ci, [q timeas Deū] filiali timore, [& nō pepercisti filio tuo vnigenito, pter me]. i. paratus
eras occidere eum mei intuitu & amore, atq; ad maiestatis meæ honorē. Hanc cōmunē huius
R. Paul⁹ verbi, cognoui, expositionē reprobat aliqualiter Rabbi Paulus, qa p istum effectū ipse Abra-
hā cognoscere fecit se Deū timere, sicq; aptius dixisset scriptura seu angelus, nūc cognoscere
fecisti &c. sed ista obiectio nullius vigoris est, quoniā Deo iubente, inspirāte & confortante,
Abrahā fecit hoc opus: ideo magis ascribendū est Deo q̃ Abrahæ. Posset tn̄ expositio Rabbi
Pauli, verbū præfatū metaphorice exponentis, aliquo modo saluari, vt sit sensus: Nunc co-
gnoui. i. p modū cognoscentis aliquid de nouo me habeo, quia viso isto effectu, maiora tibi
promitto q̃ ante. Hæc aūt verba loquutus est angelus in Dei psona. [Leuauit Abrahā oculos
suos, viditq; post tergum arietē inter vepres hærentē cornibus, quē assumens, obtulit holo-
caustū pro filio]. i. loco seu vice filiȷ sui quē obtulisset. Dicunt Hebræi, vt recitat Lyra, q ari-
es ille fuit ibi paratus à creatiōe mūdi, hoc est, à sexta die, qua primo facta sunt animalia ter-
ræ: q̃d rationi & scripturis contrariat, nec dignū est reprobatiōe. Aliqui aūt dixerūt, q ari-
fuit ibi de nouo formatus. sed verius creditur, q angelico ministerio fuit ibi de nouo addu-
ctus, q̃d & Rabanus protestat. Præterea dicunt Iudæi, Isaac ab immolatiōe liberatū, & arie-
tem pro eo oblatū prima die Septēbris, in cuius rei memoria tūc solennizāt, & cornibus
coꝝ clangūt, q̃d vocāt festū tubaꝝ. [Appellauitq;] Abrahā [nomē loci illius, Dñs videt.]
quia Deus ibi pie & p approbationē adspexit ipsum Abrahā & opera eius: vel qa fecit
videri seu cognosci obedientiā eius ac filiȷ sui. [Vnde vsq; hodie dicit: In mōte dñs videbit.]
hoc est, ipsi Iudæi nomen illud cōplexum, dñs videt, traxerunt in verbū vulgare, ita q qua-
do in angustiȷs positi sunt, dicunt: In monte dñs videbit. i. sicut Deus misertus est Abrahæ
Isaac in mōte illo, Abrahā reuocādo ab interfectiōe charissimi filiȷ, & ipsum filiū ab occisio-
ne, sic misereat & nostri. [Vocauit aūt angelus dñi Abrahā secundo de cælo, dicens: Per me-
Hebr. 6. metipsum iuraui, dicit dñs.] De hoc Dei iuramento tractat diffuse Apls ad Hebręos, dicen-
do: Abrahæ nāq; promittens Deus, qm̄ neminē habuit, per quē iuraret maiorē, iurauit per
metipsum. [qa fecisti rem hanc &c.]. i. paratus fuisti vnigenitū tuū mihi offerre, & multa
hoc dispositiua egisti. [benedicā tibi,] augēdo in te spūalia ac tēporalia bona. [& multipli-
cabo semen tuū sicut stellas cæli, & velut arenā quæ est in littore maris] hoc est, innumerabi-
liter, vt sæpius expositū est. Tamen q̃d ait, sicut stellas, coaptat ad bonos atq; electos, qui splen-
dent instar stellaꝝ, in præsenti p gratiā, & in regno per gloriā. Porro q̃d ait, & velut arenam
aptat malis & reprobis, tam ex Esau q̃ ex Ismaele, & aliȷs Abrahæ filiȷs, natis, cupidis ac terre-
nis. Nihilo minus vt in libris Mosis patet, hincinde vtrūq; frequēter ad electos refert. [Possi-
debit semen tuū portas inimicoꝝ suoꝝ]. i. posteri tui aduersarios suos debellabunt, eorumq;
Iosue 14. vrbes ac patrias possidebunt, q̃d sub Iosue ac postea sępe cōstat impletū. [& bñdicent in semi-
& 15. ne tuo oēs gētes terræ] hoc est, in Chro, videlicet in ipso credēdo, vt suprà plenius fuit eluci-
datū. In fide etenī Chri, & virtute ac merito suæ saluberrimæ passiōis, multi ex omi hoim na-
tione cōsequunt salutē. [qa obedisti voci meæ.] Nō est hoc intelligendū, q obediētia Abrahæ
promeruit de cōdigno, vt in semine suo, puta in Chro, oēs gētes benedictionē cōsequerent:
immo hoc Chrs proprie meruit, cuius meriti meritū obediētiæ fuit figura: sed & de cōgruo
obediētia Abrahę aliquo modo cooperabat ad hoc, vt causa meritoria dispositiua. His pro-
missis

missionibus Dei auditis, Abrahã & Isaac, qui ambo eas audierunt, osculabant seinuicē cum
gaudio magno, & præter spem se amplectebant. [His itaq; gestis, nunciatum est Abrahæ, ꝙ
Melcha genuisset filios Nachor fratri suo]. i. ꝙ ipsa Melcha soror Saræ vxoris Abrahæ, pe-
perisset suo marito nomine Nachor, qui fuit Abrahæ frater, filios: [primogenitum Hus] de Hieronī.
quo (secūdum Hieronymū) natus est sanctus Iob, in cuius exordio libri habet: Vir fuit in ter Iob 1.
ra Hus, nomine Iob, vt plenius scripsi ibidē. [& Buz fratrē eius] de quo natus est Heliu filius
Barachiel Buzites, qui nimis arrogāter ac feruide cōtra Iob disputauit. ¶Circa hæc scribit Iob 32.
Hieronymus, & habet in Glossa: De stirpe Hus descendit Iob. Male ergo existimant ipsum 33. 34.
Iob esse de stirpe Esau. Nam quod in fine libri Iob habet, ꝙ de Syro sermone trāslatus sit, & Iob 35.
quartus ab Esau, & reliqua quæ ibi continent, in Hebraico non habent. Post Hus, natus est 36. 37.
de Melcha Buz, ex cuius genere fuit Balaam diuinus, sicut Hebræi tradunt, qui in Iob dicit Nūe. 22.
Heliu, primo vir sanctus & prophetes Dei, q dum postea p inobedientiā & desideriū mune-
rum, populum Israel maledicere cupiuit, diuinus vocatus est. Hæc Hieronymus. [Chamuel
quoq; patrē Syrorum] qui ab eo exorti sunt. Porro (secūdum Hieronymū) Chamuel est pater Hieronī.
Damasci, pro qua hic ponit Syria. [& Bathuel] propter hunc Bathuelē, qui est vnus de octo
filijs Melchæ, recitat hic generatio ista, qa de Bathuele nata est Rebecca, de q̄ infrà habetur,
qualiter facta sit Isaac vxor. Qualiter aūt Thare habuit tres filios, s. Abrahā, Nachor & Aran,
& ꝙ Abrahā duxerit Sarā filiā fratris sui, nomine Aran, in coniugē: Nachor vero acceperit
Melcham filiam Aran in vxorem, ita ꝙ vxores Abrahæ & Nachor fratris sui, fuerunt soro-
res, quarum frater fuit Loth, scriptum est suprà vndecimo capitulo.

¶Expositio mystica eiusdem cap. 22. Art. LXIIII.

ABraham frequēter designat quēcunq; fidelē ac iustū, quēadmodū in exordio huius ca-
pituli tētauit Deus Abrahā, de q̄ scriptū est in lib. Iudith: Abrahā pater noster tētatus
est, & per multas tribulatiōes probatus, amicus Dei effectus est: & in primo libro Ma- Judit. 8.
chabæorum, Abrahā in tētatione inuētus est fidelis: sic & Deus electos suos ac iustos in hoc se- 1. Mac. 2.
culo multipliciter tētat, exercet, flagellat, quēadmodū scriptū est, Tanq̄ aurum in fornace pro- Sap. 3.
bauit electos. Huius igit patriarchæ exemplo conemur in omni tētatione, aduersitate & ius-
sione esse fideles, cōstantes, atq; promptissime obediētes. [Tolle filium tuum vnigenitū &c.]
Sic & nos debemus Dei intuitu & amore oēm hominē, quātumcūq; nobis dilectū, familia-
rem aut singularē hortari, vt Deo totum se mācipet, & propter ipsum vniuersa relinquens,
charitate succēdi, & nil sui sibi relinquere: totusq; Dei esse nitat, & ita se offerat sup vnū mon
tium, quē Deus sibi mōstrauerit, hoc est, in aliquo ordine sancto, quē ei inspirauerit spūssan
ctus. ¶Insup Abrahā, inquātum obtulit p mentis promptitudinē filium suum charissimū,
habet figurā Dei patris, qui proprio filio suo nō pepercit, sed pro nobis oībus tradidit illum. Roma. 8.
Sic eñ (vt Euāgelista testat) Deus dilexit mūdum, vt filiū suū vnigenitū daret. Per hoc q̄q;, ꝙ Ioann. 3.
Deus præcepit sibi Isaac immolari in terra visionis & mōte sublimi, pfigurabat, ꝙ in eadem
terra & mōte Caluariæ offerēdus fuerat Chrs. Rursus p hoc, ꝙ Abrahā ducēs Isaac ad offeren-
dum, duxit secū & iuuenes duos: significatū est, ꝙ Deus pater duos populos, s. gētiles & Iudæ-
os, Chro per fidē coniunxit, q & eius passione redēpti sunt. Et iuuenes illos nō permisit Abra
ham interesse immolationi filij sui, p quod significatū est, ꝙ solus Chrs pro mundi salute sit
passus, & itē ꝙ tēpore suæ passiōis quasi oēs recesserūt ab eo. Vixq; ppauci manserūt in fide, Mat. 26.
ppter q̄d ait in Psal. Sustinui q simul cōtristaret, & nō fuit: & q consolaret, & non inueni. Per
hoc vero ꝙ Abrahā eis loquutus est: [Expectate hic cū asino, ego & puer &c. reuertemur ad
vos,] præfigurabat ꝙ post Chri passionē multi ex eis fuerāt conuertēdi, p quorum asinum po-
test eorūdē infidelitas & stultitia designari. [Tulit q̄q; ligna holocausti, & imposuit sup Isaac
filium suū.] Hoc fuit pfiguratio euidens, ꝙ Deo patre volente, vnigenitus filius suus proprijs
humeris crucē suā baiulauit vsq; ad supplicij sui locū. Nec mirum si Deo patri ascribat, q̄d
crudeles pfidissimiq; Iudæi animo fecerunt peruerso, cum princeps aplorum testet: Deus q præ- Acto. 3.
nunciauit p os oīm prophetarum pati Chrm suum, impleuit sic. Nempe q̄d illi fecerunt inten
tione nequissima, Deus fieri voluit, inquātum p Chri passionē procurata est mūdi saluatio.
Hinc subditur: [Ipse vero in manibus portabat ignē & gladiū.] Per ignē ardor amoris, per
gladium rigor iustitiæ datur intelligi. Itaq; pater æternus portauit in manibus, hoc est, in
omnipotētia & efficacia sua habebat tātam ad homines charitatē, tm̄ quoq; iustitiæ zelum
cōtra eorum iniqtates, ꝙ vnigenitū suum dedit ad patiēdum, vt nec genus periret humanum,
nec peccatū maneret inultū. Insup per altare q̄d Abrahā ædificauit, intelligitur mons in quo
passus est dn̄s, vel charitatis sublimitas, in qua & ex q̄ tāta pro nobis pati dignatus est. Per li-
gna vero, crux saluatoris super quam positus & affixus est. At vero ꝙ non Isaac, sed aries pro
eo fuit oblatus: hoc signat, ꝙ caro Christi seu eius humanitas supplicia tolerauit ac mortem,
deitate ipsius impassibili pmanente. Quēadmodū aūt aries ille inter vepres hærebat, sic Chri
stus inter homines ambulās & conuersans, ab eis sustinuit multa: immo eorum infidelitas, in-

gratitudo, peruersitas sup omnia sibi displicuit, propter quod dixit: O generatio incredu-
la, quandiu apud vos ero? quandiu patiar vos? Amplius, locus seu lignum in quo passus est
Marc.9. filius Dei, rite vocatur, [dñs videt:] quoniã hostia ibi oblata, fuit acceptissima patri, q cru-
cem & vulnera filij sui intuendo, inuocãtibus se propiciat, & inspicit eos. Vnde vsq in præ-
sens dicere possumus, In monte dñs videbit, hoc est, quãdo sumus in tribulationibus & ten-
tationibus cõstituti, ad hoc verba ista proferre debemus, quatenus Deus misereat nostri in
eis, sicut misertus est nostri, quãdo filiũ suum voluit crucifigi pro nobis. Veruntñ (secũdum
Rabbi Paulũ) in Hebræo habet, Appellauit nomẽ loci illius, Dñs videat: vt nomen istud sit
quasi oratio. sic enim Chrs orauit patrem, vt merito suæ passionis misereret hominibus. Se-
Hieron. cundum Hieronymũ quoq, in Hebræo habet: [Vnde vsq hodie dicit, In monte dñs videbi-
tur.] visus est em̃ Deus incarnatus in monte Caluariæ pendens, atq in monte illo nunc vsq
per fidẽ conspicit, immo per meditationẽ dñicæ passionis & crucis, ad deitatis cõtemplati-
nem ascendit, eiusq beatifica fruitio obtinet. Postremo per hoc, q Deus promisit cum iu-
ramento tam multa & magna Abrahæ patriarchæ, postq̃ Isaac paratus fuit offerre, vt po-
q semẽ suũ innumerabiliter multiplicaret, & in semine suo cunctis benediceret gentibus,
amq; posteritatẽ præponeret ac faceret suis hostibus dominari, qd aliud videt præfiguratum
nisi q Chro passo, om̃es populi, tribus & linguæ conuersi sunt? [Tuncq reuersus est Abra-
ham ad pueros suos]. i. gentiles ac Iudæos inuitauit Deus ad Chri cõmunionẽ, fidẽ ac legem
illorumq plurimos ac prorsus innumerabiles Christo incorporauit, & simul cum eis hab-
tauit in Bersabee, quia in ecclesia habitat Deus, & in cordibus demoratur fidelium.

¶Expositio cap.23. Vixit aũt Sara centum vigintiseptem annis. Art. LXV.

Scriptura hic recitat Saræ mortẽ ac sepulturã. [Vixit Sara centum vigintiseptẽ annis;
mortua est in ciuitate Arbee, quæ est Hebron in terra Chanaan.] Cum em̃ redisset Abra-
ham cum suis à Bersabee ad conuallẽ Mambre, & habitaret ibidẽ, obijt Sara in vrbe Ar-
bee, quæ alio nomine dicit Hebron. Et dicit Arbee, secundum Hieronymũ. i. quatuor, quo-
Hieroñ. niam ibi prope in agro sepulti sunt quatuor p̃riarchæ cũ suis vxoribus, s. Adã & Eua, Abra-
hã & Sara, Isaac & Rebecca, Iacob & Lia. Vnde constat q tẽpore Abrahę nõ est vrbs illa hoc
nomen sortita saltẽ ista ex causa, sed postea ex euẽtu. [Venitq Abrahã vt plangeret & fleret
eam]. i. mente & corpore de eius morte lamentaret, quã tam singulariter ac syncere dilexit.
Veruntamẽ sicut spiritaliter ac sapiẽter eam amauit, sic moderate eã defleuit. Sed cum Sara
fuerat mulier sancta, quare scriptura nõ recitat eã obijsse in senectute bona, & plenã dierum
sicut refert de Abrahã & alijs sanctis viris quibusdã? Forsitan ideo, quia non est cõsuetudo
scripturarum, mortẽ fœminarum quãuis sanctarum, tam solẽniter describere sicut virorum. [Cumq
surrexisset ab officio funeris] Ex quo patet q iste aduẽtus Abrahæ, quo venit deflere Sara,
intelligat de celebri & aperto planctu, quẽ in eius fecit exequijs. [locutus est ad filios Heth
qui habitabant ibidem, & ab illo Heth * Ethæi sunt appellati. [Aduena sum & peregrinus
apud vos] quia de terra Chaldæorum ac Mesopotamia huc veni ad habitãdum, tanq in terra
aliena. [date mihi ius sepulchri vobiscũ.] Non dixit, Vendite mihi ius sepulchri, quia nõ li-
cet vendere nec emere ius sepulturæ, sicut nec ius primogenituræ, neq; ius patronatus, quæ
inter sacra spũalia cõputentur, aut eis annexa sint. Idcirco quod spũale fuit, petijt Abraham
sibi gratis dari, aut si tale qd emit, suã vexationẽ intelligit redemisse. [vt sepeliã mortuum
meũ]. i. defunctã coniugẽ meã, sumendo masculinũ pro fœmineo. Vel, mortuũ meũ, hoc est
exanime corpus seu cadauer cõiugis meæ, q̃d meũ est, seu ad meã pertinẽs curã, quãtum ad
sepulturã. [Respõderunt: Audi nos dñe,] Ex curialitate vocabãt Abrahã dñm, quia vir ma-
gnus, potens, diues ac sapiẽs erat. ideo addiderũt: [Princeps Dei es apud nos] Alia lr̃a habet,
Rex Dei es. i. vir principalis, ob tuã sapientiã ac virtutẽ, quasi regio dign⁹ honore, quẽ tanq
principem honoramus, & cuius prudentia informamur. [in electis sepulchris nostris sepeli
mortuum tuũ]. i. in vno sepulchrorum nostrorum honorabiliori. [nullusq te prohibere poterit,
quin in monumẽto eius sepelias mortuũ tuum] hoc est, in monumẽto q̃d amplius decet ve-
nerabilẽ coniugẽ tuã, sepelias eã. [Surrexit Abrahã, & adorauit]. i. suppliciter honorauit, &
cultu duliæ venerabat [populũ terræ] illius, [filios videlicet Heth] regratiãdo eisdem de tan-
ta beneuolentia & pietate eorum ad se, & ad mortuum suum. Erãt em̃ inter suos excellẽtes per-
sonę, ita q adoratio dulię poterat eis impendi. [Dixitq ad eos: Si placet animę vestræ, vt se-
peliã mortuum meũ, intercedite apud Ephron]. i. ipsum Ephron rogate, [vt det mihi spelun-
cam duplicẽ quã habet in extrema parte agri sui, pecunia digna tradat mihi eã in possessio-
nem sepulchri &c.]. i. ad hoc, vt in ea iuridice, iustoq titulo mortuũ meũ sepeliã. Noluit enim
Abrahã sepelire coniugẽ suam cum infidelibus, aut in eorum sepulchris, sed in primorum sepul-
chro parẽtum: nec voluit vt ibi sepelirẽtur infideles cum ea: ideo voluit emere agrũ, in quo
erat spelunca, ne quis alius haberet interesse ad illã. ¶Deniq; ex sequẽtibus constat, q intẽ-
debat emere agrũ, nõ directe speluncã, sed ex consequẽti, inquãtum ptinebat ad agrũ, quem
non

non fuit illicitum.Non enī fuit ager iſte conſecratus ad mortuoꝝ ſepulturā. ideo licite eme-batur:ſicut nunc licite emitur fundus aliquis, pro conſtruēda eccleſia aut cœmiterio conſe-crādo.[Reſpōditq́ Ephron &c.Agrū trado tibi,& ſpeluncā quæ in eo eſt &c. Adorauit Abra-ham corā dn̄o & populo terræ,]adorādo Deum adoratiōe latriç,ſeu ipſum Ephron reueren-tia duliæ,tanq̄ principē inter ſuos.[& locutus eſt ad Ephron:Dn̄e mi,audi me:Dabo pecu-niam pro agro &c.Reſponditq́ Ephron,circūſtante plebe eius:Quæſo vt audias me. Terra quā poſtulas,quadringētos ſiclos argēti valet:iſtud eſt præcipuū inter me & te. ſed quātum eſt hoc? Sepeli mortuū tuū.] Quaſi dicat,modicū:nec pro tam modico decet me facere diffi-cultatē tantā ad ſepeliēdū mortuum ſuū.[Quod cū audiſſet Abrahā,appendit pecuniā &c.] id eſt,tantū dedit ipſi Ephron,vt poſtulauit. ¶Circa q̊d dicūt Hebræi,& idem videt̄ ſentire Hieronymus & alij multi, ꝙ quāuis Ephron primo ſe habuit circa Abrahā multū liberaliter Hieron. & honeſte,præbēdo agrū cum ſpelunca omino gratis,poſtea tn̄ ſe habuit cupide,agrū valde care vendendo,qa videbat intenſum Abrahæ appetitū ad agrū illum habendum. Vel,qa re-præhēſibilis fuit,vendēdo memorias mortuoꝝ,quāuis quaſi coacte:ideoq́ nomen eius mu-tatum eſt partim, qa cum ante vocaret̄ Ephron, q̊d interpretat̄ perfectus ſeu confirmatus, poſtea dictus eſt Ephran,i.infirmus ſeu impfectus.Circa q̊d ait Gloſſa:Sciant ergo qui ſepul-chroꝝ accipiūt preciū non à cogentibus,ſed nolētibus,nomē ſuū mutari,& aliquid de meri-to eoꝝ perire,cum rep̄hendat̄ & ille qui inuitus iſtud accepit.[Confirmatusq́ eſt ager quon-dā Ephronis].i.ager ille de cętero legitime eſt trāſlatus ad dominiū Abrahæ.[in quo]agro [erat ſpelunca duplex,reſpiciēs Mambre &c.]hoc eſt,ſita ex oppoſito vallis Mambre ſeu vr-bis Hebron,quæ fuit ſita ibidē,atq; ſic ſepeliebat Abrahā vxorē ſuā in ſpelunca duplici.i.in Euſebi⁹. vna ſpeluncaꝝ illaꝝ,de qua in Scholaſtica recitat̄ hiſtoria:Erat autē ſpelunca duplex rupis, naturaliter vel artificialiter duas ſpeluncas habētis, quam emit Abrahā in ſepulturā generi ſuo.In ſuperiori ſepeliebant̄ viri,in inferiori mulieres. Tamē Adam & Eua erāt iam ibi ſe-pulti.Hæc ibi.Hinc alij dicunt:Duplex quædā ædificatio fuit ibi, prout ſolent monumenta apud quoſdā ædificari:vna ſuperior,alia inferior. Aliqui vero dicunt, ꝙ ambæ ſpeluncæ erāt in eadē planitie.Cętera patēt.¶Porro,iuxta ſpūalem intelligentiā,poteſt per Sarā intelligi, quæcunq; fidelis ac virtuoſa perſona, quæ huic ſeculo ſpontanee morit̄, vt Chriſto quietius viuat.Cuius ciuilem mortē deplangit bonus prælatus, per Abraham deſignatus, inquātum talis perſona fuit ad alioꝝ directionem & informationem quodāmodo neceſſaria aut mul-tum idonea,quæ in ſpelunca duplici ſepelitur,dum in ſacra religione monaſtica & vita con-templatiua ſeu ſolitaria manſione abſconditur.

¶Expoſitio cap.24.Erat aūt Abrahā ſenex,dierumq́ multoꝝ. Art. LXVI.

Onſequenter deſcribit̄,qualiter Abrahā filio ſuo Iſaac ꝓcurauit vxorē.[Erat aūt Abra-hā ſenex,dierūq́ multoꝝ.]Erat qppe cētum trigintaſeptē annoꝝ quando obijt Sara: nam decē annis fuit ſenior ea,quæ cētum vigintiſeptē annoꝝ exiſtens, defuncta eſt, vt patet ꝓcedēti cap.atq; triēnio poſt hoc cū iam eſſet cētum quadraginta annoꝝ,accepit filio Aug.16. ſuo quadragenario coniugē,prout diſſeruit Auguſtinus. idcirco ſubiungit:[Dixitq́ ad ſer- de ciuit. uum ſeniorē domus ſuæ].i.maiorē inter cæteros ſeruos ſuos domeſticos,[qui præerat oībus Dei. quæ habebat] tanq̄ procurator & diſpēſator, qui vocabat̄ Eliezer, de quo cap.15. habitum eſt.[Pone manum tuā ſubter femur meum,vt adiurē te per *dn̄m Deum cæli & terræ.]Cur Abrahā ſeruum tuū adiuraturus,præcepit ei manum ſuā ponere ſub femore adiurantis,vi-delicet Abrahæ? Reſpondet Hieronymus:Dicūnt Hebræi,ꝙ ſanctificatiōe Abrahæ.i.per cir- Hieron̄. cunciſionē eius iurauit,ideo fecit ſeruum ponere manū ſub femore ſuo,quia circa locum il-lum fit circūciſio.Nos aūt dicimus ſeruum iuraſſe in ſemine Abrahæ, hoc eſt, in Chriſto ſeu per Chriſtum,qui naſciturus erat ex Abrahā. Generatio autē femori ſolet aſcribi, iuxta q̊d Gen. 49. infrā habet̄:Non auferet̄ ſceptrum de Iuda, nec dux de femore eius. Itemq́:Omnes animæ Gen. 46. quæ egreſſæ ſunt de femore Iacob.Itaq; ſeruum habentē manum ſub femore ſuo, Abraham adiurauit per Deū cæli,quoniā Deum cæli nouerat ex ſe & femore ſuo incarnādum ac naſci- Gregor. turum.Hinc ait Gregorius:Manum ſub femore iubet ponere,qa per membrū illud deſcen-ſura fuit caro illius,qui filius Abrahæ eſſet ex humanitate,& dn̄s eius ex deitate.Quaſi dicat: Tange filiū meū,& iura ꝑ Deū meū.vnde nō ſup femur,ſed ſub femore manū ponere iuſſit, quia inde fuerat naſciturus,cuius caro ſup oēm carnē extitit exaltāda.¶Circa hoc quęri po-teſt,an & ſeruus iſte iurauit. Videt̄ ꝙ nō,quoniā Abrahā ipſum adiurauit,vt textus fatet̄.Di-cendū, ꝙ ſicut ex litera mox ſequēti habet̄,nō ſolū Abrahā adiurauit ſuū miniſtrū,ſed & ille iurauit.Quocirca iterꝝ quęrit̄,an liceat aliquē adiurare.Videt̄ ꝙ nō,qa nō licet iurare.Vn̄ & Origenes affirmat:Nō oportet vt vir volēs ſecundū Euāgelium viuere,adiuret aliquē.Si eīm Origen̄. iurare nō licet,nec adiurare.Ad hoc Thomas reſpōdet:Qui iurat iuramēto promiſſorio per Tho. 2. reuerentiā diuini nominis, ſeipſum immobiliter obligat ad ſoluēdum q̊d promittit. Quē- 2.q.89. admodū aūt homo ſeipſum ordinare poteſt ad aliquid ꝑagendū,ita & alios: ſuperiores qui-

dem deprecãdo, inferiores aũt iubendo: ſicq́ ſuperiores propter neceſſitatẽ poſſunt inferio-
res ſuos tali genere adiurationis conſtringere. Porro ſi quis aliquẽ ſibi non ſubditũ, vel ita:
aliquid agendũ compellere ꝑ diuini nominis inuocationẽ, vſurpat ſibi poteſtatẽ alienã, &
peccat. Itaq; adiurẽ te, [vt nõ accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorũ, inter quos
habito, ſed ad terrã & cognationẽ meã proficiſcaris,] videlicet ad Meſopotamiã, & ad vr-
bem nomine Aran, atq; ad cõſanguineos meos ibi morãtes. [& inde accipias vxorem filio
meo Iſaac.] Cur Abrahã iſtud præcepit? Reſpondet, quia ſciebat quãta bona Deus promi-
ſerat filio ſuo Iſaac ac poſteris eius, Quorũ bonorũ Abrahã affectauit ſuã cognationẽ partici-
pem fieri magis q̃ alienos. [Reſpondit ſeruus: Si noluerit mulier venire mecum,] quæcunq;
fuerit illa, hoc eſt, ſi puellã filio tuo aptã, & mecũ venire volentẽ, non potero inuenire: nunquid
reducere debeo filiũ tuum ad locũ, de quo tu egreſſus es?] videlicet ad Chaldæam in qua na-
tus es, vel ad Meſopotamiã ex qua huc veniſti. [Dixitq́ Abrahã: Caue ne quãdo reducas fili-
um meum illuc.] Hoc idcirco prohibuit Abrahã, qm̃ promiſit Deus poſteris ſuis terrã Cha-
naan, in qua tunc cũ Iſaac morabat, in qua nouerat Chr̃i myſteria eſſe implenda. Ideo ſub-
dit: [*Deus cæli qui tulit].i. exire fecit [me de domo patris mei &c. qui iurauit mihi, dicens:
Semini tuo dabo terrã hanc, ipſe mittet angelum ſuum coram te] .i. angelum ſuũ ſanctũ fa-
ciet te inuiſibiliter præire, dirigere, cõſeruare. [& accipies inde vxorẽ filio meo.] Hoc Abra-
ham Deo reuelante cognouit futurũ, & prophetice prædixiſſe videt: vel fuit verbum bonæ
ſpei in Deo. [Sin aũt mulier noluerit ſequi te, non teneberis iuramẽto: &c.] quia ꝑ iuramen-
tum ſeu adiurationẽ nolo te ad impoſſibilia obligare. hoc etẽ eſſet cõtra proprietatem iu-
ramenti, cuius tres comites ſunt, iudiciũ .i. diſcretio, veritas atq; iuſtitia. Et ſi quicq̃ contra
aliquid horũ trium iurat ſiue promittit, non tenet ſimpliciter, nec obligat abſolute. [Poſuit
ergo ſeruus manum ſub femore Abrahã dñi ſui, & iurauit illi ſuꝑ ſermone hoc].i. iurauit q
verba iſta pro poſſe impleret. [Tulitq́ decem camelos de grege dñi ſui, & abijt, ex omnibus
bonis eius portãs ſecum.] Cameli eñ fortia animalia ſunt, ad portãdum homines & res cæte-
rum. Portauit itaq; ſecum precioſa clenodia, & p̃ſertim ea quæ rara erãt in Meſopotamia,
ad dandum munuſcula atq; iocalia puellæ aptæ, & ſecũ venire volenti, ac eius propinquis.
Portauit quoq; copiã auri & argenti ac neceſſariarũ rerum in via, tam propter viaticũ lon-
gi itineris, q̃ ad oſtendendũ opulentiã Abrahæ, vt ꝑ hoc puella & eius propinqui citius aſſen-
tirent cauſæ propter quã venit. [Profectusq́ perrexit in Meſopotamiã ad vrbem Nachor]
quæ vrbs vocabat Aran, in q̃ Nachor frater Abrahæ manſit habitãs, Abrahã inde egreſſo: &
Ioſe. li. 1. intrãdũ terrã Chanaan, vt cap. 12. patuit. ¶Circa hoc Ioſephus ait: Multo labore ac tẽpore
ant. iud. peruenit ſeruus ille in Meſopotamiã, qm̃ tẽpore hyemali eſt ibi luti ꝑfunditas, & tẽpore æſti-
cap. 24. uali ꝑenuria aquæ. In ſaltibus quoq; latrones ſunt. [Cumq́ camelos feciſſet accũbere &c.]
quieſcere ac refici, quos nolebat introducere impotens. [orauit dñm, dicens: Dñe Deus domini
mei Abrahã.] Nam Deus oĩm erat, tãto ſpecialius Deus Abrahæ, quãto gratioſius habuit ſe
circa eum, & quãto ipſe Abrahã deuotius coluit Deũ. [occurre, obſecro, mihi hodie].i. pie-
tis tuæ effectum mihi nunc euidenter impẽde ac mõſtra. [& fac mihi miſericordiã cum domino
meo Abrahã] prouidẽdo eius filio de vxore idonea. Deinde deſcribit ſignũ, quod ſeruus ille
in ſe excogitauit, ꝑ cuius euẽtum poſſet cognoſcere, [ꝙ Deus proſperũ iter ſuũ feciſſet, & q
eſſet puella filio Abrahæ diuinitus ꝓuiſa ac ꝑparata, vtpote ꝙ illa eſſet q̃ ſibi petẽti porrige-
ret potũ, & nõ ſibi dũtaxat, ſed & camelis, p̃ſertim alijs mulieribus id ſibi negãtib⁹, vt adijcit
Ioſep. li. Ioſephus, q̃uis hoc nõ exprimat in textu: aliàs nõ videt fuiſſe in ſigno illo aliqd rarũ aut ma-
1. Antiq. gnũ, q̃uis quidã hoc reprobet. [Ecce ego ſto prope fontẽ aquæ].i. puteũ, [& filiæ habitatorum
iud. c. 24. huius ciuitatis, egredient ad hauriendã aquã.] Fuit eñ cõſuetudo ibi, vt pariter egrederen-
tur pro aqua, quæ ibi nõ abũdauit, ſed chara fuit. [Igit puella cui ego dixero, inclina hydri-
am tuã vt bibã, & illa rñderit, Bibe &c. Necdũ intra ſe verba cõpleuerat].i. nondũ iſta plena-
rie cogitauit. [& ecce Rebecca egrediebat, filia Bathuel &c. habẽs hydriã in ſcapula ſua &c.]
in qua iam hauſerat aquã. [Occurritq́ ei ſeruus] Abrahæ, ex q̃ apparet, ꝙ interim dum Re-
becca puteũ acceſſit, & aquã hauſit, ſeruus Abrahæ parũ diſceſſit à puteo, & redire illuc incæ-
pit, cũ ipſam Rebeccã viderat à puteo regredi. [& ait: Pauxillũ aquæ mihi ad bibendũ præ-
be de hydria tua &c. Cumq́ ille bibiſſet, adiecit: Quin & camelis tuis hauriã aquã &c. effun-
densq́ hydriã in canalibus].i. receptaculis illis aquarũ, ex qbus animalia bibebãt, quæ rece-
ptacula erant magna ligna aut ſaxa cauata, quæ nunc canales vocant. [recurrit ad puteum
&c.] ex qbus patet magna obſequioſitas, charitas, pietasq́ Rebeccæ, ꝙ circa virũ alienum
Idem in ignotum tam amoroſe ſe habuit: immo ſecũdum Ioſephũ, increpauit puellas tanquã inclę-
eodem. mentes, quæ potũ aquæ negauerunt peregrino. [Poſtq̃ autẽ biberunt cameli, protulit vir]
ſeruus Abrahæ, [inaures aureas appendentes].i. valentes [ſiclos duos,] ita ꝙ vel ambæ ſimul
fuerũt tãti valoris, aut vnaquæq; earũ. Dedit equidẽ puellæ duas inaures, quę ſunt aurium or-
namẽta, vt in qualibet aure vna pẽderet, [& armillas totidẽ, pondo].i. põdere [ſiclorũ decem.]
Sum-

Sunt aũt armillæ brachiorum ornamẽta. Porro secundum Hieronymũ, siclus cõtinet vnciam. Hieronñ.
Veruntñ de istis ponderibus ignoramus, quãti valoris extiterint, secũdum nostras compu=
tationes, cum certũ sit, põdera ac mẽsuras re & nomine apud diuersos diuersimode variari.
[Dixitq́ ad eã: Cuius es filia?] Probabile est ꝙ interrogauit hoc, & interrogatiõis suæ respõ= R. Paul⁹.
sionẽ à puella audiuit, anteq̃ tam preciosa clenodia ei præstabat. Attñ Rabbi Paul⁹ dicit op
positũ. Nam opinat, ꝙ sicut Rebecca habuit se curialiter, obsequiose ac humiliter circa vi-
rum, ita & ipse ex curialitate dedit ei hæc munera, sed primũ verius reor, & infrà in isto capi
tulo insinuat, ꝙ prius interrogauit, & postea dedit. Scriptura aũt recitãdo historias, nõ sem- Iosep. li.
per obseruat ordinẽ rei gestæ. Iosephus q̊q; insinuat, ꝙ primo interrogauit, addit tñ ꝙ quasi 1. Antiq.
pro præmio laboris ac poculi contulit prima munuscula, iustũ affirmãs, vt talia acciperet, Iu. c. 24.
quæ præter cæteras fuit tam pia. [Quę respõdit: Filia sum Bathuelis &c. Inclinauit se homo,
& adorauit dñm, dicẽs: Benedictus dñs Deus &c. qui recto itinere me pduxit in domũ fratris
dñi mei] hoc est, ad domũ & progeniẽ Nachor, qui fuit frater Abrahæ. Iam eñ reputauit se
vir iste esse quasi in domo Nachor, qa parum inde distabat, & facilime poterat eam attingere.
[Cucurrit itaq; puella, & nunciabat in domo matris suæ.] Ex hoc verbo opinatus est Iose= Iose. vbi
phus, ꝙ Bathuel pater Rebeccæ iam obijt. aliàs potius dictũ esset, nunciabat in domo patris. supra.
Alij vero dicunt oppositũ, qa infrà habet: Responderũt Laban & Bathuel, Et qa mulieres ha
bebant tabernacula quædam separata in domibus maritorum, in quibus cũ filiabus & ancillis
exercebant opera fœminis cõpetentia. Quid aũt dicendũ sit ad primũ istorum, patebit in ex=
positione verbi præallegati, nec istud est magni vigoris. [Habebat aũt Rebecca fratrẽ no=
mine Laban. Qui &c. venit ad virũ, dixitq́ ad eum: Ingredere benedicte dñi]. i. tu qui es be=
nedictus à dño, sicq́ Laban idololatra sciuit aliquid loqui de Deo. [Et introduxit eum in ho
spitium, ac destrauit camelos,] deponẽdo sellas & onera desup posita. [deditq́ paleas & fœ=
num in pabulũ camelorum, & aquã ad lauãdum pedes camelorum & virorum qui venerãt cũ eo] s.
seruo Abrahæ principali, & forte iuxta numerum camelorum fuit numerus virorum illorum, qui &
ipsi fuerũt serui Abrahæ inferiores seruo præfato, vt credit. [Et appositus est in cõspectu eius
panis]. i. cibus & potus corã seruo isto & viris istis sunt positi. [Qui ait: Non comedã donec
loquar sermones meos.] Ex quo innotescunt feruor & fidelitas huius serui, qui fuit legatus
fidelis. [Rñdit ei] Laban, q videt fuisse senior frater Rebeccæ: [Loquere. At ille: Seruus, inqt,
Abrahã sum &c.] Litera plana est, [deditq́ ei oĩa quæ habuerat &c.]. i. Abrahã ordinauit,
vt omnia principalia bona sua deuoluant ad Isaac filiũ suum, qui est ei nunc vnicus ex Sara
principali cõiuge sua. [Innocens eris à maledictiõe mea, &c.] Hoc est verbũ Abrahæ ad ser=
uum istũ. & est sensus, Non incurres culpã, aut pœnã violationis iuramenti quod mihi præ=
stitisti, de adducẽda cõiuge filio meo, si non poteris aliquã aptã adducere. Deinde seruus ait:
[Veni ergo hodie ad fontẽ aquæ] non ꝙ vno die puenerit à domo Abrahę vsq; ad puteum
istũ, vt Iudæi stolide fabulant: sed sensus est, hodie viã meã cõtinuãdo perduxi vsq; ad termi=
num istum. [& dixit: Domine Deus &c. virgo quæ egreditur ad hauriendã aquam, & audierit
à me, Da mihi pauxillũ aquæ &c. ipsa est, quã præparauit dñs] vniuersorum, [filio dñi mei]. i.
Isaac. ¶Circa hoc loquit Augustinus: Quærendũ est, qd differãt auguratiões illicitæ ab ista August.
petitiõe serui, petẽtis sibi à dño ostẽdi futurã ipsi⁹ Isaac coniugẽ, à qua sibi potũ petẽti dice=
ret, Bibe, qa & camelis tuis potũ tribuã. Sed aliud est, petere quod ipso miraculo signum sit:
aliud, obseruare ea quæ ita fiunt, vt mira non sint, sed à coniectoribus superstitiosa vanitate
interpretent. Sed & non parua quæstio est, vtrũ sit audiendũ hoc ipsum* quid mirũ aliquid
postulet, quo significet, quod quis appetit nosse. Ad hoc nãq; pertinet, ꝙ dicunt Deum ten-
tare, qui non recte hoc faciunt. contra quod dicit: Non tentabis dñm Deum tuum. Sugge= Matt. 4.
rebat nãq; Christo, tanquã homini, vt signo aliquo exploraret, quãtum apud Deum posset,
quod fit vtiq; vitiose. Ab hoc autem discernitur, ꝙ Gedeon fecit, imminente pugnæ pericu= Iudic. 7.
lo. Consultatio nãq; Dei magis, quàm eius tentatio, fuit quod fecit. Vnde Achaz timuit si= Esaiæ 7.
gnum petere, ne videret Deum tentare, cum dñs hoc per prophetam moneret, forsitan æsti=
mãs ipse Achaz, ꝙ à propheta exploraret, an memor esset præcepti, quo prohiberet Deum
tentare. Hæc Augustinus. Hinc alij dicunt, ꝙ seruus iste non quæsiuit signum per modum di-
uinationis siue augurij, quod prohibet, sed oratione pręmissa, signum postulauit à Deo, quo
experiretur ꝙ Deus ipse per angelum direxisset iter suum iuxta Abrahæ verbum. Deinde
Eliezer ait: [Interrogauiq́ eã, & dixi: Cuius es filia? Quæ respondit: Filia Bathuelis sum &c.
Suspendit itaq; inaures] in auribus eius, [ad ornãdam faciem eius,] ad cuius decorem ordi-
natur præcipue, quicquid ornamenti circa caput apponitur. [& armillas posui in manibus
eius:] vt per eas sua brachia decoraret. [Quãobrem si facitis misericordiã & veritatem cum
dño meo,] hoc est, si vultis Rebeccã tradere vxorem filio Abrahæ, sicut pium & iustum est: pi
um, quia pro consolatione est Abrahę, & pro releuamine doloris Isaac filij sui, de suæ matris
morte grauiter contristati: & quia accommodũ est ad bona matrimonij obtinenda: iustum

quoq; & decens est, quoniam ex diuina inspiratiõe id petit, & quia de vna sunt genealog
quos rectũ est copulari. Itaq; veritas capit hic pro iustitia, sicut in psalmo: Vniuersæ viæ
Psal. 24. mini misericordia & veritas. Potest tñ veritas nunc sumi p verificatione, vt sit sensus, si fa
tis veritatem cũ dño meo, i. si verba Abrahæ verificatis, implendo quod dixit me sumptu
ex filiabus suæ cognationis puellã pro filio suo. [indicate mihi: si autẽ aliud placet, & hoc i
cite mihi, vt vadã ad dexterã siue ad sinistrã.] hoc est, per viam aptiorem qua potero, vt
quidã exponunt, alibi quærã puellã, quæ fiat vxor filij Abrahæ. Aliqui sic exponũt, vt vada
ad dexterã. i. ad quærendum de filiabus Ismaelis, ad dexterã commorãtibus, quãtum ad
cum istum: vel ad sinistrã, hoc est, ad quærendum de filiabus Loth, quæ tunc erãt de cog
tione Abrahæ & Isaac. Sed non videt, q; Abrahã coniunxisset Isaac filio suo aliquã filiar
Loth, quæ incestum cum patre proprio commiserunt. [Respõderuntq; Laban & Bathue
Eusebi9. Iste Bathuel, secundum quosdã, fuit frater Rebeccæ, & iunior ipso Laban: idcirco nomina
tur post eũ. Porro in Scholastica historia tãgitur, q; Bathuel in extremis positus, ordina
vt filia sua Rebecca non traderet alicui in vxorem, nisi existenti de sua progenie: idcirco
nomine Bathuelis, designat mater Rebeccæ, inquãtum viri sui mãdatum detexit. Alij dic
q; pater Rebeccæ adhuc vixit, & nunc nominatur, quãuis filio suo postponat. Itaq; respon
runt: [A domino egressus est sermo] id est, petitio qua petis dari Rebeccã in coniugium
lio Abrahæ, ex diuina inspiratione ac ordinatione prolata est, vt patet ex signo quod rece
August. sti. Vel, vt tãgit Augustinus, ideo hoc dixerunt, quoniã crediderũt Abrahã esse prophetam
qui seruo suo prædixit, q; de sua cognatione acciperet vnam pro filio suo. [Non possum
licite aut de iure extra placitũ eius] scilicet Dei [quicquã aliud loqui tecum. En Rebecca
ram te est, &c. Quod cũ audisset puer Abrahã]. i. Eliezer seruus ipsius, qui Eliezer fuit ia
grãdæuæ ætatis, vt patet ex præinductis. Quo constat, quàm incõsiderate dixerit Rabbi Pa
lus, q; in scripturis non vocet aliquis puer, qui est vltra triginta annos. Iste quippe Eliez
Gene. 15. habuit filium nomine Damascum, ante Isaac conceptionem, vt patuit suprà, qui Isaac t
fuit quadraginta annorũ. [procidens adorauit in terra dominum] regratiãdo ei, q; iter suum
tam prospere direxisset, per quod patet viri huius deuotio, immo & feruor, quia in alioru
præsentia se ita in terram prosternere non erubescebat. [Prolatisq; vasis argenteis & aure
ac vestibus] quæ sumpsit ex repositorijs seu marsupijs suis, [dedit ea Rebeccæ pro munere
id est, pro donis iocalibus, quæ dari solent puellis, quæ de nouo concedunt in sponsas. [Fr
tribus quoque eius & matri dona obtulit.] Ex hoc apparentiam habet, q; præfatus Bathu
el fuit frater Rebeccæ. Nam si & pater vixisset, & præsens fuisset, data fuissent & ei dona,
matri ac fratribus, nec scriptura hoc tacuisset. [Surgens autem mane, locutus est puer] vide
licet seruus: [Dimittite me, vt vadã ad dominum meum. Responderunt * frater eius] pu
Rebeccæ, [& mater:] & nomine fratris possunt ambo fratres intelligi. [Maneat puella sa
tem decem dies apud nos &c.] Hoc dixerunt ex naturali amore, ne tam cito & quodam
do inopinate separarent à tam bona, pulchra, & chara propinqua, quam satis conijcieb
se postea aut raro, aut nunquam visuros. Vnde quod Rabbi Salomon dicit, Bathuelem
trem Rebeccæ nunc pœnituisse de consensu suo priori, vt filia sua fieret vxor filij Abrahæ
voluisse hoc impedire, atque ob hoc percussum ab angelo & mortuum, non videtur nisi
ctitium, vt etiã Rabbi Paulus circa hæc ait. [Nolite, ait] seruus, [me retinere, qa dñs dire
viam meã &c.] idcirco non decet vt retardetis iter desuper prosperatum. Ex quo constat
voluerunt seruum cum cæteris sibi adiunctis tenere secum per decem dies pariter cum Re
becca. [& dixerunt: Vocemus puellã, & quæramus illius voluntatem.] Hoc quidã exponunt
de voluntate puellæ ad ipsum coniugium, quia ad matrimonium requirit consensus expre
sus, sed verba sequentia nõ vident ita sonare. Nam subditur: [Cumq; vocata venisset, sciscita
ti sunt: Vis ire cum homine isto?] sicq; requisita videt de profectione, non de sponsalibu
Ambro. aut consensu coniugij. Quod & S. Ambrosius protestat. Veruntñ dici potest, q; ex consequen
ti per hæc verba requisita est de consensu, quia profectio illa ordinabat ad matrimonium.
[Quæ ait: Vadã] Hoc nõ dixit ex carnalitate aut inuerecundia, sed ex diuino instinctu, quo
Eusebi9. niã totum istud fuit opus specialis prouidentiæ Dei. ¶ Præterea circa hæc in Scholastica hi
storia dicit: Hic primo legit consensus mulieris requisitus, & exinde pro iure habitum est, vt
requirat. [Dimiserunt ergo eã & nutricẽ illius] quæ infrà Delbora nuncupat, quæ forte lacta
uit Rebeccã infantulã, & custodiuit, erudiuit, educauitq; eã. Iuerunt quoq; & aliæ quædã pu
ellæ & ancillæ cũ Rebecca, vt paulopost subdit, & hoc propter solatium eius. [seruumq; Abra
ham & comites eius]. i. socios serui [imprecãtes prospera sorori suæ]. i. Rebeccæ, quæ erat so
ror omniũ propinquorũ suorũ, ibi tunc cõgregatorũ, præsentiũ, & valefacientium ei, vt mos
est in tali recessu, & cognata ipsorũ eo modo, quo q de eadẽ progenie sunt, frẽs & sorores mu
tuo appellant. [atq; dicẽtes: Soror nr̃a es, Crescas in mille millia]. i. plurima seu innumerabi
lia millia ex semine tuo nascant. ponit em̃ hic nũerus iste indeterminate. [& possideat semen
tuum

tuum portas inimicorum suorum].i. hostibus suis præualeat, quod tamē in Christo summe impletum est, qui omnes mundi natiōes suæ subiecit legi ac fidei Christianæ, cui pater ait in Psalmo: Postula à me,& dabo tibi gentes hæreditatem tuam,& possessiōem tuam terminos terræ.[Igitur Rebecca & puellæ illius,asscensis camelis,secutæ sunt virum &c.] s. seruum Abrahæ,qui in via eis ducatū præbebat,& patet ex verbis his, ꝙ & aliæ mulieres præter nutricem Rebeccæ processerūt cum ea.[Eo autem tempore deambulabat Isaac per viā quæ ducit ad puteū, cuius nomen est viuentis & videntis] De quo puteo, & cur ita vocatus sit,dictum est 16. cap. [Habitabat enim in terra australi,] puta in Gerara seu Bersabee, vnde ductus fuit ad immolandum,q locus est in parte australi respectu terræ Chanaan,ex quo videtur,ꝙ post sepulturam Saræ Abraham cum filio suo Isaac redierit ad Bersabee.[Et egressus fuerat ad meditandū in agro,inclinata iam die.]In Scholastica historia dicitur, ꝙ egressus fuit ad meditandū forte de mora serui. Alij dicunt,ꝙ fuit egressus causa recreati[illegible] atq; ad spatiandum:sed multo conuenientius creditur,& magis conson[illegible]eræ, ꝙ egressus fuit ad meditandum intente de Deo & pertinentibus ad salutem,abstrahens se ab aliorum præsentia,strepitu ac tumultu,vt solus & in solitudine quadam consistens,tanto deuotius & liberius insisteret meditationibus sanctis,quanto plus separatus era[illegible] ab alijs.Vnde (secundū Hieronymum)in Hebræo habetur,ad loquendum:quod exponit de [illegible]tione cū Deo in oratiōe deuota,quia ante solis occasum spirituales victimas obtulit Deo. Lyra quoq; affirmat, ꝙ Hebræi dicunt,Egressus fuit ad orandum: quia consuetudo est Iudæis, circa tempus vespertinum orare. ¶Porro alia trāslatio continet,Egressus est vt exerceretur in campo:quod aptius explanat de exercitatione interna ac spirituali,q̃ corporali. Egressus itaq; fuit ad meditandum salubriter,& ad contemplandum diuina:quod ei non casuale,sed consuetudinarium fuit, vt etiam in statutis ordinis Carthusiensis habetur. ¶Circa hoc scribit Lyra:Forte egressus fuit ad videndum dispositionem cæli & aliquarum stellarum, quæ incipiebant tūc apparere,quia edoctus erat in astronomia à patre suo,qui eam primus docuit in Aegypto. Sed contra hoc Rabbi Paulus multipliciter arguit. Primo, quia in nulla scriptura canonica legitur hoc de Abraham. Secundo,quia apostoli fuerunt maxime illuminati à Deo, nō tamē de mathematicis veritatibus,ergo multo minus Abraham. Tertio, quia scientia Aegyptiorum reprobatur in scripturis,tanq̄ diuinatio superstitiosa. Quarto, quia ex hoc daretur infidelibus occasio opinandi ꝙ mirabilia p Abraham vel circa aut propter eum facta,sint facta virtute astrorum influentijsq; cælorum. Sed argumentationes istæ nihil concludunt,idcirco dicendum ad primum, ꝙ non sequitur,Hoc non est scriptum de Abraham in scripturis, ergo non fuit, quia nec omnia eius gesta conscripta sunt. Ad secundum dicendum, quòd nullus dicit Abraham habuisse notitiam astronomiæ ex sola supernaturali & miraculosa illuminatione spiritus sancti,sicut Apostoli habuerunt suam scientiam. Ad tertium respōdetur, ꝙ scientia Aegyptiorum non reprobatur in scripturis, quantum ad id quod cōtinuit veritatis,cum de Mose scriptum sit,ꝙ eruditus est in omni sapientia Aegyptiorum,sed quantum ad abusum & præsumptionem ac superstitiōes Aegyptiorum. Ad quartum dicendum, ꝙ mira quæ de Abraham scripta sunt, talia sunt, ꝙ non possunt virtuti aut influxui siderum & cælorum asscribi. Quod aūt in astronomia erat edoctus, eāq; in Aegypto docuerit, Iosephus & alij multi testātur,& suprà inductum est .[Cūq; eleuasset oculos] ipse Isaac, [vidit camelos venientes pcul.] & ptinus iuit obuiam seruo suo & cæteris.[Rebecca q̊q; conspecto Isaac,descendit de camelo,& ait ad puerum:Quis est ille hō,q venit p agrum in occursum nobis? Dixitq; ei: Ipse est dn̄s meus.]Verisimile est,ꝙ Rebecca istud interrogauit,& interrogatiōis suæ rn̄sum audiuit anq̄ de camelo descēdit. Cūq; audisset ꝙ vir ille esset filius Abrahæ,spōsus suus futurus, descendit de camelo ppter reuerentiā eius, qm̄ filius fuit talis ac tāti patriarchæ. [At illa tollēs cito palliū suū,operuit se.]vel ex verecūdia puellari, vel caput suū decenter ornando, vt corā spōso suo mox futuro appareret honestior. Nā alia litera habet,theristrū, q̄d est vestis Arabica alba,q̄ mulieres puinciæ illius velant.[Seruus aūt cūcta q̄ gesserat] s. viæ suæ pcessum, psperitatē & fructū,[narrauit dn̄o suo]videlicet Isaac,deinde & Abrahæ. [Qui introduxit eā in tabernaculū Saræ matris suæ, & accepit eā vxorē:& intm̄ dilexit eā] nō libidinoso, sed moderato,spūali,naturali,sociali & cōiugali amore,inter q̄s multiplices affectiōes,sola spūalis dilectio,fuit directe & p se meritoria vitæ beatæ.[vt dolorē q ex morte matris eius acciderat,tēperaret.]Ex q̊ constat q̄ ardentissime matrē suā dilexerat,quā iam p tres annos defleuit,nec dolorem quem ex eius morte cōceperat,sponsam charissimā accipiendo ac diligendo, prorsus extinxit,sed tēperauit. Itaq; tēperauit illū dolorē p istius amorē. Nā aīa quāto plus occupat atq; dispgit circa plura, tāto minus intēta est vni. Rursus quāto affectio cordis circa plura diuidit,tāto minus in vno defigit. Vnūq̄dq; oppositorum expellit reliquū: ideo quāto Isaac plus cœpit circa ppriam coniugem affici,occupari,defigi ac delectari,tanto plus cœpit obliuisci matris interitum,& memorare dolorem inde conceptum.

Psalm. 2.

[illegible]

Hieron.

R. Paul.

Iosep. li. 1. Anti. Iu. ca. 26.

¶ Explanatio spiritualis eiusdem cap. XXIIII. Arti. LXVII.

ABraham senex, æternum patrē designat. Quemadmodū itaq; Abrahā seruo suo prin-
cipali pręcepit, vt filio suo charissimo adduceret puellā, acciperetq; vxorē de gn̄e su
non alieno, nec Chananæo: sic pater æternus vnigenito filio p apl'orum prædicatio
adduxit, atq; in sponsam coniunxit electā gentilitatem, quæ secundū prædestinationē diui
nā vere ac spūaliter fuit Israelitica plebs & Abrahæ semen p fidei & obedientiæ imitation
Quēadmodum etiā Abrahā habuit seruum suum excusatū, si mulier secum venire non ve
let: sic apl'orum chorus culpā nō habet de peūtibus incredulis, q eoꝶ p̄dicationi credere
parere spreuerunt. Insup sicut seruus Abrahæ tulit secum decē camelos, portās secum ex
bus bonis dn̄i sui, sicq; Mesopotamiā introiuit: sic cœtus apl'orum sumpsit in adiutoriu
quosdā ex Iudaismo ac gentilitate cōuersos, q instar cameloꝶ, patientissime sup se fereba
onus euāgelicæ legis & pondus decalogi: sed & sancti apostoli in vasis cordium suoꝶ defe
bāt ad gentium nationes preciosissima & q̄si innumerabilia charismata spūs sancti, sapie
tiáq; multiplicē, & vniuersa dona q̄ olim habuit synagoga, ad Chr̄i deportauerunt eccle
q̄ p Mesopotamiā designat̄ sicut gentilitas. [Cūq; camelos fecisset accūbere iuxta puteū.] I
gloriosissimi Chr̄i apostoli, iuxta gr̄am sacri baptismi & pfunditatem scripturæ atq; flu
ta supnoꝶ charismatū, qescere & spūaliter epulari fecerunt cōuersos à se. Vnde saluator di
ruit: Aqua quā ego dabo credēti, fiet in eo fons aquæ salientis in vitā æternā. Iteꝶ, sicut se
Ioan. 4. Abrahæ dn̄m inuocauit, vt iter suū dirigeret, ac filio Abrahæ de cōiuge puideret, signū
in seipso excogitauit, q ista fieret vxor dn̄i sui, q̄ sibi potū petenti, p̄beret mox poculum
mo & suis camelis: sic sancti apostoli & coadiutores eorum, oēm spem suā in Deo ponent
eius auxiliū & directionē iugiter inuocabant, sine cuius ope & gr̄a se nihil posse penitus
Ro.1.16. bant. Hinc Paulus in suis epistolis toties p suis intercessit discipulis. Illas q̄q; psonas consi
1.Co.1.16. rauerunt apostoli magis aptas ad fidē & spūales nuptias Chr̄i, q̄ magis benigne se habue
2.C.1.13. ad ipsos, & eoꝶ coopatores, atq; ad pietatis & misericordiæ opa fuerant proniores. Cūq
Gal.1.6. orassent & p̄dicare cœpissent apostoli, protinus eis occurrit Rebecca virgo pulcherrima
Phil.1.3. gentilitas, quātum ad naturalē imaginē & similitudinē Dei decora, & in natura specifica
Eph.1.6. de pura, q̄ statim ad fidei susceptionē obtulit se paratā, apostolisq; bn̄ficam, ex cuius hyd
Col.1.4. petierunt apl'i bibere. i. de illius cōuersione appetebant mentaliter refici, scientiā q̄q; secul
1.Thes.1. & 5. rē & philosophicā voluerunt euangelicæ sapiētiæ deseruire ac subdi. Deniq; Rebecca ca
2.Thes.1 lis tribuit potū, qn̄ cōuersa gētilitas misit sanctis q in Hierusalē erant, eleemosynam larga
& 2. de q̄ re sępius meminit Paulus. Rursus, sicut Rebecca hausit aquā quam dedit camelis, ita
1.Ti.1.3. clesia gr̄am impetrauit à spū sancto, & ex euangelio cepit doctrinā, quam rudibus cōmu
1.Co.16. cauit. [Ille aūt cōtemplabat̄ eam tacitus &c.] Sic & apostoli vigilantissime intuebant̄ eos
Heb.10. cōuerterūt, an pseuerarēt in fide. Insup, sicut seru⁹ dedit Rebeccę varia ornamēta, inaures
& 12. millas, vasa aurea atq; argētea, vestesq; preciosas, sic plane apl'i dispositiue ac ministeriali
ornauerūt credentes & ipsam ecclesiā. Accipiebant etem̄ spm̄ sc̄tm̄ & p̄clarissima ipsius ch
rismata hi qbus apostoli manus suas imposuerūt. Potest aūt p inaurem obedientia, p arm
lam opatio virtuosa intelligi: p aurea vasa, donum sapiētiæ, charitatisq; feruor: p vasa arg
tea, donum linguarum, seu efficacia p̄dicandi, aut ipsa prudentia accipi: vestes vero, virtu
sunt. Hæc gentilitas sic conuersa, dixit se in temporalibus satis habere, & spatiosum sibi l
cum esse pro recipiendis ac sustentandis p̄dicatoribus sanctis. Hinc sancti illi prædicato
Deo grates retulerūt humilimas, om̄em fructum suæ p̄dicationis atq; laboris pietati adsc
bentes diuinæ. [Cucurrit puella, & nunciabat in domo matris suæ.] Sic conuersa gentili
gr̄am sibi concessam studuit mox suis proximis intimare & cōmunicare, q̄ꝶ nonnulli fide
adhibuerunt, & considerantes supnaturalia dona conuersis ex paganismo collata, accep
Apostolos sanctosq; p̄dicatores, eosdem rogando, vt ad se dignarent̄ diuertere, qbus libent
acqeuerūt bn̄dicti Apl'i: sed an̄ oïa retulerūt illis, cur missi essent à Deo, s. vt gentilitatē Chr
coniungerent, quem virgo mundissima pepit in natura humana, cui pr̄ dedit oïa sua, siue
Ioan.5. gn̄ationem æternam, siue p plenissimam fruitionem, & qm̄ om̄i creaturæ p̄tulit eū, totam
animæ suæ capacitatem donis gr̄æ adimpleuit ac gloriæ. [Quam ob rem si facitis misericor
diam & veritatē cū dn̄o meo:] hoc est, si saluatori & creatori vestro vere grati ac subditi es
vultis, eiusq; seruis ac mēbris, immo & aïabus pprijs misereri, hoc nobis insinuate. [Si aut
aliud placet, hoc dicite nobis:] qa nō est nr̄æ institutionis, aliquē ad fidē cōpellere, [vt eamus
ad dextrā siue sinistrā,] eundo q̊cunq; ad alioꝶ conuersionē. [Rn̄derunt Laban & Bathuel: A
dn̄o egressus est sermo.] Sic plane gentiles frequenter conuicti euidentia signoꝶ ac sanctita
tis & mirabiliū, q̄ in Apl'is et apl'icis viris viderūt, reniti nō poterant, nec valebant, sed Rebe
cā. i. quamcūq; psonā gētilem ad eos ptinentem, seu ppriam animā resignauerūt ac tradid
rūt p̄dicatoribus sanctis, vt cōuersa fieret spōsa Chr̄i. ppter q̄d sancti Apostoli nō solū sic cō
uersis, sed & eoꝶ ppinquis ita consentiētibus, munera gr̄arum pcurauerūt cęlestiū. [Initoq;
conu

conuiuio, pariter epulabãtur] facti commẽsales & domestici in ecclesia Christi, atq; in men sa sapiẽtiæ cõsedentes, frumẽtum electorum & vinum germinãs virgines, hoc est, corpus & sanguinem saluatoris simul sumpserũt. [Surgẽs autẽ mane, locutus est puer: Dimittite me &c.] Sic sancti Apostoli & cooperatores eo℞ iugiter conabantur in anteriora seipsos exten dere, & ad cælestia ꝑperare, immo & quosdam à se cõuersos, nõ solum ad obseruãtiam man datorum, sed ad euangelico℞ quoq; impletionẽ consiliorum traxerunt, vt parẽtes & fratres ac omnia quæ sunt mũdi relinquendo, separatã & quasi monasticam vitã assumpserint: q̃d ꝑpinqui eo℞, q̃uis credentes, tamẽ adhuc impfecti, conati sunt saltem ad tempus impedire siue differre, dicentes: [Maneat apud nos saltem decẽ dies.] quibus non cõsenserunt Aposto li, prædicatoresq; sancti, eo ꝙ Christus petenti dilationẽ, quousq; sepeliret ꝓprium patrem, locutus sit, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. [Et dixerunt: Vocemus puellã, & quæra mus illius voluntatẽ.] quoniã nemo cogẽdus est ad religiõis ingressum, siue ad opa supero gationis, nisi aliunde sit obligatus ad ea. [Quæ ait: Vadã.] sic em̃ fideles ac feruidę animæ re sponderunt. [Dimiserunt ergo eã & nutricẽ illius.] Sæpe enim cõtingit, vt aliqua ꝑsona vi am pfectionis aggrediens, aliã sibi magis familiarẽ, aut etiam quasi magistrã aut institutri cem secũ alliciat & ꝑducat, q̃bus ꝑpinqui eo℞ ꝓspera imprecãtur, cupiendo eo℞ spũalem pfectum, vt crescant in mille millia, exercendo quotidie opa virtuosa sine numero & men sura, ita vt vniuersis suæ salutis ꝑualeant hostibus, & eo℞ possideãt portas. i. tẽtationum in troitus, atq; suggestionũ praua℞ initia vincant. [Igit̃ Rebecca & puellæ illius, ascẽsis came lis, secutæ sunt vi℞]. i. animæ feruẽtes in fide, ac patiẽtes, ꝓpriis corporibus cõculcatis, refre natis, & rõni subiectis, apostolicã pfectionem sectatę sunt. [Eo aũt tẽpore Isaac deambulabat ꝑ viã q̃ ducit ad puteũ viuẽtis & vidẽtis.] hoc est, tẽpore primitiuæ ecclesiæ ꝑdicantibus san ctis Apl'is, post saluatoris ascensionẽ, ipse saluator ꝑ grãm morabat̃, & ꝑ credentiũ indesinẽ tem ꝓfectum deambulabat in cordibus eorundẽ ꝑ viam pfectionis, q̃ ducit ad profundissi mã cõtemplationem eius q essentialiter viuit, & om̃ia intuet̃, vtpote ad beatificã & fruitiuã ipsius inspectionẽ, in q̃ beati torrente voluptatis immensæ potant̃, & fluminis impetus eos lætificat. [Habitabat in terra australi]. i. in mẽtibus feruido℞, q frigora aq̃lonis abhorrent, & calore solis iustitiæ ꝑfunduntur. [& egressus fuerat ad meditãdum in agro.] Nam & ipse Christus ante suã ascensionẽ, egressus fuit à patre, & ꝑ incarnatiõis mysteriũ intrauerat hui us seculi cãpum, ad meditãdum & exercendũ humanæ redẽptionis negociũ. [inclinata iam die]. i. luce grẽ ac virtutũ splẽdore in hoĩbus pro maxima parte deficiente, atq; instante iam fine durationis Mosaicæ legis. [Cũq; eleuasset oculos, vidit camelos veniẽtes.] Chr̃us nanq; oculo pietatis clementissime intuebat̃, quẽadmodum sancti Apl'i & adiutores eo℞, iugum Dei sup se baiulantes, fructificauerũt in gentiliũ cõuersione, & q̃cquid boni egerunt, retule runt ad ipsum, à q̃ iam añ audierãt, Sine me nihil potestis facere, sicq; grata mente redierũt ad eũ q̃tidie. [Rebecca quoq; cõspecto Isaac, descẽdit de camelo,] hoc est, cõuersa gentilitas, saluatore plenius cognito, carnalia cũcta transcẽdit, atq; ꝑ contẽplationem deseruit, & edo cta q̃liter Chr̃us venit ꝑ agrũ mundi huius in occursum suis electis, vt eos cõstringeret bra chiis charitatis in patibulo crucis, vlnas suas extẽdens in eo℞ amplexus, ornauit se intus ꝑ virtutes & dona spũs sancti, huiusq; mundi vanitatibus se abscondit: pallio q̃q; suo operuit se, dũ cõfessiõis tegumẽto pctã sua texit & abstulit, & spõsa cælesti ꝑsentaret̃ purgata. [Qui introduxit eã in tabernaculũ Saræ matris suæ.] Chr̃us, ipsa synagoga, de q̃ secundũ carnem natus fuerat, iam ꝑ infidelitatẽ defuncta, induxit cõuersam gentilitatẽ in gradũ & grãm, quã aliqñ habuit synagoga, cui dato libello repudii, ecclesiã gẽtium duxit spõsam, & eã tam in tense amauit, ꝙ temperauit dolorẽ, quem de synagogæ perditione conceperat, de cuius in gratitudine & dãnatione tẽpore suæ passionis ineffabiliter doluit, immo & ante frequẽter.

Zach. 9. Philip. 3. Matt. 8. Psal. 35. Psal. 45. Lucæ 1. Ioan. 15.

¶Explanatio capituli XXV. Abraham vero aliam duxit vxorem. Arti. LXVIII.

PRæsenti capitulo describuntur nouæ nuptiæ veteris patriarchæ, & propagatio filio℞ ex coniuge ista, felix quoq; cõsummatio Abrahæ, & generatiões filio℞ ipsius. [Abraham vero aliam duxit vxorem. Hoc maligni hæretici irriserunt, q vetus testamentũ dixerũt non esse à vero Deo, quibus visum est, plenũ fuisse lasciuiæ, ꝙ Abraham in tãta senectute du xit vxorem. Quibus dicendũ, ꝙ sanctus patriarcha non fecit hoc ex incontinentia aliqua, & tripliciter excusatur. Primo, quia desiderio prolis copiosioris hoc fecit. Secũdo, propter my sticam significationem, videlicet propter significandum futura, quemadmodum Osee pro pheta Deo iubente accepit fornicariam in vxorem, ad præsignandum quòd terra seu plebs Israelitica fornicans fornicaretur à domino, id est, per idololatriam à Deo vero recederet. Prophetæ etenim aliquando verbis, aliquando factis prophetauerunt: sic & Abraham qui Deo testante fuit propheta, in senio suo duxit vxorem, ad præfigurandum re ipsa, quòd ex Christo & ecclesia militante generantur in fonte baptismatis, & tamen non pertinent vere ad ipsam ecclesiam, puta hæretici atq; schismatici, qui per istam Abrahæ vxorem nomine

Osee 1. 2. Amos 7.

Cethuram,eiusq́ filios designantur,queadmodum p Agar & filium eius,carnales ac perfid
veteris testamenti sunt designati. Tertio,qa Deo inspirante hoc fecit, ad reprobãdum quo
rundam hæreticorum perfidiam, q secundas nuptias damnauerunt, quæ tamen tanti patriar
chæ roborant exemplo. Hanc rõnem, sicut & præcedentem,tangit Augustinus. Duxit ergo
August. 16. de ciuit. Dei. aliam coniugem[nomine Cethuram.]Circa q̊d scribit Hieronymus:Cethura, Hebraice co
pulata seu coniuncta interpretatur. Vnde Hebræi suspicantur eandem esse mutato nomine
Hieron. Agar atq; Cethurã, vt per hoc etiam ætas Abrahæ excusaret, ne senex nouis arguat nuptijs
lasciuisse. Hinc refert & Lyra:Dicunt Hebræi ꝙ Cethura interpretatur thurificata, qa tam
munde se habuit postq̃ cum Ismaele filio suo de domo Abrahæ est egressa, ac si fuisset Deo
oblata & consecrata:ppter quod,Sara defuncta,misit Abraham filiũ suum Isaac,vt illã sibi
reduceret. Sed istis multipliciter obijci posset. Primo, qm̃ textus huius dicit, ꝙ Abrahã ali
duxit vxorem. Agar autẽ iam antea fuerat vera vxor sua,quæ q̃uis erat separata ab eo adi
pus habitatione, non tñ vinculo coniugali:sicq́ eam recipiendo,nõ duxisset aliã cõiugem.
Secundo,qa paulopost scribit,ꝙ filijs concubinarum largitus est munera, vbi p cõcubinas in
Rom.14. telliguntur Agar & ista Cethura. Tertio,qa de Abrahã ait Apostolus,ꝙ nõ considerauit cor
pus suum emortuũ,cum fere centũ esset annorum:circa q̊d dicunt expositores,ꝙ corpus suum
fuit emortuũ,quãtum ad vetulam: sed de iuniore poterat gñare, sicq́ saluatum est suprà q
de Agar genuit Ismaelem. ergo & Cethura ista fuit iuuencula,præsertim cum Abrahã esse
ad minus centum q̃draginta annorum,dum eam accepit. Agar vero tunc vetula fuit. Nã filius
eius Ismael fuit q̃tuordecim annis senior Isaac,qui circa has nuptias Abrahæ q̃dragenarius
fuit. Veruntamẽ dicit Lyra,ꝙ nomẽ hoc cõcubinarum,in Biblijs Hebraicis correctis,hic scri
R. Paul. bitur diminute,ad innuendum ꝙ non fuit nisi vna. sed R. Paulus contra hoc dicit:Vocabu
bum quod hic in Hebraico ponitur,semp significat concubinas in plurali,siue scribat dimi
nute,siue integre. idcirco ex hoc ꝙ scribitur diminute, non insinuatur ꝙ nõ fuerit nisi vna.
Iosep. li. 1. Antiq. Iu. c. 26. Nihilominus Iosephus dicit, ꝙ fuit vna, & ꝙ Abrahã duxit eã, anteq̃ misit pro vxore Isa
filij sui. Quid horum sit verius,nescio.[Quæ]Cethura[peperit ei]scilicet Abrahæ,successiue io
filios,qui nominãtur in litera.[Filij Dadan fuerunt Assurim &c.] Circa hoc dicit Hiero
Hieron. mus:Ab Assurim aliqui putant Syros vocari, & à plerisq́ filijs Abrahæ dicunt regiones In
diæ occupatas seu habitatas.[At vero ex Madian]filio Abrahæ & Cethuræ, [ortus est Epha
Idem. & Epher.] Quo circa Hieronymus: Filij,inquit, Cethuræ occupauerunt terram Troglod
tarum atq; Arabiam vsq; ad terminos maris rubri, secundum historicos Hebræorum. Di
tur quoq; Epher ex posteris Abrahæ duxisse exercitum aduersus Libyam, & ibi victor c
sedisse, à quo posteri eius Aphricam nuncupauerunt. Hæc Hieronymus. Cuius verbis
Iosep. li. 1. Anti. Iu. ca. 26. Scholastica historia ex Iosepho additur, ꝙ viro illi in Libyam descendenti, Hercules t
auxilium,& filiã eius nomine Ethæam, Hercules duxit vxorem, genuitq́ ex ea Dodo
cuius filius fuit Phoron.[Deditq́ Abraham cuncta quæ possederat] filio suo [Isaac] vi
cet omnia principalia bona sua,tanq̃ principali prælectoq́ filio. non tamen videtur A
ham habuisse nec ei dedisse hæreditaria & immobilia bona, nisi suprà præfata, quæ e
aut acquisiuit, & pauca fuerunt, videlicet ager,in quo erat duplex spelunca,& puteus Ber
Gen.16. bee,ac nemus quod ibi plantauit, aut quædam similia. [filijs autem cõcubinarum largit
est munera.]Abraham non erat adulter:idcirco cõcubinæ istæ fuerunt veræ vxores ipsius
quod & textus apertissime ptestatur. Siqdem suprà scriptum est,ꝙ Sara dedit Agar ancillã
suam viro suo vxorem. De Cethura quoq́ nunc dictũ est, ꝙ Abraham accepit aliã vxore
nomine Cethuram. In scripturis autem veteris testamẽti vxor interdũ cõcubina vocatur
Iudic.19. patet in Iudicum libro de vxore Leuitæ. Sara demũ fuit principalis ipsius Abrahæ vxor,
ꝙ eius cõparatione, aliæ duæ quasi cõcubinæ censentur. Abraham tamẽ cum Cethura n
habuit aliam ea principaliorẽ,saltem eo tẽpore,quo ita vocata est. ¶Porro qui dicunt ea
dem fuisse Agar & Cethuram,affirmant huius plurale poni pro singulari,cum dicitur, co
cubinarum:vel ideo scripturam sic loqui,quoniam eadem quasi bis ducta est. [Fuerunt autẽ d
es vitæ Abrahæ,centum septuagintaquinq; anni.]& ita obijt iunior patre suo annis trigi
Gene.11. ta. Nam Thare pater eius vixit annis ducẽtis quinq;,vt suprà legitur.[& deficiẽs]viribus c
poris,[mortuus est in senectute bona].i.virtuosis actibus decorata, [pnectæq́ ætatis, & p
nus dierum].i.plenus opibus bonis,qbus vsq; in finẽ vitæ suæ inhæsit longæuus,p quod infi
Ambro. atur defunctus in quadam pfectione virtutũ. Nam teste Ambrosio, plenitudinem vita iu
rũ habet,inanes vero sunt dies malorum.[cõgregatusq́ est ad populum suũ].i.sanctis in lim
patrũ detentis coniunctus,quantũ ad animã suam,qui limbus exinde vocatus est Abrahæ
nus. Vel Abrahæ sinus vocat,secreta reqes illa electorum in limbo illo tunc quiescentiũ.[Et
pelierunt eũ Isaac & Ismael filij sui]q tanq̃ principales noĩatim exprimunt, quanq̃ & alij
terfuerint multi.[in spelũca duplici &c.]de q̃ dictũ est copiose.[Et post obitũ illius bñdi
Deus Isaac filio eius]cui & ante iã bñdixit,sed post mortẽ Abrahæ patris sui,plus q̃ añ be
di

dixit ei, augendo ei spũalia ac tẽporalia bona. [Hæ sunt gñationes Ismaelis &c. & hæc noĩa fi lioꝶ eius &c. Primogenitus Ismaelis Nabaioth, deinde Cedar &c.] & ponunt hic duodecim noĩa filioꝶ suoꝶ, q fuerunt duodecim principes duodecim tribuum suaꝶ, ita ꝙ vnusquisqꝫ eoꝶ fuit princeps, & caput prosapię descendẽtis ab eo. ¶Circa q̃d scribit Hieronymus: Duodecim filij nati sunt Ismaeli, primogenitus Nabaioth, à q̃ omnis regio ab Euphrate vsqꝫ ad mare rubrum Nabathæa seu Nabaiothæa vocat, quæ & Arabiæ pars est, & ab alijs filioꝶ suoꝶ nominibus quædam eoꝶ regiones nomẽ sortitæ sunt, s. Cedar, Duma, Theman &c. [Et facti sunt anni vitę Ismaelis, centũ trigintaseptẽ: deficiensqꝫ, mortuus est.] Secundũ Lyram, in Hebræo non dicitur, mortuus est, sed [trãsiuit:] q̃d secundũ Hebræos, nõ dicitur de aliquo moriente, nisi iusto: ꝑpter quod dicunt eum obijsse in gr̃a. Veꝶ Rabbi Paulus asserit, in Hebræo nõ haberi, trãsiuit: sed, deficiens mortuus est, attñ fatetur Ismaelem decessisse in gratia, qa subiungit: [& appositus] est [ad populũ suum]. i. in limbo patrũ eis adiunctus. Isti itaqꝫ dicunt eum de suis excessibus finaliter pœnituisse. Sarraceni vero dicunt eũ fuisse sanctũ & vatem Dei. Veruntñ scriptura ista nõ dicit de eo, sicut dicit de Abrahã & alijs patriarchis ac sanctis quibusdã, ꝙ mortuus sit in senectute bona, & plenus dieꝶ. [Habitauit autẽ ab Euila vsqꝫ Sur]. i. ipse & posteritas ei⁹ terras illas incoluit, ab India, quę ab Euilat nepote Noe vocata est Euila, vsqꝫ ad solitudinẽ, quæ est inter Cades & Barad, q̃ solitudo Sur appellat, & tenditur vsqꝫ ad mare rubrũ & Aegypti cõfinia. ideo addit: [Quæ] s. solitudo, [respicit Aegyptum introeuntibus Assyrios] ꝑ iter illud. [Corã cunctis fratribus]. i. filijs & nepotibus [suis obijt.] seu (vt exponit Hieronymus) in manibus filioꝶ suoꝶ mortuus est. ꝑ fratres eñ intelligũtur quicunqꝫ cognati. Vnde Iacob infrà ait ad Laban: Pone hic corã fratribus meis & fratribus tuis. Vt aũt in Scholastica historia tangit, Ismael fert dysenteria obijsse. Deinde describitur gñatio Isaac patriarchæ. [Hæ q̃qꝫ sunt gñationes Isaac filij Abrahã. Abrahã genuit Isaac: qui cum q̃draginta esset annoꝶ, duxit vxorẽ Rebeccã &c.] Istud repetit, vt sequentia aptius inserant. [Deprecatusqꝫ est Isaac dñm ꝑ vxore sua] vt concipet, [eo ꝙ esset sterilis]. Nam vt infrà patebit ex textu, ꝑ viginti annos sedit cum Isaac anteq̃ concepit. Deniqꝫ q̃uis Isaac sciret patri suo Abrahæ esse ꝓmissam electi seminis ꝓpagationem copiosissimam ꝑ se, nihilominus Deum orauit vt impleret hoc. Deus etenim multa sic præordinauit, vt ꝑ preces obtineãtur. ideo ait Glossa: Quãuis ꝑ Isaac ꝓmissa erat successio, tñ præfinitio Dei precibus erat implenda. Hinc subditur: [Qui exaudiuit eum, & dedit cõceptum Rebeccæ] supernaturaliter, sicut & Saræ, q̃uis in Sara fuerat maior causa sterilitatis, qa & senium. [Sed collidebantur in vtero eius paruuli.] qñ eñ vicina fuit partui, cœperunt infantuli in vtero eius collidi, seu inuicem se q̃si impellere, q̃si inter se concertantes, qs eoꝶ primus egrederetur: q̃d tñ non cõtingebat naturaliter, sed ex dispositione diuina, qa præsagium extitit futuroꝶ, ita ꝙ Deo volente & mouente forte ꝑ angelum facta fuit cõmotio illa infantum, ad præfigurandũ ꝙ inter eos natos esset futura contentio ꝓpter primogenituram, & etiam inter Iudæos & Idumæos ex eis tunc nascituros. ¶Porrò septuaginta transtulerunt, [ludebant & calcitrabant infantes.] Symmachus autem, [in supficie ferebantur:] q̃si s. in similitudine nauis pondere apto carentis. Itaqꝫ sicut Deus ꝑ verba, ita & per motus istos oñdit futura, qa frequenter ꝑ facta prænũciat aliqd. [Quę] s. Rebecca [ait: Si sic mihi futuꝶ erat, quid necesse fuit concipere?] Timuit eñ aborsum, & periclitari in partu, qa ex tali collisione geminoꝶ in vtero, solent talia sequi ꝑicula: ideo cõceptum suum reputabat infructuose concessum, nisi Deus sibi aliũde succurreret. Vel, q̃si admirãdo locuta est, si sic mihi futuꝶ erat &c. Q. d. si paruuli nõdũ nati, ita confligunt, qd facient nati? an seinuicem destruent? In Scholastica historia legitur: Iacob creditur sanctificatus in vtero, & in prædicto motu seu collisione infantum præfiguratum, ꝙ non sit consensus Christi ad Belial. ¶Porro ꝙ Iacob sanctificatus fuit in vtero, Augustinus in pluribus locis sentire videtur. Nam sup illud ad Romanos, Cum enim nondum nati essent, disseruit: In Iacob nondum nato quid Deus dilexit, nisi gratuitum suæ misericordiæ donum? [Perrexitqꝫ vt consuleret dñm.] Quo vel ad quem perrexit, aut qualiter Deum cõsuluit, scriptura ista non exprimit. Dicitqꝫ Glossa, ꝙ forte iuit ad locũ in quo Abraham construxerat aram, seu (vt in historia Scholastica clarius fertur) forsitan transiuit ad montẽ Moria, in quo altare ædificauerat Abrahã, & immolatis ibi victimis, deprecata est Deũ vt sibi oñderet, quid sibi atqꝫ infantulis esset ventuꝶ. Lyra vero refert: Dicunt Hebræi, ꝙ iuit ad consulendũ Melchisedec sacerdotẽ Dei excelsi, & item ad Heber spm̃ prophetiæ habentẽ, tunc vsqꝫ viuẽtes, vt ꝑ eos consuleret dñm, hoc est, vt ipsi reuelationem à Deo acquirerent, dñm exorando pro certificatione Rebeccæ. Quod aũt Melchisedec fuit Sem filius Noe, & ꝙ ipse ac Heber vsqꝫ post natiuitatem Iacob vixerunt, ex supioribus potest patere. Multi quoqꝫ catholici opinãtur, ꝙ ad Melchisedec sit profecta. Verũtamen Rabbi Paulus hic scribit: Quidam expositores Hebræoꝶ testantur, ꝙ nõ iuit ad cõsulendum aliquem prophetã, sed ad aliquẽ locũ deuotum & secretum, in quo pro hac re oraret getius. Istud quoqꝫ tangitur in Glossa, dicẽte: For san

Hieron.

Hieron.

Eusebi.

Eusebi. 2. Cor. 6. August. Roma. 9.

Eusebi.

R. Paul.

san iuit ad aliquem locum secretũ, in quo magis quiete oraret.[Qui respondẽs, ait:] Qu
ter dederit Rebeccæ istud responsum, textus nõ docet. & dicũt nonnulli, ꝙ cum post imm
lationem & orationẽ dormiret in mõte præfato seu alio loco, reuelationẽ istam à dño fu
psit p inspirationem occultam seu illuminationẽ angelicam. Alij putant, ꝙ Deus ei resp
dit in vigilia p angelum, queadmodum & p angelum edocuit Agar. Alij dicunt, ꝙ resp
dit ei p Melchisedec aut aliquẽ alium sanctum.[Duæ gentes sunt in vtero tuo].i. duo int
tuli q erunt principia & capita duarũ gentium, quia ex Esau sunt nati Idumæi, ex Iacob I
dæi.[& duo populi ex ventre tuo diuidentur].i. præfati duo populi inter se diuisi, ex tuis in
tulis distinctim nascent.[populusꝗ populũ superabit].i. vnus eorũ alium vincet, aut sibi sub
ciet: quod aliqualiter fuit tẽpore Dauid impletum, quando Iudæi sibi penitus subiugaue
2.Reg. 8. Idumæos, immo & omne masculinũ peremerunt in ea, vt legit Regum secundo.[& maior
Ibidem. uiet minori.] hoc est, populus Idumæorũ ex Esau primogenito Isaac natus, Iudæis deseru
August. quod factum est tẽpore Dauid, quando Idumæi facti sunt tributarij Dauid regis. Verum
16. de ci- men Augustinus ait: Quod dictũ est, maior seruiet minori, nemo nostrorũ aliter intelle
uit. Dei. ꝗ maiorẽ populum Iudæorũ, minori.i. posteriori populo Christiano seruiturũ. Et reuera
uis istud aliqualiter videat impletum in populo Idumæo atꝗ Iudæis, tñ conuenientius c
ditur, ꝓphetiam istam aliqd altius intẽdisse: & quod est hoc, nisi quod in Iudæis & Chri
anis euidenter adimpleti.[Iam tẽpus pariẽdi] in quo Rebecca pareret, [aduenerat, & ecce
mini].i. duo infantuli [in vtero eius repti sunt.] Hoc p eorũ egressum patuit, ꝙ duo fue
in vtero, quod tamen & ante innotuit ex infantũ collisione ac reuelatione diuina.[Qui
mus egressus est, rufus erat.] Idcirco vocatus est Edom, quod interpretatur sanguineus
quoꝗ ex causa vocatus est sic, vt statim dicet.[& totus in morem pellis hispidus].i. pilo
ideo dictus est Seir, quod interpretat pilosus. Hinc ait Hieronymus: Pro hispido seu pil
Hieron. in Hebræo habet,* Sear. Vnde Esau, sicut alibi legimus, Seir.i. pilosus dici* est.[vocauit
nomen eius Esau].i. fortis, & hoc fuit ꝓprium nomen ipsius. Protinus alter egrediens,
tam fratris tenebat manu: quod Deo* sic ordinãte* sic actum est, ad præfigurandũ ꝙ futu
um fratrẽ supplantaturus, non violẽtia, sed iure, ex præordinatiõe diuina. Vnde fratris p
tam tenendo, quasi ipso facto mõstrauit, se fratrẽ suum à iure primogenituræ & priuile
bñdictionis, retrahere.[& idcirco appellauit eum Iacob.] Quis eum sic appellauit, nõ ha
tur ex litera euidenter, tñ de matre eius dictum videt, qa pauloante præhabitũ est, gu
in vtero eius repti sunt.[Sexagenarius erat Isaac, quando nati sunt ei paruuli.] Ex quo
Iosep. li. stat quod dictũ est, vtpote ꝙ viginti annis fuit cum coniuge sua absꝗ ꝓle, siquidem qu
1. Antiq. ginta existẽs annorũ, eã accepit. Hinc etiã patet, stare nõ posse qd Iosephus dicit, Abrah
Iu. c. 26. defunctum anteꝗ nati fuerunt filij Isaac: immo quindecim annis probat vixisse post na
tatẽ eorũ. nam Abrahã centenarius fuit, qñ natus est Isaac, vixitꝗ Abrahã centum sep
gintaquinꝗ annis. ¶ Circa hæc quærit, cur Isaac infra tot annos infœcunditatis suæ vx
aliam nõ accepit, queadmodum Abraham duxit Agar. Ad hoc (vt fert) respõdent Iud
non licuit Isaac habere coniuges plures, ex quo spõte accessit, vt Deo in holocaustũ im
laret, quia extunc extitit Deo cõsecratus. Alij dicunt, ꝙ Isaac specialiter commendat de
tinẽtia cõiugali, & castitatis amore nõ duxit secundã, ita ꝙ sicut Helias ac Hieremias fue
nentia virginali, euangelicæ castitatis typum gesserunt pfecte, sic Isaac pũgnauit cõtine
August. quę in euangelica lege est, cõiugalem, in ꝗ vnus vnius est cõpar. Vnde loquitur Augustinu
16. de ci. patriarcha nec vxorẽ habuit aliam, nec aliquam cõcubinam, sed posteritate duorũ gem
Dei. contentus fuit, nec tñ ob hoc patre suo Abrahã virtuosior fuit, sed ecõuerso. [Quibus a
tis, factus est Esau vir gnarus venandi].i. artificialis venator, [& hõ agricola, Iacob au
simplex] loquendo de simplicitate columbina, quæ dolũ & fictionem excludit, & verã
dit prudentiã. Sic eñ sanctus Iob fuit simplex, nõ simplicitate asinina, quæ caret prud
Iob 1. atꝗ industria. Hinc alia habet translatio, Iacob sine dolo.[habitabat in tabernaculis.]
litera cõtinet, habitabat in domo, & ita est sensus, ꝙ fuit vir quietus, vitãs discursus, & rem
domi, nisi rõnabilis causa eũ egredi qñꝗ compelleret. Attamen Lyra refert, ꝙ secundũ
bræos, istud intelligat de tabernaculis Melchisedec & Heber, q venientes ad se, edocu
spiritalia ac diuina, ad quos dicunt Iacob venisse, & habitasse ad tẽpus cum eis, immo q
decim annis cũ Heber. Vnde & Glossa sup illud, Habitabat in tabernaculis, ait, Studi
spiritalibus. Veruntñ in scripturis veteris testamenti, domus etiam impiorũ tabernacu
lent vocari: quãto magis domus Isaac viri iusti, q & filium suũ potuit informare? Mose
Nu. 16. pe de Dathan & Abiron loquens: Recedite, inqt, à tabernaculis hoĩm impiorum.[Isaac
bat Esau, eo ꝙ de venationibus illius libenter vesceret:] & etiam qa primogenitus eius
nec dubium qn amabat etiam Iacob, sed ipsum Esau amplius: nec tñ putandum, ꝙ Isa
triarcha ex carnalitate aut gulositate talia amabat cibaria, & filium suum propter ea. P
nãꝗ vir bonus ac sobrius moderate vti cibarijs delicatis, sicut & pulchra vxore.[& Re

diligebat]specialiter[Iacob]propter eius simplicitatē & synceritatem,& quia frequētius secum erat in domo,& rursum ex inspiratione diuina,& item,qm̄ ex reuelatione diuina cognouit φ Iacob erat præelectus à Deo,& fratri suo præferendus.[Coxit autē Iacob pulmētum] de quodam legumine, quod vocatur lenticula. [Ad quem cum venisset Esau lassus de agro,ait:Da mihi de coctione hac rufa].i.rubicunda seu fulua,quoniam facta erat de lenticula rubea.[qa oppido].i.valde[lassus sum.Quam ob causam vocatū est nomē eius Edom.] Circa quod ait Hieronymus:Fuluum seu rubeum,Hebraice dicitur Edom. Ob id aūt φ pro rubeo cibo primogenita sua vendidit, nomen Edom seu fului accepit,cuius appellatiōis fuit & alia causa,vt tactum est,qm̄ natus est rufus seu rube⁹.[Cui dixit Iacob: Vende mihi primogenita tua.]Secundum Isidoꝝ,primogenita fuit vestis sacerdotalis,qua maiores natu cū benedictione patris indui,victimas Deo quasi pontifices offerebant. Porro in Scholastica historia plenius dicitur:Erant autem primogenita,quædam dignitates,quas habuerunt primogeniti in cognationibus suis vsq; ad Aaron.Habebat em̄ primogenitus vestem specialē, qua induebatur tantum in sacrificijs offerendis,& quando recepturus erat finalem benedictiōem à patre. In solennitatibus quoq; & cōuiuijs, benedicebat iunioribus, & in his duplā portionem ciboꝝ recepit:sic & in diuisione hæreditatis habuit duplum,vt fertur.Itaq; constat φ primogenitura inclusit spiritualia aliqua,præsertim sacerdotiū & authoritatem benedicēdi. ¶Quomodo ergo petijt Iacob primogenita sibi vendi, cum hoc esse simoniacum videatur?Ad hoc patet respōsio ex dictis circa hoc,φ Abraham dicitur ius sepulturæ emisse. Primogenitura quippe iure & pręordinatione diuina erat ipsius Iacob, qui hoc ipsum ex suæ matris relatiōe creditur cognouisse:sicq; intelligitur suam redemisse vexatiōem, retrahendo prudenter ad se,quod sibi ex gratia Dei competebat. Alij dicūt φ sicut ius patronatus partim est spirituale,partimq; temporale, propter quod per se vendi nō potest,sed cū fundo vendito potest transferri, ita ius primogenituræ cum redditibus ad se pertinentib⁹ transferri poterat per venditionē.[Ille respondit:En morior.Quid mihi proderunt primogenita?]quasi dicat,Præ fame & lassitudine, ac desiderio huius cibi deficio, ita φ primogenitura mihi nō prodest.[Ait Iacob: Iura ergo mihi,] φ venditionem hanc ratam habebis. [Iurauit ei Esau]hoc ipsum,[& vendidit primogenita]sua cum iuramento. [Et sic accepto pane & lentis edulio,]puta pulmēto,[comedit & bibit,& abijt, paruipendens φ primogenita vendidisset.] Vel qa spiritalia nō curauit, cum esset carnalis: vel quia viribus suis cōfidēs, proposuit sibi reseruare priuilegia primogenitureę per vim,nō obstante venditione aut iuramento, sciēs φ frater suus vir simplex nō auderet resistere, sicq; multipliciter & grauiter valde peccauit, videlicet gula,simonia,illicita iuratiōe,aspernatiōe spūalium,ac prauo ꝓposito violentiā atq; periuriū cōmittendi.ideo ad Hebræos ait Apostolus: Ne qs fornicator aut ꝓphanus,vt Esau,qui ꝓpter vnam escā vendidit primogenita sua. ¶Sed circa hæc q̄stio oritur:Non em̄ apparet φ Esau vir humana versutus astutia,q de cupiditate & gula notaꝭ, vendiderit primogenita sua pro q̄modicissimo precio, vtpote vna esca, & potissimū si ad primogeniturā spectabat ciboꝝ & hæreditatis portio duplex.Ad hoc(vt ferꝭ)Hebræi respondent,φ cibus de q̄ ait ista scriptura,nō fuit preciū emptionis primogenitureę, sed datū fuit vltrà in preciū istud eo modo,quo in cōtractib⁹ emptor cōsueuit vltra preciū dare symbolū aliq̄d.Si aūt obijciaꝭ p̄allegatū Apostoli verbū,dicētis,Qui ꝓpter vnā escā vendidit primitiua: Respōdeꝭ φ cōiunctio,ꝓpter,notat ibi causam venditiōis motiuā, nō precij quātitatē. Huic tn̄ respōsiōi obijcit Rabbi Paul⁹,qa si Esau vendidit primogenita sua ꝓ precio magno,ita φ esca mouit eū dūtaxat ad illā venditionē,nō vocaretur ab Apostolo ipso ꝓphanus. sed qcq̄d sit de huius dictiveritate,ista obiectio nullius est ponderis.Nam q̄ntumcūq; preciū Esau pro primogenitura ꝑ modū precij accepisset,simoniac⁹ factus fuisset, & ex cōsequēti ꝓphanatus atq; sacrilegus.¶Amplius iuxta mysticū sensum,sicut Abrahā,Sara defuncta,aliā duxit vxorē,quā tn̄ & ante diciꝭ habuisse,videlicet Agar:sic Chr̄s nunq̄ sine spiritalibus nuptijs est,& si vna particularis ecclesia deficiat,aliā sibi procurat,q̄sdā cōuertendo ad se.Deniq; circa finē seculi,ecclesia ꝑ Antichristū ꝑ maxima parte extincta,Chr̄s Iudæos cōuertet, & synagogam quā diu reliquerat, iteꝝ sumet in spōsam. Quēadmodū aūt ex Abraham natæ sunt multæ & maximæ nationes infideles & reprobæ,ita ex Chr̄o & ecclesia renati sunt plures in fōte baptismatis,qui ad hæreticas prauitates ac varia vitia lapsi, ecclesias malignātiū & conuenticula hæreticoꝝ,schismaticoꝝ ac impioꝝ atq; carnalium cōstituerūt,qbus tamē Christus largitus est munera,hoc est, dona gratiæ gratis datæ, bona naturę ac fortunæ, immo & dona gratiæ gratū faciētis in fonte baptismatis. Isaac aūt,hoc est, populo Chr̄iano catholico,Chr̄s contulit hæreditatē cæle stē,& cūcta quæ habet,q̄ eis p̄parauit ad pfruendū seu participandū.q. nūc separat merito à peruersis,deinde separabit eos ab inuicē loco & p̄mio,Insuper sicut post mortē Abrahæ Deus bn̄dixit Isaac filio eius,sic Christo passo & mortuo,resuscitato & in cælum leuato, Deus benedixit copiosissime eius discipulis ac filijs. Iteꝝ sicut ꝑ

Eusebi⁹.

Hieron.

Hebr.12.

Ibidem.

Abraham & Saram, ita p Isaac & Rebeccã designatur Chrs atq; ecclesia. Et sicut Isaac rogauit pro Rebeccæ fœcundatione, ita Chrs pro ecclesiæ gratiosa fœcunditate, quam ex se non habuit. Cum'q; cõcepisset ecclesia, statim cœperũt pullulare & cõmisceri in ea, & contra se inuicem pręliari populi duo, videlicet boni & mali, catholici & hęretici, propter quæ
Matt. 23. dolebat ecclesia, & dictum est ei: Duæ gẽtes in vtero tuo sunt. Christus nanq; cõparauit ecclesiam sagenæ ex omni pisciũ genere congreganti: sed populus catholicus & electus hæreticis ac reprobis pręualet. Queadmodũ autem Esau erat totus deformis, rubeus & pilosus, sic iniqui ac perfidi mente deformes sunt, sanguinolenti, prauis'q; cogitatiõibus & iniquis affectibus quasi pilis operti: qui discunt venari, terrena'q; colere, quoniã alios venantur in mortem, & vndiq; euagantur ac tẽporalibus inhiant. Iacob vero fuit vir simplex, in tabernaculis habitans: sic vere fideles sunt simplices sicut colũbæ, & Christi ecclesias visitant, & in scholis virtutũ morantur. Quemadmodũ etiã Esau quęsiuit pulmentũ & terrena à Iacob, & propter ea paruipendit spiritualia bona, sic reprobi & carnales à fidelibus conãtur temporalia obtinere, de quibus deuoti nõ curant, dũmodo æterna ac spiritalia sortiantur. Caueamus igitur vitia Esau, omnem cupiditatem & gulam, omnem vanitatẽ & pompã, atq; potius Iacob virtutes sectemur, quaten⁹ & in nobis populus maior minori deseruiat, id est, multitudo passionum ac vitiorum, omnium'q; carnalium appetituum, sensualium'q; apprehensionum ac operum subijciatur cœtui intellectualiũ sensuum & actuum virtuosorum, imperio rationis, dominio charitatis, rectitudini æquitatis.

¶Elucidatio capituli XXVI. Orta autem fame super terram. Art. LXIX.

HOc nunc exponendũ capitulum, recitat qualiter dominus benedixit & magnam prosperitatem contulit Isaac patriarchæ. [Orta aũt fame super terram] i. habitatoribus terræ Chanaan, [post eam sterilitatem quæ acciderat in diebus Abrahã.] Suprà duodecimo capitulo legitur Abrahã intrasse Aegyptũ, propter famem quæ tũc in terra Chanaan erat. Vicesimo'q; capitulo scriptũ est, ꝙ introiuit terrã Palęstinorum, & habitauit in Geraris: sed ibi nõ legitur propter famẽ id accidisse. Porro qñ intrauit Aegyptũ propter famẽ, nondum genuerat Ismaelem, Isaac vero sexagenarius fuit, dum nati sunt ei Iacob & Esau, qui iuuenes essent, & forsan plusq̃ viginti annorũ, fecerunt cõmercium, de quo in fine præcedentis cap. actum est. sic'q; Isaac videtur tunc fuisse ad minus octoginta annorum, fuit quoq; tredecim annis iunior Ismaele. ergo inter famem illam sub Abraham factam, & inter istam sub Isaac ortam, fluxerunt anni nonagintatres ad minus, si historia ista quæ nunc recitatur de Isaac, cõtigit post venditiõem primogenitorum Esau, vt series textus videtur prætendere. Non est aũt verisimile, ꝙ infra tot annos nõ fuerit in terra Chanaan alia fames, caristia &
Gen. 20. sterilitas. Præterea suprà dictũ iam est, ꝙ Abimelech rex Geraræ cõcupiuit & sibi adduci fecit Saram Abrahæ coniugẽ, Isaac nõdum nato. Ergo inter tempus illud & istud, de q̃ in isto narratur capitulo, ꝙ ipse Abimelech & etiã Phicol princeps militiæ eius, de quo item vicesimo habetur cap. tractauerũt cũ Isaac, fluxerũt ad minus octoginta anni, sic'q; Abimelech fuit tunc ad minus centũ annorum, etiamsi nõ fuisset nisi viginti annorum qñ adduxit ad se Saram. Deinde in isto cap. scribit Isaac multa egisse in terra Palæstinorum, puteos'q; fodisse, & loca mutasse, ac succreuisse q̃usq; magnus effectus est vehementer. Post quæ oĩa rursus legitur Abimelech, cum Phicol venisse ad ipsum, & fœdus amicitiæ percussisse cũ illo. Si itaq; in recitatione huius historiæ ordo temporis obseruatus est, inueniuntur Abimelech iste & Phicol valde diu vixisse, ita vt vix credibile videat: idcirco Glossa & Scholastica historia dicit
Eusebi⁹. istã historiã recitari per recapitulationẽ, ita ꝙ res quæ hic legitur gesta, acciderit ante natiuitatẽ filiorum, Esau & Iacob, aut saltẽ ante venditionẽ primogenituræ præscriptam. Verum tñ istud nõ videt certũ nec necessariũ dici, qm̃ aliqui tunc vixerunt, immo & multi, quasi
Gen. 31. cẽtis vel centum & quinquaginta annis, sicut & infrà patebit de Laban. Nec Isaac videtur fuisse tantæ opulentiæ & sublimitatis, sicut hic fertur, ante mortem Abrahæ patris sui, præsertim cũ scriptum sit præcedenti cap. post obitum Abrahæ benedixit Deus Isaac filio eius. Abrahã vero vixit quindecim annis post natiuitatẽ filiorum Isaac, vt in expositione præcedentis cap. est ꝓbatũ. sic'q; obitus Abrahæ nõ præcessit prætactam primogenituræ venundationem, nisi p quinq; annos, si filij Isaac nõ erãt nisi viginti annorum tẽpore venditiõis illius. Potius ergo reor ista recitari secundum ordinem temporis quo sunt facta. Itaq; [abijt Isaac ad Abimelech regem Palęstinorum in Gerara] i. in loco seu oppido sic vocato. Nam propter amicitiam quæ fuit inter Abraham atq; Abimelech, habuit Isaac fidutiam cõfugiẽdi ad ipsum Abimelech. [Apparuit'q; ei dñs] per angelũ, secundum aliquem modorum sæpius ꝑtactorum, dicens: Ne descendas in Aegyptum.] Ex quo elicitur, ꝙ intendebat intrare Aegyptum, quæ est regio valde abundans: idcirco Isaac magnã habens familiam, multa'q; pecora, voluit se illuc tempore sterilitatis transferre, sicut & pater suus Abraham fecerat. [sed quiesce in terra quam dixero tibi,] videlicet infra terminos terræ promissionis, [& peregrinare ibi,] hoc est, in

est, in terra quæ infra terram Chanaan & Aegyptum est media, puta in Palęstina, quæ ad terram promissiõis pertinuit, vt patuit ac patebit. quasi dicat, Esto peregrinus in terra quam in successoribus & posteris tuis possidebis, vt dñs. Hinc ratio præcepti huius subiungitur: [Tibi eñ &]pro, id est, [semini tuo dabo vniuersas regiones has]s. Palæstinam, Chanaan, Galilæã, Samariã, &c. [complens iuramentum quod spopõdi] .i. firmiter & assertorie feci. [Abrahã patri tuo &c. & benedicentur in semine tuo]s. Chr̃o, secũdum naturã humanam, [omnes gẽtes terræ].i. quidã, immo & multi de oĩbus, vt plenius sæpiusq́ꝫ expositũ est. Hæc etem verba eodẽ sensu promissa sunt Isaac, quo & Abrahæ: per q̃d patet, ꝙ nõ Abrahæ tantũ, sed & Isaac, immo & Iacob, vt infrà clarebit, facta sit ista de Chr̃o promissio. [eo ꝙ obedierit Abrahã voci meæ].i. iussioni quã ei loquendo præfixi. Veruntamẽ (vt est dictũ) obedientia Abrahæ non promeruit de cõdigno, sed de cõgruo, exhibitionẽ promissionis illius de Chr̃o, videlicet Chr̃i incarnationem, & oĩm gentium benedictionẽ per eum. [& custodierit præcepta,]ea videlicet, quæ sunt de dictamine naturalis rationis, vt sunt præcepta decalogi, quæ oẽs respiciebãt. [& mãdata mea,]quæ ei specialiter iussi, [& cæremonias, legesq́ꝫ seruauerit.]Cæremoniæ illæ, fuerunt certi ritus seu modi colẽdi Deum, & sacrificãdi eidẽ. Per leges vero nunc possunt intelligi quæcunꝗ institutiones tunc factæ & obseruandæ, quæ iudiciales vocãtur, quę docebãt modum seruandi iustitiã inter homines. Ex his conijcitur, ꝙ ante legẽ Mosaicã multa p̃cepta moralia & cæremonialia ac iudicialia obseruabãtur à Dei ministris, quę postmodũ in lege Mosis sunt cõscripta & ampliata. Per hęc q̊ꝗ insinuat excellẽtia sanctitatis Abrahæ, ꝑpter cuius iustitiã dñs dicit se tãta bona filio suo facturum. [Mansit itaꝗ Isaac in Geraris].i. in loco sic dicto. [Qui cum interrogaret à viris loci illius sup vxore sua, respondit: Soror mea est &c.]Istud omnino cõcordat cũ his, quæ suprà de Abrahã dicta sunt, ex quoꝝ expositiõe patet & sensus istius passus. [Cũq́ꝫ pertrãsissent dies plurimi, ꝓspiciens Abimelech, rex Palæstinoꝝ per fenestrã, vidit eũ iocãtem cũ Rebecca vxore sua.]Secundũ Lyrã, verbũ hebraicum, pro q̃ Hieronymus trãstulit hic, iocãtem, æquiuocum est ad ludũ & coitũ, magisq́ꝫ proprie accipitur modo pro coitu. Veꝝ (vt in expositione vicesimiprimi cap. dictũ est) Rabbi Paulus affirmat, ꝙ verbum istud nunq̃ significat coitũ, & secundũ eundem, nũc proprie signat iocum seu ludũ, vt sit sensus, ꝙ Abimelech vidit ipsum Isaac deosculantem & amplexantem suã vxorem, quod viri boni nõ faciebant nisi vxoribus proprijs. Attamen verba sequẽtia ad vtrãꝗ significationem possunt aptari. [Et accersito eo].i. Isaac ad se vocato, [ait: Perspicuũ est ꝙ vxor tua sit. Cur mentitus es eã sororem tuam esse?] Secundum q̃d Abimelech sumpsit hoc nomẽ, soror, falsum erat Rebeccã esse sororẽ ipsius Isaac: non aũt secundũ q̃d Isaac sumpsit sororem, vtpote pro cognata. [Respondit]Isaac: [Timui ne morerer ꝑpter eã].i. ex timore hoc dixi, & ista sum vsus cautela, ne Palæstini me trucidarent, quatenus vxore mea liberius possent vti. [Dixitq́ꝫ Abimelech: Quare imposuisti nobis?].i. cur induxisti sup nos tãtum periculũ? In Scholastica aũt fertur historia: Imponere est hic verbũ absolutũ, & designat imposturã seu fraudem, vt sit sensus, cur imposuisti nobis? id est, cur nos decepisti? Hinc impostor vocatur deceptor, vel secundũ Remigiũ, is qui viliora miscet metalla preciosis. [Potuit coire quispiã de populo cum vxore tua,] deceptus ex verbis tuis, putando ꝙ esset soror tua, non vxor. [& induxeras super nos grande peccatũ.] hoc est, quantum fuit ex parte tui, dedisti nobis occasionẽ adulterij cum coniuge tua. Verum tamen Isaac non dixit eam esse suã sororem tali intentione, & de Dei prouidentia sperans, ei cõmisit exitum rei, sicut de hoc plenius dictum est in exponendo verba & gesta Abrahæ in re pari. [Præcepitq́ꝫ omni populo]sui dominij, [dicẽs: Qui tetigerit hominis hui⁹ vxorẽ, morte morietur.]Siue hoc exponatur de tactu etiam osculi & amplexus, siue de tactu concubitus, patet quantũ gentiles illi adulteriũ abhorrebãt: quantũ ergo Christiani id merito abhorrerẽt? [Seminauit aũt Isaac in terra illa, & inuenit in ipso anno centuplũ].i. inusitate fructum copiosum, ex speciali munere Dei, qui interdũ vnam terram vltra aliam multũ fœcundat. Nec oportet vt centuplũ, designet hic numeꝝ determinatum ac certũ: sed sensus est, ꝙ multo plus accepit de fructu q̃ cõsueuit, aut se receptuꝝ putauit, atꝗ vt in Scholastica habetur historia, illud potest intelligi non solum de vna specie opum, sed forte in omni genere opum est centuplatus. Ideo quasi expositorie subditur: [Benedixitq́ꝫ ei dominus]augẽdo in eo spiritalia ac temporalia bona. [& locupletatus est homo, & ibat proficiens atꝗ succrescens, donec magnus vehementer effectus est &c.] per quod potissimum designatur in spiritalibus profecisse, per q̃d item innuitur, ꝙ temporalis prosperitas donũ sit Dei, & ab eo electis aliquando cõcedatur. [Ob hoc inuidentes ei Palęstini, omnes puteos quos foderãt serui patris illius Abrahã, illo tẽpore obstruxerũt, implentes humo.] Inuidia nãꝗ est dolor de ꝓsperitate alterius. [in tantum vt ipse Abimelech diceret ad Isaac: Recede à nobis, quoniã potentior nobis factus es valde.] Mirum videtur, qualiter peregrinus in aliena habitans terra, poterat esse fortior rege ac populo terræ illius. Potest hoc verbum intelligi per modum hyperbolicæ

Gen. 20.
Hieron.
R. Paul⁹.
Eusebi⁹.
Eusebi⁹.

perbolicæ loquutionis, qua aliquid sine mendacio dicitur per excessum, ad insinuandū in-
solitam magnitudinē eius. Vel ideo dixit istud Abimelech, qm̄ vidit Isaac diuino vndiq; ful-
fultum auxilio, cui se sciuit non posse resistere. [Et ille discedens] tanq̄ obtemperans regi in
propria terra, [vt veniret ad torrētem Gerarę, habitaretq́; ibi.] Recessit em̄ à ciuitate in qua
habitauit cū rege, & habitauit nō longe in valle, qm̄ putauit se ibi aquā & pascua pro suis re-
pertuⱴ pecoribus, [rursum fodit ibi alios puteos, quos foderant serui patris sui Abraham,
& quos illo mortuo olim obstruxerāt Philistijm &c.] i. Palęstini. Illos etem̄ puteos, eo iubē-
te, serui sui purgabāt, eijciendo humū iniectā: quos Philistæi forsitan ideo impleuerunt, ne
quis ex posteris Abrahæ diceret se ad illos puteos ius habere. [Foderūtq́; in torrēte] i. in val-
Eusebi⁹. le iuxta torrentem, vel vbi torrens currere consueuit. Vnde in Scholastica historia dicitur:
Habitauit Isaac iuxta alueum, per quem torrens aliquando influebat. Porro torrens vocatur
aqua, quæ ex inundatione imbrium resolutioneve niuium aut glaciei decurrit, nec iugiter
fluit. ideo ibi foderunt, quatenus huiusmodi aquam in foueis illis colligerent ac seruarent,
[& repererunt aquam viuam &c.] i. saliētem, quæ instar rerum viuentium se mouere videt.
Deinde in litera scribitur, qualiter pastores Geraræ contēderunt contra pastores Isaac pro-
Iose. li. 1. pter puteum illum, & similiter propter alium puteum: idcirco secundum Iosephum, Isaac
ant. iud. illos puteos imperfectos reliquit, nolens cum indigenis terræ contendere, atq; expectās ra-
cap. 26. tionem ac licentiam bonæ voluntatis eorum, ex quibus patet magna humilitas, patiētia, &
mansuetudo patriarchæ istius. [Profect⁹ inde, fodit] i. seruos suos fodere fecit [alium puteū,
pro quo non contenderunt. Itaq; vocauit nomen eius Latitudo, dicens: Nunc dilatauit nos
dominus] i. ampliauit in bonis, [& fecit crescere] i. ditari [super terram.] ita q̄ pecora no-
stra possunt nunc longe & late hic pasci. [Ascendit autem Isaac ex isto loco in Bersabee,]
Gen. 21. vbi & Abraham iam ante habitauerat, vt suprà dictū est. [vbi apparuit ei dn̄s in ipsa nocte]
per angelū in somno seu in vigilia, [dicēs: Ego sum Deus Abrahā patris tui.] Ex quo (vt ait
saluator) probatur resurrectio mortuoⱴ, & īmortalitas animæ rationalis. Deus nāq; est D⁹
eoⱴ qui sunt aut viuūt, ergo Abrahā corpore suo extincto, secundum aīam suā fuit & vixit.
[Noli timere.] Hæc cōsolatio cōgrue facta est huic Isaac, qn̄ in terra aliena tantam fuit pas-
sus iniuriā, & à rege terræ depulsus. Itaq; noli timere timore carnali, mundano, immodera-
to, [quia ego tecū sum. Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum propter seruum meum
Abrahā] i. ꝓpter merita eius, per quod rursus eximia sanctitas Abrahæ designatur. Princi-
paliter tn̄ fecit hoc Deus ex propria misericordia sua, & ad suijpsius honorē ac gloriā, imo
& aliquo modo propter merita Isaac, qui fuit magni meriti apud altissimum. Nam & hoc
pijssimum est, q̄ Deus propter merita vnius, alteri miseret ac benedicit. [Itaq; ædificauit ibi
*altare] gratias agens Deo, qui tāta bona sibi iam dedit, & maiora promisit. [& inuocato no-
mine domini,] quem assidue inuocauit, & orando, lauādo, obediendo ac immolādo vene-
rabatur, [extendit tabernaculū: ꝓcepitq́; seruis suis, vt foderēt puteū.] Iam em̄ fuerat anima-
tus ex cōsolatione & promissione diuina, sibi ibidē iam facta. extenditq́; ibi tabernaculū. Ha-
bitauit em̄ in tabernaculis, tentorijs seu papilionibus, sicut de Abrahā dictum est, & ita fa-
liter poterat locum mutare. [Ad quē locū cū venissent de Geraris Abimelech & Ochozath
amicus illius,] Reges nāq; solent habere vnum specialem amicū, qui antonomatice fertur
2. Re. 16. amicus regis sui, vt patet de Dauid, Salomone ac alijs. Veruntn̄, secundū Hieronymū, in He-
3. Reg. 5. bręo habetur tale cōplexum, quod significat collegium seu congregationē amicoⱴ regis, vt
Hieron. sit sensus, q̄ turba amicoⱴ regis venit cū eo propter reuerentiam eius. [& Phicol dux mili-
tum, loquutus est eis Isaac:] qui tamen primo loquuti sunt ei, & inter cætera ipse dixit eco-
uerso ad ipsos: [Quid venistis ad me hoīem quem odistis, & expulistis à vobis?] Interdū eni
fuerunt beneuoli circa Isaac, interdum maleuoli, vt dicit Hieronymus, & nunc cōstat ex tex-
xtu. [Qui responderūt: Vidimus tecum esse dn̄m, & idcirco nunc *dicimus: Sit iuramentum
inter nos,] q̄ amicitiam simul seruabimus. [& ineamus fœdus &c.] pacis. Historia ista qua-
si eadem est cum ea, quæ cap. 21. habetur de iuramēto & fœdere pacis ac amicitiæ inito inter
Abrahā & Abimelech. [Ecce aūt venerūt in ipso die serui Isaac &c. dicētes: Inuenim⁹ aquā.]
idcirco puteū, in quo aqua illa inuenta est, vocauit [Abundatiā, & nomē vrbi impositum est
Bersabee.] De hoc nomine & interpretatione, ac rationibus suæ impositionis, dictū est supra
in fine expositiōis cap. 21. Vnde aliqui dicūt, q̄ ista de qua nunc legitur, impositio nominis,
non fuit noua institutio, sed prioris impositiōis innouatio & confirmatio. Veruntn̄, secundū
Hieron. Hieronymū, ex eo q̄ aqua ibi inuenta est, Isaac alludens priori nomini ciuitatis, declinauit
paulu lum literam: & pro stridulo Hebræorum Sin, à quo Sabee incipit, posuit Gręcū sigma,
Eusebi⁹. i. Hebræorum Samech. Hinc in Scholastica historia apertius dicitur: In modico vocis stri-
dulo & in scriptura, hoc nomen quod nunc impositum legitur, differt à nomine q̄d Abra-
hā olim imposuerat ei. Sabee em̄ scriptū per Sin Hebræum, significat iuramentū vel septē,
& asperius stridet: scriptum vero per sigma Græcū, satietatem designat, & mollius sonat.

Deniq;

Deniq; istud videtur magistralius dictum q̃ quod scribit alius quidam, dicẽs: Ber in Hebręo significat puteum, Sabee aũt significat septẽ & iuramẽtũ ac satietatẽ. Ex quibus tribus significationib⁹ locus iste vbi erat puteus, vocatus est Bersabee. Primo, propter septẽ agnas quas ibi statuit Abraham. Secundo, propter iuramentum ibi factum inter ipsum & Abimelech regem, propter aquæ abundantiam ibi inuentam. Cum enim textus hic dicat, ꝙ nomen vbi impositum est Bersabee, videlicet propter abundantiam seu satietatem præfatam, videt ꝙ nomen istud aliqualiter differat à nomine illo priori. Deinde describitur inconsultũ connubium Esau. [Esau vero quadragenarius duxit vxores duas Iudith filiam Beeri Ethæi, & Basemath filiam Elon eiusdem loci. [Hi duo viri, quoꝝ filias Esau sumpsit vxores, fuerunt potentes Ethæi seu Chananæi, quas duxit sine consilio suoꝝ parentum, quasi potens & sapiens per se. propter quod, secundũ Iosephum, fecit seipsum dñm in potestate vxorũ. [Quę ambæ offenderant animũ Isaac & Rebeccæ.] quia fortassis more Chananæoꝝ fuerunt pōpaticæ, curiosæ, immorigeratæ, idololatræ. Displicuit quoq; Isaac ꝙ posteritas sua miscebatur prouincialibus, melius tamen putauit inde silere. Iose. li. 1. ant. Iu. cap. 26.

¶ De spirituali intellectu eiusdem cap. XXVI. Art. LXX.

SIcut Isaac ingressus est Palæstinam cum domo sua, orta fame in Chanaan, sic synagoga indurata, & omni spiritualium alimentorum refectione priuata, Christus per apostolorum prædicationem ad gentilium cõuersionem processit, atq; in eorum demoratus est cordibus, qui euãgelicam amplexati sunt legem: & factum est istud post sterilitatem, quę in diebus Abrahæ contigit, hoc est, spiritualem illam inopiam quæ frequenter fuit in cordibus Iudæorum, quando Deus pater in veteri testamẽto dicebatur Deus ac dñs synagogæ. ¶ Præterea quæritur, cur iuxta mysticum sensum Deus prohibuit Isaac intrare Aegyptũ, quod tamen Abrahæ patri eius non negauit. Respondetur, ad insinuandum ꝙ fideles nõ debẽt per vana vagari, sed in meditatione cælestis patriæ suum cor cohibere, omnem'q; secularem vitare affectionem. Rursus per Abraham multaꝝ gentium patrem, signantur prælati: per Iacob laboriosum, actiui: per Isaac cõtinentem, & multo tempore in thalamo quiescentem, claustrales & cõtemplatiui. Abraham ergo & Iacob Aegyptũ ingredi sunt permissi, ad innuendum ꝙ prælati atq; actiui possunt seculares accedere, & per mundum transire: Isaac vero Aegyptum introire prohibitus est, quoniam cõtemplatiui claustrales & religiosi, debẽt pro posse vitare discursus, & in abscondito vultus Dei persistere, nec secularium conuersationi misceri: quia (vt magnus dixit Antonius) sicut pisces si extra aquam tardent, mox moriũtur, sic monachi infrigidant, si inter seculares tardauerint. [Seminauit aũt Isaac in terra, & inuenit in ipso anno centuplum.] Primo Chr̃s per seipsum seminauit verbum Dei in populo Iudęoꝝ. Vnde & dixit: Non sum missus nisi ad oues, quæ perierũt, domus Israel. Deinde ꝑ sanctos apostolos & cæteros ꝑ̃dicatores electos euãgelizauit gẽtilibus in tẽpore gratię, q̃d est annus benignitatis, & annus acceptabilis dñi: in quo inuenit centuplum, qm̃ centies, immo innumerabiliter plures ex gentilibus sunt cõuersi, etiã statim in exordio ꝑ̃dicationis apostoloꝝ per totũ mundũ, aut paulopost. [Benedixit'q; ei dñs] post Christi ascensiõem benedixit Deus trinitas Christo in suis mẽbris, hoc est, ipsis fidelibus copiosissima gratiarum largitus est munera. [Habuit quoq; possessiões ouiũ & armentoꝝ & familiæ plurimũ] .i. ex omni genere hoĩm multi crediderunt in saluatorem, & subiecti sunt ei, incipientes, proficientes, & perfecti: rudes, simplices, ac subtiles, actiui & cõtẽplatiui, diuersorũ'q; statuũ, graduum, dignitatũ ac ordinũ hoies. [Propter q̃d inuiderunt ei Palæstini,] hoc est, omnes infideles ac reprobi, præsertim indurati Iudæi ac tyranni ac multi philosophi. [& omnes puteos q̃s foderunt serui patris illius Abraham, illo tempore obstruxerunt implentes humo.] Per Abraham intelligitur Deus pater, cuius serui fuerunt patriarchæ & ꝓphetæ veteris testamẽti, qui puteos tot foderunt, quot libros sacros cõscripserunt, inter q̃s Moses fuit præcipuus. Cum'q; saluator & eius discipuli cœpissent ex libris legis & ꝓphetarum ꝓbare Christi aduẽtum ac eius mysteria, & ea quę Christianę sunt fidei roborare, ꝑ̃fati infideles conati sunt oẽs huiusmodi libros seu puteos obturare, vel eos literaliter solum carnaliter'q; exponendo, vt infideles Iudæi, aut eoꝝ veritatem negando, vt pagani & quidam hæretici: qui errores & falsæ expositiões fuerunt quasi humus & sordidum lutum, quo libros istos, quãtum in ipsis fuit, sordidarunt, [in tantum vt ipse Abimelech diceret ad Isaac: Recede à nobis, qm̃ potentior nobis factus es valde.] Per Abimelech intelliguntur principes seculares ac ꝑfidi, q Chr̃i ecclesiam videntes q̃tidie numero ac donis Dei multiplicari, nisi sunt Chr̃m excludere, & legem euangelicam eradicare. Ab illoꝝ ergo obstinatoꝝ cordibus Christus discessit, & iuxta torrentẽ Gerarę habitauit in valle, hoc est, in humiliũ mẽtibus, atq; in his q gr̃arum fluenta gratãter sunt amplexati, dignat⁹ est cõmorari. [Ibi rursus fodit alios puteos.] hoc est, ꝑ apostolos & Euangelistas libros noui edidit testamenti, de qb⁹ Esaias ꝑ̃dixit: Haurietis aquas in gaudio de fontib⁹ saluatoris. Hos aũt puteos foderũt iam añ serui Abrahæ: quia q̃d sancti Matt. 15. Esa. 12.

Euangelistæ & Apostoli scripserunt, & docuerũt esse impletum, prophetæ prædixerunt im-
plendum. In multis quoq; conueniunt documentis, ad quod innuendũ Ezechiel vidit rotã in
Ezec. 1. medio rotæ, videlicet nouũ testamentum in veteri. [Foderunt in torrente, & inuenerũt aquã
viuã] Torrens est cor Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & sciẽtiæ Dei abscõditi:
Colos. 2. in quo torrente foderũt Euangelistæ & Apostoli, quia ex fonte dñici pectoris hauserũt, qc-
quid rite intellexerunt & conscripserunt. idcirco in illo torrente inuenerũt aquam viuam,
hoc est, euangelicæ legis doctrinam, gratiamq; cælestem, atq; exuberantiam spũs sancti. Vn-
de dixit Saluator: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, nõ sitiet in æternũ. [sed & ibi iur-
Ioan. 4. gium fuit pastorũ Geraræ aduersus pastores Isaac, dicentium: Nostra est aqua.] Pastores Ge-
raræ fuerunt sapientes seculi atq; philosophi, qui Christi contradixerunt doctrinis, discipu-
lorumq; eius libros reprobare conati sunt, sicut Porphyrius, Celsus, Iulianus, Auerrois: &
quicquid verum ac morale seu vtile inuenerunt in illis, dixerunt pertinere ad se, seu sumpti
esse ex philosophicis libris: immo multi eorũ dixerunt, Christum in Aegypto libros didi-
cisse Platonis, & quicquid in Euangelio mirantur Christiani, tãquam sublime, ex libris Pla-
tonis esse acceptũ. Talis ergo puteus vocari potest calumnia. [Foderunt & alium puteũ, pro
illo quoq; rixati sunt.] Alius puteus iste, est supernaturalis Euangelistarũ & Apostolorum do-
ctrina, quam cõstat in libris philosophorũ non cõtineri. idcirco pastores illi increduli rixati
sunt, asserendo talem doctrinam esse mendosam. [Profectus inde, fodit alium puteum, pro
quo non cõtenderunt.] Iste puteus fuit illa doctrina apostolica atq; euangelica, naturalem ra-
tionem non transcendens, vt φ vnus est summus Deus, & consimilia quæ ex naturali ratio-
ne probantur: ideo in eo conuenerunt & consenserunt, propter quod apte vocatur hic pute-
us Latitudo. [præcepitq; seruis suis vt foderent puteos] Isti serui fuerunt posteriores docto-
res & patres ecclesiæ, qui post Apostolos composuerunt libros catholicos. ¶ Insuper quid
designet, φ Abimelech rex cum suis venit ad Isaac inire amicitiæ fœdus, cõstat ex dictis in
expositione vicesimiprimi capituli.

¶ Elucidatio literalis cap. XXVII. Senuit aũt Isaac, & videre non poterat. Art. LXXI.

Qualiter Isaac patriarcha benedixit filijs suis, præsens docet capitulum. [Senuit aũt Isa-
ac, & caligauerunt oculi eius, & videre non poterat.] Ex naturali etẽm causa cæcitatẽ
incurrit, & partim fuit ex senio. Veruntamẽ diu vixit post ea quæ nunc facta legũtur:
quia vt infrà habetur, vixit adhuc post reditum Iacob à Mesopotamia. [vocauitq; Esau fi-
lium suum maiorem] .i. primogenitum secũdum naturam, [& dixit ei &c. Vides, inquit, q
senuerim, & ignorem diem mortis meæ.] Quasi dicat, cum senex sim, volo adhuc sanus &
mente compos peragere, quæ ante mortem facturus sum, ne morte aut sensus defectu pre-
cupatus, nequeam id explere. [Sume arma tua] .i. venationis tuæ instrumẽta, [pharetram &
arcum, & egredere foras. Cumq; venatu aliquid apprehenderis, fac mihi inde pulmentum]
id est, coctionem, [sicut velle me nosti] quia frequenter talem cibũ mihi parasti, adiuuãte
matre tua aut famula. [& affer] cibum sic præparatum, [vt comedam, & benedicat tibi ani-
ma mea] id est, ego ipse ex desiderio animæ & cordis affectu, [anteq̃ moriar.] Cur Isaac fi-
lium benedicere cupiens, primo sibi istud iniunxit? Non vtiq; ex carnali affectu aut intẽ-
perantiæ appetitu, sed vt filius suus sibi in isto obtemperans, per obedientiã istam magis ido-
neus redderetur ad benedictiõis susceptionẽ, & item vt ipsemet Isaac ex beneficio atq; obse-
quio sibi à filio exhibitis, magis beneuolus efficeretur ad filij sui benedictionẽ. Rursus, quo-
niam intendebat filio benedictionem cõferre, etiam quantum ad temporalia bona, voluit
primo ab eo aliquid temporale, præsertim refectionem, suscipere. [Quod cum audisset Re-
becca, & ille abijsset in agrum, vt iussionem patris impleret, dixit filio suo Iacob] quẽ specia-
lius diligebat propter causas in expositione 25. cap. introductas: [Audiui patrem tuũ loquen-
Gen. 25. tem cum Esau &c. Nunc ergo fili mi acquiesce cõsilijs meis, & pergens ad gregem, affer mi-
hi duos hœdos optimos, vt faciam ex eis escas patri tuo quibus libenter vescitur, quas cum
attuleris & comederit, benedicat tibi &c.] Istud cõsuluit Rebecca, quoniam sicut præhabi-
tum est, ex reuelatiõe diuina cognouit Iacob esse ẽlectum à Deo, & ipsi Esau pręferendũ in
bñdictione, atq; ad ipsum primogenitur̨ ius pertinere. [Cui ille respondit: Nosti φ Esau fra-
ter meus homo pilosus sit] Fuit ẽm per totam corporis sui pellem hispidus seu crinitus, [&
ego lenis] .i. corpore tener & tactu mollis. [Si attrectauerit me pater meus, & senserit, timeo
ne putet me sibi voluisse illudere, & inducat super me maledictionẽ pro bñdictione. Ad quẽ
mater: In me sit, ait, ista maledictio &c.] .i. maledictionis illius periculum accipio super me.
Quasi dicat: Certa sum φ nõ maledicet tibi, sed benedicet: & si malediceret tibi, imputandũ
esset mihi magis q̃ tibi, q̃a induco te ad ista agenda. [Abijt] Iacob [& attulit, deditq; matri
duos optimos hœdos. [Parauit illa cibos, & vestib⁹ Esau valde bonis induit eũ] .i. vestib⁹ sa-
cerdotalib⁹, q̃a (vt habitũ est) in lege natur̨ primogeniti fuerũt sacerdotes, habebãtq; vestes
speciales ac preciosas, quib⁹ induebant dũ sacrificia offerebãt, & q̃n à p̃re suo bñdictionẽ ac-
ceperunt

ceperũt finalẽ.[pelliculasq́ hœdorũ circũdedit manibus]Iacob,[& colli nuda ptexit]vt videret habere manus pilosas,& collũ Iacob operuit, ne nuda colli ei⁹ caro tãgeret ab Isaac, & sic cognosceret ab eo.[Quibus illatis].i.cibis à Rebecca paratis, ipsi Isaac allatis à Iacob: [dixit:Pater mi.At ille respõdit:Audio:Quis es tu fili mi?Dixitq́ Iacob:Ego sum priogenitus tu⁹ Esau.Feci sicut pcepisti mihi].Videñ in v̈bis istis duo mẽdacia cõtineri, q̃a non fuit Esau,nec fecit q̃d Isaac iussit,sumẽdo arcũ & pharetrã ad venandũ &c.Respõdet ad primũ, q̃ sicut Christus in Euãgelio ait,Ioãnes ipse est Helias,nõ vtiq́ in psona, sed in similitudine seu cõformitate sanctitatis atq́ officij,sic Iacob dixit veraciter se esse Esau primogenitũ,nõ substãtialiter,sed similitudinarie,vtpote dignitate primogeniturae,iuxta quẽ modum,cum Christus interrogasset Apostolos:Quẽ me dicũt hoies,dixerũt:Alij Ioãnẽ Baptistã,alij Hieremiã &c.Ad aliud respondet,q̃ Iacob in multis fecerat sicut Isaac sibi praecepit, & ita verificant verba inducta. Et tñ si Iacob aperte dixisset, Sũpsi arcũ & iui venatũ:intelligẽdum esset,ego.i.is cui⁹ psonã repraesento, & cuius similitudinẽ gero, iusq́ possideo,feci hoc,atq́ tantundẽ est q̃si psonaliter hoc fecissem.[Surge, sede,& comede de venatiõe mea &c.i.cibũ coctũ ex hœdis,q̃s p modũ venãtis tuli de grege, vt coquerent.[Volũtas Dei fuit] .i.effectus diuinae volũtatis,[vt cito mihi occurreret q̃d quęrebã.[Nam Deo volẽte,inuenit repẽte hœdos in grege.Dixitq́ Isaac:Accede ad me, vt tangã te fili mi,& probẽ,vtrũ tu sis filius meus Esau an nõ.[Videbat quippe ipsi Isaac ex auditu,q̃ nõ esset Esau, ideo voluit certificari per tactũ,& experiri palpãdo an Esau esset.[Accessit ille ad patrẽ,& palpato eo,dixit Isaac:Vox quidẽ,vox Iacob est: sed manus,manus sunt Esau].Ex quo patet,q̃ tetigit seu palpauit manus ipsius Iacob,quas dixit esse manus Esau.i. similes manibus eius in pilositate, vel realiter man⁹ eius,q̃a hoc aestimauit.[Et nõ cognouit eũ]q̃ esset psonaliter Iacob.[q̃a pilosae manus similitudinẽ maioris expresserãt].i.manus Iacob pelliculis coopertae, ostẽderũt eũ esse similẽ,immo & eundẽ filio primogenito. Primo nãq́ ptendebãt similitudinẽ, & ex ea Isaac arguit & cõclusit idẽtitatẽ,& in hoc aliq̃ modo errauit,nõ tñ peccauit, q̃a nõ oĩs error est culpa.Aliq̃ etiã modo nõ errauit,q̃a Iacob fuit ille ad quẽ iure diuino & speciali Dei dono primogenitura ac bñdictio ptinebãt,& illũ Isaac exq̃rebat,psentẽq́ esse volebat ac aestimabat, & eundẽ benedicere intẽdebat,q̃d totũ sic fuit seu factũ est. [Benedicẽs ergo illi].i.benedicere ppnẽs ipse Isaac filio suo Iacob,[ait:Tu es filius meus Esau?] Hoc pro maiori certificatione quaesiuit. [Respõdit] Iacob:[Ego sum] ille q̃ iuste ac merito fuit benedicẽdus, quẽ & Isaac bñdicere pponebat.At ille:[Affer mihi,inq̃t,cibos de venatiõe tua, vt bñdicat tibi aĩa mea.Quos cũ oblatos comedisset,obtulit ei etiã vinũ.Quo hausto,dixit ad eũ:Accede ad me & da mihi osculũ fili mi,]vt maiori charitate tui accẽsus,te affectuosius bñdicã.[Accessit & osculat⁹ est eũ,statimq́ vt sensit vestimẽtorũ illius fragrãtiã.]Vestes eñ sacerdotales cõsueuerũt odoriferae esse,q̃a cũ speciebus boni odoris reponebant, siue ex alia causa, & hoc ppter pprij officij dignitatẽ.[benedicẽs illi,ait: Ecce odor filij mei,sicut odor agri pleni,cui benedixit dñs.]Iuxta supficiẽ literae,literalemq́ sensum primo occurentẽ, iste est sensus,q̃ Isaac pcepto odore suaui vestimentorũ sacerdotaliũ,q̃bus Iacob erat indutus,& delectat⁹ illo odore ex corporali attactu ipsi⁹ Iacob,cõmẽdauit filiũ suũ ex illo odore, vel potius ex dignitate primogeniturę,quã vestes illę mõstrabãt:vñ & odorẽ illũ dixit esse odorẽ filij sui,q̃a redũdabat in eũ,quẽ etiã odorẽ cõparauit agro pleno fructib⁹ bene redolẽtibus, cui & dñs benedixit,magnã ac dulcẽ fœcunditatẽ ei praestãdo. [Det tibi Deus de rore caeli & de pinguedine terrę,abũdantiã frumẽti & vini & olei.] hoc est, copiosum frumentũ, abũdansq́ vinum,& oleũ multũ,quae ex rore qui generat in caelo aereo,& pinguedine terrae causant.Ad horum quippe productionẽ,cõcurrũt corpora caelestia motu, lumine & influẽtia, p modũ causae efficiẽtis:ros & pluuia,p modũ causae disponẽtis:terra pinguis, vt causa materialis. Solet q̃q́ p tria hęc,tota terrę fertilitas designari: quia p frumentũ cibus,p vinũ potus,per oleũ cõdimentũ signat.[& seruiãt tibi populi,& adorẽt te]adoratiõe duliae[tribus. Esto dñs fratrum tuorũ,& incuruent ante te filij matris tuae.]Qñ haec dicebãtur, non habuit Iacob nisi vnum fratrẽ,nec mater eius habuit filios nisi duos, à quorũ vno duntaxat Iacob poterat adorari, à quo tñ nunq̃ legitur adoratus,sed ipse potius suum fratrem septies adorauit pronus in terrã,vt infrà habetur:ideo verba ista sunt mystica valde, & prophetico sensu plena, nec sunt impleta in Iacob & Esau, immo Esau fuit ditior & potentior ac dominãtior fratre suo Iacob,sed in posteris eorũ impleta sunt,q̃a ex Iacob descendit tribus regalis,& potẽtissimi reges,psertim Dauid & Salomon,q̃bus seruierũt caeteri filij Israel ac Idumaei. Maxime vero ista impleta sunt in Christo,cui om̃is populus,tribus & linguae iam seruierũt, ac seruient:& in sanctis apostolis,q̃s Deus cõstituit principes sup oẽm terrã,vt infrà tãgetur. [Qui maledixerit tibi,sit ille maledictus:& qui benedixerit tibi,bñdictionibus repleatur.] Per hęc verba videt Isaac filio suo Iacob bona spũalia imprecatus, vt sit sensus, Tãtis virtutũ ac gratiae donis replearis tu & posteritas tua à Deo,vt iusto zelo valeat maledici ei, q̃ maledixerit tibi:

Matt.17. Matt.16. 2.Reg.8. Dani.7.

& bñdici, q benedixerit tibi. Hinc R. Paulꝰ ait: Maledicere alicui, cõmuniter importat mali
ei optare, q̊d semꝑ peccatũ est, nisi ꝓximus sit peccator, aut saltẽ peccabilis, ita vt optet̃ ei ali
quod malũ pœnæ, quatenus ex ea cõsequatur aliq̊d bonum: ex quo constat, ꝙ boni & iusti
nunq̃ sunt maledicẽdi. Ex hoc ergo ꝙ Isaac maledixit prophetice maledicẽtibus Iacob, in
telligit̃ ꝙ posteritas Iacob, ꝑsertim spũalis, cui hæc benedictio principaliter dirigebat̃, futu
ra erat virtuosa & iusta, ita ꝙ ei maledicẽtes, digni essent maledici. Præterea, in Scholastica
Eusebi. historia legit̃: In benedictiõe ipsius Iacob 4. cõtinent̃: primũ est abũdantia victualiũ, cũ dici
tur: Det tibi Deus de rore cęli &c. Secũdũ est excellẽtia potẽtiæ, cũ addit̃: Seruiãt tibi populi
&c. Tertiũ est ꝑeminẽtia primogenituræ, cũ subdit̃: Esto dñs fratrũ tuoꝝ. & ista sunt tẽpora
lia, ꝑsentisq́ꝫ vitę. Quartũ est spũale, & circa futura, cũ dicit̃: Qui maledixerit tibi &c. Alij di
cũt, ꝙ Isaac imprecatꝰ est Iacob seu posteris eius tria: Primũ est, tẽporaliũ opulẽtia: secũdũ,
honor & excellẽtia, cũ dicit̃, Seruiãt tibi populi, vsqꝫ ibi, Qui maledixerit tibi: tertiũ est, alio
rũ ad eũ beneuolẽtia, cũ infert̃, Qui maledixerit tibi. sic tñ, vt ꝑ tẽporalia ista intelligãtur si
mul & spũalia ac æterna, tanq̃ principaliter intẽta, qm̃ ex sensibilibus atqꝫ terrenis, homo eri
gitur ad cælestia ac diuina. Secũdum Iosephũ, Rebecca orauit pro Iacob, vt optatã benedi
Iose.li.1. ant.Iud. cap.26. ctionẽ cõsequeretur à patre. Isaac quoqꝫ benedicturus filio suo Iacob, orationẽ præmisit, di
cendo: Dñe oĩm seculoꝝ, & creator vniuersæ substãtiæ, tu patri meo & mihi abundãter be
nedixisti, conserua propicius hunc filiũ meũ, & ab omni malo custodi, ac benedic &c. [Vix
Isaac sermonẽ impleuerat] .i. verba præfatæ benedictionis cum Iacob. Ex quo sequi vide
tur, ꝙ forsitan plura dixisset ad Iacob, nisi Esau supuenisset: attñ Deo sic disponẽte, benedi
ctionis sermonẽ cõpleuit. [& egresso Iacob foras] de thalamo, in quo cæcus pater quieuit,
& forsan Iacob sensit aduentũ Esau, propter quod festinauit exire. aliter nõ apparet ꝙ tam
repente, & quasi abrupte post patris sui verba exisset. [venit Esau &c. Expauit Isaac stupore
vehemẽti, & vltrà q̃ credi] .i. credẽdo cõijci seu ꝑcipi [potest] ꝑ naturã secũdũ cõmunẽ vsum
& cursum. [admirãs,] ꝙ sic decipi potuit circa notitiam Iacob, vel potius admirãs dispensa
tionẽ pietatis diuinæ, & ordinationẽ sapiẽtiæ Dei, in hoc facto, ꝙ scilicet Deꝰ voluit & præ
ordinauit sic fieri, vt Iacob benediceret. Hoc etiã in admiratiõe ista ex reuelatiõe diuina co
August. de ciuit. Dei.c.36 gnouit q̊d ante nesciuit. Hinc loquitur Augustinus: Expauit Isaac stupore vehementi, ita vt
quædã mẽtis suæ alienatio sequeret̃, q̃ raptus aut ecstasis dicit̃, & in magnaꝝ reꝝ reuelatio
nibus fieri solet. Vnde intelligẽdũ est, ipsum Isaac tũc spũaliter admonitũ esse à Deo, vt con
firmaret benedictionẽ suã in Iacob, cui aliàs potius potuisset irasci ꝙ patrẽ fefellit, sic & in
Adam præcessit ecstasis anteq̃ dixit, Erunt duo in carne vna: quod est magnũ sacramẽtum
in Christo atqꝫ ecclesia. Hæc Augustinus. Itaqꝫ Isaac admirãs, [ait: Quis igitur ille est, q du
dũ captã venationẽ attulit mihi?] Nõ ex ignorãtia, sed admiratiõis abundantia, dixit: Quis
igitur ille est? Iam quippe sciebat ꝙ Iacob fuit. ¶Porro quod addidit, qui dudũ captam ve
nationẽ &c. adiecit secundũ suã æstimationẽ, q̄a sibi reuelatũ nõ fuit qualiter Iacob attuli
materiã cibi illius, nõ venãdo, sed ex grege duos hœdos sumẽdo. [Benedixitq́ꝫ ei, & erit be
nedictus.] q.d. Benedictionem ei collatã reuocare non volo, nec valeo, qm̃ Deus sic ordina
uit. [Auditis Esau sermonibus patris sui] Isaac [irrugijt clamore magno:] hoc est, ex intensis
simo cordis dolore instar leonis terribiliter exclamauit. Verũtamen nõ ex vera cõpunctio
ne aut cõtritione, neqꝫ ex charitate, sed potius ex priuato amore & cupiditatis affectu quo
ad terrenã prosperitatẽ valide afficiebat̃, atqꝫ ex hoc de eius amissiõe intẽsissime tristabatur:
idcirco teste Apostolo, non inuenit pœnitentiæ locũ, quanq̃ cum lachrymis inquisisset eam
Hebr.12. [& cõsternatus] .i. immoderato mœrore oppressus [ait: Benedic etiã & mihi pater mi.] q.d.
saltẽ in tẽporalibus benedic mihi. [Qui ait] se quodãmodo excusando: [Venit germanꝰ tu
us fraudulẽter] hoc est, ꝑ modum fraudulenti, vtpotę cũ verbis & factis obscuris, & pie circum
uentiuis. [& accepit benedictionẽ tuã] .i. quã tu habuisses, secundũ cõmunẽ legẽ, inquãtum
primogenitus, nisi Deus aliter disposuisset: immo & nisi tu ꝓmeruisses ea priuari, primitias
tua fratri tuo vendendo. ¶Circa hoc scribit Lyra: Hebræi dicũt, Venit germanus tuus pru
dẽter. Nã dictio Hebraica, interdũ dolũ, interdũ prudentiã seu bonã cautelã significat, pro
qua nũc accipi debet. Iã nãqꝫ Isaac nouerat ꝙ Iacob ex ordinatiõe diuina benedictionem
obtinuit, propter q̊d factũ suũ nõ potuit ꝓprie fraudi asscribi. Hæc Lyra. Sed R. Paulus hic
cõtradicit, asserẽs dictionẽ illã Hebraicã non esse æquiuocã, sed fraudẽ seu dolũ tantũmodo
2.Co.12. significare. Sed q̄a fraus q̃ ꝓprie in malo accipit̃, qñqꝫ ĩ bono sumit̃ abusiue, iuxta illud Apo
stoli: Cũ essem astutꝰ, dolo vos cepi: idcirco hæc dictio fraudulẽter, nũc abusiue in bono ac
ceptata est. [At ille subiũxit: Iuste vocatũ est nomẽ eiꝰ Iacob.] q̊d ĩterpretat̃ supplãtator. [Sup
plãtauit em̃ me en altera vice. Primogenita mea ante tulit] .i. semel me supplãtauit, priuãdo
me primogenitura ꝑ emptionẽ abruptã, hoc tñ est falsum, tũ qm̃ Esau spõte & ex ꝓposito ven
didit ea, tũ quia ex prædestinatione diuina pertinebant ad Iacob. [& nunc secũdo surripuit
benedictionẽ meã] .i. mihi debitã, quod etiã falsum est, qm̃ benedictionem illam non sub
ripuit

ripuit Iacob iniuste vt alienã,sed vt sibi debitã,tã ex diuina ꝑordinatiõe,q̃ ex iure primoge-
nituræ in ipsum trãslatæ.Veꝝ est tñ ꝙ supplãtauit Esau frẽm suũ.i.ei ꝓualuit i vtraq; hac vi-
ce,ꝑsertim cũ scriptũ sit in Osea:In vtero supplãtauit fratrẽ suũ, hoc est,in vtero aliq̃d fecit Oseæ 12.
sua collisiõe,p q̃d futura tũc supplãtatio figurabaẽ.[Rursumq; ad patrẽ ait] Esau:[Nunq̃d nõ
reseruasti & mihi bñdictionẽ?]q.d. Adhuc potes & mihi benedictionẽ aliquã dare.[Respõ
dit Isaac:Dñm tuũ illũ cõstitui]iuxta sensum inductũ,[& oẽs fratres eius].i.posteros[seruitu
ti illius subiugaui].i.subiugãdos prophetaui. [frumẽto & vino & oleo stabiliui eũ]hoc est,
stabiliter locupletãdũ ꝑdixi,sicut expositũ est,[& tibi post hęc fili mi vltrã q̃d faciã?]q.d.nõ
possum tibi imprecari maiora,ꝑsertim intelligẽdo sub his tpalibꝰ ac terrenis spũalia ac æter-
na.[Cui Esau:Nũ vnã,inq̃t, tm̃ bñdictionẽ habes pater?]tanq̃ dicat:plures bñdictiões,q̃uis
nõ æque pfectas,potes cõferre.[Mihi q̃q; obsecro vt benedicas,]& si nõ benedictiõe ad pri
mogenitũ pertinẽte,quã iã fratri meo dedisti,saltẽ aliqua inferiore.Cũq; eiulatu magno fle
ret]ex causa ꝑtacta,[motus Isaac].i.cõpassiõe tactus, ex amore & pietate, tã naturali q̃ sup-
naturali,[dixit ad eũ:In pinguedine terræ & in rore cęli desup]veniẽte [erit bñdictio tua].i.
in tẽporaliũ abũdãtia,q̃ ex pinguedine terræ,& rore seu pluuia orit̃,bñdictio tua cõsistet:q̃d
tam in Esau q̃ in posteris eius impletũ est. Nã & Idumea sibi ac posteris suis à Deo concessa,
pascualis ac fertilis perhibet̃. [Viues in gladio].i.vir bellator eris, bellicosaq; erit posteritas 2.Reg.8.
tua.[& fratri tuo seruies:] qa Idumæi fuerũt subiecti lõgo tẽpore regibus ac populo Iudææ.
[tẽpusq; veniet,cũ excutias & soluas iugũ].i.dominiũ[eius de ceruicibus tuis.]Hoc 4.Regũ 4.Reg.8.
legit̃ adimpletũ sub Iorã rege Israel,cui rebellauerũt Idumæi, q̃uis semel ꝑcusserit eos.[Ode
rat ergo semp].i.diu & cõtinue p aliq̃d tẽpus[Esau Iacob]fratrẽ suũ[,p benedictiõe].i.pro-
pter hoc,ꝙ bñdictionẽ primogenituræ fuit cõsecutus à pr̃e. [dixitq; in corde suo: Venient
dies luctus pr̃is mei,& occidã Iacob fratrẽ meũ.]Hoc dupliciter potest exponi:Veniẽt dies
&c.i.fratrẽ meũ citiꝰ,q̃ potero,interficiã:& tũc pater meꝰ, q benedictionẽ meã illi donauit,
lugebit diu ac vehemẽter,& ita vindicabo me pariter de vtroq;. Secũdo: Veniẽt dies luctus Eusebiꝰ.
pr̃is mei.i.cũ venerit mors ipsius,& deplorauerimꝰ eũ,statim occidã frẽm meũ,qa vt aliq di
cũt,nõ audebat hoc facere,patre suo viuẽte,ne malediceret̃ seu odio haberet̃ ab eo. [Nũcia-
ta sunt hæc]q̃ Esau cogitauit,[Rebeccæ]à spũ sancto, secũdũ Glossam. Vnde in Scholastica
historia fert̃:Eodẽ spũ nũciata sunt ista Rebeccæ,q̃ ipsa instigauit filiũ suum Iacob,fraudare
fratrẽ suũ.Alij dicũt,ꝙ Esau p verba & signa ostẽdit,q̃d cõtra Iacob cõcepit,& ita Rebecca
ab hoĩe hoc audiuit.[Quæ mittẽs,& vocãs Iacob filiũ suũ] q iã recessit à ꝑsentia Esau ex ti-
more,[dixit ad eũ]seorsum & secrete:[Ecce Esau minat̃ vt occidat te.Nũc ergo fili mi,audi
vocẽ meã,& cõsurgẽs,fuge ad Labã fratrẽ meũ in Arã].i.vrbẽ Mesopotamię sic vocatã,[ha
bitabisq; cũ eo dies paucos &c.] Ita nũc cõcepit Rebecca, & filiũ suũ tẽpore opportuno re-
uocare,ꝓposuit.Aliter tñ,p parte euenit,qa Iacob multis annis habitauit cũ Labã.[Cur vtro
q; orbabor filio ĩ vno die?]hoc est,si tu nõ fugeris,ipse occidet te:& te occidẽdo,occidi me- Gen. 26.
rebit̃,aut expellet̃ seu fugiet de hac terra,& ita vobis ambobꝰ simul priuarer:q̃d totũ p istud,
q̃d tibi nũc do,cõsiliũ potest vitari. [Dixitq; Rebecca ad Isaac: Tedet me vitæ meæ ,pter fi
lias Heth].i.tm̃ affligor de istis vxoribꝰ Esau filij nostri,q̃ sunt de gñe Ethæoꝝ, de qbꝰ & cau
sis huiꝰ doloris Rebeccæ,dictũ est in expositiõe huius cap.[Si acceperit Iacob vxorẽ de stir-
pe huiꝰ terræ]hoc est,de gñe Chananæoꝝ,[nolo viuere] .i.tm̃ inde tristarer,ꝙ quãtũ in me
est,mallẽ mori. ¶Circa q̃d quærit̃:Primo, q̃re tm̃ abhorruit hęc Rebecca tale cõiugiũ.Re-
spondet̃ ꝙ,ꝓpter incõpositionẽ,pompã,& alia vitia mulieꝝ Chananęaꝝ,& itẽ quia sciebat
ꝓmissiões illas magnificas Abrahę & Isaac factas,in posteris Iacob implẽdas:ideo voluit vt
de sua cognatiõe duceret cõiugẽ, ,pter q̃d etiã Abrahã adiurauit seruũ suũ,vt de sua paren-
tela acciperet filio suo Isaac cõtoralẽ. Secũdo,q̃liter excuset̃ Rebecca, mulier virtuosa,à vi-
tio impatiẽtiæ,in eo q̃d dixit, Tędet me vitæ meæ ,pter filias Heth.& rursus,Si acceperit Ia
cob vxorẽ de stirpe huius terræ,nolo viuere.Nẽpe cũ patiẽtia sit virtus moralis,passionẽ tri
stitiæ moderãs ac refrenãs,videt̃ ad impatientiã magnã ptinere,sic cõtristari de aduersitate,
vt vita vertat̃ in tædiũ,morsq; optet̃. Dicẽdũ ꝙ de malo culpæ tã ,pprio q̃ ,pximoꝝ, præser
tim ,ppriæ sobolis,tristari oportet bona & moderata tristitia.Ex q̃ sequi potest rationabile
tædiũ,q̃ & Chr̃s passiõe instãte cœpit tædere:& potius appetẽda est mors corporalis, q̃ ad-
mittẽda culpa mortalis,si cõueniẽter queat vitari:imo & malũ pœnę potest esse occasio ap-
petẽdi mortẽ,inquãtũ est ianua vitę felicis,& sub cõditiõe,videlicet inquãtũ placuerit Deo,
seu quãtũ est in ipso appetẽte. Verũtñ memorata verba Rebeccæ ĩtelligi possunt p modũ hy
pbolicæ locutiõis.Nã & tã seriose locuta est suo marito,q̃tenꝰ induceret eũ ad cõmittẽdum
filio suo Iacob ꝙ iret ad Mesopotamiã ob causam ꝑfatã:tñ vt ,pbabile est, nõ dixit viro suo
de odio & cõminatiõe Esau in Iacob, ne ex hoc nimis cõtristaret̃, ꝑsertim qa iã cæcus erat,
& quodãmodo desolatꝰ.Cæci aũt mala q̃ audiũt,valde imprimũt suo cordi, qa eoꝝ imagi-
natio nõ ita dispergit̃ circa multa,cũ non sint occupati circa diuersa,sicut videntes.Augu-
stinus

stinus tñ affirmat, ꝙ Latini codices habent, Vade in Mesopotamiā: Græci habent, Fuge in
Aug.38. de ciuit. Dei. Mesopotamiā, vt intelligatur & Isaac intellexisse, ꝙ Esau cogitauit de morte Iacob. ¶Insu-
per quæritur circa p̄habita, an Iacob excuseť à culpa mēdacij, & à fraude in verbis & factis
præhabitis: & videtur ꝙ nō, q̄a habeť ex verbis Isaac, ꝙ venerit fraudulēter: exhibendo ꝙ
patri suo man⁹ ꝑprias, pelliculisq̃ coopertas, videť egisse dolose p̄tendēdo se esse q̄d nō erat.
Itē dicēdo, Feci sicut p̄cepisti mihi: &, Comede de venatiōe filij tui, videť mētitus. Ad istud
q̄dā r̄ndēt, ꝙ nō oportet p̄res veteris testamēti excusare à veniali peccato, & ꝑ consequens
nec à mēdacio officioso. Hinc in 2. volumine collationū patrū, in Collatione abbatis Ioseph
asseritur, ꝙ Iacob cōmisit fraudē atq; mendaciū: & tñ excusať ex interiori radice, q̄a pia in-
August. vt supr. Eusebi⁹. tētione & iusta ex causa vtrūq; ꝑcessit. ¶Porro Augustinus affirmat, ꝙ oīa verba & facta
hæc Iacob, mystica erāt, & ex occulta inspiratiōe diuina, nec peccauit in eis. Oīe aūt men-
daciū est peccatū, similiter oīs fraus proprie dicta, sed istud dictis sanctoꝝ plus cōsonat. In
Scholastica vero historia legiť: Excusať Iacob de mēdacio in patrē, & fraude in fratrē p̄ ius-
sionē matris, mater vero ꝑ familiare cōsilium sp̄ussancti. Attñ nō videť, ꝙ ex sola m̄ris sue ius-
sione excusaret, cui nō debebat in illicitis (vt sunt mendaciū & fraus) obedire, nisi inquātum
iussio ista venit ex instinctu sp̄ussancti. Ex cuius etiā instinctu, credēdus est Iacob in his sue
matri obtēperasse. ¶Ampli⁹ quæriť, an Isaac benedixit veraciter ipsi Iacob. Videť ꝙ nō, q̄a
nō intēdebat benedicere ei, sed alteri, immo nec voluit benedicere Iacob. Error quoq; ꝑso-
næ, impedit matrimoniū, ergo & benedictionē. Ad istud patet ex dictis rēspōsio. Ostēsum est
equidē, qualiter Isaac istud voluit ac intēdit, & q̄liter nō. In matrimonio tñ est aliter, q̄a in
illo exigiť vtriusq; cōsensus: in sp̄ualibus vero nō semꝑ est ita, vt si q̄s aliquē ordinet aut bapti-
zet, ille est vere ordinatus aut baptizat⁹, q̄uis ordinās aut baptizās, credat illū aliū esse, aliūq;
ordinare aut baptizare intēdat. Sufficit nāq; ꝙ intēdit ordinare aut baptizare illū, quē ha-
bet corā se. Ex q̄bus patet, q̄liter sit intelligendū q̄d in p̄fata narrať historia: Benedict⁹ est Ia-
cob, secūdū v̄ba, nō secūdū intētionē Isaac: sicut ep̄s ordinat alienū, quē putat suū, & est ordi-
nat⁹. ¶Deniq; diciť esse triplex fraus: Vna eruditiōis, q̄ Ioseph scyphū suū poni p̄cepit in sac-
co f̄ris. Alia inspiratiōis, q̄ filij Israel mutuarūt vasa aurea ab Aegyptijs. Tertia nociuę dece-
ptiōis, q̄ est vitiosa, nō alię duę. Simulatio q̄q; q̄druplex assignať. Prima est p̄uidētię & caute-
læ, sicq; Iosue cū suis simulauit fugā. Secūda doctrinę, sicut Ch̄rs finxit se lōgi⁹ ire. Tertia si-
Iosue 8. gnificatiōis, q̄ vsus est Iacob, sicut iā patuit. Quarta duplicitatis & calliditatis, & hęc cēsetur
Lucæ 24 culpabilis. ¶Postremo q̄rēdū, quō dicat Ap̄ls ad Hebr. ꝙ Esau nō inuenit pœnitētię locū, q̄
Heb. 12. b̄ndictionē cupiēs hęreditare, sit reprobat⁹, cū iā scriptū sit, ꝙ Isaac mot⁹ & misertus sit eius,
benedixitq; ei. Et r̄ndendū, ꝙ reprobatus est quātū ad hoc, ꝙ b̄ndictionē primogenituræ nō
potuit ip̄etrare, nec quātū ad hoc, īuenit pœnię locū. Reꝑbat⁹ est q̄q; à Deo, nec ī sp̄ualib⁹ re-
Malac. 1. titit b̄ndict⁹, nec g̃ram finalē est cōsecut⁹, de q̄ ꝑ Malachiā testať d̄ns: Esau aūt odio habui.

¶De spirituali huius capituli XXVII. intellectu. Artic. LXXII.

2.Co.10. IVxta doctrinā Apostoli, oīa in figura cōtigerūt antiq̄s: potissime vero p̄riarchaꝝ verba
& gesta, fuerūt mysterioꝝ Ch̄ri atq; ecclesię p̄figuratiua. Itaq; ꝑ Isaac filios duos habē-
intelligiť De⁹ ęternus, q ꝑ creationē possedit populū Iudæoꝝ q̄si filiū seniorē, vnde ꝑ Hie-
Hier. 31. remiā testať, Effraim primogenit⁹ meus: populūq; gētilē, tanq̄ posteriorē. Quod aūt Isaac p̄-
cepit filio suo Esau, vt sumptis suis armis iret venatū, & de venatiōe sua sibi pararet pulmen-
tū, significat ꝙ populo Iudęoꝝ p̄cepit p̄dicare, & p̄dicādo hoīes ad salutē venari seu capere,
Hiere. 6. sicut ꝑ Hieremiā fateť: Ecce ego mittā ex eis venatores, & venabunť eos. Ex aīab⁹ aūt tā sa-
briter captis, fit Deo q̄si suauis refectio, cui⁹ gaudiū atq; delicię sunt n̄ra cōuersio ac ꝑfectio.
Itaq; p̄dicatorib⁹ Iudæoꝝ scribis ac pharisæis taliter occupatis, sp̄ussctūs q ꝑ Rebeccā expri-
mit, seu diuina īspiratio suggessit plebi gētiliū, figurato ꝑ Iacob, vt ꝑgēs ad gregē. i. ouibus
Ch̄ri ꝑ fidē se sociās, & Ch̄ri ecclesiā credēdo opandoq; itrās, afferret sibi optimos hœdos, i.
eos q idola coluerūt, violata lege naturali, q̄ eos, q iuxta naturalē legē vixerūt, p̄dicādo con-
uerteret, qui optimi erāt. i. valde boni bonitate naturæ, seu egregiæ indolis impressiōe, & q̄
insigniti erāt superbenedictæ trinitatis imagine. Ex quoꝝ cōuersione, cōpunctiōe, salute e-
Acto. 10. cibus, q̄ libēter vesciť De⁹ p̄r, q̄a de eoꝝ emēdatiōe & saluatiōe lętať. Nō eñ est ꝑsonaꝝ acce-
ptio apud Deū, sed in oī gēte q timet Deū, & operatur iustitiā, acceptus est illi. ¶Insuꝑ ꝑ hoc
ꝙ Iacob r̄ndit Rebeccæ, [Nosti ꝙ Esau frater me⁹ pilosus sit, & ego lenis. Si attrectauerit me
pater meus &c.] designať ꝙ plebs gētilis aliqualiter illuminata, ꝑpriā indignitatē, nuditatē
& vitiositatē attēdēs, indignā se fatebať b̄ndictione diuina: & p̄sumptiōis argui metuebat,
Hebr. 6. si ad thronū g̃ræ Dei auderet ꝑ seipsam accedere, pēsans ac cōfitens ꝙ populus Iudęoꝝ, cui-
us frater fuit ꝑ cōformitatē naturæ, & ratione vnius oīm creatoris, cælestisq; patris, & pro-
pter eosdē primos parētes, esset pilosus, hoc est, cōsiderationibus & notitijs scripturaꝝ q̄si
pilis repletus ac intus optus: ipsa vero lenis. i. nuda ab actibus virtuosis, & tenera, hoc est, im-
perfecta, & tētationibus cito cedēs: ideo timuit, si p̄r cęlestis se attrectaret. i. imperfectione
& ind

& indignitatē eius dılıgēter inspiceret,putaret ꝙ ipsa voluisset ei illudere, hoc est, suas cala mitates ipsi Deo abscōdere,sicꝗ ꝓ benedictiōe maledictionē incurreret. At vero Rebecca .i.spūsſctūs seu ꝓuidētia Dei,humilitatē populi gētılis ꝓpēdēs,assecurauit eū de tali periculo, dūmodo in Deo confidens,& sibi acquiescēs,faceret q̄ suggessit. Cum ergo populus ille ita egisset, spūsſanctus induit & ornauit eum vestibus Esau valde bonis, quas secū domi habebat.i. diuersis gratiarū muneribus, donis ac fructibus spiritalibus, quæ ante fuerūt in synagoga,& semp fuerūt in ptāte spūsſancti. [pelliceasꝗ hœdorū circūdedit manib⁹].i.peccata gentiliū cōuersorū adiūxit opationibus prædicatorū suorū, ita vt pro illis orarēt, laborarēt, ac satagerent,vt & ꝑterita mala dimitterent,& ꝑcauerentur futura.[& colli nuda ꝓtexit].i. pristinā gentiliū elatione virtute humilitatis operuit ac deleuit. [deditꝗ pulmentū & panes quos coxerat.]Oīa nostra opa bona ac meritoria,dona sunt spiritussancti: quæ tñ cū ipse in nobis & ꝑ nos fecerit, dat & imputat ea nobis,inquātum ꝑ liberū arbitriū acceptauimus inspiratiōes suggestionesꝗ Dei, & cooperati sumus eisdē, & vult vt ea Deo patri quasi ꝑ nos facta, offeramus ad laudē & gloriā ei⁹, vt ipse quasi reficiat & delectetur in ipsis.¶ Præterea, ꝑ hoc ꝙ Isaac dixit ad Iacob,[Quis es tu fili mi?]insinuat ꝙ De⁹ vniuersos dılıgēter examinat:& sicut Iacob dixit se Esau esse,similitudine & dignitate primogenituræ,sic cōuersa gētilitas dixit se esse Israeliticā plebē,imitatiōe fidei ac virtutū,electiōis magnitudine & prędestinatione æterna.Rursus patre æterno quasi ꝑ modū admirātis habēte se de tam celeri gētibū cōuersione,prædicatores ex gentilitate electi, Deo & grāe eius ꝑcipue asscripserunt hoc ipsum.[& palpato eo,dixit:Vox quidē vox Iacob est].i.populus iste adhuc vnū Deum confitetur,quemadmodū naturalis ratio dictat.[sed manus,manus sunt Esau].i.opere Deū honorat,trinitatemꝗ venerat,sicut ad veros spectabat Iudæos.Cum itaꝗ Deus pater prętacta opa bona gentilitatis cōuersę misericorditer acceptasset,& de eius cōpunctione quasi de vino hausisset,dixit:[Accede ad me,& da mihi osculū fili mi].i.ꝑ contēplationem feruidumꝗ amorem cōiunge te mihi immediate,q̄d cōuersa gētilitas fecit.[Statimꝗ vt sensit vestimentorū eius fragrantiā].i.spiritalem dulcedinē & acceptabilitatē ac charitatis suauitatem conuersæ gentilitatis,[benedicens ei].i.dona gratiæ ac virtutū augens & cōplens in ea,[ait:Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni]hoc est,popul⁹ iste gentilis cōuersus,spiritaliter redolet omī suauitate virtutū,fructuū,ac donorū,vt olim aliqñ synagoga:potissime q̄ꝗ Christus omīum solus habens ꝑfectiones, secundū naturā assumptā, suauissimum habebat corā Deo trinitate odorē.[sicut odor]est[agri pleni].i.vniuersalis ecclesiæ, donis Dei repletæ, immo ipse sol⁹ ꝑfectior ac dulcior ea fuit,qa nō ad mēsurā spm̄sctm̄ accepit.[Det tibi Deus de rore cæli,& de pinguedine terræ,abundātiā frumēti & vini & olei.]Abūdātia frumēti & vini, est copia sacramenti corporis & sanguinis Christi,de q̄bus loquitur Zacharias:Quid bonum dñi,aut quid pulchrū eius,nisi frumentū electorū & vinum germinās virgines? Abundantia olei,est exuberātia spiritaliū consolationū & gratiarū,quæ in sacramento cōtinent ac percipiūtur.Ista accipiūtur de rore cæli.i.de affluentia liberalitatis diuinæ, oīa fœcundantis ac reficiētis,& de pinguedine terræ.i.de charitate & meritis humanæ naturæ Chr̄i.[Seruiāt tibi populi,& adorēt te tribus.]Hoc tam in Chr̄o q̄ in eius ecclesia est impletū,qm̄ oēs gentes conuersæ, Christo obediūt atꝗ ecclesiæ.Christus q̄ꝗ est[dñs fratrum suorū].i.hoīm vniuersorū,præsertim fidelium.[& incuruātur ante eum filij matris suæ].i.cōuersi ex synagoga,de qua secundū carnem natus est ipse. In nomine etenī Iesu omne genu flectitur, cælestiū,terrestriū & infernorū:cui qui maledixerit,maledicetur: qm̄ iuxta Esaiæ oraculum,ad eum veniēt,& cōfundent oēs qui repugnāt ei:qui vero benedixerit ei ex charitate,benedicetur.Vix Isaac sermonem impleuerat,& egresso Iacob foras,venit Esau.Cū enī Deus in primitiua ecclesia copiosissime benedixisset cōuersis gentilibus, & opa miraculosa operaretur ꝑ eos,venit & synagoga offerēs Deo sacrificia & obseq̄a sua,petēs ea à dño acceptari,& glo riās se prelatā olim gētilibus,sed Euāgelio diuulgato,noluit ea De⁹ ampli⁹ acceptare,dicēs eis per Malachiā:Non est mihi vltrā volūtas in vobis,& munus nō accipiā de manu vestra. A solis enī ortu vsꝗ ad occasum,magnū est nomen meum in gentibus, & vbiꝗ sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda,ita ꝙ per modum admirantis se habuit de tarditate synagogæ ad fidem,atꝗ de gentiū celeritate ad eā.[Auditis Esau sermonibus patris,irrugijt vehemēter.] Sic & synagoga iam tam diuturne se relictā à Deo, considerans, grauiter ingemiscit & benedici precatur, ꝓ aduētu Messiæ clamans ad creatorem,non credens venisse qui iā venit.¶ Porro Deus per libros prophetarū, ꝑ angelicas inspirationes,ꝑ Christianorū prædicationem,assidue loquitur synagogæ, ꝙ populo gentilium benedixit, eiꝗ cōtulit oēm excellentiā, synagogæ olim concessam. [Cumꝗ eiulatu magno fleret &c.] Quemadmodū Isaac aliquid benedictionis largitus est Esau eiulanti,sic & Deus desolatissimæ synagogæ tēporalia quædā largitur, & rore cæli cōpluit eos, vtpote quadā scripturarum veteris testamenti cognitione,quæ vixit gladio,Ecclesiā acriter persequendo:& tñ deinceps seruiuit eidem

Ioann. 3.

Zacha. 9.

Phili. 2.

Esai. 45.

Malac. 1.

qñ videlicet fuerit ad Christi
uit eidē, sed veniet tēpus, qñ collū suū ex hac eĳciet seruitute, Sic Iudęi implacabile odiū habēt cōtra Christia
cōuersa. [Oderat ergo semper Esau Iacob.] signa atq; miracula Dei, vidēt trāslatos ad ipsos,
nos, ꝑpter hoc ꝙ libros legis ac ꝓphetaꝝ, ꝑpterea spūssanctus ꝑsuasit ecclesiæ,
& in primitiua ecclesia nitebant̃ eos oīno extinguere: ingrediēdo, disseminaret verbū
vt se ad tēpus ab induratis elōgaret Iudæis, & terras gentiliū reducti sunt illuc fideles. Quē
Dei ibidē, postea aūt Iudęis ꝑ Romanos deletis à terra sancta, nec voluit filiū suū Iacob fi
admodū aūt displicuerunt Rebeccæ vxores Esau filiæ Ethæoꝝ, ꝑfidæ fœminæ infideliū lu
liabus Chananæoꝝ sociari cōnubio, sic displicuerūt spirituisctō impedit dispar cultus. Nēpe q̃
dęoꝝ, nec voluit Chrifideles cū infidelibus sociare cōiugia, q̃ circa istud cap. cōmemorat verba Hippoly
Hieron. pars fideli cū infideli? Postremo S. Hieronymus Verba, inqt, Hippolyti martyris hoc loco
Hippol. ti martyris, q̃ & in Glossa habent̃. Vnde Isidorus: doctrinæ: Isaac por
martyr. ponēda sunt, sicut ea replicauit Hieronymus vir excellētissimæ sciētiæ ac Iacob Christi atq; ec
Isidorus tat imaginē Dei pr̃is, Rebecca spūssctī, Esau populi prioris & Zabuli, & lumē religiōis
clesię: senect⁹ Isaac, cōsūmationē mūdi: oculi caligātes, perisse fidē de mūdo, sunt inducta,
neglectū esse, significāt. Cætera hui⁹ sancti verba nō ꝓsequor, qm̄ sentētialiter LXXIII.
¶Declaratio cap. XXVIII. Vocauit aūt Isaac Iacob, & benedixit eū. Art.

Consequenter describitur cōfirmatio benedictionis Iacob, & reuelatio atq; promissio
ei desup facta, & qualiter parētibus suis obediuit, Deoq́; gratus fuit ac votū fecit. [Vo
cauit itaq; Isaac Iacob] filiū suū, [& benedixit eū,] iuxta formā quæ paulopost subdit,
[pręcepitq́; ei, dicēs: Noli accipere cōiugem de genere Chanaan] .i. Chananęoꝝ. Huius rei
causæ, præhabitæ sunt in expositione præcedētis cap. [Sed vade & proficiscere in Mesopo
Gen. 27. tamiā Syriæ, ad domū Bathuel &c. & accipe tibi inde vxorē de filiabus Labā auunculi tui.]
Bathuel aūt fuit filius Nachor fratris Abrahę, & pater Rebeccę ac Labā: fuitq́; diu mortuus
dū ista locutus est Isaac. Deinde forma benedictiōis subiungitur, quæ etiā per modum ora
tionis profert̃, quia à Deo est oīs boni collatio. [Deus aūt omipotens benedicat tibi &c.] con
ferendo & augēdo tibi spūalia ac tēporalia bona. [& det tibi benedictiones Abrahę & semi
ni tuo post te &c.] .i. bona Abrahæ repromissa aut data, largiat̃ tibi ac posteris tuis. [Cūq;
dimisisset eū Isaac, profectus peruenit in Mesopotamiā ad Laban filiū Bathuel &c.] Istud
per anticipationē hic dicitur, qa infrà subiūgitur qualiter ꝑ intermedia loca illuc ꝑuenit. De
inde recitat̃ in litera, qualiter Esau vidēs ꝙ Isaac pater suus benedixisset Iacob, & misisset eū
ad Mesopotamiā, vt inde acciperet cōiugē, & ꝙ Isaac nō libēter adspiceret .i. inuite haberet
filias Chanaan in cōiugio filioꝝ suorum, iuit ipse Esau ad Ismaelē fratrē patris sui, & filiam
eius duxit vxorē, volēs per hoc patri suo Isaac cōplacere, & plana est litera. Deinde reditu
ad ordinē historiæ. [Igitur Iacob egressus de Bersabee,] Ibi eñ habitauit cū suis parentibus
Isidorus in terra Palęstinoꝝ. [pergebat Aran] .i. versus vrbem Mesopotamiæ sic vocatā. [Cumq́; ve
nisset ad quendā locū] secundū Isidoꝝ, iste locus fuit vbi Bethlehem nūc vocat̃, vbi nat⁹ est
Christus. Aliĳ dicūt, ꝙ fuit mons Moria, in quo Abrahā voluit Isaac immolare, propter
Eusebi⁹. Iacob reputauit locū illū sacrū, accessitq́; eum, vt orationi ac deuotioni ibi insisteret & de
Gene. 35. miret. Huic cōcordat q̊d in Scholastica historia legit̃, locū istū fuisse iuxta Luzam .i. Hiero
salē, vt infrà Iacob testat̃: Deus oīpotens apparuit mihi in Luza, quæ est in terra Chanaan.
Iosep. li. [& vellet in eo requiescere post solis occubitū] quia (vt Iosephus ait) noluit vrbes ꝓuinciæ
1. an. Iu. liū ingredi, aut in eoꝝ domibus hospitari propter eoꝝ malignitatē, & timuit eos, idcirco
cap. 27. dormiuit sub dio, & interdū in cāpis. [tulit de lapidib⁹ qui iacebāt: & supponēs capiti suo
dormiuit in eodē loco.] Ex quo patet ꝙ corpus suū rigide satis tractauit, pro puluinari la
pide vtēs. Refert Lyra, ꝙ secundū Hebræos tulit tres lapides: & tñ apparet ex textu, ꝙ plures
acceperat. Isidorus vero effat̃, ꝙ supposuit capiti suo lapidē magnū: & hoc probabilius so
nat, qm̄ saxo pro puluinari voluit vti, pro tali aūt reclinatione magis cōpetebat vnus grādis
lapis, q̃ plures parui. q̊d & textus infrà insinuat, dicēs: Surgens mane Iacob, tulit lapidē &c.
Recitat q̊q; Lyra, ꝙ secundū Hebræos, Iacob euigilās, reperit tres lapides illos mutatos in la
pidem vnū, in signum ꝙ dñs voluit ipsum Iacob sibi vniri, & se ei associare: quod si cōtigis
set, mirū ꝙ scriptura ista tam solenne nō tetigisset miraculū. [Viditq́; in somnis scalā stan
tem sup terrā, & cacumen eius tangēs cælū.] Ista fuit imaginaria visio, in sensu interiori ꝑ
similitudines sensibiles repræsentata: ad quā visionē & reuelationē sequentē, ipse Iacob fuit
dispositus per suā deuotionem, orationemq́; pręuiā, per obedientiā quoq; quam parentibus
suis exhibuit, & ꝑ rigorosam sui corporis castigationē, atq; per tribulationē, in qua tūc erat
August. proprĳ fratris fugiēs ꝑsecutionē. Deniq; secūdū Augustinū, per scalā istā intelligitur Chr
16. de ci. qui etiā ait: Ego sum via. Et, Ego sum ostiū. Quæ cōpetunt ei secundū naturā assumptā,
Dei. c. 38 per ipsum tanq̃ per mediatorē & saluatorem, ascēdunt electi ad regnum cæloꝝ. Hæc sca
Ioan. 14. stetit in terra, & tetigit cælum: qm̄ Chr̃s ꝑ humanitatē cum hoībus cōuenit, & terrā cal
Ioan. 10. uit: per diuinitatem vero patri æterno in cælis regnanti cōmunicat, immo cōsubstantia
consist

consistit.[angelos quoq; Dei ascēdentes & descēdentes p eam.] Per quod significatū est, ꝙ
omīa angelorꝫ ministrantiū sacra obsequia, ad insinuāda sacratissima Christi mysteria prin
cipaliter ordināturː& itē ꝙ per Christū pacificata sunt terrena cū cęlestibus, homines cum
angelis, immo cū dn̄o angelorꝫ, & rursus ꝙ propter Christū angeli sancti libēter ministrant
hoībus. Itemq; ꝙ angeli ad Christi obsequiū fuerūt semper parati. Hinc ipsemet dixitː Vi-
debitis angelos ascēdentes & descēdentes sup filiū hoīs. [& dn̄m innixum scalæ.] Per q̄d de- Ioann.1.
signat, ꝙ caput Christi Deus, vel ꝙ deitas vnita sit eius humanitati. Quidā per scalā istā intel 1.Co.11.
ligūt gradus & successiones gn̄ationum, p quos Christus secundū carnē descēdit ab Adam
seu Abrahā vsq; ad virginē gloriosam: per latera q̄q; scalæ, accipiūt vtriusq; sexus psonas,
ex quib⁹ descēdit. Potest demū p scalā istā intelligi ordinata virtutū cōnexio, & spūalis pro-
fectus, p quos ab imis ad summa ptingitur, p q̄s & Iacob ad tantā grȩ celsitudinē est perdu
ctus. Itaq; Iacob audiuit interiori auditu dn̄m [dicentē sibi] per angelū, cuius obsequio for-
mabatur hæc visio in imaginatiua potētia, quā etiā visionē Iacob, angelo intus docēte, ve-
raciter intellexit. [Ego sum dn̄s Deus Abrahā &c. eritq; semē tuū quasi puluis terrę]. i. poste
ritas tua instar puluis erit innumerabilis. Ecce hic tota eius posteritas pulueri cōparat.] Di-
lataberis ad orientē & occidentē, &c.] q̄uis hoc aliqualiter sit impletū in carnali posteritate
ipsius Iacob, quæ nō solū dilatata est versus 4. plagas terræ promissiōis, sed & in 4. mūdi par
tibus aucta est & morata, plenius tn̄ impletū est in populo Christiano, qui sunt spūales filij
Iacob, sicut & Abrahæ, per fidei ac virtutū sectationē. Apostoli nanq; ex Iacob pgeniti, im-
pleuerūt mundū spūalibus filijs p infideliū cōuersionē, & regenerationē ex aqua & spū. [&
benedicētur in te & in semine tuo cūctæ tribus terræ.] hoc est, in Christo, vt sæpe expositū
estisicq; promissio ista facta est nō solū Abrahæ & Isaac, sed etiā huic Iacob. [eroq; custos
tuus quocūq; perrexeris &c.] Magna promissio, ex qua sequi videtur ꝙ Deus in oībus præ-
seruauit eū deinceps à culpa mortali, forsan & ante, maxime cū credat sanctificatus in vte-
ro, sicut p̄habitū est. [Cūq; euigilasset Iacob de somno, aitːVere dn̄s est in loco isto.] Quan-
uis em̄ dicatur esse vbiq;, ibi tn̄ specialius esse asseritur, vbi seipsum magis gratiose ostēdit, &
specialius operaturː sicq; specialiter fuit in loco hoc per se & suū effectū. Vel dixit hoc, qm̄
Deo reuelāte cognouit mysteria Christi ibi esse cōplenda pro magna parte, quia in monte
illo tēpore Salomonis constructū est templū Salomonis, quo p Chaldæos destructo, ædifi- 3.Reg.7.
catū est rursus ibi templū post reditū à Babylonica captiuitate, in quo Chr̄s multoties p̄di- 1.Esdr.5.
cauit, miracula fecit, & in cœnaculo q̄d erat tēplo vicinū, instituit sui corporis & sanguinis Ioan.10.
sacramentū. [& ego nesciebā]. i. mysteria ista q̄ ex reuelatiōe hac nosco, antea ignoraui. [pa Mat.26.
uensq;]. i. reuerētialiter metuēs Deū, & maiestatē eius ac pietatē, mysteria q̄q; Christi admi- Lucæ 22
rans ex reuelatiōe & visiōe præfata. Et Abacuc aitː Dn̄e, audiui auditū tuū, & timuiː conside Abac.3.
raui opera tua, & expaui. [Quàm terribilis, inq̄t, est locus iste.] q.d. Valde metuendus est ac
venerādusː metuendus, inquā, aduersarijs potestatibus, & honorādus hoībus, non propter
locū seu terrā istā secundū se consideratā, sed propter præsentiā Dei in eo exhibitā, & pro-
pter opera Dei hic facta, & qm̄ tēplum Dei ædificandū est hic, potissime aūt ppter præsen-
tiam & opera Christi futura in loco isto. ideo subditurː [Non est hic aliud nisi domus Dei]
hoc est, In loco isto templū & tabernaculū Dei erit, in quo ipse specialiter habitabit per co
piosum atq; multiplicē suæ pietatis effectū. dn̄s em̄ in tēplo sancto suo. [& porta cæli.] Hoc Psal.10.
addit, vel q̄a ab illo loco videbat sibi cęlū quasi apertū, q̄n vidit Deū cæli innixū scalæ cælum
tangenti. Vel q̄a per cultū Dei qui futurus tunc erat in tēplo, meruerunt fideles veteris testa-
mēti felicitatem cælestē, vel quia in spiritu vidit Christi passionē circa locū illū futuram, per
quā ianua regni cælestis est aperta credētibus. Hinc in Scholastica historia dicitur, ꝙ Iacob Eusebi⁹.
per verba hæc prophetauit de lege dāda, tēplo ædificādo, & Christi passione. [Surgens ergo
Iacob mane, tulit lapidē, quē supposuerat capiti suo, & erexit]. i. statuit eum, [in titulū] hoc
est, in memoriale huius visionis cōmendabile & condignū, atq; in signum rei præteritę, vt-
pote reuelationis sibi ostēsæ, in signū quoq; rei venturæ, videlicet passionis dominicæ, cōstru
endiq; templi. [fundens oleū desuperː] quod Deo libauit ac obtulit in signum, ꝙ ab ipso est 1.Cor.10
oīs vnctio spūalis, & qm̄ lapis ille Christi figura fuit, qui est petra, angularisq; lapis, de quo 1.Petri 2.
ait PsalmistaːVnxit te Deus Deus tuus oleo lętitiæ. [Appellauitq; nomen vrbis] iuxta quam Psal.44.
fuit hic locus, [Bethel:] quod interpretatur domus Dei, quia iam dixerat, Non est hic aliud
nisi domus Dei. Postea quoq; aucta est ciuitas ista, ita ꝙ locus iste in ea fuit inclusus, sicq;
tempore Salomonis in ea constructū est templum, quod Iacob intellexit futurū. [quæ prius
Luza vocabatur.] Hæc est Hierusalē, quæ plura nomina est sortita. Nam (vt dictum est) pri- 3.Re.7.8
mo à Melchisedec fertur fundata, & Salem vocataːpostea dicta est Iebus, quia in ea Iebusæi
habitauerūtːex quibus duobus nominibus post factum est vnum nomen, b mutata in r, &
Ierusalem est vocata. Dicta est quoq; Luza. i. nux siue amygdalus, quia dum cœpit fundari,
inuenta est ibi radix amygdalina, vel quia arbores amygdalinæ abundabāt ibidē, deinceps

*Aelia. Eusebi⁹.

à Salomone, qui eam ampliauit & roborauit, appellata est Solyma; atq; per cōpositionē prioris nominis, Hierosolyma dicta est. Est etiā ab Adriano Imperatore * Helia vocata, q ipse Helius Adrianus appellabatur. In Scholastica demū historia fertur: A Iebuzęis qui eam condiderāt, prius vocata est Luza. [Vouit etiā votum]. i. Deo promisit, [dicēs: Si fuerit * Deus mecū, & custodierit me in via &c.] Iā ante Deus dixit ad eum: Ero custos tuus quocunq; perrexeris. Cur ergo locut⁹ est Iacob de isto cōditionaliter, quasi incertus de rei euētu? Respondet ꝙ forsitan formidauit, ne peccādo poneret obicē gratiæ ac beneficijs Dei. Nā tales promissiones diuinæ, frequēter sub cōditione intelligunt. [erit mihi dn̄s in Deū.] Ista videt inepta promissio, qa ad Dei cultū tenebat, etiā si nō dedisset ei necessaria victui atq; vestitui. Votū aūt debet esse de opibus supererogationis, ad q̄ homo aliūde nō obligat, nō de necessarijs ad salutē. Respondet, ꝙ nō solū vouit ꝙ dn̄s esset sibi in Deū, sed & ꝙ coleret eū pacificis & hostias specialis deuotionis, atq; p opera supererogatiōis. ideo subdit, [& lapis iste quem erexi in titulū, vocabit domus Dei]. i. in loco isto cū rediero, sacrificia & hostias offerā dño, vt ppono, tanq̄ in loco sacro, ita ꝙ deinceps domus Dei vocabit. i. locus diuino cultui deputatus, p̄sertim qa in eo tēplum dn̄i cōstruetur. [cunctorūq; quæ dederis mihi, decimas offerā tibi.] Intelligendū est hoc de decimis, quæ vltra aut p̄ter debitū offeruntur, non de his ad quas ex lege naturali aut diuina obligabat, quas votū pprie nō cōcernit. Iuxta spūalem intelligentiā, per Iacob propria ex patris iussione relinquētē, & alienā terrā ingredientē, ibiq; vxorē accipientē, intelligēdus est Christus, q, Deo patre volēte, venit in mundū, & tandē synagoga relicta, ad gentilitatē se vertit, ad se illā trahēs, cōuertēs, & spōsam accipiēs, sicut de Abrahā dictū est. Insup per eius somniū mors Christi est figurata, eiusq; resurrectio per Iacob euigilationē. Quod aūt lapidem capiti suo supposuit, hoc designauit, ꝙ oēs sancti Christo & eius gratiæ innituntur. Per scalā vero quā vidit, vltra prætacta, mystice designat gradus euangelicaꝝ doctrinarū & octo beatitudinum, per quas ad regnum ascenditur sempiternum, per quam scalam angeli. i. sacerdotes boni & contēplatiui, om̄esq; virtuosi ascendunt, ad cælestia adspirādo, atq; assidue proficiendo: & descendunt, proximis succurrendo, sua peccata deflendo, seipsos discutiendo, & suas ærumnas ac defectuositates pēsando. Angeli q̊q; sunt, prædicatores & prælati virtuosi ac feruidi, qui in scala quæ Christus est, ascendunt, deitatis sublimia speculādo: & descendūt, suæ humanitatis mysteria reuoluēdo. Sic per Iacob potest intelligi quicunq; vitioꝝ calcator. Infimū aūt scalæ, potest intelligi pœnitētia, fides, timor Dei, siue humilitas. Cacumen aūt scalæ, perfecta dilectio, cōtemplatio pura, mystica theologia. In hac scala homo huiusmodi videt Deū scalæ innixū. i. sup oēm virtutū altitudinē eleuatū, & ad succurrēdū infirmitati humanæ semp paratū, nosq; pie hortantem, & grandia pmittentē. Latera scalæ dici possunt scripturæ noui ac veteris testamenti, infra quas fit ascensus ac spiritalis pfectus, dum illis vndiq; admonemur. Postremo per locū in quo Iacob quieuit, intelligitur nō solū vniuersalis ecclesia, sed & quæcūq; ecclesia particularis, immo & materialis basilica dño consecrata, quæ propter summæ maiestatis præsentiam, propter sacramentoꝝ Christi inexistentiā, pter diuini officij celebrationē, propter fideliū deuotā cōuentionē & sanctā orationē, terribilis est malignis spiritib⁹, ac venerabilis etiam angelis sanctis, nec aliud est nisi domus Dei, portaq; cæli: quia in ea per sacramentalem cōfessionem delētur peccata, & infundunt virtutes, per quas patet ianua regni cælestis.

¶ Explanatio cap. XXIX. Profectus ergo Iacob, venit in terram. Art. LXXIIII.

Recitatur præsenti capitulo, qualiter Iacob ad Laban peruenit, eiusq; filias duxit vxores, & ex vna earum nomine Lia, quatuor filios generauit: nec est difficultas in textu, ideo immorandū nō reor. [Profectus ergo Iacob] à loco in quo vidit scalā in somnis. [venit in terram orientalem.] hoc est, in Mesopotamiā, quæ respectu Iudææ seu Bersabee vnde venerat, sita est versus orientem. [& vidit puteū in agro &c.] nō remote ab vrbe nomine Aran seu Charran. [Dixitq; ad pastores,] qui iuxta puteū pecora sua custodiebāt: [Fratres, vnde estis?] Ex hoc patet humilitas Iacob & charitas, ꝙ ipse tanti filius patriarchę, vocauit pastores ouiū fratres. [Qui respōderūt: De Arā]. i. de vrbe sic appellata, in qua cognati ipsius Iacob cōmorabant. [Quos interrogās: Nunqd, ait, nostis Laban filiū Nachor? Dixerūt: Nouimus &c.] Laban filius extitit Bathuelis filij Nachor, sicq; Nachor nō fuit pater ipsius Laban immediatus, sed auus seu pater mediatus. Noīauit aūt Iacob Nachor magis q̄ Bathuelem, qm̄ Nachor fuit caput cognationis illius in loco illo. [Dixitq; Iacob] pastoribus: [Adhuc multū diei superest, nec est tēpus vt reducātur greges ad caulas]. i. ad sua ouilia seu latibula, in quibus de nocte quiescūt. [date ante potū ouibus] hoc est, nūc eas potate, [& sic eas ad pastum reducite &c.] quia adhuc lōge est à vespera. [Ecce Rachel veniebat cū ouibus patris sui, nam gregem ipsa pascebat.] Hæc adhuc apud plures est cōsuetudo, ꝙ puellæ & mulieres oues pascūt in agris. Ego quoq; in pueritia mea anteq̄ cœpi frequentare scholas, custodiui & paui oues parentū meorum, & eram puer valde malus, pugnans frequenter in agro contra alios

tra alios pueros ouium pastores. [Quã cũ vidisset Iacob, & sciret consobrinã suã] esse. Cum enim loqueretur de Laban cũ pastoribus, pastores dixerũt ad eum: Puella hæc veniens, est filia Laban. [amouit lapidem quo puteus claudebatur.] qui lapis magnus fuit, ex quo expositores eliciunt, ꝙ Iacob non venit solus, sed adiutorio sociorũ itineris sui lapidem illũ remouit. Veruntñ R. Paulus dicit, contrariũ asserens expositores Hebræorũ affirmare, ꝙ solus hoc fecit diuina virtute. sed primũ verius creditur, nec obstat ꝙ Paulus allegat scripturam istud singulariter referre de Iacob, quoniã consuetudo scripturę est, vt ei factum ascribat, q principalis causa ipsius est. [& adaquato grege] solito*manius, & cõtra cõsuetudinem, [osculatus est eam.] ex naturali amore, tanq̃ propinquã. [Et eleuata voce fleuit] ex naturali cordis liquefactione, aut quasi prę gaudio, ꝙ post tã longũ iter peruenisset tandẽ ad personam sibi tam proximã. [& indicauit ei ꝙ frater] .i. nepos [esset patris sui] vtpote Laban. Est tñ probabile, ꝙ hoc dixit Racheli ante deosculationẽ ipsius, immo & ante potationẽ ouiũ eius, ita ꝙ statim accessit eam, dicens se esse filium sororis Laban: aliàs Rachel forsan ægre tulisset osculũ viri ignoti ac peregrini. ¶ Lyra refert hic fabulã Iudæorum, dicentiũ ꝙ Iacob in itinere fuit captus & spoliatus ab Eliphat primogenito Esau, quem pater suus ad hoc misit post Iacob, quem tñ ipse Eliphat nõ occidit, sed omnibus bonis suis spoliatũ, dimisit solum ac vacuum: ideo Iacob fleuit, ꝙ non habuit aliquod clinodiũ seu iocale quod daret suæ cognatæ. Huic recitationi contradicit R. Paulus, asserens ipsum Iacob solum abijsse à suis parentibus sine comitatiua ac copia argenti & auri, tanq̃ fugitiuum ne cognosceretur ab aliquo. Veruntñ verius puto, ꝙ cum honesta seruorum comitiua recesserit, nec obstat, ꝙ fugitiuus abscessit, immo ꝓpter vitanda pericula sibi in via euenire potẽtia, tutius fuit ꝙ abijt comitatus. ¶ Denique cũ pater suus miserit eũ ad Mesopotamiã, vt ex filiabus Laban sumeret cõiugem, nequaq̃ verisimile arbitror, ꝙ fecerit eũ recedere sine decenti associatione atque familia, aut sine copiosa pecunia, preciosisque rebus, cũ suprà habitum sit, ꝙ Abraham mittens procuratorẽ suum in Mesopotamiam, pro vxore filio suo inde absportãda, misit eum cum familia & camelis, preciosisque opibus, argẽto, auro, vestimẽtis ac vasis. [At illa] scilicet Rachel [festinans] ex amore & gaudio [nunciauit patri suo] Laban, venisse Iacob. [Auditis aũt causis itineris, respõdit: Os meum & caro mea] es. i. postq̃ Laban audiuit à Iacob, ꝙ venisset ex cõmissione parentũ suorũ, ne læderetur à fratre suo, & item vt vxorem acciperet ex filiabus ipsius Laban, tunc ipse Laban dixit: Consanguineus meus es, idcirco apud me secure latebis, & vxorẽ tibi dabo, vnã filiarũ mearũ. [Et postq̃ impleti sunt dies mensis vnius] .i. postq̃ Iacob per vnum mensem seruiuit auunculo suo Laban, curã gregis eius habẽdo. [dixit] Laban ad eum: [Num quia frater meus es, gratis serues mihi?] q. d. q̃uis sis filius meæ sororis, non tamen decet, vt sine mercede in seruitio meo labores. [Dic quid mercedis accipies.] hoc est, tu ipse elige præmium. Laban iste vir astutus, considerauit fidelitatem, simplicitatem, virtuositatemque Iacob: ideo peroptauit eum diu secum tenere, præsertim quia iam cœpit sentire prosperationem suam ex aduentu Iacob. [Habebat vero duas filias. Nomen maioris Lia:] id est, senior, vocabatur Lia, [minor appellabatur Rachel. Sed Lia lippis erat oculis. Rachel vero decora facie & venusto adspectu. quam diligens Iacob, ait: Seruiam tibi pro Rachel filia tua minore septem annis.] Iacob vir virtuosus, ambas illas ex infusa charitate dilexit, inquantũ ad Dei imaginem conditæ erant & felicitatis capaces: ambas quoque dilexit naturali amore, vt cõsobrinas: sed sicut Rachel per dona naturę amabilior erat q̃ Lia, vtpote pulchrior & forte magis faceta, viuax & agilis, sic & Iacob eã amplius adamauit, quod licitum erat, quia ad spiritualem finem & Dei honorem retulit totum. ¶ Sed cum Iacob esset filius quàm opulentissimi viri, cur seruiuit pro Rachelis connubio, & non potius dotem seu diuitias multas obtulit pro ea habenda? Respondent quidam, quod iuxta prætacta spoliatus fuit in via, nec audebat eam adhuc ad domum patris sui adducere: sed quoniam Laban petijt à Iacobo, quid mercedis pro sua seruitute acciperet, & ipse non petijt nisi filiam eius tantum, videtur non eguisse. [Respondit Laban: Melius est vt tibi dem eam quàm alteri viro.] & hoc propter tuas virtutes, & quia propinquus es, & ditissimorum proles parentum: tunc quoque homines libentius contraxerũt coniugia cum cognatis. [Seruiuit ergo Iacob pro Rachel septem annis, & videbãtur illi pauci dies præ amoris magnitudine.] In Prouerbijs Salomonis scriptum est: Lignum vitæ, desiderium veniens: spes autem quæ differtur, affligit animã. Propter quod ait vir feruens: Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Quomodo ergo tempus septem annorũ, videbatur feruẽtissimo amatori paucum, pro obtinendo dilectæ amplexu, & non potius valde lõgum? Ad hoc ex verbis Hieronymi Scholastica respondet historia: Non est dictum, Videbãtur ei parui dies, sed pauci: quia desiderãti animo ista velocitas tarda est: sed dictum est, pauci, quia videbatur ipsi Iacob, quod rem tam amabilem paucis emit, quia multo pluribus annis seruisset pro Rachele, quàm ea careret. Vel per dies intelligit laborem dierum, qui ei modicus videbatur, quia amor eum alleui-

R. Paul⁹.

Gen. 24.

Prou. 3.

Psal. 119.

Eusebi.

abat. Veruntñ magnitudo amoris Iacob ad Rachelẽ, nõ erat amor carnalis prædominan sed naturalis & quodãmodo maritalis, q̃uis nõ oporteat eũ excusare ab admissione venia culpæ. [Dixitq́; ab Laban: Da mihi vxorẽ meam.] Iam eñ cõiuncti erãt per mutuũ cõs sum Iacob & Rachel, [q̃a tẽpus impletũ est, vt ingrediar ad illã] .i. iam 7. anni impleti quibus pro ea seruiui. Iacob q̃q; iam erat grandæuæ ætatis, vtpote 84. annorum, secundu Hebræos, q̃d & Lyra hic probat. sicq́; tẽpus fuit vt gñationi vacaret, quatenus ꝓmission diuinæ, Abrahæ & Isaac factæ, implerent in sobole sua. [Qui] s. Laban [vocatis multis am corũ turbis ad conuiuiũ, fecit nuptias. & vespere Liã filiã introduxit &c. facto mane] Iac [vidit Liam, & dixit ad socerũ suũ &c. Quare imposuisti mihi?] .i. cur ita me decepisti? [Re spõdit Labã: Nõ est in loco nostro cõsuetudinis, vt minores ante tradamus ad nuptias.] I Labã versutus se excusauit, tñ ex alia causa Liã introduxit ad Iacob, videlicet vt faceret adhuc 7. annis sibi pro Rachele seruire, qm̃ experiebatur oĩa sua ꝓsperari ex Iacob p̃senti Deniq; dato ꝙ consuetudo fuerit ibi, seniores filias primo dari ad nuptias, poterat tñ alit fieri. ¶Circa hæc quæritur, an Iacob illa nocte Liam cognouit carnaliter. Et dicũt quid ꝙ non, sed orationibus vacabat, sicut Tobias. Alij probabilius dicunt, ꝙ immo, ꝓsertim

Tobię 3. putauit esse Rachelẽ, ad cuius amplexus sic adspirauit, tñ desiderio ꝓlis ad Dei obsequi educandæ. Iosephus quoq; affirmat, ꝙ bene potatus cognouit eam. ¶Secũdo quæritur,

Iose. li. 1. ant. Iud. cap. 27. peccauit cognoscendo Liam carnaliter. Respondet ꝙ non, quia ignorantia facti excus diligẽtia bona adhibita. Iacob aũt vir simplex nõ habebat Laban suspectum de huiusmo fraude, idcirco non tenebatur multum considerare an Rachel esset. Sed mirũ ꝙ tota no nõ perpendit ex collocutione, tactu, aut simili modo, ꝙ fuerit Lia. Ad quod Iosephus an

Ibidem. bene potatus erat, & verisimile est ꝙ Lia ex patris sui informatiõe custodiuit se pro po ne loquẽdo aut alio modo proderet semetipsam. Iacob quoq; vsq; ad tempus istud fuer virgo, & ita pudibũde se habuit, nec meretricales quæsiuit blãditias in vxore. ¶Tertio qu ritur, an Lia fuit vxor sua postq̃ eam cognouit. Dicẽdum ꝙ mutuus cõsensus ad matrim nium exigitur, Iacob aũt non consensit in Liam: idcirco non fuit legitima vxor ipsius, q vsq; in ipsam consensit. Laban vero valde multipliciterq́; peccauit, nec Lia videtur p excusari in toto, q̃uis excusetur à tanto. [Imple hebdomadam dierum copulæ huius] .i. hos 7. dies expecta, & nuptias celebra, seu nuptiarũ cõuiuium, quod septẽ diebus cõsu dari. [& hãc quoq;] puta Rachelẽ, [dabo tibi] de facto, quã iam dedi tibi de iure. [pro op quo seruiturus es mihi septẽ annis alijs,] ita ꝙ his septẽ diebus finitis, intrabis ad eam. (teste Hieronymo) errant qui dicũt, ꝙ post septẽ annos alios dormiuit cum ea, nõ ante

Hieron. Iose. li. 1. ant. Iud. cap. 27. tamen & Iosephus dicit. Iniustum eñ valde fuisset, virũ ita deceptũ, tam diu differre ab re quam meruit, & quæ sibi mox debebatur ex iure. [Acquieuit placito &c.] .i. ei quod ban proposuit sibi, cõsentiendo in Liam, ita vt post septẽ dies acciperet & Rachelẽ. [I demq́; potitus optatis nuptijs] .i. vsus cõcupitis Rachelis amplexibus, [amorem seque priori prætulit &c.] hoc est, Rachelẽ vltimo sumptã, quantũ ad copulã carnalẽ, plus d q̃ Liam cui primo fuit admixtus. [Vidẽs aũt dñs ꝙ despiceret Liã] .i. minus curaret de de Rachele, non tamẽ vir ille tam bonus absolute despexit eam. [aperuit vuluã eius & apertioni organi sexus fœminei dedit fructũ, ita ꝙ proles sequebatur ex ea. [quæ cõcep genuit filiũ, vocauitq́; nomẽ eius, Ruben, dicẽs: Vidit dñs humilitatẽ meã &c.] .i. paru sionẽ meã, vtpote q̃ parũ à marito ꝑpẽdor aut curor. Hinc filiũ suum vocauit Ruben, interpretatur filius visionis. nam dixit, Vidit dñs &c. Atq; (vt Iosephus narrat) Lia a

Ibidem. Deũ rogauit pro prole, cupiẽs suo placere marito. [Rursumq́; cõcepit & peperit filiũ, & Qm̃ audiuit me dñs haberi contẽptui] .i. à Rachele cõtẽni, & à marito non tm̃ curari, [etiã istũ mihi.] dñs eñ consolat̃ miseros & afflictos ac vilipẽsos. [Vocauitq́; nomẽ eius on,] q̃d interpretatur auditio, q̃a dixit: Qm̃ audiuit me dñs &c. Istud aũt Deus in seip uariabiliter nouit: sed Lia loquitur de Deo more humano, & forsan angel⁹ eius orau eius fœcundatiõe, quasi cõpatiens cõtemptui eius, eiusq́; aspernationẽ, qua aspernaba ste, corã Deo cõmemorauit, vt impetraret grãm Dei. [Cõcepitq́; tertio, & genuit aliũ fi dixitq́;, Nũc quoq; copulabit̃ mihi maritus meus] videlicet tẽpore opportuno post d rificationis meæ, [eo ꝙ pepererim ei tres filios.] Mulier eñ fit marito amabilis per sua lificationẽ, & frequẽter pariendo, præstat viro fiduciã, ꝙ nõ infructuose eã accedet. [E co appellauit nomen eius, Leui.] q̃d interpretatur adiunctio, seu societatis firmatio. [to cõcepit & peperit filiũ, & ait: Modo cõfitebor dño:] .i. nũc eũ grata mẽte valde lau pro tãtis beneficijs suis, & quia pugnat pro me, humiliãdo Rachelẽ sterilẽ, quæ me sp [& ob hoc vocauit eum Iudã.] quod interpretatur cõfessio, & intelligendũ est de cõfe laudis diuinæ seu gratiarũ actione. [Cessauitq́; parere] nõ omnino, sed ad aliquantulũ pus. Nã postea peperit filios duos, vnãq́; filiã. ¶Præterea iuxta spũalem intelligentiã, cob intelligit̃ q̃cunq; Christifidelis, qui profectus inde .i. proficiscẽs ad ea agẽda quæ

pater suus ei cõmittit, venit in terrã orietalẽ.i.regionẽ cæleſtẽ, q̃ eſt terra viuẽtiũ, ingredi ꝓmereť, in qua oriẽs lucis æternæ fulget beatis pleniſſime. Venit q̃q; in terrã orientalẽ.i.noĩe & re ad militantẽ ſpectat eccleſiã, ſeu ad monaſticã religionẽ, ſi religioſam ꝓfeſſus eſt vitã: & videt puteũ in agro.i.fontẽ baptiſmi, ſeu ſcientiã ſcripturaꝝ, gratiarũq; fluẽta in ipſa eccleſia, q̃ eſt ager ac vinea Dei, qa in ea oĩm fructus virtutũ, & ſpũalium ſuauitatũ ſapor naſcũtur: in qua tres accubãt greges.i. multitudo incipientiũ, ꝓficientiũ, ac pfectoꝝ: ſeu coniugati, cõtinentes, ac p̃ſidẽtes, in eccleſia ſpũaliter reficiunť iuxta puteũ iã p̃fatũ, ex q̃ greges hi adaquanť, videlicet iuxta ꝓfunditatẽ & fluẽta ſcripturæ, cuius os grãdi lapide claudit, vt pote Chriſto, q eſt lapis angularis & clauis Dauid, qui claudit, & nemo aperit: aperit, & nemo claudit: qm̃ cui vult, reuelat abdita ſcripturaꝝ, nec ſine eius illuminatiõe habeť ſalutaris ſcientia. Grãdis q̃q; lapis claudẽs ſcripturã, eſt intelligẽdi difficultas, verboꝝ ſacroꝝ obſcuritas, varius ac myſticus modus loquẽdi. [Moriſq; erat, vt cũctis ouib⁹ cõgregatis, euoluerẽt lapidẽ &c.] Ita nũc moris eſt, vt fideliũ gregibus in eccleſia adunatis, p̃dicatores & p̃lati exponãt eiſdẽ ſcripturas, amouẽtes ſaxũ obſcuritatis: ſicq; ouibus Chr̃i refectis, os putei rurſus claudať.i. ſcriptura in ſua ſynceritate & integritate relinquať & cuſtodiatur, ne ei pulueres falſitatũ valeãt cõmiſceri, ſed inuiolata ſeruet. ¶Amplius ꝙ p duas Iacob cõiuges, vita contemplatiua & actiua ſignẽtur, cõmune & oĩbus notũ eſt, nec opus eſt inde hic plura inſerere. Victorin⁹ q̃q; martyr p Rachelẽ nõ ſolũ cõtemplatiuã vitã, ſed & Chr̃i eccleſiã, ſine ruga & macula exiſtentẽ, ac ſaluatori chariſſimã: per Liam vero, tam actiuã vitã q̃ ſynagogam, in quibus fæces fuerũt & ſunt, intellexit. Iacob aũt oſculata Rachele, plorauit: qm̃ vir deuotus cõtemplatiuã vitã intime diligit, & ſibi cõiugem cupit, eiuſq; dulcedine deguſtata p̃ gaudio æternæq; glorię deſiderio plorat. Oues quoq; Rachelis adaquauit, qa ſunt opa quędam ex cõtemplationis perfectione progredientia, quæ vir cõtemplatiuus dulciter amplexatur, & ſpũali cõſolatione inungit. ¶Inſup 7. annis ſeruiuit pro Rachele Iacob, qm̃ Chriſtifidelis 7. corporalia miſericordiæ opera libẽter exercet, quatenus ad cõtẽplatiuæ valeat vitæ decorẽ, dulcedinemq; pduci. ¶Sed quid eſt ꝙ Iacob ad Rachelis amplexus anhelãti, Lia occulte ſuppoſita eſt, niſi ꝙ pio ac ſapiẽtiſſimo moderamine Dei frequẽter cõtingit, vt viri deuoti ad cõtẽplationis ſecreta ſilẽtia adſpirãtes, ſine ſuo ſcitu ac niſu, immo quaſi inuiti, ad aliorũ præſidentiã & exterioꝝ expeditionẽ eligunť ac ꝓmouenť? Quibus ſup hoc cõquerentibus corã Deo, diuinitus reſpõdetur, vt impleãt hebdomadã dieꝝ copulæ hui⁹.i.ad tẽpus & congruis horis exteriora diſponãt, alioꝝq; gubernationi intẽti ſint: ſicq; Rachelẽ quoq; adipiſcenť, hoc eſt, viciſſim ad cõtemplatiõis ſublimitatẽ atq; dulcorẽ intromittenť ac erigẽtur, & in abſcõdito vultus Dei hauriẽt ab eodẽ, q̃d ſubditis loco ac tẽpore opportuno ſalubriter cõmunicabunt ac ingerẽt. Quemadmodũ aũt Iacob nõ multũ afficiebatur ad Liã, tñ ꝓpter eius fœcunditatem amauit & amplexatus eſt ipſam: ſic deuotiſſimi viri, ad pręlationem, externamq; occupationẽ nõ afficiunť propter eas ſecundũ ſe, nihilo minus propter fructum, quem dño operãte experiuntur ſe facere in præfatis, æquanimiter tolerant, & interdum libenter exercent eas, ꝓpter q̃d Paulus: Coarctor, inqt, e duobus, deſideriũ habens diſſolui, & eſſe cũ Chriſto: permanere aũt in carne, neceſſariũ eſt ꝓpter vos. Vnde & Deus videns ſanctã eoꝝ intentionẽ, patientiã & laborẽ, atq; fraternã, immo & paternã, charitatem eorũ ad inferiores, multoties eos dulciſſime viſitat, illuminat & inflãmat, cõtẽplationiſq; luce ipſos perfundit: & hoc pro opere quo ſeruituri ſunt ei in alioꝝ regimine, & exteriori occupatione 7. alijs annis, hoc eſt, reſiduo tempore cõuerſationis ſeu prælationis ipſorum. ¶Præterea, dñs videns ꝙ vir talis vitã actiuã & occupationẽ externã, quantũ in ſe eſt, abhorret, dat ei fructũ ex ea, ita ꝙ primo gignit ex illa Ruben, ſeu filiũ viſiõis, hoc eſt, illuminationem aliorum in fide: ſecũdo Simeon ſeu auditionem.i. obedientiã eorundem, ita ꝙ auribus cordis audiendo quæ Dei ſunt, per obedientiã implent audita: tertio Leui ſeu cõiunctionem, hoc eſt, vnionem ipſoꝝ cũ Deo, cui credendo & obediendo, mereť gratioſius counire: quarto Iudã.i. confeſſionem, ita ꝙ ſubiectos inducũt ad aſſiduã Dei laudationem, gratiarũq; actionẽ: qbus peractis, ad tẽpus parere ceſſant: quia dũ vident ſubditos in huiuſmodi actibus bene ſtãtes, recurrunt ad cõtemplationis ſuæ ſecretũ & abdita exercitia vitæ internæ, illi vni q̃d ſolum per ſe ac ſumme neceſſariũ eſt, tota mentis ſynceritate ac diligentia intendentes. ¶Poſtremo, circa illud quod dictũ eſt, ipſum Iacob remouiſſe ab ore putei lapidem, aſſerit R. Paulus, ꝙ expoſitores Hebræi dixerunt, per hoc eſſe præfiguratũ, ꝙ aliquis de Iacob deſcẽdens, deberet remouere lapidem, id eſt, cordis duritiam, & adaquare oẽs greges: quod videmus in Chriſto completum, qui à cordibus electorum abſtulit interiorem duritiã, eoſq; adaquauit ex aqua & ſpiritu ſancto, ſeu gratiarum fluentis, & imbre ſapientiæ ſalutaris.

1. Petri 2.
Apoc. 3.
Philip. 1.
R. Paul⁹.

¶Elucidatio cap. XXX. Cernens aũt Rachel, ꝙ infœcunda eſſet. Artic. LXXV.

PRolificatio Iacob ex alijs ſuis vxoribus, cõſequẽter deſcribitur: [Cernens aũt Rachel ꝙ infœcunda eſſet, inuidit ſorori ſuæ.] Aliqui dicunt, ꝙ ſumendo inuidiã proprie, prout

est vitiũ & tristitia de bono seu pſperitate alterius, nõ inuidit sorori, qa nõ doluit de hoc q
illa filios generauit: sed inuidit ei, sumẽdo extẽse inuidiã pro tristitia de proprio defectu, p
cõparationẽ ad aliũ, defectũ huiusmodi nõ habentẽ. Sed istud nõ videt literæ cõsonare, q
absolute testat, ꝙ inuidit sorori suæ: talis q̃q; tristitia laudabilis est, nec ꝓpter eã dicta fu
Rachel suæ inuidisse sorori, sed de ꝓpria potius doluisse sterilitate, nec scriptura inuidiã
solet accipere. Deniq; nõ oportet Rachelẽ, immo nec eius sororẽ, à solitis mulierũ passion-
bus excusare, q̃uis bene finierint cursum suũ. Iã eñ ꝓbabitũ est, ꝙ Rachel Liã cõtempsit, &
infrà patebũt cõtentiões & æmulatiões earũ ad inuicẽ. Nã & raro bene cõcordãt eiusdẽ vir
vxores: potius ergo reor ꝙ Rachel inuidit prosperitati suæ sororis, quã habuit in cõcipie
do & pariẽdo tot filios, inquãtũ sororis fœcũditatẽ appẽdit, vt sui minoratiuã ac confusiuã
& q̃d sorori suę fuit cõcessum, doluit nõ potius sibi esse collatũ. Insup ex passione illius inui-
diæ irrationabiliter dixit [marito suo: Da mihi liberos] .i. filios, me impraegnãdo, aut saltem
ad me pertinentẽ loco mei. [alioqn moriar] præ tristitia, q̃ cõstat, q̃ feruẽter optauit prolem
1.Cor.7. ex viro suo, nec fuit delectatiõe cõtẽta, sed fructũ quęsiuit cõiugij. [Cui iratus respõdit Iacob]
Ad maritũ nanq; spectat, vxorẽ errantẽ corripere, informare ac regere, qa vir caput est mu-
lieris. Viri q̃q; naturaliter & cõmuniter sunt mulieribus cõstãtiores, ac magis prudẽtes. Ha
etiã ira Iacob, fuit ira p zelũ. [Nũ pro Deo ego sum, q priuauit te fructu vẽtris tui?] q.d. Tu
loqueris mihi, q̃si ego instar Dei, possem te naturaliter sterilẽ, supnaturaliter impgnare, ac
4.Reg.5. quasi ex parte mei esset tuæ infœcũdationis defectus. Sic & rex Israel, lectis literis sibi à reg
Syriæ missis, vt curaret Naamã à lepra, scidit vestimẽta sua, dicẽs: Nũquid Deus ego sum, q
iste misit ad me, vt curẽ hoĩem à lepra sua? [At illa: Habeo, inqt, famulã] noĩe [Balam] quam
Laban dedit Racheli qñ cõiuncta est Iacob. [ingredere ad illã] .i. duc eã vxorẽ, & marital
affectu eã cognosce. [vt pariat sup genua mea,] hoc est, quatenus filios ex ea generãdos, po-
nã in sinu meo & sup genua mea, quasi nati essent ex me. [Deditq; illi Balam in coniugium]
non in cõcubinatũ, ex q̃ ꝓbatur, ꝙ veraciter fuit cõiunx ipsius Iacob, q̃uis minus principa-
lis, alioquin Iacob iã vxoratus, adulteriũ ppetrasset cum Bala, ad quod vxor sua principalis
non potuit eã licẽtiare, nec licẽter rogare. Aliqui tñ dicũt, ꝙ non fuit vxor ipsius Iacob, vn-
Eusebi. de in Scholastica historia fertur: Dedit ei Balã in cõiugiũ, non in vxorẽ, sed vt ei iungeretur
& isti dicũt, ꝙ ex dispẽsatiõe diuina Iacob hoc licite fecit. Verũ nec textui nec rationi vide-
tur hoc cõsonare, qm̃ manifeste habetur in textu, ꝙ dedit eã Iacob in cõiugium. Nec Deu
Augu.6. legitur in scripturis adulteriũ licentiasse aliqua dispẽsatione. Amplius Augustinus ait: P
de ciuit. crimine grãdi obijciuntur Iacob quatuor vxores. Quo constat ꝙ secundũ Augustinũ, B
Dei.c.38 ista & alia famula nomine Zelpha, de qua infrà habetur, fuerũt vxores Iacob. Ait quoq; Au-
gustinus, ꝙ cõiugali iure seruato accessit ad eas. [Quę ingresso ad se viro, cõcepit & pep
filiũ. Dixitq; Rachel: Iudicauit mihi dñs] .i. piũ iudiciũ fecit mihi, [& exaudiuit vocem me
i. orationẽ, [dans mihi filiũ] sicut rogaui eũ: filiũ, inquam, adoptiuũ, nõ naturalẽ, qa filios a
cillæ meę decreui mihi adoptare in filios. [Idcirco appellauit nomẽ eius, Dan.] quod in-
pretatur iudiciũ, qm̃ dixerat, Iudicauit dñs &c. [Rursumq; Bala cõcipiens, peperit alterũ
filium, [pro quo ait Rachel: Cõparauit me dñs cum sorore mea, & inualui] .i. assimilauit
sorori meæ, in hoc ꝙ iam habeo filios sicut & illa, q̃uis non tales, videlicet naturales, nec nu-
mero pares cũ natis illius. [Vocauitq; eum Nephthalim.] quod interpretatur compara
qm̃ dixit: Cõparauit me dñs &c. Porro, secundũ Lyrã, in Hebræo habetur: Additione D
addita sum cum sorore mea. q.d. Deus addidit mihi aliũ filium. sed Rabbi Paulus contra
R.Paulus. cit, In Hebræo, inquiẽs, non habetur hic dictio quæ sonat additionem, sed controuersio
seu cõtentionem: & est litera, Contẽtione Dei contendi cum sorore mea, & inualui: vt si
sus, Contendi cum sorore mea sup habẽdo filios, & inualui, quia iam habeo. Vnde cum di-
citur in Glossa interliniari, ꝙ Nephthalim dicitur à cõuersione, videtur esse error scriptoris,
debuissetq; scribere, à controuersione. Hæc Paulus. [Sentiens Lia ꝙ parere desisset] per tem-
pus notabile, ita ꝙ timuit non concipere amplius. [Zelphan ancillam suam marito tra-
dit] coniugẽ, imitans in hoc sororis suæ exemplũ, & desiderium habens sobolis amplioris
[Qua] Zelpha [post conceptum edente filium, dixit] Lia: [Feliciter.] hoc est, prospere ac-
dit mihi in hoc, ꝙ ancilla mea peperit mihi hunc filiũ adoptiuũ ex meo marito. [Et idcirco
vocauit nomẽ eius Gad.] quod interpretatur felicitas. [Peperit quoq; Zelpha alterũ] filium
[dixitq; Lia] quia domina matris pueri, & ita quodãmodo principalis mater ipsius, pp
quod, puero nato, locuta est, ac si personaliter peperisset, & puero nomẽ imposuit. Itaq;
xit: [Hoc] est [pro beatitudine mea] .i. ad beatificationem meam conferet partus iste, ita
à fœminis quasi beata laudabor. ideo subdit: [Beatã quippe me * dicent mulieres. Prop
ea appellauit eum Aser.] quod interpretatur beatus. Ecce quantum hæc fœmina appre
uit multitudinem prolis. Sed cũ sit nõ rarum, nec valde magnũ, vt vna mulier habeat q
tuor filios naturales legitimos, duosq; adoptiuos, immo cũ multæ pessimæ mulieres hab
fil-

filios multo plures, cur Lia pro his sex filijs dixit se à mulieribus beatificandam? Respondetur quod ipsa cognouit viri sui virtutes, & quod primogenita fuerūt ei collata, būdictiōesque Abrahæ & Isaac desuper factas, in posteris Iacob esse implendas: ideo magnū valde reputauit habere ex eo tot filios, seque ob hoc beatificandam à mulieribus fidelibus hoc ipsum scientibus. [Egressus aūt Ruben tepore messis triticeæ] qñ triticum metitur, [in agrum,] sicut pueruli solent libēter pergere ad messores. Ruben aūt primogenitus Iacob ac Liæ, fuit iam aliqualiter grandiusculus. [reperit mandragoras,] quæ sunt poma pulchra & odorifera, sed insipida. [quas matri] suæ [Liæ detulit. Dixitque Rachel: Da mihi partē de mādragoris filij tui] i. aliqua ex pomis his tibi à Ruben allatis. [Illa respōdit: Parū ne tibi videtur quod præripueris maritum] meū [mihi, nisi etiā mādragoras filij mei tuleris?] i. mihi abstuleris. Ex hoc patet, quod fœminæ istæ pnæ fuerūt ad cōtentiones atque discordias, & aliquoties passiōate loquebantur ad inuicē. Rachel aūt nō præripuit pprie ipsi Liæ maritū suū, sed Iacob primo cōsenierat in Rachelē, & ex maiore ad eā affectione, libentius erat cū ea. Nam Rachel noluit mādragoras illas violenter vel iniuste auferre, sed affectuose rogauit accipere partē earum. [Itaque dixit: Num parum &c.] i. videtur ne tibi quod feceris mihi paruam iniuriā, præripiēdo mihi maritū, nisi & istā addas, vt tollas filij mei mādragoras? [Ait Rachel: Dormiat tecū hac nocte p mādragoris filij tui.] hoc est, propter donationē hanc faueo tibi illud. ¶ Circa hoc aliqui dicūt, quod Iacob debuisset illa nocte cū Rachele dormisse, secūdū circulū reddendi debitū suis vxoribus: Rachel vero annuit vt dormiret cū Lia: quod quāuis forsitan ita fuit, est tñ incertū. Rursus quāuis credendū sit, quod Iacob vir iustus singulis vxoribus vicissim reddiderit debitū, non tñ videtur, quod in hoc seruauerit certum paremque circulum: alioquin Lia nō fuisset conquesta virum suū sibi esse præreptum à sua sorore, nec mercede hac cōduxisset maritum, nec tam importune quodāmodo adspirasset ad eius amplexū: idcirco apparet dicendū, quod ex quo Iacob primo & directe consensit in Rachelem, nec ex seipso intendebat accipere alias, ideo Rachel fuit quodammodo principalis vxor ipsius, & habuit quoddam dominium in corpore eius præ cæteris. ideo Iacob frequentius cum ea dormiuit, præsertim quia & pulchrior fuit, & charior ei: & ita quasi locauit corpus sui mariti, in quo habuit potestatem, nocte ista suæ sorori pro pomis præfatis. de quibus loquitur Augustinus: De hoc genere pomi scio aliquos opinari, quod si comedatur, cōferat fœminis sterilibus fœcunditatem, & ideo Rachelem pro mandragoris supplicasse, quod verum non arbitror, quanuis & si nunc concepisset: nunc vero cū dominus dederit ei prolem post alios duos partus Liæ, nulla est ratio, vt tale quid de mādragoris suspicemur. Cum enim vidissem hæc poma, & propter scripturam hanc gratularer quod mihi occurrissent, naturam eorum, quantum potui, perscrutatus sum: & comperi ea esse pulchra, suaue olentia, sed sapore insipida. Cur ergo ea tantum concupierit Rachel, non video, nisi propter eorum raritatem & odoris iucunditatem. Hæc Augustinus. [Redeuntique ad vesperam Iacob de agro, egressa est in occursum eius Lia, & ait: Ad * me intrabis, quia mercede conduxi te &c. Et exaudiuit Deus preces eius] videlicet Liæ, quæ orauit intente, vt nocte illa impraegnaretur à contorali. sicque ante actum illum matrimonialem, ad deuotionē se dedit, fructum copulæ à Deo consequi cupiēs, nec ex libidine, sed prolis cupidine, ad Dei honorē nutriendæ, amplexata est virum. [Concepitque, & peperit filium quintum, & ait: Dedit Deus mercedem] meam [mihi.] hoc est, pro pia intentione habendi prolem & humilitate, quia cōiunxi viro meo famulam meā, remunerauit me dominus, dando mihi hunc filium. [Appellauitque nomen illius Isachar.] Quod interpretatur merces, videlicet qa filiū illū reputauit sibi à Deo pro mercede rei pfatæ cōcessum, & item qa viri ingressum ad se, cōduxit mercede. [Rursum Lia cōcipiens, peperit sextum filium.] Et quod ait, Rursus, referendum est ad verbum, peperit, nō ad filium sextum, quem nunquam ante genuerat. [& ait: Dotauit me Deus dote bona etiam hac vice:] id est, preciosum munus nunc contulit mihi, vtpote filium istum, quoniā filios præ omnibus mundi diuitijs diligo. Hinc magnū & amandū est matrimonium, ppter fructus sui preciositatem, quāuis virginitas præferenda sit ei. si enim ager aut vinea magni reputatur valoris ppter blada seu vuas quas profert, quanto magis coniugium quod homines producūtur? [Idcirco appellauit nomē eius Zabulon.] quod interpretatur habitaculum, nam dixit: [mecum erit maritus meus] i. mihi cohabitabit. Tamen in libro noīm Hebræorum, Zabulon interpretatur violenter, fluxus ventris. [Post quē peperit filiam nomine Dinam.] & interpretatur causa, quæ etiā postmodum fuit causa iurgiorum in Sichimis, vt patebit. [Recordatus quoque dominus Rachelis] i. pie ostendēs se memorē eius, [exaudiuit eā &c.] quæ assidue precabatur, vt Deus daret ei fœcūditatē. didicerat quippe à viro suo, qualiter Deus cōcesserat Saræ atque Rebeccæ supernaturalem plificatiōem: per quod animata fuit Rachel ad orandū pro hac re, ad quod creditur etiam ipse Iacob eam admonuisse. [Quæ cōcepit & peperit filiū, dicēs: Abstulit Deus opprobriū meū] i. sterilitatis cōfusionē, quia tunc erat confusibile valde, nō acquirere fructum connubij propter hominum forsan paucitatem. Credi

Au. li. 16 de ci. dei cap. 36.

Gen. 21.
Gen. 25.

tur ꝗꝙ, ꝙ Iacob patriarcha docuit cõiuges suas cultũ vnius veri Dei,& futurꝫ Christi aduen
tum ac incarnatiõem ex semine suo,sicut iam dictum fuit ad eum: idcirco fœminæ eius ve
hemẽter optabãt fœcũdari ab eo:& nõ fœcũdari ex eo, reputabant sibi grande opprobriũ.
[Et vocauit nomen eius Ioseph,]ꝙd vno modo interpretat,sine opprobrio,secundũ Chry-
sostomum super Matthæum,qm̃ dixerat, Abstulit Deus opprobrium meum.[dicẽs:Addat
Chryso. mihi dñs filiũ alterꝫ.]idcirco Ioseph alio modo interpretatur augmentũ seu additamentum,
¶Deniq; in Scholastica recitatur historia:His dieb⁹ factũ est diluuiũ particulare in Achaia,
Eusebi⁹. tuncq; apud lacum Tritonidem apparuit virgo, quam Græci Mineruã dixerunt.Hæc mul
tas inuenit artes, & maxime lanificium, quæ etiã dicta est Pallas à Pallene insula Thraciæ,in
qua fuit nutrita,vel à Pallante gigante,quẽ interfecit.¶Circa hæc quæritur,qualiter excuse
Gen. 16. tur ꝙ Iacob duxit tot cõiuges. Ad ꝗd patet responsio ex dictis in expositiõe circa cõiugium
Abrahæ cum Agar,viuente eius coniuge Sara.Hinc Augustinus loquitur:Ad vnam accipi-
Au.li.16 endam venerat:sed cum ei altera fuisset supposita,nec ipsam dimisit qua nesciẽs fuerat vsus,
de ci. dei ne videretur eam ludibrio habuisse,& hoc tempore illo, qñ nulla lex prohibebat plures ha-
cap. 38. bere vxores causa posteritatis.nullã petijt nisi vnam,nec vsus est pluribus nisi gignẽdæ pro
lis officio, nec ancillas sumpsisset, nisi vxores id flagitassent, quæ potestatem corporis viri
sui habebant legitimã.Sed contra istud obijcitur, quia videtur cõtra naturalem fuisse legẽ,
quæ dictat,vt vnicus vnicę matrimonialiter societur:& quęrendũ est circa hoc,an de lege na
Thomas turali existat vnitas illa cõtoralis. ¶Ad hoc super quartum Sententiarꝫ sanctus Thomas re-
spondet:Naturalis cõceptio homini indita,qua ad operandum conuenienter dirigitur,lex
naturalis vocatur: idcirco ꝗd facit actionem hominis suo debito fini inconuenientem,est
contra legem naturæ.potest autem actio esse inconueniens tam principali, quàm secũdario
fini dupliciter:primo,finẽ omnino impediendo,sicut nimia comestio sanitatem, quæ est fi
nis medicinæ,corrũpit:secundo,indecentiã aut difficultatem circa finẽ acquirendũ causan
do,vt comestio,quantum ad tempus,inordinata.Cum igit actio finẽ principalem aut secũ
darium directę impedit seu corrumpit, tunc prohibetur per prima præcepta legis naturæ:si
vero hoc facit secũdo modo,tunc ꝓhibetur per secũda legis naturalis pręcepta,quę deriuan
tur & eliciuntur ex primis, quemadmodum conclusiones ex præmissis. Principalis aũt finis
matrimonij,est procreatio & educatio prolis:& hæc actio cõpetit homini ex natura sui gene
ris,quia cõuenit etiam brutis.Secundarius vero matrimonij finis,est communicatio coniu
gum in operibus ad domesticam vitã pertinentibus, & hæc conuenit homini ex natura sua
specifica.Porro tertius matrimonij finis,est significare Christi atq; ecclesiæ vnitatẽ,in quan
tum est sacramẽtum euangelicæ legis ac gratiæ:& cõpetit homini,inquantũ est Christian
Pluralitas ergo vxorꝫ, primum matrimonij finem nõ tollit omnino. Vnus etem̃ vir pot
plures fœminas imprægnare,& proles earꝫ nutrire:secundum vero matrimonij finẽ mu
impedit,quanuis nõ penitus tollat eũ.Nam vnus vir pluribus vxorib⁹ satisfacere nequit:
cõmunicatio plurium in vno officio,parit litem,ita ꝙ sicut figuli, ita vxores vnius simu
xantur.Tertium aũt matrimonij finẽ, qui est significare vnitatẽ Christi atq; ecclesiæ, plu
litas vxorꝫ penitus aufert.Ex quibus patet,ꝙ vxorum pluralitas sit ꝗdammodo contra le
naturæ,& ꝗdammodo non:sed ꝙ vna mulier habeat plures maritos,est contra prima natu
ralis legis præcepta, quia ex hoc sequeret incertitudo prolis,quantũ ad patrẽ:idcirco nun
permissum est hoc vlla lege aut cõsuetudine.¶Deinde quæritur, quare & qualiter vnquam
licuit pluralitas illa vxorꝫ.Respõdetur,ꝙ ex ꝗ nõ est contra prima naturalis legis præcepta,
idcirco ꝑ dispẽsatiõem summi authoris totius naturæ ac legis, aliquando licita fuit,dum
multiplicatio hoĩm necessaria fuit ad cõseruandum cultũ diuinũ. Secũdaria nãq; legis pce
pta oportet aliquãdo variari,secundum diuersitatẽ conditionũ hoĩm in personis, locis, te
poribus,seu circunstantijs alijs.Et quoniam lex de vnitate vxoris, non est instituta human
Gene.2. tus,sed à Deo, qui dixit per Adam, Erunt duo in carne vna: idcirco contra eam solus Deu
potuit dispensare,qui in patribus sanctis hoc fecit per inspirationem internam,& illorꝫ ex
emplo est ad posteros deriuata.Hæc Thomas. ¶Hinc ait Magister libro quarto distinctio
tricesimatertia:Quærit de antiquis patribus,qui plures legunt simul habuisse vxores,an pe
cauerũt.Ad ꝗd dicimus ꝙ varia inuenitur dispẽsatio conditoris pro varietate temporꝫ. A
exordio em̃ temporis inter duos tantum Adam & Euam est inchoatum cõiugium. Post
vero,cũ pene omnes homines falsis dijs seruirẽt,paucis in Dei cultu ꝑmanentibus,à Deo c
sultũ est, plures vni viro cõiungi cõnubio, ne paucis Dei cultoribus ꝑ mortẽ deficientibu
cultus & notitia Dei in mũdo deficeret.Cum em̃ cęteris in idololatria derelictis, Deus Ab
ham & posteros eius per Isaac in peculiarẽ populũ elegisset,rite quærebat multiplicatio p
Exo. 23 puli Dei fœcunditate mulierꝫ multarum:quia in successiõe sanguinis,erat successio religi
Deut. 7. nis:idcirco sterilis fuit maledicta in lege:& sacerdotes tunc coniugio vtebantur, qm̃ in su
cessione familiæ,successio fuit officij.Hæc Magister.Si aũt rursus obijciatur prædictis,Cõ
lege

legem naturæ est absolute ac penitus, vt homo se obliget ad impossibile, atq; vt vni detur, q̃d alteri datũ est: sed homo contrahens cũ vna vxore, transfert in eã sui corporis potestatẽ, ita ꝙ tenetur ei reddere debitum quando petierit: ergo est omnino contra legẽ naturæ, si ea viuente, det alteri mulieri sui corporis potestatẽ, quia non posset simul vtriq; reddere debitũ, si peteret. Ad hoc Thomas respõdet, ꝙ vir p matrimoniũ non dat suæ vxori sui corporis potestatem quantũ ad omnia, sed solum quantum ad ea quæ matrimonium exigit: nõ autem requirit matrimoniũ, vt quolibet tẽpore reddat debitũ vxori petenti, nisi quantum ad id, ad quod matrimonium est principaliter institutum, quod est bonum prolis, vtpote quãtũ sufficit ad impragnationem. sed matrimonium secundũ quod institutum est in remediũ, quod est secundarius eius finis, requirit vt quolibet tẽpore debitũ reddatur petenti: per q̃d patet, ꝙ accipiens plures vxores, non se obligat ad impossibile, considerato principali matrimonij fine: idcirco pluralitas vxorꝝ non fuit contra prima naturalis legis præcepta. Hæc Thomas. [Nato autem Ioseph, dixit Iacob socero suo] s. Laban: [Dimitte me, vt reuertar in patriam, & ad terrã meam] in qua natus sum. [Da mihi vxores & liberos meos,] hoc est, ꝑmitte vt eos mecũ perducã, [pro quibus] vxoribus [seruiui tibi.] Ex præcedentibus cõstat, ꝙ Iacob accepit Liam, postquam septẽ annis seruiuit socero: deinde antequam dormiuit cum Rachele, obligauit se ad seruiẽdum socero adhuc septẽ annis: ergo cũ natus est Ioseph, finiti erant aut quasi finiti, quatuordecim anni seruitij: & item constat ex his, ꝙ Ioseph natus est in fine septimi anni, à tẽpore q̃ Iacob sumpsit Rachelem. [Ait illi Laban: Inueniam gratiam in cõspectu tuo.] hoc est, pium & fauorabilem te exhibe mihi. [Experimẽto didici, quia benedixerit mihi Deus propter te.] Laban fuit idololatra & iniquus: idcirco b̃ndictio ista fuit multiplicatio tẽporalium bonorum ipsius Laban, propter virtutes Iacob ei concessa: ideo non ex syncero amore, sed proprij cõmodi appetitu, rogauit Laban ipsum Iacob, vt in suo obsequio ꝑmaneret diutius. [cõstitue mercedẽ tuã quã dem tibi.] hoc est, tu ipse elige q̃d remunerātiõis velis à me ꝓ tuo habere obsequio, q̃d à te cupio. [At ille respõdit: Tu nosti q̃modo seruierim tibi, & quãta in manib⁹ meis &c.] i. q̃ parua in seruitute & ope manuũ meaꝝ. [fuerit possessio tua] q̃n primo ad te veni. ideo subditur: [Modicum habuisti anteq̃ venirẽ &c.] videlicet tantũ, quãtũ natura seu fortuna concessit tibi, q̃d t̃n ex diuina prouidẽtia prodijt, cui tota natura subiacet ac fortuna. [benedixitq; tibi Deus ad introitum meũ.] hoc est, temporalia tua auxit mox vt ingressus sum ad te, & hoc propter me seu meritis meis, q̃a aliquam amicitiam & pietatem mihi exhibuisti, pro quibus reddidit tibi Deus benedictionem istam terrenam, qui nullum bonum irremuneratum relinquit. [Iustum est ergo vt aliquãdo] id est, iam de cætero [prouideam domui meæ.] hoc est, familiæ, vtpote vxoribus ac soboli, immo & mihi simul cũ eis, secundum quod ad veram spectat prudentiam & solicitudinem moderatam. [Dixitq; Laban: Quid tibi dabo] pro mercede, vt quod petij facias? [At ille ait: Nihil volo] mihi dari à te. Quasi dicat: Non quæro munus à te, vel vt aliquid tribuas mihi gratis. [sed si feceris quod postulo] pro præmio mei laboris, [iterum pascam & custodiam pecora tua] ad tempus. deinde postulatio ista exprimitur: [Gyra omnes greges tuos,] id est, circumeundo diligenter inspice atq; considera eos. [& separa cunctas oues varias & sparso vellere] hoc est, oues quæ in vellere suo seu lana habent diuersos colores, diuide ab ouibus vnius coloris: & committe oues illas diuersoꝝ colorum, alijs, scilicet filijs seu pueris tuis, alendas & custodiendas, ita ꝙ oues vnius coloris sub mea permaneant manu. [& quodcunq; * fuluum & maculosum variumq; fuerit, tam in ouibus q̃ in capris,] id est, omnes fœtus variorum colorum, nasci turi ex ouibus & capris vnius coloris, quæ manebũt sub mea custodia, [erit merces mea. Respondebitq; mihi cras iustitia mea,] hoc est, in proximo seu futuro recipiã, Deo ordinante, quod merui. [quando placiti tempus aduenerit coram te] hoc est, dum hora disceptandi de eo quod eueniet, an scilicet iuste vel iniuste euenerit, præsens fuerit inter te & me. Quasi dicat: Si res ipsa meam ostenderit iustitiam, per hoc quod contra consuetum naturæ cursum orti fuerint fœtus diuersorum coloꝝ ex fœmellis vnius coloris, tunc scies ꝙ veraciter iuste egerim tecum, ita ꝙ mirabilis ille effectus erit signum & argumentum iustitiæ meæ, cui nondum retribuisti mercedem condignam. [& omnia quæ non fuerint varia & maculosa & fulua, tam in ouibus quàm in capris, furti me argues.] id est, de furto me vere repræhendere potes super omnibus quæ non fuerint variorũ colorum, sed coloris vnius, si aliquid tale inueneris inter fœtus qui erunt merces mea. quasi dicat: Si deputauero seu appropriauero mihi aliquem fœtum ouis aut capræ, fœtum inquam vnius tantũ coloris, hoc furto ascribatur. [Dixitq; Laban: Gratum habeo quod petis.] id est, postulatio tua placet mihi. Laban enim vir versutus, naturalem cursum magis quàm dispositionem prouidentiæ diuinæ considerans, putabat ꝙ solito modo oues & capręvnius coloris, parerent fœtus vnicolores: sicq; sperauit ipsum Iacob parum aut nihil adepturum à se pro suo obsequio ac labore. [Et separauit] ipse Laban dolosus [in die illa capras & oues] puta fœmellas, [& hircos &

* furuũ.

cos & arietes]vtpote mares illarum.[varios atque maculosos,] .i.diuersorum colorum, & oēs hos
vtriusque sexus animantes diuersicolores, dedit in manus filiorum & puerorum suorum: vt pa
tet ex dictis, quoniam greges vnius coloris manserunt sub manu Iacob. Sed his cōtrariari vi
detur quod subditur:[Cunctum aūt gregem vnicolorē, id est, albi aut nigri velleris]hoc est,
qui erant omnino albi vel omnino nigri,[tradidit in manu filiorum suorū.] Videtur itaque sen
sus esse, quod greges hos vnicolores dedit in manus Iacob & filiorum ipsius, quorū aliqui iam cœ
perunt cum patre suo exire in agrum, & officium illud addiscere. Nec exprimitur Iacob, qa
iam satis expressus fuit per verba præhabita: nec hi qui sub Iacob fuerunt pastores, quoniā
filij Iacob quanuis adhuc paruuli, tñ principaliores illis reputabantur.[& posuit spatium iti
neris inter se & generum suum, trium dierum.] id est, Laban per trium dierum viam siue di
stantiam separauit greges vnicolores à gregibus diuersorū colorū, ne ex vicinitate loci aut
dolo miscerent ad inuicem, & ita generarent fœtus diuersicolores: & spatium istud etiā fuit
inter Laban eiusque filios, & inter Iacob ac pueros eius, sub eo gregē pascentes. fuitque Iacob
gener ipsius Laban.i.maritus filiarum ipsius.[* quæ pascebant reliquos greges eius.] Hoc refe
rendū videtur ad illud qd dictum est,[filiorum suorum.] qui alebant pecora alia à præfatis,
sicque iuxta hanc expositionem, filij Iacob dicuntur filij Laban, qui fuit auus eorum, qa fuerunt
nepotes ipsius, iuxta morem scripturæ, vnde sequēti capitulo Laban loquit de eisdē: Quid
possum facere filijs ac nepotibus meis? ¶Sed huic expositioni obijcitur, quod primogenitus Ia
cob, s. Ruben, tempore huius conuentiōis inter Laban & Iacob factæ, vix erat septē annorum
quia conuentio hæc facta est mox vt natus est Ioseph, qui natus est circa finem septēnij à tē
pore quo pater suus Iacob accepit Liam atque Rachelem: ergo Ruben & fratres eius eo iunio
res, nondum poterant esse pastores. Ad quod dicēdum videtur, quod vtique sicut experientia do
cet, aliqui pueri ante septênium suū incipiūt oues & pecora custodire. Dictū est quoque in isto
capitulo, quod Ruben de agro regressus, attulit matri suæ mandragoras, quod fuit ante natiui
tatem Isachar ac Zabulon filiorum Liæ, ita quod Ruben non fuit tunc multum plus quam quinquen
nis: idcirco post duos annos ipse & Simeon ac Leui poterant patri suo aliqualiter deseruire
in pecorum pastu, presertim qm credi potest quod pueri erant tunc infra tot annos maioris quā
titatis ac roboris, quam sint modo, & forte hoc specialiter fuit in filijs Iacob, qui fuit robustus vir
quando genuit eos, & aliquid specialis doni ac indolis fuit fortassis in eis, meritis sui patris,
quatenus ei magis possent in necessarijs deseruire. Denique dictum est, quod non ideo dicitur La
ban tradidisse pecora ista in manu filiorum Iacob, quia ipsi tunc erant principales illorum pa
stores, sed ob causam prætactam. Veruntamē Lyra istud quod de filijs Iacob dictum est, re
probans, dicit quòd litera nostra hic multum discrepat ab Hebraica litera, quæ (vt dicit)
sub vnico contextu & versu exprimit totum ab illo loco,[& separauit in illa die,]vsque ad id,
[tradidit in manu filiorum suorum.]& vbi nostra translatio habet, [cunctum autem gregē
vnicolorem,] asserit in Hebræo haberi,[omne quod habebat albū in seipso, & omne rufum
in arietibus, tradidit &c.] quod secundum eum ita exponunt Hebræi, omne quod habebat
album in se, hoc est, albam maculam, quantumlibet paruam, & omne rufum, quantūcunque
modicum habens de rufo, quanuis totum residuum velleris esset vnius coloris, tradidit in
manus filiorum suorum, id est, filiorum suipsius. Et verum est, quod litera ista planior est quàm
nostra: sed secundum eam non fit hic mentio, nisi de pecoribus diuersorum colorum. Est de
mum totus hic passus ab illo loco,[Gyra omnes greges tuos]vsque ad verba infrà sequentia,
scilicet,[Tollens ergo Iacob virgas:]vltra modum intricatus atque difficilis, non propter ma
teriæ altitudinem, quæ si verbis planis recitata fuisset, nullā prorsus difficultatem haberet:
sed quia hæc ipsa historia, est hic multum succincte, obscure, breuiterque narrata, in tantum
Hieron. quòd aliqua subaudire oportet. propter quod circa hunc locū scribit sanctus Hieronymus:
Multum cōfusus est sensus horum verborum apud Septuaginta, & vsque hodie nullum nostro
rum potui inuenire, qui hunc locum plane exponeret. Itaque Iacob loquēs ad Laban: Vis, in
quit, vt seruiam tibi alios septem annos? fac quæ postulo, separa oēs discolores & varias t
oues quam capras, & trade eas in manu filiorū tuorum, & ex vtroque grege alba & nigra pecora vni
coloris da mihi. Si quid ergo ex albis & nigris, quæ vnius coloris sunt, varium fuerit natum
erit meum: si quid vnius coloris, hoc erit tuum. Quasi dicat: Difficilē rem nō peto. tecum f
cit natura pecorum, vt alba ex albis, & nigra nascantur ex nigris. Mecum iustitia mea, di
Deus humilitatem meā respicit & laborē. Hęc Hieronymus. ¶Deinde describit industria
cob in isto negocio:[Tollens ergo Iacob virgas populeas virides & amygdalinas, & exp
tanis].i. virgas plataninas seu ex arbore platano[ex parte decorticauit eas] cortices in cer
locis seu partibus virgarum abstrahendo.[Detractisque corticibus in his quæ spoliata fuera
hoc est, in partibus virgarum decorticatis,[candor].i.clara albedo [apparuit. Illa vero quę i
tegra fuerant, viridia permanserunt] id est, partes virgarum non decorticatę, virides perse
rabāt.[atque in hūc modū color effectus est varius]in his virgis, quæ triplicis speciei fuerūt,
ex trib

ex trib⁹ arborib⁹ specifice distinctis, quatenus color magis diuersificaret in eis, & in fœtib⁹ ꝑducendis. [Posuitq; eas in canalib⁹,] hoc est, lignis seu saxis cauatis, [vbi effundebat aqua] i. in aqua hausta fundebatur, vt pecora biberent, & aliqui dicũt, ꝙ ibi fuerũt tres carnales, & ꝙ in qlibet canali posuit virgas vnius speciei: alij putant ꝙ in singulis canalibus posuit triplices virgas illas, & ꝙ virgæ erant tantæ longitudinis, sicut concauitates canaliũ, quatenus qdlibet pecus potans, eas adspiceret. [vt cũ venissent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in adspectu eaꝝ conciperẽt &c. Igitur qñ primo tẽpore ascendebãtur oues] i. qñ arietes ascẽdebant sup oues verno tẽpore ad hoc aptiore. [ponebat Iacob virgas in canalibus aquaꝝ ante oculos arietum & ouiũ, vt in eaꝝ cõtemplatione conciperẽt] ipsæ oues ex cõmixtione arietum. [quando vero serotina admissura erat]. i. in ea cõmixtione quæ fiebat in fine veris, quæ tardior fuit q̃ prima. [& conceptus extremus]. i. vltimus anni [non ponebat eas] s. virgas in canalibus. [Factaq; sunt ea quæ erant serotina, Laban &c.] hoc est, fœtus ouium & capraꝝ nati ex commixtione extrema seu vltima, ꝑtinuerunt ad Laban, qm̃ erãt vnius coloris, sicut & matres eoꝝ, quæ eos concipiendo, nõ adspexerũt virgas diuersorum coloꝝ: & fœtus illi serotini, erant alijs viliores: qa in appetentibus coitum tarde, min⁹ viget natura. ¶Porro fœtus primi tẽporis, erãt meliores, qm̃ ex naturæ fortitudine ꝓuenit, ꝙ animalia citius ac vigorosius fœcũdant & generant siue concipiũt. Vnde ne dolus vel potius industria ipsius Iacob deprẽhenderetur, sic temperauit practicã suã, ꝙ in vna animalium cõmixtione virgas ponebat, & non alia: ponebat tñ eas in cõmixtione, ex qua meliores fœtus nascebantur, qa pertinebant ad eum, & varij erant. Vel (vt in Scholastica historia habetur) serotina admissura seu mixtio appellatur, quæ fit in autumno: quia natura ouiũ Mesopotamiæ & Italiæ, eadem esse fertur, ita vt in vno anno bis pariant, iuxta illud poetæ: Bis grauidæ fœtu. Ad hoꝝ intelligentiã aduertendum, ꝙ istud est naturale, vt tam in hominib⁹ q̃ in pecoribus matres concipiant fœtum similẽ rei, cuius formam, dispositiõem seu similitudinem intensius imaginant tẽpore coitus. Hanc quippe virtutẽ habet vis imaginatiua supra corpus atq; materiam ex qua fit conceptus, ꝙ similes cõcipiũtur fœtus illis, quos in extremo coitus calore intente imaginantur siue inspiciunt. Hoc Iacob iste cognoscens ex naturali scientia, vel vt infrà tangetur, potius ex instructiõe angelica, sic vsus est sua industria, ꝙ in ipso feruore diei, dum oues & capræ stabant, & cũ magna auiditate bibebãt, fecit arietes & caprarum masculos s. hircos, super oues & capras ascendere, vt ex duplici desiderio, dũ & auide biberant, & ascendebant à maribus, tales fœtus conciperent, quales vmbras seu similitudines arietũ & hircoꝝ sup se ascendentiũ, contẽplabantur in aquis canaliũ, vtpote fœtus diuersoꝝ coloꝝ, quia ex virgis in aquis positis, vari⁹ apparebat imaginũ color. ¶Circa hoc ait Hieronymus: Nec miꝝ hãc esse naturã in cõceptu fœminaꝝ, vt quarũ similitudinem cõspexerint, aut ap̃phenderint in extremo seu maximo voluptatis ęstu, ex q̃ cõcipiũt, talem & pariant sobolẽ, cum hoc ipsum seruari dicat in gregibus equarũ apud Hispanos, videlicet ꝙ pulchros equos ponũt ante oculos equaꝝ tẽpore coitus. Quintilianus q̃q; excusauit matronã quãdã q̃ Aethiopẽ peperit, per hoc ꝙ cõsiderauit id accidisse ex inspecta imagine. ¶Insup scriptũ est in libris Hippocratis, ꝙ mulier q̃dam fuisset punienda ex suspiciõe adulterij, eo ꝙ peperit pulcherrimũ puerum, tam sibi q̃ viro suo ac toti suæ parentelæ dissimilem, nisi ipse Hippocrates medicus monuisset inquiri, an talis imago seu pictura in cubiculo esset: qua inuẽta, fuit mulier liberata. ¶Hinc Alexãder de Halis in scripto suo sup secundũ sententiaꝝ, q̃stione qua quærit, vtrũ in statu innocentiæ à primis parentibus ac cæteris fuissent geniti tot filij, q̃t filię, ait: Multiplex est ratio, cur variat vis gñatiua in actu gñandi. Vna sumit ex parte aïæ. Vis nãq; generatiua multũ cõformat accidentibus & imaginatiõibus aïę, vt experimẽtaliter patet. Nã ex memoria delectatiõis freq̃ẽter excitat pruritus carnis, atq; ex forti imaginatione in somnis, fit effusio seminis, q̃ẽadmodũ ad præsentiã mulieris. Vis q̃q; formatiua, quæ est ꝑcipua vis in semine, multũ adiuuatur ab imaginatione, vt patet in ouib⁹ Iacob. Nõ solũ aũt variatio gñationis accidit ex parte virtutis aïalis mouẽtis & imaginãtis in statu naturæ lapsæ, sed etiã in statu naturæ institutę ac integrę, imo & potius. Tẽpore eñi naturæ institutę, in q̃ corpus subiectũ fuit aïæ, cum vir vellet & intenderet generare virũ, imaginaret viꝝ: & ex hoc vigoraretur virtus naturalis in agendo, vt esset semẽ maioris virtutis, sicq; generaretur sexus vigorosus & masculinus. Porro dũ vellet & imaginaretur generare sexũ fœmineum, tunc impressione minus forti ageret in naturam corporalẽ inferiorẽ, & tũc semen esset minus forte, & generaretur sexus fœmineus: idcirco in statu naturę institutæ, generatio maris & fœminæ subesset voluntati rationali: & qm̃ ratio tũc dictaret oïa esse facienda ordinate, & tot producere mulieres quot viros, vt quilibet haberet adiutoriũ simile sibi, secundum exigentiã legis matrimonij, ideo tunc produceret viros & mulieres in numero pari. Nunc aũt quia vis generatiua nõ subest omnino virtuti animali seu imaginatiuæ, nec etiam rationali, licet eis aliquo modo cõformetur, sed ex causis alijs variatur: hinc

modo

Eusebi⁹.

Hieron.

Alexan. Halẽsis.

Gen. 31.

modo non est certa determinatio numeri in viris aut mulieribus generãdis, & hęc est quo-
rundam opinio. Hæc Alexander Hales. ¶Præterea quæritur, cur aut qualiter sine peccato
Aug.16. de ci. dei cap. 38. vsus est Iacob præfata circunuentione seu practica. Ad hoc respondet Augustinus, ꝙ fecit
hoc vt propheta, & non sine spirituali reuelatione, qua præcognouit qualiter esset futurum.
Aliȷ quoq; adiȷciunt iuste id actũ esse, quoniam Laban sæpe dolose egit cum Iacob, & tene-
batur ei in multis: sic'q; Iacob prudenter retraxit ad se, quod suum erat de iure, & Deo inspi-
rante hoc fecit, quemadmodũ filiȷ Israel egressuri Aegyptum, accõmodabant ab Aegyptiȷs
Exo.11. aliqua preciosa. Non em̃ remunerati erant ab Aegyptiȷs pro suis laboribus atq; obsequiȷs il-
lis impensis. ¶Postremo Hieronymus circa hæc scribit: Iacob nouam stropham cõmentat⁹
est, & contra naturã naturali arte pugnauit. Attamen in hac arte noua seruauit iustitiam, qa
si omnes agni & hœdi fuissent variȷ nati, fuisset suspicio doli, & Laban apte occurrisset. Sic er-
go Iacob temperauit, vt & laborum suoꝝ perciperet fructum seu pręmiũ, & Laban non pe-
Hieron. nitus expoliaretur. Hæc Hieronymus. [Ditatus'q; est homo] scilicet Iacob, qui in facto præ-
scripto rationabiliter ac prudenter se habuit, [vltra modum] id est, valde & vltra solitũ, cõ-
munem'q; ministroꝝ euentum, non tamen immoderate per culpæ excessum, quia iuste sic
accidit. [& habuit greges multos, ancillas & seruos, camelos & asinos.] Quocirca quæri po-
test, an Iacob vsus sit prædicta industria circa oues & capras dũtaxat, an etiam circa cætero-
rum pecoꝝ greges. Ad q̊d non videtur ex litera haberi certa & manifesta responsio: sed q̊-
niam infrà legit Iacob eduxisse de Mesopotamia tantã multitudinẽ non solũ ouiũ & capra-
rum, sed & vaccaꝝ, asinoꝝ & cameloꝝ, videri potest alicui, ꝙ etiam de illis sic fecerit.

¶De spiritali eiusdem capituli XXX. intellectu. Art. LXXVI.

CErnens autem Rachel ꝙ infœcunda esset, inuidit sorori suæ, & ait marito suo: Da mi-
hi liberos, alioquin moriar.] Per Rachelem intelligitur anima cõtemplatiua, quæ con-
templationis suæ fructu interno & propriæ salutis profectibus non contenta, inuidet
suæ sorori fœcundæ. i. per modũ inuidentis se habet circa animam viri actiui, in alioꝝ con-
uersione & prædicationibus fructuosi, cõquerẽs sponso cælesti, & rogans eundẽ vt sibi det
liberos. i. per se alios conuertat, reformet ac saluet. Cui Christus respondet, ex parte sui non
esse defectum. Cui rursus hæc Rachel seu contẽplatrix anima dicit, [Habeo ancillam &c.] id
est, carnem istam mortalẽ cui coniuncta sum, illam fœcunda, dando mihi gratiam ac virtu-
tem, vt corpus meum ita afficiam flagellis, vigiliȷs, abstinentiȷs, fletibus, atq; orationũ instan-
tiȷs, quatenus meritis horum corporalium exercitiorum meoꝝ obtineam alioꝝ conuersio-
nem, eos quoq; qui interdum me visitant, tam efficaciter horter & alloquar, vt conuertan-
tur atq; saluentur. [Dedit'q; illi Balam in coniugium.] Bala interpretatur inueterata. Tunc er-
go Bala traditur in coniugium Iacob, dum caro ex antiquo fomite vitiȷs'q; infecta, rationi
subiȷcitur, & sponso cælesti ad seruiendum offertur, iuxta illud Apostoli: Exhibeatis corpora
Rom.12. vestra hostiam sanctam, viuentẽ, Deo placentem. sic'q; Christus per carnis hui⁹ obsequium
spiritales generat filios. [Sentiens Lia ꝙ parere desisset, Zelpham ancillam suã marito tra-
didit.] hoc est, anima viri actiui, qui præ debilitate opera non valet misericordiæ amplius ex-
ercere, aliam quamcunq; personã ei subseruientẽ, Christo loco sui assignat, vt per illam fiat
huiusmodi, & opera producantur virtutum. Amplius, per hoc ꝙ Rachel desiderauit man-
dragoras Liæ, ei à filio suo Ruben allatas, signatur ꝙ anima contemplatiua quandoq; appe-
tit bonę famę odorem, quam anima habet actiua per opa fidei corã aliȷs facta, quę designa-
tur per Ruben primogenitum Liæ, qui filius visionis interpretatur, per quẽ opera fidei (quę
est spiritalis oculus animæ) intelliguntur. Lia aũt respondet Racheli: [Parum ne tibi vide-
ꝙ præripueris maritũ] meum [mihi &c.] qm̃ anima viri actiui forinsecus occupata, frequẽ-
ter conqueritur se à cælestis sponsi amplexibus impediri, & se potius q̃ proximi sui animam
ad exteriora officia applicari. Cui tamen interdũ anima cõtemplatiua condescẽdens, fauet
vt ad tempus contemplationis vacet quieti, in sponsi amplexibus quiescendo: sic'q; aĩa acti-
ui supernaturaliter fœcundata & roborata, rursus generare & pristina virtutũ exercitia exe-
qui incipit. Tandem recordatus dñs Rachelis, aperit vuluã eius, ita ꝙ parit Ioseph, hoc est,
mentem cõtemplatiuam tanto implet zelo faternæ salutis, ꝙ merito affectionis tam sanctæ
obtinet alicuius conuersionẽ, per q̊d arbitratur se ab infœcunditatis suæ ereptã opprobrio,
nec tñ contentatur omnino, sed alterius quoq; adhuc sitit salutem, dicẽs: [Addat mihi domi-
nus filiũ alterum.] Præterea nato Ioseph, voluit Iacob ad patriam suã reuerti: quia dũ Chri-
stus multos ex synagoga tam actiuos q̃ cõtemplatiuos suo discipulatui coniunxisset, acte-
gnasset, voluit reuerti ad patrem, patriã'q; cæleste. Vir quoq; fidelis cõtemplatiuæ vitę fructu
gustato, cupit exterioribus resignare, & interiorib⁹ pure insistere, quem Iacob cupit adhuc
in exterioribus & pristino suo detinere obsequio. Vir aũt contemplatiuus, pensans quãtum
ex hoc Iacob possit fructificare, eo pacto cõsentit, vt oues & capræ diuersoꝝ coloꝝ, sint sua,
i. quatenus eos possit conuertere, & spiritales suos efficere filios, q duplicitatis vitio & ma-
culis

culis prauitatũ sunt respersæ. Cui dominus in hoc aliquando acquiescit, ita ꝙ orationibus, exhortatiõibus, meritis & exemplis viri talis, peccatores tales conuertit: alios vero greges, scilicet iustos, alijs committit pastoribus. Itaq; Iacob ouibus sibi creditis virgas decorticatas & multiformiter coloratas, tempore spiritalis fœcundationis proponit, hoc est, præcepta iustitiæ, authoritatem ecclesiasticã, potestatẽ verbi cælestis, per quæ quasi per virgas corriguntur iniqui & reformantur ac diriguntur, quæ etiã virgæ multiplici sunt decore rectitudinis ac gratiæ decoratæ. Vnde & lex Christi virga vocatur, iuxta illud Psalmi: Virgam virtutis tuæ emittet dominus ex Sion. Item'q; Virga æquitatis, seu virga directionis, virga regni tui. Præterea in canalibus aquarum ponuntur hæ virgæ, id est, in libris sacræ scripturæ (q aqs sapientiæ salutaris & gratiarum fluentis repleti sunt) continentur descriptæ. Cortex vero à virgis detrahitur, dum superficialis & indiscretus intellectus, aut etiam rigor distortus, à præceptis & documentis atq; ecclesiasticis authoritatibus remouetur, ne quis voluntate pro lege vtatur, aut præcepta absq; dispensatione & vera interpretatione iuxta mentem legislatoris iubeat obseruari. Itaq; per hæc oues & capræ, id est, fideles qui ante fuerunt diuersitate vitiorum perfusi, fiunt varietate virtutũ ornati, per quod homo qui præsidet eis, seu ita eosdem conuertit, vltra modum ditatur sobole spiritali ac meritis in præsenti, præmijs'q; in futuro: quoniam omnium illorum opera bona & salus in ipsum redundant, & ipse cum singulis atq; ꝓ singulis coronat: habet'q; asinos & camelos, vtpote eos q onus præcepto rum cælestium prompte ac obedientialiter portant. Alterutrum quoq; onera sua pie supportant, quatenus omnes simul à Deo portari & misericordiam consequi mereantur, quemadmodum monet Apostolus: Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Psal. 109. Psal. 44. Galat. 6.

¶ Elucidatio cap. XXXI. Postꝙ autem audiuit verba filiorum Laban. Arti. LXXVII.

Recitatur in isto capitulo sancti Iacob cum suis reuersio ad terrã natalem. [Postquam autem audiuit] Iacob [verba filiorum Laban, dicentium: Tulit Iacob omnia quæ fuerunt patris nostri &c.] id est, omnes diuitias eius abstulit ei & nobis per practicas suas. Et est hyperbolicus sermo seu per synecdochen dictus, quasi dicant: Tanta abstulit, ꝙ parum nobis remansit. [animaduertit quoq; faciem Laban, ꝙ non esset circa se sicut heri & nudiustertius] .i. cõsiderauit ꝙ Laban nõ habuit se circa ipsum amicabiliter & fauorabiliter, sicut præterito tẽpore consueuit, immo signa indignationis & auersionis à se, perpendit in vultu Laban. [maxime dicẽte sibi domino] per inspirationẽ internam, vel reuelationẽ angelicam, [reuertere in terram patrum tuorum &c] .i. ad terram Chanaan, in qua Abraham & Isaac habitauerunt, & Isaac tunc adhuc habitabat, [ero'q; tecũ] ꝑ gratiam specialẽ. [misit] nuncium [&] ꝑ istum [vocauit Rachel & Liam in agrũ vbi pascebat greges.] Vocauit q̃q; tunc aut paulopost alias duas vxores. sed istæ non exprimunt, tanꝗ minus principales, quæ & famulæ erant principalium coniugum, scilicet Rachelis ac Liæ, earum'q; voluntatẽ sequi habebant. Vocauit aũt eas in agrũ, vt ibi cũ eis tractaret liberi⁹. [dixit'q; eis: Video faciẽ patris vestri, ꝙ non sit erga me sicut heri & nudiustertius. Deus autem patris mei fuit mecũ. & ipsæ nostis ꝙ totis virib⁹ seruierim patri vestro.] Litera ꝓ maiori parte plana est valde. [Sed & pater vester circunuenit me] .i. fraudulẽter egit mecũ, me'q; fefellit quãtum in se fuit. [& mutauit mercedẽ meam decem vicibus.] Hoc fecit Laban infra quinq; vltimos annos, quibus Iacob sibi seruiuit. Oues enim (vt dictum est) in Mesopotamia pariunt bis in anno. Iacob aũt seruiuit ipsi Laban ꝑ sex annos, post q̃tuordecim annos qbus ei ꝓ duabus suis seruierat filiabus: & in primo illorum sex annorum, non mutauit mercedem ipsius Iacob, vt dicitur: quia nondũ aduertit ꝙ fœtus primi seu verni tẽporis, essent ipsius Iacob: & fœtus serotini, sui: sed hoc com ꝑto, mutauit in sequentibus qnq; annis mercedem Iacob, bis quolibet anno, vt infrà in litera continetur. & tamen non dimisit eum Deus vt noceret mihi. [id est, per suam fraudulentiam nocumentum mihi inferret. [Si quando] id est, dum aliquando [dixit, varię,] hoc est, fœtus ouium & caprarum diuersicolores, nati ex ouibus & capris vnicoloribus, [erunt mercedes tuæ, pariebant omnes oues] quæ sub mea erãt custodia, [varios fœtus:] id est, diuersicolores. [quãdo vero ecõtrario ait, Alba quæq; accipies ꝓ mercede,] id est, fœtus vnicolores, [oẽs greges alba peperunt.] Si hoc accipiatur de omnibus gregibus pecorum specie distinctorum, sequetur ꝙ pactio illa mercenaria, intelligenda sit, nõ solum de ouibus & capris, sed & de camelis, vaccis & asinis. [Tulit'q; Deus substantiã patris vestri,] qua ipse indignus fuit, vel quã ipse habuisset nisi hoc demeruisset. Non enim habuit vnꝗ hos fœtus, qui deuenerunt in partem Iacob, tanꝗ de iure ꝑtinentes ad se. [& dedit mihi.] Et modus illius dationis subiungit: [Postꝗ enim conceptus ouium tempus aduenerat] .i. statim quãdo instabat tempus q̃ oues concipe debuerunt, ante ipsam arietũ ouium'q; cõmixtionem, [leuaui oculos meos] interiores, quia subiungitur, [& vidi in somnis] vnde ad illam oculorum eleuationem incitabatur intus ab angelo. Vidi ergo in somnis [ascẽdentes mares sup fœminas,] mares inquã [varios & maculosos & diuersorum colorum. Dixit'q; angelus dñi ad me in somnis: Iacob. Et ego re-

t spon-

spondi, Adsum.] Ista fuit interior colloquutio, iuxta quod loqtur Zacharias: Angelus qlo-
quebatur in me, egrediebat. Sic & in euāgelio scriptum est: Angelus dñi apparuit in somnis
Zach.3. Matt.2. Ioseph, dicens: Accipe puerū &c. In somnis qppe exteriores sensus sunt clausi & quietati, &
ita est homo tunc aptior ad reuelationes, tanq̃ minus circa exteriora dispsus, & p consequens
minus ab interioribus impeditus: tuncq; audit interiori auditu, quid loquatur in se dñs De-
Psal. 44. us seu angelus eius: tūc q̃q; ratio viget potissimū in prophetis, & in eis qui desup illustrant,
cum tñ in aliis dormientibus ,ppter exteriorū sensuum ligationem vsus seu iudicium ratio-
nis sopitum sit. [Qui ait: Leua oculos tuos] interiores, vim s. imaginatiuam & intellectiuam,
qa hæc visio imaginaria fuit & etiam intellectualis, qm̄ angelo edocente, intellexit ipse Ia-
cob hanc visiōem. [& vide vniuersos masculos ascendētes sup fœminas, aspsos, varios &c.]
Quasi dicat: Sicut nunc vides in somnis, sic fiet in re. Veruntñ visio ista recitat hic incomple-
te & breuiter, & subintelligenda sunt multa. Credit nanq; q in hac apparitione angelus do-
cuit Iacob totum quod fecit de virgarū decorticatione & positione in aquis canaliū &c. pro-
dixitq; ei qd eueniret. Veruntñ in prima ascensione masculorū sup fœmellas, masculi perti-
nentes ad Iacob, erant vnicolores, nō varii: sed mutata mercede, masculi diuersicolores, erāt
ipsius interdum. [Ego sum] repr̨sentatiue, non substātialiter [Deus Bethel &c.] hoc est, in p-
sona Dei q tibi iuxta Bethel p subiectam creaturā apparuit, etiā nunc loquor & appareo ti-
bi. [Rñderuntq; Rachel & Lia,] sine quarū consensu & comitatione Iacob nolebat nec debe-
Gene.2. bat recedere, qa maritus & coniunx debent cohabitare, quemadmodū Adam prædixit: Re-
linquet homo patrem suū & matrē, & adhærebit vxori suæ. [Nunqd habemus residui quicq̃
in facultatibus & hæreditate domus patris nostri?] Q. d. Nihil de c̨etero expectare habemus
à patre nostro, nec aliqd restat nobis in opibus eius, qm̄ filiis suis deputauit & dabit qcquid
adhuc habet: ideo non est nobis causa manendi cū eo qñ tu vis abire. [Nonne q̃si alienas re-
putauit nos, & vēdidit?]. i. vtiq; ita nos tradidit tibi in cōiuges, q̃si fuissemus ei alienæ, eiusq;
ancillæ, dando nos tibi nudas seu absq; notabili dote aut possessione, & vendidit tibi nos pro
obseqo q̃tuordecim annorū. [comeditq; precium nostrū &c]. i. possessiones seu pecora, q̃ ex
tuo obseqo acqsiuit, fuerunt victualia eius, q̃d obsequium fuit precium, p quo dedit nos ti-
bi quasi rem venditam. [Surrexit itaq; Iacob, & impositis liberis] s. vndecim filiis & vna filia,
[ac coniugibus suis] q̃tuor [sup camelos, abiit.] In textu aūt non exprimit, an vxores suæ at-
tulerunt secum pueros suos qñ vocauit eas in agrū: & verius puto q non, & q post præfatā
colloquutionem redierunt ad domū, & pueros suos ac alia quædam secum portarunt, ppter
verba sequētia, præsertim qa paulopost subdit q Rachel furata est idola patris sui: nisi for-
te dicat, q Iacob in illa vocatione intimauit eis occulte cum nuncio suū ,ppositum. [Tulitq;
Gen.30. omnem substantiam suam, & greges, & quicquid in Mesopotamia acquisierat &c.] s. lectos,
vtensilia, victualia, pecora, pecunias, seruos ac famulas. [Eo tempore ierat Laban ad tonden-
das oues,] in quarū tonsione fuit occupatio longa, & remote distabat locus ille à Iacob, cū di-
ctum sit præcedenti cap. q Laban posuit spatium trium dierū inter se & generū suum, & ita
nactus est Iacob tempus magis opportunū ad fugā. [Et Rachel furata est idola patris sui,]
vt occulte coleret ea, vt aliqui opinant, q̃d non videtur, qa (vt patuit) assidue inuocauit Deū
verū p sua fœcundatione: natoq; Ioseph, Dei beneficiū recognouit, & gratias egit Deo. Alii
qui putant q ex cupiditate abstulit ea, qm̄ preciosa fuerunt, & ipsa patri indignabatur, q qui
alienam vendiderat eā. & in textu habetur q furata sit ea, sed nō videt q fuerit tam iniusta.
Eusebi. Iosep. li. 1. an. Iu. cap. 27. Hinc in Scholastica historia legit, q̃d ex Iosepho sumptum est, q tulit ea secum non ad colen-
dū, quia à viro suo didicerat ea non esse colenda: sed vt confugiendo ad ea, veniam impetra-
ret à patre suo, si depr̨henderetur ab eo in via. Alii dicūt q tulit ea secum, quatenus patrem
suū ab idololatria reuocaret. ¶ Circa hoc scribit Lyra, q vbi nostra translatio habet, idola,
in Hebræo habet, Theraphin: & dicunt aliqui, q sunt imagines factæ partim p astronomiā,
partim per nigromantiam, quæ dant rñsa. Hebræi dicūt q sit caput alicuius pueri primoge-
niti interfecti, diabolo immolati, q̃d p̄cisum salsat, aromatibusq; condit, vt valeat diu dura-
re, sup cuius linguam ponit nomē diaboli in aurea lamina, sicq; donat responsa. Certum est
tñ, q talia non habent virtutē dandi rñsa, nisi inquantū Deus permittit, vt scilicet p ea diabo-
Hieron. lus ipse respondeat, quod ,ppter incredulitatē & vitia hoīm Deus qñq; permittit. Hierony-
mus q̃q; fatet, q in Hebræo Theraphin habeat, quod Aqla figuras vel imagines interpretatur:
R. Paul. 1. Re. 19. sed Rabbi Paulus affirmat, q Theraphin in Hebræo non semp significat simulacra facta ad
idololatrandū, vel ad rñsa dæmonum reqrenda. Nam primo Regū quo legit, Accepit Micol
statuā & posuit in lecto, s. p Dauid, in Hebræo habet, accepit Theraphin. nec est putandū q
in domo Dauid fuerit Theraphin ad vsus illos tā vitiosos, sed ad aliqs licitas repr̨sentationes.
[Noluitq; Iacob cōfiteri socero suo q fugeret.] Ex hoc apparet, q Labā habuit Iacob suspe-
ctū de fuga, & q sciscitatus est eū inde, cui Iacob noluit suū cōfiteri ,ppositum, ne impediret
à Laban. [Cūq; abiisset tā ipse q̃ oīa quæ iuris sui erāt, & amne trāsmisso]. i. fluuio Mesopota-
mia

miæ ptransito,[pergeret cōtra montem Galaad,]hoc est,versus montem istū,qui tñ post hęc vocatus est Galaad,vt in isto habetur cap.[nūciatum est Laban die tertio, ꝙ fugeret Iacob.] Ex quo elicitur,ꝙ primo die quo Iacob iniịt fugam,qdam cœpit ire ad Laban ad annunciandum hoc ei,qa(vt dictum est)locus vbi filiị Laban pecora sua pascebant, distabat itinere trium dieꝝ à Iacob:& forsitan Laban fecit obseruari an fugeret. [Qui assumptis fratribus suis].i.filiịs & cognatis,[persequutus est eum &c. Viditq́ in somnis dicentem sibi dñm:Caue ne quicq̃ aspeꝝ loquaris contra Iacob &c.]Hoc Deus dixit ꝑ angelum, quem Laban in somno visione imaginaria vidit in similitudine quadam humana. Vel sumitur hic videre pro audire,sicut in Apocalypsi:Cōuersus sum vt viderem vocē. [Et dixit ad Iacob:Quare ita egisti,vt clam me abigeres].i.me ignorante tam præcipitanter auferres,& tecum assumeres,[filias meas quasi captiuas gladio?&c.].i. violenter, q̃d falsum erat,quia filiæ Laban sponte ac libenter abierunt cum suo marito.[Stulte opatus es &c.]taliter fugiēdo.Hoc non est veꝝ,q̃niam Deo præcipiente hoc fecit,q & protectionem suam ei ꝓmisit,quod fecit in tm̄,ꝙ prohibuit ipsi Laban,nō solum lædere aut tangere, sed etiā dure affari pium Iacob.[Esto].i. sit ita,seu concedat quod dicam.[Ad tuos ire cupiebas, & desiderio tibi erat domus pr̄is tui].i. ipsos parentes tuos, eorumq́ domum & terrā optasti videre,quod valde fuerat naturale,pręsertim post annos viginti. [Cur furatus es deos meos?] Laban per propria verba pandit suā stultitiam.Etenim quales dị fuerunt qui furto poterāt tolli?& quomodo poterant custodire suos cultores,qui nequibant custodire seipsos?[Respondit Iacob &c.Scrutare &c. Hæc dicens,ignorabat ꝙ Rachel furata esset idola.Cumq́ intrasset tentorium Rachelis,]Quælibet enim vxorum Iacob habuit proprium tabernaculum, in quo cum sua sobole erat & operabatur. [illa festinans,abscondit idola subter stramēta cameli,& sedit desuper.]Hoc verbum, abscondit,est hic præteriti temporis. Nam interim ꝙ Laban scrutabatur tentoria Iacob & aliaꝝ vxoꝝ ipsius,Rachel festinanter occultauit idola sub stramentis,per quæ quidam intelligunt sellā cameli. sed incertū videtur ꝙ sub sella poterant tegi,q̃uis & ipsa desuꝑ sedit: ideo ꝑ stramenta cameli, possunt intelligi fimus & alia quæ sub camelo ponunť.[scrutantiq́ omne tentoriū & nihil inuenienti,ait] Rachel:[Ne irascať dñs meus ꝙ corā te assurgere nequeo,qa iuxta consuetudinē fœminaꝝ nūc accidit mihi].i.improuisa atq́ fœminea debilitas seu fluxus menstrualis non ꝑmittit me surgere. Vnde secundū Iosephum,dixit naturalē purgationem sibimet imminere,& hoc fuit mendacium ad minus officiosum. [Sic delusa solicitudo quærentis est:] qa per tam curialem & apparentē loquutionem fuit deceptus.[tumensq́ Iacob,cum iurgio].i.iuste indignans, aut etiam motū aliquem venialiter culpabilem animositatis & iræ atq́ impatientiæ habens,quoniā cōtumeliosum fuit ita de furto impeti,repręhendi & examinari.[ait:Quam ob culpam meā &c.sic scrutatus es &c.qd inuenisti de cūcta substantia domus tuæ?].i.si aliqd de tua substātia inuenisti in tabernaculis meis. [Pone coram fratribus meis & fratrib⁹ tuis &c.]hoc est, corā filiịs & cognatis nostris hic cōgregatis.[Idcirco per viginti annos fui tecum?&c.]Quasi dicat:Ingratus es bñficịs meis.[Ego damnū omne reddebam &c.].i.pecora furto ablata,& à bestiịs deuorata exigebas à me, & satisfeci tibi,ac solui huiusmodi damna.[die noctuq́ æstu vrebar & gelu &c].i.nunc ardore solis,nūc frigore noctis ac hyemis affligebar,circa pecora occupat⁹.[Nisi Deus patris].i.aui mei [Abrahā, & timor Isaac]hoc est,Deus quem suꝑ omnia timet Isaac,de quo loqtur Esaias: Dominum exercituū sanctificate,ipse timor vester,& ipse tremor vester. Vnde ad insinuandum q̃ summe metuendus sit Deus,& q̃ specialiter timuit eum Isaac,dictū est quasi in abstracto,Nisi timor Isaac[affuisset mihi,forsitan modo nudum me dimisisses,] hoc est,vtiq́ satis probabile. ¶Circa hoc quærit Rabbi Paulus,cur Iacob distincte ait de Deo & de Abraham ac Isaac,Nisi Deus Abraham & timor Isaac? Ad quod(vt refert qdam) Hebræi respōdent, ꝙ Deus non vocatur Deus alicuius singularis personæ,q̃diu viuit in seculo isto, qa potest mutari de bono in malum:& Abraham iam obierat,& Isaac adhuc vixerat, quando Iacob hæc ꝓtulit,ideo ita loquutus est. Sed responsio ista non valet, cum suprà legatur Eliezer Abrahæ ꝓcurator, cum iuisset ꝑ Rebecca, dixisse: Domine Deus domini mei Abraham,occurre hodie mihi. Deus q̃q́ dixit Abrahæ adhuc viuēti,vt sim Deus tuus,& Deus seminis tui. Helias q̃q́ in seculo isto frequēter loquutus est,Domine Deus meus:immo capitulo immediate sequēte ait Iacob,Deus patris mei Isaac.[Respōdit Laban: Filiæ meæ]scilicet tuæ vxores,& filiị & greges tui,& omnia quę cernis]hic pertinere ad te,[mea sunt.] Si voluit dicere Laban,ꝙ erant sui iuris atq́ dominị,falsum erat:si autem ꝙ erant sibi propinqui, seu à se & à pecoribus suis egressa,veꝝ fuit.[Quid possum facere filiịs & nepotib⁹ meis?]Filios Iacob vocat filios suos & nepotes,q̃si valde ꝓpinquos, tanq̃ dicat, Non possum rationabiliter eis nocere,cum sit contra ius naturale,& quia à Deo mihi prohibitum est.[Veni ergo,& ineamus fœdus].i.pacis & amicitiæ pactum.[Tulit itaq́ Iacob lapidē,& erexit illū in titulū.]hoc est,in signū & testimoniū cōfœderationis atq́ cōcordiæ,statuit lapidem illum.[Dixitq́ fratribus suis].i. fi-

Apoc.1.

Iosep.li.1.Antiq.iud.c.27.

Esaiæ 8.

Gen.24.

3.Reg.17.

Gen.32.

ijs & consanguineis:[Afferte lapides. Qui congregãtes]lapides, [fecerũt tumulũ]magnum, [cõederunt'q; sup eum,] in ꝓtestationem ꝙ essent cõfœderati. Vidit enim Laban Deũ esse p Iacob, propter q̃d non audebat ei resistere, & etiam emollitus fuit ex commemoratione bñficiorum & obsequioꝝ, quæ Iacob retulit se illi exhibuisse. [Quem vocauit Laban tumulum testis].i.tumulum q est testis initæ pacis, [& Iacob aceruum testimonij, vterq; iuxta proprietatem linguæ suæ.] Iacob enim imposuit nomen Hebręum, Laban Syrum: & ambo nomina idem significant. ¶Circa quod ait Hieronymus: Aceruus, lingua Hebręa Gal dicitur,
Hieron. aad vero testimonium. Porro lingua Syra aceruus dicitur legar, testimoniũ syntha. Iacob ergo aceruum illum vocauit Hebraice Galaad, Laban vero legarsyntha. [Dixit'q; Laban: Tumulus iste erit testis].i.reale & mutum testimonium[inter me & te hodie] .i. pacti quod modo iniuimus, immo & de cætero erit signum fœderis huius. [& idcirco appellatum est nomen eius, Galaad &c.] quia Iacob tũc nomen istud imposuit illi aceruo. [Et adiecit Laban: Intueatur & iudicet dominus inter nos].i.per effectum suæ iustitiæ pandat se inspectorem opeꝝ nostroꝝ, si vnquã post hanc horam violauerimus pactum istud. [quãdo recesserimus à nobis].i. vnus ab alio, [si afflixeris filias meas] iniuste, [& si introduxeris alias vxores sup eas,] præferendo illas filiab⁹ meis, & eas opprimendo per illas. [nullus sermonis nostri testis est absq; Deo, q præsens respicit,] hoc est, ego ab obligatione hac ero immunis, nec aliquis hoĩm poterit me huius pacti transgressorẽ oñdere, sed om̃ium cordium inspector Deus, infallibilis iudex ac testis, puniet reũ, q vbiq; est p̃sens, & oĩa p̃sentialiter intuet. [Dixit'q; rursus ad Iacob,] repetẽdo ꝓlata ꝑ confirmatione dictoꝝ: [En tumulus hic, & lapis quẽ erexi in signũ] rei gestæ [inter me & te, testis erit &c.] Ex q̃ ꝓbatur, ꝙ etiã Laban statuit ibi lapidẽ aliquẽ grandẽ, in ꝓtestationem & signũ verboꝝ & opeꝝ ibi mutuo habitoꝝ. [si aut ego trãsiero illũ ꝑgens ad te,] hoc est, si intentiõe nocendi tibi ꝑtransiero locũ istũ versus te, [aut tu p̃terieris] illũ, [malũ mihi cogitãs].i. cũ ꝓposito nocendi mihi, veneris vltra hũc locũ aduersus me. [Deus Abrahã & Deus Nachor] fratris Abrahæ [iudicet inter nos,] castigãdo iniquũ, [Deus patris eoꝝ].i. Deus Thare, q fuit pr̃ Abrahæ & Nachor. Dicit aũt Deus oĩm, Deus Nachor & Thare, vel qa coluerũt eũ, sicut & Abrahã, vel saltem rõne creationis. [Iurauit ergo Iacob] se seruatuꝝ hoc pactum, [per timorẽ patris sui Isaac,] iuxta sensum expositũ, vel
R. Paul. vt aliqui dicunt, & Rabbi Paulus tangit, per timorem quem habuit Isaac, qñ putauit se offerendum Deo in holocaustũ. Consueuerunt etenim hoĩes per terribilia quædam iurare, sicut ꝑ horam mortis suæ, aut ꝑ diem sui iudicij. [immolatis'q; victimis in monte] Galaad, quas obtulit Iacob Deo pro gratiaꝝ actione, ꝙ ita protexit se, & de mutua pace prouidit, poterat'q; Iacob tanq̃ sacerdos offerre priuilegio & iure primogenituræ ad se deuolutæ. [vocauit fratres suos].i. filios & ꝓpinquos, [vt comederent panẽ].i. cibos ibi paratos, cum gaudio epulantes propter bona quæ acciderunt. [Qui cum comedissent, manserunt ibi] nocte illa. [Laban vero de nocte consurgens, osculatus est filios & filias suas:] videlicet Rachelem & Liam, earum'q; filios, sed & filios aliaꝝ duaꝝ vxorũ Iacob, ac Dinam filiam eius, valedicendo eis cum osculo. [Bñdixit'q; illis &c.] imprecãdo eis bona iuxta ritũ suum, vel à Deo vero, quẽ Iacob eius'q; filij ac coniuges coluerũt. Et ecce infelix Laban iste, q̃uis cognouit esse vnum verum summum Deum, omnia intuentẽ ac iudicãtem, & ab eodẽ admonitus fuit, nihilominus coluit idola sua ac perijt, similis Samaritanis, qui dñm timuerunt, & nihilominus suis dijs
4. Re. 17. idolis seruierunt, vt dicitur quarto Regum: & Balaam, qui visiones omnipotentis cõspexit
Nu. 22. & angelum sanctum frequẽter corporaliter vidit, & tñ finaliter inuentus est impius. Postremo de senio huius Laban nũc modicũ tangam, de quo ꝓbabile est ꝙ erat bñ vigintiquinq; annoꝝ aut circiter, & forsitã plus, qñ Eliezer venit pro sorore eius Rebecca, quæ ꝑ viginti annos fuit cum Isaac, anteq̃ genuit Iacob: q dum venit à suis parentibus ad Laban, fuit septuagintaseptem annoꝝ, vt constat ex dictis: deinde per annos viginti habitauit cum Laban, ipse Laban, qñ vltimo recessit à Iacob in monte Galaad, videt adhuc fuisse robustus vir, ꝙ post hoc potuit viuere diu, q̃uis ignoremus q̃diu postea vixerit, sic'q; probatur diu vixisse.

¶Explanatio cap. 32. Iacob autem abijt in itinere quod cœperat. Arti. 78.

PRosequutio reuersionis Iacob ad terrã natalẽ, & solatia sibi à Deo collata, & q̃liter ipse habuit circa fratrem suum, recitantur pręsenti capitulo. [Iacob aũt abijt in itinere quod cœperat] à monte Galaad die sequenti, cum omnibus ad se pertinentibus ibi. [fueruntq; ei obuiam angeli Dei:] qui sibi obuiauerunt in assumptis corporibus, ita quòd sensibiliter eos vidit in illis corporibus. [Quos cum vidisset, ait: Castra Dei sunt hæc] id est, fortissimi milites Dei, instar castrorum prævalidi, atq; ad protegendum me præparati. [Et appellauit nomen loci illius, Manaim].i. castra, ab effectu: qa videlicet angeli apparuerũt sibi in eadem, qui aduersarijs potestatibus terribiles sunt vt castroꝝ acies ordinata. ¶Circa hoc refert Lyra: Dicunt Hebræi, ꝙ angeli q custodiebant prouinciam Syriæ, conduxerunt Iacob vsq; ad finẽ prouinciæ suæ. Deinde obuiauerunt ei angeli prouinciæ quã consequenter intrauit, que

quod nō videt congrue dictum, qa vni prouinciæ nō præest nisi vnus angelus, generalē toti us prouinciæ curā habens. Vnde in Daniele habetur de principe Græcoꝶ, principe q̄ꝙ Persaꝶ, q fuerunt angeli p̄sidentes toti regno Græcoꝶ & toti regno Persaꝶ, queadmodum tūc Michael p̄fuit synagogæ, q est nūc princeps ecclesiæ. & angeli tales sunt de tertio ordine angeloꝶ, q dicitur principatus. Ipsi aūt Iacob multitudo angelorum occurrit, vt Scholastica ait historia. & si ei occurrerunt angeli custodientes ꝓuinciam, quam post Syriam introiuit, quare scriptura ista non exprimit de occursu angeloꝶ custodientium Syriam, sicut de alio rum angeloꝶ occursu? Verius ergo est quod dicunt doctores catholici, ꝙ angeli illi fuerunt missi ad cōfortandum Iacob cōtra fratris sui iniqui timorem. Hinc ait Hieronymus: Iacob ad fratrem iniquum iturus, pulchre excipitur angeloꝶ comitantium choris. Glossa quoq̄ testatur: Multitudo angeloꝶ quæ militia cæli vocatur, occurrit: quibus cōfortatus, nō metuat fratrē suum, securus illoꝶ auxilio. [Misit aūt & nūcios ante se ad Esau fratrē suum] qui erat [in] terra [Seir, in regione Edom &c.] queadmodum in expositione cap. 25. habitū est. Esau etiam appellatus est Seir & Edom, & hæc noīa Seir ac Edom, interdū sumunt pro illa prouincia in q̄ demoratus est Esau, & ita nunc accipiunt, estq̄ꝫ idem in re, terra Seir & regio Edom. [Reuersiq̄ꝫ sunt nuncij ad Iacob, dicentes: Venimus ad Esau fratrē tuū, & ecce ꝑperat in occursum tuum] frater tuus [cum quadringentis viris.] Iacob misit nuncios ad Esau, ad explorandum animum eius, atq̄ꝫ ad captandum beneuolentiā eius: & vt in Scholastica habetur historia, nuncij redeuntes dixerunt ad Iacob, ꝙ frater suus occurreret sibi pacifice. [Timuit Iacob valde.] Mirum ꝙ vir iste tam virtuosus, post ꝓmissionem factam sibi à Deo, Ero tecum &c. & post intuitum angelorum ad ipsius auxiliū paratoꝶ, timuit tantū hominem prauum. Ad quod aliqui dicunt, ꝙ timuit, nō de Dei promissione & angeloꝶ ope diffidēs, sed more hominum perturbatus: quibus obijci potest, ꝙ talem perturbationem debuit virtutum constantia, fidei robur, certitudoq̄ꝫ spei præuenire atq̄ꝫ excludere. Alij dicūt, ꝙ Iacob formidauit se Deum offendisse, diu habitando cum Laban idololatra: quibus rursus obijcit, ꝙ post illā habitationē Deus dixit ei, vt rediret ad terrā natiuitatis suę, & ꝙ esset cum ipso, & post oīa illa apparuerūt ei angeli iā p̄fati. Arbitror ergo dicēdū, ꝙ Iacob vir à Deo sublimiter illuminatus, sciuit ꝙ iudicia Dei sunt incōpręhensibilia & occulta, & ꝙ Deus ꝑmittit iustos ab impijs in hac vita multipliciter tribulari, ꝙ item diuinæ promissiones varijs modis possunt intelligi: q̄uis ergo non formidauit de finali adiutorio Dei, timuit tm̄ ad tēpus à fratre ꝑuerso affligi. ideo loquitur Augustinus: Quæri potest, quomodo Iacob fidem habuit in promissis Dei: sed fieri potuisset vt Esau tabernacula eius euerteret, & tamen post illā euersionem Deus ei rursus adesset, & sua impleret promissa, q̄ exemplo monemur, vt q̄uis credamus in Deum, tm̄ faciamus quæ facienda sunt, in salutis nostræ præsidium. [& perterritus, diuisit populum qui secum erat, greges quoq̄ꝫ] pecoꝶ, videlicet asinorum & capraꝶ, [& oues & boues & camelos, in duas turmas,] ita ꝙ duæ erant turmæ hominum, & duæ pecorum: atq̄ꝫ in prima turma erant Bala & Zelpha cum filijs suis, in secunda & posteriori turma erant Lia cum filijs suis & filia sua Dina, & Rachel cum Ioseph, sic tamē, ꝙ Rachel & Ioseph tanq̄ chariores ipsi Iacob, fuerunt in extremitate secundæ turmæ. [dicēs: Si venerit Esau ad vnam turmam, & percusserit eam] videlicet primam turmam, [alia turma quæ reliqua est, saluabitur.] Quasi dicat, Esau satiatus sanguine primæ turmæ, parcet secūdæ: & ista ex causa Iacob fecit has turmas, ne oēs simul occiderent ab Esau. Itaq̄ꝫ q̄uis Iacob sperauit in dn̄o, fecit tamen qcquid potuit per humanam industriam, propter quod dicit Glossa interlinearis: Imminente p̄iculo, faciamus q̄d habet humana ratio, ne totum Deo cōmittentes, ipsum videamur tentare. [Dixitq̄ꝫ Iacob: Deus patris mei Abraham, & Deus patris mei Isaac, dn̄e q dixisti mihi, Reuertere in terrā tuā &c. & b̄n faciam tibi: minor sum]. i. indignus [cunctis miserationibus tuis] mihi impēsis seu impendēdis, [& veritate tua quā expleuisti seruo tuo,] hoc est, vera & reali exhibitiōe beneficioꝶ tuoꝶ. His qppe erat Iacob indignus, cōsiderādo eū secūdū naturalia sua tm̄, ꝑ q̄ nō meruit eadē de cōdigno. [In baculo meo trāsiui Iordanē istū]. i. cū baculo, vtpote sine vxore & liberis, q̄dammodo solus, sine cognatis, solo meo baculo sustētatus, de cuius verbi intellectu dictū est in expositione cap. 29. [& nunc cū duabus turmis] hoim & pecorum [regredior.] quasi dicat: Tu qui tāta bona mihi fecisti, noli me modo derelinquere. [Erue me de manu Esau &c.] Miꝶ videtur, ꝙ Iacob sciens sibi ꝓmissum à Deo totū quod in textu isto cōmemorat, tam feruenter orauit pro impletione eoꝶ. Et respōdendum ꝙ merito sic orauit, qm̄ Deus sic præordinauit electis suis bona cōferre, vt tamen velit eos talia orādo & laborādo acqrere, ita ꝙ media obtinendi grām in præsenti, & gloriam in futuro, cadunt sub ꝓuidentia Dei. Hinc dicitur ꝙ prædestinatio Dei precibus electoꝶ iuuat, qa prædestinationis effectus orando obtinetur. Itaq̄ꝫ Iacob, ne totum opus suum humano cōsilio tribuat, orationē adiungit: in cuius orone apparēt humana infirmitas & fidei pietas: sicq̄ꝫ orauit, ꝙ spem suā moderabat timore, & timorē suū spe cōsolabat, suo nos docēs exem

Dan. 10. Dan. 12. Eusebi. Hieron. Gen. 25. Eusebi⁹. Rom. 11. August. 16. de ci. dei c. 39. Gen. 29.

Quamuis firma sit in deum fiducia nr̄a, facere debemus quod per humanā industriam sit necesse.

Humano cōsilio adiungatur orō, & ꝓmissioni diuinę.

plo,vt nobiſipſis ac domeſticis rationabiliter cõſulamus,& tñ Dei auxiliũ inuocemus.[Cũq;
dormiſſet ibi nocte illa,ſeparauit de his q̃ habebat]hoc eſt,de ſuis pecoribus,[munera Eſau
fratri ſuo]vt eum placaret ꝑ ea,[capras ducentas &c.]non viliora, ſed pulchriora & chario
ra pecora diuerſorum generꝝ,abſtraxit de gregibus.[Et miſit ꝑ manus ſeruorꝝ &c.]vnum.
quẽq; gregem eiuſdem ſpeciei ſeorſum,ita ꝙ fuit ſpatium inter gregem & gregẽ, quatenus
Eſau ex munerꝝ oblationibus magis & magis mitigaret, [dixit enim] ipſe Iacob:[Placabo
illum muneribus quæ præcedunt,& poſtea videbo illũ &c.]Secundũ Gloſſam, iſtud interpo
ſitum eſt à ſcriptore.i.libri huius authore.Non eſt enim viri prudentis ſua ſecreta detegere,
ſic'q; his cum qbus agitur,ſuſpectum ſe facere.Itaq; Iacob dixit iſtud in corde ſuo,& ex cogi
tatione hac fecit hanc munerꝝ præmiſſionẽ.[ipſe vero manſit nocte illa in caſtris].i.in vno
tentoriorꝝ ſuorꝝ.[Cum'q; mature].i.añ dilucu'ũ,& cũ ingenti ꝓuiſione nil faciens ſine cõſi
lio,[ſurrexiſſet,tulit duas vxores ſuas & totidẽ famulas,]quæ etiã erant eius vxores,[cum vn
decim filijs]& cum filia vna,[& tranſiuit vadũ Iaboch].i.torrentẽ ſeu flumen ſic dictũ,de q
aliq putant ꝙ fuit Iordanis,& vitio ſcriptoris ꝑ* Iacob ſcriptũ ſit Iaboch.Alij ꝓbabilius di
cunt,ꝙ fuit alius fluuius. Infrà eñ habet, ꝙ Iacob poſt hæc venit in Phanuel & Soccoth,q
ſunt loca vltra Iordanẽ,vt fert,q̃uis iſtud nõ multũ cõuincat.ſed authoritas quædã teſtat,ſe
cundo miliari à Iordane in finibus Idumææ eſſe Iaboch,quẽ tranſuadauit Iacob:[Tradu
ctis'q; oĩbus &c.]remanſit ſolus in ripa fluminis, vt orõni meditationi'q; purius ſtabilius'q;
vacaret,& de agendis deliberaret.Et ecce vir luctabat cum eo vſq; mane.] Ex hoc cõſtat,ꝙ
luctatio iſta fuit in nocte,& ꝙ Iacob mãſit in ripa illa ꝑ diẽ ſeu partẽ diei & noctẽ. ¶Deniq;
ſecundũ Auguſtinũ, Vir iſte luctans cum Iacob.i.cõtra Iacob, fuit angelus bonus in ſpecie
Aug. li. 16. de ci. dei c. 39. viri apparẽs,q cũ Iacob de Meſopotamia venit,& aliq dicunt ꝙ fuit angelus tunc à Deo ſpe
cialiter miſſus ad cõfortandum & cõſolandum Iacob,q fratrẽ ſuum valde extimuit.Sed cur
angelus iſte luctabat cũ Iacob?Dicunt qdam ꝙ ideo,qm̃ Iacob aliq̃liter immoderate timu
it fratrẽ ſuum,nõ ſatis cõfidens in dño, q aſſiſtentiam ſuã ei ꝓmiſit,neq; in adiutorio ange
lorꝝ q̊s vidit:ideo angelus iſte finxit ſe velle à Iacob recedere,ipſe vero orõnis ſuæ inſtãtia ac
feruore conabat eum ſecum tenere,q conatus vocat luctatio.In fictione aũt illa angelica nõ
fuit falſitas aliq̃,qa vere ſignificauit ꝙ mens Iacob aliqualiter receſſit per diffidentiam ſuam
Luc. 24. à Deo.Vnde & Chriſtus poſt reſurrectionẽ ſuam cum diſcipulis ambulans,finxit ſe velle lon
gius ire. Alij dicunt ꝙ luctatio iſta nõ fuit propter culpam Iacob,ſed qa ipſe Iacob deſide
rauit aliqd ſpũalis gratiæ obtinere,in quo angelus noluit eum faciliter exaudire, ad innuen
dum ꝙ maiora gratiarꝝ chariſmata quandoq; difficilius obtinentur à dño. ¶Præterea quæ
Hieroni. ſup Eſai. libro 13. cap. 49. ritur,qualis fuerit iſta lucta,& dicunt qdam ꝙ ſpiritalis duntaxat. Ait enim Hieronymus ſu
per Eſaiam:Oratione,non manibus, luctabatur Iacob cum angelo, qui eum cuſtodierat in
peregrinatione,& volebat eum relinquere ad cælum volando,ſed Iacob oratione bñdictio
nem obtinuit. Alij dicunt ꝙ fuit nõ ſolum ſpiritualis, ſed etiam corporalis ſeu manualis,qa
paulopoſt ſubditur,ꝙ angelus tetigit neruum femoris eius. Sed quicqd ſit de veritate hui
us opinionis, argumentum hoc faciliter ſolueretur, dicendo ꝙ ille fuit tactus virtutis, non
manus aut corporis: ſolo enim virtuali influxu & poteſtatis ſuæ contactu potuit angelus
hoc,immo & multo maiora efficeret.[Qui cum videret ꝙ eum]ſ.ipſum Iacob[ſuperare nõ
poſſet,]loquendo de potentia ordinata, id eſt,ꝙ non deceret,vt ipſum Iacob tam feruenter
Gen. 19. orantem abijceret ſiue relinqueret,iuxta quem modũ ſuprà dñs ait ad Loth:Non potero fa
Matt. 13. cere quicquam quouſq; ingrediaris illuc. De Chriſto quoq; in euãgelio ſcriptum eſt,ꝙ nõ
poterat ibi virtutem aliquã facere,ꝓpter incredulitatem illorꝝ.Vnde quidam exponunt ſic
[Qui cum videret ꝙ eum ſuperare non poſſet.i.non vellet,& ita in hoc fuit rurſus fictio quæ
dam non falſa,ſed diſpenſatiua & figuratiua,quia per hoc ꝙ angelus finxit ſe nõ poſſe vince
re Iacob, inſinuauit ꝙ Eſau frater eius eum ſuperare non poſſet, immo ꝙ populus naſcitu
2. Reg. 8. rus ex Iacob, ſuperaturus eſſet poſteros Eſau, vt tempore Dauid impletum eſt.Rurſus dici
angelus non potuiſſe ſuperare Iacob,quia non potuit ei perſuadere,vt ab inuocatione & pe
titione benedictionis ceſſaret,& ꝑ modum impotentis ad ſuperãdum ſe habuit. [tetigit ner
uum femoris eius,]vtpote latum neruum,ſeu locũ neruoſum illius,ex q̊ vis motiua & ꝓgreſ
ſiua aliquo modo dependet,[& ſtatim emarcuit]vim ſuam ꝑdendo,& aruit.Dicũt'q; aliqui
ꝙ angelus intulit Iacob illam punitionem pro culpa nimiæ formidinis & aliqualis diffiden
tiæ ſuæ.Alij dicunt ꝙ non pro culpa aliqua ipſius Iacob fecit hoc angelus,ſed ꝓpter figurati
uam & myſticam rõnem,puta ad inſinuandum,ꝙ poſteritas Iacob ex femore eius egreſſura
R. Paul. eſſet aliqñ lædenda & deprimenda à poſteris Eſau,nõ obſtante ꝙ primogenitura fuit Iacob
collata,& iſtud(vt Rabbi Paulus refert)dicunt quidam Hebræi doctores, ꝙ probant ꝑ hoc
quoniam infrà habetur, ꝙ filij Iſrael non comedunt neruum qui emarcuit in femore Ia
cob.Nempe ſi pœna illa accidiſſet Iacob pro culpa ſua,pertinuiſſet ſolum ad perſonam ipſi
us,& ita ꝓpter eam nõ abſtinuiſſent poſteri eius à nerui comeſtiõe.[Dixit'q; ad eum:Dimit

te me. Iam eñ ascendit aurora] quasi dicat: Hora iam imminet, in qua oportet te circa temporalia occupari, & me insistere laudibus Dei. Aliqui aũt dicunt, ꝙ angelus ideo dixit hoc, quia alij nõ fuerunt digni eum in humana illa effigie sensibiliter intueri. sed dicendũ, ꝙ angeli in assumptis corporibus exhibent se visibiles quibus volunt, ita ꝙ etiã à pręsentibus videri nõ queunt, nisi à quibus volunt. [Respõdit: Non dimittã te, nisi benedixeris mihi] imprecãdo &*mysterialiter impẽdendo mihi dona grę & subuentiõis optata, nec Iacob ita loquendo fuit inobediens angelo, sed ex charitatis feruore & sancta deuotiõe hoc dixit. Nec angelus pcipiendo dicebat, Dimitte me: sed hortãdo, & hoc secundũ vnã cõsideratione rationabiliter hortabat, qa aurora instabat. Iacob vero ex alia cõsideratiõe rõnabiliter dixit: Nõ dimittã te &c. sed cur angelus ait, Dimitte me, q inuito Iacob volebat abire, aut quasi ligatus seu detẽtus fuisset à Iacob? Respõdet, ꝙ Iacob sua hũilitate, charitate, deuotiõe & oratione detinuit angelũ: idcirco nõ decuit angelũ inuito Iacob disparere. Et qd mirũ istud de angelo, cũ dñs locutus sit Mosi: Dimitte me, vt irascat furor meus cõtra eos? [Ait ergo] angelus ad Iacob: [Quod nomẽ est tibi?] Nõ ex ignorãtia hoc quæsiuit, sed vt ex responsiõe Iacob quã præsciuit, apti⁹ inferret q̃d intẽdebat. [Respõdit: Iacob] mihi est nomẽ. [At ille: Nequaquam, inqt, Iacob appellabit nomẽ tuũ]. i. nõ solũ vocaberis Iacob, vt hactenus. [sed Israel] hoc est, etiã Israel appellaberis, cuius nominatiõis ratio seu interpretatio subdit: [qm̃ si contra Deũ fortis fuisti]. i. qa angelũ in Dei psona tibi apparentẽ vicisti, iuxta expositionẽ præhabitã: [quãto magis cõtra hoĩes præualebis?] hoc est, à fratre tuo non superaberis, neq; ab alijs: immo potius in posteris tuis victurus es Idumęos ac alios. De huius noĩs Israel interpretatione scribit Hieronymus: Iosephus putat Iacob ideo Israel appellatũ, qm̃ cõtra Deũ stetit, ita ꝙ Israel interpretat stans cõtra Deũ, seu reluctãs cõtra angelũ. Ego aũt hoc in Hebręo inuenire nõ potui, sed etymologiã huius noĩs angelus posuit, dicẽs: Qm̃ si cõtra dñm fortis fuisti &c. sic'q; Israel interpretat princeps cũ Deo. Quasi angelus dicat: Sicut ego sum princeps, ita & tu. Quod aũt in libro noĩm Hebræorũ Israel interpretat, vir videns Deũ, non tã vere q̃ violẽter interpretatũ videt. Hæc Hieron. [Interrogauit eũ Iacob: Dic mihi, quo appellaris noĩe?] Hoc Iacob quęsiuit, vt in diuinorũ cognitione pficeret, atq; vt angelũ istũ pprio nomine inuocaret ac honoraret. Vnde in Iudicũ lib. pater Samsonis ait ad angelũ: Quod tibi nomẽ est? vt si sermo tuus fuerit expletus, honoremus te. [Rñdit: Cur quæris nomẽ meum?] Quasi dicat: Nimis altũ est tibi, qa angelorũ naturã, quantũ ad speciẽ specialissimã, aut non, aut valde difficulter potest homo in hac vita cognoscere. immo iuxta Philosophũ, sicut oculus noctuæ se habet ad lumẽ solis, ita intellectus humanus ad manifestissima naturę, hoc est, ad intelligẽtiarũ notitiã. Aliq vero dicũt, ꝙ ideo angelus dixit, Cur q̃ris nomẽ meũ, qm̃ nomina angelorũ q foris mittunt, mutant iuxta diuersa obsequia ad q̃ explenda mittunt: sicut angelus missus ad purgandũ labia Esaiæ, vocatus est Seraph, ex effectu inflãmatiõis, cũ tamẽ non esset de ordine Seraphin, iuxta doctrinã diuini Dionysij de ecclesiastica hierarchia: q̃d quis sit verũ, attamẽ angeli saltẽ nõnulli, aliqua habẽt nomina fixa, vt Michael, Gabriel &c. [Et benedixit ei in eodẽ loco.] Forma aũt huius benedictiõis non exprimit in hoc textu. sed aliqui dicunt, ꝙ prætacta mutatio nominis Iacob, & interpretatio cur Israel diceret, fuit benedictio qua angelus ipsum Iacob benedixit, conferẽdo ei dona optata dispositiue seu imprecatiue. [Vocauit'q; Iacob nomẽ loci illius, [in quo cõtigit istud, [Phanuel,] q̃d interpretatur facies Dei, qm̃ vidit ibi faciẽ eius. propter q̃d subdit: [dicẽs: Vidi dñm facie ad faciẽ]. i. clare ac facialiter, non in ipsa deitatis incõpręhensibili inuisibili'q; natura, cum scriptum sit: Non videbit me homo, & viuet. Et, Deũ nemo vidit vnquã. sed ideo dixit hoc Iacob, quoniã oculo exteriori vidit clare angelũ in forma humana, qui sibi in psona Dei apparuit atq; locutus est. [& salua facta est aĩa mea]. i. à pristino timore humano erepta, & confortata in dño, immo & in spe æternæ salutis firmata. [Ortus'q; est statim sol postq̃ transgressus est Phanuel] hoc est, mox vt recessit à loco, quẽ Phanuel nominauit, facta est clara dies. [Ipse vero claudicabat pede] ex arefactione nerui p̃fati. Expedita nãq; ambulatio depẽdet ex multis, videlicet vi motiua, rectitudine tibiæ, viuacitate neruorũ &c. [Quã ob causam nõ comedũt neruũ filij Israel, q emarcuit in femore Iacob]. i. neruũ femoris, similẽ neruo q in femore Iacob obstupuit, & insensibilis factus est: similẽ, inquã, quantũ ad hoc q̃d est esse neruũ femoris, q̃uis aliũde ab illo differat, nõ numero tm̃, sed specie quoq;: aliorũ vero vsum neruorũ nõ vitãt. ¶Porro in Scholastica historia legit, ꝙ primo ipsemet Iacob pposuit nõ comedere de cætero neruũ, & idipsum posteritas ipsi⁹ obseruat: & forte Iacob pposuit hoc in memoriã rei gestæ, & ppter mysticã significationẽ eius p̃tactã: posteritas vero Iacob hoc obseruauit, sectãdo pris sui exemplũ, eũ'q; honorãdo, & in rei gestę memoriã. ¶Pręterea de hoc sancti Iacob luctamine cũ angelo, scriptũ est in Osea: In fortitudine sua direct⁹ est cũ angelo, & inualuit ad angelum: fleuit, & rogauit eũ. Ex qbus elicit, ꝙ Iacob cũ fletu deprecatus est angelũ, q̃uis Hebræi iuxta cõsuetudinẽ fabularũ suarũ inaniũ, dicunt ꝙ angelus q luctabat cũ Iacob, fuit angelus

Margin notes: Exo. 32. — Hieron. sup Genesim. — Iose. li. 2. ant. iud. cap. 27. — Iudic. 13. — Esaiæ 6. — Dionys. — Exo. 33. — Ioann. 1. — Eusebi⁹. — Oseę 12.

Esau,cupiēs Iacob impedire ab ingressu terræ promissionis,& consecutiōe primogenituræ
ac benedictionū sibi ab Isaac præscitaꝝ,& ꝙ Deus cōtulit tantā fortitudinem ipsi Iacob,ꝙ
angelum illum vicit,intātum ꝙ angelus victus fleuit,& flendo rogauit ipsum Iacob dilatio
nem de obtinēdo dominio,seu primogenitura & eminētia sup Esau: quoꝝ oīm falsitas in
notescit ex hoc,ꝙ angelus Esau ex diuina reuelatione & ex rebus gestis cognouit, ꝙ Iacob
fuit à Deo ad primogeniturā electus,& ꝙ Esau fuit iniquus,ac primatu super Iacob indi
gnus:idcirco noluit diuinæ præordinationi taliter reluctari:perfecta quoq; angeloꝝ beati
tudo,excludit ab eis omnem miseriam, pœnam,mœrorem, ac fletum.

¶De intellectu spiritali eiusdem capituli 32. Art. LXXIX.

IAcob aūt abijt in itinere q̊d cœperat.] Per Iacob vir Chri fidelis designat,q dū in via vir
tutū stabiliter pseuerat ac pficit,abit itinere q̊ cœpit,cui obuiā sunt angeli Dei,q ad ei9
4.Reg.6. auxiliū sunt parati,de qbus loquit Heliseus: Plures nobiscū sunt q̄ cū illis, puta iniquis.
Hos angelos homo fidelis fide intuēs,nominat castra Dei, de qbus spiritaliter accipi potest
Iohe.2. illud Iohelis:Multa sunt nimis castra Dei fortia,& faciētia verbū eius.[Misit aūt nūcios an
te se ad Esau fratrē suū] Per hoc insinuat,ꝙ homo virtuosus conat in bono vincere malū,&
Rom.12. nō solū eos q̊s ipse iniuste offendit,sed hos q̊q; q prorsus iniuste cōtra eū mouent,nitit miti
gare,recōciliareq; sibi:q̊d si nō potest p seipsum pagere,studet hoc p alios facere.Timuit au
tē Iacob Esau valde,qm̄ boni metuūt īprobitatē prauoꝝ,magis,ne ipsi sua īprobitate Deū
offendāt,seipsosq; pdant,ac alios scādalizēt,q̄ ne noceāt ipsis bonis,qbus nulla nocet aduer
sitas,immo & plurimū prodest illata iniuria,dūmodo eis non dominet propria iniqtas,ira,
impatiētia, aut similis culpa. Veruntn̄ nullus debet viribus suis ita cōfidere, vt cesset diuinæ
pietatis opem incessabilē inuocare, ne à fratre suo seu proximo suo lædat,hoc est,ne ex his
quę videt in alijs,aut quę suffert ab eis,ad vllū moueat peccatū,ne aliquē temerarie iudicet
aut cōtēnat,aut irrationabiliter indignet vel cōtristet:sed in om̄i euētu firmiter stet fixus in
Pro.12. dño,qa non contristabit nec pturbabit iustū quicqd ei acciderit. ¶Deniq; Iacob fecit duas
turmas,hoc est,aciem virtutū moraliū,aciemq; virtutū theologicaꝝ parat fidelis cōtra ma
litias puersoꝝ,vt si læsus fuerit in aliqua virtute morali,peccādo per iram, impatientiā,aut
mœrorē,reliqua turma saluet.i.fides,spes,charitas maneāt inuiolatæ,& p eas dānum animę
suæ recuperet,ad Deū per eas cōfugiendo,veniā postulādo,seq; deinceps diligētius custodi
endo.[In baculo meo transiui Iordanē istū,& nunc cū duabus turmis regredior.] Per Iorda
nem,flumen lachrymaꝝ & saluberrimaꝝ cōpunctionū accipit: quod Chri fidelis in baculo
suo pertrāsit,qn̄ diuinæ pietati per spei suæ sustentationē innitēdo, ad spiritalē profectū &
complementū præfataꝝ virtutū per cōpunctionē & fletū perducit. ¶Amplius,ꝙ Iacob per
munera nisus est iram fratris sui extinguere, docet nos,ꝙ orādo & spiritalia aut etiā corpo
ralia beneficia impēdendo,debemus irascētium & inuidentiū ac aduersantiū passiones,auer
Pro.18. siones,ac vitia pro viribus extirpare.Munus em̄ absconditum extinguit iras,& donum in si
Pro.16. nu indignationē maximā. atq; vt iterum Salomon protestat, Cum placuerint dño viæ ho
minis,inimicos eius cōuertet ad pacem. Per hoc demū ꝙ Iacob vxores suas ac filios transdu
xit per vadum, innuit ꝙ vir bonus ptinentes ad se,seu subditos sibi, per eueniētes aduersita
tes,tentatiōes & psecutiones,studet ad tranquillitatē,pacem & deuotionē suauem pducere.
Ipse vero pmanet solus,vt Deo simplicissimo expeditius vacet:& ibi luctat cum Deo ac an
gelo,dum opportune & importune orādo ac laborādo,conat aliquid singularis gr̄æ ac vir
tutis à dño extorquere,quāuis frequēter ac diu videatur repelli,seu nō exaudiri.Cumq; fre
quenter p contēplationē ad Deū se eleuat, & rursus ex humana fragilitate euagādo infrà dl
labitur,laboriosum exercet luctamē:nec Deū dimittit,nisi benedicat ab eo,concupitā men
tis in Deo stabilitatē adipiscēdo,ita vt dignus sit,Israel,hoc est,vir Deū per fidē & sapientiæ
donū cōtemplās,vocari:quo facto, consolat eū altissimus, ꝙ nō superabit eū humana mali
tia,seu alioꝝ improbitas. Tangit quoq; neruum femoris eius, dum cōcupiscētias carnis,&
pronitatē ad vitioꝝ itinera in ipso mortificat. Locū aūt in q̊ vir cōtemplatiuus tāta à Deo
consequit bona, videlicet ecclesiā,cellā,aut aliud quodcūq; secretū, nominat Phanuel:qa in
eo cōtemplatus est faciē Dei,hoc est,gratiosam prǫsentiā eius,viditq; eum facie ad faciē,nō
per speciē,sicut in pr̄ia,sed p mysticā theologiā aut anagogicā visionē,sicut testatus est Pau
2.Cor.3. lus: Nos aūt reuelata facie gloriā dñi speculātes,in eandē imaginē trāsformamur à clarita
te in claritatē,tanq̄ à dñi spiritu.Et tunc salua fit anima à prioribus malis,& Deo familiaris
Augu.6. atq; charissima reddit,oriturq; in ea sol iustitiæ,atq; ad ea quæ carnis & mūdi sunt,claudicat,
de ciuit. sed in via iustitiæ recte progredit. ¶Postremo,secundū Augustinū, & vt plenius tāgit Isido
Dei c.39. rus,p virū qui luctabat cū Iacob,& se ab eo vinci spōte pmisit,intelligit Chr̄s, qui se à poste
Isidorus ritate Iacob,quę nūc per Iacob significat,se voluntarie crucifigi, atq; p suæ meritū passionis
etiā his à quibus occisus est,benedictionem promeruit,pœnitentibusq; largitus est,ita ꝙ fa
cti sunt veri ac spirituales Israelitæ,qui ante fuerunt carnales Iudæi.

¶Ex

¶ Expositio cap.35. Eleuans autem Iacob oculos suos, vidit Esau venientem. Articulus LXXX.

OCcursus Iacob electi & Esau reprobi, nunc narrat. [Eleuans autem Iacob oculos suos, vidit venietem Esau &c. diuisitq; filios Liæ & Rachel, ambarumq; famularum, & posuit vtranq; ancillam & liberos earum in principio, Liam vero & filios eius in secundo loco,] in quo etiã Dina filia Liæ fuit. [Rachel autem & Ioseph nouissimos.] Quemadmodũ enim præhabitum est, Iacob diuisit istos in duas turmas, ita q; Bala & Zelpha cum filijs suis erant in prima, Lia autem & Rachel cũ sobole sua in turba secũda, sic tamen, q; Rachel & Ioseph erant in extremitate turmæ secundæ. Vnde in Scholastica fertur historia, eos errare qui dicunt Iacob fecisse tres turmas. Porro de causa huius diuisionis & collocationis, dictum est præcedenti capitulo. [Et ipse] Iacob [progrediens] id est, duas turmas præfatas præcedens, vt fratrem offensum placaret, ne vxoribus suis ac filijs infligeret malum, [adorauit pronus in terram septies, donec appropinquaret frater eius.] Cœpit etenim eum adorare à remotis: & cum semel adorasset illum, surrexit: paululumq; progrediens, adorauit secundo: ac denuo surgens, & parum procedens, adorauit tertio: sicq; vsque ad septimam adorationem, quam exhibuit iuxta Esau fratrem suum, quatenus tam frequenti & magna humiliatiõe fratrem suum prouocaret ad pietatem. Nam quanuis Deus promisit ipsi Iacob protectionem, ipse tamen fecit quod in se fuit. Intelligenda quoq; sunt hæc de adoratione duliæ, quæ excellentibus exhibetur psonis, qualis fuit & Esau, tanto vallatus exercitu, multisq; præsidens. Et q; dicitur pronus in terra adorasse, quidã exponunt, q; capite inclinato hoc fecit. Glossa autem interlinearis dicit, q; genua flexit. Literæ tamen magis consonũ reor, vt toto corpore in terram prostrato, hoc fecisse dicat, præsertim quia consuetudo scripturę est, vt per hoc quod dicitur absolute, [pronus in terrã] designet talis protestatio, & quoniã Iacob volebat se maxime humiliare. [Currens itaque Esau obuiam fratri suo, amplexatus est eum,] scilicet Iacob fratrem suum. Dicunt quidam q; ordinãte cooperanteq; Deo, cor Esau de ira & indignatione ad pietatem & fraternum amorem mutatum sit. Cor eñ hominum in manu Dei est: & quocunq; voluerit, vertet illud. estq; proprium Deo, in ipsam hominis voluntatem immediate agere, & illud ad libitum immutare. Alij dicunt q; Esau iam ante oblitus fuit iniuriæ, quã aliquãdo reputauit sibi à Iacob illatã, & q; venit obuiã non ad lædendum, sed ad suscipiendum ipsum Iacob pacifice ac honeste. [Et appropinquãtes ancillæ & filij earum, incuruati sunt &c.] i. profunde inclinauerunt ipsi Esau. [extremi Ioseph & Rachel adorauerunt] adoratione duliæ. ¶ Sed quęri potest, qualiter Ioseph adhuc infantulus potuit adorare: & respondẽdum, q; Ioseph iam erat quasi septennis, quoniã natus est quartodecimo anno seruitij quo Iacob seruiuit Laban, post quos adhuc seruiuit eidem sex annis: quibus elapsis, recessit: sicq; poterat Ioseph à parẽtibus informari, vt inclinaret suo auunculo Esau. [Dixitq; Esau: Quænã sunt istæ turmæ, quas obuiã habui?] Hoc interrogauit de seruis & pecoribus quos Iacob præmisit per ordinem. [Respondit] Iacob: [Vt inuenirem gratiã corã domino meo &c.] hoc est, ad me ptinẽt, & præmisi eas, vt dignareris pecora ista pro munere de mea manu accipere, quatenus p hoc tibi acceptus fiam, & pietatem tuã promerear, cui quasi dño me sponte subijcio. [Sic eñ vidi faciem tuã, quasi viderim vultũ Dei.] Circa hoc loquitur Augustinus: Vtrũ verba animi Iacob pauentis ac pturbati vsq; ad hãc adulationẽ prorupe- rint, an sine peccato dici potuerũt, & forsan, q; immo: quia & dij gentiũ dicti sunt, qui dęmonia appellant, & Apls ait: Siquidẽ sunt dij multi & dñi multi, maxime quia in Græco dictum est sine articulo, quo euidentissime solet verus Deus significari, quod facile capiunt qui Gręcum intelligunt. est itaq; sensus: Vidi te cum ingenti reuerentia, quasi quendã deum, eo modo quo iudices & prælati dij vocant, iuxta illud: Dijs nõ detrahes. Et Mosi dictũ est: Constitui te deũ Pharaonis. [Esto mihi propicius, & suscipe benedictionẽ &c.] i. dona & encęnia quæ attuli. [Vix à fratre cõpellente suscipiẽs &c.] i. Esau dona ista vix capiens ex instãtissima & quodãmodo importuna prece ipsi' Iacob. [Dixitq; Iacob &c. seqr paulatim vestigia eius] s. Esau [sicut videro paruulos meos posse, donec veniã ad dñm meum in Seir &c.] Hoc dixit Iacob, vt persuaderet fratri suo Esau, q; præcederet eum, asserens se velle eum sequi morose. Non enim fuit libenter diu cum Esau, ne forte Esau inciperet recordari præteritorum quæ Iacob fecerat ei. Veruntñ Iacob nõ sequebat eũ vsq; in Seir, vel qa ex meliori deliberatiõe mutauit ppositũ, vel occurrit ei aliũde obstaculũ. potest tñ à mẽdacio excusari, dicẽdo q; intendebat eũ sequi, qñ ptulit verba hęc. [Hoc vno tm̃ indigeo] i. inter ea q̃ tu mihi impẽdere potes, & q̃ ego à te cupio, hoc solo indigeo, [vt inueniã gratiã in cõspectu tuo dñe mi.] Q. d. Nõ cupio tuas diuitias, neq; honorẽ, neq; comitatũ, sed bonum fauorẽ. [Reuersus itaq; illo die Esau itinere q̃ venerat in Seir] i. in terrã Edõ seu Idumæã, à noĩe suo sic appellatã, tñ aliq dicũt, q; Seir sit hic nomẽ villę, i q̃ Esau habitauit, & eã suo noĩe nũcupauit. [& Iacob venit in Socoth] ad vrbẽ sic dictã. Vñ Hieronym' scribit: Socoth vsq; hodie ciuitas est trãs Iordanẽ, de qua

Eusebi'. Pro. 21. August. Psal. 95. 1. Cor. 8. Exo. 22. Exodi 7.

de qua in libro Iudicũ legit: Locutus est Gedeon ad viros Socoth. Dicit q̃q; Hieronymus, ꝙ Socoth interpretat tabernaculum. Hinc Iacob imposuit nomẽ hoc vrbi illi, qm̃ ipse fixit ibi tabernacula sua, sicut subiungit. [vbi ædificata domo & fixis tẽtorijs, appellauit nomẽ il-lius Socoth.i.tabernacula.] sed quare ædificauit ibi domũ, cũ soleret in tabernaculis seu tentorijs & papilionib⁹ cõmorari? Ad hoc, vt Lyra refert, respondẽt Iudæi, ꝙ p annũ cũ medio habitauit ibidẽ, ideo fecit etiã domũ ibi. [Transiuitq; in Salẽ vrbem Sichimoꝝ &c.] Circa hoc quęrit Hieronymus, quę fuerit ista vrbs noĩe Salẽ, ad Sichimos ptinens, cũ Hierusalem, in qua regnauit Melchisedec, ante vocata sit Salẽ. Ad q̃d respõdet, ꝙ vel vtraq; ciuitas idem nomẽ sortita est, q̃d de alijs multis Iudææ locis & oppidis inuenit, ꝙ s. idem nomẽ loci & vrbis, in alia & alia tribu est. Aut Salẽ, de qua nũc sermo, interpretat perfecta seu cõsummata: alia vero, puta Hierusalẽ, interpretat pacifica. Tradunt em̃ Hebræi, ꝙ femur claudicãtis Iacob, in Salẽ vrbe Sichimoꝝ sanatũ sit: ideoq; vrbẽ illã esse Salẽ vocatã, quæ etiã dicta est Sichem, ita ꝙ erat binomia. Et apud Ioannẽ dicit Salim, & istud verius æstimat, q̃ quod Lyra refert, dicẽdo: Secũdum Hebræos, Salẽ nõ est hic nomẽ propriũ ciuitatis, sed nomẽ cõmune, significãs integritatẽ seu pacẽ, vt sit sensus: Trãsiuit Iacob* Salẽ, hoc est, integer atq; pacifice in vrbẽ Sichem, qa videlicet nihil de rebus suis amisit in via. [& habitauit iuxta oppidũ] illud. & dicit quidã ꝙ noluit habitare in vrbe illa, qa idololatrę habitabãt in ea. Veruntñ certum est, ꝙ Iacob & etiã Abrahã & Isaac, sæpius cõmorati sunt in vrbibus idololatraꝝ, immo Iacob viginti annis habitauit cũ Laban idololatra. fortassis autẽ magis cõueniebat ipsi Iacob, iuxta vrbẽ illam q̃ in ea morari, propter pecora sua. [emitq; partem agri in qua fixerat tabernacula].i.tentoria sua iuxta vrbẽ p̃fatã, [à filijs Emor p̃ris Sichẽ] q Emor fuit rex Sichimoꝝ, & pater viri noĩe Sichem, à quo Sichimi seu Sichimitæ vocati sunt. [centũ agnis.] Circa hoc dicit Lyra: Hebræi dicũt, centũ obolis, ex quo cõcludit, ideo nostra translatio deficit, aut dictio hebraica est æquiuoca. Ad q̃d dicendũ, ꝙ cõclusio illa, quãtum ad primã eius partem, nõ valet: qm̃ magis credẽdum est sancto Hieronymo, q̃ Hebræis. tñ si verbũ illud Hebræum æquiuocũ est, ad agnũ & obolũ, non magis habet in Hebrę o, centũ obolis, q̃ centũ agnis. Diuitiæ aũt antiquoꝝ pecora erãt: idcirco frequẽter emerũt p pecora, sicut nũc p pecunias, propter q̃d à pecus pecunia nomẽ sumpsit, vt asserit Augustinus, & in decreto habet. [& erecto].i.cõstructo [ibi altari, inuocauit sup illud fortissimũ Deũ Israel].i.orãdo obtulit sup altare hoc hostias oĩpotẽti Deo Israelis, videlicet suipsius, q Israel est vocatus, seu suę posteritatis, quę sępe hoc nomine designat. & recte nũc dicit, fortissimũ Deũ Israel, qm̃ Deus oĩpotentiã suã demõstrauit in Iacob, protegendo eũ à Laban & Esau, cæterisq; aduersis: q̃d & Iacob recognoscẽs, sacrificauit ei ibi cũ grãꝝ actione deuota. Itaq; sancti huius p̃riarchæ exemplo discamus nosipsos in oĩbus humiliare, nec aliqs de sua quasi virtuositate, sapiã & electione p̃sumẽs, alteri se p̃ponat, aut offensum placare ac veniã petere dedignet, cũ Iacob, qui tot habuit reuelatiões, cui & factæ erãt tot & tãtæ à Deo promissiões, q̃ pfundissime atq; sapissime humiliauerit se corã reprobo fratre: nec bono charitatis & pacis aliqd p̃feramus, immo ob ea libẽter despiciamus seu alijs condiuidamus transitoria bona, quæ & Iacob quàm liberalissime ac promptissime præstitit suo fratri desiderio amicitiæ atq; concordiæ.

Hieron. Iudic. 8. — Hieron. — Ioan. 3. — Hieronymicæ laus authoritatis. — August.

¶Expositio literalis cap. 34. Egressa est aũt Dina filia Liæ &c. Art. LXXXI.

Capitulo nunc elucidãdo describit, quid cõtigerit ipsi Iacob, ac soboli eius circa Sichimitas. [Egressa est autem Dina filia Liæ] & vltima proles eius, [vt videret mulieres regionis illius.] Mulieres quippe naturaliter leues sunt animo & curiosæ. Vnde libenter vidẽt aliqd noui, cũ tñ deceat esse eas valde pudicas & taciturnas, ac domi manere, quãtum cõgrue fieri potest, p̃sertim virgines atq; iuuẽculas. Egressa est itaq; Dina ex domo parẽtũ, & introiuit p̃fatum oppidum Sichimoꝝ, iuxta q̃d habitauit, atq; vt Ioseph⁹ refert, tũc erat solennitas illa in vrbe, & Dina sola transiuit illuc ad emendum ornamenta mulierum terræ illius, & forsitan ad videndum ornatus & mores, festa ac gestus ciuium loci illius. [Quã cum vidisset Sichem filius Emor Euæi, princeps terræ illius.] Sichẽ iste fuit primogenitus ipsius Emor, qui pro tunc fuit rex & princeps vrbis illius, & quorundam circumiacentium locorum, sicq; Sichem non fuit adhuc princeps terræ illius, nisi inquantum hæreditario iure successurus fuit patri suo in principatu. Vel forsitã pater suus iam ei commisit quędã dominia. Dicit autẽ Emor Euæus, qm̃ fuit de stirpe Euæi, qui fuit filius Cham filij Noe, vt dictum est suprà. [adamauit eam] amore libidinoso ac prædominãte, [& rapuit] eam violenter, adiutorio suoꝝ seruoꝝ, & forte p eos. [& dormiuit cũ illa] cognoscẽdo ipsam carnaliter, [vi opprimẽs virginẽ].i. eam quæ virgo fuit anteq̃ taliter cognosceret. & ita in fornicatione illa fuit raptus & stuprum, vtpote violẽtia & violatio virginis. [Et conglutinata est anima eius cum ea].i.amore intẽsissimo (qui amor ἔρως appellat) ei adhæsit, qui amor est pessimus, subijciẽs hominẽ carni totaliter, ita vt vix valeat aliud cogitare, nisi q̃d taliter amat, multaq; mala sequunt ex eo. [tristemq; deliniuit blãditijs &c.] hoc est, blãdis ac dulcibus verbis conat⁹ est con

Iose. li. 1. ant. iud. cap. 27. — Gen. 10.

consolari ac mitigare Dinã, de sua iniuriatione & cõstupratione mœrentẽ, quia & parẽtum ac fratrũ suorum metuebat indignationẽ atq; offensam: doluit quoq; de hoc, quod à iuuene idololatra & incircũciso cognita fuit. Deniq; probabile est, quod Sichem dixit ad eã: Ego sum primogenitus patris mei, & ero rex huius loci, & accipiã te vxorem, eroq; tibi bonus maritus, nec parẽtes tui potuissent te taliter sublimare. [Quod cũ audisset Iacob &c.] s. filiã suã esse raptam & corruptã [siluit donec] filij sui [redirent &c.] qui tunc erãt in pastu pecorum occupati. Siluit autẽ dissimulãdo iniuriã, non vt filios suos incitaret ad inordinatã vindictã, sed vt conferret cum eis quid esset agendũ: quia nec regi Emor audebat negare quod petijt, nec filio eius alienigenæ libẽter tradidit filiã suã, vt Iosephus refert. [Locutus est itaq; Emor ad eos] videlicet ad Iacob ac filios eius: [Sichem filij mei anima adhæsit filiæ vestræ &c.] Loquitur autẽ pluraliter, filiæ vestræ: quãuis filia esset ipsius Iacob, nõ filiorum eius, eo modo quo aliquid ascribit toti multitudini propter partẽ ipsius.] Sed & Sichem ad patrẽ & fratres eius].i. ad Iacob & filios eius, [ait: Inueniã gratiã &c. augete dotem].i. exigite à me pro dote quantum vultis. [& munera postulate &c.] hoc est, non solum paratus sum huic puellæ assignare pro dote quod vultis, sed vobis quoq; munera volo largiri ad libitũ vestrũ. [Responderunt filij Iacob, Sichem & patri eius in dolo, sæuientes ob stuprũ sororis &c.].i. pacatos se finxerunt ex verbis Emor & filij eius, & velle facere quod postulabãt, dummodo ipsi circũciderentur, cum tamẽ corde sæuirent in illos, & sororis suæ violationẽ proponerẽt ferociter vindicare, atq; vt aliqui dicunt, proposuerunt ipsos inuadere, quãdo iam essent circũcisi, quatenus tunc non possent resistere ex circũcisionis dolore. Vel dixerunt hoc, vt sic euaderent quod Emor & Sichem ipsis proposuerunt, quos putabãt non consensuros circũcisionis conditioni ac pacto. [Placuit oblatio eorum &c.].i. cõditio ista, quã filij Iacob obtulerunt Emor & filio eius, placuit eis, quãuis videret multum difficilis. Sed mirum quod hic non ponitur respõsio Iacob: & forte id quod filij sui responderunt, venit ex eius cõsilio, non tamen ipse intẽdebat dolum quẽ filij intendebãt. ¶ Deinde in textu describit, qualiter Emor & filij eius psuaserunt populo ciuitatis circũcisionem accipere. [Si circũcidamus masculos nostros &c.].i. infantulos iam natos & etiã nascituros, immo & nosipsi iam circũcidamur, [ritum gentis imitãtes:] hoc est, obseruationi & cõsuetudini Hebræorum istorum nos conformãtes per circũcisionis assumptionem, [substãtia eorum & pecora, & cuncta quæ possidẽt, nostra erunt].i. per mutua matrimonia inter nos & eos deuoluent ad nos, sicut & ecõuerso, bona nostra ad eos per mutuã associationẽ. [Tantũ in hoc acquiescamus, & simul habitãtes, vnũ efficiamus populũ] per obseruantiã eiusdẽ ritus & cõiugalis cõiunctionis & cognatiõis ac affinitatis. [Assensiq; sunt oẽs &c.] iuxta antiquã grammaticã.i. oẽs ciues vrbis illius cõsenserunt conditioni & pactioni propositæ. ¶ Præterea, vt recitat Lyra, Hebræorum doctores aliter passum istũ exponunt, dicẽtes quod filij Iacob syncera intentiõe dixerunt ad Emor & Sichem, Si circũcidamini, dabit soror nostra in coniugẽ Sichẽ, vt petitis: & quod dictio hebraica, quã Hieronymus interpretatus est dolũ, sit æquiuoca ad fraudem, & ad bonã cautelam: sicq; filij Iacob intenderunt Sichimitas ad circũcisionem recta intentiõe inducere: sed Emor & Sichem dolũ fecerunt, dicẽtes ciuibus suis: Si circũcidamus masculos nostros, om̃ia quæ possidẽt, erunt nostra.i. habebimus eos nobis omnino subiectos, & erunt seruilis conditionis sub nobis. quo dolo percepto, filij Iacob ruperunt pactũ: quoniam violãtibus fidẽ, nõ est fides seruãda, & interfecerũt Sichimitas. Hæc aũt expositio falsa censet, quoniam dato quod dictio illa hebraica interdum significet bonã cautelã, quod tamen Rabbi Paulus negat, attamẽ hoc loco nõ posset sic accipi, quia immediate subiungit: [sæuientes ob stuprum sororis.] Si autẽ filij Iacob dixissent bona intentiõe & prudenti cautela, Si circũcidamini, nõ dixissent verba quę in textu habent, sæuientes, sed placati & ignoscentes. ¶ Deniq; paulopost in isto habet capitulo, quod dũ Iacob reprehẽdisset filios suos de interfectiõe Sichimorum, nullã aliã excusationẽ tangebãt, quam sororis suæ violationẽ, dicẽdo: Nunquid vt scorto abuti debuerũt sorore nostra? Si autẽ Sichimitæ cõmisissent dolũ prætactũ, allegassent eum pro sua excusatiõe. Infrà quoq; habet, quẽadmodũ Iacob mox moriturus, locutus sit, Simeon & Leui vasa iniquitatis bellãtia, &c. vbi reprehendit eos de fraudulẽta & atroci interfectiõe Sichimitarum, nec possunt verba illa exponi de peccato eorum in Ioseph cõmisso, vt in expositiõe ca. 49. ostendetur. Veruntamen R. Paulus dicit, quod preinducta Hebræorum expositio potest saluari, quia (vt asserit) Sichimitæ nõ petierũt veniã aliquã de tãta iniuria illata Iacob ac filijs eius, nec filij Iacob promiserũt pacẽ Sichimitis, sed cõcesserũt solum quod possent cõfœderari, si circũciderent: ideo nõ vident peccasse, abscondẽdo suũ propositũ Sichimitis, quoniam licitũ est cõtra inimicos vti insidijs. Sed om̃ia ista istius Pauli verba, sunt valde imperite prolata. quod enim affirmat Sichimitas nullã veniã postulasse, est contra textum quo dicit: Sichem ad patrẽ eius, s. Dinæ, & ad fratres eius ait: Inueniam gratiã coram vobis: & quæcũq; statueritis, dabo. munera postulate, libens tribuam quod petieritis. Insuper quamuis filij Iacob non promiserunt Sichimitis pacem absolute, permiserunt tamen eam sub conditione, dicentes: [In hoc valebimus fœderari, si simi-

Iosep. li. 1. Antiq. Iu. c. 27.

In Lyrã sem.

R. Paulus.

R. Paulus.

Cap. 34. similes nostri esse volueritis,& circũcidat̃ in vobis oĩs masculini sexus: tũc dabim⁹ & accipie
mus mutuo filias vestras ac nostras,& habitabimus vobiscũ, erimusq́ꝫ vnus populus.] Ideo
postquã Sichimitæ conditionẽ hãc impleuerũt,filij Iacob obligati fuerũt pacẽ seruare cum
eis,ac si absolute promisissent hãc illis: stante quoq; illa cõditione, & præsertim ea impleta,
nõ potuerũt filij Iacob vti insidijs cõtra Sichimitas,nec habuerũt cõtra eos ꝑliũ iustũ,in q̊ so
lo licet insidijs vti. Præterea falsum est,q̊d Paulus iste affirmat,Iacob ꝑ̃iarchã nõ increpasse
filios suos de iniustitia in hoc facto. Nam (vt paulopost inducet̃) dixit ad eos, Turbastis me:
per q̊d insinuauit, eos iniuste egisse. [Et ecce die tertio qñ grauissimus vulneꝝ dolor est].i.
quãdo circũcisi magis affligunt̃ ex vulnere circũcisionis,qa (vt dicit̃) tertio die inde amplio
us cruciant̃,sicut & vulnera quædã magis affligunt post certũ tẽpus q̃ dum recentia extant.
[Simeon & Leui] fratres Dinæ vterini,[arreptis gladijs, ingressi sunt vrbẽ confidẽter].i.au
dacter,interfectisq́ꝫ om̃ibus masculis] adultæ ætatis, qa (vt statim dicet̃) paruulos duxerunt
captiuos:[Emor & Sichem pariter necauerũt &c. qbus egressis] de domo Emor,[irruerunt
sup occisos cæteri filij Iacob,& depopulati sunt vrbẽ in vltionẽ stupri &c.] non in vindictam
præfatæ fraudis cõfictæ. [Quibus patratis audacter,] audacia excessiua,quæ fortitudini & ra
tioni cõtrariat̃. Fortitudo nãq; est virtus moralis & cardinalis, media inter duo vitiosa extre
ma,quæ sunt timor atq; audacia,q̃uis timor & audacia interdum accipiant̃ extense in bono.
[Iacob dixit ad Simeon & Leui: Turbastis me].i. ꝑ hæc opera vestra mala ad magnã me in
duxistis tristitiã,inquietudinẽ ac timorẽ. Fuerũt em̃ in gestis hisilioꝝ Iacob violatio pacti,
crudelitas,furor,immãsiuus dolus,& indignatio grauis,homicidiũ & iniustitia prorsus enor
mis: qm̃ & multos occidisse censent̃,q in raptu violationeq́ꝫ Dinæ,culpã nõ habuerũt. Pro
Gen. 49. pter q̊d Iacob dixit postea de eisdẽ: Maledictus furor eoꝝ,qa ꝑtinax:& indignatio,qa dura:
in consiliũ eoꝝ nõ veniat anima mea,& in cœtu eoꝝ nõ sit gloria mea. [& odiosum fecistis
me &c. habitatoribus terræ huius] qm̃ factũ vestrũ mihi imponet̃ ab illis. [Nos pauci sumus]
comparatiõe illoꝝ. [illi cõgregati ꝑcutient me] .i. occidẽt, [& delebor ego & domus mea,]
hoc est,ego & soboles atq; familia mea,auferemur de sup̃ficie terrę ꝑ interfectionẽ ab illis. Vi
det̃ Iacob ita dicẽdo esse mẽtitus, qa nõ cõtigit ita,& de veritate diuinaꝝ promissionũ ei sæ
pe factaꝝ dubitasse. Frequẽter etem̃ Deus ei ꝓmisit copiosissimã posteritatis suæ multiplica
tionẽ. Dicẽdum ꝙ Iacob protulit verba illa,nõ simpliciter asserẽdo, sed auisando ac formi
dando,secundũ cõsiderationẽ inferioꝝ causaꝝ,secundũ quas sic factũ fuisset,nisi Deus om̃i
potens aliter subuenisset. [Respõderunt: Nunqd vt scorto].i. q̃si meretrice [abuti debuere so
rore nostra?] nõ vtiq;,immo grauiter peccauerũt ea abutendo,hoc est,rapiẽdo & illicite co
gnoscẽdo,quæ tñ carnalis cognitio à solo Sichem pacta est: & q̃uis Sichimitæ nõ debuerũt
sic agere,iste tñ non fuit iustus vltionis modus ac ordo, ꝑ̃sertim qm̃ Emor & Sichem emen
dationẽ præbuerũt tam magnã, & ꝓpter alias causas ꝑ̃habitas. ¶ Præterea obijci potest præ
dictis,ꝙ historia ista incredibiliter sonat: quõ em̃ tam pauci q ad sobolem ac familiã Iacob
pertinuerũt,poterãt multitudinẽ occidere tãtam? ꝑ̃sertim qa senior filius Iacob,adhuc vix
erat vigintiqnq; annoꝝ,vel paꝝ plus. Iacob em̃ habitauit in Mesopotamia solũ viginti an
nis, & septẽ annis moratus est ibi anteq̃ genuit Ruben primogenitũ suũ, immo quasi octo
annis,ita ꝙ Ruben in exitu à Mesopotamia erat duodecim annoꝝ aut circiter. propter qđ
Iacob rediẽs,de filijs suis ad Esau,dixit: Paruuli sunt. Ad istud Augustinus rñdet,ꝙ multi fue
Augu[st]. runt cũ Simeone & Leui adiuuãtes eosdẽ & ꝙ Iacob diu habitauit in terra illa post reditũ à
Mesopotamia,anq̃ filij sui istud fecerũt. Habuit aũt Iacob grãdẽ familiã, sicut de Abrahã &
Isaac dictũ est. Sichimitæ q̊q; fuerũt ad resistendũ imparati, imo & ex dolore circũcisiõis in
firmi. Porro Ioseph⁹ protestat̃: Cũ esset in vrbe illa festiuitas,& Sichimitæ reqe ac epulis vte
Iosep. li. rentur,filij Iacob primis custodijs incunctãter assistẽtes,occiderũt dormientes. ¶ Rursus con
1. Antiq. tra pręd icta obijcit̃,q̊d sancta vidua Iudith ait: Dñe Deus patris mei Simeõ,q dedisti ei gladi
iud. c. 27. um in defensionẽ,i. vltionẽ alienigenaꝝ,qui violatores extiterũt in coinquinatiõe,& denu
Iudit. 9. dauerũt femur virginis,& dedisti mulieres eoꝝ in prædã, & paruulos eoꝝ in captiuitatem,
& oẽm prædã in diuisionẽ seruis tuis q zelauerũt zelũ tuũ. Ex qbus videt̃ ꝙ filij Iacob iusto
ac diuino zelo id peregerũt,& factũ illud Deo sit asscribendũ,eiusq́ꝫ adiutorio factũ. Ad hoc
breuiter aliqui dicunt,ꝙ liber Iudith non est in canone sacræ scripturæ,& ab Hebræis inter
apocrypha computat̃,idcirco nõ habet authoritatẽ cõtra scripturã canonicã. In Scholastica
Eusebi⁹. vero historia respondet̃,ꝙ Iudith nõ commẽdauit factũ Simeonis, q̊d detestatus est Iacob,
sed vltionẽ dñi factã per manũ iniqui. Cui solutioni obijcit̃, ꝙ Iudith dicit deprædatores Si
chimitaꝝ zelo Dei ꝓmotos. Ad q̊d dici potest,sicut de Iudæis ait Apostolus,ꝙ habuerunt ze
Rom. 10. lum Dei,sed non secundũ scientiã. ¶ Postremo moraliter ꝑ Dinã foris egressam ac violatam,
intelligit̃ anima curiosa,quæ suijpsius discussione & custodia derelictis, per inania euagat̃,
aliorumq́ꝫ vitã & defectus scrutat̃: ideo à diabolo constuprat̃,fitq́ꝫ illius adultera corruendo
Grego. in mortalia peccata. Graue quippe curiositatis est vitiũ,q̊d dum hoĩem alioꝝ obseruatiõi in
ci

cit intentum, reddit eũ ad cõſiderandũ proprias culpas cæcũ. Cum'q; anima talis ad horam de ſuis dolet peccatis, diabolus triſtem delinit blãditijs, pſuadens ei ad priſtina mala redire: eius quoq; plato conat ſuggerere, vt eũ nõ increpet inde, ſed ſibi cohærere pmittat. boni au tem plati nõ acquieſcũt ſuggeſtioni huiuſmodi, ſed arreptis gladijs verboꝝ cæleſtiũ ac vir tutũ, impugnãt diabolũ, & de eius*donis quę eſt eccleſia malignoꝝ, animã ita deceptã ac eis commiſſam, reducũt, conuertendo eãdem, ſatanam'q; ſub pedibus ſuis velociter conterunt. * domo

¶Expoſitio cap. 35. Interea loquutus eſt dñs ad Iacob. Art. LXXXII.

Recitant in iſto caplo actus quidã & peregrinatiões ſancti Iacob, & beneficia ei à Deo collata. [Interea locutus eſt Deus ad Iacob] per angelũ, conſolãdo eũ in timore quem habuit propter cauſam in fine præcedẽtis capituli expreſſam, & cõſulendo ei qd ageret. [Surge] de loco iſto, & à tua formidine. [& aſſcende Bethel]. i. ad locũ in quo vidiſti ſcalam in ſomnis, puta ad mõtem Moria prope Hieruſalẽ. [& habita ibi] cum tuis domeſticis, [fac'q;] ibi [altare Deo q apparuit tibi qñ fugiebas Eſau] qñ vidiſti dñm ſcalæ innixum, vt di ctum eſt ſuprà. Loquit autẽ Deus per angelũ de ſeipſo, quaſi de alio, vel ad inſinuãdam pluralitatem pſonaꝝ in ſimplici deitate ſic loquit. Eſt tamẽ conſuetudo ſcripturæ veteris teſtamenti ſic loqui. [Iacob vero cõuocata omni domo]. i. ſobole ac familia [ſua, ait: Abijcite deos alienos qui in medio veſtri ſunt,] id eſt, idola quæ habetis. Probabile eſt, ꝙ in domo Iacob nemo aperte coluit idola, & forte nec clam, quod de eius vxoribus & filijs ac filia certius eſt. Sed ex vrbe Sichimoꝝ abſportarunt idola quædã, vt dicit. Ioſephus quoq; fatet, ꝙ dum Iacob purgaret ſuos domeſticos, inuenit idola Laban. [& mũdamini] à veſtris peccatis quę commiſiſtis in Sichimitas, & à cæteris vitijs veſtris p pœnitentiã verã. [ac mutate veſtimenta veſtra] ſanguine adſperſa, aut à Sichimitis iniuſte ſublata, quatenus p exterioris veſtitus mutationẽ admoneamini, & curetis interiorẽ cordis veſtri diſpoſitionẽ mutare in melius. [faciamus ibi altare dño] ad offerendũ ei ſacrificia laudis & gratiaꝝ actiõis, [qui exaudiuit me in die tribulatiõis meæ, & ſocius fuit itineris mei]. i. gratioſe ac familiariter affuit mihi in peregrinatiõibus meis, in qbus etiã per angelos viſibiliter comitatus eſt me. [At ille] ſ. Iacob, [infodit eos] vtpote deos alienos cum inauribus & armillis, idoloꝝ illoꝝ ornamentis, [ſubter terebynthũ.] Eſt aũt terebynthus quercus quędã nigra. [Cum'q; profecti eſſent]. i. cũ Iacob & eius domeſtici receſſiſſent à loco prope Sichem ſeu Salem, [terror Dei inuaſit oẽs per circuitũ ciuitates] hoc eſt, Deus om̃ipotens pterruit habitatores vrbiũ quæ erãt in gyro Sichem. [& nõ ſunt auſi pſequi recedẽtes] & hoc fecit Deus meritis Iacob, q idola illa tanq̃ ſpurcitias fodit ſub terra, & qa domeſtici eius iam purgauerũt, vt diuina protectione eſſent condigni. Qualiter vero Deus pterruit vrbium illaꝝ habitatores, an ſ. per aliqua exteriora viſa ſiue audita, an corda eoꝝ alterãdo ab audacia ad pauorẽ, ſcriptura nõ exprimit. [Venit igit Iacob Luzam &c. cognomẽto Bethel &c.]. i. ad vrbẽ Hieruſalẽ, quæ his alijs'q; nominibus appellat, vt dictũ eſt. [& appellauit nomen loci illius, domus Dei &c.] hoc eñ ſignificat Bethel, & ita vocauit locũ illum qñ fugit ad Meſopotamiã: nunc quoq; ita vocauit, nomen prius à ſe impoſitũ confirmãdo: tunc etiã adimpleuit quod dño vouit in viſione præfata, ſibi in monte Moria facta, dicẽdo: Cunctorum'q; quæ dederis mihi, decimas offerã tibi.] Eodem autẽ tẽpore mortua eſt Delbora nutrix Rebeccę, & ſepulta eſt ad radices Bethel]. i. propter vrbem illã ſeu in pede montis Moria. [ſubter quercũ:] quatenus ex arbore illa famoſior eſſet ſepultura ipſius. [vocatum'q; eſt nomẽ loci illius, quercus fletus.] & hoc propter magnitudinẽ triſtitiæ ac ploratus, quos Iacob & eius domeſtici habuerunt de morte Delboræ, quæ fuit matrona valde antiqua, & (ſicut ex verbis his cõijcitur) virtuoſa. Apparet quoq; ex his ꝙ Delbora obijt in domo Iacob, dicũt'q; aliqui, ꝙ Rebecca diu ante hæc miſit eam cum alijs in Meſopotamiã, vt inde reduceret Iacob, & ꝙ exinde mãſit cum Iacob: quod ſi verum eſſet, probabile eſt ꝙ Iacob nõ mãſiſſet tot annis cum Laban: vel qñ expoſuit vxoribus ſuis cauſas ſuæ reuerſionis ad terrã natalem, expreſſiſſet & cauſam hanc, ꝙ ſcilicet mater ſua ita miſiſſet pro eo. Ideo dici poteſt, ꝙ ex domo Iſaac iuit ad viſitandũ Iacob, quẽ valde dilexit: & manens cũ eo, defuncta ſit. [Apparuit aũt iteꝝ Deus Iacob &c. benedixit'q; ei, dicens: Non vocaberis vltrà Iacob]. i. non ſolũ nec principaliter Iacob vocaberis. [ſed Iſrael erit nomen tuum,] quod nomen competit tibi tanq̃ viro contemplatiuo & pfecto. [Et appellauit eum Iſrael.] & ita nomen iſtud eſt ei modo impoſitũ, quod ante prænunciatum fuerat imponendum. [Dixit'q; ei: Ego Deus oĩpotens.] idcirco de meis promiſſionibus non eſt ambigendum quin poſſim eas implere. [Creſce] in virtutibus, & in ſobole tua ac poſteris, [& multiplicare] in ſucceſſoribus tuæ propagationis, Iacob quoq; poſt hæc genuit Beniamin. [gentes & populi nationum ex te erunt,] videlicet duodecim tribus Iſrael, omnes quoq; fideles erunt filij tui per fidei imitationem. [Reges de lumbis tuis egredient]. i. ex ſemine poſteroꝝ tuoꝝ naſcẽtur, quia de tribu Iuda fuerunt reges, ex tribu etiã Ephraim fuerunt multi decem tribuum reges. [terram'q; quam dedi Abrahã & Iſaac]. i. quã eis pro eoꝝ poſteris ſuo tempore

Ioſe. lí. 1. ant. iud. cap. 27.

Gen. 28.

v dare

dare promiſi, [dabo tibi, &] pro id eſt, [ſemini tuo poſt te. Et receſſit ab eo,] hoc eſt, Deus
per angelum loquens & apparẽs ipſi Iacob, diſparuit. [Ille vero erexit titulum lapideum] i.
lapidem ſtatuit pro ſigno & memoriali reuelationis diuinæ ſibi factæ, in loco quo loquutus
ei fuerat Deus. [libans ſup eum libamina] i. ſup lapidem illum Deo offerens oblationes de
materijs liquidis, [& effundens oleum,] quod etiã dño immolauit, [vocansq́ nomen loci il
Gen. 28. lius] i. vrbis ſituatæ prope hunc mõtem ſeu titulum, [Bethel.] Iſta q̊q; fecit qñ ad Meſopo-
tamiã fugit, & ſcalã in ſomno conſpexit. Vnde cap. 28. ſcriptum eſt: Surgens mane, tulit la-
pidem & erexit in titulum, fundens oleum deſuper, appellauitq́ nomẽ vrbis Bethel, quę pri-
us Luza vocabat. [Egreſſus autem inde] Iacob cum ſuis domeſticis, [venit verno tempore]
ſcilicet tempore veris, quod ad ambulãdum eſt aptum, [ad terrã quæ ducit Ephratã] hoc eſt,
ad Bethlehẽ, [in qua] terra ſeu via, nõ in ipſa vrbe, [cum parturiret] i. cum vehemẽti dolore
inciperet parere [Rachel, ob difficultatẽ partus periclitari cœpit:] hoc eſt, morti appropin-
quare. [Dixitq́; ei obſtetrix: Noli timere, qa & hũc habebis filiũ] i. poſt huiꝰ infantuli natiui
tatẽ adhuc viues. Quaſi diceret: Nõ morieris, q̊d dixit ad cõfortandũ & cõſolandũ Rachelẽ.
[Egrediente aũt anima] Rachelis de corpore ſuo [prę dolore,] hoc eſt, diſponente ſe ad egre
diendum, ita ꝙ vita animalis in aliquibus membris quaſi defecit, [& morte iam imminẽte,
vocauit nomen filij ſui Benoni. i. filius doloris mei.] hoc eſt, filius quẽ cum tãto dolore pepe
ri, & q mihi occaſio eſt huiꝰ doloris mortiferi. [Pater vero appellauit eũ Beniamin, i. filiꝰ de
xtræ.] hoc eſt, cõſtantiæ ſeu virtutis, quã Iacob in eius generatiõe ac nominatiõe mõſtrauit.
[Mortua eſt ergo Rachel, & ſepulta eſt in via quæ ducit Ephratã, hæc eſt Bethlehẽ.] quæ pri
mo vocata eſt Ephrata ex noĩe vxoris Caleph, quæ Ephrata vocabat, & ibi ſepulta eſt, vt pri
1. Par. 2. mo Paralip. & in Scholaſtica fert hiſtoria: poſtmodũ vero dicta eſt Bethlehẽ, q̊d interpretat
Euſebiꝰ. domus panis, qa poſt grãdem cariſtiã ibi factã tẽpore Elimelech, fuit ibi abundãtia victua
liũ magna. [Erexitq́; Iacob titulũ] hoc eſt, notabile, memorialeq́ ſignũ ſepulturæ Rachelis,
[ſup ſepulchrũ eius.] Hebræi autẽ ſemp fuerunt ſpecialiter diligẽtes de honorifica ſepultura
ſuoꝝ, tanq̃ fidẽ habẽtes vitæ ſequẽtis & reſurrectiõis futuræ, atq; vt viui haberẽt mortuoꝝ
memoriã, ad ſequendũ bonoꝝ exempla, & ad orandum pro ipſis, immo & pro honoratione
ipſoꝝ. [Hic eſt titulus monimẽti Rachel vſq; in præſentẽ diem.] qa durauit vſq; ad tempus
quo Moſes ſcripſit hæc, diuq́; poſtea. [Egreſſus inde] Iacob cũ ſuis, [fixit tabernaculũ ſuum
Hierõ. trans turrẽ gregis.] Circa hoc dicit Hieronymus: Hunc locũ dicũt Hebræi, vbi poſtea ædifi-
catum eſt templũ, & per turrim gregis ſignificari turrẽ Ader. i. cõgregatiõis & cœtus, de quo
Mich. 4. ait Micheas: Et tu turris gregis nebuloſa filiæ Sion: & Iacob fixiſſe tẽtoria illo tẽpore trans
locũ, vbi poſtea ædificatũ eſt templũ. ſed ſi ſequimur ordinẽ vię paſtoꝝ, locus eſt iuxta Beth
Lucæ 2. lehem, vbi vel angeloꝝ grex in Chr̃i natiuitate cecinit, vel Iacob ſua pecora pauit, nomẽ lo
co illi imponẽs: & q̊d verius eſt, tunc quodã vaticinio p̃monſtrabat, quod futuꝝ erat myſte
rio. Itaq; ſecũdum Hebræos, turris gregis ſignificat locũ vbi poſtea cõſtructum eſt tẽplum,
qui locus vocatus eſt turris gregis, q̃m templũ factũ fuit inſtar turris, illucq́ congregabatur
populus, & pecora adducebant ad immolãdum. Porro ſecundũ Hieronymũ, locus eſt nõ re
Hieron. mote à Bethlehẽ, vbi Chr̃o nato angeli cecinerũt, Gloria in excelſis Deo: quẽ locũ vocaue
Lucæ 2. runt poſtea Chr̃iani, Angelus ad paſtores. ſicq́; ſecundum intentionẽ beati Hieronymi, lo
cus ille vocatꝰ eſt turris gregis quodã vaticinio futuroꝝ. [Cumq́; habitaret in illa regione,
abijt Ruben] p enormẽ mẽtis ſuæ à Deo auerſionẽ, & à loco in q̊ iniqtatẽ cõcepit, [& dormi
uit cum Bala concubina p̃ris ſui.] Bala illa, ancilla fuit Rachelis, & vxor legitima Iacob: atta
men eius cõcubina vocat, quia erat vxor minus principalis, vt dictũ eſt plenius. [quod illum
minime latuit,] qa vel angelo reuelãte, vel homine recitãte pcepit, & hoc crimẽ Ruben fuit
deteſtabilis prorius inceſtus. Recitat tñ Lyra, ꝙ ſecũdum Hebræoꝝ doctores Ruben nõ co
gnouit Balam carnaliter, ſed mortua Rachele dum Iacob trãſtuliſſet lectũ Balę de taberna
culo Rachelis, in quo Bala iacere ſolebat, tanq̃ Rachelis ancilla, ad tabernaculum Liæ, Ru
ben eiecit lectum inde, quia diſplicuit ſibi ꝙ lectus Balæ iaceret in tabernaculo Liæ matris
ſuæ. ſed iſtud fabuloſum cenſet, nec conſonat literæ, nec ob talem eiectionem aut culpã ſan
ctus Moſes ſcripſiſſet ipſum Ruben dormiuiſſe cum cõcubina patris ſui, nec ſolet ſcriptura
Gen. 49. peccata hominũ minora ita exaggerare. Deniq; fabula illa, eſt cõtra id quod Iacob in extre
mis poſitus dixit ad Ruben: Effuſus es ſicut aqua, non creſcas, quia aſſcendiſti cubile patris
R. Paulꝰ. tui, & maculaſti ſtratum eius. Hinc Rabbi Paulus refert, ꝙ alij dicunt ipſum Iacob intantum
abhorruiſſe tam enormem filij ſui inceſtum, ꝙ ipſe de cætero ab actu generationis ceſſauit.
Deinde in litera nominant duodecim filij Iacob, qa Beniamin nõ genuit aliquã prolẽ, & ad
dit: [Hi ſunt filij Iacob, qui nati ſunt ei in Meſopotamia] quæ eſt pars ac regio [Syriæ.] Sed
Auguſt. obijci poteſt, ꝙ Beniamin nõ eſt in Meſopotamia, ſed in terra Chanaan natus. Ad q̊d Augu
ſtinus reſpondet, ꝙ etiam Beniamin pro tanto dicit in Meſopotamia natus, quoniã inde ha
Idem. buit cauſam ſuæ natiuitatis. Ibi eñ mater ſua patri ſuo eſt matrimonio iũcta, additq́; Augu
ſti-

stinus: Nulla aūt est facilior huius q̄stionis solutio, q̄ vt verba Mosis, dicētis hos duodecim filios Iacob in Mesopotamia genitos, per synecdochen accipiant, sumendo videlicet maiorem partē pro toto. [Venit etiā] Iacob [ad Isaac patrem suum] An hic seruet ordo historiæ, nescio. Non em̄ videt, q̄ Iacob post reditum suum à Mesopotamia, non visitauerit patrem suum, senem, cæcū, atq; charissimū, ante ea quæ modo sunt recitata, sed forte diu ante quædam eorū ac sæpius. sed nūc describit suum patrem visitasse, quia Moses voluit hic mortem & sepulturā Isaac enarrare. venit ergo ad patrem suū [in Mambre ciuitatē Arbee.] Ciuitas Arbee seu Arbea nomine, ipsa est quæ alio nomine vocata est Ebron, atq; vt scribit Hieronymus, eadē vrbs antiquitus dicta est Mābre, ab amico Abrahę noīe Mambre, de quo suprà dictū est. ideo nō apparet verū, quod quidā hic scribit, Mambre nomen esse regionis in qua erat Ebron. [in qua peregrinat' est Abrahā & Isaac]. i. in ciuitate illa habitauerūt tanq̄ alieni & peregrini ac aduenæ. [& cōpleti sunt dies Isaac centum octoginta annorū] sicq; quinq; annis diutius vixit q̄ Abrahā. Iosephus tamē dicit eum vixisse centū octogintaquinq; annis, vt aliqui referunt, quod tn̄ non inueni in Iosepho, sed sicut in textu habet. [consumptusq; ætate,] ita q̄ naturalem periodum suā impleuit, & humidū radicale consumptū fuit in eo à calido naturali. [mortuus est, & appositus est pp̄lo suo &c.]. i. in limbo patrū & sinu Abrahæ eis coniunctus, quātum ad animā. [& sepelierūt eum Esau & Iacob filij sui] qui fuerūt principales inter eos q̄ sepulturæ interfuerūt. Aderāt autē & alij multi, & etiā forsan multi filiorū Iacob & Esau. ¶Postremo, qm̄ nō fit hic mentio de Rebecca, dicūt expositores concorditer, q̄ fuit defuncta anteq̄ Iacob venit ad Isaac. & Rabbi Paulus dicit, q̄ secūdum Hebræos fuit defuncta ante reditum Iacob à Mesopotamia. sed tunc quæstio oritur, cur scriptura nō facit mentionē de morte & sepultura Rebeccæ, cum tn̄ tam solennem faciat mentionē de morte, sepulturaq; Delboræ nutricis Rebeccæ? Ad quod (vt recitat Rabbi Paulus) respondent Hebræi, q̄ Isaac fecit Rebeccā de nocte sepeliri occulte, qm̄ eius sepelitio nō potuit honorifice fieri, eo q̄ ipse Isaac non potuit interesse, tanquam iam valde senex & cæcus. Esau quoq; interesse noluit, quoniā mater priuauit eum (sua instigatione) benedictiōe paterna, Iacob vero nondum erat reuersus. Ista recitatio videtur incerta & fabulosa. Poterat enim illuc Isaac deduci, poterat quoque multos honorabiles viros illuc dirigere: nec certum est q̄ Esau tam ptinax manserit in sua cōtra matrem propriā indignatione, q̄ noluit eius sepelitioni adesse, q̄d etiā propter humanum dedecus (vt puto) vitasset: immo cum fratrem suum tam amorose susceperit, potuit interim pietate & beneficijs suæ matris emolliri, & ei placari. ¶Deniq;, q̄uis fabula illa esset vera, ob hoc tn̄ nō oportuit scripturā sacrā ab enarratiōe mortis ac sepulturæ Rebeccæ silere: immo absolute loquēdo, falsum est q̄ scriptura inde conticuit, qa q̄d hoc loco nō refert, infrà narrat, queadmodū moris est scripturarū, p recapitulationē multa ante omissa describere. Scriptū est equidē infrà præallegato capl'o, ibi videlicet, in spelunca duplici sepultus est Isaac cum Rebecca, ibi & Lia cōdita iacet: ex quo itidē constat, verū non esse, q̄ dicunt scripturā non facere mentionem de Liæ sepultura ac morte.

Hieron. Gen. 14.

R. Paul'.

Idem.

Gen. 49.

¶Spiritalis explanatio eiusdem cap. 35. Art. LXXXIII.

PEr Iacob pium & simplicem designat quicūq; fidelis. quemadmodū igit Iacob formidanti inuasionē Chananæorū, locutus est dn̄s, vt surgens asscenderet Bethel, habitaretq; ibi, sic vnicuiq; nostrum inuisibiliū hostiū certamina metuenti, Deus iniungit, vt ab immoderata formidine atq; ignauia exurgentes, ascendamus mente per spem & orationē ad domū Dei, ad sanctā matrē ecclesiā seu cōgregationē virorū feruentiū, audiendo ipsorū consilia, & sequendo sanctorū exempla, faciamusq; ibi altare, hoc est, arā charitatis ac fidei construamus in cordibus nostris, quatenus om̄ia nostra ex fide procedāt, & per charitatem dn̄o offerātur, qa hoc sacrificiū Deus solum acceptat, q̄d in ara cordis flāma charitatis accendit. [Iacob vero cōuocata om̄i domo sua, ait: Abijcite deos alienos, & mundamini, ac mutate vestimenta vestra.] Sic vnusquisq; prælatus ac præsidēs sibi creditos debet ad charitatē, pacem & profectū assiduum cōuocare, & sæpe corporaliter cōgregare, om̄esq; feruenter hortari, vt deos abijciāt alienos, vtpote auaritiā, quæ idolorū est seruitus, superbiā, immunditiā, & om̄e id, per quod seu cui magis adhæret homo q̄ Deo: se quoq; per contritionem, confessionem & satisfactionē emundent, vestimentaq; mutent, exuendo veterem hominē cum actibus suis, & induendo nouum, qui secundū Deum creatus est, in sanctitate. Praua ac sordida vestimenta, sunt animæ vitiosæ consuetudines, habitus mali, mores & actus peruersi, de quibus in Zacharia habet: Auferte ab eo vestimenta sordida. Hęc vestimenta sunt commutanda in vestimenta pulchra, preciosa atq; flagrātia, quæ sunt virtutes & dona spiritus sancti, fructus & beatitudines, feruentes ad Deū affectiones, synceræ meditationes, virtuosaq; vita, quibus anima optime decoratur, ac suauissime redolet corā Deo, eiq; gratissima redditur. Insuper Iacob conuocat domū suā, dum vir timoratus omnia interiora sua examinat, & om̄es animæ suæ vires, in quibus vitia & virtutes existere queunt, scrutatur quid mali insit, quid boni desit:

Gregor.

Ephe. 4. Col. 3.

Zach. 3.

desit: sicq; passiones animæ reformare, vniuersos quoq; sensus suos interiores & exteriores
rite custodire conat, ne in aliquo Deum maiestatis offendat: & vana ac fœda phantasmata
ta tanquã diabolica simulacra detestat,& ita coram altissimo mundum cor gerere elaborat,
Psal.24. cum Psalmista decantãs: Oculi mei semper ad dominum. Deniq; quãdo homo sic agit, &
ita ad ecclesiasticæ vnitatis ac charitatis perfectionem progredit, omnes inuisibilium ho
stium acies per circuitum conterentur, in tantum,vt à taliter proficiente diffugiant. Tunc
etiã talis vir rectius appellat Israel,tanquam diuinoꝝ syncerus expeditusq; contemplator,
quàm Iacob: quoniã vitia, præsertim mortalia ac maiora, iam penitus supplantauit, & ca
Psal.90. dunt à latere suo mille,ac decem millia à dextris eius. Amplius,exemplo illius venerabilis
Delboræ,tam charitatiue,humiliter atq; concorditer inter proximos conuersemur, vt de
functi sic defleamur ab ipsis, ꝙ & locus nostræ sepulturæ,locus fletus digne vocetur. Absit,vt
aliquis ita se habeat, ꝙ eo mortuo, alij quasi à graui onere exoneratos se glorient. Insuper
iuxta hortamenta diuina,nõ cessemus cum sancto Iacob spiritaliter crescere ac sanctis ope
ribus multiplicari,quatenus & ex nobis nascant gentes ac populi,hoc est,nostris verbis,affi
bus,meritis & exemplis conuertant ac regenerent per supernoꝝ infusionem charismatum,
sicq; nostri filij fiant. Reges quoq; de lumbis nostris egrediant,hoc est,alioꝝ rectores ita gi
gnant ex nobis, & ita nunc habeamus locũ ac partem in ecclesia militante,deinde in eccle
sia triumphante. [Egressus inde,venit ad terrã quæ ducit Ephratam.] Ephrata quę interpre
tatur frugifera,designat religionem monasticã,in qua est spiritalium abundãtia fructuum,
ad quam pergit Christifidelis,dum is qui exemplariter ac honeste inter seculares se habuit,
Psal.118. claustrum ingredit,vt sicut per viam mandatoꝝ cucurrit in seculo, sic per viam euangeli
coꝝ consilioꝝ in ipso volet cœnobio. Veruntamen sicut Rachel vxor Iacob,in via illa peri
clitata est ex partus difficultate,ita interdũ cõtingit in homine religioso,vt caro eius ex sua
fragilitate & difficultate exequendi,quæ feruor spũs suggerit, cadat sub onere. [Egressus in
de,fixit tabernaculũ trãs turrim gregis.] Per turrim gregis potest prælatica potestas intelli
gi, quæ est altitudo,qua quis gregi Chri præest & pcipere potest. Hoc ergo implet, dum vir
tuosus claustralis ad alioꝝ regimen promouet,potissimũ ad episcopatus fastigiũ. Potest quoq;
per turrim gregis,eremitica ac anachoretica vita signari,quę est in grege totius ecclesiæ,quæ
quædã præclarissima celsitudo,& conuersatio angelis proxima ac familiarissima Deo. Tunc
ergo fidelis figit tabernaculũ trans turrim gregis, & habitat ibi,dum verus cœnobita effici
tur syncerus anachoreta,& solitariã vitã diuinã potius quàm humanã indefessus prosequit,
ita assidue in Deum absorptus, vt omniũ terrenoꝝ prorsus obliuiscat. ¶ Pręterea ex hoc q
Ruben primogenitus Iacob cum patris sui vxore dormiuit,docemur,ad quàm horrenda vi
tia libido infelicem præcipitet hominem,& quãta sit humana fragilitas,dum tanti patriar
chæ primogenitus,in tam abominabilem ignominiæ fœditatẽ seipsum demersit. ideo qui
stat,videat ne cadat. Nemo de seipso præsumat,alienaq; damna faciant nos peritos. [Erãt au
tem filij Iacob duodecim.] per quos duodecim apostoli designant. Et sicut inter duodecim
filios Iacob, vnus Beniamin nomine, propriam matrem per difficultatem partus peremit:
sic vnus apostolorum ex Beniamin tribu natus,nomine Paulus, matrem suam primitiuã ec
clesiam ad tempus vastauit, & eam in membris suis occidit.

¶ Expositio cap.36. Hæ autem sunt generationes Esau. Art. LXXXIIII.

MVltiplicatio posteritatis Esau,& dominatio posteroꝝ suoꝝ,hoc loco describit. [Hæ
sunt aũt generatiões Esau,ipse est Edom]. i. alio noĩe vocatus est Edom. [Esau acce
pit vxorem de filiabus Chanaan. Ada filiã Elon Ethæi,& Oolibama filiã Anæ filij Se
Gen.26. beon Euæi.] Suprà legit Esau accepisse duas vxores ex stirpe Chananæoꝝ, quæ ibi alijs ex
primunt nominibus, ideo aliqui putãt ꝙ hic suppleat quod ibi omissum est, atq; ꝙ fœmi
næ istæ fuerunt ab illis diuersæ. Aliqui verisimilius dicunt, ꝙ fuerunt eædem,& ꝙ plura no
Matt.4. mina habuerunt,sicut & Esau,atq; in euãgelio idem vocat Petrus & Simon ac Cephas. [Ba
& 16. semoth quoq; filiã Ismael &c.] Suprà cap.29. scribit accepisse* Mebech filiã Ismaelis. si ergo
Ioann.1. ista fuit eadẽ q̃ illa,dicendũ est ꝙ binomia fuit. [Peperit aũt Ada] vxor Esau * Eliphat &c.]
*Eliphaz qui (secundũ Hieronymũ) est primus triũ viroꝝ,q in libro Iob inducunt disputasse cũ Iob,
Eliphan vnde & Glossa interlinearis hoc innuit. [Tulit aũt Esau vxores suas & filios & filias, & cũcta
Hieron. quæ habere poterat in terra Chanaan,& abijt in alterã regionẽ,recessitq; à fratre suo Iacob.
Iob 4. Diuites eñ erãt valde,& simul habitare nõ poterãt: nec sustinebat eos terra peregrinationis
eoꝝ præ multitudine gregũ.] Non ꝙ ipsi duo soli occupauerint vniuersam terrã Chanaan,
in qua peregre habitabãt,sed qa in illa terra aliunde populosa,nõ inuenerũt sufficientia pa
scua pro suis pecoribus. [Habitauitq; Esau in mõte Seir,ipse est Edom.] Nomina ista Seir &
Edom, quãdoq; accipiunt prout sunt propria nomina Esau: quãdoq; sumunt pro terra seu
regione in qua cõmoratus est,puta pro Idumæa: qñq; Seir pro villa accipit, & ita nunc acci
pi potest Seir pro villa seu terra illa,& Edom similiter,vel pro ipso Esau,à quo mons ille no
men

men sortitus est.¶Sed istis obijcit,quia superius dictū est,ꝙ ipso Iacob ex Mesopotamia ve nienti,Esau habitabat ī Seir seu Idumæa,& ex ea venit obuiā Iacob,ergo añ mortē Isaac re= cessit à terra Chanaan,& habitauit ī Seir:sicq́ꝫ multitudo gregū ipsi⁹ ac Iacob,nō fuit causa separatiōis eoꝝ ab inuicē. Ad hoc Strabus respōdet:Fieri potuit vt Iacob in Mesopotami- am fugiente,Esau ex dolore ꝑreptæ benedictiōis à parentibus suis recesserit,& habitarit in Seir per annos viginti,quibus abfuit Iacob: cui reuerso ipse Esau recōciliatus,de Seir reuer sus,habitauit cū patre suo q̃diu vixit:quo mortuo,recessit à Iacob ex causa præfata. Alij di- cunt ꝙ circa finē vitæ Isaac,redijt Esau ad ipsum,vt bona eius perciperet,eumq́ꝫ sepeliret:ac deinde mãsit ad tēpus in terra illa: postmodū vero ad Seir reuersus est, non ꝙ ex humilitate cesserit fratri suo Iacob, sed Deo inspirãte sic factū est, vt Iacob in terra semini suo ꝓmissa maneret:Esau quoq; magis afficiebatur ad terrã Edom, quia iam diu fuit demoratus in ea. ¶Postquã in isto caplo descriptæ sunt generatiões Esau seu filioꝝ eius quos generauit in ter ra Chanaan,quoꝝ multi erãt binomij,& in lib. Paralip.primo aliter nominãtur q̃ hic: nũc describit ḡnatio ei⁹,seu potius generatio posteroꝝ ipsius in Idumæa:& ꝑsonæ nunc nomi- nandæ,etiã in primo libro Paralip. alijs exprimunt nominibus.[Hæ autē sunt generationes Esau patris Edom].i.Idumæoꝝ,qui ibi ex eius semine nati sunt,[in mōte Seir &c. Fuerūtq́ꝫ filij * Eliphat primogeniti Esau,Theman, Omar,Sephua &c.] Theman quãdoq; est propri um nomen viri,sicut hic. Interdū vero accipit pro ciuitate,quæ fuit metropolis Idumææ,& ab illa Eliphat iste vocatus est Eliphat Themanites.[Erat autē Thamma cōcubina Eliphat filij Esau, quæ peperit ei Amalech.] à quo nati & appellati sunt Amalechitæ, vnde & popu- lus ille frequenter nomine Amalech designat. Si autē Eliphat iste est is, qui disputauit cum Iob,credendū est,ꝙ nō habuit concubinã postquã duxit vxorem legitimã,nisi sumēdo con= cubinã pro vxore secundaria minus principali. Nã Eliphat ille fuit vir magnæ prudētię,ma gnam quoq; habuit notitiã diuinoꝝ,& sanctus Gregorius frequenter testat tres amicos Iob iustos fuisse,quãuis disputãdo cum Iob,excesserunt,& hæreticoꝝ tenuerunt speciem, iuxta mysticum intellectū.[Isti sunt filij Ada vxoris Esau,] Hoc nō est referendum ad oṁes præfa- tos,quoniã Amalech non fuit filius Ada,sed Thamma:sed referendū est hoc ad sex illos, qui in litera ante Amalech exprimunt. Vel si referat etiã ad Amalech,dici potest ꝙ ipse fuit ado- ptiuus filius Ada. Deinde nominant duces Idumæoꝝ nati ex semine Esau,per primogenitū ei⁹ noīe Eliphat. [& hi] qui infrà nominatim exprimunt, fuerunt [duces filioꝝ Esau] non filioꝝ eius immediatoꝝ & proximoꝝ,sed remotoꝝ ac posteroꝝ.[Filij Eliphat primogeni- ti Esau] qui duces fuerunt,supple sunt hi,[dux Theman] nomine,[dux Omar,dux Sephua, &c.] Isti septem fuerunt immediati filij Eliphat,vt in textu habetur:ideo non fuerunt duces toti⁹ plebis Idumæoꝝ,sed vnusquisq; in tribu sua,sicut superius dñs dixit de Ismaele,duode cim duces generabit,duces duodecim tribuum suaꝝ.deinde ponuntur nati ex secundo filio Esau.[Hi quoq; filij Rahuel filij Esau] ex secunda coniuge sua,quã tamen simul tempore ha bebat cum prima: [dux Naath, dux Sara &c.] Simili modo exprimunt in litera duces nati ex tertio filio Esau,& intelligendum est de ducibus istis, ꝙ fuerunt duces,vnusquisq; in tri- bu sua,vt tactum est. Consequenter ponuntur duces,qui ante Esau in terra Idumææ fuerūt. [Isti filij Seir Horræi,habitatores terræ.] Isti,inquam,[Lothan & Sobal & Sebeon &c.] Iste Seir non fuit Esau,sed diu ante eum,fuitq́ꝫ Seir iste Horræus, cuius filij fuerunt habitatores terræ illius,& homines illi cognominabantur Horræi, quos postea posteri Esau expugnaue runt,& possederunt terrã eoꝝ, prout in Deuteronomio habet. Hinc ait Hieronymus: Post= quam enumerauit filios Esau, altius repetit qui ante Esau in terra Edom principes extite- runt ex genere Horræoꝝ.[Hi duces Horræi filij Seir] non Esau,sed alterius iam prædicti,qui habitabat in terra Edom,qui tamen tunc nōdum sic vocabatur,quia ab Esau vocata est ter- ra Edom. [Erat autem soror Iothan Thamma.] Circa hoc scribit Hieronymus: Hæc est Thamma,vt dictum est,concubina Eliphat primogeniti Esau. ideo scriptura hæc loquitur de Horræis, quoniã primogenitus Esau ex filiabus eoꝝ accepit concubinam,hanc scilicet Thammam.[Hi filij Sebeon,Aia & Ana. Iste est Ana qui inuenit aquas calidas in solitudi- ne cum pasceret asinos Sebeon patris sui.] Pro eo ꝙ translatio nostra habet, aquas calidas, in Hebræo habetur,iamnum:quod plura significat. vnde beatus Hieronymus: Varia,inquit, apud Hebræos de verbo hoc disputãtur. Nam quidã eoꝝ putãt per iamnum maria designa- ri,dicentes hunc Ana,dum pasceret asinos patris sui,cōgregatiões inuenisse aquaꝝ,quæ iu- xta idioma Hebręum maria appellãtur,quoniã reperit stagnū seu lacum in eremo,quod ibi difficile reperitur. Quidã putãt hoc nomine aquas calidas significari lingua Punica,quæ He bræę contigua est seu affinis. Quidã arbitrãtur eum primo cōmiscuisse onagros asinabus,& inuenisse huiusmodi concubitū,vt ex eo velocissimi asini nascerentur qui muli vocant. Alij putant ꝙ equas primus fecit ascendi ab asinis,vt muli cōtra naturã nascerentur. & istud est melius ac plenius dictū,q̃ q̄d circa hūc passum Lyra conscribit,quasi oēs Hebręi idem senti-

Gene.35. Strabus. 1.Para.2. Gregor. Deu.10. Hieron. Hieron. Hieron.

rent de verbo hoc. Hebræi, inquiens, dicunt ꝙ inuenit mulas in ſolitudine: dictio enim He-
braica ſignificat calorem aquaꝝ, quã ſignificationem ſecuta eſt noſtra tranſlatio, ſicq́; expo
nitur de calidis aquis, quæ ꝑ modũ fontis naſcunt, & fluunt ex terra, vbi ſunt venæ ſulfureæ,
& calorem talem contrahit aqua, cuiuſmodi fontes reperiũtur in pluribus locis. Hebræi aũt
dicunt, ꝙ aſinos fecit aſſcendere ſup equas, ſicq́; inuenit modũ generatiõis mulaꝝ. Hæc Ly
ra, qui etiã dicit: Aliqui libri habent aſinas, ſed falſa eſt litera. Circa quod dico, ꝙ ſecundum
eius expoſitionem, textus debet habere aſinos, quoniã muli generãtur ex equa & aſino: ſed
ſecundum alias quaſdã expoſitiones, indifferenter legi poteſt aſinas, & aſinos. Porro, ſecun-
dum expoſitionem qua per iamnum intelligunt aſini velociſſimi, ex onagris aſinabusq́; na
ti, melius legit aſinas: idcirco illa ſua correctio literæ, incõſiderata inſufficiensq́; probatur.
Deinceps deſcribunt reges de ſemine Eſau, qui regnauerunt in Idumæa poſt duces præfa-
tos eiuſdem ſtirpis. [Reges aũt q regnauerunt in terra Edom, antequã habuerũt regem filij
Iudic. 8. Iſrael] ſ. ante Saul primũ regem Iſraelitici populi. Nam & quãuis Abimelech filius Gedeo-
nis legatur regnaſſe ſuper quoſdã de Iſrael, nõ tamen fuit rex diuinitus inſtitutus, nec cun-
ctis præfuit Iſraelitis, ſed paucis. [Fuerunt hi, Balach filius Beor,] & cæteri qui exprimuntur
in litera, quæ expoſitione nõ indiget. Veruntñ pro pleniori horum intelligentia, aduertem-
dum eſt primo quod ait Gloſſa: Sciendũ ꝙ ſcriptura iſta non cõmemorat oẽs reges qui fue-
runt in Edom ante primum regem Iſrael, ſed hos tantum, qui regnauerunt ibi ante Moſis
mortem. Secundo penſandum ꝙ etiã fertur in Gloſſa, ꝙ iſte Balach non eſt ille qui in libro
Numeroꝝ legitur conduxiſſe Balaam cõtra filios Iſrael. Ille eñ regnauit in Moab, & fuit fili-
us Sephor: iſte in Idumæa, & filius fuit Beor. Tertio intuendum, ꝙ ſicut filij Iſrael primo re-
gebantur per iudices vſq; ad Saul, deinde per reges vſq; ad tranſmigrationem Babylonis, &
poſt hoc rurſus per principes quoſdã ſeu duces, quoꝝ multi fuerũt pontifices: ſic Idumæi ex
Eſau nati, primo habuerunt duces, deinde reges, quoꝝ primus fuit præfatus Balach, poſtea
redierunt ad ducatum, poſtmodum tamen rurſus regem ſibi conſtituerunt tempore Ioram
4. Re. 8. regis Iuda, vt legit quarto libro Regum. Mortuus eſt autem Balach, & regnauit pro eo Io-
Auguſt. bal &c.] quem aliqui vocãt Iobab, & ſecundum Auguſtinum circa hunc paſſum, atq; Am-
Ambro. broſium ſuper epiſtolã ad Romanos, iſte fuit Iob. Hieronymus quoq; refert, ꝙ quidã ſuſpi-
Gen. 22. cati ſunt filium huius Iobal, nomine Huſam, fuiſſe Iob. Hebræi vero dicunt Iob natum
de ſtirpe Nachor, non Abrahæ, vt dictum eſt in expoſitione capituli viceſimiſecundi. Con-
ſequenter ponunt in litera duces Idumæoꝝ, qui pręfatis regibus ſucceſſerunt, quoꝝ regum
* Adar vltimus *fuit Adad, vt habetur in textu. vnde ſcriptũ eſt 1. Parali. Adad autem mortuo, du-
1. Par. 2. ces pro regibus eſſe cœperunt in Edom. ideo duces hic poſiti, non præceſſerunt tempore re-
ges prædictos. [Hæc ergo nomina ducum]. i. Idumæoꝝ ex Eſau genitoꝝ. [dux Thamna]
Ex hoc elicit, ꝙ Thamna quãdoq; ſignificat ꝓprie virum, interdũ vero propriũ nomen eſt
mulieris, vnde ꝑhabitũ eſt, ꝙ*Thamna fuit ipſius Eſau cõcubina. Sunt etem quædã propria
noĩa ad virũ & mulierẽ æquiuoca, hic ergo accipitur Thamna pro viro, ſicut & Oolibama,
cum ſubditur, [dux Oolibama:] cũ tñ prædictũ ſit, ꝙ Oolibama fuit Eſau vxor. De ducibus
aũt hic poſitis tenet, ꝙ fuerũt generaliter principes Idumęoꝝ, non vnius tm̃ tribus, ſicut de
alijs eoꝝ ducibus tactũ eſt. ¶Sed circa hæc difficilis oritur quæſtio. ſi eñ Moſes exprimit re-
ges Edom, qui vſq; ad tẽpus ſuũ fuerũt, & duces nũc poſiti in litera vndecim numero, fuerũt
poſt reges illos, q̃liter potuit Moſes duces illos cognoſcere atq; deſcribere? ¶Inſup dictum
eſt, ꝙ nõ exprimit reges Idumęoꝝ, niſi qui fuerunt vſq; ad tempus ſuũ. ſed oppoſitum huius
apparet, quia in textu habet, ꝙ vltimus rex Idumæoꝝ fuit Adad, qui fuit tempore Dauid,
1. Par. 19 & fugit à facie Ioab, qñ interfecit oẽ maſculinũ in Idumæa, vt 1. Paralip. & 2. Regum li-
2. Reg. 8. bris deſcribitur. ¶Ad primũ horum quidã dixerunt, ꝙ Moſes ex reuelatione diuina per ſpi-
ritum prophetiæ duces illos præcognouit atq; expreſſit. Alij opinãtur, vt in Scholaſtica hi-
Euſebi⁹. ſtoria tangitur, ꝙ Eſdras appoſuit, textuiq́; inſeruit enumeratione ducũ illoꝝ. ¶Ad ſecun-
dum quidã abſolute reſpõdent, ꝙ Gloſſa præallegata, qua dictum eſt, Moſen non deſcribe-
re reges Edom, niſi vſq; ad tempus ſuum, ſit falſa, cum tamẽ ex verbis Auguſtini ſit ſumpta:
idcirco (vt videtur) moderantius dici poſſet, iuxta prætacta ex hiſtoria Scholaſtica, ꝙ enu-
meratio eorum qui poſt Moſen extiterunt, ab Eſdra appoſita ſit.

¶Elucidatio literalis cap. 37. Ioſeph cum ſedecim eſſet annorum, paſcebat gre-
gem cum fratribus ſuis. Art. LXXXV.

QValiter venditus ſit Ioſeph à fratribus ſuis, atq; ab emptoribus in Aegyptum perdu-
ctus, ibiq́; denuo venditus, præſens narrat capitulum. [Ioſeph cum ſedecim eſſet an-
norum, paſcebat gregem cum fratribus ſuis adhuc puer.] Adiuuit itaq; eos in paſtu
pecorum. Aliqui dicunt in Hebræo haberi, cum eſſet decem & ſeptem annoꝝ, quod cõcor-
datur, quia (vt dicunt) habebat ſedecim annos plene, & decimum ſeptimũ annum incepit:
ſicq́; tranſlatio noſtra computat plenos, quos tunc habuit, annos. [Et erat cum filijs Balæ &
Zel-

Zelphæ vxorum patris sui. Porro filij Balæ fuerunt Dan & Nephthalim, filij aūt Zelphæ, Gad & Aser.] Hi quatuor habuerunt maiorē cōmunicationem & societatem ad inuicem, vtpote in pluribus sibi cōsimiles, qa filij ancillarum: similitudo nanq; est causa amoris & cōmunionis, & vt aliqui dicunt, filij Liæ spreuerunt eos, quasi seruos ac filios famularum. [accusauitq; fratres suos apud patrem] eorum & suum [crimine pessimo.] quod qdam exponunt de coitu eorum in bestias, nec exprimit textus an de crimine pessimo accusauerit fratres suos omnes, q erant cum gregibus, an filios Balæ & Zelphæ duntaxat: magis tamen videtur intelligēdum de eis, qa scriptura immediate præmisit q; erat cum illis. Alij p pessimum crimen, intelligūt odium fratrum quo oderāt ipsum Ioseph: qdam vero de mutua fratrum suorum contentione seu rixa, quia (vt dictum est) filij liberę contempserunt filios Balæ & Zelphæ. Vnde vt refert Lyra, in Hebræo habetur, retulit patri rixam eorum pessimam. Veruntamē Rabbi Paulus contradicit his verbis Lyræ, cui videlicet Lyræ indecens esse videtur, vt patriarchis imponatur commixtio talis cū brutis. Ad q̄d dici potest, non esse incredibile eos sic corruisse, cum primogenitus inter eos proprij patris accesserit cōiugem, tam incestuosum adulterium ppetrans. Hinc Glossa fatetur: Crimē pessimū est fraternum odium, vel q; cum pecoribus miscebantur, vel solum Ruben accusauit de incestu, vt partem à toto accipiamus: nō enim oēs accusauit. Sed huic vltimo verbo Glossę obijcitur, q; Ruben potissime restitit venditioni Ioseph. Ad quod dici posset, q; forsan eo ignorante accusabat à Ioseph, vel accusatiōem suam æquanimiter tulit. ¶ Quęrit, quare Ioseph magis associauit se filijs Balę & Zelphæ. Dici potest, q; ex charitate & humilitate ac pietate hoc fecit, p eorum solatio, quia vidit eos contemni ab alijs. potius tamen puto, q; filij Liæ magis ægreferebant, q; pater eorum tam specialiter dilexit Ioseph, & ideo duriores ei fuerunt, q̄uis Ruben venditioni eius magis restiterit: propter quod declinauit ab eis. [Israel autē] s. Iacob [diligebat Ioseph sup oēs filios] suos. i. præ vnoquoq; eorum seorsum accepto, non plus omnibus alijs simul sumptis: sicq; oēs, accipit hic diuisim, nō collectiue. [eo q; in senectute sua genuisset eum.] Cōtra hoc obijci potest, qa si illa ex causa maxime eū amauit, magis adhuc amasset Beniamin, quē post Ioseph genuerat. Aliq q̄q; ex filijs Iacob, vix in vno duobusve annis erant ipso Ioseph seniores. Respondetur q; vna causa, ob quam magis amauit Ioseph, fuit, q; in senectute genuit eum: sed in hac causa insinuantur & aliæ, maioris dilectionis illius causæ, videlicet q; in senectute sua genuerit filium tam elegantem præ alijs in bonitate indolis ingenitæ, honestateq; morū & corporis forma, immo & gratia copiosa: solent quippe in senectute generari pueri magis defectuosi, propter naturalem defectum virtutis generatiuę in senibus. Beniamin vero erat adhuc infantulus, nec poterant in eo tales amabilitates perpēdi, immo secundū Iosephum (vt infrà tanget) necdum fuerat natus. ¶ Præterea Rabbi Paulus testatur, in Hebræo non haberi, eo q; in senectute genuisset eum, sed eo q; filius senectutis esset sibi: quod exponens trāslatio Chaldaica, ait: Israel diligebat Ioseph, eo q; esset filius sapiēs Siqdem considerauit, q; filius suus Ioseph præ cæteris esset zelator iustitiæ cōtra vitia fratrum, & amator virtutū. & istud his quæ dixi, satis concordat. [Fecitq; ei tunicam polymitā. i. sericeā, vt in Hebræo habet, qa erat de pāno multis colorib⁹ pornato. idcirco vocat polymita, ἀπὸ τοῦ πολὺ, q̄d est pluralitas, & *mitos. q̄d est gutta colorans. vel vt in Scholastica historia habet, polymitā. i. plurium mitorum, à πολὺ quod est pluralitas, & mitos quod licium est textorum. Hieronymus vero circa hæc scribit: Pro tunica varia. i. polymita, Aqla interpretat⁹ est ἀςραγάλιον. i. tunicā talarē, vtpote vsq; ad talos ptingētē. Symmachus vero manicatā. i. manib⁹ artificis mira varietate distinctā, seu manicas habētē. Antiq em̄ magis colobijs. i. vestib⁹ sine manicis vtebāt. Hęc Hieronymus. Hinc alij dicūt, q; cæteri fr̄es Iacob vtebant colobijs. i. vestibus breuibus sine manicis, vt expeditiores essent ad opa. [Vidētes aūt fr̄es eius, q; à patre plus cūctis filijs amaret] naturali & paterno amore, & etiā charitate infusa. hoc em̄ viderūt p signa diuersa, & p singularitatē ac preciositatē pfati vestitus. [oderāt eum,] Inuidebant em̄ eminentiæ eius in hoc, inquantū eorum iudicio redundabat in eorum damnū ac dedecus. timuerūt nāq; q; pater eorum bn̄diceret ei p̄ ipsis, & præferret eum oībus eis, sicut & Isaac benedixerat ipsi Iacob, & prætulit eū Esau prius nato. Reputabant q̄q; cōfusibile eis esse, q; pater eorum sic amauit filiū iuniorē. [nec poterāt]. i. nō valebāt, difficulterq; poterāt [ei quicq̄ pacifice loqui.] Habitus enim est quasi altera natura: idcirco qui odio aut alio vitioso habitu sunt repleti, valde difficulter se vincunt. ¶ Quæritur, an Iacob recte egit tam specialiter diligendo Ioseph. Ad hoc Augustinus respondet, q; q̄uis poterat tam prælectum à Deo puerum ac cæteris virtuosiorem, specialiter valde diligere, excessit tn̄ & aliquo modo peccauit, q; amorē illum specialē tam euidenter mōstrauit p signa: qa p hoc dedit alijs filijs suis occasionē multipliciū vitiorum, videlicet indignationis, iræ, tristitiæ & rancoris, immo & tandē sceleratæ venditionis: propter q̄d etiam Deus pmisit ipsum Iacob in hac vita tam dire affligi occasiōe Ioseph, seu ex eius venditiōe, ita q; eum putauit à bestia deuoratum, qm̄ per quæ quis peccat, per hæc & punitur. [Accidit

Margin notes: R. Paul. — Iosep. li. 2. an. Iu. cap. 2. — R. Paul. — Eusebi⁹. — Hieron. — August.

dit q̊ꝙ vt visum somnium referret fratribus suis, quæ causa].i.q̃ somnij illius relatio,[maio
ris odij seminariũ fuit &c.] Oderãt autẽ eum fratres sui:Primo,qm̃ accusauit eoꝝ vitia apud
patrem,in q̊ bñ & charitatiue egit,qa ad patrẽ ptinebat filioꝝ suoꝝ correctio,nec correpti
onẽ ipsius Ioseph voluerunt ad partẽ accipe.Secundo,ꝓpter specialẽ preciosamq́ꝫ vestẽ,quã
tulit:ex cuius intuitu,tanq̃ ex sensibili signo illius tam specialis amoris patris ad eum,inci
tabant ad passiones diuersas,q̃si pater eoꝝ iam transtulisset aut transferre intenderet ius pri
mogenituræ ad Ioseph.Tertio, qa pater tam feruide dilexit eum præ cæteris. Quarto,pro
pter somnioꝝ narrationem quæ retulit ipsis,quæ ipsi ascripserunt graui ambitioni atq; su
pbiæ Ioseph,q̃si iam ex somnijs suis præsumeret vaticinari,eos suæ iurisdictioni ac domina
tioni esse subdendos.Nam dixit:[Putabam nos ligare manipulos in agro].i.istud in somno
apparuit mihi p somnium,seu visionem somnialem in somno p imaginarias formas osten
sam.nẽpe vt Iosephus refert, missus fuit à patre cum fratribus ad colligendũ messem.[&q̃si
Iosep.li. 2.an. Iu. cap.2. cõsurgere manipulum meum & stare]Recteq́ꝫ dixit,q̃si: qa visio fuit,non res.[vestrosq́ꝫ ma
nipulos circunstantes adorare manipulum meum.Rñderunt fratres eius: Nunquid rex no
ster eris,aut subijciemur ditioni].i.iussioni[tuæ?] Quasi dicant:Nequaq̃,quod tamẽ somni
um tuum videtur euidenter prætendere,idcirco oĩno phantasticum est,aut supbe cõfictum
à te.[Hæc ergo causa somnioꝝ atq; sermonum].i. introductio somnij iam narrati ac enar
randi,& eorundem relatio,vel causa hæc somnialis & sermo præfatus,[inuidiæ] quæ est tri
stitia de prosperitate & gratia seu virtute alterius,[& odij &c.]quod directe opponitur cha
ritati,estq́ꝫ malitiosa volitio, qua aliquis vult alteri malum, directe odiendo personam eius
secundum se,quod secundum vnam considerationem est peccatum grauissimum,quia dire
cte contrariat summæ virtuti, quæ charitas appellatur: & sicut odium Dei est absolute gra
uissimum vitium,sic odium proximi grauissimum perhibetur inter vitia quæ contra proxi
mum sunt.[Aliud quoq; vidit] visione imaginaria, non intellectuali, [somnium, quod nar
rans fratribus,ait:Vidi p somniũ q̃si solẽ & lunã & stellas vndecim adorare me.]Hoc somni
um idẽ significat,q̊d primum,& q̊dam modo aliqd plus:fuitq́ꝫ confirmatio somnij præcedẽ
tis.Veruntamen ipsemet Ioseph non intellexit pro certo significationẽ somnioꝝ & visioni
istarum: idcirco non fuit adhuc propheta, sicut postea quãdo exposuit somnia Pharaonis,
Dan.10. qm̃ intelligentia est opus in visione: attamen conijciebat ipse sapiens puer, quid hæc so
mnia prætendebant.sed certus nõ fuit,an essent ex causa pure naturali,aut fortuita & illusiua,
an ex operatione superna & administratione angelica. [Quod cum patri suo & fratribus re
tulisset,]Iam dictum est,ꝙ somniũ istud retulit fratribus suis:& nunc denuo fertur cum ad
ditione,ꝙ retulit illud patri suo ac fratribus. Aut ergo primo retulit illud fratribus tantũ,
& postea simul tam prĩ q̃ ipsis: aut iam suppletur quod ante omissum fuit, videlicet quòd i
principio retulit illud oĩbus eis simul. Potius tñ puto, ꝙ postq̃ retulerat somnia sua fratri
bus,ipsi indignantes recitauerunt ea patri,vt ꝓuocarent eũ contra Ioseph, quasi cõtra phan
tasticum & supbum:ideoq́ꝫ pater interrogauit eum de somnijs suis, & tunc corã eo & fratri
bus repetierit ea,vel saltẽ vltimũ istud:nec tamẽ ex leuitate aut vanitate recitauit ea fratrib
suis,sed ex inspiratione diuina,quatenus suo tempore ad memoriam reuocarentur,& scire
tur ꝙ ex diuina prouidentia euenerunt ea, quæ contigerunt Ioseph & fratribus suis.[increc
pauit eum pater,& dixit:Quid sibi vult hoc somnium quod vidisti?].i.quid designat?Quasi
dicat:friuolum esse videt.ideo subdit:[Num ego & mater tua & fratres tui adorabimus te su
per terram?Quasi dicat:Somnium tuum videtur insinuare,ꝙ ego pater tuus designer per so
lem,& mater tua per lunam,fratresq́ꝫ tui per stellas,& ꝙ adoratione duliæ simus te adoratu
ri in vita præsenti,quod apparentia caret.[Inuidebant ergo ei fratres sui.Pater vero rem ta
citus cõsiderabat].i.secrete diligenter pensauit,quid somnia ista significarent.q̃uis enim sic
loquebatur, quasi Ioseph rea præsumptuose narraret, & quasi inania essent ad placandum
filios suos contra Ioseph accensos: quia interdum licet, ex rationabili causa, vti tali indu
stria, & veritatẽ cælare,& p modũ increpãtis ad inculpabilem se habere: nihilo minus intra
se cogitauit,somnia illa aliquid secretum prætendere, præsertim quia iam miram probita
tem & supernaturalem directionem vidit in Ioseph:immo secundum Iosephum,Iacob ex
Iose.li.2. ant.Iud. cap.2. posuit ipsi Ioseph hoc somnium,& Ioseph proposuit illud patri,vt exponeretur ei ab ipso.
¶Præterea intuendum,ꝙ hæc somnia causabantur in eo ex operatione angeli sancti,qui si
militudines illas in interiori sensu Ioseph formauit:nec tamẽ adhuc reuelauit eidem signi
ficationem visionum illarum,quanquã etiam possent alicui naturaliter talia somnia appa
rere. ¶Circa hæc quærit,qualiter verificatum fuerit vltimum somnium Ioseph.aut enĩ ha
buit illud ante mortem matris suæ, aut postea:Si ante, ego Beniamin nondũ extitit natus,
ergo nõ debuit loq de vndecim stellis,sed de decem dũtaxat.Si postea,ergo nõ debuit loq de
luna, p quã sua mater exprimit, qa iã mortua fuit, nec eũ vnquam adorauit. Rursus & si ad
huc vixit,nunq̃ tamẽ legitur eum adorasse, nec intrauit Aegyptũ, sed ante ingressum Iacob
in

in Aegyptum, fuit defuncta. Nec Iacob vnq̃ legitur suum filiũ adorasse, immo nec humilis Ioseph hoc permisisset. ¶Circa hoc quæritur, an mater Ioseph fuit ante hanc eius visionẽ ac venditionẽ defuncta. Videtur ꝙ sic, ex ordine recitationis historicæ, qm̃ ante hæc describitur mors ipsius, & si ipsa adhuc vixisset, ipse retulisset & ei fortassis somnia sua. Infrà quoqꝫ in isto habetur capitulo, ꝙ Ioseph missus fuit à patre suo de valle Ebron ad fratres suos: ergo Iacob habitauit tunc in Ebron, aut circà, post reditum suum à Mesopotamia: & hoc fuit postq̃ visitauit Isaac patrem suum, quæ visitatio facta est Rachele defuncta, vt ex prehabitis elucescit. Oppositum tñ huius videtur, quia in textu ex verbis Iacob habetur: Nunqd ego & mater tua &c. Item qm̃ Ioseph vidit solẽ & lunam ac vndecim stellas, atqꝫ p lunã eius mater designabat, ergo vixit adhuc. ¶Insup secundum expositores concorditer, Ioseph vẽditus fuit duodecim vel (vt alij dicunt) tredecim annis ante mortẽ Isaac aui sui: immo secundum Augustinũ, & habetur in Glossa, viuente Isaac, Ioseph cœpit esse decẽ & septem annoꝝ. hoc tñ loquit Augustinus secundũ trãslatiõem Septuaginta, cui in hac parte nec nostra translatio, nec Hebraica veritas consonat. Rachel aũt non videt tot annis ante Isaac mortua. ¶Postremo, qñ Ioseph dñabatur in Aegypto, suisqꝫ fratribus loquebat, videt primo ignorasse se fratrẽ vterinum habere, vt infrà patebit: ergo ante obitũ suæ matris venditus fuit. Rursus in contrariũ est, qa qñ Iacob cum suis intrauit Aegyptũ, intrauerunt cum eo nouem filij Beniamin, vt infrà continet, vel potius filij decem. Si aũt Beniamin natus fuisset post Ioseph venditionẽ, nõ potuisset habere nouẽ filios qñ Iacob intrauit Aegyptum, præsertim qa non habuit nisi cõiugem vnam, & inter venditionẽ Ioseph descensumqꝫ patris sui in Aegyptũ, nõ fluxerunt nisi vigintiduo anni: & ita si Beniamin, qui matre sua moriente natus est, post Ioseph venditionẽ natus dicat, non erat adhuc plene vigintiduoꝝ annoꝝ qñ pater suus intrauit Aegyptum, nec in ea ætate potuit ex vna vxore filios nouẽ habere, p̃sertim quia tunc homines nõ contrahebant tam mane. ¶Ad istud dicendum, ꝙ Iosephus scribit Ioseph venditum esse Rachele matre sua viuẽte, ꝑpter motiua p̃habita: & istud author Scholasticæ historiæ videt amplius approbare. Alij vero ꝑpter rõnes p̃tactas dicunt oppositum. Itaqꝫ in Scholastica historia legit Ioseph duodecim annis venditus ante obitũ Isaac, qm̃ Isaac sexagenarius erat qñ natus est Iacob, vt patuit 25. cap. Isaac aũt vixit in toto centũ octoginta annis, vt dictũ est 25. cap. ergo in morte Isaac Iacob fuit centũ viginti annoꝝ. In vẽditiõe aũt filij sui Ioseph fuit centũ & octo annoꝝ. Cũ em̃ venit ad Ioseph in Aegyptũ, fuit centũ triginta annoꝝ, sed inter descensum eius in Aegyptũ & venditionẽ Ioseph, fluxerunt vigintiduo anni. Ioseph em̃ decẽ & septem annoꝝ erat qñ venditus est, & triginta nouem, qñ pater eius venit ad eum in Aegyptũ. Dum ergo rediret Iacob de Mesopotamia, & nondũ venisset ad Isaac patrem suum adhuc viuente Rachel, secundum Iosephum, venditus est Ioseph, & cõgrue Iacob dicere potuit: Nunqd ego & mater tua adorabimus te? qa mater eius adhuc viuebat, tamen nec mater eius adorauit eum, qa nõ descẽdit in Aegyptũ: nec pater eum legitur adorasse, qa nec Ioseph sustinuisset, sed fratres adorauerunt & parentes in filijs. Hæc ibi. Veruntñ non obstantibus his, magis apparet ꝙ Rachel defuncta sit ante Ioseph venditionẽ, præsertim ꝑpter vltimã rõnem ad hoc inductã de Beniamin, cui adijci potest, ꝙ Ioseph q tã diligenter interrogauit à fratribus suis in Aegypto, an viueret pater eoꝝ, nihil interrogauit de vita aut morte vxoꝝ ipsius, q̃si certus de obitu ꝓprię matris. ¶Porro ad obiecta rñdetur, ꝙ ideo Ioseph vidit solẽ & lunã, qa parentes eius adorauerunt eum nõ in ꝓprijs psonis, sed in filijs suis, vt Rachel p Beniamin. Apostolus tamẽ testat, ꝙ Iacob adorauit fastigium virgæ eius, videlicet Ioseph. Nec absurdum videt, si dicat Iacob interdũ aliquam dulię adorationẽ exhibuisse suo filio in Aegypto, tanquã supremo illius principi terræ post Pharaonẽ, nec ad huiusmodi adorationẽ reqritur in terrã prostratio aut genuflexio. Porro ꝙ Iacob dixit, [Nunqd ego & mater tua adorabimus te?] nõ dixit ad innuẽdum ꝙ hoc fieri posset, aut mater adhuc viueret, sed ad insinuandũ ꝙ hoc fieri nõ valeret, q̃si p hoc insinuãs, visionẽ Ioseph reputandã nõ esse, ad placandũ filios suos p modũ p̃tactũ. Ad aliud q̃qꝫ dicendũ, ꝙ Ioseph in Aegypto fratribus suis primo loquens, sciuit se fratrẽ vterinũ ante suã venditionẽ habuisse, sed an adhuc viueret, ignorabat, p̃sertim qa nõ vidit eũ cum suis fratribus aduenisse: idcirco quæsiuit an adhuc alium fratrẽ haberent. [Cũqꝫ fratres illius in pascẽdis gregibus patris] sui Iacob [morarent in Sichem]. i. in loco sic dicto prope vrbẽ sic appellatã, & forte interdum erãt in vrbe illa, interdũ in cãpo & pascuis. [dixit ad eũ Israel &c.]. i. Iacob pater suus, q alio noie Israel nuncupat. [Vade, & vide si cuncta prospera sint erga fratres tuos &c. Missus de valle Ebron &c.] in qua Iacob tunc habitauit, sicut & Isaac ante eum, ex quo videtur, stare non posse q̃d Iosephus scribit, Ioseph venditũ esse, antequã pater eius venisset ad Isaac q habitauit in Ebron. [Perrexit itaqꝫ Ioseph post fratres suos, & inuenit eos in Dothain] puta in loco & planitie seu pascuis terræ sic dictæ. Iuerũt em̃ fratres eius de loco ad locũ, secũdũ q̃d cõgruebat eis, ad inueniendũ terras aptiores pro suoꝝ pecorũ pastu, quæ plurima erant valde, atqꝫ vnius

August.

Gen. 46.

Iose. li. 1. ant. Iud. cap. 2.

Eusebi9.

Gen. 25.

Ibidem.

Iosẽ. li. 2. ant. Iud. 1. cap. 2.

Hebr. 11.

vnius agri gramina cito carpebant. [Qui cũ vidissent eum ꝓcul, anteq̃ accederet ad eos,co-
gitauerunt illũ occidere]ex vehemẽti inuidia,& ad oñdendum vanitatem & falsitatẽ somni
orum ipsius, & ne vnq̃ aliq̃ occasione eis præficeret. Veruntñ non oẽs,sed maior aut magna
eorum pars illud concepit & implere ꝓposuit.[Et mutuo loquebãtur: Ecce somniator venit,
Venite,occidamus eũ,& mittamus in cisternã veterẽ &c.].i.cadauer eius extinctũ ꝓijciamus
in hunc lacũ seu puteũ exiccatũ, ne vnq̃ inueniat ab aliquo.[Audiens aũt hoc Ruben &c.di-
cebat:Nõ interficiamus animã eius &c].i.ipsum,partẽ ꝓ toto accipiẽdo,vt moris est scriptu
rarum,vel animã.i.animalẽ & sensitiuam vitã ipsius,vnde ex hoc loco ꝓbari non potest,animã
Acto.2. hoĩs esse mortalem,vt Sadducæi dixerunt,immo in ꝓphetis interdum inuenitur hic modus
Hiere.4. loquendi,iuxta illud in Hieremia:Ne veniat Ismael & interficiat animã tuã,cum tñ certissi-
mum sit,prophetas sanctos posuisse ꝙ immortalis sit anima rõnalis.ideo Sadducæi menda-
citer imposuerunt Mosi sancto,ꝙ docuerit animam hoĩs esse mortalẽ.[sed proijcite eum in
cisternam veterem &c.]Ruben voluit vt proijceretur viuus in eam, q̃tenus paulopost fratri-
bus absentibus eum extraheret.idcirco subiungit:[Hoc aũt dicebat,volens eripe eum de ma
nibus eorum,& reddere patri suo.]immo magis optabat eum eripere absq; proiectione in ci-
sternam,sed cum nõ posset hoc,cõsuluit vt in cisternam proijceretur.Cõmemorauit quoq; Ru
ben fratribus suis q̃ graue facinus esset interficere proprium fratrẽ,& quantũ pater eorum affli
geret de morte Ioseph.[Cõfestim ergo vt ꝑuenit ad fratres,nudauerunt eum tunica talari &
polymita &c.]de q̃ dictum est.Circa quod dicit Lyra:In Hebræo habetur,expoliauerunt eũ
tunica sua & tunica serica,ex quo videt ꝙ Ioseph indutus fuit tunica duplici, vna simplici &
alia serica.His contradicit Rabbi Paulus:In Hebræo,inquiens,habetur,spoliauerũt eum tu-
nica sua tunica serica. At si dicat: Tunica sua quæ serica fuit, vnde ex hoc nõ habetur ꝙ ha-
buit duplicem tunicam. [Et sedentes &c. viderunt Ismaelitas viatores venire de Galaad].i.
de terra sic appellata,[& camelos eorum portantes aromata & resinam] quæ est species odorife
ri gummi,[& stacten].i.myrrham[in Aegyptum]ad vendẽdum ibidẽ.[Dixit ergo Iudas fra
tribus suis:Quid ꝓderit nobis si occiderimus fratrem nostrum &c.]Quasi dicat,enorme cri-
men esset.[Melius].i.minus malum,[est vt venundetur Ismaelitis &c. Acquieuerunt fratres
sermonibus illius:]qui aliquid rationabilitatis continebant in se,idcirco dicũtur sermones,
immo comparatiue loquendo,multo sapientius loquebatur,q̃ illi qui voluerunt Ioseph oc
cidere.fuit autem Iudas inter fratres suos fortior corpore atq; prudentior verbis, dempto q;
Prou.2. Ioseph eo sapientior fuit.verum vt Salomon loquitur: Non est sapientia,non est prudentia,
Iob 5. non est consilium contra dominum,q appræhendit sapientes in astutia eorum,& consilium
prauorum dissipat. Iudas quippe & fratres eius vendiderunt Ioseph, vt duceretur in Aegyptũ,
quatenus elongatus ab eis,nequaq̃ posset eis præferri:sed quod putauerunt esse obstaculum
præsidentiæ ipsius Ioseph super eos, factum est occasio & adminiculũ præsidentiæ huius.[Et
prætereuntibus Madianitis negociatoribus, vendiderunt eum Ismaelitis viginti argẽteis.]
Hieron. Aliqui libri habent, triginta argenteis, & verba beati Hieronymi in Glossa sic continent,si
tamen correcta est Glossa.Ismaelitæ autem & Madianitæ hic pro eisdem accipiuntur, Vel,
quia Ismaelitæ in terra Madian habitauerunt, vel quia per coniugium aut alio modo fa-
cti sunt populus vnus, aut quia Agar de qua natus est Ismael & Cethura, de qua Madian ge
August. nitus est,fuit eadem Abrahæ vxor, vt tactum est suprà. Hinc Augustinus: Cur scriptura hæc
Ismaelitas vocat Madianitas,cum Ismael sit filius Abrahæ ex Agar, Madian vero ex Cethu-
ra? An quoniam teste scriptura, Abraham dedit filijs Agar & Cethuræ munera, diuisitq; eos
ab Isaac, ideo vna gens facti sunt? An vera est Hebræorum opinio, quòd Agar & Cethura
vna fuerunt? Hinc quoq; errant Iudæi,qui dicunt quòd Ioseph ter venditus sit,primo Isma-
Gen. 39. elitis à fratribus suis, secundo Madianitis ab Ismaelitis, tertio magistro militiæ Pharaonis
à Madianitis, præsertim cum infrà tricesimonono capitulo scriptum sit, ꝙ Aegyptius ille
emit Ioseph ab Ismaelitis. [Qui duxerunt eum in Aegyptum.] Infrà habetur ꝙ Ruben in
Gen. 42. in Aegypto locutus est fratribus suis: Merito hæc patimur qui peccauimus in fratrem no-
strum,videntes angustiam animæ eius dum deprecaretur nos. Ex quibus verbis aliqualiter
elici valet,quanta angustia,formido,desolatio,mœror, penetrauit animã pij,innocẽtis,ado
lescentisq; Ioseph,quando à fratribus suis sic nudabatur, & in foueam mittebatur,seq; ab
eis mox occidendum putauit, & quando deinde illis duris atq; ignotis vendebatur hoĩbus,
& in terram ducebatur remotam,separatus à suo charissimo patre,quem putauit se amplius
us non visurum.O q̃ lachrymose & affectuosissime fratres suos rogabat vt sui misererentur.
Psal.33. Vere multę tribulationes electorum altissimi.[Reuersusq; Ruben ad cisternam,nõ inuenit pu-
Iose.li.2. erum.]Ait Iosephus,ꝙ in nocte iuit ad lacũ.Cumq; ei clamanti Ioseph non responderet,quẽ
ant.Iud. intendebat occulte extrahere ac reddere patri,de mane venit ad fratres.[& scissis vestibus]iu
cap.3. xta cõsuetudinem Hebræorum, q in ꝑcipuis aduersitatibus suas cõsueuerunt scindere vestes,in
signũ interni & excessiui doloris,[ꝑgens ad fratres suos,ait:Puer non cõparet, & ego q̊ ibo?]
Quasi

Quasi dicat: Non inuenio Ioseph, ideo nescio quo præ dolore trāsibo. putabat nanq; Ioseph à fratribus esse occisum, sed cognito q adhuc viueret, aliqualiter requieuit. Vnde constat q Ruben venditioni Ioseph præsens non fuit. Iuit enim, vt dicit Scholastica historia, ad quærendum pascua meliora, atq; (vt alij dicunt) ideo reuertebat, vt fratres suos induceret ad accedendū pascua iam inuēta, q̄tenus eis absentibus extraheret ipsum Ioseph, ac redderet eum patri. [Tulerūt aūt tunicā eius,] & lacerauerunt, secundū Iosephū, vt putaret dilaniata à bestia, [& in sanguine hœdi quē occiderant, tinxerunt &c. quā cū cognouisset pater, ait: Tunica filij mei est. Fera bestia cōedit eū &c.] Hoc putauit, nec formaliter mentiebat. [scissis'q; vestibus, indutus est cilicio, lugēs filiū suū multo tēpore.] Sed cur auxit sibi afflictionē inducendo ciliciū? An vt filio charissimo oñderet se nimiū cōdolere? vel pro releuamine aīæ eius, aut vt impetraret misericordiā Dei, si forte aliq̄ spes esset supstes de recupatione filij prædilecti. [Cōgregatis aūt cunctis liberis eius &c. noluit consolationē accipe:] cū tñ de irremediabilibus malis nō sit ita tristādum, sed cōtra ea valeat obliuio. [sed ait: Descendā ad filiū meum lugens in infernū]. i. ad sinum ac limbū patrum, q fuit in supiori parte inferni. Ac si dicat: Filium meū vsq; ad mortē deflebo, fiēdo'q; moriar, vt sic filio meo in tali loco inferni secūdum animā iungar. Tñ (secundū Augustinum) verba hæc Iacob forsan fuerunt verba pturbati dolentis'q; animi, & proprias culpas exaggerātis. [Et illo perseuerāte in fletu.] In Hebræo (vt refert Lyra) habetur sic, & fleuit eum pater suus, q̊d Hebræi exponūt de Isaac, tunc adhuc viuente, quem dicunt simul cum Iacob ipsum Ioseph fleuisse. [Madianitæ] .i. Ismaelitę [vendiderunt Ioseph in Aegypto Putiphari eunucho Pharaonis, magistro militum.] sed p quāto precio scriptura, non exprimit. Secundum Hieronymū, quidam dixerunt archimagiro. i. principi cocoꝝ. Nam apud nonnullos, dapifer regis honorabilior est minister, princeps'q; militum. Vnde & Iosephus ait hic, principi cocoꝝ. ¶Circa hæc quærit Hieronymus, quomodo Putiphar iste vocetur eunuchus regis, cum infrà legat habere vxorem. Ad quod rñdet: Tradunt Hebræi, q Putiphar emit ipsum Ioseph, ob pulchritudinem eius, in turpe obsequm, hoc est, vt misceretur ei contra naturam. ppter q̊d Deus custodiēs Ioseph, infrigidauit Aegyptium, ideo ἱεροφάνται, id est, sacerdotes idoloꝝ elegerūt eum ad pontificatū Heliopoleos, hoc est, ciuitatis solis, vt infrà habebitur. fuit'q; tūc honorabilior authoritate, q̄ añ in principatu. Itaq; vocatur eunuchus, nō sicut q paruuli castrabātur, sed qm̄ instar illoꝝ impotēs fuit, vel vt alij dicūt, eunuchi regū ac principum sæpe vocantur, serui eorum honesti & casti: qa & infrà princeps pincernarum & princeps pistorum Pharaonis, appellantur eius eunuchi.

Eusebi. Iosep. li. 2. Anti. Iud. ca. 3. August. Hieron. Iose. li. 2. ant. Iud. cap. 3. Hieron.

¶De eiusdem capituli XXXVII. mystico sensu. Arti. LXXXVI.

De allegoria & tropologia præsentis capituli, à catholicis viris scripta sunt multa. Est enim specialis virtus in verbis huius materiæ, beatissimum Ioseph patriarcham concernentis: & quotiescunq; legatur, quantumcunq; q̊q; sciatur, semper tamen cum speciali auiditate auditur, & legentiū ac audientium mouet & accendit affectū. Est eqdem ista materia valde mysterialis & spūalibus plena sententijs, quæ nūc succinctim duntaxat, breuiter'q; tangenda sunt, vt vitetur plixitas, & quæ alibi plenius dicta sunt, non repetātur superflue. Itaq; Ioseph pene in omnibus figura est Christi. [Ioseph cum sedecim esset annoꝝ, pascebat gregē cum fratribus suis.] Sic & Christus filius Dei, in iuuentute sua prædicando, miracula faciendo, sanctissime conuersando, pascebat populum synagogæ, non solum cum suis Apostolis, quos p diuersa Iudææ loca ad p̄dicandum direxit, sed itē cum sacerdotibus, scribis ac pharisæis, ex semine patriarchaꝝ, sicut & Christus, natis. Deniq;, sicut Ioseph ex pietate & humilitate fuit cū filijs Balæ ac Zelphæ, sic Chr̄us Sadduceos, publicanos, ac pc̄tores admisit pijssime, immo incōpræhensibili humilitate cū illis conuersari ac vesci dignatus est, vt eos sic traheret ad salutē. ¶Ioseph accusauit fratres suos crimine pessimo apud Iacob: sic & Chr̄us corā patre æterno accusauit induratos Iudæos de infidelitate, q̄ pessimū crimen est, dicens: Si nō venissem, & locutus eis non fuissem, pc̄m̄ nō haberēt: nunc aūt excusationē nō habent de pc̄tō suo. Multipliciter quoq; & acriter reprēhēdit Iudæos, potissimū sacerdotes, scribas & pharisæos, de pessimo hypocrisis vitio, de ambitiōe, cupiditate ac cōsimilibus. [Iacob diligebat Ioseph sup omnes filios suos, eo q in senectute sua genuisset eū]. Sic & Deus pater Iesum Chr̄m p̄ om̄ibus participibus eius incomparabiliter diligit, qa in sua ęternitate genuit eū, inquantū est Deus, iuxta illud: Ex vtero ante luciferꝝ genui te. atq; in vltima mūdi ætate, pcreauit eum secundum assumptā humanitatē ex virgine gloriosa. Vnde in baptismo & transfiguratiōe Chr̄i loquutus est ei: Tu es filius meus dilectus, in q̊ mihi bñ cōplacuit. Iacob fecit filio suo Ioseph tunicā polymitā ac talarem: & Deus pater ornauit Chr̄i humanitatem amictu splēdidissimo vniuersaꝝ virtutū, omni'q; ornatu ac varietate donoꝝ & fructuū spūs sancti, à summa vi animæ eius vsq; ad infimā, put capere poterat. potest q̊q; per tunicā istā vniuersitas electoꝝ signari, qua Christus tanq̄ saluator ac caput eorum venustissime decoratur, iuxta illud in Esaia: His oībus q̄si vestimento ornaberis. ¶Insup sicut fratres Ioseph inuide-

Ioan. 15. Ioan. 1. 3 Psal. 109. Mat. 3. 17 Mar. 1. 9. Lucæ 3.

uiderunt eidem, eo ꝙ à patre plus om̃ibus amaretur, & q̃a sic accusauit eos, sic impijssimi sa
Ioan. 11. cerdotes scribæ ac pharisæi, videntes ꝙ Iesus eos in omni sapientia, eloquẽtia, vita, fama, mi
Sapi. 2. raculisq́ꝫ excederet, tanq̃ charissimus Deo, implacabilem contra ipsum concepunt inuidiã,
ita ꝙ grauis eis extitit ad videndum. [nec poterãt ei quicq̃ pacifice loqui,] nisi forsan ex si
Matt. 22. mulatione, vt eum caperẽt in sermone. Rursus sicut Ioseph vidit somnia p̃saga futurorꝫ, q
bus suã super fratres suos præsidentiã præsignauit, eisq́ꝫ retulit: sic Christus om̃ium excellen
tissimus ꝓphetarum, p̃cognouit in spiritu qualiter præferendus esset vniuersæ ecclesiæ, atq
Mat. 24. à cunctis Iudæis electis colendus ac adorãdus, q̊d & eisdem sæpe prænũciauit: Prædicabitur,
Ioan. 12. inquens, hoc euangelium in vniuerso mundo. Et, Cum exaltaueritis filium hominis, tunc co
Ioan. 14. gnoscetis q̃a ego sum. Et, Nemo venit ad patrem nisi ꝑ me. ¶Amplius, sicut fratres dixerunt
Luc. 19. ad Ioseph, [Nunquid rex noster eris?] sic puersi Iudæi dixerunt de Christo, Nolumus hunc
Ioan. 19. regnare sup nos. Et, Non habemus regem nisi Cæsarem. Cũq́ꝫ saluator dixisset se esse Christũ
Matt. 26. Dei electum, Et videbitis filium hominis sedentẽ à dextris virtutis Dei, ac veniẽtem in nu
Marc. 14. bibus cæli, põtifex insania agitatus, scidit vestimẽta sua, & ait ad suos: Quid vobis videtur?
Matt. 27. Rñderuntq́ꝫ om̃es, Reus est mortis. sed Christo à mortuis suscitato, adorauit eũ sol, hoc est,
Lucæ 23. vniuersalis ecclesia, & luna. i. quæcunqꝫ ecclesia particularis, congregatioq́ꝫ deuota, & stellæ,
vtpote ecclesiasticæ ꝑsonæ. Iacob misit Ioseph ad fratres suos pecora custodientes, ad viden
dum q̃d agerent: & pater misit Christum ad synagogam, ad instruendum, considerandũ, spi
ritaliterq́ꝫ alendum tam ipsos Iudæorꝫ pastores & suꝑiores, q̃ eorꝫ subiectos. Rursus sicut fra
tres viso à longe Ioseph ad eos veniente, loquuti sunt: Ecce somniator venit, venite, occida
Ioan. 10. mus eum: sic indurati Iudæorꝫ suꝑiores de Christo dixerunt: Insanit, dæmonium habet, sedu
7. & 12. cit turbã, & cogitauerũt interficere eum. Quemadmodum aũt Ruben nitebat̃ eripe Ioseph,
sic Nicodemus & aliqui boni Iudæi nitebant̃ Christum de manib⁹ eruere Iudæorꝫ. Interim
Matt. 26. sicut Ioseph à fratribus venditus est Ismaelitis, sic Christus à discipulo Iudæis sæuissimis pro
Ioan. 18. triginta argenteis: quemadmodum etiã Ioseph venditus, ductus est in Aegyptum, ita Iudæi
Christum emptum mox tradiderunt gẽtilibus ad interficiendum: & sicut fratres tinxerunt
tunicã Ioseph in sanguine hœdi, & ab eius venditione voluerunt immunes videri, sic conde
Acto. 5. mnati Iudæi, ꝓcurauerunt corpus Christi ꝓprio cruore perfundi, & ab eius interfectione vo
Esaię 63. luerunt reputari immunes, dicentes sanctis apostolis: Vultis sup nos inducere sanguinem
Matt. 26. hominis huius. Hinc Christum sciscitati sunt in ascensione sua gloriosi angeli: Quare ru
Matt. 28. brũ est indumentum tuũ, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Præterea sicut Io
seph bis venditus est, ita & Christus semel à ꝓditore, deinde post resurrectionem suã à princi
pibus sacerdotum & senioribus q̃ pecuniam copiosam dederũt militibus Christũ resurrexis
se narrantibus, vt dicerent corpus eius à discipulis suis furto sublatum, quatenus ꝑ hoc aufer
rent Christum de cordibus hominũ, atqꝫ perpetuæ traderent eum obliuioni. Postremo sicut
1. Thes. 2 Iacob incõsolabiliter fleuit filium suum, sic patri æterno quasi implacabiliter displicuit in
Dani. 9. terfectio vnigeniti sui ex parte odij, crudelitatis, & malitiositatis occidẽtiũ eũ. Vnde puenit
sup Iudæos ira Dei vsqꝫ in finẽ, & finis eorꝫ vastitas, & vsqꝫ in finẽ eorꝫ desolatio perseuerat.

¶Elucidatio cap. XXXVIII. Eodem tempore descendens Iudas à fratribus suis.

Articulus LXXXVII.

IN isto cap. describit̃ generatio Iudæ, q̃a ex eius ꝓpagine Christus fuerat nasciturus. [Eo
dem tempore descendens Iudas à fratribus suis, diuertit ad virꝫ Odollamitem]. i. de ciui
tate nomine Odolla natum, vel ciuem ibidem. [nomine Hiram.] Refert Lyra, dicũt He
bræi, ꝙ filij Iacob videntes patrẽ suum incõsolabiliter lamentari, q̃a credebat mortuum Io
seph, cœperunt esse molesti Iudæ, eo ꝙ dederit cõsilium venditionis Ioseph, idcirco recessit
ab eis. Istud reor incertum aut fabulosum. Potuisset eñ se Iudas excusare, dicendo: Idcirco
consului vt venderet̃, q̃a vos voluistis eum occidere, ideo magis rei estis q̃ ego. [Viditq́ꝫ ibi fi
liam hominis Chananæi vocabulo Sue.] Circa hoc scribit Lyra: Sue nõ est nomẽ vxoris Iu
dæ, sed patris vxoris illius. Huic aũt dicto contrariat̃ quod infrà in isto capitulo scriptũ est:
Euolutis multis diebus, mortua est Sue vxor Iudæ. [Et accepta vxore, ingressus est ad eam.
Quæ cõcepit & peperit &c.] successiue tres filios, vt patet in litera quæ plana est. [Quo s. tertio
filio [nato, parere vltrà cessauit. Dedit autem Iudas primogenito suo vxorẽ, nomine Tha
mar: fuitq́ꝫ Her primogenitus Iudæ, nequã in conspectu dñi]. i. abutens vasculo suę vxoris,
extra illud semen fundẽs. Quidã vero assignat causam huius neq̃tiæ seu abusus, quæ causa v
det̃ apparentiã non habere, quod ꝓpter fœditatem materiæ ꝓbare omitto. [& ideo ab eo oc
Eusebi⁹. cisus est]. i. Deus repente occidit hunc nequã ꝑ tanta sua neq̃tia, & fecit Deus hanc vltionẽ
ꝑ angelum vel bonum aut malũ, atqꝫ (vt in Scholastica historia legit̃) inuentus est mortuus in
lecto iuxta vxorẽ. Quo exemplo terreri debent immũdi & molles. Enormitas q̊qꝫ huius cri
Auguſt. minis indicibilis patet, quod etsi execrabiliter fiat cum meretrice, execrabilius tñ fit cũ vxo
re: grauius quoqꝫ est q̃ naturalis cũ ꝓpria matre cõcubitus, vt asserit Augustinus. [Dixit ergo
Iuda

Iudas ad Onan filiũ suũ:Ingredere ad vxorem fratris tui,& sociare illi.]Ordo verborũ prępo sterus est;primo em̃ præcepit filio suo Onan,vt illã acciperet cõiugem:quo facto,cognosceret ipsam. [vt suscites semẽ fratri tuo].i. filiũ gignas ex Thamar, q̃ fratri tuo mortuo ascribatur,& ei⁹ fili⁹ sit legalis.Ex hoc elicit,esse aliqua obseruata ab Hebręis ante Mosis tẽpora, q̃ ipse deinceps scripsit in lege.Et quęri posset,à quo istud pceptũ accedẽdi vxorẽ fratris defuncti,primo datũ sit & incepit.De hoc forsitan post dicet.[Ille]s.Onan[sciens nõ nasci sibi filios].i.ꝙ primus filius quẽ ex Thamar procrearet,nõ sibi,sed defuncto fratri suo asscriberetur. [introiẽs ad vxorẽ fratris sui, semẽ fundebat in terrã].i. inutiliter & innaturaliter vxorẽ cognouit,sicut de fratre ei⁹ pdictũ est.[idcirco pcussit eũ dñs &c.].i.occidit, quẽadmodum fratrẽ suũ.[Euolutis aũt multis diebus,mortua est Sue vxor Iudæ.] Secũdũ Lyrã, in Hebræo habet:Mortua est filia Sue:ex quo infert,ꝙ Sue fuit nomẽ patris vxoris Iudę.Ego aũt credo Hieronymo sępe dicẽti, nihil se mutasse de Hebraica veritate.Hebręi vero pfidi q post Christi fuerũt aduentũ,veritatẽ literæ in locis aliquibus corruperũt. potuit q̃q; accidere,ꝙ vxor Iudæ habuerit nomẽ multum simile nomini patris sui, ita vt pater vocatus sit Sua,& ipsa filia Sue,quẽadmodũ in Latino aliquis pater vocat Ioannes aut Iacobus,& filia eius Ioanna aut Iacoba. Vnde & Rabbi Paulus insinuat, ꝙ pater vxoris Iudæ dictus est Sua. ita si Hebraica veritas habet,mortua est filia Suæ,potest ita intelligi:Mortua est Sue,q̃ fuit filia viri nomine Sua.[Qui]s.Iudas[post luctum]quo vxorem suã defleuerat,[consolatione accepta,ascẽdebat ad tonsores ouium suarũ,ipse & Hiras opilio].i. pastor gregis, qui forte venit pro Iuda,vt ouium suarũ interesset tonsioni,ac more tunc solito faceret suis grande conuiuiũ,prout in libris Regum narratur de Nabal & Absalone. [Odollamita].i. de vrbe Odolla,de qua in primo Regũ libro habetur:Ascendit Dauid ad speluncã Odollam.Et Micheas ait:Vsq; ad Odollã veniet gloria Israel.[in Thamnas].i.ad locum circa oppidũ sic vocatũ, de q̃ illud Iudicum quidã exponũt:Descẽdit Samson in Thamnata. [Nunciatũq; est]ipsi[Thamar,ꝙ socer illius]videlicet Iudas,cuius filios habuit maritos, [ascenderet in Thamnas ad tondendas oues] p manus seruorũ suorũ.[quę depositis viduitatis vestibus.] Ex quo verbo ppendit, ꝙ illis tẽporibus viduæ portabãt specialia vestimẽta,vtpote humilitatẽ simplicitatẽq; ptendentia. Hinc q̃q; fertur de Iudith, ꝙ exuit se vestimẽta viduitatis. Multũ ergo corripiendæ sunt viduæ Chrianæ,quæ curiose aut põpatice vestiunt.[assumpsit theristrum].i. albũ velamen,seu æstiualẽ ac lineã vestẽ.[& mutato habitu,]vtpote meretriculari veste assumpta, [sedit in biuio]itineris,[q̃d ducit Thamnã].i. in compito seu capite duarũ viarũ,vbi viator diligentius debet considerare quo pergat.[eo ꝙ creuisset Sela,]videlicet tertius filius Iudę residuus,[& eũ nõ accepisset maritũ &c.]hoc est,idcirco ita ornauit se,& tanq̃ meretrix se exposuit Iudæ,non ex libidine,sed desiderio ,plis habẽdæ, quã putabat se nõ adepturã ex filio Iudæ,qa Iudas nõ dedit ei filiũ illũ maritũ: ideo ex Iuda imprægnari optauit, atq; (vt aliqui opinantur)idcirco potius cõcupiuit fœcũdari ex Iuda,quia cognouit Christũ ex eius semine nasciturũ:sicq; aliqualiter excusatur hæc Thamar de incestu,sicut de filiabus Loth dictũ. [Ingrediẽsq; ad eã]Iudas,[ait:Dimitte me vt coeam tecũ &c.Et illa dicẽte:Patiar quod vis, si dederis mihi arrabonem].i.pign⁹ precij q̃d pro cõcubitu promisisti.Arra quippe vocatur pars precij:inde dicitur arrabo,quasi arra bona,& est id q̃d datur post taxationẽ precij loco dandi,sicq; Iudas dedit ei pro pignore annulũ & armillã, s. auriũ ornamentũ & baculũ suũ. [Ad vnum igit coitum cõcepit mulier &c.]geminos.[Misit aũt Iudas]ei [hœdũ]sicut promisit[per pastorẽ suũ,&c.qui cũ nõ inuenisset eã &c.reuersus est ad Iudã &c.Ait Iudas:Habeat sibi].i. pignus illud teneat sibi p hœdo. [Certe mẽdacij arguere nos non poterit &c.] Ex hoc verbo Thomas in secũda secũdę cõcludit,ꝙ hoĩes interdũ faciũt sibi cõscientiã maiorem de culpa minori,q̃ grauiori:quẽadmodũ Iudas de mẽdacio, q̃d nõ est semp mortale, q̃ de fornicatiõe q̃ semp mortale peccatũ est,loquẽdo de ea formaliter.Porro vt recitat Lyra,in Hebręo habet,Habeat sibi,vt nõ simus despectui:q̃d sic exponũt Hebræi,sit suũ q̃d habet de meo,nec amplius illã quæras,ne hoc factum meũ diuulgetur ad meã confusionẽ. [Ecce aũt post tres mẽses nũciauerũt Iudæ,dicẽtes:Fornicata est Thamar &c.Dixitq; Iudas:Producite eã vt cõburatur.]Euidentia etem̃ facti,probationẽ maiorẽ nõ exigit. ¶Sed quæri potest,vnde Iudę ista authoritas,vt eo iubẽte ducta sit ad cõburendũ:& eo iubente, dimissa sit. Rursus,videt Iudas iniuste iussisse vt cõbureretur,quia adulterium nõ commisit.Non enim protunc habebat maritum,& dato ꝙ adulteriũ perpetrasset, non tñ ob hoc comburi,sed leuiori morte puniri promeruit.Ad istud(vt Rabbi Paulus enarrat)quidã Hebræi satis rationabiliter dicunt,ꝙ Iudas fuit illo in loco quasi princeps & iudex,& ꝙ ex ore eius fiebãt iudicia,atq; in isto negocio iudicauit nõ secũdum leges iã datas,sed iuxta suum proprium arbitrium.posset q̃q; dici,ꝙ Iudas dicitur id fecisse,quod à iudice loci illius fieri procurauit, scriptura vero cursorie refert istã historiã.At vero Lyra refert, ꝙ Hebræi dicunt hanc Thamar fuisse filiã Melchisedec regis ac sacerdotis, quoniam filia sacerdotis fornicãs siue adulterãs,

Hieron.

R.Paul⁹.

1.Reg.25
2.Reg.13
1.Reg.22
Mich. 1.
Iudic. 16

Iudit 10.

Gen.19.

R.Paul⁹.

erat comburenda: qd dictũ reprobat Lyra, eo ꝙ Iudas dixit ad Thamar: Esto vidua in domo patris tui. Melchisedec aũt mortu⁹ fuit tempore illo. sed quicquid sit de veritate dicti illius, reprobatio ista infirma est. Nam dicitur aliquis esse & habitare in domo patris sui, patre defuncto. Dicit quoq; Lyra, ꝙ Thamar cõmisit adulterium cum Iuda: quod nõ videtur, quoniam nõdum erat matrimonialiter iũcta Selæ filio Iudæ, quãuis debebat eũ accipere, & forte sponsalia erãt inter Selam & Thamar cõtracta. Hinc alij dicũt, ꝙ Iudas peccauit adiudicãdo hãc Thamar morti, quia non meruit hoc. [Quæ cum duceret ad pœnã, misit ad socerum suũ, dicẽs: De viro cuius hæc sunt, cõcepi &c. Qui agnitis muneribus ait: Iustior me est, qa nõ tradidi eã Selæ filio meo &c.] Ex hoc probat ꝙ nondũ fuit sociata cõiugio Selæ. Deniq; quãuis Iudas loquutus sit, Iustior me est, ambo tñ peccauerũt mortaliter in hoc facto.
Hieron. Quod si quæratur, quis eorũ magis peccarit: Respõdet Hieronymus, cõparatiõe Iudæ, Thamar minus male fecit, qa non vaga turpitudine, sed filios requirendo peccauit. Alijs tñ apparet, ꝙ absolute loquendo Thamar magis peccauit, qm̃ scienter cõmisit incestũ, & si Iudas sciuisset ꝙ nurus sua existeret, non accessisset eãdem, vnde nec postea eã cognouit, sed nec Dauid vxores suas ab Absalõ cognitas.
2.Reg.16 [Instãte aũt partu, apparuerũt gemini in vtero eius] .i. duo fœtus inuenti sunt in vtero Thamar. [atq; in ipsa effusione] .i. egressiõe [infantiũ vnus protulit manũ, in qua obstetrix ligauit coccinũ] .i. rubeũ filũ, vt per hoc discerneret, quis inter duos gemellos valde cõsimiles, primogenit⁹ esset, [dicẽs: Iste egrediet prior.] hoc est, obstetrix æstimauit ꝙ sic fieri solet. [Illo vero retrahente manũ] simul cum coccino, [egressus est alter,] manũ suã ꝓtendens, aliũq; nascẽdo p̃cedens. [Dixitq; mulier] .i. mater infantulorũ, admirãs de hac q̃si cõtentione infantũ, vt in Glossa exponit. [Quare diuisa est propter te maceria?] .i. ob quã causam frater tuus q primo extenderat manũ, rupit mẽbranulã siue pelliculã, qua infans in matrice inuoluit, quasi patefaciens tibi viã, vt tu primus exires ac nasceris? Alter quippe manũ suã extendendo, rupit pelliculã illã, quæ in partu diuiditur, solet que infantẽ sequi: immo si post egressum pueri maneat in vtero matris, mater ipsa nõ diu viuit infante egresso. [Et ob hãc causam vocauit] ipsa Thamar [*eũ] videlicet puerũ primo natũ, [Phares.] qd ĩterpretat diuisio, ob hoc ꝙ ꝓpter eũ diuisa fuit pellicula illa à fratre suo. [postea egressus est frater eius, in cuius manu erat coccinũ,] q exiuit cũ filo illo, [quẽ appellauit Zarã.] qd interpretatur oriẽs, & ita vocat⁹ est, qa primus cœperat apparere, manũ extẽdendo: vel quodã futurorũ p̃sagio, qm̃ multi prẹclari & iusti ex eo sunt nati, prout primo lib. Paralip. scribitur. Quidã dicit ꝙ Zara interpretatur refulgẽtia, & ꝙ dictus sit Zara, ꝓpter refulgentiã coccini in eius manu ligati. sed prior interpretatio & ratio nõis huius est aptior, quã & sanctus assignat Hieronymus.
1.Par.2. ¶ Circa hæc q̃ritur, quare & qualiter cõtigit ꝙ ille q manum primo exposuit, eã retraxit & vltimo natus est. Ad qd arbitror r̃ndendũ, ꝙ Deo sic moderãte ac impante id accidit, ad p̃figurãdũ ꝙ de Phares Chr̃s fuerat nascitur⁹. Itẽq; ad designãdũ, ꝙ ĩ Chr̃o primi sunt facti nouissimi, & nouissimi primi: qa Iudẹi q erãt primi, facti sunt excæcati, & Gentiles sunt in Chr̃o illuminati.
Hieron. ¶ Postremo circa capitulũ istud mouet beatus
August. Augustinus q̃stionẽ nõ paruam, qualiter s. in tẽpore illo breui, videlicet vigintiduobus annis, aut circiter, quibus Iacob mansit in terra Chanaan post Ioseph venditionẽ, potuerunt oĩa hæc narrata impleri, vtpote ꝙ Iudas accepit vxorẽ, genuitq; ex ea tres filios, quorũ seniori cõiugẽ dedit, illoq; mortuo eidẽ cõiugi aliũ suũ filiũ dedit maritũ: quo item defuncto, dimisit nurui suæ vt in domo patris sui vidua permaneret, quousq; cresceret iunior filius suus q & interim creuit in tm̃, ꝙ ad cõiugij cõtractionẽ fuit idoneus. De hoc Augustinus sic loquitur:
August. Quæritur qñ ista fieri potuerũt. Si eñ post ingressum Ioseph in Aegyptum, quomodo infra vigintiduos annos fieri potuerunt, vt & filij Iudæ fierent tãtæ ætatis, ꝙ oẽs possent ducere coniuges? nisi forte dicatur, ꝙ scriptura velit p recapitulationẽ intelligi hæc fieri incœpisse p aliquos annos ante Ioseph venditionẽ. Nihilominus merito q̃ritur, quot annorũ potuit esse Iudas quartus filius Iacob, si Ioseph sedecim annorũ est venditus, cũ & ipse Ruben primogenitus Iacob vix sex annis p̃cedere potuit fratrem suum Ioseph ætate. Difficile enim est videre, q̃liter inter annos illos fieri potuerunt oĩa, quæ narrantur hic de Iuda & filijs eius ac nuru, nisi forte credamus Iudam incidisse in amorem eius, quam duxit vxorẽ, statim vt adolescere cœpit, nondum vendito Ioseph. Hæc Augustinus. Similiter quoq; dicendum est de primis duobus filijs Iudæ, ꝙ statim in adolescentia sua sint vxorati. Postremo, pensemus ex præinductis occulta iudicia Dei, & filiorũ Iudæ vitetur nequitia, nec aliquis cõformetur malitiæ Onan, qui maluit fundere semen in terram, ductus inuidia, indignationeq; pessima, nõ suscitare semen fratri suo defuncto, per quem Onan designantur qui alijs prodesse nolunt, etiam quando absq; proprio detrimento hoc possunt.

¶ Expositio cap. XXXIX. Igitur Ioseph ductus est in Aegyptũ. Art. 88.

HOc capitulo describuntur virtutes Ioseph patriarchæ, & quanta pro iustitia tolerauit, quàm gratiose quoq; ac dulciter fuit Deus cum eo in aduersis. Rediens itaq; Moyses ad in[...]

ad inchoatā de Ioseph historiam, ait: [Igitur Ioseph ductus est in Aegyptum &c. fuitq; dñs cum eo,] per prouidentiam specialem & directionem pꝛissimā, [& erat vir in cunctis prospe re agens &c.] quomodo verum est hoc, cū fuerit adolescens sedecim aut decē & septem an noꝝ, & tanta aduersa incurrerit? Et respondendum, ꝙ paulatim creuit in virum sapientiæ ac virtutum, immo & in adolescentia sua vir fuit, nō corpore & ætate, sed probitate moꝝ, constātia mentis, atq; prudētia. Porro aduersa quæ incurrit, nō ex imprudentia ac defectuo sitate propria incidit, sed & ipsa cooperata sunt ei in bonum, atq; in maximā prosperitatē. Rom.8.
Fuit quoq; in cunctis prospere agens, quantū ad animæ suæ salutē, quæ summa prosperitas est: & quātum ad temporalium reꝝ dñi sui gubernationem, in omnibus prospere egit. [qui] dñs suus [optime nouerat dominum esse cum] Ioseph, hoc em̄ considerauit ex actibus virtuo sis & prudentissimis verbis ac prosperis ipsius Ioseph operibus, atq; vt tactum est ex verbis Hieronymi, quia Aegyptius ille considerauit se subito infrigidatū à Deo, eo ꝙ decreuit abu ti Ioseph. [& omnia quæ gereret] ipse Ioseph, [ab eo dirigi in manu illius]. i. virtute & ope ratione Dei ad prospeꝝ finem tendere ac moueri. [à quo] dño suo Aegyptio ipse Ioseph [p̄ positus omnibus,] cæteris qui de familia Aegyptij erāt, & temporalibus rebus eiusdem, [gu bernabat creditā sibi domū]. i. domesticos & ea quæ erāt in domo. [& vniuersa quæ ei tradi ta fuerant] ad custodiendū, dispēsandum, seu erogādum. [Benedixitq; dñs domui Aegyptij propter Ioseph]. i. ipsi Aegyptio, pertinentibusq; ad domū ipsius, in temporalibus, dando, cōseruando, & multiplicando ea Aegyptio propter Ioseph, sicut bñdixit domui Laban ꝓ pter Iacob, vt s. ille Aegyptius esset magis gratiosus & fauorabilis ipsi Ioseph. [Erat aūt Io seph pulchra facie, & decorus adspectu.] In quibus verbis tangitur duplex pulchritudo Io seph: vna corporalis, quæ præcipue attendit & apparet in facie: alia moralis, quæ in cōposi tione apparatus & facetia moꝝ actuūq; cōsistit. [Post multos itaq; dies iniecit dña sua ocu los in Ioseph]. i. curiose & libidinose eum adspexit, qñ iam fuit virilis ætatis, hoc est, viginti annoꝝ aut amplius. [& ait: Dormi mecū.] Probabile est, ꝙ primo ꝑ verba & signa habuit se blande procaciterq; ad Ioseph. Cumq; videret se ꝑ talia nō sortiri intentum, tādem concupi scentijs victa, dixit aperte, Dormi mecū. [Qui nequaq̄ acquiescēs opi nefario, dixit ad eam: Ecce dñs meus oibus mihi traditis ignorat qd habeat in domo sua]. i. non scit oīa illa distin cte, nec curat, nec aduertit huiusmodi, sed cōmisit oīa mihi. Vnde ante hæc verba ait scriptu ra, [nec quicq̄ aliud nouerat, nisi panem quo vescebat]. i. proprium cibum ac potū, quia insi nuauit dispensatori suo, videlicet Ioseph, qd vellet manducare ac bibere. Veruntñ istæ sunt hyperbolicæ loquutiones, in qbus aliquid dicit sine mēdacio ꝑ excessum, vt magnitudo rei clarius exprimat. [nec quicq̄ est] in domo eius [q̄d nō in mea sit potestate, vel nō tradiderit mihi] ad gubernandū, nō ad possidēdum. ex quo videt, ꝙ Aegyptius ille etiā gubernatiōem sobolis suæ cōmiserit Ioseph. [p̄ter te q̄ vxor ei9 es. Quomodo ergo possum hoc malū] vide licet adulteriū, [facere, & peccare in Deum?] vel vt alij legunt, in dñm meū. i. tā veꝝ Deum dñm vniuersoꝝ, q̄ virum tuum q est dñs meus tēporalis, offendere. Quamuis aūt adulterium sit directe peccatum in proximum, cui infert læsionem seu nocumētum, est tamen etiā pec catum in Deum, in quātum est cōtra præceptum illius. [Huiuscemodi verbis per singulos di es loquebat, & mulier molesta erit adolescenti] qa mulier nitebat Ioseph ad libidinē prouo care, & ipse ecōtrario hortabat illā ad pudicitiam, fidemq; cōiugalem. [& ille recusabat stu prum,] hoc est, adulterium. [Accidit autem quadā die, vt intraret Ioseph domum, & operis quippiā absq; arbitris faceret]. i. solus nullo præsente seu absq; testibus q iudicare possent & protestari qd accidisset: ex quo cōijcitur, ꝙ Ioseph sciens improbam cōsuetudinem dñæ suę, assumpsit assidue aliquos secum intrādo & exeundo ac operādo, ne illa auderet sibi inhone sta proponere. [& illa, appræhensa lacinia vestimenti eius]. i. ora seu fimbria, vel (vt ait An dreas expositor) cornibus pallij seu mantelli, [diceret: Dormi mecū. Qui relicto in manu ei9 pallio, fugit, & egressus est foras.] Refert Iosephus, die illo fuisse p̄cipuam solennitatē Aegy ptijs, in qua oēs ad templa cōuenerāt idoloꝝ, ad quæ etiā fœminæ tunc venerūt: sed fœmi na ista psuasit viro suo se esse infirmā, quaten9 solitudinē, opportunitatēq; captaret allicien di Ioseph ad suū cōsensum. Cumq; sola esset cū eo, cœpit blādiri ac deprecari eius cōcubitū, adijciens minas, videlicet ꝙ eū accusaret apud maritū, si sibi nō cōsentiret. Cumq; castissim9 Ioseph nō flecteret, illa appræhēdit eum cum pallio, vt vel sic traheret eum ad stuprū: ipse ve ro iratus excussit se. [Cumq; vidisset mulier in manib9 suis vestē,] s. pallium, [& se esse con tēptam] zelo iustissimo, quia vt talis, erat prorsus contēptibilis. [vocauit ad se hoīes domus suæ.] forte em̄ aliqui de familia erāt in domo, & alij cito redierūt de phano. [& ait ad eos: En introduxit viꝝ Hebræum vt illuderet nobis &c.]. i. maritus meus adduxit istū Ioseph, q co natus est dñm suum maxime inhonorare, violādo & opprimēdo me coniugē eius, ꝑ hoc ꝙ nō solum mihi, sed & viro meo ac soboli nostrę ac cunctis ad nos ꝑtinentibus fecisset illusio nem atq; opprobrium. [In argumētum ergo fidei,] & in signū & in ꝓbationē suæ accusatio

Hieron. — Iose.li.2. ant.Iud. cap.3.

nis, ꝙ vera esset & fide digna. Argumētū q̄ppe est ratio rei dubiæ faciēs fidē. [retentū palliū
ostēdit marito reuertenti domū, & ait: Ingressus est ad me seruus Hebræus quē adduxisti,
vt illuderet mihi.] Quasi dicat, Ingratus est tibi & p̄sumptuosissime egit. & recte, illicit⁹ adul
terinus'q; coitus, seu cōcupiscentia p̄dominās, vocat illusio, q̄a p̄ eum ratio penitus superat,
& homo bestialiter agit, ac cōfusiue & derisiue. [His auditis, dn̄s & nimiū credulus verbis cō
iugis, irat⁹ est valde.] Quæri potest, an Ioseph se excusauit, & putāt q̄dā ꝙ nō, ne dominā suā
dehonestare, diffamare'q; turpiter videret. Verūtn̄ q̄a in textu habet, ꝙ vir fuit nimiū credul⁹
verbis suę vxoris, videtur ꝙ Ioseph modeste ac decenter se excusauit saltē seorsum apud do
minū suū, aut etiā corā p̄sentibus ad tollendū scandalū ex parte sui iā instās. Iosephus tn̄ tan
Ibidem git, ꝙ causā suā Deo cōmisit, neq; ad satisfactionē, neq; ad integrā factoꝝ manifestationē
vbi su- cōuersus est, sed necessitatē & vincula tacit⁹ ac māsuet⁹ sustinuit. [Tradidit'q; Ioseph in car
pra. cerē, vbi vincti regis custodiebant:] hoc est, q̄ peccauerūt in regē, vt rei læsę maiestatis, q̄ car
cer erat (vt fert) intolerabilior carceribus cæteris. [& erat ibi clausus. Fuit aūt dn̄s cū Ioseph.]
Domin⁹ em̄ cōsolat eos q̄ propter iustitiā affligunt, nec permittit hoīem vltra vires tentari,
1. Cor. 10 sed facit cū tentatiōe ꝓuentū, & sperātes in se refocillat: & qm̄ sanctus Ioseph castitatis amo
re ac Dei intuitu carnales contēpsit delicias, quas tā abūdanter poterat habere ad libitū, me
ruit cōsolationū affluentiā diuinaꝝ. [& misertus est illius] in tantis aduersitatibus, diffamiis,
irrisiōibus, deiectionibus, catenationibus, seu cōpeditiōibus, quas innocētissime tener & vir
gineus iuuenis tolerauit.] & dedit ei grām in cōspectu principis carceris.] Fecit em̄ ipsum Io
seph sua ꝓbitate, verecūdia, morigeratiōe, acceptū principi carceris, mentē'q; principis illi⁹
inclinauit ad cōpatiendū ac diligendū Ioseph, ita ꝙ credidit eū (vt æstimo) innocentē, & for
san iam ante nouerat eum, q̄a famosus erat & oībus ante charus: fuerūt'q; eius prudentia &
bonitas diuulgatæ, q̄a tam diu rexit domū principis militū Pharaonis, atq; (vt asserit Iose
Iosep. li. phus) subtraxit vincula à Ioseph custos carceris, iubēs eū meliori vesci cibo, q̄ vinctis cōpete
2. an. Iu. bat. [Qui] princeps carceris [tradidit in manu]. i. in dispositiōe & ministratiōe [illius] Ioseph
cap. 3. [vniuersos vinctos] in carcere illo, [& quicq̄d fiebat] in carcere, [sub ipso erat. Nec nouerat
aliquid, cūctis ei creditis]. i. princeps carceris nō inquisiuit nec sciuit quid ageret in carcere
circa vinctos, qm̄ oīa illa cōmiserat ipsi Ioseph plenissime, certus de fidelitate ipsius. sic'q; Io
seph vinctis illis diligēter & pie seruiuit, eūdo de vno ad aliū, & necessaria apportādo. sic'q;
videt ꝙ princeps carceris amouit à pedibus Ioseph ferramēta, quibus antea erat ligatus, de
Psal. 104 q̄bus cantam⁹ in psalmo: Humiliauerūt in cōpedibus pedes eius, vt expedite trāsiret de vno
ad alium. Præterea si quęrat, cur pījssimus Deus ꝑmisit innocentē Ioseph tot & tāta sustine
re aduersa: Respōdendū ꝙ ideo, quia volebat eum tēpore p̄ordinato sublimare ad maxima,
idcirco primo exercitauit eū aduersis, vt in illis & ꝑ illa acquireret grām ac virtutes, ꝑ quas
1. Re. 8. 9. mereret cōseruari à Deo in altis ac prosperis, ne caderet & periret in illis: & simili modo ea
10. 11. 12. dē'q; ratiōe exercitauit sanctū Dauid ꝑ Saul, anteq̄ promouit eū ad regnū. nō em̄ est finis sa
pientiæ Dei, & prouidentia eius vniuersa cōplectitur, atq; infinitæ perfectionis consistit.

¶ De spirituali huius cap. XXXIX. sensu. Ar. 89.

QVemadmodū Ioseph ex terra promissiōis in Aegyptum ꝑductus est ab Ismaelitis ne
gociatoribus, sic Chr̄s, synagoga relicta, ꝑ apostoloꝝ prędicationē ad gentiles in vni
uersum mundum portatus est. & sicut Putiphar eunuchus emit Ioseph, sic gentes ca
Matt. 19. stæ effectæ, se'q; propter regnum Dei castrantes, dn̄m saluatorem emerunt, ꝓprium intelle
2. Co. 10. ctum in captiuitatem redigendo in obsequium Christi, hoc est, supernaturalibus fidei vir
tutibus syncere credendo, ad obediendū diuinis præceptis. Emerūt itaq; filiū Dei fidei san
Lucę 19. ctæ cōmercio & obediētiæ nummo, seipsos'q; abnegādo, vt lucrifacerēt Chr̄m. Emerūt eum
Apo. 3. credendo, orando & superādo seipsos, de qua emptione ipse in Apoca. testatur: Suadeo tibi
Esa. 55. emere auꝝ ignitum, probatū, vt locuples fias. Et Esaias: Emite, inquit, absq; argēto, & absq;
vlla cōmutatione vinū & lac. [Fuit'q; dn̄s cū eo, & fuit vir in cūctis prospere agens.] Sic & in
comparabiliter plus fuit Deus pater cum Christo homine ab incarnatiōis suæ exordio, eius
humanitatem in omnibus incessabiliter, infallibiliter & supergratiosissime dirigens, & fuit
Christus vir in vniuersis prosperrime agens, de spiritali prosperitate loquendo: q̄m quicq̄
egit aut pertulit, saluberrimum & incessabiliter meritorium mēbris ipsius fuit: sibi ipsi q̄
accidentale promeruit præmiū. [& habitauit in domo domini sui.] q̄a primo habitauit in
medio synagogæ seu Israelitici populi, quæ fuit tunc domus Dei, qui est dominus Chri. se
cundum eius assumptā humanitatē: habitauit'q; in medio electissimoꝝ Iudæoꝝ, videlicet
Ioan. 1. discipuloꝝ suoꝝ, quoꝝ vnus fatetur: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidi
mus gloriam eius, gloriā quasi vnigeniti à patre. ¶ Præterea cuncta quæ gessit Christus inter
homines cōuersando, dirigebant in manu illius, hoc est, cooperatione & virtute spūsancti
immo totius supbenedictissimæ trinitatis. Siquidē aīa Christi à suę creationis primordio fu
it summe repleta oī spūsancti dono, per quod summe ac ꝑfectissime dirigibilis erat à sp
iri

ritu sancto propter q̃d de eo & in eius persona Esaias prædixit: Spũs domini super me, eo q̃ Esai. 61.
vnxerit me. Itemq́; Requiescet super eum spũs dñi, spiritus sapientiæ & intellectus, &c. [In- Esaiæ 11.
uenitq́; Ioseph grãm coram dño suo.] Sic & Christus acceptissimus fuit patri suo, quemad-
modum in Euãgelio profitetur, Pater non reliquit me solum, quia ego quæ placita sunt ei, Ioan. 8.
facio semp. [& ministrabat ei,] inquantum homo, queadmodum protestatur: Sicut manda
tum dedit mihi pater, sic facio. Vnde per Esaiã pater ait de filio incarnato: Ecce seru⁹ meus, Ioan. 14.
suscipiã eum: electus meus, cõplacuit sibi in illo aĩa mea. [A quo præpositus oĩbus, guberna Esaię 42.
bat sibi creditã domũ,] sic Chrs à Deo vniuersis Iudæis p̃latus, tanq̃ verus rex Israel, & sum-
mus sacerdos secundũ ordinẽ Melchisedec, direxit Iudæos ad verã salutẽ, p̃dicando, corripi
endo, miracula faciendo, euangelicã legẽ tradendo, specialiter q̃q; gubernauit sibi creditam Psa. 109.
domũ, puta electos ex Israel beatos suos discipulos, de q̃bus fatet: Pater, q̃s dedisti mihi, ego
seruabã eos, & non perdidi quenq̃ eoꝝ. [benedixitq́; dñs domui Aegyptij propter Ioseph.]
Sic meritis saluatoris Deus trinitas benedixit cõgregationi ipsius, quibus in die pentecostes Act. 2.
misit in signo visibili spm̃ sanctum, q corda illoꝝ copiosissime ac feruẽtissime adimpleuit.
[Erat aũt Ioseph pulchra facie, & decorus adspectu.] Sic Chrs, inquãtum Deus, essentialiter
& incircũscriptibiliter pulcher secundũ naturã assumptã, fuit multiplici pulchritudine ex-
cellentissime decoratus: nec decuit eius humanitatẽ, nisi omni virtutũ, donoꝝ, fructuũ, bea
titudinum ac gratiaꝝ pulchritudine venustissimam, assumi à verbo æterno: fuit & corpore
speciosus forma p̃ filijs hoĩm, & omni morali venustate summe cõspicuus: nec fuit vsquam Psal. 44.
in eo vlla macula culpæ, de quo sponsa dicit in Canticis: Ecce tu pulcher es dilecte mi & ru Can. 1.
bicundus. Porro per dñam quæ iniecit oculos suos in Ioseph, & dixit, Dormi mecũ: accipit
synagoga, quæ aliquando fuit sponsa & vxor Dei, de quo Hieremias disseruit: Non fuit Isra
el viduatus à Deo suo, qui ait p̃ Esaiam: Quis est iste libellus repudij quo reliqui matrẽ ve Hier. 51.
stram? Hæc dña, tẽpore procedente, facta est spiritaliter meretrix, cui ait propheta: Et nunc Esa. 50.
meretrix audi verbũ dñi. Et Esaias: Quomodo, inquit, facta est meretrix ciuitas fidelis? Hæc Ezec. 16.
voluit Chr̃m suis adulterijs, i. erroribus, falsitatibusq́; inuoluere, vt sibi in illicitis cõsentiret, Esa. 1.
& se esse regem Messiam ac Dei filium denegaret, nec nouã traderet legem: quæ tandem su-
is passionibus ebria, apprehendit Christum cum vestibus: ipse aũt relicto in manibus adul- Io. 18. 19
terę pallio, fugit & egressus est foras: quia corpus suũ permisit ab illa capi, flagellari, & cruci
figi, ac eo ab anima sua relicto, descẽdit in limbũ patrum, eodemq́; die fuit in paradiso. In-
super synagoga dixit dominum Iesum ad se ingressum, vt sibi illuderet, i. per falsas doctri-
nas deciperet, clamitans coram domino suo Pilato: Seducit turbas, docẽs per vniuersam Iu
dæam. Itemq́; Domine, recordati sumus quia seductor ille adhuc viuens dixit, Post tres di- Lucę 23.
es resurgam. Hinc procurauit Christum sepultum in sepulchro, quasi in carcere custodiri, & Mat. 27.
lapidem superpositum sigillo signari. Postremo ad omnipotẽtis laudem ac gloriam, ædifica Mar. 15.
tionemq́; nostram, vigilantissima mente cõsideremus omnipotentiam gratiæ Dei, & beatis
simi Ioseph patriarchæ virtutes, qualiter ab infantia mansit in sancta vita, & zelator fuit iu-
stitiæ, ac charitatiuus delinquẽtium accusator. Deinde in terra aliena idololatrijs plena, mã-
sit immobilis in Dei timore, nec ab impijs poterat vnq̃ peruerti. Cumq́; pulcherrimus iu
uenis esset, & rebus oĩbus, honore quoq; & gloria abundaret, atq; à dña sua, muliere vtiq; se-
cundum seculum magna, tam diu ac sępe incitaretur ad voluptatem, insupabiliter ac virilis-
sime restitit ei. Deinceps ob suam inflexibilem æquitatem iniustissime incarceratus, nequaq̃
recessit corde à domino, nec contra ipsius prouidentiam murmurauit: sed longanimiter &
patientissime tulit, quicquid sapientia creatoris super se euenire permisit. Itaq; comparem⁹
nosipsos ad virum tãtum, & conspiciemus q̃ infinita sit nostra miseria, nostra defectuositas,
nostra malitia: sicq́; pœniteamus ex intimo mentis affectu, ac sancti huius patriarchæ virtu-
tes & castimoniam imitari atq; amplecti indefesse conemur.

¶Expositio cap. XL. His itaq; gestis, accidit vt peccarent duo eunuchi. Art. XC.

Recitatur in isto capitulo, q̃liter & ex qua causa cœpit sapiẽtia hui⁹ p̃inclyti Ioseph ma-
nifestari regi Aegypti. [His] quæ in p̃cedenti capitulo sunt narrata, [itaq; gestis, accidit Gen. 39.
vt peccarent duo eunuchi] videlicet [pincerna regis Aegypti, & pistor, dño suo] videlicet
Pharaoni. tñ q̃d mali egerint cõtra regẽ, aut q̃d omiserint de agẽdis, scriptura nõ exprimit,
nec certũ est: quanq̃ Iudæi iuxta consuetudinẽ suaꝝ fabulaꝝ, affirmant peccatũ pincernæ fu
isse, q̃ in potu regis inuenta est musca: pistoris vero, q̃a in pane regis paruus lapis inuentus
est. Cur autem isti ministri vocentur eunuchi, dictum est in expositiõe 38. capituli. [Iratusq́;
contra eos Pharao. Nam alter pincernis præerat, alter pistoribus] regis, quæ fuerũt duo ma
gna officia: ideoq́; Pharao tanto acrius fuit contra eos irascens, quanto eos ad officia promo-
uit maiora, aut in eisdẽ seruauit. [misit eos in carcerẽ principis militũ, in q̃ erat vinctus & Io
seph.] Itaq; carcer ille fuit sub ditiõe principis militię, q in eundẽ carcerẽ fecerat Ioseph retru
di. ¶Sed q̃ri potest, qualiter Ioseph dicat ibi nũc vinctus, cũ ex p̃cedẽti capitulo sit p̃batũ, q̃

cõpedes erant depositi. Respõdet, ꝙ vinctus nũc fertur, vel qa iam antea erat ligatus cõpedi-
Gen. 39. bus, vel qa ibidẽ clausus, vel qa adhuc habebat aliquam ligaturã in crure, cũ qua tñ poterat
ambulare in carcere. [At custos carceris tradidit eos Ioseph &c.] vt eis seruiret. [Videruntq;
ambo somniũ nocte vna] .i. visionẽ nocturnã imaginariã, q̃ tñ nõ fuit causalis, aut pure natu-
ralis, sed angelico ministerio in interioribus sensibus eoꝝ exhibita ac formata, nec propter
eoꝝ merita fiebat illis repsentatio talis in somno, sed vt p occasionẽ expositiõis somnioꝝ il-
loꝝ, manifestaret suo tẽpore Pharaoni sapiẽtia Ioseph ꝑpter cõmune hoĩm bonũ. viderunt
itaq; somniũ, [iuxta interpretationẽ congruã sibi:] hoc est, significatiuũ eoꝝ quæ euenerũt
eis ambobus. [ad q̊s cũ introisset &c. sciscitatus est eos, dicẽs: Cur tristior est hodie solito faci-
es vestra?] hoc est, cur nũc maioris tristitiæ ac timoris signa in vultibus vestris apparẽt? Inte-
rior eñ dispositio, clarius celeriusq; solet in facie apparere. [Qui respõderunt: Somniũ vidi-
mus] hoc est, vnusquisq; nostrũ interiori intuitu aliqd vidit in somno. Erant aũt gẽtiles ido-
lolatræ multũ intenti somnijs suis, visionibus atq; oraculis, in qbus à dæmonibus varijs mo-
dis illudebant, & quasi semper putabant sibi p talia aliqua designari. [& nõ est qui interpre-
tetur nobis.] hoc est, nullus hic est q nobis ea exponat. Habebant aũt Aegyptij q̊sdam augu-
res & maleficos ac diuinos, à quibus taliũ expositiones quærebant, qui tũc nõ fuerunt præ-
sto incarceratis. [Dixitq; ad eos Ioseph: Nunqd nõ Dei est interpretatio?] q.d. Vtiq; à vero
Deo, nõ ab idolis, est somnioꝝ interpretatio requirenda, & à seruis ac vatibus Dei, nõ ab au-
guribus atq; ariolis: qm̃ est donum Dei, vere & certitudinaliter exponere somnia ac secreta:
psertim quoq; futuroꝝ pure contingentiũ veritas p somniũ præsignata, nõ potest certitu-
dinaliter, nisi ex diuina reuelatiõe, prænosci. [Referte mihi qd videritis. Narrauit prior præ-
positus pincernaꝝ somniũ suũ: Videbam corã me vitẽ, in qua erãt tres propagines] .i. fron-
des seu palmites, [crescere paulatim in gẽmas,] hoc est, botros, [& post flores] vidi [vuas ma-
turescere. Calicemq; Pharaonis] .i. scyphũ ex quo bibere solet, [in manu mea. Tuli ergo] hoc
est, de vitæ deposui [vuas, & expressi] .i. humorem eaꝝ premendo effluere feci. [in calicem
quẽ tenebã, & tradidi poculũ Pharaoni.] Non res istas, sed eaꝝ similitudines vidit ille in so-
mno, & videbat ei in somno ꝙ videret, & faceret ea quæ dicta sunt, qa in somno clausa extra-
tio, & aĩa similitudines reꝝ accipit, nõ vt similitudines, sed p rebus ipsis, & in hoc ipso deci-
pitur: q aũt in somno habẽt ꝑpheticas visiones, supnaturaliter illuminant, ad intelligẽdum
eaꝝ significatiões, nec decipiunt, neq; vtuntur formis pro rebus p eas significatis, sed accipi-
unt eas vt similitudines reꝝ. [Respondit Ioseph: Hæc est interpretatio somnij: Tres ꝑpagi-
nes, tres adhuc dies sunt:] hoc est, tres rami illi psignant tres dies, [post q̊s recordabitur Pha-
rao ministerij tui] .i. in sua refectione memor erit, q̃ decẽter cõsueueras ei porrigere potum,
[& restituet te in gradum pristinũ &c.] qm̃ inquisitiõe de te facta, inueniet, vel iam inuenit,
te mortẽ nõ meruisse. [tantũ memẽto mei cũ bene tibi fuerit &c.] Litera plana est. [Vidẽs
pistoꝝ magister, ꝙ prudẽter somniũ dissoluisset] .i. ꝙ Ioseph sapienter exposuisset somnia-
lem apparitionẽ pincernæ, auferendo ab eo vinculũ & velamẽ suæ difficultatis, q̊d clausum
fuerat & obscuꝝ, [ait: Et ego vidi somniũ, ꝙ tria canistra farinæ haberẽ super caput meum,
& in canistro q̊d erat excelsius] alijs duobus, tanq̃ suppositum eis, [portare me putabã oẽs ci-
bos q fiunt arte pistoria, auesq; comedere ex eo.] Somnia hoꝝ duoꝝ ministratata sunt eis p
similitudines materiaꝝ, eoꝝ officijs satis cõgruentes. Secũdũ Glossam in Hebræo habet, tres
Iose. li. 2. ant. Iud. cap. 4. cophinos farinæ. Iosephus aũt ait: Duo canistra plena panibus, triticũ vero plenũ obsonio,
hoc est, cibo delicato, sicut est regius cibus. vñ in Græco habet, tria canistra coditron, i. panis
secundoꝝ, puta grossoꝝ. sicq; datur intelligi, ꝙ in tertio apparuit esca regalis. Veꝝ de diuer-
sitate parua aut nulla est vis, qm̃ significatio vna est quæ subiungit: [Respõdit Ioseph: Hæc est
interpretatio somnij: Tria canistra, tres adhuc dies sunt: post q̊s auferet Pharao caput tuum]
Idẽ vbi supra. hoc est, decollari te faciet. Porro audito somnio huius pistoris, Ioseph, anteq̃ illud interpre-
taret, locutus est, Mallem esse interpres bonoꝝ, vt Iosephus dicit. [Exinde dies tertius natali-
us Pharaõis erat] .i. dies anniuersaria natiuitatis regis illius. Eratq; Pharao nomẽ cõmune re-
Hieron. sup Marcũ cap. 6 gũ Aegypti, nõ ꝑpriũ, sicut Delphinus cõmune est nomẽ regũ Frãciæ. Secundũ Hiero. nullum
inuenimus celebrasse diẽ suæ natiuitatis, nisi Pharaonẽ & Herodẽ, vt quoꝝ par fuit impietas,
vna esset solẽnitas. Veruntñ q̃uis hoc nõ legat in scripturis sanctis de alijs regibus, aliqui tñ
dicũt pluriũ gentiliũ regũ cõsuetudinem hãc fuisse: atq; vt tãgit Glossa, Pharao & Herodes
diem natiuitatis suæ celebrauerunt, quia ex hora natiuitatis, .i. ex fato seu influẽtia horæ illi-
us, se reges factos putabãt, vel ad demõstrandũ beatitudinẽ excellẽtiæ suæ, q̃si pclaꝝ bonum
acciderit eis ac mũdo in hora q̃ nati sunt. [q faciẽs grãde cõuiuiũ pueris suis] .i. seruis & eti-
filijs & cognatis, domesticis, alijsq; nobilibus q̊s vocauit, sicut Herodes primis Galilææ. [re-
Mar. 6. cordatus est inter epulas magistri pincernaꝝ &c.] fecitq; eis sicut Ioseph pdixit. forsan inue-
nit vnũ illoꝝ præ alio excusabilẽ: vel ad demõstrandũ suæ maiestatis ac libertatis potentiã
fecit tale iudiciũ, ostendẽs se posse exaltare & humiliare, vt amplius timeretur. [vt coniecto-
ris verita-

pis veritas probaret].i.vt Ioseph ostēderetur verus somnioꝝ interpres,& q̄d euenit,veraciter prædixisse. Veruntū q̄d ait, Vt cōiectoris &c. intelligendū est cōsecutiue seu cōcomitanter,non directe causaliter. Non em̄ Pharao fecit illa,vt veritas interpretatiōis Ioseph ostenderetur:sed ad factū Pharaonis,cōsecuta est illa ostēsio præter Pharaonis intētionē,sed non sine præordinatione diuina. ¶Deniq; Ioseph vocať cōiector, nō ꝙ quasi dubie aut fortuitu verū prædixerit,aut absq; certitudine visiōes illoꝝ exposuerit: sed nomē cōiectoris sumitur hic extēse:vel ideo sic vocať,qa Aegyptij illi putabāt eū instar cōijcientiū esse locutū. ¶Circa hæc quæriť,qn̄ reuelauit Deus ipsi Ioseph intelligentiā somnioꝝ illoꝝ. Respondendū,ꝙ secundū doctores,gratia ꝑphetiæ est donū actuale magis q̄ habituale,quia nō inest prophetis fixe ad eoꝝ cōplacitū,sed prout actualiter tāguntur & illustrantur à spūsancto:ideo fieri potuit vt Ioseph,audiēdo recitationē somnioꝝ illoꝝ, acceperit desup actualē illuminationē, qua sensum somnioꝝ illorū clarissime intellexit: vel forte Deus iam ante reuelauit sibi tam somnia illa, q̄ interpretationē eoꝝ, vel ex inspiratione diuina cognouit sibi reuelandā somnioꝝ illoꝝ intelligentiā, cū ea audiret aut paulopost. [Et tū succedētibus ꝓsperis, ꝑpositus pincernaꝝ oblitus est interpretis sui.]sic multi tēpore ꝓsperitatis obliuiscunť pristinæ aduersitatis seu pauptatis,immo & beneficioꝝ quę eis in aduersis exhibita sunt,ac bn̄factorū suoꝝ,quo cōtra in Ecclesiastico scriptū est:In die bonorū ne immemor sis maloꝝ, & gratiā fideiussoris tui ne obliuiscaris. ¶Deniq; sicut vexatio dat intellectū, sic ꝓsperatio,inflatio ac voluptas mentē obscurāt. Dicūt aūt Hebræi id accidisse,qm̄ Ioseph nimis cōfidit humano auxilio,q̄d etiam asseruit Augustinus in Homilia de Ioseph. sed potius reor, sine ipsius culpa hoc euenisse ex dispositiōe diuina,q̄tenus ipse Ioseph diuti⁹ carcerē sustinendo,grām mereretur maiorēteiusq; patientia oībus nobis in exemplū proponeret,& tēpore opportuno desup præstituto,multo salubrius ab ergastulo eriperetur. Ex præordinatione nanq; diuina non solum contigit tribulatio electorum,sed etiam duratio seu diuturnitas eius.

Ecci 11.
Esai. 28.
August.

¶Expositio Cap. XLI. Post duos annos vidit Pharao somnium. Art. XCI.

Qualiter Ioseph post tribulationē longā & suā extremā deiectionem, sit sublimatus diuitijs,delicijs,atq; honoribus,præsens refert cap. [Post duos annos]à die quo Ioseph exposuit somniū principis pincernaꝝ,seu liberationis illius de carcere,[vidit Pharao somniū].i.visionem in somno, videlicet imaginariam apparitionem, sibi per angelum bonum exhibitam tanquam principi communitatis, & propter cōmune bonū, non propter regis idololatræ meritum. Deus nanq; frequenter ostendit specialiter prouidentiam suam circa publicas personas, & aliqua bona eis largitur,ac futura præmonstrat, propter commodum politiæ & vtilitatem regni totius , cuius prosperitas magna ex parte dependet à principe. [Putabat se stare super fluuium].i. in somno sibi apparuit ꝙ staret super Nilum, videlicet in terra seu ripa iuxta Nilum.[de quo ascendebant septem boues] secundum apparentiā somnialem,[pulchræ & crassæ nimis.] sicq; boues accipiuntur hic in fœminino genere, hoc est, pro vaccis,sicut in libro Iob,bos eorum concepit. Vnde vt Lyra ait,in Hebræo habetur,septem vaccæ. [& pascebantur in locis palustribus.] hoc est,in paludibus iuxta Nilum. [Aliæ quoq; septem] boues [emergebant de flumine] Nilo post boues crassas, [fœdæ confectæq; macie:] hoc est, turpes & macilentæ, [& pascebantur in ipsa amnis] id est,fluuij [ripa in locis virentibus: deuorauerūtq; eas, quarū mira species & habitudo corporum erat:]hoc est, boues priores, valde speciosas ac magnas. [Expergefactus Pharao, rursum dormiuit.]Cogitando quippe de somnio suo,denuo obdormiuit.[& vidit alterum somnium:] quatenus geminatio somnij, esset confirmatio & certitudo veritatis præsagij. [Septem spicæ pullulabant in culmo vno plenæ] granis, [atq; formosæ: aliæ quoq; totidem spicæ tenues,& percussæ vredine,] Hoc est, vacuæ & vento vrente læsæ, ita quòd grana eorum pauca videbantur corrupta seu elapsa. [deuorātes omnem priorū] spicarum [pulchritudinem].i. fructum ac eminētiam. [Euigilās Pharao post quietem,& facto mane, pauore perterritus,]quia timebat ꝙ somnia illa significarēt terribilia & aduersa sibi imminentia, nec cōsuet⁹ erat somnia habere huiusmodi.]misit ad cōiectores Aegypti].i.ariolos & diuinos ac magos,q intromiserūt se de talibus exponēdis,& interdū vere exposuerūt hominum somnia magica arte & ope diaboli, ꝑsertim qn̄ à dæmonibus somnia erant immissa. [cunctosq; sapientes] sapientia Aegyptiorū, quæ potius fuit stultitia, quia superstitionibus plena,potuerūt tū philosophicā sapiētiā quandā habere.[& accersitis].i.eis ad se adductis [narrauit somniū].i.ambo somnia sua, vel forte primū duntaxat,ita ꝙ videns illos nō posse exponere somniū primū,tacuit de secundo,[nec erat qui interpretaretur].i.nullus Aegyptiorū potuit ea exponere. Dicunt tū Hebræi,vt fertur,ꝙ dabant regi quasdā expositiōes,videlicet ꝙ in breui 7. de filiabus suis essent morituræ ac sepeliendæ, & aliæ septē ab eo gignēdę: sed rex nō cōtentabatur de tali expositione, q̄ aut paruā aut nullā apparentiā habuit.[Tunc demū reminiscēs]eoꝝ q̄ sibi acciderāt, [pincernaꝝ magister, ait: Cōfiteor peccatū meum]

Iob 21.

i.igratitudinē,q̄ hucuſq; fui igrat⁹ iterpreti meo,vł culpā quā cōmiſi in regē.[Irat⁹ rex ſeruis ſuis &c.].i.tu Pharao dudū iraſcēs mihi pricipiq; piſtoꝝ,feciſti nos icarcerari,] vbi vna nocte vterq; vidim⁹ ſomniū pſagū futuroꝝ.[Erat ibi puer Hebręus &c.Protin⁹ ad regis iperiū eductū de carcere Ioſeph totōderūt]In carcere nāq; pili & barba ei in lōgū creuerūt.[ac veſte mutata,obtulerūt ei].i.pſentauerūt regi:qa cū veſte vili ac ſordida aut pene attrita,nō licuit eū corā rege adduci,ne rex horrore affligeret, aut q̄ſi ihonorari videret. [Cui ille] rex ait:Vidi ſōnia,nec eſt q ediſſerat:q̄ audiui te ſapiētiſſime cōiicere].i.iterpretari.& hoc relatiuū,q̄, nō refert hic determinate ad ſōnia q̄ Pharao ſe dixit vidiſſe, ſed ad ſōnia in cōi.Nā picerna dixerat regi,ipſū Ioſeph eſſe prudētiſſimū ſōnioꝝ iterpretē. [Rñdit Ioſeph: Abſq; me rñdebit De⁹ pſpera Pharaōi.]q.d.Etiāſi ego nō adeſſē,ſeu abſq; meis meritis& ſine meo ſubſidio,De⁹ ex ſua bonitate p modū ſibi placētē manifeſtaret tibi, & nūc manifeſtabit expoſitionē ſōnioꝝ tuoꝝ,q̄ erit p tua pſperitate,nō ad tuū grauamen,vt formidaſti.Ex hoc apparet,q iā añ hęc verba De⁹ manifeſtauit ipſi Ioſeph ſaltē i gñali ſenſū ſōnioꝝ regis:alioqn Ioſeph incaute ptuliſſet hęc verba,vel verba iſta erāt verba bonę ſpei,& cōſolatoria regis pterriti,qa cōſuetū eſt regib⁹ dici q̄ libēter audiūt. In Scholaſt.q̄q; hiſt.fert,q rex apphenſa manu Ioſeph,dixit ad eū:Vidi ſōniū,nec timeas ediſſerere qcqd ſit:tūcq; Ioſeph rñdit vba ptacta.[Narrauit ergo Pharao q̄d viderat &c.]ſicut iā recitatū eſt,de bob⁹ pulchris,nūc dicit q erāt obeſis carnib⁹.i.carnoſę ſeu carnib⁹ plenæ,q̄ſi delicate nutritæ ob eſum.i.ad hoc vt ederēt,& vireta carpebāt.i.virides herbas ac gramina abradēdo edebāt.[Rñdit Ioſeph:So-

Euſebi⁹. mniū regis vnū eſt.]hoc eſt,duplex ſōniū ſeu duo ſōnia, quātū ad imaginariā apparitionē diſtincta.vnū eſt.i.idē ſignificat.¶Deinde i textu expoſitio ſōnioꝝ exprimit:[Septē boues pulchræ,& ſeptē ſpicæ]pulchræ,&[plenę,ſeptē vbertatis anni ſunt &c.].i. ſignificant 7.annos fertiliſſimos,nūc inſtātes:& cōuenieter hi fertiles anni, p boues pingues & ſpicas plenas ſignāt:qm̄ panis,q fit ex granis ſpicaꝝ,& carnes bouinæ ſpectāt pcipue ad refectionē humanā,& itē qm̄ terra p boues arat ac colit. Per hoc q̄q; q iuxta Nilū viſæ ſunt boues, oſtēſum eſt,q fertilitas & etiā ſterilitas terrę,ex diuerſa diſpoſitiōe Nili maxime naſciturę fuerūt.Nilus qppe totā Aegypti irrigat terrā, ex cui⁹ cōueniēti irrigatiōe pcedit fertilitas, ſicut alibi ex apto pluuiaꝝ deſcēſu.Ex irrigatiōis vero incōueniētia ſeu defectu,orit in Aegypto ſterilitas terræ,quēadmodū alibi ex pluuiaꝝ iportuna abūdātia,ſeu vehemēti carētia.[ſequēt 7. anni alij tātæ ſterilitatis,vt obliuioni tradat cūcta retro abūdātia.] hoc eſt, oīs victualiū copia q̄ pceſſit in annis fertilitatis,dicit obliuioni tradita,qa ſic periit q̄ſi nunq̄ fuiſſet, vel quia hoīes ſic erāt circa acquirēda neceſſaria occupati,q nō cogitabāt de alijs rebus.[cōſumptura eſt em̄ fames oēm terrā] .i.habitatores Aegypti, & aliaꝝ multaꝝ habitatores terraꝝ,in qbus fames cōſumpſit pinguedinē, quā pcedēs induxit vbertas. Itaq; fames eos cōſumpſit, hoc eſt,macerauit, afflixit, & forte multos occidit.¶Cōſequēter ſubiūgit cōſilium Ioſeph. [Nūc ergo puideat rex].i.prudēter cōſideret,& eligat ſibi[virū ſapientē]in diuinis,[& induſtriū].i. prudentē in rebus humanis, in qbus dirigat à Deo.[& pficiat eū terræ Aegypti, qui cōſtituat ppoſitos p cunctas regiones:]erāt em̄ in vniuerſo regno Aegypti q̄dā particulares puinciæ,ad ipſum regnū totale ſpectātes,in qbus ordinati fuerūt prępoſiti ad emendū quintā fructuū partē, vt ſubdit: [& quintā partē fructuū p 7. annos fertilitatis,q iam nūc futuri ſunt, cōgreget] p illos ppoſitos aliosq; miniſtros[in horrea]p ſingulas vrbes & alia loca.[& oēe frumentū]ſic collectū,immo & iuſte emptū, quātū ad blada ab alijs ſumpta,[ſub Pharaonis poteſtate condat, &c. & nō cōſumet terra inopia].i.habitatores terræ ex victualium penuria nō peribūt,ſi ita fuerit actū. [Placuit Pharaoni conſiliū]Ioſeph [& cūctis miniſtris eius.]¶Circa hoc quærit,cur nō potius Ioſeph cōſuluit reſeruari mediā,q̄ quintā,fructuum partē.Et videt q male.Si em̄ reliq̄ 4.partes fructuū,neceſſarię erāt in annis fertilitatis, videtur q quinta pars nequāq̄ ſuffecerit p annis ſterilitatis. Reſpondet,q in aliquibus annis ſterilitatis fuit aliqualis fructificatio terræ,vt infrà patebit.In annis quoq; fœcunditatis, neceſſaria fuit magna pars fructuum pro copioſa terræ ſeminatione, vſuq; iumentoꝝ: neceſſimandū q quatuor partes fructuum neceſſariæ erant in annis fertilibus.Forſitan etiā dici poteſt,q nō bene poterat plus ſeruari tam diu, q̄ quinta pars fructuū, propter corruptionem quæ ſolet frumēto accidere,ſi in magnis cumulis diu ſeruet. ¶Inſup circa præhabita ſcribit quidā:Pharao non fuit oblitus ſomniū quēadmodum Nabuchodonoſor:qm̄ viſio Nabuchodonoſor fuit reſpectu futuroꝝ de longe,quæ poſt eius mortē impleta ſunt:idcirco quia

Dani.2. nō vidit huiuſmodi impletionē, nō fuit motus ad honorandū Danielē, niſi Daniel retuliſſet ei ſomniū ſuū oblitū. Viſio aūt Pharaonis fuit de futuris in pximo, ideo pro ipſius Ioſeph exaltatiōe ſuffecit,q expoſuit ſomniū.Iſtud incōſiderate dictū pbat.Primo,qm̄ viſio Nabuchodonoſor,de qua loquitur ille,nō ſolū fuit de futuris in lōginquū,ſed etiā de futuris in pximo,imo potius de rebus tunc pſentibus.Et em̄ viſio illa fuit de ſtatua grādi,terribili,cuius caput videbatur eſſe ex optimo auro, vt habet in Daniele. Et ſicut ibidē habet in textu, ex-

poſitoresq;

positoresq́; addūt, ꝑ caput aureū intelligit ipse rex Nabuchodonosor, regnūq́; eius, q tūc te- nuit monarchiā, ꝓpter q̄d à Daniele dicebat rex regū. Secūdo, qm̄ in Daniele scribit alia vi- sio Nabuchodonosor, q̄ fuit de futuris in breui, quā rex ille nō fuit oblit⁹, sed eā Danieli nar rauit: quā cū Daniel regi exposuisset, mox rex Danielē honorauit, anteq̄ impletionē exposi- tiōis illi⁹ vidit. Similiter cū Daniel exposuisset Balthasar regi visionē ipsius, mox honora- uit eū Balthasar valde, & exaltauit anteq̄ expositiōis vidit effectū, vt in Daniele habet. Postre mo alia fuit ratio, cur Nabuchodonosor oblit⁹ fuit primū somniū suū magis q̄ Pharao, ꝑut sup Danielē exposui, & nūc breuiter tāgā. Visio etem̄ illa, erat Nabuchodonosor terribilior valde q̄ somnia Pharaōis. Nabuchodonosor eq̄dē vidit statuā altā terribilē, cui⁹ caput erat ex auro, brachia de argēto, vēter & femora ex ære, tibiæ ferreæ, pedū vero q̄dā pars ex ære, & q̄dā fusilis erat: sicq́; ex tā mōstrosæ statuæ apparitiōe fuit rex ille ꝑterrit⁹ ac turbatus ma gis q̄ Pharao ex somnijs suis, q̄ erāt de rebus notis. Vehemēs aūt formido causat magnā mo tionē humoꝝ, ex q̄ turbāt phātasmata, & causat obliuio. Insup aduertendū, ꝙ multipliciter atq́; difformiter spūsſctūs tāgat aīas ꝓphetaꝝ. Nā vt in Daniele inducit, cū rex Babylōis ex- posuisset Danieli somniū suū de arbore visa in spū, Daniel cœpit q̄si vna hora intra se taci- t⁹ cogitare de somnio regis, & īfra horā illā accepit à Deo illūinationē ad interpretādū so- mniū illud: primū vero somniū regis illi⁹ exposuit sine mora, immo & ante, Deo reuelāte, so- mniū eiusq́; significationē cognouit. Ioseph vero statim exposuit regi & ei⁹ eunuchis sōnia q̄ viderūt. Rursus hic orit q̄stio, cur & q̄liter Ioseph laudet de somnioꝝ interpretatiōe, cum Moses alibi dicat: Nō obseruabitis somnia. In Ecclesiastico q̄q; dicat: Quasi q apphēdit vm brā, & ꝑsequit ventū, secūdū hoc visio somnioꝝ. De hac aūt materia in diuersis locis alibi dictū est, & nūc breuiter tāgi potest, ꝙ authoritates illę loquūt de somnijs q̄ gn̄antur ex sup- flua vētris repletiōe, aut nimia ei⁹ inanitate, aut dęmonū illusiōe, aut ꝓuijs actib⁹, aut curis, aut cogitatiōib⁹ īportunis. Quæ aūt à Deo vel angelis imprimunt, sunt attēdēda. Similiter ex so- mnijs, q̄ ex dispositiōe corporis ei⁹ q somniat, vel ex īflictiōe corporis cælestis nascūt, potest q̄cq̄d secretū aut futuꝝ ꝑnosci. De his, suis in locis pleni⁹, Deo ꝑstāte, tractabit. ¶ Adhuc q̄q; pēsandū, ꝙ somniū & visio atq; oraculū īter se distiguūtur, ꝓprie inde loquēdo, q̄uis extēse vnū iterdū sumat ꝓ alio. Sōniū em̄ dicit, reuelatio vł apparitio facta ī somno ꝑ imaginarias formas obscure: & interdū ei cui fit somniū, desup reuelat significatio seu intelligētia sōnij: tūcq́; talis vocat ꝓpheta, ꝓsertim qn̄ de futuris est somniū. Interdū v̄o nō ei, sed alteri signifi catio reuelat, vt patet de Ioseph & Daniele: ideo tales sunt ꝓphetæ, nō illi qb⁹ fit solū imagi- naria apparitio, vt Nabuchodonosor & eunuchi ac Pharao. Porro visio appellat reuelatio occultoꝝ, siue ostēsio futuroꝝ magis clara & intellectualis, tā in vigilia, q̄ in raptu & ecstasi facta. Hinc R. Moses ait, ꝙ somniū est casus à ꝓphetia, qm̄ ꝓphetia est visio in lumine intelli gētię: somniū aūt est manifestatio futuroꝝ ī imagine, vbi cadit lumē intelligētię & occūbit. Oraculū vero, secūdū Alber. sup Danielē, est expressa ꝑnūciatio seu ꝑcognitio reꝝ in somno ꝑcepta: & ita se habet medio modo inter visionē & somniū, participās cū vtraq; puta cū vi sione, inquātū est manifesta cognitio: & cū somnio, inquātū in somno ꝑcipitur. [Locutusq́; est] Pharao, q valde mirabatur vtrūq;, hoc est, tā expeditā & clarā somnioꝝ suoꝝ expositi- onē, atq; tā ꝓuidū ipsius Ioseph cōsiliū: [Nū inuenire poterimus talē virū, q spū Dei] hoc est, illuminatiōe & gr̄a Dei, q spūs est, [plenus sit?] Vel spū Dei. i. volūtate seu diuinę volūtatis co gnitiōe de agēdis. Potest tn̄ ꝑ spm̄ Dei, spūssanctus intelligi, quanq̄ Pharao ꝑ hęc verba non intellexerit eū. [Dixit ergo ad Ioseph: Quia ostēdit tibi Deus oīa q̄ locutus es] interpretādo somnia mea, & cōsulēdo q̄d mihi agendū sit, [nunq̄d sapiētiorē, & cōsimilē tui inuenire po tero?] i. nec maiorē te in sapiētia, īmo nec parē tibi in ea valeo reperire. [Tu eris sup domū meā] i. palatio meo & ei⁹ domesticis ꝑeris. [& ad tui oris imperiū cūctus populus obediet] in his q̄ iurisdictionem tuā cōcernūt. [vno tm̄ regni solio te ꝑcedā] . i. secūdus eris in regno meo, & primus post me, ita ꝙ sola regia dignitate maior te ero. [Dixitq́; rursum Pharao ad Ioseph: Ecce cōstitui te sup vniuersam terrā Aegypti] hoc est, plenū & generalē vicariū po testatis meæ te facio, ꝓferēdo oī te populo meo. [Tulitq́; annulū de manu sua, & dedit eum in manu eius.] Annulo em̄ regū sigillabātur literæ eorundē, ideo Pharao cepit annulū de ꝓ- pria manu, & dedit in manu Ioseph: ad innuēdum, ꝙ quicq̄d Ioseph faceret aut signaret, ra tū esset & efficax. Sic & Assuerus rex dederat annulū suū primo Amā, deinde Mardochęo. [vestiuitq́; eū stola byssina &c.] . i. cādidissima linea veste, q̄ subtilissima est in Aegypto. [fe- citq́; eū ascēdere sup currū suū secundū] . i. sup preciosiorē regis currū, vno curru excepto, in quo solus rex sedit, vel vt quidā exponūt, sup currū suū secundū. i. sup primū ac regiū cur- rū, ita ꝙ Ioseph sedebat in illo curru, tanq̄ secūdus à rege, q interdū ꝑmisit ex speciali fauore illū q fuit secūdus à se, ascēdere currū suū. [clamante præcone] ante currum Ioseph, qui per regiā vrbē, & ꝑ diuersas Aegypti vrbes sic vehebatur, [vt oēs coram eo genuflecterent &c.] sicut & Assuerus præcepit, vt om̄es serui sui coram Aman flecterent genu. Veruntamen se- cundum

Dani. 4. Dani. 9. Dani. 4. Leui. 19. Ecci 34. Dani. 2. Dani. 4. Gen. 39. Hest. 3. 8 Hester. 3.

cũdũ August. & alios, in Hebræo nõ habet, vt flecterẽt corã eo genu: sed dictio ista, Abrech,
August. sicut & Symmachus trãstulit, q̃d tm̃ valet sicut, pater tenerrimus. q. d. Quãuis Ioseph ætate
sit tenerrimus, tñ sapiẽtia & virtute mereť pater oĩm appellari. Itaq; præco hoc nomẽ cla-
mãdo, isinuauit vt genua flecterẽt ipsi Ioseph tãq̃ patri ac principi terræ. Hic Aquila trãstu
lit: Clamauit in cõspectu eius ad geniculationẽ. [Dixit q̃q; rex Aegypti ad Ioseph: Ego sum
Pharao.] Quod fuit iuramentũ regis. q. d. Quàm verũ est, esse me Pharaonẽ, qui possum ti-
bi tantã tradere potestatẽ, tam verũ erit q̃d dicã, videlicet: [Absq; tuo imperio nõ mouebit
quisquã] præter me qui maior te sum, [manũ aut pedẽ in oñi terra Aegypti.] Hyperbolica
locutio est, tanq̃ dicat: Magna valde erit authoritas tua, nec aliquis in Aegypto audebit ti-
bi cõtradicere siue resistere, nec quicq̃ notabile cõtra tuã ordinationẽ pagere. Porro in Scho
Euseb. lastica historia exponit sic: Neq; egrediet hinc sine tuo nutu, nec sine eo publicis fungeť offi
ciis. [vertit'q; nomẽ eius]. i. mutãdo seu aliqd imponendo, [& vocauit eũ lingua Aegyptiaca
saluatorẽ mũdi:] qa per suã interpretationẽ atq; cõsiliũ, liberauit iã quasi mũdũ à futuro fa
mis periculo. Nomẽ aũt Aegyptiũ erat, hoc est, Zaphanath, q̃d (secũdũ Hieronymũ) Hebrai
Hieron. ce sonat, abscõditorũ inuẽtor: & tñ qm̃ ab Aegyptio ipositũ est, debet habere rationẽ linguæ
illi'. Interpretať em̃ Zaphanath Phahanecha, saluator mũdi, vt testať Hieronym'. [Dedit'q;
illi vxorẽ] nomine [Asseneth, filiã Putipharis sacerdotis Heliopoleos.] Augustinus q̃rit, an
iste sit Putiphar, de q̃ dictũ est 39. cap. q fuit emptor ac dñs Ioseph. Hieronymus vero abso-
Idem. lute rñdet q immo, & idẽ dicũt Hebræi. Cur aũt vocat' sit eunuchus, & cur fact' sit sacerdos,
Esai. 19. i. summ' antistes, Heliopoleos. i. ciuitatis solis, de q̃ ferť in Esaia, Ciuitas solis vocabať vna:
dictũ est in expositiõe cap. 39. Nullus qppe nisi castratus, aut infrigidat' ac impotẽs, poterat
esse* archiflamin' phani illius, forte ob hoc, vt sacris idolorũ illi' liberius atq; integrius esset
intẽt'. [Egressus est itaq; Ioseph ad terrã Aegypti.] Nõ q iã extra terrã Aegypti extiterat, sed
sedẽs in curru, pcessit de vna parte terræ illius ad aliã. [Triginta aũt erat annorũ qñ stetit in
cõspectu Pharaonis] taliter sublimatus, & ita fuit circiter 13. annis in seruitute & carcere, &
quia nescit q̃ diu in carcere fuit, ignorať q̃ diu ante seruierat. Vẽdit' est aũt & cœpit seruire,
qñ erat circiter 17. annorũ. [& circuiuit oẽs regiones Aegypti]. i. particulares puincias quæ
ad dominiũ Pharaonis spectabãt, ad videndũ vrbes & loca & populũ, quibus erat prælatus,
& vt agnosceret ac honoraretur ab oĩbus: non tñ significauit alicui causam, cur ita colligi-
Ioseph. li. ret segetes, vt Iosephus ait. Ex quibus oñibus cõstat, quãta gratia indiguit Ioseph, ne in tã
2. an. Iu, repẽtina & maxima atq; multiplici sua exaltatione & honorificẽtia, inani falleret lætitia, aut
cap. 4. aliqua vanitate. [Venit'q;] successiue [fertilitas 7. annorũ, & in manipulos redactæ segetes, co
gregatæ sunt in horrea Aegypti &c.] per ministros à Ioseph ad hoc deputatos, & intelligen
dum est istud de quinta parte fructuũ, quæ p septẽnium seruabať. [Nati'q; sunt Ioseph duo
filii anteq̃ veniret fames &c.] Hoc (vt qdã scribit) adiicit, qa Hebræi tẽpore cõmunis tribu-
lationis, vt est fames illa, ab vxoribus abstinebãt. sed nõ est probabile, q p 7. annos famis ita
cõtinuerũt. [Vocauit'q; nomẽ primogeniti, Manasses.] q̃d interpretať obliuio, ideo ratio ap
pellatiõis subiungiť: [dicẽs: Obliuisci me fecit Deus oĩm laborũ meorũ, & domus patris mei.]
hoc est, tantã donauit mihi prosperitatẽ, q laborũ & aduersitatũ q̃s ptuli, ac parẽtelæ meæ
recordatio, nõ ingerit mihi tristitiã, ita q p modũ obliuiscẽtis seu obliti me habeo. Verũ
cõstitutis i psperitate solet esse augmẽtũ solatii, q multa sustinuerũt aduersa iuxta q̃d scriptũ
Psal. 89. est: Lætati sumus pro diebus qbus nos humiliasti, annis qbus vidimus mala. [Nomẽ quo
secũdi appellauit Effraim,] q̃d interpretatur fructificatio seu cremẽtũ, ideo subdit ratio-
minis: [dicẽs: Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ]. i. in terra Aegypti, in qua
principio vẽditionis meæ in ea, & tẽpore incarcerationis pauper fui, in qua nunc creui
spiritalibus & corporalibus bonis, in ple atq; familia, in honore, potestate & gloria. [Igitur
transactis 7. vbertatis annis &c. cœperũt venire 7. anni inopiæ, q̃s prædixerat Ioseph, &
vniuerso orbe fames præualuit.] Hoc per hyperbolẽ aut synecdochen dictũ videť. Non e-
absolute in tota terra habitabili fuit caristia, sed vt infrà habeť, p̃sertim in Aegypto terra
Chanaan, in regionibus quoq; vicinis, q̃uis non tam vehemẽter. immo interdũ in scriptu-
Esai. 13. vna vrbs mũdus vocatur, vt cũ dñs ait in Esaia: Visitabo super orbis mala: Vbi secundũ
Hieron. ronymũ, alios'q; expositores cõmuniter, per orbẽ ipsa Babylon ad literã designať, ppter
Ioan. 12. gnitudinẽ suã. De populo q̃q; qui venit cũ Christo in die palmarũ, dixerunt scribæ & pha-
ſæi: Ecce totus mũdus abiit post eũ. [In cũcta aũt terra Aegypti fames erat &c.]. i. in aliqb
immo & in multis habitatoribus singularũ ciuitatum Aegypti. Aliqui nihilo minus diu
erant ibidẽ, qui in primis annis septẽ cõpetentiam habuerũt ex propriis, quæ sibi referua
de fructibus annorum fertilium, hi præsertim, qui cognouerunt ea quæ Ioseph de sterili
te terræ prædixit. [Omnes'q; prouinciæ]. i. habitatores prouinciarum illius climatis, [ve
bant in Aegyptum, vt emerent escas &c.]. i. frumentum & blada ex quibus fit panis.

¶De mystico huius XLI. cap. intellectu. Artic. XCII.

VNa causa, propter quã sancta ecclesia tã diligẽter atq; solẽniter legit scripturas veteris testamẽti, est, vt innotescat ꝙ Deus oĩpotens semꝑ habuit prouidentiã actuum humanoꝝ: quod etiã ex hui⁹ capituli historia clarissime cõprobatur. Itaq; per Pharaonẽ, qui vidit in somno futura in mundo, intelligit quicunq; princeps terrenus gentilis, qui in exordio fuit primitiuæ ecclesiæ, & tñ prædestinatus fuit à dño, cui desuꝑ monstrabat mira & inaudita mundi mutatio, cui Christus per Apostoloꝝ prædicationẽ exposuit, qualiter tunc instaret, iamq; inceptũ esset tẽpus gratiæ, in quo toti humano generi exhibenda esset incõparabilis opulẽtia 7. donoꝝ spũssancti, & supernoꝝ charismatũ eis iugiter annexorũ, quæ ꝑ 7. boues pingues, spicasq; plenas signant. Deinde tẽpore procedente, & charitate refrigescẽte, vẽtura esset in mũdo spũalis sterilitas, hoc est, defectus virtutũ, abundantia vitioꝝ, quæ frequẽter ac diu fuit in Christi ecclesia, atq; per boues macras, & spicas exustas exprimitur. ¶Porro, sicut Ioseph cõsuluit quintã fructuũ partem annoꝝ fertilium colligi ac reponi in horrea ad succurrendũ tẽpore famis, sicut Christus durante ecclesiæ primitiuæ feruore, fecit ꝑ quosdã viros fideles describi virtutes, sapiẽtiam, miracula, martyria, ac diuersa charismata, quæ fuerũt in primitiua ecclesia, quæ tot tantaq; fuere, ꝙ vix quinta pars quibat describi. Descripta vero, in horreis, hoc est, in librarijs, est cõdita, in ꝗbus sunt libri cibaria spiritalia cõtinẽtes, ex ꝗbus subuenit fidelib⁹ tẽpore spiritalis inopiæ, ꝗ tunc ex recitatione seu lectione virtutũ atq; charismatũ, ineffabilisq; feruoris primoꝝ fidelium, ac prçcedentiũ patrũ ædificant in fide, accendunt in charitate, roborant ad bene agendũ, sicq; salubriter reficiunt, ne pereant prorsus inopia. ¶Amplius, ipsius Ioseph incarceratio & lõga afflictio, figura fuit dñi Iesu Christi passiõis: & sicut Ioseph post maximã tribulationẽ subito vehementer est eleuatus, Aegypto prælatus, & mũdi saluator vocatus: sic Christus post suã acerbissimã & ignominiosissimã passionẽ ac sepulturã statim est suscitatus à mortuis, cœlo ac terræ ꝑpositus, atq; vbiq; terraꝝ vocatus mũdi saluator. Cõstituitq; Deus pater Chr̃m suꝑ domũ suã, videlicet vniuersalẽ ecclesiã, cuius caput est Chr̃s, & sub eo Romanus antistes, dñs apostolicus, generalis, plenus, ac summus Christi in terra vicarius, in quo est potestatis ecclesiasticæ vertex ac plenitudo. ¶Insuper annulũ fidei dedit pater in manu Christi, ita vt Christus oẽs vocaret ad fidem, animasq; fideles sibi ꝑ fidem spõsaret. [Vestiuitq; eum stola byssina] .i. carnis immortalitate, claritate, impassibilitate, ac subtilitate in sua resurrectione. [Aureã ꝗq; torquẽ circũposuit collo eius] hoc est, ardentissimã charitatem, & splendidissimã sapientiã radicauit in mẽte ipsius. [& fecit eũ ascẽdere super currũ suũ secundũ] .i. supra corda fideliũ, potissime Apostoloꝝ & alioꝝ prædicatoꝝ sanctoꝝ atq; pastorũ, qui Deum in se portant, circunferũt, retinẽt, & eum ad alioꝝ animas vehunt, ac sibi subiectos sustẽtãt, qui sunt currus Dei, sicut ad Heliam dixerat Heliseus, & rex Israel Heliseo: Pater mi, pater mi, currus Israel & auriga eius. Multi sunt tales currus altissimi. Etẽm currus Dei decẽ mil libus multiplex. Quẽadmodum etiã ante Ioseph currebat præco clamans, vt oẽs ei flecterent genu, & dñm eũ recognoscerẽt Aegyptioꝝ: sic Christũ præcessit gloriosissimus sanctissimusq; Ioannes Baptista, qui prædicauit se esse indignũ soluere corrigiã calceamentorum Christi filij Dei, eumq; esse ab oĩbus adorãdum, dicẽdo: Qui de cælo venit, super oẽs est. ¶Prçterea, sicut Ioseph exaltat⁹ duxit vxorẽ gentilẽ, genuitq; ex ea filios duos, sic Chr̃s post suã resurrectionẽ & ascensionem, synagoga relicta, gentilẽ plebẽ cõuertit, & ex ea sibi collegit ecclesiã quã duxit in sponsam, ex qua genuit quasi duos filios, hoc est, religiosos ac seculares, seu cõtẽplatiuos & actiuos. Ex primitiua ꝗq; ecclesia, hoc est, ꝑ sanctoꝝ Apostolorum prædicationem genuit filios duos cõuertendo per eos multa millia Iudæorum, sed incomparabiliter plura millia paganoꝝ. ¶Adhuc aũt sicut Ioseph fuit 30. annoꝝ quãdo circuiuit Aegyptũ, sic Christus eadẽ in ætate exorsus est circuire Iudæam ad prædicandum in ea, qui pertrãsiuit benefaciendo, & sanando oẽs oppressos à diabolo: & sicut Ioseph tempore sterilitatis aperuit horrea, vendiditq; frumẽta, sic Christus tempore deformationis & cõculcationis ecclesiæ misericorditer auxiliatur, nec vnꝗ̃ in toto relinquet ecclesiã, sed indesinenter statuit & cõseruat in ea quosdã electos ac virtuosos, ꝗ mala mũdi ac ruinã deplorant ecclesiæ, clamãtes ad Christũ pro spiritali refectione ac reformatione populi Christiani, quibus pius succurrit saluator, & spiritalia tribuit alimenta, quæ oratione & subiectione quasi emuntur. Horrea vero sunt libri scripturæ, sacramẽta ecclesiæ, corda feruẽtia, immo & ipsa charitas, pietas, omnipotẽtia, opulẽtia, liberalitas Dei, in quibus omnia bona supercopiosissime continentur: & tunc quasi aperiuntur, dum nobis ex eis dona gratiæ deriuantur.

Psal. 2. Acto. 10. 4. Reg. 2. 4. Re. 13. Psal. 67. Matt. 3. Ioan. 1. Acto. 10.

¶Explanatio Cap. XLII. Audiens aũt Iacob ꝙ alimenta venderent. Art. XCIII.

QValiter sint impletæ visiones somniales ipsius Ioseph, ꝗbus se vidit adorari à sole & luna ac 11. stellis, incipit nũc describi. [Audiẽs aũt Iacob ꝙ alimẽta vẽderent in Aegypto, dixit filijs suis: Quare negligitis &c.?] q. d. Cur non festinatis ire in Aegyptũ ad emendũ necessaria nobis? [Descendẽtes igitur fratres Ioseph 10. &c. Beniamin domi retẽto

à Iacob

à Iacob, q dixerat fratribus eius].i.fratrib⁹ Beniamin,[Ne forte &c.]q.d. Non pmitto eum
ire vobiscũ, ne aliquid aduersi cõtingat sibi in via, queãdmodũ cõtigit fratri eius vterino,
quia (vt infrà habet) Iacob valde specialiter ipsum Beniamin diligebat.[Cumq́ adorassent
eum fratres sui]adoratiõe duliæ, cũ profunda inclinatiõe, aut prostratione, aut genuflexio-
ne,[& agnouisset eos, quasi ad alienos duri⁹ loquebat,]nõ tñ ex corde duro, neq; ex ira, sed
ex magna prudẽtia & pia simulatiõe, immo & ex zelo iustitiæ, quia volebat eos pro suis ex-
cessib⁹ caute affligere.[interrogãs eos: Vnde venistis &c.?]forte nesciuit ꝙ adhuc habitarẽt
in terra Chanaan, qm̃ pater eoꝝ frequẽter mutauit locũ habitatiõis.[& tñ fr̃es ipse cogno-
scens, non est cognitus ab eis. Ipse eñ interim fuit valde mutatus in facie, qa 16. annoꝝ exi-
stẽs, recessit ab ipsis, q tũc erãt in ætate virili, nec interim multũ in apparatu mutati. Eratq́
Gen. 37. Ioseph in tãto cõstitutus honore, ac precioso & q̃si regali vestitu,[ꝙ fratres nequaq̃ poterãt
ex se ipsum cognoscere.[Recordatusq́ somnioꝝ q̃ aliqñ viderat,]q̃ ca. 37. scripta sunt, [ait
ad eos: Exploratores estis, vt videatis ĩfirmiora terrę, venistis].i. loca Aegypti min⁹ munita,
p q̃ regnũ Aegypti possit facilius incursari.¶Circa hoc duo q̃runt: Primũ, q̃re Ioseph recor-
dat⁹ somnioꝝ suoꝝ, ꝓtinus ꝓtulit verba ista. Secũdo, an mẽtitus sit ista dicendo. Rñdet ad
primũ, ꝙ ex q̊ fr̃es sui iniuste cõtempserũt somnia sua, voluit eos inducere ad verificationẽ
somnioꝝ illoꝝ, vt s. in tribulatiõe & angustia positi, eũ attẽti⁹ exorarẽt ac adorarẽt. Ad aliud
qdã rñdẽt, excusãdo Ioseph à mẽdacio ĩ his ac cæteris verbis ei⁹ sequẽtibus, asserentes ꝙ fr̃es
eius fuerũt aliquo modo exploratores, qa explorauerũt veniẽdo meliora itinera, & qualiter
se haberẽt accedẽdo dñm terræ, q vẽdidit blada. Hãc vero excusationẽ reprobat quidã, scri-
bẽs hoc loco & alibi sæpe, nõ oportere sanctos veteris testamẽti à venialibus excusari, à qui-
b⁹ nec Chr̃i apostoli fuerũt immunes. Ad q̊d dicẽdũ ꝙ sancti vtriusq; testamẽti sunt à pecca-
tis excusandi, quãtũ vere ac rationabiliter fieri potest, & licet interdũ vti subtili ęquocatiõe,
& ĩdustriosa veritatis celatiõe p verba obscura: nec hoc est aliũ p mẽdacia fallere, sed poti⁹
ei sapiẽter ꝓdesse. Mihi q̊q; apparet ꝙ p̃ter modũ p̃tactũ excusari valeãt verba Ioseph ab oi
mendacio, vt dicam⁹ eũ ꝓtulisse hæc verba ironice, nõ ex aĩo. Itẽq́, exercitãdo & ꝓbãdo fr̃es
suos, nõ affirmãdo, sicut frequẽter sancti patres imposuerũt sibĳnuicẽ aliquas culpas intẽtio-
ne exercitãdi. [Qui dixerũt: Nõ est ita dñe &c.].i. nõ sumus exploratores malitiosi.[Oẽs filij
vnius viri sumus &c.] Refert R. Paulus ꝙ quidã expositores Hebræi dicunt, fratres Ioseph
iuisse dispsos p ciuitatẽ, ad quærẽdũ vndiq; fratrẽ suũ Ioseph, vt emptũ redimerent, ac patri
suo reducerẽt, & postea cõuenisse in domo Ioseph ad emẽdũ: idcirco imposuit eis ꝙ ex di-
uersis regiõib⁹ essent missi ad explorãdũ: ideo ad excusandũ se inde, dixerũt se esse filios vni⁹
viri.[Quibus ille rñdit: Aliter est. Immunita terrę hui⁹ cõsiderare venistis.]iuxta sensum p̃ta-
ctũ.[At illi dixerũt: 12. fr̃es serui tui sumus &c.]Quõ dixerũt hoc, cũ putarẽt ipsum Ioseph i-
mortuũ esse, sicut subiũgit:[Minimus]frater nr̃[cũ pr̃e nr̃o est, alius nõ est sup].i. nõ viuit, vt
credimus, qa infra tot annos nihil de eo pcepimus? Dicendũ, ꝙ dixerũt se 12. fratres esse, i. fu-
isse, vel p synecdochen dictũ est hoc.[Hoc est, ait]Ioseph[q̊d locut⁹ sum, Exploratores estis]
q.d. Ex q̊ estis tot germani, estis magis audaces & p̃sumptuosi, in mutuo cõfidẽtes subsidio.
[Iã nũc experimẽtũ vestri capiã].i. p effectũ inuestigabo an sitis in verbis veraces.[p salutem
Pharaonis nõ egrediemini hinc].i. vos 10. nõ exibitis simul Aegyptũ, [donec veniat frater
vester minimus. Mittite ex vobis vnũ * q adducat eũ.]Ex hoc videt, ꝙ Ioseph qñ hæc dixit
intẽdebat 9. fratres suos secũ tenere, q̊usq; Beniamin adduceret ad se. [vos aũt eritis in vin-
culis, donec ꝓbent q̃ dixistis, vtrũ vera an falsa sint.]hoc est, an habeatis adhuc vnũ fratrẽ vo-
August. bis iuniorẽ.¶Circa q̊d August. & alĳ dicũt, ꝙ Ioseph vidẽs 10. fratres suos adesse, & fratrẽ
suũ vterinũ deesse, timuit ne forte fr̃es sui aliqd malitię exercuissent in illũ sicut in se: ideo vo-
luit certificari de hoc p præsentialẽ & personalẽ adductiõẽ fratris sui ad se. [Alioquin p sa-
lutẽ Pharaonis, exploratores estis.]Hoc est, nisi potueritis verificare verba vestra ꝓlata de
minimo fratre vestro, habẽdi estis p exploratoribus, & digni puniri vt illi.¶Circa hoc q̃ri-
tur, an licuit ipsi Ioseph iurare p salutẽ Pharaonis, cũ nõ liceat p creaturas iurare. Et p Moy-
Deut. 6. sen dictũ est, Per nomẽ dñi Dei tui iurabis. Ad hoc Thomas in secũda secũdæ, q̃stione 89. re-
spõdet: Duplex est iuramentũ: Vnũ q̊d fit simpliciter cõtestãdo, & hoc diuinæ veritati inni-
tit, sicut & fides. vnde queãdmodũ fides principaliter est de Deo, secũdario aũt de creatu-
ris, inquãtũ veritas diuina in eis resplẽdet, sicq́ iuramentũ principaliter ad Deũ refert, cu-
veritati innitit: secũdario aũt assumunt creaturæ aliquæ ad iurãdũ, nõ secundũ se, sed inquan-
tũ diuina in eis veritas manifestat, sicq́ iurat p euangeliũ. i. per Deũ cuius veritas in euange-
lio cõtinet, & p sanctos q veritatẽ hãc crediderũt. Aliud est iuramentũ q̊d fit execrãdo, &
in tali iuramento inducit creatura tanq̃ id in q̊ exerceat diuinũ iudiciũ, si periuretur, vt cũ
2. Cor. 1. homo iurat p caput suũ, aut filiũ, aut p aliã rem quã amat, sicq́ iurauit Apostol⁹: Ego, inqui-
ens, testẽ Deũ inuoco in animã meã. & vtroq; modo intelligi potest, ꝙ Ioseph per salutẽ
Pharaonis iurauit, hoc est, p modũ execrationis, sic ꝙ salutem Pharaonis obligauerit D
nisi

nisi verũ esset q̃d dixit: & itẽ ꝑ modũ simplicis cõtestatiõis, cõtestãdo videlicet veritatẽ diuinæ iustitiæ, ad cuius executionẽ principes terræ cõstituunt. [Tradidit ergo illos custodiæ].i. incarceratiõi[tribus diebus:]q̃a ꝑ odiũ cordis,ꝑ verba cõspiratiõis,& ꝑ realẽ vẽditionẽ,pec cauerũt in eũ: & etiã vt ipse interim melius deliberaret, q̃d faceret circa eos. [Die aũt tertio eductis de carcere,ait:] Quo patet ꝙ nõ fuerũt in carcere ꝑ tres integros dies, immo nõ nisi ꝑ vnũ integrũ diẽ,& ꝑ alioꝝ duoꝝ dierũ partes. Eodẽ nãq; die q̃ verba ꝓhabita loquebatur cũ eis,misit eos in carcerẽ.[Facite quæ dixi]adducẽdo fratrẽ vestrũ, q̃uis nõ eo modo q̃ teti gi,sed vt tangã.[& viuetis].i.nõ occidã vos tanq̃ exploratores.[Deũ eñ timeo.].q.d.Dei cul tor sum,nõ idololatra.[Si pacifici estis,frater vester vnus ligetur in carcere].i.ligatus ponatur in carcere.[vos aũt abite,& ferte frumẽta q̃ emistis,in domos vestras &c.]Quãuis eñ ha bitauerũt cũ patre suo Iacob, nihilo minus vnusquisq; eoꝝ habuit habitaculũ ſpeciale ꝑ se ac sua vxore,ac sobole atq; familia.[Fecerũt vt dixerat].i.acquieuerũt verbis Ioseph,& sic fa cere decreuerũt.Verũtñ alia multa verba habuerũt Ioseph & fratres eius adinuicẽ, vt in sequẽtibus patet capitulis,vbi habet: Interrogauit nos homo,s.Ioseph ꝑ ordinẽ nostrã proge niẽ,si pater viueret,si haberem⁹ fratrẽ. Cũq; Ioseph dixisset eis vt fratrẽ illũ adducerẽt,dixe rũt:Nõ potest puer relinquere patrẽ suũ: si eñ illũ dimiserit,morietur &c. Tuncq; Ioseph dixit eis cũ iuramẽto,ꝙ nõ viderẽt faciẽ suã, nisi fratrẽ illũ afferrẽt. [Et locuti sunt ad inuicẽ: Merito hæc patimur,q̃a peccauimus in fratrẽ nostrũ &c.en sanguis ei⁹ exquirit.].i.iusto iu dicio Dei ista sustinem⁹,in vltionẽ mortis fratris nostri.putabãt eñ ꝙ mortu⁹ esset, & q̃uis nõ interfecerãt eũ,tñ cõiiciebãt ꝙ ex sua vẽditione incidisset tot aduersitates atq; tristitias, ꝙ diu inde obisset. Interfecerũt q̃q; eũdẽ morte ciuili,vẽdẽdo eũ in seruũ. seruitus aũt est mors ciuilis.[Nesciebãt aũt ꝙ itelligeret Ioseph]verba eoꝝ Hebraica,putãtes eũ Aegyptiũ natiõe, & nesciebãt hoc,immo oĩno æstimabãt ꝙ nõ intelligeret eos. [eo ꝙ per interpretẽ loqueretur ad eos]Loquebat eñ Ioseph lingua Aegyptiaca, & interpres narrauit sensum verborũ Ioseph fratribus eius in lingua Hebræa. & hoc fecit Ioseph, ne fratres eum ex sua loquela cognoscerẽt,ex qua multi faciliter cognoscunt.¶Deniq;,vt refert Lyra, Hebræi referũt interpretẽ istũ fuisse Manassen filiũ Ioseph, quẽ ipse Ioseph docuit idioma Hebrę̃ũ:sed hoc ad Iudaicas arbitror fabulas ꝑtinere,cũ & Manasses tũc fuerit 8.annoꝝ aut circiter: nec cõsuetudinis sit principibus,ad q̃s diuersaꝝ ꝓuinciarũ atq; linguaꝝ hoĩes assidue veniũt,tales pueros habere interpretes, q̃s oportet esse valde prudẽtes & eloquẽtes,q̃d adhuc lõge erat à puero octo annoꝝ. Verũtñ ille interpres aliiq; domestici Ioseph, immo Aegyptii,communiter sciebãt Ioseph esse natiõe Hebræũ,& Hebræorũ cognoscere ac eloqui posse linguã:ideo bene cõsiderauerũt ꝙ Ioseph ex speciali causa loqueret viris illis mediante interprete, non tñ sciebãt causam in speciali.[Auertitq; se parũper,]quasi actur⁹ aliq̃d aliud.[& fleuit]ex consideratione prouidẽtiæ Dei, & admiratione ipsius:ex deuotione quoq; ad Deũ,cõsiderãdo beneficia eius in se,cũ emollitione liquefactioneq; cordis,& item ex cõpassione,qua fratribus suis pie cõdoluit, q̃s vidit in magna desolatione atq; angustia cõstitutos, quib⁹ vexatio cõtulit intellectũ,ita ꝙ peccatũ illud in Ioseph cõmissum,sic ad memoriã reduxerũt.¶Prę terea quæri potest,cur interpres nõ interpretabatur verba illa fratrũ Ioseph de peccato eo rũ.Respõdetur ꝙ interpres nõ curauit ea interpretari,quæ fratres inter se loquebant,& non ad Ioseph. sed tũc rursus est quæstio, qualiter audebant tam capitale crimen suum in aliena terra corã interprete recitare? Dici potest, ꝙ interpres forsan nõ audiuit hæc ꝟba circa alia occupat⁹,aut parũ diuertẽs: & taliter ea ꝓtulerũt,ꝙ putabãt ea ab alio nullo ĩtelligi,q̃uis Io seph ex singulari ad eos respectu audierit ea.[Tollẽsq; Simeõ & ligãs].i. ligari seu cõpediri faciens eum [illis præsentibus.] vt sic magis festinarent implere præceptum de adductione Beniamin. tñ (vt creditur) post fratrum recessum fecit Simeonem dissolui,& pie tractari in ipsa custodia. Quod si quæratur,cur potius Simeonẽ ligauit ac tenuit: respondet,ꝙ magis peccauit in Ioseph sua crudelitate,& alios incitauit cõtra eundẽ. [iussit ministris]suis[vt implerent eoꝝ saccos tritico,]immo & aliis bladis,vt patebit.[& reponerẽt pecunias singulorum in saccis suis.]& in hoc fecit grãm eis,vel ideo forsan fecit hoc,vt ipsi paulopost inuenta pecunia, rursus affligerentur timore, formidãtes in reditu suo accusari de furto: voluit eñ eos pro suis excessibus pie ac diu affligere,propter eoꝝ salutẽ ex charitate & æquitate. Voluit q̃q; patri suo pecuniã suã remittere. [datis suprà cibariis in via].i.quibus vescerẽtur in reditu.[At illi portãtes frumẽta]non triticũ tantũ[in asinis suis].i.supra asinos,ita ꝙ ipsi fratres portabãt,hoc est,portari fecerũt frumẽta. [ꝓfecti sunt. Apertoq; vnus sacco, vt daret iumẽto pabulũ]cui nõ dedit triticũ pro pabulo,[in diuersorio &c.].i.stabulo,vel vt quidã exponunt, in hospitio ad q̃d diuerterũt in via. [dixit fratribus suis: Reddita est mihi pecunia]quã ꝑ bladis exposui.[En habetur in sacco. Et obstupefacti turbatiq; dixerũt: Quidnam est hoc q̃d fecit nobis Deus] effectiue vel ꝑmissiue? Siquidẽ sicut oĩa in diuina ꝓuidentia cõpræhendũtur, sic oẽ esse & oĩs actio est à Deo, quantũ ad id entitatis q̃d cõsistit in

eis. Sed cur ex facto iſto q̊d Deo aſſcripſerũt, turbati ſunt? Cur etiã pluraliter ſunt locuti, q̊d
fecit nobis Deꝰ, cũ vnꝰ eoꝝ ſolũ inueniſſet ſuã pecuniã? Dicendũ ad primũ, ꝙ ideo, q̃a in re-
ditu timuerũt ſuſpecti haberi de furto, q̃uis eſſent innoxij, & q̃a iã ſemel graue tribulatione
multũ improuiſe ſuſtinuerũt, faciliter metuebãt rurſus ſimilia pati, vt moris eſt infortunatis.
Ad ſecundũ dicẽdũ cũ Andrea, ꝙ auditis verbis p̃fatis vniꝰ de inuẽtione ſuę pecunię, alij cũ
aperuerũt ſuos ſaccos, vt viderẽt q̃d factũ eſſet cũ eis. Cũq; vnuſquiſq; eoꝝ inueniſſet ſuã pe-
cuniã forte ligatã in burſa aut peplo paruo, exterriti ſunt, & locuti verba inducta. Vñ ſeque-
ti cap. dicũt: Cũ veniſſemus ad diuerſoriũ, aperuimꝰ ſaccos nr̃os, & inuenimꝰ pecuniã in ore
ſaccoꝝ. [Venerũtq; ad Iacob p̃rem ſuũ, & narrauerũt ei oĩa q̃ ſibi accidiſſent &c. His dictis,
cũ frumẽta effunderẽt, ſinguli repererũt in ore ſaccoꝝ ligatas pecunias.] Ex hoc videt̃, ꝙ nõ
inuenerũt pecunias ſuas iã ante in via ac diuerſorio. Ad hoc quidã reſpõdent, ꝙ iſtud hic di-
cit̃ per recapitulationẽ, q̃a iã ante inuenerũt pecunias. Sed ſi ordo verboꝝ penſet̃, nõ videtur
ſolutio iſta aĩm quietare, q̃a aperte hic dicit̃, [His dictis,] q̃ ſ. retulerũt patri ſuo, [cũ frumen-
ta effunderent, repererũt.] Ideo arbitror reſpõdendũ, ꝙ q̃uis inuenerũt pecunias ſuas in di-
uerſorio, tñ ex prudẽti cautela dimiſerũt eas in ſaccis ſuis, vt ſi q̃s eos quaſi fures inſequere-
tur, poſſent ſe excuſare veraciter, ꝑ hoc ꝙ pecuniæ nõ eſſent apud corpus nec in burſis eoꝝ,
nec eã interi attigiſſent. Nã & iſtud partim poſtea pro ſua tetigerũt excuſatione. Deniq; di-
citur hic, ꝙ dũ frumẽta effunderẽt, ſinguli repererũt pecunias in ore ſaccorũ, ergo & vnus il-
lẽ q̃ in diuerſorio eã inuenit. Idẽ eſt ſentiẽdũ de alijs quod de vno: nec obſtat q̊d ſubdit̃, [Ex-
territiſq; ſimul oĩbus,] q̃a hoc accipi poteſt ita, ꝙ tunc timor priſtinus fuit renouatus in eis,
vel ꝙ Iacob & alij ibi p̃ſentes, ex hoc facto fuerũt exterriti, ex eadẽ cauſa qua fratres. [Di-
xit pater Iacob: Abſq; liberis me eſſe feciſtis]. i. aliq̊s filioꝝ meoꝝ mihi abſtuliſtis, aut mox
auferetis, vt timeo. Vel loquit̃ Iacob ꝑ modũ eoꝝ q̃ intẽſe diligũt ſuas res, vtpote ſobolẽ ſi-
ue pecuniã, quaꝝ cũ partẽ amiſerint, ita cõquerunt̃ ac dolent, quaſi totũ ꝑdiderint. Et eſt hy-
perbolica locutio q̃ ex vehemẽtia affectiõis ſolet ꝓcedere. [Cui reſpõdit Ruben: Duos filios
meos interfice, ſi nõ reduxero illũ] videlicet Beniamin [tibi.] Iſtud nõ fuit prudẽter dictũ, q̃a
nequaq̃ decuit auũ innocẽtes nepotes occidere. [At ille: Non deſcẽdet, inq̃t, filius meus Ben-
iamin vobiſcũ] adhuc, vel tã cito vt vultis, [ad terrã &c. ad quã pergitis]. i. perrecturi eſtis, ſi-
Iacob ante iam dixit, [Beniamin auferetis,] quia timuit finaliter ſic futurum.

¶ Declaratio cap. XLIII. Interim fames oẽm terrã vehemẽter. Art. XCIIII.

SEcunda filioꝝ Iacob ꝓfectio in Aegyptũ, in iſto recitat̃ cap. in quo q̃ãto hiſtoria pul-
chrior, tãto hiſtoria planior eſt. [Interim] ꝙ diſſenſio illa inter Iacob ac filios eius dura-
uit de hoc tã felici itinere, an Beniamin iret cũ eis. [fames oẽm terrã]. i. habitatores totius
terræ, p̃ſertim Aegypti & Chanaã, [vehemẽter premebat &c. Dixit Iacob ad filios ſuos: Re-
uertimini] in Aegyptũ, [& emite nobis pauxillũ eſcaꝝ]. i. aliquãtulã quãtitatẽ tritici ac bla-
doꝝ. Quare nõ dixit, emite nobis multũ eſcaꝝ? Dicẽdũ ꝙ tãta fuit inopia victualiũ in domo
Iacob, vt modicũ reputaret q̃cq̃d ſecũ portare poterãt ex Aegypto. Vel ideo dixit pauxillũ
&c. q̃a ſperauit ꝙ Deꝰ cito imponeret finẽ illi cariſtiæ. [Rñdit Iudas: Denũciauit nobis vir il-
le cũ atteſtatiõe iuriſiurãdi]. i. cũ iuramẽto aſſertorio, [dicẽs: Nõ videbitis faciẽ meã.] hoc eſt
nõ habebitis me vobis gratioſum ac fauorabilẽ, nec ꝑmittã vos corã me ꝓſpere cõparere
[niſi fratrẽ veſtrũ minimũ]. i. vltimo natũ [adduxeritis vobiſcũ &c.] quẽadmodũ eñ primo-
genitꝰ dicebat̃ maior, ſic vltimo natꝰ minor vocabat̃ aut minimꝰ, qñ multi filij erãt. [Interro-
gauit nos hõ] ſ. ipſe Ioſeph, pietate rõneq; plenꝰ, [nr̃am ꝓgeniẽ, ſi p̃r viueret, ſi haberemꝰ fra-
trẽ] aliũ p̃ter eos q̊s inter nos vidit. Nõ dicit̃ hic ꝙ ĩterrogauit, an mr̃ nr̃a aut fr̃s illiꝰ viueret,
ex q̊ elicit̃, matrẽ eiꝰ obijſſe añ ſuã vẽditionẽ. Sciebat aũt añ ſuã vẽditionẽ habere ſe frẽm vte-
rinũ: ſed q̃d interim accidiſſet de illo, neſciuit. [Iudas q̊q; dixit patri ſuo: Mitte pueꝝ] ſ. Be-
iamin, [mecũ &c.] vt ſit ſpecialiter in mea cuſtodia. [Ego ſuſcipio pueꝝ]. i. obligo me ad cu-
ſtodiendũ ac reducẽdũ eũ ſolicite atq; fideliter. [Niſi reduxero & tradidero]. i. aſſignauero
[eũ tibi, ero peccati reus in te oĩ tẽpore.] Iſta fuerũt verba prudẽtiæ, qm̃ filius poſt Dei offen-
ſam, nihil plus euitare, aut enormiꝰ reputare debet, q̃ eſſe reũ peccati in ſuos parẽtes, q̊s poſt
Deũ tã ſpecialiter diligere & honorare tenet̃. Hinc ait Gloſſa: Ruben dixit, duos filios meos
interfice, ſi nõ reduxero illũ tibi, nõ tñ obtinuit. At Iudas dicẽs: Ero reus peccati in patrẽ om-
tẽpore, ĩpetrauit, q̃a ei cõmiſſus eſt Beniamin. Plꝰ ergo eſt eſſe reũ peccati, q̃ corporaliter oc-
cidi. [Si nõ interceſſiſſet dilatio,] hoc eſt, niſi mora iſta ex occaſiõe Beniamin interueniſſet,
[iã altera vice veniſſemꝰ]. i. ſecũdo reuerſi eſſemꝰ ex Aegypto. [Igit̃ Iſrael p̃r eoꝝ]. i. Iacob
[dixit ad eos: Si neceſſe eſt, facite q̊d vultis,] eũdo illuc cũ Bẽiamĩ. [Sumite de optimis ter-
* frugibus. huiꝰ [*fructibꝰ in vaſis] repoſitorijs [vr̃is, & deferte viro mũera,] vt ſic obtineatis eiꝰ grãm
fauorẽ, [modicũ reſinę.] Secundũ Scholaſt. hiſt. Reſina dicit̃ q̊dliber genus gũmi liquidũ
Euſebiꝰ. vel aridũ ſeu ſiccatũ, à reſein Grçce, q̊d eſt, emanare. Porro ſecũdũ Iſidoꝝ ac Papiã, Re-
gñaliter dicit̃ gutta ſeu humor fluẽs de arboribꝰ aromaticis, q̃ indurata, ad vnguẽta valet
medi-

medicinas.[& mellis]q̃d abũdauit ĩ terra ꝑmissiõis,[& storacis & stactes & terebynthi.]Ista tria sunt noĩa arboꝝ aromaticaꝝ,nũc tñ sumunt ꝓ guttis seu lachrymis ac fructib⁹ ꝓfluentibus ex illis arborib⁹. Duę q̃q; ponũtur species storacis. Nã vna cadit in terrã,& nulli⁹ precij reputat:talia adhæret cortici,& preciosa cẽset,atq;(vt ait Glossa) storax species est resinæ. Duplex etiã ponit gutta terebynthi,vna est masculina,& paꝝ valet:talia fœminina,q̃ preciosa existit.Per stactẽ vero qdã intelligũt myrrhã. [& amygdalaꝝ,]q̃ notæ sunt,ex qbus fit delicatũ pulmẽtũ,& refectio infirmoꝝ.Abũdat aũt vna regio in aliqbus,in qb⁹ deficit alia. Ideo Iacob misit hæc mũera,vt tãto acceptiora essent ei cui mittebãt, quãto rariora & chariora sũt ĩ Aegypto.[Pecuniã q̃q; duplicẽ ferte vobiscũ] .i.duplo maiorẽ q̃ primo portastis vobiscũ,q̃d ideo dixit Iacob,q̃ten⁹ plura q̃ antea,emerẽt:vel qa suspicabat blada paulatĩ carius vẽdi,durãte diu caristia,vel ad satisfaciendũ viro, si forte ĩponeret furti calũniã filijs suis,aut si alia q̃uis aduersitas ĩprouisa eis accideret,haberẽt opẽ pecunię.[& illã quã inuenistis ĩ sacculis,reportate,ne forte errore factũ sit &c.].i.ex inaduertẽtia,aut alio mõ erroneo, q̃ten⁹ reddatis eã,si qs eã exegerit.[De⁹ aũt me⁹ oĩpotẽs]quẽ ego tã singulariter colo,q sol⁹ immutare potest oẽm mẽtẽ creatã ad libitũ suũ.[faciat eũ vobis placabilẽ &c.].i.cor viri illi⁹ ĩclinet ad pietatẽ circa vos.[Ego aũt q̃si orbat⁹,absq; liberis ero &c.].i.iterũ & vsq; ad reditũ vestrũ ero similis hoĩ nõ habẽti filioꝝ solatiũ.¶Si aũt p̃dictis obijciat,ꝙ obligatio Iudę pręfata videt fuisse valde incauta & periculosa, eo ꝙ Beniamin potuisset in via mori aut capi,seu alijs irremediabilib⁹ modis à reditu ĩpediri:Dicẽdũ ꝙ pactio Iudæ fuit rõnabilis, cõsiderata angustia famis,& magnitudine periculi ex caristia ĩminentis.Eratq́; intelligẽda, nisi ineuitabile occurreret impedimẽtũ.[Descẽderũtq́; in Aegyptũ &c.]q̃ bassior est terra Chanaã.[Quos cũ ille]Ioseph[vidisset,& Bẽiamin simul,ꝓcepit dispẽsatori dom⁹ suę, dicẽs:Introduc viros domũ].i.in domũ meã,[& occide victimas].i.aĩalia comestibilia q̃ offerunt ꝓ victimis.[& ĩstrue].i.ꝓpara[cõuiuiũ &c.Ibiq́; exterriti &c.]qa cõtra seu ꝓter cõsuetudinem alioꝝ q ad emendũ venerũt, ducebant in domũ, valde extimuerũt ꝙ arguerent de furto, & inter cætera dispẽsatori dixerũt:[Nõ est in cõsciẽtia nr̃a].i. cõscij nobis nõ sum⁹ nec scim⁹, [qs eã posuerit in marsupijs nr̃is].i.qs pecuniã illã ĩ sacculis nr̃is reposuit.[At ille rñdit:Pax vobiscũ, nolite timere. Deus vr̃ & Deus p̃ris vr̃i dedit vobis thesauros].i. pecunias in saccis vr̃is.q.d.Ex ꝓuidẽtia & bñficẽtia Dei vr̃i id accidit.[Nã pecuniã quã dedistis mihi]ꝓ bladis in prima emptiõe,[ꝓbatã ego habeo &c.].i.fateor mihi satisfactũ de ea, nec inde culpã vobis impono.[& attulit aquã, & lauerũt pedes suos &c.] Hanc pietatẽ docuit S.Ioseph suos domesticos,q̃m sciuit ꝙ Abrahã, Isaac & Iacob, cæteriq́; boni Hebræi(vt Loth) circa opa pietatis,lotionẽq́; pedũ aduenaꝝ ac hospitũ fuerũt intenti. [Igit ingressus est Ioseph domũ suã[hora prãdij,obtulerũtq́; ei mũera &c.]q̃ secũ tulerũt,[& adorauerũt eũ ꝓni].i.ꝓstrati[in terrã &c.] vel cũ inclinatiõe ꝓfunda,vt qdã exponũt, & puto ꝙ vtroq; modo humiliauerũt se ei,reuerẽtiã duliæ exhibẽdo eidẽ.Est aũt dulia virtus,ꝑ quã ꝑsonis sublimibus debitus honor impẽdit,vñ paulopost subdit:[Et incuruati, adorauerũt eũ.Attollẽs aũt Ioseph oculos, vidit Beniamin fratrẽ suũ vterinũ] .i. ex eodẽ vtero mr̃no (ex q̃ & ipse)natũ, & fratrẽ suũ ex parte p̃ris & mr̃is.[& ait:Iste est frater vr̃ paruulus &c.].i.iunior cæteris.[Festinauitq́;].i. celeriter se auertit ab adspectu fratris sui, [qa cõmota sunt viscera ei⁹ sup fratre suo.]q̃d de visceribus sp̃ualibus & corporalibus accipi potest.Sp̃ualia etem̃ viscera,sunt amor & pietas. Ioseph aũt ex f̃ris sui vterini adspectu,fuit circa eundẽ intensissime motus seu inflãmat⁹ naturali,immo & spiritali amore, & oĩ pietate interna,atq; ex redũdantia naturali affectionũ animę tã fortiũ,fuit interior corporalis natura ac dispositio alterata in ipso ꝑualide.[& erũpebãt lachrymæ &c.]Plus em̃ afficiebat ad Bẽiamin,quia frater suus extitit vterin⁹,nec venditioni suæ ĩterfuit,neq; peccauit ĩ se,& q̃m p̃r suus tã specialiter illũ dilexit.[Rursumq́; &c. ait:Ponite panes].i.cibaria sup mẽsam.[Quibus appositis,seorsum Ioseph,& seorsum fratribus,Aegyptijs q̃q;,qui simul vescebant,seorsum.]Itaq; erãt ibi tres mẽsę,vna pro Ioseph, alia ꝓ fratribus eius, tertia ꝓ Aegyptijs: ponebaturq́; mẽsa specialis ꝓ Ioseph, tanq̃ pro aduena:& specialis ꝓ fratribus eius,tanq̃ pro extraneis:specialis q̃q; mensa pro Aegyptijs, tãq̃ ꝓ indigenis.Hinc Glossa:Seorsũ appositi sunt cibi Ioseph q̃si aduenæ, & seorsũ f̃ribus quasi exteris natione, seorsum q̃q; Aegyptijs quasi indigenis.Causa vero huius diuersitatis subiũgitur:[illicitũ em̃ est Aegyptijs comedere cũ Hebræis, & prophanũ].i. irreligiosum siue sacrilegũ[putãt huiusmodi cõuiuiũ,]& hoc forsan ꝓpter disparẽ cultũ,vel(vt dicũt Hebræi) q̃m ipsi Hebræi mactãt & comedũt aĩalia q̃dã, videlicet oues & boues,q̃ colũt Aegyptij.Vnde in Exodo Moses ait ad Pharaonẽ:Abominatiões Aegyptioꝝ ĩmolabim⁹ dño Deo nr̃o. Exod. 8. Quod si viderit nos Aegyptij ea mactare q̃ ipsi colũt,lapidib⁹ nos obruẽt. Ponebat etiã specialis mẽsa ꝓ Ioseph,tãq̃ ꝓ p̃refamilias & prĩcipe.Et miꝝ si Aegyptij etiã ipsius Ioseph vitabãt cõmunicationẽ in mẽsa,cũ ipse sic ipsis p̃esset. [sederũt coram eo,primogenitus iuxta primogenita sua].i. vnusquisq; secũdũ ordinẽ suæ ętatis,ita ꝙ primogenitus sedit superius,

Gen. 18. & 19.

 deinde

deinde iuxta eū q fuit natus secūdo.[& minim⁹ iuxta ætatē suā].i.vltimo natus in infimo lo
co.Fecit nāq; eos sedere,sicut ī domo pr̄is sui sedere cōsueuerūt.[Et mirabant nimis] q; Io
seph quē putabāt eis extraneū,disposuit eos sedere,sicut solebāt sedere in domo pr̄na.[sum
ptis partib⁹ q̄s ab eo acceperāt].i.portiōib⁹ cibo℞ q̄s eis fecit apponi.[maior q; pars] cibo℞
[venit Bēiamin]hoc est,ei apponebat,[ita vt 5. partib⁹ excederet].i.quinquies plus haberet,
q̄ aliqs vn⁹ cętero℞ fratrū in sua mēsa vescētiū.Voluit eñ Ioseph ipsū Bēiamin p̄ cęteris ho
norare in appositiōe esca℞:q̄d & ideo fecit,vt cōsideraret an fr̄es inuiderēt in hoc ipsi Bēia
min,sicut inuiderunt sibi,q; à pr̄e suo p̄ eis honorabat in vestitu, ac amabatur. Hinc Gloss.
Affectus animi boni semp̄ procliuus est ad pietatē. Vñ & in Ioseph possumus virtutū copiam
cōsiderare:castus erat,cū spreuit impudicitiā dn̄ę suæ:sapiēs,dū diligēti inuestigatiōe explo
rabat aīos fratrū, qualiter sentirēt de fratre suo vterino:iustus, in abdicatiōe delinquētibus
pi⁹,in cōuersiōe pœnitētib⁹.Hęc Glossa.Sed indecēs videt fuisse,q; soli Bēiamī fecit qnquies
plus apponi q̄ cæteris.Dicendū,q; secundū Iosephū,Ioseph honorauit Bēiamin duplicibus
Iose.li.2 ant.iud. cap.5. Eusebi. partibus.¶Circa q̄d aliq dicūt,q; alij fratres comederūt bini simul,& Beniamin solus,& tñ
ei soli proponebat,quātū alijs duob⁹.ita cū quinq; fuerint fercula,quinq; partib⁹ excessit pars
Beniamin partes alio℞.Idcirco Scholast.historia:Vtrūq;,inqt,simul stare potest,si 5.fuerūt
ciborū appositiōes,& de qualibet duplū datū est Beniamin.¶Circa q̄ itẽ℞ quærit,qa vide
tur q; Ioseph dedit fratribus suis magnā occasionē cognoscēdi ipsum, p̄sertim q; ita dispo
suit eos ad sedendū.Ad hoc dicūt Iudæi,q; simulauit se scire ordinē genituræ eo℞ p diuina
toriā artē,ita q; corā eis p̄cussit scyphū suū argenteū, atq; post primā p̄cussionē dixit:Ille il
lis qa primogenitus est,sedeat primus,sic q; deinceps.Potest etiā dici,q; simpliciter eis præ
cepit,vt ponerēt se ad sedendū iuxta suæ ordinē natiuitatis,& in hoc obtēperauerunt.[Bibe
runt q; & inebriati sunt].i.potu cōpetēter refecti,nō gulose, vel forte ex p̄speritate sua huc
Psal.14. vsq; habita in hoc tā felici itinere,& ex gaudio de p̄sentia Simeonis,biberūt abūde.Verūta
Canti.5. mē proprietas est idiomatis Hebræo℞,ebrietatē pro satietate accipere,iuxta illud in Psalmo:
August. Visitasti terrā,& inebriasti eā,atq; in Cāticis:Inebriamini charissimi.Hinc loquit Augusti
nus:Solēt ebriosi in suū patrocimū sibi hoc testimoniū adhibere propter Ioseph, qui valde sa
piens cōmendatur,corā quo fratres inebriati legūtur,sed inebriatio p saturitate in scriptu
ris accipit. Præterea iuxta mysticā significationē, p Ioseph intelligitur Chr̄s:p fratres eius
prælati ac præsidentes. Quēadmodū ergo Ioseph locutus est fratribus suis: Nisi adduxeritis
fratrem vestrū minimū,nō videbitis faciē meam:sic Christus suis protestat vicarijs & prælatis
q; nisi quēcūq; etiā infimū,eis cōmissum,ei reducāt,seu ad ipsum cōuertant, quantū in ipsis
est,saluatoris faciē p beatificā fruitionē videre nequibunt,sed pereuntiū sanguis imputabi
tur eis. Rursus sicut Ioseph vendidit, immo & gratis dedit fratribus suis necessaria vitæ,
suo patri copiā misit,sic Chr̄s suis vicarijs dona gr̄a℞ infundit, p quæ & ipsi spiritaliter r
ciuntur,ac suos reficiūt subditos.Omne q; bonū Chr̄s,vt homo,ad patris æterni refert hon
rem. Porro per Beniamin intelligitur Paulus, ex illius semine natus, quē Christus tā inten
familiariter q; dilexit, quemadmodum Iacob patriarcha Beniamin filiū suum, ipsi q; Pau
Actor.9. Christus tam specialiter condoluit adhuc erranti,q; vas electionis fabricauit ex eo.

¶[Explanatio cap.XLIIII.Præcepit aūt Ioseph dispensatori domus. Art. XCV.

Prosecutio tribulatiōis,qua prudētissimus Ioseph fr̄es suos industriose,pie,acriter q;
afflixit,describit ī isto ca.[Pręcepit aūt Ioseph dispēsatori dom⁹ suæ, dicēs: Imple sacc
eo℞ frumēto &c.]Itaq; Ioseph tria p̄cepit dispēsatori:primū,vt saccos eo℞ bladis i
pleret.Secūdo,vt singulo℞ pecuniā poneret ī summitate seu ore sacci vniuscuiusq; eo℞,
causas in p̄cedētis cap.expositiōe inductas. Tertio,vt vltra hoc poneret scyphū suū arge
teū in ore sacci iunioris,vt ex ei⁹ depræhēsione fr̄es alij magis affligerent, qa sciebat q̄ in
te sine eo redirēt:vel vt experiret,an charitatē & fidelitatē ostenderēt circa fratrē suū iun
rem, an potius ex inuidia eū solū in tribulatiōe relinquerēt, inuidēdo eidē propter honor
præ ipsis impēsum in mēsa,sicut inuiderāt sibi,eo q; à patre plus,q̄ ipsi,diligebat.[Iā q; v
exierāt &c. Surge,inqt,& p̄sequere viros,& appræhēsis dicito:Quare reddidistis malū p
bono?]hoc est,nocumentū,fraudē,ingratitudinē, p charitate,pietate & b̄n̄ficijs q̄ vobis
pēdimus.[Scyphus quē furati estis,ipse est in q̄ dn̄s me⁹]s.Ioseph,[augurari solet.pessim
rē fecistis]tot vitia cōmittendo in vno facto.[Fecit ille]videlicet dispēsator,[vt iusserat]
seph,& tñ dispēsator sciuit eos ab hoc facto innoxios. Cōnciebat tñ,q; dn̄s suus ex aliq
ciali occulta ac rationabili causa,tā insolite & secundū apparentiam iniuste,se habuit c
hos viros,qa de bonitate & prudētia dn̄i sui nō dubitauit.¶Sed q̄rit,cur Ioseph q in Gl
vocat sc̄tissim⁹,& quē De⁹ in cūctis direxit,p se & p suū dispēsatorē locut⁹ est verba hæc
vident mendosa, immo mendacia p̄niciosa,vt est iniusta imputatio furti, & p̄sertim cu
trem suū prę cęteris innocentem,& q nunq̄ peccauit in se,ita voluit tribulare.Aliqui di
q; nō oportet eū de mendacio excusare,& q; mendaciū istud proprie nō fuit p̄niciosum,

nõ intẽdebat finaliter diffamare aut lędere eos, sed iuxta p̄habita arbitror verius r̄ndendũ, ꝙ p̄dicta verba ꝓtulit, proferriq́ꝫ fecit Ioseph nõ affirmãdo, sed exercitãdo, probãdo, explorãdo, q̃liter fr̄es circa Bẽiamin se haberẽt, & itẽ iuste eos ꝓ suis excessibus expurgãdo, ꝓpter q̃d ait Glossa: Toties obiecta fratribus accusatio, expiatio est vẽditiõis fraternæ: sicq́ꝫ in verbis his nõ fuit palliata aut artificialis mẽtitio, q̃a nõ intẽdebat fr̄es fallere aut nocere. Porro ꝙ innocentẽ Beniamin afflixit cũ alijs, nõ egit iniuste, sed vt paulopost eundẽ copiosius exhilararet, ditaret ac honoraret, & in hoc habuit typũ Dei, qui in seculo isto electos suos interdũ affligit nõ ꝓ eoꝝ demeritis, sed vt gloriosi⁹ coronent, maioriq́ꝫ gr̄a nũc ditẽtur. [Qui r̄nderũt: Quare sic loquit̃ dñs n̄r] dispensator, [vt serui tui tm̄ flagitiũ cõmiserint?] Quare Simeon & Leui, q tã animose & acriter sæuierũt & vlti sunt stuprũ sororis in Sichimitas, tã molliter & formidolose locuti sunt, cũ de furto turpissimo tã euidẽter, atq; vt ipsi senserunt, tã mendaciter arguerent? Idẽ de Ruben primogenito & Iuda viro audace, potest inquiri, & cur II. fratres dispẽsatori nõ restiterũt in cãpo? Respõdet, ꝙ Ioseph sciẽs fratrũ suoꝝ audaciã atq; ferociã, misit cũ dispẽsatore comitiuã robustã, imo vt aliqui putãt, multitudinẽ armatoꝝ, secundũ Iosephũ aũt, multos equestres: ideo fr̄es nõ audebãt resistere nec loqui superbe. Dein de immunitatẽ suã à furto, ꝓbãt ꝑ locũ à maiori, videlicet q̃a pecuniã quã absq; ꝓprio scitu reportauerãt ad patrẽ suũ, iã spõte reportauerũt ad ipsum dispensatorẽ. [& quõ consequens est,] q.d. Nullaten⁹ sequit̃, nec apparentiã aliquã habet, [vt furati simus de domo dñi tui aurum vel argentũ?] .i. scyphũ argenteũ. [Apud quẽcũq; tuoꝝ seruoꝝ fuerit inuentũ q̃d q̃ris, moriat̃] .i. mox occidat̃. [& nos erim⁹ serui dñi n̄ri] .i. etiã illi ex nobis apud q̃s nõ fuerit scyphus inuẽtus, redigent̃ in seruitutẽ oĩmodã eius, cuius tu dispensator existis. Sicq́ꝫ fr̄es isti de cõscientiæ suæ synceritate, quãtũ ad furtũ eis obiectũ, securi, ad grauiorẽ obligabãt se taliõnem, q̃ furtum simplex in terra illa exegit, vt verba pandunt sequentia. [Qui] dispensator [dixit eis: Fiat iuxta vestrã sententiã] hoc est, nõ secundũ totũ iudiciũ vestri rigorẽ, sed iuxta aliquã eius cõtinentiã, ꝑ modũ q subditur: [Apud quemcũq; fuerit inuentũ q̃d quęro, ipse sit seruus meus] nõ solũ spõtanea, sed necessaria subiectione pro sua culpa. [vos aũt] apud quos scyphus nõ inuenit̃, [eritis innoxij] .i. innocentes ab hoc furto apparebitis, ac libere recedetis. [Itaq; festinato] .i. celeriter, quasi nihil timẽtes de sua depræhensiõe in furto, [deponentes in terrã saccos, aperuerũt singuli] saccos suos: [q̃s scrutatus, incipiens à maiore] s. primogenito, q̃si nihil sciret de existentia scyphi in sacco iunioris, & ne videret̃ id scire, si à iuniore incepisset scrutari, atq́ꝫ vt Iosephus recitat, fratres increpabãt seruũ Ioseph, ꝙ eos à processu sic impediret. [inuenit scyphũ in sacco Beniamin. At illi scissis vestib⁹ &c.] q̃d cõsuetudinis fuit antiquis, in tribulationibus aduersitatibusq́ꝫ præcipuis. [reuersi sunt in oppidũ] cũ vehemẽti cõfusione, quasi publice depræhensi in furto, q iã cũ grãdi exierũt lætitia, quia hucusq; eis ꝓspere successit i isto itinere, & q̃a cũ Simeone reuertebant̃: & q̃m ipsi fratrẽ suũ Ioseph ꝓ tã vili precio vendiderũt, merito cõfusionẽ hãc tolerauerũt. Ioseph⁹ refert ꝙ equites sumpserũt Beniamin secũ, quẽ fratres sequebant̃. [primusq́ꝫ Iudas cũ fratribus ingressus est ad Ioseph:] quia excusatio Beniamin, seu etiã pœna ipsi Beniamin infligenda, magis pertinebat ad Iudam, q̃m obligauit se, & fideiussit pro eo: fuit q̃q; inter fratres suos prudentior, fortior atq; facũdior. [Necdũ eñ de loco abierat] .i. Ioseph nõdũ recesserat de loco, in quo fratres suos licentiauit, & à quo dispensatorem suũ misit post eos. Sciebat quippe protin⁹ eos cũ grãdi nimis mœrore, ruboreq́ꝫ redituros. [Omnesq́ꝫ] s. vndecim fratres, [ante eũ in terram pariter corruerunt.] vt flecterent eũ ad cõpassionem & gratiã. [Quibus ille ait: Cur sic agere voluistis?] q.d. Grauiter prorsus peccastis, q̃a sciẽter & ex proposito hoc fecistis, cum ego tam beneuolus fuerim vobis. [An ignoratis, ꝙ non sit similis mei in augurandi scientia?] Tanq̃ dicat: Et si nõ ex timore Dei & honestatis amore, tñ ex cõsideratione excellentiæ meæ in arte augurię, ꝑ quã possum occulta cognoscere, debuistis retrahi ab hoc furto. ¶ Circa hęc quæritur primo: Cur pius & mitis Ioseph fratres suos tribulauit tã diu ac acriter, cũ perfectionis videatur esse maioris, pœnã & culpam simul dimittere. Secundo, an veraciter dixit, Non esse similem sibi in augurandi scientia. Tertio, q̃d sit scientia augurandi. ¶ Respõdendum ad primũ, ꝙ in singulari & priuata ꝑsona cõmendabilius est, vt iniuriatorib⁹ ignoscat, propter Deũ pœnã & culpam, q̃ culpam dũtaxat, dummodo ex hoc non oriat̃ nocumẽtum rei publicæ, nec iactura seu conculcatio iustitiæ, nec iniuriatores fiant ad iniuriandũ prociliuiores. Alioquin laudabilius est quærere vltionem ex charitatis affectu & zelo iustitiæ. Fratres aũt Ioseph, peccatũ suum in ipsum Ioseph cõmissum, nõ satis recognouerũt, nec digne pœnituerũt: ideo melius fuit ꝙ eos sic expurgauit. Deniq; Ioseph fuit iudex & princeps fratrũ suoꝝ ex ordinatiõe diuina, q̃d sciuit ex visionibus sibi à Deo ostensis: idcirco nõ debuit impunitũ relinquere ipsorũ excessum, inquãtum grauiter offenderãt Deum: neq; iniuriam sibi illatã, inquantũ per illã fuerunt causa tam diuturnæ ac molestissimæ cõtristationis patris eorũ. Hinc Thomas in secũda secundæ quæstione 67. Circa iudicem, inquit, duo pẽsanda sunt:

Gen. 34.

Iose. li. 2 ant. iud. cap. 6.

Ibidem.

Ibidem.

da sunt: Primũ, ꝙ inter accusatorem & reum mediare & discernere habet. Secundũ est, q non propria, sed publica authoritate hoc facit, & ex horum vtroq; potest impediri à pœnæ relaxatione: primo ex parte accusatoris, ad cuius ius aliquando ptinet vt reus puniatur videlicet ꝓpter iniuriã accusatori illatã, cuius relaxatio nõ stat in arbitrio iudicis, q tenetur vnicuiq; ius suũ cõseruare & exhibere. Secũdò ex parte publicæ authoritatis, cui⁹ tungitur vice, ad cuius bonũ spectat vt malefici puniãtur. Sed hoc in supremo iudice ac principe terræ locũ nõ habet, cui cõmissa est plenaria reipublicæ potestas. Nam iudex inferior non potest reum absoluere cõtra legẽ sibi à suo superiore præfixã, sed princeps potest absoluere reum, si placet iniuriato, dũmodo ipse princeps viderit hoc reipublicæ non esse nociuũ. Hæc Thomas. Insup Ioseph ex alijs rationabilib⁹ causis sic fratres suos afflixit, quas tãgit Augustinus, dicẽdo: Mouet quid velit, ꝙ Ioseph fratres suos toties ludificauit, anteq̃ eis aperiret quis esset. Et tanta eos expectatione suspẽdit, ꝙ q̃uis tãto suauius sit dũ legitur, quãto inopinatius factũ est illud cum quibus agitur, tñ grauitatem sapientiæ illius nõ decuisset, nisi in eo quod quasi ludo egit, magnũ aliquid significaretur. Puto ergo nõ negligenter considerãdam tantam miseriã in ꝑturbatione fratrũ suoꝝ, qualiter Ioseph tenuit eos q̃ diu volebat, & quãdiu voluit mora protraxit, faciẽs eos tãto plus calamitosos, quanto plus futurã mox eorum lætitiã attẽdebat. Quodq; agebat vt eorũ gaudiũ differretur, ad hoc agebat, vt dilatione cumularetur, tanq̃ non essent cõdignæ passiones tantilli tẽporis ad futuram exultationẽ eorum, co-
Rom. 8. gnito fratre quẽ à se perditum æstimabant. ¶Ad secundũ Augustinus respõdet, ꝙ Ioseph di-
August. xit iocose, nõ seriose, non esse similem sui in scientia augurandi. Veruntamen potuit esse ꝙ fuerit valde perit⁹ in ista sciẽtia, ita ꝙ sciuit qualiter exerceretur, quod sine peccato potuit sciri, nõ tamẽ exercuit eã: quemadmodum de Mose ait scriptura, ꝙ eruditus est omni scientia Aegyptiorum: sic tale quid potest de Ioseph sentiri, qui ab anno suæ vitæ 17. adhuc perdocilis puer inter Aegyptios mãsit. Sed quod dispensator dicebat, ꝙ in scypho illo dominus suus augurari soleret, aut non vere, aut iocose prolatum est, nisi forte quandoq; simulatorie
R. Paul. egerit hoc. Tamen secundũ R. Paulum, in Hebræo habetur: An ignoratis ꝙ homo similis mei possit per augures talia scire? ¶Ad tertium Thomas respondet in secunda secũdæ quæstione 95. ꝙ scientia augurandi est ars præcognoscendi futura siue secreta per motus, garritusq; auium. Motus aũt & garritus ac similes auium dispositiones, manifestum est non esse causas futurorũ euẽtuum: ideo si ex eis futura aliqua præcognoscant, hoc est, secundũ quod sunt effectus quarundã causarũ, quæ causant aut prænoscunt futuros effectus. Causa autem operationum brutorum, est quidã instinctus quo mouentur per modum naturæ, quia non habent actus sui dominium. Talis aũt eorum instinctus est duplex: Vnus, qui ꝓcedit ex causa corporali, scilicet corpore cælesti aut aere cõtinente, quorum influentijs bruta subdũtur quia nõ habẽt nisi sensitiuã animã & vires organicas. Sicq; actus brutorũ possunt esse signa aliquorũ effectuum futurorũ, inquantũ dispositioni corporis cælestis ac aeris cõformantur. Hæc aũt cõsideratio extẽdi non debet ad actus intellectus ac volũtatis, sed solũ ad ea quæ ad huiusmodi bruta aliquo pertinent modo. Consequuntur eñi bruta ex corporibus cælestibus dispositioneq; aeris naturalem cognitionem & instinctum ad ea, quæ eorum naturæ necessaria sunt, vt sunt immutationes per ventos ac pluuias. Propter quod scriptum est in Hiere-
Hiere. 8. mia: Miluus in cælo cognouit tempus suum. sicq; licitum est considerare auium garritus & motus ad talia præscienda, vt si quis dicat, pluuiam cito futuram, quia audiui corniculã sæpius crocitantẽ. Alio modo instinctus brutorũ est à causa spirituali, puta à Deo, vt patet de colũba quæ sup Christũ baptizatũ descẽdit, & de coruo qui pauit Heliam, vel à dæmonibus
Matt. 6. qui Deo iuste permittẽte vtunt brutis ad hoïes decipiẽdos. Itaq; huiusmodi diuinatiõe siue
Ioann. 1. augurio vti, vltra q̃ se extẽdit secundũ cursum naturæ aut ordinẽ diuinæ ꝓuidẽtiæ, superstitio-
3. Re. 17. sum est. Hæc Thomas. Aliqui tñ dicunt, ꝙ auguriũ sumit hic extẽse, prout se extendit ad diuinationẽ quæ fit in ense & speculis, in quibus diabolus imprimit & apparere facit imagines rerũ, quas mõstrat superstitiosis. [Cui Iudas: Quid respõdebimus, inquit, dño meo?] i. tibi nos impetẽti. [vel qd loquemur, aut iuste poterimus obtẽdere?] .i. tuæ accusationi opponere. q. d. Quãuis in veritate simus ab hac culpa innoxij, ita tñ res se habet, & sic vndiq; sumus cõclusi, ꝙ non habemus excusationẽ corã hoïbus apparentẽ. ideo subdit: [Deus inuenit iniquitatẽ seruorũ suorũ.] hoc est, iusto Dei iudicio cõtingit nobis vexatio ista ꝓpter aliqua peccata nr̃a occulta, quorũ punitionẽ Deus distulit vsq; nunc. [En oẽs serui sumus domini mei, & nos & ille apud quẽ inuẽtus est scyphus] .i. tã ille, q̃ nos q fuimus in eius societate, fo-demur subijciẽdi seruituti tuæ ꝑpetuę, ꝓpter hoc factũ. Hæc est eñi cõsuetudo & lex, ꝙ socij furis simul puniũtur cũ eo, præsertim si de furto eius sint conscij. [Respondit q; Ioseph: Absit à me vt sic agam] .i. tam rigorose. [Qui furatus est scyphum, ipse sit seruus meus. Vos autem abite &c.] Ex his apparet, ꝙ furtũ simplex nõ puniebatur in Aegypto tunc corporali morte, sed seruitute, quæ est mors ciuilis. Hæc quoq; dixit Ioseph, vt experiret charitatẽ & fidelitatẽ fratrũ ad Beniamin, an s. dimitterẽt eũ solũ in captiuitate. [Accedens aũt ꝓpius Iudas

cōſidēter ait.]Cōſidentiā illā peperit puritas cōſcientię de īmunitate obiecti facinoris. Nempe vt in libro Sapiæ legit, Cū ſit timida neqtia, dat teſtimoniū cōdēnata. Semp em̄ p̄ſumit ſęua pturbata cōſcientia. Et alibi ſcriptū eſt: Iuſtus q̄ſi leo cōfidens. [Oro dn̄e, audi me, vt loquatur ſeru' tu' &c. Tu es em̄ poſt Pharaonē dn̄s me'.] Pharao nō erat rex aut dn̄s terrę Chanaā, nec habitatoꝝ ipſius, & p conſequēs, nec fratrū Ioſeph ordinaria iuriſdictiōe, ſed potius q̄dā ſpōtanea aut etiā neceſſaria illoꝝ ſubiectiōe, p̄ſertim q̄ diu erāt in terra dn̄ationis ipſius. [Interrogaſti pri' ſeruos tuos: Habetis patrē aut fratrē? & nos reſpōdim' tibi dn̄o meo:] Loqtur Iudas multū humiliter ac reuerēter, ad captādū bn̄uolentiā dn̄i ſui, quē aliq̄n ita cōtempſit, ꝙ nō poterat ei qcq̄ pacifice loq. [Eſt nobis pr̄ ſenex, & puer paruul' &c] i. iuuenis frater puer patris noſtri, q cōparatiōe fratrū, dicit paruulus ſeu minim', qa vltimo natus. [cuius vterinus frater eſt mortu',] ſecūdū q̄d æſtimamus. [& ipſum ſolū habet mater ſua &c.] Quomodo veꝝ eſt hoc, cū Rachel mater Beniamin fuerit mortua q̄n hęc dicebant? Reſpōdet ꝙ iſte eſt ſenſus: Ipſum ſolū habet mater ſua. i. iſte Beniamin eſt ſolus ex matre ſua ſupſtes ac viu'. Poteſt etiā dici, ꝙ ſicut parētes nō penitus amittunt filios bonos ante ſe morietes, qa de Iob ait ſcriptura, ꝙ dn̄s addidit ei oīa duplicia, & tamē poſt ſuā ſanationē nō habuit, niſi ſeptē filios ſicut & ante: ſic parētes boni q ante ſuā ſobolē moriunt, nō pdunt, ſed adhuc habēt eandē, cū immortalis ſit aīa, & electi tādē ſint feliciter cōgregādi in vnū. ¶Porro in hac recitatione & excuſatiōe Iudę, multa legunt verba eſſe p̄habita inter Ioſeph & fr̄es eius in primo eoꝝ ad eū ingreſſu, q̄ nō ſunt ante deſcripta, ſed gr̄a breuitatis omiſſa, hic꜒ ſuppleta. Nec em̄ Iudas audebat ſciēter corā Ioſeph loq mēdaciū, q̄d Ioſeph potuit ſcire eſſe mēdaciū. [Igit ſi intrauero ad ſeruū tuū patrē noſtrū, & puer] ſ. Beniamin [defuerit, cū aīa illius ex aīa huius pendeat &c.] i. corporalis aīal: ſꝗ vita patris noſtri dependeat ex vita ſui chariſſmi Beniamin, ita ꝙ ex eo in aduerſitate relicto aut mortuo, pater noſter viuere diu nō poſſet. Iſta ratio Iudæ ſumpta fuit ex diſpoſitiōe ſui patris, quatenus Ioſeph tāta charitate p̄ris ad filiū cōſiderata, attenta q̄ꝗ magnitudine periculi, q̄d patri tā amoroſo imminebat ex derelictiōe filij ſui, acquieſceret ſuæ petitioni qua petiuit p Beniamin in ſeruitute teneri. Deinde Iudas ad idē inducit duo motiua ex parte ſui: primū eſt, qa fideiuſſit p Beniamin, ꝙ eū reduceret, vel ſaltem reduci pcuraret, quantū ſibi poſſibile eſſet. Secūdū, quia malebat in captiuitate teneri, q̄ pręſens ac teſtis aſſiſtere calamitati q̄ erat ſuū patrē oppreſſura, ſi Beniamin nō rediret. Itaq; ait: [Ego pprie] i. ſolus præ alijs [ſeruus tuus ſim, qui in meā hūc recepi fidē &c. Nō em̄ poſſum] licite ac honeſte [redire ad patrē, abſente puero.] Litera plana eſt. ¶Sed circa hæc duo dubia oriunt. Primū eſt, cur fratres videntes ipſum Beniamin tā ſingulariter amari à p̄re, nō oderant eū, ſicut oderāt Ioſeph. Reſpōdendū ꝙ ſolus amor p̄cipuus p̄ris ſui ad Ioſeph, nō fuit totalis cauſa odij eoꝝ in Ioſeph, ſed & aliæ plures cauſæ in expoſitiōe cap. 37. introductę, q̄ cauſæ nō habuerūt locū in Beniamin. Inſup viderūt patrē ſuū tam miſerabiliter inconſolabiliter꜒ afflictū ex amiſſione Ioſeph, ꝙ tādem doluerūt ſe eum ex odio vendidiſſe, immo & odiſſe. Secūdū dubiū eſt, cur Iudas vir induſtrioſus, nō dixit p ſui fratris excuſatione, ꝙ aliqs ex familia Ioſeph poſuiſſet forſitan ſcyphū in ſacculo fratris ſui? Dicendū, ꝙ q̄uis probabile ſit eū hoc bene cogitaſſe, nō tamen audebat hoc dicere, qa timebat p hoc cauſam ſuam plus peiorare, & diſpenſatorem cōtra ſe prouocare, ipſum꜒ patremfamiliàs de ſua familia diffamare. ¶Poſtremo, q̄uis totum hoc factum Ioſeph, prudenter ac pie ex diuina inſpiratione ſit factū, poſſumus tamen conſiderare ex iſto, q̄ multa mala fiant in mundo p circūuentores, ſimulatores & callidos, contra ſimplices atq; innoxios, ita ꝙ innocentes q̄uis de ſuæ conſcientiæ ſynceritate ſint tuti, nullam tamen euadendi inueniant viam.

Sap. 17.
Pro. 28.
Iob 42.
Gen. 37.

¶Expoſitio cap. XLV. Non ſe poterat vltrà cohibere Ioſeph. Arti. XCVI.

MOdo deſcribit, q̄liter p̄fectus hic Ioſeph notificauit ſe fratribus ſuis. [Non ſe poterat vltrà cohibere Ioſeph] ab oſtenſiōe & ſignis affectionū ſuaꝝ, neq; à declaratione ſuę notitiæ. Iā em̄ ſatis diu ac vehemēter, īmo & prudentiſſime afflixerat fratres ſuos, vidit꜒ eos in extremis anguſtijs poſitos, & de ſuis p̄teritis iniurijs, fratri ſuo, videlicet ſibi, illatis, valde dolētes. Expert' demū fuit iā copioſe fidelitatē & charitatē eoꝝ ad Bēiamin atq; ad patrē eoꝝ, quem etiā nouit in maxis curis ac dolorib' cōſtituū. Hic valde cōdoluit eis, potiſſimū p̄ri ſuo ac Bēniamin. Verba q̄ꝗ Iudę fuerūt tā amoroſa & rōnabilia, ꝙ oēs q aderāt, poterāt cōſiderare eos nō eē furti reos, nec quenq̄ eoꝝ. [multis corā adſtātib'] puta Aegyptijs p̄ſerti domeſticis Ioſeph q adſtiterūt ſpectaculo illi. erat꜒ lamētabile ſatis & miſerabile, videre II. fr̄es carnales, fortes ac iuuenes viros, in tātis anguſtijs cōſtitutos, q̄ꝝ vn' palio rogabat pueri in terra aliena, in q̄ & p̄ris ſui afflictiōes magis q̄ pprias calāitates ac diſfortunia doluerūt. [vñ pcepit vt cūcti egrederēt foras,] ſ. extra domū ſeu atriū i q̄ iſta fiebāt. & p cūctos iſtos, intelligunt Aegyptij. Forte em̄ pmiſit filios ſuos aut cōiugē remanere in domo, aut etiā eſſe p̄ſentes. Nam ſubdit, [& nullus intereſſet alienus agnitioni mutuæ.] Nam & ipſe Ioſeph [vt moris eſt magnatū] erubuit corā extraneis vehemēter plorare, nec prima facie voluit ſua ſe-

creta pandere eis, p̃sertim qualiter vẽditus fuerat à fratribus, ne & fratres sui ex hoc corã Ae-
gyptijs cõfunderẽtur, despicerẽtur, aut vexationẽ incurrerẽt. [Eleuauitq; vocẽ] suã [cum fle-
tu] alte & lachrymose loquẽdo, cũ tamẽ (vt reor) ꝓposuerit basse loqui: sed repẽtina ac intẽ-
sissima inflãmatio, alteratio, liquefactio sui cordis, & pietatis charitatisq; motus, improuise
vicit ac impulit eũ ad loquẽdum tam lugubriter & sonore. [quã] vocẽ [audierũt Aegyptij] q-
q̃uis essent expulsi, tamẽ ex curiositate manserunt prope ianuam siue parietẽ, ita φ verba Io-
seph potuerunt audire. [omnisq; domus Pharaonis]. i. cuncti domestici regis, non φ statim
& immediate audierũt vocẽ hanc Ioseph, sed pceperunt ab eis, q psonaliter audierũt, & for-
te qdã de domo regis erãt ibidẽ præsentes. [& dixit fratribus suis: Ego sum Ioseph. Adhuc
pater meus viuit?] Cum dixisset, Ego sum Ioseph, statim cõuertit se ad memoriã patris sui,
q̃tenus vehemẽtiam inflãmationis ac alterationis sui cordis tẽperaret loquẽdo de patre, cu-
cuius vita gaudebat. Nempe q̃d ait, Adhuc pater meus viuit? dixit, nõ q̃si ex dubitatiõe quæ-
rendo, sed poti⁹ vitæ patris & futuræ cõsolationi ipsius cõgratulãdo. O quãtus stupor & pa-
uor, quãta admiratio & alteratio impleuerũt corda patriarcharũ ex inopinatissimo verbo
fratris, quẽ vel mortuũ, vel in seruitute vili ac graui viuẽtẽ putabãt, dicẽtis: Ego sum Ioseph.
Ego, inquã, quem in tãto honore & gloria cernitis, cui vos toties ꝓstrauistis, inclinastis, hu-
miliastis, in cui⁹ potestate nũc positi estis, sum Ioseph quẽ ita tractastis. [Nõ poterãt respõ-
dere] ad id q̃d interrogauit seu rememorauit, dicẽdo, Adhuc pater me⁹ viuit? [fratres nimio
timore pterriti.] Magna nãq; & rara ac penitus insperata, cũ subito sentiunt, timorem inc-
tiunt. Nã & turbæ, visis Chr̃i miraculis, timuerũt. Discipuli q̃q; eo post resurrectiõem ipsi
Mat. 28. apparente, cõturbabant ac terrebant: q̃nto magis fratres Ioseph, q tantã fecerãt iniuriam fra-
Ioan. 21. tri, quẽ in tanta potestate & eminẽtia viderũt ad oculũ? [Ad q̃s ille] volens pterritos cõsola-
Lucæ 24. ri, [clementer: Accedite, inqt, ad me.] Voluit aũt eis aliq̃ dicere, q̃ nõ volebat audiri ab alijs,
imo nec ab vxore ac filijs. [Et cũ accessissent ꝓpe: Ego sum, ait, Ioseph frater vester, quẽ ven-
didistis in Aegyptũ.] Nõ ait, ĩ Aegypto, sed, in Aegyptũ. i. ad hoc, vt lõge à terra Chanaã du-
cerer in Aegyptũ. [Nolite pauere] φ iniuriã mihi à vobis illatã magis vlciscar. [nec vobis du-
rũ]. i. enorme & afflictiuũ [esse videat, φ vendidistis me in his regiõibus]. i. ad hoc φ duce-
rer in Aegypto, in q̃ sunt aliq̃ regiones particulares cõtentæ ac ei subiectæ. vel, in his regioni-
bus. i. in vna harũ regionũ ptinentiũ ad posteros Chã, s. in terra Chanaã, q̃ sicut & Aegyptus
ad posteros Chã ptinebat. V̄n̄ & de Aegypto fert in psal. Et intrauit Israel in Aegyptũ, & Ia-
Psal. 104 cob accola fuit in terra Chã. Deniq; vẽditio Ioseph fuit enorme peccatũ & grauis afflictio:
ideo Ioseph non admonuit fratres paruipendere suũ peccatum, sed ne venditiõem illã con-
siderarent solũ vt rem vitiosam ac durã in se, sed vt occasionem magni boni ex ea secuti, nec
putarent φ ipse Ioseph dure & ægre eam acciperet. ideo subditur: [Pro salute em̃ vestra]
pro conseruatione vestra in tempore huius caristiæ. [misit me Deus ante vos in Aegyptum]
i. à vobis me vendi, & ante vos in Aegyptũ duci pmisit, imo & fecit. Nam actio illa venditio-
nis & pductionis, quantũ ad suã entitatẽ, fuit effectiue à Deo, à quo est omne esse, omne pos-
se, & agere vniuersum: Obliq̃tas vero & peruersitas actionũ illarũ, fuit à voluntate huma-
inordinata. Deus aũt causauit actus illos recta intentiõe ac fine salubri, vt s. Ioseph in Aegy-
pto exaltaretur, & per eum alijs subueniret: nec Deus permisisset actus illos fieri, in quantum
fuerant mali, nisi voluisset ac potuisset ex eis elicere bona, quẽadmodum in Enchiridion lo-
August. quitur Augustinus: Tam bonus est Deus, φ nõ sineret fieri mala, nisi vellet ex eis elicere bo-
na. [Bienniũ est em̃ φ cœpit fames esse in terra] hoc est, caristia q̃ causa est famis in paupe-
seu nõ habentib⁹ cõpetentiã. [& adhuc quinq; anni restãt] in [q̃bus nec arari poterit, nec me-
ti &c.] Veruntñ infrà habet, φ intra quinquenniũ istud Aegyptij arauerunt, seminauerũt,
messuerunt ꝓprias terras: ideo verba ista sunt intelligenda, φ intra q̃nquẽniũ restans nõ po-
terat terra illa cõuenienter ac solito modo coli, imo post magnũ agriculturæ laborẽ proti-
lit fructum paruũ. Quod aũt pmodicũ est, pro nihilo reputat. [Nõ vestro cõsilio,] supple-
aut pricipaliter, [sed Dei volũtate huc missus sum.] De⁹ em̃ fuit causa effectiua illius pduc-
nis, q̃tũ ad suũ esse: & causa pmissiua eiusdẽ, quãtũ ad suã deformitatẽ: imo ex valde spec-
Psal. 104 li atq; multiplici causa De⁹ sic ordinauit, iuxta illud in Psalmo: Misit ante eos virũ, in ser-
venundatus est Ioseph. [q fecit me quasi patrẽ Pharaonis, & dñm domus eius, ac principe-
in oĩ terra Aegypti.] hoc est, De⁹ per gratiam prophetiæ mihi infusam, & per sapientiã ac
prudentiã mihi desup datas, ita fecit me reputari ac sublimari à Pharaone, φ habet ac ve-
ratur me quasi ꝓpriũ patrem, & acq̃escit oĩ consilio meo, ac suis domesticis prætulit me, in
Psal. 104 toti regno suo me ita p̃posuit, tanq̃ principem vicarialem, φ vno tm̃ solio regni me pcede-
De hoc sublimi⁹ aliqd canit Psalmista, loquẽs de Pharaone & Ioseph: Cõstituit eũ dñm do-
mus suæ, & principem oĩs possessiõis suæ: Vt erudiret principes eius sicut semetipsum, & se-
nes ei⁹ prudentiã doceret. V̄n̄ de exaltatiõe ipsius Ioseph p sapientiã, in libro sapiẽ legitur:
Sapi. 10. (s. sapiã) venditũ iustũ nõ dereliq̃t, descẽditq; cũ illo in foueã, donec afferret illi sceptrũ reg-

¶ Præter-

¶Præterea quidam dicũt, superfluã Nili inundationem fuisse tãtæ sterilitatis causam in Aegypto, cõtra q̃d obijciũt alij, ꝙ etiam in terra Chanaan alijsq́ prouincijs fuit sterilitas: ideo dicũt, ꝙ nimia siccitas fuit causa tãtę sterilitatis, tam in Aegypto q̃ alibi. sed q vult primam opinionẽ defendere, dicere potest ꝙ sicut in Aegypto inundatio nimia Nili, sic alibi inundatio vehemẽs pluuiarũ sterilitatẽ induxit. [Festinate & ascẽdite ad patrẽ meũ,] q̃a terra Chanaan situ altior est Aegypto. [& dicetis ei: Hęc mãdat filius tuus Ioseph: Deus fecit me dñm vniuersæ terræ Aegypti.] dñm nõ principalem. i. ꝑ Pharaonẽ me fecit ꝑfici toti Aegypto, iuxta sensum ꝓhabitum. [Descende ad me, ne moreris, & habitabis in terra Gessen.] illa enim terra fuit pars Aegypti multum fertilis, & ꝓ gregibus apta pascẽdis, vt infrà habet. [Nunciate patri meo vniuersam gloriã meã &c.] i. famã, excellentiam atq; lætitiã. Non ex vanitate, aut iactantia dixit hoc sanctus Ioseph, sed quasi gratus Deo, ꝓ patris sui cõsolatione, vt quo maior patris sui fuit mœror ex Ioseph amissione, eo maior esset eius cõsolatio ex ipsius recuperatione. [Auditũq́ est, & celebri sermone vulgatũ in aula regis] .i. q̃dam notabiles solenniter nunciauerũt regi & eius domesticis: [Venerunt fratres Ioseph. Et gauisus est Pharao, atq; oĩs familia eius.] Rex eñ & oẽs principes ac subditi eius, diligebant ipsum Ioseph, tum ꝓpter amabilitatẽ, pietatẽ, sapientiã, cæterasq́ virtutes ipsius, tũ q̃a ꝑ eum tãta bona euenerunt ipsis ex ꝓuidentia Dei: idcirco gauisi sunt, ꝙ habuit vndecim fratres, viros bene dispositos, robustos ac pecuniosos. Hoc eñ ꝑtinebat ad honorẽ Ioseph, & valde honorificum fuit ei, ꝙ fuit à fratribus suis in tãta gloria & potestate inuentus. ¶Circa hoc scribit q̃dam: Licet Pharao & oĩs familia eius diligeret Ioseph ꝓpter bona quæ fecit eis, tñ erat eis turpe, ꝙ ipse seruus emptitius & eductus de carcere, habuit tam magnũ in regno dominiũ. Istud nõ videt idonee dictũ: primo, q̃a iam ꝑceperũt, ꝙ Ioseph erat iniuste incarceratus. Secũdo, q̃a nouerũt eũ in pueritia vẽditũ nõ pro culpa, nec ex parẽtũ suorũ inopia. Tertio, q̃a sciuerũt eum plenũ spũ Dei, & ꝑ dona diuina digne ac iuste ꝓmotũ ad principatũ: ideo fuit toti regno honor ꝑcipuus, ꝙ post regẽ habuit principatũ in oĩ sapiẽtia ac virtute tam eminentẽ, & apud antiq̃s talia plus reputabant ac honorabant in ꝑsidentibus, q̃ nobilitas carnis. Filia q̃q; principis militũ, & ꝓ tũc summi antistitis Aegyptiorũ, fuit ipsi⁹ Ioseph vxor. Deĩde in litera recitat, q̃liter Pharao cõmisit Ioseph, vt patrẽ suũ cũ oĩb⁹ suis faceret in Aegyptũ descẽdere. [Dixitq́ ad Ioseph] Pharao: [vt imparet &c. ego dabo vobis oĩa bona Aegypti] .i. sufficientiã, imo & abundantiã oĩm diuitiarũ Aegyptiarũ, seu q̃dã de oĩbus. [vt comedatis medullã terrę &c.] .i. delicatiores & optimos fructus ac cibos Aegypti. [Singulis q̃q; fratribus proferri] i. ex bonis suis dari, [iussit binas stolas: Beniamin vero] fratri suo vterino ac ꝑdilecto [dedit trecẽtos argẽteos] nũmos, q̃rũ valor nobis ignotus est. [cũ q̃nq; stolis optimis, tantũdẽ pecuniæ & vestiũ mittẽs patri &c.] si forsitan indigeret, q̃a ꝓ bladis iã multa exposuit, magis tñ in signũ amoris & opulẽtiæ suæ credit hoc fecisse. Stola (vt in Scho. habet hist.) dicit ἀπὸ τοῦ τέλου q̃d est lõgũ, q̃si vestis talaris. [Dimisit ergo fratres suos] .i. abire fecit, [& proficiscẽtib⁹ ait: Ne irascamini in via.] Hoc dixit, ne inter se cõtẽderẽt de vẽditiõe Ioseph, in q̃ vn⁹ habuit maiorẽ culpã q̃ alius, vel de hoc ꝙ q̃dã eorũ volebãt eũ occidere, sicq́ seinuicẽ accusando & excusãdo in talib⁹, litigarẽt. [Qui &c. venerũt &c. ad patrẽ suũ, &c. dicẽtes: Ioseph filius tu⁹ viuit] adhuc in carne, q multo salubrius ꝑ grãm & virtutes vixit in mẽte. [& ipse dñatur in oĩ terra Aegypti] dñatiõe administratiõis & ordinatę ꝑlationis, q̃ ordinat ad bonũ cõmune inferiorũ, nõ dñatione fastus atq; tyrãnidis, quæ ad propria cõmoda retorquet. [Quo audito Iacob q̃si de graui somno euigilãs,] hoc est, de profundo inueterati mœroris parumper respirans. [tñ nõ credebat eis] prima assertione. Nempe q̃ multũ læta ac prospera sunt, si ante fuerunt insperata, aut parũ sperata, non aut vix credunt qñ denunciãtur. Primo, qm̃ menti inoritur subito subitanea quædã formido, ne forte sit aliter, sicq́ facilẽ credulitatẽ sequat recens ac maior afflictio. Secũdo, qm̃ insperata nõ credunt faciliter, nisi ꝑ effectũ aut euidentiã facti. Mens q̃q; hũana nõ mutat faciliter de extremo in extremũ, nisi ꝑ mediũ. [Illi ecõtra referebãt oẽm ordinẽ rei:] hoc est, q̃liter Ioseph in Aegyptũ ꝑ venditiõem deuenit, & qualiter ibi extitit sublimatus, & cætera q̃ viderũt ac passi fuerũt, atq; in argumentũ veritatis ostenderũt dona eis data, & reliqua sibi à Ioseph missa. [Cumq́] Iacob [vidisset plaustra &c. reuixit spũs ei⁹] .i. de vehemẽti tristitia ac desolatiõe, q̃ mortis imagines sunt, ad viuacitatẽ & iucũditatẽ reuersus est. [& ait: Sufficit mihi.] pro cõsolatiõe lõgi mœroris mei, & q̃ ad id q̃d in hac vita de exterioribus reb⁹ potissimũ opto, [si adhuc Ioseph filius meus viuit &c.] hoc est, vita ipsius bona & prospera, ad hæc mihi sufficiens est, Quasi dicat: Iniuriã sibi factã, & eminentiã eius tã magnã ptranseo. ¶Præterea iuxta spũalitatem, per pietatẽ, charitatem & beneficia Ioseph in fratres suos, etiã transgressores: significatur pietas, dilectio & bñficẽtia Christi in Christianos, quis ingratos, dũmodo vere pœniteant: immo & impœnitentes frequenter per aduersa ad suorũ recognitionem excessuum industriosissime trahit. Eusebi⁹.

¶Elucidatio cap. XLVI. Profectusq́ Israel cũ oĩbus quæ habebat. Art. XCVII.

Descensus

DEscensus Iacob patriarchæ ac suorum in Aegyptũ, in capitulo isto describitur. [Profe-
ctusq; Israel] s. Iacob [cũ oĩbus quæ habebat,] scilicet domesticis, q in isto numerantur
capitulo, & possessionibus suis, [venit ad puteũ iuramenti:] de q̊ puteo dictum est in ex-
positione 21. capituli. ibi nanq; Abraham atq; Abimelech inierũt fœdus pacis & amicitiæ cũ
Gen. 21. iuramento, & est iuxta Bersabee, fuitq; via Iacob recta per locum illum. Voluit q̊q; illuc di-
uertere ac dormire, vt offerret ibi hostias Deo, & orationi insisteret, qm̃ Abrahã diu habita
uit ibidem, & inuocauit ibi nomen Dei æterni, sicut p̃allegato narrať capitulo, quẽadmodũ
etiam dũ iuit ad Mesopotamiã, diuertit ad mõtem Moria, in quo Abrahã filium suum Isa-
Ibidem. ac immolauit, vt illic orationi ac deuotioni vacaret. [& mactatis ibi victimis Deo patris sui
Isaac] .i. postq̃ in loco illo ante noctẽ occidisset & obtulisset Deo animalia quædã mũda ac
immolatitia, sicut in lege naturæ fieri cõsueuit, & Abel, Noe, & Abrahã cum alijs, fecisse legũ
tur. [audiuit eum p visionẽ nocte vocantẽ se.] Istud videť de interiori auditu intelligendũ, q
Gen. 4. audit⁹ versať circa internã allocutionẽ, cuius intellectio est interior visio. sic ergo audiuit au
Gen. 8. ditu mẽtali Deũ, vocantẽ se vocatiõe interiori p visionẽ seu apparitionẽ internã, quæ ei ap-
Gen. 15. paruit p angelũ sanctũ, p cuius ministeriũ oĩa ista in psona Dei fiebant: sicq; reuelatio ista fa
cta est in somno p visionẽ imaginariã aut intellectualẽ. Si aũt facta est in vigilia, exponi hæc
possent de exteriori auditu atq; sensibili allocutiõe facta p visionẽ seu apparitionẽ angelicã,
intus aut etiã foris exhibitã: & vt ferť in Glossa, Merito Deus ostẽdit se, & allocutus est Ia-
cob in hoc loco pacis ac amicitiæ initæ. [& dicentẽ sibi: Iacob Iacob.] Repetitio nois, est si-
1. Reg. 3. gnũ dilectiõis, & excitatio attentiõis. [Cui respõdit: Ecce adsum.] q̃si loquẽs cum Samuele:
Psal. 84. Loquere dñe, qa audit seruus tu⁹. Et cũ psal. Audiã qd loquať in me dñs Deus. [Ait illi De⁹
p angelũ: [Ego sum fortissimus] qa oĩpotens, [Deus patris tui] cuius respectu infirma ac im-
becillis est oĩs creatura. [Noli timere, sed descẽde in Aegyptũ.] Dicũt aliqui q Iacob timuit
illuc descẽdere, qm̃ senex erat ac debilis, & ne cõtingeret eũ sepeliri in Aegypto, cũ cuperet
in spelunca duplici cũ suis patribus sepeliri. Ego aũt potius credo, q cũ oĩ auiditate & iucũ-
ditate illuc descẽdit, quasi charissimum filium ibi visurus in gloria, & sufficientiã habiturus
ibidẽ cum oĩ sobole sua, nec ppter debilitatẽ aut senium formidauit iter illud peragere, qa in
curru cõuenienti ac molli sedebat. Sciuit q̊q; se posse disponere de reductiõe corporis sui, &
sepelitione eius in spelunca præfata. sed forsitan ideo magis timebat, qa sciebat qualiter D-
us diu ante prædixerat Abrahæ, qualiter posteri essent affligẽdi in terra Aegypti: ideo ei
cõsequenter promittit ei reductionẽ suæ posteritatis ad terrã pmissiõis. [qa in gẽtẽ magn
faciã te ibi] .i. sobolẽ tuã multiplicabo in Aegypto copiosissime. [Ego descẽdã tecũ illuc]
p totũ iter istud gratiose adero tibi, teq; custodiã. [& ego inde adducã te reuertẽtẽ] .i. poster
tuos inde reducã ad terrã quã pmisi tibi eis datur. [Ioseph q̊q; ponet man⁹ suas sup oculo
tuos] .i. supstitẽ eũ relinques, qm̃ claudet oculos tuos cum obieris. [Surrexit autẽ Iacob ma
à puteo iuramẽti &c.] iuxta quẽ ĩmolauit, dormiuit, visionẽq; habuit. [venitq; in Aegyp
cum oĩ semine suo] nõ simpliciter cum omni semine suo, qm̃ Ioseph & filij eius iam ante
Aegypto fuerunt, sed cum omni semine suo, q̊d secum in terra Chanaan vsq; tunc habit
uit. [filij eius & nepotes,] videlicet filij filiorum suorum. [filiæ] Iacob non habuit nisi vnicã fili
se immediate natã, s. Dinã, quæ cum neptib⁹ patris sui filiæ eius dicuntur. [&] pro, id est, [c
cta simul progenies.] Deinde exprimunť in litera duodecim filij Iacob cum filijs suis, & p
na est litera, demptis aliquibus verbis. Nominatis quippe sex filijs Liæ, & filijs filiorum il
rum, subiungitur hic: [Hi filij Liæ, quos genuit in Mesopotamia cum Dina filia sua.] Qu
quidam exponunt nõ solum de immediatis filijs Liæ, sed etiam de filijs filiorum qui nom
nantur in textu, qui tamen filij filiorum nõ sunt in Mesopotamia, sed in Chanaan natique
soluunt, dicẽtes q ideo filij filiorum dicuntur in Mesopotamia nati, quia patres eorum f
geniti ibi: quod videtur improprie dictum: sic etem̃ dici posset, q etiam filij Ioseph essen
Mesopotamia generati, quia pater eorum generatus est ibi. idcirco quod dictum est, Hi
Liæ, aptius referendum videtur ad sex filios eius præfatos. ¶ Insup in verbis textus freque
ponitur pars pro toto, videlicet anima pro homo. Dicunturq; egressæ animæ de femore
cob, quia homines ex ipso Iacob p generationem egressi sunt, quantum ad carnem, nec a
ma rationalis ex traduce est, nec de potentia materiæ educta, sed à Deo p creationẽ infun
[filij Beniamin &c.] Quocirca notandum, q decẽ fuerũt filij Beniamin, quanuis in textu
deantur tantummodo nouẽ poni. In summa em̃ concluditur: [Hi filij Rachel, quos gen
Iacob: oẽs animæ quatuordecim.] in qua summa includunť Ioseph & Beniamin. Cum e
Ioseph nõ habuerit nisi duos filios, oportet q ibi fuerint decẽ filij Beniamin: aliter sum
nõ excresceret vsq; ad quatuordecim. ¶ Porro q in textu nõ videntur nisi nouẽ filij Ben
min nominari, cõtingit ex hoc, q duo nomina hebraica scribũtur ibi vt vnũ nomẽ, videl
1. Par. 2. Ophim. Sunt q̊q; hic nomina quædam, quæ primo Paralipomenon libro aliter exprim
tur, vel qa personæ erãt binomiæ, aut eadem noĩa diuersimode terminantur seu inchoan

Ru

Rursus in litera dicitur:[Filij Dan, Vsim.]vbi plurale ponitur ꝑ singulari, quoniam Dan nō nisi vnum habuit filium, à quo tamen in Aegypto ꝑpagata est magna tribus. [Cunctæ animæ quæ ingressę sunt Aegyptum cum Iacob, & egressę de femore eius,] sumendo partem ꝑ toto, vt tactum est, [absq; vxoribus filiorum,] quæ vxores nō fuerunt natæ ex semine Iacob, ideoq́ exceptio ista nō est propria, vel refertur ad id duntaxat quod dictum est, cunctæ animæ quæ ingressę sunt cum Iacob in Aegyptum, fuerunt [sexaginta sex.] Istud, videlicet ꝙ Iacob ingressus est Aegyptum cū sexagintasex ꝑsonis ex suo semine natis, in seipso facile est, faciliterq́ probatur. Iam em̄ in textu præhabitum est, ꝙ filij Liæ fuerunt trigintatres, nomine filiorꝫ intelligendo etiā nepotes: & simili modo filij Zelphæ fuerunt sedecim, filij Rachel quatuordecim, filij Balæ septē, qui simul sunt septuaginta, q ex Iacob sunt geniti: sed isti oēs nō intrauerunt cum eo Aegyptum, quoniam duo filij Iudæ, videlicet Her & Onan, iam ante in terra Chanaan obierunt. Ioseph quoq; & duo filij eius fuerunt ante Iacob in Aegypto, sicq́ de numero illo septuagenario remanent sexagintaquinq;, qui cū Iacob Aegyptum ingressi sunt de femore eius: quibus si Dina filia eius addat, sunt sexagintasex. Veruntñ circa hæc oritur q̄stio, vt videtur, difficilis. Dicitur em̄ in textu, oēs aīæ filiorꝫ eius videlicet Liæ, & filiarꝫ trigintatres: & tamen soli filij Liæ, sunt trigintatres, vt computantibus patet. Ruben nanq; habuit filios quatuor, Simeon sex, Leui tres, Iudas quinq;, Phares filius Iudæ duos, Isachar quatuor, Zabulon tres, ergo in litera superflue additur, [& filiarꝫ:] vel summa est diminuta, quia cum filiabus. i. cum Dina filia Liæ, accipiendo plurale pro singulari, fuerūt animæ seu ꝑsonæ illæ trigintaquatuor. ¶ Ad hoc dicendū videtur, ꝙ numerus maior nō excludit, sed ponit minorē, nec tñ summa in litera expressa, est diminuta, q̄a principales ꝑsonas (i. mares) expressit. Et si dicatur, Ergo suꝑflue addebat, & filiarꝫ, cum soli filij essent trigintatres: Respondet ꝙ hoc non est suꝑflue additū, sed ex rationabili causa, ne s. ꝑsona filiæ videretur omnino omissa in summa. Præterea, computationis difficultatem auget, quod in textu subiūgitur: [Omnes animæ domus Iacob, quæ ingressæ sunt in Aegyptum, fuerunt septuaginta.] Iam em̄ dictum est, ꝙ cunctæ animæ quæ cum Iacob in Aegyptum ingressæ sunt, egressæ de femore eius, fuerunt sexagintasex: quomodo ergo nunc dicit, ꝙ oēs animæ domus Iacob, q̄ ingressę sunt in Aegyptum, fuerūt septuaginta? Ad hoc aliqui dicunt, hoc vltimo loco nō dici, omnes animæ domus Iacob quę egressæ sunt de femore eius: neq; hic dicitur, quæ cū eo intrauerūt Aegyptū, sed simpliciter oēs aīæ domus Iacob quæ ingressæ sunt Aegyptum, fuerūt septuaginta: idcirco sub numero isto includunt & ipsum Iacob, q fuit paterfamiliās, pars & caput suæ domus, hoc est, eorꝫ qui habitauerūt secum, siue in domo sua, quorꝫ ipse extitit vnus, & etiam filium eius Ioseph, qui intrauit Aegyptum, quāuis ante patrem suum, duosq́ filios Ioseph, qui quāuis in Aegypto sint nati, tñ nascendo ibidē, ipsam Aegyptum ingressi sunt. Aliqui vero pro duobus filijs Ioseph numerant Zelpham & Balam vxores Iacob, de quibus tñ incertum est, an tunc adhuc vixerunt. Liam vero & Rachelem cōstat mortuas tunc fuisse. Sed adhuc difficultatē huius cōputationis auget potissime, quòd Septuaginta transtulerunt interpretes, oēs animæ domus &c. fuerūt septuagintaquinq;, nec possumus dicere trāslationem illam hoc loco esse corruptam siue erroneam, quoniam Lucas in Actorum libro ita allegat: Mittēs aūt Ioseph, accersiuit patrē suū in animabus septuagintaquinq;. Ad quod respondet beatus Hieronymus, per prolepsin seu præoccupationem vel anticipationem hoc ab illis interpretibus esse prolatum, ita ꝙ numerant etiam quinq; filios filiorum Ioseph tunc nondum natos: quoniam duo filij Ioseph, erant duas tribus facturi: & propter ipsius Ioseph honorem, septuaginta quoq; interpretes transtulerunt septuaginta animas domus Iacob introijsse Aegyptum. Lucas aūt secutus est trāslationem Septuaginta interpretum. Scripsit em̄ conuersis ex gentilitate, ad quos translatio ista fuit famosa. [Misit aūt Iacob Iudā ante se ad Ioseph.] Fuit equidem (vt tactū est sæpe) Iudas multis donis ornatus præ fratribus suis post Ioseph. Erat enim robustior, prudentior & eloquētior illis. [vt nunciaret ei] s. Ioseph filio suo suū aduentū, [& ille] videlicet Ioseph [occurreret] ei [in Gessen]. i. in illa parte regni Aegyptij. Nam Ioseph ꝑ fratres suos insinuauit iam ante patri suo, vt primo veniret ad terram Gessen, & ibi ꝑstolaretur suū aduētum. & dicit quidam, ꝙ ideo Ioseph hoc fecit, vt ibi instrueret patrem suum ac fratres, qualiter loquerētur ad regē, quæ causa videtur inepta, quia de hoc poterat patrē ac fratres in propria domo sua faciliter informare. Potius ergo reor, ꝙ ideo Ioseph sic ordinauit, q̄a intendebat patrem suum ac fratrem cōstituere ad habitandum in Gessen: ideo voluit vt terræ illius aptitudinem primo viderent, & item vt exinde patrē suū cū honore ad propriā domū deduceret. [Quo cū peruenisset]. i. cū Iacob venisset in Gessen, [iuncto Ioseph curru suo] cum alijs multis q̄s secum ꝑduxit, [ascendit obuiā patri] ad eundem locum. [vidensq́ eum, irruit sup collum eius, & inter amplexus fleuit.] Cū em̄ appropinquarēt, descēderūt ambo de curru: & Ioseph q iunior & velocior erat, vrgente amoris ardore, cucurrit ad patrē suū, qui & ipse festinauit ad filiū: moxq́

Acto. 7.

Hieron.

Acto. 7.

moxq́ Ioseph stringere cœpit ac osculari collum charissimi patris ac vultum: qui se inui-
cem amplectendo ac osculãdo, fleuerunt præ gaudio, gratias Deo deuotissime referentes, q
tam pie ordinauit cũ ipsis, ac taliter ipsos coniunxit. Et vt Iosephus refert, Iacob ex inopi-
Iose.li.2. nata & magna lętitia pene ad defectũ mentis peruenit: sed recreauit eum Ioseph, quis nec ipse
ant.Iud. se cõtinuerit, vt nõ præ nimia lætitia quasi tale qd sustinuerit. [Dixitq́ pater ad Iosephi Iam
cap. 7. lætus moriar,] id est, vsq; ad mortem iucunde viuam, & in ipsa morte cõsolationẽ habebo,
[qa vidi faciẽ tuã, & supstitem te relinquo] .i. post mortem meã superstes manebis, pro con
solatione & profectu filiorũ tuorũ ac fratrũ atq; totius tuæ prosapiæ in terra hac aliena. Iam
enĩ in isto capitulo dictum est, q Deus reuelauit ipsi Iacob, ipsum Ioseph esse victurum post
patrem suum. multa quoq; alia verba habuerunt adinuicẽ tunc Iacob & Ioseph, quę nõ sunt
descripta. [At ille locutus &c. Cumq́ vocauerit vos] Pharao, [& dixerit, qd est opus vestrũ]
exercitium principale siue officium, [respondebitis: Viri pastores sumus serui tui] id est, esse
cœpimus, [ab infantia] hoc est, à pueritia [nostra &c. Hæc autem dicetis, vt habitare possitis
in terra Gessen:] quæ, sicut præhabitũ est, pascualis est & fœcunda. [quia detestantur Aegy-
ptij omnes pastores ouium:] ideo expedit vobis habitare seorsum ab illis. Cur autem Aegy-
ptij detestentur ouium pastores, si quæratur: dicendum, qa Aegyptij coluerunt taurũ & oue,
qui à pastoribus sæpe percutiuntur, & ab Hebræis mactabantur ac edebantur. ¶Circa hæc
dicit historia Scholastica: Pro terra Gessen, alij habent, [ad vrbem heroum in terra Rame-
se.] quæ tunc Gessen, postea Thebais dicta est, à qua fuerũt Thebęi, quorũ legioni pfuit san-
ctus Mauricius. In finibus aũt terrę illius postea ædificauerũt Hebræi, cogentibus Aegyptijs,
vrbem tabernaculorũ, quæ dicta est Ramesse. ¶Postremo circa hæc scribit Augustinus: Co
August. mendatur in patriarchis, q pecorum nutritores fuerunt à pueritia sua, & à parentibus suis
quia hæc est iusta seruitus, iustaq́ dominatio, cum pecora seruiunt homini, & homo pecori
bus dominatur, quoniam ratio dominari debet irrationabili vitæ. Seruum autem homine
homini, fecit iniquitas vel aduersitas. Iniquitas, iuxta illud: Maledictus Chanaan, seruus erit
Gen.9. fratribus suis. Aduersitas, sicut Ioseph vẽditus à fratribus suis, factus est seruus Aegyptij. Pri
Gen. 41. mo ergo bella fecerũt seruos, qbus Latina lingua dedit hoc nomẽ. Qui enĩ superatus iure be
li posset occidi, appellatus est seruus, quia ad vitã seruatus. Inde dicuntur mancipia, qa sunt
mancipata. Est etiam ordo naturalis in hominibus, vt seruiant fœminæ viris, filijq́ parent
bus: quia & illic ista iustitia est, vt infirmior ratione, seruiat fortiori. Hæc ergo in seruitutib
& dominationibus clarior extat iustitia, vt qui eminẽt ratiõe, excellãt dominatione. Quo
dum in hoc seculo per iniquitatem hoĩm perturbat, per variã carnalium diuersitatem su
nent iusti tẽporalem aduersitatem, habituri in fine sempiternam ac ordinatissimã felicita
¶At vero iuxta mysticum sensum, per Iacob descendentem in Aegyptũ cum quadã for
dine, designatur vir virtuosus, religiosus & contemplatiuus, q interdum ad seculares & ex
riora negocia ab altitudine spiritualium exercitiorũ suorũ descendit, pro bono cõmuni
aliorũ conuersione: tñ cum proprij detrimẽti timore, ne forte charitatis feruor in se frig
scat, aut cũ impijs puertatur: quẽ dñs misericorditer consolatur, suam ei promittens grat
sam pſentiam, atq; q Ioseph ponet manum suã super oculos eius, hoc est, q Chrs sua vir
te ac sapientia illuminabit ac cõfortabit interiores oculos eius: qd dum vir virtuosus fu
inter seculares & exteriora expertus, magnifice gloriatur, præsertim dum Chrm relinq
supstitem in cordibus conuersorũ, quãdo ipse ab illis discedit. ¶Præterea, per hoc q Ae
ptij detestabant pastores ouiũ, designatur, q mundani & ambitiosi atq; versuti despiciu
stos ac simplices, immo & iustos prælatos, quemadmodũ Salomon ait: Abominatio est i
Pro. 24. vir iustus. ¶Per hoc quoq;, q filij Israel pastores, elegerũt habitare seorsum in terra Ge
datur intelligi, q contemplatiui ac boni prælati, omnesq́ iusti, eligunt, quantũ valent, I
in solitudine seu loco quieto vacare, & in spirituali opulentia demorari, sicq́ prauorum
clinare consortia, quatenus in abscondito vultus Dei gustẽt magnitudinem, multitudi
dulcedinis domini, qui solus essentialiter & * incircunscriptibilis dulcis est.

¶Elucidatio cap. XLVII. Ingressus ergo Ioseph, nunciauit Pharaoni. Arti. 98

Recitatur nunc consequenter, qualiter Iacob patriarcha & filij eius in Aegypto hab
re cœperũt, & quomodo interim caristia vndiq; creuit. [Ingressus ergo Ioseph] pa
um regis, [nunciauit Pharaoni, dicens: Pater meus & fratres &c. venerunt, &c. consis
in terra Gessen.] Hoc quod ait, consistunt in terra Gessen, referendum est non ad ipsum
cob, eiusq́ filios, sed ad vxores fratrum, & ad possessiones eorum ac patris, quasi Ioseph
plicite dicat: Terram in qua sunt, cupiunt sibi ad habitandum donari. Porro patrem su
ac fratres secum adduxit Ioseph. Nam subditur: [Extremos quoq; fratrum suorum qu
viros statuit coram rege.] Extremum, vno modo sumitur pro supremo seu maximo.
horum sensus verborũ est, q Ioseph adduxit ac posuit quinq; ex fratribus suis magis id
os, prudentiores ac fortiores, in præsentia regis, tanquam digniores ad apparendum

ram illo,& vt ex illorum adſpectu Pharao ac eius miniſtri præſidentiā ipſius Ioſeph haberēt amplius gratam, quippe qui tot fratres haberet tam aptos. Secundo extremū vocatur, q̄d vltimum extat ac infimum:& ita ſenſus eſſet, ꝙ Ioſeph præſentauit regi fratres ſuos quinq; iuniores & debiliores,ne ſi vidiſſet robuſtiores,teneret eos in ſua familia,& bellicis rebus inuolueret.ſicq; vt fertur,exponunt Hebræi.prima tamē expoſitio verior reputatur. [Quos ille interrogauit:Quid habetis operis?]Ex hoc probatur, regib⁹ nō placere vt inferiores ſint ocioſi aut inutiliter occupati,ſed aliquid faciant,quod ad bonū cōmune ſit aliquo modo referibile.[Reſponderūt:Paſtores ouium ſumus &c.]non tñ ouium tantum, ſed & alia diuerſarum ſpecierum pecora nutriebant, videlicet boues, vaccas, capras, camelos &c. vt patuit ſæpe. [Ad peregrinandum in terrā tuam venimus] id eſt, ad hoc, vt habitemus tēpore aliquanto in regno tuo tāquam in terra nobis aliena. Vel, ad peregrinandum, hoc eſt, ad viuendum conuerſatione tendente ad aliam vitā futuram ac meliorem in patria beatorū, ad quam vita præſens eſt via ac peregrinatio quædam.[quoniā non eſt herba gregibus ſeruoꝶ tuorum].i.quoniam pecora noſtra non inueniūt in terra Chanaan paſcua. Illa extitit vna cauſa.Alia,quia nec ipſi habuerūt ibi neceſſaria vitæ. Tertia,quoniam Iacob voluit, cūctis poſtpoſitis,ad filium ſuum chariſſimū Ioſeph venire. ¶Circa quod quæritur, qualiter erant paſcua in Aegypto tempore tantæ ſterilitatis potius quàm in Chanaan. Ad q̄d quidā reſpondent:Dicunt aliqui,ꝙ tēpore ſiccitatis ex qua cauſabatur iſta ſterilitas,ſunt bona paſcua in Aegypto:quia inundatio Nili ex aqua ſuper terram manente,plus impedit generationem herbaꝶ q̄ ſiccitas.ſed iſtud apparentiam nullā ſortitur, ꝙ ſcilicet tempore ſiccitatis præcipue ſint paſcua bona,ita ꝙ ſiccitas conferat ad productionem herbaꝶ ſeu graminum. Verius ego cenſetur,quod in Scholaſtica fertur hiſtoria, qa Aegyptus cōtra naturā aliarum regionum,cum abūdat frugibus,ſterilis eſt in paſcuis,& econtra. Diuturnior em̄ mora fluminis ſuper terram,tempora colendi impedit,vel ſata extinguit,paſcua vero nutrit.His cōſonat quod loqtur Auguſtinus:Sicut perhibetur ex his qui loca ſciūt, in multis Aegypti paludibus poterāt paſcua non deeſſe, etiā cum defectus eſſet frumentoꝶ quæ ſolent Nili inundatione oriri.Dicuntur em̄ iſtæ paludes copioſius paſcua germinare,qñ aqua Nili nimis excreſcit.[Dixit itaq; rex ad Ioſeph &c. Terra Aegypti in conſpectu tuo eſt].i.in tua poteſtate ſeu diſpoſitiōe,ita vt tu ipſe poſſis patrē & fratres tuos locare vbi tibi placuerit.[In optimo loco fac eos habitare,&]pro id eſt,[trade eis terrā Geſſen]ad habitandū. Veruntamen Ioſephus dicit:Conceſſit eis Pharao, vt in Heliopoli conuerſarent. Illic em̄ paſtores eius habuerāt paſcua,& forte hoc ideo factum eſt,quoniam vxor ipſius Ioſeph fuit filia ſacerdotis Heliopoleos, vel terra Geſſen forſan ad Heliopolis territoriū pertinebat. [Quod ſi noſti in eis eſſe viros induſtrios] in agricultura & pecoꝶ paſtu atq; cuſtodia, [conſtitue illos magiſtros pecorum meoꝶ:]vt ſ.p̄ſint cuſtodibus gregum meoꝶ,quod eſt in familijs regum magnū officium.Ex quibus verbis perpenditur,ꝙ Pharao in tātum cōfidebat de fidelitate Ioſeph, ꝙ credidit eum plus quærere cōmodum ſuū quàm fratrum ſuoꝶ.[Poſt hæc introduxit Ioſeph patrē ſuū ad regem &c. Qui]ſcilicet pater,[benedicens illi,] vtpote regi, imprecādo ei proſpera,& ſalutādo eundem, [& interrogatus ab illo,]puta à rege, [quot ſunt dies annorū vitæ tuæ?] hoc eſt,quot annos vixiſti? Non aūt volebat rex quærere numerum certum dieꝶ quos vixit,quos numerare fuiſſet difficile. [Reſpondit: Dies peregrinationis vitæ meę ſuper terrā].i.dies cōuerſationis meæ in ſeculo iſto,in quo tanquā peregrinus & aduena vixi,ſuſpirans ac tendens ad patriā electoꝶ, ita ꝙ conuerſatio mea fuit peregrinatio ſeu tendentia ad vitam beatā,[centum triginta annoꝶ ſunt,parui & mali:]parui,reſpectu futuræ durationis in vita beata,quæ finem nō habet:parui quoq;,quia pauciores diebus,quibus prædeceſſores mei vixerūt:& mali,quia malis pœnalibus,ſ. tribulationib⁹, laboribus, doloribus, triſtitijs, aduerſitatibusq; ſimilibus pleni fuerunt. Talia em̄ paſſus fuit Iacob,à facie Eſau fugiēdo ac metuendo,in Meſopotamia laborādo, & ex Ioſeph amiſſione, alijſq; diuerſis euētibus.Sed & mala culparum venialiū diebus eius fuerūt admixta.[& non peruenerunt vſq; ad dies patrum meoꝶ,quibus peregrinati ſunt] ſuper terrā. Iſaac nanq; vixit annis centum octoginta,Abrahā centum ſeptuagintaquinq;:& qui ante eos fuerunt, vixerūt multo diutius. Itaq; ſancti in lege naturali & ſcripta,reputabant ſe peregrinos & aduenas in hoc mundo:ſpecialiter quoq; Abrahā,Iſaac & Iacob, qui frequenter loca habitationum ſuarum mutabāt,habitando in caſulis,de quibus ad Hebræos ait Apoſtolus:Defuncti ſunt omnes iſti, non acceptis repromiſſionibus,ſed de longe eas adſpicientes,& confitentes quia hoſpites & peregrini ſunt ſuper terram.Hinc Pſalmiſta loquitur Deo:Ne ſileas qm̄ aduena ſum apud te & peregrinus,ſicut omnes patres mei.[Et benedicto rege,egreſſus eſt foras].i.poſtquam benedixiſſet Pharaoni,exiuit palatium:quia non erat res ſua, diu manere in regis palatio, quemadmodum & Berzellai dixit ad Dauid,qui voluit eum ducere ſecum: Nunquid vigent ſenſus mei ad diſcernendum &c? Ex verbis inductis apparet,ꝙ Iacob benedixit bis Pharaoni:primo,

Marginal notes: Euſebi⁹. (beside "Verius ego cenſetur"); Auguſt. (beside "His cōſonat quod loqtur Auguſtinus"); Ioſe.li.2. ant. Iud. cap. 8. (beside "Ioſephus dicit"); Hebr.11. (beside "ad Hebræos ait Apoſtolus"); Pſal.38. (beside "Hinc Pſalmiſta"); 2.Reg.19 (beside "Berzellai dixit ad Dauid")

mox quãdo intrauit ad eum, antequã fuit interrogatus ab eo quãdiu vixisset. Secundo
illius quæstiõis solutionem. Rex em̃ videns atq; cõsiderãs tam venerãdi senis simplicitatem
sapientiã ac virtutes, delectatus fuit in eo: & iterato (vt arbitror) petijt benedici ab eo.
cur Ioseph non introduxit patrem suũ ad regem ante filios suos, vel saltem cũ eis: Dici
test, ꝙ Ioseph forte volebat primo experiri, q̃liter Pharao se haberet ad fratres suos, ne
sitan aliqua mœroris occasio accideret seni patri. Cumq; fuisset expertus beneuolentiam
gis ad fratres, secure introduxit patrẽ. [Ioseph vero &c. alebat eos, oẽmq; domũ patris
præbens cibaria singulis] s. certis tẽporibus misit eis tãtum de tritico ac necessarijs, ꝙ suf
bat vniuersis ac singulis suis cognatis. [In toto em̃ orbe panis deerat &c.] Hoc per hyp
bolen & synecdochen dicitur, quia in Aegypto & regnis circũiacentibus fuit caristia,
absolute in toto mundo. [E quibus] s. venientibus ad se ex Aegypto & Chanaan ac alijs
gnis, [congregauit] Ioseph [oẽm pecuniã] quã ab eis iuste accepit [pro venditione frum
hoc est, pro frumento q̃d vendidit eis. [& intulit eã in ærariũ regis]. i. in repositorium th
roꝝ ipsius. ¶ Circa hoc scribit Lyra: Tãtum valet res, quantũ vẽdi potest: idcirco q̃d Ios
emerat pro precio paruo, tempore fertilitatis ab Aegyptijs, potuit eis reuendere, & m
plus alijs pro precio maiori, maxime quia nullũ cõpulerat ad vendendum sibi bladum n
ne regis. ¶ Sed cõtra hoc scribit Rabbi Paulus, quia in emptiõe & venditiõe æqualitas
tiæ est seruanda: ideo nõ videt dicendũ, ꝙ res tãtum valet quãtum possit vendi. ¶ Circa
cendũ, ꝙ iuxta scripta Thomæ in secunda secundæ quæst. 77. Carius vendere, similiter
emere, q̃ res valet, est secundũ se illicitũ atq; iniustum: idcirco cõtractus instituẽdus est
dũ æqualitatẽ, q̃ mensurat secũdũ preciũ datũ aut dãdum. Itaq; de venditiõe & emptiõ
sumus loqui dupliciter: Vno modo secundũ se, inquantũ videlicet pro cõmuni vtilita
ductæ sunt, prout emens indiget re vendẽtis, & ecõuerso. Quod aũt pro cõmuni vtilita
institutũ, non debet in grauamen vnius potius q̃ alterius vergere: ꝓpterea æqualitas iu
est seruãda in emendo & vendẽdo, ita ꝙ si preciũ excedat rei valorẽ, siue econtra, tollit
litas iustitiæ. Secundo de venditiõe & emptione possumus loqui, prout per accidẽs c
in vtilitatẽ aut detrimentũ vnius vel alterius, vt dum quis multum indiget re aliqua, &
damnificatur si careat ea: in hoc itaq; casu preciũ pensandum est tã ex parte rei, q̃ ex pa
mni eius qui vendit: sicq; aliq̃d potest vendi plus, q̃ valet secundũ se, non t̃n plusq̃ valet
ti. Si vero quis multũ iuuetur ex re alterius, & ille non damnificatur ea carẽdo, nõ pote
te superuendere eam, quia venderet q̃d nõ est suum: nihilominus potest res interdum
pluris q̃ empta est, vt si quis eam meliorauit, vel precium eius mutatũ est secundũ diu
tem loci ac tẽporis, aut ꝓpter periculum cui se exponit, trãsferẽdo rem de loco ad l
vel ꝓpter laborem quẽ habuit, ita ꝙ plus recipiendo q̃ exposuit, præmiũ accipit sui la
[Cumq; defecisset emptoribus precium] pecuniale, [venit cũcta Aegyptus]. i. maxim
titudo oĩm vrbium atq; villaꝝ Aegypti, [ad Ioseph, dicens: Da nobis panes]. i. necess
tæ pro cõmutatione quacũq; tibi placente. [Quare morimur corã te]. i. te sciẽte seu in
te, deficimus fame quotidie, & ad mortem disponimur, [deficiẽte pecunia;] hoc est,
nõ habemus pecuniã ad emẽdũ. Nõ est verisimile ꝙ vniuersis Aegyptijs simul defeci
nia, q̃a nõ erãt æque pecuniosi ac diuites, immo q̃dã eoꝝ ꝑ aliquot annos sterilitatis
rũt sufficientẽ ad emendũ pecuniã. [Quibus ille respõdit: Adducite pecora vestra, & d
*dño nostro, bis ꝓ eis cibos &c.] videlicet blada. [Venerũt q̃q; anno secũdo, & dixerũt ei: Nõ celam
nostrũ, ꝙ deficiente pecunia, pecora simul defecerũt: nec clã te est]. i. ignotum tibi n
absq; corporibus & terra nihil habeamus &c.]. i. ꝓter agros & ꝓpria corpora, nõ hab
q̃d q̃d vendere valeamus seu ꝓ victualib⁹ dare. [& nos, & terra nostra, tui erimus]. i. p
mus nosipsos seu corpora nostra & possessiões seu agros nostros subijcere Pharaoni
mis, deinde & tibi tanq̃ summo officiãti regis, cui rex subdidit vniuersum populũ sui
nos in seruitutẽ regiã]. i. ad hoc vt simus serui emptitij regis nostri, [& prębe semina
da da nobis, nõ solũ ad mãducandũ, sed etiã ad seminãdum. [ne pereunte cultore, red
ra in solitudinẽ.] hoc est, ne nobis fame morientibus, seu ex defectu seminũ terrã sere
lere nequientib⁹, agri in solitudinem conuertant ac syluas. ¶ Circa hoc quærit, de qu
intelligendũ sit q̃d hic nunc dictũ est, venerũt q̃q; anno secũdo. Certũ est em̃, ꝙ hoc
sit intelligi de anno secundo septennij sterilitatis, hoc est, de anno q in ordine illoꝝ
annoꝝ fuit immediate post primũ annum, q̃a in illo anno secundo nõdum vendider
gyptij pecora sua ꝓ bladis: imo si de isto secundo anno istud intelligeret, dicere opor
primo anno sterilitatis dedissent pecora pro frumento, sicq; defecisset Aegyptijs
ad emendum ante primũ annũ sterilitatis, q̃n adhuc fuit abundãtia fructuũ: idcirco
intelligentes istud de anno post primum annũ ꝓximo, apertissime errãt. Capit ergo
nus secũdus, pro anno altero seu anno sequente annũ, in quo Aegyptij sua pecora d
ꝓ bladis: nec certũ est, q̃tus fuit iste annus in ordine illoꝝ septẽ annoꝝ sterilium. [E

Ioseph oẽm terrã Aegypti &c. subiecitq́ eam Pharaoni, & cunctos populos eius &c.] ita ꝙ terra & habitatores eius, erant immediate ipsius regis. [præter terrã sacerdotũ, quæ à rege tradita fuerat eis,] tanq̃ cultui deoꝝ suorum deputatis. [quibus & statuta cibaria].i. frumẽta [ex horreis publicis, quæ ptinebãt ad Pharaonẽ, [pbebant &c.] vt dijs suis vacarẽt liberi, & pro rege ac populo eius, oratiõibus sacrificijsq́ insisterẽt. ¶ Circa q̃d ait Glossa: Hic habemus exemplũ, ꝙ possessiões ecclesiæ distrahi nõ debẽt. Deniq; si gẽtiles reges ac principes sic deferebant ac puidebant sacerdotibus suis, quãto magis Chriani principes hoc facere atq; ecclesiasticã libertatem defendere debent? [Dixit ergo Ioseph ad populos] Aegypti: [En vt cernitis].i. agnoscitis, & partim ad oculũ videre potestis, [& vos] tanq̃ seruos emptitios, [& terrã vestrã] tanq̃ propriã hæreditatẽ, [Pharao possidet] iure ac titulo iustæ emptionis. [accipite semina, & serite agros, vt fruges habere possitis.] Superius Ioseph pdixit, Bienniũ est ꝙ cœpit esse fames in terra, adhuc quinq; restant anni q̃bus nec arari poterit, nec meti: q̃modo ergo nũc ait, Accipite semina? &c. Sed sicut ibidẽ est dictũ, verba illa intelligẽda sunt sic, ꝙ intra quinqueñiũ istud terra non posset multũ, sed paꝝ valde fructificare. [Quintã partẽ] fructuũ terræ [regi dabitis, q̃tuor reliquas pmitto vobis &c.] Istud fuit gratiosum, cũ in aliquibus locis coloni vix habeant quintã partem, & in locis nõ multũ fertilibus mediã. Terra aũt Aegypti est plurimũ fructuosa, & potest paruo labore coli, q̃uis tunc ad aliquãtulum residui tẽporis sterilis, erat paꝝ fructifera. [Qui respõderunt: Salus nostra in manu tua est].i. cõseruatio vitæ nostræ in tua est potestate, q̃a nisi nobis prouideres de victualibus, protinus moreremur. [Respiciat nos tm̃ dñs noster].i. tu ipse q̃ post Pharaõem es princeps noster, pie nos respice, nostris inopijs succurrẽdo. [& læti seruiem⁹ regi:] videlicet Pharaoni, gratias ei agẽtes, ꝙ ita p te subuenit nobis. [Ex eo tẽpore &c. quinta pars] terræ nascentiũ [soluit].i. à populo debite datur regibus Aegypti. [Et factũ est] ibi [q̃si in legem].i. consuetudo ista obtinuit ibi vim legis, q̃ & iusta fuisse videt, tanq̃ instituta à Ioseph iusto ac sapiente. sicq́ q̃d ait, q̃si, dicit hic veritatem, nõ similitudinẽ tm̃, queadmodũ & Ioannes: Vidimus gloriã eius, gloriã q̃si vnigeniti à patre. [absq; terra sacerdotali &c. Habitauit ergo Israel].i. Iacob [in Aegypto.i. in terra Gessen, & possedit eã] ipse cũ sua pgenie, tanq̃ datã sibi ac suis à rege p modum hæreditarij boni, q̃ diu manerẽt ibidẽ. Apparet q̃q;, ꝙ Ioseph nõ emit terrã illã regi vt ceteras terras Aegypti, nec habitatores eius filij Israel vendiderũt se regi, nec Ioseph viuẽte dederũt quintã partẽ fructuũ terræ eis cõcessæ, Pharaoni: idcirco q̃d dictũ est de tota terra Aegypti, est accipiendũ de tota terra in qua morabant Aegyptij. [auctusq́ est & multiplicatus] in ea [nimis &c.] In ppria psona qppe auctus est & multiplicatus, q̃a in oĩ virtute accepit ibi copiosum profectũ, & in multiplici gratia, sapiẽtia ac spũ prophetiæ profecit. In posteris q̃q; auctus & multiplicatus est vehemẽter, qm̃ posteri eius p gñationes assiduas creuerũt in gentem magnã. Veruntñ q̃tũ ex scriptura canonica elici potest, nullus ex duodecim filijs Iacob generauit post ingressum ipsius Iacob in Aegyptum. Nam & in lib. Num. vbi filij Israel numerant secũdo, nõ exprimunt nisi q̃ nati sunt ex filijs duodecim patriarchaꝝ, q̃s genuerunt ante introitũ Iacob in Aegyptum, cum tñ duodecim viri illi essent tunc adhuc iuuenes satis. Ioseph eñ tũc erat circiter quadraginta annorum. Erat nanq; triginta annoꝝ quando præpositus est Aegypto, & statim venerũt septem anni fertilitatis, deinde mox anni sterilitatis, & circa principium tertij anni sterilitatis, ingressus est Iacob in Aegyptum. Primogenitus aũt inter filios Iacob, videlicet Ruben, non erat septẽ annis senior Ioseph, vt patet ex dictis. [Cumq́] Iacob [appropinquare cerneret diem mortis suæ,] q̃d quidam exponunt, ꝙ p spiritum prophetiæ nouerat diem obitus sui, vel se morituꝝ in breui, queadmodum beatissim⁹ princeps apostolorum de se in sua testatur canonica: Scio ꝙ velox est depositio tabernaculi mei, secundũ q̃d dominus p reuelationem significauit mihi. Quod q̃uis sic esse potuerit in tanto patriarcha, tamen ex litera hac istud non seq̃tur. Cum eñ esset senex cæcutiens & debilis corpore, poterat absq; spũ prophetiæ cõsiderare diem mortis suæ sibi appropinquare. [vocauit filium suum Ioseph, & dixit ad eum: Si inueni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femore meo,] quatenus manum tuã ibi tenẽdo, promittas & iures mihi, implere q̃d te rogabo. Cur aũt Iacob voluit filium suũ sibi promittere ac iurare, quod postulauit ab eo cum positione manus sub femore suo, patet in expositione cap. 24. vbi legit Abraham procuratori suo dixisse: Pone manum tuã subter femur meũ vt adiurẽ te &c. [& facies mihi misericordiã.] vt s. corpus meũ iuxta petitionẽ meã sepelias. nam sepelitio mortuoꝝ, est vnum de operibus misericordiæ. [& veritatẽ].i. iustitiã, nam filij tenẽtur suis patribus acquiescere in rebus tam pijs. vel veritatẽ, implẽdo quæ mihi addixeris. [vt non sepelias me in Aegypto, sed dormiã].i. quantũ ad corpus quiescam, [cum patribus meis] Isaac & Abrahã. [& auferas &c. in sepulchro maioꝝ meoꝝ.] hoc est, in spelunca duplici sita in agro Ebron, in q̃ maiores, videlicet Adã, Abraham, Isaac, cũ suis vxoribus tunc erant sepulti. [Cui respõdit Ioseph: Ego faciã q̃d iussisti] Iacob videbat magis deprecatorie, q̃ pceptorie loqui. sed pius

Gen. 41.

Ioan. 1.

Nũ. 1. 26

2. Pet. 1.

Gen. 24.

& optimus filius eius, accepit patris petitionē q̃si iussionē: eratq́ʒ iussio, nomē illud extēs... mēdo: p q̄d patet prōptitudo Ioseph, ad obediendū venerabili patri suo. [Et ille: Iura ergo, inqt, mihi. Quo iurante]. i. statim postq̄ Ioseph iurauit p Deū cæli, q erat ex semine fem... Iacob incarnādus ac nasciturus, [adorauit Israel dñm,] gratias agens ei, & deprecans ... iuramentū filij sui impleretur. [cōuersus ad lectuli caput.] q̄d erat situ versus orientem, vt...

Eusebi⁹. Scholast. hist. dicitur. Vel vt aliqui dicūt, versus terram promissionis, quod forsan red... idem: & versus illā partē adorauit Deum immensum vbiqʒ p̄sentem, qui terram illam sem... suo promisit, atqʒ elegit ad exequenda humanæ redemptionis mysteria in ea, q̄d Iacob pa... triarchā & p̄phetam non latuit: ideo vultu illuc directo, adorauit. ¶Sed cur Iacob exegit iu... ramentū à filio tam fideli, quasi non crederet verbis eius simplicibus? An forsitan timuit, ... filius suus negocijs regni plurimū occupatus, negligeret aut diu differret verba sua imple...

August. Deniqʒ Augustinus circa hęc scribit: Quid sibi vult tā solicita corporis cōmendatio, vt nō ... Aegypto, sed cū patribus sepeliatur? Quod cōstat nō cōuenisse tā excellenti p̄phetæ, si ex h... minū cōsuetudine accipiatur: si aūt sacramēta. i. spiritalē significationē q̄ramus, maioris ad... mirationis gaudiū inuenimus. Peccata em̄ significantur p cadauera mortuoꝝ, cū dñs iu...

Leui. 11. post eoꝝ contactū hoīes emundari. Vnde & scriptum est: Qui baptizatur à mortuo, & ite...

Ecci 34. tangit illum, quid prodest lauatio eius? Sepultura ergo mortuoꝝ, remissiōem peccatoꝝ significat. Vbi ergo sepelienda erant corpora patriarchaꝝ, nisi in terra in qua crucifixus...

Mat. 27. ille, cuius sanguine facta est remissio peccatoꝝ? A loco autem Caluariæ, in quo crucifixus est Christus, distare dicitur fere per triginta millia passuū sepulchrum p̄fatum patriarchaꝝ,

Lucæ 3. quod Abrahamiū appellatur, vt in ipso numero significetur Iesus Christ⁹, qui in baptismo fuit fere triginta annoꝝ. Hęc Augustinus. cuius ratio nūc inducta, spiritalis est, non literalis. Literales vero rationes in expositione cap. 22. cōtinentur, quo inter cætera dictū est, q̄ sancti patriarchæ voluerunt sepeliri in terra sancta, dupliciq́ʒ spelūca, vt cū Christo resurgerent.

Gen. 22. Pro distantia aūt triginta millium passuū, tacta iam in verbis Augustini, ponitur in Scholastica historia distantia triginta miliariū. ¶Postremo iuxta mysticos intellectus, p Ioseph

Eusebi⁹. suam cognationem tēpore famis pauit, atqʒ in optimo loco cōstituit, ac regi Aegypti subiecit plenarie oēm terrā ac populū eius, intelligit Chr̄s, qui suos electos ex Iudaismo tēpore induratiōis cęteroꝝ Iudęoꝝ spiritaliter aluit, & in summo ecclesiæ loco cōstituit, eo q̄ principes & magistros cōuersoꝝ ex gētibus, vniuersumq́ʒ mūdū p suos discipulos ad obediendū Deo patri cōuertit: quēadmodū etiā Ioseph pauit Aegyptios vno anno pro corporibus, sic Chr̄s spiritaliter pascit nos, q̄n p̄pter eū exteriora nostra suis mēbris, paupibus

Rom. 12. cōmunicamus: deinde nos pascit p̄ nostris corporibus, dū ea Deo exhibemus hostiā viuentem, sanctā, Deo placentem, & carnem spiritui subiugamus: pascit nos item pro terra nostra, dum decimas, primitias, & oblatiōes deuote offerimus, fideliterq́ʒ persoluimus. Ipse donat nobis semina verbi cælestis, ne deficiente cultore. i. bono p̄lato seu prædicatore, terra in solitudinē redigatur, hoc est, ne ecclesia militās in terra cōuersans, fiat prorsus inculta, spinis ac tribulis passionum vitiorumq́ʒ impleatur. Quintam quoqʒ partem damus regi, q... non solum pro propria laboramus salute, sed sacrificia orationum ac opera bona pro... etiam omnipotenti offerimus. Exemplo demum beatissimi Ioseph patriarchæ, disca... patribus ac superioribus nostris libentissime obedire.

¶Explanatio cap. XLVIII. His itaqʒ transactis. Arti. XCIX.

BEnedictio qua Iacob bñdixit filijs Ioseph, hoc loco describit. Quòd si q̄ratur, cur p... tius bñdixit filijs Ioseph, q̄ alioꝝ filioꝝ suoꝝ: Responderi potest, q̄ Ioseph patriarc... sua ad patrē præcipua dilectione, pietate ac veneratiōe hoc meruit. Deniqʒ decuit, vt Io... seph q patrē suū ac fratres in corporalibus pauit, p̄texit ac honorauit, specialē in spiritali... à suo patre recōpensationē in seipso ac filijs suis reciperet. [His itaqʒ trāsactis, nūciatū est Io... seph q̄ ęgrotaret pater suus.] hoc em̄ pater insinuauit filio suo p nūciū, qa omnino volu... ipse Ioseph suo interesset obitui vel Ioseph iā ante disposuit, vt sibi tēpestiue denunciaret q̄n pater suus videret grauiter infirmari: immo de se inuicē perceperunt frequēter. [Qui ... sumptis &c.]. i. secum accipiēs duos filios suos, videlicet Manassen & Ephraim. [ire per... xit]. i. iter assumpsit. [Dictūq́ʒ est seni: Ecce filius tuus Ioseph,] q est filius tuus præ cæteris ... rior, honorabilior, sapiētior, prudentior, fidelior, sanctior, [venit ad te. Qui confortatus,] gaudio recreatus, & melioris animi factus, ex apparentia & approximatione talis tātiq́ʒ ... [sedit in lectulo:] in q̄ ante ex infirmitate iacebat. [Et ingresso ad se Ioseph, ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza &c.]. i. prope ciuitatē sic dictā, q̄ alio noīe vocat Bethel atqʒ Hieru... lem. Ista apparitio fuit in monte Moria, q̄n Iacob p̄rexit ad Mesopotamiā, viditq́ʒ scalā in

Gen. 28. somno. [& ait: Ego te augebo & multiplicabo, & faciā te in turbas populoꝝ.] Qualiter... cta sit apparitio & promissio ista, supra cap. 28. descriptū est, & ibi expositū. [daboq́ʒ tibi ter... ram hanc, &] pro. i. [semini tuo post te in possessionem sempiternam]. i. p secula diuturna & ...

& hoc,nisi posteri tui suis excessibus meruerint ea priuari,exhibendo se indignos huius promissionis effectu per sua demerita.[Duo ergo filij tui,qui nati sunt tibi in terra Aegypti antequam huc venirem ad te,mei erunt:]hoc est,erũt filij mei adoptiui,valde'q; chari.[Ephraim & Manasses,sicut Ruben & Simeon reputabũtur mihi].i. mihi asscribẽtur,ita q filij mei adoptiui,immo & filij,i.nepotes mei naturales appellabũtur,& faciẽt duas tribus,sic q vnusquisq; eorũ erit patriarcha & caput vnius specialis tribus in Israel, quæ ab ipso nomẽ accipiet: & tribus duæ ab istis duobus nascituræ, habebunt sortes seu portiones suas in terra promissionis,quemadmodũ tribus reliquæ ab alijs immediatis filijs meis gignẽdæ. Queadmodum Ruben & Simeon dicuntur filij mei,duas'q; tribus gignent,quæ duos funiculos in terra Chanaan possidebũt, sic'q; Ephraim & Manasses coæquabuntur Ruben primogenito meo, & Simeoni natu secundo. [Reliquos aũt quos genueris post eos] Pauloante scripsi, q nullus duodecim patriarcharũ videtur aliquem puerũ genuisse post ingressum Iacob in Aegyptũ: idcirco q̃d nũc ait,reliq̃s aũt quos genueris,in Scholast.hist. ita exponit,si q̃s genueris. Deniq; ex hoc loco probat,q vsq; ad obitũ Iacob,Ioseph non genuit nisi hos duos,quos etiam genuit p aliquot annos ante aduentum Iacob in Aegyptũ. Iacob aũt in Aegypto moratus est decem & septẽ annis. si ergo p tot annos Ioseph nõ genuit, probabile est q nec postea. Itaq; reliqui illi[tui erunt].i.tibi,nõ alteri,asscribent.[& noĩe fratrũ suorũ vocabũtur in possessionibus suis,]hoc est,nõ facient tribus speciales,nec speciales sortient funiculos,sed pertinebũt ad tribus Ephraim ac Manassę,quasi appendices ac illis pmixti.¶Consequẽter excusat se sanct[9] Iacob de hoc,q nõ sepeliuit matrẽ Ioseph Rachelẽ in sepulchro maiorũ,in q̃ ipsemet petijt sepeliri. [Mihi em̃ qñ veniebã de Mesopotamia,mortua est Rachel &c. & sepeliui eam iuxta viã Ephratæ &c.]Hoc totum scriptũ est plenius ca.35.quasi dicat Iacob,Sepeliui eam ibi solẽniter,supponẽs titulũ eius sepulchro in perpetuam rei memoriã, nec mihi vacabat tũc corpusculũ eius in spelunca duplici sepelire, quia cũ gregibus & paruulis veniebã à loco remoto.erat'q; tempus veris,in quo pecora propter imprægnatiõem velociter ire nõ valent,ne moriant.Vel Iacob introducit hæc verba, ad insinuandũ q ex Dei ꝑordinatiõe ac volũtate sepeliuit Rachelẽ ibi:alioquin potuisset eã satis faciliter recondere in spelunca,quæ (vt dicit) vix distat per sex milliaria ab Ephrata. Nã & greges ac paruulos potuisset sub aliorũ custodia p tantillũ tẽpus relinquere.[Videns aũt]Iacob[filios eius,]s.Ioseph,q̃s vidit cõfuse,nec recognouit,[dixit ad eũ:Qui sunt isti?Respõdit:Filij mei sunt,q̃s donauit mihi Deus in hoc loco &c.]vtpote in Aegypto,nõ in terra Gessen.Deus aũt pueros illos dedit, q eorũ animas cõdidit,& qui eorũ parentibus generatiuam vim cõtulit.Nam & opus naturæ,est opus increatæ artis diuinæ.[Applicitos'q; ad se]filios Ioseph,[deosculatus & circumplexus eos,dixit ad filiũ suũ]Ioseph: [Non sum fraudatus adspectu tuo].i. corporali tua inspectione atq; ꝑsentia nõ sum priuatus. [Insuper ostẽdit mihi Deus semen tuũ,]s. hos duos filios tuos,q̃s tñ(vt puto)Iacob aliquando vidit ante hanc horã,sicut & filiũ suum:sed nunc morte sua instante, voluit super hoc Deo specialiter regratiari.Ideo q̃q; voluit pueros illos deosculari & amplexari anteq̃ benediceret eis,quia hoc moris tunc erat,& pater suus Isaac sic fecerat sibi,& item quaten[9] ex osculo & amplexu adolescentum, charitate eorũ accensus, cũ ampliori affectu ac magis deuote bñdiceret eis.[Cum'q; tulisset eos Ioseph de gremio patris,]Cum em̃ Iacob cessauit à puerorũ illorũ osculo & amplexu, & protulit verba prætacta, ipse Ioseph retraxit filios suos ad se. [adorauit pronus in terram.] Quod exponi potest,tam de Ioseph q̃ de Iacob,ita q Ioseph adorauit Deum ꝓstratus, vel inclinatus solotenus quasi disponens se ad bñdictionis paternæ susceptionem ꝓ se & in filijs suis. Vel q Iacob Deũ cũ inclinatione capitis adorauit,disponẽs se ad benedicendũ cum pręuia oratione.[Et posuit] ipse Ioseph[Ephraim]filiũ suum [ad dexterã suã.i.ad sinistrã Israel] vtpote ipsius Iacob patris sui,quia Ephraim fuit posterior natu.[Manassen vero in sinistra sua, ad dexterã scilicet patris]qa Manasses primogenit[9] fuit, ideo voluit Ioseph vt staret ad dexterã Iacob. [applicuit'q; ambos ad eum:]ita q poterant tangi manibus sancti Iacob,cuius dexterã voluit Ioseph supponi capiti primogeniti sui.[Qui]scilicet Iacob[extendens manum, dexterã posuit super caput Ephraim iunioris fratris, sinistram autem super caput Manassę q maior natu erat,cõmutans manus].i.manus suas cancellãs,illam supponẽs iuniori ex causa speciali,quæ supponenda fuisset seniori ex lege communi.[Benedixit'q; Iacob Ioseph]filio suo,non in ꝓpria eius persona hac vice,sed in filijs eius,benedicẽdo eis ꝓpter Ioseph.[& ait: Deus in cuius conspectu ambulauerunt] hoc est,in cuius præsentia timorate & iuste vixerunt, [patres mei Abraham & Isaac, Deus qui * pascis me ab adolescentia mea vsq; in præsentem diem:] hoc est,toto tẽpore vitæ meæ,mihi assidue affuisti,corporaliter ac spũaliter me alendo.[angelus qui eruit me de cunctis malis,] hoc est, tribulationibus quas sustinui, patientiã dando seu ꝓcurando in eis, me'q; consolando, atq; à diuersis vitijs præseruando.[benedicat pueris istis,]dona gratiæ eis infundendo, augendo seu conseruando, temporalia quoq; & magnã

Eusebi[9].

Gen. 35.

* pascit.

posteritatem tribuendo eisdem. ¶Circa quod quæritur, cur Iacob pueris benedicendo p
inuocationē noīs Dei, fecit mentionem de angelo: & quis sit angelus iste tantæ efficaciæ, q
eruit ipsum Iacob ab omnibus malis, & filijs Ioseph bñdicere potuit. Ad quod si respōdea
tur, ꝙ ꝑ angelum intelligat verbum æternū vnigenitum Dei, qui est angelus magni consi
cuius incarnationem ꝓuidit Iacob in spiritu, ambæ quæstiōes solutę sunt: si vero ꝑ angelum
intelligatur angelus, q erat ꝓprius custos ipsius Iacob & ei familiaris fuit, dicendū ꝙ ipse Ia
cob aliter imprecatur bñdictionem à Deo, aliterq́ ab angelo. Nempe à Deo, quasi à princi
pali causa, petijt eā: ab angelo aūt, tanquam à causa secundaria, cooperatoria, instrumenta
Esai. 9. intermedia & oratore. [& inuocetur sup eos nomē meū, noīa quoq; patrū meoꝝ Abrahā
Isaac:] hoc est, oref pro pueris istis, vt Deus faciat eis sicut fecit mihi & patri meo ac auo
sensus est, vt Deus rogetur pro eis oratiōe, in qua nomē meū & noīa Isaac & Abrahæ conti
neanf, dicēdo: Deus Abrahā, De⁹ Isaac, & Deus Iacob, bñdicat Ephraim ac Manassę. Sic
soliti sunt posteri Deū orare, appellādo eū Deū hoꝝ triū patriarchaꝝ, in designationē my
sterij beatissimæ trinitatis in simplici deitate. Potest q̊q; & ita exponi, vt ipse Iacob, Isaac
& Abrahā īuocarenf à fidelib⁹, tanq̄ tres sancti viri ad orādū ꝓ Ephraim & Manasse, iuxta
Iob 5. lud in Iob: Ad aliquē sanctoꝝ cōuertere. [& crescāt in multitudinē sup terrā]. i. magnæ tri
bus nascātur ex eis. Ipsi q̊q; in spūali opulētia crescant. Deinde in textu describit, qualiter
seph grauiter. i. cū dolore accepit ꝙ pater suus modo ꝓfato manus suas cācellauit, q ne
quare pater su⁹ Iacob id fecit. [q renuēs, ait: Scio fili mi, scio:] qd & quare sic facio, & ꝙ M
nasses sit primogenitus. [& iste qdē erit in populos, & multiplicabit] hoc est, magna ple
Deut. 33. nascetur ex Manasse. [sed frater eius iunior] s. Ephraim, [maior erit illo] s. plures ac digni
Iosue 1. res generabūtur ex Ephraim. [& semē illius crescet in gētes.] hoc est, magnæ natiōes orie
3. Re. 12. tur successiue ex Ephraim, & qdā ex posteris eius cæteris tribubus Israel ꝓsidebunt, qd pr
mo impletū est in Iosue, q post Mosen fuit dux totius Israelitię plebis. Deinde in Hierob
am Ephratęo, q fuit prim⁹ rex decē tribuū, post quē multi ex Ephraim reges Israel extite
rūt. [Bñdixitq́ eis &c.] s. duob⁹ filijs Ioseph, [dicēs: In te bñdicef Israel.] Cui de duob⁹ an
te? Itaq; numerus singularis ponif pro plurali. vel verbū istud specialiter direxit ad Ephra
im. vel sensus est, In te. i. in exēplo cuiuslibet vestrū, bñdicetur Israel. i. Israeliticus popul⁹
quicūq; de gñe Israelis. [atq; dicetur: Faciat tibi Deus sicut] fecit ipsi [Ephraim & sicut] fr
ei⁹ [Manassę.] hoc est, tāta erit hoꝝ bñdictio seu prosperitas pueroꝝ, ꝙ dū aliqs voluerit
na alteri imprecari, sumet formā bñdicēdi ex filijs istis, dicēdo: Faciat tibi De⁹ sicut Ephra
im & Manassę, ita ꝙ forma huius bñdictiōis, q̄si in ꝓuerbiū cōuertetur. Iam ante hāc for
bñdictiōis, q̄ nō est expressa ꝑ modū oratiōis seu imprecatiōis, sed magis ꝑ modū ꝓphet
ꝓnunciatiōis, scriptū est, quēadmodū Iacob benedixit pueris istis ꝑ modū orationis, dic
Deus, in cuius cōspectu ambulauerunt patres mei &c. Deinde benedictione ista finita ad
ctum est: Vidēs aūt Ioseph, ꝙ posuisset pater suus manū dexterā sup caput Ephraim, gra
ter accepit &c. Moxq́ subiuncta sunt verba Iacob ad Ioseph, post quæ additum est, Bened
xitq́ eis, sicut nūc habitū est. Si ergo res gesta est eo ordine quo narratur, inuenit Iacob
bñdixisse pueris istis: & ꝙ Ioseph grauiter tulit positionē dexterę patris sui sup caput Eph
im post primæ benedictionis prolationem, fuisset quasi nimis tarde. Itaq; puto ꝙ in desc
ptione hoꝝ nō seruetur ordo historiæ, sed ꝙ Ioseph nitebatur manū dexterā patris sui tra
ferre de capite Ephraim sup caput Manassę, anteq̄ pater suus benedictionē incepit: & q
Iacob tūc exposuit filio suo Ioseph, cur manus suas sic cācellasset: quo facto, totam bene
ctionem, hic diuisim recitatam, simul expressit. [Constituitq́ Ephraim ante Manassen]
ꝙ primogeniturā quasi dedit Ephraim iuniori, & posteros eius prædixit maiores ac pl
futuros posteris Manassæ. Sicq́ Iacob fecit cum Ephraim & Manasse, quemadmodum
ter suus Isaac fecerat secū & cum Esau fratre suo primogenito. ¶Deniq; sicut Iacob ex d
na reuelatiōe ꝓcognouit tot ac tāta futura, sic ex diuina authoritate & inspiratiōe fecit h
cōmutationē seu ꝓpositionē. Fuit q̊q; tribus Ephraim honorata præ tribu Manassæ in ob
tionibus principum, quādo dedicatum est tabernaculum, & in portatiōe ac situatione ci
dem. [Et ait ad Ioseph filium suū: En ego morior, & erit Deus vobiscum] ꝑ gratiam, [red
cetq́ vos] hoc est, posteros vestros, scilicet duodecim tribus Israel [ad terram patrum vest
rum.] hoc est, ad terram Chanaan, in qua Abrahā & Isaac habitauerunt, quam & Deus
promisit pro posteris eorundē. [Do tibi partem vnam extra fratres tuos]. i. specialem he
ditatem confero tibi pro posteris tuis, seu pro sepelitione corporis tui. Quasi dicat: Prop
virtutes tuas ꝓcipuas, & pro bñficijs quæ mihi & meis impendisti tēpore famis, & q a pro
sisti me sepelire in spelunca duplici, vt rogaui, do tibi præ fratribus tuis munere speciali he
reditatem quandā ad me ꝑtinentem in Chanaan, & si nō propter magnum eius valorē, ta
signū ꝓcipui amoris mei ad te. [quam] partē [tuli de manu Amorrhæi] hoc est, de potest
& dñio Emor regis Sichimoꝝ, nati ex stirpe Amorrhęorū. [in gladio & arcu meo]. i. virtu
gla

gladij & pharetrę meę,seu iure belli.Sed difficile est videre,q̃liter illud impletũ est.Porro su pràlegit:Habitauit Iacob iuxta oppidũ,s.Sichem,emitq̃; partẽ agri,in qua fixerat taberna- Gene.33.
culũ,à filijs Emor patris Sichem centũ agnis.Itaq; de hac terra empta à Iacob, quidã expo- Eusebi⁹.
nũt hũc passum.Vnde in Scholastica historia dicit:Sane Iacob emerat eam centũ agnis à re-
ge Emor,sed cũ pro occisiõe Sichimoꝝ debuisset auferri sibi,tñ potestatiue semp eam obti-
nuit,seu seruauit:& ideo dicit,quã tuli de manu Amorrhæi &c.Sed huic expositioni obuia-
re videt,ꝙ pars illa fuit res parua.In trãslatione quoq; LXX. quã hoc loco Hieronymus & Hieron.
Augustinus exponũt,habet:[Et dedi tibi Sichima præcipuã supra fratres tuos.]Itaq; S.Hie- August.
ronymus,p arcũ & gladiũ Iacob,intelligit eius iustitiã,p quã meruit de periculo liberari,qñ Hieron.
habitatores vrbiũ prope vrbẽ Sichẽ sitarũ, voluerũt in Iacob familiamq̃; ipsius insurgere,
eo ꝙ filij eius occiderũt ipsum Emor,& filiũ eius, vrbẽq̃; euerterũt,& ita extũc videt locus il
le ptinuisse ad Iacob,tanq̃ datus sibi à Deo, cuius virtute aduersarij exterriti sunt,nec aude-
bãt psequi ipsum Iacob ac suos.Tangit quoq; Hieronymus aliã expositionẽ,q̃ nũc ex Scho Idem.
last.historia tacta est,dicẽs:Dabo tibi Sichimã,quã emi in fortitudine mea. i.cũ pecunia seu Eusebi⁹.
aliquo æquiualẽte,quã multo labore acquisiui,sup frẽs tuos,hoc est,absq; sorte do eã tribui
Ioseph.Ibi nãq; sepultus est Ioseph, & mausoleũ seu sepulchrũ ei⁹ vsq; hodie cernit. ¶Am-
plius,B.Augustinus circa hęc scribit:Quærit,quõ ad literã stare possit,ꝙ Iacob dicit se dare August.
filio suo Ioseph Sichimã præcipuã,& ꝙ possederat eã i arcu & gladio.Emit eñ possessionẽ
illã centũ agnis,nõ cepit iure belli. An quia filij eius vrbẽ Sichimoꝝ expugnauerũt , potuit
eius fieri iure belli,vt iustũ bellũ gestũ videat cum eis,qui primo intulerũt iniuriam, violan-
do filiã Iacob: cur ergo non dedit eam maioribus filijs suis qui hoc fecerũt? Deinde si de vi-
ctoria gloriãs, dedit eã Ioseph,cur ei displicuerũt filij,qui hoc fecerunt?Cur benedicturus
eis,exprobrat factũ illud? Latet ergo hic propheticũ sacramentũ,qm̃ Ioseph quadã præci-
pua significatiõe Christũ significat:& ipsi Ioseph datur terra illa,in qua Iacob deos obruit
seu defodit alienos,vt Christus designetur ac intelligat possessurus gẽtes, dijs patrũ suorum
renũciantes,& in ipsum credẽtes.Hęc Augustinus.Itaq; secundũ Augustinũ,illud intelligit Idem.
de terra quã emit Iacob,quã(ob causam prætactã, seu iuxta expositionẽ inductã)dicitur Ia
cob accepisse in arcu suo & gladio.¶Postremo,vt refert Lyra, Hebræi exponũt illud de ter-
ra vrbis Sichẽ, dicẽtes ꝙ Iacob eã obtinuit iure belli:quia dum Amorrhæi voluerũt contra
eũ insurgere,ppter euersionẽ vrbis illius,Iacob armauit se ac suos domesticos ad resistẽdum
illis,cõfidens in Dei auxilio.Vnde & timor Dei tũc inuasit Amorrhęos,ita ꝙ redierũt,ideo
iuste terrã illã obtinuit.Sed istis obijcitur, quia victoriã seu possessionẽ illã non obtinuit Ia- Gen.34.
cob arcu & gladio suo,sed Dei auxilio.Ista quoq; narratio Hebræoꝝ, de armatione Iacob
& domesticoꝝ suorũ,videtur cõficta,nec textui cõsona:qm̃ suprà habetur ꝙ vrbe Sichimo- Gene.35.
rũ euersa,Iacob dixit filijs suis: Turbastis me,& odiosum fecistis Chananæis: illi cõgregati
percutiẽt me,& delebor ego & domus mea.Et subditur ibi in principio cap.35.Præterea lo
cutus est Deus ad Iacob:Surge & ascende Bethel. Cumq̃; profecti essent Iacob & sui,timor
Dei inuasit oẽs per circuitum ciuitates,& nõ sunt ausi persequi recedentes. Ex quibus pro-
batur,ꝙ ipso Iacob metuẽte, Deus cõmisit ei,non vt se & suos armaret, sed vt cũ eis à loco
illo recederet.Nec timor Dei inuasit Chananæos, cũ Iacob armasset se & suos contra illos:
sed cum profectus esset, seu recessisset ab ipsis. Hinc præinducta expositio duplex Hierony- Hieron.
mi,rationabilior esse censet.¶Iuxta spiritualem demum intelligentiã,per Manassen synago
ga, per Ephraim ecclesia, quæ est synagogæ præposita, designatur. Et q̃uis Deus benedixit
aliquando synagogæ,multo tñ præclarius benedixit ecclesiæ,& ipsa ecclesia numerositate,
dignitate ac meritis synagogã excessit. Christus vero videbatur ad tempus pro synagoga
zelare,& Gentiles postponere:Non sum,inquiens,missus nisi ad oues pditas domus Israel. Matt.15.
Attñ Deus pater præelegit ecclesiã, cui p fidẽ & meritum crucis Christi subuenit, quod per
cruciformẽ cancellationem manuum Iacob figurabatur,quę cancellatio fuit ipsi Ephraim
gloriosa,& ipsi Manassę quodãmodo opprobriosa: per quod designatum est, ꝙ verbum 1.Cor.1.
crucis Iudæis est scandalum,electis vero gentilibus virtus Dei,honor,& gloria.

¶Elucidatio capituli XLIX. Vocauit autem Iacob filios suos,& ait eis. Articulus C.

NVnc in isto capitulo sententioso atq; difficili exaratur, qualiter beatissimus patriar-cha Iacob,prophetali spiritu plenus,benedixit vniuersis ac singulis filijs suis,& multa eis prædixit:quoꝝ quædam cõcernebant duodecim tribus, quantum ad tempus quo in terra promissionis sunt constituti,& terram illam per congruas diuisiones sortiti.Aliqua vero quæ & principalia sunt,Christum respiciunt,de cuius primo vltimoq̃; aduentu clarissime vaticinatur Iacob in isto capitulo. [Vocauit autem Iacob filios suos,]duodecim scilicet patriarchas, qui vtiq; omnes studuerunt adesse, quando viderunt patrem suum se ad mortẽ disponere.[& ait eis:Congregamini]corporaliter circa lectũ meũ,spiritaliter quoq;

mentes vestras recolligẽdo ad verborum meorum aduertẽtiam diligentem. [vt annuncie
quæ ventura sint in diebus nouissimis] Per hoc quod ait, in diebus nouissimis: insinuat
locuturum de mysterijs Christi, & de rebus in aduentu eius implendis, cuius tẽpore non
rũt in carne viuentes filij Iacob, quibus ipse ista annũciauit, sed posteri eorundẽ, qui nom
patrum suorum significantur. Itaq; per nouissimos dies intelligitur vltima mundi ætas, se
tẽpus regis Messiæ, quod est tempus euãgelicæ legis, cui alia lex diuinitus nõ succedet. Pro
1. Co. 10. pter quod loquitur Paulus: Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt. Ioannes quoq;
1. Ioã. 2. apostolus in prima sua Canonica: Filioli, inquit, nouissima hora est. Hinc de tẽpore Chri
Esaiæ 2. loquitur Esaias: Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus domini in vertice mo
R. Moses tium. Atq; vt R. Paulus allegat, R. Moses Gerundensis ait in Glossa sua: Nouissimi dies sun
dies Messiæ, quos Iacob significauit cũ dixit: Non auferetur sceptrũ &c. Et addit: Secũdu
omium enim opinionẽ, dies nouissimi sunt dies Messiæ, hoc est, tẽpus primi aduentus Chri
sti, in cuius tẽporis fine erit aduentus eius secundus. [Congregamini & audite filij Iacob, au
dite Israel patrẽ vestrum:] me scilicet, qui alio nomine dictus sum Israel. Per hæc verba tam
diligẽter & affectuose repetita, reddit filios suos ad audiendũ attentos, & magna se annun
Gen. 29. ciaturũ designat. Deinde à primogenito inchoat: [Rubẽ primogenitus meus. Tu fortitudo
bñdictio mea] Hoc est: O Rubẽ qui primogenitus meus es, tu es effectus seu proles, in quo robur me
Ruben. virilitatis primo apparuit. Vnumquodq; enim (vt ait Philosophus) in specie sua perfectum
est, dũ potest sibi simile generare, sic'q; fortitudo potẽtiæ generatiuæ, & efficacia virilitat
ipsius Iacob, primo in Ruben apparuit, tanq̃ in suo effectu, & velut in speculo. Vnde de vi
ro qui multos genuit, cõmuniter dicitur, fortis. Dicitur quoq; primogenitus fortitudo pa
tris, quoniã per primogenitũ suum pater primo cõfidit suo tempore constipari, ac multipli
Eusebi⁹. cari. In Scholastica historia ita exponitur verbũ hoc: Tu fortitudo mea, id est, tu es quem
genui in ætate robusta. [& principium doloris mei.] Hoc quidam exponunt sic: Tu es præ
Gene. 35. cipua causa meæ afflictionis, per hoc ꝙ cum vxore mea enormem cõmisisti incestũ, de quo
quasi incõparabiliter dolui. Verũtamen si loquamur de dolore sensibili, videtur Iacob inten
sius diutius'q; doluisse de amissione Ioseph, q̃ de aliqua alia aduersitate. Quidã vero ita ex
ponunt: Tu es principium doloris mei. i. solicitudinis meæ circa filios, quæ solicitudo in
1. Cor. 7. pœnalis est, & habet laborẽ annexum. Vnde de cõiugatis ait Apostolus: Tribulationẽ car
nis habebũt huiusmodi. Itaq; per dolorem rite accipit totũ onus status matrimonialis. De
niq; cũ Iacob genuisset Rubẽ ex Lia, cœpit Rachel inuidere sorori, ꝙ illa magis q̃ ipsa fru
ctũ ꝑtulisset cõiugij, de q̃ inuidia doluit Iacob: sic'q; Rubẽ fuit ei doloris illi⁹ occasio. Porro
Hieron. secundũ Hieronymũ, in Hebræo habet: Tu capitulũ liberis meis. i. filijs meis quoddã exor
diũ es, qm̃ ordo seu series gñationis eorum cœpit à te, qui es velut capitulũ. i. paruũ caput eo
rũ. Hinc LXX. trãstulerũt: Tu principiũ filiorum meorum. Rursus quia capitulũ accipi solet pro
loco disciplinę & correctiõis, potest ita intelligi: Tu capitulũ liberis meis. i. cum sis primoge
nitus, debuisti fratribus tuis exemplum virtutũ præbere, & delinquẽtes corripere, omnes'q;
diligere, cum tñ per incestum tuum feceris omnino cõtrariũ. Iterũ potest istud exponi in lau
dem ipsius Ruben, inquantũ fratres suos de vẽditione Ioseph, seriose ac vestibus scissis cor
ripuit. [primus in donis] hoc est, ratione primogenituræ cõpeteret tibi duplex portio hære
ditatis seu facultatũ tui parentis, quia (vt dictũ est sæpe) in lege naturæ primogenito debe
batur portio duplex oĩm paternorum bonorum. Dicitur quoq; Ruben primus in donis, qm̃ do
na gratiæ suo patri concessa, decuit primo ad ipsum deriuari, ac relucere in ipso. Parentes
q̊q; cõmuniter pl⁹ diligũt primogenitũ: idcirco sunt ꝓniores aliquid primogenito dare. E
ita fuisset fratrib⁹ suis maior in donis, nisi peccãdo meruisset iure primogenituræ priuari. Lo
co huius verbi, Maior in donis: LXX. transtulerunt, Durus ad ferendum: quod trahi pot
ad sensum eundẽ, quoniam tanta priuilegia primogenitorum fuerũt alijs filijs frequenter
molesta. Ruben quoq; per suum incestum fecit se grauẽ ad ferendum tam proprio patri, q
Origen. fratribus suis, præsertim filijs Balæ quam cognouit. In idem redit litera Origenis, qua di
tur: Durus in cõuersatione. Porro in Hebræo habetur, maior ad portandũ: hoc est, digni
* maior ad obtinendũ ac possidendum ea, quæ ad primogenituræ priuilegia pertinebãt, quod red
in in idem cum nostra trãslatione. [& * maior imperio.]. i. dignitas primatus ac sacerdotij per
tineret ad te iure primogenituræ. Promiserat quippe Deus patriarchæ Iacob, ꝙ reges na
scituri essent ex eo. Sic'q; regia dignitas etiã pertinuisset ad posteros Ruben, nisi peccando
Hieron. tam grauiter obicẽ posuisset. Hinc ait Hieronymus: Debebas iuxta ordinem natiuitatis tuæ
hæreditatem, quæ primogenitis debetur. i. regnũ sacerdotium'q; accipere. Itaq; triplex bo
num pertinuisset ad Ruben ex sua primogenitura, quo propter suum incestum priuatus est.
Primum fuit duplex portio hæreditatis, & hoc ad filios Ioseph translatum est. Nam Ioseph
Gen. 48. duplicẽ accepit funiculũ in filijs suis Ephraim & Manasse, à quibus deriuatæ sunt duæ tri
1. Par. 5. bus, vt p̃cedenti articulo patuit, & quãtũ ad hoc, verificatur q̃d 1. Paralipomenon libro ha
betur

betur, primogenita reputata sunt Ioseph. Secundũ fuit sacerdotiũ, q̃d trãslatũ est ad tribum Leui. Tertiũ, regia dignitas, q̃ ad tribũ Iudæ trãslata est. Hinc subdit: [Effusus es sicut aqua] i. p̃fatis bonis ac priuilegijs p̃rsus priuat⁹ es, & effusa sunt à te, sicut effundit aq̃. Vel sic & me lius: Effusus es sicut aq̃. i. instar liquidi elemẽti effudisti cõcupiscẽtiã tuã impetu passiõis, nec humorẽ tuæ libidinis refrenasti freno virtutis seu retinaculo castitatis, quemadmodũ aqua ab effusione cõpescitur vasculo. [Non crescas]. i. ad primatũ & eminentiã non assurgas, nec super fratres tuos te efferas tanq̃ primogenitus: immo propter excessum tuum humilies te, sufficiat'q; tibi esse vt vnum ex eis. Hinc LXX. transtulerunt: Sicut aqua non ebullias. Aqua nanq; ebulliẽs iactat se, & crescit in altũ, q̃d Iacob prohibuit ipsi Ruben. Vel non crescas in hominũ reputatione, quia tui incestus demerito eris cõtemptus, seu reputationis minoris. Porro, secundũ Hieronymum, in Hebræo habetur, ne adijcias. i. non præsumas amplius tale quid agere. Potest quoq; sic accipi, non crescas. i. tribus tua non tantũ multiplicet, vt aliæ quædã tribus in Israel, quod certum est esse impletum. sic'q; per quod peccauit, per hoc fuit punitus. [quia ascẽdisti cubile patris tui, & maculasti stratũ ei⁹] cognoscẽdo ipsius vxorem nomine Balam, vt patuit 35. ca. ¶Circa hæc quæritur, cur Iacob post tantos annos, tã acriter cõmemorauit ac vltus est facinus filij sui, etiã in posteris eius. Rñdetur, q; zelo iustitiæ & ex diuina inspiratione hoc fecit, & forsan Rubẽ ille nondũ digne inde pœnituit: nec tamen posteris eius in hac vindicta fiebat iniuria, qm̃ ex eorũ meritis eis nõ debebãtur præfata bona, quibus propter patris sui incestũ priuata sunt. Deniq; etiã secundũ leges humanas, pro crimine læsæ maiestatis filij priuantur hæreditate ac patria & honore, propter patris sui excessum. ¶Deinde de Simeone ac Leui subiũgitur, quorũ crimina memorat, sicut & crimen Ruben: & quantũ ad hoc, nõ solum annũciauit futura diebus nouissimis, sed & retulit prçterita multis annis: attamen principale intentũ ipsius Iacob, fuit futura prædicere: propter quæ & præterita quædã retexuit, ne pœnam infligendã sine culpa depromeret. Quomodo aũt ea quæ Iacob dicit ad Ruben, ad Simeonẽ quoq; & Leui, sint benedictiões, cũ potius videant exprobrationes ac maledictiones, infrà dicetur: [Simeõ & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia] . i. hi duo fratres carnales ex patre & matre, fratres quoq; conformitate malitiæ, sunt vasa plena iniquitate, iniuste pugnãtia. Est aũt Hebrææ loquelæ proprietas, vt om̃e alicuius rei contentiuũ, vas appelletur illius: sic'q; Simeon & Leui vocantur vasa iniquitatis bellantia, qa fuerũt subiecta vitijs iræ, impatiẽtiæ, simulationis, rancoris, crudelitatis, ex quibus fuerũt moti ad bellũ iniquũ contra Sichem filiũ Emor regis Sichimorum, & contra habitatores vrbis illius. [In cõsilium ipsorum non veniat anima mea.]. i. absit vt mihi complaceat eorum cõsilium, quod cõtra Sichimitas conceperunt. [& in cœtu eorum nõ sit gloria mea.] hoc est, gloriatio mea non conformetur impiæ gloriationi cœtus ipsorum. Quasi dicat: Detestor ipsoꝝ cõsilium & conuentum, inquantũ talia tractauerũt, nec mihi vnq̃ placuit q̃d fecerũt. [quia in furore suo occiderũt virum] videlicet Sichem filium Emor, immo & ipsum Emor ac Sichimitas, etiã post confœderationem & initam pacem. [& in voluntate sua suffoderunt murũ]. i. muros oppidi Sichem euerterunt pro posse. vnde Hieronymus ait: Significat Iacob non fuisse sui consilij, q; Emor & Sichẽ viros sibi fœderatos interfecerunt, & cõtra ius pacis amicitiaꝝ sanguinẽ effuderunt innocentẽ, & crudelitate q̃si furore rapti, muros hospitæ vrbis euerterunt. [Maledictus]. i. despectus & abominabilis Deo [furor eoꝝ] cõtra Sichimitas conceptus, [quia pertinax:] Nã q̃uis Sichem ac pater eius Emor, multũ amicabiliter tractassent cũ filijs Iacob de pace & cõfœderatione, de satisfactione & nuptijs Dinæ, obtulissent'q; munera copiosa, & circuncidissent seipsos, ciues'q; suos induxissent ad idem, nihilo minus Simeon & Leui in suo permãserunt furore. [& indignatio eorum] maledicta est, qua Sichimitis indignabantur propter raptum & violationem suæ sororis, etiam post prædicta. [quia dura] fuit & ferox, immo & obstinati fuerunt in ea, qui post tanta beneuolentiæ signa ac opera emolliri non poterant.] Diuidã eos in Iacob, & dispergam eos in Israel.] hoc est, ego Iacob prçdico tribum Leui, tribum'q; Simeonis, hincinde in terra promissionis esse diuidẽdas ac dispergẽdas. Leuitæ etem̃ non acceperunt & non habuerũt hæreditariã portionẽ, sicut cæteræ tribus: sed vrbes ad habitandũ, non simul in vna plaga terræ, sed p̃ loca à seinuicẽ valde remota, partim trãs Iordanẽ, partim infrà, prout in libro Iosue scriptũ est. Erãt quoq; Leuitç diuisi in tres turmas, s. Chaatitas, Meraritas, & Gersonitas, q̃ turmæ à seinuicẽ habitauerũt diuisæ. Similiter trib⁹ Simeõ extitit parua, & ĩter filios Iudæ quasdã vrbes sortita est, atq; vt refert Lyra, Hebrçi de dispsione Simeõ adiecerũt: Nõ est paup̃ scriptor nec pædagogus, nisi de Simeõ, hoc est, filij Simeonis discurrerunt per cæteras tribus Israel ad scribendũ pro precio, & ad instruendũ pueros aliorum pro victu necessario obtinendo, sicut nunc faciunt apud Christianos clerici pauperes. ¶Insuper quidam Hebræi, vt recitat Lyra, exponunt hunc passum de iniquitate Simeonis & Leui in Ioseph commissa. Nam dicunt quòd hi duo præ cçteris aduersati sunt Ioseph, & voluerunt cum

Hieron.

Gene. 35.

Leui & Simeõis bñdictio

Gen. 34.

Ibidem.

Hieron.

Iosue 19.

eum occideret idcirco dicunt vasa iniquitatis bellãtia, & eorũ consilium pater ipsorum ab
horruit. Hęc aũt expositio videtur valde impropria. Primo, quia nec occiderũt Ioseph, nec
voluerunt eum bellãdo, sed opprimẽdo occidere, nec ei aduersando suffoderunt murũ. Ve
rum est tamen, ꝙ pro eo quod nos habemus, in voluntate sua suffoderunt murum: Septua
ginta transtulerunt, In desiderio suo subneruauerunt taurum: & isti per taurũ intelligunt Io
seph, de quo in Deuteronomio Moses loquitur: Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius.
Deu. 33. Sed constat ꝙ non subneruauerunt Ioseph. ¶ Præterea, Septuaginta sic transtulerunt: Si
meon & Leui fratres cõsummauerũt iniquitatẽ adinuẽtionis suæ. Cum ergo nõ occiderint
nec subneruauerint ipsum Ioseph, certũ est, ꝙ non consummauerunt iniquitatem adinuen
tionis suæ in eum, ideo ista non exponũtur recte hoc modo. Asserit tamen Lyra, ꝙ Hebrai
ca veritas habet, in voluntate sua subneruauerunt taurũ. Sanctus vero Hieronymus asserit
Hieron. in Hebræo haberi, in libidine sua suffoderunt murũ. Hæc autem diuersitas trãslationum &
opinionũ contingit præcipue ex frequẽti & magna æquiuocatiõe dictionũ Hebraicarum
in quibus (vt dictum est) æquiuocatio habet præcipue locum. Si ergo iuxta Septuaginta in
terpretes dicatur, subneruauerunt taurum, potest per taurũ intelligi ipse Sichem, propter li
bidinis & incõtinentiæ suæ excessum quo Dianã oppressit. Quidã vero per taurum intelli
gunt tauros ac cætera pecora Sichimorũ, quos Simeon & Leui cum suis adiutoribus sub
neruauerunt. Nõnulli exponũt ista de sacerdotibus, scribis, ac pharisæis, ex Leui & Simeo
ne natis, qui præ cæteris Iudęis contra Christum pugnauerũt, & multa contra eum habue
runt consilia, eumq́ tandẽ interfecerunt. Et murum, hoc est, corpus ipsius, seu ipsum Chri
stum, qui fuit fortissimũ Israelis propugnaculum, vulneribus suffoderunt, sicut fatetur: Fo
Psal. 21. derũt manus meas & pedes meos. Per taurũ quoq; intelligunt Christũ, propter fœcundita
tem ac fortitudinẽ suam, quẽ subneruauerunt iniqui, corpus ipsius totaliter violẽtissime ex
trahendo. Propter quod protestat: Dinumerauerũt omnia ossa mea. Deniq; tam pertinacis
Ibidem. simus fuit sacerdotũ, scribarũ, & pharisæorũ furor in Christũ, ꝙ quãto plura atq; maiora fe
Ioan. 10. cit miracula, tãto plus insaniebãt in eũ, cogitantes qualiter eum occiderent. Cęteris expo
sitio ista apparet magis allegorica esse q̃ literalis. ¶ Circa prædicta scribit Hieronymus: Leui
Hieron. hæreditatẽ propriã nõ accepit, sed in oĩbus sceptris. i. sortibus seu tribubus, paucas ad habi
tãdũ habuit vrbes. Similiter Simeõ de tribu Iuda modicũ q̃d accepit. Itaq; sicut Simeon &
Leui peccauerũt enormiter, interficiẽdo innoxios ac vrbẽ demoliẽdo, sic & ipsi puniti sunt
per vrbiũ subtractionem, & suorum posterorũ dispersionem. Nihilo minus erat alia ratio
specialis, cur tribus Leuitica nõ habuit hæreditaria bona. Sequitur benedictio Iudæ præ cæ
Iudę benedictio teris pulchra, quia de eo Christus fuerat nasciturus. [Iuda, te laudabũt fratres tui.] Iudas in
terpretat laus siue cõfessio. Itaq; Iacob bñdictur⁹ filio suo Iudę, sic rite incepit: Te laudabũt.
Quasi dicat: Merito appellatus es Iudas, quia laudabunt te fratres tui: quod & in illo Iuda
patriarcha aliqualiter est impletũ. Erat enim post Ioseph inter fratres suos notabilior, for
tior, atq; prudentior: magis aũt impletũ est in posteris eius. Nam tribus Iuda, à principio
fuit numero maior, viribus fortior, ad ardua aggredienda audacior: idcirco à cæteris tribu
Exo. 14. bus laudabat, & specialiter quãdo (vt legitur) primo secuta est Mosen per viã maris rubri
diuisi, cæteris tribubus nõ audentibus statim Mosen sequi. ¶ Præterea, Iosue mortuo, consu
Iudic. 1. lentibus filijs Israel dñm: Quis ascẽdet cõtra Chananæum, & erit dux belli? Dñs dixit: Iudas
ascẽdet. Cumq́ Iacob publice prophetasset, reges, & regem regũ Messiam, nasituros esse
de Iuda, fuit tam ipse Iudas, quàm tribus ipsi⁹, honorabilis reliquis filijs Iacob. [Manus tua
in ceruicibus inimicorũ tuorũ]. i. hostes tuos potẽter ꝓsternes. Hoc in Dauid præcipue con
stat impletũ, quẽ dñs in oĩ bello saluauit ac vincere fecit. [& adorabunt te filij patris tui]
q̃d in Christo ex Iudę semine incarnato impletũ est, quẽ multi ex 12. tribubus Israel cõuersi
adorauerũt post ascensionẽ ipsius in cælum, sicut in Actib⁹ Apostolorũ edocet. Adorat
2. Re. 19. autem duliæ multi adorauerunt Dauid regem, tanq̃ sublimem personã, etiam Nathan pro
3. Reg. 1. pheta & Bethsabee, vt patet libro tertio Regum. [Catulus leonis Iuda] hoc de Dauid expo
nitur, qui in adolescentia sua instar leunculi fortiter & audacter ꝓstrauit supbissimũ gigan
1. Re. 17. tem Goliam. Non concidat, inquiẽs, cor cuiusquã in semetipso. Ego ibo & pugnabo con
tra incircũcisum istum. Et cum esset minimus ac iunior inter oẽs fratres suos, in regem vn
ctus est, & leonẽ ac vrsum occidit in campo. Verius tñ exponitur istud de Christo, qui tanq̃
fortissimus leonis catulus, mox vt ex virgine natus est, ad inuisibiliũ hostiũ debellationẽ pro
cessit, fortissimũq́ tenebrarũ principẽ cõculcauit. Hinc in translatione LXX, his verbis sub
iungit, ex germine fili mi ascẽdisti: in quibus verbis Iacob dirigit sermonem suũ ad filium
Lucæ 1. suum Iudã, cũ tñ istud nõ intelligatur de eius ꝑsona, sed de nato ex ipso. Christus quippe a
scẽdit ex supnaturali germinatione, natus de spiritusancto ex virginea matre. Ascendit q̃
ex germine, q̃a cũ esset secundũ carnẽ natus ex germine Iudęorũ, ascẽdit dignitate & glo
sup oĩe genus humanũ & sup cælos cælorum. Nostra vero translatio continet, [Ad præ
dam

dam fili mi aſcendiſti:] quod quidam exponunt de Dauid, qui victis hoſtibus expoliauit
eoſdē. Aptius aūt de Chriſto accipitur, qui iuxta Pſalmiſtā, Aſcendens in altum, captiuam 2.Reg.8.
duxit captiuitatem. Mox nanq; vt in cruce tradidit ſpiritū, deſcendit in limbū patrum, at- Pſal.67.
que in puncto ſuæ reſurrectionis ſpoliauit infernum, ac ſanctos inde educēs, aſcendit qua-
drageſimo die ad prædā illam electam, vt perduceret eam ſecū in cælū. Hinc ſecundū Hie- Hieron.
ronymū, in Hebræo habetur: De captiuitate fili mi aſcēdiſti. Et ſecundū eundem Hierony-
mum, per captiuitatē intelligitur cōpræhenſio & paſſio Chriſti, per aſcenſum reſurrectio
eius. Aſcēdit quoq; Chriſtus ad prædā, quia per ſeipſum, deinde per ſuos Apoſtolos proceſ
ſit ad cōuertēdum homines, vinculis vitiorū & iugo diaboli cōpeditos, quos fortis arma- Lucæ 11.
tus (puta diabolus) ſibi habuit obligatos. Chriſtus etem̄ fortem illū deuicit, & vaſa eius diri Eſaiæ 53.
puit. Vnde de Chriſto per Eſaiā locutus eſt Deus pater: Ideo diſpartiam ei plurimos, & for-
tium diuidet ſpolia, pro eo ꝙ in mortē tradidit animā ſuā. [Requieſcens accubuiſti vt leo.]
Requieuit Chriſtus triduo in ſepulchro, accumbens ſeu dormiens ibi inſtar catuli leonis,
qui natus, tribus diebus dormit, anteq̄ ad vitales euigilet actus. Vnde translatio Septuagin-
ta habet: Accubuiſti vt leo, & vt catulus leonis.] Porro in noſtra translatione ſubiungitur: Prou.30.
[& quaſi leæna] Itaq; Chriſtus requieuit vt leo, qui eſt fortiſſimus beſtiarū, quē aliæ beſtiæ
metuunt, nec inuadere audēt: ſic Chriſtus oīm potētiſſimus regū, ſecuriſſime requieuit atq;
regnauit deuicto mortis aculeo, nec quiſquā potuit ei nocere. Requieuit etiā vt leæna, quæ
eſt valde crudelis. Nam moriendo mortē deuicit, atq; poteſtates cōculcauit aereas, & quod Oſee 13.
per Oſee prædixerat, protinus adimpleuit: Ero, inquiens, mors tua o mors: morſus tuus ero Apoc.5.
inferne. Idcirco de ipſo in Apocalypſi aſſerit: Vicit leo de tribu Iuda. [Quis ſuſcitabit eū?]
i. Quis audebit Chriſtū poſt reſurrectionem ſuā impaſſibilem factum, impugnare? aut quis
poterit ei regnū auferre, de quo angelus ac Eſaias & Euāgeliſta prædixerunt, Dabit illi do- Eſaiæ 9.
minus Deus ſedē Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternū, & regni eius non Lucæ 1.
erit finis? Nempe vt Daniel prophetauit, Poteſtas eius poteſtas æterna, quæ non auferetur, Dani. 7.
& regnum eius quod nō corrūpetur. Quod ſi obijciatur, ꝙ multi tyranni ac perfidi ab exor
dio primitiuæ eccleſiæ Chriſtū impugnauerunt: dicendum, ꝙ impugnauerunt eum in my-
ſticis ſuis membris, ſed vt Eſaias prædixit, Ad eum venient, & confundentur om̄es qui repu
gnant ei. Vel, quis ſuſcitabit eum? ſupple, à mortuis, niſi ipſemet ſecundū quod Deus. ¶ Cir Eſai.41.
ca hæc ſcribit Hieronymus: Chriſtus in ſomno mortis requieuit vt leo, quia non neceſſita-
te, ſed poteſtate quieuit in morte, ſicut prædixit: Poteſtatē habeo ponendi animâ meā. Et, Hieron. Ioan.10.
Nemo tollit eam à me, ſed ego pono eam. Quod vero addidit, & vt catulus leonis: ideo di- Ibidem.
ctum eſt, quia inde mortuus, vnde natus. Vtrunq; ſiquidē ex humanitate aſſumpta compe-
tit ei. Aiunt Phyſici, ꝙ catulus leonis cum fuerit natus, tribus diebus & tribus noctibus dor
mit: deinde locus cubilis tremefactus rugitu leonis, excitat eius catulū dormiētem: ſic Chri-
ſtus in cubili ſepulchri tribus diebus ac noctibus iacens, ſomnum mortis impleuit. Bene er-
go Chriſtus vt leo requieuit, qui non ſolū acerbitatem, ſed & imperium mortis vicit, & vt
catulus leonis die tertio reſurrexit. Vnde additur, Quis ſuſcitabit eum? Nullus, ſubaudi, niſi Ioann.2.
ipſe qui ait: Soluite templū hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Veruntamē quidam ex-
ponunt iſta de Dauid. Et aliquo modo in ipſo impleta ſunt tanq̄ in euidenti figura Chriſti.
Dauid quippe frequēter aſcendit ad prædā, & grandem prædam ab Amalechitis reduxit,
quādo milites eius dixerūt: Hæc eſt præda Dauid, vt primo Regū habetur. Requieuit quoq; 1.Re.30.
in regno vt leo, quia hoſtibus ſuis potenter præualuit: & tanq̄ leæna, quia nonnullos terri-
biliter lacerauit, ducens ſuper eos ferrata ſecātia, iuxta illud ſecundi Regum libri: Populum 2.Re.12.
eius, ſcilicet filios Ammon adducēs, ſerrauit & circumegit ſup eos ferrata carpenta, diuiſitq;
cultris, & tranſduxit in typo laterum: ſic fecit vniuerſis ciuitatibus filiorum Ammon. Hinc
tandē nullus audebat eum ſuſcitare ad præliandū aduerſus eum: tamē quod dictū eſt, Quis 3.Reg.2.
ſuſcitabit eum, poteſt ita exponi de Dauid, ꝙ ſolus Deus ſuſcitauit eum ad prophetandum,
vel ad procreādum regni ſucceſſorem, videlicet Salomonem. [Nō auferetur ſceptrū de Iu-
da]. i. regia dignitas non tolletur in toto de tribu Iudæ patriarchæ. [& dux de femore eius]
i. princeps Iſraeliticæ plebis non deficiet de poſteritate ac ſemine Iudæ præfati. Quaſi di-
cat: Etſi rex deficiat de Iuda, non tamen princeps in toto nec diu, q̄uis ad tempus durante
captiuitate in Babylone. [donec veniat qui mittendus eſt]. i. quouſq; Chriſtus Dei filius per
incarnationē deſcēdat ad homines, qui vnice, id eſt, ſingulariſſime, admirabiliſſime, ac ſa-
luberrime fuit à Deo patre mittendus in mundum, de cuius aduētu ac miſſione om̄es præ-
dixerunt prophetæ, & copioſius Eſaias: Emitte, inquiens, agnum domine dominatorem
terræ. Itemq;, Mittet eis ſaluatorem & propugnatorē qui liberet eos. [& ipſe erit expectatio Eſaię 16. Eſaie 19.
gentium]. i. ſalus expectata, ſeu ſaluator à gentibus expectatus, de quo & gentiliū vates, præ-
ſertim decem Sibyllæ, plurima prædixerūt, de quo & Aggæus: Ecce veniet deſideratus cun- Aggęi 2.
ctis gentibus. Et rurſus in Eſaia: Legē eius inſulę expectabūt, & in ipſo gentes ſperabūt. De- Eſaię 51.
niq; ex

niq; ex hac beatissimi Iacob prophetia probamus venisse Messiã, quia à tẽpore Dauid vsq;
Lucæ 2. ad Herodẽ regẽ alienigenã, natione Idumęũ, sub cuius dominio natus est Iesus Nazarenus,
Matt. 1. quẽ credimus esse Christũ, habuerũt Iudæi regẽ aut principẽ de tribu Iuda, q̃uis in ipsa Ba-
bylonica captiuitate fuerit hoc interruptũ ad tẽpus, quia Iudæi tũc erant ad alienã terram
abducti. Nã reges habuerũt vsq; ad ipsam captiuitatẽ, quorũ vltim⁹ extitit Sedechias. Inte-
4. Re. 25. ditu aũt habuerũt ducẽ ac principẽ ipsum Zorobabel ex regibus natum, deinde sacerdotes
seu põtifices præfuerũt vsq; ad Ioannẽ Hyrcanũ, q sibi imposuit diadema. Pontifices vero il
li posuerũt ex vna parte de tribu Iuda, quæ à tẽpore Mosis & Aaron fuit cõiugio sociata tri
bui Leui sacerdotali. Iosaba q̊q; vxor Ioiadę sacerdotis, fuit filia Ioram regis Iuda, vt patet
3. Reg. 1. 3. Regũ. Horũ aũt veritatẽ & om̃ia ꝓbat frater Raimundus in pugione. Sed cõtra hæc tanto
importunius instãt Iudæi, quanto ex eis apertius probamus Christum venisse. Dicunt ergo,
in Hebræo non haberi, Donec veniat qui mittendus est: sed, donec veniat Silo. Silo aũt fuit
1. Reg. 2. nomẽ ciuitatis, in qua tẽpore Heli sacerdotis, fuit arca Dei, & tabernaculũ dñi, ac oleũ vn-
ctionis qua reges inungebant. Asserũt igit̃ prophetiã hanc esse impletã, qñ Saul de tribu Ben
iamin factus & vnctus est rex in Silo. Sed istud est fatue dictũ. Non em̃ ante Saul fuerunt re-
ges de tribu Iuda, vt Saul vncto, dicat̃ sceptrũ ablatũ à Iuda: immo Saul statim post suã pro-
1. Re. 13. motionẽ est reprobatus à Deo, & paulopost Dauid ex stirpe Iudæ vnctus est rex à Samuele,
1. Re. 16. ac deinceps mãsit sceptrũ in tribu Iuda secundũ modũ p̃habitũ. Aliĳ ex Iudæis dicunt hanc
prophetiã impletã, qñ Hieroboã Ephratæus factus est rex, quia tũc 10. tribus recesserũt à re-
gno Iuda. Sed istud est falsum, quia Hieroboam factus est rex non in Silo, sed in Sichem, vt
3. Re. 12. legitur 3. libro Regũ. Rursus post illã diuisionẽ fuerũt reges in tribu Iuda multo solẽniores,
3. Re. 15. fideliores, sanctiores & potẽtiores, q̃ reges 10. tribuum, vt patet de Asa, Iosaphat, Osia, Ioa-
2. Pa. 14. than, Ezechia, Iosia: immo regno 10. tribuũ p reges Assyriorũ prorsus destructo, mansit sce-
4. Re. 14. ptrũ & principatus in Iuda vsq; ad Herodẽ, q fuit primus rex Iudęorũ ex gẽtibus nat⁹. Hinc
2. Pa. 26. quidã Iudæi dixerũt vaticiniũ istud impletũ tẽpore Nabuchodonosor, qui regnũ Iudæ de-
4. Re. 15. struxit. Quod iterũ improbat̃, quia post mortẽ Nabuchodonosor & Babylonis destructio-
2. Pa. 29. nem redierũt Iudæi in sua, habuerũtq; duces, principes & quosdã reges de semine Iudæ, vt
4. Re. 22. dictũ est, vsq; ad Herodẽ. Ioannes em̃ Hyrcanus, rex fuit, & filius eius Aristobul⁹. Postremo
2. Pa. 34. falsitas obiectionũ istarũ probat̃ ex trãslatione Chaldaica, q̃ est apud Iudæos multũ authen-
& 35. tica, in tantũ ꝙ nullus ipsorũ ei cõtradicere audetq; cõtinet, Nõ auferet̃ sceptrũ de Iuda &c.
donec veniat Messias. Dicendũ ergo, ꝙ nomẽ hoc Silo, qñq; in Hebræo est nomen proprij
loci, qñq; nomẽ cõmune, & tũc significat missionẽ: sicq; accepit ipsum Hieronymus, & be-
ne, vt patet iã ex Chaldaica trãslatione. Hæc aũt frater Raimũdus, Nicolaus de Lyra, & alij
Chr̃iani doctores, q in Hebręa lingua diligẽter eruditi fuerũt, plenius cõscripserũt. Deinde
Hieron. de Chr̃o subiũgit: [Ligãs ad vineã pullũ suũ, & ad vitẽ, o fili mi, asinã suã.] hoc LXX. sic trã-
tulerũt: Alligãs viti pullũ suũ, & funiculo pullũ asinæ. In Hebræo aũt secũdũ Hieronymum
sic habet̃, Alligãs ad vitẽ pullũ suũ, & in Sorech fili mi asinã suã. Quod S. Hieronymus sic ex-
ponit: Pullũ suũ. i. gentilẽ populũ, copulauit vineæ apostolorũ, q ex Iudæis fuerũt: & ad So-
Origen. rech. i. ad electã vitã, alligauit asinã, hoc est, ecclesiã ex gẽtibus cõgregatã. Sic q̊q; Origenes
exposuit. Porro Glossa clarius sic exponit: [Ligãs] ipse Christus vinculo charitatis & disci-
Esaiæ 5. plinæ, [ad vineã]. i. cõgregationẽ apostolorũ seu primitiuã ecclesiã ex Iudæis collectã, in qua
principales fuerũt apostoli. Vnde loquit̃ Esaias: Vinea dñi Sabaoth, domus Israel est: & vir
Iuda, germẽ eius delectabile. [pullũ suũ]. i. gẽtilem populũ ante indomitũ, & instar pulli à le-
gis onere alienũ. Chr̃s em̃ p apostolorũ prædicationẽ cõuertẽdo gẽtiles, p fidẽ vniuit, atq; per
Ioan. 15. charitatẽ incorporauit eos cõgregationi apostolorũ, ac primitiuæ ecclesiæ ex Iudaismo cõ-
uersæ, sicq; ligauit Chr̃s [asinã suã]. i. synagogã legis oneri assuetã, tardigradã, & importabi-
liũ obseruantiarũ põdere pressam. [ad vitẽ,] hoc est, ad seipsum qui ait: Ego sum vitis vera.
Vel, ad vineã iam p̃fatã, qa post Chr̃i resurrectionẽ & sp̃ũssancti missionẽ, multa millia Iu-
dæorũ p apostolos sunt cõuersa, & eis p fidẽ vnita, ac Chr̃o p charitatẽ incorporata. Sicq; in
Ephes. 2. Chr̃o vite, sicut ĩ lapide angulari, associati sunt Iudæi & gẽtiles electi. Ipse etem̃ fecit vtraq;
vnũ. Sed hæc expositio videtur Nicolao de Lyra, magis mystica seu sp̃ũalis, q̃ literalis: ideo
co p verba hæc, [ligãs ad vineã pullũ suum &c.] dicit insinuari fertilitatẽ terræ promissionis
in vino & lacte, vt sit sensus, ꝙ in vno stipite vitis, possit onerari vna asina, eiusq; pullus. Et
idem dicit significari per verba sequẽtia: [Lauabit in vino stolã suam]. i. tanta erit ibi abun-
dantia vini, vt possint panni in eo lauari. Sed his cõtradicit R. Paulus, affirmans expositio-
nem catholicorũ præinductã, esse literalẽ, nõ mysticã. Iacob em̃ loquitur metaphorice in ca-
pitulo isto quasi per totũ, per similitudines s. corporaliũ rerum. In tali aũt locutione sensus
literalis nõ est, qui immediate significat̃ per nomina, sed qui significatur per ipsas res, pro-
pter earũ proprietates & similitudines ad id quod principaliter designatur. Ideo sicut iam
ante per leonẽ catulumq; leonis, significata est certa p̃sona, s. Dauid vel potius Christus, iste
& nunc

& nunc per pullũ & asinã præfati populi designant, q̃s & Christus significauit in se vnien- Matt. 21.
dos, equitãdo in die palmarum sup pullũ & asinã. In scripturis quoq; per vineam designat ad Ioan. 12.
literã synagoga seu Christ⁹ atq; ecclesia, vt cõstat in authoritatibus introductis, & in Osee, Oseæ 10.
Vitis frõdosa Israel. Itemq; in Psalmo: Vineã de Aegypto trãstulisti. Deniq; postq̃ de Chri- Psal. 79.
sto locutus est Iacob, [ipse erit expectatio gentiũ,] cõuenienter subiunxit, qualiter gentes es
sent cõgregãdæ in ipso, & vniẽdæ eidem, dicẽs: [Ligãs ad vineã pullũ suum &c.] & quali-
ter Christus fieret redẽptor earum, per suã videlicet dignissimã passionẽ, de qua subditur: [La-
uabit in vino stolã suam.] In his aũt R. Paulus vere atq; catholice dicit, immo expositio illa
prætacta videtur om̃ino inepta & rudis in se, aliena quoq; à textu. Nẽpe cum Iacob patriar
cha dixisset, [& ipse erit expectatio gentium:] q̃d om̃es de Christo exponũt, immediate sub
eodẽ cõtextu subiunxit: [ligãs ad vineã pullũ suum, &c.] ita q̃ participiũ istud, ligans, cũ suo
adiuncto, est determinatio eius q̃d præmisit, [& ipse erit &c.] idcirco necesse est, vtrunq; de
eodẽ, vtpote Christo, exponi. Similiter illud quod subditur, [Lauabit in vino stolã suam.]
Certũ est aũt, q̃ Christus non ligauit pullũ & asinam ad eundẽ vitis stipitem ad onerandum
vuis eosdẽ. Qui vero vellet quasi literaliter ac superficialiter loqui, rationabilius dicere pos-
set, q̃ in die palmarum cũ Christus sedisset super pullũ, vt Ioannes, Lucas & Marcus testantur, Ioan. 12.
& sup asinã, vt refert Matthæus, quorũ vtrunq; à Zacharia prædictũ est, ipse saluator fece- Lucę 19.
rit pullũ suũ & asinã, quibus scilicet vsus erat, ligari ad stipitem vineæ aut prope vitẽ. Erant Marci 11.
em̃ animalia ista simul ligata, atq; vt Marcus fatet, pullus fuit ligatus foris seu extra & pro- Matt. 21.
pe Hierusalẽ in biuio, hoc est, in duarũ viarum principio. Et quia Hierusalem terraq; sancta, Zach. 9.
erat tã fertilis vini & vineis cõsita, probabile est q̃ iuxta biuium illud vinea fuit. sicq; p ver-
ba hæc insinuãt Christi humilitas ac paupertas, sicut in Zacharia legitur: Ecce rex tuus ve- Marci 11.
nit tibi iustus & saluator, ipse pauper & ascendẽs sup asinã & pullũ asinæ. Itaq; de Christi
passione subiungit: [Lauabit in vino stolã suam.] Per stolam intelligit mũdissima Christi ca Zach. 9.
ro, quæ fuit quasi vestis animæ suæ, & quoddã suæ deitatis tegumẽtum: qm̃ teste Apostolo,
Habitu inuẽtus est vt homo. Hanc stolã Christus lauit vino. i. proprio sanguine eam perfu Phili. 2.
dit & cruentauit. Lauit quoq; eam nõ ab alia sorde peccati, sed à similitudine carnis pecca-
ti, hoc est, à mortalitate, qa per suã passionẽ meruit etiã sibiipsi carnis suæ immortalitatem,
ac corporis sui glorificationẽ pfectã. Quod aũt per vinũ passio seu sanguis designetur ad li-
teram, cõstat ex eo quod in psalmo cãtamus: Quia calix in manu dñi vini meri plenus mi- Psal. 74.
xto. Et Christus passione instãte orauit: Pater, si fieri potest, trãsfer calicẽ istũ à me. Vnde
de huiusmodi calice vini, & epotatione eius vsq; ad fæces, in Hieremia & Ezechiele multa Matt. 27.
legũtur. [Et in sanguine vuæ] hoc est, cruore carnis suæ, quæ instar vuæ cõpressa est in pas- Hier. 35. & 48.
sione, quæ in scripturis torcular vocat. [lauabit palliũ suũ]. i. mysticũ corpus suũ, q̃d est eccle Ezec. 23.
sia, quæ est decor & vestimẽtũ quoddã sui saluatoris, iuxta illud in Esaia: His oĩbus quasi in-
dumẽto ornaberis. Hãc Chrs lauit ab om̃i peccato, proprij sanguinis effusione, sicut in Apo Apoc. 1.
calypsi asserit: Dilexit nos, & lauit nos à peccatis nr̃is in sanguine suo. Huic expositiõi con- Esaię 63.
sonat quod in Esaia de Christo habetur: Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Ibidem.
Bosra? A quo paulopost quærit: Quare ergo rubrũ est indumentũ tuũ, & vestimẽta tua sic- Ibidem.
ut calcantiũ in torculari? Ad q̃d ipse respõdet: Torcular calcaui solus. Vnde & Hieremias Thren. 1.
in Threnis: Torcular, inquiẽs, calcauit dñs virgini filiæ Iuda. Itaq; sicut passio per torcular, Zach. 9.
sic sanguis nomine vini signatur, de q̃ vino loquit Zacharias: Quod bonũ dñi, & quod pul
chrũ eius, nisi frumentũ electorum, & vinũ germinans virgines? [Pulchriores sunt oculi eius
vino, & dẽtes eius lacte candidiores.] Potest hoc ad literã accipi de corporalibus oculis ac
dentibus Christi, vt p verba hæc insinuetur optima atq; tenerrima cõplexio saluatoris, cui-
us corpus formatũ est virtute spiritussancti, ex purissimis sanguinibus supmundissimæ vir-
ginis. Cõueniẽtius tñ per oculos Christi, intelligunt sancti Apostoli & Euangelistæ, qui in
mystico corpore eius quod est ecclesia, tanq̃ splẽdidissimi oculi sunt: qm̃ totam ecclesiam di
rigunt & illustrant, & in seipsis maiore claritate sapientiæ atq; sciẽtiæ splenduerunt, & in lu
ce cõtemplationis præ cunctis fuerũt altissimi. Pulchriores ergo sunt vino, quo nunc legis
seueritas seu notitia potest intelligi. Nam legẽ spũaliter exposuerunt, & eius mitigauerunt
rigorem. Porro dentes Christi sunt prædicatores, qui conuertẽdo & instruẽdo fideles, traij- Thren. 4
ciunt eos in mysticũ dñi sui corpus, & verbũ Dei quod est cibus animæ, masticãt, & alijs prę-
bent paratum. Hi candidiores sunt lacte p spiritalia charismata spũssancti, lacte quoq;. i. im
perfectorum cognitione & refectione sunt clariores: pfectorum em̃ est solidus cibus: qui autem Hebr. 5.
lactis est particeps, expers est sermonis iustitię. Quidã dicit in Hebręo haberi, Rubicũdiores
sunt oculi eius vino: q̃d exponit de tribu Iuda pro tanto, qa ex vini copiosa potatione ocu-
li rubẽt: p dentiũ vero candorẽ, intelligit abundantiã lactis in terra promissionis, qa ex lactis
comestiõe dẽtes cãdidi parẽt. Sed istud est iudaizatio grossa. Nã vt in Scholast. habet histo- Eusebi⁹.
ria, Iudæi hæc ita exponũt, & quãtũ ad hoc, magis apparẽter q̃ illi: qa q̃d dictũ est, [ipse erit
expecta-

expectatio gentiũ,] nõ de Christo, sed de Iuda seu eius tribu exponũt: idcirco nõ mitũq;
verba sequẽtia sub eodẽ cõtextu. Si vero illud exponaẽ ad literã de Christo, sicut secũdũ ve-
tatẽ oportet verba hucusq; sequẽtia, nequaq̃ tã grosse & supficialiter sũt exponẽda. Seq-
Zabulõ bñdictio Zabulõ. [Zabulõ]. i. trib⁹ nascitura ex eo, [in littore maris habitabit, & in stat.
bñdictio nauiũ, ptingẽs vsq; ad Sidonẽ.] Hæc eñ trib⁹, in diuisiõe terræ Chanaã facta filijs Israel, p-
sedit maritima loca circa littus mediterranei maris, vbi erãt aliq portus, in qbus fuit sta-
nauiũ tẽporib⁹ opportunis, & ptingebat sors ei⁹ vsq; Sidonẽ vrbẽ. Sicq; Iacob pũidit in sp-
Iosue 19. q̊d sub Iosue factũ est actu. Deinde subiũgit bñdictio Isachar, q tñ natus est ante Zabulõ
Gen. 30. suprà patuit. [Isachar asinus fortis, accubãs inter terminos,] hoc est, tribus ipsius Isachar
Isachar bñdictio star fortis asini fuit robusta, ad agriculturã & onera merciũ deferẽda: & habitauit inter te-
minos, qa secundũ Hieronymũ, possedit pulcherrimã in Galilæa puinciã, inter mare me-
Hieron. terraneũ & Iordanẽ, & inter mõtes atq; maritima iuxta possessionẽ Nephthalim. [Vidit
quiẽ q esset bona] hoc est, habitationẽ suã cõsiderauit esse quietã ac bonã, [& terrã q opti-
ma]. i. terrã sortis suæ vidit esse valde fœcundã, & mediocri labore fœcundabilẽ. [& suppo-
suit humeꝝ suũ ad portãdũ,] hoc est, patientẽ & agilẽ se exhibuit ad sustinẽdũ agricultu-
laborẽ, vel ad deferẽdũ onera merciũ, q̃ in suis finib⁹ abũdabãt, quas portauit ad mare, fa-
ctaq; est tributis seruiẽs]. i. tributa regib⁹ cõportauit, vel seruiuit nauib⁹ tributa ferẽtib⁹,
seu his qui terræ nascẽtia quærebãt ad soluendũ tributa: sed & tribus illa regibus Israel
populi tributa soluebat, & de fructibus terræ suæ soluebat cẽsum regibus debitũ ac ann-
sacerdotibus decimas. Veruntñ sicut refert Hieronym⁹, Hebræi dicũt p hæc verba metap-
rice designari, q viri de tribu Isachar, meditationibus scripturaꝝ die ac nocte vacabant,
in earũ studio laborabãt: propter q̊d cæteræ tribus eis deseruiebãt, apportãtes eis dona q-
tributa tanq̃ magistris, faciẽdo eis prouisionẽ & recõpensationem in temporalibus, vt s-
dio legis inhærerẽt liberius, & ita hæc tribus seruiuit illis tributis. i. dantibus talia dona:
viditq; quietẽ cõtemplationis, q esset bona, atq; ad portãdũ studij huius pondus, suppo-
In Lyrã. suos humeros. ¶Sed cõtra hæc arguit quidã, quia ob has causas non diceretur hæc trib-
asinus fortis, quod est stolidũ animal: & quia nõ inuenit in scripturis, q de tribu Isachar
rint viri excellẽtis sciẽtiæ, & qa expositio ista nõ bene cõtinuat literã istam. Verũ obiectio
istæ sunt leues, quia nec dictũ est q propter vacationẽ studij hui⁹ & meditationẽ scriptu-
rum asinus appelletur, sed qm̃ multi de tribu hac agriculturæ & mercibus deferẽdis for-
ter insistebant. Nihilo minus dici posset q propter laborẽ studij dictus sit asinus fortis, sic
de viro multũ studioso cõmuniter dicitur, q laborat in libris vt asinus: fitq; ibi compara-
ad conatũ, non ad capacitatẽ. Porro q ait, in scripturis nõ inueniri de tribu Isachar fu-
1. Par. 2. viros sup alios in sciẽtia excellẽtes, inconsiderate prolatũ est, cum primo Paralip. scripti
sit: De filijs quoq; Isachar viri eruditi qui nouerãt singula tẽpora ad præcipiendum quid
cere deberẽt in Israel. sup quod ait Glossa: Doctores legis in tribu Isachar fuisse tradunt.
Quod aũt addit, expositionẽ istã nõ bene cõtinuare literã, non probat, & est contra Hiero-
Dan benedictio nymũ, idcirco contẽnitur. Hucusq; positæ sunt benedictiones sex filioꝝ Liæ. Sequit bene-
dictio Dan filij Balæ, ancillæ Rachelis. [Dan iudicabit populũ suũ, sicut & alia tribus in Isra.
hoc impletũ est nõ in psona ipsius Dan, sed in Samsone nato ex tribu Dan, qui iudicauit
Iudi. 16. pulũ Israel annis 20. sicut de alijs tribubus iudices quidã in Israel extiterunt. Circa quod
storia Scholastica ait: q. d. Licet trib⁹ Dan sit minima, tñ de ea surget iudex in Israel, q-
Euseb. non est intelligendũ quasi tribus Dan fuerit minima in quãtitate seu numero persona-
Num. 1. immo tam in prima q̃ secunda numeratione filiorum Israel fuit maxima numero post
Num. 26 bum Iuda, sicut in libro Numeroꝝ ostenditur: sed minima fuit dignitate, quia vilis repu-
batur tanq̃ nata ex ancilla, sicut & tribus Nephthalim & aliæ duæ tribus, & ante cæteras
Iudi. 20. bus ad idololatriã declinauit, vt in fine libri Iudicum edocet. [Fiat Dan coluber in via, ce-
Iudic. 15. stes in semita, mordẽs vngulas equi, vt cadat ascẽsor ei⁹ retro.] hoc quoq; de Samsone
& 16. ponit, q propter similitudinẽ actus dicitur coluber, qui est venenosus ac callidus serpẽs
itẽq; cerastes. i. serpẽs cornut⁹. Quẽadmodũ eñ coluber insidiat in via, ac percutit cla-
Iudic. 13. tem, sic Sãson in vijs Israel obseruauit Philistęos, interficiẽs quos inuenit, & cornu sue iu-
ciariæ authoritatis, miræq; fortitudinis illos iuste prostrauit: immo sicut cerastes mordẽ
vngulas equi, facit equitẽ cadere, sic Samson cõcutiendo & frangendo columnas domus
Iudi. 16. in qua tria millia Philistæoꝝ fuerant cõgregata, oẽs illos oppressit & interfecit, sed qa Sam-
son cum talis ac tãtus esset, nazaræusq; Dei ex vtero matris, nõ tñ extitit Christus, sed ce-
dẽs figura ipsius, ideo S. Iacob cum verba hęc protulisset, protinus ad verum saluatorẽ me-
tem sermonemq; dirigẽs, dixit: [Salutare tuum expectabo dñe.] hoc est, regem Messiã, p-
quem Deus pater saluauit mundũ, prętolabor in limbo patrũ quousq; per eum educar. C-
Zach. 9. saluatori loquitur Zacharias: Tu quoq; in sanguine testamenti tui, emisisti vinctos tuos
lacu, in quo non est aqua. De hoc salutari frequenter loquitur Esaias: Expectabo, inquit
Deus

Deum saluatorē meū. Et, Viderūt oēs termini terræ salutare Dei nostri. Sed & Simeō iustus
in cantico suo: Viderūt oculi mei salutare tuū. Deniq;, sicut in Glossa & in Scholastica histo Esaię 25.
ria habetur, quidā exponūt istud de colubro & ceraste, de Antichristo, quem dicūt de tribu Esai. 52.
Dan nasciturum, qui cōtra fideles armabitur instar serpētiū morsu pestiferæ prędicationis, Lucæ 2.
& cornibus violētissimæ potestatis, multosq́; qui ad culmē virtutū ascendēt, deijciet. Semi- Eusebi⁹.
ta aūt angustior est q̄ via. Erit ergo Antichristus coluber in via: quoniā eos quibus blandi-
endo parcet, incitabit vt eant per viam latā perditiōis: sed in via mordebit, quoniam tales
occidet veneno sui erroris. Fiet quoq; cerastes in semita: nam quos fideles inuenerit, & per
arctā viā salutis incedētes cōspexerit, nō solum inuadet persuasione versuta, sed etiā premet
potestate iniqua, & post beneficia fictę dulcedinis, exeret cornua potestatis. Et quia post An
tichristū statim veniet Christus ad finale iudiciū, recte subiunxit Iacob: [Salutare tuum ex-
pectabo dn̄e.] Nam & sancti in cælo præstolantur secundū Christi aduentū, vt glorificen-
tur in corpore. ¶Quidā vero exponūt ista de Iuda proditore, quem dicūt de tribu Dan na-
tum, qui equum .i. Christi carnē, & equitem, hoc est, animam eius morsu proditiōis addu-
xit in supplicia passionis & mortis. Veruntamē proditor ille magis putatur fuisse de Isa-
char stirpe. Nā & de vico nomine Scharioth dicitur oriundus, qui vicus in tribu Isachar le Gad bn̄dictio.
gitur extitisse. ¶Sequitur benedictio Gad filij Zelphæ, quæ fuit ancilla Liæ. [Gad accinctus
præliabit ante eum, & ipse accingetur retrorsum.] Hoc Hieronymus & alij sequentes eum, Hieron.
dicūt impletū, quando tribus Gad vnà cum tribu Ruben ac media tribu Manassę, processit Deu. 29.
manu armata ante cæterū populū Israel vltra Iordanem, donec obtinuerūt nouem tribus Iosuę 18.
terrā sibi promissam: quo facto, accincta est tribus Gad retrorsum, quia extunc disposuit se
ad redeundū ad sortē sibi iam ante datā trans Iordanē: inuenitq́; ibi præliū gentiū vicina-
rū, quæ impugnare cœperūt eos, quos tribus Gad ibi de suis reliquerat: sed tribus Gad gen-
tes illas prostrauit. ¶Sequit benedictio Aser, qui & ipse natus est ex eadē matre qua Gad. Aser benedictio
[Aser pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus.] hoc est, terra sortis tribus ex Aser na-
sciturę, fertilis erit valde, tamq́; delicata & preciosa alimēta nascent in ea, vt regibus possint
præbere delicias. ¶Subdit bn̄dictio Nephthalim, q fuit frater ipsius Dan vterin⁹ [Nephtha- nephthali benedictio.
lim ceruus missus, & dans eloquia pulchritudinis.] Per Nephthalim intelligitur tribus na-
ta ex eo, quæ cōparatur ceruo emisso, qui est animal velox valde, qm̄ terra eius velocissima
erat in fœcūditate, atq; prę alijs præcoces seu præmaturos protulit fructus. Porro in Hebręo
secundū vnā interpretationē habetur, [Nephthalim ager irriguus:] quia videlicet terra tri-
bus Nephthalim super lacum Genezareth sita, fuit Iordane irrigua: & dedit hæc tribus elo
quia pulchritudinis: quia in ea fuit mons Thabor, in quo vbertim morabant prophetæ, qui
eloquia deprompserūt pulcherrima. Et quia de primis fructibus terræ Nephthalim fiebāt
tēpestiuæ oblationes in domo Dei, propter quod sacerdotes ac Leuitæ verba laudis diuinæ
cōcinebant deuote. Potest quoq; exponi de populo Nephthalim, q prompte atq; velociter
iuit cū Barach ad pugnā cōtra Sisarā tanq̄ ceruus celerrimus, & obtēto triumpho, Barach & Iudic. 4.
Delbora canticū dn̄o cecinerūt, vt legit in libro Iudicū. Melius tamē referūtur ista ad Chri- Iudic. 5.
sti doctrinā & fructificationē, qui in terra Zabulon ac Nephthalim prædicare exorsus est, Matt. 4.
vt habetur in Matthæo, & in sequenti dicetur articulo. Sequitur benedictio sancti Ioseph
filij primi Rachelis, post benedictionem Iudæ pulcherrima.

¶Prosecutio expositiōis huius cap. XLIX, ab eo loco q̄ habet, Fili⁹ accres. Art. CI.

Sequuntur bn̄dictiones filiorū Rachelis. [Filius accrescēs Ioseph, filius accrescēs.] Ioseph interpretat incrementū, seu accrescēs, siue augmentū, quēadmodū Iudas confessio seu laus. Sicut ergo Iacob incepit benedictionē Iuda, dicendo: Iuda, te laudabūt fratres tui: alludens interpretationi nominis eius, & quasi dicēs, rite vocatus es Iudas. sic quoq; benedictionē Ioseph inchoat S. Iacob, alludendo interpretationi nominis sui, dicens: filius accrescēs Ioseph.] Tanq̄ dicat: Vere & merito vocatus est Ioseph, quia copiose accrescens est: in quibus verbis ipsa repetitio, est veritatis cōfirmatio, atq; intētæ aduertētiæ excitatio: ideoq́; bis ait, accrescens, quoniam tempore Ioseph in propria persona valde creuit in spiritalibus ac temporalibus bonis. Creuit etiam potestate ac dignitate, fama & gloria, honore, prole ac
magnificentia, de quo Ecclesiasticus: Ioseph natus est homo princeps fratrum, firmamen- Eccī 49.
tum gentis, rector fratrum, stabilimentū populi. [& decorus adspectu.] erat em̄ ornatus pulchritudine corporali, venustate morali, spiritali decore, immo & supernaturali mentis speciositate. [Filiæ discurrerūt super murū.] Hoc fuit impletū, quādo Ioseph pergebat seu cur-
ru vehebatur per terrā Aegypti. tunc em̄ (vt ait B. Hieronymus) tota turba puellarū ac do- Hieron.
minarū seu matronarū Aegypti, aduentū eius percipiens, prospexit de muris, turribus ac fenestris, vt pulchritudinem ac venustatem ipsius conspiceret. ¶Circa quod ait Glossa: Hinc conijcitur quanta fuerit pulchritudo eius, cum & fœminę quarum est proprie pulchritudo, eum sic admiratæ sint atq; intuitæ. Vnde alia litera habet: Filius auctus Ioseph, filius auctus.

ſup fontē filiæ gradu cōpoſito incedētes ſup murū. [Sed exaſperauerūt eū, & iurgati ſu
hoc eſt, q̄uis tam gratioſus, ſpecioſus, atq; amabilis erat Ioſeph, tñ fratres eius aīam eius
turaliter tranquillā & piā, ad amaritudinē perduxerūt, & verba rixoſa ad eū locuti ſunt
Gen. 37. (vt patuit) nō potuerūt ei quicq̄ pacifice loqui, & dixerūt ad eū: Nunqd rex noſter eris
uiderūtq; illi] eo q̄ à patre maxime amabat, & ꝑpter ſomnia ſua quæ retulit eis, vt d
eſt plenius. [habētes iacula:] quia ſagittis inuidiæ ſuæ vulnerauerūt in primis ſpiritaliter
metipſos, & ipſum Ioſeph interficere optauerūt, verbaq; detractoria, pungitiua, mor
Ibidem. ꝓtulerūt aduerſus eū, dicētes: Ecce ſomniator venit: venite, occidam⁹ eum. Quidā vero
ponunt iſta de quibuſdā viris Aegyptijs, quos dicūt ad tēpus inuidiſſe ipſi Ioſeph, pr
in ſuæ ꝓmotionis improuiſæ & inopinatæ exordio, ſpecialiter fautores dominæ, quæ ip
Ioſeph mendaciter accuſauit & incarcerari obtinuit. [Sedit in forti arcus eius]. i. Ioſeph
maturā & protectionis ſuæ fiduciā fixit in oīpotente, ſperans in oī aduerſitate liberari ab
qui ipſum in cunctis direxit. [& diſſoluta ſunt vincula brachiorꝫ & manuū illius p ma
potētis Iacob.] hoc eſt, ipſe Deus altiſſimus, qui eſt potens cōſeruator ac roborator ipſi
cob, ſua virtute diuina liberauit ipſum Ioſeph à vinculis, quibus erat ad tēpus vinctus in
Sapi. 10. cere. Nā deſcēdit cū eo in foueā, & in vinculis nō dereliquit illū, donec afferret ei ſceptr
gni, vt in expoſitiōe cap. 39. & 40. dictū eſt plenius. Poſſuntq; per vincula brachiorꝫ ac
Gen. 39. nuū eius intelligi coarctatio & anguſtia eius, quas habuit, qñ à fratribus ſuis fuit proie
in veterē ciſternā. Porro ſecundū Lyram, Hebræi ſic legūt: Deaurata ſunt brachia man
eius, q̄d exponūt, dicētes brachia eius fuiſſe ornata armillis, & digitos eius annulis aure
præpoſitus eſt Aegypto. [Inde paſtor egreſſus eſt, lapis Iſrael.] Hoc aliqui ſic exponūt
de,] videlicet ex tribu & ſemine Ioſeph nat⁹ eſt Hieroboā, q fuit prim⁹ rex Iſrael. i. 10. tr
3. Re. 12. vtpote prout regnū Iſrael diuidit̄ cōtra regnū Iuda, q Hieroboā dicit̄ [paſtor,] q̄a rex
dex populi Iſrael fuit, [& lapis] eiuſdē. i. robur plebis illius, q̄ ei vt fundamento innitel
adiuuabatur in eo quaſi in capite & lapide angulari. ¶ Sed iſta expoſitio videtur inep
3. Re. 13. Hieroboā, q̄uis ad modicū tēpus in principio regni ſui fuerit bonus, ſtatim tñ ad idolo
lapſus eſt, & pene totū populū ſuū retraxit à cultu Dei ac idololatriæ mācipauit, cui⁹ in
4. Re. 17. tatē oēs reges Iſrael ſunt ſecuti, niſi q̄ vltimus regū illorꝫ Oſee, inde aliqualiter declin
Ideo nō apparet q̄ Iacob patriarcha cōputauit hoc inter dona ad bñdictionē Ioſeph
ctātia, q̄ Hieroboā natus ex ipſo, ad regnū ꝓmot⁹ eſt: nec tantū trāſgreſſorē appellauit
Hieron. rē ac lapidē Iſrael, vt videt̄. Hieronym⁹ vero cauti⁹ iſtud exponit, ꝑ paſtorē & lapidē
intelligēs tribū Ephraim, q̄ fortis fuit ac dura vt lapis, & alijs tribubus imperauit, nō q
tribus Ephraim, ſed quidā ex ea, decē tribubus imperarūt. Quidā aūt ꝑ paſtorē & lap
rael, intelligūt ipſum Ioſeph. Nā immediate p̄miſſum eſt, ꝑ manus potētis Iacob, vt
ſus, [Inde]. i. ex ipſo Iacob [egreſſus eſt paſtor, lapis Iſrael] ſ. Ioſeph, q paſtor & lapis f
tius ſobolis Iſraeliticæ in Aegypto. ¶ Præterea reor iſtud cōueniētius poſſe exponi de
Ephratæo, q poſt Moſen p̄fuit toti Iſraelitico populo, eratq; paſtor iuſtiſſim⁹ & lapis
bilis æquitatis, nō recedēs ab oībus q̄ ꝑ Moſen Deus p̄cepit. At vero R. Paul⁹ hic ſatis
lice loquit̄, dicēs q̄ Iacob p̄uidit in ſpū, q̄liter filij Ioſeph ex Ephraim erāt grauiſſime
Iolatriā ruituri, nec vnq̄ Deo recōciliandi niſi ꝑ Chriſtū, idcirco poſt p̄habita ꝓpheta
Chriſto, dicēs: [Inde] ſ. ex Iacob ſeu ex potēte ipſius Iacob, vt pote ex patre oīpotēte,
Ioan. 10. ſus eſt paſtor, lapis Iſrael]. i. Chrs, qui ait: Ego ſum paſtor bonus. Et rurſus: Exiui à pa
& 16. veni in mundū. De q̄ pater ait in Ezechiele: Saluabo gregē meū, & ſuſcitabo ſup eū p
Ezec. 34. vnū q paſcat eū, Dauid ſeruū meū. i. Meſſiā, vt oēs exponūt. Et Zacharias: Framea ſu
Zach. 13. ſup paſtorē. Et poſt pauca: Percute paſtorē, & diſꝑgent̄ oues gregis. Qui paſtor eſt lap
Pſal. 117. gularis, in quo Iudæi ac gētiles electi, ſunt ꝑ fidē collecti. De quo ꝑ Eſaiā Deus pater
Ecce ego mittā in fundamētis Sion lapidē, lapidē angularē, ꝓbatū, precioſum. Et in
mo: Lapidē quē reprobauerūt ædificātes, hic factus eſt in caput anguli. Dicitq; R. Pa
R. Moſes etiā R. Moſes Gerūdenſis affirmat, ꝑ lapidē Iſrael, de q̄ Iacob hic loquit̄, intelligendū
pidem illū, de quo in pſalmo cantatur: Lapidē quē reprobauerūt ædificātes. Dicitur
Euſebi⁹. in Scholaſtica hiſtoria, q̄ Hieroboam fortiter rexit decē tribus: q̄d nō videtur poſſe
qm̄ peſſime rexit eas. Deinde Iacob dirigit ſermonē ad filiū ſuū Ioſeph: [Deus patris
delicet Deus meus, [erit adiutor tuus:] ſicut fuit hucuſq;, adiuuabitq; te cōtra aciē in
lium hoſtiū, ne à malitia vincaris, ſed in bonis finaliter ꝑſeueres, efficaciterq; profici
oīpotens benedicet tibi benedictionibus deſup.] Hoc eſt, dādo tibi ſpiritalia ac temp
bona: ſpiritalia, quæ à rege cælorū præſtant̄, & ꝑ ciues cæleſtes, videlicet angelos ſancto
piſcūtur: tēporalia quoq;, quæ ex influētia cæleſtiū corporū producūtur. [benedictio
abyſſi iacētis deorſum]. i. donis cōgruæ irrigationis, fœcūdationiſq; terræ ex aquis &
bus quæ ex mari frequētius generātur per elationē vaporum. [benedictionibus vber
vulvæ]. i. generatione ac educatiōe ſobolis copioſæ, quæ ex tuo ſemine orietur, & pe

quibus tui posteri abundabũt. Benedictio etem̃ vuluæ, est fœcũdatio ac prolificatio in cõiu
gatis: bñdictio aũt vberũ, est affluẽtia lactis ad nutriẽdũ prolẽ iam natã. Vnde de quorũdam
maledictione ait Osee propheta: Da eis dñe. Quid dabis eis? Vuluã sine liberis, & vbera aren Osee 9.
tia. [Benedictiões patris tui, cõfortatę sunt benedictiõibus patrũ eius.] Quidã magnã faciunt
difficultatẽ circa verbi istius expositionẽ, q̃d tamẽ non videtur necesse. Potest em̃ hoc ver-
bũ plane exponi hoc modo: [Benedictiones patris tui] hoc est, benedictiones quas ego pa-
ter tuus, ò Ioseph, cõtuli seu imprecatus sum tibi ac fratribus tuis. [cõfortatæ sunt benedi-
ctionib⁹ patrũ eius], i. authoritatem & efficaciã quandã sortiunt ac habẽt ex benedictioni-
bus Abrahæ & Isaac. i. ex benedictione quã ego accepi ab Isaac patre meo, atq; ex benedi-
ctione quã Isaac ab Abrahã sumpsit. quia (vt ait scriptura) benedictiões patrũ radicãtur in fi
lijs, ideo ego in quẽ trãsfusæ sunt bñdictiones Abrahæ & Isaac, idoneus sum benedicere fi-
lijs meis. [donec veniret desideriũ colliũ ęternorũ]. i. quousq; impleret desideriũ filiorũ meo-
rũ patriarcharũ, à me desiderãtiũ benedici. q. d. Vsq; in hãc horã qua vobis benedixi, fui ad
hoc efficax & cõdignus. Deniq; in scripturis ad literã, per mõtes frequẽter intelliguntur san
cti ac prælati, seu fideles maiores: per colles vero, minores, sicut cũ loquit Esaias: In nouissi-
mis diebus erit præparatus mons dñi in vertice montiũ, & eleuabitur super colles. Itaq; Ia- Esaiæ 2.
cob patriarcha, sciẽs filios suos 12. patriarchas, nondũ venisse ad altitudinẽ perfectionis pa-
triarcharũ maiorũ, Abrahæ & Isaac ac suipsius, rite nominat eos colles, q & æterni vocan-
tur, quãtũ ad animã immortalẽ, & qa ad immortalẽ vitã corpora suscitabunt. vnde & com-
munis modus loquẽdi est, ille adiuuit seu liberauit multos æternos hoĩes. Paulus q̃q; scribẽs
Philemoni: Ideo, inquit, forsitan ad horã recessit à te, vt æternũ illũ reciperes. Nec mirũ ꝙ Philemonis b.
patriarchæ isti nũc designent p colles, q ante in visiõe significati erãt p stellas, præsertim cum
Iacob in isto capitulo toto multum metaphorice sit locutus. Prȩterea Lyra ponit hic duas
alias horũ expositiões vꝰ borũ, p̃mittẽs in primis, ꝙ secũdũ Hebræos modernos, ista est litera:
[Benedictiões patris tui, cõfortatæ sunt benedictiõibus patrũ eius, vsq; ad terminũ collium
seculi.] Deinde p̃mittit, ꝙ Deus apparẽs ipsi Iacob in mõte Moria, inter cætera promisit ei
totius mũdi possessionem siue dominiũ, dicẽs: Dilataberis ad orientem & occidẽtem & se-
ptentrionẽ & aquilonẽ. Hãc aũt promissionẽ nõ fecit Deus Abrahæ nec Isaac, sed solũ pro-
misit terrã Chanaan eis. His præmissis, inducit expositionẽ Hebræorũ huiusmodi: [Benedi
ctiones patris tui] s. mei, [cõfortatæ sunt benedictiõib⁹ patrũ eius]. i. meliores sunt, & ad plus
se extendũt, q̃ bñdictiões patrũ suorũ Abrahæ & Isaac. & subditur causa, [vsq; ad terminum
colliũ seculi,] q. d. quia extendũt se vsq; ad fines terræ habitabilis. Cõsequenter inducit expo
sitionẽ secundã, præmittẽs ꝙ sicut natura procedit de imperfectiori ad perfectius: ita reue-
latiões factæ patribus veteris testamẽti de Christi mysterijs & felicitate futura, clarius factæ
sunt patribus posterioribus, q̃ prioribus. vnde Dauid testat, Super senes intellexi. ideo Ia- Psal. 118.
cob, qui fuit posterior Abraham & Isaac, clariorẽ notitiam habuit de prædictis q̃ ipsi: quo-
niã sibi reuelatũ est mysteriũ Christi futurũ, quãtũ ad eius gñationẽ & passionẽ, per quam ia
nua cælestis aperta est: & secundum hoc exponitur litera sic, [Benedictiones patris tui,] puta
ipsius Iacob, [cõfortatæ sunt sup benedictiones patrũ suorũ,] & clariores reuelationes factę
sunt ei de mysterio Christi & felicitate futura. [donec veniret desideriũ colliũ æternorum]
q. d. Ad hoc deuenit reuelatio mihi facta, ꝙ declarauit mihi apertionẽ ianuæ cælestis fien-
dam per Christũ, ad quod om̃e desideriũ tendere debet. ¶Sed cõtra hæc scribit R. Paulus,
dicens ambas has expositiones insufficiẽtes, qm̃ falsum seu incõueniẽs præsupponũt. Prima
nanq; expositio præsupponit. ꝙ Deus promisit ipsi Iacob terminos latiores seu terrã maio-
rem, q̃ Abrahæ aut Isaac, s. totius mũdi dominium: q̃d R. Paulus asserit esse falsum, ideo au-
thoritatẽ præallegatam exponit non de totius terræ habitabilis, sed de terræ promissionis
oriente, occidẽte, aquilone atq; meridie. Secunda demũ expositio, secundũ Paulũ istũ, præ-
supponit hoc falsum, ꝙ s. Iacob habuit clariorem notitiã de mysterijs Christi & futura bea-
titudine q̃ Abraham: quod est incõueniens valde, tũ quia Abrahã dicit pater fidei, in cuius
sinũ iusti portabuntur ab angelis: tum quia dñs dixit suprà, Num celare potero Abrahã quæ Lucę 16.
gesturus sum? Eadem ac fortiori ratione incõueniens videtur, ꝙ Deus celaret Abraham ea Gen. 18.
quæ pertinent ad salutem, quæ fuerat reuelaturus ipsi Iacob. Deinceps R. Paulus exponit
hunc passum, præmittẽs ꝙ dum Iacob benedicebatur à patre suo, dictũ est ei: Det tibi Deus
de rore cæli &c. per quod fuit benedictus de bona influẽtia cælesti, atq; de bona dispositio-
ne terrestri, ex qbus terræ nascẽtia multiplicãtur. Non tamẽ legitur ꝙ Iacob fuit benedictus
expresse à patre suo de multiplicatiõe propagationis hoĩm. Iacob ergo in hoc loco magis
benedixit filiũ suum Ioseph, q̃ ipse Iacob fuit benedictus ab Isaac patre suo, quantũ ad præ-
dicta: & hoc est quod dicit, [benedictiones patris tui] quibus scilicet te benedico, [cõfortatæ
sunt benedictionibus patrũ meorum] quibus me benedixerunt. Sequitur in litera secũdum
Hebraicã veritatem, [vsq; ad desideriũ colliũ æternorum seu colliũ seculi:] in quo desiderio Aggei 2.

 intelli-

intelligiť Chr̄s, à cūctis gētibus desideratus. & est sensus, ꝙ benedictiões tēporales qbus Ia-
cob ipsum Ioseph bn̄dixit, fortiores seu ampliores sunt, q̄ bn̄dictiões patrū ipsius Iacob, vi-
delicet Abrahæ & Isaac. Hæc R. Paulus. ¶Præterea q̄uis prolixū ac laboriosum cōsistat, ist-
opiniões & expositiões istas discernere, atq; qd veri, qd itē falsi in eis cōtineať, monstrare
qa materia pulchra est, theologica atq; fœcūda, intēdo aliqd breuiter tāgere: & quantū ca-
pere queo, ambo℞ dicta in qbusdā à veritate recedūt. Itaq; q̊d prima opinio dicit, Deū pro-
misisse ipsi Iacob totius terrę habitabilis possessionē atq; dominiū, stare potest: imo & vera
Gen. 28. est, iuxta sensum quē in expositiõe 28. cap. introduxi, nō ꝙ ipse Iacob in sua ꝑsona ꝓmissiõ
illius sit cōsecut⁹ effectū, qppe q nec terrā Chanaā in ꝓpria ꝑsona vnq̄ possedit, sed quia ap-
stoli ex eius semine nati, totū orbē terræ subiecerūt legi ac fidei Chr̄i, & spiritali semine se
Esai. 27. populis à se cōuersis mūdū impleuerūt, iuxta illud Esaię: Florebit & germinabit Israel, & im-
Psal. 46. plebūt faciē orbis semine. Ipsi q̊q; apostoli constituti sunt principes oīm populorum, iuxta
& 44. quod Psalmista prædixit: Constitues eos principes sup omnem terrā. Et maxime istud im-
Dani. 7, pletum videmus in ipso dn̄o saluatore ex Iacob nato, qui dudum toti⁹ mūdi obtinuit mo-
In Rab. narchiā, cui oēs populi, trib⁹ & linguæ deseruierūt. Et si R. Paulus cōtradicere voluit verbis
Paulum istis, errauit. Quod aūt alia opinio dicit, ꝓmissionē istā nō factā Abrahæ patriarchæ, erro-
Gen. 28. neū est: queadmodū em̄ ca. 28. desup ꝓmissum est ipsi Iacob, Dilataberis ad orientē & occi-
& 31. dentē & septētrionē & meridiē, ita dn̄s ait ad Abrahā: Leua oculos tuos in directū, & vide
à loco in q̊ nūc es, ad aquilonē & meridiē, ad orientē & occidentē: oēm terrā quā cōspicis, ti-
bi dabo & semini tuo vsq; in sempiternū. Quod iuxta p̄habitū itellectū, nō min⁹ verificatur
de Abrahā, q̄ de Iacob: immo cū Abrahā sit pater mediatus seu auus ipsius Iacob, tota poste-
ritas Iacob etiā ex Abrahā ꝓdijt: immo semē Abrahæ multo lōgius, latiusq; dilatatū est sup
terrā, q̄ semē Iacob: qa ex Abrahā nati sunt Ismaelitæ, Madianitæ, Amalechitæ, & alię variæ
gētes, vt patuit suprà. Insup q̊d Lyra expositiōi suæ p̄misit, ꝙ reuelatiões factæ patribus ve-
teris testamēti de mysterijs Chr̄i & futura beatitudine, clarius factæ sunt posterioribus pri-
bus q̄ prioribus, stare nō potest, si hoc absolute de oībus illis intelligať. Nō em̄ credendū est,
ꝙ Sophonias, Aggæus, Abacuc, & cōtemporanei eis, fuerūt magis illuminati de mysterijs
Chr̄i & felicitate futura, q̄ Moses, Dauid, Esaias, Helias & Heliseus: immo secundū Augusti-
August. nū & Thomā, Moses in hac vita vidit Deū p speciē, sicut & Paul⁹ in raptu. Sic q̊q; nō est pu-
tandū, ꝙ Isaac fuit magis illuminatus, aut clariores reuelatiões sortit⁹ sit de Chr̄o & beatitu-
dine electo℞ q̄ Abrahā: immo secūdū illud dictū sequereť, ꝙ Ioseph & fratres ei⁹ fuissent ca-
Gregor. talibus clari⁹ illustrati, q̄ Iacob p̄r eorū. ¶Sed his obijci potest, q̊d ait S. Gregorius: Secundū
Exod. 6. incremēta tēpo℞ creuit sciētia patrū sancto℞. Dn̄s q̊q; dixit ad Mosen: Nomē meū Adonai
nō indicaui eis, s. priorib⁹ sanctis. Præterea Thomas ait in secunda secūdæ quæst. prima: Fi-
des secundū successionē tēporis creuit, non quantū ad suam substantiā, sed quantū ad suam
explicationem. Nā quo patres veteris testamēti fuerūt aduentui Christi propinquiores, eo
magis explicite agnouerūt articulos fidei. ¶Ad ista dicendū, ꝙ loquēdo in generali, naturale
est homini secundū ordinē causæ materialis ab impfectione ad perfectiora ascēdere. Sed
qa operatio gr̄æ nō coarctatur legibus limitibusq; naturæ, Deus ex beneplacito suo, secun-
dū ordinē sapiētiæ suæ, frequēter reuelauit priorib⁹ sanctis plura & altiora de Chr̄o & salu-
Psal. 50. te p eū pręstāda, etiā clariori sublimioriq; mō, q̄ posterioribus, & p̄sertim illis q̊s voluit alio-
rū esse doctores, videlicet Mosi, Dauid, Esaiæ &c. Nā & ipsi Dauid reuelauit multa secreta
de Chr̄o & felicitate æterna p anagogicas visiones, q̄ alijs reuelauit p visiones imaginarias:
nihilo minus quibusdā posterioribus patribus ac prophetis dedit reuelationes plures ac cla-
riores de Chr̄o & eius mysterijs ac vera salute, q̄ quibusdā prioribus prophetis ac patribus.
In tali em̄ præcognitiõe videnť Hieremias, Daniel atq; Ezechiel p̄fulsisse quibusdā n. pro-
pheta℞, qui tēpore Esaiæ aut circiter, vel etiā ante fuerunt. Hoc tamē generaliter verū est, ꝙ
iuxta tēpo℞ incremēta, creuit sancto℞ patrū scientia, quantū ad hoc, ꝙ posterioribus pro-
phetis cōmuniter reuelata sunt aliqua, quæ prioribus reuelata nō erant, saltē tā determinate.
Ex hoc tamē nō sequiť, ꝙ absolute loquēdo maior fuit illuminatio taliū q̄ prio℞. ideo quod
Lyra ex præinducto suo verbo cōmuni cōcludit, Ideo Iacob q fuit posterior ipso Abrahā
& Isaac, clariorem notitiā habuit de Christi mysterijs & felicitate futura, q̄ ipsi: non sequiť,
nec est certum: quia simili ratione sequereť, ꝙ Isaac habuisset clariorem inde cognitionē, q̄
Abrahā: imo cū Abrahā fuerit quasi primus pater & doctor populi fidelis, videť valde pre-
cipuā habuisse reuelationē de præinductis. Nihilo minus certū est, ꝙ multa reuelata sunt ipsi
Iacob, quæ nō erant tam explicite & distincte sancto Abrahæ reuelata. q̄uis em̄ fuerat Abra-
hæ reuelatū, ꝙ Dei filius ex suo semine nasceret, nō tamē ꝙ ex tribu Iudæ hoc fieret. Deinde
q̊d Lyra ait, ideo ipsum Iacob habuisse clariorē de Christi mysterijs & felicitate notitiā, q̄
Abrahā & Isaac: qm̄ ipsi Iacob reuelatū est futu℞ Chr̄i mysteriū, quātū ad eius generationē
& passionē, p quā apta est ianua regni cælestis, q̄si ista nō fuerint etiā Abrahæ reuelata, non
videtur

videtur idonee sapiēterq̃ dictū. Nam incarnatio filij Dei ex suo semine, fuit Abrahæ primo & euidēter reuelata, secūdū oēs doctores catholicos. In incarnatiōe aūt filij Dei, intelligit generatio ei⁹ hūana. Similiter reuelata fuit Abrahæ causa incarnatiōis filij Dei, s. redēptio gn̄is humani p Chr̄m, cū dictū est ei à dn̄o: In semine tuo bn̄dicētur oēs cognatiōes terræ. Reuelatū q̊q̃ fuit Abrahæ, q̀ redēptio ista cōpleretur p Chr̄i passiōem & imolationē, q̊d S. Thomas in secūda secūdæ, quæst. prima bene declarat, determinādo, q̃liter fides mysterij Christi fuit semp necessaria ad salutē, inter cętera dicēs: Post peccatū s. originale fuit mysterū Chr̄i explicite creditū, nō solū quo ad incarnationem, sed etiā quantū ad passiōem & resurrectionem, per quas à morte redimimur. Aliter patres nō p̄figurassent Chr̄i passionem tā ante legem, q̄ sub lege per sacrificia q̃dā, quoꝶ sacrificioꝶ rationem & significationē maiores cognouerūt explicite, minores implicite. Hęc Thomas. ¶ Cū ergo Abrahā fuerit vn⁹ illoꝶ maioꝶ, cognouit explicite futurā Chr̄i passionē & resurrectionē, cælestisq̃ regni apertionē p Christi mortem. Nec ignorauit quæ esset, & in quo cōsisteret vera beatitudo, qn̄ domin⁹ dixit ad eum: Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. alioquin nō recte cantaret ecclesia in officio Missæ p defunctis: Michael archangelus repræsentet eas (s. aīas fideliū defunctoꝶ) in lucē sanctā, quam olim Abrahæ promisisti & semini eius. Nunc verba R. Pauli sunt breuiter discutienda. Itaq̃ q̊d ait: Non legit, q̀ Iacob fuit expresse bn̄dictus à patre suo de multiplicatiōe propagatiōis hoīm & aīalium, nō est efficaciter dictū: qa suprà legit, Vocauit Isaac Iacob & benedixit. Deinde post pauca, forma benedictiōis ibi subiungit: Deus oīpotēs benedicat tibi, & crescere te faciat atq; multiplicet, vt sis in turbas populoꝶ. dicēdo aūt, Benedicat tibi, imprecabat ei abundantiā spiritaliū tēporaliumq̃ bonoꝶ. Vnde & ibi adijcit, vt possideas terrā peregrinationis tuæ, in cuius terræ possessione includitur euidenter possessio frugum ac pecoꝶ. ¶ Insuper quādo Isaac ante hæc benedixit ipsum Iacob bn̄dictiōe primogenituræ, inter cætera ait: Seruiant tibi populi, & adorēt te tribus. Esto dominus fratrum tuoꝶ, & incuruētur ante te filij matris tuæ. Certumq̃ est, q̀ ista nō intelliguntur dicta de p̄sona ipsius Iacob, nec in eo completa sunt, sed de posteris eius p̄nunciabantur, & regia dignitas posteroꝶ ipsius p ea significabatur, immo & excellentia Christi, vt ibi expositum est. sicq̃ Iacob per verba illa fuit expresse benedictus à patre suo de multiplicatiōe suæ posteritatis & opum eiusdem. Hinc q̊q; stare non potest, q̀ R. Paulus ex p̄habitis suis verbis cōcíusit, dicendo q̀ Iacob magis benedixit filium suū Ioseph, q̄ ipsemet Iacob fuit benedictus ab Isaac patre suo, præsertim quoniam Isaac benedicendo suo filio Iacob, prædixit Christum ex eius semine nasciturum. Et rursus dixit ad eum: Det tibi Deus benedictiones Abraham: p quę omnia imprecabatur ei bona maiora, quàm ipse Iacob imprecat⁹ est Ioseph filio suo. Sequitur: [Fiant in capite Ioseph]. i. p̄fatæ bn̄dictiones, quibus imprecatus sum bona ipsi Ioseph, impleant in ipso ac posteris eius. [& in ceruice Nazarei, inter fratres suos.] hoc est, benedictiones istæ descēdant in Ioseph, vt portet hæc bona in se, sicut portat res sup ceruicē, q Ioseph est Nazareus. i. sanctus inter fratres suos, & sanctior illis. sicq̃ Iacob, Deo reuelāte, sciuit ipsum Ioseph esse in charitate & magna p̄fectione, & q̀ Deus in oībus eū dirigeret. ¶ Postremo circa illud q̊d dictū est. [donec veniret desideriū colliū ęternoꝶ,] in Scho. hist. scribit: Forte hoc potest ita intelligi, legit in lib. Nume. Inclinati sunt vel gestierūt scopuli Arnon. Et in Psalmo: Montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ouiū. hic verò dicitur, desideriū colliū ęternoꝶ. Et hęc tria ad idē spectāt. Dicim⁹ ergo iuxta Arnō fuisse colles saxeos atque asperrimos, q ideo dicti sunt æterni, & habebāt q̃tuor cerata. i. cornua, vn̄ Tetragoni dicti sunt. i. q̃tuor anguloꝶ, quoꝶ aliqua pars inclinata est corā populo Israel, vt ptrāsiret facilius, sicq̃ applausit aduētui Israelis, & forte dimidia tribus Manassę circa montes illos habuit sortē. Est itaq; sensus: Sic benedicetur Ioseph, donec p colles exultantes intret terrā promissionis, & vltrà: quia donec, est dictio inclusiua. Vel forte prophetauit de monte Ephraim & mōte Samariæ, in q̄bus regnauit Israel, vel de montibus Persaꝶ ac Medoꝶ, inter q̊s exulāt adhuc tribus Ephraim & Manassę, & lætata est terra de exilio hostiū, & tunc donec, exclusiuum est. Tunc em̄ terminata est gloria Israel. Ex Hebræo aūt habetur hic sensus, [donec iungātur colles æterni cælo:] hoc est, benedictus sit Ioseph vbiq̃, eo more loquendi, quo dici solet, stet hoc donec cælum & terra inuicē copulentur. Hæc ibi. ¶ Seq̄tur bn̄dictio Beniamin, secūdi & vltimi filij Rachelis: [Beniamin lupus rapax, mane comedet prędā, & vespere diuidet spolia.] Secūdū beatissimos doctores Hieronymū & Augustinū, istud est apertissima p̄phetia de Paulo apostolo, q ex semine Beniamin natus est, fuitq̃ lupus rapax p̄sequendo crudeliter Chr̄ianos, sicut in Actib⁹ apostoloꝶ habet, & ipse ad Timotheum fatetur. q mane comedit prædam, hoc est, in adolescētia sua vastādo ecclesiam, bona Christianoꝶ diripuit: & vespere diuisit spolia, id est, post suam conuersionem iniuste sublata pro posse restituit, & tanq̄ dispensator fidelis, dona gratiæ sibi collata alijs cōmunicauit, grad⁹ q̊q; ecclesiæ distincte diuisit, atq; eloquia Dei p̄dicās erogauit. Quæ oīa erāt spūalia fidelium alimenta.

Gen. 22. Gen. 15. Gen. 27. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Eusebi⁹. Nū. 21. Psal. 113. Bn̄dictio Bēiamin Hieron. August. Phil. 3. Acto. 9. 1. Tim. 1.

Vnde Septuaginta trãslatio est hæc: [Beniamin lupus rapax, mane comedet adhuc, & vespe
re diuidet escã.] Paulus aũt mane, hoc est, in adolescentia sua adhuc comedit, hoc est, litera
legis refecit se, & in studio legis occupabat assidue. Sed escã illam spũaliter intellectam, alt
post suam cõuersionem ordinate distribuit, oĩbus oĩa factus, & vnũquenq; iuxta suã capaci
tatem informãs, vtpote sapientiã loquẽs inter pfectos, paruulis aũt lac potũ tribuẽs, nõ soli
1. Cor. 9. dum cibum. Porro (vt refert Hieronym⁹) Hebræi exponunt hæc sic: Templũ & altare, in q
1. Cor. 1. immolabãtur hostię, & sanguis effundebat, fuit in Beniamin tribu. In ea eñ fuit Hierusalem,
1. Cor. 3. vt scribit in Iosue libro. p hæc ergo verba significat, ꝙ sacerdotes mane hostias immolabãt,
Hebrę. 5 & eas sibĳnuicẽ diuiserũt de vespere. sicq; Beniamin lupus vorax vocatur, ppter hoc ꝙ in al
Hieron. tari fuit ignis hostias deuorãs, seu holocausta cõsumens. Verũtñ expositio ista videt satis ex
Iosue 18. traneasqa q̊d dicitur, lup⁹ rapax, scriptura nõ nisi in malo accipere solet: q̊d aũt ignis altaris
holocausta vorauit, fuit institutum ad Dei honorẽ: & quãtum ad hoc, potuisset dicere sanct⁹
Isidorus Iacob, Beniamin ignis vorans: nõ autẽ pprie, lupus rapax. Quidã vero, vt refert Isidorus, &
Eusebi⁹. Scholastica tãgit historia, exponunt ista de Hierusalẽ, quæ fuit in progenie Beniamin: quæ
Hierusalẽ lupus rapax vocatur, qa in ea habitauerunt principes Iudæorũ crudelissimi ac ra
Psal. 105. paces, qui in medio eius innocentem sanguinem effuderunt, prout in quarto libro Regum
Lucę 13. & in Ezechiele ac Hieremia describitur, qui & tandẽ Chr̃m dñm occiderunt, & eius per
merunt discipulos. Vnde & Chr̃st Non capit, inquit, prophetã perire extra Hierusalẽ. Hæ
plebs mane comedit prędã, quando in primitiua ecclesia diripuit bona fidelium: sed vespe
re diuidet spolia, qñ in fine seculi cõuertetur, & literã occidentem à viuificante spiritu seque
strabit: & quicquid iniuste obtinuit, iustis ac indigentibus cõmunicabit. ¶Postremo, si ist
expositiões videtur alicui spirituales, poterit passum istum exponere de tribu Beniamin, qu
post mortem Iosue fuit adeo bellicosa, ꝙ cõtra totum cæterorũ Israeliticum populum ter pro
cessit ad pugnam, atq; in prima pugna interfecit de Israel vigintiduo millia, & in pugna se
Iudic. 20 cunda decem & octo millia virorũ: quorũ omnium mane seu cito p̃dam diripuit ac vorauit,
& vespere spolia diuisit residua. [Omnes hi in tribubus Israel duodecim] .i. omnes præfat
filĳ Iacob, cõtinentur in duodecim tribubus Israel, tanquam earũ patres & capita, itaq;
singulis quisq; eorũ est pater & caput in tribu ex se nata. [Hæc] quæ scripta sunt in isto capit
lo, [loquutus est eis pater suus] Iacob, [benedixitq; singulis, benedictionibus proprĳs.] h
est, vnicuiq; filiorum suorum distincta ac propria benedictione. ¶Circa hoc oriũtur dub
duo: Primum est, qualiter verum sit ꝙ vnicuiq; filiorũ suorum benedixit, cum videatur fil
suum Ruben, deinde Simeonem ac Leui repræhendisse, & quodammodo maledixisse m
gis, quàm benedixisse: deinde Simeonem & Leui affatus est, & benedixit seu maledixit:
repræhendit eos coniunctim, non separatim aut sigillatim. ¶Secundo quæritur, an præt
præscriptas benedictiones, vaticinationes seu increpationes, benedixerit singulis filĳs su
etiam alĳs benedictionibus nõ descriptis. Ad hæc respondendo, dicendum est primo ad s
cundum. Itaq; aliqui dicunt, quòd præter pręhabita benedixit singulis illis benedictionib
proprĳs, quæ non sunt descriptæ, imprecando illis bona spiritualia ac æterna: quia (vt
cunt) non est probabile, quòd nõ fuerit eis imprecatus bona talia in extremis, & etiam q
(vt tactum est) quædam prædictorum sunt maledictiones magis quàm benedictiones, n
in eis benedixit Simeoni ac Leui seorsum, sed pariter. Itaq; qui vellet hanc sequi opinion
responderet ad primam quæstionem, cõcedendo ꝙ quædam prædictorum non sunt be
dictiones, videlicet verba directa ad Ruben, & ad Simeonem ac Leui: sed ꝙ post præscri
ac introducta, benedixit vniuersis & singulis filĳs suis propria benedictione. Istud autem
cõueniens reor. Si enim post præintroducta ipse Iacob per alia verba benedixisset filĳs s
cunctis ac singulis, imprecando eis expresse bona spiritualia & æterna, nõ est verisimile
sanctus Moses benedictiones tam spirituales atq; notabiles nõ descripsisset, sicut descrip
capitulo præcedenti benedictiones, quibus benedixit filĳs Ioseph, quemadmodum etiam
suprà descriptæ sunt bñdictiones, qbus Isaac benedixit Iacob & Esau. Deniq; oĩa verba
cob ad filios suos directa, sunt benedictiões aptæ ac formales, vel benedictiõis alicuius co
Gen. 27. tentiua, præter ea quæ dixit ad Ruben, Simeonem & Leui. Nunc ergo instantiæ sunt sol
dæ & quæstiões determinandæ. ¶Itaq; ad primam respõdendum est quæstionem, ꝙ Iac
dicit singulis suis filĳs bñdixisse, nõ ꝙ singulis dixerit bona, sed quia bene & prophetice
xit de eis, vel quia ex maxima parte bñdixit eis. Hæc respõsio in Scholastica datur histor
Eusebi⁹. Vnde cõstat, ꝙ secundũ illius authorẽ historiæ, Iacob nõ bñdixit filĳs suis alĳs benedictio
bus à prædictis. Potest & aliter respõderi, ꝙ scilicet repręhensiones, quibus Iacob repręh
dit tres filios suos seniores, nõ fuerunt proprie loquendo maledictiones, sed paternæ, iu
ac medicinales correptiones, ad filiorum suorum salutem finaliter ordinatæ, vt p eas pur
ti, expeditius saluarẽtur, sicq; virtualiter benedictiões fuerunt: nec filĳs, sed eorũ vitĳs m
dixit, & pœnas quas p̃dixit, imprecatus est eis potius tanq̃ remedia, quàm velut supplic
¶Po

¶Porro ad id q̃d obiicitur de Simeone ac Leui, ꝙ non sigillatim, sed simul bñdixerit eis, di-
cendum, ꝙ ambos nominatim exprimendo, dicit benedixisse distincte ambob⁹. Vel ipsi am
bo cõputantur ꝑ vno, quia cõmunicauerunt in vitio ꝓ quo simul eandem sustinuerunt cor-
reptionem. Ad secundũ quę sitũ iam patet respõsio. Quod vero obiicit nõ esse verisimile, ꝙ
nõ fuerit singulis imprecatus bona spũalia ac æterna: sic soluit, ꝙ bona illa intelligunt impli
cite cõpræhensa sub temporalibus bonis, de qbus fit mẽtio. In lege aũt naturali & scripta, nõ
consueuit de spũalibus & æternis bonis fieri mẽtio expressa atq; formalis. [Et p̃cepit eis, di
cens: Ego cõgregor ad populũ meũ.] hoc est, ꝑ mortẽ hanc tẽporalem trãsibo ad patres de-
tentos in limbo. [Sepelite me cũ patribus meis in spelũca duplici:] Istud p̃cepit filiis suis, qa
iam ante ipse Ioseph ꝓmisit & iurauit ei, ꝙ sepeliret eum in illa spelunca: ideo p̃cepit cæteris
filiis suis, vt in hoc assisterent ipsi Ioseph. Cur aũt ibi sepeliri voluerit, dictum est sæpe. [quæ
est in agro Ephron Ethæi, cõtra Mambre in terra Chanaan, quã emit Abrahã cũ agro ab Gen. 23.
Ephron Ethæo in possessionẽ sepulchri.] Totum istud scriptũ est suprà, & ibi expositũ. [Ibi
sepelierunt eũ, & Sarã vxorẽ eius.] Quod ait, Ibi sepelierunt, nõ est ad eosdem ꝑ oĩa referen
dum. Non enim oẽs qui sepelierunt Sarã, sepelierũt & Abraham, cũ & ipse Abrahã sepelie-
rit Sarã, vt in p̃allegato patet capitulo. Isaac aũt & Ismael leguntur ipsum Abrahã sepelisse. Ibidem.
sed nõ videtur ꝙ Ismael interfuerit sepulturæ Saræ. [ibi sepultus est Isaac cũ Rebecca coniu-
ge sua.] Iacob quippe & Esau sepelierũt Isaac patrẽ suũ. ꝙ aũt Rebecca sit ibi sepulta, suprà
non legit, sed hic tantum. [Ibi & Lia condita iacet.] q̊d etiam non nisi hic legit, ex quo con-
stat ꝙ Lia defuncta fuit anteq̃ Iacob intrauit in Aegyptũ. ¶Porro qñ obierint, aut vbi sepul
tæ sint aliæ duæ vxores Iacob, videlicet Bala & Zelpha, scriptura nõ exprimit, nec certũ est,
an cũ Iacob introierint Aegyptum, an antea fuerint mortuæ: & si ante erant defunctæ, non
tñ sunt in spelunca illa sepultæ, quia nõ fuerũt principales ipsius Iacob vxores, sed principa-
lium suaꝝ vxoꝝ ancillæ. [Finitisq; mandatis quibus filios instruebat,] quæ mãdata nõ sunt
hic in speciali descripta, credendũ est tñ, ꝙ erant mãdata de modo colendi Deũ veꝝ, cõuer-
sandiq; iuste, atq; vt quũ suo tẽpore redirent ad terrã sibi ꝓmissam, ne idololatriã ac viã se-
querent Aegyptioꝝ. [collegit pedes suos sup lectulũ, & obiit.] Ex qbus verbis docet, q̃ deuo-
tissime sit defunctus, & ꝙ leuem habuit mortẽ. Nempe verbis ad filios terminatis, recollegit
cor suũ in Deo, & pedes suos composuit, sicq; salubriter obdormiuit in dño. [appositusq; est
ad populũ suũ.] qa ab angelis aĩa eius portata est ad limbũ patrũ, & in sinũ Abrahæ colloca-
ta. Nam credit nihil secũ purgandũ tulisse, vtpote tam eximius patriarcha ac ꝓphea, qui in
tanta plenitudine diuinæ illuminationis, atq; in tanto lumine ꝓphetici spũs decubuit in ex-
tremis. Electi aũt qui aliqd purgabile secũ de seculo hoc tulerũt, post suã in purgatorio pur Eusebi⁹.
gationem ducebãtur ad limbũ patrũ, vsq; ad Chri resurrectionẽ. ¶Circa hæc in Scho. hist.
dicitur: [Appositus est ad populũ suũ] .i. ad angelos certa spe, & tandẽ in re. Notũ qdẽ est, ꝙ
appositus est ad Abrahã & Isaac: sed tam pauci, populus dici nõ possunt. Hæc ibi. ¶Sed cõ-
tra hoc arguit quidã: Hoc, inquiens, nõ videtur bene dictum, qm̃ sancti angeli sunt in beati-
tudine, ideo nullus potest dici ad eos appositus, nisi quando transfertur ad gloriam. deinde
subdit, ꝙ motiuum authoris p̃fatæ historiæ, nõ sit valens: quia in limbo ante mortẽ Iacob
nõ solum fuerũt Abraham & Isaac, sed oẽs iusti qui mortui fuerũt ab Adam vsq; ad Iacob, q̃
populus poterant dici, cum secundũ leges, decem hoĩes faciãt populum. ¶Circa hæc aduer
tendum, ꝙ iste male & truncate recitat verba p̃allegatæ historiæ. Non eñ dicit in ea absolu
te, ꝙ Iacob appositus est ad angelos, sed additur, certa spe, & tandem in re, quod negari non
potest. Quod vero ille affirmat, motiuũ authoris Scholasticę hist. nõ valere: dicendũ, ꝙ aliqs
dicit ꝑtinere ad populũ Iacob dupliciter: Primo, qa de numero est p̃destinatoꝝ, sicq; multi
de populo Iacob fuerũt añ eũ in limbo: & ita verba ista exponi possunt de populo seu aĩab⁹
electoꝝ illoꝝ, sicut & modo exposui ea Secũdo qs dicit de populo Iacob, quia est de nume- August.
ro veteris fidelisq; populi, qui cœpit ab Abrahã: vel vt tangit Augustinus, quia est de nume- Eusebi⁹.
ro populi Israel, qui cœpit à Iacob, & ita videtur Scholastica hist. loqui: nec solũ in ea hæc Strabus
cõtinent, quia & Strabus ait, & habet in Glossa: Quęrendũ de q̃ populo istud dicatur: Notũ
est aũt, ꝙ ad Abrahã & Isaac appositus sit Iacob: sed populus multitudo est, illi aũt tam pau
ci nõ poterant populus dici. Intelligendum est ergo istud dici de angelis. ¶Deniq; sup illud, Gen. 25.
Congregat⁹ est Abrahã ad populũ suũ, dicit Glossa interliniaris .i. ad angelos, quoꝝ cõciuis Gen. 35.
erat. Similiter sup illud, Appositus est Isaac populo suo, habetur in Glossa, id est, cœtui ange
lorum vel animaꝝ sanctaꝝ, quibus appositus est, nulla remanente solicitudine tẽtationum,
vel periculo peccatorum. ¶Amplius, omnia ista sumpta vident ex verbis beati Augustini di August.
centis: Videndũ est qualiter assidue dicant scripturę, Appositus est ad populum suũ. Ecce eñ
de Iacob dicit iam quidẽ mortuo, sed nõdum sepulto: Congregatus est ad populũ suũ. sed ad
quẽ populũ, nõ in promptu habetur. Ex illo eñ prior populus natus est, qui populus Israel
appellatur: qui vero eũ præcesserũt, tã pauci iusti nominãtur, vt eos populũ vocare cuncte-
mur.

mur. Nempe si dictũ esset, apposit⁹ est ad patres suos, nulla quæstio fieret. An forte popul
est nõ solum hominum sanctorum, sed etiam angelorũ, populus ciuitatis illius, de qua legi
Heb. 12. tur ad Hebræos: Accessistis ad montem Sion, & ad ciuitatem Dei Hierusalẽ, & ad multa an
gelorum exultantium? Huic populo apponuntur, qui post hãc vitam placẽtes fuerũt. Tu
cũ dicuntur eis apponi, quãdo iam non remanet solicitudo tentationum siue periculum
Eccl 11. tionũ. Quod scriptura intuens, ait: Ante mortem ne laudes hoĩem quenquam. Ex his Augu
August. stini verbis iam lucet, verum nõ esse q̃d ille repræhensor dicti istius affirmat. Nullus dici po
test appositus ad angelos, nisi qñ transfert ad gloriã: quia secundũ Augustinum, hi qui per
vitã hanc fuerũt Deo placentes, angelis dicũtur appositi, inquantũ in eis cessauit tentatio
R. Paul. solicitudo & peccãdi periculũ, vtpote qa impeccabiles erãt. ¶Dicit q̃q; circa hæc Rabbi Pau
lus: De nullo sancto qui ante Abrahã decessit, legitur, ꝙ fuit appositus ad populum suũ. Cu
us ratio potest esse, quia licet illi decesserunt in gratia, habebant tamẽ forte venialia aliqu
pro quibus oportebat eos ad tempus in purgatorio esse, sicq; propter tales nõ diceret lac
appositus ad populũ suum, cum non esset adhuc in limbo. ¶Sed hæc Rabbi Pauli verba
duobus deficiũt: primo in hoc ꝙ dicit, idcirco non legi aliquẽ sanctorum (qui ante Abra
erant) appositum ad populum suũ, quia licet decesserunt in gratia, habuerũt tñ forte veni
aliqua &c. Si cñ hoc esset causa ꝙ non leguntur ad populum suum appositi, scriptura nõ
Gen. 25. ceret suprà Gene. 25. de Ismaele: Deficiens mortuus est, ad populum suũ appositus: nisi
te dicatur ꝙ Ismael tantæ extiterit sanctitatis, ꝙ non tulit secum aliquod veniale, quod n
detur, & si hoc de ipso diceretur veraciter, multo plus dici posset de Sem, Enoch & Noe
tñ non leguntur cõgregati ad populũ suum. Secundo deficit in hoc, ꝙ dicit, propter hoc
diceretur Iacob appositus populo suo, cũ non esset adhuc in limbo. Nam dato ꝙ sancti q
Abraham p̃cesserunt, obissent in aliquibus venialibus culpis, non tamen fuissent in purga
rio vsq; ad mortem Iacob, præsertim illi maiores iam nominati, & eis cõsimiles, sicut Ab
Sapi. 10. immo & Adam, de cuius pœnitentia legitur in libro Sapientiæ: Hæc scilicet sapientia, illu
qui primus formatus est, eduxit à delicto suo, & etiam Loth. vnde omnes isti & multo pl
res, creduntur ante mortem Iacob in limbo fuisse.

¶Spiritualis expositio eiusdem capituli XLIX. Art. CII.

VOcauit aũt Iacob filios suos, & ait eis: Congregamini.] Iacob figura est Chri. Qua
modum ergo Iacob patriarcha, obitu suo instãte, cõuocauit filios suos, vt se patrẽ p
rum audirent, & eis in diebus ventura nouissimis p̃nunciaret, sic Chrs imminẽte
Mat. 26. salutifica passione, cõuocauit gloriosos apostolos: Scitis, inqens, quia post biduũ pascha
Mar. 14. & filius hominis tradetur vt crucifigatur? Deinde in nouissima cœna prædixit apertiss
Luce 22. ipsis suã passionem, traditiõem, resurrectiõem, ascensiõem, spiritussancti missionem, n
Ioan. 13. torum Iudæorum & totius gentilitatis conuersionem, præclarissima quoq; miracula in n
14, 15, 16. mine suo fienda. [Ruben primogenitus meus.] Potest per Ruben intelligi sacratissimus P
trus, quẽ Chrs inter apostolos fecit maiorẽ, principẽq; eorũ cõstituit. [Tu fortitudo mea.]
trus nanq; fuit inter apostolos fortior in fide, & feruentior in amore. propter q̃d saluator
Mat. 16. xit ad eum: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Itemq; Tu a
Luce. 22. quando cõuersus, confirma fratres tuos. Qui recte fortitudo Christi vocatur, quoniam to
Ioan. 21. us potestatis ecclesiasticæ plenitudinẽ cõtulit ei Chrs, dicẽdo: Pasce oues meas, hoc est, to
us ouilis mei, vniuersarumq; ouium mearum te pastorem ac prælatum cõstituo. Sicq; for
tudo Christi in Petro magis resplenduit, qui etiam in virtute & efficacia miraculorum
Act. 5. potẽtior, quippe qui vmbra sui corporis ægros, q̊scunq; per eam tangebat, sanauit. [& pr
cipium doloris mei.] quia videlicet de Petri ruina & trina negatiõe Christus ex charita
Mat. 26. doluit vehementer. Fuit q̃q; Petrus principiũ doloris. i. solicitudinis Chri, quia p Petri, ta
q̃ pro pleni & summi sui vicarij mox futuri, cõseruatione fuit Christus specialiter solicitu
dicẽs ad eum: Simon, ecce satan expetiuit vos, vt cribraret sicut triticum: ego autem roga
Luce 22. pro te, vt non deficiat fides tua. [primus in donis] quia in fidei firmitate, charitatis feruo
in ecclesiastica authoritate, in miraculis alijsq; donis q̃ pluribus fuit p̃cipuus, & in prima
tu ac sacerdotio inter apostolos summus. [maior in imperio.] Fuit nanq; totius vniuersa
ecclesiæ p̃sul, qui vniuersis ac singulis potuit imperare, cui oẽs iure diuino inclinare se ten
bãtur, p̃pter q̃d Paul⁹ apostolus dixit ad archiapostolũ Petrũ: Meum est orare, tuum p̃cipe
re. [Effusus es sicut aqua.] Petrus eñ Christum negando etiam cum detestatiõe, anathem
Mar. 14. zatione atq; periurio, peccauit mortaliter, & donis gratiæ fuit priuatus, q̊usq; pœnituit. [N
Luce 22. crescas] in fama, qa per trinã negationẽ Christi, videtur Petrus quãdã suæ famæ denigratio
nem q̃dammodo incurrisse. [qa] inquam [ascendisti cubile patris tui.] Cubile Dei patris
Mat. 26. it synagoga, olim Dei spõsa: quã Petrus inordinate ascendit, qñ in tantũ timuit eius offe
sam, q; dominum Christũ negauit. Vel qñ timens eos q erãt ex circũcisiõe, à gẽtibus se sub
traxit. Propter q̃d Paulus restitit ei in faciem. [& maculasti stratum eius:] quia per hoc ali
scandaliza

scandalizauit, intãtum φ simulationi eius cæteri consenserũt, & Barnabas corruit in eandẽ, Gala.2.
sicut ad Galatas scribit Paulus.¶Prҿterea, potest p Iacob Deᵘ pater intelligi, qui electos su-
os per gratiã cõuocat: sicq́ꝫ p Ruben intelligitur Christᵘ, qui est primogenitus patris, sub no Pro.8.
mine sapientiæ loquẽs: Ego ex ore altissimi prodij, primogenita ante oẽm creaturã. Ipse est 1.Cor.1.
fortitudo Dei, est enim virtus & sapiẽtia patris. [& principiũ doloris eius] quia de psecutio-
nibus & interfectione Chr̃o illatis à Iudæis incredulis, pater p modũ dolẽtis se maxime ha-
buit, intãtum φ synagogam, sibi olim tam charã, reliquit in finem. [primus in donis.] Nam Ioan.3.
Deus non ad mensura dedit spiritum sanctum & eius charismata homini Christo, qui etiam Psal. 8.
protestatur: Pater diligit filium, & oĩa dedit in manu eius. [maior in imperio.] Omnia quip Hebr. 2.
pe subiecta sunt ei, & pater dedit ei nomen quod est super omne nomẽ, vt in noĩe Iesu omne Phil.2.
genu flectatur. Propter quod dixit: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Nam Mat. 28.
& ipse est rex regum, & dñs vniuersorum, caput, põtifexq́ꝫ totius ecclesiæ, qui tẽpore passio Apo. 19.
nis effusus est sicut aqua, prout in Psalmo fatetur: Sicut aqua effusus sum. [Nõ crescas] Chri- Psal. 21.
stus etenim in corde perfidoꝝ Iudҿoꝝ non creuit. [quia ascendisti cubile patris tui]. i. syn- Matt.23.
agogã vsq; ad intima eius scrutatus es, vitia sacerdotum, scribarum & pharisæoꝝ, aperiẽ- Lucæ.6.
do & increpãdo: sicq́ꝫ maculauit stratum eius, hoc est, maculatos ostendit eos, in quoꝝ cor- Io.8.10.
dibus debuit specialiter esse lectus seu quies patris æterni. ¶Insup per Ruben primogenitũ Deut. 7.
Iacob, intelligitur populus Iudæoꝝ, qui fide & vocatione prior fuit populo Chr̃iano: fuitq́ꝫ Ephe.2.
fortitudo Dei, quia in populo illo oĩpotentiam suã per diuersa mõstrauit miracula, in quo 1.Cor.3.
etiã populo fuit fidei fundamentum ac firmamentũ ecclesiæ, de quo ait Apostolus: Funda-
mentũ aliud nemo potest ponere, præter id q̃d positum est, q̃d est Christus Iesus. Fuit q̃q; po
pulus ille principium doloris, qa sæpissime ac grauissime Deum offendit: primus in donis,
quia vsq; ad Christi aduentũ ac passionem fuit peculiaris populus Dei, præcipuis beneficijs
Dei decoratus: & maior in imperio: ptinebat eñ ad eos regnũ & sacerdotiũ, & testamẽtum,
& legislatio, atq; adoptio. Sed effusus est sicut aqua, impetũ passionũ suaꝝ sequendo, contra
saluatorẽ: ideo meruit minorari, non crescere: quia ascẽdit cubile patris. i. Christi humani
tatem, quæ fuit & est thronus deitatis, in qua plenitudo diuinitatis corporaliter habitauit: Colos.1.
q̃d Iudҿi ascẽderũt, cõtra Chr̃m insurgẽdo, eumq́ꝫ conculcãdo, & p diuersas detractiones
quantũ fuit in eis, cõmaculãdo, ac mortis decoloratione operiendo. ¶Deinde de Simeone
ac Leui subiungit: & sicut in pcedenti tangebatur articulo, quod de illis literaliter fertur in
textu, de sacerdotibus & Leuitis, scribis ac pharisæis ex ipsoꝝ semine natis, spiritualiter su-
mit. Illi etenim sacerdotes, Leuitæ, scribæ & pharisæi, fuerũt vitiosissima vasa, q cõtra Chr̃m
publice & insidiose p verba atq; iniurias pugnauerunt, & diuersa habuerũt consilia, qualiter
eum circunuenirent, accusarent, occiderent, quemadmodũ Hieremias prædixit: Consilium Hier. 11.
fecerunt inimici mei aduersum me, dicẽtes: Venite, mittamus lignum in panẽ eius, & erada
mus eum de terra viuentiũ. [quia in furore suo occiderũt virum] de quo itidem cecinit Hie- Hier. 31.
remias: Nouum faciet dominus super terrã: fœmina circundabit virum. [Maledictus furor
eorum, quia pertinax:] Pilatus nanq; multipliciter institit, vt de manu eorum eriperet Chri
stum: sed illi econtra tanto furibundius clamauerunt, Tolle tolle, crucifige eum. Caueamus er Ioan.19.
go, ne & in nobis inueniatur pertinax furor, aut indignatio dura, ne maledicamur cum illis.
Nam qui ad indignationem facilis est, erit ad peccãdum procliuior. ¶Consequẽter de Iuda Pro. 29.
subiũgitur: [Iuda, te laudabũt fratres tui.] Per Iudã, q interpretatur laus siue cõfessio, q & in-
ter fratres suos fortissimus fuit, intelligit Chr̃s, qui à primo instanti creationis aĩæ suæ, nun-
quam cessauit à laude interna maiestatis diuinæ, & exultauit vt gigas ad currendã viã, de q̃ Psal. 18.
ait Psalmista: Accigere gladio tuo sup femur tuũ potẽtissime. quẽ laudauerũt fratres sui san Psal. 44.
cti Apostoli, de qbus dixit beatissimæ ac feruẽtissimҿ suҿ amatrici Mariҿ Magdalenҿ: Vade, Ioan.20.
& dic fratribus meis: Ascẽdo ad patrẽ meũ. [Manus tuæ in ceruicibus inimicoꝝ tuorum.]
Chr̃s quippe aereas potestates victoriosissime expugnauit, & obstinatos Iudæos per manũ
Romanoꝝ prorsus deiecit, sicut p Esaiã testatur: Calcaui eos in furore meo, & cõculcaui eos Esai. 63.
in ira mea, de quo & Psalmista: Dominus fortis & potẽs, dñs potẽs in prælio. Qualiter autẽ Psal.23.
cætera verba in benedictione Iudæ posita, conueniant Christo, in præcedẽti expressum est
articulo. [Zabulon in littore maris habitabit.] Per quemlibet patriarchaꝝ, quantũ ad bona
quæ in eo fuerũt, Chr̃s significatur. Quicquid equidẽ boni fuit in alijs ac diuersis diuisim &
impfecte, fuit in Christo cõiũctim atq; pfecte. Itaq; p Zabulon qui intelligit habitaculũ for Psal. 70.
titudinis, exprimit Christus saluator & Deus, cui cantatur in Psalmo: Esto mihi in Deũ p- Pro.18.
tectorem & in locũ munitum, vt saluum me facias. Etem̃ turris fortissima nomen domini:
ad ipsum currit iustus, & exaltabit. Zabulon iste, videlicet Chr̃s, habitauit in littore maris,
hoc est, in quiete & trãquillitate pectoris tẽpore tribulationis. p mare eñ aduersitas, inquie
tudo, tribulatio designatur: p littus maris, tranquillitas. Quoniã ergo saluator in oĩ tribula-
tiõe ac pœna quas ptulit, incõcussibilẽ mẽtis tranquillitatẽ seruauit, rectҿ in littore maris di

citur

citur habitasse.[& in statione nauium.] hoc est, in stabilitate particularium ecclesiaꝝ, quia
in mentibus cõstantium demoratur fidelium, qui nõ sunt arundo vento agitata, sed assimi-
Matt. 11. lantur viro sapienti, qui ædificauit domum suã supra petram, ita ꝙ nec venti tentationum,
Matt. 7. nec flumina tribulationum queũt cor eius mouere.[pertingẽs vsq; ad Sidonẽ.] Quia (vt ait
Matt. 15. Euangelista) egressus Iesus, venit in partes Tyri & Sidonis, vt Tyrios Sidoniosq; curaret in
mente à vitijs, & in carne ab inualitudinibus. Sidon quoq; interpretatur venatio: per quam de-
signãtur animæ, dæmonum venationibus laqueisq; deceptæ, ad quas Chrs deuenit, conuer-
tẽdo & redimẽdo easdem. Vnde Psalmista: Ipse, inquit, liberabit me de laqueo venantiũ. In-
Psal. 90. super Chrs (ad literam) sæpius fuit & mansit in Capharnaum, vrbe supra mare Galilææ con-
Matt. 4. structa, & prædicauit ibidem frequẽtius, pertrãsiens vsq; Sidonem, sanãdo oẽs oppressos à
8. 11. diabolo, & curando omnem lãguorem & oẽm infirmitatem in populo: per quod sacratissi-
Lucæ. 4. mus Euangelista Matthęus ostendit, in hoc esse cõpletum q̊d illustrissimus Esaias propheta
7. 10. prædixit: Primo tẽpore, hoc est, in euangelicæ prædicatiõis principio, alleuiata est terra Za-
Ioan. 2. 6 bulon & terra Nephthalim.[Isachar asinus fortis, accubans inter terminos.] Isachar inter-
Matt. 4. pretatur merces, per quẽ exprimitur Christ9, de quo fertur in psalmo: Cum dederit dilectis
Esaiæ 9. suis somnum, ecce hæreditas dñi, filij, merces fruct9 ventris. Ipse nãq; præmium est oĩm bea-
Psal. 126. toꝝ, seu obiectalis eoꝝ felicitas. propter q̊d ait: Qui diligit me, diligetur à patre meo: & ego
Ioan. 14. diligã eum, & manifestabo ei meipsum. Qui inter terminos accubauit. i. intra fines ecclesiæ
requieuit, in solis videlicet catholicis personis, nõ in schismaticis neq; hæreticis, quoꝝ con-
1. Cor. 14 uenticula detestatur. Non eñ est Deus dissensionis, sed pacis. [Vidit requiem ꝙ esset bona]
i. cõtemplationis quietẽ pensauit ꝑferendã esse omnibus mũdi delicijs, dicens: Vnum est ne-
Lucę 10. cessarium. & requiem felicitatis æternæ iudicauit super oĩa esse appetendã, quam etiã mens
sua à primo suæ creationis exordio plene gustauit, & experimẽtaliter vidit.[& terrã ꝙ opti-
ma.] hoc est, paradisum cælestem, quæ est tertia viuentiũ, regioq; viuoꝝ, cõsiderauit incom-
parabiliter præ oĩbus istis terrenis amandũ. [& supposuit humeꝝ suum ad portãdum] i. se
ipsum paratum exhibuit ad laborandũ & sustinendũ, quicqd pater voluit eum facere ac suf-
ferre, quatenus requiẽ illã æternã, terramq; optimã supercælestem, mereretur ac procuraret
hoĩbus: & quantum ad hoc, fuit quasi asinus fortis, nõ ꝓpter stoliditatẽ ac tarditatẽ, sed pro-
pter laboriositatem ac obedientiã, qua omne pondus laboꝝ ac tormentoꝝ patiẽtissime ac
obedientissime tolerauit. propter quod dixit ad patrẽ: Opus cõsummaui, quod dedisti mihi
Ioan. 17. vt facerem. atq; in cruce: Consummatũ est. Et demum in psalmo: Omnes fluctus tuos indu-
Ioan. 19. xisti super me. Et voce membroꝝ suoꝝ dicere potuit patri: Vt iumentum factus sum apud
Psal. 87. te. Factus est eñ obediens vsq; ad mortẽ.[factusq; est tributis seruiens.] Nam & Chrs (ad lite-
Psal. 72. ram) soluit tributũ, vt Euangelista describit, nõ quia tenebatur, sed quia dignat9 est, & ne scan-
Phil. 2. dalizarẽtur pusilli. Spiritaliter q̊q; hoc fecit: quia vt homo, obtulit Deo sanctæ seruitutis ta-
Matt. 17. lentum, hostiã laudis, & munus deuotissimæ regratiationis, secundum q̊d dixit: Quia ego q̃
Ioan. 8. placita sunt ei, facio semper.[Dan iudicabit populum suum.] Dan interpretatur iudicium,
& fuit figura Chri, qui cõstitutus est iudex viuoꝝ ac mortuoꝝ, & vniuersa quæ egit ac docu-
Acto. 10. it, cum summa discretiõe exhibuit. Qui fuit [coluber in via, cerastes in semita:] qm̃ principẽ
tenebraꝝ à quo tenebatur, cũ summa decepit industria: potestate q̊q; regali ac authoritate
pontificali munitus, cõfregit tyrannoꝝ vehicula, ita ꝙ corruerũt deorsum. [Gad accinctus
pręliabitur ante eum, & ipse accingetur retrorsum.] Per Gad, q interpretatur felicitas, designa-
tur saluator: qui secũdũ suã deitatem, est essentialiter ipsa in se subsistẽs, superessentialis ac in-
finita felicitas: & secundum suã humanitatem felix fuit, quãtum ad superiores suę animę vi-
res, ad increatũ obiectũ relatas, ab incarnationis exordio: qui oĩ spiritali armatura fulcitus:
cõtra inuisibiles hostes pręliatus est in primo suo aduentu ante Israeliticã plebẽ, ab electis Iu-
dæoꝝ cordibus illos fugãdo, & plurimos cõuertendo ꝑdicatione, oratiõe, exẽplo, miraculis.
Deinde circa finẽ mundi cõtra Antichristũ pugnabit, quẽ interficiet spũ sui oris, & destruet
2. Thes. 2 illustratione sui aduẽtus. Sanctis quoq; Helię & Enoch dabit virtutẽ resistendi efficaciter An-
tichristo. Sicq; per sui collationem subsidij, ante eos præliabitur ac trãsibit, sicut p Esaiã ait
Esa. 45. ad Cyꝝ: Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo. Sicq; accingetur Chrs retrorsum, q
ad hoc ita cõtra Antichristũ bellabit, q̃tenus eo occiso, exerceat paulopost gñale iudicium, q
cõpleto, redibit vñ descẽdit.[Aser pinguis panis eius, & ꝑbebit delicias regibus.] Aser inter-
Ioan. 6. pretatur beatus, & typus extitit Chri, q ait: Caro mea vere est cibus. q mãducat hunc panem,
viuet in æternũ. In qua carne cõtinetur supernoꝝ pinguedo charismatũ, cũ ipsa sit deitatis in-
strumentũ animatũ cõiunctũ, in quã etiã virtutes aĩæ Chri copiosissime prorsus redundãt:
immo ipsemet totus Chrs est pinguissimus panis, oĩ virtute & gratia incõparabiliter ple-
Ibidem nus. Nam ait: Ego sum panis viuus q de cælo descẽdi, qui in sacramẽto acceptus, cõfert spiri-
tales delicias regibus, q seipsos ratiõe iuxta euãgelicã legẽ gubernãt, vtpote cũctis vere fide-
libus: in q̊ multi reges & principes timorati & Chri fideles, miro modo sunt delectati. Hinc

de Christo

de Christo in Psalmo prædictum est: Erit firmamentum in terra in summis montium. Vbi
alia habet translatio, Erit frumentũ. Alia vero, Erit memoriale triticũ. Translatio aũt Chal Psal. 71.
daica, Erit placenta tritici in terra &c. ꝑ quæ oĩa aperte est ꝓphetatum, ꝙ Chr̃us sub forma
& tortula panis triticei, offerendus ac manducandus esset in euangelica lege, ꝑ hoc memori-
am faciẽs mirabiliũ suoꝝ, dans escam tam supsubstantialem timentibus se. Vnde propheta Psal. 110.
prænunciauit: Manducauerũt & adorauerũt oẽs pingues terræ. Hoc totum filijs seculi huius Psal. 21.
incredibile esse videt̃ ac stultum, ꝓpter q̃d vnus illoꝝ dixit: Non inueni tam fatuã legẽ, sicut
est lex Christianoꝝ: qm̃ Deum quem colunt, ꝓprijs dentibus deuorant. His vero q spm̃ Dei
habent, rõnabilissimum ac ꝓfundissimum videtur esse mysterium. Intelligunt nanq; rõnes
institutionis tanti sacramenti, & fructus saluberrimos eius, quos & vicissim in seipsis grati-
ose experiuntur. [Nephthalim ceruus emissus, dãs eloqa pulchritudinis.] Per Nephthalim,
q interpretatur cõparatio, intelligit̃ rex Messias, patri se cõparans: Ego, inquiens, & pater Ioan. 10.
vnum sumus: Quia cũ in forma Dei esset, nõ rapinam arbitratus est, esse se æqualẽ Deo. Qui Phil. 2.
rite ceruus emissus seu velox vocat̃, qa exultauit vt gigas ad currendam viam. Et sicut deside Psal. 18.
rat ceruus ad fontes aq̃rum, ita desiderauit nos adducere secum in gloriã, nec à cursus sui fer
uore vnq̃ potuit retardari. Dedit q̊q; eloqa pulchritudinis, qm̃ sapientissima ac profundissi-
ma protulit documenta, ita ꝙ oẽs mirabant̃ in verbis gratiæ quæ procedebant de ore eius. Lucæ 4.
Erat qppe docens sicut potestatem habẽs, nõ sicut scribæ & pharisæi. Hinc & aduersarij eius Matt. 7.
cõpulsi sunt dicere: Nunq̃ sic loquutus est homo sicut hic loqtur. Siqdem diffusa erat gratia Ioan. 7.
in labijs eius. Nec miꝝ si in humanitate assumpta q̃ pulcherrima verba deprompsit, q secun Psal. 44.
dum q̊d Deus, est verbum æternum atq; oĩpotens sermo Dei patris. Potest q̊q; istud exponi
de cœtu aplorum, q̊rum quidam erant ex tribu Nephthalim, tribuq́; Zabulon, q ad euãgeli
cæ legis p̃dicationem tanq̃ celerrimi cerui auidissime & velocissime ꝓcesserunt, & eloqa pul
chritudinis, vtpote Chr̃i doctrinam ꝓrsus pulcherrimã, latissime diffuderunt, de qbus canta Psal. 67.
mus in Psalmo: Principes Zabulon & principes Nephthalim. [Filius accrescens Ioseph, fili-
us accrescẽs, & decorus adspectu.] Ioseph euidentissima Chr̃i figura est. Chr̃s enim creuit Lucæ 2.
seu profecit sapientia, ætate & gr̃a, secundũ manifestationem. Creuit q̊q; & fama, sicut glori
osissimus Ioannes Baptista p̃dixit: Illũ oportet crescere, me aũt minui. Deniq; iuxta Danie- Ioan. 3.
lis oraculũ, Chr̃s est lapis sine manu p̃cisus de mõte, q lapis creuit in montẽ magnum, & im- Dani. 2.
pleuit vniuersam superficiem terræ. Creuit ergo fructu multiplici, multa millia cõuertendo,
partim & primo ꝑ seipsum, deinde plenius ac mirabilius ꝑ suos discipulos, in primis ex Iu-
dæa, Galilæa atq; Samaria, deinde vbiq; terraꝝ ex gentibus. Qui fuit decorus adspectu, vt- Psal. 44.
pote speciosus forma p̃ filijs hoĩm. Cuius humanitatẽ omni virtute, sapiẽtia, dono, fructu be
atitudine ac gr̃a excellentissime pulchrificatam, verbũ æternum assumpsit. Cui etiã in deita
tis natura pulchritudo appropriat̃. Siqdem æternitas est in patre, species in imagine, vsus in
munere: species, inquã, in imagine: hoc est, pulchritudo in filio, & vsus in munere, i. commu
nio in spũ sancto. Hoc fideliter cognoscẽtes filiæ Aegypti, hoc est, animæ seu ecclesiæ ex gen
tibus conuersæ, discurrerunt sup muꝝ: qa super aplorum doctrinam se fundarunt, vt Christi
pulchritudinem contemplarent̃. Sed inuiderunt Chr̃o in primis puersi & obstinati scribæ,
& sacerdotes ac pharisæi vani & ambitiosi, Chr̃i eminentiam & suam depressionẽ ferre non
valentes: idcirco verbis & ictibus eum impetierunt, dicentes: Promittit se scientiam Dei ha- Sapiẽ. 2.
bere, & filiũ Dei se nominat: tentemus quæ ventura sint ei, contumelijs & tormentis interro
gemus eum, morte turpissima occidamus eum. [Sedit in forti arcus eius:] qa in Deo fuit fidu
tia Chr̃i, quem Deus pater cito eripuit à cunctis vinculis & aduersis, qbus ligauerunt & cru
cifixerunt eum iniq, q vinctum eum tradiderunt Pilato, clauisq́; dirissimis affixerunt pati- Ioan. 18.
bulo. Sed Deus patris eius, hoc est, Deus Abrahæ & cæterorum patriarchaꝝ ac Ioseph sponsi Mat. 27.
Mariæ, q̃ꝝ filius Chr̃us vocatur, fuit in oĩbus Christi adiutor, sicut in euangelio ait: Ego in Ioan. 14.
patre, & pater in me est. Et, Pater non reliqt me solũ. q pater per Esaiam ꝓtestatur de Chr̃o: Ioan. 8.
Ecce puer meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Eripuit, Esaię 42.
inquã, eum: qm̃ tertio die suscitauit eum ad immortalẽ ac impassibilem vitam. Ideo Chr̃s,
passione instante, loquutus est Petro: An putas ꝙ nõ possum rogare patrẽ meũ, & exhibebit
mihi modo plus q̃ duodecim legiones angeloꝝ? [Omnipotens bñdicet tibi bñdictionibus Mat. 26.
cæli desuper, bñdictionibus abyssi iacẽtis deorsum.] dedit enim Christo oẽm & plenam po-
testatem in cælo & in terra, omni creaturæ p̃ficiendo eundem, fecitq́; eum caput ac princi-
pem in triũphante ac militante ecclesia. [bñdictionibus vbeꝝ & vuluæ:] qa tam singularissi
me Chr̃m hoĩem honorauit trinitas Deus, vt lacte virginalium vberum sacratissimæ virgi-
nis aleret̃, atq; de inuiolata ac integra eius vulua prodiret, procedens tanq̃ sponsus de thala Lucæ 2.
mo suo. Benedixit q̊q; Christum benedictionibus vberum ac vuluæ, multiplicando populũ
Christianum innumerabiliter toto orbe terraꝝ. Potest item per vbera, intelligi vtriusq; te- Matt. 3.
stamenti scriptura, qua Christus fuit plenissimus: & per vuluam baptisma, q̊d & Christus di- Marc. 1. Lucæ 3.

gnatus est à Ioanne suscipere.[Benedictiones patris tui, confortatæ sunt benedictiõibus pa-
trum eius].i.bñdictiones seu gratiæ, quas Deus pater contulit Christo, præualuerũt & emi-
nentiores fuerunt omnibus bñdictionibus, quas patriarchæ aut cæteri sancti à Deo sortiti
Lucæ 3. sunt, sicut Psalmista prædixit: Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ cõsortibus tuis.[do-
Ioan. 1. nec desiderium collium ęternorum:]hoc est, quousq; opere impleretur, quod sancti veteris te-
Psal. 44. stamenti prædixerunt, & fieri ac videre desiderauerunt, quemadmodum ait saluator discipu-
lis: Beati oculi q vident q̃ vos videtis. Dico enim vobis, qa multi reges & prophetę voluerũt
Luc. 10. videre quæ videtis, & non viderũt. [Fiãt in capite Ioseph, & in ceruice Nazarei inter fratres
Matt. 13. suos.]hoc est, omnes præfatæ benedictiones impleant in Christo & in corde ipsius, q p̃ omni-
bus suis participibus summe & incõparabiliter sanctus est, de q̃ prædixerunt ꝓphetæ: Quia
Matt. 2. Nazaræus vocabitur.[Beniamin lupus rapax, mane cõedet prædam, & vespere diuidet spo-
lia.]Beniamin filius dexteræ interpretat, cuius ortus, fuit suæ matris interitus. p quem Chri-
Mar. 16. significatur. ipse enim est filius omnipotẽtis, sedens ad dexteram eius, immo & ipse vocabit
Psal. 97. dextera & brachium patris, iuxta q̊d scriptum est: Saluauit sibi dextera eius, & brachiũ san-
Esaię 52. ctum eius. Esaias q̊q; ait: Notum fecit dominus brachium sanctum suum in oculis omnium
gentium. Deniq; Christi ortus siue aduentus, fuit occasionaliter interitus suæ matris, videli-
cet synagogæ: quæ ipsum non recipiendo, meruit corporaliter spiritaliterq; occidi, & vsq;
in finem relinqui. Christus autem in primo suo aduentu, quasi lupus rapax, non propter cru-
delitatem, sed propter sanctæ charitatis auiditatem, impetuosissime prædam comedit, hoc
est, sibi ardẽtissime incorporauit, quos p se & sanctos apostolos traxit ad fidem: q̊d deinceps
fecit & faciet per prædicatores electos, cõuertendo q̃plurimos vsq; ad finem mũdi: tuncq; in
vespere diuidet spolia, discernendo in finali iudicio inter electos & reprobos, ad dexterã su-
am statuens oues, & ad sinistram hœdos. Postremo, p hoc ꝙ Iacob filios ancillarum, videlicet
Balæ & Zelphæ, inter filios principalium suarum vxorũ benedixit, nec inter eos aliosq; discre-
uit, ostensum est, ꝙ in Chr̃o Iesu non est discretio seruorum ac liberorum, nisi quãtum ad me-
rita: ꝙ item Christianis non sit carnis nobilitas, sed virtutum præclaritas magni pendenda.

¶ Elucidatio cap. L. Quod cernens Ioseph, ruit super faciem patris. Arti. CIII.

QVàm ardentissime sanctus Ioseph dilexerit patrem suum sanctissimum, & quantum de eius sublatione ac morte doluerit, in exordio demonstratur huius capituli. [Quod cernens Ioseph, ruit super faciem patris sui, flens & deosculans eum].i. ipse Ioseph, vi-
dens ac pensans patrem suũ in tanta plenitudine ꝓpheticarum reuelationum atq; in tanta
deuotione & sanctitate obiisse, quasi victus filialis amoris tam naturalis q̃ infusi feruore, pro-
cit se sup corpus patris sui defuncti, applicans vultum suum vultui eius, sicq; cum lachry-
mis copiosis deosculans ipsum, ostendens in mortuo, q̃ vehementer amauit viuentem, & de
sublatione tam optimi patris intime dolens, q̃uis non sit sicut cæteri q spem non habẽt, nec
abhorruit faciem defuncti osculari. Puto aũt ꝙ etiam in facie defuncti tanti patriarchę, ap-
1. Thes. 4 paruit quædam supernaturalis serenitas, & quædam coloris viuacitas, quę erat interioris pu-
ritatis & tranqllitatis defuncti indicium, sicut de multis sanctis in nouo testamẽto defunctis
agnouimus. [Præcepitq; seruis suis medicis] Ioseph qppe, vt moris est magnis principib9,
speciales habuit medicos. [vt aromatibus condirent patrem].i. corpus eius exanime, ponen-
do partem ꝓ toto. Voluit aũt corpus illud condiri, ne infra tempus, q̊ eius sepultura fuerat
differenda, generaret vlla corruptio: quod etiam fecit honorando corpus patris tam sancti
[qbus iussa explentibus, transierunt quadraginta dies] post corporis sancti vnctionẽ, antiq;
amplius aliquid fieret circa illud. [iste quippe mos erat cadauerum conditorum:]vt scilicet
Eusebi9. seruarentur tam diu intacta post eorum cõditionem. [Fleuitq; eum Aegyptus septuaginta
Strabus. diebus.]Circa hæc ait Scholastica historia & etiam Strabus, & habet partim in Glossa: Io-
seph præcepit medicis vt aromatibus eum condirent, & custodierũt eum Aegyptii quadra-
ginta diebus. Mos etenim ethnicorum.i. gentilium erat, corpora nõ condita, seruare nouẽdi-
ebus, diebusq; singulis ea deflere, & calida aqua fouere, vt scirẽt an anima esset egressa, an so-
pita. Corpora vero cõdita, q̃draginta diebus seruabant. Porro Hebræis mos erat, corpora in-
condita seruare diebus septem: cõdita aũt, diebus triginta seruabant: ergo & ipsi corpus Ia-
cob triginta diebus: sicq; sub custodia amborum, scilicet tam Aegyptiorum q̃ Hebræorum, fle-
xerunt dies septuaginta. Fideles aũt nunc mortuos suos plangũt triginta diebus, hoc est, spe-
ciales Missas sub numero tot dierum pro eis celebrant, quoniam fide trinitatis & virtutibus
eos credunt conditos. Quidam vero agunt tertiam diem pro spiritu & anima & corpore: ali-
q aũt septimum diem, quoniam anima specialiter habet tres vires, concupiscibilem, irasci-
bilem & rationalem, & corpus constat ex quatuor elementis: vel qa quietem, quæ per septi-
mum diem designatur, eis exoptant. Hæc ibi. Fleuit ergo Aegyptus ipsum Iacob septuagin-
ta diebus, quia populus in Aegypto habitans, tot diebus solenniter luxit eum, & eius cele-
brauit exequias, ita ꝙ Aegyptii ethnici fecerunt hoc iuxta ritum suum quadraginta diebus,
&

& Hebræi habitantes ibidem, iuxta morem ſuum diebus triginta. Nam & tot diebus fleue-
runt poſtea Moſen & Aaron. Fleuit autem Aegyptus ſanctum Iacob, tum propter amorem
& reuerentiam Ioſeph, tum ex amore quo dilexerant ipſum Iacob, ad quem tempore fa-
mis multi confugerant Aegyptij, quibus pijſſimus Iacob per ſe & per filium ſuum Ioſeph
frequenter liberaliterq́; ſubuenit, propter quod erat eis valde dilectus. [Et expleto planctus
tempore, loquutus eſt Ioſeph ad familiam Pharaonis: Si inueni gratiam in cōſpectu veſtro,
loquimini in auribus Pharaonis,] vt det mihi licentiam abeundi ad ſepeliendum patrē me
um, [eo ꝙ pater meus adiurauerit me, dicens: En morior, In ſepulchro meo quod fodi mihi
in terra Chanaan, ſepelies me.] Suprà legitur ꝙ Iacob exegit iuramentum à Ioſeph, ꝙ ſepe- Gen. 47.
liret eum in ſpelunca duplici, quæ à tempore Abrahæ fuit pro ſepultura empta ac præpara-
ta. Quomodo ergo Iacob fodit ſibi ibi ſepulchrum? Ad hoc ſecundum Auguſtinum dicen-
dum, ꝙ quanuis ante non legitur hoc feciſſe, tamen quia hic dicitur id egiſſe, credendū eſt August.
eſſe ſic factum. forſan enim in loco ſpeluncæ fecit diu ante fieri aptum receptaculum ꝓ cor-
pore ſuo ac corpore Liæ, antequam eam ſepeliuit ibidem. aliq autem dicunt ꝙ fecerat ibi-
dem habitaculum ſpeciale. [Dixitq́; ei Pharao: Aſſcēde, & ſepeli patrem tuum &c.] Quare
Ioſeph qui erat regi familiariſſimus atq; chariſſimus, per ſeipſum non rogauit licentiam il
lam à rege? Forte ex humilitate hoc fecit, vel timuit ne rex ſuſpicaretur eum non velle reuer
ti, idcirco volebat per alios explorare animum regis. Qui certus de veritate & fidelitate ipſi-
us Ioſeph, mox annuit eius petitiōi: quod per ſe, vel per alios quos Ioſeph direxit ad ipſum,
inſinuauit ei. [Quo aſſcendente, ierunt cum eo omnes ſenes domus Pharaonis, cunctiq́; ma
iores natu terræ Aegypti,] & [domus Ioſeph cum fratribus ſuis &c.] id eſt, domeſtici Ioſeph
& vndecim fratres eius ſecum pergebant. [Habuit quoq; in comitatu currus & equites &c.]
ſenes nanq; & nobiles erant equeſtres, vel ſedebant in curribus, & ita iuerunt non pedeſtres.
[veneruntq́; ad aream * Attath, quæ ſita eſt trans Iordanē:] vbi populus Iſrael poſtea mur-
murans, igne conſumptus eſt, ſecundum Gloſſam, vt habetur in Numeris. [vbi celebrantes * Atad
exequias, planctu magno atq; vehemēti, impleuerunt ſeptem dies &c.] tot diebus ibi plan-
gēdo certis horis, potiſſimum ipſi filij Iacob. [fecerunt ergo filij Iacob ſicut præceperat eis
&c. & ſepelierunt eum in ſpelunca duplici &c.] Circa hæc dicit Strabus: Area * Attath trans Strabus.
Iordanē eſt, & diſtat ab Abramio, id eſt, ſpelunca duplici, quinquaginta millibus. Præteri-
erunt ergo ſpeluncam illam, & poſtea tranſito Iordane, redierunt ad eam. Ideo quæritur,
cur hoc fecerunt. Sed dicit aliquis, id eſt, aliquis dicere poteſt, ꝙ timebant bella ſibi inſtare:
ideo diuerterunt à recto itinere, ſicut & Deus circunduxit filios Iſrael per deſertum, ne eun-
do per rectam viam, timerēt propter imminētia bella. Iſtud quoq; in Scholaſtica hiſtoria Euſebi.
tangitur. [Reuerſusq́; eſt Ioſeph in Aegyptum &c. ſepulto patre. Quo mortuo, timētes fra-
tres eius, & mutuo colloquentes, ne forte memor ſit iniuriæ, quam paſſus eſt &c. manda-
uerunt ei, dicētes forte per Beniamin, qui non interfuit illi iniuriæ, quam ab alijs fratribus to
lerauit. tamen ſecundum Lyram, Hebræi dicunt ꝙ mandauerunt ei per filios Balæ, quos
inter cæteros fratres ſuos magis dilexit, forte quia Bala fuit ancilla matris Ioſeph: quod non
videtur verum, immo certum eſt ꝙ dilexit Beniamin plus quàm eos, & forſitan etiam Iu-
dam, qui liberauit eum de morte, & tam ſolenniter præ omnibus benedictus fuit à patre
eorum. Maxime autem ipſa iniuria Ioſeph, diſplicuit ipſi Ruben. [Pater tuus præcepit no
bis antequam moreretur, vt hæc tibi verbis illius] id eſt, ex eius perſona [diceremus:] Iſtud
ex timore finxerunt, vt facilius veniam impetrarent, ſicq́; fuit mendacium officioſum &
veniale peccatum. [Obſecro vt obliuiſcaris ſceleris fratrum tuorum, & peccati atq; malitiæ
quam exercuerunt in te.] Per ſcelus fratrum, intelligi poteſt propoſitum interficiendi eum:
per peccatum, inuidia qua oderant ipſum: per malitiam, vēditio qua eum vēdebant. [Nos
quoq; oramus, vt ſeruo Dei patri tuo] id eſt, amore patris tui & ad eius honorem, [dimittas
iniquitatem hanc,] id eſt, præfatas iniquitates, intelligendo plurale per ſingulare, hoc eſt,
rogamus vt nobis ignoſcas tantas offenſas propter patrem tuum. [Quibus auditis, fleuit Io
ſeph] ex pietate & rememoratione præteritorum, & ex patris ſui memoria. [veneruntq́; ad
eum fratres ſui,] cognito per internuncium ꝙ ſic fleret. [& proni adorantes in terram] eum
adoratione duliæ, [dixerunt: Serui tui ſumus] ex ordinatione diuina, & etiam ex Pharaonis
conſtitutione, & noſtra iam prompta ſubiectione. [Quibus ille reſpondit: Nolite timere]
ꝙ vindicabo iniuriam meam. [Num Dei poſſumus reſiſtere voluntati?] Quaſi dicat, Non
poſſumus reſiſtere voluntati Dei, quæ eſt ipſa volitio omnipotētis in ſeipſo, ſeu ipſemet De-
us, quæ cum ſit omnipotēs ac breuiſſima, ſemꝑ infallibiliterq́; impletur, ſicut ꝑ Eſaiam te- Eſai. 46.
ſtatur: Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet. atq; ꝑ Hieremiam: Quis eſt iſte Hie. 49.
paſtor qui reſiſtat vultui meo? Signis autē diuinæ voluntatis, ſcilicet præcepto, prohibitio-
ni, conſilijs, iniqui reſiſtunt & eis contraria faciunt. Quanuis autē vēditio Ioſeph non fuit à
voluntate diuina, nec placita Deo, inquantum fuit iniqua & à voluntate fratrū ꝑuerſa: tñ in-

quantum fuit actus realis, & via ac dispositio ad plurima bona, quæ Deus decreuit ex ea fa-
cere, sic fuit à Deo, & placuit volũtati ipsius, nec potuit quis hoc Dei propositum impedire:
nihilominus fratres potuerunt, immo & debuerunt, illam vẽditionem iniustam, vt talẽ, vi-
tare. [Vos cogitastis de me malũ]. i. mihi nocere intendistis. [& Deus vertit illud in bonũ]
hoc est, ex vestro malo elicuit bonum, qa vẽditio & pductio mei in Aegyptũ, fuit occasio p-
motionis meæ in Aegypto. propter q̃d subditur: [vt exaltaret me sicut in p̃sentiarum cerni-
tis, & saluos faceret multos populos]. i. præseruaret eos à morte tẽporali p prouidẽtiam me-
am, qua frumenta reposui ad vẽdendum ea tempore famis. [Nolite timere. Ego pascam vos
& paruulos vestros]. i. necessaria victui dabo vobis ac soboli vestræ, si indigueritis. Verum
quando Ioseph hæc dixit, filij fratrum suorum erant viri pfectæ ætatis, ac alios genuerunt. Io-
seph qppe erat circiter quinquaginta sex annorum quando obijt pater suus, cum quo filij fra-
trum Ioseph intrauerunt Aegyptum, & habitauerunt in ea decem & septẽ annis ante ipsius
Iacob decessum. Sed filij, q̃uis adulti, vocantur paruuli comparatione parẽtum. Porro fra-
tres Iacob post annos famis satis diuites erant, nec indiguerunt sustẽtari à Ioseph. Attamen
ex sua liberalitate & charitate contulit eis multa frequenter. [& habitauit in Aegypto cum
omni domo]. i. posteritate [patris sui.] non tamẽ in terra *Iessen, in qua fratres sui commora-
bantur, sed in vrbe (vt reor) cum Pharaone, post quem summus erat in tota Aegypto, in qua
tam ipse q̃ fratres eius manebant. [Vixitq́ cẽtum & decem annis.] Quo patet q octoginta
annis vixit in principatu cum grandi pſperitate, qa triginta annorum fuit quando præposi-
tus est Aegypto. [& vidit filios Ephraim,] quẽ Iacob præposuit fratri suo cum iunior esset
genub⁹ illo. [vsq; ad tertiam gñationem. Filij quoq; Machir, filij Manassę, nati sunt in genibus Io-
seph]. i. post suam natiuitatem positi sunt super genua proaui sui Ioseph, ita q ipse Ioseph
tenuit eos super genua sua, vt moris est senum, amplexari, fouere, & sup genua ponere filios
filiorum suorum: sicq́ vidit filios Manassę, etiam vsq; ad tertiam gñationem, ipso Manasse in-
cluso. [Quibus transactis, loquutus est fratribus suis:] non solum vndecim viris illis, sed
soboli eorum ac filijs suis: [Post mortẽ meam Deus visitabit vos] visitatione misericordiæ, su-
impendendo vobis beneficia sua: [& ascendere vos]. i. posteros vestros [faciet de terra ista
ad terram quam iurauit]. i. cum iuramento pmisit [Abraham, Isaac & Iacob.] q daret eam
posteritati eorum. [Cumq́ adiurasset eos &c.] vt ossa sua tũc secum portarẽt ad sepeliendum
ea in terra Chanaan. Adiurauit aũt eos, non vt ipsi quibus loquebatur, hoc facerẽt, qa mori-
turi erãt ante egressum Israel ex Aegypto: sed vt posteris suis hoc ipsum cõmitterent, sic-
& posteros illos quodammodo adiurauit in patribus suis. [mortuus est &c. & conditus a-
matib⁹, repositus est in loculo in Aegypto.] Filij etenim eius, suum corpus dignissimũ po-
erunt in repositorio condecẽti cum ingenti honore. Cumq́ filij Israel egrederẽtur Aegypto,
tulerunt ossa ipsius secum, & sepelierunt in Sichem, in terra sortis tribus Ephraim, vt in Io-
Iosu. 24. sue scriptum est. Recitat Iosephus, q vnusquisq; cęterorum patriarcharum fratrum Ioseph
Iosep. li. pręcepit corpus suum statim post mortem suam portari & sepeliri in Hebron. Ioseph vero
2. an. Iu. ita nõ voluit fieri de corpore suo, sed illud tam diu in Aegypto dimitti, quatenus per hoc re-
cap. 8. cordarentur Aegyptij beneficiorum suorum diutius, sicq́ magis beneuoli essent filijs Is-
rael inter ipsos manentibus. Voluerunt autem Ioseph & fratres sui in terra promissionis se-
peliri, quia patres eorum, Abraham, Isaac & Iacob, erant ibi sepulti, & quia nouerunt myste-
ria Christi complẽda ibidem. Patet quoq; ex dictis, q Ioseph obijt ante fratres suos. Nam
& magnates ac principes non solẽt viuere tam diu, vt simplices & rustici quidam, cum scri-
Eccl. 10. ptum sit: Omnis potẽtatus breuis est vita. Cuius vna ratio esse potest, q calidis ac fortibus ci-
Exod. 6. bis ac poculis vtuntur assidue. De Leui autem fratre Ioseph, constat q vixit annis centum tri-
gintaseptem, vt legitur in Exodo. Præterea iuxta mysticum sensum, ex principio huius ca-
pituli edocemur, q̃ pie & amorose habere se debent filij ac filiæ ad suos parẽtes morientes &
Mat. 27. mortuos. Per condituram quoq; corporum Iacob & Ioseph, atq; eorum honorabilẽ sepultu-
Marc. 15. ram, præfiguratæ sunt vnctio corporis Christi & venerabilis sepelitio eius, facta per Ioseph
Lucæ 23. decurionem & Nicodemum. Per quod etiam est ostensum, q animas nostras condire iugi-
Ioan. 19. ter ac vngere debemus per sanctas meditationes, puras affectiões, cæterosq́ virtutum actus
ac habitus, ne vitijs fœteant & putrescant: sed bonus odor Christi sint vbiq;, & in sordido cor-
2. Cor. 2. pore constitutæ, quasi in loculis, suauiter fragrent coram altissimo. Postremo, quemadmo-
dum patriarchæ præcordialiter cupiebant in terra sancta, propter Christi mysteria ibi com-
plẽda, sepeliri, detestãtes manere in terra Aegypti: ita & nos ea q̃ mundi sunt abhorrentes,
ac totis præcordijs ad terram finalis ac beatissimæ promissionis acceleremus, vt effectu &
fructu incarnationis passionisq́ Christi, vtpote beatifica omnipotẽtis superdignissimi cre-
atoris fruitione, æternaliter satiemur. Ad laudem, honorem, ac gloriam eius, qui est super
omnia Deus sublimis & benedictus. Amen.

¶ Finis Commentariorum libri Geneseos.

D. Dio-

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN EXODVM, HEBRAICE *ELLEH SCHMOTH,

Enarratio. In qua de multiplicatione, afflictione & egreſſu agitur filiorum Iſrael ex Aegypto, de decem plagis, de decalogo, de arca fœderis, tabernaculo, altari ac veſtibus Aaron.

PRAEFATIO.

IVSTI ſunt omnes ſermones mei, & non eſt in eis prauum quid, Prou. 8.
neq; peruerſum. Hæc ſunt æternæ & increatæ ſapientiæ verba, in
Prouerbiorum libro ſcripta. Eſt enim Deus omnipotens in promiſ-
ſionibus ſuis fidelis, in verbis ſuis verax, in operibus iuſtus, nihilo-
minus miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Siquidem in hac Pſa. 144.
vita effectus miſericordiæ eius, clarius abundantiusq; reſplendēt.
In vniuerſis tamē operibus Dei, aliquid diuinæ iuſtitiæ & aliquid
diuinæ pietatis relucet. Propter quod dixit Pſalmiſta: Vniuerſæ viæ Pſal. 24.
domini, miſericordia & veritas. Sed in quibuſdam effectibus Dei,
magis manifeſtatur miſericordia eius, ſicut in liberatiōe filiorum
Iſrael ex Aegypto. In aliquibus autē eius effectibus iuſtitia ſua magis oſtēditur, quemadmo-
dum in percuſſione & ſubmerſione Aegyptiorum. Itaq; dum omnes ſermones Dei dicunt iu-
ſti, iuſtitia extenſe accipitur, prout eſt virtus cōmunis, & pro quadam condecentia ac recti-
tudine mētis, ita quod quælibet virtus, immo & pietas, quædā eſt iuſtitia, inquantum rationalis
creatura per eam ita ſe habet, vt debet, tenet aut decet. Sicq; pij ſermones Dei, ſunt iuſti: & pro-
miſſiones ipſius gratioſæ ac miſericordes, ſunt iuſtæ: quia non admiſcet eis aliquid falſitatis aut Pſa. 144.
culpæ. Hinc Deus appellatur fidelis in ſuis promiſſiōibus, quoniam vere eas adimplet, præſertim
ſi ſint abſolute promiſſiones. Quædam etenim promiſſiōes diuinæ ſub cōditione intelligun
tur, videlicet niſi per peccata hoīm obex ponatur, quemadmodum Deus multa promiſit fi-
lijs Iſrael, dummodo ſcilicet per ſuos exceſſus non demererent adimpletiones promiſſionum
illarum. Deniq; quod vera ſint omnia iſta, patebit in expoſitione libri iſtius, in quo in primis deſcri- Gen. 17.
bitur cauſa & modus liberationis filiorum Iſrael ex Aegypto: quam liberationē Deus diu an- Gen. 26.
te ſanctis patriarchis, Abrahæ, Iſaac, Iacob & Ioſeph prædixit atq; promiſit, ſicut in Geneſi pa- Gen. 28.
tuit. Vnde & Apoſtolus ad Hebræos ait: Fide Ioſeph moriēs, de profectione filiorum Iſrael me- Heb. 11.
moratus eſt, & de oſſibus ſuis mandauit. Deinde in libro iſto deſcribitur, qualiter Deus per Exo. 20.
Moſen legem cōtulerit Iſraeliticæ plebi in mōte Sinai, & qualiter factum ſit tabernaculum Exo. 34.
Deo iubente: quomodo etiam inſtitutus ſit Aaron primus ſacerdos, pontifexq; legalis. In
quibus omnibus præſignata atq; expreſſa ſunt diuerſa præcepta & myſteria eccleſiæ ac eu-
angelicæ legis. Hinc Rabanus proteſtatur: In Pentateucho excellit Exodus, hoc eſt, inter li-
bros Moſis eminet liber iſte, in quo figuraliter exprimuntur pene omnia ſacramenta ſeu ſa Raban.
cra ſecreta, quibus informatur eccleſia. Nempe per corporalē Iſraelitarum de Aegypto egreſ-
ſum, præfiguratur ſpiritalis exitus noſter de Aegypto, id eſt, de caligine vitiorum & cōuerſa Exo. 12.
tione mundana. Per mare rubrum, deſignatur baptiſmus: per Aegyptiorum ſubmerſiōem, Exo. 14.
interitus vitiorum, & item deiectio inuiſibilium hoſtium: per agnum paſchalem, Chriſtus 1. Co. 10.
& paſſio eius, ſicq; de alijs multis, vt infrà patebit. Deniq; liber iſte Græce vocatur ἔξοδος, quod Ioan. 6.
Latine exitus interpretatur: quia in prima parte huius voluminis tractat præcipue de egreſ
ſu Hebræorum ex terra Aegypti. Etenim ὁδός Græce, Latine via vocatur. Hinc hodœporium. i.
itinerariū ſeu neceſſarium quid in via, nominatur. Hebraice vero appellatur Elleh ſchmoth,
quod tantū valet vt iſtud, Hæc ſunt nomina. Sic nanq; incipit liber iſte. Conſuetudo autem
Hebræis eſt, libros ab eorum exordijs intitulare, quemadmodum ſanctus euangeliſta Mat- Matt. 1.
thæus in euangelij ſui principio ait, Liber generationis Ieſu Chriſti: quia videlicet à corpo
rali Chriſti generatione euangelium ſuum exorſus eſt. Sic & nos nomina perſonis imponi-
mus à principijs ſuæ originis vel locorum, vt in hiſtorijs tangit magiſter.

¶ Expoſitio literalis primi capituli, libri Exodi: Hæc ſunt nomina filiorum Iſrael &c.

Articulus primus.

MOSES in libri huius exordio continuat hiſtoriam nunc exponendam, hi- Euſebius.
ſtoriæ libri præcedentis, videlicet Geneſis. Circa quod in Scholaſtica hiſtoria Hieron.
ex verbis ſancti Hieronymi dicitur: Hiſtoria Exodi nō eſt alia ab hiſtoria Ge- Exod. 7.
neſis, ſed eadem continuata, quæ propter tollendum faſtidium, in quinq; par 8. 9. 10.
titiones, id eſt, in quinq; libros diuiſa eſt. Contra quod obijci poſſet, quod in Ex- Exo. 14.
odo multa narrantur, puta decem plagæ, diuiſio maris rubri, ſubmerſio Aegy

 ptiorum,

ptiorum, de quibus in Genesi nihil habetur, & facta sunt diu post ea quæ in Genesi recitan-
Ge.33.35. tur. Ad quod dici potest, ꝙ dicitur historia eadem, quia de eodem est populo Hebræorum.
Itaq; ait: [Hæc sunt nomina filiorum Israel] hoc est, ipsius Iacob, qui alio nomine vocatus
est Israel, vt dictũ est in Genesi. [qui ingressi sunt in Aegyptum cum Iacob. Singuli cum do-
mibus suis introierunt. Ruben, Simeon, Leui, Iudas, Isachar, Zabulon.] Istos sex genuit Ia-
Gen. 29. cob ex Lia eodem ordine, quo hic exponuntur. [& Beniamin,] quem genuit ex Rachele.
Gen. 30. [Dan & Nephthalim,] quos genuit ex Bala ancilla Rachelis. [Gad & Aser,] quos ex Zelpha
Ibidem. famula Liæ genuit, vt in Genesi habitum est. Hi vndecim intrauerunt cum Iacob Aegyptũ,
singuli cum domibus suis. i. vnusquisq; eorum cum sobole sua, sicut in Genesi habetur: [Erant
igitur omnes animæ eorum qui egressi sunt de femore Iacob]. i. eoꝝ q secundum carnem
nati sunt ex Iacob [septuaginta.] Aliqui textus habẽt, septuagintaquinq;. Atq; (vt refert Ly-
Gen. 46. ra) in Hebræo habetur, septuaginta. In Genesi quoq; sic legitur: Oĩes animæ domus Iacob,
quæ ingressæ sunt in Aegyptum, fuerunt septuaginta. Quæ omnia qualiter verificent & cõ-
Ibidem. cordentur, diffuse est introductum in expositione cap. 46. Geneseos. ¶ Porro ex Iacob nati
sunt immediate solum duodecim filij, & filia vna. Quod ergo tam multi, sicut iam tactũ est,
Gen. 26. dicuntur nati ex femore eius, intelligendum est simul, tam de illis quos genuit immediate,
Gen. 30. q̃ de nepotibus suis, videlicet filijs filiorum suorum, quos nepotes genuit mediate. [Ioseph
autem in Aegypto erat:] Fuit enim & habitauit in Aegypto diu ante ingressum patris sui
in eam, & diu post obitum eius. Istud autem cum clausula subsequenti hic interponitur, ad
continuandum dictis dicenda. Nam subditur: [Quo mortuo] cum esset centum & decẽ an-
noꝝ, [& vniuersis fratribus eius, omniq; cognatiõe sua]. i. omnibus illis, qui cum Iacob in-
troierunt Aegyptum, defunctis, nõ tamẽ posteritate illoꝝ, cum subsequatur: [filij Israel cre-
uerunt] ꝑ generationem & augmentationem, [& quasi germinantes multiplicati sunt]. i. in-
star seminum in terram proiectorum, siue herbarũ, aucti sunt numero. [ac roborati nimis,
impleuerunt terram.] Nam vnusquisq; aliquid roboris addidit multitudini suæ plebis. ¶ Cir-
ca hoc recitat Lyra: Dicunt Hebræi, ꝙ mulieres Hebrææ in quolibet partu pariebant plures
pueros siue ꝓles, & aliquando quatuor proles, interdum vsq; ad sex. Propter q̊d dicitur, q̃si
germinantes. Q. d. Sicut ex vno grano multa grana nascuntur. Huic recitationi satis cõcor-
R. Paul. dat, ꝙ R. Paulus scribit: Multiplicatio, inquiẽs, filiorũ Israel tanta erat, ꝙ assimilabatur ter-
ræ nascentium germinationi, quæ ex paucis granis multum affert fructum. Vnde in Ezech.
Ezec. 16. le dominus loquitur synagogæ: Multiplicatam quasi germen agri dedi te. Veruntamẽ ist-
apparentiam modicam habet, nec naturale fuisset, nec vnq̃ antea legitur factum, nec nec-
se est dicere. Nam dato ꝙ fœminæ non genuerint vno partu nisi vnicam prolem aut duas
nihilominus litera ista verificatur. Nam homines tunc satis diu vixerunt. & mulieres vsq;
septuaginta aut octoginta annos fuerunt fœcundæ, ita ꝙ eadem vxor poterat successiue p-
rere quadraginta proles, aut circiter. Idem quoq; vir poterat plures habere vxores, vt patu-
Ex quibus potuit multos gignere pueros, sicut & Gedeon legitur septuaginta filios habuis-
Iudic. 9. se. [Surrexit interea rex nouus super Aegyptum, qui ignorabat Ioseph.] In Scholastica fer-
Eusebi⁹. tur historia, ꝙ rex iste fuit octauus ab illo, sub quo Ioseph præfuit in Aegypto, nec fuit re-
iste de semine regis illius, cuius iam defecit successio. Hinc dilectio, quam posteri illius pri-
ris regis habuerunt ad filios Israel, propter Ioseph & bñficia eius, defuit regi huic: ideo dic-
tur ignorasse Ioseph, q̃m bñficia & historiam Ioseph oblitus fuit, vel ob longitudinem te-
poris non audiuit. [Et ait ad populum suum: Ecce populus filioꝝ Israel multus, & forti-
nobis est.] Non est putandum, ꝙ absolute loquendo Israeliticus ille populus in Aegypto a-
gens, fuerit maior, fortior aut ditior toto populo Aegyptioꝝ: sed cõparando numerum a
numerum, fortiores fuerunt illi Hebræi Aegyptijs: idcirco si verbum regis verificari debe-
oportet vt intelligatur per modũ hyperbolicæ locutionis, qua aliquid dicitur per excessum
Gen. 46. per quem modum multæ ꝓpositiones in Genesi scriptæ sunt, vt ꝙ Pharao dixit ad Ioseph
Absq; tuo imperio nullus mouebit manum aut pedem in tota terra Aegypti. Non tñ opor-
tet hæc verba impij regis illius à mendacio excusare. Ipse nãq; sic loquebatur, quatenus Ae-
gyptios vehementius inflammaret contra Hebræos. Ex passione quoq; inuidiæ, quam con-
tra Hebræos concepit, prosperitas eorundem videbatur ei maior q̃ fuit. Passiones nanq;
quando non reprimuntur per rationis iudicium & virtutes morales, semper abducũt ratio-
nem à medio, & eius peruertunt iudicium tanto plus, quanto magis intensæ sunt in seipsis
[Venite, sapienter] mihi consentiendo, & ea quæ dixero adimplendo, [opprimamus eum.
Rex iste iniquus, suaminiquam astutiam reputauit esse veram prudentiam. Habet autẽ vu-
pina versutia aliqd simile cum vera prudentia. Nam sicut veraciter prudens honestum sibi
nem ꝑfigit, & iuxta exigentiam finis illius bñ disponit media sua ad finis illius adeptionem
astutus & carnaliter prudẽs, ꝑfigit sibi finẽ ꝑuersum, videlicet carnaliter delectari, impie p-
sperari, aut ꝑualere, aut aliqd tale, & iuxta q̊d cõgruit ad obtinendũ finẽ huiusmodi, apta-
por-

ponit de medijs.[ne forte multiplicetur] in sexu virili plus q̃ multiplicat⁹ est.[& si ingruerit contra nos bellũ,addat inimicis nostris:]hoc est,ne sponte se addat aduersarijs nostris,eosq́ꝫ iuuet ad expugnãdum nos.ideo subditur: [expugnatisq́ꝫ nobis,egrediat de terra].i.terrã nostram libere exeat in dãnum nostrum. Erãt nãqꝫ Hebræi subiecti Aegyptijs, & vtiles eis erãt in multis,puta in artificijs,atqꝫ (vt fertur) dabãt regi annuatim magnum tributum. Et forsan rex iste aliquid pcepit de spe,quam habuerunt Hebræi de sua liberatione ex Aegypto,& introductione in terram ipsis à Deo suo promissam:ideo videns eos sic multiplicari ac roborari,verebat ne cõgregato exercitu p vim exirent.[Pręposuit itaqꝫ eis magistros operꝝ,vt affligerent eos oneribus.]Quidã dicunt ꝙ isti magistri operꝝ,fuerunt Aegyptij:quod etiam asserit Lyra.Alij dicunt ꝙ fuerunt Hebræi, & ꝙ ipsis magistris operꝝ præfecit quosdã Aegyptios,qui magistros illos operꝝ Hebræos solicitarent ad expletionẽ sui officij.Et hoc asserit magister in historijs,& consonat Iosepho,immo & textui infrà,quo legit:Præcepit Pharao præfectis operꝝ,& exactoribus populi,dicẽs:Nequaquã vltrà dabitis paleas populo.Itemq́ꝫ: Flagellatiq́ꝫ sunt qui præerant operibus filioꝝ Israel, ab exactoribus Pharaonis. Et certum est,ꝙ illi sic flagellati,fuerunt Hebræi,ideo istud tanquã verum tenendũ est.Itaqꝫ rex Aegypti præfecit Hebræis magistros operum, vt ipsi magistri operum, affligerẽt Hebræos oneribus,hoc est,vt laboriosa opa eis imponerẽt ex parte regis,quatenus ipsi Hebræi fatigati & fracti laboribus,tędio ac mœrore,non vacarẽt amplexibus.Sicq́ꝫ in illis opibus q̃rebat Pharao propriã vtilitatem, & Hebręoꝝ diminutionem,quã & principaliter intendebat.[Aedificaueruntq́ꝫ]Hebræi [vrbes tabernaculoꝝ Pharaoni,*Phiton & Ramesses.]hoc est,vrbes ita vocatas.Secũdum Lyrã,in Hebræo habet, vrbes thesauroꝝ, quia tam fortes tunc factæ sunt illæ vrbes,ac si ibi essent thesauri regis ponẽdi. Sed potius puto, ꝙ S.Hieronymus trãstulit sicut in Hebręo habet, & ꝙ dictio illa hebraica,pro qua trãstulit,tabernaculoꝝ,forte ęquiuoca sit ad designãdum tabernacula ac thesauros. Nã & Iosephus innuit, in Hebræo haberi vrbes tabernaculoꝝ. ¶Porro in Scholastica fert historia,ꝙ vrbes illæ iam ante fuerũt vrbes, sed nõ vrbes tabernaculoꝝ,erãtq́ꝫ in extremitate Aegypti:ideo Pharao fecit eas muris vallari, vt poneret in eis armatos quasi in tabernaculis iugiter excubãtes,ne ĩgredi qs posset aut egredi sine regis cõsensu.Vel dicunt vrbes tabernaculoꝝ, præ multitudine habitaculoꝝ ibi existentiũ,aut ppter fortitudinẽ fortalicioꝝ ibidẽ factoꝝ,in qbus milites regis erãt: siue vt aliqui dicũt,tabernaculoꝝ.i.positionũ, vbi videlicet fiscus regis reponeret. ¶Porro Pharao est nomẽ cõmune regię dignitatis regũ Aegypti,sicut apud Romanos qlibet imperator dicebat Augustus.ideo Rabanus in lib.de naturis reꝝ:Pharao,inqt,est nomẽ non hoīs,sed honoris.Et Glossa:Oẽs reges Aegyptioꝝ,Pharaones vocabant,sicut & postea Ptolemæi vocati sunt:& reges Persaꝝ,Arsacidæ:Reges vero Romanoꝝ, dicti sunt Cæsares vel Augusti,& pręter hęc habuerũt ppria noīa.[Quãtoq́ꝫ opprimebãt eos,tãto magis multiplicabantur & crescebãt.] hoc est,Quãto plus Hebræi opprimebant ab Aegyptijs p labores,tãto Hebræi genuerunt sobolẽ abundãtiorẽ.Quod quidã asscribunt miraculo.Vnde & Rabbi Paulus dicit hoc nõ fuisse secũdum naturalẽ cõmunemq́ꝫ cursum. Alij dicunt, ꝙ experiẽtia doceat,rusticanos & grauiter laborãtes gignere prolem copiosiorem, q̃ eos qui laute viuunt & ocio vacant.[Oderãtq́ꝫ filios Israel Aegyptij:] Iosephus breuiter tãgit quatuor causas odij huius,dicens:Oderunt Hebræos Aegyptij, propter virtutẽ ingenij,& laboris industriã,& affluẽtiam opum,& sobolis nobilitatẽ.Primo itaqꝫ oderãt eos,qa Hebræi erãt eis ingeniosiores.Secundo,qm̃ erãt eis in artificijs subtiliores. Tertio, qm̃ diuites erant & ditiores vulgo Aegyptiorum.Quarto,qm̃ elegãtem & copiosam sobolẽ habuerunt.In Genesi quoqꝫ præhabitũ est, ꝙ Aegyptij abominabant Hebræos propter disparẽ cultũ,& tanquã alienos spreuerunt eos. [& affligebãt] Aegyptij Hebræos,[illudentes & inuidẽtes eis,]verbis,signis,& factis.[atqꝫ ad amaritudinem pducebãt vitã eoꝝ operibus duris luti & lateris,omniq́ꝫ famulatu,q̃ in terræ opibus premebant:]hoc est, p opa inhumaniter laboriosa,quæ materialiter fiebãt ex terra lutosa atqꝫ lateribus,ex qbus ædificabãt vrbes tabernaculoꝝ. ¶Deniqꝫ in Scholastica historia ex Iosepho dicit:Aliud opus nõ tam graue,q̃ seruile, imposuit Pharao eis,vt scilicet lutum plateaꝝ & sordes vicoꝝ cophinis exportarent, iuxta illud in Psalmo: Manus eius in cophinis seruierunt.Atqꝫ vt fluuium,s. Nilum,p multas deriuationes diuiderẽt, quatenus terram Aegypti in locis plurimis irrigaret, & circũdarent ciuitates fossatis,ne eas fluuius inundaret.[Dixit autem rex Aegypti obstetricibus Hebræoꝝ, quaꝝ vna vocabat Sephora, altera Phua.]Pharao videns sibi non prodesse præinductã versutiã ad minorãdum populum Hebræoꝝ,excogitauit alium dolum, vt s.obstetrices Hebræoꝝ obstetricãdo occiderẽt masculos Hebræoꝝ,vt patet in textu. Porro hæ duæ obstetrices præerãt cæteris obstetricibus Hebræorum, quibus duæ obstetrices nequaquã sufficiebant. Itaqꝫ his duabus, & per eas cæteris Hebræoꝝ obstetricibus iussit,[præcipiens eis: Quãdo obstetricabitis Hebræas,& tẽpus partus aduenerit,si masculus fuerit,interficite illum.]Atqꝫ vt magister in historijs addit,pmisit

Iose.li.2 ant.iud. cap.9.
Exod.5.
Hieron.
Iose.li.2. ant.iud. cap.9.
Eusebi⁹.
Raban⁹.
R.Paul⁹.
Iose.li.2 ant.iud. cap.9.
Gen.46.
Eusebi⁹.
Iose.li.2 ant.iud. cap.9.
Psal.80.

eis vt mentirenť factum esse aborsum. Primo nãq; volebat rex propositũ suũ per fraudes oc-
culte implere, ne de nimia crudelitate argueretť. [si fœmina, reseruate.] hoc est, si proles na-
ta, fuerit fœmella, viuere eam ꝑmittite. Aegyptij quippe nõ timuerũt sibi immi ere pericu-
lum ex multiplicatiõe fœminaꝝ Hebræaꝝ, q̃a infirmus, non bellicosus, est sexus fœmineus:
ideo quoq; voluerũt eas seruari, vt eaꝝ fruerẽtur cõcubitu. Est & tertia causa, cur rex præce-
pit fœminas reseruari: q̃a videlicet fœminę Hebrææ in q̃busdã artificijs erãt subtiliores mu-
lieribus Aegyptiorum: ideo rex voluit, vt in talibus artificijs sibi ac populo suo seruirẽt, &
vt possideret eas in ancillas. [Timuerũt aũt obstetrices Deũ.] Dicũt aliqui ꝙ nõ solũ seruili,
sed & filiali seu initiali timore dñm timuerunt, vt infrà tangeť. [& non fecerunt iuxta præce-
ptum regis Aegypti, sed conseruabãt] hoc est, viuere ꝑmiserunt [mares]. i. infantulos sexus
masculini, nec etiã cæteris obstetricibus sibi subiectis cõmiserũt occidere masculos. Nec so-
lum ex Dei timore, sed itẽ ex naturali pietate & pia cõpassione abstinuerũt à tam crudelissi-
ma cæde, ꝑsertim cũ fœminæ sint cõmuniter ac naturaliter cõpassiuæ ac molles. [Quib' ac-
cersitis ad se, rex ait:] Cũ eñ rex ꝑcepisset per quosdã Aegyptios æmulos Hebræoꝝ, ꝙ obste-
trices nõ interfecerunt masculos, vocauit rex eas ad se, dicens: [Quidnã est hoc quod facere
voluistis, vt pueros] s. masculos [seruaretis?] Quasi dicat: Cur tam inobediẽtes mihi fuistis?
[Quæ responderũt: Nõ sunt Hebrææ, sicut Aegyptiæ mulieres]. i. nõ sunt ita imperitæ in ar-
te obstetricandi, vt Aegyptiæ fœminæ. Ideo subdiť: [Ipsę eñ obstetricãdi habent scientiã, &
priusquã veniamus ad eas] nos & obstetrices nobis subiectæ, [pariunt] ita ꝙ vna eaꝝ alteri
suffragatur, vel iuuãt seipsas. [Bene ergo fecit Deus obstetricibus]. i. eaꝝ pietatem ac timo-
rem quo Deũ timebãt, & regẽ sceleratũ offendere, seq; periculo exponere maluerunt, q̃ tan-
dire peccare, remunerauit etiã in præsenti, vt paulopost diffusius exponeť. [Et creuit popu-
lus] Israel in sexu vtroq;, [cõfortatusq; est nimis. Et quia timuerunt obstetrices Deũ, ædifica-
Eusebi'. uit illis domos.] Hoc in Scholastica historia ita exponiť: Locupletauit eas, cum essent pau-
peres: vel fœcundauit, cum essent steriles. Qui autẽ dicunt eas timuisse Deũ filiali, vel saltem
initiali timore, exponunt sic: Aedificauit eis domos, hoc est, spiritalẽ opulentiã gr̃æ in præ-
senti contulit eis, mansiones q̊q; in gloria æternali eis parauit. Qui vero dicunt eas timuisse
Deũ timore solũ seruili, exponunt ꝙ Deus ædificauit eis domos. i. tẽporalia bona tribuit eis.
¶Circa hoc quęritur, quali timore timuerunt Deũ, & an peccauerũt mortaliter se mendaci-
ter excusando timore mortis, & amore vitę præsentis, & vtrũ finaliter sint saluatæ. Ad ista san-
Hieroñ. ctus Hieronymus sup Esaiã innuit respõsionẽ, dicẽdo ꝙ Deus ædificauit eis domos, hoc est
virtutes pro q̃bus in cælestib' requiescerẽt. Ex quo sequiť, ꝙ filiali aut initiali timore formi-
dauerint dñm, & venialiter tñ peccauerint mentiẽdo, q̃a mẽdaciũ illud fuit officiosum, non
perniciosum, aut cõtra fidei veritatẽ, nec cõtra religionis doctrinã: & ita habuerunt virtutes
August. infusas, & saluatæ creduntť. Idẽ sentit B. Augustinus, qui ait, & habeť in Glossa: Aliud faciebãt
obstetrices paruulos conseruãdo, aliud Pharaoni mentiẽdo. In conseruãdo opus misericor-
diæ fuit, mẽdacio aũt pro se vtebanť, ne Pharao eis noceret. Quod potuit nõ ad laudẽ, sed ad
Gregor. veniã pertinere: sicq; eaꝝ mendacium extitit veniale. ¶Porro S. Gregorius sentire videť, ꝙ
demerito sui mẽdacij, priuatæ sunt retributione felicitatis æternæ, & sola tẽporalia pro præ-
mio sint sortitę: q̃a per domos intelligit tẽporalia bona, sicq; eaꝝ mendaciũ fuisset mortale.
Hinc ex Gregorio ferť in Glossa: Sũmo opere cauendũ est mendaciũ, q̃uis sit culpæ leuioris,
Idem. quis mẽtiatur ꝑstando beneficiũ. Sed qm̃ scriptũ est, Os q̊d mẽtitur, occidit animã, hoc qui-
Sap. 1. q; perfecti refugiunt, ita vt nec vita cuiuslibet per eoꝝ fallaciã defendatur, ne noceãt ani-
suæ, dum prodesse cupiunt carni alienæ, quanq̃ hoc peccati genus facile relaxari credamus.
Nam si quæuis culpa sequẽti pia operatiõe purgatur, quãto magis hæc facile abstergiť, quã
mater boni operis pietas comitať? Multi vero, obstetricũ fallacia, conãtur asserere hoc men-
dacij genus nõ esse peccatũ, q̃a ædificauit eis dñs domos: in qua recõpensatione magis agno-
scitur, quid mendacij culpa mereatur. Nam benignitatis eaꝝ merces, quæ potuit in æterna
vita retribui, in terrenã compẽsationẽ pro culpa mẽdacij est mutata, vt in vita sua, quã men-
tiendo tueri voluerũt, reciperẽt bona quæ fecerũt, & vlterius q̊d expectarẽt mercedis præmi-
um, non haberẽt. Nã & si subtiliter ꝑpendatur, amore vitę ꝑsentis mẽtitæ sunt, nõ intentione
mercedis. Parcẽdo eñ, conatæ sunt infantũ protegere vitã: mentiẽdo, suam. ¶Præterea, in
his verbis videtur quædã cõtradictio insinuari. Si eñ mendaciũ obstetricũ fuit de facili re-
xabile, faciliterq; delebile, nõ videtur fuisse mortale. Et si nõ fuit mortale, non propter illud
sunt mercede cælesti priuatæ, nisi forte voluerit dicere, ꝙ fuit faciliter delebile comparatiue
loquendo, & ex causa seu ratione suę originis. ¶Deniq; non sequitur, mentitæ sunt amore
vitæ præsentis, ergo sic mentiendo peccauerunt mortaliter. Non eñ omne peccatum est
mortale, quod oritur ex formidine mortis, aut amore vitę pręsentis: vt si quis euaginato gla-
dio, dicat alicui, Nisi protuleris mendaciũ iocosum aut officiosum, occidã te: & ille profer-
ret tale mendacium, ne occideretur. Sed tunc est mortale quod ex amore vitæ præsentis a-
mit-

mortis timore procedit, qñ est contra præceptum aut charitatem. Tunc em̃, & non aliter, vita præsens & amor eius pręferunt charitati & vitæ æternæ, immo & Deo. Porro verba Gregorij quidã sic glossant: Si nõ essent mentitę, Deus dedisset eis grãm, p quã meruissent vitam æternã: sed mendaciũ earũ fuit impedimentũ infusionis grę gratumfacientis. Adduntq́; isti, ꝙ obstetrices nunq̃ grãm habuerunt. Quod incertum opinor. Nec verũ censet, ꝙ solũ veniale peccatũ impediuit eas à grę infusiõe. Tamẽ si mori maluissent, q̃ mẽtiri ne Deũ offenderẽt, grãm vtiq; seu eius incrementũ ꝑmeruissent. Est ergo dicendũ, ꝙ mendaciũ obstetricũ fuit veniale peccatũ, Vnde ꝙ dicit Deus eis domos ædificasse, exponi potest de retributiõe tẽporali ac spũali. Nã & tẽporaliũ sufficientiã, & grãm ac virtutes cõtulit illis, pro earũ charitate & pietate ad Israelitas, proq; timore quo Deũ extimuerunt. Credunt quippe hæ obstetrices fuisse primo Aegyptię, sed Deo illuminãte, acceperũt veri Dei notitiã. Et q̃uis Pharao iste legat ignorasse Ioseph & eius historiã, Israelitarumq́; Deũ, nõ t̃n est verisimile qn adhuc multi valde in Aegypto erãt, q ex reuelatiõe aut conscriptiõe nouerãt inde loqui, inter quas forsitan erãt & hæ obstetrices, quę etiã inter Hebræos versando, aliqd discere potuerunt de vero Deo. Deinde per p̃fatã suã pietatẽ & compassionẽ, adeptæ credunt grãm tantã, ꝙ ad cultum vnius Dei conuersæ sunt, ac promotæ in populo Hebræorũ, sicut de Raab legit Iosue 2. & de Achior Ammonita in libro Iudith. Nempe si Raab cõsecuta est à dño tantã remunerationem in bonis vitæ p̃sentis, atq; in spiritalibus donis, qm̃ duos Hebręorũ exploratores pie tractauit, & à mortis discrimine liberauit: quãto magis obstetrices istæ, quæ circa tam multos innocẽtes infantulos, & p consequẽs circa eorũ parẽtes fuerũt tam pię ac gratiosæ? Quòd aũt per ædificationẽ domorũ à Deo collatã obstetricibus illis, intelligi queãt etiã facultates rei familiaris, seu bona terrena, testat in lib. de locutiõibus August. [Præcepit ergo Pharao om̃i populo suo, dicẽs: Quicqd masculini sexus natũ fuerit] ex Hebręis, [in flumẽ]. i. in Nilũ, q per diuersa loca diuisus, currit hincinde p varias partes Aegypti. [proijcite: qcqd fœminei, reseruate.] Itaq; Pharao vidẽs se nõ obtinere intẽtum p fraudes, & per persecutiões dolosas, in apertã ꝑsecutionẽ erupit. Erat aũt ꝓiectio paruulorũ in Nilum, minus horrẽda, q̃ effusio sanguinis eorundẽ: ideo magis p̃cepit rex vt mergerent, q̃ vt ferro trucidarent vel iugularẽtur. Quòd vero legit Pharao p̃cepisse istud om̃i populo suo, quidã de Aegyptijs interpretant, ita ꝙ illis iussit exequi hoc mãdatũ, & inquirere diligẽter, vbi, qñ, & quid fœminæ gignerẽt Hebræorũ. Alij putãt intelligendũ de populo Israel, q populus Pharaonis vocat, qa sub eius erat dominio. Vnde & infrà dicunt Hebræi ad Pharaonẽ: Cur ita agis cõtra populũ tuũ? Hi itaq; dicũt, ꝙ Pharao sub pœna mortis & amissiõis rerũ oĩm, iussit viris Hebræis submergere proprios paruulos. ¶Amplius, p̃ter rationẽ superius introductã, assignat Iosephus aliã causam, cur Pharao iussit masculos, nõ fœmellas, occidi: videlicet qm̃ quidam sacerdos Aegyptiorũ prędixit regi, eo tẽpore masculũ in Israel nasciturũ, q regimẽ Aegypti humiliaret, & virtute transcenderet vniuersos. Istud quoq; allegat magister in historijs, immo S. Bernardus in sermone de pascha circa epistolã sancti Ioannis testat, ꝙ Herodes laborabat simili suspicione cum Pharaone: qm̃ sicut Pharao p̃cepit vniuersitatẽ paruulorũ Israelitici germinis trucidari propter vnũ puerũ sibi suspectũ, ita Herodes paruulos Bethlehemitas. Sicq; in hoc Moses fuit figura Chri. ¶Circa p̃habita quęrit: An duæ p̃fatæ obstetrices Hebræorũ, fuerũt natione Aegyptiæ, an Hebręæ. Quocirca recitat Lyra: Dicũt Hebræi, ꝙ fuerũt ambæ Hebrææ, atq; binomiæ, ita ꝙ illa quæ in textu vocat Sephora, fuit Iocabeth filia Leui, & secũda Maria soror Mosis. q̃d improbat Lyra. Primo, qm̃ Iocabeth illa iam mortua fuit, cũ dictũ sit, ꝙ Ioseph & fratres eius omnisq; cognatio illa iam erãt defuncti. Secundo, qm̃ obstetrices illæ, excusando se corã rege, dixerũt: Non sunt Hebrææ, sicut Aegyptiæ mulieres. Per q̃d insinuari videtur, ꝙ ipsę nõ erãt Hebrææ. Tertio, qm̃ nõ est ꝓbabile, ꝙ occultã interfectionẽ infantium Hebræorũ commisit rex mulieribus Hebræis. His addi potest, ꝙ Iocabeth etsi adhuc vixisset, tamen præ nimia senectute inepta fuisset ad obstetricale officium ac generalem solicitudinem obstetricum. Maria vero soror Mosis, fuit puella tam iuuenis, ꝙ tũc fuisset ad officium illud inepta. Vix etenim erat quindecim annorũ. Iosephus quoq; ait, ꝙ erant Aegyptiæ, & ꝙ propter hoc rex putauit eas suam non transgredi iussionem.

Iudit. 5. & 6.

August.

Iose. li. 2. ant. iud. cap. 9.

Bernar.

Matt. 2.

Iose. lib. 2. anti. iuda. ca. 9.

¶Expositio spiritualis eiusdem primi capituli. Art. II.

SEcundum Origenẽ, sermo sacrę scripturę similis est semini in terrã proiecto, q̃d crescit in plurima grana: & tãto fructuosius reddit, quãto ab agricola fuerit diligẽtius cultum. Et quo terra pinguior vberiorq́; extiterit, sic vna scriptura multipliciorẽ parit sensum: & tãto salubriores gignit sentẽtias, quãto ꝓfundius cõsiderat, & quo cor considerãtis, sicut adipe & pinguedine, amplius adimplet dono sapientiæ & spiritu intellectus. Ita est plane de hoc in Exodo. Quod, quantum ad superficiẽ literæ, extat ꝓfacile: sed spiritualiter ac mystice consideratũ, sensus habet sublimes. Itaq; p ingressum Iacob & vndecim filiorũ eius cum eorũ familijs in Aegyptum vt ibi reficerent, mystice designatur, ꝙ dñs noster Iesus Christus per

Origeñ.

Psal. 62.

Exodi 1.

Iacob

Iacob præfiguratus, intrauit hunc mũdum desiderio nostræ salutis, & cũ ipso vndecim Apostoli præelecti, quorũ duodecimus fuit reprobus & iniquus, sicut de seipso asseruit Christus:
Ioan. 6. Vnus ex vobis diabolus est. Deinde Iudæa relicta, Chrs in apl'is & p eos regna gentiliũ est ingressus. ¶Porro, per familias patriarcharũ, intelligunt spiritales filij Apostolorũ, quos sancti Apostoli assumpserunt in adiutoriũ, atq; miserunt ad gentium conuersionẽ. Per animas quoq; septuaginta, seu septuaginta qnq;, intelliguntur 70. discipuli Chri, q ante vixerũt iuxta legem ac documẽta quinq; librorũ Mosis. Per hoc quoq; q Ioseph tunc extitit in Aegypto quãdo vndecim patriarchæ erant cum Iacob, datur intelligi, q Paulus nondũ cõuersus, adhuc inter mũdanos cõuersabat, quãdo vndecim Apostoli erãt cum Christo, Iuda sublato. Veruntamen per hoc aptius designat, q Christus secũdum suæ deitatis incircũscriptibilẽ maiestatẽ fuit vbi terrarũ, quãdo secundũ suã humanitatẽ fuit & ambulauit cũ Apl'is in loco de-
Ioann. 1. terminato. Propter quod ait Euãgelista de Chro: In mundo erat, & mundus p ipsum factus est. Et nunc nõdum cognouerat eũ mundus, sed vt cognosceret, venit per Apl'os ad mundanos. Christus equidẽ qui designat per Iacob, significat & per Ioseph. Et cum tãta sit pfectio & abundãtia mysteriorũ Chri, quod per vnũ, immo p plures nõ potest plenarie præfigurari. Quo mortuo, & vniuersis fratribus eius, omniq; cognatiõe illa, filij Israel creuerunt, & quasi germinãtes, multiplicati ac roborati nimis, impleuerunt terram. Sic dño Iesu Chro crucifixo ac mortuo, sanctis quoq; Apostolis ac primis discipulis in fide & pro fide Chri martyrizatis, Chriani qui sunt veri ac spiritales Israelitæ, vbiq; terrarũ sup arenã sunt multiplicati, suisq; hostibus tam inuisibilibus q̃ visibilibus per fidẽ & patientiã, per charitatis feruorem, fortitudinisq; cõstantiã ac virtutẽ præualuerunt. Nã tempore persecutionũ & tyrannorũ magis excreuit ecclesia, immo sæpissime in martyrizatiõe vnius sancti aut sanctæ, omnipotens Deus tot & tãta peregit miracula, q ad Chrm cõuertebant gentiliũ millia multa, quemadmodum Chrus ante suã passionẽ promisit atq; prædixit discipulis: Ego, inquiens, dabo vo-
Lucæ 21. bis os & sapientiã, cui nõ poterunt resistere & cõtradicere omes aduersarij vestri. ¶Insup, iuxta tropologicũ sensum, mortuo Ioseph, hoc est, homine Chriano p Chri cruciformẽ imitationẽ salubriter mortificato ac reformato, crescunt in eo filij Israel, hoc est, sensus spiritales ac mystici virtuosiq; actus, & cõtemplationũ excessus, ita vt reuelata facie gloriã dñi speculent, & membra corporis sui fructificẽt Deo, qm̃ exhibent arma iustitiæ regi æterno. Talisq; homo orone, pdicatiõe, exẽplari qq; cõuersatiõe multos cõuertit, ac generat dño. Surrexit interea rex nou⁹ sup Aegyptũ &c. ¶Per nouũ regẽ illũ, ingratũ Chro & eius ignarũ, intelligit vnusquisq; tyrãnus, q vidẽs Chrianos multiplicatos ac roboratos, tractat cũ subditis suis, qualiter Chrianos queat opprimere, & nomẽ Chri delere de terra, qm̃ videt se sapientiæ Chrianorũ nõ posse resistere. Hoc primo fecerunt indurati pontifices Iudæorũ, persequẽdo atrociter primitiuã ecclesiã, deinde reges & principes Paganorũ, psertim imperatores Romanorũ atq; Persarũ. Primusq; Nero generalem cõcitauit persecutionẽ in Chrianos. Diocletianus vero & Maximianus feruẽtissime affectabãt ac laborabãt vniuersam plebem Chrifidelẽ, eiusq; memoriã & nomẽ Chri prorsus auferre de terra. Pręposuit itaq; eis magistros operũ &c. Hoc totũ etiã qsi ad literã impletũ est in pplo Chriano. quẽadmodũ enim Pharao pposuit filijs Israel magistros operũ, vt affligerẽt eos onerib⁹, sic multi reges principesq; pagani iniunxerũt Chrianis labores grauissimos, vt s. metalla effoderẽt, lutũ & saxa portarent, ac tributa psoluerẽt. ¶Pręterea, quãto plus opprimebãtur fideles p martyria & labores, tãto amplius merito ac numero aucti sunt. ideo oderũt eos Aegyptij, puta increduli, q illuserunt & afflixerũt credẽtes in Chrm, atq; ad amaritudinẽ corporaliũ pœnarũ pducebãt vitam fideliũ, per opa dura luti ac lateris, vtpote per labores & seruitutes grauissimas in rebus visibus ac terrenis, q̃uis sancti Chriani oĩa talia ,pter Chrm æquanimiter ferrent in spũ. ¶Per reges demũ Aegypti, q nouerãt Ioseph & beneficia eius, nec filijs Israel molesti fuerũt, figurantur principes Chriani, sub qbus ecclesia pacẽ tẽporis ac pectoris est sortita. ¶Insup, per regem Aegypti afflictorem Israelitarũ, significat diabolus, q dum primitiuã ecclesiã vidisset quotidie mirabiliter multiplicari, omniq; diuinorũ charismatũ virtute ac gr̃a roborari & expoliri, dixit satellitibus suis: [Ecce pplus filiorũ Israel] .i. Chrianorũ, q per fidei imitationem sunt filij Abrahę, & per cõtemplationẽ diuinorũ digni sunt Israel appellari: [multus & fortior nobis est,] qa p opẽ spũs sancti p̃ualuerũt dęmonibus, eiecerũtq; eos ab obsessis, & de cor-
Lucę 10. dibus horũ q̃s cõuerterũt. Hinc ait saluator discipulis: Ecce dedi vobis potestatẽ calcãdi super serpẽtes & scorpiones, & supra oẽm virtutẽ inimici. Venite, sapiẽter opprimam⁹ eũ .i. põderẽ tentationũ & impetu aduersitatũ. Dæmones aũt suã nequissimã calliditatẽ, sapientiã arbitrant. [ne forte multiplicet] in psonis & meritis. [Et si ingruerit cõtra nos bellũ] hoc est, si alij quoq; adhuc infideles receperint fidẽ, seq; opposuerint nobis, [addat inimicis nr̃is] .i. charitatiue ac pie se applicet illis recẽter cõuersis. [Expugnatisq; nobis, egrediat de terra,] hoc est, de exilio suæ peregrinatiõis & corpore mortis, seu terrena & carnalia vitia omnino relinquat, &

& intret in regnum cælestē.[Præposuit itaq; eis magistros operum, vt affligerēt eos oneribus.] Isti magistri operum, sunt maligni spiritus, ad certa distincta vitia inclinātes, ac varijs modis tentātes genus humanū. Quibus p̄cipit princeps tenebrarum, vt affligāt fideles p terrores & somnia, p tentatiões & tribulatiões multiplices. Hinc quidā dæmonū vocātur spūs fornicationis, alij spūs superbiæ, alij spūs inuidiæ, alij iræ, alijq; acediæ.[Et ædificauerunt vrbes tabernaculorum Pharaoni.] Hi etem̄ qui ad tempus credunt, & facta p̄secutione scandalizātur, ac tentatiōe vincunt, ædificāt vrbes tabernaculorum Pharaoni.i.cōgregatiões faciunt prauas, in quibus regnat diabolus.[Quātoq; opprimebāt eos, tāto magis multiplicabant.] Hoc impletur in his, qui radices cordis fixerunt in Deo, & timorati ac iusti sunt: qui tāto ardentius atq; instātius insistunt exercitijs virtuosis, & tentationibus renitunt, quāto acrius se tentari experiunt, quēadmodū ad Hebræos hortat Apls: Deponentes om̄e pondus & circūstans nos peccatū, per patientiā curramus ad propositū nobis certamē, adspicientes in authorē fidei & consummatorē Iesum.[Oderātq; filios Israel Aegyptij].i.dæmones multiplicabiliter odiūt Chrianos, q̄s indesinēter conant decipere. Nā & inuidia diaboli, mors intrauit in orbē terrarū.[Et affligebāt, illudētes eis] vtiq; inuisibiles hostes p tētatiões, distractiões, & varias phantasias ac p̄suasiones, quas ingerūt cordib⁹ deuotorum, valde affligūt eosdē, & frequēter eis illudūt, ita q dū Deo cū synceritate & feruore intēderēt, atq; stabiliter inhęrerēt, vanis ac friuolis imaginatiōibus occupant, etiā tēpore orōnis ac cult⁹ diuini. Propter q̄d orauit Propheta: Deus meus, in te cōfido, nō erubescā, neq; irrideāt me inimici mei. [Atq; ad amaritudinem p̄ducebāt vitā eorum opibus duris luti & lateris.] Electi interdū grauiter amaricāt, dū eis à dæmonib⁹ carnalia vitia suggerunt, vel dū in ea corruisse se gemūt. Opa q̄ppe luti ac lateris, recte dicunt immūdissimi actus luxuriæ, q̄ maculāt tanq̄ lutū: & prauę cōsuetudinis, q̄ instar lateris, intēso p̄priæ volūtatis affectu induruit. Vnde Psalmista decātat: Exaudiuit dn̄s preces meas, & eduxit me de lacu miseriæ & de luto fæcis. Itaq; ad hæc inqnamēta & cōsuetudinem prauā conant spūs maligni inducere hoīes.[Dixit aūt rex Aegypti obstetricibus Hebręorum.] Per obstetrices Hebræorum, intelligunt aīæ timoratorum p̄sidentium, quę subditos quasi modo genitos infantes lacte spiritalis doctrinę reficiūt. Talibus aīabus diabolus suggerit, vt mares paruulos perimāt, fœmellas reseruent.i.spiritales humilesq; errare defināt ac perire, nec eos hortent, consolent, corripiāt ac castigēt, fœminas vero.i. carnales & molles in suis p̄mittāt carnalitatib⁹, negligētijs, ac puersitatibus p̄durare, & in talib⁹ foueāt eos. Huic tā impiæ suggestioni diaboli, nō acqescūt aīæ p̄latorum & doctorum Deū timentiū. Cūq; diabolus hoc ipsum eis improperat, dicūt:[Nō sunt Hebrææ sicut Aegyptiæ mulieres].i.aīæ Chrīfideliū, nō sunt sicut animæ infideliū ac prauorum. Ipsæ em̄ obstetricādi scientiā habēt, hoc est, anīæ veraciter Chrīanæ, desup illustratæ, ex vnctione spūs sancti agnoscunt, qualiter cogitatiões & affectus in se om̄i hora nascentes, debeāt dijudicare, discernere, dirigere, & mala cordis germina à se statim abijcere.[Ideo priusquā veniam⁹ ad eas, pariūt].i.anteq̄ informent à nobis, ex illuminatiōe diuina recte se habēt, & fructū virtutis pariūt. Vnde Ioānes apl's in prima sua canonica talibus subditis scribit: Nō necesse habetis vt aliquis doceat vos, sed vnctio eius docet vos de oībus. Populus q̄q;: Diuites, inqt, facti estis in Deo, in om̄i verbo & sciētia, ita vt nō sit necesse nobis aliqd loqui. [Benefecit ergo Deus obstetricib⁹, & ædificauit eis domos].i.animabus taliū prælatorum ac p̄sidentiū, cōtulit Deus copiosissima munera gr̄æ ac virtutū in vita p̄senti, atq; in cælestibus mansiōibus p̄parauit beatissimas sedes, vt nō solū coronent pro proprijs meritis, sed item pro meritis oīm quos digne rexerūt. Sub talium aūt regimine maxime crescit ac proficit populus Chrīanus.[Pręcepit aūt Pharao om̄i populo suo, dicēs: Quicquid masculini sexus natū fuerit, in flumē proijcite: quicqd fœminini, reseruate.] Populus Pharaonis sunt dæmones, principi suo subiecti: oēs q̄q; iniqui, hæretici, schismatici, infideles, qbus oībus iubet ac suggerit diabolus, vt masculos in flumē proijciāt.i. vere catholicos, iustos ac spiritales p̄sequant ac destruant, obruēdo eosdē inquietudine tribulationū, impetu tentationū, fluxu & abundātia vitiorum: fœminas aūt reseruēt.i. eos in malis foueāt & conseruent, q instar fœminarum instabiles sunt, molles ac debiles ad resistendū tentamētis ac vitijs.

Lucæ 8.
Hebr. 12.
Sapiæ. 2.
Psal. 24.
Psal. 39.
1. Petr. 2.
1. Ioā. 2.
1. Cor. 1.

¶Elucidatio literalis cap. 2. Egressus est post hæc vir de domo Leui. Art. III.

Consequēter Moses quasi de alio loquēs, suijpsi⁹ natiuitatē, educationē, prouectū, euentum & gesta describit. Sic quippe authores scripturę, de seipsis quasi de alijs frequenter loquuntur. [Egressus est post hæc vir de domo Leui, & accepit vxorem stirpis suæ.] Si quod ait, Post hæc, intelligatur de oībus de quibus facta est mētio in præcedenti cap. tunc egressus hui⁹ viri, nō potest intelligi de eius natiuitate: neq; q̄d ait, accepit vxorem, accipi potest de sumptiōe mulieris illius in matrimoniū, qm̄ vir iste, diu natus fuit ante p̄fatū Pharaonis præceptum de subuersione paruulorum. Similiter ante præceptum illud duxit fœminam illam coniugem, immo & ante illud præceptū genuit ex eadem Aaron & Mariā. Siquidem Aaron fuit triennio senior Mose: & si ante natiuitatem Aaron emanasset illud præceptum, Exodi 2.

Aaron

Aaron fuisset submersus. Maria vero soror Mosis & Aaron, fuit per tempus notabile eis seni
or, vt in isto dicet cap. Si itaq; q̊d dr̃, post hæc, intelligat de oĩbus illis, sic exponet particu
ista, Egressus est. i. ad certũ actũ & determinatã prolificationem ꝓcessit, atq; de loco & actu
oratiõis, ad locũ & actũ generatiõis ꝑgressus est post hæc, quæ p̃cedẽti narrant cap. vir de do
Ibidem. mo Leui. i. de semine & familia Leui p̃riarchæ. Fuit nãq; vir iste Amrã filius Caath filij Leui,
vt infrà patebit. & accepit vxorẽ stirpis suæ. i. maritali affectu atq; amplexu illã accessit, quæ
vxor fuit etiã de progenie Leui. Fuit em̃ (vt infrà habet) Iochabed patruelis istius Amram.
Porro si q̊d ait, post hæc, referat solũ ad aliqua in p̃cedenti cap̃lo scripta, puta ad ingressum
Iacob, filiorumq́; eius in Aegyptũ, ad existentiã quoq; diuturnã, quãuis nõ totalẽ, ipsius Io
seph in Aegypto, sic egressus viri huius, accipi possit de natiuitate eius: & acceptio suæ vx
Iose. lib. ris, de acceptiõe in coniugẽ. [Quæ cõcepit & peperit filiũ.] s. Mosen. Magister in histori
2. anti. iu alijq́; cõmuniter ex Iosepho referunt, ꝙ post exitũ præfati p̃cepti de paruulorꝝ submersi
da. ca. 9. Amram iste ab vxore sua abstinuit, malens nõ generare, q̃ infantulos mox necãdos ꝓcreare
Et credit Deũ deuote orasse, vt succurreret populo suo tã inhumane oppresso: tuncq́; in so
mno apparuit ei dñs, admonens vt secure vxorẽ cognosceret, qa generaturus esset ex ea fili
liberaturꝝ filios Israel, de cuius filij ortu formidarẽt Aegyptij. De sacerdotio q̊q; Aaron fi
sui p̃dixit ei. Quibus auditis, cognouit vxorẽ. [Et videns eũ elegãtem,] Fuit equidem Mosis
puer valde formosus & magnus. dicuntq́; aliqui, ꝙ natus mox matri suæ arrisit. [abscõdit
eum [tribus mẽsibus:] infrà quos occulte aluit eũ. Sed mirũ videt, qualiter potuit puerꝝ tam
diu celare, qa ex vteri sui tumore patuit cunctis intuẽtibus ꝙ concepit, similiter ex vteri sui
depressiõe patuit eam iam peperisse: in partu quoq; videt instar parientiũ clamitasse, nec ha
buit testẽ, puerꝝ natum esse submersum. Ad ista quidã respondent, ꝙ quędã sunt fœminæ ita
dispositæ, ꝙ earꝝ imprægnatio parꝝ apparet, & ꝙ sine dolore vehementi parere solent. Et ta
lem dicũt istã fuisse. [Cumq́; iam celare nõ posset] diutius puerꝝ adhuc viuentem. Paulatim
quippe res cœpit erumpere & patere. Aliqui q̊q; dicunt, ꝙ ex p̃cepto regis, Aegyptij statutis
diebus scrutabant habitacula Hebræorꝝ, an eis esset puer abscõditus, quod ad minus semel
* sirpeã fecerunt (vt dicit) infra tres menses. [sumpsit fiscellam * scirpeam, & liniuit eã bitumine ac
pice, posuitq́; intus infantulum, & exposuit eum in carecto ripæ fluminis, stãte procul soro
re eius, & considerãte euentũ rei] Fiscella scirpea est vasculum rotundũ instar alueoli, factum
de * scirpis. i. de iuncis. Quod linitum fuit bitumine & pice, ne aqua Nili illud intraret. Fec
q̊q; illud de iuncis, q̃ sunt leuis, aqueæ, aereęq́; naturæ, vt sup aquas posset natare. Posuit eti
vasculum illud iuxta ripã, in loco vbi solent crescere carices, quæ sunt herbæ acutæ, vt ensis
ita ꝙ manũ secãt premẽtis. Vnde locus ille vocat carectũ. Non em̃ posuit fiscellã illã remo
te à ripa, ne vi aquæ abduceret longe à terra. [Ecce aũt descendebat filia Pharaonis, vt laua
retur in flumine.] Exiuit nanq; de palatio & ciuitate regali, quæ erat in situ altiori q̃ Nilus.
Ideo dicit descendisse vt in flumine lauaret. Nec puto ꝙ instar natãtium voluerit se nudã la
uare in aqua, sed ꝓ refrigerio atq; solatio pedes & partes eius vicinas. Et secundũ Iosephum,
Ibidem. lusit circa littus. Veruntñ cõsuetudines iuxta diuersitatẽ locorꝝ & tẽporꝝ ac hoĩm variãtur
[Et puellæ eius gradiebãtur ꝑ crepidinẽ aluei]. i. pedissequę eiꝰ iuxta ripã Nili deambulabãt
[Quæ cũ vidisset fiscellã in papyrione]. i. in parte & loco Nili, in quo crescit papyrus. i. iun
cus sic appellatus, [misit vnã e famulabus suis,] vt afferret sibi fiscellã. Ex quo cõstat ꝙ aqua
non erat ꝓfunda vsq; ad locũ illum. [Et allatã] fiscellam [aperiens] filia Pharaonis, [cernens
in ea paruulũ vagientem, miserta eius, ait: De infantibus Hebræorꝝ est hic] infans. hoc em̃
faciliter conijcere potuit, qa patris sui cognouit præceptũ de infantulis illis mergẽdis. [Cui
soror pueri:] puta Maria, quæ iam iuuencula erat: [Vis, inqt, vt vadã, & vocẽ tibi mulierem
Exod. 1. Hebræam, quæ nutrire possit infantulum? Respõdit: Vade]. i. fac ita. ¶ Circa q̊d quęri potest
cur filia regis nõ ordinauit, vt ille puerulus à muliere Aegyptia nutriret. Cuius ratio paulo
post exprimet. [Perrexit puella, & vocauit matrem * eius] s. pueri, immo & suã, quã tamen
* suam adduxit quasi alienã, nec indicauit ꝙ mater esset illius infantuli. [Ad quã locuta filia Phara
nis: Accipe, ait, puerꝝ istum, & nutri mihi]. i. ad commodũ atq; solatiũ meũ. Ego dabo tibi
mercedem tuã.] quã postulaueris à me, & quã te mereri putauero. Veruntñ mater Mosis in
illo casu aliunde, videlicet iure naturali ac diuino, tenebat proprium nutrire infantem, nec
videtur in hoc mercedẽ meruisse humanã, nisi secũdum æstimationẽ filiæ Pharaonis. [Susce
pit mulier & nutriuit puerꝝ, adultumq́;] vtpote ablactatum & rationis capacem, [tradidit
liæ Pharaonis.] Non dicit ꝙ postulauit mercedem à filia Pharaonis pro pueri nutrition
forsitan tñ postulauit, vt minus putaret mater infantuli: & forsan nõ postulauit, sciens se m
trem infantis, & volens complacere reginæ. [Quem illa adoptauit in locum filij.] Nam cr
ditur tunc nõ habuisse alium filiũ. Ex quo innotescit etiã, ꝙ ille infantulus erat miro mo
He. Mo- pulcher, gratiosus, amabilis, intantum ꝙ pagana regis filia sic accẽdebatur amore pueru
sche. [vocauitq́; nomen eius * Moises, dicens: Quia de aqua tuli eum.] ideo voco eũ hoc nomin

Mo

Mois quippe in Aegyptio idiomate,dicit aqua: is,ſaluat⁹.ſicq́; Moiſes interpretaẗ,ſaluatus
de aqua. Hanc de ſeipſo hiſtoriā Moſes multum breuiter ſcripſit, quā Ioſephus plenius re- Ioſe.li.2.
citat,dicens:Metuens Amram ne captus incideret iram regis, ꝓpter occultationē videlicet ant. iud.
Moſis,& ne ſimul cū puerulo deperiret,prouidētiamq́; Dei excluderet, qa videlicet audiuit cap.9.
à Deo, ꝙ puer ille eſſet liberaturus Iſraeliticū populū, præparanit vas rotūdum, in q̊ infans
ſpatioſe iaceret. Itaq; infantem ibi poſitū,& in flumine collocatū,Deo cōmiſit.Therimuth
autē filia regis circa littus fluminis ludens,& vas illud cōſpiciens,iuſſit ſibi afferri. In quo vi
dens infantem,gauiſa eſt valde ꝓpter magnitudinē & pulchritudinē pueri,præcepitq́; addu
ci mulierem Aegyptiā,quę daret infanti mamillā.quo renuente vbera mulieris Aegyptię,
atq; hoc idem in multis mulieribus Aegyptijs faciente,Maria adſtās,dixit: Fruſtra o regi-
na has mulieres ad nutrimentū vocas infantis,quæ nullā cognationē habent ad eum. Si aūt
aliquā Hebræaꝝ adduci præceperis, puto ꝙ vbera eius accedet, quod tñ rationabiliter di-
ctum credēs regina,iuſſit adduci Hebræā.ſicq́; adducta matre pueruli,vbera eius infans gra-
te accepit,cōmiſitq́; filia regis mulieri Hebrææ,vt pueꝝ cum omni diligentia enutriret. Ta-
lem etem̄ fecit Deus pueꝝ illum,vt dignus habereẗ educatiōe & cura etiā ab illis,qui timo-
re eius decreuerunt interimere totum genus Hebræoꝝ viroꝝ. Inſup Ioſephus refert: Filia Idē vbi
Pharaonis adultū Moſen corā patre ſuo adduxit,qui ſuā coronā impoſuit capiti Moſis. Mo ſupra.
ſes vero videns in ea ſimulacrum ſculptum,proiecit eā cum indignatione in terrā,ac fregit.
Quod cernens quidā ſacerdotū Heliopoleos valde cōmotus, videlicet ille ſcriba, qui p̄dixit
vnū de Hebræis naſciturum qui vaſtaret Aegyptum, dixit: Hic eſt puer quē ex oraculo deo-
rum audiuimus oppreſſurum Aegyptum. ſtatimq́; voluit irruere in Moſen, dicens: Occi-
datur,vt de cętero careamus timore.Porro filia regis totis viribus ſe obiecit,& filium ſuum
adoptiuū defendit.Nā & vnus ſapientiū adſtās,dixit pueꝝ hoc ex puerili ignorātia cōmiſiſ-
ſe:q̊d vt certius fieret,fecit prunas ardentes afferri,& puero p̄ſentari,q more pueroꝝ vnā ori
ſuo appoſuit,& inde linguæ ſuæ extremitatē cōbuſſit, vnde (vt ferunt Hebræi) impeditioris Idē vbi
linguæ effectus eſt.Deniq;,vt Ioſephus ſcribit, tantæ pulchritudinis extitit Moſes,ꝙ nullus ſupra.
erat tātæ ſeueritatis,quin eius delectabaẗ adſpectu.Multi q̊q; dum eū per plateā cernerēt fer-
ri,poſtpoſitis occupatiōibus ſuis,feſtinabāt poſt eū. Inſup narrat, & tangiẗ in Gloſſa, pleni-
uſq́; in Scholaſtica habeẗ hiſtoria, ꝙ Aegyptij precturi ad præliū cōtra Aethiopes,ex oracu-
lo ſuoꝝ deoꝝ virū Hebræum,videlicet Moſen,præfecerūt exercitui ſuo. Itaq; Moſes valla-
tus Aegyptijs,vicit Aethiopes.Cumq́; vrbē Saba noīe,diutius obſideret, filia regis Aethio-
pum iniectis oculis ſuis in Moſen,eum dilexit,atq; ex cōdicto tradidit ei vrbē,vt eā duceret
coniugē, duxitq́; eā, & hæc eſt vxor eius Aethiopiſſa, ꝓpter quā Aaron & Maria cōtra eum
iurgati leguẗ, vt in Numeris ſcribiẗ,& Deo præſtāte exponeẗ ibidē. [In diebus illis poſtquā Nūe. 12.
creuerat Moſes,egreſſus eſt ad fratres ſuos] .i. Hebræos viſitans in terra Geſſen, qui fratres
eius dicunẗ ex genere,dilexitq́; illos,præcipue tam naturali q̄ infuſa dilectione,& frequenter
condoluit eis in tātis eoꝝ anguſtijs, & forſan ſpecialiter viſitauit quoſdā ſuos cognatos, qui
fratres eius fuerūt conſanguinitate. [viditq́; afflictionē eoꝝ] oculo corporali,& mētis com-
paſſione,[& virū Aegyptiū,percutientē quendā de Hebræis fratribus ſuis. Cumq́; circūſpe- Act.7.
xiſſet huc atq; illuc, & nullum adeſſe vidiſſet, ꝑcuſſum Aegyptiū abſcondit ſabulo.] Aegy-
ptius ille fuit vnus præpoſitoꝝ, quos Pharao præfecit Hebræis ad ſolicitādum opus eorum,
quē Moſes vir fortis & bellicoſus,ſecūdum Ioſephū,interfecit. ¶Circa q̊d quęriẗ,qua autho Ioſe.li.2.
ritate hoc Moſes fecerit,& an ſine peccato hoc egit. Ad q̊d aliq rñderūt,ꝙ in hoc facto pec ant. Iud.
cauit mortaliter,qa nō fuit legitimus iudex illius Aegyptij,manumq́; miſit in meſſem alie- cap.9.
nam,& vſurpatū cōmiſit iudiciū,puniendo non ſibi ſubiectū. Et iſti nituẗ authoritati Au-
guſtini,dicentis: Moſes tunc nullā adhuc legitimā poteſtatem gerebat, nec diuinitus acce-
ptam,nec humana ſocietate ordinatā. Primo quoq; de ciuitate Dei teſtaẗ: Non licet priua-
ta poteſtate occidere hominem. Itemq́; vbi dictū eſt, Nō occides: Hic,inquit, fiunt quædam
exceptiones,videlicet ſine diuina authoritate, aut data lege, vel expreſſa iuſſione. Vnde in
ſecunda ſecūdæ,q̄ſt.60.loquiẗ Thomas: Auguſtinus in q̄ſtionibus Exodi dicit,homicidium Aug. li.
illud in ſe vitioſum fuiſſe, magnū tñ fertilitatis indiciū extitiſſe, puta virtutis qua liberatu- 1.de ciu.
rus fuit populū Dei. Veruntñ ſi verba Auguſtini plene pēſenẗ, nō videẗ ſic abſolute ſenſiſſe. Exo. 10.
Nā & in Gloſſa ex verbis Auguſtini induciẗ: De hoc Moſis facto ſatis diſputauim⁹ in libro Auguſt.
de vita p̄riarchaꝝ, quē ſcripſimus cōtra Fauſtū,vtrū Moſes laudabili indole illud fecit,quē-
admodū terra ante ꝓductionē vtiliū ſeminū laudaẗ de fertilitate infructuoſaꝝ herbaꝝ, an
ipſum factū iuſtificādum ſit. Quod ideo nō videẗ,qa nullā adhuc legitimā poteſtatē gerebat,
Deinde ſubiūgit: Et tñ ſicut Stephan⁹ ait in Actibus apl'oꝝ,putabat intelligere frēs ſuos,ꝙ ꝑ Acto.6.
eū Deus daret illis ſalutē,vt ꝑ hoc teſtimoniū videaẗ Moſes iam diuinit⁹ admonitus,q̊d ſcri
ptura eo loco tacet,vt ſ.facere illud auderet. Ex qbus Auguſtini verbis oſtendiẗ quid ſenſerit
ipſe. Hinc ait & Thomas: Dici poteſt ꝙ Moſes occidit Aegyptiū inſpiratiōe diuina. Vel ſicut

Ambroſius in libro de officiis videtur innuere, Moſes fecit hoc defendendo Hebræum cum
Ambro. moderamine inculpatæ tutelæ. Ait nãq; Ambroſius: Qui à ſocio nõ repellit iniuriã qſi po
teſt, tã eſt in culpa, vt ille q iniuriat. Et ponit exemplũ de Moſe. Reor itaq; abſolute tenen
dum, ꝙ Moſes fecit hoc ex virtute, nõ ex vitioſa radice. Sic'q; ex reuelatione diuina cogno
uit ſe præordinatũ à Deo in liberatorẽ populi ſui. ¶Sed tunc rurſus inquirit, qua æquitate
occidit Aegyptium pro ſola ꝑcuſſione læſiua, nõ interfectiua, quã Aegyptius ille infligebat
Hebræo. Videt quidẽ in hoc modũ exceſſiſſe iuſtæ vindictæ, cum ſecundũ legẽ talionis, par
læſio fuerit repẽdenda, iuxta illud: Vulnus pro vulnere, dentem pro dente, oculũ pro oculo.
Ad hoc Lyra reſpondet, recitãdo fabulã Iudæorum, dicentiũ ꝙ Hebræus ille habuit valde for
moſam vxorem, quã Aegyptius cõcupiſcens, fecit Hebræum valde mane exire ad opus: quo
egreſſo, rediit, & eius coniugẽ cõſtuprauit. quo cognito, increpauit eum Hebræus. Cui indi
gnans Aegyptius, ꝑcuſſit eũdem. Quod cũ Moſes ex relatiõe Hebræi nouiſſet, occidit Aegy
ptiũ, nõ pro ſola & ſimplici ꝑcuſſione illata Hebræo, ſed & pro adulteratiõe ſuæ vxoris. Ve
R. Paul9. runtamen cõtra hoc aſſerit Rabbi Paulus: Non eſt neceſſariũ dicere, ꝙ Moſes interficiendo
Aegyptiũ, ꝑcuſſit vt iudex, ſed poti9 vt pars. Ex debito enĩ charitatis qlibet tenet repellere in
iuriã à proximo, ſi poteſt. Et quia Moſes nõ poterat hoc facere per aliquã percuſſionẽ, niſi
Aegyptius moreret: immineret enĩ periculum mortis Moſi, ſi Aegyptius de ſua ꝑcuſſione
conquereret regi, idcirco oportuit vt Moſes eum occideret. Ideo nõ oportet ad hoc adulte
rium allegare Aegyptii, de quo nulla fit mentio in ſcriptura. Hæc Rabbi Paulus. Cuius ver
ba nõ vident ſatis perita, quia (vt tactũ eſt) cõmuniter dicunt doctores, nulli licere alium iu
dicare atq; occidere, niſi conſtitutus ſit eius iudex legitimus. Et quãuis pars cõmunitatis ex
charitate teneat à ꝓximo ſuo iniuriã pro poſſe repellere, nõ tñ ſic, vt aliũ lędat aut puniat, ni
ſi (vt dictum eſt) cum moderamine inculpatæ tutelæ. Nec licet priuatæ ꝑſonæ occidere iniu
riantem alteri, ne iniurias ille cõquerat ſuperiori contra priuatã perſonã, & ex hoc priuatæ
perſonæ periculũ mortis inſtet, quia nõ debet quiſquã peccare propter vitãdum malum pœ
næ. Nec etiã Moſi imminebat neceſſario periculum mortis ex querela Aegyptii. Potuiſſet
enĩ vulnerato Aegyptio fugere, & fugiendo manum regis euadere, ſicut & poſtea fecit. [Et
egreſſus die altero,] ſ. immediate ſequente, vt ex ſequentibus conſtat, [cõſpexit duos Hebræ
Nũe. 16. os rixãtes] contra ſe inuicẽ. Atq; vt refert Lyra, ſecundũ Hebræos, iſti duo fuerũt Dathan &
Abiron. Quod verum nõ arbitror, quoniã Dathan & Abiron fuerunt filii Eliab filii Ruben
& de maioribus Iſraelitici populi. Vnde non apparet, ꝙ viri tam propinqui & potentes, ſi
contra ſe inuicem contenderint, ꝙ vnus percuſſerit alterum. [Dixit'q;] Moſes [ei qui faciebat
Acto. 7. iniuriam: Quare percutis proximũ tuum?] Secũdum Stephanũ in Actis: Viri, fratres eſtis,
id eſt, proximi. vt quid nocetis alterutrũ? Quaſi dicat: In hoc iniuſte & contra charitatẽ, in
pienter'q; agitis, cum ſitis tam proximi, & aliunde ſatis afflicti, propter quod vnus veſtrum
non debet alteri augere afflictionem. [Qui reſpondit: Quis conſtituit te principem aut iu
cem ſuper nos?] Quaſi dicat: Ideo non debes te intromittere de noſtra correctione, cum nul
lam præſidentiã aut iuriſdictionẽ ſup nos habeas. Iſte Hebræus grauiter multipliciter'q; pec
Acto. 7. cauit. Primo, per ingratitudinem. Nempe vt in Actibus S. Stephanus proteſtat, Moſes recon
ciliauit. i. reconciliare intendit illos in pace, & charitatiue corripuit ambos, ſicut ex verbis
beati Stephani patuit: quis hic legatur, ꝙ illum corripuit qui iniuriã intulit: qa videlicet
lũ ſpecialiter increpauit & acrius. Ille autẽ pro verbis charitatis & pacificationis ac piæ cor
reptionis, retribuit Moſi verba inuectionis: & de præſumptione & vſurpatione, immo & ho
micidio redarguit illũ. Secundo, quia nõ ſolum princeps & iudex, ſed & quilibet proximus
poteſt & debet delinquentes charitatiue corripere. Tertio, quoniã temere iudicauit. Moſes
nanq; ex ordinatione diuina & inſpiratione ſuperna habuit iam quãdam authoritatẽ cor
ripiendi & iudicandi Hebræos. [Num occidere me tu vis, ſicut heri occidiſti Aegyptium?]
Quaſi dicat: Tu es violentus & homicida, idcirco emẽda teipſum. [Timuit Moſes.] Contra
Hebr. 11. rium videt ex verbo Apl'i: Fide reliquit Aegyptũ, nõ veritus animoſitatẽ regis. Reſpõdere
teſt, ꝙ naturali timore timuit mortis diſcrimen, nõ timore carnali aut mũdano. [& ait]
intra ſe cogitãdo, vel alicui ſibi familiari loquendo: [Quõ palã factũ eſt verbũ iſtud?] i. q
liter factũ iſtud tam cito vulgatũ eſt? Ex hoc elicit, ꝙ Moſes cõmiſit Hebræo, cuius in
am vindicauit in Aegyptio, ne interfectionẽ Aegyptii propalaret, ſed ille non tacuit. De
Eſaię 29. in ſcripturis verbũ pro facto frequenter accipitur, ſicut in Eſaia: Hæc verba feci. Et quar
4. Re. 20. bro Regũ: Non fuit verbũ in domo mea, q̊d non oſtẽderim eis. [Audiuit'q; Pharao *ver
Alias, ſermonem hunc hoc] ꝙ ſ. Moſes occidiſſet Aegyptiũ. Et forſan ĩpius ille Hebræus, per ſe aut per aliũ in
uit hoc regi. [& quærebat occidere Moſen:] tum qa occiderat Aegyptium, regis præfec
ſup opera Hebræorum, q̊d rex reputauit in ſuã redundare iniuriã: tum qa multi ſuggerebant
gi, Moſen eſſe de quo ex deorum ſuorum oraculo audierunt, quòd liberaturus eſſet Hebræ
humiliaturus Aegyptios. [Qui fugiẽs de cõſpectu eius,] Hoc dupliciter explanat. Prim

post prędicta venit ad regis p̄sentiā,& increpatus à rege,fugit de eius conspectu. Dicunt em̄ Hebræi,ꝙ Pharaone iubente, Moses captus fuit,& corā rege adductus, increpātiꝗꝫ regi con stāter rn̄dit. Cumꝗꝫ spiculator ex regis p̄cepto voluisset Mosen decollare,p̄cussus est cæcitate,quę acrisia nuncupat̃,qua aliqs nō videt distincte q̄d cupit videre,cū tn̄ videat alia,qua an geli p̄cusserāt Sodomitas.Sicꝗꝫ Moses miraculose euasit,Pharaone vidēte:quē & Deꝰ sic obstupefecit,ꝙ nihil contra Mosen facere quiuit.Huic recitationi fauere videt̃, q̄d ait Apl's ad Hebræos:Fide reliquit Aegyptū,non veritus animositatē regis.Quocirca scribit Chrysostomus:Quòd reliquit Aegyptū, fides fuit,nō metus.Secūdo exponit̃ sic:Qui fugiēs de cōspectu regis.i.discedēs ab Aegypto,ne amplius corā rege appareret.[moratus est in terra Madian:] Madian q̄nꝗꝫ est nomē regionis,interdum ciuitatis in terra illa,quę sic vocat̃ ab vno filiorꝫ Abrahę ex Cethura,vt in historijs ait magister,fugitꝗꝫ Moses per desertū,& ciborꝫ inopiam virtute patiētiæ vicit,vt Iosephus dicit.[& sedit iuxta puteum.] Hoc fuit anteq̄ fecit notabilem morā in Madian:seditꝗꝫ iuxta puteū,q̄m illic solebāt hoīes conuenire atꝗꝫ diuertere,q̄a & putei illis in locis sunt rari & cari. [Erāt aūt sacerdoti Madian septē filiæ:] Aliqui dicunt ꝙ iste fuit idolorꝫ sacerdos. In Scholastica vero historia dicit̃, ꝙ sacerdos sumit̃ hic pro primate,q̄m primas antiquitus dicebat̃ sacerdos.Cui concordat ꝙ scribit Lyra:Secūdum Hebræos,sacerdos hic accipit̃ pro maiori aut magnate. An aūt fuit sacerdos hoc modo ciuitatis vnius Madian dictæ,an regionis illius, textus nō exprimit:potiusꝗꝫ videt̃,ꝙ ciuitatis illius.[quæ venerāt ad hauriendā aquā]pro suis pecoribus. [& impletis canalibus].i.vasis seu lignis cauatis,in quę fundebat̃ aqua hausta,[adaquare cupiebāt greges patris sui.]Erat aūt consuetudinis in terris illis,ꝙ puellæ,etiā filiæ diuitū & potentū,pecora custodiebāt. Pecora nāꝗꝫ erāt p̄cipuæ illorꝫ diuitiæ.[Superuenere pastores, & eiecerūt eas].i.ab actu adaquationis incepto,eas impediuerūt & repulerunt.Nā sicut in Genesi habet̃, consuetudinē in Mesopotamia extitisse, vt cuncti greges ad puteum cōgregarent̃,& pariter potarent̃,sic & in Madian consuetū fuisse putatur:idcirco pastores indignabant̃ puellis, ꝙ contra consuetudinem facere p̄sumpserunt.[surrexitꝗꝫ Moses,& defensis puellis,adaquauit oues earꝫ.] Si Moses solus venit in Madian,& sine adiutorio defendit illas puellas refrenādo pastores,ostendit̃ vir valde robustus fuisse.Sed nonne peccauit,contra consuetudinē ibi agēdo? Dici potest,ꝙ ex quadā bona curialitate hoc egit,deferēdo virginibus,q̄s vidit indecēter tractari.[Quę cū reuertissent ad Iethro patrem suum:]qui dicit̃ quatuor noīa habuisse,videlicet Iethro,Raguel,Cinæus,& Obab,qui secundū Hebræos vocatus est Iethro,q̄d interpretat̃ adijciens,q̄m vnum capitulū addidit legi,hortādo Mosen qualiter populū iudicaret ac regeret per centuriones & decanos.Secūdum Hebræos quoꝗꝫ aliquos, dictus est Obab.i. diligens, q̄m dilexit legē,atꝗꝫ ad iudaismū fuit cōuersus,[dixit ad eas:Cur velocius venistis solito? Rn̄derūt: Vir Aegyptius] non tamē de semine Aegyptiorꝫ,sed natus & demoratus in Aegypto,[liberauit nos de manu pastorꝫ:] qui cœperūt nos impedire.[Insuper & hausit aquā nobiscū, potumꝗꝫ dedit ouibus.] Quo cōstat,ꝙ puellæ impleuerūt canalia,Mose adiuuāte, q in aula regia conuersatus,sciuit curialiter se ad puellas habere. nam & filiā regis ante iam habuit vxorem,iuxta præhabita.[At ille:Vbi est,inquit? Quare dimisistis hominē? vocate eum,vt comedat panem.] Puellæ forsan ex quadā verecundia dimiserūt Mosen, qui habuit valde honorabilem apparatum.[Iurauit ergo Moses ꝙ habitaret cum eo].i. inter cætera cum Iethro colloquia habita,firmiter dixit aut iuramēto firmauit habitare cum ipso. [Accepitꝗꝫ Sephorā filiam eius vxorē.] Mirum videri potest, ꝙ Iethro vir tātus,in terra sua dedit filiā suā viro exuli,& in terra illa inopi coniugē.Ad quod poterit responderi,ꝙ considerauit elegātiam, amabilitatem,prudentiā,cæterasꝗꝫ Mosis sancti virtutes.Et forsan audiuit ab eo vel alijs, qualis fuerat i Aegypto,& cur inde recesserit.[Quæ peperit ei filiū, quē vocauit] Moses[Gersan,dicēs: Aduena fui in terra aliena:]puta in Madian,idcirco filiū suum sic appellauit. Nā Gersan interpretat̃ aduena. Est aūt cōsuetudo Hebræis,imponere pueris suis noīa ab aliqua proprietate,euentu,aut actu. [Alterum vero peperit] Sephora,[quem vocauit Eliezer,dicens:Deus em̄ patris mei adiutor meus, & eripuit me de manu Pharaonis,] per fugā meā, vel miraculose,vt tactum est.Eliezer autē interpretat̃,adiutoriū Dei mei. Sicꝗꝫ in appellatione filij sui, recognouit beneficia sibi desuper contributa. [Post multum vero temporis mortuus est rex Aegypti:] qui Mosen persequebat̃, & præ cæteris regibus Aegypti dure nimis afflixit Hebræos.[Et ingemiscentes filij Israel propter opera]eis à rege iniuncta,quæ & successor defuncti cōtinuari voluit,[vociferati sunt,] Dei auxilium inuocādo,& suā calamitatem deflendo. [Ascenditꝗꝫ clamor eorꝫ ad Deum ab operibus.] Seruierunt etem̄ regi, nec tamen mercedem tribuit eis.In quo cōmisit vnum de quatuor vitijs clamātibus ad Deum. Dicit̃ quoꝗꝫ clamor Israelitarꝫ ascendisse ad Deū,quia exauditus fuit ab eo.[Et audiuit gemitū eorꝫ].i. per modū audiētis se habuit succurrēdo.[ac recordatus est fœderis,] hoc est, memorē se esse ostendens,aut ostēdere volens,cum tn̄ inuariabilis sit Deus, in quē nec recordatio, nec obli-

Hebr. 11.
Chryso.
Iose.li.2. ant.Iud. cap.9.
Eusebi⁹.
Gen. 29.
Exo. 18.

uio cadit. Sed ſcriptura loquit̃ de Deo more humano, nr̃æ capacitati in hoc condeſcendens.
Itaq; recordatus fœderis, [q̊d pepigerat]. i. inierat & firmauerat, [cũ Abrahã, Iſaac & Iacob]
videlicet ꝙ eoꝝ poſteros ex Aegypto reduceret, & terrã Chanaan eis conferret, ſicut in Ge-
*libera- neſi per plura capitula demonſtrat. [Et reſpexit dñs filios Iſrael] oculo pietatis, [& *cogno-
uit uit eos]. i. eos ad ſe pertinere, ac ſibi aliquo modo placere, teſtatus eſt.

¶Spiritalis intelligentia eiuſdem cap. II. Art. IIII.

Greſſus eſt poſt hæc vir] Per Moſen allegorice intelligitur Chriſtus. Et ſicut Moſes fuit
Pſal. 44. E infantulus elegãs, ſic Chriſtus infans, fuit ſpecioſus præ filiȷs hominũ. Quẽadmodũ etiã
parentes Moſis cũ ſuo periculo abſconderunt Moſen à tyrãnide Pharaonis, ſic beatiſſi-
ma ac deifera virgo & eius miniſter S. Ioſeph, abſcõderunt pueꝝ Ieſum à ꝑſecutiõe ſcelerati
Matt. 2. Herodis. Quẽadmodũ etiã Moſes, cũ diutius abſcondi non potuiſſet à ſuis parentibus, ex-
poſitus eſt in fiſcella gurgiti fluminis: ſic dñs Ieſus, cum in Iudæa diutius propter Herodis fu-
rorem ſeruari nõ poſſet, in Aegyptum vitioꝝ fluctibus plenam, delatus eſt. Deinde cum glo-
rioſa virgo filiũ ſuum ſecũ in ſecreto degentem, nõ poſſet detinere diutius, receſſit ab ea ſu-
us, volens Dei patris implere mandatũ, prædicãdo publice in omni Iudæa: deſcenditq; pri-
Lucę 2. mitus in Iordanẽ, vt baptizaret à beato Ioanne. Sicq; ꝑ fiſcellã in qua Moſes eſt locatus, in-
Matt. 3. telligi poteſt caro Chr̃i, in qua eius anima atq; diuinitas latuit. Porro ꝑ ſororẽ, Moſen pro-
Marc. 1. cul ſequentem, & rei euentũ cõſiderãtem, deſignat plebs Iudaica, Chr̃o ſecundũ carnem pro-
Lucæ 3. pinqua, quę eum familiarius ſequebat, obſeruãs quid ei accideret. [Ecce autẽ deſcendebat fi-
Ioann. 1. lia Pharaonis, vt lauaret in flumine.] Per filiã Pharaonis, ſignificat ecclesia ex gentibus con-
gregata, & ex principibus regibusq; terrenis ꝓgenita: vel diaboli filia, quãtum ad priſtina
Pſal. 44. vitia ſua. Propter quod dicit ei: Audi filia & vide, & obliuiſcere populũ tuum & domũ pa-
tris tui. Quemadmodũ itaq; filia Pharaonis, deſcendẽs ad flumẽ vt lauaret, reperit Moſen:
ſic plebs gentilis ſeipſam humilians, atq; ad fontẽ baptiſmi pro ſua purgatiõe accedẽs, inue-
nit Chr̃m, & cõſequuta eſt gr̃am eius. Quemadmodum aũt filia Pharaonis miſerabat Moſi
vagientis, ſic eccleſia ex gentibus conſtãs, intime condolet Chriſto in vniuerſis quæ pro no-
ſtra ſalute ſuſtinuit. Deniq; ſicut filia Pharaonis amplexata eſt Moſen à ſuis relictum, ſic ec-
cleſia deuotiſſime apprẹhendit dñm Ieſum à ſynagoga contemptũ. Inſuꝑ ſicut filia Pharao-
nis reddidit Moſen muliebri Hebrææ, matri videlicet eius, nutriendũ: ita eccleſia ipſis quoq;
Iudæis, ex quibus natus eſt, rurſus obtulit p̃dicauitq; Chr̃m. Quem & aliqui Iudæi ſuſcepe-
Apoc. 3. runt ꝑ fidem, ſicq; Chr̃m ſpiritaliter refecerunt, ſecundũ quod ipſe in Apoca. teſtat: Si quis
aperuerit mihi, cœnabo cũ illo, & ipſe mecũ. Refecerũt quoq; eum in membris ſuis, de qbus
Matt. 25. fatet: Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Amplius, ſicut filia Pharaonis pro-
mercedẽ mulieri Hebrææ Moſen educãti, ſic eccleſia multa cõtulit beneficia ſynagogæ co-
1. Co. 16. uerſæ: immo vt Paulus ſcribit apl̃s, neceſſaria vitæ miſit eidẽ. Synagoga q̊q; cõuerſa, videns
tanta gratiaꝝ chariſmata eccleſiæ cõdonata, admirata eſt, & gr̃as egit Deo, atq; in fide eſt ro-
Acto. 4. borata, prout in Actibus docet aploꝝ. Inſuꝑ ſicut mater Moſis adultũ Moſen tradidit filiæ
Pharaonis, ſic ſynagoga conuerſa, dñm Ieſum Chr̃m ſua prædicatione detulit ad gentiles.
Matt. 12. Sed quõ eccleſia adoptauit Chr̃m in filium, ſicut Pharaonis filia Moſen, niſi ſecũdum quod
Marc. 3. dñs ipſe in euãgelio loquit: Qui fecerit voluntatẽ patris mei, ipſe meus frater & ſoror & ma-
Lucæ 8. ter eſt? Eccleſia etẽ pro magna & nobiliori ſua parte, ab omni carnali concubitu abſtinens,
filium Dei intra ſe ſpiritaliter cõcipit, parit, amplectit. Chriſtũ quoq; quaſi in infantia cõſti-
tutum, ſynceriter cõntemplatur, ac materno affectu cõplectit, quẽ tulit de aqua baptiſmi.
[In diebus illis poſtq̃ creuerat Moſes &c.] Quemadmodũ Moſes factus virilis ætatis, viſita-
uit fratres ſuos Hebræos, Aegyptiumq; iniuriãtem Hebræo, occidit ac ſabulo texit: ſic Chri-
ſtus ꝑ Moſen præfiguratus, cum iam eſſet ætatis virilis, in carne aſſumpta viſitauit Iudæos
prædicãdo & ſigna exhibendo eiſdem: diabolum quoq; illos grauiter opprimentem, pro-
ſus deuicit & conculcauit. Propter quod beatiſſimus princeps aploꝝ ait de Chr̃o: Qui per-
Acto. 10. trãſijt bñfaciẽdo, & ſanãdo oẽs oppreſſos à diabolo. [Et egreſſus die altera, cõſpexit duos He-
brẹos rixãtes, dixitq; ei q faciebat iniuriã: Quare ꝑcutis ꝓximũ tuũ?] Sic & Chr̃s poſt ſuã re-
ſurrectionẽ egreſſus de limbo patrũ & monumẽto, vidit duos Hebrẹos contra ſe cõtendẽtes,
videlicet eos q crediderũt ex Iudaiſmo, & eos q in Iudaica ꝑſtiterũt ꝑfidia, q per allegatiõ-
ſcripturaꝝ inuicẽ diſputabãt & cõtendebãt de Ieſu. Increduli aũt iniurias multas intulerũt
credẽtibus, vt patet in Actibus. Ideo Chr̃s redarguit ꝑfidos illos, qbus ꝑ os ꝓtomartyris Ste-
phani dixit: Dura ceruice & incircũciſi cordibus & auribus, vos ſemꝑ reſtitiſtis ſpiritui ſan-
Acto. 7. cto. Illi vero Chr̃i authoritatẽ negãtes, indignati dixerũt: Quis te cõſtituit principẽ aut iu-
Lucę 19. dicẽ ſuꝑ nos? Dixerũt em̃: Nolumus hũc regnare ſuꝑ nos. [Num occidere me tu vis &c.] Im-
poſuerũt em̃ Chr̃o, ꝙ per ſe & ſuos diſcipulos falſe docuerit eos, & ꝙ ex eius p̃dicatione im-
Ioan. 11. mineret eis deſtructio. Collegerũt qppe põtifices & phariſæi cõciliũ, dicẽtes: Quid facimus,
ga hic hoc multa ſigna facit? Si dimittimꝰ eũ ſic, oẽs credẽt in eũ: & veniẽt Romani, & tollẽt
no-

nostrum locũ & gentẽ.[Timuit Moses,& ait:Quõ palã factũ est verbũ istud?]Sic &Christus naturali timore timuit mortẽ,ostẽdens in se humanæ naturæ veritatẽ. Signa q̃q; sua interdũ occultari p̃cepit.[Audiuit Pharao verbũ hoc,& quærebat occidere Mosen.]Sic & principes Iudæorũ cogitauerũt interficere Chr̃m,eo ꝙ tãtis p̃fulsit miraculis,ꝑpter quæ merito credi dissent in eum.[Qui fugiẽs de conspectu] Pharaonis &c.Sic saluator interdũ fugit rabiem Iudæorũ,iuxta illud Ioannis:Iesus ergo iam non in palàm ambulabat apud Iudæos,sed abijt trãs Iordanẽ in ciuitatẽ quę dicit̃ Effrem,& ibi morabat̃ cũ discipulis suis.[& sedit iuxta puteũ].i.fontẽ baptismi constãter edocuit,& ꝓfunditati sapiẽtiæ saluberrimæ indesinẽter adhæsit.Ad literã quoq;,fatigatus ex itinere,sedit iuxta puteũ. [Erãt aũt sacerdoti Madian septem filiæ,q̃ venerũt ad hauriendã aquã &c.] Per has septẽ filias viri gẽtilis, intelligunt̃ vniuersæ ecclesiæ gentiũ,q̃ ex auditiõe p̃dicatiõis euãgelicæ legis,venerũt ꝑ mẽtis cõuersionẽ ad hauriendã aquã doctrinę salubris,fluẽtã'q; gr̃æ ex sacramẽtis Chr̃i,& maxime ex immẽsitate pietatis diuinę,sicut Esaias p̃dixit:Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris.[Et impletis canalibus,cupiebãt adaquare greges pr̃is sui.] hoc est,cũ corda eorũ fuissent impleta septẽplici gr̃a spũs sancti,optabãt & alios gẽtiles nondũ cõuersos illuminare,& donis Dei reficere,cõmunicando eis charismata sibi donata,iuxta illud principis apl̃orũ: Vnusq̃sq; sicut accepit gr̃am,in alterutrũ illã administrãtes.[Supuenere pastores,& eiecerũt eas.]Isti pastores fuerũt põtifices Iudęorũ,ac paganorũ imperatores & principes infideles,q persequẽdo ecclesiã,conati sunt aliorũ impedire cõuersionẽ ad Chr̃m.[Surrexit'q; Moses,adaquauit oues earũ.]Sic Chr̃s supnaturaliter & gratiosissime subuenit suis fidelib⁹,& eorũ subditos illustrauit ac pauit,intm̃,ꝙ ecclesia tãdẽ oĩb⁹ hostibus suis p̃ualuit,& reges ac principes crediderũt. [Quę cũ reuertissent ad patrẽ suũ,dixit:Cur velocius venistis solito? R̃nderũt:Vir Aegyptius liberauit nos &c.] Sic p̃triarchæ gentiliũ cõuersi, admirati sunt vehemẽter celerrimã gẽtium cõuersionẽ,inquirẽtes'q; causam à subditis,audierũt ꝙ vir Aegyptius,Chr̃s videlicet, qui in infantia sua septẽ circiter annis moratus est in Aegypto,eos adiuuit,redemit,refecit. [At ille:Vbi est,inq̃t?&c.]Per hoc designat̃,ꝙ bonus p̃latus increpat aĩas subditorũ suorũ relinquẽtiũ Chr̃m,hortatur'q; eos,vt orãdo reuocẽt saluatorẽ, & cũ talibus dignat̃ dñs habitare per gr̃am.Porro,ꝑ nuptias Mosis cũ filia Iethro,p̃figurat̃ spiritale connubiũ Chr̃i cũ quacũq; ecclesia,seu ꝑsona particulari ex gẽtilitate exorta,ex q̃ generat filios duos,videlicet contẽplatiuum & actiuũ.¶Tropologice ꝑ Mosen aquę expositũ,significat̃ quicũq; fidelis,abũdãtia tribulationũ atq; tẽtationũ vallatus,& vitę hui⁹ deplorãs exiliũ,quẽ suscipit filia regis.i.misericordia & gr̃a saluatoris,adoptãs illũ sibi in filiũ,tradit'q; illũ ecclesię educãdumq; cũ creuerit in virũ virtutũ, visitat proximos suos, q̃n rite p̃ficit ac digne p̃sidet alijs,& discordãtes pacificat,dum reos redarguit.Per Hebręũ vero,q Mosi dixit,q̃s te cõstituit principẽ & iudicẽ sup nos,designãtur puersi,ingrati'q; subditi:qui dum charitatiue & iuste corripiunt̃ & corriguntur, ægre ferunt, verba pungitiua, contumeliosa, criminatoria'q; respondent, intantum ꝙ suam correctionem quasi interfectionem existiment.

Ioan.12. / Ioan.4. / Esaię 12. / 1.Petr.4.

¶Elucidatio literalis cap. III. Moses autem pascebat oues Iethro. Art. V.

Consequẽter describit̃ qualiter Deus appparuit,p̃dixit,& cõmisit Mosi,vt educeret populum Israel ex Aegypto.[Moses autẽ pascebat oues Iethro * cognati].i.soceri [sui,sacerdotis Madian:]qui curã gregum suorũ cõmiserat Mosi,cuius fidelitatem atq; prudentiã fuit satis expertus.In isto quoq; monstrat̃ humilitas Mosis, q cum antea fuerit tãtus vir,non recusauit illud officiũ.Et puto ꝙ ideo illud libenter assumpsit atq; exercuit,quatenus sequestratus ab idololatris Madianitis, aptius Deo vacaret in cãpis & locis eremi solus, & etiã q̃m Iacob patriarcha & filij eius,ouium erant pastores.[Cum'q; minasset gregẽ ad interiora].i.remotiora loca [deserti,] quærendo vberes alimonias ouium. [venit ad montem Dei Oreb].i.montem Sinai, cuius pes dicit̃ Oreb, & vertex Sina: de quo aliqui dicunt, ꝙ dicitur hic mons Dei,propter euentum futurũ,q̃m Deus in eo erat legem daturus. Veruntamen,q̃n Moses scripsit hæc,fuit lex data,dicebatur'q; mons Dei ꝑpter euentũ p̃teritũ.Porro in Scholastica historia ex Iosepho fertur:Mons ille ad pasturas fuit egregius, herbis abundãs,q̃a pastores illuc ascẽdere non p̃sumebant,tum q̃a excelsus fuit, tum q̃a fama erat Deũ habitare in eo.Et iuxta hoc dicebat̃ mons Dei,non tantum propter futurũ euentũ,seu propter legem in eo datã. [Apparuit'q; ei dñs in flamma ignis de medio rubi.] Ista apparitio Dei,fuit per creaturã subiectam,quia in angelo & per angelum apparebat & loquebat̃ dominus Deus.Sic'q; angelus in Dei persona loquens & apparens,dñs appellat̃ & Deus,inquantum Dei personam repræsentauit.In hac quoq; visione non apparuit angelus Mosi in forma sensibili & humana, aut visibiliter in propria persona. Vnde nec Moses sciuit angelum esse iuxta rubum,vel in igne quem vidit quãdo primo ipsum ignem conspexit.Sed sicut angelus interdum apparet in forma humana, ita apparuit nunc in specie ignis, quemadmodum & apostolis apparuit spiritus sanctus in igneis linguis.¶Quòd si quæratur,cur dñs ap-

*soceri / Gen.30. / Gen.37. / Gen.46. / Eusebi⁹. / Iose.li.2. ant.iud. cap.12. / Acto.2.

paruit in ſpecie ignis: Reſpondent quidam ꝙ ideo, quoniam populus Iſrael fuit ad idolola-
triam pronus: idcirco apparebat in flamma, quæ non poteſt imagine figurari. Sed vltimum
verbum hoc, falſum & contra experientiã eſſe videtur. Flamma quippe aſſcendendo, paula-
tim ad formam angularem ꝑtingit, & ſic poteſt depingi ac figurari: magiſq́; terminaт̃ pro-
prio termino in ſeipſo, quàm aer aut aqua. Aptius ergo dicendum, ꝙ ideo, quoniam iuxta
Dionyſ. diuinum Dionyſium, proprietates actioneſq́; Dei, per proprietates & actiones ignis præci-
Hebr. 12. pue deſignantur. Vnde & Deus ignis vocatur, dicente Apoſtolo: Etenim Deus noſter ignis
Deut. 4. conſumens eſt. Quod ex Deuter. ſumptũ eſt, quo habeт̃: Dñs Deus tuus, ignis conſumens eſt,
Deus æmulator. Quemadmodum enim ignis conſumit ac deuorat & inflammat, ſic Deus
conſumit peccata, accenditq́; corda. In igne quoque ſunt ſplendor & calor, per quæ lux ſa-
piẽntiæ & feruor charitatis notantur. Rurſus, quia per ignem quæcunque grandis afflictio
deſignatur, apparuit dominus in igne, ad inſinuandum magnitudinem afflictionis Iſraeli-
tarum. ¶Sed cur apparebat in rubo? Ad hoc reſpondetur in Gloſſa: Dicunt Hebræi, ideo
Deum apparuiſſe in rubo, ne poſſent ſibi inde occaſionẽ idololatriæ ſumere. Ex ligno etẽm
rubi non poteſt idolum fieri. Apparuit autem dominus in flamma ignis, de medio rubi, id
eſt, de rubo forinſecus, præſertim de medio rubi inter extrema ipſius. [& videbat ꝙ rubus
arderet,] id eſt, igne opertus eſſet abſque ſua læſione. ideo ſubditur: [& non combureretur]
quia non viriditas rubi, nec eius ſubſtantia lędebatur, nec flos. Per quod Deus omnipoten-
tiam ſuam monſtrauit, ac myſtice deſignauit, ꝙ tribulatio Hebræorum in Aegypto, non
fuit eos penitus conſumptura, ſed occaſio magnificæ liberationis eorundem. ¶Circa hoc
Gregor. dicit Gregorius: Deus ignem rubumq́; ſociauit, atque aliud ſuperius, aliud inferius iunxit.
Quod tunc ſolum agitur, cum aliquid magnum ex coniunctione ſignificatur. Nam per ſuc
cenſum rubum Moſen alloquẽs, oſtendit quòd Moſes fieret doctor populi, qui & legis flam
mam perciperet, & peccati ſpinam non vitaret, vel quòd ex Iſraelitico populo naſceretur,
R. Paul9 qui ſimilitudinem carnis & peccati ſpinam aſſumeret, & ſubſtantiam humanitatis incon-
ſumptam, in flamma deitatis ſeruaret. ¶Circa præhabita ſcribit Rabbi Paulus: Non vide-
tur neceſſarium dicere, quòd idem angelus quãdoq; in perſona domini loquebatur, & ideo
dñs nominatur. Nam ſecundum ſeriem literæ, prout etiam verba plane ſonât, poteſt dici, ꝙ
ille qui apparuit in flamma & forma ignis, erat angelus apparens ad excitandum mentem
Moſis, vt cernens miraculum, attenderet ad audiendam vocem ac verba diuina, ſed cum ſe-
quitur, [Dixit ergo Moſes: Vadam, & videbo viſionem hanc magnam, quare non combu-
ratur rubus. Cernens autem dominus ꝙ pergeret ad videndum &c.] & poſtea, [Ego ſum De
us patris tui &c.] Hæc verba & ſequentia intelligi poſſunt à Deo dicta, vt ſonant. Hæc Pau-
lus. Cuius verba omnino imperita videntur. In litera nanque & ſerie eius non dicitur, Appa
ruit ei angelus in flamma ignis, ſed, Apparuit ei dominus &c. & tamen non ipſe dominus in
propria perſona, ſed angelus ibi apparuit. Nec verior ratio dari poteſt, cur angelus ille, do-
Gregor. minus appelletur, niſi qui in eius perſona loquebatur, ſicut ſanctus ait Gregorius, & commu
niter dicunt doctores. Deinde quòd dicit, verba prætacta intelligi poſſe dicta à domino, ſta-
re non poteſt, ita vt intelligantur immediate à Deo prolata. Nam tales vocales loquutiones
non proferuntur immediate à Deo, ſed per creaturam ſubiectam, vt ſuper Geneſim loqui-
Auguſt. tur Auguſtinus. Denique, cum in textu dictum eſt, Apparuit ei dominus in flamma ignis, &
paulopoſt ſub eodem contextu ſubiungiт̃, Cernens autem dominus quòd pergeret ad vi-
dendum, vocauit eum de medio rubi, & ait, &c. Quo conſtat quòd vtrunque de eodem do-
mino aſſeratur, nec ex ſerie literę aliud inſinuetur. Rurſus, ſecundum expoſitores ſuper illud
Lucæ, Vox de cælo facta eſt, dicens: Hic eſt filius meus dilectus: vox illa ab angelo eſt forma-
Lucę 3. ta in aere in Dei patris perſona, quemadmodum & dum in Ioanne Chriſtus legitur dixiſſe
Ioan. 12. Pater, clarifica filium tuum, venit vox, dicens: Et clarificaui, & iterum clarificabo: qua audi
ta, aſſeruit turba tonitruum factum eſſe. Alīj autem dicebant: Angelus ei loquutus eſt. Et
hoc verum fuit. [vocauit] itaque dominus [eum] Moſen [de medio rubi, & ait: Moſes Mo-
ſes.] [Repetitio nominis, ſignum fuit dilectionis, & excitatio aduertẽtiæ diligentioris, indici
um quoq; ſerioſitatis & magnitudinis dicendoꝝ. [Qui reſpondit: Adſum. At ille: Ne appro-
pies, inqt, huc.] Hoc propter ſpiritualẽ & myſticã rationem dñs dixit, ſicut & Chriſtus poſt
Ioan. 20. reſurrectionẽ ſuã, ad beatiſſimã Mariã Magdalenã locutus eſt: Noli me tangere. Cur ergo
dñs dixit ad Moſen, Ne appropies huc, niſi ad innuendum, ꝙ nemo accedere debet ad Deũ,
Pro. 25. nec perſcrutari diuina, niſi cum reuerentia magna. cũ & Salomon ꝓteſteт̃: Qui ꝑſcrutator
*calcea- eſt maieſtatis, opprimeт̃ à gloria? [Solue * calceamentum de pedibus tuis.] Cuius præcepti
menta cauſa ſubiungitur: [Locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt.] Idcirco propter reuerẽtiam lo
ci ſancti, immo ob Dei honorem, hoc iuſſum eſt Moſi. Sed vnde & qualiter locus ille extitit
terra ſancta? Dicendum ꝙ inde & ideo, quia fuit electus & deputatus à Deo, vt in eo con-
tingerent ſacra myſteria ac multa diuina, vtpote apparitio iſta diuina, & collocutio ſan-
cta,

cta,multaq́ alia,ſ.datio legis,& quæ fiebãt in ea. [Et ait:Ego ſum Deus patris tui,]qui Amram vocatus eſt. Ex quo cõſtat,ꝙ pater Moſis fuit vir iuſtꝰ,intãtum, ꝙ Deus vniuerſorum fuit ſpecialiter Deus viri illius ꝑ dilectionem & cultum præcipuum. ideo quoq; Deus vocauit ſe Deum patris Moſis, vt in ſpe & amore Dei magis accēderet, patrisq́ ſui meritis ſe crederet adiuuari. Hinc ait Gloſſa interliniaris:Merita parentum bonoꝝ ſæpe filiſs ſubuenerũt. [Deus Abrahã, Deus Iſaac, & Deus Iacob.]Deus æternus,verus,atq; omnipotens, vniuerſorum Deus eſt iure creationis & gubernationis ac inceſſabilis cõſeruationis,oĩmq́ hominũ Deus eſt per ꝓuidentiam & iudiciariam poteſtatem,immo per prædeſtinationẽ æternam,& dilectionem præcipuam,& item per ſpecialem illoꝝ deuotionem ad Deum, atq; aſſiduum Dei cultũ,feruentiſſimumq́ amorẽ. ¶ Præterea,ſicut ſanctus Papa Syluester diſſeruit, Deus voluit ſpecialiter hoꝝ trium patriarchaꝝ Deus vocari, & ſub eoꝝ noĩbus inuocari,ad inſinuandum ſupbeatiſſimæ trinitatis myſterium in vnitate diuinæ eſſentiæ. Hac demũ authoritate vtitur in euangelio Chr̃s cõtra perfidiam Sadducæoꝝ,dicentiũ animas hoĩm eſſe mortales,quaꝝ immortalitatem ꝓbat ſaluator per hoc,ꝙ Deus dixit ſe eſſe Deum Abrahæ, Iſaac,& Iacob. Non aũt eſt Deus mortuoꝝ, ſed viuoꝝ.[Abſcondit Moſes faciẽ ſuam.]hoc eſt, vultũ declinauit in terram,q̊d faciendo,creditur Deum adoraſſe. Sic & in euangelio recitantur ſanctæ mulieres, quæ ad Chriſti venerunt ſepulchrũ,angelis viſis, vultũ ſuũ declinaſſe in terram. Vel abſcondit faciem ſuam,eam q̃ſi velando,ſeu manus ſuas faciei ſuæ ac oculis ſuppónendo. Cuius ſubiungiť ratio:[Non enim audebat adſpicere contra Deum].i.ignẽ in q̊ apparuit dñs,nõ audebat intueri,nec viſum dirigere ex oppoſito verſus locum,in q̊ dñs apparebat,nõ principaliter ex terribilitate dignitateve ignis aut loci, ſed ex cõſideratione maieſtatis diuinæ,ibidẽ in creatura ſubiecta,ſeu in angelo apparentis. Itẽ ex cõſideratiõe ꝓpriæ indignitatis & fragilitatis, ſicut & publicanus in euãgelio legiť nec oculos auſus fuiſſe in cælum leuare,ex cõſideratione ſuoꝝ exceſſuum. Nẽpe cum oppoſita iuxta ſe poſita,clarius innoteſcant:quãto fragilis homo excellentiã Dei altius contẽplatur ac expꝑitur,tãto ꝓpriã defectuoſitatem clarius intueť,ꝓfundiusq́ ſeipſum humiliat,nec ad intuendum incircunſcriptibilẽ illã ſupexcellẽtiam Dei ſe audet indecẽter ingerere, ſed ſuum moderať intuitũ. Hinc ſcriptum eſt in Iob: Ecce excelſus Deus in fortitudine, & nullus ei ſimilis in legiſlatoribus. Et ſubdiť ibi ſequẽti cap. Ideo timebũt eũ viri,& nõ audebunt contẽplari oẽs q ſibi vidẽtur eſſe ſapiẽtes.[Cui]videlicet Moſi[ait dñs:Vidi]oculo pietatis & q̃ſi cõpaſſionis & miſerationis,[afflictionẽ populi mei]vtpote Hebræoꝝ,q erãt ſpecialiter populus Dei ꝑ cæteris ꝑ electionẽ,iuxta illud Deuteronomiſ: Te elegit dñs,vt ſis ei populus peculiaris de cũctis populis q ſunt ꝑ terrã.[in Aegypto,& clamorẽ eius audiui].i. preces qbus me inuocant, iã implere decreui. Vel clamorẽ.i.vlulatũ & gemitũ q̃s emittunt.[ꝓpter duritiam eoꝝ q præſunt operibus].i. ꝓpter anguſtias & labores qbus premunť.[Et ſciens dolorẽ eius, deſcẽdi vt liberem eũ de manibꝰ Aegyptioꝝ.]Deus incircũſcriptibilis & immẽſus,in ꝓpria pſona neq̃q̃ deſcẽdit,aut locũ mutat:ſed dr̃ deſcẽdere ꝑ effectũ,inquantũ de nouo ſuccurrit,punit, aut aliqd facit. Vnde orauit Pſalmiſta:Dñe, inclina cælos tuos,& deſcẽde. Et Eſaias:Vtinã,inqt, dirũperes cælos,& deſcenderes.[& educã]eos[de terra illa]ſ.ex Aegypto,in terrã bonã & ſpatioſam, in terrã q̃ fluit lacte & melle].i.omni gñe victualiũ abundat.[ad † loca Chananæi,& Ethæi, & Amorrhæi,& Pherezæi,& Euæi,& Iebuſæi.]hoc eſt, ad terram Chanaan ſeu promiſſionis, in qua hincinde in diuerſis locis & vrbibus habitauerunt ſex gentes, quæ exprimuntur in litera:ſeptima vero taceť hoc loco, & alibi ſæpe,ſ. Gergeſæi,qui tñ in Deuteronomio & Ioſuæ libro exprimuntur. ¶ Cur aũt tã raro nominantur,cauſa eſt ſecundũ Hebræos, quia non reſtiterunt filiſs Iſrael ingredientibus terram promiſſionis, vt aliæ gentes: ſed receſſerunt de terra illa ex timore ante introitum Iſraelitarum in eam. [Clamor ergo filioꝝ Iſrael venit ad me, vidiq́ afflictionem eoꝝ, q̃ ab Aegyptiſs opprimuntur. Sed veni].i.mẽte paratus eſto ad executionem præcepti mei.[mittam te ad Pharaonem, vt educas populũ meum filios Iſrael de Aegypto. Dixitq́ Moſes ad Deum:Quis ſum ego,vt vadam ad Pharaonem, & educam filios Iſrael de Aegypto?] Quaſi dicat:Inſufficiens ſum ad tantum opus, cum nec poteſtas præualendi Pharaoni, nec facundia coram eo loquendi, exiſtant in me. [Qui dixit ei:Ego] cui nihil difficile eſt,& cui nullus reſiſtere valet,[ero tecum per gratiam adiutricem,& dando tibi omne,quo indigebis,auxilium.[Et hoc habebis ſignum ꝙ miſerim te.]Hoc Hebræi ad præcedentia referũt,vt ſit ſenſus:Miraculũ iſtud quod vidiſti in rubo ardẽte nec læſo,erit tibi ſignũ ꝙ vere te mitto:idcirco ex cõſideratione inſufficientiæ tuæ noli diffidere, ſed ex intuitu aſſiſtentiæ meæ cõfide. Catholici aũt expoſitores referunt iſtud ad verba ſequentia, eritq́ ſenſus: Quod ſubditur, habebis pro ſigno legationis meæ tibi iniunctæ. [Cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo ſuper montem iſtum].i. in monte hoc Oreb ſeu Sinai,offeres Deo corporales ſpiritalesq́ hoſtias,per quod agnoſces te miſſum eſſe à me. Fuit quoq; iſtud impletum, quando poſt ingreſſum Hebræorum ex Aegypto,obtulit

Syluester papa.
Matt. 22.
Luc. 24.
Lucæ 18.
Iob 36.
Iob 37.
Deut. 7.
Pſa. 143.
Eſaiæ 64.
Deut. 7.
Ioſu. 3.

lit Moses in hoc monte sacrificium laudis, grãrum actionẽ, & orõnem, & quædam etiam le-
galia sacrificia Deo, vt infrà patebit: sicq́ꝫ immolatio illa fuit signum memoratiuum præte-
Exo. 16. riti, inquantum fuit indicium, ꝙ Deo iubente atqꝫ auxiliante, Moses filios Israel perductu-
rus erat vsqꝫ ad terram ꝓmissionis. Horꝝ aũt vtrunqꝫ prædixerat Mosi Deus. veruntamẽ im-
molatio illa nõ fuit res in se miraculosa, sed signũ fuit ex institutione & ordinatiõe diuina,
quemadmodum iris signum est fœderis inter Deũ & terrã, iuxta illud in Genesi: Arcũ meum
Gene. 9. ponam in nubibus, & erit signũ fœderis mei: cum tñ arcus seu iris, sit naturalis effectus. Ve-
runtamẽ p̃nunciatio immolatiõis illius, tanq̃ futuri cõtingentis, fuit qd miraculosum seu su-
ꝑ naturam, quemadmodum q̊d Chrs prædixit duobus apl'is: Ecce introeuntibus vobis in ci-
Mar. 14. uitatem, occurret vobis homo lagenam aquę baiulans. Et q̊d Samuel prędixit Sauli quorũ-
dam occursum, sibi in hoc & illo loco futurꝝ. ¶Præterea duas præinductas expositiones re-
probat R. Paulus: & primã primo ꝑ hoc, ꝙ Moses nõ petiuit tale signum. Secũdo, qm̃ seque-
R. Paul. ret ꝙ Moses fuisset modicæ fidei, si ei datũ fuisset huiusmodi signũ, & ita peccasset in hoc, cũ
tñ nil tale referat de eo hoc loco. Verꝝ hæ duæ obiectiones nullius extant valoris. Deus nãqꝫ
multa impẽdit dona & signa nõ petentibus, queadmodum 1. Regũ ꝑ Samuelem legit̃ prædi-
xisse Sauli aliq̃ signa, ex q̊rum euentu Saul cognosceret vera esse, quæ ei prænũciauit Samu-
1. Re. 10. & 16. el. Similiter in Luca angelus legit̃ dixisse pastoribus: Et hoc vobis signum: Inuenietis infan-
Lucæ 2. tem pannis inuolutũ &c. Et tñ pastores nõ petiuerunt hoc signum sup his q̃ audierũt, nec du-
bitauerunt de veritate angelicæ denunciationis, ꝑ q̊d patet secũdi solutio. Signa q̃ppe huius-
modi, nõ semp dãtur ꝓpter incredulitatẽ aut diffidentiã eorꝝ q̃bus donant̃, sed dant̃ interdũ
ꝑ consolatione & maiori cõfortatione illorꝝ, immo & ꝓpter aliorꝝ ædificationem, queãd-
modum dñs cõtulit Noe signum fœderis sui, arcũ, vt tactum est. Sic q̊qꝫ cõtulit Mosi signum
Gene. 9. istud. Deniqꝫ, nõ oportet Mosen hoc loco excusare à culpa, & veniali incredulitatis motu,
quẽ constat diu postea, qñ maioris erat ꝑfectionis, ꝑ incredulitatem peccasse mortaliter ad
Nũ. 20. aquã cõtradictionis, vbi dñs dixit ad eum ac Aaron: Quia nõ credidistis mihi, nõ introduce-
tis hos populos &c. Vnde fertur in Psalmo: Absorpti sunt, iuncti petræ iudices eorꝝ. i. Mo-
Psa. 104. ses & Aaron iudices Iudæorꝝ spiritaliter sunt absorpti ꝑ culpam incredulitatis, iũcti petræ,
Nũ. 20. id est, iuxta petram, de q̃ dixerunt: Num de petra hac poterimus vobis aquam eijcere? Per
Esaię 43. Esaiam q̊qꝫ dñs cõtestatur populo Iudæorꝝ: Interpretes tui p̃uaricati sunt in me. Vbi, secun-
dum expositores, ꝑ interpretes intelligũt Moses & Aaron, q̃ verba Dei populo exposuerũt.
Infrà q̊qꝫ patebit, ꝙ Moses in collocutione ista cum Deo, peccauit, ita ꝙ Deus iratus fuit in
Exod. 4. eum, vt sequenti habet̃ cap. Deinde reprobat expositionẽ secũdam: & primo ꝓbat, ꝙ immo-
latiõe facta in mõte illo, nõ potuit esse signum præteriti, q̃a tũc oĩbus ꝑ experientiam patuit,
ꝙ Deus fuit cum Mose in eductione filiorꝝ Israel. Ad q̊d r̃ndetur, ꝙ pari rõne sequeret̃, nullũ
esse signum memoratiuum præteriti, qm̃ re iam præterita & pacta, oĩbus, quãtum est ex na-
tura rei, cõstat, rem illam esse præteritã & pactam. Nihilominus dr̃ signum p̃teriti, q̃a valet
ad remedium, rememorationẽ & maiorẽ certificatiõem p̃teriti. ¶Amplius, ꝙ immolatio il-
la nõ fuit signum futuri, videlicet introductiõis Israeliticæ plebis in terram ꝓmissionis, pro-
bat ex hoc, q̃a (vt ait) Deus nõ fecit aliquam mentionem de introductiõe populi ad terram
ꝓmissionis. Sed istud est euidenter falsum, & cõtra textum. Iam eñ in isto cap. dñs dixit ad
Mosen: Descendi, vt liberem eum de manibus Aegyptiorꝝ, & educam de terra illa in terram
bonam & spatiosam, in terram quæ fluit lacte & melle &c. Itaqꝫ dicit verba illa, Hoc habe-
bis signũ, esse referẽda ad inhabilitatẽ Mosis ad hoc, vt educeret filios Israel. q̊d rurs⁹ stare nõ
potest: Primo, q̃a in textu aptissime dñs ait, Hoc habebis signum ꝙ miserim te &c. nõ dicit,
Hoc habebis signum ꝙ inhabilis seu insufficiens sis ex teipso ad tm̃ opus. Secundo, qm̃ tam
Mosi q̃ cunctis cõstabat insufficientia illa. [Ait Moses ad Deum: Ecce ego vadam ad filios
Israel, & dicam eis: Deus patrum vestrorꝝ misit me ad vos. Si dixerint mihi, quod est nomen
eius,] videlicet Dei, [q̃d dicam eis? Dixit dñs ad Mosen: Ego sum q̃ sum. Ait: Sic dices filijs Is-
rael: Qui est, misit me ad vos.] Ista respõsio Dei, ꝓfunditate & subtilitate sententiæ plena est.
Asserit etenim ꝙ nomen suum sit, Esse, vel Qui est, ad insinuãdum ꝙ ei soli cõpetat esse, cum
oĩmoda plenitudine & infinita nobilitate atqꝫ absoluta perfectione essendi, ita ꝙ cõparatiõe
increati diuiniq́ꝫ esse, omne esse creatum est magis nõ esse, q̃ esse: sicut & lux & sapientia crea-
ta, est quasi caligo & insipientia respectu lucis & sapientiæ increatæ & infinitæ. Iterꝝ prote-
status est Deus, ꝙ Esse sit ꝓprium nomen suum, q̊niam Esse est actualissimum & formalissi-
mum: & tanq̃ pelagus q̊ddam immensum, includit in se omnem ꝑfectionem & nobilitatẽ.
Propter q̊d maxime cõpetit Deo, qui est purus incircũscriptusq́ꝫ actus, & forma oĩa formãs.
Iob 14. Hinc S. Iob loq̃tur Deo: Quis potest facere mundũ de immundo? Nõne tu q̃ solus es? Et rur-
Iob 33. sus: Deus solus est, & cogitationẽ eius nemo auertere potest. Hieremias q̊qꝫ fatet̃: Qui creauit
Dionys. oĩa, ipse est, & Israel sceptrũ hęreditatis ei⁹. De hoc in lib. de diuinis noĩbus ꝓfundissime scri-
Hilarius bit D. Dionysius. Hilarius q̊qꝫ: Esse, inq̃t, nõ est accidens Deo, sed subsistẽs veritas, manẽs cau-
August. sa,

sa,& naturalis gñis proprietas. ¶Porro octauo de ciuitate Dei, videtur Augustinus sentire, ꝙ Plato ꝑ interpretem didicit libros Mosis,ꝑsertim qa q̄d domin⁹ ad Mosen ait, Ego sum qui sum:Hæc dices filijs Israel:Qui est,misit me ad vos:Plato vehemēter tenuit, & diligētissime commendauit.De hoc noīe Dei, loquitur Thomas in prima parte Summæ suæ quæst. 13.Hoc nomen,Qui est,est maxime ꝓprium Deo:Primo,propter suam significationem. Significat enim non aliquam formam,sed ipsum esse.Solus aūt Deus est suū esse.Secundo,propter suam cōmunitatem. Alia enim noīa,sunt vel minus cōmunia,aut minus absoluta:sicq̄ q̄dammodo determināt & informāt ipsum esse:ideo minus ꝓprie noīant Deū,cum Deus sit simplicissimū ac separatissimū esse. Tertio,ꝓpter suā cōsignificationē, designat etem̄ esse,vt in p̄nti.Deus aūt æterna p̄ntia inuariabiliter est in seipso. Itaq̄,Qui est,est magis ꝓpriū nomē Dei,q̄ hoc nomē,Deus:q̄tū ad id à q̄ nomē imponit, & itē quātū ad significationē & cōsignificationē:sed quātū ad id cui nomē imponit,hoc nomē Deus,est magis ꝓpriū nomē ei⁹, qa impositū est ad significādū essentiā Dei,ꝓpter q̄d est nomē magis incōmunicabile,q̄ hoc nomē,Qui est.Sicq̄ adhuc magis ꝓpriū Dei nomē est tetragrāmaton,q̄d impositū est ad significandū diuinā essentiā vt incōicabilem,atq̄ vt sic liceat fari,vt singularē. Bonū vero,est maxime ꝓpriū nomē Dei,secundū q̄d est causa reꝝ. Esse qppe,intelligit añ rōnē causæ. Hinc tertio capitulo de diuinis noībus S.Dionysius ait,ꝙ noīatio boni,sit oīm diuinaꝝ ꝓcessionū manifestatiua.Hæc Thomas. Veruntñ N. de Lyra,& R.Paulus cōcorditer dicūt,ꝙ Hebraica veritas nō habet, Ego sum q sum:&,Qui est,misit me:sed,Ero qui ero:&, Qui erit,misit me. ¶Porro in hoc isti duo discordāt,qa secūdū Lyrā,ꝑ vtrāq̄ literā idē significat, videlicet necessitas,æternitas,& inuariabilitas esse ipsi⁹ Dei.sed secūdū R. Paulū,istud dici nō potest,qm̄ verbū hoc,Ero,designat successionē vel ꝓgressionem à nō esse,vel à p̄nti aut p̄terito esse in futuꝝ. ¶Insuꝑ dicit Paulus iste,ꝙ trāslatio Hieronymi in hoc passu manifeste deuiat ab Hebraica veritate,q̄d male sonat. Tertio dicit,ꝙ ꝑ verba ista,Ero q ero,Deus nō oñdit Mosi aliq̄d nouū nomē diuinū,sed ꝙ nō erat ei necessariū q̄rere nouū nomē, qa sufficiebat ei nomen istud,Deus patrū vestroꝝ &c. Quarto dicit,ꝙ iste sit sensus hoꝝ verboꝝ, Ero q ero.i.Ego q ero tecū,ero cū filijs Israel. ¶Circa hęc dico,S.Hieronymū in hoc loco vere atq̄ fideliter trāstulisse,etsi nō secūdū formā verboꝝ,tñ secūdū intentionē & veꝝ intellectū scripturæ. Queādmodū q̄d apud Micheā habet,Et tu Bethlehē Ephrata,paruulus es in millibus Iuda:Matthęus euāgelista in euāgelio suo sic allegat,Tu Bethlehē terra Iuda,neq̄q̄ minima es in principibus Iuda. Vbi videt cōtrarietas in forma verboꝝ, & tñ in sensu & intētione cōcordia est,sicut suꝑ Matthæū expositū est.Itaq̄ sicut asserit Lyra,ꝑ vtranq̄ literā idē significat. Quanuis em̄ verba p̄ntis tēporis,magis ꝓprie conueniāt Deo,q̄ verba tēporis p̄teriti ac futuri,quantum ad hoc ꝙ aliq̄d principaliter & q̄si stabiliter, nō succedēter designāt,nō tñ quantum ad hoc ꝙ designāt illud tēporaliter aut subita certa differētia tēporis, cū nullū tēpus cōueniat ꝓprie Deo,tāq̄ mēsura ipsius: sed in scripturis frequenter enunciāt de Deo verba cuiuslibet differētiæ tēporis,ad innuendū ꝙ Deus omni tēpori coexistit, & omne tēpus sua æternitate cōplectit & trāscendit,ꝑut suꝑ primā sententiaꝝ scribūt doctores. Hinc æternitas Dei aliqñ designat ꝑ verba trium differētiaꝝ tēporis simul expressa & sumpta, iuxta illud Apoca. Gr̄a vobis & pax ab eo,q est,& q erat,& q venturus est. Queādmodū ergo hoc verbū,Sum & Est, ascribit Deo,inquātum designat æternā & incōmutabilē p̄ntiam esse diuini,absq̄ cōnotatione p̄ntis tēporalitatis:ita hoc verbū Ero & Erit,ascribit Deo,inquātum designat esse æternū,q̄d nunq̄ poterit terminari,deficere,aut finiri modo q̄cunq̄,vt sit sensus:Ero, q ero.i.ęternaliter idē manebo. Et ita nulla successio designat in esse diuino, sicut nec cum loq̄tur per Prophetā:Ero illoꝝ dn̄s in ꝑpetuum. Illa q̄q̄ expositio, Ero q ero.i. Ero cum eis q ero tecū, est impropria & extortat immo secundum eam, Deus magis apte dixisset, Adero qui adero,id est, Adero eis qui adero tibi. ¶Deniq̄ dicere, ꝙ per verba illa, Ero qui ero,Deus non ostendit Mosi nouum nomen diuinum,est euidenter contra tenorem ac seriem textus. Non em̄ solum dixit Deus,Ero q ero:sed addidit,Hæc dices filijs Israel: Qui est, misit me ad vos. Per q̄d aptissime dat intelligi,ꝙ Deus protulit verba illa,oñdendo Mosi nomen nouum diuinum. Iosephus q̄q̄ ait:Deus dixit Mosi appellationem suam,quam hoīes prius non audierunt,nec mihi fas est dicere. Multa alia scribit Paulus iste circa hæc,quę implicare videntur. sed breuitati studēs,ꝑtranseo. [Dixitq̄ iteꝝ Deus ad Mosen:Hæc dices filijs Israel: Dominus Deus patrum vestroꝝ,]videlicet [Deus Abrahā,Deus Isaac, Deus Iacob,misit me ad vos.] Moses audito noīe illo antea inaudito, videlicet, Ego sum qui sum:&,Hęc dices filijs Israel: Qui est,misit me ad vos:præ admiratione & contemplationis vigore, quasi stupidus siluit, ideo dominus protulit ei nomen facilius, quod etiā à filijs Israel capi celerius potuit,maiorem q̄q̄ spem & deuotionē eis imprimere quiit, dicēs: Hæc dices filijs Israel: Dn̄s Deus patrū vestroꝝ &c.[Hoc nomē mihi est in æternū].i.ꝑ hoc cōplexū,Deus Abrahā,Deus Isaac,& Deus Iacob,volo incessabiliter & vsq̄ in finē mūdi exprimi,noīari,laudari,& inuocari,ꝓpter causam

Thomas part. 1. quæ. 13.
Dionys.
R.Paul.
Hieron.
Mich. 4.
Matt. 2.
Apoc. 1.
Ioseph. lib. 2. an. cap. 12.

congrega seniores Israel, dicēs: Deus patrū vestrorꝫ apparuit mihi, dicens: Visitans visitaui vos. Istud committit Deus superioribus prælatis, qui præsunt alijs multis pastoribus. Illi ergo supioribus Deus iubet, vt seniores Israel.i. inferiores prælatos ac sacerdotes, pdicatoresq́ cōgregent.i. ad celebrationē synodi & salubris cōcilij conuocēt, insinuādo eisdē qualiter Deus oīpotens paratus sit eis succurrere ad hoc, ꝙ seipsos ac subditos suos digne reforment, gubernent, saluificent: qm̄ Deus vidit oīa quæ eis in Aegypto.i. in hoc seculo nequam contigerunt, & q̄liter ibi à diabolo, mundo & carne decepti & victi sint sæpe, in tm̄ ꝙ crudelissimo suæ salutis aduersario seruierunt. [Ingredierisq́ tu & seniores Israel ad regem Aegypti].i. ad principem huius mūdi, dicēs: Dominus Deus Hebræorꝫ vocauit nos,] hoc est, diabolo te oppones, insultabis & dices: Deus nobis præcepit, vt te relicto, accedamus ad thronum grāæ eius, & p mentis cōuersionem applicemus nos, adhæreamusq́ ei. [Ibimus viam trium dierꝫ in solitudinem].i. p tres partes pœnitentiæ, quæ sunt cōtritio, confessio, satisfactio, tendemus ad mentis tranq̄llitatem à strepitu mundi & inquietudine vitiorꝫ. [vt immolemus dn̄o Deo nostro] nosipsos in holocaustum, mancipādo nos totos cultui eius. ¶Insuper via trium dierꝫ, est exercitatio mentis in fide, spe & charitate, per quā ad salutis pertingit finem. Rursus via trium dierꝫ, est seruitus Deo exhibita in adolescētia, in iuuētute & senectute. Iterꝫ, via trium dierum, est obseruantia legis naturalis, legis euangelicæ, & legis positiuæ seu statutorꝫ ecclesiæ: quas oēs obseruare tenemur, vnusquisq; iuxta exigentiam suæ vocationis. Adhuc aūt, via trium dierꝫ, est lumen naturę, lumen grāæ, lumenq́ gloriæ. Item status incipientium, pficientium, & perfectorꝫ. [Sed ego scio ꝙ non dimittet vos rex Aegypti vt eatis, nisi per manum validam.] Princeps etem̄ tenebrarꝫ & eius satellites, non cessant eos q volunt se emendare, acriter impugnare: immo tanto validius, quanto hi q ei seruierant, fortius se conuertunt ad viam salutis. Ideo necessaria est valde gratiosa subuentio Dei, q manū suā extendat, percutiatq́ Aegyptū in cunctis mirabilibus suis, & varijs modis faciat suos præualere electos, & machinamenta dæmonū prorsus euacuet, eosq́ contribulet p virtuosa exercitia conuersorum, quorꝫ humilitate, charitate, patientia, pseuerantia & pfectu ac prævalētia, dæmones exurunt. Hæc etem̄ dona virtutū, & varij effectus grāæ, ac triumphi fideliū cōtra aereas potestates, sunt vere mirabilia Dei, quæ Deus opatur in suis, videntibus impijs illis: sicq́ dimittit diabolus eos, q sibi sic renituntur ac præualent. [daboq́ grām populo huic coram Aegyptijs.] Hoc impletur q̄tidie, qn̄ altissimo disponente, serui Dei & vere religiosi, q mundum & ea quæ mundi sunt deserunt, inueniunt gratiam coram mundanis hoībus, eleemosynas q̄q; & beneficia quædam sortiuntur ab illis. [Postulabit mulier à vicina sua & hospita vasa argētea & aurea ac vestes.] Hoc spiritaliter adimplet, dum animæ Christianæ ex dictis philosophorꝫ & poetarꝫ ac rhetorum accipiunt aliq̄ vtilia documēta, & eloquētiæ flores, naturalēq́ sapientiā, p quæ oīa adiuuant ad intelligendū & exponēdū scripturas, ad fidei defensionem, ad ædificationē ecclesiæ. Nā & Paulus in suis epistolis allegat nōnulla huiusmodi dicta. Hæc q̄q; ponūt fideles sup filios suos ac filias.i. cordibus discipulorꝫ & subditorū ac posterorū suorū imprimūt ea: spoliantq́ Aegyptū, dū illorꝫ dogmatibus in euāgelica lege vtunt.

¶Elucidatio cap. IIII. Respondens Moses, ait: Non credent mihi. Arti. VII.

Moses prudenter considerans magnitudinem legatiōis, quam sibi proposuit & iniunxit dn̄s, diu se excusauit, insufficientiam suam allegans, etiam quodāmodo importune. Idcirco nunc recitatur qualiter Deus roborauit eum per miracula & promissa. Si aūt obijciat, qa præhabitum est ꝙ Moses ex reuelatione cognouit se electum à Deo, ad hoc ꝙ liberaret filios Israel, etiam anteq̄ fugit à facie Pharaonis, ergo se excusare non debuit, aut de veritate diuinæ reuelationis dubitare: Dicendū, ꝙ viri virtutum nunc actioni vnius virtutis, nunc actioni virtutis alterius sunt intenti: diuersas q̄q; habent cōsiderationes, &
1.Co.15. secundū hoc diuersimode iudicant etiam de eodē, queādmodum Paulus vno in loco: Non
Rom.11. sum, inquit, dignus vocari apostolus: & tn̄ alibi sæpe se vocat apostolū. Sic & Dauid sciuit se
1.Cor.1. vnctū & electū in regem, & tamen quandoq; desperauit se posse euadere manus Saulis, atq;
1.Re.24. 1.Re.20. ad Ionathan lachrymans dixit: Ego & mors vno tantum gradu diuidimur. Sic viri virtuosi qn̄q; insistunt actibus & cōsiderationibus humilitatis, sicq́ reputāt se ineptos & indignos ad ardua: qn̄q; vero insistunt cōsiderationibus & actibus magnanimitatis, & ita ex cōfidentia diuini subsidij offerunt se paratos ad magna. Vna etem̄ virtus alteri cedit, & circa eandem materiam humilitas magnanimitasq́ versant. Sic ergo nunc Moses se excusat, ppriam insufficientiam humiliter pensans, non tamē de veritate reuelationis diuinæ ambigens per considerationem supernaturalium auxiliorꝫ omnipotētis. Nunc itaq; dicit: [Respondēs Moses, ait: Non credent mihi, neq; audient vocē meam] auribus cordis, acquiescendo verbis meis,
Exod. 3. [sed dicent: Non apparuit tibi dominus.] Præcedenti cap. dominus ait ad Mosen, Audient vocem tuam: quomodo ergo Moses nunc affirmat, Neq; audient vocem meam? Sed hoc faciliter concordat, qm̄ dominus dixit illud de senioribus, q promissiones patribus suis factas noue-

nouerunt: Moses vero nūc loquitur de plebe cōmuni, in qua multi erant ad credendū difficiles. Vel Moses protulit verba hæc non simpliciter affirmando, sed probabiliter conijciendo. Est enim frequens talis modus loquendi. [Dixit ergo ad eum: Quid est] hoc [q̃d tenes in manu tua?] Interrogatio non semꝑ ex ignorātia venit, sicut nec ista. Sed ideo dominus q̃d sciuit quæsiuit, vt ex respōsione Mosis ꝓportionate præciperet ei. [Respondit: Virga] est. Fuit nanq; virga seu baculus pastoralis. [Dixitq; dominus: Proijce eam in terrā. Proiecit, & versa est in colubrū, ita vt fugeret Moses.] Quia coluber ille fuit serpens magnus atq; terribilis, & (vt Iosephus scribit) erat draco repens, cōuolutus spiris ingētibus, & tanq̃ cōtra persequentes suum caput sæuissimū mouens. Et ita ex naturali timore, concepto ex naturali cōsideratione & imaginatione serpentis, Moses fugere cœpit, q̃si lædi posset à colubro, nō attendens actualiter satis p̄sentiam Dei, ex q̃ debuit esse securus. Et venit hoc ex subreptiōe & fragilitate humana, ideo excusabile fuit. [Dixitq; dominus: Extende manū tuam, & appræhende caudam eius. Extendit, & tenuit: * & versus est in virgam.] Et in hoc cōmendatur obedientia Mosis, ꝙ bestiam illam tam abominabilem, Deo iubente, mox appræhendit. Istud miraculum excessit naturalem cursum, causalitatem & ordinem reꝝ: q̄a tam subito virgam in serpentem mutari, atq; serpentem in virgam, ꝑ naturalium applicationē causaꝝ fieri neq̄t, vt de hoc infrà circa opera magoꝝ Pharaonis, magis dicet. [Vt credant, inq̄t,] tibi [ꝙ apparuerit tibi dominus Deus patrū tuoꝝ, Deus Abrahā, Deus Isaac, & Deus Iacob]. i. ad hoc ipse Deus fecit & demonstrauit signum hoc Mosi, q̃tenus Mose illud coram filijs Israel faciente, ipsi crederēt Deum vere ipsi Mosi apparuisse, eumq; misisse ad eos. [Dixitq; dominus rursum] ad Mosen: [Mitte manū tuam in sinum tuum. Quam cū misisset in sinum, ꝓtulit leprosam instar niuis]. i. retraxit eam tam leprosam, ꝙ præ magnitudine lepræ fuit candens & alba vt nix. Albor q̄ppe lucens in superficie cutis, argumentū est lepræ, vt in Leuitico scriptum est. [Retrahe, ait, manū tuam in sinū tuum:] id est, dn̄s dixit ad Mosen, vt manum suā rursus in suo poneret sinu. [Retraxit]. i. iterum traxit eam in gremiū, [& ꝓtulit iteꝝ] inde retrahendo eandem. [& erat similis carni reliquæ:] vtpote sanata à lepra, cū tn̄ lepra, p̄sertim tam ingēs, sit naturaliter incurabilis morbus. [Si non crediderint] filij Israel [tibi, inq̄t] dn̄s, [neq; audierint sermonem signi prioris]. i. nō acq̄euerint verbis q̄bus probabis te missum à me, ꝑ exhibitionem præfati miraculi, vtpote mutationis virgæ in colubrum. In q̃ tamen signo totali duo continebantur prodigia: Vnum erat, tam repentina conuersio virgæ in aspidem: Alteꝝ, æque repentina conuersio serpentis in virgam. [credent verbo signi sequentis]. i. assertioni tuæ, q̃ probabis te missum à me, faciendo hoc signū secundū. In q̃ itidē duo continebanť miracula: Vnum, tam supernaturalis inductio lepræ: aliud, tam sup̄naturalis curatio eius. [Quod si nec duobus quidem his signis crediderint] Si dn̄s nouerat, & vere iā dixerat, eos credituros duobus signis p̄dictis, cur nunc conditionaliter addit, ꝙ si nec duobus? Dici potest, ꝙ multi Israelitaꝝ credituri erant illis duobus signis: sed propter q̃sdam ad credendum duriores, dn̄s addidit hæc de tertio signo, vel ex superabundanti hoc fecit, & itē ꝓpter mysticas rōnes infrà tangendas, atq; vt Mosen plenius consolaretur ac roboraret. [neq; audierint vocem tuam, sume aquam fluminis]. i. aliquid aquæ hauri ex Nilo. [& effunde eam suꝑ aridam: & q̄cquid hauseris de flumine, vertet in sanguinem.] Iosephus vero dicit, ꝙ Deo iubente, Moses sumpsit aquam de ꝓximo sibi loco, & fudit in terram, quæ mox in sanguinem vertebatur, q̃d fuit grande ꝓdigium. An tamē ꝑ magicam artem & diabolicam opem fieri hoc quiuerit, infrà discutietur in septimi expositione capituli. ¶ Præterea si quæratur, cur dn̄s fecit ac demonstrauit, immo & facere iussit Mosi tria hæc signa: Ad hoc aliqui dicunt, ꝙ signum factum in virga, correspondet statui Hebræoꝝ, quantum ad eoꝝ introitum in Aegyptum, & q̃ ad māsionē eoꝝ ibidem sub dominio Ioseph, q̃d significatur per virgam. Hoc dominium fuit q̃si conculcatum in terra, q̄n post mortem Ioseph, tam eius posteritas q̃ reliq̄ filij Israel, compulsi sunt seruire Aegyptijs in duris vilibusq; opibus: sicq; dominium illud fuit q̃si versum in colubrum, vtpote in serpentinam aduersitatem mutatū. Tandem vero educti sunt Hebræi à seruitute Aegypti, q̃d significauit appræhensio serpētis cum cauda, atq; ad regiam dignitatem in terra promissionis promoti, q̃d præfigurauit cōuersio serpentis in virgam. Porro signum factum in manu Mosis, designauit statum Hebrȩoꝝ, quo esse cœperunt sub cura ducatuq; Mosis: q̃ tempore eorum calamitas fuit aucta, quia tunc ab Aegyptijs grauius premebanť, q̃d infectio manus Mosis ꝑ lepram signauit. Sed paulopost ꝑ manum Mosis sunt educti, q̃d curatio manus illius monstrauit. Tertium autem signum factū in flumine, designauit statum Iudæoꝝ in Aegypto, q̄n eoꝝ infantuli mergebanť in Nilo, q̃d conuersio aquæ in sanguinē, prætendebat: quæ etiā innuebat, ꝙ Deus vindicaret sanguinē infantuloꝝ illoꝝ in Aegyptijs ꝑ plagas, & submersionē eoꝝ in mari rubro. [Ait Moses: Obsecro dn̄e, non sum eloquens ab heri & nudiustertius]. i. à tēpore euoluto, vel vt q̄dam exponūt, à pueritia mea, vel natiuitatis meæ exordio. [& ex q̃ loquutus es ad seruum tuū, impeditio-

Iose. lib. 2. anti. iuda. ca. 12.

* versaq; est

Leui. 13. & 14.

Iosep. li. 2. an. Iu. cap. 12.

peditioris & tardioris linguę ſum.]Quaſi dicat:Ab hac hora q̃ mecum loꝗ cœpiſti,aucta eſt
infacundia mea:tum quoniam comparatione eloquentiæ tuæ,mea loquela amplius ſordet
& deficit:tum q̃a ex hac apparitione & alloquutione diuina,ex ſignis q̊q; iam viſis, multum
in meipſo debilitata eſt mea natura & cōplexio alterata, & virtus obriguit,ita vt vocem for
mare vix queam,queādmodum ex talibus ſupnaturalibus & inſolitis viſionibus,alloquutio-
nibus & portentis,ſolet humana debilitari & alterari ac vereri fragilitas:ꝓpter q̊d prophetę
Eſaię 21. in talibus corruerunt in terram.Eſaias q̊q; dixit:Corrui,cum viderem:emarcuit cor meū,
Apoc.1. tenebræ obſtupefecerunt me.Ioannes q̊q; in Apocalypſi:Cum vidiſſem,inquit,eum, cecidi
ad pedes eius q̃ſi mortuus.Sic & Daniel dixit ad angelum:Quomodo poterit ſeruus tuus lo
Dan.10. ꝗ cum domino meo? Nihil enim in me remanſit virium.Sed & halitus meus intercluditur,
& in viſione tua diſſolutæ ſunt cōpages meæ. Itaq; Moſes adhuc in tanto ſe excuſauit offi-
cio ꝓpter ineloquētiam ſuam.Qui em̄ regibus loꝗ debent,p̄ſertim extranei,& ꝓ arduis cau
ſis,indigent voce tubali,cum & remote ſoleāt ſtare à rege. ¶Circa hæc quærit,an Moſes ha
Origen. buit impeditam aut balbutientem loquelam.Ad hoc Origenes reſpondet: Quandiu Moſes
fuit in Aegypto,& erudiebat omni ſapientia Aegyptioꝝ,non erat gracili voce,nec tardus
in lingua,nec ꝓfitebatur ſe eſſe ineloquentem.Vbi autem cœpit audire vocem Dei,& eloqa
diuina ſuſcipe,tunc ſenſit exilem & gracilem eſſe vocem ſuam, tardaḿq; & impeditam eſſe
ſuam intellexit linguam.Tūc ꝓnunciauit ſe mutum, cum cœpit agnoſcere veꝝ illud verbū
Ioan. 1. q̊d erat in principio apud Deum.Queādmodum homo impitus & infacundus, comparati
one brutoꝝ eloquens eſſe videtur:ſi autem eloquentibus atq; doctiſſimis hominibus com-
paret,ineloquens & mutus eſſe videt.At ſi qs contempletur verbum diuinum,ſapientiaḿq;
diuinam pſpiciat,quantumcunq; ſit eruditus,multo plus apud Deum ſe ꝓfitebitur animal
Acto. 7. mutū,q̃ apud nos ſunt pecudes.Huic Origenis opinioni fauere videt,q̊d S.Stephanus teſtat:
Eruditus eſt, inqens, Moſes omni ſapientia Aegyptioꝝ, & erat potens in verbis & opibus
ſuis.Alij dicunt,ꝙ poſtq̃ miſit prunam ardentem in os ſuum, vt recitatum eſt ſuprà, læſa eſt
extremitas ſuæ linguæ,& defectum incurrit loquelæ.Cæteri aſſerunt,ꝙ ex naturali diſpoſiti
one habuit paruam,tardā,ac gracilē vocem,Aaron vero tubalem ac ꝓmptam.Quanuis aūt
In Orig. in verbis Origenis q̃dam vera & ſubtilia cōtinentur,veruntñ non creditur,ꝙ Moſes abſolu
te loquendo, fuerit eloquens aut incōparabilis eloquentiæ. Sic enim fuiſſet eloquētior Aa-
ron fratre ſuo,nec indiguiſſet eius ad loquendum auxilio,nec dediſſet ei Deus ipſum Aaron
ad loquendum ꝓ ipſo Moſe ad regem Aegypti ac filios Iſrael,cuius oppoſitum infrà habet.
Acto. 7. Porro verba beatiſſimi Stephani intelligunt,ꝙ erat potens & prudens, efficax́q; in verbis.
[Dixit dn̄s ad eum: Quis fecit os hoīs? aut qs fabricatus eſt ſurdum & mutum, videntem &
cæcum? Nonne ego?]Quaſi dicat: Ego vniuerſoꝝ creator ac dominus, qui omnem rerum
naturam,ordineḿq; inſtitui,& loquelam hominibus præſtiti,poſſum facilime tuum imple
re defectum,& infacundo eloquentiam dare.Nam & ego inſtar fabricantis,ex ſemine huma
no cōpegi,formaui,& edidi tam eos ꝗ in naturalibus ſunt perfecti,q̃ eos qui monſtroſi ſeu
in naturalibus defectuoſi exiſtunt, vt ſurdi,cæci, & muti. Opus quippe cauſaꝝ naturalium
& ſecundaꝝ,eſt opus primæ cauſæ,quæ plus influit q̃ quæcunq; cauſa ſecunda.Vnde & ſan
ctus Iob loꝗtur Deo:Nonne ſicut lac mulſiſti me,& ſicut caſeum me coagulaſti? Pelle & car
Iob 10. nibus veſtiſti me,oſſibus & neruis compegiſti me. Veruntñ monſtroſitas nō habet propriē
cauſam efficientem,ſed magis deficientem,loquendo quantū ad cauſas naturales:nec eſt in-
tenta,ſed contingit ꝑ accidens ex indiſpoſitiōe materiæ. Natura vero facit melius id q̊d po
teſt,vt docet Philoſophus.Veꝝ ꝑ reſpectum ad omnipotentis ꝓuidentiam,cuncta & ſingu-
la pfectiſſime cōplectentem,nihil eſt caſuale,aut improuiſum,aut abſq; certa & legitima ra
Ioan. 9. tiōe ꝓueniens.Propter q̊d de cæco à natiuitate diſſeruit Chr̄s,ꝙ ideo natus eſt cæcus,vt ma
Auguſt. nifeſtarent in eo opa Dei.Hinc loꝗtur Auguſtinus:Quidam Deū veteris teſtamenti, & eius
ſcripturas ſeu vetus teſtamentū calumniant,qm̄ dixit Deus,ꝙ fecit mutū.Quid ergo dicent
Ioan.9. de Chr̄o,ꝗ aptiſſime proteſtat:Ego veni,vt ꝗ non vident,videant:& ꝗ vident,cæci fiant? Quis
autem niſi ignarus, crediderit aliꝗd ſecundum corporalia vitia talia poſſe accidere hoī,q̊d
nolit Deus? Sed eum totū iuſte velle, ambigit nemo.Hæc Auguſtinus. Itaq; ſurdos,mutos,
& cæcos ac ſimiles monſtroſos fecit Deus, quantum ad id q̊d ſubſtantialiter & pfectionali-
ter ſunt:q̃a & corpora eoꝝ,quantum ad materiam primam,creauit,& ea per cauſas ſecun-
das formauit,animaśq; creādo infudit.Mōſtroſitas vero,q̃ nō eſt niſi priuatio, nō aliꝗd poſi
tiuū,nō ſine diſpoſitiōe diuina accidit eis ex rōnabilib⁹ cauſis Deo notis.[Perge igit,& ego
ero in ore tuo].i.defectū naturæ tuæ ſupplebo ꝑ gr̄am.[docebóq; te ꝗd loquaris.]Magna et
Lucę 21. gr̄oſa promiſſio.Sic & ſaluator ſuis promiſit diſcipulis:Ego dabo vobis os & ſapientiā, cui
non poterūt reſiſtere & cōtradicere oēs aduerſarij veſtri.Hebræi (vt fertur) aliter hæc expo-
Exod. 2. nunt,q̃a(vt tactū eſt in expoſitione 2. cap.)aſſerunt Moſen captum & Pharaoni adductum,
quia occidit Aegyptium,tunc quoq; imperterrite reſpondiſſe Moſen regi.Itaq; ſenſus eſſet,
Quis

Quis fecit os hois? i. quis fecit te coram Pharaone rñdere cõstanter in tali articulo? Aut qs fabricatus est surdum & mutum. i. qs fecit Pharaonẽ tunc instar surdi mutiq; stupidum? Vidente & cæcum. i. qs fecit spiculatorẽ, cui rex iussit te decollare, sic cæcũ p acrisiam, q te videre nequit, cum tñ alia cerneret? Sicq; euasisti regis manũ, ita q te inseq & reuocare neq uit. Q. d. Ego qui mirabilia illa feci in te, possum tibi nunc dare facundiam, & qcquid adiutorij voluero. ¶ Circa hęc Rabbi Paulus scribit: Nõ videtur rõnabile vt Moses dubitasset, q Deus posset supplere defectum suum. Fateor verum hoc esse, nec legi aliquem dicentem hoc, tamen Rabbi Paulus videtur hoc introducere in repræhensionẽ Nicolai de Lyra. Præfatis etenim verbis Paulus præmittit in quarto cap. vbi dicitur in Postilla, Dixit dominus ad eum. Attñ Lyra non dicit verba illa in sua Postilla, sed rationabiliter scribit, q dominus protulit verba illa præhabita, Quis fecit os hominis &c. ad ostendendum, q posset supplere defectum Mosis allegatum. Ex hoc nõ sequitur, q Moses dubitauerit inde: sed potuit dubitare, an & qualiter vellet dominus defectum suæ loquelæ supplere. Itaq; verba doctorum & expositorum non sunt captiose sumenda, nec reprobanda, quãdo rationabiliter queunt saluari. [At ille:] videlicet Moses, [Obsecro, inquit, domine, mitte quem missurus es.] Hoc in Glossa exponitur sic: Humiliter se excusat Moses, petens aliquem digniorem se mitti. Quidam exponunt de Aaron, ita q Moses per verba hæc intẽdebat orare, vt Deus associaret sibi in adiutorem fratrem suum Aaron, qui senior atq; facundior Mose fuit. Huicq; expositioni videtur verba illa consonare sequentia: [Iratus dominus in Mosen, ait: Aaron frater tuus Leuites, scio q eloquẽs sit.] Hanc explanationem seqtur Lyra. Quocirca scribit R. Paulus: Quidam Hebræorum, & specialiter Rabbi Moses, aliter exponunt hunc passum, dicentes q Moses non fuit introducturus populum in terram promissionis, prout in prima reuelatione ei facta dictum fuit. Credidit q̃q; q alius fuit à Deo mittendus in redemptionem finalem. Idcirco petebat vt alter illorũ mittendorum mitteretur, quorũ vtrunq; digniorem se æstimabat. Circa istud dicendum videtur, q in prima reuelatiõe Mosi facta, quæ suprà descripta est, non continet in textu, q Moses non fuit populum Israel introducturus in terram pmissionis, vt patet textum legentibus: immo frequẽter loquutus est dominus Mosi, q̃ñ introducturo populũ illum in terrã, sicut & populo ex Aegypto educto, frequẽter denunciauit p Mosen, q introduceret eos in terram pmissionis. Quod tñ impletũ non fuit, qa demeruerunt induci: & pmissiones huiusmodi sub cõditione intelligendæ fuerunt, videlicet nisi peccando redderent se indignos diuinarũ adimpletione pmissionum. Porro q Deus interdum loquutus sit Mosi, q introduceret filios Israel in terram eis pmissam, cõstat ex hoc quod infrà dominus ait ad ipsum: Tu autem vade, & duc populum istũ de quo loquutus sum tibi. Infrà quoq; habetur alio loco, q loquutus est dñs ad Mosen, dicens: Vade, ascende de loco isto tu & populus tuus in terram quam iuraui Abraham, Isaac & Iacob. Itemq;, Mittã præcursorem tuum angelum, & eijciam Chananæum & Amorrhæum & Ethæum, & intrabis in terram fluentem lacte & melle. Præterea q Moses non esset introducturus filios Israel in terram pmissam, videt ei tunc primo dictum, cum ad aquas cõtradictionis incredulus extitit dño, q tunc dixit ad eum & Aaron: Quia non credidistis mihi &c. non introducetis hos populos &c. Attñ verba hæc Mosis, Obsecro dñe, mitte quem missurus es: secũdum q̃d sonant, vident satis apte posse exponi de eo, q fuit ad plenam redemptionẽ Hebræorũ mittẽdus, ita q Moses audiens Deum fari de eductione Israel ex Aegypto, oculum mentis direxit ad liberationẽ finalem, siue ad Christi missionem. Queadmodum in euangelio p istud cõplexum, Propheta q venturus est in mundũ, intelligit Christus: ita in veteri testamento p verba hęc, Veniat q mittẽdus est, & Mitte quẽ missurus es, Chrs solet insinuari. Sed huic expositiõi nõ videt cõsonare q̃d subdit, Iratus dñs in Mosen. Siqdem propter illã petitionẽ nõ fuisset, vt apparet, ei iratus: nisi forte dicat, q quãtũ ad hoc, Moses inordinate orauit, q voluit fieri pro tũc, q̃d diu postea fuit agendũ: vel qa nimis importune se excusauit, atq; pusillanimis aliqualiter fuit in acceptãdo legationẽ sibi iniunctam, fuitq; eius pctm̃ veniale. [Ecce ipse] Aaron egredietur in occursum tuũ: qa (vt infrà describit) ex reuelatiõe diuina Aaron exiuit ex Aegypto in occursum Mosis fratris sui. [vidẽsq; te, lętabit corde] .i. valde intẽse, tũ ex spiritali affectu, & qa pro magnis & prosperis causis sciet te aduenisse. [Loquere ad eum, & pone verba mea in ore eius] .i. dic ei qd debeat loq ex mea cõmissione. [Et ego ero in ore tuo, & in ore illius] .i. linguas vestras dirigã ad loquendũ. Nẽpe vt in Prouerbijs legit, Cor hoïs disponit viam suã, sed dñi est gubernare linguã. Propter q̃d orauit Apl'us: Vt detur mihi sermo in apertione oris mei. Et sancta Hester dñm exorauit: Da in ore meo sermonem bene sonantem. [& ostẽdam vobis qd agere debeatis. Et ipse loquet p te ad populũ, & erit os tuũ] .i. ex parte tui & iuxta tuã informationẽ loquet filijs Israel, quæcũq; pcepero aut cõmisero eis. [Tu aũt eris ei in his q̃ ad Deũ ptinent] .i. à me p teipsum accipies diuina pcepta ac documẽta, q̃ docebis & ipsum Aaron. [Virgã q̃q; hanc] pastoralẽ, quã consueuisti ferre in manibus tuis pro

R. Paul.
Idem.
Exod. 3.
Exo. 32.
Exo. 33.
Exo. 33.
Nũe. 20.
Ioan. 6.
Pro. 16.
Ephe. 6.
Hest. 14.

ouium directione.[sume in manu tua].i.tecum porta.Et forsitan Moses habuit eam in ma
nu,qñ dñs ꝓtulit verba ista.[in q̃ facturus es signa.] Etenim virga illa fuit causa materialis
seu materia,in q̃ factum est istud primū miraculum,puta cōuersio eius in serpentē, & rursus
serpentis in virgā. Per virgā q̊q; q̃si p instrumentū, facta est cōuersio aquæ in sanguinē, atq;
Exod.7. diuisio maris rubri:qa vt infrà narraꝫ,Deo iubente Moses percussit fluuium,similiter ma-
Exo. 14. re rubrū cum virga.[Abijt Moses].i.completa alloquutione & apparitione præfata,dispa-
rente'q; angelo,recessit Moses à monte Sinai.[& reuersus est ad Iethro soceꝝ suum.] Forsi-
tan reduxit & oues secū,aut sub alioꝝ manu pastoꝝ eas reliqt. Forte eñ habuit aliquos sibi
subiectos pastores in intermedijs locis.Nam montē Sinai solus accessisse cēsetur.[dixit'q; ei:
Vadam & reuertar ad fratres].i.cognatos & ꝓximos[meos in Aegyptū,vt videam si adhuc
viuant.]Nō dubitauit Moses, qn Aaron & cæteri sibi propinq adhuc viuerent in Aegypto:
sed(vt putatur)noluit ex humilitate socero suo reuelare,q̃liter dominus ei apparuit, ardu-
1.Re.10. am'q; legationē iniunxit:sicut nec Saul,adhuc bonus & humilis, indicauit patruo suo* Cis,
quemadmodū Samuel vnxit eum in regē:ideo Moses excogitauit aliam causam sui reditus
in Aegyptū,q̃ tñ extitit vera,qa ad hoc q̊q; illuc reuertebaꝫ,vt videret an viuerēt.i.sani & bñ
dispositi essent.[Cui ait Iethro:Vade in pace]pectoris & tēporis, vt mente trāquillus sis,nec
ab extra turberis.Per q̃ verba dedit Iethro licentiā Mosi,vt pgeret in Aegyptum.Nam sine
eius consensu saltem optato,atq; licentia saltē petita,noluit Moses in Aegyptum reuerti,p̃-
Actio. 5. sertim cū esset gener illius, voluit'q; vxorē & liberos secum deducere. Quòd si obijciatur, qa
obedire oportet Deo magis q̃ hoībus,ergo suscepta iussione diuina, non debuit ab hoīe li-
Gene.31. centiam postulare,p̃sertim quia & Iacob patriarcha redijt à Mesopotamia ex iussione diui
na,nō petita à Laban licentia:respondeꝫ,ꝙ iussio illa diuina non exclusit humilem postula-
tionem licentiæ ab hoīe superiore. Tamen si Iethro renuisset Mosen licentiare,non ob hoc
omisisset diuini exequutionē mandati. Porro Iacob nō petiuit à Laban licentiam,qa iam
vidit illū esse auersum à se,& timuit iniurias pati ab ipso:Iethro aūt fuit vir magnæ pruden
tiæ,vnde & cōsensit cito Mosi vt rediret,non ꝙ libēter separabaꝫ ab eo,aut ꝙ modice eū di-
lexit,sed qa postulatio Mosis rōnabilis fuit, nec voluit Iethro ꝓpria cōmoda p̃ferre vtilita
tibus honestis'q; causis Mosis gñi sui. Deniq;, q̃uis Moses istam historiā descripsit tā breui-
ter,est tñ ꝓbabile,ꝙ ipse & Iethro latius cōtulerunt de ista materia,tandem'q; Iethro loqu
tus sit,Vade in pace.[Dixit ergo dominus ad Mosen in Madian:] Cū eñ Moses faceret ad-
huc aliquantulam morā in terra Madian,loquutus est ei dñs verba sequentia:[Vade]de ter-
ra hac,[& reuertere in Aegyptū. Mortui sunt eñ oēs q quærebant aīam tuā].i.q te niteban
tur occidere,s.Pharao,& cōsensores seu cōplices eius.[Tulit ergo Moses vxorem,& filios su-
os.]Quare hoc fecit,cum sciret se nō diu moratuꝝ in Aegypto? Dici potest ꝙ putauit se cū
filijs Israel infra breue tēpus terrā Chanaan ingressuꝝ ad habitandū ibidē.Ideo duxit eos se-
cū,& forte vxor sua desiderauit pgere secū,vt moris est fœminaꝝ: itē'q; qm̄ mariti & coniu-
gis,ac sobolis eorundē,debet cōtubernium esse vnum.[& imposuit eos sup asinum.]¶Circa
hoc refert Lyra:Dicunt Hebræi,ꝙ iste est asinus q portauit ligna quādo Abrahā perrexit ad
Isaac immolandū,ꝙ'q; sup eundē asinū eqtabit Messias in suo aduētu, iuxta illud Zachariæ:
Zach. 9. Ecce rex tuus venit tibi,sedēs sup asinā &c. Sic'q; asinus ille tā fortis, sup se vehere potuit tm̄
onus,videlicet matrē cum filijs duobus.Sed assertio ista tā fatua est, vt sit reprobatione indi-
gna.Neq; enim naturaliter poterat asinus ille viuere ita diu.Messias q̊q; iam venit,nec vsus
est ad eqtandum asino illo:nec asinus Abrahæ portādo ligna p combustione corporis Isaac,
meruit,hoc agēdo,talē ac tantam vitæ ꝓlongationem. Idcirco si asinus Mosis ferre non po
tuit sup se onus vxoris duoꝝ'q; filioꝝ:dicendum ꝙ poniꝫ hic singulare pro plurali, intelli-
gendo noīe asini,asinos.[reuersus'q; est in Aegyptum,portans virgam Dei in manu sua.Di-
xit'q; ei dominus] videlicet Mosi,[reuertenti in Aegyptum:Vide vt oīa ostēta].i.opa mira
culosa ostētu dignissima,[quæ posui in manu tua].i. quæ per tuum ministerium perpetrare
decreui.[facias coram Pharaone].i.coram eius p̃sentia,vel euidēter ita, vt ea pcipiat,immo
& sentiat.[Ego indurabo].i.indurari pmittam[cor eius:]Dicitur enim Deus facere quod fi
eri sinit,præsertim quando oppositum fieri nō valet,nec res illa vitari potest,nisi Deo agen
te.Itaq; Deus est causa indurationis & obstinationis, non directe influendo malitiam,aut
culpam causando, sed indirecte & q̃si per accidens, inquantum iusto iudicio grām subtra-
hit aut nō confert:quemadmodum sol recedendo ab hemisphærio nostro,est causa frigoris
& corruptionis:& nauta p suā absentiā,est causa periclitatiōis nauigātium. Et eñ Dei solius
Psal.43. est,mentē vitiosam ad pœnitentiā emollire,cōuertere,& saluare. Iuxta hūc modum loquen
Esaię 63. di Psalmista loqtur Deo: Declinasti semitas nr̄as à via tua. Esaias quoq; dicit de Deo:Quare
Ezec.14. nos errare fecisti à vijs tuis,indurasti corda nr̄a,ne timeremus te? Sed & in Ezechiele dñs pte
staꝫ:Propheta cū errauerit,ego dominus decepi ꝓphetā illū.Per quē loquēdi modū innuitur,
ꝙ sine ope & grā Dei,nil boni habemus aut possumus.[& nō dimittet populū]per multas vi
ces.

ces. Tandē vero plagis, terroribusq; deuictus, fecit populū egredi festinātert. [Dicesq; ad eū,] s. Pharaonē: [Hæc dicit dñs Filius meus primogenitus, Israel.] Hic loqtur Deus de toto populo Hebræorum, q̄si de hoīe vno, vt sit sensus, Israeliticus populus charior mihi est cæteris gētibus, & maiora beneficia ei impendo: quemadmodum parentes filios multos habentes, primogenitum communiter plus amant & ditant. Sic in Hieremia dominus ait: Ephraim primogenitus meus. Porro in Glossa habetur: Filius meus primogenitus Israel, quia in patriarchis primus electus est ad cultum vnius Dei: hoc est, idcirco populus Hebræorum primogenitus meus est, q̄niam cæteris ad idololatriam declinantibus, patres eorum primi vocati sunt ad cultū vnius Dei. Ideo q̄q; populus ille primogenitus Dei vocaṫ, qa ex eo incarnat⁹ ac natus est vnigenitus patris, primogenitus oīs creaturæ, vt ad Romanos doceṫ. [Dixi tibi] .i. tibi ô Pharao per Mosen iussi: [Dimitte filium meum] .i. populū Hebręorum mihi instar filij charum ꝑmitte egredi de Aegypto, [vt seruiat mihi] seruitute latriæ, & sacrificet in deserto. [& noluisti dimittere eum. Ecce ego interficiam filium tuum primogenitum.] Qualiter hoc sit impletum, infrà describiṫ. In vltima etenim plaga, primogenita Aegyptiorum sunt occisa, à primogenito Pharaonis &c. Porro vltima illa plaga fuit principalis & grauior cęteris, ideo tāq̄ ꝑcipuam ꝑnunciari eam Pharaoni dominus Deus iussit. Et q̄uis infrà non legatur in textu, quando aut vbi Moses dixerit hæc verba Pharaoni, tamen qa hic scribitur dominum istud Mosi cōmisisse, credendū est ꝙ ita expleuit. [Cūq; esset in itinere in diuersorio] .i. in hospitio ad q̄d diuertit, ad Aegyptū ꝑgendo. Vnde Septuaginta transtulerunt, & factū est in via ad refectionē. [occurrit ei dominus, & volebat occidere eum.] Secundū Augustinū, istud potest exponi tam de Mose, eo ꝙ vnum filiorum suorum dimisit incircuncisum contra ꝓceptum dñi in Genesi scriptum, vbi diciṫ: Infans octo dierum circuncideṫ: q̄ de filio illo incircunciso, vt ꝑ hoc insinuaret, q̄ distincte seruanda sint Dei ꝓcepta. Veruntñ ex circunstātia literæ videtur istud de Mose intelligendū, non de eius filio, q secundum Augustinum tunc fuit infantulus: propter q̄d non apparet, ꝙ puero illi nondum adulto Deus imputasset ad culpam personalem pœna sensibili puniendam, ꝙ circuncisus non fuit. [Tulit ilico Sephora acutissimam petrā, & circūcidit ꝓputium filij sui.] Per hęc verba innuiṫ, ꝙ Sephora cognouit, cur angelus Mosi in forma visibili humana occurrens, voluerit eum occidere, q̄d vel ex reuelatione angeli, vel ex Mosis informatione cognouit. idcirco, ne suus occidereṫ maritus, circūcidit mox filium suum. Vel, cū esset gētilis, more gētilium putauit, angelum effusione sanguinis posse placari. Ex qbus putaṫ, ꝙ fœmina illa gētilis voluit vnum filiorum suorum tenere in ritu gentilitatis suæ. Alterum vero iuxta legē diuinā Moses circuncidit. Fuit q̄q; culpabilis, ꝙ cū esset caput mulieris, ꝑmisit eā tenere in suo ritu vnum ex pueris illis. [tetigitq; pedes eius] .i. sanguis de parte corporis circuncisi emanans, cecidit super pedes pueri circuncisi vel matris eius, aut etiā Mosis, cui mater puerum circuncisum forsitan ꝓsentauit ad intuēdam lęsionē infantuli. Vel, vt aliq putant, qa ad pedes Mosis ꝓiecit abcisum filij sui ꝓputium, cui sensui videṫ cōsonare q̄d subditur: [Et ait] Sephora: [Sponsus sanguinum tu mihi es.] Q.d. An ideo te sumpsi in sponsum, aut idcirco videor te in sponsum sumpsisse, vt ꝓpter te & ritum tuum, aut ꝓpter liberationem tuam de manu angeli comminantis, effunderem sanguinē filij mei? Et ita Sephora ꝓtulit hæc q̄si indignans suo marito, qa multum condoluit puero circunciso, atq; (vt in Scholastica historia tangitur) reputauit scelus esse, sic ꝓprij filij sanguinem fundere. Sed mirum si indignabatur, aut illud esse pct̄m arbitrabatur, cum angelum Dei visibiliter coram se cerneret. Hinc in Glossa insinuatur: Sāguis tetigit pedes angeli, cui Sephora fortassis ostēdit puerum circuncisum, vt placaretur. Deinde angelo q̄si blandiēs, dixit: Sponsus sanguinum tu mihi es. i. sicut Mosi carnaliter nupsi, ita nunc q̄dāmodo tibi effusione sanguinis filij mei. [Et dimisit eū, postq̄ dixerat ei, Sponsus sanguinū tu mihi es, ob circuncisionem.] Totus hic passus sua breuitate valde obscurus est, vt etiā asserit Augustinus. Vnde & clausula ista, iuxta ꝓhabita multipliciter explanaṫ. Magister nanq; in historia sic exponit: Angelus dimisit Mosen. Vnde Hebræus habet: Relaxauit eū angelus, quē (s. Mosen) angelus prius vsq; ad mortē arctauit. In Glossa exponiṫ sic: Sephora irata & indignans ex causa ꝓtacta, dimisit Mosen, rediēs ad Iethro suū parētem cū puero circunciso. Quidā tñ dicunt, ꝙ dimisit puerum circuncisum: q̄d nō videṫ, q̄niam infrà ferṫ, ꝙ Iethro venit ad Mosen in desertū, adducēs secū vxorē & filios eius. Ideo magis apparet, ꝙ Sephora cū ambob⁹ filijs suis & asino ad ꝓpriū redijt patrē: q̄d etiā crediṫ Mosi placuisse: immo, vt tetigit Augustinus, aliq putauerunt angelum ꝓpter hoc Mosen terruisse, ne ad impedimētum ministerij sibi impositi, duceret secum vxorē atq; puerulos. Veruntñ R. Paulus obijcit præinductis, videlicet ꝙ vxor Mosis non dimisit Mosen, ꝓsertim q̄si indignans. nam infrà habetur pręallegato loco, ꝙ Iethro tulit vxorē Mosis quam remiserat. Ex q̄ apparet ꝙ vxor non dimisit Mosen, sed econtra. Ad q̄d ex dictis patet solutio. Siquidem potuit esse, ꝙ quanuis mulier ex causa præhabita fuit indignans, tamen Moses vir mitissimus eam placauit, reditūq; persuasit, ꝓpter quod eam scribitur remisisse.

Exod. 11.
Hier. 31.
Rom. 1.
August.
Gen. 17.
August.
Eusebi.
August.
Exo. 18.
August.
Exo. 18.

Eusebi⁹. ¶Circa hæc in Scholastica recitatur historia:Hinc aliqui dicunt morem circuncidendi petrinis cultellis habuisse principium,vel à Iosue in Galgalis. Tñ vbi nos habemus petrã, Hebræus habet aciem:& acutissimam aciem,vocat nouaculam. Vnde & Iudæi nouaculis circūcidūt. Fabulant̃ tñ q̃dam Hebræi, vsq; ad Dauid circuncisionẽ factam cū petra:sed q̃a in deijciendo Goliam,ferrū loricæ & galeæ cessit lapidi iacto, q̃si dans ei locū, deinceps lapis cessit ferro in circuncisione. Hæc ibi. Lyra quoq; testatur, ꝑ acutissima petra, apud Hebræos dicit aciem siue nouaculã. [*Dixit aũt dñs ad Aaron]Probabile est, ꝙ per angelū sensibiliter apparentẽ locutus sit ista Deus ad Aaron in Aegypto & forte idẽ angelus q̃ apparuit Mosi, eius q̃q; fratri apparuit,vel ꝑ inspirationẽ & visionẽ in somno locutus est dñs ista ad Aaron. Hinc 1. Regū ait dñs Heli de Aaron descendẽti:Nunq̃d nõ aperte reuelatus sum domui patris tui, cū esset in Aegypto?[Vade in occursum Mosi in desertū. Qui perrexit ei obuiã in montem Dei]Perrexit ẽm tam diu,donec reperit Mosen, inuenit'q; eū in mõte Sinai. [& osculatus est eum &c. Venerūt'q; simul,& cõgregauerunt cūctos seniores filioꝝ Israel.]Quos primo collegerunt tanq̃ prudentiores,q̃tenus eis rõnabiliter informatis atq; credentibus,cæteri Israelitæ facilius crederẽt ac parerent. [Locutus'q; est Aaron oĩa verba q̃ dixerat dñs ad Mosen, & fecit signa corã populo.]Ex his videt̃, ꝙ Moses ꝑ seipsum exposuit senioribus suã legationẽ:q̃bus credentibus,cõuocauerunt Moses & Aaron & seniores plebem cõmunem totam, vel potius ꝑ magna parte:q̃bus collectis, exposuit ipse Aaron, tanq̃ magis tubalis in voce & eloquens,vniuersa quæ Deus præcepit Mosi dicere illis. ¶Porro,q̃d dictum est,Et fecit signa coram populo,melius intelligitur de Mose q̃ de Aaron. Moses etenim non per Aaron, sed ꝑ se,Deo agente,exhibuit signa hæc:Aaron vero ea non fecit,nisi aliq̃ modo dispositiue, & excitans Mosen ad signa agenda. Signa autẽ q̃ fecit,fuerunt conuersio virgæ in colubrū, atq; cõuersio colubri in virgam: infectio'q; manus Mosis per lepram, & eiusdem curatio. Seniores demum crediderunt Mosi,ante ostensionem signorum istoꝝ, vt in expositione tertij capituli patuit,& aliqui tenent. Iosephus tamen sentit,ꝙ non crediderunt Mosi, nisi signis ab eo coram ipsis peractis. Vulgus vero credidit visis signis. Ideo subditur: Et credidit populus. Audierunt'q;] tam illi qui ibi fuerunt, q̃ cæteri Hebræi hincinde dispersi, [ꝙ visitasset dominus filios Israel]vtpote eos. Nam loquitur hæc scriptura de eisdem, quasi de alijs. Visitauit autem dominus eos,mittendo Mosen ad liberationem eoꝝ, & faciendo signa præfata in testimonium veritatis. [& ꝙ respexisset afflictionem illorum,& proni adorauerunt.]hoc est,prostrati gratias Deo egerunt,exorantes eundem, vt sua promissa impleret in eis.

Margin: Iosu. 5. — 1. Re. 17. — *Dixit q; dñs — 1.Reg.2. — Exod.3. — Iosep.li. 2.an. Iu. cap. 13.

¶ Spiritualis explanatio eiusdem capituli quarti. Arti. VIII.

PEr hoc q̃d dixit Moses ad dñm,Non credent mihi,sed dicent,Non apparuit tibi dñs,figuratum est,ꝙ gentilitas non credidit euangelicæ prædicationi, nisi ꝑ signa,miracula, portenta'q; maxima. Porro per hoc,ꝙ Moses virgã suam,Deo iubente, ꝓiecit in terrã, & in colubrum est conuersa:signatur,ꝙ Christus suam iudiciariam potestatem humiliauit vsq; ad infima,intm̃,ꝙ ipse omnium iudex ac dominus,dignatus est ab hoĩbus impijs,tanq̃ à colubris,iudicari ac condemnari. Sed virga hæc ad pristinam redijt suæ celsitudinis speciem,quando post passionẽ suam glorificatus est Christus,ita ꝙ dixit,Data est mihi oĩs potestas in cælo & in terra:quod per appræhẽsionem caudæ serpentis est præmonstratum. Hinc in Actibus princeps ait Apostolorum:Præcepit nobis Deus testificari,quia Christus constitutus est iudex viuorum & mortuorum. ¶Per fugam demū Mosis à facie colubri, intelligi potest fuga Apostoloꝝ,quãdo captus & appræhensus est Iesus vt iudicaretur. ¶Insup ꝑ manum Mosis factam leprosam,cum missa fuisset in sinum ipsius,significatū est, ꝙ Christi humanitas tẽpore passionis instar leprosi apparuit,iuxta q̃d ab Esaia fuit prædictum:Reputauimus eum q̃si leprosum,& ꝑcussum à Deo, & humiliatū. Moses q̃ppe figura est Chri. Sic'q; manus Mosis humanam Christi designat naturam,quę fuit quasi manus & instrumentū suæ diuinitatis. ¶Per missionem vero manus Mosis in sinum ipsius,exprimit̃ mysterium humanitatis,q̃ factum est,vt ꝑ passionis acerbitatẽ & ignominiam videretur q̃si lepra perfusa. Per hoc aũt ꝙ Moses manum suam retraxit,& retractam reperit sanam:notat̃, ꝙ Christo resurgente à mortuis, quando corpus suum à sepulchro, animam'q; à limbo retraxit, humanitas eius ad pristinam,immo ad multo maiorẽ redijt venustatẽ,secundū q̃d ipse passione instante orauit:Et nunc clarifica me tu pater apud temetipsum. Et:Pater,clarifica filiū tuū. ¶Amplius per aquã,populi designant̃:per cõuersionem aquæ in sanguinẽ, cõuersio infideliū ad fidem incarnationis passionis'q; Chri,ita ꝙ quicquid Moses hausit de fluuio,in sanguinẽ vertebat̃:hoc est,quicquid saluator de populo tumultuantium secularium hominum elegit, & sibi assumpsit,ad fidẽ crucis & sanguinis eius extat cõuersum. ¶Per ineloquentiam Mosis,accipi potest simplicitas styli euãgelicæ legis. Eos aũt q̃ infacundi sunt,& spũaliter muti,surdi ac cæci,Chrs per gratiam spũs sancti facit facundos ad eloquendum verba Dei,atq; paratos ad audiendum,q̃cquid pertinet ad salutem. Sed & visum eorum internum clarificat ad contem-

Margin: Matt.28. — Acto. 2. — Acto.10. — Matt.28 — Mar. 14. — Esaiæ 53. — Ioan.17. — Ibidem.

templādum.¶Per Aaron vero facundū, signat chorus apl'orum, quē spūssanctus eloquētissimū fecit, & eundē Chr̄o in adiutoriū p̄dicationis cōcessit. Qui chorus Apl'orum occurrit Chr̄o in monte, hoc est, in sublimitate virtutū, & in exordio primitiuæ ecclesiæ. Posuitq; Chr̄s verba Dei in ore ipsorum, q ex parte Christi prædicauerūt primo Iudæis, deinde gentilib', atq; p signa eis collata, conuerterūt ex vtrisq; millia multa. Quēadmodū etiā Moses rediit ad Iethro suū cognatū, anteq̄ descēdit ī Aegyptū, sic Chr̄s anteq̄ p apl'os p̄dicauit euāgeliū suū gētilib', p̄dicauit illud p seipsum Iudæis, suis secundū carnē cognatis. Cūq; gētiles cognouissent se visitari à Deo p eius apl'os, gauisi sunt valde, & pni adorauerūt, sicut in Actib' apl'orum copiose docetur. Postremo, qd per Sephorā Mosis coniugem, eiusq; filios designet, p̄habitum est.

¶Elucidatio lr̄alis cap. V. Post hæc ingressi sunt Moses & Aron &c. Art. IX.

Nunc describit, qualiter Moses execut' sit legationē sibi cōmissam quātū ad regē Aegypti. [Post hęc ingressi sunt Moses & Aaron] palatiū regis, [& dixerūt Pharaoni:] Aaron aūt fuit dux verbi, & Moses introiuit vt principalis. Porro suprà dn̄s dixit ad Mosen: Ingredieris tu & seniores Israel ad regē Aegypti: idcirco credendū videt, q hac vice seniores Israel intrauerūt cū Mose & Aaron ad Pharaonē, nec ex humano timore hoc dimiserunt, vt dicūt Iudæi. Moses tn̄ & Aaron, tanq̄ principales præ illis, nūc exprimunt. Et dixerūt Pharaoni: [Hæc dicit dn̄s Deus Israel: Dimitte ppl'm meū, vt sacrificet mihi in deserto. At ille respōdit: Quis est dn̄s, vt audiā vocem eius, & dimittā Israel?]. i. qualis aut quātæ authoritatis est dn̄s Deus vester, de quo mihi loquimini, vt ei obediā? Q. dicat: Nō est tātæ authoritatis. ideo subiungit: [Nescio dn̄m, & Israel]. i. Israeliticū populū [non dimittā.] ¶Circa hoc quęritur, qualiter Pharao dicere potuit, Nescio dn̄m, cum Deū esse, naturaliter sit insertū mēti humanæ, secūdum Damascenū primo libro: immo secūdum Anselmū in monologio, Deū esse, est per se notū. Ad hoc qdam respōdent, q quāuis Deum esse sit per se notū, inquātum mens humana Deum esse cogitat id, q̄d æstimat in entibus maximū, vel sub ratione summi boni, tn̄ sub hac determinatiōe, q fuerit Deus populi Israel p fidem & cultum, nō est p se notum. Vnde & alij dicunt, q q̄uis p se notum, vel saltē demōstrabile sit, Deum esse, non tn̄ q sit oīm rector, prouisor ac iudex, secūdum q̄d fides docet. ¶Sed cōtra solutionem hāc obijci potest, q vtiq; Pharao & populus eius sciuerunt Hebræos colere Deum specialē, quē ipsi nō coluerunt, atq; habere circūcisionē & specialē ritū colendi, sicq; aliquo modo cognouerunt dn̄m Hebręorum. Ad istud arbitror r̄ndendum, q Pharao dixit hæc verba ex mera & cruda superbia, & tanq̄ summi Dei puidentiā negās, vt sit sensus: Nescio dn̄m. i. nō curo de eo, nec eius dominiū recognosco. Sic qppe & Ezechiel loqtur Pharaoni tēporis sui: Audi Pharao draco magne, qui dicis: Meus est fluuius, & ego feci meipsum. Deniq; in qbusdā ratio tā densissime excæcat, q naturalis notitia existēdi Deum, aufert à corde ipsorum, iuxta q̄d scriptum est: Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus. Et in Iudith libro Holofernes ait ad Achior: Ostendā tibi q non sit deus, nisi Nabuchodonosor. Augus. quoq; libro de ciui. Dei, refert de quodā philosopho, qui contendebat nō esse Deum. [Dixeruntq;] Moses & Aaron: [Deus Hebręorum] q ratione & iure creationis, & vniuersalis gubernatiōis atq; puisionis, est Deus vniuersorum: tunc vero extitit speciali modo Deus Hebræorum, vtpote Iudæorum ex Heber oriundorum. [vocauit nos] per inspirationē internā, & per Mosis huius denunciationē, per angelū quoq; q locutus est Mosi, [vt eamus viam trium dierum in solitudinē, & sacrificemus dn̄o Deo nostro, ne forte accidat nobis pestis aut gladius]. i. interfectio pestilentialis, aut persecutio hostium, si inobedientes Deo fuerimus in isto p̄cepto. Sed videt istud fuisse confictum mendacium. Deus em̄ in veritate pręcepit, vt egrederent Aegyptum ad habitādum in terra Chanaan, quatenus ibi seruirent sibi, non vt immolarent ei in eremo expleto trium dierum itinere, vt pestē gladiumve euaderent. Neq; post iter trium dierum sacrificauerunt dn̄o in deserto. ¶Ad istud in Scholastica historia breuiter respondet: In his verbis nec duplicitas, nec contrarietas fuit. Eo enim forsitan ordine, & ea via qua dictum est, populus ille fuisset eductus, si à Pharaone fuisset statim dimissus. Fundatur q̄q; respōsio ista in verbis Augustini, dicentis: Quærit, quo modo populo dicatur, q mādauit dn̄s eiectum se eos de Aegypto in terrā Chanaan: Pharaoni aūt dicitur, q trium dierum itinere exire vellent in desertum immolare Deo ex eius mādato. Sed intelligendum est, q̄uis Deus sciret qd esset facturus, qm̄ præsciebat non consensum Pharaonē ad populum dimittendum, illud primo dictum esse à Deo q̄d fieret primo, si ille dimitteret populum: vt em̄ sic fierent oīa, sicut sequens scriptura testatur, Pharaonis & seruorum eius contumacia meruit. ¶Ad aliud quoque, quod tactum est, Strabus respondet: Tertia mansione postquam Hebræi transierunt mare rubrum, venerunt Ethan, q locus etiam dictus est Mara, propter aquas amaras q̄ fuerunt ibidem: qbus dulcoratis, sacrificiū laudis soluerūt. Vel iter trium dierum. i. trium mensiū. Tertio etem̄ mense venerunt in montē Sinai, vbi legē acceperunt, tabernaculū erexerunt, & sacrificauerunt. Quemadmodū etem̄ dies interdū pro anno accipitur, iuxta illud in Ezechiele, Diem pro anno dedi tibi, ita sumitur nunc pro mense.

Marginalia: Exod. 3. — Damascenus. — Anselm'. — Ezec. 29. — Psal. 13. & 52. — Iudit. 6. — August. — Eusebi'. — August. — Strabus — Ezech. 4.

Veruntñ istud superius aliter solutũ est.Quãuis eñ Deus ab exordio legatiõis Mosis intenderit populũ illũ de Aegypto in terrã promissiõis deducere,prima tñ fronte non insinuauit hoc Pharaoni,ne Pharao videret aliquã iustã habere ꝑsuasionẽ ad nõ cõsentiendũ pręcepto Dei,petitioniq; Mosis, sed primo ꝓposuit aliqd parui, q̃d tamẽ extitit verum, nec exclusit maiora.[Ait ad eos rex Aegypti:Quare] o [Moses & Aaron solicitatis populum ab opibus suis?].i.cur vestra ꝑsuasione inducitis populũ Hebræoꝝ ad cessandũ ab opibus,eis à me iniunctis? Refert Iosephus ꝙ Moses cõmemorauit tunc Pharaoni,quanta fecit Aegyptijs oppressis ab Aethiopibus,& pericula ac labores q̃s pro Aegyptijs tolerauit,& q̃ vidit in monte Sinai,ei narrauit.Quẽ rex deridẽs,seruũ suũ fugitiuũ,vocauit eũ,& pro seditiõe excitãda dixit eum redisse.[Ite ad onera vr̃a.]hoc est,ad exercendũ labores q̃s Hebræis indixi. ¶Circa hoc aliq dicũt, ꝙ Pharao iniunxit Mosi & Aaron ac senioribus cæteris, laborare cũ cæteris reliqs Hebræis.Sed inferiores tãto plus laborauerũt,vt seniores superiores, essent supportati.[Dixitq; Pharao] satellitibus & cõsiliarijs suis:[Multus est ppl's terræ].i.Hebræi in terra Gessen morãtes,multiplicati sunt valde.[Videtis ꝙ turba succreuerit].i.multitudo eoꝝ aucta sit nimis,nõ solũ in fœminis,sed itẽ in viris.Ex quo elicit, ꝙ præceptũ regis de Hebręoꝝ infantulis submergẽdis,non diu durauit:sed ob suã excessiuã & inhumanã crudelitatẽ,reuocatũ fuit à rege de suoꝝ cõsilio,immo potius Deo sic ordinãte:aliàs viri inter Hebræos pene iam defecissent.[quãto magis]augebunt,[si dederitis] vos exactores opeꝝ [eis requiẽ ab opibus?] Quia tũc magis vacarẽt carnalitati atq; amplexibus. Tamẽ (vt dictũ est supra) afflictio opeꝝ non impediuit multiplicationẽ eoꝝ. [Pręcepit ergo] Pharao [in die illo præfectis opeꝝ] qui ꝑfecti erãt Hebræi,vt habitũ est.[& exactorib⁹ populi,] q erãt Aegyptij,& pręfectis ꝑfatis exigebãt impletionẽ iniũcti laboris cõmissi Hebræis,[dicẽs:Nequaq̃ vltra dabitis paleas populo] q̃ paleæ miscebant cũ luto,[ad conficiẽdos lateres,sicut prius:] vt ex eis fierẽt lateres fortiores,qbus ad ędificãdum vtebant pro saxis Aegyptij,qa (secundũ glossam) ibi lapides nõ abundãt. In Scholastica vero historia dr̃,ꝓ penuria lignoꝝ in Aegypto lateres coquebant.[sed ipsi] Hebræi [vadãt] hincinde ꝑ cãpos,[& colligãt stipulas.] Quas paulo ante vocauit paleas, vocat nũc stipulas:idcirco ꝑ paleas intelligit omẽ q̃d remanet, bladis excussis.[& mensurã lateꝝ quã prius faciebãt].i.anteq̃ s.Moses venit ad me,[imponetis super eos].i.ꝑcipietis vt iã de cętero faciãt omi die tot lateres,q̃t fecerũt,qñ paleæ eis dabant,[nec minuetis qcq̃. Vacãt eñ].i.nõ satis dure grauant opibus,[& idcirco vociferant,dicẽtes:Eamus & sacrificem⁹ Deo nr̃o. Opprimant opibus & expleãt ea,vt nõ acqescãt verbis mẽdacibus &c.].i.verbis q̃ Moses finxit,dicẽs se missum à Deo.Hoc Pharao suspicabat.[Dispsus est ppl's]Hebræoꝝ [*ꝑ vniuersam terrã Aegypti ad colligẽdũ paleas.] Mgr̃ in historijs dicit: Opprimebant Hebræi nocte paleas colligẽdo,& de die lateres faciẽdo. Et ꝑ noctẽ intelligit forte,ꝙ valde tarde de sero,&valde mane paleas collegerũt.[Præfecti q̃q;].i.magistri [operis instabãt].i.instãter & importune admonuerũt Hebræos, [dicẽtes:Cõplete op⁹ vr̃m quotidie,sicut facere solebatis prius qñ dabant vobis paleæ. Flagellatiq; sunt q ꝑerãt opibus filioꝝ Israel] puta ꝑfati ꝑfecti Hebræi,[ab exactoribus Pharaonis,dicẽtibus:Quare nõ impletis mẽsuram lateꝝ, sicut prius, nec heri,nec hodie?].i.cur non facitis,ab Hebræis qbus ꝑestis, q̃tidie fieri tot lateres,q̃t fecerũt,qñ paleæ eis dabãtur?[Venerũtq; ꝓpositi filioꝝ Israel].i.ꝑfecti iã dicti,[& vociferati sunt ad Pharaonẽ,dicẽtes:Cur ita agis cõtra seruos tuos?].i.cur tã dure nos opprimis,& impossibilia ꝑcipis?[En famuli tui flagellis cędimur ab exactoribus] tuis,[& iniuste agitur cõtra populũ tuum].i.Hebræos tibi subiectos.[videbãtq; ꝓpositi filioꝝ Israel,se in malum].i.in angustia magna viderũt se positos, & cũ graui mœrore se inuicẽ adspexerunt,[eo ꝙ diceretur eis] à Pharaone,[Nõ minuet quicq̃ de lateribus ꝑ singulos dies].i.nõ relaxabo ꝑceptum meũ de grauitate opeꝝ vobis iniunctoꝝ.[Occurrerũtq; Mosi & Aaron,q adstabãt ex aduerso,egrediẽtes à Pharaone].i.ꝑfecti opeꝝ egrediẽtes à rege, occurrerunt Mosi & Aaron stãtibus ex aduerso,seu in aliq̃ intermedio loco ꝑstolãtes ibidẽ reditũ ꝑfectoꝝ,vt scirẽt Pharaonis respõsum.[& dixerũt ꝑfecti ad eos:Videat dñs & iudicet].i.per debitã vltionẽ ostẽdat se videre q̃ male fecistis nobis.[qm̃ fœtere fecistis odorẽ nr̃m corã Pharaone].i.abominabiles & odiosos fecistis nos regi, ita ꝙ nostrã ferre nõ valet ꝑsentiã, sicut ægre fert ꝑsentiam ei⁹,q fœtẽtẽ habet odorẽ.[& ꝑbuistis ei gladiũ vt occideret nos].i.ꝑ verba vr̃a inflãmastis eũ aduersus nos,ita ꝙ vsq; ad mortẽ nos opprimit. ita dixerunt ꝑfecti ex ĩpatiẽtia & infidelitate.Nã &verbis Mosis qbus pauloañ crediderunt, iam discredebãt, eo ꝙ nõ viderunt se celeriter liberatos,sed dire præ solito pressos.[Reuersusq; Moses ad dñm,] Quo redijt ad incircũscriptibilẽ Deũ vbiq; ꝑsentẽ,nisi forsitã intra se,ad habitantẽ in corde suo,vel ad secretum aliquẽ locũ oratiõis? Itaq; reuersus.i.mẽte se conuertẽs ad dñm,[ait:Dñe, cur afflixisti].i.ab Aegyptijs sic affligi & cõtristari permisisti [populũ istũ] Hebræum?[Quare misisti me? &c.] Q.d.Admiror de isto,& qbusdã videt ꝙ inaniter, immo & nociue aduenerim.Secundũ Augustinum,ista nõ sunt verba cõtumaciæ aut indignatiõis, sed inqsitiõis & occultæ orationis.

Iose.li.2 ant.iud. cap.13.

Eusebi⁹.

*in

¶De

¶ De mystico eiusdem capituli quinti intellectu. Art. X.

MOses & Aaron senioresq́ Israel, designant vniuersos Chri vicarios, doctores & plātos ecclesiæ, q verbo & opere instruunt plebē. Hi Chro iubēte dicunt Pharaoni, hoc est, diabolo, cuilibetq́ tyrāno, aut hæresiarchæ, vel seductori, vt populū Chri dimittat. i. peruertere & à sua salute impedire desistat. Hoc, inquā, dicunt Pharaoni, cōtra vitia pdicādo, impios increpādo, seductoribus resistendo, atq; q vile ac miserū sit diabolo ministrare, & iugo vitiorū subijci declarādo, quatenus populus Chrianus sacrificet Deo in deserto. i. altissimo offerat semetipsum, sacrificiū quoq; laudis, eleemosynas, decimas, oblatiōes, hostiāq́ altaris in vera deuotiōe, p recessum mētis ab omi seculari tumultu, & carnali affectu, quatenus in solitudine. i. mētis abstractiōe & vacatione, qua soli intendit creatori, sacrificet obsequium q; Deo. ¶ Præterea ad præfatā vicariorū Chri admonitionē, respōdent designati per Pharaonē: [Quis est dñs, vt audiā vocē eius &c. Nescio dñm, & Israel nō dimittā.] Tales equidem etsi verbis dicāt se recognoscere Deū, attn factis negāt: & quāuis eum agnoscāt informi notitia, nō tn cognitiōe formata & affectiua, approbatiuaq́ boni, idcirco nec Deo obediūt, nec aliorū cessant impedire salutē, & ea quæ fidei sanctæ cōtrariant, docere ac operari præsumunt. Omes qq; supbi ac impij, propriā voluntatē præferēdo, immo & supponēdo voluntati diuinæ, ipso facto effant, Nescio dñm: quia Deū creatorē suū nō recognoscunt p verā subiectionē, sed illud Iob dicūt effectu: Quis est omipotens, vt seruias illi? De qbus ait scriptura: Iob 21.
Ipsi fuerūt rebelles lumini. Veruntn hæc ipsa corū cruda elatio, improba qq; rebellio, nō cedent eis in bonū, sed velint nolint, tandē saltē per tormēta coacti, dñm recognoscēt, quēadmodum per Hieremiam & Ezechielem Deus de talibus sæpissime dixit: Et scietis quia ego dñs. Et Psalmista: Imple, inqt, facies eorū ignominia: & * cognoscāt qa nomē tibi dñs. Sic & Pharao qui nunc ait, Nescio dñm, postea flagellis attritus, locutus est: Orate dñm pro me. Iob 24. Hier. 24. Ezec. 6. 11. 22. 35. & 39.
¶ Præterea, etsi designati p Pharaonē, renuāt plebē Christianā dimittere ad viuendū & sacrificandū catholice, nihilo minus egredi debet plebs Chri ab illorū iugo atq; obsequio. Nec em valēt quempiā detinere inuitū: sed vnusqsq; libere se potest ad suū conuertere saluatorē. Sic ergo, vt tactum est, sacrificemus Deo, ei soli vacando, ne accidat nobis pestis aut gladius, hoc est, ne aliquem scādalizemus, aut scādalizemur ab aliquo, & ne spiritualiter iugulemur ab hoste antiq. Quid aūt designet per iter triū dierū, expressum est. Ait ad eos rex Aegypti: Quare solicitatis populū ab opibus suis? Sic vnusqsq; animarū seductor tā inuisibilis, q visibilis hostis, respōdet Chri vicarijs, qm ægerrime fert, q aliqs nitit ei subiectos à pristinis reuocare opibus & à seruitute peccati, & subdere obsequio Chri. ideo pręcipit sibi subiectis: [Ite ad onera vestra] hoc est, pristina, quæ vobis suggessi, vitia exercete. In qbus est frequenter labor grauis & miser. Propter qd impij in libro Sapiētię fatent: Lassati sumus in via iniquitatis & pditionis, & ambulauimus vias difficiles. ¶ Deniq; sicut Pharao tunc grauius afflixit filios Israel, qn volebant egredi terram eius, ac Deo sacrificare in eremo: sic diabolus & adiutores ipsius, tunc acrius tentat fideles, quādo suam volunt corrigere vitā, & Deo offerre seipsos. immo toto conatu satagit eos tunc grauare aduersis, vt tædio fracti, à salubri resipiscant proposito, quemadmodū de quibusdā instabilibus ac pusillis loquit Christus, quia ad tempus credūt, & in tēpore tentatiōis recedunt. ¶ Insup quemadmodū exactores Pharaonis flagellauerūt præfectos Hebræorū, qa Hebræi nō impleuerūt opus à Pharaone iniūctum: sic dæmones principis tenebrarū satellites, grauius sæpe impugnant atq; affligunt deuotos Chri vicarios, q subditos suos à diaboli retrahūt seruitute, intm q tales vicarij qnq; tētationi succūbunt, & in vitia corruūt carnis, incipiūtq́ Pharaoni seruire, & ab impugnationū suarum cupiūt releuari molestia. Tūc quoq; quodāmodo indignant his, à qbus ad viam virtutum erāt inducti, inquātum fuerūt eis ruinæ grauioris occasio: feruntq́ ægre q execrabiles facti sunt amatoribus & magnatibus seculi huius, ita q eorū odor illis fœtere videt. Tūc maiores & pfectiores viri à qbus erāt cōuersi, clamāt ad dñm, & ei⁹ implorāt auxiliū, vt suę subueniat plebi, & seductis ac victis auxiliari dignet. ¶ Postremo, p hoc q Moses Aaronq́ tam patiēter tulerūt iniustā inuectiōnē, repręhēsionēq́ Hebræorū, ipsis dicentiū, Videat dñs & iudicet, immo & p suis repręhēsoribus ingratisq́ subditis orauerūt: sic plati interdū parcere, & disciplinā suspēdere debēt à subditis suis reis, dum eos cōspiciūt aliūde dire afflictos, tētatos, ac passionatos, ne calamū quassatū aut fumigās linū penit⁹ cōterāt & extinguāt, nisi forte ex tali pietate & dilatiōe periclitet bonū cōe, aut fidei veritas patiat iacturā. Tūc qppe p disciplinę rigorē cōpescere debēt puersos. Itaq; egrediamur Aegyptū. i. vitiorū caliginē & inqetudinē seculariū negociorū, relinquamus mūdū anīo & affectu, sicut hortat S. Ioannes apls: Nolite diligere mūdū, neq; ea q in mūdo sunt. Nec impatiēter feramus, si odit nos mūdus, si mundanis ac passionatis displicemus hoībus, qm Deus dissipauit ossa eorū q hoībus placent: cōfusi sunt, qm Deus spreuit eos. Quid horribili⁹ dici potest? Idcirco ait & Paul⁹: An qro hominib⁹ placere? Si adhuc hoībus placerē, Chri seruus non essem. Hinc ait saluator discipulis: Si

Psal. 82. Sapiæ 5. Lucæ 8. Esaię 42. 1. Ioan. 2 Psal. 12. Gala. 1.

Ioan. 15. Si mūdus vos odit, scitote qm̄ me priorē vobis odio habuit. Veruntñ quantū in nobis est, studeamus vniuersis in Deo placere, exēpla virtutū præbere, nemini vllam dare offensionem.

¶ Expositio literalis cap. VI. Dixit dñs ad Mosen &c. Art. XI.

Modo describit qualiter Deus Mosen vehementer afflictū confortauit & consolatus est, dicens: [Nunc videbis quæ facturus sum Pharaoni.] hoc est, quibus plagis eum & terrā ac populum eius percutiā. [Per manū eñ fortem dimittet eos:] hoc est, mediantibus magnis prodigiis pmittet exire Hebræos. [& in manu robusta]. i. per plagas ei potenter infligendas, [eiiciet illos]. i. velociter exire cōpellet [de terra sua.] Percussis nanq3 primogenitis Aegyptioꝝ ita fuerunt pterriti, ꝙ dixerunt: Omēs moriemur. ideo non permiserūt Hebręos aliquā facere morā in terra Aegypti, vt infrà describit. [Locutus'q3 est dñs ad Mosen, dicens: Ego dñs qui apparui Abrahā, Isaac & Iacob in Deo omnipotente:] hoc est,
Gene. 17. qui eis apparendo, ostendi eisdem me esse Deum omnipotentē. Vnde in Genesi legitur: Di-
Gen. 27. xit dñs ad Abrahā: Ego sum dñs Deus omnipotens, ambula coram me, & esto pfectus. Alibi
Gen. 46. quoq3 Isaac ait ad Iacob: Deus meus omnipotens benedicat tibi. Similiter alio loco domi-
Gen. 49. nus ad Iacob locutꝰ est: Ego sum fortissimus Deus patris tui. Sed cum dñs etiam apparuerit
Gen. 14. Noe atq3 Melchisedec, immo & Adæ ac aliis quibusdā patriarchis in lege naturæ, vt creditur,
Gene. 3. cur de his tribus solum nunc facit mentionem ad Mosen? Ad hoc breuiter Glossa respondet, ꝙ Deus mentionē facit antiquæ promissionis, tanquam eam in proximo completurus. Itaq3 respōdendum, ꝙ ideo mentionem facit horum trium patriarchaꝝ, quoniā ipsi specialiter pr̄es Hebręoꝝ vocant, eis'q3 specialiter ac frequenter Deus promisit, ꝙ posteritati eorum terram Chanaan condonaret, [& nomen meum Adonai] q̄d secūdum Glossam, interpretatur
Gene. 15. generaliter dñs, [non indicaui eis.] supple, tam clare, vt tibi. Circa quod fertur in Glossa:
18. & 22. Non indicaui eis sicut tibi. Per successiōes eñ ætatum creuit diuinæ cognitionis augmen-
Exo. 33. tum. Apparuit Deus Abrahæ, locutus est facie ad faciem cum Mose. Dauid ait: Super senes
Psal. 118. intellexi. Apostoli Dei filium præsentē viderunt, & quicquid volebāt, interrogabāt. Quibus
Acto. 2. & dictum est: Multi reges & prophetę voluerunt videre, quę vos videtis, & non viderūt. Hæc
Matt. 13. Glossa. ¶ Porro in Scholastica fertur historia: Nomen meū Adonai nō indicaui eis. i. forti-
Eusebiꝰ. tudinem & potentiam meā, ad quas pertinet nomen istud, sed puritatem & sapientiā meam,
Gen. 17. ad quas pertinet Heli, & Heloi. Sed huic dicto obiici potest, ꝙ dictum est, Deum dixisse ad
Gen. 46. Abraham, Ego sum dñs Deus omnipotens, atq3 ad Iacob, Ego sum fortissimus Deus. Quod
Gen. 27. Isaac sciēs: Deus, inquit, oīpotens benedicat tibi. Ap̄lus quoq3 in ep̄la ad Romanos de Abra-
Rom. 4. ham protestat, ꝙ nō hæsitauit diffidentia, sed cōfortatus est fide, dans gloriā Deo, plenissime
Ibidem. sciens, quia quæcūq3 promisit Deus, potens est & facere. Item'q3: Arbitrās, s. ipse Abrahā, quia
Gen. 21. à mortuis suscitare potens est Deus. Rursus fortitudinē & omnipotentiā suā Deus monstra-
Gen. 25. uit Abrahę & Isaac facto, dando eis supernaturalē fœcunditatē. Sed & cognouerūt hi patriarchæ Deum cuncta creasse, sic'q3 omnipotentiā eius nouerūt, sed & pietatē sapientiā'q3 ipsius.
¶ Insuper circa locū hunc scribit Lyra: Aliqui dicunt, ꝙ hoc nomen Adonai significat generale dominiū. Et quāuis patribus pręcedentibus Mosen, Deus ostendit se dñm totius crea-
Gene. 7. turæ, non tñ ita pfecte, vt Mosi. Contra quod obiicit Lyra, qm̄ per inundationem diluuii, &
Gen. 19. conuersionem vxoris Loth in statuam salis, in combustione quoq3 Pentapolis, immo & in mundi creatiōe, Deus ostēdit generale dominiū suū. Et talia fecit, qualia & p Mosen egit. Et omnia illa fuerunt Abrahæ notificata. Hæc autē obiectio nō est fortis. Nam sicut oīa illa ante Mosen facta, fuerūt Abrahæ patefacta, ita & Mosi. Et vltra illa fecit Deus p Mosen multa & præclara prodigia, multo copiosius, q̄ vnquā ante per aliquē hominē vnum. Sic'q3 sublimius atq3 splēdidius manifestauit Deus Mosi generale dominiū suū ac robur immēsum, q̄ pcedētibus patriarchis, nō solum p miraculosos effectus, sed p illuminatiōes supnas & apparitiones, ac allocutiōes angelicas, quas p annos quadraginta ad libitū habuit. ¶ Insuper scribit Lyra: Adonai nō ponit hic in Hebræo, sed nomē Dei tetragrammaton, vel Iehouah. Quod cum reputet ab Hebræis tantæ sanctitatis, vt nominari nō debeat, nisi à summo sacerdote, & solum in benedictiōibus fiendis in templo, ideo loco eius pronunciatur hoc nomē Adonai: velut si apud nos hoc nomen Deus, non esset nominabile ob suam sanctitatem: & vbicunq3 scriptum est, loco eius pronunciaret dñs. ¶ Porro hoc nomen tetragrammaton, secundum Rabbi Mosen, significat diuinā essentiā, put in seipsa cōsistit, circūscripto omni respectu ad alia: idcirco est nomē incōmunicabile, soli'q3 Deo appropriatū, designās veritatē diuinę essentiæ in se. Hoc p̄supposito, aliqui dicunt ꝙ Deus apparēs patribus p̄cedentibus Mosen, nō notificauit se eis sub hoc noīe Iehouah. Sed hoc falsum videt, qm̄ in Genesi vbi dñs ait ad Abra-
Gen. 15. ham, Ego sum dñs qui eduxi te de Vr Chaldæoꝝ, in Hebræo loco huius nominis, dominus, habetur nomen domini tetragrammaton: idcirco dicendum, ꝙ hoc nomen tetragrammaton, Deus indicauit hic Mosi, non solum quantum ad vocem, sed etiā quātum ad significa-
Exod. 3. tum, q̊d est proprie indicare. Et hoc primo indicauit Mosi, quando dixit: Ego sum qui sum.

Quia

Quia per hoc nomē significatur necessitas,stabilitas, & plenitudo esse diuini, vt dictum est
in expositione capituli tertij. Secūdo ostēdit Mosi nomē istud,qn̄ in raptu vidit clare diui-
nam essentiā,secundū quod in Numeris legit:Clare & non per ænigmata videt Deum.Neu- Nūe. 12.
tro autē hoꝝ modoꝝ legit Deus patribus ante Mosen nomē suū tetragrāmaton indicasse,
sed vsus est nomine, vel potius significato nominis, importante respectum ad creaturam.
Vnde & in Genesi,qn̄ loquendo ad Abrahā, vsus est nomine suo tetragrammaton, non ex- Gene.17.
pressit proprium significatum,sed magis ꝑ nomen importans respectū ad creaturā determi
nauit,dicendo:Ego dn̄s qui eduxi te de Vr Chaldæoꝝ. Nulli quoq; illoꝝ ostēdit essentiam
suam clare,vt Mosi. ¶Sed contra hęc scribit R.Paulus,& primo reprobat prætactas ratio- R.Paul9.
nes quas Lyra pro sua expositiōe inducit, & contra primā eaꝝ sic arguit: Indicare nomen
secūdum vocem tātum,& nō secundum significatum,modicæ aut nullius est vtilitatis,cum Tetra-
noīa ad significandū ordinent. Sicq; patres ante Mosen inutiliter cognouissent hoc nomen grāma-
Iehouah. Contra secundā rationem argumentat, quia dum Deus locutus est Mosi, Appa- ton & Ie
rui Abrahę,Isaac,& Iacob in Deo omnipotente, Moses nondum vidit diuinam essentiam. houah
Hinc R.Paulus circa hæc aliter sentit,in primis allegās Thomā,dicentē:Ad hoc Deus conce idem si-
dit homini miracula facere,vt ꝑ ea probet supnaturalem veritatē,quā docet.Deinde addit, gnificāt.
ꝙ quāuis ante Mosis tēpora fecit supnaturalia aliqua,vt est tactū,nunquā tn̄ fuit concessum Thomas
alicui antiquoꝝ facere miracula, vt verbis ipsius crederet, vt cōcessum est Mosi,cui datum
est istud,vt eius legationi ac legislationi crederet. Lex enim per Mosen data, fuit miraculis
confirmāda.Deo aūt secūdum significationē huius nominis Iehouah,principaliter cōuenit Ioann.1.
miracula facere,inquātum om̄ipotentia fundat in puritate & plenitudine infinita esse diui-
ni.Hinc Mosi, nō patribus ante eum,cōcessum est miracula facere.Sicq; intelligendū ꝗd
dicit,Nomen meum Adonai nō indicaui eis,videlicet dando eis miracula facere, sicut tibi.
¶Insuper R.Paulus affirmat cōuenienter dici posse,ꝙ nomē Iehouah nō fuit patribus ante
Mosen reuelatum,atq; ad id quod cōtra hoc obijcit Lyra,vtpote in Genesi scriptum esse no Gen. 17.
men tetragrammaton,vbi habemus:Ego dn̄s qui eduxi te &c.respōdet,argumentū istud esse
inualidum. Nam illa sunt verba Mosis,describentis ea quę transierunt inter Deū &Abrahā,
qui Moses Deum cognouit sub hoc nomine tetragrāmaton,ideo eum sic nominauit. Hæc
R.Paulus.Qui circa hunc passum multa scribit contra Lyrā, quæ quicūq; intelligens satis R.Paul9.
faciliter ꝑpendere valet,nō esse idonee introducta:sed prolixitatē vitās,pertrāseo. Veruntamen circa id ꝗd asserit Lyra, Deū manifestasse Mosi hoc nomē Iehouah,dum dixit ad eum:
Ego sum qui sum,& ꝙ patriarchis præcedentibus Mosen, non indicauit hoc nomen secū-
dum significatū, sed secundum vocem,nō videt posse saluari. Nō eēm videt Abrahā,& ei con
similes viri cōtemplatiui sublimiter illuminati,ignorasse,ꝙ Deus sit ipsum purum,incom-
mutabile,infinitū,ac necessariū esse,in se pure cōsistens, & ꝙ esse sic sumptū, sit propriū no- Lucę 10.
mē Dei, pręsertim cum & naturalis ratio dictet hoc,& quidā puri philosophi hoc nouerūt.
sanctus ꝗq; Iob id nouisse videt,dicēdo ad dn̄m:Quis potest facere mundū de immundo con
ceptū semine? nōne tu qui solus es? Et rursus:Deus solus est. Om̄ibus ergo pensatis,videt lite
ra ista sic exponēda: Nomē meū Adonai, hoc est, vniuersale dominiū meū & om̄ipotentiam Iob 14.
meā,seu nomen meū Iehouah, ꝗd nude & pure designat diuinā essentiā,nō indicaui Abrahę Iob 23.
& Isaac & Iacob tam copiose & euidēter,vt tibi. Vel, nō indicaui eoꝝ alicui nomē istud Ie-
houah.si tn̄ verum est,quod R.Paulus insinuat,dicēs,ꝙ Mosi primo sit reuelatū hoc nomē.
Dicit etiā R.Paulus,Nomen istud Iehouah, nunquā pronunciat ab Hebræis,prout in litera
iacet ac scribit,sed vbiq; loco eius pronunciant hoc nomen Adonai.Nec nomen illud tetra-
grammaton transferibile est.ideo translatores tam Chaldæi ꝙ̄ Latini,& etiā Arabici,loco il
lius transtulerunt dn̄m, ꝗd est translatio nominis huius Adonai,non autē proprie nominis
huius tetragrāmaton.ideo dicit Rabbi Paulus,ꝙ nomen istud Iehouah tantū significat,atq; R.Paul9.
impositum est ex institutiōe diuina,nō humana:aliàs nomen hoc,seu eius significatio,inno
tuisset saltem sciētibus linguā Hebræam:cuius oppositū constat ex hoc,ꝙ nec Moses, nec fi-
lij Israel cognouerunt hoc nomen ante ipsius reuelationē. [Pepigiq; fœdus cum eis].i.ipsis
promisi,pactumq; inij,[vt darem illis] hoc est, posteritati eoꝝ [terrā Chanaan, terrā pere-
grinationis eoꝝ in qua fuerūt aduenæ.Ego audiui gemitū filioꝝ Israel].i.ad succurrendum
nunc cōsideraui,& preces eoꝝ cū gemitu fusas,iam exaudire decreui.[quo Aegyptij oppres
serunt eos,& recordatus sum pacti mei &c.].i. ꝑ modū reminiscētis me habeo,ꝑ effectū nūc
demonstrādo quod intēdo,& implere iam volo promissionē præfatā.[Ego dn̄s qui educam
vos de ergastulo Aegyptiorum] hoc est,de terra Aegypti, in qua demorati ac tribulati estis
quasi in carcere.Porro ergastulū proprie dicit locus,in quo rei ad opera facienda relegaban
tur.[& eruam vos de seruitute, ac redimā vos in brachio extēto].i.ꝑ euidētem & efficacē po
tentiā. Loquit autē Deus de seipso metaphorice, quasi de homine qui brachium suū exten-
dit ad subueniēdū.[& iudicijs magnis].i. ꝑ miracula,hoc est,miraculosos effectus punitiuos,

ex di-

ex diuina iustitia magnifice infligendos Aegyptijs.[& assumã vos mihi in populũ].i.ad glo
riam meam faciam vos deuotos maiestatis meæ cultores.[& ero vester Deus]per specialem
Exo. 20. prouisionem & grãm.Hoc impletũ est,qñ in monte Sinai acceperũt legẽ à Deo,vbi & De
Ezec. 36. us despõsauit sibi synagogã,prout in Ezechiele fatet,qñ & filij Israel locuti sunt:Omnia quæ
Exo. 24. præcepit nobis dñs Deus noster,faciemus,& erimus obediẽtes.[Et scietis] p experientiã be
neficiorũ meorũ,& p mirabilia pro vestra liberatiõe patrãda,[qa ego sum dñs Deus vester]
qui mea potestate ac prouidẽtia vobis misericorditer dominor,& opẽ exhibeo.Nã oim De
us,dr specialiter Deˀ eorũ,qbus specialia grẽ dona cõfert.[q eduxerim vos de ergastulo Aegy
ptiorũ,& ĩduxerim vos in terrã sup quã leuaui manũ meã].i. in q potẽtiã declarare decreui
dãdo vobis potenter eandẽ.[vt darẽ eã Abrahã,Isaac & Iacob, daboq; illã possidendã vobis
&c.]si tñ vosipsi nõ posueritis obicẽ.Nõ em̃ ingressi sunt eã propter murmuratiões,putri
tes,& diffidẽtias suas.Narrauit ergo Moses oĩa].i.pfata Dei pmissa cõsolatoria exposuit fi
lijs Israel.Qui nõ acquieuerũt ei].i.verbis eius nõ crediderũt synceriter,nec cõsolationẽ acce
perunt ex eis,[ppter angustiã spũs & opus durissimũ].i. ob nimiã suã afflictionẽ in corde &
corpore.Erãt em̃ pleni mœrore & anxietate in anima.Exterioribus q̃q; laboribus inhuma
niter premebãtur.Huiusmodi aũt excessiuæ passiões & afflictiões actũ ratiõis impediunt, pre
sertim in impfectis,quales fuerũt hi vulgares in populo Israel.Aliqui tñ seniores & meliores
in eis,Mosi crediderũt.[Locutusq; est dñs ad Mosen,dicẽs:Ingredere & loquere ad Pharao
nem regẽ Aegypti,vt dimittat filios Israel de terra sua.Respõdit Moses: Ecce filij Israel non
me audiunt] auribus cordis.i.nõ obtemperãt mihi, [& quõ audiet] me [Pharao?]Quasi di
cat,multo minus acquiescet sermonibus meis.Hoc Moses dixit,nõ contra dñm proteruien
do aut inobediẽdo,sed se humiliter excusando,& difficultatẽ negocij allegãdo.In talibˀ ĝ
pe,vbi alicui quid iubet,q̃d ad eius excellentiã pertinet, nõ est cõtra pfectionẽ obedientiæ
difficultatẽ & excusationem inducere. [præsertim cũ incircũcisus sim labijs?] .i.ineptus ad
R. Paul. loquendũ corã rege, sicut expositũ est. ¶Circa q̃d Lyra scribit: Incircũcisus labijs proprie
Exod. 4. dicit,qui verbis supfluis vtitur:quod nõ est credendum de Mose,sed large accipiendo,trans
tur ad quẽcunq; defectũ eloquentiæ designãdum. sicq; dicit de Mose,ex vocis suæ gracilita
te. ¶Contra hoc scribit R.Paulus: Incircũcisus labijs magis proprie videt dicẽdus,q habet
in labijs aliq̃d corporale impedimẽtum,qua prolatio literarũ quæ labijs proferunt, imped
tur.Vnde suprà conquerebat Moses de impedimẽto loquelæ ex parte oris & linguæ, nũc au
tem addit,ex parte labiorũ:vt ita ostenderet,q organa corporea, quibus verba exprimũtur,
erãt in eo inepta ad loquẽdum.De vocis aũt gracilitate nõ fit mentio vlla in litera,nec opor
Deut. 33. tet hoc fingere,psertim cum Moses in vltima sua senectute legat oĩbus filijs Israel simul lo
quutus,vt in Deutero.patet, quod cũ vocis tenuitate esse non potuit. ¶Ad ista respondeo,
Hiere. 6. q in scripturis incircũcisioˀ magis ascribit corporalibus membris & organis, propter spi
Acto. 7. ritalem,q̃ ob corporalẽ,defectũ.Et hoc in libris prophetarũ frequenter innuit,in qbus incir
cuncisæ dicunt aures Israelitarũ.In Actis quoq; S.Stephanus loquit ad Iudæos:Dura ceruic
ce & incircũcisi corde & auribus,vos semp restitistis spirituisancto.Porro, q Moses gracilẽ
linguã habuerit,suprà ex doctoribus catholicis & Hebræis probatũ est.Ideo nõ est hoc repu
tandũ fictitiũ.Deniq;,q R.Paulus asserit in scriptura mentionẽ nõ fieri de hoc q Moses fue
rit gracilis ac tenuis vocis,falsum censet,saltẽ secundũ antiquã trãslationẽ.Nam Septuagin
ta interpretes trãstulerũt:Ecce ego gracili voce sum. qua trãslatione vtens Augustinus,dis
ruit:Nõ videt se excusare de vocis gracilitate tm̃ ppter multitudinẽ ppl'i,sed etiã ppter vnũ
hoĩem,s.Pharaonẽ.Sed mirum si tam gracilis extitit vocis,q nec ab vno potuit audiri.An
forte regius fastus nõ pmittebat eũ de proximo loqui? Siquidẽ qui corã regibus habẽt lo
August. qui,à remote stare & loqui solẽt.Hæc Augustinus. Postremo, q obijcit, Mosen p se esse lo
quutũ filijs Israel in senio suo,faciliter soluit. Nã & qui gracilẽ habẽt vocẽ, interdũ sibi vim
faciunt ad loquendũ qd altius.Poteratq; grã supplere defectũ naturæ ad loquendũ in Mose,
quod & Aaron iam defuncto,rationabiliter credit factum. [Loquutusq; est dñs ad Mosen &
Aaron,& dedit mandatũ ad filios Israel,& ad Pharaonẽ regẽ Aegypti] .i.pcepit eis aliqd, q̃d
pertinebat ad Hebræos ac regẽ Aegypti, videlicet [vt educerent filios Israel de terra Aegy
pti.]Per q̃d docemur,q Dei voluntas sit, vt q pręsident alijs,nõ cito neq; faciliter ab illis, q̃
quis duri existãt,exhortatiõe & informatiõe desistãt:sed eãdem sępius repetẽdo,tandẽ verba
2. Tim. 2. salutis cordi illorũ inculcẽt,sicut ad Timotheũ scribit Apl's:Prędica verbũ,insta opportune,
Gen. 33. importune,argue,obsecra,increpa in omni patiẽtia. Deinceps Moses suipsius ac fratris sui
prosapiã diligẽter describit, ne in psona legislatoris Hebræorũ qs erret. [Isti sunt principes
domorũ per familias suas].i.hi q statim nominabunt,sunt patres & capita tribuũ ex se pro
genitarũ in cognatiõibus suis.[Filij Ruben primogeniti Israelis].i.Iacob pr̃iarchæ,qui alio
noĩe dictus est Israel,fuerũt [Enoch & Phailu,Esron & Charmi.]Quãuis em̃ Ruben fuit pri
mus & generalis pater oĩm à se descendentiũ,tñ quatuor filij eius fuerũt principales,vnusq;q;
corũ

eorũ inter natos ex semine suo. Deinde in litera exprimunt filij Simeonis, quorũ vnusquisq;
extitit princeps & caput prosapiæ ex se ortæ. [Et hęc nomina filiorũ Leui] patriarchæ, quibus co
gnationes suas, Gerson & Caath & Merari] Ex quibus natæ sunt tres familiæ Leuitarũ, videli-
cet Gersonitæ, Caathitæ & Meraritæ, vt infrà, præsertim in libro Numerorũ, copiose descri- Nũe. 26.
tur. [Anni autẽ Leui fuerunt centũ triginta & septem.] Et ita vixit decem annis minus q̃ Ia
cob.] Accepit autẽ Amram vxorẽ Iochabeth patruelẽ suã]. i. neptẽ ex patruo, vt plenius secũ-
do cap. extat expositũ. [Quæ peperit ei Aaron, & Mosen, & Mariã.] Quæ quãuis vltimo lo-
co nunc ponat propter sexũ inferiorẽ, tñ ante Aaron & Mosen fuit nata. [Accepit aũt Aaron Heb. Eli
vxorẽ Elisabeth, filiã Aminadab, sororẽ * Naason, quæ peperit ei Nadab, & Abihu & Elea- saba.
zar & Ithamar.] Circa hoc scribit Lyra: Elisabeth filia Aminadab, fuit de tribu regia, q̃m In Lyrẽ
propter dignitatẽ sacerdotalẽ tribus regia & sacerdotalis fuerũt cõmixtæ. Circa quod dico, q̄ sem.
tempore illius connubij, nec regia dignitas data fuit, aut inerat tribui Iudæ, de qua fuit Ami
nadab, nec sacerdotalis dignitas fuit collata tribui Leui, de qua extitit Aaron. Et quãuis Iacob Gen. 49.
prophetauerat regiã dignitatẽ tribui Iudæ præstandam, tamen sacerdotij eminentiã tribui
Leui esse donandã, prophetatũ nõ fuit, neq; innotuit. Ideo dictũ illud non videt idoneũ, nisi
forsan quis dicat, Deo disponente sic factum esse, quoniã Deus præcognouit duabus tribu-
bus illis præfatas dignitates fore contribuendas, quæ ambæ in Christo sunt counitæ. [At ve- In quos-
ro Eleazar filius Aaron, accepit vxorem de filiabus Phutiel:] quem Hebræi dicunt fuisse Ie- dam He
thro, vt refert Lyra, quod verũ non reor. sed Eleazar accepit vxorem ante egressum ex Aegy bræos.
pto, nam vsq; ad tempus illud non videtur habuisse notitiã Iethro illius. [Hi] scilicet præfa-
ti tres filij Leui, [sunt principes tribuum Leuiticarũ per familias suas. Iste est Aaron & Mo-
ses, quibus præcepit dñs, vt educerent filios Israel de terra Aegypti per turmas suas &c.] In-
terdum in textu Aaron exprimitur ante Mosen dum combinant, interdum ecõtra. Diciq;
potest q̄ Moses aliquãdo exprimit Aaron ante se, quoniã senior eo fuit, & in summũ pon-
tificem præelectus, atq; in eloquentia præcellebat: quãdoq; vero prænominat se, quoniã ab-
solute principalior fuit & legislator, quẽ & Aaron ipse suum dominum appellauit. [Iste est
Moses & Aaron &c.] Sicut magister in historijs tangit, & Glossa ex Strabo allegat, Esdras
ex suo addidit verbum istud, qui omnem bibliothecam Iudæorũ post Babylonicã captiui-
tatem recuperauit, cunctis libris à Nabuchodonosor succensis. vel Moses de seipso, tanquã
de alio loquitur: quod verius puto. ¶ Præterea mystica intelligentia huius capituli ex præ-
habitis satis videt patere. Moraliter vero ex isto capitulo instruimur, qualiter Deus omni-
potens, pius, iustus ac sapiens, suos permittit electos in vita hac ab impijs grauiter ac multi-
pliciter tribulari, finaliter tamen eos non deserit: immo & in ipsis eorũ tribulationibus mul
tipliciter consolatur eosdem per prædicatores atq; prælatos, per angelicam inspirationem
& consolationem diuinam, denuncians eis, q̄ in terram cælestis Hierusalem, in regionem ci
uiũ supernorũ, ab Aegypto (.i. hoc seculo nequã) pducturus sit eos: quod quidã in afflictioni
bus positi non aduertunt: ideo in omni huiusmodi aduersitate sint in dño immobiliter con
fidentes, atq; in persecutionibus gloriantes, certi q̄ Deus suos non deserit, & per aduersa mi
sericordissime prouidet ipsis, veniã gratiamq; largitur, & felicitatem accelerat. Rursus do-
cemur ex dictis, exemplo sancti Mosis, humilitatem amplecti, & omnem detestari ambitio
nem, nostram quoq; sufficientiam & defectuositatem in donis naturæ ac gratiæ, ex syncero
corde humiliter, immo & sæpius allegare, vt ex promotione etiam dum non quæsita offera-
tur, sic euadamus. Quod prohdolor multi non aduertentes, præcipitãt semetipsos, proni ad
regimen aliorũ, qui nec seipsos regere queunt nec regunt. ¶ Præterea circa textum inquirit,
cur Moses præfatas tres tribus, videlicet Ruben, Simeon & Leui, easq; duntaxat, hoc loco
describit. Et respõdendum q̄ ideo, vt designet ducatum Israeliticæ plebis nõ esse cõmissum
alicui viro ex primogenito Iacob nato, neq; alicui nato ex secundogenito eius, s. Simeone,
sed ex tertiogenito eius, puta ex Leui. ideo vltra tribum Leui non descendit ad alias tribus.
In Glossa quoq; habetur: Non primã aut secundã, sed tertiã tribum elegit Deus in sacerdo-
tium & ducatum: quia in nomine sanctæ ac summæ Trinitatis consecrati sunt sacerdotes, vt fi
dem Trinitatis in se conseruare, & alios studeant edocere, & quoniam numero impare gau- Strabus
det Deus. Rursus, secũdum Strabum, Amram interpretatur pater excelsus, per quem signifi
catur Christus. Iochabeth vero interpretatur gratia Dei, per quam significatur ecclesia. Ex
Christo igitur ecclesia nascitur Moses. i. lex spiritualis, & Aaron. i. sacerdotium verum. Am-
plius circa illud, Accepit Aaron vxorẽ Elisabeth, ait Glossa: De tribu Iuda fuit vxor Aaron.
Nondum enim præceptum erat, vt vnusquisq; de tribu sua coniugem duceret. Ideo autem
hæ tribus, puta Leuitica & regalis, tunc matrimonio iungebantur, vt intelligeretur Chri- Hebr. 7
stus ex eis futurus, qui est rex & summus sacerdos.

¶ Expositio cap. VII. Et loquutus est dominus ad Mosen, dicens:
Ego dominus. Articulus XIII.

EXcellentia & efficacia,quas Deus cōtulit Mosi in verbis & signis ac alijs supnaturalibus
donis,in præsenti describuntur caplo.[Et loquutus est dn̄s ad Mosen, dicens:Ego dn̄s.]
Acto.10. Quasi dicat:Quàm verum est,ꝙ ego solus sum omniū dn̄ator om̄ipotēs,qui solo nutu
om̄ia possum,tam securus & constās esse debes in his,quæ tibi dico ac iubeo,& certus de ve-
ritate verboꝝ meoꝝ. Ideo subdit:[Loquere ad Pharaonē regē Aegypti om̄ia quæ loquer
Exod.4. tibi:]ita vt prorsus non timeas eū.[Et ait Moses:En incircūcisus labijs sum.Quō audiet me
Pharao?].i. qualiter acquiescet verbis meis? Non ex diffidentia, sed ex humilitate ait hoc
Moses,non obstāte ꝙ iam ante dixerit ei Deus,ꝙ loqueret Aaron pro eo.Et forsan nunc rur
sus allegauit insufficientiā suæ loquelæ,quoniā dn̄s dixit ad eum:Loquere ad Pharaonem;
Et nō addidit,Per Aaron loquere ei. Hinc dn̄s pandit ac subdit modū,qualiter audiret Pha
rao Mosen.[Dixitq; dn̄s ad Mosen:Ecce constitui te Deum Pharaonis].i.quasdam diuinas
excellentias tibi do super eum,ita vt instar Dei possis ei præcipere, cōminari,nocere & sub-
uenire.Sicq; per participationē quandā dici poteris Deus ipsius.Nam quāuis sit vnus solus
verus Deus substātialiter,tamē participatiue sunt plures dij,inquātum aliquid diuinaꝝ pro
prietatum & excellentiaꝝ ac potestatū participant in iudiciaria potestate,sapientia, sancti-
Psal. 85. tate,præsidentia,signis,virtutibus atq; miraculis.Propter quod scriptum est:Non est simili
Psal.46. tui in dijs dn̄e. Et:Quoniam dij fortes terræ vehementer eleuati sunt. Itemq;:Ego dixi, dij
Psal. 81. estis. Circa quod ait in Euāgelio Christus: Illos dixit deos,ad quos sermo Dei factus est.][Et
Ioan.10. Aaron frater tuus erit propheta tuus].i. quæ ventura sunt, ex mea reuelatione ei denuncia
bis,& ipse ex parte tui illa loquet,sicq; per modū prophetæ habebit se ad te. Nam ille voca-
tur propheta,cui Deus cōtingentia futura reuelat, & ille ex parte Dei illa prędicit.Vnde dn̄s
hoc loco non ait,Aaron erit propheta: sed,Erit propheta tuus:sicut nec Mosi dixerat abso
lute, Cōstitui te deū,sed addidit, Pharaonis. Sicq; in verbis istis seruauit Deus metaphori
quā iuxta analogiā seu proportionē qua constituit Mosen deum Pharaonis, constituit &
ipsum Aaron prophetā Mosis,Nam soli vero Deo proprie cōpetit habere prophetā, quia fu
turoꝝ pure cōtingentiū certa pcognitio ponit propria Deo,nec cōpetit alijs,nisi inquātum
Esaię 41. reuelat ipsis à dn̄o.Propter quod loquit Esaias:Quæ ventura sunt,annunciate nobis,& scie
mus qa dij estis vos. ¶Circa hæc scribit Lyra:in Hebræo habet Eloim,quod est pluralis nu
meri,& significat deos.Ideo trāslatio nostra magis propria esset, si ita haberet, Constitui te
deos Pharaonis.quod nō apparet.Non em̄ proprie diceret singulari psonæ pluraliter,Con
Gene. 1. stitui te deos.In expositiōe quoq; primi cap.Genesis,ex Scholastica historia allegaui superi
Eusebi[9]. ludi:In principio creauit Deus cælū & terrā, Hebræus habet Eloim, q̄d tam singulare q̄ plu
Hieron̄. rale est:idcirco tenendum,ꝙ Hieronymus proprie trāstulit in hoc loco singulariter, Consti
tui te Deū Pharaonis.Satis tn̄ credēdum,ꝙ Eloim in Hebræo cōmunius atq; frequentius su
mitur pluraliter q̄ singulariter.Amplius magister in historijs ait, Constitui te deū Pharao-
nis,i.potentem in Pharaone & in terra eius facere signa ad modū Dei. Et Aaron frater tuus
erit propheta.i.præloquutor tuus. Non tn̄ fuit Moses nec Aaron propheta. ¶Circa q̄d di
co,ꝙ quāuis ex hoc loco non sequat, Aaron fuisse prophetā,aliunde tn̄ probat,ꝙ prophe ti
cas reuelationes à Deo sortitus sit,cū & Maria soror eius prophetissa infrà vocet.Et suprà &
Exodi 2. gitur,qualiter Deus apparuit atq; locutus sit Aaron in Aegypto.Infrà tn̄ hoc clarius innote
Exo. 15. scet.Id quoq; pensandū,ꝙ etiā in nouo testamēto propheta interdū dicat,q verba diuina in
1.Co.14. terpretat, eloquit,seu exponit, vt dum ad Corinthios scribit Apl'us: Prophetæ duo aut tres
dicāt.Potestis em̄ per singulos prophetare. [Tu loqueris ei oīa quæ mādo tibi,& ille loqua
ad Pharaonē,vt dimittat filios Israel de terra sua.Sed ego īdurabo cor ei[9]]videlicet Pharao
nis,gratiā emollientē cordis duritiā,nō infundendo ei,exigēte iustitia mea. [Et multipli ca
bo signa & ostenta mea in terra Aegypti].i.miracula, meā potentiā & verboꝝ meoꝝ veri
tem monstrātia,quæ signa ostensione & admiratiōe sunt digna. Vel per signa,intelligunt
minora prodigia:per ostenta autē,maiora. ¶Circa q̄d loquit Augustinus,ꝙ Deus bene vti
tur cordibus malis,qa ad hoc pmisit Pharaonē sceleratū sic indurari,vt ea occasione fierent
in Aegypto plura & præclariora miracula, p quæ Deus suā om̄ipotentiā declarauit, & suos
electos ædificauit,cōuertit, om̄esq; homines in admirationē diuinæ maiestatis induxit.[Et
audiet vos.Immittamq; manū meā sup Aegyptū].i.p effectus potētiæ meæ castigabo Aegy
ptios,[& educā exercitū & populū meum filios Israel de terra Aegypti p iudicia maxima].i.
per gloriosissima signa,iusto iudicio Aegyptijs infligēda ac nocitura.[Erat aūt Moses octo
ginta annoꝝ,& Aaron octogintatriū, quādo locuti sunt ad Pharaonē.] Et ita ex parte ætā
tis patet idoneitas eorundē ad tm̄ officiū. [Dixitq; dn̄s ad Mosen & Aaron:Cū dixerit vobis
Pharao,ostēdite signa].i.opa mira, & tāta ac talia, vt dignū sit ꝙ credamus vos esse missos à
Deo,quē dicitis esse summū Deū,[dices] tu o Moses [ad Aaron:Tolle virgā tuā].i.in manu
accipe,vel acceptā ex manu ejce.[& projce corā Pharaone,& vertet in colubrū.]Cur Moses
virgā non proiecit? Respōdent quidā ꝙ ideo, ne Aegyptij dicerēt eū magicis artibus facere
signū

signum hoc. Nempe cum diu absens fuerit ab Aegypto, poterāt suspicari Aegyptĳ, ꝙ in ter ra aliena magicas didicerit artes, quod de Aaron suspicari nequibāt, quia à iuuentute fue- rat cōmoratus inter Aegyptios, sine quorum voluntate ac scitu nō valuit artes illas addiscere. Hęc ratio nō videt magni vigoris. Primo, qm̄ infrà Moses legit p seipsum q̄dā signa cū virga fecisse. Secūdo, qm̄ Aaron potuisset occulte artes didicisse præfatas. Tertio, qa Aegyptĳ po terāt suspicari, ꝙ Moses instruxisset seorsum ipsum Aaron magicas artes. Aptius igitur ar- bitror respōderi, ꝙ Aaron virgā proiecit, qm̄ Deus hoc iussit, sicut in textu euidenter expri- mit. Et cur Deus hoc iussit, qs nouit? Tamē ex circūstātia literę cōĳci potest, ꝙ ideo, vt ordo mediatiōis ipsius Aaron inter Mosen & Pharao nē, superioritas quoq; Mosis in hoc com- mendaret. Iam em̄ dixerat Deus ad Mosen: Constitui te deū Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Ideo Moses quasi superior, & quasi quidā deus Pharaonis, per interme- dium fratrem suū iussit virgā proĳci, & eadē ratione Deus Mosi præcepit sic facere. ¶Præ- terea aduertendū, ꝙ virga hæc interdū dicit virga Dei, quia in ea Deus potentiā suam mon strauit, miraculoseq; egit. Aliquādo appellat virga Mosis, quia eā habebat cum dn̄s in mon te Sinai ei apparuit, & secum detulit eam. Nunc vero vocat virga Aaron, quia ipse gestauit, piecitq; eā. [Ingressi itaq; Moses & Araon] & forte quidā ex senioribus Israel cū eis, [ad Pha raonem, fecerunt sicut præceperat dn̄s.] Quod qualiter factū sit, subditur: [Tulitq; Aaron]. i. in terrā proiecit, [virgā corā Pharaone] cū dixisset, Ostendite signa, aut aliquid simile protu lisset, [&] coram [seruis eius, quæ versa est in colubrum.] Et hoc miraculose, puta repente, sine naturaliū applicatione agentium per omnipotentiā Dei. [Vocauit aūt Pharao sapien- tes,] id est, eos qui in scientia Aegyptiorum erāt instructi, vel philosophos, qui ante Pytha- goram vocabāt se sapientes, quod Pythagoras reputans esse præsumptuosum, interrogatus à quodā an sapiens esset, respōdit se esse philosophum. i. sapientiæ amatorem. Quę responsio tantum placuit studētibus sapientiæ naturali, ꝙ omnes de cæterō vocabant se philosophos, non sapiētes, prout in libro de ciuitate Dei recitat Augustinus. [& maleficos]. i. *nigromā- ticos, & dæmoniacis artibus auxiliĳsq; intentos. [& fecerunt etiā ipsi per incantatiōes Aegy ptiacas] . i. inuocatiōes seu adiuratiōes diabolicas, quibus intenti erant Aegyptĳ, [& arcana quædā]. i. per quasdā occultas maneries aut virtutes, quæ cōmunem plebem latebant, vt infrà magis tanget. [similiter.] proĳciendo virgas suas seu baculos, qui in Alchorano impĳ Ma humeti vocant hastilia. Hinc subditur: [Proieceruntq; singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones.] Qualiter factum sit hoc, iam inquiret. [Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum.] Hoc dupliciter exponitur. Primo, ꝙ coluber in quem virga Aaron fuit conuersa, deuorauit dracones seu serpentes, in quos versæ fuerunt vere aut apparenter virgæ magorum. Et si fue- runt versæ realiter in dracones, tunc coluber ille realiter deuorauit dracones illos. Si autē ap- parenter duntaxat, tunc coluber ille deuorauit apparenter dracones, & realiter virgas. iuxta hanc expositionem, deuoratio illa facta est, antequā coluber Aaron in virgæ naturā muta- tus atq; reuersus est. Et ita intelligit Iosephus, dicens ꝙ draco Aaron insilĳt in illos, donec deuorauit vniuersos. ¶Sed cur scriptura ait, deuorauit virga, & non potius, deuorauit colu ber Aaron virgas seu dracones illorum, præsertim cum deuorare nō proprie cōpetat virgæ, sed magis serpenti? Ad hoc B. Augustinus respondet: Si dictum esset, absorbuit draco. i. coluber Aaron virgas illorum, intelligeretur verus draco Aaron absorbuisse nō phantastica figmenta Magorum, sed virgas. Hoc em̄ potuit absorbere q̄d erāt, nō quod videbant & nō erāt. Sed quia dixit scriptura, absorbuit virga Aaron virgas illorum, draco Aaron potuit absorbere virgas magorum, nō virga Aaron. Sed eo nomine vocata est res, ex qua reuersa est, nō nomine rei in quam versa est, quia in eam rem, s. virgā, etiam reuersa est: ideo hoc vocari debuit, quod prin cipaliter erat. Itaq; draco seu coluber Aaron vocat virga, quāuis tempore deuorationis illi- us nō erat virga, quia primo extitit virga, & rursus in speciem virgæ mutatus est. Hanc expo sitionem sequunt catholici. Secundo exponit ab Hebræis, ꝙ post reditionem colubri Aaron in virgā, ipsa virga Aaron deuorauit dracones magorum miraculose diuina virtute, loquen- do metaphorice de deuoratiōe, eo modo quo loquit Esaias: Sicut deuorat lingua ignis sti- pulam & calor flammæ exurit, sic radix eorum sicut fauilla erit. Sicq; diuina potestate in virgā illam fuissent cōuersi dracones, quoniā Deus potest vnum corpus in aliud cōuertere: vel vir- ga illa per om̄ipotentiā Dei cōsumpsisset, & quasi in nihilum redegisset dracones magorum, quēadmodū calor solis dissoluit naturaliter glaciē, & cōsumit humorē. Prima aūt expositio, aptior reputat. Si em̄ Hebræi literæ volunt inniti, dicēdo ꝙ nō coluber, sed virga deuorauit, quia in textu habet, deuorauit virga Aaron, cōsequens est vt dicāt, dracones magorum redisse & rursus esse mutatos in virgas, qa in textu asseritur: Deuorauit virga Aaron virgas eorum. Insuper videt verbū istud sic posse intelligi: Deuorauit virga Aaron virgas eorum. i. mirabilia facta per virgam Aaron, præualuerunt signis factis vere seu apparenter per virgas magorum, Et si iste nō est sensus literalis, hoc tamē ad minus significatū est per deuorationē pręfatam.

Augußt.

Iose. li. 2. ant. iud. cap. 13.

Augußt.

Esaię 5.

Deniq; deuoratio virgaꝝ seu draconũ à virga seu colubro Aaron, fuit speciale prodigium.
[Induratũq; est cor Pharaonis,& nõ audiuit eos] .i. verbis & signis Mosis ac Aaron nõ ob-
temperauit,[sicut pceperat dñs] Pharaoni p Mosen,vt obtẽperaret. Cur aũt hac vice nõ ac-
quieuit,dici potest,qa reputauit facta magoꝝ ac deoꝝ suoꝝ in hoc signo esse parificata,q̃d
Deus Israel p Aaron fecit:vel qa signũ istud magicis artibus asscripsit. Potius tñ,qa non re-
putauit signũ istud tale ac tm̃,vt ppter ipsum dignũ duceret dimittere Israelitas. ¶Circa p-
habita quęrit,quid sit catholice sentiendũ de facto magoꝝ Pharaonis,an s. virgæ eoꝝ con-
uersæ fuerint in dracones. Et videt ꝙ non,qa tã repẽtina virgaꝝ in dracones cõuersio,nõ vi-
detur p naturã,neq; p magicã artẽ possibilis. Miracula quoq; Dei debẽt differre à miris ma-
goꝝ effectibus. Quod si conuersio illa fuit p naturã aut magicã artẽ vere possibilis & per-
acta,ergo conuersio virgæ Aaron in serpentẽ,non fuit sufficiẽs signum quo Mosi & Aaron
crederet:nec Pharao videret peccasse non credẽdo,nec obtemperãdo ppter signũ illud. Op-
positũ probat ex textu,in quo simpliciter affirmat,ꝙ virgæ magoꝝ versæ sunt in dracones.
Ad hæc dissoluẽda est triplex responsio. Nã aliqui dicũt,ꝙ virgæ magoꝝ non fuerũt vera-
citer in dracones cõuersæ,sed apparẽter & ludificatorie tm̃, ita ꝙ ibi non erãt dracones rea-
Strabus liter,sed præstigialiter solũ. Hinc Strabus & magister in historijs dicunt: Magi diabolicis fi-
gmentis spectãtium oculos deludebãt,vt res in sua natura manẽtes,aliud videret. Huic aũt
responsioni videt fauere,q̃d iam ex Augustino est allegatũ. Si dictum esset, Absorbuit draco
Aaron virgas eoꝝ,intelligeret verus draco Aaron absorbuisse,non phantastica figmẽta,sed
virgas. Hoc em̃ poterat absorbere q̃d erãt, non q̃d videbant & non erãt. Secunda responsio
est, ꝙ virgæ magoꝝ vere conuertebant in dracones, per applicatiões viriũ ac seminũ natu-
ralium reꝝ,quæ maligni spũs celerrime colligere,adducere,applicareq; poterãt,& ita repẽ-
te trãsmutare virgaꝝ materiã,vt in dracones conuerterent. Hanc quoq; responsionẽ Strabus
Eusebi⁹. & author Scholasticæ historiæ tangunt,dicendo: Dum per incantationẽ dæmonum malefici
aliquid operari conant,dæmones ipsi p mundũ discurrunt, & subito semina reꝝ, de quibus
hoc agitur,afferunt:sicq; ex illis,Deo pmittente,noua quædã producunt. Ista item responsio
in verbis Augustini fundatur, dicentis: Insunt corporeis rebus per omnia mundi elementa
August. quædã occultæ seminariæ rationes,quibus cum data fuerit opportunitas temporalis,pro-
rumpunt in species debitas suis modis ac finibus. Et qui faciunt hæc, non dicunt animali-
um creatores,sicut nec agricolæ segetum. Quod autẽ hi faciunt visibiliter,hoc angeli boni
vel mali inuisibiliter. Solus autẽ Deus creator est,qui causas ipsas & rationes seminarias re-
bus inseruit. Hæc vero responsio quibusdã non placet. Nam dicunt,ꝙ licet ex virgis possint
generari serpentes per naturaliũ applicationẽ virtutũ ac seminum,hoc tñ non fieret tam re-
pente,sed per intermedias trãsmutationes & per morã notabilem. Ideo dicunt ꝙ dęmones
celerrime & imperceptibiliter subtraxerunt virgas à magis proiectas,& loco eaꝝ suppolue-
runt dracones aliunde inuisibiliter allatos,vel ibi de nouo generatos,per hoc ꝙ supposue-
runt materiã de propinquo dispositã ad inductionẽ formaꝝ serpentiũ. Textũ autẽ soluunt,
dicendo ꝙ consuetudo scripturæ est,aliquid recitare sicut ab om̃ibus reputatũ est,& sicut ap-
Hieron. paruit quãdo fiebat,secũdum q̃d sup Matthæum scribit S. Hieronymus. ¶Præterea vt scia-
tur,quę haꝝ respõsionũ verior probabiliorq; putet,aduertẽdum in primis q̃d in prima par-
Dionys. te Summæ suæ,quæst. 110. scribit S. Thomas,dicẽdo: Secũdum diuinũ Dionysiũ cap. 7. de di-
uinis nominibus, Deus cõiungit infimũ superioris ordinis cũ supremo ordinis inferioris.
Hinc angeli tã boni q̃ mali ratiõe suæ spũalis naturæ, dignitatis ac potestatis,agere possunt
in corporalẽ naturã,quãtum ad motũ localẽ. Porro ad rationẽ miraculi non sufficit,ꝙ ali-
quid fiat præter ordinẽ naturæ particularis:alioqn q proijcit lapidẽ sursum,perpetraret mi-
raculum:sed oportet vt fiat præter ordinẽ totius naturæ creatæ, sicq; Deo propriũ est mira-
Psal. 71. cula facere,iuxta illud: Benedictus dñs Deus Israel,qui facit mirabilia solus. Veruntñ homi-
nes sancti & angeli gloriosi dicunt patrare miracula,inquãtũ ppter eoꝝ preces & vota Deus
efficit ea,aut qa ministeriũ exhibẽt in opatiõe miraculi. His verbis addit Thomas: Dęmones
aliqua agere possunt ex naturali industria per occulta reꝝ semina,quoꝝ nos ignoramus vir-
tutẽ,sicut fecerũt per magos Pharaonis. Vnde talia,q̃uis sint miracula,quãtum ad nos, non
tamẽ simpliciter,qa in naturali potestate est creaturæ quicq̃d efficiunt. Ex his constat,quid
de cõuersione virgaꝝ magoꝝ Pharaonis senserit Thomas, vtpote ꝙ in dracones vere con-
uersæ sunt p modũ prætactũ. Insup in eadẽ parte Summæ suæ, quæst. 114. ait: Dicunt dæmo-
nes miracula facere posse, qm̃ per occulta reꝝ semina,aut simili modo aliqua efficere pos-
sunt,quæ facultatẽ & cõsiderationẽ humanã trãscendunt. Quæ autẽ naturali virtute fieri ne-
queunt,non faciunt vere,sed apparẽter dũtaxat,videlicet decipiẽdo sensus humanos,aliquas
formas seu similitudines imprimẽdo exterioribus sensib⁹, aut phãtasiã & sensum cõmunem
interius immutãdo, ex qua immutatõe refluunt species reꝝ ad sensus exteriores: & ita videt
homini ꝙ sentiat,q̃d nõ sentit. Deniq; sicut diabolus potest ex aere corpus formare atq; assu-
mere,

mere, sic potest alijs rebus corporeis quãcunq; formã & figurã circũponere, ita vt corp⁹ humanũ videat in figurã bestialẽ cõuersum, quã cõuersionẽ nõ potest diabolus vere efficere. Vnde 18. de ciui. Dei legitur August. Nec vlla rõne crediderim, dæmonũ potestate & arte in bestialia posse lineamẽta & mẽbra cõuerti corp⁹ humanũ. ¶ De hac autẽ materia, & qd sit proprie miraculũ, de diuersitate q̃q; ac gradib⁹ miraculo℞, & q̃liter dæmonũ ope, mago℞ opera fiãt, qualiter etiã dæmones valeãt imaginatiuã vim, exterioresq; sensus hoĩm immutare ac fallera, valde magistraliter atq; subtiliter scribit sanct⁹ doctor in 1. parte Sũmæ suæ, & sup secundũ Sentẽ. 7. dist. Itemq; in Sũma cõtra gẽtiles 3. lib. Itaq; verius reor, ꝙ virgæ mago℞ Pharaonis fuerunt vere in dracones cõuersę, & ꝙ magi, vt infrà habet, vere cõuerterunt aquã in sanguinẽ, ranasq; ꝓduxerunt. Primo, qm̃ hoc magis cõsonat textui veritatis, videlicet sacrę huic historiæ, q̃ absolute ac apertissime ꝓtestat & asserit, ꝙ virgæ illę in dracones sint versæ, &c. Secũdo, qm̃ doctores egregij, sup Sentẽ. dist. 7. cõmuniter dicunt hoc, & ipse magister in textu ibidẽ idẽ affirmat. Tertio, qm̃ effect⁹ illi nõ transcẽdunt virtutes naturaliũ seminum & causa℞, ac angelo℞ siue bono℞ siue malo℞. Quarto, qa beatissim⁹ August. 3. lib. de Trinitate per diuersa capl'a, hoc ipsum contestat atq; declarat: Video, inqt, qd infirmæ cogitationi possit occurrere, cur s. mirabilia ista etiã magicis artibus fiãt. Nã & magi Pharaonis, serpentes & alia q̃dã fecerunt aerea℞ potestatũ auxilio. Nam & dæmones nihil possunt, nisi data eis desup potestate, q̃ dat eis ad fallẽdum fallaces, sicut data est eis in ipsos Aegyptios & in magos, vt in eo℞ spirituũ seductiõe viderent admirãdi à qbus fiebãt, à Dei veritate dãnandi: vel ad monendum fideles, ne tale aliqd facere ꝓ magno reputent, vel ad exercendã, manifestandamq; iusto℞ patientiã. Nec ideo putãdum est, trãsgressoribus angelis ad nutũ seruire hãc visibilium re℞ materiã, sed Deo potius, à q̃ hæc dat potestas. Nec mali angeli illi dicẽdi sunt creatores, qa magi famulo Dei Mosi resistẽtes, ranas & serpẽtes fecerunt per illos. Oĩm qppe re℞ quę corporaliter visibiliterq; nascunt, occulta quędã semina in corporeis huius mundi elemẽtis latẽt: aliàs non nascerent plerũq; ex terra, q̃ in ea seminata non sunt. Sed nunc restat obiectio illa soluẽda quæ tacta est, qa apparet ꝙ p magicã artẽ & dæmonũ operationẽ non potuerint virgæ mago℞ tã repente in dracones cõuerti. Quã obiectionẽ Nicolaus de Lyra sic põderat, ꝙ ob eã negat virgas fuisse in dracones cõuersas. Ve℞ ex verbis Augustini 3. de Trinitate, habet solutio. Ait equidẽ ibi: Angeli ex sua subtilitate & agilitate semina re℞ nobis occultiora nouerunt, & ea per cõgruas tẽperationes latẽter spargunt, atq; ita gignenda℞ rerum & accelerando℞ incremẽto℞ præbẽt occasiones. Multi etiã hoĩes nouerunt, ex qbus herbis aut carnibus, vel quarumlibet re℞ succis & humoribus, sic vel sic positis, obrutis, contritis aut cõmixtis, q̃ animalia soleãt nasci. Quid igit mirum, si queadmodum potest cognoscere quilibet neqssimus homo, vnde illi vel illi vermes aut muscæ nascunt, sic angeli mali in occultiorib⁹ elemento℞ seminibus norunt, vñ ranæ serpẽtesq; nascant, & hæc p certas ac eis notas tẽperationum opportunitates seu cõueniẽtias, occultis motibus adhibeãt & procurent? Quòd si qs celeritates incremẽto℞ forte mirat, ꝙ aĩalia illa tã cito sunt facta, attendãt queadmodum ista pro modulo facultatis humanæ ab hoĩbus procurent. Sed hæc ab hominibus tãto difficilius adhibent, quãto desunt sensuum subtilitates, & corpo℞ mobilitates in membris terrenis. Hinc quãto facilius est angelis & malis, intimas causas ab elemẽtis cõtrahere, tãto mirabiliores existunt celeritates in talib⁹ eo℞ opibus. ¶ His q̃q; Augustini verbis addẽda sunt, q̃ in Summa cõtra gẽtiles lib. 3. scribit Thomas: Considerãdum est, inquiẽs, ꝙ dum angeli vel dęmones adhibent res naturales ad determinatos effectus, vtunt eis vt instrumentis, sicut medicus vtit herbis ad curãdum. Ex instrumento aũt ꝓcedit nõ solum effectus suæ virtuti correspõdens, sed etiã effect⁹ vltrà propriã virtutem, inquantũ agit virtute principalis agentis. Serra nãq; & securis nõ possent facere lectũ, nisi inquãtũ agunt vt motæ ab arte ad talem effectũ. Nec calor naturalis posset generare carnem, nisi virtute aĩæ vegetabilis, quę vtit eo vt instrumento. Cõueniens ergo est, ꝙ ex ipsis naturalib⁹ proueniãt aliq altiores effect⁹, ex hoc ꝙ spirituales substãtiæ eis vtunt instrumẽtis. Sicq;, q̃uis talis effect⁹ nõ sint absolute miracula, qa ex naturalib⁹ causis ꝓueniunt, mirabiles tñ nobis redduntur dupliciter: Vno modo ex hoc, ꝙ p spirituales substãtias tales causæ modo nobis insolito applicãtur ad certos effectus. Vnde & ingenioso℞ artificum opera mirabilia his videntur, q nõ percipiunt qualiter illi operãtur. Alio modo ex hoc, ꝙ causæ naturales appositæ ad aliqs effectus ꝓducendos, aliqd sortiuntur virtutis ex hoc, ꝙ sunt instrumenta spũalium substãtia℞, & hoc magis accedit ad rõnem miraculi. Ex his patet plena obiectiõis ꝑtactæ solutio. Ad id autem ꝙ obiectum est, opera Dei debere distingui à factis mago℞, & ꝙ conuersio virgæ Aaron in serpentem, nõ fuisset sufficiens argumẽtum suę largitiõis, ꝙ esset à Deo, patet respõsio ex verbis Thomæ super secundum Sententia℞ dist. 7. asserentis: Signa facta per bonos, distingui possunt ab his q̃ fiunt per malos, tripliciter: Primo, ex efficacia virtutis agentis, qm̃ signa facta per bonos, fiunt virtute diuina, & in his ad quę se virtus actiua naturę nullo modo extendit,

 quæ

quæ dæmones nequaquam facere possunt, nisi in præstigijs tantum, quæ diu durare non valent. Secundo, ex vtilitate, quoniam signa facta per bonos, sunt de rebus vtilibus, vt in curationibus infirmitatum. Signa autem facta per malos, sunt de rebus nociuis aut vanis, vt q̄ volant in aere, vel membra hominum efficiunt stupida. Et hanc differentiam assignat sanctus Petrus in itinerario sancti Clementis. Tertia differētia est, quātum ad finem: quoniam signa bonorum, ordinantur ad ædificationē fidei & morum bonorū: signa autem malorum, sunt in manifestū nocumentū fidei, bonorumq́ morū. Differūt quoq; in modo agēdi, q̄m boni faciunt ea per inuocationē Dei pie ac reuerēter: sed mali quibusdā deliramētis, incantationibus, abusionibusq́ vtunt. Deniq; q̄ Strabus & magister in historijs dicunt virgas magorū nō realiter, sed ludificatorie versas in dracones, nō dicunt assertiue, sed opinatiue vel inquisitiue. Nā disiūctiue loquunt, dicēdo q̄ factū sit illud vel p̄ illusionē sensuum, vel p̄ virtutes naturalium rerū. Similiter intelligēdum est q̄d loquit Augustinus de figmentis illis phantasticis. Insuper dici potest, q̄ conuersio virgarū magorū in dracones, non sit facta tam subito vt apparebat. Cum em̄ versa fuisset virga Aaron in serpētem, vidēte dæmones Pharaonem vocare maleficos suos ad similia perpetrāda, potuerunt mox in virgis magorū facere alterationes & dispositiões notabiles, ad cōuertendū eas in dracones. Et fuit notabile tempus inter illam vocationē, & virgarū proiectionē. Hæc circa præsentē passum tā prolixe induxi, q̄m ad sequētium capitulorū expositionē, intelligētiamq́ proficiunt. ¶Postremo, ex dictis potest dari solutio, qualiter multa p̄ magicā artē, sic & sic fieri vel potius apparere potuerunt, sicut quod legit in itinerario B. Clemētis, q̄ Simon Magus similitudinē vultus sui impressit Faustiniano patri S. Clemētis, ita q̄ solus beatissim⁹ Petrus ap̄ls in hoc falli nequit. Similiter in Vitispatrū narrat de q̄dā, cuius vxor videbat cōuersa in equā: adduxit eā ad sanctissimū virū Macariū, qui solus vidit in fœmina illa formā humanā. Nā & fratribus eremitis videbatur q̄ esset equa. Interdū quoq; apparet hoībus, q̄ gallus trahat maximā trabē, cū nō trahat nisi festucā aut stramē. Deniq;, de sanctis viris legunt mira, quæ nequaquā facta sunt magica arte, sed diuina virtute: sicut q̄ S. Fronto ep̄us apud Petragoricas celebrās, cum redisset ad se, dixit se sanctā Marthā sepeliuisse. Beatus quoq; Ambrosius in Mediolano celebrans, atq; in Missa obdormiēs, excitatus à clericis, dixit se obsequiū præbuisse funeri sanctissimi præsulis Martini. Præterea B. August. 18. de ciuitate Dei velle videtur, q̄ homine dormiēte & viuo manēte, phātasticū eius velut incorporatū in alicuius animalis aut hoīs effigie apparet, q̄nq; sensibus alienis. Vnde & de sancto patre Bernardo legit, q̄ interdū q̄n infirmus corporaliter in infirmaria iacebat, videbat ire p̄ chorū in matutinis, & monachos intueri, somnolentosq; suscitare. ¶Circa hæc scribit Richardus de Mediauilla, super primum Sententiarū distinctione 37. Dici potest, quòd in veritate nec corpus, nec anima Ambrosij interfuit sepulturæ sancti Martini, sed forte angelus in specie Ambrosij apparens. Quod dum fieret, videbatur Ambrosio soporato, q̄ interesset illi sepulturæ. Nec est putādum, q̄ phantasticum hominis realiter exeat de hoīe dormiente, sed q̄nq; contingit, q̄ homo somniat se esse p̄sentem alieno cōspectui. Et q̄n hoc somniat, tūc sp̄us in specie illi⁹ hoīs apparet illi, in cuius cōspectu ille dormiēs somniat se esse p̄sentē. Verū de hac materia scribit B. Augustinus diffuse de ciuitate Dei 17. & 18. cap̄lis, in q̄bus de q̄busdā trāsformatiōibus & apparitiōibus satis miranda refert. [Dixit autem dn̄s ad Mosen: Ingrauatū est cor Pharaonis, & non vult dimittere populum] Hebræorum, [Vade ad eum mane:] quatenus dum adhuc ieiunus & sobrius est, aptior sit ad considerandum quæ dices ad eum, & inexcusabilior, si non obtemperauerit. [Ecce] enim [egredietur ad aquas:] forte ad deambulandū pro sanitate circa fluenta Nili. [& stabis in occursum eius super ripā fluminis] .i. in ripa Nili stabis intrepidus ad occurrendū regi. [Et virgam quæ cōuersa est in dracone] .i. virgā tuam, quæ fuit versa in colubrum, & in naturā redijt virgæ, [tolles in manu tua, dicesq́ ad eum: Dn̄s Deus Hebræorū misit me ad te, dicens: Dimitte populum meū, vt sacrificet mihi in deserto, & vsq; ad præsens audire noluisti. Hæc igit dicit dn̄s: In hoc scies] per euidentiā facti, & per experientiā pœnæ tibi nunc infligendæ, [q̄ sim dn̄s] .i. dn̄s vniuersorū per vniuersalē authoritatē & potestatē plenariā, qua & his qui meum dominiū recognoscere nolunt, ad libitum infero pœnas, & eos vinco ac mihi subijcio. [Ecce percutiam virga quæ in manu mea est, aquā fluminis] .i. ego dn̄s iubebo fluuium percuti cū hac virga, quæ in mea est potestate: vel ego Moses ex parte Dei præcipiam, vt Aaron cum hac virga percutiat flumen: [& vertetur in sanguinem.] Hoc loco ponitur singulare pro plurali, quia non solum in sanguinem versus est vnus fluuius Nili, per diuersa loca Aegypti currentis, sed multi aut omnes fluuij eius, vt paulopost habetur in textu. [Pisces quoque qui sunt in fluuio,] id est, diuersis fluuijs, [morientur:] quia in sanguine non poterunt viuere diu. [Sicq́ Deus puniuit Aegyptios in eorum substantijs & animalibus. Nec hoc fuit contra Dei iustitiam, quòd propter peccata hominum innoxia bruta occidit, cum propter homines facta sint irrationalia vniuersa: idcirco vtendū est eis secundum exigen

Clemēs papa. Strabus. August. Clemēs papa. Ambro. August.

gentiam finis institutionis eorum, hoc est, secundum merita ac demerita hoim, prout sup Genesim plenius dictum est. [& computrescent aquae]. i. corrumpentur. Vel sensus est, quod etiam sanguis in quem conuersa est aqua, in seipso computruit. [& affligentur Aegyptij bibentes aquam fluminis:] Si tota aqua Nili fuit versa in sanguinem, quomodo Aegyptij biberunt aquam fluminis? Est itaque sensus: Affligentur Aegyptij bibentes aquam fluminis. i. cum tentauerint bibere de fluuio couerso ex aqua in sanguinem, quia sanguis ille fuit Aegyptijs nō solum rubei coloris, sed & amari saporis, quod Aegyptij ignorabant quousque de illo gustare cœperunt, atque vt Iosephus loquitur, intulit eis gemitus & dolores, Hebraeis vero fuit dulcis atque potabilis. [Dixit quoque dominus ad Mosen:] Istud fuit quando Moses stetit in praesentia Pharaonis, idcirco allocutio ista fuit forsitan solum interior sine visibili apparitione & exteriore allocutione angelica. Poterat tamen angelus apparere & loqui Mosi in praesentia aliorum, absque scitu, adspectu, ac auditione illorum. [Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam]. i. virgā quam semel piecisti in terram, vt conuerteret in colubrum, sume de manu mea, [& extende manum tuam]. i. manū tuam eleua [sup aquas Aegypti, & sup fluuios eorum, & riuos, & paludes, & oēs lacus aquarum, vt vertantur in sanguinem.] Aaron vna eleuatione manus suae in aere super aquas Aegypti, designauit quod oīpotētia Dei per suum obsequium operatura esset in aquis illis supnaturalem earum conuersionem in cruorem. [Et sit cruor in omni terra Aegypti, tam in ligneis vasis quam in saxeis. Fecerūtque Moses & Aaron sicut pcepat dñs. Et eleuās] Aaron [virgam, percussit]. i. cum virga sua tetigit [aquā fluminis] circa quod stetit, [corā Pharaone & seruis eius.] Sicque tangendo vnū flumen, designauit quod virtus diuina spiritaliter tangeret cūcta flumina Aegypti modo pfato. [quae versa est in sanguinē: & pisces qui erāt in flumine, mortui sunt.] Et eadē hora caeterae aquae Aegypti in sanguinē sunt couersae in instanti: quoniam virtus diuina, cū sit infinita, instātanee opatur dū vult. ¶ Denique sicut in lib. Sapientiae scriptū est, Per quae quis peccat, p haec & punit: ideo iuste puniti sunt Aegyptij in ista couersione aquarum, qui tā grauiter peccauerūt, submergēdo in eis infantulos Hebraeorum. [Cōputruitque fluuius.] Nō vnus dūtaxat, sed oēs fluuij in Aegypto sic versi, quoniam grādis foetor inde erupit, qui & de cadaueribus pisciū partim poterat exhalare, sicque foetore illo cruciabant Aegyptij. Et quoniam vita animaliū psertim in sanguine est, recte p sanguinem sunt puniti, qui infantū vitā extinxerunt in aqua. Cur aūt Aaron, & nō Moses, aquā pcussit, eadē ratio assignat, quae de hoc quod virgā proiecit. [Et fuit sanguis in tota terra Aegypti.] Etiam in vasis ligneis atque in lapideis, in quibus haustae fuerunt aquae, & in eisdem vasis seu vrnis vertebātur in sanguinem. [Fecerūtque similiter malefici Aegyptiorum incantationibus suis:] hoc est, p magicas artes & diabolicas opes, per applicationem occultam naturaliū causarum, verterunt aquā in sanguinē, sicut de couersione virgarum in dracones praehabitum est. ¶ Quaeritur, vnde habuerunt hāc aquā, psertim si oēs Aegypti aquae in sanguinem sunt conuersae. Circa hoc recitat Lyra: Dicunt Hebraei, quod non oēs aquae Aegypti erant in sanguinem versae, sed solum aquae Nili, & quae fluebant ex Nilo, nō autem fontes. Contra quod obijcitur, quia iam dictum est, quod Moses dixit ad Aaron: Extēde manum tuam super aquas Aegypti. Ex quo apparet, quod omnis aqua Aegypti fuit in sanguinem versa. Rursus paulopost dicit: Foderunt oēs Aegyptij per circuitum fluminis aquā, vt biberent: quod non fecissent, si habuissent fontes aquarum potabiles. Doctores autem catholici dicunt communiter, quod aqua fuit magis allata ex terra Gessen, vbi habitabant Hebraei, & quòd plaga ista non extitit ibi. Contra quod obijcitur, quia secūdum Iosephum, etiam plaga haec fuit ibi. Immo nisi & in terra Gessen fuisset, non fuissent Aegyptij habitantes ibidē, pariter cum Hebraeis hac plaga percussi. Veruntamen Iosephus non dicit hoc euidenter. Hinc Lyra probabilius reputat, quod ministerio daemonum fuit ab extra Aegyptum Magis allata. Asserit quoque, quod fluuius fuit in terra Gessen Hebraeis potabilis, quoniam statim reuertebatur ad aquae naturam, quando Hebraei hauserunt ex eo. Veruntamen Iosephus dicit, quod fluuius fuit Hebraeis potabilis, quanuis mutatus. Magister quoque in historijs dicit: Videtur quod alibi quam in Nilo, aqua fuerit in Aegypto. Per quod innuere perhibetur quod aqua fuit ex Aegypti fontibus non conuersis deducta ad magos, vt dicunt Hebraei. Augustinus vero sentit aquam terrae Gessen, in qua manebant Hebraei, non fuisse versam in sanguinem. Ad obiectum aūt dici posset, quod oēs Aegyptij longe à fontibus habitantes, foderunt p aqua, vt dictū est. Et induratum est cor Pharaonis, nec audiuit eos &c. Auertitque se, & ingressus est domū suam, nec apposuit cor] suum [etiam hac vice.] praesertim quia malefici sui videbantur comparati Mosi & Aaron in hoc signo. [Foderunt aūt omnes Aegyptij per circuitum fluminis aquam, vt biberent.] hoc est, ad hoc vt aquā potui aptam inuenirent, foderunt puteos profunde in terra. Veruntā secundum Iosephū, non aquam, sed sanguinem repererunt. [Non enim poterant bibere aquā fluminis.] hoc est, de cruore qui fuit in loco, in quo antea fuit aqua. [Impletique sunt septem dies postquam percussit dominus fluuium.] id est, septem diebus durauit haec plaga, scilicet sanguis in omni terra Aegypti, in quo oēs fluuij erāt in sanguinē versi. Vnus tamē fluuius fuit speciali-

Margin notes: Iose. li. 2. ant. iud. cap. 13. — Sapi. 11. Exod. 1. — Ibidem. — Iosep. li. 2. an. Iud. cap. 13. — Idē vbi supra. — August. — Iose. lib. 2. anti. iudā. ca. 13.

ter percussus à Deo, per virgam & obsequium Aaron. Euolutisq; septem diebus, redierunt aquæ ad suam naturam. ¶ Circa quod Iosephus scribit, q Pharao timens & hæsitans ex hac plaga, licentiauit Hebræos ad exeūdum: sed sublata plaga, reuocauit sententiam suam. Hæc autem cōuersio aquarū in sanguinē, fuit nō primū signū, sed prima plaga Aegypto inflicta.

Iose. lib. 2. anti. iu da. ca. 13.

¶ De spirituali eiusdem capituli septimi sensu. Arti. XIIII.

LOcutus est dñs ad Mosen: Ecce cōstitui te deū Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Sic & Deus multos electorum suorum tātis grāarum charismatib⁹ adimpleuit, vt q̄si dij inter cæteros haberentur: q̄les p̄sertim erāt apl'i, q̄rum q̄si qdam pphetę erāt coadiutores eorum, & expositores scripturarum euāgelicæ legis. Deniq; q̄sdā Deus sic q̄dāmodo deificauit p sola dona grāæ gratū faciētis, hoc est, p virtutes infusas & septē dona spūs sancti: q̄les fuerūt oēs viri pfecti heroici ac diuini, q aliorum p̄lati aut iudices nō fuerūt, nec dona grāæ gratis datę, p q̄ dr homo speciali modo diuin⁹, sortiti sunt. Alios Deus q̄dāmodo deificauit p sola dona grāæ gratis datæ: q̄les fuerunt & sunt magni p̄lati ac iudices, q̄uis iniq, q Dei vicarij sunt, & in scripturis dij vocant, iuxta q̄d infrà habet: Dijs nō detrahes. Et, Seruus applicabit ad deos. Alios Deus sic exaltauit p vtraq; dona. Potest q̄q; p Mosen, Chrs intelligi: p Pharaonē, principes seculares, pfidi & iniq ac dæmones: p Aarō, qcunq; vicarius Chri, specialiter beatissimus Petrus. Chrs ergo suos misit vicarios ad principes seculares, eorum'q; subditos, conuertendos, atq; ad principes tenebrarum eijciendos ac refrenandos: & ne principes isti aliorum impedirent conuersionē ad fidē, & ne obsisterēt spiritali eorum exitui de vitijs ac tenebris seculi huius neq̄ssimi, & de seruitute pcti, ac iugo diaboli. Quod dū p̄fati principes impedire satagerēt, innumerabilia etiam millia Chrianorum atrocissime occidēdo, Deus electos suos eduxit p iudicia maxima, hoc est, p pclarissima signa atq; miracula, & frequēter p plagas horribiles, q̄bus tyrannos ac induratos puniuit. Quæ oīa passionibus beatissimorum martyrum vtriusq; sexus, multoties copiosissime gesta sunt, ita q Aegyptij p euidentiā expientiam'q; nouerunt, q Chrs sit oīm dñs: q̄a cōuersi p talia, salubriter hoc nouerunt: obstinati vero, in sua damnatione experti sunt hoc. Dixit dñs: Cū dixerit Pharao, oñdite signa &c. Sic apl'i ac cæteri saluatoris discipuli corā principibus & magnatibus huius mūdi innumerabilia pegerunt miracula. Tolle virgā & pijce eā corā Pharaone. Per virgā intelligit iudiciaria Chri potestas, iuxta illud: Virga directiōis, virga regni tui. Quę in terrā pıecta est, dū verbū caro factū, dignatū est ab hoībus iudicari, vt hoīes ab æterna reprobatiōe saluaret. Quod aūt virga Aarō in colubrū est cōuersa, designat q Dei filius incarnatus, factus est dæmonibus & reprobis vniuersis iudex terribilis, q̄a posit⁹ est in ruinā & resurrectionē multorum. Qui p Osee p̄dixit: Ero mors tua ò mors, morsus tuus ero inferne. Rursus, p virgā Mosis intelligit euangelica lex, de q̄ p̄dixit ppheta: Virgā virtutis tuæ emittet dñs ex Sion. Quæ lex in terrā pıecta est, q̄n in cordibus hoīm est diffusa: & in colubrū est cōuersa, dū per eam dæmones & pctā interierūt. Potest itē per virgā crux Chri intelligi, q̄ supauit potestates aereas. Deuorauit q̄q; p̄fata virga Mosis, virgas magorum Pharaonis, seu dracones eorum: q̄a potestas & lex Chri, p̄dicatio'q; euangelicę legis, ac vera Dei miracula, præualuerūt in seculo omni potestati diabolicæ ac hūanæ, omni etiā sapientiæ philosophorum, & falsis & fictis signis & virtutibus hypocritarum ac perfidorum. Propter q̄d ait Apl's: In captiuitatē redigētes oēm intellectū in obsequm Chri, & in pmptu habētes vlcisci oēm inobedientiā, destruētes oēm altitudinē, extollētē se aduersus sciētiam Dei. Deniq;, per signa magorum Pharaonis, dat intelligi, q impij agūt q̄dam apparēter similia operibus electorum, q̄d tēpore Antichri potissimū fiet. Hæc dicit dñs: In hoc scies q dñs sim: Ecce percutiā virga q̄ in manu mea est, aquam fluminis, & vertet in sanguinē, & pisces morient, & cōputrescēt aquæ, & affligent Aegyptij bibētes aquam fluminis &c. Per aq̄s fluuios'q; Aegypti, exprimunt sciētiæ poetarum, eloq̄a rhetorum, doctrinæ philosophorum, & oīs vana sapiētia idololatrarū ac perfidorū, q̄ p virgā Mosis sunt in sanguinē v*se, dū per sapientiā verbi ęterni & euangelij theoriā, sunt reprobatæ & falsæ inuētæ. Propter q̄d illi q talibus sciētijs reficiebant, sunt valde afflicti, vidētes se superari: foderunt'q; per circuitū fluminis, q̄m vndiq; quæsierūt q̄d contra legis euāgelicæ doctrinā obijcerent. Sed non nisi sanguinem inuenerunt: quia q̄ profundius scrutabantur q̄d supernaturali diuinæ veritati opponerent, eo plus vitijs sunt repleti, & spiritali interitu obruti. Computruit'q; omnis eorum inanis sciētia, sicut Esaias locutus est: Sapiētia tua & sciētia tua decepit te. Et Paulus: Stultā, inq̄t, fecit Deus sapientiā huius mūdi.

Exo. 22. Ibidem. Psal. 44. Ioan. 1. Lucæ 2. Osee 13. Psa. 109. 2. Co. 10 Esaię 47. 1. Cor. 1.

¶ Elucidatio literalis cap. VIII. Dixit quoq; dominus ad Mosen: Ingredere ad Pharaonem. Arti. XV.

TRes plagæ, quibus consequenter Aegyptij sunt percussi, describuntur in isto capite. [Dixit quoq; dominus ad Mosen: Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit dominus: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi. Si autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis] i. Aegyptios habitantes in diuersis partibus regni tui, affligam per ranas. [Et ebulliet fluuius ranas] id est, in maxima multitudine ex se emittet

emittet ranas diuersarũ specierũ. Quo circa asserit Strabus: Tria sunt genera ranarũ. Vnũ fluuiale & vocale, alterũ minimum, qđ Calamicũ dr̃: qđ si in os canis proijciať, canis (vt dr̃) mox obmutescet. Tertium maximum, qđ rubeta vocatur, & venenosum ac pessimũ est. Itaq;, sicut Aegyptij peccauerunt p aq̃s, demergendo in eis Hebræorũ infantes, ita adhuc per aq̃s puniti sunt, hoc est, per ranas in aqs genitas & ex eis ebullientes. Ebullierunt qppe non solũ ex fluuio vno, sed ex oĩbus fluuijs, riuis, paludibusq; Aegypti, vt infrà in textu habetur. [Quæ ascendent & ingredientur domum tuã &c. & ad te & ad populum tuũ &c.] Et, vt fertur, Hebræi dicunt, q ranæ intrauerunt ora dormiẽtium Aegyptiorũ, & aures eorũ. Inueniebantur q̃q; in cibis, potibus ac lectis eorũ, vt in textu satis ostẽditur. [Dixitq; dñs ad Mosen: Dic ad Aaron: Extende manũ * tuã sup fluuios, ac sup riuos & paludes, & educ &c.] .i. educẽdas demonstra, vel ministerialiter educ ranas de aqs. Nõ dr̃ hic, q Aaron leuauit virgã, sed manũ super aq̃s Aegypti. Aliq tamẽ putãt, q virgã leuauit, q̃uis scriptũ nõ sit, qa ex p̃cedẽtibus seq videtur. Eadẽ demũ rõne iussit dñs fieri signum hoc p manũ Aaron, nõ Mosis, q̃, vt in p̃cedẽti articulo patuit, iussit p manum Aaron fieri primũ signum. [Et extendit Aaron manũ sup aq̃s Aegypti, & ascẽderunt ranæ, operueruntq; terrã Aegypti. Fecerunt aũt & malefici p incãtationes suas similiter &c.] Nõ q̃tum ad modũ agẽdi, nec eadẽ virtute, sed quantũ ad terminum actiõis: qm̃ ranas p̨duxerunt, sicut in textu subiungiť, sed & reuerẽter ac pie, aut diuina virtute. [Vocauit aũt Pharao Mosen & Aaron, & dixit eis: Orate dñm, vt auferat ranas à me & à pp̃lo meo: & dimittã pp̃lm &c.] Nã & in cibis ac poculis ranæ sæpius, secundũ Iosephũ, inueniebãtur. Pharao necessitate, timore, ac tædio victus, aĩositatẽ suã paulisp depositit, vocãs Mosen & Aaron, q̃s abiecit & spreuit, & modo loquẽdi eorũ cõformat se, Deum Hebræorũ dñm vocãs, secundũ qđ Moses & Aaron eũ vocabãt. ¶ Deniq; plaga ista fuit diuturnior atq; molestior q̃ p̃cedens. Nã ex ranarũ adspectu, crocitatiõe, fœditate, fœtore, mõstrositate affligebãtur Aegyptij, & nauseã cõceperũt ex ranis, p̃sertim qm̃ cibos & potus ac lectos eorũ infecerant, nec pmittebant eos qescere. Hinc Pharao Mosen Aaronq; vocauit, ac flagitauit p̨ deletione ranarũ magis, q̃ p cessatione primæ plagæ. Nã & aq̃ penuria minus afflictiua fuit regis ac diuitũ, q alia pretiosaq; pocula ad bibendũ habebãt. [Dixitq; Moses ad Pharaonẽ: Cõstitue mihi tẽpus qñ deprecer pro te &c. vt abigãtur ranæ à te, & à domo tua &c. & tm̃ in flumine * maneãt.] Moses tanq̃ charissimus ac familiarissimus Deo, sciens sibi dictũ à dño, Cõstitui te deũ Pharaonis: secure ita locutus est Pharaoni, qm̃ certificatus fuit à Deo, q exaudireť ab eo in istis plagis ad libitũ. ideo q̃q; dixit Moses Pharaoni istã electionẽ, vt Pharao sciret, q nõ fortuito casu, nec magica arte, sed Mosis orone ranæ eẽnt deletę. [Qui r̃ndit: Cras.] Cur p̨ hac re. Quare nõ dixit, Statim in hac hora, sed distulit tãtæ afflictiõis remotionẽ in crastinũ? R̃ndetur, q fortassis aliq̃liter confidebat, q plaga illa interim p se cessaret, sicut p̃cedens. [At ille:] s. Moses [Iuxta verbũ tuũ, inqt, faciã, vt scias] p experientiã, [qm̃ non est sicut dñs Deus nr̃] .i. q nullus sit verus atq; oĩpotens Deus, nisi dñs Deus nr̃, cui dij tui resistere nequeũt, nec te nec cæteros suos cultores defendere valẽt, [& recedẽt ranę à te &c. & tm̃ in flumine remanebũt] .i. vltrà nõ exibunt ranæ de fluuijs ad affligendũ te ac tuos. [Et clamauit Moses ad dñm pro sponsione ranarũ, quã condixerat Pharaoni] .i. feruenter rogauit altissimum, vt ranas auferret, secundũ qđ Moses Pharaoni promisit seu firmiter dixit. [Fecitq; dominus iuxta verbũ Mosis, & mortuę sunt ranę &c. Cõgregauerũtq; eos in immẽsos aggeres] .i. Aegyptij ranas iã mortuas in maximos cumulos collegerũt. [& cõputruit terra] .i. corrupta est & infecta ex cadaueribus fœtoribusq; ranarũ. Sed & fœtor noxius valde, secundum Iosephũ, exhalabat de aqs, in qbus ranæ aliq̃ putrescebant. Iustissime autẽ p tot & tantas plagas, afflixit oĩpotens Pharaonẽ & pp̃lm eius: p plagas, inquã, ex terra, aq̃, & aere p̨uenientes: qa Aegyptij tam iniuste, dire, ac multipliciter afflixerunt Hebræos in elemẽtis p̃fatis, in vilibus q̃q; operibus, sicut p̃habitum est. [Videns aũt Pharao q data esset reqes] .i. q tribulatio, inquietudo, crocitatio ranarũ cessasset p misericordiã Dei. [ingrauauit cor suũ] .i. p̨pria libertate auxit cordis sui duritiã & impietatẽ, deprimẽdo deorsum. [& nõ audiuit eos, sicut p̃ceperat dominus] .i. Mosi & Aaron nõ obtẽperauit, nec sponsionẽ eis factã de Hebræorũ dimissione impleuit, putãs sibi nõ imminere alias durioresq; plagas, sicq; pietate & patiẽtia Dei abusus est. Hinc asserit Glossa: Ex isto apparet, non ideo tm̃ obduratũ esse Pharaonẽ, qa incãtatores sui fecerũt similia opibus Dei p Mosen & Aaron factis, sed & ex ipsa patiẽtia Dei parcẽte: q̃ secundũ diuersitatẽ cordiũ humanorũ, qbusdã vtilis est ad pœnitẽdũ, qbusdã inutilis ad resistendũ Deo, & ad perseuerandum in malo: in seipsa tamen neq̃q; inutilis est. Vnde ait Ap̃lus: Ignoras quia patientia Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundũ duritiam autẽ tuã thesaurizas tibi iram. Tertia plaga subiungitur: [Dixitq; dominus ad Mosen: Loquere ad Aaron: Extẽde virgam tuã, & percute puluerẽ terræ, & sint cyniphes in vniuersa terra Aegypti.] Per corporalem contactum virgæ ad puluerem, significatur virtualis ille contactus, q̃ omnipotens virtus creatoris tetigit puluerẽ ipsum supernaturaliter conuertendo in cyniphes, sicut sub-

Marginalia: Strabus. — Exod. 1. — * tuã cũ virga — Iosep. li. 2. an. Iu. cap. 13. — * remanebunt — Idẽ vbi supra. — Roma. 2.

subiungitur:[†Fecitq́ ita. Et facti sunt cyniphes in hoĩbus & in iumentis, & oĩs puluis ver-
*fecerũt sus est in cyniphes ꝑ vniuersam terram Aegypti. Porro cyniphes, secundũ Origenem, sunt
muscæ tam paruæ, vt videri non queãt, nisi à visu acuto, & tñ acutissime pungũt, & ꝑforant
Origen. pellẽ cui insederint. Quæ dicunt̃ factæ in hoĩbus & iumẽtis, qa sup eos abundatissime descẽ
derunt. Et dum abigebant̃, mox redierunt. Erãtq́ innumerabiles valde. Siqdem totus pul-
uis terræ in cyniphes est cõuersus. Quod tñ ꝑ modũ hypbolicæ locutiõis potest intelligi, ad
innuendũ ꝙ valde magna pars pulueris ita in muscas illas mutata est in instanti. Dr̃ autẽ in
Glossa ex Origene: Hoc aĩal, s. cyniphes, pẽnis suspendit̃ ꝑ aera volitãs, ita subtile & minutũ,
vt oculi visum nisi acute vidẽtis effugiat: corpus tñ cui insederit, acerbissimo terebrat stimu
Iose. lib. lo, vt quẽ volantẽ videre qs neqt, sentiat stimulantem. ¶Circa hoc ait Lyra: Hebræi & Iose
2. anti. iu phus dicunt, ꝙ erãt pediculi; q in tanta multitudine sup hoĩes bestiasq́ creuerũt, immo ex
da, ca. 13. interiorib⁹ ebullierunt, ꝙ nullo medicamine eis poterat subueniri. ¶Quærit̃, an plagã istam
ꝑdixit ac cõminatus est Deus Pharaoni, vt cæteras. Et ex textu videt̃ ꝙ nõ. Cuius causam q-
dam assignant, dicẽdo ꝙ Pharao ob suam obstinationẽ dignus fuit percussione absq́ ꝑuia
cõminatione. Quod q̃uis sit ve℞, tamẽ si illa fuisset causa, etiã plagæ sequẽtes fuissent ei in-
flictæ sine ꝑauisatione. Posset aũt aliqs opinari, ꝙ hæc tertia plaga fuit illata Aegyptijs cum
præuia cõminatione, q̃uis scriptura non exprimat hoc, quia ex præcedentibus & subsequen
tibus satis insinuatur. Si autẽ non fuit hæc plaga Pharaoni prænunciata, dici potest, ꝙ Deus
vtroq; modo Pharaonem admonuit, vt cor eius emolliret̃, videlicet q̃sdam plagas ei & suis
infligẽdo sine ꝑadmonitiõe. Nã & vltimas duas ita inflixit, vt infrà habet̃, & q̃sdã cũ ꝑauisa
tiõe. Hanc quoq; plagam Deus nõ solum hoĩbus, sed etiam eo℞ immisit iumentis, q̃tenus nõ
solum in sua ꝑsona, sed etiam in rebus & possessionibus ac iumentis suis affligerẽtur. [Fece-
runtq́ similiter malefici incãtationibus suis, vt educerent cyniphes]. i. similia facere niteban
tur ꝑ suas incantationes, extendendo manus suas cũ virgis, vt fert̃ in Glossa. Ex q̃ apparẽtia
oritur, ꝙ viderunt qualiter Aaron fecit, cyniphes producendo. [& nõ potuerunt] educere cy
niphes. Quare non potuerunt hoc per subsidia dæmonum, naturalesq́ causas, cum maiora
potuerint, nec istud excedat naturalium vires causa℞, magis q̃ productio draconum atq; ra
August. na℞, aut cõuersio aquarum in sanguinem? Ad hoc beatus Augustinus 3. de Trinitate rñdet:
Ex ineffabili, inquiens, creatoris potentatu fit, vt q̊d possent angeli mali si permitterentur,
ideo non possunt, qa non permittuntur. Neq; enim occurrit alia ratio, cur nõ potuerũt face
re minutissimas muscas, q ranas serpentesq́ fecerunt, nisi quia maior erat dñatio ꝓhibentis
Dei ꝑ spũm sanctũ. Quod etiam ipsi magi cõfessi sunt, dicentes: Digitus Dei est hic. Hæc Au
gustinus. Sed tunc quærit̃, cur potius Deus ꝓhibuit spũs malignos ab isto effectu, q̃ à factis
maioribus iam ꝑfatis. Dicunt qdam ꝙ ideo, vt malefici amplius cõfunderent̃, ꝙ q̃ minimas
muscas nequibant ꝓducere. Hinc dicere sunt compulsi, [Digitus Dei est hic]. i. potestas nos
impediẽs ab hoc effectu, demõstrat nobis oĩpotentiam & excellentiam Dei, nostras artes vi
resq́ refrenãtis, sicut digitus rem quãcunq; ostẽdit. Augustinus vero aliã causam assignat, cur
August. Deus fecit magos deficere in tertio signo, non in primo neq; secũdo. nã ait: Commendat̃ no
10. de ci. bis trinitas, & q̊d ve℞ est, summi philosophi gẽtium, quantũ in eo℞ literis indagat̃, sine spũ
dei ca. 2. sancto philosophati sunt, q̃uis de patre & filio nõ tacuerũt. Hinc magister in historijs dicit:
Philosophi habuerunt notitiã patris & filij, nõ tñ spũs sancti. ¶Circa hoc quæri posset, q̃liter
istud ve℞ sit, & an trinitas vel saltẽ dualitas ꝑsonarum, videlicet deitas & consubstantialitas
patris ac filij, ꝑ rõnem valeat naturalẽ cognosci, & vtrũ philosophis qbusdam innotuit. Et vi
Aug. 10. det̃ ꝙ immo, qm̃ 10. de ciuitate Dei loquit̃ Augustinus: Plotinus Platonicus disputãs de tri
de ci. dei bus principalibus substantijs, ponit Deũ patrẽ & mentẽ paternã seu intellectũ paternũ, ꝑ q̊s
cap. 12. patrẽ & filiũ videtur insinuare. Trismegistus q̊q; in libro de verbo ꝑfecto, apte effatur de p̃re
æterno, & vnico eius filio. Insup dixit, Monas gignit monadem, & in se suũ reflectit ardorẽ.
Aug. 10. Deniq; August. 10. de ciuita. Dei aptissime refert: Porphyri⁹ diuinis oraculis dicit esse expres
de ci. dei sum, principia posse purgare. q̃ aũt dicit principia tanq̃ Platonicus, nouimus. Dicit em̃ Deũ
cap. 22. patrẽ, & Deũ filiũ, quẽ appellat paternũ intellectũ aut mentem paternã, & medium ho℞: quẽ
medium quẽ aliũ dicat, nisi spũm sanctũ, nõ intelligo. ¶Amplius, septimo cõfessiõnum dicit
se in libris Platonico℞ sub alijs verbis inuenisse, q̊d in exordio sui euãgelij ait euãgelista Ioã-
Ioan. 1. nes: In principio erat verbũ &c. Ad ista Thomas in prima parte Sũmę suæ quęst. 32. satis ap-
te rñdet, dicendo: Deus per naturalem rationem cognosci non potest, nisi ex creaturis, prout
causa cognoscitur per effectũ. Cũ ergo triũ personarũ sit vna potẽtia creatiua, seu vna virtus
agẽdi, & actio indiuisa ad extra, ex creaturis cognosci nõ possunt, nisi quæ ad essentiæ perti
nẽt vnitatem. Ideo trinitas persona℞ per naturalẽ rationẽ nõ patuit. Platonici aũt per verbũ
Dei intellexerunt, vel idealẽ rationẽ in Deo, vel mentẽ quandã à summo Deo immediate cre
atã, in q̃ oĩm re℞ species relucerent, & mẽtem illam ob ꝑcipuam suam cũ Deo similitudinẽ,
vocabant prolem seu filium Dei. De hac materia alibi plenius scripsi, idcirco pertranseo.
¶Præ

¶Præterea,sicut recitat Lyra, Hebræi dicunt magos defecisse in tertio signo, qm̄ dæmones quorum auxilio magi vtuntur,non habent potestatē sup aliq̄d corpus q̄d minus est hordei grano.Quod reprobat Lyra:qa q̄d habet potestatē sup maius, habet potestatē sup min⁹,sed nō econuerso.Circa hoc asserit R.Paulus:Hebræi dicentes ꝙ dæmones nō habent potestatē sup aliq̄d corpus minus grano hordei seu lenticulæ, intelligunt hoc de corpore aīalis, q̄ꝝ ratio est,qa cū in corpore aīalis reqrātur multa organa corporaliter distincta,ad diuersa opa sensus & motus exercēda, maior potentia actiua reqritur ad formandū vnū animal in quātitate modica aut minima,q̄ in quātitate ad hoc cōpetenti:sicut maior potestas seu ars scriptoris reqritur ad scribendū literā tam paruā,vt totū psalteriū cōtineatur in folio vno,q̄ ad scribēdū illud in folijs multis:ideo ratio postillatoris,videlicet Lyræ,cōtra Hebræos inducta,nō est sufficiens,nisi addaī ꝙ dæmones non ꝓducunt aliquā formā, nisi applicando actiua passiuis.Ex q̄ seqtur, ꝙ cū mouere possint ad magna animalia ꝓducenda, mouere etiā valēt ad ꝓducendum animalia parua ac minima.¶Insup circa illud, Digitus Dei est,asserit R.Paulus:Per hoc confessi sunt magi virtutē diuinam,non tñ sic ꝙ crediderunt ꝙ Adonai seu dominus,quē ꝓfitebantur Moses & Aaron,esset Deus seu oīm dñs.Quanuis enim oēs crederēt aliquā primā & supremā causam,ex hoc tñ nō seqtur,ꝙ ille Adonai cuius nuncium dixit se Moses esse, esset illa supior causa.Istud non videt̄ idonee dictum.Sapientes nanq; atq; philosophi Pharaonis & Aegyptioꝝ,inter Hebræos q̄tidie conuersantes,faciliter scire valebant, ꝙ Hebræi colerent eum,quem vocabāt vniuersoꝝ principium, primamq; causam.Nam & Moses dixit añ hæc verba ad Pharaonem:Iuxta verbū tuū faciam,vt scias ꝙ nō est sicut dominus Deus noster, sicut in isto capitulo patuit modo: per quæ verba euidēter significauit, summum & verum Deum,esse Deum ac dominum Hebræorum.¶Præterea R. Paulus scribit,ꝙ tres primæ plagæ non attigerunt ad mollificationem cordis Pharaonis,nec in toto, neq; in parte.Cuius cōtrarium ex hoc ꝓbatur,ꝙ Pharao qui antea dixerat,Nescio dominū, & Israel non dimittam,in secunda plaga magnitudinem cordis sui parump depressit. Siquidē Mosen Aaronq; vocauit,& dixit:Orate dñm,vt auferat ranas à me &c. Ranis vero ablatis, rursus intumuit ac indurauit cor suum. ideo Origenes & Glossa affirmant, ꝙ p verbera aliq̄liter emēdatus,petijt p se orari.At vero quod post verba illa,Digitus Dei est hic,in textu subiungitur:[Induratumq; est cor Pharaonis,& non audiuit eos:]Rabbi Paulus exponit,ꝙ Pharao non audiuit maleficos ꝓfitentes diuinam esse virtutem. Cui expositiōi obsistit,quod post verba illa,Non audiuit eos,mox subditur,Sicut præceperat dominus.Non enim præcepat dominus Pharaoni,vt audiret maleficos.ideo sensus est,ꝙ nō audiuit eos, vtpote Mosen & Aaron,de q̄bus pauloante eadem verba sunt scripta.Porro sicut Nicolaus de Lyra fatetur,ꝙ intentio Pharaonis & magorum eius ad hoc tendere videtur, vt Moses crederetur magicis artibus facere q̄d agebat: q̄d non apparet, quoniam Pharao visis plagis sibi ac suis inflictis,frequenter petijt,dominum p se rogari vt plagas auferret, p quod confitebatur plagas illas à dño Deo Hebræorum inductas:nec negauit digitum Dei esse,quod magi sui dixerunt digitum esse Dei:nō tñ voluit subdi Deo,qa de eius ꝓuidentia, gubernatione, & oīpotentia non sensit fideliter:quemadmodū Syri & alij multi gentiles,immo & decem tribus idololatræ,cognouerunt ꝙ populus Iudæ seruiret Deo altissimo,non tñ voluerunt eidē obedire,ac obseq.¶Præterea dicit Lyra,ꝙ post tertiam plagam & prolationem verboꝝ illoꝝ, Digitus Dei est hic,magi non cessauerunt resistere Mosi,& assistere Pharaoni.Quod reprobat Rabbi Paulus,affirmans ꝙ in tertia plaga omnino victi fuerunt, & præ verecundia vel horrore non comparuerunt.Cui obuiat quod sequenti habetur capitulo: Non poterant malefici stare coram Mose,propter vulnera quæ erant in eis,Et hoc fuit Mose stante coram Pharaone.Ergo & magi tunc adstabant contra Mosen Pharaoni. Quanuis autem nō leguntur post tertiam plagam conati facere similia operibus Mosis aut Aaron,attamen restiterūt eis,vt poterant. Principales autem inter hos magos, fuerunt Iannes & Mambres,quemadmodum ad Timotheum scribit Apostolus:Sicut Iannes & Mambres restiterūt Mosi &c.In Alchorano sceleratissimi Mahumeti habetur, quòd magi ad Deum Israel fuerunt cōuersi, statim post primum signum, deuoratis eorum draconibus à virga seu colubro Aaron seu Mosis,q̄d est aptissime cōtra textū.Deinde quarta describitur plaga:[Dixitq; dñs ad Mosen: Consurge diluculo,& sta coram Pharaone.]hoc est,in ripa circa fluuiū Nili obuia ei.[Egredietur enim ad aquas:] id est,ad deambulandum super littus fluuij decurrentis prope mansionem ipsius,vel pro sanitate,vel vt aliqui opinantur, causa idololatriæ, vt scilicet fluuiū tanq̄ Deum coleret,quoniam tam vtilis erat Aegyptijs,irrigando & fœcundando terram eoꝝ, vel qm̄ taurus quem colebant Aegyptij, interdum apparuit super aquas. [Et dices ad eum: Hæc dicit dñs:Dimitte populū meum,vt sacrificet mihi.Quòd si non dimiseris eū, ecce ego immittā in te & in seruos tuos &c.omne genus muscaꝝ, & implebuntur oēs domus Aegyptioꝝ muscis diuersi generis],i. muscas diuersaꝝ specierum, quarum nonnullæ fuerant venenosæ,

R. Paul.
In Lyrā.
Idem.
In R.Pa.
R. Paul.
Origen.
In Lyrē.
1.Reg.6.
3.Re.13.
In R.Pa.
Exod.9.
2.Tim.3.

nenosæ. Pro muscis diuersi generis, Septuaginta transtulerunt cynomyiam.i. muscam caninam quæ acriter pupugit vel punxit. Verum (vt recitat Lyra) in Hebræo habet, Mittam in te commixtionem. Et dicunt Hebræi ac Iosephus, quod per istam commixtionem nõ intelligitur mul- (Iose.li.2. ant.Iud. cap.13.) titudo muscarum, sed multitudo animalium diuersorum generum, quæ terribilia erant adspectu, atque nociua morsu, quæ de suis exeuntia cauernis, necabant hoĩes & iumenta. ¶Denique duæ hæ plagæ quibus affligebãtur Aegyptij ab istis cyniphum & diuersarum muscarum punctionibus, inquietudinibus, tædiosisque sonis, correspõdent impietatibus Aegyptiorum, quas exercuerunt in Hebræos, impellendo, trudendo, pungendo, & cum cachinno subsannando eosdem. [Faciamque (*mirabilẽ in die illa terram) *mirabile in die illa in terra Gessen, in qua populus meus est].i. grande miraculum faciã in illa parte Aegypti, [vt non sint ibi muscæ.] Istud secundum Augustinum etiã de præcedẽtibus plagis est intelligendum, quod s. non fuerunt in terra Gessen, in qua morabantur Hebræi. Sed quia in terra illa etiam multi Aegyptij habitabant, (vnde & infrà dominus legitur Hebræorum mu- (Augu.) lieribus præcepisse, vt mutuarent vasa preciosa ab Aegyptijs sibi vicinis) alij dicunt quod plagæ (Exo. 12.) istæ fuerunt & in terra Gessen: non tñ affligebantur ab eis Hebræi, sed soli Aegyptij. Propter quod subditur: [Ponamque diuisionem inter populũ meum, & populũ tuum.] hoc est, inter Hebræos & Aegyptios, ita quod bestiolæ istæ nõ transgredientur terminum eis mea iussione præfixum. [Cras erit signũ istud. Fecitque dñs ita. Et venit musca grauissima].i. multitudo muscarum fœdiosissima sono, punctione, atque adspectu molesta, [in oẽm terram Aegypti. Corruptaque est terra ab huiuscemodi muscis].i. deformata, habitatoresque terræ Aegypti læsi & inquinati sunt à muscis præfatis. [Vocauitque Pharao Mosen & Aarõ, & ait illis: Ite, & sacrificate Deo vestro in terra hac. Et ait Moses: Non potest ita fieri. Abominationes enĩ Aegyptiorum].i. animalia quædam quæ Aegyptij abominabiliter colunt, videlicet ouem, bouem & taurum, [immolabimus domino Deo nostro. Quod si mactauerimus ea quæ Aegyptij colunt, corã eis, lapidibus nos obruent:] quia reputarent sibi ac dijs suis iniurias maximas fieri in tali mactatione. (Strab⁹.) ¶Circa hoc loquitur Strabus: Aegyptij ouẽ adorabant propter Iouem Hammonẽ.i. Iouẽ in specie ouis seu arietis. Nam & cum capite arietino depingebatur. bouem quoque seu taurum, qui cõsecratus extitit Api seu Apidi in specie tauri. Et vaccam colebant pro Iside. Apis autẽ erat maximũ numen apud Aegyptios. [Dixitque Pharao: Ego dimittã vos, vt sacrificetis dño Deo vestro in deserto &c.] Hoc dixit vel ficte, vel ex intẽtione propter angustiam plagæ. [Rogate pro me. Et ait Moses: Egressus à te, orabo dñm, & recedet musca à Pharaone &c.] Orauitque Moses dominum, & recessit plaga illa omnino. Quo viso, rursus induratus est Pharao. ¶Circa hæc (Eusebi⁹.) in Scholastica fertur historia: Pro his duabus plagis dicit Iosephus, quod innumerabilis multi- (Iosep.li. 2.an.Iu. cap. 13.) tudo pediculorum in Aegyptijs pullulauit ex interioribus ebulliens, quos nec lauacris nec medicamentorum vnguentis exterminare valebant. Credibile quippe est, Aegyptios fuisse percussos multis plagis, præter decem plagas famosas & principales.

¶De spiritali eiusdem cap. 8. sensu. Arti. 16.

DIxit dominus ad Mosen &c. Secunda Aegyptiorum plaga fuit ebullitio ranarum copiosissima. Per Aegyptũ, vt patuit, seculum nequã exprimitur: per ranas autẽ designantur deceptores verbosi, præsertim loquaces & inuerecundi hæretici, qui instar ranarum semper eũdem deformem & falsum emittunt sonũ perfidorum verborum, quicquid eis dicatur, & quantumcunque eorum reprobentur errores. Rursus per ranas designantur hypocritæ & vitiosi doctores, qui intus pleni sunt omni spurcitia, & inefficacia resonant verba: quæ coram Deo turpiter sonant, quia quæ docent & prædicant, non adimplent. Vniuersi demum, qui veritati fidei Christianæ atque ecclesiasticæ vnitati improbis & pertinacibus oblatrãt clamoribus, recte designãtur per ranas. Hi oẽs plagant & lædunt eos, qui carni ac mundo inhærent. De quibus in prima Ioannis canonica ha- (1.Ioã. 4.) betur: Ipsi de mundo sunt, & de mundo loquuntur, & mundus eos audit. Hi sunt subditi Pharaonis.i. vitiosis præsidentibus subiecti & conformati in vitijs, quoniam qualis est rector ciuitatis, tales & habitantes in ea. Sed quomodo Aaron Deo iubẽte producit has ranas, nisi quoniam (teste scriptu- (Iob 34.) ra) Deus propter peccata populi facit regnare hypocritã, & in furore suo dat reprobis & peruersis talem, qualem merentur, rectorem? Quẽadmodum ait per Esaiam: Dabo pueros principes (Esai. 3.) eorum, & effœminati dñabũtur eis. Quẽadmodum autẽ Pharao petijt ranas auferri à se, sic frequenter peruersi prælati, principesque iniqui propriorum subditorum rebellium importunitatem, ingratitudinem, obstrepentesque clamores ferre non valentes, precantur liberari ab illis. Quod si ipsi qui præsunt, propriam emendauerint vitam, experiuntur mores subditorum suorum in melius commutari: quia secũdum iudicem populi, sic & ministri eius. ¶Insuper per tertiam plagam Aegypti, hoc est, per cyniphes, designantur versuti & callidi, ac duplices corde, & mẽdaciter blandiẽtes: qui tunc grauius nocent & pungunt, dum magis prætendunt fauorem ac famulatum, de quibus (Hierc.9.) loquitur Hieremias: Sagitta vulnerans lingua eorum: In ore suo pacem cum amico suo loquitur, & occulte ponit ei insidias. Talium insidiæ sunt ita latentes, vt prius sentiantur, quam præuide- (Iob 36.) antur: & vix ab oculatissimis viris queũt perpendi. Ideo recte ait scriptura: Simulatores & callidi

pro-

prouocant iram Dei. Et rursus: Qui sophistice loquitur, odibilis est. Et: Homo qui blandis si ctisq; sermonibus decipit proximũ suum, maledicetur. Tales sunt & detestandi, bilingues. Contra quos Ecclesiasticus asserit: Susurro & bilinguis, maledictus: multos eñ turbauit, pacem habẽtes. Et alibi: Denotatio pessima super bilinguẽ. Hi oẽs vicissitudinẽ sortient, & qua mensura metiuntur, eis remetiet. Nam & impietates eoꝝ redundabũt in eos, cum in Ecclesiaste scriptum sit: Qui fodit foueam, incidit in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. Alibi q̃q;: Facienti nequissimum cõsilium, super ipsum deuoluet, & non cognoscet vnde illi adueniet illusio. Rursus, per cyniphes significantur logicoꝝ & sophistaꝝ argumentationes curiosæ, & supfluæ concertationes. Sed & puluis terræ in cyniphes vertitur, dũ homines intimorati ac leues, præinductis vanitatibus atq; versutijs student. ¶Præterea p muscas diuersaꝝ specieꝝ, rite intelliguntur carnalia vitia, ac variæ species gulæ, & itẽ luxuriæ, quibus Aegyptij, i. mũdani & falsi noĩs religiosi ac clerici, mente & corpore inquinant, vitã suam abbreuiãt, & diuersimode periclitant, tandẽq; in profundissima Acherontis labunt: & quantũ glorificauerũt se, in delicijsq; fuerunt, tantũ de tormẽto ac luctu recipiunt in æternum. Sed in terra Gessen, videlicet inter eos qui veri sunt Israelitæ, religiosi & contẽplatiui, nõ inuenitur hæc plaga. ¶Præterea abominationes Aegyptioꝝ Hebræi offerũt Deo, q̃m tẽporalia & terrena, quibus auari & vitiosi tanq̃ idolis seruiunt, & plus q̃ vero Deo adhærent, ipsi ad spiritalia ordinant, atq; pauperibus largiũtur: & de mammona iniquitatis, vitã sibi mercant æternã: & quæ receperũt de manu dñi, immolant ei. Iteꝝ, abominatiões Aegyptiorum sunt mundi cõtemptus, religionis ingressus, paupertas spõtanea, cõuersatio pœnitentialis, sancta simplicitas, profunda humilitas, inimicoꝝ dilectio, bñficentia malefacientibus facta, oĩm aduersitatũ & iniuriaꝝ trãquilla ppessio: quæ oĩa à carnalibus & supbis hoĩbus, quasi abominabilia, reputãtur aut euitantur: sed electi Dei & veraciter virtuosi, hæc amplectuntur & offerũt Deo, cui omne bonũ asscribunt, & ad eius honorẽ ac gloriã bona ista exercentq; etiã in diuersis locis religiõis, mansionibusq; secretis liberius exhibent, expeditiusq; obseruãt, ne ab Aegyptijs lapidibus obruantur, hoc est, ne verbis detractorijs & mundanis tumultibus, asperisq; iniurijs infestentur, atq; à Dei obsequio retrahantur, & pectoris pace priuentur. ¶Postremo circa istud, Egredietur ad aquas, scribit Lyra: Forsan Pharao credidit, q sicut aqua purgat fæces corporales, ita & mẽtales. Ad quod argumẽtum est, q̃m Sarraceni terram Aegypti nunc inhabitantes, talibus ablutionibus ad emẽdationẽ peccatoꝝ vtũtur: & forte tenẽt hoc ex ritu antiquo Aegyptioꝝ. ¶Contra hoc vltimum verbum, q scilicet Sarraceni tenẽt hoc, &c. quod tamẽ Lyra non scribit affirmando, sed dubitãdo, quia adiungit, forte, multa scribit Rabbi Paulus, inter cætera dicẽs, q Sarraceni præcipiunt à Mahumeto custodire legẽ Mosaicam & Euangelium, vt in Alchorano expresse habet. Ideo simulando obseruationẽ Mosaicæ legis, se circũcidunt, nõ tñ octauo die, sed post lapsum cuiuscunq; tẽporis indifferẽter: simulãdo q̃q; obseruationẽ Euangelij, vtunt q̃busdã ablutionib⁹ seu baptismis. ¶Circa hæc dico, q impius ac pfidissimus Mahumetus finxit se esse prophetam & nũcium Dei, specialiter missum Sarracenis, sicut Mosen dixit specialiter missum Hebræis, & Christũ Christianis. Iteꝝ dixit q sicut Deus Mosi testamentum & Christo Euangelium, sic sibi Alchoranum dedit, sicq; dixit sibi à Deo missam ac datam specialẽ legẽ, vt eam proponeret Sarracenis. Ideo nullibi præcipit in Alchorano, vt Sarraceni absolute aut in toto obseruẽt legẽ Mosis & Euangelium Christi. Aliqua tamẽ ex lege & Euãgelio p̃cipit eis seruanda, & tñ in Alchorano nullam facit mentionem de obseruanda circuncisione à Sarracenis, nec præcipit eis seruare sacramẽtum baptismi, immo oĩa sacramenta euangelicę legis abiecit. Verum est tamẽ, q in Alchorano suo affirmat legem suã in nullo discrepare à lege Mosis & Euangelio Christi. Quod tñ omnino falsissimum est, sicut hoc clarissime & copiosissime demonstraui in tractatu quem cõtra Alchoranum composui. Insuper dico q Sarraceni obseruant circuncisionem nõ indifferẽter post cuiuscunq; temporis lapsum, sed regulariter circuncidũt filios suos cum tredecim annoꝝ extiterint, quia tot annorum fuerat Ismael, de quo natos se dicunt, quando circuncisus est, vt in Genesi cõtinetur. Hoc aũt cum Rabbi Paulo concedo, q Sarraceni Aegyptij ritum suaꝝ ablutionum potius habẽt ex traditione sui pseudoprophetæ, quàm ex antiqua consuetudine Aegyptiorum. Nam in omni terra & regione qua degunt, ablutiones tales obseruant.

Ecci. 37. Pro. 28. Ecci. 28. Ecci. 5. Matt. 7. Eccẽs. 10 Ecci. 27. Apo. 18. R. Paul⁹. Gen. 17.

¶Elucidatio literalis capituli IX. Dixit autem dominus ad Mosen: Loquere ad Pharaonem. Art. XVII.

TRes plagæ sequentes, videlicet quinta, sexta & septima, in isto describunt capitulo. [Dixit aũt dñs ad Mosen: Ingredere ad Pharaonem &c. Hæc dicit dñs Deus Hebræoꝝ &c. Ecce man⁹ mea erit sup agros tuos, super equos & asinos & camelos & oues & boues] i. potestas mea agris & iumentis tuis inferet læsionem & destructionem. Vnde quasi expositorie subditur: [Pestis valde grauis.] Quæ aũt fuerit pestis hæc, in litera nõ narratur in speciali

ciali:sed aliqui putant ꝙ solo Dei imperio facta fuit corruptio ista iumentis & herbis agrorum,qa nec Moses nec Aaron legitur in hac plaga aliquod exhibuisse obsequium. Veruntamen tales effectus solet Deus magis per angelica ministeria,q̃ per seipsum immediate producere. Aliqui vero dicunt,ꝙ ex corruptione aeris infecta fuerũt pascua, & ex consequenti iumenta ex pascuis ipsis vescentia.[Et faciet dñs mirabile].i.mirã diuisionem & distinctionem [inter possessiones Israel, & possessiones Aegyptioꝝ:] ita [vt nihil omnino pereat ex his quæ pertinent ad filios Israel:] quia nec pascua, nec iumenta Hebræoꝝ læsa fuerunt hac plaga. Et dicunt nonnulli, ꝙ in eisdem agris seu campis corrupta fuerunt animalia Aegyptioꝝ,non Hebræoꝝ:aliàs non videtur probabile,ꝙ Aegyptij permiserũt iumenta Hebręorum ire & pasci in eisdem campis cum animalibus suis.Ideo dicunt ꝙ infectio illa seu pestis non fuit in locis & pascuis ac iumentis ad Hebręos spectãtibus,q̊d verius reor.[Constituitq; dñs tempus,dicens] ꝑ Mosen ad Pharaonem:[Cras faciet].i.implebit [dñs verbum istud in terra]Aegypti.¶Circa hoc recitat Lyra:Dicunt Hebræi,ꝙ Moses fecit lineam in pariete,dicens:Cras sole hãc lineam attingente,fiet hæc plaga:& hoc,ad insinuandũ certitudinem diuinæ ꝓuidentiæ. [Mortuaq; sunt oĩa animãtia Aegyptioꝝ.] Istud quidã exponunt de animalibus quæ fuerũt in domibus: qa de aĩalibus quæ fuerũt in agris & cãpis, paulopost dicit ꝙ grandine perierũt.Alij hoc exponunt de aĩalibus quæ fuerũt in agris & campis,q̊d magis cõsonat literæ, sicut nũc patuit. De quibus aũt animalibus verificetur, ꝙ grandine perierũt, statim discutietur. [Et misit Pharao ad videndum,] an nihil obijsset de pecoribus Hebræorum,vt exploraret an verba Mosis essent impleta. ¶Si quæratur, cur nõ misit similiter ad videndum de plaga præcedenti, in qua etiã Moses de huiusmodi diuisione ꝑdixit, respondetur,ꝙ propter molestiam muscaꝝ in aere copiosissime volitantium,nuncij nõ potuissent expedite ire per terrã.Vel forte Pharao magis reputauit hanc plagã,quæ sibi extitit tam nociua.Deniq; qa Aegyptij nõ solũ afflixerunt Hebræos,sed & iumẽta eoꝝ, imponendo vtrisq; grandes labores ac onera deportãda,idcirco Aegyptij iuste puniti sunt in morte iumentorum suoꝝ,correspõditq; pœna culpæ. Deinde describit sexta plagã:[Dixitq; dñs ad Mosen & Aaron:Tollite plenas manus cineris] .i. vnusquisq; vestrũ impleat manum suã cineribus [de camino,& adspergat illum Moses in cælum coram Pharaone, sitq; puluis super oẽm terram Aegypti.]¶Circa hęc queri plurima possunt.Primo,cur dñs fecit ꝓcedens miraculũ & flagellum,quo occisa sunt Aegyptioꝝ iumẽta sine ministerio Mosis & Aaron, & nõ istud, quo puniti sunt homines & iumẽta. Secundo,cur dñs iussit tam Mosi q̃ Aaron implere manus cineribus,& item,cur cineribus de camino. Tertio, cur solus Moses iussus est puluerem spargere. Quarto,cur adiecit, & sit puluis sup omnẽ terrã Aegypti, quasi ante nõ fuerit ibi

Rom. 11. puluis. Ad ista qs dicere posset, Quis cognouit sensum domini? aut qs cõsiliarius eius fuit? Veruntamẽ conijciendo & opinãdo,potest aliqualis dari responsio:dicendo ad primum,ꝙ domin⁹ fecit quædã signa ꝑ Aaron,propter causam suprà inductã:quædam per Mosen,ad ostendẽdum eius principalitatẽ in ista legatione. nam & ea quæ Aaron egit,ex Mosis imperio fecit, ita ꝙ dñs dixit ad Mosen: Dic ad Aaron, Extende manum, vel, Tolle virgam, aut aliquid simile. Aliqua vero signa fecit dominus per se,ad ostendendũ,ꝙ ipse nulli⁹ eget obsequio.Ad secundũ dici potest,ꝙ vtrisq; iussit dominus manus implere cineribus, ad declarandum cõmune & sociale ac concors eorum obsequium. Ad tertium,ꝙ soli Mosi, tãquam principali,iussit spargere cinerem. Nam & sparsio ista est facta sursum in cælum:ideo Mosi cõpetebat,qui constitutus est mediator quo ad ꝑtinentia ad Deum.Ad quartũ,ꝙ puluis de quo nunc sermo,de terra consurgens, circa eam volitabat in aere: & forte fuerat infectiuus & inflictiuus plagæ,quæ statim narrabitur. Cur autẽ est sumptus cinis de camino? Dici potest,ꝙ plaga ista correspondebat iniquitati Aegyptioꝝ,qua oppresserunt filios Israel, imponẽdo eis decoctionẽ laterum in fornace ardente.[Erunt eñ in hominibus & iumentis vlcera & vesicę turgẽtes in vniuersa terra Aegypti:] in qua morabantur Aegyptij, nõ tamen in mansionibus Hebræoꝝ. Itaq; in vesicis Aegyptioꝝ fuit interior læsio, s. calefactio pungens, ex qua primo vlcera nascebantur, deinde ruptis vesicis facta sunt vulnera in eisdem. Et hoc iusto Dei iudicio,quia in filijs Israel ex magnitudine oppressionum, doloꝝ, laboꝝ, angustiarumq; fuit multiplex læsio viscerum interiorum ex persequutiõe Aegyptioꝝ. [Nec

*vlcera, Exod. 8. poterant malefici stare coram Mose propter*vulnera quæ in illis erãt.] Vnde elicitur,ꝙ plaga ista acrius eos torsit, quia cũ ante dixissent, Digitus Dei est hic, vtpote cognoscẽtes plagas istas esse à summo Deo,non tñ cessauerũt à sua malitia. ¶Sequitur septima plaga: [Dixit quoq; dominus ad Mosen: Mane consurge & sta coram Pharaone, & dices ad eũ: Hæc dicit dominus: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi, quia in hac vice] .i. nisi dimiseris eos in hoc tẽpore,[mittã omnes plagas meas sup cor tuũ].i. sup te totũ, ita ꝙ intus & extrà affligeris,& cordis tui penetralia ꝑforabuntur dolore.Per cor aũt, tanq̃ per partẽ principalem,totus homo accipit.Nam & philosoph⁹ ait,ꝙ homo est maxime suus intellectus. Nec

sine cau

fine causa dixit, sup cor tuū, sed ad insinuandū penetratiuam huius plagæ seueritatē. Deniqȝ, qa nūc dicitur, omnes plagas meas, quidā exponūt istud non solū de hac plaga, sed simul de ea & plagis sequētibus. Potest tñ exponi de sola hac plaga totali, quę plures partiales plagas in se cōpræhendebat, quēadmodū nūc patebit. Frequēter etiā ponitur numerus pluralis pro singulari, & econuerso. Omne qqȝ interdū accipitur pro perfecto aut toto. Et sic nūc accipi potest, Omnes, i. pfectas & totales has plagas, qa in hac plaga multa fuerūt afflictiua atqȝ nociua. [& sup seruos tuos & sup populū tuū]. i. cæteros Aegyptios q tibi cōsenserunt & cooperati sunt, affligēdo Hebręos, [vt scias ꝙ nō sit similis mei in oī terra]. i. ꝙ nullus sit mihi æqualis in potestate & in omni pfectione. Istud fuit vna causa inductiōis plagaꝝ istaꝝ. Aliæ qqȝ fuerunt causæ eaꝝ, vt scilicet per eas filij Israel instruerentur & redimerentur. Itemqȝ, vt toti mūdo tā psentibꝰ q̄ futuris innotesceret excellētia Dei, sicqȝ cōuerterent ad eū. Hinc subditur: [Idcirco aūt posui te]. i. creaui & in regno & loco hoc collocaui, [vt ostendam in te fortitudinē meā]. i. omnipotentiā meā electis salubriter manifestē per effectus potētiæ atqȝ iustitię meæ in tetimmo & cūctis hoībus, etiā reprobis, pandā virtutē ac prouidentiā meam ad eoꝝ cōmonitionē, vt inexcusabiles inueniant. Ideo subdit: [& narret nomē meū in omni terra]. i. cunctis hominibus pdicetur maiestas mea, & fama excellentiæ meæ. Hunc passum allegat ad Rom. Apostolus, dicēs: Dicit em̄ scriptura Pharaoni, qa in hoc ipsum excitaui te, vt ostendā in te virtutē meā, & annuncietur nomē meum in vniuersa terra. Veruntamē Deus volūtate antecedēte vult oēs homines fieri saluos, atqȝ ob æternā beatitudinē obtinendam cōdidit vniuersos. Sed ipse tam bonus & sapiēs est, ꝙ malos & reprobos nō crearet, nisi sciret & posset ex eoꝝ malitia elicere multa bona. Sicqȝ ex Pharaonis malitia elicuit Deus bona prætacta, quemadmodū ex ferocia tyrannoꝝ & persequutoꝝ ecclesię, elicuit martyrum glorificationē, fidei corroborationem, fidelium ædificationē, cōuersionēqȝ plurimoꝝ. Porro voluntate cōsequente, vt loquitur Damascenus, vult Deꝰ reprobos & pręscitos damnari, cōsiderata simul cū eis eoꝝ malitia: sicqȝ asseritur eos creasse, vt iustitiā & fortitudinē suam demōstraret in eis. Vniuersa equidem fecit, vt sua in eis perfectio demōstraret. Ideo sicut in electis voluit relucere suā misericordiam, ita in reprobis suam iustitiā. Propterea ad Roma. scribit Apostolus: An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere quidem vnū vas in honorem, aliud vero in cōtumeliam? Quod si Deus volēs ostendere iram & notam facere potentiā suā, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitū, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. ¶Circa hæc scribit Lyra: Deꝰ nō indiget malitia hominū ad declaratiōem fortitudinis suæ, qa per multas alias vias potest eam monstrare: sed mala permittit, vt bona eliciat. Idcirco li, vt, tenetur consequutiue, non causaliter, cū dicitur: Idcirco posui te, vt ostendā in te fortitudinem meā. Sed cōtra hoc vltimum, s. ꝙ li, vt, tenetur cōsequutiue, nō causaliter, arguit Rabbi Paulus, assumēs verba Thomæ dicentis: Diuina ꝓuidentia nō solum disponit qui effectus fiāt, sed etiam ex quibus causis, & q̄ ordine: inter quas causas, actus humani sunt causæ q̊rundam effectuum. Sicqȝ in talibus homines aliqua agunt, vt p suos actus impleantur quidā effectus secundū ordinē à Deo dispositum. Ideo tales intermedij actus, ratiōem habent causalitatis respectu effectus à Deo dispositi. Vnde in psenti materia, qm̄ Deus ex ꝓposito suæ voluntatis disposuit, ꝙ p malitiā Pharaonis à Deo toleratam & pmissam, sua potētia, iustitia & lōganimitas hoībus declarentur: huiusmodi malitia sic à Deo pmissa, habet rationem causalitatis respectu huiuscemodi declaratiōis à Deo intētę. ideo li, vt, in hoc loco tenet causaliter, vt etiā patet ex Glossa. ¶Circa hęc verba Rabbi Pauli dico, ꝙ verba S. Thomę secundū ipsius Thomę intentiōem, vere atqȝ catholice sunt inducta. Siquidem doctor sanctus introducit verba illa in secūda secundæ, quæst. 83. soluendo hāc q̄stiōem, an cōueniens sit orare. Et declarat ꝙ imo, nō obstāte immobilitate ꝓuidentiæ Dei, qa videlicet Deus præuidit ac pordinauit se daturꝝ grām ac salutē hoībus p oratiōes & q̊sdam actus eoꝝ. Hinc Thomas asserit ibi: Orandū est, nō vt Deū flectamus, aut diuinā dispositiōem mutemus, sed vt orādo id impetremus, q̊d Deus p oratiōem statuit dare aut facere. Itaqȝ cōstat ꝙ intētio Thomæ est, loqui de actibus bonis, nō vitiosis, ꝙ s. habeant ratiōem causalitatis directe respectu effectuū à Deo dispositoꝝ. Et ita Rabbi P. nō recte applicare videtur verba Thomæ ad ꝓbandū ꝓpositum suū, vtpote ꝙ in ordine diuinæ prouidentiæ obstinatio aut malitia Pharaonis, habeat rationē causalitatis respectu manifestatiōis fortitudinis Dei. Nempe si ita esset, sequi videretur ꝙ malitia Pharaonis fuisset à Deo intēta, atqȝ ꝙ Deus esset nō solū permissiua, sed & effectiua seu directa causa illius malitiæ, qa Deus hoc intendit & efficit, p q̊d sua prouidentia directe causaliterqȝ impletur. Nec Glossa videt esse pro Rabbi Paulo, qm̄ Glossa introducit verba Augustini dicentis: Nouit dn̄s bene vti malis, nō tamen humanam naturā ad malitiā creat. Ex quibus verbis ꝓbatur, ꝙ demōstratio fortitudinis Dei p Pharaonis malitiam, cōsequutiue magis q̄ causaliter se habeat ad Pharaonis creationē & obstinationē. [* Ecce pluā cras hac ipsa hora,] nō eadem nu-

Rom. 9.

Damas.

Rom. 9.

R. Paul.

In R. Pa.

August.

mero, cũ hora ſit de numero ſucceſſiuorũ, ſed eadẽ in ſpecie. [grandinẽ multã nimis, q̃lis nõ
fuit in Aegypto à die qua fundata eſt, vſq; in p̃ſens].i. nunq̃ hucuſq;, q̃d fuit valde mirabile.
Aegyptus nãq; eſt verſus meridiẽ in parte auſtrali, in qua calor plus viget: idcirco raro fit
ibi grando & in modica quantitate, cũ ex grandi frigore grãdo gignatur. Tunc aũt fuit ibi
grando tantæ magnitudinis ac multitudinis, ꝙ nec in partibus borealibus ſeu aquilonari-
bus ſic fieri ſolet, cũ tñ ibidẽ frigus magis abundet. [Mitte ergo iã nunc, &c.] Deus in ira ſua
Exo. 78. nõ cõtinet miſericordiã ſuã, ſed rigori iuſtitiæ miſcet dulcorẽ clemẽtiæ. Ideo admonuit Pha
Pſal. 76. raonẽ, & in eo eius miniſtros ac populũ, vt ſeruos ſuos ac pecora nõ permitterẽt eſſe in agro
die q̊ grando erat caſura. [Qui timuit verbum dñi de ſeruis Pharaonis, fecit cõfugere ſeruos
ſuos & iumenta in domos].i. ſerui Pharaonis ac cæteri Aegyptij, ad quos comminatio Dei
facta p̱ Moſen venit, & qui crediderunt, ac ſeruili timore & formidine timuerunt eam im-
plendam, nõ permiſerũt ſeruos ſuos & pecora eſſe in agris. [Qui aũt neglexit ſermonem do-
mini].i. verba Dei prolata p̱ Moſen ſpreuit, nec credidit, [dimiſit ſeruos ſuos & iumenta in
agris.] Interdũ eñ ſerui & pecora quędã die ac nocte manſerũt in cãpis & paſcuis tẽpore ad
hoc apto.] Et dixit dñs ad Moſen: Extende manũ tuam in cælum, vt fiat grando in vniuerſa
terra Aegypti. Extenditq́; Moſes virgam in cælũ] aereum, erigendo manũ cũ virga verſus
cælũ. [& dñs dedit tonitrua & grandinẽ, ac diſcurrẽtia fulgura ſuper terrã.] Quę tria ſuper-
naturaliter gñabantur in aere. Sicq́; plaga iſta continuit in ſe plures plagas particulares, &
fuit terribilis nimis, immo tanto terribilior, quanto inconſuetior in Aegypto. Tonitrua q̊q;
afflixerunt ac terruerunt auditum, fulgura viſum, grandines tactũ, ſed & viſum atq; auditũ
[pluitq́; dñs grandinem ſuper terram Aegypti, & grando & ignis] vtpote fulgur aſſiduum
valde terrificum, [mixta pariter ferebãtur:] ſicq́; plaga intolerabilior fuit. [Et percuſſit grã-
do cuncta quæ fuerunt in agris ab homine vſq; ad iumentum] incluſiue, quia tam homines
q̃ iumenta in agris occidit. [Cunctamq́; herbã agri percuſſit grando,] gramina & terræ na-
ſcentia deſtruẽdo. [& omne lignum regionis] Aegypti [confregit.] Quidam ſcribit, ꝙ dura
videlicet ligna, nõ fuerunt fracta. Cuius oppoſitũ dicit hæc litera, niſi forſan dicatur, ꝙ arbo
res in ſuperioribus ſuis partibꝰ, quæ tenuiores ſunt, fractæ fuerunt, non aũt in ſtipite. [Miſitq́;
Pharao, & vocauit Moſen & Aaron, dicens: Peccaui etiam nunc. Orate dominũ vt deſinant
tonitrua Dei & grando.] Per quæ intellexit & fulgurũ ceſſationem. [vt dimittam vos, & ne-
quaquam vltrà hic maneatis.] Hæc Pharaonis confeſſio non venit ex vera pœnitentia ſeu
contritione, ſed ex quadam coactione & ſeruili timore. [Ait Moſes: Cum egreſſus fuero de
vrbe] iſta, in qua nũc tecum ſum, [extendam palmas meas ad dominũ].i. mentem cum ma-
nibus eleuabo ad Deum ipſum, rogando pro ceſſatione plagæ iſtius. Dicũtur autẽ manus le-
uari ad dominũ, inquantum ex interna deuotione extendũtur in cælum, in quo Deus ſpecia-
liter eſſe & habitare perhibetur, inquãtũ ibidẽ clarius ſe oſtendit & euidentius operat, cũ tñ
ipſe proprie illocalis, intemporaliſq́; ſit, vtpote ſimpliciſſimus & prorſus incircunſcriptus.
& ceſſabunt tonitrua, & grando non erit].i. diutius nõ durabit, [vt ſcias quia domini eſt ter
Pſal. 23. ra].i. ꝙ Deus noſter iure creationis & gubernatiõis ſit dominus terræ, & omnium quæ in ea
ſunt, ita ꝙ dij tui te & cultores ſuos cæteros nequeũt adiuuare. Pharao pluraliter dixit, Ora-
te: ſed Moſes tanq̃ principalis, ſingulariter reſpondit: Extendam &c. Et quia hæc grando ſu
pernaturaliter producebat̃ diuina virtute, cuius & oſtenſiua fuit, ideo recte vocauit eã Pha-
rao grandinẽ Dei. ¶ Præterea quæri poteſt, qualiter ſerui Pharaonis, durãte hac plaga, pote-
rant ſine læſiõe ire ad Moſen. Ad q̃d q̃s dicere poſſet, ꝙ omni qua poterãt arte & munitiõe
ſe texerãt. Aut forte ideo plaga nõ tetigit eos, q̃a ad Moſen ibant pro miſericordia impe-
trãda. [Noui aũt ꝙ tu & ſerui tui necdũ timeatis dominũ Deũ] filiali aut ſaltẽ initiali timore,
ſed ſolũ ſeruili: quod non eſt abſolute & proprie Deum timere, ſed aliqualiter tantũ, cũ ſcri
Eccẽs 7. ptum ſit: Qui timet Deum, nihil negligit. Et item: Beati oẽs qui timẽt dominum. Interdum
Pſal. 118. tñ dicit ſcriptura ſeruiliter timentes timere Deum, vt dũ quarto Regũ de Samaritanis aſſeri
4. Re. 17. tur: Fuerunt igitur gentes iſtæ timẽtes quidem dñm, & nihilominus idolis ſuis ſeruientes.
[Linum ergo & hordeum læſum eſt].i. deſtructũ grandine atq; fulguribus. Nempe quę grã-
dinis læſionem euaſerant, fulgure cæſa ſunt. [eo ꝙ hordeũ eſſet virens].i. in tantum excreuit,
ꝙ rurſus poſt læſionem nõ poterat fructuoſe renaſci: ſeu creſcere. [& linũ iam folliculos ger-
minaret].i. non poterat vtiliter denuo creſcere, quia folliculi erant corrupti. [Triticũ autẽ
& far non ſunt læſa, quia ſerotina erant].i. nondum viruerant, nec prodierãt in ſpicam, q̃m
tardius naſcebantur: aut ſi parũ excreuerant, & extremitas læſa eſt, quod renaſcebatur, vali-
dum fuit. Porro far eſt genus grani groſſius frumẽto, vt magiſter in hiſtorijs ait. Vnde ſecũ-
dum Lyrã, in Hebræo habet̃, ſpelta. Potius tñ reor, ꝙ nomẽ illud Hebræum ad vtrunq; ęqui-
uocũ ſit, [Egreſſuſq́; Moſes à Pharaone ex vrbe, tetẽdit manus ad dñm,] orãdo deuote in lo
co quieto & corde iam quietato, vnde in tumultu Pharaonico noluit pro hac cauſa orare.
[& ceſſauerũt tonitrua & grando,] & etiã fulgura, [nec vltrà ſtillauit pluuia ſuper terram.]

Ex hoc

Ex hoc elicitur, ꝙ in hac plaga fuit etiam pluuia valde impetuosa, terrę nascentibus nociua, Aegyptijsꝙ terrorem incutiens, qa in terra illa rarissime pluit, & pluuia ibidem est fœcūdationi terræ obstaculo, quia naturale est terræ illi ex Nili inundatione irrigari & fœcūdari. Solet autem pluuia tonitrua comitari, iuxta illud: Fulgura in pluuiam fecit. i. terminauit. [Videns autem Pharao ꝙ cessauerunt] hæc mala, [auxit peccatum.] In quo admiranda obstinatio eius patet. ¶Circa hæc quæritur, qualiter in hac plaga septima dicantur iumēta in agris occisa, cum tñ in isto capitulo dictum sit, ꝙ in quinta plaga mortua sint omnia animantia Aegyptioꝝ. Respondetur, ꝙ in quinta plaga occisa sunt iumenta quæ tunc erāt in campis, sed in domibus multa manserunt, quæ vel omnia vel partim in septima plaga in agris perempta sunt. Deniqꝫ in Scholastica historia tangitur, quod & credibile satis est, vtpote ꝙ plagæ istæ nō cōtigerunt sine multo tēporis interuallo, in quo poterant Aegyptij iumēta aliunde acquirere. Immo in Glossa Scholasticæ historiæ fert, ꝙ forte per quinquennium, vel eo amplius durauerunt successiue hæ plagę. Veruntñ potius arbitror, quòd infra vnum annum fuerunt inductæ. fuerūt enim quidammodo continuatæ, prout ex textu videtur elici posse. Communiter em̄, descripta cessatione plagaꝝ, subiungitur: [& induratum est cor eius & seruorum illius] Pharaonis, [& non dimisit populum, sicut præceperat dominus per manū Mosis.] Per quod datur intelligi, ꝙ licentiā quam ante cessatiōem plagarū dedit aut dare promisit, plagis sopitis, mox reuocauit, aut prorsus petitam negauit. Et sic post aliquantulum tempus Moses suā legationem cōtinuando, ex Dei imperio ad Pharaonem pro eadem redijt causa, & aliam plagā prædixit, quæ & statim infligebatur. Postremo, hæc septima plaga fuit partim ex aqua, quia grando & pluuia erant in ea: partim ex igne, quia ignis & grādo commixtim ferebātur in aere: partim quoqꝫ ex aere, propter tonitrua quæ erāt soni in aere facti, cum ingenti collisione commotioneꝗ aeris. Est quippe tonitruum, extinctio ignis in nube, secundum philosophum. Quod tñ per prædicationem causalem verificatur, quia ex ipsa extinctione vaporis ignei in nube sonus producitur, qui est tonitruum. Fuerunt aūt in plaga hac nubes copiosæ, ac de se supernaturaliter productæ in aere per ministeria angelorum. Correspōdet q̄qꝫ hæc plaga culpæ Aegyptioꝝ, qua Hebræos multipliciter afflixerūt in decoctiōe laterꝝ ꝑ aquā & ignis incendium, & in collectiōibus paleaꝝ ꝑ terram & aerem. Psal. 134. Eusebi⁹.

¶De spiritali eiusdem capituli noni intellectu. Art. XVIII.

Per plagas in isto capitulo descriptas edocemur, ꝙ Deus quātum in se est, multipliciter per prodigia ac flagella, per prospera & aduersa, exhortatur & ꝓuocat homines etiam reprobos & peruersos, ad vitam salubrem, & ad diuinoꝝ recognitionem beneficioꝝ ac mirabilium suoꝝ effectuum. Et quo homines diutius obtemperare abnuerint, eo acrius flagellari merentur. Porro per deuastationem agrorum Aegyptiorum, spiritaliter denotatur, quòd corda rebellium & prauoꝝ, omni virtutum virore, omni gratiæ pulchritudine ob suas priuātur ꝑuersitates, imo & in naturalib⁹ vulnerantꝰ atqꝫ fœdātur. Per interfectionē aūt pecoꝝ designatꝰ, ꝙ metus passionū & concupiscentiæ bestiales moriuntꝰ in impijs, nō ꝙ in eis esse desistūt, sed dū ꝑ rationis censurā & per actiones virtutū nō refrenantꝰ, mortalia vitia fiūt. Sicꝗ in seipsis sunt mortui motus, qm̄ vita gratię carēt, & sua occidūt subiecta, quēadmodū in Apocalypsi fertur ad quendā: Nomen habes ꝙ viuas, sed mortuus es. Præterea Aegyptij merito in suoꝝ interitu pecoꝝ sunt puniti, qa & aīalia miserrima coluerūt, atqꝫ in similitudinib⁹ iumentoꝝ suos venerati sunt deos, vt dictū est. Ideo ꝑ quę peccauerūt, ꝑ ea puniti sunt. ¶Per sextā vero plagā, puta per vlcera, vesicas turgentes, incensiones visceꝝ internoꝝ & vulnera, designatꝰ, ꝙ dum iniqui emendari dedignātur per exterioris ablationem substantiæ, merentur in proprijs personis atqꝫ corporibus tangi, lædi & cruciari. Per vlcera quoqꝫ specialiter significatꝰ prauaꝝ cogitationum collectio, ad impia facta inclinās, seꝗ erigens, & ꝑ signa demonstrans. Vlcus nanqꝫ causatꝰ ex aggregatione humorum peccantium, ob quoꝝ abundātiam gignitur tumor. Per vesicas turgentes, intelliguntur interiores indispositiones culpabiles ac pœnales, quæ ex gula, ꝓsertim ex immoderātia potus, nascuntꝰ: ꝑ vulnera aperta, opa vitiosa: per incensiones viscerum, inflammationes iræ, impatientiæ, indignationis. Omnibus vitijs istis permittit sanctus & iustus Deus sauciari ac perire iniq̄s, quoꝝ omnia interiora sunt inordinata, & sibimetipsis frequenter sunt graues: quia vt loquitur Esaias, Iniq sunt quasi mare feruens, q̄d quiescere nō potest. ¶Amplius, per hoc ꝙ Deus ante inflictionem septimæ plagæ, tā terribiliter dixit, In hac vice mittā omnes plagas meas sup cor tuū, &c. insinuatur ꝙ De⁹ in seipso inuariabiliter dulcis, bonus & pius, per nimiam enormitatem & recidiuationem frequentē, ꝓsertim per rebellionem & obstinatam malitiā impioꝝ, quodammodo amaricatur & exacerbatꝰ, dum ꝑ modum cōmoti se habēs, amarissimas & abundantissimas punitiones infligit. Vnde per istā terrificā cōminationem & plagā hāc septimā, plura flagella in se comꝑhendētem, possunt intelligi signa, finale ac generale iudicium ꝓcessura. Immo ad literā tunc erunt, vt legitꝰ, tonitrua, fulgura, grandines, tempestates, im- Apo. 3. Sapi. 11. Esa. 57.

tes, imbres, & variæ impressiones copiosius ac terribilius, q̃ in Aegypto acciderãt. Specialiter vero, p tonitrua accipiunt clamorosæ & inordinatissimæ voces ac p̃dicationes hæreticorum & p̃fidorũ ac schismaticorũ, qui instar canũ cõtra catholicę fidei veritatẽ atq; ecclesiasticam vnitatẽ impudẽter vociferant ac pstrepunt, & argumenta sua quasi tonitrua magnipendunt: p fulgura quoq; discurrentia, designant reales & ignitæ psequutiones, quas vndiq; cõtra catholicos spargũt, & velocissime currere faciũt. Nam & materiali igne inuadũt sacra loca atq; fideles. Præsumũt etiã sententias excõmunicationis q̃si fulgura cõtra fideles emittere. Porro p grãdinẽ intelligunt mortes amarę, quas pro fide & iustitia iustis & fidelib⁹ inferũt, sicut saluator p̃dixit: Venit hora vt oĩs qui interficit vos, arbitret obsequiũ se p̃stare Deo. His
Ioan. 16. plagis ac vitijs pmittit iniquos dñs lædi, spiritaliterq; occidi. Quẽadmodũ etiã occisi sunt homines & iumẽta nõ cõgregata in domũ, ita qui in ecclesia Chri nõ sunt fide & charitate vniti, dispereũt. Et si aliqua agũt bona ex genere, nõ tñ meritoria extant, quia Chro incorporati nõ sunt, nec sunt viua ecclesiæ mẽbra. Postremo per hoc, q̃d magi & sapientes Pharaonis grauius læsi sunt sexta plaga, hoc innuit, q in populo Chriano multi sunt ingeniosi & humano studio eruditi, qui tñ iuxta scientiam & doctrinã suam nõ conuersant, quales & in veteri testamẽto scribæ & pharisæi fuerunt: ideo illi acrius relinquunt & cõdemnantur à Deo. Scienti eñ bonum facere, & non facienti, peccatum est illi. Propter quod asserit Chrs: Ser-
Lucę 12. uus qui cognouit voluntatem dñi sui, & nõ fecit, plagis vapulabit multis.

¶ Expositio literalis capituli X. Et dixit dominus ad Mosen: Ingredere ad Pharaonem. Art. XIX.

OCtaua & nona plagæ hic describuntur: [Et dixit dominus ad Mosen: Ingredere ad Pharaonem. Ego eñ induraui cor eius & seruorum illius] hoc est, indurari permisi. Et quo ego benignior sum remouendo cito ab eo plagas illatas, eo obstinatior redditur, vtpote mea lõganimitate & patientia prorsus abutens. Et quia sic induratus fuit, necesse fuit vt frequenter admoneret. [vt faciã signa mea hæc in eo &c.] Qualiter intelligendũ sit hoc, cõstat ex dictis in p̃cedenti articulo sup illud, idcirco posui te, vt ostẽdã in te fortitudinem
Exod. 9. meam &c. ¶ Circa hoc loquitur Augustinus: Hæc ita sonãt, quasi Deus indigeat alicuius ma-
August. litia ad ostendẽdũ potentiã suã, seu rigorẽ iustitiæ. Sed sic intelligẽdũ est, q̃si dñs diceret: Ego patiens fui circa eũ & seruos ipsius, ne eos delerẽ, & hoc ordine supueniãt signa mea in eos. Quia eñ obstinatior fiebat malus animus ex patientia mea, dictũ est, Induraui cor eius. [Introierũt ergo Moses & Aaron ad Pharaonẽ, & dixerũt ei: Hæc dicit dñs Deus Hebræorum: Vsq; q̃ nõ vis subijci mihi? Dimitte populũ meũ &c. Ecce ego inducam cras locustã in fines tuos:] hoc est, copiosissimã multitudinem locustarũ in terrã Aegypti, [quæ operiet superficiem terræ, ne quicquam eius appareat. i. tot & tantæ erunt locustæ in terra tua, vt iuxta hyperbolicum modum loquẽdi, terra dicatur & videatur totaliter locustis opta. [sed comeda-
Exod. 9. tur] à locustis [quod residuum fuit grandini,] hoc est, q̃d grando non destruxit in toto, prout dictum est p̃cedenti capitulo. [Corrodet enim omnia ligna quæ germinãt]. i. fructum pro-
* ĩplebit ducunt [in agris] aut hortis. i. fructum arborũ deuorabũt. [& * implebunt domos tuas & seruorum tuorũ & omnium Aegyptiorũ:] sicq; & ipsos Aegyptios molestauerũt, [quãtam non
Strabus viderũt patres tui]. i. tãta erit copia locustarũ, q nullus patrum tuorũ vidit tam multas. Locusta, secundum Strabum, quoniã longiora habet retro crura, vocat locusta, quasi longa hasta. Est tamen bestiola breuis & modica. [Auertitq; se] Moses [& egressus est à Pharaone.] Forsan ex zelo iustitiæ indignabatur obstinatissimæ voluntati impij regis, ideoq; recessit ab eo. Vel vidit p certa indicia, q Pharao noluit obtemperare. [Dixerunt autẽ serui Pharaonis ad eum: Vsq; quo patiemur hoc scãdalum?] hoc est, q̃ diu sustinebimus has confusibiles plagas, p quas nõ solum affligimur, sed etiã diffamamur tanq̃ victi & infortunati ac miseri? [Dimitte homines, vt sacrificent dño Deo suo. Reuocauerũtq; Mosen & Aaron ad Pharaonem, Qui] s. Pharao [dixit eis: Ite, sacrificate Deo vestro. Quinam sunt, qui ituri sunt] in desertum viam trium dierũ? [Ait Moses: Cum paruulis nostris & senioribus pgemus, cum filijs & filiabus, cũ ouibus & armentis]. i. pecorũ multitudinibus. [Est eñ solennitas dñi Dei nostri] Idcirco oportet nos oẽs adesse. Cur ita locutus sit Moses, & qualiter hæc verba à mendacio excusent, patet partim ex p̃inductis. Deus quippe in mõte Sinai prædixerat Mosi, q post egressum de Aegypto, immolaturus esset ei in monte illo: & diem in quo id erat implendum, vocat nunc Moses Dei solennitatẽ, in qua Deus voluit oẽs adesse Hebræos. Vel solennitatẽ Dei appellat, celebrem eius veneratione, per sacrificia illa. [Et respõdit Pharao: Sic dñs sit vobiscum, quomodo ego dimittam vos & paruulos vestros.] Aspernatorie atq; ironice, immo & negatiue ac inuidialiter dixit hoc, tanquam dicat: Sicut ego non dimittam vos ac filios vestros, sic dñs non sit vobiscum. Et quanuis Moses non solum expresserat paruulos, sed etiam senes & filios ac filias, oues atq; armenta, Pharao tamen non repetit nisi paruulos, hoc est, infantulos, sciẽs q parẽtes inuitissime desererẽt suos infantes: vel quia ex nominatione paruulorum,

uulorum, magis suspicabatur fallaciam: nam & infantum præsentiam in sacrificio minus necessariam reputauit. ideo subdit: [Cui dubium est quod pessime cogitetis?] q. d. Certum est cunctis hæc audientibus, quod nos decipere vultis, nec reuerti intenditis, aut etiam repugnare & insidiari nobis disponitis. Quæ omnia Pharao pessima iudicauit. Hinc primo libri huius capitulo fertur dixisse: Ecce populus filiorum Israel multus, & fortior nobis est. Venite, sapienter opprimamus eum, ne forte multiplicetur, & si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnatisque nobis, egrediatur de terra. [Non fiat ita, sed ite tantum viri, & sacrificate domino:] quoniam certum est, quod vxores vestras ac sobolem non relinquetis in terra. [Hoc enim & ipsi petistis.] Forsitan Pharao æstimauit, quod Moses & Aaron non intenderent petere exeundi & sacrificandi licentiam, nisi pro viris duntaxat. Non tamen oportet eum in verbis his a mendacio excusare. [Statimque eiecti sunt de conspectu Pharaonis.] hoc est, cum Moses & Aaron non fuissent contenti de ista Pharaonis licentia, tam ipse rex quam eius ministri contra Mosen & Aaron indignabantur, & rege iubente, ministri cum ira & aspernatione fecerunt eos exire. [Dixit autem dominus ad Mosen,] cum fuisset eiectus die eodem vel sequente: [Extende manum tuam super terram Aegypti ad locustam, vt ascendat super eam:] hoc est, ad hoc, vt ego faciam multitudinem locustarum venire. Superius dictum est, quod Moses iussus est manum extendere versus cælum, quoniam fuit in his quæ sunt ad Deum: Aaron vero super terram, quia in his quæ erant ad populum, fuerat medius constitutus. Cur ergo nunc præcipit dominus Mosi, vt manum super terram extendat? Ad hoc Augustinus respondet: Dictum est Mosi, Extende manum tuam in cælum, nec vnquam hoc dictum est Aaron. Quod ergo nunc dicitur Mosi, Extende manum tuam super terram, hoc credo significare, quod is qui potest quod maius est, possit quoque quod minus est, non econuerso: quod verum est in potestatibus subordinatis, inquantum huiusmodi. [Extendit Moses virgam super terram Aegypti.] Per hoc constat, quod manum simul cum virga super terram leuauit, in signum quod dominus terram fuerat percussurus. Dominus autem, cuius dignatio est immensa in suis electis, quamuis per seipsum omnia possit, in aliquibus tamen vult homines habere quasi cooperatores. Propter quod ait Apostolus: Dei adiutores sumus. [& dominus induxit ventum vrentem] i. valde calidum. Et forsan fuit ventus australis, qui & naturaliter calidus est, sed tunc vltra solitum calidus fuit & siccus. [tota die illa] qua Moses manum leuauit. Quod intelligitur de die artificiali, qui est pars diei naturalis. Nam subditur, [& nocte.] Fuitque ventus ille dispositiuus ad generationem & multiplicationem locustarum. [Et mane facto, ventus vrens leuauit locustas] de superficie terræ in qua erant natæ, ita quod volare cœperunt. ideo subditur: [quæ ascenderunt super vniuersam terram Aegypti, & sederunt in cunctis finibus Aegyptiorum] Ex quo videtur quod etiam alibi natæ, illuc venerunt, [innumerabiles, quales ante tempus illud non fuerunt in terra Aegypti] aut etiam alibi, [nec postea futuræ sunt.] Hoc prophetico spiritu Moses protulit, quia nec aliter scire id poterat, maxime quod nec postea tot essent locustæ simul venturæ in terra. Quod si intelligatur de tota terra habitabili, potest habere instantiam ex eo quod in Iohele habetur: Audite hoc habitatores terræ, si factum est istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum? Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit erugo. In quibus verbis capitur si, pro non. Ad hoc breuiter dici potest, quod Iohel non loquitur de multitudine locustarum, sicut nunc Moses, sed de successiua illa deuoratione. Hieronymus quoque super Iohelem, per erucam, locustam, & bruchum intelligit diuersas gentes ad literam, quæ vastarunt Hebræos. Et idem dicit sentire Iudæos, vt plenius scripsi ibidem. Alij dicunt quod plaga locustarum, de qua nunc sermo, fuit grauior intensiue, quam plaga de qua loquitur Iohel, quam dicunt fuisse ista maiorem extensiue seu diuturnitate. [Deuorata est ergo herba terræ, & quicquid pomorum in arboribus fuit.] Nomine pomi solet in scripturis quicunque arborum fructus significari. Et ita nunc accipi potest. [Quamobrem festinus Pharao vocauit Mosen & Aaron, & dixit: Peccaui in dominum Deum vestrum] eius præcepta toties contemnendo, & eius beneficijs existendo ingratus: [& in vos.] quos indignanter eieci, & contumeliose affatus sum, & contempsi. [sed nunc dimitte peccatum mihi etiam hac vice, & rogate dominum Deum vestrum, vt auferat a me] & a populo meo [mortem istam]. i. plagam istam duram, vt morti similis videatur. Et aliquos læsit forsitan vsque ad mortem. [Egressusque Moses orauit dominum. Qui flare fecit ventum ab occidente] Fuitque ventus ille frigidus & debilitatiuus locustarum, sicut ventus australis calidus eos fortificauit. [vehementissimum, & arreptam locustam,] hoc est, totam earum multitudinem [proiecit in mare rubrum] impetu suo tam valido & acuto. ¶ Sequitur plaga 9. [Dixit autem dominus ad Mosen: Extende manum tuam in cælum] cum virga tua. In hac plaga non legitur Deus præuisasse Pharaonem per Mosen ob nimiam eius duritiam, [& sint tenebræ super terram Aegypti tam densæ, vt palpari queant. Extenditque Moses manum in cælum, & factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Aegypti. Tribus diebus nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco in quo erat]. i. nullus Aegyptiorum vidit proximum suum. Quo constat, quod triduo durauit illa caligo. ¶ Porro tenebræ, cum non sint proprie aliquid positiuum, sed priuatio luminis tantum, proprie non valent palpari: idcirco per hoc quod dicuntur potuisse palpari, hyperbolice designatur magnitudo earum. Vel, per palpabilitatem tenebrarum insinuatur, quod aer qui in Aegypto naturaliter clarus est ac

Exod. 3.

Exod. 9.

August.

2. Cor. 3.

Ioel. 1.

Hieron.

subtilis, fuit tũc taliter ingrossatus, vaporibusq; repletus, ꝙ quiuit palpari. Erant quoq; tenebræ illæ horribiles, incutiẽdo terrorẽ Aegyptijs: atq; vt dicitur, apparitiones imaginariæ terribiles in triduo illo fiebãt Aegyptijs: immo vt in Scholast. fert histor. multi Aegyptiorũ coacti sunt tũc mirabiliter ac miserabiliter mori. Recitat etiam Lyra, ꝙ secundũ Hebræos,
Eusebi. tunc moriebãtur & quidã increduli ac peruersi ex filijs Israel, q̃ noluerũt exire Aegyptum. Vnde & Deus tũc induxit caliginẽ etiam ob hoc, ne Aegyptij hoc cognoscerent, & inter se dicerẽt, ita percussi sunt Hebræi, sicut & nos, & mortẽ Hebræorũ dijs proprijs ascripsissent. [Vbicũq; aũt habitabãt filij Israel, lux erat] tẽpore opportuno. Hinc Damascenus & doctores catholici dicũt cõmuniter, ꝙ signũ istud tã admirabile fuit per hoc, ꝙ omnipotẽte creatore iubẽte, sol radios suos subtraxit, seu non effudit sup terrã habitationis Aegyptiorũ: sed
Damas. super terrã mãsionis Hebræorum, solito modo lumen effudit. Verũtamen indensatio aeris, & vaporũ grossities, poterãt ad obscurationẽ illã Aegyptijs factã, cooperari. Dicendũ q̃q; ꝙ nec stellæ, neq; planetæ aliquid luminis influxerũt terræ Aegyptiorum infra triduum il-
R. Paul9 lud. ¶Veruntamen R. Paulus circa hæc aliter sentit, dicens ꝙ aer fuit tunc tam vehementer ingrossatus, ꝙ diaphaneitatem suam amisit, nec luminis capax erat. quod probat dupliciter: Primo, nam aliter potuissent Aegyptij se videre per lampades & lucernas. Secundo, quoniã infra tres dies nemo se mouit de loco in quo erat, vt in textu habetur. Ideo dicit ꝙ
InRabbi Paulum. sol cõsueto modo lumẽ effudit, sed aer qui circa Aegyptios fuit, non erat capax illius. ¶Verum vt tactum est, istud nõ consonat dictis catholicorũ doctorum, nec apparentiam habet. Si enĩ aer fuisset sic ingrossatus, ꝙ nullus Aegyptiorum potuisset locũ mutare, tunc aer suam amisisset mollitiẽ, & durior fuisset spissiorq; q̃ aqua, nec aliquis Aegyptiorũ infra triduum illud fuisset vsus cibo aut potu. Glossa etiã dicit sup illud, Nec mouit se &c. non ꝙ penitus non moueretur, sed quia de loco ad locũ migrare non poterant. Hinc verior reputatur expositio catholicorũ doctorũ. Secunda quoq; ratio R. Pauli soluta est, quoniã falsum supponit. Ad primam vero rationẽ eius respondetur, ꝙ indispositio, humefactio aut turbulentia aeris, aut simile aliquid, accensionẽ luminariũ poterat impedire, quod & diuina virtute fieri poterat. Nam & in aduẽtu tenebrarũ illarũ, ignes Aegyptiorũ videntur extincti, vel vi illuminatiua priuati. Nec incredibile, Deum abstulisse tunc vim illuminandi terrenis luminaribus Aegyptiorũ, qui cælestibus luminaribus abstulit solitam influentiã luminis sup Aegyptios. [Vocauitq; Pharao Mosen & Aarõ.] Quæritur, qualiter eos vocauit & quãdo. Nam infra triduũ illud, nullus Aegyptiorum poterat ire ad eos. Ad hoc cõmuniter respondetur, ꝙ post triduũ illud, luce reuersa, vocauit eos timore maioris plagæ futuræ, sicut & post primogenitorũ ꝑcussionẽ cõpulit Hebræos exire timore proprię mortis & populi sui. Vnde infrà non habetur, ꝙ rogauit hãc plagã tenebrarũ auferri. Nec mirum ꝙ duriorẽ timuit plagam, nisi dimitteret populũ, quia iam toties fuit expert9 nouã & duriorẽ sibi plagam inflictã, eo ꝙ prçcedẽti plaga sublata, nõ dimiserat eos. [& dixit eis: Ite, sacrificate dño.] Pharao verberibus eruditus, & aliqualiter humiliatus, eũ didicit dñm appellare, de quo ante dixit, Nescio dñm. [Oues tantũ vestræ & armẽta remaneant] in Aegypto. Hoc addidit Pharao, quia timuit ꝙ non redirent. Vel si non redirẽt, obtineret saltẽ iumẽta ipsorũ. [paruuli vestri eãt vobiscũ. Ait Moses: Hostias quoq; & holocausta dabis nobis.] hoc est, permittes vt animalia nostra, ex q̃bus sacrificia offeremus, ducamus nobiscũ. [Cuncti greges] pecorum nostrorum [pergent nobiscum.] præsertim cum ignoremus quid immolari debeat, [donec ad ipsum locũ] sacrificij [perueniamus.] Hoc ideo protulit Moses, quoniã Deus nõ expresserat ei in speciali, quid, quantũ, & quoties fieret ei immolatio ab Hebræis. Veruntamẽ istud non fuit totalis principalisq; causa, ꝙ cuncta pecora irent cũ eis, sed ꝙ nõ fuerant redituri. Non tamen mentitus est Moses, sed vnã causam expressit, aliã tacuit, vt Pharao nullam excusationem suæ obstinatiõis haberet. [Indurauit autem dominus cor Pharaonis, & noluit dimittere eos. Dixitq; Pharao ad Mosen] tanq̃ ad principalem. Tamen quod dixit ad eum, intendebat etiam ad Aaron dirigi. [Caue ne vltrà videas faciem meam.] hoc est, ne amplius appareas coram me, ita vt videam te, nisi à tuo resipiscas proposito. [Quocunq; die apparueris mihi, morieris.] hoc est, occidi te faciam. Hoc solita temeritate & præsumptione protulit Pharao, quasi Deus, qui tot & tanta miracula per Mosen fecerat, non potuerit eum coram Pharaone positum, liberare à morte. [Respondit Moses: Ita * fiet vt locutus es. Non videbo vltrà faciẽ tuam] in hac vita. Veruntamẽ infrà legitur, ꝙ vocatis Mose & Aaron Pha-
Exo. 12. rao dixit: Ite, egredimini de terra mea. Sed hoc fuit in nocte, & forte per internuncios. Vel intentio Mosis fuit, ꝙ vltrà non videret Pharaonem, proprio motu eundo ad ipsum. ¶Postremo, densissimarũ harum plaga tenebrarũ, apertissime correspõdet admirabili excæcationi Pharaonis & Aegyptiorũ internæ & vitiosæ, qui post tot & tãta prodigia, in sua manserunt perfidia atq; malitia. At vero iuxta intelligentiam spiritualem, per locustas recte accipiuntur simulatores, & callidi adulatores, & seductores magistri. Etenĩ Salomone testãte,

locusta q̄uis regē nō habeat, tñ per turmas egredit̃ vniuersa. Sic p̄fati, q & si Christum non imitant̃, tñ forinsecus quandā ordinationē & honestatē simulant & assumunt. Et sicut locusta specialiter fructibus frugibusq́ nociua est, & quod superfuit grādini, deuorauit: ita prę fati miro & miserabili modo nociui sunt proximis suis, eos p detractiones, simulationes, adulationes, & falsas informationes inficiēdo atq; fallendo, intantū, q̄ hi qui graues tentationes aduersitatū, tanq̄ grandinum ictus vicerunt & euaserunt, p taliū blandimenta & susurrationes ac suggestiones pestiferas, corrūpantur, bonorumq́ operum fructibus spolientur. ¶Porro per densissimas atq; palpabiles tenebras, designātur eo℞ qui vitiosis consuetudinibus pressi sunt, detestabiles & apertissimæ excæcatiōes interiores, qui nullā increpationem suscipiūt, nulli informationi acquiescūt, nulla cōpunctione emolliuntur, nec à sua prauitate flectuntur, immo in via pditionis, quasi immobiliter stant, infeliciter obdurati, super quos puteus clausit os suū. Impij nanq; cum in profundum venerint peccato℞, contemnūt. Psal. 68.
Pro quibus iugiter est orandum, quia à solo cælesti omnipotentiq́ medico possunt curari. Prou. 18.

¶Explanatio cap. XI. Et dixit dominus ad Mosen. Art. XX.

IVstus & pius Deus, in omni opere suo misericordiam iustitiamq́ contemperat. Sic & nunc inflicturus Aegyptijs decimā plagā præhabitis grauiorem, primo prędicat Aegyptios. [Et dixit dominus ad Mosen:] Ista allocutio facta est Mosi anteq̄ à Pharaone recessit, sicut ex sequentibus innotescet, immo & facta videtur Mosi coram Pharaone adhuc stante, per illuminationem internam, vel angelicam apparitionem, soli Mosi demonstratam. Interdum quippe reuelationes propheticæ & illuminationes diuinæ, factæ sunt viris sanctis in aliorum præsentia, aut etiam coram iniquis hominibus. Vnde, vt legitur libro quarto Regum, facta est prophetalis reuelatio Heliseo coram eo tribus regibus cum exercitibus suis, quorum vnus extitit iustus, videlicet Iosaphat, alij duo iniusti, vtputa Ioram rex Israel, & rex Edom. Secundo quoq; Paralipomenon legitur, quēadmodum ipso Iosaphat & habitatoribus Hierusalem in templo stantibus, factus est spiritus domini super Iahaziel, & prophetauit. Sequitur: [Adhuc vna plaga tangam Pharaonem & Aegyptum] hoc est, Aegyptios. Plaga hæc, fuit interfectio primogenitorum in hominibus & iumētis: quæ q̄uis non tetigit immediate Pharaonis & omium Aegyptiorum personas, tetigit eos tamē mediate, quia redundauit in eos, & afflictiua fuit eorū. [& post hæc dimittet vos] cum sobole atq; pecoribus vestris, [& exire cōpellet] timore propriæ occisionis. Non autem sic cōpulit, q̄ filij Israel exierunt inuite, sed cōpulit, id est, importune ac festinātet excitauit seu prouocauit ad exeundū. Quod & Hebræi libenter fecerunt. [Dices ergo omni plebi] Hebræorum, [vt postulet vir ab amico suo] id est, vt viri Hebræi postulent ab Aegyptijs sibi amicabilibus, [& mulier à vicina sua] hoc est, mulier Hebræa ab Aegyptijs fœminis iuxta se commorantibus, [vasa argentea & aurea &] etiam [vestem] plurimā, seu multiplicia vestimenta, vt sequēti habetur capitulo. [Dabit autem dominus gratiā populo suo coram Aegyptijs] id est, corda Aegyptiorum inclinabit ad hoc, vt bene afficiantur circa Hebræos, & faueant atq; accommodent eis vasa ac vestes. Hic variatur modus loqendi de prima persona in tertiam. Nempe cum dixisset dominus ad Mosen in prima persona, Adhuc vna plaga tāgam Pharaonem: nunc in tertia persona adijcitur: Dabit aūt dominus gratiam. Itaq; angel⁹ qui verba illa in prima persona protulit, quasi loquēs in Dei persona, ista verba in tertia persona locutus est in propria persona de Deo, sicut de alio. ¶Circa hęc quærit̃, qualiter quidam Aegyptij erant amici fautoresq́ Hebræorū. Quocirca loquitur Augustinus: In terra Gessen quidā Aegyptij cohabitauerūt Hebræis, ad quos merito Hebræorū potuerūt illa diuina beneficia puenire, ita vt & Hebræos diligerēt, & eis faciliter cōmodarēt q̄d petebāt. Nec tñ Deus iudicauit illos Aegyptios, ita alienos fuisse ab iniurijs & cōtritiōib⁹ Hebræo℞, vt dānum istud nō paterent̃, q alijs plagis pcussi nō erāt. In his verbis asserit Augustin⁹, Aegyptios illos in terra Gessen morantes, nō fuisse 9. plagis p̄inductis pcussos, ideoq́ dilexisse Hebræos. Exo. 11. August.
Hinc & in Glossa asserit̃: Aegyptij qui habitabāt in terra Gessen cū Hebræis, nouem plagis percussi nō erant. Ista tamen non videntur consonare prædictis. Et quidā alij ac Iosephus aliter sentiūt. Nec potest negari, quin 10. plaga percussi sint, quæ facta est ante Hebræorum egressum. Cur ergo nō alijs plagis minoribus? Nihilo minus verisimile est, & satis credibile, q̄ quidā Hebræi cū quibusdā Aegyptijs quandā amicitiā habuerūt, & ,ppter p̄habita signa multi Aegyptij Hebræis vicini, cōceperūt reuerentiā & affectionē ad eos. Et tales forsan minus afflicti fuerūt plagis p̄fatis q̄ cæteri. Nā & sequēti habet̃ capitulo, q̄ īnumerabile vulgus Aegyptio℞ p signa ista cōuersum, exiuit pariter cū Hebræis. In Scholastica q̄q; fertur historia: Quidā Aegyptiorū timentes Aegyptū perituarā, egressi sunt, vt Cecrops, qui ingressus Greciam, condidit vrbem quam vocauit Acten, quæ postea dicta est Athenæ. ¶Deniq; non obstante q̄ p Mosen facta sunt signa hæc, quibus Aegyptus destructa est, tamen Aegyptij vidētes tot supernaturalia p Mosen fieri, habuerūt eum pro viro eximio, sicut subiungitur: Iose. li. 2 ant. iud. cap. 13. Eusebi.

[Fuitq́

[Fuitq́ Moſes vir magnus valde in terra Aegypti coram ſeruis Pharaonis & om̃i populo]
Aegyptiorum. Nec dubium, quin & corã Hebræis. Pharao aũt elatione cæcatus, vltimo dixit
ad eum, caue ne vltrà videas faciẽ meã &c. vt patuit in fine præcedẽtis capituli. [Et ait] Pha
raoni & eius miniſtris, inſinuando eis reuelationẽ ſibi factã à Deo: [Hęc dicit dñs: Media no
cte ingrediar Aegyptũ:] Quod intelligitur de nocte illa ſecunda, in qua primogenita ſunt
Exo. 12. occiſa, quæ fuit poſt aliquos dies poſt hæc, vt ex ſequenti capitulo eluceſcit. Ingreſſus eſt au
tem dñs Aegyptum, non per ſuæ Deitatis motum aut mutationem, ſed per iuſtitię ſuæ effe
ctum. Nam ſubditur: [& morietur omne primogenitũ in terra Aegyptiorũ, à primogeni
to Pharaonis] incluſiue, [qui ſedet in ſolio eius,] hoc eſt, ius hęreditarium regnãdi habet pro
patre ſuo. vel, iam conſtitutus fuit in principatu à patre ſuo: quod tamen non videtur, quia
Ibidem. in textu vbiq; Pharao iſte inſinuatur regnaſſe vſq; ad ſuam ſubmerſionem. [vſq; ad primo
genitum ancillæ, quæ eſt ad molam.] hoc eſt, à ſupremo vſq; ad infimũ incluſiue. [Et omnia
primogenita iumentorum] morientur, prout ſequenti recitatur capitulo. [Eritq́ cla
mor magnus in vniuerſa terra Aegypti, qualis nec ante fuit, nec poſtea futurus eſt. [Vlula
bant nanq;, flebant, & clamitabant Aegyptij, tam ex dolore plagæ inflictæ, q̃ ex timore pla
Lucę 21. gæ grauioris infligendæ. Verũtamen inſtante fine ſeculi, areſcẽtibus hominibus præ timore
& expectatione eorum quæ ſuperueniẽt vniuerſo orbi, erit vbiq; terrarũ incõparabilis do
lor, timor, anguſtia. Moſes vero nunc loquitur de ſpeciali Aegyptiorũ calamitate atq; cla
more, non de vniuerſali generis humani ærumna. [Apud om̃es autẽ filios Iſrael non mutiet
canis ab homine vſq; ad pecus:] hoc eſt, tãta quies atq; ſecuritas erunt in Hebræis & eorum
pecoribus, ꝙ nec canis, qui ex facili latrat occaſione, latratum emittet. Per quẽ modum lo
quendi deſignatur præcipua pax Hebræorũ. Et poteſt hoc verbum per modum hyperbo
licæ locutiõis intelligi. [vt ſciatis quãto miraculo diuidat dñs Aegyptios & Iſrael:] hoc eſt,
q̃ miraculoſe oſtendat pietatem ſuam circa Iſraelitas, & rigorem iuſtitiæ circa Aegyptios.
[Deſcendentq́ om̃es ſerui tui iſti ad me] Hoc Moſes dixit de ſeipſo. nã ſubditur: [& adora
bunt me] adoratione duliæ, id eſt, rogabunt. Vnde aliqui habẽt, orabũt. [dicẽtes: Egredere
tu & om̃is populus qui ſubiectus eſt tibi:] hoc eſt, tota plebs Iſraelitica. [Poſt hæc egredie
mur] Aegyptũ. Vel ſenſus eſt, ꝙ ſerui Pharaonis deſcẽdentes in terrã Geſſen, adorabunt De
um Iſrael, quẽ ex tãtis prodigijs aliqualiter cognouerũt, vt ipſe dñs Deus Hebræorum cum
populo ſuo ab Aegypto deſcenderet, ne amplius plagaret Aegyptios. Moſes quippe poſt
hæc redijt ad terrã Geſſen, & eo exiſtẽte ibidẽ, primogenita ſunt percuſſa. Quo facto, ſerui
Pharaonis venerũt illuc, vt infrà habetur. [Et exiuit à Pharaone iratus nimis.] Moſes q̃uis
Num. 12 eſſet mitiſſimus, tamen ex zelo iuſtitiæ fuit multũ iratus ſecundũ rationis dictamen, tam in
auditam impij regis obdurationem, ingratitudinem, rebellionem, & cõminationem dete
ſtans atq; admirans, immo & iuſte puniri ſaltem in vita hac cupiẽs. [Dixit autem dominus
ad Moſen: Non audiet] auribus cordis [vos Pharao,] donec rurſus tangatur, [vt multa ſi
gna fiant in terra Aegypti.] Quod ex Pharaonis obſtinatione cõſecutum eſt, nõ directe cau
ſaliter, ſed concomitanter. Certumq́ eſt, ꝙ Pharao non ob hoc non audiuit Moſen, qua
tenus ſigna multiplicarentur, quia non intendebat, neq; optabat hoc. Porro poſt hæc fa
cta eſt percuſſio primogenitorum, diuiſio maris rubri, ſubmerſio Aegyptiorũ. [Moſes aũt
& Aaron fecerunt] miniſterialiter, non efficienter & principaliter, [omnia ſigna & oſtenta
quæ ſcripta ſunt, coram Pharaone.] hoc eſt, præfata ſigna quæ fuerunt oſtenſione & admi
ratione digniſſima. Nec ſolum fuit miranda ſignorum illorum productio, ſed & eorum, ſal
tem aliquorum, ceſſatio, vt ex præhabitis cõſtat. ¶Iuxta intelligẽtiam ſpiritalẽ docemur ex
Acto. 9. iſto capitulo, ꝙ Deo reſiſtere non eſt conſultum, ſicut & Chriſtus locutus eſt Paulo: Durum
eſt tibi cõtra ſtimulum calcitrare. Idcirco qui Dei ſentit percuſſionẽ, protinus ſe emẽdet, ne
Pſal. 38. durioribus plagis afficiatur, attendẽs quod ſcriptum eſt: Amoue à me plagas tuas. Et cauſa
Ibidem. ibidẽ ſubijcitur: A fortitudine manus tuæ ego defeci in increpationibus. ¶Quid aũt per va
Exod. 3. ſa aurea atq; argẽtea Aegyptiorum, & mutationem eorum ſignetur, in expoſitione tertij ca
pituli patuit. ¶Fuit aũt Moſes vir magnus valde coram ſeruis Pharaonis. Sic & quilibet no
ſtrũ ſtudeat eſſe ſpiritaliter magnus, hoc eſt, valde virtuoſus ac ſapiens, ita vt ſit bonus odor
2. Cor. 2. Chriſti in om̃i loco, & ſecularibus exemplaris exiſtat. Eſt itaq; magnus valde, qui eſt profun
de humilis, perfecte patiẽs, fractus, & ſibimet mortuus, viuẽs ac feruens in dño. ¶Hæc dicit
dominus: Media nocte ingrediar Aegyptum, & morietur om̃e primogenitũ in terra Aegy
pti. Hoc ſpiritaliter agitur, dũ Deus corda hominũ viſitat gratioſe, quãdo adhuc ſunt in p
funda vitiorũ caligine, perimitq́ in eis vniuerſa peccata mortalia, illos ad veram cõtritio
nem inſtigãs. Tunc plane generatur incõparabilis dolor, clamorq́ cordis, id eſt, interna ac
feruẽs deuotio inter eos, qui in tenebris ſeculi, quaſi in Aegypto, fuerunt. Cõtritio nanq; eſt
maximus dolor, q̃a de malo culpæ & ſummi boni offenſa atq; amiſſione, oportet maxime
dolere, quẽadmodũ & neceſſe eſt ſummũ bonũ incõparabiliter ſemꝑ diligere. Qui vero ſic
viſitantur

visitant & illustrant à dño, sua ppendũt peccata, & intime deflẽt ea. ¶ Apud filios Israel non mutiet canis. i. in cordibus cõtẽplatiuo[rum] abundabit pax pectoris, nec iræ cęterarum[que] pas- Esaię 32.
sionũ erit tumultus in eis, sed vita secreta, queadmodũ in Esaia dñs protestat: Erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentiũ: & sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulẽta. ¶ Vt sciatis quãto miraculo &c. Ex his equidẽ claret, quantũ inter carnales & spiritales, inter seculares & vere religiosos, inter passionatos & contẽplatiuos distet ac differat, & [quam] diuersimode dñs operetur in eis. ¶ Descendent[que] omes serui tui isti ad me &c. Dũ em̃ iniqui ita præueniunt & cõpungunt à spiritu sancto, humiliãt Hebr. 6.
se, atq[ue] in mẽtis humiliatione accedũt ad thronũ gratiæ Dei, dicentes: Egredere tu. Quia ex consideratione suorũ excessuum, diuina visitatione se fatentur indignos, cum sancto Petro Lucæ 5.
dicentes: Exi à me, quia homo peccator sum domine. Veruntamen non volunt relinqui à domino, sed peculiari eius consolatione ac præsentia suaui reputant se indignissimos esse, & quasi indecens eis apparet, [quod] dominus tam misericordissime agit cum eis. ¶ Et om̃is populus qui subiectus est tibi, egredietur à nostra oppressione. Nẽpe iniqui qui iustos premũt ac persequuntur, cum sic cõuertuntur, dimittũt iustos egredi liberos, & venerãtur eosdem, immo eorum obsequio indignos se arbitrantur. Et exiuit à Pharaone iratus nimis. Sic & iusti contra peruersorum duritiam interdũ zelo iustitiæ irascuntur, & cupiunt eos in hac vita castigari à domino, ne pereant in æternum. Veruntamen zelus huiusmodi esse debet secundum scientiam, hoc est, discretione condiri, vt memor sit homo propriæ fragilitatis, nec immoderate feruescat, immo pro eorum oret salute quibus irascitur.

¶ Elucidatio literalis cap. XII. Dixit quoq[ue] dñs ad Mosen &c. Art. XXI.

Antequam Moses decimæ plagæ in præsenti capitulo comminatæ inflictionem describat, nunc quædam interserit de institutione & ritu paschæ, hoc est, tam festi quàm agni paschalis, quod ad literam Deus instituit, in cõmemorationem liberationis Hebræorum ex Aegypto. Spiritaliter vero per illud apertissime designauit generalem mundi redemptionẽ, per Christi passionẽ effectam. [Dixit quoq[ue] dominus ad Mosen & Aaron in terra Aegypti:] Istud creditur eis dixisse, cum à Pharaone redissent ad suos in terrã Gessen, post nonæ plagę inflictionẽ, vt præcedenti tangebatur articulo. [Mensis iste, vobis principium mensium] supple existens, [primus erit in mensibus anni.] id est, Hoc præcipio, vt vos Hebræi computationem anni incipiatis à mense isto, tan[quam] à primo anni mense, & propter beneficia quæ vobis in isto mense exhibeo, de Aegyptia seruitute & alijs malis vos liberando, multa[que] bona præstando, vt consequenter dicetur. Alij vero populi ab alijs mensibus inchoant annum. Nam Christiani morem Romanorum sequendo, à Ianuario annum incipiunt, Arabes vero post æstuale solstitium. ¶ Per hunc mensem Glossa & Rabanus, ac alij multi catholici Aprilem intelligunt, qui secundum eos, appellatur Nisan apud Hebręos. Et dicitur Aprilis quasi aperilis, quia in eo terra aperitur ad producendũ virgulta, flores, ac herbas. Porro Lyra hoc reprobat, dicens, per hunc mensem qui est primus apud Hebræos, intelligi Martium: quia secundum omes, Septembris est septimus mensis apud Hebræos. September aũt non est septimus ab Aprili, sed à Martio. Quod argumentum faciliter soluetur, dicendo [quod] computatio illa ab Aprili & Martio vsq[ue] Septembrem, potest fieri per inclusionem aut exclusionem extremi vel extremorũ, & ita Septẽber erit septimus ab Aprili. Quemadmodũ transfigurationẽ Christi quam scribit Lucas factã post 6. dies, Matthæus Lucæ 9.
refert factam post octo dies, quod prætacto modo ab expositoribus concordatur. ¶ Deniq[ue] Mat. 17.
magister in historijs de hac re magistralius ac resolutius scribit, dicendo: Mensis iste erit vobis primus in mensibus anni, hic est Aprilis, id est, lunatio Aprilis, quæ sæpe in Martio inchoat, qui mensis ab Hebræis dicitur Nisan. Voluit quippe dñs Hebræos à cæteris nationibus differre in tẽporis cõputatione, sicut in religione & circuncisionis charactere. Romani aũt ex traditione Numæ Pompilij, primũ mensem ponũt Ianuarium, quia tunc sol incipit ascẽdere post solstitium hyemale. Sed congruentius videtur fieri ab Hebręis in Martio. In Aprili ergo cęremoniali differũt à nobis, q[uia] videlicet ille est in Martio: in tẽporali nobiscum cõueniunt. Hæc magister ibidem. ¶ Deniq[ue] de hac materia scribit R. Paulus prolixe, inter cętera dicẽs: Mensis apud Hebræos Nisan vocatus, [pro]prie loquendo, non est Aprilis noster, nec Martius. Cũ em̃ ipsi cõputent menses per lunationes, raro cõtingit, [quod] prima dies lunationis cõcurrat cum prima Martij die, sed cõmuniter venit in diebus primũ Martij diẽ sequentibus, ideo mensis Nisan frequẽter cõcurrit cum Aprili secundũ aliquam sui partem. Vnde opinio catholicorũ doctorum dicentiũ Aprilẽ esse primum mensem apud Hebræos, cõcurrit cum primo mense apud Hebræos secundum aliquam sui partem. Circa hoc dico, verum esse [quod] noster Aprilis aut Martius non est præcise mensis ille, quem Hebræi nominant Nisan, vt ex dictis elicitur. [Loquimini ad vniuersum cœtum filiorum Israel, & dicite eis: Decima die mẽsis huius,] qui est primus inter mẽses anni secundũ vos. [tollat vnusquisq[ue] agnum

per

familias & domos ſuas:] hoc eſt, quilibet paterfamilias ſeu principalis in domo ſua atq; familia, ſumat de grege agnum. [Sin autẽ minor eſt numerus, vt ſufficere poſſit ad veſcẽdum agnum] .i. ſi habitãtes in vna domo, non ſint tot, vt queant paſchalẽ comedere agnum. Di-
Euſebi. citur autẽ in Scholaſtica hiſtoria: Aiunt quidã, ꝙ decẽ capita ſeu homines erant in eſu agni vnius. [aſſumet vicinũ ſuũ, qui coniunctus eſt domui eius, iuxta numerum animarum quæ ſufficere poſſint ad eſum agni.] hoc eſt, tot hoĩes Hebræos ſibi vicinos, aſſumet ad mãducandum ſecũ agnũ illũ, vt ſimul cũ illis valeat agnũ paſchalẽ comedere. Vnde in tali caſu poterant duaꝝ domoꝝ perſonæ cõiungi ad edendũ vnũ agnum paſchalẽ. [Erit aũt agnus abſq; macula, maſculus, anniculus] .i. vnius anni, vel potius infra vel nõ vltra vnius anni ætatem. Poterat eñ aſſumi & offerri ab octaua ſuæ natiuitatis die, & nõ ante, vſq; ad cõſummationẽ ſui primi anni, nõ poſtea: maſculus, qa nõ poterat eſſe agna: abſq; macula, .i. non mõſtroſa fœditate deformis. Itaq; macula non ſumit hic pro varietate coloꝝ in pelle ſeu vellere, ſicut
Gen. 30. in Geneſi, vbi pecora diuerſorũ colorum, maculoſa dicuntur: ſed pro monſtroſitate, de qua
Leui. 20. macula in Leuitico legitur: Si cæcum fuerit, ſi fractum, aut impetiginem habens. Perfectio-
Malac. 1. ra etem Deo ſunt offerenda, iuxta illud Malachiæ: Maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, & votũ faciẽs, immolat debile dño. [Iuxta quem ritum tolletis & hœdum,] videlicet 10. die mẽſis iſtius, [& ſeruabitis eum vſq; ad 14. diem menſis huius.] Ad quã etiam diem agnus fuit ſeruãdus. ¶Præterea quidã dixerunt, hoc loco duplicẽ oblationem iuberi à dño. Vnam agni, quẽ dixerũt 10. die offerri in qualibet domo: Aliã hœdi, quẽ dicebant 14. die immolari à toto Iſraelitico populo ſimul collecto, nõ ſeorſum in domibus ſingulorum: quia in textu ſubiũgitur, Immolabitq; eum vniuerſa multitudo filiorũ Iſrael ad veſperam. Sed huius oppoſitũ probatur ex textu, quia poſt pauca adijcit: Sument de ſanguine eius, ac ponent ſup vtrunq; poſtem, & in ſuperliminaribus domoꝝ, in quibus comedẽt illũ, & edẽt carnes nocte illa aſſas igni: caput cũ pedib⁹ eius & inteſtinis vorabitis, nec remanebit ex eo quicq̃ vſq; mane. Certũ eſt ꝙ vniuerſi Hebræi in domibus ſuis nõ poterant veſci carnibus hœdi vnius, nec de eius ſanguine poterat tanta linitio fieri, nec fuit periculũ ꝙ de carnibus
R. Paul. vnius hœdi poſſet tot manducantib⁹ aliquid ſupereſſe. Itaq; ſicut Lyra & R. Paulus teſtantur, Trãſlatio noſtra hoc loco diſcrepat ab Hebraica veritate in verbis: quia pro his verbis, Iuxta quẽ ritũ tolletis hœdũ: in Hebræo habetur, De arietibus vel de capris accipietis illum,
Hieron. videlicet agnũ. Vnde dictio Hebraica ibi pro agno poſita, quãdoq; pro hœdo accipit, & ita nõ ſumpſit eã Hieronymus. Idcirco nõ fuit duplex oblatio, ſed vna, q̃ fieri debuit de agno, ſi bono modo poſſet haberi: alioquin de hœdo fieri poterat. His cõcordat q̊d LXX. tranſtulerũt, Ab agnis & hœdis accipietis illud. q.d. Id q̊d offeret, erit agnus aut hœdus. Sicq; q̊d habet trãſlatio nr̃a, Iuxta quẽ ritũ accipietis & hœdũ, intelligẽdũ eſt in caſu, q̊ agn⁹ haberi nequibat. Veruntamẽ R. Paulus his cõtradicit, & dicit: Immolatio paſchalis, ſecundũ doctores Hebręos, de agno debebat fieri, & nõ de hœdo: q̊d cõgruit tã literali cauſę ſacrificij huius, q̃ etiã fig[illegible]i. Primũ patet, qa ſecundũ R. Moſen Gerũdenſem & alios, p̃cipiebat agnus
R. Moſes occidi in primo mẽſe, qm̃ ſignũ arietis eſt tũc in potiſſimo ſuo ſtatu, cũ ſol tũc in eodẽ ſit ſigno cõmuniter. Et qa Aegyptij arietẽ venerabant, volebat dñs per occiſionẽ agni oſtẽdere, ꝙ etiã in dijs Aegyptioꝝ faceret vltionẽ, q̃ ratio nõ haberet locũ in hœdo. Secundũ patet, qm̃ Chriſtus ſignificat p agnũ, non p hœdũ, immo ipſe p hœdos ſignificat reprobos apud Matt. loquẽs: Hœdos ſtatuet à ſiniſtris. ¶Circa hæc dico, ꝙ duæ rõnes iſtæ, ad probandum
Matt. 25. propoſitũ ſunt inualidæ. Dñs eñ in ſacrificioꝝ inſtitutione ac iuſſione, reſpectũ nõ habuit ad ſigna zodiaci vel luminaria cæli. Aegyptij q̊q; nõ ſolum colebãt arietẽ ſeu potius Iouem in forma arietis, ſed etiã hircos, qa in ſimilitudine hirci apparuerũt eis interdũ diaboli, vt & Lyra hic refert. Inſup Chriſt⁹ interdũ in ſcripturis veteris teſtamenti deſignat per hircum, quẽadmodum in Leuitico patet de hirco, qui portauit oẽs iniquitates filiorũ Iſrael in de-
Leui. 19. ſertũ: per q̊d paſſio Chriſti extra portã crucifixi, & ibi peccata mũdi tollentis, euidẽter ſigna-
Mat. 27. ta eſt. Idem patet de hirco, cuius ſors exijt dño. Immo & per capream figuratur, iuxta illud
Hebr. 13. in Canticis: Fuge dilecte mi, ſimilis eſto capreę, hinnuloq; ceruorum. Nec obſtat, ꝙ per hir-
Ioann. 1. cum reprobi aliquãdo exprimantur, ſicut per leonẽ quandoq; intelligitur Chriſtus, quan-
Canti. 8. doq; diabolus. Chriſtus, ob ſuam fortitudinẽ ac regiam dignitatem, iuxta illud in Apocalypſi, Vicit leo de tribu Iuda: diabolus, ob ſuã ferocitatem, principe apoſtolorũ hortante: Ad-
Apoc. 5. uerſarius veſter diabolus tanq̃ leo rugiens circuit, quærens quem deuoret. Immo & reprobi
1. Petr. 5. nonnunq̃ deſignantur per oues, ſecundũ illud Pſalmi: Sicut oues in inferno poſiti ſunt. Si-
Pſal. 48. quidẽ per eandem rem, ſecundũ diuerſas ſuas proprietates, deſignantur diuerſa. ¶Pręterea, dato ꝙ aliqui doctores Hebræi ſint opinati, ꝙ immolatio paſchalis nõ niſi de agno fieri debuit, nihilo minus multi ſolennes & antiqui Hebræoꝝ doctores dixerũt oppoſitum. Vnde
Auguſt. circa p̃inductã literã LXX. interpretũ, ab agnis & hœdis accipietis illud, loquit Auguſtin⁹: Conant Iudæi aſſerere, etiã hœdũ accipiendũ ad celebrandum paſcha, tanq̃ ſi diceretur, Ab

agnis

agnis agnū ſumi oportet, vel ab hœdis hœdū, ſi illud deſit. In Scholaſt. quoq; hiſto. dicit, 10. Euſebi.
die mēſis huius tollet domus quælibet agnū, vel ſi nō poterit agnū, ſaltē hœdū. Sed & Lyra
refert doctores Hebræorū ita ſentire. Deniq;, ſi de ſolo agno fieri poterat illa oblatio, tranſ
latio Hieronymi quā eccleſia approbat, eſſet falſa, ſuffeciſſetq; dicere in Hebræo, de arietibus Hieron.
accipietis illum, nec addi oportuiſſet, vel de capris, niſi ꝓpter myſticā quandā ſignificatio-
nem, ex qua argumentū ſumi nō poteſt ad literā, vt Auguſtinus teſtatur. ¶ Præterea q̃ritur,
cur in litera de agno nō dicitur, ꝙ ſeruādus erat vſq; ad 14. diem, quēadmodū hoc de hœdo
exprimitur. Deinde, cur vtrūq; animal iubet per 4. dies ante ſuā immolationē accipi & ſer-
uari. Reſpōdet ad primū, ꝙ ex quo vna fuit oblatio illa paſchalis de agno aut hœdo, idcirco
q̃d de reſeruatiōe hœdi exprimitur, de agno intelligi datur. Ad aliud reſpondet ꝙ ideo, ne
Hebræi tūc diuerſimode occupati, ſe diſponēdo ad exitum ab Aegypto, obliuiſcerētur ac-
cipere agnū vel hœdū in die immolatiōis. Et itē, vt infra illud quatriduū diligēter perpēde-
rēt, an aliq̃ macula eſſet in hœdo immolatiōis, & itē an in agno. Alia aūt eſt ratio ſpiritalis,
quæ infrà tāgetur. Et qm̃ cauſæ p̄tactæ p̄accipiendi agnum vel hœdū per 4. dies, poſtea ceſ-
ſauerūt: dicunt Hebræi, ꝙ præacceptio illa nō obligabat nec ſeruabatur in poſterum, qñ ex
cōſuetudine facilius attenderetur, an agnus vel hœdus immolatitiꝰ eſſet. Sequit: [Immola-
bitq; eū] hœdum aut agnū [vniuerſa multitudo filiorū Iſrael] .i. vnuſquiſq; paterfamilias aut
quælibet pſona capitalis de multitudine Iſraelitarū, offeret in domo ſua. Quod dictū eſt, ca
ſu p̄tacto excepto: ſicq; q̃d ait, Vniuerſa multitudo, diuiſim, nō collectim, accipit: & p agnū
ſeu hœdū, agni aut hirci pluraliter intelligunt. [ad veſperā] 14. die mēſis præfati, ſeu luna 14.
qñ die ſequenti valde mane egreſſuri erant Aegyptū. Fuit equidē īmolatio illa, diſpoſitio ad
egreſſum, atq; ad liberationē à percuſſione, qua angelus primogenita Aegyptiorum occi-
dit. Et fiebat ad veſperā, quā Iudæi à 7. hora incipiebāt, pertinuitq; ad diē ſequentē ſecun-
dū cōputationē eoꝝ. [Et ſumēt de ſanguine eius,] videlicet agni aut hœdi oblati. (cōmuni-
ter tñ extitit agnus) [ac ponēt ſup vtrunq; poſtē] .i. ambos ianuæ poſtes tingēt ſanguine il-
lo. [& in ſuperliminaribus domoꝝ] .i. etiā ſuperliminaria domoꝝ ſic tingēt. [in quibꝰ] do-
mibus [comedent illū,] vtpote agnum aut hœdū oblatū atq; aſſatū, fiebatq; tinctio illa cum
faſciculo hyſſopi. Porro poſtes ſunt ligna, inter quæ clauditur ianua ſecundū longitudinem
ſuā. Et ſuperliminare vocat, lignū ſeu limē ſuperius, ſ. lignū tranſuerſaliter poſitū ſupra po-
ſtes. Sicq; in qualibet domo habitatiōis hoīm, nō brutoꝝ, fiebat linitio illa cū ſanguine, ꝓ-
pter cauſam quę infrà in textu exprimitur. [Et edent carnes nocte illa aſſas igni.] Agnū nāq;
ſeu hœdū oblatum in veſpera, iuſſit dñs paulopoſt igne aſſari, ad innuendū & recolendum,
ꝙ igne diuturnæ & maximæ tribulatiōis in Aegypto aſſati erant: & qm̃ præparatio illa car
niū, per aſſationē expeditius fieri potuit. Eadē etem̃ nocte Aegyptij erant ad eos venturi, vt
eos egredi cogerēt. [& azymos panes,] qui etiā celerius præparātur ex aquæ & farinæ cōmi
xtione. Iuſſi etem̃ ſunt agnū illū comedere, tanq̃ mox egreſſuri. Idcirco oīa parauerūt, prout
velocius fieri valuit. [cū lactucis agreſtibus:] quę ſunt herbæ multū amaræ, quas cū carnibus
edere iubebātur, ad reminiſcendū amariſſimæ afflictiōis, quam in Aegypto erant perpeſſi.
[Non comedetis ex eo crudū quid] .i. ſemicoctū ex feſtinatiōe. Nā & in Hebræo, vt fertur,
ſemicoctū habetur. Voluit quippe dñs cultores ſuos differre ab idololatris, qui aliqua idolis
immolata, ſolebāt comedere ſemicocta. Vel ad literā, noluit dñs, vt in tantū feſtinarent co-
quēdo, ꝙ ſemicoctū quid comederēt, quum hoc corruptiuū ſit vitæ. [nec coctū aqua] .i. ni-
hil de carnibus illis erit bullitū, vel quia idololatræ ſic agebāt, vel qm̃ tardior eſt p̄paratio ta
lis, [ſed aſſum tantū igni. Caput cū pedibus eius & inteſtinis vorabitis.] In Hebræo, ſecūdū
Lyrā, non habet, Vorabitis. propter q̃d, ſecundū Hebræos, ſenſus eſt, ꝙ caput cū pedibus,
inteſtiniſq; agni primo lotis, erāt aſſanda ſimul cū corpore agni, nō ſeorſum, nec ſeparatim:
idcirco apparet ꝙ trāſlator adiunxit, Vorabitis, qa ſubiungitur, [nec remanebit ex eo qcq̃
vſq; mane] .i. totū in ipſa nocte edetis, nō tamē oſſa, sed quicq̃d de carnibus eis adhęſerit: ad
inſinuandū, ꝙ valde mane fuerant exituri, nec tēpus habituri ad manducandū, qa Aegyptij
nō ſinebāt eos aliquā facere morā. Ideo q̃q; dixit, Vorabitis, qm̃ ſtādo feſtinanter edebant.
[Si quid reſiduū fuerit] comeſtioni, [igne comburetis:] hoc eſt, taliter conſumi facietis per
ignem, vt nihil remaneat. Quāuis aūt præceperit dñs, vt tot aſſumerētur ad comedēdum, ꝙ
agnū comedere totū poſſent, in hoc tamen poterat error excuſabilis interuenire, ita ꝙ non
poterant tantū comedere, ſicut putabant ſe comeſturos. Nec voluit Deus vt ſe vltra vires aut
guloſe replerēt, ideo addidit iſtud: [Sic aūt comedetis illū:] ſ. agnū aut hœdū aſſatū. [Renes
veſtros accingetis, & calceamēta habebitis in pedibus, tenētes baculos in manibus, & come
detis feſtināter.] Quorū oīm cauſa ſubiūgitur: [Eſt em̄ Phaſe] Quid aūt deſignat Phaſe, ſub-
iungitur: [id eſt, trāſitus dñi.] q̃d translator appoſuit, hoc eſt, agnus iſte paſchalis ſeu mādu-
catio eius, vel paſchalis iſta celebritas, tranſitus dñi appellatur, vel tranſitum eius deſignat:
quia in illa hora filij Iſraęl, Deo iubente, de Aegypto egreſſi ſunt: præcipienteq; dño, ange-

lus eius pertrāsiuit Aegyptios, primogenita occidēdo, tēpla quoq; & idola euertēdo. Itaq;, qm̄ paschalis ille agnus & esus sic trāsitus Dei fuit, ideo filij Israel iussi sunt agnū comedere, tanq̄ mox trāsituri, & sicut vere parati ad emigrandū velociter. Ad quod pertinet esse accinctum, calceatū, baculoq; prouisum. [Et transibo per terrā Aegypti nocte illa, percutiamq; omne primogenitū in terra Aegypti ab hoīe vsq; ad pecus] inclusiue. i. tam primogenita hominū, q̄ pecorū. [& in cunctis dījs Aegypti faciā iudicia] . i. Aegyptiorū deos seu idola iusto iudicio destruā. Ista peregit dn̄s, cuius magnitudinis nō est finis, nō in ꝓpria persona eundo aut locū mutādo, vel ista per se immediate exequēdo, sed ꝑ angelū atq; per suæ iustitiæ operationē. Quocirca habet in Glossa: Ferūt Hebræi, ꝙ oīa idola Aegypti cōfracta sunt nocte illa, tēpla quoq; vel terræ motu vel Nili inundatione. Recitat etiā Lyra: Dicūt Hebræi, ꝙ nocte illa oīa idola Aegyptiorū lignea fuerūt subito putrefacta, & oīa metallina resoluta ac fusa in terrā, oīa quoq; lapidea cōminuta, in idololatriæ detestationē, & in signū ꝙ solus Hebræorū Deus fuit adorandus. Idcirco adiungit: [Ego dn̄s.] q. d. Ego solus oīpotens sum, in cuius manu cuncta sunt posita, quē solū decet latriæ cultus, tanq̄ summū & incomparabilem dn̄m, q ait ꝑ Esaiā: Ego dn̄s, hoc est nomē meū. Gloriā meā alteri nō dabo, nec laudem meā sculptilibus. Cōsequēter pandit causa linitionis postiū ac supliminariū cum sanguine agni oblati. [Erit aūt sanguis vobis in signū in ædib⁹ in q̄bus eritis]. i. linitio illa cū sanguine

Esaie 42. in domibus habitationū vestraꝝ, erit vobis in liberationē ꝑ manū angeli primogenita occidētis. Ideo subdit: [& videbo sanguinē]. i. tinctionē illā cū sanguine, gratā habebo, inquantū ex mea iussione à vobis peracta est, & redemptionē mūdi per sanguinē Christi significat, distinctiuūq; signū fuit inter Hebræos atq; Aegyptios, q̄s voluit dn̄s hoc signo foris distingui, queadmodū intus distinguebant ꝑ fidē & religionē ab inuicē. [& trāsibo vos] . i. domos vr̄as ꝑtrāsibo, nullū in eis ꝑcutiendo. Ideo subdit: [nec erit in vobis plaga disperdēs] . i. ꝑcussio primogenita occidēs. [qm̄ ꝑcussero terrā Aegypti:] hoc est, primogenita Aegyptiorum. [Habebitis aūt hūc diē] vr̄ę egressiōis de Aegypto, & liberatiōis à morte primitiuoꝝ, [in monimentū]. i. in iugi memoria, nō obliuiscēdo beneficioꝝ tantoꝝ. [& celebrabitis eā solennē dn̄o in ḡnationibus vr̄is] . i. tā vos q̄ posteri vr̄i omi anno festiuū agetis hūc diē, in cōmemorationē beneficioꝝ vobis in eo desup ꝑstitoꝝ, vt datori eoꝝ sitis grati. [cultu sempiterno]. i.

August. ꝑpetue, statu veteris testamēti durāte. ¶Circa hoc loquit Aug. Diligēter scrutandū est, quō scriptura soleat appellare ęternū, qm̄ nefas habet hoc ꝑtermittere aut mutare. Aliud em̄ est,

Iosu. 6. cū ꝑcipit, q̄diu aliq̄d fiat, sicut ꝑceptū est, vt arca septies circuiret Hiericho muros. Aliud, cū aliq̄d ꝑcipit sic obseruari, vt nullus terminus ꝑfigat. Aut ergo sic appellauit scriptura ista ęternū, vt filij Israel illud nō auderēt ꝑtermittere spōte: aut q̄a æternū est, q̄d ꝑ illā celebritatē paschalē significat. Hic alij sic exponūt, Cultu sempiterno. i. absq; certa tēporis determinatiōe, q̄a paschalis solēnitas, quātū ad id q̄d significabat ꝑ eā, ꝑfectius obseruat in euangelica, q̄ in Mosaica lege, quātū lux & veritas trāscendit figurā & vmbrā. Nā oīa in figura tūc cōtingebāt. ¶Porro vt R. Paul⁹ affirmat, ī Hebræo habet, in seculū. Vn̄ sensus in Hebraico ꝑpri⁹ iste est: Celebrabitis diē hāc solennē in seculū. Seculū aūt apud Hebræos, sicut & apud nos, ponit ꝑ q̄libet spatio tēporis determinātis duratione vitæ alicuius. Vnde & in scripturis duratio totius tēporis vitæ ꝑsentis, seculū nūcupat. Et duratio vitæ futuræ, dicit aliud seculū ꝑse.

Psal. 71. Sicq; intelligit illud, Benedictus dn̄s Deus Israel à seculo & in seculū. Et illud in symbolo: Et vitā venturi seculi. Hinc antiqui Hebræi totū tēpus durationis Mosaicę legis, vnum seculum vocant, & tēpus Messiæ aliud seculū, propter distinctionē eoꝝ quæ in vtroq; seculo ad spirituale pertinēt vitā. Vnde cū in pręceptis huiusmodi, ꝑsertim cæremonialibus, additur, Et in seculū, intelligendū est de toto tēpore duratiōis Mosaicæ legis, quæ est vsq; ad aliud seculū, s. vsq; ad tēpus Messiæ & durationis legis ipsius. Et iste est modus respondēdi ꝑprius Hebreis, cū de euacuatiōe cæremonialiū agitur, qui modus loquēdi de duplici seculo, cōmuniter tenetur etiā à Talmudistis in varijs locis. Hæc R. Paulus. [Septē diebus azyma comedetis]. i. panes nō fermētatos. Et incipiebāt dies illi ab hora immolatiōis agni paschalis, quem cum talibus panibus edere tenebant. [*A die primo nō erit fermentatū in domibus vestris.]

*In hoc est, à præfata 14. die mensis Nisan, nō erit in domibus Hebræorū panis fermētatus, neq; fermentū, ita ꝙ ante horam vespertinā in qua agnus offerebat, tollendū fuit ab eoꝝ habitaculis oīne fermentū ac fermentatū. [Quicunq;] Hebræorū [comederit fermentum à die prima]. i. ab hora vespertina præfatæ diei, [vsq; ad diem septimū] inclusiue, quia nec in eo hoc licuit, [peribit anima illa de Israel] . i. homo hoc faciēs, peccabit mortaliter atq; damnabitur, nec inter electos cōputabitur Israelitas, nisi pœnitentiā egerit. Porro prima dies illa fuit dies quartusdecimus primi mensis Hebræorū, & dies septimus fuit dies vicesimusprimus eiusdē mēsis. [Dies prima erit sancta atq; solēnis]. i. deputata actib⁹ sacris ad agnū paschalē spectantibus. Incepitq; illa solennitas à vespera primæ diei, in qua agnus immolabatur. [& dies septimus eadē festiuitate venerabilis] erit, qua dies prima. Illā tamē celebritatē pro

magna

magna parte agebãt in exterioribus & carnalibus qbuſdã eminentijs, vt in ornato veſtitu, lautisq́ꝫ refectiõibus, iuxta illud in Eſdra: Ite, comedite pinguia, & bibite mulſum. Dies em̃ Nehe. 8.
dñi ſanctus eſt. Fuit nanqꝫ lex illa groſſa & figuralis, nõ pfecta & ſpiritalis, ſed iuxta capacitatẽ populi & cõgruentiã tẽporis data. Propter q̊d ait Apoſtolus: Nihil ad perfectũ adduxit lex. [Nihil operis] ſeruilis & exterioris [facietis in eis] per voſipſos, neqꝫ p veſtros miniſtros, Hebr. 7.
[exceptis his q̃ ad veſcendũ pertinẽt] .i. ad pparationẽ ciborũ. Ex his elicit, ꝙ diebus intermedijs poterãt operari, vt ĩ Scholaſtica fertur hiſtoria. Patet q̊qꝫ ex his, ꝙ ſabbati celebritas ſtrictius ſeruabat q̃ iſta, quantũ ad ceſſationẽ ab opere. Vnde & ſi ſolẽnitas iſta venit in ſabbato, nõ licuit in ea cibaria parare. [& obſeruabitis azyma] .i. eſum azymorũ panũ, ſeptem diebus, vt patuit. [In eadẽ em̃ ipſa die] videlicet die 15. primi mẽſis, ad quã diem pertinebat Euſebi⁹.
veſpera præcedẽtis diei, quia ab illa veſpera cœpit, vt dictũ eſt. [educam exercitũ veſtrum] i. voſipſos per modũ exercitus cõgrue adunatos ac ordinatos, [de terra Aegypti, & cuſtodietis diẽ iſtũ in gñationibus veſtris] .i. diem celebrabitis vos & poſteri veſtri tẽpore opportuno p ſucceſſiones gñationum veſtrarũ ritu perpetuo. Tamen, vt dicũt catholici & Hebræi, quẽadmodũ diſpenſatũ fuit cũ Iſraelitis, ꝙ nõ circũcidebant q̃ diu fuerũt in deſerto, ita & in obſeruatione huius præcepti, ita ꝙ in deſerto nõ leguntur paſcha hoc celebraſſe niſi ſemel, videlicet in anno ſecũdo egreſſionis ab Aegypto, vt infrà habebitur. Nẽpe q̃ diu fuerãt in deſerto, ſatis memores erant egreſſionis illius, idcirco ob illam cõmemorandam rationabiliter fuit dilata celebratio illa. [Primo mẽſe,] qui dicitur Aprilis vel Martius apud nos, & Niſan apud Iudæos. [quartadecima die mẽſis] huius [ad veſperã comedetis azyma, vſqꝫ ad diem 21. eiuſdẽ menſis ad veſperã:] forſitan excluſiue, quia dies illa 21. terminabatur in exordio veſperæ ſuæ, quæ & pertinuit ad diẽ ſequentem. [Septẽ diebus fermentatũ non inuenietur in domibus veſtris] .i. hoc iubeo, vt nõ ſolũ non manducetur, ſed neqꝫ exiſtat in habitaculis veſtris. [Qui comederit fermentatũ] infra hos 7. dies, [peribit anima eius de cœtu Iſrael,] ſicut expoſitũ eſt, [tã de aduenis q̃ de indigenis terræ.] hoc eſt, ſiue fuerit proſelytus, ſiue natione Hebræus. Itaqꝫ per aduenas intelligũtur ad Iudaiſmum conuerſi. [Om̃e fermentatum nõ comedetis. In cunctis habitaculis veſtris edetis azyma.] Frequẽter legislator vnum & idem reſumit, vt ſtrictius obſeruetur in memoria & effectu. [Vocauit autẽ Moſes omnes ſeniores filiorũ Iſrael,] ſ. patresfamilias & principales, ad quos pertinebat agnũ aut hœdum offerre. [Et dixit ad eos: Ite, tollẽtes animal per familias veſtras] .i. vnuſquiſqꝫ in ſua familia principalis, pergat ad domũ ſeu gregẽ ſuum, & inde accipiat agnum, ſi poteſt, vel hœdũ. [& immolate phaſe] .i. agnũ paſchalẽ, qui trãſitum dñi repræſentet, iuxta ſenſum præhabitum. [faſciculumq́ꝫ hyſſopi intingite in ſanguine, qui eſt in limine] .i. in ſanguine agni vel hœdi oblati, reſeruato & exiſtente in vaſe circa limen domus. [& adſpergite ex eo ſuperliminare & vtrunqꝫ poſtem.] Vt tãgit Auguſtinus, ſanguis recipiebatur in vaſe, & vas illud cum ſanguine ponebatur iuxta limen; quia ex eo liniendi erant poſtes & ſuperliminare. Vnde, vt dicitur, in Hebrę̨o habetur, in patino. i. vaſe argenteo, in quo recipiebat ſanguis agni oblati. Porro, ad faſciculũ requiruntur ad minus tres calami colligati, vt fertur. Cur autem tinctio illa fiebat per faſciculũ hyſſopi, ad literã dici poteſt, ꝙ ꝑpter munditiã herbæ illius, & reuerentiã oblationis ad Dei honorẽ, vel ꝑpter cõuenientiam proprietatũ hyſſopi, cum ꝑprietatibus agni, de qbus dicetur ſequẽti articulo. [Nullus veſtrũ egrediatur oſtiũ domus ſuæ vſqꝫ mane.] Cuius cauſa ſubiungitur: [Trãſibit em̃ dñs percutiẽs Aegyptios] per miniſterium angeli. [Cumq́ꝫ viderit] .i. eſſe cognouerit & approbauerit, [ſanguinẽ in ſupliminari, & in vtroqꝫ poſte oſtij domorꝫ veſtrarũ, trãſcendet oſtium domus] ipſe angelus, [& non ſinet percuſſorẽ] videlicet angelum, [ingredi domus veſtras, & lædere] .i. præcipiet angelo, vt Auguſt.
neminẽ veſtrũ lę̨dat. Cur Deus prę̨cepit neminẽ Hebræorũ ę̨gredi domũ ſuã nocte illa? nunquid, ne angel⁹ per errorẽ aut ignorantiã occideret eũ? Non vtiqꝫ. An forſan ideo, ne Aegyptij prope Hebræos cõmorantes, perciperẽt & ſuſpicarent aliqd mali per Hebræos nocturno tẽpore eſſe patratũ? Deinde Moſes ad vnũquenqꝫ loquit Hebræorũ patrũ: [Cuſtodi verbum iſtud] .i. præceptũ de oblatione & celebritate paſchali, [legitimũ] .i. iuſte impoſitũ, [tibi & filijs tuis vſqꝫ in æternũ] .i. per omne tempus durationis tuæ, ſicut expoſitũ eſt. [Cumq́ꝫ introieritis terrã, quam dñs Deus daturus eſt vobis vt pollicit⁹ eſt, obſeruabitis cæremonias iſtas] .i. ritũ iſtũ & modũ colendi Deũ, obſeruantiasq́ꝫ prætactas figuratiuas. Verũtamen iſti quibus Moſes loquebatur, non introierũt in propria perſona terrã promiſſam, quæ & ſub conditione fuit eis promiſſa, videlicet ſi nõ demererentur eius ingreſſum, ſed ſub perſonis eorũ, loquit poſteris eorundem. [Et cum dixerint vobis filij veſtri, quæ eſt iſta religio] .i. legalis obſeruãtia ſeu veneratio Dei, actusq́ꝫ latriæ ad quã ſacrificiũ pertinet. Solet aũt religio pro latria accipi. [dicetis eis: Victima tranſitus dñi eſt:] hoc eſt, immolatio & celebratio iſta paſchalis, eſt memoratiua tranſitus Dei ſeu angeli eius. [quando tranſiuit ſup domos filiorum Iſrael] .i. habitacula eorũ tranſilijt, [in Aegypto percutiens Aegyptios, & domos nr̃as

liberās] .i. habitatores domorū nostrarū ab illa percussione præseruās. [Incuruatusq́ populus adorauit] .i. populus Israeliticus, his auditis, gratias egit Deo cum inclinatione, orauitq́ eum, vt ista impleret. [Factum est autem in noctis medio,] in cuius noctis initio comestus fuit agn⁹ paschalis, [percussitq́ dñs om̄e primogenitū in terra Aegypti, à primogenito Pharaonis qui sedebat in solio eius, vsq; ad primogenitū captiuæ quæ erat in carcere:] hoc est, inclusiue vsq; ad primogenitū cuiuscunq; infimæ atq; vilissimę mulieris Aegyptiæ. [& om̄e primogenitū iumentorū,] videlicet primogenitā ouem in grege ouiū, primogenitū equum in specie equorū &c. Et si in domo aliqua nō fuit nisi vnigenitus, ille fuit percussus: quod & de iumētis sentiēdū videtur. Sicq́ primogenitus nō distinguit nūc cōtra vnigenitū, sed contra secūdogenitū, quēadmodū in euāgelio Christifera virgo scribitur peperisse filiū suum primogenitū. Porro secundū doctores, Deus sic ordinauit atq; prouidit, ꝙ in qualibet domo Aegyptiorū, fuit primogenitus aut vnigenitus aliqs: q̄d tñ videt non parū mirabile in tanto regno. Apparet vero, ꝙ q̄uis in aliqbus domibus nō fuisset nisi vir vnus vel vxoratus, vel nō vxoratus, ꝙ ille fuisset primogenitus domus illius, nō ꝙ haberet parētes viuētes, sed qa in domo sua nullus senior eo, seu ante ipsum natus existens. [Surrexitq́ Pharao nocte & oēs serui ei⁹, cūctaq́ Aegyptus] .i. cæteri Aegyptij ad surgendum dispositi. [& ortus est clamor magnus in Aegypto:] qa ex dolore plagæ inflictæ, & ex timore plagę grauioris futuræ, clamabāt & vlulabāt. [Neq; em̄ erat domus in qua nō iaceret mortuus] .i. in qualibet domo habitationis Aegyptiorū, iacuit ad minus vnus occisus. Et si in vna domo habitauerunt plures primogeniti diuersorū parentū, erāt in vna domo plures sic mortui. Quanuis aūt occisio seu mors illa fuit secundū Augustinū occulto angelicoq́ percussu, poterāt tamē viuentes faciliter aliq̄ signo cognoscere mortē sic percussorū. [Vocatisq́ Pharao Mose & Aaron nocte, ait:] Pharao per nūcios Mosen Aaronq́ vocauit, & sequētia verba per eosdē nuncios protulit eis. Præterea q̄uis Deus p Mosen iusserat, vt nullus filiorū Israel egrederet domum suam in nocte illa, Moses tamen & Aaron vocati, forsitan ex Dei dispēsatione, exierunt ad Pharaonis ministros, aut infra domum manentes, audierunt, alloquebāturq́ ipsos. [Surgite, egredimini à populo meo & vos & filij vestri. Ite, & immolate dño sicut dicitis. Oues vestras & armēta assumite, vt petieratis: & abeuntes, benedicite mihi] .i. grās agite ꝙ ita licētiō vos, vel benedicite mihi, imprecando mihi bona, ne plura flagella sup me & subditos meos Aegyptios veniāt. [Vrgebātq́ Aegyptij populū] Hebræorū [exire de terra velociter,] s. summo mane, [dicētes: Oēs moriemur] .i. percutiemur ad mortē, sicut primogenita nostra pcussa sunt, si isti Hebræi tardauerint apud nos. De hoc tamen non fuit periculum, quia non tenuissent Hebræos secū contra Dei præceptū. Et vt Iosephus refert, flebant, veniāq́ petebant Aegyptij pro eo, ꝙ ita afflixerunt Hebræos. [Tulit ergo populus cōspersam farinā] .i. aqua permixtam, [anteq̄ fermentaretur:] quia præ festinatione nō habuerunt tempus fermentandi. [& ligans] farinam ita cōspersam [in pallijs,] ne deflueret, [posuit sup humeros suos. Feceruntq́ filij Israel sicut præcepit dñs Mosi] .i. ipsis per Mosen, & ipsi Mosi vt præciperet eis. [Et petierūt ab Aegyptijs sibi] vicinis, [vasa argētea & aurea, vestemq́ plurimā. Dñs autem dedit gratiā populo corā Aegyptijs, vt cōmodarēt eis: & spoliauerūt Aegyptios.] Istud iam sæpe præhabitū est, atq; expositū: & spoliauerūt Aegyptios .i. diuitias istas tulerūt ab eis, non tamen per iniustitiam, aut rapinā, aut violentiam aliquā, sed ex cōmissione diuina, qa Dei sunt om̄ia, & cui vult aufert ea, & cui vult tribuit ea. Aegyptij quoq; meruerūt hæc sibi auferri, & filij Israel seruiēdo Aegyptijs gratis, meruerūt hanc mercedē suscipere. Idcirco non fuit spoliatio proprie, sed per similitudinē quandā. Vnde spoliare sumit hic extense. [Profectiq́ sunt filij Israel de Ramesse in Socoth] .i. de terra Gessen exeuntes, primo castrametati sunt seu tabernacula sua fixerūt in loco Socoth vocato, q locus est alius à loco in quo Iacob de Mesopotamia rediens, fixit in terra Chanaan mansionē, quem & Socoth .i. tabernacula nūcupauit, vt in Genesi legitur. [sexcenta fere millia peditū virorū, absq; paruulis & mulieribus] .i. quasi sexcēta millia peditū virorū Hebræorū pedestriū pugnatorū egressa sunt, inter quos paruuli seu pueri q infra 20. annos erāt, & mulieres, cōputati nō sunt. Qualiter aūt popul⁹ Israel potuit ita multiplicari in Aegypto infra annos quibus ibi morati sunt, discussum est in expositiōe primi capituli hui⁹ libri. [Sed & vulgus promiscuū innumerabile ascēdit cū eis] .i. Aegyptij vtriusq; sexus vltra modū multi, associauerūt se Hebræis. Nam visis tot signis, relicta idololatria, crediderūt in Deū verū, & cum filijs Israel exierunt Aegyptū in solitudinē, quæ altior erat Aegypto in situ: ppter quod ascendisse dicuntur. Et vulgus illud, secundū Scholasticā historiam, famulabatur Hebræis, & multi Aegyptiorū fleuerūt, qa tā duri fuerūt Hebræis. [Coxerūtq́ farinā, quā dudū de Aegypto cōspersam tulerāt,] videlicet primo die suæ egressiōis. [& fecerūt ex eo subcineritios panes azymos:] in loco q dicitur Socoth aut circiter. [Neq; em̄ poterāt fermētari] ob tēporis breuitatē ipsi panes, seu farinę conspersæ aut massæ, ex quibus facti sunt panes. [cogentibus exire] ipsos Hebræos [Aegyptijs, &

Marginalia: Lucæ 2. — August. — Iose. li. 2 ant. iud. cap. 13. — Gen. 33. — Eusebi⁹.

ptijs, & nullã facere sinẽtibus morã, nec pulmẽti quicq̃ occurrerat præparare] .i. filijs Israel nõ vacabat coquere quicq̃ pulmẽti aut cõfectionis ꝑpter importunã illã coactionem exeundi celeriter. De hoc magister in historijs scribit: Fecerũt subcineritios panes azymos, ex modico tantũ tẽpore coagulatos. His nanq; vsi sunt 30. diebus, nec vltrà eis suffecerunt quę tulerant de Aegypto, licet sub necessitate custodirentur, nec ad satietatem reficerentur ex eis. [Habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorũ triginta annorũ.] Sic & Apostolus ait ad Galatas: Hoc aũt dico, testamentũ confirmatũ à Deo, quę Galat. 3.
post quadringẽtos & triginta annos facta est lex &c. Qualiter aũt accipiẽda sit computatio Augúst.
ista, diuersi diuersimode tradiderũt, quorum cõputationẽ B. Augustinus ꝑ magna reprobat parte. Eusebi.
Deinde approbat cõputationẽ Eusebij Cæsarieñ. in Chronica sua, incipiẽtis horũ cõputationẽ annorũ ab eo tẽpore, quo Abrahã Deo iubẽte egressus est de terra sua, veniendo de Ge. 12. 17
Aran ad terrã Chanaã, q tũc erat 75. annorum, vt in Genesi patet. Cumq; 100. esset annorum, natus est ei Isaac. Isaac vero vixit annis 180. Sicq; ab exitu Abrahæ de Aran, vsq; ad mortem Isaac, fuerũt anni ducẽti & quinq;. Porro in morte Isaac fuit Iacob 120. annorũ. Nat⁹ est etiã Gen. 25.
Iacob ipso Isaac sexagenario existẽte. Deĩde post annos 10. cũ Iacob esset 130. annorum, ingres & 47.
sus est cũ sobole sua Aegyptũ. Sicq; à præfato Abrahæ exitu, vsq; ad introitũ Iacob in Aegyptũ, fluxerũt anni 215. tuncq; Ioseph erat 39. annorũ. Fuit quippe 30. annorum, qñ eductus de carcere, præsentatus est Pharaoni. Deinde post 7. annos fertilitatis, duosq; annos inopiæ, Ia Gen. 42.
cob intrauit Aegyptũ. Ioseph quoq; post annos illos trigintanouem, vixit annis 71. quia in 43. & 50.
toto vixit annis cẽtũ & decẽ. Adiunctis ergo annis 71. ad annos ducẽtos & quindecim prætaxatos, fiunt anni 286. quibus addendi sunt anni 144. quibus populus Israel fuit atq; seruiuit in Aegypto post obitũ Ioseph, sicq; in toto habẽtur anni 430. Idcirco nõ valet quod qdam computationem istam redarguit. Veruntamẽ non fuerunt in seruitute illa dura, de qua in Exod. 1.
primo huius libri capitulo scribitur, toto tẽpore post mortẽ Ioseph, quousq; egressuri sunt: sed diu post mortẽ Ioseph, cũ surrexisset rex qui ignorauit famã & beneficia Ioseph, prout Ibidem
in primi expositione capituli patuit. Idcirco qd fertur in textu, Habitatio filiorum Israel in Aegypto, fuit quadringẽtorũ triginta annorum, nõ est intelligendũ, quod tãto tẽpore in Aegypto sint demorati, sed noĩe Aegypti designãtur & alię terrę, in qbus patres eorũ, Abraham, Isaac & Iacob ꝑegrinati sunt. Exprimit tñ in speciali Aegypt⁹, qa ibidẽ in maiori numero personarum atq; annorũ sunt cõmorati, grauiusq; oppressi, & quia à fine maioriq; parte solet denominatio fieri. Verũtamẽ ait in textu isto haberi, incolatus qs incoluerũt in terra Aegypti & in terra Chanaan, ipsi & patres eorum. Vtitur aũt Augustinus trãslatione LXX. inter- August.
pretũ, q interdũ aliquid addiderũt, vel subtraxerũt. Patres vero filiorum Israel, nõ solũ fuerunt coloni & peregrini in terra Chanaan, sed & Abrahã & Isaac diu demorati sunt in terra Philistijm, & Iacob in Mesopotamia Syriæ. Porro Iosephus scribit: Reliquerũt Hebræi Aegyptũ post annos triginta & quadringẽtos, q̃ pater noster Abrahã venit in terrã Chanaã: post Iose. li. 2
aduentũ vero Iacob in Aegyptũ, anno 205. [Quibus expletis, eadẽ die egressus est oĩs exer ant. iud.
citus dñi de terra Aegypti] .i. tota multitudo Israelitię plebis recte disposita, vna die pari- cap. 13.
ter exijt de Aegypto. Itaq; sensus nõ est, quod eadẽ die, qua patres eorum introierunt Aegyptũ, isti egressi sint. [Nox ista obseruabilis est dñi] .i. nox in qua Hebræi ab Aegyptijs solicitabantur exire, & in qua se disposuerũt ad exeundũ valde mane, digna & apta est, vt in ea sit Dei celebritas, & cultui eius vacet̃ ꝑpter beneficia tãta, ne obliuioni tradant̃. [quando] .i. in cuius noctis aurora [eduxit eos de terra Aegypti. Hãc obseruare debẽt oẽs filij Israel in generationibus suis] .i. celebrẽ habere per suas posteritates & successiones. Paschalis eñ solennitas incepit à vespere noctẽ hanc præcedente. [Dixitq; dñs ad Mosen & Aaron: Hæc est religio phase] .i. istud qd sequit̃, ꝑtinet ad ritũ & iussionẽ comedẽdi agnũ paschalẽ, videlicet: [Oĩs alienigena nõ comedet ex eo] .i. nullus à fide & lege Iudęorum extraneus etiã si sit natione Iudęus, ad esum agni huius est admittẽdus, queadmodũ ad sacrã cõmunionẽ nullus scienter admittitur, nisi catholicus. [Oĩs aũt seruus emptitius circũcidetur, & sic comedet] .i. cũ fuerit circuncisus, vescet̃ agno paschali. [Aduena & mercenarius nõ edent ex eo:] nisi prius circuncidant̃, sicut nec aliquis potest cõmunicare, nisi fuerit baptizatus. [In vna domo comedetur] agnus paschalis. i. quilibet cũ sua familia comedet eũ in domo sua, dũmodo domestici ei⁹ ad hoc sufficiant. [Nec efferetis de carnibus eius foras] .i. nõ mittetis alijs partẽ aliquã agni paschalis assati. [nec os illius cõfringetis] .i. ossa eius nõ dissipabitis nec frãgetis. Literalis ratio horum est, qm̃ filij Israel in Aegypto hoc modo mãducauerunt agnum paschalẽ, & cũ festinatione tãta, quod nõ habebãt tẽpus frangẽdi ossa ad quærendũ medullã. Vnusquisq; etiã paterfamilias aut principalis in domo, ꝑ redẽptione sua atq; domesticorũ à percussione angeli, obtulit agnũ in sua domo. [Oĩs cœtus filiorum Israel faciet illud] .i. vnaquæq; familia propriæ domus comedet modo præfato. Sicq;, omnis, sumitur nunc diuisiue, non penitus collectiue. [Quòd si quis peregrinorum] .i. extraneorũ à lege vestra, [in vestrã voluerit transire colo

 niam,

niã,& facere phase dñi].i.legẽ vestrã assumere,& vester cõciuis fieri p cultus diuini & sacramentorum cõmunionẽ,[circucidet prius oẽ masculinũ eius].i.vniuersi eius domestici sex' masculini, qa nõ satis erat qp ipse circũcidebat ad hoc, vt de agno paschali vesceret. [& tũc rite celebrabit].i.agnũ paschalẽ edet cũ suis,secundũ obseruantiã nũc præscriptam.[eritq́ꝫ sicut indigena terræ]hoc est,similis erit natis in Iudaismo,& velut Iudæus habebit. [Si qs autem circũcisus non fuerit,non vescet ex eo.Eadẽ lex erit indigenę & colono,q peregrinat apud vos].i.tã intranei seu cõciues natione Hebræi, q̃ extranei & tanq̃ peregrini inter vos habitãtes,quãtum ad hoc,erũt paris conditionis, & eadẽ iussione adstricti,qp nullus eorum poterit de agno mãducare paschali,nisi pdicta impleuerit. [Fecerũtq́ꝫ oẽs filij Israel,sicut pceperat dñs Mosi & Aaron:& eadem die eduxit dñs filios Israel de terra Aegypti per turmas suas.] hoc est,cũ distinctione specialiũ turmarum quæ inter eos fuerũt. Quãuis em̃ fuit vnus totalis exercitus,tamẽ speciales cœtus,particularesq́ꝫ tribus ac cunei atq; familiæ inter eos fuerũt, qui oẽs pariter sunt educti. ¶Circa phabita quæritur, an angelus qui percussit primogenita Aegyptiorum,fuit angelus bonus an malus,& vtrum fuit vnus duntaxat,an plures.

¶Solutio quæstionum istarum. Artic. XXII.

Strabus STrabus ait,& habet in Glossa:An pcussor primogenitorum fuit angelus bonus,an malus, nõ est necesse inquirere. Quicunq; etem̃ fuit,præcepto Dei obediuit. Sciendũ tamen,qp angeli mali pmissione aut iussione Dei tales pestes facere solent.Hæc Strabus.ex cui' verbis elicit,qp ipse magis sentire videt,qp fuerit angel' malus,& hoc tenẽt aliqui. Ad quod primo allegãt illud in Psalmo:Misit in eos(vtpote in Aegyptios)iram indignationis,irã,indi-
Psal.77. gnationẽ & tribulationẽ, immissiones per angelos malos. Vnde & paulopost ibi subiungi-
Ibidem tur:Et pcussit om̃e primogenitũ in terra Aegypti.Secundo allegant q̃d in isto fert capitulo, Nõ sinet dñs pcussorẽ ingredi domos vr̃as, & lædere. Ex q̃ inferũt,qp pcussor ille libẽter intrasset domos Hebręorum ad pcutiendũ primogenita eorundẽ,si dñs pmisisset,ergo & malus
Augus. fuit. Tertio,idẽ probat authoritate Augustini,q in expositione Psalmi 77. in quo habentur verba psalmistæ pallegata, aptissime dicit, qp fuit angelus malus. ¶Oppositũ hui' probatur
Sapi.18. primo ex eo,q̃d in libro Sapiẽtiæ habet:Tũc cũ primũ fuit exterminiũ primogenitorum,spo-
Ibidem ponderũt populũ Dei se esse.Deinde subiũgitur ibi, qualiter factũ sit exterminiũ illud.Cum em̃ quietũ silentiũ tenerẽt oĩa, & nox in suo cursu mediũ iter haberet, oĩpotens sermo tuus dñe exiliẽs de cælo, à regalibus sedib', venit durus debellator,in mediã exterminij terrã psiliuit gladi' acutus,insimulatũ(.i.verũ & nõ fictũ) imperiũ tuũ portãs, & stãs repleuit omnia morte,& vsq; ad cęlũ attigebat stãs in terra.Circa q̃ verba multi dicũt,pcussionẽ illã factam p angelũ bonũ,immo verba illa clarissime cõtestant,qp sit facta p bonũ Dei ministrũ aut executorẽ diuinũ.Secũdo,idẽ videt ex modo loquẽdi huius capituli, in q̃ dñs clare atq; frequenter affirmat se pcussurum seu pcutientẽ primogenita Aegyptiorum, vt patuit. Et q̃uis ea facere asserat,q̃ facit p angelos malos,psertim loquẽdo de malis pœnalib',nõ tamẽ videt qp in scripturis in recitatiõe historica asserat tã clare ac sæpe facturum, q̃d in isto capitulo asserit se facturum, nisi q̃d facit seipsum aut p angelos bonos. Tertio,idẽ probat,qm̃ Deus p angelum bonũ interfecit exercitũ Assyriorum sub rege pijssimo Ezechia,vt legit 4.Regũ & 2.Parali.libris.
4.Re.19. Similiter p angelos bonos euertit Sodomitas,vt in Genesi legit. In Ezechiele q̃q; legit De'
2.Pa.32. præcepisse angelis bonis percutere habitatores Hierusalẽ. ¶Circa hãc q̃stionẽ aduertenda
Gen.19. sunt verba beatissimi Augustini, in expositiõe pfati psalmi dicẽtis:Satis hic expressũ est,iu-
Ezech.8. dicio Dei hæc fieri in illis,puta Aegyptijs,p angelos malos.Itemq́ꝫ,Vtitur Deus angelis ma-
Augus. lis,nõ solũ ad puniendos malos, sicut in istis oĩbus,puta Aegyptijs, de qbus loquit Psalmus
3.Re.22. iste,& sicut in rege Achab, quẽ fallaciæ spũs ex Dei volũtate decepit, vt caderet in bello, verũetiã ad probãdos & manifestãdos bonos.In his verbis videt Aug.sentire,nõ solũ pcussionem primogenitorum,sed & alias plagas,esse inflictas Aegyptijs ab angelis malis.Quod pindu-
Augus. ctis nõ cõsonat,nec videt posse saluari. Magi nãq; defecerũt in tertio signo, ita qp cyniphes
Exod.8. pducere nõ valebãt magica arte & diabolica ope, sicut verterũt aquã in sanguinẽ, & ranas fecerũt. Nec post tertiũ illud signũ opati sunt aliqd simile signis q̃ fecit Deus per Mosen & Aarõ,aut per se,hoc est,sine ipsorum administratiõe.Ergo dæmões nõ fecerũt aliqd simile signis & plagis, qbus Aegyptij sunt percussi.Nec aliq̃ modo dicendũ est,qp De' per dęmones
Augus. fecit illa miracula, nec aliqs expositorum hoc dicit, sed per angelos sctõs.Nec ipse Aug.audet hoc dicere.Siqdẽ post verba phabita loquit:Si per angelos malos Deus illas plagas inflixit Aegyptijs, nũqd audebim' dicere,& aquã in sanguine p eosdẽ angelos malos esse versam,& ranas per eos esse pductas?Quorum similia Magi Pharaonis per veneficia sua fecerũt,vt angeli mali ex vtraq; parte cõsisterẽt, hĩc illos affligẽtes, inde fallẽtes, secundũ iudiciũ & dispositionẽ iustissimi Dei,nõ audeo dicere.Ecce Aug.nõ audet dicere,qp De' per angelos malos induxit duas primas plagas. Verũtñ primogenita asserit p eos pcussa, subdẽdo:Si ea q̃ ibi mirabilr facta sunt, malis angelis tribuere nõ audem', habem' q̃d eis tribuere sine dubitatiõe possumus,

possumus, s. mortes primogenitorum in hoibus & iumentis. Verũtamẽ iuxta p̃inducta, ꝓbabi lius reor, ꝙ sicut cæteras plagas De⁹ p angelos sanctos produxit ac intulit, ita & istã. Ad q̃d probãdum valent motiua prætacta. Nam & eadẽ ratio in oibus plagis his, ad hoc esse cense tur: nempe cur potius inflixisset ꝑcussionem illã primogenitorum per dæmones, q̃ plagas cyniphum, ranarum, muscarum, cynomyiæ, vulnera vesicarum, tonitrua, fulgura, grãdines, tenebras, qbus nõ solum primogeniti, sed cuncti Aegyptij generaliter sunt percussi? Itaq; agnoscendum, ꝙ sicut scriptura nos docet, Deus quãdoq; puniuit iniquos p angelos sanctos, vt patet de subuersione Pentapolis, & ꝑcussione Assyriorum, & in Actibus apostolorum fert angelus Dei percussisse Herodẽ. Quãdoq; vero hoc fecit p angelos malos, queadmodum primo Regum asserit, ꝙ spũs Dei malus exagitabat Saulẽ. Interdum q̃q; percussit bonos p angelos malos, vt patet de Iob, & Paulo apostolo q fatet: Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ, qui me colaphizet. ¶An aũt aliq̃n percussit bonos p angelos sanctos, specialis est quæstio. Quocirca loquit Augustinus in expositione Psalmi p̃fati: Iustos corporalibus pœnis p bonos angelos tentari & ꝓbari, nõ mihi occurrit: nihilominus dicere possumus, ꝙ etiã interdũ iusti per angelos bonos puniti sunt, vt patet circa finẽ secũdi Regum de septuaginta millib⁹ ab angelo sancto ꝑcussis, ꝓpter peccatũ Dauid in numeratiõe populi, de qbus Dauid dixit ad dñm: Isti q oues sunt, quid fecerũt? Nec dubium quin multi boni inter illos fuerũt. Suprà q̃q; p̃habitum est, ꝙ dñs occurrit Mosi in diuersorio, & voluit eum occidere, q̃d fuit per angelum sanctum. ¶Præterea, ad obiecta dicendũ, ꝙ illa authoritas, immissiones per angelos malos, intelligenda est de pessimis inspiratiõibus, quas dæmones immiserũt Aegyptijs, ex qbus tã obstinati & excæcati effecti sunt, ꝙ Deo permittẽte est factũ: nõ de inductionib⁹ plagarum & interfectionum, quæ fuerunt mala pœnalia, nõ culpabilia: & ita fuerunt à Deo directe causaliter. Alia q̃q; authoritas secundum expositiõem p̃habitam, non militat cõtra p̃dicta. Nam vt diuinus Dionysius docet, angeli sancti nõ audent aliquid agere, nisi iuxta legem eis à Deo p̃fixam: idcirco p id q̃d dicitur, Non finet percussorẽ ingredi &c. non dat intelligi ꝙ percussor ille optauit Hebræos ꝑcutere, sed ꝙ Deus ei p̃fixit, quid & qualiter ageret, queãdmodũ 2. Regum legit Deus angelo percutienti iussisse, Cesset manus tua &c. At vero in his quæ non spectãt directe ad fidem, nec ab Ecclesia determinata sunt, ipsemet Augustinus dicit, non accipi sufficiens argumentũ ex sola allegatione Ecclesiasticorum doctorum, sed in talibus licet viris eruditis tenere, q̃d ratiõi & scripturis cõsonanti⁹ arbitrant. ¶Insuper circa secundæ quæstiõis solutiõem possent valde multa difficilia atq; subtilia introduci de motu, loco, & operatiõe angelorum, de quibus doctores sup secundũ sentẽtiarum, & in Summis suis tractãt diffuse, de qbus nũc supsedendũ opinor. Scriptura aũt hæc loquit, quasi percussor de domo in domũ transierit, percutiẽdo primogenita hoĩm & brutorum: sed iuxta doctores, angelus est in loco definitiue, & illic est vbi operat, nec ei debet locus punctalis. Verum ad q̃ virtus sua actiua se potest extẽdere ad agẽdũ, in eo est loco, vel esse potest. Potest aũt se virtus angelica in longũ & latũ extẽdere pariter ad agendũ: sed in q̃ntum, qs nouit? Ex verbis aũt libri Sapiæ introductis apparet, ꝙ fuit vnus tãtũ percussor. Quod si naturalis potestas angeli vnius, nõ potuit se simul extẽdere ad percutiẽdũ vno momẽto aut vna horula, vniuersa primogenita regni tã magni, tñ per supernaturalẽ Dei potẽtiã potuit hoc. Angelus aũt qui populum Israeliticum ꝓ peccato Dauid percussit, successiue hoc fecit à mane vsq; ad vesperã. Porro in Ezechiele legunt multi angeli missi ad ꝑcutiẽdum Hierusalẽ, q̃d tñ in visiõe imaginaria sic fuit ostẽsum. ¶Postremo, iuxta eos q dicunt percussionem primogenitorum esse factã ab angelo malo, dicendum esset, ꝙ fuerunt dæmones multi percutientes, sicut & Augustinus allegat ac tenet. Hæc sine præiudicio & incauta assertione sint dicta.

Gen. 19. 4.Re. 19. Act. 12. 1.Re. 8. 9 Iob 1. 2. 2.Co. 11. August. 2.Re. 24. Exo. 4. Diony. 2.Re. 24. August. Ezec. 8.

¶Spiritualis & mystica eiusdem cap. XII. Elucidatio. Art. XXIII.

Dixit dñs ad Mosen: Mensis iste vobis principium mẽsium, prim⁹ erit in mẽsib⁹ anni.] Recte mẽsis ille primus in mensibus anni iussus est esse, in q̃ agnus paschalis oblat⁹ est, immo in quo Christus vnigenitus Dei, pro mundi salute est immolatus: decuitq; illo in mẽse typicum agnum offerri, & per eius oblatiõem populum Israeliticum à corporali & Aegyptiaca seruitute educi ac liberari, in q̃ Christus agnus Dei, verus vniuersitatis saluator, elegit Deo patri in cruce offerri, ac genus humanum à diabolica seruitute, à iugo peccati, à damnatiõe inferni eruere. [Decima die mẽsis huius tollat vnusquisq; agnum.] Quãuis ꝓ totius mundi salute vnus duntaxat oblatus sit verus agnus, nihilomin⁹ dominus iussit vnũquenq; patrẽfamiliàs inter Hebræos sumere & offerre, occidere atq; comedere agnum cum suis. Quia sic mortuus est Christus pro oĩbus, vt & pro singulis mortuus sit & oblatus. Vnde & vnusquisq; sic debet passionem Christi attendere, & ei gratus existere, quasi pro se solo sit crucifixus. Ad quod insinuandum dixit Apostolus: In fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Circa q̃d ait Chrysosto. Hic est effect⁹ serui fidelis, vt q̃d ꝓ oĩb⁹ gestũ est, q̃si ꝓ se solo reputet factum. Porro ꝙ agn⁹ iubet decimo die tolli, & quartodecimo

Esa. 53. Ioan. 1. Gal. 2. Io. Chrysostom⁹.

immolari, hoc ſignat, ꝙ paſſio Chriſti figurať in lege, quæ ꝓpter decalogum per decem ſigni
ficatur, & in exordio euãgelicæ legis impleť, quæ lex ꝑ quartumdecimũ diem exprimitur,
qm̃ decalogo quatuor euãgelia addit, & ꝑ quatuor mũdi partes copioſe diffuſa eſt. [Si autẽ
minor eſt numerus &c.] Sic qlibet Chr̃ifidelis vidẽs ſe Chr̃i beneficia atq; myſteria non poſ-
ſe ſatis mirari, diligere, venerari, proximũ ſuũ inuitet ad regratiãdum ſecum in oĩbus Chr̃o,
& ad ſupplendum propriũ imperfectũ. Nec em̃ quiſpiã valet Chr̃o digne ac plene regratia
ri, etiã ſi millies moreref pro Chriſto. Quia (vt Climach⁹ ait) aliud eſt ſanguis Dei, aliud ſan
Io. Climachus. guis ſerui. Non ꝙ vnius ſpeciei non fuerit ſanguis Chriſti & hominum cæteroꝝ, ſed quia
incomparabiliter precioſior eſt ſanguis vnigeniti filij Dei. Erit autem agnus anniculus, ma-
ſculus, ſine macula. Per ꝗd Chriſti illibatiſſima puritas deſignatur, in quo fuit totius virilita
tis perfectio: qui in triceſimotertio ſuæ ætatis anno, qñ & cruci appenſus eſt, erat tam pur⁹
& innocẽs, ſicut in primo anno, quo ex virgine natus eſt. [Iuxta quem ritum tolletis & hœ-
dum.] Solet per hœdũ peccator intelligi: idcirco Chr̃s, in quãtum ſimilitudinẽ carnis pec-
cati & mortalitatẽ aſſumpſit, nec ſolũ ex iuſtis, ſed & peccatoribus quoq; & peccatricibus
Canti. 2. mediate humanã aſſumpſit naturã, ſignificať per hœdũ: & rurſus, qm̃ ipſe inſtar hœdi ve-
nit ſaliens in mõtibus, trãſiliens colles: celerrime quoq; omne bonũ eſt proſequut⁹, & regia
dignitate, pontificaliq́; poteſtate quaſi duplici cornu fuit munitus. [Immolabitq́; eum vni-
Mat. 26. uerſa multitudo filioꝝ Iſrael ad veſperã,] quia in cœna nouiſſima Chriſtus paſſionẽ ſuã aper
Ioan. 13. tiſſime denunciauit, & ſuæ immolationis ſacramentũ inſtituit, & patri ſponte ſe obtulit,
Lucę 13. dum à Bethania in Hieruſalem, extra quã nõ capiebat perire prophetã, tanq̃ ad locũ paſſio-
nis volũtarie eſt profectus. Ipſe quoq; in veſpera, hoc eſt, in vltima mũdi ætate ſuſtinuit mor
tem. [Et ſumẽt de ſanguine eius, & ponent ſuꝑ vtrunq; poſtem.] Per hoc ſignificatum eſt, ꝙ
populus Chriſtianus corpus ſuũ & animã fide & cõmemoratione aſſidua paſſionis domi-
nicæ debeat cõmunire, cõſignare ac cuſtodire, Chr̃mq́; int⁹ ꝑ fidem & charitatem reuolue-
re, ac crucis ſignaculo frõtem armare, ipſumq́; ore fateri. Et in ſuperliminarib⁹ domorum,
hoc eſt, altitudinẽ mentiũ, ſpem ſuꝑnoꝝ, intentionẽ & contemplationẽ cæleſtiũ, debet iugi-
ter in fide & dilectiõe paſſionis & ſanguinis Chr̃i fundare, intingere, cõſeruare. [Et comedẽt
carnes nocte illa aſſas igni] .i. Chriſtifideles corpus Chriſti in ſacramẽto Euchariſtiæ ſumẽt,
qui igne paſſionis aſſatus eſt, atq; ex ardentiſſimæ charitatis igne ſe obtulit patri oblationẽ
& hoſtiã in odorẽ ſuauitatis, & ipſe in nocte illa grauiſſime eſt afflictus. In cuius etiã noctis
exordio ſeipſum dedit diſcipulis mãducãdũ, dicẽte Apoſtolo: Dñs noſter in qua nocte tra-
1. Co. 11. debať, accepit panem &c. [Et azymos panes] .i. exercitijs ſynceriter virtuoſis, & vitioꝝ cõ-
mixtione carentibus, potiſſime cõtẽplatiõe diuinoꝝ, & meditatiõibus * myſticoꝝ ſuas refi
cient mentes. [Cũ lactucis agreſtibus,] quæ prorſus amarę ſunt .i. cũ interna cõpaſſiõe Chr̃i
propter nos paſſi, & cũ cordiali cõtritiõe ac deploratione p̃ſentis exilij. Quæ oĩa in celebrã-
tibus & cõmunicantibus eſſe oportet, vnde ait vas electiõis: Paſcha noſtrũ imolatus eſt Chri
ſtus. Itaq; epulemur, nõ in fermẽto veteri, neq; in fermẽto malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis
ſynceritatis & veritatis. [Non comedetis ex eo crudũ qd, nec coctũ aqua,] hoc eſt, corpus &
1. Cor. 5. ſanguinẽ Chr̃i nõ carnaliter, neq; cũ groſſa imaginatiõe adſpicietis, neq; ꝑ philoſophicã ſa-
pientiã myſteria ſaluatoris diſcutietis. [Sed aſſum tm̃ igni] .i. ꝑ illuminationẽ & feruorẽ ſpũs
ſancti intueri oportet, qcqd de ipſo ꝑ fidẽ accipiť, vt ꝑ oĩpotentiã Dei, incõpręhẽſibilia fie-
ri agnoſcam⁹, ꝑ atteſtationẽ infallibiliũ, ſoliq́; Deo poſſibiliũ ſignoꝝ. [Caput eius cũ pedib⁹
& inteſtinis vorabitis] .i. vniuerſa quæ de Chr̃o proponenda, credendaq́; ſunt, videlicet di-
uinitatis ſublimia, & hũanitatis decliuia, ac ea quę medio modo ſe habẽt, prõpta fide & aui-
da mẽte amplecti debetis. Interiora q̊q; & myſtica, ſed & exteriora eius oꝑa fideli mẽte ap-
prę hendetis, vt ſitis in fide integri ac prorſus catholici. [nec remanebit ex eo quicquam vſq;
mane,] quia nihil de pertinentibus ad myſteria ſaluatoris eſt relinquendum, aut conuerten
dum in dubium. In ſacramẽto quoq; non ſunt caro, ſanguis, anima & deitas Chriſti, ab in-
uicem ſeparata, ſed totus ibidem cõtinetur ac ſumiť Chr̃s. [Si quid reſiduũ fuerit, igni cõbu
retis] .i. ea quę fidei ſunt, nec cõprę hendi queunt, oĩpotentiæ & infallibili atteſtatiõi ſpũs ſan
cti, qui amor & ignis appellať, ſunt humiliter reſeruanda ac cõmittenda, ita vt nihil vertať
in hæſitationem. Sed licet angelus de cælo euãgelizet oppoſitum, reſpuať. [Sic autem come
detis illũ] .i. ad cõmunionem ſacrã ita vos diſponetis ac ibitis. [Renes veſtros accingetis] .i.
fluxum & deſideria turpia reſtringetis, vt ſitis corde & corpore caſti, iuxta illud euangelij:
Sint lumbi veſtri p̃cincti. [Calceamenta habebitis in pedibus] .i. greſſus actionum veſtraꝝ
Lucę 12. munietis ſanctoꝝ patrum exemplis. [Tenentes baculos in manibus] .i. crucis vexilla tenen-
tes fide fortiſſima. Baculi quoq; ſunt curæ paſtorales, ſuſtentamenta virtutum, conſolatiões
ſuꝑnoꝝ chariſmatum. [Et comedetis feſtinanter] .i. cũ omni prõptitudine charitatis & agi
litate virtutũ accipietis ſacramenta cæleſtia, & exequemini diuina p̃cepta, menteſq́; veſtras
ſpiritaliter reficietis. [Eſt em̃ phaſe .i. tranſitus dñi,] hoc eſt, ꝑ iſtã refectionẽ tanquã ꝑ ſaluta-
re viaticum

re viaticū, ire debetis de p̄senti exilio ad beatificā deitatis huius agni fruitionem, & in oī bo
no incessanter p̄ficere, quia nescitis diē & horā. [Et pertrāsibo p̄ terrā Aegypti nocte illa, p̄-
cutiam'q; omne primogenitū in terra Aegypti, ab hoīe vsq; ad pecus.] Per terrā Aegypti in Luce 12.
telligit oīs natio incredulorꝝ ac p̄uersorꝝ, in quibus Deus primogenita interfecit, q̄sdā mise-
ricorditer cōuertendo. In q̄bus primitiua & capitalia vitia dissipauit, ita q̄ deserūt esse q̄d
erāt p̄ culpā, quemadmodum Salomon p̄testat: Verte impios, & nō erunt. Quosdā vero iu-
ste derelinquendo, in quibus fuit mors culpę, deinde mors æternæ miseriæ: sic'q; primogeni Pro. 12.
ta magis occidit, quia magnos in hoc seculo p̄sertim reliquit, sicut ait Apostolus: Non mul-
ti sapientes, nō multi nobiles sunt inter vos, sed abiecta mundi elegit De⁹. [Et in cunctis dijs 1. Cor. 1.
Aegypti faciā iudicia.] Per hoc figuratū est, q̄ Chr̄s suos impleuit apostolos, p̄ quorꝝ mira-
cula, phana paganorꝝ destruxit & idola. [Erit autem sanguis vobis in signum.] Quemadmo
dum enī Hebræi, quorꝝ postes & liminaria erāt sanguine tincta, de morte qua Aegyptij pe-
rierūt, sunt liberati: sic in Chr̄i fide, & merito suę passionis ac precio sanguinis, redimunt fide
les nunc à morte peccati, deinde à morte infernalis supplicij, quibus plagant increduli & in-
grati. [Habebitis autem hūc diem &c. solennem.] Christiani quippe pascha Christi verissi-
me celebrant, & suam per Christum redemptionem iugiter recolunt. Septem diebus azy- 1. Cor. 5.
ma comedetis.] Septenario vniuersitas designatur. Fideles ergo p̄ omne tempus vitæ p̄sen-
tis in azymis synceritatis & veritatis. i. in actibus simplicitatis & innocentiæ Deo habet ser-
uire, & corda sua reficere.] Quicunq; comederit fermentatum] .i. in actibus vitiosis, in operi- Pro. 2.
bus duplicitatis & simulationis suā oblectauerit mentem, iuxta illud: Gloriātur cum male fe
cerint, erit filius p̄ditiōis. [Dies prima erit sancta atq; solennis.] Hęc est dies dn̄icæ cœnę, [&
dies septima,] videlicet dies resurrectionis. [Nihil operis facietis in eis, exceptis his quę ad ve
scendum p̄tinent.] hoc est, opera praua & corruptiua vitabitis. Actibus vero virtuosis, q̄bus
reficitur anima, eritis tunc summe intenti. [In eadem enī die educam exercitum vestrum.]
i. vniuersos liberabo electos, & detentos in limbo beatifice illustrabo. [Omne fermentatum
nō inuenief in domibus vestris] .i. nulla peccati corruptio, nulla falsa doctrina admittatur à
vobis, aut domesticis seu cōgregationibus vestris. [Qui comederit fermentatū, peribit, tam
de aduenis q̄ de indigenis] .i. siue neophytus, siue ab infantia Christianus. [fasciculum hysso
pi intingite in sanguinem, qui est in limine.] Per fasciculum hyssopi, potest intelligi vera hu
miliatio suspsius, ex tribus concepta, videlicet, ex cōtemplatione excellentię Dei, ex conside
ratione p̄priæ defectuositatis in naturalibus, atq; ex propriarꝝ intuitione culparꝝ. Hęc humi
liatio sui est intingenda sanguine Christi, ne homo ex inspectione p̄priæ vilitatis & praui-
tatis desperet, sed ex consideratiōe & participatione meritorꝝ Christi, & virtute suę passio-
nis, respiret in domino, ac opera bona quæ agit, vniat meritis capitis saluatoris'q; sui, & sic
offerat ea Deo, omne bonum ascribendo eidem. ¶ Porro hic sanguis est in limine domus,
quia in baptismo quod est ianua sacramentorum, & quasi limen quo in Ecclesiam introit,
pręcipue operatur. Quicunq; enim baptizati sumus, in morte Christi baptizati sumus, secū- Rom. 6.
dum Apostolum. Est quoq; sanguis iste in limine domus, quoniam fides & meritum passio-
nis Christi omnibus offeruntur. Recte ergo herba hyssopi purgatiua pectoris, oblectatiua
odoratus, designatiua humilitatis, congruit sanguini Christi, qui purgatiu⁹ est cordium, in-
ductiu⁹ odorum spiritaliter dulcium, & totius humilitatis exemplar, præceptor ac doctor.
[Nullus egredietur ostium domus suæ vsq; mane,] hoc est, celebrātes hoc sacramentum &
communicantes, intra cordis sui arcana debent Deo intendere, distractiōes & discursus ina-
nes vitare, & infra ecclesiasticam vnitatem persistere, quousq; ad lucem gloriæ perducantur.
[Cum'q; introieritis terrā quam dominus daturus est vobis, obseruabitis cæremonias istas.]
Nullus enī potest pascha vere atq; salubriter celebrare, nisi in militāte Ecclesia, non in cōuen
ticulis hæreticorꝝ aut schismaticorꝝ. [Et cum dixerint vobis filij vestri, quæ est ista religio,
dicetis: Victima transitus dn̄i est.] id est, cū discipuli aut soboles vestra quæsierit sibi exponi
causam cultus Chr̄ianæ religionis circa sacramētū altaris, celebrationū'q; paschæ, docebitis
eos qualiter Chr̄s immolatus est pascha nostrū, & q̄liter celebritas nostra paschalis, rememo
ratiua est paschæ legalis, q̄modo etiā in sacramēto altaris Chr̄s offerf, & in suo mysterio sa-
crificaf, vt eius merita nobis copiosius impertiātur, & Deū pro sua ad nos charitate, pietate
& bn̄ficentia, deuotius & incessabilius veneremur. Surrexit vero Pharao nocte, & omnes ser-
ui eius &c.] Per hoc q̄ Pharao & eius satellites p̄cussionibus victi, cōpulerunt Dei populum
egredi, insinuatur, q̄ aduersarij fidei frequēter sic victi sunt diuina virtute, q̄ à populi Chr̄i-
ani prorsus abstinuerūt p̄secutione. [Tulit ergo populus cōspersam farinam] .i. innocentiā
& simplicitatē lachrymis deuotionis aut pœnitentię decoratā & coagulatā. Quę liganda est
in pallijs, hoc est, in interioribus ornatibus cordis: sup̄ humeros deferenda, vtpote infatiga-
biliter exequēda. [Profecti'q; sunt filij Israel de Ramesse] q̄d interpretaf, commotio tineæ. [in
Socoth,] quod interpretatur tabernacula. Per quod innuit, q̄ de instabilitate & inquietudine
passionum

passionum ac vitiorum, ad tabernacula dñi virtutum dilecta, ad tēpla & congregatiões sanctorum, ad mansiones cælestes sit festinandū. [Sexcēta fere millia &c.] Per quæ ob numeri huius pfectionē rite intelligit tota primitiua Ecclesia ex Iudaismo cōuersa, in qua fuit pfectio virtutū pcipua. Cum qua ascendit innumerabile vulgus pmiscuū. i. inæstimabilis multitudo diuersarum supstitionū atq; sectarum, quę ex gentilitate cōuersa, cū electis Iudæis ascēdit ad virtutū sublimia, & ad regna cælestia. [Hęc est religio phase: Ois alienigena nō comedet ex eo] i. nullus à Chrianitate extraneus, ad cōmunionē est admittēdus. [Ois aūt seruus emptitius circūcidet,] hoc est, quilibet homo Chri sanguine emptus, est in baptismo & in sacramēto pœnitētiæ spiritaliter circūcidēdus, & sic comedet Eucharistiæ sacramentū. [Aduena & mercenarius nō edēt ex eo.] Aduena potest catechumenus accipi: mercenari⁹ aūt, qui nō ex charitate, sed ex pprij cōmodi intuitu videt facere bona: isti nō sunt ad cōmunionē idonei, nec admittēdi. [In vna domo comedet.] Quia in sola catholica Ecclesia, extra quā nemo saluatur, hoc est, in mystica vnione cū Chro & eius fidelibus, sumēda est sacra cōmunio. [Nec efferetis de carnibus eius foras,] qa pfidis & iniquis nō sunt sacramēta hæc conferēda. [Nec os illius cōfringetis.] Hoc sacratissimus Euāgelista Ioannes allegat de Chro pdictū, & in eo cōpletum. Quanuis eñi dictū sit istud ad litera de agno illo paschali & typico, hoc tamen fuit, inquantū fuit Christi figura: idcirco de Christo principaliter est pdictum, cuius ossa nō fregerūt milites Pilati in crucis patibulo, q̃uis extra naturalē cōpaginē in crucifixione violentissime traxerunt ea, iuxta illud psalmi: Dispersa sunt omnia ossa mea. [Quòd si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, & facere phase domini, circuncidetur primo omne masculinum eius, & tunc rite celebrabit.] hoc est, si quis infideliū voluerit effici Christianus & ciuis Ecclesiæ, oportet vt ipse & pertinentes ad eum in baptismo ab originali peccato, & vitijs alijs emundentur, dummodo ipse poterit illos ad hoc ipsum inducere, sicq; erit idoneus salubriter communicare. [Et erit sicut indigena] i. quasi ex fidelibus natus, & pie tractabit nec spernetur. [Eadem lex erit indigenæ & colono] i. lex euangelica vniformiter est seruāda tam Christianis ab infantia atq; origine, q̃ neophytis. Et cōformiter sunt ad cōmunionem ac cætera sacramēta aptandi ac inducēdi, quia in Christo Iesu omnes sunt vnum mysticum corpus, in quo non est seruus nec liber, Iudæus & Græcus, Barbar⁹ & Scytha, sed omnia & in omnibus Christus.

Psal. 83. · Ioan. 19. · Ioan. 19. · Psal. 21. · Coloss. 3

¶Comparatio decē plagarum Aegypti, ad decem præcepta, & qualiter decē plagæ illæ, in Romano imperio sunt impletæ. Art. XXIIII.

August. Rabanus Exod. 7. BEatissimus Augustinus ac Rabanus, decem plagas quibus Aegyptij sunt percussi, reducunt ad præcepta decalogi, inquātum per decem pcepta curantur ac prohibentur peccata, per plagas illas signata. Etenim prima Aegypti plaga, fuit conuersio aquæ in sanguinem. Per aquæ claritatē, insinuatur spiritualis intelligentia scripturarum, in qua vnius veri Dei prædicatur notitia: per sanguinē autem, sensus carnalis: sicq; conuersio aquæ in sanguinem, est commutatio spiritualis intelligentiæ in carnalem, cui contrariatur primum pceptum, q̃d est colere vnum Deum. Nam & carnales qui se supra imaginationē eleuare non valuerūt, deitatē rebus carnalibus ac vilibus ascripserunt, dicente Apostolo: Cōmutauerūt gloriā incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hoīs & volucrum & serpentum. Hæc ergo impietas, primo curatur ac prohibetur præcepto. Secunda plaga fuit ranarum productio. Per ranas, vana designatur loquacitas, fœditasq; periurij, quibus cōtrariatur secundū pceptum, q̃d est non assumere nomen dñi frustra. i. non periurare, nec sine rationabili causa iurare. Quorum vtrunq; optime vitat, qui à loquacitate & deformitate periurationis linguam refrenat. Tertia plaga est cyniphum afflictio, quæ fuit molesta punitio & morsio inquieta, per quam solicitudo mundana, inquietudoq; seculi & pungitiua locutio explicantur. Quæ omnia tertio opponuntur præcepto, quod est sanctificatio sabbati, per quod mentis in Deo tranquillitas ostēditur ac iubetur. Qui aūt mentē suā in Deo figit, vitia illa in seipsis afflictiua & inqeta exhorret. Quarta plaga fuit cynomyiarum adductio, p quas inhonoratio significat parentū. Cynomyia quippe est musca canina. Canes autem suos nō cognoscunt parentes. Hinc & catuli eorum cæci nascuntur, per mysticam significationum expressionem. Contra quod quartū est pceptum: Habeas in honore parentes. Quinta plaga fuit mors pecorum, p quam fornicatio, quæ est bestiale vitium, demōstratur, cui quintum pręceptum, q̃d est, nō mœchari, cōtrariat. Sexta plaga est vlcera ac vulnera vesicarum, per quę iracundiæ furor, inuidiæ lues, impatientiæ impetus exprimuntur. Quibus omnibus sextū præceptum, videlicet Non occidere, extat cōtrarium. Ardent equidem homicidæ insania irę, quę si posses animas intueri, plus eas q̃ corpora vulnerata defleres. Septima plaga fuit percussio segetum, facta ictibus grandinum, per quam nocumentum furti exprimitur, quod septimo curatur præcepto, quo dicitur: Non furaberis. Octaua plaga, corrosio fructuum per locustas, per quam detractio seu falsa testificatio significatur, contra quod octauo præcepto iube

Exo. 20. · Rom. 1. · Exo. 8. · Exo. 20. · Exo. 8. · Exo. 20. · Exo. 8. · Exo. 20. 9. 20. · Exod. 9. · Exo. 20. · Exod. 9. 20. 10.

pto iubetur, Ne sis testis iniquus: Nona plaga fuit caligo palpabilis, ꝑ quam adulterina cōcu Exo. 20.
piscētia sumitur, q̃ mētem prorsus euertit & fuscat. Contra quā nonū ionat ꝑceptū, Nō con 10.20.12.
cupisces vxorē ꝑximi tui. Decima plaga fuit cōmunis strages primogenitoꝝ in hominib⁹ Deut. 6.
& iumentis, per quam oīs inordinata alienaꝝ reꝝ cupiditas designatur, quæ plurimoꝝ pe- Exod. 20
rimit animas, cum omnium radix malorum dicatur cupiditas. Contra quam decimo fertur 1. Ti. 6.
mandato, Non cōcupisces rē proximi tui. ¶ Præterea, sicut ait Orosius, & habetur in Glossa, Orosius
decem plagæ quibus ꝑpter Israelitas Aegyptus est cæsa, cōparari possunt decē plagis, quib⁹
Romanum imperiū est percussum ob suam tyrannidē in populū Chr̄ianum. Illa quippe in 1. Co. 10.
figura nostri cōtigerunt. Christiani & Hebræi vni & eidē Deo deseruierūt. Et sicut Hebræi
fuerūt Aegyptijs subditi, atq; ab eis oppressi, sic Romano imperio, adhuc Gētili, fuerūt Chri
stiani subiecti, à quibus & grauissimas afflictiōes noscunt perpessi. Pharao decies contradi- Ex. 5.6.7
xit Mosi, Romani imperatores decem edicta contra Chr̄ianos dederunt. Ibi diuersæ plagæ 8. 9. 10.
Aegyptiorum, hic diuersæ calamitates Romanoꝝ. In Aegypto primum de puteis atq; flu- Exod. 7.
minibus pro aqua sanguis manauit: in Romano imperio sub Nerone vndiq; morientiū Ro
manoꝝ sanguis fluxit, & morbus in vrbe corruptus, bellis quoq; in vrbe profusis. In Aegy-
pto rana habitatores Aegypti pene extinxit: in Romano imperio sub Domitiano impera- Exod. 8.
tore effrenati satellites iussu cruenti principis atq; inopia, Romanos ciues quasi disperserūt. Ibidem.
In Aegypto tertia plaga cyniphes, hoc est, sæuissimæ musculæ, quæ media æstate per squali-
da loca gregatim volant, & homines ac pecora grauiter mordent: in Romano imperio ter
tia plaga sub Traiano excitauit Iudæos, qui cum ante dispersi, quasi nō essent, quiescerēt, re-
pentino calore permoti sunt & crassati, multæq; vrbes tunc terræmotu euersæ sunt. In Ae- Ibidem
gypto quarta plaga fuit, muscæ caninæ, quæ sunt alumnæ putredinis, & vermium matres:
in Romano imperio sub Marco Antonino lues seu pestis infusa diuersis prouincijs, Italiam
ac Romanoꝝ exercitum per diuersa dispersum, morte dissolutū, putredini dedit ac vermi-
bus. In Aegypto quinta plaga fuit, mors pecorum: in Romano imperio sub Seuero perse- Exod. 9.
cutore ciuilibus bellis comminuta ac lacerata sunt viscera Romanorum, & adiumenta rei-
publicæ, id est, plebes prouinciarum legionesq; militum. In Aegypto sexta plaga fuit, vesi- Ibidem
cę turgentes vlceraq; manātia: in Romano impio hæc plaga per Maximini persequutionē
crebro intumescens ira atq; rancore, est exaltata, nō per vulgi occisiōem, sed per cædem mo-
rientium principum ac potentum, quoniā Maximinus specialiter percuti iussit Ecclesiarū
primates, episcopos scilicet, clericos, & magnates. In Aegypto septima plaga fuit, grando Ibidem
quæ hominibus ac iumentis fuit exitio: in Romano imperio sub Gallo & Volusiano, qui
Decio persecutori successerunt, pestis per omnia spatia regni Romani diffusa est, & omne
pene genus hominum dedit neci. In Aegypto octaua plaga fuit, excitatio locustaꝝ: in Ro-
mano imperio excitatæ vndiq; Gentes, Romanam vrbem cædibus incendijsq; vastarunt. Exo. 10.
In Aegypto nona plaga fuit, palpabiles tenebræ, plus periculi cōminantes, quàm inferētes: Ibidem
in Romano imperio Aurelio persecutiōem promulgante, terribilius fulmē sub ipsius pedi-
bus iuit, ostendens q̃d faceret tātus vltor, scilicet Deus, si vellet, nisi patiens esset, quanquam
infra sex menses interfecti sunt tres imperatores, Aurelianus, Tacitus, & Florianus. In Aegy Exo. 12.
pto decima plaga fuit, primogenitorum occisio, immo & templorum & deorum euersio.
Sic & in Romano imperio tandem facta est omnium perditio idoloꝝ. Rex Aegypti poten
tiam Dei probauit, sensit & timuit, ac populum Dei liberū ire dimisit. Sic & Romanorum
imperator tādem conuersus est. In Aegypto populus Dei nō est amplius ad seruitutem re-
tractus, nec in Romano regno ad idololatriam amplius est coactus. Aegyptijs Hebræos di-
missos persequentibus, post decem plagas irruit mare rubrum. Christianos quoq; in hoc se
culo peregrinantes persecutio Gentilium manet, donec Christo duce transeamus mare ru- Apo. 20.
brum, hoc est, ignem iudicij euadamus. Porro qui Christianos persequuntur, cum rege suo
Antichristo in stagnum ignis æterni demergentur.

¶ Elucidatio capituli XIII. Locutusq; est dn̄s ad Mosen, dicens: Sanctifica mi-
hi omne primogenitum. Arti. XXV.

PRecedenti capitulo descripta est percussio primogenitorum Aegypti, nunc recitatur
quid ex illa percussione sit consecutum. [Locutusq; est dominus ad Mosen, dicens: San Exo. 12.
ctifica mihi] id est, meo cultui, seu honorationi deputa & applica, [omne primogeni-
tum, quod aperit vuluam in filijs Israel:] hoc est, omne primitiuum inter filios Israel, seu
Israelitarum, quod primo de matre sua egreditur, etiam si post illud alter nullus ex eadem
matre nascatur. Sicq; primogenitum non distinguitur nunc contra vnigenitum, sed con
tra secundogenitum, ac deinceps. [tam de hominibus quàm de iumentis] id est, tam primo-
genita hominum, quàm primogenita brutorum. [Mea enim sunt omnia.] hoc est, vni-
uersa primogenita sunt specialiter mea, quoniam iubeo ea mihi offerri, aut meo cul-
tui applicari, seu ad meum honorem aliquid fieri de eisdem, prout infrà in isto habe-
tur ca-

tur capitulo. Vel sic: Locutus est dominus ad Mosen: Sanctifica mihi omne primogenitum &c. id est, præcipe mihi sanctificari, seu meo cultui aut honorificentiæ deputari omne primogenitum. Nā quanuis aliqua primogenita redimebantur, & aliqua offerri nō poterant, vt primogenita canum, quæ interficiebantur, aliquid tamē fiebat de eis, seu circa ea ad Dei honorem in cōmemorationem potentiæ atq; iustitiæ eius, quas in percussione primogenitorum Aegypti ostendit. Sicq; primogenita diuersimode sanctificabantur Deo, vt infrà magis dicetur. Istud q̃q; intelligitur totū de primogenitis masculis. De omni etem̄ fructu primitiua seu potiora, Deo sunt offerenda, & q̄m sola primitiua masculini sexus percusserat in Aegypto. [Et ait Moses ad populum] Hebræorū: [Mementote diei huius in qua egressi estis de Aegypto,] quæ fuit dies quinta decima mensis primi apud eos, s. Aprilis aut Martij, sicut in p̄cedentis capituli expositione p̄habitū est. [& de domo seruitutis] hoc est, de ipso regno Aegypti, in quo tanq̄ in loco & mansione durissimæ seruitutis estis morati. Vel de domo seruitutis, hoc est, de domibus habitationū vestrarū, quas habuistis in terra Gessen, in quib⁹ domibus habitastis, vt serui Aegyptiorū. [quoniā in manu forti] hoc est, per magna signa & in fortitudine sua omnipotēte, [eduxit vos dominus de loco isto.] Mementote, inquam, huius diei tam vos q̄ posteri vestri. [vt non comedatis fermentatū] .i. panem, in quo fermētum admixtum est, [septem diebus] q̄bus durat paschalis festiuitas. ¶Circa hoc Lyra allegat Rabbi Salomonem, dicentē: Præceptum nō obligabat ad comedendū azyma, nisi primo die q̄ comedebat agnus paschalis: cæteris diebus sufficiebat abstinere à fermēto & fermētato. Cui dicto obuiare videtur, q̇ præcedēti cap. à Deo iubetur, Septem diebus azyma comedetis. Circa q̄d dicit Glossa interlinearis: Prima dies dicit pascha, reliqui dicuntur dies azymorū, quia videlicet azymis panibus in eis vesci oportuit. [Hodie egrediemini de Aegypto mense nouarū frugum:] quæ illo in mense habentur in territorijs illis. In quo etiā mense fiebat de primitijs fructuū nouorum oblatio, estq; tempus illud ad ambulādum satis cōueniens. [Cūq; introduxerit te dn̄s] si non demerueris introduci, vel te in posteris tuis, seu posteros tuos pro te, [in terrā Chananæi & Ethæi, &c. quam iurauit patribus tuis] .i. Abrahæ, Isaac & Iacob cū iuramento promisit dare posteritati eorū, [vt daret tibi terram fluentem lacte & melle] .i. in victualibus abundantē, [*obseruabis hunc morem sacrorū mense isto] .i. sacros dies paschales & sacrificia eorundem celebrabis iuxta ritum præfatum. [Septē diebus vesceris azymis:] Per q̄d patet veritas verbi cōtra Rabbi Salomonem inducti. [& in die septimo erit solennitas dn̄i] .i. dies septima festi paschalis, erit solēnis sicut & prima, vt capitulo patuit præcedēti. [Azyma comedetis septē diebus. Non apparebit apud te aliquid fermētatum, nec in cunctis finibus tuis. Narrabisq; filio tuo in die illo, dicēs] .i. domesticis tuis, & soboli atq; discipulis causam obseruantiarū istarum exponens, dicēdo: Hoc est quod fecit mihi dominus q̄n egressus sum de Aegypto] .i. celebritas ista paschalis cōmemorat & designat beneficia mihi seu patribus meis desup præstita, quando exiui Aegyptum in propria p̄sona, vel in patribus meis, in quorū lumbis tunc eram secundū rationē seminalem & carnis massam. [Et erit quasi signum in manu tua, & quasi monimētum ante oculos tuos] .i. tam incessabiliter recordaberis horū, ac si esset aliquod corporale indicium in manu tua pro recordatone ligatum, vel corā oculis tuis appensum. Porro Iudæi, vt fertur, occasione horum verborum scribunt istud in schedula, quam ligāt in manu sinistra siue ad brachium, & aliā schedulā eadem continētem ligāt ad caput. [Et vt lex domini semp sit in ore tuo] .i. in omni tēpore opportuno paratus sis legē hanc dn̄i confiteri & filios tuos docere. [In manu em̄ forti eduxit te dominus de Aegypto. Custodies huiuscemodi cultū statuto tempore à diebus in dies:] hoc est, obseruantiā hanc paschalē omni anno seruabis mense primo, sicut præfixum est, à prima die huius festi vsq; ad septimum diem. [Cumq; introduxerit te dn̄s in terram Chananęi, sicut narrauit tibi & patribus tuis, & dederit tibi eam,] Per quam designātur terræ omniū gentium seu decem nationum, quorū terras De⁹ promisit Hebræis. [separabis omne q̄d aperit vuluam,] omne s. primogenitum [domino] .i. ab alijs fœtibus discernes illud, tanq̄ ad Deum specialiter pertinens. [Et quod *primogenitum est in pecoribus tuis. Quicquid habueris masculini sexus, cōsecrabis domino] .i. primogenita masculina Deo repones, offeres, & speciale aliquid circa illud facies ad Dei honorem. Primogeniti quippe Leuitarū Deo p̄cipue offerebātur & consecrabātur lege collata, quia in tēplo domino seruierūt. Primogenita aliarū tribuum offerebantur: & oblati, mox redimebant quinq; siclis, ita q̇ de cætero non erant obligati esse ministri in cultu templi. Ideo sanctificatio & consecratio horum nō fuit ita perfecta & propria, vt sanctificatio & consecratio Leuitarū. Primogenita demum animaliū mundorum immolatitiorū offerebātur, sacerdotumq; erant. Primogenita vero animaliū immūdorum, quæ offerri in sacrificium nō valebant, vel cōmutabantur, ita q̇ aliud animal mūdum aptum immolari offerebatur pro primogenito tali, sicut subiūgitur: [Primogenitum asini mutabis oue:] vel occidebātur, propter quod subdit: [Quòd si non redemeris, interficies] .i. primogenitum

Margin notes: Exo. 12. — *celebrabitis — In R. Salomonē. — Exo. 12. — *primitiuum

primogenitum q̊d nō redimebatur nec mutabatur, mox occidebatur ad Dei honorem: qa Deus hoc iussit, ne alijs vsibus deputaretur, q̊d ipse voluit esse suū, ꝑ memoriali ꝙ primogenita Aegyptioꝝ necauit, & primogenita Israelitaꝝ de manu percussoris saluauit. Sic ergo primogenita vniuersorum dn̄o consecrabātur aliquo modo, qa aut offerebantur, aut commutabant. Et id q̊d offerebatur pro eis, seu precium pro quo vendebantur, fuerat sacerdotum ad sustentationē eoꝝ: aut occidebant. [Omne aūt primogenitum hoīs de filijs tuis precio redimes], i. primogenita inter filios Hebræoꝝ, precio (s. quinq; siclis) redimentur, vt dictum est, demptis tamen primogenitis Leuitarum. Deinde in textu describitur causa seu ratio horum, quæ iam euidenter expressa est, & patet textus ex dictis. Sed Moses eadem multoties repetit, vt ea durissimis cordibus Iudæorum firmius inculcaret. Quemadmodum eñ lapis aut ferrum non cito recipit formā imaginis imprimēdæ, sic corda illa lapidea, immo & ferrea, frequenti repetitiōe & incussione egebant, vt tandem diuina testimonia ac mandata stabiliter retinerēt, q̊d legislatorem eoꝝ non latuit. Non ergo superflua fuit tam frequēs repetitio. [Igitur cum emisisset Pharao populū]. i. cū fecisset Hebræos egredi de Aegypto, non eos duxit dn̄s ad terram] ꝓmissionis [ꝑ viam terræ Philistijm, quæ vicina est Aegypto,] & etiam terræ Chanaan, inter quas directe est situata, ita ꝙ ꝑ Philistæos cōpēdiosiori itinere de Aegypto in terram promissionis pertingitur, & ecōtra: & ꝙ via illa non sit vehemēter remota & longa, inde perpēditur, ꝙ filij Iacob ex terra ꝓmissionis in Aegyptum ꝓ victualibus descenderunt: tantaq; inde tulerunt, ꝙ suffecit tā in itinere q̄ in terra ꝓmissionis per annum aut circiter, cum tamē asini, non quadrigæ, tulerunt empta. [reputans, ne forte pœniteret eum, si videret aduersum se bella cōsurgere, & reuerteretur in Aegyptū]. i. ipse dn̄s intra se cogitans, & idcirco id faciens, ne forsitan filij Israel dolerent se exisse Aegyptum, si viderēt Philistæos sibi occurrere ad pugnandum. Erant equidem Philistæi duri & robustissimi bellatores. Immo Deus certe cognouit, ꝙ in tali casu filij Israel de suo exitu pœniterent, de diuino auxilio diffidentes, quemadmodū postea doluerunt, audito ab exploratoribus quales essent habitatores terræ Chanaan. Veruntamen in litera dicitur, ne forte, non ꝙ in diuina p̄scientia sit aliq̄ incertitudo, sed ad insinuādum libertatem arbitrij, cui præcognitio nequaq̄ necessitatem imponit. ¶Circa hæc qdam scribit duo: Primum est, ꝙ Philistæi erant multi & fortes bellatores, vnde Iosue & filij Israel non potuerunt eos debellare. Quod non videtur idonee dictum, q̊niam sicut Iosue & filij Israel debellauerunt Chananæos se multo fortiores, non humana, sed diuina virtute, ita eadem virtute potuissent debellare & Philistæos, si Deo sic placuisset. Cur autem Deus non subiecit ipsi Iosue & filijs Israel Philistæos in toto, siquidem pro parte subdidit eos illis, habet in libro Iudic. in textu, vtpote vt in Philistæis experiretur Israelem, an vere timeret dominum, & vt filij Israel haberēt consuetudinem præliādi. Iudic. 3.
Secundum est, Philistæi nondū demeruerunt ita puniri sicut Aegyptij, nec de terra sua expelli, sicut Chananæi. Ideo dn̄s noluit ꝙ filij Israel irent ꝑ viam terræ Philistijm. Ad q̊d dico, ꝙ Philistijm erant idololatræ pessimi, quemadmodum Chananæi atq; Aegyptij: nec solū meruerunt temporaliter puniri & expelli, sed & æternaliter cōdemnari, q̊d omnē temporalem supgreditur incomparabiliter pœnam: immo dn̄s promiserat filijs Israel terram Philistijm, sicut & Chananæoꝝ. Erant enim ex genere Cham, & vna decem gētium, quaꝝ terrā ꝓmiserat Israeli, vt patet in Genesi, & in libris Iosue ac Iudicū manifeste. Quāuis aūt oīpotens Deus oīa possit, nō tamē vult semp oīpotentiam suā ostendere, sed secundū sapientiæ suæ censuram ac ordinem operat. [sed circūduxit] filios Israel [ꝑ viam deserti, q̄ est iuxta mare rubrū.] Nam Deus Mosi p̄nunciauit, ꝙ in montē Sinai essent venturi & ibi immolaturi. Ibi q̊q; voluit eis legē donare. In Aegyptioꝝ item demersione voluit suā demōstrare iustitiā. Dicit autem mare rubrū, nō ꝙ aquæ sint rubræ, sed ꝙ apparēt rubræ ꝑpter fundi & lapilloꝝ ibi iacentium ruborē, vt fert, & qa terra in ripa est rubra, cōmiscetq; aquæ, ꝑpter q̊d p̄cipue circa littus rubra videt. Veruntamē in Hebræo dr̄, mare suph. i. iuncosum siue cannosum, eo ꝙ iunci siue cannæ abundent in littore. [Et armati ascenderūt filij Israel de terra Aegypti.] Quidam dicunt ꝙ Aegyptij accōmodauerunt Hebræis arma ad defendendū se à p̄donibus, & vasa preciosa q̄ concesserant eis. Alij verisimilius dicunt, ꝙ dicunt ascendisse armati, qa de supellectili & preciosis rebus Aegyptioꝝ eis cōcessis, erant bn̄ puisi atq; muniti. Quā expositionem tāgit Hieronymus. Porro Septuaginta transtulerūt, Et qnta gn̄atione ascenderūt filij Israel &c. In Hebræo habet, quinta: & ꝑ explanatione, Septuaginta addiderunt, gn̄atione. Et possent gn̄ationes illæ tam in tribu Leuitica, q̄ in tribu regia Iudæ sic accipi. Nā Moses fuit quintus à Iacob, qm̄ Leui, Caath, & Amram, inter eos fuerūt. Similiter* Salomon de tribu Iuda qui de Aegypto egressus est, fuit quintus à Phares filio Iudæ, qui cum ipso Iuda intrauit Aegyptū. Phares nanq; genuit Esrom, Esrom genuit Aram, Aram vero Aminadab, Aminadab vero Naason, de q̄ natus est Salmon. [Tulit q̊q; Moses ossa Ioseph secū, eo ꝙ Ioseph adiurasset filios Israel, dicens: Visitabit vos Deus] id est, gratiose liberabit posteros vestros

Ge. 17. 22
Iosu. 12. & 13.
Iud. 5. 16
Hieron.

de hac terra.[Efferte oſſa mea hinc vobiſcum].i.poſteros veſtros ad hoc obligate. Hæc aũt
loquutus eſt Ioſeph in extremis, vt in Geneſi ſcriptum eſt, vbi & verba hæc plenius extant
Gen. 50. expoſita.¶Circa hæc magiſter in hiſtorijs ſcribit:Nilus tunc præter ſolitum adhuc inunda-
bat terram, in q̃ erat ſepulchrum Ioſeph. Tunc Moſes ſcripſit in lamina aurea nomen dñi
tetragrammaton,q̃ ſuppoſita aquæ,natauit vſq; dum venit & ſtetit ſup ſepulchrum Ioſephi
& effodientes,ſuſtulerunt oſſa ipſius,q̃ ſublata, legunt eis ꝓphetaſſe,forte de difficultate iti-
neris. Tamen Hebræi tradunt, ꝙ ouis improuiſe adſtitit, & ſupnaturaliter loquuta eſt eis.
Propter quod vocabant eam ouem Ioſeph,& diu duxerũt eam ſecũ p deſertum, iuxta illud:
Pſal.79. Qui deducis velut ouẽ Ioſeph.Porro Lyra dicit hæc eſſe fictitia,qa nec Ioſephus,nec Gloſ-
ſæ Hebraicæ dicunt hoc.Nec veriſimile eſt,ꝙ oſſa Ioſeph fuerint ſepulta in campis aut pra-
In Lyrã. tis vbi aqua poſſit inundari.¶Circa q̊d dico,ꝙ vir ille authẽticus Petrus Comeſtor,author
Scholaſticæ hiſtoriæ,nõ retuliſſet p̃fata,niſi ex Hebræis & ſcriptis eoꝝ hoc accepiſſet,vel ex
Ge.23.25 alijs ſcriptis allegatiõe condignis.Deniq; ſepulchra etiã diuitũ & magnatũ conſueuerunt à
35.49. Iudæis fieri in hortis aut campis.Nam & Abraham,Iſaac & Iacob cũ ſuis vxorib⁹ in ſpelũca
Mat. 27. duplici in agro Ephron Ethæi ſepulti ſunt,ſicut ex Geneſi patuit.Ioſeph q̊q; ab Arimathæa
Mar. 15. vir nobilis, corpus Chriſti ſepeliuit in ſepulchro, q̊d ſibi exciderat in petra ſita in horto,vt
Lucæ 23. patet Ioannis 19.& vſq; in p̃ſens Iudæi ita ſepeliunt ſuos in pratis. Aqua autem Nili interdũ
Ioan.19. tã copioſe inundat,vt & loca ac monumenta alte & celebriter ſituata potuerit inundare.Et
*caſtra- forte poſt tot annos ſepulchrũ Ioſeph fuit neglectũ, aut ab Aegyptijs dehonoratũ. Ideo re-
metati ꝓbatio illa inepta eſt.[Profectiq;]filij Iſrael[de Socoth,* venerũt in Ethan,in extremis fini-
ſunt bus ſolitudinis].i.iuxta terminum illius deſerti ex vna parte, in qua erat propinquum terræ
Euſebi. habitabili Aegyptiorum.Vnde in Scholaſtica fertur hiſtoria:Ethan erat ciuitas tunc deſer
Ioſep.li. ta in capite ſolitudinis,quæ à Ioſepho dicitur Lithus.[Dñs autem p̃cedebat eos ad oſtẽden-
2.an. Iu. dam viam p diem in columna nubis,& p noctẽ in columna ignis,vt dux eſſet itineris vtroq;
cap. 13. tempore.]Columnam illam qdam dicũt fuiſſe vnam in ſubſtantia,ſed duplicem in officio,
ita ꝙ ex vna parte habuit ſpeciem ignis & lucem,& illa pars luxit Hebræis tempore noctis
vt viam agnoſcerent, & ſibi à ſerpentibus præcauerent: ex alia vero parte habuit ſpeciem
& officium nubis,quæ obumbrauit Hebræos in die,vt & viam monſtraret,& contra inten-
ſum ſolis calorem q ibi abundat,eos protegeret.Hebræi vero(vt fertur)affirmant,quòd fuit
duplex columna:vna nubis,in die apparens,& de veſpere abiens:alia ignis,de veſpere ſubin
trans,& mane recedens. Hanc columnam angelus mouit, ideo dominus per angelum ſuum
miniſtrũ dicitur eos præceſſiſſe in columna. Quæ etſi obumbrauit illos, tamen ex parte ſua
anteriori extendebatur in tantum,quòd pro parte præceſſit.

¶De ſpirituali eiuſdem cap.XIII.intellectu. Arti. XXVI.

LOquutusq; eſt dñs ad Moſen: Sanctifica mihi omne primogenitum &c. Quemadmo-
dum per primogenita Aegyptioꝝ occiſa,deſignantur principalia vitia iuſte damnan-
da,ita primogenita Hebræoꝝ à morte præſeruata, ſignificantur præclariores actiones
virtutum,quas dñs tẽpore tentationis p̃ſeruat,ne vincant à vitijs. Hæ ſanctificandæ ſunt do-
mino.i.diuinæ pietati ac gratiæ humiliter aſſcribendæ. Nempe cũ nil boni à nobiſmetipſis
habeamus,quanto actiones virtutum fuerint in nobis eminentiores, tanto plus attribuen-
dæ ſunt Deo,ex cuius prouidẽtia oritur, vt ſic vel ſic ad virtutum ꝑtingamus ꝑfectum ac ver
ticem.Vt ergo primogenita tua conſecres Deo, tanto debes eſſe gratior Deo atq; humilior,
quãto virtuoſior,deuotiorq; extiteris,vt cum Apoſtolo fatearis: Gratia Dei ſum id q̊d ſum.
1. Co.15. Iſta primogenita aperiunt mentis vuluam,quia de cordis fundo ac fœcunditate interna na-
ſcuntur.Memẽto diei huius,in qua egreſſi eſtis de Aegypto & de domo ſeruitutis, qa in ma
nu forti eduxit vos dñs,vt non comedatis fermẽtatum. Iſtud vnicuiq; noſtrum cõmittitur.
Egreſſi enim ſumus de Aegypto & habitaculo ſeruitutis, quãdo per veram cõtritionem ope
ra tenebraꝝ & errores ſeculi,ignorantias mentis,conuerſationem carnalẽ relinquimus,&
iugiter Deo regratiari debemus, ꝙ tam diu nos tolerauit in vita iniqua,& non ſolũ diſtulit
damnationis ſupplicia,ſed inſuper ꝓ malis reddidit bona,& grãm conuerſionis largitus eſt.
Quod vtiq; fecit in manu forti, cum maius ſit peccatorẽ conuertere, & rebellem voluntatẽ
ſine coactione ſalubriter immutare,q̃ cælum & terram creare. Deniq; ſeculũ iſtud nequam
recte vocat domus miſeræ ſeruitutis, qa in eo ſeruiunt amatores ſeculi principi tenebrarũ
2. Pet. 3. ac vitijs,& iugo ſubduntur iniqtatis.Propter q̊d princeps apoſtoloꝝ:Iniqui, inqt, ſunt ſerui
Ioan.8. corruptionis.Et Chrs:Omnis q facit pctm̃,ſeruus eſt pcti.Cui ſeruituti opponit mẽtis ſacra
Ibidem. libertas,de q̃ ait ſaluator:Si filius vos liberauit,vere liberi eritis.Paulus quoq;: Itaq; non ſu-
Galat. 4. mus filij ancillæ,ſed liberæ,q̃ libertate Chriſtus nos liberauit.Specialiter vero religioſis in-
1.Ioan.5. cumbit,vt ſemp grati ſint Deo,ꝓ eo ꝙ de mũdo in maligno poſito eos abſtraxit,atq; in clau
ſtro cõſtituit.Nec vnq̃ obliuiſci debẽt diei in q̊ religionẽ ingreſſi ſunt ſeu ꝓfeſſi, ne à priſti-
no torpeſcant feruore,ſi ſe iuxta ſuæ ꝓfeſſionis exigẽtiam ſatagant Deo digne ſeruire,ne eis
illud

illud in Apocalypsi scriptum, à iudice summo dicat: Habeo aduersum te, q charitatē tuam pristinam reliquisti. Horum itaque memores esse debemus, ne fermentatum edamus, hoc est, ne ad pristinos excessus atque errores vllatenus reuertamur. Propter quod à Petro monemur: Sperate in eam, quæ vobis offert, grām, non configurati prioribus ignorantiæ vestræ tenebris, sed secundū eum q vocauit vos, & ipsi in omni cōuersatione sancti sitis. Rursus domus seruitutis est caro ista mortalis, quā exire debemus, passiones eius & vitia derelinquēdo, cælestia ac spiritalia charismata cupiēdo ac cōtemplādo. Nēpe vt ait Apostolus, Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Cumque introduxerit te dñs in terram lacte & melle manantem. i. Christo & corpori eius mystico, qd est ecclesia electorum, in qua est abundantia spiritaliū alimentorum, te incorporauerit, aut ad sacrā religionē pduxerit, vel corpus ratiōi omnino subiectū sibi cōtulerit, celebrabis hūc morē sacrorum. i. pascha spiritaliter facies, & Chrm in sacramento cum vera pparatione accipies. Primogenitum asini oue mutabis. Per asinū insensata simplicitas & hebetudo atque stoliditas denotat: Per ouem, innocētia & simplicitas bona. Itaque primogenitū asini mutamus oue, qn primordia humanæ stultitiæ & inconsideratione ppriorum piculorum abijcimus, & verā puritatē innocentiāque amplectimur. Nisi em conuersi fuerimus & effecti vt paruuli, nō intrabimus regnū cælorum. Malā ergo & asininā simplicitatē mutemus in simplicitatē columbinā, innocentiāque ouinā, vt simus prudētes sicut serpētes, & simplices sicut colūbæ. Vnde hortat & summus Aplus: Quasi modo geniti infantes rōnabiles, sine dolo, lac cōcupiscite. Quod si nō redemeris, interficies. i. si tā pfecte te emēdare nequeris, saltem reproba cōfitere, & vita pristinas tuas iniqtates. Omne aūt primogenitū hoīs de filijs tuis, precio redimes, id est, opera tua pcipua, rōnabilia, ex tuo intellectu & volūtate nascētia, virtute & merito preciosissimi sanguinis Christi seu passiōis ipsius, nō pprijs viribus, de manu & rabie hostiū tuę salutis, inuiolata custodire conaberis. Igit cū emisisset Pharao populū, nō eos duxit dñs p viā terræ Philistijm &c. Per hoc significatū est, q Deus nouiter cōuersos in suæ exordio cōuersionis frequēter custodiuit à grauioribus tētamentis, & pie ac dulciter tractat eos, ne victi succūbāt, atque ad pristina redeāt mala. Cū vero fuerint in virtutibus exercitati, spiritalibus pliis & grauioribus tētatiōibus eos impugnari pmittit. Et armati ascēderūt filij Israel de Aegypto. Hoc implet in nobis, qn p verā cōtritionē spiritalibus implemur charismatibus spūs sancti, armatura virtutū, opulētia meritorum: sicque ad excelsa tēdimus internorum, pfectuū ac euāgelicæ pfectiōis, tūc dñs nos pcedit, & viā salutis ondit p diē, puta in psperis, p colūnam nubis. i. refrigerationē & irrigationē supnæ illuminationis & vnctionis: atque in nocte, videlicet in aduersis, per columnā ignis, hoc est, p terrorē diuini iudicij, itemque infernalis incendij, quorum consideratione in aduersis patientiam obseruamus, nec iter virtutum reliquimus. De horum tamen significatione infrà plenius dissexetur.

Apoc. 3. 1. Pet. 1. Rom. 8. Matt. 18. Matt. 10. 1. Pet. 2.

¶ Expositio literalis cap. XIIII. Loquutus est dominus ad Mosen, dicens: Loquere filijs Israel. Arti. XXVII.

Capitulum istud describit, qualiter Pharao cum omni suo exercitu filios Israel persequēdo penitus perijt. [Loquutus est autem dñs ad Mosen, dicens: Loquere filijs Israel, Reuersi castrametent e regione Phihahiroth]. i. hoc præcipe eis, vt paululum redeat versus Aegyptum, & castra seu tentoria sua collocent ex opposito loci, q Phihahiroth nuncupatur. [* qui est inter Magdalum & mare contra Beelzephon] id est, qui locus situs est inter vrbem nomine Magdalum, constitutam in Aegypti confinio, ad quam confugerunt Iudæi tempore Hieremiæ prophetæ Godolia occiso, & inter locū Beelzephon dictum. [In conspectu eius castra ponetis super mare:] hoc est, in loco præfato euidenter ponetis turmas vestras ac papiliones circa littus maris rubri, quatenus Aegyptij mox venturi, putarēt eos deuiare à recto itinere, & esse in tali loco, q manus suas nō valerēt euadere. Denique mare rubrū in duos sinus seu per duo loca diuiditur: vnus sinus seu fundus est ab oriente, & Persicus appellatur, qm Persę oram eius inhabitant: alter Arabicus dicit. [Dicturusque est Pharao sup filijs Israel: Coarctati sunt in terra, conclusit eos desertū]. i. Pharao cognito p exploratores & nuncios suos, q filij Israel in loco prædicto cōsisterent, dicet de eis ad populū suū: Iam cōstituti sunt in tali loco, in terra & solitudine in qua sunt, q euadere nequeūt: qa (vt Iosephus refert) ex vna eorum parte erāt asperrimi & immeabiles mōtes, ex alia mare rubrū, nec patuit eis fuga, nisi p viam p quā Pharao fuit cōtra eos venturus. [Et indurabo cor eius, ac persequetur vos]. i. permittā eū sic indurari & excæcari, q dolebit de hoc q pmisit vos egredi suam terrā, & qsi oblitus pteritarum plagarum, insequet vos, nō attendēs nec metuēs potentiā atque iustitiā Dei qs toties est exptus. Et glorificabor in Pharaone & in omni exercitu eius]. i. p iustā eius & suorum punitionē & submersionē, meā potētiā ac iustitiā tā sublimiter declarabo, q oībus innotescēt, & famosus ero ac glosus reputabor vbique. Vnde suprà dñs dixit ad Pharaonē: Idcirco posui te, vt ondam in te fortitudinē meā, & narret nomē meū in omni terra. [Scientque Aegyptij qa ego sum dñs.] Pharao nāque & eius exercitus p expiētiam ppriæ puntiōis

* quæ Hier. 41. Iose. li. 2 ant. iud. cap. 14.

hoc cognouerūt,& ꝗ in Aegypto remāſerāt,hoc nouerūt ex mirabilibus q̃ Deus tūc in mari
rubro exercuit.Veruntā Aegyptioꝝ cognitio, q̃ Dei eminentiā dominiūq́ nouerūt,infor-
mis fuit & impfecta,q̄tū ad eos ꝗ ſe nō emēdauerūt ex ea.[Fecerūtq́ ita.Et nunciatū eſt regi
Aegyptioꝝ ꝙ fugiſſet pplꝰs.]Iā aū ſciebat pplm Hebræoꝝ exiſſe de terra ſua,ſed eos reditu-
ros putabat, dū expleto triū dieꝝ itinere ſacrificaſſent. Nūc aūt ꝑcepit à nūcijs ſuis, ꝗ iter &
ꝓceſſum Iſraelitaꝝ explorauerūt,ꝙ ipſi Iſraelitæ nō diſpoſuerūt ſe ad redeundū poſt viā tri-
um dieꝝ,ſed ꝙ ꝓceſſerūt vlterius, ideoq́ ꝓponerēt oīno recedere: q̊d fugā eſſe reputauerūt
Aegyptij.[Immutatūq́ eſt cor Pharaonis & ſeruoꝝ eius ſup pplm].i.ꝓpoſitū mutauerunt,
& q̊s egredi cōpulerūt,nūc ad redeundū cogere cogitabāt.[Et dixerūt]ad inuicē:[Quid vo-
luimus facere,vt dimitteremus Iſrael,ne ſeruiret nobis?]Q.d.In hoc ſtulte fecimus. nā & ſi-
Ioſe.li.2. gna p̄habita aſſcripſerūt (ſecundū Ioſephū) veneficijs Moſis.[Iūxit ergo curꝝ].i.ꝓpriū ſuū
ant.iud. currū iuſſit parari ſibi,[& oēm pplm ſuū]i.q̊ſdā de ſingulis[aſſumpſit ſecū.]In Scholaſtica hi-
cap.14. ſtoria fert:Aſſumpſit ſecū qnq̄ginta millia eqtū,& ducēta millia peditum.[Tulitq́ ſexcētos
Euſebi. currus electos,& qcquid in Aegypto curruū fuit & duces exercitus.]Secundū Ioſephū,acce-
Ioſe.lib. pitq́ ꝓprios currus trecētos,& totidē ab Aegyptijs.Et ꝙ ait, Quicqd curruū in Aegypto fu-
2.anti.iu it,intelligendū eſt de electis ſeu elegātibus curribus,ꝗ in bellicis ſolēt negocijs deſeruire,&
da.ca.14 q̊s expedite quit acqrere.¶Et ſi quærat̃,q̄liter habebat tot eq̊s,patet rn̄ſio ex p̄dictis.Nō eñ
oīa Aegyptioꝝ aīalia erāt grādine interfecta,ſed q̃ erāt in agris relicta. [Cūq́ pſequerēt Ae-
gyptij veſtigia p̄cedentiū]ſ.Hebræoꝝ,q̊ꝝ etiā veſtigia in locis arenoſis potuerunt faciliter
apparere. [reperunt].i.à lōge viderūt[eos]eſſe[in caſtris].i. caſulis ſuis[ſup mare.] Nōdū tñ
attigerūt Hebræos,ꝓpter q̊d ſubdit̃:[Oīs eqtatus & currus Pharaonis & vniuerſus exercitus
eiꝰ erat in Phihahiroth cōtra].i.ex oppoſito[Beelzephō]de qbus locis iā dictū eſt.[Cūq́ ap-
propinq̄ſſet Pharao, leuātes filij Iſrael oculos,viderūt Aegyptios poſt ſe,& timuerūt valde:]
qm̄ rudes erāt & impfecti,nō habētes pfectā fidē & ſpem in Deo,qui toties pugnauit ꝓ eis,&
adiutoriū ſuū eis ꝓmiſit.Atq; (vt Ioſephus addit)erat luctus & gemitus mulieꝝ & infantiū,
Ibidem. q̄ſi habētiū ante oculos mortē, nec euadere potētiū. [clamaueruntq́ ad dn̄m,]inuocādo eius
auxiliū,ꝗa aliq̄liter ſperauerūt in eo:ſed q̃ modice,cōſtat ex eo q̊d ſubdit̃: [& dixerūt ad Mo-
ſen]aſpnāter atq; ironice & increpatorie:[Forſitā nō erāt ſepulchra].i.apta loca ꝓ ſepultura
[in Aegypto, & ideo tuliſti].i.de Aegypto exire feciſti[nos,vt moreremur in ſolitudine &c.]
hoc eſt, vt nunc in deſerto hoc ab Aegyptijs occidamur.Sed cur tantū timuerunt Hebræi,cū
eſſent plus q̃ in duplo,immo q̄ſi in triplo plures Aegyptijs illis? Rn̄detur,ꝙ non erāt ita peri-
Exo. 13. ti ad bella ſicut Aegyptij,nec equitibus putabant ſe poſſe reſiſtere, atq; (vt in hiſtorijs addit
magiſter)erant inermes.Nec obſtat quod præcedenti habetur cap.ꝙ aſſcenderunt armati:
ꝗa ſecundū ꝓbabiliorē expoſitionē, hoc intelligit̃ de diuitijs Aegyptioꝝ quas abſportabāt,
non armis ꝓprie dictis.Vel ideo dicuntur fuiſſe inermes, ꝗa non bene erant armati.[Et ait
Moſes ad populum:Nolite timere]Aegyptios carnali & mundano timore.[ſtate]firmi in fi-
de & ſpe diuini auxilij,[& videte magnalia domini quæ facturus eſt hodie,]id eſt,quæ face-
re inchoabit hac die.Non tamē die illo ante noctem fuerūt ſubmerſi Aegyptij. Sed qd do-
minus fecerit illo die pro filijs Iſrael, paulopoſt ſubdit̃:[Aegyptios enim quos nunc videtis,
nequaq̄ vltrà videbitis vſq; in ſempiternū].i.nunq̄ poſt hanc diem videbitis eos viuos in vi-
ta præſenti. Tamē die ſequēti viderūt eoꝝ cadauera. In die quoq; generalis iudicij poterūt
reſuſcitatos videre. Ex hac pia & dulci reſpōſione oſtēditur mira manſuetudo ac patientia
Moſis,ꝗ ad irrationabilē,improbā & ingratā populi ſibi ſubiecti interrogationē,immo po-
tius redargutionem,tam benigne rn̄dit. Siqdem dicere potuiſſet: Quid inuehimini cōtra
me,q̄ſi ego ꝓprio motu vos de Aegypto eduxerim?[Dominus pugnabit pro vobis,& vos ta-
cebitis.Dixitq́ dominus ad Moſen:Quid clamas ad me?]Per hoc dat̃ intelligi, ꝙ & Moſes
clamauit ad dominum,ſed nō ita ſicut impfecti Hebræi.Nō enim ex animi ꝑturbatione aut
diffidentia ſeu inordinato timore clamauit,nec clamor eius fuit ſtrepitus oris,ſed feruor at-
q; deuotio cordis,nec ceſſauit Dei auxilium inuocare,q̄uis ſciret id mox affutuꝝ.Nā ſciuit
ꝙ Deus vult ꝑ orationes obtineri, q̊d ipſe ꝓponit miſericorditer dare.Et ꝓuidētia Dei hoc
continet,vt multa ꝑ ſanctoꝝ preces adimpleant̃.Sic & Chriſtus paſſione inſtante orauit ꝑ
Ioan.17. ſui corporis glorificatione,& pro ſua clarificatione,pro electoꝝ quoq; finali ſaluatiōe,q̃ oīa
certiſſime ſciuit futura.Nec Deus increpatorie dixit ad Moſen, Quid clamas ad me,ꝗa non
repræhēdit ꝙ orauit, ſed ex familiaritate. Quaſi dicat: Tam familiaris & charus es mihi,vt
nō oporteat diutius te clamare,cum ſim paratus te exaudire. Ideo ſubditur:[Loquere filijs
Iſrael vt proficiſcantur]vſq; ad ripam maris,deinde ꝑ fundum eius ſiccatum.[Tu autē eleua
virgā tuā,] ꝑ quā & alia ſigna feciſti, [& extēde manum tuā ſup mare]cum virga, & diuide
illud].i.diuidēdū deſigna, & miniſterialiter diuide illud,quēadmodū alia ſigna egiſti. Mo-
ſes q̊q; meritis ſuis ac precibus ad maris rubri diuiſionē coopabat̃. [vt gradiantur filij Iſrael
in medio mari ꝑ ſiccū].i.per arefactum fundū,in quo paulo ante aqua cucurrit. [Tollenſq́
ſe

se angelus dñi qui præcedebat castra Israel,]q̃a per motum nubis & ignis p̃cessit & viã mõ-
strauit,[abijt post eos, & cũ eo pariter columna nubis].i.angelus seipsum ac nubẽ illã trãstu
lit à loco anteriori vsq; post dorsa Hebræoꝶ,ponẽsq; se inter eos atq; Aegyptios. ideo sub-
ditur,[priora]s.loca[dimittens,post tergũ]Hebræoꝶ[stetit] inuisibiliter in aere & in nube
quã rexit.[inter castra Aegyptioꝶ & castra Israel:]hoc est,inter turmas seu tentoria vtrorũ-
q;.[Et erat nubes tenebrosa & illuminans noctem.] Ex hoc apparentiam habet opinio di-
centium,ꝙ columna nubis & columna ignis eadem erat. Videtur enim in textu insinuari,
ꝙ eadem columna nubis, quam scilicet angelus tulit secum, fuit tenebrosa atq; illuminãs:
tenebrosa videlicet in ea parte, qua respiciebat Aegyptios: & illuminans noctem, ex parte
qua versa fuit ad Hebræos.[ita vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerẽt.]
Non ꝙ Hebræi optarent ad Aegyptios ire,sed q̃a Aegyptij appetebant Hebræos subito ob-
ruere,& violenter reducere:sed propter interpositæ nubis deterrimã densitatẽ eos adspicere
& aggredi non valebant.Porro q̃ dicunt duas fuisse columnas,affirmant ꝙ circa noctẽ ad-
ueniente columna ignis,columna nubis more solito non recessit:sed mãsit versus Aegypti-
os,& columna ignis respexit Hebræos.[Cumq; extendisset Moses manum] cum virga[sup
mare,abstulit illud dñs,]i.aquas à fundo abstraxit & ab inuicem separauit.[flante vento ve
hementi & vrente tota nocte,]qui ventus non diuisit mare.immo vento illo incipiẽte, diui
sæ sunt aquæ,post quarũ diuisionem mãsit flans ventus,& suo impetu ac calore desiccãs ter-
ram fundi,super quã aqua pauloante cucurrit.Ideo subditur:[& vertit in siccum:] non ꝙ aq̃
fuit siccata,cũ humiditas inseparabilis sit ab aqua,sicut calor ab igne:sed fundũ prius humi-
dum,vertit in siccũ,ne si maneret lutosus & mollis, esset ad perãbulandũ ineptus. [Diuisaq;
est aq̃.]Dicunt nõnulli, ꝙ vniuersi Hebræi per eandẽ diuisionẽ & viã diuisi maris incesserũt,
Mosen ducẽ sequẽtes:sicq; diuisa fuisset aq̃ in duas partes duntaxat, inter q̃s vna via apparu
it.Probabile nãq; videt̃,ꝙ oẽs tribus elegerunt viã incedere,in q̃ Mosen cernebant p̃cedere,
& ꝙ per alias vias formidassent intrare. Et ista est Hebræorũ & multoꝶ catholicoꝶ positio,
quã & in expositiõe libri Psalmoꝶ magis sequutus sum. Alij dicunt,ꝙ factæ sunt ibi duode-
cim diuisiões ac viæ,vnicuiq; tribui vna:& ꝙ singulæ tribus per singulas vias, seu vnaquæq;
per suã ingressæ sint.Vnde Origenes circa hæc scribit:Audiui à maioribus traditũ,ꝙ in ista Origen.
digressione maris,singulis tribubus Israel singulæ diuisiones sint factæ. Quod ostendit ex eo
q̃d scriptũ est,Qui diuisit mare rubrum in diuisiões:per q̃d plures diuisiones docent̃ factæ,at- Psal. 135.
q; per illud: Ibi Beniamin iunior in stupore,principes Iuda duces eoꝶ, principes Zabulõ & Psal. 67.
principes Nephthalim.Idem tenet Cassiodorus sup illud, Qui diuisit mare rubrũ in diuisio Cassiod.
nes,Magister quoq; in historijs.Veruntñ illa authoritas,q̃ magis videt̃ esse pro eis,sic potest Psal. 135.
intelligi: Qui diuisit mare rubrum in diuisiones,id est,in duas partes à se inuicem diuisas. Gen. 46.
Alij dicũt ꝙ ibi ponitur plurale p̃ singulari,quemadmodũ in Genesi,vbi dicitur: Filij Dan,
cum tñ Dan nõ nisi vnum habuerit filium. [Et ingressi sunt filij Israel per medium sicci ma-
ris].i.per medium terræ siccatæ sup quam cucurrerat aqua. [Erat enim aqua quasi murus à
dextra eorum & læua.] Nempe si frigus potest aquæ soliditatem & immobilitatem influe-
re,vt patet in glacie:quanto magis omnipotentia creatoris, cui oĩs creatura ad nutũ obedit
per ingenitam obedientialem potentiam?[Persequentesq; Aegyptij,ingressi sunt post eos.]
Quod fuit excæcatio admiranda,& stulta ac impetuosa audacia,q̃a eoꝶ ratio fuit prorsus Eusebi⁹.
obtenebrata. ¶Circa hæc in Scholastica recitat̃ historia:Diuisum est mare in duodecim di
uisiones,vt quæq; tribus per turmas suas incederet.Et aduocans Moses singulas tribus secũ-
dum ordinẽ natiuitatis eaꝶ,hortabat̃ eas vt ipsum præeuntẽ sequerent̃.Cumq; Ruben,Sime
on & Leui renuissent intrare, tribus Iuda primo aggressa est iter post Mosen, p̃ q̃d meruit
regnum.Aegyptij vero videntes ꝙ Hebræi ingressi essent p̃ mare, reputabant eos vesanos.
sed cũ viderent illæsos abire,ingressi sunt post eos.[Iamq; aduenerat vigilia matutina,] in q̃
filij Israel iam peruenerunt ad litus, Aegyptij aũt adhuc erant in medio maris siccati.[& ec
ce respiciẽs dñs supra castra].i.exercitus[Aegyptioꝶ,]erant enim in illo totali exercitu tur
mæ distinctæ ac plures,subiectæ diuersis ducibus belli,[per columnã ignis & nubis.]Iste re-
spectus,fuit respectus iustæ ac rigidæ vltiõis:q̃a ex illa colũna descẽderũt sup Aegyptios ful-
gura atq; tonitrua:immo(sicut ex Iosepho magister in historijs protestat̃) intolerabiles im Iose. li. 2
bres & graues tonitruos,coruscatiões & lampades iniecit dñs sup eos,ex quibus etiam mul- ant. iud.
ti occidebantur.Idcirco subiungit̃:[interfecit exercitum eoꝶ, & subuertit rotas curruũ,fe- cap. 14.
rebanturq; in p̃fundum.]Ceciderunt enim p̃cipites.[Dixerunt ergo Aegyptij]nondũ occi-
si,neq; adhuc ita præcipitati:[Fugiamus Israelem,dominus em̃]cui nullus resistere valet,[pu Hest. 13.
gnat p̃ eis contra nos.]Prædicta autem angelico fiebãt obseq̃o.[Et ait dñs ad Mosen:Exten
de manũ tuã]cũ virga [sup mare, vt reuertant̃ aquæ ad Aegyptios sup currus & eq̃tes eorũ.
Cũq; extẽdisset Moses manũ cõtra mare,reuersum est primo diluculo ad priorẽ locũ. Fugiẽ
tibusq; Aegyptijs occurrerũt aq̃ &c.& operuerunt currus & eq̃tes cũcti exercitus Pharaõis &c.

in q̊ etiam pedites multo velocius fuerunt aq̄s operti. ¶Circa hoc ſcribit q̄dam: Aegyptij ex
timore ita erāt turbati & ſtupefacti, ꝙ non currebant ad littus, ſed magis cōtra aq̄s ſupueni
entes. Quod non videt̃ idonee dictũ. Aquæ enim maris diuiſi, ſtabant à littore ꝑ q̊d ingreſſi
fuerunt Hebræi, vſq; ad locum q̊ exierunt, ꝑ modum murorꝝ conſolidatæ & fixæ vſq; ad exi
tum Hebræorum. Quibus egreſſis, cœperunt aquæ ex vtraq; parte à littore ꝑ totum ſpatium
factæ diuiſionis, ad fundum recidere & deorſum confluere, ſicq; occurrerunt Aegyptijs, eti
am ſi ad littus confugere conabant̃. [Et viderunt] filij Iſrael [Aegyptios mortuos ſuper littus
maris:] Mare nanq; eiecit corpora ſubmerſorum, [& manũ magnã] .i. potentē effectum ſeu
Ioſe.li.2. vltionem, [quam exercuerat dominus cōtra eos.] ¶Circa hæc aſſerit Ioſephus, ꝙ filij Iſrael
ant. iud. inceſſerunt per fundum maris vſq; ad littus oppoſitũ, ita ꝙ pertranſierunt ſpatium maris ꝑ
cap.14. latum. Porro Hebræi & multi catholici dicunt oppoſitũ, affirmantes ꝙ cum Hebræi veniſ
ſent ad extremum montis porrecti in mare, ꝑ longam maris viã obliquauerũt montē circũ
eundo, & ita ad idem littus Aegypti redierunt. Quod ꝓbant, q̄a natura maris eſt, corpora
extincta ad proximum littus eijcere. Cum ergo mane iacerēt corpora Aegyptiorꝝ in eodē
littore, in quo ſ. exierunt Hebræi, patet ꝙ idē erat littus ex altera montis parte ſitum. Mare
q̊q; ibidem eſt latitudinis tantæ, ꝙ nec Hebræi neq; Aegyptij ſpatio noctis vnius tũc fere
æquinoctialis, vſq; ad maris medium tranſcurriſſent. Et niſi corpora Aegyptiorꝝ fuiſſent
Nũe. 33. ꝓiecta ad littus in quo exierunt Hebræi, non potuiſſent ea videre ex oppoſita ripa propter
diſtantiã. Inſup in Numeris legitur, ꝙ filij Iſrael poſt tranſitũ maris rubri fuerunt in deſerto
Ethan, & in illo fuerunt ante trãſitum maris rubri. Fuitq; illud deſertum in extremitate ſo-
Exo. 13. litudinis verſus Aegyptum, puta ad littus ex parte Aegypti, vt patuit capitulo ꝓcedēti. His
Origen. quoq; concordare videtur q̊d aſſerit Origenes: Iubetur Moſes virga percutere mare, vt in-
gredieti populo Dei dehiſcat & cedat. Cogitur fluctus in tumulũ, & vnda in ſemetipſam re-
preſſa, curuat̃. Ex q̄bus videt̃, ꝙ maris diuiſio inſtar ſemicirculi iuit ac redijt ad idē littus, ta
men vltra montem præfatum. Videt̃ q̊q; ꝓbabile, ꝙ Aegyptij ſint ſubmerſi non remote à lit
tore quo intrabant. Non enim niſi ante aliquantulam lucem diei ingreſſi ſunt. Mare aũt pri
mo diluculo ad priſtinum redijt locum, vt in iſto habetur capitulo. Idcirco quod quidam
ſcribit, ex textu non haberi ꝙ Aegyptij fuerunt propinquiores lateri vni, quàm alteri, quã-
do aqua irruit ſuper eos, ſtare nō poteſt: nec valet argumentum eiuſdem, quo arguit pro Io
Ioſe.lib. ſephi opinione quam ſequitur: quoniam in ſequenti capitulo legitur, Tulit Moſes Iſrael de
2.anti.iu mari rubro, & ingreſſi ſunt deſertum Sur. Nam vbi nos habemus deſertum Sur, Hebræus te
da.ca.14. xtus habet deſertum Ethan, vt Magiſter in hiſtorijs dicit, & ſuo loco dicetur. Rurſus quod
Exo.15. idem ait, deſertum Ethan, de quo in Numeris legitur, eſſe aliud ab eo, de quo fertur præce-
Nũe.33. denti capitulo, improbat Rabbi Paulus, quia ſic vnum illorum fuiſſet citra mare rubrum,
Exo. 13. & aliud vltra, quod non habetur ex litera: ſed textus planius ſonat, ꝙ idem ſit. Nec inde con
ſequitur, quòd Deus reduxit Hebræos ad terram Aegyptiorum, vt arguit quidam: quoni-
am mare rubrum fuit propinquum Aegypto, quia Hebræi quanuis feſſi & onerati ante, vſ-
Exo. 23. q; ad triduum peruenerunt ad illud, & extendebatur vſq; ad terram ꝓmiſſionis, terminando
eandem ſecundum plagam orientalem, vt infrà legit̃. Sicq; filij Iſrael tranſeundo ꝑ littus ma-
ris, ſecundum longitudinem eius, ab Aegypto ſemꝑ elongabant̃. Vnde totũ illud, exiſtens ci
tra & ꝓpe mare rubrum, eſt vnum magnum deſertum, cuius pars quædam eſt deſertum Sur,
circa q̊d exierũt Hebræi. Hæc R. Paulus. [Timuitq; populus] Hebræorꝝ [dominũ,] cuius po
tentiã atq; iuſtitiã in Aegyptiorꝝ demerſione, & maris rubri diuiſiōe cōſiderauerunt. Et q̄dã
eorꝝ timuerunt Deũ ſeruili, alij initiali, alij filiali timore. [& crediderũt dño, & Moſi ſeruo
Ioſe.li.2. eius,] quia diuina promiſſa in ſua liberatione & Aegyptiorum plagatione viderunt im-
An.Iud. pleta. Detraxerũt q̊q; arma Aegyptiorꝝ ad littus eiectorꝝ, quæ (vt dicit̃) precioſiora fuerũt,
cap.14. q̄ cætera quæ ab Aegyptijs accōmodauerunt. ¶Circa hæc Ioſephus ait: Nemo diſcredat fa-
ctum eſſe iſtud miraculũ, dũ & eis q̄ cum Alexandro rege Macedonũ fuerunt, Pamphylicũ
mare diuiſum ſit, & iter præbuit eis, cum ipſis aliud iter nō eſſet, volente Deo ꝑ eos deſtrue-
re principatum Perſarꝝ. Hoc teſtantur omnes qui actus Alexandri conſcripſerunt.

¶De ſpiritali eiuſdem capituli XIIII. intellectu. Arti. XXVIII.

LOcutus eſt dñs ad Moſen, dicens: Loquere filijs Iſrael: Reuerſi caſtrametentur &c. Per Pharaonem & eius exercitum, deſignatur princeps tenebrarum cum ſatellitibus ſuis: per filios Iſrael, populus Chriſtianus: per Moſen, Chriſtus, ſeu quicunq; fidelis prælatus Chriſti vicarius. Itaq; per hoc quòd Deus ꝑ Moſen iuſſit filijs Iſrael, vt redirent verſus mare rubrum, dum eos inſecuturus fuit Pharao cum populo ſuo: figuratum eſt, ꝙ Deus ꝑ p̄latos ac ꝓdicatores denunciat Chrifidelibus, ne penitus fugiant à campo & exercitio ſp̄ualis militiæ cōtra aciē vitiorꝝ ac dæmonũ, dũ inuiſibiles hoſtes inſequunt̃ ipſos fideles ad tentandũ, ſed opponãt ſe eis. Et ſup mare, .i. ſup fidē grãmq; in baptiſmo collatã, ſe fundēt ac figant, immo & ſup cōtritionis cōfeſſioniſq; ſacramētũ & lachrymas pœnitētiæ ſalutaris, q̄ oĩa ꝑ

ma-

mare rubrum signant. Dicturus est Pharao sup filijs Israel: Coarctati sunt in terra, conclusit eos desertū. Sic inuisibiles hostes dum vidēt fideles terrenis occupatiōibus aut peccatis carnalibus detineri, & deserto cōcludi. i. fragili carne, in qua nō habitat bonū, circūdari, æstimāt eos suarū rabiem tētationū nō posse euadere, sed cū ingēti ꝑsumptiōe eos impugnāt, q iam per grām Dei reliquerūt Aegyptū, vtpote vitiorū & errorū caligines. Interdū aūt cōtingit, ꝙ fideles adhuc pusilli, vidētes sibi imminere graues tentatiōes ac ꝑsecutiōes pro iustitia, quodāmodo doleāt se viā apphēdisse iustitiæ, & eis p q̃s cōuersi sunt, indignent, dicētes: Forsitan non erāt sepulchra in Aegypto, & ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine. Quasi dicāt: Nonne in seculari & pristina vita manēdo, poteramus satis cito deuenire ad mortem? Cur ergo, inde nos retraxisti, vt tētatiōibus & ꝑsecutiōib⁹ obruamur, atq; in hac arcta vita & pœnitentiali horrore, deficiamus sine hūano ac diuino solatio? Isti sunt penitus imꝑfecti, q ad tempus credūt, & in hora tētatiōis recedunt, intantū, vt melius arbitrent̄ seruire Aegyptijs, hoc est, carnalibus vitijs vanitatibusq; mundanis, q̃ mori in solitudine. i. q̃ pro iustitia grauia pati, & in abstractiōe ac rigore pœnitētiæ q̃si in solitudine vitā finire. Quibus bonus ꝑlatus seu exhortator virtuosus rñdet: Nolite timere, inordinata pusillanimiq; formidine. State per fidē & ꝑseuerātiā boni incepti. Et videte magnalia dñi, q̃ factur⁹ est hodie, hoc est, sapiēter pℓiate, q̃ gloriose atq; magnifice Deus ꝓtinus vobis succurret, dūmodo syncere cōfidatis in eo, implorādo eū assidue cū omi affectu. Tunc em̄ sic cōteret satanā sub pedibus vestris, vt Aegyptios, vtpote dęmones tētatores, quorū infestationē nūc grauiter fertis, ꝓrsus vincatis, ita vt nunq̃ de cætero eos cōspiciatis taliter sicut modo. Dñs pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Vere em̄ Deus aduersarios nostræ salutis expugnat: idcirco non debemus nos inaniter iactare aut reputare, dum tētatiōibus ꝑualemus, sed silere humiliter, & grās Deo referre. Dixit q̃q; dñs ad Mosen: Quid clamas ad me? Saluberrime ad Deū clamamus, dum cū omi cordis recollectiōe & sensuū attentiōe oramus, dum diuinæ pietatis subsidia ardēter optamus, dum ad cælestia suspiramus. Quod dum agimus, consolat̄ nos Deus, inspirādo ꝙ orationes huiusmodi & sanctæ affectiōes exaudiant̄ ab ipso. Pręcepit q̃q; dñs bono ꝑlato, vt filijs Israel, vtpote ouibus Chri sibi cōmissis, dicat, quatenus ꝓficiscant̄ tendēdo ad patriā beatorū per profectum virtutum. Tu aūt o prælate ꝑdicator eleua virgā tuam, hoc est, euangelicæ legis doctrinā exalta ac fortiter prædica, & extende manū tuā super mare, & diuide illud. i. virtutem tui sermonis applica ad declarādum fidelibus efficaciā sacramentorū baptismi & confessionis, quorū gratiā cunctis paratā esse doceas tēpore opportuno, per quorū virtutē & gratiam præualent & saluant̄ electi. Cumq; ministri tenebrarū insequunt̄ fideles, susceptioni baptismatis aut pœnitentiæ actibus sacris intentos, superant̄ ac pereunt virtute sacramentorū euāgelicæ legis, per quæ omia glorificat̄ altissimus. ¶Præterea, sicut angelus cū columna nubis se posuit inter Aegyptios & Hebręos, sic angeli singuli, q custodes sunt animarū nostrarū, scientes quāta sit dęmonū astutia atq; ferocia, quāta item sit insufficiētia nostra, interponūt se quasi fidelissimos muros inter illos & nos, reprimēdo malignitatē illorū. Ponunt q̃q; columnam nubis inter illos & nos, qa auxiliū grǽ & ꝓtectiōis diuinæ impetrāt nobis, q̃ grā siue ꝓtectio, est dæmonibus tenebrosa, nec eā æquanimiter inspicere queūt, sed p inuidiā potius peiorant̄, seu cōtabescūt de ea. Nec pro libito suo nos possunt accedere ꝓpter interposita ista subsidia. ¶Deniq; in vigilia matutina, qua Deo in mētis feruore & contēplatiōis synceritate adstam⁹, respicit dñs sup aduersarios nr̃os. Et sicut Pharao cū vniuersis sibi adiūctis in rubro perijt mari, ita in baptismo, Chri sanguine cōsecrato, itemq; in pœnitētię sacro à Chri passione efficaciā suā sortito, pereūt inuisibiles aduersarij & vincunt̄, cū vniuersis tētamētis ac vitijs, ad q̃ nos ꝑtrahere enitunt̄. Frequēter q̃q;, dū cernūt ꝙ tā gratiosissime adiuuamur à dño, ad fugā se cohortant̄, dicētes: Fugiam⁹ Israelē, dñs em̄ pugnat ꝓ eis cōtra nos. Qñq; vero rursus sic indurant̄, ꝙ de nouo ꝑsumūt eos impugnare, à qbus deiecti sunt, sicut de Christo ait Euāgelista, ꝙ cōsummata omi tentatiōe, diabolus recessit ab eo ad tēpus. Per q̃d insinuat̄, ꝙ postea redijt: idcirco oportet nos iugiter esse custoditos, solicitos, spiritualiterq; armatos.

Lucæ 8.

Rom. 16.

Lucæ 4.

¶Elucidatio cap. XV. Tūc cecinit Moses & filij Israel carmē hoc dño, &c. Art. XXIX.

Consuetudo fuit sanctis viris, immo & fœminis virtuosis, spiritalia cantica Deo offerre atq; componere, pro specialibus beneficijs Dei, & de magnificis ac supnaturalibus eius operibus. Quod in veteri testamento potissime seruabatur, atq; à Mose initium sumpsisse videtur. Non enim legitur hoc factum ab aliquo ante eum. Hinc loquitur Origenes: Multa legimus cantica facta in diuinis scripturis. Horum tamen omnium primum est istud. Moris quippe sanctorum est, vbi aduersarius vincitur, hymnum congratulationis Deo offerre. In Scholastica quoq; fertur historia: Moses composuit canticum domino hexametro carmine, quod quia *de cæteris prius legitur factū, dicitur canticum canticorum. Quod intelligendum est propter prętogatiuā antiquitatis. Veruntñ ob mysticorū sensuum profunditatē & elegantiā, dialogus ille amoris à Salomone cōpositus, Canticorū canticum

Origeñ.

Eusebi.

appellatur. [Tunc] videlicet Pharaone Aegyptijsq́ submersis, [cecinit Moses & filij Israel carmen hoc dño, & dixerunt:] Moses, spiritu sancto illuminãte ac dirigente, edidit carmen, deinde docuit hoc filios Israel, sicq́ pariter cecinerũt, & se inuicem ad regratiãdum Deo, & ad eius decantãda præconia, hortabanť ac inuitabãt, dicentes: [Cantemus dño]. i. ad eius honorẽ depromamus laudes ipsius. [gloriose enĩ magnificatus est]. i. excellentiã, oĩpotentiam atq; iustitiã suã præclare mõstrauit, & famã magnificã sibi fecit p signa & mirabilia quę contra Aegyptios egit, & nunc pcipue in maris rubri diuisione, Aegyptioꝝ submersione, & nostra eductiõe ac liberatione. In qbus omibus suã quoq; pietatẽ & fidelissimã veritatẽ declarauit in nobis. [Equũ & ascensorẽ deiecit in mare]. i. equites Pharaonis simul cum ipso eorum rege, & toto eius exercitu, ac quadrigis eoꝝ pcipitauit ac mersit in mari rubro, p mo-
Exo. 14. dum in pcedenti caplo recitatũ. [Fortitudo mea & laus mea dñs:] hoc est, ipse Deus author hoꝝ mirabiliũ, est causa totius fortitudinis meæ in naturalibus atq; fortuitis, cuius auxilio cõtra Pharaonẽ pualui. Ipse q̃q; est laus mea. i. obiectũ ac materia laudũ meaꝝ, qbus eum in seipso & in suis opibus laudo, nõ meipsum. Ex eius q̃q; iudicijs, signis, effectibusq́ præclaris materiã habeo copiosam laudis diuinæ: immo si & aliqd laude dignũ in me est, huius causa est ipse. Vnde circa hæc, Fortitudo mea & laus mea dñs, ait Glossa, qa p ipsum fortis sum & laudabilis. Itaq; Moses, cum tot & tãta per eũ dñs ppetrasset, & vir eximius esset corã omni frequẽtia populi, noluit tñ in seipso laudari, nec voluit cõmendare seipsum, sed dñm, cui ascribendũ nouerat esse omne bonũ. Sic & sacratissima virgo Maria, cũ mater esset altissimi
Lucæ 1. facta, nõ seipsam, sed dñm glorificauit, dicẽdo: Magnificat anima mea dñm. Et Psalmista: In
Psal. 33. dño, inquit, laudabiť anima mea. [& factus est mihi in salutẽ.] hoc ẽst, potenter & gratiose saluauit me de manu Pharaonis, alijsq́ periculis. Mosi autẽ tanq̃ duci populi, instabat speciale periculũ ex Pharaonis tyrãnide, nisi Deus eum eripuisset: idcirco hæc singulariter loquitur & decãtat, cum tñ fuerint cõmunia beneficia Dei, sibi ac Hebræis collata. Nã & hoc ad seruum Deo specialiter gratũ, deuotũ, fidelemq́ ptinet, vt de generalibus beneficijs creatoris, speciales laudes & grates referat dño, quasi sint sibi soli cõdonata ab illo. Itaq; Deus in seipso inuariabilis, æternus & nõ factus, diciť nobis fieri in salutẽ seu refugium ac saluator, absq; suæ Deitatis mutatiõe, quãdo per gratiaꝝ suaꝝ charismata & effectus, subsidiũ & salutem nobis impẽdit. [Iste] qui ita pugnauit pro filijs Israel, est [Deus meus:] qui cũ sit vniuersoꝝ Deus iure creatiõis, gubernatiõis, & cõseruatiõis, specialiter tamẽ est Deus eoꝝ, à quibus pcipue coliť, & ardẽter amať, & qbus ipse pcipua gr̃æ dona largiť. Sicq́ fuit deuotissimi
3. Re. 17. ac sanctissimi Mosis Deus. Hinc & Helias orãdo locut⁹ est: Deus meus, reuertať, obsecro, ani-
Phil. 4. ma pueri huius in viscera eius. Et Paulus: Deus meus impleat omne desideriũ meũ in vobis. [& glorificabo eum]. i. gloriosum ac famosum, & omi gloria & honore dignũ esse eum fatebor, describã, & opere demõstrabo, ei cũ omni reuerẽtia obsequẽdo. [Deus pris mei,] Quasi Moses dicat: Non solũ ego p dona gr̃æ fidelis sum, sed etiã natiõe, qm̃ Deus verus, q est Deus meus, fuit & est De⁹ patris mei. Quod tã de immediato Mosis pr̃e, q̃ de quolibet sanctoꝝ patriarchaꝝ, ex qbus duxit originẽ, accipi poteſt. [& exaltabo eũ]. i. corde, ore, & ope per scripta testabor eum solũ esse adorãdum, & oĩbus incõparabiliter digniorẽ ac altiorẽ. Qui solus in seipso perfectionaliter infinitus, incircũscriptibilisq́ consistit, & vniuersa infinite in omni pfectiõe ac claritate excedit, & oĩs creati intellectus capacitatẽ interminabiliter superat. Itaq; pronomẽ hoc, iste, notat hic demõstrationẽ ad intellectũ. Recitat tñ Lyra, q secundum Hebræos, facit demõstrationẽ ad sensum. Nã dicũt, q filij Israel trãseundo p fundũ maris, sensibiliter Deum videbãt, atq; cũ digito demõstrabãt. In quadã tñ similitudine sensibili assumpta, seu replẽtãte, qa Deitas sensibiliter nequit videri. Dicũt q̃q; q popul⁹ ille tũc clarius vidit Deũ, q̃ postea sancti prophetæ. Sed istud nec pbatiõnẽ, nec apparentiã habet, pſertim cũ popul⁹ ille fuit tã duræ ceruicis. [Dñs quasi vir pugnator]. i. similis viro pugnatori, nõ nisi iusta ac fortia plia exercẽti. Alibi aũt dicit Lyra, q in Hebræo nõ habeť, quasi: sed trãslator hoc addidit, ad insinuandũ q Deus diciť vir pugnator, nõ q in eo sit sexus, aut corporeũ
Ioan. 15. aliqd secũdum Deitatis naturã. Vnde sic diciť vir pugnator, quõ ait saluator: Ego sum vitis
August. vera, & pater meus agricola est. Quod secundũ Augustinũ intelligendũ est p similitudinem, nõ per proprietatẽ. [oĩpotens nomẽ eius.] Hoc intelligi potest tã de noĩe nominãte, q̃ de nomine noĩato. Siqdem ipse Deus altissimus designať, & appellať noĩe isto nominãte, oĩpotẽs. Sicq́ omipotens, est nominãs nomẽ Dei. Nomẽ quoq; Dei nominatũ. i. ipse Deus hoc nomine omipotẽs Deus, designatus, est realiter prorsus omipotẽs. Nã quicqd cõtradictionẽ nõ im-
Sapię 12. plicat, & cuicũq; ratio entis cõpetere valet, hoc ipse potest. Cui in lib. Sapiæ diciť: Subest tibi, cum volueris, posse. Hieremias quoq; ait: Dñe Deus, nõ erit tibi difficile omne verbum.
Hier. 32. [currus Pharaonis, & exercitũ eius proiecit in mare.] quẽadmodũ præcedẽti caplo dictum
Exo. 14. est, Respiciens dñs sup castra Aegyptioꝝ per columnã ignis & nubis, subuertit rotas curruum, ferebanturq; in profundum. Siquidem vt ex Iosepho atq; Scholastica historia circa hoc

tactum est, dñs proiecit sup Aegyptios, fundũ maris siccatũ ingressos, intolerabiles imbres, grauesq́ tonitruos, coruscatiões, ac lãpades. Erãt ibi currus sexcenti, & quinquaginta millia equitũ, ducẽtaq́ millia peditũ. [Electi principes eius] q̃s ipse præ cæteris elegit in duces bel- loꝝ, [submersi sunt in mari rubro, abyssi operuerũt eos.] Abyssus & mare ac pelagus, pro eo Ionæ 2.
dẽ accipi solẽt. Vñ & Ionas: Abyssus, inq̃t, vallauit me, pelagus operuit caput meũ. Sed nũc de aquis eiusdẽ maris pluraliter dicit, abyssi, propter multitudinẽ partiũ aquæ profundaꝝ, vel potius propter duas partes maris diuisi, quæ ex vtroq; latere super Aegyptios irruerunt. [descenderunt in profundũ quasi lapis,] q̃a & corda habuerunt lapidea, omni iniquitate gra uata. Iniquitas autẽ grauat mẽtem. Propter q̃d Zacharias ait propheta: Iniquitas sedet su- Zach. 5.
per talentum plumbi. Et Esaias: Væ populo graui iniquitate. Hinc monet Apl'us: Deponen Esaię 1.
tes oñe pondus, & circũstans nos peccatũ. [Dextera tua dñe magnificata est in fortitudine, Heb. 12.
Dextera tua dñe percussit inimicũ.] Solet in scripturis p dexterã Dei, ei⁹ benignitas seu gra- tiosa ptectio aut succursus intelligi, iuxta illud Sap. Dextera sua teget eos. Et in Iob: Operi Sap. 3.
manuũ tuaꝝ porriges dexterã. Interdũ per dexterã designat potestas, iuxta illud Iob: Confi Iob 14.
tebor q saluare te possit dextera tua. Aliquãdo vero per dexterã Dei significat eius æquali- Iob 40.
tas, seu potior bonitatis eius fruitio, vt in Psal. Sede à dextris meis. Quãdoq; per dexterã Dei Psal. 109
exprimit rigor diuinæ iustitiæ, & districta vltio eius qua Deus durius pcutit: quẽadmodum Psal. 20.
per dexterã homo fortius verberat, quàm per sinistrã. Sicq́ in Psalmo accipit: Dextera tua inueniat omnes qui te oderunt. Pones eos vt clibanum ignis &c. Sic quoq; accipitur modo, cum dicit: Dextera tua dñe magnificata est in fortitudine, hoc est, rigor seu vis tuæ iustitiæ magnifice se ostendit in forti Aegyptioꝝ punitione, per quam magnificata est, id est, ma- gna esse innotuit, & magna, immo immensa, à multis est reputata. Quæ etiã percussit inimi- cum, hoc est, Pharaonẽ principẽ hostiũ populi tui in mari extinxit, immo & ante per decem plagas dure multipliciterq́ afflixit. Quidã tñ per dexterã Dei, intelligunt vnigenitũ filium eius, de qua expositiõe in sequenti articulo erit sermo. [Et in multitudine gloriæ tuæ depo- suisti aduersarios *meos.] Gloria Dei hoc loco vocat eius maiestas: quæ q̃uis in seipsa sit vna simplexq́, tñ propter suoꝝ diuersitatẽ effectuum, multiplex nuncupat: quemadmodum & misericordia Dei, secũdum illud: Misericordias dñi in æternum cantabo. Et denuo: Remini Psal. 88.
scere miserationũ tuaꝝ dñe, & misericordiaꝝ tuaꝝ quæ à seculo sunt. Itaq; ait: In multitu- & 24.
dine gloriæ tuæ, hoc est, in maiestate tua multiplici per effectũ, seu in multis eius p̃claris ac miris effectibus, hoc est, per diuersa prodigia cõtriuisti Aegyptios, tam in terra eoꝝ primo- genitos occidendo, q̃ in mari rubro tot millia submergendo. [Misisti iram tuã, quæ deuo- rauit eos sicut stipulã]. i. iustitiæ tuæ vindictã effudisti, quæ cõsumpsit Aegyptios, sicut ignis stipulã valde velociter, prout de aliis fert in Psal. Sicut ignis q̃ cõburit syluã, & sicut flamma Psal. 82.
comburẽs mõtes, ita psequeris illos in tẽpestate tua. Et in Esaia: Sicut deuorat stipulã lingua ignis, sic radix eoꝝ quasi fauilla erit. [& in spũ furoris tui]. i. in impetuoso effectu tuæ iusti- Esaię 5.
tiæ [cõgregatæ sunt aquæ]. i. partes aquæ diuisæ, se recollegerũt sup Aegyptios pariter irru- endo. Vel, cõgregatæ sunt. i. in partes seorsum quasi cõsolidatæ. Quod q̃uis fuerit pie factum pro Hebræoꝝ euasione, fuit tñ Aegyptiis submersionis occasio. [Stetit vnda fluens]. i. gur- ges aquæ ex sua natura mollis ac fluidus, diuina virtute stetit fixus, vt tellus. Atq; vt loquitur Origenes: Soliditatẽ liquor recepit, & coactus est fluctus in cumulũ, ac vnda in seipsam re- Origen.
pressa. Nẽpe si (vt in libro Iob legit) supficies abyssi cõstringit frigore, quãto magis creatore iubẽte, vndæ ei⁹ figunt? Quẽadmodũ eñ in exordio seculoꝝ Deus p̃fixit oceano terminũ sui Iob 39.
fluxus, ne terrã operiat (secũdũ q̃d ad Iob testat: Quis cõclusit ostiis mare, qñ erũpebat q̃si de Gen. 1.
vulua pcedẽs? circũdedi illud terminis meis, & posui vectes & ostia, & dixi: Hucusq; venies, & Psal. 103
nõ pcedes amplius, & hic cõfringes tumẽtes fluctus tuos) sic ex Dei p̃cepto diuisum est mare Iob 38.
rubrũ, & partes diuisę, steterũt in altũ fixæ, adunatę ex creatoris ĩperio. [cõgregatę sunt abyssi in medio mari]. i. ĩtra ripas rubri maris. Atq; in tali diuisiõe & cõsolidatiõe vndaꝝ fuit ma- Matt. 12.
gna eleuatio earũdẽ, nõ tñ egressæ sunt ripã. Præterea, sicut ait saluator: Ex abundãtia cordis Lucæ 6.
os loquit. ideo Moses ex suæ deuotiõis feruore, & insoliti miraculi admiratione, diuinorũq; opeꝝ nouitate & cõgratulatiõe, eãdẽ sentẽtiã multoties repetit sub aliis verbis, quẽadmodũ Psal. 6.
& Psalmista, dicẽdo: Qm̃ exaudiuit dñs vocẽ flet⁹ mei, exaudiuit dñs deprecationẽ meã, dñs orõnẽ meã suscepit. [Dixit inimic⁹] videlicet Pharao seu qcũq; de ei⁹ exercitu, [psequar] He Exo. 19.
bræos, [& reprædendã] eos, [diuidã spolia,] bona eoꝝ diripiẽdo, & [implebit aĩa mea]. i. iu xta desideriũ volũtatis meæ eos tractabo ac spoliabo. [Euaginabo gladiũ meum, interficiet eos manus mea.] Præcedẽti capl'o Pharao, & eius ministri dixisse legunt: Quid voluimus fa- cere vt dimitteremus Israel, ne seruiret nobis? Circa q̃d dictũ est, q Pharao & Aegyptii in- tẽdebãt filios Israel violẽter reducere ad seruiẽdũ sibi, vt antea in Aegypto: idcirco nõ reor, q nũc voluerint eos oẽs occidere, sed quosdã, psertim principaliores ac ditiores. [Flauit spũs tuus]. i. vẽtus à te productus, & grãdis imbrium fulgurumq́ tẽpestas, diffusi sunt sup aquas.

Vel,

Vel spūs tuus flauit.i.ex tua indignatiōe motæ sunt aquæ,sicut ex flatu puluis mouet.[& operuit eos mare,submersi sunt quasi plumbū in aqs vehementibus. Quis similis tui in fortibus dñe? quis similis tui?] Quasi dicat:Nullus oīno, qm̄ oīs potestas creata,deficit infinite ab increata virtute.Alia trāslatio habet:Quis similis tui in dijs domine?Quasi dicat:In his appa
Hier.10. ret infirmitas falsitas'q; deoꝝ gentiliū,qui suos nō potuerunt iuuare cultores. Hinc in Hiere
Hier.49. mia scriptū est:Nō est similis tui dñe,magnus es tu,& magnū nomē tuū in fortitudine.Quis nō timebit te o rex gentiū?Et rursus in Hieremia propheta Deus: Quis similis mei?& quis
1.Ioan.4 sustinebit me? Et:Quis est iste pastor qui resistat vultui meo? Veruntñ creaturæ rationales
1.Ioā.3. & intellectuales dicunt Deo assimilari.Ioannes q̄q; apl'us in prima sua fatet canonica:Sicut ille est,& nos sumus in hoc mundo: Nondū,inquit,apparuit qd erimus: scimus qm̄ cum apparuerit,similes ei erimus,qm̄ videbimus eū sicuti est. Verum in his verbis,Quis similis tui in fortibus dñe,sumit simile pro æquali. Nil autē Deo æquale est, immo finiti ad infinitum nulla est comparatio.[Magnificus in sanctitate:] hoc est, magna & mira efficiens sancte ac virtuose. Quemadmodū em̄ Deus dicit magna facere in sapiētia,ita & in sanctitate,qm̄ sanctus est in om̄ibus operibus suis.Hercules autē,Alexāder Magnus,Hector Troiæ,& consimiles,fecerunt aliqua magna, nō in sanctitate, sed magis in vanitate. [Terribilis] propter in-
Psal.65. scrutabilia tua iudicia,& ob tuæ rigorē iustitiæ, ac metuendos effectus, de quo ait Prophe-
Iob 9. ta:Venite,& videte opera Dei,terribilis in consilijs super filios hominū.Ideo S.Iob ait:Deus cuius iræ resistere nemo potest,sub quo curuant qui portāt orbem.Cogitationē eius nemo auertere potest:idcirco à facie eius turbatus sum, & considerās eum, timore solicitor.
Matt.10. In Euāgelio q̄q; Christus ait:Eū timete,qui habet potestatē & corpus & animā pdere in gehennam ignis. [atq; laudabilis] quia virtuose, sapienter, & irrepræhēsibiliter om̄ia agens.
Iob 9. [& faciens mirabilia] iuxta illud Iob: Qui facit magna, & inscrutabilia, & mirabilia, quorum nō est numerus.Nec solum in supnaturalibus, sed item in naturalibus, & præsertim in operibus gratiæ & gloriæ,Deus mirabilia & incompræhensibilia operatur.[Extendisti manum tuā] hoc est,potestatem & æquitatem tuam duxisti in actum.[& deuorauit eos terra,] hoc est,Aegyptij,ita in pfundo maris obruti erant gurgitibus, quasi fuissent absorpti à terra.Veruntñ mox fuerunt ad littus proiecti.Dicitur autē manus Dei extendi,quādo pœnam infligit,qa scriptura fatur de Deo more humano condescendens nostræ infirmitatis capaci
Esaię 9. tati.Vnde & in Esaia habet:In oībus his nō est auersus furor domini, sed adhuc manus eius
Iob 2. extenta.Hinc satan dixit ad dñm de Iob:Extende paululū manum tuā,& tange carnes eius & ossa. [Dux fuisti in misericordia tua populo quē redemisti.] Deus em̄ nō solum per gratiæ suę infusionē,sed & per angelū sanctū,& per columnā ignis & nubis,atq; per Mosen præcessor & ductor Israeliticæ plebis fuit,quā ex Aegypto redemit.Deinde sanctus Moses prophetali spiritu plenus,de futuris vaticinās,de eisdē quasi de præteritis ppter prophetiæ certitudinem loquēs,subiungit:[Et portasti eum].i. populū istū gratiose deduces,[in fortitudine tua] hoc est,in oīpotentia tua,cui nihil difficile est:per magna q̄q; pdigia,ac p prote-
2.Reg.7. ctionē magnificā,q̄ eos in via defendes.[ad habitaculū sanctū tuū].i.ad montē Sion seu Mo
3.Re.18. ria,& ad vrbē Hierusalē,vbi Deus elegit templū ædificari,in quo habitare dignatus est,pro-
2.Par.7. ut 2.& 3.Regū,secūdo quoq; Paral.libris patet. ¶Porro p hoc qd ait,Portasti eum,insinuatur ꝙ Deus instar pijssimi pr̄is ac paterni puisoris,deduxit ac supportauit in multis filios Is-
Deut. 1. rael in deserto.Ideo in Deutero. Moses huic populo est locutus: Portauit te dñs Deus tuus, sicut portare solet homo paruulū filiū suū.Veruntñ isti,qbus dixit Moses hæc circa mare rubrum,ppter eoꝝ peccata nō introierūt terrā promissiōis,nisi ppauci ex eis,sed loco eoꝝ ingressi sunt posteri eorundē.[Ascenderūt populi,& irati sunt].i.Amalechitæ & eis adiūcti in deserto,cōtra hos Hebræos ascēdent ad prēliādum.Timebāt em̄,ꝙ filij Israel eis nocerēt,put infrà recitat.Quod etiā exponi potest de Seon rege Amorrhęoꝝ & Og rege Basan,q cōtra fi-
Exo. 17. lios Israel cōsurrexerunt in via.De rege q̄q; Edom in lib.Numeroꝝ describit,ꝙ cū infinita
Nūe.21. multitudine egressus est cōtra filios Israel.[Dolores obtinuerūt habitatores Philistijm.] qa
Nūe.20. percepto qualiter Deus plagasset Aegyptios,& pugnasset pro Israel,inuiderūt Hebręis,& timuerūt pprię pelli,psertim cū cognouissent q̄liter filij Israel expugnauerunt Seon & Og ac
Nūe.31. Madianitas.¶Circa hęc R.Paul' reprehēdit Nicolaū de Lyra,dicētē ꝙ Amalechitę irati sunt ppter timorē,ne filij Israel īuaderēt terrā eoꝝ.Et addit R.Paul':Ira em̄ nō cōsurgit ex timore,sed ex alijs passiōib',s.ex tristitia illata cū desiderio ac spe vlciscēdi,secūdū Philosophū 2. Rhetoricę.¶Quocirca dico in primis,ꝙ Lyra nō dicit,sicut recitat R.Paul':sed ista sunt ver
Gregor. ba ei' in forma:Amalechitę irati sūt timētes ne īuaderēt terrā eoꝝ.Deinde adijcio,ꝙ q̄uis Ly
Nyssen' ra diceret qd ille sibi īponit,s.R.Paul.reprehēdendū nō esset:qm̄ ira nō tm̄ ex tristitia,sed etiā
Damas. ex timore causat,imo ex despatiōe potest oriri.Sūt em̄ diuersę ac varię causę,secūdū Aristote
Thomas lē,Gregoriū'q; Nyssenū ac Damascenū,put Thomas in prima 2.q.47.pulchre declarat,inter
1.2.quę. cętera,dicēs:Motiuū seu causa irę,est aliqd cōtra placitū irascētis cōmissū,siue omissum:ideo
74.

quicquid vergit in grauamē alterius,poteſt in eo irā cauſare. Qui aūt eſt alteri cauſa timoris,
grauat eū:ſicq; ille ex tali timore poteſt irā cōcipere cōtra grauantē.Nihilo min⁹ verū eſt ꝙ
ira magis directe & immediati⁹ ex triſtitia q̄ ex timore naſcaſ. Deniq; q aliū ad tantā impel
lit anguſtiā,vt quaſi deſperet ſe poſſe euadere,frequēter fit illi occaſio, ꝙ acrius cōtra ipſum
ſic anguſtiantē inſurgat p irā. Et hoc in bellis accidere ſolet.Propter q̊d Abner 2. Regū ait 2.Reg.2.
ad Ioab:Quare nō dicis populo, vt omittat pſequi fratres ſuos? An ignoras q̄ periculoſa ſit
deſperatio? [Tunc cōturbati ſunt principes Edom:] videlicet rex & principes Idumæorū,
p admiratiōe eorū q̄ audierāt facta circa Aegyptios, & ſibi tale q̄d poſſe accidere verebanſ,
[Robuſtos Moab obtinuit tremor.] Nā ſicut in Numeris legiſ,Balach rex Moabitarū cōuo Nūe. 22.
catis principibus Moab & Madian, dixit:Ita delebit hic populus oēs habitātes in terminis
noſtris,ſicut ſolet carpere herbā vſq; ad ſolū [obriguerunt oēs habitatores Chanaan].i.Cha
nanæi vltra Iordanē morātes, intrīn expauerūt ex aduentu filiorū Iſrael,ꝙ timor cordis cau-
ſauit tremorē in corpore, & mēbra eorū obrigeſcere fecit. Hinc in libro Ioſue aſſeriſ: Poſtq̄ Ioſue 5.
audierūt oēs reges Amorrhæorū, q habitabāt trans Iordanē,& cuncti reges Chanaan,ꝙ ſic-
caſſet dñs fluenta Iordanis corā Iſrael donec trāſierūt,diſſolutū eſt cor eorū,& nō remāſit in
eis ſpūs.Raab q̊q; dixit ad exploratores Iſraelitarū:Pertimuimus,& elanguit cor noſtrum ad Ioſ. 2.6.
introitum veſtrū. Deinde diuinæ præordinationi congaudēs,ait:[Irruat ſup eos formido &
pauor,]vt corde & corpore cōtremiſcāt,[in magnitudine brachij tui].i.ex magnis & mira-
bilibus tuæ poteſtatis opibus, quæ feciſti in Pharaone & Aegyptijs,in regibus Seon, Og, ac
Madian,in diuiſione maris rubri,& deſiccatiōe fundi Iordanis.[Fiāt immobiles] hoc eſt,ad
reſiſtendū penitus impotētes,[quaſi lapis,donec pertrāſeat populus tuus dñe,donec ptranſe-
at populus tuus iſte quē poſſediſti:] hoc eſt,quouſq; populus Iſraeliticus iſte tibi peculiaris,
& præ cæteris tuo cultui deputatus,perambulet eremū ac Iordanē, veniatq; ad terrā ei pro-
miſſam.Et q̊d ait,donec,nō eſt ſic intelligendū,q̄ſi poſtea potuerint Iſraelitis reſiſtere,quan-
uis hoc tentauerūt,ſed victi fuerunt,niſi ꝙ viri Hai ſemel fugauerūt filios Iſrael,& aliq̊s pro- Ioſue 7.
ſtrauerunt,vt ſcribiſ Ioſue 7.Verū(vt ait Philoſophus)quod modicū eſt,pro nihilo reputa Philoſo-
tur inter multa & magna.[Introduces eos] puta Hebræos in terrā promiſſiōis. [& plantabis phus.
in mōte hęreditatis tuæ:] hoc eſt,firmiter eos facies habitare in Hieruſalē,& in mōte ſancto,
quē elegiſti tibi in hæreditatē populi tui.Vel,per mōtē intelligiſ tota terra Chanaan mōto-
ſa.Plantabis etiā eos in [firmiſſimo habitaculo tuo,q̊d operatus es dñe.] hoc eſt,fortibus vr
bibus,caſtris & fortalitijs cōſtitues eos ad habitandū, quæ tua virtute fient: vel per firmiſſi-
mum habitaculū, intelligitur templū & regale palatiū, quæ Deo auxiliāte per Salomonem 3.Reg. 8.
ſunt facta in mōte Sion,& circa,vt patet 3.Regum.Vnde ſubiungiſ:[Sanctuariū tuum dñe] 3.Reg.4.
Quaſi dicat,firmiſſimū habitaculū id dico ſanctuariū.i.templū tuum dñe,[quod firmauerūt & 5.
manus tuæ].i.ſapiētia & omnipotētia tua induxit,ditauit & illuminauit Salomonē ad con-
ſtruēdum hoc templū. Cum eñi Dauid voluiſſet hoc attētare, dñs dixit per Nathan ad eum:
Tu non ædificabis mihi domū,ſed Salomon filius tuus.[Dñs regnabit in æternum & vltrà.] 2.Reg.7.
In Hebræo habeſ,in ſeculum .i. per omne tēpus veteris Teſtamenti regnabit ſpecialiter in
populo Hebræorū. Et vltrà,quia relicto populo illo, ob ſuā perfidiā, regnat deinceps in po-
pulo Chriſtiano in via per fidem vſq; ad mundi finē, deinde in patria per ſpeciē ſine fine in
ſempiternū.Aeternū autē in ſcripturis quādoq; pro tēpore alicuius vſq; ad vitæ ſuæ finem ac
cipitur, iuxta illud: Erit tibi ſeruus in æternū. [Ingreſſus eſt eñi eques Pharao cum curribus Deut.15.
& equitibus eius in mare].i.in profundū maris rubri ſiccatū. [& reduxit ſuper eos dñs aquas
maris.Filij autē Iſrael ambulauerunt per ſiccum in medio eius.] Iſtud clarum eſt ex p̄dictis.
Tamen ꝙ ait,enim, nō denotat cauſam à priori,ꝙ dñs regnabit in æternum & vltrà,ſed po
ti⁹ notat ſignum huius rei & cauſam à poſteriori. Deniq; ſicut in Scholaſtica hiſtoria recita Euſebi⁹.
tur,moratus eſt populus Iſrael iuxta littus maris rubri ſeptē diebus,iacentibus ibi cadaue-
ribus Aegyptiorū,& cum tympanis ac muſicis inſtrumentis veniebant ſingulis diebus ad lit-
tus,cantabantq; dño Moſi canticum iam explanatum,viri ſeorſum,& mulieres ſeorſum. In
cuius rei memoriā,ſeptem diebus paſchalibus cantādo redimus ad fontes baptiſmi.Abſtule
runt quoq; arma,& cætera quæ eis placuerunt, ab Aegyptijs interfectis atq; eiectis.

¶Expoſitio allegorica eiuſdem cantici,Cantemus dño. Art. XXX.

DE dño noſtro Ieſu Chriſto,vnico Dei filio,& eius myſterijs, canticū iſtud cōuenienter
exponiſ.Chriſtiani igiſ attendentes ſe virtute & meritis Chriſti à poteſtate diaboli p
Pharaonem deſignati, atq; à iugo vitiorū & ſeruitute peccati viliſſima erutos,in voce
gratiarū actionis & laudis ſe inuicem cohortenſ,& feruenti ex deuotione pronunciēt:[Can
temus dño] creatori ac ſaluatori noſtro propter nos incarnato,qui in femore & veſtimento
ſuo habet ſcriptum,Rex regū & dñs dominātium.[Glorioſe eñi magnificatus eſt] quemad- Apo.19.
modū à Michea fuit p̄dictū:Et magnificabiſ in medio vniuerſæ terræ.Cū eñi exinaniuiſſet Mich. 5.
ſe,formam ſerui accipiens, in ipſa forma ſeruili.i.humanitate aſſumpta,magnificatus eſt ab Phil.2.
ange

Lucæ 2. angelis qui in eius natiuitate cecinerunt,& ei in deserto ministrauerũt. Magnificatus quoq;
Matt. 4. est in miraculis tot & tãtis, ꝙ videntes dixerũt: Nunq̃ sic apparuit in Israel. Magnificatus est
Matt. 9. item à patre, q in baptismo & trãsfiguratiõe dixit ad eũ: Tu es filius meus dilectus, in te mi-
Matt. 3. hi complacuit. Magnificatus est etiã à spiritusancto, qui in specie columbæ descẽdit & mã-
& 17. sit super eum. Cumq; factus fuisset patri obediẽs vsq; ad mortẽ crucis, exaltauit illum pater,
Lucæ 3. & dedit ei nomẽ quod est sup om̃e nomẽ, vt in nomine Iesu om̃e genu flectat, cælestiũ, terre-
Ioan. 1. strium, & infernoꝝ. Deinde per apostoloꝝ prædicationẽ atq; miracula, per om̃ia mundi re
Phil. 2. gna. Estq; copiose impletũ, quod à Daniele erat prædictũ: Filius hominis, s. Christus, ad an-
Marc. 16. tiquum dieꝝ peruenit, i. ad patrẽ æternum, & ipse dedit ei potestatẽ & honorẽ & regnum, &
Dan. 7. om̃es populi, tribus & linguæ seruiẽt ei. Potestas eius, potestas æterna, quæ nõ auferet, & re-
gnum eius quod nõ corrumpet. Equum & ascensorẽ deiecit in mare. Per equos possunt in-
telligi vniuersi indomiti, Chr̃ianæ fidei inimici, puta Iudæi increduli, cæteriq; tyrãni, quoꝝ
ascensores fuerũt diaboli, à quibus instigabant ad Christianoꝝ persequutionem & Christi
blasphemiã, quos Christus post suã in cælum ascensionẽ proiecit in mare. i. in profundũ da-
mnatiõis tartareæ, q̃d instar maris inquietũ, amaꝝ & supplicioꝝ fluctibus plenũ est. Verun-
tamẽ multos illoꝝ misericordissime traxit ad fidẽ, salubriterq; proiecit in mare. i. in fontẽ
baptismi, qui secũdum aliã maris proprietatẽ significat per mare. ¶Circa hunc locũ loqtur
Origen. Origenes: Sunt equi quos dñs ascendit, & circũeunt omnẽ terrã. Sunt aũt & equi, q ascen-
sorẽ habent diabolũ & angelos eius. Iudas equus fuit: & quãdiu ascensorẽ habuit Deum, de
equitatu fuit salutis. Etem̃ apl̃us missus, ægris salutẽ donauit, & sanitatẽ languentibus præsti
tit. Sed vbi diabolo se prostrauit, ascensor eius fact⁹ est satanas, cuius habenis ductus, cœpit
cõtra dñm & saluatorẽ nostrũ equitare. Om̃es ergo qui ꝑsequunt iustos & sanctos, equi sunt
hinniẽtes, ascensoresq; habẽt angelos malos: idcirco feroces sunt. Si ergo aliq̃n videris perse
quutorẽ tuum sæuiẽtem nimiũ, scito quia ab ascẽsore suo diabolo perurget. Hæc Origenes.
Ioan. 15. Fortitudo mea & laus mea dñs. Ipse etem̃ contestatur: Sine me nihil potestis facere. Idcirco
Psal. 33. ipsum in cunctis laudare debemus. Et factus est mihi in salutẽ. Ipse etem̃ dixit: Animã meã
Ioan. 10. pono pro ouibus meis. Et rursus: Venit filius hominis quęrere & saluũ facere quod perierat.
Lucę 19. De quo in Esaia legit: Dñs posuit in eo iniquitatẽ oĩm nostrum. Qui in Osee fatur: Ego dñs
Esaię 53. Deus tuus, & saluator non est præter me: De manu mortis liberabo eos, de morte redimam
Osee 13. eos: Ero mors tua o mors, morsus tuus ero inferne. Verũtñ nõ credentibus & ingratis, carna
libus & iniqs, ipse Christus & passio eius sanctissima, est occasio grauioris damnationis, pe-
1. Petr. 2. traq; scandali & lapis offensiõis, secũdum quod iustus Simeon ꝓphetauit: Positus est hic, in-
Lucæ 2. quiens, in ruinã & in resurrectionẽ multoꝝ in Israel. Iste Deus meus. Christus nãq; est De-
us verus & vita æterna, vt in prima sua canonica fatetur Ioannes Euangelista. De quo & in
1. Ioan. 2 Esaia prædictũ est: Vocabitur nomẽ eius admirabilis, cõsiliarius, Deus, fortis, pater futuri se
Esaiæ 9. culi, princeps pacis. Vnde & in Michea fertur de eo: Egressus eius à principio, à diebus æter
Mich. 5. nitatis. Atq; in Psal. Adorabũt eũ oẽs reges, oẽs gentes seruiẽt ei. Et glorificabo eũ. i. eius ma
Psal. 71. iestatẽ corde credã, ore cõfitebor, & cõuersatiõe honorare nõ desinã. Ipse etem̃ dixit: Beatus
Matt. 11. est q nõ fuerit scãdalizatus in me. Ideo q̃nto ꝑpter me humilior & cõtemptibilior ac misera
bilior factus est, tãto sublimior, honorabilior, & gloriosior est in corde meo. De⁹ patris mei.
Oẽs etem̃ patres nostri, viri vere catholici, eius Deitatẽ sunt fassi: idcirco hos reputo patres
meos: nõ autẽ hereticos, qui eius Deitatem nõ crediderunt, vt Arrius, Eunomius, Photinus,
Nestorius, Ebion, & Cerinthus. Et exaltabo eum, eius sublimationẽ ad dexteram Dei patris
Hier. 31. recognoscendo. Dñs quasi vir pugnator. Christus dñs vere vir fuit, de quo Hieremias prædi-
xit: Nouum faciet dñs sup terrã. Mulier circundabit virum. Fuit equidẽ vir etiã in materno
Lucæ 2. vtero virginali, non vtiq; corporis quãtitate, sed omni diuinoꝝ charismatum ꝑfectione,
Psal. 18. omni sapiẽtia & virtute. Fuit item pugnator, qui ad debellandas aereas potestates processit
Psal. 23. vt gigas. De quo Psalmista prædixit: Dñs fortis & potens, dñs potens in prælio. Ipse quippe
Lucæ 11. fortem armatum, hoc est, diabolũ ligauit, & vasa eius diripuit, quia peccatores saluauit, se-
Esaię 53. cundum quod per Esaiam pater prædixit: Dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spo-
Esaiæ 9. lia. Omnipotẽs, nomẽ eius. Propterea sicut iam allegatũ est, Esaias inter sex nomina Chri-
Ioan. 5. sti posuit, fortis. Et ipsemet filius Dei ait: Quæcũq; facit pater, hæc & filius similiter facit. Per
quod euidenter insinuat, ꝙ sit æqualis, immo & eiusdem potestatis cum patre. Currus Pha-
raonis & exercitũ eius proiecit in mare. Quemadmodũ viri sancti & veri doctores, idoneiq;
prælati, sunt currus populi Christiani & gregis eis cõmissi, qm̃ sua ꝑfectione, pietate, doctri-
na, paternaliter ferunt, supportant, dirigunt ac deducunt proximos suos ad patriã beatoꝝ.
Propter quod nõ solum currus, sed & aurigæ vocant, quẽadmodũ 4. Reg. beatissimi viri He-
4. Reg. 2. lias & Heliseus currus Israel & auriga eius dicuntur. Sic hæresiarchæ, seductores, principes &
4. Re. 13. prælati iniqui, & qui alios trahunt ad vitia, sunt currus Pharaonis. i. diaboli, cuius exercitus
sunt collectio vitiosoꝝ, quos om̃es proiecit Chr̃s oĩm iudex in mare tartareũ, vbi moratur

Leuiathan. Electi principes eius submersi sunt in mari rubro. Quia angeli tenebrarum q . um Lucifero ceciderũt, & qui in hoĩbus deteriores, ac per hoc, diabolo placentiores fuerunt, simul cum illo iam perierũt, aut disperibunt, præsertim in die iudicij, cum pariter audiẽt: Ite maledicti in ignẽ æternũ. Abyssi operuerũt eos. i. fluctus iniqtatũ, qbus repleti sunt. Descẽderũt in profundũ quasi lapis. Nunc eñ descendunt in voraginem vitiorum, deinde in infima infernorum. Dextera tua dñe magnificata est in fortitudine. Per dexterã Dei itelligit vnigenitus patris æterni, q etiã brachiũ patris vocat. Nã pater p filiũ oĩa operat. Sic & Spũsanctus dicit digitus Dei, qa p eũ pater oñdit nobis oẽm veritatẽ necessariã ad salutẽ. Itaq; o dñe pater, dextera tua magnificata est in fortitudine. i. vnigenitus tuus magnificatus est vehementer, tã sua in fortitudine increata, q̃ in fortitudine sua creata, suæ humanitati collata. Nã data est ei om̃is potestas in cælo & in terra. De hac dextera ait Psal. Saluauit sibi dextera eius, & brachiũ sanctũ eius. De quo & in Esaia habet: Parauit dñs brachiũ sanctũ suum in oculis om nũ gentiũ. Dextera tua dñe pcussit inimicũ, quia vicit diabolũ, sicut in libro Iob continetur: Potentia eius pcussit superbũ, & obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus. Et in multitudine gloriæ tuæ deposuisti aduersarios meos. Queãdmodũ Salomon profitetur, Gloria patris, filius sapiens: quãto magis Christus, qui est ipsa sapiẽtia increata, est gloria sui p̃ris? Itaq; pater in multitudine gloriæ suæ, hoc est, per multiplicẽ passionẽ, per virtutes ac merita filij sui, vniuersos hostes nostræ salutis deiecit, videlicet spiritũ superbiæ, spiritum fornicationis, spiritum iracundiæ, spiritũ cupiditatis. Misisti iram tuam, quæ deuorauit eos sicut stipulam, hoc est, iusto iudicio expulisti illos à vasis misericordiæ tuæ, sicut & Christus passione instante fassus est: Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Christus quoque passim depulit dæmones ab obsessis. Vnde dixerunt: Iesu fili Dei summi, venisti ante tempus torquere nos? Quod & per suos copiosissime fecit discipulos, quibus dixit: Dæmones eijcite. Et in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ. Per aquas, populi designantur, iuxta illud in Apocalypsi: Aquæ multæ, populi multi. Vnde & Ecclesiastes scribit: Mitte panẽ tuum super transeuntes aquas. Congregatæ sunt itaq; aquæ in spiritu furoris Dei, quando impijssimi increduliq; Iudæi, qui Christum & eius discipulos grauissime fuerant persecuti in Hierusalem, pariter sunt à Romanis obsessi, & miserabilissime cruciati, secũdum quod Christus apud Lucam prænunciauit: Videns etem ciuitatem, fleuit sup illam, dicẽs: Circũdabunt te inimici tui vndiq; eo q nõ cognoueris tempus visitatiõis tuæ. Hinc Propheta p̃dixit: Effunde sup eos iram tuã, & furor iræ tuæ cõprahẽdat eos. Stetit vnda fluens, hoc est, exercitus Romanorum instar vndæ copiosus atque discurrens, tunc in gyro Hierusalẽ fixit gradũ. Cõgregatæ sunt abyssi, id est, populi Iudæorum, in medio mari, hoc est, in medio Hierusalẽ, q̃ tũc om̃i vitiorum inqetudine & infidelitatis amaritudine fuit repleta, immo vt mare aqs, ita miserijs plena fuit, iuxta illud in Threnis: Magna velut mare cõtritio tua. Dixit inimicus, psequar & cõprahendã, diuidã spolia, implebit aĩa mea: Euaginabo gladiũ meũ, interficiet eos manus mea. Hoc tã de visibilibus, q̃ de inuisibilibus fidei Chrianæ atq; fideliũ hostibus, potest exponi. Visibilis equidẽ inimicus, videlicet populus Iudæorum incredulus, deinde Imperatores Romani, principes iudicesq; terreni ac perfidi condixerunt ac p̃sumpserũt se populũ Christianũ penitus deleturos, & spolia eius iuxta propria desideria diuisuros. Inuisibiles q̃q; hostes, fideliũ animas tẽtare aut psequi, eorumq; spiritales diuitias demoliri conati sunt, immo & electos q̃q; ac sanctos se posse vincere p̃sumpserũt: cõtra quos, suos gladios specialiter extraxerũt, ab occultis ĩsidijs in aptas infestatiões & interdũ in corporales flagellatiões ac læsiones crudeliter erũpendo, vt patuit in sacratissimo abbate Antonio, multisq; alijs. Flauit spũs tuus, & operuit eos mare. Nã adspirãte spiritu sancto, victi sunt inuisibiles hostes à famulis Dei. Effusa q̃q; iusta Dei indignatiõe, perierũt visibiles inimici. Nã sup Iudæos puenit ira Dei vsq; in finẽ. sed & tyrãni idololatræ defecerũt, & Romanũ imperiũ fidei Chrianæ se subdidit. Sicq; euidẽter impletũ est, q̃d in Esaia Christus p̃dixit: Calcaui eos in furore meo, & cõculcaui eos in ira mea. Submersi sunt quasi plumbũ in aqs vehemẽtibus: qa in ppriarum iniquitatũ profluuijs, in suarum fluctibus prauitatũ damnati sunt. Porro iusti, quorum corda per charitatẽ sursum mouent, & igne spũsancti in cælestia eleuant, sup has ambulãt aquas. Interdũ tñ ex fragilitate humana vacillãt, quod per Petrum signatum est, cui sup aquas ambulãti ac trepidanti locutus est Chrs: Modicæ fidei, cur dubitasti? Hinc asserit Origenes: Quis ita beatus est, q sic tentationũ põdus expediat, vt nulla ambiguitatis cogitatio, menti eius obrepat? Vide qd magno illi ecclesiæ fundamẽto ac solidissimæ petræ, super quã Christus fundauit ecclesiã, dicat à dño: Modicæ fidei, quare dubitasti? Hæc Origenes. In qbus verbis antiquus ille & excellentissimi ingenij doctor, magnificum exhibet testimoniũ authoritati ac eminentiæ, gloriosissimo archiapostolo Petro collatis à Christo. Quis similis tui in fortibus dñe? Quis similis tui? Fortes fuerunt sancti apostoli, de qbus cantat in Psal. Dij fortes terræ vehementer eleuati sunt. Nullus tñ eorum æq̃ is est

Esaiæ 14. Matt. 25. Esaiæ 52. & 13. Lucæ 11. Matt. 28. Psal. 67. Esaiæ 52. Matt. 4. Iob 26. Pro. 15. Ioan. 12. Matt. 8. Marci 1. Lucæ 4. Mat. 10. Apo. 17. Ecclés. 11. Act. 2. 5. Lucæ 19. Psal. 68. Thre. 2. Esaiæ 63. Matt. 14. Origeñ. Psal. 46.

Christo,immo ab increata eius perfectiõe deficiunt infinite,à creata quoq; perfectiõe ineffa
biliter valde. Dæmones insuper naturali fortitudine fortes & subtiles. Et q in idolis habita-
uerunt,diuina potentia se pditos cõfinxerunt, & tñ Christi virtute sunt dissipati,& idolola-
tria fuit destructa longe lateq;,quis non in toto vbiq;. Magnificus in sanctitate. Chrs in san-
ctitate magnificus fuit,qa sanctissime vixit,euãgelicam legẽ oĩni perfectiõe ornatã propo-
suit,& suæ sanctitatis virtute innumerabilia egit miracula. Terribilis, qm̃ oĩm constitutus
est metuendissimus iudex. Atq; laudabilis, qm̃ peccatum nõ fecit, nec inuentus est dolus in
Esaię 53. ore eius. Et faciens mirabilia. Nã vsq; in præsens pclara facit per sanctos suos miracula. Por
ro in animabus electorũ suorũ facit assidue mirabilia vere sublimia, irradiãdo interi⁹, pcor-
dia inflammãdo,cõsolatiões supernas infundendo,voluntatẽ immutãdo,vitiosos,carnales,
vagos & vanos subito ac misericordissime cõuertendo,& quasi de extremo ad extremũ po-
tentissime trãsferendo,intm̃,vt tales in adolescentiæ flore,in iuuẽtutis vigore,vniuersa quæ
Psal. 76. mundi sunt deserãt,religionẽ intrãtes. O vere mutatio dexteræ excelsi. Extendisti manũ tuã,
& deuorauit eos terra. Extendit Christus potestatẽ suã in actum, qñ(vt dictũ est)vastauit &
dispersit Iudæos,ita q in terrã absorpti sunt,quia proiecti fuerunt in foueas, viliterq; sepul-
Esaię 65. ti. In cruce qq; extendit manũ ad populum non credentem,q ob suã incredulitatẽ disperiјt.
Deniq; vniuersi carnales & cupidi deuorantur à terra,quia terrenis & carnalibus rebus iugi-
ter sunt intenti,& in illis figũt spem suã. Ideo sordibus & cupiditatibus suis ipsi deglutiunt à
Iob 10. terra tenebrosa,& opta mortis caligine: vbi vmbra mortis,& sempiternus horror inhabitat
& abundat. Dux fuisti in misericordia tua populo quẽ redemisti. Dñs etem̃ Iesus locut⁹ est:
Ioan. 10. Ego sum pastor bonus,& agnosco oues meas. ipse est rector & dux populi Christiani per in-
spirationẽ diuinã,per directiões angelicas,per platos & pdicatores, per euãgelicam legem,
per sanctorũ exempla,signa ac documenta. Et portasti eũ in fortitudine tua ad habitaculum
sanctũ tuum:qa nõ solũ ad militãtem, sed item ad triumphãtem ecclesiã, quẽadmodum ad
Heb. 12. Hebræos legit: Accessistis ad mõtem Sion & ciuitatẽ Dei viuẽtis, Hierusalẽ cælestem,& mul
torũ milliũ angelorũ frequentiã,& ecclesiã primitiuorũ,qui cõscripti sunt in cælis. Ascende-
runt populi,& irati sunt. Increduli nãq; Iudæi atq; pagani,multipliciter se opposuerũt euan
gelicæ legis prædicationi. Dolores obtinuerunt habitatores Philistijm. Per quos designãtur
gulosi,qa Philistijm interpretãtur potiõe cadentes. Tunc cõturbati sunt principes Edom.i.
auari & principes cupidorũ,qm̃ Edom interpretat̃ terren⁹ siue sanguineus. Robustos Moab
obtinuit tremor. Per robustos Moab intelligunt̃ superbi, qui specialiter dicunt̃ & sunt filij
diaboli. Moab equidem interpretatur ex patre. Et talibus ait saluator: Vos ex patre diabolo
Ioan. 8. estis. Obriguerũt oĩes habitatores Chanaan. Chanaan interpretat̃ commotio. Per habita-
tores itaq; Chanaan,recte accipiũtur luxuriosi,qui specialiter instabiles corde sunt, vani &
stolidi,passionibus varijs agitati,nusquã ad Deum syncere erecti. Hi oĩes audientes prædi-
cari euãgelicam legem,in qua pfata vitia cõdemnant̃,& virtutes oppositæ,s. sobrietas,libe-
ralitas,paupertas,humilitas,castitas,edocent̃, cõmendant̃,iubent̃,irati & cõturbati fuerunt.
Cumq; vidissent legem hãc pualere,& Romanũ imperiũ esse ei subiectũ,expauerũt & cõtre
muerunt. Innumerabiles qq; eorũ cõuersi sunt,q salubriter timuerunt. Irruat sup eos formi-
do, & pauor in magnitudine brachij tui. Hoc accipi potest in bono, vt s. ex consideratione
excellẽtiæ Chri,fiãt veraciter timorati. Quòd si cõuerti noluerint, desup terreant̃, ita vt ele-
ctos & Chrifideles à spiritali pfectu ac salutis internæ nequeãt impedire. Idcirco subiungit:
Fiãt immobiles quasi lapis,quãtum ad id quod ptactum est,& ne cõmune impediãt bonum,
Donec ptranseat populus tuus dñe, videlicet populus Chrianus,à via atq; exilio ptingẽdo
ad patriã supercęlestẽ. Introduces eos,& plãtabis in mõte hæreditatis tuę. Hic mons est eccle
Esaiæ 2. sia militãs, de quo loquit̃ Esaias: Erit in nouissimis diebus pparatus mons domus dñi in ver
Psal. 67. tice mõtium. Et Psal. Mons Dei,mons pinguis: mons coagulatus,mons pinguis. Abundant
em̃ in mõte hoc opulẽtissima sacratissima virtutũ charismata,supnaturalia dona,in qbus ra
dicant̃ electi. Firmissimo habitaculo tuo qd operatus es dñe. Hic etem̃ mons,est solidissimũ
Matt. 16. habitaculũ à Chro cõstructũ,q dixit: Sup hãc petrã,videlicet sup meipsum,ædificabo eccle-
siã meã,& portę inferi nõ pualebũt aduersus eã. Est qq; hic mons,sanctuariũ tuum dñe,qd fir
Zach. 6. mauerũt manus tuæ,cũ sit spiritale templũ,de quo à Zacharia pdictũ est: Ipse ędificabit tem
plũ dño. Dñs Iesus Chrs regnabit in ęternũ & vltrà, sicut Gabriel archãgelus virgini pelectæ,
Lucæ 1. ait: Regnabit in domo Iacob in æternũ,& regni eius nõ erit finis. Et Esaias: Multiplicabit
Esaiæ 9. eius imperiũ,& pacis nõ erit finis. Ingressus est em̃ eques Pharao cũ curribus &c. Istius versi-
culi sensus patet ex pinductis. Filij autẽ Israel ambularunt per siccũ in medio eius. Filij Israel
sunt,veri Chrifideles,diuina atq; cælestia contẽplãtes. Isti in medio seculi huius,qd est mare
Esaię 57. turbulentum ac periculosum,de quo loquit̃ Esaias, Impij quasi mare feruens, qd quiescere
non valet: in medio,inquã,huius maris gradiunt̃ per siccũ,dum seculi vitijs nõ fœdant̃, neq;
Phil. 2. in aquis cõcupiscentiæ volutant̃, sed in medio nationis prauæ & peruersæ irrephensibiliter
con

conuersantur,lucentes inter illos tanquam luminaria gratiæ,verbũ vitæ in se stabiliter con
tinentes,ac Christi vestigia imitãtes, atq; dicentes cum sponsa in Canticis: Laui pedes me- Cant. 5.
os, quõ inquinabo illos? Qui autem Aegyptius est.i.carnalis & mente mundanus, & sequi
tur Pharaonem,consentiendo tentamentis diaboli,fluctibus mergitur vitiorum.

¶Elucidatio tropologica eiusdem cantici,Cantemus dño. Art. XXXI.

TRopologicus huius cantici intellectus,ex præhabitis faciliter elici potest: ideo non nisi Exo. 14.
breuiter tangam illum. Itaq; per Mosen,qui per aquã mortem euasit tam in sua infan
tia,q̃ in senio suo, intelligi potest quilibet Christifidelis, qui vidẽs se p fontẽ baptismi
in Christo renatũ,& tam illo sacramento q̃ in pœnitentia seu cõfessione sacramẽtali, de spi
ritali Aegypto & fluctibus seculi huius,de potestate diaboli,de iugo & seruitute peccati,de
ignorantiaꝶ & erroꝶ caligine erutum, cum gratiaꝶ actione dño psallat, aliosq́; ad regra-
tiandum secum & pro se inuitet,dicendo: Cantemus dño,gloriose eñ magnificatus est,ani
mam meã taliter eruendo, ac donis gratiæ decorando, ita vt gratia & humili mente dicere Psal. 63.
queam: Protexisti me dñe à conuentu malignantium,à multitudine operantiũ iniquita- Psal. 55.
tem.Et item: Quoniã eripuisti animã meã de morte,& pedes meos de lapsu, vt placeam co
ram Deo in lumine viuentiũ.Equum & ascensorẽ deiecit in mare.i.visibilẽ ac inuisibilem
meæ salutis hostẽ prostrauit,dãdo mihi virtutẽ resistendi ac præualendi tentatiõibus eorũ- Psal. 17.
dem.Fortitudo mea & laus mea dñs,cui dicere habeo: Quoniã in te eripiar à tentatione,& Psal. 145.
in Deo meo trãsgrediar murũ.Et denuo: Laudabo dñm in vita mea, psallã Deo meo q̃ diu Ecci 51.
fuero.Et iteꝝ: Laudabit vsq; ad mortẽ aĩa mea dñm.Absit ergo,vt ꝓpriã quærã laudẽ,glori
amq; humanã. Et factus est mihi in salutẽ. Quia cũ toties recidiuauerim,iamq́; enormiter
ipsum offenderim,nõ tamẽ iuste dãnauit me,sed pro malis retribuit bona,& iam per cõtri-
tionem saluauit me à morte peccati,& à via meritoq́; gehennæ, cũ tamẽ multos in æternũ
dãnauerit,qui min⁹ peccauerunt q̃ ego,ita vt illud sancti regis Ezechiæ dicere valeam: Tu Esaiæ 38.
aũt eruisti animã meã vt nõ periret,proiecisti post tergũ tuum oĩa peccata mea. Iste Deus
meus.Qui cum sit oĩm Deus,tñ tanto specialius est Deus meus,quãto gratiosius egit mecũ, Psal. 58.
ita vt dicere mihi incũbat: Adiutor meus tibi psallã,quia Deus susceptor meus es,Deus me-
us misericordia mea.Et glorificabo eum: qa quo plus peccaui in eum, & quo maiorẽ mihi
misericordiã gratiamq́; exhibuit,eo plus teneor ei esse subiectus & gratus.Deus patris mei.
Chr̃ianus sum eñ,filius hoĩs Chr̃iani.Et exaltabo eũ, ipsum præ oĩbus incõparabiliter dili
gendo,timẽdo,colendo,quærẽdo, omniq́; creaturæ ipsum totis præferendo præcordijs.Dñs
quasi vir pugnator,oĩpotens nomen eius, qui hostes animæ meæ ac vitia expugnat in me.
Ex me nãq; ꝑditio mea,in ipso dũtaxat auxiliũ meũ.Nec eñ sufficiẽs sum aliqd cogitare ex Osee. 13.
me,quasi ex me.Ab ipso plane est oĩs tentationũ victoria.Currus Pharaonis & exercitũ eius 2.Cor. 3.
proiecit in mare.i.oẽs aduersarios meæ salutis,vt tactũ est. In his ergo Dextera tua dñe ma-
gnificata est in fortitudine. Misisti iram tuã quæ deuorauit eos sicut stipulã,qa per sanctum
angelum tuũ,zelo iustitiæ tuæ accensum,atq; in manu sua gladiũ flammeũ tenẽtem,repuli-
sti frequẽter inuisibiles hostes meos à me.Et in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ.i.
fluctus tentationũ & tribulationũ, quibus me sæpius repleuerunt,in ipsos redacti sunt,quia
ex ipsis nõ profecerũt finaliter in me,sed sibimet calamitatẽ tristitiamq́; auxerũt.Stetit vn-
da fluens.i. gratia Dei exuberãs quieuit in corde deuoto, immo & influxum suũ ab indeuo-
to retraxit.Cõgregatæ sunt abyssi in medio mari.Abyssi istæ,sunt exundatiões atq; proflu-
uia inani cogitationũ & affectionũ carnaliũ, q̃ in medio mari.i.corde seculari & amaro ac
turbulẽto coaceruãtur,quousq; radio illuminatiõis supernæ & rore gratiæ dispergãtur ac re
frenent.Dixit inimicus,Persequar & cõpræhendã. Iste est spiritus malus vnicuiq; ad exerci
tium datus,qui iugiter intra se cogitat ꝑsequi ac vincere animam eius, cui ad exercitium ac
probã est deputatus,eiusq; spiritalia bona auferre molit̃,& bona eius proposita,salubres cõ-
ceptiones, amorosos affectus interficere & auferre conat̃:sed flante spiritu Dei, succumbit.
Ascẽderunt populi, & irati sunt.Iniusti eteñ iustos ꝑsequi nõ desistunt,& multis nõ sufficit
dãnatio ꝓpria, immo & alios dãnationi secũ inuoluere enitunt̃.Dolores obtinuerũt habita
tores Philistijm.Tunc cõturbati sunt principes Edom,robustos Moab obtinuit tremor,ob-
riguerunt habitatores Chanaan.Hoĩes qppe vitiosi,gulosi, auari,supbi,libidinosi,p gentes
præfatas signati,vt patuit caplo ꝓcedenti,oĩni interna trãquillitate priuant̃,& varijs passio- Exo. 14.
nibus agitant̃, nunc inordinate & stolide metuentes,nunc inaniter præsumentes,nũc illici- Psal. 1.
te gloriãtes, nunc culpabiliter cõtristati, nunc inique cõcupiscentes, nunc cõcupiscentiaꝶ & 34.
suaꝶ incõmoda intra se sentiẽtes, q sunt tanq̃ puluis ante faciem venti,& in circuitu ambu Psal. 11.
lant,quos Deus ponit vt rotam,quoniam vndique euagantur, nec in Deo eorum corda fi- Psal. 82.
guntur.Cætera patent,nec tropologiam exigunt specialem.

¶Prosecutio expositionis huius capituli à loco, Sumpsit ergo Maria.
Articulus XXXII.

QVoniam nō solum viri, sed fœminæ quoq; per maris diuisi fundū profectæ sunt, congruum fuit vt ipsæ grãs agerent Deo. [Sumpsit ergo Maria pphetissa soror Aaron] Habuit em̄ gratiã prophetię, sicut & fratres eius. Tamē gratia illa fuit maior in Mose. Et forsan etiã fuit maior in Aaron, q̃ in Maria sorore Aaron. Quare potius hic vocat soror Aaron, q̃ Mosis? Dici potest ꝙ gratia breuitatis solus Aaron exprimit: vel quia senior Mose fuit. Recitat tamen Lyra, ꝙ Iudæi reddunt super hoc aliam causam, dicentes, ꝙ Mose nondum nato, quãdo nō habuit fratrem nisi Aaron, hæc Maria prophetauit suæ matri, ꝙ paritura esset filium, qui populum Israel liberaret. Sed incertum videt, ꝙ in ætate illa tam puellari habuisset gratiã prophetiæ. Et si ita fuit, tamē hoc parum facit ad istud, cuius nunc causa inquirit. [tympanũ in manu sua.] Tympanũ em̄ est musicũ instrumentũ factum de corio extento, siccato atq; firmato, q̃d sonum emittit percussiōe pellis ita extentæ. [Egressæq; sunt om̄es mulieres post eam.] Nã sicut Moses fuit eminentior inter viros, sic soror sua ob suam sanctitatem & sapientiã inter fœminas. [cum tympanis & choris:] non ꝙ vnaquæq; illarum habuerit tympanũ aut chorum, sed aliquæ inter eas. Per mulieres vero etiã puellæ & virgines intelligunt. ¶Porro chorus nunc sumit pro musico instrumento, q̃d fit ex simplici pelle duas cutes habente, per quarum vnam inflatur, per aliã reddit sonũ. Potest tamen chorus nunc sumi pro concordi & pacata seu recte disposita societate, qm̄ fœminæ taliter se habẽdo sequebant Mariã. [quibus præcinebat, dicens: Cantemus dño] hymnũ victoriæ, [gloriose em̄ * honorificatus est:] qa per opera præinducta ostendit p̄clare se super om̄ia honorabilē esse. [Equum & ascensorem deiecit in mare.] Sicut expositum est. An aũt hunc versum dũtaxat præcinebat, an & sequentes om̄es, aut quosdã, p̄cise qs nouit? Forsitan p̄cinebat & alios versus, sed fœminę repetebãt primũ versum, vel etiã alios singulatim. Itaq; simul ore cãtabãt, &
2. Reg. 6. manu in musicis instrumentis ludebãt, quẽadmodũ Dauid consueuit cum sono citharæ vel cum psalte, canere psalmos. Sic igit illa p̄cinebat, & alię repetebãt, sicut in choreis fieri solet. Nã & Durãdus in Summa sua dicit eas choros duxisse, & addit ꝙ illa fuit bona chorea. Aliq quoq; dicunt, ꝙ eodem modo p̄cinebat Moses viris, nō tamē habet ex textu, ꝙ cum pręfatis musicis instrumentis ipse & cæteri viri cecinerũt. Consueuerũt autem fœminæ Hebræorum scire huiusmodi musicos ludos. Vnde & 1. Regum habet, ꝙ mulieres egressæ sunt in occur-
1. Re. 18. sum Saul regis & Dauid cũ tympanis &c. Quidã pręterea dicunt, ꝙ Maria hæc per spiritum prophetiæ cognouit, Deum esse taliter collaudãdum in via pro beneficiis post egressum ab Aegypto pręstãdis: ideo tulit tympanũ secum, alias q̃q; fœminas induxit ad absportãdum secum præfata musica instrumenta. sed siue per reuelationē hoc præcognouit, siue nō, dici potest ꝙ portauerunt secum huiusmodi instrumenta, sicut & alia vasa ac vtensilia sua, quasi in Aegyptum nō redituræ. [Tulit autē Moses Israel de mari rubro] i. filios Israel fecit inde recedere per desertum versus terrã promissam. Et ait quidã, ꝙ ideo dicitur, Tulit, quia cum quadã violentia & importunitate fecit eos inde abire, quoniã ex auaritia erãt nimis intenti ad Aegyptiorum spolia detrahenda & colligenda. Sed cum filii Israel fuerint plus quàm duplo
Exo. 14. plures, q̃ submersi Aegyptii, vt patet in expositiōe præcedentis capituli, potuerunt infra modicum tempus illorum colligere spolia. Immo dictum est, ꝙ septem diebus morati sunt iuxta
Exo. 12. littus maris, venientes quotidie cum tympanis & musicis instrumentis ad littus, cecinerũtq; dño canticum Mosis. Ideo propter spolia detrahenda nō fecerũt nimiã moram ibidem, nec
Exo. 13. in eo ꝙ dicitur, Tulit, aliqua violentia aut importunitas denotat. Nam & cap. 12. dictum est: Tulit populus farinã conspersam. Caplo q̃q; 13. Tulit Moses ossa Ioseph. In quibus orationibus in verbo hoc, Tulit, nulla violentia aut importunitas importat. [Et * ingressi sunt in desertum Sur.] Quod qualiter sit intelligendum, diffuse expressum est in præcedentis elucidatione capituli. [Ambulaueruntq; tribus diebus per solitudinē] sequentes nubis ducatum, [& non inueniebant aquam.] Nam & raro pluit ibidem. Et si fuerit ibi aqua, ex solis ardore solet siccari. [*& venerunt in Marath] i. locum quem paulopost sic vocauerunt, sicut patebit. [nec potuerant bibere aquas de Marath] i. quæ erant in loco illo, [eo ꝙ essent amaræ. Vnde & congruũ loco nomen imposuit,] vel Moses, vel populus, [vocans* illud Marath, i. amaritudinē.] Sicq; à qualitatē imposuit nomē substantiæ. Et ꝙ ait, Vocans illud, sic potest exponi: vocando exprimens nomē loci illius. Porro Mara & Marath, idem est nomen. Mara autem indifferenter significat amaritudinem vel amarum. Siquidem scriptum est, Ne vo-
Ruth. 1. cetis me Noemi. i. pulchrã, sed vocate me Mara. i. amarã. Magister aũt in histo. dicit: Vocaue-
Iose. li. 2 runt locum illum Marath, ab amaritudine aquę, vel potius pro amaritudine animi sui. Ani
ant. iud. mæquior nanq; est sitiens, quãdo non inuenit potum, quàm dum inuentum gustare non va-
cap. 14. let. Iosephus vero velle videtur ꝙ aquæ amaritudinem contraxerunt, quia non mouebãtur ab aliquo, sed stabant semper immotæ. Vnde & dicitur: Et vitium capiunt, ni moueantur, aquæ. Dicit equidem ibi fuisse puteum paruum, in quo fuit hæc aqua, & nomine putei intelligit forsitan lacum. [Et murmurauit populus contra Mosen, dicēs: Quid bibemus?] In quo pa-

patet eorum peruersitas, impatientia, ingratitudo, inconsideratio. Debuerunt etenim tantum prælatum, patrem, ac ducem, quem viderunt Deo tam familiarem & charum, cum omni reuerentia humiliter interrogare ac alloqui, & sperare in domino, quem viderunt tanta fecisse pro eis. Murmurauerunt itaque propter potus, non propter cibi, defectum, quia adhuc reficiebant se parce cum cibo ex Aegypto allato. Iumenta quoque eorum aquæ poculo indigebant. [At ille clamauit ad dominum] feruenter orando. Nam impatienter respondit murmuratoribus illis, sed pro malis bona retribuit: quoniam tanta debet esse prælati perfectio, vt sua bonitate & probitate, subditorum malitiam improbitatemque vincat. Veruntamen non omnes filij Israel murmurauerunt, sed vulgares & imperfectiores. [Qui ostendit ei lignum.] Dicunt quidam, quod in eremo illa non erat lignum crescens, sed Deus miraculose illud adduxit. Quod & Augustinus sentire videtur, vt patet in Glossa. In Scholastica quoque historia fertur: Forte miraculose factum est, vt in solitudine, in qua non erat lignum, i. arbor crescens, inueniretur lignum. [Quod] lignum [cum Moses misisset in aquas, in dulcedinem versæ sunt], i. dulces atque potabiles factæ sunt. Putant aliqui quod lignum illud fuit naturaliter dulcoratiuum aquarum. Ad quod illud Ecclesiastici posset allegari: Nonne à ligno indulcata est aqua amara? Et loquitur ibi illa scriptura de naturalibus & medicinalibus terræ nascentium proprietatibus. Nempe verbis illis immediate præmittitur: Altissimus de terra creauit medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam. Tamen (vt in Scholastica recitatur historia) Hebræus dicit lignum illud amarissimum extitisse, & ideo Deum iussisse, vt illud proijceret in aquam amaram, quatenus dum ex additione amari ad amarum, fieret dulce quod fuit amarum, clariusque ostenderetur diuina potentia, quia maius erat miraculum. Sed quicquid horum dicatur, constat quod Deus solo imperio poterat aquam illam dulcificare. Ideo propter aliquid mysticum designandum, Origenes & alij putant Deum illud de ligno iussisse. ¶ Circa hæc Iosephus scribit: Sumens Moses virgam quam in præsenti habebat, scidit eam in longitudinem eius per medium, & iecit in puteum, præcepitque fortibus viris vt aquam haurirent, & plurimam haustam prius effunderent, vt vltima remanens diu concussa, potabilis fieret. Veruntamen dictum hoc Iosephi non est intelligendum de Mosis virga, per quam fecerat signa, sed de ligno sibi ostenso, in quo fecit incisionem per longitudinem eius. [Ibi constituit ei præcepta atque iudicia], i. in loco præfato post exhibitionem huius beneficij atque miraculi, Deus per Mosen dedit ac posuit populo Israel quædam præcepta & iudicia, i. iudicialia instrumenta seu iussa, per quæ regerentur ad conuiuendum pacifice ac iuste ad inuicem. Sicque per præcepta, intelliguntur mandata ad Dei cultum directe spectantia. [& ibi tentauit eum], i. Deus ibidem dedit ista præcepta populo, vt per obseruantiam aut transgressionem eorum Deus tentaret hunc populum, an vere obediens esset sibi, an non. Tentauit, inquam, non vt ipse cognosceret illud, sed vt innotesceret alijs, ad instructionem vel cautelam eorum, quemadmodum tentauit Abraham, Iob, atque Tobiam. Deus autem neminem tentat tentatione ad fallendum tendente, aut ad vitium inclinante. Sic ergo tentauit populum illum, [dicens] per Mosen: [Si audieris vocem domini Dei tui], i. verba diuina, auribus cordis & corporis, [& quod rectum est coram eo feceris, & obedieris mandatis eius, custodierisque omnia præcepta illius:] Qui enim transgreditur vnum, fit omnium reus, quia mortaliter peccat. [cunctum languorem quem posui in Aegypto, non inducam super te], i. nullam infirmitatum & plagarum quas inflixi Aegyptijs, tibi infligam. Quod intelligendum est pro tempore quo fuerunt in deserto, & quantum ad iustos & obedientes, sicut ex verbis immediate præhabitis elucescit. De illis enim nunc loquitur, vnde & fertur in Psalmo: Non erat in tribubus eorum infirmus. Rebelles vero frequenter ac dire leguntur in deserto percussi, de quibus & constat, quod in solitudine obierunt, non vtique absque prævijs infirmitatibus. Veruntamen Augustinus super illud, Non erat in tribubus eorum infirmus, glossando addit, sed corpore, non animo. Per quod insinuare & sentire videtur, verbum illud, etiam de iniquis esse intelligendum. Ad quod dici potest, quod etiam iusti, qui inter illos fuerunt, natura fragiles erant, & aliquando peccauerunt, immo & quidam eorum mortaliter, vt patet de Aaron in vituli conflatione & incredulitate ad aquas contradictionis. [Ego enim sum dominus Deus saluator tuus] non solum ex Aegyptia seruitute, & rubri maris deuoratione ac gladio Pharaonis, sed item ex seruitute diaboli, iugo peccati, damnatione inferni. [Venerunt autem in Helim] Hoc loco quidam capitulum sequens incipiunt, aliqui vero ibi, profectique. Venerunt autem [filij Israel] in Helim, i. in locum solitudinis istius sic nominatum. [vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, & castrametati sunt iuxta aquas], i. mansionem & tentoria seu turmas suas ibi fixerunt ad tempus, ob loci amœnitatem & commoditatem, quia & aquæ fluenta, & arborum fructus præbuerunt eis refectionem: fuitque eis solatium quod iuxta numerum duodecim tribuum suarum, repererunt ibi duodecim fontes, sic quod quælibet tribus potuit specialem fontem habere. Attamen Iosephus scribit, quod modica fuit aqua in fontibus illis, & quod manibus inde sumebatur, cœnosum erat, inutile & impurum. Idcirco & palmæ erant paruæ staturæ, eo quod non satis irrigabantur ex aquis, nec humor ille sufficiebat ad terram conglutinan-

Marginal notes: August. Eusebi⁹. — Ecci 38. — Origen. Iose. li. 2 ant. iud. cap. 14. — Gen. 22. Iob 1, 2, 5 Tobiæ 2. & 12. — Iaco. 2. — Psal. 104 — August. — Exo. 23. Nu͂e. 17. — Iose. li. 2 ant. iud. cap. 14.

nandam. ¶Circa præhabita quæritur, quæ fuerunt præcepta in Marath data, quia textus non exprimit ea. Ad hoc Lyra allegat & sequitur Rabbi Salomonem, dicentem: Dñs videns filios Israel in solitudine ociosos, ne per ocium laberentur ad deteriora, cõtulit eis duo præcepta, vt studerent in eis ad intelligendum atque implendum: Vnum fuit de obseruãtia sabbati, quod plures obseruatiões includit: alterum fuit de oblatiõe vaccæ rufæ, ex cuius cineribus aquæ iniectis

Nũe. 19. ac mixtis, aqua lustrationis fiebat, per quã purgabantur immundi, vt in Numeris describitur. Subdidit etiã eis copiã de pertinentibus ad iudicia inter eos agenda, quatenus inter se iuste cõuersarentur. ¶Sed contra hæc R. Paulus affirmat: Antiqui Hebræi cõmuniter tenent, quod præceptum de sabbato, & quædã iudicialia data sint in hoc loco, nõ autẽ de vacca rufa. Nam de

Exo. 16. sabbato dicit sequenti capitulo ante legis donationẽ: Videtis quia dñs dedit vobis sabbatũ.

Nũe. 19. De iudicialibus quoque satis necessarium fuit, quatenus per ea tãtus populus regeretur vsque legislationem. Sed inter illa præceptũ de vacca rufa, fuisset superfluũ pro tunc, quousque tabernaculum fieret, & alia sacra, ad quorum ingressum aut tactũ requirebatur purgatio immundorum

Ibidem. per aquã lustratiõis, vt præallegato Numerorum habetur libro. Insuper, iuxta mysticã interpretationẽ, per Mariã Mosis sororẽ prophetissam, optime designabatur deifera atque sanctissima virgo Maria, quæ de liberatione generis humani per filij sui passionẽ atque baptismũ, iugiter ac deuotissime cecinit Deo gratiarum præconia cum tympano. i. plenissima suæ mundissimæ carnis cruciformi mortificatiõe, quam omñes mulieres, virginesque deuotæ in lege euãgelica sunt secutæ cũ tympanis. i. corporum suorum refrenatiõibus, & choris. i. sanctis cõcordationibus. Immo & quælibet deuota anima eam imitari sic debet. ¶Denique, iuxta Boethium in primo musicæ suæ, Omnis musica instrumentalis, fit neruorum tensione, aut spiritus inflatiõe, aut percussione rei cõcauæ. Si neruorum tensione, vel redditur sonus à superiori, & sic est psalterium: vel ab inferiori, & ita est cithara. Si spiritus inflatione, aut humano, aut aliunde attracto seu collecto: si humano, vel cõtinuo, & ita est tuba: aut interpolato, & sic est chorus, per quẽ designatur cõcordia vocis & cordis in societate pacata. Si aliunde collecto per folles, sic sunt organa. Si vero sonãt percussiõe pellis extensæ, tympana appellantur. Quæ aũt percussiõe æris cauati, dicuntur cymbala: quæ adinuicẽ percussa, sonũ reddunt acutum. Itaque, quoniam tympanũ fit ex-

Gala. 5. tensione corij siccati, per ipsum mortificatio carnis signatur. Qui aũt Deo vult placitas laudes offerre, necesse habet carnẽ suã cum vitijs & cõcupiscentijs crucifigere, & scandalizãtia membra abscindere. At vero per hoc quod filij Israel post liberationẽ suã à Pharaone, inciderũt periculũ sitis & venerũt in Marath, figuratur, quod fideles post diuinorum infusionẽ charismatũ, & consolationem spũssancti interdũ ruunt in grauẽ tentationẽ & afflictionẽ, nec aquam Marath bibere valent, nisi dulcoretur per lignum. i. rigorosam & strictam pœnitẽtiæ refectionem ac fletum, nec queunt sustinere nisi dñicæ passiõis & crucis meditatione vngantur vel contemplatione sapientiæ, quæ significatur per lignũ. tamen per lignum illud missum in aquã, secun-

August. dum Augustinum, figuratur crucis mysterium: quia per Christi passionem, omnis aduersitas facta est non solum tolerabilis, immo & dulcis Christifidelibus. Amplius, per promissionem illam filijs Israel factam, quod nullus eorum infirmaretur, si Deo in omnibus obedirent, hoc designatur, quod si Christi præcepta integre obseruemus, ab omni animarum languore efficiemur immunes. Nec putandum quod corporalis sanitas promissa sit filijs Israel, tanquam finale principaleque præmium pro diuinorum obseruatione præceptorum: quoniam corporalia & terrena ac transitoria bona, non sunt finis spiritualium bonorum, puta virtutum, virtuosorumque actuum: ideo nec sunt principalis merces eorum, cum finis sit dignior medijs. Sed sub corporalibus illis bonis, dona spiritalia & præmia æternalia ac superna intelliguntur. Hebræis autem imperfectis ac rudibus, & nondum in fide constabilitis, promittebantur corporalia & terrena, vt per ea ædificarentur in fide, & expectare discerent inuisibilia ac æterna. Venerunt autem in Helim. Per Helim, vbi erant duodecim fontes, septuagintaque palmæ, designatur Christi ecclesia, in qua est duodenarius numerus apostolorum, qui splendidissi-

Psal. 67. mi fontes sunt saluberrimorum documentorum, de quibus accipi potest illud Psalmi: In ec-

Esaię 12. clesijs benedicite Deo domino de fontib[us] Israel. Et illud in Esaia: Haurietis aquas in gaudio

Lucę 10. de fontibus saluatoris. Per septuaginta vero palmas, figurati sunt totidem Christi discipuli, qui in prædicatione euangelicæ legis non mediocriter cooperati sunt sanctis Apostolis.

¶Explanatio cap. XVI. Profectique sunt de Helim. Art. XXXIII.

QValiter Deus gratiose & miraculose prouidit populo suo necessaria victui in deserto, recitatur in isto capite. [Profectique sunt de Helim.] Nam vt in præcedenti dicebatur articulo, quãuis ibi fuerũt duodecim fontes, tamen modica aqua, quæ & impura erat

Exo. 15. in eis, & fructus arborum ibi inuenti, à tanta multitudine fuerunt cito comesti: ideo processerunt, attamen iuxta motum columnę nubis. [& venit omnis multitudo filiorum Israel in desertum Sin, quod est inter Helim & Sinai.] Verum, vt dictum est, omnia ista specialia loca, seu partialia deserta diuersimode nominata, in vno illo totali deserto, quod est inter Aegyptum

ptum & Chanaan, continebantur vt partes. Ibi ergo venerunt [quintodecimo die mensis secundi &c.] secũdum computationem Iudæorum, qui à Martio seu Aprili incipiunt menses anni, iuxta sensum præhabitum. Et iuxta hoc, mensis iste secũdus fuit Aprilis vel Maius. Cum ergo de Aegypto egressi sint quintodecimo die mensis primi, vt duodecimo capitulo patuit, constat ꝙ tricesimo die ab exitu de Aegypto venerunt in desertum Sin. [Et murmurauit oĩs congregatio filioꝝ Israel cõtra Mosen & Aaron in solitudine.] Non simpliciter omnis congregatio illa sic murmurauit, sed tã multi in ea, ꝙ cæteri cõparatiue pauci fuerunt. Idcirco in hac computatione pauci illi non reputãtur, soletq́ toti asscribi, quod conuenit parti eius maiori. [Dixeruntq́ filij Israel ad eos:] De mulieribus non fit sermo, cum tamen verisimile sit, ꝙ cum viris vel parentibus suis murmurauerunt, præsertim cum fœminæ satis cito impatientes aut pusillanimes fiant: sed opera principalioris sexus describũtur communi⁹. [Vtinam mortui essemus per manum domini in terra Aegypti:] id est, vtinam Deus in Aegypto nos occidisset breui & celeri morte, sicut occidit primogenita Aegyptiorũ. Quasi dicat: Tolerabilior fuisset mors illa, q̃ tribulatio ista, & mori ex fame, iuxta illud in Threnis: Melius fuit occisis gladio, q̃ attenuatis fame. Sed ista fuerunt verba diffidentiæ & nimiæ pusillanimitatis, immo & cuiusdam desperationis. Non enim attendebant diuina promissa, nec in aduersis ostenderunt fidem & spem suam in domino. [quando sedebamus sup.] i. prope [ollas carnium] quæ ꝑparabantur nobis ad ignem in ollis. Solet autẽ sup. pro ꝓpe sumi. Vnde communiter dicimus: Colonia sita est sup Rhenũ. [& comedebamus panẽ in saturitate. Cur induxistis nos in desertum istud, vt occideretis oẽm multitudinẽ fame?] In hoc dupliciter mentiebantur. Non eñ Moses & Aarõ, sed Deus ꝑ eos, immo ꝑ columnã nubis, magis aũt ꝑ angelũ nubis illius motorẽ, duxit eos in eremũ illam. Et q̃uis Moses & Aaron hoc aliq̃ modo fecerunt, non tñ vt eos occiderent fame, sed ob alias rationabiles causas, in expositiõe literali decimitertij capituli introductas. [Dixit aũt dñs ad Mosen:] q murmurantibus illis cõdoluit, & dominum inuocauit: [Ecce ego pluam vobis panes de cælo] .i. materiam ex q̃ panes conficietis, faciam ex cælo aereo ꝓ vestra sustẽtatione in terrã descendere, vtpote mãna, q̃d tñ angeloꝝ ministerio factũ agnoscit. Bonus & pius Deus murmurãti populo condescendit, q̃a & aliquam habuerunt murmurandi occasionẽ, q̃a iam fame erant confecti. Nã infra triginta dies in via exactos, consumpserũt quæ ex Aegypto victualia detulerunt, etiam valde parce eisdem vtendo, erantq́ in vastissima & sterilissima eremo, solo visu horribili. [Egrediatur populus, & colligat quæ sufficiunt per singulos dies] .i. q̃tidie colligat tñ, vt pro illo die sufficiat ei, seu cuiq́ colligenti pro se & sua familia, excepto tamen sabbati die, in quo non licebat colligere. Voluit aũt dominus, vt sine mũdana solicitudine, & absq́ guloso cupidoq́ affectu colligerẽt, vtpote tñ, quantũ putabant sibi sufficere, nec ꝓ sequenti die colligerent, nisi in sexta die, q̃a non licuit inde seruari in crastinum, quatenus de Dei prouidentia essent securi. [vt tentem eum] .i. idcirco istud præcipio, quatenus ex sequela huius præcepti experiar, vel potius alios agnoscere faciam, & ꝑ modum tentantis me habeam, [vtrum ambulet in lege mea, an non.] Quando dñs dixit hæc, nondum contulerat legem, quæ in monte Sinai data est. Quomodo ergo ait, vtrum ambulet in lege mea? Et respondendum, ꝙ iam dederat quædam præcepta in Marath, & ꝓtinus daturus erat legẽ concernentem hunc panem seu manna, videlicet qñ & qualiter esset colligendus & accipiẽdus, immo iam aliq̃d tetigit inde, & paulopost durante vsu mannæ, daturus fuit legẽ in Sinai. Legem q̃q́ naturalem & circuncisionis ꝑceptum, ac alia quædam mandata, iam ante tradiderat patriarchis in lege naturæ. [Die autem sexto parẽt q̃d inferant] .i. de materia huius panis congregent, q̃d in tabernacula seu tentoria sua reponant. [& sit duplum q̃ colligere solebant ꝑ singulos dies] videlicet q̃nq́ diebus ꝑcedentibus, vt sufficiat ꝓ sustentatione, tam in ipsa feria sexta, q̃ in septima seu sabbato, qñ nõ licet colligere. Hoc aũt q̃d ait, & sit duplum q̃ colligere solebant ꝑ singulos dies &c. dupliciter potest exponi: Primo, ꝙ sexta feria colligebant duplo plus, q̃ aliq̃ die ꝑcedente: & ita videt intelligere Origenes. Vnde & in Glossa ex eius verbis habet: In die sexta duplum colligat in repositione, quantũ sufficiat etiã sabbato. Huicq́ sensui cõsonat, q̃d infrà in isto cõtinet capitulo: In die aũt sexta collegerũt cibos duplices .i. duo gomor ꝑ singulos hoĩes. Secũdo, sic illud q̃d collegerunt sexta feria, miraculose multiplicabat, ita ꝙ etiã ꝓ sabbati refectiõe sufficiebat. Sicq́ nõ plus collegerunt substãtialiter 6. feria q̃ alijs ferijs, sed virtualiter, inq̃tũ illud multiplicabat in duplũ. Quid vo huic expositiõi videa[tur] fauere, infrà cap. hoc tãget. ¶Insup ex his verbis elicit Origen. ꝙ mãna cœpit dari ac p[rimo] [in] re die dñica, vtpote primo die hebdomadę, quã nos ob Chri in ea resurrectionẽ, appella[m]us dñicam & festiuã. Sic etem ait: Sexta dies appellat, q̃ ante sabbatum ponit. Sabbatum a[u]tem septima dies est. Quæro ergo: qua die cœperit manna cælitus dari, & volo cõparare d[ñ]icam nostrã cum sabbato Iudæoꝝ. Ex diuinis nãq́ scripturis apparet, ꝙ in die dñica primo datũ est manna in terris. Si eñ (vt ait scriptura) sex diebus cõtinuis colle

Exo. 12. (marg.) Thre. 4. (marg.) Exo. 13. (marg.) Origen. (marg.)

ctum eſt,ſeptima vero die,videlicet ſabbato,ceſſatũ eſt,cõſtat ꝙ cœpit dari dñica die.Intel
ligant ergo Iudæi,iam tunc p̄latam eſſe dñicam nr̃am Iudaico ſabbato: tũc'q; fuiſſe figura-
tum,ꝙ in eoꝝ ſabbato nõ deſcẽdat ad eos gr̃a Dei.Hęc Origenes. Dixerunt'q; Moſes & Aa-
ron ad oẽs filios Iſrael:Veſpere ſcietis,ꝙ dñs eduxerit vos de terra Aegypti:]Q.d.Moſes:Im
ponitis mihi ꝙ q̃ſi proprio capite vos induxerim in hunc locum,ſed in hora huius diei ve-
ſpertina ꝑ euidẽtiam facti,vtpote per miraculoſam auium aduentationẽ,certius cognoſce
tis,qa nõ niſi ex Dei imperio vos hucuſq; deduxerim.[& mane videbitis gloriã] eius [dñi,]
hoc eſt, p̄claram eius poteſtatẽ cõſpicietis in miraculoſo deſcenſu mannæ,q̊d cras mane vi-
debitis.Cauſa qppe in ſuo cognoſcit & videtur effectu.[Audiui enim murmur veſtrum con
tra dñm:] qa in Deum & in eius iniuriam redundat murmuratio veſtra cõtra me & Aaron
facta quia ex Dei præcepto in hunc locum vos duximus. Difficultatem tamẽ quandam in-
ducit coniunctio illa cauſalis,enim.Nam quomodo Moſen audiſſe murmurationem filio-
rum Iſrael contra Deum,eſt cauſa ꝙ veſpere ſcient dominum eduxiſſe eos ex Aegypto,at-
q; ꝙ mane videbunt gloriam eius? Itaq; q̊d ait,Audiui enim &c. inducitur non tanq̃ cauſa
beneficioꝝ tantorum,ſed vt cauſa ꝙ Moſes iſta locutus eſt eis.Aliqui aũt textus habent,Au
diuit enim.Sic'q; ſenſus eſt,ꝙ dominus audiuit murmurationem illoꝝ contra dñm, id eſt,
contra ſe factam.Si autem legatur,Audiui:quæſtio eſt,cur ſingulariter dr̃,audiui, cum plu-
raliter ſit præmiſſum,Dixerunt Moſes & Aaron.Ad q̊d dici poteſt,ꝙ Moſes tanq̃ principa-
lis,de ſe ſingulariter ait, Audiui: qa ad eum præcipue pertinebat corripere populum, tanq̃
ad eorum prælatum.[Nos vero quid ſumus, qa muſſitaſtis contra nos?] Q.d, Cum non ſi-
mus niſi miniſtri Dei,cui in veſtra eductione & deductiõe in cunctis obtemperauimus,ma-
le agitis contra nos murmurando,& inter vos baſſe aduerſum nos colloquendo.[Et ait Mo
ſes:Dabit vobis dominus veſpere carnes edere:] hoc eſt, volatilia faciet ad manꝰ veſtras ve-
nire hora præfata,vt capiatis ac præparetis ea ad cõedẽdum. [& mane panes in ſaturitate.]
Hoc eſt,diluculo diei ſequentis inuenietis materiam panum, videlicet manna, quouſq; ad
ſufficientiam reficiemini.[eo quòd audierit murmuratiões veſtras, quibus murmurati eſtis
contra eum.]hoc eſt, querimonias veſtras ſuper defectu alimentorum cognouit, idcirco in
hoc condeſcendet miſericorditer vobis dando quæ appetiſtis.[Nos eñi qd ſumus? Nec con
tra nos eſt murmur veſtrum,ſed contra dominum.]id eſt,nõ ſolũ nec principaliter eſt con-
tra nos,ſed cõtra eum, cuius vices gerimus circa vos, & ex cuius cõmiſſione peregimus ea,
ꝓpter q̃ contra nos murmuratis.Qui enim tali caſu murmurat cõtra ſuum ſupiorem, ma-
gis murmurat cõtra Deũ,q̃ cõtra ꝓprium ſupiorem. Nam inhonoratio ſerui, redundat in
dñm.Propter q̊d vicarijs ſuis ait ſaluator: Qui vos ſpernit,me ſpernit. Paulus q̊q;: Qui hæc
Lucę 10. ſpernit,non hoiem ſpernit,ſed Deum.[Dixit q̊q; Moſes ad Aaron:Dic vniuerſæ congrega
1.Theſ.4 tioni filioꝝ Iſrael:]Quæ congregatio magna extitit & late diffuſa,nec bene intelligere po-
terat ſimul,niſi vocẽ tubalẽ.ideo Moſes cõmiſit ipſi Aaron ꝓferre hæc verba: [Accedite co-
rã dño].i.diuinæ maieſtatis vbiq; p̄ſentis & oĩa intuẽtis cõſpectui vos rep̄ſentate, attẽdẽdo
eius incircũſcriptã p̄ſentiam,atq; ad eam erigendo cor veſtrũ. Iſte fuit modus loquẽdi in ve
1.Reg.7. teri teſtamẽto.Sic nãq; ait & Samuel 1.Regum: Accedite huc coram domino. Et Pſalmiſta:
Pſal.33. Accedite ad eum.Aliq tamẽ ſic exponunt,Coram dño.i.coram paruo tabernaculo, in quo
dominus Moſi loquebať,magno tabernaculo,de quo infrà habeť,nondum facto. Hinc ma
giſter in hiſtorijs ſcribit:Aiunt Hebræi eos primo habuiſſe paruũ tabernaculũ,in q̊ dñm cõ
ſulebant,de q̊ infrà habeť:Tollens Moſes tabernaculum, tetendit illud extra caſtra. Vel ſic:
Exo.33. Coram domino .i. coram columna nubis. Dñs nanq; in nube illa, & item in tabernaculo
illo ſpecialiter fuiſſe aſſeriť,inquãtũ ibi ſpecialiter apparebat,opabať,aut loquebať. Ideo co
rã nube aut tabernaculo accedẽdo,corã dño acceſſiſſe dicũť.[Audiuit eñi].i.cognouit [mur
Hebr.4. mur veſtrũ.]qm̃ oĩa,nuda & aperta ſunt oculis eius:atq; vt ſcriptum eſt, Auris zeli audit oĩa.
Sapi.1. [Cum'q; loquereť Aaron ad oẽm cœtum filioꝝ Iſrael, reſpexerunt ad ſolitudinẽ.]Iã in ſoli
tudine erant,q̃liter ergo reſpexerunt ad eã? niſi forte dicať ꝙ ſcribunť ad ſolitudinẽ reſpexiſ
ſe,qa ad quandam eius partem,oculis eorum oppoſitam, in qua erat columna nubis, cũ ſpe
ciali diligentia conſpexerunt, qa inſolitum aliquid ibi apparuit. Vnde ſubiungit: [Et ecce
gloria domini apparuit in nube].i. Deus maieſtatem ſuam monſtrauit in columna nubis,ꝑ
ſupernaturalẽ & incõſuetũ quendã ſplendorẽ ſenſibilẽ,diuinæ p̄ſentiæ repræſentatiuũ.[Lo-
cutus eſt autẽ dñs ad Moſen,dicẽs:Audiui murmurationes filioꝝ Iſrael.Loquere ad eos: Ve
ſpere cõedetis carnes,& mane ſaturabimini panibus: ſcietis'q; ꝙ ego ſum dñs Deus veſter.]
Origen. ¶Circa hoc loqť Origenes: Velim ſcire q̃liter Iudæi iſta dicta ſuſcipiãt. Quid eñi cõſequen
tiæ videť habere,vt aut veſpe carnes ſine panibꝰ cõedant, aut mane panes abſq; pulmẽti ad-
Idem. iectiõe mãducẽt? Et videť Origenes inſinuare,ꝙ iſta nõ valeãt ad literã ꝓprie ſtare. Nihilo-
minus dici poteſt,ꝙ ideo dominus dixit,Veſpe cõedetis carnes, qa in veſpera diei illius col
legerunt cõeſtibiles aues in copia.Ideo q̊q; diſſeruit, Mane ſaturabiminꝰ panibus, quia di-
luculo

luculo mox sequēte pluit eis manna sufficiēs,ex q̄ panes formabant.Et forsitan in vespera il la qdam illorꝝ p̄ auiditate gulosa coxerunt auium carnes,comederuntq́ꝫ eas. Nā & qdam eo rum adhuc aliqd habuerunt de pane,vt ꝓbabile reputaẗ.[Factum est ergo vespere, & ascen dens coturnix,cooperuit castra].i.multitudo copiosissima coturnicum,quæ sunt comestibi les volucres, veniens & peruolans mare rubrum,ꝑ latum resedit super domos Hebręorum, & quieuit in terra iuxta eosdem, ita ꝙ iuxta bn̄placitum suum aues illas ceperunt. De hoc in Scholastica narratur historia:Ascendit coturnix de sinu Arabico.i.à regione seu loco q̄-dam Arabiæ,vbi præcipue alitur,trāscenso medio mari,operuit castra. Estq́ꝫ coturnix auis regia,quam Iosephus ortygiam vocat,Gręci ortygometran,nos vulgo curleium dicimus, à currendo, quia videlicet frequenter cursitant super terram. Hinc in Sapientiæ libro legi-tur:Viderunt nouam creaturam auiū,cum abducti concupiscētia, postulauerunt escas epu-lationis.In alloquutione enim desiderij ascendit illis de mari ortygometra.Quocirca scri-bunt expositores: Ortygia est regio seu insula,in q̄ habitant & abundant coturnices,duo-bus super terram cubitis volitātes.¶Quærit̃,cur dominus prius dedit eis carnes ad mandu-candum,q̄ panes.Dici potest,ꝙ adhuc modicū qd habebāt de panibus pro vespera illa,nihil aūt de carnibus affectatis.Vel, qa in sua querimonia primo noīabant carnes, postea panes, dicēdo:Vtinam mortui essemus in Aegypto,qn̄ sedebamus super ollas carnium,& cōedeba mus panes in saturitate.¶Iteꝝ quæri potest,cur de carnium defectu murmurauerūt,& eaꝝ esum sic affectabant,cum haberent secū tot comestibilia pecora.Ad hoc Augustinus rn̄det: Cur in eremo carnes desiderauerūt,quum de Aegypto cū multis pecoribus exierint,magna quæstio est,nisi forte dicat̃,ꝙ in eremo nō fuerant pascua. Ideo minor pecoꝝ fœcunditas, fecit eis parci, ne oībus eis deficientibus, etiā sacrificijs necessaria deessent. Vel,si qd aliud dici potest,vnde soluatur quæstio hæc.Cōgruētius tamen credit̃,ꝙ non desiderauerunt eas carnes q̄ de pecorib⁹ possunt haberi,sed eas quę deerāt.Rursus asserit Augustinus:Aues illas multi Latini coturnices vocant,cū sit aliud genus,coturnicib⁹ nō vsq́ꝫquaq́ꝫ dissimile.[Ma neq́ꝫ ros iacuit ꝑ circuitum castroꝝ.]Hoc Lyra exponens, ait:Ros.i. manna ad modū ro-ris congelati.Vnde infrà dicitur,ꝙ habuit similitudinē pruinæ,quæ est ros congelatus. Ista est expositio catholicoꝝ,secundum quā māna cadebat immediate super terrā,sicq́ꝫ per ro-rem vel pruinam designaẗ hic manna.Deinde subiūgit:Rabbi Salomon exponit hunc locū subtilius, dicēs ꝙ primo cadebat pruina sup̄ terrā,& postea ros aliquātulū cōgelatus desup̄, ita ꝙ manna iacuit inter duo illa tanq̄ munde seruatū.Vnde in Hebręo habeẗ:Mane q̄q́ꝫ fuit operimentum roris in circuitu castroꝝ,& ascendit opimentum roris,& ecce in solitudine minutum discoopertum.Sed circa hoc dico,ꝙ multi doctores catholici adstruūt māna fu-isse distinctum à rore,& illud cum rore pariter descēdisse,præsertim cum scriptū sit in Nu-meroꝝ libro:Cumq́ꝫ descēderet nocte super castra ros,descēdebat pariter & Man.Vbi satis euidēter docetur,manna fuisse distinctum à rore.Non ergo oportuit in hac expositione ꝑ-fidum illum catholicis doctoribus sic ꝑferre.Doctores vero catholici,q̄ dicunt manna per rorem intelligi,dicunt hoc per similitudinē vnius cum alio.Nā & in Scholastica historia dr̄ ex Iosepho:Mane cū orasset Moses,ros descēdens,illinitus est manib⁹ eius, quē primo suspi catus est esse imbrē:sed cum gustasset,sensit mellis dulcedinē, & panē ꝓmissum intellexit da tum.Et iacuit ros per circuitum castroꝝ,& erat granū minutū q̄si semē coriādri, album in modum pruinæ,& q̄si pilo tusum.Hoc est q̄d in textu subiungit̃:[Cumq́ꝫ operuisset]ros [su-perficiem terræ,apparuit in solitudine minutum.]Non ait:Apparuit in solitudine minut⁹, videlicet ipse ros,sed tanq̄ de re alia loquēs:Apparuit,inqt,in solitudine minutum,& q̄si pi lo tusum &c.i.res quædā minuta, ante incognita, neq́ꝫ visa,& q̄si pilo tusa.i. q̄si tali instru-mēto percussa,qm̄ erat mundum ac lucidum,q̄si fuisset in mortariolo tusum,folliculisq́ꝫ exu tum,quemadmodū & à grano frumēti cortex percussionib⁹ amoueẗ.[Quod cū vidissent filij Israel, dixerūt ad inuicē:Man hu?(Quod significat,Quid est hoc?)Ignorabāt eīm qd esset.] Ideo admirādo ita locuti sunt.Neq́ꝫ enim simile qd visum antea fuit,eiusdē videlicet speciei. Si aūt fuisset idē q̄d ros,non sic admirati fuissent.[Quibus ait Moses:Iste est panis].i. mate-ria panis ex eo fiendi.Vel noīe panis intelligit̃ q̄dlibet alimētum.Manna aūt per se fuit aliq̄-liter refectiuū.[quē dn̄s dedit vobis ad vescēdum.Hic est sermo quē ꝓcepit vobis dn̄s].i.cui-us significationē iussit à vobis impleri.Vnde sermo hic sumit̃ ꝓ re significata ꝑ ipsum.Dein de ꝓceptum subiungit: [Colligat vnusq́sq́ꝫ ex eo quātum sufficit ad vescēdū, gomor per sin-gula capita].i.pro vnoq́q́ꝫ supposito colligat̃ tm̄,sicut continet mēsura noīe gomor,q̄ secun dum Glossam est mensura qnq́ꝫ sextarioꝝ,& vt in fine huius capituli scribit̃,est decima pars ephi,quā mēsurā Iosephus vocat assariū.Noīa aūt & modi mēsuraꝝ,apud diuersos diuersifi-cant,sicut numismata:ideo latet nos q̄titas determinata illius mēsuræ,secundū nr̄aꝝ mane-riē mensuraꝝ.Recitat tn̄ Lyra, ꝙ secundū R.Salomonē, gomor tenet quantitatē quadra-gintaduorum ouorum. Alij ex dictis Isidori ac Papiæ nituntur probare, ꝙ gomor continet quar-

Eusebi.
Iosep.li. 3.an.Iu. cap. 1.
Sapi.19.
August.
Idem.
R.Salo.
Nūe. 11.
Eusebi.
Iose.li.3. An.Iud. cap.1.
Exo. 16.
Iose.li.3. An.Iud. cap.1.
R.Salo.
Isidor.

quartã Parisiẽsem cũ media.[Iuxta numerũ animarũ vestrarũ quæ habitãt in tabernaculo,]
sic[tolletis.]hoc est, Vnusqq; paterfamiliàs accipiet omni die tot gomor repleta ex manna
q̃t sunt in domo sua psonæ q̃ vescant hoc pane. Quãuis aũt vnus naturaliter multo plus mã-
ducet q̃ alter, Deus tñ p̃fixit vniuersis & singulis eãdẽ mẽsurã:qm̃ teste Iosepho,queadmodũ
Iosep.li. mãna supnaturaliter donabat, sic supnaturaliter Deus disposuit, vt & fortioribus sufficeret
3.an. Iu. illa mensura,& à debilioribus posset sine excessu cõsumi, ne fortiores cupiditate gulaq́; du-
cap. 1. cti,tam multum & impetuose colligerent, q debiliores fraudarentur,fieretq́; inter eos turs
batio.Nec his contrariatur q̊d subditur:[Feceruntq́; ita filij Israel,& collegerunt,alius plus,
alius minus.] Quidam enĩ habuerunt plures domesticos, alij pauciores: ideo vnus potuit
plus mannæ de terra colligere,alius minus.Sed in hoc seruabat æq̃litas, q pro vnaquaq; p-
sona æque multum dabatur & reseruabatur de manna.Propterea seqtur: [Et mensi sunt ad
mensuram gomor.]Quia p vnoq̊q; tantum accipiebatur. [Nec qui plus] de manna [colle-
gerat,habuit amplius:nec q minus parauerat,]hoc est,sibi procurauerat,[reperit minus:sed
singuli iuxta id q̊d edere poterant,cõgregauerant.]hoc est,Vnusquisq; sibi assumpsit præfa-
tam mensuram.Veruntamen sicut Magister in historijs subtiliter tangit,istud dupliciter in-
telligi potest.Primo,sic q collecta ex manna, reponebant in grandes aceruos, ex qbus vni-
cuiq; vnum gomor mensurabatur atq; dabatur. Secundo, sic q quantumcunq; quis pro se
collegerat,tñ veniens domum,non reperit nisi mensuram vnius gomor. Et secundum Iose-
Idẽ vbi phum,q̊d vltra hoc fuit collectum & reseruatum,ad nihil vtile fuit in crastino, quoniã ver-
supra. mes & amaritudo illud consumpserant.¶Porro litera primo intellectui magis consonare vi-
detur.Nam dictum est,Mensi sunt ad mensuram gomor.[Dixitq́; Moses ad eos: Nullus re-
linquat ex eo in mane.]hoc est,nullus vestrũ reseruet de mensura mannæ vnius diei aliqd in
diem sequentem. Cuius præcepti causa superius tacta est,ne s.soliciti essent de crastino,nec
ex tali solicitudine vnus alterũ defraudaret in colligẽdo, sed filialem habendo cõfidentiam
in prouidẽtia Dei,& exonerati à cura & repositione p sustẽtatione futura, Deo liberius de-
seruirent. Veruntñ sexta die seruabant manna p die sequenti,vt infrà exprimit.[Qui nõ au-
dierunt eum,]hoc est,p̃cepto Mosis iam p̃fato non obedierunt. [sed dimiserunt qdam ex eis
vsq; mane:]Et dicunt Hebræi,q isti erant Dathan & Abiron. Potius aũt puto, q multi fue-
runt,cũ infra tot centena millia,factũ duorũ virorũ nõ tm̃ reputaret.[Et scatere cœpit vmi-
bus,atq; cõputruit] manna sic reseruatũ die sequenti.Hoc tñ (vt credit) non venit ex natura
mannæ,immo hoc cõseruabile fuit ex sua natura ad tempus diutius, sed in detestatiõe in-
obedientiæ,gulositatis,ac immoderatæ solicitudinis reseruantium manna,iussit Deus illud
ita corrumpi,& ne amplius sic seruarẽt.[Et iratus est cõtra eos Moses] ira p zelum,ex chari-
tate,& affectu iustitiæ.Nã vt apparet,mortaliter peccauerunt sic reseruando cõtra pręceptũ.
Moses autem excessum illorũ cognouit,vel ex reuelatione diuina, vel ex reuelatione huma-
na.[Colligebant aũt mane singuli]manna,[quantum sufficere poterat ad vescendum:] pu-
ta mensurã gomor.[Cũq́; incaluisset sol].i.sole paululum ascendente,& terram calefaciẽte,
manna[liquefiebat.]ideo mane colligebatur,statim cum ros ei admixtus,resolutus & con-
sumptus esset à solis calore,cum iuxta ignẽ induraret, q̊d rori non cõuenit: idcirco non fuit
ros.[In die aũt sexta collegerunt cibos duplices.i.duo gomor per singulos homines.]Qua-
liter hoc possit dupliciter intelligi, pauloante inductum est. Quidã aũt exponunt hoc sic, q
sexta die nõ collegerunt plus q̃ alijs ferijs pbant hoc per textum sequentem:[Venerunt autẽ
oẽs principes multitudinis,& narrauerunt Mosi.]Quod ita exponunt:Principes vulgi admi-
rantes de hoc,q mensura mannæ sexta die collectæ, fuit in se ipsa sic duplicata miraculose,
q tm̃ inuenerunt in domo, ac si ipsa sexta die duplum collegissent, venerunt & recitauerũt
Mosi tm̃ miraculum.Præterea,qui vellet aliam expositionem tenere,posset hãc literam ali-
ter explanare,dicendo q venerunt, nunciaueruntq́; Mosi,duplicẽ quantitatẽ mannæ se col-
legisse in sexta die,sicut eis præcepit,vt ab eo audirent,quãdo & qualiter facerẽt panes ex du-
plo illo,& an esset piculum de mannæ putrefactione. Immo, q iste sit sensus clausulæ huius,
videt ex verbis seqũtibus.[Qui ait eis:Hoc est q̊d loquutus est dñs:Requies sabbati sanctifi-
cata est dño].i. quies, qua die septima cessandũ est ab opibus atq; laboribus,ordinat ad hoc,
vt tunc Deo vacet:eiusq́; cultui dedicatur reqes illa,idcirco in ea nihil coquendum est.Vn-
de subiungit:[Cras quodcunq; operãdum est,facite:& quæ coquẽda sunt, coquite.]Hoc est,
ea quæ die crastina,s.sabbato,faceretis & coqueretis, nisi præceptum celebrandi sabbatum
impediret, facite & coquite sexta die. [Quicqd aũt reliquum fuerit].i.quod de manna non
cõsumitis,q̃ die illud collegistis:[reponite vsq; in mane].i.reseruate in die sequẽti seu sabba-
*Repo- to.[*Feceruntq́; ita vt præceperat Moses,& non cõputruit,neq; vermis inuentus est in eo:]
suerunt puta in manna sic reseruato, seu in pane formato, quæ formatio seu decoctio fiebat in die
sexto,secundum modum qui in Numeris est descriptus, & paulopost tangetur. [Dixitq́;
Nũe. 11. Moses: Comedite illud hodie.] Istud dixit Moses in ipsa sabbati die, vt sit sensus: Illud
quod

quod reseruastis de manna ac alio cibo, à die præcedente vsq; in hodiernū, manducate hoc septimo die.[q̄a sabbatū* dñi est.] ꝑpter q̄d reseruastis illud in hūc diē, in q̄ non licet manna colligere, immo nec inueniret̃ in eo. Ideo subdit: Non inuenietur hodie in agro].i. in terra huius deserti, in qua q̄si in agro aliq̄d crescit graminis seu herbaꝝ.[Sex dieb⁹ colligite &c.] sicut expositum est.[Venit'q; septima dies, & egressi de populo, vt colligerent] manna, cū tñ esuriē nō haberēt, nec indigerēt colligere, sed superflua solicitudo, gulositas, aut etiā curiositas incitauit eos ad illū egressum, q̄tenus experirent̃, an prolata à Mose, essent vera. [non inuenerunt.[Dixit aūt dñs ad Mosen: Vsq; q̄ non vultis].i. aliqui ex vobis non volūt, [custodire mandata mea,] quæ vobis præcepi de modo & tempore colligendi, edendi'q; manna, & legem meam] de sabbati celebritate seruanda? [Videte q; dominus dederit vobis sabbatum].i. diem sabbati celebrari præcepit, & in eo vos quiescere iussit. [& propter hoc die sexta tribuit vobis cibos duplices. Maneat vnusquisq; apud semetipsum] id est, de loco suo nō recedat. vnde expositorie subdit: [& nullus egrediatur de loco suo die septimo] id est, ad operandum non exeat, nec vsq; ad fatigationem conficiat iter, nec sine rationabili causa suę habitationis exeat septa.[Et sabbatizauit] hoc est, ab exterioribus quieuit operibus [populus die septimo.] ad recordandum beneficia Dei, specialiter creatoris beneficium, atq; ad quiescendum in Deo per exercitia deuotiōis. Sic vtiq; quidam in populo illo sabbatizauerunt, videlicet iusti. Alij corporaliter, non spiritaliter, sabbatizabant, q̄ & per mentis distractionem, inordinatas affectiones, ac alias culpas, à seipsis longe digrediebātur. ¶ Præterea, sicut fatur Andreas expositor, De manna cōtulit Deus octo ꝓcepta: Primum, vt vnusquisq; colligeret māna quātum putaret sibi sufficere, vtpote gomor pro quolibet homine. Secundū, vt vnusquisq; q̄tidie comederet vnum gomor de manna præcise. Tertium, vt mane colligerent. Quartum, vt non reseruarent ex manna in crastinum pro aliquo sex dieꝝ. Quintum, vt sexto die colligerent duplum. Sextum, vt sexto die reseruarent vnum gomor pro sabbato. Septimum, vt illud gomor in sabbato manducarēt. Octauum, vt vnum vas continēs mensuram gomor, reseruaret̃ de manna in tabernaculo, ad ꝑpetuam rei memoriā. Itaq;, q̄ in aliq̄ hoꝝ excesserūt, vident̃ peccasse mortaliter. [Appellauit'q; domus Israel nomē eius, Man.] id est, Israeliticus populus panē illū cum rore delapsum vocauit Man: q̄a dū primo viderunt eum, dixerunt: Man hu? q̄d est quid cōplexum. i. duæ dictiones, & sonat, Quid est hoc? ita q; Man, significat q̄d: Hu aūt, hoc. Nā & Ioseph⁹ sic exponit. Posteriores tñ Iudæi dicūt, ꝑ Man, significari ꝑparatū (seu rem ꝑparatā) ad comestionem: sic'q; diceretur panis hic, Man. i. res à Deo præparata ad esum. Nos aūt vocamus eum manna. i. panem cælestem. [quod erat quasi semen coriandri]. i. simile semini illi in figura & quantitate, q̄m paruū fuit atq; rotundū, sed in colore differebat à semine illo q̄d nigrū est. Māna vero extitit albū, sicut in textu subiūgitur: [albū, gustus'q; eius q̄si similæ cū melle] . i. dulcissimi fuit saporis ad instar panis confecti ex simila melle mixta. Simila quippe est delicatissima atq; purissima tritici farina. De hoc pane & eius sapore ac confectione, legitur in Numeris: Erat Man quasi semen coriandri coloris bdellij, circuibat'q; populus, & colligēs illud, frāgebat mola, siue terebat in mortario, coquēs in olla, & faciens ex eo tortulas saporis q̄si panis oleati. Dicit̃ aūt panis oleatus, in cuius pistratione oleū admiscetur. ¶ Sed quæri potest, si panis ille fuit tam dulcis, cur quidam dixerunt de eo: Anima nostra nauseat, & arida est, sup cibo isto leuissimo? Respondetur, q; naturalis sapor mānæ, fuit dulcis valde & vnicus, vtpote talis, vt dictum est. Alius fuit sapor eius supernaturalis ac multiplex, quem habuit in virtuosis ac iustis, quibus sapiebat vt voluerunt. Si enim appetebant refici aliquo genere carnium aut piscium, sapuit eis vt cibus ille optatus, q̄d fuit ex gratia Dei, meritis'q; vescentium. Tertius fuit sapor eius accidētalis, quē habuit in iniustis, quibus propter eorum ꝑuersitatem fuit insipidus. Veruntamen in Scholastica historia legitur: Quod autē dicitur, quia sapiebat in ore cuiusq; quod desiderabat, non est multū authenticū. forsitan ideo dictum est, quoniā liber Sapientiæ, ex quo dictum illud accipit̃, non est de numero scripturæ canonicę. Veruntamē istud iam satis authenticum est, & viri catholici tenent sic cōmuniter. Vnde & Sapiens idem ait: Angeloꝝ esca nutriuisti populum tuum, & paratum panem de cælo præstitisti eis sine labore, omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suauitatē: substantiam enim tuam & dulcedinē quam habes in filios, ostēdebas: & deseruiēs vniuscuiusq; volūtati, ad q̄d quisq; volebat, cōuertebatur. Dicit autem & Iosephus, q; locus ille quo manna primum descendit, hactenus rigatur siccis imbribus & huiusmodi [rore]. [Dixit autem Moses: Iste est sermo quem præcepit dominus: Imple gomor ex eo:] ho[c] est, dñs mihi iussit, vt faciam mensuram gomor impleri hoc manna, [& custodiatur in fu[t]uras retro ꝑ̄nationes]. i. per tempora futura, durante statu & ritu Israelitice plebis. [vt nou[e]rint panē q̄ alui vos in solitudine, quādo educti estis de terra Aegypti.] hoc est, quatenus p[o]steri vestri recolant & ꝑpendant, q̄ gratiose & miraculose nutriui patres eorum in eremo, v[t] & grati sint Deo, & roborentur in fide. [Dixit'q; Moses ad Aaron: Sume vas

* dño
Iose. li. 3. ant. iud. cap. 4.
Nūe. 11.
Nūe. 21.
Eusebi.
Sapi. 16.
Ibidem
Iose. lib. 3. anti. iuda. ca. 1.

vas vnum,]hoc est,receptaculum aptum.Est eqdem ꝓprietas Hebræi sermonis,vt q̊d conte-
tiuum est alicuius rei,vas appelletur.[& mitte ibi man].i.manna pone in vase illo.[quãtum
potest capere gomor,]videlicet mensura sic nuncupata.[& repone corã domino] hoc est,in
tabernaculo,in q̊ dominus specialiter esse & habitare censet.[ad seruandum in generatiões
vestras,sicut*præcepit dominus Mosi. Posuitq; illud Aaron in tabernaculo reseruandum.]
*p̃cepat Primo enim posuit mãna illud in vrna,immo in aurea vrna,vt in historijs ait magister.Vn
de in epistola ad Hebræos habet:Vrna aurea habẽs manna.¶Deniq; iam in isto articulo di-
Hebr.9. ctum est,ꝙ quando Moses iussit hæc,fuit ibi tabernaculũ paruum:& in illo,qdam catholici
& Hebræi affirmant,vrnam illam cũ manna fuisse locatam,q̊usq; magnum tabernaculũ fuit
cõstructum.Alij dicunt,ꝙ non fuit positũ vas illud cum manna,nisi in tabernaculo magno.
Vnde q̊d hic dicitur,intelligunt dictum ꝑ ꝓlepsim.i.anticipationem,q̃ aliqd recitat q̃si an-
tea factum,cum tamẽ factum sit postea,sicq; Augustinus exponit: immo (vt fertur) Hebræi
August. nonnulli testantur,ꝙ Deus non dedit istud præceptum ante magni tabernaculi cõstructio-
nem in monte Sinai facti,vt infrà describitur.[Filij aũt Israel comederũt man q̃draginta an
nis.]videlicet toto tẽpore q̊ fuerant in deserto.ideo subditur:[donec venirent in terrã habi
tabilem.Hoc cibo aliti sunt vsq;q̊ tangerent fines terræ Chanaan.]Veruntamẽ sicut in Glos
August. sa ex Augustino asseritur, non est intelligẽdum ꝙ filij Israel non cessauerũt comedere man
na,statim vt introierunt habitabiles terras.Transierunt enim ꝑ Idumæam ex latere, & pre-
Idem. gna Seon & Og vsq; Iordanẽ,in qbus terris vsi sunt manna.Additq; Augustinus, ꝙ in terris
illis potuerunt fortassis vti tam manna,q̃ alio pane.Transito aũt Iordane,& facta circuncisi
one secunda in Galgalis,celebratoq; pascha,defecit manna die sequenti, cum comedissent
Iosue 5. de frugibus terræ Chanaan,vt habetur in libro Iosue.¶Postremo circa hæc recitat R.Pau
R. Paul. lus,ꝙ inter Hebræos antiquos multum authenticos, fuit disceptatio grandis de mãna.Nam
R. Agla. qdam eoꝝ,videlicet Rabbi Agla, dixit manna fuisse panem quo vescunt & angeli,q̊d alius
R. Isma. nomine Rabbi Ismael reprobauit, dicens angelos non vesci corporeo cibo. Moderni autẽ
R. Mos. Hebræi,vt Rabbi Moses Gerundensis,& alij,sequuntur primam opinionem, dicẽtes ꝙ man
na fuit lumen diuinum incorporatũ:sicq; filij Israel reficiebãtur eodem pane, q̊ angeli refici
untur,eodẽ lumine diuino nõ incorporato,Israelitæ autem lumine diuino incorporato.Sed
ista opinio stulta & rudis est.Si enim per lumen diuinum intelligunt lumen increatũ æter-
num,quod Deus est,cõstat illud non esse incorporatum.Si autem per lumen diuinum intel
ligunt lumen creatum,videlicet lumen gloriæ, aut aliquid tale angelis sanctis infusum siue
inhærens,certum est,ꝙ illud non sit substantia,sed accidens quoddam,cui non cõpetit incor
porari,neq; corporaliter alere & augere.ideo sancti dicunt,ꝙ manna fuit qd corporale,mi
nisterio angeloꝝ formatum in aere. Vnde & panis angeloꝝ vocatur, nõ ꝙ illo vescant, sed
quia ad eius formationem ac administrationem seu descensum,obsequebantur.

¶Spiritualis eiusdem cap.XVI. elucidatio. Arti. XXXIIII.

CVm venissent filij Israel in desertum Sin,murmurauerunt cõtra Mosen ꝓpter victuali-
um carentiam,& loci aspitatem atq; infœcunditatem.Per solitudinem illã, arcta via sa
lutis, cõuersatio pœnitentialis, claustralis q̊q; religio designatur. Itaq; ꝑ carnalium Iu
dæoꝝ murmurationem,figurata est impatientia,indignatio,murmuratio Christianorum
modicam fidẽ habentium,q adhuc sensualitatem non euicerunt. Isti post arreptum iter sa-
lutis,post pœnitentiã inchoatam,aut post religionis ingressum,tentant de facili,dum aduer
sitates,irrisiones,ꝑsequutiones aut infirmitates eis contingunt,dum non reficiunt ad libitũ,
dum fame,siti aut frigore affligunt,in tm̃,vt interdum suis suꝑioribus indignentur,aut ob-
loquantur,vel q̊d peius est,in faciem iniurient eisdem. Non em̃ attẽdunt ꝓuidentiam Dei,
oĩa iustissime pro suoꝝ electoꝝ salute moderantis ac disponentis.Idcirco in tentatione defi
Origen. ciunt,& ꝓpria impatientia superant.Deniq; sicut & Origenes conscribit, quãdo de intẽpe-
rie cæli,de infœcunditate terræ & arboꝝ,de imbrium raritate,de alioꝝ ꝓsperitatibus cau-
samur,murmur contra Deum attollimus. Et sicut in filios Israel murmurantes, tandẽ sunt
missi igniti serpentes, ita q in p̃missis ꝑmanent vitijs, immundissimis traduntur spiritibus
Nũe. 21. & venenatis dæmonibus, q eos occultis ꝑimunt morsibus. Væ eis q post conuersionẽ suã ad
ollas carniũ,id est,ad pristinas voluptates & vanitates, de qbus semꝑ lugendũ est, rursus ad-
Pro. 26. spirãt,q sunt canes reuersi ad vomitum.Dixit aũt dominus ad Mosen: Ego pluam vobis de
cęlo.Sic Deus ex sua pietate immensa interdũ q̃si compatit ita murmurantibus & auersis,at-
q; ꝑ consolationem spiritalem,ꝑ visitationem internã,recreat,retrahit,ac roborat eos. Vir-
tuosis aũt & in via salutis ac religionis ꝓposito iugiter ꝓficientibus,multo copiosius atq; fre
2.Cor.1. quentius pluit & infundit huiusmodi manna.Qui dicere possunt:Benedictus dñs q consola
Psal. 30. tur nos in omni tribulatiõe nostra.Itemq;,Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domi-
ne.Itaq; ꝑ manna potest intelligi diuinæ consolationis suauitas,spiritualis dulcedo, affluen-
tia muneꝝ diuinoꝝ, p̃dicatio q̊q; verbi cælestis, & potissimum eucharistiæ sacramentum.

Immo ipse dñs Iesus Christus, qui ait Iudæis: Non Moses dedit vobis panem de cælo, sed pa- Ioan. 6.
ter meus dat vobis panem verũ. Ego sum panis vitæ. qui manducat hũc panem, viuet in æter
num. In hoc pane verissime est omne delectamẽtum, & oĩs saporis suauitas. Iste est panis an
gelorũ, cuius deitate angeli sancti æternaliter & insatiabiliter reficiunt. Iste panis est lumen di
uinũ, verbũ æternũ, incorporatũ & incarnatũ, quo veri Israelitæ aluntur. ¶ Præterea, salubris
doctrina, sacra scriptura, verbũ salutis, recte vocat manna dulcissimũ: quo quid dulcius esse
potest, cũ scriptũ sit: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua? Hinc Ionathas & veri Hebræi Psal. 118.
primo Machabæorũ libro fatent: Nos nullo horũ indigemus, solatio habẽtes sanctos libros
qui in manibus nostris sunt. Toties itaq; Deus pluit, quoties verba ipsius pdicant hominib⁹. 1. Mac. 12
Dulcissima aũt ipsius pluuia, est vnctio spũsancti, alloquutio eius interna, illuminatio supna
turalis, qua diuina intelligunt secreta. Vnde ait propheta: Pluuiã voluntariã segregabis De
us hæreditati tuę. Insup quodlibet mãna pfatũ debemus quotidie quęrere mane, iuxta illud, Psal. 67.
Quærite primo regnũ Dei. & tantũ mãducare. i. mẽte capere, quãtum possumus, vt ad melio
ra & viciniora saluti indefesse tẽdamus. Sexta aũt die duplum oportet colligere, qm̃ in pfe- Matt. 6.
stis diebus debemus nos specialiter pparare ad ea quæ sunt cultus diuini, atq; ad sacrã com-
munionẽ, expediẽdaq; corporalia expedire, vt in sancta festiuitate solis diuinis ac interiori-
bus sim⁹ intẽti. Quẽadmodũ aũt mãna seruatũ in diẽ sequentẽ cõputruit, seruatũ vero in sab
batum, integrũ mãsit: ita si bona agamus amore retributiõis terrenæ, aut intuitu laudis hu-
manę, pereũt & putrescũt: si aũt pp̃ter requiem regni cęlestis, quę p sabbatũ designat, optime
cõseruant. Vespere scietis q dñs eduxerit vos de terra Aegypti, & mane videbitis gloriã ei⁹.
Per vesperã designat sexta & vltima mundi ætas, in qua filius Dei venit in mundũ p incar-
natiõis mysteriũ, de qua ait sanctus Ioãnes apostol⁹, Nouissima hora est: in qua p apostolos
toti pdicatũ est orbi, qliter Chrs nos de hoc seculo nequã saluauit. Mane autẽ videbim⁹ glo 1. Ioan. 2
riã eius, qa in resurrectiõe futura, & in exordio, q̃ eum resuscitati in die æternitatis sum⁹ vi-
suri, videbim⁹ eũ clare & beatifice sicuti est. Potest q̃q; p mane intelligi inchoatio illumina-
tionis supernæ, seu exordiũ diei grã ac virtutũ, in quo mane videbimus gloriã eius, excellen
tiã suæ diuinitatis p donũ sapientiæ cõtemplãdo. Rursus impletũ est istud q̃si ad literã, dum
Chro in cruce defuncto, post innumerabilia q̃ tũc fiebãt, eodẽ die ad vesperã multi confessi Lucę 23.
sunt, qa hic homo vere filius Dei fuit. Quod licet à solo centurione dictũ legat, Nicodemus Ioan. 19.
tñ, Ioseph ab Arimathia, & alij multi vtriusq; sexus ita senserunt, saltẽ implicite & æquiualẽ- Mat. 27.
ter, quãuis in fide nutauerũt. Nam & oĩs turba eorũ qui aderãt percutiẽtes pectora sua, reuer Lucæ 23.
tebant. Mane aũt tertiæ diei, qua Chrs resurrexit, maiestatẽ eius viderũt sanctę mulieres, quę Mat. 28.
ad sepulchrũ venerunt, q̃ & angelos cõspexerunt. Locutus est dñs ad Mosen, dicens: Audiui Mar. 16.
murmurationes filiorũ Israel. Timeamus ergo & nos, ne De⁹ audiat murmurãtes, & implea Lucę 24.
mus illud Apostoli: Neq; murmuraueritis, sicut quidã illorũ murmurauerũt. Vnde & Sapi- 1. Co. 10.
ens pcipit: Custodite vos à murmuratione quæ nihil prodest, qm̃ sermo obscurus nõ ibit in Sapi. 1.
uacuum. Nẽpe vt asserit Augustinus: Nulla re tantũ offendit populus Israel Deũ, vt murmu August.
rãdo. Pręcipue q̃q; vitemus, ne cõtra platos & spiritales patres nostros aliqñ murmuremus,
ne & ipsi iuste ac veraciter dicãt nobis: Non cõtra nos est murmur vestrũ, sed cõtra Deum, &
ne Deus illorũ iniuriã reputet sibi factã, & horribiliter vindicet eã. Vespere comedetis carnes,
& mane saturabimini panibus: qa in vltima mũdi ætate Chri corpore enutrimur, cuius grã
ac virtute generat in nobis spiritale mane, cũ ipse sit sol intelligẽtię atq; iustitiæ, sua psentia
diẽ grã in aĩa causans. Nã eo ita psente, syncera & clara in mẽte sunt oĩa, & tũc panibus satu- Ecci. 15.
ramur, qm̃ pane sacramentali, pane vitæ & intellectus, pane lachrymarũ & cõpunctiõis, im- Psal. 79.
mo & internæ iucũditatis, pane virtutũ, virtuosorũq; actuũ copiose reficimur. Itaq; huic ve
sperę statim cõiungit istud mane. Veruntñ in mane diei æternitatis felici⁹ saturabimur, qñ
replebit & plene cõtentabit in bonis desideriũ nostrũ. Ascendens coturnix, operuit castra.
Per coturnicẽ, auẽ regiã, pinguẽ & comestibilẽ, pp̃e terras volantẽ, intelligit Chri regis no
stri humanitas, oĩ diuino charismate suppleníssima, quæ vniuersas replet ecclesias, & oĩm re-
ficit mẽtes. At vero p hoc q mãna venit cũ rore, eratq; rotũdũ, minutũ, subtile, albũ & purũ,
qd aliud figurat, nisi q verbũ Dei, grã, virtutes, & consolatiões internæ, sunt spiritalia bona
valde subtilia, munda, parua quãtitate, ĩmo magis nõ quãta, sed magna virtute. Sed & ipsa
Chri humanitas & incarnatiõis mysterium, nõne omni subtilitate, puritate, cãdore, ppetui-
tate replent? Ex qbus vnus plus colligit, alter minus, qa vnus plus alio proficit atq; intelli-
git. Verũtamẽ oẽs idem suscipiunt sacramentũ, atq; eodem in patria pfruunt obiecto. Cũq;
incaluisset sol, liquefiebat. Sic qñ sol sapiæ domin⁹ Deus noster, solus ex se & per se lucens, ac
cuncta illuminãs, mentes nostras igne sanctæ dilectionis ac deuotionis feruore accendit, oĩs
recedit duritia cordis, habitusq; virtutum fluunt in actum. Et Eucharistię sacramentũ per su
os effectus liquescit in nobis, oĩa interiora aĩæ penetrans, irrigãs, atq; in cõpunctionis iucun
ditatisq; fletũ resoluit. Requies sabbati sanctificata est domino. Maneat vnusquisq; apud se-

 metipsum,

metipsum. Itaq; festis dieb⁹ Deo in oĩ tranquillitate interna vacemus, maneatq́ vnusquisq; apud seipsum .i. in cordis sui recollectiõe in Deo, sic figat dispositiões, cordis distractiões abijciat, orãdo, meditãdo, psallẽdo, cõmunicando, celebrãdo, contẽplando fit stabilis ac syncerus. Spiritaliter equidẽ cõmunicandum est oĩ Chr̃iano q̃tidie. Iste est sermo quẽ pcepit dñs: Imple gomor ex eo, & custodiat in futuras retro gñationes. Per repositionẽ & cõseruationem mãnæ in aurea vrna in tabernaculo & in tẽplo, qd figuratũ videt, nisi q̃ verũ ac diuinissimum mãna dñs Iesus vnigenitus patris, in sacramento iugiter in ecclesia cõseruat in repositorio aureo ad ppetuã suæ passiõis & dilectiõis memoriã, atq; ad nostram saluberrimã refectionẽ? Et vt sciam⁹, q̃liter ipsemet dñs & saluator, patres nostros sanctos apostolos in cœna nouissima refecit hoc pane: deinde q̃tidie primitiuã ecclesiã, cæterosq́ fideles vsq; in præsens. Filij aũt Israel mãducauerũt mãna quadraginta annis, donec venirẽt in terrã habitabilẽ. Sicq; Chr̃ifideles per omne tẽpus vitæ p̃sentis q̃ degũt in hac terra, in via reficiunt dñicis sacramẽtis, q̃usq; finito peregrinatiõis hui⁹ curriculo, terrã vltimate promissam, paradisum cæleste introeãt. Nunc eñi Chr̃i corpore & sanguine sub velamẽto sensibiliũ formarũ spiritaliter nutriunt, & eius deitatẽ cõtemplant p fidẽ, ea q̃q; fruuntur vicibus interpolatis & imp̃fecte p charitatẽ nõdũ pfectã. Porro in patria illa cælesti, eius humanitatẽ glorificatã clarissime cernẽt, cuius intuitu foris reficient, immo & intus, quantũ ad accidentale pertinet præmium. Deitate aũt ipsi⁹ beatifice perfruent clare p speciem, quẽadmodũ repromisit: Qui di-
Ioan. 14. ligit me, diligetur à patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.

¶Declaratio literalis cap. XVII. Igitur profecta omnis multitudo filiorũ Israel de deserto Sin. Art. XXXV.

DEscripto ac recitato in p̃cedenti cap. qualiter Deus prouidit Hebræis de cibo: nũc recitatur, q̃ miraculose prouidit eis de potu. [Igitur profecta oĩs multitudo filiorũ Israel de deserto Sin per mãsiones suas] .i. per loca quædã ordinate pambulata, in quibus
Nũe. 33. mãsiones fecerũt, quieuerũt, seu castrametati sunt, q̃ mãsiones in Numeris nominatim exprimunt, vbi legit: Castrametati sunt in deserto Sin, vñ egressi venerũt in Depheca, pfectiq́ de Depheca, castrametati sunt in Alus, pfectiq́ de Alus, in Raphidim fixere tentoria. Itaq; duæ mansiones istæ, quæ intermediæ fuerunt inter Sin & Raphidim, in isto non exprimũtur capitulo, quia in eis nõ contigit populo aliquid specialiter magnum. Sic ergo profecti [iuxta
Ios. li. 3. sermonem dñi] Per sermonẽ dñi, non intelligitur hic (secũdum Iosephũ) alicuius vocis ex-
ant. Iud. pressio, sed ducatus columnæ, secũdũ q̃d stimulus dicit vox asino, & calcar equo. Sed qm̃ De-
cap. 3. us iã ante p̃ceperat Mosi, vt tã ipse q̃ populus sequeret ducatũ columnæ, potest nunc p sermonem domini iussio seu loquutio illa intelligi. [& castrametati sunt in Raphidim, vbi nõ erat aqua ad bibendũ populo.] In alijs aũt locis seu mãsionib⁹ aliqd aquæ p necessitate habuerãt. Nam in Marath fuit eis aqua dulcorata, in Helim aũt fuerunt duodecim fontes, sed in Raphidim passi sunt specialẽ potus defectum. [Qui] populus [iurgatus cõtra Mosen, ait] .i. cum lite seu iurgio loquutus est Mosi: [Da nobis aquã vt bibam⁹.] Non dixerunt humiliter, Orationibus tuis impetra nobis potũ, sed tanq̃ passionati ac duri, valdeq́; proni ad vitia, vbiq; ex facili occasione, ad verba impatiẽtiæ, murmuratiõis ac iurgij pruperũt. [Quibus respondit Moses: Quid iurgamini cõtra me?] Tenebat eñi ex officio eos corripere. [Cur tẽtatis dñm?] Quasi dicat: Non solũ peccatis in me iurgãdo, sed itẽ in Deũ, ipsum tentãdo. Non eñi solum dixerunt verba p̃missa, sed (vt infrà habet in isto cap.) tentauerunt Deũ, dicentes: Est ne dñs in nobis, an nõ? Cum eñi debuissent ad diuinum auxiliũ humiliter cõfugisse, nõ ita egerunt, sed p murmurationes ac iurgia contra Mosen, voluerunt quasi extorquere necessarium potum, & experiri an Deus puideret eis de potu, sicut iã Moses eis promiserat, q̃ Deus non desereret eos. [Sitiuit ergo ibi populus præ aquæ penuria] .i. propter defectũ aquæ. [& murmurauit cõtra Mosen, dicens: Cur nos exire fecisti de Aegypto, vt occideres nos & liberos nostros ac iumenta siti?] Quare nõ expresserunt etiã vxores suas atq; filias? Sed forsitan expresserunt eas, quãuis scriptura pter breuitatẽ non exprimat: vel per liberos subintelligunt, vel murmuratio ista facta est cõmuniter à viris atq; vxoribus. Veruntamẽ nõ est putandũ, q̃ oẽs viri ibi p̃sentes, tam peruerse loquuti sint, sed maior pars populi, quæ passionibus suis subiacuit. ¶Attamen quæri potest, cur Deus permisit eos ad tantas inopias deuenire, cũ essent de regno opulento egressi, & cur non puidit eis de quotidiano saltem poculo aquæ, sicut prouidit eis de mãna quotidie? Respondet Andreas, quia populus fuit duræ ceruicis, subtraxit eis dñs aliquid necessarij potus, vt in timore manerẽt. Cibus quoq; magis necessarius est q̃ potus. [Clamauit aũt Moses ad dominũ, dicẽs: Quid faciã populo huic?] .i. qualiter me circa eũ habebo, q̃liter procurabo ei quo eget, q̃modo eum cõtentabo? [Adhuc pauxillum, & lapidabit me.] Hoc Moses dixit nõ asserẽdo, sed conijciẽdo & periculũ allegãdo, vt Dei subuentionem celerius impetraret. Et hoc forte ex naturali mortis formidine dixit hoc. Nam & vir pfectus & cõstãs, potest mortem irrep̃hẽsibiliter formidare naturali timore, quam & Christus

Chīs sic timuit,tñ sponte.[Et ait domin⁹ ad Mosen:Antecede populum.] Quasi dicat,Tu
mes aut suspicaris ꝙ te lapidibus obruent, sed non est periculum, quia & cum pcesseris eos,
nō tangent te violēter.[& sume tecum de senioribus Israel:]quos ad testificandū de verita-
te miraculi iam fiendi,putas magis idoneos.[& virgam qua percussisti fluuium, tolle in ma
nu tua.]Si per fluuium intelligat Nilus,dicitur Moses fluuium percussisse cum virga,inquā-
tum Aaron fecit hoc ex suo mādato,vt patuit cap. 7. Porro si nomine fluuīj intelligat mare
rubrū,illum fluuium Moses personaliter cum virga percussit, vt suprà patuit.[& vade. En Exo. 14.
ego stabo corā te ibi].i.me ibi esse præsentem ad succurrendū tibi per effectum monstrabo.
Vel forsitan angelus in Dei persona stetit ibi ad auxiliādū paratus. Est equidē specialis cho
rus angelicoꝝ spirituum,per quoꝝ obsequia fieri solēt miracula.[supra petram Oreb.]Per
Oreb Glossa intelligit montē Sinai,qui & mons Oreb vocatur. Sic'ꝗ petra illa fuisset in pe- Exo. 19.
de mōtis Sinai,q̄d & magister in historijs sentit, dicēdo: Petra Oreb, pars est montis Sinai.
Sed his obuiare videt,ꝙ infrà & clarius in Numeris legunt filij Israel post egressionē à man Nūe. 33.
sione Raphidim,castra fixisse in Sinai.Ergo adhuc notabiliter distabāt à monte illo.Hinc p
petrā Oreb,quidā intelligūt alium locū eiusdem nominis cū loco pedis montis Sinai,qui &
petra Oreb vocatus sit.Vel dici potest,ꝙ pes montis Sinai remote extendit,& ꝙ petra ista,
ob suā ad pedem illum vicinitatē, appelletur hoc nomine. Præterea est & alius locus, petra Iudic. 7.
Oreb nominatus,eo ꝙ Gedeon ibi occiderit principem Madian, nomine Oreb, vt in libro R. Salo-
Iudicum scribitur.[Percuties'ꝗ petram]cum virga. Refert Lyra, ꝙ Rabbi Salomon asserit mon.
quosdam de populo Israel fuisse ita malignos, ꝙ dixerūt per virgā Mosis nō potuisse fieri si
gna, nisi in alioꝝ perniciem, vt fuerūt plagæ Aegypti: ideo dominū præcepisse, vt in edu-
ctione aquæ vteret hac virga.Siue autē hoc fuerit verum,siue non, cōstat ꝙ iam ante dn̄s de-
mōstrauit p virgā illā posse fieri signa in salutē & subuentionē,qm̄ Deo iubēte Moses pcussit
mare rubrū cum virga vt diuideret,quatenus per fundum eius transeuntes filij Israel,euade Exo. 14.
rēt man⁹ Aegyptioꝝ,queādmodū cap.14.cōtinet.Ideo ratio Rabbi Salomonis nō censetur
apte inducta.[& exibit ex ea aqua,vt bibat populus.Fecit Moses ita coram senioribus Isra-
el.]Et hoc fuit grande & præclaꝝ miraculum, ꝙ ex re illa tam dura & sicca tantus manauit
humor,ꝙ tot millia hoīm ac pecoꝝ potabant ex eo.Nec apparet ꝙ aliquid petrę resoluebat
in aquā illā,sed ꝙ creator oīpotens aquā egrediētē p creationē ꝓduxit in petra q̄si in fonte,
& facta fuisse videt ruptura grādis in petra,ex q̄ vomebat hęc aqua.Quod & ipsum erat mi
raculū,s. ꝙ ex percussione cū virga, scissa fuit hæc petra: fuit'ꝗ aqua illa ad potandum dul- Iosep.li.
cissima,vt Iosephus narrat.[Et vocauit]Moses[nomen loci illius,tentatio propter iurgium 3.an. Iu.
filiorum Israel,& quia tentauerunt dn̄m, dicentes:Est ne dn̄s in nobis, an non?] Sic'ꝗ locus cap. 2.
ille sortitus est nomina duo, quia iam ante vocatus est Raphidim, & nunc ex euentu voca-
tur tentatio.[Venit autem Amalech].i.populus Amalechitarum,[& pugnabat contra Isra
el in Raphidim].i.in loco deserti illius non multum remoto à Raphidim. Et q̄d ait,pugna-
bat,per anticipationē est dictum: quia nō pugnauit cōtra Hebræos manu ad manum, ante
id quod in textu subiūgitur.[Dixit'ꝗ Moses ad Iosue: Elige tibi viros,& egressus pugna cō-
tra Amalech cras.]Vnde elicit ꝙ Iosue,electis viris bellicosis ac strenuis,ꝓcessit obuiā Ama
lechitis in pugnā die sequēti. Dicit'ꝗ Lyra: Noluit Moses ꝙ expectaret exercitus Amalech,
sed ꝙ iretur obuiā ei,ne mulieres ac pueri,& timidi qui manserant in castris,nimis terrerent
ac fugerēt.Ex q̄ sequi videtur,ꝙ Iosue obuiauit Amalechitis anteq̄ accesserūt ad Israel.Cui
cōtrariari videtur quod in Deuteronomio legitur,queādmodum Amalech extremos agmi Deut. 25
nis Israel,qui lassi residebant,percussit:propter quod dominus iussit,vt filij Israel tēpore op-
portuno delerent semē & nomē Amalech de sub cælo. ¶Quæritur, cur Moses p̄fecit ipsum
Iosue pugnaturis cōtra Amalech. Quidā respondēt ꝙ ideo,quia p̄uidit in spiritu ꝙ Iosue fu
turus esset dux populi.Cui dicto obuiare apparet,q̄d in Numeris legitur Moses mox mori- Nūe. 27.
turus orasse: Prouideat dominus hoīem qui sit super multitudinem hanc. Et tunc dn̄s reue-
lauit ei de Iosue,sic'ꝗ videtur ante nescisse. Alij dicūt ꝙ ideo,quia prophetico spiritu nouit
ipsum Iosue esse,de q̄ Iacob in bn̄dictione Ephraim dixerat, Inde egressus est pastor. Quod Gen. 49.
satis redit in idem cum prima responsione.Plane autē dici potest ꝙ ideo, quoniam sciuit Io
sue esse virum iustum, fortē, constantem ac bellicosum: vnde & merita eius credidit coope-
ratura cōmuni triumpho.¶Præterea circa hæc asserit Strabus,& habet in Glossa: Amalech In Stra-
fuit filius Ismael,à q̄ Amalechitæ,qui & Ismaelitæ,ipsi sunt Sarraceni.Cui assertioni multa bum.
obijciunt.Primo,quoniā in Genesi & primo Paralip.legitur,ꝙ Eliphat primogenitus Esau Gen. 33.
genuit Amalech. Secundo, ꝙ primo Regum adolescens qui nunciauit regi Dauid mortem 1. Par. 1.
Saulis, dixit se esse Amalechiten, fuit'ꝗ adolescens ille secundū expositores cōcorditer, filius 2.Reg. 1.
Doeg Idumæi,& ita natus fuit ex Esau, non ex Ismaele. Tertio,quoniā Iosephus secundo li Iose.li.2.
bro Antiquitatū affirmat,ꝙ ab Amalech filio Eliphat,dicti sunt Amalechitæ. Hinc quidam An.Iud.
dicit,de Glossa illa Strabi non multū esse curandum.Porro magister in historijs magis reue cap.1.

Cap. renter respondet, ꝙ forte fuerunt sic appellati, & ꝙ ex eis descenderunt forsitan duo populi Amalechitæ vocati. Quæ responsio, quamuis modesta sit, tñ ex scriptura non habet authoritatem. Idcirco est tutius sequi responsionẽ dicẽtium, ꝙ Amalech iste & populus natus ex eo, descenderũt ab Eliphat, qa hoc consonantius est scripturæ canonicæ. Ne autẽ Iosue formidaret, & p̃sentiam Mosis peteret, ait Moses ei: En [ego stabo in vertice collis.] Quod iuxta p̃dicta non potest intelligi de monte Sinai, sed de monte minori, qui Raphidim fuit. [habens virgam Dei in manu mea.] Quasi dicat, Orationibus te iuuabo, per quod plus valeo, q̃ corporalibus viribus. Sed cur addidit, Habens virgã Dei in manu mea, quasi virga illa potuerit ad triumphum conferre? Respondetur, ꝙ Moses voluit se Deo repræsentare, vt prælatum ac principem populi, vt magis exaudiret pro grege sibi commisso. Ideo tenuit virgam tanquam signum principatus sui in manu, & quia p virgam præualuit Pharaoni. Cur aũt ascẽdit in verticẽ collis, nisi quia ex situ huiusmodi loci, magis eleuaret mens eius ad Deum? Vel vt inde cõspiceret, qualiter ipsi Iosue ac populo suo in bello succederet, sicq́ꝫ oraret p eis instãtius, si indigerẽt. [Fecit Iosue vt loquutus erat Moses, & pugnauit cõtra Amalech. Moses aũt & Aaron & Hur ascenderũt sup verticẽ collis.] Assumpsit aũt Moses secum duos illos, tanq̃ præ cæteris principales, & sibi propinquos ac meliores. Nam Aaron fuit frater suus, Hur aũt maritus Mariæ sororis suæ, vt pbabilius creditur, & Iosephus protestatur. Et itẽ, vt secũ orarẽt, & opẽ sibi impẽderẽt si necesse esset. [Cumq́ꝫ leuaret Moses manꝰ, vincebat Israel] .i. Iosue cũ populo suo. [Si aũt paululũ remisisset, superabat Amalech.] Non dicit ꝙ paululũ remisit manus, sed si paululũ remisisset. Vnde videt, ꝙ interdũ pręlassitudine cœperit parũper remittere manus, & tũc filij Israel minus fortiter & Amalechitæ fortius pugnauerũt. Et hoc Deꝰ sic ordinauit ad ostendẽdũ, ꝙ victoria illa dabat miraculose & gratiose à Deo, & itẽ ꝙ oratio Mosis magnę fuit efficacię apud eum. Siquidẽ manibus eleuatis orauit feruentius. Sunt & aliæ mysticæ causæ infrà tangẽdæ. [Manus aũt Mosis erant graues] .i. fatigatiõe grauatæ. [Sumẽtes igit lapidẽ] Aaron & Hur, [posuerũt subter eũ, in q̃ sedit] .i. lapidẽ posuerũt ei ad sedendũ. [Aaron aũt & Hur sustẽtabant manus eius ex vtraqꝫ parte.] Ita Aaron sustentauit vnũ Mosis brachiũ, q̃d faciẽdo, sustentauit & vnam ipsius Mosis manum. Aliud brachium eius vel manũ, Hur sustẽtauit. [Et] sic [factũ est, vt manus ipsius nõ lassarent vsqꝫ ad solis occasum:] in q̃ pugna fuit finita. [Fugauitq́ꝫ Iosue] cũ adiutoribus suis [Amalech & populũ eius] .i. principem belli cum exercitu eius. [in ore gladij.] Non dubiũ quin multi de Amalech fuerunt occisi, quoniam Mose sic eleuatis manibus exorante, p̃ualuit Israel, atqꝫ in ipsa fuga fuerunt multi pstrati. De populo aũt Iosue nõ videt aliqs cecidisse, quãuis aliquãdo fuerat ei difficultas in prælio illo ob causam prætactã. Præterea Iosephus scribit, Amalechitas illos fuisse bellicosos, & à circunstãtibus conductos ad impugnãdum Hebræos. Quod itẽ fecerunt, ne forte Hebræi damnum aut læsionẽ eis inferrent. Immo secundũ Iosephũ, Amalechitæ incitabãt alios ad impugnandũ filios Israel: victisq́ꝫ Amalechitis, filij Israel multa spolia obtinuerũt, & alijs terribiles sunt effecti, & nomẽ eoꝝ vndiqꝫ diuulgabatur, atqꝫ ab occisis arma detraxerũt, & nullus Israelitaꝝ corruit, sed innumerabiles de exercitu hostium. Insuper de præfato Hur aliqui dicunt, ꝙ fuit filius Mariæ sororis Mosis ex Caleph, eo ꝙ primo Paralip. libro dicatur: Mortua vxore Caleph accepit vxorẽ Ephrata, quæ peperit ei Hur. & dicunt ꝙ Ephrata illa alio nomine dicebatur Maria. sed istud satis reprobatur ab alijs, præsertim qm̃ vir iste fuit senior q̃ Caleph. Fuit eñ auus Beseleel, sicut infrà in textu habetur. Beseleel aũt fuit virilis ętatis in exitu de Aegypto. Nam fuit vir sapiens, & electus à Deo ad cõstruendũ tabernaculum. Caleph vero quadraginta fuit annorum quando missus fuit ad explorãdum terrã, quod fuit tabernaculo iam completo, & ita Hur fuit multũ senior eo. Correcti quoqꝫ textus primo Paralip. nõ habẽt Caleph, sed Calebi & si habẽt Caleph, videtur vitium esse scriptoꝝ: vel alius Caleph erat. Iosephus quoqꝫ tertio antiquitatum libro testatur, ꝙ iste Hur fuit maritus Mariæ. [Dixit autem dominus ad Mosen: Scribe hoc ob monimentum in libro] .i. hanc impietatem Amalech ad perpetuam memoriã describe, quatenus suo tẽpore à filijs Israel plenius vindicetur. [& trade] in [auribus Iosue] .i. ei committe vt memor sit hoꝝ, vt & ipse idem præcipiat populo tempore opportuno. [Delebo enim memoriam Amalech de sub cælo] .i. populum illum tam viros q̃ mulieres ac pueros faciam trucidari. Quod primo Regum legitur Deus per Samuelem iussisse Sauli. Sed q̃modo veꝝ est istud, cũ vsqꝫ in p̃sens perseueret memoria Amalech, p̃sertim dũ ista legunt? Nec omnes Amalechitæ fuerunt deleti, cũ & Aman superbissimus fuit de semine Agag regis Amalechitaꝝ, vt in lib. Hester habet. Et tempore Dauid fuerunt q̃ plures Amalechitæ, vt primo Regũ ostendit. Respondendũ, ꝙ iuxta scripturas memoria impioꝝ dicitur deleri à terra, non ꝙ prorsus in hominibus non permaneat, immo nonnullos infames malitia fecit famosos, sed quia nõ manent, nec sunt memoriæ q̃ cedant in bonũ eoꝝ, sed magis in detrimẽtũ ac vituperationẽ. Propter q̃d Salomon ait: Memoria iusti cũ laudibus, nomẽ impiorum putrescet. Dicit demum

[Margin notes: Iof. li. 3. ant. Iud. cap. 2. — Ibidem — 1. Par. 2. — Exo. 31. — 1. Par. 2. — Iosep. li. 3. an. Iu. cap. 2. — 1. Re. 15. — Hester 3. — 1. Re. 15. — Pro. 6.]

mũ memoria Amalech auferri, non φ posteritas eius prorsus perierit, sed ob multitudinẽ p̄emptorũ, & quãtũ ad ipsos iniquos in sua iniqtate occisos. [Aedificauitq; Moses altare] dño, i. ad Dei honorẽ, vt sup illud hostias laudis & gratiarũ actionis Deo offerret p concessa victoria. [& vocauit nomẽ ei⁹, dñs * exaltatio mea]. i. ab euẽtu imposuit nomẽ illi altari, q̊d nomẽ significat tm̃, sicut istud cõplexũ, dñs exaltatio mea: ad insinuandũ, φ illo in loco dñs exaltauit tam Mosen, p eius preces dãdo victoriam, q̃ filios Israel, quos fecit hostib⁹ fortiores. [dicẽs, qa manus * solij dñi]. i. potestas throni domini oĩpotẽtis, seu virt⁹ Dei sedẽtis in throno, [& bellũ Dei erit cõtra Amalech à generatione in generationẽ] hoc est, De⁹ sua virtute & p manũ atq; exercitũ hoĩm pugnatorũ, deijciet Amalechitas frequenter ac diu, & hoc propter p̄fatã eorũ crudelitatem in Israelẽ, vel potius, qm̃ patrũ suorũ iniquitates sequuti sunt. *exultatio *solius

¶De spiritali eiusdem cap. XVII. intelligentia. Art. XXXVI.

EX præsenti capitulo edocemur in primis iuxta historiã, φ fideles in hac vita multipliciter tribulant. Per repetitã vero Hebræorũ murmurationẽ & iurgationẽ cõtra Mosen, immo & contra Deũ, designat improba nimis ingratorũ, carnaliumq; puersitas, qui etsi interdũ experiant sibi subsidiũ desuper esse impertitũ in vna tẽtatiõe, tribulatiõe, penuria, alia tamẽ eis adueniente, quasi præteritorũ Dei beneficiorũ obliti, mox indignãtur & murmurant, nec discunt ad Deũ humiliter cũ fidutia filiali cõfugere, sed contra eũ & eius vicarium faciliter cõcitantur, quorũ peruersitas, insipientia, ingratitudo lõge à nobis sit. At vero Sin interpretat tẽtatio, Raphidim aũt sanitas iudicij. Queadmodũ ergo filij Israel ex deserto Sin ingressi sunt Raphidim, ita qui tentationẽ deuincẽs, ex eadẽ bene egreditur, ad sanũ p̄tingit mentis iudiciũ, quia ratio eius nõ obscurat fumo peccati, vitiorũ caligine, inquietatione tentatiõis. Cõsideremus præterea, φ populo Dei ex terra Aegypti deducto, toties defuit aqua, & φ sola aqua in solitudine sunt potati. Nõ ergo quæramus delicias, nõ superfluitatem aut voluptatem in cibis ac potibus. Quod si exiguum nobis p esu & potu pponitur, æquanimiter toleremus, & dona Dei, licet videantur tenuia, gratanter sumamus, pensantes φ tot electi Israelitæ iusti, potentes, locupletes & nobiles, dux, pontifexq; eorum exiguo aquæ poculo cõtentabantur. Deniq; exemplo Mosis, prælati & principes patientiam discant, & quãtumlibet improbi & ingrati fuerint eorum subditi, ipsi tamẽ nõ cessent pro illis clamare ad dominum. Ait autẽ dominus ad Mosen: Antecede populum, & sume tecum de senioribus Israel. Si Deus præcipit vnicuiq; præsidenti, vt sibi commissis ostendat viam salutis, ducatq; eos ad petram qui Christus est, vt aquam bibant sapientiæ salutaris verbo & opere. Ergo q̃ præest, antecedat creditum sibi gregẽ, sicut ad Timotheum scribit Apostolus: Esto exẽplũ fidelium in verbo, in cõuersatione, in charitate. Assumere etiam secũ debet de seniorib⁹ Israel, quoniã eos qui ætate, gradu, sciẽtia, vel authoritate excellũt, specialiter debet hortari, vt studeãt in oĩ virtute p̄cedere iuniores ac simpliciores, & vt sibi in aliorũ directione assistant. Percutiesq; petrã, & exibit ex ea aqua, vt bibat populus. Per petrã Christus significatur, dicente Apostolo: Petra erat Christus. Per hoc ergo φ Moses hãc petrã cũ virga percussit, atq; ex ea egressa est exuberantissima aqua, qua refecti sunt populus ac iumenta: p̄figurabat, φ Deus pater filiũ suum pro omnibus nobis dedit in mortẽ, sicut p Esaiam prædixit: Propter scelus populi mei percussi eum. Propter quod princeps apostolorũ dignissimus ait: De⁹ qui p̄nunciauit per os oĩm prophetarũ pati Christũ suum, impleuit sic. Christus quoq; in psalmo ad patrem: Quem tu pcussisti, persequuti sunt. Percussit aũt eũ cum virga. i. iuxta legis & p̄phetarũ oracula. Potest item per virgam paterna authoritas, sed & lancea militaris, qua perforatum est sacratissimũ Chri latus, seu lignum crucis, signari. Etenĩ pater æternus propria authoritate dictauit p Christi passionẽ redimere genus humanũ. Omnia nanq; operatur secundũ ppositum volũtatis suæ. Propter q̊d loquit: An nõ licet mihi, q̊d volo, facere? Itaq; de Chro in cruce vulnerato, suæ charitatis, passionis & obedientiæ merito, toti ecclesiæ fluxerũt copiosissimi riuuli gratiarũ, fluẽta sapiæ, & virtutũ charismata. Hinc in Ioanne habet: De plenitudine eius oẽs accepimus. Vnde & ipse in Apocalypsi protestatur: Qui sitit, veniat, & accipiat aquã vitę gratis. Biberũt aũt ex fontibus Chri nõ solum hoĩes, i. electi ex synagoga vni⁹ Dei cultores, sed & iumẽta. i. ex gẽtilitate cõuersi, atq; carnales ac prędestinati. Venit aũt Amalech, & pugnauit cõtra Israel. Per Amalech designantur tam visibiles q̃ inuisibiles hostes istorũ, qui populum Christianũ impugnãt. Per Mosen vero designant superiores prælati, qui inferioribus p̄sidentibus p Iosue figuratis iniungũt, vt plebes sibi cõmissas edoceãt, q̃liter hostibus suæ salutis, p̄sertim dæmonibus, debeãt repugnare. Per hoc quoq; φ Moses in vertice collis orauit, monstratur, φ prælati debeant in virtutũ cacumine esse firmati, sicq; cũ omni instãtia & feruore pro inferioribus deprecari, manibus simul cum corde & oculis in cælum erectis, iuxta illud in Threnis: Leuemus corda nostra cũ manibus ad Deũ in cælos. Immo & vnusqsq; taliter debet intercedere p seipso, sicq; orãdo tẽtatiõib⁹ viriliter reluctari. Nẽpe p hoc φ Mose manus leuãte Israel vicit, ecõtrario aũt Amalech, si Moses man⁹ paululum

1. Tim. 4 1. Cor. 10 Esa. 53. Acto. 3. Psal. 68. Ephe. 1. Mat. 20. Ioan. 1. Apo. 22. Thre. 3.

lulum remisisset: ostensum est, ꝙ virtus tentatoris tanto plus debilitaṫ, q̃nto tentatus indefinētius ardētiusq́ꝫ precaṫ: q̊ aūt tentatus rarius orat atqꝫ remissius, eo tētator plus inualescit. Per idē q̊qꝫ dominus declarauit, q̃ vehemētissime subditis prosit oratio assidua simul & feruens ei⁹ qui præest. Ideo bonus subditus studeat suo p̄lato placere in domino, atqꝫ instāter, humiliter, ac feruenter roget prælatum, immo & alios iustos, vt iugiter ac feruenter pro se orare dignentur. Veruntamen per hoc ꝙ Aaron & Hur manus Mosis sustentabant: datur intelligi, ꝙ ipsi prælato cōmuni fragilitate circūdato, adstare & cooperari debēt viri ad hoc magis idonei, p̄sertim qui regunt ac præsunt sub eo. Amplius, per hoc ꝙ manus Mosis graues erant, rigor legis suæ insinuatur, qui rigor in nouo testamento per virtutem & charitatē Christi alleuiaṫ. Quæ virtus & charitas per Aaron, qui interpretatur mons fortitudinis, & p Hur qui interpretaṫ ignis, apte intelligunṫ. Postremo p hoc ꝙ filijs Israel, transito mari rubro, à Mose dictū est, state & videte, dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis: eisdem vero post degustatiōem mānæ & potus supernaturaliter dati, p̄ceptū est cōtra Amalech ire ad præliū designaṫ, ꝙ dn̄s incipientes, pusillos, & nondū in virtutibus exercitatos, à tentationibus magnis p̄seruat, quas nouit eos ferre nō posse: eos vero q gustauerūt q̃ dulcis sit dn̄s, & p

1. Pet. 2. cōsuetudine sensus habēt exercitatos ad discretionē boni ac mali, acrius sinit tētari. Ideo in

Hebræ. 5. Ecclesiastico rite doceṫ: Fili accedēs ad seruitutē Dei, sta in iustitia, & p̄para aīam tuā ad ten-

Eccl. 2. tationē. Itaqꝫ Chr̄i miles ad spiritalē pugnā sit semp accinctus, parat⁹, idoneus, q̄m tanq̄ aurū in fornace ꝓbauit electos dn̄s, & q̄si holocausti hostiā accepit illos. Vnde & Iudith asse-

Sapi. 3. Iudith 8. rit: Oēs q Deo placuerūt, p multas tribulatiōes trāsierūt fideles. Illi aūt q tentatiōes nō susce-

August. perūt in timore domini & in patientia sua, exterminati sunt. Hinc loquiṫ August. Perseuera vsqꝫ in finem, q̃a tentatio durat vsqꝫ in finem. Et si quæras, in quem finem, respondetur, quo-

Origen. usqꝫ finias viam. Origenes quoqꝫ: Cum cœperis, inquit, mādúcare māna, & sapientiæ aquā potare, atque ad interiora spiritalis doctrinæ accesseris, pugnam expecta, & ad prælium te dispone ac præpara.

¶ Expositio literalis cap. XVIII. Cumq́ꝫ audisset Iethro sacerdos Madian. Art. 37.

QValiter sanctus Moses informationem & institutionem accepit, non solum à Deo per angelos, sed item ab homine, naturali, humana, & acquisita prudentia p̄dito, recitaṫ in isto capitulo. [Cūq́ꝫ audisset Iethro sacerdos Madian, cognatus Mosis] .i. socer ei⁹ & ei affinis, q̄m filia eius fuit Mosis vxor. De q̊ Iethro, & diuersis eius noībus, & q̃liter fuit sa-

Exod. 2. cerdos in prouincia Madian, diffuse dictum est suprà. [oīa quæ fecerat dominus Mosi,] vtpote q̃liter p̄tulit eum Israeliticæ plebi, & q̊modo multa & magna mirabilia p eū fecisset, atqꝫ diuersis beneficijs ornasset eundem. [& Israel populo suo &c.] Quòd ait, suo, referri potest ad dn̄m, & item ad Mosen. Nam populus ille fuit specialiter populus Dei, tanquam cultor vnius veri Dei, & multis specialib⁹ donis desup decorat⁹. Fuit quoqꝫ populus Mosis, tanquam grex eius gubernationi ac prælationi commissus. Veruntamen non verisimile ꝙ Iethro percepit in speciali vniuersa & singula quæ Deus fecerat Mosi & Israeli, sed in generali multa audiuit, & quædam in speciali, videlicet qualiter Deus propter eos plagauit & submersit Aegyptios. Vnde & paulopost in isto capitulo recitatur, qualiter Iethro ex Mosis relatione inde multa cognouit. [tulit] hoc est, secum sumpsit ac duxit [Sepheram vxorem Mosis quam remiserat:] Qualiter Moses eam remiserit, cum tamen ipsa videatur quasi ex indignatione recessisse à Mose, require suprà in expositione secūdi capituli. [& duos filios ei⁹, quorum vnus vocabatur Gersan &c.] Istud totum in secundo capitulo contineṫ, atqꝫ expositum est. [Venit ergo Iethro cognatus Mosis, & filij eius, & vxor eius ad Mosen in desertū, vbi erat castrametatus, iuxta montem Dei.] Quomodo verum est istud, cum sequenti capi-

Exo. 19. tulo legantur Moses & populus Israel exisse de Raphidim, & venisse vsqꝫ ad Sinai montē? Ergo apparet ꝙ Iethro venit ad Mosen in Raphidim, non iuxta montem Dei, id est, nō prope montē Sinai, qui vocaṫ mons Dei, quia elegerat dn̄s mōtem & locum illū ad dandū legē

Exo. 19. in eo, & ad apparendū ibidē, atqꝫ ad faciendū ibi mirabilia multa & magna, ad conferendū q̊qꝫ hoībus beneficia gratiosa & varia gratiarū charismata. Ad istud quidā etiā inter Hebræos dixerūt, ꝙ istud recitaṫ hic p anticipationē, ita ꝙ Iethro nō venit ad Mosen, nisi postq̃ filij Israel venerūt in Sinai. Dicūtq́ꝫ aliqui, ꝙ venit lege iam data ibidē. Et apparentiā habet, ꝙ nō venit, nisi postq̃ filij Israel cœperūt in mōte Dei notabilē facere morā, nō ante, q̄n erant in assidua loci mutatione. In exordio q̊qꝫ sequentis capituli innotescit, ꝙ filij Israel venerūt in

Exod. 2. Sinai in principio tertij mensis, à tempore egressionis ex Aegypto, & ante illud tempus non videtur Iethro venisse, cū esset vir tantæ sublimitatis & grandæuæ ætatis. Qui autem vult ordinem sequi historiæ, poterit dicere, ꝙ locus Raphidim non multum distabat à Sinai, ideo fertur venisse ad Mosen prope montem Dei. Quæ tamen solutio nō videtur magni valoris, cum in textu aperte dicatur, ꝙ Iethro venit ad Mosen in desertum vbi erat castrametatus iuxta montem Dei. Ergo Moses iàm fixerat ibi mansionem. [& mandauit Mosi, dicens: Ego co-

Ego cognatus tuus Iethro venio ad te, & vxor tua, & duo filij tui cum ea.] Probabile est, ꝙ Iethro habuit etiam in comitatu quosdam ministros. Significauit autem Mosi suũ aduentum, an forsitan complaceret Mosi reditus suæ vxoris, & vt Moses decenter reciperet socerum suum, vxorem, ac sobolem. [Qui egressus in occursum cognati sui,] Non misit alios in illius occursum, sed personaliter obuiam iuit ex charitate & humilitate, & quia cognouit q̃ venerabilis & prudens vir esset socer suus. [adorauit, & osculatus est eum.] Moses adorationem duliæ, quæ debetur sublimibus personis, socero suo exhibuit, venerãdo eundem cum inclinatione aut prostratione. Et puto ꝙ præuenit eum honore. Non enim oblitus fuit beatissimus Moses pristinæ humilitatis, ex tam admirabili sua sublimatione apud Deum & homines: sed quo maior, eo humilior fuit. Et osculatus est eum, ex amicitia speciali, immo ex spirituali dilectione, de qua osculatione frequenter scribit Apostolus: Salutate inuicem in 1.Co.16.
osculo sancto. [salutaueruntq́ se mutuo verbis pacificis:] ita ꝙ Iethro non obiecit Mosi, ꝙ 2.Co.13.
vxorẽ suã remiserat, & ꝙ non rediit ad se, nec prædixerat ipsi Iethro ꝙ tam diu absens maneret. [Cumq́ intrasset tabernaculum] Mosis [narrauit Moses] cognato suo [cuncta quæ fecerat dñs Pharaoni & Aegyptijs propter Israel:] hoc est, propter liberationẽ Hebræorum ex Aegyptiaca seruitute, & etiam propter peccata quæ cõmiserunt Aegyptij in Hebræos. [vniuersumq́ laborem qui accidisset in itinere, & ꝙ liberauerat eos dñs.] hoc est, angustias & timores, inopiam victualium, difficultatem & asperitatem viarum, ac fatigationes, quas sustinuerunt à die quo exierunt Aegyptum, vsq; dum venerunt ad montem Dei. Quamuis enĩ Iethro de his multa iã percepisset, quoniam vndiq; erant vulgata, petijt tamen aut appetiuit de singulis plenius informari. Moses quoq; ex deuotionis feruore libenter retulit ei omnia ista. Quæ & aptius potuit ei narrare in tabernaculo, q̃ in via: quoniam Aaron, Hur, multiq́ alij principales ex Israel, venerunt cum Mose ad recipiendum ipsum Iethro honeste. Hinc in tanto tumultu non fuit aptitudo omnia recitandi. [Lætatusq́ est Iethro super omnibus bonis quæ fecerat dñs Israeli:] hoc est, filijs Israel, per filios Israel intelligendo & filias, seu totam Israeliticam plebem illã, quam Iethro dilexit propter Mosen, immo potius propter Deum, in quẽ iam cœpit fidem & deuotionem concipere ex tot mirabilibus eius, ex quibus perpendit idololatriæ vanitatem, & ꝙ soli summo, vniq; Deo cultus latriæ deberetur. Hinc subdit: [Et ait] Iethro: [Benedictus dñs qui liberauit vos de manu Aegyptiorum, & de manu Pharaonis &c. Nunc cognoui quia magnus dominus super omnes deos:] hoc est, per hos diuinæ potestatis effectus, soli omnipotenti possibiles, scio ꝙ dñs quẽ colunt Hebræi, sit incõparabiliter altior cunctis dijs, non solũ falsis dijs & idolis idololatrarum, sed & cũctis intellectualibus substãtijs bonis, qui ꝑ excellẽtias sibi desup datas participatiue dij vocant. Porro quod subdit, [eo ꝙ supbe egerint contra illos:] refert ad illud, Benedictus dñs q̃ eruit populũ suum de manu Aegypti. Nam ideo eruit Hebręos, quia Aegyptij superbe egerunt contra illos, despiciẽdo, illudẽdo, opprimẽdoq́ eos quasi bruta vilissima. [Obtulit ergo Iethro cognatus Mosis holocausta] .i. sacrificia, quę ad diuinę maiestatis honorẽ totaliter incendebant, ad insinuandũ ꝙ vellet de cætero se totũ exhibere cultui Dei veri. [& hostias Deo] .i. alia quæcũq; sacrificia ꝓ suis peccatis, quæ in paganismo cõtra verũ Deũ commisit, sicq́ fidẽ suã ore & ope professus est. Si aũt quærat, qualiter licuit viro gẽtili officiũ sa- Eusebi.
cerdotale assumere, & Deo talia sacrificia imolare, ad hoc in Scholast. historia respõdet: Au August.
gustin⁹ nõ vult gẽtilẽ immolasse dño, sed Mosen, secundũ aliã translationẽ, quę habet, sumpsit Iethro hostias .i. de oblatis à Mose, sumpsit ab eo, & comedit. Et forte Moses sacrifica- Iose. li. 3
uit tũc prope montẽ, sicut prædixerat dñs. Dicit enĩ Iosephus Iethro venisse circa mõtẽ, vbi ant. iud.
in rubo multas viderat Moses visiones. Hæc ibi. Sed hæc verba intricata vident. ¶ Quocirca cap. 1.
pensandũ, ꝙ LXX. sic transtulerũt: Obtulit ergo & sumpsit Iethro socer Mosis holocausto-
mata & sacrificia dño. Circa q̃d loquit Augustin⁹: Sumpsit, ꝓ obtulit, posuit. An forte sen- August.
sus est, vt Iethro ea sumpsisse intelligat, q̃ Moses intelligit obtulisse: Legim⁹ aũt ipsum Iethro sacerdotẽ fuisse Madiã. Mirũ est aũt, si ad ei⁹ aduẽtũ cœpit Moses sacrificare, & nõ po
tius ipse Iethro, q iã sacerdos erat, sacrificauit. Ecce in his verbis August. nõ negat ipsum Ie Exod. 2.
thro sacrificasse. Itaq; aduertẽdũ, ꝙ in lege naturæ primogeniti fideles, erãt sacerdotes Dei. August.
Qm̃ ergo Iethro iam credidit, potuit Deo sacrificare, præsertim si primogenitus fuit. ¶ Deniq; qui ex idololatria inter gẽtiles cõuertebant ad cultũ veri Dei, post suã cõuersionem poterãt Deo sacrificare, queãdmodũ 4. Regũ recitat de Naamã Syro, qui locutus est Helisæo:
Nõ faciet seruus tu⁹ vltrà holocausta ac victimas dijs alienis, nisi dño. Similiter legit in libro 4.Reg.5.
Ionæ de viris gẽtilib⁹, ꝙ visis mirabilibus quæ fiebãt in subitanea tẽpestatis marinæ gene-
ratione & cessatiõe, immolauerũt hostias Deo, & vota vouerũt, hoc est, plura se immolatu- Ionæ 1.
ros domino, ꝓmiserunt. De qbus viris scribit ibi Hieronymus, ꝙ ꝓmiserunt se amplius non Hieron.
recessuros à Deo, in quẽ tunc credere inceperunt. ¶ Præterea dici posset, ꝙ Iethro pro tanto dicatur obtulisse holocausta ac hostias Deo, quoniam ea ex quibus fiebant sacrificia illa,

dedit Mosi ad offerendũ, quẽadmodũ in Iob scribit Deus præcepisse tribus amicis B. Iob,
Iob 42. vt sumerẽt 7. tauros, totidẽq; arietes, & irẽt ad Iob, q offerret ꝓ eis. Sic & in fine 2. Regũ habetur, ꝙ Dauid ædificauit altare dño, obtulitq; holocausta atq; pacifica. ¶Postremo, quis le-
2. Re. 24. thro dicatur cõuersus ad cultũ Dei, non tamen legitur factus neophytus, nec legit circuncisus fuisse: idcirco nõ tenebat ad Mosaicã legẽ, sed i lege naturę potuit saluari cũ cultu vni Dei, & fide Chri vẽturi, sicut nũc multi saluati sunt. [Veneruntq; Aarõ, & oẽs seniores Israel, vt comederent panẽ cum eo.] hoc est, vt honorarẽt ipsum Iethro, manducando cũ ipso, & congratulando suæ conuersioni ac deuotiõi, & quoniã erat Mosis socer, virq; multũ notabilis, præsertim quia & ipse Iethro venit ad Mosen, ad congratulandũ suæ prosperitati & prælationi. Venerũt ergo ad manducandũ cum Iethro panẽ, per quẽ in scripturis quicũq; cibus significatur. [corã dño.] ¶Circa hoc quærit Augustinus, qualiter factũ est hoc coram
August. dño, cum tunc nondũ fuerit tabernaculũ factum. Ad quod respondet: Id factũ est corã dño,
Origen. quod factũ est ad eius honorem. Origenes quoq; circa hoc loquitur: Non oẽs qui mãducant, coram dño manducant: sed perfecti, qui, siue comedũt, siue bibunt, ad Dei gloriam faciunt. Alij sic exponunt: Coram dño, hoc est, in tabernaculo paruo, in quo Moses tunc re-
Exo. 16. sponsa accepit, vt in expositione 16. capituli dictum est plenius. Vel coram altari, vbi Iethro sacrificauit. [Altera aũt die sedit Moses vt iudicaret populum,] expediẽdo & discernẽdo litigantium causas. Porro magistrorũ ac iudicum est sedere, tanq̃ maiorũ. Et item ad innuendum, ꝙ corde tranquillato, passionibusq; sedatis, debeant docere ac sententiare: et quod per corporalẽ sessionem significat. [qui assistebat Mosi de mane vsq; ad vesperam.] Nã vno expedito, alter accessit. Et forsitan quidã adstabãt ad audiendum sententias, q̃uis ꝓbabile sit, ꝙ expediti & nil causæ habentes, remouebant, vt alijs pateret accessus. Veruntñ non apparet, ꝙ sine interpolatione assistebant per totam diem: alioquin quãdo comedissent? Sed tota die adstitisse dicũtur, qm̃ omni hora ad hoc vacante adstabant. [Quod cũ vidisset cognatus eius, ait: Quid * est hoc quod agis in plebe?] q. d. Non est satis laudabile. [Cur sol⁹ sedes,
*est q̃d & oẽs populus præstolatur de mane vsq; ad vesperam] ad iudicãdum, cum possis tibi substituere adiutores? Et secundum Iosephum, Iethro dixit ista secrete ad Mosen. Moses vero tanq̃ vere humilis, omnibus patefecit se ista audisse ac didicisse à Iethro. [Cui respõdit Mo-
Iose. li. 3 ant. iud. cap. 4. ses: Venit ad me populus quærens sententiam Dei.] hoc est, iustum iudicium. Cumq; acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me, vt iudicem inter eos, & ostendam præcepta Dei & leges eius.] hoc est, doceam eos regulas iuris & mandata iudicialia, iuxta reuelationem diuinam. [At ille: Non bonam, inquit, rem facis] .i. opus hoc iudiciale, quo omnibus satisfacere solus conaris, non est satis discrete assumptum à te atq; exhibitum, ideo subdit: [Stulto labore consumeris & tu, & populus iste qui tecum est.] hoc est, indiscreto labore fatigatis vos inuicẽ: illi, tibi causas proponendo, & tu oẽs solus determinando. [vltra vires tuas est] hoc [negocium. Solus illud non poteris sustinere.] Non ꝙ Moses non fuerit satis sapiẽs ad discernendum omnia quæ proponebantur, sed quoniã tẽpus non sufficiebat ei ad proferendum sententias. ¶Circa hæc quæritur, an Moses fuit in isto vere repræhẽsibilis atq; culpabilis: & videtur ꝙ non, alioquin dñs repræhendisset eum. Respondet, ꝙ aliquid bonum est, & tamẽ est omittendũ, vt aliquid melius fiat. Itaq; quod Moses fecit ex charitate atq; iustitia, non sine graui labore, nõ videtur fuisse simpliciter malũ. Poterat tamen in hoc Mosis opere, aliquis defectus venialis peccati esse admixtus, videlicet indiscretio seu incõsideratio quædã, quod tamen dñs ei nõ reuelauit, quatenus inde instrueretur à viro gentili. Quod Deus sic ordinauit, ad magnam informationẽ omniũ nostrũ, vt infrà tangetur. Nam & Au-
August. gustinus circa hæc ait: Cur dñs famulum suum, cum quo, & per quẽ, tanta ac talia loquebatur, permisit ab alienigena informari & admoneri? In quo scriptura nos admonet, cõsilium veritatis non esse spernendũ, per quẽcunq; præstetur. Videndũ quoq;, ne forte Deus voluerit ibi Mosen ab alienigena admoneri, vbi ipse Moses posset tentari superbia, quæ in iudiciaria potestate solet misceri. Hæc Augustinus. Aliqui vero dicunt, ꝙ factũ hoc Mosis nõ fuit culpabile, sed poterat melius fieri. Id vero quod est minus bonũ, cõparatione boni melioris dicitur quodãmodo malũ, videlicet respectiue, non tamẽ in se. Quẽadmodum etiã minus malũ, respectu prioris, dicit eligibile aliqualiter, respectiueq; bonũ. [Sed audi verba mea] .i. increpationẽ seu admonitionẽ hanc beneuole suscipe. [atq; cõsilia] de agendis in gubernatione populi huius. Consiliũ aũt proprie dicitur inquisitio de agendis. Vnde secundũ Dama-
Damas. scenũ, est ignorãtis naturæ. Sed nunc sumit cõsiliũ pro informatione seu dictamine dirigentis. [& erit dñs tecum] .i. per gratiam ampliorẽ, si humiliter acquieueris imperfectiori in eo. Quod veraciter dicit. [Esto tu populo in his quæ ad Deum pertinẽt] .i. inter Deum ac populum tibi cõmissum sis mediator. [vt referas quæ dicuntur, ad eum] hoc est, verba Dei referas populo, vel causas, vota, orationes populi offeras Deo, eius misericordiam implorando. [ostẽdasq; populo cęremonias] .i. cęremonialia Dei pręcepta, obseruãda in celebrationibus solenni-

solẽnitatũ & oblatioĩbus sacrificiorum. [& ritũ colendi] hoc est, formã & morẽ seruandos in præceptis moralibus. [viãq; p quã ingredi debeãt] .i. iter salutis, [& opus quod * facere] hoc est, quid quo tẽpore sit agendũ, vt oĩa fiãt ordinate. [Prouide aũt de omni plebe viros † potentes] .i. diligẽter cõsidera, & eligẽ ex populo vniuerso sine personarum acceptione, & non solum ex tuis cognatis viros eminẽtes, potẽtes, videlicet nobiles & magnates, q (cęteris paribus) ad regendũ alios sunt aptiores, quatenus sua potestate queãt rebelles cõpescere, magisq; timeant. Propter quod in Ecclesiastico scriptũ est: Noli quærere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates. [& timentes Deum] filiali timore, aut saltem initiali, ne ex humano timore à via æquitatis recedãt. [in quibus sit veritas] triplex, videlicet veritas vitæ, doctrinæ, iustitiæ. [& qui oderint auaritiã,] ne per munera corrumpant. De explanatione autẽ horum verborum infrà diffusius conscribetur. [& constitue ex eis tribunos] .i. millenarios, vtpote principes, quorũ quilibet præsit mille viris. Vnde alia translatio habet, Cõstitue ex eis super millenos. [& centuriones,] quorũ quilibet præsit centũ hoĩbus. [& quinquagenarios, & decanos:] ita vt quilibet quinquagenarius princeps præsit quinquaginta, & vnusquisq; decanus præsideat 10. [qui iudicẽt populũ oĩi tẽpore.] hoc est, quorũ principũ vnusquisq; iudicet causas eorũ, qui sibi subiecti sunt tẽpore opportuno. [Quicqd aũt maius fuerit, referãt ad te:] videlicet difficiliores causas, quas discernere nequiuerint, vel quæ directe concernebant intelligentiã legis, cuius interpretatio ptinebat ad summũ. [& ipsi minora tantũmodo iudicẽt:] sic tñ, q inter hos principes subordinatio fuit, sicut nunc est inter prælatos ecclesiæ, ita q si decanus nequiuit determinare causam eorum qui erant sub eo, habebatur recursus ad quinquagenarium: q si ille nequibat discernere, ascendebat ad centurionẽ: deinde si opus fuit, ad tribunũ: sicq; tandẽ ad Mosen, q̃d tñ cõtigit raro: idcirco nõ grauabatur. Vnde subiungitur: [Leuiusq; tibi sit partito in alios onere] .i. officio iudicandi, quod habet onus annexũ. [Si hæc feceris, implebis imperiũ Dei:] hoc est, populũ istũ cõuenietius gubernabis secundũ iniunctũ tibi à Deo officiũ, [& præcepta eius poteris sustẽtare, & oĩs hic populus reuertet ad loca sua cũ pace] pectoris, & cũ mutua pace ad loca sua, expeditis eorum causis, & disceptationibus iam sedatis. Delectat q̃q; populũ, vt superior dignitatẽ suã cõmunicet alijs p cõgruos gradus, ne videatur solus velle præesse, aut præsumere q ipse valeat oĩa expedire, sicq; elatiõis, inuidẽtiæ, & præsumptionis redarguatur. [Quibus auditis, Moses fecit oĩa quæ ille suggesserat.] In quo patet profunda & mira humilitas Mosis. [Et electis viris strenuis de cuncto Israel,] Nõ dicit q Moses per se eos elegit, qa vt in Deuteronomio habetur, cõmisit populo istã electionem. [cõstituit eos principes populi] videlicet [tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos &c.] Approbauit em̃ electionẽ populi, & qui potentiores, iustiores ac sapiẽtiores reputabant, pluribus præficiebãtur. Putandũ est aũt, q Iethro dixit Mosi præinductã increpationem & consultationẽ seorsum, ex quadã familiaritate & amicitia speciali, vnde & tã confidẽter locutus est. Deinde Moses dixit ad populũ ea quæ in Deuteronomio habent, videlicet: Nõ possum solus sustinere vestra negocia ac iurgia. Date ex vobis viros sapiẽtes & gnaros, & ponam eos vobis principes &c. [Dimisitq; cognatum suũ.] Per q̃d insinuat, q Moses ex magna dilectione tenuit secũ, q̃ diu cõgrue potuit, socerũ suũ: & tandẽ redire absolute volentẽ, dimisit cũ charitate & pace, deducẽs eundem reuerenter per aliquod spatium. [Qui reuersus,] hoc est, redire incipiens, [abijt] à Mose [in terram suam.] videlicet Madian, relictis apud Mosen coniuge eius ac filijs.

† sapientes

Eccl 7.

Deut. 1.

Ibidem

¶De tropologijs eiusdem capituli. Artic. XXXVIII.

QVid p Sephorã Mosis coniugẽ, & quid p eius remissionẽ signetur, pręhabitũ est. Pręterea, virtutes sanctissimi Mosis nobis ex isto capitulo multipliciter cõmendant. In primis feruor suæ deuotionis, qa narrauit socero suo vniuersa mirabilia Dei in Aegypto, mariq; rubro, atq; in solitudine facta. Discamus ergo & nos tanti sancti exemplo non inaniter cõmendare nosipsos, nõ ꝓprias iactare virtutes, nec in verbositatib⁹ & vitiosis confabulatioĩb⁹ tẽp⁹ expẽdere, sed mirabilia Dei, bñficia eius & pietatẽ, grãmq; ipsius cũ oĩ alacritate ac deuotiõis ardore ĩtra nos meditari, alijs recitare, ac ꝓ viribus collaudare. Nẽpe vt Tobiæ Raphael angel⁹ cõtestat, Sacrm̃ regis abscõdere, bonũ est: opa aũt Dei reuelare ac cõfiteri, honorificũ est. Ideo ait Psalmista: Cõfitebor tibi dñe in toto corde meo, narrabo oĩa mirabilia tua. Ecclesiasticus q̃q; asserit: Nõne dñs fecit sanctos enarrare oĩa mirabilia sua, q̃ cõfirmauit dñs oĩpotẽs, stabilis in gloria sua? ¶Insup, cũ Iethro audiamus mirabilia Dei cũ gaudio spiritali, cõgratulemurq; eis qbus Deus misericordiã suã impẽdit, & sup his offeramus Deo sacrificiũ laudis, hostiã regratiatiõis, atq; in toto corde cõuertamur ad ipsum. Cũ Aarõ q̃q; & seniorib⁹ Israel, discam⁹ comedere & bibere corã dño .i. virtuose & sobrie cũ pꝛuia cibi & potus bñdictiõe & sequẽte grãrũ actione, vitãtes immoderantiã & verborũ excessum, atq; ad Dei gloriã referẽtes ipsam refectionẽ, vt s. corpore moderanter refecto, aptiores simus ad Dei obsequiũ, & ad oĩe opus virtutũ, Intantũ, vt & exteriora ac mechanica opa, ad spiritualem

Tobi. 12.
Psalm. 9.
Exo. 42.

spũalem finẽ ac Dei honorificentiã ordinemus. ¶Circa hæc loquit Origenes: Non oẽs man-
Origen. ducãt panẽ in cõspectu Dei, sed q meritis sũt pbati, & implẽt illud Apostoli: Siue mãducatis,
1. Co. 15. siue bibitis, siue aliud qd facitis, oĩa ad gloriã Dei facite. Oẽ ergo qd faciũt sancti, in con-
spectu faciũt Dei. Peccator aũt fugit à Dei cõspectu, queãdmodũ Adã post trãsgressionem
abscõdit se, & Cain, fratre suo occiso, egressus est à facie dñi. Ego aũt amplius locũ istũ dis-
Gen. 3. 4 cutiẽs, video qa qui pleniorẽ Dei scientiã accipiũt, pleniusq; diuinis imbuti sunt disciplinis,
isti, etiã si malũ faciunt, corã Deo hoc agunt, queãdmodũ ille qui dixit: Tibi soli peccaui, &
malũ corã te feci. Quid ergo plus habet, q corã Deo peccat, nisi q cõtinue pœnitet, & dicit:
Psal. 50. Peccaui, ignosce mihi? Qui aũt discedit à cõspectu Dei, nescit cõuerti. Hæc Origenes. ¶Am-
plius, ex isto capitulo cõmendat nobis laboriositas & patientia Mosis, qa à mane vsq; ad ve
sperã sedit, ad decidendũ ac mitigandũ causas ac iurgia populi. Grauiter itaq; peccant prin
cipes ac iudices terræ, q causas habẽtibus faciũt tædiosas & irrationabiles moras, ludis vani
tatibusq; intẽti. Instruũt demũ ex isto cap. psidẽtes, psertim plati ac psules, ne circa exteriora
& lites immoderãter se occupẽt: sed talia, quãtũ fieri potest, inferioribus ad hoc aptis cõmit
tãt, ne à melioribus viciniioribusq; saluti actibus impediant, sed vacẽt diuinis, & pro subdi-
toꝝ salute corã Deo negocient, illisq; mõstrent verbis & exẽplis viã salutis, pcepta Dei, man
data ecclesiæ, modũ spũalis pfectus. ¶Præterea hic docemur, quales sint ad plationẽ ac iudi-
ciariã potestatẽ eligẽdi ac pmouẽdi. De quibus in primis fert in textu, q debeãt esse poten-
tes, vt queãt puersos ac rebelles terrere, refrenare, corrigere. Si aũt habuerit potestatẽ sine sa
piẽtia atq; iustitia, dat eis tyrãnizandi occasio, & addit oleũ igni. Verũtamẽ vbi nr̃a trãsla-
tio habet, Prouide viros potẽtes: alia cõtinet, Prouide viros sapiẽtes. Sapiẽtia qppe summe
Eccẽs 7. est necessaria iudicibus ac platis. Propter qd, Væ terræ cuius princeps puer est. Et Plato bea
Plato. tã dixit rempublicã, cuius rectores sapientiæ student. Et 5. de Ciui. Dei asserit Augustinus:
August. Illi qui vera pietate præditi bene viuunt, si habẽt scientiã regendi populos, nil est felici' re-
bus humanis, q si (Deo miserante) habeant potestatẽ. Verum vt ait sanctus pater Bernardus,
Bernar. rara est huiusmodi auis in terra: ideo si occurrat, iniiciendę sunt manus, vt appræhendat. Se-
cundo, de eligendis & pmouendis fertur in textu, q sint Deũ timentes: alioquin cito à veri-
tate recederẽt æquitatis, & timore periculi vel offensæ humanæ, iudicia proferrent iniusta.
2. Pa. 19. Hinc libro 2. Paralip. fidelissimus rex Iosaphat legitur dixisse suis iudicibus: Videte quid fa-
ciatis. Non eñ hominum exercetis iudicium, sed Dei: & quodcũq; iudicaueritis, in vos re-
dundabit. Sit timor dñi vobiscum, & cuncta cum diligẽtia facite. Tertio dicitur de eisdem,
q in eis sit veritas: veritas, inquã, vitæ, ita vt virtuosi existãt, ne sint indigni alios iudicare. Si-
quidẽ indignus est reũ diiudicare, q in eisdẽ aut maiorib' est peccatis, vt ait Ambro. Sit qq;
in eis veritas doctrinæ, quatenus secundũ regulas iuris procedãt, & rationabiliter instruant
partem vtranq;. Sit item in eis veritas iustitiæ, sicut S. Iob dixit: Iustitia indutus sum. Nam &
Iob 19. philosophus ptestat, q iudex debet esse quasi animata iustitia, & lex viua, vt à vera æquitate
Philoso. nusq̃ discedat, quia ad ipsum confugiũt homines, quasi ad regulã æquitatis. Hinc in Deute-
ronomio Moses loquitur: Date ex vobis viros gnaros & sapientes, quorum cõuersatio pro-
Deut. 1. bata sit in tribubus vestris: & ponam eos vobis principes. Quibus etiam ibi legitur præce-
pisse: Quod iustum est, iudicate: siue ciuis sit ille, siue peregrinus, nulla erit distantia: ita par-
uum audietis, vt magnum: nec accipietis cuiusquam personã, quia iudicium Dei est. Quar-
to dicitur de eisdem, q odiant auaritiam, vt s. non solum non sint auari, sed tam in se, q̃ in
Exo. 23. aliis, totis præcordiis auaritiam detestentur. Vnde infrà scribitur: Non accipias munera,
quæ excæcant etiam prudentes, & subuertunt verba iustorum. Veruntamen alia translatio
habet, Qui oderint superbiã. Superbia nanq; tanto plus est præsidentibus ac iudicibus odi-
Sapiẽ. 6. enda, quanto eis maior est occasio superbiẽdi, quia in sublimitate quadam se intuẽtur, eisq;
plurimi blandiuntur, & magna eis libertas est faciendi quod volunt. Verũ, si pensent quod
Ecci 32. Sapiens habet, formidabunt & humiles erunt. Scriptum est enim ibidem: Data vobis est po
testas ab altissimo, qui interrogabit opa vestra, & cogitationes vestras scrutabit. Cito & hor
rende apparebit vobis, qm̃ iudiciũ durissimũ in his qui præsunt, fiet: & potentes, potẽter tor
menta patientur. Hinc Ecclesiastic' ait: Rectorẽ te posuerũt? noli extolli: esto in ipsis, quasi
vnus ex illis: curam illoꝝ habe, & sic considera. Tales itaq; sunt eligẽdi & pmouẽdi, immo
secundũ forum cõscientiæ tenetur vnusquisq; eligere meliorẽ seu digniorẽ, q̃uis secũdum
forũ cõtentiosum sufficiat, eligere bonum & dignum. Alioquin electio semper posset cassa
ri. ¶Postremo, in hoc capitulo cõmendatur nobis gloriosa humilitas, optimaq; docilitas di
uinissimi Mosis, qui dum ad libitũ diuinis frueret alloquiis, angelici[illegible] instrueret dogma-
tibus, nihilo minus dignãtissime sumpsit, prõptissime qq; impleuit vi[illegible] gentilis instructio-
nẽ. Nemo igit cornua sibi assumat, nullus in suis oculis tã sapiens exte[illegible] vt increpationes &
informationes suscipere dedignet, immo & ab inferiori dignãter acc[illegible]iat & gratãter, q-
Origen. quid vere & salubriter ab illo audierit. Hinc Origenes disseruit: Satiari [illegible] possumus intuen-
do quod

do quod scriptũ est, q̃ vehemẽter nos instruat. Etenĩ cũ prospicio, ꝙ Moses ꝓpheta Deo plenus, cui Deus facie ad faciẽ loquebatur, cõsilium accepit à Iethro Madian sacerdote, admiratione nimia stuporẽ mẽtis incurro. Scriptũ est enĩ: Audiuit Moses vocẽ soceri sui, & nõ dixit socero suo: Mihi loquit̃ De⁹, & cælesti sermone defert̃ ad me, q̃d agere debeã: & quõ cõsiliũ ab hoïe suscipiã, & à viro gẽtili? Et nõ q̃s dicat, sed q̃d dicat, auscultat. Vnde & nos si forte aliq̃n inuenimus aliq̃d sapiẽter dictũ à gentilibus, nõ illud spernamus. Quis aũt eoꝝ qui præsunt, nõ dico, si iã aliqua ei à Deo sunt reuelata, sed si in legis scientia aliq̃d meriti habet, dignat̃ consiliũ inferioris saltẽ sacerdotis accipere, nedũ dixerim laici, nedũ gẽtilis? Sed Moses q̃ erat præ cũctis hoïbus mansuetus, consiliũ accepit inferioris, vt & formã daret humilitatis principibus populorũ, & futuri sacramenti designaret imaginem. Hæc Origenes. Exo. 33. Exo. 18. Num. 12

¶Declaratio literalis cap. XIX. Mense tertio egressionis filiorum. Art. XXXIX.

Aduentus filiorũ Israel in montem Sinai, & præparatio eorundem ad suscipiẽdum ibi legem à domino, describuntur in isto capitulo. [Mense tertio egressionis filioꝝ Israel de terra Aegypti, in die hac] scilicet prima die mensis illius, [venerũt in solitudinẽ Sinai:] Quẽadmodũ dictum est, tota eremus illa, fuit vna grãdis solitudo, seu vnũ desertum, longe ac late extẽsum: sed in diuersis partibus suis sortita est diuersa vocabula. ¶Circa hæc ait Glossa: Quadragesimoseptimo die postq̃ egressi sunt de Aegypto, primo die mẽsis tertij, scilicet Iunij, peruenerũt ad montẽ Sinai, ibiq̃ peractis duob⁹ diebus, quibus sanctificati sunt, hoc est, ad legẽ suscipiendã purgati ac præparati, die tertio. i. 50. die ab egressu, videlicet die Pẽtecostes legẽ receperũt. Receperũt eam, inquã, verbotenus, vt infrà patebit. Postea vero receperũt eam in scriptis, puta in tabulis, cum Moses fuisset cũ dño in vertice montis 40. diebus ac noctibus. [Nam profecti de Raphidim, & peruenientes vsq; in desertũ Sinai, castrametati sunt in eodem loco, ibiq̃] tentoria sua fixerunt, eo ꝙ colũna nubis quiesceret ibi [e regione] hoc est, ex opposito [montis] Sinai. Vnaquæq; aũt tribus atq; familia, accepit locũ & spatium congruum ad ponendũ in eo suum tentoriũ. Erantq̃, vt dicitur, aliqui deputati, qui facerent huiusmodi diuisionẽ & assignationẽ locorũ, atq; vt Lyra, R. Samonẽ sequẽs, affirmat, fixerũt tẽtoria e regione mõtis ad plagã orientalẽ, quatenus adorarent dominũ sup montẽ Sinai, vultibus versis ad occidentẽ, q̃m versus occidentẽ adorabãt Iudæi. Sed his contradicit R. Paulus, dicens rationẽ illam esse inualidã: quia Iudæi (vt ait) adorabãt versus occidentẽ, quãdo erãt in tabernaculo vel in templo, in quo arca testamẽti & propiciatoriũ erãt in parte occidentali: sed quãdo erãt extra templũ, in parte occidentali, respectu tẽpli, adorabãt ad orientẽ: aliàs orando vertissent terga ad templũ, q̃d valde inconueniens reputant. Vnde hodie Hebræi existentes in partibus Europæ, quæ est in parte occidentali respectu Hierusalem non orant versus occidentẽ, sed orientẽ, iuxta q̃d 3. Regũ libro Salomon ait: Adorabunt te contra viã terræ, quã dedisti patribus eorum, & ciuitatis quam elegisti, & templi. Melius ergo cum alijs expositoribus dicitur, ꝙ castrametati sunt e regione mõtis Sinai circunquaq;. Hoc dictũ R. Pauli, quantum ad aliqua, verum est: sed non videtur in toto huic literæ cõsonare. Quod enĩ per circuitũ rei figitur, non proprie dicitur figi e regione ipsius, sed magis in gyro eius. [Moses aũt ascendit in montẽ ad Deum] .i. partem montis ascendit, in quo Deus fuit per speciales effectus. [Vocauitq̃ eum dominus de monte] .i. dominus in superioribus montis existens, vocauit Mosen, iubens vt magis ascẽderet. Qui nõ præsumpsit altius scandere nisi iussus, q̃a iam ante audiuit à domino circa rubũ, Ne appropies huc. Et Iosepho teste, mons Sinai tam altus est, tam proceros scopulos habet, vt non solũ inaccessibilis extet hominibus, quãtum ad altitudinem suã, sed & videri vix queat sine visus labore. Et cum sermo esset Deum habitare in eo, terribilis & inadibilis omnibus fuit. Deinde omnia ista ministerio angelorũ facta creduntur, ita ꝙ angelus in Dei persona apparens, & vocem sensibilem formans, Mosen est affatus. [& ait: Hæc dices domui Iacob,] hoc est, posteritati ipsius Iacob, [&] pro id est, [annunciabis filijs Israel. Vos ipsi vidistis quę fecerim Aegyptijs,] hoc est, qualiter eos plagaui propter vos, [quomodo portauerim vos super alas aquilarum,] id est, ex Aegypto vos transtuli, & ab Aegyptiorum impugnationibus vos defendi, sicut aquila portat suos pullos de loco ad locum, & portando eosdem tuetur ne lædantur. Dicitur enim quòd portat eos supra proprium dorsum, sicq̃ corpus suum exponit pro pullorum defensione: ita & angelus columnam nubis posuit inter Aegyptios & Hebræos, ne Aegyptij impugnarent Hebræos ante transitum maris rubri, quemadmodum suprà patuit. [& assumpserim mihi.] hoc est, gratiose & pie applicuerim vos cultui meo, vt mihi adhæreatis ad gloriã nominis mei, atq; ad vestram salutem. [Si ergo audieritis vocem meam,] hoc est, verbis meis obtemperaueritis, [& custodieritis pactum meũ,] id est, legem meam vobis nunc dat[...]am, memoriter efficaciterq̃ seruaueritis: [eritis mihi in peculium de cunctis populis.] id est, præ cæteris gẽtibus vniuersis, eritis populus mihi specialiter charus, familiaris, & hære[d]itarius, durante cursu veteris testamenti, ita ꝙ pascam atq; custodiam vos

R. Salo. R. Paul⁹. 3. Reg. 8. Iose. li. 3 ant. iud. cap. 6. Exo. 14.

am vos, sicut custodit & pascit pastor propriũ gregem. Hinc per Esaiam loquit dñs: Hæreditas mea Israel. Unde (vt dicit) in Hebræo habetur, Eritis mihi amicabilitas, ita q̃ p illud abstractũ insinuat, q̃ specialissime essent Deo dilecti. Hinc in Deuteronomio legit: Te elegit dñs, vt sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terrã. ¶Porro peculiũ appellat bonũ speciale alicui appropriatũ. Et ita plebs illa fuit Deo specialiter applicata. [Mea est em̃ om̃is terra:] hoc est, vniuersi habitatores terrę simul cum terra, mei sunt iure creationis & vniuersalis imperij. Ideo possum vos ita cõiungere mihi per gratiã. [Et vos eritis mihi in regnũ sacerdotale] hoc est, regnabo in vobis, & reges vobis pręficiam, atq; in regno vestro erũt sacerdotes mihi deuoti, & cõsecrati eritis. [& gens sancta:] qm̃ corda vestra virtutibus erunt repleta, & vos meo cultui eritis dedicati. [Hæc] iam prædicta, [sunt verba quæ loqueris ad filios Israel.] Itaq; Deus anteq̃ legem plebi proposuit, cõmemorauit ei actus suę iustitiæ circa Aegyptios, & actus suæ misericordiæ circa eos, quatenus Deum timerẽt vt iustum & oĩpotentem, eumq; diligerẽt vt pium ac liberalẽ, atq; vt sibi grati cõsisterent, ac per hoc maiora suscipere mererent. ¶Insup fecit eis dulcissimã, excellentissimamq; promissionẽ, si de cætero obedirẽt, vt sic ꝓuocarent ad meliora, & ipsum ardenter diligerẽt, à quo in dilectione sic erant ꝓuenti. [Venit Moses, & cõuocatis maioribus natu populi, exposuit eis [oẽs sermones q̃s mandauerat dñs.] hoc est, verba pręfata, quæ Deus iussit eis insinuari. [Respondit q; om̃is populus simul: Cuncta quę locutus est dominus, faciemus.] Compuncti em̃ erant ex verbis pijssimis iam prædictis. Itaq; vt om̃ia fierent ordinate, Moses primo verba Dei retulit superioribus Iudæoꝝ, & illi vlterius retulerũt inferioribus, vt sic inferiores assuescerẽt superiores suos reuerenter audire. [Cũq; retulisset Moses verba populi ad dominum] Quod Moses fecit, nõ vt dño ignota denũciaret, sed vt à dño aliqd plꝰ audiret, & itẽ, vt suũ impleret officiũ, qm̃ mediator fuerat cõstitutus inter Deũ & populũ. Et rursus, quatenꝰ bona populi verba corã dño recitãdo, grãm impetraret à dño ipsi plebi. Iuxta quẽ modũ angelus dixit Cornelio cẽturioni: Oratio tua & eleemosynæ tuæ cõmemoratæ sunt in cõspectu Dei, vt legit in Actis. Tobiæ quoq; Raphael angelus: Ego, inqt, obtuli orationẽ tuã domino. [ait ei dominus: Iã nũc]. i. cito post hæc, vtpote 3. die, sicut patebit, [veniã ad te in caligine nubis]. i. in nube caliginosa, [vt audiat me populꝰ loquentẽ ad te] ex ipsa nube, [& credat tibi in perpetuũ:] certi q̃ ex diuina reuelatiõe locutꝰ sis eis. Et q̃ ait, vt credat tibi, intelligendũ est tã de his q ibi tũc aderãt, q̃ de posteris eorundẽ. Et q̃uis multi eorũ postmodũ ad incredulitatẽ dilapsi sint, dñs tamẽ fecit q̃d in ipso erat, vt & increduli inexcusabiles inueniant. Qualiter aũt istud sit factũ, sequẽti recitat cap. ¶Cur aũt dñs apparuit Mosi in nube aut nubis caligine, & ex ea locutus est ei: Respondet, q̃ ad innuẽdũ q̃ ipse dñs sit cælestium princeps, cuius magnificẽtia nubes discurrũt, quæ in aereo cælo generant atq; mouẽtur ad Dei imperiũ. Et itẽ ad insinuandũ, q̃ Deum in hac vita in seipso clare cernere nõ valemus, sed (iuxta Apostolũ) videmus per speculũ in ęnigmate. Tamẽ vt R. Paulus hic asserit, quando dñs venit ad Mosen ad loquendũ & apparendũ ei dũtaxat, dicit venisse in nube, non in caligine nubis: sed quando venit ad loquendũ Mosi ex nube coram populo, dicit venisse in caligine nubis, qm̃ Moses habuit clariorẽ Dei cognitionẽ q̃ populus. Veruntñ an ista ꝓprietas in huiuscemodi locutione semp seruetur, infrà patescet. [Nunciauit ergo Moses verba populi ad dñm:] sicut iam dictũ est. [Qui dixit ei: Vade ad populũ, & sanctifica illos] .i. exhortare & ꝑcipe eis, vt sanctificẽt se, implendo q̃ eis præcipies, vtpote à carnalibus abstinendo amplexibus, & spiritalibus actibus insistẽdo. [hodie & cras, lauentq; vestimẽta sua:] non q̃ in vestibus sit macula culpæ, vel q̃ exteriorem candorem reꝝ inanimataꝝ Deus p se aut principaliter curet, sed vt per vestimentoꝝ lotionem corporeã, intelligerent se intus debere spiritaliter lauare & expurgare p cõuersionẽ & cõtritionẽ mẽtis ad Deũ. Rudi etem̃ populo dedit Deus ꝑcepta, eis proportionata. [& sint parati in diẽ tertiũ:] ita vt tunc inueniantur p præuia virtutũ exercitia dispositi, purgati, deuoti ad occurrendũ dño, & ad suscipiendum legem ipsius. [In die em̃ tertia descendet dñs corã om̃i plebe super montem Sinai.] Non q̃ Deus in sua natura mutauerit locũ, sed per quosdã effectus mirabiles circa mõtem Sinai factos, monstrauit se aliqd nouum operari ibidẽ, per q̃d cognoscebat ibi præsens adesse. Itaq; descẽdet. i. præsentiã suã in loco inferiori ipso cælo, mõstrabit per effectꝰ magnificos. [Constituesq; terminos populo p circuitũ] montis, [& dices: Cauete ne ascendatis in montẽ, nec tãgatis fines]. i. partes seu extremitates [illius. Oĩs q tetigerit mõtẽ, morte morietur] .i. corporaliter occidet, immo & spiritaliter interibit, peccãdo mortaliter per diuini violationẽ pcepti. Istud tamen præceptum ex sua natura fuit præceptum iuris positiui, sicut & illud, quod Deus dedit in paradiso primis parentibus de nõ gustãdo fructum arboris scientiæ boni & mali, quem fructũ comedere, nõ fuit malũ in se, sicut nec tangere mo[n]tẽ. Positiua qppe pcepta dicũtur, q̃ sunt de rebus ideo debitis aut illicitis, quia iussæ sunt [au]t prohibitæ fieri: non aũt idcirco iussæ aut ꝓhibitæ fieri, qa ex sua ratione sint moraliter b[on]æ aut malæ. [Manus non

Margin notes: Esai. 19. — Deut. 7. — Acto. 10. — Tobi. 12. — Deut. 33. — 1. Co. 13. — R. Paulꝰ. — Gene. 2.

nõ tanget eum]. i. nullus vestrũ manibus suis mõtem attinget rependo aut innitẽdo. [sed lapidibus opprimet, siue cõfodietur iaculis,] quicunq; montẽ tetigerit. Hoc aũt Deus tã rigorose pcepit, ad innuendũ cũ quãta reuerẽtia sit accedendũ ad ipsum, & ne aliqs cũ præsumptione aut curiositate ad diuina se ingerat, qm̃ scrutator maiestatis opprimet à gloria. Item ad designandũ, q̃ vehemẽter deficiat imbecillitas mẽtis humanæ, ab excellẽtia & cõpræhensione maiestatis diuinæ. [Siue iumẽtũ fuerit, siue homo, nõ viuet:] si tetigerit montẽ, quousq; fuerit data tãgendi licentia. Nam subdit: [Cũ cœperit clangere buccina, tũc ascendant in montẽ. ¶Circa hoc Rabanus scribit: Prius phibet populũ in montẽ ascẽdere, nũc iubet vt clãgente buccina, ascẽdant in montẽ, p hoc humanã cõpescens audaciã, atq; ad obediendũ inuitãs, ad designandũ, ꝙ ad pdicationis vocẽ debemus nos ad superna erigere, nec sacramentorũ inuestigationẽ ex nobisipsis psumere, sed Dei vocationẽ sequi. Alij sic exponunt: Cũ cœperit clangere buccina in cacumine montis ab angelo, tunc ascẽdant in montẽ. i. ad terminos sibi præfixos accedant, per quod monti appropinquabũt, nõ tamẽ transeãt vltra terminos ipsos. Sicq; p hæc verba nõ dabat eis licẽtia transgrediendi terminos illos, sed insinuat ꝙ ante clangorẽ buccinæ stent aliqualiter remote à terminis illis, & in ipso clangore eosdẽ accedãt. Quod nũc vocatur in montẽ ascẽdere, qm̃ termini illi erãt in pede mõtis in aliquãto ascensu. Porro, vt Lyra refert, in Hebræo habetur: In ptractu buccinæ ascendãt. Quod quidã Hebrei exponũt, dicẽtes fuisse quendam modũ clangẽdi protẽsum, qui fuit signũ recessus Dei à mõte, tuncq; licuit populo terminos præstitutos trãscẽdere, atq; in montẽ ascẽdere. ¶Quæri potest, cur bestia montẽ tangẽs, fuerat occidẽda, cum non peccasset in hoc. Respondet, ꝙ dñs bestiæ in re sua puniebat, quã à montis cõtactu nõ custodiuit. Et etiã iussum est hoc, ad incutiendũ maiorẽ timorem ac reuerentiã diuini pceptitemq; ob mysticã significationẽ, ad præfigurandũ videlicet, ꝙ homo carnalis indignus est ad diuinorum cõmunionẽ, & ad contẽplandũ superna. [Descenditq; Moses de mõte ad populũ, & sanctificauit eũ] dispositiue, sicut expositũ est. [Cumq; lauissent vestimẽta sua] ob causas inductas. Nõ aũt iussi sunt noua induere vestimẽta, sed per lotionẽ innouata seu cãdidata, quia per interiorem lotionẽ nõ mutatur anima quantũ ad suã substantiã, sed in accidẽtalibus, & spiritaliter innouat ac resplẽdescit. Voluit q̃q; dñs in vestibus Hebræorũ ostẽdere speciale miraculũ, qa per tantũ tẽpus ac spatiũ, quo in toto illo deserto fuerũt, nõ sunt attrita. [ait ad eos: Estote parati in diẽ tertiũ] iuxta sensum prehabitũ, [& ne appropinquetis vxoribus vestris] per carnalẽ copulã vel cõplexum, immo nec per inordinatã affectionẽ. Quamuis em̃ copula illa sine peccato fieri queat, tamen ob voluptatẽ adiunctã, deprimit mentẽ, & ad deuotionem reddit ineptã, vel minus idoneam, etiã ad tempus actu cessante. Decuit quoq; eos à carnalibus delectatiõibus abstinere ad aliquantũ tẽpus, qui ad tantã diuinorũ speculationem & participationem fuerant admittendi. Certum est etiã, ꝙ populus ille pro maxima sui parte fuit ita carnalis & pronus ad vitia, ꝙ vir cognouit vxores sine admixtione peccati. Est etiã mystica ratio huius mandati, videlicet ꝙ populus Christianus non debet sacramentũ altaris suscipere absq; preuia abstinentia à copula etiã coniugali: quanto magis illegitima. [Iãq; aduenerat terti⁹ dies, & mane inclaruerat.] Circa hoc scribit Lyra: Hic est dies sextus tertij mensis. Quarto em̃ die eiusdẽ mẽsis, dixit eis Moses verba pdicta, vt R. Salomon dicit. Sicq; sexto die huius mensis fuit lex data. Sed his repugnare videtur, quod ait Glossa: Hic est tertius dies tertij mensis ab exitu Israel de Aegypto. A die ergo quo pascha fecerũt, videlicet à 14. die primi mensis vsq; ad diem istũ quo data est lex, dies 50. fuerunt, vtpote decẽ & septem dies primi mensis, & dies 30. mensis secundi, qui simul sunt dies 47. & tres dies tertij mensis, in cui⁹ tertio die data est lex. Cui cõputationi magis cõcordat, q̃d magister in historijs scribit, immo preinducta glossæ verba cõsonant prorsus verbis Augustini, vel potius ex verbis eius sunt sumpta, concordant & textui. Ideo ita tenendũ censetur. Itaq; tertio die valde diluculo, vt in Scholastica historia dicitur, ante solis ortum. i. anteq̃ sol ipse apparuit p seipsum, non tamen ante auroram, quia in textu asseritur, iam mane inclaruerat. [& ecce cœperunt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes densissima operire montem.] Quæ om̃ia angelico ministerio formabant. Cumq; tonitruũ sit extinctio ignis in nube, seu sonus fact⁹ in ea, facile fuit angelo sancto in nube illa formare tonitrua, & inde emittere fulgura. Magniq; venti & pluuiæ erant ibidem, vt Iosephus scribit. [Clangorq; buccinæ vehementius pstrepebat.] Angelus quippe formauit sonũ huiusmodi. An tamen per verã tubam, an alio modo sibi placenti, quis nouit? Verumtñ Iudæi, iuxta suarũ cõsuetudinem fabularum, dicunt sonum illũ factum per cornu sumptũ de ariete pro Isaac immolato. [Et timuit populus q erat in castris.] In Scholastica historia ex Iosepho fertur, ꝙ prædictis terribilibus auditis, putabant & ipsum Mosen ira Dei perisse. Tandẽ vero Moses lætus apparuit, & aer serenus cum eo inter ipsos reuersus est. Qui dixit ad eos: Hodie nõ audietis me Mosen, sed illum qui pro vobis percussit Aegyptum, qui dedit viam per mare, panem de cælo, aquã de petra. Fiant ergo verba

Pro. 25.
Raban⁹.
In Lyrẽ sem.
R. Salo.
Exo. 12.
August.
Eusebi.
Iose. li. 3. ant. iud. cap. 6.
Gen. 22.
Eusebi⁹.
Iose. li. 3 ant. iud. cap. 6.

go verba Dei vobis amabiliora, q̃ ꝓprĳ filĳ & vxores. [Cũq; eduxiſſet eos Moſes in occurſum Dei], i. vt ſe reuerẽter ac deuote p̃ſentarẽt Deo, ſup montẽ Sinai deſcẽdẽti per modũ expoſitũ. [ſteterũt ad radices mõtis] videlicet iuxta terminos eis p̃fixos, nõ vltra, ſed citra eos. [Totus aũt mons Sinai fumabat] p̃ſertim in vertice eius vbi fumus aſſcẽderat, [eo ꝙ deſcendiſſet dñs Deus ſup eũ in igne,] q fuit al[9] à colũna ignis, iter mõſtrãtis in noctib[9]. [& aſſcenderet fumus ex eo quaſi de fornace.] Ex quo videt̃, ꝙ ignis ille fuit ſpiſſus & ſatis obſcur[9], nõ multũ ſubtilis & clarus, quatenus maiorẽ incuteret formidinẽ duris Hebræis. [Eratq; om̃is mons terribilis] nimis, propter ea quæ fiebãt & apparuerũt in eo. [& ſonitus buccinæ paulatim creſcebat in maius, & ꝓlixius tẽdebatur.] Oĩa iſta fecit dñs corã plebe anteq̃ legẽ dedit, ad demonſtrandũ ſuæ oĩpotentiã maieſtatis, vt timeret̃, qa lex illa fuit lex timoris & ſeueritatis iuſtitiæ imperfectis collata, qui per timorẽ & rigorẽ iuſtitiæ fuerãt ad legis obſeruantiam inducẽdi. Lex vero euãgelica, eſt lex charitatis & pietatis, idcirco à Chriſto ſedente in monte cũ ſerenitate & quiete eſt data, quia ad eam ſeruandã inducẽdi ſunt homines amore ſummi boni ac zelo virtutũ. De hac re, i. vtriuſq; hui[9] legis diſtinctiõe, multa ſcribit Apoſtolus ad Hebræos: Nõ acceſſiſtis, inquiẽs, ad tractabilẽ & acceſſibilẽ ignem, & ad turbinem, &
Heb. 12. caliginẽ, & procellã, & tubæ ſonitum. Ex quibus probat̃, ꝙ ibi extitit etiã turbo, i. vehemẽs ventus, q̊d tñ hic non fert̃ in textu. ¶ Quæri poteſt, cur dñs apparebat in igne, immo & in igne huiuſmodi, atq; caligine & in nube. Reſpondet̃, ꝙ diuina, per proprietates ignis ſpecialiter deſignant̃, in tantũ ꝙ & Deus ipſe ignis conſumens vocatur, vt alibi plenius dictum eſt.
Deut. 6. Cur aũt in igne ſic denſo, & in caligine atq; in nube, iam ante ſolutũ eſt. Voluit nanq; Deus in veteri teſtamẽto ſuæ iuſtitiæ monſtrare rigorẽ, & ſuæ incutere maieſtatis horrorẽ, quatenus & per hoc oſtẽderet ſe rerũ humanarũ eſſe prouiſorem ac iudicem, q̊d à paucis tũc cre-
3. Reg. 8. debatur. Hinc 3. Regũ Salomon ait: Dñs dixit vt habitaret in nebula. Pro quo, libro 2. Para-
2. Par. 5. lip. legit̃: Dñs dixit vt habitaret in caligine. Vnde & Naum 1. Dñs, in tẽpeſtate & turbine viȩ eius. Porro Iudæi dicũt dñm apparuiſſe in igne & nube, qm̃ ignis & nubes nõ habent fixam figurã. Idcirco in eis apparuit dñs, i. per illa, ne Hebræi ad idololatriã proni, haberent occaſionem formandi imagines Deo. Iſtud tñ non videtur magni valoris, qm̃ ignis & nubes ſatis faciliter poſſunt formari ac pingi. [Moſes loquebat̃] ad Deũ, [& dñs reſpõdebat ei] tanq̃ mediatori inter ſe & populũ. [Deſcenditq; dñs ſuper montẽ Sinai in ipſo mõtis vertice, & vocauit Moſen in cacumẽ eius] ſ. mõtis, ad deſignandũ q̃ familiaris & char[9] exiſteret dño, & vt eius verba attentius ſuſciperent̃ à populo. [Quo cũ aſſcendiſſet, dixit ad eũ: Deſcẽde, & cõteſtare populũ, ne forte velint trãſcendere terminos ſibi p̃fixos ad videndũ dñm] i. ad inſpiciendũ curioſe aut prȩſumptuoſe, qualiter aut in qua forma ego dñs tibi appareo, q̊d ſcire ad eos nõ pertinet, nec ſunt digni. [& pereat ex eis plurima multitudo,] videlicet om̃es qui fecerint hoc, aut cõſenſerint ipſis, qa tales mox occiderent̃, & ꝓpter ſuũ exceſſum eſſent damnandi. [Sacerdotes q̊q; q accedũt ad dñm,] ingrediendo tabernaculũ, templũ, vel ad altare, offerendo ibidẽ, vbi Deus ſpecialiter eſſe aſſerit̃. [ſanctificent̃] i. ſeipſos purificẽt modis p̃tactis, [ne * pcutiam eos] plaga mortis corporalis ac ſpũalis. Si iſtud intelligatur de ſacer-
*percutiat dotibus Leuiticȩ ſtirpis atq; Moſaicȩ legis, per anticipationẽ eſt dictũ, qm̃ ſacerdotes huiuſmodi nondũ fuerant inſtituti, vt ſit ſenſus, ꝙ ſacerdotes tales poſt ſuã inſtitutionem nõ præſumãt ad dñm niſi purificati accedere, nec ſua officia indigne explere. Si aũt intelligat̃ de ſacerdotibus qui erant in lege naturæ, exponetur de primogenitis Iſraelitarũ, qui officio ſacerdotĳ fungebãt̃ vſq; ad ſacerdotĳ inſtitutionẽ Leuitici. nam vſq; ad id primogeniti fuerãt ſacerdotes. Iã q̊q; iuſſerat dñs primogenitos Iſrael ſibi ſanctificari, vt cap. 13. continet̃. [Dixitq; Moſes ad dñm: Non poterit vulgus aſſcendere in montẽ Sinai. Tu em̃ teſtificatus es & iuſſiſti, dicẽs: Pone terminos circa mõtem, & ſanctifica illũ.] Hoc vltimũ verbũ Moſes ante non ſcripſit, cætera clara ſunt. Dominus em̃ iuſſit Moſi p̃figere populo terminos, vltra quos non aſſcenderẽt montẽ. Sed quõ intelligendũ eſt q̊d dixit ad Moſen, ſanctifica illũ, vtpote montem? Et reſpõdendũ ꝙ ſicut templũ materiale dicitur ſanctificari, dũ diuino cultui dedicatur, ſic Moſes mõtem Sinai ſanctificauit, denũciando Iudæis ꝙ ille mons eſſet electus & deputatus à Deo ad peragendũ in eo multa diuina, qm̃ ibi apparuit & locutus eſt dominus, apparuerũtq; angeli, data eſt lex, & varia myſteria ſunt expleta. Deniq; ex verbis iam habitis ſatis apparet, ꝙ S. Moſes tã libenter fuit in vertice mõtis cũ Deo, ꝙ inuite deſcẽdit. Ideo quaſi excuſando ſȩ de deſcenſu, dicebat: Non poterit vulgus aſſcendere. Quaſi dicat: Iam ſemel dixi hæc eis ex parte tui. Sed dñs rurſus iubet, Vade, deſcende, vt repetas populo quæ ſemel dixiſti, quatenus diligẽtius ea obſeruet. [Cui ait dñs: Vade, deſcẽde. Aſſcẽdesq; tu & Aaron tecum,] vt ſit ſocius tuus, audiendo ex me prȩcepta tibi nunc conferẽda, quemadmodum
Exo. 13. hucuſq; fuit tibi aſſociatus in faciendo ꝓdigia, dirigendoq; populũ. [Veruntamen cito deſcendit, nec fuit cũ Moſe in vertice montis per 40. dies, de quibus infrà dicetur. [Sacerdotes aũt & populus non tranſeant terminos] ſibi prȩſcriptos, [nec aſſcendant ad dñm] in vertice

tice mõtis,[ne forte interficiat illos.]Quod ait,ne forte,non notat ambiguitatem,sed libertatem in Deo, qui omnia operatur non necessitate naturæ, sed secundum propositum suæ voluntatis atq; liberrime.[Descenditq; Moses ad populum,*& narrauit eis.] *& oĩa

¶De mystico huius capituli XIX. intellectu. Artic. XL.

QVadragesimoseptimo die ab exitu de Aegypto,venerunt in Sinai.Certũ est,per quadragenariũ numerum tẽpus pœnitẽtiæ designari: per septenarium vero, septẽ dona spiritus sancti: per montẽ Sinai,altitudinẽ contẽplandi.Qui ergo vult ad contemplationis apicẽ peruenire,primo in actibus pœnitentiæ se condigne exerceat, atq; in donis spiritus sancti q̃tidie crescere enitat,quatenus mẽte iam reformata, gloriã dñi speculetur facie reuelata.Deniq; inter oẽs Israelitarũ mãsiones, mãsio in mõte Sinai fuit pcipua,qm cõtemplationis quietẽ summe desiderãt veri & spiritales Israelitæ,in quibus dolus non est,non hypocrisis,neq; duplicitas,neq; calliditas. Siquidẽ simulatores & callidi puocãt irã Dei.Denique sicut p Mosen dñs dixit Iudæis, Vosipsi vidistis q̃ fecerim Aegyptijs,quõ portauerĩ vos sup alas aquilarũ:ita p chorũ beatissimorũ apostolorũ annunciauit Christus vniuersis hominibus,qualiter pro eorũ salute impugnauit & vicit inuisibiles hostes,immo & seculi vanitates,hoiesq; puersos,psecutores iustorũ. De quibus dixit discipulis: In mũdo pressurã habebitis,sed cõfidite, ego vici mũdũ. Qualiter etiã sub alis misericordiæ suæ suscepit nos,ad fontẽ q̃q; baptismi,& ad alia ecclesiastica sacramẽta nos duxit,& nos ex gẽtilitate natos assumpsit sibi in populũ,oleastrũ inserẽs in bonã oliuã,naturalibus ramis relictis.Idcirco si ei grati & obedientes fuerimus, erimus ei populus peculiaris præ cunctis hoibus, efficiemurq; ei regnũ sacerdotale & gens sancta. Multo em̃ charior est Christo ecclesia, q̃ olim extitit synagoga.Numero q̃q; & meritõ & oĩ charismate spiritus sancti transcendit ecclesia ineffabiliter synagogã.Propter q̃d in Apoc.habetur:Christus dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Princeps q̃q; apostolorũ:Vos,inquit,genus electũ,regale sacerdotium, gens sancta,populus acquisitionis, vt virtutes annũcietis eius, q de tenebris vos vocauit in admirabile lumẽ suũ.Respõditq; oĩs popul⁹ simul:Cũcta quę locutus est dñs,faciem⁹. Ita & nos in baptismo abrenũciauimus oĩbus põpis,operibusq; diaboli, & vniuersis Dei mãdatis obtẽperare cõdiximus,q̃d itẽ post recidiuũ in sacramento confessionis peregimus.Quid igitur nobis incũbit,nisi vt totis viribus ea,ad quæ nos toties obligauimus,impleamus, nec cessemus deflere, q heu tam enormiter ac frequẽter ea trãsgressi sumus? Vade & sanctifica populũ hodie & cras,lauentq; vestimẽta sua,& sint parati in diẽ tertiũ.Sic domin⁹ iubet prælatis & prædicatorib⁹ in contẽplationis exercitio cõstitutis,vt ab altitudine huiusmodi exercitationis paululũ descẽdentes,ad creditũ sibi dominicũ gregẽ festinent,& eum hortãdo, instruẽdo,corripiẽdo, inflãmando,sanctificent hodie & cras,hoc est, statim sine periculosa dilatiõe,& nõ nimis curiose,sed ad tẽpus sufficiẽs, quatenus in die tertio,vtpote post veram confessionẽ & satisfactionẽ,sint parati vnigenitũ Dei in sacramento suscipere,atq; in monte contẽplationis spiritũ sanctũ salubriter intueri.Die em̃ tertio descendet dominus coram om̃i plebe sup montẽ Sinai, quia post dignã cõfessionẽ & satisfactionẽ idoneã, sanctificata iam mente spiritus sanctus tã euidentia & præclara infundit charismata, vt dubitãdum non sit,quin dominus Deus in huiuscemodi mẽte descẽderit. Cõstituesq; terminos p circuitum populo,& dices:Cauete ne ascẽdatis in mõtẽ.Per hoc clarissime designat,q nulli licet trãsgredi mensurã & semitã sibi pfixas,nec incõpræhẽsibilia fidei testimonia cõpræhẽdere velle,& suo ingenio ea metiri.Sed cũ reuerẽtia & modestia debemus ad cõtẽplanda diuina accedere, pẽsata ppriæ capacitatis & defectuositatis materie, vt studeat vnusquisq; in primis ac maxime ea implere ac possidere, q̃ Deus primo ac maxime requirit ab eo, sicq; iuxta sui status mensurã, & suæ vocationis exigentiã ac grãm sibi cõcessam se occupet. Hinc qppe in Prouer.iubet:Ne trãsgrediaris terminos antiquos,q̃s posuerũt patres tui. Et in Ecclesiastico:Altiora te ne quæsieris,& fortiora te ne scrutatus fueris.sed q̃ præcepit tibi Deus,illa cogita semp.Hinc & Sapiẽs inducit:Sẽsum tuũ dñe qs sciet,nisi tu dederis sapientiã, & miseris spm̃ sctm̃ tuũ de cælis? Idcirco diuin⁹ & sacratissim⁹ Dionysius contestat in libro de ecclesiastica Hierarchia,q nullus angelicorũ spirituũ audet quippiã agere, nisi iuxta legẽ ei desup præstitutã. Om̃is qui tetigerit montẽ, morte morietur.i. qui deitatis altitudinẽ aut supergloriosissimæ trinitatis mysteriũ irreuerẽter scrutari aut cõpræhendere velle psumpserit, aut in Deũ altissimũ per hæresim,perfidiã,blasphemiamve peccauerit,disperibit. Lapidib⁹ opprimet.i.efficacissimis argumẽtationibus atq; acerrimis cõfutationibus conuincet.aut cõfodietur iaculis.i.testimoniis prophetarũ & apostolorũ vndiq; cõstringet & deijcietur. Nempe vt Salomon ait, Verba sapientũ sunt quasi stimuli, & quasi claui in altũ defixi. Man⁹ nõ tangẽt illũ.i.q adhuc solũ animales sunt,nondũ contẽplationis secretũ queunt attingere.Siue iumentũ fuerit,siue homo, morietur.Per iumentũ exprimit animalis homo,qui non percipit ea quæ sunt spũs Dei:Per hoiem vero potest intelligi quicunq; sola naturali & philosophica sapien

Iob 36. Ioan. 16. Rom. 11. Apoc. 1. 1. Pet. 2. Pro. 22. Ecci 3. Sapi. 9. Dionys. Eccẽs 12.

tia pditus, q ad cõtẽplanda Christianę fidei sublimia nequaq̃ idoneus inuenit, & ꝓpria præsumptiõe dãnat, si fidei alta scrutari, & iudicare ac reprobare cõtendit. Vnde & Apostolus:
Colos.2. Videte, inqt, ne qs vos decipiat p philosophiã & inanẽ fallaciã secũdũ traditionẽ hoim. Cũ clãgere cœperit buccina, ascendẽt in montẽ. i. dũ vox pdicatiõis cælestis insonuerit, cõsideret diuina q̃ audiũt, secundũ mẽsurã & intellectũ ecclesię. Cũq; lauissent vestimẽta sua, ait: Ne appropinquetis vxorib⁹ vr̃is. Sic & nos Deo volẽtes occurrere, & eũ in thalamo cordis suscipere, debemus vestimẽta nr̃a lauare. i. p pœnitentiã & cõfessionẽ, emendationẽq; vitæ, oẽm vitiorũ impuritatẽ ab opibus nr̃is atq; virtutib⁹ remouere, separãtes preciosum à vili, vt
Hier. 15. simus q̃si os Dei, & impleamus q̃d Salomon ait: Om̃i tẽpore vestimẽta tua sint candida. Vn
Eccẽs 9. de & in Apoc. dñs ꝓfitet: Qui nõ inquinauerũt vestimẽta sua, ambulabũt mecũ in albis. Hic
Apoc.3. ei qui vestes suas ita nõ lauit, increpatorie dictũ est: Amice, quõ huc intrasti nõ habens vestẽ
Matt.22. nuptialẽ? Deniq; tẽpore sacro, q̃ orationi & cõmunioni est insistendũ, pœnitẽtiæ q̃q; dieb⁹ ab amplexibus decet cessare, cũ dicat Apostolus: Nolite inuicẽ fraudare nisi ad tẽpus, vt va-
1.Cor.7. cetis orationi. Itẽq;: Tẽpus breue est. Supest, vt q habẽt vxores, sint tanq̃ nõ habẽtes. Verum
Ibidem tamẽ saluo remedio his, q pro infirmitate sua remedio indigẽt nuptiali. Iam aduenerat dies terti⁹, & mane inclaruerat, & ecce cœperũt audiri tonitrua & micare fulgura. Hæc dies tertia, est tẽpus euãgelicæ legis. Nã prima dies, est tẽpus legis naturæ: secũda, tẽpus legis scriptę.
Actor.2. Mane tertiæ diei, est diluculũ diei Pẽtecostes, qñ factus est repẽte sonus vehemẽs, replens totã domũ in q̃ primitiua sedit ecclesia: qua spũ sctõ copiosissime adimpleta, cœperũt ab eadẽ emanare tonitrua euãgelicę pdicatiõis, & fulgura cõminationũ, ac pclara coruscare miracula. Tũc & nubes densissima operuit mõtẽ. i. copiosa multitudo milliũ Iudęorũ, q tũc repente cõuertebant, in quibus fuit mortalis infirmitas. Et adhuc obscura cognitio superuenit primitiuæ ecclesiæ, & baptizabat ab ea, clangorq; buccinę vehemẽtius perstrepebat. Clangor ille fuit inuictissima atq; altisona prædicatio beatissimi archiapostoli, cõfundentis & cõuincentis incredulos. Timuit populus qui erat in castris. Tunc eñ oẽs stupebant & mirabãtur, dicentes: Quidnã vult hoc esse? Atq; vt Lucas Euangelista scribit, fiebat om̃i animæ timor.
Ibidem Eos vero qui credebãt, eduxit chorus apostolorũ in occursum Dei, ita ꝙ aduentui & infusioni spũs sancti se præparabant. Steterũt quoq; cõuersi ad radices montis, hoc est, in humilibus locis ecclesiæ. Totus aũt mons Sinai fumabat, eo ꝙ descendisset dñs super eum in igne. Tunc certe tota primitiua ecclesia in monte Sion collecta, præ interiori cordis ardore, verba prædicationis ignita emittebat assidue, eo ꝙ spiritus sanctus in igneis linguis descẽdisset in eã, q pcordia ei⁹ æstuãtissime inflãmauit. Moses loquebat, & dñs respõdebat ei. Sic & bonis ac sanctis plãtis dñs pie respõdet p occultũ instinctũ & sacras scripturas, sanctosq; angelos. Sacerdotes q accedũt ad dñm, sanctificent, ne pcutiat eos. Sacerdotes etem̃ euãgelicę legis tanto spiritalius & castius cõuersari oportet, quãto eorũ sacerdotiũ diuinius præstantiusq; cõsistit, & quo dignior est hostia quã cõsecrãt, tractãt, sumũt, & immolãt Deo patri. Cũ igit filij Israel etiã vxorati, iussi sint abstinere à suis vxoribus vsq; in tertiũ diẽ, quãdo verba Dei fuerãt audituri, suscepturiq; legẽ: qualis est sacerdotũ euãgelicæ legis impietas, qui incõtinentiæ vitio subiacentes, Christum in sacramẽto præsumunt tractare? O quãta est impudentia horum, & q̃ infinita damnatio, intolerabilisq; punitio imminet eis.

¶Expositio cap. XX. Locutusq; est dñs cunctos sermones. Artic. XLI.

Exo. 19. IAm datio legis describit. [Locutusq; est dñs cunctos sermones hos.] In fine præcedentis cap. scriptũ est, qualiter Moses de celsitudine montis descendẽs, recitauit populo ea quæ ibi sunt scripta. Mose itaq; inferius existẽte cũ populo, locutus est dñs verba nũc exponenda, tam Mose q̃ populo audiẽte, dicẽs: [Ego sum dñs Deus tuus, q eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis.] Queãdmodũ refert Lyra, Hebræi dicũt, ꝙ istud sit vnũ & primũ præceptũ decalogi, p q̃d affirmatiue præcipit Deus, vt ipse solus habeat & colat p vero Deo, qui
Exo. 12. tam potenter & miraculose eduxit Israel de Aegypto. Quocirca R. Paulus repræhendit Ly-
In Rab. ram, eo ꝙ simpliciter narret prætactã Hebræorũ opinionẽ, quasi probabiliter possit tene-
Paulum. ri, & nõ reprobet eam: quia si posset teneri, sequeret secũdum R. Paulũ, ꝙ doctores catholici in enumeratiõe decalogi deuiassent à ratione. Verũ hæc repræhensio est inepta, nec tenet cõsequẽtia illa: quia (vt infrà patebit) etiam nostri doctores in modo numerãdi, distinguendi ac situandi 10. pręcepta, varijs modis senserũt: nec tñ hinc sequitur, ꝙ in hoc deuiauerũt à ratiõe. Frequẽter eñ circa eandẽ materiã diuersæ opiniões possunt ꝓbabiliter teneri, absq; errore & deuiatione à ratione, qñ non defenduntur cũ incauta & temeraria assertione, vt patuit plenius in expositione exordij Geneseos, q̃d sancti doctores diuersimode exposuerunt.
Gene.1. ¶Deinde R. Paulus reprobat præfatã Hebræorũ opinionem, quia in verbis his, Ego sum
R.Paul⁹. dñs Deus tuus, nõ ponitur aliquod verbum imperatiuũ aut præceptiuum: sed est ibi solum denunciatio quædam, qua Deus annunciat populo ꝙ ipse qui loquitur, sit Deus qui eos de Aegypto eduxit. Et in isto R. Paulus catholice sentit, quia & Glossa ait: Non est istud mandatum,

datum, sed significatio cuius sit mandatum. Hoc idem asserit Augustinus & alij expositores cōmuniter. Deinceps R. Paulus tāgit motiua Hebræorū, dicentiū verba præhabita esse primū mandatum. Primū est, quia ad omnium diuinorū obseruantiam præceptorum, necesse est præsupponere φ ille qui iussit ea, sit Deus q̃ Israel trāstulit ex Aegypto: qm̄ fides seu præsuppositio illa, est ratio obligandi ad seruandū ipsius p̃cepta. Idcirco p verba hęc, Ego sum dn̄s Deus tuus, dicūt affirmatiue iuberi, φ hoc firmiter credat. Secundū eorū motiuū est, qm̄ anteqũ aliquis possit præcipere alijs, oportet vt recipiat ab eis pro superiore. Ideo dicūt Deum primo iussisse per verba inducta, φ ipse haberetur ab Hebræis in Deū. Sed ista motiua q̃uis aliquid cōtineant veritatis, nō tñ concludūt propositū, q a iam ante horū prolationē verborum filij Israel crediderūt, φ ille qui eos eduxit, esset verus Deus, & specialiter Deus eorum. Vnde submersis Aegyptijs, cecinerūt: Cantemus dn̄o, gloriose enim magnificatus est. Quartodecimo quoq; cap. scriptū est, φ eis p maris fundū transductis, Aegyptijsq; submersis, crediderunt dn̄o & Mosi seruo eius. Deniq; præcedenti cap. fassi sunt se velle esse subiectos imperio Dei, dicētes: Cuncta quę locutus est dn̄s, faciemus. Itaq; Deus tanq̃ præambulū quoddā prę mittens, locutus est populo Israel: Ego sum dn̄s Deus tuus, qui licet sit vniuersorum dn̄s atq; Deus per creationē & gubernationē, cōseruationē & iudiciariā potestatē, tñ sum specialiter dn̄s Deus tuus, quē elegi mihi in populū peculiarē, & cui nūc legē & præcepta hæc tribuo. Cōsequēter exprimit primū præceptū: [Non habebis deos alienos corā me] q.d. Me solum pro vero Deo habebis, adorabis & coles: oēs cæteros qui dij vocant, refutabis adorare & colere per latriæ cultū, ita φ nec eos qui mendaciter dij vocant, vt Iupiter, Mars, Saturn⁹, qui scelerati fuerūt, nec illos qui in scripturis dij vocantur per participationem & gratiam, vt angeli & homines sancti, adorabis & coles latrię cultu. Dæmones quoq; à gētilibus dij mendaciter vocabantur. Corpora aūt cælestia, animata ponebant, sicq; cælos, stellas, planetas, vocabant deos per quandā participationem. De quibus in primo Timęi loquitur in persona Dei Plato philosophus: O dij deorū, quorū idē pater opifexq; ego. Omnes hi possunt dij alieni vocari, inquantū p vitiosum cultū eorū homines alienantur, auertuntur & reprobantur à vero Deo: & itē, qm̄ Deus iussit, vt fideles sui ab illorū cultu se alienarēt: rursumq;, quia à vera deitate sunt alieni. Itaq; ait: Non habebis deos alienos coram me. i. nullibi, qm̄ ego vbiq; sum præsens, & cuncta intueor. [Non facies tibi sculptile] .i. idolum aliquod ex quacunq; materia, in qua sculpi potest. Et specialiter potest per idolū designari imago rei confictæ, quæ nullā existentiā habet, nec esse potest, cum dicat Apostolus: Idolū nihil est. [Neq; oēm similitudinē quæ est in cælo desup, & quæ in terra deorsum, nec eorū quæ sunt in aquis sub terra] .i. nullā tibi formabis similitudinē per fusurā siue picturā cuiuscunq; rei creatę, videlicet ad colendū aliqd tale, ita vt nec cælestiū neq; terrestriū neq; aquaticorū imaginē tibi formes, aut fieri facias. Hinc subdit: [Non adorabis ea neq; coles:] quia nec ipsam rem creatam, nec eius imaginem. Aliqui nanq; putauerūt aliquid numinis esse in ipsis idolis, statuis seu imaginibus, vt Trismegistus, qui dixit: Statuas dico animatas sensu & spiritu plenas, imbecillitatē & sanitatē hominibus facientes. Aliq vero hoc non credētes, coluerūt deos absq; imagine eorundē. Vnde Varro, Valeriusq; testant, φ antiqui Romani deos diu absq; imaginibus coluerunt. [Ego enim sum dn̄s Deus tuus fortis zelotes] .i. instar amatoris seu mariti aut sponsi zelotypi, volens solus amari & coli, vt Deus & sponsus à fidelibus animabus: idcirco prohibeo eis fornicari cum dijs alienis, quemadmodū sponsus non vult spōsam suam alteri cōmisceri. Qui aūt accedit meretricē, nō dedignat si & alter eā accedat, quia non habet ad illā amorē zelotypū qui sociū & cōmunicatorem excludit. Vnde zelotes seu zelator nūc appellat, q sic vult solus amari, ita vt nihil secū amet, in derogationē aut minorationem sui amoris. Sic igit præcipit Deus se coli & honorari, vt ei dūtaxat tota mēte adhæreamus, seruiamus, atq; vacemus, & nō sit anima nr̄a dæmonū aut idolorum, alienorūve deorum adultera, sed Dei solūmodo sponsa. [Visitās iniquitatē patrū in filios, in tertiā & quartā g̃nationē eorū q oderūt me.] Nō absolute ait, in tertiā & quartā generationē: sed addit, eorum qui oderūt me. Verūtamen additio ista, Eorū q oderūt me, potest referri ad id quod dixit, iniquitatem patrū, & etiā ad filios. Sed istud bonitati & æquitati Dei derogare videt, vt iniquitatem parentū vlciscat in sobolē, p̄sertim cū per Ezechielē locutus sit: Filius nō portabit iniquitatem patris. Et per eundē prophetā ac Hieremiā: Oīs, inquit, qui comederit vuā acerbam, obstupescēt dētes eius. Nihilo minus idē Hieremias fatet in Threnis: Patres nr̄i peccauerūt, & non sunt, & nos iniqtates eorum portauimus. Et in Iosue legunt filij Israel fugati, & qdam eorum occisi sunt propter peccatum Achan. Itaq; circa materiā istam inueniuntur variæ authoritates scripturæ, quæ sibi inuicē contrariari vident. Nam & infrà legit, q̃d nūc in textu asserit. ¶ Sed oīm horum solutio & cōcordātia ex dictis patet doctorum. Nempe, vt scribit S. doctor in Secunda secundæ, q̃d & ex dictis Alexandri de Halis habet: Pœna potest considerari dupliciter: Primo, inquantū pœna, & prout per eā reparat æqualitas iustitiæ, dum peccator

Margin notes: August. R. Paul⁹. — Exo. 15. & 14. — Exo. 19. — Præceptum 1. — Plato. — 1. Cor. 8. — Varro. Valeri⁹. — Ezec. 18. Ibidem. Hier. 31. Thre. 5. Iosue 7. Exo. 34.

qui peccãdo nimis acquieuit ꝓpriæ volũtati in derogationẽ iustitiæ, aliquid patitur contra suã voluntatẽ, in ipsius iustitiæ recõpensam: sicq; pœna pro proprio peccato infligitur. Secũdo, cõsideratur pœna, vt medicina peccati, nõ solũ curatiua præteriti, sed etiã præseruatiua futuri, cõseruatiuaq; boni: & sic aliq puniunt sine propria culpa, sed nõ sine causa. Per medicinã aũt nõ est subtrahendũ maius bonũ, vt minus bonũ obtineat, sed econuerso. Hinc aliqui absq; propria culpa in tẽporalib⁹ puniũt per dãna aut infirmitates, vt probent, humilient, aut alio modo grãm sortiant, sicq; in spũalibus bonis crescãt, aut aliquo modo misericordiã consequant. Nunq̃ tñ aliquis p spũalium subtractionẽ bonorũ punit, nec in vita præsenti, neq; futura, sine ꝓpria culpa. Sic ergo serui & filij in corporalibus aliqñ puniuntur ꝓpter parẽtũ aut dñorũ suorũ peccata, inquãtũ secũdũ corpus sunt aliqd seu res quędã illoꝝ, ita q parẽtes ac dñi puniunt in illis: vnde in authoritatibus dicit, vsq; ad tertiã & quartã gñationem, qa vsq; ad tot gñationes viuere possunt parẽtes. Nec istud repugnat diuinę iustitię, qm Deus hoc ipsum ordinat in ipsoꝝ, sic patientiũ, bonum. Authoritates aũt cõtra hæc allegatę, intelligunt de pœnis spũalibus & æternis. ¶ Præterea Origenes soluit quæstionem hanc aliter, p patres peccantiũ, intelligẽs dæmones tentatores: p gñationes, primã, secundã, tertiã & quartã, eos qui peccãti cooperant, cõsentiunt, aut alio modo cõmunicant. [Et faciẽs misericordiã in millia his q diligũt me, & custodiũt præcepta mea] .i. multo copiosius & protensius misereor posteris amantiũ me, & obedientiũ mihi, præsertim posteris pdestinatis. Nam

Iacobi 2. vt ait Iacobus apostolus, Supexaltat misericordia iudiciũ. Et psalmista: Miserationes ei⁹ super

Psa. 144. oñia opa eius. Veruntñ in hac re attendere possumus, q̃ mirabilia & incõpræhensibilia sint iudicia Dei, quia interdũ immediati filij iustissimoꝝ patrum sunt pessimi, & ecõuerso.

4. Re. 22. Ecce q̃ sanctus vir fuit Iosias, & tamẽ filij eius pessimi erãt. Sic & Ezechias rex sanctus, filius

18. & 21. fuit vitiosissimi Achaz. Deniq;, infrà discutiet de ordinatione, enumeratione & situatione

Præceptum 2. decalogi: & vtrũ dicta hucusq;, sint ad vnũ præceptũ spectãtia, an potius sint duo pręcepta. Sequit aliud pceptũ, & vt patebit, secundũ in ordine. [Non assumes nomẽ Dei tui in vanum] i. nec falsum, nec sine rationabili causa iurabis p Deũ. [Nec eñ insontẽ habebit dñs eũ, qui assumpserit nomẽ dñi Dei sui frustra] .i. talẽ tam inaniter iurantẽ, Deus nõ reputabit innoxiũ, sed transgressorẽ, damnationeq; dignũ: immo decet vt nunq̃ sine reuerẽtia & cordis attentione Deũ nominemus, aut etiã noiari audiamus. Iudæi vero affirmãt hoc præcepto etiam ꝓhiberi prolationem indebitã nominis dñi tetragrammaton, quod nõ licuit nominari

Præceptum 3. nisi sacerdotibus, quãdo populũ benedixerunt in tẽplo. Sequit præceptũ tertium: [Memento vt diẽ sabbati sanctifices] .i. in sanctis opibus diẽ illũ expẽdas, & diuino cultui applices illum. Per quod aliorũ dierũ solenniũ, & nunc dominicæ diei iubetur celebritas. Instituit aũt dñs sabbatũ .i. diẽ septimũ celebrari, in signũ ꝙ ipse die septimo requieuit à cũctis operibus suis, & in cõmemorationem beneficij creationis, immo & aliorũ Dei beneficiorũ, quorum iugiter memores debemus esse. Propter q̃d præcepto huic præmittitur, Memento: q̃d ver-

Exo. 16. bũ etiã ideo pmittit, qm cum summa diligẽtia cultui est insistendũ diuino. Vel, vt asserit R.

R. Paul⁹. Paulus, ideo verbũ istud præmittitur, quia iam ante in descẽsu mãnæ datũ fuit istud præceptum, vt suprà patuit. Recitat quoq; R. Paulus: Hebræi credunt ꝙ sanctificatio sabbati pręcipua, cõsistat in corporalibus delectationibus: traduntq; ꝙ quilibet tenet in illo die ter manducare, videlicet semel prã dere, & bis cœnare, atq; ꝙ oẽs hoc faciẽtes, sint securi à iudicio gehẽnę, vt i libro eorũ de sabbato, expresse habet. Ecce q̃ ridiculosum & stultũ est hoc. [Sex diebus operaberis] nisi in eorum aliquo aliqua solẽnitas occurrat. [& facies oĩa opera tua] vnumquodq; loco & tẽpore opportuno. [Septimo autẽ die sabbatum dñi Dei tui est] .i. qui deputatus est cultui veri Dei. [Nõ facies oñe opus tu] .i. nullũ seruile aut mechanicum, præsertim nullum opus iniquum facies tu .i. facere tibi licet, [& filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, iumentum tuũ] quia & pecora quæ laborãt hoĩbus, voluit Deus tunc quiescere, cõuenienterq; refici, [& aduena qui est intra portas tuas] .i. tibi cohabitat in villis, vrbibus, aut domibus tuis. Et potest per aduenam intelligi quicunq; ad Iudaismũ cõuersus. Deinde subiungit ratio institutionis solẽnitatis sabbatiuę: [Sex eñ diebus fecit Deus cælum & terrã, mare & oĩa quæ in eis sunt. Et requieuit die septimo.] Quod qualiter multipliciter possit intelligi, in expositione primi capituli Genesis diffuse expositum est. [idcirco benedixit dominus diei sabbati,] priuilegiando eum præ cæteris diebus, [& sanctificauit eum] .i. diuino cultui cõsecrauit. ¶ Porro de expositiõe multiplici & plena intelligẽtia huius præcepti & cæterorum præceptoꝝ decalogi, tot & tanta in alijs scripsi opusculis, immo & tanta

Præceptum 4. inde habent vbiq;, ꝙ nequaq̃ stare intendo nunc in horum expositio[illegible] hoc loco. [Honora patrem tuum & matrem tuam,] immo & cęteros progenitores, spirit[illegible]lesq; patres ac seniores, & benefactores ac magistros cordiali affectu, decẽti affatu, reali [illegible]btemperatione atq; obsequio, & si opus fuerit, etiam sustentatione. De hac re infinita quo[illegible]ammodo dici possent. Subditur autem merces seu ratio huius præcepti, [vt sis longæuus [illegible]er terram,] id est, diu

diu ac prospere viuas in terra. Non quòd istud sit finale, principaleq́ꝫ præmium obseruationis huius præcepti, sed aliquantula retributio recte correspendens eidem, quoniam eum qui debite honorat principia suæ vitæ, puta parentes, decuit in ipsa sua vita prosperitatem & diuturnitatem sortiri, quemadmodum eum qui facit misericordiam, decet misericordiam consequi. Deus autem rudi populo veteris testamēti temporalem promisit mercedem, vt vel sic ad obediendum alliceretur: tamen sub illa mercede subintellexit æternam ac spiritalem, quæ sola est præmium condignum actuum virtuosorum, ex charitate Dei manantium, immo & ex actuali motione spiritus sancti. Vnde quod ait, [vt sis longæuus super terram quā dominus Deus tuus dabit tibi,] rite exponitur de regiōe cælestis patriæ. De qua fertur: Credo videre bona domini in terra viuētium. Itemq́ꝫ: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram, in qua iusti sunt longæui, quia in æternum viuent in ea. Et quanuis prædicta secundum communem legem ita se habeant, quandoqꝫ tamen contingit occulto Dei iudicio, ꝙ honoratores parentum breuis & ærumnosæ sint vitæ, inhonoratores vero eorum, lōgæuæ ac prosperæ. Quod Deus sic ordinat ad maiorem obedientiū felicitatem, atqꝫ ad grauiorem inobedientium damnatiōem. Vel ex alijs abditis causis id accidit. Prȩterea post prȩcepta ad Dei cultum spectantia, recte ponitur immediate istud de honoratione parentū, quia post Deum sunt præcipue amandi ac honorādi. Et sicut à Deo suscipitur anima, ita à parentibus contrahitur caro. Et ipsi post Deum sunt causa præcipua sobolis suæ. Quemadmodū etiam Deus est causa omnium, sic ipsi propriæ prolis. ¶Sequitur quintum præceptū: [Non occides]. i. præcipio tibi vt nullum hominem iniuste, seu priuata & propria authoritate occidas, immo nec lædas, neqꝫ percutias. Vnde per hoc præceptum prohibetur omne in personam proximi nocumentū, præter iuris ordinem irrogatū, cum hoc sit contra charitatem atqꝫ iustitiam. Et sicut vetatur talis occisio, ita implicite p̄cipitur ordinata vitæ proximoꝝ defensio aut cōseruatio, loco & tēpore opportuno ꝓ posse. Istud tn̄ p̄ceptum, sicut & cætera quinqꝫ sequentia, respicit ꝓximum, quātum ad mali euitatiōem. Sextum p̄ceptum est: [Non mœchaberis.] Per quod primo & maxime adulterium, deinde oīs illegitimus prohibetur cōcubitus. Septimum est: [Non furtum facies.] Per q̊d primo & euidenter inhibetur ablatio rei alienæ occulta, dn̄o rei inuito: deinde rapina q̄ fit aperte: omnis q̊qꝫ iniusta detentio, ablatio, & deterioratio rei alterius. Cōtra q̊d peccant, qui debita nō persoluunt, qui & obligantur creditoribus recompensam pro damno, quod illi ex persolutiōis dilatiōe incurrūt, si tn̄ persolutionem interim exigant. Octauum: [Non loqueris contra proximū tuū falsum testimoniū.] nec in iudicio, nec extra iudicium: per quod oīs falsa accusatio, diffamatio, detractio, atqꝫ mendacium ꝓhibentur. [Non cōcupisces domum proximi tui.] Hæc duo vltima præcepta, inordinatam appetitionem terrenoꝝ restinguunt ac vetant. Et nono isto p̄cepto inhibetur inordinata appetitio rei vtilis, intelligendo ꝑ domū, quicquid ad possessionē seu opulentiā pertinet corporalem. Decimo aūt prȩcepto vetatur cōcupiscētia rei delectabilis, vtpote cōiugis, proximi, & omnis fœminȩ nō coniunctȩ legitime, cū dicitur: [Nec desiderabis vxorem eius.] Porro quod subditur, [Non seruum, nō ancillam, nō bouem, nō asinum, nec oīa quæ illius sunt:] potest quasi ꝑ supplementum referri ad nonum p̄ceptum, ita ꝙ ista prohibentur iniuste appeti ad possidendū & vtendum eis in proprio obsequio, q̊d est bonū vtile. Possunt q̊qꝫ ad vltimū istud ꝑtinere p̄ceptū, ita vt intelligat circa ea esse ꝓhibita oīs cōcupiscentia bestialis & cōtra naturā. Veruntamen Origenes, Iosephus & Hebræi dicunt, hæc vltima duo ad vnū pertinere p̄ceptū, qm̄ de prohibitione vtriusqꝫ cōcupiscentiæ loquitur text⁹ iste ꝑmixtim, saltē secūdū vnā expositionē. sed melior est catholicoꝝ distinctio. Nam alia est ratio boni vtilis, & alia boni delectabilis: & multi inclinātur ad vnū illoꝝ, qui ad aliud nō afficiuntur, queādmodum quidā libidinosi appetunt ꝓximi cōiugē, qui tn̄ furtū & rapinā abhorrent. Hinc etiā dantur diuersa p̄cepta de refrenandis cōcupiscentijs, & de refrenādis eaꝝ effectibus. ¶Insup circa hæc Lyra recitat: Dicūt Hebræi, per hæc nō prohiberi cōcupiscētiā, nisi aliqualiter prorūpat in actū exteriorē, videlicet cōcupiscētiā cōiugis alienæ, nisi erūpat in osculū vel amplexū aut cōsimilia, cuius opinionis fuit & Iosephus. Vnde & quidā catholici dicūt, ꝙ lex vetus cohibuit manū, nō aīum. Sed R. Paulus contra hæc scribit: Multi, inquiēs, doctoꝝ Hebræoꝝ affirmāt, ꝑ hæc ꝓhiberi cōcupiscentiam alienæ vxoris aliaꝝq́ꝫ reꝝ, etiā si in exteriorē actū non moueat: & ꝙ ita teneri oporteat, facile est ꝓbare, cū exterior actus rationē culpȩ nō habeat, nisi ex interiori deordinatiōe. Ratio q̊qꝫ volūtarij, q̊d est origo meriti atqꝫ demeriti, primo & maxime inuenit̄ in interioribus animæ. Deniqꝫ in Deuteronomio hab[etur]: Ne dixeris in corde tuo, propter iustitiā meā introduxit me dn̄s in terram hanc. ꝑ q̊d pra[ua] & falsa cogitatio, & itē præsumptio ꝓhibētur. Sed & in Leuitico scriptum est: Ne oderis [f]ratrē tuū in corde tuo. Et rursus: Nec memor eris iniuriæ ciuium tuoꝝ. Quod vero catholi[c]i dicunt, intelligendum est, ꝙ lex vetus non tam euidenter & frequenter cohibet animu[m], sed manum, præsertim quia non ita infligit pœnas tēporales pro pec-

Psal. 26.
Mat. 5.
Præceptum. 5.
Sextum.
Septimū
Præceptum 8.
Præceptum 9.
Præceptū 10.
Origen.
Ios. li. 3. ant. Iud. cap. 6.
Idē vbi supra.
R. Paul⁹.
Deut. 9.
Leui. 19.
Ibidem.

catis cordis,vt operis.[Cunctus aũt populus videbat] hoc est,sensibiliter percepit & audiuit[voces].i. tonitrua vel verba Dei ꝓlata ex nube & igne. Solet aũt in scripturis visus pro q̃cunque exteriori accipi sensu,specialiter pro auditu, quemadmodum in Apocalypsi: Con-
Apo.1. uersus sum,vt viderem vocem quæ loquebatur.[& lampades] hoc est, coruscantia fulgura, quæ visu proprie sumpto percipiebantur. [& sonitum buccinæ, montem'q; fumantẽ:] sicut in expositione præcedentis capituli patuit.[& perterriti[mente, [ac pauore cõcussi]in corpore sensitiua'q; parte, [steterunt procul,] nõ solum nõ transgrediendo terminos præstitutos,sed & retrogrediẽdo. [dicentes Mosi: Loquere tu nobis]ex parte Dei,[& audiemus]auribus cordis ac corporis.[Non loquatur nobis dñs] locutione ista sensibili terrifica,& per se seu per angelicam creaturã. [ne forte moriamur] ex nimia corporalis harmoniæ immutatione,atq; formidine, ex nimia'q; excellentia obiectorũ illorũ, videlicet vocum ac fulgurum atq; sonituũ tubæ,per respectũ ad nostrũ auditum & visum.Nec potest humana fragilitas talia diu sufferre sine confortatiõe speciali & gratiosa.[Et ait Moses ad populum:Nolite timere]immoderato timore,vel q̃ nunc moriemini,sicut timetis. [Vt enim ꝓbaret vos,venit Deus]hoc est,ob hoc ꝑ creaturã subiectã sic descendit, apparuit, atq; locutus est dominus vobis,vt ostenderet non sibi oĩa cognoscenti,sed vobisipsis ac alijs,quales sitis, & vt faceret vos probatos ac timoratos.ideo subditur:[& vt terror illius esset in vobis,]id est,timor filialis vel saltẽ initialis.[& nõ peccaretis.]quoniam timor Dei retrahit hominem à peccato.[Stetit'q; populus de lõge. Moses autem accessit ad caliginem, in qua erat Deus] .i. verticem montis ascendit,in quo fuit densissima nubes, in qua Deus per angelũ apparebat, vt iuxta petitionem populi mediaret inter Deũ & eos in audiendo verba Dei,& referendo eadem ipsis.[Dixit'q; præterea dñs ad Mosen:Hęc dices filijs Israel:Vos vidistis q̃ de cælo locutus sim vobis] id est, sensibiliter percepistis verba prolata ab angelo, in mea ꝑsona loquente, quę verba in cælo aereo sonuerũt,& cælesti virtute formata sunt.Porro de ista materia multa legunt Deutero.4.& 5.capitulis,vbi inter cætera scribitur:Accessistis ad radices mõtis q ardebat vsq; ad cælum,erant'q; in eo tenebræ, & nubes,& caligo: locutus'q; est ad vos dñs de medio ignis, vocem verborũ eius audistis, & formã penitus nõ vidistis: & accessistis ad me oẽs principes tribuũ,& maiores natu,atq; dixistis:Ecce ostendit nobis Deus noster maiestatem & m.gnitudinem suam:vocem eius audiuimus de medio ignis:& ꝓbauimus hodie, q̃ loquente Deo cũ hoĩe,vixerit homo.Cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis hic maxim⁹? Si enĩ vltrà audierim⁹ vocẽ Dei,moriemur. Quid est enĩ oĩs caro, vt audiat vocẽ Dei viuẽtis? [Nõ facietis]mecũ[deos argẽteos,nec deos aureos facietis vobis].i. nulla simulacra facietis, vt illa colatis mecũ,vel ꝑ cultũ latriæ,sicut adorãd⁹ & colẽdus sum ego.Vñ & Samaritani & multi de regno decẽ tribuũ,coluerũt simulacra sua seu vitulos aureos,& cũ hoc dñm adorauerũt,sicut nũc vsq; faciũt Tartari.[Altare de terra facietis mihi].i.ad meũ honorẽ. Hoc de altari holocausti exponitur,quia altare incensi fuit ex lignis sethim,opertũ'q; auro,vt infrà habetur. In detestatiõem q̃q; idololatriæ iussit hoc dñs,quia idololatræ de preciosis materijs faciebãt altaria, & ꝓpter mysticam significatiõem ad humilitatis cõmendatiõem. [& offeretis super * illud holocausta & pacifica vestra]per manus sacerdotum.Holocausta autem dicuntur,sacrificia quæ ad Dei honorem totaliter cõburebãtur: Pacifica vero,quæ pro remissiõe peccati,aut ꝑ gratiarum actiõe de beneficio dato,aut pro beneficio obtinendo offerebãtur,q̃rum vna pars extitit sacerdotum,vna offerentium,vt comederẽt corã dño,& tertia ad Dei incẽdebatur honorem. [Oues vestras & boues,] de quibus cõmuniter sacrificia ista fiebãt.[in oĩ loco in q̃ memoria fuerit nominis mei] .i. in locis specialiter deputatis ad hoc, vt in eis per sacrificia ista fit cõmemoratio & honoratio meĩpsius, quæ loca nõ fuerunt simul & semel plura,sed vnus duntaxat, in q̃ licuit oblatio talis, nisi forte ex dispensatione diuina & causa
3.Reg.18 idonea,sicut Helias obtulit in Carmelo.Successiue autem fuerunt loca illa diuersa,quia pri-
1.Re.1.2. mus fuit in Silo, vbi tabernaculum fuit ad tempus: deinde fuit in Nobe, qua vrbe per Saulẽ
1.Re.24. destructa,vt primo Regum habetur, in Gabaon est trãslatum. Postea in Hierusalem tẽpore
2.Re.6. Dauid, vt patet secũdo Regũ. Verũtamẽ populus frequẽter immolauit hincinde in excel-
Ibidem. sis.i. locis sublimibus, prout in libris Regum & Paralip. recitat, in quibus & hoc vituperat,
3.Re.15. [Veniã ad te]ꝑ gratiæ infusiõem, [& benedicam tibi] ꝑ infusæ gratiæ multiplicatiõem, atq; ꝑ terrenæ ꝓsperitatis cõcessionem,si in cunctis obedieris mihi.Et in verbis his alloqtur Deus populum, tanq̃ quid vnũ,ꝑ Mosen. In veteri etenim testamẽto temporalium bonorum affluentia ꝓmittebatur.[Quod si altare lapideum feceris mihi,]Per hoc datur intelligi,q̃ altare de quo iam facta est mentio,poterat fieri tam de terra q̃ de lapidib⁹,sed de qualib⁹,subditur:[non ædificabis illud de sectis lapidibus].i.de lapidibus impolitis, non sculptis neque dolatis,volo id fieri.[Si enim leuaueris cultrum tuum super eum] .i. si cum ferro seu cultello præparaueris istud altare,lapides eius secãdo,sculpendo,aut poliendo.[polluetur]id est,cõtemptibile fiet,displicebit'q; mihi,eo quòd factum sit aliter,quàm præcepi. ¶Causa literalis huius

huius præcepti assignatur, quia idololatræ faciebant sua altaria de saxis sectis, politis, & sculptis: ideo in illorum detestationem Deus pcepit oppositũ, & quia nolebat suos ministros communicare cũ idololatris in diuinis. Rursus, ne Iudæi p talem sculpturã inducerent paulatim ad sculpendũ atq; colendum imagines. Insuper ob mysticã significationem, videlicet q Deus vult in spirituali tẽplo suo (qd est ecclesia) collocari psonas integras & synceras, vnitatẽ spiritus conseruantes, & ecclesiasticam vnionem nõ violantes. Rursus, spiritale altare, est trium theologicarum virtutum connexio integra, in qua offerenda sunt Deo omnia opera bona & sacrificia militantis ecclesiæ, qd altare fit de nõ sectis lapidibus. i. de tribus istis virtutibus firmis, ab inuicem non diuisis, nec alicui simulationi aut duplicitati adiunctis. [Non ascendes p gradus ad altare meũ:] Cuius iussionis subiungitur ratio: [ne reueletur turpitudo tua.] Ex quo elicitur, q nondum erat tũc feminalium vsus, qd magis infrà patebit. Veruntamen si altare fuit tam altũ, q sacerdotes illud stando nõ valebãt attingere, poterat pedibus sacerdotum scamnũ aut aliquid tale supponi, qd facta ministratione remouebatur, vt magister in historijs tangit. Vnde & Lyra allegat Rabbi Salomonem, dicentẽ q fiebat ibi ascensus sine gradib⁹ in huiuscemodi casu. Fertur quoq;, q in sacris Priapi sacerdotes per gradus ascẽdebant altare, atq; in alto stantes, verenda sua monstrabant populo discooperta. idcirco in tam obscœnorum detestationẽ sacrorum, dñs dedit præfatum mandatũ. Spiritaliter vero per gradus ad altare ascendere, est, in fide superbeatissimæ trinitatis, graduum & ordinem dignitatis asserere, affirmando quòd pater maior sit filio, & filius maior spiritu sancto, vt Arriani dixerunt: quod q facit, turpitudinem suæ perfidiæ infelix ostendit. Rursus, altare de terra facere, est in Christo veram carnem fateri: & ad altare per gradus non ascẽdere, est in eo diuinitatem veram, quæ æqualis est patri, agnoscere. Exo. 28. R. Salo.

¶De mystica huius capituli vicesimi intellectu. Art. XLII.

Qvemadmodum quinquagesimo post exitum ab Aegypto die, data est lex Hebræis in monte Sinai, sic quinquagesimo die post Christi resurrectionem, missus est spũs sanctus primitiuæ ecclesiæ in grandi illo cœnaculo, in q nouissimã fecerat Christ⁹ cœnãt p cuius paracleti infusionẽ, euãgelica lex in apostolorum, cæterorumq; credentiũ cordibus est firmata, atq; eodẽ die alijs in Hierusalẽ prædicata & data, coruscantibus signis tanq fulgurib⁹, & apostolicis verbis sonãtib⁹, velut tonitruis. Insuper, sicut Hebręis ex Aegypto saluatis data sunt decẽ illa pcepta immediate à Deo. i. non per Mosen, sed p allocutionẽ Dei ex igne & nube, tñ p angelũ: sic nobis ex mũdi & vitiorum caligine p Chri aduentũ eductis, eadẽ pcepta sunt in euãgelio tradita, primo immediate à Chro Deo vero, veraciter incarnato, dicẽte: Si vis ad vitã ingredi, serua mãdata. Itaq;, nõ seruiam⁹ vltrà peccatis, nec errorum ac passionũ tenebris inuoluamur, nec alicuius idololatriæ immoremur caligini. Dicitur em vnicuiq; nostrum: Non habebis deos alienos coram me. ¶Contra hoc agit superbus, qui seipsum facit Deum sibimetipsi, atq; ab alijs tanquam Deus vult honorari, dum nõ Dei, sed suipsius quærit gloriam & honorem: & ita se habet ac taliter gloriatur, quasi non à Deo, sed à seipso sit & habeat quod est, & quod habet. Magis quoq; quærit sibi obtemperari, quàm Deo. Nempe si videat Dei præcepta à seipso ac alijs violari, non curat, nec contabescit, nec zelo inflãmatur iustitiæ zelãdo pro domino, iuxta illud: Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei. Porro, si videat se contemni, aut propria vilipendi mãdata, mox furit & indignatur, ac quasi sub colore iustitiæ in contemptores sui exurgit. In tali etenim homine improbo ac peruerso, viget priuatus amor sui, non sancta dilectio Dei. Quo cõtra ait Helias: Zelo zelatus sum pro domino. Vnde & Chrysostomus protestatur: Nihil iniquius q Dei iniuriam dissimulare, & propriam vindicare. O quàm multi prelati ac principes sunt hodie tales, qui subditos suos per vitiorum abrupta proficisci conspiciunt, nec dolent, neq; emendãt, sed silent: ppriã vero inhonorationem, nec in modicis rebus perpeti queunt: ideo non sunt veri vicarij creatoris, sed serui ac filij dęmonis. Similiter cõtra istud pceptum peccãt auari, qui magis afficiuntur ad aurum, q ad omniũ fontem bonorum, qui nummũ præferũt Deo, & pro pecunia relinquũt iustitiã, ac lucri amore iurãt, periurãt, fallũt ac mentiũt, iudicãtq; peruerse. Propter qd diuinus apostolus auaritiã nõ inepte idololatriã appellauit. Rursus cõtra idem præceptũ agit luxuriosus, cuius Deus venter est, & gloria in pudendis, qui fœdam carnem magis q incõparabilem & superpræstãtissimã deitatẽ cogitat, amat, & adipisci conatur. Et breuiter quicũq; in mortali est culpa, q creatis magis q creatori, vanitati magis q veritati ac æqtati inhæret, atq; in his vanis, fœdis ac vilibus rebus finem sibi cõstituit. Iste sibi format & eligit deos alienos, de cui⁹ vilitate ac impietate Sapiens ait: Cor iniq cinis est & terra: supuacua spes illius, & luto vilior vita eius: qm ignorauit illũ qui se finxit, hoc est, p debitũ cultũ non recognouit propriũ creatorẽ. Nõ facies tibi sculptile, neq; oẽm similitudinem &c. Hoc præcepto iubemur cor nostrum à turpibus phantasmatibus, à sordidis phãtasijs, à distractiõibus cordis, potissime oratiõis contẽplatiõisq; tẽpore, & in cũctis diuinis purgare ac Mat. 19. Phil. 2. Psal. 118. 3. Re. 19. Chryso. Colos. 3. Phil. 3. Sapi. 15.

gare ac custodire, quatenus pura, ardente, ac stabili mēte oīpotenti Deo simus intēti, eiusq́
op⁹ cū debita reuerentia iugiter ꝑsoluamus. Ego em̄ sum dn̄s Deus tuus fortis, zelotes, visi-
tās iniq̄tatē patrum in filios. Itaq; si optamus, vt anima nostra spōsa sit sui creatoris ac salua
toris, oportet nos ei indesinēter fidelitatē seruare, nec aliq̄d nisi ipsum, vel ꝓpter ipsum, ac
in ipso diligere, cordeq́ integro detestari ac fugere, quicq̄d à mundissimis eius amplexibus
mentē auellit. Hinc sanctus Ioannes apostolus loquit: Si quis diligit mundū, non est chari-
1.Io.2. tas Dei in ipso. Et Iacobus sanctus: Quicūq;, inq̄t, voluerit amicus huius mūdi fieri, inimic⁹
Iacob 4. Dei constituet. Caueamus ergo ne vitioꝝ nostroꝝ filios. i. imitatores, cōsensores, cooperato
res, aut quouis modo cōmunicatores habeamus ac relinquamus: ne alios inducamus ad ma
la verbo, exemplo, aut opere: ne & nostra peccata in tertiam & quartā gn̄atiōem visitent à
domino, oīmq́ illorum peccata ac pœnæ redundēt in nos. Non assumes nomen Dei tui in
Matt. 5. vanum. hoc est q̄d in Euangelio loquitur dominus: Ego dico vobis non iurare omnino. Sit
Iacob. 5. autē sermo vester, est est, nō non. Iacobus quoq; Apostolus: Ante omnia nolite iurare. Abij-
ciatur ergo detestabilis actus & pessima consuetudo, cum & in Ecclesiastico scriptum sit: Iu
Ecci 23. rationi non adsuescat os tuū, multi enim casus in ea. Vir multum iurans, replebitur iniqui-
tate, & non deficiet de domo eius plaga. Nempe cum cōsuetudo venialiū sit mortalis, quā-
to magis consuetudo iurandi enormiter vitiosa est atq; mortifera, cum sine rationabili cau
sa iurare sit contra diuinum præceptum, ideoq́ ex genere suo mortale? Memento vt diem
sabbati sanctifices. Itaq; diebus festiuis summe tenemur abstinere à vitijs, ita ꝙ si quis tunc
detrahat, fornicetur, contendat, crapulamve committat, aut acediæ præbeat in se locum, vel
quodcunq; mortale incidat vitium, non solum committit vnum aut simplex mortale pec-
catum, nec tantum transgreditur vnum præceptum, sed duo ad minus: & duo incurrit pec-
cata mortalia, aut vnū dupliciter vel pluribus modis mortale. Quemadmodū etiā si aliquid
horum committat in sacro loco, aut cum religiosa, seu in sacris ordinibus constituta per-
sona. Hinc & venialia quę ad mortale disponunt, tunc grauant, ac magis vitanda sunt. ¶De-
niq; valde pensandū est quod dn̄s iubet: Non facies omne opus tu & filius tuus, & filia tua,
seruus & ancilla &c. Quo constat, ꝙ parentes & domini domus, tunc præcipue obligantur
sobolem suam atq; familiā quantum cōgrue valent, & charitas exigit, à peccatis retrahere,
admonere, & ædificare. Itaq; cū sabbatum sit requies domini, diebus celebribus conquiescat
mens nostra in Deo quiete p̄cipua ꝑ deuotionē internam, ꝑ orationes puras atq; assiduas, ꝑ
contēplationē synceram, ꝑ amorem feruentē. Honora patrē tuū & matrem. Omnis igitur
Chr̄ifidelis superioribus suis tanq̄ Dei vicarijs debitam subiectionē, reuerentiam cordialē,
obedientiā exhibeat promptā. Stetitq́ populus de lōge, Moses autem accessit ad caliginem,
in qua erat Deus. Hanc clausulā magnus & theologissimus Dionysius in libro de mystica
theologia ꝓfundissime interpretat, intelligendo per Mosen, quemcūq; virum heroicum ac
perfectum, qui relictis ac supergressis oībus sensibilibus ac intelligibilibus, immo vniuersis
creatis, atq; seipso & cūctis actibus suis, Deo ꝑ ardentissimā dilectionem vnitur, intratq́ ca-
liginē in qua vere est Deus. Hæc nanq; caligo, est æternæ, increatæ, infinitæq; lucis diuinę su
perexcellens, incōprehensibilis & superclarissima plenitudo abyssalis, interminabilis atq; su
persimplicissima magnitudo, in qua Deus esse & habitare censetur, qui ponit tenebras, id
est, infinitā hanc lucem, oēm creataꝝ mentium capacitatē infinite transcendentē ac superan
tem, latibulum suū: & ipsæ diuinæ tenebræ cooperiuntur & absconduntur omni visioni ac
lumini, ob incircūscriptibilem suam plenitudinem, prorsus impenetrabilem & immēsam.
Cum itaq; mens æstuantissimo charitatis ardore succensa, Deo ita coniungitur per contem
plationem theoricam & sapientiam luminosam, flammigeram, vnitiuam, dicitur introire
caliginem, instarq́ Mosis ab omnibus separari. Vnitur enim Deo tanquam prorsus incom
præhensibili, & quo ad quid est, mere ignoto: & tamen hoc ipsum sic intueri, est clarissime ac
suauissime contēplari, speciesq́ altissima contēplationis huic vitæ possibilis. Idcirco tunc to
ta in lucem illā tam infinitam expanditur, increatæ veritati infigitur, superessentiali deitati
& supbeatissimæ Trinitati tam radiose, amorose & proxime copulatur, ꝙ aliud nihil aduer
tit, nec proprium actum attendit, sed defluit à seipsa, atq; in proprium refluit fontem. Sicq́
in diuitias gloriæ rapitur, in amoris increati immensi igne comburitur, in deitatis abyssum
profundatur & absorbetur, vt videatur quodammodo, esse creatum exuere, & increatum
idealeq́ esse induere, nō ꝙ substantia mutetur aut proprium esse tollatur, sed quoniā mod⁹
essendi, q̄litasq́ viuendi deificatur, hoc est, Deo & superbeatissimæ beatitudini eius superna
1.Cor.6. turaliter & gratiosissime assimilatur, sicq́ eminenter impletur illud Apostoli: Qui adhæret
Ioan.17. domino, vn⁹ spiritus est. immo quod in Iohāne loquitur vnitas ipsa & veritas increata vni-
genitus patris: Pater, rogo pro eis qui credituri sunt in me, vt omnes vnum sint, sicut tu pa-
ter in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint. Ego in eis & tu in me, vt sint consumma
ti in vnum, vt dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit & ego in ipsis.

¶Elucidatio

¶Elucidatio literalis capituli XXI. Hæc sunt iudicia quæ propones eis. Art. XLIII.

IN veteri testamento fit mentio de præceptis triplicib⁹, videlicet moralibus, cæremonialibus, & iudicialibus. Præcepta moralia sunt, quæ directe pertinent ad bonos mores, & de actibus virtutū exercēdis, atq; de oppositis vitijs euitādis, tradūtur. Et ista pcepta sunt de naturalis dictamine rationis: propter qd dicūtur quasi quædā cōclusiones, ex naturali iure seu lege elicitæ. Hinc manēt & obligāt in euāgelica lege. Porro pcepta cæremonialia appellantur, quæ tradunt specialem modum colendi Deum, quantum ad exteriorem ritum & obseruātiam in sacrificijs & consimilibus. Præcepta vero iudicialia sunt, que tradunt speciales modos seruandi iustitiā inter homines in conuersatione humana, tamē per respectum & in ordine ad veram & supernaturalem felicitatem. Et sicut pcepta cæremonialia, sunt quædam determinationes & explicationes præceptoꝝ moralium concernentium Dei cultum, & quantū ad Deum: sic pcepta iudicialia sunt quędā explicatiōes & declarationes seu determinationes præceptoꝝ moraliū, respicientium directionem vitæ humanæ, seu quātum ad homines. Dictum est em̄, ꝙ præcepta moralia docent & iubēt Dei cultū in gn̄ali, & pręcipue quantū ad actus interiores, qui sunt credere, sperare, diligere: sed cæremonialia pcepta assignāt speciales modos cultus diuini in exterioribus actibus. ¶Deniq; intētio legis diuinę est, hoīes cōuenienter ordinare ac regere, tā q ad Deū, q̄ q ad seipsos adinuicē, qꝝ vtrūq; est de lege naturæ seu dictamine ratiōis naturalis in gn̄ali. Sed oportuit vtrūq; determinari in speciali per certa præcepta, vtpote cæremonialia ac iudicialia, vt iam dixi. Et quia cæremonialia pcepta erant omnino præfiguratiua Christi, & modi colendi Deū in euāgelica lege: ideo euangelio diuulgato, cessauerūt, immo illicita atq; mortifera facta sunt. Iudicialia aūt præcepta non erant directe & principaliter figuratiua, sed conseruatiua æqualitatis iustitię inter homines. Ideo q̄uis sint per Christi legem euacuata, ita ꝙ nō manent obligatoria, nō tn̄ existunt mortifera, qm̄ possent à rege aut principe Chr̄iano, si expediret, institui, atq; à subditis obseruari, dūmodo nō instituerent nec obseruarent, inquātū & qa ad legē Mosis ptinebant, sed inquantū psenti hoīm statui cōuenirēt. De hac materia scribit plenarie Alexāder de Halis super tertium Sententiaꝝ, & Thomas in prima secundæ. Itaq; postquam præcedenti capitulo data sunt à Deo præcepta moralia, nunc in isto cap. dantur ab eo iudicialia qdā præcepta. [Hæc sunt iudicia quæ propones eis] .i. ea quæ nunc subiungūtur, sunt iudicialia præcepta, quæ ego instituo filijs Israel obseruanda, & quæ tu eis ex parte mei propones, & seruāda pcipies. [Si emeris seruū Hebræū, sex annis seruiet tibi. In septimo egrediet liber gratis.] Istud tripliciter potest intelligi. Primo sic: Si tu Israelita emeris atq; redemeris Hebræum iam venditum gentili in seruum, seruiet tibi vsq; ad initium septimi anni, vtpote iubilei, qui est annus remissionis, vt infrà patebit. Noluit autem Deus ꝙ Hebræi venderentur in seruos perpetue atq; simpliciter, sed ad tempus prætactum, quoniam ipse eduxit eos de seruitute Aegyptia, vt essent serui ipsius, & propter nobilitatē eorum ex patriarchis contractam, immo & magis propter dignitatē eis collatam per dona gratiæ, & per legem diuinam. Ita exponit Andreas. Secundo exponitur sic: Si emeris serruum Hebræum, qui seruus ante non fuit, hoc est, si emeris Hebræum ad hoc, vt sit seruus tuus, seruiet tibi sex annis, i. tibi seruire tenebitur, si vixerit p tot annos, nisi interuenerit iubile⁹. Sic exponit magister in historijs. Quod tamen non est intelligendum de magno iubileo, videlicet quinquagesimo anno, sed de septimo anno remissionis. Tertio sic: Si emeris seruum Hebræum ab Hebræo, seruiet tibi, vt dictum est. Potuit autem venditio talis fieri tribus modis: Primo, ab ipsis iudicibus Hebræis, qui Hebræum de furto conuictum, nec habentē vnde restitueret, vendi iusserunt ad faciendum restitutionē, vt sequenti constat capitulo. Secundo, quia Hebræus ob nimiam paupertatē potuit vēdere se in seruum, quēadmodum in Leuitico habet: Si paupertate cōpulsus, vēdiderit se tibi frater tuus in seruum &c. Tertio, quoniam dn̄s Hebręus, seruo suo Hebræo non amplius indigēs, poterat eum vēdere alteri Hebræo, quantū ad tēpus restans vsq; ad septimū annū remissionis, de q subditur: [In septimo egrediet liber gratis] hoc est, ad placitū suū recedet à domino suo, liber à pristina seruitute, nec aliquid dabit pro sua redemptione. [Cum quali veste intrauit] domū domini sui ad seruiendū, [cum tali exeat] .i. æqualiter vestitus. Per quod nō excluditur, quin poterat melius esse vestitus in exitu suo. Et istud pie præceptū est, ne pauper seruus, male vestitus egrediēs, cogeret rursus seruire pro adipiscēdo vestitu. Tempus q̄q; qd in seruitute expēdit, non sibi, sed suo domino quasi vixisse videtur: ideo egrediēti debuit dominus talē præbere amictum, qualē habuit quando ad seruiēdum intrauit. [Si habēs vxorē] id est, si vxoratus fuit, quando intrauit ad seruiēdum cum ea, [& vxor egrediet simul] cum eo, immo & filij ac filiæ ante vel interim nati, quoniam partus sequitur ventrē. [Sin aūt dominus dedit illi] videlicet seruo suo Hebræo [vxorē] post ingressum eius ad seruiendum, [& peperit] vxor [illa filios & filias] in seruitute, [mulier & liberi eius erunt domini

Pręcepta moralia.

Cæremonialia.

Iudicialia.

Exo. 12.

Leui. 25.

domini sui].i.in seruitute manebunt.Istud intelligendum est,quãdo vxor illa non fuit Hebræa,sed serua simpliciter,vtpote ad seruitutẽ perpetuã obligata, quia ex alieno genere nata.Si autẽ fuit ancilla Hebræa, nõ fuit obligata ad seruitutem magis ꝙ̃ seruus Hebræus,idcirco cũ suo marito ac liberis potuit libera egredi.[Ipse vero exibit cũ vestitu suo].i.solus,ita ꝙ vxor cum sobole in seruitute manebit in casu ꝓfato.[Quòd si dixerit seruus,Diligo dominũ meum,& vxorem ac liberos].i.ex speciali amicitia ad dominũ suum & coniugem atq; prolem,voluerit in seruitute manere,renũcians iuri suæ liberationis, [offeret eum dñs dijs] hoc est, sacerdotibus seu iudicibus præsentabit. Dicuntur aũt sacerdotes ac iudices dij.i.diuini, quia ꝑ iudiciariam potestatem,& alioꝝ gubernationem,vicariatũq; Dei, diuinas proprietates participant,& Deo specialiter assimilantᷓ, saltem in donis his gratiæ gratis datæ.[& applicabitur ad ostiũ & postes]tabernaculi,iuxta præceptũ sacerdotum seu iudiciũ. [perforabitq; aurem eius subula]domin⁹ suus in signum ꝑpetuæ seruitutis.Quod signum in aure euidenter apparuit.Vel,perforatio illa fiebat ei in pœnã &confusionem,eo ꝙ noluit vti iure libertatis sibi oblatæ,ac beneficio legis.Fiebat quoq; in aure magis,quàm in alia corporis parte,qm̃ per auditũ didicit & ꝓcepit ius huiuscemodi libertatis. Auditus quippe,sensus est disciplinæ.[& erit ei seruus in seculum.] hoc est, quoadusq; mãserit viuens, vel vsq; ad iubilæũ forte maiorẽ,quãtumlibet distet. Nam tantũ spatium solet seculum appellari. Idẽ quoq; in-

Thomas telligẽdum est de ancilla.Secundũ Thomam talis mãsit perpetue seruus.¶Sequitur aliud iudiciale ꝓceptum,quod satis intricate in textu exprimitur.Siquidẽ legislator illud describendo studuit breuitati.[Si quis vendiderit filiã suam in famulam,nõ egredietur sicut ancillæ

Raban⁹. exire cõsueuerunt.] Locus iste dupliciter exponitur. Primo, secundũ Rabanum & Petrum Comestorem,de venditione filiæ Hebrææ in concubinam,ita ꝙ seruiret domino eã ementi in lecto,& in tali casu dñs non potuit eam expellere,sicut ancillã dũtaxat. Quòd si istis obijciatur,ꝙ venditio in concubinã fuit illicita,cum omnis concubitus non coniugalis,fit in lege ꝓhibitus,dicunt ꝙ istud fuit permissio, nõ licentiatio, ita ꝙ fuit Hebræis ꝑmissum, propter eoꝝ libidinem aliqualiter refrenandã: quemadmodũ dare extraneis ad vsuras, propter eoꝝ cupiditatẽ frenandã circa ꝓprium populũ:& sicut dare libellum repudij, ne crudelitatem exercerẽt in cõiuges suas. Nec dicit hæc litera, vt fiat talis venditio, sed quid agendum sit,si fuerit facta.Secundo exponitur sic: Si quis vendiderit filiam suã in famulam,hoc est,si quis Hebræus filiam suam nondum nubilem vendat alteri Hebræo, vt seruiat ei ad tempus, quatenus interim cõsideret mores eius,an velit eam sibi aut filio suo accipere in vxorem, nõ egredietᷓ sicut ancillæ egredi cõsueuerũt.i. non dimittetur à domino suo sicut dimittitᷓ ancilla ex alia gente empta,quæ fuit ancilla simpliciter,nec egredi potuit,nisi dominus excussisset ei dentẽ aut oculũ,vt in isto infrà habetᷓ capitulo,quod nõ seruabatur in ancilla Hebræa, immo qui eam sic ꝑcussisset,simili pœnæ subiacuit.Huic aũt expositioni magis cõsonare videntur sequentia:[Si displicuerit oculis domini sui, cui tradita fuerit].i. cui vendita erat, vt eius mores sic experiretᷓ,ita ꝙ ei non placet ad ineundũ cum ea cõnubium. [dimittet eam]liberam,etiã ante septimũ annũ,quia nõ erat ei traducta finaliter ob seruitutem,sed ꝓpter cõiugium. [Populo aũt alieno vendendi nõ habebit potestatem, si spreuerit eã].i. si despexerit eam in cõiugem sumere, nõ habebit licẽtiam vendẽdi eam populo alieno seu alicui alterius gentis,quia(vt dictum est)tenetur eã dimittere. [Sin autẽ].i. si[filio suo desponderit eã, iuxta morem filiaꝝ faciet illi].i.dotẽ tribuet ei,vt fieri solet puellis quæ despõsantur.[Quòd si alteram ei acceperit] .i. filio suo aliam dederit coniugẽ præter ꝓdictam, qm̃ vnus poterat habere plures vxores,vel si istã prædictã fecerit repudiari à filio suo, [prouidebit puellæ nuptias & vestimẽta,& precium pudicitiæ nõ negabit].i.mulieri ita abiectę prouidebit suis expensis de alio viro,& necessaria ministrabit pro eo ꝙ à filio suo est corrupta,& si ipsa voluerit alteꝝ sumere viꝝ.[Si ista tria nõ fecerit].i.nullum trium prædictoꝝ, ita ꝙ nec ipse eã accepit vxorem,nec filio suo tradidit eam in coniugẽ, nec sponte voluit eam dimittere,[egredietur gratis absq; pecunia].i.puella libere potest recedere etiã ante septimum annũ,nõ dato aliquo precio pro sua redẽptiõe à seruitute. ¶[Circa hoc præceptum scribit Thomas in prima secundæ,quæst.105. Lex ꝑmisit ꝙ paupertate cogente aliquis Hebræus filium suũ aut filiam venderet.Immo per hunc modũ poterat seipsum vendere, in mercenariũ tñ potius ꝙ̃

Leuit.25 in seruum, quia Hebræus nõ vendebatᷓ in seruitutẽ perpetuam. Vnde in Leuitico habetᷓ: Si paupertate cõpulsus,vendiderit se tibi frater tuus,nõ opprimas eum seruitute famuloꝝ, sed quasi mercenarius & colonus erit.Sequuntᷓ alia præcepta iudicialia:[Qui percusserit hominem volens occidere,] Percussio in scripturis veteris testamenti accipi solet pro occisione, & ita nunc sumitur.vt sit sensus, Qui volens seu ex proposito interfecerit aliquẽ iniuste seu contra præceptum,[morte moriatᷓ].i.occidatur,quia propinquus occisi poterat eum iugulare,iudices quoq;.[Qui autẽ non est ei insidiatus].i. qui non fuit inimicus occisi, nec ex proposito eum occidit,[sed Deus illum tradidit in manus eius].i. Deus occulta æquitate permisit eum

sit eũ occidi ex causa nobis ignota casualiter & sine occidentis intentione. Ita exponit Glos sa ac cæteri. Per q̃d patet, ꝙ talia casualia & improuisa pericula, non fiunt sine Dei permissi one, nec sine rationabili causa, cum Deus moderator atq; prouisor actuum humanorꝶ illa permittit. [constituam tibi locũ in*quo fugere debeat.] Nam post hæc verba Deus ordina- uit ciuitates refugij, ad q̃s confugerunt huiusmodi non spontanei homicidę, & erant in vrbi bus illis vsq; ad mortem summi pontificis, vel quousq; recõciliati fuerunt ꝓpinquis occisi. De quibus ciuitatibus agit in Numeris, Deuteronomio, & Iosue. [Si qs*de industria].i. per prauam & pessimam calliditatem [occiderit proximum suum, & per insidias,] contra iusti- tiam & ordinem iuris, [ab altari meo auelles eum, vt moriat.] ita ꝙ nec in tabernaculo neq; in templo fuit tutatus. Propter q̃d versutus & artifex homicida Ioab, fuit iuxta cornu alta- ris occisus, q̃m duos viros se meliores ita occiderat. Iudæi in hoc p̄cepto, ꝑ ꝓximum, intelli gunt natione Hebræum, ita ꝙ lex ista non seruabat, si Hebræus interfecisset insidiose genti- lem. [Qui furatus fuerit hoĩem,] abducẽdo eũ clàm aut fraudulenter à ꝓprijs, [& vendiderit eum, cõuictus noxæ].i. crimine eius patefacto atq; ꝓbato, seu aliter innotescẽte, [morte mo riat.] ¶Circa q̃d dicunt expositores catholici, istud fuisse intelligendum q̃n vẽditio fuit se- quuta furtum, ita ꝙ ꝑ solo furto hoĩs non fuit mors infligẽda, vtpote q̃n homo furto sub- latus, inueniebat anteq̃ vendebat, ita ꝙ pœna furis tunc fuit reddere duos hoĩes ad seruien- dum ꝑ vno furtim subtracto q̃uis inuento: q̃a sequẽti habet capitulo, q̃liter ꝑ aliarꝶ rerꝶ fur to restituendum sit duplum. Aliq vero Hebræi dicunt, ꝑ solo hoĩs furto mors infligebat, ꝓ- pter hoĩs ad Dei imaginem facti nobilitatem. [Qui percusserit patrem suum aut matrẽ].i. vnum eorꝶ aut ambos, [morte moriat.] Istud secũdum doctores catholicos & Hebræos in- telligendum est non de ꝑcussione leui, sed graui, ex qua s. sequit liuor siue effusio sanguinis, aut tale aliq̃d. Et si ex proposito fiat, nisi forte q̃s leuem parentum ꝑcussionem in consuetu dinẽ ducat. Pro leui aũt & non consuetudinata ipsorꝶ ꝑcussione, minor morte infligẽda est pœna, attñ magna, cum sceleratissimũ ingratissimum'q; consistat, eos ꝑcutere à q̃bus acce- pta est vita, & q̃bus tanta reuerẽtia debet & gratitudo. [Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriat.] Lyra dicit hoc nõ esse intelligendũ de sola, sed de cõsuetudinali maledictiõe parentũ, cũ ꝑ leui eorꝶ ꝑcussione, q̃ grauior est maledictione sola, non fuerit mors infligen- da. Cõtra q̃d scribit R. Paulus, ꝙ secundum Rabbi Mosen Gerundensem, aliosq; Hebræos, maledicenti parentibus maior pœna debetur, q̃ eos simpliciter percutiẽti, q̃a ad maledicti- onem eorꝶ multi sunt ꝓniores, ideo magis reprimendi sunt inde. Secundo, q̃m in maledicti one parentum nomẽ dñi vitiose assumit, sicq; in ea etiam Deo, irreuerẽtia irrogat. Hinc re- or istud fuisse intelligendum de maledictione ꝓprie sumpta, qua quis ex proposito & auer- sione malitiosa imprecat malum parẽtibus suis à Deo, non aũt si ex quadam festinantia ani mi & absq; deliberata malitia fecit hoc. Hinc in Ecclesiastico scriptum est: Est maledictus à Deo q exasperat matrem. Salomon q̃q;: Generatio quæ maledicit patri, & g̃natio q̃ maledi- cit matri. Deniq; Thomas in prima secundæ quæst. 105. testat: Lex vetus pœnam mortis in grauioribus inflixit criminib⁹, puta in his q̃bus cõtra Deum peccat, & in adulterio atq; in- cestu, in homicidio quoq; & furto hoĩm, & irreuerentia ad parentes. [Si rixati fuerint viri] contra se inuicẽ, [& ꝑcusserit alter proximum suum].i. vnus alium [lapide vel pugno, & ille ꝑcussus mortuus non fuerit] cito & euidenter ex illa ꝑcussione, [sed iacuerit in lectulo,] pro pter ægritudinem ex illa percussiõe sequutam, [si surrexerit] aliq̃liter melioratus, [& ambu- lauerit foris super baculũ suum,] innitendo sustentaculo ob suam adhuc durantẽ debilitatẽ, [innocẽs erit] à pœna homicidij [q percusserit.] Ita etiam, q̃uis ille percussus moriat ante su am curationẽ. Innocẽs, inquã, erit in foro exteriori à pœna mortis. Veruntñ apud Deũ reus erit homicidij & mortis æternæ, si intendebat illum occidere, vel si ille post ambulationẽ p̄- fatã rursus in lectum decidat, & ex percussione illa decedat. Cur igit innocens est apud hu- manũ iudiciũ talis percussor? Dicẽdũ ꝙ ex duplici cõiectura. Primo, nã q̃n percussus partim conualuit, incertũ videt an postea ex percussiõe illa obierit. Forsan eñ ex malo regimine, & incustodia sui aut simili occasiõe in languorẽ relapsus est ac defunct⁹. Secũdo, nã q̃a percus sor læsit eũ pugno aut lapide, non cultello vel gladio aut simili armatura, ꝓbabile est ꝙ non ꝓposuit eũ occidere. [ita tñ, vt operas eius & impẽsas in medicos restituat].i. satisfaciat me- dicis ꝑ eorꝶ laboribus & medicinalibus in illũ expositis, vel reddat q̃d ille in medicos expo- suit, & impedimẽtũ operꝶ percussi recõpenset. Videt tñ ꝙ in aliq̃ casu aliq̃d fuit dandũ ad sa tisfaciendũ pro illata læsione atq; iniuria, vt ex alijs locis huius scripturæ elicitur. [Qui per- cusserit seruũ suũ vel ancillã virga].i. baculo aut alio instrumẽto læsiuo, [& mortui fuerint in manu eius].i. si alter eorꝶ aut ambo exhalauerint spũm, mox in ipsa percussione aut pro- tinus post hanc, [criminis reus erit].i. homicidij pœnã meret, siue seruus & ancilla Hebræi sint, siue gẽtiles, potius tamẽ si existãt Hebræi. [Si aũt vno die superuixerit vel duobus] ser- uus aut ancilla post suã percussionẽ, [non subiacebit pœnæ].i. domin⁹ q percussit, nõ erit ho

*quem

Nũe. 35. Deut. 4. Iosu. 20.

*per industriã

Exo. 22.

R. Paul. R. Mos.

Ecci. 3. Prou. 3.

micidij reus:[qa pecunia illius est].i.seruus seu ancilla est res quædã domini sui, quam p pe
cuniam suam fecit suam,& habet eam q̃si pecuniã ꝓpriam,seu loco pecuniæ pro re illa ex-
positæ.Quod de seruo & ancilla gẽtilibus ꝑcipue accipit,qa huiusmodi ꝑsonæ vendebantur
simpliciter & ad semꝑ,nõ aũt Hebræi.¶Cõtra hanc legẽ q̃ aliq̃liter dura apparet,sic arguit
Thomas in prima secũdæ: Lex diuina magis debet ad misericordiam ꝓuocare,q̃ lex huma-
na:sed secundũ leges humanas grauiter puniunt,q nimis aspere affligũt seruos aut ancillas.
Asperrima aũt videt esse afflictio,ex qua seqtur mors. Inconuenienter ergo statuitur Exo-
di 21.ꝙ q percusserit seruum suũ vel ancillam virga,si vno die superuixerit, non subiacebit
pœnæ,qa pecunia illius est.Ad istud sanctus Thomas respondet:Circa læsiones seruis illatas
lex considerasse videtur,vtrum læsio sit certa aut incerta. Si enim læsio certa esset, lex pœnã
adhibuit.Pro mutilatione qdem,serui amissionem,qa mandabatur libertati donari:ꝓ mor
te aũt,homicidij pœnam,cum seruus in manu domini verberantis moreretur.Si vero læsio
nõ esset certa,sed apparẽtiam quãdam haberet, lex nullã pœnam infligebat in ꝓprio seruo,
puta dum seruus percussus nõ statim moriebatur,sed post aliq̃t dies.Incertum enim erat an
ex percussione mortuus esset.Deniq; certum est,ista intelligi de seruis emptitijs: sed in lege
euangelica quæ est lex totius charitatis & pietatis,docent serui & ancillæ esse tractandi be
Ephe. 6. nigne,iuxta illud ad Ephesios:Et vos domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes
Acto. 10. ꝙ illoꝝ & vester dominus est in cælis,& non est personaꝝ acceptio apud Deum.In Ecclesi-
Ecci 33. astico quoq;,dicitur:Seruus sensatus sit tibi dilectus q̃si anima tua. Et rursus in Ecclesiastico:
Seruus fidelis sit tibi quasi anima tua,& q̃si fratrem tracta illum.Porro si duri & rebelles exti
Ibidem. terint,agendum erit quod ait scriptura: Cibaria & virga & onus asino, panis & disciplina
& opus seruo.[Si rixati fuerint viri]contra se mutuo,[& percusserit qs mulierem prægnan
tem].i.vnus illoꝝ fœminam sic fœcundatam verberauerit, tamẽ ꝑter suum propositũ, vt po
te viꝝ eius aut alium cædere volens, [& abortiuum qdem fecerit].i.fœtus cõceptus & nõ-
dum animatus,fuerit ex illa percussiõe & mulieris ꝑturbatione atq; angustia dissipatus,[sed
ipsa vixerit].i.mulier ex illa percussione non fuerit multũ læsa nec mortua,[subiacebit da-
mno]ille percussor,[quantũ expetierit maritus mulieris,& arbitri iudicauerint].i.iuxta ra
tionabilẽ postulationẽ mariti,& iuxta discretionem,censuramq; iudicũ,secundũ quoꝝ di-
ctamẽ postulatio viri est moderãda.[Si aũt mors eius fuerit subsequuta].i. si mulier vel fœ-
tus eius iam animatus,ex illa ꝑcussione obierit,idq; euidẽter possit ꝓbari,[reddet animam
pro anima].i.propriam vitã perdet seu occidet pro culpa,q vitam alterius sic extinxit.Ta-
men(vt fertur)qdam Hebræi dicũt hic ꝑ redditionem animæ pro anima,nõ esse intelligen-
dum pœnam mortis,sed pecuniariã pœnam secundum iudicũ taxationẽ,qa percussor non
intẽdebat mulierem ꝑcutere,nec fœtum eius animatũ occidere.sed hoc nõ cõsonat textui.
Deinde pœna talionis subiungit:[Oculum pro oculo,dentẽ pro dente, manũ pro manu, pe
dem pro pede,adustionem pro adustione,vulnus pro vulnere,liuorem pro liuore].i.qualem
qs alteri læsionem,mutilatiõem,iniuriam intulerit,talẽ sustinere coget,vt sic reparetur æqli
tas iustitiæ,& iniuriator in vita hac corrigatur,atq; de cætero reprimatur à cõsimilibus ma
lis:sicq; vindicatiua ponitur virtus & pars iustitiæ,& vindicatio talionisq; pœna,sunt licitæ,
* sic tamen,vt non ex rancore aut praua radice,sed zelo iustitiæ exerceatur, quatenus animus
vindicantis non quiescat in pœna & nocumento rei,sed in emendatione ipsius,vel in bono
Tho. 2. 2. reipublicæ,prout Alexander de Halis in Summa sua, & sanctus Thomas eleganter descri-
que. 108. bunt.Veruntamen quidam Iudæi,præsertim Rabbi Salomon,opinati sunt,ꝙ ista pœna ta-
R. Paul. lionis non fuit intelligenda,vt verba hæc sonant:qa vt dicunt,pro oculo eruto non est ocu
lus eruendus,sed pœna pecuniaria exoluenda,prout dictauerint iudices.Sed istud est contra
Iose. li. 3. hunc textum, & contra ea quæ in Deuteronomio aperte scribuntur. Porro Iosephus dixit
An. Iud. ꝙ eruenti oculum alicuius iniuste,eruẽdus est oculus,si ille exoculatus exegerit. Si vero ma-
cap. 6. luerit pecuniariam satisfactionem habere, poterit ei dare secundum sentẽtiam iudicum,&
hoc probabilius sonat.[Si percusserit quispiam oculũ serui sui aut ancillæ, & luscos eos fece
rit].i.impotentes ad videndũ,videlicet cęcos.Nam sequitur,[dimittet eos liberos pro oculo
quem eruit].i.quem visu priuauit. Talis eñ percussor enormiter peccat: ideo iustum est vt
eoꝝ priuetur obsequio,quos tam inhumaniter tractat.Nam quanuis liceat domino infligere
re disciplinam seruo emptitio, hoc tñ cum moderatione fieri debet, secundum mẽsuram &
exigentiam culpæ.[Dẽtem q̃q; si excusserit seruo suo aut ancillæ suæ, similiter dimittet eos
liberos*pro dẽte suo.] Istud q̃q; intelligendum est de seruo & ancilla gẽtilibus. Si eñ seruo
aut ancillæ Hebrææ mutilationem intulisset,ad pœnam talionis obligabatur.[Si bos cornu
petierit].i.inuaserit[viꝝ aut mulierem,& mortui fuerint]ex læsione huiusmodi,[lapidibus
obruet]bos,non qa peccauit,in q̃ ratio nulla est,sed in detestationem nocumẽti illati,& ne
ex talis bouis adspectu grauarent videntes. [& non comedent carnes eius.] Eadem de causa
nec poterant vendi,sed putrefieri sinebantur.[Dominus quoq; bouis innocẽs erit,] quia fa
ctum

ctum illud ei nõ potuerat imputari, eo ꝙ nihil percepit, nec præscire potuit aliquid tale im petuosum de suo boue. [Quod si bos cornupeta fuerit ab heri & nudiustertius]. i. si aliquoties aliquem cornu impetijt, [& contestati sunt dominum eius]. i. illi qui impetuositatem bouis nouerunt, auisauerũt possessorem ipsius de hoc. [nec reclusit eum, occideritq́ꝫ virum aut mulierem, & bos lapidibus obruetur, & dominum illius occident:] qa homicidium illud ei iuste imputatur, quia non restitit imminenti periculo sicut tenebatur. [Quòd si precium ei fuerit impositum]. i. si de volũtate propinquoꝝ occisi, fuerit dño bouis imposita satisfactio seu pœna pecuniaria, [dabit pro anima sua qcquid fuerit postulatus]. i. pro liberatione sua à morte, qcquid secundum discretionem iudicum ꝓpinqui exegerint. [Filium q̃qꝫ & filiam si cornu percusserit]. i. si bos cornupeta inuaserit atqꝫ occiderit ꝓlem alicuius quãtumlibet infantulum, [simili sententiæ subiacebit] dñs bouis. i. eandẽ pœnã incurret, ac si bos eius cornupeta occiderit virum aut fœminã, bos quoqꝫ similiter lapidabitur. [Si seruum ancillãq́ꝫ inuaserit & interfecerit, triginta siclos argẽti dabit dño]. i. dñs bouis tantã dabit pecuniam dño serui seu ancillæ occisæ à boue. Quod tñ intelligitur de seruo & ancilla gentilibus: qa si occidisset seruum Hebræum aut ancillã Hebræã, dñs bouis ꝓmeruit mortẽ. Deniqꝫ q̃d de boue cornupeta dictũ est, de alijs quoqꝫ animalibus domesticis aut possessis, si fiant ita læsiua & impetuosa, videt̃ intelligendũ. [bos vero lapidibus opprimet̃.] Similiter q̃d dictum est de læsione ꝑ cornua, intelligendum reor de q̃cunqꝫ simili læsione, q̃ fieri potest mordendo, cõculcando, calcibusq́ꝫ cædendo. [Si quis aperuerit cisternam]. i. opculum remouerit à cisterna iam facta, & foderit] illã purgãdo aut profundãdo, aut aliam fodiendo, [& non operuerit eã, [reponendo operimentum super cisternã priorem, aut eam quam fodit de nouo, non coopiendo, [cecideritq́ꝫ bos aut asinus] vel aliud domesticum animal, s. ouis aut equus, [in eã, dñs cisternæ reddet precium iumẽtoꝝ]. i. dño animalis lapsi ac ꝑditi satisfaciet pro damno quod passus est. [Quod autem mortuum est, ipsius erit] quod extrahitur. Istud intelligendum videt, si dñs cisternæ ꝑ seipsum fodit, aut fodienti vsqꝫ ad tempus operiendi adstitit, vel de operiendo non informauit fossorem, quem debuit sup hoc admonere: aliàs videretur imputandum fossori. Rursus intelligendum videtur de cisterna, in loco pertransiri solito situata. [Si bos alienus bouem alterius vulnerauerit, & ille] scilicet bos vulneratus [mortuus fuerit] ex vulneratione eadem, [vendent bouem viuum] dominus bouis viui & dominus bouis occisi, [& diuident precium eius inter se] æqualiter. [Cadauer autem mortui] bouis [inter se dispertient]. i. æqualiter diuident, vt vnusquisqꝫ faciat commodum suũ cum sua medietate. Nam carnes eius poterant gentilibus vendere, quanuis non possent personaliter eas comedere, ꝓpter præceptum legis, quo prohibebantur manducare carnes animalis suffocati, aut in sanguine suo occisi. [Si autem sciebat ꝙ bos cornupeta esset ab heri & nudiustertius, & non custodiuit eum dominus suus, reddet bouem pro boue:] id est, domino bouis occisi, restituet bouem tanti valoris, vt fuit bos occisus dum vixit, vel precium tanti valoris. [& cadauer] bouis occisi [integrum accipiet,] ad agendum cum illo commodum suum. Præterea lex ista videtur intelligenda de bobus eiusdem valoris: alioquin dominus bouis occidentis acquireret lucrum ex præfata diuisiõe, & dominus bouis occisi incurreret damnum iniustum, quando videlicet bos interficiens vilior esset. Quod autem de bobus dictum est, de alijs quoqꝫ animalibus, se inuicem vulnerantibus, in casu consimili videtur intelligendum. Leui. 17.

¶ De mystico eiusdem cap. XXI. sensu. Arti. XLIII.

SI emeris seruũ Hebræum, sex annis seruiet tibi. Quemadmodũ Iudæi præcipiebantur seruos & ancillas suæ nationis præ cæteris pie tractare, & septimo anno gratis relinquere, eo ꝙ dñs ex Aegypto eduxit Israeliticũ ppl'm, eumq́ꝫ suæ mãcipauit seruituti, sic Christiani ꝑlati, principes ac patresfamiliàs, charitatiue ac pie habere se debent ad ministros atqꝫ ancillas Christifideles, non supbe & aspernãter, qm̃ vnigenitus de hoc seculo nequam, de tenebris vitioꝝ, de seruitute pc̃ti, de iugo diaboli eripuit eos, & trãstulit eos in regnũ suę militãtis ecclesiæ, & in mysticũ corpus suũ, incorporauitq́ꝫ eos sibi, vt sint filij sui patris, & cohęredes regni cælestis. Spiritaliter aũt Hebræus seruit sex annis, dũ Christianus in exercitijs vitæ actiuæ se perfecte exercet: sed septimo liber egreditur, dum post actiuæ vitæ laborẽ, ad contemplatiuæ vitæ quietem ac libertatem perducitur. Exit autẽ cum veste eadem, quoniam in vtraqꝫ vita eadem charitas quæ est vestis nuptialis, eadem quoqꝫ intẽtio perseuerat. Si habens vxorẽ, & vxor egredieť simul. Vxor istius serui, est sapientia acquisita, ex qua producit aliq̃s actus bonos: q̃ secũ debet exire, quia in contemplatiua vita non est sapientia naturalis & acquisita. Operatio quoqꝫ vitæ actiuæ totaliter deserenda, quia cooperatur ad spiritalem ꝑfectum. Si aũt dominus dederit illi vxorem, & pepererit filios & filias, mulier & liberi eius erunt domini sui. Dominus dat seruo suo vxorem, dũ supernaturalem & infusam sapientiã q̃ est donũ spũs sancti, illi infundit, infusamve ꝑficit, ex q̃ generantur actus interni & cõtemplatiui intuitus tanq̃ filij, sanctæ quoqꝫ affectiones vt filiæ, quæ omnia sunt dñi, q̃niam Deo

Exo. 12. Roma. 8. Matt. 22. Esaiæ 11.

...scribenda est huiusmodi sapientia,& qcquid generatur ex ea. Ipse vero exibit cum vestitu
...nam q̃uis oïa ista Deo attribuunt,nihilominus imputant & ei,cui infusa aut data sunt,
...q meritis transit de via ad patriam,de infimis ad suprema.Quod si dixerit seruus,Di-
ligo dominum meum.i.si amore Christi maluerit in vita manere actiua,vt alijs prosit,mi-
nistret & opera exhibeat pietatis,offerat eum dñs dñs.i.spūalibus patribus suo tempore præ
sentetur,à qbus & dirigatur. Et applicabitur ad ostium tabernaculi.i.in fide ecclesiæ stabi-
Ioan. 10. lietur,& Christo(q ait:Ego sum ostium)cõiunget, vt aliqd etiam de triūphanti ecclesia oïa
potẽtisq; maiestate & gloria contẽplet.Perforabitq; aurẽ eius subula.i. interiorẽ eius audi-
tum penetrabit stimulus cõpassionis, vel acumẽ compunctiõis: qa in exercitijs vitæ actiuæ,
necesse est alior̃ onera supportare,afflictis,egenis,ac miseris cõdolere,ac pro qtidianis cul-
pis cõpungi.Si quis vẽdiderit filiam suã in famulã.i. grãm & scientiã salutarẽ sibi cõcessam,
1. Pet. 4. alior̃ directioni & informationi exposuerit deseruire, iuxta illud summi apl'i: Vnusquisq;
sicut accepit grãm,in alterutrũ administrantes. Nõ egrediet sicut ancillæ egredi consueue-
runt, qm̃ reuerẽter & cũ omni grar̃ actiõe suscipienda & cõseruanda est administratio atq;
instructio talis.Quòd si is cui offert,eam despexerit,nõ poterit eã venũdare alienis.i.hæreti
cis subdere.[Qui percusserit hoïem,volens occidere,morte moriat].i.q aliũ ex ppósito per-
turbauerit,& verbis duris ac pungitiuis afflixerit,dãnationi subiaceat.Hoc est qd ait Apl'us:
1.Cor. 8. Peccãtes in fratres, & percutiẽtes cõscientiã eor̃ infirmã,in Chr̃m peccatis.[Qui aũt nõ est
insidiatus].i.sine proposito tale qd egerit ex infirmitate aut ignorantia,misericordiã conse
qui potest,& damnationẽ euadere.[Si quis per industriam occiderit proximum suũ].i.cal-
liditate vulpina traxerit innocentẽ ac simplicẽ ad peccandum,[ab altari meo auelles eũ.i.]
ingressu ecclesiæ & sacramẽtor̃ cõmunione reputet indignus, tanq̃ seductor nequissimus.
[Qui percusserit patrem suum & matrem].i.spiritali aut corporali pcussione p̃latum aut p̃
latam offenderit,aut q superioribus suis maledixerit,[moriatur].i.morte damnationis æter
næ dignus esse noscat.[Qui furatur hominem & vendiderit eum,moriat.] Hoïem furatur,q
Christianum ex ouili dominico & mystico Christi corpore separat,& ppria iniquitate dia
bolo vendit,de catholico hæreticum aut schismaticum faciendo. [Si rixati fuerint viri &c.]
Hac lege redarguunt,qui cõtentiosis disputationibus aut iurgijs alijs vacant, ita q̃ & si non
penitus perimant proximos, contra quos arguunt vel contendunt,seu eos qui audiunt,gra-
uiter tñ lædũt eosdem,ita q̃ charitas infirmatur in eis,ipsiq; per impatientiam,iram,mœro
rem q̃si succumbunt.[Qui percusserit seruũ suum vel ancillam virga, & mortui fuerint in
manibus eius, criminis reus erit].i. supior seu p̃latus q indiscreta & mordaci repræhensiõe
subditos suos sic increpauerit, q̃ inde mox in desperationem,indignatiõem,inuidiã aut ali-
am mortalẽ corruerint culpam,reus est pditionis illor̃.Ideo discreta,pia,& charitatiua in-
crepatio necessaria est.[Si rixati fuerint viri,]disputando aut aliter cõtendendo,[& percus-
serit qs mulierẽ prægnantẽ].i.animam spiritaliter fœcundatã, [& abortiuũ fecerit].i. ex il-
lor̃ rixa fuerit anima ab exequutiõe boni ppositi,atq; à fructu verbi cælestis impedita, [sed
ipsa vixerit,]manẽdo adhuc in radice & habitu charitatis, [subiacebit damno quantũ expe
ti erit maritus mulieris.].i.iuxta sententiã Christi, vicarior̃q; eius erit culpabilis, & p ope
ra pœnitentiæ castigandus.[Si aũt mors eius fuerit subsequuta,]ita q̃ charitas fuerit extin
cta in ea,[reddet animam pro anima].i.ppriæ animę damnationem meretur.[Oculum pro
Matt. 7. oculo,]qm̃ iuxta quæ fecit,reddetur ei,secundum quod iudex testatur:Qua mensura men-
si fueritis,remetietur vobis.[Si percusserit quispiam oculum serui sui aut ancillæ, & luscos
eos fecerit,dimittet eos liberos].i.qui alios male instruxerit,& intellectum eor̃ peruerterit,
indignus est eis amplius præsidere,aut verbum doctrinę pponere.Similiter [si dẽtem].i.dis-
cretionis masticatiõem abstulerit ipsis.[Si bos cornu percusserit virum aut mulierem].i.si
homo carnalis & bestialis sua elatione aut potestate induxerit quenquam ad culpam morta
lem,damnationem incurret.[& non comedent carnes eius].i.carnalia eius desideria nemo
sequetur.[Dñs quoq; bouis innocens erit].i.culpa illa non imputabitur prælato aut princi
pi vel parenti hominis talis,quando ex illor̃ negligentia nõ contigit talis excessus. [Quod
si bos cornupeta fuerit,nec reclusit dominus eum].i. si talis subditus iam ante visus est talia
operari,& superiori suo constiterit hoc ipsum, nec tñ pro posse suo refrenauerit ipsum: vel,
si dominus eius,videlicet spiritus suus rationalis,motus suæ impetuositatis nõ repressit, cul
pa redundabit in eum.Si quis aperuerit cisternam. Cisterna est profunda scriptura diuina
quæ aperitur,quando exponitur:veruntamen profundiora eius mysteria incapacibus & in
Ibidem. dignis tegenda sunt,sicut præcipit Christus:Nolite sanctum dare canibus,neq; marga...
projiciatis ante porcos.Qui igitur ita nõ egerit,sed bos aut asinus in cisternam corrue...
carnalis,hebes aut actuosus, audiendo secreta mysteria, fuerit periclitatus & errore sub...
sus,culpabilis erit, & ratiõem pro illis reddere exigetur,qui eis diuina secreta incaute pr...
fuit,nisi interim veraciter pœnitẽs,etiam pro illis Dei misericordiam implorare studu...

¶Explanatio literalis cap. 22. Si quis furatus fuerit ouem vel bouem. Arti. 44.

NVnc describuntur iudicialia quædam præcepta, in populari conuictu dirigentia vitam humanam. [Si qs furatus fuerit ouem vel bouem] proximi sui, [& occiderit vel vendiderit] quod furatus est, [quinq; boues pro vno boue restituet, & quatuor oues p̄ vna oue.] Itaq; intelligenda est lex ista, quando non solum tale iumentum furtim aufertur, sed etiam vendit̃ siue occidit̃, vel in p̄cinctu fuit vt venderet̃ vel interficeret̃. Si aũt viuẽs inuẽtũ fuisset tale iumẽtũ in domo furis, nõ nisi duplũ restituere tenebat̃, vt paulopost in textu subiũgit̃. ¶Circa præceptũ istud multa occurrunt dicenda, quæ infrà tangentur. Porro Thomas in prima secũdæ cõtra p̃ceptum istud sic arguit: Pœna taxanda est secũdum quantitatẽ culpę, iuxta illud Deuteronomij: Pro mẽsura peccati, erit & plagarũ modus. Sed quibusdam æq̃libus culpis lex inæq̃les statuit pœnas, videlicet p̄ vno boue furato reddere qnq; boues, & pro vna oue furata q̃tuor oues. Ad hoc sanctus doctor rñdet: Non solum propter grauitatem culpæ, sed etiam p̄pter alias causas grauis pœna infligit̃. Primo quidem infligitur propter quantitatẽ peccati, qa maiori peccato, cæteris paribus, maior pœna debetur. Secundo p̄pter peccati cõsuetudinem, qa à peccatis consuetis hoĩes non faciliter abstrahuntur, nisi p̄ graues pœnas. Tertio, propter multam concupiscentiam & delectationem in peccato. Ab his enim homines non de facili retrahuntur, nisi per magnas pœnas. Quarto, propter facilitatem & pronitatem peccandi, & in peccato manendi. Huiusmodi nanq; peccata dum manifestantur, sunt magis punienda ad alioꝝ terrorem. Itaq; in pœna furti lex considerauit q̃d frequẽter accidere poterat: idcirco p̄ furto reꝝ, quæ custodiri faciliter possunt à furibus, fur reddidit duplum. Oues aũt non possunt faciliter custodiri à furto, quia pascuntur in agris, propter q̃d contigit eas frequentius furto auferri: ideo circa eas lex auxit & duplicauit pœnam furti, p̃cipiens pro vna quatuor reddi. Boues vero adhuc difficilius præseruantur à furto, qa nõ possunt pasci gregatim vt oues: ideo lex præcepit pro vno boue furato restitui qnq; boues. ¶Porro Glossa aliam tangit huius præcepti causam: Bos, inquiens, quinq; habet vtilitates, qm̃ immolatur, pascit, lactat, arat, & corium ad diuersos vsus ministrat, & ita p̄ bouem designatur & vacca, quæ lac dat. Ouis vero quatuor habet vtilitates, quoniam immolatur, pascit carnibus, lac & lanam tribuit. ¶Sed huic causæ obijci posset, q; etiam pellis ouina ad multa extat accommoda. Præterea obijci potest quod in Prouerbijs Salomon ait de fure: Depræhensus reddet septuplum. Ergo pro vno boue aut oue tenebatur restituere septem. Ad hoc respondetur, quòd iudicialia legis præcepta ex rationabilibus occurrẽtibus causis poterant principis authoritate grauari, & poterant eis aliqua adijci [Si effringens fur domum, siue effodiens, fuerit inuentus, & accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis.] Istud intelligitur de fure nocturno, quem si dominus domus, vel eius domesticus inuenerit in ipsa confractione aut effossione domus, & interfecerit eum, non reputat̃ homicidij reus, quia timendum erat, q; venit non solum ad furandum, sed item ad occidendum. Quòd autem istud de fure nocturno dicatur, innuunt verba sequentia: [Quòd si orto sole hoc fecerit] .i. furem ita dep̃hensum claro die occiderit, [homicidiũ p̄petrauit, & ipse] p̄cussor furis, [moriet̃] vt homicida, quia discernere potuit & satis p̄pendere, q; fur nõ venit nisi ad furãdum, cum aliunde non esset suspectus. Hanc expositionem redarguit qdam, qa etiam claro die qdam veniũt insidiose ad occidendũ, quemadmodum 2. Regum legit̃ de filijs Rechab, qui interfecerunt Isboseth. Ideo allegat R. Salomonem, dicentem quòd lex ista non solum intelligit̃ de fure nocturno, sed & diurno, dummodo possit haberi q; venit ad occidendum. Vnde q̃d dictum est, Si aũt orto sole hoc fecerit, dicit metaphorice intelligendũ, vt sit sensus: Si tam claꝝ est q̃ clara est dies, q; fur non venit ad occidẽdũ, vt si sit amicus aut p̄pinquus dñi domus, & tñ occiderit eũ, sanguinis reus erit. Sed prima expositio multo est aptior, qa & Augustinus eam inducit, & alia translatio habet sic: Si autẽ oriet̃ sol sup eũ, reus erit. Quo cõstat q; ad literam loquatur de sole. Augustinus quoq; affirmat hoc, & in antiqs legibus secularibus, quibus tñ ista antiquior est, inuenit̃, nocturnũ furẽ impune occidi. Insu p̄ R. Paulus circa hoc scribit: Lõge videt̃ à sensu literali, dicere verbũ illud metaphorice debere intelligi, qm̃ in iudicialibus q̃ tractãt de actibus humanis, nõ oportet metaphorice loqui, sed plane. Vnde & qdam Hebræoꝝ intelligunt illud ad literam de fure nocturno, vt dictũ est. Obiectio q̃q; postillatoris, videlicet Lyræ, non præualet: qm̃ quod assumit, est de raro cõtingentibus. Lex aũt loqtur de his q̃ frequenter contingunt. ¶ Præterea quæri potest, an nocturnũ furẽ in tali casu occidẽs, fuerit aut sit apud Deũ à culpa immunis. Videt̃ q; non, cũ aliũde possit euadere. Itẽ homo non potest sine peccato occidere aliũ, defendẽdo seipsum, nisi obseruato moderamine inculpatæ tutelæ. Propter q̃d asserit Thomas in Secunda secundæ, quæst. 46. Nõ licet occidere aliũ causa defendẽdi p̄priã vitã, intẽdẽdo alterius occisionẽ, nisi publicã authoritatẽ habenti, qui hoc refert ad bonũ cõmune. Iterũ homo tenet̃ plus diligere bonũ animæ proximi sui, etiã inimici, q̃ proprium corpus, animaleq; vitam: ergo non

Marginalia: Deu. 25. — Pro. 6. — 2. Re. 4. — R. Salo. — August. — R. Paul.

potest sine mortali culpa occidere proximum in mortali, pro conseruatione suæ vitæ corporeæ. ¶ Ad istud quidam respondent, cōcedendo sic esse. Quod vero dicitur, tale homicidium licitum esse, intelligūt eo modo quo dicitur, licere marito occidere adulterū, quem cum sua vxore inuenit turpiter occupatum, quia videlicet humana iura non vindicant illud, eo ꝙ maritus habeat maximum incitamentum ad occidendum talem adulterū. [Si non habuerit q̊d pro furto reddat, ipse venundabit.] Istud refertur ad id quod dictum est de furāte, & occidente seu vēdente ouem aut bouem, vt pro vno boue restituat quinq;, atq; pro vna oue quatuor: qa si non habuerit facultatē hoc faciēdi, fuit vendendus authoritate iudicum, & de precio suæ venditionis erat restitutio facienda, q̊usq; fieri quiuit. [Si inuentū fuerit apud eū quod furatus est, viuens]. i. nondū occisum nec venditū, [siue bos, siue ouis, siue asinus, duplū restituet.] Tunc nanq; pie ꝑsumebatur, ꝙ restituere cogitauit, & minus iniuste tractauit non sua. Ecce hic exprimit asinus, cum ante nō fuerit mētio facta nisi de oue & boue. Ideo
Jose. li. 3. An. Iud. cap. 6. Iosephus ꝓbabiliter dicit, prçceptum illud esse intelligendū non solum de bobus & ouibus, sed de cæteris quoq; animalibus domesticis vtilibus, quæ pascunt in agris, vt capræ, asini & cōsimilia. [Si læserit quispiam agrū vel vineam] proximi sui. i. per seipsum, aut ꝑ transitum seu pasturam iumentorū suorū, aut per sua vehicula seu quadrigas, vel simili modo intulerit damnum proximo suo in eius agro aut vinea, vel simili re, puta in horto aut olueto. [& dimiserit iumentum suū, vt depascatur aliena,] vel etiam non custodierit illud à tali pabulatione, [qcquid optimum habuerit in agro suo vel vinea, pro damni æstimatione restituet]. i. de optimis fructibus suis, eorūve precijs faciet restitutionē, secundum iustam iudicū æstimationē. Quod si personaliter nō habeat agrum aut vineam, aliunde prouidebitur de recompensatione ꝑ eius venditionem aut seruitutem, vel alio modo. Rectéq; dicit de optimo, vt ꝑ hoc magis refrenet ab huiusmodi nocumētis. [Si egressus ignis inuenerit spicas, & cōprehenderit aceruos frugum, siue stātes segetes in agris] . i. si aliqs ignē accēderit, & ignis ille se fundens, cōbusserit aliorū fructus seu possessiones, [reddet damnum qui ignē succenderit.] maxime si cū ꝓposito eius factum est damnū illud, immo tunc teneret ad plus. Si aūt egressus est ignis sine eius ꝓposito, tñ ex negligentia sua, quoniam nō adhibuit custodiam debitam, adhuc tenetur ad recompensationem: non autem si diligentiam debitam in custodiēdo adhibuit, vt si ventus repente aduenièś ignem diffundat. Hinc Absalon peccauit, segetes Ioab
2. Re. 14. succendendo, nō aūt Samson, cōburēdo ꝑ vulpes stantia blada Philistinorū, qm̄ iuste hoc fe-
Iudic. 15. cit, tanquam iudex Israeliticæ plebis. Consequenter ponitur lex quædam depositi: [Si quis commendauerit]. i. commiserit [amico]. i. ꝓximo [pecuniam vel vas in custodiam,] per modum depositi, & idē de quacunq; re simili ita cōmissa. [& ab eo qui susceperat illa] ad custodiendum, [furto ablata fuerint, si inuenitur fur, duplum reddet] deponenti: [si latet fur]. i. ignoratur quis fuerit, [dominus domus applicabitur ad deos]. i. is qui suscepit illa ad custodiendum, adducetur ad iudices. [& iurabit ꝙ nō extenderit manum] per se, neq; per alium, [in rem proximi sui ad perpetrandam fraudem, tam in boue, q̃ in asino & oue ac vestimento,] id est, ꝙ nihil horum ad proximum suum, scilicet deponentem, pertinentium fraudulenter tractauerit, neq; abstulerit. [& quicquid damnum inferre potest]. i. ꝙ nihil furtiue attigerit de his, quorū subtractio est damnosa domino rei. [ad deos vtriusq; causa ꝑueniet]. i. iudices iudicabunt inter deponentem & custodem depositi, ita ꝙ custos per suum iuramentum euadet, nisi deponens, per testimonium sufficiens possit ꝓbare oppositū. ideo subditur [Et si illi] videlicet iudices [iudicauerint, restituet] custos depositi [duplum proximo suo,] vtpote si probat per testes ꝙ custos peierauit, aut male tractauit deposita. [Si quis commendauerit proximo suo asinum, bouem, ouem, & omne iumentum ad custodiam]. i. si qs cōmiserit aliq̊d pecus seu pecorū gregem alteri, puta pastori, ad custodiendum atq; pascēdum ea ꝓ mercede danda pastori. [& mortuū fuerit, aut debilitatū, vel captum ab hostibus] aliq̊d iumentū ita pastori cōmissum, [nullusq; hoc viderit]. i. pastor pecorū ꝓbare per testes nequerit pecus sic esse mortuum, aut sublatum ab hostibus. [iusiurandū erit in medio, ꝙ nō extenderit manū in rē ꝓximi sui]. i. pastor ille iurabit se nō intulisse læsiōem aut damnum pecori eius, à q̊ illud suscepit ad custodiā. [suscipietq; dñs] pecoris [iuramentū] pastoris, credēdo iurāti, [&] ille iurās [reddere nō coget:] qa nō potuit occurrere aut resistere morti, debilitatiōive pecorū, quæ ex naturali & ineuitabili cōtigit causa, nec etiā valuit raptorib⁹ pecoris ꝑualere. [Quod si furto ablatū fuerit] pecus, [restituet damnū dño] pecoris. Cū enim habeat mercedē à dño pecorū ꝓ eorū custodia, tenetur eadem diligenter seruare. Vnde si furto auferātur, suspicio est, ꝙ ex negligentia sua acciderit, & q̃uis possit hoc absq; sua negligentia euenire, tñ nō statur suæ iuratiōi, sicut iuratiōi depositarij qui gratis seruauit, qa ad maiorē diligentiā obligatur, eo ꝙ mercedē ꝓ sua custodia sortiat. [Si cōestum à bestia] . i. si pecus deuoratum
deferat sit à bestia, cui pastor resistere nō valebat. [ꝓferat ad eum q̊d occisum est]. i. cadauer pecoris sic occisi, seu partem cadaueris nōdum cōestam portet ad dñm pecoris. [& nō restituet,] ho-
[illegible]

est, obligatus non erit restituere damnum illud: & si nihil remansit de cadauere deuorato à bestia,poterat adducere hoīes q̄ vidissent,vel signū deuoratiōis ꝓbare per adspersionē terræ ex cruore animalis vorati.[Qui à proximo suo quicq̄ hoꝝ mutuū postulauerit].i. aliquod iumentū acceperit à proximo suo ꝑ modū mutui ad vtendū illo iumēto ꝓ cōmodo suo.[& debilitatū aut mortuū fuerit] illud iumentū, [dn̄o nō præsente].i.non p̄sente eo q̄ illud con cessit,rogāti [reddere cōpellet].i.satisfacere dn̄o ꝓ huiusmodi dāno, qm̄ vtebaī animali illo pro ꝓpria vtilitate.[Quòd si in p̄sentiaꝝ dn̄s fuerit].i.si dn̄s iumēti sic mutuati fuerit p̄sens in eius debilitatiōe aut morte, [nō restituet] dānum dn̄o pecoꝝ,q̄ illud taliter mutuauit ꝓ cōmodo suo à dn̄o illo,eo ꝙ dn̄s assit ad pecoris sui custodiā,nec viderat pecori suo læsionē nimiumve laborē imponi ab eo cui mutuauit iumentū.[maxime si cōductū venerat ꝓ mer cede operis sui].i.si dn̄s illud alteri accōmodauit siue cōmisit ꝑ locationē, q̄a tūc ipse locās acquirit mercedē pro animali cōducto.propter q̄d is qui illud cōduxit,nō ita vehemēter te net ad animalis custodiam,nec ad satisfaciendum pro debilitato aut mortuo obligatur,nisi illud euidenter læsisset,aut immoderate laborare fecisset,super qua re possit inquisitio fieri. ¶Deniq; de hac materia scribit Thomas in prima Secundæ,quæst. 105. Hæc est differentia inter mutuū & depositū,quoniā mutuum traditur in vtilitatē eius cui creditur, sed depositum tradit in vtilitatē deponētis: ideo arctabaī q̄s in aliq̄bus casibus magis ad restituēdum mutuum,q̄ depositū.Deinde plura scribit ibidē de ista materia, quoꝝ sensus iam introductus est etiā plenius, q̄ ibidē. [Si seduxerit quis virginē nondū desponsatā,]inducēdo eam ad carnalem copulā secum ꝑ verba,aut dona seu promissa,siue ꝑ minas aut copulatricē,vel per artes nefarias.[dormieritq; cū ea,dotabit eā]dote cōiugis,[& habebit eā vxorē]nisi aliunde impedimētum eueniat.Nam subdit:[Si pater virginis dare noluerit,]hoc est,si pater puellę quę pauloante fuerat virgo, nō voluerat eā dare deceptori & corruptori filiæ suæ,propter im probitatē illius,vel quoniā ipse ditior atq; nobilior illo est, [reddet pecuniā] ipse deceptor [iuxta modum dotis,quam virgines accipere cōsueuerūt,] hoc est,iuxta mensurā pecuniæ aut recompensæ,quæ danda est secundū legē pro virginis violatione.Estq; modus dotis illi us,vt in Deuteronomio scribit,pondus quinq; sicloꝝ argenti.[Maleficos non patieris viue- Deu.22.
re.] Tamen maleficos occidere,non spectat ad vnumquēq;,sed ad principē terræ,seu publica authoritate fungentem.Malefici aūt,secundum Glossam,vocant, qui præstigijs magicæ artis vel diabolicis figmentis agunt,& qui magicis artibus vtunt, de q̄bus dictum est ante, vbi est actum de maleficis Pharaonis.Et recte post legem istā de virgine violata,de malefi- Exo. 7.8
cis admiscet, q̄a puellæ per maleficia quædā decipi solent. [Qui coierit cum iumēto,morte moriatur.] cum hoc sit nimis cōtra naturam. Vnde & alibi dn̄s iubet iumentū cum illo occidi,in detestationē tanti facinoris. [Qui immolat dijs,occidetur, præterquā domino soli.] Leui.20.
hoc est,qui alicui deoꝝ aut idoloꝝ exhibuerit latriæ cultum,soli altissimo exhibēdum,interficiatur.[Aduenam nō contristabis,neq; affliges eum.] nisi forte per suos excessus id meretur:aliàs singulariter pie tractādus est, quia nō habet tot humana solatia,sicut indigena. [Aduenæ em̄ & ipsi fuistis in terra Aegypti.] Ideo in vobisipsis estis experti, quid animi sit aduenis dum male tractantur: & quod vobis tunc fieri optabatis, debetis nunc alijs facere. Istud tamen non solum præcepit Deus per Mosen his,qui ex Aegypto erant educti,sed posteris q̄q; eoꝝ, q̄ in patribus suis in Aegypto fuerunt. [Viduæ & pupillo nō nocebitis] contra iustitiā.[Si læseritis eos] iniuste verbo aut factis vel signis. [vociferabunt ad me] contra vos conquerendo atq; vindictā optando.vel quoniā ipsa eoꝝ vitiosa oppressio est vnum de quatuor peccatis clamantib⁹ añ Deū,iuxta illud:Clamitat ante Deū vox sanguinis,& Sodomoꝝ,Vox oppressoꝝ,merces detenta laboꝝ. [& ego audiā clamorē eoꝝ].i.iustū iudicium eis faciendo,monstrabo me eoꝝ iniuriationē attendere. [& indignabitur furor meus cōtra vos percutiamq; vos gladio].i.occidi vos faciā.[Et erūt vxores vr̄æ viduæ,& filij vestri pupilli.] sicq; punitio iniq̄tatis patrū & maritoꝝ,aliq̄ modo redūdabit in vxores & ꝓles,inquātum secundū corpus sunt aliquid viroꝝ & patrū.Per istud præceptū dn̄s iubet,vt miserabilibus,desolatis,impotentibusq; ꝑsonis specialiter charitatiui simus ac pij,nō solū nō iniuriādo,sed etiā condolendo ac succurrēdo. Quo etem̄ miserabiliores existūt, eo inhumanius est eis iniuriari,cum & afflicto nō est dāda afflictio.Specialiter quoq; nociua est homini inordinata tristitia,cum & in Prouerbijs dicat:Sicut tinea vestimēto,&vermis ligno,sic tristitia Pro.25.
nocet cordi.Cum ergo peccatū in proximū tāto sit grauius,quāto maius nocumētū ei infligit,cōstat ꝙ alium cōtristare sit valde enorme peccatū.¶De hac materia copiose possent au thoritates induci. Nā & in Deuteronomio legit: Dn̄s facit iudiciū pupillo & viduæ, amatq; Deu.10.
peregrinū.Vnde mirāda est hæreticoꝝ ꝑuersitas, q̄ Deū legis & prophetaꝝ, de quo scripta sunt ista,mētiti sunt naturaliter esse malum.Et quāuis quidā eoꝝ cōcesserunt eū esse iustum, non tñ bonū,quasi iustitia nō sit bonitas q̄dā ac virtus quæ habentē bonificat.[Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecū].i.alicui indigēti cōcesseris pecuniā,

quod vtiq; faciẽdum est loco & tẽpore cõgruo.[nõ vrgebis eũ quasi exactor] .i.non repetes
cõcessa nimis cito & importune atq; ferociter, ꝑsertim indigentia illius durãte. [nec vsuris
opprimes] eum.i.nõ capies ab eo vsurã. Per hæc verba insinuat, ꝙ Iudæi debebãt ꝑcipue esse
parati succurrere ac mutuare hoĩbus suæ legis ac nationis, & primo pauperioribus ac vici-
nioribus, deinde & alĳs etiã gentilibus cũ ipsis pacifice cõuersantibus, præsertim cõuersis.
Lucę 6. Quod & nunc Chr̃iani similiter facere debẽt, cũ in Euãgelio dicat Saluator: Mutuũ date, ni
hil inde sperãtes. ¶Porro pro eo q̃d habet trãslatio nr̃a, [nec vsuris opprimes] eũ, in Hebræo
(secundũ Lyrã) habet, Nec morsum pones sup eũ. Et per morsum designat vsura, quę instar
serpẽtis pũgit egẽtem: immo queãdmodũ morsus serpẽtis silẽter mordẽtis, in principio non
multũ percipit, postmodũ vero causat inflationẽ, atq; p totũ corpus diffundit suũ effectũ, ita
vsuræ nocumentũ in principio parũ sentit, sed paulatim ascẽdit, & magnũ damnũ infligit.
[Si pignus à proximo tuo] puta Iudæo, [acceperis vestimentũ] ipsius, [ante solis occasum
reddas ei] pignus illud. Quod intelligendum est, si ille sit pauper, notabiliterq; indigeat ve
ste illa de nocte. Nã sequit: [Ipsum em̃] vestimentũ [est solũ quo operitur].i.quo indiget se
operire in nocte.[nec habet aliud in quo dormiat.[si clamauerit ad me] cõquerens cõtra te,
ꝙ tã inhumaniter grauas eũ, nõ reddẽdo ei pignus illud ante solis occasum.] exaudiã eum,
quia misericors sum.] Veruntñ pignus illud fuit de mane rursus accipiendũ ab illo, si in die
poterat eo carere, ne obliuisceret debiti sui.[Dĳs].i.sacerdotib⁹ & iudicibus [nõ detrahes].i.
prohibeo tibi obloqui eis. Nã etsi detrahere cuicunq; sit graue peccatũ, ꝑcipue tñ obloqui
sacerdotibus atq; iudicibus, q tanq̃ vicarĳ Dei, & bñfactores ꝑcipui, sunt specialiter diligen
di ac honorãdi. Specialiter q̃q; nũc exprimunt, qm̃ ratiõe officĳ sui, q̃d est corripere & corri
gere delinquẽtes, solẽt subditoꝝ offensam incurrere: idcirco cauendũ est subditis, ne ob suã
castigationẽ indignent aduersus illos, & ne ex indignatiõe aut ira, ad detractionẽ, murmura
tionẽ, aut cõsimilia mala labant, aut supiores suos temerarie iudicẽt.[Et principi populi tui
nõ maledices.] Hoc specialiter accipi potest de summo pontifice & rege seu duce Israelitici
Acto.23. populi. Nã & Paulus in Actib⁹ applicat istud ad principẽ sacerdotũ. ¶Deniq; q̃d ait, Dĳs nõ
August. detrahes, secũdũ Augustinũ intelligi potest etiã de sanctis in cęlo & angelis q dĳ vocant, atq;
1.Cor.8. de diuinis hoĩbus q in terra versant. Vnde & Apl̃us loquit: Nã etsi sunt q dicant dĳ, siue in cæ
lo, siue in terra, siquidẽ sunt dĳ multi, & dñi multi. [Decimas & primitias tuas non tardabis
† offerre † reddere].i.decimas quas ex lege teneris offerre, atq; primitiua fructuũ terræ, offer & psol-
ue suo tẽpore indilate ministris tẽpli. Quod qualiter sit intelligẽdũ atq; impiendũ, infrà cla
ri⁹ edocet.[Primogenitũ filioꝝ tuoꝝ dabis mihi].i.primũ tẽpore inter filios tuos offeres mi
hi, tanq̃ specialiter ptinentẽ ad me, q̃a (vt dictũ est sæpe) ex q̃ pcussit dñs primogenitos Aegy
ptioꝝ, cõsecrauit sibi primogenitos Hebræoꝝ. [De bobus q̃q; & ouibus similiter facies].i.
primogenita eoꝝ offeres mihi sicut & hoĩm, qm̃ dñs nõ solũ hoĩm, sed & pecoꝝ primogeni
ta in Aegypto occidit, idcirco & pecoꝝ primogenita sibi iussit offerri. Hinc q̃d de bobus &
ouibus nũc iubet, de alĳs q̃q; aĩalibus immolatitĳs est intelligendũ.[Septẽ diebus sit cũ ma-
tre sua].i.q̃dlibet tale primogenitũ p septẽdies cũ matre sua sit & alat, vt interim aliqualiter
cõsolidet in corpore, & aptius fiat ad offerendũ octaua die, sicut subiũgit: [Die octaua reddes
illũ mihi.] Et cõgrue ait, reddes: qm̃ qcq̃d Deo offerim⁹, ab ipso prius accepim⁹, prout 1.lib.
Paral. Dauid fatet: Quæ de manu tua accepimus, dedim⁹ tibi.[Viri sancti eritis mihi].i.hor
1.Par.29. tor vt in sanctitate mihi deseruiatis, seu meo cultui sitis specialiter dedicati, ad honorẽ no-
minis mei.[Carnẽ q̃ à bestĳs fuerit ꝑgustata, nõ comedetis:] hoc est, nihil manducabitis de
carnibus aĩalis à quacũq; bestia suffocati, lacerati, seu partim comesti, seu q̃uis modo occisi,
eo ꝙ caro talis sit ex hoc vilificata, seu aliquo modo immũda effecta. Quod tñ ob mysticam
rationẽ mandatũ est, qm̃ cæremoniale fuit præceptũ, videlicet ad innuẽdum ac præfigurã-
dum, ꝙ hoĩes ab infernalibus bestĳs, puta dæmonibus ac vitĳs, spũaliter interempti ac mor-
tui, nõ sunt apti Chr̃o ac eius corpori mystico incorporari, neq; vt tales possunt esse nutri-
mentales partes electæ ecclesiæ. Itemq; ꝙ fideles nõ debeãt cõmunicare mẽsę dæmonioꝝ, vt
1.Co.10. scribit Apl̃us, Glossaq; tangit. [sed proĳcietis canibus] tales carnes. Iudæi hoc loco p canes
intelligũt gẽtiles, & vniuersos q nõ sunt de lege eoꝝ, & dicũt ꝙ poterãt carnes illas gẽtilibus
vendere ad edendũ: q̃s si nõ reperissent, poterãt cadauera sic occisa proĳcere canibus. Loqui-
tur autem lex ista de carnibus, quibus Iudæi aliàs licite vescebantur.

¶De spũali intelligentia huius vicesimisecundi capituli. Art. XLV.

SI quis furatus fuerit bouẽ vel ouẽ &c. Per bouẽ multipliciter vtilẽ, designat fructuosus p̃-
latus, q agros cordiũ gregis sibi cõmissi acutissimo Dei verbo arat, penetrat, seminat, &
fœcundat. Per ouẽ vero exprimit bonus, simplex, ac innocẽs subditus. Qui ergo furatus
fuerit bouẽ vnũ.i.Christo ac populo eius subtraxerit vnũ virtuosum pastorẽ, eũ latenter fal
lendo, spũaliterq; necando, seu ad vitia pertrahendo, restituat quinq; boues pro vno illo, id
est, tam cordialiter & cõdigne pœniteat, vt quãtum in se est, cupiat & conet quinq; prælatos bo-

bonos, seu homines nondũ in prælatiõe constitutos, ecclesiæ exhibere, & Chr̃o adducere veros idoneosq́; prælatos. Sic & qui Chr̃o vnã subtraxerit ouẽ, scandalizãdo vnũ pusillũ seu innocẽtem & simplicẽ omĩ verbo credẽtem, tã intense sup hoc doleat, vt orãdo, prædicãdo, exemplariterq́; viuẽdo, quatuor lupos cõuertere conet in agnos, ita vt lupus & agnus pascãtur simul. Si effringens fur domũ siue effodiẽs, fuerit inuẽtus &c. Fur domũ effringens siue effodiẽs, est doctor puersus, iniquus ꝑlatus, hęresiarcha neqssimus, q gregẽ Chr̃i conat inficere, & subditos subuertere nõ veret. Si ergo superior præsidẽs & pręsul catholicus, talẽ per excõmunicatiõis sentẽtiã à mystico Chr̃i corpore separauerit, mortuumq́; ꝓtulerit, nõ offendit Deũ sic faciẽs, immo meret. Quòd si orto iam sole hoc fecerit .i. postq̃ Chr̃us sol sapiẽtiæ in corde illi⁹ furis splẽduerit, oñdendo ei suũ errorẽ atq; ad pœnitẽtiã eũ alliciẽdo, homicidium ꝑpetrauit: qm̃ & seipsum tã grauiter peccãdo læsit, & alios scãdalizauit, eumq́; q pœnitendo iustificatus est, vitiose cõdemnat. Si læserit quispiã agrũ vel vineã. Per agrũ & vineam intelligi potest nõ solũ quæcũq; ecclesia, sed etiã vniuscuiusq; aĩa semine verbi cælestis sata, virtutumq́; fructibus decorata. Qui ergo alterius aĩam siue parochiã, aut alicuius ꝑlati ecclesiã læserit peccãdo in proximos, scãdalizãdove plurimos, & bonũ cõmune impediẽdo, & dimiserit iumẽtũ suũ vt depascat aliena .i. appetitũ suũ brutalẽ aut animalẽ hoĩem sibi subditũ ꝑmiserit alios cõturbare, donaq́; grã̃e in ꝓximos dissipare, qcqd optimũ habuerit in agro suo vel vinea, pro dãni æstimatione restituet .i. proprĳs donis meritisq́; priuat, & superiores aĩæ suæ vires lædit. Si egressus ignis inuenerit spicas .i. si qs p feruorẽ suę irę aut impatiẽtiæ irrefrenatæ, aut p zelũ indiscretũ induxerit alios ad consimilia mala, ita q̃ spũales fructus collectiõesq́; meritoꝶ & virtutũ ꝓfectus in ipsis incẽdit atq; destruxit, reddet dãnũ, qa obnoxi⁹ erit, alioꝶq́; vitia ac detrimẽta salutis redũdabũt in ipsum, & qbus sic nocuit, ꝓdesse tenet. Si quis cõmodauerit amico suo pecuniã &c. Hoc est, qui dona grã̃e sibi cõcessæ cõmunicauerit alĳs, instruẽdo, orãdo, atq; ad meliora ꝓuocãdo, si illi dona spũalia eis sic cõmunicata, amiserint, cõmunicãti nõ poterit imputari, sed his q alĳs causa aut occasio peccãdi extiterint. Si seduxerit qs virginẽ nõdum despõsatã. Virgo nõdum despõsata, est aĩa naturalibus & acquisitis virtutibus integra, & instar alioꝶ nõdum peccatis corrupta, quę quodãmodo virgo potest vocari, nõdum tñ per fidẽ & virtutes infusas cõiuncta est sponso cælesti. Hãc decipit, qui ꝑsuadet eidẽ naturalia ei sufficere ad salutẽ: & dormit cũ ea, q cõmiscet ei in tali errore: ideo eam dotabit, qm̃ facit eã putare, q̃ spũaliter diues sit, nulliusq́; egeat. Et habebit eã vxorem, producẽdo ex ea fructus & opa acquisitaꝶ virtutũ, dum eã hortat ad talia tantũ, non ad supernaturaliũ actus virtutũ. Si tñ pater virginis dare voluerit .i. si Deus omniũ pater & conditor ꝑmiserit animã talẽ in errore huiusmodi detineri. Si vero illuminauerit eã, faciẽdo eam suĳpsius spõsam ac filiã per fidẽ & charitatẽ contẽplatiõisq́; gratiã. Aduenã non cõtristabis, eum videlicet qui ad patriã tendit cælestẽ, vel eum qui extra ecclesiã militãtem peccãdo effectus est, & rursus per pœnitentiã redit ad eã, qui pie est recipiẽdus. Aduenæ em̃ & ipsi fuistis in terra Aegypti. Aduenæ itaq; eramus, quãdo in hoc seculo nequã, vitĳs atq; erroribus inuoluebamur: sed quãdo per grã̃e lucẽ ad pœnitẽtiæ sacramentũ redimus, rursus ciues ecclesiæ sumus effecti: ideo esse debemus alĳs diuersimode delapsis charitatiui & cõpassiui, secũdum quod desup facta est nobis misericordia magna. Viduæ & pupillo nõ nocebitis. Vidua est anima sponsi cælestis vnione priuata. Pupillus vero, qui peccãdo desĳt esse filius adoptiuus patris æterni. Talibus ergo nõ noceamus iniuste, sed prodesse nitamur, reducẽdo eos ad iter salutis. Decimas & primitias tuas nõ tardabis offerre. Ita & nos quicqd boni egerimus, quicquid principale aut magnum apparet, Deo cum omni humilitate & gratiarum actiõe promptissime ascribamus. Cæterorum tropologia ex præhabitis patet.

¶Expositio cap. XXIII. Non suscipias vocem mendacĳ. Art. XLVIII.

MVlta iudicialia præcepta, quę etiã ad moralia de propinquo pertinent, nunc introducunt ad obseruãdum iustitiã inter homines. [Nõ suscipias vocẽ mẽdacĳ] hoc est, verbis falsis nõ credas, nec acquiescas, ꝓsertim dum tibi cõstiterit q̃ sint falsa. Et summe vitãda sunt mendacia ꝑniciosa. Quidã refert istud ad iudices, ita q̃ p verba ista ꝑcipit iudici, ne in foro iudiciali audiat vnã partẽ in alterius partis absentia: qa dum pars vna auditur, absente alia, solet pars illa pro iustificatiõe suæ causæ miscere multa mẽdacia. Sed cõtra hoc R. Paulus scribit, q̃ incõueniẽs esse videt hoc dicere, vtpote diuina lege esse prohibitũ, q̃ iudex audiat vnã partẽ, alia nõ præsente. Nam quãuis sic audiat vnã, non tñ credet, nisi audierit alteram. Deinde dicit in Hebræo haberi, Non feras auditũ vanitatis: vt sit sensus, q̃ iudex non debet quenq̃ damnare aut refutare propter famam inanẽ aut falsam. Veruntamẽ aptius reor dictũ prioris. Conueniẽtius quippe est, vt ambæ partes in iudicio simul cõpareant, & si iudex seorsum quid audiat ab vna parte contra aliã, non credat, nisi altera parte audita, nisi forte propter euidẽtiam facti. Vnde & in Actibus fertur apostoloꝶ: Nõ est cõsuetudo Romanis aliquẽ condemnare, nisi is qui accusat, ꝓsentes habeat accusatores, locumq́; accipiat de-

In Rab. Paulum.

Acto. 25.

defendendi ad abluenda crimina. [Nec iungas manũ tuã].i. cum nullo societatẽ & pactum inibis,[vt pro impio dicas falsum testimoniũ.] Immo pro nullo faciẽdum est hoc, sed ideo ait, pro impio, qm̃ qui scienter cupit ꝓ se falsum testimoniũ dici, eo ipso quo cupit hoc, impius est & peccat mortaliter. Tamẽ vt fert, in Hebræo habet, cũ impio. vt sit sensus, Non asseras nec promittas te falsa testificaturꝝ cum aliquo alio vitioso volente hoc facere. [Non sequaris turbã ad faciendũ malum:] hoc est, nõ acquiescas multis quoniã multi sunt, vt ea ratione dicas, iudices, aut agas aliquid cõtra iustitiã & virtutem. [nec in iudicio plurimorum acquiescas sententiæ].i. in iudicãdo non attendas ad multitudinem irrationabilem, [vt] ob
† vero eius tumultũ & pluralitatẽ, [à † veritate deuies.] hoc est, sententiã veritati contrariã proferas. Quidam em̃ se armãt multitudine, nõ ratione, qbus nõ est cõsentiendum. idcirco pecca
Mat. 27. uit Pilatus, multitudini cedens, Christũ iudicãdo iniuste, populo satisfacere volens. Veruntñ multitudini testium stare oportet, nisi oppositum queat probari, aut iudex cõuenienter possit euadere prolationem sententiæ, si ei constet oppositũ, vt infrà magis tanget. ¶Circa hæc scribit Lyra: Aliter exponunt Iudæi hunc passum, qm̃ in Hebræo habetur, Non sequaris Rabbi. Hæc autem dictio Rabbi, æquiuoca est: quia interdũ significat idem quod multos, sicq; accipit, cum dicitur, Non sequaris Rabbi ad faciendũ malum, hoc est, propter maiorem iudicãtium partem à vero iudicio declinãtem, non debet aliquis iudicãtium sequi eorꝝ peruersum iudicium. Rabbi quoq; significat magnos seu magistros, sicq; accipit, cum dicitur, nec in iudicio &c. & est sensus, vt nec propter eos qui maioris sunt authoritatis in iudicando, quisquã cæterorꝝ iudicãtium à veritate recedat iudicij: ideo inter sapiẽtes Iudæorum fuit statutum, vt qui minoris erãt authoritatis, primo inciperent proferre sententiam, vltimoq; maiores, ne minores timerent à maiorꝝ sententia declinare. Quem etiã modum tenent in vniuersitate Parisiensi in deliberationibus suis, incipiendo ab illis qui in magisterio sunt minores. [Pauperis quoq; non misereberis in iudicio.] Semper pium est pauperibus misereri, sed in foro iudiciali & contentioso non debet iudex pauperi misereri in derogationem partis aduersæ, neq; in iacturam iustitiæ. Veruntamen, cæteris paribus, quãtum salua iustitia fieri potest, debet iudex esse pauperibus gratiosus & consolatorius adspectu & verbis, ne timore potentiorum vel pusillanimitate, deficiant à defensiõe & iusta pro-
Iob 29. secutione propriæ causæ. Hinc S. Iob recitat de seipso: Quãdo procedebã ad portã ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi, auris audiens beatificabat me, eo ꝙ liberassem pauperem vociferãtem, & pupillum cui non erat adiutor. Cumq; sederem quasi rex circũstan-
Psal. 81. te exercitu, eram tamen mœrentium consolator. Sicq; iubetur in Psalmo: Iudicate egeno & pupillo, humilem & pauperem iustificate. Eripite pauperem, & egenum de manu peccatoris liberate. [Si occurreris boui inimici tui, aut oui erranti, reduc ad eum.] Per hoc dominus innuit, ꝙ vnus non debet contra alium ad inuidiam concitari propter litem quam in foro iustitiæ habent, nec ex rancore, sed zelo iustitiæ vnusquisq; debet suam prosequi causam. Nam animalia domestica aduersarij sui, quæ inuenerit quis errantia, debet ad aduersarium suũ reducere, quod est opus pietatis & dilectionis. Vnde & subditur: [Si videris asinum odientis te iacere sub onere, non ꝑtransibis,] asino sic relicto, [sed subleuabis cũ eo:] hoc est, onus simul & asinum leuabis, & onus super asinum pones, eumq; odienti reduces, quod & de quolibet anĩali onerato & lapso intelligi debet, si quis sine periculo possit ei succurrere.
Rab. Mosche. ¶Deniq; vt Rabbi Moses ait, frequenter Deus præcepit Iudęis facere misericordiam brutis, vt sic assuescerent sibijnuicem atq; hominibus esse misericordes. erãt nanq; crudeles. Ex isto etiam trahitur, ꝙ intentio legis non erat, vt Iudæi inimicos suos absolute odirent, videlicet quantum ad naturam seu personam eorꝝ. Nam iussit vt benefacerent eis, & damna eorum
Thomas vitarent, quod etiam fuit inimicitiæ extinctiuum, atq; amoris prouocatiuum. Hinc Thomas in prima secundæ, quæstione centesimaquinta testatur: Lex instituit, vt quãtum ad aliqua, vsus rerum esset communis patriæ, etiam quantum ad curam. Præceptum enim est in
Deu. 22. Deuteronomio: Non videbis ouem & bouem fratris tui errãtem, & præteribis, sed reduces fratri tuo. Et similiter de alijs. Et hoc idem nunc iubet. Ex quibus probatur, ꝙ eum quem
Ibidem. lex vocat in isto capitulo inimicum & odientem, Deuteronomium nominet fratrem: sicq; per fratrem & proximũ, intelligit tam amicum quàm inimicũ. [Non declinabis in iudicio pauperis] hoc est, causam pauperis iudicando, non recedas ab ordine iuris & æquitatis, accipiendo personam diuitis aut potentis, vel causam nimiũ protrahẽdo aut refutando, quem-
Esaię 1. admodũ de iniquis principibus in Esaia habetur: Pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos. [Mendacium fugies.] ita vt nec proferas illud, nec foueas, immo pro pos-
Sap. 1. se prohibeas, præsertim omne perniciosum mendacium. Os enim quod mentitur, occidit animam. Quod etiam ad iudices potissime pertinet: quorum est, non solum falsa & iniusta non committere, sed & in alijs ea punire ratione sui officij, & quia in solio sedent iustitiæ. [Insontẽ].i. innocentẽ, s. piũ & simplicẽ, [& iustum nõ occides.] q̊d potissime prohibet iudi- [illegible]bus,

cibus,ne s.tales condemnẽt,aut morti adiudicẽt.Iusti aũt,qui zelo veritatis accensi, defendunt iustitiã,& impietati aut falsitati resistũt,frequẽter incurrũt offensam quorundã etiã superiorum ac iudicũ,secũdũ q̃d dici solet,Veritas parit odiũ.¶Circa hũc locũ multa scribit Nicolaus de Lyra,q̃ diligẽtius discutiẽda videntur.Si qdẽ p insontẽ intelligit eũ,q in veritate est innocẽs,q̃uis conuincat per falsos testes.Et addit ꝙ iudex nõ debet illũ occidere,si innocentiam eius sciat secrete,sed debet testes diligẽtius examinare, vt eorum falsitas dephendat. Quã si sic dephendere neqt,debet iudiciũ ad superiorẽ remittere iudicẽ.Quẽ si habere nõ potest, dicit Thomas in secũda secundæ q̃st.64.ꝙ in hoc casu iudex nõ peccat,ferẽdo sentẽtiã cõtra eum,qa iudex nõ interficit illũ,sed illi q accusant.Deinde Lyra reprobat,tñ modeste rñsionẽ hãc Thomæ,dicẽdo:Si iudex quãtumcũq; superior,inuenire nõ potest viã liberãdi innocentem à morte, debet prius dignitatẽ & officiũ iudicãdi dimittere, q̃ cõtra innocẽtem sentẽtiã ferre:aliter peccatũ nõ euaderet,vt videt. Et istud ꝓbat authoritate Augusti.in lib.de libero arbitrio asserẽtis:Quõ apud diuinã ꝓuidẽtiã à peccato sunt liberi, q ꝓ his rebus, q̃s oportet contẽnere,hũana cæde polluti sunt? Quasi dicat,nequaq̃.¶Porro p res quas oportet cõtẽnere, intelligit Augustinus oĩa illa, q̃ homo potest inuitus amittere, inter quę est vita corporalis.Potius ergo debet iudex mortẽ subire, q̃ innocentẽ occidere. ¶Circa hęc dico,ꝙ responsio S.Thomæ in hac materia,vera est atq; tenẽda,& antiqs & solẽnibus doctoribus cõsona.Nẽpe vt loco p̃allegato inducit Thomas,Ad iudicẽ ptinet iudicare,inquãtum est publicus minister legũ ac iuris, & prout publica fungit authoritate:ideo secũdum legẽ aut iuris tenorẽ tenet in iudicãdo ꝓcedere. Hoc aũt est iuris,vt secũdum ꝓposita & ꝓbata sit iudicãs. Hinc q̃q; Alexãder de Halis sup tertiũ Sentẽtiarum testat,ꝙ in tali casu iudex nõ occidit,sed lex, idcirco nõ peccat.His cõcordat q̃d scribit Antisiodoreñ. in tertia parte Sũmæ suæ, dicendo: Si ẽpus pcipiat sacerdoti,ꝙ excõmunicet aliquẽ,quẽ sacerdos scit innocẽtem,& scit ꝙ ẽpus ex odio iubeat hoc, an tenet obedire sacerdos? Dicimus ꝙ antequã sacerdos excõmunicet istum,debet ẽpo intimare innocẽtiam eius: & si ẽpus in proposito perseueret, sacerdos sine dubio obedire tenet:aliter periret obediẽtia humana in ecclesiastica hierarchia. Sacerdotis nãq; non est cognoscere,an sentẽtia superioris sui sit iusta,an non:quia si posset cognoscere, hoc est,diiudicare,posset semper dicere,Prius cognoscã,an sentẽtia tua sit iusta:sicq; periret humana hierarchia, & humana obediẽtia.Idem dicẽdum est,si rex pcipiat p̃posito vel lictori occidere innocẽtem. Hæc Antisidioreñ. ¶Porro authoritas Augustini prædictis nõ derogat. Verum est eñ,ꝙ nequaquã sint liberi à peccato apud altissimũ, qui pro his rebus quas contẽnere oportet,humana cæde polluti sunt. Sed istud in casu proposito locum nõ habet, quia in casu illo nõ polluitur iudex cæde humana:idcirco q̃d probãdum est,petitur. Veruntamen si iudex zelo iustitiæ mallet dignitatẽ atq; officiũ resignare,q̃ innocẽtem dãnare,laudabile esset:sed si superior resignationẽ nõ acceptet,obediẽdum est ei. ¶Quod si prædictis obiiciat,quia secũdum ea videt Pilatus Christũ sine peccato dãnasse ad mortẽ, quia tã multi testes,immo & principes sacerdotũ cõtra Christũ.Similiter viderẽtur excusandi qui Christum & sanctos martyres occiderũt ex præcepto superiorum suorum:Respõdetur,ꝙ Pilatus sciens Christũ ex inuidia traditũ, seq; posse eum eruere, nõ remisit iudicium eius ad superiorem. ¶Ad aliud Thomas respõdet:Minister iudicis iudici obedire nõ debet,si eius sentẽtia intolerabilẽ includat errorẽ:aliàs excusarẽtur carnifices qui sanctos martyres occiderunt.Si autem nõ cõtinet iniustitiã manifestã,nõ peccat minister eius sentẽtiam exequendo:quia non spectat ad eum,superioris sui discutere sentẽtiam: & tunc ipse nõ occidit innocẽtem,sed iudex.Deus autẽ fidẽ martyrũ tam euidẽter probauit per suffi ciẽtia signa,ꝙ psecutores & eorum ministri excusationẽ nõ habuerũt.Antisiodoreñ.quoq; affirmat, ꝙ interfectores Christi ex fama operum Christi credere debuerunt,ꝙ esset à Deo ac iustus.Quòd si dicat, dato igitur ꝙ inter eos quidã fuissent qui inde nihil audissent,illi non peccassent: Respõdet hic doctor,ꝙ casus sit impossibilis,q̃m Christus nõ permisisset tales sibi iniicere manus. ¶Præterea per iustum,Lyra intelligit eum,qui iustus videt in oculis hominum, quãuis forsan sit reus mortis apud Deum,& talem nõ debet iudex occidere. Ad quod dico,ꝙ quãuis nõ debeat illum occidere,p̃termisso ordine iuris, tamẽ si nouit secrete impietatẽ ipsius, potest se ex illa iuuare notitia ad procurãdum ordinate mortẽ ipsius per pœnas, p̃sertim si ille iniquus aduersetur bono cõmuni. Allegat etiã Lyra Rabbi Salomonẽ,dicẽtem:Si is qui iustus putatur,sed reus est,exit de domo iudicii, tanq̃ innocẽs à crimine sibi imposito, & apparuit aliquis qui velit eum probare reum,nõ est audiẽdus aduersus illum.Nam quãuis ille euadat hominum manus,tamẽ in Dei manu pmanet puniẽdus. ¶Circa hoc dico,ꝙ in huiusmodi casu,si euasio rei talis,sit bono Reipubli.periculosa, & iudex probabiliter aut certitudinaliter sciat ꝙ dignus sit morte,debet audire occurrẽtem accusatorẽ: nec valet ratio ad oppositũ assignata, quia eadem ratione quilibet reus esset dimittendus, q̃m quantumcũq; hominũ manus euadat,tamen omnipotentis nequit euadere manum.Itaq; insontem & iustum nõ occides,nec

pec-

Thomas

August.

Alexander Halensis.

Mat.27.
Ioan.19.

Thomas

R. Salomon

permittes occidi, si cōuenienter poteris impedire:[quia auersor impium:] hoc est, impie iudicātem abominor. [Nec accipies munera, *quæ excæcāt etiā prudentes, & subuertunt verba iustorū.] Per istud nō prohibetur vniuersaliter datio atq; acceptio munerū, cum dicat Saluator: Date, & dabitur vobis. Et Paulus in suis epistolis munera sibi à suis discipulis missa fatetur. Salomon quoq; in Prouerbijs testatur: Munus abscōditum extinguit iras, & donū in sinu indignationē maximā. Sed iudicibus ista dicuntur, ne ab habentibus causas, accipiāt munera ad hoc data, seu ea intentiōe, vt peruertant iudicium, quod esset mortale peccatū: sicq; verbum hoc est præceptum. Si aūt iudici præbeantur munera, absq; aliquā pactiōe, tam explicita quàm implicita, nec ipse accipiat ea intentiōe peruersa, adhuc nō tutum est quòd accipit ea, propter causam in litera tactā: nō tamen videtur esse mortale peccatum, sicq; verbum istud extat cōsilium. Et sicut istud prohibetur seu dissuadetur iudicibus, ita & testibus: quoniam munera excæcāt prudentes, i. ad mentis excæcationē inducunt eos, qui ante prudentes fuerunt. Siquidem ex munerū acceptione inclinatur affectus ad inordinatū amorem, tam dantis quàm muneris: & emollitur contra rigorē iustitiæ, & inuite offendit donātem, assuescitq; plura appetere munera, atq; eorū amore iudicare peruerse. Sic quoque munera subuertunt verba eorū qui ante iusti fuerunt, qui amore munerū corrumpuntur, ita quòd cōtra veritatē & iustitiā iudicant, & fouent causas iniustas. Hinc in Esaia habetur: Principes tui infideles, omēs diligunt munera, sequuntur retributionem. Econtra, iustus iudex sanctus Samuel 1. Reg. ait: Si de manu cuiusquam munus accepi. De quo & Ecclesiasticus asserit: Pecunias & vsq; ad calceamenta ab omni carne nō accepit, & nō accusauit illū homo. Sic & Paulus cōtestatur: Argentū & aurū aut vestem nullius cōcupiui. Hæc documēta & exempla, sunt iudicibus testibusq; pensanda ac imitāda. Quidā exponit hæc sic: Non accipies munera etiā pro vero iudicio, quoniā iudex non debet iustitiam vendere. Si enim iudex est inferior, debet esse cōtentus stipendijs sibi datis à superiori. Si vero sit superior, s. princeps terræ, debet esse contentus suis redditibus, qui sunt stipendia sibi concessa à cōmunitate pro obseruatiōe iustitiæ. De hoc loquitur Thomas in Secūda secūdæ quæst. 71. Secūdum August. iudex nō debet vendere iustum iudiciū, nec testis testimoniū verum. Aduocatus tñ potest vendere patrociniū suum. Nam quàuis scientia iuris sit bonum spirituale, attamen vsus eius fit opere corporali. Iudex autem & testes sunt personæ vtriq; parti cōmunes: idcirco iudicibus sunt de publico stipendia laboris statuta, testes autē accipiunt stipendium sui laboris, nō preciū attestatæ veritatis. ¶Postremo verbū istud, Ne accipias munera, secundū Glossam, sumendū est de triplici munere, vtpote munere manus, munere linguæ, & munere obsequij, iuxta illud in Esaia: Qui excutit manus suas ab omi munere. Qui vero pro muneribus peruertunt iudicium, aut testimoniū proferunt falsum, sequūtur Iudā proditorem, negociatorem miserrimū, qui Christū pro triginta denarijs vendidit. [Peregrino molestus non eris] cōtra iustitiā eadem ratiōe, qua nec aduenæ, viduæ, aut pupillo, vt in præcedentis articuli & capituli expositiōe deductū est. Si aūt referatur istud ad iudices, sensus est, quòd iudex nō debet permittere, vt peregrini iniuste retardentur à suo itinere, vel quòd eis fiat iniuria, aut quòd carius ipsis vendatur. Et si habuerint causam propter iniuriā eis factam, debet iudex causam eorum quātum potest celeriter expedire, ne eis in terra aliena super afflictionem addatur afflictio. [Scitis enim aduenarū animas:] hoc est, peregrinorū dispositionē interiorē, quia faciliter contristantur. [quia & ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti.] Ideo experiētia vestra docere vos potest. ¶Circa hæc scribit quidā: Peregrinus hic dicitur, transiens per terrā alienā. Quod videtur nō sufficienter prolatū. Cum enim dixisset, Peregrino molestus nō eris, pro causa adiecit: Scitis enim aduenarū animas. Quo cōstat, quòd peregrinus nunc appellatur, nō solum qui per alienam graditur terrā, sed item qui in aliena terra moratur, præsertim quia subiungitur: quia & ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti: in qua certū est eos, quibus ista loquutus est Moses, diu in Aegypto māsisse. [Sex annis seminabis terrā tuā] propria manu, siue per alterū, [& congregabis fruges eius] tempore messis in horrea. [Anno aūt septimo dimittes eā, & requiescere facies, vt comedāt pauperes populi tui, & quicquid reliquum fuerit, comedēt bestiæ agri. Ita facies in vinea & in olieueto tuo.] ¶Beatus Augustinus circa hæc quærit, quid pauperes Iudaici populi comedebāt ex frugibus terræ ditiorū septimo anno, si terra ipsa anno septimo non seminabatur, quia de terra nō seminata nil poterat accipi in qua segetes nasci nō poterant. Hinc Augustinus sensit, quòd terra etiā septimo anno seminabatur, sed quæ nascebātur, non colligebantur à dominis ipsorū agrorū, immo pauperibus colligenda & edenda dimittebantur. Ideo dictum est, septimo anno dimittes eā. i. quæ nascuntur in ea, & requiescere facies quantum ad hoc, quòd nihil deponas aut tollas de ea. Hunc sensum sequitur Glossa, quæ dicit sup illud, septimo anno dimittes eā. i. seminabis, sed nō colliges. Porro Hebræi ac Iosephus dicunt, quòd septimo anno, qui fuit annus requietiōis, nō licuit seminare, & quòd ea quæ sponte nascebātur, dimittebantur pauperibus, atq; quod illis superfuit, dimittebatur bestijs campi. His cōsentit magister in historijs, dicens: Si quid in septimo anno expteritis frugibus succreuerit, comedent pau-

*quæ munera excæcant prudentes. — Lucæ 11. — Pro. 21. — Esaię 1. — 1. Re. 12. — Ecci 46. — Act. 20. — Thomas — August. — Esaię 33. — Mat. 26. — August. — Iose. li. 3 ant. iud. cap. 6.

pauperes populi,&c. His fauere videt illud Leuitici: Quãdo ingressi fueritis terrã quã ego dabo vobis, sabbatizet sabbatũ dño: Sex annis seres agrũ tuũ, & sex annis putabis vineam tuã: septimo anno sabbatũ erit terræ dño. Agrũ nõ seres,& vineã nõ putabis: q̃ spõte gignit humus,nõ metes. Huic q̃q; sensui cõsentit Andreas. Augustinus vero & eum sequẽtes,exponunt sic: Septimo anno nõ seres,videlicet tibi. Similiter facies in vinea & olueto,vt s. septimo anno nõ putent neq; colãtur,nec fructus eorũ dño vineæ & olueti approprient,sed pauperibus dimittant aut cõmunicent. Per bestias vero agri,tam domestica q̃ syluestria bruta intelligunt. Refert Iosephus, q̃ quãdo Iudæi istud seruabãt, fruges sexti anni abundabãt tã copiose,q̃ sufficiebãt pro sustentatiõe anni septimi & octaui.[Sex diebus operaberis,septimo die cessabis.] Istud p̃ceptũ præ cæteris frequẽter repetit,cuius sensus,repetitiõisq; ratio, in expositiõe cap.20.alibi q̃q; hincinde p̃habiti sunt.tñ q̃d dicit hic,[vt requiescat bos & asinus tuus,vt refrigeret filius ancillæ tuæ & aduena:]nõ est principalis causa huius præcepti,celebratiõisq; sabbati,sed secũdaria,accessoria & annexa. [Oĩa quæ dixi vobis,custodite] in memoria & effectu,qa non sufficit vnũ sine alio custodire tẽpore opportuno.[Et p nomina externorũ deorũ].i.p falsos deos seu idola,[nõ iurabitis, neq; audiet ex ore vestro] tale iuramentũ seu verbũ,per q̃d directe inducatis alios ad iurandum p exteros deos. Iurare nãq; est infallibilẽ veritatẽ oĩa intuentẽ,videlicet Deũ,in testẽ assumere. Ideo p falsos deos iurare,est eis asscribere & reuerentiã exhibere,q̃ Deo vero debent. Immo sicut iurare inaniter,est contra p̃ceptũ diuinũ,ita ordinate iurare cadit sub p̃cepto,& actus est latriæ:ideo soli Deo vero est impendẽdus,ita vt p eum ad eius reuerentiã fiat. Qualiter aũt liceat ab idololatris sumere iuramentũ p falsos deos & idola,docet August. ad Publicolã scribẽs,& Thomas in secũda secũdæ, q̃st. 78. plenius hoc exponit. Sic equidẽ licet hoc,sicut licet ab vsurarijs pecuniã sub vsura accipere. Nã vnus potest malo alterius vti in bonũ,quẽadmodũ etiã Deus ex malis hominũ elicit multa bona:sed nõ licet idololatras ad tale inducere iuramentũ.[Tribus vicibus per singulos annos mihi festa celebrabitis].i.quolibet anno celebriter agetis tres solẽnitates notabiles,vnamquãq; tẽpore suo ad maiestatis meę gloriã & honorẽ. De quarũ solẽnitatum prima subiungit:] Solennitatẽ quoq; azymorũ custodias].i.p̃cipio tibi vt oĩni anno seruetis festũ paschale,in quo azymis panibus vesci debetis. Vnde subiungit:[Septẽ dieb⁹ comedes azyma,sicut p̃cepi tibi tẽpore mensis nouorũ] videlicet in Aprili, seu(vt alij dicunt)in Martio,prout in expositiõe cap.12.est tractatũ.[qñ*egressi estis de Aegypto:]de qua exierũt quintodecimo die mensis illius q vocat mensis nouorũ,qa(vt ait Glossa) tũc colligebãt messes,& eas igni torrẽtes ac manibus confricãtes,offerebãt de fructibus nouis primitias dño,de quibus parum imponebat sacrificio, reliquũ erat sacerdotis: quo facto,vnicuiq; licuit metere. Hinc alij dicunt,q̃ vocat mensis nouorũ,qa in crastino quintædecimæ diei fiebat oblatio de nouis fructibus primo maturescentibus,vt si qs in agro aut horto suo cõspiceret spicas aut ficus maturescẽtes,debuit eas colligere,atq; in festo paschali ad templũ deferre. Hinc sequit: [Non apparebis in cõspectu meo vacuus].i. in tẽplo seu tabernaculo aut sacrificij loco non præsentabis te absq; debita oblatiõe opportuno tẽpore faciẽda. Spiritaliter vero nullibi coram Dei p̃sentia apparere debemus,corde à virtutibus bonisq; actibus vacuo: sacrificiumq; laudis,orationẽ deuotã,debitã subiectionem ac seruitutẽ Deo vbiq; offerre nos cõgruit.[Et solẽnitatẽ mensis primitiuorũ operis tui].i.celebritatẽ pentecostes explebis,quæ fiebat quinquagesimo die post pascha,appellaturq; solẽnitas primitiuorũ, qa in mense quo venit, puta in Iunio,secundũ Glossam,offerebãt panes dño de frugibus illius tẽporis tunc maturis,q di cebant panes primitiarũ,[quæcũq; * seueris in agro].i. solennitatẽ istã primitiuorũ seu primorũ,præcipuorumve fructuũ,granorũ seu seminũ,quæcũq; in tuis seminaueris agris. Deinde de obseruatiõe tertiæ solẽnitatis adjicit: [Solẽnitatẽ quoq; in exitu anni].i. festũ q̃d venit in Septẽbri,qui est septimus mẽsis apud nos, sed primus mẽsis anni apud Hebræos,quãtum ad tẽporis decursum,secundum vnã opinionẽ, q̃uis Aprilis seu Martius primus sit quo ad festa: sicq; festiuitas veniẽs in Septẽbri, fuit in exitu anni.i.statim seu primo mẽse post finẽ & exitũ anni p̃cedẽtis. Per hãc aũt solẽnitatẽ,intelligi potest festũ scenopegię,i.tabernaculorũ,q̃d durauit septẽ annis,& qntodecimo die Septẽbris incepit in cõmemorationẽ beneficij Dei,quo eos p aridã ac sterilẽ terrã deserti deduxit ad terrã lacte & melle manãtem. Idcirco in festo hoc attulerũt ac habuerũt virides ramos,seu lignum densarũ frondiũ, spatulasq; palmarũ,& salices de torrẽte,fructũ quoq; pulcherrimæ arboris,vt infra magis describit, & quia in tẽpore huius festi erãt fructus terrę collecti atq; repositi,subiungit:[qñ cõgregaueris oẽs fruges tuas de agro.] Veruntñ in veteri lege erãt plures solennitates,q̃ istæ tres,vt infrà patebit,& Thomas in prima Secũdę quęs. 102. pulchre declarat,ac suis locis dicetur. sed de his tribus,quasi præcipuis,modo fit mentio. Quid autẽ per festum paschale spiritaliter designetur,in expositione 12.cap. dictum est. Per solennitatẽ vero Pentecostes,præfiguratus est descensus spiritussancti in apostolos,atq; in primitiuã ecclesiã Christi. Per festum demũ ta-

Leui. 25.
August.
Iose. li. 3 anti. iud. cap. 6.
August.
* egressus es de
Exo. 12.
alias, seminaueris

bernaculoꝝ,peregrinatio electoꝝ in seculo isto. [Ter in anno apparebit oẽ masculinum
tuũ corã dño Deo tuo].i.in tribus p̃fatis solẽnitatib⁹,s. in Pascha, Pentecoste,& scenopegia,
vniuersi mares Israelitici seminis veniẽt ad locũ cultus diuini,seu templi vel tabernaculi,vt
ibi repræsentent se Deo,& eius seruos se esse recognoscãt,nec obliuiscant beneficioꝝ ipsius,
neq; ad idololatriã paulatim labant.Potissimũ aũt apparere tenebant in festo Paschæ. Cum
habitãtibus vero multũ remote à loco electo seu tẽplo, qui locus fuit Hierusalẽ, templo ibi
constructo,dispensabat,quãtum ad apparẽdum ibi in Pentecoste & scenopegia.Sed quare
nõ fuit p̃ceptũ hoc idem de fœminis? Respondet, qm̃ fœminas decet magis domi manere,
quiescere & latere,q̃ multũ discurrere. Itẽ,qm̃ masculinus sexus principalior est,regitq; fœ
minas:ideo viris in Dei cultu manẽtibus,nõ fuit grãde periculũ de idololatria mulieꝝ. In-
terdum tñ fœminæ comitabant viros ex deuotiõe, sed ibant seorsum, vt dici solet sup illud
Luce 2. in Luca: Ibant parentes eius per oẽs annos in Hierusalẽ in die solẽni Paschę.[Non immo-
labis sup fermento].i.pane fermentato existente in domo tua,nõ offeres [sanguinẽ victimæ
tuæ].i.agnũ paschalẽ tũc nõ occides,qui fuit p̃cipuũ sacrificiũ legis. Ille itaq; agnus nõ pote
rat immolari,nisi prius fuisset omne fermẽtum à domo immolantis remotũ,quemadmodũ
in expositione 12.cap.habitũ est diffuse.Per quod spiritaliter designat,ꝙ opera virtuosa de-
bemus Deo offerre,immo & nosipsos ei sacrificare in puritate sine admixtione malitiæ atq;
nequitiæ.[Non remanebit adeps solẽnitatis meæ vsq; mane].i. adeps animaliũ quæ mihi in
solennitatibus offerunt,nõ reseruabit vsq; ad diem sequẽtem. Poterat autẽ cremari circa no
Exo. 12. ctem,aut in nocte sup altare. Per quod designat,ꝙ deuotionis pinguedo seu spiritalis intel
ligentia,sit virtutũ operibus protinus cõiungenda,& nõ separãda ab eis.[Primitias frugum
terræ tuæ deferes in domũ dñi Dei tui].i.in templo offeres Deo ad recognoscẽdum ꝙ oĩa
sint ab eo. Istud præceptũ præhabitũ est. Per q̃d significat,ꝙ & præcipua bona,operumq; bo
noꝝ exordia,Deo & gratiæ eius sint asscribenda:& rursus,ꝙ extra catholicã ecclesiã non sit
sacrificioꝝ spiritaliũ locus,quia nõ placet quis Deo,nisi in ecclesiastica permaneat vnitate.
Materialis quoq; ecclesia præcipuus locus est,in quo Deo est seruiẽdum.[Non coques hœ-
dũ in lacte matris suę.] Contra hoc sic argui potest: Non nocet animali occiso,qualiter car
nes eius coquant,inaniter ergo istud præcipit. Ad hoc Thomas in prima Secundæ q̃st.102.
respõdet: Quãuis hœdus occisus nõ sentiat,qualiter carnes eius coquant,tamẽ in animo de-
coquentis ad crudelitatẽ quãdam pertinere videtur,si lac matris suę quod ei datum fuit pro
sua sustentatione,adhibeat ad consumptionẽ carnis suæ. Vel dici potest,ꝙ dñs istud prohi-
buit populo suo, ne assimilaretur idololatris,q in solẽnitatibus suis carnes hœdi ita coque-
August. bant ad immolãdum siue ad comedẽdum. Porro Augustinus circa hæc multa scribit,inten-
dens ꝙ ad literã non habeat conueniẽtiam hoc pręceptũ. Ideo refert ad Christũ,qui propter
Roma. 8. similitudinẽ carnis peccati,vocatur hœdus:sicq; per verba hæc prophetabat,ꝙ Christus nõ
fuit ab Herode interficiendus in lacte matris suæ .i.in sua infantia. vel fuit præceptum, ne à
Iudæis occideretur in lacte matris suæ,id est,in die quo fuit conceptus. Quod tamen Iudæi
transgressi sunt,quia eodẽ die fuit crucifixus,quo & conceptus. Porro dies conceptionis vo
catur lac matris,quia ex tunc in matre parat materia lactis. Spiritaliter hœdus .i. peccator,
non est coquendus in lacte matris.i.blanditijs non est fouendus, sed acriter castigãdus,si fue
Iose. li. 3 rit immansiuus. Iosephus demũ exponit sic: Non coques,&c.i.nõ comedes hœdũ infra octa
ant. iud. uum diem,quia adhuc paꝝ differt à lacte ob teneritudinẽ suam. Rabbi Moses vero rationa
cap. 6. biliter asserit,ꝙ per istud præceptũ & consimilia,lex intendit Iudæos ad pietatẽ allicere: id-
Rab. Mo circo ad bruta præcepit eos pios existere,vt circa hoĩes benigniores existerẽt. Erãt eñ crude
sche. les. Deniq; Andreas ait,istud p̃ceptũ,de alioꝝ quoq; animaliũ, quæ lacte nutriunt,carnibus
esse intelligẽdum:non autem de carnibus auium,qm̃ non aluntur lacte,sed de materia oui.
Sicq; quod prohibet de lacte matris,intelligẽdum esset de cõmuni lacte. Huic dicto Andreæ
cõcordat quod magister in historijs dicit: Hebræus habet,Non coques separatũ in lacte ma
tris suæ. Et est sensus, Non coques separatum à carne parentum.i. quod per carnalem gene-
rationẽ conceptũ & natum est,non comedes coctũ cum lacte,vel cum aliquo lacteo, vtpote
caseo aut butyro. Quod dictum est propter aues, quæ non de carne, sed de ouis educuntur,
quas in lacte coctas vel cum lacte edunt Hebræi. Nec ideo de lacte matris prohibitũ dicunt,
ꝙ in alio lacte eas liceat coquere,sed quia lac illud paratius posset inueniri cum animali,p-
pter hoc prohibuit de omni lacte. Postremo quidam intelligunt istud dictum esse de his quę
dño offeruntur,quasi dicatur: Non offeras hœdum vel agnũ infra octauum diem, quoniam
nondum comestibilis extat,parumq; differt à lacte matris. Consequenter post legis expres-
sionem hortatur dñs populum ad eius obseruationẽ per diuina promissa,& in persona Mo-
sis alloquitur populũ,quatenus Moses verba illa sic repetat plebi:[Ecce ego mittã angelum
meum q præcedat te,& custodiat in via, & introducat in locum quẽ præparaui tibi:] vide-
licet in terrã p̃missiõis,quã vobis dare disposui. ¶Potest aũt hic passus dupliciter explanari.

Primo, per angelum intelligẽdo ipsum Iosue ministrũ Mosis, qui Mose defuncto factus est dux populi, introduxitq́ eum in terrã promissam. Qui Iosue angelus appellat ratione officij, qm̃ à Deo missus est filijs Israel ad annunciandũ eis Dei eloquia & præcepta, qui & instar angelorũ Deo in omnibus obediuit, vt in Iosue libro legitur: Non præterijt de vniuersis mandatis ne vnũ quidem verbũ, quod dñs iusserat Mosi. [Obserua eum, & audi vocẽ eius]. i. tu popule Israel attende & sequere ipsum Iosue, & ei obtẽpera. [nec cõtemnendum putes,] quia nõ fuit de tribu Ruben primogeniti Iacob, nec de tribu Iuda, sed fuit minister Mosis, [quia nõ dimittet cum peccaueris.] Hoc patuit in Achan, quẽ pro suo scelere lapidari præcepit, & oĩa eius combussit, vt legit in libro Iosue. [& est nomẽ meũ in illo.] Per nomẽ Dei, in scripturis intelligit ipsemet Deus, iuxta illud: Sit nomen dñi benedictũ. Est itaq́ sensus: Ego ipse in ipso sum sicut in meo vicario, & sicut dñs & rex est in suo præcone ac nũcio. Iterum, qm̃ Iosue interpretat saluator, & dictus est Iesus, quod nomen competit proprie ac naturaliter Deo, de quo scriptum est: Exultabo in Deo Iesu meo. Qui & in Osee protestat: Saluator nõ est præter me. Hinc nomen Dei fuit in Iosue. [Quod si audieris vocem eius,] & pro id est, [feceris omnia quæ loquor] ei. i. quæ tibi per eum ac Mosen iubeo, [inimicus ero inimicis tuis,] videlicet Chananæis, cęterisq́ aduersarijs tuis iniustis, [& affligã affligentes te] id est, eos qui tibi resistere præsumpserint. Hanc expositionem sequunt Glossa ac Rabanus, pluresq́ alij. ¶ Secundo exponunt ista de angelo, q per columnam nubis & ignis filios Israel antecessit, viam monstrauit, protexit, qui per Mosen loquebat ad populum. Et fuit nomen Dei in angelo illo, iuxta sensum ꝓtactũ, induxitq́ filios Israel in terrã ꝓmissionis, iuxta illud Iudicum: Ascendit angelus dñi de Galgalis ad locũ flentiũ, & ait: Eduxi vos de Aegypto, & introduxi vos in terram, pro qua iuraui patribus vestris. Et non dimittet cum peccaueris, quia cõformatus est diuinæ iustitię, nec ab ea vnquã exorbitabit, ac iuxta Dei imperium exercebit vltionem in transgressores. Nuncius quoq; nõ habet dimittere iniuriam dñi sui, nisi inquantum sibi à dño suo cõmittit. Ista expositio literalior esse videtur, qm̃ Moses audiendo hæc verba à dño, intellexit sensum eorũ, & tñ non intellexit ea dici de Iosue: immo adhuc putauit se introductũ filios Israel in terram promissionis, quousq; cum peccasset ad aquas contradictionis, audiuit oppositum. [Præcedetq́ te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum, & Ethæum, & Pherezæum, Chananæumq́ & Heuęum, & Iebusæum, quos ego cõteram. Nõ adorabis deos eorũ,] cultũ latrię exhibendo falsis dijs aut idolis. [neq; coles eos] per oratiões & sacrificia. [nõ facies opera eorũ,] videlicet Chananæorũ seu deorũ ipsorum. i. opera placita dijs huiusmodi. [sed destrues eos, & cõfringes statuas eorũ. Seruietisq́ dño Deo vestro,] ei soli cultũ latriæ iugiter exhibendo. Qui licet sit omniũ Deus iure creatiõis & gubernatiõis, est tamẽ specialiter vester Deus per modũ frequenter expressum. [vt benedícam panibus tuis & aquis]. i. sustentaculis vitæ tuæ, seu escis & potibus, quæ per panem & aquam cõmuniter designant. [& auferã infirmitatẽ de medio tui]. i. corporalem sanitatẽ tibi præstabo. [Non erit infœcunda nec sterilis terra tua.] vel vt alij habent, in terra. i. fœcunditatem terrænascentiũ & hominũ ac iumentorũ conferã tibi. [Numerũ dierum tuorũ implebo]. i. vitam diuturnã tibi cõcedam. Porro (vt tactũ est sæpe) ista nõ sunt intelligẽda, quasi hæc temporalia bona ꝓmissa, sint principale atq; sufficiens meritũ seruitutis ac obediẽtiæ Deo exhibitæ, sed rudi populo ita locut9 est dñs, q̃tenus ꝑ tẽporalia ad spiritaliũ ac diuinorũ allicerent amorem, & ad Dei obsequiũ. Idcirco per tẽporalia ista, intelligenda sunt spiritalia bona infrà tangẽda. Nec intelligẽda sunt præinducta, quasi iustis viris ac fœminis Israeliticis nunq̃ acciderint defect9 cibi & potus, infirmitas corporis, sterilitas terræ, infœcũditas ventris, breuitas vitæ: cõstat eñ oppositũ in Dauid, Helia, Hieremia, Machabæis, multisq́ alijs, de qbus & Helias cõquestus est dño, Prophetas tuos occiderũt. Sed qa cõmuniter præfatæ tẽporales prosperitates dabant cultoribus Dei, q̃uis interdũ ex speciali causa, diuina prouidẽtia aliter ordinauit. [Terrorẽ meũ mittã in ꝓcursum tuũ]. i. ꝑ mirabilia quæ facturus sum, incutiã grãdem formidinẽ cordibus Chananæorũ, ita q ex tuo aduẽtu ꝓsternẽtur timore, iuxta illud Iosue: Irruit in nos terror vester, & elanguerũt oẽs habitatores terrę.] & occidã oẽm populum ad quẽ ingredieris]. i. quosdã, immo & valde multos de oĩbus populis Chananæorũ. Verũtñ multi eorũ manserunt superstites, ꝓpter causas diuersas, quæ in expositione librorũ Iosue ac Iudicũ sunt tangẽdæ. [Cunctorumq́ inimicorũ tuorũ corã te terga vertam, emittens crabrones prius, qui fugabunt Heuæum & Chananæum & Ethæum antequã introeas] Septuaginta trãstulerunt, Emittã vespam ante te. Vnde in libro Sapiẽtię legitur: Misisti antecessores exercitus tui vespas. Crabro aũt est musca de putrefacto cadauere nascens. Istud ergo quidã ad literã factũ dicũt, ita q multitudo taliũ muscarũ ac vermiũ sic molestauerunt pręfatas gẽtes, videlicet multos ex eis, q fugerũt à terra sua ante Iudęorũ ingressum. Alij per crabrones intelligũt timores & anxietates, quæ instar crabronũ pungebãt & affligebãt gentes prædictas, ita q multi ex eis fugerunt. [Non ejciam eos à facie tua anno vno.] Vnde in

Marginal references: Iosu. 1. 5. — Iosue 11. — Iosue 7. — Psal. 112. — Abac. 3. — Osee. 13. — Raban9. — Iudic. 2. — 3. Re. 19. — Iosue 2. — Sapię 12.

Iosue libro scriptum est: Multo tēpore pugnauit Iosue contra reges istos. [ne terra in soli-
Iosue 11. tudinem redigatur.] Quo constat, quòd terra filijs Israel promissa, fuit valde magna & lata,
ita ꝙ nō obstāte ꝙ filiorum Israel erāt plusquam sexcenta millia viroꝝ, terra illa fuisset pro
magna parte in solitudinē redacta, nisi filij Israel fuissent plus multiplicati ad replendū eandem interim ꝙ aduersarij ejiciebant ex ea. [& crescant cōtra te bestiæ]. i. feræ indomitæ multiplicent in ea quæ fiant nociuæ. Ideo subdit: [Paulatim expellam eos de conspectu tuo, donec augearis] numero ac robore, [& possideas terrā.] Nec ista intelligenda sunt quasi Deus non potuerit bestiaꝝ illaꝝ multiplicationem ac rabiem impedire, sed quia nō vult semper omia supernaturaliter operari, ne videat nō approbator naturalis cursus ac ordinis rerum. [Ponam autem terminos tuos]. i. fines totius terræ tibi promissæ. [à mari rubro] ab oriente, [vsq; ad mare Palæstinoꝝ] ab occidente. quod mare dicit nunc Tyrrhensi ac mediterraneum. [& à deserto] Aegypti ex parte australi, [vsq; ad fluuiū] Euphraten à parte aqlonari.
Quæ tota regio quādoq; vocat Iudæa. Dicuntq; aliqui ꝙ filij Israel nunq̄ obtinuerūt totam
2.Re.22. hanc terrā, quia sub præhabita cōditione fuit eis promissa. Alij dicunt, ꝙ circa finem regni
3.Reg.9. Dauid, & tēpore Salomonis, totam aut pene totā sortiti sint. [Quia tradam in manibus vestris habitatores terræ, & ejiciam eos de cōspectu vestro. Nō inibis cum eis fœdus]. i. pactum seu amicitiam non contrahas cū Chananęis ac cęteris gentibus illis, q̄ diu in sua manserint infidelitate. [nec cum dijs eoꝝ,] promittendo aut concordādo ꝙ velitis eis seruire, sicut in
Iudic. 1. libro Iudicum quidā fecisse legunt. [Non habitent in terra tua,] hoc est, non permittas eos tibi cohabitare, [ne forte peccare te faciāt in me, si seruieris dijs eoꝝ, quod tibi certe erit in scandalum.] Periculosa nāq; est vitiosoꝝ societas, præsertim imperfectis ac pronis ad vitia. Et qm̄ filij Israel ista non fecerunt, sed concordiā inierunt cum Chananæis, permittētes eos secum sub tributo morari, iunxerunt cum eis connubia, atq; in idololatriam corruerunt. ¶ Præterea de spiritali sensu huius capituli dicta sunt aliqua, & modicū addi potest, præser-
Esaię 9. tim ab illo loco, [Ecce ego mitto angelū meū qui præcedet te.] Vbi per angelū, mystice intelligitur Christus magni consilij angelus, missus à patre ante populum Christianū, qui & electos Israelitas præcessit, psonaliter docens ac regens eos: in quo fuit nomen patris, quia fi-
1. Ioan. 3. lius verus est Deus, & pater in filio est, filiusq; in patre. Quòd si Christo pfecte obedierimus, erit pater inimicus inimicis nostris, & affligentes nos, scilicet inuisibiles hostes, aut etiā impios psecutores, affliget. Sic quoq; Deus benedicet panibus nostris & aquis. i. spiritalia alimenta, virtutes & dona spiritussancti, ac merita multiplicabit in nobis. Infirmitatē quoq;,
Ambro. id est, læsionem peccati tollet de medio nostri. Nec erit infœcunda terra nostra. i. ecclesia, vel ager cordis, seu caro nostra, quæ spiritui erit subiecta ac seruiens in bonis operibus. Numerum etiā dierum nostroꝝ implebit, hoc est, dies nostros sanctis actibus faciet plenos. Pleni-
Psal. 54. tudinem quippe habet vita iustorum, inanes vero sunt dies impioꝝ. Viri item sanguinum
Cant. 6. & dolosi non dimidiabunt dies suos. Insuper mittet terrorē suum in pręcursum nostrū, ita ꝙ inuisibilibus hostibus, atq; incredulis gentibus erimus metuēdi, tanq̄ castroꝝ acies ordinata. Occidetq; illos. i. succumbere faciet, & vitia nobis subijciet. Veruntamen non vno anno, quoniā vult vt paulatim proficiamus, & iugiter contra vitia præliemur, ne si nimia securitate & quietudine resolui cœperimus ac tepescere, terra nostra, s. ager cordis aut caro, in solitudinem vitioꝝ redigatur, Dei inhabitatione priuata, atq; virtutibus spoliata. ¶ Postremo, vult Deus vt iniquoꝝ ac carnalium hominum periculosa vitemus consortia, & omnē communionem eoꝝ illicitam, ne cum peruersis peruertamur, & rebus vanis ac fœdis & vilibus, tanq̄ dijs ac idolis, incipiamus plus adhærere ac velle placere, quàm vero Deo.

¶ Expositio lfalis cap. XXIIII. Mosi q̄q; dixit, Ascende ad dn̄m. Art. XLVI.

DEscriptis Dei præceptis, nunc recitat qualiter Moses ea exposuit populo, & quō populus acquieuit. [Mosi quoq; dixit] angelus: [Ascende ad dn̄m tu & Aaron.] In vicesimo narrat caplo, qualiter populo nō valente sustinere alloquutionē apparitionemq; Dei, solus Moses accessit caliginē in qua erat Deus, hoc est, in verticem montis Sinai, in quo fuit nubes caliginosa. Et ab illo loco vsq; ad istum, descripta sunt Dei præcepta, nec legit Mosen interim descēdisse. Quō ergo nunc dicit ei iussum, vt ascendat ad dn̄m? Respondet, ꝙ dn̄s iussit ei primo, vt descēderet ad recitādum populo diuina præcepta: quo facto, rursus ascenderet, sicut nunc enarrat. Istud tn̄ de eius descensu non exprimit hic, sed ex verbis paulopost sequentibus datur intelligi. Ascende ad dn̄m tu & Aaron, [Nadab & Abiu, & septuaginta senes ex Israel, & adorabitis procul, solusq; Moses ascendet ad dn̄m.] Videt in his contradictio implicari. Nam in principio hoꝝ verboꝝ præcipitur Mosi, vt ipse & Aaron ac cæteri iam expressi, ascendant ad dn̄m: in fine aūt iubetur, vt solus Moses ascendat ad dn̄m. Et respondendum, ꝙ principiū hoꝝ verboꝝ, intelligēdum est de ascensu vsq; ad radices seu terminos montis: finis aūt, de ascēsu vsq; ad montis cacumē. Deus aūt per totū Sinai montē fuisse censet, inquātum ibi specialiter operabat: specialius tamen in vertice montis, in quo &

mirabilius maiestatem suã mõstrauit. Cur aũt præcepit dñs ipsum Aaron, duosq́ filios eius, & septuaginta seniores dũtaxat, cũ Mose ascendere? Dici potest, ꝙ Aaron iussus fuit ascendere cũ Mose, qa in cæteris specialiter assistat ei: similiter duo seniores filij eius, qa cũ eo fundere erãt paulopost sacerdotio: septuaginta quoq́, qm̃ totidẽ fuerãt, Deo iubente, assumenti in adiutoriũ Mosis pro regimine populi. ¶ Et quæri posset, an isti septuaginta fuerunt illi, de qbus in Numeris habet, ꝙ ad tabernaculũ sint deducti. Circa q̃d loquit Strabus ad literã: *Septuaginta de qbus dicit Mosi, Assume tibi septuaginta viros, de qbus Eldad & Meldad fuerũt. [& adorabitis procul]. i. oẽs vos simul adorabitis dñm, stãdo ad terminos montis, qui multũ distãt à vertice eius, in quo specialiter fuit Deus per modũ expositũ. [soliusq́ Moses ascendet ad dñm] in verticẽ montis, qm̃ solus Moses fuit principalis dux populi, & inter Deũ populumq́ sequester ac legislator instrumẽtalis ac ministerialis. [& illi] videlicet Aaron, eiusq́ filij, ac septuaginta, [nõ appropinquabũt] dño: [nec populus ascendet cũ eo] vltra terminos sibi præfixos. [Venit ergo Moses]. i. descendit de altitudine montis. Quo patet, verũ esse quod dixi, vtpote dñm primo iussisse Mosi in vertice Sinai, vt descẽderet ad insinuãdum populo eloquia Dei. Nã subdit: [& narrauit plebi]. i. oĩbus simul tam superioribus q̃ inferioribus, [oĩa verba dñi]. i. documẽta & cæremonialia quædã præcepta, sibi à domino data in mõte. [atq́ iudicia]. i. præcepta iudicialia, quæ in tribus ꝑcedẽtibus cap. cõtinent. [Respõditq́ cũctus populus vna voce]. i. cõcorditer, cũ audissent Mosis relationẽ: [Oĩa verba dñi quæ loquutus est, faciemus]. i. vniuersa eius ꝑcepta implebimus, nõ solum ꝑcepta affirmatiua, efficaciter bona agẽdo, sed item negatiua pręcepta, mala vitãdo, sicut sunt illa, Non adorabis deos eoꝝ: &, Nõ inibis cũ eis fœdus. Veruntñ hãc respõsionẽ cito transgressi sunt. [Scripsit aũt Moses vniuersos sermones dñi] iam ꝑfatos in libro, vt paulopost insinuat, ad iugẽ memoriã, & alioꝝ instructionẽ. Attñ Glossa & Scholastica historia dicũt, ꝙ scripsit vniuersos Dei sermones ꝑter decem verba, seu ꝑter decalogũ, qui ei in tabulis datus est, scriptus digito Dei. Nihilo minus certũ est, ꝙ Moses in libris suis frequẽter de decẽ illis præceptis loquat, & ꝙ ipse ꝑsonaliter scripsit ea in illis: & tñ vltra hoc tabulis sunt inscripta, tanq̃ principaliora, diligentiusq́ seruãda. [Et mane cõsurgens, ædificauit altare dño,] cũ adiutorio & obsequio alioꝝ, ad radices montis. [& duodecim titulos per duodecim tribus Israel] Quãuis aliqui dicãt Mosen ibi ędificasse duodecim altaria, iuxta numeꝝ duodecim tribuum Israel, & in vnoquoq́ altari titulũ vnius tribus fuisse conscriptũ, probabilius tñ censet, ꝙ vnum duntaxat ædificauit altare ex duodecim lapidibus, atq́ in singulis singula nomina tribuũ filioꝝ Israel scripsit. Nam & alia trãslatio habet sic, ꝙ ex duodecim lapidibus vnum altare constructũ sit. Atq́ in lib. Re. legit de Helia: Tulit duodecim lapides iuxta numeꝝ tribuum Israel, & ædificauit de lapidibus altare in nomine dñi. [Misitq́ iuuenes de filijs Israel.] Secũdum quosdã, iuuenes illi fuerunt præfati duo filij Aaron, sacerdotes futuri. Alij opinantur, ꝙ fuerunt primogeniti principũ Israel, quoniã primogeniti vsq́ ad institutionẽ sacerdotij Leuitici, sacerdotes fuerunt. Vnde subiungit: [& obtulerunt holocausta] quæ ad diuinæ maiestatis honorẽ totaliter cõburebant. [immolaueruntq́ victimas pacificas dño] pro gratiaꝝ actione [vitulos duodecim,] s. vnum pro qualibet tribu, vel singulos vitulos pro tribubus singulis. Et ita secũdum istos, hi iuuenes tanq̃ sacerdotes, ꝑ se dño obtulerunt. Porro Augustinus sentire videt, ꝙ non ipsi immediate, sed Moses immolauit. Etenĩ ait: Notãdum ꝙ scriptura euidenter nunc dicit Mosen sacrificasse, q̃d verius reor, ita ꝙ Moses misit illos ad adducẽdum sibi materiã sacrificioꝝ, & ꝙ ipsi per manus Mosis obtulerũt. At vero Lyra asserit in Hebræo haberi, vitulos, non vitulos duodecim: videturq́ ei, ꝙ fuerunt tm̃ vituli duo, quod apparet nõ esse veꝝ. Primo, qa sic trãslatio nostra hoc loco esset nõ vera. Secundo, qa probabile est, ꝙ iuxta numeꝝ tribuum, fuerit numerus vituloꝝ. Tertio, qa & Lyra dicit, ꝙ fuerunt duodecim iuuenes seu primogeniti duodecim principũ. Vnde apparet, ꝙ vnusq̃sq́ eoꝝ obtulit seu adduxit vnum vitulũ. [Tulit itaq́ Moses dimidiã partẽ sanguinis,] fusi ex immolatis vitulis, recepti in aliqua vasa, [& misit in crateras]. i. scyphos seu calices q̃sdã, vel vasa viminea ansas habẽtia. [partẽ aũt] sanguinis [residuã fudit sup altare:] in signum, ꝙ ad Dei honorẽ sanguis ille fuit effusus, vituliq́ oblati. [Assumensq́ volumẽ fœderis]. i. librum legis, in quo verba Dei cõscripsit, [legit audiẽte populo] verba in libro descripta. [Qui dixerunt: Omnia quę locutus est dñs, faciemus:] sicut expositũ est. [& erimus obedientes Deo ac tibi. [Ille vero sumptũ sanguinẽ] ex crateris, in qbus sanguinẽ reseruauit, vt faceret q̃d subditur, [respersit in populum, & ait: Hic est sanguis fœderis]. i. sanguis designans pactũ, [quod pepigit]. i. inijt [dñs vobiscum sup cunctis sermonibus his]. i. de oĩbus verbis atq́ præceptis, quæ vobis ex volumine legi. Etenĩ sanguis ille fuit signũ legis receptæ à populo, ac initi fœderis inter Deum & plebem. Populus eñ promisit se dño seruituꝝ ac obedituꝝ, Deus vero promisit populo, si hoc impleret, gratiã suã, multaq́ bona præcedẽti capitulo scripta. Hinc & lex vocat fœdus seu pactũ, quia in ea continet hoc fœdus, atq́ per dationẽ ac susceptionem

Nũe. 11.
Strabus
Exo. 21. 22. 23.
Eusebi⁹.
3. Re. 18.
August.

percussum seu initum est hoc pactũ. Denique per sanguinis adspersionẽ designabat, quod sanguis violantium pactum hoc, seu trãsgrediẽtium legẽ Dei, esset fundẽdus. Vnde ad Hebræos ait Apl's: Irritã qs faciẽs legẽ Dei, sine vlla cõtradictiõe duobus aut tribus testib' morit. [Ascen-
Heb. 10. deruntque Moses & Aaron, Nadab & Abihu, & septuaginta de senioribus Israel,] vsque ad terminos montis Sinai, vt dictũ est in principio expositiõis huius capituli. [& viderunt Deum Israel.] Exteriori em̃ visu viderunt Deũ nõ in suæ inuisibilis & incõprehẽsibilis Deitatis natura, sed in forma quadã assumpta seu humana effigie, q̃d totũ ministerio angeli in Dei psona apparẽtis, credit factum. Sic aũt Deũ vidẽdo, viderunt eũ interiori visione per gratiosam illuminationẽ & fidẽ, clarificatã maiestatẽ ipsius aliqualiter contẽplãdo. [*Sub pedibus eius]
*Et sub Ex q̃ elicit, quod in forma humana apparuit, ad pfigurãdum quod homo futurus erat. Itaque sub pedibus eius apparuit [q̃si opus lapidis sapphirini] .i. similitudo quædã sapphiri, q est cælestis coloris. idcirco subiungit: [& quasi cælũ cum serenum est.] Hanc similitudinẽ formauit in aere angelus, & erat quasi scabellum sub pedibus apparentis, habens cæliformẽ claritatem & sapphirinum colorẽ cælestem: videbaturque ex sapphiro peracta. Habuit autẽ huiusmodi claritatem atque colorẽ: primo, ad significãdum puritatẽ & trãquillitatẽ Dei in semetipso: secundo, ad innuẽdum quod populus Deum colens, debeat præ cæteris claritate virtutum splendere, & conuersationẽ in cælo habere. [Nec sup eos qui procul recesserãt de filiis Israel, misit manum suam.] Per missionem manus dñi super quenquã, designatur hoc loco occultatio, qua Deus alicui se abscondit, seu non manifestat, ita quod missio manus eius, est quasi medium quoddã occultãs vnum ab alio. Vnde infrà dñs loqtur Mosi, ostensionẽ diuini vultus petenti:
Exo. 33. Cumque transibit gloria mea, ponã te in foramine petræ, & protegã te dextera mea donec transeã: tollamque manum meã, & videbis posteriora mea &c. Sicque loqtur scriptura de Deo, quasi de homine, q dum vult alicui se aut aliũ occultare, ponit manum suã sup oculos illius. Porro, p eos q de filiis Israel recesserãt procul, intelligit populus q remãsit in castris, vel saltẽ nõ ascenderũt cum Mose & Aaron vsque ad radices mõtis. Est itaque sensus: Nec sup eos &c. Deus nõ occultauit se penitus à filiis Israel, q longe abierũt & mãserunt à mõte, ita quod & ipsi viderunt maiestatẽ Dei in pfato eius effectu seu similitudine sapphirina, vel alio modo. [videruntque Deũ] secũdum modũ prædictũ, clarius tñ Moses & existentes cum ipso, q̃ populus delonge manens. Tamẽ vt fertur, Hebræi dicunt hãc esse literã verã: Nec super dños filiorum Israel misit manum suã. i. Deus nõ abscondit se à principibus tribuũ. sicque populus dominũ non vidisset, sed principes plebis. [& comederunt & biberunt] .i. cum spũali iucunditate epulabantur post visionem tam gratiosam, exhilarati de ea, quia non erat terribilis vt illa, qua viderunt & audierunt Deum de medio ignis. Vnde per visionem hanc hilarem Deus monstrauit, quàm gratum extitit sibi quòd filii Israel legem sic receperunt, & obedire sunt pacti. Consequenter describitur maior confirmatio & repetita ratificatio legis. [Dixit autem dominus ad Mosen: Ascende ad me in montem, & esto ibi.] Quasi dicat, multis diebus mansurus es in superioribus partibus montis. [daboque tibi tabulas lapideas] duas, quas dicunt Hebræi de sapphiro effectas. [& legem, ac mandata quæ scripsi:] id est, legem & decem præcepta moralia, quæ tibi oretenus dedi, daboque tibi nunc scriptas in tabulis: in quibus dicitur lex scripta fuisse, quia in eis scripta fuerunt decem principalia legis præcepta. ¶Præterea tabulæ illæ per angelum, in Dei persona apparentem atque loquentem, formatæ sunt & inscriptæ: ideo digito Dei dicuntur mandata decem in eis conscripta, & quòd dominus dixit: Quæ scripsi, intelligi potest, quòd vel nunc scripta erant in tabulis, vel cito scribenda, quoniam in scripturis sæpe loquitur Deus de futuris per modum præteriti, propter certitudinem veritatis. [vt doceas *eos] scilicet filios Israel, qui cum viderint mandata hæc tam so-
*filios Israel lenniter ac deifice scripta in tabulis, plus attendere ea merito debent. [Surrexerunt Moses & Iosue minister eius.] Ex hoc verbo elicit Glossa, quod Iosue interfuit his qui cum Mose ascenderunt ad terminos montis: quod etiam Augustinus testatur, dicitque ipsum Iosue compræhensum & intellectum sub nomine Mosis, quoniam fuit specialissimus & inseparabilis eius minister. Itaque surrexerunt à terminis montis, vt ascenderent altius. Attamen quidam ai[unt] quòd Iosue iuit cum Mose vsque ad terminos montis, & ibi fixit tabernaculum ad manen[dum] quousque rediret Moses de cacumine montis, quod non videtur dictum idonee, iam en[im] Moses fuit in terminis montis, quando dñs dixit ista ad eũ, & Iosue fuit ibi cũ eo secundum Augustinũ ac alios. Idcirco magister in historiis ait: Moses assumpto Iosue, tãtum trãsiu[it] terminos: iterumque dimisso Iosue, in quadã planitie mõtis, solus ascẽdit ad verticẽ. [Ascen]densque Moses in mõtem Dei] .i. in ipso procinctu ad ascẽdendum [senioribus ait: Expecta[te] hic.] Alia litera habet, in campestribus. Itaque sensus est: Expectate in loco isto, puta circ[a] terminos montis & in castris, [donec reuertamur ad vos. Habetis Aaron & Hur vobiscum.] Quia Hur, vt dictũ est, creditur fuisse maritus Mariæ sororis Mosis, fuitque vnus seniorum, & [...]

cipuus inter eos.[Si qd natū fuerit quæstiōis].i.aliq̄ grandis querela seu difficilis causa, quā me præsente mihi proponeretis expediendam.[referetis ad eos].i.eis determinandum ꝓponetis,quia post me,sapientia,ætate,authoritateq́ꝫ præminent, & mihi nunc eos substituo ac meos vicarios facio.Itaqꝫ Moses commisit senioribus regimē populi in facilioribus causis: Aaron vero & Hur,quasi totius plebis senioribus præfecit. [Cumq́ꝫ ascendisset Moses] q̄si ad montis cacumen, relicto Iosue in præfata planitie, [operuit nubes montem, & habitauit gloria domini super montem Sinai] .i. maiestas Dei se manifestauit ibidē per effectum præclaꝝ, videlicet per nubem & ignem,seu gloriosus Dei effectus apparuit ibi. [tegēs illum nube sex diebus].i.nubes tam diu operuit montem,nō ꝙ postea cito recessit, sed præsentia illa nubis per sex dies exprimit, ad insinuandū ꝙ q̄diu Moses fuit ibidem, anteq̄ vocaret̃ ad colloquendum cum dn̄o in vertice montis.[Septimo aūt die vocauit *eum de medio caligi nis].i.de medio nubis illius, quæ ex vna parte sua erat caliginosa,& in ea dn̄s morabat̃, sicq́ꝫ ex ea vox Dei procedere sentiebat̃, q̊d totum suprà cum suis rationibus magnis expositum est.[Erat aūt species gloriæ dn̄i,q̄si ignis ardens sup verticem montis,in cōspectu filioꝝ Israel].i.p̄fatus effectus gloriosissimi Dei, videlicet tota nubes illa cū q̄litatibus suis,in vna parte sui similis fuit igni splendido ac ardenti,qm̄ in parte sua suprema fuit clara & luminosa, ita ꝙ radij fulgidi videbantur ex ea in altum cōscendere,q̄d filij Israel vndiqꝫ cōspexerunt.In expositione q̊qꝫ 19.vicesimiq́ꝫ capituli patuit,ꝙ sup montem apparuit vere ac fuit non solū nubes,sed & maximus ignis,q videbatur ad cælum vsqꝫ cōscendere.[Ingressusq́ꝫ Moses medium nebulæ].i.in ipsam nubem densissimam nebulosam, [ascendit in montē]. i.in mōtis cacumē,[& fuit ibi]cum dn̄o sine cibo & potu corporeo[quadraginta diebus]artificialibus, [& quadraginta noctibus.]ad præfigurandum & cōsecrandum tēpus abstinentiæ quadragesimalis.Confortabatur autem tam supnaturaliter & gratiose intus à domino, ꝙ nō indigu it corporeo alimento.Sed & mens eius fuit tam intensissime occupata circa diuina, ꝙ actio naturalis caloris in humidum radicale, actionesq́ꝫ virium vegetatiuarum, remittebātur in eo q̄maxime.Propter quod facilius caruit cibo,potuq́ꝫ. *eū dn̄s Exo. 19. & 20.

¶Spiritalis elucidatio eiusdem cap. XXIIII. Arti. XLVII.

MOsi quoqꝫ dixit.Per Mosen qcunqꝫ prælatus excellens significatur. Per Aaron,eiusq́ꝫ filios ac septuaginta seniores,intelliguntur inferiores prælati, sibi inuicem condecenter subordinati. Itaqꝫ per hoc ꝙ Moses & Aaron eiusq́ꝫ filij & septuaginta seniores primo iubentur ascendere ad terminos montis,& ibi ad tempus manere in loco eodē & situ æquali,datur intelligi,ꝙ prælati,quātumlibet magni,debent se suis inferioribus ac subiectis in aliquibus humiliter cōformare,eosdemq́ꝫ actus virtutum cum illis peragere,atqꝫ inter eos libenter consistere, sicut suis discipulis dixit saluator: Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.Paulus quoqꝫ apostolus:Paruuli,inqt,facti sumus in medio vestri. Præsidens igitur nunquam assumere cornua audeat,sed quod est scriptum,impleat:Quāto maior es,humilia te in omnibus.Et adorabitis procul.Quanuis Deus non longe sit ab vnoquoqꝫ nostrum,quia in ipso viuimus, mouemur & sumus: tamen in vita hac adoramus eum ꝓcul,tum quia ab eius perfectione infinite deficimus, tum quia à patria beatoꝝ, in qua ipse potissime est,longe distamus. propter quod vir sanctus cum suspirio exclamauit: Heu mihi,quia incolatus meus prolongatus est: Tum quia magna obscuritate inuoluitur omnis actio,qua Deum nunc colimus, præsertim comparatione claritatis actuum, quibus in patria colitur Deus à sanctis.Videmus nanqꝫ per speculum in ænigmate,& quasi pannus menstruatæ sunt nostræ iustitiæ.Iob quoqꝫ tricesimosexto asseritur: Omnes homines vident Deum, vnusquisqꝫ intuetur procul. Solusq́ꝫ Moses ascendet ad dominum. Prælatus quippe quanto dignioris est authoritatis,tanto maioris debet esse perfectionis. Propter quod dicit Gregorius: Prælatus sit actione præcipuus, & præ cunctis contemplatione erectus. Solius quoqꝫ prælati est Deum accedere, tanquam qui mediator sit inter Deum & creditum sibi gregem.Et illi non appropinquabunt,nec populus ascēdet cū eo.Qui em̄ nōdū exercitati sunt in via purgatiua, in exercitijs vitæ actiuæ, in refrenationibus desideriorum carnis ac motuum animæ, ad actus viæ illuminatiuæ, ad contemplationis acumen nondum idonei sunt. Venit ergo Moses, & narrauit plebi omnia verba domini. Sic prælatus & prædicator debet omni tempore opportuno plebem accedere,& eam instruere de pertinentibus ad salutem.Specialissime vero de his,quæ ipsa tenetur scire secundum exigentiam suæ vocatiōis, & contra vitia quæ plus regnant in populo. Alioquin ignorātia gregis & cætera vitia eius, redundarent in negligentem pastorem,seu prædicatorē insulsum.Rn̄dítq́ꝫ cunctus populus vna voce:Omnia verba dn̄i faciemus.Sic oīs subditus debet verba prædicatiōis,instructionis,ac correptiōis cū om̄i affectu gratāter audire, humiliter rn̄dere, ac plenū habere ꝓpositū obediēdi in oībus.Scripsit aūt Moses vniuersos sermones dn̄i.Sic qcūqꝫ supior debet se fru- Lucæ 22. 1.Thes.2. Ecci 3. Acto.17.

Gregor.

ctuose iugiter occupare, sermones conscribere, libros sacros acqrere. Sapientiã enim omni
Ecci 39. um antiquorũ exqret sapiens. Et rursus in Ecclesiastico scriptum est: Sapientiã scribe in tem
Ecci 38. pore vacuitatis. Et mane consurgens. Non enim debet qui præest, supfluum somnũ admittere, aut torpori locũ pbere, sed tanto solicitior ac vigilantior esse, quanto obligat ad plura ac altiora, quanto grauius ei instat iudiciũ, & q̃ pluribus præest. Aedificauit altare ad radices montis. Spũale altare est fides, sine qua nil Deo acceptabiliter immolat, seu charitas in qua necesse est oĩa opa meritoria fieri. Hoc altare debet, qui præest, in cordib⁹ subditorũ construere ad radices montis. i. in Christi humilitate ac fundamento. Misitq́ iuuenes de filijs Israel, & obtulerũt holocausta & victimas. Per iuuenes Israelitas, intelligunt fideles omni virtutũ vigore florẽtes, agiles, & robusti in gr̃a Dei. Tales ergo sunt dirigẽdi ad orãdũ, ad sacrificandum, ad elaborandũ p aliorũ reconciliatione atq; salute. Tulit itaq; Moses dimidiã partem sanguinis &c. Per hoc ideo pfiguratum est, q̃ plati & sacerdotes euãgelicæ legis cõsecratũ Chr̃i sanguinẽ in calice suscipiũt in altari. Interdũ etiã pplo in calicibus tradiderũt potãdũ, q̃uis hoc modo omissum sit atq; phibitũ, pter periculũ effusiõis vitandũ. ¶ Deniq; sanguis Chr̃i vere est sanguis fœderis, q̃d pepigit nobiscũ, videlicet pactũ euãgelicæ legis, sicut
Luce 22. in cœna cõsecrans dixit: Hic est calix sanguinis mei noui & æterni testamẽti. Ascenderũtq́ Moses & Aaron &c. Sic dũ platus ac subditi spũaliter cõcorditerq́ pficiunt, Deum contemplari merentur, sub cuius pedibus vident q̃si opus lapidis sapphirini, qa in infimis Dei effectibus intuentur relucentias quasdã sapientiæ, omnipotẽtiæ, bonitatisq́ eius. Tũc q̃q; cõedunt & bibũt panem vitæ & riuos sapiẽtiæ, corpus & sanguinem saluatoris, virtuosisq́ actibus ac varijs charismatibus spũs sancti reficiuntur. Dixit autem dn̄s ad Mosen: Ascende ad me in montem, daboq́ tibi * duas tabulas lapideas &c. Sic vnusquisq; superior ac prædicator debet frequenter ad Deum conscendere in montem, hoc est, in verticem intellectus, & ad superiores suæ animæ vires, abstrahendo se à sensibilibus ac exterioribus rebus, ad vacandum Deo per mentis excessum, vt sic instruatur à domino per vnctionẽ & illuminationem diuinam, de vtriusq; testamenti sacris solidisq́ scripturis, & iuxta illustrationem sibi desup factam doceat plebem Dei, ex interiore feruore & efficacia vitæ loquendo. Ascendẽsq; Moses in montem, senioribus ait: Expectate hic &c. Sic plane quando platus ex rationabili causa recedit ad tempus à grege sibi commisso, debet esse solicitus, vt grex ille interim salubriter gubernetur, & prouidere eidem de condigno vicario, custodibusq́ fidelibus, subditisq́ committere, ne interim inter se corrixentur, sed causas & quæstiones referant ad præpositũ eis vicarium, aut alios superiores, nec ab inuicem sint discordes. Cæterorum spiritualis explanatio innotescit ex dictis circa nonumdecimum, vicesimumq́ capitulum.

¶ Elucidatio literalis capituli XXV. Locutus est dominus ad Mosen, dicens: Loquere filijs Israel. Arti. XLVIII.

QVoniam filij Israel non erant iugiter circa montem Sinai permansuri, sed per loca diuersa profecturi, præcepit dominus Mosi facere tabernaculũ, in quo ei post recessum à monte Sinai appareret ac loqueretur, quemadmodum interim in monte apparuit. Nũc ergo describitur, qualiter dominus tabernaculum fieri iussit. [Locutusq́ est dominus ad Mosen, dicens: Loquere filijs Israel, vt tollant mihi primitias.] hoc est, vt vnusquisq; eorum ad gloriam meam apportet & conferat preciosiora quæq; ex quibusdam rebus q̃s possidet, ex quibus tanquam ex materijs construendum est tabernaculum, vasaq́ eius & cætera ad ipsum spectantia. Vel vt tollant mihi primitias. i. ab alijs accipiant talia dona hi quibus cõmittet, vt colligãt & recipiãt ea ab offerẽtibus. [Ab omni hoĩe q offert vltroneus, accipietis eas]. i. primitias illas seu dona pcipua leuabitis à cũctis Hebræis, q spõte, nõ coacte, obtulerint eas: q̃tenus tabernaculũ, in q̃ Deo spõte ac deuote seruiẽdum est, ædificet ex materijs preciosis spõte & deuote oblatis. Nec em̃ coacta seruitia cõplacent Deo. [Hæc sunt aũt q̃ accipe debetis:] ab offerẽtibus tu ò Moses, & q̃s loco tui cõstitueris ad suscipiẽdũ q̃ offerent: [Aurũ & argentũ & æs,] q̃rũ vsus ad diuersa necessari⁹ erit, vt infrà patebit: q̃d etiã infrà clarebit de alijs materijs q̃ sequunt. [hyacinthum & purpurã, coccũq́ bis tinctũ.] Quod Magister in historijs sic exponit. i. sericam hyacinthini, purpurei, coccineiq́ coloris. Alij sic, & satis redit in idẽ: Hyacinthũ & purpurã. i. lanã & sericũ coloris huiusmodi: coccũq́ bis tinctũ. i. lanã ac sericũ rubei coloris, q̃ materia bis tingebat, vt rubedo ei⁹ fieret maior. [& byssum] hoc est, linũ molle & cãdidũ, q̃d in Aegypto potissime reperit. [& pilos caprarũ, & pelles arietũ rubri-
Iose. li. 3. catas:] q̃rũ lana, secundũ Iosephũ, fuit colore rubeo tincta, q pelles Parthicæ appellantur, q̃m
ant. iud. Parthi excogitauerũt eas sic colorari, vt in Scholastica fert historia. Quidã dicũt q̃ erãt * fru
cap. 6. nitæ, & inde rubeæ erãt. [pellesq́ hyacinthinas]. i. hyacinthino perfusas colore, qui colori as-
Eusebi⁹. similatur sapphiri. Porro aliq dicunt in Hebræo haberi, pellesq́ taxonũ: & secundum eos, sunt pelles animaliũ varios colores habentiũ. [& ligna sethim.] Sethim q̃n q; significat montem, aliquando regionem, interdum arborem, & ita nũc sumit. Estq́ lignũ illud imputribile, incom-

incombustibile atq; leuissimum. Quod forsan in aliqbus eremi locis repererunt, aut secum R.Salo.
tulerunt, aut aliunde procurauerunt. Tamen circa hoc recitat Lyra historiam Rabbi Salo
monis, dicentis ꝙ Iacob patriarcha præcognouit in spiritu posteros suos tabernaculum in
solitudine constructuros: ideo ipse Aegyptum ingressurus, tulit illinc radices & semina ar-
boꝝ sethim, plantauitq; eadem in Aegypto, & filiis suis iussit, vt egredientes Aegyptũ, tolle
rent ligna hæc secum. Hoc forsitan fictitium poterit reputari, nisi aliunde testimonio fulcia
tur authentico. [Oleum ad luminaria cõcinnanda]. i. paranda atq; fouenda seu cõponenda.
Cinnus nanq; est compositio quædam ex diuersis mixturis. Inde dicit cõcinno. i. cõpono, se Strabus.
cundum Strabum. [aromata in vnguentũ]. i. ad hoc vt ex eis fiant vnguenta & vnctiones sa * thymi
cerdotum ac sacroꝝ vasoꝝ. [& * thymiama boni odoris] quod fiet ex aromatibus illis. [lapi amata
pides onychinos.] Onyx quippe preciosus est lapis. Inde dicũtur lapides onychini. [& gem-
mas ad ornandum ephot:] in q̃ erant duo onychini. [ac rationale.] in q̃ erant duodecim gem
mæ, quarum vna extitit onyx siue onychinus. Ista infrà plenius exponentur: ideo non opor
tet hic immorari, neq; *prçcurrere. [Facientq; mihi] filii Israel sanctuarium]. i. tabernaculũ:
quod recte sanctuarium appellatur, quia tot sancta continebãtur ac fiebant in eo, fuitq; do
mus ac mansio sancti sanctorum. Propterea subditur: [Et habitabo in medio eorum]. i. in
tabernaculo isto, quod secum portabũt, & inter eos manebit. Habitauit quoq; Deus in me-
dio eorum, puta in cordibus sibi placentium. [iuxta omnem similitudinem tabernaculi q̃d
ostendam tibi, & omnium vasoꝝ in cultum eius]. i. tabernaculum istud & vasa eius fient iu
xta formam seu similitudinem eorundem, quam tibi in hoc monte monstrabo, siue ꝑ ima-
ginariam visionem, vt aliqui dicunt, siue ad oculũ per descriptionem in materia quadã, sic- Ezec. 18.
ut Ezechiel descripsit & pinxit Hierusalem. Istud dñs exprimit, primo in gñali, infrà aũt in
speciali, q & qualiter facient ista. [Sicq; facietis illud] vtpote tabernaculũ, & quæ spectabũt
ad illud. [Arcam de lignis sethim compingite]. i. formate. incipit aũt Moses descriptionem
in speciali ab his quę fuerũt in tabernaculo, q̃ꝝ vnũ extitit arca. Deinde de tabernaculo ipso.
Tertio autem de atrio eius, iuxta ordinem collocationis. Nam post deportationem primo
collocabant arcam, vbi tabernaculum erat figendum. Iosephus vero recitat econuerso, vi-
delicet secundum ordinem compositionis, quoniam primo factum est atrium, deinde taber
naculum, tertio quæ erant in eo. Veruntamen aliqui dicũt, Iosephum seq ordinem colloca Iose. li. 3.
tionis, Mosen vero ordinẽ compositionis. [cuius longitudo habeat duos & semis cubitos] ant. iud.
id est, duos cubitos ac medium. [latitudo cubitũ] vnum [& dimidium. Altitudo cubitũ simi- cap. 7.
liter ac semissem]. i. vnum cubitũ cum dimidio, ita ꝙ à fundo arcę vsq; ad summum eius, fu
it spatium vnius cubiti atq; dimidii. ¶Circa hæc scribit venerabilis Beda: Quęrit, cuius quã- Beda.
titatis sit cubitus iste. Et rñdet ex Iosepho, ꝙ duos palmos contineat. Vnde in Scholastica Idẽ vbi
fertur historia, ꝙ Moses nunc loqtur de cubito humano, q continet pedem cum medio, non supra.
de cubito geometrico, q maior est* multum. [Et deaurabis eam auro mundissimo intus Eusebi.
& foris]. i. aureis laminis eã operies ac ornabis ꝑ totum, intrinsecus atq; forinsecus. [faciesq;
suprà]. i. in superiori parte arcæ, [coronã auream per circuitum] arcæ, in parte eius ꝑdicta.
Deniq;, sicut arca non erat rotunda, sed quadrata, facta instar scrinii siue pedibus: ita & ista
corona, quadrata extitit, nõ rotunda, facta ad modũ oris seu labii, sicut in mensis & schaca-
riis fieri solet: & eleuata fuit sup aureum operculũ arcæ, per spatiũ circiter triũ digitoꝝ. Et vo
cat corona, qa per totũ arcæ gyꝝ quadratũ extendebat, quemadmodũ corona rotunda am-
bit caput. [Et q̃tuor circulos]. i. annulos [aureos, q̃s pones ꝑ quatuor arcæ angulos: duo circu
li sint in latere vno, & duo in altero.] Erant in arca bini circuli, per vtrũq; latus longitudi-
nis eius, totum lignũ arcæ penetrantes. Erantq; duo circuli in parte arcæ anteriori, & duo in
parte posteriori, q quatuor annuli, erãt q̃si immobiliter arcæ infixi. [faciesq; vectes de lignis
sethim, & operies eos auro]. i. aureis laminis. [Induces q;] ipsos vectes [per circulos qui sunt
in arcæ lateribus, vt portetur in eis.] Facti sunt itaq; ibi duo vectes deaurati, quorum vnus
ducebatur per duos circulos ex vno latere arcæ, secundũ longitudinem eius: alter, per alios
duos annulos ab alio latere arcæ per lõgitudinem eius. Siqdem circuli erant versus superio
rem arcæ partem sub eius corona, vt Iosephus sentit. Quidam tamen imaginantur ꝙ vectes
pergebant secundum longitudinem arcæ. Quatuor vero sacerdotes portabant arcam & cõ-
tenta in ea super humeros suos, per vectes, duo ante, & duo retro, quando castra mutabant
loca. [Qui] vectes [semper erunt in circulis, nec vnquam extrahentur ab eis. Vectes nan-
q; semel ꝑ circulos positi, non extrahebantur de cætero, nisi forte ad reparandum aliqd in eis
confractum. Vectes aũt aliarum reꝝ deportandaꝝ extrahebant de circulis, deportatiõe iam
facta. Ponesq; in arca testificationem quã dabo tibi]. i. tabulas testamẽti, videlicet duas tabu
las, in qbus decẽ mandata erãt digito Dei scripta, in testimoniũ ꝙ filii Israel legẽ acceperũt à
dño. Nihilominus, vt ait Petrus Comestor, cuncta in arca reposita, dici possunt in testificatio Hebr. 9.
nem ibi locata. Nã posita est ibi vrna aurea plena manna, in ꝑtestationem ꝙ pane illo cælesti Exo. 16.

aliti erãt à dño in deſerto. Tabulæ q̊q;, in teſtimoniũ ꝙ dñs legẽ naturalẽ, in cordib⁹ hoim q̃-
Exod. 4. ſi ſopitã, reparauit eis in ſcriptis. Virga Aaron, in teſtimoniũ ꝙ electus fuit à Deo in præſu
Rom. 13. lẽ, atq; ꝙ oĩs poteſtas à Deo ſit. Deuteronomiũ q̊q; legis, in teſtimoniũ pacti, quo dixerunt:
Exo. 19. Omnia quæ locutus eſt dominus, faciemus. Vnde & in Deuteronomio Moſes ait Leuitis:
Deu. 24. Tollite librũ hunc, & ponite eũ in latere arcæ fœderis, vt ſit ibi cõtra te in teſtimoniũ. Hinc
arca iſta, vocata eſt arca teſtamẽti ſeu teſtimonij. Ob hoc etiã tabernaculũ teſtimonij dictũ
eſt. Et item idcirco, qm̃ cauſæ agebant ante fores ipſius, puta in porticu. [Facies & propicia
torium de auro mundiſſimo. Duos cubitos & dimidiũ tenebit lõgitudo eius, & cubitum ac
ſemiſſem].i. cubitum vnũ cum medio habebit [latitudo] eius. Ex quo conſtat, ꝙ ꝓpiciatoriũ
erat tantæ longitudinis ac latitudinis, ſicut arca. De ſpiſſitudine vero ſeu altitudine ꝓpicia-
torij, textus non loqtur. Hoc ꝓpiciatorium qdam dicunt fuiſſe opertorium arcæ: alij, ꝙ fu-
it aurea menſa, ſeu tabula altius poſita, & ſup arcã leuata, ac ſuſtẽtata ſeu tenta à Cherubim
duobus in extremitatib⁹ eius, ita ꝙ tabula illa erat q̃ſi ſedile Dei, & opculum arcæ q̃ſi ſcabel
lũ ipſius. ¶ Porro q dicunt ꝓpiciatoriũ fuiſſe contiguũ arcæ & eius opculum, dicunt optori
um illud fuiſſe Dei ſedile, pauimentũ vero tabernaculi, ſitũ ante arcã, fuiſſe ſcabellum ipſius.
[Duos q̊q; Cherubim aureos & ꝓductiles facies] p manus artificũ [ex vtraq; parte oraculi.]
Cherubim illi nõ erant fuſi, ſed pcuſſionibus malleoꝝ ad formã ſuã producti: q̊ꝝ vnus ſte-
tit in vna extremitate oraculi ſeu ꝓpiciatorij, alter in altera, ſeu ex vtraq; parte oraculi, pu-
ta in duobus anteriorib⁹ angulis eius, q introeũtibus illud erãt anteriores. ideo ſubdit: [Che
rub vnus ſit in latere vno, & alter in altero. Vtrũq; latus ꝓpiciatorij tegãt, expãdẽtes alas, &
operiẽtes oraculũ.] Hi duo Cherubim expandebãt alas ſuas ita, ꝙ alæ eoꝝ ſeinuicẽ cõtinge
bãt: ſicq; alæ eoꝝ nõ erãt extẽtæ ꝓrſus directe in altũ, ſed oblique, & p hoc opiebãt q̊dãmo
do ipſum oraculũ, & latus eius vtrũq;. [Reſpiciãtq; ſe mutuo verſis vultibus in ꝓpiciatoriũ.]
Per q̊d patet, ꝙ reſpexerũt ſe inuicẽ nõ directe, ſeu penitus ex aduerſo, ſed ſuas facies ad ora-
culũ, diuertebant aliquantulũ ad latus. [Quo] ꝓpiciatorio ſeu oraculo [operienda eſt arca.]
Quod q̃liter dupliciter exponat, iam claruit. [In q̃ pones teſtimonium quod dabo tibi.] Hoc
eſt q̊d pauloante iam dictum atq; expoſitum eſt: Ponesq; in arca teſtificationem, quam da-
bo tibi. [Inde].i. de ꝓpiciatorio [p̃cipiam & loq̃r ad te, ſupra ꝓpiciatoriũ arcæ] ſ. q̊d iuxta ꝓ-
habita, fuit q̃ſi thronus Dei ſup illud ſedẽtis, & inde dedit rñſa p̃ceptaq; Moſi. [ac de medio
duorum Cherubim,] qui ſtabant ex vtraq; parte arcæ, ita ꝙ dominus inter Cherubim reſi-
debat, [qui erant ſuper arcam teſtimonij.] Vel quia Cherubim ſtabant ſuper operculum ar-
cæ, ſecundũ vnam opinionem: vel q̃uis ſtarent ſuper pauimentũ tabernaculi in extremitati
bus arcæ, tñ eminebãt ſupra arcã, & altiores ea fuerũt. Itaq; inde loquar ad te, [cunctaq; mã-
dabo p te filijs Iſrael.] Hinc nanq; vocabat oraculum, qa dñs inde proferebat eloqa ſua: q̃ di
cunt oracula, qa orationibus impetrantur, atq; orantibus dantur. Dicebatur q̊q; propicia-
torium, qm̃ dominus inde ſuam propiciationem Moſi manifeſtauit, pietatis rñſa dedit, &
gr̃am fudit. ¶ Quærit, cuius figuræ fuerunt Cherubim illi. Dicũt aliq ꝙ inſtar pulchroꝝ pue
roꝝ ſeu iuuenum erant diſpoſiti. Ioſephus vero ait, ꝙ erant formati inſtar auium ab hoibus
Ioſe. li. 3. nunq̃ viſaꝝ, q̃s Moſes dixit ſibi oſtenſas in ſede Dei per viſionem, qua imaginarie vidit De
An. Iud. um q̃ſi in ſolio quodam ſedentem. [Facies & menſam de lignis ſethim.] Iſta fuit menſa ꝓpo
cap. 8. ſitiõis, nõ aurea mẽſa, q̃ fuit oraculũ. Nã ſubdit, de lignis ſethim. [habentẽ duos cubitos lon
gitudinis, & in latitudine cubitũ] vnũ, [& in altitudine cubitũ ac ſemiſſem:] ita ꝙ diſtabat à
terra p ſpatiũ vnius cubiti atq; dimidij. Habuit em̃ q̃tuor pedes, per q̊s eleuabat à terra tã al
te, videlicet p tres palmos. De ſpiſſitudine aũt huius mẽſæ nõ loqtur litera, ſed aliq opinant,
ꝙ fuerat q̃tuor digitoꝝ. [& inaurabis eã auro puriſſimo].i. aureis laminis vtrãq; ſupficiem
eius opies, immo & pedes ipſius. [faciesq; illi] videlicet mẽſæ, [labiũ aureũ p circuitũ] mẽſę to
Ioſe. li. 3. tius, q̃ ſecũdũ Ioſephũ erat ꝓxime delphica, i. fere rotũda. At v̾o labiũ iſtud dr̃ fuiſſe aurea la
ant. iud. mina lata, affixa ſpiſſitudini mẽſæ p gyꝝ, queãdmodũ fieri cõſueuit in ſchacarijs, q̃ ex vtraq;
cap. 9. parte labiũ habẽt. [& ipſi labio] facies & affiges [coronã interraſilẽ, altã q̃tuor digitis.] Cuius
coronæ vna pars ſup mẽſam eminebat, ne poſita ſup eã, deciderẽt: alia pars eiuſdẽ, pẽdebat
inferius ad mẽſæ decorẽ, ſecundũ q̊dã. Corona hęc interraſilis appellat, q̃ſi reticulata, ſeu in-
ſtar retis facta, vtpote interpolata cælaturis, ac plana. Opus em̃ interraſile dicit, quod habet
quaſdam ſculpturas, & ſpatia intermedia plana, quaſi raſa. [Et ſuper illam] coronam, facies
& affiges [alteram coronã aureolam.] Iſta, vt ex nomine aureolæ trahitur, fuit minor, q̃ alia
illa corona: neſcitur tamẽ, quantũ vel qualiter ſuperpoſita fuit, & vtrum plana ſeu interraſi
lis fuit. Porro, ſecũdum Hebræos, cælaturæ prioris coronæ, erant q̃ſi imagines regũ Iuda, &
tot fuerunt, q̊t fuerunt reges à Dauid vſq; ad Sedechiam. Coronam autem aureolam dicunt
prophetice additam, ad p̃figurandum diuiſionem regni Iſraelitici in duo regna, ita ꝙ coro
na aureola deſignauit regnũ decẽ tribuũ: q̊d fuit ſuperius regno Iudæ, quãtum ad hoc ꝙ po-
puloſius fuit: ſed regnũ Iuda fuit dignius illo, idcirco ſignatũ eſt p priorẽ ac maiorẽ coronã.

Præterea aliq dicunt,ꝙ labium illud seu lamina illa aurea,fuit duodecim cubitoꝝ in latitu
dine,ita ꝙ pars eius affixa spissitudini mēsæ,fuit in latitudine, q̃tuor digitoꝝ: pars aūt eius
eminēs mēsæ,etiā tantæ latitudinis fuit:& ꝙ pars illa, vocet̃ corona aureola. Partē q̊q; labij
sub mēsa descendentē,dicūt cōtinuisse reliq̊s q̃tuor latitudinis digitos,quā vocāt coronā au
reolā.Sed istud non videt̃ textui cōsonare nec veritati:q̃a iuxta hoc dictum,labium illud &
vtraq; corona,fuissent vnū corpus cōtinuum,nec corona aureola fuisset minor q̃ aurea:sic´q;
labio nō fuisset aurea corona affixa,nec aureola fuisset facta immediate sup̱ aureā:immo in-
ter eas mediasset latitudo quatuor digitoꝝ,sculptura q̊q; solum fuisset in parte quæ erat sub
mensa.[Quatuor q̊q; circulos aureos p̄parabis, & pones eos in q̃tuor angulis eiusdem men
sæ p̱ singulos* pedes.] In q̊libet etenim pede mensæ, fuit anulus vnus immobiliter ibi fixus *pedes eius.
in medio pedis in quo erat parua cōcauitas,per quam anulus fuit immissus.[Subter coronā
erunt circuli]aurei. nam erant versus superiores pedū partes, modicū sub inferiori corona.
[vt mittant̃ vectes p̱ eos,& possit mēsa portari.]q̃ portabat̃ p̱ duos vectes. Vnus etenim ve-
ctis p̱ duos anulos ponebat̃. [Ipsos quoq; vectes facies de lignis sethim, & circundabis] eos
[auro ad subuehendam mensam:]q̄n castra pergebant ad alia loca.Sequitur de q̃tuor generi
bus vasoꝝ.[Parabis & acetabula].i.vasa,in quibus examinabatur p̱ gustum ipsum acetum,
an esset aptū adhiberi in sacrificio Dei.Sed q̄m nunq̃ aut raro de oblatione aceti fit mentio,
alij legūt acceptabula,q̃ dicunt fuisse vasa,in q̃bus examinabātur materiæ sacrificiorum, an
essent aptæ atq; idoneæ,vt ex eis fierent Deo oblationes acceptę,videlicet simila & incēsum.
[ac phialas:]in quibus præcōsiderabatur vinū,quod examinatur non solum gustu, sed & vi-
su,considerando eius colorem.Fertur ꝙ phialæ erāt vitreæ,vnde & à * philen Græce, quod
dicitur vitrum Latine,nomen sumpserunt:erant´q; in fundo angustæ,& superius latæ. [Thu
ribula:]in q̃bus thus præuidebatur & offerebatur:erant´q; duo thuribula, in quibus poneba
tur incensum super panes propositionis:vnum incēsum in vno thuribulo sup̱ sex panes, ali
ud super alios sex.[& cyathos:] q̃ erant minores angustiores´q; phialis, cum quibus cyathis
vinum fundebat̃ super altare pro hostiæ libamento,vel (vt aliqui dicunt) in cyathis oleum
fundebat̃.[in q̃bus offerenda sunt libamina:]q̃a de his quæ offerenda erant, sacerdotes pri-
mo portiūculas accepunt, & posuerūt in vasis p̄dictis ad p̄gustandum,libando.i.parꝝ gustan
do de singulis.Quæ libamina seu portiunculas,dicit sanctus Moses offerenda.i.de offerēdis
sumenda.Vel ideo dicit,in quibus offerenda sunt libamina,q̄m filij Israel primo obtulerunt
sacerdotibus portiunculas illas in vasis præfatis, ad examinandum ea modo præfato. [ex au
ro purissimo:]quia ex auro purissimo facta sunt vasa hæc,phialis demptis,vt dicunt.[Et po
nes super mensam panes propositionis in conspectu meo semp̱].i. in omni tempore oppor
tuno.De his panibus in Leuitico plenius continetur. Erant aūt duodecim,de simila, valde
mundi,q̃ in die sabbati mane ponebantur recentes & calidi super mensam,manserunt´q; ibi
vsq; ad mane sabbati subsequentis, & tunc tollebantur, & à solis sacerdotibus edebantur.
At alij panes totidem ponebantur ibidem.Ponebantur aūt in mēsa altrinsecus,s. vnus con-
tra alium.Et dicebātur panes propositionis,q̄m coram domino sic disponebātur in memo
riam duodecim tribuū Israel sempiternam.Hinc & mensa in q̃ taliter ponebātur,mensa p̱-
positionis vocata est.Porro panes illos quidā dicunt fuisse figuræ quadratæ,parte altera lon
giori.Alij ferunt,ꝙ erāt rotundi.¶ Seq̃tur de materia,formatione,figura,& ornatu candela
bri. [Facies & cādelabrū ductile de auro mundissimo.]Ex hoc videtur, ꝙ candelabrū factū
sit nō opere fusorio,sed tusiōibus malleoꝝ:ꝙ item eius materia, ex q̃ fuit, purissimū aurum Iose.li.3. ant.iud. cap.10.
extitit.Cui contrariari videtur,quod Iosephus asserit,ꝙ cādelabrum fusile fuit.Qui etiā sen
tire videtur,ꝙ cādelabrum fuerit ferreum, q̃d & Magister in historijs seq̃tur,vt apparet. Ad
hæc quidā respondent,ꝙ cādelabrum non erat fusile,quātum ad hastile & brachia eius,sed
q̃ ad scyphos, calamos,sphærulas ac lilia:quod non videt̃ posse saluari, q̃a vt infrà patebit, in
litera huius capituli habetur oppositum. Magister quoq; in historijs protestatur,ꝙ hastile
cādelabri basi infixum,ferreum fuit,superuestitum laminis vel calamis aureis geniculatis.i.
nodosis,& idē dicit de brachijs cādelabri.Cętera vero q̃ erāt in eo,fuerūt de auro purissimo,
vt infrà clare habetur. Istud autem,ꝙ hastile & brachia cādelabri fuerint ferrea,auro vestita, Idem.
dicit̃ saluādo Iosephum,dicētem ꝙ cādelabrum fusile fuit.Sed melius atq; securius potest di
ci,ꝙ totum cādelabrum fuit ex auro purissimo ac ductile.[Hastile].i.stipitem[eius]tenden
tem directe in altū,[& calamos, scyphos & sphærulas, ac lilia ex ipso p̱cedentia]Omnia,in-
quā,hæc facies.Calamus pro cāna nunc accipitur,scyphus pro vasculo: tamen nūc sumitur
q̃si pro duobus simul iunctis,vel pro vno cum suo operculo,qui instar nucis se habet.Sphæ-
rula dicitur parua sphæra seu circulus,vel parua rotunditas volubilis,prout fieri solet in ca-
thedris & in arcis. Lilia vero sunt flores recurui ac noti. ¶ Deinde exprimitur qualiter ista
prodierunt ex hastili.[Sex calami egredientur de lateribus] hastilis candelabri.[Tres ex vno
latere,& tres ex altero.Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos]. i.in quo-
libet

libet sex calamorum erunt tres scyphi.[sphærulæque simul & lilia:]hoc est, sphærulæ lilijs iunctæ totidem, ita quod inter duos scyphos erat sphærula vna, vnumque lilium.[& tres similiter scyphi instar nucis in calamo altero, sphærulæque simul & lilia. Hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili].i.præfati sex calami, qui ex vtroque latere hastilis egredientur, fient, atque dispositi ac ornati erunt, vt dictum est.[In ipso autē candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum:]Per candelabrum intelligit nunc ipsum eius hastile, quod fuit principalior pars candelabri, in quo hastili erant quatuor scyphi.[sphærulæque]erunt[per singulos]scyphos [& lilia] sicut expositum est. [Sphærulæ sub duobus calamis per tria loca].i. duæ sphærulæ erunt sub duobus calamis egredientibus de hastili, & hoc ita habebit se per tria loca, cum sint sex calami, qui faciunt tria paria calamorum, sub quorum parium vnoquoque duæ sunt sphærulæ, seu vnum par sphærularum. Ideo subdit:[Qui]s.calami [simul sex fiunt,] hoc est, tot habentur.[procedentes de hastili vno].i.de ipso stipite candelabri per modum præhabitū.[Et sphærulæ igitur, & calami ex ipso erunt,]hoc est, ex hastili procedent [vniuersa ductilia de auro purissimo. Facies & lucernas septem]quæ aureæ erant,[& pones eas super candelabrum:] ita quod in summitate cuiuslibet calami, ponebatur vna lucerna supra supremum scyphum seu caput calami, qui scyphus erat sedes lucernæ: vna quoque lucerna stabat in summitate hastilis candelabri.[vt luceant ex aduerso.]Vno enim ex latere hastilis procedebant tres calami, procedētes in altum non recte, sed oblique, quousque pertingebant ad altitudinem ipsius hastilis. Similiter procedebant tres calami ex alia parte hastilis seu stipitis, sicque tres flammæ trium lucernarum vnius partis ac lateris, respiciebāt ex aduerso flāmas aliarum trium lucernarum.]Emunctoria quoque,]hoc est, instrumenta seu forcipes facta ad emungendum & extinguendū licinia lucernarum seu lampadum.[& vbi ea quæ emuncta sunt, extinguantur]videlicet, vasa in quibus ponebatur aqua, vt in ea extinguerentur partes illæ lychni combustæ, ne malū odorem aut fumum causarent, quæ vasa, extinctoria vocabant. [fient de auro purissimo.] Erant quoque ibidem septem infusoria, s.aurea vascula, quibus oleum lucernis, hoc est, lampadibus infundebatur. Quot aūt ibi fuerunt emunctoria, & quot extinctoria, textus non exprimit: sed reputatur probabile, quod tot, quot & infusoria seu lucernæ [Omne pondus cādelabri cum vniuersis vasis suis].i.instrumentis attinentijsque præfatis,[habebit talentum auri purissimi.]Circa hoc in

Eusebi⁹. Scholastica historia dicit: Tria habebant talenta: Minus seu minimū, habebat quinquaginta libras, quod fuit institorum: medium septuaginta, quod fuit ciuium: maximū, centum viginti, quod erat sanctuarij: & ita habebat talentum auri ad pondus sanctuarij. Lyra quoque circa

R.Salo. hoc scribit: In Hebræo habetur, centenarium auri, & Rabbi Salomon dicit, quòd erat centum viginti librarum, secundum pondus Coloniense. Sed quoniam pondera multum variantur per regiones & tempora, aliqui dicunt quod determinate & certe scire non possumus, quantum fuerit pondus auri illius, quamuis constet quòd extitit valde magnum, præsertim si & hastile ac brachia seu calami sex erant de auro, vt litera videtur prætendere. [Inspice, & fac] id est, arcam & cætera iam prædicta fac fieri,[secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est.]quod ego nunc tibi demonstraui, & menti tuæ tam memoriter ac complete impressi, vt nihil huius ostensionis obliuiscaris.

¶ De spirituali, mystico atque multiplici intellectu huius cap.25. Arti.50.

DE spūali ac mystico, immo ac multiplici intellectu huius capituli, & capitulorum sequentium, à sanctis patribus doctoribusque catholicis, tot & tanta sunt scripta, vt non videatur necessarium immorari huiusmodi expositionibus in hoc loco: ideo non nisi perpauca tangere atque perstringere nunc intendo. Locutus est dominus ad Mosen: Loquere filijs Israel, vt tollant mihi primitias. Per Mosen legislatorē Iudæorum, intelligitur Christus legislator Christianorum, Christiani quoque, qui Deum per fidem & sapientiam cōtemplantur, per filios Israel designantur. Itaque Christianis præcipit Christ⁹, vt tollant primitias domino, hoc est, Deo plene attribuant, deuote asscribant, & eius mancipēt venerationi ac cultui, quicquid præstantius est in eis, tam de donis naturæ, quam de charismatibus gratiæ, de bonis quoque fortunę, & de habitibus acquisitis, & de omni actiōe virtuosa ac meritoria. Omnia quippe ista à Deo sunt, & de ipsis, ac in ipsis, atque per ipsa honorandus, amandus, colendus est Deus. ¶ Denique Deus, ad literam, iussit sibi offerri primitias, quoniam iustum decentissimūque cōsistit, vt de omni specie ac natura offerantur ei præcipua, tum propter reuerentiam maiestatis diuinæ prorsus immensæ, tum in recognitionem liberalitatis ac beneficiorum ipsius, tum vt debitum gratitudinis impleamus, & gratum ac sanctum Abel, qui obtulit meliora, nō ingratum ac impiū Cain, qui immolauit peiora, sequamur. Ab omni hoīe qui offert vltroneus, accipietis eas. Hoc est quod

2.Cor.9. ait Aplus: Non ex tristitia aut necessitate, hilarem enim datorem diligit Deus. Itaque cum omni alacritate & agilitate virtutum offeramus, ministremusque Deo, recognoscentes, quod nihil condignum ei repēdere valeamus. Immo cum oīa nobis pręcepta impleuerimus, ex vera humi

Lucę 17. litate dicamus: Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus. Nā & merita nostra, Dei

sunt dona. Quid em̃ habes quod nõ accepisti? Hæc sunt aũt quæ accipere debetis: aurum, ar gentum, æs. Per auꝝ intelligit̃ fides, quæ ꝑ dilectiõem operat̃, quæ grata est Deo, & spiritalis ædificij fundamentũ cõsistit. Vel auꝝ istud est preciosissima charitas, de qua in Apoc. dñs loquit̃: Suadeo tibi emere auꝝ ignitum, ꝓbatum, vt locuples fias. Quod sũpsius humili resignatõe, vera obeditione, oratione assidua emitur. Auro quoq; donum sapiæ splendẽs atq; præ nobile denotat̃. Per argentum sermo diuinus, donũ sciẽtiæ, prudẽtia in rebus humanis dat̃ intelligi. Per æs, patiẽtia in aduersis, virtus cõstantiæ, fortitudo animi rite accipit̃. Hyacinthũ & purpurã, coccũq; bis tinctum & byssum. Per hyacinthũ, qui aerei & cælestis perhibet̃ coloris, significat̃ spes regni cælestis, cõuersatio pura ac cæliformis. Per purpurã, quæ regũ est vestis, incessus ꝑ regiã viam, nõ declinãdo ad dexterã vel sinistrã, hoc est, ad aliquã vitiosam extremitatẽ. Purpura quoq; quæ rubei est coloris, martyriũ signat. Per coccũ bis tinctũ cõuersatio aliquid habẽs de ꝑfectione vitæ cõtemplatiuæ, & aliquid de eminẽtia vitę actiuæ, qualis potissimũ esse debet prælatoꝝ vita, exprimit̃. Per byssum, castitas corporis, puritas mẽtis, cõscientiæ nitor. Pilos capraꝝ, pelles arietum rubricatas, pellesq; hyacinthinas. Per pilos capraꝝ, vestis pœnitentialis seu asperitas vitæ: ꝑ pelles arietũ rubricatas, exterior apparatus exemplaris, honestus, seu imitatio passionis dominicę: per pelles hyacinthinas, resplendẽtia interioris puritatis foris apparẽs, intelligunt̃. Per ligna sethim. i. incorrupta & integra corda. Oleũ ad luminaria cõcinnanda. i. opa pietatis ad alioꝝ ædificationem, ac ꝓpriaꝝ virtutũ fomentũ seu cõseruationẽ. Aromata. i. virtuosæ famæ odorẽ. Vnguentũ. i. deuotionis dulcedinẽ. Et thymiama boni odoris. i. oratiõem feruentẽ, q̃ dirigat̃ ad Deũ sicut incensum. Vnde in Apoc. Ascendit fumus aromatũ de orationibus sanctoꝝ ante conspectum Dei. Lapides onychinos. i. robusta fidei argumẽta, & gẽmas. i. virtutes cardinales pręclaras ac lucidas, ad ornandũ ephot ac rationale. i. ꝑsonas in sacris ordinibus cõstitutas, ꝑsertim ꝑlatos ac ꝑsules, quos oportet ꝑcipue esse paratos ad reddendũ omni poscenti rationem fidei Chr̃ianæ ac spei, omniq; prudẽtia, iustitia, tẽperantia ac fortitudine ꝑfulgere, quatenus oẽs ædificent̃ & informentur in eis, qui bene signant̃ ꝑ ephot & rationale, q̃ sunt vestes sacerdotales. Faciãtq; mihi sanctuarium. Ex ꝑdictis quippe virtutibus ædificat̃ Deo in aĩa mãsio gratiosa, immo & ipsa ecclesia regenerat̃, augetur, & ædificat̃ ex his, in qua habitat Deus nobiscum atq; in cordibus nostris. Nam & vnusquisq; debet seipsum Deo sanctuariũ, templũ seu tabernaculum per ꝑfatas virtutes, earumq; actus, efficere ac præbere. Iuxta oẽm similitudinẽ tabernaculi q̃d ostendã tibi. i. ad imitationẽ triumphãtis ecclesiæ, seu cuiuscunq; ciuis superni, qm̃ ecclesia militãs instar triũphãtis disposita est. Et vnusq;q; fidelis angelicæ vitæ puritatẽ ac obediẽtiã debet, iuxta suæ vocationis exigentiã, sequi. Vnde Ioãnes in Apocal. Vidi, inquit, Hierusalẽ nouã descendentẽ de cælo. Arcã de lignis sethim cõpingite. Per arcã intelligitur mũdissima Christi humanitas, ex sanctissimis corpore & anima cõstans, cuius vires & mẽbra instar lignoꝝ sethim imputribilia erãt, qm̃ vitioꝝ putredine nunq̃ infici potuerũt. Rursus, sicut in arca cõtinebãtur tabulę legis, virga Aaron, & vrna aurea habens manna, vt dicitur ad Hebręos, ita in Christo hoĩe fuerunt plenissime designata per tria illa, videlicet vtriusq; testamenti scientia, potestas ꝑlatica, refectio gratiaꝝ. Porro ꝑ arcã Isidorus intelligit ecclesiã, ex ꝑsonis fidelibus, mente & corpore incorruptis, seu spiritaliter integris, adunatã. Potest item per arcã intelligi templũ Dei in superioribus viribus aĩæ cõtemplatiuæ, q̃ arca ex lignis sethim, i. intellectu deiformiter illuminato, voluntate vehementer accensa, memoria in cælestibus stabilita cõstruitur, in qua tota superbeatissima trinitas libenter moratur. Cuius longitudo habeat duos & semissem cubitos, latitudo cubitum & dimidiũ, altitudo quoq; tantundem. Ad literã ista magnitudo sufficit arcæ ad cõtinendũ ea, propter quæ cõtinenda est facta. Spiritaliter vero per duos cubitos atq; dimidium longitudinis arcæ, significatur tam increata q̃ creata longanimitas saluatoris. Per dimidium vero longitudinis cubitum designatur, ꝙ nõ solũ patiens ac lõganimis fuit, quosdã misericorditer cõuertendo, sed etiã iustos multos iuste derelinquẽdo. Propter q̃d dixit: Nunc iudiciũ est mũdi. Per cubitũ latitudinis, exprimit̃ charitas circa Deũ. Per dimidiũ, charitas ad homines, quæ vtraq; in Chr̃o fuit plenissima. Per altitudinẽ sublimitas cõtemplationis in ipso, ita vt ꝑ cubitũ altitudinis accipiat̃ celsitudo cõtemplatiõis aĩæ Chr̃i circa increatũ obiectũ. Per mediũ cubitũ altitudinis, apex suæ cõtemplationis circa obiecta creata. Et deaurabis eã auro mũdissimo intus & foris. Per quod designat̃, ꝙ Chr̃i humanitas fuit plenissime decorata omni charismate diuinoꝝ, charitatis ardore, sapientiæ claritate, & foris exemplarissima cõuersatione, incõparabili maturitate, eloquentia, signis, prodigijs, gratijsq; diuersis. Ecclesia quoq; multipliciter donis ꝑtactis ornata est. Faciesq; suprã coronã auream per circuitum, qm̃ Chr̃s gloria & honore est coronatus. De quo ꝑdixit Psalmista: Posuisti in capite eius coronã de lapide precioso. Fuit enim rex & summus sacerdos, & gloria beatificæ fruitionis ab incarnationis exordio adimpletus, immo tota capacitas suæ aĩæ, donis gratiæ fuit prorsus impleta. Et quatuor circulos aureos: per

1.Cor.4. Apoc.3. Psal.140 Apoc.8. Apo.21. Heb.9. Psal.20.

quos quatuor Euangelistæ notant, qui ꝑ vectes circulis inductos. i. ꝑ discipulos suos sibi in-
corporatos & affectuosissime iunctos, hoc est, ꝑ propriã ac discipuloꝝ suoꝝ p̃dicationẽ, ar-
cam Dei, videlicet Chr̃m, circũduxerunt ꝑ quatuor mũdi plagas. Facies & propiciatorium
de auro purissimo. Chr̃s omni ꝑfectione & gr̃a penitus plenus, ꝑ duo seu pauca plene signi
ficari nõ potuit, sed per diuersa est figuratus. Nam & ipse per ꝓpiciatoriũ est expressus. Ipse
Ioan. 2. equidẽ est aduocat⁹ noster, & propiciatio ꝑ peccatis nostris. Pater q̊q; de ore & ꝑ os eius de
Hebr. 1. dit nobis respõsa, p̃cepta & documẽta, iuxta q̊d scriptũ est: Nouissime diebus istis loquut⁹ est
Ioan. 8. nobis in filio. Vnde & filius ꝓtestat: Sicut docuit me pater, sic loquor. Meaq; doctrina nõ est
Ioan. 7. mea, sed ei⁹ q misit me. Duos q̊q; Cherubim aureos. Per q̊s designat, q̄ oẽs sancti Chr̃o mini
Ioan. 1. strãt, & vniuersi deseruiũt ei, secundũ q̊d ait: Videbitis angelos ascẽdẽtes & descẽdẽtes sup fi-
Hebr. 1. liũ hoĩs. Ap̃lus q̊q;: Adorẽt eũ oẽs angeli Dei. Per hoc demũ q̄ q̊ Cherubim se mutuo aspe
xerũt, innuit, q̄ sancti angeli se inuicẽ clarissime noscũt ac intuent, & summã sortiunt cõcor
diã atq; inuiolabilẽ pacẽ. Attamẽ se viderũt vultibus in ꝓpiciatoriũ versis, qm̃ multo directi
us, delectabilius ac amorosius intenti sunt verbo æterno, in q̊d ꝓspicere insatiabiliter, infasti
diabiliterq; desiderãt, q̃ sibi inuicẽ. Insuper q̄ Cherubim ex vtraq; parte oraculi stabãt, & il-
lud tegebant, signatũ est q̄ vniuersi angelici spũs maiestati creatoris ad cõtemplandũ, obedi
Mat. 26. endũ, laudandum semꝑ p̃sentes sunt, & Chr̃o obsequiũ, obumbrationẽ, assistentiã exhibere
Marc. 1. paratissimi erãt. Propter q̊d dixit: Possum rogare patrẽ, & exhibebit mihi plus q̃ duodecim
legiones angeloꝝ. Cũq; in deserto esset cũ bestijs, angeli ministrabãt ei. Hinc alas extẽderũt
ad inuicẽ Cherubim sup oraculũ seu ꝓpiciatorium. ¶ Præterea quæri potest, q̃liter arca ope
riebat propiciatorio, si ꝑ vtrunq; Chr̃s significat. Et respõdẽdum, q̄ Chr̃s inquãtũ Deus, te-
xit, protexit, & rexit seipsum secundũ q̊d homo est. Rursus ꝑ duos Cherubim in propiciato
rium respicientes, intelligunt duo testamenta, Chr̃m cõcorditer p̃dicãtia & intuẽtia: q̄a q̊d in
vno eoꝝ denunciat in ipso Chr̃o cõplẽdũ, in alio recitat in ipso cõpletum. Gratia nãq; & ve-
Ioan. 1. ritas ꝑ Iesum Chr̃m facta est, vt Ioãnes habet. Facies & mẽsam de lignis sethim. Per mensam
exprimit Chr̃s, seu sacra ipsi⁹ doctrina, atq; sacramẽti altaris exhibitio venerãda. Ipse eñ ci
bus est & cibator, ipse refectio salutaris. In qua mensa sunt q̃tuor cubiti, q sunt q̃tuor sensus
scripturæ. Duo q̊q; cubiti lõgitudinis eius, sunt lõganimitas & ꝑseuerãtia, vel æternitas suæ
deitatis, atq; ꝑpetuitas suæ hũanitatis. Cubitus latitudinis, charitas eius, q̃ & inimicos intra
se cõprehẽdit, qm̃ & pro inimicis suis se obtulit, precẽq; fudit. Cubitus altitudinis, est subli-
mitas sapiæ, contẽplationisq; eius: dimidius vero altitudinis cubit⁹, sciẽtia q̃ creata cogno-
scit. Et inaurabis eã. Qm̃ oĩ gr̃aꝝ decore, & charitatis ac sapiæ venustate est Chr̃s ornatus,
ĩmo & Euãgeliũ, sed & ecclesia ei⁹. Faciesq; illi labiũ aureũ ꝑ circuitũ. Per hoc designant mũ
da ora ac pura documẽta ecclesiasticoꝝ doctoꝝ ac patrũ, p̃sertĩ beatissimoꝝ apostoloꝝ. Et
ipsi labio coronã aureã, & sup illã, alterã coronã aureolã. Per aureã coronã significat beatitu-
do æterna, essẽtialeq; p̃miũ, q̊d sancti p̃dicatores merent, alijsq; denũciãt ac ꝓmittunt, si fide
& ope fuerint Chr̃iani. Hæc corona interrasilis appellat, qm̃ diuersi diuersimode eã, videlicet
cũ maiori, minorive ornatu adipiscunt. Porro ꝑ aureolã, accidẽtale specialeq; præmium de-
signat, q̊d potissimum sanctis martyribus & virginibus, in q̄bus fuit propositum perpetuæ
continẽtię, & doctoribus datur, q̊d & in visione humanitatis Chr̃i & cęteroꝝ ciuiũ superno
rum, creataꝝq; reꝝ consistit. Parabis & acetabula ac phialas, thuribula & cyathos, in quib⁹
offerẽda sunt libamina ex auro purissimo. Per hæc q̃tuor gña vasoꝝ templi, designatur qua-
druplex differentia ecclesiasticarum ꝑsonarum: Per acetabula, in q̄bus offerebatur acetum,
intelligendo viros rigorosæ cõuersationis, seu oẽs actibus pœnitẽtiæ deditos: Per phialas, q̃
magnæ erãt capacitatis, perfectos, contẽplatiuos ac sapientes, in q̄bus dona gratiæ copiose
augentur: Per thuribula, eos q operibus misericordiæ redolẽt, atq; alios delectãt ac refouẽt.
Per cyathos autem, incipientes atq; pusillos, in q̊rum oĩm cordibus sunt Deo offerenda spi
ritalia sacrificia, orationes, vota ac lachrymæ. Et pones super mensam panes propositio-
nis in cõspectu meo semp. Per duodecim propositionis panes, recte accipiunt duodecim san
cti apostoli, seu documẽta & exempla eoꝝ, quæ semper coram Deo sunt fidelibus ꝓponẽda
in Christi & ecclesię mensa. Duodecim q̊q; virtutes morales, quibus oĩbus nutriunt fideles,
potissimũ idonei sacerdotes. Facies & cãdelabrũ ductile. Per cãdelabrũ potest intelligi Chri
stus, q ait: Ego sum lux mundi. Qui ductilis fuit, qm̃ secundũ humanitatẽ assumptã summe
Ioan. 8. dirigibilis & infallibiliter duct⁹ est à spũsancto, & ꝑsequutionũ pœnaꝝq; ictib⁹ ad resurre
ctionis gloriã est perductus. Hastile eius & calamos & scyphos & sphærulas ac lilia ex ipso
procedentia. Hastile Christi, est crux eius, qua vicit & ꝓstrauit aduersarios humanæ salu-
tis. Calami sunt libri scripturæ canonicæ noui testamenti, seu prędicatores atq; discipuli ei⁹.
Scyphi sunt calices. Sphærulæ sunt reditiones cordiũ ad proprium fontẽ, quæ dũ cõuerunt
ad eum à quo cõdita sunt, quasi circulũ seu sphærulam faciunt. Lilia vero sunt actus humi-
litatis, quæ instar humilitatis redolent, & ad propriam paruitatem reflectuntur. Omnia ista

profluxe-

profluxerunt à saluatore, qui in medio discipulorum se collocauit, atq; ad partem vtranq; sua dona diffudit. In ipso aũt candelabro erunt q̃tuor scyphi. i. q̃tuor Euangeliorum doctrinæ, ex quibus potantur fideliũ aĩæ in Christo. In quibus doctrinis sunt sphærulæ, q̃m docent reditionẽ mentis in Deũ, sicut in motu circulari fit reditus ad punctũ egressionis. Et lilia. i. opera humilitatis ipsius domini saluatoris. In calamis autẽ singulis fuerunt tres scyphi, quia in vnoquoq; vere fideli est cognitio summæ trinitatis, notitia simplicis deitatis, & fides dñicæ incarnationis. Vel tres scyphi, sunt calix passiõis, calix pœnitentiæ, calix cõsolationis internæ: quibus pia vnaquæq; mens potãda est, ita vt Chri passionẽ sectet in pœnitentiæ actibus exerceat, sicq; ad cõsolatiõis diuinæ gustum ptingat. Facies & lucernas septem, & pones eas sup candelabrũ. Per septẽ lucernas seu lãpades ardentes, intelligunt septẽ dona spirit⁹ sancti, q̃ nunq̃ informia sunt, sed charitate formant. Et plenissime fuerũt in Chro, q iuxta Zachariam pphetã est lapis, in q̃ sunt oculi septem. q̃d plenius exprimens Esaias: Requiescet, inq̃t, su per eũ spũs dñi, spirit⁹ sapiæ & intellect⁹, &c. Per emunctoria intelligunt verba correptiõis fraternæ, & disciplinæ iustæ correctiõis, p q̃ superflua resecant. Per extinctoria vero, patientia & emendatio eorum q corripiunt: qui dũ suã correptionẽ atq; correctiõem gratãter ac patienter suscipiũt, seq; emendãt, turbidũ fumũ & vitiorum fœtorẽ præscindũt. Inspice, & fac secũdũ exẽplar q̃d tibi in mõte mõstratũ est. Sic & nos vniuersa q̃ agim⁹, exercere debem⁹ secundũ Chri doctrinã, iussionẽ & opatiõem, q vniuersorum electorum, oĩmq; virtutũ pclarissimũ est exẽplar in mõte, hoc est, in ecclesia seu altitudine euãgelicę doctrinę, vel cõtẽplationis sublimitate nobis ppositũ & ostensum. Postremo, p mensam itẽq; cãdelabrũ, ecclesia immo vnaq̃q; ecclesiastica psona deuota desuper illustrata, potest intelligi, inquãtũ spiritaliter reficit alios salutarib⁹ documẽtis, & virtutũ exemplis, ac spũssancti septenario decorat, habens in se duodecim aplorum doctrinã ac cõuersatiõis eorum & miraculorum notitiã. De istis ptrãseo, q̃m in Glossa, aliisq; diuersis tractatibus copiose habentur, & alibi multa inde cõscripsi.

¶Elucidatio literalis cap. XXVI. Tabernaculum vero ita fiet. Art. L.

Postq̃ descripta sunt quædã in tabernaculo cõtenta, nunc tabernaculum ipsum describitur. [Tabernaculũ vero ita fiet:] Tabernaculũ fuit templũ q̃ddam, sanctuariumq; portatile, seu dom⁹ Deo dicata, cuius tectum nõ fuit cameratũ & eleuatum, sed planum iuxta morem Palęstinorum, fuitq; q̃tuor operimentis opertum, de quibus nunc agitur: Quorum primum factum fuit de cortinis, in quibus q̃druplex color fuit, vel potius ipsæ cortinæ fuerunt primũ operimẽtum. Vñ nũc dicit: [Decem cortinas de bysso retorta & hyacintho ac purpura, coccoq; bis tincto, variatas opere plumario facies] fieri per manus artificum. Itaq; quælibet cortinarũ istarum, facta fuit ex q̃tuor istis materiis, quarum quęlibet proprium habebat colorem, quæ materiæ ac colores circa principium expositiõis literalis capituli pcedentis sunt expositi. Fuerunt aũt cortinæ variatæ. i. diuersimode decoratę depictione florum ac picturarũ, & hoc opere plumario. i. facto per acum. Nam pluma vno modo p acu accipitur, atq; vt sentit August. varietas illa picturarum p acum est facta. Aliqui tñ, etiã Hebræi, affirmãt q per texturã sit facta. [Longitudo cortinę vnius, habebit vigintiocto cubitos: latitudo q̃tuor cubitorum erit:] qa sic requirebat cõueniens operatio tabernaculi per cortinas. [Vnius mensuræ fient vniuersa tentoria]. i. pfatæ decem cortinæ, erũt lõgitudinis latitudinisq; eiusdem. Porro cortinæ hæ, dictæ sunt etiã vela, & item tẽtoria, qa operiebãt tabernaculum instar tentorii. [Quinq; cortinæ sibi iungentur mutuo]. i. pariter consuentur seu filo iungentur, vt reddant vnam cortinam magnam, habentem in latitudine viginti cubitos, cum vnaquæque earum sit latitudinis quatuor cubitorum. [Et aliæ quinque nexu simili cohærebunt], id est, cæteræ quinq; cortinæ eodem modo iungentur. [Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies cortinarum, vt possint inuicem copulari,] id est, in latere vno vnius illarum duarum cortinarum magnarum, ex quinq; cortinis constantium, in latere, inquã, vsq; ad summum eius. Similiter in latere vno alterius magnæ cortinæ, vt duę illę magnæ cortinæ possint cõiungi per ansas & circulos. [Quinquagenas ansulas cortina habebit in vtraq; parte]. i. vnaquæq; earum in latere suo habere debet tot ansulas, [ita insertas] cortinis, [vt ansa cõtra ansam veniat]. i. ansa vnius cortinæ directe veniat & cõtingere possit ansam alterius. [& altera alteri possit adaptari]. i. cõuenienter cõnecti. Porro ansa dicitur auris, per quã sporta seu vas portatur, & cortina cortinæ cõnectitur. Inde ansula, vtpote ansa parua. [Facies & quinquaginta circulos aureos, qbus cortinarum vela iungenda sunt.] Hi etẽm circuli inserebantur ansulis, & duæ ansulæ vno aureo circulo colligabãtur, sicq; vela cortinarum. i. duæ grãdes cortinæ pfatæ cõsociabantur. [& vnum tabernaculum fiat]. i. vnũ cõpletum totius tabernaculi operimentũ. Quo cõstat, verum esse q̃d magister in historiis asserit, ipsas cortinas q̃nq; tabernaculum appellari. De modo aũt operturæ tabernaculi per velum seu operimentum illud totale, duplex est opinio, vt tangetur. Sequitur de operimento secundo: [Facies & saga cilicina vndecim de pilis caprarum, ad operiendum tectum taber-

 naculi.

Lucæ 22.
Esaiæ 11.
Zach. 3.
Esa. 11.
Exo. 25.
August.

naculi.]Saga eñ ponebantur super cortinas. Sagum vero vocatur asper pannus, seu vestis facta de pilis capraꝝ, de qbus & cilicia fiunt. Hinc saga cilicina vocanť. pili, ꝙ illi primo filabanť, deinde texebātur. [Longitudo sagi vnius habebit triginta cubitos:] & ita duobus cubitis lōgius fuit sagum cortina, nō tñ fuit latius ea. nā subdit: [Et latitudo q̃tuor. Aequa erit mensura sagoꝝ oĩm:] ita ꝙ vniuersa eiusdem lōgitudinis ac latitudinis erunt, quēadmodū dictū est de cortinis. [E quibus quinq; iunges seorsum] .i. ex quinq; sagis facies vnū sagum magnum, sicut de quinq; cortinis facta est vna magna. [Et sex sibi mutuo copulabis] .i. ex sex reliquis sagis similiter facies vnū grāde, ea (vt dictū est) cōnectendo seu consuendo. [ita vt sextum sagum in frōte tecti duplices.] Media qppe pars ei⁹, hoc est, duo cubiti latitudinis sagi vnius ponebať replicata in oriētali tabernaculi parte ad operiēdū capita colūnaꝝ in introitu tabernaculi situataꝝ, q̃ capita cubitū vnum tenebāt, sicq; operimentū illud sagoꝝ ex replicatiōe p̄dicta tabernaculo tenacius adhæreret. Alij vero duo latitudinis cubiti erant in opposita tabernaculi parte. [Facies & quinquaginta ansas in ora] .i. latere [sagi vnius, vt cōiungi cū altero queat.] Nā vnum hoꝝ duoꝝ magnoꝝ sagoꝝ, alteri nectebať p ansas & circulos æneos, put de cortinis iā patuit. Ideo subdit: [& quiquaginta ansas in ora sagi alteri⁹, vt cū altero copuleť] .i. cū alio magno sago. [Facies & quinquaginta fibulas æneas, qbus iungātur ansæ] .i. quinquaginta torques seu circulos æreos, p q̃s ansæ duoꝝ magnoꝝ iungātur sagoꝝ, ita ꝙ duæ ansæ vno circulo æneo colligabunť, sicut ansæ cortinaꝝ aureo torque, vt dictū est, [vt vnum ex oĩbus operimentū fiat] .i. ex oĩbus sagis sic copulatis, resultet & habeatur vnū totius tabernaculi tegmē totale. [Quod aūt superfuerit in sagis, quę parātur tecto] .i. quæ fient ad operiendum tectū tabernaculi [.i. sagum vnum q̃d amplius est] .i. vltra denariū cortinarū quæ decē fuerunt. Saga autem vndecim fuerūt, sicq; numerus sagoꝝ excessit numerum cortinarum in vno hoc sago. Itaq; quid de illo debuit fieri, subditur: [Ex medietate eius operies posteriora tabernaculi] .i. retro & post parietē occidentalem pendebit, & extendet se vltra operturā cortinarum duobus circiter cubitis, [& cubitus ex vna parte pendebit] .i. cubitus sagi totius ex vna tabernaculi parte, extendetur vltra operturam totius cortinę per cubitum vnum, [& alter ex altera, qui plus est in sagorum longitudine] .i. alius sagi cubitus pendebit ex alia parte tabernaculi tātundem vt primus, qui cubitus longitudinem cortinarum excedit ex parte vtraq; tātum, vt dictum est. [vtrunq; latus tabernaculi protegens.] Hoc referendum videtur ad id, Quod aūt superfuerit ex medietate eius, quia medietas illa, videlicet duo cubiti hinc & hinc vltra cortinas descēdentes, operiebāt partes seu latera tabernaculi, nō operta cortinis. Vnus eñ cubitus ex vno latere operuit partem illā, alter ex alia. Sequitur de alijs duobus tabernaculi operimētis: [Facies & operimētum aliud tecto] tabernaculi [de pellibus arietum rubricatis, & super] .i. vltra [hoc operimentum] facies [rursus aliud de hyacinthinis pellibus] ad tectum operiendum. Sicq; videtur ꝙ duo ista operimēta solū operuerint tabernaculi tectum, de q̃ re infrà dicetur. Extremum itaq; operimentū fuit de pellibus hyacinthinis, qui aerei atq; cælestis extāt coloris. Vnde (vt Ioseph⁹ scribit) stupor inuasit multos à lōge adspiciētes, quia colorē illū in nullo putabāt differre à cæli colore. Consequenter tabernaculi cōstructio describitur, quātum ad eius materiā atq; formā. [Facies & tabulas stātes] .i. erectas [tabernaculi de lignis sethim, quæ singulæ denos cubitos in longitudine habeāt] .i. quælibet tabula erit decem cubitorum in longitudine, [& in latitudine] habeat [singulos & semissem] .i. quælibet erit lata spatio cubiti vnius cum dimidio. De spissitudine autem earum non loquitur textus, sed expositores cōmuniter sequūtur Iosephū, protestātem ꝙ spissitudo cuiuslibet tabulæ fuit q̃tuor digitorum. Tamen (vt recitat Lyra) Rabbi Salomon dixit, ꝙ spissitudo vnius extitit cubiti. Quod satis reprobat ipse qui recitat. Sic eñ tabernaculū fuisset nimiæ ponderositatis ad portādum. [In lateribus tabulæ, duæ incastraturæ fient, qbus tabula] vna [alteri tabulæ connectatur.] Per incastraturas Iosephus & eum sequentes, intelligunt cardines. Porro secundū alios, incastratio tabulaꝝ fit, dum vna cōcauatur in sua extremitate, & altera attenuať, q̃tenus attenuata infigatur concauatæ in sua concauitate. Aliqui vero dicunt, ꝙ incastratio est insertio tabulæ in tabulā facta per medios clauos. Nā & in Scholast. fertur hist. Iungebātur sibi mutuo tabulæ incastratæ, ne rimula esset ibi, aut inæqualis planities parietis. [Atq; in hunc modū cunctæ tabulæ parabūtur,] in longitudine, spissitudine, incastraturis. [Quarū viginti erūt in latere] tabernaculi [meridiano q̃d vergit ad austrum.] Istæ etenim tabulæ sic coniunctæ ac situatæ, constituerunt australem tabernaculi parietem. [quibus q̃draginta bases argenteas fundes.] Basis vocatur, q̃d tabulæ seu colūnæ ad sustentādū supponiť. [vt binæ bases singulis tabulis per duos angulos subijciātur.] Quælibet nāq; tabula duas habebat bases: vnā in vno angulo seu extremitate sui, aliā in alio angulo, secundum expositores. Incastratura seu cardo ex vtraq; parte inaurata, & in basibus erant foramina, in quibus cardines suscipiebantur ac claudebantur. Itaque sub vtroq; cornu tabulæ extitit vna basis, vel (vt quidam imaginantur) vna sub angulis tabularum duarum

Iof. li. 3. ant. Iud. cap. 12.

Ibidem.

R. Salo.

Iose. li. 3. anti. iu. cap. 8.

rum duarũ. Sed qualiter tunc fuissent ibi quadraginta bases? In latere quoq; secundo tabernaculi quod vergit].i.tendit[ad aquilonem, viginti tabulæ erunt, q̃draginta habentes bases argenteas:]quoniã paries aquilonaris fuit omnino ęqualiter dispositus & formatus sicut paries meridianus. [Binæ bases singulis tabulis supponent. Ad occidentalẽ vero plagã tabernaculi facies sex tabulas.]Harũ sex tabularũ tãta fuit lõgitudo,latitudo & spissitudo,quãta & aliarũ,ex q̃bus cõstabat paries occidentalis,habens in lõgitudine cubitos nouẽ.[Et rursum alias duas, quæ in angulis erigãtur post tergum tabernaculi.] Istæ duæ tabulæ non erãt longitudinis tãtæ vt cæterę,quoniã vnaquæq; earũ habebat in latitudine cubitum medium: erãt tamen in longitudine & spissitudine cęteris æquales.Itaq; vna harum duarũ,fuit erecta in vno latere seu extremitate parietis occidentalis: altera vero, in alio illius parietis latere. Cum eñ sex tabulæ prædictæ,non implerent nisi nouem latitudinis cubitos, dimidius cubitus ab vtraq; parte vacu⁹ apparebat. Ideo tabula vno cubito lata, per mediũ secta est,& inde sunt factæ duę tabulæ semicubitales: quæ vtrinq; partib⁹ illis opposítę,clauserũt & impleuerunt duos illos semicubitos vacuos,parietemq́; occidentalẽ cõpaginauerunt & coniunxerunt alijs duobus parietibus collateralibus. [Eruntq́; sibi coniunctę à deorsum vsq; sursum.] Erant eñ alijs tabulis iunctæ per totã altitudinem parietis.[& vna omnes compago retinebit].i.vna generali cõnexione omnes tabulę erunt ꝓportionabiliter mutuo copulatæ. [Duabus quoq; tabulis,quæ in angulis ponendæ sunt,] vtpote p̃dictis duabus semicubitalib⁹ tabulis,[similis iunctura seruabitur:] q̃a sic erunt coniunctæ tabulis proximis, quemadmodũ cæteræ sibi inuicem cõnectentur.[Et erunt simul tabulæ octo].i.in pariete occidentali erunt in toto tabulæ octo, videlicet sex de quibus facta est mentio, & duæ præfatæ semicubitales. [Bases earum argenteæ]erunt[sedecim,duabus basibus per vnã tabulam supputatis.] Quælibet eñ tabula habuit iuxta prædicta duas argenteas bases,quibus innitebatur & immittebatur, sed vtraq; tabula semicubitalis habuit bases duas. Deniq; tabulæ parietum in superiori parte iungebantur vncinis, vnoquoq; vncino tabulas duas iungente, ac summitates earum intrãte, quod etiam significatur per verba illa præhabita, Eruntq́; sibi cõiunctæ à deorsum vsq; sursum,& vna omnes compago retinebit,pro quo(vt fertur)in Hebræo habetur, Erũt coniunctæ super caput vncino. [Facies & vectes de lignis sethim,quinq; ad cõtinendas tabulas in vno latere tabernaculi, & quinq; alios in altero, & eiusdem numeri ad occidentalem plagã].i. in quolibet pariete tabernaculi, videlicet australi, aquilonari ac occidentali,erunt quinq; vectes,vel(vt aliqui dicunt)totidem vectium ordines,qui vectes immittebãtur p medium parietum, inter superiorem inferioremq́; partes eorũ, ad continendum fortissime ad inuicem, ipsasq́; parietum tabulas, ne vi ventorũ, aut alia commotione concuterentur parietes. Ideo subdit: [Qui]scilicet vectes[mittentur per medias tabulas à summo vsq; ad summum,]videlicet per totum tabulatum à principio parietis vsq; ad finem eius per trãsuersum parietum.[Ipsas quoq; tabulas deaurabis].i.auro operies,[& fundes in eis annulos aureos,p quos vectes tabulata contineãt.] Cuilibet equidem tabulæ erãt affixi & immissi tres annuli, per quos vectes imponebãtur ad continendum tabulata: [quos]vectes [operies laminis aureis.]Deinceps describuntur duo vela, quæ ad tabernaculum pertinebãt. [Facies & velũ de hyacintho & purpura,coccoq́; bis tincto, & bysso retorta opere plumario.] De eisdem materijs sunt factæ cortinæ,sicut in principio huius cap.cõtinetur, vbi & ista exposita sunt. [& pulchra varietate contextum.]Vnde secundũ Iosephum,omnes flores quos gignit humus, fuerunt in eo depicti,cum alijs quoq; picturis, quos inserere poterãt artifices præter animalium formas.[Quod appendet ante q̃tuor columnas de lignis sethim]factas.[quæ deauratæ erunt,& habebunt capita aurea & bases argenteas.] Has columnas dicit Iosephus fuisse tabulas instar aliarũ formatas,æqualiter à se distãtes,inter q̃s fuerunt tres angusti ingressus.De niq; istæ columnæ fuerunt intra tabernaculum, inter sanctum & sanctũ sanctorũ,ante quas velum pendebat ad prohibendum adspectum eorũ, quæ in sancto sanctorũ continebãtur. Quod etiã velum fuit q̃drum omnino, habens cubitos decem, quoniã altitudo tabernaculi erat decem cubitorum,similiter latitudo ipsius. [Inseretur autem velum per circulos aureos,per quos trahi possit ac retrahi tempore oportuno.Erãt autem super capita q̃tuor columnarum suppositi duo vectes decem cubitorum, à pariete ad parietẽ protensi, q̃bus annuli immittebãtur.[Intra quod]velum[pones arcã testimonij] s. intra sancta sanctorũ, [q̃ & sanctuarium,& sanctuarij sanctuaria diuidentur].i. eodem velo diuisa erũt seu distincta ab inuicem,locus tabernaculi qui vocatur sanctum,& locus ei⁹ celebrior atq; sanctior,qui sancta sanctorũ est dict⁹.[Pones & propiciatorium super arcã testimonij in sancta sanctorũ.] Quid sit propiciatorium,& q̃liter fuit suppositum arcæ,in expositione præcedẽtis cap.est expressum.[mensamq́; extra velum].i.mensam propositiõis pones in loco tabernaculi, q sanctum vocatus est,[& contra mensam]videlicet ex opposito pones, [cãdelabrum in latere tabernaculi meridiano.Mensa enim stabit in parte aquilonis.Facies & tẽtoriũ].i. velum[in introitu

Iose.li.3. An.Iud. cap.7.

Ibidem.

tabernaculi, de hyacintho & purpura, coccoq́; bis tincto, & bysso retorta, opere plumario.]
Sicq́; fuit ex eisdē materijs cū velo pdicto, quāuis nō scribat tāta varietate ornatū vt illud.
[Et quinq; colūnas deaurabis lignorū sethim] .i. quinq; colūnas ex lignis sethim formabis,
quæ ante sanctuariū stabūt versus orientē in introitu eius. [ante quas ducetur tentoriū] .i. ve-
lum istud pendebit ante illas columnas in ingressu tabernaculi, q̄d versus orientalē plagam
nō habebat parietē, sed loco parietis habuit velū istud, vt cunctis pateret ingressus. [quarū]
colūnarum [erunt capita aurea, & bases æneę.] sicq́; differebat velū istud ab alio, qm̄ illud pē-
debat ante q̄tuor columnas, & fuit intra tabernaculū, habuitq́; bases argenteas. Istud pende-
bat ante quinq; columnas, &c. super q̄s etiā fuit vectis, cui p circulos aureos fuit hoc velū in-
sertum. ¶ Postremo, de modo operturæ tabernaculi per q̄tuor sua operimēta præfata, diuer
Strabus. si diuersimode sunt loquuti. Strabus etenim ait: Cortinæ ita operiebāt tectum tabernaculi,
vt & per latera eius descenderent, terrā tñ non tāgerent. Saga autem tectum & latera ope-
riebant, & terram tangebāt. Pelles vero rubricatæ ac hyacinthinæ tectum tantum operie-
Beda. bāt, nec ad latera declinabāt. Hinc ait & Beda: Decem cortinæ sibi inuicem copulatæ, per
trāsuersum operuerūt tabernaculum totum: & descendentes per latera, vno cubito distabāt
à terra: & qm̄ simul iunctæ, q̄draginta cubitos continebāt, longitudinem tabernaculi, quæ
erat triginta cubitorum, tegebāt. Reliquorū vero decem cubitorum quinq;, pendebāt ad la-
tus occidentale, alij quinq; descendebāt ante aperturā, quæ fuit ad orientem. Saga quoq; su-
perponebātur similiter tabernaculo per trāsuersum. Et quia triginta cubitorum fuerunt, p
latera descenderunt vsq; ad terrā, sicq́; cubitum cortinis nō velatum velabāt: sed qm̄ ex trā-
uerso q̄draginta cubitos habuerūt, longitudinē tabernaculi triginta cubitis tegebāt. De 14.
vero residuis cubitis septē descenderūt ante partē orientalē, & septē ante partē occidentalē.
Iose. li. 3. ¶ Iosephus aūt, quem in isto sequit Origenes, dicit cortinas tegere totum tabernaculum, &
anti. iu. descēdere iuxta latus occidentale vsq; ad terrā. Introitū vero nō tegi aliq̄ parte cortinarū cū
cap. 7. ꝓpriū haberet velū. Similiter de sagis ait totū tabernaculū operiri absq; introitu. ¶ Verū his
Origen. obijcit magister in historijs, q̄a secūdū dicta istorū, extrinseca pars sanctuarij plurimū precio
sa & speciosa, nō apparebat, nec vlla pars cortinarū quæ circa tabernaculū defluebat. Immo
secundū Bedā, preciosum tentoriū seu velū q̄d erat ante introitū, nō apparuit. Sic q̄q; frustra
Beda. factæ fuissent tā speciosæ. Sed ad istud idem respōdet, ꝙ cortinæ & saga forsitan funib⁹ circa
tabernaculū extendebātur, æreisq́; paxillis funes colligabātur. Nā & infrà legit, tabernaculū
habuisse paxillos, atq; in modū tecti dependentis circunq̄q; attollebātur, vt & tabernaculū
Eusebi⁹. vndiq; posset videri & circuiri ab ingredientibus sub cortinis. Insuper in Scholast. fert hist.
Non est quæstio .i. dubitatio de pellibus arietum rubricatis ac pellibus hyacinthinis, q̄a su-
periora tātum tegentes, ad latera non descenderunt, sed circunligatæ fuerūt funibus & pa-
xillis æreis terræ affixis. Veruntamen Lyra dicit probabilius esse, ꝙ duo hæc operimēta de-
scenderūt ad terrā, non solum in trib⁹ tabernaculi partib⁹, quēadmodū cortinæ & saga, sed
etiā pependisse ante velū q̄d in introitu tabernaculi erat, vt Iosephus ait. Attamen Iosephū
secundum istud nō dicere, satis cōstat: nec ratio valet quā allegat, dicēdo: Ad hoc erāt vt re-
pellerēt vim ventorū ac imbrium. Erāt eñ ibi & pro alijs causis, vt patuit. Et alia duo operi-
menta ac velum pfatum, & aliud de q̄ dicet, satis poterāt vim ventorū imbriumq́; repellere.
Iose. li. 3 Dicit equidē Iosephus, Velum q̄d pendebat in ingressu tabernaculi ante quinq; colūnas, vt
ant. iud. dictum est, nō nisi vsq; ad medietatem columnarū descendisse, & eas texisse p cubitos q̄nq;:
cap. 7. reliquos vero quinq; cubitos, ad sacerdotum patuisse ingressum. Sup hoc autē affirmat aliā
cortinā laneā supposito ibi fuisse, ptingentē vsq; ad terrā, quæ funibus p annulos ducebat ac
retrahebatur, vt in diebus festis retracta, adspectum tabernaculi exhiberet: alijs vero diebus
supducta, prohiberet adspectum, pcipue cum tempus nubilū videbatur. Cuius cortinę textu
ra extitit fortis, & facile sustinebat laborem. Insuper ī ingressu templi similē dicit fuisse cor-
tinā appensam. Recitat etiam ꝙ sicut in vtraq; tabula descripta fuerunt quinq; pcepta, ita de-
cem cortinas simul iunctas, tempore opportuno disiungi cōsueuisse, vt q̄nq; cortinæ simul
in vtraq; manerent simul, q̄tenus ministri templi cum populo hoc cernentes, admonerētur
semper de obseruatione decalogi per tabulas sic distinctæ.

¶ Elucidatio spiritualis eiusdem cap. XXVI. Art. LI.

VErba explanati capituli adeo mystica sunt, vt & Iudæi litera sola contenti, fateantur ea
magnarū diuinarumq́; rerū esse significatiua. Nā & Ioseph⁹ cōtestatur: Tabernaculi cō-
positionē Deus, nō homo, ita disposuit, qm̄ si q̄s velit hæc cōsiderare sine inuidia, inue-
Ibidem. niet singula horū ad formā rerū diuinarū pacta. Abditū nāq; .i. sanctū sanctorū q̄d soli pontifi
ci licuit introire, figurabat cælum Deo & angelis attributū. Sanctuarium vero q̄d in duplo
maius erat, designat mare & aridā, cūctis gressibilibus cōmunia, quēadmodū illa pars sacer-
dotibus erat cōmunis. Cortinæ, cælū sidereū: saga, aquas, quæ sunt supra firmamentū: pelles
rubricatæ, cælū empyreum in q̄ sunt angeli: pelles hyacinthinæ, cælum superius, vbi De⁹ sup
omnia.

oia. In 4. coloribus dicit Iosephus significari 4. elemēta. Per byssum, terrā, qa de terra est, & primū terrenū, viridem'q; habet colorē. Per purpurā, mare, qm̄ ex marinis tingit cōchis. Per hyacinthū, aerē. Per coccū ignē, qm̄ igneū sortitur colorē. Per mensam, annū seu tēpus. Per 12. panes propositionis, 12. menses. Per coronā 4. digitorū, annum solarē 4. tempoꝝ. Per aureolā, annū lunarē. Per 7. cādelabri lucernas, 7. planetas. ¶Præterea de hac materia scribit S. doctor in prima Secundæ, quæst. 102. Sicut in vnitate tēpli vel tabernaculi repræsentabatur vnitas Dei seu ecclesiæ, sic in distinctiōe tēpli seu tabernaculi, repræsentabatur distinctio eorū quæ Deo subiecta sunt, ex quibus in Dei venerationē cōsurgimus. Distinguebat aūt tabernaculū in duas partes. In vnā, quæ vocabat sancta sanctoꝝ, & erat occidētalis: & in aliā, quæ dicebatur sancta, & erat ad orientē. Et iterū ante tabernaculū erat atriū. Hæc ergo distinctio duplicē habet rationē: vnā, secundū q̄d tabernaculū ordinat ad Dei cultū. Sic nanq; diuersæ partes mūdi, in distinctione tabernaculi figurabant. Nā pars illa quę dicit sancta sanctoꝝ, figurabat seculū altius, q̄d est spūalium substantiaꝝ. Pars aūt quę dicit sancta, exprimit mundū corporalē: ideo sancta à sanctis sanctoꝝ quodā velo distinguebant. Quod fuit 4. distinctū coloribus, p quos (vt dictū est) 4. elemēta intelligunt: p quæ incorporales substantiæ nobis velant, idcirco in sctā sanctoꝝ solus & summus sacerdos & semel in anno intrauit, vt designaret, q finalis pfectio est, ad seculū illud alti⁹ introduci. In tabernaculū vero exterius, hoc est, in sancta, introibāt sacerdotes quotidie, non aūt populus, qui solū ad atriū accedebat: qm̄ ipsa corpora, seu sacrificia corporalia popul⁹ percipere potest: ad interiores autem eorū rationes, soli sapiētes p cōsiderationē attingere queunt. Porro, secundū rationē figuralē, per exterius tabernaculū, q̄d dicit sancta, significat status veteris legis, vt ait Apostolus ad Hebræos, quia ad illud tabernaculū semp introibāt sacerdotes sacrificiorū officia cōsummātes. Per interius aūt tabernaculū, q̄d dicit sancta sanctoꝝ, significabat vel cælestis gloria, vel spiritualis status euāgelicæ legis, quæ est inchoatio quædā gloriæ. Ad quē statū Christus nos introduxit, quod significabat per hoc, q summus sacerdos semel in anno solus intrauit in sancta sanctoꝝ. Velū aūt significauit occultationē spūalium rationū in veteribus sacrificijs, quod velū 4. coloribus erat ornatū. Bysso, ad significandū carnis puritatem: purpura, ad significādum passiones quas sancti sustinuerūt pro Christo. Coccus bis tinctus, præsignauit charitatē Dei & pximi. Hyacintho significat cælestiū meditatio. Ad statum vero veteris legis, aliter se habuit populus, & aliter sacerdotes. Populus eñ corporalia sacrificia quæ offerebant, in atrio cōsiderabat: sacerdotes vero cōsiderabāt rationes sacrificiorū, habētes fidem magis explicitā de mysterijs Christi: ideo intrabāt in exterius tabernaculū, q̄d etiā quodam velo distinguebat ab atrio: qm̄ quædā erāt velata seu ignota populo circa Chri mysteria, q̄ sacerdotibus erāt nota, nō tñ erāt eis reuelata tam plene, vt in nouo postea testamēto, vt tangitur ad Ephesios. Hæc Thomas. ¶Qui iterꝝ loquit: Eorū quæ in tēplo continebant, reddi potest ratio literalis & figuralis. Literalis, per relationem ad cultū diuinū, & quia per sancta sanctorū significabat altius seculum: ideo in sanctis sanctoꝝ tria cōtinebantur, videlicet arca testamēti, in qua fuit vrna aurea habēs manna, virga Aaron, & tabulæ decalogi, per quæ signant tria in altiori seculo existētia, s. Deus per propiciatoriū, qm̄ Deus inuisibilis, incompræhēsibilis'q; cōsistit, ideo nō fiebat ei aliqua similitudo in tabernaculo illo, sed propiciatoriū erat q̄si sedes ipsi⁹, & arca velut scabellū pedū ipsius. Per Cherubim vero signati sunt angelici spūs existētes in cælo. Per arcā vero, rationes oim̄ quæ agunt in seculo isto, quæ rationes quasi clausæ sunt, & cōtinent in cælis, quēadmodū rationes effectuū clauduntur in suis causis, & rationes artificiatorū in eorū artifice. Plura de his scribit ibidē Thomas. ¶Pręterea, totū tabulatū tabernaculi, fuit in longitudine 30 cubitoꝝ, & in latitudine 10. & locus qui dicitur sancta sanctorū, cōtinebat 10. cubitos in longitudine, totidem'q; in latitudine. Locus vero vocat⁹ sancta sanctoꝝ, habebat cubitos 20. in longū, & 10. in latū. Itaq; p tabernaculū Mosis, q̄d de loco ad locū in eremo portabat, ecclesia militās designat, q̄ in seculo isto peregrinat ac tēdit ad patriā, nec diu in eodē pmanet statu. Quēadmodū aūt tabernaculo facta sunt 4. operimēta, ita ecclesia nūc 4. tegit ac firmatur subsidijs contra ventos tentationum, imbres tribulationum, ac flumina aduersitatū. i. protectione diuina, angelica custodia, Ecclesiasticoꝝ prælatoꝝ ac prædicatoꝝ præsidentia, ac ppriæ rationis p diuina charismata decoratæ iudicio. Possunt q̄q; p 10. cortinas, 10. præceptoꝝ obseruatiōes, corda fideliū custodiētes, intelligi. ¶Porro per 11. saga cilicina, rite accipiunt peccatores ac pœnitētes, q inquātum diuina præcepta trāsgressi sunt, recte per vndenariū numerū, qui à denario primū recedit, notātur. Per cōnexionem autē operimentorū tabernaculi, spūalis coniunctio credentiū per fidem, charitatem, cæteras'q; virtutes exprimitur. Facies & tabulas stantes tabernaculi. Per tabulas stātes sumunt fideles, quoꝝ sursum sunt corda, ex quibus ędificatur ecclesia. sicut ex tabulis asseribusve tabernaculū illud fiebat. Quarū duę bases, sunt apostoli & prophetæ, seu vtriusq; testamenti scripturæ, quibus innituntur ac sustentantur fideles, quia &

Iof. li. 3. ant. iud. cap. 7.

Hebr. 9.

Ephe. 3.

dono sapiẽtiæ ac charitatis ornata pulcherrime deaurant. ¶ Insup. per colũnas, viri contemplatiui, pfecti ac stabiles intelligunt, pſertim virtuosi plati, idoneiq; doctores, qui cęterorum imperfectũ pie supportãt, illosq; fulciũt & cõfortãt. Quarũ colũnarũ capita aurea erãt, quia huiusmodi viri mentẽ habẽt preciosissima dilectiõe, ac splẽdidissima cõtẽplatione fulcitam. Mẽsam pones extra velũ in latere aquilõis. Mẽsa est scriptura sacra, q̃ extra velũ locat, dum fidelibus cũ clara expositiõe proponit. Veruntñ in aquilõis stat latere, qm̃ in ænigmate cognoscim⁹, atq; in cũctis aduersis & tribulationibus patiẽtiã obseruare docemur. Cãdelabrũ demũ stabat in latere meridiano, qm̃ Chrs qui est summũ luminare ecclesiæ, nũc quiescit in plenitudine lucis supnæ, atq; in summo totius charitatis feruore. Ecclesia q̃q; q̃ iuxta phabita p cãdelabrũ designat, nũc in charitatis ardore, & salutaris sapiẽtiæ splẽdore, quãtũ ad nobiliorẽ electioréq; suã portionẽ, versat, atq; in dño cõmorat. In glossa aũt spiritualis huius capituli expositio multum diffuse exprimit: ideo breuitati studẽs, celeriter ista pertranseo.

¶ Declaratio literalis cap. XXVII. Facies & altare de lignis Sethim &c. Artic. LII.

NVnc describunt quę extra tabernaculũ erãt. [Facies & altare de lignis sethim.] Quę imputribilia & incremabilia phibent. Ideo cõgruebãt huic altari, qm̃ ignis iugiter erat in eo. Fuit tamẽ intus & foris opertũ ære seu æneis laminis. [quod habebit 5. cubitos in longitudine, & totidẽ in latitudine. i. quadrum]. i. quadratũ erit, [& tres cubitos in altitudine.] Ideo tẽpore ministerij sacerdotalis seu sacrificationis, aliquid fuit suppositũ p edibus sacerdotũ, vt in expositiõe 20. capituli plenius dictũ est. [Cornua aũt per 4. angulos ex ipso erũt]. i. ex ipso altari pcedẽt in 4. superiorib⁹ angulis eius 4. cornua recuruata, secũdũ q̃dã, vt in eis 4. annuli essent, quibus 4. catenæ insererent, in quibus suspendebat craticula ærea. Alij dicũt, q cornua illa erant directe in altũ tendẽtia, tanq̃ pomelli ad altaris decorem. [& operies illud ære. Faciesq; in vsus eius lebetes ad suscipiẽdos cineres:] Lebetes erãt vasa in quibus reponebant cineres, q in altari manserũt ex sacrificiorũ cõcrematione. ideo vasa ista dicunt facta in vsus altaris. i. ad quendã vsum seu actũ, qui ad expletionẽ immolatiõis quę in altari fiebat, necessarius fuit. [& forcipes,] q requirebant ad ignẽ cõstruẽdũ, seu cõfouẽdum. Forceps quippe est instrumentũ fabrile, quo tenetur ferrũ ad fabricãdũ, vel titio ad ignem meliorandũ. [ac fuscinulas:] quæ sunt instrumenta, per quæ coci extrahunt de caldario carnes. Vnde primo Regũ habetur: Quicquid leuabat fuscinula, accipiebat puer sacerdotis. [&
1. Re. 2. igniũ receptacula.] Receptacula ista, fuerũt instrumẽta seu vasa, in quibus ponebant prunæ ardentes manibus sacerdotum sumptæ de igne præfati altaris, quas prunas deferebant sacerdotes in tabernaculũ, ad cremandum super altare incensi seu thymiamatis, ipsum suaue
Exo. 30. thymiama mane & vespere, vt infrà cõtinetur. [Omnia vasa] videlicet instrumenta pręfata, [ex ęre fabricabis. Craticulamq; in modũ retis æneam] facies [per cuius 4. angulos erunt 4.
*subter annuli ænei, quos pones * super arulam altaris. Eritq; craticula vsq; ad altaris medium.] Hæc nanq; craticula ferrea, instar retis facta, habebat in 4. angulis suis 4. annulos ęreos, quibus inserebantur quatuor catenæ æreæ, quæ appendebãtur prædictis quatuor cornibus altaris, ad hoc per recuruationem aptatis, vt vna tenet positio: sicq; in illis catenis appendens craticula, descendit vsq; ad altaris medium intra ipsum, qa altare concauum fuit, & eius concauitatem intrauit craticula. Quos, videlicet 4. annulos æneos, existentes in 4. craticulæ angulis, pones sup arulã altaris. Arula est instrumentum seu vas, in quo ponitur ignis. Vnde in
Hier. 36. Hieremia habetur, q arula posita fuit ante Ioachim regem plena prunis. Craticula autem fuit super arulam sita. Et super craticulã ponebantur sacrificia, ad Dei honorem in odorem suauitatis cremanda: atq; per foramina craticulæ, ignis existens in arula, calefecit & incendit sacrificia craticulę superposita. [Facies & vectes altaris de lignis sethim duos, quos operies laminis æneis, & induces per circulos] hoc est, vectes hos per æneos circulos inseres circulis cõsimilibus. [eruntq;] in inferioribus angulis [ex vtroq; latere altaris ad portandum] ipsum altare, dum castra mouenda sunt. Ex his euidenter habetur, q in altari illo fuerint annuli octo: quatuor in parte eius superiori, in quibus suspendebatur craticula: & quatuor in parte eius inferiori, secundum modum iam positum: idcirco non valet, quòd quidam dicit huius oppositum. In textibus quoq; veterib⁹ & correctis habetur, super arulam altaris: non, subter &c. Veruntamen quidam circa hunc passum magnam inducunt difficultatem, & di-
Eusebi⁹. uersas de ista materia opiniones, quæ in Scholastica historia & eius glossa diligenter narrantur. Et alius circa hæc intricationem inserit. Sed quoniam res non videtur nunc ponderis tanti, & præinducta expositio literæ consonat, breuitati studens pertranseo. [Non solidum, sed inane & concauum intrinsecus facies illud, sicut tibi in monte monstratum est] id est, altare istud intus non erit repletum mole terrena, sed concauum, caruitq; operimento & fundo, ita quòd terra fuit p fundo eidem. Dicebatur quoq; altare holocausti seu holocaustorum, non q sola holocausta offerebantur in eo, immo & alia sacrificia immolabãtur, videlicet hostiæ pacificæ, & pro peccato, sed quoniã holocaustum fuit dignius sacrificium

quod offerebatur ibidē. A digniori aūt nomen imponi solet. ¶Cōsequēter describit locus vulgi: Facies & atrium tabernaculi:] hoc atriū fuit extra & ante ingressum tabernaculi, siti versus occidentē: sic'q; atriū fuit ab oriēte, respectu tabernaculi, et atq; atriū sub diuo. i. sub aere absq; operimēto, quasi magna platea. [in cur⁹] atrij [plaga australi cōtra meridiē] .i. respiciēte directe versus meridionalē cæli plagā, [erūt tētoria de bysso retorta] .i. cortinæ de bysso mollissima, iuxta lōgitudinē atrij, vtpote 100. cubitoꝝ. [Centū cubitos vnū latus] atrij [tenebit in longitudine] videlicet latus australe. [& colūnas 20.] per quas cortinæ extendebant. [cū basibus totidē æneis,] in qbus figebant & sustētabant colūnæ, [quæ capita cū cælaturis suis habebūt argētea] .i. colūnæ habebūt argētea capita, ꝑprias'q; sculpturas. Distabāt aūt colūnæ ab inuicē spatio 5. cubitoꝝ, & sup colūnas circuli erāt, quibus inserebātur cortinæ à parte vtraq;. Siquidē atriū fuit clausum ex vtroq; latere colūnis, in qbus cortinæ pēdebāt. [Similiter & in latere aquilonis] ipsius atrij [p longū erūt tētoria 100. cubitoꝝ] .i. cortinæ intantū extēsæ, quæ inuicē erāt cōsutæ seu iunctæ. [colūnæ 20, & bases æneæ eiusdē numeri & capita eaꝝ] s. colūnaꝝ [cū cælaturis suis argētea.] sicut expositū est de latere australi. [In latitudine vero atrij, q̊d respicit ad occidentē, erūt tentoria p 15. cubitos] Præfatū eñ atriū fuit in latitudine 50. cubitoꝝ, quæ latitudo fuit ab austro ad aquilonē, atq; lateraliter respexit ad occidentē, & ita fuerūt ibi tētoria seu cortinæ per 50. cubitorū spatium tēsæ siue diffusæ, qm̄ vtranq; latitudinis extremitatē tangebāt. [& colūnæ 10.] in quibus pendebāt cortinæ per latū. [bases'q; totidē] sustentātes ipsas colūnas, iuxta quē sensum de opposito latere subdit: [In ea q̊q; atrij latitudine, quæ respicit ad orientē, 50. cubiti erūt, in quibus 15. cubitoꝝ tētoria lateri vni deputabunt, colūnæ'q; tres & bases totidē.] Ista tētoria seu cortinæ 15. cubitoꝝ, & tres colūnæ ac totidē bases, deputant ac pertinent ad spatiū vnū laterale ipsius introitus atrij, de quo statim dicet. Vel sensus est, ꝙ cortinæ 15. cubitorū, appensæ tribus colūnis infixis totidē basibus, erāt ex vna parte cortinæ 20. cubitorū, per quā fuit ingressus in atrium. Similiter ex alia parte illius cortinæ, fuit cortina 15. cubitorum. Tota nanq; latitudo spatij ante atrium, fuit 50. cubitorū: & cortina illa media, fuit 20. cubitorū: ideo ex vtraq; parte eius fuit cortina 15. cubitoꝝ, vt sic tota illa latitudo clauderet ac tegeretur cortinis. Et iuxta hunc sensum subiungitur de tentorijs 15. cubitorū, & tribus colūnis, ac totidē basibus, pertinētibus ad oppositū spatiū laterale præfati introitus atrij. [Et in latere altero erūt tētoria, cubitos obtinentia 15. colūnas tres, & bases totidē.] ¶Cōsequēter de formatione introitus subdit: [In introitu vero atrij, fiet tentoriū cubitoꝝ 20. ex hyacintho & purpura, cocco'q; bis tincto, & bysso retorta, ope plumario.] Et ita fuit ex 4. preciosis coloribus illa cortina totaliter, cū cæteræ fuerint vnius coloris, & de eadē materia, puta de bysso. [Colūnas habebit 4. cum basibus totidē.] Illæ 4. columnæ stabāt in medio lateꝝ, quibus cingebat hincinde atrij latitudo, atq; in eisdē colūnis pēdebat præfata cortina pulchra & preciosa, q̄ faciliter p circulos poterat trahi ac retrahi, ꝑ ingressu & exitu populi. Cortinæ q̊q; hincinde pēdentes, factæ erāt (vt fertur) ope reticulato, ita ꝙ plebs extra atriū stās, poterat p foramina intueri sacrificia, q̄ fiebāt per man⁹ sacerdotū i atrio. [*Oēs colūnæ] 4. iā p̄fatæ, s. [atrij p circuitū vestitæ erūt argēteis laminis, capitibus argēteis, & basibus æneis.] Colūnæ aūt, vt infrà patebit, ferreæ erāt. [In longitudine occupabit] .i. cōtinebit [atriū cubitos 100, in latitudine 50.] Istud iam dictū est. [Altitudo 5. cubitoꝝ erit:] qa colūnæ habuerūt altitudinē 5. cubitoꝝ, & tā alte pendebāt cortinæ, quæ vsq; ad terrā circiter ptingebāt. [Fiet'q; de bysso retorta,] quātū ad suas cortinas. i. cortinæ atrij erūt de bysso, vt patuit. [& habebit bases æneas. Cūcta vasa tabernaculi in oēs vsus & cæremonias, tā paxillos eius q̄ atrij, ex ære facies.] Per vasa tabernaculi ac atrij, intelliguntur vasa seu instrumēta requisita ad executionē eoꝝ, q̄ ad Dei cultū & obseruātias cæremoniales spectabāt, sicut patellæ quædā, cauillæ, martelli, lebetes &c. Paxilli vero tabernaculi ac atrij erāt parui pali fixi in terra circa tabernaculū ac atriū eius, videlicet iuxta bases colūnarū. In qbus paxillis figebāt p funes ipsæ cortinæ tabernaculi ac atrij, ne īpulsu ventoꝝ aut tēpestatū cōcuterent. Itaq; oia ista iussit Deus ex ære ꝑduci. ¶Postremo dñs iussit Mosi de ꝑuisiōe luminariū tabernaculi, dicēs: [Præcipe filijs Israel, vt afferāt tibi oleū de arboribus oliuaꝝ] .i. expressum de fructibus arboꝝ illaꝝ, [purissimū] .i. nō admixtū amurcæ, sed claꝝ & optimum, [pilo'q; contusum:] qa hoc mundius est, q̄ q̊d molis exprimit. [vt ardeat lucerna semp in tabernaculo testimonij] Per lucernā intelligunt nunc 7. lucernæ seu lāpades, q̄ in cādelabro erāt, ꝑut 25. ca. habitū est. Quæ accēdebant de vespere, & vsq; ad mane lucebāt, Porro in dies tres luxisse legunt. Lucebit autē lucerna [extra velū q̊d oppansum est testimonio.] cādelabrū nanq; stabat extra sancta sanctoꝝ in eo tabernaculi loco, q dict⁹ est sanctum, seu tabernaculū exteri⁹. Et ita velū fuit oppāsum. i. extēsum seu appēsum inter sctm̄ sanctoꝝ, & tabernaculū illud exteri⁹, q̊d nūc testimoniū nuncupat. Quod totum in expositiōe p̄cedētis capituli contētum est plenius. Et extra velum illud ardebant lucernæ. [Et collocabunt eam Aaron & filij eius,] hoc est, ipsis ex officio competet lucernas illas accendere atq; componere,

*Quæ

Exo. 25.

Exo. 26.

nere,[vt vſq; mane luceat corã dño.Perpetuus erit cultus per ſucceſſiones eoꝝ]hoc eſt,ob-
ſeruãtia iſta cultus diuini continuabit,durante ſtatu veteris teſtamẽti ꝑ poſteros Aarõ filio-
* coram rumq́; eiꝰ [* à filijs Iſrael.]à quibus gñabuntur & ſucceſſionẽ accipient,dũ à prioribus & ſe-
nioribus poſteriores iugiter orient.Vel ideo addit,à filijs Iſrael,qm̃ ſacerdotes Leuiticę ſtir-
pis,ꝓ cõmuni totiꝰ populi Iſraelitici ſalute,& ꝓ primogenitis oim tribuũ,exercuerũt ſacer
dotale officiũ & accẽſionẽ lucernaꝝ. Deniq; qa in oibus potiora ac pſtãtiora Deo ſunt offe
rẽda,ac eiꝰ cultui applicãda, ideo iuſſit oleũ oliuaꝝ puriſſimũ,piloq́; tuſum, in tabernaculo
ſuo ꝓ lucernaꝝ fomẽto iponi. Siquidẽ oleũ oliuaꝝ ꝓpriiſſime oleũ appellat,& puriꝰ nobi-
liuſq́; cõſiſtit,q̃ oleũ nuceũ,liniũ,myrtinũ,ſiue *raſninũ.Voluit aũt dñs in tẽplo & tabernacu
lo lampades ſemper ardere eiſdem ex cauſis, quibus nunc vult in eccleſijs eas lucere.

¶De intellectu eiuſdem capituli XXVII.myſtico. Artic. LIII.

FAcies & altare de lignis ſethim.Per iſtud altare extra tabernaculũ in atrio cõſtitutũ,in-
ſinuatur, ꝙ etiã laicorum & bonoꝝ cõiugalium ac ſeculariũ hominũ orationes, vota
ac hoſtiæ, Deo acceptæ ſunt.Fuit aũt altare hoc quadrũ,habens in longitudine & item
in latitudine cubitos quinq;,ad deſignãdũ,ꝙ eos quorũ opera & ſacrificia Deo placẽt,opor
teat eſſe iuſtos,immo 4. virtutibus cardinalibus decoratos,ſed & quinq; ſenſuũ cuſtodes ac
refrenatores,Itemq́; vt ſint tã lati in charitate,q̃ alti ſunt in cæteris donis Dei. Habuit etiam
hoc altare 3.cubitos in altitudine,qa fideles oportet eſſe ad diuina erectos ꝑ triũ theologica
rũ actus virtutũ. Cornua aũt ꝑ 4.angulos,ex ipſo erũt. Per cornua in ſcripturis,aliqñ deſi-
Amos 6. gnat ſupbia,iuxta illud Amos: Væ qui dicitis, Nũqd nõ in fortitudine noſtra aſſumpſimus
Dan.7.8 nobis cornua? Qñq; dignitas regia, vt in Daniele & in Apocalypſi frequẽter.Interdũ publi-
Apoc.5. ca denũciatio veritatis, vt in Luca:Erexit cornu ſalutis nobis.Nunc itaq; per cornua altaris
13.7. Lucæ 1. huius,poſſunt intelligi eccleſiaſticæ prælaturæ & dignitates,ac poteſtates præſidẽtiales po-
puli Chriſtiani, ꝑ 4.mũdi plagas diffuſi, ſeu libera denũciatio euangelicæ veritatis.Per quæ
4. cornua populus Dei præualet aduerſarijs ſuæ ſalutis diuina virtute. Et operies illud ære,
quia fideles debent vndiq; eſſe firmati virtute cõſtantię,atq; inſuperabili fortitudine animę.
Facieſq́; in vſus eiꝰ lebetes ad ſuſcipiẽdos cineres.Per lebetes intelligunt corda humiliũ, qui
cineres.i.propriæ fragilitatis,defectuoſitatis,ac mortalitatis prædicatiões, doctrinas & con
ſiderationes libẽter audiũt atq; ſuſcipiũt. Per forcipes, quibus ignis melioratur ac ſtruitur,in-
telligunt,qui ꝑ verba ſua ignita,virtuoſaq́; opa,ignẽ amoris in cordibus proximoꝝ accen
dunt,cõſeruãt & cõflant.Per fuſcinulas quibus extrahunt carnes, rite accipiunt idonei præ-
ſidentes ac prædicatores,qui exẽplariter cõuerſando,diligẽter corripiẽdo & caſtigãdo,de-
ſideria expellãt carnalia à ſubditorũ ac audientiũ anima. ac igniũ receptacula.Per quę intel
ligũtur corda docilia, quæ ſpiritaliũ deſiderioꝝ extant capacia.Quidã aũt ſic indurati ſunt,
& carnalibus affectibus ita oppreſſi, vt quicquid eis dicat, nequaq̃ ignium ſpiritꝰ ſancti re-
ceptacula fiant,ſed ignibus dęmonum,flãma libidinis,auaritiæ æſtu, & iræ ardore inflãman
tur facilime. Omĩa vaſa ex ære fabricabis,qm̃ vniuerſos fideles virtutũ vigore oportet con-
ſtare. Craticulamq́; in modũ retis æneam.Per iſtam craticulam,ſup quã ponebant carnes aſ
ſandæ, intelligi poteſt patientia ſancta,cui cæterarum actus virtutũ ſunt applicãdi & ſuper-
ponendi,vt igne exercitationis perficiant, & Deo bene decocti,iugiter offerant,ne etiã igne
tentationum,& aduerſitatum extinguant ac deſtruantur.Hæc craticula ſuper arulam alta-
ris ponitur,dum diuinæ dilectionis feruori patientia ipſa innititur,ac diuini amoris intui-
tu omẽ aduerſum æquanimiter patit: ſicq́; oĩa opera bona charitatis inflãmant incẽdio,vt
digna appareant in cõſpectu diuino. Facieſq́; & vectes altaris.Per quos virtuoſi prędicato-
res ſignant, qui occultãda claudũt myſteria,& quæ cũctis ſunt pdicanda, vbiq; euãgelizant,
ſicq́; altare circũferunt.i.fidẽ & doctrinã euangelij,in qua oĩa ſunt Deo offerẽda,diuulgant.
Nõ ſolidũ,ſed inane & cõcauũ facies illud.Eſt ergo quædã mala ſoliditas.i.repletio vitioſa,
& firmatũ peccãdi propoſitũ.Eſt & quædã bona inanitas,quæ eſt euacuatio cordis ab omni
ſorde & labe vitioꝝ interiore.Hoc præterea aduertendũ,ꝙ tabernaculũ,altare,vectes & alia
quædã,de lignis ſethim fieri iuſſa ſunt:ad inſinuandũ, ꝙ fideles q fructuoſæ arbores appel-
lant, ex qbus eccleſia cõſtruitur,debeãt ſic eſſe ſtabiliti in dño, vt nullo vitioꝝ lædantur aut
putrefiãt incendio,quantũcunq; inter carnales ac impios cõuerſent,quẽadmodum ligna ſe-
Hieron. thim vicino igne altaris huius nõ cremabãtur. Quod ſecundũ Hieron.non debet incredibi
le æſtimari,cũ & genus ligni,noĩe *Anthiton,aut ligno ſimile,quãto plus arſerit,tanto mun
dius inueniatur.Ligna q̊q; paradiſi fiũt puriora vrẽdo.Facies & atriũ tabernaculi.Per atriũ
tabernaculi,q̊d ipſo tabernaculo multo longius ac latius fuit,ſed tñ baſſiꝰ:deſignatur,ꝙ pu-
ſilli, impfecti & incipiẽtes, ac ſeculares & laici, ſunt multo plures, q̃ virtuoſi,pfecti,ac ſpũa-
les:nõ tñ tã alti ſunt, ſed baſſiores:qm̃ ad contemplandũ diuina,ſe nequeunt ſublimiter ele-
uare.In introitu vero atrij fiet tentoriũ cubitoꝝ viginti.Per id tentorium precioſum & ma-
gna colorũ venuſtate ornatũ,ſacramentũ baptiſmi poteſt intelligi,cũ illud ſit ianua ſacroꝝ,
& re-

& regñatio prima in Christo, in q̃ baptiſmo vniuerſa delent peccata, & cũctæ infundũt virtutes. Quod & 4. habet colũnas, dũ 4. euangeliorũ cõprobatur doctrinis, immo ex lege & prophetis, ex euãgelio & epiſtolis apoſtolicis roborat. Oẽs colũnæ atrij per circuitũ veſtitę erunt argenteis laminis. Per colũnas atrij, intelliguntur hi qui inter ſeculares ſunt altiores & perfectiores. Qui argẽteis laminis debẽt eſſe veſtiti, hoc eſt, virtute prudẽtię, veritate ſermonis, ac vitæ actiuæ opibus debẽt oĩno fulciri. Capita vero eorũ, videlicet corda, oportet eſſe argẽtea. i. fide ſplẽdida, baſesq́ æneas, vt firmiſſima habeãt fidei fundamẽta. ¶ Poſtremo, p oleũ oliuarũ, donũ pietatis, deuotio mẽtis, cordis pinguedo accipit. Ex his nanq; fit vnuſquiſq; lucerna lucẽs & ardẽs, ipſaq́ charitas cõfouet, lux ſapiẽtiæ augmentat, exẽplaris conuerſatio radiat multis, & tẽplum ſpiritus ſancti (quod eſt anima virtuoſa, ſeu adunatio vere fideliũ) corã Deo coruſcat. Et hoc extra velũ, cũ dicat Saluator: Sic luceat lux veſtra coram Matt. 5. hominibus. Et collocabũt eã Aaron & filij eius: qm̃ ad prælatos ac ſacerdotes ptinet dirigere, illuminare, diſponere alios. Vſq; mane, hoc eſt, quouſq; à præſentis vitæ tenebris liberemur, atq; ad æternæ claritatis exordia pducamur. ideo additur: Perpetuus erit cultus, qa in his exercitijs virtuoſis oportet nos perſeuerare vſq; in finem, quouſq; finiamus hanc vitam.

¶ Declaratio literalis cap. XXVIII. Applica quoq; ad te fratrem. Artic. LIIII.

DE ornamẽtis miniſtrorũ ſanctuarij, præſertim põtificis, agitur in hoc loco. Quocirca penſandũ q in prima Secũdæ, quæſtione 102. ſcribit Thomas: Totus exterior cultus Dei ad hoc præcipue ordinat, vt homines Deum intus in reuerẽtia habeant. Hoc aũt habet humanus affectus, vt cõmunia & indiſtincta ab alijs, minus reuereat: ea vero quæ aliquã excellẽtiæ diſcretionẽ ab alijs ſortiunt, magis miret ac veneretur. Hinc conſuetudo inter homines inoleuit, vt reges & principes, quos oportet in reuerẽtia haberi à ſubditis, precioſioribus veſtimẽtis vtantur, & ampliores ac pulchriores habitationes poſſideant. Hinc quoq; oportuit, vt quædã ſpecialia tẽpora, ſpeciale tabernaculũ, ſpecialia vaſa, ſpeciales miniſtri, ac ſpecialia eorũdem ornamenta, ad Dei cultũ ordinarent, vt per hæc, hominũ corda ad ſpecialẽ Dei reuerentiã excitarent. Itaq; de ornamẽtis ſacerdotũ atq; pontificum agitur modo. [Applica quoq; ad te] hoc eſt, ex cæteris tibi aſſume ac iunge. [Aaron fratrẽ tuũ cum filijs ſuis de medio]. i. de ſocietate ac numero [filiorũ Iſrael, vt ſacerdotio fungãt mihi:] hoc eſt, ad meũ honorẽ, nõ ad propria cõmoda, finaliter ſacerdotali vtantur officio Aaron & 4. filij eius, videlicet: [Nadab & Abihu, Eleazar & Ithamar filij Aaron.] Verunt nõ in eodem gradu aut dignitate æquali, qm̃ inter eos ſolus Aaron factus eſt põtifex, & filij eius, ſacerdotes effecti, miniſtrauerũt eidẽ. [Faciesq́] hoc eſt, p man⁹ aliorũ fieri iubebis, [veſtẽ ſanctam,] i. conſecrandã, diuinoq́ cultui deputandã, [Aaron fratri tuo,] non ſolũ ſecundum carnem, ſed & ſecundũ fidẽ & religionẽ, [in gloriã & decorẽ.] hoc eſt, quæ ei ſit glorioſa, & decoratiua ipſius, immo & poſteris eius cedat in gloriã & honorẽ, finaliter vero tendat ac ordinetur ad meæ gloriã maieſtatis, atq; ad cultus ſeu ſeruitutis meę decorẽ. ¶ Porro, q ait, veſtem ſanctã, nõ eſt intelligendũ duntaxat de veſte vna, ſed potius de veſtiũ quadã cõgerie, & pontificaliũ ornamentorũ vniuerſitate, ita q ſingulare ponit pro plurali. [Et loqueris cũctis ſapientib⁹ corde, q̃s repleui ſpũ prudẽtiæ] .i. ſpũali dono ac gr̃a prudẽtiæ quæ circa artificialia verſat. Et q̃d ait, q̃s repleui, videt de futuro p modũ præteriti dictũ. Nã poſt iſtud inter Deũ Moſenq; colloquiũ, vident repleti hac arte, vt infrà magis patebit. His ergo loqueris. i. p̃cipies, vel hos repleui prudẽtia, [vt faciãt veſtes Aaron] Non ait, veſtẽ, ſed veſtes: quo cõſtat verũ eſſe q̃d dixit: [in q̃bus ſanctificatus] .i. ad meũ cultũ ei iniungendũ aptatus ſeu cõſecratus, quia non niſi in diuino officio vteret his veſtibus. [miniſtret mihi] in tabernaculo, & intra ſancta ſanctorũ, exhibẽdo ac pſequẽdo ſacerdotalis ac põtificalis officij actus. [Hęc aũt erũt veſtimẽta quæ faciẽt] artifices fratri tuo: [Rationale & ſuperhumerale, tunicã & lineã ſtrictã, cidarim & balteũ.] Primo ponunt iſta in gñali, deinde tractat de eis in ſpeciali. [Faciẽt fratri tuo Aaron & filijs eius, vt ſacerdotio fungant mihi, veſtimẽta ſancta.] Nã vt infrà patebit, aliquæ veſtiũ harũ, & aliarũ infrà exprimendarũ, fuerũt ppriæ pontifici, aliæ aũt cõmunes ei & cæteris ſacerdotibus. [Accipientq́ aurũ & hyacinthũ & purpuram, coccumq́ bis tinctũ, & byſſum]. i. artifices accipiẽt iſtas materias à filijs Iſrael offerẽtibus eas, ad faciendũ ex eis ornamenta p̃fata. [Faciẽt aũt ſuperhumerale] .i. veſtẽ pontificalẽ ſic dictã, humerosq́ præſertim tegentẽ, [de auro & hyacintho ac purpura, coccoq́ bis tincto, & byſſo retorta.] Nõia iſta in expoſitione cap. 25. ſunt explanata. [opere polymito] .i. vario, quaſi guttis diſtincto, ita q ſuperhumerale erit huiuſmodi opus, vtpote diuerſis coloribus & figuris ornatũ, non tamẽ animaliũ, ſed florũ & huiuſcemodi rerũ. Dicitur quippe polymitum, à poly, quod eſt pluralitas, & mitos q̃d eſt gutta. [Duas oras iunctas habebit in vtroq; latere ſummitatum, vt in vnũ redeant.] Superhumerale hoc, fuit manicis carẽs, veſtis quadrata, vnaq́ pars longitudinis eius pendebat retro, operiens dorſum: alia pars ante pependit, & pectus operuit. Sicq́ oræ laterum humeralis, iungebantur in lateribus ſacerdotis vncinis & au-

reis

reis annulis, ſeu nodulis. [Ipſa quoq; textura & cũcta operis varietas].i.ſuphumerale,ſeu eius
contextus atq; varietas, quantũ ad ſuam materiam,[erit ex auro & hyacintho & purpura,
coccoq́; bis tincto,& byſſo retorta].i.ex panno de filis harũ 5. ſpecierũ contexto, videlicet
de filis factis ex auro,hyacintho,purpura,cocco bis tincto,& byſſo retorta,pulchra varieta
te diſtinctis & intermixtis.[Sumesq́; duos lapides onychinos,]de quibus dictum eſt in ex-
Exo. 25. Ioſe. li. 3 ant. iud. cap. 11. poſitione 25.capituli. Tamẽ ſecundũ Ioſephũ erant ſardonyches,ſecundũ LXX.vero,ſma-
ragdi.[& ſculpes in eis nomina filiorũ Iſrael:]hoc eſt,noĩa 12. patriarcharũ qui fuerunt filij
Iacob,vocati alio noĩe Iſrael.[Sex noĩa in lapide vno,& ſex reliqua in lapide altero * ſecun-
dum ordinẽ natiuitatis eorũ.] Sex etenĩ noĩa ſeniorũ filiorũ, erãt in gemma illa exiſtente in
*iuxta dextero humero:& ſex reliqua,in onychino exiſtẽte in ſiniſtra parte ſuphumeralis, quæ ſi-
niſtrũ humerũ operiebat,vt Ioſephus narrat. [Opere ſculptoris & cælatura * gẽmarum ſcul
pes eos nominibus filiorũ Iſrael].i.onychinos iſtos facies ſculpi artificio viri ſcientis ſculpe-
re & cęlare,ſeu exarare,prout ad gẽmarium ſpectat,hoc eſt,ad eũ qui operatur de gẽmis &
in eis.Erant aũt ſculpti prouincialibus literis lingua Hebræa:onychinos,inquã, incluſos au
ro atq; circũdatos.]Poſtq̃ enĩ noĩa eis per ſculpturã inſcripta fuerũt, includebant operie-
banturq́; auro. [Et pones in vtroq; latere ſuperhumeralis] .i.vnum onychinum in dexte-
ra parte ſuphumeralis ſuperius,aliũ in ſiniſtra.[memoriale filijs Iſrael,]hoc eſt,onychini ſic
locati, erunt pontifici pro memoriali ad profectũ populi ſui. [portabitq́; Aarõ noĩa eorum
corã dño ſup vtrunq; humerũ ſuum] iuxta ſenſum inductũ[ob recordationẽ].i.vt memor
ſit filiorũ Iſrael ad orandũ pro ipſis,vel patriarcharũ ad imitandũ eorũ virtutes,& itẽ vt De-
us videns põtificẽ ſic portare nomina illa iuxta diuinum præceptũ, recordaretur filiorum
Iſrael in bonum,exaudiendo pontificem pro ipſis orantem. [Facies & vncinos ex auro.]
Sũt aũt vncini,inſtrumẽta ad attrahendũ ſiue tenẽdũ. [& duas catenulas auri puriſſimi, ſibi
inuicẽ cohærentes, quas inſeres vncinis. ¶Circa hoc ſcribit Beda:Vncini iſti, erãt in ſupre
mis angulis ſuperhumeralis fabre affixi.Catenulæ aũt non in ſuperhumerali, ſed in rationa
li,hoc eſt, in ſuperioribus eius angulis vidẽtur fuiſſe annexæ per aureos annulos,vt dũ pon
tifex induebatur, catenæ ex rationali pendentes, annecterent vncinis ſuperhumeralis,ſicq́;
vtraq; veſtis ſibijnuicẽ firmiter cohæreret,& hoc infrà magis patebit. Hæc de ſuperhumera
li in textu cõtenta ſunt.Quæ vt clarius intelligant,ſciendũ quia(vt tactum eſt)ſuperhumera-
le fuit veſtis quadrata, altera parte longior,nõ habens manicas,ſed aperturam ſuperius,per
quam imponebat pontifex caput ſuũ,cuius veſtis latitudo texit pontificis humeros. Porro
vna pars lõgitudinis ipſius ſuperhumeralis, retro pendẽs & dorſum operiẽs, ptingebat vſq;
ad renes,ita vt ſupcingi potuit:altera demũ pars ante pendebat,operiẽs pectus. Habuit quoq;
veſtis hęc aperturã in pectore quadrã,ad magnitudinẽ palmi,cui aptur rationale inſerebat,
De quo ſubiungit:[Rationale quoq; iudicij facies ope polymito,iuxta texturã ſuperhume-
ralis].i.ex eiſdẽ materijs,ex quibus & ſuphumerale,videlicet [ex auro, hyacintho & purpura,
coccoq́; bis tincto,& byſſo retorta,]Vnde & eorũdẽ fuit colorũ cum ſuphumerali.Quadrã-
gulũ erit & duplex] .i.duplici textura firmatũ, ſeu ex panno duplicato formatũ,vt facilius
portet põdus gẽmarũ,ſecundũ Gloſſam.[Menſurã palmi habebit,tã in lõgitudine, q̃ in lati
tudine.]vt pciſe impleret apturã ſuphumeralis præfatam.Cur aũt dictũ ſit rationale iudicij,
mox dicet.[Ponesq́; in eo 4.ordines lapidũ]precioſorũ:hoc eſt,12.gẽmas per 4.lineas ſubor
dinatas,ſeu cõgruo ordine ſitas. [in primo verſu].i.tractu ſeu linea,[erit lapis ſardius & to-
pazius & ſmaragdus:]quæ tres gẽmæ ſtabũt in longũ diſtinctæ quaſi in acie:[in ſecũdo]ver
ſu erunt[carbũculus,ſaphirus,& iaſpis:in tertio,ligurius,achates,& amethyſtus:in quarto,
chryſolithus, onychinus, & beryllus.] De proprietatibus harum gẽmarum aliquid inſere-
tur ſequẽti articulo. [Incluſi auro erũt per ordines ſuos.] poſtq̃ fuerint ſculpti nominibus.
[Habebũtq́; noĩa filiorũ Iſrael]per ſculpturã ſibi inſcripta. [Duodecim nominibus cælabun
tur ſinguli lapides]vtpote[nominibus ſingulorum per 12.tribus,]hoc eſt, nominibus 12.pa-
triarcharum,ex quibus 12.tribus natæ ſunt. Deniq; trium ſeniorum patriarcharũ nomina,
erant impreſſa & ſita in linea ſuperiori.Deinde in linea infrà poſita, aliorũ triũm nomina,
ſicq́; deinceps ſecundũ ordinẽ generationis ipſorum. [Facies in rationali catenas ſibijnui-
cem cohærẽtes ex auro puriſſimo.] Iſtæ ſunt catenæ,quæ paulo ante dicebant catenulæ. [&
duos annulos aureos,quos pones in vtraq; rationalis ſummitate.]hoc eſt,in duobus exteri-
oribus angulis, ſeu extremitatibus eius.[catenasq́; aureas iunges annulis,qui ſunt in margi-
nibus eius.]Catenæ etenĩ iſtæ innectebantur annulis illis per fiſtulas aureas,& extendebãtur
vſq; pontificis ſcapulas, ſup quas immittebant ac inſerebantur duobus vncinis aureis, fir-
miter infixis ſuperhumerali,vt ſic hæc duo ornamenta ſibi fortius cohærerent. ideo ſubdi-
tur:[Et ipſarum catenarũ extrema duobus copulabis vicinis in vtroq; latere ſuperhumera-
lis,quod rationale reſpicit.Facies & duos annulos aureos, quos pones in ſummitatibus ra-
tionalis].i.in alijs duobus angulis eius.[& in oris quæ e regione ſunt ſuperhumeralis, & po
ſteriora

steriora eius aspiciũt].i.in p̃fatis duobus angulis,ex opposito correspõdentibus angulis superhumeralis duobus. Siquidẽ in 4.angulis rationalis, erãt 4. annuli aurei,correspondẽtes 4.angulis in suphumerali insertis, atq; p annulos illos pariter strĩgebãt suphumerale ac rationale cũ ligaminib⁹ hyacinthinis, q̃ trãsierũt p annulos illos. [necnõ & alios duos annulos aureos, q ponẽdi sunt in vtroq; latere suphumeralis deorsum, q̃d respicit cõtra faciẽ indumentæ inferioris,vt aptari possit cũ suphumerali,vt stringat rationale annulis suis cũ annulis superhumeralis,vitta hyacinthina,vt maneat iunctura fabrefacta, & à seinuicẽ rationale & superhumerale nequeãt separari.]In inferiori nanq; parte rationalis,erãt & alij annuli duo aurei in vtroq; latere eius:in posteriori q̃q; superhumeralis parte,duo aurei annuli illis correspondẽtes fuerũt,p quos rationale & suphumerale constringebant in vtroq; latere sacerdotis, quadã ligatura hyacinthina p annulos trãseunte.[Portabitq; Aaron nomina filiorum Israel in rationali iudicij sup pect⁹ suũ q̃n ingredietur sanctuariũ].i.tabernaculũ, præsertim q̃n intrabit sancta sanctoꝝ ad deprecandũ seu immolandũ.[Memoriale corã dño in æternũ.]sicut expositũ est de duobus onychinis,quos portauit in superhumerali.Circa quod loquit Glossa: Tribus de causis Aaron noĩa patriarchaꝝ inter sacrificia semp in humeris & in pectore tulit.Primo,vt ipse fidẽ & vitã patriarchaꝝ cogitaret sectari.Secundo, vt 12.tribuũ ex patriarchis natarũ,in orationibus & sacrificijs memor esset.Tertio, vt populus scripta in veste præsulis patrũ noĩa videns,sedulo curaret, ne à patrũ suoꝝ meritis recedens, ad errorũ cõtagia declinaret.Hinc & magister in historijs scribit:Portauit gẽmas ob recordationẽ triũ,quoꝝ vnius populus memor esset,ipse vero duorũ,vt s. populus videns noĩa patrũ suoꝝ,satageret ne à virtute priorũ degeneraret: sacerdos vero recordaret fidẽ & vitam sequi patriarcharũ: itemq́; tribus ex illis natas, Deo orationibus & sacrificijs cõmendaret. [Pones aũt in rationali iudicij doctrinã & veritatẽ.]Dicũt aliq,q́ ornamentũ hoc vocatum sit rationale iudicij:qa in eo scripta erant duo hæc noĩa,veritas & doctrina.Cui dicto videtur cõcordare q̃d in textu subiungit:[quæ erũt in pectore Aaron,q̃n ingredietur corã dño:] q̃m tẽpore oratiõis & oblationis in sanctuario, p̃cipue debuit doctrinã scripturæ & veritatẽ vitæ atq; iustitiæ habere in mente. [Et gestabit iudiciũ filiorum Israel in pectore suo in conspectu dñi semper].i. causam salutis Israeliticæ plebis corã Deo assumet,& pro ipsis solicitus erit,pẽsando iudiciũ Dei q̃d imminet eis.¶Porro Augustin⁹ circa hæc fat:In qua re vel in quo metallo positæ erant sup rationale demõstratio (.i.doctrina) & veritas, inuenire difficile est. Fabulantur tñ Iudæi lapidẽ fuisse, cuius color mutaretur ad prospera vel aduersa filijs Israel imminẽtia,q̃uis intelligi possint noĩa ista literis imposita rationali.Insup Lyra,secundũ Iosephũ,inquit:Doctrina & veritas extitit quidã fulgor procedẽs ex lapidib⁹ rationalis,designãs Deum placatum, prosperumq́; responsum ac exauditionẽ precum pontificis.Sed R.Salomon asserit,q́ erat nomẽ dñi tetragrãmaton, positũ sub lapidibus in rationali,cuius nominis virtute manifestabat veritas de interrogatis dũ pontifex dñm consulebat.Vnde & rationale perhibet factum de panno duplicato, vt inter duos pannos illos nomen dñi tetragrãmaton includeretur.Veruntamẽ author Scholasticæ historię positionem Iosephi verius recitat: Iosephus,inquiẽs, dicit,gemmã quæ in dextero humero põtificis gerebatur,tãto splẽduisse fulgore,q́ & procul positis apparuit radius eius dum sacrificiũ Deo cõplacuit. Egressuris vero filijs Israel ad præliũ, si Deus cũ eis erat, splẽdor in lapidibus rationalis apparuit, vt omĩ fieret multitudini manifestũ, Deum eis adesse ad auxiliandũ.Rursus in eadẽ fertur historia: Tradunt Hebræi, in medio rationali quadrũ lapidem magnitudine duoꝝ digitorum fuisse, in quo secundũ coloris mutationẽ perpendebant, vtrũ Deum haberẽt placatũ vel offensum.Deniq; Iosephus refert,præfatum rationalis atq; alteri⁹ gemmæ splendorẽ,cessasse per annos ducentos anteq̃ scripsit hæc,cum Deus moleste ferret legis trãsgressionẽ.Scripsit aũt Ioseph⁹ ista,videlicet librũ antiquitatũ, tẽpore Vespasiani & Titi,ad Vespasiani (vt fertur)instantiã.Verũtamen huic vltimæ recitationi Iosephi R.Paulus cõtradicit,asserẽs rationale iudicij, in quo fuit doctrina & veritas, defuisse Iudæis toto tempore tẽpli secũdi,& ita nõ solũ per annos ducẽtos ante Iosephi cõscriptionẽ defecisset splendor p̃fat⁹.Recordor q̃q;(ni fallor) q́ Lyra quodã in loco narrat, quinq; notabilia secũdum Hebræos,defecisse tẽplo secũdo,videlicet à Zorobabel ædificato, quæ in primo tẽplo à Salomone cõstructo, fuerũt, videlicet arca fœderis,diuina respõsa, ignis cõtinuus in altari, vnctio regũ,doctrina & veritas.q̃d hoꝝ sit verius, certũ nõ habeo.Nã & illud de mutatiõe lapidis in medio rationali, Augustinus noĩat fabulã Iudæoꝝ.Fabulatio tñ q̃nq; in bono accipit.Sequit de tertio ornamẽto ac vestimẽto pontificis. [Facies & tunicã superhumeralis totã hyacinthinã] .i.ex filis hyacinthi.Et dicit tunica suphumeralis.i.ipsius suphumeralis,à q̃ realiter differebat,q̃m pontifex sup hanc tunicã immediate induit suphumerale. Vel(vt loquitur Beda)ita vocatur ad differentiã interioris tunicę lineæ.[in cuius medio suprà erit capitium].i.vestis hæc hyacinthina in superiori sua parte habebit aperturã, p quã intrabit põtificis

Auguſt.
Iose. lí. 3 ant. iud. cap. 11.
R. Salo.
Eusebi.
Iose.lí.3. ant.iud. cap. 11.
Eusebi.
Iose.lí. 3 ant. iud. cap. 11.
R.Paul⁹.
1. Esd. 3.
Beda.

tificis caput, dũ induit eam, quæ etiã poderis appellatur, quia talaris erat, & pedes tangens. [Et ora per gyrũ eius textilis] erit, s. opere plectili facta. Et dicitur textile, quod faciliter texitur. [sicut fieri solet in extremis vestiũ partib9, ne facile rũpatur.] Hæc tunica, vt legit, habuit circa collũ in extremitatibus manicarũ oras fortiter cõtextas, ex diuersis coloribus & lapidi-
Eusebi9. bus preciosis. Et, vt in Scholastica recitatur historia, de duabus incisionibus seu partib9 fuit facta, cõsuta sup humeros, atq; per latera in modũ dalmaticæ facta, manicas eiusdem coloris habens assutas, capitiũ habens nõ ex trãsuerso sup scapulas, sed in longũ sectionem habebat à pectore vsq; ad mediũ scapularũ: cui aperturæ, ne turpiter appareret, assuta fuit vitta, quæ sup scapulas hinc & inde *nastalis adstringebatur, i. paruis aureis nodis, quib9 capitiũ tunicæ super humeros firmabatur vtrinq;. [Deorsum vero ad pedes eiusdem tunicæ per circuitum quasi mala punica] s. malogranata, [facies ex hyacintho & purpura, & cocco bis tincto, & bysso retorta, mixtis in medio tintinnabulis, ita vt tintinnabulũ sit aureũ, & malũ] sit [punicũ]. i. pomũ illud similitudinẽ habeat pomi granati. [Rursũq; aliud tintinnabulũ aureum & malũ punicũ.] Ista tintinnabula & ista pomella pendebãt pro fimbrijs in margine seu extremitate inferiori tunicæ hyacinthinę, situata ĩter se modo interscalari, ita ꝙ inter duo mala punica, erat vnũ tintinnabulũ, & ecõtra. Atq; vt in historijs ait magister, tintinnabula erãt
* vestiet septuaginta duo, totidẽq; malogranata. [Et * induet ea Aaron] successoresq; eius [in officio ministerij] põtificalis, [vt audiatur sonitus] tintinnabulorũ, [quãdo ingrediet & egredietur sanctuariũ, & nõ moriat]. i. nõ subito pcutiatur plaga mortis tanq̃ trãsgressor pcepti, si istud nõ fecerit. [Facies & laminã de auro purissimo, in qua sculpes opere celatoris sanctum dñō] i. nomen dñi tetragrãmaton, facies p cælaturã scribi in ea. ¶ Circa hoc scribunt Beda & Petrus Comestor: In lamina scriptũ erat, Aioth Adonai. i. sanctum nomen dñi, s. tetragrãmaton, quod ineffabile dicitur, non quia dici non possit, sed quia rem ineffabilem significat. Quod his literis Hebraicis scribitur, He Ioth He Vau. Quæ sonant, principium vitæ passio-
Beda. nis iste: quod est, per passionẽ eius, quẽ præfigurat hic sacerdos, recuperabitur vita in Adam
Hieron. perdita. Veruntamẽ salua reuerẽtia horũ doctorũ, illa non censetur fuisse ratio, cur nomen illud ineffabile dicit, quia rẽ ineffabilẽ significat. Sic em̃ omipotens, æternus, immensus, & multa cõsimilia dicerent ineffabilia noĩa dñi: sed alia huius est ratio, quę in expositione 30. capituli cõtinetur. [ligabisq; eam vitta hyacinthina.] Vitta nũc sumit pro infula, qua caput sa-
Exo. 30. cerdotis ligat. Ligabatur ergo hæc lamina cũ huiusmodi vitta, ne moto põtifice, agitaretur hinc inde, immo cũ filis hyacinthinis alligabat mitræ seu tiarę põtificis. Vnde subiungitur: [Et erit super tiarã, imminẽs fronti põtificis.] Pẽdebat nanq; in frõte ipsius. Hinc in Scholastica historia dicit: Aurea lamina ad modũ dimidiæ lunæ facta, arcuationemq; sursum ha-
Eusebi9. bens, & in medio aureũ annulũ, aureo inserebat vncino, qui tiaræ insertus erat. [Portabitq; Aarõ iniquitates eorũ quæ obtulerũt & sacrificauerũt filij Israel in cunctis muneribus & donarijs suis] . i. põtifex assumet orationẽ & immolationẽ pro remissione peccatorũ filiorum Israel, pro quorũ remissione ipsi offerẽt & sanctificabũt. i. diuino cultui deputabũt, q̃cunq; ex rebus sibi cõcessis oblaturi & dedicaturi sunt Deo per manus sacerdotũ, aut sponte daturi. Erit aũt lamina semp in frõte eius] . i. omi tẽpore opportuno, videlicet quãdo suum exercet põtificale officiũ. [vt placatus sit ei dñs] . i. ne ei irascat vt præuaricatori, si istud neglexe-
Beda. rit, atq; vt Deus eũ gratiose exaudiat. Insuper iuxta Bedã, aurea lamina sacratior fuit cæteris indumẽtis & ornamẽtis põtificis: qm̃ sicut diuina potẽtia omibus supereminet creaturis, ita oportet vt nomẽ eius cæterũ pontificis transcendat ornatũ, & velut cuncta sanctificãs, eximiã teneat sedẽ. Deniq;, quis iã dictum sit, ꝙ lamina aurea fuit instar mediæ lunæ formata, habens cornua sursum, aliq tamen scribũt oppositũ, affirmãtes ꝙ fuit facta ad modũ coronæ, non tamen coronæ cõpletæ: & ꝙ protendebat solũ ab aure, transiẽs super frontẽ. [Stringesq; tunicã bysso] . i. tunicã ex bysso factã, strictã arctamq; facies, vel stringes eã . i. ad corpus stricte aptabis, bysso. i. balteo byssino, vt quidã exponunt. Sicq; per tunicã intelligitur linea stricta, de qua in principio capituli mẽtio facta est. Sacerdos em̃ & etiã põtifex primo induebatur feminalibus, secundo sindone byssina, duplici seu dupla per totũ, quæ subucula vel camisia appellat, super quã balteo cingebat & tiara byssina. Tiara seu mitra hæc facta de bysso, fuit simplex, quæ & sacerdotibus cõpetebat, facta per modũ modici calamanti vel cassidis paruæ, medietatẽ verticis parum excedens: quæ cum vitta ligabatur sub mento sacerdotis, nuditatem colli operiens, & mitrã quæ & pileum nuncupatur, fortiter tenens, ne laberetur de sacerdotis capite in sanctuario ministrãtis. [& tiarã byssinã facies, & balteum opere plumarij] . i. acu facti. Plumariũ nãq;, vt patuit, dicitur opus acu peractum. Istud exponitur de balteo exteriori, qui ex eisdem coloribus materijsq; constabat, ex quibus superhumerale & rationale, stringens superhumerale cum tunica hyacinthina: cuius baltei extrema ornate fimbriata, in anteriori parte pendebant. [Porro filijs Aaron] s. sacerdotibus, [tunicas lineas parabis, videlicet sindones byssinas duplas per totum, de quibus iã dictum est.

[&

& balteos:]hoc de cingulis sacerdotū exponitur, quæ tamē & pontificibus cōmunia erant. Hinc in Scholastica historia ex Iosepho recitatur: Cingebatur, scilicet pōtifex seu sacerdos, balteo lato latitudine quatuor digitorum, sic reticulato, vt quasi pellis viperea, quam exuit vipera seu coluber æstate seu senectute, cōtexta floribus coccineis, purpureis ac hyacinthinis, videretur. Stamen tamen tantum byssinum erat, id est, fila in longum protensa in baltei huius textura. Fimbrias quoq; (vt fertur) habuit de auro, alijsq; coloribus pulchra varietate ornatas. [ac tiaras:] quod de tiaris byssinis (de quibus iam dictum est) sumitur. [in gloriam & decorē:] eodem proportionabiliter sensu, quo suprà in isto dicebatur capitulo: Faciēt vestem sanctam in gloriam & decorem. [Vestiesq; his omnibus Aaron fratrem tuum, & filios eius cum eo.] ¶Circa hoc loquitur Beda, ꝙ hæc tria vltima ornamenta, competebant filijs Aaron: Alia prædicta, soli Aaron præsuli. Vnde & Glossa: Omnibus, inquit, his vestiendus erat Aaron & filij eius, sed distincte, ita vt ipse Aaron omnibus his vteretur: filij autem eius, his tribus quæ eis asscripta sunt, cum dicitur: Porro filijs Aaron &c. Veruntamen expositores cōmuniter dicunt, sicut & Thomas in prima Secundæ, & author Scholasticæ historiæ, ꝙ sacrorum octo indumentorū, quatuor cōmunia erant pontifici ac sacerdotibus: alia autem quatuor, soli cōpetebant pontifici. Sed istud faciliter cōcordatur, quoniā paulo post de feminalibus subditur, quæ inter quatuor indumenta sacerdotū connumerant. Quod Beda non negat. [Et cunctorū] videlicet tam Aaron, q̃ filiorum ipsius, [consecrabis manus] oleo consecrationis, vt infrà habebitur. [sanctificabisq; illos] .i. ad diuina applicabis, mancipabis ac purificabis per modū infrà ponendū. [vt sacerdotio fungātur mihi. Facies & feminalia linea] .i. bracas de bysso, quæ & femoralia nuncupātur. [vt operiāt carnem turpitudinis suæ,] quæ Apostolus inhonesta corporis nominat, quia in illis motus inhonesti molestius sentiuntur, fomes grauius sæuit, & maior contra spiritū rebellio inuenitur. [à renibus vsq; ad femora.] Cum em̄ per pedes induerētur feminalia ista, asscēdebāt vsq; ad lumbos, & ibi fortiter stringebātur, infrà aūt pertingebāt ad femora. Ex verbis autē textus elicitur, ꝙ Aaron & filij eius proprijs manibus feminalia induebant, cætera Moses induit eos. Nempe cū dictum est, Vesties his omnibus Aaron & filios eius, adiunctū est: Facies & feminalia linea, vt operiant &c. Hoc etiam asserit Glossa. [Et vtentur eis Aaron & filij eius, quando ingredietur tabernaculum testimonij, vel quādo appropinquant ad altare] holocaustorū, vel thymiamatis seu incēsi. [vt ministrēt in sanctuario] id est, in tabernaculo officia sua exerceant, orando & immolando pro populo. [ne iniquitatis rei moriantur] id est, ne iuste occidātur plaga diuinæ iustitiæ, si istud præceptum omiserint. [Legitimum sempiternū erit Aaron & semini eius post eum] .i. præceptū istud erit tā pontifici q̃ sacerdotibus iugiter obseruandū, q̃ diu lex vetus suū habuerit cursum, tanq̃ lege diuina firmiter institutū. ¶Itaq; (sicut ex dictis colligitur) octo erāt sacerdotalia indumenta, videlicet vestis seu tunica linea stricta, tunica hyacinthina, superhumerale, rationale, balteus, tiara, lamina aurea, feminalia linea, quibus om̄ibus pontifex vtebatur. Sacerdotes vero vtebantur quatuor horū, videlicet feminalibus, tunica linea, balteo & tiara. Porro tiara ista à cidari seu mitra pontificali multū erat distincta. Iam quippe expressum est, qualiter tiara ista fuerit disposita. Cidaris aūt pontificalis extitit hyacinthina, quæ in capite pontificis ponebatur supra tiarā præfatā, & circundata fuit aureo circulo tribus ordinibus, sup quā ab occipite erant depicti aurei flores plantagini similes. A fronte aūt stabat flos aureus similis herbæ. In superiori vero eius planitie ex om̄i parte in circuitu eius vsq; ad summitatem ipsius, quæ in acutissimū tendebat cacumen, stabant particulatim per loca aurea malogranata cum spinosis extremitatib⁹ fabrefacta. Supra frontem vero pendebat aurea lamina, prout magister istud in historijs ex Iosepho narrat, Glossa quoq; ex Beda. ¶Præterea aduertendū ꝙ Lyra affirmat decē fuisse sacerdotalia vestimenta, quorū quatuor cōmunia erant sacerdotibus atq; pontifici, alia sex dicit fuisse ꝓpria pontifici, scilicet tunicam hyacinthinā, superhumerale, rationale, balteū, mitrā hyacinthinā seu cidarim, & aureā laminā. Et in isto allegat ac sequitur Iosephū, præsertim qm̄ Ioseph⁹ fuit de genere sacerdotū, mansitq; in Hierusalē durante templo ac ministerio saceedotū, sicq; pluries vidit ornamēta eorū, propter quod certius potuit ea describere. Hinc ait & Beda: Iosephus, qui stāte adhuc tēplo & legali obseruātia, vixit, cū esset de genere sacerdotum, potuit omnem modū sacerdotalis ornamenti non solum legendo, sed etiam videndo cognoscere. Itaq; secundum Iosephum, fuit duplex balteus, vnus sacerdotum, alter pontificis: duplex quoq; tiara, vna sacerdotum, alia vero pontificis. Veruntamen his contradicit R. Paulus, & ait: Iosephus non est in hoc loco tenendus, etiam si sit de genere sacerdotali. Cōtradicit em̄ textui manifeste. Nam vestes pontificales sunt tātum octo, prout ponuntur in prima secundæ, quæstione 100. Circa hæc verba Rabbi Pauli reor dicendum, ꝙ Iosephus non contradicit textui manifeste, immo nec occulte siue implicite. Nam dato ꝙ aliqua de ornamētis his dicat, quæ Moses in textu non scribit, ex hoc tamen non sequitur ꝙ Mosi contradicat, præ-

Margin notes: Iose. li. 3 ant. iud. cap. 11. — Beda. — Ibidem. — 1. Co. 12. — Beda. — Iose. li. 3. ant. iud. cap. 11. — Iof. li. 16 ant. iud. cap. 7. — In Rab. Paulum — Iose. li. 3 ant. iud. cap. 11.

ſertim cum Moſes alia eſſe non neget, nec cum excluſione loquatur. Deinde valde probabi
le eſt, ꝙ pontifex habuit tiaram alterius diſpoſitionis, q̃ ſacerdotes minores: ſimiliter ꝙ al-
terius diſpoſitionis habuerit balteum vnum. Rurſus, ſicut ex præinducta huius capituli ex-
poſitione iam patuit, litera poteſt iuxta Ioſephi intentionem exponi. Siquidem poſtq̃ Mo-
ſes dixit in iſto capitulo, Facies laminam de auro puriſſimo, & erit ſuper tiaram imminens
fronti pontificis: addidit, Porro filijs Aaron tunicas lineas parabis & balteos ac tiaras. In
quibus ſatis videtur innuere, diſtincte ſe loqui de tiara põtificis, & de tiara ſacerdotum. Si-
militer poſtq̃ circa principium huius capituli dixit, Hæc erunt veſtimẽta quæ faciẽt Aaron
fratri tuo, rationale & ſuperhumerale, tunicam & lineam ſtrictam, cidarim & balteum: itan
dem circa finem capituli nunc adiecit, Filijs Aaron tunicas lineas parabis & balteos. Sicq;
de illorum balteis diſtincte locutus eſt. Poſtremo dici poteſt, ꝙ illi qui ponũt octo ornamen
ta ſacerdotalia, nominant ea in genere, non in ſpecie vltimata, ita ꝙ nomine baltei intelli-
Beda. gunt zonam vtranq;: ſimiliter nomine tiaræ, vtranq; mitram. Beda quoq;, Gloſſa, & Scho-
Euſebi. laſtica hiſtoria, Ioſepho conſentire monſtrantur.

¶ De ſpiritali eiuſdem capituli XXVIII. intellectu. Artic. LV.

DE myſtica horum ſignificatione & figuratione ac ratione, doctores multa conſcri-
bunt, de quibus ſanctus Thomas in prima Secundæ, quæſtione 102. fatetur: In iſtis or-
namentis deſignatur diſpoſitio orbis terrarum, quaſi pontifex ſuo ornatu atq; veſti-
tu teſtaretur, ſe eſſe miniſtrum creatoris vniuerſorum. Vnde in libro Sapientiæ habetur: In
Sapi. 18. veſte poderis Aaron, deſcriptus erat orbis terrarum. Nam feminalia linea, ſimiliter tunica
linea ſtricta, figurabant terram ex qua naſcitur linum: circũuolutio baltei, oceanũ qui am-
bit terram. Tunica hyacinthina ſuo colore ſignificat aerem, per cuius tintinnabula deſigna
bantur tonitrua, per malogranata coruſcationes. Per ſuperhumerale multiplici varietate
ornatum, monſtrabatur cælum ſidereum. Per duos onychinos, duo hemiſphæria, ſeu ſol &
luna. Per duodecim gemmas, duodecim ſigna zodiaci, quæ gemmæ erant poſitæ in ratio-
nali, ad innuendum ꝙ in cæleſtibus continentur rationes omnium terrenorum, iuxta illud
Iob 38. in Iob: Nũquid noſti ordinem cæli, aut pones rationem eius in terra? Hinc quod in medio
extitit ornamentum, pulchre vocatum eſt rationale. Ratione enim cuncta ſunt plena, & cæ
Locus in- leſtibus cohærent terrena, immo & ratio terrenorũ, & temporum, & caloris ac frigoris. *Du
tricatus. plex quoq; intra vtraq; temperies ex cæli curſu ac oratione deſcendũt*. Per cidarim ſigni-
ficatum eſt cælum empyreum: per laminam auream nomine Dei inſcriptã, ipſe Deus om̃i-
bus præſidens. Spiritualiter demũ, per ornamenta hæc deſignantur virtutes miniſtrorum,
quibus 4. ſunt neceſſaria. Primũ eſt caſtitas, quæ per feminalia & opertionem turpitudinis
deſignatur. Secundũ eſt, puritas vitæ, quæ per tunicã lineam figuratur. Tertiũ, moderatio
diſcretionis, quæ notatur per cingulũ. Quartũ eſt rectitudo ratiõis, quæ exprimitur per tia-
ram caput tegentem. Porro, pontifices debent vltra hęc habere adhuc alia quatuor. Primo,
iugem Dei memoriam per contẽplationem, quod innuitur per aureã laminam, nomẽ Dei
in fronte habẽtem. Secũdo, piam & fortem ſupportationem infirmitatum populi eis com-
miſſi, quod per ſuperhumerale monſtratur. Tertio, indeſinentem charitatis ſolicitudinem
pro populo, habendo eundem in corde atq; viſceribus mentis deſcriptũ. Quarto, conuer-
ſationem cæleſtem per opera perfectiõis, quod ſignificatum eſt per tunicam hyacinthinam.
Vnde & tunicæ hyacinthinæ tintinnabula adiunguntur aurea in extremitate, per quæ di-
uinorum explicatur doctrina, quæ cæleſti pontificis cõuerſationi eſt cõiungenda. Adiuncta
ſunt q̊q; mala punica, per quæ vnitas fidei, & pacis vnitas, atq; cõcordia in bonis operibus
deſignatur, quia ſic cauta debet eſſe doctrina, vt per eam fidei & pacis nõ rumpatur vnitas.
Hæc Thomas. ¶ Præterea, iuxta myſticum ſenſum, per applicationem Aaron filiorũq; eius
monſtratur, ꝙ miniſtri altaris in euangelica lege, & om̃es in ſacris ordinibus cõſtituti, tan-
tum debent plebem in om̃i virtute & exemplaritate trãſcendere, quanto altioris ſunt pręla-
tionis aut ordinis, & quo pluribus præſunt, vt ſint ſeparati à vita cõmuni, & veri mediato-
1. Co. 13. res inter Deum & plebẽ. Inſup, per ſacerdotalia ornamẽta Moſaicæ legis, præfiguratus eſt
om̃is decens ornatus, variuſq; veſtitus præſulũ, ſacerdotum, ac cæteroꝝ eccleſiæ miniſtro-
rum in diuino obſequio euangelicæ legis. Poſſunt quoq; per decem veſtes, decem præcepta
intelligi, per quorum obſeruantiã homo pulcherrime decoratur ac veſtitur in anima. Per ſu-
perhumerale etiã charitas quæ patiẽs eſt, & om̃ia ſuſtinet, deſignatur: vel ipſa miſericordiæ,
pietatiſq; virtus, qua aliena onera portantur vt propria. Et per duos onychinos ſuperhu-
meralis intelliguntur fides & ſpes, ſi per ſuperhumerale intelligatur charitas: vel diſcretio
& recta intentio, ſi per ſuperhumerale accipiatur miſericordiæ virtus ſeu pietas. Itaq;, ſicut
legalis pontifex tam in onychinis ſuperhumeralis, q̃ in 12. gẽmis rationalis, ſcripta portauit
noĩa 12. patriarchaꝝ ob recordationẽ, ſic euãgelicæ legis antiſtites in cordib⁹ ſuis, & in vir-
tutibus cordium ſuoꝝ, deſignatis per 12. gemmas, ſpiritaliter ſcripta habere debent nomina
duode-

duodecim apostoloꝝ, vt virtutū apostolicaꝝ sint memores ad sectādū,& itē,vt orēt ꝑ vni-
uersis populis Christianis,spiritaliter natis ex semine seu doctrina,prædicatione & institu-
tione beatissimoꝝ apostoloꝝ. Cur aūt in quolibet onychino scripta erant 6. noīa patriar-
chaꝝ, in qualibet vero gēma rationalis 12. noīa eorundē,nisi ꝙ pastor ac pontifex amplius
solicitari ac recordari debet pro salute populi sui, in inferioribus viribus & exercitijs mētis,
q̃ in exterioribus possit? Insuꝑ gēmæ circūdatæ sunt auro, quia cunctarū actiones virtutum
dono sapientiæ debent cōdiri ac decorari. Per cōnexionem aūt sacerdotaliū ornamētorum
ac vestiū designatur, ꝙ in ministris ecclesiæ debet esse firma atq; præcipua virtutū ac dono-
rū cōnexio, quarū contēperatura, est pulcherrim⁹ sanctissimusq; vestitus eorū qui in sacris
sunt ordinibus positi. Per tintinnabula demū,in inferiori parte pontificalis amictus pēden-
tia insinuat, ꝙ pōtifices & pastores debēt indesinēter plebes sibi cōmissas ꝑ prædicationē so
norā,distinctā,dulcisonā informare,pigros excitare,feruētes in dño exhilarare, verbo ac fa
ma salubriter resonare. Quod vero tintinnabulis interposita & admixta fuerūt mala grana-
ta,ꝑfigurauit,ꝙ verbis, documētis ac famæ debeāt virtuosa opera correspondere,misceri ac
iugiter circūponi, immo decet vnūquenq; plus abūdare operibus,q̃ doctrinis. Postremo,
ꝑ hoc ꝙ Deus tā seriose ꝑcepit, vt pōtifex & seniores sacerdotes carnē turpitudinis suę tam
lōge ac late cooperirēt,euidēter præsignatū est, ꝙ sacerdotes & inferiores ministri in sacris
ordinibus cōstituti, potissimū præsules,debeāt in omī mētis & corporis castitate sua exple-
re officia,spiritaliter cōuersari,atq; ab omī impuro affectu, obscœnoq; actu penit⁹ abstine-
re,alioquin mortis rei,æterno peribūt interitu. ¶ Præterea in hoc loco de ꝓprietatibus gem
marū,hoc capitulo expressaꝝ,aliqd tāgi potest, ad intelligendū quid aptius designetur per
eas. Quēadmodū aūt quædā gēmæ in quibusdā ꝓprietatibus cōueniunt, ita interdū ꝑ eas-
dē diuersæ virtutes, atq; aliquādo ꝑ diuersas gēmas eadē intelligit virtus. Itaq; eo ordine q̃
in textu expressæ sunt, aliqd tangā. In primo versu erit lapis sardius, & topazius, & smara-
gdus. ¶ Sardius lapis est rubei coloris, qui inter gēmas vilior reputat. Nā præter fulgorem
nō scit notabilē habere vtilitatē,nisi ꝙ eo ꝑsente, onyx seu onychinus,q̃ nociuas habet pro-
prietates,nocere nō valet. Onychin⁹ quippe seu onyx, lapis est q̃ in India & Arabia dicitur
reperiri,ꝑmixtū in se habēs colorē ad similitudinē vnguis humani. Lapis iste collo appen-
sus,aut digito iunctus, fert timorē ac tristitiā excitare,lites multiplicare,& cōmouere ad ri-
xas. In pueris excitat saliuā sup̄fluā ac nociuā. Specularē habet naturā & politā,ita ꝙ instar
speculi repsentat imagines. Potest ergo per sardiū patiētia designari,qa per patiētiā lis,tristi-
tia,rixa,immo & quidā timor,excludunt. ¶ Topazius est preciosissimus lapis ex virēti gñe,
omī colore resplēdens,ꝑcipue tñ aureo atq; æthereo,maxime dū solis tāgitur radio: omium
gēmaꝝ superat claritatē, nulla gēma purior in aspectu: quā si polire tētaueris,obscuratur: si
suæ naturæ eā reliqueris, clarior demōstrat. Maxima quoq; & amplissima fertur gēmarū,in
tantū ꝙ statua 4. cubitoꝝ de ea legit facta. Hæc(vt scribit)valet cōtra lunaticā passionē,tri-
stitiā sedat & irā, restringit sanguinis fluxū,cōtra noxios motus ac phrenesim valet,feruen
tes vndas cōpescit, & cōtra subitaneā fert mortē valere. Hāc gēmam potissimū reges amāt,
nec ea quicq̃ in suis thesauris preciosius arbitrant, per quā charitas quæ omēs virtutes vir-
tualiter cōpræhēdit,intelligi potest. ¶ Smaragdus est gēma in viriditate oēs herbas & fron-
des excellens,cuius viror in sole aliqualiter obumbrat: nulla gēma sculpentiū oculis gratio-
sior ea asserit. Collo appēsus,curat morbū caducū: sua viriditate cōseruat ac roborat visum.
Si extendatur ac poliatur, instar speculi reddit imagines, gignitq; radiū,cuius virore tingit
aerem circunfusum, motus restringit lasciuos, memorē facit,cōtra dæmonū illusiones atq;
phantasmata valet, febrē q̃q; ex putrefactione in venis ortā,fert repellere. Hæc gēma in Scy
thia,regione ꝓpter frigus inhabitabili, dicit inueniri,& à gryphis custodiri,ita ꝙ nulla gēs
audet rapere eas,præter eam quæ vnum duntaxat oculū habet in fronte,quæ per bella con-
tra gryphos,solet smaragdos acquirere. Sed & tempestates aereas fertur hæc gemma à por
tante eam auertere. Per quam mansuetudo, virtus gratissima potest intelligi. In secundo,
carbūculus & sapphirus & iaspis. ¶ Carbunculus est gemma plurimū preciosa, clarius ful-
gens in nocte q̃ die,radiosq; emittit vt carbo ignitus,per quā fortitudo quæ in aduersis ma
xime declaratur,intelligi valet. ¶ Sapphir⁹ est gemma sereno cælo in colore simillima,splen-
dens vt firmamentum,quæ in Libycis reperitur arenis: visum cōfortat, refrenat libidinem,
restringit sudores, vegetat corpus: fertur quoq; discordias reconciliare,sanguinis fluxum
restringere,tumores & inflaturas sedare, venenum expellere: tollit inuidiam, expellit timo-
rem,facit audacem,parat victoriam, mitem facit ac humilem & benignum. Hinc gemma
gēmarum vocat, per quā donum sapientiæ designatur. Estq; gemma ista castitatis amatrix.
Caste igit viuat q̃ ipsam gestat,ne impediat virtus ipsius. ¶ Iaspis est viridis ac lucētis colo-
ris,multosq; alios itermixtos sortit colores,cui⁹ efficacia est,febres hydropisimq; repellere,
iuuat parturientē, fugat phātasmata, inter pericula facit hominem tutum,incantationibus

maleficijsq́ resistit, sudorē sanguinemq́ cōpescit, fluentē luxũ debilitat, visumq́ acuit, atq; in argēto magis q̃ in alio fertur valere metallo: per quē temperātia videtur accipi posse. In tertio,* ligurius, achates & amethyst⁹. ¶Ligurius gēma est ex lyncis inguine seu vrina inter arenulas generata, cuius virtus est attrahere paleas. valet cōtra dolorē stomachi, fluxũ vētris atq; ictericã passionem refrenat, per quã stabilitas seu cōstantia mentis in Deo insinuatur. ¶Achates gēma est, quæ fertur augere diuitias, excitare amorem, gratũ ac placentem efficere, vires & facundiã perhibetur præbere: sed & vitã dicitur prolōgare, & cōtra morbum caducũ ac venenũ valere. Estq́ coloris punicei, & reperitur in littore oceani. Hanc gēmam dicitur aquila à longinquis afferre, & nido suo imponere, ne quid suis queat pullis nocere: per quã liberalitas denotat̃. ¶Amethystus inter gēmas purpureas obtinere asserit̃ principatum, colore purpureo, violaceoq́ permixtus, tanq̃ rosa nitens ac leniter fundens quasdã flāmiculas. Valet cōtra ebrietatē, tollit prauã cogitationē, vigilē facit, & bonũ dat intellectũ: p quã gemmam, prudētia seu discretio significatur. In quarto chrysolithus, onychinus & beryllus. ¶Chrysolithus gēma est, fulgēs vt aurũ, & vt ignis scintillat, mari quoq; in colore est similis. Dæmones fertur terrere atq; fugare. Iuuat cōtra timores nocturnos, melancholiamq́ minuit: per quã præclarissima virtus iustitia rite accipitur. ¶De onychino dictũ est. ¶Porro beryll⁹ lympidi & aliq̃liter pallidi est coloris, similis aq̃ à sole pcussę. Cōseruat amorē coniugij, medelã tribuit oculis, calefacit manũ tenentis: contra pericula hostiũ & cōtra lites reddit inuictũ: contra vitia hepatis valet, & cōtra eructationes atq; suspiria, & ad bonitatē confert ingenij: per quã gēmam, timor Dei filialis, cōsolatio spiritalis, gratitudo seu pœnitentiæ virtus intelligi potest. ¶At vero gemmarũ harũ saltē quarundã, diuersæ sunt species: idcirco in diuersis locis quādoq; quasi diuersa de his gēmis legũtur. Possit demũ circa hæc quæstio moueri difficilis, vnde & qualiter sit in lapidibus his vis tāta, p̃sertim vt in spiritalē & rationalē substantiã sic agāt & imprimant, vitia pellant, virtutesq́ ingerāt. Nō em̃ ex sola elementariũ qualitatũ varia cōtēperatione potest hoc esse. Quocirca nōnulli dixerũt aliqd quintæ essentiæ illis inesse. Quod dictũ resolutionē requirit. Verũ hæc quæstio alibi habet tractari.

* lyncuriũ

¶Elucidatio literalis cap. XXIX. Sed & hoc facies, vt mihi sacerd. &c. Art. LVI.

Qualiter pontifex & inferiores sacerdotes Deo iubente sint cōsecrati, nunc recitatur. [Sed & hoc facies, vt mihi in sacerdotio cōsecrentur. Tolle vitulum de armento] i. de grege seu multitudine vitulorũ accipe vitulũ vnũ. hoc quidã sic glossat: Tolle vitulum in memoriã expiationis peccati Aarō p fabricatiōe vituli. Quod nō censet̃ cōgrue dictũ: tũ, qm̃ nondũ cōmiserat Aarō hoc peccatũ, qñ dñs iussit istud itum, quia memoria est præteritorum, non futurorũ. Melius itaq; dicitur vitulus assumptus & immolatus in expiationem aliarũ ipsius Aaron culparũ, & propter mysticã causam, articulo sequēti introducendã. [& arietes duos immaculatos] i. nō monstrosos, sed in naturalibus bene dispositos. Certumq́ est, q̄ & vitulus debuit esse immaculatus, eo q̄ animalia maculata Deo offerri nō licuit. Ista aũt immaculatio, non est intelligenda de immaculatione velleris, sed membrorũ & carnis. Potest etiã dici, q̄ vitulus offerebatur, non solũ pro Aaron culpa, sed & p peccatis filiorum ipsius. Siquidē in Leuitico vbi describit̃ executio eorũ quæ nunc præcipiunt̃, vitulus iste vocatur absolute oblatio pro peccato. Arietes vero offerebant̃ pro eis, secundũ q̃d alia quædam sacrificia fiebāt in lege pro gratiarũ actione, aut pro beneficijs impetrandis, aut pro salute vel pace. Aliqui tñ dicũt, q̄ vnus arietũ horũ offerebat̃ in memoriã obedientię Abrahę, qui pro Isaac arietem obtulit, alter in memoriã agni paschalis in exitu ab Aegypto oblati. Sed iuxta hanc rationē potius, vt apparet, dñs p̃cepisset accipi vnũ arietē, vnũq́ agnũ. [panesq́ azymos] vtpote nō fermētatos, ad insinuãdũ q̄ vita sacerdotũ debeat esse syncera, nō admixta fermēto malitię neq; nequitię. Quod itē in detestationē idololatriæ iussum est, qm̃ sacerdotes idolorũ panes fermētatos offerebāt in phanis. [& crustulã absq; fermento.] Crustula est gen⁹ panis, absq; fermēto in similitudinē crustulæ indurati, oleoq́ cōspersi. Ideo sequit̃: [quæ cōspersa sit oleo.] Sicq́ p crustulã significabatur, sacerdotes esse debere desiccatos ab humore atq; mollitie cōcupiscentiæ, ac sanctæ deuotiōis p̃fusos pinguedine. [Lagana quoq; azyma, oleo lita.] Laganũ appellat̃ panis latus ac tenuis, non cōspersus oleo, sed linitus. Crustula aũt dicitur conspersa oleo, qm̃ in pistratione farinæ non aqua duntaxat, sed oleũ etiã ponebatur. Laganum vero aliqui vocant panem in patella frixum, alij pastam in calida aqua coctã. Sicq́ linitio olei fuit vel frictio illa, vel ptractio facta cum digito tincto in oleo super laganum. [De simila triticea cuncta facies.] hoc est, om̃es panes hi materialiter fiāt ex huiusmodi simila, q̃ est delicatissima tritici farina. Itaq; sicut animalia immolãda, ita & panes hi debuerũt esse elegantis dispositionis, vt in om̃ibus Deo offerant̃ præstantiora. [Et posita] hæc genera panũ [in canistro offeres] Deo in recognitionē, q̄ om̃ia victualia sunt ab eo. [Vitulum autem & duos arietes, & Aaron ac filios eius applicabis ad ostium tabernaculi testimonij,] id est, extra tabernaculum iuxta ostium eius in atrio, vbi erat holocau

Leuit. 8.

1. Cor. 5.

storum

ſtorum altare. [Cum'q laueris patrem cum filijs ſuis aqua] Lauit enim Moſes manus ac pedes Aaron, filiorum'q eius, vt dicunt expoſitores. Lyra tamen allegat Rabbi Salomonem, dicentem non intelligatur de corporis lotione: quod verum non eſt, niſi forte dicere velit, quod totum eorum corpus nõ lauabatur. Veruntamen in Leuitico habetur abſolute, quod lauit eos, nõ dubium quin corporaliter. Per quod figurabatur, quod ſacerdotes debent intus eſſe purificati ac Deo reconciliati, antequam ad ſuorum executionem officiorum accedant. [indues Aaron veſtimentis ſuis,] ſcilicet ſacerdotalibus & pontificalibus ornamentis, [id eſt, linea] ſ. ſtricta, [& tunica] hyacinthina, [& ſuphumerali & rationali,] Iſtud præcedenti capitulo plenius cõtinet, atq; expoſitum eſt. [quod cõſtringes balteo, & pones tiaram in capite eius, & laminã ſanctã ſuper tiarã, & oleum vnctionis fundes ſup caput eius, atq; hoc ritu cõſecrabitur.] Solus etenim pontifex vngebatur in capite. Materia huius vnctionis, infrà exprimitur: forma autem & figura ipſius, in textu tacent. Aliqui vero affirmãt, quod vnctio illa incepit à capite, & fiebat cũ digito conſecrãtis tincto in vnctiõe, deſcendẽs ad palpebras. [filios quoq; illius applicabis]. i. tibi adiũges, ita vt poſſis eos induere. [& indues eos tunicis lineis, cinges'q balteo, Aaron ſ. & liberos eius.] Iſtud totũ capitulo præcedenti expoſitũ eſt. [& impones eis mitras.] Qualiter diuerſimode fuerint mitrati ſummus ſacerdos & inferiores, habitum eſt in expoſitione præcedentis capituli. [erũt'q ſacerdotes * mei religiõe perpetua:] omni videlicet tẽpore durationis veteris legis duratura. Vel dicitur religio illa perpetua, quia Chriãnã religionem vſq; in finem mũdi duraturã præfigurauit. [Poſtquam initiaueris]. i. conſecraueris, [manus eorum:] vel ſecundum Auguſtinũ, poſtquam poteſtatem conſecrandi & immolandi ac ſanctificãdi eis tradideris. Dicunt'q aliqui, quod manus inferiorum ſacerdotum vngebãtur. Alij dicunt oppoſitũ, cũ nec hic, nec alibi ſcriptura hoc dicat. tamen vt infrà patebit, de ſanguine hoſtiæ, vnctionis'q oleo fiebat permixtio quædã, qua ſacerdotes & eorum veſtes adſpergebãtur. Illam quoq; adſperſionem dicunt poſſe quandã vnctionem vocari. [applicabis & vitulum corã tabernaculo teſtimonij:] puta ad oſtiũ eius, vt dictũ eſt in atrio. [Imponẽt'q Aaron & filij eius manus ſup caput illius.] ad inſinuandum & cõfitendum, quod pro peccatis eorum vitulus immolaretur. Quod tamen myſticum aliquid magnũ ſignificauit, ſicut tãgetur. [& mactabis eum in cõſpectu domini, iuxta oſtiũ tabernaculi teſtimonij:] quia animal offerendũ occidere, fuit ſacerdotis officium, quod Moſes exercuit in cõſecratione Aaron, filiorum'q eius. [Sumptũ'q de ſanguine vituli pones ſup cornua altaris digito tuo:] faciendo ibi linitionem ex ſanguine, ad demõſtrandum quod ad placandũ dominum maieſtatis, cui in illo altari ſacrificia offerebãtur, ſanguis ille fuit effuſus. [Reliquũ autem ſanguinẽ fundes * ſup baſim eius]. i. apud inferiora altaris, vbi erat receptaculum ſeu canale, in quod ſanguis huiuſmodi fundebatur, per cuius foramina ſanguis defluxit in terrã. [Sumes & adipem totum qui operit inteſtina, & reticulum iecoris,] Reticulum iecoris, eſt pinguedo quædam inſtar retis formata. [ac duos renes, & adipem qui ſup eos eſt, & offeres incenſum ſup altare.] hoc eſt, iſta combures & offeres in altari holocauſti, in atrio tabernaculi. Hęc etenim voluit dominus ſibi offerri & comburi, nec mãducari, de quorũ omnium & cõſimilium ratiõibus literalibus ac ſpiritalibus, infrà tractabitur. Hæc ſiquidem in Leuitico plenius deſcribũtur. [Carnes vero vituli & coriũ] hoc eſt, pellem, [& fimũ, combures foris extra caſtra]. i. tentoria & habitacula Iſrael, [eo quod pro peccato ſit] vitulus ipſe oblatus. Idcirco corpus eius ſic cõburendum eſt, ad innuendum quod vitiorum congeries cum ſuis occaſionibus & circunſtantijs ſit omnino vitãda, repellenda ac deſtruenda. [Vnum quoq; arietem] de duobus præfatis, [ſumes, ſup cuius caput ponent Aaron & filij eius manus] ſuas, ad proteſtãdum, quòd per manum Moſis offerant domino arietem iſtum, in holocauſtum ad ſummę reuerẽtiã maieſtatis. [Quem cum mactaueris, tolles de ſanguine eius, & fundes circa altare,] Non dicit ſup altare, ſed circa, videlicet circa baſim ipſius, ad deſignandũ quod quicquid diuinæ obtulerimus maieſtati, ineffabiliter minus eſt eo, quod ipſa ſupdigniſſima eſt. [Ipſum aũt arietẽ] iã mactatũ, videlicet corpus eius exanime, [ſecabis in fruſta, lota'q inteſtina eius ac pedes, pones ſup carnes cõciſas, & offeres totũ arietẽ in incenſum ſup altare:] videlicet in holocauſtum, quod totum cõburebatur, ad oſtendẽdũ quod homo ſe totũ debet Deo, atq; ſe totũ eius obſequio ac amori debeat mãcipare. [Oblatio eſt dño]. i. ad eius honorẽ exhibita. [odor ſuauiſſimus victimæ dñi.] i. oblatio iſta ſeu vapor & incenſio eius, eſt placẽtiſſima Deo, nõ ex parte operis operati, quod in ſe nullã habuit ſanctitatem, acceptabilitatẽ ac gratiã, cũ fuerit quid irrationale: ſed ex parte operis operãtis, hoc eſt, ex fide, deuotione & obedientia offerentis, & maxime, in quãtũ oblatiõem Chriſti in ara crucis præfigurauit. Porro, vt in Scholaſtica fert hiſtoria, Gentiles ab hoſtibus vincendis hoſtiã, atq; ab hoſtibus victis victimã nũcupabãt: * Hebræi vero à loco offerendi, hoſtiã vocauerũt, quoniã iuxta oſtiũ offerebatur: victimam vero à vinciendo, quoniam animal offerẽdũ, vinctũ adducebatur. Sequitur de hoſtia pacifica, quæ pro gratiarum actione ac dono deſuper impetrando offerebatur. [Tolles quoq; arietem alterum, ſup cuius caput Aaron & filij eius ponẽt manus:] vt oſtẽdãt ſe cõſentire oblatiõi, & cooperari offerẽti, atq; eorum

R.Salo. Leuit. 8.

Exo. 28.

* mihi

Auguſt.

* iuxta

Euſebius.

hanc esse oblationē, quā Deo deuote offerrēt. [Quē cū imolaueris, sumes de sanguine ipsius, & pones sup extremū dextræ auriculæ Aaron & filiorū eius, & sup pollices man⁹ eorū ac pedis dextri.] Itaq; extremum dextræ auriculæ pōtificis ac sacerdotum tāgebat cū sanguine, ad designādum, φ eorū aures deberēt iugiter esse apertæ ad audiēdum, ad suscipiedum, ac ad implēdum diuina pcepta de hostijs immolādis ac cæteris obseruandis. Conformiter tāgebātur pollices manus dextriq; pedis, ad figurandum φ semp debeāt esse parati ad opera legis, & ad gressus virtutū ac spiritualē pcessum. Magis quoq; pars dextera q̄ sinistra, sic sanguine tingebatur: qm̄ principalia Deo sunt dedicāda. [Fundesq; sanguinē] oblati arietis [super altare p circuitū] ad declarādū, φ dñs vniuersorū hostias pacificas & vota nr̄a gratiarūq; actiones nō despicit. Hāc aūt oblationē obtulerunt Aaron ac filij eius, Deo grās referēdo, φ eos p cæteris ad tāta elegit officia, & itē vt dona grǽ eis cōferret, p q̄ eadem officia digne exequerent. [Cumq; tuleris de sanguine q est super altare, & de oleo vnctiōis] ea pariter admiscendo, [adsperges Aaron & vestes ei⁹, filios] Aaron [& vestimēta eorū,] ad insinuādū φ nisi obicem ponant, intus adspergantur à dño beneficijs grǽ copiosæ. Consecratisq; ipsis] scilicet Aaron & filijs eius, [& vestibus, tolles adipem de ariete] sic oblato, [& caudā, & aruinā q̄ operit vitalia, ac reticulū iecoris, & duos renes, atq; adipē q sup eos est]. i. pinguedinem intestina operientem, [armumq;]. i. humerū [dextrum] arietis huius, [eo φ sit aries cōsecratiōis.] hoc est, immolatus in cōsecratione pontificis ac sacerdotū. Propter q̄d in isto ariete extitit speciale φ cremabatur: in alijs nāq; cessit in partem sacerdotum. [tortāq; panis vnius, crustulā cōspersam oleo, laganū de canistro azymorū, q̄d positū est in cōspectu dñi, ponesq; oia sup manus Aaron & filiorū eius:] q̄si ipso facto dicens ad eos, Accipite potestatē sumendi ista à populo ad offerendū ac reficiendū. [& sanctificabis eos,] aptando & authorizādo eos hoc ritu ad exequēda sua officia, [eleuans corā dño] ea, quæ posuisti super manus Aaron, filiorūq; eius. & aliqui dicunt, φ Moses eleuauit manus Aaron & filiorū ipsius, simul cum rebus his positis sup manus ipsorū, q̄si Deum exorans, vt oblationes ac ministrationes ipsorū de cętero haberet acceptas. [Suscipiesq; vniuersa de manibus eorū,] ad explendū sacerdotale officium pro ipsis, sicut subiungit: [& incendes sup altare in holocaustū, odorē suauissimum in conspectu dñi, qa oblatio eius est.] Ista nāq; fuit pacifica hostia, pter q̄d vna ipsius pars incēdebatur totaliter ad Dei honorē, alia vero pars cessit in vsum & cibum sacerdotis. Vnde adiungit: [Sumes quoq; pectusculum de ariete, quo initiatus est Aaron:] hoc est, pectus arietis oblati in consecratione Aaron, accipies. [sanctificabisq; illud eleuatum corā domino:] hoc est, cum pectus illud corā Deo eleuaueris, in signum φ ei oblatum est, & vt deuotiōem offerentis acceptet, itemq; ad designādum φ sapiētia, quæ p pectus signat, omnibus eminet. [& cedet in

* suam partem * tuā.] Nam in isto sacrificio Moses sacerdotis fungebat officio. [Sanctificabisq; & pectusculum cōsecratum & armum, quem de ariete separasti, q̄ initiatus] hoc est, consecratus [est Aaron & filij eius, cedentq; in partem Aaron & filiorum ei⁹.] Istud nō potest intelligi de eodē numero pectusculo, eodēq; armo, seu dextro humero, q̄s obtulit Aaron & filij eius, offerendo arietē in hostiā pacificā: nec vn⁹ aries habuit duo pectuscula, duosq; dexteros humeros. Armus quoq; illius arietis iussus fuit cremari: ideo sensus est, φ pectus & armus sacrificiorum huiusmodi postea offerendorū à pplō, cedent in refectionē pontificis & sacerdotū sub eo. Propter q̄d subdit: [iure ppetuo]. i. institutiōe diuina ac lege hac mea, [à filijs Israel:] hoc est, à sacrificijs eorū pacificis, [quia primitiua sunt, & initia de victimis eorum pacificis q̄ offerūt dño]. i. pectus & armus hostiarū pacificarum, sunt partes * pcipue in vsum sacerdotum

* pcipuæ deputādæ. [Vestem autē sanctā q̄ vtetur Aaron, habebunt filij eius post eum,] hoc est, ei succedent p temporū interualla in pontificali officio. [vt vngātur in ea] oleo vnctionis in capite, [& cōsecrentur manus eorū] ad peragendū pōtificale officium, de cuius cōsecrationis modo iam dictum est. Sed cum multa, vtpote octo vel decem, fuerint indumenta pontificis, de quo vestimento intelligitur istud? Et respondendum, φ nō de vno duntaxat, sed de omnib⁹ pontificalibus vestib⁹ eius. Quod pbat ex eo, q̄d in Numeris dñs ait ad Mosen: Tolle Aaron

Num.20 & filium eius. Cumq; spoliasset Aaron vestibus suis, induit eis Elezarum filium ei⁹. Itaq; ponitur hic singulare pro plurali. [Septem diebus vtetur illa, qui pontifex pro eo fuerit constitutus de filijs eius:] Non est hoc intelligendum, φ successor ipsius Aaron tm̄ septem diebus vsus sit habitu pontificali, immo q̄ diu vixit, vsus est eo tēpore opportuno, sed φ primis septē diebus continue vsus est eo. Vnde magister in historijs loqtur: Semel induti, septē dieb⁹ nō deposuerūt vestes sanctas, nec de atrio tabernaculi sunt egressi. [Et qui ingredietur tabernaculum testimonij, vt ministret in sanctuario.] Certum est, φ non solum sacerdos summus, sed inferiores quoq; sacerdotes ingrediebātur tabernaculum seu sanctuarium, hoc est, primam eius partem, quæ dicitur sanctum, vel sancta, ad ministrandum Deo ibidem: idcirco p tabernaculum nunc intelligit sanctum sanctorum, videlicet pars tabernaculi præcipua, in qua extitit arca, vbi semel in anno pontifex introiuit. Verūtamē quosdam sui officij act⁹ fecit in

cit in tabernaculo exteriori,seu sancto:& quantum ad hos actus,potest de tabernaculo isto exponi.[Arietem autem * cõsecrationum tolles,]hoc est,arietem qui in consecratiõibus im molatur tanq̃ pacifica hostia,sumes,seu sumi præcipies de loco suæ mactationis,[& coques] i.parari facies[carnes eius in loco sancto,]puta in tabernaculi atrio,[quibus vescetur Aaron & filij eius:]qui offerent hostiam talem,cuius tertia pars cessit in vsum sacerdotum offeren- tium eã.[Panes q̃q; qui sunt in canistro,in vestibulo] hoc est, atrio [tabernaculi testimonij comedent]quia sunt panes sacerdotibus deputati, [vt sit placabile sacrificiũ].i.hostia illa pa cifica Deo cõplaceat,dum circa eã seruãtur quæ lex p̃cepit, nec per trãsgressionem offerẽtis sit offensiua.[& sanctificent offerentiũ manus].i.manus sacerdotum offerentiũ opus virtuo- sum exhibeãt,vel manus populi qui p̄ sacerdotes obtulit Deo,sancte egisse inueniãtur, dum vniuersa legitime fiunt.[Alienigena nõ vescetur ex eis].i.carnib⁹ & panibus illis oblatis,[qa *sancta sunt].i.per oblationẽ sacrata,& ministris Dei appropriata,solisq; filijs Aaron dedi- cata.[Quod si remãserit de carnibus cõsecratis,siue de panib⁹ vsq; mane]sequentis diei,[cõ- bures reliquias igni]id s. q̃d sacerdotibus superfuit.[Non comedent] die sequẽti,nec à sacer dotibus p̄pter prohibitionẽ, neq; ab alijs p̄pter consecrationem.Ideo additur:[quia sancti- ficata sunt.] Sic & de agno paschali fuit p̃ceptum, de cuius rei causa p̃habitũ est, & infra di- cetur.[Omnia q̃ p̃cepi tibi,facies super Aaron & filijs eius].i.sic eos consecrabis ac vesties ac informabis,quemadmodũ nũc mãdaui,nec quicquã hoꝶ omittes.Nam sicut in nouo testa- mẽto aliqua sunt de necessitate atq; essentia sacramentoꝶ,aliqua vero de bene esse & solen- nitate ipsoꝶ,ita fuit in veteri testamẽto de sacramentis ipsius.[Septem dieb⁹ cõsecrabis ma nus eoꝶ.]videlicet Aaron,filioꝶq; eius.i.q̃tidie semel p̄ vnã hebdomadã:immo,vt Iosephus p̄testatur,oĩa iam p̄dicta,sic fuerunt diebus sex sequentibus iterata,sicut prima die fuerãt fa- cta. Aliqui autẽ dicũt, oblationes & sacrificioꝶ positiones super manus Aaron ac filiorum ipsius,non aũt vnctiones,fuisse reiteratas. Vnde subiungit:[& vitulum pro peccato offeres p̄ singulos dies]vnius hebdomadæ,tẽpore cõsecrationis pontificis ac sacerdotũ,[ad expian dum].i. placãdum, seu pium sibi faciendũ ipsum dñm. [Mundabisq; altare cũ immolaueris expiatiõis hostiã].i.altare holocausti dispones ad suã vnctionem & sanctificatiõem,immo- lãdo super illud q̃tidie vna hebdomada hostiã pro peccato. Sicq; altare mundabat,nõ à sor- de & impuritate,sed à minoratione suæ sanctificationis completæ.[& vnges illud in sanctifi cationẽ].i.ad hoc,vt p̄ vnctionẽ habeat sanctificationẽ, de q̃ vnctiõe habetur sequẽti capitu lo.[Septẽ diebus expiabis].i. purgabis & Deo placitũ facies,[altare]holocausti,[& sanctifi- cabis]illud, dedicãdo ipsum ad cultũ diuinũ, quia p̄ vnã hebdomadã reiterabat immolatio & cõsecratio hæc altaris.[& erit sanctũ sanctoꝶ].i. valde sanctũ p̄ vnctiõem,& comparatiõe eoꝶ quæ Deo nõ dedicãtur,sed in cõmunem p̄ueniunt hoĩm vsum. Itaq; sanctũ sanctoꝶ nõ sumit hic p̄ loco tabernaculi,in q̃ fuerat arca.[Oĩs qui tetigerit illud, sanctificabit].i.qui or dinate illud accesserit,ex hoc applicatiõem quãdã ad Deũ sortiet.immo seipsum adstringet ad mundãdũ & sanctificãdũ cor suũ,vt dignus sit ministrare circa altare, q̃d solis sacerdoti- bus licuit tãgere.[Hoc est q̃d facies in altari].i. seq̃nẽs sacrificiũ facies super illud q̃tidie exhi beri.[Agnos anniculos duos p̄ singulos dies iugiter,vnũ agnũ mane]facies offerri ibi,[& al- teꝶ vespere.]Istud fuit iuge sacrificiũ,in q̃ offerebãtur q̃tidie duo agni anniculi.i.non plus q̃ vnius anni,seu infra annũ vnũ à die octaua natiuitatis eoꝶ,qm̃ infra octauũ diẽ offerri nõ po terãt.Offeres q̃q; cũ agno anniculo,[decimã partẽ similæ cõspersæ oleo tuso].i.p̄ pilum ex- presso seu trito, q̃d oleũ mundius p̄stãtiusq; consistit, & in pistratiõe similæ infundebatur p̄ pane fiendo.Mensura demũ determinata similæ huius, nõ exprimit hic,sed ex Numeris co- gnoscit, q̄ fuit decima pars ephi, de qua mensura in expositiõe decimiquinti capituli dictũ est. Porro de mẽsura olei hui⁹, in textu nũc dicit, [q̄ habeat mẽsurã quartã partẽ hin.]Hin est genus mensuræ q̃ vocat sextarius.Mensuræ aũt & põdera, secundũ diuersitatem locoꝶ ac tempoꝶ, variãtur:idcirco determinatã eoꝶ q̃ntitatem pro certo nõ scim⁹,nisi sup̄ hoc cer ta habeam⁹ documẽta experientiaꝶ aut sensationũ.[& vinũ ad libãdũ].i.ad offerendũ super altare.[eiusdẽ mẽsuræ]cũ oleo, [in agno vno].i.cũ vno agno anniculo ista sunt pariter offe- rẽda.Sacrificiũ aũt de materijs liq̃dis,vt de vino & oleo, p̄prie appellat libatio seu libamen. [Alteꝶ vero agnũ offeres ad vesperã iuxta ritũ matutinæ oblatiõis,& iuxta ea quæ dixim⁹ in odorẽ suauitatis.]Iste em̃ alter agnus anniculus,offerebat in sacrificiũ Deo,eodẽ modo & ri tu, seu cũ eisdẽ materijs ac mẽsuris, q̄bus offerebat alius agnus de mane. [Sacrificiũ est dño Deo, oblatiõe p̄petua in g̃nationes vestras].i. q̃tidiana p̄ omne tẽpus veteris testamẽti. [ad ostiũ tabernaculi testimonij corã dño.]Ibi em̃ ĩ atrio iuxta altare holocausti,fiebat iugis ob- latio ista.[vbi cõstituã & loquar ad te.]In loco em̃ sacrificij dedit De⁹ respõsa,p̃ceptaq; Mo si. [ibiq; p̃cipiam filijs Israel.] Nam ibi p̄ Mosen atq; per summos pontifices direxit p̃cepta ad Israelitas, vnde in Leuitico ac sequẽtibus libris frequenter habetur: Loquut⁹ est domi- nus Mosi ad ostium tabernaculi: Præcipe filijs Israel. Ibi quoque sæpe loquutus est Mosi &

Aaron

* cõsecrationis

*sancti

Ios. li. 3. ant. Iud. cap. 11.

Nũe. 18.
Exo. 15.

Leui. 1.
Nũe. 10.
Exo. 39.

Aaron simul, deinde Elezaro. [Et sanctificabitur altare in gloria mea.]hoc est, altare holocausti sanctificabo per gloriosum potestatis meæ effectum, prout sequēti capitulo tāgitur. Et Leuitici nono habetur, ꝙ ignis de cælo descendit super altare illud, quādo ea quæ nunc præcepta legūtur, executioni mādata sunt. [Sanctificabo & tabernaculum testimonij cum altari, & Aaron cum filijs eius, vt sacerdotio fungantur mihi.]hoc est, tam ipsum tabernaculum q̄ altare thymiamatis, q̄d in ipso est, dedicabo, apparabo & appropriabo cultui meo per consecrationem, & per diuina opera quæ ibi facturus sum. Quod q̄liter factum sit, infrà, ac in libris sequentibus euidenter narratur. [Et habitabo in medio filiorum Israel.] id est, in cordibus deuotorum Israelitarum p̄ magna & specialia gratiarum charismata. Quanuis itaq; filij Israel pro maiori parte fuerint mali, hæc tñ denominatio ascribit ḡnaliter populo illi, ꝑpter partem ipsius. [eroq; eis Deus:] hoc est, speciale eorum regimen, prouidentiāq; habebo, præcipua gratiæ dona conferā eis, & colar ab ipsis. [Et scient]per experientiā beneficiorum meorum. [quia ego dominus Deus eorum] specialiter, qui omnium sum dn̄s Deus generali dn̄io, [qui eduxi eos]seu patres eorum [de terra Aegypti, vt manerem inter illos.] Hoc sonat, quasi in terra Aegypti non habitauerit inter ipsos. Sed intuendum ꝙ de medio infideliū trāstulit dn̄s populum suum, vt populus inde subtractus, Deo plenius vacaret in solitudine, deinde in terra promissiōis, vtpote à praua societate hominum infidelium segregatus, inter quos à Dei obsequio multipliciter impediebatur. [Ego dominus Deus ipsorum.]

¶De spirituali huius vicesiminoni capituli sensu. Art. LVII.

Per hoc q̄d dn̄s iussit ipsum Aaron ac filios eius ante eorum consecrationē in sacerdotes, offerre diuersa, quæ exprimunt in litera, deinde lauari, & sacerdotalibus vestibus indui designatur, ꝙ ad sacros ordines ꝓmouendi, ꝓsertim ad sacerdotium ac præsulatum, debeāt prius in seipsis motus carnales ac bestiales, q per vitulum atq; arietem designantur, extinguere, & eos ad Dei honorē mactare: per opa q̄q; satisfactoria Deū sibi recōciliare, & insuper à quotidianis culpis per cōtritionē ac cōfessionem purgari, imo & bona opera, quæ p panes signata sunt, exercere, quę opa deuotionis pinguedine, quæ oleo significatur, oportet cōdire, ita vt ex interna syncceritate quæ p triticeā similā intelligit, orianf: sicq; sacerdos spiritaliter mortificatus, reformatus, lotus & exercitatus, debet ꝓgredi ad altare, sacerdotalia induere ornamenta, & sacrificare pr̄i æterno vnigenitum filiū eius. ¶Insuper p Aaron pontificem præfiguratus est Chr̄s, p vitulū vero indomitum gentilis populus recte exprimitur: p duos arietes immaculatos, populus q sub lege naturę, & item plebs quę sub lege scripta Deo seruiuit, accipiūtur. Per hoc ergo ꝙ Aaron vitulū vnū ac duos arietes immolauit, prēmōstrabatur, ꝙ Chr̄s in sua passione reconciliauit ac obtulit Deo pr̄i tā gentiles, q̄ eos q in lege naturæ ac lege scripta fuerūt. Pro oīm em̄ salute se obtulit. Quid vero p indumenta pōtificalia ac sacerdotalia expressa in textu, spiritualiter intelligat, in expositione mystica pcedentis capl̄i patuit. ¶Porro, ꝙ sacerdotes ac pontifex ꝓ seipsis hostias obtulerūt, hoc p̄mōstrauit, ꝙ sacerdotes euāgelicę legis nō tm̄ ꝓ alijs, sed & pro seipsis debeāt sacramentū altaris offerre. Sed & sanguinē Chr̄i debēt p deuotā cōmemorationē supponere extremo auriculę suę dextrę, pollici q̄q; dextrę manus ac pedis, vt semp sint ad obediēdū Deo prōptissimi, & passioni dn̄icę grati: veloces q̄q; ad audiēdū verbū Dei, ad exercendū q̄ iusta sunt, ad incedēdū viā iustitiæ, atq; ad imitādum vestigia saluatoris. ¶Postremo, p iuge sacrificiū dn̄s Iesus pulchre significat, qui licet semel oblatus sit in cōsummatiōe seculorum, tñ vt in Apoca. cōscriptū est, ab
Apo. 13. origine mūdi passus est p efficaciā suæ subuentionis, & offertur quotidie in altari. Ad vesperā q̄q;, videlicet circa mūdi occasum, & Antichristi tyrānide oīa obscurāte, nō cessabit ex toto offerri. Quod aūt cū agnis illis anniculis, Chr̄m innocētissimum significātibus, simul offerebatur panis ex simila cōspersa oleo factus, & vinum: quid aliud figurauit, nisi ꝙ Christus sub specie panis & vini fuerat iugiter immolandus, & indesinenter nunc immolatur? Verum de sacrificiorum legalium mystica significatione, in expositione Leuitici plenior erit tractatus.

¶Explanatio literalis capituli tricesimi. Facies q̄q; altare ad adolendum thymiama &c. Art. LVIII.

De Constructione, materia, forma, consecratione altaris thymiamatis, & de oblationibus quæ fiebāt in eo, nunc agitur. [Facies quoq; altare ad adolēdum thymiama] .i. ad hoc vt adoleatur seu crementur in eo thymiama siue incēsum. [de lignis sethim,]quæ imputribilia & incremabilia perhibentur. [habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, .i. q̄drangulum, & duos cubitos in altitudine. Cornua ex ipso procedent.]hoc est, in angulis superioribus huius altaris eminebunt seu prominebunt aliquæ eius partes, q̄si lignea q̄dā cornua, vel tāquam * pomelli pro decore altaris. [Vestiesq; illud auro purissimo:]hoc est, aureis laminis operies illud foris, [tam craticulam eius, quàm parietes per circuitum:]qui erant ex tabulis seu asseribus ligni præfati. Siquidem altare hoc concauum erat atque

portatile

Portatile: sic'q; per quatuor partes, instar scrinij habebat parietes ligneos qui deaurabantur. [Et cornua. Facies'q; ei coronā aureolā per gyrum:] Per coronā hāc intelligitur quædā eleuatura seu labrum, aliquantulū eleuatum sup altaris planitiem per gyrū ipsius, vel ad ipsius venustationē, vel ne supra altare posita, faciliter possent decidere, prout istud in expositione vicesimiquinti capituli plenius est expressum. [& duos annulos aureos sub corona p singula latera] huius altaris, [vt mittātur in eos vectes]. i. vectes ponātur p annulos, [&] ita [altare portetur,] quādo loca tabernaculi sunt mutanda pgredientibus filijs Israel. ¶ Circa hæc scribit Lyra: Expositores nostri cōmuniter dicunt, q in cornibus altaris pendebat craticula in modum retis facta, in qua ponebātur carbones viui, in quibus thymiama incendebatur. Hebræi vero dicūt, q ibi non erat craticula, & q in patella de altari holocaustorū deferebantur carbones ardētes, & in eadem patella cremabatur thymiama. Istud quoq; rationabilius reputat Lyra. Per foramina nāq; craticulę cecidissent cinerū fauillę sup altare. Sed istud nō videtur textui concordare, in quo sicut iam patuit, cōtinetur, tam craticulā eius. Ad qd Lyra respōdet, in Hebræo haberi, tam tectum eius. Ego autem credo, Hieronymū in trāsferendo ab Hebraica veritate nō recessisse, & nomen illud Hebræum, pro quo transtulit craticulam, esse fortassis æquiuocum: nec inconueniens reputatur, si aliqd tenuissimorū cinerū sup altare illud ruisset. [Ipsos qq; vectes facies de lignis sethim, & inaurabis. Pones'q; altare] thymiamatis [cōtra velū qd ante arcā pēdet testimonij.] Sanctus Hieronym⁹ & Hebræi ac Ioseph⁹, dicunt istud altare sitū fuisse nō intra sancta sanctorū, sed in sanctis seu exteriori tabernaculo, ex opposito veli qd diuidebat illas tabernaculi partes. Pendebat aūt velū illud an arcā testimonij. [corā ppiciatorio,] qd eminebat arcæ, & eā operuit. [quo] propiciatorio [tegitur testimoniū]. i. arca testimonij, vel tabulæ testamenti, quæ tn nondū erāt in arca, imo nec facta erāt, quādo hæc domin⁹ loquut⁹ est Mosi. [vbi loquar tibi.] Nam ppiciatoriū fuit qsi sedes Dei, & inde egrediebat interdū vox Dei loquētis cū Mose. Verūtamē beatus August. videt sentire, altare istud intra sancta sanctorū stetisse, cū & thuribulū aureū fuerit ibi, vt dicit ad Hebręos. Sed prior expositio verior reputat, nisi forte Augustini intētio fuerit, q istud altare ob suā dignitatē dictū sit sanctū sanctorū, vt infrà patebit, sic'q; cōmunionē habuerit cū sanctis sanctorū, ac p hoc noīe ac dignitatis participatiōe fuit intra sancta sanctorū. [Et adolebit incēsum sup eo Aaron suaue fragrās]. i. sup altare hoc Aaron & filij eius thymiama incendēt, qd suauiter redolebit, vt infrà patebit. Fuit qppe ex speciebus aromaticis valde suauibus cōfectū & mixtū. [Mane quādo cōponet lucernas, incendet illud.] Vt enī in expositiōe vicesimiquinti capituli patuit, in tabernaculo fuit cādelabrū, supra qd erāt septē lucernæ seu lāpades, quæ oēs ardebāt de nocte. Mane vero qtuor extinguebātur, & tunc thymiama incēdebatur. [& quādo * collocat eas ad vesperū.] Tunc enī qtuor illæ lucernæ rursus accēdebātur, & ita pōtifex eas disposuit, & accendit p se aut p inferiores ministros: tunc, inquā [vret thymiama sempiternū corā domino in generationes vestras.]. i. iugiter offerendum per successiones Israelitarum, durāte testamenti veteris statu & cursu. Deniq; secundum Thomā in prima Secundæ, literalis ratio huius incensi fuit, quatenus in tabernaculo esset odor suauis cōtra odorem nō bonum, qui in atrio tabernaculi causabatur ex mactationibus aīalium, & combustionibus holocaustorū. Ex quo apparet, verum nō esse qd aliqui dicunt, q in ipso altari de mane nō cremabat nisi thus, vespere aūt thymiama: quod & ex verbo sequenti probatur. [Non offeretis sup eo thymiama alterius cōpositionis]. i. super altare istud incensi nō immolabitis nisi thymiama & sacrificiū vnius commixtionis: quæ qualis fuerit, in fine hui⁹ narrat capituli. [nec oblatiōem & victimā, nec libabitis libamina.] Per oblationē, intelligit immolatio facta de rebus nō virentibus ac aridis: p victimā, immolatio de animalibus: p libamen, imolatio facta de materijs liquidis. Itaq; nullū horū licuit in altari incensi offerri, sed ad altare holocausti hæc pertinebāt. [Et deprecabitur Aaron super cornua altaris semel per annum] id est, pontifex cornibus altaris innitēdo, adstādo, aut se applicādo, orabit semel in anno, puta in die expiationis, quæ est decima dies Septembris pro populo. [in sanguine] ei⁹, [quod oblatum est pro peccato:] id est, cornua altaris incensi tingendo sanguine hirci ac vituli, qui tunc pro peccato populi offerentur. [Et placabit super eo in generationib⁹ vestris] i. ista agendo reconciliabit vobis Deum. [Sanctum sanctorū erit domino]. i. altare istud incensi seu sacrificiū ei⁹ erit valde sacratū, iuxta sensum, q in pcedenti capitulo altare holocausti, sanctū sanctorū vocatū est. Quod tn huic altari cōuenit magis q illi, qm sanctius in tabernaculo fuit. Istud aūt in cornib⁹ huius altaris agebat summus sacerdos post egressum suū ex sanctis sanctorū, vt in Leuitico scribit. Locutus'q; est dns ad Mosen: Quādo tuleris summā filiorū Israel. i. determinate scire volueris, quot sint viri in populo Israelitico, & numerū illū acceperis, [iuxta numerū dabūt singuli preciū p animab⁹ suis domino]. i. vnusquisq; eorum dabit certā pecunialē summā p ereptiōe vitæ suæ à mortis periculo, qd ei imineret, nisi istud impleret, & pecuniā istā offerret Deo p aīæ suæ salute. Quod fiet iuxta numerū Israelitarū, videlicet

Exo. 25.

Hieron. Iose. li. 3. An. Iud. cap. 11.

August. Hebr. 9.

Exo. 25.

Leui. 16.

videlicet quantûcûq; multi extiterint.[Et non erit plaga in eis quum fuerint recensiti.].i.numerati, si istud seruauerint, nisi forte aliūde plagari meruerīt.¶Circa hoc scribit Beda: Huius
Beda. ꝑcepti oblitus est Dauid, qñ populũ numerauit, ideo'q; plagā ipsi populo numerādo ꝑcuratuit. Verũtñ fuit & alia causa ꝑcussionis & plagæ illius, vtpote qm̃ ex quadā elationis vanitate mouebaŧ ad populi numerationē.[Hoc aũt]q̃d sequitur, [dabit oĩs qui trāsit ad numerũ] hoc est, qui vicesimũ annũ attigerit:[Dimidium sicli iuxta mensuram templi. Siclus viginti obolos habet.]Siclus q̃ vtebātur in tēplo, habebat (vt Iosephus narrat) quatuor drachmas,
Iose. li. 3. An. Iud. cap. 12. & drachma cōtinebat obolos quinq;. Fuit aũt & aliud genus sicli, q̃ vtebanŧ vulgares.[Media pars sicli offereŧ dño. Qui habeŧ in numero à viginti annis & suprà, dabit preciũ. Diues
*nihil nō addet ad dimidiũ sicli, & pauper*non minuet.] hoc est, vnusquisq; offeret ęque multũ in casu isto, ne diuites pauperibus se ꝑferrent, atq; vt ex numero dimidioꝝ sicloꝝ scireŧ multitudo viroꝝ numeratoꝝ.[Susceptam'q; pecuniā quæ collata est à filijs Israel,].i. summā pecuniæ oblatā ab Hebræis recēsitis,[trades in vsus tabernaculi testimonij] hoc est, sacerdotibus & ministris tēpli seu tabernaculi, ꝓ expēsis necessarijs ad faciendũ ꝑfatam oblationē pro peccatis populi, & cremationē incensi. Nam q̃ pro cōmunitate fiebāt, de cōmunitatis sumptibus exhibebanŧ.[vt sit monimentũ eoꝝ corā dño, & propicieŧ aĩabus eoꝝ. Locutus'q; est dominus ad Mosen, dicens: Facies & labium æneum cũ basi sua ad lauādum.] Labiũ hoc, fuit
3. Reg 7. vas magnũ lauatorium, formatum vt cōcha grādis, cuius basis fuit fundus seu cōcauitas ei⁹, q̃d tertio libro Regum diciŧ luter, & etiam labrum vocaŧ. [pones'q; illud inter tabernaculũ testimonij & altare.]Ponebaŧ em̃ in atrio tabernaculi inter ostium eius & altare holocaustorum.[Et missa aqua,]hoc est, in lauatorium istud fusa aqua,[lauabũt in ea Aaron & filij ei⁹] eoꝝ'q; posteri [manus suas ac pedes, qñ ingressuri sunt tabernaculũ testimonij.]Similiter qñ & egredienŧ ad populum,[& qñ accessuri sunt altare] incēsi, q̃d fuit in tabernaculo. Et hoc fuit, dum accepturi erāt sacras vestes ad sacrificandũ seu adolēdum incensum. ideo subditur: [vt offerant in eo thymiama domino.]Quod agebāt bis q̃libet die, vt patuit.[ne forte moriantur].i. ne propter transgressionē huius ꝑcepti, subito punianŧ ꝑ mortē nō solum corporalem ac tēporalem, sed etiā condemnenŧ. Et addiŧ, forte, qm̃ in Dei liberrima potestate est pœnā iustam infligere, & misericorditer parcere, indulgere, aut differre.[Legitimum sempiternum erit ipsi & semini eius]hoc est, ꝑceptum istud erit iugiter obseruandũ Aaron & filijs eius, eoꝝ'q; posteris[per successiones.] Ex dictis eliciunt quidam, ꝙ sacerdotes nudis pedib⁹ ingredieban̄ŧ & exibant tabernaculũ. Per oblationē vero thymiamatis, quidam intelligũt hic thurificationē, quæ fuit cōsummatio quædam sacrificij immolati. nam fuit signũ deuotionis offerentium. Et sicut præhabitum est, sacrificia illa nō erant Deo accepta, nisi ex offerentium fide & deuotiōe. Propter q̃d ad Hebręos asseritur: In priori q̃dem tabernaculo, hoc
Hebrę. 9 est, in anteriorē tabernaculi partē semꝑ introibāt sacerdotes, sacrificioꝝ officia cōsummantes. ¶Præterea, ꝑ lotionem manuũ ac pedum pōtificis & sacerdotũ, significabatur purificatio actionũ & affectionum illoꝝ. Sequiŧ de compositiōe & effectu olei vnctionis.[Locutus'q; est dñs ad Mosen, dicens: Sume tibi aromata electæ smyrnæ] Vel, vt alij habēt, myrrhæ primæ & electæ,[quingētos siclos,]loquēdo de siclo q̃ viginti obolos habet, de quo nunc dictũ est.¶Circa hoc ait Beda: Smyrna Græce, Latine diciŧ myrrha, q̃ est arbor in Arabia quinq; cubitoꝝ, cuius virgulta Arabes exurunt, vt melius pullulēt atq; fructificent. Ex quoꝝ odore incurabiles morbos cōtraherent, nisi fumo storacis occurrerēt. Alij q̃q; dicũt ꝙ myrrha est aromatica arbor, cuius gutta seu lachryma duplex est: vna ꝑ modum sudationis emanās, q̃ melior est, & prima myrrha vocaŧ: Alia ꝑ corticis incisionē, & nominatur myrrha secunda. [Et cinnamomi mediũ.i. ducētos quinquaginta siclos:] Cinnamomũ, secundum Glossam, est virgultum duoꝝ cubitoꝝ, in India vel Aethiopia nascēs, in modum cannę, subtiles ac replicatos calamos habēs, nigri cinereive coloris, q̃ fracti, reddunt visibile spiramētum: atque vt alij dicunt, duplex est cinnamomũ: vnum, q̃d nihil aut modicum habet odoris: aliud magis aromaticum, cortex'q; eius preciosior fertur q̃ lignum. Vnde & vtrunq; ꝑ se ponderatur. [calami similiter ducētos quinquaginta siclos.] Calam⁹ est arbor, virgultum, seu species aromatica iuxta Libanum, & bonum reddit odorē. [Casiæ q̃q; quinquaginta siclos.] Casia est arbor aromatica robusti corticis, purpureis folijs, habēs cinnamomi virtutem, sed inferiori gradu potentiæ.[in pōdere sanctuarij]q̃ in tabernaculo & tēplo vtebanŧ ministri, q̃d à pōdere vulgari differebat.[& olei de oliuetis] videlicet olei oliuaꝝ, non nucum, neq; raparum,
Exo. 29. [mensurā hin.]hoc est, sextarij, de qua mensura dictum est ꝑcedēti capitulo.[Facies'q; vnctionis oleum sanctum].i. ad diuina ordinatum[vnguētum compositum ope vnguentarij]hoc est, per oĩm hoꝝ cōmixtionem, prout vnguentarij, vtpote artifices in compositione & cō-
Ex. 25. 26 27. 28. 29 mixtione vnguentorum periti, facere solēt.[Et vnges ex eo tabernaculũ testimonij, & arcam testamenti, mēsam'q; cũ vasis suis, candelabrum & vtēsilia eius, altaria thymiamatis & holocausti:]q̃rum vnum fuit altare thymiamatis, & alterũ holocausti.[& vniuersam supellectilē

quæ ad

quæ ad cultũ eorũ pertinet.] De oĩbus istis à capitulo 25. & deinde, est dictũ.[sanctificabisq́ omnia] ista, consecrando & aptando ea ad cultum diuinum. Et facile est pensare, q͡ non vngebantur per totam superficiem suã, sed digito tincto in oleo, fiebat in certis partibus quædam linitio.[& erunt sancta sanctorũ].i. valde sancta, præsertim comparatione rerũ non consecratarum, q̃ in communem hoĩm veniunt vsum. Alter autem interior pars tabernaculi dicta est sancta sanctorũ, sicut ex præhabitis constat.[Qui tetigerit ea, sanctificabitur].i. q̃ idoneus fuerit aliquid horũ contingere, ex hoc quandam sortiet̃ sanctificationem seu ordinationem, habitudinemq́ ad Deũ. Vel sensus est, q͡ ministri volẽtes tangere ea, prius sanctificare se debeant. Veruntamen non licebat q̃buslibet tãgere, immo nec cernere arcam. [Aaron & filios eius vnges,] videlicet ipsum Aaron in capite suo ac manibus, filios autẽ eius in manibus tm̃, vt aliqui dicunt. Alij vero opinantur, q͡ filij Aaron non vngebant̃ hoc oleo puro, sed q͡ adspergebantur q̃dam commixtione facta de oleo isto & sanguine animalis oblati, vnde in expositione præcedentis cap. dictum est plenius. [sanctificabisq́ eos].i. taliter cõsecrabis,[vt sacerdotio fungant̃ mihi.] Augustinus vero videt̃ sentire q͡ vngebant̃ hoc oleo. Nã ait: Oleo illo q̃ cuncta puncta sunt, etiam sacerdotes vngebant̃, vt sacerdotio fungerent̃.[Filijs q̃q; Israel dices: Hoc oleum vnctionis sanctũ erit mihi].i. ordinandũ & expendendũ in rebus diuinis, non applicandum vsui hoĩm. [in generationes vestras. Caro hoĩs non vnget̃ ex eo].i. nemo corpus suum ex tali vnctione vnget aut liniet. Aliq̃ aũt pars corporis regum atq; pontificũ, aut etiam sacerdotũ vngebat̃ ex eo: q̃m sublimes p̃sonæ in tantis officijs cõstitutæ, erant diuinæ, & vicarij Dei, atq; inter Deũ & hoĩes cæteros medij.[Et iuxta cõpositionẽ eius nõ facietis aliud].i. ex eisdẽ materijs, p̃sertim in tali ꝓportione acceptis, nõ facietis aliquam vnctionẽ in vsus humanos. Ex alijs aũt rebus & speciebus poterant fieri vnctiones humanæ: immo, vt aliq̃ arbitrantur, ex eisdem materijs in alia ꝓportione assumptis: q̃d certum non reor.[q̃a sanctificatum est].i. oleum istud ad diuina duntaxat est ordinatum. [& sanctũ erit vobis].i. in tanta veneratiõe habendũ, vt non p̃sumatis illud humanis vsibus applicare. [Homo q̃cunq; tale] oleum [cõposuerit, & dederit ex eo alieno].i. hoĩ extraneo vel cuicũq; cui illicitũ est eo vti.[exterminabit̃ de populo suo].i. mortem merebit̃, immo & peccando mortaliter, societate priuabit̃ electorũ. Seq̃tur de cõpositione thymiamatis.[Dixitq́ dñs ad Mosen: Sume tibi aromata].i. materias boni odoris, videlicet [stacten].i. myrrhã electã & primam, induratã secundũ expositores,[& onychã].i. ostreã paruam dulciter redolẽtem, q̃ magnitudinẽ habet vnguis humanæ, & alio noĩe vngula nuncupat̃. [& galbanũ boni odoris.] Secundũ Glossam, galbanũ seu galbanus est succus ferulę boni odoris, & nascit̃ in Syria optimũ: cartilaginosum est & minus lignosum, cuius odore fugant̃ serpentes. Alibi legit̃ q͡ sit lachryma cuiusdã herbæ, similis ferulæ, grana habẽs vt faba, & vt granũ fabæ glutitũ, medetur tussi: subuenit q̃q; cõquassationi lapsi de alto, epilẽticis vtiliter adhibet̃, fumigio serpentes excludit: oleo mixto punctum, vim serpẽtis nõ admittit: oleo splẽdido mixtũ à serpentibus comestũ, necẽ infert eisdẽ: dolorẽ dentiũ, si apponat̃, tollit. Antiq̃tate vero & alijs ex causis amittit bonũ odorẽ. Ideo litera exprimit, galbanũ boni odoris. [& thus lucidissimũ:] vtpote impmixtum, seu non admixtũ resinæ, p̃ quã sua puritas obfuscat̃. [Aeq̃lis ponderis erunt oĩa].i. q̃tuor species istæ.[faciesq́ thymiama compositũ ope vnguentarij,] Ad vnguẽtarium q̃ppe pertinet, vnguenta & thymiama componere, mixtũ diligenter & purũ.] Ea nanq; quæ Deo offeruntur, & eius cultui mancipantur, debent esse præcipua.[& sanctificatione dignissimum].i. aptissimum applicari in Dei obseq̃o seu consecrari. [Cumq́ in tenuissimum puluerem vniuersa] hæc q̃tuor [cõtuderis]. i. in mortariolo comminueris[*portes ex eo,] s. thymiamate sic p̃mixto[corã testimonio tabernaculi].i. ante altare incẽsi, vt tempore opportuno crem etur sup altare,[in q̃ loco apparebo tibi:] loquẽdo tecũ ibidem quandoq;.[Sanctum sanctorũ erit vobis thymiama. Talẽ compositionem non facietis].i. præcipio ne faciatis talem mixturam [in vsus vestros] ex eisdẽ speciebus & pari proportione acceptis.[q̃a sanctũ est domino.] iuxta sensum de oleo vnctionis inductũ.[Homo quicunq; fecerit simile] thymiama seu mixturam,[vt odore illius perfruatur, peribit de populis suis]. i. tollet̃ de terra viuentiũ. *pones

¶De spiritali huius cap. XXX. intelligentia. Arti. LIX.

PEr altare incensi, in ipso tabernaculo constitutũ, congregatio p̃fectorũ signat̃, q̃ in ipsa ecclesia virtutibus fragrant, & bonus sunt odor Dei, in q̃bus sunt sacrificia laudis diuinæ, vota sancta, flamma amoris, dulcedo orationis. Ideo hoc altare constitutum est ex lignis sethim, q̃m cõgregatio talis ex personis mente indiuisis, & vitiorũ putredinẽ non recipientibus, constat. Est q̃q; quadrangulum. i. æqualitate iustitiæ perornatum, atq; virtutibus comproportionatum, habens longitudinis cubitũ vnũ, vtpote spei longanimitatẽ, & vnũ latitudinis cubitũ. i. charitatis extensionẽ, duos vero in altitudine, q̃m Deũ contẽplant̃ viri p̃fecti, tã p̃ visibilia q̃ p̃ inuisibiles eius effectus. Vel vnus altitudinis cubitus, est contẽplatio Dei ex lumine naturali & sapiẽtia acq̃sita: alter cubitus, contẽplatio supnaturalis ex fide & dono

sapiētiæ infusæ. Deniq; altare istud minus fuit altari holocaustorum, quia perfecti pauciores sunt imperfectis. Cornua ex ipso procedent. Prælaturæ nanq; & ecclesiasticæ potestates ac authoritates, ad tales viros potissimū spectāt. Vestiesq; illud auro purissimo. Corda eadē perfectorum, syncera puritate ornant tā in seipsis q̄ in interioribus actibus suis, in verbis quoq; & factis, faciesq; coronā aureā per gyrum. Per coronā aureā, potest intelligi timor Dei filialis, vel præclarissima virtus iustitiæ, cum in Ecclesiastico scriptū sit: Timor Dei, corona iustitiæ. Viri aūt perfecti, iugiter timorati ac iusti in oībus esse nituntur. Et duos annulos aureos sub corona. Hi annuli
Eccl 1.

sunt virtus misericordiæ & donum pietatis, seu exhibitio operum misericordiæ corporaliū, & exhibitio spūaliū misericordiæ operum, per q̄ viri virtuosi ferūtur ad alios mediātibus vectibus q̄ annulis inserūt. i. recta intētione ac vera discretiōe, per quas opa misericordiæ rectificāt ac moderant. Ponesq; altare ante velū q̄d ante arcā testimonij pēdet. Hoc velū est obscuritas fidei, mortalitas carnis, distātia quoq; inter viā ad patriā. Perfecti itaq; in hoc statu ante hoc velum
1. Cor. 5. sunt positi, ita q velū istud mediat inter Chrm̄ & eos, quia dū sunt in corpore, peregrināt à domino, & contēplantur per speculū in ænigmate. Et adolebit incēsum sup eo Aaron. i. Christus pontifex summus, corda perfectorum accendet & excitabit ad orationes ardentes, ad incensa votorum, ad suauissimos charitatis ac pietatis affectus. Qn̄ cōponit lucernas, id est, septem dona spūs sancti in mente ornat & actuat, mane ac vespere, vtpote in exordio cōuersionis seu virtuosę conuersationis, & in fine ipsius: immo & in motu gratiæ præuenientis, ac cōplemento gratiæ consummantis. Nempe q incipit, ipse consummat. Non offeretis super eo thymiama cōpositionis alterius. i. infectionē carnaliū desideriorum, aut appetitū laudis humanæ, neq; orationes inordinatas, in quibus vel temporalia spūalibus præferuntur, vel saluti cōtraria postulantur, aut de proprijs meritis nimis præsumitur. Et deprecabitur Aaron super cornua altaris semel per annū in sanguine. Dn̄s ac saluator iugiter interpellat pro nobis. Verunth̄ specialiter semel in anno, hoc est, in anniuersario suę fructuosissimę passiōis die, i ipso *parasceue sancto, in q̄ sanguinis sui precio specialissima gratiarum munera impetrat ac largit suis fidelib⁹. Ipse enim, inquantū mediator & aduocatus, postulare impetrareq; dicitur: atq; vt Deus, exaudit & cōfert. Loquut⁹q; est dn̄s ad Mosen, dicēs: Qn̄ tuleris summā filiorum Israel, dabūt singuli preciū pro aīabus suis. Per Mosen dn̄s Iesus designat. Itaq; dum saluator vasa misericordiæ sibi assumit, & eos ad spiritales dirigit pugnas contra inuisibiles hostes, singuli dare tenentur precium. i. humilem confessionē, veramq; obedientiā pro suarum animarum salute, ita
2. Tim. 2 vt omne bonum Deo ascribant, & iuxta pręcepta ipsius viriliter præliētur, quia nō coronatur, nisi q legitime certauerit. Susceptamq; pecuniam trades in vsus tabernaculi. i. vniuersa opa fidelium virtuosa, ad commune bonum ecclesiæ, & in generalem eius thesaurum sunt referenda, vt sibi mutuo suffragentur, & particeps sit vnusquisq; omnium timentium Deum, quia per charitatem oībus omnia communicantur. Facies & labium ęneum. Per labium istud, cōfessionis sacramentum, contritionisq; aqua & examinatio conscientiarum recte intelligūtur, in quibus in sacris ordinibus constituti, potissimum sacerdotes, lauare, purgare & decorare se debent, anteq̄ alicuius sacri ordinis exequantur officium, & præsertim anteq̄ corpus &
Exo. 38. sanguinē saluatoris cōsecrare, offerre ac sumere audeāt. Et sicut in labio æneo erant specula quædā mulierum per gyrum, in quibus cōsiderabant sacerdotes, an sufficiēter loti cōsisterēt, sic sacerdotes ac ministri ecclesiæ in scripturis & cōuersatiōe sanctorum intueri ac cōspicere debēt, an aliq̄ culpæ macula in ipsis remāserit. Insup per oleū vnctionis potest intelligi contēperatio quatuor cardinaliū virtutū, in corde, seu quatuor euāgeliorum instructio ordinatissima, q̄ oleo oīa nr̄a vngenda sunt & cōdienda. Porro per thymiama designatur feruens oratio, in q̄ humilitas, charitas, fides & latria debent, tanq̄ quatuor aromaticæ species, cōcurrere ac misceri. Nec oleo ac thymiamate isto honorandus, colendus, fouēdus est aliquis, nisi Deus, cuius honor & gloria in omnibus sunt quærendi, atq; in quo duntaxat gloriari oportet ac licet, vniuersa & singula bona ei cum gratiarum actione & humilitate semper attribuendo.

¶ Declaratio cap. 31. Loquutusq; est dominus ad Mosen. Arti. 60.

MOdo describit, qualiter Deus iussit præfata præcepta exquutioni mandari. [Loquutusq; est dn̄s ad Mosen, dicens: Ecce vocaui ex nomine]. i. nominatim vocare decreui, & nunc voco, atq; ad tanta opa exequēda eligo, vel potius electum ostēdo. [Beseleel filiū Huri filium Hur de tribu Iuda.] Quis fuerit iste Hur auus Beseleel, & quis iste Beseleel, diffu-
Exo. 17. se tractatū est suprà in expositiōe capituli 17. quia vt ibi probatum est, Hur ille fuit maritus Marię sororis Mosis. [& impleui eum spū Dei]. i. donis spūs sancti, videlicet sapientia & intelligētia & sciētia. Cōsuetudo scripturę est, vt q dicit spū Dei repleri, intelligat donis gratię gratū faciētis impleri. Sapiētia aūt & sciētia interdū designāt specialia spūs sancti dona, ad gratiā gratificantē spectātia, q̄ sine charitate non habent, vt cū loquit Esaias: Requiescet super
Esaię 11. eum spūs sapientiæ &c. Interdum vero designant dona gratiæ gratis datæ, vt cum ait Apo-
1. Cor. 12 stolus: Alij per spm̄ datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ. Deniq; sapientia proprie pertin-

tinet ad diuina & increata, scientia ad creata. Veruntñ quoniam in hoc loco, mox (vt dictũ est) impleui eum spũ Dei, adiectum est, [sapientia & intelligentia & scientia in omni opere ad excogitandum*fabre]. i. artificialiter & industriose, [qcquid fieri potest ex auro & argento & ære & marmore & gemmis & diuersitate lignoꝝ.] Sapientia, intelligentia & sciẽtia videntur nunc sumi, ꝓut pertinent ad dona gratiæ gratis datæ, & prout versant circa obiecta creata. Sicq; p hoc ꝙ dñs ait, impleui eum spũ Dei, non designatur per hæc verba impletus donis pertinentibus ad grãm gratum facientẽ, sed donis p̃fatis ad grãm gratis datã spectantibus. Nihilominus reor, viꝝ illum ad tanta exequenda electum, fuisse virtuosum & gratia gratificante ornatum, p̃sertim qñ ad ista agenda vocatus est, q̃uis postea peccauit cum cæteris, ita ꝙ terram ꝓmissionis intrare demeruit. Nã & super illud, Vocaui te ex nomine, dicit Glossa interlinearis, tanq̃ mihi chaꝝ & notum. Itaq; dicitur, impleui eum spũ Dei. i. donis spũs sancti, de qbus subiungitur, sapientia, intelligentia, & scientia in omni opere. Omnis etenim sapientia, oĩs intelligentia atq; scientia, sunt à Deo, siue per infusionem, siue per acqsitionem & studium. Quanuis autem ista sciẽtia fabrilis possit naturaliter obtineri, videtur tamen vir iste supernaturaliter per habitus infusos edoctus, ad faciẽdum ea q̃ diuinitus iussa sunt fieri, p̃sertim opera tam inuisa. ¶ Sed qualiter distinguuntur modo hæc tria, sapientia, intelligentia & scientia? Posset qs dicere, ꝙ sapientia refertur nunc ad ea quæ fabre fieri queunt ex metallis, de qbus ait, Quicquid fieri potest ex auro & argento & ære. Intelligentia vero ad ea quæ ex lapidibus fieri valent, de qbus subiungitur, marmore & gẽmis. Scientia autẽ ad ea quæ fiunt ex lignis, de qbus adiectum est, & diuersitate lignoꝝ. Veruntñ aptius arbitror, tria hæc referri ad vnũquodq; opeꝝ hoꝝ, ita vt dicatur Beseleel impletus sapiẽtia ad faciendum omnia ista, inquantum intellexit spiritales rationes, cur ista sic essent formanda ad Dei honorem: Intelligentia q̊q;, quantum ad actuales considerationes acutas & practicas circa agenda, vel quãtum ad introductionẽ formaꝝ & compaginationũ: Scientia vero, quantum ad habitualem notitiã, seu q̊ ad discernẽdum ac p̃parandum materias. [Dediq;]. i. dare decreui & nunc do [ei socium]. i. adiutorẽ & coopatorem, tamen minus peritũ, [Ooliab filium Achisamech de tribu Dan,] cui etiã dedi sapientiã, intelligẽtiam & scientiam circa p̃dicta, sed non in tãta perfectione. Porro tribus Iuda fuit præstantior & regalis, quã in multis Deus p̃honorauit, qm̃ incarnari ex ea elegit. Tribus aũt Dan quasi vilior reputabat. Attamẽ Deus non solũ ex nobiliori, sed item ex viliori vnum elegit artificẽ, quia abiecta mundi non despicit dñs, nec est apud eum personaꝝ acceptio, nec eius volũtas est vt maior contemnat minorem. Et in corde*omnis eruditi posui sapientiã, vt faciant cuncta quæ præcepi tibi]. i. cunctis prudentibus artificibus artem fabre agendi infudi, vel auxi, vt oẽs simul sum pti, faciãt cuncta quę fieri iussi, & vnusquisq; eoꝝ cooperetur iuxta traditã sibi prudentiam. Quæ autem oĩa agere debeãt, subditur: [Tabernaculum fœderis, & arcã testimonij, & propiciatoriũ quod super eã est, & cuncta vasa tabernaculi, mensamq; & vasa eius, cãdelabrum purissimum cum vasis suis, & altare thymiamatis & holocausti, & omnia vasa eoꝝ, labium cum basi sua, vestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti & filijs eius, vt fungantur officio suo in sacris, oleum vnctionis & thymiama aromatum in sanctuario. Omnia quæ præcepi tibi, facient.] Omnia ista in præcedentibus capitulis habita sunt atq; exposita. Consequenter Deus seriose resumit præceptum de sabbati obseruatione, ne forte filij Israel æstimarent se posse in sabbato aliquid exercere circa prædicta, p̃sertim quoniã ad Dei cultum fiebant. Aliqua etiam addit circa pręceptum hoc, & clarius illud exponit. [Et loquutus est dominus ad Mosen, dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Videte vt sabbatum meum custodiatis]. i. diem sabbati meo cultui specialiter deputatam celebretis. [quia signum est inter me & vos]. i. speciale argumentum atq; indicium, ꝙ mei cultores estis, & legem à me datam habetis, [vt sciatis] per practicã notitiã & præcepti mei custodiam, [quia ego dñs qui sanctifico vos]. i. ad meum cultum specialiter vos applico, & mentis sanctitatem confero his q obediunt mihi pfectẽ. [Custodite sabbatũ meũ, sanctũ est enim vobis]. i. ad vestrã salutẽ & sanctificationẽ illud vobis iniũxi, q̃uis ad maiestatis meæ honorem & gloriã referã hoc. [Qui polluerit]. i. violauerit & inhonorauerit [illud, morte moriat.] Nã corporaliter occidebatur, si transgressio eius palã innotuit, seu ꝓbari testibus potuit. Moriebat quoq; in anima, peccãdo mortaliter. [Qui fecerit in eo opus] seruile ac lege ꝓhibitum, [peribit anima illius de medio populi sui.] quia in æternum dãnabitur, nisi forte pœniteat. [Sex diebus facietis opus, in die septimo sabbatum est, requies sancta dño. Omnis qui fecerit opus in hac die, morietur. Custodiãt filij Israel sabbatum, & celebrent illud in generationibus suis. Pactum est sempiternũ inter me & filios Israel]. i. præceptũ seu fœdus pacis ac amicitiæ, duratuꝝ p omne tempus veteris testamẽti, immo & in nouo testamẽto ꝑmanet celebratio sabbati spiritaliter & æqualenter. [signũq; ꝑpetuũ &c.] qa ego sum Deus eoꝝ, & ipsi populus meꝰ. [Dedit q̊q; dñs Mosi, cõpletis huiuscemodi sermonibus in monte Sinai]. i. postq̃ loquutus est Mosi omnia

*non habent fabre

1. Cor. 12

*hois

Exo. 25. 26. & 27.

hucusq; descripta à cap.20.inclusiue,[duas tabulas testimonij lapideas,] in qbus cōtinebant decē pcepta,p q̄ Deus ptestatus est,esse se Deū,legislatorē ac iudicē Hebręorum,p quorum etiā obseruantiā pceptorum populus testabat realiter se esse populū Dei,[scriptas digito Dei.] Angelus qppe in psona Dei apparuit Mosi,& exarauit scripturā tabularum illarum,de qbus in expositione sequentis capituli plus dicet. ¶Iuxta spiritalē intelligentiā,p Beseleel eiusq; sociū,intelliguntur boni & electi plati, quos instruit Deus, qliter ex hoibus diuersorum morum, donorum ac pprietatū, debeāt Deo cōstruere vnā particularē ecclesiā, domū ac plebē, q̄ per dona grę ac virtutes sit cōcors atq; vnanimis.Sicq; p aurum possunt intelligi,q ingenio & naturali sapientia pollēt:p argentū,q facūdia & inferiorum rerum scientia fulgēt:p æs,q fortitudine atq; cōstantia decorant:p marmor,q inconcussam habēt patientiā:p gēmas, q occultis ac specialibus donis,habilitatibus,dispositiōibus pornantur:p diuersitatē lignorum,hi q multiplici fructuositate & vtilitate resplēdent,q oēs in eisdē obseruātijs ecclesiasticis ac religiosis p regimēsa piētis pastoris cōmunicant:immo p Beseleel potest intelligi Chrs,cuius animā Deus trinitas p vniuersis & singulis impleuit omni sapientia, intelligentia atq; scientia in omni ope ecclesiasticæ ædificatiōis,ad excogitādum qliter varijs modis,artificiosisq; vijs hoīes in pdictis donis differētes,possent cōuerti,cōcordari,atq; in vnā cōpagē ecclię redigi.Cuius socij potest chorus aplorum intelligi.Per cæteros vero eruditos ac desup illustratos,cęteri pdicatores ac psidentes idonei,quorum est verbo & ope,orōnibus & exēplis ecclesiā,potissimū sibi com-

Psal. 67. missos,ædificare,ita vt habitēt vnius moris in domo.Quos Deus vocat ex noīe,qa nō ingerūt semetipsos ad onus platiōis.Per hoc demū,q De' vnū de tribu Dan ad tāta agēda elegit, pfigurabat,q multos secūdū carnē ignobiles fuerat in lege euāgelica pmoturus ad spūale sui ædificiū ppli. Nā & piscatorē constituit suū gnalē summū ac plenū vicariū sup totā ecclesiā.

¶Expositio cap.32. Videns autem populus q moram faceret Moses. Arti.61.

QVàm necessarium fuerat populo tradi præcepta cultus vnius Dei, cōstat ex his quæ in isto scribuntur cap.quia tam cito ad idololatriam corruerunt.[Videns autem populus q morā faceret Moses descendēdi de monte].i.q tandiu tardaret redire à cacumine montis Sinai,[congregatus aduersus Aaron.]Recte ait scriptura,aduersus Aaron,quoniam congregatio illa fuit ad rem ipsi Aaron valde nociuam,& forte per modū aduersantium & comminantium corā eo consurrexerunt.[ait]populus:[Surge,fac nobis deos q nos pcedant.Mosi enim huic viro q nos eduxit de terra Aegypti,ignoramus qd acciderit.]Ioseph'

Iose.li.3. An.Iud. cap.6. refert q qdā eorum dixerūt Mosen cōestum à bestijs,alij translatū à dño,alij sanæ mētis cū Deo philosophantē,alij vero dixerunt se nescire qd ei interim cōtigisset,& cur tantā faceret morā.Atq; secundū Glossam,putabant eum interijsse,aut aliqd ei accidisse,vt non posset reuer-

Eusebi'. In R.Pa. ti.Porro in Scholastica historia fert:Excusant se Hebręi,dicētes q *Heloi,non tm̄ deos,sed etiā dños sonat,& dicunt illos petisse solum duces itineris. R. Paulus etiam scribit: Populus non petiuit ab Aaron vt faceret eis deos ad colendum, sed solum ad ducatum itineris. Sed stulta videtur excusatio ista,cum litera iam testet eos vitulum adorasse. [Dixitq; ad eos Aaron:Tollite inaures aureas de vxorum filiorumq; & filiarum vestrarum auribus,& afferte ad me.]Mirum q Aaron tā cito acquieuit sceleratissimæ petitioni illorum.Ad quod respondetur,q scriptura omnia non exprimit quæ contigerunt.Vnde nec Aaron tam cito acquieuit,vt litera sonare videtur.Communiter enim dicitur,q Hur,quem Moses simul cum Aaron præposuit populo,loco sui restitit petitioni illorum,atq; redarguit illos,& q eum ideo occiderunt:vel vt aliqui dicunt,spuendo in eius faciem,suffocauerunt. Quo viso, metuens Aaron, acqeuit.

R.Paul'. Veruntamen Rabbi Paulus reprobat dictum illud de occisione ipsius Hur, tum quia scriptura hoc recitasset tam virtuosum & exemplare opus Hur huius,tum quoniam Aaron interfectionem illius pro sua excusatiōe allegasset, tum quia Moses repræhendisset populum de homicidio tam nefando.Verum (vt tactum est) scriptura multa etiā valde notabilia recitare omittit,& si Aaron excusasset se per ipsius Hur interfectionem,accusasset proprium imperfectum,qa & ipse idem potius debuit tolerare,q̄ tam dire peccare.Glossa etiam protestatur,q Aaron non audebat resistere,qa sciebat populum pronum ad occidendum.¶Quæri potest,cur Aaron potius petijt sibi afferri aureas inaures,q̄ aliud aurum.Ad quod Glossa & alij concorditer dicunt:Rem difficilem postulauit ac iussit,vt illos à proposito reuoca-

August. ret.Hinc Augustinus:Intelligit Aaron difficilia pcipere,vt hoc modo illos ab intētione reuocaret.Aurum etenim inaurium,purius chariusq; consistit.Alij quoq; dicunt,q æstimauit vxores, filios ac filias non faciliter permissuros, vt ornamenta sua tollerentur ab eis, ex auaritia & curiositate.[Fecitq; populus q̄ iusserat,deferens inaures ad Aaron.]Erāt enim ad malū pnissimi. [Quas cum ille accepisset, formauit opere fusorio, & ex eis vitulum conflatilem.] Opus fusorium atq; conflatile appellatur, qd per liquefactionem & ignem ad aliquā formā perducitur.Istud aūt fecit Aaron.i.fieri iussit seu fecit per quosdā artifices. Alij tn̄ dicunt q solum piecit inaures in ignem,& opere dæmonum conflatus sit vitulus. Vnde Aaron infrà

se excusans: Proieci, inquit, aurum in ignem, & egressus est hic vitulus. Textus tamen apertissime dicit, quod Aaron opere fusorio fecit hoc. Lyra quoque refert in Hebræo haberi, Formauit in stylo. Circa quod quidam Hebræi affirmant, quod cum stylo pinxit in tabula similitudinem vituli, tradens artificibus, vt iuxta hoc facerent. Sed cur potius fecit eis simulacrum vituli, quam alterius rei? Rndetur, quoniam taurum, bouem seu vitulum, in Aegypto cum Aegyptijs adorauerunt. [Dixeruntque: Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti.] O quanta amentia, quam infinita stultitia, quam enormis ingratitudo, opera summi omnipotentisque Dei, tam præclara & antea nunquam visa, asscribere idolo: & Dei, cuius beneficia tot & tanta erant experti, tam cito, tamque faciliter obliuisci. Sed cur de vno idolo loquebantur pluraliter, Hi sunt dij tui? Ad hoc quidam respondet, quod ad reuerentiam idoli hoc fecerunt, quemadmodum magnæ personæ de se loquuntur, Nos præcipimus. Sed quamuis excellentes personæ ita loquuntur, non tamen proprium nomen, nec nomen suæ dignitatis aut officij pluraliter exprimunt. Non enim dicunt, Nos Guilhelmi reges, nos Ruperti episcopi: sed, nos Guilhelmus rex, nos Rupertus episcopus. Nec subditi dicunt de principe suo aut prælato, isti sunt reges nostri: vel, hi sunt præsules nostri. Ideo dici potest, quod ex consuetudine modi loquendi idololatrarum, ita loquuti sint, vel plurale pro singulari sumpserunt. Siquidem 2. Esdræ libro habetur: Cum fecissent sibi vitulum conflatilem, & dixissent, iste est deus tuus qui eduxit te de Aegypto, fecerunt blasphemias magnas. [Quod cum vidisset Aaron,] Hic sumitur videre pro audire. Cum enim audisset verba prehabita, fecit quod subditur, [ædificauit altare coram eo,] videlicet vitulo, quem (vt fertur) statuerunt in loco erecto. Non ex proprio corde fecit hoc Aaron, sed vel importuna ac improba gentis instantia, & timore violentiæ sibi inferendæ, nisi sic faceret, vel vt prauitatem impiæ plebis hac occasione aliqualiter ab actu idololatriæ retardaret, puta tandiu, quousque constructum esset altare: alias mox adorassent simulacrum: immo nonnulli affirmant, quod proprijs manibus fecit altare, vt sic ab idololatria eos retardaret diutius, & quousque Moses reuerteretur, quem sperauit breuiter reuersurum, & illos ab idololatria penitus repressurum. [Et præconis voce clamauit: Cras solennitas domini est]. i. crastina die, non hodie, offeretur sacrificium idolo huic, quod professi estis esse deum ac dominum vestrum, dicendo: Isti sunt dij tui Israel &c. Sicque per solennitatem domini videtur Aaron intellexisse celebritatem idoli facti, non veri Dei, non quod Aaron æstimauerit idolum esse Deum aut dominum, sed iuxta falsam idololatrarum opinionem loquutus est, illis ex timore se conformando in modo loquendi. [Surgentesque mane,] quasi feruentes ad idololatriæ actum, quemadmodum vere deuoti solent in magnis festis surgere mane ad honorem eius cuius festiuitas agitur, [obtulerunt holocausta & hostias pacificas.] Holocausta, videlicet ad honorem simulacri: pacificas hostias, ad impetrandum prosperum ducatum ab idolo, in quo aliquid numinis esse putabant. [Et sedit populus manducare & bibere]. i. sacrificijs immolatis, quasi diuinis peractis officijs, posuerunt se ad sedendum, vt ederent ac potarent coram simulacro ad eius honorem de immolatis eidem. [& surrexerunt ludere]. i. idolum adorare, quod fatuissimo ludo consimile est. vel ludere. i. ad chorizandum atque cantandum coram simulacro, vel in circuitu eius ad venerationem ipsius, prout in Aegypto viderunt ac didicerunt. [Loquutus est autem dominus ad Mosen: Vade] de cacumine montis, [descende] ad tibi commissos. [peccauit populus tuus]. i. creditus tibi, qui per idololatriam à me auersus est, atque indignus vocari populus meus, [quem eduxisti de terra Aegypti. Recesserunt cito de via quam ostendisti eis]. i. de cultu vnius Dei, & de obseruantia præceptorum ipsius. [feceruntque sibi]. i. ad suam confusionem atque interitum, [vitulum conflatilem, & adorauerunt, atque immolantes ei hostias, dixerunt: Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti.] Circa hoc verbum, descende, quidam scribit: Descende à tua, s. dignitate & gloria, quoniam sicut dignitas & gloria prælati consistit in bonitate subditorum, iuxta illud Ioannis in tertia sua canonica: Maiorem horum non habeo gratiam, quam vt audiam filios meos in veritate ambulantes: ita deiectio sui honoris, in illorum peruersitate consistit. ¶ Circa hoc dico, quod quando ex aliqua culpa prælati contingit subditorum eius subuersio, hoc ad eius indignitatem deiectionemque pertinet, alias non. Præfata autem Iudæorum peruersitas ex Mosis culpa non contigit, idcirco nec suam dignitatem ex ea amisit. [Rursumque ait dominus ad Mosen: Cerno quod populus iste] pro maiori parte, præsertim qui modo idololatrauit, [duræ ceruicis sit]. i. indocilis, incorrigibilis, durus corde & valde indomitus. [dimitte me]. i. orando non resistas debitæ vltioni, [vt irascatur furor meus]. i. rigor iustitiæ meæ, [contra eos, & deleam eos, de superficie terræ per interfectionem. [faciamque te in gentem magnam]. i. magno te præficiam populo, seu alios multos conuertam & regam per te. Vnde alibi dominus ait ad Mosen: Te autem faciam principem super populum maiorem quam hic est. In his verbis loquitur Deus more & affectu humano. Atque dicendo, dimitte me, insinuat sibi posse resistentiam fieri, præsertim à virtuoso & feruente prælato. Innuit quoque omnipotentiam suam quodammodo posse teneri ac vinci precibus syncer æ ac ardentissimæ charitatis. Propterea Esaias conquerens dixit: Non est qui consurgat ac teneat te. Et per Ezechielem dominus testatur: Quæsiui virum qui

2. Esd. 9.
1. Cor. 10
Esaię 64
Ezec. 22.

qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra ne diſſiparem eam, & nō in-
Gregor. ueni: & effudi ſuper eos indignationem meam. Hinc ait Gregorius: Quid eſt dñm dicere ſer
uo ſuo, dimitte me, niſi deprecādi auſum præbere? Quaſi dicat, Penſa quantum apud me va-
leas, & cognoſce quia obtinere poteris quicquid ꝓ plebe exoras. [Moſes autem orabat dñm
Deum ſuum,] qui q̃uis ſit oīm dominus Deus iure creationis atq; dominij generalis, ſpeci-
aliter tamen fuit dñs Deus Moſis, vt declaratum eſt ſępe. [dicens: Cur dñe iraſcitur furor tu
us cōtra populum tuum, quem eduxiſti de terra Aegypti in fortitudine tua magna & in ma
nu robuſta?] Quaſi dicat, Non decet te benigniſſimū Deum implacabiliter tuæ plebi iraſci,
q̃uis vtiq; iuſte iraſcaris eiſdem. [Ne quæſo dicant Aegyptij] .i. rogo ne deleas populum tuū,
qui tuus eſt ſaltem creatione & ſpeciali vocatione, ne Aegyptij dicant, [Callide] .i. fraudulen
ter [eduxit eos] ex Aegypto, [vt interficeret in montibus] .i. in montoſo deſerto, in locis ſe-
cretis, q̃ſi impotens dare eis terram ꝓmiſſam. [& deleret eos de terra. Quieſcat ira tua, & eſto
placabilis ſuper neq̃tia populi tui. Recordare Abraham, Iſaac & Iſrael ſeruoꝝ tuoꝝ] .i. per
effectum oſtende te miſericorditer memorem meritoꝝ ſanctoꝝ patriarchaꝝ iſtoꝝ, [q̃bus
iuraſti per temetipſum, dicens: Multiplicabo ſemen veſtrum ſicut ſtellas cæli, & vniuerſam
terram hanc dabo ſemini veſtro.] Q. d. Cum tu ſis prima & immutabilis veritas, decet iura-
mentum tuum impleri. [& poſſidebitis eam ſemper. Placatusq; eſt dominus ne faceret ma-
lum, q̊d loquutus fuerat aduerſus populum ſuum] .i. in tm̄ ab effectu iuſtitiæ ſuæ ſe tempe-
rauit, ꝙ non intulit impijs illis tam graue malum pœnæ, vt fuerat cōminatus, dicens: Et de-
leam eos. Deniq; ſicut ſanctus teſtatur Gregorius, ideo q̊q; tā cito placari dignatus eſt dñs,
q̃a ꝓuidit q̃ diſtricte Moſes zelo Dei fuerat eius iniuriam, idololatriamq; vlturus. [Et reuer
ſus eſt Moſes de monte,] implens q̊d dominus ei præcepit, vade, deſcende. [portans duas ta
bulas teſtimonij in manu, ſcriptas ex vtraq; parte:] Ex quo videtur, ꝙ quælibet tabula fuit
in vtraq; ſuperficie ſua literis exarata, ita ꝙ eadem verba continebātur in parte vtraq;. Vel,
ſecundum q̊ſdam, in vno latere tabulæ continebantur duo ꝓcepta cum medio, totidēq; in
Ioſe. li. 3. latere alio, ſicq; de lateribus alterius tabulæ. Porro ſecundū Ioſephum, in q̃libet tabula ſcri-
An. Iud. pta erant q̃nq; ꝓcepta. Quod & Petrus de Tarentaſia affirmat ſuper 3. Sententiaꝝ. Aliq̃ t̃n
cap. 6. dixerunt, ꝙ in vna tabula nō fuit niſi vna ſcriptura, & ꝙ illa fuit ex vtraq; parte æque legi-
bilis. Quod fuiſſet miraculoſum, q̄m litera in vno latere ſcripta, apparet in alio latere figu
ratiōe oppoſita. Sed iſtud nō videt̃ texui cōſonare: ſiq̃dē aptiſſime ait, ſcriptas ex vtraq; par-
te. Si aūt opinio illa eſſet vera, nō fuiſſent tabulæ ſcriptæ, niſi in vna parte vtriuſq; eaꝝ. Cur
aūt ſcriptæ erant in q̃libet latere, niſi vt Dei mandata legerentur in eis tam ab his q̃ ſtabant
ex vna parte verſus eas, q̃ ab illis q̃ ſitu oppoſito ipſas reſpiciebant? Item ad inſinuandū, ꝙ ad
vtriuſq; teſtamenti populū ꝑtinebant. [& factas opere Dei] .i. angelico miniſterio. Nam an-
gelus in Dei ꝑſona loquens, apparens ac iubens, tabulas illas formauit atq; inſcripſit. [Scri-
ptura q̊q; Dei erat ſculpta in tabulis. [Audiēs aūt Ioſue,] q̃ (vt dictū eſt) manſit circa mediū
mōtis, & Moſi deſcendenti occurrit, immo q̊tidie obſeruauit reditū eius, [tumultū populi
vociferātis] ex inani lætitia, [ait ad Moſen: Vlulatus pugnæ auditur in caſtris.] Audiuit em̄
voces illoꝝ confuſe, & putauit ꝙ pugnarent contra ſe inuicem. [Qui reſpondit: Nō eſt cla-
mor adhortantium ad pugnā, neq; vociferatio cōpellentium ad fugam.] Moſes q̃ppe ex di-
uina reuelatione cognouit q̃d eſſet. ideo addit, [ſed vocem cātantium ego audio,] id eſt, can
tum chorizantium coram ſimulacro. [Cumq; appropinquaſſet ad caſtra, vidit vitulum &
choros. Iratusq; valde] zelo iuſtitiæ, cū choros ſeu choreas idololatraꝝ vidiſſet. Nā viſa forti
us mouent, q̃ q̃ ſola relatiōe noſcunt̃. [ꝓiecit de manu tabulas, & cōfregit eas ad radices mō-
tis.] Non ex immoderantia paſſionū creditur hoc feciſſe, ſed potius zelo æquitatis, reputans
impijſſimā plebem adſpectu & lectione tabulaꝝ tam venerandaꝝ indignam. Vnde & Dei
inſtinctu hoc credit̃ factum, ad ꝓſignandum myſteria in articulo ſequente tangenda. [Arri-
piensq; vitulū, cōbuſſit & cōtriuit in puluerem:] Vitulum nanq; aureum ꝑ ignis calorē fecit
reſolui, & maſſam eius malleo aut ꝑ alia redegit in minutiſſimas partes. In q̊ tamen & alij ei
impenderunt obſeq̃um. [quem] puluerem [ſparſit in aquam,] q̃ decurrebat ex monte, [& de-
dit ex eo potum filijs Iſrael] .i. ex aqua illa pulueribus auri mixta, quatenus ex potu illo De-
us manifeſtaret aliq̊d ſignum ſenſibile in his q̃ fuerant rei. ¶ Circa q̊d ait Gloſſa: Tradūt He
bræi, ꝙ filij Iſrael bibentes aquā puluere vituli infectam, q̃ idololatriam commiſerūt, colo-
rem ſeu puluerē auri ꝓferebant in barba, q̊ ſigno cognoſcebant̃. Quidā vero dixerunt, ꝙ po
tus ille fuit reis nociuus, cauſando in eis inflationē atq; lāguorē, quēadmodū aq̃ zelotypię in
Nūe. 5. muliere adultera, alijs aūt dulcis. [Dixitq; ad Aarō: Quid tibi fecit hic popul⁹, vt induceres
ſuper eum pc̄tm̄ maximū?] .i. Quid tibi forefecerūt homines iſti, vel quā tibi vim intulerūt,
ꝙ coopatus es eis ad ꝑpetrandum idololatriam, faciendo eis hoc idolū, q̃ idololatria eſt q̊-
dāmodo grauiſſimū ſcelus? Porro, ꝙ Aaron fuit in cauſa iſta culpabilis, nouerat Moſes ex
Deu. 11. reuelatione diuina. Vnde in Deuteronomio Moſes refert: Aduerſus Aaron dñs vehemēter
iratus

iratus,voluit eũ cõterere.[Cui ille rñdit:Ne indigneť dñs meus.]Aaron cõscius sibi de malo, humiliter se excusat, veniãq́ precať, & fratrẽ suũ dñm vocat. Nã & principalior & sanctior eo fuit,tanq̃ totius Israelitici populi legislator,ductor ac princeps.[Tu eñ nosti populũ istũ, ꝙ pnus sit ad malũ]videlicet ad inferendũ vim atq; iniurias,si eoꝶ volũtati ĩprobę resistať. Q.d.Ad ista cõpulsus sum,nec ex ꝓprio motu hęc feci.[Dixerũt mihi:Fac nobis deos q̃ pręcedãt nos.Huic eñ Mosi q̃ nos eduxit de terra Aegypti,nescimus qd acciderit.Quib⁹ego dixi:Quis vestrũ habet aurũ?]Scriptura hæc breuiter recitat gesta.Aaron eñ dixit nõ solũ hęc verba,sed & alia pnarrata, videlicet: Tollite inaures &c.Et forte primo ꝓposuit eis de auro, vt saltẽ ex auaritia renuerẽt auꝶ dare. Cumq́ offerrẽt se paratos ad dandũ auꝶ,ꝓposuit eis de inauribus aureis,vt vel sic retraherenť.[Tulerũt & dederũt mihi] pro simulacro ꝓducendo.[& proieci illud in ignẽ.] Aaron suã culpã pro posse extenuat, metuẽs vltionẽ, ideo ait: Proieci,quasi simpliciter ꝓiecisset, cũ tñ opere fusorio ex auro inaures aureas ꝓduxerit in similitudinẽ vituli. Veruntñ quidã dixerũt, ꝙ Aaron proiecit auꝶ in ignẽ vt cõsumereť,nõ vt inde simulacrũ formareť.q̃d p̃dictis nõ cõsonat,nec per hoc irã populi euasisset,sed amplius inflãmasset.[& egressus est hic vitulus].i.fusorio opere ex auro resoluto format⁹,nõ ex sola opatione diaboli,vt qdã dixerũt.Scriptura eñ vtriusq; testamẽti,formationẽ vituli asscribit tam Aaron q̃ populo.Nã & Stephanus protomartyr ait:Vitulũ fecerũt in illis diebus,& lætabanť in opibus manuũ suaꝶ.In Psalmo q̃q; cãtamus:Vitulũ fecerunt in Oreb,& adorauerũt sculptile.Circa q̃d dicũt expositores,ꝙ vitulo per fusionẽ in formã redacto, decorauerunt simulacrũ illud sculpẽdo. ¶Deniq; veritas p̃dictoꝶ roborať verbis Augustini,dicẽtis: Compẽdiose locutus est Aaron,nõ affirmãs ꝙ ipse vitulũ formauerit,sed vt exierit fusilis vitulus.An excusationis causa,ac timẽdo,mentitus est,tanq̃ in ignẽ proiecerit auꝶ perituꝶ, atq; ipso id nõ agẽte,forma exierit vituli?Quod ideo nõ est credẽdum,q̃a nec veritas huius rei latere poterat Mosen,cum quo Deus loquebať,nec de mẽdacio redarguit Aaron fratrem suum.Ex quo etiam comprobať,ꝙ verba illa,Egressus est hic vitulus,nõ protulit Aaron ad insinuãdum ꝙ præter suã intẽtionẽ vitulus ille exisset,vt quidã exponit.Sic eñ fuisset mentitus,cuius cõtrariũ asserit Augustin⁹.Nec dicendũ est,ꝙ hoc dicẽdo,mẽtitus sit, nõ ꝙ oporteat eum à mẽdacio excusare,quẽ cõstat grauius excessisse, sed q̃m sciuit opus suũ ac vitium Mosen nõ latere.[Vidẽs ergo Moses populũ,ꝙ esset nudatus]Nudat⁹ etẽm ppl̃s ille idololatra,protectiõe & ope diuina propter scelera sua:fuit item nudatus.i. manifestatus,q̃a ꝑ exteriorẽ idololatriã suã,interior eius impietas,qua idololatriã ante cõcepit,fuit aperta.Quod eñ aperiť,diciť nudari,cum & Ap̃lus dicat:Oĩa nuda & aperta sunt oculis eius.Et in Ecclesiastico scriptũ est:Nudare amici cõmissum,desperatio est animæ infelicis.Vel,magis ad literam,Moses populũ vidit nudatũ ab ornamẽtis suis præfatis,aureisq́ iocalibus.Vnde subiungitur:[Spoliauerat eñ eum Aaron].i. populo abstulit ornamẽta huiusmodi nõ violenter,sed ea postulãdo pro fabricãdo vitulo.ideo subdiť:[ꝑpter ignominiã sordis].i.propter ignominiosum ac sordidũ idolum producendũ,quod nomine ignominiæ ac sordis exprimi solet in veteris testamenti scripturis,ob excessiuã idololatriæ enormitatẽ ac fœditatem. Vnde & suprà, quo scriptum est, Surrexerunt ludere: in Hebræo fertur haberi,Surrexerunt illudere,quia videlicet idoloꝶ cultura, est sacrilega diuinæ maiestatis irrisio, quãtum est in ipsis idololatris,quãuis veraciter dicat scriptura,Deus nõ irrideť,quia non falliť, nec quispiam potest ei nocere. [& inter hostes nudũ constituerat].i. præfato modo nudauit populum illum in medio cæteroꝶ, qui sceleris huius nõ fuerunt participes,immo detestabanť & oderant idololatras illos,inquãtum tales, ac paulopost occiderunt eosdẽ.[Et stans in porta castrorum].i.in vna extremitate atq; introitu tentorioꝶ. In porta quoq; solebãt proferri iudicia.[ait:Si quis est dñi,iungať mihi].i, qui per virtutem & zelum iustitiæ ad dñm pertinent, atq; de tanta Dei iniuria dolent, accedant me. [Congregatiq́ sunt ad illum omnes filij Leui.]Ex hoc sequi videtur, ꝙ nullus Leuitarum fuerit particeps idololatriæ huius. Quod & quidam concedunt, cum tñ iam dictum sit,ꝙ Aaron Leuites præcipuus in hoc scelere consors extiterit.Vnde & Lyra hic reprobat Rabbi Salomonem,dicentem ꝙ nullus de filijs Leui fuit in vituli fabricatione culpabilis.Veruntamẽ Rabbi Paulus defendit opinionẽ R.Salomonis,dicens oẽs antiquos Hebræoꝶ expositores esse illius opinionis, non ꝙ vnusq́sq; Leitaꝶ fuerit absq; culpa circa vituli productionẽ & adorationẽ,quãtum ad hoc ꝙ nõ restiterunt,secũdum q̃d debuerũt,formationi adorationiq́ vituli, sed ꝙ nõ cõsenserunt mẽte, ita ꝙ nec mẽtis cõsensu,nec opere idololatrauerũt,nec tunc,nec postea vnquã.Ad quod probandum Rabbi Paulus allegat Rabbi Mosen Aegyptium,asserentẽ: Quãuis populus Israel pluries idololatrauit, Leuitæ tamen nunq̃ idololatrauerũt. Sed miror super his verbis, cum quarto libro Regum scriptũ sit,quemadmodũ Achaz rex cum vidisset altare Damasci, misit Vriæ sacerdoti exemplar eius, extruxitq́ Vrias sacerdos altare, præcepit quoque Achaz Vriæ:Super maius altare offer holocaustum matutinũ & sacrificium vespertinum,& holo-

Acto. 7.
Psal. 105.
August.
August.
Hebr. 4.
Ecci 27.
Galat. 6.
In Rab. Salomo.
In Rab. Paulum.
4.Re. 16.

caustũ regis. Certum'q; est, ꝙ Achaz fuit idololatra vitiosus. Similiter in Hieremia habetᶦ
Hiere.2. Sacerdotes nõ dixerũt: Vbi est dñs? ¶Insuper 2.lib. Machabæoꝝ narrat, quẽadmodũ Iason
2. Ma.9. frater Oniæ põtificis, põtificatu adepto, misit trecẽtas didrachmas argẽti in sacrificiũ Hercu
lis: & rursus ꝙ Iasone inducẽte, sacerdotes iam nõ circa altaris officia dediti erãt, sed cõtem
pto tẽplo & sacrificijs neglectis, festinabãt participes fieri palæstræ & ꝓbitiõis eius iniustæ, &
in exercitijs disci. Veꝝ quis dicere posset, libr. Machabæoꝝ nõ esse in canone? ¶Præterea
Iudic.18. in Iudicũ libro scriptũ est, q̃liter tribus Dan coluit idolũ Michæ. Posuerũt'q; sibi sculptile, &
Ionathan filiũ Gerson, filij Mosis, & filios ei⁹, sacerdotes in tribu Dan. Michas q̊q; idololatra
Iudic.17. dixit: Nũc scio ꝙ benefaciat mihi De⁹ habẽti Leuitici generis sacerdotẽ. Qui fuit Leuites, vt
in libro Iudicũ legitᶦ: immo filij Mosis hoĩs Dei, in filijs Leui nũerati sunt, q̃a & Moses fuit de
tribu Leui: idcirco nõ video dictũ illud Hebrçoꝝ posse saluari, nec apparẽtiã habet, ꝙ iterio-
res Leuitæ magis declinauerũt idololatriã, q̃ sacerdotes atq; põtifices de tribu Leui. ¶Præ-
In Rab. terea minorẽ videtᶦ habere colorẽ, ꝙ R. Paulus hic addit, videlicet Leuitas, ꝓut à sacerdotib⁹
Paulum distinguuntᶦ, nõ fuisse participes criminis crucifixiõis Chr̃i, ꝑsertim cũ iuxta doctores, mul-
ti scribæ & pharisæi ex illoꝝ fuerint numero. Sed iuxta hæc manet q̃stio, qualiter oẽs filij
Leui fuerint cõgregati ad Mosen, si q̃dã illoꝝ circa vituli conflationẽ erãt culpabiles. Ad q̃d
aliqui respõderũt, ꝙ oẽs cõgregati narrantᶦ, iuxta modũ loquẽdi, quo aliq̃d ascribitᶦ toti,
quia conuenit parti eius maiori ac principali, iuxta quẽ modũ in libro Iudicũ legitᶦ: Egressi
suntᶦ oẽs filij Israel, & cõgregati quasi vir vnus. Et tñ habitatores Iabes Galaad nõ fuerũt ibi-
Iudi.20. dem, ꝓut in Iudicum libro describitᶦ. Amplius dici posset, ꝙ perpauci de Leuitis fuerunt in
crimine illo cõsortes. Quod aũt modicũ est, ꝓ nihilo reputatᶦ. Interim addi potest, ꝙ ex quo
Iudic.21. Leuitæ mẽte nõ cõsenserũt, nec adorauerũt simulacrũ, idcirco pœnitẽdo veniã faciliter ꝓcu
rauerũt, sic'q; cõtritiõe ꝓmissa, in adiutoriũ Mosis cõfluxerũt. [Quibus ait: Hęc dicit dñs De⁹
Israel: Ponat vir gladiũ sup femur suũ] .i. vnusq̃sq; vestrũ se accingat ad præliũ. Potest aũt no
Ezech.5. mine gladij q̃dlibet bellicũ instrumentũ, ꝑsertim secatiuũ ferreum'q;, intelligi. Nã & Ezechie
li loquitᶦ dñs: Accipe tibi gladiũ radentẽ pilos. [Ite & redite de porta vsq; ad portã] .i. de vno
exercitus huius introitu seu extremo vsq; ad aliud, [per mediũ castroꝝ] considerãdo vndiq;
noxios, [& occidat vnusq̃sq;] vestrum [fratrẽ & amicũ & proximũ suũ] .i. sine ꝑsonaꝝ acce-
ptiõe occidite reos, quãtumcũq; vobis ꝓpinqui & chari extiterint. Sed ex hoc apparet, ꝙ etiã
quidã Leuitæ fuerãt occidẽdi, & ꝑ cõsequens in idololatria illa rei, q̃d tñ ꝓdictis nõ derogat.
Nihilo min⁹ aliq̃s dicitᶦ frater varijs modis, videlicet fide, religiõe, amicitia, cõmuniõe natu
ræ, & sanguinis ꝓpinquitate & cõsanguinitate, immo & qualibet cõueniẽtia in ꝓprietate,
in societate, actiõe, aut culpa. Hi aũt q̃ occidebantᶦ, erãt amici occidentiũ, quantũ ad ipsam
naturã seu pristinã cõuersationẽ. [Fecerũt'q; filij Leui iuxta sermonẽ Mosis. Ceciderũt'q; in
†triginta tria millia die illo, quasi † vigintitria millia hoĩm.] Alia lr̃a habet, quasi tria millia hoĩm, & ita, vt fertᶦ,
hebraica veritas habet. Quocirca aliq̃ pro cõcordia dicũt, ꝙ principales in idololatria illa,
fuerũt circiter tria millia, & illos exprimit alia lr̃a, veritas'q; hebraica. Alioꝝ vero q̃ cõmuni
cauerũt in crimine illo, fuerũt tot interfecti, ꝙ vsq; ad vigintitria millia circiter deuenerũt.
Aliq̃ aũt dicunt, ꝙ occisi gladio fuerũt circa tria millia. Alij aũt fuerũt alio modo plagati à
Deo, vt infrà tãgetur. [Et ait Moses] Leuitis ad se reuersis post interfectionẽ idololatraꝝ:
[Cõsecrastis manus vestras hodie dño] .i. Deo placitas & eius volũtati obediẽtes fecistis eas
per actũ iustitiæ, [vnusq̃sq; in filio & in fratre suo.] Ex hoc multũ apparet ꝙ aliqui Leuitaꝝ
occisi fuerunt. [vt detur vobis benedictio] .i. dona gr̃æ dentᶦ seu augeantᶦ, ac multiplicentᶦ in
vobis merito tantæ iustitiæ. [Facto autẽ die altero, locutus est Moses ad populum: Peccastis
peccatũ maximũ] .i. diuinã legẽ trãsgrediẽdo, cõmisistis grauissimã impietatẽ, honorẽ Deo
debitum trãsferẽdo in idolũ. ¶Quęri potest, q̃bus Moses dixit hæc verba: Qui eñ grauissi-
me peccauerũt, iam interfecti fuerunt. Respõdetᶦ, ꝙ frequẽter toti cõmunitati ascribitᶦ, q̃d à
parte eius cõmittitᶦ. Nec etiã oẽs fuerũt occisi, q̃ in idololatria illa fuerũt culpabiles, sed q̃ gra
ui⁹ peccauerũt in ea, vtpote ex ꝓposito & mera malitia. [Ascẽdã ad dñm] .i. ad mõtis hui⁹ ca
† scelere cumẽ, in q̃ De⁹ specialiter eẽ & habitare se mõstrat, [si q̃ modo eũ quiuero deprecari ꝓ † pec
cato vestro] .i. ad hoc si forte potero, vel aliquo modo valeã vobis impetrare veniam sceleris
tanti ab eo. Et loquitᶦ Moses ꝑ hunc modũ: primo, ad insinuãdum enormitatẽ huius facino-
ris: secũdo, ad innuẽdum difficultatẽ obtinẽdi remissionẽ eiusdẽ: tertio, ad designãdũ liber-
tatem Dei ad exaudiẽdum, atq; ꝓpriã incertitudinẽ de sua exauditiõe, seu quãtũ, q̃ñ, & qua-
liter erat exaudiẽdus. [Reuersus'q; ad dñm, ait: Obsecro] .i. propter ꝓpriã tuã bonitatẽ exau-
diri rogo. nã [peccauit popul⁹ iste] q̃d dicitᶦ despectiue, zelo iustitiæ. [peccatũ maximũ, fece-
runt'q; sibi deos aureos.] in q̃bus verbis ponitᶦ plurale ꝓ singulari, vt tactũ est. [Aut dimitte
eis hãc noxam] s. idololatriã istã cũ vitijs ei annexis, & in ea inclusis. Larga etem̃ pietas nõ
dimidiat veniã, nec vnũ mortale sine alio indulget. [aut si nõ facis] .i. si eis non ignoscis hoc
crimen. [dele me de libro tuo quem scripsisti] .i. de libro vitæ seu numero prædestinatorum.

Non ex impetu, pturbationeve animi dixit hoc Moses, sed ex ardẽtissimæ charitatis impul su, & ex occulta familiaritate ac cõfidentia ad Deũ. Et itẽ quasi p modũ hypbolicę locutiõis, qua freqẽter aliqd dicif p excessum sine mẽdacio ad insinuandũ magnitudinẽ affectiõis seu causæ, iuxta quẽ modũ ait Aplus ad Romanos: Optabã egoipse anathema esse à Chr̃o pro Roma.9.
fratrib⁹ meis. Vel vt aliqui scribũt, dixit hęc verba eo modo, q̃ orauit saluator: Pater, si possi bile est, trãsfer à me calicẽ istum. In qua orõne Chr̃s expressit dispositionẽ inferioris partis Mat. 26.
aĩæ suæ, qua naturali horrore mortẽ refugiebat, cũ tñ secundũ superiorẽ aĩæ portionẽ vellet pro mũdi salute pati. Sic Moses & Paulus tm̃ erãt affecti ad Iudæoꝝ salutẽ, ꝙ secũdũ aĩæ inferiorẽ partẽ malebãt quodãmodo deleri de libro vitæ, & separari à dño, q̃ Iudæos perire, cũ tñ secũdũ supiorẽ rationẽ absolutã'q; volũtatẽ intellectualẽ, ita nõ vellẽt. Ex familiari tate q̃q; & cõfidẽtia, pueniẽte ex syncerissima charitate, & lõga seu grãdi experiẽtia bonita tis charitatis'q; Dei circa se, ita locuti sunt, tãq; certi ꝙ De⁹ eos de libro vitæ nõ deleret. Quocirca multa inqri possent, videlicet qd sit liber vitæ, & qualiter possit qs inde deleri, & cuius vitæ dicaf liber ille: quæ oĩa alibi magis habent determinari. Breuiter tñ tangẽdo, liber vitæ pprie appellaf, firma & certa memoria, seu notitia p̃destinatoꝝ in Deo, seu electoꝝ in mente diuina cõscriptio, q liber est ipsa p̃destinatio Dei. Dicif aũt aliqs dupliciter scriptus in libro vitæ. Primo, secundũ æternam p̃destinationẽ, sic'q; oẽs electi, & ipsi dũtaxat in libro vitæ sunt scripti: alio modo secũdum p̃sentẽ iustitiã, & sic oẽs in charitate existẽtes, in eo sunt scripti. Et q ita ibi sunt scripti, dicunf inde deleri dũ peccãt mortaliter. At vero liber vitæ dicif liber vitæ gloriæ, ad quã p̃destinati electi sunt. De hac materia sup ep̃lam ad Romanos plenius scripsi. [Cui r̃ndit dñs: Qui peccauerit mihi]. i. mortalẽ culpã inciderit ad irreuerẽtiam Roma.9.
meã, p̃ponendo mihi vana, creata, caduca. [delebo eũ de libro meo]. i. de libro vitæ: delebo, inquã, secũdum p̃sentẽ iustitiã, qa nõ recognoscã eũ vt talẽ, felicitatis capacẽ, neq; ad me ptinentẽ: si tñ electus est, manet scriptus quãtũ ad p̃scientiã & p̃destinationẽ ęternã. Vñ & ipsum Mosen, qñ ad aquas cõtradictiõis p incredulitatẽ peccauit, De⁹ de libro suo deleuit secundũ præsentẽ iustitiã: pœnitentẽ aũt denuo scripsit in eo, hoc est, inter suos, vt talẽ, recognouit. Hinc aliq dicũt, ꝙ nullus delef de libro vitæ, quantũ ad p̃ordinationẽ p̃destinatoris: sed solũ, quantũ ad p̃destinatiõis effectũ, dum gratiã & charitatẽ amittit. Itaq; p hæc verba De⁹ respõ dit verbis Mosis, qbus dixit, Aut dele me &c. Deĩde r̃ndet ei quo ad hoc q̃d dixit, Dimitte eis hãc noxam. [Tu aũt vade, & duc populũ istũ q̃ locutus sum tibi]. i. ad terrã pmissiõis. Quasi dicat: Nõ sic vindicabo ĩpietatẽ eoꝝ, vt statim & oĩno deleã eos, sed pœnã mitigabo ac differã, eos'q; introducã ad terrã pmissam, nisi adhuc demeruerint aliũde. [Angelus meus p̃cedet te]. i. ductor vester erit, sicut fuit hucusq;. Quod cur dicaf, & q̃liter intelligendũ sit, circa principiũ seqẽtis cap. exponef: [Ego aũt in die vltiõis] hoc est, extremi iudicij, in quo fiet vltio cõsummata ac generalis vniuersæ iniquitatis, interim nõ vindicatæ plenarie: quæ dies, antonomatice dies vltionis vocaf. [visitabo] per debitã punitionẽ, [& hoc peccatũ eoꝝ,] in eis qui nõ pœnituerint veraciter in hac vita, quos cõstat esse dãnatos: ideo in die iudicij augebitur eoꝝ suppliciũ, qñ & in corporibus resumẽdis de cætero æternaliter torquebunf. Sed qa subiũgif, [Percussit ergo dñs populũ p reatu vituli,] s. p adoratiõe ipsius, [quẽ fecit Aaron:] videf nũc p diẽ vltiõis, intelligẽdus dies, in quo Deus vltra punitionẽ p Leuitas factã, adhuc plagauit eos q in idololatria peccauerũt, p mortalitatẽ & pestẽ. Cũ eñ dixisset, in die vltiõis visitabo & hoc peccatũ, ptinus quasi expositorie subdit: Percussit ergo dñs populũ pro reatu vituli. Quasi dicat scriptura: Ex q̊ ita cõminatus est se visitaturũ illud peccatũ, ideo pcussit populũ pro illo excessu. ¶Circa hæc recitat Lyra, ꝙ Hebræi increduli p diẽ vltiõis intelligũt tẽpora aduersitatũ & infortunioꝝ, quæ Iudæis postea acciderũt, p̃sertim tẽpus captiuitatis huius p Romanos eis inflictæ. Addit'q; Lyra, ꝙ aliq expositores catholici in hoc cum Hebræis cõueniũt, ꝙ p diẽ vltiõis intelligũt captiuitatẽ Babylonicã vel Romanã. ¶Deinde reprobat istud: primo, qm̃ iuxta scripturas veteris testamẽti, Deus visitat iniqtatẽ patrũ in filios & nepotes, vsq; in tertiã & quartã generationẽ, nec vltrà. A tẽpore aũt adoratiõis vituli, vsq; ad Babylonicã captiuitatẽ, valde multæ generatiões fluxerũt, & multo plures vsq; ad captiuitatẽ Iudæoꝝ sub Vespasiano ac Tito. Secũdo, qm̃ Chr̃us in Euãgelio docet captiuitatem à Romanis illatã Iudæis, ideo factã, qa nõ receperunt eũ, sed crucifixerũt. ¶Circa hæc aduertendũ, ꝙ sup illud, Ego in die vltiõis, Glossa interlinearis ait, Romanę captiuitatis, vel generalis iudicij. Similiter sup illud in sequenti cap. Semel ascendã in medio tui, & delebo te, ait Glossa, Babylonicã captiuitatẽ vel Romanã, vel vltimi iudicij vindictã minaf. Idem in Scholastica historia cõtinef. ¶Circa hæc dico, ꝙ doctores catholici, p diẽ vltiõis intelligẽtes captiuitatẽ Iudæoꝝ, à Babylonijs aut Romanis inflictã, valde differũt ab Hebræis do Eusebi⁹.
ctorib⁹: Primo, qa fatẽf principalẽ causam captiuitatis Babylonicæ fuisse scelera Iudęoꝝ, q illis fuerũt tẽporib⁹, put in Hieremia cæteris'q; pphetis habef. Similiter principalẽ causam captiuitatis Iudæoꝝ sub Romanis, affirmãt fuisse, ꝙ regẽ Messiã nõ recepũt, sed occiderũt.

¶Por-

Rab. Salomon R. Paul⁹ ¶Porro R. Salomon & alij pfidi Iudæorum doctores asserũt, causam captiuitatis eorum sub Romanis, nõ esse q peccauerũt in Chr̄m, sed vituli adoratione, aut alia quædã. Atq vt R. Paul⁹ cõscribit, hoc ipsi malitiose cõfingunt, qm̃ nolũt fateri, q causa captiuitatis & destructiõis factę p Titũ & Vespasianũ, q acerbissima fuit, & oẽs præcedẽtes in ignominia & duratiõe excedit, facta sit in vltionẽ occisiõis Messiæ. Secũdo, qa doctores pfati catholici nõ intẽdũt asserere q captiuitas Babylonica aut Romana inflicta sit ppter adorationẽ cõflatilis vituli, vel q Deus crimẽ illud vlciscat in Iudæis nũc captis, nisi eo modo, q oĩa vitia reproborum dicunt in eorum vniuersitatẽ atq cõgeriẽ redũdare. Ponit nãq scriptura duplicẽ hoĩm generationẽs Vnam, bonorum & electorum: aliã, malorum ac reproborum. Et docet q sicut virtuosi actus iustorum sibijnuicẽ cõmunicant, ita q merita eorum in se inuicẽ redundãt, qm̃ per charitatẽ cõnexi sunt & vnũ mysticũ corpus existũt: ppter qd ait vir sanctus: Particeps ego sum oĩm timentiũ te

Psal. 118. Psal. 23. &c. de qua etiã generatiõe cãtamus, Hęc est generatio quęrentiũ dñm: sic vitia atq demerita iniquorum in se inuicẽ redundare dicunt, & cõmuni dãnatiõe dispereũt, sicut sunt vnũ corpus,

Mat. 23. & ciuitas vna diaboli. Hinc Chr̄s dixit Iudęis: Ecce ego mitto ad vos pphetas, & ex illis occidetis, vt veniat sup vos om̃is sanguis iustus, q effusus est sup terrã, à sanguine Abel iusti &c.

Lucę 11. Vnde & in Luca protestat: Amẽ dico vobis, requirent hæc oĩa à generatiõe ista. ¶Insup dici potest, q Deus dicendo Iudæis illis idololatris, Semel ascendam in medio tui, & delebo te: itemq, Ego in die vltionis visitabo & hoc peccatũ eorum, nõ solum minat illis incredulis, qui tunc erãt, sed etiã sub nomine eorum vniuersis successoribus eorum puersis, ita q cõminatio illa in diuersis diuersimode ac diuersis tẽporib⁹ est impleta, sicq doctores isti catholici possunt saluari, nec tã faciliter sunt negãdi. ¶Insup quęrit circa pdicta, cur Aaron q vitulũ illũ specialiter fecisse fertur in textu, q & corã vitulo ædificauit altare, & præconis voce clamauit, Cras solẽnitas dñi est, ad quẽ etiã Aaron Moses vere locutus est: Quid tibi hic fecit populus, vt induceres sup eũ peccatũ maximũ? cur, inquã, vltionẽ præfatã euasit. ¶Circa hoc loqtur

August. Augustin⁹: Nouit Deus cui parcat, vsq ad cõmutationẽ, qua noscit eũ in melius cõmutari: & cui parcat ad tẽpus, q̃uis psciat eũ in melius nõ mutari: & cui nõ parcat, vt mutet in melius: & cui nõ parcat, ita vt nec mutationẽ eius expectet. Inscrutabilia sunt em̃ iudicia eius, & inuestigabiles viæ illius. Alij aũt dicũt q ideo, qm̃ ex qdã coactiõe & timore mortis fecit q dicta sunt. ¶Nũc quęrit de ordinatiõe decalogi, videlicet qt pcepta scripta fuerũt in quali-

Idem. bet tabula. Ad qd Augustin⁹ respõdet, q tria prima, ad Dei cultũ directe spectãtia, & cęteris principaliora, scripta erãt in tabula prima: vnde & pcepta primæ tabulæ nuncupant. Cætera septẽ ad proximũ pertinẽtia, in tabula secũda: propter qd pcepta tabulæ secũdæ appellant. Hunc modũ ordinãdi & situãdi pcepta decalogi, sequunt Isidorus & Richardus de S. Victo-

Rab. Salomon R. Paul⁹ August. Exo. 20. Thomas Iose. li. 3 ant. iud. cap. 6. R. Paul⁹ re, multiq alij. Lyra vero refert, q secundũ R. Salomonẽ & doctores Hebraicos, qnq fuerũt scripta in tabula vna, & qnq in tabula alia. Cui recitationi cõtradicit R. Paulus, affirmãs q secundũ doctores Hebraicos fuerũt tm̃ quatuor pcepta in tabula prima, & cętera sex in secũda. Hebręi vero aliter distinguũt decẽ pcepta, q Augustin⁹, put in expositiõe 20. cap. dicebat. Sed recitatio Lyrę verior æstimat. Cõstat nãq, q etiã Iosephus ponat in qualibet tabula qnq pcepta. Magister qq in historijs dicit: Iosephus & Hebræi in vtraq tabula ponunt qnq. Attñ esse potest, q quidã Hebræi dicãt, secũdum qd R. Paul⁹ refert: sed pfata positio apud Hebræos solẽnior inuenit. Magister autẽ in historijs breuiter tãgit qndã Augustini ac Iosephi cõcordantiã, dicẽs: Forte qa Augustin⁹ tria prima pcepta voluit ptinere ad dilectiõnẽ Dei, & septẽ alia ad dilectiõnẽ proximi, ppter dignitatẽ potius, q ppter scripturã dixit tria primæ tabulæ, & septẽ secundæ, queadmodũ dicere cõsueuimus homines primæ classis & secundæ.

Iose. li. 3 ant. iud. cap. 6. August. Origen. Exo. 20. ¶Præterea Petrus de Tarentasia, sup tertiũ Sentẽtiarum dist. 37. scribit: Iosephus Iudæorum fidelis historiographus, dicit q qnq erãt in vna, totidẽq in alia. Deinde Petr⁹ addit: Scripturã præceptorum in tabulis cõtingit dupliciter ordinare. Primo, secũdum ordinem rei gestæ, & sic ordinat Iosephus: quia ad literã quinq erant inscripta tabulæ primæ, & quinq secundæ. Secundo, secũdum ordinẽ rei gerendæ, & sic ordinat Augustinus, ponens in prima tabula tria, & septẽ in secunda. Et etiã Origenes, qui ait, q quatuor continebant in prima, & sex in secunda. Nam horum vterq ponit in prima tabula per appropriationẽ, & non per proprietatẽ, præcepta ordinãtia in Deũ, quæ primo ac principaliter sunt gerẽda seu exercẽda: in secunda vero, ordinãtia in proximũ. Illa tamẽ, Origenes posuit esse quatuor: ista, sex: vt in expositiõe vicesimi cap. pleni⁹ est expressum. His cõcordat Bonauẽtura sup tertiũ Sentẽtiarum. ¶Postremo, circa phabita qri potest, an idololatria sit grauissimũ peccatũ absolute loquendo. Ad qd plenarie rñdere, plixum est: qm̃ secundũ diuersas cõsideratiões ac varios gradus ac modos, vnum peccatũ dicit grauius alio, prout Alexãder de Halis in Sũma sua, & Thomas in prima Secũdę, magistraliter docẽt. Interdũ qppe peccata in spm̃sanctũ dicunt esse grauissima, interdum occisio Christi, qñq infidelitas: immo aliqui dicũt, q absolute loquendo, odium Dei sit peccatum grauissimũ. Horum determinationem, breuitati studens, transilio.

¶De

¶De spūalibus documentis atq; mysterijs huius cap. XXXII. Art. LXII.

Moraliter docemur ex capituli huius exordio, q̃ periculosa sit gregi boni pastoris absentia, etiā si assit vicarius competens. Mose quippe absente, & morā redeundi agente, plebs Israel ad idololatriā est dilapsa, ad gulam quoq; & rebellionem contra prælatum, atq; ad chorizādum. Prælatus ergo plebi sibi cōmissæ studeat semper adesse, ac pastoraliter p̄sidere, pensans preciositatē crediti sibi thesauri, videlicet aīaliū rationaliū Chri sanguine redemptorꝝ. Quòd si interdū oportuerit eum abesse, festinet pro posse reuerti, & interim de idoneo prouideat vicario, qui vita, scientia & ætate aptus ac potens sit custodire, gubernare, ac pascere oues Christi. Surge, fac nobis deos qui nos p̄cedāt. Per impios illos idololatras designant̄ om̄es iniqui ad vitia proni, qui spem suam auertunt à Deo, & facili occasione in hominibus seu rebus caducis magis, q̃ in Deo confidunt: sic'q; creaturis magis quàm creatori altissimo inhærentes, alienos sibi faciunt deos, quibus & inaniter innitunt̄. Eorum quoq; sequunt̄ ducatū, dum quo carnalia & terrena alliciunt, mentaliter aut etiā corporaliter gradiunt̄. Omne etem̄ mortale peccatū, est idololatria quædā & fornicatio spūalis: quia per illud mens creata à vero Deo auertit̄, dæmoni iungit̄, & transitorijs ac caducis magis, q̃ summo & incōmutabili bono, cohæret. Sedit populus mād ucare & bibere, & surrexerunt ludere. Ecce qualiter ex vno vitio aliud generet̄, ita ꝙ idem est culpa & pœna culpæ. Specialiter q̊q; ex gula oriunt̄ diuersa enormia'q; peccata. Nā ventre satiato, & corpore laute refecto, cor mox ad inania relaxat̄: spūalia fastidit exercitia & interna, fabulari, iocari, cachinnari, chorizare, ociari, & tandē luxuriari delectat. Qui igit̄ tot peccata cupit euadere, immoderātiā, lauticinia, diuersitatē cibi ac potus deuitet. Locutus'q; est dn̄s ad Mosen: Vade. Per hoc primo instruimur, ꝙ prælatus debet tēpore opportuno exercitia contemplatiōis interrumpere, atq; ad tēpus suspēdere, & ad sibi cōmissos accelerare, ac debitū sui officij exhibere eisdem, cū dn̄s dicat: Vade. i. à cōtemplatiōe ad actionē p̄cede, à quiete occupatiōis internę, ad solicitudinē & occupationē externā ac pastoralē, descēde. Secūdo, p̄ hoc verbū docemur Dei esse p̄ceptū, vt cū trāsgressi fuerint subditi, p̄sidēs mox festinet ad corripiendū, corrigēdum'q; eos: qa si dormiat disciplina, sæuit, augmētat̄, putrescit impunita neq̄tia. Peccauit populus tuus. Ecce ꝙ peccādo desinimus esse populus Dei. Ait dn̄s ad Mosen: Cerno ꝙ populus iste duræ ceruicis sit. Videamus ne & nos tales reputemur à dn̄o. Non simus indociles, p̄tinaces, inobediētes. Nēpe q̃ mētis est durę, corruet in mala. Et quasi scelus idololatrię, est acquiescere nolle. 1. Re. 15.
Dimitte me, vt irascat̄ furor meus cōtra eos. In hoc verbo patet rigor diuinæ iustitiæ, qui per furorē exprimit̄, ad insinuandū vehementissimā suę districtiōis punitiōis'q; seueritatē, potissime in futuro. In eodē etiā verbo insinuat̄ immēsitas pietatis diuinæ, qa cū Deus om̄ipotens sit, tn̄ fatet̄ hominē sibi posse resistere, se'q; charitate & precibus quodāmodo posse ligari ac vinci. Eodē verbo docemur, quantū beneficiū Dei sit, virtuosum habere prælatū, & quantū possit p̄latus idone⁹ apud misericordiā Dei pro salute gregis cōmissi. Nec his obstat, ꝙ S. Iob ait: Deus, cui⁹ iræ nemo resistere potest. Irę etem̄ Dei tm̄ potest homo virtuosus resistere, quātū vult Deus, nō amplius. Moses aūt orabat ad dn̄m Deū suū. Hoc exēplo instruunt̄ prælati, q̃ feruēter debeāt sibi cōmissos diligere, etiamsi offendāt: q̃ item feruenter atq; fideliter teneant pro ipsis orare, præsertim dum enormiter excesserunt. Vidit vitulum & choros, iratus'q; valde, proiecit tabulas. Ecce q̃ mirabiliter in bonorꝝ cordibus prælatorꝝ vigent charitas Dei, amor proximi, pietas cōpassionis, zelus'q; æquitatis. Præsidens ergo ita cōdoleat lapsis, & oret pro eis, vt tn̄ Dei inflāmet̄ amore ac zelo iustitiæ, reis'q; increpationē, informationē, & debitā castigationē impendere nō omittat. Et confregit eas. Per quod secundum Augustinum, magno mysterio figurabatur, ꝙ vetus testamentum fuerat abolendum, & nouum instituēdum. Atq; vt ait Lyra, per tabularꝝ confractionē significata est euacuatio legalium in Christi aduentu. Nec valet quod contra hoc obijcit Rabbi Paulus, videlicet quia in tabulis illis continebat̄ decalogus qui manet in euangelica lege. Nam tabulæ illæ, totā veterem legem sua inscriptione virtualiter repræsentabant & cōmemorabāt. Ponat vir gladium super femur suum. Per hoc datur intelligi, ꝙ prælati ac præsidentes debēt seipsos ac suos coadiutores spiritalib⁹ armis armare, excitare, accēdere, ad vitia debellāda, ad corrigendum excessus, ad reformādum destructa. Penset om̄is qui præest, ꝙ sanctus Moses, qui q̃ ardentissime dilexit sibi commissos, ꝙ propriæ salutis quasi oblitus, orauit aut illis ignosci, aut se de libro vitæ deleri: tantum abhorruit charorꝝ impietatem, ꝙ eam tā terribiliter vindicauit, nec tantorꝝ interemptionem, putauit condignā tanti criminis expiationem. Vigeant ergo in pastore paterna compassio ac zelus iustitiæ. Discretio quoq; contemperandi & exercendi, vt oportet, vtrunque mansuetudine irriget & confortet iustitia. Omnis negligentia, torpor, & timor inutilis abijciantur.

Iob. 9. August. In Rab. Paulum

¶Expositio literalis capituli XXXIII. Loquutus'q; est dominuus ad Mosen, dicens. Articulus LXIII.

Con-

Consequenter plenius describit, qualiter dñs recõciliatus sit plebi paulatim. [Locutusq́ est dñs ad Mosen, dicens: Vade, ascende de loco isto.] Qualiter dñs dicit Mosi secum in mõte existenti, ascende? Respondet ꝙ nõ solum ꝑcepit ei abire ab altitudine montis, sed à loco illius deserti tendere ad terrã promissam, quæ situ altior fuit deserto illo. ideo ait, Ascende. [tu & populus tuus, quẽ eduxisti de terra Aegypti, in terrã quã iuraui Abrahã, Isaac & Iacob, dicens: Semini tuo dabo eã.] Si Deus placatus iam extitit populo, cur nõ ait: Tu & populus meus quẽ eduxi? Respõdet Augustinus, ꝙ nõdum facta fuit recõciliatio plena, sed inchoata, & qm̃ filij Israel pauloante dixerunt: Mosi qui nos eduxit de Aegypto, nescimus qd acciderit, ei, quasi homini, suã liberationẽ attribuentes. ideo dñs proportionabiliter de eis locutus est, ad insinuãdum imꝑfectionẽ eoꝝ. [Et mittã præcursorẽ tui angelum.] Hoc est q̃d circa finẽ præcedentis cap. dixit: Angelus meus ꝑcedet te. [vt eijciã Chananæum, & Amorrhæum, & Ethæum, & Pherezæum, & Heuæum, & Iebusæum, vt intres in terrã fluentem lacte & melle. Non em̃ ascendã tecum, qa populus duræ ceruicis *es] Hoc quidã exponit sic: Non ero vobiscũ per miraculoꝝ operationẽ, sicut antea fui. Cui expositioni videtur obuiare, q̃d dñs ait sequenti capitulo: Videntibus cunctis, faciã signa quæ nunq̃ visa sunt super terram, nec in vllis gentibus, vt cernat populus iste, in cuius es medio, opus dñi terribile quod facturus sum. ¶Porro Rabbi Paulus præfatã quoq; expositionẽ redarguens, exponit sic, ꝙ Deus vltrà non esset in populo illo per solitã residentiã inter illos, & per eminentiã gratiæ consuetæ. Cui expositioni repugnat, ꝙ Deus cito post hæc multo solennius habitauit in tabernaculo facto iuxta Mosis iussionẽ, in medio filioꝝ Israel, q̃ ante, prout in libro Numeroꝝ probat, qm̃ in profectionibus duodecim tribuum Israel, in circuitu tabernaculi ad oriẽtem, occidentem, austrũ & aquilonem gradiebat. Vnde lib. 2. Regum dñs protestat: Ambulaui in tabernaculo & in tentorio per cuncta loca, quæ transiui cum omni Israel. Idcirco quod ait, Non ascendã tecum, videt esse cõminatio, nõ assertio, ꝑsertim cum sequenti legat capl̃o Moses exorasse: Si inueni gratiã in conspectu tuo dñe, obsecro vt gradiaris nobiscum. Respõdit dñs: Ego inibo pactũ. Immo in isto capl̃o infrà habet: Ait Moses: Si non tuipse præcedis nos, ne educas nos de loco isto. Dixit autẽ dñs: Et verbum istud faciam. Itaq; quod dixit, Non ascendam tecum, cõminatio fuit vel assertio, nisi pœniterent. Sed quid est quod subditur: Non ascendã tecum, populus em̃ duræ ceruicis es, [ne forte disperdã te in via?] Ex quo sequi videtur, ꝙ expediebat eis quòd dñs non ascenderet cũ ipsis: quia si cum eis ascenderet, forte disperderet eos propter eoꝝ duritiã. Respondet, ꝙ ascensus Dei cum eis, fuit eis ex vna parte periculosus, propter eoꝝ pronitatẽ ad vitia: quia si cum eis ascenderet solita beneficia impendẽdo, & ipsi ingrati, peruersi, ac rebelles efficerent, grauius eis immineret periculum ex vltione iustitiæ Dei ꝑsentis. Ex alia vero parte ascensus Dei cum eis per beneficia cõsueta, fuit ipsis valde desiderabilis & amãdus, immo ꝑ se appetibilis atq; expediens eis fuit: periculosus vero per accidens, puta si abuterent donis gratiæ ꝑsentiæ Dei. Ideo subdit: [Audiẽsq́ populus sermonẽ hunc pessimũ,] hoc est, valde malũ, loquẽdo de malo pœnæ, qa cõminatorius fuit & iustæ vindictæ prænuncius. [luxit] sua deplorãdo peccata, & metuendo destitutionẽ gratiosæ protectiõis atq; ꝑsentiæ Dei. [& nullus ex more indutus est cultu suo:] hoc est, cultioribus vestimentis ac ornamẽtis, quatenus ipso suo habitu pœnitentiã demonstrarẽt ac mœstitudinẽ cordis. ¶Præterea, Augustinus exponẽs hæc, ait: Deus est cũ iustis, visitãdo & miserẽdo ac cõfortando: cũ impijs vero, vlciscẽdo ac puniendo. Itaq; ait: Non ascendã tecũ, hoc est, cũ hominibus istis esse nõ possum, vt vindicẽ propter te, nec vt confortẽ & visitẽ propter eos. Mittã ergo saltẽ angelũ meũ. [Dixitq́ dñs ad Mosen: Loquere filijs Israel:] Dñs nunc parum dulcius loquitur, q̃ ante, quasi misertus plorãtibus. Non em̃ ait ad Mosen, Dic populo tuo: sed, filijs Israel. Verũtñ qm̃ dñs q̃s amat, arguit & castigat, subiungit: [Populus duræ ceruicis es]. i. irrefrenatæ contumaciæ, & difficulter corrigibilis ac pertinax, iuxta illud Esaiæ: Sciui quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ænea. [Semel ascendã in medio tui, & delebo te.] hoc est, tandem vna vice puniam te ꝑfecte. Quod intelligi potest, vt cõminatorie & sub conditione prolatum, videlicet: nisi se emendarẽt. Vel accipi potest de hac Iudæoꝝ extrema captiuitate ac desolatione, quia frequẽter in scripturis sub nomine populi alicuius, præsertim Israelitici, intelligunt diuersæ partes eius quæ diuersis fuere tẽporibus, vt in ꝑcedentis expositiõe capituli dictũ est plenius. [Iam nunc depone ornatum tuũ, vt sciam qd faciã tibi. Deposuerũt ergo filij Israel ornatum suũ à mõte Oreb.] Hoc Glossa & magister in historijs, multiq́ alij exponunt de minori tabernaculo, in quo ante constructionem tabernaculi maioris Moses loquebat cum dño, & cum senioribus populi tractauit cõsilia, ac populum iudicauit. Quod tabernaculũ stetit prope radices montis Sinai inter montẽ & populũ. Quod dñs iussit remoueri à mõte sancto, q̃si indignãs, & plebẽ cum suo ornatu seu tabernaculo, quo ornabat, à loco suæ habitatiõis, puta à monte elongari præcipiens. Et ꝙ ait, sciam, exponẽdum est, sciri faciã, quid faciã tibi. i. qualiter te tra-

Margin notes (in order down the left margin): August. — Exo. 32. — * est. — Nũe. 35. — 2. Reg. 7. — Hebr. 13. — Apoc. 2. — Esaie 48.

ctabo, nō q̄ hoc aliàs ignorauerit, sed q̄a per talem eorum humiliationē volebat ꝓbare ac demonstrare qualiter se haberēt, & quid sibi fieri mererent. Deposuerunt ergo ornatū. i. tabernaculum illud à monte Oreb, ponētes illud in loco à monte remoto. Huic aūt expositioni obijcit, q̄d in textu mox sequit: [Moses quoq; tollens tabernaculū, tetēdit extra castra procul]. i. remote à tentorijs populi, q̄d de p̄fato tabernaculo certū est dici. Sic'q; scriptura hæc loquit de p̄fato plebis ornatu, & de tabernaculo isto quasi de rebus diuersis. Hinc aliq dicūt, q̄ in susceptiōe legis seu decē præceptorum à Deo, de q̄ re dictū est cap. 20. principales in populo ornabāt se q̄busdā coronis, quasi spiritaliter despōsandi à sponso cælesti. Et hęc ornamenta iussi sunt à suis remouere capitibus, q̄a ad idololatriā corruerunt. Qui aūt vult præfatam expositionē defendere, dicere potest hæc verba, Moses q̄q; &c. exponēda sic esse, Moses eundem Hebræorum ornatū, qui alio nomine tabernaculū nuncupat, remouit à monte Oreb seu Sinai, cōsentiendo & cooperādo ad trāslatione illā tabernaculi de loco ad locū factā per populū. Sic'q; q̄d dicit, Moses q̄q; &c. est quasi confirmatio & declaratio p̄cedentis sermonis. [Vocauit'q; nomē eius tabernaculū fœderis]. i. tabernaculū in quo dn̄s fœdus seu pactū pacis ac amicitiæ cōtulit ac iniȷt ad plebē per Mosen, vt infrà habebit. Ibi etiā dabant iudicia, inter cōtendētes confœderatiua & pacificatiua eorum. Vnde subiungit: [Et om̄is populus qui habebat aliquā quæstionē]. i. causam & cōtrouersiā, [egrediebat] de tentorio suo [ad tabernaculū fœderis extra castra]. i. quod situ fuit separatim à tentorijs, q̄a in tabernaculo illo iudices residebāt ad iura tractāda atq; ad iudicādum. Immo & Moses causas grauiores determinauit ibidē, prout in expositiōe cap. 18. patuit. [Cum'q; egrederet Moses ad tabernaculū] veniēdo de monte aut castris, [surgebat vniuersa plebs, & stabat vnusquisq; in ostio papilionis sui] ad reuerētiā Dei, & eius vicarij Mosis p̄lati eorum, & tanq̄ aliq̄d magni visuri. Nā subdit: [*Adspiciebāt'q; tergū Mosis] euntis in spatio, q̄d fuit inter castra & tabernaculū, [donec ingrederet tentoriū]. i. tabernaculū illud, q̄d fuit specialiter tentoriū Mosis & velut habitatio. [Ingresso aūt illo tabernaculū fœderis, descendebat colūna nubis, & stabat ad ostium]. i. in aere suprà ꝓpe ianuā tabernaculi. [Loquebatur'q; dn̄s cum Mose,] erat'q; nubes signum aduentus ac p̄sentiæ Dei. [cernētibus vniuersis q̄ columna nubis staret ad ostiū tabernaculi: stabant'q; & ipsi, & adorabāt per fores tabernaculorum suorum] q̄a ex tam euidētibus & magnificis signis & effectib⁹ pietatis & maiestatis diuinę, ad quādā ꝓuocabant deuotionē. [Loquebat autē dn̄s ad Mosen facie ad faciē]. i. clare & familiariter, [sicut solet loq homo ad amicū suū:] cui & secreta sua reuelat, & charitatē suā oñdit. Deniq; dn̄s dicit sic locutus ad Mosen p̄ creaturā subiectā, puta per angelū in humana specie apparentē, atq; in persona Dei loquētē. [Cum'q; ille reuerteret in castra]. i. cū Moses rediret ad filios Israel ad exponendū eis diuina, [minister eius Iosue,] q̄ fuit specialis & familiaris minister Mosis, [filius Nun, puer,] Puer pro ministro accipi solet. Sed q̄a iam dictū est, minister Mosis, puer hic accipi potest pro discipulo, seu pro viro innocēte ac puro, iuxta quē modū Chr̄s post resurrectionē dixit apostolis: Pueri, nunq̄d pulmētariū habetis? In Zacharia q̄q; angelus superior ait ad angelum inferiorē: Curre & loquere ad puerum istū, videlicet Zachariā prophetā, q̄ tūc erat vir senex. Iosue etiā tēpore isto fuit virilis ætatis, vir robust⁹ & audax, q̄a & añ hęc fuit dux populi in p̄lio cōtra Amalech, vt suprà descriptū est. [nō recedebat de tabernaculo.] Moses etem̄ ei iniūxit, in tabernaculo residere, ꝓpter reuerētiā sacri loci, & specialiter ꝓpter Dei ibi frequēter apparētis & loquētis, honorē. Et ibi vacabat tūc Iosue deuotiōi & cōtēplationi, p̄stolans reditū Mosis. [Dixit aūt Moses ad dn̄m: Præcipis vt educā populū istū] de loco hoc ad terrā ꝓmissiōis, [& nō indicas mihi quē missurus* sis mecū.] ¶ Qualiter verum est hoc, cū iam dixerit dn̄s, Angelus meus p̄cedet te: & rursus, Mittā p̄cursorē tui angelū, vt eȷciā Chananæum? Et rn̄dendū, q̄ in deductiōe Israeliticæ plebis vsq; in terrā ꝓmissionis, datiōe'q; legis & acceptione, plures angeli ministeriū exhibuerunt. Propter q̄d beatissimus Stephanus ait Iudæis: Accepistis legē in dispositiōe angelorum. Atq; ad Galatas scribit Ap̄lus: Lex ꝓpter trāsgressionem posita est, ordinata p̄ angelos in manu mediatoris. Legit q̄q; in Iosue libro: Cum'q; esset Iosue in agro vrbis Hiericho, vidit virū stantē cōtra se, & euaginatū tenentē gladiū, & ait: Noster es, an aduersariorum? Qui respōdit: Princeps sum exercitus dn̄i. Fuit em̄ secundū doctores, Michael princeps synagogæ missus in adiutoriū Hebræorum. Itaq; q̄uis dn̄s dixit Mosi in generali, q̄ angelū mitteret pręcursorē, tn̄ non expressit in speciali: quē angelū & quātæ authoritatis ac præsidentiæ esset angelus mittendus super populū illum: ideo Moses super hoc petiȷt edoceri. ¶ Circa quod dicit Rabbi Paulus: Intelligitur Mosen implicite petiuisse q̄ regimen populi sibi cōmitteret à Deo sine alicuius angeli præsidentia. Quod verum nō reor, nec ad humilitatē pertinuisset. Nam & Moses nouerat ecclesiasticā hierarchiā per angelicam desuper gubernari, immo & Moses postea postulauit dari sibi adiutores ex populo suo ad regendū eundē: Non possum, inquiens, solus portare onus populi huius. Non ergo refutauit angelicā super se prælationē, immo superius dixit dn̄s ei: Ecce ego mitto angelum, q̄ pręcedat

[Margin notes: *respiciebant — Ioan. 21. — Zach. 12. — Exo. 17. — *es — Acto. 7. — Galat. 3. — Iosue 5. — R. Paul.]

dat te, obſerua & audi vocem eius. [præſertim cum dixeris, Noui te ex nomine.] Acſi dicat: Merito miror ꝙ non indicas mihi, quē mittes mecū, cuius ſubſidio ducā populū tuum, præſertim cum dixeris mihi, ꝙ ſpecialiter noſcas, ames & approbes me. [& inueniſti gratiā coram me]. i. mihi ꝑcipue cōplacuiſti, atq; acceptus es. Hæc plane dn̄s dixit ad Moſen, quāuis textus nō exprimat, vbi vel quādo. Multa quippe dulciſſima, altiſſima & familiariſſima verba dixit ad Moſen, præſertim in quadragenario illo dierū, quo ſecum fuit in monte, quę non ſunt deſcripta. [Si ergo inueni gratiā in cōſpectu tuo, oſtende mihi faciem tuā.] Secundum quoſdā, in Hebræo habet, viam tuā, vel vias tuas: ſicq; Moſes per hæc verba petiuit ducatum à dn̄o per deſertū, & illuminari à Deo ad deducendū regēdumq; populū. Et ita per hæc verba non petijt clarā diuinæ viſionē eſſentiæ. Sed his obuiare videt, quod ſubditur [vt ſciam te.] Iam nāq; cognouit Deum varijs modis, & per diuerſa ac eminenter: ſed dicendo, Vt ſciam te, oſtendit ſe adhuc Deum neſcire, videlicet quātum ad clarā & facialē eius notitiam in ſeipſo. Idcirco hanc poſtulauit, dicendo, vt ſciam te. Loquēdo aūt de alijs modis cognoſcendi Deum, iam nouerat eum ante iſtā petitionē. Deniq; Septuaginta trāſtulerunt, &
August. Auguſtinus ita exponit: Oſtende mihi teipſum. Potius igit reor in Hebræo haberi, ſicut Hie-
Hieron. ronymus trāſtulit, qui frequenter teſtat, nihil de veritate Hebraica ſe mutaſſe. Poteſt quoq; eſſe, ꝙ dictio illa Hebraica, pro qua habemus, faciē, extet æquiuoca, quā Hieronymus recte tranſtulit in verbū hoc, faciem, eo ꝙ cauſa petitionis ſubdat, cum dicitur, Vt ſciam te. Eſt itaq; ſenſus: Si ergo inueni gratiā in conſpectu tuo, oſtende mihi faciem tuā. i. ſi tantum tibi complaceo, ſicut tuipſe teſtatus es mihi, da mihi ad horā videre teipſum, ſicuti es in teipſo, quia fidutiā habeo hoc petendi ex verbis tuis. Amici em̄ nō ſolent ſibi inuicē de facili quicq; negare, & naturale eſt vt quis cupiat ſuū amicū clare cōſpicere, præſertim qa deſiderabiliſſi-
August. mum eſt menti creatæ creatorē ſuum per eſſentiā tueri. Hinc, ſecundū Auguſtinū, Moſes in hac petitione monſtrauit deſideriū ſuū in Dei amore. [& inueniā gratiā ante oculos tuos.] Iam dictum eſt ei, Inueniſti gratiā corā me: quō ergo nunc denuo orat, & inueniā gratiam ante oculos tuos? Reſpondet, ꝙ ſancti in gratia Dei ſemper creſcere cupiūt, gratiamq; multiplicem petunt, ſciebatq; Moſes ſe non poſſe iugiter in hac vita in Dei clara cognitione ꝑſiſtere, idcirco in cōtemplatione concupiuit gratiā obtinere nō peccādi de cætero, ſed proficiendi in omni bono. Veruntamē per hæc verba videt nunc poſtulaſſe gratiā, qua exaudiretur pro populo ſuo. nam ſubdit: [Reſpice populū tuum gētem hanc]. i. clementer intuere ac dirige plebem tuā hanc mihi cōmiſſam, ad vitia pronā ac fragilem. Propter quod merito gens vocat. Per quæ verba oſtendit deſideriū ſuum in dilectiōe fraterna. Vnde Septuaginta ſic trāſtulerunt, & vt ſciam quia populus tuus eſt gens hæc. [Dixitq; dn̄s: Facies mea præcedet te.] Hoc aliqui ſic exponunt: Egoipſe te ducā atq; præibo. i. gratioſus ductor & comes tui itineris ero. Cui expoſitioni cōſonat Septuaginta trāſlatio, habens ſic: Ipſe antecedā te. Sed obuiare videt, quod pauloposſt ſequit: Et ait Moſes: Si non tuipſe præcedas nos, nō edu-
August. cas nos de loco iſto. Ad q̊d reſpondet Auguſtinus, ꝙ verba iſta, Facies mea ꝑcedet te, Moſes intellexit quaſi pro ſe ſolo, nō pro populo dicta. ideo flagitauit, vt & populū Deus ꝑcederet. Aliqui vero dicunt, ꝙ per verba illa, Facies mea ꝑcedet te, Moſes intellexit aliquē quàmſimilimū Deo promitti, qui præiret. idcirco rogauit, vt ipſe Deus eos ꝑcederet. [Et requiem dabo tibi]. i. quietē in limbo patrū, ſinuq; Abrahæ poſt hāc vitā, vſq; ad Chriſti paſſionē & mortem, deinde verā felicitatē in patria pro charitate & laboribus, quibus iam inquietaris. [Et ait Moſes:] cui tanq̄ fideliſſimo feruentiſſimoq; paſtori ac principi, bonū cōmune principaliter exquirenti, nō ſuffecit propria gratia, quies & ſalus: [Si nō tuipſe ꝑcedas nos]. i. niſi gratioſe & liberaliter affuturus ſis nobis, ſicut nunc affuiſti, qui nunquā mutaris, nec loco, neq; natura moueris, [ne educas nos de loco iſto:] qa diuerſa pericula & aduerſa imminent nobis in procedēdo per eremū, & melius nobis eſt hic eſſe tecum, q̄ alibi ſine te. Ideo ſubdit: [In quo em̄ ſcire poterimus ego & populus tuus, inueniſſe nos gratiā in cōſpectu tuo]. i. ꝙ tibi cōplaceamus, [niſi ambulaueris nobiſcū] nō in tua ſubſtātia incircūſcripta locū mutando, ſed nobis in via miſericorditer aſſiſtēdo, atq; in cordibus noſtris manēdo, [vt glorificemur ab oībus pplīs qui habitant ſup terrā?]. i. ex donis miſericordię tuę nobis ꝑſtandis à te, omibus innoteſcat, ꝙ ſimus populus & cultores veri Dei, præ cæteris gētibus à Deo electi ac honorādi, ſic tn̄, vt totū iſtud ad tuū honorē finaliter referamus. [Dixit autē dn̄s ad Moſen: Et verbū iſtud quod loquutus es, faciā]. i. hāc tuam petitionē implebo ſecundū cēſurā ac moderamen ſapiētiæ meæ. [Inueniſti em̄ gratiā corā me, & teipſum noui ex nomine]. i. tā ſpecialiter ac eminēter mihi places, & notus ac charus es, ꝙ & pro alijs te ita exaudio, quē tam charitatiuum & fidelē conſpicio. Vnde Septuaginta trāſtulerunt: Scio te præ oībus, ſicq; videt ꝙ illo in tēpore charior fuerit Deo, q̄ aliqs alter tunc viuēs, [qui ait: Oſtēde mihi gloriā tuam.] Ex ꝑinductis gratioſiſſimis Dei verbis diuino amore accenſus valide Moſes, & vehementer de diuina pietate, quam in ſe taliter experiebatur, pręſumens, auſus eſt poſtulare:

Ostende mihi gloriã tuam.i.tuipsius maiestatem & beatitudinẽ increatã, seu teipsum essen tialiter gloriosum, vel fruitionẽ tuã gloriosam, quã habent beati in regno, impẽde mihi ad horã. Et hoc redit in idẽ, qm̃ qui sic Deo fruunt, vidẽt clare per speciẽ diuinã essentiã.[Respõdit:[Ego ostendã om̃e bonũ tibi].i.tẽpore præordinato in regno beatitudinis manifestabo me tibi, & dabo tibi plenã felicitatẽ, immo & meipsum, q sum summũ atq; perfectũ bonũ, in quo est oĩm bonorũ & pulchrorũ plenitudo immensa. In hac quoq; vita dabo tibi omne charisma grẽ ac virtutũ, atq; per fidẽ & sapiẽtiæ donũ dabo tibi cognoscere bona p̃fata.[& vocabo in nomine dñi corã te.] Aliq textus habẽt, vocabor. Trãslatio aũt Septuaginta, qua vtitur Augustinus, habet, Vocabo. & vt asserit idẽ, Vocabo ponit ibi pro Vocabor, videlicet actiuũ pro passiuo, inusitato loquẽdi genere. Vnde & magister in historijs ita exponit: Vocabo in noĩe dñi corã te.i.faciã me vocari Deũ ac ducẽ vestrũ ex miraculis, quæ sum facturus. Potest tñ & sic exponi: Vocabo in noĩe dñi corã te.i.te p̃sente ac audiente inuitabo te in nomine meo, seu propria potestate & authoritate ad cõtemplationẽ & inuocationẽ meipsius. Quod qualiter factum sit, statim dicet. Porro secundũ Lyrã, in Hebræo habet, Legã in noĩe meo. Quod quidã Hebræi interpretant, dicẽtes, q̃ Deo ipsi Mosi apparente, Moses vidit ibi scripturã continentẽ duodecim modos impetrãdi misericordiã Dei absq; allegatiõe meritorum patriarcharũ sanctorũ: vt sit sensus, Inuocabo seu legã.i.docebo te inuocare & faciam te legere scripturã, docẽtem qualiter sim inuocãdus in noĩe meo.i.per propriã bonitatẽ seu per meipsum sine cõmemoratione patriarcharũ. Veruntñ qm̃ de istis duodecim modis inuocandi, scriptura hoc loco nil loquit, immo nec alibi, possit quis forsan dicere, fictitiũ esse quod Hebræi de illis duodecim modis dicunt. [Et miserebor cui voluero].i.iuxta beneplacitum meũ, absq; præuijs meritis hoĩm, miserebor finaliter his, quos sponte elegi & volũtarie prędestinaui, etiã si per sanctorũ merita nõ inuocer pro illorũ saluatiõe.[& clemẽs ero in quẽ mi hi placuerit].i.liberrime indulgebo, & salutẽ pręstabo cuicũq; visum fuerit mihi, bonum, & quẽ voluero facere vas misericordiæ meæ, cũ mea voluntas sit oĩm prima causa, & om̃ia agã secũdum voluntatis meæ propositũ. Hinc cũ saluator dixisset, Confiteor tibi pater, dñe cæli & terræ, qa abscõdisti hæc à sapiẽtibus &c. pro causa adiecit: Etiã pater, qa sic placitũ fuit coram te. Aplus quoq; ad Romanos fatet: Igit nõ volentis neq; currẽtis, sed miserẽtis est Dei. Dicis itaq;, Ergo cuius vult miseret, & quẽ vult indurat, &c. Vnde per Hieremiã dñs contestat: Ecce sicut lutũ in manu figuli, ita & vos in manu mea. [Rursum'q; ait: Nõ poteris videre faciẽ meã].i.essentiã meã nõ potes clare per speciẽ intueri in hac vita mortali, viuẽdo in ea vita humana, corporea, sensitiua. [Non eñ videbit me homo] in hac vita per speciẽ, [& viuet] vita sensitiua humana. Quocirca sciẽdum, q̃ iuxta philosophos causa prima sicut est infinitæ actualitatis & eminẽtiæ, ita est infinitæ incõpræhensibilitatis, cum tñ ex sua natura sit infinitæ intelligibilitatis. Propter q̃d dixit philosophus, q̃ sicut se habet oculus vespertilionis ad lumẽ solis, sic intellectus humanus ad manifestissima naturæ.i.ad cognitionẽ intellectualiũ & separatarũ substãtiarũ, potissimũ Dei, quæ ex sua natura sunt p̃cipuę cognoscibilitatis, qm̃ vnũquodq; tm̃ habet de cognoscibilitate & intelligibilitate, q̃tũ habet de entitate & actualitate. Hinc nulla mens potest Deũ pfecte & cõpræhẽsiue cognoscere seu intellectualiter videre, puta tã plene & clare, sicut ipse ex sua natura cognoscibilis est, nisi sit mẽs infinitę pspicacitatis, virtutis & capacitatis. Propterea supbtissima Trinitas Deꝰ hoc modo sibi soli cognoscibilis visibilis'q; cõsistit, qa nec aĩa Chri hoc modo cõpręhẽdit essentiã Dei. Nihilo minꝰ sancti in pña vidẽt, & ĩtelligũt Deũ p speciẽ, vtpote clare & ĩmediate ĩ seipso p ipsam diuinã essentiã loco ĩtelligibilis formę eis vnitã. Nẽpe cũ oĩs forma, species & similitudo creata, deficiat & occũbat in infinitũ à plena Deitatis rep̃sentatiõe, secundũ q̃d Deitas in seipsa cõsistit: nõ potest Deus ita in seipso clare videri p formã, similitudinẽ'q; creatã, sed p increatã formã & speciẽ Deus sic cernit: q̃d prorsus supnaturale est, & sola fide tenet. Porro in hac vita Deus nõ potest ita videri, *ita vt homo viuat vita sensitiua hũana. In huiuscemodi nãq; visiõe diuinę essentiæ, requirit in hac vita summa abstractio ab om̃i actu ac visu sensitiuarũ inferiorũ'q; viriũ. Vnde & in Ioanne, & rursus in prima eius epla legit: Deũ nemo vidit vnq̃. Et ad Timotheũ: Deus lucẽ habitat inaccessibilẽ, quẽ nullus hoĩm vidit, sed nec videre potest. Nihilo minus p oĩpotentiã Dei potest homo in vita hac Deũ p speciẽ intueri, qa & Mosi cõcessa est visio talis in hac vita, vt in lib. Numerorũ habet, quę ei hac vice negata est. In tali tñ visione (vt tactũ est) cõmuniter homo nõ viuit vita sensitiua humana, sed intellectuali tm̃ modo ac diuina, ,pter abstractionẽ p̃fatã. Ideo regulariter dictũ est, Nõ videbit me homo, & viuet. Nihilo minus p oĩpotentiã Dei potest mens humana Deũ ita videre, ipso hoĩe sic vidente, vitã sensitiuã ducẽte, vt patet de aĩa Chri, quæ à suæ creatiõis & vnionis exordio cum verbo æterno, vidit præ vniuersis beatis clarissime diuinã essentiã, vtẽdo sensitiuis potentijs, vegetatiuarum'q; viriũ actibus. ¶Præterea aduertẽdũ q̃ sup illud, Loquebat ad Mosen dñs facie ad faciẽ, ait Glossa interlinearis: Substãtiam Dei nec hoĩm nec angelorũ quispiã videre

Margin notes: August. — Matt. 11. — Rom. 9. — Hier. 18. — Ioann. 1. — 1. Ioã. 4. — 1. Tim. 6. — Nũe. 12.

potuit, sicuti est. Quod si intelligat de visione plenarię comprehensionis, qua Deus cernitur tam perfecte, sicut ex sua natura cognoscibilis est, veritatē sortitur: Si autē intelligat ita, ꝙ diuina essentia videri non valeat à mente angelica & humana per speciē increatā, clare ac
1. Ioan. 3. reuelate seu immediate in seipsa, stare non potest, cum & Ioannes dicat apostolus: Scimus
1. Co. 13. quoniā cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. Et Paulus Corinthijs ait: Videmus nunc per speculū in ænigmate, tunc autē facie ad faciē. Nunc cognosco ex parte, tunc autē cognoscam, sicut & cognitus sum. Vnigenitus quoq; patris: Angeli, inquit,
Matt. 18. in cælis semper vident faciē patris mei. Deinde dñs pandit Mosi, qualiter se velit ei hac vice ostendere. [Et iterū: Ecce, inquit, est locus apud me.] Omnis locus apud incircūscriptibilem Deum est: sed sicut Deus specialiter fuit & habitauit in monte Sinai, ita nunc specialiter loquitur de loco quodā qui erat ibidem, de quo subiungit: [& stabis supra petrā.] Corporaliter enī stetit paulopost Moses supra petrā illam. [Cum'q; transibit gloria mea]. i. similitudo gloriosa seu clara, me visibiliter repræsentās, [ponā te in foramine petræ] illius, quæ habuit magnā cauernā, & in ea collocauit dñs Mosen, ne perstringeret & terreretur nimis claritate similitudinis illius magnificæ. [& protegā dextera mea donec trāseam]. i. dexterā meam ponam inter oculos tuos & inter gloriā illā me præsentātem, qm̄ splendorē formæ illius ferre non posses. Ideo dextera mea obumbrabit tibi, donec in similitudine illa pertransēā coram & vltra te. [Tollam'q; manum meā]. i. postquā transiero corā te, retrahā dexterā meam, vt videas, [& videbis posteriora mea]. i. à tergo videbis me. [faciem autē meā videre non poteris]. i. claritatem similitudinis meæ me repræsentātis à parte ante, præsertim in vultu eius, intueri nō valebis corporalibus oculis, ob suæ vehementiā luminositatis. Ista fuit corporalis atq; sensibilis repræsentatio Dei, in qua ostendit se Mosi in forma visibili & humana, secūdum Hebręos & multos catholicos. Et, sicut videt, erat angelus quidā in huiusmodi specie assumpta in Dei persona, pertrāsiens & apparens, ita ꝙ Deus in similitudine illa sui rep̄sentatiua, dicit se apparuisse ac pertrāsisse, suam'q; dexterā inter se & oculos Mosis posuisse. Quod aūt Deus per angelū in similitudine humana apparuit, hoc designat ꝙ Deus in sua p̄sona est intellectualis naturę. Per copiosissimā vero & inuisibilē illā & sensibilē claritatē, figurabatur infinita & incōpræhensibilis puritas diuinæ essentiæ in seipsa. Per interpositionē aūt dexteræ, imbecillitas mētis humanæ ad intuitionē increati luminis Dei, pia q̄q; cōdescendētia & cōtemperatio om̄ipotentis, qua humanę capacitati cōdescendit, se'q; cōtemperat. Per inspectionē vero posteriorū seu similitudinis eius à tergo, signatū est, ꝙ Deū in hac vita non nisi obscure & imp̄fecte, ac per suos effectus similitudinesve creatas cognoscere possumus. Has causas & ratiōes corporalis illius apparitiōis Moses intellexit. Potuit aūt esse, ꝙ angelus qui in p̄sona Dei quotidie loquebat cū Mose, Deo iubente assumpserit similitudinē solito splendidiorem & gloriosiorē ad horā, sic'q; in ea corā Mose pertrāsierit, maiestatē Dei, vt dictum
R. Paul9 est, repræsentādo. ¶Præterea circa p̄habita multa scribit Rabbi Paulus, quæ breuiter discutienda censent. Ait ergo in primis, ꝙ Mosi ante suum ieiuniū non fuit cōmissum, vt duceret filios Israel, sed vt duceret tā Moses q̄ pp̄lus per angelū: sed post ieiuniū eius, & alia nunc p̄dicta, dictū est ei: Vade, & duc populū istum quo locutus sum. Istud videt pueriliter dictū, cum
Exod. 3. sit scriptū suprà: Veni, mittā te ad Pharaonē, vt educas populū meū filios Israel de Aegypto:
Exod. 6. Quæ fuerunt verba Dei ad Mosen circa rubum, diu ante eius ieiuniū. Similiter scriptum est alio loco: Isti sunt Aaron & Moses, quibus p̄cepit dñs, vt educerent filios Israel. Secundo ait: postq̄ Moses maioris p̄fectionis effect9 est, cōmissus est sibi q̄si singulariter ducatus populi. Ad quod dico, ꝙ tam Moses q̄ populus Israel tam bene ducti sunt per nubē & angelū, postq̄ Moses ieiunauit & cætera iam p̄fata peregit, vt ante, sicut cōsequenter in libris eius aptissime recitat. Immo nec Moses eduxit filios Israel de monte Sinai ad terrā ꝓmissiōis, quousq; nubes eleuabat de tabernaculo fœderis, & cœpit eos p̄cedere angelo eā mouente, vt in Nu-
Nūe. 10. meris scriptum est. Tertio dicit super verba illa, Facies mea p̄cedet te: Deus volebat deducere Mosen absq; aliquo medio. Cuius verbi error iam patet, quia per angelū deinde ductus, instructus, directus est Moses, quēadmodū ante: immo vt in Numeris legit, Moses instanter rogauit Obab filium Raguel cognatū suum, vt sibi ac populo p̄beret ducatū, dicendo: Noli nos relinquere. Tu enī nosti, in q̄bus locis per desertū castra ponere debeamus, & eris ductor noster. Quarto dicit, Moses implicite petebat & volebat, ꝙ nullus angelus interponeret in regimē populi, cuius dicti falsitas iam in isto articulo est ostensa, fuisset'q; grādis præsumptio, si in tanti populi gubernatione Moses refugisset angelorū subsidia & præcepta: immo cæremonialia, iudicialia'q; p̄cepta, quę in Leuitico & deinceps Mosi data sunt, p angelum ei proposita sunt: immo Moses sciuit toti Israelitico populo præesse angelū vnū de ordine principatus, videlicet Michaelem, ac populū synagogæ regi optauit: sciuit & vnumquēq; eorum habere specialē & propriū angelum pro custode atq; rectore. Vnde per hoc, ꝙ Moses postulauit, vt ipsemet dñs se populum'q; p̄cederet, nō intendebat angelorū ducatū regimen'q; exclu-

cludere, sciens ꝙ Deus prouidētiæ suæ gubernationē per angelos circa homines exequat in pluribus rebus & actibus. Deniq; R. Paulus ad probādum verba sua inducta, dicit: Non legi tur in toto processu Mosaicæ vitæ, ꝙ fiat mētio de angelo loquente cum Mose, vel ei appa rente post hæc, sicut añ. Ad quod breuiter dico, ꝙ infrà vbicūq; in libro isto atq; sequētibus legit, Locutus est dñs ad Mosen &c. cōmuniter sensus est, ꝙ Deus ꝑ angelū ei locutus sit, secundū q̄d Augustinus, Gregorius, & alij sancti patres, catholiciq; doctores, cōcorditer dicūt. In Rab. Paulum. August. Gregor.

¶Declaratio cap. XXXIIII. Ac deinceps: Præcide, ait, tibi duas tabulas lapideas.

Articulus LXIIII.

Reparatio tabularū decalogi, apparitio Dei, & cōmemoratio seu repetitio præceptorū legalium, in isto describunt capitulo. [Ac deinceps: Præcide, ait, tibi duas tabulas lapideas instar priorū]. i. similes illis, quas fregisti, [& scribam sup eas verba]. i. decē præcepta, [quæ habuerunt tabulæ illæ] priores, [quas fregisti.] Circa hæc orit quæstio, qualiter dñs dicat hic, Scribam sup eas: cum alia dicat trāslatio, Scribe sup eas: immo & in isto capi tulo infrà habet: Dixitq; dñs ad Mosen, Scribe tibi verba hæc. Et rursus: Fuit ergo ibi cū domino, & scripsit in tabulis verba fœderis decem. Ad hoc Augustinus, alijq; respondēt, ꝙ dñs scripsit per authoritatē, Moses per exequutionē, videlicet Deo iubente. Quocirca iterū quæritur, cur dñs vniuersa prænoscens, illas tabulas præparauit atq; inscripsit, quas à Mose nouerat mox frāgendas, & eas quas nouerat diu duraturas, iussit per Mosen præcidi, parari, inscribi? Ad hæc Augustinus mysticā rationem assignat, qm̄ tabulæ factæ à Deo, significabāt gratiā Dei datā Hebræis in exitu de Aegypto, quā celeriter perdiderūt redeuntes cordibus in Aegyptū. Tabulæ aūt factæ à Mose, eos designāt, qui per adiutoriū gratiæ Dei implent præcepta per seculi huius durationē. Literalius vero quis dicere potest, ꝙ ex quo Moses primas tabulas & earū scripturā conspexit, potuit iuxta earū exemplar formare ac scribere alias. Vel certe ad maiorem superbi ingratiq; populi humiliationē, datæ sunt ei secundo tabulæ ab homine factæ atq; descriptæ. [Esto paratus mane, vt ascēdas statim in montem Sinai, stabisq; mecum super verticem.] Itaq; Moses nocte cōsurgens, valde mane cœpit montem ascendere, & stetit in cacumine eius cum dño. i. cum angelo in persona Dei visibiliter apparente, & in forma humana ibi loquente. Illa etem̄ hora ad spiritales actus est aptior. Propter quod loquit Esaias: De mane vigilabo ad te. Et Psalmista: Mane adstabo tibi & videbo. [Nullus ascendat tecum, nec videat quispiam per totū mōtem. Oues quoq; & boues non pascant econtra.] Suprà cū Moses auditurus erat à Deo in monte decē præcepta, iussit dñs vt Aaron secum ascenderet: rursusq; scriptū est, qualiter Mosi duas tabulas recepturo dñs iussit, vt in verticē mōtis ascenderet: & tunc Iosue eius minister aliquā montis partem secū ascendit & mansit in ea. Iterū cap. 19. legitur, qualiter dñs vetuit montē tangi ab hominibus vulgaribus ac iumentis: nūc vero Moses secūdo accepturus tabulas scriptas, à dño iussus est solus ascen dere, in tantū vt nemo per totū montē conspiceret, nec pecora ex opposito montis, nisi per grādem à monte distātiam, alerent. Quæ est ergo horū ratio, & cur fuit in ista susceptione tabularū maior coarctatio q̄ in prima? ¶Ad q̄d Rab. Paulus respōdet, ꝙ ista descensio Dei super Sinai, solennior fuit q̄ illa quæ fuit in legis donatione: quia in illa solum proposuit dñs præcepta cōmunia, in ista aūt reuelata sunt Mosi diuina secreta. Sed istud non apparet idonee dictum, qm̄ textum capituli huius intuentibus innotescit, ꝙ in ista Dei descensione & apparitiōe & allocutiōe cū Deo nō sunt specialia secreta Mosi reuelata, sed ꝑcepta præhabita repetita. In priori vero descensiōe, apparitiōe, collocutioneq; Dei cū Mose, nō solū data sunt ei præcepta cōmunia toti plebi, immo & alia multa specialia & arcana de institutione noui sacerdotij, & ordine ministrorū tabernaculi, successione pontificum, de consecratione, vestibus, sacrificijsq; eorū, de formatiōe arcæ ac sanctuarij, de confectiōe thymiamatis & olei vnctionis, quorū omnium spūales & mysticas ratiōes credendum est Mosen tunc ex reuelatione cognouisse diuina. Itaq; prædictorū videt alia causa fuisse. Dñs nanq; voluit in hac vice Mosi apparere in similitudine gloriosa præclara, prout in fine præcedentis promisit capituli. Ideo noluit alium quēquā adesse, & propter maiorem reuerentiā diuinorū, iussit & pecora abigi, præsertim ad figurādum ꝙ carnales brutalesq; homines, ad cōmunionē & inspectionem diuinorū indigni sunt. Insuper dici potest, ꝙ dñs paulatim ostendit se esse placatū: ideo necdū admisit Aaron ad mōtis ascensum, atq; adhuc habuit se circa populū magis abstracte q̄ ante. [Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales antea fuerāt: & de nocte consurgens,] In quo patet suæ obedientiæ promptitudo & deuotionis alacritas. Siquidem dñs dixerat ei, Esto paratus mane. Et ipse surrexit nocte. [ascendit in montem, sicut præceperat ei dominus, portans tabulas secum. Cumq; descendisset dñs per nubem,] quia in illa nube angelus dominum repræsentās descendit. [stetit Moses cum eo] in vertice montis, tanq̄ ad Dei obsequium omnino paratus, [inuocans nomen dñi,] vtpote ipsum dñm, in cuius persona angelus sibi apparuit. [Quo transeunte coram eo,] Si Moses cum dño stetit, quomodo domi-

Exo. 32. August. Esaie 26. Psal. 5. Exo. 19. Exo. 24. In Rabbi Paulum.

nus coram eo transiuit? Sed horum vtrũq; successiue celeriter fieri potuit, similitudinemq;
assumptam potuit dominus subito immutare, & gloriosiorem ac clariorem, q̃ ante appare-
bat, efficere, eandem quoq; rursus adspectui Mosis contemperare. [ait] ipse Moses, subito
inflammatus contemplatione & amore illius, qui sibi tam gloriose ad sensum apparuit, [Do
* verus minator domine Deus, misericors & clemens, patiens & multæ miserationis * verax.] Deus
dicitur dominator, ab actu dominãdi: dñs potestate, & quoniam habet subiectos: Deus per
omnium creationem & gubernationem: misericors, natura, inquantũ ei proprium est mise
reri, non tamen affectum compassionis habere: clemens, relaxando debitam vltionem: &
† ac verax multæ miserationis, per varios suæ pietatis effectus: & verus, in Deitatis natura, cum ipse so-
lus sit verus Deus. Verus quoq; in verbis, fidelis in promissis, verax in documentis, & iustus
in præceptis ac præmijs, [qui custodis misericordiam in millia,] id est, gratiam & dona mi-
sericordiæ concessa parentibus, pie continuas & conseruas in posteris eorundem per gene-
rationes & personas quàmplurimas. Ponitur enim hic numerus determinatus, pro indeter-
Psal. 104. minato, sicut in illo psalmi versiculo: Memor fuit in seculũ testamenti sui, verbi quod man
dauit in mille generationes. [quia aufers iniquitatem & scelera atq; peccata.] Per iniquita
tem, potest intelligi culpa originalis: per scelera, mortalia vitia: per peccata, venialia mala.
Aufert quoq; iniquitatem cordis, scelera oris, peccata operis & omissionis. Rursus, per ini-
quitatē potest intelligi culpa cõmissa in Deum: per scelera, culpæ quæ fiunt in proximũ: per
peccata, quæ fiunt in seipsum. [nullusq; apud te per se innocēs est]. i. propria authoritate nul
lus est absq; culpa, quia etsi quis aliqualiter innocens est, & ad modicũ sine peccato, nõ per
Iaco. 3. se, sed per te & gratiam tuā hoc est. Deniq; in multis offendimus omnes, & nascimur in pec-
Psal. 118. cato, & errauimus quasi oues quæ perierunt. [qui reddis iniquitatē patrum filijs ac nepoti-
bus]. i. filijs filioꝝ, [in tertiā & quartā progeniem.] Interdum enim vsq; in primam progeni-
em tantum, interdum vsq; in secundā, quandoq; in tertiam, aliquando vsq; in quartā, quan-
doq; in nullam: immo interdum pessimis patribus nascunť electissimi filij, quemadmodum
4. Re. 16. ipsi Achaz natus est Ezechias, & ipsi Amon sanctus Iosias. Varia nãque, libera, & imperscru
4. Re. 22. tabilia sunt iudicia omnipotentis. Veruntamen qualiter intelligenda sit ista authoritas, di-
Exo. 20. ligenter expressum est in vicesimi elucidatiõe capituli. [Festinusq; Moses incuruat⁹ est pro-
nus in terram:] cum profunda inclinatione, vel totius corporis prostratione, ad diuinæ re-
uerentiam maiestatis. Et forte hoc fecit antequam præhabita protulit verba, quãuis postea
recitet. [& adorans, ait: Si inueni gratiam in cõspectu tuo domine, obsecro vt gradiaris no-
biscum.] iuxta sensum præcedenti articulo introductum. [Populus enim duræ ceruicis est.]
propterea necessaria est nobis indesinenter gratiosa assistentia tua, quæ nostra emolliat cor
da. [& auferas iniquitates nostras atq; peccata,] scilicet, tam carnalia quàm spiritalia vitia,
dando & infundendo veram cõtritionem, piam remissionem, gratiosam custodiam. [nosq;
possideas] per dona gratiæ tuæ, ne recidiuemus. [Respondit dominus: [Ego inibo pactum,]
id est, ita me facturum testabor, & amicitiæ fœdus vobiscum percutiam, interim tibi dan-
do tabulas scriptas, & pugnando pro vobis. [videntibus cunctis] id est, omnibus vobis & in-
terdum etiam alijs. [faciam signa quæ nunquā visa sunt super terram, nec in vllis gentibus:]
vt fuit statio solis & lunæ ad instantiam Iosue, retrocessio quoq; Iordanis, & alia multa quæ
Iosue 10. in libro Iosue alibiq; leguntur. [vt cernat populus iste in cuius es medio,] id est, cuius præ-
Iosue 3. latus ac ductor es, & inter quos sæpius resides, [opus domini terribile quod facturus sum,]
id est, præfata & consimilia miraculosa ac horribilia opera, præsertim aduersarijs vestris,
quæ pro vestri introductione in terram promissionis efficiam, vt vel sic mihi iugiter ad-
hæreatis. [Obserua cuncta quæ hodie mandaui tibi.] Hoc sub persona Mosis ait ad populũ,
vt scilicet populus vniuersa Dei præcepta memoriter teneat, & opere exequať, quæ mãdauit
eis per Mosen, [hodie]. i. tēpore isto. Vel ideo ait, hodie, q͞a nunc ea repetijt. [Ego ipse ejciā
ante faciem tuā Amorrhæum & Chananæum & Ethæum, Pherezæum quoq; & Heuæum &
Iebusæum. Caue ne vnquā cum habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ tibi sint in
ruinam &c.]. i. amicitias periculosas illicitas. Si tamen voluissent ad Iudaismũ conuerti &
confœderari legitime, nõ fuisset eoꝝ amicitia cõtemnenda. [Noli adorare deum alienũ]. i.
Exo. 20. aliquem præter me verum Deum, nullum videlicet deum gentium cæteraꝝ. [Dominus ze
lotes nomen eius, Deus est æmulator.] Qualiter Deus dicať zelotes, in expositione vicesimi
capituli dictũ est. Diciť quoq; æmulator. i. iustæ vltionis amator. Aemulari aũt significat in-
flari, amare, inuidere & imitari. Cũ ergo Deus instar amatoris zelotypi velit solus amari, vt
spõsus ab aĩa rationali, & fornicationē oēm etiā spiritalē grauiter vlciscať, vitandũ est omne
Ibidem. peccatũ, potissime alieni adoratio Dei. Cõsequēter repetunť diuersa p̃cepta in litera, quę oĩa
Exod. 12. habita sunt atq; exposita cap. 20. & deinceps, immo & quædam ante capitulo duodecimo.
[Cũ eñ tulero gētes à facie tua]. i. dum populũ Chananæoꝝ à terra tibi p̄missa abstulero p̄
interfectionē eoꝝ, [& dilatauero terminos tuos,] dãdo tibi regiones regum multoꝝ citra &
vltra

vltra Iordanem, sicut in libro Iosue legitur, vbi triginta vnus reges à filijs Israel occisi scribunt. [nullus insidiabit terræ tuæ].i. nec tibi nec fructibus ac possessionibus terræ tuæ valebit nocere, ita ꝙ si insidientur, nihil ꝑficient, sed peribunt. [ascendēte te & apparēte in conspectu domini Dei tui ter in anno] iuxta sensum expositionis ꝑhabitæ. [Dixitꝗ dñs ad Mosen: Scribe tibi].i. ad tuiꝑsius meritum ac salutem [verba hæc,] præsertim decem præcepta, [qbus & tecum & cū Israel].i. Israelitico populo, [pepigi fœdus].i. pacis & amicitiæ inij pactum, qa per ista præcepta ostendo charitatem meā ad vos, à qbus specialiter amari & coli volo. ¶Circa hæc Nicolaus de Lyra dicit, ꝙ Moses propria manu non scripsit hæc verba in tabulis istis. Cuius oppositum ex trāslatione Septuaginta interpretū, immo & ex litera ista, atꝗ ex verbis Augustini & Glossæ ꝓbatū est. Et Magister in historijs, multiꝗ alij in hoc Augustinū sequunt, nec argumēta alterius sunt magni vigoris. Nā arguit, cū tabulæ illę fuerint lapideæ, literæ illæ fuerunt in eis scriptæ ꝑ sculpturam: sed nō videt ꝙ Moses secū portauit ad montem instrumenta sculpendi. Ad q̄d primo rñdetur, ꝙ sicut alia multa supnaturalia fecit Deus ꝑ Mosen, ita & tabulas illas poterat Mosi facere ad scribendū cedentes vt cerā mollissimam, quemadmodū multis sanctis in nouo testamento fecit saxa & cupra, ad suscipiendum signacula crucis, cedere tanq̄ cerā. Secūdo dicēdū, ꝙ ex q̄ Septuaginta transtulerunt circa exordiū huius capituli, Scribes, satis incredibile est, ꝙ Moses necessaria ad scribēdū in tabulis secū accepit, nisi forte ex diuino instinctu omiserit hoc. Iteꝝ satis apparet, ꝙ sicut primæ tabulæ fuerūt à dño ꝑparatæ & scriptę, ita dñs secūdas tabulas voluit manu Mosis scribi, quēadmodū iussit eas ꝑ manū eius ꝑcidi ac ꝑparari. Nēpe si dñs voluisset eas inscribere, cur iussisset aut qd indiguisset ꝑ Mosen eas parari? Cūꝗ descenderet Moses de monte] Sinai, expleto q̄dragenario dieꝝ ieiunij sui, [tenebat duas tabulas lapideas testimonij] q̄s in manibus reuerenter tenendo, descēdit ad pplm, [& ignorabat ꝙ cornuta esset facies sua].i. tā luminosa ac splendida, ꝙ radij clari ac fulgidi ꝓcedebant ex lumine vultus sui, in altū tendentes paulatim in similitudinē cornuū. [ex consortio sermonis Dei].i. ex longa sua conuersatione, collocutione & coīone cū Deo, ex qbus mēs sua fuit tantis illuminationibus, claritatibusꝗ repleta, ꝙ redundabant in vultu ipsius. Sed cū etiā antea tot diebus fuerit cū Deo cōuersatus & affatus in mōte, cur tūc rediēs nō fuit tā splēdidus? Rñderi potest, ꝙ interim multū ꝑfecit in spūalibus donis, atꝗ in cōtēplatione diuina, & itē, qa iā vidit Deū in forma tā gloriosa, vt patuit, & dominus sup faciē suā posuerat dexterā suā, ideo clarior factus est. Et etiā vt de cętero amplius timeret à filijs Israel, nec cōtra eū murmurare ꝑsumerent, ꝓpter idololatras q̄s fecit occidi. [Vidētes aūt Aaron & filij Israel cornutā Mosis faciē, timuerunt ꝓpe accedere.] stupefacti re tā noua & incōsueta ac diuīa, & qm̄ visꝰ eoꝝ reuerberabat claritate vultꝰ Mosis & radioꝝ illoꝝ. Forsitā etiā metuebāt, ne ex cōmissiōe diuina denuo exerceret correptionē & punitionē in eos. Erant nanꝗ incerti, an eis veniā impetrasset. Moses qppe ascensurus in montem, dixerat eis: Peccastis pctūm maximū, ascendā ad dominum, si q̄ modo quiuero deprecari pro scelere vestro. [Vocatiꝗ ab eo, reuersi sunt].i. ad Mosen eos vocantem, & ne timerent, consolantem, redierunt, à q̄ ex timore paꝝ fugerunt. [tam Aaron q̄ principes synagogæ] id est, principes tribuum, & officiati ac iudices substituti. [Et postq̄ loquutus est ad eos, venerunt ad eum etiam oēs filij Israel, quibus præcepit cuncta q̄ audierat à domino in monte Sinai. Impletisꝗ sermonibus].i. verbis finitis quę dixit ad illos, [posuit velamē super faciē suam] cognito ꝙ facies sua esset tā illuminosa, q̄d Iosue ei forte primo exposuit. sicꝗ mansit facie cooꝑtus velamine, q̄d forsitan fuit tenuis pannus, aut aliqd tale, moderans filijs Israel splendorē vultus Mosaici. [Qui ingressus ad dominū, & loquēs cū eo] in monte vel tabernaculo, [auferebat].i. de facie sua remouit, & remotū dimisit, [donec exiret] de loco allocutionis diuinę, & tūc loquebat ad filios Israel oīa q̄ sibi fuerāt impata. Qui videbāt faciē egredientis Mosis eē cornutā] vt añ, [sed operiebat ille rursum faciē suā, si qñ].i. qñcūꝗ [loquebat ad eos.] de cætero durante in eo tanto splendore, aliter nō potuerunt eum inspicere. In historia vero Scholastica dicitur: Quātum durauit hæc gloria vultus Mosis, & vtrum semel aut pluries ei acciderit, ignoramus. Veruntamē ex ꝑinductis huius literæ verbis rite ꝑspectis datur intelligi, ꝙ durauit ꝑ tēpus notabile, & ꝙ magis q̄ semel contigit ei. Rursus in eadē habet historia: Dicunt Hebræi ꝙ adhuc tertio ascendit ad dominū, ad impetrandū eis veniæ certitudinē, & ꝙ rursus ieiunauit q̄draginta diebus ac noctibus. Cūꝗ redisset cū certitudine veniæ, nonus fuit dies septimi mēsis: & in crastino solēnitatē agētes ꝑ venia data, afflixerūt animas suas ieiunātes: sicꝗ deinceps decima dies huiꝰ septimi mēsis, facta est dies ꝓpiciationis. Quod si veꝝ est, ꝙ exēplo Mosis ecclesia ꝓponit in anno tres q̄dragenas, licet ob hoc institutum dicat, qm̄ tres viri, Moses, Helias, & Iesus tot ieiunauerunt diebus. ¶Præterea spiritalis consensus huius capituli, suprà ꝑ maxima parte est habitus. Specialiter ꝟo ex istius capituli docemur exordio, ꝙ volētes in mōte.i. in altitudine cōtēplationis Deo vacare, loq, vniri, debeāt separari à cęteris, & cūcta relinquere ꝑ mētis recollectionē in Deo, ac iugiter eē ad

Iosue 12.
Eusebi.
Eusebiꝰ.
3. Re. 19.
Matt. 4.
Lucæ 4.

spiritalem ascensum parati,& Deo reuerēter assistere,humiliter subijci,totaliter mancipari.Ipsum quoq; in tali feruore affectuosissime exorare pro cōmuni bono ecclesiæ,pro pace & vnione,pro viuis ac mortuis,pro parentibus,propinquis, commissis, benefactoribus,pro afflictis,tentatis,ac omnibus in periculo constitutis.Amplius docet nos huius scriptura capituli, semper ad Deum cōfugere,eius præsentiam gratiosam, pijssimumq; ducatum incessabiliter affectare ac postulare in oīm via præsentis exilij,spiritalibus atrocissimis hostibus pleni,innumerabilibus veræ salutis obstaculis circūdati,grauissimis periculis adimpleti, sicq; de nostris viribus nunquam præsumere,sed toto cordis annisu in Deo semper confidere.Sic ergo & hoc specialiter deprecemur,vt non educat nos de loco isto,de corpore carceris huius,si non ipsemet voluerit nos ad protegendum præcedere,nosq; saluare. Consideremus demum ex isto capitulo,quantum complaceant Deo sobrietas,abstinentia,atq; ieiunium,quia & Moses vice repetita,quadraginta ieiunauit diebus decalogum accepturus.Ideo sobrietati & ieiunijs simus intenti,vt ita ad gratię incrementa, ad illuminatiōes disponamur supnas.

¶Postremo,per lucem ac radios vultus Mosis,designant veritates,mysteria,ac nobiles proprietates scripturarū veteris testamenti. Per velationem aūt ipsius, difficultas & obscuritas intelligendi scripturas easdem.Per disuelationem vero vultus Mosis, illuminatio spiritus sancti,per quam Christus aperuit nobis sensum ad intelligēdum illas scripturas.Per cornua aūt vultus Mosis,fortia argumenta ex lege & prophetis accepta,quibus armamus nos ad disputandū contra excęcatos Iudæos,ac cæteros sanę doctrinæ ac fidei æmulos.De hoc velamine, vultusq; Mosis gloria & splendore,loquitur Apostolus ad Corinthios.

Luce 24.

2.Cor. 3.

¶Declaratio cap.35. Igitur congregata omni turba filiorum Israel. Arti. 65.

QVemadmodum homilia.13.super Exodum loquitur Origenes, frequenter in Exodi libro eadem repetuntur,præsertim descriptio templi.Dicitur nanq;, & cum Deus præcepit Mosi,qualiter fieri debeat. Et iterū,cum Moses præcipit populo, vt offerat materias operi cōstruendo,vt in isto capitulo. Postmodum quoq; enumerātur singula,cum per Beseleel ac cæteros viros prudentes fabricant.Et iterū, dum ad cōspectum Mosis deferūtur. Rursumq; dum iuxta Dei imperium dedicant,immo & postea in alijs libris ac locis fit commemoratio horū,& idem sæpe repetitur,dum necessario cōmonetur.Itaq; nūc incipit Moses recitare,qualiter executioni mandata sunt quæ dominus iusserat fieri.[Igit cōgregata oīm turba filiorum Israel,dixit ad eos: Hæc sunt quæ iussit dñs fieri: Sex diebus]s.ferialibus[facietis opus.septimus dies erit vobis sanctus].i.diuino cultui specialiter deputatus.[sabbatū & requies domini.]Hoc loco resumit tm̄modo præceptum de celebritate sabbati,ne filij Israel putarent se in sabbato posse licite exercere,quæ ad tabernaculi ac cōsimilium spectant constructionem.Deinde repetitur, quod 25.cap.iussum est de materijs offerendis pro sanctuario ac cæteris, quæ dominus iusserat fabricari. [Qui fecerit opus in eo, occidetur. Non succēdetis ignē in omnib' habitaculis vestris per diem sabbati. Et ait Moses ad omnem caterua filiorum Israel: Iste est sermo quem pręcepit dñs:Separate apud vos primitias dño].i.vnusquisq; vestrū præcipua aliqua de rebus eligat & assumat,ac apud se ponat,ad offerendum ea dño pro ædificatione tabernaculi & rerū ad illud spectantium,sicut subiungitur: [Oīs voluntarius & prono animo offerat eas dño.]Hilarem quippe datorem diligit Deus,cui coacta nō placent obsequia:immo cui opera bona tanto plus placent,quāto ex promptiori feruentioriq; corde procedunt.[Aurū & argentū &c.]quæ omnia 25. cap. extant elucidata. [Vestimēta quorum vsus est in ministerio sanctuarij].i.vestes sacras quibus ministri tabernaculi in diuino vtētur obsequio,s.[vestes Aaron pontificis ac filiorum eius,] quibus in sacrificijs cæterisq; diuinis induentur ac potientur,has, inquam, artifices faciant. [Egressaq; omnis multitudo filiorum Israel de cōspectu Mosis, obtulit mēte promptissima atq; deuota primitias dño,ad faciēdum opus tabernaculi testimonij].i.dona præcipua,[& dextralia].i.ornamenta dextrorū seu brachiorū dextrorū prope manum.[Omne vas aureum,in donarium dñi separatum est].i.pręcipua vasa aurea filiorū Israel,ab eisdem sunt ab alijs vilioribus vasis sequestrata,& collocata inter ea,quæ oblata sunt dño ad vsum præfatum.[Sed & mulieres doctæ]in artificijs sibi cōgruentibus[dederunt quæ neuerant].i.dño obtulerunt ea quæ filauerāt.[hyacinthum,]sicut expositū est.[vermiculū].i.coccū.Siqdem vermiculus,coccus & coccinū,quasi pro eodē sumunt. Nam quod hic nomine vermiculi,hoc 25.cap. nomine cocci significatur.[Cuncti filij Israel].i. quidam de vniuersis,vt sit distributio pro generibus singulorū. [voluntarie domino dedicauerunt].i.munera sua à se sponte oblata,consecrauerunt ad gloriam Dei pro ædificatione tabernaculi,attinentiarumq; eius, vt fierent opera dñi quæ iusserat dñs per manum Mosis,id est,quæ Deus per ministeriū Mosis pcepit & insinuauit Iudęis.[Dixitq; Moses ad filios Israel Ecce vocauit dñs ex noīe Beseleel &c.Ooliab quoq; &c.Totū istud 31.cap.habitū est atq; expositum.[Ambos erudiuit sapiētia,vt faciant opa abietarij].i.ea quæ fieri solēt à carpētarijs. Porro abietarius proprie dr, qui operat de ligno abiete. Cōmunius vero accipitur pro artifice opante de

Exo. 25.

Ibidem.

Exo. 30.

de ligno quocunq;& ita nunc sumitur, quoniam in textu describente constructionem taber naculi non fit mentio de lignis abietum, sed sethim. Cætera prætactis locis exposita sunt. Et sicut literalis, ita spiritualis expositio huius capituli patet ex præinductis. Veruntamen multa dicuntur in Glossa de spirituali huius capituli intelligentia ex homilia Origenis, qui inter cætera ait: Nostis qui diuinis mysterijs interesse consueuistis, quomodo cum suscepistis corpus domini, cum omni cautela & diligentia illud seruastis, ne ex eo parum quid decidat. Si enim qd decidat, reos vos creditis. Quomodo ergo putatis minoris piaculi esse, verbum Dei negligere, q̃ corpus ipsius? Ex quo Origenis eloq̄o sumptū puto q̄d asserit Augustinus: Non minoris est criminis verbum Dei contemnere, q̃ corpus Christi in lutum proijcere. Origen. August.

¶Declaratio cap. 36. Fecit ergo Beseleel. Arti. 66.

HIc particularius describit executio operꝝ. [Fecit ergo Beseleel & Ooliab & oīs vir sapiens, q̃ in vsus sanctuarij necessaria sunt]. i. vasa & vtēsilia tabernaculi, [& q̃ p̄cepit dominus fieri]. i. reliq̄ q̃ fieri iussit, sicut & ista. [Cumq; vocasset eos Moses, & oēm virum eruditum cui dederat dn̄s sapientiā, & q sponte obtulerant sua ad faciendū opus, tradidit eis vniuersa donaria]. i. sponte oblata [filioꝝ Israel. Qui cū instarent opi q̄tidie, mane vota populus offerebat]. i. q̄libet mane obtulerunt q̃ desiderauerūt ac ꝓmiserunt offerre. Et bn̄ obtulerunt mane, qn̄ ad deuotionem aptior mens est. [Vnde artifices venire cōpulsi]. i. vehemēter excitati. [dixerunt Mosi: Plus offert populus q̃ necessarium est] ad faciendum q̃ fieri iussa sunt. [Iussit ergo Moses præconis voce cantari]. i. quendā tanq̃ p̄conem fecit alte clamare: [Nec vir nec mulier quicq̃ vltrà offerat in opere sanctuarij]. i. ad faciendum sanctuariū, & q̃ spectant ad illud. [Sicq; cessatum est à muneribus offerendis, eo q̄ oblata sufficerent. [Feceruntq; omnes corde sapiētes, ad explendum opus tabernaculi.] Quę hic habent, suprà in cap. 26. exposita sunt & conscripta. [Fecit q̄q; vectē alium, q per medias tabulas ab angulo vsq; ad angulum perueniret.] De hoc vecte non videtur mentio superius facta, eratq; in facie tabernaculi orientali, & capita eius erant inserta duaꝝ capitibus tabellaꝝ existentiū iuxta tabernaculi ingressum. Per q̄s. i. per quarum spissitudinem vectis iste transiuit, ab angulo qui cōiunxit orientalē & aqlonarem sanctuarij partes, vsq; ad angulum copulantem partes sanctuarij seu tabernaculi orientalem atq; australem. Reliqua 26. cap. exposita sunt plenius. Exo. 26. Ibidem.

¶Expositio cap. 37. Fecit autem Beseleel & arcam. Arti. 67.

IN isto capitulo describitur qualiter facta sint ea, quæ erant in tabernaculo, tam ea quæ erant intra sancta sanctoꝝ, q̃ illa quæ continebantur in exteriori tabernaculi parte, quæ dicebatur sanctum vel sancta. [Fecit aūt Beseleel & arcam de lignis sethim.] Istud 25. capitulo expositum est. [Fecit & propiciatorium] Hoc eodem capitulo habetur expositum. Sequitur de productione mensæ atq; candelabri ac lucernarum seu lampadarum & vasorum quorundam, de quibus omnibus eodem 25. capitulo habitum est. Postremo additur de formatione altaris thymiamatis, quod fuit in sancto, & de compositione olei vnctionis ac thymiamatis, de q̄bus oībus expositio introducta est in pertractatione 30. capituli. Et omnia q̃ hic habentur, in pręallegatis sunt capitulis explanata, nec in istis capitulis aliud continetur, nisi historia, qualiter per artifices factum sit, quod in illis capitulis dominus fieri iussit. Exo. 25. Ibidem. Exo. 30.

¶Expositio cap. 38. Fecit & altare holocausti. Arti. 68.

FEcit & altare holocausti.] In isto recitatur capitulo, qualiter facta sint altare holocausti & vasa ipsius, & labrum æneum, ac atrium, cum attinentijs suis: quæ omnia vicesimoseptimo capitulo explanata sunt, & omnia ista erant extra sanctuarium iuxta illud. [Hæc sunt instrumēta tabernaculi testimonij, quæ enumerata sunt iuxta præceptum Mosis in cæremonijs Leuitarum per manum Ithamar filij Aaron sacerdotis.] Ithamar fuit iunior filius ipsius Aaron. Itaq; Ithamar, secūdum quod Moses iussit, numerauit & assignauit instrumenta tabernaculi testimonij expressa in textu, quæ sunt tentoria & columnæ ac bases earum, & calami & cortinæ, quæ in processu & mutatione locorum portabantur à Leuitis, prout eorum cæremoniæ exigebant, atq; in libro Numerorum plene describitur: quæ fecit Beseleel, iuncto sibi socio Ooliab, qui & ipse artifex lignorum egregius fuit, id est, excellens magister ad operandum artificiose ex lignis. [& polymitarius,] id est, operans vario opere & guttato, [& plumarius,] operando cum acu. Nomina hæc suprà clarius fuerunt exposita. Deinde exprimitur quantitas auri oblati & expensi pro opere, ornatu, & attinentijs tabernaculi. [Omne aurum quod expensum est in opere sanctuarij, & quod oblatum est in donarijs,] id est, inter dona, à filijs Israel sponte oblata, [viginti & nouem talentorum fuit, & septingentorum triginta siclorum ad mensuram sanctuarij.] De siclo & eius valore seu pondere, atq; de siclo sanctuarij, & distinctione eius ab alio siclo, dictum est in tricesimi expositione capituli. [Fuerunt præterea centum talenta argēti, ex quibus conflatæ sunt bases sanctuarij, & introitus vbi velum pendet.] Textus difficultatem non habet, & si qua in eo obscuritas in sensu aut verbis est, ex præinductis clarescit. Exo. 27.

¶Expo-

¶Expositio capituli 39. De hyacintho vero & purpura. Arti. LXIX.

Præsens capitulum non aliud est, quàm recitatio qualiter per artifices, præsertim per Beseleel, factæ sint vestes pontificis sacerdotum, quas vicesimooctauo capitulo fieri Deus præcepit. Aliqua tamē hic adduntur. Nam dicitur: [Incidit'q; bracteas.] Bractea appellatur frustum auri alteriusve metalli extensum. Itaq; incidit bracteas, hoc est, laminas aureas tenues, [& extenuauit in fila.] Fecit enim fila ex eis per subtiliationem materiæ, ideo subditur: [vt possint torqueri cum priorum colorum subtegmine,] id est, cum filis sub stamine textis. Subtegmen enim vocatur filum q̄d sub stamine texitur. [Fecerunt & mitras cum coronulis suis,] hoc est, circulis paruis, qui fuisse leguntur in parte inferiori mitrarum illarū. [Feceruntq; filij Israel cuncta quæ præceperat dominus Mosi,] id est, præfata ornamenta, & cætera iam prædicta in capitulis præinductis, quæ artificiata dominus per Mosen fieri iussit, ita q̄ Moses ex Dei commissione ac iussu præcepit ea per artifices fieri. [Et obtulerunt tabernaculum & tectum & vniuersam supellectilem] scilicet annulos, tabulas, vectes, id est, oīa ista & cætera in textu expressa, præsentauerunt Mosi iam completa, immo ad Dei honorem formata. Deo quoq; eadem offerebant, quasi executioni mandata iuxta ipsius imperium, & ordinata ad ipsius obsequium. [Quæ postquam Moses cuncta vidit expleta, benedixit eis,] id est, filijs Israel imprecatus est bona, & eos laudauit, tanquam obedientiarios Dei in executione istorum iuxta Dei præcepta.

Exo. 28.

¶Elucidatio cap. 40. Loquutus'q; est dominus ad Mosen, dicens: Mense primo. Articulus septuagesimus.

NVnc refert scriptura, qualiter erecta, situata, atq; disposita sint, quæ in præcedentibus capitulis facta leguntur: [Locutus'q; est dominus ad Mosen, dicens: Mense primo, prima die mensis] Quod intelligendum est de primo mense anni secundi ab egressione Israel ex Aegypto. [eriges,] id est, per alios facies eleuari, [tabernaculum testimonij, & pones in arcam,] quæ posita est in interiori & sacratiori parte tabernaculi, scilicet intra sancta sanctorum. [dimittes'q; ante illam velum. Et illata mēsa] quæ in exteriori parte tabernaculi posita est, [pones super eam quæ rite præcepta sunt,] id est, quæ legitime iussi super eam locari, videlicet panes propositionis, sicut in expositione 25. capituli patuit. [Candelabrum stabit cum lucernis suis] hoc est, cum lampadibus stantibus in summitatibus stipitis cādelabri calamorum'q; eius. [& altare aureum]. i. altare thymiamatis seu incēsi, [in quo adoletur incensum]. i. in quo thymiama crematur. [coram arca testimonij]. i. hęc stabunt in exteriori parte tabernaculi ex opposito arcæ, quæ erit in parte tabernaculi interiore. De his, q̄m sæpe p̄habita sunt, transeo. [Tentorium]. i. velum, [in introitu tabernaculi testimonij pones.] Velum nanq; pendebat inter tabernaculū & atriū in introitu tabernaculi. [& ante illud altare holocausti] quod fuit in atrio, sic'q; velum pendebat inter tabernaculum & istud altare, atq; per consequens hoc altare fuit ante tentorium illud seu velum. [Labrum inter altare & tabernaculum, quod implebis aqua.] Labrum quippe erectū & situm est inter altare holocausti, quod fuit extra tabernaculum, & inter tabernaculum ipsum. [Circūdabis atrium tētorijs]. i. ex vtroq; latere atrij vela expandes [in ingressum eius]. i. ante introitum atrij pones velum. [Posuit & testimonium in arca.] Per testimonium hoc loco non intelligitur liber legis Mosis, sed tabulæ testamenti, quæ datæ erant cum suis præceptis in testificationem pacti seu fœderis pacis & dilectionis inter Deum & Israeliticum populum. [subditis infrà vectibus]. i. vectibus infra arcam subiectis & connexis ad deferendum arcam tempore opportuno, vt in 25. capituli elucidatione claruit. [& oraculum desuper]. i. super arcam posuit propiciatoriū. [Posuit & mēsam in tabernaculo testimonij ad plagā septētrionalē extra velū, ordinatis corā p̄positionis panibus]. i. mēsam in tabernaculi parte exteriore cōstituit panibus p̄positionis positis corā. i. euidēter & ordinate sup mēsam locatis. [Posuit & candelabrū in tabernaculo testimonij e regione mensæ, locatis p ordinationē lucernis. Posuit & altare aureū sub tecto testimonij]. i. tabernaculi, quod vocabat̄ tabernaculū testimonij ob causam frequenter p̄habitam. [cōtra velū]. i. extra & circa velū illud, q̄d fuit expāsum inter sancta sanctoꝝ & inter sancta, hoc est, inter partē tabernaculi interiorē & exteriorē iuxta sæpe p̄habita. [Et adoleuit sup eo incensum aromatum]. i. sup altare hoc aureū Moses obtulit & cremauit thymiama ex aromatibus factū. Moses q̄ppe sacerdotali fungebat̄ officio secundū dispositionē diuinā, p̄sertim vsq; ad ipsius Aaron consecratiōem. Propter q̄d ait Psal. Moses & Aaron in sacerdotibus eius. [Posuit & tentorium in introitu tabernaculi testimonij, & altare holocausti posuit in tabernaculo testimonij,] id est, in atrio tabernaculi, sicut nunc tactum est, & suprà præhabitum. [Erexit & atrium per gyrum tabernaculi & altaris,] id est, cortinas atq; columnas ex vtroq; latere atrium ipsum claudentes circa tabernaculum & altare incensi. [ducto in introitu eius tentorio]. i. velo tracto seu expanso ante introitum atrij. [Postq̄* cuncta perfecta sunt]. i. statim vt oīa ista disposita & locata sunt, [operuit nubes tabernaculum testimo-

Exo. 25.

Ibidem.

Psal. 98.

* omnia

testimonij.]Per q̃d Deus monstrauit,q̃ acceptũ sibi fuit opus hoc,& cũcta ad ipsum spectantia.[& gloria dñi impleuit illud].i.præclarus Dei effectus impleuit tabernaculum,vtpote nubes illa cuius vna pars operuit tabernaculũ,& alia pars eius illud impleuit.[Nec poterat Moses ingredi tectum fœderis,]id est, ipsum tabernaculum per introitum eius, ita vt staret sub tabernaculi tecto. In quo tabernaculo inijt dominus fœdus cum Israel, verba fœderis loquendo ad Mosen. [nube operiente omnia,] id est, propter hoc quòd nubes totum tabernaculum texit, & per introitum eius tabernaculum ipsum intrauit ac impleuit, ita ꝙ Mosi non patuit aptus ingressus, aut in tabernaculo locus. [& maiestate domini coruscante,] id est,magna & infinita Dei potestate seipsam clare ostendẽte per istum effectum.¶Circa hæc scribit quidam: Non poterat Moses ingredi propter reuerentiam diuinæ præsentiæ. Cuius simile habetur tertio Regum libro, in quo dicitur: Non poterant sacerdotes stare & ministrare propter nebulam, non quia nebula obscuraret eorum adspectum,sed quia erat diuinæ præsentiæ signum.Vnde subiungitur ibi:Impleuerat enim gloria domini domum domini.In his verbis aliqua continentur, quæ non videntur apte inducta. Primum est, ꝙ ait, Non poterat Moses ingredi propter reuerentiam diuinæ præsentiæ. Moses nanque interdũ ingressus est cacumen montis Sinai, in q̃ Deus suam demonstrauit præsentiam per p̃claríores & plures ac eminẽtiores effectus,q̃ fuit iste effectus,queadmodũ 19.& 20.capitulis patuit.Siquidem in vertice montis Sinai apparuerunt voces & lampades, & sonitus buccinæ, & ingens ignis ac fumus, quasi de fornace erumpens, quæ omnia erant diuinæ signa præsentiæ: quibus non obstantibus,Moses intrauit in altitudinem montis,& loquebatur familiariter ibi cum Deo tempore longo. Secundum est, ꝙ ait nebulam non obscurasse sacerdotum adspectum. Siquidem pro eo quod tertio Regum prælegata verba habentur, in libro Paralipomenon asseritur: Implebatur domus nube,ita vt non possent sacerdotes stare & ministrare propter caliginem. Vnde in eodem libro subditur: Tunc Salomon ait:Dominus pollicitus est vt habitaret in caligine. Tertio,inepte applicat ad probandum propositum verba illa, Impleuerat enim gloria domini domum domini:quia per gloriam domini intelligitur ibi,sicut & hic,præfatus Dei gloriosus effectus,videlicet nubes. Hinc in Scholastica historia dicitur, ꝙ nubem in tabernaculo Mosi apparentem,visus non pertransiuit. Veruntamen doctores quidam catholici dicunt, quòd nubes in templo Salomonis apparens, & ista in tabernaculo Mosis ac supra illud existens, non erat tenebrosa aut procellosa, sed temperata ac fulgida, obumbrans atq; reuerberans facies sacerdotum, ita ꝙ seinuicem videre nequibant,nec ministrare,sicq; diceretur caligo propter abundantiam suæ lucis.Veruntamen quicquid sit de nube,quæ in templo apparuit Salomonis,de ista nube tenendum censetur, quòd ad minus habuit in aliqua sui parte densitatem atq; caliginem quandam,sicut & ignis qui in vertice montis Sinai apparebat, nec erat fumosus pro parte in tantum, ꝙ fumus quasi ex fornace ascendit ex eo, vt patuit. Et tamen dato, ꝙ vtraque nubes fuerit tota valde clara ac lucida,tamen ex dictis catholicorum doctorum iam allegatorum habetur, ꝙ nubes illa sub Salomone, obscurauit & repercussit sacerdotum adspectum, ita quòd ob illam visus sui repercussionem, nequibant seinuicem intueri ac ministrare.[Si quando nubes tabernaculum deserebat,] id est, quando nubes recessit à tabernaculo procedens vlterius,[proficiscebantur filij Israel per turmas suas,] id est, castra mouerunt, & sequebantur nubis ducatum,quam angelus mouit.[Si pendebat desuper, manebant in eodem loco,] id est, quando nubes mansit in aere pendens aut super tabernaculum fixa, filij Israel quiescebant ibidem, quousq; nubes processit. [Nubes q̃ppe domini incubabat per diem in tabernaculo.] Nam & quando mouebatur in aere, incubabat tabernaculo, immo & toti populo per gyrum tabernaculi gradienti ad præstandum eis refrigerium contra solis feruorem. [& ignis in nocte,]id est, columna ignis,seu eadem nubes ex vna parte lucens,vt ignis incubabat tabernaculo ac populo nocturnis temporibus pro solatio lucis & ostensione itineris, si opus extiterat. [videntibus cunctis populis Israel per mansiones suas,]id est,duodecim tribubus Israel istud conspicientibus visu exteriori in suis tentorijs, profectionumq; locis. Ad laudem & gloriam omnipotentis, qui est super omnia Deus sublimis & benedictus, Amen.

Marginalia: In Lyrã. — 3.Reg.8. — Ibidem. — Exo.20. 24.25. — Ex.19.20 — 3.Reg.8. — 2.Par.5. — 2.Par.6. — Eusebi.

FINIS EXODI.

D. Dio-

D·DIONYSII CARTHV-
SIANI IN LIBRVM LEVITICVM, VAICRA HEbraice, enarratio. In quo de ritu agitur holocauſtorum, de ſacrificijs & hoſtijs offerendis, de lepra, de varijs ſceleribus morte puniendis, & de ordine & miniſterio Leuitarum.

PROLOGVS.

HONORA dominum de tua ſubſtantia, & de primitijs frugum
Pro. 3. tuarum: & implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia
tuaredundabunt. In his verbis duo tanguntur in generali, quatu
or vero in ſpeciali. Primo nanq in generali tãgitur in eis exhor-
tatio, immo & iuſſio ad honorificentiam maieſtatis diuinę, p eius
effectus & dona, cũ dicitur: Honora dñm de tua ſubſtãtia, & de pri
mitijs frugum tuarum. Secundo, venerationis illius merces, cũ ſub-
ditur: Et implebuntur horrea tua ſaturitate. Quanuis aũt creator
omnipotens & excelſus, p ſuos effectus & dona multipliciter ho-
noret, videlicet per eleemoſynarum largitionẽ, per piam mutuatio-
nem, atq per oẽm virtuoſum vſum illorum, in pinducta tñ authoritate fit ſpecialiter ad literã
iuſſio & exhortatio de oblationibus Deo fiendis, ſecundũ legis tenorẽ, ad Dei honorẽ. Sicq
in primo generali, tangunt duo in ſpeciali. Primũ eſt, vt Deus honoretur p oblationes quæ
fiebant de pecoribus, q̃ per ſubſtantiã deſignant, q̊niam pecora erant pcipuæ antiquorum diui
Auguſt. tiæ, put primo de doctrina Chriſtiana Auguſtinus teſtat. Secundũ eſt, vt Deus honoret obla
tionibus, q̃ de terræ naſcentibus (iuxta legem) fiebant. Vnde ſubiunctum eſt: Et de primitijs
frugum tuarum. In ſecundo q̊q generali, duo in ſpeciali tangũtur: Primũ eſt, q p mercede ob-
lationum, horrea fideliter offerentis implebuntur ſaturitate, hoc eſt, ſaturitatis ſeu ſufficien
tis refectionis materia, videlicet fructibus terræ. Secundũ eſt, q torcularia q̊q abundabunt
fructu vuarum, ſeu vino exprimendo ibidem. Per quæ duo, cæterarum etiam rerum domeſti-
carum exuberãtia denotatur. Nempe decimarum & oblationum pſolutio pmpta ac debita, mul-
Malac. 3. tipliciter etiã in pſenti remunerat à dño. Propter q̊d p Malachiã lo qtur Deus: Inferte oẽm
decimã in horreũ meũ, & ſit cibus in domo mea, & pbate me ſuper hoc, ſi non aperuero vo
bis cataractas cæli, & effudero vobis benedictionẽ vſq ad abundantiam. ¶ Porro in veteri
teſtamento, temporalium rerum abundantia atq proſperitas, longitudoq vitæ præſentis, pro
præmio actuum virtuoſorum promittebantur à domino, non autem ſpiritalia & bona ſu-
tura aperte, quæ tamen implicite dabantur intelligi in temporalibus illis, quoniam tẽpo-
ralia illa nequaq̃ eſſe valebant merces ſufficiens & condigna obſeruantia legis diuinæ, & vir
tuoſorum ac ſpiritualium actuum ex fide & charitate manantium. ¶ Præterea, q̃uis in præ-
Exo. 21. cedenti libro, videlicet Exodo, de ſacrificijs & oblationibus multa ſint dicta, præſertim à 20.
22. & 29. capitulo & deinceps, nihilominus in volumine iſto nunc exponendo, de eiſdem ſpecialius
diffuſiusq tractatur, quemadmodum in proceſſu huius operis oſtendetur.

¶ De triplicibus veteris teſtamenti præceptis, & qualiter cæremonialia diuidantur in ſacra, & ſacramenta, ac ſacrificia, atq in obſeruantias. Arti. I.

QVemadmodum ſuper tertium Sententiarum Alexander de Halis docet diffuſe,
in veteri teſtamento erant præcepta triplicia, puta moralia, & cæremonialia,
Exo. 20. ac iudicialia. Præcepta moralia erant, q̃ immediate dabant de actibus iuſtitiæ
ac virtutum, put & ratio naturalis dictauit. Sicq decalogus, hoc eſt, decẽ præ
Exo. 22. cepta in duabus tabulis ſcripta, vocantur moralia, q̃ & de naturalis rationis di
ctamine eſſe dicunt, put ſup Exodum eſt plenius dictũ. Sed & alia præcepta q̃
reducunt ad ea, & ex eis q̃ ſequunt, moralia noĩantur. Præcepta vero cæremonialia, erãt ſpe
ciales inſtitutiones ac iuſſiones diuinæ p Moſen datæ, de modo colẽdi verum Deũ, quantũ ad
actus exteriores, q̃ in tribus primis pceptis moralibus, cultũ Dei cõcernentibus, pſertim in
primo, implicite ac virtualiter includebãtur. At vero pcepta iudicialia, fuerũt ſpecialia Dei
ſtatuta ac iuſſa, p Moſen data, de modo ſeruãdi iuſtitiã atq pacificã cõuerſationẽ inter fide
les, p relationẽ & ordinationem eorum ad Deũ ac vltimũ finẽ ſeu verã felicitatẽ. Et iſta pcepta
virtualiter ac implicite cõpræhendebant in ſeptẽ pceptis moralibus, modũ ſeruandi iuſtitiã
inter pximos reſpiciẽtibus. Hinc in 1. Secũdæ, quæſt. 101. loqtur Thomas: Præcepta cęremo
nialia determinãt pcepta moralia in ordine ad Deũ, ſicut iudicialia determinãt pcepta mo-
ralia in ordine ad pximũ. Rurſus in eadẽ Sũma, q̃ſt. 99. ait: Lex diuina principaliter inſtituit
ad ordinandũ hoĩes in Deũ. Lex aũt humana principaliter ad ordinandũ hoĩes ad inuicem.
Lex q̊q diuina ordinat hoĩes ad inuicẽ, ſecundũ q̊d cõpetit ordinationi eorum in Deũ. Ordi-
natur

natur autem homo in Deum, non solum per interiores actus mentis, qui sunt credere, sperare & amare, sed etiam per quædã opera exteriora, per quæ seruitutẽ profitetur diuinam. Ista quoque opera ad cultũ Dei pertinere dicunt, qui cultus * ceremonia quasi munera.i.dona Ceris, quæ (vt aliqui dicunt) extitit dea frugum, eo quod primo ex frugibus oblationes Deo offerebãtur. Vel vt Valerius Maximus refert, nomen cęremoniæ introductum est ad significandũ cultũ diuinum apud Latinos, à quodã oppido iuxta Romã, quod Cære vocabatur, eo quod Roma à Gallis capta, illuc sacra Romanorum allata sunt, & reuerentissime habita. Insuper in prima secundæ, quæst.102. Thomas affirmat: Cæremonialia præcepta ordinantur ad Dei cultũ exteriorẽ, in quo cultu cõsiderari possunt & ipse actus colẽdi, & ipsi colẽtes: sed & instrumẽta cultus diuini. Cultus vero specialiter cõsistit in sacrificijs quæ ad Dei reuerentiã offeruntur. Instrumẽta autem colendi, pertinẽt ad sacra, & sacra vocantur, vt tabernaculum, templum, vasa & cõsimilia. Porro ex parte colentium duo possunt pensari. Primum est, institutio eorum ad cultum diuinum, quæ fit per quandam consecrationem ministrorum aut populi: & ad hoc pertinent sacramenta. Secundũ est eorum conuersatio singularis, per quã distinguũtur ab alijs qui Deum non colunt. Atque ad hoc pertinent obseruantiæ in cibis ac potibus. Denique de præceptis cæremonialibus specialiter in isto libro tractatur, de præceptis vero iudicialibus in sequenti. Tamen & in isto libro aliqua iudicialia, & in sequenti, scilicet libro Numerorum, quædam cæremonialia continentur. Valeri⁹ Maxi.

¶Cur Deus voluerit sibi aĩalia sacrificari, seu per eorum occisionẽ offerri. Art. II.

Libro de fide & legibus loquitur Guilhelmus Parrhisiẽsis: Merito quæritur, quare sacrificia sibi offerri voluit Deus, cur ei placuit mactatio aĩalium innocentũ. nihil enim suauitatis per se habebãt cadauera aĩalium occisorum, nihil vtilitatis continere videbatur illa aĩalium carnificina, sed solũ laborem, horrorem & offerentiũ ministrorum inquinationẽ. Præterea quid iustitiæ habet, vt cum hoĩes peccent, pro eorum peccatis sola aĩalia etiã innocentissima occidant? Ad hæc doctor præfatus respondet: Septem de causis ante legẽ & sub lege voluit sibi Deus sacrificia talia immolari, nõ solum propter cõsuetudinẽ idololatriæ remouendam, vt aliqui opinati sunt, quia hæc causa in Abel & Cain nõ habuit locũ. Prima ergo & præcipua causa fuit honorificentia seu veneratio Dei. Omnis etenim cultus est honorificus Deo, quo cultu ipse vult sibi seruiri. Propterea quoque voluit sibi ædificari altare, quia altare secundũ vnũ modũ est honoris titulus & memoriale insigne. Talib⁹ ergo munerib⁹ honorabatur De⁹, nõ preciositate ipsorũ, sed electiõe, institutiõe & acceptatiõe ipsorum ex parte sui: obediẽtia vero & deuotiõe offerentiũ ex parte ipsorum. Sicque hæc quoque honorifica efficiebãt sacrificia illa, videlicet quod De⁹ ea elegit, instituit, & acceptauit, & quod obediẽter ac deuote offerebantur. Nõ enim coli voluit Deus, neque colẽdus est hũanis adinuentiõibus, sed sua electiõe institutis. Ipse equidẽ meli⁹ nouit quod & quale seruitiũ sibi magis cõplaceat. Hinc in Esaia cõqueritur de quibusdã: Coluerũt me mãdato hoim & doctrinis. Secũda causa fuit, fortis vehemẽsque ĩpressio iustitię & misericordię Dei, quã huiusmodi sacrificia faciebãt. Nã eo ipso quod hoĩes huiusmodi animalia offerebãt ac morti tradebãt, seipsos morte dignos mõstrabant, & Deũ eos iuste posse occidere fatebantur, si secundũ eorum demerita faceret eis. Porro in hoc, quod mors eis debita, morte aĩalium cõmutabatur, misericordiã Dei recognoscebãt. Et talis immolatio, fortius intimiusque impressit & expressit rememorationẽ diuinæ iustitiæ & misericordiæ, quam sermo dũtaxat. Nihil quoque salubrius poterat fieri hoĩbus, quam viuax memoria & cogitatio tenax diuinæ seueritatis ac pietatis, quatenus timore fugerẽt mala, & spe bona Deo placita sectarentur. Quod si quis dixerit, quod multa sacrificia erãt quæ nõ offerebantur pro culpis, vt hostiæ pacificæ & aliqua holocausta: respõdem⁹, quod hæc oĩa redibãt in idẽ. Pacifica quippe sacrificia sunt, quæ pro pace obtinẽda offerebantur. Bellum autem nõ solũ rerum periculũ est, sed etiã mortis. Salutaria vero, pro salute obtinẽda immolabantur. Vbi autem salus petitur, manifestũ est mortis periculũ imminere. Sacrificia quoque laudis fiebãt, vel pro liberatiõe à malis iam facta, vel pro largitiõe bonorum collata. Et ita in offerentium cordibus semper locũ habet cogitatio ista: Mors nobis imminebat, sicut nũc aĩalibus istis. Tertia causa fuit, recognitio beneficiorum Dei. Vnde de oblatis interdũ sibi partẽ reseruabãt offerẽtes, ac recognoscebãt, quod tã ea quæ offerebãt, quam ea quæ sibi seruabãt, à Dei liberalitate susceperãt. Quarta causa fuit offerentiũ sacrificatio, quoniam per sacrificia expiabãtur, & à peccatorum cõtaminationib⁹ emundabantur, faciente hoc Dei virtute & misericordia. Quinta causa fuit, familiaritas & appropinquatio ad Deũ. Oblatio enim munerum & participatio sacrę mẽsę, multã præstat fiduciã appropinquãdi Deo, & efficiẽdi de eius familia. Cõmensalitas nẽpe, tanquam præcipua quedã cõmunio post cõmunionẽ causarũ essendi, quæ sunt pater & filius, valde effectiua est familiaritatis. Propter quod cũ Deus nõ posset offerẽtibus comedẽdo cõmunicare, mittebat interdũ ignẽ de cælo, qui quasi vice sua comedebat oblatũ. Sexta causa fuit, adunatio seu vnio quædam populi Dei, vt scilicet vna domus & vna familia fieret ex multis personis. Vnã etenim domũ, & vnam familiã ad literã maxime facit cõmunio victualium. Sic & vnã familiã spũalem, vnãque domũ Esa. 36.

maxime facit cõmunicatio ciboꝝ ac potuũ ſpũaliũ.i.cõſecratoꝝ, in qbus ſpiritalis refectio potiſſimum quęritur. Septima cauſa fuit attractio hominum ad Dei cultũ. Nihil em̃ plus aggregat & cõuenire facit hoïes ad vnũ locum ſiue negocium, q̃ cibus & potus. Vnde & cõfraternitates ſtatuit eccleſia, vbi p̃paratur corporalis refectio: quæ ſi deeſſet, nulli aut pauciſſimi cõuenirent. Voluit ergo ſapientiſſimus ac miſericordiſſimus Deus, vt in domo ſua.i.tabernaculo & altari eſſet cõmunicatio cibi corporalis ac potus, quaten⁹ cõmunitas populi ſui ꝑ hoc illuc attraheret, & adſtrictius moraret. Voluit quoq; talia ſibi eſſe ſanctificata, vt populus ſumeret ea nõ tanq̃ bona propria, ſed tãquam Dei dona: nec tanquam cõmunia alimenta, ſed veluti q̃dã ſacra, vt Deũ agnoſceret ſuũ patremfamilias, à q̊ paſceret: ſeq; ad ſanctoꝝ cõmunionem & participationẽ vidẽs admiſſum, ſeruaret ſe deinceps immaculatũ à vitijs: neq; credendũ eſt, ſanctos & ſapientes patres veteris teſtamẽti, vel ante abſq; oratiõibus, collaudatiõibus & bñdictiõibus ſacrificia ſua Deo altiſſimo obtuliſſe. Quis em̃ credat, cultum Dei orationibus & laudib⁹ vnquã caruiſſe? Nec de his reliquerũt populũ ſecũ veſcentẽ prſus indoctũ. Quę oratiões & laudes ſi ad nos ꝑueniſſent, cauſas & vtilitates huiuſmodi rit⁹ euidẽter nos docuiſſent. Hęc ex p̃fato doctore ſint introducta, q̃ten⁹ clari⁹ intelligãtur ſequẽtia.

¶De multiplici diſtinctione ſacrificioꝝ legalium. Art. III.

PRæterea, vt clarius intelligãtur, q̃ ſparſim in libro iſto de ſacrificijs veteris teſtamẽti ſcribũtur, oportet ſcire, ꝙ multiplicia erãt ſacrificia legis, quoꝝ diſtinctio à diuerſis varie aſſignatur. ¶Thomas equidẽ in prima ſecũdę, quęſt.102. teſtat: Triplex erat ſacrificioꝝ genus. Quoddã q̊d totũ cõburebatur, dicebatur'q; holocauſtũ q̃ſi totum incenſum. Huiuſmodi em̃ ſacrificiũ offerebat Deo ſpecialiter ad reuerentiã maieſtatis ipſius, & ob amorẽ bonitatis eius, ꝑ q̊d ſignificabat ſtatus euãgelicę legis in adimpletiõe cõſilioꝝ: ideo totũ cõburebatur, vt ſicut totũ aĩal reſolutũ in vaporẽ, ſurſum aſcẽdit, ſic totus homo & oĩa q̃ ſunt ei⁹, Deo ſubiecta ſint & ei offerant. Aliud erat ſacrificiũ ꝓ peccato, q̊d offerebat Deo ꝓ remiſſiõe peccati, ꝑ q̊d ſignificabat ſtatus pœnitẽtiũ in ſatisfactiõe ꝓ culpis. Quod ſacrificiũ diuidebat in duas partes: nã vna pars eius cõburebat, alia vero cedebat in vſum ſacerdotũ, ad deſignãdũ ꝙ expiatio ſeu remiſſio peccatoꝝ, à Deo ſit ꝑ miniſteriũ ſacerdotũ, niſi qñ offerebat ſacrificiũ ꝓ peccato totius ppl'i, vel ſpecialiter ꝓ peccato ſacerdotis, qa tũc totũ cõburebat. Nõ em̃ debuit in vſum eoꝝ venire, q̊d ꝓ eis ſpecialiter aut gñaliter offerebat: qa ſi veniret, tãtundẽ eſſet ac ſi nõ offerret ꝓ eis. Tertiũ fuit ſacrificiũ, q̊d ꝓ bñficio accepto vel accipẽdo offerebat, q̊d dicebatur hoſtia pacifica, vel gratiaꝝ actionis, ſiue ex voto. Et ꝑ ſignificationẽ cõuenit ſtatui ꝑficientiũ in adimpletiõe mãdatoꝝ. Diuidebat q̊q; in tres partes. Nã vna pars incẽdebat ad Dei honorẽ, alia pars cedebat in vſum ſacerdotũ, tertia in vſum offerẽtiũ, ad deſignandũ ꝙ ſalus hoïs procedit à Deo ꝑ directionem miniſtroꝝ Dei, qui cooperãtur hominib⁹ ad ſalutem. Hæc ſancti Thomæ diſtinctio de ſacrificijs, dari videtur penes reſpectũ ad finẽ, hoc eſt, iuxta diſtinctionẽ cauſæ, ꝓpter quã ſacrificiũ offerebat. Vñ & tertiũ ſacrificij gen⁹ diuidi poteſt in duo, ita ꝙ vnũ erat pro bñficio iã cõceſſo, & gratiaꝝ actio pro eodẽ, aliud pro bñficio impetrãdo, ſeu adipiſcẽda ſalute. Hinc idẽ ſanctus doctor p̃allegata q̃ſtione ordinẽ dignitatis ſacrificioꝝ aſſignãs: Inter oĩa, inquit, ſacrificia holocauſtũ fuit ꝑfectiſſimũ atq; p̃cipuũ, quoniam totum cõburebatur ad Dei honorem, & nihil comedebatur ex eo. Porro ſecundũ locum in ſanctitate, tenebat hoſtia pro peccato, q̃ comedebat ſolum in atrio à ſacerdotib⁹, & ipſo ſacrificij die. Tertium gradum tenebãt hoſtię pacificę pro grãꝝ actione, quæ comedebãtur ipſo die, ſed vbiq; in Hieruſalẽ. Quartum locũ tenebãt hoſtiæ pacificæ ex voto, quaꝝ carnes poterãt comedi die ſequẽti. eſt'q; ratio ordinis hui⁹, qa primo & maxĩe obligat homo Deo ꝓpter bonitatẽ & maieſtatẽ ipſius: Secundo, propter offenſam in ipſum cõmiſſam: Tertio, ꝓpter bñficia eius ſuſcepta: Quarto, propter beneficia eius ſperata. Hæc Thomas. ¶Deniq; huic ſacrificioꝝ diuiſiõi ſatis cõcordat, ꝙ Guilhelmus Parrhiſiẽſis libro de fide & legibus, diuidit ſacrificiũ in holocauſtum, in oblationẽ ꝓ peccato, in hoſtiã pacificã, & in hoſtiã ſalutarẽ. Magiſter autẽ in hiſtorijs ſcribit: Triplex erat diſtinctio eoꝝ q̃ rite offerebãtur. Aut em̃ erat oblatio de aĩalibus, & ſacrificium dicebatur, nec añ octauum diẽ à natiuitate ſua poterat ĩmolari: aut fuit de ſicca materia, vt de ſimila, pane, thure: & ꝓprie dicebat oblatio: aut de liquidis, q̃ proprie dicebatur libamen ſiue libatio. Verũtamen ſcriptura aliqñ vtitur iſtis noĩbus indifferẽter. Hæc autem ſacrificioꝝ diſtinctio ſumitur penes cauſam materialẽ. Vnde & quidã ſic dicunt: Quicquid offerebatur, aut aĩatum erat, aut inanimatũ. Si aĩatum, aut erat auis, aut beſtia. Si auis, aut fuit columba, aut turtur: Si beſtia, aut erat bos, aut ouis, aut capra. Si inanimatũ, aut liqdum fuit, aut aridum. Si liqdum, aut erat vinum, aut oleum. Si aridum, aut erat thus, aut ſimila, aut ſal, aut panis, aut granum, aut fructus. Inſuꝑ iuxta hãc cauſam materialem ſumitur diſtinctio Iſidori, aſſerẽtis: Quatuor oblationum genera deſcribũtur: Primũ eſt vitulus de armẽto, ſecundũ agnus aut ouis, tertiũ columba aut turtur, q̃rtũ ſimilago cõſꝑſa aut azyma oleo vncta, clibano'q; cocta. At vero Origenes in Homilia diuidit
Origen.

ſacrifi-

crificia penes causam efficentem, hoc est, ex parte offerentium. Interdum nãq; offerebãtur à sacerdotibus, interdum à principe, quandoq; à pontifice, aliquãdo à priuata persona, nõnunquam à populo, communitate, seu multitudine. Postremo quidam distinguũt hoc modo: Aliud fuit sacrificium quod cõtinue seu assidue offerebatur, & iuge sacrificium vocabatur: Aliud, quod interpolatis vicibus immolabatur: Aliud, quod offerebatur ex mera seu intima deuotione: Aliud, pro beneficij impetratione: Aliud, pro remissione peccati. Ex his magna ex parte patebit dicendorum intelligentia.

¶Expositio literalis cap. I. Libri Leuitici. Vocauit autem Mosen, & loquutus est ei dominus. Art. IIII.

Liber iste, qui tertius est in ordine librorũ Mosis, Leuiticus appellatur, quia de sacrificijs tractat, quorũ oblatio à sacerdotibus, natis ex Leui patriarcha, fiebat. De ipsis quoq; sacerdotibus, cæterisq; Leuitis, plurima cõtinet. Deniq; sicut Leui fuit tertius in ordine filiorũ Iacob, sic liber iste est tertius in ordine librorũ Mosis, iuxta pacta. Et quia in pcedenti libro, videlicet Exodo, de tabernaculi ædificatiõe & vasis ipsius est actum, nũc recte de ministris tabernaculi & sacrificijs agit. Præterea, teste †Esitio Hierosolymorũ episcopo, q hunc librũ satis plene exposuit, imo & Augustino, sicut via p diætas & leucas diuidit, sic historia seu tractatus materia p libros partiales atq; capitula recte partit: qtenus sicut p illã viarũ diuisionẽ labor & fastidiũ itinerãtibus minuunt, ita p istã librorũ partitionẽ animus legentis à labore ac tædio releuetur: immo sicut viator lætatur de vespere vna completa diæta, hospitioq; adepto, sic lector seu tractator scripturę quodãmodo recreatur vno cõpleto libro, aut etiã vno capitulo. Itaq; sanctus Moses libri huius exordium pcedẽti libro cõtinuans, ait de seipso, quasi de alio recitans: [Vocauit autem Mosen, & loquutus est ei dominus] per angelum in Dei persona apparentem atq; loquentẽ, & hoc in plena vigilia, & in forma sensibili. [de tabernaculo testimonij,] quia in tabernaculo illo angelus iste apparuit, & specialiter de propiciatorio seu oraculo, tanquam de loco residentiæ suæ procedebat & audiebatur vox eius. Vnde in Exodo dominus ait ad Mosen: Inde, puta de propiciatorio, loquar ad te, quęcunq; mandabo filijs Israel. Erat autem propiciatorium, secundum quosdam, aurea mensa super arcam leuata, & per duos Cherubim in suis extremitatibus sustentata, ita q tabula illa erat quasi sedes Dei, & arcæ operculum erat velut scabellum Dei, super propiciatoriũ residentis. Alij dicũt, q propiciatoriũ fuit opertoriũ arcæ, & ei contiguum, ac Dei sedile. Pauimentũ vero tabernaculi sitũ ante arcã, fuisse scabellũ sedẽtis. Tabernaculũ quoq; Dei per Mosen factum, vocatur tabernaculũ testimonij: quia in eo erant tabulæ testamẽti, quæ erãt in arca, & quia ibidẽ dñs testabatur, loquẽdo quæ ei placuerunt. Tabulæ etiam testamenti fuerunt ibi, in testimonium q filij Israel legẽ à domino acceperunt. Præfata demũ aurea mensa, seu Dei sedile, vocabat propiciatoriũ, quia ex loco illo dñs ostendit se propiciari Israelitis. Dicebatur item oraculũ, qa ex inde dedit responsa. Diuina aũt responsa ac verba dicunt oracula. Hæc omnia sup Exodum dicta sunt plenius. [dicẽs: Loquere filijs Israel.] Nam inter Deum & Israelem Moses erat mediator atq; sequester. [Homo q obtulerit ex vobis hostiam domino] i. quicũq; de populo Israel immolauerit hostiã Deo, [de pecoribus,] vtpote animalibus gressibilibus ac domesticis. Vnde subiũgit, [id est, de bobus &] de [ouibus offerens victimã,] hoc est, de altero horũ, aut certe de capra seu hirco, vt infrà habebit. Hæc eñ erãt aĩalia immolatitia, & materiæ oblationũ. [si holocaustũ fuerit ei⁹ oblatio] i. holocaustũ offerre voluerit, q̃d s. ad diuinę reuerẽtiã maiestatis totũ cõburebat: dicebatq; holocaustũ ab holon q̃d est totũ, & causton q̃d est calor siue incẽsum, quasi totũ incẽsum. [ac de armẽto] i. de numero seu multitudine boum sumpta. [masculũ immaculatũ offeret,] videlicet bouẽ marẽ, in q̃ nulla sit macula, reddẽs aĩal ineptũ ad immolandũ. Hoc est, nulla mõstrositas, debilitas, apostema, scabies, similisve defectus. Hinc in Scholast. fert hist. nõ de macula velleris, sed corporis, intelligẽdũ est istud. Deniq; qa holocaustũ fuit pfectissimũ sacrificiũ, idcirco nõ fœmina, sed masculus in holocaustũ offerebat. Perfectiora etem aĩalia in tali sacrificio fuerãt ĩmolanda, ob reuerentiã maiestatis diuinę. Deinde locus oblatiõis hui⁹ exprimit: [ad ostiũ tabernaculi testimonij.] Circa hoc recitat Lyra: Dicũt expositores nostri cõmuniter, q p ostiũ tabernaculi testimonij, intelligit ostiũ atrij sacerdotũ, vbi pbabãtur aĩalia, an apta essent ad ĩmolãdũ, anteq̃ introducebãtur in atriũ. Hebrei aũt dicunt, q nõ pbabant ibi, sed extra atriũ totaliter in vna exedra ad hoc parata. Idcirco q̃d dicit hic, ad ostiũ tabernaculi testimonij, exponũt de loco q erat intra atriũ. Et locus ille erat ante ostiũ tabernaculi, in q̃ erãt arca & ppiciatoriũ. Et hoc magis cõcordat literę, in q̃ agit de tabernaculo testimonij, qm̃ arca testimonij, in qua cõtinebãtur tabulæ, vocat testimoniũ. Hæc Lyra. ¶Circa q̃ breuiter dico, q catholici expositores, q̃s legi, p ostium tabernaculi testimonij, nõ intelligunt ostium atrij sacerdotũ, p q̃d in ipsum atrium à foris intrabatur: sed ostium, q̃d intra atrium erat añ tabernaculũ testimonij, in q̃ extitit arca: sicq; intelligit Origenes. Hinc & magister in historijs loqtur: Ani

Gen. 29. Exo. 29. 30. 35. 37. 39. Esiti⁹ Episco. hierosolymorum. August. Exo. 25. Exo. 40. Exo. 26. Eusebi⁹. In Lyrã. Origen.

mal primo offerebatur sacerdoti ad ostiũ atrij, vt videret si idoneũ esset ad offerẽdum. Postea ad ostium tabernaculi offerebatur dño. Iosephus quoq;, quem magister in historijs sequitur diligẽter, ita sentire videt. Insuper dico, ꝙ arca nõ vocatur ꝓprie testimonium, sed potius tabulæ testamenti q̃ erãt in ea, vt dictum est. Vnde in Exodo dñs iubet: Pones in arca testificationem quã dabo tibi, vbi ꝑ testificationem oẽs expositores intelligunt tabulas testamenti. Poterat aũt esse, sicut & aliqui opinãtur, ꝙ animalia munda & immolabilia, primo ꝑ inferiores ministros ꝓbabãtur in exedris seu ædibus tẽpli, in qbus reponebãtur vsq; ad horã sacrificãdi. Et postea iuxta & extra p̃fatum ostium atrij, à sacerdotibus qq; diligentius considerabant. sic itaq; offeret holocaustum [ad placãdum sibi dominũ.] Secundum expositores, in isto ac sequenti capitulo agitur de sacrificijs, quæ ex mera deuotione & spõte offerebãtur. Quomodo ergo holocaustum p̃fatum dicit immolari ab offerente ad placandum sibi dominum, quasi fuerit hostia pro peccato? Respondet, ꝙ directe & primo offerebatur spõtanea deuotione ad diuinæ maiestatis honorẽ. Et inde cõsequebat, ꝙ dñs placabat taliter offerenti, si offensus fuit ab eo, vel magis q̃ ante fiebat ei placabilis. [Ponetq; manus sup caput hostiæ]. i. ipse qui bouẽ adduxit & obtulit sacerdoti, vt ꝑ sacerdotẽ domino offeratur, ponet manus suas sup aĩal protinus immolãdum à sacerdote. ¶ Circa quod scribit quidã, ꝙ offerẽs fecit hoc, ad denotãdum ꝙ renunciaret iuri q̃d habuit in animali: q̃d nõ videtur idonee dictũ, quia hoc satis iã ante insinuauit, adducendo aĩal ad sacerdotem ad ostium atrij, vbi exposuit illud oblationi. Potius ergo videtur, ꝙ manum sup hostiã posuit, vt per hoc interiorẽ suã intentionem & deuotionem fortius excitaret & applicaret exteriori sacrificio suo, q̃tenus acceptabilior fieret Deo sua oblatio. vnde & subditur: [& acceptabilis erit]. i. placita Deo nõ in se aut propria virtute, sed ex offerentis deuotiõe, fide & subiectione, [atq; in expiationem eius proficiens]. i. vtilis ad obtinendum offerenti veniã, gratiamq; à domino aut gratiæ incrementum. Quãuis eñ directe offerebatur ad diuinæ maiestatis honorem ex mera deuotione, ex cõsequenti tamen ad expiationem erat proficua. At vero Rabbi Paulus ait, ꝙ ꝑ manuũ impositionem super hostiã, notabatur, & offerens testabatur, ꝙ ipse pro suis peccatis dignus esset occisiõe, & ꝙ loco sui illud animal occideret: atq; ad hoc allegat Thomã in prima secundæ quæst. 102. Sed qa hæc hostia fuit holocaustum spõtaneum, nõ autem oblatio debita pro peccato, nõ apparet, ꝙ propter p̃tactam rationem posuerit offerens super animal manum, nec Thomas hoc dicit. Verũ in prima secundæ, quæstiõe p̃allegata, causam assignãs in generali, cur animalia immolatitia occidebãtur: Per occisionem, inquit, aĩalium, significabatur destructio peccatorũ: & ꝙ homines erãt digni occisiõe pro suis peccatis, ac si illa animalia loco eorũ occiderentur, ad significãdum expiationem peccatorũ. Per occisiõem etiã animalium, occisio Christi figurabatur. Hæc Thomas. Cuius verba locum habent in hostijs pro peccatis, quãtum ad id q̃d à R. Paulo allegatur. [Immolabitq; vitulum corã dño.] Laicus enim obtulit. i. adduxit seu p̃sentauit animal sacerdoti, & per manus sacerdotis obtulit illud Deo. Sed cum ante sit dictũ de boue, cur nunc exprimit vitulum? Respõdetur ꝙ bos & vitulus non differũt specie, sicut nec puer & vir. Poterat autem bos immolari, dum erat anniculus. i. anni vnius, & etiã suprà, vt Iosephus ait. Idcirco nũc bos, nũc vitulus dicitur. [& offerent filij Aaron sacerdotis, sanguinẽ ei9 fundẽtes ꝑ altaris circuitũ]. i. sacerdotes inferiores ex Aaron nati, sanguinẽ aĩalis oblati ad Dei honorẽ fundent ꝑ gyrũ altaris, q̃d alij vocãt, ꝑ basim seu crepidinẽ altaris holocaustorũ. Porro qdã affirmãt, ꝙ sacerdotes ponebãt aliqd sanguinis in duob9 angulis altaris, sibi directe aut trãsuersaliter oppositis. Et qm̃ qlibet angulus respexit duo latera in ipso cõcurrẽtia seu cõiuncta, p̃tacta linitio sanguinis cõcernebat totũ altaris circuitũ. In oĩbus vero hostijs g̃naliter obseruabat, ꝙ nec sanguis nec adeps veniebãt in vsum seu refectionẽ sacerdotũ, neq; in offerẽtiũ vsum: sed sanguis modo p̃fato fũdebat & adeps cõburebat, ꝑut infrà in textu habebit, & ibi ratio horũ tradet. [q̃d est ante ostiũ tabernaculi.] Quia altare holocaustorũ, extra tabernaculũ erat in atrio eius sub dio, ne fum9 & odor hostiarũ cõburebãt in eo, tẽplũ aut tabernaculũ & existẽtes in eis fuscarẽt & affligerẽt. [detractaq; pelle hostiæ] q̃ pellis ad sacerdotes ꝑtinuit, vt infrà habet. [artus]. i. membra animalis occisi excoriati ac immolati, [in frusta cõcidẽt] vt sup altare aptius ponerent ad cõburendum. Vel magis, vt tãgit Guilhelm9 Parrhisiẽsis libro de fide & legib9, ad excludẽdũ ritũ idololatrarum, à quibus voluit De9 populũ suũ distingui, q̃rum nõnulli carnes animaliũ occisorũ integras offerebant. [& subijcient in altari ignem.] Infrà habetur, queadmodum octauo die quo Aaron & filij eius cœperũt suũ exercere officium, & hostias obtulerunt, venit ignis de cælo qui hostias deuorauit, & ante illius ignis descẽsum fecit Moses terrenũ ignẽ ab altari holocaustorũ remoueri. Atq; deinceps ignis ille cælestis cõseruatus est in altari ꝑ appositionem lignorũ, vsq; ad transmigratiõem in Babylonem. Quod ergo nunc dicitur, Subijciẽt in altari ignẽ: intelligẽdũ est, ꝙ subijciebãt ligna ad illius ꝑpetui ignis cõtinuationẽ & nutrimentum: nec aliẽnũ licuit apponere ignem: q̃d filij Aaron transgredientes, cælitus sunt cõbusti, vt infrà dic

Iose. li. 3 ant. iud. cap. 13. — Exo. 25. — Leuit. 2. — In R. P. — R. Paul9. — Iose. li. 3 An. Iud. cap. 13. — Leuit. 5. — Leuit. 9.

frà dicetur. Nec his repugnat q̃d sequit̃:[strue lignoꝶ ante cõposita.]Congeries nãq; ligno- Leuit. 8.
rum antea parabatur ad nutriendũ ignẽ p̃dictũ, non autem primo in altari componebat̃, vt
sic p ignẽ de nouo adductũ incenderent̃.[Et mẽbra q̃ cæsa sunt, desuper ordinantes].i.frusta
carnis immolatæ atq; diuisæ, sup ignẽ illum ordinate ponentes.[caput videlicet & cuncta q̃
adhærent iecori,] per quæ intelliguntur & alij artus immolandi. [intestinis & pedibus lotis
aqua.]Intestina animalis oblati & pedes eius, lauabant̃ à sacerdote antequam combureban
tur, propter reuerentiam sanctitatis diuinæ, quia præ cæteris partibus & artubus carnis im-
mũda sunt, nec cũ immũditijs suis erãt in Dei holocaustũ ponenda. [Adolebitq;].i. cõburet
[ea sacerdos sup altare] q̃d erat in atrio, [in holocaustũ & suauẽ odorem dño.] Odor ille ex
carniũ illaꝶ incẽsiõe erũpens, nõ erat suauis in se, nec Deo dulciter fragrans siue acceptus, q̃n-
tum ad suã essentiã aut virtutẽ, seu ex parte opis operati, vtpote rei oblatæ secundũ se, sed ex
fide, deuotiõe & obedientia offerentis, & propter rem significatã, potissimũ, inquantũ Chri
stum & eius figurauit mysteria. Vnde dici solet, ꝙ sacrificia illa, meritoria & iustificãtia erant
ex parte operis operantis, videlicet fidei & piæ affectiõis & obeditiõis, non ex parte operis
operati. Hucusq; determinatum est de holocausto facto ex maioribus aĩalibus, vtpote bob⁹.
Consequenter agitur de holocaustis quæ fiebãt ex animalibus minoribus, s. capris aut oui-
bus. [Quod si de pecorib⁹ oblatio est].i.[de ouibus siue de capris holocaustum, agnũ anni-
culum & absq; macula offeret].i. ad offerendũ sacrificium tale, sumẽdus est agnus vnius an-
ni, vel infrà, nõ suprà, nec ante octauum diem. Et idem de capra aut hirco dicẽdum. Et peco
ra ista dicunt̃ immaculata, eodem modo, sicut de bobus iam dictum est. ¶Quæritur, q̃modo
capra poterat in holocaustũ offerri, cũ dictum sit, ꝙ nullũ aĩal sexus fœminei poterat offer-
ri in holocaustum, qm̃ holocaustum erat perfectissimum sacrificium, fœmina vero est aĩal
imperfectum. Ad hoc dicendum videtur, ꝙ capra dicit̃ hic naturã, nõ sexum, atq; ad sexum
masculinum nunc retorquetur. Præterea Lyra dicit hãc literam vitio scriptoꝶ aut alio mo In Lyrã.
do falsificatam, quia in holocaustis interdum offerebantur magni arietes. sed hoc dictũ illi-
us, est cõtra cõmunem expositoꝶ catholicoꝶ doctrinã. Iosephus q̃q; & author Scholasticæ Ios. li. 3.
historiæ dicunt, ꝙ loquendo de huiuscemodi holocausto, de q̃ agitur in hoc loco, oporte- ant. Iud.
bat ꝙ essent anni vnius vel citrã, pecora de quibus fiebãt. Quòd si arietes legantur in tale ho- cap. 13.
locaustum oblati, per arietem intelligitur agnus. Vnde magister in historijs ait: Agnus q̃nq; Eusebi⁹.
aries appellat̃. [Immolabitq; ad latus altaris].i. sacerdos oblaturus huiusmodi holocaustũ,
stabit in atrio iuxta latus altaris holocaustoꝶ, [q̃d respicit ad aquilõem corã dño].i. in aqui-
lonari parte altaris stabit & offeret, & hoc forsitan ad distinguendum sacerdotes Dei à sa-
cerdotibus idololatris, qui in orientali parte stabãt dum offerebãt, vel in parte australi. [San
guinem vero illius,] videlicet pecoris sic occisi & immolati, [fundent sup altare filij Aaron,]
vtpote sacerdotes, [per circuitum.] Nõ ait absolute, super altare, sed addit, p circuitũ: & ita
hoꝶ sensus verboꝶ, est idem cum sensu verboꝶ, quibus iam dictum est de sanguine bouis
oblati. Offerent filij Aaron sanguinem eius, fundentes per altaris circuitũ. Fundebant ergo
sanguinem ouis aut capræ sup altare per circuitum.i. extremitates quasdam altaris inde tin
gebant, ad insinuandũ ꝙ ad eius honorẽ facta esset animalis occisio atq; oblatio, cui ipsum
altare fuerat dedicatũ, vel qa sacerdotes idololatrę aliter faciebant, sanguinem oblatoꝶ in
vsum suum vertentes, siue ad maleficia expẽdentes, vt tangũt Guilhelmus & Alexander de
Halis. [Diuidentq; mẽbra & omnia quæ adhærent iecori, & imponẽt super ligna, qbus subij
ciendus est ignis. Intestina vero & pedes lauabunt aqua: & oblata oĩa adolebit sacerdos sup
altare in holocaustum & odorẽ suauissimum dño.] Istud totum est exponendum, sicut de ho
locausto facto ex boue expositum est. Cõsequenter fit mentio de holocausto, q̃d fiebat ex
auibus. [Sin aũt de auibus holocausti oblatio fuerit dño de turturibus & pullis columbæ].i. si
quis obtulerit Deo holocaustum de auibus, puta de turturibus aut columbis, de quibus dun
taxat ex volucribus fiebat Deo oblatio. [offeret eam sacerdos ad altare].i. auem seu hostiam
talem ab offerẽte laico sumptam, sacerdos pro illo immolabit iuxta altare holocaustoꝶ eo-
dem loco, in quo & holocausta de pecoribus offeruntur, vt dictum est. [& retorto ad collum
capite, ac rupto vulneris] q̃d ex tali retorsiõe auis incurrit, [loco, decurrere faciet sanguinẽ]
auis oblatæ, [super crepidinem altaris].i. super basim seu locum vel circuitũ eius. [vesiculã ve
ro gutturis & plumas p̃ijciet ppe altare ad orientalem plagam, in loco in q̃ cineres effundi
solent].i. in locum secretum seorsum, in q̃ cineres hostiarum cõbustarum seu lignorum po-
nuntur. [Cõfringetq; ascellas eius] .i. alas auis oblatæ franget sacerdos, [& nõ secabit, neq;
ferro diuidet eam.] Hinc aliqui dicunt, ꝙ sola manu collum volucris fregit, & ꝓprio vngue
cutem colli cõfracti rupit, q̃d fuit locum vulneris rumpere, nec licuit aliquid horum facere
ferro, aut cultrum super hostiam istam leuare. [Et adolebit].i. carnem auis oblatæ cõburet [su
per altare lignis igne supposito. Holocaustum est] sacrificium istud [& oblatio suauissimi
odoris dño].i. valde accepta Deo, iuxta sensum præhabitum.

 ¶Intro-

¶Introductio atq; solutio quæstionũ occurrentiũ circa capitulũ istud. Art. V.

CIrca præhabita quęrit Primo, cur inter animalia gressibilia, quadrupedia seu pecora,
voluit Deus sibi sacrificia fieri de tribus speciebus dũtaxat, puta de boue, oue & capra.
Secundo, cur inter volatilia, de turturibus & columbis tãtummodo, de holocaustis lo-
quendo, nam postea fit de passeribus quædam additio. Tertio, cur nõ etiam de piscibus, sal-
tem aliquibus. Quarto, cur de modo fundendi sanguinem holocaustoꝝ prædictoꝝ, tam di-
uersimode loquitur. Quinto, cur loquens de auibus immolatitijs, ait, de turturibus & pullis
colũbæ, & nõ de colũbis, nec de turturum pullis. Sexto, de modis diuersimode occidendi ani
malia ista. Septimo, cur iussit vesiculã gutturis proijci, nec offerri. Octauo, cur sup aues immo-
Guil. Pa. landas ꝓhibuit ferꝝ leuari. ¶Ad haꝝ quæstionum primã respondet Guilhelmus libro de fi
de & legibus: Si quæratur, cur ista tria animalium genera de q̃drupedibus sibi offerri elegit
Deus, videlicet bouem, ouẽ & caprã, in sexu vtroq; respõdemus, ꝙ hæc sunt maxime neces-
saria victui humano atq; vestitui, & apud patres maxime abundabãt. Ideo voluit Deus com
munionem & participationẽ habere cũ eis, in his quibus ipsi potissimũ vtebant: & de his, in
q̄bus bñficentia sua fuit largior circa ipsos, voluit sibi ampliorẽ recognitionẽ, regratiationẽ
& honorificentiã exhiberi ab ipsis. Manifestũ est q̊q;, ꝙ inter omnia quadrupedia, tria ista
sunt mansuetissima, & minori rebelliõe sustinent mortem: ideo'q; minori periculo immo-
lantiũ occidunt. Præterea, Iudæi magis assueti erant interfectiõi animalium hoꝝ, q̄m eis ma
xime vescebant. Animalia ergo hominibus familiaria & esui apta, voluit Deus & sibi fami-
liaria esse in suo obsequio. ¶Amplius de q̃drupedibus ista extant mũdissima, & mũdissimis
seu simplicissimis pastibus viuũt, eoꝝ'q; immũditiæ q̊dammodo mũdæ sunt. Rursus, tria ista
totum q̊d sunt, viuunt & habent, necessitati, hoc est, victui & vestitui, hoĩm exhibent. Sola
quippe sunt, sine quib' hoĩes viuere nequeunt, & sine cæteris animalibus viuere queũt, quẽ-
admodũ sine porco, cane & equo. Si ergo vitę humanę necessitas respiciat, sola ista de aĩali-
bus necessaria cõsistũt hoĩbus. Quare eo ipso q̊ Deus voluit sibi ista, non alia, immolari, abs-
tulit nobis occasionẽ quęrendi nõ necessaria, dum p ea noluit in sacrificijs honorari. Vnde
Gen. 4. & solas fruges, & animalia ista voluit ab initio sibi offerri, vt legit in Gene. Hęc Guilhelmus.
Ad eandem q̊q; quæstionẽ Thomas in prima Secundæ, quæstiõe centesimasecũda respõdet
Deus voluit sibi ista offerri, tum ad excludendũ idololatriã, q̄m omnia alia animalia immo-
labãt idololatræ idolis suis, vel eis ad maleficia vtebant. Porro hęc tria aĩalia apud Aegypti-
Exod. 8. os, inter quos cõuersati fuerunt Iudæi, abominabilia erant ad occidendum. Vnde ea nõ offe-
rebant in sacrificiũ dijs suis, ꝓpter quod in Exodo dicunt Hebræi: Abominatiões Aegyptio
rum immolabimus domino Deo nostro. Oues nãq; colebant, & hircos venerabant, quia in
eoꝝ figura dæmones apparebãt. Bobus autem vtebant ad agriculturam, quã inter res sacras
habebãt. Tum secundo ad significandum debitum ordinem mentis humanæ in Deum, quia
per ea certę ac magnæ virtutes significant, vt infrà dicet. Tum tertio, ad præfigurandũ Chri
sti mysteria, ꝓpter quod ait Glossa: Chrs in vitulo offertur propter virtutẽ seu fortitudinem
crucis: In agno, ꝓpter innocentiam: In ariete, propter principatum: In hirco, ꝓpter simili-
tudinẽ carnis peccati. ¶Ad secundã quæstionẽ libro præallegato respõdet Guilhelm': Frugi
bus & p̄fatis pecoribus superaddidit postmodũ Deus turturẽ & columbã in sacrificio Abra
hæ, vt in Genesi scribit: in quibus præter hoc ꝙ mũda & mansueta, atq; vtilia humanis sunt
Gen. 15. vsibus, etiã castitas cõiugalis in columbis, & vidualis in turturibus designat. Ex q̄bus etiã ad
literã edocemur, q̄les esse oporteat, qui in partẽ sortem'q; domini trãseunt. Si enim huiusmo
di mores req̄rit Deus in brutis sibi offerẽdis, quãto magis in hoĩbus? Et si vitia moribus istis
cõtraria repellit in brutis, in quibus repręhensibilia nõ sunt, quanto magis ea in hoĩbus de-
testat, in q̄bus culpabilia extãt? At vero vt Alexander & Guilhelmus cõscribunt: Passer su-
peradditus est in lege in sacrificio ꝓ emundatiõe leprosi. Manifestum est autem, ꝙ passer sit
multum similis colũbæ in ædificatione & pastu. nidificat em̃ in foraminibus domoꝝ, & vo
lat gregatim, intendit'q; granis sicut columba. Itaq; ista tam pauca de pecoribus & auibus
elegit sibi in sacrificia Deus, & cætera repulit, q̄a idololatræ sacrificijs suis ea g̃naliter execra
bilia fecerãt, aut augures vanitate obseruationũ suaꝝ prophanauerãt, aut magi veneficijs ac
maleficijs suis odibilia fecerũt, sicut apparet ex Aegyptioꝝ multitudine sacrificioꝝ, q̃ erant
sexcenta quadragintaseptẽ. Insup causa quædã sacrificioꝝ istoꝝ, fuit sustentatio sacerdotũ.
Insuper, quoniã colũbæ & turtures specialiter abundant in terra ꝓmissionis, iussit sibi Deus
ea magis offerri. ¶Ad tertiã quæstionẽ, cur s. Deus nõ iussit sibi de piscibus sacrificium fieri,
Alexãder sup tertium, & Thomas in prima Secũdæ respõdẽt: Quoniã pisces sunt magis alie
ni ab hominibus, q̃ animalia alia, quia morant & latent in aquis, & inde extracti, protinus
moriunt, vnde nec apte poterãt viui in tẽplum perduci, nec de mortuis fiebat oblatio. ¶Ad
quartã magister in historijs ait, ꝙ vbi trãslatio nostra habet, circa crepidinẽ altaris, Hebręus
habeat & Iosephus, limbum expressit, i. supereminens forsitan labiũ. Hinc aliqui dicunt esse
incertum,

incertũ,an de superiori vel de inferiori,an media parte intelligatur quod dicit,[circa altaris crepidinẽ.]Aliqui quoq; putant,ꝙ quãdo hostia erat minus digna,tũc sanguis circa basim fundebat altaris:qñ dignior,tunc circa mediã partẽ atq; parietem: quando dignissima, tũc in supremo circa limbũ.Vnde de sanguine auium fertur in litera,ꝙ fundebatur circa crepidinem.i.basim seu lacum altaris. ¶Ad quintam R.Moses dicit: In turturibus,maiores sunt meliores & pinguiores: in colũbis vero econuerso, minores sunt meliores:ideo turtures & pulli columbarꝫ iubentur offerri, quia præstantiora sunt offerẽda. ¶Ad sextã S. doctor respondet:Specialis modus occidẽdi animalia immolanda,determinabatur in lege,ad excludendũ alios modos,quibus idololatræ animalia idolis immolabant. Vel etiam, vt R. Moses protestat:Lex elegit genus occisionis, quo animalia minus affligebantur, per quod etiam pietas docebatur,& offerentiũ crudelitas excludebat,& deterioratio aĩalium occisorꝫ deuitabatur. ¶Ad septimam R.Salomon dixit, ꝙ quia in vesicula gutturis cibus cõgregabatur, & aues volant ad capiendum alimentum ex alieno, dominus vesiculam illam prohibuit sibi offerri,ad designandum,ꝙ sacrificium de rapina sibi displiceat.Vel propter immunditiam illius vesiculæ iussit hoc dominus. Vel quia idololatræ offerebant eãdem. In vesicula q̃q; potest voluptas,immo & gula signari,quas vitare oportet.¶Ad octauam est eadem responsio, quæ ad sextam,& quia idololatræ ferro vtebantur in auium mactatione. R. Salo.

¶Spiritalis explanatio eiusdem capituli I. Artic. VI.

Allegorice, per vitulum seu bouem masculum immaculatũ, qui Deo offerebat in holocaustum,intelligitur dñs Iesus Christus, qui & seipsum in euangelica parabola designat per vitulum saginatum, quem pius paterfamiliàs fecit occidi propter errãtis filij reductionem. Rursus, in sacrificio quo seipsum pro nobis obtulit Deo patri oblationem & hostiã,istar vituli est occisus,in quo nil erat fœmineæ leuitatis aut fragilitatis fœminei sexus. Fuit item immaculatus,in quo nec originale nec actuale vnq̃ fuit peccatũ, iuxta quod in Esaia legit: Iniquitatẽ nõ fecit,nec dolus fuit in ore eius. Significat itẽ Christ⁹ per bouem ꝑpter bouis fortitudinẽ, fructuositatẽ & maturitatẽ.Etenĩ sicut bos terrã arat,sic dñs & saluator vomere verbi cælestis & gratiæ supnaturalis,agrũ cordis & ipsam in terris militãtem ecclesiã spiritaliter arat, emollit,aperit, seminat & fœcundat: queadmodum etiã bos sumitur de armento,ita de multitudine ꝓphetarꝫ & patriarcharꝫ prodijt filius Dei fact⁹ homo: qui ad ostiũ tabernaculi est oblatus, qa in Hierusalẽ passus est, & extra portã est crucifixus, sicut & holocausta extra & ꝓpe tabernaculũ offerebant in atrio.[Ponetq; man⁹ super caput hostiæ.]Chrs nõ solum à ꝓditore ac Iudæis atq; Pilato, immo & à Deo patre oblat⁹ est, dicẽte Apostolo:Proprio filio suo nõ pepercit,sed ꝓ oĩbus nobis tradidit illũ. Nã & princeps apostolorꝫ in Actis:Deus,inqt,q per os oĩm prophetarꝫ prænunciauit pati Chrm suum,impleuit sic.Itaq; pater manũ suam.i. potestatem posuit super caput vnigeniti sui,secundũ naturam assumptã .i. mentẽ eius omi virtute & gratia adimpleuit, eam'q; mouit ad patiẽdum prõptissime pro generis humani salute. Sic'q; oblatio Christi incõparabiliter placuit patri, quẽ filius sibi placauit.Non ꝙ pater vnq̃ iratus fuerit filio, in quo sibi summe cõplacuit:sed ꝙ filius ad suũ honorẽ, accidẽtale'q; pręmiũ patrẽ placauit hoĩbus.[immolabit'q; vitulũ coram dño.]Christus qppe seipsum seu ꝓpriũ corpus dedit in mortẽ,Esaia testante:Tradidit in mortẽ animã suam. Vnde & ipse dñs contestatur:Nemo tollit aĩam meam à me,sed ego pono eam.[Et offerẽt filij Aarõ sanguinẽ eius.]Hoc accipi potest in malo, & item in bono. Nã & principes sacerdotũ ex Aaron nati,procurauerũt Christũ occidi. Multa q̃q; sacerdotum turba post Chrĩ passionẽ,& sancti spũs missionẽ cõuersa, sanguinem Christi salubriter sumpsit,& sacerdotes euãgelicę legis eũ in sua ac fideliũ ora per gyrꝫ altaris fundunt.[quod est ante ostiũ tabernaculi.]Potest ꝑ tabernaculũ istud, cęleste palatiũ seu triumphãs ecclesia accipi,ante q̃d est altare militãtis ecclesiæ: quia q vere fideles sunt, triumphanti sunt ecclesiæ proximi,immo iã cõuersationẽ habent in cælis:status q̃q; & cultus euãgelicæ legis, euidentẽ habet imaginẽ ecclesiæ triũphantis,cui⁹ lex vmbrã gerebat,iuxta illud ad Hebræos: Vmbrã habẽs lex futurorꝫ bonorꝫ,nõ ipsam imaginẽ rerũ.[detracta'q; pelle hostię,art⁹ in frusta cõcident.] Per pellis detractionẽ,ꝑfigurata videt flagellatio sacratissimi corporis Chrĩ vsq; ad miserãdã sui dilacerationẽ:Per mẽbrorꝫ vero hostię diuisionẽ ĩ frusta,vulneratio ac dissipatio toti⁹ suę tenerrimę carnis,secũdũ illud in libro Iob: Tenuerũt ceruicẽ meã,cõfregerũt me,& posuerunt me sibi quasi in signũ.atq; in psalmo:Sicut aqua effusus sum,& dispsa sunt oĩa ossa mea.[& subijciẽt ĩ altari ignẽ,struę lignorꝫ añ cõposita.]Ignis est feruor ardẽtissimę charitatis in altari.i.in ꝑstãtissimo corde Chrĩ, in q̃ ipse secundũ q̃d homo,indefinẽter obtulit patri,imo supbeatissimę trinitati sacrificiũ laudis, thymiama oratiõis,& totã suã naturã assumptã. Porro,ꝑ struẽ lignorꝫ cõpositã,intelligunt hoĩes, q̃s Chrs redemit,& sua charitate succendit,qui & per charitatem vniti & incorporati sunt ei.Quod si de pecoribus oblatio est,saluator omni perfectione repletus, qui est summum & finale sacrificium,per vnum aut pau-

Lucæ 15. Ephes. 5. Esai. 53. Heb. 10. Roma. 8. Actor. 3. Esaię 53. Ioan. 10. Actor. 6. Hebr. 10. Iob 16. Psal. 21.

aut pauca sacrificia sufficiēter designari nō valuit:ideo per diuersa sacrificia ipse & sua mysteria præfigurabant. Ipse ergo p agnū anniculū, ppter innocentiā, mansuetudinē, sanctāq; simplicitatē est figuratus. De quo beatissimus ait Ioannes:Ecce agnus Dei qui tollit peccata mūdi. Et ipse per Hieremiā:Ego quasi agnus innocēs ductus sum ad immolandū. Idem ipse per hircū exprimitur propter similitudinē carnis peccati, immo & propter agilitatem hirci seu capræ, iuxta illud in Canticis:Fuge dilecte mi, similis esto capreę, hinnuloq; ceruorum. Insuper designatur p aues turturem & colūbam, propter suę cōtemplationis sublimitatem, omimodam castitatē, salubrem tristitiā, planctum & gemitū. ¶Præterea potest hæc litera alios parere sensus, quia multiplici tegitur intellectu. propter q̄d Origenes subtiliter ait:Sicut in nouissimis diebus verbū Dei ex Maria virgine carne vestitū pcessit in hūc mundum, & aliud erat q̄d videbaī in eo, aliud q̄d intelligebaī:carnis nanq; adspectus in eo omibus patuit, paucis vero & electis dabaī deitatis suæ agnitio:ita dum p prophetas aut Mosen legislatorē, verbū Dei pfertur ad homines, nō absq; cōpetentibus exprimitur indumentis. Nā sicut ibi carnis velamine tegitur verbū Dei, ita & hic sacra scriptura velamine literæ, & spiritualis sensus tegumēto intelligentiæ literalis. Itaq; præter præhabita, adhuc per Mosen intelligiī allegorice Christus, cuius typū Moses in multis expressit. Quēadmodū ergo Mosi locutus est dñs de tabernaculo testimonij, de vario ritu holocaustoꝝ, sic Deus trinitas Christo homini ab incarnationis exordio inspirauit, eumq; p allocutionem internam edocuit, qualiter populus Christian⁹ spūaliter immolare debeat holocausta de armēto & grege, hoc est, bobus, capris aut ouib⁹. Atq; de hoc Chřs in Euāgelio documēta expressit, præcepta digessit, cōsilia dedit. [Homo itaq; de Israel] hoc est, de plebe Christifideli Deū fideliter contēplanti, volēs Deo holocaustū offerre, de armēto offerre debet bouē seu vitulum masculum immaculatū. i. propriū corpus ex sua infectione & inclinatione, instar vituli lasciuū, indomitū, & rationi rebelle:ideo quantū ad hoc, debet ipsum omino mortificare, & mēbratim diuidere, sicut ait Apostolus:Mortificate mēbra vestra, quæ sunt sup terrā. In euangelio q̄q; Saluator:Si oculus, inquit, man⁹, & pes tuus scādalizat te, erue, abcide, & pjce à te. Nō vtiq; mortificāda, aut abcidēda sunt ista, quātū ad id q̄d sunt, ne mutilatores aut impijssimi homicidæ fiamus. Sed quo ad eorū vsum illicitū, ne exhibeamus ea arma iniq̄tatis peccato, sed arma iustitiæ Deo: sicq; corpus nostrū ex sua fragilitate fœmineū, faciam⁹ masculinū, hoc est, rationi obediēs & instrumētū virtutū, abstinētes à carnalib⁹ desiderijs quę militāt aduersus animā. Sic q̄q; obsequiū nřm fiat immaculatū & sanctū, put vas electionis hortaī:Obsecro vt exhibeatis corpora vřa hostiā viuentē, sanctā, Deo placentē. ¶Insup adducendū est corpus hoc ad ostiū tabernaculi. i. ad locū quo audiat verbū Dei. Et sup hoc holocaustū manus est imponēda, quaten⁹ virtutē directiōis, manūq; disciplinæ ab ipso nunq̄ tollat, iuxta quod scriptū est:Castigo corp⁹ meū, & in seruitutē redigo, ne sibipsi relictū, rursus cōtra spiritum cōcupiscat, atq; ad ea quæ Dei sunt pigritetur. ¶Porro sacerdotes in te sint intellect⁹ & recta volūtas, qui diuinoꝝ capaces sunt, & corpus inferioresq; vires acceperūt regendas. Sanguinē q̄q; hostiæ huius debēt effundere p altaris circuitū. i. p abstinentiā & ieiuniū sanguinē & eius feruorē amore Christi minuere, iuxta doctrinā ecclesiæ, sed & pellē ei⁹ debēt detrahere, corpus ipsum acriter flagellādo pter pterita seu q̄tidiana peccata. Vel (vt ait Esitius) pellis detrahiī, dū exteriora delectabilia auferunī. Pellē vero à scripturis veteris testamēti abstrahimus, dū sensum q̄ literalis videī, relinquimus, vt spūalē intelligentiā intus latentē, dño immolem⁹. [Et subijciēt in altari ignē.] Altare in aīa fides intelligi potest, in qua & p quā oīa sunt agēda, ac dño offerēda, cū dicat Apostol⁹:Quod nō est ex fide, peccatū est. In ipsa ignis charitatis est apponēdus, vt p dilectionē sit operās: qm̄ fides q̄ nō habet opa, mortua est in seipsa. Strues vero lignoꝝ, cōgeries est mēbroꝝ, q̄ ex sancta charitate ad actus bonos sunt excitāda. [Intestinis & pedibus lotis aqua.] Per intestina, intelligunī interiores aīæ sensus & vires: p pedes aūt, act⁹ & affect⁹ eoꝝ, q̄ oīa lauanda sunt à maculis sibi admixtis, pœnitētię lachrymis, rore gr̄æ ac sapiētiæ salutaris. Itaq; intestina lauare, est cōscientiā expurgare. ¶Porro lauare pedes, est purificare affectus. Vnde & spōsa: Laui, inq̄t, pedes meos, quō inquinabo illos? Et Saluator:Qui lot⁹ est, nō indiget nisi vt pedes lauet. Quod si de pecorib⁹ oblatio est, spiritaliter ouē offert, q superiorē animæ portionē ex sua natura simplicem, atq; ad optima deprecantē, Deo per fidē & charitatē totaliter subijcit, intellectū redigēs in captiuitatē, in obsequiū Christi, atq; per priuati extirpationē amoris, vim affectiuā in Deo prorsus per charitatē succendēs. Caprā vero seu hircū offert, qui infectā sensualitatē refrenat, reformat, ac iugiter Deo substernit. ¶Pręterea aues, puta columbā & turturē, offert, qui oēm spūalem pfectionē, & virtutū pfectū, contēplatiōisq; gr̄am & gemitū salutarē, spūalem q̄q; cū sponso cęlesti cōiunctionē, & ei⁹ dispensatiuā absentiā, Deo cū oī gr̄arum actiōe humiliter semp asscribit, cū Apostolo dicēs:Gr̄a Dei sum id q̄d sum, sicq; retorquendū est collū sub ascellas, vt omis reprimatur elatio, & homo ad priæ defectuositatis frequentē intuitū reflectatur.

Et ru-

Ioan. 1. Hiere. 11. Cant. 1. Origen. Lucæ 2. Colos. 3. Matt. 5. Roma. 6. 1. Petri 2. Rom. 12. 1. Cor. 9. Rom. 14. Iaco. 2. Canti. 5. Ioan. 13. 1. Co. 15.

[Et rupto vulneris loco].i.interiori læsione per cōfessionem humilē patefacta, decurrere facit sanguinē,calidas lachrymas ex cōtritione fundēdo. [Vesiculā vero gutturis].i.oēm gulæ & carnalitatis voluptatem atq; mollitiem,[& plumas].i.euagationes & phantasias inutiles prorsus abijciat. [cōfringet'q; ascellas.] Ascellæ seu alæ, animæ sunt oratio & meditatio, quibus volat in cælū:quæ confringuntur,quādo interdū propter charitatē Christi,& opera vitæ actiuæ ac necessaria corpori,intermittūtur. Quod tamē non est ferro.i.cum duritia & indignatione,sed cum pietate & discretione agendum. Et iterum resumendæ sunt alæ huiusmodi citius quo congrue fieri potest. Ecce ista sunt holocausta & hostiæ populi euangelicæ legis,quæ vere sunt suauissimi corā Deo odoris,& acceptissima maiestati omnipotētis.

¶Elucidatio literalis cap.II.Anima cū obtulerit oblationē &c. Artic. VII.

Quēadmodū in præcedēti capitulo,ita in isto fit mentio de sacrificijs spōte atq; ex mera deuotiōe oblatis:in p̄cedenti aūt capitulo tractabat̄ de holocaustis, quæ de aīalibus offerebātur. Nūc vero de sacrificijs agit̄,q̄ ex inanimatis,& ex rebus pauci valoris fiebāt. Quocirca oportet scire,qa vt ait Thomas in prima secūdæ quæst.102. Lex in sacrificijs prouidit offerentiū paupertati,vt q habere nō posset animal quadrupes, offerret auē:quam qui habere nō posset,offerret saltē panem:quē qui non valeret habere, immolaret saltem farinam aut spicam.[Anima cū obtulerit]Per animā,tanq̄ per partem principaliorē,intelligitur homo: & quia nunc agitur de sacrificijs sponte, & ex mera deuotione oblatis,recte exprimit̄ anima, in qua voluntas & eius pia affectio seu deuotio cōtinent̄. Porro Lyra allegat R.Salomonē, dicentē ꝙ quia hic agit̄ de pauperū oblatione, exprimitur anima,quia oblatio pauperū acceptatur & reputatur à Deo, quasi obtulerit animā suam seu vitam. Vnde & de paupercula vidua,q̄ obtulit duo minuta,dixit saluator,ꝙ plus om̄ibus misit, qa totū victum suū. Itaq; anima cū obtulerit [oblationem sacrificij dn̄o:] quod ait, oblationē sacrificij,intrāsitiue est accipiendū,videlicet pro oblatione quæ sacrificiū fuit.hostia tamen de inanimatis reb⁹ oblata,magis appropriate dicebat̄ oblatio. [simila erit eius oblatio].i.similam offeret Deo. est'q; simila tenuissima ac mundissima tritici farina. Meliora nanq; & puriora Deo sunt offerēda.[fundet'q; sup eā oleū.]quo facto,dicebat̄ simila oleata,q̄d sic fieri iussit altissimus ad distinguendū plebem suam ab idololatris,qui offerebāt idolis suis similā oleo nō p̄fusam. Spiritalis autem ratio infrà tangetur.[& ponet thus].i. cum simila oleata thus offeret. Quēadmodū vero S.doctor scribit loco præallegato, præter animalia solū offerebantur Deo de terræ nascētibus,panis,vinum,thus,oleū & sal:q̄m ea quę de terræ nascētibus veniūt in hominis vsum, vel sunt in cibū,& de his offerebatur panis seu eius materia:vel sunt in potum,& de his offerebatur vinum: vel in condimentū, & de his offerebātur oleum & sal: vel in medicamentum,& de his offerebatur thus,quod est aromaticū & cōsolidatiuum.[ac deferet]similā oleatā & thus [ad filios Aaron sacerdotis].i. ad inferiores sacerdotes, quorum officiū fuit,huiusmodi sacrificia vota'q; populi Deo offerre in loco sacro.[quorū vnus tollet pugillum plenum similæ & olei].i.similæ oleatæ implēdo pugillū ex ea, [ac totum thus] similæ appositū,[& ponet memoriale super altare].i.ista simul offeret in altari in memoriam, vt s.Deus pie memor sit offerentis,vel vt sacerdos p istā oblationem memor sit immolantis orando pro eo, vel certe in memoriā & recognitionē, ꝙ offerens ista & cætera cūcta ex terris producta, quæ habet, à Deo sortitus est.[in odorē suauissimum dn̄o]sicut in præcedētis capituli expositione literali expositum est. Adolebat quippe ista sacerdos sup altare holocausti in atrio.¶Circa hæc in Scholastica recitatur historia: Tradunt Hebræi non semp plenum pugillum offerri,sed ꝙ iuxta quantitatē similæ minus poterat immolari, in tantum ꝙ etiam impleto pugillo,posset sacerdos oēs digitos aperire præter mediū. Et illud tantillum, quod remanebat inter digitū illū & volā seu palmā, suffecit ad offerendū. Porro Iosephus dicit offerendā fuisse drachmā.i. tanti ponderis similam. [Quod aūt reliquum fuerit de sacrificio].i.residuū p̄fatæ oblationis,non cōpræhensum pugillo.[erit Aaron & filiorum ei⁹] i.in vsum sacerdotum offerentium cedet.[sanctum sanctorum de oblationibus dn̄i].i.portio valde sancta sacerdotibus deputata,immo & Deo oblata, ex his quæ præfato modo immolata sunt Deo. Sequitur secundus modus offerēdi ex farina seu simila.[Cum autem obtuleris sacrificium coctum in clibano de simila,panes s.absq; fermento].i.nō fermētatos.[consperfos oleo]supple offeres,[& lagana azyma oleo lita.]Per lagana azyma.i.non fermentata,quidā intelligūt panes latos ac tenues,non cōspersos,sed linitos oleo,qui interdum tortę vocant̄. Et ita in verbis istis innuit duplex formatio panū in furno coctorū. Alij per lagana ista intelligūt panē ex simila coctum in calida aqua,vt sit tertiū genus sacrificij ex simila facti. Subditur aūt ad genus sacrificij huius: [Si oblatio tua fuerit de sartagine].i. panis coctus in patella,oblatio,inquā,[similæ cōspersæ oleo,& absq; fermento].i. formata ex simila non fermentata, sed oleo cōspersa. [Diuides eā minutatim].i. in frusta minuta, [& fundes super eam oleum. Sin autem de craticula fuerit sacrificium],i.si in sacrificiū obtuleris panē ex simila

Leuit. 1.

R.Salō.

Marc.12.

Lucæ 21.

Leuit. 1.

Eusebi⁹.

Iose.li.3.

An.Iud.

cap.13.

mila ſup craticulā coctum, [æque ſimila cōſpergeť oleo] .i.ſimila ex q̃ talis panis formādus
eſt,oleo cōſpergeť, ſicut & p̄cedētes oblationes.[Quā offeres dn̄o]nō ꝑ proprias manus,ſed
per miniſteriū ſacerdotis.idcirco ſubiungiť, [trades]eam[in manibus ſacerdotis] vt offera-
tur ꝑ eū.[Qui cū obtulerit eā] videlicet ſimilā ſic oleatā, redactā in panē ſup cratē coctum:
[tollet memoriale de ſacrificio]hoc eſt,partē ſacrificij ſeu panis iſtius, vel vnū panē ſic factū,
ſi plures pariter offerunť,accipiet in memoriā offerētis, vt De⁹ memor ſit ei⁹,ſicut expoſitū
eſt plenius. [& adolebit] .i.cremabit eā[ſup altare in odorē ſuauitatis dn̄o].i. ad hoc ꝙ Deo
complaceat oblatio iſta ex fide & deuotione offerentis. Quanuis em̄ tota talis oblatio Deo
offerebať, nō tn̄ tota ſup altare incēdebať,ſed pars eius duntaxat: & illa ſic cremabať in me-
moriā immolantis iuxta ſenſum præhabitū, reſiduum vero ceſſit in eſum & refectionē ſa-
cerdotū. Propter quod ſubdit: [Quicquid autem reliquū eſt] de huiuſcemodi hoſtia, quod
ſ.non adoletur ſup altare,[erit Aaron & filiorū eius:] immo & domeſticoꝝ eorum,& æqua
ſorte eis diuidebatur, vt magiſter in hiſtorijs addit. [ſanctum ſanctorum de oblationibus
dn̄i.]¶Præterea,ſi quæratur omnium horum ratio literalis,reſpōderi poteſt iuxta prętacta,
ꝙ Deus aſſignādo tam varios modos ſacrificandi ſibi ex ſimila panes, conſuluit & ꝓuidit
offerentiū paupertati,cōmoditati,aut facilitati: vt quibus fornax deeſſet ad panem coquen
dū,vel q̄bus moleſtū eſſet accēdere clibanū, coquerēt panē in patella: vel,ſi hoc eis amplius
cōueniret,ſup craticulā.¶Inſup dici poteſt ꝙ De⁹ ita inſtituit in ſolatiū miniſtroꝝ ſuoꝝ,vi-
delicet ſacerdotū,q reficiebātur ex illis oblatis,q̃tenus ad tollendū faſtidiū, haberēt panes di
uerſimode p̄paratos. Vnde & oleū iuſſit apponi. Iteꝝ dici poteſt,ꝙ iuſſit ſic,ad diſtinguen-
dū oblatiōes populi ſui & ritū eoꝝ ab idololatrarū ritib⁹ & oblatis. Figuralē vero rationem
Ioan. 6. Thomas aſſignat,dicēdo:Panis ſignificat Chriſtū,q ait:Ego ſum panis viuus,qui in fide pa
trū ſub ſtatu legis naturæ, erat quaſi ſpica: & in doctrina legis ac prophetaꝝ,erat vt ſimila:
atq; vt panis formatus, poſt aſſumptā humanitatē:coctus igne in clibano,hoc eſt,formatus
Lucæ 1. ſpiritu ſancto in vtero virginali:coctus q̊q; in ſartagine,ꝑ labores quos in mundo ſuſtinuit:
& in cruce occiſus,quaſi in craticula aduſtus.¶Deniq; ſecundū Guilielmū de fide & legib⁹,
quidā dixerūt, ꝙ ſacrificiū nō eſt niſi de aīalibus. Et errauerūt in hoc, quia in iſto capitulo
oblatiōes factæ de ſimila & panibus vario modo coctis,ſacrificia nuncupanť.Verūtn̄ cōcor
dādo dicere poſſumus, ꝙ oblatio facta de animalibus,ꝓprie ſacrificiū appelleť.In iſto autē
capitulo,ſicut & alibi ſæpe, nomē ſacrificij extēſe accipiť.¶Cōſequēter aliq̃ inferūtur, quæ
in cūctis oblationibus cōmuniter ſeruabanť ſaltē in illis,quæ ſup altare incēdebantur.[Oīs
oblatio quæ offertur dn̄o,abſq; fermēto fiet]hoc eſt, abſq; admixtiōe fermēti offereť.[Nec
Leuit. 7. quicq̃ fermenti ac mellis adolebiť in ſacrificio dn̄i] .i.nec fermentū, nec mel apponetur,aut
cōmiſcebiť oblationi Deo fiendæ.¶Cōtra iſtud obijciť,qm̄ infrà dn̄s iubet,panes quoq; fer-
mentatos offerri cū hoſtia gratiaꝝ, quæ immolať pro pacificis, ex quibus vnus pro primi-
tijs offertur domino.Reſpōdetur,vt tactū eſt,q̄a hic loquitur textus de oblatione ſup altare,
ſaltē pro parte cremāda, in qua fermentū eſſe nō debet.Et talis nō erat oblatio illa panū fer
mentatoꝝ,ſed ceſſit in vſum ſacerdotū.Hinc ſubditur:[primitias tm̄ eorū offeretis]hoc eſt,
primitiua fermēti & mellis. [& munera] .i.dona ex eis p̄cipua ſeu partes eoꝝ præſtantiores
offeretis in tēplo,ſeu tabernaculo vel atrio ꝑ manus ſacerdotū,quia de om̄ibus rebus cōceſ-
ſis primitiæ offerebātur.[Sup altare vero nō imponētur in odorē ſuauitatis] vt ibi cremētur
ad Dei honorē,quia ſunt fermētatæ.[Quicquid obtuleris ſacrificij,ſale condies,]ſi tn̄ ſit ſa-
le cōdibile.[nec auferes ſal fœderis Dei tui] .i.ſal de cuius admixtione & oblatione De⁹ inijt
fœdus tecū,& ꝑ cuius oblationē tibi cōfœderatur,& amicitiæ pactū tibi ꝓpoſuit. Hoc igi-
tur ſal nō auferes [de ſacrificio tuo].i.apponere & offerre nō negliges. [In om̄i oblatione of
feres ſal.]Ecce iam ter eandē ſententiā ſub diuerſis verbis expreſſit, quo cōſtat,q̃ serioſe De⁹
præceperit iſtud.Sed cōtra hæc argui ita poteſt:Exteriora ſacrificia,deſignāt ſacrificia inte
riora,quib⁹ homo ſuū offert ſpm̄ Deo:ſed in ſacrificio interiori pl⁹ cōtinetur,ſaltē frequēter
de ſuauitate & bona ſapiditate,q̃ amaritudine & mordacitate,cū ī Eccleſiaſtico ſcriptū ſit:
Ecci 23. Nil dulcius,q̃ attēdere in mādatis. Dulcedo aūt ſignificať ꝑ mel,cū in Eccleſiaſtico ſapiētia
Ecci 24. dicat: Spūs meus ſup mel dulcis.Sapiditas vero per fermentū q̊d ſapidū efficit panem.Por-
ro mordacitas deſignatur per ſal. Amaritudo per thus,quod acerbi ſaporis eſt.Inconueni-
enter ergo præceptū videtur,vt mel & fermentum in ſacrificijs nō ponantur,ſed ſal & thus.
Ad hoc Alexander ſuper tertium, & Thomas in prima Secundæ reſpondent, quòd fermen
tum non offerebatur, quia in ſacrificijs idolorum offerri ſolebat, & corruptionem doctri-
næ ſeu mentis putrefactionem deſignat, quemadmodum in Euangelio ait Saluator: Ca-
Matt. 16. uete à fermento phariſæorum & Herodis. Mel quoq; prohibitum eſt Deo offerri, quoni-
am falſis dijs immolabatur, & carnalem voluptatem ſignificat, quæ his oportet deeſſe, qui
placitas Deo hoſtias cupiunt īmolare.Sal vero offerebatur,qm̄ à putrefactiōe & corruptiōe
præſeruat.Sacrificia aūt Dei,debent ſuo modo incorrupta & integra eſſe. Thus quoq; offe-
rebatur

rebatur, quia & mentis deuotionē, & bonæ famæ odorē, & pœnitentię designat amaritudinem. Thus quippe pingue odoriferūq; consistit, & tñ amarū habet saporē. ¶ Postremo, subiungitur de oblatiōe spicarū virentiū. Nā primitiæ terræ nascentiū, ter offerebant in anno. Primo, in Pascha de virētibus spicis. Secūdo, in Pētecoste de panibus frugū nouarū. Tertio, in festo tabernaculorū frugibus iam collectis. [Si aūt obtuleris munus primitiarū frugū tuarū dño de spicis adhuc virētibus, torrebis eas igni]. i. parū cōbures. [& cōfringes in morē farris.] Torrēdo nāq; excutiebātur grana spicarū nondū maturarū, atq; excussa frangebant. [& sic offeres primitias tuas dño] s. ex granis sic fractis. Fiebat aūt oblatio p manū sacerdotis cū oratione pro offerente, & cum laude Dei cui offerebat. [Fundens sup ea oleum & thus imponens, qa oblatio dñi est]. i. oblatio facta vero Deo, qui in suis sacrificijs oleū & thus iussit apponi, pter causas expressas. [De qua] oblatione [adolebit]. i. sup altare cremabit [sacerdos in memoriā muneris]. i. ad hoc, vt oblatio ista quæ & munus vocat, quia à Deo donata est, & ei rursus sacrificādo donatur: ad hoc, inquā, vt oblatio muneris hui⁹ acceptet à dño. Adolebit itaq; [partem farris fracti]. i. granorū instar farris fractorū, [& olei ac totū thus] illis appositū. Quēadmodum vero oleo pietas & deuotionis pinguedo, spiritalisq; consolatio designant, iuxta illud, Prudētes virgines acceperūt oleū in vasis suis cū lampadibus: Itemq;, Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ: sic thure, redolētia famæ & cōpunctionis amaritudo exprimūtur. Merito igitur in sacrificijs Dei iussa sunt poni: quia cū pietate, abūdātiq; deuotiōe, & spiritali alacritate, atq; cū bonę famę odore & cordiali cōtritiōe, sacrificādū est Deo. Matt. 25. Psal. 44.

¶ Explanatio spiritalis eiusdem capituli II. Artic. VIII.

Anima cū obtulerit oblationē, simila erit eius oblatio.] Scriptura hæc loquēs de pauperum oblatione, recte ait, anima cū obtulerit. Diuites em̄ sunt caro magis q̄ anima, qa carnalibus magis q̄ spiritalibus sunt intēti. Pauperes aūt spiritu, qa diuinis vacant, anima appellant. Possunt tamē p pauperes, imperfectiores intelligi, qui non queunt animalia, sed similā, immolare, hoc est, non excellentia, sed mediocriora virtutū exercitia adimplere, atq; hæc ipsa offerunt Deo, diuinæ pietati ac gratiæ ea humiliter ascribendo. Rursus, per similam, secundū Isidorum, designatur ecclesia, ex multis fidelibus tanq̄ ex granis collecta, & instar similæ purificata aquis baptismatis, lota ac adunata, chrismatis oleo vncta, & igne spiritus sancti solidata, p humilitatē & deuotionem Deo oblata. Hanc aīa offert Deo, in ecclesiastica vnitate pseuerando, in ecclesiæ meritis confidendo, immo & ipsam ecclesiā Deo assiduis precibus cōmendando. Insuper, per similā designatur cōscientiæ puritas seu cōtemplatio diuinorū, quæ ex præuia exercitatione in opibus vitæ actiuæ, quasi ex tritico oritur. Qui em̄ in vita actiua se virtuose exercitauit, testimonio bonæ cōscientię recreatur, atq; ad contēplationis gratiā eleuatur: fundetq; sup eam oleum, sicut prędhabitū est. Per oleū vnctio spiritus sancti, spiritalis q̄q; iucunditas & pietatis exercitatio designātur, quæ omia superinfundenda sunt oblationi similæ nunc præfatæ, quia ex interna spiritus sancti vnctione debent conscientiæ bonæ attestatio, contemplationisq; actus procedere, dicēte Apostolo: Ipse spiritus testimoniū phibet spiritui nostro, q filij Dei sumus. In spiritali quoq; hilaritate peragenda sunt omia bona, cū scriptū sit: Gaudete in dño semper. Et, Hilarem datorem diligit Deus: nec ita quis debet suæ puritati ac cōtemplationi studere, vt negligat proximis condolere ac subuenire, immo pro ipsis & pro cōmuni bono ecclesiæ iugiter ac feruētissime deprecetur, & tam spiritalia q̄ corporalia misericordiæ opa opportuno loco & tēpore exequatur. [Et ponet thus.] Per thus, flagrātia deuotiōis & odor famæ bonę signant, quæ duo sunt annectenda omi sacrificio spiritali: quia ex prompta voluntate est offerendū, & offerēs exemplaris esse tenetur, & de bono noīe curā debet habere ad Dei honorē, pximorumq; ædificationē. [ac deferet ad filios Aarō sacerdotis.] Per hoc prędfiguratū cognoscit, q fideles opera sua virtuosa iudicio ministrorum ecclesiæ spiritualiumq; virorum debent cōmittere, an vere sint virtuosa, ne forte decipiantur in aliquo. Et item, vt orationibus ac meritis sacerdotum & prælatorū ac religiosorum perficiantur, ac dño cōmendentur. Nam & opera nostra bona tot defectibus sunt permixta, vt totis viribus per nosipsos & alios indigeamus dñm exorare, quatenus ea acceptare dignetur, qm̄ ipse terribiliter protestat: Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo. Ponit quoq; sacerdos memoriale super altare, dum in celebratione officij Missæ pro fidelibus intercedit, vt eorū spiritalia sacrificia dñs habeat grata, immo & meritis Christi ea acceptet. Propter quod orationes cōcludit, dicendo: Per dñm nostrum Iesum Christum. [Quod autem reliquum fuerit de sacrificio, erit Aaron & filiorum eius.] Per hoc figuratū videt, q sacerdotes & spiritaliores viri, orādo & sacrificando p plebe cōmuni, cōmunicāt eis in merito eorundē. Et p charitatē vnus fit particeps boni alterius, maxime qui sibi inuicē cooperant ad bene viuendū, & qui alios dirigunt ad salutem. [Cum autem obtuleris sacrificium coctū in clibano.] Per sacrificium coctum in clibano de simila, intelligit Esitius Christum pro nobis oblatū, & primo in virginis ventre cōceptum. Nam sicut

Isidorus. Rom. 8. Phil. 4. 2. Cor. 9. Eccl 41. Psal. 74.

sicut clibanus suscipit ignē & panem, sic vterus virginis panē vitę, s. verbũ patris, & ignē san
cti spiritus accepit. [Insup & panem] Per panem sic paratũ, intelligitur opatio iusta magnę
tribulationi admixta, & cũ graui psecutione exhibita, iuxta quod scriptũ est: Vasa figuli pro
Ecci 27. bat fornax, & hoies iustos tentatio tribulationis. Itemq́ꝫ: Multæ tribulationes iustorũ. Hæc
Psal. 33. itaqꝫ oblatio cõspergenda est oleo, vt in tribulatiõibus gaudeamus, sicut hortatur Saluator:
Matt. 5. Gaudete in illa hora, & exultate. Fermentũ vero debet abesse: qm̃ oēm iram, vindictam, in-
Lucæ 6. dignationem, impatientiã oportet abijcere, ne mens passionibꝰ corrũpatur. [Et lagana azy
ma oleo lita] Lagana azyma in aquis cocta, videlicet panes lati ac tenues nõ fermentati, si-
gnificant conuersationem charitatiuam, synceram, vsqꝫ ad inimicoꝝ amorem se extenden-
tem, simulatione ac dolo carentem: quæ præfato linenda est oleo, quatenus in aquis aduer
Iaco. 1. sitatũ lætemur in dño, quēadmodũ frater dñi Iacobus exhortat̃: Oĩe gaudiũ existimate fra
tres, cũ in varias tentationes incideritis. At vero per oblationem coctã in sartagine seu patel
la, exprimitur operatio bona, igne aduersitatis excocta: quæ aduersitas à mundo infligitur:
mundus quippe instar patellæ latus, electos psequitur. Per oblationem vero in craticula co
ctam, insinuatur actio virtuosa, igne cõcupiscentiæ pprię carnis acriter impugnata nec vi-
* Hesychiũ cta. Secundũ *Esitium, oblatio de sartagine, est dispēsatio passiõis in cruce. sartago igne non
consumitur, & cibos esui reddit aptos. Sic crux Christi super oĩa fortis, oēm creaturam
Christo subiecit. Et carnem eius, quæ ante passionē videbatur esui esse nõ apta, post aptam
fecit. Si eĩ non fuisset crucifixus, corpus eius nõ comederemus. [Diuides eam minutatim]
hoc est, singula quę pro nobis sustinuit, distincte consideremus. [Et fundes super eã oleum]
quatenus sicut ille pro nobis misericorditer mortuus est, ita & nos pximis vsqꝫ ad mortem
misereamur. [Oĩs oblatio quæ offert̃ dño, absqꝫ fermēto fiet] hoc est, sine admixtiõe falsæ
doctrinæ, sine vitioꝝ corruptione. Absqꝫ duplicitate & hypocrisi exequendũ est oĩe opus
Iob 36. virtutũ, & Deo synceriter seruiendũ. Simulatores nanqꝫ & callidi prouocãt iram Dei. Et væ
Ecci 2. duplici corde. Hypocritæ quoqꝫ suam receperũt mercedem. Cum simplicibus vero sermo-
Matt. 6. cinatio Dei, qui iubet: Estote simplices sicut columbę. Recte igitur dixit Apostolus: Modi-
Prou. 3. cũ fermētum totam massam corrumpit. [Nec quicq̃ fermenti ac mellis adolebitur in sacri-
Matt. 10. ficio domini.] Ecce quod non solum prohibetur Deo offerri fermentum, hoc est, euidens
1. Cor. 5. malum, sed etiã mel. i. apparens bonũ male oblectãs: quia carnalis & turpis voluptas, immo
Gala. 5. & omnis inordinata lætitia, vitanda est Dei ministris, qui incedere obligant̃ per arctã viam
Matt. 7. salutis, & pœnitentialem ducere vitam. Non eĩ in terra suauiter viuentiũ sapientia inueni-
Job 28. tur. Atqꝫ vt Esaias fatetur, Non nisi ablactatos à lacte, auulsos ab vbere dñs docet scientiã, &
Esai. 28. intelligere facit auditũ. Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies. Per sal discretio designa-
tur. Discretio aũt est auriga & ductrix virtutũ, docēs in oĩbus moderamē seruare, aptoq́ꝫ
loco & tēpore opportuno oĩa fieri, sine cuius directiõe nullũ opus est faciendum. Et ipsa
est diligentissime seruãda cũ vniuersis partibus suis, vt nihil pcipitãter, incircũspecte, impro
uide, immoderate agamus. ideo Chrs in Euãgelio: Habete, inquit, sal in vobis. Et rursus: Bo
Marc. 9. num est sal. Apostolus quoqꝫ: Rationabile, ait, obsequium vestrũ. Et iteꝝ: Sermo vr̃ in gratia
Lucæ 14. semp sale sit cõditus. Itaqꝫ sicut in cunctis corporalibus alimētis, ita in vniuersis actibus vir-
Rom. 12. tuosis mentē reficientibus, ac dño offerendis, sal admiscendũ consistit: quia & bonum cõfert
Col. 4. saporem, & putrefactionem excludit. [Si aũt obtuleris munus primitiarũ frugum tuarum
dño de spicis adhuc virentibus.] Per spicas adhuc virentes nondũ maturas, intelligitur con
uersatio incipientiũ noua, rudis & imperfecta, attñ virēs, inquantũ procedit ex charitate &
gratia, actibusq́ꝫ pœnitentiæ vacat, quæ torrenda est igni, vt charitate veraciter accēdatur,
& oĩs gloriatio vana, atqꝫ reflexio ad se inordinata, puerilisq́ꝫ reputatio suĳpsius, ad quas
proni sunt, qui Deo seruire incipiunt, penitus excludãtur. Quæ conuersatio & instar farris
est confringenda. i. humiliter discutiēda, ac sancta deuotione ab oĩ mala duritia emollien
da. ¶ Postremo, q̃uis fermentũ & mel Deo offerri phibeantur, primitiæ tamē eorum ei im-
molari iubētur: qm̃ & in falsis doctrinis aliquæ veritates sæpius cõtinentur: carnales quoqꝫ
voluptates in cõiugatis, p bona matrimonĳ excusantur. Et ita de his Deꝰ poterit honorari.
Vnde & ex dictis & libris philosophoꝝ, multa vera ad Christianæ sapiētiæ elucidationem
accõmoda accipiũtur. Ex cõiugali quoqꝫ copula, q̃uis voluptuosa, generant̃ ecclesiæ filĳ. Nõ
aũt ponēda sunt ista sup altare in odorē suauitatis: quia in seipsis meritoria nõ cõsistunt, nec
inter pcipua bona sunt cõputanda, sed theologicæ veritati sanctæq́ꝫ castitati postponēda.

¶ Expositio literalis cap. III. Quod si hostia pacificorũ fuerit &c. Artic. IX.

VT patet ex allegatis ex Thoma, Alexandro & Guilhelmo Parrhisiensi, quędam erant hostiæ, quæ offerebãtur pro pace aut salute, seu victoria vel alio quouis beneficio, dantis & cõseruandis aut impetrãdis, quæ hostiæ vocabant̃ pacificæ vel salutares: & quæ immolabãtur pro aliquo tali bono iam dato, possunt dici hostię gratiarũ actionis & laudis: quæ aũt pro obtinendo, hostiæ postulatoriæ recte vocantur. De illis ergo nunc agit̃. [Quod si hostia

si hostia pacificorũ fuerit eius oblatio].i.si quis pacificam obtulerit hostiã.[& de bobus voluerit offerre].i.bouẽ seu vitulũ,[marẽ siue fœminã imaculata offeret corã dño].i.indifferenter offerre potest bouẽ, vitulũ, vaccam aut taurũ,sic tamẽ,vt quicqd horũ obtulerit, careat defectuositate,mõstrositate,infirmitate & vilitate, reddẽte animal ineptũ ad immolãdum, sicut in expositione primi cap. plenius dictũ est. In hoc itaq; differt hostia pacifica ab holocausto,ꝙ in ea offerri potest nõ masculus tãtũ,sicut in holocausto,sed etiã fœmina.Dignius equidẽ fuit holocaustũ pacifica oblatione.[Ponet'q; manũ sup caput victimæ suæ]ipse offerens.Cur manus imponebaᵗ sup animal immolandũ,in literali primi cap. expositiõe inductũ est.[quæ immolabiᵗ]Deo à sacerdote pro offerẽte[in introitu tabernaculi testimonij].i. iuxta ostiũ atrij,tñ in atrio & prope altare. [fundẽt'q; filij * Aaron sanguinẽ]animalis oblati [p circuitũ altaris.] iuxta intellectũ in primi cap. explanatione præhabitũ. [& offerent de hostia pacificoꝝ,] puta de hostia iã prædicta,[in oblationẽ dño, adipẽ qui operit vitalia].i. intestina,[& quicquid pinguedinis intrinsecus est,] quæ s.pinguedo carni adhæret,& infra cutẽ cõsistit.[duos renes cũ adipe quo tegunᵗ ilia.]Ilia sunt parua intestina,renibus adhærentia animalis, sunt'q; rotũda. [& reticulũ iecoris.] Reticulũ diciᵗ quidã adeps instar retis formatus.Per iecur intelligiᵗ hepar. Nã & in Hebræo(vt ferᵗ)hepar habeᵗ.[cũ renũculis.] Deniq; ꝗuis totũ animal Deo offerebaᵗ, tñ prẽfatæ iã partes aĩalis illius Deo immolari dicebantur,qm̃ ad diuinẽ maiestatis honorẽ in altari incendebanᵗ, nec venerũt in vsum humanum. Vnde subiũgiᵗ:[Adolebit'q; ea sup altare in holocaustũ].i. incẽsum.Quãuis eñ totalis oblatio fuit pacifica hostia,tñ pars eius iam dicta,habuit rationẽ & nomẽ holocausti,inquãtum totaliter cremabaᵗ instar holocaustoꝝ.Porro adeps vocaᵗ pinguedo, in interioribus partibꝰ aĩalis existẽs:aruina vero,q̃ inter carnẽ & cutẽ,q̃ & in porco ꝓprie lardũ vocaᵗ.Hic apud Iob habeᵗ: De lateribus illius aruina depẽdet. Nihilo minus vnũ hoꝝ qñq; ꝓ alio sumitur. [lignis igne supposito,in oblationẽ suauissimi odoris dño.Si vero de ouibus fuerit eiꝰ oblatio,&]pro.i.[pacificoꝝ hostia,siue masculũ,]puta arietẽ,[siue fœminã obtulerit,]qa vtrũq; offerri potest,sicut de bobus p̃dictũ est.[immaculata * erũt.]sicut expositũ est.[Si agnũ obtulerit corã dño,]in hostiã pacificã. In hac eñ oblatione poterat ĩmolari nõ solũ ouis vtriusq; sexus,sed etiã minoris ac maioris ætatis:ideo nũc de agno quasi gr̃a exempli ꝓsequitur,qa frequẽtius aut decẽtius fiebat de agno,q̃ de oue antiquiore.[ponet]offerẽs[manũ super caput victimæ suæ.]In diuersis sacrificijs eadem verba multoties continenᵗ,secundũ q̃d diuersa sacrificia in aliquibus cõueniebãt, nec oportet ea frequẽter exponere,sed ea semel exposuisse sufficiat.[Quæ immolabiᵗ in vestibulo tabernaculi].i. in atrio.[& offerẽt]filij Aarõ sacerdotes[de] hac [pacificorũ hostia sacrificiũ dño,] videlicet in incẽsum seu holocaustum, prout de boue oblato iam dictũ est.[adipẽ & caudã totã cũ renibus, & pinguedinẽ quẽ operit ventrẽ]intus sub cute[atq; vniuersa vitalia]s.intestina.[& adolebit].i. cremabit[ea sacerdos sup altare in pabulũ ignis,]q in altari nutriebaᵗ ex pinguibus istis materijs,[& oblatiõis dñi.] qm̃ ex eisdẽ materijs exhibebaᵗ Deo oblatio. Quod aũt nũc dictũ est de agno, de ariete q̃q; & oue maiori est intelligendũ.Cõsequẽter describiᵗ,qualiter ista oblatio fiebat de capris,& patet litera ex præinductis: qa per oĩa fuit cõformis modꝰ in sacrificio capræ & ouis in pacificis hostijs.At vero circa verba illa,duos renes cũ adipe, de sacrificio bouis inducta, asserit Lyra in Hebræo haberi,renũculos. Et ꝙ aliqui dicũt,literã vitio scriptoꝝ esse corruptã,qm̃ renes nõ cremabanᵗ cũ adipe,sed renũculi. Verũ hoc debiliter dictũ cẽsetur, cũ renunculi dicanᵗ parui renes,& frequẽter diminutiuũ pro noĩe à quo deriuaᵗ,sumaᵗ, nec parui renes duntaxat,sed & pinguedo,parua'q; intestina renibus adhærentia nuncupenᵗ renunculi,vt Brito, alij'q; fatenᵗ grãmatici.[Oĩs adeps dñi erit].i.ad Dei honorẽ specialiter offeretur,& incẽdetur in sacrificijs,nec humanis vsibus cõcedeᵗ. [iure perpetuo] .i.ex diuino p̃cepto seu instituto, per totũ tẽpus veteris testamẽti durãte. Idcirco subiungiᵗ:[in generationibus & cũctis habitaculis vestris.Nec adipẽ,nec sanguinẽ oĩno comedetis] .i.nullũ hoꝝ in cibũ sumetis,nec cõmiscebitis vestris cibarijs.Innotescit demũ ex præinductis, ꝙ hostiæ pacificæ ac salutares, fiebãt de tribus animaliũ generibus tantũ, de quibus & holocausta, puta de bobus, capris & ouibus,non aũt de auibus. Aues nanq; offerebanᵗ integræ Deo, nec diuidebanᵗ, quẽadmodũ in Genesi de Abrahã legiᵗ, ꝙ aues non diuisit.Insuper in Scholastica fertur historia:Pinguedo supra carnẽ,aruina vel lardũ vocatur:quæ aũt carni miscetur, pinguedo proprie nuncupatur: quæ vero intestinis adhæret, diciᵗ adeps.Est autem triplex adeps,videlicet adeps vitaliũ,adeps iecoris,adeps renum. Hos tres adipes iussit sibi dñs immolari. ¶Quæriᵗ,cur Deus prohibuit populo suo adipẽ sanguinem'q; comedere. Ad hoc libro de fide & legibus Guilihelmus respondet: Sanguinẽ hostiaꝝ Deus fundi semper prẽcepit,& comedi illũ prohibuit. Cuius potissima causa fuit idololatriæ cõsuetudo. Idololatræ nanq; non solũ pecorũ,sed filiorũ quoq; & filiarum suarum sanguinẽ suis dijs,immo dæmonijs immolabant:oblatione aũt sanguinis,qui vitæ nutrimentum ac sustentaculum est,fate-

Marginal notes: Leuit. 1. — Ibidem. — * Aarõ sacerdotis — * Aarõ sacerdotes — Iob 15. — * erũt oĩa. — In Lyrã. — Gene. 15. — Eusebiꝰ.

bantur deos suos esse sustētatores & nutritores vitæ suę. Probabile etiā est, ꝙ quidam idololatræ aliquid de sanguine sacrificiorū suorū suis miscuerunt cibarijs, vt quasi sacratior esset. Adipē vero omium sacrificiorum sibi retinuit, sanctificauitq; Deus, similiter renes atq; renunculos. Duplex aūt videtur fuisse causa, cur adeps reseruatᵘ est Deo. Vna, quia idololatræ fecerunt oppositum, iuxta illud Deuteronomij: De quorū victimis comedebāt adipes. Alia causa fuit, vt in sacrificijs gulæ detraheretur, & in ipsis sobrietas seruaretur. Alia erat honor Dei, qui pinguiorū & meliorum oblatiōe honorabatur. Hæc Guilhelmus. ¶ Pręterea de his scribit Thomas in prima Secūdæ, quæst. 102. Hostia pacificorū diuidebatur in tres partes: quarum vna ad Dei honorē incendebatur, alia venit in vsum sacerdotum, tertia in offerentiū vsum seu esum: ad figurādum, ꝙ salus & pax hominis sunt à Deo per ministros ecclesię, cooperantibus eis qui saluātur. Hoc vero generaliter seruabatur, ꝙ sanguis & adeps non venerunt in vsum sacerdotū nec offerentium, sed sanguis ad Dei honorē circa altaris crepidinē fundebatur, & adeps adurebatur in igne. Primo, ad excludendū idololatriæ ritū. Secundo, ad informationē vitæ humanæ, prohibebatur Iudæis sanguinis esus, quatenus humani sanguinis effusionem intensius abhorrerent. Esus vero adipis prohibitus eis est, ad vitādum lasciuiam, deinde propter reuerentiam Dei, quoniam sanguis potissimum necessarius est ad vitā, propter quod anima dicitur esse in sanguine. Adeps vero abundantiam nutrimenti demōstrat, ideo ad ostendendum ꝙ à Deo nobis sint vita & omnis rerum sufficientia, duo hæc ad Dei honorem sunt reseruata. Item, quia per hæc figurabatur effusio sanguinis Christi, atq; pinguedo charitatis ipsius. Aues quoq;, videlicet turtur, columba aut passer, non offerebantur in hostias pacificas, quoniam institutæ sunt ad offerendum propter offerentium paupertatem. Hostiæ autē pacificæ offerebantur gratis & sponte absq; obligatione. Hæc Thomas. ¶ Postremo quæritur, an esus adipis fuerit Iudæis generaliter in cunctis prohibitus, quemadmodū sanguinis vsus, an solum in animalibus immolatitijs seu oblatis. De hoc duæ sunt opiniones, de quibus nunc transeo, quoniam alibi materia ista amplius locum habet.

Deu. 32.

¶ Elucidatio eiusdem capituli III. spiritalis. Artic. X.

SPiritaliter & allegorice hostia nostra pacifica, est dñs & saluator, qui est pax nostra, faciens vtraq; vnum: & veniens prædicauit pacē his qui prope, & his qui longe, à quo pacem tēporis, pacem pectoris, pacemq; æternitatis sortimur, qui inter Deū & hominem, inter angelum quoq; & hominē, & item inter homines inuicē pacē effecit. Deniq; hostiam istā pacificā Deo patri offerimus, dū ea cōmemoramus, quæ ꝓ nostra salute Christus assumpsit, fecit ac pertulit, & de his Deo deuote regratiamur, seu per ea pacē & salutem adipisci precamur. Specialiter vero in celebrationis officio immolatur hæc hostia Deo. Qualiter autem per bouem, ouem & capram dñs Iesus diuersimode designetur, in spiritali primi capituli expositione est habitū. [Marē siue fœminā immaculata offeret.] Per fœminā immaculatam potest caro dñi accipi, quę nulli vnq̄ culpæ fuit obnoxia. Per marē vero, rationalis spiritus eius seu anima. Fœminā ergo offerimus, dum ea recolimus, quæ Christus corporaliter propter nos gessit aut passus est. Marem, dum spiritales eius dolores, interioresq; actus eius meritorios nobis salubriter recordamur. Tropologice, per bouem intelligitur quicunq; fidelis in dominico agro laborās, & super se dñi iugum portans, atq; seipsum subdens ac immolans Deo, qui tam pro beneficijs Dei iam sibi collatis, q̄ pro adipiscendis diuinis promissis, debet se Deo pacificā hostiā offerre: qui etiam offert marē, dum superiorem animæ suæ partem seu spiritū, immolat Deo per obedientiam sanctam, & ꝓprij sensus abnegationem, ac fidei actū: fœminam vero, dū fragilē carnē seu sensitiuā partē, rationi ac legi subdit diuinæ. Super quā carnem, sensitiuamq; partē, manum. i. disciplinæ rigorē ac lorum debet imponere. Insuper hostię huius adipem vitalia operientem, & quicquid intrinsecus extat pinguedinis, debet offerre, ita vt maceret corpus per abstinentiæ atq; ieiunij districtionem. Et quicquid carnaliter dulce est, aspernetur: immo & quicquid spiritalis boni in corpore est per redundantiam ex superiori animæ parte, atq; moralium actus virtutum, quæ in sensitiuo appetitu esse dicuntur, siue per essentiam, siue per impressionem, pietati ascribat diuinę, & in cultum ipsius reuerentiamq; cōuertat. [duosq; renes cum adipe quo teguntur ilia, & reticulum iecoris cū renunculis.] Per renes, in quibus viget luxuriæ fomes seu incētiuū, maior cōcupiscētia carnis exprimit. Per renunculos, primi & minores motus libidinis: per adipem, concupiscentiarū fomenta. Per reticulum iecoris, intricatio seu versutia tentationum accipit: quæ omnia offerenda sunt Deo. i. ad eius honorem refrenāda & extinguenda. Dicuntur equidē etiam mala Deo offerri, nō ꝙ malum culpæ aliquo modo complaceat ei, sed inquantū ad Dei venerationem viriliter mortificātur. [Si vero de ouibus fuerit eius oblatio] Non dubiū quin per ouem seu agnū Christus sit figuratus, quē pro nostris peccatis, obtinendisq; bonis, iuxta præhabitū sensum, iugiter immolare debemus. Specialiterq; per ouē seu agnū quicūq; simplex, mitis & innocēs designatur, qui tāto plus, & tanto humilius Deo se debet

Ephes. 2.

Matt. 11.

debet offerre obediendo & grates agēdo, quāto omīpotens gratiosius egit secū, atq; à pluribus ac grauioribus pseruauit peccatis. Debet quoq; in actibus tā virtuosis indesinēter perseuerare, q̄d per caudæ oblationē signatum est. nam cauda finis est animalis. Quidam vero perseuerant in vitijs, cōtra quos per Esaiā loquitur Deus: Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis. Et rursus: Disperdet dn̄s caput & caudam. Quo cōtra hortatur scriptura: Esa.5.19.
Non adijcias peccatū super peccatū. [Et pinguedinem quę operit ventrē.] Per ventrem interdū in scripturis mēs designaꝭ, iuxta quod scriptū est: Ex vtero ante luciferū genui te. Et, Ecci.5.
Doctrina mea pulchra tibi erit, cū acceperis eam in vētre tuo. Itaq; pinguedo ventrē operiens, intelligi potest carnalis affectio mentē obscurās. [Si capra fuerit eius oblatio,] per capram corpus peccati seu sensualitas explicaꝭ, quæ offerēda est Deo, vt exhibeamus membra nostra arma iustitiæ Deo, quatenus inter eos cōputemur, de quibus loquitur Paulus: Qui autem sunt Christi, carnē suam crucifixerūt cum vitijs & concupiscentijs. Deniq; oīa ista Deo sic offerēda, in ara cordis inflāmanda sunt incēdio charitatis: & ex eisdē nutriēdus est ignis dignissimæ dilectionis. Charitas nanq; p opera bona nutriꝭ, immo p interiores actus suos potissimū crescit, augeꝭ, perficiꝭ. [Oīs adeps dn̄i erit iure perpetuo.] Dū adeps in bono suscipiꝭ, cordis dulcedo, deuotionis excessus, feruor amoris per ipsum significanꝭ. Om̄is itaq; talis adeps Deo est asscribendus, & ab ipso petendus, iuxta illud Psalmi: Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea. Et item in Esaia: Delectabitur in crassitudine anima vestra. [Nec adipem nec sanguinem comedetis.] Sanguinē comedere, est opera carnalia, vitiosa, aut alioꝝ læsiones seu homicidia ppetrare, siue in talibus delectari. Vnde & scriptū est: Libera me de sanguinibus. Itemq́; Caro & sanguis regnū Dei nō possidebūt. Adipē vero comedere, est vel præfata spiritalia bona sibijpsi tanq̄ proprijs viribus facta deputare, sicq; in eis inaniter gloriari, vel ea quæ sensualiter oblectāt amplecti, seu gulam crapulamq́; amare. Propter quod dicitur: Qui amat vinū & pinguia, non erit sapiens. Christus quoq; in Euangelio: Videte, inquit, ne grauētur corda vestra crapula vel ebrietate. Itemq́; Apostolus: Curam carnis ne feceritis in desiderijs. Nempe quæ taliter fouent carnem, interimunt spiritum.

Psal.109. Prou.1. Roma.5. Galat.5. Psal.62. Esai.55. Psal.50. 1.Co.15. Pro.21. Lucæ 21. Rom.13.

¶Declaratio literalis cap. IIII. Locutusq́; est dn̄s ad Mosen, dicens. Artic. XI.

Nunc de sacrificijs agitur quæ pro remissiōe offerebanꝭ peccati. Et q̄a iuxta diuersum statū, gradū seu qualitatē peccantiū, diuersimode aggrauanꝭ seu alleuianꝭ peccata: idcirco nūc fit mētio de varijs hostijs pro peccatoꝝ remissione offerendis, secundū quod ipsi qui peccauerūt, erant in statu seu gradu sublimiori aut bassiori, vel prout eorū excessus processit ex radice magis aut minus culpabili. Vnde in isto capitulo specialiter agitur de hostijs quæ pro peccatis ex ignorātia offerebanꝭ. Enumeranꝭ quoq; & distinguuntur hic quatuor psonæ peccantiū, puta sacerdos, princeps, synagoga .i. cōmunitas, & anima .i. quicūq; de vulgo. Primo itaq; de sacerdote nunc dicitur. [Locutusq́; est dn̄s ad Mosen, dicens: Loquere filijs Israel: Anima quæ peccauerit per ignorantiam.] Circa exordium literalis expositionis secūdi capituli dictū est, ꝙ ibi cōuenienter designatur homo nomine animæ, q̄m ibi est sermo de sacrificijs, quæ ex deuotione & sponte immolabātur: quomodo ergo nunc exprimitur homo per animā, cū de peccato hominis sit tractat⁹? Ad quod respondetur, ꝙ sicut nomen hominis accipitur in scripturis quandoq; in bono, vt cum ait Apostolus, Si secundum hominē .i. rationabiliter ad bestias pugnaui Ephesi .i. cōtra bestiales homines disputaui in Epheso, quia videlicet supremum & specialissimum in homine, est ratio seu rationalis perfectio, à qua sortitur & speciem: vnde interdum vocamus humanum, quod est rationabile atq; pium. Aliquando vero nomen hominis in malo accipiꝭ, vt cum rursus Paulus effatur: Cum sit inter vos zelus & contentio, nōne homines estis .i. sensuales & fragiles, passionibusq́; subiecti, quia videlicet maior pars hominum, carnales affectiones, passionūq; sequitur motus. Ita de anima dici potest, ita ꝙ nunc in bono, nunc in malo sūscipiꝭ, secundum q̄d diuersæ vires & actiones ac proprietates continentur in ea. Hinc secundum Origenem, homo peccans, nomine animæ, non nomine spiritus, designatur. Nam anima quoad vires suas superiores, spūs appellatur. Porro secundum *Esitium dicꝭ, anima cū peccauerit, cōtra eos qui corpus accusant quasi causam peccati. Itaq; anima .i. homo cū peccauerit per ignorantiā .i. ex ignorātia, quæ sit aliquo modo culpabilis. Est quippe ignorātia aliqua, excusans totaliter à peccato, videlicet ignorantia facti, circa quod debita adhibetur cautela: aut etiā ignorantia iuris quod quis scire non obligatur, & ex illa ignorantia non peccatur directe, q̄uis occasionaliter ex ignorantia illa quis posset peccare. [Et de vniuersis mandatis dn̄i, quæ præcepit vt non fierent, quidpiam fecerit.] Quid est hoc? quod em̄ mandatū præcepit dn̄s vt nō fieret? Nonne Deus præcepit omnia mandata sua vt fiant .i. vt obseruentur? Sed forsan quis dicat, ꝙ præcepta negatiua præcepit vt non fiant, vt sunt illa, Non furtum facies, Non mœchaberis, Non falsum testimonium dices. Ista nanq; præcepit .i. prohibuit, quia prohibitio est iussio quædam. Hinc quidam exponunt hunc passum de negatiuis præ-

Leuit.2. 1.Co.15. 1.Cor.3. Origen. Exo.20. Matt.5.

 ceptis,

ceptis, quidã vero exponunt de p̄ceptis affirmatiuis, sed verius reor, ꝙ de vtrisq; sit intelli-
gendũ, vt sit sensus: De vniuersis mandatis dñi, quæ præcepit vt non fierent, quidpiam fece-
rit. i. aliquid egerit de vniuersis rebus cuicunq; præcepto Dei contrarijs, ita vt nomine acti-
onis seu cõmissionis, intelligatur & omissio, quemadmodũ in scripturis est consuetum. Con-
sequenter verbũ istud generaliter dictum, determinatur ad certũ hominũ genus, cũ subdi-
tur: [Si sacerdos qui est vnctus, peccauerit] Hoc quidã exponũt de quocunq; sacerdote lega-
li, nõ habente defectũ sacerdotalis officij. Vnde magister in historijs ait: Additũ est, Qui vn-
ctus est, nõ quin oẽs videlicet ministrantes seu sacerdotes vncti essent, sed ad differẽtiã illo-
rum, qui cum essent de genere sacerdotali, propter maculã corporis nec vngi poterãt, nec
ministrare. Verũtamen his obijci potest, quia secundũ Augustinum, immo secundũ scriptu-
August. ram, soli reges atq; pontifices vngebant. Quod em̃ inferiores sacerdotes non vngebantur,
Exo. 29. in Exodo præhabitũ est, & infrà continetur. Hinc quidã exponunt istud de summo sacer-
Leuit. 8. dote. Qui vero primã vult expositionem defendere, dicere potest, ꝙ vnctio capitur hic ex-
tense pro consecratione. Inferiores etem̃ sacerdotes adspergebantur quadã cõmixtione fa-
cta ex oleo vnctionis & sanguine hostiæ immolatæ: quæ adspersio, large loquendo, vnctio
nominatur. [delinquere faciens populũ.] Quod ait, delinquere faciens populũ, intelligi po-
test tripliciter: Primo, vt sit generalis conditio cuiuslibet peccati sacerdotis, quoniam om̃e
peccatũ sacerdotis aliquo modo causa est seu occasio peccãdi subditis suis seu populo, præ-
sertim si publice peccet. Quod em̃ facit qui præest, cęteri sibi licere putãt: & iniquitas ad imi
tationẽ valde pertrahitur, dũ peccator ob sui status vel eminentiæ dignitatẽ honoratur. Se-
cundo, prout est limitatio quædã vitij sacerdotis, ita vt intelligatur de peccato quod facit
ad hoc, vt prouocet populũ ad peccandũ. Tertio, de peccato quo populũ ad culpã inducit
ratione ignorãtiæ suę. cũ em̃ ipsemet ex ignorantia peccet, ignorans esse illicitũ quod illici-
tũ est, cõsequens est vt & plebẽ super hoc male informet. Aliqui vero dicunt in Hebræo ha-
beri, Si sacerdos qui vnctus est, peccauerit ad culpã populi. i. tam viliter & aperte, vt vnꝰ de
populo. [offeret pro peccato suo,] siue sit debiti omissio, siue prohibiti cõmissio. [vitulum
immaculatũ dño, & adducet illũ ad ostiũ tabernaculi testimonij corã dño, ponetq; manum
sup caput eius, & immolabit eũ dño,] ipsum vitulũ occidẽdo, ad insinuandũ & confitẽdum,
ꝙ ipse trãsgrediendo p̄ceptũ, meruit occidi & condẽnari. [Hauriet quoq; de sanguine vitu-
li]. i. partẽ sanguinis vituli immolati in vasculo aliquo colliget, [inferẽs illũ in tabernaculum
testimonij,] puta in primã tabernaculi partẽ exteriorẽ, quod de sanguine sacrificiorũ præce
dentiũ non est dictũ. Quẽadmodũ em̃ cæteris paribus, peccatũ sacerdotis est grauius, sic ad
impetrandũ remissionẽ ipsius, ꝓpius ad Deũ oportet accedere, & cordialius pœnitere: sed
propter reuerentiã & dignitatẽ sacerdotalis officij, cõdecens erat, ꝙ sanguis hostiæ ꝓ ipso
oblatæ, intra tabernaculũ offeret. [Cũq; intinxerit digitũ in sanguine vituli] ꝓ suo peccato
oblati, [adsperget eũ septies corã dño] vt ꝑ adspersionẽ toties repetitã, & suæ culpæ demon-
stratiuã, impetret sibi plenã remissionẽ, Deũ placãdo. [cõtra velũ sanctuarij] . i. ex opposito
veli, & versus illud q̊d erat in tabernaculo seu sanctuario, diuidẽs inter sanctũ sanctorũ & san
cta, seu inter primũ & secundũ loca tabernaculi Dei, nec verũ videt̃ q̊d quidam hic scribit, ꝙ
sanguis iste inferebat̃ intra sancta sanctorũ, & ꝙ ideo hic dicat̃, cõtra velũ, immo ꝙ ait, con-
tra velũ, magis sonat oppositũ, vtpote ꝙ adspergendo stabat extra velũ, nõ intra. Subdit̃ q̃q;
[ponetq; de eodẽ sãguine sup cornua altaris thymiamatis]. i. dulcis odoris [gratissimi dño,]
ex parte fidei & deuotionis ac obediẽtiæ offerentiũ, [q̊d est in tabernaculo testimonij.] Alta-
re em̃ thymiamatis, in quo dulcis odor ꝑ cõcremationẽ generabat̃, fuit non in atrio, sed in
ipso tabernaculo in prima & exteriori parte ipsiꝰ, vt sup Exodum dictũ est sæpe. [Oẽm aũt
reliquum sanguinem] vituli immolati [fundet in basim]. i. circa crepidinẽ [altaris holocau-
sti in introitu tabernaculi] . i. in atrio, per quod in tabernaculũ intrabatur, in q̃ atrio situm
erat altare holocausti. [Et adipẽ vituli offeret pro peccato,] q̃uis totus vitulus pro peccato sa
cerdotis remittendo offerebat̃, adeps tñ & cætera quæ sequunt̃, ꝓ peccato specialiter dice-
bant̃ offerri, inquãtum sup altare holocausti ad Dei cremabant̃ honorẽ. Vnde subiungitur
Adipẽ vituli offeret pro peccato. [tam eum] adipẽ [q operit vitalia,] s. intestina, [q̃ oĩa q̃ in-
trinsecus sunt.] de q̄bus & addit̃: [duos renũculos, & reticulũ q̊d est sup eos iuxta ilia. Et adi-
pem iecoris cũ renũculis.] oĩa noĩa ista iam ante exposita sunt. [sicut * aufertur de vitulo ho
*offert̃ stiæ pacificorũ] . i. quẽadmodũ ista nunc noĩata, abstrahunt sacerdotes de vitulo occiso &
immolato in hostiã pacificã ad cremandũ ea in altari, vt p̄cedenti dicebat̃ cap. sic auferet sa
cerdos ista à corpore vituli pro suo peccato oblati. [& adolebit ea sup altare holocausti,] ad
honorãdum atq; placãdum maiestatẽ altissimi, quã peccãdo inhonorauit, grauiterq; offen
dit. [pellẽ vero & oẽs carnes] vituli [cũ capite & pedibus & intestinis & fimo & reliquo cor-
pore]. i. cæteris mẽbris seu partibus [efferet extra castra] . i. habitacula seu tentoria, [in locum
mundum] qm̃ ista Deo oblata & sanctificata, in loco ponenda sunt mundo. [vbi cineres] in

altari

altari holocaustorum relicti ex cōbustionibus hostiarum,[effundi solēt,incendetq; ea sup lignorum struē,] quibus ignem supponet, [quæ in loco effusorum cinerum cremabuntur.] quia in loco illo mūdo tā caro occisi vituli cū mēbris ac partibus suis præfatis q̄ ligna pariter vsq; ad cineres igne cōsumebant. ¶Circa hęc oritur quęstio duplex:Prima, quō nunc dicunt intestina vituli immolati extra castra esse cremāda,cum iam dictum sit,ꝙ in altari holocausti intestina vituli huius sint incendenda: Respōdet,ꝙ de diuersis intestinis eiusdē vituli ista intelligant,qm̄ meliora intestina præfata super altare incendebant,cętera extra castra. Secunda quęstio est,cur caro vituli sic oblati,sic cremabatur,& nō potius venit in vsum offerētis, præsertim cū dictum sit, ꝙ hostia pro peccato diuidebat in duas partes, quarū vna in vsum & esum sacerdotis deputabatur: ¶Respōdet Thomas in prima Secundæ,quæst.102.ꝙ quando hostia pro peccato immolabat à principe aut à quocunq; de vulgo, tunc vna pars cessit in vsum offerentiū sacerdotū,alia cremabat:sed qn̄ offerebatur ꝓ peccato sacerdotis,aut cōmunitatis,tota cremabat,tn̄ diuisim ꝑ partes, & in locis diuersis. si em̄ tūc cessisset pars eius in vsum offerētis aut offerentiū,tantundē fuisset ac si non fuisset ab eis oblata:quia hæc hostia,fuit quædam satisfactio pro peccato eorū.Ideo quoq; tota cremabatur hostia sacerdotis,pro suo peccato delēdo oblata, vt significaretur,ꝙ nihil peccati in ipso debeat remanere. Rursus ad innuendum ꝙ peccata sacerdotū & cōmunitatis sunt grauiora,decuit sacrificia pro eis oblata omino cōburi. ¶Iterū quæri potest,cur ergo hostia illa sic omino cremanda,non incēdebatur tota in altari in atrio,sed partim in atrio,partimq; extra castra: Dicendum,quia nō erat holocaustū, nec iuxta ritum holocausti extitit immolanda. Cōsequenter tractatur de hostia pro peccato cōmunitatis offerenda.[Quod si omis turba filiorum Israel ignorauerit,]quod scire tenetur aut debet.[& per imperitiam] .i.ex ignorantia seu errore, [fecerit quod contra mādatum dñi est] .i.per illicitam cōmissionem violauerit aliquod negatiuum Dei præceptum, aut certe per omissionem iniquā transgressa fuerit præceptū affirmatiuum quodcunq;, quod itē per vitiosam cōmissionē transgredi potest, quia non solum violat præceptū celebrādi dies festiuos qui in eis non agit salubria,nec audit diuina,verum etiā qui tūc opera facit seruilia. [Et postea intellexerit peccatū suum,]siue peccata, ignoratione & imperitia per informationē ab ea sublatis. [offeret vitulū pro peccato suo.] In hoc videtur scriptura peccatū solius sacerdotis,præsertim pontificis, quodāmodo cōparare peccato totius plebis,quoniā pro vtroq; eadē hostia offerebat.[Adducetq; eū]s.turba vitulum, [ad ostiū tabernaculi] s.intra atriū vsq; ad altare holocausti. Porro per oēm turbā filiorum Israel, intelligi potest nō solū vniuersus Israeliticus populus,sed & quælibet multitudo cuiuscunq; vrbis aut villæ.[Et ponent seniores]s.iudices ordinarij & rectores,aut etiā tempore seniores & notabiliores,qui vicē cōmunitatis gerebant, & totā multitudinem repræsentabant.[manus super caput eius coram dño,]videlicet vituli, nō ꝙ oēs seniores,sed quidā eorū hoc faciebant,ad ꝓtestandū se esse reos & dignos morte vitulo inferenda.[Immolatoq; vitulo in conspectu dñi,] per sacerdotem occiso & immolato, [*afferet sacerdos qui vnctus est]s.pontifex,secundū q̄sdam,vel sacerdos eo inferior cōsecratus, vt dictū est.[de sanguine eius in tabernaculū testimonij tincto digito]in sanguine illo in aliquo vasculo posito,[adspergens septies cōtra velū,]secundum sensum expositum,vt Deus populo ꝓpicietur. Et bene cōtra velū, qm̄ intra velum in sancta sanctorum,vbi & arca erat, Deus specialiter habitare tūc dicebat.[Ponetq; de eodem sanguine in cornib⁹ altaris]thymiamatis, [q̊d est corā dño in tabernaculo testimonij.Reliquū sanguinē fundet iuxta basim altaris holocaustorum,quod est in ostio tabernaculi testimonij] .i. extra & prope primā tabernaculi ianuā. [Oēmq; eius adipē tollet] .i. accipiet [& adolebit sup altare] holocausti,[sic faciens de hoc vitulo,]quem offert pro peccato populi, [quō fecit & prius] .i.sic offerens vitulū istum, sicut obtulit vitulū alium pro ꝓpria culpa,quia vterq; quasi eodē per oīa ritu offerebat. Vnde & litera ista ex ꝓhabitis clara est. [Et rogante ꝓ eis sacerdote, ꝓpicius erit eis dñs,]multitudini ignoscēdo, dūmodo vere pœniteat. nō em̄ virtute sacrificij huius ignouit, sed per orationem sacerdotis,cōtritionemq; populi,immo & per sacrificium,inquantū ex fide, obedientia & deuotiōe populi & per orationē sacerdotis acceptū fuit.[Ipsum aūt vitulum].i.carnes occisi oblatiq; vituli,[efferet extra castra,atq; cōburet]ibidem in loco mundo.[sicut & priorem vitulum] i.quēadmodū exportauit carnes vituli pro suo peccato oblati, de q̊ vitulo iā prius factus est sermo,[quia pro peccato est multitudinis].i.qm̄ vitulus iste oblatus est ꝓ remissione peccati ipsius populi, ꝓpter q̊d omnino cōburitur, sicut & ille qui pro sacerdotis peccato est immolatus,cuius rei rationes iam tactæ sunt.Sequitur de hostia pro culpa principis offerenda. [Si peccauerit princeps] Per principem nō solum intelligitur supremus princeps, seu rex aut iudex totius Israeliticæ plebis, sed etiam principes inferiores: quia secundū Iosephum & magistrū in historijs,princeps hic potest intelligi chiliarchus. i. princeps super mille, vel tribunus.[& fecerit vnū ex pluribus per ignorantiā,quod dñi lege prohibetur] .i. omittēdo

*inferet

Iose.li.3. An.Iud. cap.13.

vel cõmittendo violauerit quodcunq; Dei præceptũ,[& poſtea intellexerit peccatũ ſuũ,offe
ret hoſtiã corã dño,hircum de capris]natum,vel de grege ſpeciei capraꝝ,[immaculatum,]
Quō hircus,q eſt animal vile & fœtidũ, poteſt eſſe immaculatus? Dicendũ ꝙ immaculatus
vocatur,qa defectuoſitate & monſtroſitate reddente ineptum ad immolandũ, eſt carẽs.&
recte pro peccato principis hircus offerebatur,qm̃ hirc⁹ eſt dux capraꝝ,ſicut aries ouium.
R.Moſes Dicit q̊q; R.Moſes,ꝙ quanto grauius fuit peccatũ, tãto vilior ſpecies animalis offerebatur
pro eo.Nam ꝑ principis vitio, q̊d fuit tanto enormius, quanto dignior extitit principatus
ipſius,hircus qui vile eſt animal,immolabat̃. Atq; vt aſſerit Gloſſa, Per hoc ipſum grauitas
culpæ principis inſinuat̃,ꝙ tam vile pecus & fœtidum pro eius remiſſione offerebatur.[po-
net́q; manũ ſuam ſuper caput eius: cuḿq; immolauerit eũ]per ſacerdotis obſequium [in lo
co,vbi ſolet mactari holocauſtũ corã dño,] puta in atrio tabernaculi,iuxta altare holocau-
ſti,[quia ꝑ peccato eſt, tinget ſacerdos digitũ in ſanguine hoſtiæ ꝑ peccato,] videlicet hir-
ci oblati, [tangens] .i.ſanguine liniens [cornua altaris holocauſti.] de ſanguine equidẽ ho-
ſtiæ hui⁹ nō tingebat̃ altare thymiamatis,nec ferebat̃ in tabernaculũ. Cætera q̃ de ſacrificio
iſto ſcribunt̃ in textu, patẽt ex p̃inductis. ¶Sequitur de ſacrificio offerendo pro remiſſione
peccati pſonæ priuatæ.[Quòd ſi peccauerit anima per ignorantiã de populo terræ].i.perſo
na vulgaris ad populũ terræ Iſrael pertinens, ita [vt faciat quicq̃ ex his quæ dñi lege prohi-
bentur,atq; delinquat,& cognouerit peccatũ ſuum] Inter peccatũ & delictũ ſolet differẽtia
aſſignari,quia peccatũ ꝓprie dicit̃ mali cõmiſſio,delictũ vero boni omiſſio. Vel peccatũ vo
catur,q̊d grauius eſt & ex ꝓpoſito factũ:delictũ,quod minus & ex infirmitate aut ignoran-
tia perpetratũ.Frequẽter tamen vnũ iſtoꝝ pro alio ſumitur.[Offeret caprã immaculatam,]
quæ ſubdit̃ hirco,quẽadmodũ ipſa perſona vulgaris principi.Et in hoc notat̃,ꝙ culpa eius,
cæteris paribus, ſit leuior q̃ principis culpa.[& immolabit eã in loco holocauſti.Si aũt obtu
lerit victimã ꝑ peccato de pecoribus] .i.de grege.nã ſubdit̃: [ouẽ ſcilicet immaculatã] offe-
ret is,q hircũ aut caprã habere non poterat. Vel forſitan liber fuit qui peccauit,princeps ſeu
popularis,ad offerendũ vtrunq;,ſeu alteꝝ hoꝝ.Cætera clara ſunt.¶Præterea circa dicta de
Euſebi⁹. ſacrificio ſynagogæ pro peccato,in Scholaſt.habetur hiſtoria:In duobus hic innuit̃ differen
tia inter peccata ſacerdotis & populi, quia ſacerdos non dicit̃ peccare per ignorantiã.Non
eñ licet ei ignorare mandatũ Dei. Iteꝝ quia nō legitur quis orare pro ſacerdote.Veruntã-
men, primũ iſtoꝝ non videt̃ textui cõſonũ,nec p̃dictis, cũ in exordio huius capituli dictum
ſit,Anima cũ peccauerit per ignorantiã.Si ſacerdos qui eſt vnctus, peccauerit:quo cõſtat,ꝙ
ibi loquatur de ſacerdote per ignorantiã delinquente.Deniq; nulli licet mandata Dei neſci-
Hie. 2,23 re,& tamẽ multi aſſerunt̃ per ignorantiã peccare.Per Hieremiã quoq; dñs proteſtat̃:Sacer-
dotes non dixerũt,Vbi eſt dñs? Iteḿq;: Propheta & ſacerdos abierunt in viam quam igno
Eſaię 56. rauerunt. Atq; per Eſaiam: Ipſi paſtores ignorauerũt intelligentiam.Ad ſecundum dico,ꝙ
Euſebi⁹. ſacerdos pro ſuo peccato offerens, pro propria culpa orauit in offerendo pro ſuipſius cul-
Ioſ. li. 3. pa & venia.Inſuper in eadẽ fertur hiſtoria,& Ioſephus refert hoc:Generalis regula erat,qa
ant.Iud. de cuius ſanguine inferebatur in ſanctuarium,nihil ex eo licuit remanere,nec aliquid ex eo
cap. 13. ſup altare adolebatur,niſi adeps cũ renibus atq; renunculis ſuis. In modo etiam offerẽdi,&
numero ſacerdotũ offerentiũ,differẽtia erat.De carnibus eñ holocauſti ſalutaris fiebãt no-
uem partes,quas ſuper altare ponebant nouem ſacerdotes,quilibet ſuam: vnus vero, vtpo-
te alter ab illis nouem,obtulit ſimul quatuor partes hoſtiæ,ſ.caput,pedes, iecur & inteſtina
aquis lota.Duo quoq; ſacerdotes,alij à prędictis,ſanguinẽ offerebant, ita ꝙ erant pariter ibi
12.ſacerdotes. Porro in ſacrificio pro peccato, ſufficiebat vnus ſacerdos ad hæc oñia faci-
enda.¶Præterea ad clariorẽ dictoꝝ ac dicendoꝝ intelligentiã,4.quęri poſſunt.Primo,an
ignorantia ſit peccatũ.Secundo,an ſit cauſa peccati. Tertio, an à peccato excuſet. Quarto,
an diminuat culpã.Hæc 4. quærit Thomas in prima Secũdæ,quæſt.76.& virtualiter reſpon
ſiones eius tangentur. ¶Dicendum ergo ad primum,ꝙ neſcientia & ignorantia differũt in
hoc,ꝙ neſcientia eſt ſimplex negatio,ſeu carentia ſcientiæ.Propter quod 6.eccleſiaſticę hie
Dionyſ. rarchiæ capitulo diuinus Dionyſius neſcientiam ponit in angelis.Porro ignorantia eſt pri-
uatio ſcientiæ tunc,dum quis tenetur & poteſt aliquid ſcire.Alia eñ ſunt quæ vnuſquiſq; ſci
re tenetur,videlicet ſine quibus exercere bona debita nequit,vt ſunt articuli fidei, præcepta
Dei atq; eccleſiæ, & quæ pertinent ad alicuius ſtatum ſiue officium,quorum ignorantia eſt
peccatum omiſſionis.Ignorantia autẽ eorum quæ quis non tenetur ſcire,non eſt peccatum.
Ignorantia quoq; inuincibilis,non eſt culpa: ſed ignorantia vincibilis interdum eſt pecca-
tum,aliquando non, ſicut iam declaratum eſt. ¶Ad ſecundum reſpondetur, ꝙ ignorantia
eſt cauſa peccati per accidens,ſicut remotio ꝓhibentis,eſt cauſa ꝙ graue cadit.Sciẽtia nanq;
inquantum dirigit rationem,prohibet ſeu impedit culpam: non tamen qualibet ignoran-
tia eſt cauſa peccati,ſed illa quæ eſt priuatio ſcientię impedientis & auferẽtis actum peccati.
Nam aliqui peccant ignorãtes,qui & peccarent,q̃uis veritatem cognoſcerent,quoniam re-

ctum

ctum rationis iudicium ligatur in eis p passionē aut certā malitiā. ¶Ad tertium respondet, ꝙ ignorantia sua ꝓprietate causat inuoluntarium. Cum igitur voluntarium sit de ratione peccati, ignorantia secundum se habet vt à peccato excuset. Aliquando tñ non excusat, vel quia ipsa ignorātia est directe voluntaria, vt dum quis non vult aliquid scire: vel indirecte, sicut dum quis propter alias occupationes negligit discere quæ scire tenetur. Itaq; ignorātia omnino inuincibilis, aut penitus inuoluntaria, aut eorum quæ homo nō tenetur nec debet cognoscere, excusat totaliter à peccato. ¶Ad quartum dicendum, ꝙ ignorantia quæ est causa peccati, intantum diminuit culpam, q̄ntum aufert ac minuit de ratione voluntarij. ignorantia vero directe intēta, peccatum auget, vt dum qs non vult veritatem aduertere, q̄tenus peccet securius: & hæc vocat ignorātia crassa. Ignorantia aūt indirecte voluntaria, peccatū diminuit. De ista materia in decreto plenissime scribit, sed pro nunc ista sufficere possunt.

¶De mystico eiusdem capituli quarti intellectu. Art. XII.

Locutus est dominus: Anima cum peccauerit per ignorantiā.] Anima, hoc est, animalis 1. Cor. 2.
homo qui non percipit ea quæ Dei sunt, cui videlicet diuina & æterna non sapiunt, sæpe p ignorantiam peccat, qm̄ spiritualem non habet sciētiam, nec gustauit q̄ dulcis est 1. Petr. 2.
dominus: ideo ad carnalia & terrena magis, quàm ad spiritualia & interna, afficitur: & extra se funditur, nec introuersus est. [Si sacerdos qui est vnctus, peccauerit, delinquere faciens populum, offeret pro peccato suo vitulum immaculatum.] In nouo testamento non soli antistites, sed vniuersi sacerdotes sunt vncti. Si itaq; in veteri testamento sacerdos per ignorantiam peccās vel semel, tenebat ꝓ suo peccato vitulum immolare: qd dicturi, quid acturi in diuino iudicio sacerdotes & clerici euangelicæ legis, qui publice & scienter impie conuersantur, qui gulæ & luxuriæ vacant, qui superbiæ aut auaritiæ student, qui tā enormiter scandalizant populum Dei, & quod alios docent, ipsi nō faciunt, sed manifeste trāsgrediuntur? O quàm scelerati sunt isti. Quid igitur restat eis agendum, nisi vt offerant vitulum Deo, hoc est, lasciuam, fœdam, atq; indomitam carnem suam, vigilijs, abstinentijs, disciplinis castigēt, salubriterq; mortificent, donec purgetur, & rationi omnino subdatur? sed quia non valent suis satisfacere viribus, aut proprijs meritis Deum sibi reconciliare, nisi per gratiam & meritum Christi, idcirco & Christum eiusve corpus mundissimum, qui tanquam vitulus in nostræ redemptionis sacrificium est oblatus, offerāt patri. Christus quippe oblatus est pro pec 1. Pet. 3.
catis nostris, iustus pro iniustis, vt nos offerret Deo. Vnde per hoc quòd caro vituli pro peccato sacerdotis seu communitatis oblati, iussa est extra castra comburi, præfiguratum videtur, ꝙ Christus extra portam pro nobis est passus, vt sequamur eius vestigia. Propter q̄d Paulus hortatur: Exeamus ad eum extra castra, improperium eius portantes, vt scilicet à socie- Heb. 13.
tate carnalium & prauorum nos retrahentes, carnem nostram cum vitijs & concupiscentijs 1. Petri 2.
crucifigamus, omnemq; aduersitatem, irrisionem, iniuriam æquanimiter Christi intuitu ac Heb. 3.
amore sustineamus. Non em̄ est seruus maior domino suo. [Quod si omnis turba filiorum Isra Ioan. 13.
el peccauerit,] hoc est, si quæcunq; populi Chriani cōmunitas peccet, eodē modo satisfacere Deo conet ac ꝓperet, & pro communi euidentiq; excessu cōmunis pœnitētia fiat. ¶Porro, si p ignorantiā peccauerit princeps, tanto cordialius conterat, & tanto districtiorem pœnitentiā facere non recuset, q̄ maior & grauior est eius iniquitas. Nempe vt asserit Glossa, grauissime peccāt principes, quos magnitudo rerum gerendarum, atq; officij dignitas, mediocriter malos esse non sinit. Talis igitur offerat hircum, hoc est, suīpsius fœdam carnalitatē, animositatem, petulātiā mactet. Potest quoq; per principē superior ratio designari, quę si in errorem labat, fueritq; trāsgressa, corpus peccati quo vestitur, castiget: & suīpsius defectuositatem, inquietudinem, ignorātiāq; deploret. ¶Præterea, si quicunq; de populo per ignorātiam fuerit lapsus, & ipse iuxta præhabita pœnitere, satisfacere, emendare nō differat. Potest aūt per talem, inferior ratio sensitiuave portio accipi: quæ si à superiore ratione nō fuerit rite directa & informata, sicq; peccauerit iuxta mentis imperium, hostiam placatiōis offerat domino. Sunt em̄ in nouo testamento multa lauacra, & velut sacrificia, in quibus mundantur & ignoscuntur peccata, prout loquitur Origenes. Primum est sacramentū baptismi, in
quo virtute & merito Christi omnia dimittuntur peccata, gratia quoq; & virtutes desuper Origen.
infunduntur. Secundum est martyrij passio, q̄d est baptismus sanguinis. Tertium est eleemosynarum largitio. Vnde ait Saluator: Quod superest, date eleemosynā, & ecce oīa mūda sunt Lu. 11. 12.
vobis. Quartum est, iniurias & offensas inferentibus propter Deum libenter ignoscere, quēadmodum Chrs testatur: Si remiseritis fratribus vestris ex corde, & pater vester remittet vo Matt. 18.
bis peccata vestra. Quintū est, peccatorem conuertere, sicut ait scriptura: Qui conuerti fece- Iaco. 5.
rit peccatorem ab errore viæ suæ, saluat aīam eius à morte, & opit multitudinē peccatorum. Lucæ 7.
Sextū est feruor dilectiōis, secundū q̄d dñs Iesus fatet: Dimittunt ei peccata multa, qa dilexit Iacob. 4.
multū. Et rursus scriptū est: Charitas operit multitudinē peccatorum. Septimū est pœniten- Pro. 10.
tia, cū lauat peccator lachrymis stratū suū, & fiunt ei lachrymæ suæ panes die ac nocte cum Psal. 41.

nõ erubeſcit ſacerdoti ſua indicare peccata,& quærere medicinã. His itaq; modis diluamus
quicquid in nobis eſt culpæ. Decet equidem diſtrictioris diſciplinæ cõſiſtere Chriſtianum,
pro quo oblatus eſt & mortuus Chr̃s,pro illis autem pecora iugulabãtur. Pro te vero occi-
Heb. 13. ſus eſt filius Dei,& adhuc te peccare delectat? Sanguinẽ Chriſti adſperge ſeptiesad altare,i.
indeſinenter recole,Deoq́; patri pro te offer paſſionem illius.

¶Elucidatio literalis capituli V. Si peccauerit anima,& audierit vocem iurantis &c. Art. XIII.

VT aliqui quaſi ſcholaſticæ ſubtilitati intendentes affirmãt,ſicut in præcedenti capitu-
lo agitur de oblationibus quæ fiunt pro peccatis ex ignorantia,ita nunc de ſacrificijs
Leui. 4. pro peccatis ex infirmitate aut negligentia:quod quanuis in parte poſſit verificari,nõ
tamen in toto:quoniam & in iſto capitulo fit mentio de peccatis quæ ex ignorantia aut er-
rore ꝓcedunt,vt patet in litera. Itaq; dicitur: [Si peccauerit anima,] id eſt, homo,& de quo
peccato iſtud dicatur,ſubdendo innuitur:[& audierit vocem iurantis] Per vocem iurantis,
quidam intelligunt vocem iudicis adiurantis,ſeu cum adiuratione requirentis ab aliquo,vt
teſtimonium perhibeat veritati, de qua ipſum interrogat. Poteſt quoq; per vocem iurãtis
intelligi iuratio cuiuſcunq; alterius,qui cũ iuramento affirmat ſe alicui nociturũ aut nocuiſ-
ſe:aut aliquid eſſe actũ aut operatum,de quo veritas eſt merito inquirẽda.[teſtisq́; fuerit,]
id eſt,ipſe qui iurantem audiuit,teſte cõſcientia,ſcit id, aut teſtari idoneꝰ eſt. Vel alius ſit in-
de teſtis,aut ipſe qui audiuit,requiſitus fuerit in teſtem ſeu ad teſtificandũ.[ꝙ * ipſe vidit,aut
*aut ipſe conſcius eſt,]id eſt,per exteriorem viſum, aut alio modo cognoſcit id, de q̊ interrogatͫ,[niſi
indicauerit]veritatem iudici;[portabit iniquitatem ſuam] .i. rea eſt & debite punietͫ à Deo,
vel etiam à iudice temporali, ſi coram eo probatum fuerit, ꝙ contra tenorem iuſtitiæ ſiluit
veritatem,ex amore aut odio eius,de cuiꝰ facto in teſtem requiritur,vel ex cupiditate proprij
commodi ſeu timore. Talis etenim peccat cõtra illud p̃ceptum decalogi:Non ſis teſtis ini-
quus aut mendax. Nam ſicut tenemur falſum teſtimonium non proferre,ita tenemur veri-
Exo.20. tati teſtimonium perhibere loco & tempore opportuno, præſertim ſi veritas poſſit proba-
ri,ne innocens puniatur,vel ne reus euadat in detrimentum Reipu. immo in tali caſu ſic ſi-
lens,tenetur ad recõpenſatiõem damni, quod alter ex ipſius taciturnitate incurrit. ¶Deniq;
de hac materia ſcribit Thomas in ſecunda Secundæ, quæſtione ſeptuageſima: Teſtimoniũ
quandoq; requiritur à ſubdito authoritate ſuperioris, & tunc tenetur homo teſtari de his,
quæ ad iuſtitiam pertinent,ſi ſecundum formam exigatur, vt in manifeſtis, & de quibus p̄-
ceſſit diffamia. Porro de occultis, & de quibus diffamia non præceſſit,non tenetur teſtimo-
nium dare. Interdum vero teſtimonium hominis à nullo ſuperiore requiritur. Et tunc di-
ſtinguendum videtur: quia teſtimonium eius eſſet, vel ad liberandum hominem de morte
iniuſta,pœna, diffamia,aut damno iniquo:& tunc teſtari tenetur. Et ſi nemo teſtimonium
eius requirit, attamen facere debet quod in ſe eſt, denunciando veritatem alicui qui poſſit
prodeſſe. In his autem quæ ad damnum vel condemnationem alterius ſpectãt,non tenetur
quis teſtificari, niſi cum à ſuperiori ſecũdum ordinem iuris ad hoc ipſum compellitur. Hoc
Thomas. Prædictum quoq; præceptum ad iudicialia magis quàm ad cæremonialia perti-
Auguſt. net. ¶Circa hæc loquitur Auguſtinus: Videtur ſcriptura hæc dicere, Peccare hominẽ, qui
audit & ſcit aliquem falſum iurare,& tacet. Tunc autem ſcit,ſi teſtis fuit rei de qua iurat,aut
vidit,aut qui iurat,ei indicauit,aut alio modo cõſcius fuit:ſed inter timorem incurrẽdi vio-
lationem huius præcepti,& inter timorem prodendi iurãtem inique,magna plerunq; per-
plexitas eſt. Poſſumus eñ hoĩem paratum ad piurium, admonendo vel prohibendo à tam
graui peccato aliquãdo reuocare. Sed ſi non acquieuerit nobis, & corã nobis falſum iraue-
rit,vtrum prodendus ſit,etiam ſi proditus, incurrat periculum mortis, difficilima q̃ſtio eſt.
Sed qa nõ expreſſit ſcriptura hæc,cui indicandum ſit,an ei cui iuratur, an ſacerdoti,an iudi-
ci,an ei qui ſolũ poteſt ꝓ illo periuro orare:videtͫ mihi,ꝙ ſe à peccato hoc exuit,q talibꝰ indi-
cat,q piuro magis ꝓdeſſe q̃ obeſſe poſſunt, orãdo aut corrigendo,ſi ipſe ſibi adhibeat cõfeſ-
ſiõis medelã. ¶Sequitͫ aliud inſtitutũ cæremoniale:[Anima q̃ tetigerit aliqd immũdũ,]Quæ
aũt ſecũdũ legẽ immũda ſint, infrà habetͫ:[ſiue q̊d occiſum à beſtia eſt,aut p ſe mortuũ,]vide-
licet ex interiori cauſa corruptiõis & mortis.[vel q̊dlibet aliud reptile,& oblita fuerit immun-
Leui. 11. ditię ſuę.] hoc eſt,ex obliuiõe aut negligẽtia ſua nõ purificauerit ſe iuxta legẽ de tali immun-
ditia tẽpeſtiue,p̃ſertim ante ingreſſum in tabernaculũ dñi, vel in atriũ eius, ſeu ante eſum de
immolatis,quæ mãducari non debent,niſi à mundis,[rea eſt & deliquit.]Dato nanq; quòd
nõ deliquerit tangendo immunda,tamen negligendo & nõ obſeruando legem purificatio-
nis,& inſup ingrediẽdo locũ ſacrũ, aut mãducãdo oblatũ, offendit & rea eſt, peccatũ omiſ-
ſionis & cõmiſſionis incurrens,non tñ mortale ſemper,niſi forſitan ex cõtemptu ita ſe habe-
at. [Et ſi tetigerit quicquam de immunditia hoĩs iuxta oẽm impuritatẽ qua pollui ſolet] qui-
tangit hoĩem immũdum,aut immũditiã eius,hoc eſt,ſi tetigerit cadauer defuncti,vel lepro-
ſum,aut

sum, aut eum qui semine fluit, aut menstruatam. [oblitaq́ꝫ cognouerit,] id est, ad tempus immemor fuerit immunditiæ suæ, nec purificauerit se legitime, & tamen ingesserit se ad sacra modis prętactis, & [postea] immūditiam suā aduerterit ex alioꝝ admonitiōe seu ꝓpria recordatione, [subiacebit delicto,] id est, rea erit, vt dictum est de tangente occisum à bestia. Quale autē sacrificium debeant isti offerre, nō exprimit textus hic. Dicuntq́ꝫ aliqui, ꝙ offerre debeant hostiā quam in fine præcedētis capituli iussa est immolare anima quæ ex ignorantia peccat. Alij dicunt, ꝙ debeāt immolare hostiam quæ in textu exprimitur, statim in culpa casus sequētis, q̊d videt Augustinus sentire, dicendo: An pro omnibus supradictis hoc sacrificiū oportet intelligi, qa oib⁹ illis enūeratis, intulit sacrificiū expiatiōis. Cęteri opinant sacrificium eoꝝ positum fuisse in arbitrio sacerdotis, idcirco nō exprimi. ¶ Circa ꝓhabita aduertendum, ꝙ libro de fide & legibus scribit Guilhelmus Parrhisiensis: Immūditias, inquiens, legales intelligimus, q̄s lex immunditias reputat & appellat. Haꝝ prima erat fimi & stercoris: de hac suo loco, puta in Deuteronomio, differetur. Secunda immunditia erat velut irregularitas quædā respectu tabernaculi, qua quis ꝓhibebat tabernaculū seu atrium ei⁹ intrare, nisi primo purificatus. Et hæc erat immunditia, qua dicebātur immundi, qui tāgebant mortuum, vel eius sepulchrū, vel q̊dcunq; hoꝝ, quæ lex tangi ꝓhibuit, & q̊d mirabili⁹ est, hi q tangebāt ea, quibus alij mūdabant, immo & hi qui ꝑ ea alios mundabāt, immundi fiebāt. Vnde in Numeris legit: Omis qui tetigerit aquas expiationis, immundus erit vsq; ad vesperam. Tertia, & sola vera immunditia, est peccatū. Quatuor aūt iudicati sunt immundi in viris & mulieribus, s. mulier menstruata, leprosus, seminifluus, & nocturna illusiōe pollutus: & isti q̄tuor, immūdi erāt per se & in se. Quintum vero, qui tetigisset immūdum. Mortuos autem generaliter tam viros quàm mulieres, voluit esse immundos lex, vt elongaret populum Israel à ritu funerandi quem habebāt idololatræ, & ab operibus maleficis ac nigromanticis, quoꝝ multa legimus, atq; ob hoc qui tangeret mortuos, esset immundus. De his infrà, & in libro Numerorum dicetur diffusius. ¶ Præterea, circa præinducta loquitur Origenes: Hæc apud Iudæos indecenter satis & inutiliter obseruantur. vt quid enim immūdus habeatur, qui tetigerit (verbi causa) animal mortuum, aut defuncti hominis corp⁹? Quid si prophetæ corpus sit? Quid si patriarchæ vel etiam ipsius Abrahæ corpus? Quid si & ossa contigerit, immundus erit? Quid si & Helisei ossa cōtingat quæ mortuum suscitarunt? An & immundum fecerunt, quem suscitauerunt à mortuis? Vide quàm inconueniens sit Iudaica intelligentia. Hæc Origenes. Circa quę dico, quòd vtiq; tempore noui testamenti iam diuulgati, inutiliter seruauerunt ista Iudæi ad literam. Veruntamen ad literam erāt intelligenda & seruanda, pro tempore veteris testamenti. Sequitur alia lex seu institutio. [Anima quæ iurauerit, & iurando retulerit labijs suis, vt vel male quid faceret, vel bene, & nō fecerit, & idipsum iuramento & sermone firmauerit, oblitaq́ꝫ] hoc est, ad tempus immemor suæ iurationis, & illud non implens, [postea intellexerit delictum suum,] id est, periurationem seu nimiam dilationem impletionis ipsius, [agat pœnitentiam pro peccato suo.] Ex hoc sequi videtur, ꝙ homo peccet non implendo seu exequēdo malum, quod se iurauit facturum, seu nō implendo iuramentum, quo iurauit vt faceret aliquid male. Ad istud est duplex responsio: Prima, ꝙ peccauit incaute & male iurando, & inde debet dolere, nō autem de hoc, ꝙ talem vitiosam iurationem non adimpleuit. Tres quippe sunt comites iuramenti, sicut & voti, videlicet veritas, iudicium, & iustitia: & quicquid contra hæc aut aliquid horum promittit vel iuratur, illicite promittitur & iuratur. Secunda responsio est, quia per hoc quod ait, vt male quid faceret, potest intelligi bonum male (hoc est, pœnaliter) factum aut faciendum. Est enim malum culpæ, & est malum pœnæ. sicq́ꝫ sensus est, ꝙ qui iurauit facere seu sibi infligere malum pœnæ, vtpote abstinentiam, disciplinam, peregrinatiōem, debet hoc adimplere. Sed prima responsio aptior esse videtur, q̄m istud malum non distinguitur à bono, de q̄ nūc mentio, quanuis inter ea posset aliqua excogitari distinctio. [Et offerat* agnam de gregibus] ouium [siue capram, Orabitq́ꝫ pro eo sacerdos, & pro *peccatis eius. Sin autem nō potuerit] præ paupertate [offerre pecus,] videlicet, agnam, ouem, seu capram, [offerat duos turtures, aut duos pullos columbarum dn̄o] per obsequium sacerdotis, [vnum pro peccato,] q̄ neglexit & nimium distulit iuramentum suum implere, [& alterum in holocaustū. Dabitq́ꝫ eos sacerdoti] ad offerendum domino. [Qui primum] videlicet turturem, aut primum pullum columbæ, hoc est, vnum duorum, seu primo sibi exhibitum, [offerens pro peccato, retorquebit caput eius ad pennulas, ita vt collo adhæreat caput:] hoc est, anterior pars capitis vsq; ad collum flectatur, [& non penitus abrumpatur] à collo, cuius rei contrarium agebāt forsan idololatræ. [& adsperget de sanguine eius parietē altaris] videlicet latus ipsius, seu latera, aut cornua. [Quicquid autē reliquum fuerit] de sanguine hostiæ immolatæ, [faciet distillare ad fundametū eius,] sicut præcedēti capitulo de hostijs pro peccato oblatis est dictū. [quia pro peccato est] .i. pro remissione incautæ aut falsæ iuratiōis seu obliuionis, & nimiæ dilationis

August.

Deu. 14.

Num. 19

Origen.

Hieron.

*agnum
*peccato

dilationis implendi licitam iuratiōem. [Alterum vero] pullum columbarum aut turturem [adolebit] hoc est, omnino cōburet [in holocaustum] ita φ cōuertetur in tale incēsum, [vt fie ri solet] in oblatione hostiæ ꝓ peccato, cuius vna pars incendebat, ꝓut in pcedentis capituli expositiōe est dictū. [rogabitq́; ꝓ eo sacerdos] vt Deo recōciliet, [& ꝓ peccato eius, & dimit tetur ei.] Veruntamen, vt videt, per istam oblatiōem & sacerdotis oratiōem non soluebatur ab obligatione implendi suū iuramētum, q̊d licitum erat, siue fuerit factum Deo seu homi ni, sed ꝓ posse debuit illud implere. Et si aliqd tēporale homini dare iurauit, poterat sibi ho mo ille remittere. Si aūt iurauit agere aliqd spirituale, q̊d ad Dei cultū & animarꝫ spectat sa lutem, nō poterat ei homo illud remittere. [Quòd si nō quiuerit manus eius offerre duos tur tures, aut duos pullos columbæ] præ nimia paupertate, [offeret ꝓ peccato suo similæ partem ephi decimam]. i. decimā partem mēsuræ, quæ dicit ephi, purissimæ farinæ de tritico. ¶Por
Exo. 16. ro de quantitate ephi, in Exodo scripsi. Nec ex dictis scripturæ & expositorum possumus certitudinaliter scire determinatam quantitatem mensurę illius. Modi nāq; & nomina mē surarꝫ apud diuersos variant, sicut nūmismata. Dicit aūt *Esitius, φ ephi est mēsura tres mo dios cōtinens. Sed modij mensura valde diuersificatur apud diuersos, immo & in terris ab in uicem nō remotis. Aliqui vero ex Isidoro & Papia nituntur accipere, φ ephi cōtineat quartā
R. Salo. Parrhisiensem cū media. Recitat q̊q; Lyra, φ secundū R. Salomonem cōtineat quantitatem q̄dragintaduorꝫ ouorꝫ, q̊d videtur esse fictitiū, cū nec cōsuetudo scripturæ sit determinare mensuras ex quantitate ouorꝫ. Verꝫ in hoc q̊d dn̄s iussit saltem decimam partē ephi similæ, à pauperibus offerri, pie cōsuluit eorundem inopiæ, qm̄ decima pars illa est modica. [Non mittet in eā oleū, nec thuris aliqd imponet]. i. nec oleū neq; thus admiscebit similæ illi, cui us causa subiūgit, [quia ꝓ peccato est:] ideo sicut peccatū est deforme atq; odibile, omni ca rens bono sapore, & summe crudele, ita oblatio fienda ꝓ eo, nō est melioranda aut peioran da olei sapore, aut thuris odore. ¶Deniq; pietas oleo designatur: bonitas aūt famæ seu acce ptabilitas, thure. Peccator vero suo peccato crudeliter lædit seipsum, & malā incurrit famā. Rursus ꝑ oleum misericordia Dei, ꝑ thus acceptatio eius signant: ideo in sacrificio ꝓ pecca to nō ponebātur, quia peccator nō debet nimis præsumere de misericordia Dei, nec assecu rare seipsum de venia, cum incert⁹ sit, an ex vera charitate pœniteat. Iuxta literam demum ꝓbabile est, φ idololatrę in sacrificijs suis pro peccatis, apposuerūt oleum & thus: ideo do minus suis cultoribus iussit cōtrarium. [tradetq́; eam sacerdoti] ad offerēdū Deo. [Qui ple num ex ea pugillum hauriens, cremabit sup altare in monimentū eius q obtulit:] hoc est q̊d
Leuit. 2. circa principiū capituli 2. dictū est: Tollet pugillum plenū similæ, & ponet memoriale super altare. Sicq́; ex dictis ibidem, patet intellectus verbi istius. [rogans pro illo & expians.] Sa cerdos nanq; offerendo hæc, simul orauit ꝓ offerente, & sua oratione cooperabat recōcilia tioni illius cum Deo. [Reliquam vero partē] similæ [ipse] sacerdos [habebit in munere,] tan quam datum ac deputatum ei à domino ad vescēdum. Sequūtur adhuc tria præcepta: [Lo cutusq́; est dn̄s ad Mosen, dicens: Anima si ꝑuaricans cæremonias] hoc est, si homo cæremo nialia præcepta in aliquo violans, [ꝑ errorem in his quæ sunt domino sanctificata, peccaue rit] hoc est, illicite in vsum aut esum suum cōuerterit ea, quæ oblata ac deputata sunt domi no, vt sunt primitiæ Deo offerendæ, quas ipse ministris suis sacerdotibus aut Leuitis pro su stentaculo vitæ concessit. Aut certe thymiamate pro oblectatione sui odoratus fuerit vsus,
Exo. 30. vel oleo vnctionis pro suæ medela infirmitatis, quod vtrunq; fuit prohibitū in Exodo: [of
Iose. li. 3 feret pro delicto suo arietem immaculatum, qui emi potest duobus siclis, iuxta pondus san
ant. iud. ctuarij,] quorum scilicet siclorum vsus fuit in templo, seu tabernaculo q̊d sanctuarium nun
cap. 8. cupatur: & pondus seu valor sicli continebat, vt Iosephus ait, quatuor drachmas, & quæli bet drachma obolos quinq;. Vnde frequenter dicit scriptura: Siclus viginti obolos habet.
Exo. 30. [Ipsumq́; quod intulit, damni restituet] hoc est, q̊d iniuste abstulit, aut sibi retinuit, reddet.
Leui. 27. [Et quintam partem ponet suprà] id est, vltra damni restitutionem adijciet quintam da
Nūe. 3. 18 mni illius partē. [tradens sacerdoti] huiuscemodi restitutionem, quia fraudauit eum per pri
Ezec. 45. mitiarum subtractionem. Vel si vsus fuit thymiamate, vnctionisve oleo, restituere debuit sa cerdoti materias, ex quibus conficiuntur, vt rursus cōficeret ea. ¶Circa hęc loquitur Orige
Origen. nes: Quod dicit, Addet ad illud quintas: simpliciores æstimāt ita dictū, vt verbi causa, si qnq nummi subtracti sunt, vnus addatur, vt pro quinq; sex reddere videatur. Sed qui in scienti numerorum periti sunt, longe aliter supputant numerum huius vocabuli. Nam & in Græ co non habetur simpliciter, quintas: sed potius, super quintas: quo indicetur, ꝓ quinq; alio quinq; esse dandos, & vnum suprà. Vt verbi gratia: Qui furatus est quinq; nummos, restitu re obligetur ipsos quinq;, & etiam quinq; alios, superaddito vltra hæc vno nummo. Nec t men hæc continuo de omnibus furtis aut fraudibus intelligenda sunt, sed φ si quis pro vi bus necessarijs sibi, de sanctis seu Deo oblatis pecuniam sumpsit, & moras fecit in restituen do, lege huiusmodi constringatur. Quæ lex etiam secundū literā ædificare debet audientes
Vald

Valde enim vtilis & necessaria obseruatio est his, qui ecclesiasticis dispensatioibus psunt, vt sciant sibi ab his q̃ in sanctoꝝ vsus oblata sunt, cautius & diligẽtius obseruandũ. Hęc Origenes.[Qui]sacerdos[rogabit p eo, offerens arietẽ, & dimittet ei]q iam ante restitutionem sit condignã, & de suo excessu ex corde pœnituit: quo constat, q̃ veraciter dictum sit: Non dimittitur peccatũ, nisi restituat ablatũ. [Anima quæ peccauerit p ignorantiã, feceritq́; vnũ ex his quæ dñi lege prohibentur, & peccati rea, intellexerit iniquitatem suam, offeret arietẽ immaculatũ de gregibus sacerdoti, iuxta mensurã æstimationemq́; peccati].i. secundum q̃d grauitas sui peccati & rectũ iudiciũ de eodem, exegerint. Istud pceptum etiã præcedenti capitulo traditum est, sed hic additur, iuxta mensuram æstimationemq́; peccati, ad insinuandum q si ex certa malitia processerit, culpa sit grauius punienda. Attamen dici posset, q in præcedenti capitulo facta est mentio de ignorantia facti, hic de ignorantia pcepti seu iuris. Nam & ignorantia facti culpã aliquam habet, qñ nõ adhibetur cautela circa factum. [Qui orabit pro eo, quia nesciens fecerit, & dimittet ei, quia p errorem deliquit in dño.] Sequitur de peccato ex certa scientia facto. [Locutusq́; est dominus ad Mosen, dicens: Anima quę peccauerit]secundũ modum qui subditur, [&]pro.i.est, [contẽpto dño]p transgressionẽ sui pręcepti ex deliberatione atq; proposito, [negauerit proximo suo depositum.]quod ab illo suscepit seruandum, idcirco subiungitur: [quod fidei].i. fidelitati [eius creditum fuerat]ã deponente, [vel vi aliquid extorserit].i. p violentiã aliena rapuerit, [aut calumniã fecerit] pximo suo, seu homini cuicũq;, [siue rem perditã inuenerit: & inficians] hoc est, negans seu diffitẽs eam se inuenisse, [insuper peierauerit].i. piurium commiserit falsę iurando, q non repererit eam, seu in aliis iam pdictis, non existat culpabilis, quia à talibus iuramentũ exigebatur. [Et quodlibet].i. quodcunq; [aliud* commiserit ex pluribus, in quibus peccare solent homines, conuicta delicti, reddet omnia quæ per fraudem voluit obtinere integra. Et quintam insuper partem dño]rei[cui damnum intulerat.]Quod dictũ est, conuicta delicti, dicitur in Hebræo nõ haberi, sed ex ignorãtia aliquoꝝ appositum: quoniam si quis de huiuscemodi iniustitia esset cõuictus, tenebatur defraudato nõ solum reddere q̃d abstulit ei, & insup quintam partem, sed duplum ablati, vt in Exodo habetur. Veruntamen secundũ verba Origenis pręhabita, ad hoc posset hæc litera applicari: [Pro peccato autem suo offeret arietem immaculatum de grege, & dabit eum sacerdoti, iuxta æstimationem mensuramq́; delicti], id est, pro vnoquoq; tali peccato offeret huiusmodi hostiam. [Qui rogabit pro eo coram dño, & dimittetur illi pro singulis, quæ faciendo peccauit.] Quocirca mirum videtur, q eadem hostia iubetur offerri pro peccato ex ignorantia & excessu commisso. Ad quod iuxta præhabita respõdetur, q frequenter pro grauioribus peccatis viliora animalia offerebantur. Interdum eadem animalia pro peccatis in grauitate disparibus, ad innuendum q virtute sacrificioꝝ non dimittebantur peccata: quanuis autem eadem hostia offerebatur pro his, quorũ vnus ex ignorantia, alter ex proposito seu cõtemptu peccauit, tamen in aliis grauius puniebatur ex proposito seu malitia peccans. ¶Deniq; de depositis aliqua iussa sunt in Exodo, & alibi, vbi & plenius scripsi de istis. idcirco pertranseo. Qui autem præfata commiserit scelera, & insuper periurium eis addiderit, grauissime reus est.

August.
* fecerit
Exo. 22.
Origen.
Exo. 22.

¶Spiritualis expositio eiusdem capituli quinti. Art. XIIII.

PRimum huius capituli institutum, in seipso moralẽ est. Et cõsonat ei quod Christus in Euangelio tradidit: Si peccauerit, inquiens, in te, hoc est, te sciente, frater tuus. Vnde alia litera habet: Si videris fratrẽ tuũ peccare, corripe eum inter te & ipsum solũ. Si nõ audierit te, adhibe tecũ adhuc vnũ aut duos testes. Quòd si nec sic audierit, dic Ecclesiæ. Sic itaq; dicitur & nunc: Si peccauerit anima, & audierit vocem iurantis, nisi indicauerit, portabit iniquitatem suam: iuxta expositionem præhabitam, quo docemur, qualiter veritati debeamus testimonium perhibere: atq; ex charitate & zelo iustitiæ, culpam proximi ordinate & ex rationabili causa, non ex passionis impetu, aut vitiosa radice, manifestare loco & tẽpore opportunis, quod maxime est seruandum, si ex taciturnitate immineat Reipublicę periculum. ¶Hinc circa hæc loquitur Origenes: Istud secundum historiam docet nos, ne vnquam in peccatis alterius polluamus conscientias nostras, nec consensum male agentibus prębeam⁹. Consensum autem dico, non solum simul agendo, sed etiam quæ illicite gesta sunt, reticendo. Peccatum vero eius qui pœnitet, & emendare proponit, est occultandum. Anima quæ tetigerit aliquid immundum, siue quod occisum à bestia est, aut per se mortuum, vel aliud quodlibet reptile, & oblita fuerit immunditiæ suæ, rea est, & deliquit. Hæc spiritualibus & optimis plena sunt documentis. Itaq; anima tangens aliquid immũdum, est homo q prauæ societati se iungit: qui diabolicæ suggestioni aut humanæ persuasioni iniquę consentit, qui variis & peregrinis doctrinis abducitur. Hinc ait Apostolus: Exite de medio eoꝝ, & immundum ne tetigeritis. Deniq; q viderit mulierem ad concupiscendum eam, tangit immundum. ¶Porro, occisum à bestia, est peccator quem diabolus ad mortale induxit peccatum, seu opus

Matt. 18.
Ioan. 7.
Origen.
Colos. 2.
Matt. 5.

opus beſtiali motu carnalitatis corruptum: & tale occiſum, non eſt conſenſu tangendum.
Mortuum vero per ſe, eſt qui ex propria peruerſitate, cõcupiſcentia, fragilitate, aut ſimili cul
pa deuictus eſt abſq; impellẽte exteriore, vtpote hoĩe aut diabolo. Reptile autẽ eſt cor car-
nale, terrenis omnino inhærens, gulæ, auaritiæ, aut luxurię miſerabiliter ſeruiẽs, ad diuinorũ
ac æternorũ amorem & contemplationem ſeipſum non erigens, quod ſe infimis atq; viliſſi-
mis reb⁹ tam inſaniſſime ſubdit, ſummo, immenſo, ac incõmutabili bono contẽpto. Omni
um horũ contactus, vitandus eſt, ita vt nõ conſentiamus alicui tali: ꝙ ſi quis huius oppoſitũ
egerit, & immemor ſuæ culpæ, ingeſſerit ſe diuinis, grauiter peccat, & reus eſt coram Deo.
¶ Præterea, ſi in veteri teſtamento rei erant, qui legalem illam exteriorem immunditiã in-
currerunt ex corporali contactu, & ante ſuam purificatiõem ex obliuione introierunt atri-
um templi, aut de oblatis ederunt: q̃ incomparabiliter culpabiliores cenſendi ſunt, qui gra-
uibus & mortalibus vitijs inuoluti, ante ſuã emundationem per veram contritionem & cõ-
feſſionem, impudenter ingrediuntur eccleſiã Dei & chorum, & ſacris ingerunt ſe celebran-
dis myſterijs, aut ea ſuſcipiũt? Quis ſibi conſcius de crimine læſæ maieſtatis, audeat ſe regi ꝓ-
ſentare terreno, aut eius ingredi aulã vel accedere menſam? Et ſi tetigerit quicquam De im-
munditia hoĩs, hoc eſt, vitijs hominum viuorum aut mortuorum conſenſerit, praua illorũ
ſequẽs exempla. Anima quæ iurauerit &c. Ex his ad literam edocemur, q̃ caute & prouide ſit
iurandum aut vouendum. Quàm item celeriter ac feruenter iuramenta & promiſſa ſint ad-
Eccẽs 5. implenda, iuxta quod ſcriptum eſt: Si quid vouiſti, ne moreris reddere. Diſplicet enĩ Deo
ſtulta & infidelis ꝓmiſſio. Si autem quis contra hæc fecerit, & periurãdo, promiſſa frangen-
do, immunda tãgendo, peccauerit, vehementer & digne pœniteat. Agnam q̊q; ſeu capram
offerat Deo, corpus ſuũ & animam ſalubriter affligendo. Quòd ſi magna pœnitentiæ exerci
tia corporalia exercere & ferre nequiuerit, offerat duos turtures, duosve pullos columbę, cor
dialiter ſuſpirãdo, gemendo, ſe ſpiritaliter exercitãdo in meditatiõibus oratiõibusq; aſſidu
is ac deuotis. Quod ſi nec hoc potuerit adimplere, offerat ſaltem ſimilam, hoc eſt, conuerſa-
tiõem exteriorem, exemplarem, ſynceram, cui nõ miſceat oleum, id eſt, oblectamẽta carna-
lia, aut immoderatã compaſſionem aut thus, hoc eſt, odorem bonæ famæ ſeu flagrãtiã lau-
dis humanæ nõ appetat intuitu proprij cõmodi, honoris aut gaudij, ſed ſolum ad Dei hono
rem & gloriam, ꝓximorumq; ædificationem. ¶ Pręterea peccator ſacrificia iſta debet ſacer-
doti offerre, vt offerat & oret pro ſe: quoniam iuxta informationem & iniunctionem ſui cõ-
feſſoris, debet pœnitentiæ opera ſatisfactoria exequi, orationibusq; illius iuuari. Docemur
item ex iſto capitulo, quàm periculoſa ac euitãda ſit ignorantia eorum, quæ vnuſquiſq; ſe-
cundum ſuæ exigentiam vocatiõis ſcire tenetur, & per quæ auerti poteſt à vitijs, ac allici ad
1. Cor. 14 virtutes, ideo ſcriptum eſt: Qui ignorat, ignorabitur. Et: Quę pręcepit tibi Deus, illa cogita
Ecci. 3. ſemper. Hinc teſte ſancto Ambroſio, Ignorantia eſt maximum peccatum, magnitudine ſ.
Ambro. periculoſitatis, nõ enormitatis. trahit nanq; ad magna ac plurima mala. ¶ Amplius docet
nos præſens capitulum, quàm enorme ſit, ea quæ Deo oblata ſunt, aut offerenda, ſeu ſacerdo
tibus deputata, ſibimet vſurpare, ſubtrahere, aut tenere. Qualiter etiam debeamus nos habe
re ad proximos noſtros, pandit ac iubet, vt nequaquam negemus alicui ſuum depoſitum, niſi
ſi forte ex iuſta cauſa ad tempus, vt ſi furioſus repetat gladium, quem in depoſitũ apud quẽ-
quam repoſuit. Nemini quoq; violentiam inferamus, aut damnum, ſiue calumniam, ſed nec
inuenta bona apud nos reponamus, immo potius fideliter inquiramus, quis ea amiſerit, &
Heſychi⁹ ei prompte ac gratis reddamus, cum dicat *Eſitius: Si quis inuentum nõ reddat, ſimile eſt ra
pinæ. ¶ Poſtremo, dona naturæ, corpus & anima, ratio & voluntas, ſunt quædam depoſita
nobis à Deo commiſſa & credita: ideo ea ab omni peccato & deprædatiõe diaboli diligẽtiſſi
me cuſtodire debemus, verbo & opere proteſtantes, quòd ea à creatore ſuſcepimus, atq; ad
eius reuerentiam ipſis fructuoſe vtentes.

¶ Declaratio literalis cap. VI. Locutusq; eſt dominus ad Moſen, dicẽs: Præci-
pe Aaron. Art. XV.

DE IVGI ſacrificio & alijs multis hoſtijs præſens tractat capitulum. [Locutusq; eſt do-
minus ad Moſen, dicens: Præcipe Aaron & filijs eius:] Hoc eſt, tam ſummo ſacerdoti
quàm ſacerdotibus inferioribus. Moſes autem ex inſtitutione diuina præerat vniuer
ſæ Iſraeliticæ plebi, idcirco & fratri ſuo Aaron pontifici præcipere potuit. [Hæc eſt lex holo
cauſti,] id eſt, ſequens præceptum reſpicit iuge ſacrificium. Diuerſę quippe erant ſpecies ho
locauſtorũ, inter quæ iuge ſacrificium fuit præcipuum. Quod pro cõmuni bono totius ple-
bis offerebatur quotidie, immo bis omni die naturali. [Cremabitur] .i. hoc iubeo vt creme-
tur [in altari] holocauſtorum in atrio [tota nocte vſq; mane.] Iſtud intelligitur de iugi ſacrifi
cio, quod quotidie immolabatur ad veſperam, & per totam noctem comburebatur vſq; ad
auroram: tũcq; imponebatur ſacrificiũ aliud, quod tota die cremabatur vſq; ad crepuſculũ.
Porro ſacrificiũ iſtud fuit agnus anniculus vnus de mane, alter de veſpere: qui duo vocan-
tur qua-

tur q̃si collectiue vnum sacrificium,q̃d & iuge vocatur: q̃a durante cultu veteris testamenti
fiebat q̃tidie,iuxta illud Exodi: Hoc est q̃d facies in altari, agnos anniculos duos p singulos
dies iugiter,vnum agnum mane,& alterũ vespe͏ratq;(vt Iosephus refert)vnus offerebat ante Exo. 29.
solis ortũ,alter ante occasum.[Ignis ex eodẽ altari erit].i.ignis aliunde sumpt᷒, nõ ponetur Iose.li.3.
in altari holocaustorũ:q̃a ignis q post hæc verba descẽdit de cælo,& cõsumpsit sacrificiũ Aa- ant. iud.
ron,de cætero mãsit in illo altari,nec licuit apponere aliũ.Mãsit aũt vsq; ad transmigratio- cap.9.10.
nẽ in Babylonẽ.[Vestiet sacerdos tunica & feminalibus lineis. Tolletq; cineres, q̃s vorans
ignis exussit.] De sacris vestibus pontificis & sacerdotũ,in Exodo tractat,erãtq; octo,secun Exo. 28.
dũ q̃sdã,Vel secundũ Iosephũ & eũ sequẽtes,decẽ,intelligẽdo p vestes etiã ornamenta. Inter Iosf. li. 3.
has vestes,q̃tuor erãt cõmunes inferioribus sacerdotibus atq; põtifici,inter q̃s duę erãt femi ant. Iud.
nalia linea ad opiendum verecundiora,& tunica byssina:de q̃bus duobus textus iste nũc lo cap. 11.
q̃tur. Itaq; secundũ Iosephũ & magistrũ in historijs,q̃n supabundabãt cineres ex cõcremati
one holocaustorũ relicti in altari,sacerdos,ad cuius officiũ hoc spectabat,induit vestimenta
sacerdotalia iã p̃fata:& tollẽs cineres de altari,ponebat eos in pelui iuxta altare,deinde exu-
tis vestib᷒ sacris,alijsq; indutis,forte ad hoc p̃paratis,vel p̃prijs vestimẽtis,cineres efferebat.
Hinc subdit:Tollet cineres q̃s vorãs ignis exussit.i.q̃s ignis,q holocaustũ cõbussit,g̃nauit ex
holocausto.[& ponẽs iuxta altare]cineres ipsos in pelui seu vasculo alio,[spoliabitur].i.ex-
uet se[prioribus vestimẽtis:indutusq; alijs,efferet eos extra castra,& in loco mũdissimo vsq;
ad fauillã consumi faciet].i.ignis incẽdio vsq; ad minutissimas partes cõburet, ne in huma
nũ de cætero veniãt vsum,cum sint reliq̃æ holocausti.Porro locus ille mundissimus,fuit pa-
ratus extra tẽtoria in deserto,q̃diu filij Israel in solitudine erãt.Cumq; tabernaculũ fuisset in
Silo seu alia vrbe,parabat huiusmodi locus mundissimus extra vrbẽ.Cũq; constructũ fuerat
tẽplum,locus talis extra Hierusalẽ erat.[Ignis aũt]de cælo datus,vt dictũ est, [in altari semp
ardebit,quẽ nutriet sacerdos,subijciẽs ligna mane p singulos dies.]Refert Iosephus,q; omni
mane apposuit duo modica ligna igni p̃fato, immo(vt aliq̃ recitãt)ligna illa apposuit,non
q; necessaria erãt ad conseruationẽ ignis illius,q̃m ignis ille cõtinuari potuit absq; lignorũ
additiõe,sed apposuit ea p̃pter Dei p̃ceptũ.Veruntñ q̃uis certissimũ sit, q; Deus oĩpotẽs po-
tuerit ignẽ illũ continuare & conseruare in esse sine lignorũ adiectione,tñ videtur q; ignis il
le ex sua natura id habuit,q; sine lignorũ appositione mãsisset in esse,tum q̃a in litera dr̃,q; sa
cerdos ignẽ illũ nutriuit p ligna apposita,tũ q̃m aliàs(vt apparet)dñs non iussisset ligna ap-
poni:immo si ignis ille nõ indiguit cõseruatione p cõbustibilia,magis fuisset ad gloriã Dei,
q; ligna non fuissent apposita.sic enim omnipotẽtia Dei clarius respleduisset in illo suo effe
ctu tam miro.[Et imposito holocausto desuper,]Lignis enim suppositis igni de mane, po-
suit sacerdos iuge sacrificium matutinũ super ignem. [adolebit adipes pacificorũ:] q̃a post
iugis sacrificij matutini impositionem, cremabantur in eodẽ altari pacificorum adipes ho-
stiarũ.Iuge etenim sacrificium de mane,p̃cessit cætera sacrificia diei illius tanq̃ præcipuum,
quemadmodũ de vespere vltimum fuit tanq̃ respectu aliorũ finale.Pręterea sicut iuge sacrifi Iose.li.3.
cium p communitate fiebat,ita de publico sumptu exhibebat,secundũ q̃d Iosephus p̃testa anti. iu.
tur.Summus aũt sacerdos obtulit illud.[Ignis iste est perpetu᷒,q nunq̃ deficiet in altari.Hæc cap.13.
est lex sacrificij & libamentorũ].i.materiarũ sacrificio adiunctarũ, [q̃ offerẽt filij Aaron co-
ram dño,] q specialiter fuit in tabernaculo, tẽplo,& atrio suo.[& corã altari]holocaustorũ.
[Tollet sacerdos].i.vnus sacerdotum ad quem ab offerẽte delatum fuerit sacrificiũ tale, vt
offerat illud Deo,[pugillum similæ quæ adspersa est oleo,& totũ thus q̃d super similã positũ
est,adolebitq; illud in altari,in monimentum suauissimi odoris domino &c.] Totum istud
in principio secundi capituli scriptum est atq; expositum.[Reliquam autem partem similæ Leuit. 2.
comedet Aaron cum filijs suis absq; fermento.]Ita q; panis ex simila illa factus, non erit fer-
mentatus,q̃d item secundo capitulo continetur. [Et comedet panẽ illum Aaron cum filijs
suis,[in loco*sancto atrij tabernaculi].i.in ipso atrio q̃d sanctũ est. Porro per Aaron & fili- *sanctu
os eius, non solũ intelligũtur persona Aaron & immediati filij eius, sed & successores ipso- arij
rum.[Ideo autem non fermentabitur]simila illa in sua pistratione,[quia pars eius in domi-
ni offertur incẽsum.]Dictũ est nãq; q; pugillũ similæ illius adolebatur super altare, nec erat
pars illa fermẽtata,idcirco nec residuũ eius fermẽtabat,& de hoc assignatæ sunt rõnes in se-
cundi cap,expositione.[Sanctũ sanctorũ erit].i.portio seu oblatio valde sancta.[sicut p pctõ Leuit. 2.
atq; delicto].i.sicut & vna pars hostiæ immolatæ pro pctõ cõmissionis, vna q̃q; pars hostiæ
immolatæ p peccato omissionis,sancta sanctorũ dicunt.[Mares tm̃ stirpis Aaron comedẽt
illud,]non fœminæ sacerdotũ,propter sanctitatẽ sacrificij huius. Vnde à solis viris Deo con
secratis ac spiritalibus erat edendũ.[Legitimũ ac sempiternũ est in generatiõibus vestris].i.
obseruãtia ista legalis iusta est,& p omne tẽpus veteris testamẽti seruãda p successiões poste
rorũ vestrorũ:obseruãtia,inquã,data[de sacrificijs dñi]de q̃bus nũc sermo.[Oĩs q tetigerit il-
la,sanctificabit].i.nemo nisi purificatus & idoneus ad hoc factus, p̃sumet tã sancta sacrificia

tãgere. Vel oĩs q tetigerit illa, sanctificabit. i. ex hoc ipso amplius obligat se deputare ac vacare diuinis. [Loquutus q̃q; est dñs ad Mosen, dicens: Hæc est oblatio Aaron & filiorũ eius, quam offerre debent dño in die vnctionis suæ]. i. quam offerre debẽt in die q̃ Aaron vngetur in pontificẽ, q̃d qñ & q̃liter factum sit, infrà habetur capitulo nono. An aũt filij Aaron aliquid offerebant Deo in die illo, an solum ministrabant patri suo in sua oblatiõe, ibi patebit. [Decimam partem ephi offerent similæ.] Quid aũt sit decima pars ephi similæ, & q̃tum contineat, in p̃cedentis capituli literali expositione est introductũ. Vbi & ista verba cõscripta sunt, [in sacrificio sempiterno] videlicet iugi, [mediũ eius] vtpote similæ huius mediã partẽ, offeret [mane] tẽpore sacrificij matutini illius, [& mediũ vespere] tẽpore sacrificij vespertini, [q̃ simila [in sartagine]. i. patella [oleo cõspersa frigetur. Offeret aũt eam calidã in odorẽ suauissimũ domino sacerdos qui patris iure successerit]. i. iure successionis fuerit sacerdos seu pontifex post Aaron. [& tota cremabitur in altari] quemadmodũ holocausta, ita q nihil ex ea cedat in vsum sacerdotis siue pontificis offerentis. [Omne enim sacrificiũ sacerdotũ] q̃d s. offerunt p̃ seipsis, nõ p̃ alijs. [igne cõsumetur, nec q̃sq̃ comedet ex eo.] Hoc q̃nto capitulo plenius scriptum est atq; expositũ cũ rõnibus suis. [Loquutus est aũt dñs ad Mosen, dicẽs: Loquere Aaron & filijs eius: Ista est lex hostiæ p̃ peccato]. i. p̃ceptum cõcernens sacrificiũ, q̃d p̃ remissione peccati offertur. [In loco vbi offertur holocaustum, immolabitur corã dño] Quemadmodũ enim animal offerendũ in holocaustũ, primo occidebatur iuxta altare in atrio, deinde caro occisa sup altare illud cõburebatur, ita fiebat de aĩali q̃d p̃ pctõ immolabatur. [Sanctũ sanctorũ est. sacerdos q offert] hostiã p̃ pctõ, [cõedet eã in loco sancto in atrio tabernaculi] Dicũt q̃dam q nõ cõedebat eã sub dio seu loco non tecto, puta in atrio, sed in æde seu exedra p̃pinq̃, & forte iuxta cõgruentiã, dispositionẽq; auræ & aeris, poterat eã vel in atrio vel in exedra p̃pe posita manducare. Hoc q̃q; recolendũ, q nõ potuit eã licite cõedere totã, sed pars talis hostiæ incẽdebatur sup altare, immo qñ p̃ propria eã obtulit culpa, aut pro cõ-

Leuit. 4. munitatis pctõ, nihil ex ea cõedit, prout hęc plenius in 4. cap. eiusq; expositiõe p̃habita sunt. [Quicq̃d tetigerit carnes eius, sanctificabitur]. i. si aliq̃d mãducabile tetigerit carnes hostiæ huius, p̃sertim q̃d eiusdẽ sit speciei cũ ea, sanctitatẽ hãc cõtrahet, q mãducari nõ poterit, nisi vt dictũ est de hostia ista, puta à sacerdote in loco p̃fato. Vel sensus est, q nõ licuit alicui hoĩ tangere eã, nisi consecrato & purificato. [Si de sanguine illius vestis fuerit adspersa,] p̃sertim vestis vulgaris, [lauabitur ĩ loco sancto:] tanq̃ q̃ indigna erat attactu sanguinis hostiæ sacrę, sicq; quantũ fieri potest, exprimatur ab ea, q̃d de sanguine illo ei adhæsit. [Vas autẽ fictile in q̃ cocta erat, cõfringetur:] ad innuendũ q nec ipsum fuit cõdignũ tactu sanctæ carnis. Et itẽ ad literã, q̃a vas tale nõ potuit sine sua cõfractione tã fortiter expurgari. Illa aũt pars carnis coquebatur, q̃ in esum sacerdotũ cedebat. [Quòd si vas]. i. olla siue patella, in q̃ cocta fuerit talis caro, [ęneũ fuerit, defricabitur] vt p̃ intẽsam cõfricationẽ remoueatur ab eo, q̃d ei adhęsit de huiuscemodi carne cocta. [& lauabitur aq̃,] vt nihil in eo p̃maneat de sacræ carnis reliq̃s. ¶ Præterea, potest q̃s admirari de istiusmodi iussiõibus, q̃ prima facie ridiculosæ irrõnabilesq; vi-

Guil. Pa. dẽtur. Quocirca primo pẽsandũ, q̃d in libro de fide & legibus scribit Guilhelmus: Deus voluit semp̃ & merito veneratione impẽdi sanctuario suo, & sanctificatis atq; oblatis in eo, iddeoq; eos & ea, q & q̃ tãgerent illa, ex hoc reputari immũda, propter sanctitatẽ reuerentiãq; illorũ. Insup tota lex illa fuit figuratiua spiritaliũ rerũ. Et ista nũc dicta, q̃ in se modici videntur esse vigoris, magna & spiritalia designabãt mysteria, vt in sequẽti dicetur articulo. Ad literã q̃q; Deus p̃ ista pp̃lm suũ distinxit à ritu & obseruãtijs idololatrarũ, q opposito modo se habuerũt circa sartagines & lebetes, in q̃bus idolothyta sua coxerunt. [Oĩs masculus de gñe sacerdotali, vescetur carnibus eius] videlicet hostiæ pro pctõ, vtpote tã sacerdotes offerẽtes q̃ filij eorundẽ, ex q̃ videtur, q vxoribus & filiabus eorũ nõ licuit hoc propter edulij dignitatẽ, vnde subiũgitur, q̃a sanctũ sanctorũ est.] Quod verbũ frequẽter expositũ est. Interdũ vero interior & sacratior pars tabernaculi, dr̃ sanctũ sanctorũ. [Hostia eñ] s. aĩal [q̃ cæditur]. i. mactatur & immolatur [pro pctõ, cuius] hostiæ [sanguis infertur] pro parte [in tabernaculũ testimonij ad expiandũ in sanctuario, nõ cõedetur, sed cõburetur igni.] Istud in 4. cap. scriptũ est plenius: talisq; fuit hostia, q̃ pro pctõ sacerdotũ aut coĩtatis offerebatur, q̃d ibidẽ diffuse tractatũ est. [Hæc q̃q; est lex hostiæ pro delicto]. i. oblatæ pro peccato omissionis. [sancta sanctorũ est]. i. valde sancta, inquantũ ad Dei reuerẽtiã immolata.] Idcirco vbi immolatur holocaustũ, mactabitur & victima pro delicto]. i. hostia ista pro delicto occidetur, & offeretur in atrio & in eius altari, sicut & holocaustũ iuxta modũ de hostia pro peccato commissionis inductũ. [Sanguis eius p̃ gyrũ altaris fundetur.] Alia q̃ de hostia ista dicũtur in litera, ex expositio-

Leuit. 4. ne literali 4. cap. patet. [vtriusq; hostiæ lex vna erit.] Iã duæ leges sunt datę de hostia pro peccato commissionis, & hostia pcti omissionis. Quõ ergo vtriusq; hostiæ erit lex vna? Dicendũ, q vtriusq; extat lex vna. i. cõsimilis, q̃a circa vtrãq; hãc hostiã fuit obseruãtia vniformis, vt patet ex lr̃a ista & p̃inductis. [Ad sacerdotẽ q eã obtulerit, p̃tinebit]. i. cõedetur ab eo, iuxta intel-

intellectũ p̃habitum.[Sacerdos q offert holocausti victimã].i.hostiã q̃ holocaustum vocat, habebit pellem eius.]Nã hostia illa totaliter cõburebatur, excepto q̧ mactata excoriabatur ante concrematione, eiusq́ coriũ extitit sacerdotis offerentis, vt vel tantundẽ participaret de sacrificio Dei, q fuit eius hereditas. [Et omne sacrificiũ similæ, q̊d coqtur in clibano,& qc qd in craticula vel sartagine p̃paratur,eius erit sacerdotis à q̊ offertur].i.q̃litercunq; p̃paret, coq̃tur,siue pistretur sacrificium ex simila,ex q̃ panes fiebant,interdũ in clibano,interdum in patella ac alijs modis,put in expositione secundi patebat capituli, pertinebit ad vsum & esum sacerdotis offerẽtis,dẽpto q̧ pars similæ adolebat ad Dei reuerẽtiã in altari. [siue oleo cõspersa fuerit]simila in sua pistratione aut oblatione,[siue arida mãserit.]Etem qñ ex simi la fiebat oblatio ꝓ pc̃tõ,non conspergebat oleo,vt scriptũ est p̃cedenti cap.[Cũctis filijs Aaron æq̃ mẽsura ꝑ singulos diuidet.]Hoc exponi potest tripliciter:Primo, q̧ vnicuiq; sacerdoti deputanda erat certa & congrua dies,in q̃ ipse sacerdotali vtebatur officio,& ea q̃ obtulit,in vsum suũ redegit.Secũdo,q̧ oblata diuidebãtur sacerdotibus ꝓportionabiliter iuxta eoꝝ indigẽtiã vel laborẽ.Tertio,q̧ hostiæ ad immolandũ adductæ,à vulgo distribuebant sacerdotibus ad ꝓsequendũ ipsam sacerdotalẽ oblationẽ.Distribuebant,inquã,cum q̃dã æq̃litate sine personarum acceptione,sicut seruatur medium æqualitatis in distributiua iustitia. Leuit. 5.

¶Spiritalis eiusdem cap. VI. elucidatio. Arti. XVI.

HAec est lex holocausti.Cremabit in altari tota nocte vsq; mane.Dominus & saluator vnigenitus patris, obtulit se in cruce ꝓ nobis Deo patri in holocaustũ,ex ardẽtissimæ charitatis igne exponens se tali oblationi ac morti. Hoc igitur holocaustum iugiter debet ardere in altari,hoc est,in sublimitate cordis nostri,q̊d est spiritale altare,in q̃ sacrificium laudis,orationis incensum,bona & prompta voluntas,Deo assidue offeruntur:tũc qppe in isto altari holocaustũ illud crematur,dum feruenter atq; gratanter recolimus,quanta filius Dei pro nobis in corpore suo assumpto sustinuit.Id q̃q; agendũ est tota nocte.i.omni tempore vitæ p̃sentis, quæ comparatione vitæ futuræ nox appellatur. Nox etiam defectuositas & ignorantia nostra vocat.Specialiter vero tẽpus tentationis,ꝓsequutionis & aduersitis nox dr̃,in q̃ tempore p̃cipue recurrendũ est ad feruidã & intentã ac stabilẽ dñicæ passionis memoriã.Præterea ipsemet homo deuotus & feruens, holocaustũ est Dei, cuius cultui totũ se cũ omni piæ deuotiõis ꝓmptitudine mãcipat,& nihil sui relinqt sibi,cũ Apl̃o dicẽs:Viuo aũt iã nõ ego,viuit x̃o in me Chr̃s, q̊d veris & sanctis religiosis potissimũ cõpetit. Hoc itaq; holocaustum debet in altari cremari,ita vt homo in ꝓprio corde mactet se Deo, oẽm affectionem puersam & oẽm culpam in seipso suffocans,& igne amoris comburens, q̃m charitas multitudinem,immo & vniuersitatem operit pc̃tõꝝ:hoc est seipsum salubriter abnegare, mortificare, deserere,ꝑdere & odire,sicut ait saluator: Qui odit aĩam suã in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.Ignis ex eodẽ altari erit.i. feruor diuini amoris & sanctæ deuotionis ex corde semper procedere debet & ferri ad Deum,iuxta illud: Concaluit cor meũ intra me,& in meditatione mea exardescet ignis.Vestietur sacerdos tunica & feminalibus lineis: quemadmodum sacerdotes Mosaicæ legis alijs vtebantur vestimentis in ministerio templi,alijsq́ in factis humanis ac cæteris actibus,ita & sacerdotes euãgelicæ legis.Specialiter vero sacerdos & omnis in sacris ordinibus constitutus,induendus est tunica.i.cõuersatione exemplari & iusta,vt cum sancto Iob queat fateri: Iustitia indutus sum. Et q̊d loquitur Esaias,Induit me dñs vestimento salutis,& indumento iustitiæ circundedit me. Apte quoq; per tunicam lineam simplex & innocens vita,seu pura intentio designatur: per feminalia vero,castitas & continentia: quia super omnia est necesse, vt casti, spiritales & sobrij sint, q superdignissimis Christi sacramentis deseruiũt siue cõmunicant,iuxta illud Esaiæ:Mundamini q fertis vasa domini. Tolletq́ cineres quos vorans ignis exussit. Secundum Glossam, cinis est consummatio boni operis.Cineres extra castra efferet Aaron,qa per Christum opera nostra bona patri præsentantur. Dicit etiam Glossa in isto capitulo: Mane incepit passio Chr̃i,qñ in atrio Caiphæ alapis cæsus est, & vsq; ad vesperã ꝓtelata. Tenebris em̃ eã interpolãtibus,in mane & vespere diuidit.Hæc Glossa.Veruntñ alij dicunt, Chr̃m hora duodecima expirasse.Cineres possunt intelligi humiles considerationes propriæ mortalitatis & fragilitatis,igne deuotionis accensæ,q̃ in loco mundissimo sunt custodiendæ,vt altioribus cessantibus actibus,resumãtur.Ignis in altari semper ardebit,de q̊ asserit dñs:Ignem veni mittere in terrã,& qd volo nisi vt accendatur? q ignis est vel spiritus sanctus,vel charitas infusa, sine q̃ nihil est spiritaliter viuũ,Deo acceptũ,& meritoriũ.Indesinẽter ergo ardeat in corde seu voluntate.Quẽ nutriet sacerdos,subijciens ligna mane per singulos dies.Ligna qbus nutrienda,augenda & inflammãda est charitas habitualis,sunt obiecta & considerationes, ex qbus cor inflammatur sancta dilectione,videlicet summa & inuariabilis bonitas Dei,& oĩs ꝑfectio eius.Vniuersa q̃q; beneficia & promissa ipsius, humanitas Christi, & considerationes istoꝝ,quæ omnia assidue applicãda sunt cordi,& imponẽda charitati eiusdẽ,vt nũq̃ deficiat,

Matt. 27. Ioan. 19. Galat. 2. Prou. 10. Iacob. 4. 1. Pet. 4. Ioan. 12. Psal. 38. Iob 29. Esaiæ 61. 1. Petr. 2. Esaiæ 1. Matt. 26. Ioan. 12. Lucæ 12.

immo q̃tidie amplius inardeſcat ignis iſte in mente, oĩſq; affectio, cogitatio, ſermo, opus, omiſſio, q̃ eã poſſunt minuere aut auferre, ꝓrſus abijciant. ¶ Deniq; in nouo teſtamẽto, non ſolũ dicunt ſacerdotes, q ſacramentũ ordinis ſunt ſortiti: ſed & vniuerſi fideles in baptiſmate vncti, q ſeipſos Deo ſacrificant ꝑ obedientiã ſalutarẽ, & hoſtiã laudis ac alia ſpiritalia ſacri-
1.Petri 2. ficia immolant ei, ꝓpter q̊d ſacratiſſimus princeps apl'oꝝ, vniuerſos affatur fideles: Vos autẽ genus electum, regale ſacerdotiũ. Idcirco nũc dicta, oĩbus ſunt ſeruanda. Locutuſq; eſt dominus: Iſta eſt lex hoſtiæ ꝓ pctõ: In loco vbi offertur holocauſtum, immolabit corã dño. In eadẽ nanq; eccleſia, eadẽq; mente, in q̃ Deo offerimus ſpiritalia holocauſta ex ſpõtanea deuotione, offerimus & pniæ opa: & nũc actui latriæ, nũc exercitijs pniæ inſudamus. Per hoc q̃q; inſinuatur, ꝙ pctõr pœnitẽs & cõuerſus placet Deo, ſicut & innocẽs iuſtus. Sacerdos, q offert, cõedet eã: q a ſpiritaliter refici debet actu ſuo virtuoſo, & delectari in eo. Quicq̃d tetigerit carnes eius, ſanctificabit. Per hoc veriſſime p̃figuratũ cognoſcimus, ꝙ q cunq; fide, deuotiõe & charitate tetigerit, cõſecrauerit aut accepit ſacratiſſimũ Chr̃i corpus, ſanctitatẽ cõſeqtur. Si de ſanguine illius veſtis fuerit adſpſa, lauabit in loco ſancto. Hoc q̃ſi ad literam ſeruat eccleſia, dũ corporalia ſeu alia cõſecrato Chr̃i ſanguine tacta, taliter lauat: terrã vero & lapidẽ ea cõtacta, radit ſeu fricat. Ad q̊d deſignãdũ, ſubiũctũ eſt: Vas fictile cõfringet: ꝙ ſi ęneũ fuerit, defricabit. Spiritalius aũt loquẽdo, veſtis adſpſa ſanguine Chr̃i, eſt caro aĩam veſtiẽs, in cuius ore accipitur ſacramentũ altaris: ideo aſſidue & lauanda lachrymis contritionis, & alijs modis purgãda ab omni ſorde & inq̃natione pcti. Vas aũt fictile, in q̃ cocta eſt, confringetur. Per vas factile, homo carnalis, mollis, ad vitia pronus, inſtar terreæ teſtę cito diſſipabilis ꝑ pctã, q ſi Chr̃i corpus acceperit, confringetur. i. ſpiritaliter deſtruetur, q̃m aut indigne accedit, aut poſt ſumptiõem celeriter recidiuat, niſi Deus ꝑ ſpecialẽ affuerit gr̃am. Quod ſi vas æneũ fuerit, defricabitur. Per æneũ vas, hoĩes virtuoſi, q ſpiritaliter fortes ac ſolidi ſunt, intelliguntur: q etſi cũ feruore ac reuerẽtia celebrent ſiue cõmunicent, diſtractiões tñ & negligentias circa tm̃ ſacramentũ incurrũt, ꝓpter q̃s diluẽdas, ꝑ diſciplinas & ſatisfactorios actus defricãt ſeipſos, & corripi ac corrigi nõ dedignãt. Porro ꝑ hoc ꝙ fœminei ſexus pſonæ à ſacræ & oblatæ carnis eſu ꝓhibebantur, q̃d aliud deſignat, niſi ꝙ nihil fœmineę leuitatis ac carnalis impuritatis, in celebrãtibus & cõmunicantibus conſiſtere debeat? Quòd ſi carnes illas oblatas Deus in tanta voluit veneratiõe haberi, cũ quãta reuerẽtia tractãdũ atq; ſumẽdũ eſt corpus ſacratiſſimũ ſaluatoris? Poſtremo ꝑ hoc, ꝙ oblata illa ſacra iuſſit dñs æq̃ menſura ſacerdotibus impartiri, ſignificat, ꝙ eccleſiaſtica bona ſint clericis & miniſtris eccleſiæ cũ æq̃litate iuſtitiæ diſtribuenda, non tam inæq̃liter, vt vnus eſuriat, alter in illis inebrietur, ne dicam luxurietur. Ideo pluralitas beneficioꝝ periculoſiſſima comprobatur. Cæteroꝝ verborum huius capituli ſenſus ſpiritalis, patet ex locis præallegatis, ſicut & literalis eoꝝ ſenſus.

¶Explanatio literalis cap.7. Hæc eſt lex hoſtiæ pacificorum. Arti. 17.

DE ritu & vſu hoſtiaꝝ pacificaꝝ nunc agitur. Et primo de eis quæ pro beneficijs iam conceſſis offerebantur. [Hæc eſt lex hoſtiæ pacificoꝝ, quæ offertur dño: Si ꝓ gr̃aꝝ actione fuerit oblatio]. i. ſi immolatur in gr̃aꝝ actionẽ pro bonis à Deo collatis, [offeret
Leuit. 2. panes abſq; fermento]. i. nõ fermentatos. Nulla enim oblatio q̃ ſuper altare ponebatur, potuit eſſe fermentata, iuxta q̊d ſcriptum eſt 2. cap. Oĩs oblatio q̃ offertur dño, abſq; fermento fiet. de cuius rei cauſis dictum eſt ibi. [cõſperſos oleo]. i. in ſua formatione ſeu piſtratiõe oleatos, cur aũt in ſacrificijs Dei oleum frequẽter admiſcebat, dictum eſt ſæpe, [& lagana azyma
†vncta oleo† lita] ſicut in expoſitione literali ſecundi habetur capituli. Per lagana azyma. i. nõ fer-
Leuit. 2. mentata, q̃dam intelligunt panes latos ac tenues, nõ conſperſos oleo, ſed linitos. Alij ꝑ lagana iſta, intelligunt panem ex ſimila coctum in calida aqua. [coctamq; ſimilam, & collyridas olei admixtione cõſperſas.] Collyridas aliq dicunt eſſe paruos panes de ſimila factos, triangulares aut circulares. Seu vt alij ſcribunt, ſunt panes ꝑtenues, q̃ interdum cruſtulæ appellantur: q̃m quaſi totaliter erant cruſta, parum aut nihil habentes de mica. Certius autem dici
2. Reg. 6 poteſt, ꝙ collyrida ſit idẽ q̊d torta. Vnde pro eo q̊d ſcriptum eſt 2. Regum libro, Partitus eſt
1. Par. 16. Dauid ſingulis collyridam panis vnam: primo Paralipomenon fertur, tortam panis. [Panes
Leuit. 2. q̊q; fermentatos] Hoc intelligendum eſt de panibus immolatis, q non ſuperimponebantur altari, vt in ſecũdi expoſitione capituli dictum eſt plenius. Hos panes offeret ad eſum ſacerdotum cum carnibus, [cum hoſtia gratiarum] quæ ſ. pro gratiarum actione offertur. Vnde ſubiungitur: [quæ immolatur pro pacificis]. i. pro beneficijs datis ad pacẽ & proſperitatem ſpectantibus. [Ex q̃bus vnus pro primitijs offeretur domino.] Quanuis enim plures panes offerebantur, vnus tñ tanq̃ q̃d primitiuũ domino ſpecialiter offerebatur, ita ꝙ ceſſit in vſum ſacerdotis ipſius. ideo ſeqtur: [& erit ſacerdotis,] tamen (vt fertur) in Hebræo habetur, ex oĩbus vnus. Nempe iuxta præhabita in expoſitione ſecundi capituli, panes offerendi poterant quatuor modis parari ſeu coqui, & de ſingulis modis paraturæ, plures panes offerebantur, atq; de quolibet modo vnus panis ſacerdoti pro primitijs tradebatur. [q fundet hoſtiæ ſanguinem

guinem].i.animal mactabit quod domino offeretur.Pro pacificis namq; non solum panes, sed & boues,oues ac capræ immolabantur,vt 3.habetur cap.[cuius carnes comedentur eadem die.]Caro quippe hostiæ pacificæ immolata,in tres partes diuidebat, quarũ vna ad Dei honorem cõcremabatur,alia venit in vsum sacerdotum, tertia in offerentiũ vsum seu esum, cuius rei ratio in tertio articulo est expressa.Eodem igitur die,q̃ immolabat,hæc hostia fuerat comedenda,quantum ad duas partes suas:nec tamen ob hoc fuit vltra mensuram tẽperantiæ comedendum,sed quod remansit,in crastinum comburebatur.Idcirco quod subditur,[nec remanebit ex eis quicquam vsq; mane:]exponẽdum est, ꝙ licite remanere seu reseruari non poterat vsq; ad diem sequentem, ad comedendum. Et videtur textus sonare, ꝙ vsq; ad auroram sequentis diei licuit vesci carnibus hostiæ huius.Sequitur de hostia pacifica q̃ offerebatur ꝓ beneficio impetrando,q̃ dicebatur spontanea & votiua: quia non ita tenemur Deo pro bonis speratis, ꝓmissis aut obtinendis, sicut pro bonis exhibitis. [Si voto] Votum non sumitur hic ꝓ promisso:quia quod ex promissione offertur,ex debito immolatur magis,q̃ quod pro datis beneficijs absq; promissione offertur. Votum ergo nunc ꝓ desiderio sumitur.Itaq; si voto.i.desiderio beneficij adipiscendi, [vel sponte] ex sola deuotione [*quisq̃ obtulerit hostiam]panum aut pecorũ, [eadem similiter edetur die:] si congrue fieri potest,non tñ oportet.Nam subditur:[Sed & si quid]ex ea[in crastinum remanserit,vesci licitum est:]qa tam sacerdos q hostiam mactauit seu obtulit,q̃ q eam sacerdoti obtulerũt,poterant die immediate sequenti residuum mãducare,nõ aũt tertio die. [Si qd aũt tertius inuenerit dies].i.si aliq̃ pars hostiæ huius,inuenta fuerit seu existens tertia die,ꝑ inclusionẽ diei oblationis & diei istius.Et capitur hic,inuenire,extẽse pro existere siue occurrere. Dicitur autem dies seu tempus inuenire, facere aut pati,quod inuenitur,fit aut sustinetur in die seu tempore.[ignis absumet.Si quis de carnibus victimæ pacificorum tertio die comederit, irrita†fiet oblatio].i. non erit Deo accepta,nec consequetur effectum,q̃ ad eum q de ea tertio cõederit die,ideo seqtur:[nec ꝓderit offerenti:]quia & si primo aut secundo die placuit aut obtinuit qd à Deo,per pctũm tertiæ diei meretur eo priuari. Vnde subiungitur: [Quin potius quæcunq; aĩa] .i.quicunq; homo [tali se edulio contaminauerit].i.talem cibum illicite sumpserit,[ꝑuaricationis rea erit].i.ꝑuaricator ꝑcepti,sicq; meretur grã data priuari. Porro si sacerdos solus inde comedisset,non fuisset offerẽti vulgari imputatum:nec sacerdoti, si solus offerẽs inde sumpsisset,nisi aliunde cõmunicassent in crimine illo. ¶Sed quæri potest ratio horũ,cur s.nihil seruari poterat,nec edi in crastino de hostia ꝓ beneficio dato oblata,sicut de hostia pro adipiscendo bñficio immolata? Ad q̃d dici posset, quemadmodũ Origenes in homilia refert respondisse Hebræos,qa non discutit seruus præcepta domini sui, nec rationes eorũ inqrit,sed sola iussione contentus,satagit obedire. Sicq; secundum eos sufficit rñdere,quoniam Deo qui præcepit, sic placuit. Istud tamen ad satisfaciendum infidelibus argumentatoribus non videtur sufficere.Nam &si seruus non habeat ꝑcepta domini sui discutere ex diffidentia,curiositate aut præsumptione,pio tamen desiderio intelligendi ea quę audit,potest humiliter causas scrutari. Vnde & scriptum est: Beati qui scrutantur testimonia eius.Itaq; ad propositum respondere poterimus,ꝙ ad insinuandum de beneficijs iam pręstitis esse regratiandum,mox sine mora voluit dñs oblationem pro eis factam die manducari eodem.Oblationem autẽ factam pro beneficijs recipiendis,posse partim comedi die sequẽti,quoniam propter beneficia illa non tenemur tam indilate Deo regratiari & obseq. Deniq; oblationes istæ pro gratiarum actione, & ex voto, poterant manducari non solũ in atrio seu exedra,sed vbiq; intra Hierusalem. Non enim erit tantæ sanctitatis hæc hostia, vt holocaustum & illa q̃ pro pctõ fiebat,q̃ in sancto loco comedebatur. [Caro q̃ aliqd tetigerit immundum,non cõedetur,sed cõburetur igni.] Hoc exponitur non de quacunq; carne, sed de carne hostiæ pacificæ,de qua nunc sermo.[Qui mundus †est,vescetur ex ea:]qa de carnibus hostiæ huius potuit manducare non solum sacerdos, & ille qui obtulit eã sacerdoti, sed alij q̃q; q inuitabantur ad esum ipsius ab offerente,dummodo mundi essent secundum legẽ:sed immundis nõ licuit,siue fuissent immundi ab intrinseco, sicut leprosus & semine fluens,siue ab extrinseco,vt illi q tangebant immunda. Hinc subditur:[Anima polluta q̃ ederit de carnibus hostiæ pacificorum,pibit de populis suis.Et quę tetigerit immunditiam hoĩs vel iumenti].i.corpus defunctum,vel aliquid horum,quod secundum legem reputabatur immũdum, maculansq; tangentem,de quibus infrà habetur.[siue omnis rei quæ polluere potest,& cõederit de huiuscemodi carnibus,interibit de populis suis:]qm̃ irreuerentiam facit Deo in his q̃ oblata sunt ei.¶At vero q̃d dictũ est,peribit de populo suo,vel interibit de populis suis,quidam,q̃s seqtur Lyra,exponunt sic,ꝙ talis immundus fuerat morte puniendus. Contra quod scribit R.Paulus: Durissimum esset dicere, ꝙ ꝓpter talẽ comestionẽ homo puniret morte. Sed aliter est dicẽdum: Nã in hoc loco vbi dicitur ,peribit &c. intelligitur secundũ Glossam nr̃am,vt talis dicat lupus rapax,nõ ouis Dei. Vnde in q̃pluribus locis,vbi similis sentẽtia ponitur,

Leuit. 3.

*q̃spiã

†fiet ei

Origen.

Psal. 118.

†fuerit

nitur,ſecundum Hebræos intelligiť,tale pc̄tū̃m diuinæ vltioni relinqui,nõ ꝙ per hoĩem capitali pœnæ adiudicetur. Et iſta eſt cõmunior ſententia. Nam & de illo, in cuius domo inueniretur aut appareret quantumcũq; modicum fermenti tempore paſchali, & in ꝗplurib⁹ caſibus leuiſſimis talia verba in veteri lege leguntur, in ꝗbus diuerſimode crimen capitale eſt introducendum. Hæc R. Paulus. Circa hæc dico, quòd per hæc verba, Peribit de populo ſuo, datur intelligi, ꝙ talis peccat mortaliter, contra p̄ceptum agendo vel omittendo. Qui

Heb. 10. aũt peccat mortaliter, mereť mortem æternã, q̃ à ſocietate electoꝝ ſui populi ꝑpetue ſeparatur. Qui vero meretur æternã mortem, mereť etiã mox tolli à vita p̄ſenti, ſeu vita priuari à Deo ſecundum rigorem iuſtitiæ, ꝓut in Sũma cõtra Gentiles aſſerit Thomas. Verumtñ, an ſecundum legem Moſis in talibus fuerit ſemp etiã mors corporalis infligenda, melius ſcire poſſunt Hebræi. Apoſtolus tñ loquitur ad Hebræos: Irritam ꝗs faciens legem Moſis, abſq;

Ibidem. vlla contradictione duobus aut tribus teſtibus moritur. Quanuis hoc non ſit de ꝗbuſcunq; legis tranſgreſſionibus æqualiter intelligendum. Per hoc quoq; ꝙ Gloſſa affirmat, talem nõ eſſe ouem, ſed lupum rapacem, inſinuat ꝙ peccet mortaliter, cum ꝓpter veniale duntaxat non deſinat quis eſſe ouis. Et ꝗuis aliqua talia ſint in ſe leuia, tamen inquantum erant cõtra p̄ceptum Dei, non erant reputanda leuiſſima, immo nec leuia. [Loquutusq́; eſt dñs ad Moſen, dicens: Loquere filijs Iſrael: Adipem bouis & ouis & capræ non cõedetis.] Certum eſt ex p̄habitis, ꝙ iſta tria fuerant animalia immolatitia, & item ꝙ adipes hoꝝ quæ immolabantur, non poterant comedi ab Hebræis. Sed de adipe hoꝝ trium pecoꝝ, q̃ñ nõ offerebanť, poteſt quæſtio eſſe. Tamẽ circa hoc communiter dicitur, ꝙ nec talium adipum eſus licuit eis,

Leuit. 3. quum tertio capitulo ſcriptum ſit: Nec adipem nec ſanguinem om̃ino comedetis, immo ex hoc aliq̃ opinãtur, ꝙ nullius animalis, ſecundum legem comeſtibilis, adipem poterãt manducare. De hoc magiſter in hiſtorijs ait: Nec adipem nec ſanguinẽ oĩno comedetis: q̊d intelligitur de aĩalibus oblatis & aſſignatis, tamẽ propter illud Iudæi ab omni adipe abſtinebãt. Sed verius dicimus, ꝙ dñs adipem q̃ offerri ſolet, ꝓhibuit eis in eſum. Quid ergo faciunt de adipe aĩalis mundi, non oblati, nec morticini, nec à beſtia capti? Forte proijciunt vel dãt alienigenis ad edendum. Sed q̊modo faciũt hoc ſi dñi eſt? id eſt, ſi adeps domini eſſe debet. Iſtud

Auguſt. oppoſuit Auguſtinus. Iudæi tamen nunc comedunt adipem mũdi aĩalis, q̊d offerri nõ licet, videlicet ceruorum, damularum atq; huiuſmodi: adipem vero q̃ ſolebat offerri, nõ cõedunt, ſed habent in varios vſus inſtar adipis morticini. Hæc ibi. Hinc ſubditur: [Adipem cadaueris morticini] vtpote per ſe mortui, & eius animalis quod à beſtia captum eſt]. i. dilaniatum ſiue peremptum, [habebitis in vſus varios]. i. vtemini ad diuerſa, videlicet ad fouendum lumen lucernæ ad vnctiones exteriores, & cõſimilia. Talis etenim adeps nec comedi poterat, neq; offerri, quanuis fuiſſet animalis mundi & immolatitij. [Si quis adipem qui offerri debet in incenſum domini]. i. ad Dei honorem in altari cremari, [comederit, peribit de populo ſuo. Sanguinem quoq; omnis animalis non ſumetis in cibos, tam de auibus q̃ de pecoribus]. i. nullius animalis, ſiue greſſibilis, ſiue volatilis ſanguinem comedetis. [Omnis anima quæ ederit ſanguinem, peribit de populis ſuis.] Ex hoc dicunt quidam Hebræi, ꝙ ſanguis locuſtaꝝ & piſcium non ſit eis prohibitus. Iſta duo præcepta cum rationibus ſuis in expoſiti

Leuit. 3. Ioſe. li. 3. anti. iu. cap. 13. one tertij capituli ſunt tractata. De hoc Ioſephus ait: Omnem eſum ſanguinis eis ꝓhibuit, quia animam & ſpiritum in ſanguine eſſe Moſes putauit, in quo eſus ſuffocati tm̃ intelligitur prohiberi. Tamen intantum prohibuit eſum ſanguinis, ꝙ etiam auem vel feram aucupio, venationeve captam, voluit comedi fuſo in terrã ſanguine & operto. Veruntamen verba hæc Ioſephi ſunt pie intelligenda. Non enim Moſes erronee hoc putauit, vt infrà diceť, nec ex ſe, ſed Deo iubente eſum prohibuit ſanguinis. [Loquutusq́; eſt dñs ad Moſen, dicẽs: Loquere filijs Iſrael, dicens: Qui offert victimam pacificorum dño]. i. bouem, ouem aut capram, [offerat ſimul & ſacrificium. i. libamẽta eius.] hoc eſt, ea quę cum tali animali pariter ſolent offerri, vt ſunt panis & oleum ei miſcendũ, ſeu potius mixtum aut ſuperlitũ. [tenebit] offerens vulgaris [manibus adipem hoſtiæ]. i. animalis oblati, [& pectuſculum] eius. Sacerdos q̊q; adſtans, ſuppoſuit manus ſuas manibus offerentis, vt ſic actus ille fieret Deo acceptior. [Cumq́; ambo oblata domino conſecrauerit]. i. deputauerit quaſi ſpecialiter ei offerenda, [tradet ſacerdoti] vt proprijs manibus immolet ea. [qui adolebit]. i. incendet [adipem ſuper altare] holocauſti in atrio. [Pectuſculum autem erit Aaron & filiorum eius,] ad comedendum. [Armus q̊q; dexter de pacificoꝝ hoſtijs cedet in primitias ſacerdotis] offerentis. i. tanq̃ p̄cipuum q̊d dabitur ei ad vſum & eſum ipſius, [qui obtulerit ſanguinem & adipẽ filiorum Aaron]. i. ſacerdos ex ſtirpe & numero poſteroꝝ ipſius Aaron, q̃ modo prætacto obtulerit adipem & ſanguinẽ pecoris immolati. [habebit armũ dextrũ in portiõe ſua: pectuſculũ em̃ eleuationis] q̊d ſ. ſacerdos leuabat cũ manibus eius qui tenebat adipem, atq; pectuſculum hoſtiæ ſuæ, ſicut iam dictum eſt, [& armum ſeparationis,] id eſt, armum dextrum, q̃ diuidebať de corpore animalis oblati, vt daretur ſacerdoti in eſum. [tuli à filijs Iſrael de hoſtijs

corum

torum pacificis].i. auferri inde præcipio, & præcipere ante decreui, cætera vero in offerentium vsum venerunt.[& dedi Aaron sacerdoti & filijs eius] sacerdotibus [lege perpetua,] id est,iussione duratura,[ab omni populo Israel] per omne tempus cultus veteris testamenti. Consequenter fit recapitulatio prædictoꝝ in diuersis capitulis.[Hæc est vnctio Aaron & filioꝝ eius.] Per vnctionem quidã intelligunt oblationem, q̃d videt extraneum. Idcirco per vnctionem potest intelligi ꝓuisio seu delinitio ista,qua dñs tam benigne prouidit sacerdotibus suis de necessarijs,per q̃d deliniuit & dulciter vnxit corda eoꝝ. [in cæremonijs dñi].i. in obseruantijs sacrificiorum legalium ad cæremonialia pertinentium.[die quo obtulit eos Moses].i.præsentauit seu præsentare instituit diuino cõspectui. [vt sacerdotio fungerētur, & quæ præcepit dominus eis dari à filijs Israel] de sacrificijs eorum,[religione,] id est,obseruantia religiosa, quæ est latriæ actus, [perpetua in generationibus suis. Ista est lex holocausti,] de quo dictum est primo capitulo. [& sacrificij pro peccato] commissionis, [atq; delicto,] de quo sacrificio scriptum est quarto capitulo.[& pro cõsecratiõe].i.iustificatiõe per sacrificia obtinēda,vel de consecratiõe offerendorum,[& pacificoꝝ victimis,] de quibus habitum est capitulo tertio, & in isto. [quæ] sacrificia [constituit dominus Mosi].i. notificauit,præfixit,offerriq; iussit,constituit inquam [in monte Sinai,quãdo mãdauit filijs Israel] per Mosen,[vt offerrent oblationes suas dño,] id est,sicut Deo & domino summo,[in deserto Sinai,] quia in illo deserto situs est mons ille,& in illo monte mandauit hæc, atque in illo deserto cœperunt filij Israel ista offerre. Præterea super illud, Tenebit manibus adipem, scribit Lyra: Sacerdos supponebat manus suas manibus offerētis, sicq; istud superpositum manibus suis eleuabat ad cælum,deinde retraxit versus terram,postea ad quatuor partes orbis:ad denotandum ꝙ offerebatur ei,qui est dominus cæli & terræ, sicq; fuissent ibi sex motus.Sed his contradicit R.Paulus,& dicit:Sacerdos in huiusmodi oblatiõibus faciebat quatuor motus tantum,videlicet eleuare versus cælum, & retrahere versus terrã, & mouere antrorsum,ac trahere retrorsum. Et ita in huiusmodi motibus fiebat proprie signum crucis. Hæc Rabbi Paulus. ¶Circa quod dici posset, quòd per talem cruciformem sacrificij motionem duo designabantur:Vnum,ꝙ ei offerebatur,qui ꝑ mundi redemptiõe fuerat crucifigendus. Aliud, quòd sacrificium illud præfigurauit sacrificium illud saluificum, pro communi salute in cruce oblatum. Præterea, ad intelligendum præhabita, oportet aduertere, quod in prima Secundæ,quæstione centesimasecunda scribit Thomas: De hostijs,inquiens, pacificis in vsum sacerdotis cedebant pectusculum & armus dexter, ad excludendum quandam diuinationis speciem, quæ spatulamantia nuncupatur:quia in spatulis immolatorum animalium diuinabãt,& similiter in osse pectoris:ideo duo ista offerentibus subtrahebant, sacerdotibusq; dabantur.Per quod etiam designatur,quòd sacerdoti necessaria erat sapientia cordis,ad instruendum populum:quod significabatur per pectus,quod tegumentum est cordis: & etiam fortitudo animi,ad sustinendum defectus inferiorum, quod insinuabatur per armum dextrum. Hæc eadem Alexander super tertium, & Guilhelmus libro de fide & legibus scribunt. Cæterorum quæ in isto habentur capitulo, rationes & causæ,in præinductis articulis pro maxima parte habentur.

Leuit. 3. R.Paul⁹.

¶Spiritalis elucidatio eiusdem capituli septimi. Art. XVIII.

HAec est lex hostię pacificoꝝ, q̃ offert domino.] Debemus & nos pacificas,salutaresq; hostias Deo assidue cum omni deuotiõe offerre,tanto plus quàm olim Iudęi,quanto maiora & plura beneficia nobis desuper sunt collata per Christum tempore euangelicæ legis & gratiæ,quàm Iudæis sub lege timoris ac rigoris iustitiæ: nempe quæ tunc danda aut fienda per Christum ꝓmittebantur, iam nobis exhibita sunt atque impleta per ipsum, sicut ait Ioannes:Lex per Mosen data est,gratia & veritas per Iesum Christum facta est.Itaq; pro beneficijs nobis à Deo per dominum Iesum concessis, tam generalibus quàm specialibus,offerre debemus panes absq; fermento conspersos oleo,intelligendo per panes obseruãtias præceptoꝝ,quæ bene reficiunt mentē,& sine quibus nihil spiritaliter sapit, Deove placet:quoniam qui nõ implet mãdata,nequaquam spiritaliter viuit nec diligit,sed mortuus est:estq; ingratũ spirituisancto quicquid obtuleris ei,si neglexeris id,ad q̃d teneris:immo si quis in vno offendat,factus est omnium reus. His obseruatiõibus præceptoꝝ nullatenus est miscendum fermentum malitię aut nequitiæ,nulla impietatis corruptio,sed in sanctitate & iustitia,sancto & iusto seruiendum est Deo. Oleum vero pietatis semper miscendum est, vt in primis vnusquisq; misereat animæ suæ, & proximis suis tam in spiritali inopia, q̃ in corporali indigentia cõpatiatur,atq; pro posse celeriter ac feruenter auxiliet.Sicq;,sicut in omni opere creatoris misericordia & veritas,iuxta censuram sapientiæ eius cōtemperantur,ita in nostris quoq; actibus misericordia & iustitia per veram cõmisceant discretionem. Offeramus etiã lagana azyma.i.superogatiõis opera ꝑ charitatē lata ac lucida, vsq; ad Deũ, proximosq; extēta. Quēadmodũ eñ q̃tidie tot saltē venialibus inuoluimur culpis, ꝙ vniuersas

Ioann. 1. Apoc. 2. Bernar. Iaco. 2. Lucæ 1.

Psal. 18. & singulas distincte cognoscere, deplorare & emendare nõ possumus, sed orare egemus, Ab occultis meis munda me dñe: sic omni die festinemus infatigabili corde etiam opera bona vltra debitum innumerabilia exercere, meditãdo, feruendo, & adspirãdo, ad Deum loquendo, & forinsecus exequendo quæ pia & iusta sunt. Qui hoc agit, lignum, fœnum & stipulam non colligit. [Coctamq; similam]. i. contemplationem purissimam, igne feruentis amoris accensam, quæ cõtemplatio finis est præcedentium actionum, [& collyridas olei admixtione consperfas]. i. affectus sanctæ charitatis præferuidos, ita vt tota mente simus zelo diuini honoris ac fraternæ salutis accensi: & sicut collyrida circularis est formæ, sic isti affectus, instar motus circularis, reuertantur in Deum ex quo procedunt. [Panes quoq; fermentatos.] Hic fermentum in bono accipitur, qm̃ bonum præstat saporem pani, sicut in Euãgelio vbi

1. Cor. 3.

Matt. 13. habetur: Simile est regnum cælorũ fermento &c. Panes ergo sic fermẽtati, sunt pœnitentialia exercitia, quibus austeritas est permixta, quæ malæ voluptatis inficiẽtem excludit saporem. [ex quibus vnus pro primitijs offertur domino.] Tria nanq; ponunt opera satisfactionis, ad quæ cætera reducuntur: videlicet, Oratio, eleemosyna, ieiunium, inter quæ oratio est panis præcipuus. Qui & specialiter Deo offertur, cũ sit assensus mentis in Deum, petitioq; decentium à Deo, & per eam Deus potissime honoratur. [Et erit sacerdotis,] quia ad sacerdotem, confessorẽ maxime, pertinet orationi vacare, & pro pœnitentibus exorare. Qui autem Deo super suis beneficijs regratiatur, ita hoc agere debet, vt non omittat pro quotidianis suis præteritisq; peccatis opera pœnitentialia adimplere, ne quasi securus de venia, per negligentiam & incustodiam resoluatur. [Qui] sacerdos [fundet hostię sanguinem] hoc est, sacrificia regratiantis offeret Deo, eum rogando pro sibi commissis, vt eorum spiritualia sacrificia acceptare dignetur, quoniam inter Deum & populum cõstitutus est medius. [cuius carnes eadem comedentur die.] hoc est, de ipso sacrificio gratiarum actionis & laudis, ipse qui Deo regratiatur, debet se immediate spiritualiter reficere, nec actũ tam virtuosum dif-

Psal. 36. ferre, sed delectari in dño, ei omni die quasi de nouo gratias referendo. [Si voto vel sponte quisquam obtulerit hostiam,] id est, si quis laudem & gratiarum actionem immolat Deo pro beneficijs impetrandis, eodem die in talibus actibus delectari debet in domino. Quod tamen parumper potest differri, sed non nimis diu, quoniam beneficia iam collata conseruare non valemus, nisi gratiã permanendi & proficiendi in eis dominus largiatur. Etenim non progredi, & non proficere, est regredi atq; deficere. Quod significatur per hoc, q tertio die non licet inde comedere. Nam opus bonum, opportuno tempore seu hora præfixa est exequendum. Et si nimium differatur, non acceptatur. [Caro quę aliquid tetigerit, immundũ, non comedet]. i. homo qui peccatis cõsentit, & alienis cõmunicat vitijs, Christo nõ incorporat, nec est cibus ecclesię, sed igni tradet Tartareo. [Anima polluta quæ ederit de carnibus hostiæ pacificorum, peribit.] Per hoc insinuat, quàm enormiter peccet, qui ad Christi mensam accedit non emundatus. ¶ Postremo, per pectusculũ nõ solũ sapientia, sed etiã pietatis compassio & charitatis affectio designant, quæ esse debent excellenter in sacerdote: similiter fortitudo atq; iustitia, quæ per armũ dextrum significantur. De spirituali autẽ significatiõe adipis & sanguinis, & cur nõ debuerant mãducari, atq; de cæteris, quorũ spiritualizatio seu moralizatio nunc transilitur, iam frequenter est dictum.

¶ Declaratio literalis cap. VIII. Locutusq; est dominus ad Mosen, dicens: Tolle Aaron. Art. XIX.

Exo. 28. & 29. Consecratio sacerdotum, summi videlicet sacerdotis seu pontificis, & inferiorum sacerdotum, hoc loco describitur. Et ea quæ dominus in Exodo fieri iussit, in isto ac sequẽti capitulis recitant executioni mãdata. Vnde & horum duorũ sensus capitulorũ, ex illorũ expositiõibus pro parte maxima innotescit. ¶ Deniq;, vt dicẽda nunc clarius pateãt, pensandum q̃d S. Thomas in prima secundæ, quæst. 102. cõscribit: Sicut populus Israel instituebat ad cultum Dei per circũcisionem, ita ministri, puta Leuitæ & sacerdotes ac põtifex, per aliquam specialem purificationem vel cõsecrationem. Vnde & separari ab alijs iussi sunt, quasi specialiter ad cultum Dei præ alijs deputati. Et totum quod circa eos fiebat in eorũ institutione & consecratione, ad hoc pertinebat, vt ostenderetur eos habere quandam prærogatiuam puritatis, virtutis ac dignitatis. Ideo in institutione ministrorũ tria fiebant. Primo eñ purificabãtur, secundo ordinabãtur & cõsecrabãtur, tertio applicabãtur ad ministerij vsum. Purificabãtur autem cõmuniter omnes per ablutionẽ aquæ, & per sacrificia quædã. Specialiter vero Leuitæ radebãt omnes pilos carnis suæ. ¶ Porro consecratio põtificis & sacerdotum fiebat hoc ordine. Nam postquã abluti erant, induebãtur quibusdã specialibus vestibus sacris, ad eorũ officia pertinentibus, ad designãdum dignitatem ipsorũ. Specialiter vero pontifex oleo vnctionis vngebatur in capite, ad ostendendum q ab ipso diffundebatur potestas consecrandi ad alios, sicut oleum à capite deriuatur ad inferiora. Leuitæ autem non habebant aliã consecrationem, nisi quòd offerebantur domino à filijs Israel per manus põtificis, qui

qui orabat pro eis. Minorum vero sacerdotū solæ manus cōsecrabātur, quæ erant ad sacrificia applicādæ, & de sanguine aīalis oblati tangebaṫ extremū auriculæ dextræ ipsorum, & pollices pedis ac manus dextræ, ad demonstrādum ꝙ deberēt esse obediētes legi Dei in oblatiōibus sacrificiorum, q̄d significabaṫ per intinctionē auris dextræ: ꝙ item esse deberēt prompti atq; solliciti in executiōe sacrificiorum, q̄d significaṫ in intinctiōe pedis & manus dextræ. Adsperge- banṫ etiā & vestimēta eorum sanguine animalis oblati in memoriā sanguinis agni, per quem fuerunt de Aegypto liberati. Insuper offerebātur in eorum cōsecratione sacrificia ista: vitulus pro peccato, & aries in memoriā oblationis Abrahæ, cuius obedientiā pōtifex imitari debe bat: & aries cōsecratiōis, qui erat quasi hostia pacifica in memoriā liberationis ex Aegypto: canistrū quoq; panum, in memoriā mānæ. Pertinebat vero ad applicationē ministerij, ꝙ su- per manus eorum ponebanṫ adeps arietis & torta panis vnius & armus dexter, ad demonstrā- dum, ꝙ accipiebāt potestatem offerēdi talia dño. Leuitæ aūt applicabātur ad ministerium, per hoc ꝙ intromittebātur in tabernaculū fœderis, quasi ad ministrādū circa vasa sanctua- rij. Postremo figuralis horum ratio fuit, q̄m hi qui cōsecrādi sunt ad spūale ministeriū Christi, debent primo purificari per aquā baptismi ac lachrymarum in fide passiōis Christi, quod est quasi sacrificiū purgatiuū & expiatiuū. Debent q̄q; radere oēs pilos carnis. i. vniuersas co- gitatiōes abijcere, atq; ornari virtutibus, & cōsecrari oleo Spūssancti, adspersione quoq; san guinis Christi, & sic debent esse intenti ad spūalia ministeria exequenda. Hæc Thomas. Ex quibus faciliter patebunt sequentia. [Locutus est dñs ad Mosen, dicens: Tolle Aaron cum fi lijs suis,] qui tūc quatuor erāt, videlicet Nadab & Abihu, Eleazar & Ithamar. Et q̄n hæc dice banṫ, nōdum fuerunt sacerdotes. [vestesq; eorum] sacerdotales & pōtificales, [& vnctiōis oleū, vitulum pro peccato] Aaron & filiorum eius, vel solius Aaron, offerendū. ¶ Circa q̄d etiā Tho mas scribit: Vitulū pro peccato, in memoriā remissiōis peccati Aaron circa cōflationē vitu li, sed quemadmodū super Exodū scripsi, q̄n dñs primo iussit hæc, nōdum cōmiserat Aaron hoc peccatū. Memoria q̄q; ꝓprie est præteritorum: ideo in memoriā remissiōis illius peccati, nō iubebaṫ offerri hic vitulus, sed pro remissiōe aliorum peccatorum Aaron, & forsan etiā filiorum ipsi⁹. [duos arietes, canistrū cum azymis]. i. panibus nō fermentatis. [Et cōgregabis oēm cœ tum] populi [Israel ad ostium tabernaculi,] puta in atrio, ita ꝙ extra tabernaculum stabāt. [Fecitq; Moses vt dñs imperauerat, cōgregataq; omni turba ante fores tabernaculi, ait: Iste est sermo quē iussit dñs. Statimq; obtulit Aaron & filios eius]. i. Deo præsentauit, & statuit eos iuxta altare holocausti in ꝑsentia oīm, vt vniuersi cōspicerent modū cōsecratiōis, sacrifi cijq; eorum, & mirabilia Dei mox fienda, sicq; haberēt eos in maiori reuerētia, & scirent ꝙ to- tum esset à Deo, nō ex ambitiōe humana. Sicq; Deū in suis effectibus ac ministris venerarent tur, & prompti essent de cætero ad offerendū quæ lex ꝑcepit. [Cumq; lauisset eos] Nō est pu- tandū, ꝙ totum eorum corpus nudū corā populo lauerit, sed lauit manus eorum & pedes, ad de- signādum ꝙ ministri tēpli debēt esse sancti in actiōibus atq; effectiōibus suis, immo in omī sua cōuersatiōe. [vestiuit pōtificem,] scilicet Aaron tunc in pōtificem protinus cōsecrandū, [subucula linea.] Hoc fuit primū & infimū ornamentū pōtificis, q̄d in Exodo vocaṫ tunica linea, & erat alba camisia, nisi ꝙ feminalia erāt inferiora hac veste, [accingens eum balteo] super tunicā lineā, quæ quasi * superpliciū erat, & sup vestes vsuales induta. [& induens eum tunica hyacinthina] sup balteū illum, [& desup *superhumerale imposuit, q̄d adstringēs cin gulo, aptauit rationali, in quo erat doctrina & veritas. Cidari q̄q;]. i. mitra [texit caput. Et super eā contra frontē posuit laminā aureā consecratā in sanctificatiōe]. i. deputatā pontifi- ci in signū sancti officij sui ad Dei honorē, vel consecratā in sanctificatiōe sua formaliter, q̄ huic laminæ debebaṫ, quemadmodum pontifex vnctus est in vnctiōe ei debita. Tanguntur hic breuiter vestimenta & ornamenta pōtificis q̄rum aliqua inferioribus sacerdotibus erāt cō- munia. Et oīa ista sup Exodū diffuse exposita sunt. Sed q̄a expositio ista ab illa forsan apud quosdā disiuncta erit, quæ dicta sunt ibi, possunt nunc partim breuiterq; resumi. Itaq; in pri ma Secundæ quæst. 102. loquiṫ Thomas: Pontifex habuit nouē ornamēta. Primo eīm habuit vestē lineā. Secūdo tunicā hyacinthinā, in cui⁹ inferiori extremitate circa pedes pēdebāt tin tinnabula, vt audireṫ son⁹ ingrediētis. malaq; punica facta ex hyacintho & purpura, coccoq; bis tincto & bysso retorta. Tertio habuit suphumerale, q̄d texit humeros & anteriorē corpo ris partē vsq; ad cingulū, q̄d fuit ex ꝑfatis materijs. Quartū, fuit rōnale ex eadē materia con- stās, q̄d erat quadratū, & ponebaṫ in pectore, in quo rōnali erāt duodecim lapides preciosi, ꝑ quatuor ordines distincti, in q̄bus sculpta erāt noīa duodecim filiorum Israel, ad designādum ꝙ iugiter esset ꝓ eorum salute solicitus. In rationali q̄q; mādauit dñs poni doctrinā & verita- tem, q̄m quædā pertinentia ad veritatē iustitiæ & doctrinæ, scribebātur in illo rationali. Iu- dæi vero fabulātur, ꝙ in rationali erat lapis, qui per diuersos colores mutabaṫ, secundum di uersa quę filijs Israel debebāt accidere. Quintū fuit balteus, ex ꝑdictis quatuor materijs factus. Sextum tiara, hoc est, mitra de bysso. Septimū lamina aurea, pendēs ante frontē pōtificis, in qua

Exod. 32. Exod. 28. Exo. 28.

qua nomē dñi tetragrāmaton ſcriptū fuit. Octauū, feminalia linea ad operiendū turpitudi
nis carnē, qñ accederet ad ſanctuarium vel altare. Ex his octo, ſacerdotes inferiores habebāt
quatuor ornamēta, videlicet feminalia, tunicā lineā, balteū & tiarā. Veruntñ aduertēdum, ꝙ
Ioſephus & eum ſequētes, dicunt fuiſſe decē ſacerdotalia ornamēta. Et ſex fuiſſe pōtifici p-
Ioſe. li. 3 pria, ſ. tunicā hyacinthinā, ſuphumerale, rationale, balteū, mitrā hyacinthinā ſeu cidarim,
ant. iud. & aureā laminā. Nēpe vt Ioſephus docet, duplex extitit balteus, vnus ſacerdotū, alter pontifi
cap. 13. cis. Duplex q̊q; tiara: vna pontificis, alia ſacerdotum. Nā mitra ſacerdotum fuit de byſſo, mi
tra pontificis de hyacintho, quæ in capite pontificis ponebāt ſupra mitrā byſſinam. [Tulit]
hoc eſt, Moſes accepit [& vnctionis oleum quo liniuit]. i. vnxit, [tabernaculū cum omni ſu
pellectili ſua:] hoc eſt, cum attinētiis ſuis & contētis in eo, puta cū vaſis ſuis & altari thymia
matis. Fiebat autē vnctio hoꝝ non per totā ſuperficiē eorundē, ſed in partibus certis, digi-
to tincto in oleo, & ex eo liniēte partes huiuſmodi. [Cumq́; ſanctificās adſperſiſſet altare ſe-
ptem vicibus:] Hoc intelligit de altari holocauſti q̊d erāt in atrio, q̊d ſanctificauit ſeu conſe
crauit de ſanguine hoſtiæ, illud ſepties adſpergēdo, [vnxit illud] in aliqbus partibus modo
prætacto, [& oīa vaſa eius, labrumq́; cū baſi ſua ſanctificauit oleo] vnctionis. Qualiter oñia
iſta ſunt facta, in Exodo dictū atq; expoſitū eſt. [Quod fundēs ſup caput Aaron] hoc eſt, ali-
Exo. 30. quid de oleo illo fundēs ſup caput pontificis, [vnxit eum] in p̄ſulē, [& cōſecrauit] ad exercē-
dum pontificale officium. Vnxit etiā manus ipſius. [Filios q̊q; eius oblatos cōſecrauit] dño,
[veſtiuitq́; tunicis lineis] ſtrictis, de qbus p̄dictum eſt: [& cinxit balteis] ſuper tunicas. [impo
ſuitq́; mitras] byſſinas eoꝝ capitibus, [vt iuſſerat dñs. Obtulit & vitulum pro peccato] ipſius
Aaron, & forſan etiā pro peccato filioꝝ] ipſi⁹. Nā ſubdit: [Cumq́; ſuper caput ei⁹ poſuiſſent
Aaron & filij eius manus ſuas.] Quid autē talis impoſitio manuum deſignabat, in primi ca-
pituli expoſitione eſt habitū. [immolauit eum] qui adhuc ſacerdotali fungebāt officio, qm̄
Aaron & filij eius nondū erāt plene conſecrati & cōfirmati in illo officio. Conſecratio nāq;
Exo. 29. eoꝝ durauit ſeptē diebus, vt in Exodo habet: atq; vt Ioſephus ſcribit, reiterabāt quotidie
Ioſe. li. 3 infra tot dies. [hauriēs ſanguinē] hoc eſt, vituli illius immolati ſanguinē partim colligens,
An. Iud. ſiue in vaſe ſuſcipiens. [& tincto digito] ſuo in ſanguine illo, [tetigit cornua altaris] holo-
cap. 11. cauſti, iuxta q̊d vitulum mactauit & obtulit, [per gyrum.] immo cū dictū ſit de vitulo qui
offerebāt pro ſacerdotis peccato, ꝙ de ſanguine eius inferebāt in tabernaculū teſtimonij,
Leuit. 4. & de eodē ſanguine ponebāt ſup cornua altaris thymiamatis, ita & de ſanguine vituli hui⁹
fiebat. [Quo] holocauſtoꝝ altari [expiato] hoc eſt acceptabili facto, [& ſanctificato] p vn-
ctionē & ſanguinis linitionē, q̊d fiebat ſeptē dieb⁹, vt in Exodo cōtinet. [fudit reliquū ſangui
Exo. 26. nē] vituli immolati [ad fundamēta eius. Adipē vero q erat ſuper vitalia, & reticulū iecoris,
duosq́; renūculos cū aruinulis ſuis, adoleuit ſuper altare, vitulū cū pelle & carnib⁹ & fimo cre
mās extra caſtra, ſicut p̄ceperat dñs.] Iſtud totū cū rōnib⁹ ſuis expoſitū eſt 4. cap. qa de parti-
bus & inteſtinis vituli huius fiebat, ꝓut ibi debere fieri ſcriptū eſt. [Obtulit & arietē in holo-
Leuit. 1. cauſtū.] Iſtū arietē imolauit Moſes in reuerētiā maieſtatis diuinæ ꝓ Aaron & filijs ei⁹. Fiebat
quoq; de iſto arietis holocauſto, quēadmodū añ, p̄ſertim 1. caplo, ſcriptū eſt eſſe agēdū de ho
locauſto. ideo lr̄a plana eſt ex dictis ibidē. ¶ Deniq; cōgruo ordine facta eſt iſta oblatio. Pri
mo eñi neceſſe eſt Deo recōciliari p dimiſſionē peccati: q̄ facto, aptus eſt hō Deū ſynceriter
honorare. [Obtulit] Moſes [& arietē ſecundū] duos etem̄ arietes iuſſus fuit accipere. [in cōſe
crationē ſacerdotū: qm̄ aries iſte ſpecialiter offerebāt, q̄ten⁹ per ſanguinis eius adſperſionē &
linitionē Aaron & filij eius cōſecrarent in ſacerdotes, ideo ſequit, [poſuerūtq́; ſup caput eius
Aaron & filij ei⁹ man⁹ ſuas. Quē cum imolaſſet] Moſes, [ſumēs de ſanguine eius, tetigit]. i. li-
niuit [extremū auriculæ dextræ Aaron, & pollicē man⁹ ei⁹ dextræ, ſimiliter & pedes. Obtulit
& filios Aaron] dño, nō ita ſicut vitulos atq; arietes. Nā filios Aaron dr̄ obtuliſſe, inq̄tū diui-
næ maieſtatis oculis eos p̄ſentauit atq; adduxit, vt dño in ſacerdotes cōſecrarent. [Cumq́; de
ſanguine arietis imolati tetigiſſet extremū auriculę ſinguloꝝ dextrę, & pollices man⁹ ac pe
dis dextri, reliquū fudit ſup altare p circuitū.] Quid aūt linitio partiū haꝝ ſignificauit, nunc
Ezo. 29. in iſto articulo, & ſuper Exodū inductū eſt. [Adipē vero & caudā] huius arietis, [oēmq́; pin-
guedinē q̄ operit inteſtina, reticulumq́; iecoris & duos renes cum adipibus ſuis, & armo de-
xtro ſeparauit]. i. ſeorſum poſuit Moſes. [Tollens autē de caniſtro azymoꝝ]. i. ex ſporta in
qua erāt azymi panes, [q̊d erat corā dño, panē abſq; fermēto & collyridā cōſperſam oleo, la-
Leuit. 7. ganumq́;] q̄ vocabula circa exordiū expoſitiōis 7. cap. fuerūt expoſita. [Poſuit ſuper adipes
& armū dextrum] q̄ de ariete iſto ſeorſum poſuerat, [tradēs ſimul oīa iſta Aaron & filijs eius]
Per q̊d authoritate & vice Dei cōtulit, ſeu cōferri mōſtrauit eis poteſtatē accipiēdi iſta à ple
be. tanq̄ diceret: Accipite poteſtatē ſumēdi iſta à populo, q̄dā ad immolādum à dño, quædā
ad eſum veſtrū ſeu vſum. [q poſtq̄ leuauerūt ea corā dño,] quaſi ad recognoſcēdum poteſta-
tem hanc ſibi à Deo collatā, atq; ad regratiādum ſuper hoc dño, & itē ad rep̄ſentādum & ex-
orādum vt dñs eoꝝ miniſteria acceptaret, in ſignum quoq; obediētiæ ſuæ ad Dei honorem.

¶ Por-

¶Porro magister in historiis addit: Cū Aaron & filij eius tenerēt illa in manibus, Moses superposuit oībus pectusculū. Vnde & pectusculū eleuatiōis dictū est, qa oībus suppositū fuit: in signū tñ, ꝙ superior oīm est sapiētia, quę ꝑ pectus exprimit. Legit etiā sic vocatū propter offerentiū eleuationē. In pacificis qppe & salutaribus hostijs offerētes, primo eleuabāt armū & pectus corā dño, deinde tradebāt eos sacerdotibus tanq̄ partes eis à dño assignatas. Armus vero seu humerus dexter dicebat separatiōis, qa in separatiōe mēbroꝝ hostiæ, primus ab ea separabat, & qa in partē sacerdotū illū Moses separauit, tanq̄ mēbris cæteris digniorē. Dicūt etenī quidā, ꝙ in formatiōe corporis animalis in vtero matris, à dextero humero inchoat. Hæc ibi. [rursum suscepta de manibus eoꝝ adoleuit]. i. cremauit ea Moses [sup altare holocausti, eo ꝙ cōsecratiōis esset oblatio:] hoc est, sacrificiū Deo oblatū pro cōsecratiōe sacerdotum, ideo ad Dei reuerentiā cremabat. Vnde subiungit: [in odorē suauitatis sacrificij * domino:] qa sic placuit ei. [tulitq̄]. i. Moses in manu sua accepit, & [pectusculum] pręfati arietis, [eleuās illud corā dño,] in recognitionē & gratiaꝝ actionē, ꝙ illud fuit suo vsui diuinit⁹ deputatū. Hinc subdit: [de ariete cōsecratiōis in partē suā.] qa de ariete pro sacerdotū cōsecratiōe oblato, hoc cessit in partē Mosis tanq̄ sacerdotis, sicut deinde in alijs sacrificijs cesserunt pectuscula in partē Aaron, filiorumq̄ eius. [sicut p̄ceperat ei dñs.] Hoc nāq̄ in Exodo legit Deus ei iussisse. [Assumēsq̄ vnguentū] Hoc vnguentū vocat oleū vnctionis in Exodo. [& sanguinē q erat sup altare] quē miscuit oleo. Miscuit q̄q̄ aquas fontiū, vt in Scholastica fert historia. [adspersit sup Aaron & vestimēta eius, & sup filios illius ac vestes eoꝝ] oīa pariter cōsecrādo. Nēpe, vt dicit, solus pōtifex vngebat, & cōsecrabat oleo vnctiōis impmixto & puro seorsum. Sed tā ipse q̄ inferiores sacerdotes, cōsecrabant adspersiōe hui⁹ vnguēti seu olei mixti. [Cumq̄ sanctificasset eos in vestitu suo]. i. in vestibus eoꝝ sacerdotalibus, quas simul cū ipsis consecrauit, [p̄cepit eis, dicēs: Coquite carnes ante fores tabernaculi]. i. cibos & carnes in vsum vestrū cedētes, parate ante tabernaculi ianuā, & extra illud, puta in atrio. [& ibi comedite eas] videlicet in sancto loco, ita ꝙ nec pro refectiōe liceat vobis exire. [Panes q̊q̄ cōsecratiōis] q in vestra cōsecratiōe & ꝓ ea oblati sunt, [edite, q positi sunt in canistro, sicut p̄cepit mihi dñs, dicēs: Aaron & filij eius comedēt eos. Quicqd aūt reliquū fuerit de carne & panibus]. i. q̄d primo die supmāserit esui vestro de carnibus arietis cōsecratiōis, panibusq̄ p̄fatis, [ignis absumet]. i. die sequēte cremabit. Nā aries iste, q ꝑ cōsecratiōe offerebat, fuit etiā oblatio pacifica pro grāꝝ actiōe de beneficijs iam cōcessis, puta pro pōtificatu ac sacerdotio desup datis Aaron & filijs eius. Ideo q̄d supfuit primo die, nō poterat in crastino mādu cari, queadmodū de tali sacrificio dictū est. [De ostio q̊q̄ tabernaculi nō exibitis septē diebus] cōsecratiōis. Iam dictū est, ꝙ in atrio coquebāt & comedebāt, idcirco q̄d ait, de ostio tabernaculi, intelligendū est cū inclusiōe atrij. Vel de extrema ianua qua intrabat ad atriū, & ꝑ illud in tabernaculū, [vsq̄ ad diē quo cōplebit tēpus cōsecratiōis vestræ:] videlicet vsq̄ ad septimū diem inclusiue, ita ꝙ tūc egredi poterāt. Vel, vsq̄ ad octauū exclusiue, in quo cōsecratio cōplebat, quātum ad hoc, ꝙ tunc ꝓcessit in actū, qa tunc vti cœperūt officio sacerdotali, vt capl'o patet sequēti. Cōsecratio tñ, quātū ad suū esse, cōplebat septimo die. propterea subditur: [Septē eñ diebus finit cōsecratio, sicut & in p̄sentiaꝝ factū est, vt ritus sacrificij cōplerent.] Aliqui dicūt ꝙ sola vnctio iterabat tot diebus. Iosephus vero affirmat, ꝙ tam sacrificia q̄ vnctiones eoꝝ iterabant tam diu. Verūtamē sex diebus Moses non vestiuit eos, sed semel, id est, prima die induti sacras vestes septē diebus non exuerunt nec atrium sunt egressi. [Die ac nocte manebitis in tabernaculo] atriū includendo. ¶Quod si quęrat, vbi requisita naturæ egerunt: respondet, ꝙ forsan ibi erat locus ad ea paratus. Vel casus ille intelligit esse exceptus, cū necessitas careat lege cōmuni. [obseruātes custodias dñi]. i. māsiones istas seu iussiones ad manendū in sancto loco tot diebus, ne interim cōmisceamini vulgaribus, nec inuoluamini secularibus curis & mundanis negocijs, qa infra hoc tēpus debetis specialiter esse deuoti. [ne moriamini. Sic eñ mihi p̄ceptū est. Fecerūtq̄ Aaron & filij eius cūcta quæ locut⁹ est dñs ꝑ manū Mosis.] ¶Circa p̄habita q̄rit, qualiter Moses cū nec pōtifex esset, neq̄ sacerdos, cōsecrauit Aaron in pontificē, & filios eius in sacerdotes. Rñdetur, ꝙ authoritate & vice Dei hoc fecit: cuius exemplū aliqui ponūt, ꝙ cardinalis diacon⁹ missus à Papa, dat bñdictionem p̄sente epō in sua legatione, qm̄ benedictio illa nō est sua, sed Papæ, cuius fungit authoritate. ¶Præterea Bonauētura sup quartū Sententiaꝝ, distin. 22. testat: Irrefragabiliter veꝝ est quod ait Aplus: Sine vlla cōtradictione quod minus est, à maiore benedicit. Quomodo ergo episcopus consecrat archiepiscopū, & episcopus Ostiensis summū pontificē? Ad quod idē doctor respondet: Verbū Apostoli veꝝ est, ꝙ minus à maiore benedicit pro statu in quo bñdicit: & sine cūctatiōe veꝝ est, ꝙ nullus dat alteri maiorē dignitatē q̄ habet: nec minimū ordinē dare potest, q eū nō habet: idcirco eps cōsecrās archiepm vel Papā, nō dat ei nisi cōsecrationē episcopalē. Sed ille ampliorē authoritatē & iurisdictionē habet à canonica subditorū electiōe & à suo cōsēsu ac Dei ordinatiōe, q ordinauit Petrū & suos successores supra totā

[Margin: * dñi — Exo. 29. — Ibidem. — Eusebi⁹. — Leuit. 3. — Iose. li. 3 ant. iud. cap. 13. — Hebr. 10.]

ecclesiam, volens vt oẽs qui canonice electi fuerint, eãdem quã Petrus, habeãt potestatem. Hæc Bonauẽtura. ¶ Sed an Moses fuit sacerdos, merito quæri potest. Et ex verbis iam allegatis argui potest ꝙ immo, pŝertim cũ & in Psalmo dicat: Moses & Aaron in sacerdotibus eius. Iterũ quia frequẽter functus est sacerdotali, immo & põtificali officio, & cibus sacerdoti appropriatus, deputatus est ei, puta pectusculũ, in cõsecratiõe sacerdotũ atq; põtificis. Hanc autem quæstionẽ mouet B. Augustinus sup prææallegatũ verbum Psalmi, dicẽdo: Si Moses fuit sacerdos & põtifex, quõ ab Aaron & filijs eius pontificiũ & sacerdotiũ legis cœperunt? & cur vestes sacras non habuit? Ad hæc sine præiudicio videtur ꝙ ex priuilegio sine consecratiõe humana pontificalis sacerdotalisq; dignitas fuerunt in Mose, etiã altiori modo, q̃ in Aaron & filijs eius, non tamen altiores. Quòd autẽ ab Aaron & filijs eius incepisse dicunt, intelligendum videtur quãtum ad eos qui per legitimam & consuetã institutionem aut successionem dignitates illas sortiti sunt. Vnde quemadmodum in summo põtifice nostro est vtriusq; potestatis plenitudo respectu militantis ecclesiæ, prout in fine secundi Sententiarũ Thomas & alij dicunt, ita in Mose, respectu Israeliticæ plebis, videtur fuisse plenitudo potestatis spiritualis & secularis secundum exigentiam status plebis illius. Nam & Moses, Deo iubente, instituit ipsum Iosue principem pro se, prout in libro Numerorum legitur.

Psal. 98. — Augusť. — Nũe. 27.

¶ Spiritualis capituli huius octaui expositio. Art. XX.

Locutus est dñs ad Mosen, dicẽs: Tolle Aaron cum filijs suis.] Apl'us ad Hebræos: Nemo, inquit, sumit sibi honorẽ, hoc est, nullus debet seipsum ad ecclesiasticas dignitates aut prælaturã ingerere, sed qui vocat à Deo vt Aaron, quem dñs ad pontificatũ elegit, vocauit & ꝓmouit per Mosen. Per quod primo oĩs damnat ambitio, & reprobant ambitiosi, qui ad aliorũ regimen animarumq; curã adspirant, quia Dei iudicium non verent. ¶ Deniq; quemadmodũ dñs iussit pontifici & sacerdotibus specialia ac præclara fieri indumenta, vt ipsi & eorũ officia & sacrificia in maiori reuerentia haberent à populo, sic vnã specialem tribum, immo vnius tribus determinatã familiã, ad sacerdotium prælegit, quatenus ex dignitate successionis, posteri essent honorabiliores in plebe. Vestes eorũ & vnctionis oleum per hoc insinuat, ꝙ illi digni sunt ad ecclesiasticos promoueri honores, in quibus sunt virtutes designatæ per vestes illas, atq; charismata spiritussancti, quæ per vnctiõis oleũ intelliguntur. [Et congregabis omnẽ cœtum filiorũ Israel ad ostium tabernaculi.] Per quod insinuat, quòd electio & promotio debent fieri in aperto, ita ꝙ electioni saltem scrutatores assistant. ¶ Circa hæc loquit Origenes: Requirit in ordinãdo sacerdote, hoc est, pontifice, aut prælato, seu presbytero, præsentia populi, vt sciant oẽs & certi sint, q̃m qui præstãtior est ex oĩ populo, qui doctior, qui sanctior, qui in oĩ virtute eminentior, ille eligit ad sacerdotium, & hoc adstante populo, ne qua postmodũ retractatio aut scrupulus alicui resideret. Ego tamen (verba sunt Origenis) & amplius aliquid video in eo quod dicitur, Conuocauit Moses omnem synagogã seu cœtum: & puto ꝙ cõuocare synagogã, sit colligere oẽs animi virtutes, quatenus cum sermo de sacerdotalibus sacramentis habet, vigilent oẽs animi virtutes & intentæ sint, & nihil in his sapientiæ, nihil scientiæ, nihil industriæ desit: sed assit oĩs multitudo spiritualium sensuũ, assit oĩs cõgregatio cogitationũ sanctarũ, vt quid sit pontifex, quid vnctio, quid indumenta ipsius, cõferens intra sacrariũ cordis sui possit aduertere. Hæc Origenis verba, Hieronymo solẽt ascribi, & ei attribuunt in decreto, sed ex Origene ea accepit. ¶ Insup Iosephus protestat, ꝙ Moses animos populi inclinauit ad sacerdotiũ Aaron in hunc modũ: Dixit eĩ populus, ꝙ ipse. s. Moses, seipsum dignũ sacerdotio indicauit, tum propter familiaritatẽ quã habebat cũ Deo, tum qa plurimũ laborauit pro populo, tum q̃m vnusquisq; naturaliter amicus sui est. Sed dñs ipsum Aaron dignũ indicauit. In hoc quoq; ostenditur, q̃ infinita sit misericordia superpijssimi Dei, ꝙ dñs ipsum Aaron & posteros eius ad pontificiũ sacerdotiumq; assumpsit, postq̃ circa vitulũ cõflatilem tã dire peccauit. Nemo ergo ad ignoscendũ sit tardus. [Statimq; obtulit Aaron & filios eius.] Per hoc notat ꝙ in sacris ordinibus cõstituti, sunt Deo specialiter cõsignati & cõsecrati: propter q̃d sacrilegi fiũt, dum Deo relicto, ad carnalia atq; inania se effundũt. Cumq; lauisset eos, qa ad sacros ordines indigni sunt promoueri, pŝertim ad põtificatũ ac pastoratũ, qui ab vniuersis vitijs nõ sunt immunes seu emundati: immo q ad aliq̃d tale accedũt indigni, vtpote conscij sibi de culpa, peccãt mortaliter: similiter qui actũ sacri ordinis exequunt indigne: atq; vt diuinus Dionysius contestat, sacerdotes debent etiã à minimis culpis cõsistere alieni. Quod denotat lotio extremitatum digitorũ eorũ in celebratione. Ipsi ergo ante celebrationẽ seipsos discutiant, cõfiteantur, & lachrymis pœnitentiæ lauẽt. [Vestiuit põtificem subucula linea.] Primo quippe oportet à vitijs expurgari, deinde virtutibus decorari, iuxta illud: Declina à malo, & fac bonum. De multiplici aũt causa & significatiõe põtificaliũ ac sacerdotaliũ vestimentorũ ac ornamentorũ, tot & tanta sup Exodũ scripsi, vt ea iam iterare molestũ sit. Breuissime aũt tangendo, per subuculã seu tunicã lineã strictã, rite intelligit puritas seu innocẽtia vitæ, quæ ardua est arctaq;

Hebr. 5. — Origen. — Iose. li. 3 ant. iud. cap. 12. — Dionys. — Psal. 33. & 36. — Matt. 7.

ftaq́; via: Per balteum, virtus cōtinentię, qua p̄cingendi sunt lumbi: Per tunicā hyacinthinā, cōuersatio cæliformis atq; angelica, q̄a hyacinthus est coloris cælestis: & ad huiusmodi con uersationē, p innocentiā cōtinentiamq́; ptingit. & desup humerale imposuit. Per humerale exprimit charitatis pfectio, seu firmitas patiētiæ, qua prælati & pfectiores, inferiorꝝ & pusil lorꝝ defectuositates pie & charitatiue supportāt, iuxta illud Apostoli: Debemus nos firmio- Rom. 15.
res imbecillitates infirmorꝝ sustinere. & ne q̄s in seipso fatue glorieł, quasi tātus existēs vt pu sillos sustineat, eiusq́; cōparatiōe alij reputent infirmi, recte adiecit Ap̄lus: Et nō nobis place- Ibidem.
re. Hęc aūt charitatis pfectio cōpetit eis, q̄ dicere possunt: Nostra cōuersatio ī cęlis est. Quod Phil. 3.
adstringēs cingulo, aptauit rationali. Per rationale significat discretio, quæ cingulo. i. pia & sapiētiali moderatiōe iungēda est humerali, vt sic aliorꝝ defectus charitatiue portent, vt ni- hilo min⁹ cū discretiōe corripiant & castigent, ne īueterascāt atq; putrescāt infirmi in sordi Matt. 5.
bus suis. in q̄ erat doctrina & veritas, q̄m per discretionē agnoscit, qualiter audiētes & subdi Ioann. 8.
ti sint docēdi, nō solū per verba, sed etiā per exempla, q̄d veritas vitæ insinuat. Cidari q̄q; te- xit caput. Per cidarim rectitudo iustitiæ accipi potest, qua caput. i. cor ornari oportet. Per aureā laminā, in qua erat nomē dn̄i, contemplatio sancta signat, qua Deus menti inscribit. Prælatus etem̄ pfectiōe vitæ actiuæ & cōtemplatiuæ debet fulgere, & nunc vnius, iamq́; alte- rius vitæ exercitijs inhærere. [Tulit & vnctiōis oleū quo liniuit tabernaculū.] Per q̄d figurat, q̄ tota fideliū cōgregatio vnctiōe charismatū sp̄ūsancti sit pfundēda. [Quod fundēs sup ca- put Aaron, vnxit eū.] Nā præsidēs seu prælatus tāto exuberātiori indiget vnctiōe & gr̄a sp̄ūs sancti, quo maior est sua p̄latio, & quo pluribus præest: quo item q̄ ei cōmissi sunt, ad altio- ra & pfectiora tenent, in tm̄ vt de plenitudine sua queat influere subditis suis. Filios q̄q; eius vestiuit, q̄a & inferiores sacerdotes ac clerici om̄i castitate, innocētia, iustitia debēt ornari. Obtulit & vitulū p peccato, q̄a sacerdotes p suis peccatis satisfacere debēt Deo, & superiores ac p̄sidētes pro sibi cōmissis intercedere, offerre & satisfacere debēt Deo, ipsos ei recōciliādo, quēadmodū S. Iob mane cōsurgēs, obtulit holocaustū p filijs suis q̄tidie. Obtulit & arietē in Iob 41.
holocaustū, q̄m sacerdotes totis viribus debēt honorare altissimū, propter propriā eius sup- præstātissimā dignitatē, & honorabilitatē prorsus immēsam. Deniq; p beneficijs sibi colla tis, deuotissimas Deo grates debēt repēdere, q̄d per oblationē arietis cōsecratiōis innuitur. Qualiter aūt Chr̄s p ista sacrificia designet, dictū est sæpe. Ipse equidē tanq̄ vitulus est pro no Esaię 53.
stris peccatis oblatus. Ipse seipsum pro nobis patri obtulit holocaustū. Et fact⁹ est nobis ari es cōsecratiōis, q̄ fecit nos Deo patri regnū & sacerdotes. Quod etiā figurabat per hoc, q̄ vn- Apo. 1. 5.
guento & sanguine Moses adspersit Aaron & filios eius, pręcepitq́; eis: Coquite carnes ante fores tabernaculi, & ibi comedite eas. Carnes has coquere, est corpus dominicū consecrare, seu illud intra se diligētissime cōsiderare, q̄ reuerenter, pure & amorose sit accipiendū & p- tractādum, quod & in loco sancto atq; in ecclesiastica vnitate sumendū est cū panibus con- secratiōis. i. de actibus virtuosis ex canistro. i. cōtinentia sacræ scripturæ. [De ostio quoq; ta- bernaculi nō exibitis.] Per hoc edocemur, q̄ assidue & deuote debeant sacerdotes & clerici euāgelicæ legis in ecclesia demorari, discursus vitare, ac diuinis intendere. Quàm item enor miter peccēt, q̄ euagatiōibus, vanitatib⁹ ac carnalitati intenti sunt. Die ergo & nocte, videli- cet in prosperis & aduersis septē diebus. i. p om̄e tēpus vitæ p̄sentis obseruēt custodias dn̄i. i. seipsos ac sibi cōmissos cum diligentia summa custodiant. Cætera patent ex dictis.

¶ Expositio literalis cap. IX. Facto aūt octauo die. Art. XXI.

QValiter Aaron & filij eius officio suo sacerdotali vti exorsi sint, modo describit. [Facto aūt octauo die]. i. in ipso die, qui immediate sequebat præfatos septē dies cōsecratiōis. [vocauit Moses Aaron & filios eius ac maiores natu Israel.] Illos nobiliores, tanquā re ctores & iudices plebis, Moses specialiter cōuocauit, in quorꝝ tn̄ vocatiōe intelligit vocasse & alios. Nam paulopost fertur: Vbi cū omnis staret multitudo, puta ad ostium tabernaculi. ¶Circa hoc Lyra allegat Rabbi Salomonē, dicentē q̄ dies ista octaua, fuit prima dies anni Rabbi Salomō.
secundi egressionis de Aegypto. Ad q̄d nō oportuit illum specialiter allegare, cum & catho lici expositores nōnulli hoc dicāt. Nam & magister in historijs: Tradunt quidā, hunc octa- uum, fuisse primum diem anni secundi ex quo egressi sunt. Cumq́; obijcitur eis, q̄ prima die anni secundi tabernaculū est erectū, vt in Exodo legit, dicūt erectiōnē ibi accipi pro con Exod. 4.
summatiōe ipsius. [Dixitq́; ad Aaron: Tolle de armento vitulū pro peccato]. i. ex multitudi- ne boum tuorꝝ accipe vnū offerendū pro remissiōe culparꝝ tuarꝝ aut etiam filiorꝝ tuorꝝ. [& arietem] ex grege ouiū tuarꝝ ad offerendū eum Deo [in holocaustū] ad reuerentiā maiesta- tis diuinæ. [vtrūq; immaculatū]. i. sine macula, quæ reddit animal ineptū ad immolandum. [Et offer illos] successiue [coram dn̄o] in atrio iuxta altare holocaustorꝝ. [Et ad filios Israel loqueris: Tollite hircū p peccato]. i. de cōmuni sumptu adducite hircū, q̄ immolet pro cul pa cōmunitatis, vel (vt aliq̄ dicūt) pro culpa principis. [& vitulū atq; agnū anniculū sine ma cula in holocaustū, bouem & arietē pro pacificis]. i. ad offerendū pro hostijs salutaribus pro

pter beneficia vobis collata aut conferēda.[Et immolate eos corā dño].i.animalia ista p̄sentate sacerdotibus,vt p manus eoꝝ offerant Deo pro vobis.[in sacrificio singuloꝝ]animalium hoꝝ,[similā oleo cōspersam offerētes,] queādmodū frequēter iam dictū est,sic esse agendum.[Hodie em̄ dn̄s apparebit vobis].i.p gratiosum & miraculosum effectū ostendet se accepta habere sacrificia ista,prout in fine huius capituli legit̄,ꝙ ignis egressus à dño,ea consumpsit.[Tulerūt ergo cuncta quæ iusserat Moses,ad ostiū tabernaculi].i.filij Israel vniuersa animalia iam p̄fata adduxerūt per se,vel p sacerdotes, vsq; in atriū prope & extra taberna-
Eusebi. culū.Porro in Scholastica fert̄ historia:Aaron primo obtulit vitulū p peccato suo:deinceps oblaturus pro populo, sumpsit ab eis hostias quinq;,hircū pro peccato principis, agnū pro peccato animæ,bouē in holocaustū,arietē pro pacificis. Veruntñ istud ex textu huius capituli non videt̄ manifeste elici posse,nec loquit̄ litera ista separatim de peccato,aut sacrificio synagogæ & principis ac animæ,i. priuatæ seu singularis p̄sonæ. [Vbi cum om̄is multitudo adstaret,ait Moses:Iste est sermo quem præcepit vobis dn̄s:Facite,& apparebit vobis gloria eius.Et dixit Moses ad Aaron:Accede ad altare] holocausti,[& immola] vitulū [pro peccato tuo].i.pro oīm peccatoꝝ tuoꝝ remissione.Aliqui tñ specialiter referunt hoc ad peccatū Aaron in vitulo cōflatili ppetrato.Sed hoc iam fuit ei dimissum.[Offer holocaustū,& deprecare pro te & pro populo.] Obtulit aūt successiue duo holocausta, vnū pro se, aliud pro ple-
Matt.16. be:rectusq; ordo,vt primo oret pro se,deinde pro populo.Nā vt ait Saluator:Quid proficit
Marc.8. homo,si lucret̄ vniuersum mūdum,seipsum aūt perdat?Nā & charitas incipit à se.i.à pprio
Luce 9. suo subiecto. Deniq; qui vult exaudiri copiose pro alijs, studeat p̄sonaliter Deo recōciliari
August. & cōplacere.[Cumq; mactaueris hostiā populi].i.animal offerendū pro remissione peccati cōmunitatis,seu & alias hostias plebis.[ora pro eo,sicut p̄cepit dn̄s.] Sacerdos em̄ cū oratiōe obtulit sacrificia siue pro se siue pro alijs.Interdū vero obtulit ea cum gr̄arum actione.[Statimq; Aaron accedēs ad altare,immolauit vitulū pro peccato suo,cuius sanguinē obtulerūt ei filij sui].i.sanguinē illū in vasculo receptū præsentauerūt patri suo pōtifici,vt faceret quę sequunt̄.[In quo tingēs digitū,tetigit].i.liniuit[cornua altaris] holocausti.[Et fudit residuum ad basim eius.] Ad basim autē altaris thymiamatis q̄d in tabernaculo stetit, sanguis nō fundebat̄.[Adipemq; & renunculū ac reticulū iecoris, quæ sunt pro peccato, adoleuit sup altare.Carnes vero & pellē eius extra castra cōbussit igni.] Sensus hoꝝ patet ex dictis in expositione
Leuit. 4. tione quarti cap.Fecit em̄ de vitulo isto,sicut de vitulis pro peccato oblatis esse agendū,in illo iubet̄ capl'o. [Immolauit & holocausti victimā].i. holocaustū pro se & filijs suis, qui ei in istis immolatiōibus adstiterūt,cooperabant̄ & subseruierunt, nec proprijs manibus aliquid obtulisse legunt̄ hac vice.Quæ autē de isto holocausto vltrà dicunt̄, in textu patent ex primi
Leuiti.1. expositiōe capituli,in qua ritus sacrificij huius describit̄.[Et pro peccato populi offerēs mactauit hircū,] ex quo apparet,ꝙ hircū obtulit nō specialiter pro peccato principis,sed communitatis in generali,in qua & princeps tanq̄ caput &principalis pars continet̄.[Expiatoq; altari] holocausti,[fecit holocaustū].i.in holocaustū populi mactauit & obtulit vitulum & agnū,vt dictū est.[addēs in sacrificio libamēta quæ pariter offerunt̄].i.ipsi holocausto adiecit panē ex simila cū oleo,quæ cū huiusmodi sacrificio simul offerri solēt iuxta p̄habita.[Et adolens].i.cōburens [ea sup altare] holocaustoꝝ,[absq; cæremonijs holocausti matutini].i. vltra hoc ꝙ obseruauit & obtulit iuge sacrificiū,q̄d summo mane ante alia sacrificia offerebat̄ & cremabat̄, queādmodū & de sero vltimū fuit,videlicet vnus agnus in mane,alter in vespere,vt frequēter inductū est.[Immolauitq; bouē atq; arietē hostias pacificas populi].i.pro
Leuiti.3. populo & adductas ab eo. De isto quoq; sacrificio fecit secūdum q̄d tertio cap. scriptū est,de ipso esse fiendū:idcirco ex dictis ibidē,clara est litera ista.[Pectora eoꝝ & armos dexteros separauit Aaron,eleuās corā dño].i.pectuscula, dexterosq; humeros hostiaꝝ istaꝝ pacificaꝝ diuisit à corporibus immolatis,& pro suo esu ac filijs suis retinuit.[Et extendēs manū ad po-
*ei pulum,]quasi rep̄sentās Deo populū suū,[benedixit * eis,] imprecādo eis bona à dño,cui sacrificia deuote iam obtulerunt. [Sicq; completis hostijs pro pc̄tō & holocaustis & pacificis, descendit ab altari] holocausti,ad q̄d ascendebat̄ non per gradus,sed per scamnū,aut per li-
Exo.20. gneum instrumentū oblongū,paulatim tendēs in altū, siue p alium modū,vt sup Exodū dictum est plenius. [Ingressi autē Moses & Aaron in tabernaculum testimonij,] steterunt em̄ in atrio iuxta holocaustoꝝ altare,& tabernaculum intrauerunt,vt dn̄m exorarēt,quatenus per effectum ostēderet sacrificia sibi esse accepta.Et q̄uis Moses idipsum ex reuelatione iam nouit atq; prædixit,vt patuit,nihilo minus exorauit vt fieret,q̄a sic præordinatū fuit à Deo, vt p orationes compleret̄ sanctoꝝ,queādmodum Chr̄s exorauit pro suis electis & pro glo-
Ioan.17. rificatione corporis sui,quæ sciuit esse præordinata à patre vt fierēt.Ait naq;:Non p mundo rogo,sed pro his q̄s dedisti mihi de mundo.Secundo,vt aliq dicunt, tabernaculum introierunt,quatenus Moses plenius informaret ipsum Aaron de qualitate offerēdi incēsum sup altare thymiamatis in tabernaculo situm.nam q̄uis sacrificia essent completa q̄ ad fienda in

holo-

holocaustorum altari, non tamen omnia fuerant consummata, quousque post prædicta sacerdos in sanctuario super altare thymiamatis immolaret incensum, iuxta illud ad Hæbræos: In priori tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes. Dictum est quoque 4. ca. quod de sanguine vituli pro peccato sacerdotis oblati, inferebatur in sanctuarium ad ponendum de eo super cornua altaris thymiamatis. [Et deinceps egressi, benedixerunt populo] ambo simul, vt ex communi tantorum benedictione & oratione maior populo gratia præstaretur. [Apparuitque gloria]. i. præclarus effectus [domini, omni multitudini. Et ecce ignis egressus à domino]. i. diuina virtute per angelicum ministerium productus in aere, & inde descendens supra naturam, quoniam leue naturaliter habet ascendere, non descendere. [deuorauit holocaustum]. i. holocausta tam ipsius Aaron quam communitatis. [& adipes quæ erant super altare] holocausti. Per hoc dominus demonstrauit sibi placere sacrificia illa, sicut ostendit in sacrificijs Abel & Salomonis atque Heliæ. Aaron namque non supposuit illis ignem, prout hactenus factum fuit per Mosen. Vnde & ignis qui ita descendit, nutritus & conseruatus est in sanctuario & templo deinceps, & vocatus est ignis perpetuus, quem tempore Babylonicæ captiuitatis sacerdotes transmigrantes absconderunt in puteo sicco, atque per Neemiam recuperatus est in suo simili, ascendens ex aqua crassa, iuxta quod secundo Machabæorum libro narratur. [Quod cum vidissent turbæ,] s. tribus adstantes, quæ fuerunt vna totalis turba sub principe suo generali, videlicet Mose: & item fuerunt plures turbæ partiales, sub specialibus suis iudicibus ac tribunis. [laudauerunt dominum] quoniam bonus in se & pius circa cultores suos, quod tam dignanter egit cum eis. [ruentes in facies suas]. i. in terram se humiliter prosternentes ad reuerentiam omnipotentis, ex consideratione & intuitu maiestatis & misericordiæ suæ, cui tanto plus se totos humiliauerunt, quanto ipse gratiosius & mirabilius egit cum eis. Postremo August. improbat eos, qui dicunt tantum quinque animalia sumpta ad offerendum, affirmans cum illis quinque, sumptum agnum anniculum in holocarposim, quod interpretatur holocaustum fructuosum, vtpote quod Deus aliquo signo sensibili sibi gratum esse monstrauit. forsan tamen per agnum illum, intelligit præfatum iuge sacrificium matutinum.

Hebr. 9.
Gene. 4.
3. Reg. 8.
2. Mac. 1.
August.

¶De spiritali eiusdem cap. IX. intelligentia. Art. XXII.

Facto autem octauo die, &c. Per hoc quod Moses expletis septem diebus consecrationis pontificis sacerdotum, mox die sequenti, Deo iubente, vocauit pontificem & sacerdotes filios eius, præcipiens, vt statim ad suorum exequutionem officiorum procederent, datur intelligi, quod episcopi atque presbyteri euangelicæ legis, tenentur potestate & ordine sibi concessis vti & exequi sua officia in celebrando & alijs actibus ad quos obligantur ex consecratione aut professione. Hinc Thomas super quartum Sententiarum distin. 13. sic scribit: Cum dicat Gregorius: Dum crescunt dona, rationes etiam crescunt donorum, & sacerdoti data sit nobilissima potestas, reus negligentiæ erit, nisi ea vtatur ad Dei honorem & suam salutem, aliorum quoque viuorum ac mortuorum, iuxta illud primæ Petri: Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes. Nisi forte quis ex familiari Spiritussancti instinctu dimittat, sicut legitur de quodam sancto patre in Vitaspatrum, qui ordinatus, nunquam postea celebrauit. Itaque qui ordinem habet, exequi eum tenetur. Nam & Ambrosius ait: Graue est, domine, quod ad tuam mensam mundo corde & manibus innocentibus non venimus: sed grauius est, si dum peccata metuimus, etiam sacrificium non reddimus. Cum igitur primum horum mortale sit, ergo & secundum. Veruntamen cum præceptum celebrandi sit affirmatiuum, obligat semper, sed non ad semper. Vnde & circa hoc examinet quisque conscientiam suam, & iuxta suam vocationem, professionem, seu occupationem opportunis studeat temporibus celebrare: immo & taliter conuersari, quod ad tantum opus sit dignus, quantum humana sinit fragilitas. [Dixitque ad Aaron: Tolle de armento vitulum pro peccato &c.] Quemadmodum literalis, ita & spiritalis huius capituli sensus ex sæpe præhabitis pro maxima patet parte: Nempe qualiter per oblationem vituli pro peccato, intelligatur vel Christus, vel salubris mortificatio proprij corporis, seu bestialium interfectio passionum ac motuum, introductum vbertim recordor. Insuper dictum est, qualiter ista tam à sacerdotibus quàm ab alijs debeant immolari: quid item per sanguinis tinctionem, adspersionem & effusionem signetur: similiter quid per intestina, quid per holocausta, quid per sacrificia pro peccato, quid per pacificas hostias. ¶Præterea aduertendum, quod si sacrificia illa irrationalium iumentorum Deo sic placuerunt ex fide, obedientia & deuotione offerentium, atque ex orationibus & exercitijs obsequiosis sacerdotum, quod ea igne cælitus dato fecit consumi in signum sensibile acceptationis diuinæ: quam incomparabiliter amplius complacet Deo sacrificium euangelicæ legis, oblatio filij Dei, immolatio corporis & sanguinis eius dignissimi? Quod vtique sacrificium ex seipso propria sua virtute Deo patri, immo & toti superbeatissimæ Trinitati est gratissimum: nec, quantum ad hoc, plus valet celebratio sacerdotis boni, quam mali: nihilo minus quantum ad quædam sacrificio huic annexa, videlicet quantum ad orationes, laudes & quasdam ministrationes, plus valet Missa virtuosi presbyteri quam iniqui, & eam audire salubrius est, non obstante quod & mali sacerdotis oratio, quam fundit in persona ecclesiæ, & tanquam officians eius, eiusque vicem gerens, efficaciam aliquam sortiatur.

Gregor.
1. Petr. 4.
Ambro.

Itaq; in sacris cõstituti ordinibus, in primis offerãt omni die pro culpis proprijs vitulum,i. Christi passionem ac meritũ Deo patri pro venia impetrãda humiliter immolãdo, recolẽdo seu repræsentãdo, sed & ꝓpriũ corpus efficaciter castigãdo: deinde sic purificati, seipsos totaliter offerãt ei in holocaustũ. Pro beneficijs quoq; cõcessis laudem & grates offerre non desinãt, sed & pro obtinẽdis maioribus deprecari nõ cessent. Insup cum omni affectu orent & celebrent pro cõmunitate, pro principe, in primis pro summo pontifice & cæteris q ponunt in canone. Insuper cæteri & vulgares Deo fideliter offerãt suas oblationes spiritales & corporales, & grati sint Deo, immo de collatis tã grati, vt plura atq; maiora mereãtur sortiri. quemadmodũ etiã filij Aaron suo patri in oblatiõibus adstiterunt & seruierunt, sic clerici inferiores superioribus Dei ministris & suis prælatis in omni bono cooperari ac cõmunicare seu obsequi cũ ingenti conent feruore, pręsertim in officio Missæ. Quod si ta egerimus, ignis egressus à dño, deuorabit sacrificia nostra. i. Spũssanct⁹ à patre filioq; procedẽs, rapiet & quasi absorbebit in se, charitatis ardor ea incendet, & pater omipotẽs corda celebrãtium ac offerentium q̃calidissime inflãmabit: tam'q; gratiosissime visitabit, ꝙ per hoc euidenter sensibiliter'q; monstrabit, quàm accepta sint ei sacrificia atq; obsequia nostra.

¶Elucidatio literalis cap. X. Arreptis'q; Nadab & Abihu, filij Aaron, thuribulis suis. Art. XXIII.

Ecci 11. PRosperis frequenter miscent aduersa. idcirco in die prosperitatis non est incaute neq; inaniter gloriãdum, iuxta quod in Ecclesiastico legitur: In die bonoꝝ ne immemor sis maloꝝ. Sic accidit primis sacerdotibus istis, quia cum fuissent vehementer honorati à Deo per descensum ignis diuinitus dati, eoꝝ sacrificia deuorãtis, mox ipsi incaute se habentes, aut etiã subito aliquali inani gloria tacti, suã volentes corã populo potestatẽ & excellẽtiam demõstrare, sacerdotali officio sunt abusi, ideo'q; plagati. Ait ergo scriptura: [Arreptis'q; Nadab] primogenitus Aaron, [& Abihu] secundo natus, [thuribulis suis, posuerũt ignẽ] in thuribulis, [& incẽsum desuper]. i. materiã quãdam ad incendẽdum eã igne illo & offerendã Deo. [offerẽtes corã dño ignem alienum]. i. de igne altaris holocausti desuper dato, nõ sumptum, sed aliunde acceptũ. [quod eis præceptum nõ erat,] sed prohibitum. Iam eñ per Moysen dictum fuit ad eos, ne in huiuscemodi sacrificijs alio verterent igne quàm illo desup dato. Vt refert Lyra, Rabbi Salomon dicit causam mortis sacerdotũ istoꝝ fuisse, quia immoderate potati, intrauerunt ad ministrãdum in tabernaculo, ob quam irreuerentiã sunt percussi. Vnde & paulopost dñs ait ad Aaron: Vinum & om̃e quod inebriare potest, nõ bibes tu & filij tui &c. quasi ad pręcauendũ simile malum. sed ista narratio nõ videtur textui satis consona, cum euidenter dicat in litera, ꝙ obtulerunt ignem alienũ. i. in igne prohibito immolauerunt incensum. Ignis quippe nõ erat per se materia immolatitia, atq; ob illud dicũtur occisi. Nam sequit: [Egressus'q; ignis à dño, deuorauit eos]. i. extinxit, nõ autem incinerauit. Deuorare nanq; interdum extense accipitur pro superare, occidere, deijcere. Vnde & in Iob scriptum est: Etiam, inquit, si loquutus fuerit homo, deuorabit. Iosephus vero sic refert: Dum Nadab & Abihu portarent hostias super arã, quas nõ præceperat dñs, sed quibus primitus vtebãtur, ante suam videlicet cõsecrationem in sacerdotes, subito inflãmati sunt, nec valuit eos quisquã extinguere. Pro quoꝝ concordia forsitan dici possent, ꝙ primo posuerunt incensum sup ignem thuribuli, deinde sup altare. Porro q̃d dictum est, Egressus ignis à dño, deuorauit eos: intelligendum est, vel de igne illo iam ante egresso qui holocausta vorauit, & mansit in holocaustoꝝ altari: vel de alio igne, instar prioris nouiter descendente. [& mortui sunt coram dño.] Est'q; ambiguum, an occisio illa sacerdotum per ignem, facta sit ministerio angeli boni an mali. [Dixit'q; Moses ad Aaron,] cũ ipse Aaron & filij eius inciperent deplorare tam improuise ac repente combustos: [Hoc] quod nunc vides impletum in filijs tuis occisis, [est quod loquutus est dñs, dicens: Sanctificabor in his qui appropinquãt mihi]. i. in sacerdotibus & ministris qui in templo mihi deseruiunt, sanctitatem atq; iustitiam meam sine personaꝝ acceptione mõstrabo. [& in cõspectu omnis populi glorificabor,] id est, gloriosus & om̃ipotens declarabor per effectus iustitiæ & om̃ipotentiæ meæ, vlciscendo sacerdotum peccata quãdo excesserint. Vel sic, Sanctificabor in his qui appropinquant mihi. i. in cordibus ministroꝝ meoꝝ, qui per mentis conuersionem accedunt ad me, sanctus & iustus esse cognoscar, ita quòd ab eis volo mihi in sanctitate seruiri, & in conspectu om̃is populi glorificabor, id est, in oculis eorum gloriosus efficiar seu reputabor. Primæ expositioni magis concordat quod in Exodo dominus loquitur: Sacerdotes qui accedunt ad dominum, sanctificentur, ne percutiam eos. Secundæ expositioni consonat quod ait Saluator: Videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est. [Quod audiens Aaron, tacuit,] voluntatem subijciens ac conformans diuinæ iustitiæ, nec Mosis verba indignanter accipiens, atq; à ploratu, verbis'q; dolorosis se reprimens. ¶Quæri potest, cur vltionem istam tam rigorosam, improuisam, subitaneam, in primis sacerdotibus illis pro culpa

Marginalia: Rabbi Salomõ. — Iob 37. — Iose. li. 3 ant. iud. cap. 12. — Exod. 19. — Matt. 5.

pa(vt apparet)non magna fecerit Deus. Respōdetur, ꝙ fecit hoc, ad incutiendum timorem cæteris sequentibusq́ꝫ sacerdotibus, vt reuerenter & timorate sua exequātur officia, sicut & circa principium dationis legis dominus iussit eum qui sabbato collegit ligna, mox lapidari. In principio quoq́ꝫ euangelicæ legis maritum & coniugem qui de precio agri fraudauerant, fecit subito mori, quatenus leges diuinę à cæteris solicitius custodiantur. [Vocatis autem Moses Misahele & Elisaphan filijs Oziel patrui Aaron, ait ad eos: Tollite fratres] id est, consobrinos [vestros.] Nam varijs modis dicitur vnus frater alterius in scripturis. [de conspectu sanctuarij]. i. de loco seu præsentia tabernaculi, seu de atrio eius in quo combusti fuerunt. [& absportate extra castra.] ad locum in quo honorifice sepeliantur, ne & ex eorum adspectu iucūditas huius solennitatis, in qua pontifex & sacerdotes orsi sunt exequi sua officia, in luctum vertat, cum & in Neemia dicatur: Dies sanctus domini est, nolite lugere: gaudium enim domini est fortitudo vestra. [Confestimq́ꝫ pergentes, tulerunt] id est, abstulerunt [eos, sicut iacebant, vestitos]. i. extincta eorum cadauera. Ponitur enim pars pro toto, [tunicis lineis, & eiecerunt foras, vt sibi fuerat imperatum.] Ex quo elicitur, ꝙ nec corpora eorum erant incinerata, nec vestes læsæ, quod de vestibus fuit miraculum. Quod autem corpora igne occidātur, nec incinerentur, non est miraculosum: atttamen ignis ille qui tantæ fuit vigorositatis, quòd tot holocausta repente incinerauit, potuisset & corpora incinerare humana: sed Deus iustus ac sapiens, suas moderatur vindictas, sicut & tertio Regum libro propheta, qui ex deceptione alterius pseudo contra præceptum Dei sibi præfixum, in Samaria manducauit, legitur à leone occisus, qui tamen nec corpus ipsius, nec asinum læsit. Hinc quoque creditur pie, quòd duo hi sacerdotes æternam euaserint damnationem, vtpote temporaliter castigati, cum scriptum sit: Non vindicabit dominus bis in idipsum, seu non consurget tribulatio duplex. Videntur tamen in præfato facto peccasse mortaliter, vtpote contra Dei præceptum: sicq́ꝫ dicere oporteret, ꝙ in ipsa sua plagatione misericorditer tacti à domino, pœnituerunt. Deniq́ꝫ quoniam primi hi sacerdotes Mosaicæ legis cum sacris sui officij vestimentis sepulti sunt, orta est consuetudo, ꝙ ministri altaris cum sui ministerij vestibus sepeliunt propter sacri ordinis dignitatem. [Loquutus est Moses] ex præcepto domini, [ad Aaron, & ad Eleazar & Ithamar filios eius: Capita vestra nolite nudare, & vestimenta nolite scindere.] Istud ad literam dominus iussit, quoniam sacerdotes idololatræ in mortibus propinquoꝵ suoꝵ capita sua nudabant, vel euellendo crines vsq́ꝫ ad caluitiem, vel nudatis capitibus suos importune monstrando mœrores. Vestes vero in magnis aduersitatibus scindere, consuetudo extitit etiam Iudæorum. Quod in isto casu sacerdotibus Dei prohibitum est, ne instar vulgarium se haberent in funeribus propinquoꝵ: quia sic debebant esse circa diuina intenti, vt immoderatos vitarent mœrores. Veruntamen moderatum & naturalem compassionis affectum nō eis prohibuit dn̄s. Porro secundum Lyram, pro eo ꝙ nostra habet translatio, Capita vestra nolite nudare: in Hebræo habetur, Capita vestra nō augmentabitis, scilicet dimittendo capillos crescere vltra solitum, quemadmodum faciebāt gentiles in morte amicorum in signum tristitiæ. Sed his cōtradicit Rabbi Paulus: Hebraica, inquiens, litera in hoc loco penitus est cōformis nostræ trāslationi. Verbum enim Hebraicum hic positum, aliud nihil significat quàm nudare. & est sensus, ꝙ Iudæi nō euellerent capillos ex capite, ita vt fieret caluitium, per q̄d caput nudat, quod facere cōsueuerunt gentiles super mortuos suos. Vnde & in Deuteronomio scriptum est: Non facietis caluitium super mortuo. Hæc Paulus. Nolite ergo hæc facere,] ne forte moriamini,] id est, ne præcepta ista transgrediendo mereamini repente occidi, sicut plagati sunt duo præfati, vel ne moriamini in præsenti morte peccati, deinde morte infernalis supplicij. Et quod addit, forte, non ambiguitatem, sed libertatem in Deo designat. [& super om̄em cœtum oriatur indignatio]. i. propter vestra peccata cōtingat totum populum flagellari: sicut interdum subditi, propter superioꝵ suoꝵ vitia, puniunt pœna corporali & temporali, nō autem spiritali atq́ꝫ æterna, inquātum superiores & subditi vnum sunt: q̄d tamen omnipotens Deus ordinat ad bonum inferioꝵ, sicut de hoc alibi plenius scripsi. Interdum quoq́ꝫ cōtingit, ꝙ excessus sacerdotum dat alijs peccādi audaciā: sicq́ꝫ eos scandalizādo, extāt occasio, ꝙ super cœtum subditoꝵ indignatio Dei ac vltio oritur. [Fratres vestri,] puta Leuitæ nō consecrati in sacerdotes, [& omnis domus Israel]. i. residuum Israeliticæ plebis, [plangāt incendium quod dn̄s suscitauit]. i. interitum sacerdotum cōbustoꝵ deplorēt, præsertim q̄a sacerdotes fuerūt publicæ personæ & quasi patres populi. Vnde & tales sunt à plebe specialiter deplangendi, sicut & specialiter sunt amandi, & propter damnum commune, quod ex talium imminet morte. Vnde & apes mortem regis sui, quem mortuum vident, sic dolent & quasi deplorant, quòd nisi aliūde eis prouideret, & ipsæ mox morerent. Quo cōstat, quàm ingrati ac duri consistant, qui superioꝵ suoꝵ, saltem bonoꝵ, non deflent mortem. [Vos autem nō egredie- mini fores tabernaculi, alioquin peribitis.] Octauo capitulo dictum est, ꝙ infra dies septem

Margin notes: Nūe. 15. — Acto. 5. — Neem. 8 — 3. Reg. 13. — Naum 1. — Rab. Paulus i Lyram. — Deu. 14. — Leuit. 8.

quibus cõsecratio sacerdotum durauit, non licuit eis tabernaculum egredi, nomine tabernaculi intelligendo & atriũ eius. Hi autẽ septem dies nõ erant præteriti. Cur ergo nunc rursus iubent̃ illud nõ egredi? & q̃diu durauit ꝓhibitio ista? Dicendũ ꝙ prohibent modo non egredi ad tempus, ad sepeliendũ defunctos, nec inter vulgares nudatis misceri capitibus, quia & recenter cõsecrati & vncti fuerunt. ꝓpter q̃d subdit: [Oleũ quippe sanctæ vnctionis est super vos.] Veruntñ solus põtifex vnctus fuit in capite oleo vnctionis puro. Qualiter autẽ alij sacerdotes vncti dicant̃ oleo mixto, dictũ est sæpe. [Qui fecerunt om̃ia iuxta præceptũ Mosis. Dixit quoq; dñs ad Aaron:] An iussio & alloquutio ista sit facta ad Aaron per Mosen, an immediate ꝑ angelũ, textus nõ exprimit. Et q̃uis istud p̃ceptũ cõcernebat etiã inferiores sacerdotes, tñ ad põtificem tanq̃ ad principalẽ, atq; per eum ad filios eius, est factũ. [Vinum & omne q̃d inebriare potest,] videlicet siceram, [nõ bibetis tu & filij tui] s. inferiores sacerdotes, quãdo intrabitis in tabernaculũ testimonij] .i. eo die seu tẽpore quo ingressuri estis sanctuarium ac altare, ad ministrãdum & sacrificãdum ibidem, intelligendo ꝑ tabernaculũ, altare etiã holocausti. [ne moriamini, quia præceptũ est sempiternũ] .i. ꝑpetue obligans, [in generatiões vestras] .i. successiõe & ordine sacerdotum per totum veteris testamenti decursum, [vt habeatis scientiã] .i. liberũ vsum & expeditũ iudicium, [discernendi inter sanctum & prophanum] .i. quæ sint sacrificia licita, & quæ non. [& inter pollutum & mundum] .i. quæ sint munda secundum legem, & quæ nõ, p̃sertim inter laudabiles & vituperabiles mores, inter virtutes & vitia. [doceatisq; filiosq; Israel om̃ia legitima mea,] puta p̃cepta moralia, cæremonialia & iudicialia. [q̃ locutus sum ad eos ꝑ manũ Mosis.] Quãuis aũt vinum moderate sumptũ, nõ impediat istã discretionẽ, scientiã & doctrinã, immo clarificare dicat̃ ingenium, tamẽ quia difficile est in potatiõe vini nõ excedere mediũ, ex quo excessu mala plurima oriuntur, ideo dñs absolute ꝓhibuit sacerdotibus vini potũ tempore ministerij sacri, vt etiam per abstinentiã & obedientiã, obtinerent à dño gratiã ampliorem ad exequendũ condigne omne ministeriũ suum, atq; vt ppl's in sacerdotũ sobrietate & abstinentia ædificaret̃. [Locutus est Moses ad Aaron & Eleazar & Ithamar filios eius qui erãt residui.] Circa hæc loquitur Augustinus: Si nõ licuit eis bibere vinum & sicerã, quãdo ingressuri erant tabernaculũ, quos quotidie necesse erat illud intrare & accedere ad altare, vbi quotidie sacrificabat̃, cur ergo non dixit dñs breuiter, Vinum nõ bibetis: sed addit, quãdo intrabitis, &c? An quia causa non bibendi, tacenda non erat, & maxime, quoniã Deus præsciebat multos postea, etiam summos sacerdotes, futuros vno tempore. i. nõ per successionem, qui vniuerso illi ministerio vicissim deseruirent, & tunc seruituri in tabernaculo, vinum nõ bibebãt? Hæc Augustinus. Veruntñ ad istud videt̃ breuiter dici posse, ꝙ quãuis quotidie fiebãt in templo sacrificia, multiplicatis tñ sacerdotibus, singuli nõ ministrauerunt quotidie in eodem. In solitudine aũt deerat vinum. [Tollite sacrificium quod remansit de oblatione dñi] .i. partes sacrificiorũ vobis deputatas accipite, [& comedite illud absq; fermento] .i. cum azymis panibus, [iuxta altare] holocausti in atrio seu in exedra, hoc est, domuncula ibi sita ad comedendũ, [quia sanctum sanctorũ est. Comedetis autẽ in loco sancto] iam dicto, [quod datum est tibi & filijs tuis de oblationibus dñi] .i. partes vobis cõcessas ex hostijs ꝑ peccato, ex quibus soli sacerdotes edere poterãt, nõ vxores & filiæ eorundem, sicut de hostijs pacificis, de quibus subiungit: [Pectusculum quoq; quod oblatum est, & armũ qui separatus est] .i. pectora & armos seu humeros, vel vt alia habet translatio, brachia sacrificiorũ pacificorũ vobis reposita, [edetis in loco mundissimo] iam præfato, [tu & filij tui & filiæ tuæ tecum,] & eadem ratione vxores. Aaron tamẽ nõ legitur filias habuisse, sed sub nomine Aaron dirigitur sermo etiam ad posteros eius. Sacerdotes autẽ de partibus sibi deputatis, diuidebãt & cõmunicabãt vxoribus suis & filiabus, quibus nõ erant speciales partes deputatæ ex lege. [Tibi enim & liberis tuis reposita sunt] membra præfata de hostijs salutaribus filiorũ Israel] .i. de pacificis hostijs, de quibus poterat mulieribus aliquid dari, [eo ꝙ armũ & pectus & adipes qui cremantur in altari] .i. super altare holocausti, de quibus adipibus nil edebat. [eleuauerint coram dño,] id est, ratione sacerdotalis officij competunt vobis hæ partes, cuius officij authoritate competit sacerdotibus eas coram Deo leuare, dum sacrificia salutaria offerunt, sicut multoties dictum est. [Inter hæc hircum qui oblatus fuerat pro peccato] plebis seu principis. [cum quæreret Moses] .i. carnes hirci sic immolati: has nanq; quærebat Moses, ad vidẽdum an in esu earum lex esset seruata. [exustum reperit,] quia totũ corpus eius fuit relictum in igne ex inaduertentia sacerdotum, qui mœrore & turbatiõe confecti fuerunt ex horribili morte consacerdotum & fratrum suorũ. [Iratusq;] ira per zelum [contra filios Aaron qui remanserãt, ait: Cur non comedistis hostiam pro peccato in loco sancto] .i. cur nõ satis tempestiue manducastis partes hirci pro peccato oblati, deputatas esui vestro, [* qui sancta sanctorũ est, & data vobis, vt portetis iniquitatem multitudinis] .i. soliciti sitis Deo recõciliare eos, pro q̃bus oblatus est hircus, quasi eorũ peccata essent vestra. [& rogetis pro ea in conspectu domini,] vt po-

August.

* quæ

vtpote deuote & reuerenter, tanquam in Dei præsentia cõstituti. [præ'ertim cum de sangui ne illius nõ sit illatum intra sancta] hoc est, in ipsum tabernaculum ad liniendum ex eo altare thymiamatis, sicut fiebat de sanguine vituli pro pctõ populi immolati, vt habetur 4. cap. Leuit. 4.
Si autẽ fuisset de sanguine hirci huius illatum in sancta, fuisset extra castra, vt dicitur, totaliter comburendus. [Et comedere eam debueratis in sanctuario]. i. in atrio seu exedra sanctuarij. [Respondit'q; Aaron] pro filijs suis & pro se: [Oblata est hodie victima pro pctõ, & holocaustum coram dño.] Q. d. In parte solui & feci quod facere debui. [Mihi autem accidit q̃d vides:] videlicet incendium filiorum meorum. [Quomodo potui comedere eam] s. hostiam hirci, [aut placere domino in cæremonijs] eius. i. p obseruantiam p̃cepti, & ritus istius cæremonialis de esu hostiæ huius cum filijs meis [mente lugubri?]. i. in tanta tristitia. q. d. præ turbatione, mœrore, & inaduertentia contigit iste defectus, nec delectabat nos cibus in isto euentu. [Quod cum audisset Moses, recepit satisfactionem]. i. piæ excusationi acquieuit, nec afflictos voluit magis affligere. Excusatio quoq; hæc absoluit eos vel à toto reatu, vel saltẽ à tanto. ¶ Circa prædicta allegat, & sequitur Lyra R. Salomonem, dicentem q̃ Aaron pro peccato suo in vituli conflatione, meruit non solum mori, sed etiam cũ sua posteritate deleri. Vnde in Deuteronomio Moses ait: Aduersus Aaron vehementer iratus dñs, voluit eum conterere. His vero Rabbi Paulus contradicit, affirmans q̃ pctũm illud Aaron non fuit ita enorme, q̃ meruit cum sua posteritate deleri. Circa quod possent multa hincinde induci. Nã & in libris Regum multi reges cum sua posteritate leguntur propter idololatrias suas deleti. Sed de hac difficultate pertranseo, cum Dei sit iudicare, quantæ grauitatis sint vitia hoĩm coram se, & quantum ac q̃liter ex diuersis causis & circunstantijs alleuientur vel aggrauent, de q̃re veritatẽ p certo agnoscere non valemus, nisi inquantũ in scripturis aut aliter reuelat.

R. Salo. Deut. 9. R. Paul⁹. 2. Reg. 21. 3. Reg. 15. & 16.

¶ De mystico huius X. capituli sensu. Arti. XXIIII.

ARreptis Nadab & Abihu thuribulis suis &c.] Per duos hos sacerdotes, q irreuerẽter & incõsulte cũ impetu q̃dã ad opus sacerdotij sui se ingesserũt, recte intelligunt sacerdotes & p̃sules, clerici & p̃lati: q officiorum & ordinũ suorum dignitatẽ, eminentiã'q; pensantes, magnitudinẽ vero annexi piculi, & onus ac debitum concessæ potestatis ac p̃sidentię nõ ponderãtes, inaniter gloriant, ac stolide intumescũt, & sine congrua p̃paratione ad ea q̃ possunt, accedũt sine reuerẽtia & timore, abutentes cõmissa authoritate, qbus in Amos minat ac loqtur sermo diuinus: Væ q lætamini in nihili, q dicitis, Nunqd nõ in fortitudine nr̃a assumpsimus nobis cornua? Aduertãt hi illud Sapiẽtię: Iudiciũ durissimũ in his q p̃sunt, fiet. & q̃d ait saluator: Cui plus datũ est, plus reqret ab eo. [Posuerũt ignẽ & incẽsum desup, offerẽtes ignẽ alienũ corã dño.] Thuribulũ tuũ ò sacerdos, est mẽs tua, in q̃ thus saluberrimæ mortificationis, flagrantis or̃onis, dulcissimæ deuotionis & meditationis, Deo iugiter debes offerre: in q̃ alienum ignem ponis & offers, dum rõni tuę carnalis dñatur affectio, dũ aliqd turpiter amas, dum concupiscentiarum aut cupitorum feruore exæstuas, aut pro lucro terreno diuina exequeris. Huic igni superponit incensum, q obiecta & cogitamina male inflammantia suo inserit cordi. Talis igit igne vltiõis diuinæ meret cõsumi. Heu q̃ multi modo sunt tales, & ipsi sunt mortui coram Deo. Dixit'q; Moses: hoc est q̃d locutus est dñs, sanctificabor in his q appropinquãt mihi. Hinc princeps ait Apl'orum: Tẽpus est vt incipiat iudiciũ à domo Dei. Vnde & p Ezechielem locutus est dñs: A sanctuario meo incipite. Nempe q̃ altior gradus, eo maior ruina, eo q̃q; intolerabiliora instãt supplicia. Itaq; in ministris ecclesię q nomẽ dñi polluũt in medio populi, quẽ scandalizando ad varia trahũt pctã, Deus seipsum sanctificat, dũ in eis veritatẽ suæ iustitiæ rigorosius manifestat. Qui aũt cũ vera deuotiõe & sancta dilectione accedunt ad dñm, iuxta illud: Accedite ad eũ, & illuminamini: ipsi sanctificãt dñm, dũ eũ corde, ore & ope venerant, alios'q; ad idẽ inducunt. Et ita quantũ in ipsis est, Deũ esse sanctũ & summũ demonstrant, cuius in se recognoscunt atq; extollũt excellentiã infinitã, quẽadmodũ Esaias hortat: Dñm exercituũ sanctificate. Et summus Apls: Dñm, inqt, Chr̃m sanctificate in cordibus vr̃is. Pro hac obtinẽda & exercẽda sanctificatiõe, oramus q̃tidie, p̃ferẽtes: Pr̃ nr̃ q es in cælis, sanctificet nomẽ tuũ. [Quod audiẽs Aaron, tacuit.] Ita & oĩs q p̃est aut subest, terribilibus his auditis, ab omni v̄bo supbo, iniusto, illicito sileat, imo ab oĩ ope cesset iniq. ¶ Præterea p hoc, q̃ filij Aarõ sepulti sunt ĩ tunicis suis lineis, sicut iacebãt occisi, potest intelligi, q̃ opa moriẽtiũ eos sequũt, & q̃ vnusq̃sq; in ea mẽtis dispositiõe & affectiõe, cõuersiõe seu auersiõe, manet ĩ ęternũ post mortẽ, ĩ q̃ recedit à corpore. [Locut⁹ est dñs sacerdotib⁹: Nolite nudare &c. Caput suũ nudat, q peccãdo, p̃priã mẽtem decore virtutũ & donis gr̃ę priuat, vel q secreta cordis sui insipiẽter reuelat. Hic ĩ Apo. dr̃ tali: Vestimẽtis albis ĩduaris, vt nõ appareat cõfusio nuditatis tuę, & vestimẽta vr̃a nolite scindere. Vestimẽta aĩarum nr̃arum, sunt sapiẽtia & virtutes ac opa bona, ipsa'q; charitas vestis est nuptialis. Hęc vestimẽta ĩ sua integritate sunt cõseruãda, nec charitas ab vllo ẽ retrahẽda. vestis q̃q; ẽ eccl'iastica vnitas, q̃ sũma cũ diligẽtia ĩuiolabiliter ẽ tenẽda, nullo'q; schismate, nulla hęresi, nulla auersiõe frãgẽda, cũ dicat

Amos 6. Sapi. 6. Lucæ 21. 1. Petri 4. Ezech. 9. Ezec. 36. Psal. 33. Esaiæ 8. 1. Petri 3. Matt. 6. Apoc. 3.

1. Cor. 1. Apostolus: Idipsum dicatis oēs, & nō sint in vobis schismata. [fratres vestri & oīs domus Israel,] hoc est, seculares fideles & laici, [plangant incendium, q̄d dominus suscitauit: vos autē non egrediemini fores tabernaculi.] Ex hoc habemus, ꝙ seculares hoīes possunt temporalia damna, & propinquoꝝ amicorumq́ꝫ mortem deflere. Sed hoīes spirituales religiosi, & in sacris ordinibus constituti, tantæ debent perfectionis consistere, tamq́ꝫ vehementer circa spūalem profectum ac commune bonum contemplationēq́ꝫ diuinoꝝ esse intenti, vt cuncta tēporalia & mala pœnalia penitus paruipendant: immo nullus fidelium de corporali suorum
1. Thes. 4 morte debet immoderate tristari instar infidelium, qui futurorum non habēt fidem bonorum, cum dicat Apl'us: Nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent. [Dixit q̄qꝫ dominus ad Aaron: Vinum & omne q̄d inebriare potest, non bibetis tu & filij tui, quando intrabitis in tabernaculū.] Si hoc iussum est pontifici ac sacerdotibus veteris legis, quoꝝ sacerdotiū fuit carnale, & circa corporalia irrōnalia aut inanimata sacrificia versans: quanto magis sacerdotibus euangelicæ legis, q assidue
Osee 4. ingrediunt̄ ecclesiam ad ministrandum seu offerendum, vitanda & exhorrenda est oīs ebrietas, crapula, & ingurgitatio detestanda? Ebrietas nanqꝫ & fornicatio & vinum auferūt cor, vt habeant scientiā discernendi inter sanctū & ꝓphanum, inter vere religiosa & superstitiosa, inter vere & apparenter virtuosa, inter vera & falsa. Doceantq́ꝫ populum vniuersa Dei p̄cepta, & q̄cquid ad salutem requiritur animaꝝ, ne ꝓprijs vitijs excæcati, proferant m ortua
Psal. 9. atqꝫ sterilia verba, nuda & insipida documenta, aut certe ne cupiditate ꝓprij cōmodi, aut timore sui incōmodi, subticeant veritatis doctrinā, & subditoꝝ palpent pctā. Vel q̄d pessimū est, blandiantur peccantibus, seu pctōrem in desiderijs animæ suæ laudent, q̄ & cunctis fideli-
Origen. bus prorsus vitanda sunt. ¶ Circa hæc loquitur Origenes: Sacerdotes & clericos qui portio Dei sunt, vult ipse dominus sobrios esse, ieiunātes ac vigilantes omni tempore, maxime q̄n ad exorandum dn̄m, & sacrificandum in conspectu eius, altaribus præsto sunt. Sobrietas enī
Ephe. 5. omnium virtutum est mater, sicut e contrario ebrietas omnium vitiorum. Nam & Apl's ꝓnunciauit aperte: Vinum in quo est luxuria: vt ostēderet, ex ebrietate quasi primogenitam filiam generari luxuriam. Præterea, dominus & saluator regia authoritate sacerdotibus si-
Lucæ 21. mul ac populis leges ac iura cōstituens: Attendite, inq̄t, ne grauentur corda vestra ebrietate & crapula & solicitudinibus seculi, & veniat sup vos subitaneus interitus. Audistis æterni regis edictū, & lamentabilē ebrietatis ac crapulę finem. Sola ebrietas est, quæ animam simul cū
2. Cor. 12 corpore debilem reddit. In cæteris q̄ppe fieri potest, vt (secundum Apl'm) dum infirmat̄ corpus, tunc magis potens sit spūs: & vbi is q de foris est, homo corrumpit̄, ille qui intus est, re-
2. Cor. 5. nouet̄. In ægritudine aūt ebrietatis, corpus simul & aīa corrumpit̄: spūs cū carne pariter vitiatur: cūcta membra debilitat, oculos tenebrat, pes vacillat, obliuio velat mentē, ita vt homo se hoīem esse ignoret. Hæc Origenes. Quæ cum ita se habeant, quid de sacerdotibus tabernas visitantibus, ne dicā & luxuriantibus, videtur esse dicendum? Nōne vitiosissimi & omni damnatiōe dignissimi comprobant̄? [Hircum q oblatus fuerat ꝓ pctō, cū quæreret Moses, exustum reperit.] Hoc implet̄, dum is qui ꝓpter peccata sua corpus suum afflixit, rursus cōcupiscētiæ igne illud incendit, vitioꝝq́ꝫ flamma occidit seipsum. [Quomodo potui placere Deo mēte lugubri?] per quod patet, quòd inordinata & secularis tristitia efficit hominem
2. Cor. 9. Deo displicentem, & impotentem ad promerendum. ideo ait Apostolus: Nō ex tristitia aut
Psal. 4. necessitate. Itemq́ꝫ: Gaudete in domino semp. Et rursus: Seculi tristitia mortē opat̄. [Quod
2. Cor. 7. cum audisset Moses, recepit satisfactiōem.] Sic prælat⁹, iudex, immo & quilibet Chr̄ianus, rationabili excusatione audita, placabilis esse debet, nō austerus aut vindicatiuus. Veruntamen is qui præest, non debet nimis faciliter excusatiōibus subditoꝝ fidem præbere, sed causam quam nescit, diligentissime inuestigare. Cætera ex præhabitis patent.

¶ Explanatio literalis cap. 11. Loquutus est dominus ad Mosen & Aaron.
Articulus vicesimusquintus.

PRo huius intellectu capituli aduertendum in primis, ꝙ in prima Secundæ, q̄st. 102. asserit S. Thomas: Populus Iudæoꝝ fuit specialiter deputatus ad cultū diuinū, & inter eos, ꝑcipue sacerdotes: & sicut aliæ res q̄ ad cultum applicant̄ diuinū, aliquā debent specialitatem habere, q̄d ad diuini cultus honorificentiam ꝑtinet, ita in cōuersatione illius populi, & maxime sacerdotū, debuerunt esse aliq̄ specialia, congruentia ad cultū diuinum vel corporalem, vel spūalem. Cultus aūt legis figurabat mysteria Chr̄i, ita ꝙ omnia gesta illoꝝ, pfi-
1. Co. 10. gurabant ea quæ spectant ad Chr̄m, iuxta illud Apl'i: Omnia in figura contingebant illis. ideo rationes legalium obseruantiarum in cibis & consimilibus, dupliciter assignantur. Primo, secundum congruentiam ad cultum diuinum. Secundo, prout aliquid figurabant circa Christum & vitam Christianorum. ¶ Consequenter pensandum, quòd duplex pollutio seu immunditia obseruabatur in lege: Vna culpæ, per quam polluitur anima: alia cuiusdam corruptionis, per quam corpus quodammodo inquinatur. Loquendo ergo de prima immun-

immunditia, nulla cibaria erant immunda, nec hominem poterant inqnare ex sua natura, quemadmodum ait saluator: Non quod intrat in os, coinquinat hoim, sed quæ procedunt de ore. Veruntamen aliqui cibi possunt per accidens hoiem inquinare, inquantum contra votum, vel obedientiam, aut ex nimia concupiscentia comeduntur, vel inquantum præbēt fomentum luxuriæ, propter quod quidam abstinent à vino & carnibus. ¶Porro, secundum corporalem immunditiam, quæ est corruptionis cuiusdam, aliquæ animalium carnes quandam immunditiam habent, vel quia ex rebus immundis vescuntur, vt porcus: aut quia immunde conuersantur, vt animalia quædam sub terra habitantia, sicut talpæ & mures, vnde & quædam eorum fœtorem contrahunt: vel, quia eorum carnes corruptos generant humores, propter ipsorum superfluam humiditatem aut siccitatem: idcirco prohibitæ sunt Iudæis carnes animalium, habentium vngulam vnam non fissam seu indiuisam, propter eorum terrestreitatem. Carnes quoq; animalium habentium multas fissuras in pedibus, quia sunt nimis cholericæ & adustæ, vt carnes leonis. Eadē rōne ꝓhibitæ sunt eis aues quædam rapaces, q̄a sunt nimiæ siccitatis: & quædam aues aq̄ticæ, propter excessum humiditatis. Similiter aliq̄ pisces nō habentes squamas & pennulas, vt anguillæ propter humiditatis excessum. Sunt aūt eis ad esum concessa animalia ruminantia, vngulamq́; findentia, quoniā habēt humores bene digestos, & sunt mediæ complexionis, q̄m non sunt nimis humida, quod significant vngulæ: nec nimis sicca siue terrestria, cum nō habeant vngulam continuam, sed diuisam. In piscibus q̄q; concessi sunt eis pisces sicciores, quod significatur per hoc quod habent squamas & pennulas. Per hoc em̄ oñditur cōplexio piscium humida temperata. In auibus etiam cōcessa sunt eis magis temperata, sicut gallinæ & perdices, atq; huiusmodi. Alia ratio ꝑdictoꝝ fuit, in detestationem idololatriæ. Gentiles nāq;, ꝑsertim Aegyptij, inter q̄s Iudęi fuerunt nutriti, animalia huiusmodi prohibita suis idolis immolabant, vel eis ad maleficia vtebantur: animalia vero quæ Iudæis sunt concessa ad esum, non comedebant, sed ea tanquam deos colebant. Vel ob aliam causam abstinebant ab eis. Tertia ratio fuit, ad tollendam nimiam diligentiam circa cibaria, hinc cōcessa sunt eis animalia, quæ possunt faciliter in ꝓmptu haberi. Quarta ratio fuit figuralis & spiritualis, quæ sequenti tanget articulo. Hæc Thomas. ¶Prętērea, de ista materia scribit Gulielmus Parrhisiensis libro de fide & legibus: Post hæc ꝓsequemur immunditias animaliū. Vbi primo sciendum, ꝙ quædam animalia immūda erant immunditia corporali & immunditia repudiationis & irregularitatis: quædā vero sola immunditia irregularitatis, q̄ s. prohibita erant à Dei sacrificio & ab esu humano. Nec scimus aliq̄d animal, q̄d immundum reputatum sit propter solam immūditiam corporalem. Porcus vero, de q̄ minus videri posset, nō solum habet immunditiam corporalē, sed & legalem. Adhuc enim Pagani immolant porcos, & fœdera sua ac pacta sanguine firmant porcoꝝ, nō aliter ea rata & inuiolabiliter obseruanda putātes, nisi transierint inter partes sacrificij huius. Atq; vt paucis intelligas alia, si salubritati corpoꝝ populi sui per hanc animalīū discretiōem Deus intendere voluisset, animalia nō munda vel immunda, sed salubria vel noxia appellasset: quanuis verum sit, ꝙ in animalibus gressibilibus, & auibus ac piscibus, q̄si saniora & salubria eis cōcesserit, multaq́; venenosa atq; mortifera prohibuerit eis. Ad aliud ergo respexit prouidentia Dei, quanuis non prætermiserit istud. In hoc ergo ꝙ in quadrupedibus animalibus duo signa munditiæ simul coniunxit, videlicet ruminationem & vngulæ diuisionem, generali regula de huiusmodi populum informauit: vbi vero alteꝝ deest, immunditiā designauit, vt in camelo & chœrogryllo. Tu autem scito ꝙ camelo sacrificabāt idololatræ. hoc ipsum legimus nos in libro de annulis septem planetarum. Propter q̄d etiam de chœrogryllo idem hoc licitum est opinari. Nec mirum, si pauca munda animalia reperit Deus, q̄ idololatria abominabilia non fecisset, cum apud Aegyptios sexcēta sexagintatria sacrificioꝝ genera haberet idololatria, secundum q̄d dicit Miglodorus. Postmodum vero miseratione deorum, redacta est ad vigintiquinq; præcipua. Immolationem vero lacertæ, nosipsi legimus alibi, similiter talpaꝝ & vespertilionum. Ad eam quoq; demētiam peruenisse idololatras, vt talpas & vespertiliones adorarent, Esaias testatur. Nostris etiam temporibus bufones adorari ab insanissimis gentibus quibusdā audiuimus. Ex his igitur paucis intellige & mirare sapientiā Dei, quæ omnia animalia, quę sibi idololatria vsurpauit, abominabilia esse voluit populo suo: vt vel ea nō cōederent, vel etiā non attingerent, atq; hoc ipso lōge fierēt à ritu idololatraꝝ: quemadmodū nunc in regionibus vbi adorari dicitur cattus, statuendū esset, ne ibi cattus inueniretur: & vbi bufo dicitur adorari, ne ibi bufo viuere sineretur. Hæc Parrhisiensis. ¶Postremo, circa hæc in Scholastica fertur historia: Animaliū alia viuunt in terra, alia in aq̄s, quædā in aere. Inter ea vero quæ in terra sunt, alia sunt reptilia, q̄ oia sunt immunda: alia sub terra latentia, vt talpa quæ gñatur de luto, & oīa hæc immunda: alia sunt gradientia super terrā, de q̄bus est hæc regula generalis: Mundum est tantum, quod ruminat & vngulam findit. De piscibus quoq; hæc est regula generalis: Mundi sunt

Matt. 15.

Esaiæ 2.

sunt pisces illi duntaxat, qui habent squamas &*pennulas. De auibus noĩatim expressit, quę mundæ, & quæ immundæ. Hoc solum de auibus gñaliter dictum est: Volatile q̃d gradit sup quatuor pedes, immundum est, nisi crura habuerit retro longiora super quæ saliat. His pręmissis, patebit, oĩa in isto capitulo iussa, rationabiliter esse statuta. Itaq; ad expositionem textus est procedendum: [Locutus est dominus ad Mosen & ad Aaron.] Cur dominus aliq̃ dicat ad Mosen tm̃, aliq̃ vero ad Mosen & Aaron simul, nonnulla autem ad eos & ad filios Aaron, quæri potest: & quantum ad præsens dici potest, ꝙ ista locutus est non solum ad Mosen, sed item ad Aaron, quoniam totum populum Israel concernebant, quorum iam pontifex extitit Aaron: vnde & eos habuit legitima Dei docere. Ea vero quæ ad sacerdotes tantummodo pertinebant, communiter dixit ad Mosen tantum, tanquam ad principalem omnium ducem & legislatorem ministerialem. [dicẽs ad eos: Dicite filijs Israel: Custodite omnia quæ*præcepi vobis, vt sim vester Deus] nõ solum iure creationis generalisq́; prouidẽtiæ, sed etiam per specialem & gratiosam gubernatiõem vestri, atq; per debitum cultum mihi à vobis exhibendum. Veruntamẽ clausula ista nõ est in Hebræo. [Hæc sunt animalia quæ comedere debetis, de cunctis animantibus terræ] hoc est, e numero animaliũ gressibilium. [Omne quod habet diuisam vngulam, & ruminat in pecoribus,] id est, inter iumenta seu pecora [comedetis] hoc est, licite manducare poteritis, tanquam munda secundum legem. nihilominus ex speciali deuotione licuit à carnibus abstinere, vt patuit in sacratissimo Ioanne Baptista. Diuisio nanq; seu fissio vngulæ, signum est tẽperatæ cõplexionis: ruminatio autem, bonæ digestionis. [Quicquid autem ruminat q̃dem & habet vngulam, sed non diuidit eam,] hoc est, fissam eam nõ habet, seu partes eius ab inuicem nõ disiungit per motum & ambulationem, [sicut camelus, non comedetis illud,] cum non sit tam aptum refectioni humanæ, [†sed inter immunda reputabitis] .i. inter ea quæ secundum legem, immunditiam habent cuiusdam corruptionis atq; ineptitudinis ad edendũ ob causas p̃tactas, vt dictũ est. Sicq́; q̃d ait, inter immunda, non est intelligendũ de immunditia & ineptitudine ad offerendũ, sed ad cõedendum. Nam plura munda & licita erant ad manducandum, q̃ non erant munda ad immolandum. Oblatio nanq; (vt patuit) de pecoribus, non fiebat nisi de tribus animalium speciebus, videlicet boue, oue, & capra. [Chœrogryllus qui ruminat, vngulamq́; nõ diuidit, immundus est.] Chœrogryllus (secundum Glossam) est bestia quæ herinacius appellatur, animal debile, rapax, mortiferum, & spinosum, quoniã pro pilis operitur in pelle quibusdam materijs, instar spinarum pungentibus & acutis. [Lepus quoq;, nam & ipse ruminat, sed vngulam non diuidit. Et sus, quæ & cum vngulam diuidat, non ruminat: horum carnibus non vescemini, nec cadauera contingetis, quia immunda sunt vobis] tam ad vescendum, quàm ad tangendum, præsertim dum ex intrinseca corruptione obierunt. Non tamen ex horum contactu tangens contraxit maculam tantam, aut taliter expurgandam, sicut ex aliorum quorundam contactu, prout infrà habebitur. ¶ Consequenter discernitur inter pisces immundos & mundos. [Hæc etiam sunt quæ gignuntur in aquis, & vesci] eis [licitum est: Omne quod habet † pennulas & squamas, tam in mari quàm in fluminibus & stagnis,] hoc est, in quacunq; aqua, [comedetis. Quicq̃d aũt †pẽnulas & squamas non habet, eoꝝ quæ in aquis mouentur & viuunt,] id est, siue vnum horum, siue vtrunq; defuerit pisci. [abominabile execrandumq́; erit vobis.] cuius rei causæ literales, præhabitæ sunt. Siquidem pisces qui habẽt pennas & squamas, melioris complexionis consistunt. Porro pennula piscium dicitur quod supereminet dorso eius, & per quod se leuat in aerem. [Carnes eorum non comedetis,] Quidam dicuntur ab esu carnium totaliter abstinere, qui tamen comedunt pisces. Quomodo ergo pisces dicuntur carnes habere? Respondetur ꝙ extense vtendo nomine carnis, pro quocunq; mixto animato. Nam & Apostolus ait: Alia caro piscium, alia volucrum, alia serpentum. Interdũ vero caro strictius sumitur pro materia tali animata & calida, sanguinem in venis habente. Sicq́; corpus piscis non dicitur caro. [& morticina vitabitis] ne ea tangatis, vt ꝑ hoc admoneamini, quantũ ab interiore cõtaminatiõe peccati debeatis cauere. Attamen talis cõtactus nõ fuit ꝓhibitus per modum absoluti præcepti, tanq̃ fuerit culpa mortalis, nisi forte cõtingeret ex legis cõtemptu, sed per modum cuiusdam mandati, q̃d inter pręceptum & cõsilium habet se medio modo. Vnde si ex negligentia, inaduertentia, aut simili modo aliter accidebat, fuerat veniale. [Cũcta q̃ nõ habẽt†pennulas & squamas in aq̃s, polluta erunt.] Seq̃tur discretio inter aues, quantũ ad esum. [Hæc sunt quæ de auibus cõedere nõ debetis, & vitanda sunt vobis: Aquilam, & gryphem, & halięetum, & miluum, ac vulturem iuxta genus suum,] hoc est, cuiuscũq; sint generis seu speciei. Hæ etenim aues sunt rapaces, quod venit ex magna caliditate & siccitate complexionis eorum: ideo esui sunt ineptæ, nec faciliter possent acquiri: essetq́; curiosum & gulosum, pro tali edulio laborare: vescunturq́; communiter cadaueribus mortuorum, quemadmodum corui, de quibus subiungitur: [Et omne coruini gñis in similitudinem suam:] hoc est, nullum coruum edetis cuiuscunq; sit

Margin notes: *pinnulas (beside line 2); *scripsi (beside "quæ*præcepi"); † & (beside "†sed inter immunda"); † pinnulas (beside "†pẽnulas"); 1. Cor. 15 (beside "Alia caro piscium").

sit speciei, sitq; similitudo hic sumit̃ ꝓ specie specialissima in similitudine essentiali. ¶Præterea, de naturis & proprietatibus auium harũ multa recoli possent, sed ꝓlixitas est vitanda. Itaq; aqla est auis magna, plumis & varietate distincta, acutissime vidẽs, altissime volãs, piscibusq; insidians, q̃, instar saxi descẽdens in vndas, trahit ad littus. Gryphes est auis monstrosa q̃drupes, habens corpus formatum vt leo, alas & caput vt aquila, crudelis est valde, hoĩes viuos discerpens, eq̃s odit. Et interdum equum cum equite rapit, & tollit in altum ac deuorat. Tam magnos & amplos habet vngues, ꝙ inde (vt fert̃) fiunt scyphi, q in regum ponuntur mensis. Smaragdum q̃q; & iaspidem ponit in nido suo contra aĩalia venenosa, atq; vt refert Isidorus, sunt aliq̃ partes & montes, in qbus abundant auꝝ & gemmæ, ꝓsertim smaragdus & iaspis, nec inde possunt auferri, gryphis accessum prohibentibus rõnali creaturæ, cui rarus & difficilis est aditus illuc. Haliæetus secundum q̃sdam est falco. aptius tñ (vt videt̃) ꝓ herodionem, de q̃ infra habetur, falco intelligitur. Nam libro de naturis aĩalium legit̃, ꝙ haliæetus seu merulus parua sit auis, aues paruas inuadens, rapiens & manducans. Vnde qdam putant, ꝙ sit nisus. Miluus est auis rapax, querulosa & importuna, cadaueribus vescẽs, domesticis ꝓsertim pullis insidians, primo audacior, postea aũt timidior, syluestres volucres impugnare non audens. Vultur est auis plurimũ rapax, cadaueribus vescẽs, acuti intuitus, fortisq; odoratus, sequens exercitũ, sperãs vesci cadaueribus vincendoꝝ. Coruus est auis clamorosa, rauca, dolosa, cadauere viuens, rostrũ sterqlinio sæpe infigens, aĩali eruens primitus oculum. Et dr̃ funeris præco, q̃d imminere ꝑcipit odoratu, vt fertur. ¶Consequenter noĩantur & aliæ aues prohibitæ manducare. [Struthionem, & noctuam, & larum, & accipitrem iuxta genus suum, bubonem & mergulum & ibim, cygnum & onocrotalum & porphyrionem, herodionem &c. charadrion iuxta genus suum, vpupam q̃q; & vespertiliõem.] Quemadmodũ tangit Isidorus, si in prohibitionibus auium & bestiaꝝ, quæ in isto capitulo prohibentur hoĩbus comedere, non lateret mysterium, esset in textu superfluitas magna verborum. Multa nanq; prohibentur in eo, quæ nullus Iudæorum aut etiam aliorum bene dispositorum comedere consueuit: quod patet per se, ideo mystica est ratio horum. ¶Porro struthio est medium quoddam inter volatilia & gressibilia, quæ & si pennis vestit̃, nequit tamen volare ob corporis põderositatem, sed alis iuuatur ad cursum celerrimum. *Ouat aũt vt auis. Instãteq; tempore, q̃ pariat oua, oculos ad stellas pleiades leuat: q̃a nec *ouat, nisi cum illam viderit cõstellationẽ ascẽdere: quã cum circa mensem Iunij viderit, fodit arenã, & in ea sua cooperit oua: moxq; obliuiscitur vbi posuerit ea, nec vltrà ad illa reuertit̃: sed calore solis pullificant. q̃ facto, suos cognoscit alitq; pullos. De q̃ ad Iob dominus ꝓtestatur: Struthio derelinquit oua sua, obliuiscitur ꝙ pes conculcet ea &c. Vngulas habet fissas instar vngulaꝝ quadrupedis: & tãtæ consistit caliditatis, vt ferrum deglutiat, digerat, & consumat. Secundum Aristotelem quoq;, naturaliter odit equum. Noctua dicitur, q̃si de nocte acute tuẽs seu videns: & alio nomine nycticorax nuncupatur, & noctibus quærit cibum: cuius clamor odiosus est auibus, quã & aues persequuntur. in die solis splẽdore visus eius hebetatur. oua columbarum & monedulaꝝ frangit ac vorat, & pugnat cum illis. Larus, est auis nunc volans in aere, nunc natans in aqua. auis est pigra, parua & pinguis, libenter habitans iuxta aquas: nec potest remote aut diu volare, ita vt velociter currẽs, eã capere valeat, estq; humida valde. Accipiter auis est rapax, prædalis, siue sit syluestris, siue domestica. Syluestris autẽ est peior, quoniã aues q̃s capit, mox deuorat. Domesticus vero prædã dño suo repræsentat & seruat, flãte austro, contra solis radios alas suas expãdit, q̃tenus poris corporis sui aptis, excutiat eas, & nouæ ei accrescunt. Propter q̃d ad Iob dominus loquitur: Nunquid per sapientiã tuã plumescet accipiter, expãdens alas suas ad austrum? Bubo est auis turpis, fœda, feralis, noctis amica, in sepulchris habitãs & cauernis, pigra, auibus odiosa, à quibus dilaniatur, si in die reperiatur ab ipsis. Et iuxta augures malum prætendit, quoniã funebris lugubrisq; consistit: templa nocte ingreditur, vt oleum lampadum ebibat. quando ab auibus inuaditur, vertit se in supinum, & pedibus se defendit. mures & vespertiliones venatur & edit. Mergulus à mergẽdo nomen sortitur, quia frequenter descendit in aquas, vt vermes pisciculosq; deglutiat. imminente æquoris tempestate, cum clamore festinat ad littus. Atq; vt ait Isidorus, grauem & grandem tempestatem constat mari instare, dum merguli petunt littus. Ibis dicitur Aegyptiaca esse ciconia, in Nilo flumine habitãs, serpentum ouis vescens, ex quibus escã nidis suis defert gratissimam. Cygnus est auis nota, pennis albissima, carne nigra, inter pisces nutrita, eos non comedit. ponderosum gerit corpus, ideo raro volat, diligitq; quietem, quasi mortem contemnens, dulciter canit, morte instãte. Post coitum fœmella percutit fugatq; marẽ, qui se post coitum balneat. Similiter fœmina ante cibum. Onocrotalus, auis est, quo ad sonum, similis cygno, & q̃si ventres habens duos, in quoꝝ vno recipit cibos, qui ꝑ vesicula gutturis reputatur, in alio decoqt eos. Cuius, teste Isidoro, duo sunt gña: vnũ aquaticum, aliud solitudinis. Aquaticum est valde gulosum, anguillis ꝓsertim insidians: quod dum quiescit in littore, rostrum

Isidor. | Idem. | Iob 39. | Aristot. | Iob 39. | Isidorus | Idem.

strum semper erigit sursum, vt eius acumine se contra accipitrem muniat. ¶ Porphyrion est auis, alio nomine pelecanus vocata, cuius duplex est species: vna in aqua habitãs, & piscibus vescens: altera in terra solitudinem amat, lacertas comedens & serpentes. ideo serpentes odiunt pelecanos, eisq́ʒ absentibus ascendunt in nidos ipsorũ, atqʒ ipsorum pullos intoxicant: q̃s rediens parens inuenit morientes, & statim se vulnerans, ꝓprio sanguine curat eos. Herodion, q & falco, est auis illustrium manibꝰ assueta gestantiũ, animosa, & maiores corpore se aues inuadens, abundans plumis, nõ carnosa, ideo velox & agilis ad volatum, acuti duriq́ʒ pectoris, fortis in vnguibus, grauius tñ lædens p̃dam pectore irruendo, q̃ rostro lædendo. Quæ nisi primo aut saltẽ secundo p̃ualuerit ictu, q̃si sibiipsi indignãs aut erubescẽs, vagat̃ p aera, nec faciliter ad gestantis reuertit̃ manũ. Si vero syluestris est, illa die vix q̃rit p̃dam. Charadrion dicit̃ auis oĩno albi coloris, cuius femoris pars inferior purgat caliginẽ oculorũ. Huiꝰ auis hæc fertur natura: Si dirigatur sup ægrum moriturũ, auertit visum suum ab eo: si sup sanandum, visum figit in eum, q̃si curando applaudens. est tñ nutrimenti immũdi. Vpupa est immũdissima auis, humanis vescens stercoribus, in sepulchris cõmorans, aut in fimo, cuius corde vtũtur malefici in maleficiis suis. Cumq́ʒ senuerit, vt nec videre valeat, nec volare, pulli eius euellunt ei pennas. Et liniunt oculos eius succis herbarũ, ac fouent eam sub alis, donec crescant pennæ ipsius. Sicq́ʒ renouata, volat ac videt, vt refert Isidorus. Legit̃ etiam ꝙ si qs sanguine eius inunxerit oculos suos ꝑgens dormitum, dæmones in somnis se suffocantes videbit. Vespertilio est auis fœda & vilis, debilis visus, habẽs alas sine plumis, & corpus instar muris: circa vesperam egrediens suũ latibulum, ꝓ voce sibilum facit terribilẽ. [Oĩne de volucribus q̃d graditur super q̃tuor pedes, abominabile erit vobis ad cõedendum.] Talia enim volatilia, sunt velut monstra, in parte cum auibus, & partim cum gressibilibus cõuenientia: qbus & idololatræ in suis maleficiis vtebãtur & sacris, q̃ & difficulter acqruntur. [Quicquid aũt] volatilium [ambulat sup q̃tuor pedes, sed habet longiora retro crura, ꝓ q̃ salit super terram, cõedere debetis, vt est bruchus in genere suo: & attacus, atqʒ ophiomachus, ac locusta, singula iuxta genus suum.] Opinant̃ aliq, ꝙ istæ sint diuersę species locustarũ, aut magis aialia diuersi gradus in eadẽ specie, ita ꝙ bruchus est fœtus locustæ nondum alatus: q cum alatus fuerit, cœperitq́ʒ volare, vocatur attacus: adepta vero perfectione volandi, vocatur locusta. sed istud non videtur textui consonare, qa de p̃fatis volatilibus addit, singula iuxta genus suum. Per q̃d insinuari videtur, ꝙ differant generice siue specifice. Hinc alii dicũt, ꝙ attacus maior est brucho, differens specie. Ophiomachus vero est bestia q̃dam pugnans cõtra serpentes. ¶ Deniqʒ secundũ Gulielmum in libro de fide & legibus, ꝙ gña ista locustarũ, seu genus locustæ cõcessum est Iudæis in esum, factũ videt̃ in memoriam auxilii eis desup dati p locustas contra Aegyptios. Beatissimus q̃qʒ Ioannes Baptista legitur vsus locustis in cibum. Matt. 3. Aliq tñ ibi per locustas intelligunt herbas, non animalia: qm̃ eis videtur, ꝙ non sit carnibus vsus in eremo. [Quicquid autem ex volucribus q̃tuor tm̃ habet pedes, execrabile erit vobis] ad manducãdum, sicut iam dictum est. [Et qcunqʒ morticina eorũ tetigerit]. i. cadauera ex intrinseca corruptione mortua, [polluetur, & immundus erit vsqʒ ad vesperam]. i. irregularitatẽ quandam seu ineptitudinem, vel indignitatem introeundi sacrum locum, videlicet templum seu atrium, contrahet. [Et si necesse fuerit, vt portet qppiam horũ mortuum, lauabit vestimenta sua, & erit immundus vsqʒ ad solis occasum.] Ex isto elicitur & probatur, ꝙ immunditia ista non fuit inquinatio culpæ, qa necessitas à culpa excusat. Porro lotio ista, fuit adspersio aquæ, in q̃ mixtus fuit cinis vaccæ rufæ combustæ, s. aquæ lustratiõis. Et quia de tangente præfato non dicitur ꝙ lauabit vestimenta sua, aliqui dicunt, ꝙ immunditia eius fuit minor, q̃ istius tale qd portãtis, nec indiguit vestimẽta sua lauare, id est, super ea adspergi aqua p̃fata, quemadmodum iste q portauit: quoniã plus est portare, q̃ tangere. [Quod ambulat super manus, ex cunctis animantibus quæ incedunt quadrupedia, immundum erit]. i. illicitum ad vescendum, vt vrsus & simia, q̃ per similitudinem quandam dicũtur manus habere, & sup ea incedere, qm̃ anteriores eorũ pedes sunt similes manibꝰ. Corpora q̃qʒ eorũ, detractis coriis seu pellibus, similitudinẽ habent nõ modicã cum corpore hoĩs, excoriatiq́ʒ pu-ero. Vnde & vna huius prohibitiõis causa assignat̃, ne Iudæi ex talium animaliũ esu afficerẽtur comedere carnes humanas. Sunt aũt & aliæ causę superius tactæ. [Qui tetigerit morticina eorũ, polluet̃]. i. inqnatus manebit. [vsqʒ ad vesperam.] sicq́ʒ videtur ꝙ post transitũ temporis tanti, reddebatur ab illa pollutiõe immunis. [Et q portauerit huiuscemodi cadauera, lauabit vestimenta sua, & immundus erit vsqʒ ad vesperũ, quia omnia hæc immũda sunt vobis. Hæc q̃qʒ inter polluta]. i. esui illicita [reputabuntur de his quæ mouẽtur in terra, mustela & mus.] Mustela dicitur q̃si mus longus, q & persequitur mures atqʒ serpẽtes, q̃rũ qdam latẽt sub terra, alii suprà versant̃. [& crocodilus.] is à croceo colore nomẽ sortit̃, bestia magna & q̃drupes, nunc in aqs, nunc in terra manens, immanitate dentium vnguiumq́ʒ armatus, corpus habens tam durum, vt repercutiat fortium lapidum ictus: de qua bestia ait Plinius, ꝙ

q sola inter cuncta aialia mouet superiorē suā mandibulam, inferiorē habens immobilem. Tantæ est qntitatis, q iunior Tobias ab ea timuit deuorari, quā pisces qdā serratā cristā habentes interimūt, interiora ipsius dissecantes. [singula iuxta genus suū, mygale & chamæleon, stellio & lacerta & talpa, oīa hæc immūda sunt.] ¶Mygale dicit aīal formatū ad deridēdum, qa ex se ridiculosum videtur: estq dolosum, rapax & ingluuiosum, secundū Glossam. ¶Chamęleon est bestia diuersa varietate respersa, tanq pardus: ad colores qq qs intuetur, faciliter variat, sicq in diuersos colores mutat, sicut & primo Ethicorum ait philosophus, & fingit se māsuetā, cū tn crudelis sit. ¶Stellio à stella suscipit nomē, qsi stellatus, cū sit varijs maculis picturatus, & mutat colores, sicq fertur lucere vt stella. Est aūt reptile, lacertæ cōsimile, interlucētibus guttis pictum instar stellarum, scorpionib⁹ ita cōtrariū, vt visum ab eis, incutiat ipsis torporē atq pauorē. Vnde in Prouer. dicit: Stellio manibus nititur, & morat in ædib⁹ regum. Lacerta & talpa sunt aīalia nota. Fertur aūt chamęleon aere pasci, queādmodū talpa terra, salamandraq igni, & halec aqua, iuxta illud metricum: Terra cibat talpā, flāmæ pascūt salamandrā, Vnda fit haleci cibus, aer chamęleoni. Deniq tactus horum censet imūdus & maculans. [Qui tetigerit morticina eorum, immundus erit vsq ad vesperā: Et sup qd ceciderit quicq de morticinis eorum, polluet.] Sicq inanimata ex illorum cōtactu etiā polluebant, nō vtiq pollutiōe peccati, sed inidoneitatis veniēdi in humanū aut diuinū ministeriū ante eorum purgationē. [Tam vas ligneum & vestimētum, q pelles & cilicia, & in qcunq fit opus]. i. qdcūq vtensilium, [tingētur aqua]. i. aqua in q mixtus est cinis vaccæ rufæ p peccato cōbustæ, adspergētur, dū ex pctacto cōtactu fuerint inqnata. [& polluta erūt vsq ad vesperum,] ita q etiā post illā adspersionē reputabunt modo pdicto polluta seu inidonea ad vtēdum vsq ad solis occasum. [Et sic postea mundabunt]. i. post horā illā habebuntur vt munda. [Vas autē fictile in q horum qcq intro ceciderit]. i. in qd corruerit aliqd pfatorum īmūdorum aīaliū aut morticina eorum. [polluetur, & idcirco frangendum est,] qa nō potest ob suā fragilitatē tam plene purgari p fortē cōfricationem, vt lignea, ærea, & ænea vasa. [Omis cibus quē comedetis]. i. pręparatus ad comedēdum, [si fusa fuerit sup eum aqua, immūdus erit]. i. edi nō poterit. Hoc exponitur de supfusione aquæ cōtentæ in vase, in qd immundū qdcunq corruerat, ex cui⁹ cōtactu & aqua illa fiebat polluta, vel forte in detestationē idololatrię, dictum est de cuiuscūq aquæ supfusione, qa idololatræ in suorum honorē deorum aquas, pfertim idolis cōsecratas, supfundebāt cibarijs, & quidā eorum aquā colebāt. De horum autē rationibus & rationabilibus causis infrà dicetur. [Et omne liquens qd bibitur de vniuerso vase, immundū erit]. i. oīs pot⁹ seu liquor, vinum ac sicera, si in ea ceciderit quippiā de illis immūdis, nō poterunt bibi. [Et qcqd de morticinis huiusmodi] immundorum [ceciderit sup illud] qd dictū est, puta sup qdcunq vas aut instrumētum seu vestē, &c. [immundū erit] ex illius cōtactu, [siue clibani fuerint, siue chytropodes] . i. vasa seu ollæ aut potti, habentes inferius pedes sup qs stent. [destruētur & immmundi erunt,] si ex illis immūdis fuerint tacti. qd intelligēdum videt de vasis & furnis fictilibus terreis, nō saxeis aut æneis, cum dictū sit q vasa lignea sic cōtacta sint lauāda. [Fontes vero & cisternæ & oīs aquarum cōgregatio,] vt flumina, stagna & maria, [mūda erūt,] qūis immūda illa in ea ceciderint: qa tā magna aquarum moles, nō potest tā facile inqnari, & pter talium aquarum raritatē, pfertim in locis terræ pmissiōis, poterat Iudæis esse graue, si aquę illæ fuissent tā faciliter inqnatę, vsuiq eorum phibitæ, & etiā qa idololatræ nō ita exercuerunt qsdā supstitiōes suas circa aquas illas, queādmodū circa aquas qs habebāt domi in vasis, vel qa huiusmodi aquę magnę cōtinent in terra, q ex cōtactu pfato nō maculat, idcirco nec ipsę. [q morticinū eorum tetigerit, polluet. Si ceciderit sup semētē]. i. sup semen aut granū nōdum ī terram piectū, [nō polluet eā] res qcunq pfata īmunda. [Si autē quispiā aqua semētē pfuderit, & postea morticinis tacta fuerit, ilicò polluet] ita q nō erit apta ad seminādū, nisi forte purgetur. ¶Cur aūt polluit granum ex īmundorum cōtactu qn madefactū est aq? Dici potest qm ipsa aqua grano supfusa, ex cōtactu illo polluitur, & ex cōsequēti semētis, vel qa semētis humefacta, susceptibilior est peregrinæ impressionis, vel qa idololatræ oppositū ritū habebāt. Est tn oīm horum mystica ratio partim tacta, & partim tāgēda. [Si mortuū fuerit aīal] ppria morte, [qd licet vobis comedere] s. mundū, nisi aliunde interueniat impedimētum, [q cadauer eius tetigerit, īmundus erit vsq ad vesperā. Et q comederit ex eo]. i. cadauere p se mortuo [quippiā]. i. aliquā eius partē qntumlibet paruā, [siue portauerit, lauabit vestimēta sua, & immundus erit vsq ad vesperum.] Istud ex dictis est clarum. [Ome qd reptat sup terrā,] qs. pedes nō habēt, & ore seu alio modo corp⁹ suum trahunt ac mouēt, [abominabile erit] vobis, [nec assumetur in cibum.] Talia eñ in seipsis impura sunt, esuiq inepta. [Quicqd sup pect⁹ qdrupes graditur,] ita q qūis habeat qtuor pedes, tn ob crurum pedumq breuitatē tangit terrā in pcedendo. [& multos habet pedes, siue p humum trahitur, non comedetis] etiā illa q habēt plus q qtuor pedes, & trahunt se per terrā, vel ex alia vi se trahunt in pcedendo. [quia abominabile est]. i. immunda sunt vobis ad esum. Porro vt super secundum sententiarum Albertus,

Tob. 6.

Pro. 30.

yy

bertus, Bonauentura & alij scribunt, Multiplex est genus reptilium: Vnum, quod trahit ac rapit se vi oris, vt aliqui vermes. Secundum, quod rapit se vi costarum, sicut serpentes. Tertium, quod trahit & rapit se vi pennularum suarum, vt pisces: quartum, quod rapit se vi annulorum, vt animalia annulosa: quinto, extense loquendo, omne animal dicitur reptile, quod mouendo se, magnam partem corporis sui applicat terræ, vt stellio & lacerta. Textus vero nunc loquitur de reptilibus terræ, quæ reptando immunditiam contrahunt conuersatione & motu, & aliunde sunt vilia, complexionis quoque intemperatæ ad alendam vitam humanam. [Nolite contaminare animas vestras,] paruipendendo, aut ex contemptu seu negligentia culpabili violando præfata mandata. Quamuis enim ex corporali illo contactu non contaminabatur anima macula culpæ directe & immediate, poterat tamen culpam incurrere non curando, aut ex irrationabili causa omittendo obseruantiam eorundem. [Nec tangatis quicquam eorum,] scilicet immundorum, [ne immundi sitis] immunditia corporali aut spiritali, iuxta expositionem præhabitam. [Ego sum dominus Deus vester:] cui cum omni diligentia & puritate est ministrandum, nec dignus est seruus meus vocari qui mihi non seruit, sicut præcipio. Vnde &

Lucæ 6. Christus in Euangelio: Quid, inquit, dicitis mihi domine domine, & non facitis quæ dico? Per Ma-

Malac. 1. lachiam quoque dominus loquitur: Filius honorat patrem suum, & seruus timet dominum suum: Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si dominus ego sum, vbi est timor meus? [Sancti estote] id est puri à vitijs, & ornati virtutibus: [quia ego sanctus sum] id est essentialiter purus, virtuosus, perfectus, & sanctitas ipsa immensa, exemplaris, fontana, omnis puritatis & virtutis mensura, causa & regula prima. Dominus autem vult seruos suos suæ voluntati conformari ac obedire. Præsertimque Deus, qui est summus pater ac dominus omnium, vult vt homines ad suam imaginem similitudinemque producti, conforment etiam ei per dona gratiæ ac virtutum, vt Deus pater resplendeat in filijs suis, & serui ipso suo famulatu ostendant dominum suum honorabilem esse, aliosque suo exemplo incitent & inducant ad summæ maiestatis honorem. Ideo filius Dei docuit nos orare: Pater, sanctificetur nomen

Matt. 6. tuum. Item: Videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est. [Ne polluatis ani-

Matt. 5. mas vestras in omni reptili quod mouetur super terram: Ego enim sum dominus qui eduxi vos de terra Aegypti, vt essem vobis in Deum] id est ad hoc, vt per debitam subiectionem, puritatem & obedientiam, ita colatis me, vt digni sitis me Deum vocare, tanquam id quod super omnia amatis, honoratis & colitis. Propter quod ab idololatris vos eduxi, ne conformemini illis, sed multiplici munditia differatis ab ipsis. [Sancti eritis] id est esse debetis immaculati, præsertim ab omni culpa mortali, & etiam virtuosi & mundi: [quia ego sanctus sum,] qui cultores meos volo mihi per imitationem esse consimiles, quia peccata odio ac detestor virtutes, sanctitatemque diligo. Hinc ait in Euan-

Lucæ 6. gelio Christus: Estote misericordes, sicut & pater vester cælestis misericors est. Et denuo: Estote, ait,

Matt. 5. perfecti, sicut & pater vester cælestis perfectus est. Postremo additur epilogatio: [Ista est lex animantium & volucrum, & omnis animæ viuentis quæ mouetur in aqua] id est omnis animati aquatici, hoc est, in isto capitulo datæ sunt leges seu iussiones discernendi immunda à mundis, tam in bestijs terræ, quam in auibus aeris ac piscibus aquæ. [& reptat in terra. vt differentias noueritis mundi & immundi, & sciatis quid comedere & respuere debeatis.] ¶ Circa præhabita plenius intelligenda, pensandum, quia vt docet Alexander super tertium Sententiarum, & Guilhelmus libro de fide & legibus, Voluit dominus tabernaculum suum in honore haberi, ideo non nisi mundos in illud intrare concessit. Immunditia autem irregularitatis materiæ, quæ requirebat purificationem, multiplex erat: quia vasa in quæ immunda ceciderant, & ea quæ morticina illorum tetigerant, reputabantur immunda, similiter homines qui ea tangebant, clibani quoque & ollæ: in quo non aliud recte intelligi potest, nisi prohibitio appropinquationis ad idololatriam. Vbi enim prohibiti sunt filij Israel tangere huiusmodi animalia vel morticina eorum, prohibiti sunt necessario immolare ea, & de immolatis comedere. In hoc etiam quod immunda iudicata sunt immunditia, quæ prohibebat accessum ad Dei tabernaculum, præcisa est etiam ea tangentibus omnis spes emundationis, & appropinquationis ad Deum per illa. Et per hæc ostensa sunt filijs Israel signa diuinæ offensionis & indignationis in illis immundis, non propter se, sed propter idololatriam quæ fiebat de eis. Denique vasa in quæ corruerunt immunda, voluit Deus esse polluta cum contentis in eis. Idololatræ enim vasa volebant carere operculis, vt aliquibus seruitijs idololatriæ magis præsto essent, atque vt ipsa reptilia idolis immolanda, in ea sponte irreperent, vt mures, mustelæ, lacertæ, sicque inuenirentur in vasis illis. Sic namque credebant ea esse magis accepta dijs suis, vtpote electa ab eis. Supersunt adhuc aliquæ idololatriæ huius reliquiæ. Credunt enim nonnulli insipientes, quædam nocturna numina frequentare domos, & vasa quæ discooperta vel aperta inuenerint, postquam inde comederint vel biberint, reimplere. Si autem ea clausa, obstructa, vel cooperta inuenerint, inde offendi, & ex hoc domui infortunium iminere. Hinc & alij asserunt, quod Gentiles idololatræ, aquas vasorum, aliosque liquores, in quibus præfata immunda animalia inueniebantur, putabant suis dijs acceptas, & eas offerebant illis. Vnde secutum videtur, quod vetulæ quædam sortilegæ, vasa in quibus est aqua, dimittunt de nocte aperta, vt nocturna numina illuc veniant ad bibendum. Cum ergo omnipotens Deus synagogam dilexerit, tanquam sponsam, quasi amore zelotypo: quid mirum, si omnia ista quæ prima

facie nõ videntur alicuius momenti, Iudæis prohibuit, quoniam idololatræ talia exercebāt. Postremo, sicut in prima Secundæ quæstione 102. Thomas testatur: Inerat Iudæis immunditia quædā ex contactu quarundā rerũ immundarũ, cui⁹ literalis causa fuit propter reuerētiam eorũ quæ ad diuinũ pertinēt cultũ, tum quoniā preciosas res hoīes tāgere non solēt cũ fuerint immundi, tum etiā vt ex raro accessu ad diuina, ea amplius venerarent. Cum eñ oēs huiusmodi immũditias homo raro posset vitare, accidebat ꝙ raro patuit eis ad diuina accessus, sicq̄ suo tēpore cũ maiori humilitate & reuerētia ꝓcesserunt ad ea. Fuit & alia ratio in quibusdā: nam qm̄ soli mundi intrabant, non fuit alicui occasio dimittendi ingressum in sancta ex timore infectionis seu horrore consortij immundorum.

¶De spiritali huius capituli XI. intellectu. Art. XXVI.

Spiritalē & mysticũ huius cap. sensum, sanctus Thomas cōpendiose ꝑstringit magna ex parte in prima Secundæ, cuius verba inducā. Primo tñ scire oportet, ꝙ ꝑ aīalia munda & immunda, hoīes diuersorũ morũ signari cōstat ex hoc, ꝙ spūssanctus volens principē apl'orũ ad gentiliũ cōuersionē trāsmittere, primo ostendit ei in visiōe vas, in q̄ oīa quadrupedia, serpentia ac volatilia & bestiæ terræ, dixitq̄ ei: Surge Petre, occide & māduca. Itaq̄ ꝑ animalia illa ꝓhibita designant reprobi mores, diuersaq̄ vitia, à q̄bus cauere oportet. Vnde in libro cōtra Faustũ loquit August. Si de porco & agno requirat, vtrunq̄ q̄ ad suā naturā siue essentiā, mundũ est, qm̄ oīs creatura Dei bona. Quadā vero significatiōe agnus est mundus, & porcus immũdus, tanq̄ si stultum & sapientē diceres. Vtrunq̄ hoc nomē natura vocis & literarũ ac syllabarũ, ex q̄bus cōstat, mundũ est: significatiōe aũt vnum est mũdũ, aliudq̄ immundum: sic aīal q̄d ruminat, & vngulā findit, significatiōe est mundũ: qm̄ fissio vngulæ, significat distinctionē duorũ testamētorũ seu ꝑsonarũ in diuinis, duarũ q̄q̄ naturarũ in Chr̄o, atq̄ discretionē boni & mali, seu veri & falsi. Ruminatio aũt insinuat meditationē scripturarum & sanum intellectũ earũ, siue assiduā recordationē oīm ꝑinētium ad salutē: & cuicunq̄ alterũ horũ deest, spiritaliter est immũdus: ad q̄d designādum, illa sola inter terrestria aīalia esui Iudæorũ sunt cōcessa, quæ vngulā findunt ac rumināt. Similiter in piscibus illi q̄ habent squamas & pinnulas, significatiōe sunt mũdi: q̄a per pinnulas significat vita sublimis & contēplatiua, ꝑ squamas vita pœnitētialis & aspera: quorũ vtrũq̄ necessariũ est ad spūalem munditiā & ꝑfectionē. In auibus aũt specialia q̄dā auiũ genera ꝓhibent, ꝑ q̄ specialia peccata notantur. In aquila eñ quæ altius volat, ꝓhibet superbia. In gryphe qui equis & hoībus est infestus, potentiũ crudelitas reprobatur. In haliæeto, qui pascit auibus minimis, designātur qui pauperibus sunt molesti. In miluo, q̄ pullis insidiat, dolosi. In vulture, q̄ mortes & seditiones hominum cupiunt. Per coruos nigerrimos, hi q̄ voluptatibus denigrātur. Per struthionem, qui q̄uis alatus sit, volare nō valet, religiosi & clerici q̄ secularibus negocijs se immiscent. Per nycticoracē de nocte clare videntē, hi q̄ in tēporalibus sunt astuti, in spūalibus hebetes. Per larũ in aere volātem, atq̄ in aq̄s natantē, hi q̄ cũ Euangelio obseruāt legalia, vel qui ꝑ cōtemplationē volunt volare, cum adhuc aquis cōcupiscentiæ seu fluctibus passionum immerguntur. Per accipitrē hoībus deseruientē ad ꝓdādum, ministri q̄ potētib⁹ obsequunt ad pauperũ depredationē. Per bubonē nocte alimentũ quærentem, luxuriosi, ꝓsertim adulteri, qui in suis actibus tenebrosis & obscœnis quærunt latere. Per mergulum, in aquis se diu abscōdentem, vt deuoret pisces, gulosi qui in delectationum suarũ humoribus se demergunt. Per *ibicē seu ciconiā serpentib⁹ vescentē, inuidi, qui aliorũ aduersitatibus tanq̄ serpentibus reficiuntur. Per cygnum album & cādidum, lōgo collo cibum trahentē ex terræ aut aquę profunditate, hi qui ꝑ apparentem iustitiā quærunt lucra terrena. Per onocrotalum q̄ in folliculis suis cibaria colligit, & ea postea mittit in ventrem, signātur auari. Per prophyrionem, qui oēm cibum suũ aquis intingit, hi qui iuxta aliorum arbitrium nil facere volunt, sed solũ q̄d fuerit tinctum aquis ꝓpriæ voluntatis. Per herodionem seu falconem, hi qui proni sunt ad sanguinem effundendũ. Per charadrium, q̄ est garrula auis, loquaces. Per vpupā in cantu gemitum simulātem, tristes inordinate. Per vespertilionem circa terrā volantem, hi qui seculari scientia præditi, sola terrena sapiũt. Per q̄drupedia repentia, hi qui doctrina quatuor Euangelistarũ sic abutunt, ꝙ per eā ad amorem cælestium nō leuantur. Hæc Thomas. ¶Itaq̄ omnia prememorata vitia deuitemus, nec eorum impijs delectationibus reficiamur, nec eorum cōsortio qui talibus sordidantur, incorporemur: cumq̄ cōuenerimus, vnus aliũ reficiat nō animali immundo, hoc est, nō vitiosa narratiōe, non detractione, nec leuitatibus aut læsionibus aliorũ, vt simus & nos aīalia munda, proximos verbo & exēplo, oratione & fama salubriter reficientia. Nemo inficiat aliũ instar serpentiũ, nec instar rapacium auium aliena diripiat. Vilissima ac sordidissima gulæ atq̄ luxurię inquamēta vnusquisq̄ iugiter detestetur. Insuꝑ simus animalia ruminātia, vngulamq̄ findentia, vt iuxta q̄d scriptum est, in lege Dei meditemur die ac nocte. Fidei quoq̄ & scientiæ correspondeat conuersatio nostra, ne duplici condēnatione dispereamus: quoniam seruus sciens voluntatem domini sui, & nō faciens,

Act. 10. & 11.
August.
*ibim
Gregor.
Psal. 1.
Lucæ 12.

ciens,plagis vapulabit multis & acrioribus.ſitq́ in oĩbus rationabile noſtrum obſequium,
Rom. 12. & diſcretione regamur, q̃tenus decenter & ſecundum ordinem oĩa fiant in nobis, & occa-
1.Co.14. ſiones peccādi indeſinēter vitemus, diligenti cordis cuſtodiæ ſemper intenti. Nemo per ar-
rogantiā ſeipſum fatue erigat, neq; ꝑ ambitionē ſuꝑ confratres ſuos exaltari conetur, neq;
per cupiditatē & gulā, aut ſenſualem turpiſſimũq́ amorem ſenſibilibus & terrenis inhære-
at: ſed ꝑ pedes aĩæ ſuæ,ꝑ deſideria charitatis,ꝑ ſanctas affectiões,per orationes & meditatio-
nes feruidas & ſynceras, Deo altiſſimo cohærere,vniri,infigi conetur,ſatagat & non ceſſet.
Nullus ꝑ conſenſum aut cõmunionē illicitā tāgat imunditiā alienam, & ita cuſtodiat ſe,ne
ꝓximoꝝ peccata cadāt aut redundēt in ſeipſum.Nemo ꝑ inuidiā,malitiam,neq̄tiam,ſcan-
daloſamve actionē efficiat animal venenatū,nec ad ſimilitudinē talpę & veſpertilionis odiat
lucem veritatis,ſplendorē iuſtitiæ,manifeſtationē culpaꝝ ſuaꝝ, correptionē & dignā caſti-
gationē ipſaꝝ,fictam iuſtitiam,& oẽm duplicitatem atq; hypocriſim abominemur, ſicq́ oĩ
torpore acediæ prorſus euulſo,dño Deo noſtro ſubſtātialiter & incircũſcriptibiliter ſancto,
in omni ſanctitate & iuſtitia, vel ſaltem in q̊tidiano profectu, inceſſabiliq́ diuinoꝝ incre-
mento chariſmatũ ſeruiamus,atq; per hæc patri noſtro cæleſti,humiliter & feruenter ac or-
Origen. dinate aſſimilari nitamur.¶Poſtremo,circa hęc loquitur Origenes:Primus cibus noſter eſt
Ioan. 6. dñs & ſaluator,qui ait: Caro mea vere eſt cibus. &,ego ſum panis viuus. Secundo loco,poſt
Ibidem. ipſum Petrus & Paulus,oẽsq́ apoſtoli. Tertio loco,eoꝝ diſcipuli:& ſic vnuſquiſq; pro q̄nti-
Pſal. 1. tate meritoꝝ ſuoꝝ & ſenſuũ puritate, proximo ſuo mundus efficitur cibus.Arbitror aũt il-
lum ruminare, qui operā dat ſcientiæ, & in lege dñi meditatur aſſidue. Diuidit aũt vngulā,
qui ea quæ legit ſecundũ literā,ad ſenſum reuocat ſpũalem, atq; ab infimis & viſibilibus ad
inuiſibilia & altiora conſcendit. Sed ſi vita tua & actus tui nõ habeant diſcretionē, ſed à fide
tua & à verbis ac ſermonibus diſcrepent, camelus es tortuoſus ac deformis, quia arctā viā à
ſpatioſa non ſegregas. Lepus vero eſt,qui inordinata formidine tremit.Iterum ait:De mun-
Acto. 10. dis & immundis animalibus ſcientiā deſuꝑ accepit apoſtolus,quoniamquidem eminentio-
rem ſe & maiorem nõ habebat in terris. Et ſicut ex præcedentibus ac ſubſequentibus verbis
Origenis oſtenditur,hoc ipſe de beatiſſimo Petro diſſeruit. Alia multa de his ſcribit Orige-
nes in Homilia,de quibus pertrāſeo,quia habentur magna ex parte in Gloſſa.

¶Elucidatio literalis cap. XII. Locutusq́ eſt dñs ad Moſen: Art. XXVII.

PRæcedenti capitulo actũ eſt de immunditia,q̃ ab exteriori cauſa contrahitur.Nunc tra-
ctatur de ea q̃ ab intrinſeca cauſa eſt,& eſt hæc immũditia q̄druplex:Prima,fœminæ pa-
rientis,de qua nũc ſermo:Secunda,lepræ: Tertia, fluxus ſeminis: Quarta,fluxus ſangui-
Origen. nis.[Loquutusq́ eſt dñs ad Moſen,dicens:Loquere ad filios Iſrael,& dices ad eos:Mulier ſi
ſuſcepto ſemine pepererit maſculum]Secundũ Origenem, ſuꝑflue Moſes addidiſſet,Si ſuſ-
Bernar. cepto ſemine, niſi ſciuiſſet in ſpiritu virginē maſculũ pariturā. atq; vt addit ſanct⁹ pater Ber-
nardus,Moſes dicturus,Mulier ſi pepererit, immũda erit, timuit crimen blaſphemiæ ſuper
matre Chriſti incurrere:ideo addidit,Si ſuſcepto ſemine.Hinc aliĳ dicunt,ꝙ beata virgo ex-
R. Paul⁹. cepta fuit ab iſta lege,quia cõcepit & peperit ſine virili ſemine.Quocirca Rabbi Paulus fide-
liter addit:Per hoc q̊d dicit̃,Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit,Moſes intelligit̃ nõ ſolũ ex-
cepiſſe eā q̃ nõ ſuſcepto ſemine peperit,ſed etiā aſſeruiſſe, ꝙ aliqua mulier abſq; ſuſceptione
ſeminis erat paritura. Aliàs conditio illa, ſi ſuſcepto ſemine, eſſet omnino ſuperflua. Vnde
infrà cum de partu fœminę agitur, nõ additur talis cõditio:ſed ſimpliciter dicitur,Si autem
fœminā pepererit:qm̃ nulla fœminā peperit,niſi ſuſcepto ſemine.[Immunda erit ſeptē die-
bus iuxta dies ſeparationis mēſtruæ].i.eo modo q̊ immunda eſt q̃ fluxum menſtrui patitur.
Et ob hoc ab alioꝝ cõmunione ſeparat̃, quo ad lectũ & cibũ ac ſanctuariũ:imo & omne q̊d
tāgit,reddit immundũ.Sic & fœmina pariens, fuit immunda primis ſeptē diebus ꝓpter a-
Gen. 17. ſiduũ menſtrualis ſanguinis fluxũ.[& die octauo circũcidet̃ infantulus] prout in Geneſi legi-
tur eſſe ꝑceptum.Puella aũt in lege ſcripta, quēadmodũ & in lege naturæ, ab originali culpa
purgabat̃ fide parētum.[Ipſa vero] puerpera [trigintatribus diebus] poſt illos primos ſeptē
dies,[manebit in ſanguine purificationis ſuæ].i. domi manebit, nec exiet, & erit ꝑſiſtens in
ſanguine ſuo aliquātulum, ſed nondum ꝑfecte purgato. Vnde in his diebus licuit ei à lecto
ſurgere, & ire in domo, & aliĳs communicare in cibo & ſede, non autem in lecto:nec redde-
bat immunda,ea quæ tetigit.[Omne ſanctum non tanget] .i.nihil Deo oblatum aut conſe-
cratũ,licebit ei māducare aut tāgere,quia adhuc aliqualiter ſuſtinet ſanguinis impuritatem
aut fluxum.[nec ingrediet̃ ſanctuarium,]ſ. atrium eius in q̊d laici introibāt ꝓpter reueren-
Euſebi⁹. tiam ſacri loci.[donec impleant̃ dies purgatiõis eius] videlicet vſq; ad quadrageſimum diē.
Beda. Nam & tot diebus ſecundum philoſophos format̃ & organizatur corpuſculũ maris in vte-
ro matris,vt in Scholaſtica fertur hiſtoria. Veruntñ Beda ſuꝑ Ioannē refert,ꝙ ſecundũ phi-
loſophos corpus maris in q̄draginta ſex diebus ꝑficiat̃.[Sin aũt fœminā pepererit,immũda
erit]maiori immunditia illa ꝑfata,[duabus hebdomadibus]ſ. quatuordecim diebus, [iuxta
ritum

ritum flux⁹ menstrui].i.secundū q̄d obseruatur immunditia ista in patientibus fluxū sanguinis mēstrualis.[& sexagintasex diebus manebit in sanguine purificatiōis suę]sicut modo expositum est.Sicq; in partu fœmellę dies vtriusq; purificatiōis duplicabant,& octoginta dieb⁹ purificatio cōplebat,qm̄ tot diebus(vt fert)corpusculū filiæ format.In fœmellę qq; cōceptu est calor debilior,ꝑpter q̄d materiā tardius digerit, vn̄ & ī pura materia ꝑlixius cōsumitur ac purgat.[Cūq; expleti fuerint dies purgatiōis suæ ꝑ filio siue ꝑ filia,] quā s.purgatiōnē necessariā habet ꝑpter gn̄ationē ꝓlis,vel potius ꝑpter immuditiā gn̄ationi annexā & cōcomitantē,[deferet]ad sacerdotē atq; ad ostiū atrij tēpli[agnū anniculū in holocaustū].i. ad hoc ꝙ Deo in holocaustū immolet ad reuerentiā eius q ꝓlē cōcessit, [& pullū colūbę siue turturē ꝑ peccato,ad ostiū tabernaculi testimonij, & tradet sacerdoti.] Hoc qdā exponunt de peccato,q̄d mater in cōcipiēdo incurrit:qa & si copula cōiugalis fieri queat absq; peccato,raro tn̄ cōtingit absq; admixtione saltē venialis peccati.Quidā vero exponūt de originali pctō filiæ, nā filio fuit in circūcisione dimissum:q̄d nō videt idonee dictū,qa & filię fuit indultū p remediū ei cōueniēs,& p̄tactū. Aliq autē dicunt ꝙ offerebat colūba illa aut turtur ꝑ remissiōe pcti originalis p̄terita,q̄d reprobat Lyra cū paulopost dicat: [Qui offeret illa corā dn̄o, & rogabit ꝑ ea]sacerdos, [& sic mundabit,à profluuio sanguinis sui.] Per q̄d patet, ꝙ loquit textus de mūdatione matris,nō prolis.Cui reprobationi opponit R.Paul⁹,ꝙ mundatio illa à ꝓfluuio sanguinis, nō fuit mundatio à peccato mulieris in cōceptu cōtracto,sed à quadā irregularitate īmunditiæ,ob quā non poterat sanctuariū ingredi,&c. Hæc demum reprobatio staret,nisi in textu aptissime diceret, ꝙ columbā siue turturē offerret ꝑ peccato. Attamē reprobatio Lyræ videt seipsam perimere,qa reuera mundatio à ꝓfluuio sanguinis, non fuit mundatio à peccato,sicut & R. P. tāgit. Vnde q̄d dicit, orabit ꝑ ea sacerdos, & sic mundabit à ꝓfluuio, potest ita exponi, ꝙ sacerdos offerēs orabit pro muliere & remissione sui peccati,q̄d siue in cōceptu,siue interim incurrit.Porro q̄d sequit,& sic mundabit,&c. referendū est ad totū p̄cedēs,vtpote ꝙ puerpera p obseruātiā dieꝝ vtriusq; purificationis suę, & ceteroꝝ q̄ ei nunc iussa sunt, purificabit à sanguinis seu seminis sui ꝓfluuio, ita ꝙ ꝑpter profluuiū illud p̄teritum, vltrà nō prohibebit à sanctuarij introitu, à cōmunione mariti, q̄tū ad lectū,nec à contactu & esu īmolatoꝝ.[Ista est lex pariētis masculū aut fœminā].i.p̄inductū p̄ceptum concernit puerperā,tā eā q̄ masculū,q̄ illā q̄ fœminā parit. Fuitq; eadē oblatio, siue masculū,siue fœmellā genuerat.¶Quocirca q̄ri posset,q̄t dieb⁹ durasset purificatio seu imunditia ei⁹,si simul masculū genuisset ac filiā.[Quod si non inuenerit man⁹ eius].i.ad offerēdum nō habuerit,[nec poterit] acqrere,neq; [offerre agnum,sumet duos turtures aut duos pullos columbaꝝ,vnū in holocaustum,& alteꝝ pro peccato:orabitq; pro ea sacerdos,& sic mundabit.]Hęc fuit oblatio paupeꝝ. Vn̄ & sacratissima virgo in sua purificatiōe hęc immolauit,q̄ constat ꝙ paup erat,q̄uis parētes eius satis diuites fuerint. At q̄ in die Epiphanię copiosa vnico suo fuerunt munera à Magis oblata, ipsa creditur pauperibus erogasse,aut in pios vsus expendisse.Deniq; holocaustum illud siue agnus,siue turtur,aut columba,offerebat pro fœtu,hostia autē alia pro parētis peccato. atq; vt Iosephus addit,& ex textu Exodi patet, primogeniti p̄ter hæc redimebātur quinq; siclis, primogenitis Leitaꝝ exceptis. Iose. li. 3 ant. iud. cap. 14.

¶Moraliter,mulier suscepto semine concipiēs & pariēs masculū, est aīa rationalis,Dei sponsa & coniunx agnitiq; fœcundante eā spiritusancto lumine gratiæ seu verbo diuini sermonis,concipit virile propositum,& illud ꝑducit ad actum virtuosum,idoneum & constantē, iuxta illud Esaiæ:A facie tua concepim⁹,& peperim⁹ spm̄ salutis. Veruntn̄ mulier ista īmunda est septē diebus:qa p om̄e tēpus vitæ p̄sentis, vniuersæ iustitię nostrę sunt q̄si pannus mēstruatæ,& in multis offendim⁹ oēs.In octaua aūt mundat,qa in resurrectione futura oīs defectus ab electis tollet.Per q̄draginta q̄q; dies purificationis, tēpus pœnitētiæ designat, qa & Chrs tot ieiunauit dieb⁹.[Si autē pepererit fœminā].i. propositū emēdationis aut spiritalis profect⁹ paruū ac debile,instabilēq; exequutionē ipsi⁹, reputatur īmundior,& dupla purificatione est indigēs:qa secundū mensurā pcti,debet & satisfactionis mod⁹ consistere.Postremo qdā q̄si theologicas & mysticas causas assignant, cur in partu fœmellæ diuturnior immunditia erat pariētis,videlicet ꝙ De⁹ honorauit in hoc sexū masculinū,qa humanā naturā in sexu illo decreuit assumere,& qa in trāsgressione originalis pcti mulier culpabilior fuit. Esaię 26. Esa. 64. Iacob. 3. Matt. 4. Lucæ 4. Pro. 25.

¶Declaratio literalis cap.XIII. Locutusq; est dn̄s ad Mosen & Aaron. Art. XXVIII.

De lepris & specieb⁹ eaꝝ & curatione,sacrificijsq; pro eaꝝ purgatione offerendis nunc agitur.Dicit aūt magister in historijs,ꝙ q̄tuor sunt genera lepræ. Primū in cute,secundum in capillis,tertiū in veste,q̄rtum in domo. Porro Origenes plenius distinguēs,dicit in isto capitulo tāgi sex species lepræ,quē Isidorus sequens, ait: Inuenimus legislatorem posuisse sex species leprę in hoīe. Prima est barbæ & capitis, secūda caluitij & recaluationis, tertia carnis & cutis,q̄rta cicatricis albæ cū rubro, qnta vlceris, sexta adustionis. Verūtn̄ in his specieb⁹,vel poti⁹ modis nomē leprę ęquoce sumitur,sicut patebit.[Locutusq; est dn̄s ad Origen.

Mosen & Aaron, dicēs: Homo in cuius carne & cute ortus fuerit diuersus color].i. intermixtus, & multū mutatus à naturali pristino'qꝫ colore. [siue pustula] Pustula dicit turgēs & tumēs collectio putredinis, in supficie carnis apparēs, ab intra ascēdens. Aliqñ vero vocat infirmitas, q̄ hoīem efficit putidū, à puteo, q̄d est fœtere. [aut q̄si lucens qppiā].i. pars carnis ex corruptiōe trāsparens [.i. plaga].i. infirmitas [lepræ] q̄ interdū à Deo in vltionē pcti infligit, & ita est ,pprie plaga: vel nō sine iusta pmissione diuinę ,puidentię oritur, estq́ꝫ læsio q̄dā naturę, & ita adhuc plaga vocari potest. talis aūt trāsparentia carnis ex corruptiōe humoꝝ, est pbabile atqꝫ cōmuniter veꝝ lepræ signū: idcirco cū dixerat, aut lucens qppiā, addidit.i. plaga lepræ, nō q caro illa sit lepra, sed qa lepra est in ea. [adducet] vel spōte solus ibit [ad Aaron sacerdotē] puta pontificē, [vel ad vnū quēlibet filioꝝ eius].i. ad aliquē inferiorē sacerdotē, quē ad hoc deputauerit pōtifex, & ,ppter arduitatē hui⁹ causę, atqꝫ ob testimoniū phibendum de discussione ac iudicio sacerdotis, ,pbabile est, q cōiter aliq adducebāt talē infirmū ad sacerdotem, nō tñ vsqꝫ in atrium tabernaculi, qa suspectus fuit de lepra. [Qui cū viderit].i. esse cognouerit [leprā ī cute:] trāsparentia nāqꝫ pfata hoc indicat, pſertim qñ ei iūgunt & alia signa, de qbus subiungit: [& pilos in album mutatos colorē,] capillos videlicet capitis, q pauloante fuerūt coloris alteri⁹: ita mutatio illa nō venit ex senio, frigiditate, timore aut simili causa, q̄ in se nō est ægritudo. [ipsam'qꝫ speciē lepræ].i. locū seu partē carnis aut cutis in q̄ est, [humiliorem].i. depressiorē seu pfundiorem, [cute & carne rel.q̄] q̄ depressio venit ex corrosione, q̄ lepra sua putriditate corrodit & partim cōsumit carnē aut cutem, in q̄ est. [plaga lepræ est] indubitāter, [& ad arbitrium ei⁹ separabit].i. iuxta iudiciū sacerdotis leprosus à cōmuni hoīm habitatione & cōmunicatione in vita ciuili remouebit. [Sin aūt lucens cādor] de q̄ dictum est, [fuerit in cute, nec humilior carne reliq̄].i. caro seu cutis illa trāsparens, non fuerit bassior partib⁹ ei viciniorihus, [& pili coloris pristini] māserint, nō mutati aliū in colorem, [recludet eum sacerdos] ī domo ad hoc deputata, [dieb⁹ septē] ad vitādum piculum, ne sinterim qs inficiatur ab illo, si forte leprosus existat, quia in dubijs, pſertim in causis & casibus periculosis, securior pars est tenenda. [& cōsiderabit] suspectū de lepra [die septimo. Et si q̄dē lepra].i. id q̄d videbat esse lepra seu signum lepræ, [vltrà non creuerit] p ,pfundationem, corrosionem seu depressionē sui subiecti, nec p piloꝝ mutationē in albū colorem, [nec trāsierit in cute priores terminos,] se diffundendo aut pustulas pariēdo, ita q nec extēsiue nec intensiue viderit eā auctā. [rursus includet eum septē dieb⁹ alijs] vt veritas interim ex effectu pādatur: qa in re tā piculosa & ardua, non est pcipitanda sententia, nec sine sufficienti examinatione veritatis ,pferendum iudicium. Propter q̄d *Esitius ait circa hunc locū: Non cito iudicemus, sed frequēter inqram⁹. [& die septimo] huius secundę reclusionis, [cōtēplabit] sacerdos hoīem illum, [si obscurior fuerit lepra, & non creuerit in cute].i. si cutis seu caro q̄ putabitur leprosa, nō fuerit interim albior aut trāsparentior facta, sed ī pristino colore pmāserit, aut ab albore & trāslucētia priori parump recesserit, [mundabit *eum,] q̄tū ad manifestationem.i. iudicabit eū esse īmunem à lepra. [qa scabies est].i. alia q̄dā indispositio corporis minor lepra, & non īfectiua, curabilis q̄qꝫ. [Lauabit'qꝫ homo vestimēta sua,] ī signū suę munditiæ, [& mund⁹ erit:] Et qa iudicatus est mūdus à lepra, [q si postq̄ à sacerdote visus est].i. cōsideratus [& mūditię redditus].i. mūdus iudicatus, [iteꝝ lepra creuerit] vel etiā q̄ latuit, de nouo apparuerit, qa sacerdos poterat falli ī iudicādo de lepra, [adducet ad eū] puta ad sacerdotem, si manifesta & certa leprę indicia dephenduntur ī illo, [& īmunditiæ cōdemnabit].i. legi leprosoꝝ iudicabit subiacere. Cōsequenter agit de lepra carnis sub cute cōfracta aut rupta. [Plaga leprę si fuerit ī hoīe, adducet ad sacerdotē, & videbit eū] hoc est, leprosum diligenter cōsiderabit. [Cū'qꝫ color albus ī cute fuerit].i. ī pilis cutis, iuxta sensum phabitum Vñ subiungit: [& capilloꝝ mutauerit adspectū].i. albedo illa ex putrefactiōe interiori exorta, ostenderit capillos à pristino & naturali colore subito in aliū mutatos colorē, s. in alborē. ipsa qꝫ caro viua apparuerit].i. cute iā rupta ex putrificāte corruptiōe & corrosione, ipsa caro albescens & q̄si trāsparens extiterit, [lepra vetustissima iudicabitur atqꝫ inolita].i. inata, [*carni] ita q caro est q̄si assuefacta huiusmodi infectiōe. [Contaminabit itaqꝫ eum sacerdos].i. immundum & leprosum esse dictabit, [& non recludet, qa pspicue immunditia est].i. lepra, q̄ antonomatice īmunditia noīatur, loquendo de immunditia corporali. [Sin autē effloruerit].i. foris lōge ac late se fuderit, [discurrens lepra].i. scabies similis aliqualiter lepræ, q̄ scabies ab imperitis lepra esse censetur. Sicqꝫ lepra ī isto capitulo sumit multū æquoce. [& operuerit oēm carnem].i. totum hoīs corpus, [à capite vsqꝫ ad pedes,] inclusiue, aut etiā exclusiue, [quicq̄d sub adspectu oculoꝝ cadit] oēs s. visibiles corporis partes, [cōsiderabit eum sacerdos, & teneri à lepra mundissima iudicabit].i. iudicialiter dicet, q pfusus sit scabie, q̄ non est lepra absolute, sed mundissima lepra.i. infirmitas q̄dā curabilis, aliqd secundum apparentiā habens simile lepræ, [eo q oīs cutis in candorem versa sit].i. tota caro, ita albescens absqꝫ q̄rundā partium corrosione & putrida depressione. [& idcirco homo mundus erit].i. à macula lepræ iudicabitur

Margin notes: Hesychi⁹. — *eam — *cuti

dicabiť alienꝰ.nã & ſcabies illa ſuo pruritu putridos extrahit & cõſumit humores, ſicq́ꝫ cor-
pus purgať p eã.[Qñ vero caro viuẽs in eo apparuerit].i. dũ in ipſo ĩfirmo rupta (vt dictum
eſt)cute,ipſa caro apparuerit lucẽs,iuxta p̃habitũ ſenſum: [tunc ſacerdotis iudicio pollueť]
i.immundus & leproſus eſſe mõſtrabitur.[& ĩter immũdos reputabiť. Caro eñ viua ſi lepra
adſpergiť,immũda erit. Quod ſi rurſum verſa caro fuerit in alborẽ, & totũ hoĩem operue-
rit,]iuxta modũ & intellectũ p̃tactos:[cõſiderabit eũ ſacerdos,& mundũ eſſe]à lepra [decer
net:]qm̃ ſcabies eſt,& non lepra. Sequitur de lepra vlceris,q̊d differt à vulnere, qm̃ vlcus ex
interiori putrefactione ꝓcedit,vulnus ab extrà infligitur.[Caro aũt & cutis in qua vlcus na
tum eſt & ſanatũ, & in loco vlceris] iam curati[cicatrix apparuerit alba ſiue ſubrufa, addu-
cetur homo]ita diſpoſitus,[ad ſacerdotẽ:q cum viderit locũ lepræ humiliorẽ] .i. baſſiorem
ſeu depreſſiorẽ[carne reliqua,& pilos verſos in candorẽ].i.albefactos modo inducto,[con-
taminabit eum].i. leproſum eſſe diffiniet,[q̃a plaga lepræ orta eſt in vlcere].i.in carne,in qua
vlcus extiterat. [quod ſi pilus coloris eſt priſtini,]hoc eſt,ſi pili non fuerint in colore muta-
ti,[& cicatrix]vlceris iã ſanati,fuerit [ſubobſcura,] ſicut expoſitũ eſt, [& vicina carne nõ eſt
humilior] .i.depreſſior ex corroſione putredinis,[recludet eũ 7.diebus. Et ſi quidem creue-
rit].i. ſi ſeptimo die viderit ſacerdos cicatricis lucentẽ alborẽ eſſe auctũ in ſe, vel per exten-
ſionẽ diffuſionẽq́ꝫ ſui, [adiudicabit eũ lepræ] .i.leproſum eſſe.[Sin aũt ſteterit] albor ille [in
loco ſuo,]ita ꝙ nõ creuit p ſubiecti ſui depreſſionẽ, neqꝫ p ſui diffuſionẽ,[vlceris eſt cicatrix]
i.nõ plus q̃ ſolitũ vlceris curati veſtigiũ.[& homo mũdus erit]à lepra.Subditur de lepra vul-
neris.[Caro aũt & cutis quã ignis exuſſit] .i. cui vulnus inflictũ eſt ſeu læſio ab exteriori læſi-
one,ſ.igne,p quẽ & alia lædẽtia dať intelligi, vt ferrũ,lapis & lignũ.[& ſanata, albã ſiue ſub-
rufam habuerit cicatricẽ,cõſiderabit eã ſacerdos]hoĩe eã habẽte ſibi adducto,[& ecce ſi ver
ſa eſt]cicatrix illa [in alborẽ]lucentẽ,[& locus eius reliqua carne humilior]ex carnis corro-
ſiõe,[cõtaminabit eũ] .i.iudicabit eſſe leproſum.[Quod ſi piloꝝ color nõ fuerit immutatꝰ,
nec humilior plaga carne reliqua].i.caro,in qua eſt illa cicatrix, nõ fuerit ſubmiſſior.Reli-
qua aũt q̃ dicunť in iſto caſu agẽda,patẽt ex dictis:qm̃ in iſto fit cõſideratio,ſicut in alijs ca-
ſibꝰ p̃inductis. Secundũ Guilhelmũ lib. de fide & legibus,Lex cicatrices vulneꝝ ſpecialiter
exhorruit,in ſuggillationẽ idololatriæ,q̃ ignis ab aliq̃bus colebať.Cultores eñ ignis,in ve-
nerationẽ ipſius,vſtiões fecerũt in carnibꝰ ſuis & cutibꝰ, quẽadmodũ alij idololatrę inciſio-
nes. Accidit aũt plerũq́ꝫ,vt vulnus vſtiõis fiat ſanie fluẽs:ideo in hoc caſu ꝓpter corruptionẽ
atqꝫ putredinẽ, noĩe lepræ id deſignauit amator mũditiæ Deus. Deinde ſubiungiť de lepra
barbæ & capitis: [Vir ſiue mulier in cuius capite vel barba germinauerit lepra,] Verũtñ le-
pra ꝓprie dicta, nõ poteſt eſſe in barba,ſed lepra extẽſe ſeu ſimilitudinarie ſumpta.[videbit
eos ſacerdos.Et ſi quidẽ humilior fuerit locus]lepræ[carne reliqua,]q̊d de lepra capitis acci
pi debet,nõ barbæ,niſi p barbã intelligať ſubiectũ ipſius,in q̊ creſcit & figiť.[& capillꝰ flauus,
ſolitoq́ꝫ ſubtilior],i.crines à priſtino ſuo colore ac priori groſſitie fuerĩt x̃ ſi in flauũ ſeu al-
bum colorem, & ſubtiliationem materiæ ſuæ atqꝫ mollitiẽ, [cõtaminabit eos] iudicando ꝙ
ſint leproſi,[q̃a lepra capitis ac barbæ eſt.Sin autẽ viderit locũ maculę ęqualẽ vicinę carni,]
nõ depreſſiorẽ,[& capillũ nigrũ].i.à ſuo naturali colore nõ immutatũ,ſiue ſit rubeus,ſiue ni
ger.Vñ(vt ferť)in Hebręo habeť,Et q̃uis nõ habeat nigros crines.[recludet eũ]ſ.viꝝ,cui cõ-
petit barbã habere,q̊d mulieribꝰ nõ ſolet cõpetere.[ſeptẽ diebus]vñ q̊d dictũ eſt, Vir ſiue mu
lier,in cuiꝰ capite vel barba,intelligẽdũ eſt cũ appropriatiõe:q̃a q̊d ait de capite, cõmune eſt
viro & mulieri:q̊d autẽ de barba,viro appropriať.[& die ſeptimo intuebiť. Si non creuerit
macula,& capillus ſui coloris eſt,]ſumẽdo capillũ ꝓ cõgerie ſeu multitudine capilloꝝ.[& lo
cus plagę].i.p̃fatę maculæ,de qua adhuc ambigiť an ſit lepra.[carni reliquæ æqualis,radetur
homo abſqꝫ loco maculæ] .i.pili capitis ſeu barbæ abradẽtur,dẽptis pilis in q̃bꝰ eſt macula,
vel q ſtant in maculæ loco ſeu carne:q ad hoc ſtare ſinũtur,vt cõſideretur an lepra ſeu macu
la illa augebitur, & vtrũ diffundetur p carnẽ raſam. [& includetur 7.diebꝰ alijs.Si die ſepti-
mo viſa]à ſacerdote[fuerit ſtetiſſe plaga in loco ſuo,]& nõ diffuſa,[nec humilior carne]illa
[reliqua, mũdabit eũ]ſacerdos.i.mundũ à lepra ꝓnunciabit.[lotiſq́ꝫ veſtibꝰ ſuis,mũdus erit]
i.tanq̃ mũdus habebitur. [Si autẽ poſt emundationẽ] p̃fatã,[rurſus creuerit macula in cute]
capitis aut barbæ,[nõ quæret]ſacerdos[amplius,vtrũ capillus]illius infirmi[in flauum colo
rẽ ſit cõmutatus,q̃a aperte immunditia eſt].i.lepra,dum tñ alia p̃memorata leprę indicia aſ-
ſint.[Porro ſi ſteterit macula,& capilli nigri fuerint,nouerit hoĩem ſanatum eſſe. & cõfiden
ter eum ꝓnunciet mundum. Vir ſiue mulier in cuius cute]vel in quoꝝ pellibꝰ[cãdor].i.ma
cula lucẽs aut albor[apparuerit,intuebitur eos ſacerdos.Si depręhẽderit ſubobſcuꝝ alborẽ]
cui ſ.aliq̃d nigri aut rufi admiſcetur coloris,[ſciat non eſſe leprã,ſed maculã coloris cãdidi,
[& hoĩem mũdũ.] Sequiť de lepra comę ſeu cæſariei.[Vir de cuiꝰ capite capilli fluunt,caluꝰ
ac mundꝰ eſt.]caluus, ꝓpter capitis nudationẽ à crinibꝰ ampliꝰ non creſcẽtibꝰ ei:& mundus
à lepra.Tale eñ caluitiũ nõ fit ex putrefactione interiore & corroſiua, ſed potiꝰ ex defectu

 humorum

humorꝝ, ex qbus pili gignunt̃ seu alijs causis.[Et si à frõte ceciderĩt pili,] .i.ex opposita parte
[recaluaster & mũdus est:] quẽadmodũ caluus, cuius pili ab anteriori capitis parte exciderint.[Sin aũt in caluitio seu recaluatiõe].i.parte capitis ante vel retro caluata,[albus vel rufus
color fuerit exortus] hoc est, color albus & lucẽs,alter à priori & naturali colore,vnà cũ pssta partis depressiõe ex corrosiua putriditate.[& hoc sacerdos viderit,cõdẽnabit eũ haud dubie].i.sine ambiguitate,[lepræ, q̃ orta est in caluitio.]Subdit̃,q̃liter ab alijs distinguẽdi sint leprosi,vestitu,habitatiõe & incessu.[Quicũq; ergo maculat⁹ fuerit lepra]ꝓprie dicta,[& separat⁹ ab hoĩm societate,cõuictu & mãsiõe,[ad arbitriũ sacerdotis habebit vestimẽta dissuta]
i. facilia ad induendũ vel exuẽdũ,seu in laterib⁹ apta,vt sine pœna induat & exuat ea.Vel forte de exteriori intelligẽdũ est tunica,vt sic cognosceret̃.[caput nudũ,]vt discernat̃.[os veste cõtectũ,]ne suo anhelitu seu odore ĩficiat alios.[cõtaminatũ ac sordidũ se clamabit]vel ore,
vel p ista indicia,p quę cũctis satis patebit ingnatio ei⁹.[Oĩ tẽpore q̊ leprosus est & immũd⁹,
solus habitabit extra castra].i.in domo seorsum,ita ꝙ null⁹ san⁹ & mũdus secũ morabitur.
Poterũt tñ leprosi cohabitare, sicut & modo,qa in eis ratio ꝓhibitiõis cessauit.¶Deniq; qm̃
lex ista p Mosen de leprosis statuta,videt̃ dura,qdã,vt Ioseph⁹ recitat,dixerũt,& ipsum Mo-
Ios. li. 3. sen leprã incidisse,illisq; similẽ factũ,cũ eis in Chananæã venisse. Quod stultum est dicere,&
ant. Iud. Deo magis q̃ Mosi lex ista est asscribẽda.De⁹ q̊q; in ea respexit ad bonũ cõmune,q̊d p̃ferẽ-
cap. 14. dũ est bono priuato,atq; p pœnã & cõfusionẽ vitæ p̃sentis,voluit in ęternũ saluare leprosos.
Verũtñ Estius dicit hic:Ridicula sunt hæc,secundũ literã interpretata.Vt qd em̃ de castris
eijcit̃ leprosus,q magis q̃ añ solatio & misericordia indiget?Cur vestimẽta ei⁹ dissuũt̃,caput
nudat̃,osq; velat̃?Hęc Esti⁹.Nihilo min⁹ absolute dicendũ, ꝙ ista ad literã iussa sunt ꝓpter
rationabiles causas iã tactas. Sequit̃ de lepra vestiũ:[Vestis lanea siue linea,q̃ leprã habuerit
in stamine atq; subtegmine].i.ex ꝓprię materię ĩteriori corruptiõe.stamẽ nãq; est tela, subtegmẽ materia quę ei intexit̃.[aut certe pellis,vel qcquid ex pelle cõfectũ est, si alba aut rufa
macula fuerit infecta] ex interiori (vt tactũ est)corruptiõe suę materiæ,[lepra reputabitur]
ꝓbabiliter,nõ tñ diffinitiue aut certitudinaliter ante sacerdotis iudiciũ.ideo addit:[ostẽdeturq; sacerdoti. Qui consideratã]vestẽ[recludet 7.diebus,& die septimo rursus adspiciens,si
creuisse depræhẽderit maculã illã,[lepra ꝑseuerãs].i.inhabituata censebit̃.[pollutũ iudicabit
& om̃e vestimentũ om̃e in q̊ fuerit inuẽta:]tanq̃ subiectiue inhærẽs huiusmodi lepra,q̃ metaphorice dicit̃ lepra,ꝓpter similitudinẽ quã ex sua corruptione habet cũ vera lepra. [idcirco cõburet̃ flãmis]vestis talis,qa & eius infectio disponit ad nocumentũ vtentis.[Quod si eã viderit
nõ creuisse,p̃cipiet,&]ex p̃cepto sacerdotis[lauabũt id in q̊ est lepra].i.partẽ vestis sic maculatã,qa si ex lotione recedit macula,nõ est lepra.[recludetq; illud 7.diebus alijs.Et cũ viderit
quidẽ faciẽ pristinã nõ]esse[reuersam].i.partẽ illã lotã,ex lotione & desiccatione nõ esse reductã, ad dispositionẽ bonã, quam habuit anteq̃ macula illa cœpit oriri in ea, [nec tamen
creuisse leprã]in ea,[immundũ iudicabit]illud sic lotum,nec tamen purgatũ.Cum em̃ lotio
ad eius purgationẽ non prosit, signum est,ꝙ ex interiore materiæ corruptione macula illa
sit orta. [Et igne cõburet, eo ꝙ infusa sit in sup̃ficie vestimẽti, vel per totũ lepra.]hoc est,ob
hoc ꝙ lepra illa ab intus fusa ac sparsa in sup̃ficie talis vestis,vel per totum.i. per soliditatem
materiæ vestis ab vna eius superficie vsq; ad aliã inclusiue.¶Circa hæc scribit Lyra,hunc te-
In Lyrã. xtum esse corruptũ p scriptores, aut alio modo: quia hic agitur de lepra q̃ videtur in parte
vestimẽti, & non per totũ. Sed non oportet dicere textũ esse corruptũ, si quod dictũ est, vel
per totũ,intelligatur sicut modo expositum est de tota spissitudine seu soliditate vestis à superficie in superficiẽ:sicq; conuenienter exponitur,ad insinuandũ ꝙ siue macula illa appareat tantũ in vna superficie vestis,siue in vtraq;,immũda sit seu leprosa. Et non oportet exponere de toto per latum & longũ,seu om̃ibus partibus vestimenti. Veritas autẽ literæ est
saluanda,quantũ fieri potest. Asserit etiam Lyra in Hebræo haberi, eo ꝙ cauata sit in calui-
R. Paul⁹ tio suo vel fenestra.Sed R.Paulus contradicit,affirmans ꝙ in Hebræo non fit mentio de fenestra, sed ꝙ veritas Hebraica habeat sic, eo ꝙ cauata sit in caluitio vel recaluitio. Estq; sensus,ꝙ sicut homo dicitur caluus, cuius capilli defluunt à parte anteriori: & recaluaster,dum
defluunt à parte posteriori: sic lepra vestis accipitur hic pro caluitio vel recaluitio, secundũ q̊d lepra vestis cõtingit in eius facie vel in dorso.Hæc R.Paul⁹,cuius expositio expositio-
Hieron. ni meæ prætactæ concordat. Sicq; beatus Hieronymus magistraliter transtulit potius sensum e sensu,q̃ verbum ex verbo.[Sin autẽ obscurior fuerit locus lepræ,]hoc est,maculæ quæ
lepra putatur, [postquam vestis est lota,] ita ꝙ tunc obscurius seu difficilius sit iudicare de
veritate lepræ eius q̃ ante, eo quòd macula illa aliqualiter videatur recessisse à lucenti albore. [abrumpet eam, & à solido diuidet,] hoc est, partem vestis sic maculatam abrumpet à
residua integritate, & abijciet seu comburet. [Quod si vltrà apparuerit in his locis] vestimenti,[quæ prius immaculata erant]à lepræ corruptione,[lepra volatilis & vaga]id est,discurrens seu interpolata , [debet igne comburi] tota huiusmodi vestis. [Si cessauerit] lepra

illa

illa à veste, [lauabit]is cui⁹ est vestis,[aqua ea quæ pura sunt secundo].i.partes vestis q̃ altera vice inuẽtæ sunt immunes à lepra.[& mũda erunt]tam in se q̃ in alioꝶ reputatione.[Ista est lex lepræ vestimẽti &c.]Istud non est nisi epilogatio seu recapitulatio prędictorum. Porro, vt dictũ est sæpe, Deus voluit populũ illũ Hebræũ suæ maiestatis cultorẽ, à talibus exteriori-bus immũditijs in victu atq; vestitu cauere, vt sic admonerent interiori puritati intẽdere, & ppter mysticas significatiões istoꝶ, de qb⁹ erit sermo ĩ sequẽti articulo. In literali demũ ex-positiõe sequẽtis capituli quædã dicentur, ex quibus sensus capituli huius clarius innotescet.

¶Spiritalis eiusdem XIII. capituli intellectus. Artic. XXIX.

QVanuis per leprã quodcũq; mortale peccatũ possit intelligi, ppter quod sacerdos dicitur in cõfessione inter leprã & nõ leprã discernere, specialiter tñ per leprã falsa doctrina, p̃sertim hæretica prauitas, designat: quæ est languor animæ cõtagiosus, ac plurimos scandalizans. Nã sicut in lepra est colorũ permixtio & lucens albedo, ita in falsis hæreticisq; dogmatibus est falsitatũ cũ veritatibus quibusdã cõiunctio ac simulata religio. Rursus, per leprã hypocrisis pprie designatur. In hypocrisi nanq; est sanctitas ficta, vitiositasq; realis. Locutus est ergo dñs: Homo in cuius carne & cute ortus fuerit diuersus color siue pustula, aut quasi lucens quippiã.i. plaga lepræ, adducetur ad sacerdotẽ. Tunc in carne & cute hoĩs diuersus oritur color, dũ homo p corpus suũ exercet aliqd iusti ac boni, & item aliquid mali ac vitiosi. Per pustulã vero vitiũ indignationis & amaritudinis rite accipit. Sed quippiam lucens est vitium palliatum, speciẽ habens virtutis. Qui itaq; ista habet in se, ad superiorẽ suũ sacerdotẽ ac confessorẽ est dirigẽdus seu adducẽdus, vt cõsideret, examinet, audiat, iudicet & expediat per illũ. Qui cũ viderit leprã in cute.i. ex peccatoris & subditi sui cõfessione seu ppria discussiõe cognouerit illũ vitiosa actione seu falsa instructiõe infectum, & pilos in albũ mutatos colorẽ.i. cogitationes cordis pdisse in actus apparẽter laudabiles, existẽtialiter vero vituperabiles: ipsamq; speciẽ lepræ, humiliorẽ cute & carne reliq.i. potẽtiã, in qua subiectiue est huiusmodi vitiũ, seu habitus vitiosus ex quo procedit, seu membrũ q̃ exercet, esse subactã ac subditã tali peccato, p consuetudinẽ prauã aut inclinationẽ, delectationẽ vel cõplacentiam excessiuã, magis q̃ cæteræ vires aut mẽbra subdunt vitijs, quę pcedũt ex eis, aut fiũt p ea. Plaga lepræ est.i. peccatũ ita enorme, vt merito lepra vocet, & quasi incurabile existat, qa in cõsuetudinẽ versum, nisi q medic⁹ animaꝶ oĩpotẽs illud curare potest, & recte vocat plaga lepræ, qa peccata nostra sunt culpa in se, & pœnę pcedentiũ vitioꝶ, aĩam quoq; grauiter lædũt. Si aũt lucẽs candor fuerit in cute.i. abstinẽtia, pallor, macies, labor religionis, & consimilia speciem lucis & virtutis habentia, appareãt in cõuersatione hominis, humilior carne reliqua, id est, talia & si ex aliqua vanitate procedunt, aut cum vana gloria fiunt, nõ tñ sunt vitiose radicata, aut firmiter habituata in hoĩe, ita q naturalẽ inclinationẽ potentiaꝶ animæ ad virtutes, non multũ corroserunt, infecerunt, seu debilitauerunt, & pili coloris pristini.i. interiores mẽtis cõceptiones & affectiones, non fuerint penitus sordidatę, sed adhuc bene dispositæ ad fructificandum. Recludet eum sacerdos 7. diebus.i. ei iniunget pœnitentiã salutarem per certũ tempus durantem, & à consortio iniquorũ interim abstrahet eum, ne spectaculis, choreis, similibusq; vanitatibus sit intentus, prout tempus luctus ac pœnitẽtiæ exigit, sacri etiã canones docent. & considerabit die septimo.i. post tempus illud exactæ pœnitẽtiæ diligẽter adspiciet ouẽ sibi cõmissam, qualiter conuersetur deinceps. & si lepra vltrà non creuerit.i. non recidiuauit, nec iniquitatẽ iniquitati adiecit, rursus includet eum 7. diebus alijs.i. operã grandẽ denuo adhibebit, vt præseruet eum à pristinis malis, hortans eum assidue ad vitandũ conuenticula iniquoꝶ. & die septimo contẽplabitur.i. post hæc rursus pensabit prælatus siue cõfessor, qualis interim factus sit subditus suus, si obscurior fuerit lepra, & nõ creuerit.i. prauitas vitæ non est aucta in eo, immo recessit à pristina simulatione & apparẽti iustitia, mũdabit eum.i. fiducialiter dicet, q subdit⁹ ille nõ sit incurabiliter vitiosus, nec tanq̃ rebellis abijciẽdus vel excõmunicãdus, qa scabies est.i. humana tentatio, vel peccatũ ex fragilitate, aut ex ignorãtia, quod curationẽ admittit de facili. Quod si postq̃ à sacerdote visus est, & reddit⁹ mũditię.i. si postq̃ a cõfessore est absolutus, seu à suo superiore castigat⁹ atq; purgatus, iteꝶ lepra creuerit.i. grauiter recidiuauerit, & in pristinum vsum peruersum corruerit, adducet ad eũ, & immunditiæ condẽnabitur.i. reus, ingratus & peior q̃ ante erat, esse diffinietur: qm̃ vulnera repetita plus nocẽt, dimissaq; debita reexigun tur ab illo, & sunt nouissima eius peiora prioribus. Si aũt effloruerit discurrens lepra in cute, & operuerit oẽm carnẽ, considerabit eũ sacerdos, & teneri à lepra mundissima iudicabit, & idcirco homo mundus erit. Per leprã hanc discurrentẽ, quæ operit oẽm carnem, intelligitur venialiũ seu quotidianoꝶ peccatoꝶ congeries, à quibus nulla vis animę, præsertim in qua virtus & vitium esse queunt, immunis est: immo & oĩa officialia corporis mẽbra, talibus extant obnoxia, qm̃ exercentur per ea. Talis autem inquinatio est mundissima seu minima lepra, alioꝶ vitiorum respectu, præsertim eorũ, quæ nec in præsenti, nec in futuro seculo remitti Lucæ 11.

lo remitti dicunt. Qui igit sola venialia habet, mūdus est, saltē à mortalibus, quæ propriè maculā ponunt in anima, nitorē gratiæ penitus auferēdo. Caro viua si lepra adspergat, immunda est. Caro viua adspergit lepra, dū mēbra nostra exhibem⁹ arma iniquitatis peccato, atq; luxuriæ & gulæ immunditijs deseruitur. Caro & cutis in qua vlcus natū est & sanatum. Per vlcus intelligit peccatū mortale, ex propria malitia, peruersitate, aut fomite, vel inexcusabili ignorantia ortum, quo p pœnitentiā, & satisfactionē curato, manet cicatrix, quia reliquiæ manēt de eo, s. pronitas ad peccandū, & debilitas resistendi, quæ sunt signa peccati præteriti. Si ergo in hac cicatrice nascat lepra, hoc est, ex pronitate illa quis corruat in pristinū crimen, aut simile ei, vere lepra est animæ, & eam inficiens. Caro & cutis quā ignis exussit &c. Per ignis exustionē seu vulnus intelligit culpa mortalis, quā incidit homo à mouente extrinseco, hoc est, à diabolica tētatione seu humana suggestiōe, adulatiōe vel cōminatiōe, aut pœnarū inflictione. Post cuius curationē in eius cicatrice oritur lepra, quādo reiterat prauitas tanta. Vir siue mulier in cuius capite aut barba germinauerit lepra. Per lepram capitis potest intelligi iniquitas præsidentis aut ppriæ mētis, quæ caput est animæ. Quòd si bon⁹ subdit⁹ cognouerit superiorē suū peccasse, potest, immo & debet, eum charitatiue atq; humiliter admonere, corripere. Quod si ille audire contēpserit, debet eum subditus, loco & tēpore opportuno, gñali alicui superiori deferre & accusare, si grauitas culpæ, siue vtilitas boni cōmunis hoc ipsum exegerit. ¶Præterea, ppriæ mētis lepra sunt oīa vitia virtutibus theologicis directe cōtraria, peccata quoq; in spiritū sanctū. Quid aūt est lepra barbæ, nisi effœminatio cordis virilis, dū is q ī virtutib⁹ extitit studiosus, & gustauit q̄ dulcis est dñs, rursus infatuat vsq; ad vitia quæq; carnalia, iuxta illud Apostoli: Impossibile est eos q semel illuminati sunt, gustauerūt etiā donū cæleste, & participes facti spūs scti, gustauerūt nihilo min⁹ bonū Dei verbū, virtutesq; seculi venturi, & plapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiā, rursus crucifigētes sibimetipsis filiū Dei, & ostētui habētes. Barba aūt est signū virilitatis. Vir & mulier in cui⁹ cute cādor apparuerit. Per leprā cutis, exprimit exterior cōuersatio publice mala, & alios scādalizans. Vir de cuius capite capilli fluūt. Per leprā capillorū, accipit vitiositas cogitationū, quæ non refrenant ab intellectu, sed fluūt in eo p immanentiā, effluunt vsq; ad consensum illicitū, pereffluunt vsq; in actū malignū, sed in delectationibus sceleratis quiescunt. Vnde ait Apostolus: Abundātius oportet nos obseruare ea quæ audiuimus, ne forte pereffluamus. Vir de cuius capite capilli fluūt, caluus ac mundus est. Sicut in capite materiali caluitiū est deforme, & ex pilorū defectu inducitur, ita in intellectu & voluntate, si virtuosæ cogitationes & affectiones elabantur ac cessent, deforme causatur caluitium & recaluatio fœda: quæ tñ non sunt mortalia vitia, nisi desint cogitationes & affectiones necessariæ ad salutem, & quæ sub præcepto cadūt. Lepra vestis lineæ, est spiritalis elatio, seu vana gloria, vitæ contēplatiuæ se miscens: quæ si operibus vitæ actiuæ se misceant, lepra est lineæ vestis: à quibus vitijs lauandæ sunt vestes præfatæ. Quicunq; ergo maculatus est lepra, & separatus ad arbitrium sacerdotis, hoc est, qui pro sua enormi culpa à mystico corpore Christi, quod est ecclesia, per excōmunicationē propter melius suū abijcitur, vel à grege sui prælati excluditur, quod tamē hæreticis atq; schismaticis præcipue cōpetit: habebit vestimenta dissuta, quia vt ait* Esitius, in talibus non manet virtutū integritas, & si virtutes aliquæ naturales siue informes in eis sint, dissutæ sunt & sublatæ à nexu & copula charitatis, à nodo & filo ecclesiasticæ vnitatis, à colligatione gratiæ & virtutum, donorum & fructuum. Habebit etiam caput nudum, quia mens eius ornamento sapientiæ caret, & tegumēto cōmunionis fidelium: Os veste contectum, quoniam alios docere & regere prohibetur. Sicq; ostendit se cōtaminatum ac sordidum spiritualiter mortuum, nec potest saluari, nisi iniquitates suas confiteatur: & q̄ diu permanet talis, extra castra morabitur: quia fidelium introire ecclesias nullatenus sinitur, atq; ad malignantium spectat ecclesiam, cum quibus habet locum & societatem.

Roma.6. 1.Petri 2. Hebr.9. Hebr.2. 1.Cor.5.

¶Expositio literalis cap. XIIII. Locutusq; est dñs ad Mosen &c. Artic. XXX.

OStēso qualiter lepra sit cognoscēda, nūc præcipit qualiter sit per oblationes expiāda. [Locutusq; est dñs ad Mosen, dicēs: Hic est rit⁹ leprosi]. i. legitima obseruātia circa eū q fuit leprosus, [qñ] ab ea [mūdandus est: Adducetur ad sacerdotē, q] sacerdos [egressus de castris] Dei & hoīm, hoc est, de locis sanctuarij & habitaculis Leuitarū ad eum. Et aliqui dicunt, q leprosus venit ad portam ciuitatis de qua erat, vel vsq; prope domum sacerdotis: alij dicunt q venit ad locum non remotum à ianua atrij templi. Videtur tamen q leprosis licuit ingredi vrbes, sicut in quarto Regum legitur de quatuor viris leprosis tēpore Helisei. [Cum inuenerit lepram esse mundatam]. i. eum qui fuit leprosus, veraciter vel sacerdotis iudicio, quod tñ fallibile erat, esse curatū à lepra, vere aūt secundum hoīum æstimationem. [& præcipiet ei q purificatur:] si leprosus iam fuit mūdatus, qualiter adhuc purificatur? sed purificatur. i. sacerdotis iudicio & ipsius sacrificio à lepra purgatus mōstratur. [vt offerat pro se] id est, pro sua culpa & diuinæ maiestatis reuerentia, vt infrà tangitur, [duos passeres viuo s

4.Reg.7.

nos*qbus vesci licitū est,]itaq; aliūde nō habēt impedimentū,s.immūdi cōtactū,aut aliā irre *quos
gularitatē legalē,qua incomestibiles fiant,vel qui non sint talis speciei, q ex legis præcepto
māducari prohibeant.[& lignū cedrinū]s.partē cedri,[vermiculūq;].i.rubeū filum,[& hys
sopū]s.herbā sic dictā,[& vnū ex passeribus immolari iubebit in vase fictili sup aquas viuen
tes].i.scaturiētes seu fluētes,quæ s.ex ipsis vident moueri,sicut in rebus animatis animal ap-
pellat, qd habet in se principiū vitæ & motus:& ideo immolatio fiebat super eas in fictili va-
se susceptas,qa sunt mundiores.Sacerdos faciet vnū duorū passerū per alium sacerdotem ad
Dei honorē offerri,atq; occidi in fictili vase, sup aquas recētes scaturiētes, vel ipse idē sacer-
dos hoc aget,si alius desit aut hoc patrare nō habeat.[Aliū aūt viuū]passerē,[cum ligno ce-
drino & cocco].i.pfato vermiculo, [& hyssopo tinget in sanguine passeris immolati, quo]
sanguine[adsperget illū qui mūdandus est,] quantū ad manifestationē,q tñ re ipsa iam à le-
pra purgatus fuit.[septies,vt iure purget].i.legitime purgatus monstret ac iudicetur, & alij
secū conuersent secure.[& dimittet]sacerdos[passerē viuū,vt in agrū auolet] ad alios passe-
res redeūdo.[Cūq; lauerit homo vestimēta sua]per seipsum,aut p ministrantiū manum,[ra
det oēs pilos corporis] sui,ne qd infectionis pristinæ inhæreat illis. [& lauabit aqua, purifi-
catusq;]modo præfato,[ingredietur castra].i.aliorū habitacula poterit introire, non tamen
tēplum aut atriū,neq; tabernacula Leuitarū quodāmodo sacra. [ita dūtaxat, vt maneat ex-
tra tabernaculū suum 7. diebus:] ne si ingressus fuerit propriā domū, fiat ei occasio cogno-
scendi cōiugem suā, à cuius cōplexu debuit abstinere vsq; ad cōsummationē suæ purgatio-
nis,ne vel illa, aut fœtus aliquā cōtraheret fœditatē.[Et die septimo radat capillos capitis]
sui,[barbāq; & supercilia,ac totius corporis pilos.]qui post præfatā abrasionē creuerūt. Pi
li quoq; ex humoribus corporis generant.ideo qui ante cōpletā purgationē creuerūt,abra-
debant,cū lepra sit infectiua & corrosiua pilorū.At vero doctores pcipui,qui in scriptis suis
redegerūt & exposuerūt prægnātiora & difficiliora scripturæ loca, ea quoq; quæ prima fa-
cie vident irrationabilia,circa hæc aliq cōscripserūt,qrū verba sunt cōmemorāda. ¶Itaq; S.
Thomas in prima Secūdæ,qstione 102.Per ritū,inqt,legis,leprosus nō mundabat,sed mun-
dat⁹ ostendebat: sed purificari dicebat,inquātū iudicio sacerdotis restituebat consortio ho
minū, cultuiq; diuino.Cōtingebat tñ quādoq;,q diuino miraculo per ritū legis lepra cor-
poralis mundabat,psertim quādo sacerdos decipiebat iudicando de lepra.Huiusmodi autē
leprosi purgatio fiebat dupliciter.Nam primo iudicabatur esse mundus:secundo restitueba
tur consortio hominū & cultui Dei, videlicet post 7.dies à prima purgatione,atq; in prima
purificatione obtulit duos passeres viuos, lignū cedrinum,vermiculum & hyssopum,ita q
filo illo coccineo pariter ligabantur passer viuus & hyssopus cum ligno cedrino,ad facien-
dum adspersorium ex eisdē, cuius manubrium fuit lignum illud cedrinum. Hyssop⁹ autem
& passer,intingebant in sanguine passeris immolati in aquis viuis in vase fictili positis,qui-
bus mixtus erat sanguis oblati passeris. Prædicta vero 4. leprosus mundatus obtulit, contra
quatuor lepræ defectus.Sūt eñi in lepra putredo & fœtor,insensibilitas & turpitudo. Con-
tra fœtorē offerebatur hyssopus,quę est odorifera herba,& faciliter potest haberi.Cōtra pu
tredinē lignum cedrinum,qm cedrus imputribilis est naturæ.Cōtra insensibilitatē passer vi
uus,qui est auis multū viuax & mobilis:contra turpitudinem coloris, vermiculus qui est ru
bei & viuacis coloris. Offerebantur ergo hæc quatuor, ad innuendū q 4. præfati defectus
iam non erant in eo, qui fuit aut putabatur leprosus. Porro die 8. admittebatur ad cultum
diuinum, & restituebatur consortio hominum. Primo tamen rasis pilis totius corporis ac
vestimentis,quoniam lepra pilos corrodit,& vestimēta coinqnat.Adspergebat etiā septies
sanguine passeris immolati aquis intincto, ad designandum in eo perfectā emūdationem
à lepra.Nā septenario vniuersitas atq; perfectio designantur.Offerebatur quoq; passer vnus
in fictili vase,ad designandum humani corporis fragilitatem. Post hęc sacrificium offereba
tur pro mundato,videlicet pro delicto eius,quoniam lepra frequenter pro peccato induci-
tur,de cuius sacrificij sanguine tingebat extremū auriculæ eius,qui fuit leprosus,& pollices
manus dextræ ac pedis, quia in his partibus lepra primo dinoscitur ac sentit. Insup adhibe-
bant huic ritui tres liquores, videlicet sanguis, contra corruptionē sanguinis in leproso,ad
significandū q corruptio illa cessauit in eo:oleū, ad exprimendum morbi curationem, qm
oleo pietas & sanatio denotantur: & aqua viua, ad emundationem spurcitiæ. ¶His verbis
Thomę cōcordant,q de ista materia scribit Guilhelmus Parrhisiēsis libro de fide & legibus,
& aliqua addit dicēdo:Oīs lepra cōtrahitur ab aliquo 4.elemētorū,licet per mediū aliquod
quatuor humorū:ideo 4.ibi adhibebantur, per quę 4.elementa signantur,videlicet cedrus,
designans terram,qm cedrus est maxima plantarum,quas terra nutrit:vermiculus seu coc-
cus bis tinctus, ignem significans, cum sit rubei igneiq; coloris: hyssopus aquam signans,
quæ abundat in hyssopo: & passer aerem notans, ad insinuandum iuxta literam, quòd ex
quocunq; quatuor elementorum lepra esset contracta, ipse creator elementorum per præ-
fatam

fatam adspersionē, & alia quæ circa hoc adhibebanť, mundabat eā, & hoc cū beneplacitum eius sic fuit. Non enī oēs leprosi mundabanť hoc ritu, immo pauci, & erat hoc nouū miraculum. Porro, ꝙ passer vnus in adspersorio colligatus, permittebať viuus auolare in agrū, designabat leprā euolasse seu euanuisse. Vel quia passer sociale est animal inter aues, & mūdum secundū legē, quando ab adspersione & alligatione reuertebatur ad socios passeres, à qbus per captionē & detentionem fuerat separatus, significauit leprosum à castris separatum, & extra castra ad tempus detentum, post prædictā adspersionem & emundationem ad castra reuerti, & inter sanos & mūdos ad habitandū dimitti. ¶His cōsonant quæ de eadē materia super tertium scribit Albertus Magnus, atq; ex horum verbis doctorum patent nō solū prę inducta huius capituli verba, sed item pro magna parte sequētia. [Et lotis rursum vestibus & corpore, die octauo assumet] leprosus mūdatus, adhuc plenius, quo ad manifestationem, mūdandus, [duos agnos immaculatos, & ouē anniculā] .i. vnius anni [absq; macula,] vtpote immolatitiā agnam. Istud fiebat à diuitibus, nō à pauperib⁹, vt infrà habetur. [& tres decimas similæ in sacrificium, quæ] simila [conspersa sit oleo.] Quid aūt sit simila, quid decima pars ephi similæ, dictum est plenius in expositione literali quinti capituli. Vnde tres decimę similæ, dicunť tres partes mēsuræ similæ, quæ mensura vocať ephi. Quantitatē tamen talium mensuraꝝ, vt dictū est sæpe, nō valemus certitudinaliter noscere. [& seorsum olei sextariū.] Sextari⁹ est nomē mensuræ, cuius quantitas apud diuersos diuersimode explicatur. Parum tamen cōtinet sextarius olei. & oleum huius sextarij, sumebatur seorsum præter oleū quod similæ seu farinæ triticeæ mundissimæ miscebať. [Cumq; sacerdos purificans hominē, statuerit eū & hæc oīa coram dño in ostio tabernaculi testimonij] quod de ianua atrij intelligendū videtur, quia leprosus ante cōsummationem suæ purgationis nō intrauit loca sacrata. Sicq; stabat extra & prope ianuam atrij, q̄d sæpe nomine tabernaculi aut sanctuarij designatur. [Tollet agnum] vnum de illis agnis duobus prædictis, [& offeret pro peccato,] hoc est, remissiōe oīs peccati eius qui fuit leprosus. Vel specialiter ꝓ peccato q̄ passus est, vel adhuc ꝑpeti & incurrere posset leprā. [oleiq; sextariū] .i. oleū tātæ quātitatis. Nam & oleū, pustulaꝝ & tumoꝝ est curatiuum. [Et oblatis ante dñm omnibus] iam prædictis, [immolabit agnū] de quo dictum est, vel alium [vbi immolari solet hostia pro peccato, & holocaustum, i. in loco sancto] puta in atrio sup altare holocausti. [Sicut enī pro peccato, ita & ꝓ delicto, ad sacerdotē ptinet hostia] .i. hostia tam illa quę offertur pro peccato cōmissionis, q̄ illa quę pro peccato omissionis, venit in vsum sacerdotis. Cuius tñ hostiæ pars aliqua incēdebatur, vt dictū est sæpe. [assumensq; sacerdos de sanguine hostiæ quæ immolata est pro* peccato] leprosi, puta de sanguine agni mactati, [ponet super extremum auriculæ dextræ eius q̄ mundatur, & sup pollices manus dextræ & pedis,] cuius rei causa est assignata. [& de olei sextario mittet] .i. aliquid fundet [in manum suam sinistrā, tingetq; digitum dextrū in eo] vnum videlicet digitum dextrę manus, [& adsperget septies* coram dño.] hoc est, versus altare holocausti, in quo dñs specialiter habitauit, inquantū ibi specialiter colebať, & locus eius fuit cultui cōsecratus. & fiebat septena cōtra dñm adspersio, ad recognoscēdū, ꝙ perfecta curatio esset à Deo, vel vt ipse plene ꝓpiciareť. [Quod aūt reliquū est olei in lęua manu,] hoc est, in palma seu vola manus sinistrę. [fundet sup extremū auriculæ dextræ eius qui mundatur,] hoc est, à lepra mūdus esse monstrať, vel mundať ab irregularitate cōtracta ex lepra, hoc est, ab inidoneitate intrandi atriū sanctū. [Et sup pollices manus ac pedis dextri.] Ratio horum ꝓhabita est. Vñ Parrhisiēsis disseruit: In pollicib⁹ illis, hoc est, in sensibilitate eoꝝ lepra primū dinosciť. Vt ergo ipsa in capite & radice sua pcuti, radicitusq; purgari cognosceret, ita præceptū est fieri, vt idem esset ordo purgatiōis & infectionis. Forsitan aūt & in extremo auriculæ dextræ signū aliquod lepræ cōsueuerat apparere, qa pars illa valde sensibilis est. Hæc Guilielmus. [& sup sanguinē qui fusus est pro delicto] .i. sup sanguinē agni pro delicto leprosi fusum, linitū sup præfatas partes membroꝝ sanguine attactoꝝ. [& sup caput eius] puta leprosi qui mundať, quatenus sicut ante incessit capite nudo in signū leprositatis, ita nūc caput oleo pfunderet in signū curationis. [Rogabitq; pro eo sacerdos corā dño, & faciet sacrificiū pro peccato. Tunc immolabit holocaustum] .i. vnū prædictoꝝ animaliū offeretur pro leproso in holocaustū ad diuinæ reuerentiā maiestatis, à qua est oīs medela. [& ponet illud in altari cū libamentis suis] .i. liquidis materijs, quæ simul cum animali incendebantur, videlicet cū simila oleata & vino, vt in Numeris plenius cōtinetur. [Quod si paup est, & nō potest manus eius inuenire quæ dicta sunt,] hoc est, potestatē nō habet offerēdi duos agnos & agnā [pro delicto, assumet agnum &c. duosq; turtures &c.] Iste passus ex prædictis est clarus. Itaq; & si paup fuit, tñ vnum agnū oportebat offerre, & pro alio agno & agna duas pfatas aues, q̄ in terra filioꝝ Israel abūdabant. Ad intelligendū p̄dicta valet atq; pensandū est, q̄d magister in historijs scribit: Hic, inquiēs, ꝓprie distinguiť sacrificiū pro delicto, cuius sanguine liniebať qui mundabať, & sacrificiū pro peccato, de q̄ nihil fiebat hoī illi. Vnde Moses ait:

*delicto

*contra dñm.

Nūe. 15.

ses ait: Assumens sacerdos de sanguine hostiæ q̃ imolata est pro delicto, ponet sup extremũ auriculæ &c. Cũ aũt distinxisset agnũ pro delicto, q̃d alioꝝ duoꝝ, videlicet agni & agnæ ꝑ peccato, & quid holocaustũ fieret, innuit esse in arbitrio sacerdotis, de agno & oue annicula, s. agna, vt alterꝝ pro peccato, alterũ holocaustũ fieret quod vellet. Veruntñ vltima pars di cti istius, nõ videt̃ posse saluari: qm̃ circa exordiũ expositiõis huius voluminis & sæpe deinceps ꝓhabitum est, ꝙ animalia fœminei sexus nõ poterant offerri in holocaustũ, idcirco (vt reor) de his duobus animalibus Moses nõ distinxit, qm̃ ex ꝓinductis certũ reliquit, ꝙ agnus, non ouis annicula, fuit in holocaustũ offerendus. ¶Sequit̃ de lepra domus, de q̃ vltimo Moses tractat, qm̃ sacerdotes de ea nõ habuerũt iudicare, q̃diu popul᷒ Israel in solitudine mansit, in qua in tẽtorijs, non in domibus, de quibus hic mentio, habitauit. [Locutus est dñs ad Mosen & Aaron, dicẽs: Cũq; ingressi fueritis terram Chanaan, quã ego dabo vobis in possessionẽ.] Ad intelligendũ hũc locũ qui prima facie videt̃ quasi ridiculose sonare, primo intuendũ q̃d Thomas in prima Secũdæ inducit, q̃st. 104. Erat in lege quędã immũditia rerum inanimataꝝ secundũ se, vt immũditia lepræ & vestis. sicut em̃ morbus lepræ accidit in hoĩbus ex humore corrupto putrefaciẽte carnẽ & corrũpente, ita etiã ꝑpter aliquã corruptionẽ & excessum humiditatis vel siccitatis, fit aliqñ aliqua corruptio in lapidibus dom᷒ aut vestimẽtis: ideo hanc corruptionẽ vocat lex leprã, ex qua domus vel vestis iudicaret̃ immũda, tũ quia oĩs corruptio ad immũditiã pertinebat, tũ qm̃ cõtra huiusmodi corruptionẽ gẽtiles colebãt deos penates. ideo lex iussit domos, in q̃bus erãt tales corruptiones ꝑseuerantes, destrui, & vestes cõburi, ad tollendũ idololatriæ occasionẽ. [Si fuerit plaga lepræ in ædibus] i. præfata corruptio lepræformis, in materijs partibusq; habitaculoꝝ, [ibit] is [cuius est domus, nũcians sacerdoti, & dicet: Quasi plaga lepræ videt̃ mihi esse in domo mea.] Nõ sumitur nũc domus pro cõtentis seu cõmorantibus in ea. [At ille] puta sacerdos [ꝑcipiet, vt efferãt vniuersa] vtẽsilia & cõsimilia de domo, immo & hoĩes ac iumẽta exierũt, & extra eã manserunt ad tẽpus, in quo sacerdos iudicauit, an domus esset leprosa. [priusq̃ ingrediatur eã, & *videat] i. cõsideret ab eo, [vtrum leprosa sit] ea, [ne immũda fiant oĩa quæ in domo sunt] i. irregularitatẽ quandã incurrant, qua inidonea sint applicari diuino cultui, humanove esui, iuxta modũ quo dictum est, inanimata quoq; immũda effici iuxta legẽ, quæ si mãsissent in domo illa tã diu, ꝙ sacerdos iudicasset domum esse leprosam, mox reputata fuissent immunda. [Intrabitq; sacerdos postea, vt cõsideret domus leprã,] quæ vel est, vel esse putat̃ lepra. [Et cũ viderit in parietibus illius,] aut certe in vno tantũ pariete, [quasi valliculas pallore siue rubore deformes] i. quasdã particulas cæteris partibus sibi vicinis depressiores, à pristino colore notabiliter turpiterq; mutatas. ideo subdit̃, [& humiliores] i. bassiores [superficie reliqua,] secundũ q̃d parua vallis est modicũ bassior circũpositis locis. [egrediet̃ ostium domus, & statim claudet eam,] & clausam dimittet [septem diebus,] loquendo de primo & septimo die synecdochice & inclusiue. Queãdmodũ aũt in hoĩbus talis partiũ infirmarum depressio, mutatioq; coloris in lucentẽ alborẽ, signa sunt probabilia veræ lepręs, sic valliculæ istæ sic discoloratæ in rebus inanimatis, quia vtrobiq; ex corrosione corruptoꝝ oriebantur humoꝝ. Porro ex hoc ꝙ domus dimittebatur sic clausa & vacua, poterat veritas melius depræhendi, q̃a ex diuersis alterationibus aeris existẽtis in domo ab igne ac alijs motibus commorantiũ in eadẽ, crebro minui potest ac reprimi excessiua humiditas ac siccitas, quæ in parietibus causat hanc leprã. Hinc domus quæ nõ inhabitãt, velocius deteriorãt̃. [Reuersusq; die septimo, cõsiderabit eã si inuenerit creuisse leprã] i. præfatã corruptionẽ seu signa ipsius prætacta, puta valliculas pallore aut rubore fœdatas, ita ꝙ valliculæ illæ sint præ solito profundatæ & innaturaliori colore perfusæ. [iubebit erui lapides in quibus lepra est.] & q̃d de lapidibus dicit̃, de alijs q̃q; materialibus seu integralibus partibus, in quibus apparuerit talis lepra, dat̃ intelligi. [& ꝓijci extra ciuitatẽ,] aut etiã villã, [in locũ immundũ,] ne ad alicuius mũdi infectionẽ disponãt. [Domũ aũt ipsam] iubebit [radi intrinsec᷒ per circuitũ,] vt si forte quid immũditiæ aut corruptionis cœperit esse in eis, sic abradat̃. [& spargi puluerẽ rasuræ extra vrbẽ in locũ immundũ, lapidesq; alios reponi,] vt domus reformet̃, & subueniat̃ dño domus, cũ dãno quo fieri potest minori. [Sin aũt] post talẽ reformationẽ, [postq̃ eruti sunt lapides, & puluis elatus, & alia terra lita, ingressus sacerdos, viderit reuersam leprã, lepra est perseuerãs,] & immunda domus, [quã statim destrui faciet,] ne & habitantes in ea, aliq̃ modo lædant̃ seu inficiant̃ ex ea, atq; ob aliã causam præhabitã. [Qui intrauerit domũ] talẽ ante eius destructionẽ, [q̃n clausa est] à sacerdote causa discutiẽdi lepram ipsius, [immundus erit vsq; ad vesperã.] sicq; purgabit̃ trãsitu tẽporis. [Et qui dormierit aut comederit quidpiã] in ea, quod est plus q̃ solũ intrare. [lauabit vestimẽta sua,] quia immũditia sua non solo tẽporis fluxu, sed & lotione vestiũ suaꝝ purgatur. Quid autẽ fuerit immunditia illa, dictum est sępe. ¶Præterea quæri posset, an & sacerdos eam causa cõsiderandi ingrediẽs maculabat, sicut & ille qui aqua expiationis alios adspergebat? Et videt̃ ꝙ iste magis q̃ ille. [Quod si introiẽs sacerdos

*videat

cerdos viderit leprã non creuisse in domo, postq̃ denuo lita est, purificabit] .i. purã iudicabit [eã, reddita sanitate] .i. lepræ illius expulsione seu pristina habitudine bona, [& in purificatione eius sumet duos passeres, lignũq; cedrinũ & vermiculũ atq; hyssopũ,] quæ oĩa dñs domus feret ad sacerdotẽ. Totũ vero q̃d in textu subiungit̃ de ritu purificatiõis istius, patet ex dictis de purificatiõe hoĩs leprosi. Sequit̃ epilogatio breuis. [Ista est lex oĩs lepræ & pcussuræ] videlicet [lepræ vestiũ & domorũ, cicatricis & erũpentiũ papularũ, lucẽtis maculæ, & in varias species coloribus immutatis, vt possit sciri, q̃ tẽpore mundũ q̃d vel immundũ sit] in q̃bus verbis tangunt̃ enumeratæ species lepræ. Papula aũt vocatur parua & vlcerosa cutis erectio, seu modicũ vlcus in cute, q̃d pœnã scabiemq; inducit. ¶Præterea, pro clariori huius ac præcedẽtis capitulorũ intelligẽtia, aduertẽda sunt diligẽter verba Guilhelmi, in libro sæpe præallegato dicẽtis: Scire oportet, q̃ nomẽ lepræ hic sumit̃ nõ iuxta propriã intentionẽ. Lepra enĩ ꝓprie lœtalis prurigo est, & quasi cãcer vlceris, ab intimis fontibus serpẽs, & corruptionem in totũ corpus diffundẽs. Quòd aũt multũ abusiue sumat lex leprã, patet ex serie textus, q̃ leprã primo noĩat scabiẽ, deinde noĩat leprã in cute operientẽ totũ corpus, quã vocat leprã mundissimã, & eũ q̃ habet illã, asserit mundũ. Nihil aũt aliud hic accipiendũ est sub noĩe lepræ, nisi deformitas q̃ notabilẽ atq; abominabilis cohabitationis faciebat hoĩem. Voluit aũt Deus populũ suũ & castra eius nõ solũ mũda esse, sed etiã apparere ꝓpter honorẽ suũ & gloriã. Et vt in hoc populus suus cæteris gẽtibus præmineret, voluit q̃q; populũ suũ cauere nõ solũ à cõtagio morbi huius, verũetiam à suspiciõe cõtagij. Porro de coloribus & inæqualitate cutis, an sint signa veræ lepræ, nõ tã ars medicinæ q̃ experiẽtia cõsulenda est: hi quoq; qui diu cohabitauerũt leprosis, eosq; dijudicare cõsueuerũt. Verũtamẽ nullatenus dubitãdũ est, q̃n signa quæ lex ponit, sint vera signa passionũ, quas lex immũditias & lepras indicat esse. Lepra vero in capillis & pilis, duobus intelligit̃ modis. Et primo vera lepra est *allapitia, quæ casum capillorũ efficit & pilorũ, ita etiã vt p eã supcilia depilent̃, q̃ species nota est medicis, sicut & aliæ. Secũda est morbus corrosiuus pilorũ & capillorũ, cõsumens & putrefaciẽs paulatĩ, queãdmodũ cãcer carnẽ: & nõ opat̃ hæc casum pilorũ, sed cõsumptionẽ. Similis q̃q; huic passioni est lepra in pelle & vellere. Est nãq; passio corrosiua pilorũ & substãtiæ pellis. Similis etiã passio inuenit̃ in parietibus atq; lapidib⁹, s. corrosiua, & sup hoc ante multos annos fuimus interrogati de quodã lapide, qui in seipso in quadã abbatia ita cõsumit̃, q̃ dicũt eũ cãcerosum. Nõ est aũt mirũ si quod fit in vno lapide ex abũdantia siccitatis, cõtingat in cõgerie lapidũ & cæmẽto seu in pariete. Hoc idẽ fieri videmus in lignis. Has igit̃ passiones in vestib⁹ & domibus lex horruit, tũ ꝓpter salubritatẽ vtentiũ, tũ ꝓpter vitandã idololatriã, qua p his passionibus colebant̃ dij penates & lares, vt vel eas auferrent, vel ne eas inferrent. Voluit ergo Deus vt ad sacerdotes suos pro his passionibus recurreret̃, & abrasionib⁹ atq; cõbustionibus, ablutionibus & expiationibus mundarent̃. Aquã vero expiationis idcirco p sacerdotes voluit adhiberi, vt huiusmodi dæmonia exterminarent̃. Nouo quoq; ritu voluit istas mũditias fieri, vt à ritibus supstitiosis elõgaret populũ suũ. Hæc Guilhelmus. Postremo circa illud, Cũ ingressi fueritis, scribit Lyra: Lepra pprie esse nõ potest in domo, q̃m solũ animal susceptiuũ est sanitatis & infirmitatis. Causa vero q̃ talis corruptio domus, dicit̃ lepra similitudinarie, est, inquãtũ potest habitãtes in domo inficere. ¶Cõtra hoc scribit R. Paul⁹: Licet solũ aĩal est susceptiuũ sanitatis & infirmitatis, tñ cibus dicit̃ sanus, & medicina vocat̃ sana, inquantũ sanitatẽ cõseruant siue efficiunt: & talis modus dicẽdi non est metaphoricus seu similitudinarius, q̃m sanitas quæ significatur per cibũ aut medicinã, est vera sanitas: idcirco cum domus vocatur leprosa, nõ similitudinarie dicit̃, sed effectiue, q̃m causat lepram in his q̃ morãtur in ea, si ad hoc dispositi sint. Hæc Paulus. ¶Circa q̃d dicendũ videtur, q̃ modus loquẽdi metaphoricus, & modus loquẽdi causalis, siue p causam, secundũ q̃d sol dicitur calidus, possunt in eadẽ oratione secundum diuersas cõsiderationes cõcurrere. Verũ est tñ, q̃ verbũ illud Lyræ, causa cur aliqua corruptio existẽs in domo, dicitur lepra similitudinarie, est, inquãtum potest habitantes in ea inficere, est aliqualiter incõsiderate ꝓlatum: quia loquẽdo formaliter, nõ ideo dicitur aliq̃d similitudinarie, q̃a causat seu efficere potest: immo hoc modo p̃dicatur de aliq̃ effectiue, secundũ q̃d tetigit R. Paulus, cuius tñ verba etiã p parte repræhẽsibilia cõprobantur: q̃a in ꝓposito domus dicitur leprosa, nõ solũ effectiue seu causaliter, sed etiã similitudinarie: q̃a corruptio q̃ in domo vocatur lepra, nõ est veraciter lepra, sed lepra vocatur propter similitudinẽ, quã habet cum vera realiq; lepra. Nam sicut lepra in animali causatur ex elemẽtariũ qualitatũ corruptiõe, estq; fœda & infectiua deformitas, ita in domo & vestibus proportionaliter fœditas ista dicitur lepra propter similitudines istas, secundũ q̃d pratũ fertur ridere, & mare feruere. Et hoc præallegata verba Thomæ & Guilhelmi euidẽter prætendunt: nec hoc impedit aliq̃d de alio similitudinarie dici, q̃m id quod in vno est, nõ realiter significat aliud quod vere est tale: sed sufficit, q̃ id quod in alio extat, realiter in ipso esse dicatur propter similitudinem quam habet cum illo.

*alopecia

R. Paul⁹

¶Expo-

¶Expositio spiritalis eiusdem cap. XIIII. Artic. XXXI.

Locutus est dñs. Hic est ritus leprosi qñ mũdandus est, adducet ad sacerdotem qui egressus de castris, &c. Quid designet per leprã, & per diuersas species eius, in præcedentis capituli expositione tropologica est inductũ. Porro quæ nunc de mundatione dicũtur leprosi, aperte præfigurauerũt ea, quæ fiunt circa interiorẽ curationẽ spiritaliter leprosorum, puta eorum qui mortalibus premunt peccatis. Quẽadmodum enim ad purificationẽ legalis leprosi non sufficiebat, ꝙ vel miraculose, vel aliter curatus fuit à lepra, quã vel realiter habuit vel opinabiliter: sed oportebat eũ ad sacerdotẽ venire, & cõsiderari ab eo, atq; ipsius sacerdotis iudicio, sacrificatione & oratione purgari seu purgatũ manifestari: ita in euangelica lege nõ sufficit peccatoribus, in secreto ꝑ cõtritionẽ & grãm absolui & emundari à mortalibus culpis à Deo, sed venire & cõfiteri sacerdoti tenent tẽpore opportuno, si adsit facultas, & audiri, iudicari, absolui, ac mundatũ ostẽdi ab ipso ꝑ orationes ipsius & satisfactiones, q̃s velut sacrificia quædã Deo offerẽda iniungit confesso. Verũtñ circa præfatã spiritalẽ mundificationẽ plus aliquid euãgelicus agit sacerdos, q̃ circa corporalẽ mundationem fecit sacerdos legalis: qm̃ sacramẽta euangelicæ legis, medicinalia vasa sunt, gratiæ contentiua, & efficiũt q̃d designãt, q̃d veteris testamẽti non cõuenit sacramẽtis. Verũtñ sicut in veteri lege aliquãdo speciali miraculo cõtigit, ꝙ leprosus per sacrificia illa & obseruãtias mũdabatur à Deo de lepra, à qua sacerdos erronee iudicauit eum iam ante purgatũ: ita freqũter in nouo accidit testamẽto, vt cõfitens qui vsq; ad cõfessionis suę exordiũ aut etiã prosecutionem, solã habuit attritionẽ, in ipsa cõfessione & eius ritu ac cõsummatione acquirat verã contritionẽ virtute ipsius sacramẽti, & vi clauiũ, atq; oratione & absolutiõe cõfessoris: immo per hæc purgat & partim à reatu seu obligatiõe ad pœnã, ita ꝙ nõ solũ dimittit ei culpa, sed etiã aliq̃d debitæ pœnæ. ¶Præterea, ꝑ hoc ꝙ sacerdos exiuit de castris ad mundandũ vsq; extra tẽplum & atriũ, figurabat, ꝙ peccator, q̃uis secrete contritus, non sit ad sacrã cõmunionem admittendus, q̃usq; modo p̃fato absoluat à cõfessore: immo ꝓ quibusdã excessibus ab ingressu arcet ecclesiæ, quousq; ꝑ ministros ecclesiæ reconciliet. Insuꝑ sicut legalis sacerdos ei quẽ videbat purgatũ à lepra, p̃cepit, vt offerret pro se duos passeres viuos, quorum vnꝰ occideret, alter viuus auolari ꝑmitteret: sic confessor tẽpore gr̃ę cõfesso quẽ pie credit ꝑ contritionem à lepra mẽtis purgatũ, iniungit, vt Deo pro satisfactione offerat propriũ corpus, illud salubriter per rigorẽ ieiunij, abstinentias, vigilias, disciplinas, labores mortificãdo, sensitiuam'q; aïæ partẽ ratiõi fortiter subiugando, vt sic ad altitudinẽ spiritaliũ exercitiorum & oꝑa virtutũ moraliũ assuescat ascẽdere, q̃bus passeribus addet lignũ cedrinũ. i. dñicæ crucis vexillũ, coccũq; q;. i. sanguinis Chr̃i preciũ, & hyssopũ. i. bonæ famæ odorẽ, seu internæ cõpunctionis suauitatẽ, & rorẽ gr̃æ Dei, quibus pectus aïæ emundat à noxio carnaliũ desideriorum humore. Passerẽ vero viuũ tinget in sanguine passeris immolati, qm̃ exercitia sensitiui appetitus fiũt Deo acceptabiliora, dũ eis mortificatio iungit carnis. Cũq; lauerit homo vestimenta sua. i. virtutes suas & actiones ꝓcedentes ex illis, ꝑ lachrymas cõtritionis & deuotionis à venialibus culpis admixtis purgauerit. Radet oẽs pilos corporis. i. vniuersas cogitationes, affectiones'q; prauas abijciet, & lauabit aqua. i. fluentis sapientiæ salutaris intellectũ suũ rigabit, immo à dño rigari orationibus obtinebit, dicendo: Redde mihi lætitiã salutaris tui. Et faciem tuã illumina suꝑ seruũ tuũ. Purificatus'q; ingrediet castra. i. sanctorum cœtibus incorporabit, & sacra participabit mysteria, ita duntaxat, vt maneat extra tabernaculũ suũ 7. diebus. Tabernaculũ istud intelligi potest pax pectoris, extra quã manet cõtritus, q̃usq; 7. mortaliũ vitiorum extirpet reliquias, i͡pugnationes & inquietudines: sic'q; corde iam trãquillato in dño, immoret & vacet diuinis. Et die septimo radat capillos capitis, barbã, & supercilia. i. rursus deplangat culpas quas interim incidit, & vanæ gloriæ tentationes ac cæteras animę distractiones, quas & tunc incurrit qñ virtuosis exercitijs ac spiritali militię insudauit, sic'q; ad pectoris pacẽ pertinget. Et lotis rursum vestibus & corpore, die octauo sumet duos agnos i͡maculatos, & ouẽ anniculã sine macula. Oportet eñ, ꝑpter q̃tidiana peccata, vestes animę & totius cõuersationis corpus siue congeriẽ lauari assidue ꝑ confessionem, in qua cuncta mundant, & frequentissimã cõpunctionẽ, contritionẽ, ac veniæ implorationẽ, à malis quę bonis nostris miscent: sic'q; deinceps Deo offerre duos agnos i͡maculatos. i. intellectũ & superiorẽ animæ appetitũ synceriter reformatos, fide q̃q;, spe, charitate, & 7. donis spũs sancti ornatos, & ouem anniculã absq; macula, hoc est, intellectualẽ memoriam circa diuina stabiliter occupatã. In his etenĩ viribus æternæ & increatæ suꝑbenedictæ'q; Trinitatis imago cõsistit, & resplẽdet in nobis: idcirco ꝑ harum actus potentiarum, debemus superessentialem & supergloriosissimã Trinitatem præcipue colere, eandẽ mũdo intellectu assidue contẽplando, amorosa voluntate ardenter amando, atq; his actibus ꝑ reformatã memoriã stabiliter inhærendo. Quibus sacrificijs debemus similã oleatam. i. virtuosam operationem exteriorem, deuotionis suauitate formatã, olei'q; sextariũ. i. opera misericordię circa proximos moderate apa-

Psal. 50. & 118.

ponere, & dño volũtarie sacrificare tã intuitu suę supdignissimę maiestatis, q̃ ob nr̃aꝝ remissionẽ culpaꝝ, & ꝓpter diuinoꝝ impetrationẽ charismatũ. Porro ꝑ positionẽ sanguinis sacrificij sup extremũ auriculę, & sup pollices man⁹ ac pedis designat, ꝙ peccator decętero debet cũ om̃i obedientia verbũ Dei audire, virtutũ opa exercere, & sanctis desiderijs æstuare. Quod si paup est, offerre ꝑcipit cũ agno par turturꝝ, aut duos pullos colũbæ, de q̃rũ significatione dictũ est sæpe. Si fuerit plaga lepræ in ædibus. Per plagã lepræ domus, intelligit infectio totius alicuius cõgregationis per culpã mortalẽ, ꝑsertim per hæreticã prauitatẽ, aut schismatis diuisionẽ siue hypocrisim. Si ergo hanc leprã aliqs de ouili, seu inferior pręsidẽs, viderit, statim ex charitate & zelo iustitiæ debet ꝓlato denuciare, q mox debet gregẽ accedere, cõsiderare, discutere, & lapides infectos eruere. i. ꝑsonas sic vitiosas corripere, emẽdare, & si obtẽperare renuerit, rebelles & induratos segregare, atq; in publica pœnitẽtia cõstituere tales: alioqn tanq̃ ethnici essent habẽdi. Si vero cõgregatio rursus inficiatur ac induretur, est tanq̃ leprosa censenda, dissipanda, & igne excõmunicationis percutienda.

¶Expositio cap. XV. Locutusq́; est dñs ad Mosen. Artic. XXXII.

DE immunditia fluxus seminis in viro & fœmina nũc tractatur. [Locutusq́; est dñs ad Mosen & Aaron, dicẽs: Vir qui patit fluxũ seminis, immũdus erit,] durãte huiusmodi fluxu, immo & post ad tẽpus, & immũditia ista nõ erat culpa in se, nec semp cõiuncta culpæ, & interdũ venit ex inculpabili causa: sed fuit immũditia corporalis, qa & fluxus ille in seipso corporaliter fœdus est, & erat irregularitas quædã, ab ingressu tẽpli & atrij ei⁹ impediẽs, de cui⁹ rei causis infrà dicet. [Et tũc iudicabit huic vitio]. i. defectui [subiacere, secundũ q̃d vitiũ extẽse accipit. Nã & aĩalia ad immolandũ inepta ex mõstrositate, dicebãt sic vitiosa. [cũ per momẽta singula adhęserit carni illius, atq; cõcreuerit fœdus humor,] ex seminis quadã resolutione in extremitate mẽbri virilis, nec solũ fuit talis immũdus in se, sed alia quoq; etiam inanimata fecit suo cõtactu immũda. [Om̃e stratũ in quo dormierit, immundum erit, & vbicunq; sederit. Si quis hoĩm tetigerit lectulũ eius, lauabit vestimẽta sua &c.] textus est planus. [Sagma sup quod sederit, immundũ erit.] Sagma est stratura equi aut asini, s. sellæ, quod super iumentũ ponit vt equitet. Hæc ergo inanimata sic erunt immunda, ꝙ non poterunt venire in vsum humanũ ante eoꝝ purgationẽ. Hinc subditur: [& quicquid sub eo fuerit q fluxũ seminis patitur, pollutũ erit vsq; ad vespeꝝ. Qui portauerit hoꝝ aliqd, lauabit vestimẽta sua:] sicq́; & illa vlterius immũda fecerũt tangentẽ. [Oĩs quem tetigerit qui talis est,] vtpote maculatus ex contactu rei illius inanimatæ, immundæ ex contactu viri semínifluí, [immũdus erit:] vel potius [om̃is quẽ tetigerit qui talis est,] vtpote semine fluẽs, [nõ lotis manibus suis, lauabit vestimẽta sua. Si sanatus fuerit qui huiusmodi sustinet passionẽ]. i. fluxus & fœditas illa in ipso cessauerint, [numerabit 7. dies post emundationẽ sui]. i. à die quo cœpit in eo cessare immũditia illa. [Et lotis vestibus ac toto corpore in aquis viuentibus]. i. scaturientibus aut fluentibus, quatenus ibi remouerent, quicqd de reliquijs illius fœditatis mansisset cohærens vestimẽtis, ꝑsertim inferioribus, & corpori. Et quia hic dicitur, in aquis viuẽtibus, videtur, ꝙ lotionẽ illã fieri nõ oportuit per aquas adspersionis. [erit mundus. Die aũt octauo] ab eo die quo immunditia illa cœpit cessare, [sumet duos turtures aut duos pullos columbæ, & veniet in cõspectu dñi ad ostiũ tabernaculi testimonij, dabitq́; eos sacerdoti, q faciet vnũ pro peccato, & vnũ in holocaustũ] illius mundati. Nã interdũ ex priori culpa orit passio illa, ĩmo interdũ ex assidua imaginatione lasciua, & tũc est non mediocriter vitiosa. Alter in holocaustũ ad reuerentiã Dei, à quo est oĩs purgatio atq; munditia. [Rogabitq́;] pro eo sacerdos [corã dño, vt emundet à fluxu seminis sui.] Iam dictũ est, ꝙ per 7. dies fuit à fluxu illo sanat⁹ atq; mũdat⁹: quõ ergo octauo die orabit ꝓ eo sacerdos vt inde purgetur? Respondendũ, ꝙ emundatio ista quæ fiebat octaua die, intelligitur vel de pristinę emundationis manifestatiõe, vel de emũdatione à culpa, ex qua fluxũ illum sustinuit, vel ne de cætero eam sustineat. Cõuenienter q̃q; pro emundatione ab impuritate prætacta, offerebant aues ꝑfatæ, in quibus castitas cõmendatur. [Vir de quo egreditur semen coitus]. i. qui coeundo effuderit semen, [lauabit aqua om̃e corpus suum,] etiã si fuerit coitus copulæ cõiugalis, [& immundus erit vsq; ad vespeꝝ,] ita ꝙ illo die nõ poterit sanctum ingredi locũ. [Vestem & pellẽ quã habuerit, lauabit aqua, & immunda erit vsq; ad vespeꝝ.] Quãuis em̃ in matrimoniali concubitu possit deesse peccatũ, raro tñ fit sine culpa: estq́; semper in eo corporalis pollutio. [Mulier cũ qua coierit, lauabitur]. i. seipsam lauabit [aqua,] vel hoc fiet per aliũ. [Mulier quæ redeunte mẽse]. i. nouo mẽse adueniente, [patitur fluxum sanguinis] mẽstrualis, [septẽ diebus separabitur]. i. amota & ꝓhibita erit à sacri loci ingressu, sacrificij esu, nec licebit cõmunicare cuiq̃ cũ ea in cibo, potu, aut strato. Certumq́; est ꝙ cunctis diebus qbus patitur sanguinis huius flux⁹, sit immũda & separanda. Verũ q̃d dictũ est de eius separatione, videtur intelligendũ iuxta præhabita de septenario dieꝝ, cessationẽ fluxus illius sequentium. Dicitur autẽ mulieribus consuetudinariũ, vt à tẽpore quo cõcipere queũt, vsq; ad tempus quo

pus quo desinunt eis muliebria fieri,& cōcipere nequeūt,quolibet mēse menstrualis patian
tur sanguinis fluxū,nisi interdū infirmitas aut cōceptus impediat. [Oīs qui tetigerit eam]s.
aliq̊d eius membrū aut vestimētū, aut q̊d ex illius cōtactu pollutū est, [immūdus erit vsq; ad
vesperū.Si coierit vir cū ea tēpore sanguinis mēstrualis,immūdus erit 7.diebus.]Sic'q; purifi
catio ei cōcedit: q̊d intelligendū est de viro,q nescit fœminā pati hāc passionē, nec inde in iu
dicio cōuincit. Infrà vero habet,ꝙ eā tēpore illo accedēs,sit simul cū ea occidēdus:q̊d de eo Leu. 20.
intelligit,qui sciēter hoc agit, & potest cōuinci. Talis quippe cōcubit⁹ ꝓhibetur nō solū ob
fœditatē ꝓfatā,sed itē qa ex eo gignunt ꝓles monstrosæ,aut aliàs valde defectuosæ & ęgræ,
propter indispositionē materiæ. Vnde si tēpore tali vir petat à fœmina debitū, illa quātum
valet,debet dissimulare,renuere,seu ægritudinē aliā simulare. tutū tñ nō esset,ꝙ passionē suā
indicaret marito,nisi de ei⁹ ꝓsumeret ꝓbitate. [Mulier q̄ patit multis dieb⁹ fluxū sanguinis]
ex infirmitate seu morbo,nō ex causa penitus naturali,& talis passio ex peccato frequenter
contingit.[nō in tēpore mēstruali,vel q̄ post mēstruū sanguinem fluere nō cessat, q̄ diu huic
subiacet passioni, īmūda erit quasi sit in tēpore mēstruo:]ita ꝙ nemo eā accedet, separata'q;
erit.[Si steterit sanguis & fluere cessauerit,numerabit 7. dies &c.] Istud de purificatiōe eius
& oblatione ꝓ ea,intelligendū est,sicut de viri seminiflui purgatione,sacrificio'q; expositum
est:& qa in fœmina minor est calor,indigestiores sunt seminis ei⁹ humores cōmuniter.[Do-
cebitis ergo filios Israel,vt caueāt immūditias,& non moriant in sordibus suis.]Istud sacer-
dotib⁹ & ꝓlatis, ꝓdicatoribus'q; iubet. ¶Præterea de ista materia scribit Thomas in prima
Secūdę quęst.102.Ex hoībus immundū reputabat,qcquid corruptionē aliquā iam habebat,
vel corruptioni erat expositū. Hinc mulieres patiētes seminis fluxum, siue ꝑ infirmitatē, si-
ue per naturā,vel tēporibus mēstruis, vel tēpore cōceptionis,erant immundæ. Similiter viri
fluxū seminis patientes ꝑ infirmitatē, aut ꝑ pollutionē nocturnā, siue per coitū: qm̄ oīs hu-
miditas,prædictis modis ab hoīe egrediens,quandā immundā habet infectionē. Ratio aūt
figuralis istoꝝ erat, quia ꝑ huiusmodi exteriores immūditias diuersa significabātur pecca-
ta.Per immunditiā em̄ mulieris sanguifluæ, designabat immūditia idololatriæ ꝓpter imo-
latitiū cruorē.Per immūditiā vero viri seminiflui,figurabat immūditia vanæ locutionis,qm̄
semē est verbū Dei.Per īmunditiā mulieris mēstruatæ,immūditia mētis ꝑ voluptates emol-
litæ,Vniuersaliter vero ꝑ immunditiā cōtactus rei immūdæ,exprimebat immūditia cōsen-
sus in alioꝝ peccatis.Hęc Thomas. ¶Insuper Guilhelmus lib.de fide & legibus, de his ple-
nius scribēs: Mulier,inquit,menstruata reputata est immunda secundū quosdā * Zabæoꝝ,
qui adeo execrabant menstrua,ꝙ crediderūt ea non nisi igne posse purgari:& propter hoc
comburebant vestimēta earū,& oīa quę tetigissent tēpore mēstruali:& qa r tus ille tantū ino
leuerat in terra Aegypti & in terra promissionis, nō potuit populus Israel in toto auerti ab
eo,ideo circa hoc fecit legislator, q̊d in plebe tā duræ ceruicis fieri potuit, immutās ritū illū
& mitigās,iudicās mēstruatas immūdas & ea quæ tetigerūt,sed cū aqua lauari.Nec dubium
quin ꝑ īmunditiā istā,multū detractū sit idololatriæ lunæ, cū fluxus menstruoꝝ lunę deputa
ret:sic'q; disceret eā nō esse colendā,cui⁹ operatio pollutio est. Credimus etiā ex his q̄ de ido
lolatria legimus,ꝙ mulier mēstruata quādoq; sit lunæ oblata, & ꝙ sanguis mēstruus in eius
sacrificio crebro offerebat.Coli em̄ à mulieribus luna cū magna auiditate solebat, quēadmo
dū legitur in Hieremia: Mulieres adspergūt adipem,vt faciāt placentas reginæ cæli.i.lunæ. Hiere.7.
Fuit q̊q; istud ꝓceptū, qa de sanguine mēstruo multa fecerunt malefici.Et ꝓpter corruptelā
atq; contagiū sanguinis mēstrualis, q tantæ est fœditatis, vt fęculētiæ suæ manifestū impri-
mat signū speculo,in quo faciē suā mulier mēstruata inspexerit: sic'q; ꝑ legē istā de mēstrua
tis,cōsultū est saluti animaꝝ & corpoꝝ ac fœtuū,& ipsius matrimonij sacramēto.Hęc Guil-
helmus.Ampli⁹ ex ꝓdictis qdā affirmāt,ꝙ mēstruatā scienter accedere,sit peccatū mortale.
¶Sed vt huius rei veritas clari⁹ innotescat,q̄ritur primo circa ꝓdicta,an liceat mulieri men
struatæ debitū petere.Ad hoc Thomas sup quartū,dist.in.32.respondet:Ad mulierē mēstru
atā accedere, in lege prohibitū erat,tū propter immunditiā,tum propter nocumentū q̊d ex
huiusmodi cōmixtione prouenit proli. Vnde sup illud Esaiæ,Oēs iustitiæ nostræ quasi pan Esa. 64.
nus mēstruatæ, scribit Hieronymus:Tunc viri debent ab vxoribus abstinere,quia tunc con- Hieron.
cipiuntur membris dānati,cæci,claudi,leprosi & huiusmodi:vt quia parentes non erubue-
runt in cōclaui cōmisceri, eoꝝ peccata pateant cunctis, & aperte redarguantur in paruulis:
sic'q; præceptum non accedendi ad menstruatā,fuit cæremoniale, inquantum statutum est
propter immunditiā:sed quo ad aliā iam prætactā suæ institutionis causam, fuit morale:qa
cum matrimonium sit ad bonum prolis principaliter ordinatum,oīs inordinatus matrimo
nij vsus prohibetur,quo bonum prolis impeditur.Veruntamen fluxus menstruoꝝ potest es
se naturalis & innaturalis. Naturalis,sicut dum mulieres etiam sanæ patiuntur hunc fluxum
temporibus determinatis. Innaturalis autem, quando inordinate & quasi continue fluxum
sanguinis patiuntur ex quadam infirmitate, In fluxu autem menstruorum innaturali,non

est prohibitum ad menstruatam accedere, præsertim in noua lege: tum propter infirmitatem, qm̃ mulier in statu illo non potest concipere: tum qm̃ fluxus ille est perpetuus seu diuturnus, propter q̃d oportet ꝙ vir iugiter abstineret: sed quando mulier naturaliter patitur fluxũ menstruoꝶ, potest cõcipere, talisq́ꝫ fluxus durat ad modicũ tẽpus: idcirco ꝓhibitum est ad talẽ mulierem accedere. ꝓhibitum quoqꝫ est mulieri in tali statu debitum petere. ¶ Secundo quæritur, an liceat mulieri menstruatæ debitũ reddere suo marito. Et dixerunt quidam, ꝙ non: sed hæc opinio videt̃ derogare matrimonio, per q̃d datur marito omnimoda potestas in corpus mulieris, quantũ ad matrimonialẽ actũ: nec est simile de infirmitate prolis & periculo proprij corporis, quia si mulier infirmatur, certissimũ est ꝙ ex carnali copula periculũ ei immineat: non aũt ita est certum de prole, quæ forte nulla sequetur. Hinc alij dicũt, ꝙ si vir q̃rat debitũ ab vxore, quã scit menstruatã, mulier debet eum precibus monitisq́ꝫ auertere, nõ tñ sic, ꝙ sit viro occasio incidẽdi in alias corruptiões dãnabiles, si ad eas vir pronus esse credatur. Si aũt petit debitũ, nesciens ꝙ vxor sit menstruata, debet mulier aliquã occasionẽ prætendere, & infirmitatẽ simulare ne reddat, nisi viro timeat̃ periculum. Si tamen vir à petitione nõ desistit, reddere debet. Hęc Thomas. ¶ Deniqꝫ iuxta spiritualẽ interpretationẽ ex pręsenti docemur capitulo, q̃ detestãda sit concupiscentia vitiosa, & oĩs illegitima viri ac mulieris cõmixtio, cũ tam immundus & inquinatiuus reputatus sit ipse seminis fluxus in suo manens subiecto, & sine culpa frequenter cõtingens. Spiritaliter quoqꝫ ꝑ virum fluxum seminis patientem, intelligitur superior portio animę seu appetitus intellectiuus, in quo est vanorum desideriorũ, ambitiõis, superbiæ, siue malitię aut rancoris*. Vel intellectus ex quo decidit verbũ Dei, vel cui inhæret error aut fluctuatio circa fidẽ, præsertim si talibus immoretur. Om̃e stratũ in quo dormierit, immundũ erit. i. cuicunqꝫ motiuo seu argumento innitatur, insufficiens & irrationabile erit. Si quis hominum tetigerit lectulum eius. i. argumentis eius consentiat, lauabit vestimẽta sua. i. opera sua bona à tali purgare debet peccato, eius admixtionẽ delendo. Et lauabit se aquis contritionis, immo & sapientię salutaris. Si sederit vbi ille sedebat. i. cõsensum seu delectationem morosam adhibuerit, immundus erit. Si saliuam iecerit sup eum qui mundus est. i. si talis pollutus aliquid suæ falsæ doctrinæ infuderit viro catholico, immũdus erit ille fidelis, nisi mox renuat cõsentire. Talis ꝑ sua emundatione debet duos turtures aut duos pullos colũbæ offerre. i. per simplicem fidei cõfessionem, & colũbinam simplicitatem, atqꝫ per cõpunctionem & gemitum satisfacere Deo. Vir de quo egreditur semen coitus &c. Per hoc coniugati docentur, vt culpas copulę coniugali admixtas deplorent ac vitent, nec putent se qualitercunqꝫ posse misceri. Hi quoqꝫ q prædicando, docendo alios spiritaliter fœcundant vt pariant, quicquid vanitatis aut abusionis admiscuerit se prædicationi seu doctrinæ eorum, defleant & emendent. Mulier quæ redeunte mense patitur fluxum sanguinis. Per hanc mulierẽ ratio inferior, sensitiuusq́ꝫ appetitus, in quibus carnalium desideriorum regnat profluuium, intelligitur: quod tamẽ profluuium non assidue, sed certo est tempore, ex calore aut superfluitate naturæ, vel ex diabolica seu humana suggestione. Porro per eam quæ patitur fluxum multis diebus, menstruoq́ꝫ cessante, accipitur anima, quæ non solum tempore externæ tentationis, sed & illa cessante, inquietudine concupiscentiarum, & inundatione cogitationum inanium ex propria fragilitate aut peruersitate, hinc inde mouetur ac defluit. Itaqꝫ contra has fœditates studeamus semper esse armati castitatis virtute & sapientiæ firmitate, omniq́ꝫ constantia ac fortitudine mentis & puritate, & caueamus ne nostra ex culpa nobis contingat seminis fluxus.

¶ Explanatio literalis cap. XVI. Locutusq́ꝫ est dñs ad Mosen. Artic. XXXIII.

DE sacrificijs quæ in die propiciationis seu expiationis fiebant, nunc agitur. [Loquutusq́ꝫ est dominus ad Mosen post mortem duorum filiorum Aaron] videlicet Nadab & Abihu, [quando offerentes ignem alienũ interfecti sunt]. i. cælesti igne occisi, prout
Leui. 10. in principio decimi cap. scriptum est atqꝫ expositum. Et ꝙ ait, quãdo offerentes &c. non est intelligendũ, ꝙ locutus sit ista Deus ad Mosen, quando duo filij illi alienum ignem sic obtulerunt, sed ꝙ ipsi duo sunt mortui quando hoc ipsum fecerunt. Deniqꝫ infra mortẽ illorum & istam Dei locutionem, alia multa loquutus est dominus Mosi: cur ergo ante præcepta nunc exprimenda, specialiter recolitur mors illorum, & post illam hæc à domino dicta scribuntur? Et respondendum, quòd ideo, quia nunc comminatio mortis fit ipsi Aaron, nisi præcepta nunc depromenda seruauerit: idcirco vt diligentius ipse & posteri eius obedirent, commemoratur effectus diuinæ iustitiæ in punitione inobedientiæ illorum duorum. [Et præcepit ei, dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum,] & per ipsum ad posteros eius ei in pontificio succedentes, [ne om̃i tempore] id est, nullo tempore [ingrediatur sanctuarium quod est intra velum]. i. interiorem tabernaculi partem, inter quam & partem tabernaculi exteriorẽ, velũ mediũ fuit suspẽsum, [corã propiciatorio quo tegit̃ arca.] In interiori nanqꝫ tabernaculi parte fuit mensa aurea arcã operiens, quæ mensa ꝓpiciatorium vocabat̃, quoniã

erat

erat q̄si sedes Dei, cuius velut scabellum extitit arca, & ex ꝓpiciatorio illo dabat De⁹ respon sa, & orationes pontificis exaudiuit, seq̄ propiciari seu misereri monstrauit. Quæ oĩa ante iā dicta sunt plenius. [vt nō moriat,] hoc est, ne iusto Dei iudicio subito occidat, sicut occisi sunt filij eius. [q̄a in nube apparebo sup oraculū.] Quasi dicat: Non aliter ingrediat sancta sanctoꝝ, q̄ ei ꝑcipit: q̄a si in hoc obediens fuerit mihi, apparebo ei sup oraculum. Quòd si p oraculum intelligat sanctuarium seu tabernaculū, in q̄ orationes fiebat, & diuina proferebātur eloquia, p nubem intelligat nubes illa, quæ filijs Israel in deserto præbebat ducatum, & sup tabernaculum erat frequēter in aere. Si vero p oraculum intelligat propiciatorium, ex q̄ ꝓcesserunt oracula seu responsa diuina, sicut colloquium sæpe vocat locus colloquij: per nubem intelligi debet vapor ille, qui ex igne & thure thuribuli pontificis ascendit vsq; ad ꝓpiciatoriū, q̄n in loco illo sanctissimo pōtifex adoleuit incensum, qui vapor nebula appellat & nubes p similitudinē quandā. Quo item vapore sic cōsurgente, Deus p signum sensibile suam gratiosam præsentiam multoties demonstrauit. Itaq; illuc non intret, [nisi hæc ante fecerit] hoc est, sacrificia statim sequētia obtulerit ante p̄fatum ingressum, quod tamē nō est ita accipiendum, vt quādocunq; vellet sancta illa sanctorum intrare, hæc faceret & intraret, sed ne in die ꝓpiciationis illuc ingrederet, nisi istis p̄missis. Vel etiam vt nunq̄ illuc intraret, regulariter certitudinaliterq; loquēdo, nisi his primo oblatis. Regulariter quippe loquendo, non introiuit illuc, nisi semel in anno, videlicet decima die mensis septimi, quem Septēbrem vocamus. Propter quod ad Hebræos habetur: In secundo autem semel in anno solus pontifex introibat non sine sanguine. Aliquando vero in certis temporibus & accidentalibus causis ingrediebatur locum illum, vt quādo castra erant mouenda, seu loca mutāda, vt inuolueret sancta ibi contenta, quæ alij sacerdotes ea portaturi, non nisi inuoluta poterant ferre, vt in Numeris describitur. [Vitulum offeret pro peccato suo] & dom⁹ suæ, vt infrà docetur. Sacerdos etenim, etiā summus, cum cæteris alijs fuit culpabilis. Vnde vt magis exaudiretur pro populo, primo studuit seipsum Deo reconciliare. [& arietem in holocaustum] ad reuerentiam maiestatis diuinæ, & in memoriā arietis oblati pro Isaac, vt tāti patriarchæ meritis iuuaret. Hæc duo aĩalia sumpsit pontifex ex suo peculio: & q̄a ante oblationē debuit se vestire vestibus sacris, subiungit: [Tunica linea vestiet, feminalib⁹ lineis verēda celabit, accingetur zona linea, cidarim lineā imponet capiti.] Ista q̄tuor ornamenta alba & linea, erāt communia pontifici & sacerdotibus alijs, de quibus in Exodo, & suprà dictum est. [Hæc enī vestimenta sunt sancta,] hoc est, ad cultum diuinum in eis faciendum cōsecrata & deputata. [q̄bus cunctis, cum lotus fuerit, induetur.] Nam lauit se in aqua in sanctuario posita, sicut & cæteri sacerdotes, anteq̄ ad sacrificia exequenda processit: immo & lauit se antequam sacras induit vestes, sicut & legis g̃ræ sacerdotes. [Suscipietq; ab vniuersa multitudine filioꝝ Israel duos hircos pro peccato, & vnum arietē in holocaustum.] Hæc tria animalia dicit suscepisse pontifex ab vniuerso populo Israel, quia de communibus expensis ex parte cōmunitatis adducebātur ab aliquibus viris communitatis ministris ad ipsum. Suscepit itaq; duos hircos p peccato, hoc est, offerendos pro remissione peccatoꝝ cōmunitatis: & arietem q̄ ꝓ illis offerebat in holocaustū. [Cumq; obtulerit vitulum, & orauerit pro se, & ꝓ domo sua] Istud non potest intelligi de reali & executiua vituli immolatiōe, cum paulopost, post q̄dā fienda post hæc, dicat: His rite celebratis &c. Est igitur sensus: Cumq; obtulerit vitulū, hoc est, sumptū à populo vitulum præsentauerit coram Deo ad offerendum, [duos hircos stare faciet coram dn̄o in ostio tabernaculi testimonij, vt sint parati pro oblatione, non quòd ambo æqualiter offerrentur, sed vnus super quem sors venerit. [mittens super vtrunq;] hircum [sortem vnam domino] .i. vnam sortem per quam sciret, quis duorum hircorum esset dn̄o offerend⁹. [& alteram capro emissario,] hoc est, aliam sortem per quam agnosceret, quis horum hircoꝝ esset in solitudinē ducendus. [Cuius sors exierit domino .i. hircus qui per sortem dinoscit ad dn̄m pertinere, tanq̄ in eius sacrificium offerendus, [offeret illum pro peccato:] hoc est, pro remissiōe culpaꝝ cōmunitatis. [Cuius aūt in caprum emissarium] .i. hircus sup quem cadit sors, vt emittatur in eremum. Porro caper & hircus idem significāt. [statuet eum viuum coram dn̄o] in atrio circa altare, [vt fundat preces sup eo] hoc est, Deum oret, quatenus toti populo suo peccata eoꝝ quæ infra annū p ignorantiā aut negligentiā incurrerūt, ignoscat. [& emittat eum in solitudinē,] & trāsferat in hūc caprū, ita vt deferat illa pc̄tā in eremū, atq; pro pœna quā filij Israel meruerūt peccādo, caper relinquat in eremo, deuorādus ibidē à bestijs, aut syluestris efficiend⁹: nō q̄ peccata essent materialia entia realiter portabilia à iumento, sed vt per emissionem capri, designaretur elongatio vitiorum à populo per remissionem culparū, iuxta quem modum in Michea legitur: Proijciet in profundum maris oĩa peccata nostra. Et item in Psalmo: Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit à nobis iniquitates nostras. Qualiter autē diuinæ iustitiæ congruat, vt pro hominū iniquitatibus bruta puniantur & occidantur, dictum est sæpe, præsertim circa primum huius operis articulo secundo.

Heb. 9.
Num. 4.
Gen. 22.
Exo. 28.
Leuit. 8.
Mich. 7.
Psal. 102.

[His rite celebratis,]hoc est,legitime seu celebriter factis,[offeret vitulum]de q̊ iam facta est mẽtio ꝓ suo & dom⁹ suæ pctõ.[& rogans ꝓ se & ꝓ domo sua,ĩmolabit eũ.] Immolatio eñ talis fiebat oratione præmissa:nec fuit accepta,nisi ex fide,deuotione, oratione & obedientia immolantis.[Assumptoq́ thuribulo quod de prunis altaris]holocaustoꝝ[impleuerit,] quia de materia ignis illius altaris impleuit thuribulum,[& hauriens manu cõpositũ thymiama in incẽsum].i. cum manu sua accipiẽs notabilem partẽ de thymiamate boni odoris,q̃d in tabernaculo seruabatur,vt partem seu materiam illã imponens ardentibus prunis,faceret eam incendi.[vltra velum intrabit in sancta,] hoc est,ex exteriori parte tabernaculi, in qua sumpsit thymiama,intrabit per velum in interiorem tabernaculi partẽ, puta in sancta sanctoꝝ.[vt positis sup ignem aromatibus] .i. thymiamate ex aromaticis speciebus confecto, imposito carbonibus illis ardentibus,[nebula eoꝝ &]pro id est, [vapor operiat oraculum,] hoc est,vapor ex inflammatione thymiamatis instar nebulæ atq; nubeculæ surgens,ascẽdat tã alte,ꝙ operiat propiciatorium,[q̃d est supra testimoniũ].i. super arcam, in qua continebantur tabulæ testamenti,in quibus fuit decalogus legis.[& non moriatur.]hoc est,pontifex non tãgatur subito plaga vltionis diuinæ, si transgressus fuerit hoc præceptum, vel non moriatur ex humana fragilitate, visa dñi maiestate, ex magnifica aliqua diuinæ maiestatis apparitione ibidem per terrificum splendidissimumq́ effectũ, cuius intuitum nebula illa impediebat. Propiciatoriũ etẽm extitit sedes residentis in eo oĩpotẽtis,inquãtum ibi specialiter & eminenter operabatur.[Tollet quoq; de sanguine vituli]hui⁹ oblati in atrio,[& adsperget digito septies contra ꝓpiciatoriũ]hoc est,ex opposito eius,vtpote stans corã eo sicut quis stat corã altari,& cõtra illud proĳcit thus,& ꝑ septenã illam adspersionem figurabatur, vt tactum est sæpe,perfecta atq; totalis propiciatio Dei super propiciatoriũ residẽtis.sed difficultatem inducit q̃d subditur,[ad orientem.]Cum eñ tabernaculum fuerit dispositũ versus occasum solis,ita ꝙ à plaga orientali intrabatur in illud,non apparet ꝙ adspersio ista fiebat ad orientem,sed occidentem.¶Hinc circa hæc scribit Lyra: Dicunt hic aliqui expositores nostri,ꝙ licet tabernaculum sic esset dispositum,ꝙ ingressus esset ab oriente, tamen adspersio ista fiebat ad orientem.sed nõ videt,quia si adspersio ista fuit cõtra orientem,sequeretur ꝙ facies ipsoꝝ Cherubim existentium ex vtraq; parte ꝓpiciatorĳ,fuissent versi ad occidentem,& dorsa eoꝝ versus partem tabernaculi quæ dicebatur sancta,cuius oppositum dicitur secundo Paralipomenon,quo habetur,ꝙ facies Cherubim erãt versa ad domũ exteriorem.Tẽplum aũt Salomonis,de quo loquit ibi,fuit (secundũ oẽs doctores) dispositũ ad modum tabernaculi Mosis:idcirco dicendum, ꝙ oriens nõ accipitur hic respectu mũdi aut tabernaculi,sed ꝓpiciatorĳ:quia cum sacerdos adspergens sanguinẽ,haberet dorsum ad oriẽtem mundi,pars illa ꝓpiciatorĳ quæ obĳciebat sacerdotis adspectui,erat oriẽtalis.Hæc Lyra. ¶Sed aduertendũ ꝙ facies Cherubim nõ erãt directe situatæ ad orientẽ,imo collateraliter respiciebãt ad ꝓpiciatoriũ,iuxta illud Exodi: Facies ꝓpiciatorium.Duos q̃q; Cherubim ex vtraq; parte oraculi,respiciãtq́ se mutuo,versis vultibus in ꝓpiciatoriũ. Itaq; facies Cherubim erãt versę ad exteriorẽ domũ,& ad oriẽtẽ,nõ totaliter & directe,sed oblique & ꝑ parte,immo ꝑ parte maiori.¶Porro,qui aliã positionem, quã s. reprobat Lyra, vellet tenere, dicere posset ꝙ põtifex fecit p̃fatã adspersionem,stãs retro ꝓpiciatorium,vultu suo ad populum extrã stãtem conuerso, sicq; ad orientẽ mundi facta fuisset adspersio, sicut & põtifex ac sacerdos euãgelicæ legis interdum in sacrificio suo se vertit ad populũ. [Cumq́ mactauerit hircũ ꝓ peccato populi,inferet sanguinẽ eius]in vasculo [intra velum].i.in interiorẽ tabernaculi locũ,qui dicit sanctum sanctoꝝ.[sicut p̃ceptum est de sanguine vituli,vt adspergat e regione oraculi]hoc est,ex opposito ꝓpiciatorĳ. [& expiet sanctuarium] .i. locum illũ sanctũ purget,[ab ĩmundiciĳs filioꝝ Israel,& à p̃uaricationibus eoꝝ,cũctisq́ peccatis]hoc est,à contagĳs quæ contraxit ex prauis actibus & omissionibus, negligentĳs, & irregularitatibus populi,in cuius medio erat,q circa sacra loca & sacrificia ac cętera ad cultũ Dei ac tabernaculi ꝑtinentia,se frequẽter habebat indigne & vitiose ꝑ totũ annũ:ideo semel in anno fiebat expiatio ista,nõ ꝙ cõtagium culpæ inesset tẽplo aut sanctuario,sed ꝙ quãdã inidoneitatem, hoc est,ꝙ ĩ eo exercerent diuina,incurrit ex vitĳs: queãdmodũ materiales ecclesiæ cõsecratæ,dicunt ꝑ vitia quædã in eis patrata contaminari,& reconciliatione egere:iuxta p̃tactum etiã ritum,altaria nostra in die cœnæ lauant. [iuxta hunc ritum faciet tabernaculo testimonĳ,]hoc est,exteriori parti tabernaculi,[q̃d fixum est inter eos in medio sortium habitationis eoꝝ:]quia ꝑ gyꝝ eius habitabãt,& castra figebãt Israeliticæ tribus,hoc est,põtifex expiabit septena sanguinis adspersione tabernaculũ istud exterius,sicut illud interius à suis contagĳs. [Nullus hoĩm sit in tabernaculo,quãdo pontifex ingredietur sanctuarium,]vtpote sancta sanctoꝝ,in solennitate hac expiatiõis seu propiciationis.[vt roget pro se & pro domo] hoc est, familia [sua. Et pro vniuerso cœtu filioꝝ Israel, donec egrediatur tabernaculum.] Cur aũt tunc solus esse debebat in tabernaculo,possunt causæ aliquæ assignari,ad insinuandum ex-

2.Par.13. Exo. 25.

dum excellentiã eius, q inter Deum & totum populũ mediabat, ſicq́ Deus in ſuo honoraretur miniſtro. Alia, vt populus interim ſe humiliãdo, q̃ſi indignum ſe arbitraret̃ ſancti loci ingreſſu, q̃uſq; p ea q̃ pontifex geſſit, in ſanctuario reconciliaretur Deo. Tertia, vt pontifex ab aliorũ ſtrepitu atq; pſentia liber, ſuas preces ac miniſtrationes deuotius exequeretur. [Cũ aũt exierit] de ſancto ſanctorũ [ad altare q̃d corã dño eſt,] hoc eſt, ad altare thymiamatis, quod fuit in exteriori tabernaculi parte, quæ ſanctum vocabat̃ ſeu ſancta. [oret pro ſe,] vt hac ſua oratione fiat magis idoneus orare pro alijs, & cætera ad ſe ſpectantia exequi. [& ſumptum ſanguinem vituli atq; hirci]. i. aliquid de vtriuſq; ſanguine ſumens, [fundat ſup cornua ei⁹,] vtpote altaris thymiamatis, [p gyrũ, adſpergensq́ digito ſepties] de ſanguine illo vtroq; verſus altare hoc, [expiet & ſanctificet illud ab immundicijs filiorum Iſrael] iuxta ſenſum nunc introductum. [Poſtq̃ emundauerit ſanctuarium & tabernaculum & altare,] Sanctuarium & tabernaculum, ſæpiſſime pro eodẽ ſumuntur. Sed quia nunc exprimunt̃ diſtincte, p ſanctuarium intelligendũ eſt ſanctum ſanctorũ: per tabernaculũ vero, exterior pars tabernaculi, q̃ ſanctũ vocatur: p q̃d, etiã includit̃ altare thymiamatis ſitũ in eo: p altare aũt, altare holocauſti q̃d erat in atrio. [tunc offerat hircum viuentẽ.] Sicut in Scholaſtica fertur hiſtoria, non eſt credendum quibuſdã, dicentibus q̈ ideo ſup hircos ſors mittebat̃, vt ſciretur q̈s dño eſſet immolãdus, & quis diabolo mittendus in ſolitudinẽ cum peccatis. Lex eñ nõ pmittit immolare niſi Deo. Eſt igitur ſenſus: Offerat hircum viuentem. i. corã Deo illum præſentet iuxta altare in atrio ad faciendum circa hircum quod ſubditur. Vel offerat. i. deputet eum ad aliqua, ad Dei honorem populiq́ ſalutẽ ſpectãtia, ſicut ſubiungitur: [Et poſita vtraq; manu ſup caput eius] ,pter cauſas in expoſitiõe primi capituli tactas, ob q̃s coiter ponebat manũ ſacerdos ſuper animal immolãdum: raro tamen exprimitur, q̈ vtraq; manus ſuper illud ponenda ſit: ſed hoc nunc explicatur, quoniam pro totius populi culpa ignoſcenda fiebãt iſta, & vt deuotio ſeu attentio pontificis per hæc amplius excitaretur. [confiteatur oẽs iniquitates filiorũ Iſrael]. i. culpas eorũ in Deum, corã Deo cum humilitate, hoc eſt, contritione enunciet. & cõfeſſio illa nõ fuit ſacramentum aut ſacramentalis, eo modo q̃ in euãgelica lege, nec ita diſtincta & circũſtãtionata. [& vniuerſa delicta] hoc eſt, culpas omiſſionis, [atq; pctã eorum] *cõmiſſionis, [q̃ imprecãs capiti eius]. i. imputari hirco illi exorãs, iuxta ſenſum prętactum, & infrà tãgendum. Itaq; cõfitebatur pontifex omnes has populi culpas in generali, q̃ntum ad eos q peccauerunt, multa tñ peccata ſpecificãs, ſicut fit cõfeſſio in principio Miſſæ, & poſt ſermones. Dicuntq́ aliqui, q̈ pctã illa ſcripſit in charta quã impoſuit capiti hirci, vt eã ſecum in ſolitudinem ferret. [emittet illum] videlicet hircũ [p hominẽ paratum]. i. prę-cinctum & expeditũ ad perducendũ hircũ illum [in * eremũ.] Tradunt autẽ Hebræi, q̈ quorundã paruuli tribualiter. i. ſecundũ aliquã tribum ad hoc erãt parati, medicinaliter eis ſplene ſubtracta. Et q̃a hic hircus emittebat̃ nõ rediturus, Græce *apponipeius, Latine emiſſarius dicebat̃: atq; vt fertur, ſi rediſſet, populus nõ fuiſſet à peccatis illis ſolutus. [Cumq́ portauerit hircus oẽs iniq̃tates eorũ in terrã ſolitariã, & dimiſſus fuerit in deſerto] expoſitus periculo deuorationis, [reuertetur Aaron in tabernaculũ teſtimonij.] Non eſt intelligendum, q̈ pontifex diſtulit reditũ ſuũ in tabernaculum, q̃uſq; homo ille cũ hirco ſolitudinẽ introiſſet, ſed cũ eas hircus portaſſet. i. portare cœpiſſet pctã plebis in eremũ. i. cũ põtifex deduxerat hominẽ illũ cum hirco extra caſtra, redire cœpit ad tabernaculum. [Et depoſitis veſtibus q̈bus prius indutus * fuerat]. i. exutis lineis ornamẽtis, ſibi & alijs ſacerdotibus cõmunibus, in quibus veſtibus p̃dicta exercuit. ideo ſubdit: Quibus prius indutus fuerat, [cũ intraret ſanctuarium.] nã veſtibus illis aliq̃ fecit in ſanctis ſanctorũ, & q̃dã in ſancto, vtpote in vtraq; tabernaculi parte, vt patuit. [relictisq́ ibi]. i. in ſctũario lineis veſtibus illis. [lauabit carnẽ ſuã in loco ſctõ]. i. ĩ atrio, in q̃ erat labiũ æneum, in cuius aq̃ lauabãt ſe pontifex & ſacerdotes, ad cultum tabernaculi acceſſuri. lauabãt aũt manus & pedes. Verũtñ iſta põtificis lotio nõ fuit idcirco, q̈ aliq̃ inq̃natiõẽ aut ĩmunditiã contraxiſſet ex oblatiõibus actibusq́ p̃dictis, q̃a hoc ipſo die eis pactis introire ſanctuariũ tenebat̃: ſed ,pter reuerẽtiã diuinorũ ſe lauit, atq; ob myſticã ſignificationẽ, & vt p exteriorẽ lotionẽ, ad gratiã cõtingeret ampliorẽ. [Indueturq́ veſtibus ſuis,] hoc eſt, pontificalia pontifici ,ppria induet. [Et poſtq̃ egreſſus] de ſanctuario, [obtulerit holocauſtũ ſuũ ac plebis]. i. vnum arietẽ in holocauſtũ pro ſe & domo ſua, aliumq́ arietẽ in holocauſtũ ,p poplo, vt habet ex dictis ĩ iſto caplo. [Rogabit tã pro ſe, q̃ pro populo.] non ſolũ pro remiſſione pctĩ, ſed & pro ſalute, pace & gr̃a obtinendis, aut conſeruãdis, ſeu pficiendis. [Et adipem qui oblatus eſt pro peccatis, adolebit ſup altare]. i. adipes vituli ac hirci: vituli, inquã, pro culpa pontificis ĩmolati, & hirci pro pctõ plebis oblati, cremabit ſup altare holocauſti, nec ſolũ adipes, ſed & renes atq; renũculos adolebat ibidẽ. [Ille vero q dĩmiſerit caprũ emiſſariũ] ĩ deſerto, [lauabit veſtimẽta ſua & corpus aq̃.] Lotio hęc fiebat p adſpſionẽ aquę expiatiõis. [& ſic ĩgrediet̃ in caſtra]. i. in tabernaculũ Dei ſeu atriũ, ſeu etiã ĩ habitaculũ ſuũ. Porro, circa iſta & p̃cedẽtia ac cõſequẽtia, poſſent multa inq̃ri, q̃ infrà tãgẽda ſunt.

[Vitulum

Margin notes: Euſebi⁹. — Lucæ 1. — *deſertũ — ἀποπομπαῖος — *erat

[Vitulum aūt & hircum qui pro peccato]hoc est,peccatis pōtificis ac populi,[fuerāt immolati,& quorꝫ sanguis illatus est].i. de quorꝫ sanguine al.qd intulit pōtifex in sancta sanctorum & in sancta,[in sanctuariū, vt expiatio cōpleref]hoc est, q̄tenus p adspersionē, linitionē,seu fusionē sanguinis illi⁹,p̄fata sanctuarij loca atq; altaria mūdarent.[absportabūt foras castra, & cōburēt igni] .i. extincta illorꝫ aīalium corpora inferiores sacerdotes extra castra Dei & filiorꝫ Israel deferēt, & in ignē projiciēt,[tam pelles q̄ carnes eorꝫ & fimum] ad designādū omnimodā consumptionē seu deletiōem culparꝫ cum circunstantijs suis atq; effectibus.[Et quicunq; cōbusserit ea,]hoc est, sacerdos qui corpora illa oblata fecit cōsumi ab igne,[lauabit vestimēta sua & carnem aqua.]sicut expositum est,tanq̄ immundus ex contactu mortuę carnis, & ex cōtrectatione eorꝫ quæ pro peccatis erāt oblata, in quorꝫ cōtrectatione forsan incurrit aliquas culpas,in suo officio non satis reuerenter & deuote se habēs. Vnde & sacerdotes sub tēpore gratiæ post celebrationē se lauāt.[& sic ingredief castra. Eritq; vobis hoc legitimū sempiternū].i.p̄ceptum diuina lege sancitū,& p oēe tēpus veteris testamēti seruandū.¶Cōsequēter tradit ritus solēnitatis,in q̄ p̄dicta,aliq̄ q̄q; sequētia,sunt seruāda.[Mēse septimo,decima die mensis]eiusdem[affligetis aīas vestras].i.vosipsos & vitā vestram animalem ac intellectualem afflictione spontanea,corpora affligendo p ieiuniū,& mentē p cordialem contritionē,qa in hoc festo fiebāt,vt dictū est,sacrificia pro totius populi culpa,& Deus repropiciabat cōmunitati.[nullumq; facietis opus,]mechanicum aut seruile in festo hoc,[siue indigena,siue aduena qui peregrinaf inter vos,] id est,siue sitis natiōe Iudęi,siue proselyti.[In hac die expiatio erit].i.purgatio[vestri]in anima,[atq; mundatio ab omnib' peccatis vestris].i.ab exterioribus inquinamentis .i. p sacrificia iam p̄dicta & orationes sacerdotum,q̄d tñ sine contritione propria in nullo specialiter complebatur.Pręcipue q̄q; intelligitur de peccatis cōmunibus,toto anno p fragilitatē ignorantiāq; contractis. [Coram domino mundabimini. Sabbatū reqetionis est.] Festiuitas ista,vt patuit,die decima mensis septimi occurrebat.Sabbatum aūt septimus dies est septimanæ,& etiā mensis,saltem eius qui incipit prima die hebdomadæ. Quomodo ergo de celebritate decima die Septembris occurrēte,asseritur,sabbatum reqetionis est?nisi forte q̄d ait, Sabbatum reqetionis est,intelligatur

Colos.2. intrāsitiue,sicut ait Apostolus,in expoliatione corporis carnis. Vel ex alterius modi cōputatione id accidat,vel propter similitudinem dicatur sabbatū requietionis,hoc est,festum in q̄ velut in sabbato sit requiescendum. [affligetis aīas vestras religione pꝑetua. Expiabit autē sacerdos qui vnctus fuerit,]vtpote pontifex,qui ꝑprie vngebatur fuso sup caput ipsius oleo sancto,q̄d alijs sacerdotibus nō fiebat.[& cuius initiatæ]id est,consecratæ [sunt manus,vt sacerdotio]id est,pōtificatu [fungatur pro patre suo,]hoc est,loco progenitoris sui,cui in pontificatu successit successione legitima,si tamen prosapia & successio illa durauerint.[Indueturq; stola linea & vestibus sanctis,]videlicet tunica linea, feminalibus lineis, & cidari linea in capite,sicut iā claruit.[& expiabit]hoc est,purgabit[sanctuarium].i. interiorem & sacratiorem tabernaculi partē, [& tabernaculum testimonij]hoc est,partem eius exteriorē, [atq; altare] vtrunq;,quia altare thymiamatis & holocaustorꝫ.[Sacerdotes q̄q; & vniuersum populum] quia pro omnium horum peccatis sacrificauit.[eritq; vobis hoc legitimum sempiternum,vt oretis pro filijs Israel & pro cunctis peccatis eorum semel in anno.]Et istud totū pręhabitum est.[Fecit ergo]ipse Aaron,& post eum successores eius in pontificio,[sicut pręceperat dominus Mosi,]non quòd Moses faceret ista,sed vt ex parte Dei præciperet ea fieri. ¶Deniq; de hac solennitate ait Petrus Comestor:Hæc dies solennis, dicebatur propiciationis,quia in eo certificati sunt filij Israel p Mosen,q̄ dominus eis fuit propicius & ignoscens de peccato adorationis conflatilis vituli, & quia pro totius anni peccatis communibus fiebat ea die oblatio.Vocabatur item afflictionis,quia hoc die ieiunabāt homines,& iumenta, puerique septennes, & agebatur in eo memoria defunctorum. Dicebatur insuper dies expiationis,qa tunc purificabāt totum tabernaculum atq; altaria. ¶Quæritur circa prædicta,cur pōtifex expiabat vtrāq; tabernaculi partem & altaria, & ꝑ peccatis obtulit vitulū & hircum vnū,aliumq; emisit,in q̄tuor vestibus lineis,cōmunib⁹ sibi & sacerdotibus inferioribus:oblatur⁹ vero holocausta,exuit illas, & pōtificalia īduit.Respōdet,q̄ ideo, qa expiatio illa & oblatio p peccatis, fieri debuerūt cū cōtritione & humiliatiōe: holocaustū aūt & incensum,cū solennitate & iucūditate.Vñ & nouę legis episcopi,lineis & minorib⁹ vestib⁹ sacris vtunf in adspsiōe ecclesię quā dedicāt aut expiāt,& in sabbato baptismali,cōsecratiōeq; fontiū & immersiōe catechumenorꝫ,dū ignoscunf eorꝫ peccata. Porro,dum his pactis ꝑcedūt ad mini-

Eusebi⁹. strationē altaris,preciosis & pōtificalib⁹ induunf,ꝑut in Scholast.ferf hist. At vero Lyra al-

R.Salo. legat R.Salomonē,q assignauit aliā rationē, qa videlicet minister nō debet esse seu ornari vt dñs.Cū ergo sanctū sanctorꝫ fuerit specialis locus habitatiōis ac residētię Dei,aurea mēsa& alia aurea seu deaurata ibi contēta,fuerūt q̄si ornamēta ipsius:ideo pontifex nō debuit illū ingredi locū cū aureis ornamētis,sed cū illis poterat ministrare & īgredi extra sanctū sanctorꝫ.

Verum

Verum hæc ratio modici videt momenti, quoniam præfatã expiationem in lineis, non solũ fecit intra sanctum sanctorum, sed in loco quoq; tabernaculi exterioris, & in vtroq; altari, quorũ vnũ fuit in atrio. ¶ Amplius circa istud capitulum magister in historijs scribit, ꝙ dies illa solennis, etiã vocabat ꝓpiciationis: quia in ea agebat cinis expiatiõis, sicut dies Iouis dicit sancta, quia in ea sanctũ chrisma cõficitur. Deinde subiũgit: Ea die tollebat summ⁹ sacerdos vitulã de ꝓprio rufam & trimam, hoc est, trium annoꝝ, quæ nõ traxerat iugum. Nec turbemur, si qñq; vitulus nominat, quia in fœmineo genere tantum intelligendum est, qm̃ ꝑ peccatis fragilitatis offerebat, sicq; nõ sexum, sed naturã designat. Iteꝝ addit: Sacerdos qui colligebat cineres reseruãdos ad aquas adspersionis, q̃ ꝑ totum annum purificabant immũdi, fuit immundus: ex qbus verbis manifeste habet, ꝙ secundum istũ doctorẽ, hic vitulus fuit vacca, seu vitula rufa, ex cui⁹ cineribus fuit cõspersa aq̃ expiatiõis, seu lustratiõis, vel adspersionis, put in Numeroꝝ libro legit. Et istud etiã alij qdã sunt opinati, qb⁹ obuiare multa cernuntur. Nã caro vituli hui⁹ simul cũ carne hirci, vsq; ad cineres est cõbusta: sicq; eoꝝ cineres videtur fuisse cõmixti, nisi forte qs dicat, ꝙ diuisim & diuersis ignib⁹ sint cõbusti vitulus iste & hircus. Sed obuiãt alia. Nã vitulum istum obtulit pontifex ꝓ se suaq; domo, nec eo oblato fuit immundus, qa mox sacra introijt loca. Vacca aũt seu vitula rufa, pro totius populi offerebat peccatis: & q obtulit eã, fuit immundus. Rursus hic vitulus offerebat in atrio, sed vacca illa extra castra. Denuo vaccã illã obtulit primo Eleazarus, patre suo pontifice adhuc viuẽte. Hunc vitulum obtulit pro se Aaron pontifex, q̃ oĩa ex nunc dictis atq; ex textu Numerorum sunt certa. ¶ De hac materia scribit sanctus Thomas in prima Secundæ, q̃stione 102. Immunditia q̃ ex corruptiõe mẽtis aut corporis ꝓueniebat, expiabatur ꝑ sacrificia pro peccato. Offerebãtur aũt specialia ꝓ peccatis sacrificia singuloꝝ: sed qm̃ aliqui negligentes erãt circa expiationẽ huiusmodi peccatoꝝ & immunditiarum, vel ex ignorãtia ea omittebant, institutũ fuit, vt semel in anno, decimo die mẽsis septimi, fieret sacrificium expiationis pro toto populo. Et primo iussus est Aaron pontifex offerre vitulum pro seipso, in commemorationẽ peccati, q̊d fecit in conflatione vituli aurei. Et arietẽ in holocaustũ, ad designandum ꝙ pontificis ṗlatio, quã aries dux gregis existẽs significat, ordinãda erat ad Dei honorẽ. Deinde offerebat ꝑ populo duos hircos, q̊ꝝ vnus immolabatur ad expiãdum peccatũ multitudinis. Hircus nãq; est aĩal fœtidum, de cuius pilis fiunt vestimẽta pungẽtia: quatenus per hoc significarẽtur fœtor & immunditia, atq; aculei peccatoꝝ. Corpora vero hirci & vituli oblatoꝝ pro peccato, oportebat comburi, ad offerendũ consumptionẽ culpaꝝ, non tñ in altari, qa ibi non cõburebatur totaliter, nisi holocausta. Vnde ṗceptum fuit, vt cõburerẽtur extra castra in detestationẽ peccati. Hoc aũt fiebat, qñcunq; immolabatur sacrificium ꝓ aliq̃ graui peccato, vel pro multitudine peccãtium. Alter hircus mittebat in desertũ, nõ vt offerretur dæmonib⁹, q̊s coluerunt gẽtiles in deserto, sed ad designãdũ effectũ sacrificij illius oblati. Dicebatur aũt hirc⁹ portare peccata populi: vel qa in ei⁹ emissiõe significabat remissio peccatoꝝ populi, vel qa ligabat sup caput ei⁹ aliq̃ schedula, in q̃ peccata populi erãt scripta. Hæc Thomas. ¶ Præterea, de his libro de fide & legib⁹, scribit Guilhelm⁹ Parrhisiẽsis: Inter sacrificia solẽnia, valde solẽne fuit sacrificium duoꝝ hircoꝝ, q̊rum vnus fuit emissari⁹, quẽ sacerdos viuũ statuens corã Deo, & cõfitens vniuersa peccata filioꝝ Israel, ĩputabat capiti eius, qa dicebat ad hircũ: Sup caput tuũ sunt oĩa hec peccata, seu capiti tuo imputet ea Deus. Credebãt eñ, & adhuc credunt Iudæi, ꝙ hircus ille portabat oĩa peccata populi in desertũ, & sicut disparuit, vel deuoratus à feris, vel fact⁹ syluestris, sic disparerẽt oĩa illa peccata ꝑ huiusmodi ritũ. Et qa secundum eorum opinionẽ portauit oĩa illa peccata, immund⁹ erat: & q abduxit eum, fuit ĩmundus. Quomodo (inqunt) mundus esset, qui portãtem tãtas immũditias tetigisset? Mirabile aũt valde videt, & etiã ridiculum, ꝙ peccata populi ĩputarẽtur hirco, q innocentissimus erat. Quomodo etiã portauit peccata populi, q̃ nõ reliquerunt sua subiecta, migrãdo ĩ aliud? Quod si dicatur, ꝙ nõ portauit peccata populi, sed pœnã ꝓ illis: hoc similiter nõ videtur, qa liber & sanus emittebatur. Præterea, qd necessarius fuit alius hircus q occidebatur, & postea cõburebatur ꝓ peccato populi? Si eñ hirc⁹ emissarius vniuersa populi peccata tulit in eremũ, qd necesse fuit alium hircũ pro peccato populi sic occidi? Prima aũt causa, ob quã hircus vnus in solitudinẽ mittebatur, esse videtur, qm̃ dæmones in desertis habitare à multis credebãtur, & adhuc creduntur: ideo Deus habitationem dęmonum voluit populo suo facere abominabilẽ & horrendã. Secũda, vt ostenderet, loca dæmonũ esse loca ĩmunditiaꝝ & vitiorũ, q̃si diceretur ad hircum: Illuc perge & porta ĩmunditias peccatorũ, vbi locus propri⁹ est ipsorũ. Tertia, vt mõstraret ꝙ peccatores & pc̃tã sint pars dęmonũ. Per hircum aũt voluit De⁹ hæc fieri, qa in se ĩmundus est, & forsan quia ĩ specie hircoꝝ seu caprarum dæmones hominibus apparere solebant. Ideo quoq; voluit corpus hirci pro peccato oblati extra castra cõburi, vt ꝑ hoc cunctis pateret, q̃ntum ipse detestetur peccata. Vñ in horrorem & abominationem peccatoꝝ, voluit hircũ & vitulum cum fimo pellibusq; cremari.

Num. 19

Ibidem.

Porro

Porro, dum dicit hircus peccata populi absportasse, vel q in hirco cremari & cōsumi asserebant, signū ibi ꝑ veritate accipitur, quēadmodum aliquid dicitur scribi aut pingi, dum nomen eius scribitur aut pingitur. Hostiæ nanq; signa & figurę erāt vitioꝝ: idcirco crematio, mors, eiectio, seu fugatio hostiaꝝ, significauit cremationem, mortem, & diffugatiōem vitiorum. Propter qđ huiusmodi hostias tangi ꝓhibuit dñs: & qui tāgerent eas, immundos esse decreuit, in hoc patēter ostendens, q̄ longe vellet populum suum esse à peccatis, quem ꝓhibuit tangere hostias, quæ sunt peccatoꝝ figuræ & signa. At vero oratio quæ sup hircum fiebat, videtur fuisse huiusmodi: Sicut tu eijceris, & longe fis à populo isto, ita fiat de peccatis eoꝝ. Vel, Sicut tu liber & sanus à morte & læsione euadis siue emitteris, ita liber & immunis fiat iste populus à peccatis. Eodē modo sup vitulū: Sicut tu cremaris & cōsumeris, ita consumant peccata populi huius. sicq; dicit pōtifex aut sacerdos imprecatus fuisse peccata capiti capri. Ne obliuiscaris aūt, quia ꝑ caprū emissarium voluit Deus populo suo deserta oīa abominabilia reddere & immūda, quātum videlicet ad mali cōmunionē: tum quia malefici atq; idololatræ ꝓpter hoc deserta maxime frequentabāt, vt ibi dæmonum responsa audirēt, & eis immolarēt ibidē, sicut adhuc multi faciūt. Vñ quidā magus in libro suo de Magis, ait q causa philosophādi intrauit loca destructa, omni habitatiōe carētia, & q habitauerit ibi cū habitātibus lucē sex lustris annoꝝ, didiceritq; ab illis quæ in libro eodē scribit. Tum etiā ꝓpter Faunos & Satyros, qui in specie hircoꝝ frequēter ibi illudebāt hominibus, & adhuc illudere nō desistunt. Si aūt totā Aegyptioꝝ & Chananæoꝝ ac Chaldęoꝝ idololatriam nosceremus aut legeremus, nihil penitus dubitaremus in his ac alijs, q̄ de sacrificijs legalib' absurda esse vident. Hæc & alia multa scribit p̄facto libro Guilhelmus. De quibus & Alexāder de Halis sup tertium scribit diffuse, sed breuitati studendum est.

¶De spirituali eiusdem capituli decimisexti intellectu. Art. XXXIIII.

Exordium p̄sentis capl'i nos informat, vt ex alioꝝ ruina, plaga & damno cauti, ꝓuidi,
Pro. 19. & emēdatiores reddamur. Vnde & Salomon cōtestatur: Pestilēte flagellato.i.peccatore,
stultus sapiētior erit. Estq; cōmune prouerbium: Felix quē faciūt aliena pericula cautū,
Ecci. 38. idcirco in Ecclesiastico dicitur: Memor esto iudicij mei, Sic em̄ erit & tuum. Mihi hodie, &
cras tibi. Etenim dñs ipsum pontificē exhortatus, recolit mortē, quam filij eius pro suo incurrerunt excessu. Itaq; ꝑpendamus q̄ celeriter de medio sint sublati, quàmq; irrecuperabiliter cōdemnati, qui ante modicū tēpus in hoc seculo rebelles fuerūt lumini, & lucē iustitiæ cōtempserūt, ambulātes ꝑ itinera tenebrosa in vanitatibus, carnalitatib', & impietatib' suis, diuinæ pietati & lōganimitati prorsus ingrati. Hinc de talibus cū admiratione exclamat
Psal. 72. Propheta: Quomodo facti sunt in desolationē? subito defecerūt, perierunt ꝓpter iniquitatē
suā. Loquere ad Aaron: Ne omni tēpore ingrediatur in sanctuariū, qđ est intra velum, quia
Origen. in nube apparebo sup oraculum, nisi hæc antea fecerit. Quēadmodū Origenes fatetur, oēs
nos sermo iste concernit. Præcipit em̄ vt non ingrediamur ad sacramenta suscipienda, neq;
1. Co. 11. ad sacra celebrāda aut participanda, nisi diligenter ac debite p̄parati. Qui enim accedit in-
digne, ad suā accedit damnatiōem impia mēte. Per hoc q̄q; mystice edocemur, ne incōprę-
Rom. 11. hensibilia Dei iudicia ꝑscrutari, & ea quę fidei sunt, discutere p̄sumamus irreuerēter, immo-
derate, aut curiose, cū in Prouerbijs dicat: Sicut qui mel comedit mulum, nō est ei bonum:
Pro. 25. sic q ꝑscrutator est maiestatis, opprimet à gloria. In Ecclesiastico q̄q;: Altiora te ne quęsieris,
Ecci 3. & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ p̄cepit tibi Deus, illa cogita semper. Non est enim
tibi necesse ea quæ abscondita sunt, videre oculis tuis. In nube apparebo sup oraculum. Oraculū est ipsa ecclesia, mensq; deuota, seu locus quicūq; oratiōis, in quib' gratiaꝝ actio, vox laudis, atq; ignitæ oratiōis oblatio immolant altissimo. Ibi creator apparet in nube. Videm'
1. Co. 13. em̄ ꝑ speculū in ęnigmate. Nec aliter potest nobis lucere radius lucis æternę, nisi sensibilium
fuerit specieꝝ circuntectus velamine. Nubes rursus est Chr̄i humanitas, sacra scriptura, Præ-
Phil. 3. dicator verbi cælestis, homo virtuosus, cuius cōuersatio est in cælis. Per quæ oīa nobis in
Iob 36. vita hac relucet, innotescit, apparet oīpotens. Omnes etem̄ homines vident Deū, vnusquisq;
intuet procul. Veruntamē interdum anagogica cōtemplatiōe atq; theorica claritate, eleuat
2. Cor. 3. & rapit mens amorosa & pura in Deū, dicēte Apostolo: Nos aūt reuelata facie gloriam dñi
speculātes. Vitulū offeret ꝓ peccato, & arietē in holocaustum. Vitulus ꝓ peccato offertur, dū caro indomita & lasciua iugo subijcit disciplinæ, & ieiunijs, vigilijs, laboribusq; castigat salubribus, atq; ab oīi refrenat voluptate iniqua. ¶Porro qui ad Chr̄m sunt ꝑtinentes, hoc
Galat. 5. vtiq; modo carnem suā cum vitijs & cōcupiscentijs crucifigūt. Quo patet, quàm pauci vere
Chr̄iani cōsistant. Aries autē in holocaustum offert, dum superior pars animæ inferioribus viribus p̄bens ducatum, diuino cultui totaliter cū inflāmatione charitatis valida mācipat. Vitulū q̄q; offerimus, dum Christi propter nos crucifixi virtute & meritis, veniam, gratiam & salutē obtinere precamur. Similiter arietē immolamus in holocaustū, dum amarissimam passionē filij Dei p̄sentamus æterno patri cū gratiaꝝ actione perenni. Tunica linea vestietur despiri-

de spiritali significantia harũ sacerdotaliũ vestiũ, & q̃liter virtutibus p eas signatis oĩs Christi delis, p̄sertim in sacris ordinibus cõstitutus, sit ordinandus, in expositione cap. 8. est expressum. Suscipietq́ ab vniuersa multitudine duos hircos pro pctõ. Per hircũ vno modo notat caro Chr̄i, ꝑpter similitudinem suam cũ carne pcti. Alio modo caro nr̄a immunda, sensitiuusve appetitus. Nõ aũt sufficit ad nr̄am salutem, vt superior noster passionẽ Chr̄i p nostris transgressionibus offerat patri, nisi inducat nos ad hoc, vt ꝓprium q̊q; corpus diuino subdamus obseq́o: nec rursus sufficit seruitus nr̄a, nisi virtus & meritum passionis vnigeniti Dei nobis cõmunicentur. Vtrunq; igit̃ hircum accipiat is q præest, q̃tenus sibi cõmissis indulgentiam & salutem procuret. Deniq; p caprum emissarium in solitudinẽ missum, pctã populi sup se baiulantem, Chr̄s significatur, in quem pater posuit iniquitates omnium nostrum: qui baiulans sibi crucem, exiuit, & q̃ non rapuit, soluit: atq; in mõte Caluariæ rabidis Esaiæ 53.
canibus & atrocissimis bestijs expositus fuit ad deuorandũ, q aperuerũt super eum ora sua, Matt. 27.
exprobrãtes: pcusseruntq́ maxillã eius, & satiati sunt pœnis ipsius. Assumptoq́ thuribulo. Psal. 68.
Per hoc thuribulũ potest intelligi cor humanũ, q̃d implendũ est prunis altaris. i. incitamen Ioan. 19.
tis diuini amoris & sanctæ dilectiõis obiectis. Thymiamate q̊q;. i. meditationum & orõnũ Psal. 21.
suauitate, ac redolentia bonæ exemplarisq́ famæ, vt cura habeat de bono noĩe. Cumq́ cor Iob 16.
fuerit his repletum, introducendũ est in cõtemplationis secretũ vltra velũ, vt ablato obscuritatis velamine, intueatur affectuose ac lympide, q̃ supincomprænsibilis sit creatoris maiestas, q̃ item immensa supadmirabilis trinitatis felicitas. Nullus hoĩm sit in tabernaculo, qñ pontifex ingredietur sanctuarium, vt roget pro se & pro domo sua. Per pontificẽ intellect⁹ accipitur, q est summa vis aĩæ, atq; multiplicem hostiã pro toto hoĩe offert Deo, eum deprecando, laudando ac venerando. Cũ igitur intellectus ingredit̃ sanctuariũ. i. verticẽ suũ ascẽdit, & sapientiæ mysteria aggredi parat, nullus in tabernaculo aĩæ maneat: qa tunc vniuersę Ecci 41.
distractiones, inq̃etudines, curę, phantasmata, fabulatiões & occupationes imptinentes, sunt prsus abijciendæ, q̃tenus soli altissimo acies intelligentiæ infigatur, & purã, feruentissimã ac stabilẽ orõnẽ immolet dño pro se & proximis ac tota ecclesia, pro viuis ac mortuis. ¶ Præterea de huius cap. mystica expositione loq̃tur Thomas: Chr̄s significatur per vitulum, propter virtutem: & p arietem, q̃m ipse est dux fidelium, sicut aries ouium: atq; p hircum, ꝑpter Esaiæ 55.
similitudinẽ carnis pcti. Ipse autem Chr̄s oblatus est pro pctĩs sacerdotũ ac populi. Sanguis autem vituli & hirci p pontificem illatus est in sancta sanctorum, qa per sanguinẽ passionis Christi patet nobis introitus in regnum cælorũ. Combusta autem sunt illorũ corpora extra castra, quoniam extra portam passus est Chr̄s. Per hircum autem q emittebatur, potest significari vel ipsa Christi diuinitas, quæ Chr̄o patiente in solitudinem abijt, non locum mutando, sed virtutem solitæ protectionis ac influentiæ subtrahendo: vel significatur concupiscentia, quã debemus abijcere, virtuososq́ motus dño immolare. ¶ Postremo de eadẽ materia scribit Parrhisiẽsis: Voluit Deus in hirco emissario insinuare, q̃ sicut hircus ille sine custode relinquebatur in deserto, expositus bestijs deserti ad deuorandũ pro peccatis populi, q̃ in figura portabat, sic populus oneratus peccatis, atq; à Deo custode ac defensore suo relict⁹, bestijs. i. principibus & tyrannis malorum regnorũ, inimicarũq́ nationum, diripiẽdus ac dilacerandus esset: sicq́ Deus populum suum sapienter admonuit, vt si Deũ habere vellet ꝓpicium, vitarent immũditias vitiorũ. Et q̃ alter hircus cremabat̃, alter in eremũ mittebat̃, significabat, q̃ quædã vitia sunt fuganda longe, longeq́ fugiẽda, videlicet cõtagiosa & scandalizatiua. Alia vero cõsumenda & cõcremanda p pñiam & sacrificiũ, vel potius totũ intelligit̃ de cũctis pctis. Oĩa naq; fugãda, fugiẽda & cõsumẽda cõsistũt. Septena vero sanguinis adspsio fiebat cõtra idololatriæ ritũ, q̃m qdã idololatræ totũ sanguinẽ immolatitiũ apponebãt dęmo *adeo vt
nibus ad bibendũ, nihil de sanguine reseruabant, *& offerentibus nisi ꝓpter aliq̃s scripturas nec offe
aut figuras inde faciendas, aliqd reseruaret: q̃d à multis idololatris factũ esse, certũ habemus. rentib⁹

¶ Expositio literalis cap. 17. Et loquutus est dominus ad Mosen. Arti. 35.

Ponunt̃ quædã in isto cap. in cunctis sacrificijs obseruanda, p̄sertim determinatio loci. [Loquutus est dñs ad Mosen, dicens: Loquere Aaron & filijs eius & cũctis filijs Israel, dicens ad eos: Iste est sermo quem mandauit dñs, dicens: Homo quilibet]. i. quicunq; [de domo Israel]. i. semine Iacob patriarchæ, seu aliq̃ tribu descendente ex illo, [si occiderit ouẽ aut bouem siue capram,] q̃ tria erant animalia immolatitia, idcirco nunc sermo est de mactatione animalium horũ ad immolandum, [in castris vel extra castra]. i. in domibus seu tẽtorijs suis, vel extra, seu in agris, nõ q̃ ibi poterant aĩalia offerenda occidere, sed si ibi hoc fecerint, q̃ esset pctũm cõmissionis. [& non obtulerit ad ostiũ tabernaculi oblatiõem dño]. i. animal immolandũ non adduxerit sacerdoti ad ostium atrij, vt per manum sacerdotis exequutio sacrificij fiat, & illud nõ facere esset pctũm omissionis, [sanguinis reus erit]. i. mortali pctõ obnoxius, vel etiã secũdũ legẽ morte plectẽdus aut dign⁹ occidi. ideo subdit̃, [q̃si si sanguinẽ fuderit, sic pibit de medio populi]. i. puniendus est, quemadmodũ homicida. Veruntñ

aaa non

nõ videtur ꝙ sacrificium offerre extra debitum locũ,aut illud negligere,fuerit in se tã enorme crimen vt homicidiũ.Quanuis enim pctã in Deũ,sint grauiora pctis in pximũ, loquendo in gñali,nõ tamen semper in speciali.[Ideo offerre debent sacerdoti filij Israel hostias suas].i.aïalia offerenda p̃sentabunt alicui sacerdotum in loco præfixo,nec sibijpsis assument sacerdotale officium.[quas] hostias [occidunt in agro:]qa pro tunc nonnulli ex filijs Israel talia mactauerunt in agris & alijs locis,instar gentilium sacrificantes vndiq; indifferenter,p̃sertim lege nondum data, & tabernaculo non constructo. [vt sanctificentur dño ante ostium tabernaculi testimonij,& immolent eas hostias pacificas domino].i.ipsa aïalia à sacerdote inspecta & apta offerri iudicata,deputẽtur ad Dei reuerentiã loco debito offerenda.[fundetq; sacerdos sanguinem super altare dñi]hoc est,super altare holocausti. qualiter aũt id fieri debuit,dictum est in multis capitulis.[& nequaq̃ vltrà immolabunt hostias suas dæmonibus].i.de cætero nõ debent nec licebit eis hoc facere,[cũ qbus fornicati sunt].i.spiritale adulteriũ cõmiserunt,auertentes aïas suas à Deo sponso aïaꝝ fidelium, & coniungentes se dæmonibus p cõsensum & impij actus ꝓductionẽ.Porro q creaturæ seruiũt magis q̃ creatori;

Roma.1. & idolis seu corporibus cælestib⁹,aut elemẽtis, aut defunctoꝝ spiritibus sacrificãt,q̃uis directe non intẽdunt dæmonibus obseq aut seruire,tñ eis immolãt atq; deseruiunt æqualenter,& ex dæmonum instigatione ꝓcedit tãta impietas,& complacet eis:ipsi q̃q; in idolis sæpius habitauerunt,& responsa dederunt.Consequẽter q̃d dictum est,euidentius resumitur.

[& ad ipsos dices:Homo de†domo Israel].i. natu Israelita,[& de aduenis q peregrinantur

†filijs apud vos].i.quicũq; proselytus,seu ad Iudaismum cõuersus. [qui obtulerit holocaustũ siue victimam].i.quamcunq; oblationem legalẽ,videlicet hostiã pacificã aut ꝓ pctõ, & ad ostiũ tabernaculi testimonij non adduxerit eam, vt† offeratur dño] per manus sacerdotis in loco

†offerat determinato & consecrato, [interibit de populo suo.] Veruntñ viri fideles & aliq sancti in veteri testamento leguntur extra hunc locum dño obtulisse, vt patet de Gedeone, & patre

Iudi.16. Iudic.13. 3.Reg.8. Samsonis,Salomone,Helia,q̃d ex diuina dispensatione,reuelatione aut inspiratione credit factũ.Cõsequẽter esus sanguinis gñaliter ꝓhibet,q̃d & suprà interdũ expositũ est,& causæ ꝓhibitionis p̃habitæ sunt,nec est difficultas in textu.[Homo qlibet de domo Israel & de aduenis,q ꝑegrinant inter vos,]Et istud de mulieribus q̃q; est intelligendũ.[si cõederit sanguinẽ, obfirmabo faciẽ meã cõtra aïam illius].i.districte ac vindicatiue adspiciã illũ. [& dispdam eã de pplo suo]eũ plagãdo seu occidẽdo,nec erit p charitatẽ incorporatus synagogæ electę seu vere fideli,nisi pœniteat,vel ex causa diuinæ sapientiæ nota,differatur vltio talis.[qa aïa carnis in sanguine est].i.ex bona sanguinis dispositione,p̃sertim dependet vita aïalis,seu existentia & ꝑmanentia aïæ in corpore aïato.Sicq; videt crudele, sanguinẽ seu aliqd ex sanguine confectum,cõedere.Iudæi aũt ad crudelitatẽ & sanguinis effusionẽ erant procliues. ideo istud p̃ceptum est ipsis,vt vel sic à crudelitate ad misericordiã traherent.[& ego dedi illum vobis].i.vsum sanguinis ad hoc vobis concessi, [vt super altare meum expietis pro aïabus vestris].i.quatenus sacerdos sanguinem hostiaꝝ vestraꝝ super altare fundendo aut liniendo,cooperetur vestræ purgationi,& ignoscantur vobis pctã vrã. ideo seqtur: [Et sanguis p aïæ piaculo sit].i.pro remissione peccati aïaꝝ vraꝝ fundatur, ad p̃figurandum vniuersalem & plenã purgationẽ ac liberationem p sanguinem Chri:ad q̃d p̃signandum, vniuersa legis sacrificia principaliter ordinabãtur. [Aĩa q̃ comederit morticinum].i. corpus aïalis per se mortui,& liciti ad vescendũ ex sua natura,& si apte paretur.[vel captum à bestia].i.dilaniatũ ab aliq̃ fera, & sic mortuũ, anteq̃ viuũ eripiat,seu læsum satis cito & cõuenienter coqtur. [tã de indigenis q̃ de aduenis.]Vnde ante hæc verba in textu habetur: [Homo qcunq; de filijs Israel venatione siue aucupio cepit ferã vel auem,qbus vesci licitum est,fundat sanguinem eius,vt operiat illum terra.] Itaq; aïa.i. homo q comederit morticinum vel captum à bestia, tam de indigenis q̃ de aduenis.i.siue ciuis fuerit,siue peregrinus,& ad ritum vestrum conuersus, [lauabit vestimenta sua & semetipsum aqua:] vt sic aqua adspersionis purgetur. [& contaminatus erit vsq; ad vespeꝝ,& hoc ordine mundus fiet.] Istud præhabitum est suprà atq; expositum.Istud q̃q; in primitiua ecclesia sancti apostoli præceperunt ad tempus à

Acto.15. conuersis gentilibus obseruari,iuxta illud Actuũ:Visum est spiritui sancto & nobis,vt abstineatis vos ab immolatis simulacroꝝ,& sanguine,& suffocato, & fornicatione. Vnde per laceratum à bestia,quidam intelligunt suffocatum duntaxat,vel diu iam mortuum.¶Præterea de hac materia scribit Thomas compendiose in prima Secundæ,quæst. 102. ꝙ ad vitandum idololatriæ occasionem,voluit Deus sibi in vno loco offerri, quia ad idololatriã Iudæi erant pronissimi,atq; vt fides vnius Dei in cordibus hoĩm firmaretur:ad ostendendum q̃q; ꝙ corporalis cultus & legalia sacrificia non erant ei per se accepta. Secus est de cultu nouæ legis,in cuius sacramentis gratia continetur.quantum vero ad sp̃ualem Dei cultum, consistentẽ in doctrina legis ac ꝓphetaꝝ, & in oratiõibus ac laudibus Dei,habebãt Iudæi loca ad hoc deputata diuersa,videlicet synagogas,sicut & nunc habent Christiani plures ecclesias.

Mysti-

Mystice vero voluit sibi Deus in vno loco sacrificari, ad pfigurandum q in euangelica lege oia fieri & offerri debeant in eccl'astica vnitate, atq indiuidua charitate, in vnius fidei ara, vt vniuersæ hæreses vitentur & schismata, & quicquid charitati repugnat. Insuper & nos hostias nostras nequaquam de cætero dæmonibus offeramus, sed Deo, ita vt omne quod agimus, ad Dei honorem & gloriam synceriter ordinemus ac faciamus, omi exclusa vanitate ac sinistra intẽtione. Nec sanguinẽ manducemus. i. iniqs & carnalibus aliorum opibus nõ communicemus nec consentiamus, iuxta illud Apl'i: Non acquieui carni & sanguini. Vel sanguinem manducare, est crudelitatẽ in alios exercere, seu labores & bona illorum cõsumere. Porro si aliqd ceperimus venatiõe. i. aliquẽ ad viã salutis cõuerterimus pdicatione, aut aucupio. i. orone, anteq illum edamus. i. cõuersatione ac imitatione ipsius nos reficiamus, prius fundamus sanguinẽ eius. i. actus & affectus carnales abstrahamus ab ipso, vt mundus sit cibus. Qui em cõederit morticinũ vel captũ à bestia. i. eius actib' prauis cor suũ refecerit, q ex ppria infectiõe aut malignitate in mortalia lapsus est, vel captũ à bestia. i. à malignis spiritib' victũ, seu bestialiũ aut ferociũ hoim psuasione deceptũ, & spiritaliter mortuũ, interibit, nisi sua lauerit vestimenta. i. vitam & actus suos p pœnitentiæ lachrymas & satisfactionẽ purgauerit. — Galat. 1.

¶ Declaratio cap. 18. Loquutusq est dominus ad Mosen. Arti. 36.

Dominus in exordio huius capituli qsdam resumit exhortatiões ac iussiones phabitas, deinde grad' qsdam cõsanguinitatis & affinitatis à matrimonio excludit. [Locutusq est dñs ad Mosen, dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos] ex parte mei: [Ego sum dñs Deus vester,] qm vobis specialiter legẽ trado, gratiosus beneficusq existo, & à vobis adorari & coli regro. [Iuxta cõsuetudinem terræ Aegypti in q habitastis, non facietis]. i. consuetudinem idololatrandi Aegyptiorum vobis prohibeo, [& iuxta morem regiõis Chanaan, ad quam ego introducturus sum vos, non agetis, nec in legitimis eorum ambulabitis,] imitando idololatrias & cætera Chananæorum facinora. Horum duorum populorum idololatrias & peccata specialiter prohibet eis, quia de consuetudinibus Aegyptijs aliquid contraxerũt, vitia Chananæorum faciliter incidere poterant. Ostenso quid debeant euitare, subdit quid agere debeant. [Facietis iudicia mea]. i. iudicialia mea præcepta implete, [& præcepta] moralia [seruabitis] per memoriam & effectum, [& ambulabitis in eis,] perseuerando vsq in finem. [Ego dñs Deus vester. Custodite leges meas]. i. cæremonialia iussa [atq iudicia.] Quędã iudicialia pcepta, fuerũt instituta à Deo, qdã p eius vicarios, p reges & pontifices seu principes, & vtraq voluit Deus impleri. [q faciẽs homo, viuet in eis] p grãm, ingtũ ex charitate implentur, sicq per eorum impletionem ad vitam gloriæ perducetur, nec obstat q p Ezechielem loqtur dñs: Dedi eis pcepta nõ bona, & legẽ seu mandata in qbus non viuent. Hoc eqdẽ dictũ est, inquantũ lex non continebat grãm, & ipsa cæremonialia ex seipsis nõ iustificabãt, nec erant Deo accepta, nisi ex offerẽtium deuotione & fide saluatoris futuri. Propter qd ait Apl's: Nihil ad pfectum adduxit lex. Et rursus: Ex opibus, inqt, legis nõ iustificabitur oĩs homo. Seqtur de impedimentis matrimonij ex parte propinqtatis. [Ego dñs Deus vester. Oĩs homo ad pximam sanguinis sui non accedet, vt reuelet turpitudinem eius]. i. cunctis, psertim Iudæis, phibeo cum psona consanguinea copulã inire carnalẽ. de qbus aũt cognatis seu affinibus istud sit intelligendũ, cõsequenter determinatur. [Ego dñs. Turpitudinẽ patris tui & turpitudinẽ matris tuæ nõ discoopies]. i. nec filia patri, nec filius matri miscebit. [Mater tua est, non reuelabis turpitudinẽ eius]. i. idcirco eã non cognosces, qm mater est tua, & p consequens, non tã irreuerenter & vitiose tractãda. [Turpitudinẽ vxoris patris tui]. i. genitale tuæ nouercæ, [non discoopies. Turpitudo em patris tui est] qm vir & coniunx reputant vna caro, & talis discooptio valde ignominiosa est patri. Propter quod Achitophel dixit ad Absalon: Ingredere ad concubinas patris tui, vt cũ audierit oĩs Israel q fœdaueris patrẽ tuum, roborent manus eorum tecũ. Iacob qq moriens, abominatus est incestũ huiusmodi Ruben: Non crescas, inquiens, quia ascendisti cubile patris tui. [Turpitudinem sororis tuæ ex patre siue ex matre,] id est, siue sit soror tua solum ex parte patris, siue tantum ex parte matris. [q domi vel foris genita est]. i. ex thoro legitimo seu illegitimo, vel domi. i. in Iudaismo, vel foris. i. extra Iudaismũ. [nõ reuelabis,] & p consequẽs, immo p locũ à maiori, turpitudinẽ eius nõ reuelabis, si ex parte vtriusq parẽtis sit soror tua. [Turpitudinẽ filię filij tui, vel neptis ex filia, nõ reuelabis:] qm taliũ puellarum es auus, ideo subdit: [qa turpitudo tua est]. i. tales puellæ sunt caro tua, qa de substantia seu semine plis tuæ sunt natæ: sicq earum turpitudo est tua, & tibi tã ppinq, q eã nudare non debes. [Turpitudinẽ filiæ vxoris patris tui, quã peperit patri tuo, & est soror tua, non reuelabis:] sicut iam tactum est. Consequenter prohibẽtur & aliæ personæ à connubio ratione cõsanguinitatis vel affinitatis, & clarus est textus ex pindu ctis. Veruntñ qd ait, [Vxorem fratris sui nullus accipiat,] intelligẽdum est, fratre illo viuente, contra qd egit Herodes: vel nisi defunctus sit semine nõ relicto. [Sororẽ vxoris tuæ in pellicatũ illius]. i. ad concumbendũ cum ea meretricaliter, [non accipies, nec reuelabis turpitu-

Marginal references: Matt. 10. — Ezec. 20. — Hebr. 7. — Roma. 3. — Gene. 2. — 2. Reg. 16 — Gene. 49 — Marc. 6.

dinem eius adhuc illa viuente] i. priori vxore tua, forore illius, nondũ defuncta: ex q̃ elicit, ꝙ licuit priore defuncta. [Ad mulierem q̃ patitur menstrua, non accedes, nec reuelabis fœditatem eius.] De causis & intellectu huius præcepti in expositione 15. cap. est tractatum. [Cũ vxore proximi tui non coibis, nec seminis commixtiõe maculaberis. De semine tuo nõ dabis vt consecretur idolo Moloch.] Quemadmodum 3. Regum legitur, Chamos fuit idolum Moabitarũ, Moloch vero fuit idolum Ammonitarũ. Cultores autem Moloch, interdum miscuerunt in sacrificijs eius aliquid seminis seu spermatis sui. Interdum parentes obtulerũt infantulos suos idolo huic: quod, vt fertur, cupreum fuit & concauum, formam habẽs humanam. Cumq́ intus fuisset igne succensum, ponebat puerulus in vlnis seu manibus idoli, & comburebat. Moxq́ sacerdotes tm̃ fecerunt sonum cũ tympanis, ꝙ parẽtes & alij q̃ adstabant, lamentationem infantis non audierunt, nec cõpassione affligerentur, sed animam pueri crederent à dijs susceptã. [nec pollues nomen Dei tui] ipsum tã grauiter inhonorando, seu incorruptibilis & incõmutabilis Dei nomen falsis dijs attribuẽdo. [Ego dñs: Cũ masculo non cõmisceberis coitu fœmineo:] cũ sit Sodomiticũ vitium, & ignominiosum naturæ ac ꝑpagationi indiuidui, cõseruationiq́ speciei contrariũ. [q̃a abominatio est.] Cõformiter fœmina ꝓhibet in fœminã exercere immunditiã: immo gñaliter sicut p̃dicta ꝓhibent viris, ita & fœminis. Sed de viris, q̃si de plurali, fit mẽtio. [Cũ omni pecore nõ coibis:] q̃a hoc esset plus contra naturã, q̃ Sodomia. [nec maculaberis cũ eo] per cõtactũ, cõsensum seu ꝓuocationẽ stimulationis, resolutionisve seminis. [Mulier nõ succũbet iumento:] nec aliq̃ vitiosa affectione aut motiõe circa illud disponet. [nec miscebit ei, q̃a scelus est. Nec polluamini in oĩbus his, q̃bus cõtaminatę sunt vniuersæ gentes, & in q̃bus polluta est terra, cuius ego scelera visitabo, vt euomat habitatores suos. Custodite oĩa legitima mea atq́ iudicia, vt non faciatis ex oĩbus abominationibus istis, tã indigena q̃ colonus q̃ ꝑegrinatur apud vos. Oĩa em̃ execrationes istas fecerunt accolæ terræ:] videlicet Chananæi: q̃ constat, q̃ enormiter peccauerũt, & q̃ iuste à Deo plagati sint. Ecce beatissimus Moses diuinis assuetus alloqis, vt ab obscœno & libidinoso affectu ac ope nos auertat, organũ sex⁹ fœminei tã viliter exprimit, vt vix aliq̃d vilius valeat excogitari. Tribus q̃ppe noĩbus in isto capitulo illud expressit, nũc turpitudinẽ, nũc ignominiã, nũc fœditatẽ illud appellans. Cur igit ratio sic obtenebrat, vt tã inordinate & bestialiter moueat, aut sensualitatẽ moueri ꝑmittat? ¶ Circa hæc in Scholastica fertur historia: In primorũ parẽtũ cõiugio ꝓpter hoĩm raritatẽ, solũ duas ꝑsonas exclusit dñs à cõiugio, dicẽs: Propter hoc relinquet homo patrẽ & matrẽ. i. nec filius matri, nec patri filia copulabit. Sub lege aũt plures excepit, puta duodecim, q̃ sunt mater, nouerca, soror, neptis, amita, matertera, vxor patrui, nurus, vxor fratris, iuxta sensum p̃habitum, priuigna, filia priuigni vel priuignæ, soror vxoris: tã paucas tunc excepit, vt multiplicarent hoĩes: sub gr̃a plures excludunt, vbi continentia locum habet. & est hæc prohibitio circa coniugium: nã à fornicatione em̃ oĩs excludit mulier. Vt aũt p̃habita clarius intelligant, pensandum q̃d super quartum Sententiarũ distinct. 40. scribit Thomas circa quæstionem q̃ quærit, an consanguinitas de iure naturali impediat matrimoniũ: Illud in matrimonio dr̃ esse contra legem naturæ, per q̃d matrimonium redditur incompetens, respectu finis ad quem est institutũ. Finis aũt matrimonij, primo & per se est bonũ prolis, q̃d p̃ consanguinitatẽ quandã, s. inter patrem & filiam, & inter filium & matrẽ impeditur, non vt oĩno tollatur, q̃a filia ex patre potest concipere, & simul cum eo ꝓlem instruere ac nutrire, sed sic, vt non fiat modo conuenienti. Inordinatum est em̃, vt filia quam oportet patri esse subiectam, tanq̃ ex eo procedentem, iungatur ei in sociam & comparem ad ꝓlificandum: atq́ inordinatius est vt mater filio nubat, cum vxor debeat viro aliquo modo esse subiecta. Porro finis matrimonij secũdarius, tamen per se, est concupiscentiæ refrenatio: contra quã esset, ꝙ personæ consanguineę, p̃sertim q̃ in eadem solent domo cohabitare, matrimonio iũgerentur. idcirco vt Rabbi Moses ptestatur, tales personas à matrimonio lex exclusit, immo tales personæ debent suã pudicitiam mutuo custodire. Finis aũt matrimonij per accidens, est confœderatio hoĩm, & multiplicatio amicitiæ inter eos, dum homo ad consanguineos vxoris, sicut ad suos se habet. Huic aũt fini matrimonij præiudicaretur, si personæ sibi propinquæ sociarentur connubio, quia ex hoc non consurgeret amicitia noua: ideo secundum leges humanas & statuta ecclesiæ, plures cõsanguinitatis gradus sunt à matrimonio separati. Sicq́ cõsanguinitas quantũ ad quasdam personas, impedit matrimonium de iure naturali: quantum ad aliquas, de iure diuino: quantum ad aliquas, de iure positiuo humano. Hæc Thomas. Qui iterum ait: Affinitas præcedens, matrimonium impedit contrahendum, dirimitq́ contractum, eadem ratiõe qua consanguinitas: nam sicut consanguineis, ita affinibus inest quædam cohabitandi necessitas. Et sicut est amicitię vinculũ inter cõsanguineos, ita & inter affines. Si aũt affinitas matrimonio superueniat, non potest ipsum dirimere. Atuero in noua lege ex statuto ecclesiæ etiam spiritalis cognatio, sicut affinitas, matrimoniũ impedit, prout super quartũ Sententiarũ distinctione

Marginalia: Leuit. 15. — 3. Reg. 11. — Eusebi⁹. — Matt. 19. — R. Mos.

ctione 41. doctores conscribūt. Postremo iuxta moralitatē, nō debemus iuxta cōsuetudinē terræ Aegypti facere.i.infideliū more conuersari,neq; vitiosis mūdi amatoribus cōformari. Et specialiter religiosus neq̄q̄ debet instar seculariū viuere, neq; sub habitu sacro,ouino ac spiritali,cor carnale,mundanū aut sacrilegū gerere,violādo suæ ꝓfessionis statuta aut vota. Per ꝓhibitionē aūt reuelationis turpitudinis ꝓpinq̄ꝶ ꝑsonaꝶ,insinuat vitari oīs inordinata reuelatio,seu detectio pctī aut defectuositatis siue secreti ꝓximoꝶ,siue hoc hoc fiat directe,siue indirecte:atq;(vt ait Glossa)maledictionē Cham incurrūt, q parentū aut spiritaliū patrum seu amicoꝶ & cōfitētiū sibi pctā ex mala radice apiunt, improperāt, vel accusant. Gene. 9. In q̄ re culpabiles sunt detractor,q occulte alterius famā denigrat:maleuolus,q tacendo innuit,vt alius q̄d peius est suspicetur:repræhensor q̄q;, q nimis exaggerat culpam alterius vt grauior videatur:item susurro & bilinguis, adulator & inuidus, simulator & mendax atq; maledicus.De semine etiam nostro non debemus dare vt cōsecretur Moloch.i.diabolo.Nā Moloch interpretatur princeps & rex,per quem princeps tenebraꝶ rex filiorum superbiæ, designatur:cui donat & consecrat semen suum, qui vel in actibus suis quærit placere hominibus,vel ex proposito male agit,aut spiritalē filium suum aut subditum, exemplo aut verbis trahit ad vitia,per quæ trahit atq; incorporat eum diabolo.

¶Explanatio literalis cap.19.Loquutus est dominus ad Mosen dicens. Arti.37.

Repetuntur in isto capitulo aliq̄,vel in Exodo vel in isto volumine habita. Multa q̄q; præcepta adduntur.Estq; præsens capitulum sententiosum,immo(vt R.Paulus testatur)apud antiquissimos Hebræoꝶ notabilissimum reputatur. [Loquutus est dn̄s ad Mosen,dicens:Loquere ad oēm cœtum filioꝶ Israel.] Cōmunitatem nanq; respiciunt ista præcepta.[& dices ad eos:Sancti estote,qa ego sanctus sum dn̄s Deus vester.]Hæc est dignatio Dei immensa,ꝙ seruulos suos ad sui assimilationem inuitare dignatur.Vnde hanc bn̄uolentissimā ac dignantissimā suæ maiestatis exhortationem præmittit, vt per ipsam populū suum ad suoꝶ impletionem mandatoꝶ alliciat.Et qm̄ sine præceptoꝶ custodia nemo potest sanctitatem adipisci,mox subditur:[Vnusq̄q; patrem suū & matrē suam timeat] filiali timore,ita vt parentes suos,spiritalesq; patres tam cordialiter amet,& tam gratus sit eis, vt eoꝶ offensam vereatur & vitet,quantum rationabiliter & sine Dei offensiōe potuerit.[Sabbata mea custodite.] De huius intellectu & q̄litate ꝓcepti, sup Exodum dictum est copiose. Ego dominus Deus vester.Nolite conuerti ad idola].i.ad idololatriam mens vestra non inclinetur,non consentiat,non procedat,ne cultus vero,viuo,omnipotētiq; debitus Deo,creaturis aut figmentis impendatur, q̄ est iniquitas maxima & negatio contra Deū altissimū. [nec deos cōflatiles faciatis vobis.Ego dn̄s Deus vester.Si immolaueritis hostiam pacificoꝶ dn̄o vt sit placabilis.].i.Deo accepta, [eo die q̄ fuerit immolata, cōedetis eam & die altero.] Istud præceptum suprà scriptū est atq; expositum.[Cumq; messueris segetes terræ tuæ,non tondebis vsq; ad solum supficiem terræ].i.blada non desecabis ita totaliter,vt pro pauperibus nihil remaneat,sed aliquæ spicæ ac competens stipula pro illoꝶ necessitate sunt relinquendæ in agro.[nec remanētes spicas colliges,neq; in vinea tua racemos & grana decidentia cōgregabis,sed pauperibus & peregrinis carpenda dimittes.]Ecce exhortatio & præceptum ad pietatem,ad liberalitatem,ad charitatem fraternā inducens ac ptinens.Quo ꝓbatur,Deum legis non esse naturaliter malū,nec iustū duntaxat, sed etiā bonū & piū,cuius oppositum dixerunt impĳssimi hæresiarchæ Marcion, Manichæus, Apelles, atq; Montanus. [Ego dn̄s Deus vester.Non facietis furtū.Non mētiemini,nec decipiet vnusq̄sq; ꝓximū suū. Nō peierabis in noīe meo.].i.me non adhibebis in testē ad cōfirmandū tuū mendaciū.[nec polllues nomē dn̄i Dei tui].i.Deū tuū non inhonorabis in tm̄,vt ipsum q essentialiter verus & veritas est,inducas ad cōfirmationē mēdacĳ,ꝓsertim dū illud scis falsum esse.De his qa ꝓhabita sunt,trāseo.Sed cur nō resumit hic pc̄tūm de fornicatione seu adulteratiōe vitāda? Rn̄det,ꝙ inde facta est mentio partim in ꝓcedenti cap.partimq; fiet in sequēti.¶Circa hæc loquitur Augustinus:Non mentiemini,nec calumniā facietis.In hoc ꝓcepto videt contineri,neq; falsum testimoniū dices: qa calumnia sine mendacio fieri non potest, q̄d falso testimonio includit.Sed quærit,an aliq̄ dispensatione.i.pro aliqua vtilitate,faciēda sint ista. sic pene videtur oībus, ꝙ mētiendū sit ꝓ salute vbi nemo lædit.An similiter ergo furandū est ei, cui per furtū cōsulit,velut si qs furet gladiū volēti se trucidare, queādmodū calūnia fiebat ad maius gaudiū,quā Ioseph de scypho intulit fratribus suis,qbus etiā exploratiōis falsum crimē intenderat? Fortassis em̄ furtū non est,nisi dū alieno occulte ablato ꝓximus lædit:mēdaciū aūt nō possumus dicere tunc tm̄ esse. cū em̄ à sciente dr̄,mendaciū est,siue qs,siue nemo lædat.Absolute aūt dr̄, Nō mētiemini,sicut dictū est, Nō occides:qa cū homo iuste occidit,lex occidit, non tu.Nunqd similiter potest dici,cū homo iuste mentit,lex mentitur? Mentitæ sunt obstetrices, & Deus retribuit illis bona.Mentita est Raab, & liberata est. An qm̄ dictū est in lege,Nō mētiemini,nō licuit in tali casu & causa mētiri? Sed magis dicendū, ꝙ qa iniustū erat

Marginalia: Gene. 9. — R. Paul. — Ex. 20. 23 — Iob 31. — Leuit. 7. — Exo. 20. — August. — Gene. 44 — Exod. 1. — Iosue 2.

mendacium,idcirco ꝓhibitum est:& nō qa ꝓhibitum, idcirco iniustū est. Forsan ergo sic-
ut obstetrices remuneratæ sunt,non qa mentitæ,sed qa liberauerunt infantes: Et ꝑpter hāc
misericordiā veniale fuit illud mendacium,non tñ nullum pctūm.Similiter de Raab dicen
dum.Sed ne putet qsq₃ in cæteris pctis,si ꝑpter liberationem hoim fiant,ita posse cōcedi ve
niam.Multa enim mala,intolerabilia,detestanda,talem sequūtur errorē. Hæc Augustinus.
[Ego dñs:Non facies calumniam ꝓximo tuo,]aliqd falsi ei imponendo, aut sua ab eo extor
quendo cum apparenti motiuo,sed iniusto,[nec vi opprimes eum:]qa hoc esset crudele,in-
humanum & impium.[Non morabit opus mercenarij apud te vsq₃ mane].i. operāti apud
te pro q̄tidiana mercede,da iustam mercedem eadem die,si tñ indigeat & reqrat,& tibi pos-
sibile sit.Mercenarij enim pauperes esse solent.Vnde in Ecclesiastico legitur:Qui sanguinē
Ecci 34. fundit,& q fraudē facit mercenario,fratres sunt. [Nō maledices surdo, nec coram cæco po-
nes offendiculum.]Isti enim sunt miserabiles personæ,qbus non est addēda iniusta afflictio,
nec valent se iuuare,respondendo & euadendo,immo nulli est maledicendum ex zelo iniu-
Rom.14. sto,ira,impatientia aut rancore.Similiter offendiculum nulli ponendum est,cum & Aposto
1.Cor.8. lus dicat:Ne ponatis offendiculum fratri aut scandalum.[sed & timebis dñm Deum tuū, qa
Eccēs 7. ego dñs sum.]Quem qui veretur,præfata mala,immo & cætera vitia detestatur,queādmo-
Prou.15. & 16. dum scriptum est:Qui timet Deum,nihil negligit.Itemq₃:Qui timet dñm,declinat à malo.
[Non facies q̄d iniquum est].i.contra iustitiam. [nec iniuste iudicabis] ex amore vel odio,
timore aut cupiditate,aut aliquo impetu passionis,& summe cauendū,ne qs scienter hoc fa
ciat.Causam vero quam iudex ignorat,diligentissime perscrutet.[Non consideres p̄sonam
Exo.23. pauperis.]hoc est,q̄d alio loco idē iste præcipit legislator, Pauperis non misereberis in iu-
dicio.Quanuis ergo cæteris paribus,quantum rationabiliter fieri potest, condolendū, con-
descendēdum,& succurrendum sit pauperi,non tamen in foro iudicij,in grauamē iniustū al-
terius partis,neq₃ sic vt derogetur iustitiæ,aut in reipublicæ detrimentum.Cæterū,si pauper
sit simplex,formidolosus,mœstus & innocens,aut excusabiliter reus,parsq₃ aduersa,audax,
astuta & potēs,piū & iustū est,pauperē verbo & signo cōfouere & aīare,quemadmodū S.Iob
Iob 29. loqtur:Cūq₃ sederem q̄si rex circunstante exercitu, eram tñ mœrētium consolator. [nec ho
nores vultum potentis.]Istud,sicut præcedens p̄ceptum,est intelligendum,vt s.in iudicio nō
deferatur parti aduersæ,q̄uis nobili ac potenti, contra iustitiam,sed sine personaꝝ accepti-
Exo. 29. one fiat iustitia,ita vt cuicunq₃,quantumlibet propinquo aut dilecto vel familiari,exhibea-
tur q̄d iustum & condecens est,qm̄ iudex debet esse quasi lex animata ac viua iustitia,à qua
nihil æquitati contrarium,aut bono communi repugnans, procedere queat. Veruntamen
potentes ac nobiles,inquantum sunt Dei vicarij ac ministri,& publicæ personæ in officijs
Rom.13. constitutæ,seu virtuosi & superiores,sunt specialiter honorādi,sicut ait Apl's:Cui honorem,
honorem.Hinc subditur:[Iuste iudica proximo tuo].i.ad profectum seu vtilitatem proxi-
mi tui profer iustum iudicium in causa ipsius,tu qui ex officio vel commissione habes iudi
care de illo.Porro vsurpata,temeraria,& iniusta iudicia sunt vitanda, nec ex leui suspicio-
ne est iudicandum.Si autem aliquis reus est,expedit ei vt iuste dijudicetur,& in vita punia-
tur præsenti, ne pereat aut multo grauius puniatur in posteꝝ. [Non eris criminator:]hoc
est,accusator maleuolus aut mendosus,sed potius fratrum amator,& charitatiuus detector
pcti ꝓximi tui,dum charitas vel iustitia id requirunt,opportunoq₃ loco & tempore.¶Cir-
ca hoc scribit † Esitius.Septuaginta transtulerunt,non ambulabis in dolo in gente tua.Da-
Psal.5. uid quoq₃ coniungit homicidium dolo,dicens:Viꝝ sanguinum & dolosum abominabitur
dñs.Dolus enim est occultus gladius,vt dolum velociter fugiamus,q tanto crimini,s.homi
cidio,est coniunctus.[nec]eris[susurro in populis].i.seminator discordiæ inter fratres.¶De
hoc ait Thomas in secunda Secundę:Susurratio & detractio in materia ac modo loquendi
cōueniunt,qa vterq₃ ꝓfert de alio malum occulte, ꝑpter q̄d vnum frequenter pro alio sumi
tur:ꝓprie tñ loquendo,differunt in fine:qa detractor intendit alterius famā denigrare,susur
Prou. 26 ro aūt alioꝝ amicitiā conat corrumpe seminando discordias.Vnde in Prouerbijs habetur:
Susurratore subtracto,litigia cōquiescunt.Hinc susurro ꝓprie vocat bilinguis,qm̄ inter du
os duabus vtitur linguis,de vtroq₃ proferens malum in aure alterius.Hinc susurratio est gra
Ecci 28. uius crimē,q̄ detractio,immo q̄ cōtumelia.Vere ergo in Ecclesiastico scriptū est:Susurro &
bilinguis maledictus,multos eñ turbauit pacē habētes. [Nō stabis cōtra sanguinē proximi
tui].i.ad lædendū vel occidēdū proximū tuū cōtra processum,formāq₃ iuris operā nō impē-
des,neq₃ cōsenties,nec te cōiunges his q proximo insidiant,sicut multi alijs sociati,faciūt q̄d
p se nō possunt.[Ego dñs:Ne oderis fratrē tuū in corde tuo.]Ex hoc arguit,qa secundū legis
intentionē oīs proxim⁹,inq̄tū rōnalis creatura ad Dei imaginē facta,& beatitudinis capax,
Matt.23 sit ex charitate amādus.Oēs etem̄ fratres sumus coīone naturæ specificæ,& vnius patris cęle
stis identitate,atq₃ ex eisdē primis parētibus orti.Qui autē eiusdē religionis aut professionis
cōsistunt,ampliori rōne sunt fratres. Vnde hoc loco p fratrem, etiam soror & qlibet homo
viator

viator est intelligendus: & in isto errauerunt & errāt Iudæi, qui putāt aduersarios odiendos. Præcipue aūt vitādum est, ne quis malitiose seu ex rancore obseruet & celet peccatum alterius, vt suo tēpore in maiorē illius pniciē detegat illud. idcirco subiungit: [sed publice argue eum]. i. euidenter & charitatiue, nō tamen semp aut statim in alioꝝ pſentia, ne exaspe retur aut vilescat in cordibus proximoꝝ, seu lædat in fama: sed vt docet ac iubet Saluator, primo in secreto est corripiendus, et si ita nō acquiescit, adhibendi sunt vnus vel duo testes. Quod si nec ita corrigit, denunciādum est ecclesiæ, seu iudici aut prælato. In aliquibus tamē criminibus bonum cōmune lædentibus, oportet qnq; statim iudici denūciare. Est autē increpatio ista actus charitatis, & sic spectat ad oēs: estq; intermittēda vel differēda, si non sit spes probabilis de emēdatione peccātis. Est etiā actus iustitiæ, sicq; ad præsidentē ac iudicē pertinet. Et illius discretioni relinquit, an statim increpet & castiget eum, de cuius emendatione spes parua vel nulla apparet. Si tamen ex dilatione disciplinæ lædat bonum cōmune, nō est amplius dissimulādum, sed rigore iustitiæ est vtendū. Sic ergo argue fratrē delinquētem, [ne habeas sup illo peccatū] hoc est, ne particeps sis peccati illius illud palpādo, aut indebite occultādo, & ne efficiaris transgressor diuini pcepti: quia (vt asserit Augustinus) si increpare neglexeris, peior eo qui peccauit, efficeris. [Nō quæres vltionē] .i. iniuriā tibi factam nō vlcisceris, nec vlcisci optabis, præsertim ex ira per vitiū, tamen ira per zelum nō reprobat. Nam & vindicatiua, quæ operat rectitudinis zelo, est pars iustitiæ. Veruntn̄ cæteris paribus, cōmendabilius est ęquanimiter pati, q̄ vindicare. Si aūt ex patientia tali deroget iustitiæ, & lædat bonū cōmune, seu iniuriator fiat ad iniuriādum pcacior, expedit iustā optare ac fieri vltionē, vt reprimant tot mala, ne pereat iniuriosus in fidē. [nec memor eris iniuriæ ciuium tuoꝝ]. i. ex ira & impatientia seu rancore memor nō sis iniuriaꝝ tibi à proximis illataꝝ. Veruntn̄ eo modo, quo licet aut expedit quærere vltionem, licet & expedit recordari iniuriæ tēpore opportuno, & sine animi pturbatiōe. [Diliges amicū tuum sicut teipsum]. i. in Deo & propter Deū, vt simul cum eo acquiras salutē. Non tn̄ per istud datur intelligi, q inimici sint odiēdi, nisi inquātum iniqui. i. quo ad id q culpa in eis est. sic em̄ odiunt à Deo, quemadmodū scriptum est: Odio sunt Deo impius & impietas eius. Veꝝ (vt ait Saluator) Si diligimus eos, qui nos diligunt, tantum, quā mercedē habebimus? Nonne & ethnici hoc faciunt? Debemus ergo inimicos ppter Deū diligere, qm̄ ipse hoc iussit, atq; ad eius imaginem sunt plasmati, & ipse creator om̄ipotens quātum in se est, eoꝝ cupit saluationē, & ad salutē multipliciter eos instigat p se, p angelos sanctos, p hoīes bonos, p beneficia atq; miracula, īmo & cōminādo ac pterrendo. [Ego dn̄s: Leges meas custodite. Iumēta tua nō facies coire cū alterius generis animātibus. Agrū nō seres diuerso semine. Vestē quæ ex duobus tecta est, nō indueris.] Hic ponunt tria pcepta, p quæ tres phibent cōmixtiōes. Prima est indiuiduoꝝ diuersaꝝ specieꝝ. Secūda, diuersoꝝ seminū seu granoꝝ in agro eodē. Tertia, diuersoꝝ pannoꝝ seu coloꝝ in vna veste. Quaꝝ iussionū ad literā causa est, qm̄ Deus voluit populū se colentē, ab idololatris distingui. ¶ Vnde de his pceptis scribit S. Thomas in prima Secūdæ q̄st. 102. Circa phibitionē cōmixtiōis aīaliū diuersaꝝ specieꝝ, ratio lr̄alis potuit esse triplex. Vna, ad detestationē idololatriæ Aegyptioꝝ, q tales cōmixtiōes fieri pcurauerūt in obsequiū planetaꝝ, q secundū diuersas cōiunctiōes, causant diuersos effectus & diuersas species reꝝ. Alia ratio est, ad excludendū cōcubitus cōtra naturā. Tertia, ad tollendū vniuersaliter cōcupiscentiaꝝ occasionē. Animalia nāq; diuersaꝝ specieꝝ nō miscent de facili inuicē, nisi p hoīes pcuret, & in adspectu huiusmodi coit⁹, excitat homini cōcupiscētiæ mot⁹. Vnde (vt Rabbi Moses narrat) in traditiōibus Iudæoꝝ fuit pceptū, vt hoīes oculos suos auerterent ab animalibus coeuntibus. Cōformiter cōmixtiōes seminū in agricultura, ad literā prohibitæ sunt, qa Aegyptij in veneratione stellaꝝ, quas quasi deos colebāt, diuersas fecerūt cōmixtiones in animalibus, agris, ac vestibus, repræsentātes varias stellaꝝ ac planetaꝝ cōiunctiones. Vel om̄es tales cōmixtiones phibent, in abominationē coitus cōtra naturā. ¶ Præterea sicut in Ecclesiastico dicit, Amictus hominis annūciat de eo, ideo voluit dn̄s populum suū distingui à gētibus alijs, nō solum in corpore p circūcisiōis signaculū, sed etiā extra per corporis habitū: sicq; phibuit populo suo vestes ex duobus cōtextas: Primo, ad euitandū idololatriæ cultū. Nā talibus vestibus vtebant gētiles in cultu deoꝝ suoꝝ. Secūdo, ad declinandū luxuriā, qa per cōmixtiones varias vestimētoꝝ phibitas, insinuat excludi om̄is inordinata commixtio coitus. Hæc Thomas. ¶ De eadē demū materia scribit Parrhisiēsis libro de fide & legibus. Post hæc dicemus causas phibitionis cōmixtiōis animaliū diuersi generis. Prima fuit, vt ipse ordo naturæ commēdaret pplō Dei, naturaleq; ius & institutio eius. Secunda, vt om̄e Sodomiticū vitiū vitandū monstraret. Tertia, vt ppl's Dei à spurcissimis Chananæis differret. Quarta, vt modestia & repssio cōcupiscētiæ Deo acceptior ōnderet, quā cōcupiscētiā etiā in brutis ad normā limitesq; naturæ esse voluit religatā. Quīta, vt nefanda opa & maleficia, q̄ fiebāt de fœtib⁹ ex tali cōmixtiōe pcreatis, euitarent: de qbus in libris necromāticoꝝ

Marginalia: Matt. 18. — August. — Matt. 5. — Ibidem. — R. Moses — Eccl 19.

multa leguntur. Has quoque cōmixtiones animalium procurabant idololatræ iuxta constellationes & siderum cōiunctiōes, qa credebāt ex hoc sua opa prosperari. Voluit ergo Deus à pplo suo remouere huius credulitatē vanitatis, tanquam idololatrādi radicē, ne relicto Dei cultu, ad stellarum seruitia traheretur. Alia multa scribit pfatus doctor, & Alexāder de Halis, de istorum rationibus præceptorum, quæ breuitati studens dimitto. ¶ Verum Iosephus scribit, vestis ex duobus texta, fuit cōmuni plebi prohibita: qa in vestibus sacris summi sacerdotis & ornamentis tabernaculi, erāt huiusmodi varietates, qbus alij cōformare se nō debuerūt. Magister quoque in historijs ait: In his pceptis subintelligendum est, vt populus Israel talia nō ageret, nec haberet secundū ritum gentiliū, & maxime Aegyptiorum, inter quos fuerant cōmorati. Nam &
3.Reg.1. Dauid tertio Regū multa legitur habuisse. Sed Aegyptus omnigenū venerās monstra deorum, in honore diuersorum deorum, qs putauit talibus præesse, diuersa semina in agro, diuersas materias in veste sociabat: diuersos etiā cincinnos capitis, diuersis dijs sacrabat. [Homo] natione Iudæus [si dormierit cū muliere coitu seminis].i. in loco q solet esse qes dormitiōis, seu etiā alibi, carnaliter cognouerit mulierē, [q sit ancilla etiā nobilis] tn̄ in famulam venūdata, ideo subditur: [& tn̄ precio nō redēpta] à seruitute, [nec libertate donata].i. nō dimissa libera à dño suo. [vapulabūt ambo, & nō morientur].i. p peccato suo castigabuntur flagellis, nō tamē vsque ad
Deut.35. mortē. Numerus aūt ictuū, modus & quātitas pcussionis, nō exprimuntur hoc loco, sed e Deuteronomio accipi possunt. Ideo aūt nō moriuntur p isto peccato, [quia] mulier [nō fuit libera,] sed ancilla. [Pro delicto aūt suo offeret dño ad ostiū tabernaculi testimonij arietē].i. ad ostiū atrij psentabit sacerdoti arietē, vt sacerdos ex parte ipsius offerat illū pro peccato ipsius.
* pctō [Orabitque p eo sacerdos, & pro * delicto eius, corā dño.] Orabit eīm vt dñs viro ignoscat, & deleat culpā eius. [& repropiciabitur ei, dimittetur que] ei [peccatum] non virtute sacrificij, sed si vere pœniteat, & inquātum ex fide & obedientia tale sacrificium offert. Mulier vero, quia ancilla fuit, nec propria habens, nō offerebat. Sequitur præceptū obseruātiæ specialis. [Quando ingressi fueritis terrā] Chanaan, [& plantaueritis in ea ligna pomifera].i. arbusta recentia & fœcunda, vt per ligna pomifera intelligantur quæcūque arbusta esibilem fructū portātia. Raro aūt cōtingit, q ossa fructuū arboris, vel latētia semina seminentur, qm̄ tardius ferrēt fructū. [auferetis pputia eorum].i. primos flores seu gēmas, nec erumpāt in fructū. Sic quidā exponunt. Cui expositioni nō videtur cōsonare qd subditur: [Poma q germināt, immūda erūt vobis, nec edetis ex eis].i. illicita ad edendū. Itaque p arborum preputia, intelligunt nūc fructus qs ferūt p tres annos, qa hos dñs voluit populo suo esse immūdos, & abijciēdos instar pputiorum. [Quarto aūt anno oīs fructus eorum sanctificabitur laudabilis dño].i. fructus quarti anni deputabitur partim dño, & cedet in vsum sacerdotū, partim vero cōmunis erit pauperibus. [Quinto aūt anno comederis fructus,] qa tūc licuit vesci eis, [congregātes poma q proferunt. Ego dñs Deus vester.] Hoc pcepto nō fuit filijs Israel phibitus esus fructuū arborum, quas in terra pmissionis inuenerūt plantatas. ¶ Circa hoc scribit Guilielmus: Cum plātaueritis ligna pomifera, auferetis præputia eorum, hoc est, prima genimina, quæ Deus immūda haberi voluit contra errorē idololatrarum, qui ea tanquam primitias idolis offerebāt in parte, & partim ea comederunt in domibus idolorum, & istud per tres annos à plantatione seruabāt. Credebāt quoque primos fructus esse faustos & fortunatos, ideo dñs voluit fructus triū primorum annorum projici à pplo suo, quatenus nihil faustæ virtutis aut fortunæ crederent esse in illis. ¶ His conso-
Leui.18. nant verba Thomæ, qui addit, q quidā gentiles fructus primitiuos cōburebāt, ad quædam magica facienda. Aliqui vero affirmāt, q etiā ideo dñs iussit (vt tactū est) flores & gēmas primorum annorum deleri, qa dum arbores nimis cito portāt fructum, postea minus valēt. [Nō comedetis carnē cum sanguine.] Hoc præcedenti caplo satis tractatum est. [Non augurabimini, nec obseruabitis somnia.] Augurium est species diuinatiōis. Diuinatio aūt est species supstitiōis. Itaque auguriū est, dum ad precognoscendū futura, aliquid cōsideratur in motu, garritu, seu vocibus auium, aliorumve animaliū, aut in sternutatiōibus hominū, saltibusve membrorum, qd totū est superstitiosum. Et quis in talibus nō fit inuocatio dæmonū manifesta, dæmones tn̄ in talibus ingerūt se secrete. Omnis qppe diuinatio ex dæmonibus puenit, vel qa apte inuocantur, vel qm̄ vane inqsitioni occulte se ingerūt. Propter qd in libris periarchon asse-
Origen. rit Origenes: Est quædā opatio demonis in mysterio præsciētiæ, q artibus qbusdā ab his q se demonibus nūcuparūt, cōpræhēdi videtur, nunc p sortes, nūc p auguria, nūc ex cōtemplatiōe. Quæ oīa opatione dæmonū nō dubito fieri. ¶ Preterea, dæmones expresse multis modis futura pnunciāt, qnque videlicet præstigiosis apparitiōibus adspectui atque auditui hoīm se obijcientes seu psentātes, & hec diuinatiōis species vocatur præsagiū. Qnque vero p somnia, sicque vocatur diuinatio somniorum. Interdū quoque per mortuorum apparitionē seu allocutionē, quod necromantia vocatur. Necros etenim Græce, Latine dicitur mortuus. Mantia aūt diuinatio nuncupatur. Aliquādo vero per homines viuos, vt per arreptitios, & hæc est diuinatio p pythones. Nonnunquam futura pnunciāt p figuras, aut signa in rebus inanimatis apparētia, puta in igne, ferro, spe-

speculo, lapide, aqua vel aere, vel in visceribus animaliũ, idolis seu dæmonibus oblatorum. ¶Præterea, vt clarius pateat, qualiter ꝓhibitũ sit somnia obseruare, pensandũ, ꝙ (vt S. Thomas in secũda Secũdę quæst. 95. disseruit) somnia sunt interdũ futurorũ effectuũ causa, queadmodũ dum homo ex ijs q̃ vidit aut intellexit, in somno solicitus est, & inducit ad aliquid faciendum aut euitãdum. Interdũ somnia signa sunt futurorũ euentuũ, inquãtum reducunt ad causam ipsis somnijs euentibusq́ futuris cõmunẽ. Causa aũt somniorũ est duplex: Vna interior, alia exterior. Interior quoq; est duplex. Vna animalis, vt dum phãtasiæ seu imaginationi dormientis illa occurrunt, circa quæ cogitatio vel affectio sua tẽpore vigiliæ fuerũt intentæ. Et talis causa somniorũ, non est causa futurorũ euentuũ: immo somnia talia, habent se per accidens ad futuros effectus, & casuale existit, si cum eis cõcurrant. i. sic fiãt vt somniatum est. Alia interior causa somniorũ est corporalis, quia ex interioris corporis dispositiõe fit motus seu appræhensio in phantasia, tali dispositioni ꝓportionata, queadmodũ homini in humoribus frigidis abundãti, apparet in somno ꝙ sit in aqua aut niue: & ei qui in calidis abundãt humoribus, videt in somno, ꝙ existat aut vadat in igne. Talibus autem somnijs est secundum medicos intendendum, ad cognoscẽdum interiores dispositiões. Porro causa exterior somniorũ, est duplex. Vna corporalis, inquãtum phantasia dormientis immutat ab aere continente, aut impressione cælestium corporũ, ex qua dormienti apparẽt aliquæ similitudines vel imaginationes, elementari aut cælesti dispositioni cõformes. Alia exterior somniorũ causa est spiritalis, quæ aliquãdo est à Deo, qui angelorũ ministerio aliqua dormienti reuelat, secundũ q̃d Ioseph dixit regi Aegypti: Quæ facturus est Deus, ostendit Pharaoni. Gen. 41. Interdum vero ex operatiõe diaboli, qui in dormientis imaginatiua similitudines atq; phãtasmata format, ex quorũ intuitu dormiens futura quædã prænoscit, q̃d maxime his contingit qui cum dæmonibus pacta habent. Si itaq; somnijs quis vtat, prout procedunt ex reuelatione angelica seu diuina, aut ex causa naturali intrinseca, seu etiã extrinseca corporali, inquãtũ se potest extendere virtus huiusmodi causæ, nõ est diuinatio illicita, qa sic Ioseph ex reuelatiõe diuina exposuit somnia Pharaõis, & Daniel somnia Nabuchodonosor regis. De ista materia pulchre scribit in speciali tractatu Boethius. ¶Amplius aduertendũ, ꝙ auium motiões, garritus & motus atq; cõsimiles earũ dispositiões, esse nõ valẽt causæ futurorũ euẽtuum aut actuum humanorũ: ideo si ex illis futura aliqua p̄noscant, hoc est inquãtũ garritus seu voces ac motus sunt effectus quarundã causarũ, quæ vel causant, aut etiã præcognoscunt futuros euentus. Causa vero operationũ brutorũ, est quidam instinctus quo mouentur per modum naturæ & potius aguntur q̃ agunt, secundum Damascenum, quoniam suorum actuum nõ habent dominium. Huiusmodi autẽ instinctꝰ est duplex. Vnus corporalis, quia cum bruta non habeant nisi animam sensitiuam atq; organicas vires, subiacent dispositioni corporis continentis, videlicet aeris, influentijs quoq; cælestiũ corporũ. Sicq; quædã actiones brutorũ esse possunt futurorũ signa euentuum, inquantum dispositioni prædictorũ corporũ conformant. Nam ex prędictis causis bruta cognoscunt multa, quæ naturæ eorum necessaria extant, vt sunt immutationes ex ventis & pluuijs. Vnde ad talia præscienda considerare auium garritus ac gestus, nõ est sup̃stitiosum: vt si quis dicat imbrem cito futurũ, qa audiuit coruum sæpius crocitantẽ. Secũdo, instinctus brutorũ est à causa sp̃ũali bona, s. Deo, vel angelo sancto, vt descẽsus colũbæ sup Chr̃m baptizatũ, & instinctus corui q pauit Heliã. Interdũ vero est à causa sp̃ũali mala, videlicet dæmone, q Deo p̄mittente mouet aliq̃n bruta ad hoĩm deceptiões. Itaq; huiusmodi diuinatiõe vti latius q̃ se extendit per naturã, aut per diuinæ prouidentiæ ordinẽ, superstitiosum censetur. Nec obuiat his ꝙ Ioseph dixit sibi non esse cõsimilẽ in augurãdi sciẽtia. Hoc eñ (secũdũ August.) ioco asseruit. Ex his cõstat qualiter intẽdere liceat somnijs aut augurijs. Auguriũ tñ secundũ cõmunẽ modũ loquendi, sonat in vitiũ. Est aũt p̃iculosum, p̃sertim simplicibus, attẽdere somnia, qa in eis cõtingere multiplex potest fallacia. propter q̃d scriptũ est in Ecclesiastico: Sõnia extollũt imprudẽtes. Quasi qui apprę̃hẽdit vmbrã, secundũ hoc visio somniorũ. Diuinatio erroris, & auguria mẽdacia, & somnia malefaciẽtiũ, vanitas est. Sicut parturiẽtis cor tuũ phãtasias patit, nisi fuerit ab altissimo emissa visitatio. Ne dederis in illis cor tuũ: multos eñ errare fecerũt somnia, & exciderũt sperãtes in eis. Sequit: [Neq; in rotundũ attõdebitis comam, nec radetis barbã.] ¶Circa hoc ait Glossa: Sicut faciũt Barbari. Debet eñ quisq; esse cõtentus naturalibus ornamentis, ne creatorẽ videat accusare tanq̃ impotentẽ opus suũ p̃ficere: nec debet qs in honorẽ dæmonũ cincinnos nutrire & fouere, sicut studẽt pagani puerorũ capita dęmonibus offerre, q̃d hic maxime ꝓhibet. Hæc Glossa sequit: Ista ergo iussit dñs pp̃lo in detestationẽ idololatrarũ, q comã attondebant rotunde in capitis gyro, & barbã suã abraserũt, quorũ etiã sacerdotes in ritibus suis vulnerauerũt se ferro vsq; ad sanguinẽ. Vnde subiungit: [Et sup mortuo nõ incidetis carnes vestras.] Hoc tamen exponitur melius, vt scilicet filij Israel in funere ꝓpinquorũ suorũ nõ inciderẽt corpus suũ, vsq; ad sanguinis effusionẽ instar gẽtiliũ, qui ad demonstrandum

Gen. 41. Dani. 2. Boethi. Damasc. Ioann. 1. 3. Re. 17. Gen. 44. August. Ecci 34.

Baruc.6. dum vehementiā sui doloris in morte suorū,ita se inciderūt. Hinc scriptū est in Baruch de sacerdotibus gentiliū:Sacerdotes sedent,habētes tunicas scissas & capita & barbā rasam.Tertio quoq; Regū de sacerdotib' Baal narrat:Incidebāt se cultris atq; lanceolis,donec perfunderent sanguine. [neq; figuras aliquas & stigmata facietis vobis:] confidendo in talibus,quia in ipsis characteribus & protractiōibus linearū, seu modo effigiādi sit virt',præcipue per respectū ad astra,vel ex parte loci aut tēporis, quæ oīa sunt idololatriarū quædā reliquiæ,cōtra quæ loquitur Augustinus libro de doctrina Chriana.¶Hinc scribit Guilielmus:Ad vitandā oēm idololatriæ existentiā,apparentiā,& signa eius ac nutū,præcepit dñs filijs Israel nō cōsulere ariolos,nec obseruare somnia vel auguria,& ne inueniret in terra Israel incātator, neq; maleficus,aut qui diuinos cōsuleret. Speciē quoq; idololatriæ phibuit zelo eodē,dicens: Neq; in rotūdum attondebitis comā,nec barbā radetis.Incisiones aūt sup mortuū faciebāt idololatræ,ita monstrātes magnitudinē sui mœroris in morte charorū,ad placādū deos īferorū:quod multi adhuc faciunt in morte charorū suorū, quod vtiq; est de reliquijs idololatriæ & sacrorū Plutonis.Stigmata vero & figuras adhuc faciunt aliqui Chriani,& deferunt ea,vocātq; breuia,& in corporibus proprijs, & in chartis ac metallis: quæ omia aut sunt idololatria vera,aut species eius, ac reliquię detestādæ,Chrianæ religiōi cōtrariæ.[Ego dñs:Ne prostituas filiā tuā].i. eā in lupanari nō ponas,nec libidini gñali exponas,nec ad spirituale fornicationē seu idololatriā corruere sinas.[*& cōtamineť terra,& impleat piaculo].i.ne ex tali prostitutiōe plurimi inquinenť,& terra habitatiōis vestræ pollui affirmeť. [Sabbata mea custodite, & sanctuariū meū metuite].i.templū seu tabernaculū Dei in reuerentia habetote, nec illud intrare præsumatis,nisi mundi siue mundati.[Ego dñs:Ne declinetis ad magos,] id est,maleficos siue astrologos,qui*Genetici appellanť,propter cōsiderationē dierū nataliū,atq; ex situ, motu,seu dispositiōe ac habitudine stellarū prognosticāt vltrà & aliter, quā naturali sciētia sciri potest,vel virtus ac influētia illorū extēdit se.[nec ab ariolis aliqd sciscitemini].i.veritatē secretorū,aut futurorū euētū,nō interrogetis ab his,qui talia diuinare ac insinuare pręsumunt ex intuitu visce rum & extorū animaliū dęmonibus oblatorū.[vt polluamini per eos.Ego dñs Deus vester,] ad quē cōuertere vos debetis, ad interrogādum de talibus, si fuerit opportunū,sicut per Esaiā ait spūssanctus:Nunqd nō à Deo suo populus quęret?[Corā cano capite cōsurge.]Senes eñ, cæteris paribus,sunt præhonorādi corde & signo exteriori.nam & ipsa senectus est vnū eorū quæ hoīem efficiūt venerādum. In senibus quoq; solēt experiētia & sapiētia abundare, quāuis in decrepitis vigor sensuū visq; intellectus paulatim decrescāt.Si aūt qui capite canus est,leuis sit moribus & vitijs induratus,ipse se priuat senectutis honore.Qui vero ex naturali aut ineuitabili causa puerilizat in senio, est pie portādus & honeste tractādus. [& honora psonā senis,] quod à minoribus præsertim seruādum est.Vnde & Paulus aplus:Seniorē,inqt,ne increpaueris,sed obsecra vt patrē.Et in Ecclesiastico habeť:In multitudine presbyterorū prudentium sta,& ex corde sapiētiæ illorū cōiungere.Et rursus Ecclesiastic' docet:Vbi sunt senes,nō multum loquaris.Hinc de improbis ferť in Threnis:Facies senū nō erubuerūt. In libro Sapiētiæ quoq; impij dicūt:Nō vereamur canos veterani multi tēporis.[& time dñm Deū tuū.Ego dñs. Si habitauerit aduena in terra vrā,& morat' fuerit inter vos,nō exprobretis ei:] hoc est,defectū vel inopiā, expulsionē siue exiliū eius nō obijciatis ei maleuole, immo quātum fieri potest,salua iustitia pie eū tractetis.[sed sit inter vos quasi indigena].i.quasi natus & ciuis in terra vestra.[& diligetis eum quasi vosmetipsos,] quāuis nō æqualiter.Nā amor ad aliū,oritur ex amore ad seipsum.Spūali aūt amore amādus est oīs proximus propter Deū.[Fuistis eñ & vos aduenę in terra Aegypti.]Ideo sicut vobis factū est,aut fieri affectastis ab indigenis regni illius,sic facite alijs aduenis in vestra terra,præsertim quia ex propria experiētia scitis animos aduenarū,quā faciliter desolati & pusillanimes fiāt,dum ab indigenis dure tractanť.[Ego dñs Deus vester.Nolite iniquū aliqd facere in iudicio,] quo alios iudicatis, vel in foro iudiciali, alios accusando mendaciter, vel cōtra eos iniuste testificādo,aut certe innocētes nō excusando & eripiendo pro posse,præsertim si illorū innocentiā possetis probare.[in regula:] Sumiť regula hic pro instrumento mensurādi ea,quæ linealiter aut per planū mensuranť,in quo instrumēto seruāda est rectitudo, ne proximus damnificeť. [in pondere:] Per quod accipitur cognitio,quantum quid valeat,aut quantum alteri debeat de re sua aut empta. [in mensura,] per quā liquida venduntur aut arida,vt blada.Hinc subdit:[Statera iusta, & æqua sint pōdera: iustus modius,æquus sextarius.] vt sic inter conciues ac reliquos medium iustitiæ obseruetur, nullaq; fraus committatur:sed quod sibi quisq; fieri cupit,aut vellet rationabili voluntate, faciat cæteris,& quod sibi fieri odit,nemini faciat. Iustus etenim dominus, & iustitias diligit, suosq; ministros vult inuicem esse fideles ac iustos,& vnicuiq; reddi quod ei debetur,virtute misericordiæ salua. [Ego dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti. Custodite omnia præcepta mea,& vniuersa iudicia,& facite ea. Ego dominus.]

Marginalia: Baruc.6. — 3.Re.15. & 18. — August. — *ne — *genethliaci — 1.Tim.5. — Eccl 6. — Eccl 32. — Thren.3. — Sapiæ 2. — Tobię 4. — Psal. 10.

¶De spūalitate huius XIX.cap.& quibusdā verbis R.Pauli. Art. XXXVIII.

Locu-

LOquutus est dñs ad Mosen: Loquere ad oẽm cœtũ filiorꝝ Israel: Sãcti estote, qm̃ ego sanctus sum dñs Deꝰ vester.] Nõ solis sacerdotibꝰ, nec solis scribis & pharisæis, sed vniuerso Israelitico populo ista sunt iussa, vt sancti sint: quãto magis plebẽ oẽm euãgelicæ legis, (cui lex spũalis, & tota diuina atq; pfecta, desup est collata) sanctã esse oportet? Verꝝ, vt ait Origenes, sanctitas in scripturis nõ solũ hoĩbus, sed & brutis, imo & inanimatis rebus, vt templo, altari, vasis tabernaculi & vestibꝰ cultus diuini, asscribit, in qbus illa dicunt sancta, q̃ diuino sunt cultui mãcipata, nec alijs possunt vsibꝰ applicari. Sic & hoĩes merito sancti dicuntur, q toto corde adhęrẽt Deo, & sacro eius obsequio cũ oĩni posse suo intẽti sunt, atq; à prauis & carnalibus hoĩbus separant, etsi nõ loco, tñ opibus. Sanctũ q̃q; in Græco dr̃ * agios, q̃d interpretatũ est, sine terra. Tũc itaq; recte dicimur sancti, dũ à terrenis & mũdanis affectibꝰ fuerimꝰ expurgati. [Vnusqsq; patrẽ & matrẽ suã timeat.] Nõ solũ carnales parẽtes, sed & patres spũales, vicarij Dei, plati nr̃i, nobis sunt cordialiter honorãdi, timẽdi, & cũ obediẽtia diligẽdi, ppter cũ cuius circa nos vicẽ gerũt, & qa pro nr̃a solicitant salute. Nemo igit talibus audeat indignari, irasci, resistere. [Nolite conuerti ad idola.] Semp itaq;, potissimũ in diuinis, oĩa vana, phãtasmata, distractiões, & fœdas imaginatiões prorsus abijciamꝰ, qm̃ spũssanctus aufert se à cogitatiõibus quæ sunt sine intellectu. Aeterna q̃q; sapiẽtia cõtestat: Ego sapiẽtia habito in cõsilio, & eruditis intersum cogitatiõibus. [Cũ messueris segetes terræ, nõ tondebis vsq; ad solũ superficiẽ terræ, nec remanẽtes spicas colliges.] Terra nostra est propria caro, cuius segetes sunt opa bona, quæ per corpus & mẽbra eius efficimus. Huius terræ segetes metimus, dũ ad memoriã reuocamus bona q̃ egimus, & ea in horreo cordis reponimus, vt sciamus q̃ à Deo donata sunt nobis, vel vt ea intueamur, qñ de desperatiõe tẽtamur, vel vt in grãdi necessitate Deũ cum ampliori inuocemus fiducia, exemplo sancti Ezechiæ orãtis: Memento quæso dñe, quõ ambulauerim corã te in veritate &c. His nẽpe ex causis expedit interdũ propria bona recolere, attñ cũ humilitate & grãꝝ actione, immo & sine incauta assertione, cũ ignoremus an ex vera processerint charitate. Sed dũ facimꝰ istud, nõ debemꝰ vsq; ad solũ superficiẽ terræ nostræ tõdere: qa nõ debemus nimis integraliter ea ad mentẽ reducere, nec ea plus q̃ cõdecet magnificare, immo merita nostra debemꝰ proximis, p̃sertim pusillis & impfectis, libẽter cõmunicare. Cõsiderãdo etem̃ propria mala, debemꝰ potius declinare ad maius: sed cõsiderãdo ppria bona, declinare debemꝰ ad minus. Opposito aũt modo nos habere debemꝰ in cõsideratiõibus vitiorꝝ, operumq; bonorꝝ proximorꝝ nr̃orꝝ. Istud q̃q; in vinea est agendũ. i. in exercitijs saporosis ac dulcibꝰ vitæ cõtẽplatiuæ. [Nõ mẽtiemini, nec decipiet vnusqsq; proximũ suũ.] Deus q essentialiter verus & veritas est, oĩne detestat mẽdaciũ: ideo os q̃d mentit, occidit animã, & ipse pdet oẽs q loquunt mendaciũ. Ipse q̃q; q substãtialiter iustus est & infinita iustitia, deceptores & deceptiões eorꝝ abhorret: idcirco simulatores & callidi puocant irã Dei, & q sophistice loquit, odibilis est. Denotatio etiã pessima sup bilinguem, & væ duplici corde. [Nõ facies calumniã proximo tuo, nec vi opprimes cũ.] Iubet omnipotens dñator, vt serui & subditi mutuo cõuersent pacifice, charitatiue, iuste & pie, ne potẽtior opprimat infirmiorẽ: nec vnus alteri iniuriet: nec is qui astutior est, sub colore iustitię aliũ grauet iniuste. [Nõ morabit opus mercenarij tui apud te vsq; mane.] Ex hoc patet, q̃ grauiter peccẽt, q mercenarijs & operarijs, seruis & ancillis iustã mercedẽ nõ soluũt tẽpore opportuno, aut aliqd subtrahũt illis: immo q solutionẽ differẽdo, sunt alijs, qbus tenent, causa dãni, illis phuiusmodi dãno satisfacere obligant: nec dimittit peccatũ, nisi restituat ablatũ, aut recuperet dãnum ita illatũ. Hinc iuxta scripturã, q defraudat mercenariũ, & q sanguinẽ fundit, fratres sunt. Iacobus q̃q; aplꝰs: Ecce, inqt, merces operariorꝝ vestrorꝝ q̃ fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorꝝ in aures dñi Sabaoth introiuit. Deniq; his q nobis spũalia semĩnãt, tẽporalia stipẽdia prõpto ac celeri aĩo sunt p̃stãda. [Nõ maledices surdo.] qa nec absenti est maledicendũ, & surdo cõpatiendũ. Ei vero qui aures audiendi nõ habet, bona grãe imprecemur, vt cum obtẽperatione audiat verbũ Dei, & timeat. Audiat item qd in ipso loquat dñs Deus, & qd ei inspiret angelus bonus. [Iuste iudica proximo tuo.] Hoc est q̃d ait Saluator: Nolite secũdum faciẽ iudicare, sed iustum iudiciũ iudicate. [Non oderis fratrem tuum in corde tuo.] Qui em̃ odit fratrẽ suũ, homicida est. Et sicut summa virtus est charitas, sic maximũ peccatũ est odium. [Sed publice argue eum] ex charitate & pietate cum discretiõe. Hoc est quod Christus præcepit: Si peccauerit in te, id est, te sciente frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solũ. In Prouerbijs q̃q; asseritur: Qui corripit hominẽ, gratiã postea inueniet apud eũ, magis q̃ ille q per blandimẽta decipit. & Psalmista: Corripiet me, inqt, iustus in misericordia, & arguet me. Correptus vero, cũ oĩni patiẽtia & gratiarꝝ actione increpationẽ, tanq̃ interioris suæ læsionis ac mortis medelã, accipiat, efficaciterq; emẽdet. [Non qres vltionẽ, nec memor eris iniuriæ ciuiũ tuorꝝ.] O saluberrimũ documẽtũ, dogma nõ solũ Mosaicũ, sed euãgelicũ q̃q;. Ait nãq; Saluaotr: Cum stabitis ad orãdũ, dimittite si qd habetis aduersus aliquem. Quod si nõ dimiseritis, nec pater vester qui in cælis est, dimittet vobis pec-

Origen.
* ἅγιος
Sapię 1.
Prou. 8.
1. Cor. 2.
4. Re. 20.
Sapi. 1.
Psal. 5.
Iob 36.
Ecci 37.
Pro. 20.
Ecci 2.
August.
Ecci 34.
Iaco. 5.
Psal. 84.
Ioann. 7.
Matt. 18.
Pro. 28.
Psal. 140.
Marc. 11.

Eccl 28. peccata vestra. Hinc in Ecclesiastico legit: Qui vindicari vult, à Deo inueniet vindictam. Et
Pro.20. Salomon ait: Ne reddas malũ pro malo: expecta dñm, & liberabit te. Itaq; væ, & æternum væ
Matt.7. illis, q tã faciliter irascunt, & difficulter ignoscũt, immo memoriæ suæ inscribũt, si eis in aliquo forefiat. Etenĩ qua mensura mensurãt, remetiet eis. [Iumenta tua nõ facies coire cũ alterius generis animãtibus]. i. carnales ac brutales sensualitatis tuæ motus, nõ pmittas in actũ pcedere cũ motibus alienorũ. [Agrũ tuum nõ feres diuerso semine.] Per agrũ cor potest intelligi, vel grex ouiũ Christi. Hi agri nõ sunt diuerso semine seminãdi, hoc est, documẽtis catholicis atq; hæreticis instruendi, aut moribus seculariũ simul cũ moribus virtuosorũ instituendi, nec prudẽtia carnis cũ prudẽtia spũs est miscẽda, ita nec amor mũdi cũ amore Dei. [Veste quæ ex duobus cõtexta est, nõ indueris.] Vestis animæ, est opatio eius. Vestis aũt ex duobus cõtexta, est opatio apparẽter bona & foris clara, intus aũt infecta, & ex vana emanãs intentiõe. [Ne pstituas filiã tuã]. i. animã tibi cõmissam, nec verbis, nec actibus, nec omissionibus scãdalizes, ita vt dæmonũ incidat manus, & cõstupret ab eis. [Nolite facere iniquũ aliquid in iudicio.] Cõtra hoc agunt temerarie iudicãtes, qui ppria mala excusant, extenuãt, & seipsos iustificãdo, interpretant illa in melius, aliorũ aũt facta in peius. [In regula.] Contra hoc agũt, q authoritates scripturæ ad suũ flectunt ppositũ, & p earũ expositionẽ nõ rectã, culpas suas colorãt, & alios grauãt. [In põdere.] Cõtra hoc faciunt, q festucã cernunt in oculis
Matt.7. pximi, trabẽ aũt in oculo suo nõ intuent. Itẽ scrupulosi nõnulli, & aliq excæcati, q de paruis culpis aut etiã rebus nõ malis, grãdẽ sibi cõscientiã pariunt, & mala peiora dissimulant. [In
Matt.23. mẽsura.] Cõtra hoc peccãt, q fortia docẽt, & nec minora adimplent, q itẽ instar scribarũ & pharisæorũ imponũt grauia aliis, quæ ipsi nec digito suo curãt mouere. ¶ Præterea circa istud
R. Paul. capitulũ aliqua scribit R. Paulus, & primo quærit, cur Moses hic resumit pcepta decalogi. Quocirca reprobat respõsionẽ dicentiũ, qd ideo, vt ea fortius imprimat cordibus hominũ: quia vt ait, Moses nõ loquit hic vt repetitor, sed pcipit ista quasi antea ea nõ præcepisset, saltem sub forma qua hic tradunt. ¶ Deinde aliã assignat rationẽ, inter cætera dicens: In datione legis, populus Iudæorũ fuit nõ solum rudis, sed etiã nouiter incipiẽs in disciplina virtutum: idcirco nõ fuit eis protunc expressus modus seruãdi illa pcepta, prout cadere possunt sub lege diuina, videlicet vt pcepta illa ex interiori motu tanq̃ volentes & eligentes implerent, sed solũ fuerunt eis pposita saltẽ pro maiori parte quo ad actus exteriores, prout possunt cadere sub lege humana, quæ de exterioribus tãtum iudicat. In hoc aũt loco cũ populus ille esset iam magis eruditus, pcepta decalogi iterant cũ expressiõe modi quo obseruãda sunt, vt s. ex interiori motu ad exteriora virtutũ opa pcederet. Nã circa parentũ obsequia in datione legis dr, Honora patrẽ tuũ & matrẽ tuã: qđ pceptũ per solos exteriores actus potest impleri, qa honor q est exhibitio reuerẽtiæ, in solo exteriori actu cõsistit, in quo signa reuerentiæ exhibent. Porro, in hac huius pcepti iteratiõe dicit: Vnusquisq; patrẽ suũ & matrẽ suam timeat. Timor aũt essentialiter cõsistit in actu interiori, qđ est difficilius impleri q̃ primũ. Et in isto tãgit modus implẽdi pceptũ hoc, vt s. parẽtes honorent ex timore filiali & reuerẽtiali. Idẽ patet in secũdo pcepto hic tradito, cũ dr: Sabbata mea custodite. In prima vero traditiõe singulariter dr: Memẽto vt diẽ sabbati sanctifices. Perfecta aũt sabbati quies, debet esse p cessationẽ ab omi ope seruili carnali. De phibitiõe q̃q; idololatriæ dicit hic, Nolite conuerti ad idola: vbi interior actus circa idolorũ culturã phibet, qđ in prima traditiõe nõ fuit expressum. Similiter de phibitiõe homicidii dicit hic, Nõ stabis cõtra sanguinẽ pximi tui: vbi cõsiliũ & auxiliũ occidẽdi vetãtur, q̃ nõ vident in prima traditiõe phibita. ¶ Insup
R. Paul. dicit hic R. Paulus: Præceptũ de dilectiõe proximi, prout in lege diuina tradit, nõ est de pceptis iuris naturalis, primo p se notis. Manifestũ est enĩ, qđ talia pcepta prima iuris naturalis, sunt eadẽ apud oẽs. Cõstat aũt qđ pcipui philosophi, q de naturali dictamine rõnis maxĩe scru-
In Rabbi Paulum. tati sunt, hoc nõ inuenerũt. Nã tractãtes de amicitia q̃ apud eos virt⁹ est, ipsam posuerũt solũmodo inter bonos & virtuosos. ¶ Hæc & alia multa scribit hic R. Paulus, cui⁹ verba nõ vident pro magna parte saluari. Nempe qđ ait, in prima pceptorũ decalogi traditiõe nõ fuisse expressum modũ seruãdi illa pcepta, put cadere possunt sub lege diuina, videlicet, vt pcepta illa ex interiori motu tanq̃ volẽtes & eligẽtes implerẽt, sed solũ fuerũt eis pposita, q̃ ad actus exteriores, saltẽ pro maiori parte, prout cadere possunt sub lege humana: istud, inquã, videt oĩno irrationabiliter & incõsiderate prolatũ. Oĩs etenĩ legislator dat pcepta sua secũdũ exigentiã finis suæ legis, hoc est, secũdum qđ p obseruantiã pceptorũ suorũ, subditi sui possunt ptingere ad finẽ, ad quẽ intẽdit eos pducere p suæ legis ipletionẽ. Finis nãq;, secũdũ philosophos, imponit necessitatẽ his q̃ sunt ad finẽ: atq; secundũ finis exigẽtiã, media disponi necesse est. Finis aũt legis diuinæ nõ solũ euãgelicæ, sed itẽ Mosaicæ, est vera & æterna felicitas, q̃
Deut.6. sola est digna & plena merces dilectiõis diuinæ, q̃ in Mosaica q̃q; pcipit lege, dicẽte: Diliges dñm Deũ tuũ ex toto corde tuo. Ad hunc aũt finẽ obseruãtia pceptorũ decalogi, nemini vnq̃ pducere quiuit, nisi inquãtũ illa pcepta ex interiori motu volũtatis ea spõte implere volẽtis, &

& mentis sibi præeligētis obseruabāt. ¶ Præterea Deus iussit ꝑcepta illa impleri, secūdum q̄d eorū impletiões sunt actus virtuosi & meritorij, ꝑsertim de affirmatiuis loquēdo ꝑceptis: imo ꝑcepta illa, secūdū q̄d primo sunt tradita, sunt ꝑcepta iustitiæ secundū doctores cōmuniter. Intentio q̄q; legislatoris est, populū suū facere virtuosum. Deniq; ꝑcepta decalogi secūdū q̄d primo sunt data, duab⁹ tabulis sunt inscripta, & in forma illa ꝑmanēt vsq; in ꝑsens, & sufficiēter sunt tradita, secūdum q̄d ꝑ eorū impletionē Deo placeret, & secundū formā illā cadūt sub lege diuina, & ꝑtinēt ad eandē tanq̄ prima & principaliora eius ꝑcepta, per quorum impletionē Deus voluit & intēdit interiora populi sui purgare & reformare, & suæ maiestati seruiri ab eis: q̄d esse non potuit, nisi secūdum q̄d obseruabant ex interiori cordis affectiōe, & mētis deliberatiōe atq; ꝓposito. Ampli⁹, in prima ꝑceptorū traditiōe De⁹ intēdebat sibi synagogā ꝑ charitatē vniri, immo & despōsare, acceptamq; facere ꝑ obseruantiā ꝑceptorum secundū sensum & formā seu modū quo tradidit, prout sancti cōmuniter dicūt, ꝑsertim Hieronymus, atq; in Ezechiele satis describit. Istud aūt nequaq̄ verū esset, nisi in prima illa Hieron.
traditiōe expressus esset modus seruādi decalogū. At vero hoc ipsum ex textu monstrat, q̄m Ezec. 15.
in Exodo legitur, qualiter dn̄s decē præcepta daturus, ita exorsus est loqui ad synagogam seu Israeliticā plebē: Ego sum dn̄s Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti: Nō habebis deos alienos corā me. Quasi dicat, Me solū habebis, coles, & adorabis pro vero Deo, cæteros qui dij vocant, refutabis adorare & colere latriæ cultu. Hinc subiungit ibi in textu: Non facies tibi sculptile, neq; oēm similitudinē &c. nō adorabis ea nec coles. Cuius ꝑcepti rationē protinus subdit ibidē: Ego em̄ sum dn̄s Deus tuus, fortis, zelotes, visitās iniquitatē patrū in filios &c. Porro zelotes proprie nuncupat, amator volēs solus amari: idcirco secundū doctores ꝑcipuos, Alexādrum, Thomā, Albertū & cæteros, iste est sensus: Ego em̄ sum dn̄s Deus tuus, fortis, zelotes, i. ideo tibi alienorū deorū cultū & adorationē prohibeo, q̄m ego solus sum verus Deus & dn̄s tuus, q instar spōsi & mariti seu amatoris zelotypi, volo à fidelibus animabus solus amari, adorari, amplecti, & coli vt Deus & spōsus, ita vt in derogationē & minorationē mei amoris, nil mecū amet: ꝓpterea plebi & spōsæ meæ ꝓhibeo cū alijs dijs fornicari, sicut spōsus spōsam suā nō patit alteri cōmisceri. Ecce clarissime in prima huius traditione ꝑcepti euidēter exprimit modus seruādi ipsum, vt s. ex interiori cordis intētiōe & affectu, Deus ver⁹ colat & adoret. Idcirco q̄q; in isto ꝑcepto vetat cōuersio mētis ad idola. Deniq; cum in actu exteriori nō sit culpa aut meritum, seu aliq̄d virtutis aut vitij, nisi ex interiori mentis dispositiōe secūdum doctores, cōstat ꝙ Deus in prima decalogi datione eo modo iubet se adorari & coli, quo adoratio sui & cultus procedūt ex interiori mētis cōuersione ad ipsum & ex virtute. Eo etiā modo prohibet alienos deos coli & adorari, secundum q̄d hoc fieret ex cordis cōuersione ad illos. Insuꝑ istud euidēter probat ex prima traditiōe ꝑcepti de celebratione sabbati, cū in prima eius traditiōe dn̄s ait: Memēto vt diem sabbati sanctifices. Reminisci em̄ est actus interior, & verus huius ꝑcepti intellectus à Deo intētus est, vt dies ille solēnis in virtuosis & sanctis opibus expendat. Similiter Deus ꝑcepit honorari parētes, secūdum quod honoratio illa est actus virtutis, nec aliter placet Deo. Possent aūt & alia quasi innumerabilia, verbis R. Pauli obijci, quæ dimitto. ¶ Deniq; ꝙ nō obstāte populi ruditate, Deus in prima decalogi datione intēderit populū illū inducere, immo & obligare ad obseruantiam ꝑceptorū illorū cordialē, ex interiori promptitudine & affectu atq; ꝓposito emanātē, declarat ex ipsa scriptura canonica. Nā in Exodo describit, q̄liter Deus volēs ꝑp̄lo dare decē ꝑcepta, primo vocauit Mosen in altitudinē mōtis Sinai, & dixit ad eū: Hęc dices filijs Israel: Vos Exod. 19.
ipsi vidistis q̄ fecerim Aegyptijs, & assumpserim vos mihi. Si ergo audieritis vocē meā, & custodieritis pactū meū, eritis mihi in peculiū de cūctis gētib⁹, & eritis mihi in regnū sacerdotale & gēs sancta. Palā est aūt, ꝙ verba illa de sola exteriori auditiōe vocis Dei nō possint itelligi, nec pactū seu fœdus Dei initū cū Hebręis, poterat sine īteriori cōmemoratiōe & electiōe ac volitione seruari, nec pro sola exteriori auditiōe ac impletiōe filij Israel esse ꝓmeruerunt præ cæteris gentibus peculiū Dei & gens sancta. Deinde post hæc in Exodo narrat, qualiter Deo iubente, Moses descendit de monte ad populū, verbaq; Dei retulit eis. Cumq; respōdissent, oīa quæ loquutus est dn̄s, faciemus, Moses retulit verba eorū ad dominū. Qui dixit ad Mosen: Vade, & sanctifica populū hodie & cras: lauentq; vestimēta sua, & sint parati in diem tertiū. Deinde recitat ibidē, qualiter tertio die cœperūt de monte audiri tonitrua, micareq; fulgura, & ignis operuit montē. Quę oīa fiebāt, vt populus cū maiori reuerētia, timore & attentione ꝑcepta Dei susciperet & impleret. Vnde & Moses paulopost dixit: Vt probaret vos, Deute. 7.
venit Deus in igne, & vt terror illius semꝑ in vobis sit. ¶ Præterea ꝙ proximū diligere quasi Exo. 20.
seipsum, sit de lege naturæ, doctores fatent cōcorditer. Philosophi q̄q; dixerunt hoc. Nā & vitiosos conabant à vitijs ad virtutes retrahere, q̄d nō fecissent, nisi amassent eos. Porro amicitiā quæ fundat in bono honesto, & relationē includit, secūdum q̄d Auicēna & Algazel in suis metaphysicis scribūt, dixerūt philosophi inter virtuosos dūtaxat haberi: quod etiā nos fatemur.

 mur.

mur. De his breuitati studens pertranseo, cum & certum sit istud, dicente sancto Ambro-
Ambro. sio: Nihil tam secundum naturam, sicut amare consortem naturæ. In Ecclesiastico quoque
Ecci 13. dictum sit: Omne animal diligit simile sibi, sic & omnis homo proximum sibi &c.

¶Expositio literalis cap. XX. Locutusq́ꝫ est dñs ad Mosen. Art. XXXIX.

Leui. 18. QVæ decimooctauo cap. iussa sunt sine adiectiõe pœnæ trãsgressoribus infligẽdæ, nunc repetunt cum appositiõe huiusmodi pœnæ: & ibi expressa sunt ista præcepta sine pœnæ expressione, ad innuendũ, ꝙ Deo sit obediendũ, eo ipso ꝙ ipse sic præcipit, & propter suæ maiestatis honorabilitatem, suamq́ꝫ bonitatẽ & sanctitatẽ, & solo eius intuitu ac amore. sed quia perpauci sic seruiunt Deo, nunc pœna adñcitur, vt vel pœnarꝫ formidine obedire incipiãt, qui amore boni hoc facere renuunt. Exprimunt quoqꝫ pœnæ vitæ præsentis potius q̃ gehennæ, quoniã rudes, imperiti & imperfecti in fide, magis moueri videnṫ horrore suppliciorꝫ vitæ quæ nunc est, q̃ futuræ. Nã & pro peccatis suis cogitãt se postmodum cõfessuros ac benefacturos. [Locutus est dñs ad Mosen, dicẽs: Hæc loqueris filñs Israel: Homo de filñs Israel, & de aduenis qui habitãt in Israel, si quis dederit de semine suo Moloch,] Qualiter autẽ dupliciter possit intelligi datio ista seminis proprñ idolo Moloch, in literali
Leui. 18. expositione cap. 18. est inductum. [morte moriatur:] secũdum quod subdit: [Populus terræ lapidabit eũ] .i. filñ Israel in terra eis ꝑmissa morãtes, quibus crimẽ hoc innotuerit, cum fuerit satis probatum & dñudicatũ. [Et ego ponam faciem meã contra illum] .i. rigorose & indignãter eum adspiciã. [& succidã eum de medio populi sui] auferẽdo eum per mortem, ita ꝙ vltrà nõ gignet, eo ꝙ dederit de semine suo Moloch, & cõtaminauerit sanctuariũ meum] .i. templum seu tabernaculum Dei inhonorauerit, offerendo superstitiose alteri q̃ vero
3. Re. 13. Deo, cui in sanctuario suo est immolãdum. Qui autẽ in loco cõsecrato vero Deo tale quid
& 15. egerit, præcipue locum sanctũ contaminat, quod filñ Israel sæpe fecerunt in templo à Salo-
4. Re. 16. mone cõstructo, prout in libris Regum & Paralipo. recitaṫ. Circa hoc scribit quidã, ꝙ scri-
& 21. ptura sacra frequentius loquiṫ de Moloch quàm alñs idolis: veruntamen puto ꝙ sæpius lo-
2. Par. 24 quatur de Baal. [ac polluerit nomen sanctũ meũ] .i. meipsum, quãtum in se est, vilipenden-
& 29. dum mõstrauerit, alteri magis q̃ mihi sacrificãdo, & alios scandalizãdo, seu suo exemplo inducendo ad idem. Vel polluerit nomen sanctũ meum, tam vile idolum, falsumq́ꝫ deũ, vocãdo Deum sacrificñs dignũ, cum soli vero Deo sit sacrificãdum. [Quòd si negligens populus
* dedit terræ, & quasi paruipendens imperiũ meum, dimiserit hominẽ qui * dederit de semine suo Moloch, nec voluerit eum occidere, ponã faciem meã super hominẽ illum] dantem de semine suo Moloch, ita ꝙ meã non euadet vindictã. [&] super [cognitionẽ eius.] quæ ei in cri-
* & ipsũ mine tãto cõmunicat, [succidamq́ꝫ * eum & oẽs qui cõsenserunt ei] in tãto facinore, & per
& oẽs illos cõsentientes, quidã intelligunt negligentes eum occidere. Vnde Lyra hic scribit: Ex quo patet, ꝙ illi qui debẽt corripere crimina, si negligãt, cõsentientes reputanṫ, & eandẽ pœ-
R. Paul⁹. nam incurrunt. Sed cõtra hoc scribit Rabbi Paulus: Ex litera nõ habeṫ, ꝙ negligentes corrigere crimina, eãdem pœnã incurrunt, sed solũ si sint cõsentientes. Dicit em̃ in litera: Succidã eum & oẽs qui cõsenserint: nõ dixit, & oẽs q neglexerint. Ex q̃ patet, ꝙ negligentes, licet sint digni pœna, nõ tamẽ eãdem pœnã incurrunt quã trãsgressores, nisi cum hoc sint cõsentiẽtes. Quocirca dicẽdum videṫ, ꝙ verba Lyrę satis caute prolata sunt. Illi qui debẽt corripere crimina, vtpote qbus ex officio vel ꝓcepto incũbit, vt ĩ ꝑposito, si negligãt, cõsentiẽtes reputanṫ .i. ęqualenter tantundẽ est, ac si cõsentiant, quãuis nõ semꝑ consentiãt formaliter & directe: & eãdem pœnã incurrũt, quia mortaliter peccãt negligẽdo seu omittẽdo q̃d eis ꝓceptũ
August. est, immo interdũ culpabiliores censenṫ, q̃ qui peccauerũt, secũdum q̃d adserit Augustinus: Si increpare neglexeris, peior peccãte efficeris. Pręterea ꝙ negligẽtes corripere, eãdem pœ-
Ezec. 3. nam incurrẽt, ꝓsertim si præsint, videṫ ex eo ꝙ per Ezechielẽ dñs bis testaṫ de speculatore vidente gladiũ venientẽ & tacente, ꝙ sanguinẽ pereuntis requisiturus existat de eo: immo qui pluribus præest, interdũ grauius peccat, dum plures subditorꝫ suorꝫ scit reos esse, nec corripit eos, q̃ aliquis eorundẽ. Aliqñ etiã graui⁹ peccat nõ corripiẽdo, q̃ alius solũ cõsentiẽdo. Veruntamẽ loquẽdo in generali, vitiosius puto cõsentire peccato alterius, q̃ nõ corripere illud. [Anima quæ declinauerit ad magos & hariolos] ad sciscitandum aliq̃d secretũ ab eis, vt per magicã artẽ aut hariolationis practicã, accipiat responsionẽ. Ideo subdit: [& fornicata fuerit cum eis] .i. in tali scelere cõmunicauerit eis, vel etiã Magis dũtaxat, aut hariolis tm̃, quod est fornicatio spiritalis, puta recessus ab vnione sponsi cælestis, & voluntatis commixtio cũ adulterãte secũ diabolo. [ponam faciem meã cõtra eã, & interficiã illã de medio populi sui] quia faciã eam occidi per hoĩes iudices, aut per angelũ bonũ vel malũ, nisi forsan pœnitẽdo euaserit, & sumiṫ nunc aĩa pro hoĩe. Quid aũt sit declinare ad magos siue hariolos, in expositiõe ꝓcedentis cap. patuit. [Sanctificamini & estote sancti, qa & ego sanctus sum dñs Deus
Leui. 19. vester. Custodite ꝓcepta mea, & facite ea. ego dñs qui sanctifico vos. Qui maledixerit patri
Exo. 20. suo aut matri] cõtra præceptum præcedenti capl'o & in Exodo positum, [morte moriatur,] præ-

præsertim si ex deliberatiõe aut certa malitia vel cõsuetudine fecerit hoc. Quo constat enormitas sceleris huius, q̃d & ingratitudinẽ nimium magnã includit. Vnde pro confirmatiõe & exaggeratiõe istud repetit. [Patri matriq; qui maledixerit,] aut vni eoꝝ, [sanguis eius sit sup eũ]. i. causa suæ occisiõis imputet ei. Consequenter in litera pro varijs criminibus mors infligi iubet, & cap. 18. præcepta vitioꝝ illoꝝ prohibitiua, exposita sunt. In duobus quoq; casibus iubet pecus, cũ q̃ peccatũ cõmissum est, occidi, in detestationẽ maiorẽ tam innaturalium vitioꝝ, & ne inspectio bruti talis, alicui pariat imaginationẽ fœdissimã. [Qui acceperit sororẽ suã, filiã patris sui, vel filiã matris suæ, & viderit turpitudinẽ ei⁹, illaq; cõspexerit ignominiã fratris, nefariã rem opati sunt, occidẽt in cõspectu ppli, eo ꝙ turpitudinẽ suã mutuo reuelauerint, & portabunt iniquitatẽ suã:] si super hoc fuerint cõuicti in foro iudicij & diiudicati, & ex proposito. i. absq; rationabili causa id egerint. Secus, si improuise aut necessaria causa. [Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo] . i. durãte fluxu sanguinis menstrualis, [& reuelauerit turpitudinẽ eius, ipsaq; aperuerit fontẽ sanguinis sui,] ita ꝙ sponte hoc sustinet, [interficient ambo] cũ in iudicio fuerit cõprobatũ, & sciẽter cõmiserint. De hui⁹ criminis phibitiõe, phibitiõisq; causa, in expositiõe cap. 15. dictũ est. [Turpitudinẽ materteræ tuæ & amitæ tuæ nõ discooperies. Qui hoc fecerit, ignominiã carnis suæ nudauit, portabũt ambo iniquitatẽ suã. Qui coierit cum vxore patrui vel auunculi sui, & reuelauerit ignominiã cognatiõis suæ]. i. psonæ sibi affinis, vel eius quę fuit vna caro cum patruo aut auunculo suo, sicq; ignominia talis fœminæ, fuit ignominia viri sui propinqui coeuntis cum illa. [portabunt ambo peccatũ suũ]. i. mortẽ quæ eis infliget pro tali incestu aut etiã adulterio, si priori marito viuente contingat. [Absq; liberis]. i. sine legitimo partu & successore hæreditatis, [morientur.] vel sobolem acquirere sunt indigni, seu iusto iudicio subtrahet. [Qui duxerit vxorẽ fratris sui,] illo viuente, aut etiã mortuo, si semen reliquerit: [rem facit illicitã, absq; liberis erunt,] iuxta expositionẽ prætactã, & inter tales non est matrimoniũ veꝝ, vt patet ex introductis in elucidatione cap. 18. [Custodite leges meas atq; iudicia, & facite ea, ne & vos euomat terra, quã intraturi estis & habitaturi]. i. ne propter vitia vestra violenta morte eijciamini ex hac terra, tanq̃ vile atq; superfluũ quid in ea, sicut de corpore animalis violenter eijcitur supflua indigesta fœda materia. [Nolite ambulare in legitimis nationũ, quas ego expulsurus sum ante vos. Oĩa em̃ hęc fecerũt, & abominatus sum eas. Vobis aũt loq̊r: Possidete terrã eoꝝ quã dabo vobis in hęreditatẽ, terrã fluentẽ lacte & melle. Ego em̃ dñs Deus vester, q separaui vos à cæteris populis] habitatiõe & loco, circũcisiõe & legis traditiõe, fide & conuersatiõe. [Separate ergo & vos iumentũ mundũ ab immũdo, & auẽ mundã ab ĩmunda]. i. ea quę secundũ legẽ prohibita sunt comedi aut offerri, nõ comedatis nec immoletis. [ne polluatis aĩas vr̃as in pecore & auibus & cunctis q̃ mouent in terra, & q̃ vobis oñdi esse polluta.] ¶Circa hoc scribit Lyra: In Hebræo habet, Separate bestiã mundã ab immũda. Iumentum em̃ pprie dicit, quasi iuuamẽtũ, vtpote animal q̃d deseruit homini tm̃ in laborãdo, vt equus asinus & cõsimilia, quæ oĩa sunt quo ad esum immũda: ideo distinctio mũdi ab immũdo, in iumẽtis locũ nõ habet. Circa q̃d dico, ꝙ secundũ expositores, iumentũ dicit quasi iuuamentum, qa deseruit homini ad necessaria vitę seu ad labores. Sed nõ est de rõne iumẽti pprie dicti, ꝙ solũ deseruiat homini ad labores, immo bos pprie loquẽdo est iumentũ, qui tñ est aĩal mundũ comestibile ac immolatitiũ: idcirco trãslatio ista est apta, & distinctio hæc in iumẽtis locũ sortit. [Et eritis mihi sancti, qa sanctus sum ego dñs, & separaui vos à cæteris populis, vt essetis mei]. i. ad maiestatis meę honorẽ, qa cultores meos ab infidelibus volo distingui magis, q̃ animalia mũda ab immũdis. [Vir siue mulier, in qbus * pythonicus vel diuinationis fuerit spũs]. i. qui ex subsidio dæmonis spõte & libere exercuerit magicã artẽ à pythone inuentã, vel futura prædixerit. [morte moriant,] & qua morte, subiungit: [lapidibus obruent eos. Sãguis eoꝝ sit sup illos.] Istud (vt ait Guilhelmus) præcepit Deus, ne p diuinationẽ pythonicã ad idololatriã declinarẽt Iudæi. Python quippe, q alio noĩe appellat Apollo, magicam quãdam reperit artem, qua mortui suscitati vident, quia in eoꝝ similitudine seu persona aliquis dæmon apparet, quod incãtationibus agit. Interdum vero per viuos dæmon reuelat futura, & tales viui dicunt spiritũ pythonem habere . i. spiritũ diuinationis, cuius author fertur Apollo fuisse. Sicq; dupliciter cõtingit diuinatio illa pythonica, scilicet per mortui apparitionẽ præstigialem, & per alicuius viui reuelationem, per quem spũs malus prædicit quædã futura, immo & hoc quoq; duobus accidit modis. Interdũ em̃ homo talis est arreptitius siue obsessus, ita ꝙ sine sua procuratiõe spõtanea prædicunt per ipsum futura, & hoc potius habet rationem pœnæ quàm culpæ, nec de talibus pythonicis loquit hic scriptura. Talisq; fuit puella pythonissa, de qua in Actis legit, de qua, Paulo iubente, exijt spiritus nequam. Interdum vero est sanæ mentis, voluntarie vtens huiusmodi arte, qualis extitit mulier pythonissa, de qua primo Regum habetur. Et de talibus est nunc sermo. Spiritalis demum huius capituli sensus ex præhabitis innotescit.

Leuit. 8.
Acto. 16.
1. Re. 28.

¶Declaratio literalis cap. XXI. Dixit quoq; dñs ad Moſen. Art. XL.

MOdo tradunť quædã præcepta ſacerdotes cõcernentia, qualiter debeant ab exteriori
immuditia, corporaliq́; defectu eſſe immunes, vt per hoc inſinueť, qualiter intus de
beant eſſe ſynceri: immo & q̃ virtuoſi ac ſancti eſſe debeãt legis euãgelicę ſacerdotes,
in quoꝝ figura, præcepta nunc exponenda, ſacerdotibus legalibus ſunt præfixa. [Dixit q̊q;
dñs ad Moſen: Loquere ad ſacerdotes filios Aaron,] ipſo põtifice inferiores, [& dices ad eos:
Non cõtamineť ſacerdos in mortibus ciuium ſuoꝝ] .i. nullus ſacerdotum inferioꝝ incur-
rat inidoneitatẽ intrãdi ſanctum locũ & ſacrificãdi in eo, ingrediẽdo ad aliquẽ defunctum
in vrbe ſeu villa habitationis ſuę, [niſi tãtum in cõſanguineis ac propinquis. i. ſuper patrem
& matrem & filios ac filias, fratrem quoq; & ſororẽ virginẽ, quæ nõ eſt nupta viro]. i. ad has
perſonas defunctas poterit ingredi, & eaꝝ intereſſe funeribus, & tñ ex hoc contaminabitur,
præfatã irregularitatẽ incurrendo, à qua per adſperſionẽ aquæ expiationis indigebant pur-
gari. [Sed nec in principe populi ſui contaminabiť] .i. ad eius funus & ſepelitionẽ nõ ingre-
diatur, ne maculetur. ¶Circa hoc ſcribit Thomas in prima Secundæ: Malefici & ſacerdo-
tes idoloꝝ, in ſuis ritibus vtebãtur oſſibus ſeu carnibus hominum mortuoꝝ: ideo ad extir-
pandum idololatriæ cultum, pręcepit dñs vt ſacerdotes minores, qui certis temporibus mi
niſtrabãt in ſanctuario, nõ inquinarenť in mortibus niſi valde propinquoꝝ. Pontifex autẽ
ſemper debuit eſſe paratus ad miniſteriũ ſanctuarij: ideo ei prohibitum fuit accedere mor-
tuum, quãtumcũq; propinquum. ¶De eadem materia libro de fide & legibus ſcribit Guil
helmus: Mortuos generaliter, tam viros q̃ mulieres, immundos eſſe lex voluit, vt elõgaret
populum Iſrael à ritu funerãdi quem habebant idololatræ, & ab operibus maleficis ac ne-
cromanticis, quoꝝ multa legimus: ideoq́; qui tãgeret mortuos, eſſet immũdus. Sacerdotes
autẽ prohibiti ſunt intrare ad mortuos, præterquã ad ſex, ad quos introire permiſſi ſunt, ne
Nũe. 19. lex videreť nimis inhumana & dura. In Numeroꝝ quoq; libro legiť, mortuum eſſe immun-
dum, & tabernaculum omnemq́; ſupellectilem eius, & eos qui ingrediunť tabernaculum il-
lud. [Non radent caput, nec barbã, neq; in carnibus ſuis facient inciſuras.] Iſtud ſuprà legiť
Leui. 19. filijs Iſrael generaliter eſſe prohibitũ, propter cauſas ibi expreſſas: nunc vero ſpecialiter ſa-
cerdotibus prohibeť, qui præ cæteris debuerunt ab idololatris & curioſis ac vanis homini-
bus eſſe diſtincti. Et quod nunc diciť, Non radent caput, non eſt intelligendum ꝙ nouacula
nunq̃ aſſcenderet caput eoꝝ, ſicut de perpetuis Nazaræis fuerat iuſſum, ſed ne in rotundũ at-
Ezec. 44. tonderent caput, prout cap. 19. contineť. Vnde in Ezechiele habetur: Caput nõ radent, nec
comam nutriẽt, ſed tõdentes attõdent capita ſua, vtpote medium obſeruãtes inter omnimo-
dam abraſionẽ & immoderatã prolongationẽ. Vnde Septuaginta tranſtulerunt ibidem: Et
comas nõ ad preſſum tondebunt. [Sãcti erunt Deo ſuo]. i. cum ſpeciali munditia Deo vaca-
bunt, præſertim tempore miniſterij ſui. [Et nõ polluent nomen eius. Incenſum eñ dñi & pa
nes Dei ſui]. i. panes dño conſecratos [offerunt, & ideo ſancti erunt]. i. eſſe teneNť & merito
eſſent, quãuis ſæpe cõtingat oppoſitum. Hæc equidẽ ſunt præcepta, quãuis per modum præ-
cepti nõ exprimãtur. [Scortum & vile proſtibulũ nõ ducet vxorem]. i. meretricem ſeu pro-
ſtitutã, quia hoc vergeret in dedecus ſacerdotis. [nec ea quæ repudiata eſt à marito,] quia de
illa habeť ſuſpicio mali, quãuis forte immunis ſit. [quia cõſecratus eſt Deo ſuo.] Ideo ab exte
Ibidem. riori quoq; vilitate & fœditate debet cauere. Inhoneſtas autẽ vxoris redundat in virũ, cum
vna ſint caro. Redundat quoq; in ſobolem. ¶Hinc aſſerit Thomas: Præceptũ eſt etiã eis, ne
ducerẽt vxorem meretricẽ aut repudiatã, ſed virginem: tum ꝓpter reuerentiã ſacerdotum,
quoꝝ dignitas ex tali coniugio videreť quodãmodo minui, tum propter eoꝝ filios, quibus
eſſet ad ignominiã turpitudo matris, q̊d tunc maxime erat vitãdum, quãdo ſacerdotij di-
gnitas ſecundũ ſucceſſionem generis conferebať. Hæc Thomas. Veruntamen viduatã à ſa-
cerdote poterat ſacerdos accipere, vt in Ezechiele conſcriptum eſt. [& panes propoſitionis
offeret. Sit ergo ſanctus, quia & ego ſanctus ſum dñs, qui ſanctifico vos. Sacerdotis filia ſi de-
præhenſa fuerit in ſtupro]. i. probari poſſit ꝙ ſponte ſe permiſit violari ſeu deflorari. [& vio
lauerit nomen patris ſui]. i. patrẽ ſuum ſacerdotẽ tam grauiter inhonorauerit, quia in patris
ſui improperiũ ſpecialiter hoc redundat, qui cũ omni ſobole ſua debuit pręcipua honeſtate
pollere. [flammis exuretur.] quia grauius peccauit q̃ aliæ virgines violatæ, quæ nec tam gra
uiter puniebãtur, niſi fuiſſent viro addictæ ſeu affidatæ. Vnde nec verum videť, ꝙ aliqui di-
cunt paſſum iſtum intelligendũ eſſe de filia ſacerdotis affidata, nõ de omnino libera ab affi-
datione. Cõſequenter tradunť ad pontificẽ pertinentia. [Pontifex, id eſt, ſacerdos maximus]
dignitate [inter fratres ſuos, ſuper cuius caput fuſum eſt vnctiõis oleum, & cuius manus in
ſacerdotio cõſecratæ ſunt, veſtitusq́; eſt ſanctis veſtibus]. i. cõſanguineos ſeu reliq̃s ſacerdo-
tes, [caput ſuũ nõ diſcooperiet] illud nudãdo inſtar alioꝝ defunctos lugentiũ. Vnde cidarim
à capite ſuo nõ deponet illa ex cauſa. Ex eadẽ quoq; cauſa [veſtimẽta] ſua [non ſcindet.] Le-
gitur aũt põtifex in Chriſti paſſiõe veſtes ſuas ſcidiſſe, quaſi blaſphemiam audire nõ valens,
niſi

nisi in signũ doloris scinderet vestimenta.[& ad omnem mortuum nõ ingredieť omnino].i. ad nullum defunctum, immo nec ad parentes, sicut subiungiť:[Super patre quoq; suo & matre nõ contaminabiť].i. ad eos iam mortuos non intrabit, ne contaminetur modo prætacto, & multo minus intrabit ad alios iam defunctos. Circa hoc loquitur Augustinus: Quare põtifex phibeť super funus patris sui intrare, cũ esse nõ potuerit summus sacerdos, nisi patre suo defuncto, cui lex iubet eum succedere? Sed necesse erat nõdum sepulto pontifice, statim substitui alium, propter cõtinuationem incẽsi. [nec egredieť de sanctis].i. de sanctuario non exibit prosequendo funus parentum ad sepeliendum. Si aũt obijciať, ꝙ istud videať pietati contrarium, quæ defunctis, præsertim parentibus & propinquis, debeť: dicendum, ꝙ vna virtus aliqñ cedit alteri (potissimũ inferior superiori) ex rationabili causa, sicq; in proposito, misericordia charitasq; fraterna, cedunt & deferunt charitati diuinæ ac latriæ. [ne polluat sanctuarium dñi].i. ne inhonoret tabernaculum Dei aut templum, in q̃d redundat inquinatio summi ministri ipsius. Nã locus seu habitaculũ ex suo habitatore diciť clarificari aut vilificari. [quia oleum sanctæ vnctiõis Dei sui sup eũ est].i. sup caput ipsius in sua consecratiõe fusum est sanctę oleũ vnctiõis, sicut ca.8. patuit. Hinc ꝓcipua debet honestate ac puritate pollere, & iugiter esse paratus ad cõsistendum ac ministrãdum in templo. [Ego dñs. Virginem ducet vxorem. Viduã aũt & repudiatã & sordidã].i. fœdã aut monstrosam [& meretricẽ].i. nullam talem [nõ accipiet] cõiugem, [sed puellam virginem de populo suo.] Per populum suum, quidã intelligunt tribum Leuiticã, ita ꝙ sine dispensatione nõ licuerit pontifici sumere contoralem de alia tribu. Vnde & Lyra ait: Hoc fuit institutum à principio, tamen fuit concessum vt possit accipere de regia stirpe, scilicet tribu Iuda, propter illius stirpis nobilitatem, & vt rex qui præest in temporalibus, & summus sacerdos qui pręest in spiritualibus, essent magis concordes. Quod profuit ad bonum regimen plebis, atq; vt reges per familiaritatem sacerdotum essent magis edocti in lege diuina. Talis quoq; cõiunctio videť concedi per hoc q̃d subditur: [Non cõmisceat stirpem generis sui vulgo gẽtis suæ].i. seipsum aut successorem suum, nõ iungat matrimonialiter cõmunibus de populo Israel. Per quod concedi videť cum regia stirpe cõmixtio. His verbis Lyræ cõtradicit R. Paulus: Per hoc, inquiẽs, quod diciť, de populo suo, nõ intelligiť de genere sacerdotali vel Leuitico tantum. Nunquã enim (vt credo) legitur fuisse prohibitum summo sacerdoti cõtrahere cum virgine de quacunq; alia tribu. Nec in hoc fuisset dispensatum cum eo. Quod vero diciť, nõ cõmisceat stirpem generis sui vulgo gentis suæ, in Hebræo habeť, nõ polluat: quod intelligiť facere, si cõmisceret se alicui prædictarũ personarũ sibi prohibitarũ. [Ego dñs qui sanctifico eum. Locutusq; est dñs ad Mosen, dicens: Loquere ad Aaron,] præcipiẽdo ei ex parte mei: [Homo de semine tuo p familias].i. p quãcũq; familiã descendat à te & à posteris tuis. [q̃ habuerit maculã].i. mõstrositatẽ aut notabilẽ defectuositatẽ, aut deformitatẽ per quã quis fit cõtemptibilis in aliorũ adspectu. [nõ offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium eius].i. sacerdotale officiũ exequi nõ præsumat, ne ex eius deformitate sacerdotale officiũ vilipendať. Si eñi huiusmodi macula fuit in sacrificijs seu animalibus immolãdis vitãda, quãto magis in sacrificãtibus Dei ministris? Nec accedet ad ministeriũ eius. Quasi dicat, Nõ oẽs q̃ de sacerdotali sunt genere, apti sunt esse sacerdotes, & actum sacerdotij adimplere, seu cõsecrari in sacerdotes. Glossa: Oportet sacerdotẽ animo & cõuersatiõe esse immaculatũ, quẽ sicut Moses præcepit esse immunem à duodecim maculis, (secundũ Septuaginta) sic Paulus monuit eum cõseruare virtutes duodecim, dicens: Nõ iracũdum, nõ vinolentũ &c. Est eñi Dei dispẽsator, qui subiectis debet præminere virtutibus. Deinde exprimunť deformitates istæ in speciali. [Si cæcus fuerit, si claudus, si vel paruo vel grãdi vel torto naso, si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiẽ, si impetiginẽ in corpore vel herniosus, nõ accedet offerre hostias dño, nec panes Deo suo.] Hic planus est textus. Quę aũt in eo aliquã habent obscuritatẽ, paulopost exponenť. [Vesceť tamen de panibus qui offerunť in sanctuario].i. in atrio à populo, quia hæreditatẽ non habet, sicut nec sacerdotes. [ita dũtaxat, vt intra velum templi non ingrediať].i. in sancta sanctorũ, etiamsi sit primogenitus põtificis. [nec ad altare accedat] ad offerendũ in eo, [quia maculã habet, & cõtaminare non debet sanctuariũ meum].i. inhonorare, faciẽdo ibidem q̃d ei prohibitũ est. [Ego dñs qui sanctifico eos] videlicet sacerdotes, determinãdo qui debeãt mihi in sacerdotes cõsecrari, quos & dedico cultui meo in tẽplo, nõ alios: ideo alter nõ ingerat sese. ¶Circa hoc aduertendũ, q̃d magister in historijs ait: Sacerdotes habuerunt tria genera panum, videlicet panes sacerdotales, & Leuiticos, ac laicos. Sacerdotales erãt panes propositiõis, qui de publico sumptu fiebant, quibus vesci solis sacerdotibus licuit. Panes Leuitici seu offertorij erant, quibus soli de genere Leui vescebantur, & etiam hi, qui propter maculam nõ poterant ministrare in sanctuario: & filiafamiliàs, sed nõ vxorata, vel vidua, aut repudiata, nisi necessitate rediret ad domum patris, vt esset quasi filiafamiliàs. His etiam panibꝰ nõ vescebãtur aduena, inquilinus,

Margin notes: August. (beside "Circa hoc loquitur Augustinus"); R. Paulꝰ. (beside "R. Paulus"); 1. Tim. 3. (beside "sic Paulus monuit")

& mercenarius sacerdotis, sed verna vel emptitius eius poterat inde comedere. Laicos vero panes quicũq; poterat mãducare. Rursus in Scholastica fertur historia, & sumptũ videt ex Iosepho: Sacerdotibus prohibuit etiã eas accipere in vxores, quæ viuunt de cauponis & pandochijs, i. de rebus venalibus in apothecis seu locis fenestræ, vbi exponunt venalia. Pontificẽ vero iussit dominus ad nullum ingredi mortuum. Vnde & dominus papa nullis exequijs dicitur interesse, nec parochia eius muros vrbis excedit.

¶De spiritali intellectu huius capituli vicesimiprimi. Articulus quadragesimusprimus.

AD intelligendum clarius prænducta de sacerdotibus, & à ministerio sacerdotali prohibitis, aduertendum quod in prima Secundæ, quæst. 102. loquitur Thomas: Intentio legis erat inducere populum ad reuerẽtiam cultus diuini, & hoc dupliciter: Vno modo, excludendo à cultu diuino quicquid poterat esse contemptibile. Alio modo, apponendo ad cultum diuinum omne quod videbaṫ ad reuerentiam pertinere. Et si hoc obseruabatur in tabernaculo & vasis ac animalibus offerendis, multo magis obseruandum hoc fuit in ipsis ministris. Hinc ad remouendum contemptum ministroꝝ, præceptum fuit vt non haberent maculam vel corporalem defectum, quia huiusmodi homines solent cõtemni. Hinc etiam institutum fuit, vt non sparsim ex quolibet genere ad Dei ministeriũ applicarentur, sed ex certa prosapia secundum generis successionem, vt ex progenie clariores reputarenṫ. Fuit etiam ratio figuralis, cur propter maculam ministrare non poterant ex sacerdotibus nati, quoniam corporales illi defectus designant vitia & peccata diuersa, quibus sacerdotes debent carere. Prohibeṫ etẽm sacerdos esse cæcus, i. ignorans & indoctus. Item claudus, i. instabilis & ad diuersa leuiter se inclinans. Paruo quoq;, grãdi aut torto naso, i. indiscretus, ne per discretionis defectum excedat, plus aut minus aut peruerse quid agens. Per nasum quippe, qui est perceptiuus odoris, notaṫ discretio. Et ne sit fracto pede aut manu, i. ne virtutem bene agendi ac proficiendi amittat. Prohibeṫ quoq; esse gibbosus retro siue in pectore, i. elatus aut terrena superflue amans. Et lippus, ne mens eius per carnalem obtenebreṫ affectum, & ne hebes sit ad intelligendum pertinentia ad suum officium. Lippitudo nãq; causatur ex fluxu humoris. Prohibeṫ item albuginem habere in oculo, i. præsumptionem candoris iustitiæ in propria reputatione. Albugo enim vocaṫ subtilis membrana visum impediens, tenuisq; pellicula, albedo & glaucitas oculoꝝ. Et iugem scabiem, i. petulantiam carnis. Et impetiginem, quæ sine dolore corpus occupat, & membrorum fœdat decorem, per quam auaritia designaṫ, aut herniosus seu ponderosus, id est, pondus turpitudinis aut passionum grauamen ferens in corde, quanuis non prosequatur in opere. Et ne nimis ad inferiora afficiatur, nec turbatus sit cerebro, sed pacatus & syncerus ad proximos, atque tranquillus in domino. Si ergo hæc vitia erant sacerdotibus illis corporales hostias immolantibus, detestanda & abijcienda: quanto magis sacerdotibus ecclesiæ, qui superdignissimũ offerunt sacramentum? Rursus, si corporalis macula, natos ex stirpe sacerdotali, fecit indignos offerre panes solum materiales, inanimatos, & pecorum carnes: quanto magis culpæ mortalis turpitudo fœdissima, indignissimum efficit sacerdotem ad immolãdum Deo patri corpus & sanguinem vnigeniti filij sui, immo ipsum vnigenitum eius? Sit ergo oĩs sacerdos ecclesiæ videns, mente illuminatus à spiritusancto, constãs in via iustitiæ, immobilis à firmitate virtutum, nequaquam in duas claudicans partes, sed regia iugiter via incedens. Sit quoq; discretus in omnibus, decenter & ordinate omnia agens, & luce suæ discretionis alios efficaciter ducens ac dirigens. Non sit remissus in opere, nec frigidus à spiritali affectu, non elatus aut tumidus, non lasciuus aut cupidus, sed omni humilitate, liberalitate, continentia, charitate repletus, omni põdere iræ & impatientiæ, omni onere prauæ tristitiæ carens in corde. Non contamineṫ sacerdos in mortibus ciuium suorum, id est, peccatis aliorum nullo modo cõ-

Origen. municet. ¶Præterea quæ de magno sacerdote dicuntur in textu, Origenes bene & allegorice exponit de Christo, qui vere & absolute fuit & est magnus & summus sacerdos. De quo

Lucæ 1. Gabriel dixit: Hic erit magnus. Cæteri peccando facti sunt parui. Peccatum quippe efficit hominem paruum atq; exiguum, virtus magnum & eminentem. Quemadmodũ nãq; corporis ægritudo reddit illud exiguum & exile, sanitas aũt lætum & validum: sic ægritudo peccati reddit animã paruã & vilem, sanitas vero interioris hominis excellentem & magnam. Christus ergo est magnus sacerdos inter fratres suos, id est, apostolos, de q̃bus loquutus est

Ioan. 20. Vade, dic fratribus meis. Super cuius caput fusum est oleum vnctiõis, quia cordi eius copio-

Psal. 44. sissime est infusum oleum sanctæ iucunditatis, abundantia omnis superni charismatis, iu-

Esaię 61. xta quod scriptum est: Vnxit te Deus Deus tuus oleo lętitiæ. Vnde per Esaiam fatetur: Spiri-

Acto. 10. tus dñi sup me, eo q̃ vnxerit me. Propter quod princeps ait apl'oꝝ in Actis: Vnxit eum dñs

Origen. spiritusancto & virtute. ¶Circa hæc loquiṫ Origenes: Qui magnus est, nõ scandalizatur, sed qui pusillus est. Qui magnus est, quodcunq; viderit, quodcunq; passus fuerit, non declinat à vir-

virtute. Qui aũt pusillus est, occasiones quærit q̃modo scandalizetur. Talibus ergo oportet nos maxime ꝓspicere, ne labant. An ondes mihi de scripturis, vbi aliqs peccator aut meriti parui, appellatus sit magnus? Hęc Origenes. Qui in hoc vltimo verbo insinuare videt, ꝙ iniq & pusilli non vocent magni in scripturis canonicis. Et q̃uis id raro inueniat, aliqñ tñ inuenitur, cum 1. Regũ de Nabal legat: Erat homo ille magnus nimis. Et in Zacharia: Quis tu mons magne corã Zorobabel in planum? Vbi per montem magnũ, ad literam designatur diabolus. ¶ Deniq; Christus non est contaminatus in patre aut matre, qa ex Deo patre est genitus ab æterno, nec mater virgo eũ concepit aut pepit in pc̃tõ. Hic non nisi virginẽ ducit vxorem, quia & si aĩas peccatrices cõuertat & copulet sibi misericordissime, tñ anteq̃ vniantur ei per amplexum internum, purgat & ornat easdem, atq; per fidem, spem, charitatem reducit eas ad spiritualem integritatem & mentis virginitatem. ¶ Postremo, q̃d dictum est, Non egredietur de sanctis: secundum q̃d asserit Origenes & ꝓbat, non potest proprie verificari de sacerdote magno in lege, qui virginem iubetur in coniugem sumere, quam in tabernaculum non potuit introducere atq; cognoscere, immo pro multis causis sanctuarium exijt. Sed dñs noster Iesus Chr̃s semper permansit in sanctis. In sanctis vtiq; meditationibus, verbis & actibus, q sponsam, hoc est, animam valde puram & valde synceram reqrit: qa q̃ ei coniungitur, vnus secum efficit spiritus. Pulchra à Deo creata est anima. Vide q̃ pulchra, q̃ ad imaginem & similitudinem Dei creata est. Hanc pulchritudinẽ videns diabolus & angeli eius, concupiscunt: & qa sponsi eius fieri nequeunt, cũ ea meretricari desiderant: Quibus si acquieuerit & consenserit aĩa, meretricat cum illis, & adulteros amplexat. Si spũs iræ, spũs superbiæ, spiritus impudicitiæ tentauerit eam, & ipsa consenserit, meretricatur cum illis.

1. Re. 25.
Zach. 4.
Origen.
1. Cor. 6

¶ Elucidatio literalis cap. 22. Loquutusq; est dominus ad Mosen: Loquere &c.

Articulus quadragesimus secundus.

Pauca in isto continẽtur cap. q̃ præhabita non existant: specialiter vero nunc sermo est, q̃liter filij Israel, potissime sacerdotes, se habere debuerint circa oblata. [Loquutusq; est dñs ad Mosen: Loquere ad Aaron & filios eius,] præcipiendo tam pontifici q̃ sacerdotibus reliquis, [vt caueant ab his quæ consecrata sunt filioꝝ Israel,]hoc est, vt caute se habeant circa ea quæ filijs Israel per manus sacerdotum immolant, ac consecrãt seu deputant mihi, ad maiestatis meæ honorem. [& non cõtaminent nomen sanctificatoꝝ mihi quæ ipsi offerunt,]hoc est, sacrificia mihi oblata per eos, non tractent irreuerenter, nec redigant ea in vsus illicitos, per quod talia mihi sanctificata seu consecrata, nomen sacrificij & sanctificati quasi amitterent, ipsumq; nomen nominans ac nominatum, pollui & in abusum venire iudicarentur. [Ego dominus: Dic ad eos]puta ad Aaron eiusq; filios, & ad posteros eorum:] quos vel tunc habuerunt, quia Phinees filius Eleazari fuit tunc: vel habituri fuerunt, non ꝙ illi tunc possent hæc verba audire, sed quia hæc verba eos cõcernebant tempore suo. [Omnis homo qui accesserit de stirpe vestra ad ea quæ consecrata sunt, & quæ obtulerunt filij Israel, in quo est immunditia,]hoc est, quicunq; de stirpe sacerdotali habens deformitatem, quæ (vt in præcedenti capitulo dictum est) facit eum ad sacerdotale officium inidoneum, si accesserit ad offerendum ea quæ populus ordinauit, & præsentauit ad ostium atrij, vt per manus sacerdotum domino immolentur, [peribit coram domino:] quia peccat mortaliter, & forsan plagabitur, quemadmodum percussi fuerunt Nadab & Abihu. Vel sensus est, vt isti maculati de stirpe sacerdotali, edere non præsumant de his, quorum esus licuit sacerdotibus tantum, vt fuerunt panes propositionis, qui de communi sumptu plebis offerebantur. ¶ Consequenter diuersi excipiuntur & prohibentur à comestione immolatorum: & hoc, quatenus hostiæ Deo consecratæ & sacerdotij dignitas, sacer locus & cultus Dei in eo, in ampliori reuerentia haberentur. [Ego dominus: Homo de semine Aaron, qui fuerit leprosus, aut patiens fluxum seminis,] iuxta sensum in expositione decimiquinti capituli introductum, [non vescetur de his, quæ sanctificata sunt mihi,] hoc est, de hostijs mihi oblatis. [donec sanetur.] sicq; eo sanato, cessauit in eo hæc prohibitio. [Qui tetigerit immundum super mortuo,]id est, qui immundus est ex contactu, videlicet quia tetigit aliquid quod ideo fuit immundum, quia fuit in domo mortui, dum expirauit, & pertinebat ad ipsum. Omnia nanque quæ erant in domo morientis, erant immunda, vt in Numeris legitur. [& ex quo egreditur semen quasi coitus:] hoc est, qui tetigerit eum qui sustinet seminis fluxum. [& qui tangit reptile, & quodlibet] id est, quodcunque [immundum, cuius tactus est sordidus,]id est, inquinans tangentem. [immundus erat vsq; ad vesperum.] De huius instituti intellectu & causis, dictum est in vndecimi expositione capituli. [& non vescetur his quæ sanctificata sunt.]hoc est, immolatis. [sed cum lauerit carnem suam aqua,] id est, perfusus fuerit aqua adspersionis, [& occubuerit sol, tunc mundatus vescetur de sanctificatis, quia cibus illius est]. i. de iure competit ei, tanq̃ de stirpe sacerdotali nato, cum impedimentum vtendi suo iure fuerat deletum. [Morticinũ]. i. per se mortuum, [& captum]. i.

Leui. 10.
Leui. 15.
Nũe. 19.
Leuit. 11.

suffocatũ[à bestia,]diu'q; mortuũ ex bestiæ laceratione[†non comedet]natus de stirpe hac,
† cõedẽt [nec* polluet in eis].i. in esu istorũ.Istud mandatũ 11.cap.& alibi plenius continet atq; expo
*polluẽt situm est.[Custodiant pcepta mea,vt non subiaceant pctõ & moriãtur in sanctuario,cũ pol
Leuit.11. luerint illud.[Ego dñs q sanctifico eos.Oĩs alienigena non comedet de sanctificatis.]Certũ
est q his q non erant natione Iudæi,nec ad Iudaismũ conuersi,non licuit vesci oblatis:idcir
co noĩe alienigenæ potest modo intelligi oĩs non existens de tribu sacerdotali, demptis tñ
his,q paulopost excipiuntur.[Inqlinus sacerdotis].i.alienus ad tẽpus in domo commorans
sacerdotis,[& mercenarius]q seruit sacerdoti pro mercede,nec de eius est semine.[nõ* vescẽ
* vescet tur ex eis:]qa sunt sui iuris,nec ad sacerdotẽ ptinent multum. [Quẽ aũt sacerdos emerit].i.
seruus erit emptitius,[& q vernaculus domus eius fuerit].i. nutritus & natus in domo atq;
obseqo sacerdotis.[hi comedent ex eis]dum fuerint mundi:nec enim sunt proprij iuris,sed
res ac possessio sacerdotis huiusmodi.[Si filia sacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit].i.
alicui viro non existenti de stirpe sacerdotali,[de his q̃ sanctificata sunt,& de primitijs]Deo
oblatis,[nõ vescetur]qa cum marito tali facta est caro vna, & emãcipata à patre, idcirco de
cætero conformatur marito in rebus domesticis victu'q; corporis. Nã coniugatorũ vna est
mensa.[Sin aũt vidua vel repudiata & absq; liberis,reuersa fuerit ad domũ patris sui,sicut pu
ella consueuerat,aletur cibis patris sui].i.oblatis qbus ante suã emancipationẽ licite vteba-
tur,qa tunc ratio cessat pfata.[Oĩs alienigena comedẽdi ex eis non habet potestatẽ. Qui cõe
derit de sanctificatis p ignorantiã] nec est de sacerdotum pgenie, [addet qntam partem cũ
eo qd comedit].i.tñ restituet,quantum sic illicite mãducauit,& vltra hoc p qnta parte tñ,
pro inaduertentia & negligentia sua,quæ non excusat eum in toto.[& dabit sacerdoti in san
ctuarium].i.ad atrium tabernaculi deferet ista ad sacerdotẽ,cui sua illicita comestione intu
lit dãnum,& vt sacerdos oret p eo,atq; illatam sibi iniuriã indulgeat illi. [Nec contamina-
bunt sanctificata filiorũ Israel].i.hi q non sunt sacerdotes,nec eorũ domestici modo prętacti,
non vsurpabunt oblata.[q̃ offeruntur dño,ne forte sustineãt iniqtatem sui delicti,cum san-
ctificata comederint].i.ne forsan mox puniantur anteq̃ pœnituerint.[Locutus'q; est dñs ad
Mosen,dicẽs:Loquere ad Aaron & filios eius,& ad oẽs filios Israel, dicesq; ad eos:Homo de
domo Israel].i.natione Israelita,[& de aduenis q habitant apud vos].i.quicunq; ad Mosai
cam legem conuersus,& inter vos commorans,[q obtulerit oblatiõem suam]Deo per ma-
num sacerdotis,[vel vota soluens].i.oblationem ex promissione debitam exhibẽs,[vel spon
te offerens]puta ex deuotione & supererogatione, [quicquid obtulerit in holocaustum do-
mini]qd ad Dei honorem totaliter consumebatur,[vt offeratur per vos].i.per obsequm sa-
cerdotum,qrũ fuit hostias populi Deo offerre.[masculus immaculatus erit]hoc est,animal
masculini sexus,[ex bobus &]ex[ouibus & ex capris].i.ex speciebus pecorũ huiusmodi seu
ex aliqua specie eorundem:quia vt dictum est sæpe,ex pecoribus seu iumentis nullum ani-
mal fuit immolatitium,nisi indiuidua trium specierum istarum.Et quoniam holocaustũ fu
it dignissimum sacrificium,idcirco non nisi animalia masculina poterant in holocaustũ of
ferri,vt frequenter præhabitum est:ideo capra non notat hic sexum, sed naturam, immo p
hirco accipitur.[Si maculam].i.notabilem deformitatem aut monstrositatem [habuerit]
animal,[non offeretis, neq; erit acceptabile]quia prohibitum est.[Homo qui obtulerit victi
mam pacificorum domino]hoc est,hostiam pacificam in gratiarum actionem pro benefi
cio dato,vel in postulationem pro beneficio dando, [vel vota soluens, vel sponte offerens,]
secundum sensum iam habitum,[tam de bobus quàm de ouibus]aut etiam capris,quæ nũc
causa breuitatis non exprimuntur,quia ex præcedenti mandato satis intelligi dantur. [im-
maculatum offeret,& acceptabile sit.]poterat tñ indifferenter esse masculini aut fœminei se
xus. [Omnis macula non erit].i.nulla erit[in eo] Et deinde exprimuntur maculæ in specia-
li. [Si cæcum fuerit,] immo & si vno duntaxat caruerit oculo. [si fractum,] hoc est, læsum
aut ruptum, [si cicatricem habens].i. deformem & perceptibilem fœditatem ex illato vul-
nere,eo curato.[si papulas,] id est, paruas cutis erectiones cum rubore, seu pustulas habens,
[aut scabiem vel impetiginem,] hoc est, scabiem siccam, aut scabiem alterius generis ha-
bens,[non offeretis ea domino,]cui perfecta & integra sunt offerenda.[Bouem & ouem,au
†potes re & cauda amputatis,voluntarie offerre]quis [† potest.] Hoc contrariari videtur verbo qd
dictum est:Homo qui obtulerit hostiam pacificorum domino,vel vota soluens, vel sponte
offerens,immaculatum offeret. Ad hoc quidam respondent,q istud sit intelligendũ de ob-
latione sacerdoti facta,non vt ea offerat Deo,sed vt vendita ea, precium eius cõuertat in vti
lem aliquem templi vsum,puta in reparationem vasorum aut cortinarum. [votum autẽ ex
eis solui nõ potest:]hoc est,votiuum aut solenne sacrificium ex eis fieri prohibetur. Vnde di
cendum,q sacrificari talia poterant Deo in casu necessitatis articulo'q; inopiæ,quando quis
obligatus non erat ad sacrificiũ,nec aliud animal habuit,habereve poterat.[Votũ aũt ex his
Malac.1. solui nõ potest]hoc est,oblatio ex debito aut pmisso,iuxta illud Malachiæ: Maledictus do

Iosus qui habet in grege suo masculum,& votum faciens,immolat debile Deo.Et rursus:Si offeratis claudum vel debile,nonne malum est? [Omne animal q̊d vel contritis, vel tonsis, vel sectis ablatisq́ testiculis est,non offeretis domino.]cum sit monstrosum & vile.[De manu alienigenæ non offeretis panes deo vestro.]Hoc aliq sic exponunt,ꝙ sacerdotibus Iudæorum non licuit à gentilibus incircũcisis aliqd accipere,vt illud idẽ ex parte ipsoꝝ immolaretꝰ super altare Dei.[& quicquid aliud dare voluerit]alienigena,non accipietis illud ad offerendum:[qa corrupta & maculata sunt omnia:]q̃ alienigenæ ita dederũt vobis ad offerendum,non ꝙ oĩa illa essent in seipsis corrupta & maculata,sed qa Deo accepta non erant sacrificia inde facta,nec ex se,nec ex offerentium fide & deuotione, qa alienigenæ circuncisionem(q̃ erat signum fidei)nõ habentes,reputabant̃ immundi.[non suscipietis ea] ò sacerdos ad offerendum.Poterant tñ ab alienigenis sumi pecuniæ,donaq́ alia, ex qbus emerentur sacrificia immolanda.Sicq́ secundo Machabæoꝝ libro scriptum est, ꝙ Seleucus rex Asiæ, ex sumptibus suis præstabat ea q̃ ad sacrificia pertinebant.Hanc expositionẽ seqtur Lyra. Verum (vt refert)R.Salomon aliter exponit,dicendo ꝙ ista lex datur ad dubium remouendũ. Lex etẽm data fuit non gentilibus,sed Iudæis:idcirco præceptum immolandi immaculata, solum adstringebat Iudæos:ideo sacerdotes Iudæoꝝ credere poterant aĩalia maculata oblata à gentibus,ex deuotione posse offerri per manus suas in altari holocaustoꝝ,& hoc remouet dñs ꝑ literam istam,q̃ talis est in Hebræo:De manu alienigenę nõ offeretis panes Deo vestro:qa corruptiones eoꝝ in eis sunt,& macula in eis est,non proficient eis.Dicit tamen R. Salomon,ꝙ animalia immaculata immolatitia,poterant ab alienigenis recipi & offerri.Similiter panes mundi & immaculati. Non autem immundi ex commixtione & maculati. Huic dicto videtur fauere quod in libro Esdræ ait rex Darius: A me præceptum est qd oporteat fieri presbyteris Iudæorum,vt ædificetur domus Dei.Quod si necesse fuerit, & vituli, & agni,& hœdi,in holocaustum Deo cæli,frumentum,sal, vinum, & oleum secundum ritum sacerdotum,qui sunt in Hierusalem, dentur eis per singulos dies, ne sit in aliquo querimonia,& offerant oblationes Deo cæli,orentq́ pro vita regis & filiorum eius. ¶Præterea multi alienigenæ seu gentiles erant vere deuoti atq́ fideles,vt Iob:ergo eorum sacrificia ex præfatis animalibus facta,poterant esse Deo accepta,ex ipsorum fide & deuotione.¶Insuper in Iob legitur,qualiter(Deo iubente)tres amici Iob sumpserunt septem tauros & septem arietes,quos Iob immolauit ꝓ eis, & placuit Deo sacrificium illud etiam ex parte amicoꝝ Iob, inquantum ex obedientia & contritione fecerunt animalia illa offerri pro ipsis, magis tamen placuisse videtur ex parte Iob offerentis,& orantis pro illis.Deinde describitur, (quod & antea habitum est)in q̃ ætate poterant aĩalia munda offerri. [Locutusq́ est dominus ad Mosen,dicens:Bos,ouis & capra cum genita fuerint,septem diebus erunt sub vbere matris suę:]quia tam diu ꝓ nimia teneritudine non sunt ad offerendum idonea.[die autem octauo & deinceps offerri poterunt dño,]quia ex tunc sunt solidiora:[siue ille bos,siue ouis,non immolabuntur vno die cum fœtibus suis].i.nec vacca,nec ouis eodem die offerri debet cũ suo fœtu,videlicet cum vitulo,aut agniculo,q̊d in detestationem idololatriæ prohibitum creditur,& in contemptũ maleficoꝝ,q fecerunt oppositũ ad placandũ amplius deos suos,vel vt ex sic simul oblatis maleficia aliqua perpetrarent.Itemq́ ad exercendum & instruendũ Iudæos,ad crudelitatem procliues, circa pietatem in hoĩes.Ad crudelitatem etẽm quandã ꝑtinere videt̃,matrem cum fœtu simul mactare.[Si immolaueritis hostiam ꝓ grãꝝ actiõe domino, vt posset esse placabilis,eodem die comedetis eam:]hoc septimo capitulo scriptũ est atq́ expositũ.[Ne polluatis nomen sanctũ meũ].i. ne ꝑ inobedientiã inhoneretis, & q̃si vilẽ paruipẽdatis me sanctũ sanctoꝝ,sed potius honorificetis & magnificetis me. [vt sanctificer in medio filioꝝ Israel].i.à toto Israelitico pp̃lo tanq̃ vere sanctus recte honorer, ita vt mihi in sanctitate deseruiat,ex vestra cõuersatione virtuosa & exẽplari excitatꝰ & ædificatus.[Ego dñs q sanctifico vos &c.Ego dñs.]¶Postremo,sicut dicta in isto capitulo, quasi plene præhabita sunt,ita & spũalis eoꝝ intelligentia ex præinductis patere censetur. Nempe q̊d præfatæ ꝑsonæ immundæ,defectuosæ & viles,forinsecus ꝓhibebantur edere immolata,ꝑfigurauit ꝙ hoĩes intrinsecus vitiosi non debeant ad sacram ire cõmunionem,nec sacramenta suscipere, nisi confessi & expurgati.In speciali autem ꝑ leprosum notatur hæreticus,per seminifluum verbosus siue lasciuus: per immundum ex contactu, consentiens & cõmunicans alienis peccatis:per immundũ ex esu,gulosus:ꝑ inquilinum,discurrens & vagus,nunc hic,nũc alibi degens:per mercenarium,is qui intuitu & amore temporalium magis q̃ propter Deum, agit bona ex genere.Per alienigenam,infidelis,excommunicatus,siue schismaticus:per filiam sacerdotis populari marito nuptam,religiosa persona,ad exteriora & mundana vitiose conuersa.Debemus quoq́ Deo offerre sacrificia illibata,hoc est,opera vere virtuosa, alioꝝ non infectiua,nec infœcunda,quæ per animalia testiculis carentia designantur, sed fœcũda, per quæ alij conuertantur,ædificentur,& accendantur in domino.

Malac. 1.
Ibidem.
2.Mac. 3.
R.Salo.
Idem.
1.Esdr.6.
Iob 1. 13.
31. & 42.
Leuit.7.

¶Expo-

¶Expositio literalis cap. 23. Loquutusq́ʒ est dominus ad Mosen, dicens. Arti. 43.

DE festis legis, & festorum sacrificijs nunc tractatur: [Loquutusq́ʒ est dominus ad Mosen, dicens: Loquere filijs Israel: Hæ sunt feriæ quas vocabitis sanctas]. i. celebres, & ad diuina opera peragenda specialiter deputatas. [Sex diebus facietis opus]. i. sex primi dies in hebdomada erunt feriales, in quibus licebat manualiter atqʒ mechanice operari, nisi inter hos dies contingat solennitas alia. [dies septimus] s. vltima dies hebdomadæ, [quia sabbati requies est,] hoc est, deputata ad quiescendū ab operibus exterioribus seruilibus in com
Gene. 2. memorationem ꝙ Deus omnipotens septimo die quieuit ab omni opere quod patrarat ꝓpter quod benedixit diei septimo, & sanctificauit illum. [vocabitur sanctus. Omne opus nō facietis in eo. Sabbatum domini est.] hoc est, dies requiei, designans quietem Dei pręfatam
* habitationib9 [in cunctis, *habitaculis vestris] quia in die illo manserūt domi communiter, nec ignem accenderunt, nec præparauerunt cibaria, immo nec manna collegerunt, prout super Exodū
Exo. 12. dictum est plenius. [Hæ sunt ergo feriæ domini sanctæ, quas celebrare debetis tēporibus suis] nunc exprimendis. sicq́ʒ intelligitur istud de festis solennibus, quæ per plurimos dies durabant, vt infrà habetur. [Mense primo] anni, secundum computationem & ordinem mēsium apud Hebræos, qui mensis secundum ordinem mensium apud nos, est tertius aut quartus. [quartadecima die mensis eiusdem ad vesperum, phase domini est]. i. solennitas designans transitum, quo dominus seu angelus eius transijt illo vespere & de nocte per Aegyptum, percutiens primogenita Aegyptioꝝ, & Hebræos non vastans, in cuius rei memoriam paschalis illa solennitas incepit à vespera quartædecimæ diei mensis primi, & ipsa solennitas fiebat in memoriam liberationis filioꝝ Israel ex Aegypto, quæ liberatio facta fuit qntadecima mēsis istius die. Hinc subditur, [& quintadecima die mensis huius solennitas azymorum domini est]. i. solennitas paschalis, in qua per septem dies non licet vti panibus fermētatis, sed azymis tm̄, in signum ac recordationem, ꝙ Aegyptij compulerūt filios Israel tam velociter egredi, ꝙ ipsi Israelitæ non poterant fermentatum sibi panem parare, sed farinam conspersam,
Exo. 12. anteq̄ fermentaretur, ligantes in pallijs secum tulerunt, vt in Exodo continetur. [Dies primus] solennitatis paschalis, [erit vobis celeberrimus sanctusq́ʒ.] hoc est, celebris valde, atqʒ celebrior quinqʒ diebus eiusdem festi ipsum immediate sequentibus. [Omne opus seruile non facietis in eo, sed offeretis sacrificium in igne dn̄o septem diebus] quibus durat festiui
Nūe. 28. tas. Et quale fuerit sacrificium illud, in Numeris describitur, quo habetur: Offeretis incensum holocaustū dn̄o, vitulos de armento duos, arietē vnū, agnos anniculos septē &c. [Dies aūt septimus erit celebrior & sanctior] qn̄qʒ pfatis dieb9 intermedijs, vtpote tā festiuus & san
Ibidem. ctus, vt primus. Vnde in Numeris vocat̄ celeberrimus sicut primus. Veruntā qn̄ sabbatū occurrebat in altero hoꝝ dieꝝ, fuit absolute celebrior. [nullūq́ʒ seruile op9 facietis in eo.] Cōsequēter subdit̄ speciale mādatum de primitijs spicaꝝ dn̄o offerēdis altera die post primam diē solennitatis paschalis. [Locutusq́ʒ est dn̄s ad Mosen, dicēs: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Cū ingressi fueritis terrā, quā ego dabo vobis, & messueritis segetē.] Aliq dicūt, ꝙ tūc nōdum extiterit cōmunis segetum messis, & ꝙ cito euenire non potuit, sed ꝙ hoīes tūc colligebant spicas maturitati magis appropinquantes in aliqua parte terræ illius, & inde offerebāt istas primitias. Veruntamen prout super Exodum scripsi, Glossa & alij multi, immo & Augustinus aliter sentiunt, vtpote ꝙ regionis illius natura & dispositio habeant hoc, vel saltem tunc habuerunt, vt tam mane sit ibi messis. Hoc quoque textus videtur euidenter prætendere. Nam ait, Cum messueritis. Non autem fit messio ante communem segetum maturitatem. Deniqʒ subditur: [feretis manipulos spicarum primitias messis vestræ ad sacerdotē.] Ergo tunc messis fuit communiter ibi. [Qui leuabit fasciculum] hoc est, manipulum spicarum, [coram domino, vt acceptabilis sit] oblatio illa [pro vobis.] Sacerdos nanqʒ diuinę maiestati cum oratione, & oblati eleuatione præsentauit quod obtulit, vt ex fide, deuotione, & obedientia offerentis, & meritis suæ orationis ac ministrationis, oblatio illa Deo placeret. [Altera die sabbati] hoc est, sextadecima die mensis primi, quæ fuit altera dies sabbati, id est, paschalis festiuitatis, cuius primus integer dies fuit quintadecima primi mensis dies. Vocatur autem prima illa paschæ dies sabbatum, quia tunc cessabatur à cunctis operibus, à quibus quiescebatur in sabbato. [& sanctificabit illum,] hoc est, manipulum diuino deputabit honori, & vsui sacerdotis. [Atqʒ eodem die quo manipulus consecrat̄]. i. offertur & sanctificatur modo præfato [cædet̄] hoc est, mactabit̄, [agnus immaculatus anniculus]. i. q nō sit vltra annum vnum habens ætatē. [in holocaustū domini.] Istud non est intelligendū de agno paschali, qui offerebatur quartadecima die mensis primi ad vesperum. [& libamenta offerentur cum eo,] hoc est, materiæ liquore perfusæ immolabūtur cum agno illo, de qbus subiungitur: [duæ decimæ similæ cōspersæ oleo in incensum domini, odoremq́ʒ suauissimum.]
Leuit. 14 Quæ verba in expositione 14. capituli satis exposita sunt. [liba quoqʒ vini, quarta pars hin.] Hin est nomen mensuræ, atqʒ (vt dictū est sæpe) mēsuræ apud diuersos diuersificantur, etiam illæ

illæ quæ eiusdem sunt noĩs:ideo quantitatẽ hin,certitudinaliter scire non possumus. Offerebant aũt etiam primitias vuaꝝ.[Panem & polentam & pultes non cõedetis ex segete,vsq; ad diem q̃ offeretis ex ea Deo vestro].i. ante oblationem primitiaꝝ segetis nouæ, non manducabitis aliquẽ cibũ factũ ex segete noua, vt de fructibus terræ vestræ primo honorificeť Deus,in recognitionem ꝙ omnia sunt ab eo,sic'q; etiam in hoc primum quæri videatur regnum cæloꝝ.Polenta autem nunc dici potest esca facta ex granis nouis tostis,quæ confricata sunt manibus.Super Exodum vero hoc extat expositum. Puls vero vocatur cibus factus ex farina & aqua seu lacte.[Præceptum est sempiternum].i.iugiter duratuꝝ,durante testamenti veteris cursu,[in generationibus cunctis'q; habitaculis vestris.]Sequitur de solennitate pentecostes. [Numerabitis ergo ab altero die sabbati,in quo obtulistis manipulum primitiaꝝ]hoc est,à secundo die solennitatis paschalis,diem illum secundum includendo.[septem hebdomadas]dieꝝ [plenas,]quæ reddunt dies quadragintanouẽ, [vsq; ad alterã diem expletionis hebdomadæ septimæ].i.vsq; ad diem immediate sequentem vltimum diem illarum septem hebdomadaꝝ[.i.quinquaginta dies]ita ꝙ dies illa sequens vltimum diem prę fatum,est quinquagesimus dies.[& sic offeretis sacrificium nouum dño ex oĩbus habitaculis vestris].i.principalis ex qualibet domo.[panes primitiaꝝ duos].i.duos panes ex primitiuis nouis'q; fructibus,ex quibus in pascha grana obtulistis,[de duabus decimis similę fermẽtatæ]ita ꝙ vterq; panum illoꝝ constabit ex totidem similæ decimis. Vel(vt aliȷ opinantur) in vtroq; fuit tm̃ vna similæ decima. Vocatur'q; decima,decima pars ephi,de q̃ mensura p̃dictum est.¶Præterea quæri potest,q̊modo hic dicatur, similę fermentatæ,cum 2.cap.dictum sit:Oĩs oblatio q̃ offertur dño,absq; fermento fiet. Ad q̃d patet responsio ex dictis in expositione 2.cap.& etiam septimi,q̃ habetur:Panes quoq; fermentatos cum hostia &c.[q̃s coquetis in primitias dño].i.quos panes formabitis, vt dño in primitias offerantur,vt tactum est. Offeretis'q; cum panibus septem agnos immaculatos anniculos,& vitulũ de armento vnũ,& arietes duos,& erunt in holocausto]ita ꝙ offerentur in holocaustum: nec vnusq́sq; hæc oĩa obtulit,sed de cõmuni potius offerebantur pro oĩbus.Durauit autem solennitas illa pentecostes sicut paschalis septem diebus,in quoꝝ q̃libet ista offerebanť, vt Magister in historiȷs ait. Erunt ergo in holocausto[cũ libamentis suis,in odorem suauissimũ dño.]Hinc in Numeris habetur de sacrificiȷs huius festi:Offeretis'q; holocaustũ vitulos de armẽto duos, arietem vnũ, & agnos anniculos septem:atq; in sacrificiȷs eoꝝ similæ oleo conspersæ tres decimas, per singulos vitulos:p̱ arietes,duas:p̱ agnos,decimã decimæ,q̃ verba suo exponentur in loco.¶Sed inter hæc quæri potest,qualiter in isto dicatur capitulo, ꝙ offeretur vitulus vnus, & arietes duo.Numeroꝝ vero p̃fato capitulo,ꝙ erunt vituli duo,& aries vnus.Ad q̃d respõderi posse videtur,quòd vtrunq; fieri poterat,secundum quod loco & tempori amplius cõgruebat.[Facietis & hircum pro peccato]hoc est,pro remissiõe peccati offeretis hircum, q̃ immundum est animal.[duos'q; agnos anniculos]offeretis[in hostias pacificoꝝ,]vt sępe expositum est.Veruntamen de his duobus agnis non fit mentio in Numeris. ideo quidam putant istud intelligendum de agnis duobus iugis sacrificiȷ,qui offerebantur quotidie,vnus de mane,alter de vespere.Vel quod hic exprimitur,ibi tacetur,vt ex præhabitis datur intelligi. [Cum'q; eleuauerit eos sacerdos cũ panibus primitiaꝝ coram domino,cedent in vsum eius, & vocabitis hunc diem celeberrimum atq; sanctissimum.]Solennitas nanq; pentecostes fuit valde magna & sancta in lege,& vna præcipuarum celebritatum. [Omne opus seruile nõ facietis in eo.Postquam autem messueritis segetem terræ,non secabitis eam vsq; ad solum, nec remanentes spicas colligetis,sed pauperibus & peregrinis dimittetis eas. Ego sum dominus Deus vester.]Istud præceptum suprà habitum expositum'q; consistit.Sequitur de festo tubaꝝ.[Locutus'q; est dñs ad Mosen,dicens:Loquere filiȷs Israel:Mẽse septimo, prima die mẽsis, erit vobis sabbatum memoriale:]hoc est,solẽnitas,in qua sicut in sabbato ab exterioribus seruilibus'q; operibus est quiescendum in memoriam liberationis Isaac à morte,quando pater eius ex Dei præcepto extendit manum suam ad ipsum immolandum,quẽadmodum in Genesi describitur.[clangentibus tubis]illo etenim die clangebãt Iudæi cornibus pecorinis,eo ꝙ aries pro Isaac immolatus,cornibus hæsit inter fruteta,& illarum clangor tubarum,fuit excitatio præparatoria ad agendum hilariter ac deuote omnia mensis septimi festa,qui quasi totus erat celebris apud eos. [& vocabitur sanctum] sabbatum, tanquam diuino cultui deputatum.[Omne opus seruile non facietis in eo,& offeretis holocaustum domino.]Nec solum tunc offerebatur holocaustum,sed & alia sacrificia quædam,quæ non hic, sed in Numerorum libro exprimuntur,quo legitur:Offeretis holocaustum domino vitulum vnum,arietem vnum,agnos anniculos immaculatos septem,& hircũ pro peccato,præter holocaustum calendaꝝ cum sacrificiȷs.¶Consequenter agitur de festo expiationis.[Loquutus'q; est dominus ad Mosen,dicens:Decimo die mẽsis huius septimi,dies †expiationis erit celeberrimus.] Hoc festũ vocatũ est expiatiõis,in recognitionẽ & graꝝ actionẽ, ꝙ

Matt. 6. Exo. 22. Leuit. 2. Ibidem. Nũe. 28. Ibidem. Leui. 19. Gen. 22. Nũe. 29. †expiationum

Exo. 32. ꝙ dominus illa die ignouit filijs Israel de crimine adorationis aurei vituli, vt dictū est ſæpe. [& vocabit ſanctus, affligetiſq; aīas vr̄as in eo] orationibus, vigilijs, atq; ieiunijs inſiſtēdo, q̄a & ſi culpa fuit indulta, non tamen pœna in toto, & interim peccauerūt. [& offeretis holocau
Ibidem. ſtum dn̄o,] prout in Numeris conſcriptū eſt. Eadem ſacrificia offerebātur in iſto feſto ac p̄cedenti. [Omne opus ſeruile non facietis in tempore diei huius, q̄a dies propiciationis, hoc eſt, diuinæ miſeratiōis atq; placationis [eſt, vt propiciet vobis dominus Deus veſter.] Ex hoc elicitur, ꝙ licet feſtiuitas iſta extitit inſtituta in cōmemoratiōem remiſſionis p̄cti adorationis vituli, nihilominus vltra hoc inſtituta fuit ad impetrandum cęterorum q̄q; remiſſionē peccaminum, & ad ſatisfaciendum ꝓ idololatria illa grauiſſima. [Oīs aīa q̄ afflicta nō fuerit in die hoc]. i. oīs homo adultæ ætatis ac veſtræ religionis, qui ſeipſum non caſtigauerit in hoc die per vigilias, orōnes, ieiunia, ſeu conſimilia pœnitētiæ virtutumq́; opera. [peribit de
* populis ſuis *populo ſuo:] q̄a peccando mortaliter, meretur damnari, aut etiā temporaliter eſt plagāda, & niſi pœnituerit, condēnabitur. [& q̄ operis quippiam fecerit]. i. aliquid notabile de opere ſeruitutis aut vitioꝝ. [delebo eam de populo ſuo.] Nam & contra præceptum agendo, ſepabaṫ à myſtico corpore ſynagogę electæ, & incorporabaṫ diabolo. [Nihil ergo opis facietis in eo. Legitimum ſempiternum erit vobis. Sabbatum reqetionis eſt, affligetiſq; aīas veſtras die nono menſis, à veſpero vſq; ad veſpeꝝ celebrabitis ſabbata] hoc eſt, feſta [veſtra.] Hoc dr̄ ad inſinuandum ꝙ præcedens feſtiuitas (ſicut & alia quædam feſta in lege) inchoabat à veſpa p̄cedentis diei, & vſq; ad veſperam durabat diei ſequentis. Nunc de ſolennitate tabernaculoꝝ ſubiungitur: [Et locutus eſt dominus ad Moſen, dicens: Loquere filijs Iſrael: A q̄ntodecimo die menſis huius ſeptimi, erunt feriæ tabernaculoꝝ ſeptē dieb⁹ domino.] hoc eſt, ad laudē & gloriam dn̄i, atq; in recognitionē bn̄ficioꝝ ipſius celebrabitur feſtiuitas iſta ſeptē diebus, eo ꝙ filij Iſrael habitauerunt in ſolitudine in tabernaculis atq; vmbraculis q̄draginta annis, & ibi ꝓtegebantur ac nutriebantur à Deo. [Dies primus erit celeberrimus, atq; ſanctiſſimus. Omne opus ſeruile nō facietis in eo, & ſeptē dieb⁹ offeretis holocauſta domino] vt-
Nu̅e. 29. pote q̄libet feſti iſtius die. De hoc in Numeris diffuſe habetur. [Dies q̄q; octauus] i. dies præfatā ſolennitatē ꝓxime ſequēs, [erit celeberrimus dies atq; ſanctiſſimus,] & in eo fuit ſolēni
Ibidem. tas alia. Vnde mox addit: [& offeretis holocauſta dn̄o. Eſt em̄ cœtus atq; collectæ.] & de ſacrificio tunc agēdo, habeṫ in Numeris. ¶ Porro (vt Lyra dicit) hoc feſtum vocatum eſt cœtus atq; collectæ, q̄a eadē die colligebaṫ pecunia ꝓ ſacrificijs per annū fiendis, & alijs neceſſi-
R. Pau. tatibus tēpli aut tabernaculi, de cōmuni ſumptu præſtandis. ¶ Sed his contradicit R. Paulus: Ex hoc, inquiens, ꝙ dies iſta dicebatur cœtus & collectæ, nō habeṫ ꝙ in ea fiebat illa pecuni
Deut. 16 aꝝ collectio &c. q̄a ſimiliter dies ſeptima feſti paſchæ dicebaṫ collectæ, vt in Deuteronomio legiṫ, & tn̄ nullus dicit, ꝙ in ea colligebantur pecuniæ. Manifeſtum eſt quoq; apud doctores Hebræoꝝ cōmuniter, ꝙ p̄fata pecuniaꝝ collectio fiebat p totam terram ꝓmiſſionis primo die duodecimi menſis, vt habetur per ſcripturas eoꝝ authenticas, in q̄bus credendum eſt eis in his, q̄ nō pertinent ad eorum errores. Ideo autem feſtum hoc dicebatur cœtus & collectæ, q̄a in eo populus debuit adunari & colligi ad vacandum diuinis, & p conſequens ceſſare ab opibus ſeruilibus. Vnde huic verbo cœtus ſeu collectæ, ſemp adiungiṫ in hac materia ceſſatio ab opibus. Sed circa hoc attendēdum, ꝙ iſta feſtiuitas q̄ agebatur, poſt ſeptimum diem feſti tabernaculoꝝ, nullam rōnem habuit literalem pertinētem ad p̄teritoꝝ memoriā. Vnde tota eius ratio eſt figuratiua futuri, nec eſt dicendum ꝙ p̄figurauit adunationem & pacē populi Iſrael in terra ꝓmiſſionis. Sic nanq; ceſſaſſet poſt ingreſſum in terram illā, quemadmodum ceſſat figura, figurato adueniente. Hinc dicendū videtur, ꝙ figurauit congregationē fidelium in eccleſia ad orandū, vel in regno cæloꝝ. Cuius ſignum eſt, ꝙ in tota lege Moſaica ſeptenarium celebrabatur, vt patet de ſabbato, & ſeptem diebus paſchæ, ac totidē pēteco ſtes, ac tabernaculoꝝ, & de ſabbato terræ poſt ſex annos. Dies aūt octaua non fuit celebris, niſi in hoc loco, in q̄ manifeſte notatur, ꝙ expletis oībus feſtis veteris teſtamenti, q̄ oīa in hoc capitulo recitantur, ſuccederent feſta Chriſti q̄ in die octauo, hoc eſt, in Chr̄i reſurrectione ſumpſerunt exordium, prout iſta plenius in Gloſſa tractantur, quæ non ſunt intelligenda ad ſenſus myſticos ꝑtinere, ſed ad literā rōne prædicta. Hæc R. Paulus. ¶ Attamen verbis
Euſebi⁹. Lyræ concordat quod in Scholaſtica fertur hiſtoria: Octaua illa dies fuit ſolennis, quia in ea conueniebant ad faciendum collectam, forte in vſus pauperum, vel in alios vſus communes.
Leui. 24 Verba q̄q; ſancti Thomæ quæ ſequenti ponentur capitulo, non conſonant verbis R. Pauli. Deinde recapitulantur prædicta. [Hæ ſunt feriæ domini] hoc eſt, dies feſtiui, [quas vocabitis celeberrimas atq; ſanctiſſimas, offeretiſq; in eis oblationes domino holocauſta & libamenta]. i. liquida ſacrificia, [iuxta ritum vniuſcuiuſq; diei] hoc eſt, ſecundum quod iuſſum eſt fieri in vtroq; hoꝝ dierum ſolennium, [exceptis ſabbatis domini,] quæ ſ. celebrantur aſſidue p totū anni decurſum, [doniſq; veſtris,] id eſt, beneficijs quæ ex ſupererogatiōe aut ſimili cau-
† & offeretis ſa dederitis miniſtris templi, [† & quæ offeretis ex voto,] hoc eſt, ex promiſſione aut obligatione

gatione,[vel q̃ sponte tribuetis dño].i.ex deuotione,& vltra cõstitutũ seu debitum dño offe rretis:his,inquã,demptis,offeretis quæ dicta sunt in solẽnitatibus illis p̃cipuis,q̃ semel occur runt in anno.[A quintodecimo ergo die mẽsis septimi,]secundũ cõputationẽ Hebrę orum,cui apud nos correspõdet September. [qñ cõgregaueritis oẽs fructus terræ vestræ, celebrabitis ferias domini septẽ diebus:]quibus agebat festum tabernaculorum,vt dictũ est.Quocirca pen sandum, q̃ secũdum legẽ ter in anno soluebant primitiæ. Primo de nouis granis in pascha, Secundo de nouis panibus in pentecoste,Tertio de oĩbus fructibus terræ,de q̃bus erãt soluẽ dæ.Nẽpe vt aliqui dicunt,non dabant de terræ nascentibus,nisi de septem speciebus,vtpote de frumẽto,hordeo,vinea,oliua,malogranato,ficu & palma.Et ista solutio in Septẽbri fie bat.[Die primo & die octauo erit sabbatũ. Sumetisq́ vobis die primo]festi tabernaculorum, [fructus arboris pulcherrimę]s.poma citrina,vt aliqui opinãtur,q̃ decora sunt valde.[spatu lasq́].i.ramos[palmarum & ramos ligni] .i. arborum [densarum frondium, & salices de torrente] i.torrentibus,vbi crescunt. [& lætabimini corã dño Deo vestro, celebrabitisq́ solennitatem eius septẽ diebus p annũ] Hæc eñ sumpserũt in cõmemorationem, q̃ quadraginta annis in solitudine desuper pasti sunt cibo clarissimo, & nube p diem cõtra solis ardorẽ protecti,in tentorijsq́ morati,ac inde perducti sunt in terrã lacte & melle manantem. Et ne obliuisce rentur mirabilium quæ Deus fecit eis in solitudine,in qua per quadraginta annos vestimẽ ta eorum non sunt attrita.Quæ omnia in obseruãtia huius festi,quasi in libro quodã (secundũ Guilhelmum Parrhisiensem)legunt.Hinc in textu subiungitur:[Mense septimo festa cele brabitis,& habitabitis in vmbraculis]factis de p̃fatis materijs,[septem diebus.Omnis qui de genere est Israel,manebit in tabernaculis, vt discãt posteri vestri, q̃ in tabernaculis habita re fecerim filios Israel,cum educerem eos de terra Aegypti.] Parentes nanq; exposuerunt fi lijs suis causam habitationis & obseruantiæ huius. [Ego dominus Deus vester. Locutusq́ est Moses super solennitatibus domini ad filios Israel.] Deut.29

¶ De sp̃uali significatiõe huius cap.23.& verbis q̃rundã doctorum. Art. XLIIII.

SEcundũ q̃d cõpendiose scribit in prima Secundæ Thomas,quæst. 102. in veteri lege erãt septẽ solennitates temporales.i. certis anni tẽporibus venientes, & vna q̃si cõtinua,q̃a in ea continue mane & vespere immolabat agnus. Festorum aũt tẽporaliũ primũ erat,q̃d ite rabat omni hebdomada,& hæc erat solennitas sabbati, q̃ celebrabat in memoriã creationis. Alia solennitas fuit in exordio cuiuslibet mensis,videlicet festũ neomeniæ, q̃d celebrabat in memoriã diuinæ gubernationis, q̃a hæc inferiora secundũ motũ lunæ p̃cipue variant. Ideo seruabat hoc festũ in nouitate,nõ in plenitudine lunæ,ad euitandũ idololatriæ cultum,q̃m in plenitudine lunæ sacrificabãt idololatræ ipsi lunæ.Et quia hæc duo bñficia sunt cõmunia to ti generi humano,ideo frequẽtius iterabãtur. Alia quinq; festa celebrabãtur semel in anno, & recolebãtur in eis specialia q̃dã bñficia,populo Israelitico specialiter cõdonata. Celebra bat eñ festũ phase, in memoriã liberationis populi ex Aegypto, & q̃nquagesimo die festum pentecostes in memoriã bñficij legis datæ in Sinai, q̃nquagesimo die post paschæ exordiũ. Alia tria festa recolebãt specialia beneficia populo illi exhibita,& celebrabãtur septimo mẽ se,q quasi totus apud eos fuit solennis,sicut & septimus dies. In prima etẽm die mensis septi mi erat festũ tubarum,in memoriã liberationis Isaac: decima die mensis illius fuit festũ expia tionis,vt dictũ est:quintodecimo die fuit festũ tabernaculorum, in quo sumpserũt fructũ arbo ris pulcherrimæ,vtpote citrũ,& lignũ densarum frondiũ.i.myrtũ, q̃ sunt odorifera, spatulasq́ palmarum & salices de torrente,q̃ diu retinẽt suũ virorem. Et hæc in terra promissiõis inueni unt,q̃ fiebãt ad significandũ, q̃ p aridam terrã deserti Deus duxerat eos ad terrã deliciosam. Octauo die celebrabat festũ cœtus atq; collectæ,in q̃ colligebãtur à populo ea quę necessaria erãt ad expensas cultus diuini,p q̃d significabat adunatio populi, & pax p̃stita in terra pro missionis.Figuralis vero ratio horum festorum est,q̃a p iuge sacrificium agni figuratur perpetui tas Christi æterna, qui est agnus Dei, de q̃ ad Hebræos fert: Iesus Chr̃s heri & hodie, ipse & in secula. Per sabbatũ significat quies nobis data p Chr̃m.Per neomeniã,quæ est incensio lu næ,illuminatio primitiuæ ecclesiæ. Per festũ pentecostes, descensus spiritussancti in Chr̃i di scipulos.Per festum tubarum,p̃dicatio apostolorum.Per festum expiationis, emundatio populi Christiani à suis peccatis.Per festũ tabernaculorum,peregrinatio fidelium in hoc mundo,in q̃ ambulãt in virtutibus proficiendo.Per festum cœtus atq; collectæ,congregatio fidelium in regno cælorum:idcirco hoc festum dicebat sanctissimum.Et hæc tria festa erãt ad inuicem continua, quoniã à vitijs expiatos in virtutibus oportet proficere, quousq; ad Dei p̃ueniãt visionem.Hæc Thomas.In q̃bus duo tãgunt cõtra R.Pauli verba p̃cedenti articulo introdu cta.Primũ est, q̃ in festo cœtus & collectæ fiebat collectio necessariorum ad diuini cultus ex pensas.Secũdũ est, q̃ p ipsum figurabatur collectio populi,& pax in terra promissa. Nec in de sequit q̃ Rabbi Paulus cõcludit, nisi dicatur, q̃ institutũ fuit dũtaxat ad illa p̃figuranda. Deniq; de his festis & eorum appellationibus ac sacrificijs plura induci possent ex Iosepho Heb. 2. Acto.13. R. Paul⁹

alijſq́; authoribus, de q̄bus vſq; ad ꝑallegatū librum Nume. tranſeo. In generali q̄q; aſſigna-
Nu. 28. & 29. tæ ſunt rationes ad literā, cur Deus iuſſerit ſibi ſacrificia de præfatis animalibus potius q̄ de
alijs immolari. In ſpeciali vero de ſingulis reddere rationem, vt cur præcepit ſibi tot præci-
ſe vitulos ſiue agniculos offerri in illo, vel illo feſto, & cur tot in illo, cū alijs eis adiunctis, vi-
Eſa. 40. detur ſupra hoīem eſſe, ita ꝙ ad huiuſmodi quæſtiones liceat reſpōdere: Quis cōſiliarius ei⁹
fuit? Et rurſus: Non diſcutit ſeruus dn̄m ſuum. Tamen (vt tangit Guilhelmus) ſi in ſpeciali
plene ſciremus oīa ſacra & ſacrificia, ac obſeruantias idololatraꝝ, poſſemus faciliter de mul
tis, aut omnibus his, rationabiles tradere cauſas. At vero de ſpiritali ſignificatione paſchę &
cōcernentium feſtū illud, dictū eſt ſuper Exodū. ¶ Moraliter autem docemur ex iſto capi-
tulo, vt in præcipuis euāgelicæ legis ſolennitatibus Deo oīpotenti cum ꝓcipua deuotiōe va-
cemus, ac ſpiritalia munera offeramus. Immo quicq̄d ꝓcipuū fuerit in nobis in actu vel ha-
bitu, aut in potentia, ſiue in naturalib⁹, ſiue in donis gratuitis, creatori & iuſtificatori noſtro
cū ſingulari deuotione, gratiaꝝ actione, atq; interna munditia iugiter immolemus & aſſcri
bamus: immo tāto humilius & integrius, q̄nto huiuſmodi donum in nobis fuerit maius, vt
nunq̄ de aliquo tali inaniter gloriemur vel extollamur. Quid autem per immolationē agni,
bouis, arietis, capræ, ſimilæ, olei, & cōſimilium intelligendum ſit, vbertim præhabitum eſt.
Præterea, omne tēpus, videlicet ſeptem hebdomades, q̄ inter Paſcha & Pentecoſten eueniūt,
1. Cor. 1. numerare ac menſurare debemus, ita vt ipſum fructuoſe pertranſeamus, ſicq́; de Chriſti re-
ſurrectione gloriemur in dn̄o, vt per omne hoc tempus ad copioſam adorādi ſpūsſancti ſuſ-
ceptionem nos preparemus, atq; in ipſa digniſſima Pentecoſtes celebritate, offeramus do-
mino panes duos primitiaꝝ. i. oēm actum ꝓcipuum, tam cōtemplatiuæ vitæ q̄ actiuæ, cum
ſeptem agnis. i. puris & innocentibus actibus ſeptem donoꝝ ſpūs ſancti. Celebremus inſup
feſtū tabernaculoꝝ, nō ſic, ſicut in veteri lege, ſed q̊d ꝑ feſtum illud eſt præfiguratum. Vnde
Zach. 14 & Zacharias ſcribit: Omnes qui reliqui fuerint, aſſcendēt ab anno in annū, vt adorent regē
dn̄m exercituum, & celebrent feſtiuitatem tabernaculoꝝ. Quemadmodum eñ Hebręi ſepti
mo menſe iuſſi ſunt agere feſtum illud in memoriam deductionis eoꝝ per deſertum, vſq;
in terrā promiſſam, ita & nos q̊tidie cum cordis celeberrima gratiaꝝ actione debemus reco
lere, q̄liter ꝑ Chr̄i aduentum & paſſionem, de vitioꝝ caligine & dæmonū poteſtate erepti,
ꝑ vallem hāc lachrymaꝝ tanq̄ ꝑ ſolitudinem, ad patriam ęternę deducimur claritatis, & in-
terim in iſto exilio q̄ſi in terra deſerta, inuia, & inaquoſa, paſcimur & potamur, ꝓtegimur
Pſal. 62. & gubernamur à dn̄o, in q̊ꝝ oīm gratam memoriam debemus accipere fructus arboris pul-
cherrimæ. i. actus & opera Chriſti cōſiderare, fructum & meritū ſuæ ꝓſtantiſſimæ paſſionis
participare. Chr̄s quippe eſt lignū vitæ, & pulcherrima ſapientiæ arbor, q ſeipſum vocauit
Prouer. 3 viride lignum etiam tunc, dum tanq̄ leproſus & quaſi percuſſus à Deo, baiulans ſibi crucem
exiuit. Iteꝝ arbor iſta eſt crux ſaluatoris, arbor vere decora & fulgida, ornata regis purpu-
Eſa. 15. ra, cuius fructus eſt meritum Chr̄i, ſaluatio mundi, ſalus æterna. Spatulaſq́; palmaꝝ. i. docu
Ambro. menta & exēpla apoſtoloꝝ, q ſublimiter iuſti, floruerūt vt palmæ, & ramos doctrinaꝝ atq;
virtutū extenderūt ad nos, vt inde paſcamur. Et ramos ligni denſaꝝ frondiū. Hoc lignū eſt
glorioſiſſima Chr̄ifera virgo, plena oīm ſupnoꝝ donis chariſmatum, q̄ de ſua opulentia li-
beraliſſime nobis cōmunicat, q̄ alis ſuæ pietatis ac poteſtatis, tanq̄ denſiſſimis frondibus nos
Lucę 1. tuetur. Et ſalices de torrente. Salix eſt ſterilis arbor, ſed ſuum diu ſeruās virorem. Per ſalices
ergo intelligi poſſunt virgines ſacræ, q̄ carne infœcundæ, omni floruerunt caſtitatis cando
re. His oībus eccleſiam Chriſti, habitaculum cordis noſtri, conuerſationem noſtram in iſto
Pſal. 75. exilio decorare debemus: ſicq́; cogitatiōes noſtræ diem feſtum agant Deo in animo.

¶ Expoſitio capituli XXIIII. Et locutus eſt dn̄s ad Moſen. Art. XLV.

Exo. 21. REpetuntur in huius capituli exordio aliqua in Exodo ſcripta & habita, ſimiliter in fi-
ne capituli huius. [Et loquutus eſt dominus ad Moſen, dicens: Præcipe filijs Iſrael, vt
afferant tibi oleum de oliuis] expreſſum, [puriſſimum] non fæculentum aut mixtum,
[ac lucidum] quoniam pręſtantiora pro diuino cultu ſunt exhibenda, & de huiuſmodi oleo
clarior flamma gignitur & nutritur, [ad concinnandas lucernas iugiter,] id eſt, quatenus ex
oleo illo lucernæ, in exteriori tabernaculi parte poſitæ ac lucentes, decenter impleantur ac
foueātur. [extra velum teſtimonij i tabernaculo fœderis.] Hoc additur, quia (vt tactum eſt)
lucernæ ſitæ erāt in exteriori parte tabernaculi, quæ dicta eſt ſanctum ſeu ſancta, inter quā
& interiorem tabernaculi partem, quæ vocata eſt ſancta ſanctorum, velum pendebat. [Po-
netq́; eas Aaron à veſpere vſq; in mane coram domino,] id eſt, pontifex de ſero ordinare diſ-
ponet, implebit, accendet iſtas lucernas, vt ardeant, luceantq́; in tabernaculo tota nocte vſq;
Ioſe. li. 3 ant. iud. cap. 10. in mane, & tunc extinguebantur vel omnes, vt aliqui dicunt, vel vt Ioſephus recitat, tres ꝑ
diem permittebantur lucere. [cultu rituq́; perpetuo in generationibus veſtris.] Oleum iſtud
lucernarum, miniſtrabatur à populo de ſumptu communi: erantq́; aliqui deputati ad offe-
rendum illud, ac prouidendum de eo. [Super candelabrum mundiſſimū ponentur ſemp in

conſpectu

conspectu dñi].i.iugiter positæ erunt ac permanebunt sup candelabrum aureum q̃d in exteriori parte tabernaculi stetit:& lucernæ hæ erant septem,immo secundũ Iosephũ,septẽ lampades erant insertæ & innexæ candelabro.[Accipies q̊q; similam].i.puram & delicatissimam Iose. li.3 ant.iud. cap.10.
tritici farinã,[& coques].i.p sacerdotes formari pararíq; facies,qa ad sacerdotes hoc ptinebat,& forsan Moses primo eis modũ faciendi mõstrauit.Coques,inquam, [ex ea duodecim panes,q singuli habebunt duas decimas].i.in vnoq̊q; panũ illorum erit tanta similæ quãtitas,s. bis decima pars ephi.[quorum senos altrinsecus sup mensam purissimã coram domino statues].i.in vna parte mensæ aureæ pones sex panes propositiõis simul, & vnum sup aliũ, atq; in alia parte eiusdẽ mensæ ex opposito collocabis sex alios panes.[& pones sup eos thus lucidissimũ].i. sup quẽlibet cumulũ horum panum, pones thus optimum & odoriferum in aureo vasculo.[vt sit panis].i.vt cõgeries horum panum sit[ibi in monimentũ].i. in memoriale[oblationis dñi]qa p totam hebdomadã stabãt ibi in signum & testimoniũ obedientiæ filiorum Israel,de quorum sumptu atq; materia erãt formati ac ĩmolati. [Per singula sabbata mutabuntur corã dño.]Nam q̊libet sabbati die remouebãtur panes veteres,moxq; alij recentes sup mensam reponebant in loco priorum. [suscepti à filijs Israel,] q materiã panũ istorum sacerdotibus exhibuerunt, & ob hoc panes isti dicunt suscepti à filijs Israel.[fœdere sempiterno, eruntq; Aaron & filiorum ei⁹,]qa in eorum esum cesserũt. [vt comedãt eos in loco sancto,]puta in atrio, aut in aliqua æde aut exedra ppe sita.[qa sanctum sanctorum est de sacrificijs dñi iure ppetuo.] De ista materia nũc breuiter trãseo,qm̃ super Exodũ,p̃sertim in expositiõe cap.25.diffuse inde tractatũ est.Verum vt Iosephus scribit,hi panes azymi erãt, & singulis aurea superponebat patena thure plena, atq; diluculo sabbati panes duodecim recẽtes & calidi imponebant, & stabãt ibi immoti vsq; ad sabbatũ sequens,tuncq; illis sublatis, & thure super altare succẽso, ac dulci odore inde surgente, noui cum alio thure substituebãtur. Erant autem duodecim, iuxta numerum duodecim tribuum Israel, in quorum sempiternã memoriã corã dño positi erãt. Verum sicut ex primo Regum & Euangelio comprobatur,in necessitatis articulo poterant 1.Re.21.
alijs,q̃ sacerdotibus,ad edendum cõmunicari. Præterea quia diabolus iugiter elaborat tritico superseminare zizania, consequenter narrat casus aduersus ac sceleratus, qui inter bona tot accidit.[Ecce autem egressus]de habitaculo suo, & de impio mentis conceptu prorumpens in actum malignũ,[filius mulieris Israelitidis, quem peperit de viro Aegyptio inter filios Israel.]Circa hoc quidam satis assertorie refert,q̧ ille vir Aegyptius fuit,quem in Exodo legitur Moses occidisse,quia iniuriã fecit Hebræo, & q̧ mulier ista de adulterio cõcepit à viro illo.Sed istud incertum videtur,præsertim cum in scripturis mariti cõmuniter viri fœminarum vocentur.Vnde potius puto,q̧ ista Hebræa nupserat illi Aegyptio.Nam aliqui & aliquæ Hebræorum,cum Chananæis atq; Aegyptijs inierunt connubia, nec ante Mosis legem hoc eis phibitum erat.[iurgatus est in castris cũ viro Israelita.Cumq; blasphemasset nomen Dei,& maledixisset ei,]q̃d sup sceleratissimum fuit,& impius ille amaritudinis felle repletus,ac iræ & impatientiæ stimulis agitatus,prupit in verba tam criminosa. [adductus est ad Mosen,]tanquam ad principem & iudicem.[Vocabatur autem mater eius Salumith,filia Dabri, de tribu Dan. Miseruntq; eum in carcerem.] Hoc fecerunt ex Mosis iussione, cui nondum (vt apparet) fuerat formaliter reuelatum, qua morte puniendi essent blasphemi, quanuis iam ei reuelatum extiterit, q̧ maledici in suos parentes,& blasphemi in Deũ omnium patrem primum ac summum,essent necandi. Sed qualem carcerem habuerũt in eremo illa,in qua nullam sibi domũ construxerãt? Respondet,q̧ nomine carceris,potest intelligi fouea aliqua,aut strictus pœnalisq; locus, vbi reum hunc forsan vinxerunt. [donec nossent q̃d iuberet dñs].i.quousq; Deus p Mosen reuelaret eis genus mortis huic infligendum.[Qui loquutus est ad Mosen,dicens: Educ blasphemũ extra castra] .i. extra habitacula seu tentoria populi,tanq̃ indignum mori ac viuere in medio plebis Deum colẽtis.[& ponãt omnes qui audierunt]verba suæ blasphemiæ,[manus suas super caput eius,] vt zelo iustitiæ imprecentur ei debitam pœnam,& cõtra eum testentur.Si aũt tam multi audissent blasphemias eius, q̧ omnes simul nõ potuissent manus superimponere capiti eius, fecissent hoc successiue,vel quidam principales ex omnium parte.[& lapidet eum populus vniuersus].i.aliqui ex parte vniuersorum,ita vt cæteri adstãdo, cõsentiendoq; lapident, secundum q̃d Paulus Stephanum lapidauit. Deinde occasione huius facti, dãtur leges communes de iusta vltione ac talione. [Et ad filios Israel loqueris:Homo qui maledixerit Deo suo,]vtpote vero Deo,aut etiã sanctis eius,quorum blasphemia redundat directe in Deum.[portabit*iniqtatem suã].i.vltionem debitam sustinebit.[Et qui blasphemauerit nomen dñi].i. Deum noie designatum,[morte moriatur].i.lapidetur,sicut subiungitur.[lapidibus eum opprimet].i. obruet & occidet [oĩs populi multitudo:]qa etsi pium sit ppriam æquanimiter ferre iniuriam, impium tamen est Dei iniuriam,p̃sertim blasphemiã, dissimulare aut sustinere. Immo cũ homo debeat Deum incomparabiliter plus q̃ seipsum & cætera cuncta diligere, zelum suum debet in tali casu p

Marginalia: Mat. 16. Matt.13. Exo. 2. Num.25 Act. 7.8. *peccatũ suum

Deo demonstrare. Deniq; tam enorme crimen est maledicere Deo, vt scriptura in alijs locis
Iob 1. horreat illud exprimere, atq; ob id per bonum cōtrarium illud designet, sicut in Iob: Nisi in
faciem benedixerit tibi. Et tertio Regum, Benedixit Naboth Deo & regi. [siue ille ciuis], i. na
tione Iudæus, seu diutinus habitator in loco vestro. [siue peregrinus fuerit,] id est, conuersus
3. Reg. 21 ad Iudaismum, aut aduena inter vos, quia etsi nondum ad finem conuersus esset, non tamen
blasphemia eius esset ferenda. [Qui percusserit * aut occiderit hominem] ex ira, odio, pro-
*& posito, contra processum & formam iuris, [morte moriatur.] secus si fortuite, vel à casu, seu
nescienter, q̃a tunc erat in ciuitate aliqua refugij suscipiendus ac defensandus. [Qui percus-
serit animal], i. iumentum alterius iniuste occiderit, [reddet vicarium, id est, animam pani
ma] vtpote pecus seu bestiam eiusdem valoris ac speciei. [Qui irrogauerit maculam,] id est,
grauem & irreparabilem deformitatem aut læsionem, seu mutilationem, [cuilibet ciuium
suorum, sicut fecit, sic fiet ei. Fracturam] .i. vulnerationem aut membri dissipationem, [pro
fractura, oculum ꝓ oculo, dentē pro dente restituet] .i. restituere compelletur, ita vt oculi sui
erutionem, seu dentis excussionē pati cogat̃, sicq; satisfaciat ei, cui tale quid violenter infli-
xit. Sic quoq; in alijs. [Qualē] quis [inflixerit maculā, talem sustinere coget̃. Qui pcusserit iu-
mentū, reddet aliud: qui pcusserit hoīem,] non vsq; ad mortē, mutilationē, vulnerationē, aut
deformationē p̃fatā, [punietur] pecuniaria aut simili pœna, p̃fatis pœnis minori, iuxta sen-
tentiam iudicis. Verū vt fert̃, in Hebræo habetur, q percusserit hoīem, morietur: & sic qui-
dam per hoīem intelligunt patrē aut matrem carnalē, pro q̃rū notabili percussione, mortis
pœna infligebat̃. [Aequū iudicium sit inter vos, siue peregrinus, siue ciuis peccauerit, q̃a ego
sum dn̄s Deus vester.] De his, q̃a sup Exodū diffuse exposita sunt in expositiōe vicesimipri-
Exo. 21. mi capituli, pertrāseo. ¶ Præterea mirū videri potest, ꝙ lex pro occisiōe, læsione aut mutila-
tione, nō nisi simplicē intulit vltionē, pro furto aūt multiplicatā. Ad q̃d dici potest, ꝙ homi-
nes proniores sunt ad diripiendū occulte bona aliorū, q̃ ad lædendum eos aperte in propria
eorū psona. Ideo illud oportebat ꝑ multiplicatā pœnā restringi. Est aūt quæstio, an læsus in
Ibidem. corpore aut iniuriatus, poterat se vlcisci, absq; præuia iudicis sententia. Sed de hoc sup Exo
dum dictum est. Postremo de spiritali huius capituli intelligentia introducta sunt multa, p̃-
sertim sup Exodū. Cognoscimus q̃q; ex isto capitulo, rigorem & imperfectionē legis Mosai
Ibidem. cæ, pietatē vero & p̃fectionem euāgelicæ legis, in qua percutienti vnā maxillā consulitur al
Matt. 5. tera exhiberi, aduersariusq; iubetur amari, & malum vinci in bono. At vero ꝑ blasphemū il
Rom. 12. lum ex parte Aegyptiū, & ex parte Israelitam, iurgantē cōtra eum qui ex parte patris & ma-
tris fuit Israelita, intelligunt̃ hæretici & ficte deuoti, ac forinsecus iusti, q vere catholicos &
deuotos ac iustos impugnāt. Itaq; afferamus in ecclesiā Chr̄i purissimum oleum, i. opa pieta
tis, quibus nil vanitatis sit mixtum, ex q̃bus foueant̃ lucernæ, i. claritas bonæ famæ, sermo p̃-
dicationis, & lumen scientiæ salutaris. Qui aūt nondum æquanimiter ferre potest aut vult
illatas sibi iniurias, saltem nō cupiat maius malum rependere, nec grauius vindicare. Potius
vero simus contra omnia vitiorū & tentationum prælia, impugnationes & tela omni virtu-
te armati, sintq; duodecim panes semper in mensa animæ nostræ, hoc est, duodecim aposto
lorum doctrinæ, virtutes, exempla, nec quenquam scandalizando lædamus. Nulli oculum
Rom. 14 eruamus, inducendo eum ad cordis excæcationem, ignorantiam vel errorem. Nec excutia-
Matth. 5 mus alicui dentem quo teritur cibus cordis, nec mentis integritatem frāgamus in proximo,
nec maculam inferamus alicui per detractionem aut impiam diffamatiōem: immo q quip-
piam fecerit horū, ipse seipsum vulnerat, cæcat, prosternit, & sicut fecit, fiet ei, iuxta quod ait
Matth. 7 saluator: Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.

¶ Elucidatio literalis cap. XXV. Locutusq; est dn̄s ad Mosen. Art. XLVI.

Diuersa in hoc capitulo traduntur præcepta, quorum quædam sunt cæremonialia, quę-
dam iudicialia. [Locutusq; est dominus ad Mosen, dicens: Loquere filijs Israel, & di-
ces ad eos: Quando ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, sabbatizetis sabba-
Exo. 20. tum domino,] id est, ad Dei honorem quiescat terra à solita cultura & seminatione, sicut in
Exod. 23 sabbato cessatur ab opere omni seruili. [Sex annis seres agrum tuum.] Istud præceptum in
Exodo scriptum est, & ibi diffuse expositum: estq; ostensum ibidem, quemadmodum secun
dum communem Hebræorum opinionem, non fiebat aliqua agrorum aratio, seminatio,
Iose. li. 3. messio in septimo anno. & hanc opinionem (quā & Iosephus approbat) sequūtur magister
an. iud. in historijs, & Andreas, ac alij quidam expositores catholici. Augustinus vero & Glossa, ac
cap. 6. 7. alij quidā dicunt, ꝙ septimo anno terra seminabatur ac metebatur, non tamen ad propriam
August. seminantium cōmoditatem, sed potius ad pauperum vsus ac sustentationem. Veruntamē ex
isto passu habet̃, ꝙ ea quæ septimo anno sponte nascebantur in agris, venerunt in vsum &
esum cōmunem, tam seminātium seu dominorū ipsorū agrorū, q̃ aliorū, s. pauperum ac bru
torū. Et q̃d de agris dictum est, de vinea quoq; & olivetis est intelligendum. Nam fertur in li-
tera: [Septimo anno sabbatum], i. quies [erit terræ requietionis domini] .i. talis quies, vt est
quies in

quies in septimo die hebdomadæ, ita ꝙ in tota terra vestra cessabit ab agricultura, seminatione,& messione. Vnde subiungitur: [Agrum non seres,& vineam nõ putabis.] De oliueto aũt fit mentio in Exodo.[quæ sponte gignit humus, nõ metes.] Terra seu agri dicunt illa sponte ꝓducere, quæ sine humana cultura gignũt, siue ex decidentibus granis segetum anni prioris, siue ex innata fœcundatiõe. Occulta etẽm quædã semina latent in huius mundi corporeis elemẽtis.[& vuas primitiaꝝ tuaꝝ].i.primos botros vitis tuæ,& ꝑ cõsequens, nec cæteros in tuos vsus præcise.[q̃si vindemiã nõ colliges].i.vt colligi solent vuæ vineaꝝ alijs annis.[Annus eñ requietiõis terræ est. Sed]fructus hoꝝ, puta agroꝝ & vineaꝝ septimo anno nascẽtes,[erũt vobis in cibũ,]videlicet [tibi & seruo tuo & ancillæ tuæ & mercenario tuo, & aduenæ, q peregrinaĩ apud vos, iumentis tuis & pecoribus.]In Exodo dicit,& bestijs, ꝑ quas intelligunt aĩalia syluestria.[oĩa quæ nascuntur, præbebũt cibũ.] Deniq; textus iste, dempto eo q̃d ait,& aduenæ, sonat, ac si ista spõte nascẽtia, solũ redigẽda essent in vsum dñoꝝ terræ in qua nascunt,& domesticoꝝ ipsius: textus vero Exodi sonare videt, q̃si totũ illud esset pauperibus derelinquẽdũ ac brutis. Nã dicit ibi, Anno septimo dimittes terrã & reqescere facies, vt comedãt pauperes populi tui,& qcqd reliquũ fuerit, edãt bestiæ agri. Ex qbus oĩbus colligit, ꝙ fructus huiusmodi erãt cõmunes vsui tã dñoꝝ agroꝝ & domesticoꝝ ipsoꝝ, q̃ aduenaꝝ, paupeꝝ ac brutoꝝ. Veruntñ vt loquit Augustinus, satis mirũ apparet, q̃liter terra sine cultura & seminatione poterat notabiles fructus ꝓducere, ex qbus oẽs hi vescerent, nisi forte natura terræ illius hoc habeat. Subdit de anno iubileo: [Numerabis q̃q; tibi septẽ hebdomadas annoꝝ:] quaꝝ hebdomadarũ quælibet cõtinet septem annos, sicut hebdomada dierum cõtinet septẽ dies. Hinc subiungitur:[id est, septies septẽ,] supple annos, [quæ] hebdomadæ annoꝝ [simul, faciunt annos quadragintanouem, & clanges buccina mẽse septimo, decima die mẽsis]illius[ꝓpiciationis tẽpore].i. in quo decimo die est festum expiationis, vt p̃cedẽti habet cap.[in vniuersa terra vestra,]propter imminẽtis iubilei solennitatem, atq; vt omnes se præparent ad illam, sicq; in diuersis terræ partibus erãt plures buccinatores. tñ vt in Scholastica recitat historia, aliqui dicunt, septem annis Iubileum p̃cedentibus in singulis neomenijs.i.nouis lunatiõibus clangebãt tubis, & septẽ dieb⁹ cõtinuis ante Iubilei inceptionem solennizabãt tubis clangentes.[sanctificabisq;].i. ad multa diuina ordinabis & applicabis[annũ quinquagesimũ.]De intellectu huius verbi est duplex opinio apud Hebræos atq; catholicos, q̃m quidã per hũc quinquagesimũ annum intelligunt vltimum annum p̃dictarum septem hebdomadaꝝ, videlicet annũ quadragesimumnonũ, quem tñ quinquagesimũ vocãt ꝑ comparationẽ ad p̃cedentẽ iubileum, seu potius ad vltimũ annũ illius, ꝑ inclusionem anni eiusdẽ, sicq; annus iubileus cõcurrebat seu idẽ erat cũ anno remissiõis vltimatæ hebdomadæ p̃dictoꝝ annoꝝ. Alij ꝑ quinquagesimũ annũ intelligũt annũ proxime subsequentẽ p̃fatas septẽ hebdomadas,& ita tã in vltimo illo anno septẽ hebdomadarũ seu q̃dragesimonono, q̃ in anno ĩmediate sequẽte, vtpote iubileo, terra Israel sabbatizauit.[& vocabis remissionẽ].i.annũ gratiosum.[cũctis habitatoribus terræ*tuæ,] remissiõe & gratia eius egẽtibus. [Ipse est eñ iubileus].i.iucundus & prosper ꝓpter ea q̃ fient in eo. De qbus subiungit: [Reuertet homo ad possessionẽ suã,]quã ante vendiderat, seu q̃ hæreditario iure ad ipsum ꝑtinere debebat, q̃uis ad tẽpus fuit impedimentũ.[& vnusquisq; rediet ad familiã pristinã,]à qua, fuga, exilio, cõiugio aut simili modo fuerat separatus. [qa iubileus est & qnquagesimus annus. Nõ seretis neq; metetis]in iubileo [spõte in agro nascentia, & primitias vindemiæ non colligetis,]prout fit in alijs annis, vehẽdo ea in horrea vestra ad ꝓprium vsum.[ob sanctificatiõem iubilei, sed statim*ablata comedetis].i. ea quæ inde cursim & partim tuleritis, tanquã de q̃dã cõmuni bono comedetis.¶Circa hæc scribit Thomas in prima 2.quæst.105.& primo sic arguit: Societas hoĩm ꝑ hoc maxime cõseruatur, ꝙ hoĩes emendo & vendẽdo sibi inuicem res suas cõmutant quibus indigẽt, vt in Politicis dicitur, sed lex vetus abstulit vim venditiõis. mãdauit eñ ꝙ possessio vendita rediret ad venditorem in iubileo. Ad idem respondet: Sicut philosophus dicit in secũdo Politic. Regulatio possessionũ, multum cõfert ad cõseruationẽ ciuitatum, gentis ac patriæ. Vnde refert, ꝙ in quibusdam gentium vrbibus fuit statutum, vt nullus possessionem suã vendere posset, nisi pro manifesto detrimento. Si eñ passim possessiones vendantur, potest contingere, ꝙ omnes possessiones ad paucos deueniant,& ita necesse erit ciuitatem vel regiõem habitatoribus vacuari. Idcirco lex vetus ad huiusmodi periculũ euitandũ sic ordinauit, ꝙ & necessitatibus hominum subueniretur, ꝓpter q̃d admisit venditionẽ vsq; ad certũ tẽpus, & cũ hoc remouit periculũ, p̃cipiẽs vt certo tẽpore possessio vendita ad vendentẽ rediret,& hoc cõstituit, vt sortes non confunderent, sed semper remaneret eadẽ distinctio determinata in tribubus. Sequitur modus seruandi iustitiam in cõtractibus:[Quãdo vendes quippiam ciui tuo,]id est, alicui de populo tuo. alienis enim gentibus nõ poterãt vendere agros suos Iudæi, nisi forte fuissent ad Iudaismum conuersi. [vel emes ab eo]agrum, oliuetum aut vineam,[ne contristes fratrem].i. proximum[tuum]

Exo. 23.
Exo. 23.
Ibidem.
August.
Leui. 24.
Eusebi⁹.
* vestræ
* oblata

ipsum iniusto cōtractu grauãdo.[sed iuxta numerꝝ annorꝝ iubilei emes ab eo].i.plus aut minus dabis vendēti ꝑ re venali, secundū q̄d plures aut pauciores anni restāt vsq; ad ꝓximum iubileum futurꝝ,seu à proxime elapso fluxerunt.quod redit in idem. [& iuxta supputationem frugum vendet tibi].i.plus aut minus de precio exiget,secundū q̄d fructus nascituri probabiliter æstimant maiores aut minores futuri,vel ꝓut res vendēda fertilior est. Hinc q̄si expositorie sequitur: [Quanto plures anni remāserint post iubileū] ꝓteritū vsq; ad iubileū sequentem,[tanto crescet & precium]exponendū ꝓ agro emendo,aut re consimili.[quanto minus temporis numeraueris,tanto minoris emptio constabit. Tempus enim frugum vendet tibi]id est,fructus nascituros vsq; ad iubileū.nā fundum nō potest vendere absolute.[Nolite affligere]per circūuentionem,aut alium modū iniustū, [contribules vestros].i. eos q ex eadem vobiscum sunt tribu aut natione, immo nullus iniuste est affligendus corporali aut
Tob.4. spiritali afflictione,cum hoc sit de lege naturæ:Ne facias alteri,q̄d nō vis fieri tibi. [sed timeat
Eccēs 7. at vnusquisq; Deum suum:] quem q timuerit,oīa ista implebit: quia q timet Deum,nil negligit.[qa ego dominus Deus vester.Facite præcepta mea] moralia, & ea q̄ sunt de lege naturæ,[& iudicia]mea,id est,iudicialia mandata,[custodite]memoriter, & implete ea]per effectum.Neminem eñ vult Deus ocio dare locū,sed iuxta vires suas vult vnūquenq; fructificare. Vires quoq;(vt ait Glossa)cōscientia cuiusq; examinat.¶Circa hæc ait Glossa:Ne qs audita moderatione vendendi & emendi,sæuior fieret,& condescēsio ipsa noceret, caute adiungit: Facite præcepta mea. Audito quippe præfato moderamine, in contractibus obseruando,poterat emptor amaricari,eo ꝙ parꝝ esset lucraturus emendo,& venditor remissior fieri & prodigus in vendendo,tanq̄ qui venditū esset rehabiturꝰ vel in seipso,aut in sobole sua: ideo ad excludendū ab vtrisq; hæc mala,sapienter admonuit dñs,vt vnusquisq; secundū di-
Iose. li.3 uina ꝓcepta se regulet. Præterea Iosephus ait:In iubileo conueniebant venditor agri & em-
ant. iud. ptor, computabantq; fructus ex agris susceptos: qbus compertis exuberasse vltra expensas
cap.14. factas in agro, recipiebat venditor agrum. Quod si expensæ transcenderent, hoc q̄d deerat emptor recepit,& à possessione sua discessit.Consequenter tangit dñs quasi ratione seu præmium obseruādi sua præcepta,[vt habitare possitis in terra] vobis promissa, [absq; vllo pauore]carnali,mundano,inordinato,pœnali, [& gignat vobis humus fructꝰ suos,qbus vescamini vsq; ad saturitatem]exclusiue,si per saturitatem intelligat gulosa comestio,iuxta quod
Lucæ 6. ait saluator: Væ vobis q saturati estis. Vel vsq; ad saturitatem inclusiue, intelligēdo nomine saturitatis sufficientē refectionē. [nullius] persecutoris [impetum formidātes] certi ꝙ Deus nō deseret vos, nisi prius deseratur à vobis. Veruntñ cōtra tentationes & impetus inuisibiliū hostium, oportet nos iugiter esse ꝓcinctos, & cum filiali timore & tremore inde nascente,
Phil. 2. nostrā operari salutē.Ne aūt ex diffidētia prouidentiæ Dei,& ex solicitudine mundiali negligerent Hebræi ꝓcepta de sabbatizatione septimi anni & requie iubilei seruare, dñs subdit: [Quod si dixeritis,quid comedemus anno septimo,si non seuerimus,neq; collegerimus fruges nostras? Dabo bñdictionē meā].i. copiosam & supnaturalē multiplicationē terræ nascentium.[vobis anno sexto,& faciet fructus triū annorꝝ] .i. terra vestra tantū proferet fructum vno anno,vtpote sexto, quantū naturaliter solet ꝓferre tribus annis. [Seretisq; anno octauo]quiescētes septimo anno ab agricultura,[& comedetis fruges veteres] vtpote fructꝰ sexti anni,[vsq; ad annū nonum,donec noua nascant,edetis vetera.]atq; vt Iosephus refert,
Iose. li.3 istud in obedietibꝰ īplebat.Quocirca loqtur Glossa:Quia p duos annos dñs terrā vacare ꝓce-
ant.iud. perat,ne cōturbarent tanq̄ soliciti qd comederēt,ait: Dabo bñdictionē meā.Et notandū q̄a
cap.14. cū Chrs dicat,Nolite cogitare de crastino: lex iubet, ne cogitent de tribus annis.[Terra q;
Matt. 6. nō vendet in perpetuū,quia mea est.]Nō dubiū quin iure creatiōis & gubernatiōis,ac vniuersalis dominij,vniuersa terra totusq; mūdus sit Dei.sed nūc specialiter mētio est de terra promissiōis, quā Deꝰ suo cultui specialiter deputauit. Vnde nūc iubet, vt nec tota, nec aliq̄ eius pars in æternū vēdat à filijs Israel,quasi ipsi essent dñi terræ illius,q solū erant aduenæ & coloni ipsius Dei in ea:sicut colonꝰ fertur,q colit & incolit terrā seu domū alterius. Verꝝ vt reci-
August. tat Augustinꝰ,alia litera habet,terra nō vēdet in ꝓphanationē, ne qs terrā quā accepit,audeat vēdere ꝓphanis hoībus,q in ea impietatem exerceāt, alienosq; deos colāt. Alij aūt habēt, in cōfirmationē,vt s. vēditio nō ita firmet, quin in iubileo venditū redeat ad vēditorē. Ideo qui habet terrā,vtatur ea secundū Dei ꝓceptū. [Vnde cūcta regio possessionis vestræ,sub redēptiōis cōditione vendet].i.nulla pars terræ vestræ aliter vēdatur à vobis, nisi sub hac cōditiōe,ꝙ redimi poterit.Vnde subiungit:[Si attenuatus frater tuus].i. proximus tuus cōpulsus inopia aut diffortunio,[vēdiderit possessiunculā suā,& voluerit ꝓpinquus eius,potest redimere q̄d ille vēdiderat:]& hoc ratiōe cōsanguinitatis q̄ facit cognatos q̄dāmodo vnū,quē-
Rom. 11. admodū multi rami & frondes sunt vnū in radice.[Si aūt nō habuerit ꝓximū].i. si venditor nullū habuerit cognatū volētē & potentē redimere q̄d venditū est,[& ipse]venditor,[precium ad redimendū nō potuerit inuenire].i.obtinere in promptu. [computabūtur fructus]leuati ab empto-

ab emptore de terra quã emit,[ex eo tẽpore q̃] vẽditor,[vẽdidit].i.terrã talẽ,& q̃d reliquum est].i.id q̃d cõputatis fructib⁹ illis, adhuc deest ab integritate preciȷ, q̃d ab emptore p terra sua accepit.[reddet emptori]si potest,[sicq́ꝫ recipiet possessionem suã.Quod si nõ inuenerit man⁹ eius vt reddat preciũ].i.si potestas sua nõ extẽdit se ad hoc, ꝙ reddere possit emptori præfatũ residuũ.[habebit emptor q̃d emerat vsq; ad annũ iubileũ. In ipso em̃ oĩs vẽditio redibit ad dñm suũ,& ad possessionẽ pristinã.Qui vẽdiderit domũ suã itra muros vrbis] situatã,[habebit licentiã redimẽdi,donec vnus impleat ann⁹. Si nõ redemerit] eam primo anno, [& anni circulus fuerit euolutus:] an aũt ppinquus poterat eã redimere,nõ exprimitur hic. [emptor possidebit eã, & posteri ei⁹ in perpetuũ, & redimi nõ poterit etiã in iubileo. Si aũt in villa fuerit domus,q̃] villa[muros nõ habet, agroꝝ iure vendet].i.tali manerie,ꝙ redimi poterit semp vsq; ad iubileũ,eo modo q̃ de redẽptione agroꝝ venditoꝝ est dictũ. [* Sin aũt redẽpta nõ fuerit] ante iubileũ,[in iubileo reuertet ad dñm suũ].i.ad venditorẽ,seu eius hæredẽ. ¶Sed circa hæc orit quæstio, q̃ sit causa diuersitatis istius circa venditas domos. Iteꝝ, q̃m dictũ est, ꝙ in iubileo oĩs possessio seu vẽditio redit ad dñm ac pristinũ possessorẽ, ergo & domus in vrbe sita & vẽdita,saltẽ in iubileo potest redimi,immo sine redẽptione ad venditorẽ reuerti. Ad primũ hoꝝ aliq dicũt,ꝙ vrbes oportet esse magis populosas: idcirco statutũ est,vt dom⁹ eaꝝ vẽditæ, nõ possent redimi nisi primo anno, quaten⁹ possessores essent minus proni vẽdere ipsas. ¶Porro Thomas in prima Secũdę,quæst.105.respõdet:Quia domus vrbanæ nõ erant sorte distinctæ, Deus cõcessit vt in perpetuũ vendi possent, sicut & bona mobilia. Reditio nãq; vẽditi ad vẽditorẽ, est instituta vt sortes nõ cõfunderent.i.diuisio terræ tribub⁹facta p sortiũ missionẽ.nec erat statut⁹ nũerus domoꝝ ciuitatũ,sicut erat certa mensura possessionis, ad quã nõ addebat: sed dom⁹ villaꝝ nõ murataꝝ, in perpetuũ vendi nõ poterãt, qa huiusmodi domus non cõstruunt, nisi ad cultũ atq; custodiã possessionũ. Ad secundũ respõdet, secundũ magistrũ in historiȷs, ꝙ à generali regula illa excipiebant domus vrbium. Verũtñ domus Leuitaꝝ vẽditæ,semp redimi poterãt.vnde mox subdit:[Aedes Leuitaꝝ quæ in vrbibus sunt,semp redimi possunt.Si redẽptæ nõ fuerint] ante iubileũ,[in iubileo reuertent ad dños] suos.Cuius ratio subdit, [qa domus vrbiũ Leuitaꝝ,sunt pro possessionibus inter filios Israel].i.domus Leuitaꝝ,quas habẽt in vrbibus seu etiã in villis, sunt quasi hęreditaria bona eorum,eo modo quo agri & vineæ sunt hęreditates tribuũ aliarum, nec Leuitę agros in hæreditatem sortitæ sunt.ideo domus Leuitaꝝ,q̃uis sitæ in vrbibus,redimi possunt,& redeunt ad suos possessores,queãdmodũ agri tribuũ aliaꝝ. [Suburbana aũt eorũ nõ * veneent].i.Leuitæ nõ poterũt sua vẽdere suburbana.[qa possessio sempiterna est.] Suburbana quippe Leuitarũ, erant loca pascualia extra & prope vrbes ipsoꝝ sita,& cõmuniter deputata alẽdis eorũ pecoribus, & ita erant quædã cõmunia bona, pter q̃d à singularibus bonis vẽdi non poterant, sed erant bona ppetua,quia cõmunitas illa Leuitica,cui attinebat,secundũ se totã non defecit. Sequitur alia lex pietatis de proximo non grauando:[Si attenuatus fuerit frater tuus,& infirm⁹ manu].i.si proximus tuus natu Iudæus fuerit depauperat⁹,& facultate seu robore operãdi destitutus,[& susceperis eũ]ad cohabitãdũ tibi,[quasi aduenã & peregrinũ] eo ꝙ in alienis domibus cõmoret,[& vixerit tecũ]inter te cõuersando,[ne accipias ab eo vsuras] pro eo q̃d ei accõmodaueris,[nec amplius q̃ dedisti].i.nullam supabundantiã vltra sortẽ, quia non est afflicto addẽda afflictio,pſertim dum eiusdem religionis & nationis consistit.[Time Deũ tuum,]charitatiue & timorate te habẽdo,secũdum q̃d exigit filialis timor Dei.[vt viuere possit frater tuus apud te]p tuã subuẽtionẽ,& nõ cogat præ paupertate & aggrauatione ei facta ex te, abire & fugere.Deinde quasi expositorie subdit:[Pecuniã tuã non dabis ei ad vsurã,& frugũ superabundantiã nõ exiges:]plus de bladis petẽdo,q̃ ei accõmodasti,qa vsura cõmittit nõ solũ in pecuniȷs, sed & in fructibus terræ ac cõsimilibus, quoꝝ vsus est eoꝝ cõsumptio.Hoc loco prohibet Iudæis vsura in suos:alibi vero videt eis pmitti in extraneos, vt ibi dicet.[Ego dñs Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti,vt darẽ vobis terrã Chanaã,& essem vester Deus.]ideo volo,ꝙ sicut ego fui oĩbus vobis gratiosus & pi⁹,ita& vos mutuo sitis.[Si pauptate cõpulsus vẽdiderit se tibi frater].i. pximus[tuus] in seruũ,seu pxima in ancillã, [nõ opprimes eũ seruitute famuloꝝ].i.tam dure sicut tractari solent serui & ancillæ alterius sectæ ac nationis.[sed quasi mercenarius & colonus erit].i.ita tractabis eum atq; reficies, vt solent mercenariȷ & coloni tractari, qui quasi medio modo habentur inter prolem & seruum emptitium.Seruus quoq; Hebræus emptitius,non fuit penitus mercenarius & colonus, quoniam domum suam & agrum fuit cito recuperaturus,vt dicit Glossa.[Vsq; ad annũ iubileum operabitur apud te].i.tibi deseruiet. Verũtamen si interim occurrebat annus remissionis, s.septimus annus ab exordio quo cœpit seruire,poterat egredi liber, prout in Exodo præhabitum est. [& postea]s.in exordio iubilei, [egredietur] domũ & seruitutem tuã, [liber cum liberis suis] & vxore, [& reuertet ad cognationem].i.ad habitandũ inter suos cognatos, [&]ad[possessionem patrum suorum]

* si ante

* veneãt

Exo,23.

q̃ ad tēpus fuit alienata ab eo. [Mei em̄ sunt serui].i.filij Israel sunt īmediate serui mei, q̄a de seruitute Aegyptia eos redemi, & meo obseq̄o mācipaui. Hinc addit: [& ego eduxi eos de
*veneāt terra Aegypti.[Nō * veneēt cōditione seruoꝝ].i.hoc iubeo, vt nō vēdant vt solēt vendi cæteri serui ad seruiēdū ꝑpetuo, q̄ & dura seruitute premūt. [nec affligas eū ꝑ potētiā, sed metuito Deū tuū. Seru⁹ & ancilla sint vobis] .i.seruos & ancillas ematis ac iugiter teneatis.[de natiōib⁹ q̃ in circuitu vr̄o sunt,] puta de infidelib⁹, q̄uis nōdū cōuersis,[& de aduenis q̄ peregrinant inter vos].i.de cōuersis ad iudaismū.[vel q̄ ex his nati fuerīt in terra vr̄a, hos habebitis famulos]& itē ancillas ex illis,[& trāsmittetis hęreditario iure ad posteros]secundū q̄d
Iosue 10 in lib. Iosue, & Regū, & Paral. & Esdræ, legit de Gabaonitis, seu Nathinęis, alijsq̄ q̄busdam
3.Reg.3. impletū.[ac possidebitis in æternū.]Hęc ꝓmissio fuit cōditionaliter intelligēda, sicut & aliæ
1.Par.21. multæ, videlicet si Iudæi in Dei cultu manerēt constātes, nec peccādo obicē ponerēt imple-
1.Esdr.2. tioni ꝓmissionis diuinę. [Frēs aūt vestros filios Israel ne opprimatis ꝑ potentiā. Si inualuerit
7.& 8. apud te man⁹ aduenæ atq̄ peregrini:]hoc est, si aliq̄s ad Iudaismū cōuersus, in terra vr̄a fuerit diues & potēs fact⁹, aut māserit talis.[& attenuatus frater tuus]natiōe Iudęus,[vēdiderit se ei]in seruū,[aut cuiq̄ de stirpe ei⁹, post vēditionē potest redimi. Qui voluerit ex fratribus] i.cōsanguineis[suis, redimat eū.& patru⁹ & patruelis] .i.filius seu filia patrui,[& cōsanguineus & affinis].i.q̄cunq̄ cognatoꝝ seu affiniū ei⁹.[Sin aūt & ipse potuerit, redimet se supputatis dūtaxat annis à tēpore vēditionis suæ vsq̄ in annū iubileū, & pecunia qua vēditus fuerat, iuxta annoꝝ numeꝝ]etiā cōputata[& rōne mercenarij supputata].i.redimēdo se attendet, & cōputabit quātū seruit⁹ sua ꝓfuit vēditori à tēpore q̃ se vēdidit illi, & itē q̄t anni restēt vsq̄ ad ꝓximū iubileū futuꝝ, sicq̄ in redēptiōe sua defalcabit de restitutiōe precij, q̃ vēdidit se tm̄, quātū interī valuit seruit⁹ sua, seu alibi ꝓmeruisset deseruiēdo. Et rursus q̃ iubile⁹ magis aut min⁹ distat, secundū hoc magis aut min⁹ reddet ꝓ sua restitutiōe, sicut de redēptiōe agroꝝ iā dictū est. Ex q̄b⁹ planus est text⁹ seq̄ns.[Si plures fuerīt anni, q̄ remanēt vsq̄ ad iubileū, secundū hos reddet preciū. Si pauci, ponet rationē cū eo iuxta annoꝝ numeꝝ, & reddet emptori, q̃d reliquū est annorū, q̄bus añ seruiuit, mercedib⁹ imputatis. nō affliget eū violēter. Quod si ꝑ hæc redimi nō potuerit, anno iubileo egrediet cū liberis suis:]sicut expositū est.[Mei em̄ sunt serui filij Israel.] idcirco in seruitutē humanā nō sunt ꝑpetuo redigēdi, nisi forte ꝑ suos excess⁹ aliud mereāt, vel nisi spōte eligāt ī seruitute manere, ꝓut sup Exodū fuit
Iosʃ. li.3. expositū. Hic Ioseph⁹ & magister in historijs ꝓtestāt, q̄ꝙ q̄uis Iudęi essent cōtribules & conci
bel. Iud. ues eoꝝ à q̄b⁹ aliq̄n emebāt, tn̄ voluit eos seruitutis schemate castigare ꝓpter legū seu Mosai
cap.14. cę legis ꝓceptoꝝ trāsgressionē, atq̄ vt ait glossa, cōstat ex his, quātū diligat à dn̄o, & quantū sit diligēda libertas. Ideo em̄ Israelitā noluit alienis seruire, sed redimi iussit. ¶Deniq̄ si indecēs fuit, natiōe Hebræū seruire alieno, q̄uis ad Iudaismū cōuerso: quāto indecēti⁹ est, Chrianum aut Christianā induratis perfidisq̄ seruire Iudæis? Non ergo hoc permittant fideles.

¶De spiritali eiusdem capituli XXV. intellectu. Artic. XLVII.

QVando ingressi fueritis terrā, quā ego dabo vobis, sabbatizet terra sabbata sua. Terra ista est ecclesia militās, q̄ ꝑegrinat in terra: vel monastica religio seu proprię fragilitatis cōsideratio humilis. q̃ terra à Deo donat, dū q̄s ab ipso ꝑ fidē & charitatē incorporatur ecclesiæ, vel grām cōuersionis perfecte sortit, siue ad verā humilitatē perducit. Cū igitur q̄s has terras, aut earū aliquā est īgressus, tūc ipsa ecclesia gloriatur in dn̄o, & pace pectoris cōquiescit. Similiter sacra religio de suis ꝓfessorib⁹ gaudet. Hūilitas q̃q̄ facit mētē repau
Hiere.9. sare in Chr̄o. Sex annis seres agrū tuū, & 6. annis putabis vineā tuā. Per agrū, inferior pars animæ: per vineā, portio eius superior designatur. Per senariū aūt annorū, q̄ est numer⁹ completus, totū vitę nr̄æ tēpus ī hoc seculo accipi potest. Itaq̄ indesinēter oī q̃ viuim⁹ tēpore in hoc mūdo, nō cessem⁹ tā inferiorē rationē sensitiuūq̄ appetitū, q̃ vim intellectiuā ac voluntatē circa spūalia ac diuina versantes seminare, fœcūdare, excolere, & implere actib⁹ virtuosis, affectionibus sanctis, appræhēsionib⁹ & cōsiderationibus vere salubrib⁹, ne exprobrari
Pro.24. valeat nobis illud Prouerb. Per agrū hoīs pigri trāsiui, & per vineā viri stulti, & ecce totum operuerūt vrticę. Amputandæ ergo sunt à vinea cordis vrticæ & spinæ passionū ac vitiorū. [Septimo aūt anno sabbatū erit terræ.] Per septimū annū intelligitur tēpus beatæ remunerationis, siue in particulari vniuscuiusq̄ iudicio, siue in resurrectiōe finali, in q̄bus non erit tēpus seminādi ac promerendi, seu per profectum colligendi: sed de eo q̃d seminauimus & profecimus, beatificā refectionem suscipiendi pro præmio, iuxta q̃d scriptum est: Labores
Mat.21. manuū tuarum quia manducabis. Et iterum: Opera eorum sequuntur illos. Hinc subditur:
Psal.127. Sed erunt vobis in cibū, tibi & seruo tuo & ancillæ tuæ. Qm̄ in resurrectione finali præmia-
Apo.14. būtur electi in corpore & in aīa, in intellectiuis ac sensitiuis potētijs, pro meritis vitæ pręsentis. [Quæ sponte gignit humus, non metes:] hoc est, de his quæ propria efficis voluntate, aut naturalis rationis dictamine sine charitatis & gratiæ condimento, mercedem gloriæ
1.Co.13. non habebis, cum absq̄ charitate nihil sit meritorium. [Numerabis quoq̄ tibi septem hebdoma-

bdomadas annorum, & sanctificabis annũ quinquagesimũ, & vocabis remissionem cũctis habitatoribus terræ.] Per annũ hunc quinquagesimũ iubileũ, pfiguratus videt annus iubileus euãgelicæ legis, q plena cõfertur peccatorum remissio cũctis hoibus, qui per verã cõtritionem & cõfessionẽ ad tantã grãm se disponũtq́ anno instãte, buccina pdicationis vndiq; intimat tãta celebritas. Rursus p iubileũ legis, intelligit tẽpus grẽ Chri, q pdicauit annũ acceptabilẽ dño. Nihilo minus p eundẽ iubileũ designat quietissima & æterna duratio electorum in patria. Propterea Glossa dicit: Interrogemus Iudæos si septimum diẽ Moses honorauit, & ab operibus vacare pcepit, cur quinquagesimũ annũ celebrari mãdauit? Non vtiq; hoc mãdasset, nisi mysteriũ designasset, qd Iudæorũ non capit infirmitas. Per hæc etem duplex oim cõsummatio significat à Deo: Vna cuiusq; singularis, altera oim generalis. Prima designat per septenariũ, secũda per iubileũ seu quinquagesimũ. Nempe in hebdomadam dierum, duratio vitæ humanæ modo diuiditur. Cũ ergo hic numerus fuerit in semetipso multiplicatus, & tota seculi ætas cõpleta, & tẽpus diu volutũ, ad finem peruenerit, iubileus succedet. Ante quẽ buccina clanget, quia in tuba Dei Christus descendet de cælo ad iudicandum pro suis electis. Tũc reuertet homo ad possessionem suã, ad cælestem videlicet paradisum. Et ad familiã pristinam. i. ad angelicã societatẽ, cũ qua præordinatus est Deo seruire. In fine etem dicturus est iudex: Venite benedicti patris mei, pcipite regnũ qd vobis paratũ est ab origine mũdi. Qñ vendes quippiã ciui tuo, vel emes ab eo, non cõtristes eum. Dñs & saluator in Euangelio loquit: Negociamini dũ venio. Est itaq; spiritale quoddã cõmercium seu mercatũ, q prælatus seu prædicator impẽdit auditoribus talentũ verbi cælestis, donũ doctrinæ & gratiã sibi collatã illis cõmunicat, quatenus illi pro huiusmodi bonis referant fructũ, spiritaliterq; ditent. Veruntñ non sunt vltra modũ requirẽdi ad exhibendũ huiusmodi incrementũ, sed patiẽter sunt tolerandi, & cũ modestia corripiendi, vt saltẽ paulatim pficiant. [Nolite affligere cõtribules vros.] Nemo alteri sit molestus, iniuriãdo aut vlciscendo iniuste, immo alter alterius onera portet. Aduertam⁹ qd p Ezechielẽ dñs contestat cõtra iniquos: Mœrere fecistis quẽ ego nõ cõtristaui. [Implete pcepta mea, vt habitare possitis ĩ terra absq; vllo pauore.] Obseruãtia etem prçceptorum, bonã cõscientiã parit, generatq; fiduciã, & iperterritũ facit. Vnde iustus quasi leo confidẽs, absq; terrore erit. Porro sonitus terroris semp in auribus impij, & cũ pax sit, ille insidias suspicat. Hinc & philosophus ait, q hi qui bene se habẽt in diuinis, sunt audaciores. [Et hum⁹ gignat fructus suos]. i. caro obediẽdo spũi exerceat actus virtutũ. [Quib⁹ vescamini vsq; ad saturitatẽ,] vt s. in patria coronemini pro huiusmodi factis, pro ieiunijs, disciplinis, vigilijs, lachrymis. [Terra qq; nõ vẽdet in perpetuum.] Terra nostra, est caro nostra mortalis, quã quasi diabolo p voluptatis & iniquitatis denario vẽdimus, dũ eã exhibemus arma iniquitatis peccato. Quod & si quis ad tẽpus effecerit, absit vt vel pposito vel opere faciat hoc vsq; in finẽ vitæ suæ, sed ptinus resipiscat, seq; per pœnitentiã redimat, & à iugo atq; obsequio iniquitatis ac dæmonũ conetur eruere. [Si attenuatus frater tuus vendiderit possessiunculã suam]. i. si quis onere tentationũ, aut pondere aduersitatũ, charismata gratiæ sibi infusa amiserit, cõsentiens tentatori, & locũ in se præstans diabolo, ppinquus eius potest redimere eum: tũc em cæteri debẽt pro eo orare, & oñi quo quiuerint modo, ad statũ salutis eum reducere. [Qui vẽdiderit domũ suã intra muros vrbis, habebit licentiã redimẽdi, donec vnus annus impleatur.] Domus intra muros posita, est status salutis, seu gradus meritorum, vel locus quẽ quis habet in ecclesia, quæ est ciuitas Dei viuentis, cuius muri sunt angelica custodia & ipse saluator, prælatorum qq; præsidentia. Qui hanc suã vendiderit domũ, egrediẽdo ecclesiã per peccatũ, vel ecclesiasticã vnitatẽ p schisma vel hæresim, vel indiuiduã charitatẽ per mẽtis auersionẽ, potest eam redimere primo anno. Si aũt pseuerauerit, induratusq; fuerit in his malis, vix aut nunq̃ se emendabit, dicente Apostolo: Hæreticum hominem post vnam & secundam correptionẽ deuita, sciens quia subuersus est, & delinquit pprio iudicio condemnatus. [Sin aũt in villa fuerit domus] Domus in villa, est existentia meritorum, seu loc⁹ virtutũ inter pusillos & fragiles: q si peccauerint ex ignorantia aut infirmitate, nõ ex pposito atq; malitia, veniã facilius adipiscunt, & conuertibiliores existunt: ideo semp redimi possunt venditæ domus ipsorum, qa ad pristinũ gratiæ statũ citius reparant. [Si aũt redempta non fuerit, in iubileo reuertetur.] Sæpe em contingit, vt per misericordissimã Dei præuentionem quasi in iubileo pœniteãt & saluentur, qui nec suis laboribus, nec aliorum suffragijs ad hoc deuenissent. Quod & in iubileo anno ecclesiæ copiosi⁹ solet accidere. [Aedes Leuitarum q̃ ĩ vrbib⁹ sunt, semp redimi possunt.] Aedes Leuitarum, possunt intelligi virtutes & merita religiosorum & pfectorum, q si interdũ corruerint, tot & tãta habent prçsidia resurgẽdi, q facil⁹ recuperant, & memores q̃les paulo ante extiterint, forti⁹ ad meliora nitunt. [Suburbana aũt eorum nõ veneent] . i. libri scripturæ canonicæ atq; authenticæ, non sunt alienandi, qm̃ sunt perpetua hæreditas electorũ. [Si attenuatus frater tuus, & infirmus manu fuerit]. i. si pximus aut subditus tu⁹ fuerit vitijs obrut⁹, & tẽtatiõe oppressus, &

susceperis

Esaię 58.
Gene. 2.
Exo. 20.
1. Thes. 4
Mat. 25.
Lucę 19.
Mat. 25.
Mat. 18.
Galat. 6.
Ezec. 32.
Pro. 28.
Iob 15.
Rom. 6.
Titi 3.

susceperis eũ ad curãdũ, ad informãdũ ac ꝓtegendũ, noli esse auster⁹ ad ipsum, sed charitatiue, patiẽter & discrete te habe ad ipsum, nec ampli⁹ q̃ potest ab ipso requiras, cũ dicat Apo-
Rom. 15. stol⁹: Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorũ portare. Itẽq;: Fr̃es, & si ꝑoccupatus
Galat. 6. fuerit homo in aliq̃ delicto, vos q spũales estis, huiusmodi instruite in spũ lenitatis, cõsiderãs teipsum, ne & tu tẽteris. Si pauꝑtate cõpulsus, vẽdiderit se tibi frater tu⁹ &c. Hoc loco docentur fideles dñi, q̃ pie & humiliter habere se debeãt ad fideles eis obsequẽtes, tãq̃ ad participes grãæ, & sicut ad fr̃es fide ac religione, & velut ad pauperes Dei, quib⁹ ait Saluator: Beati pau-
Lucæ 6. peres, qm̃ vestrũ est regnũ Dei: immo sicut ad eos, q ipsis forsan multo meliores, aut magis electi cõsistant. Hanc doctrinã tangit & Paulus in suis epistolis. [Seruus & ancilla sint vobis
Heb. 10. de nationib⁹.] Vere sic decet, vt hæretici, schismatici, & cæteri infideles seruiãt Christianis,
1. Petr. 2. qui sunt gen⁹ electũ, regale sacerdotiũ, gẽs sancta. [Fr̃es aũt vestros filios Israel, nõ opprimatis ꝑ potentiã:] hoc est, vere catholicos nõ tractetis indigne. Sed heu, qm̃ Christiani suis vitijs opprimi, & seruire iniquis merent: & ipsi dimissis ꝑfidis hostib⁹ suis, cõtra se inuicẽ prę-liant: immo sciẽtes q̃ dire & inhumane fr̃es eorũ fideles catholici, ab impijs Sarracenis, Turcis & Barbaris redigantur in seruitutẽ, in captiuitatẽ & mortẽ, nõ redimũt, nec succurrũt. [Mei eñ serui sunt filij Israel, q̃s eduxi de terra Aegypti] .i. Christifideles quos de tenebris & peccatis hui⁹ seculi nequã eripui, sunt serui mei seruitute dignissima, quæ est vere dominiũ, quia mihi seruire regnare est, vtpote mundo, carni, vitijs, ac dæmonibus, immo & proprio animo dominari: ideo non sunt vendendi, neq; tractandi conditione & more seruorum.

¶Elucidatio literalis cap. XXVI. Ego dñs Deus vester: Non &c. Artic. XLVIII.

SCiens dñs populũ illũ cui tradidit legẽ, esse durũ ac rudem, nunc exhortatur eos ad suæ obseruantiam legis, & hoc varijs modis: videlicet, prospera pollicendo obedientibus, aduersa minando rebellibus, & omnes consolatorie refouendo. Deniq; quia futurorũ, æternorũ, & spũaliũ vix erãt capaces, ꝓmittit eis tẽporalia bona, & transitoria prospera. Talia q̊q; cõminatur aduersa, vt carnales & rudes saltẽ vel sic allicerentur ad cultũ Dei. Veruntñ sub tẽporalib⁹ illis bonis ꝓmissis, comminatisq; malis, intelligẽda sunt bona cęlestia & ęterna, mala q̊q; infernalia sempiterna, qa nec bona tẽporalia & terrena, sunt spũaliũ & virtuosorũ actuũ merces cõdigna, sed beatitudo cælestis & æternalis, nec tẽporalia mala sunt sufficiẽs pœna obediẽtiæ p̃ceptorũ incircũscriptibilis Dei, cuius offensio est grauitatis immensę. Primo aũt repetit dñs quædã p̃cepta sua interdũ præhabita: [Ego dñs Deus vester. Non facietis vobis idolũ] De quali idolo hoc dicatur, constat ex eo q̊d subditur, [& sculptile.] Itaq; ꝑ idolũ intelligitur statua fusilis, per sculptile imago sculpta. [nec titulos erigetis] .i. notabilia & velut honorifica signa memoratiua in honorẽ deorũ. Vel, vt quidã exponũt, altaria pro idolorũ cultura. [nec insignẽ lapidẽ ponetis in terra vestra vt adoretis eum. Ego eñ sum dñs Deus vester] .i. nõ constituetis hincinde, ĩmo nullibi aliquẽ præclarũ ornatumq; lapidẽ idolorũ imagine pictũ, seu saxeã statuã, vt adoretis eũ. [Custodite sabbata mea] Per sabbata possunt oẽs solẽnitates legis intelligi, vel specialiter septimi dies tunc celebres. Custodiẽda sunt ergo sabbata in memoria & effectu, vt in eis mala vitẽtur, à seruilib⁹ opibus quiescatur, atq; virtutibus insistatur. [& pauete ad sanctuariũ meũ] .i. reuerẽter habete vos circa tẽplum seu tabernaculũ non ingrediẽdo illud, nisi cũ puritate & deuotione. Deinde obedientibus prospera promittũtur. [Ego dñs: Si in præceptis meis ambulaueritis] .i. ꝑ obseruantiã præceptorũ diuinorũ vixeritis vita grãæ, & recte tẽderitis ad vltimũ finẽ. [& mãdata mea custodieritis, & feceritis ea, dabo vobis pluuias tẽporibus suis] .i. opportunis, ꝓut expedit fœcũdatiõi fructificationiq; terræ vobis promissæ, q̃ pluuijs irrigatur & fœcundatur: terra vero Aegypti, inunda-
Deut. 11. tiõe Nili, prout in Deut. tangitur.] & terra gignet germẽ suũ, & pomis arbores replebuntur. Appræhẽdet messiũ tritura vindemiã] .i. tã copiosa nascentur blada, vt ante depositionẽ vuarũ, vix colligãtur & excuti queãt. [& vĩdemia occupabit semẽtẽ] .i. bonorũ copia erit tã magna, vt eorũ depositio & expressio extẽdãtur vsq; ad nouã seminationẽ. [& comedetis panẽ vr̃m in saturitate] .i. victualiũ sufficiẽtiã habebitis. noĩe eqdẽ panis, oĩs cib⁹ aut etiã materia refectiõis, vtpote cib⁹ & pot⁹, intelliguntur. [& absq; pauore] visibiliũ hostiũ [habitabitis in terra vestra:] immo & absq; oĩ inordinata formidine. [Dabo pacẽ in finibus vestris] .i. pacẽ tẽporis, immo & pectoris, dabo habitatorib⁹ terræ vr̃æ, s. vobis & posteris vestris, vestigia vestra sectantibus. [Dormietis, & nõ erit q exterreat] suscitãdo vos ad resistendũ hostibus. [Auferã malas bestias] ita q̶ vobis nociuæ nõ erunt. [& gladius] .i. ꝑsecutor cũ gladio, [nõ trãsibit terminos vestros] .i. partes & sortes terræ vr̃æ. [Persequemini inimicos vr̃os. Persequẽtur 5. de vobis, 100. alienos:] ita q̶ fugient. [& 100. ex vobis, decẽ millia.] Hoc aut simile, vel etiam plus aliqd interdũ accidisse creditur bonis Iudæis, sicut ex libro Regũ, Paralipomenõ, & Machabęorum, posset probari. Oĩpotens quippe Deus, vniuersorum hominum corda & corpora iuxta oĩe libitum suum alterat & immutat, debilitat & confortat, stupefacit & reuelat, erigit & prosternit, animat & perterret, lætificat & contristat: nec aliter credibiles essent historię

floriæ, q̃ in diuinis legũtur scripturis. [Respiciã vos]oculo pietatis, [& crescere faciã,& fir-
mabo pactũ meũ vobiscũ].i.fœdus seu ꝓmissum meũ adimplebo in vobis. [Comedetis ve- 2.Pa.20.
tustissima veterꝝ].i.fructus valde antiq̊s præ abũdantia residuos annis prioribus, [& vetera] 1.Mac.4.
germina terræ, [nouis] fructibus[superuenientibus, proijcietis]tanq̃ supflua,qa nec pauperes
inter vos erũt q eis indigeant, sicq; brutis ꝓijcient. [Ponã tabernaculũ meũ in medio vestri]
i.tabernaculũ illud materiale iussu Mosis factũ,deinde & tẽplum cõstituã inter vos in terra
promissionis: & inter vos, immo in cordibus vestris gratiose morabor.[& nõ abijciet vos
aĩa mea].i. mẽs mea non detestabit neq; repellet vos.Aĩa aũt adscribit Deo metaphorice,&
ipse oĩpotẽs dñs frequẽter loquit affectu & more humano,cõdescendẽs infirmitati capacita
tis humanæ.Hinc asserit Augustinus: Aĩam suã vocat Deus volũtatẽ suã.Non em̃ est animal August.
habẽs corpus & aĩam. [Ambulabo inter vos].i.vbiq; familiariter adero vobis.[& ero vester
Deus]per specialẽ assistentiã,ꝓtectionẽ & opem.[vosq; eritis mihi popul⁹].i.ad honorẽ &
gloriã maiestatis meæ eritis plebs mea peculiaris & cultrix p̃ cæteris gẽtibus. [Ego dñs qui
cõfregi catenas ceruicũ vestrarꝝ].i.iugũ durissimæ seruitutis,q̊ ab Aegyptijs depressi fuistis,
saxa,lutũ & lateres deferẽdo, & ex tristitia deiecto capite incessistis, iuxta illud Baruch: Aĩa
tristis sup magnitudine mali incedit curua.[vt incederetis erecti].i.iucũdi & liberi,erectoq; Baru.2.
capite,vt moris est liberatis à magnis pressuris. ¶Sequũt cõminationes,atq; vt in Scholasti Eusebi⁹.
ca fert historia,in his inueniunt 50.clausulę promissionũ,trãsgressoribus vero multo plures
maledictiones ingeminat. Glossa q̊q; fatet: Triginta bñdictiones in p̃senti capitulo lex prę-
dicit,quas in trãslatione LXX.interpretũ distinctas reperies. Deniq; plures ponunt maledi-
ctiones seu cõminationes,q̃ promissiones:qm̃ praui & duri hoĩes,quales isti fuerunt,magis
retrahunt à vitijs p terrorẽ malorꝝ,q̃ p amorẽ bonorꝝ. [Quod si nõ audieritis me]aure cor-
dis,[nec feceritis oĩa mãdata mea]Oportet em̃ oĩa adimplere,cũ Salomõ dicat:Qui in vno Eccẽs 9.
deliquit,multa bona pdet.immo(vt Iacobus ait apostolus)Si quis totã legẽ impleuit,offen- Iaco.2.
dat aũt in vno,factus est oĩm reus.[& spreueritis leges meas].i.iussiones cæremoniales,non
solũ ex infirmitate aut ignorãtia, sed ex certa malitia eas trãsgrediendo. [& iudicia].i.iudi-
cialia p̃cepta[cõtempseritis,& ad irritũ pducatis pactũ meũ].i.legẽ meã,quãtũ in vobis est,
euacuetis, quasi in vanũ & cassum duxeritis, [ego q̊q;]q essentialiter & interminabiliter iu-
stus sum,nullumq; malũ culpabile impunitũ relinquo, [hæc facio vobis: Visitabo vos].i.pu
niã[velociter in egestate]ex terrę sterilitate.[& ardore].i.æstuanti angustia seu exteriori in-
cendio.[q cõficiat oculos vr̃os,]qa ex vehemẽtia egestatis & ardoris illius, exteriores oculi
vr̃i miserabiliter erũt dispositi,interioresq; oculi mœrore & pauore obtenebrabũt. [& con
sumat aĩas vr̃as].i.oĩno deijciat, ita ꝙ quasi mortuæ erũt,qa eas nil delectabit. Vñ & de mœ-
stissimo Iacob iã cõsolato ait scriptura,ꝙ reuixit spũs eius.[Frustra seretis sementẽ, q̃ ab ho Gen.47.
stibus deuorabit. Ponã faciẽ meã cõtra vos].i.indignãter & rigorose adspiciã vos.[& cor-
ruetis corã hostibus vr̃is,& subijciemini his q oderũt vos.fugietis nemine persequente].i.ex
solo timore aduentus aduersariorꝝ vestrorꝝ fugã accipietis,qa nec in Deo,nec in virib⁹ ve-
stris cõfidetis, sed timore eritis victi. [Sin aũt nec sic obedieritis mihi]sicut nec modo obe-
diũt infelicissimi,obduratissimiq; Iudæi,& tẽpore psecutionũ quas à Chaldæis atq; Assyrijs
ptulerũt,p p̃fata correcti nõ obedierũt. [addã * correctiões vr̃as septulũ].i.vltiones meas in * corre-
vobis pfecte augebo.[ꝓpter peccata vestra] i.incorrigibilitatẽ,obstinationemq; vestrã. [& ptiones
conterã superbiã duritiæ vestræ].i.p pœnas grauissimas dissipabo & deijciã vr̃i indurati cor-
dis elationẽ,ita ꝙ cunctis gentibus miseriores & infortunatiores,aspernatioresq; eritis,sic-
ut nũc videmus ad oculũ. [Daboq; vobis desup cælũ sicut ferrũ].i.nullã habebitis cõsolatio-
nẽ ex influentijs cælestiũ corporꝝ, nec ex cælo aereo imber defluet vobis aut ros, immo sole
nascẽte timor & miseria maior vos appræhendẽt.[& terrã æneã].i.durissimã, nõ irrigatam
nec fructuosam. [Cõsumet incassum labor vester].i.frustra laborabitis in agricultura, in fu
ga,vel ad resistendũ,[non proferet terra germen,nec arbores poma præbebunt.Si ambula-
ueritis ex aduerso mihi].i.nec p p̃fatas pœnas cessaueritis ab operibus & omissionibus mi-
hi & meis p̃ceptis cõtrarijs.[addã].i.augebo.[plagas vr̃as in septuplũ].i.plene secundũ di-
ctamen iustitiæ meæ.[ꝓpter peccata vestra]vt quãto plus creuerit vestra iniquitas, tãto plus
crescat iustitiæ meæ effectus in vobis. [immittãq; in vos bestias agri,quæ consumant vos &
pecora vestra, & ad paucitatem cũcta redigant.]videlicet feras voraces. [desertæq; fient viæ
vestræ:]quia vobis & iumẽtis vestris occisis,viæ à paucis aut nullis terentur.[Quod si nec sic
volueritis recipere disciplinam, sed ambulaueritis ex aduerso mihi,ego quoq; contra vos
aduersus incedam].i.agam quæ contraria erunt vestræ voluntati, quasi aduersarius vester,
quantum ad id quod estis per culpam. Loquitur autẽ dñs de se metaphorice, quasi de ho-
mine contra suos hostes irato animo incedente ad repugnandum ac vlciscendum. [& per-
cutiam vos septies propter peccata vestra,inducamq; sup vos gladium,] hoc est, exercitum
armatũ ad vindicandum cum gladio transgressiones, quibus præuaricati estis legẽ meam.

[Cumq;

[Cumq́ꝫ fugeritis in vrbes] extra propriã terrã, [mittam pestilentiã in medio vestri, & trademini in manus hostiũ, postq̃ confregero baculum panis vestri:] hoc est, abstulero vobis sustentamẽtũ & refectionẽ ciboꝝ vestroꝝ. [ita vt 10. mulieres in vno clibano coquãt panes] i. tanta sit vestra caristia, vt vnus fornax mediocris pro vna domo factus, sufficiat 10. domibus ad panes calore cõsolidandos. [vt reddant eos ad mensurã.] hoc est, cuilibet adstãtium
Esaiæ 28. aut domesticoꝝ, videlicet parce. [Sinaũt nec p hæc audieritis me]. i. tanta vexatio vobis nõ dederit intellectũ. [ego incedã aduersus vos in furore cõtrario:] hoc est, p inflictionẽ acerrimaꝝ pœnaꝝ, ex quibus quasi per modũ furiosi me contra vos habere videbor. [& * percu-
* corripiam. tiam vos 7. plagis]. i. vniuersis pœnis residuis nondũ expressis, ac durioribus cæteris. [ita vt comedatis carnes filioꝝ vestroꝝ & filiaꝝ vestraꝝ:] secundũ q̃d 4. Regũ tẽpore Helisei le-
4. Re. 6. gitur factũ in obsidione Samariæ. Hieremias q̃q; in Threnis: Manus, inquit, mulieꝝ miseri-
Thren. 4 cordium coxerunt filios suos in obsidione filiæ populi mei. Facti sunt cibus earum, q̃d fuit in obsidione Hierusalẽ à Chaldæis. Iosephus etiã libro de Iudaico bello recitat idẽ accidisse
Ios. li. 7. in obsidione Hierusalẽ à Romanis. Vnde in Glossa exprimit Maria Eleazari filia. [Destru-
bel. Iud. am excelsa vestra:] hoc est, phana atq; altaria, quæ in locis sublimibus construxistis ad exer-
cap. 8. cendũ ibidẽ idololatrias vr̃as. [Cadetis inter ruinas idoloꝝ vr̃oꝝ:] q̃a ibi occidemini ab aduersarijs vestris. [& abominabit vos anima mea intãtum, vt vrbes vr̃as redigam in solitudinem.] In his Moses non solũ tanq̃ legislator p̃cipit q̃d agendũ, sed tanq̃ propheta p̃dicit futura, seq́ꝫ præscisse demõstrat ventura Iudæoꝝ facinora & flagella. [Deserta faciã sanctuaria vestra:]. i. tẽplum, altaria, synagogas, & sacrificia per man⁹ hostiũ destruã. Quod factum est per Assyrios, Chaldæos, Romanos. [nec vltrà recipiam odorẽ suauissimũ]. i. sacrificioꝝ oblationẽ quæ mihi valde fuit accepta, q̃n deuoti & obediẽtes fuistis. [disperdamq́ꝫ terram vestram] hoc est, habitatores & habitacula, vrbes & fortalitia. [stupebuntq́ꝫ sup ea]. i. de tanta eoꝝ dissipatione mirabũtur. [inimici vestri cum habitatores illius fuerint.] hoc est, cum terram vestrã obtinuerint, inhabitareq́ꝫ cœperint. Hinc Hieremias freq̃ẽter prædixit: Ois
Hier. 19. qui trãsierit per eã, sibilabit & stupebit sup vniuersis plagis eius. Itemq́ꝫ: Dabo vos, inquit, in
49. 50. 15 & 42. opprobriũ, & in maledictionẽ, & in stuporẽ vniuersis gẽtibus. [Tunc placebunt terræ sabbata sua]. i. terra vestra tã diu erit deserta, & ab operibus agriculturæ quieta, ꝙ habebit se per modũ placẽtis de huiusmodi requietiõibus. dũ nãq; aliquid placet alicui, libenter solet illud diu secum tenere. [Quãdo fueritis in terra hostili, sabbatizabit, &] pro. i. [requiescet in sabbatis solitudinis suæ:] in quietionibus quas habebit durãte sua derelictiõe. Quod totũ completum est sæpe. Nam tẽpore captiuitatis Babylonicæ Godolia occiso, terra illa mãsit pro
Hier. 41. magna parte non habitata. Primo q̃q; Machabæoꝝ narratur, ꝙ Hierusalẽ nõ habitabatur.
1. Mac. 1. [eo ꝙ non requieuit in sabbatis vestris]. i. quia vosipsi non cessastis in diebus solennibus ab
2. Ma. 11. operibus tunc prohibitis q̃n habitabatur in ea. [Et qui de vobis remãserint, dabo pauorem in cordibus eoꝝ in regionibus hostium. Terrebit eos sonitus folij volantis.] Hyperbolicum verbum est. Ac si dicat: In tanta erunt pusillanimitate atq; formidine, vt ex sola suspicione, imaginatiõe, aut leui sonitu aduersitatis, cõcutiant, q̃si grãdis instet aduersitas. ideo subdit: [Et ita fugient quasi gladiũ &c. Et ꝓpter peccata patrũ suoꝝ & sua affligẽtur,] inquantum vitia patrũ suoꝝ secuti sunt, & q̃m posteri quandoq; puniunt propter suoꝝ peccata parentum corporalibus pœnis, sicut ab illis corporaliter descenderunt, prout alibi clarius est expressum, & infrà suis declarabitur locis. [donec cõfiteant iniquitates suas,] hoc est, iuste se talia pati recognoscant, pœniteant, & emendẽt, sicq́ꝫ redimi mereantur. [& erubescat incircuncisa mens eoꝝ]. i. cor eorũ q̃d diu fuit vitiosum, tandẽ de suorum turpitudine & enormitate facinorũ salubriter verecũdet, tanq̃ illuminata ad intuendũ salubriter, quæ ante non cõsiderauit. [& recordabor fœderis mei,] hoc est, pacti quo promisi me misertum & benefacturum filijs Israel pœnitẽtibus. [quod pepigi]. i. inij, [cũ Iacob, & Isaac, & Abraham:]
Gen. 15. quibus, vt in Genesi patuit, istud promisi. Nominant aũt hic hi tres patriarchæ ascendẽdo
17. 32. 26. secundũ ordinẽ generatiõis. [Terræ q̃q; memor ero.] hoc est, memorẽ me esse per effectum ostendã, reducendo ad eam filios Israel, sicut patribus eorum spopõdi. [Attñ cum essent in terra hostili, non penitus abieci eos.] Quia semper reliquiæ mãserunt ex eis, ex quibus postmodũ propagati sunt multi. [neq; sic despexi, vt consumerentur, & irritũ facerem pactum meum cum eis. Ego enĩ sum dñs Deus eorum, & recordabor fœderis mei pristini, q̃n eduxi eos de terra Aegypti]. i. quod cũ eis iniui, eisq́ꝫ ꝓmulgaui statim, dum eos de Aegypto eduxi. Ex his sumere & formare valemus vera & efficacissima argumẽta contra Iudæos, quod s. in hanc captiuitatem longissimam sunt redacti, propter sua & patrum suoꝝ grauissima scelera, quæ nondũ recognoscunt, neq; deplorant, propter quod erui non merentur. Cum enim omnia aduersa nunc prætacta, eis per tot annoꝝ centenaria sint inflicta, nec interim coluerint idola, & cum hoc die ac nocte Deum rogent, vt liberet eos: certissimum est, ꝙ infidelitate pessima detineãtur, & Deo prorsus displiceant, eo ꝙ sua non cõfiteantur peccata, propter

propter quæ in ista diuturnissima inciderũt aduersa grauissima, nec captiuitas atq; calamitas istæ, vniuersis eorũ præteritis captiuitatib⁹ & calamitatibus quasi tã incõparabiliter grauiores, tam diu durarẽt, nisi & eorũ facinora proportionabiliter enormiora consisterẽt cum dictis excessibus, ꝓpter quos patres eorũ p̃cedentes, captiuitatem miseriamq́; ꝑpessi sunt, cum in isto capitulo iã sæpe ꝓtestatus sit dñs, ꝙ nisi ꝑ inflictas correptiones obedierint ei, inflicturus sit eis pœnas septuplũ grauiores, quousq; sua cõfiteantur peccata. V ñ & demonstrat̃ ꝙ modo in ista captiuitate nõ obediãt, neq; veraciter seruiãt ei, neq; (vt dixi) ꝑpendũt verã causam hui⁹ suę captiuitatis ac molestissimæ calamitatis, qa nec regẽ habẽt, nec patriã, nec templũ, nec sacerdotes, nec hostias, & ita sunt cũctis gentibus miserabiliores. Et si suæ captiuitatis atq; miseriæ tantæ causam aduerterent, confiterentur ac deplorarent, non dubium quin mox à dño misericordiam consequerentur: quod quia non faciunt, in suis manẽt miserijs.

¶Spiritalis expositio eiusdem cap. XXVI. Artic. XLIX.

Literalis vel potius superficialis huius cap. intellectus p̃cedenti articulo est inductus. Et posset quis argumẽtari, ꝙ ille nõ sit verus & literalis intellect⁹ huius cap. eo ꝙ multi in veteri testamẽto iusti, immo ꝑfecti extiterint q̃ ꝓsperitates seu bñdictiones & remunerationes hic tactas cõsecuti nõ sunt, immo aduersa grauissima habuerũt, vt patet de Hieremia, Baruch, filijs Rechab, multisq́; alijs. Nã & ꝑ Ezechielẽ dñs ad Hierusalẽ ait: Occidã in te iustũ & impiũ. Vnde & Psalmista de talibus loquit̃: Multæ tribulatiões iustorũ. Quod & in libris Macha. docet̃ in multis Iudæis sub Antiocho adimpletũ. De qbus & in libro Sapientiæ habet̃: Tanq̃ aurũ in fornace ꝓbauit electos dñs. De talibus quoq; scribit Apostol⁹: Alij distẽti sunt, alij ludibria & verbera expti, insuꝑ vincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisiõe gladij mortui sunt. Circuierũt in melotis, egẽtes, angustiati, afflicti. Deniq; multi iniusti & vitiosi fuerũt in veteri testamẽto, qbus cõminationes, maledictiões, seu pœnę in isto cap. recitatæ nõ cõtigerũt, sed ꝓspera, vt constat de Saul, Doech & alijs multis. Hinc asserit Glossa: Ista ad literã stare nõ possunt. Multi em̃ in p̃ceptis Dei ambulauerũt, & multa aduersa ꝑpessi sunt. Verũtñ dici potest, ꝙ p̃inducta expositio ad literã potest saluari, qm̃ intelligenda est nõ de suppositis singulis, sed potius de cõmunitate & secundũ cursum cõmunẽ. Nã sicut in libris Iudicũ, Regũ, Paralipomenõ, Machabæorũ describit̃, cõmuniter contigit, ꝙ qñ filij Israel generaliter seu ꝓ maiori parte Deo fideliter seruierũt, præfata prospera sunt adepti: qñ aũt impij erãt atq; idololatræ, sustinuerũt aduersa p̃habita. Lex aũt cõmunitatẽ, nõ vnãquanq; ꝑsonam concernit. Itaq; dñs loquit̃: Si in p̃ceptis meis ambulaueritis, dabo vobis pluuias tẽporibus suis. Pluuiæ istæ sunt sermocinationes verbi cælestis, infusio gratiæ, ros cõsolationis diuinæ, irrigatio spũs sancti. Vñ ꝑ Esaiã prolatũ est: Ros tu⁹ dñe ros dulcis. Et dñs ipse: Mandabo, inquit, nubibus meis, ne pluãt suꝑ eam imbrẽ. In Cantico quoq; Deuteronomij legitur: Cõcrescat in pluuiã doctrina mea, fluat vt ros eloquium meũ, quasi imber suꝑ herbã. Has pluuias vere salubres & animã fœcundãtes, dat dñs obedientibus sibi tẽpore suo, tẽpore s. opportuno, atq; ab eo æternaliter p̃ordinato. Quocirca (vt Origenes fatet̃) pensandum, ꝙ sicut pluuia materialis si inepto tẽpore aut immoderati⁹ cadat, obest agro & fructibus magis nocẽt: ita q̃ verba p̃dicationis, informationisve ingerit tẽpore nõ suo, aut modo inordinato, lædit magis q̃ sanet. Hinc in Prouerbijs asseritur: Mala aurea in lectis argenteis, qui loquit̃ verbũ in tẽpore suo. In Ecclesiastico quoq;: Imprudens nõ seruabit tẽpus. Et qui multis vtit̃ verbis, lædit animã suã. Et terra gignet germen suum. Quod fit, dum gratia excitante & operante, caro cũ membris suis animæ in om̃i Dei obsequio deseruit & paret. Et arbores pomis replebunt̃. i. hoĩes actibus abundabunt virtutũ, seu ipsę virtutes ꝓcedẽt copiose in actũ. Quod totũ peragit̃, dũ p̃farę pluuiæ descẽdũt in mentẽ, & actualis motio spũs sancti excitat eã. Queadmodũ aũt Salomone testãte, Sapiẽtia lignum vitæ est omnibus appræhendentibus eam, sic fides, sic humilitas, cæteræ quoq; virtutes arbores dici queũt. Et certe pulcherrima, fructuosissima atq; altissima arbor est charitas. Nemo itaq; sine præfatis pluuijs arbitret̃ se posse fructificare, & qui per eas fructificat, non insipienter in se, sed sapienter in dño glorietur. Appræhendet messiũ tritura vindemiam. Messium tritura, est virtuosa exercitatio vitæ actiuæ, quæ appræhendit vindemiã. i. ad contemplatiuæ vitæ actiones pertingit. Nam sicut per ianuam intratur ad domum, ita per exercitia vitæ actiuæ, atq; per actus virtutũ moraliũ, ad contẽplationẽ, intellectualiũq́; ꝑfectiones virtutũ pertingitur. Sed quia in exercitio vitæ contẽplatiuæ copiosior gratia obtinetur, per quam rursus ad opera vitæ actiuæ decenter proceditur, recte subiungitur: Et vindemia occupabit sementem. i. contẽplatio extendet se ad germen operis boni, & semen suscipiet verbi Dei. Rursus vt tangit Glossa, messis purganda in area, est intellectus scripturæ proferendus in medium, & cum cæteris doctoribus ac diuinis voluminibus conferendus, vt sic quid paleæ aut aristæ. i. vanitatis aut falsitatis contineat, spiritu discretionis excutiat̃, solumq́; triticũ cõseruis suo tẽpore dispensandũ remaneat. Hinc quippe Paulus testat̃: Ascendi Hierosoly-

Hier. 38. Bar. 1. 2. Hier. 35. Ezec. 21. Psal. 33. 1. Ma. 5. 6 Sapiæ 3. Hebr. 11. 1. Re. 21. & 22. Iud. 6. 16 1. Re. 7. 11 2. Pa. 20. 1. Ma. 3. 6 Esaiæ 5. Deu. 32. Origen. Pro. 25. Ecci 20. Prou. 3. Hierc. 9. Lucæ 8. Galat. 2.

rosolymã,& contuli cum illis euangeliũ quod prædico, ne forte in vanũ currerẽ. Et comedetis
Ioã. 5.6. panem vestrũ in saturitate, corpus videlicet saluatoris, immo ipsum dñm in sacramen-
& 4. to, qui ait: Ego sum panis vitæ. Et, Caro mea vere est cibus. Est item panis bonæ operatio-
Eccl 15. nis, de quo disseruit: Meus cibus est, vt faciam voluntatem patris mei qui misit me. Rursus
Psal. 79. est panis vitæ & intellectus, panis lachrymarũ & contritionis, panis supersubstantialis qui
Mat. 10. per contẽplationem gustatur. His panibus saturantur fideliter obedientes. Et absq; pauore
habitabitis in terra vestra, hoc est, in militante ecclesia. Vnde ait saluator: Nolite timere eos
1. Pet. 3. qui corpus occidunt. Et princeps apostoloꝝ: Timorem eorum ne timueritis, & non cõturbemini. Itaq; qui Deo vere obedit, passionẽ timoris refrenat, seruilẽ repellit timorem, & per timorẽ initialẽ ascendit ad filialẽ: quo adepto, oẽm excludit vilem, effœminatã & inordinatam formidinẽ, sciens oĩpotentẽ Deũ sibi vbiq; præsentẽ, sine cuius ꝑmissu aut iussu nil sibi valet accidere, & q in aduersis gratiosius adest. De angelica q̊q; est securus custodia, & in
Psal. 26. Deo quasi fidelissimo atq; ꝑijssimo patre filialiter sperans. Talis veraciter confitetur: Dñs illuminatio mea & salus mea, quẽ timebo? Dñs ꝓtector vitæ meæ, à quo trepidabo? Talis demõ
Iob 31. mũ inuisibiles hostes magis ꝑterret, q̃ terreat ab ipsis. Talis fuit S. Iob: Si expaui, inquiens, ad multitudinẽ nimiã. Dabo pacẽ in finibus vestris. i. pacẽ pectoris infundã congregationibus
Phil. 4. & cordibus vestris, sicut orat Apostol⁹: Pax Christi custodiat corda vestra. Etenĩ pax multa
Psal. 118 diligẽtibus legẽ Dei, q ponit pacẽ fines ecclesiæ, & corda seruoꝝ suorũ facit quieta & requi-
Esaiæ 32. escentia in se. Vnde in Esaia dñs ait: Erit opus iustitiæ pax, & sedebit populus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulẽta. Hæc interiora & præclarissima beneficia spũs sancti, auferre nequiuit ecclesiæ persecutio tyrannoꝝ, rabies ꝑfidorum, crudelitas iniustoꝝ. Dormietis, & nõ erit qui exterreat. Contẽplatiui in dño dulciter & frequen-
Gene. 2. ter obdormiunt eo sopore, quẽ dñs misit in Adã, quo & corpus ab exterioribus soporatur. Virtuosi q̊q; meliora somnia habẽt, & sapiẽtes phãtasmatũ ludificatiões cõtẽnunt. Auferam malas bestias. Scim⁹ ꝙ pessimę feræ & crudelissimæ bestiæ sanctis patrib⁹ obediẽtes fuerũt, & plurimos martyrũ tangere non audebant. Bestiæ q̊q; malæ sunt dæmones, de quib⁹ orat
Psal. 73. vir iustus: Ne tradas bestijs aĩam confitentẽ tibi. q̊s domin⁹ aufert, dũ eos à nobis vinci fa-
Iob 6. cit. Vnde & in Iob habet: Bestias terræ non formidabis. Et gladius non transibit terminos vestros. Persecutionẽ enĩ tyrannoꝝ abstulit Deus frequenter à suis fidelibus, & q̃uis gladius pertranseat terminũ nostrũ. i. corpus occidat, terminos tamẽ nr̃os, videlicet corpus & aĩam, seu intellectũ & voluntatẽ pertransire non valet, qm̃ anima cũ præfatis potentijs suis est immortalis. Potest rursus per gladiũ diabolicæ impugnatiõis acumen intelligi, ad quod illud
Ibidem. in Iob poterit pertinere: In bello eruet te de manu gladij. Iterũ gladius accipi potest in bo-
Ephe. 6. no, cum dicat Apostolus: Gladius spiritus est verbum Dei. Qui gladius non pertrãsit terminos nostros exeundo & relinquendo, sed firmus & stabilis in ecclesia permanet. Persequemini inimicos vestros, s. inuisibiles hostes & aciem vitiorum ac seculi vanitates, eis viriliter resistendo, atq; virtutibus, ꝑsertim charitati, humilitati & concordię, insistendo. Et corruent
Psal. 17. coram vobis, sicut ait Propheta: Persequar inimicos meos, & comprehendam eos. Persequentur 5. ex vobis, qui circa exterioꝝ 5. sensuum obiecta non occupantur, nec afficiunt inordinate, hoc est, non nisi secundũ rectæ rationis iudiciũ, ac diuinæ legis tenorẽ, centũ alienos de hostibus nũc prædictis, & 100. ex vobis decem millia, immo vnus fideliũ persequitur sæpe & vincit tantã dæmonũ vitiorumq́; turbã, quemadmodũ ait scriptura: Cadent à latere
Psal. 90. tuo mille, & decẽ millia à dextris tuis, ad te aũt non appropinquabit. Respiciã vos oculo mi-
Mat. 26. serationis & subuentionis, sicut respexit domin⁹ Iesus Petrũ, ex q̃ respectu ille mox cõpunctus, fleuit amare. Et crescere faciã, merito & numero, q̃a præelectis fidelibus tãta grãꝝ charismata largitur oĩpotens, vt orando, loquẽdo, immo charitatis merito & exẽplaribus actibus cõuertãt & alios, & spiritalẽ procreent sobolẽ. Comedetis vetustissima veteꝝ. i. consideratione & imitatione patrũ, q fuerunt in lege naturæ & lege scripta, reficient aĩæ vestræ, cęremonialia q̊q; veteris testamẽti, quantũ ad literã consumetis, & vltrà non esse seruãda probabitis. & vetera, nouis superuenientibus, ꝓijcietis. i. euangelicæ legis testimonia, consilia & præcepta amplectendo, legẽ quantũ ad cęremonialia & iudicialia eius præcepta derelinque-
Ioan. 14. tis. Ponã tabernaculũ meũ in medio vestri. Hoc filius Dei promisit, loquens: Si quis diligit me, sermonẽ meũ seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eũ veniemus, & mansionẽ apud eum faciemus. Ambulabo inter vos, & ero vester Deus, vosq́; eritis mihi popul⁹. Hoc est qd
Apo. 21. in Apoc. promittit: Ecce tabernaculũ Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cũ eis, erit eorũ Deus. Et cõfregi catenas ceruicũ vestraꝝ, vt incederetis erecti. Christus in sua dignissima passione vincula & catenas ceruicũ nostrarum iugũ peccati, dominationẽ diaboli, oẽ pondus iniquitatũ prementiũ mentẽ deorsum, dirupit & tulit à nobis, per suoꝝ sufficientiã meritoꝝ. Deinde in baptismatis sacramento, in sacramento q̊q; pœnitentiæ, & per suã gratiosissimam præuentionẽ ista frequenter in nobis operari

operari dignatus est, vt q eramus ad carnalia & terrena depressi, simus ad cælestia & æterna erecti. Ecce in textu 30. benedictiones istæ obediētibus Deo denunciant, quia (vt Glossa fatetur) cum Christus fuisset 30. annoꝝ, venit ad baptismū, vt in ætate perfecta donoꝝ perfectionē ostenderet, quia extunc euangeliū pdicauit, in quo cōsistit oīs plenitudo vitæ & perfectionis, q̄ in hoc cap. designantur. ¶ Sequuntur mala inobedientibus pnunciata & cōminata. Quod si nō audieritis me, visitabo vos velociter in egestate, abstrahendo vobis spiritalia dona, in qbus consistit opulētia animæ: & ardore concupiscentiaꝝ ac vehemētia passionum, qa dum Deū offendimus, iuste nos deserit, moxq́ʒ carnaliū desiderioꝝ ac stimulorum calorē illabimur, passionumq́ʒ vehemētia superamur, ex qbus oculi mētis cæcant, & aīa spiritaliter annihilat. Frustra seretis semētē: qm̄ opera bona ex genere, facta extra charitatem, non proficiūt ad salutē. Opera q̄qʒ meritoria prius peracta, p sequens mortale peccatū euacuant, & ab inuisibilibus aduersariis deuorant. Corruetis corā hostibus vestris. i. tentationibus dæmonum superabimini, qui hostes intēsissime odiūt vos, q nil aliud quærūt, nisi æternam nostrā dānationem: idcirco stultissime agit qui ipsis consentit. Conterā supbiam duritiæ vestræ. Qui nanqʒ exaltāt se, humiliabunt: & eos qui spiritaliter intumescūt, De⁹ frequenter permittit in manifesta corruere vitia, vt vel sic deprimere se cogant, qui magni erant in oculis suis. Daboq́ʒ vobis desup cælū sicut ferrū, & terrā æneā. Hoc fit dum tales spiritali consolatione priuant, nec desup fœcundant, exteriori q̄qʒ & corporali aduersitate ac desolatiōe grauant, ita ꝙ vndiqʒ sic pungūtur, iuxta illud Osee: Ecce ego sepiā viā tuā spinis. Cōsumetur incassum labor vester. Iter em̄ impioꝝ peribit, & impius nil Deo acceptū exercet, immo reprobis oīa cooperant in malū, & labor labioꝝ ipsorū operiet eos. Ideo sero dicturi sunt illud Sapiētiæ: Lassati sumus in via iniquitatis & pditionis, & ambulauim⁹ vias difficiles. Nō proferet terra germen suū. Caro em̄ iniqui, fructū virtutū nō parit, nec ipsi sunt arbores fructuosæ. Hinc iusto iudicio mittunt in eos bestiæ agri, quarū vna: Circuiui, inquit, terram & perambulaui eam. q̄ eos & bestialia eoꝝ opera ad mortē trahit gehennæ, & cuncta bona ad paucitatē pducunt in ipsis. Desertæq́ʒ fient viæ vestræ, quia eoꝝ operationes destitutæ sunt & priuatæ directione & gr̄a spūs sancti. Insup pestilentiā dn̄s mittit in eos, quia se inuicem scandalizant ac spiritaliter perimunt, atqʒ diuersis modis peccata vnius redundant in alios. Nā praua societas necat seipsam. Aufert itē eisdē spiritalia alimēta intantū, ꝙ & si verbum Dei audierint, aut sacramēta susceperint, spiritalē gustū & fructū nō sortiant ex eis: immo panes vitæ gr̄æ, fiunt eis pabula mortis culpæ. Ita vt 10. mulieres in vno clibano coquant panes. Decē mulieres, possunt intelligi aīæ prælatoꝝ, 10. præcepta seruātes, q panes coquunt in clibano. i. in audientiū corde, in quo panes doctrinæ optāt pficere, & ad opus pducere: tuncq́ʒ in vno clibano agunt hoc, qn̄ paucissimos habēt auditores obedientes. Et comedetis carnes filioꝝ vestroꝝ & filiaꝝ vestraꝝ. i. sobolē vestrā carnaliter diligēdo, eandē ad vitiosam vitā trahetis, p q̄d spiritaliter deuorabitis illā. Vel de praua eoꝝ vita per consensum & cōplacentiam detestandā reficietis cor vestrū. Sic & Esaias testat: Vnusquisqʒ comedet carnē brachii sui. Rursus hoc agit, dū parentes aut p̄sidentes iniusti, prolē suā aut subditos suos secū incorporant ecclesiæ malignorū Antichristo atqʒ diabolo, sicut & sancta mater ecclesia comedit & incorporat sibi electos & singulos q̄s cōuertit, q sunt partes eius nutrimētales. Destruā excelsa vestra. i. cornua vestræ elationis, p̄sumptiones, iactātias, p̄lationes & eminētias, cū qbus peribitis, iuxta illud: Vidi impiū superexaltatū, & transiui, & ecce non erat. Et simulacra vestra cōfringā. Simulacra ista sunt turpia immundoꝝ phantasmata, phantasiæ auri & argenti in cordibus cupidoꝝ, appręhensiōes & species dignitatū, honorū & excellentiarū in mentibus superborū, quæ oīa reprobat dn̄s & cōdēnat. Et tales talia appræhendendo cadūt per culpā, deinde cū vanitatibus suis corruent in gehennā. Et deserta faciam sanctuaria vestra. i. corda vr̄a, quæ erāt aliquādo p fidē & charitatē tēpla Dei, relinquā. Nec recipiam vltrā odorem suauissimū. i. spiritalia sacrificia vestra, videlicet orationes & laudes, quæ ex suo genere valde cōmendabiles sunt, nō erūt meritoria apud me. Nēpe qui declinat aurē suā ne audiat legē, oratio eius erit execrabilis. Et peccatori dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas? Disperdamq́ʒ terrā vestrā. i. terrena cōsortia vestra & cōuenticula ecclesiæ malignātis in tantum, vt pfidi de vestra perditissima vita mirētur, quibus & propter vestros excessus subditi eritis, qui & dies festiuos in magnis vitiis expendistis. Isti facilime perterrētur, dum audiūt prædicari q̄ arcta sit via salutis, ita ꝙ virtutū exercitia, pœnitentiæ q̄qʒ laborē, semitamq́ʒ salutis, tanq̄ difficilima quędā atqʒ durissima aggredi trepidāt, quia nō figūt spem suā in dn̄o, nec eius implorāt auxiliū, nec aliorū qui viriliter sunt cōuersi, pensant exēpla, sed propriam fragilitatē & pronitatē in vitia inordinate attendūt: ideo fugiunt à salutis itinere, & labuntur ex propria infirmitate, ignorantia aut malitia, nemine extrinsecus impellente. nec hostibus suæ salutis opponūt se: hinc relinquunt, & dire multipliciterq́ʒ vulnerantur in anima, quousqʒ suas cōfiteantur iniquitates. Quod si fecerint, mox recolit dn̄s, quemadmodū pœniten-

Lucæ 3.
Lucę 18.
Osee 2.
Psalm. 1. & 139.
Sapię 5.
Iob 1. 2.
Esaiæ 9.
Psal. 36.
Prou. 28
Psal. 49.
Matt. 7.

nitētib⁹ veniā repromiſit. Deniq; etſi in populo Chriſtiano multi ſint vocati & pauci electi,
Ezec. 18. nunq̄ tñ dñs eccleſiā ſuam relinquit in toto, ſed miſericordiā ſuā in ea frequēter quaſi de no
Mat. 21. uo mirificat, miracula renouat, ſanctos hoïes mittit, per quorũ doctrinā, merita & exempla
Pſal. 16. conuertit q̄ plurimos. Poſtremo & hoc intuendũ, q̄ ſicut præfata aduerſa Iudæi propter ſce
lera ſua multa corporaliter paſſi ſunt, vtpote egeſtatē, famem, dolores, anguſtias, deprædationes
Eſaię 31. tiones & expugnationes ab infidelibus gētibus, Aſſyrijs, Chaldæis, Chananęis & Philiſtęis:
Nũe. 21. ita & Chriſtiani interdũ, immo & ſæpe talia pertulerunt ob ſuas tranſgreſſiones à Turcis,
1. Re. 4. 7 Sarracenis, Tartaris, & alijs barbaris. Interdũ quoq; abſq; ſua culpa huiuſmodi corporalia
4. Re. 19. damna, nocumenta, immo & crudeliſſimas mortes ab impijſſimis tolerauerunt, vt glorio-
Eſaię 37. ſius coronarētur à Deo, eorumq́; patientia ac virtutes proponerētur cæteris in exemplum,
& tali occaſiõe Deus fidem catholicam per præclara augeret miracula, ſicut de ſanctis conſtat beatiſſimisq́; martyribus.

¶ Explanatio literalis cap. XXVII. Locutusq́; eſt dñs ad Moſen. Artic. L.

DE obligationibus, redemptionibusq́; votorũ, de conſecratis quoq; & decimis nũc tractatur. [Locutusq́; eſt dñs ad Moſen, dicens: Loquere filijs Iſrael, & dices ad eos: Homo qui votũ fecerit, & ſpoponderit aïam ſuam Deo] .i. ſeipſum promiſerit Deo, ita ſe offerat illi, ſeu eius honorificentiæ mancipet vitā ſuā. Vnde Symmachus tranſtulit, Si ſeparauerit ſe Deo. Et LXX. Si ſpoponderit honorē aïæ ſuæ Deo. [ſub æſtimatione dabit precium] .i. ſecundũ certā taxationē ſe redimet, ſecundũ menſurā ſui valoris, ſi ſe redimere voluerit, vt ſicut ante, vel inſtar aliorũ, actibus vacet humanis. Nā illa promiſſio ſic fuit intelligenda, & Deo inſtituēte ita fiebat. Vnde & primogenita q̄ dñi erant, redimebantur. Nec homo fuit animal immolatitiũ: ꝓpter q̄d factũ votũ de eius oblatione, pſoluendũ non erat per eius mactationē, ſed redemptionem. Nec tunc poterat quiſq; ſic applicari diuinis, quādo ſacerdotiũ fuit in vna tribu, & per gñationis ſucceſſionem cultus Dei conſeruabat in vna duntaxat plebe, ſicut nunc poteſt. Deinde æſtimatio ſeu menſura precij determinatur, quod precium ſecūdum varietatem ætatũ × eiuſdem & ſexus diuerſorũ diuerſificabatur. [Si fuerit maſculus à viceſimo anno vſq; ad ſexageſimum, dabit quinquaginta ſiclos argenti] .i. pecuniam tanti valoris. Siclus autem (vt infrà dicitur) viginti obolos habet, atq; (vt alij dicunt) ſiclus in ſcripturis pro vncia ſumitur, pro quo LXX. tranſtulerũt, didrachma. Porro ad inſinuandũ qualitatem ponderis precij huius, ſubiũgitur: [ad menſurā ſanctuarij.] Tanq̄ dicat, Precium hoc erit illius ſicli vel ponderis, cuius vſus eſt in templo ſeu tabernaculo Dei, quod pondus differebat ab eo, cuius vſus fuit in mercationibus alijs. Refertq́; Ioſephus, q̄
Ioſe. li. 3. ſiclus quo vtebant in templo, cõtinebat 4. drachmas, & qualibet drachma obolos 5. Obolus
An. Iud. quoq; (vt legitur) eſt media pars nummi. Eſt etiam obolus ſcrupulus, qui tribus appēditur
cap. 6. ſiliquis. Scrupulus vero 6. ſiliquarũ pondere conſtat. Tamen (vt dixi) frequenter numiſmata & menſuræ ac pondera apud diuerſos diuerſificantur, ita q̄ eorum quantitatem pro certo ſcire non poſſumus quantũ ad oĩes. Sicli demum, per quos, vouentes ſe Deo ita ſe redemerunt, diuinis vſibus templi ſeu miniſtrorum eius applicabantur. [Si mulier, triginta] .i. ſi fœmina vouit ſe Deo ab anno viceſimo vſq; ad ſexageſimum, dedit pro ſua redēptione triginta ſiclos. Vir eñ muliere præſtantior, validiorq́; cenſet. [A quinto aũt anno vſq; ad viceſimũ maſculus dabit viginti ſiclos, * mulier] .i. puella [decem] ſiclos, non q̄ proles in quinto
*fœmĩa ſuæ vitæ anno poterat ſe Deo vouere aut preciũ ſoluere, ſed in tali ętate interdum vouebantur Deo à ſuis parentibus, à quibus & redimi poterant. Vnde & 1. Regum Anna legitur Sa-
1. Reg. 1. muelē nondũ natum Deo vouiſſe. Si aũt parētes obijſſent, poterāt pueri Deo ꝓmiſſi ſeipſos redimere, cũ ad diſcretionē veniſſent. [Ab vno mēſe vſq; ad quintũ annũ ꝓ maſculo] ſic ꝓmiſſo ac redimēdo, [dabunt 5. ſicli, pro fœmina tres.] Quare nõ potius duos cum medio, ſ. pro media parte tantũ, quantũ pro maſculo? Forſan q̃m in ætate tam tenera minor apparet elegantia maſculi vltra fœmellā, vel quia frequenter tunc mori ſolent. [Sexagenarius & vltrà maſculus dabit 15. ſiclos] .i. ſi quis à ſexageſimo anno vel maiori & vlteriori ætate voluerit ſe redimere à voto quo vouit ſe Deo, dabit pro ſua redemptiõe 15. ſiclos. [* mulier, de-
*fœmia cem.] Ab illa nanq; ætate valor viri deficere incipit, nec tantum eminet mulieris valori vt ante, nec ad bella aptus videtur. ideo minus tunc dedit, nec duplum reſpectu fœminæ. Itaq; quatuor gradus ætatis expreſſi nunc ſunt, per quos (vt apparet) alij proportionabiliter erāt taxandi. [Si paup eſt] is qui ſe aut ſobolē ſuā nondũ adultæ ætatis vouit Deo, [& æſtimationem] .i. quātitatē [precij reddere non valebit] pro ſua aut prolis ſuæ redemptione, [ſtabit coram ſacerdote] .i. ſacerdoti ad hoc deputato cauſam ſuam, inopiamq́; exponet & cõprobabit, [& quantũ ille] puta ſacerdos diſcretus [æſtimauerit, & viderit eum poſſe reddere, tātum dabit:] q̃m vltra vires viri nõ vult Deus vlla requiri. [Animal autem quod immolari poteſt dño, ſi quis vouerit] .i. ſi quis promiſerit Deo immolare animal ei aptum offerri, vt ſunt bos, ouis & capra, deformitatis maculam non habentes. [ſanctum erit] .i. ad Dei honorem offeretur,

retur,[& mutari non poterit.i. nec melius malo, nec peius bono].i.aliud animal ꝑ ipso offerri non licebit,siue aliud sit melius,siue peius:qm̄ illud sic Deo promissum, ex huiusmodi promissione quandã idoneitatem & cõsecrationem ad ea quæ Dei sunt, sortitum videtur. [Quod si mutauerit].i.si vouens adduxerit aliud animal ad immolandũ pro illo. [& ipsum quod mutatũ est].i.animal deputatum offerri pro alio per viam mutationis,[& illud ꝑ quo mutatum est] s.animal prius promissum. [cõsecratum erit dn̄o,] ita ꝙ vtrũqȝ immolabitur Deo,quia & illud secundũ,ratione suæ deputationis ad sacrificationẽ, iam quandã cõsecrationẽ cõsecutũ cẽset. [Animal immundũ,q̃d immolari dn̄o non potest, si quis vouerit] Istud secundũ Glossam stare non potest,nõ em̄ licuit immũda animalia Deo voueri aut immolari.Veruntñ salua hac Glossa interlineari,dicere possumus,ꝙ animal immundũ nũc appellatur,nõ q̃d secundũ legẽ nec offerri licet nec mãducari, sed q̃d ꝑ immũditiã.i. maculæ deformitatẽ seu monstrositatẽ aut debilitatẽ immolari nõ potest,q̃uis ex sua specie immolabile esset. Tale itaqȝ aĩal[adducet]à vouẽte[añ sacerdotẽ,q dĳudicãs vtrũ bonũ vel malũ sit].i.aptũ offerri vel nõ,[statuet preciũ].i. determinabit quãtũ dandũ sit ꝑ redẽptione huiusmodi animalis,postq̃ iudicauerit ipsum animal nõ esse immolatitiũ.[quod]preciũ,[si dare noluerit is qui offert].i.si ille qui animal illud ineptum adduxit ad offerendũ,non voluerit ipsum redimere cũ precio à sacerdote taxato, sed rehabere voluerit animal illud.[addet supra æstimationẽ quintã partem].i.pro animali illo rehabẽdo dabit preciũ à sacerdote statutũ, & vltra hoc quintã partem illius precĳ,ita ꝙ carius emet animal illud,q̃ emeretur ab alio.Cuiꝰ causam expositores assignant,dicentes: Ne vouẽtes adspirarẽt ad rehabendũ q̃d vouerãt,quasi pœnitentia ducti, sicqȝ votum eorũ esset inacceptius Deo. Ne etiam reputarent se digniores in emptione taliũ rerũ, quia dederant eas.¶Circa hæc scribit Petrus Comestor:Distinguendũ est de huiusmodi votis. Aliqñ em̄ aliquid ex voto sanctificabatur sic dn̄o,ꝙ anathematizabatur.i. separabatur, ita vt eo nullus vteretur, & tunc non poterat vendi à sacerdotibus,vel alienari:quandoqȝ aũt non sic obligabant votiua, sed poterant à sacerdotibus vendi precio determinato secundũ mensuram vtilitatis, quæ ex re votiua poterat prouenire,siue esset animal,siue fundus.[Homo si vouerit domũ suam,& cõsecrauerit eam dn̄o].i.si quis domũ suam aut domos suas promiserit ac deputauerit Deo, vt eius consecrent honori aut cultui.[cõsiderabit eam sacerdos]peritus & constitutus ad hoc,[vtrum bona sit an mala]. i. an domus illa sit bene disposita ad applicandũ diuinis obsequĳs, an non.[& iuxta preciũ q̃d ab eo fuerit cõstitutũ,venũdabitur].i.domus illa,ꝓsertim si apta non est ad diuina, vendetur pro precio q̃d sacerdos statuerit, q valorẽ domus pensabit. [Sin aũt ille qui vouerat,voluerit redimere eam,dabit quintã partem ęstimationis suprà].i.quintã precĳ partẽ addet,vt dictum est in casu præcedenti. [& habebit domũ]illã vt ante. [Quod si agrũ possessionis suæ] i.agrũ hæreditario iure possessum.q̃d dicitur,ad differentiã agroꝝ emptoꝝ aut aliter acquisitorum. [vouerit & cõsecrauerit dn̄o,iuxta mensurã sementis æstimabitur preciũ].i.tanto plus valere iudicabitur,quãto plus de semine requiritur ad eius seminationẽ,hoc est, quãto maioris est quantitatis,& hoc intelligendũ est,cęteris paribus.Alioquin contingere potuit, ꝙ minor ager fuerit appreciabilior agro maiore, vtpote fertilior illo. [Si 30.modĳs hordei seritur ager].i.si tot modĳ hordei requiruntur ad seminationem alicuius agri. [quinquaginta siclis argenti * vendetur.] Et proportionabiliter dicendũ videtur de agris qui alĳs seruntur seminibus. Sed quia in iubileo agri & cætera vendita ad pristinum reuertebant possessorem,valor agrorum fuit etiam attendendus penes distantiam à iubileo minorẽ aut ampliorem.Hinc subditur:[Si statim ab anno incipientis iubilei vouerit agrũ].i.si quis vouerit agrum talem Deo in anno iubilei instantis & inchoantis,s. in ipso anno iubileo,aut in anno iubileũ immediate sequente,si in iubileo non licebat venditio.[quanto valere potest,tanto æstimabitur].i.tam care vendetur,sicut valor eius secundum se extendit se, seu tam preciose sicut secundũ legem fieri potuit, iamq́ȝ prætactum est,50.videlicet siclis, vt sic pro quolibet anno siclus vnꝰ acciperetur.[Sin aũt post aliquantum tẽporis].i.si vouerit agrum aliquibus annis à iubileo euolutis. [supputabit sacerdos pecuniã].i. iustum precium dandum pro redemptione seu emptione agri illius, pensabit atqȝ taxabit [iuxta annorum qui reliqui sunt, numerum].i.secundum multitudinem, paucitatemve annorum restantiũ[vsqȝ ad iubileum, & detrahetur ex precio].i.tanto plus de precio præfato defalcabitur,quanto plures anni fluxerunt à iubileo proxime elapso,ita ꝙ pro quolibet anno tali detrahetur à precio illo quinquaginta sicloꝝ vnus siclus.[Quod si voluerit redimere agrum ille qui vouerat,addet quintam partem æstimatæ pecuniæ].i.precĳ prætaxati propter causas præhabitas. [& possidebit eum]sicut & ante votum, immo quintam hanc partẽ precĳ addidit iste qui vouit, obtulit & redemit agrum,non solũ propter rationes illas prætactas,sed item, quia ex hoc ꝙ ipsemet agrum redemit, damnum sacerdotibus imminebat.Dum etenim alteri venundabatur, redĳt in iubileo ad sacerdotes, & fuit possessio dn̄o consecrata,seu eius ministris deputata.

* venundetur

Dum vero vendebaẽ vouẽti, non ad ſacerdotes reuertebaẽ in iubileo,ſed mãſit eius qui vo-
uit atq; redemit eũ.Iſtud tãgit litera ſequens.[Si aũt redimere noluerit]agrũ,q vouit & obtu
lit eũ,[ſed alteri cuilibet fuerit venũdatus,vltra eũ qui vouerat,redimere nõ poterit].i.is qui
vouerat agrũ, nõ poterat eũ vltrà redimere,poſtq̃ alter aliqs eũ emit à ſacerdote,[qa cũ iu-
bilei venerit dies].i.tẽpus ſiue exordiũ,[ſanctificatus erit dño].i.redibit ad ſacerdotes,depu-
tatuſq; erit vſui miniſtri ꝶ tẽpli.[& poſſeſſio cõſecrata,ad ius ꝑtinet ſacerdotũ]q & ſi hære
ditaria bona non poſſidebant, tñ quæ dño vouebanẽ & offerebanẽ,erãt eoꝶ aliq̃ modo.[Si
ager emptus eſt,& nõ de poſſeſſione maioꝶ ſanctificat⁹ fuerit dño].i.ſi qs vouerit Deo agrũ
emptũ,quẽ nõ habet hæreditario iure ex poſſeſſione ꝓgenitoꝶ ſuoꝶ.[ſupputabit ſacerdos
iuxta annoꝶ numerũ vſq; ad iubileũ preciũ].i.taxabit preciũ ſeu valorẽ illius agri iuxta nu
merũ annoꝶ qui reſtãt à tẽpore voti facti de agro illo, vſq; ad ꝓximũ iubileũ.[& dabit]pre-
cium tale pro agri redẽptione.[qui vouerat eum dño.In iubileo aũt reuertetur] ager ille [ad
priorem dñm qui vendiderat eum] præfato vouenti,qui(vt dictum eſt)per emptionem ac-
quiſierat agrum illum, propter q̊d non potuit eum tenere pro ſe,niſi vſq; ad iubileum, nec
longius vendere.[& habuerat in ſortem poſſeſſionis ſuæ].i. prior ille dñs ſeu poſſeſſor agri,
habuit agrum illum hæreditario iure ex ſortiũ diſtributione. ¶Circa hæc omĩa ait breuiter
Gloſſa: In ſequẽtibus huius ſ.cap.verbis dicitur: Omne quod dño conſecratur, ſiue homo,
ſiue animal,ſiue ager,redimi non poterit: nũc aũt præcepit redimi domũ & agrum.Sed for
ſan hoc ſecundũ diuerſas vendentiũ intẽtiones decernit,tanq̃ ibi, ſ.in votis in quibus infrà
prohibetur redemptio votiuoꝶ,non habuerint vouentes voluntatem habendi vlterius, q̊d
penitus cõſecrauerunt.i. Deo vouerunt: in præcedentibus aũt votis, de quibus iam mentio
facta eſt,aliam habuerint intentionem. Verum de iſta materia paulo poſt dicetur diffuſius.
[Omnis æſtimatio ſiclo ſanctuarij ponderabiẽ] .i.vniuerſus valor,omneve precium in præfa
tis redemptionibus,determinabitur quantitate ſeu numero ſiclorũ, quorum vſus eſt in ſan
R. Salo. ctuario ſeu in templo.[Siclus viginti obolos habet.]Circa q̊d Lyra allegat R.Salomonem,
dicentem:Siclus cõmunis, quo ſ.vtebantur vulgares in ſuis cõmutationibus, erat ſiclo ſan-
ctuarij maior, quia continebat 24.obolos.Quidam tamen affirmant oppoſitum,aſſerentes
ꝙ pondus ſanctuarij fuerat reſpectu cõmunis ponderis duplex. [Primogenita quæ ad domi
num pertinent,nemo ſanctificare poterit & vouere.] Primogenita enim pertinebãt ad do-
Exod. 11. minum ex inſtitutione ipſius, in memoriam ꝙ primogenita Aegyptiorum percuſſit. Ideo
ſubditur:[Siue bos ſiue ouis fuerit]primogenitum, [domini ſunt.]Nemo aũt poteſt Deo vo
uere ac libere deputare, niſi quod ſuum eſt.Et rurſus,vt tangit Gloſſa, qm̃ primogenita ex
diuino ſtatuto ſanctificata ſunt Deo.[Quod ſi immũdum animal eſt] .i.inidoneum immo-
lari ob maculam ſuam,[redimet qui obtulerit iuxta æſtimationem ſuam] .i.qui animal tale
præſentauerit ſacerdoti ad offerendum, redimet illud ſecundum taxationem ſui valoris, &
addet quintam partem precij ob cauſas præhabitas. [Si redimere noluerit, vendetur alteri
quantumcunq; fuerit æſtimatum]valere.i.pro precio à ſacerdote iuſte determinato.[Om̃e
quod dño conſecratur, ſiue homo fuerit, ſiue animal] .i.brutum. ſumitur enim genus pro
ſpecie ſubalterna. [ſiue ager,non veneet]. i.non vendetur.[nec redimi poterit]precio à vo-
uente ſeu conſecrante. Hinc ſubditur: [Quicquid ſemel conſecratum].i. oblatum ac depu-
tatum[eſt,ſanctũ ſanctorũ erit dño].i.ad gloriam Dei manebit valde ſanctũ, ſeu diuinis ap-
plicatũ,nec in vſum redigetur humanũ. [Oĩs conſecratio].i.oĩs res cõſecrata,[quæ offertur
ab homine,] ſiue ſeipſum,ſeu ſobolem ſuam, aut agrum,aut brutum, aut mobilia aliqua bo
na vouerit,& ſanctificauerit Deo.[non redimetur,ſed morte morietur.]Iſta plena ſunt diffi
cultate. Primo em̃ videntur manifeſte cõtraria præinductis in iſto cap. in quo iã multa de
taliũ votiuorum & conſecratorũ redemptione ſunt dicta. Deniq; homo non eſt animal im
molatitium,nec Deo cõſecratus aut voto ei adſtrictus,poteſt occidi. Ager quoq;, & cætera
inanimata quæ Deo vouentur & conſecranẽ,interfici nequeũt,quia nec viuunt. Hinc fertur
in Gloſſa:Secundum literam multa obſcura & inſolubilia hic interpoſuit legiſlator. Verum
tamen ex præmemoratis Gloſſæ & Petri Comeſtoris verbis patet aliquantula horũ intelli-
gentia atq; concordia. Et rurſus ex verbis Gloſſæ dicentis: Aliud eſt anathematizare.i.ſepa
rare,aliud ſanctificare.Quod em̃ anathematizatũ eſt,in nullius vſum humanum,immo nec
Joſue 6. in ſacerdotis vſum,reuerti poteſt.Ideo qui de rebus Hiericho aliquid furabatur,perijt,quia
Num. 13 anathematizatę fuerunt:quę autẽ filij Iſrael rapuerunt ab inimicis ſuis,videlicet Chananęis,
cum quibus amicitiam iungere prohibiti erant, præcipiente dño anathema fecerunt, quia
videlicet de talibus rebus aliqua ſponte obtulerunt, vt in libro Num̃. de rebus & ꝑſonis Ma
Num. 25 dian legitur factum, & talia iuxta formam præſcriptam, vel redimi,vel nõ redimi poteraẽ.
De hoc ſup hunc locum diffuſius ſcribit Lyra: Conſecratio,inquiens,ſumitur hic pro depu
tatione alicuius ad cultũ diuinũ, abſq; reditu ad vſus cõmunes:& tale cõſecratum,nõ potuit
vẽdi aut redimi, Iuxta hoc dictũ,cõſecratio ſumitur hic magis ſtricte q̃ ante.Inſup ait,ꝙ in
Hebræo

Hebręo habetur hic nomen, q̃d designat nõ solum consecrationem, sed item destructiõem, nõ qualemcunq;, sed factã ad Dei honorẽ, quemadmodum Hiericho cũ suis habitatoribus Iosue 8.
fuit destructa: spolia vero vrbis quæ ad diuinum poterãt cedere cultũ, vt aurũ, argentum, ferrum & æs, fuerãt dño consecrata, ita q; alijs vsibus ea nõ licuit applicari. Consecratio autem hæc stricte sumpta, poterat esse in persona humana, vel in animali, vel in re inanimata: sic'q; cũ dicit, morte moriet, mors æquiuoce sumitur, quia homo cõsecratus non occidebat, neq; res inanimata. Itaq; si res dño cõsecrata, erat persona humana, vel erat Hebræa, vel Gentilis. Si Hebræa, vel erat de tribu Leui, vel de alia. Si de tribu Leui, sic pueri poterant à parentib⁹ domino consecrari ad seruiendum in tabernaculo Dei vsq; ad mortem, sic'q; Samuel fuit à parentibus consecratus. Sic quoq;, vt videtur, Leuita adultus poterat seipsum domino consecrare, vt in Deuter. habetur. Si autem persona Hebræa erat de alia tribu, non poterat taliter consecrari, quia non licuit ei accedere ad ministerium sanctuarij aut altaris: poterat tamen domino consecrari per aliquem modum viuendi perfectiorem communibus, quemadmodum Samson per abstinentiam à cibo immundo & potu inebriatiuo. Si autem erat persona gentilis, vtpote seruus vel ancilla Hebræi, sic erat res domini sui, & per consequens eam non poterat consecrare, quia erat persona serua simpliciter ad semper, non tamen consecrabatur ad faciendum opera Leuitarũ, sed ad seruilia opera quædam templo & eius ministris necessaria, sicut est cędere ligna, & portare aquas ad locum cultus diuini, sic'q; Iosue decreuit Gabaonitas esse in ministerium populi & altaris. Hoc autem modo nõ poterat cõsecrari persona Hebręa, quia non erat serua simpliciter, sed ad tempus, videlicet vsq; ad septimũ annum, qui fuit annus remissiõis, vel ad longius vsq; ad iubileum, si septimo anno egredi libera recusauit. ¶ Porro si res consecrata erat inanimata, aut erat immobilis vt ager, & tunc distinguendũ: quia aut erat ager de hæreditate paterna, & sic poterat dño simpliciter consecrari, quia in iubileo non reuertebat ad pristinum dominum, sed mãsit possessio templi aut sacerdotum. Si vero acquisitus fuit p emptionem, nõ poterat taliter consecrari, quia in iubileo ad dñm reuertebatur priorem. Si vero res consecrata fuit mobilis, vt aurum, argentum, æs &c. de quibus fieri poterãt sanctuarij vasa ac instrumenta, poterat domino consecrari, nec potuit vltrà ad vsus alios applicari. Quod si res cõsecrata fuit animal immolatitium, sine mutatiõe & redemptione dño offerebatur, nisi post consecrationem suã facta esset ad immolationem inepta, anteq̃ ad locum immolationis veniret. Et tunc interficiebat absq; venditione seu redemptione, quia nõ poterat alijs vsibus applicari. Si autem erat animal non immolatitium, vtile tñ ad ministerium tẽpli aut sacerdotũ, vt equus & asinus, mãsit in obsequio sacerdotũ aut tẽpli vsq; ad mortẽ. At vero si prætactũ verbum Hebraicũ sumatur hoc loco p destructiõe ad Dei gloriã ordinata, talis destructio fuit implẽda, aut ex sententia Dei, aut ex sentẽtia iudicũ eius, aut vt impleret pmissio Deo facta. Si primo modo, tũc erat simpliciter inferenda tam in hoĩes, q̃ in bruta. Vnde filij Israel repræhendebant, quia Chananęos non occiderunt: & Saul, quia pepercit pecoribus Amalech. Si secũdo modo, tunc etiã fuit infligenda, videlicet qñ aliquis per iudices fuit morti adiudicatus, propter homicidium aut simile crimen. Si tertio modo, iterũ erat infligẽda, secundũ q̃d legit in Numeris, q; Israel voto se obligans dño, ait: Si tradideris populum istum in man⁹ meas, delebo vrbes eius. Itaq; cũ dicitur, omne quod domino consecratur, morte morietur, mors æquiuoce sumitur. Nam homines consecrati Deo, puta Leuitæ, dicebantur mortui morte ciuili, sicut apud nos religiosi. Ager autem & res inanimatæ dicebãtur mori seu mortuæ, sicut possessiones Ecclesiæ dicunt * amortizatæ. Eodem modo de seruis & ancillis dicendum est. Animalia vero immolatitia proprie occidebantur. Hoc quoq; pensandũ, q; consecratio prædictorum quandoq; cessit in vsum sacerdotũ, interdũ vero in necessaria tẽpli, secundum q̃d vouens & consecrans exprimebat in consecrãdo. Sequit de decimis: [Omnes decimæ terræ siue de frugibus] .i. bladis & fructibus [siue de pomis] .i. fructibus arborũ, sumendo pomum pro q̃cunq; huiusmodi fructu accommodo, sicut & in * Marco, fructus arboris fici, pomum vocatur. [dñi sunt] .i. Deo sunt offerendæ, [& illi sanctificãtur] .i. ad sustentationem ministrãtium sibi in tẽplo deputant ac dant. [Si quis aũt voluerit redimere decimas suas] quas debuit immolare seu obtulit, [addet quintã partẽ earũ] .i. quintã partem precij quo redimet eas, dabit vltra preciũ illud principale, eadẽ ratione qua ita fiebat in redẽptione votorũ, vt dictum est. [Omniũ decimarum ouis & bouis & caprę, quę sub pastoris virga transeunt] q̃a à pastore dirigunt, educunt & reducunt cũ virga, pala, seu baculo pastorali, horũ itaq; aĩalium [quicq̃d decimũ venerit, sanctificabit dño] .i. offeret ad laudẽ ipsi⁹ in vsum ministrorũ eiusdẽ, siue nascẽdo, siue numerãdo decimũ erat. [Non eliget nec bonum, nec malum] .i. pro decimo tali animali, non licebit assignare aliud melius eo, neq; deterius. [Si quis mutauerit] decimũ animal, dando aliud p eo, [& quod mutatũ est] .i. illud aliud, [& pro quo mutatũ est,] vtpote decimum, pro quo aliud assignat, [sanctificabit dño,] sicut expositũ est. [& nõ redimet] iuxta expositionẽ pha-

Marginal references: 1.Reg. 1. — Deu. 18. — Iudi. 13. — Iosue 10 — 1.Reg. 15 — Num. 21 — Marc. 11.

bitam. [Hæc sunt præcepta quæ mādauit dñs Mosi ad filios Israel] .i. Mosi ea insinuauit & iussit, vt ea filijs Israel ex parte Dei denūciaret atq; iuberet. ¶Præterea circa p̄sens capitulū multa possent induci de voto q̄d sit, & de comitibus eius, & cuius virtutis sit actus, de obligatione q̄q; & dispensatiōe ac mutatione votoꝝ, de q̄bus doctores sup̄ Sentētias, & in Summis suis, specialiter vero Thomas in secunda secūdæ, & sup̄ q̄rtum pulchre & magistraliter scribit: sed breuitati studēs, ꝓtrāseo. ¶Postremo de decimis scribit S. Thomas in secūda secūdæ quæst. 87. Decimæ in veteri testamēto dabanť ad sustentationē ministroꝝ Dei, sicq; p̄ceptū de decimis ꝑsoluendis, partim fuit morale, vtpote naturali inditum rationi: q̄m naturale est, vt necessaria vitę ministrentur à populo eis, qui ꝓpter totius plebis salutē diuino sunt cultui mancipati, quēadmodum & militibus dantur stipēdia. Partim vero erat iudiciale, inquantū determinatio decimæ partis ex diuina ordinatione est instituta. Multa nāq; instituta sunt in populo Hebræorum à Deo, ad conseruandam æqualitatem iustitiæ inter eos. Ex hoc autē q̄ decima pars dabať, & nunc datur, seruatur æqualitas ista iustitiæ, q̄a ministris tēpli sufficienter prouideť, & populus nō grauatur: immo qui primitias, oblationes & decimas
1.Co.10. fideliter soluunt, copiose & multipliciter remunerantur à Deo, etiam in pręsenti atq; in corporalibus bonis. Rursus p̄ceptum de decimis, ex consequenti fuit & cæremoniale, inquantum aliquid significauit. Nam oīa in figura contingebāt illis. Denarius nanq; perfectus est numerus, & decima eius vnitate seu parte sublata, manent nouem, quæ sunt numerus imperfectus: sicq; per decimarum persolutionem significatur, q̄ ipse persoluens & offerens, recognoscit se imꝑfectiōnē suā à seipso habere, ꝑfectiōem vero expectare à Deo, & eā asscribere dño. Nunc aūt determinatio ista decimæ partis, quæ soluitur ex instituto Ecclesiæ, obseruat: immo Ecclesia posset determinare aliā partem, siue maiorem, siue minorē, esse soluendam, opportunitatibus personarum, causaꝝ ac temporum cōsideratis. Porro ante legem scriptam, videlicet in lege naturæ, ministri cultus diuini nō erant ita determinati vt modo, sed primogeniti erāt (vt dicitur) sacerdotes: idcirco non erat tunc determinata pars decima, sed
Gen. 28. vnusquisq; offerebat sacerdoti, prout occurrebat sponte q̄d voluit. Hinc Iacob legitur decimas vouisse, quia ad certam determinatamq; partem non tenebatur.

¶Spiritualis intelligentia eiusdem capituli vicesimiseptimi.

Articulus quinquagesimusprimus.

Loquutus est dominus: Homo qui votum fecerit, & spopōderit Deo animam suam, sub æstimatione dabit precium. Vota illa legalia, imperfecta & typica, figuræ fuerunt votorum, quæ nunc in Ecclesia fiunt perfecte, præsertim dum vtriusq; sexus personæ religionem sanctam monasticam intrare promittunt, vel potius profitentur in ea, & solenni se voto adstringunt ad tria illa omni religioni substantialia, siue ad certa quædam. Aliqui quoq; in seculo ad continentiam, abstinentiam, aut consimiles actus virtutum se voto adstringunt: estq; multo laudabilius talia facere ex voto, quia sic arbor cum fructibus Deo offertur: & idem actus ex pluribus virtutibus principiatur, & ipsum votum est actus præclaræ virtutis, quæ latria nuncupatur. Quemadmodum autem in lege quædam vota sub redemptione cadebant, & quædam non, ita in euangelica lege quædam vota dispensabilia, quædam indispensabilia reputantur. Itaq; homo qui voluit Deo animam suam, hoc est, ad opera supererogationis seu consiliorum impletionem, siue ad actus virtutum præcipuarum voto adstringit se, sub ęstimatione dabit precium. Per precium istud, quo redimit se corā Deo à periculo & peccato transgressionis sui voti, intelligenda est vera atq; idonea sui voti impletio, quæ iusta æstimatione soluenda est, vt quanto quis altiora & plura promiserit, eo virtuosius viuat. ideo subditur: Si fuerit masculus à vicesimo anno vsq; ad sexagesimum, dabit quinquaginta siclos: si mulier, triginta. In illa quippe ætate homo est fortior corpore,
Lucæ 12. & validior mente. Vir quoq; in naturalibus multo extat perfectior muliere. Cui autē plus datum est, plus requiretur ab ipso. Per siclos autem quinquaginta, intelliguntur exercitationes virtutum cum speciali tranquillitate, & abundantia gratiæ spiritus sancti exhibitæ, qui datus est quinquagesimo die. Annus etiam quinquagesimus, fuit tempus remissionis & quietis & magnæ iucunditatis. Per siclos vero triginta, tricesimus potest intelligi fructus continentiæ coniugalis, vel decem præceptorum impletio, in fide, spe, & charitate supersbenedictæ Trinitatis exhibita. A quinto autem anno &c. quia in illa ætate minor virtutum perfectio exigitur. Sexagenarius & vltrà masculus, dabit quindecim siclos: mulier, decem: quia in ætate senili non requiritur ab homine tantus exterior labor. Quindecim tamen siclos reddere debet, decem implendo præcepta, cum sensuum spiritualium quinque custodia, vt sit coram proximis exemplaris, & coram Deo internus seu contemplatiuus. Fœminæ magnum est si obseruet præcepta, nec est ad contemplationem tam idonea vt vir, nisi ex gratia speciali. Si pauper fuerit &c. hoc est, ab imperfecto, inexercitato, pusillo, rudi, & eo qui incipit, nil vltra eius vires requiratur: sed paulatim ædificetur,

ædificetur, informetur, enutriatur, & pficiatur. Quis em̃ fit subito summus, nisi ꝙ omnipotenti cuncta facilia sunt? Sed ipse dona gratiæ varijs modis largitur. Animal quod immolari potest dño, si quis vouerit, sanctum erit, & mutari non potest, hoc est: Si quis vouerit aliquem actum virtutis implere, religionem intrare, aut Christi visitare sepulchrum, per seipsum hoc facere & implere tenetur: nec in his quæ sibi possibilia sunt, substituat alium: & si substituerit, nihilominus personaliter operetur. Hoc est contra eos, qui horas canonicas q̃s legere obligantur, faciunt legi per alios, putantes se excusari, cum & quotidie tot horas infructuose, immo & vitiose expendant. Animal immundum, quod immolari domino nõ potest, si quis vouerit, adducetur ante sacerdotem &c. Per animal immundũ Deo promissum, designatur opus illicitum, ad quod quis sub specie boni se obligat, qui se exponere debet sui sacerdotis seu confessoris ac prælati discretioni, & iuxta illius iudicium opus tale redimere, hoc est, per pœnitentiam de stulta promissione, & per actum vere virtuosum se à periculo expedire. Homo si vouerit domum suam, & sanctificauerit eam domino, hoc est, sobolem suam atq; familiam, seu corporis sui motus & opera proposuerit ad Dei honorẽ efficaciter gubernare, & diuino cultui applicare, considerare debet superior eius, an digne hoc impleat quantum valet: & quo defectuosior in hoc fuerit comprobatus, eo maior ei satisfactio imponatur: & si domesticos suos voluerit à periculo liberare, oret pro eis, & omni quo potest modo conetur eos ad salutis trahere viam. Si agrum possessionis suæ vouerit & consecrauerit domino, iuxta mensuram sementis æstimabitur. Ager iste est proprium cor semine verbi cælestis seminatum, gratiarṹꝗ donis ornatum, & meritis fœcundatum: quem vouet quis Deo, dum de oĩbus bonis his firmiter statuit soli altissimo grates & debitam seruitutem rependere, à quo tanto maiora ac plura exiguntur à iudice, quanto plus fuerit erudit⁹, gratiosiusꝗ́ præuẽtus, & affluentius adimpletus. Primogenita quæ ad dominum pertinent, nemo sãctificare poterit & vouere. Primogenita sunt perfecti discipuli, qui humana sanctificatione nõ indigent, & ipsi Deo intime sunt coniuncti. Omne quod domino consecratur, nõ veneet nec vendetur. Cum igitur in baptismo, in sacrorum ordinum susceptione, in sacramentali benedictione, in professione monastica consecrati simus creatori nostro ac Saluatori, non committamus sacrilegium detestandum, exhibendo membra nostra arma iniquitatis peccato, nec animæ nostræ sponso vnitæ superno, dæmonum fiant adulteræ, sed in sanctitate & iustitia proficientes quotidie, cum ampliori puritate & feruore obsequamur indesinenter domino Deo nostro. Templum etenim Dei sumus, si tamen spiritus sanctus demoratur in nobis. Non igitur prophanemus templum Dei altissimi: immo vt bonę oues, transeamus cum omni obedientia sub summi pastoris & eius vicarij virga. ¶Postremo, in verbo nunc præinducto, & in eo quod subditur: Quicquid semel consecratum est domino, sanctum sanctorum erit: quidam fundauerunt se, asserentes quòd nec dominus papa possit in voto solenni continentiæ dispensare, quod & Albertus affirmat, allegans pro se q̃d beatissimus Euangelista Matthæus noluit sanctam Ephigeniam virginem consecratam, velatam, tradere coniugem regi, cum tamen rex ille promitteret se cum omni regno suo fidem accepturum catholicam. Hoc idem Thomas defendit in secunda secundæ, quæstione octogesimaoctaua. Veruntamen super quartum Sententiarum * distinctione dicit oppositum. ¶Postremo, in fine expositionis Leuitici dicit Glossa, & videtur esse verbum * Esitij: Paulus & Barnabas aliquando dissenserunt. Nam Barnabas dixit Marcum assumẽdum, Paulus sensit oppositum, & assumpsit Silam, Barnabas Marcum. Qui intantum claruit, vt fieret vnus de quatuor Euangelistis. Verũtamen (salua reuerentia istud dicentis) hoc ipsum non potest saluari, quoniam Marcus ille quem Barnabas secum duxit, fuit consobrinus ipsius, & vocabatur Iohannes, cuius mater vt in actibus Apostolorum habetur, in Hierusalem habitauit. Marcus vero vnus quatuor Euangelistarum, fuit natione Alexandrinus, & specialis gloriosissimi principis Apostolorum discipulus, qui cum ipso sacratissimo Petro Romam profectus est. Deinde in Aquilegia, post hoc in Alexandria prædicauit, martyriumꝗ́ perpessus est. Ad laudem & gloriam omnipotentis, qui est super omnia Deus sublimis & benedictus Amen.

Rom. 6. Lucę 1. 1. Cor. 3. Ephe. 3. *Hesychij Acto. 12. Acto. 4.

COMMENTARIORVM D. DIONYSII CARthusiani in Leuiticum, Finis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN LIBRVM NVMERORVM, HEBRAICE VAiedabber, enarratio. In quo agitur de numeratione, murmuratione'que populi Israel, de prophetia Balaam, de mansionibus populi in deserto, & victoria contra reges citra Iordanem.

PRAEFATIO.

QVI educit in numero militiam eorũ, & omnes ex nomine vocat.
Esa. 40. De numeris, numerorum'que rationibus, speciebus, proportionibus,
proprietatibus atque mysteriis, non à philosophis tantũ, sed à theologis quoque multa subtilia sunt cõscripta. Vnde & vnus sapientium locutus est Deo: In numero, põdere & mensura oĩa cõstituisti. Et alter: Qui numerat multitudinẽ stellarũ. Etenim dño Deo, antequã crea-
Sapi. 11. Psal. 146 Psal. 144 rent, nota sunt oĩa. Hic ergo dominator omnipotens, cuius sapientiæ nõ est finis, volẽs populũ suũ esse ordinate dispositum, & instar
exercitus sibi subiectum, postq̃ populo suo tradidit legem, volens'que populum suum ad legis suæ executionem procedere, iussit vt populus ille recte inter se distingueretur, loco, situ, numero, origine, authoritate. Hinc multiplicẽ numerationẽ fieri iussit, sicut in libri huius patebit processu, non quod ipsum omnium creatorem, gubernatorem ac iudicẽ numerus populi sui lateret: sed vt insinuaret quod plebis suæ fidelis specialem habeat curã, & aliis numerus talis, quantũ ad singulas tribus, pateret. Et propter mysterium, vt infrà tangetur. Hinc liber iste Numerorum vocatur, non quod de numero, eius'que speciebus & proprietatibus, tanquam de subiecto seu genere scibili tractet, sed quia de populo Israel multipliciter numerato, facit in suo exordio mentionem. Est nanque consuetudo Hebræis, libros à materiis, de quibus in exordiis suis loquuntur, intitulare. Itaque qui in triũphanti Ecclesia certum instituit numerum ciuium beatorum, ipse in militanti Ecclesia numerat suos, monstrans se prædeterminasse ac scire, quos & quot ad cælestium ciuium perducturus sit thronos. Infidelium vero & reproborum, quos quasi ignorat, non legitur quod fece-
Esaiæ 1. rit numerari cateruas, quia in illis confusa sunt oĩa. De quibus & protestat: Non est aĩa mea
ad populum istum. ¶Quòd si quæratur, cur igitur populum Christianum nunquam numerari præcepit: Respondetur, quod populus Christianus vbique terrarum supra numerum multipli-
Lucæ 4. catus est, & tamen vt agnoscatur, quàm admiranda & supernaturalis existat tanta multipli-
Luc. 24. catio populi Chriani, paucitas eius describitur in exordio primitiuæ Ecclesiæ, vt quod fuerunt
Acto. 2. duodecim Apostoli, & septuagintaduo discipuli, atque turba eorum in die Pentecostes, dum spiritumsanctum affluentissime susceperunt fere centũ viginti, ex quibus, ĩmo ex quorũ aliquibus, per vniuersum orbem diffusa, & suscepta est fides catholica & euãgelica lex, sine armis & bellis, sine artibus falsis, sine terrenis promissis & commodis: nec impedire hoc potuit rabies tyrannorum, argumentatio philosophorum, perfidia & crudelitas Iudæorum, hæreticorum vesania, imperatorum & regum renitentia furiosa, inuisibilium hostium repugnatio
Ex. 12. 13 tentatio'que assidua: quoniã omnipotentia creatoris per signa, prodigia, atque miracula, per vir-
Ex. 15. 18 tutes & varias spiritussancti distributiones, pro sua lege ac plebe pugnauit, sicut & olim in
Iosue 13. Aegypto, in mari rubro, in eremo & terra promissionis, pro Israelitico populo, quem ex tunc reliquit, quando legem Christi diffudit ac roborauit.

¶Expositio literalis capituli primi: Locutus'que est dominus ad Mosen in deserto Sinai. Articulus primus.

LEGE IAM data, & tempore procedendi ad terram promissam instante, locutus est dominus Mosi de quibusdam præambulis, puta de populi numeratione, de tribuum ordinata collocatione, de tabernaculi dedicatione ac deportatione, de Leuitarum separatione, officiis'que distinctis. Itaque [Locutus'que est dominus] per angelum [ad Mosen in deserto Sinai] hoc est, in deserto in quo mons Sinai situs est, & facta est alloquutio ista. [in tabernaculo fœderis,] In quo scilicet tabernaculo continebantur tabulæ testamenti seu fœderis Dei ad populum. processit autem vox Dei ad Mosen de propiciatorio, quod erat quasi thronus seu sedes Dei, vt super Exodum atque Leuiticum frequenter est dictũ. [prima die mensis secundi, anno altero] hoc
Exo. 36. est, secundo [egressionis eorum ex Aegypto,] In Exodo scriptum est: Mense primo anni se-
Le. 1. 6. 8 cundi, in prima die mensis, collocatum est tabernaculum: ex quo constat, quod allocutio ista facta sit per vnum mensem post tabernaculi erectionem, & infra hoc tempus locutus est Deus Mosi ea quæ in Leuitico scripta sunt. [dicens: Tollite summam] .i. certũ numerum acci-
Exo. 40. pite [vniuersæ congregationis filiorum Israel, per cognationes & domos suas &] per [noĩa singulorũ], i. totum populum istũ sic numerate, vt primo numeretis personas cuiuslibet tribus,

bus, dempta tamē Leuitica tribu: numerum vero personarum cuiuslibet tribus accipite, numerantdo personas vniuscuiusque familiæ ipsius tribus. In vna enim tribu erant tot familiæ, quot erant filij patriarchæ tribus illius: & quoniam Dan patriarcha nō habuit nisi filiū vnū, nō nisi vna erat familia in tribu ipsius, vt infrà habetur. Numerum quoque personarum familiæ numeratæ, numerādo singula familiæ supposita, sicque ex omnibus his sumite summā multitudinis vniuersorum. [quicquid sexus est masculini à vicesimo anno & suprà:] Non exprimit litera, quousque illud Suprà extendebatur, seu ad quē terminū ætatis ascendebatur in computādo ab anno vicesimo. Aliqui autem putāt, quod omnes viri qui vicesimū annū attigerāt, numerabantur in vndecim tribubus: quod nequaquam putandum est, quia subiūgitur: [omnium virorum fortiū ex Israel] qui s. poterāt ad bella procedere, quod de senibus atque decrepitis accipi nequit. Porro aliqui dicunt, quod numerabantur vsque ad sexagesimū annū. Iosephus vero refert, quod vsque ad quinquagesimū. [& numerabitis eos per turmas suas tu & Aaron, eruntque vobiscū principes tribuū ac domorum] .i. familiarum, ita quod in quolibet vndecim tribuū, vel etiā duodecim tribuū. Nam tribus Ioseph diuisa est in duas tribus, pro eo quod tribus Leui à cæteris tribubus extitit separata, vt sequenti habetur capitulo. Itaque in quolibet tribu numerata præfuit vnus princeps, tamen sub Mose. Deinde exprimuntur principes isti in textu, qui planus est. Adiuncti sunt autem principes isti, quia tam in numerādo quam in dirigendo præstabāt præsidiū Mosi. Adiuncti sunt quoque præter & vltra eos, quos ad cōsilium Iethro Moses prætulit populo, hoc est, præter tribunos, centuriones, quinquagenarios, & decanos, prout ex verbis B. Augustini probatur in Glossa. ¶Denique in isto capitulo sumuntur tribus, cognatio, & generatio pro eodem, familia quoque & domus. Interdū tamen inter domū & familiā insinuatur distinctio, vt cū in isto capitulo legitur, recensentes .i. numerātes eos per cognationes & domos ac familias. Aliquando vero sic scriptū est in hoc ipso capitulo, per generatiōes & familias ac domos suas. Vnde dicendum videtur, quod familia quandoque accipitur pro plura includit quam domus. Nonnunquam fit econuerso, immo frequenter omnia ista pro eodē accipiuntur. In trāslatione vero Septuaginta interpretū, sic habetur in descriptiōe numerationis cuiuslibet tribus secundū propinquitates eorum, secundū populū eorum, secundū domos familiarum eorum, secundū capita eorum, secundū numerum nominum eorum. ¶Insuper quoniam Deus de populo Israel sæpe testatus est, Eritis mihi in peculiū: Et rursus, Elegit te dominus vt sis ei populus peculiaris: ideo sicut quis frequēter numerat peculiū suū quod amat, sic Deus populū istū in hoc libro describitur bis ac pluribus modis enūerasse. In Exodo quoque summa populi huius sæpius est descripta, & itē in Genesi, vtpote cū quot personis Iacob intrauit Aegyptū, quanta extitit multitudo exeuntium de Aegypto. Litera demū descriptiōis numeri tribuum, plana est, nisi quod de numeratiōe tribus Dan, sic legitur: [De filijs Dan, per generatiōes & familias ac domos cognationū suarum recēsiti] .i. numerari [sunt &c.] Iā quippe prohabitū est, quod Dan nō habuit nisi vnicum filiū, & quod vna duntaxat familia ab ipso descendit, quorum primum patet ex eo quod in Gene. habetur: Filij Dan Vsim, vbi plurale pro singulari accipitur, vtpote filij pro filius. Secundum vero ex hoc quod infrà in isto narratur volumine: Filij Dan, Sicham. Omnes fuerunt Sichamitæ. Sicque qui in Genesi dicitur Vsim, in lib. Numerorum vocatur Sicham. Quæ cum ita se habeāt, quomodo nunc de numeratione tribus Dan fertur, per generatiōes & familias ac domos cognationum suarum? Responderi potest iuxta nunc tacta, quod sumitur plurale pro singulari, vel cognatiōes & familiæ ac domus istæ cōputātur nō ab īmediatis filijs Dan, sed ab his qui de immediato eius filio nūc expresso, descenderunt. [Fuerūtque * omnes] simul [filij Israel per domos & familias] .i. personas domorum ac familiarum pariter cōputādo, [à vicesimo anno & suprà, qui poterant ad bella procedere, sexcēta tria millia] .i. sexcenta millia & tria millia [virorum, quingēti quinquaginta.] In Exodo scriptū est: Profecti sunt filij Israel de Ramesse in Socoth sexcēta fere millia peditū virorum, absque mulieribus & paruulis: quomodo ergo potuerunt iā post vnum annū & mēsem vnū esse tā multi, vt dictū est, præsertim quia quos interim genuerunt, nō sunt annumerati? Dicēdū videtur, quod infra hoc tēpus multi ad virilē peruenerūt ætatē, qui ante nōdū erāt viginti annorum. [Locutusque est dominus ad Mosen, dicēs: Tribū Leui noli numerare.] Quid est hoc, cū infrà legatur, Locutus est dominus ad Mosen, numera filios Leui per domos patrum suorum? Et respōdendum, quod dominus nunc prohibet filios Leui numerari inter alias tribus, & eo modo quo aliæ tribus sunt numeratæ, videlicet à vicesimo anno & suprà. Tertio autē capitulo præcipit eos numerari seorsum specialique modo, puta ab vno mēse, & suprà, prout infrà dicetur. Ex his etiā innotescit dignitas sacerdotalis. [neque ponas summā eorum cum filijs Israel] .i. cū multitudine populari, cui debet præesse. Cœtus nanque sacerdotalis, à plebeia cōcione debet conuersatione & loco distingui, vt alijs in exēplum ponatur, & Deo vicinius appropinquet ac vacet. [sed cōstitues eos super tabernaculum testimonij, & cuncta vasa eius, & quicquid ad cæremonias pertinet.] Super nō dicit hic situm, sed curā, prouisionem, obsequiū, quēadmodū Pharao dixit ad Ioseph: Tu eris super domum meā. Itaque constitues eos super tabernaculū & super vasa & super omnia quæ ad cæremonias pertinēt .i. super sacrificia & cætera cæremonialia, vt omnium horum curam, prouisionem, ac ministerium habeāt, prout infrà copiose habetur. Vnde mox subditur: [Ipsi por

Marginal notes: Num. 2. — Iose. li. 3 ant. iud. cap. 15. — Exo. 19. — Deut. 7. — Ex. 12. 13 — Gene. 49 — Gen. 46. — Nūe. 36. — Exo. 12. — Num. 3. — Num. 3. — Gen. 41. — Num. 4.

[Ipsi portabunt tabernaculum]in ꝑfectione & mutatione locoꝝ,[& oĩa vtensibilia eius]va sa & instrumẽta cultus diuini.[& erunt in ministerio]sanctuarij,[ac p gyꝝ tabernaculi metabunt].i.tẽtoria sua figẽt in circuitu tabernaculi, ꝓpinquius q̃ aliæ tribus,quę etiã in tabernaculi gyro sua statuerũt tentoria. [Cum'qꝫ ꝓficiscẽdum fuerit] hoc est, dum nube pcedente populus motum nubis sequetur.[deponent].i.à suo loco remouebunt,& secum ferent[Leuitæ tabernaculũ:cũ castra metãda].i. dum nube alicubi quiescente tẽtoria fuerint figenda, [erigent].i.tabernaculũ in altũ figẽt ipsi Leuitę.[Quisquis externoꝝ accesserit,]hoc est,quicunqꝫ qui nõ est de tribu Leui,vsurpauerit sibi officiũ Leuitaꝝ circa sanctuarium Dei.[occidet]morte.i.secundum legẽ mori meret̃,vel à Deo plagabitur,aut sententialiter dijudicabi-
2.Par.26 tur:idcirco Ozias rex thurificare ꝑsumens,pcussus est lepra.Gedeoni quoqꝫ & domui eius fa
Iudi.8. ctum est in ruinã,ꝙ se de sacerdotali officio plus q̃ licuit,intromisit.Septuaginta transtulerunt:Alienigena qui accesserit,moriat̃. In quibus verbis alienigena improprie sumitur, vtpote non ꝓ gentili, sed pro Hebræo nõ Leuita, vt Augustinus testatur. [Metabuntur autẽ]
August. hoc est,figent[castra filij Israel,vnusquisqꝫ p turmas suas & cuneos atqꝫ exercitum suum,]id est,vnusquisqꝫ in loco suæ tribui & tribus suæ exercitui deputando,vt infrà describit̃.[Porro Leuitæ p gyꝝ tabernaculi figẽt tentoria]sicut expositũ est,[ne fiat indignatio sup multi-
Num.4. tudinẽ filioꝝ Israel].i.ne ex inordinata Leuitarum dispositione & inobedientia alij scandalizent̃,& pcuti mereãtur.Interdum quippe tota cõmunitas temporaliter corporaliter'qꝫ punitur ꝓ peccato partis suæ,inquãtum omnes sunt quodammodo vnum. Ad Leuitas q̃qꝫ ptinebat orare ꝓ populo,& Deum eis reconciliare:ideo si & Leuitæ peccassent,potuisset populus indignationẽ Dei facilius grauius'qꝫ incurrere.Ex scandalosa etiam spiritualium ꝑsonaꝝ dispositione & vita,populares cito labunt̃, & illoꝝ peccata in se mutuo redundare vidẽtur, ac varijs modis cõmunicãt sibi in vitijs:sic'qꝫ directe aut occasionaliter ex peccato vnius,indignatio sup alios venit.[Et excubabunt in custodijs tabernaculi testimonij:]hoc est,Leuitæ vigiles & intenti erunt circa ea,quæ ad tabernaculi obseruãtias, cultum,honorem,tuitionem'qꝫ ptinent. ¶Præterea, sicut non solum in populo Christiano, sed & Gentili tres status cõsistunt,videlicet cõiugatoꝝ seu popularium,qui in vrbanos & agricolas seu rusticos diuiduntur:& militarium,qui tuentur Rempublicã ense & armis,ac sacerdotalium seu spiritualium,qui circa diuina intenti sunt,& causam populi corã dño gerunt,ita in populo Iudæorum fuerũt hi status.V eruntamẽ in deserto nõ fuit in eis ordo agricolaꝝ,quia de cælo cõse-
Exo. 16. quebant̃ annonam.Sed alij status fuerunt in eis ibidẽ. Ideo postq̃ in libro Leuitico,de pertinentibus ad sacerdotes & ministros tẽpli tractatum est, nunc in huius principio libri de cõ-
Le.8.10.&11. cernentibus militarẽ statũ fit sermo.Hinc Iosephus materiam libri huius ꝑhabitã,sic inducit:Moses ꝑdictã legũ cõstitutionẽ in Sina à Deo accepit, & eã Hebręis tradidit scriptã:cũ'qꝫ
Iose.li.3.bel.iud. circa legislatiõem ista putaret sufficere,ad militaris exercitij iura cõuersus est,numerauit'qꝫ ca-
cap. 15. pita populoꝝ pugnare valentium,& sup hoc dñm asserit sibi esse locutum.¶Postremo Ma-
Num.7. gister in historijs addit:Moses prætermittit hic quædam, quæ facta fuerunt in primo men-
Num.9. se anni secundi,videlicet oblationem duodecim principum in dedicatiõe sanctuarij,& solẽ-
Num.8. nitatem phase,& forsan de sanctificatione Leuitarum,de quibus infrà.

¶De spirituali huius capituli primi sensu. Art. II.

NOn caret mysterio,ꝙ dñs data lege suum iussit populum numerari,& eos duntaxat in numero cõputari, qui ætate & robore apti erant ad bella procedere. Per hæc quippe signatur, ꝙ domesticorum legis ac fidei specialem curam & ꝓuidentiam habeat Deus,& item ꝙ talibus acriora instant certamina ab inuisibilibus inimicis, cõtra quæ efficaciter præliari nõ competit, nisi confortatis à Deo p charismata gratiarum. Tunc q̃qꝫ facta est numeratio ista virorum ad bella idoneoꝝ,quando ad terram promissionis mox profecturi erant Israelitæ à Sinai monte, ad figurandum ꝙ ad spiritualem virtutum profectũ, quo ad terrã viuentiũ finaliter repromissam itur ac ꝑuenitur, non extat idoneus, nisi qui ad domi-
Galat. 5. nãdum suo animo est robustus,qui fortis est ad crucifigendum corpus suum cũ vitijs ac cõcupiscẽtijs,qui p seculum istud nequam, tanq̃ p solitudinem pergit, renuens in his q̃ mũdi
Psal. 76. sunt cõsolari:qui puerilẽ exuit sensum,& oẽm fœmineam abijcit leuitatẽ, nec impietatis iugo subdi se patit̃,neqꝫ barbarica crudelitate decerpit:ad q̃d insinuãdum,nec pueri,nec mulieres,nec serui,nec senes,nec barbari sunt numerati.Hi igit̃ in cælesti Hierusalẽ in ꝑdestinatiõe diuina,in libro vitæ sunt scripti,qui taliter viri sunt, atqꝫ à vitijs ꝑtactis immunes. Hinc
Origen. loquit̃ Origenes:Diuino numero non oẽs cõdigni sunt,sed certis prærogatiuis ornati.idcirco in libro hoc,nec mulieres educunt̃ ad numerꝝ,propter infirmitatẽ fœmineã:nec serui,tãquam vita moribus'qꝫ degeneres:neqꝫ Aegyptij Israelitis admixti, nec alienigenæ,nec etiam barbari.¶Insup Deus creator vniuersa & singula distinctissime sciẽs, q vnico verbo celerrime poterat Mosen, & p Mosen alios certificare de numero Israeliticoꝝ viroꝝ ad bella dispositoꝝ,iussit numerationẽ hãc fieri p Mosen:nec tãtum p eũ, sed & p Aaron fratrem eius, & per duo-

per duodecim nobilissimos principes duodecim tribuũ Israel,ad insinuãdũ, ꝙ p̃lati & principes,tam sup̃iores q̃ minores,debent sibi cõmissos diligentissime cõsiderare,pusillos à fortibus,effœminatos à virilibus, vitiosos à virtuosis discernere, & vnicuiq; secundũ q̃d capax est,indigens'q; cõsistit, ꝓspicere,verbũ salutis impẽdere,ad meliora prouehere, virtuosiores q̃q; in auxilium coop̃atores sibi assumere, ad defendendum imp̃fectos ac labiles ab impugnationibus vitioꝝ ac dæmonum. Præterea p̃ Mosen legislatorẽ ac ducẽ Israeliticæ plebis, Chr̃s vnigenit⁹ patris,rex & legifer noster designat̃,q ꝓprio ore testat̃:Ego scio q̃s elegerim, q̃ꝝ non solum personas,sed & capillos perhibet numeratos à patre. Per Aaron vero princeps apostoloꝝ beatissimus Petrus accipitur,quẽ sibi dñs & saluator in primũ & summum cooperatorem assumpsit:Pasce,inquiens,oues meas. Et rursus:Tu aliquando conuersus,confirma fratres tuos. Per duodecim nobilissimos principes, cæteri duodecim apostoli,Paulo connumerato intelliguntur. Hi oẽs vigilantissime cõsiderauerunt vultus pecoꝝ,vtpote subditorum,& viros virtutum voluerunt ad spiritalia bella iugiter esse accinctos:immo eos qui tales non erant,p̃dicando,orando,atq; sanctissime cõuersando,sed & miracula ꝑpetrando,tales fecerunt. Veruntñ p̃inducta nõ sunt ita intelligẽda,q̃si oẽs illi Israelitæ q numerabantur, fuerint virtuosi, meliores'q; illis q non cõputabãtur:sed figuralis ratio in illis est obseruata, q̃tenus si inter electos Dei cupimus numerari,non cessemusconari pro assiduo incremento virtutum, pro constantia in aduersis,pro victoria in omni tentatione. Sic'q; in om̃ibus coram Deo simus soliciti,timorati & fructuosi. Loquutus est dñs ad Mosen: Tribum Leui noli numerare. Per hoc præfiguratum est euidẽter,ꝙ sacerdotes, religiosos & clericos, oẽs'q; in sacris ordinibus constitutos,oporteat p̃ cæteris in ecclesia Dei omni sanctitate & exẽplaritate fulgere,quẽadmodũ p̃minent ordinis dignitate, religiõis'q; cõsecratione, q ecclesiam cum omni reuerentia debent intrare,custodire,tueri,& sacra vasa ac diuini obsequij instrumẽta mũdis manib⁹ cõtrectare,sic'q; ppl'm Chr̃ianum ope & sermone,directione & solicitudine indefinẽti p̃cedere,nec secularib⁹ cõmisceri. Hinc Raban⁹ cõtestat̃: In tribu Leui sacerdotalis ordo signat̃,q sup̃ tabernaculũ testimonij,i.supra ecclesiã,in q̃ testamẽta Dei sunt cõdita,cõstituit̃,vt curã gerat fideliũ,& oĩa vasa,i.fideles ad Dei cultũ electi,sine errore, vitioꝝ'q; sorde p̃maneant. Hic ordo ꝓcurare debet qcq̃d ad cæremonias ꝑtinet legis,quia ipsius est populum informare,q̃liter secundũ legem Dei ordinate & honeste in ecclesia conuerset̃. Hic ordo tabernaculũ portat & vtẽsilia eius,qm̃ sacerdotes compatiẽdo,infirmoꝝ'q; mores tolerando & cosolando pusillos,quasi humeris patientiæ ac laboris portant ecclesiam.

Esaiæ 33. Ioan. 13. Lucæ 12. Matt. 16. & 18. Ioan. 21. Lucæ 22. Pro. 27. Raban⁹.

¶Declaratio literalis cap. 2. Loquutus'q; est dominus ad Mosen. Arti. 3.

Recitata tribuum enumeratione,nunc enarrat̃ numeratoꝝ coordinatio, quantum ad situm & motum. [Loquutus'q; est dñs ad Mosen & Aaron,dicens: Singuli per turmas] suas,[signa atq; vexilla & domos cognationum suaꝝ,castra metabuntur filij Israel per gyꝝ tabernaculi fœderis.]Hucusq; hæret litera & cõdependet constructio seu ordo verborum,& est sensus:Singuli filioꝝ Israel figent tentoria sua,seu vnusq̃sq; vir aut paterfamilias numeratus,statuet suam papilionem in turma suæ tribus,habente signum atq; vexillum sibi deputata. Solent nanq; pugnatores in scutis seu vestimentis habere signaculũ,q̃ discernãtur ab alijs. Vexilla vero deferunt̃ in hastilibus eleuata,q̃ꝝ vexilloꝝ intuitu & p̃cessu dirigit̃ atq; ad p̃lium excitat̃ & confortat̃ exercitus. sic itaq; metabunt̃ seu figent tentoria p̃ gyꝝ tabernaculi fœderis. Voluit q̃ppe dñs,vt tabernaculum in medio castroꝝ semp̃ consisteret,ad designandum ꝙ ipse dignanter esset in medio populi sui,atq; vt tota plebs vere monstraret se esse paratã vsq; ad sanguinẽ ꝓ defensione legis Dei sibi datæ & tabernaculi eius. [Ad orientem].i.in orientali plaga respectu tabernaculi,[Iudas]vtpote tribus Iudæ, q̃ cæteris principalior,numerosior,atq; potentior fuit,[figet tentoria p̃ turmas exercitus sui] qm̃ in totali illo exercitu Iudæ fuerunt plures turmæ particulares familiaꝝ suaꝝ. [Iuxta eũ castrametati sunt]nati[de tribu Isachar &c. In tribu Zabulon princeps fuit Heliab filius Holon &c.]Hæ duæ tribus iunctæ fuerunt tribui Iudæ in q̃escendo ac ꝓcedendo,& quælibet haꝝ p̃ aliquantam distantiam extitit separata ab alijs:sed tres tribus sic iunctæ, multũ distabãt ab alijs turbaꝝ ternarijs. Porro Iudas,Isachar & Zabulon,fuerũt fratres vterini,nati de Iacob ex Lia, cuius quartus filius fuit Iudas,q̃ntus Isachar,sextus Zabulon. Deinde in textu qui difficultatem non habet,describitur,ꝙ tribus Ruben cum adiunctis sibi tribubus Simeonis & Gad, castra fixerunt ad tabernaculi plagam meridionalem. Erant'q; Ruben & Simeon filij Iacob ex Lia,Gad autem fuit filius Iacob ex Zelpha Liæ ancilla. Ad occidentem castra fixerunt filij Ephraim & Manasse ac Beniamin. Nempe(vt dictum est)tribus Ioseph in duas diuisa est tribus,videlicet in tribum Ephraim & tribum Manasse filiorum Ioseph. Beniamin autem, sicut & Ioseph,fuit natus Rachelis. In parte aquilonari sita fuerunt tentoria tribus Dan filij Balæ,quæ fuit Rachelis ancilla. Cui tribui iunctæ fuerunt tribus Aser filij Iacob ex Zelpha, & tribus Nepthalim filij Iacob ex Bala. [Leuitę autem non sunt numerati inter filios Israel]

Gene. 30.

ob causam præhabitam, quia occupati erant circa altiora, scilicet circa diuina. Vnde vt dicitur, non tenebantur ire ad prælia ad pugnandum. poterant tamen pugnare pro causa iusta, vt patet de Ionatha & Simone fratribus Machabæi. Aliqui quoq; tenebantur exire tempore pugnæ ad populum exhortãdum, vt in Deuteronomio legitur. ¶Circa hæc scribit Lirat. Aliam causam assignat Rabbi Salomon, cur Leuitæ non fuerunt inter alios filios Israel numerati, quia sententia mortis fuit à Deo præuisa super omnes bellatores hic numeratos, cui sententiæ noluit dominus subiacere Leuitas, quoniam non peccauerunt in adoratione aurei vituli, saltem pro parte maiori. Contra quod scribit Rabbi Paulus, dicẽdo: Sententia lata contra murmuratores tempore exploratorum, fuit præcise contra illos, qui fuerunt numerati à vicesimo anno & vltrà, in quo manifeste excludebantur Leuitæ, qui à 30. anno, vel ab vno mense sunt numerati, vt infrà habetur. ¶Insuper circa illud, per signa atq; vexilla, recitat Lyra: Dicunt quidam Hebræi, ꝙ vexillum cuiuslibet tribus fuit simile in colore lapidi posito in rationali, in quo sculptum erat nomen sui patriarchæ, ita ꝙ vexillũ tribus Ruben fuit rubei coloris, quemadmodum sardius, in quo sculptum fuit nomen Ruben. Quocirca R. Paulus adiungit, secundum antiq̃s Hebræorum expositores, signa vexilloꝝ q̃tuor tribuum haꝝ, quibus iunctæ sunt aliæ tribus, fuerũt hæc: In vexillo Ruben fuit figura hominis, quoniam Iacob dixit de eo, Ruben primogenitus meus. In vexillo Iudæ fuit leo, qa de Iuda dixerat Iacob: Catulus leonis Iuda. In vexillo Ephraim fuit figura tauri, cui Moses eum assimilauit in Deuteronomio, q̃si primogeniti tauri pulchritudo eius. In vexillo Dan, fuit figura aq̃læ. Nam Iacob assimilauerat eum colubro, q̃d non est animal pulchrum ad ponendum in vexillo. Moses vero assimilauit eũ catulo leonis in Deuteronomio, dicens: Dan catulus leonis, q̃d signum pertinebat ad Iudam. Ideo dicunt, ꝙ data sit aquila pro signo, conformiter ad quartum animal, de quo in Ezechiele legitur, quatenus in istis vexillis figurarentur q̃tuor animalia illa. Sed huic vltimo dicto, de causa ob quam data dicitur aquila tribui Dan pro signo, videt̃ ordo historiæ obuiare, qm̃ deportatio & insignitio vexilloꝝ istoꝝ diu præcessit comparationem, de q̃ in Deuteronomio legitur Moses ipsum Dan catulo cõparasse leonis. ¶Præterea, circa p̃fatam tribuum dispositionem, Iosephus & Magister in historijs dicunt: Ternæ tribus per quatuor partes tabernaculi excubabant, ita tamen remote ab inuicem, vt maximam in medio plateam haberent. Erantq́; ornatus castroꝝ, q̃si foroꝝ rerum venaliũ, singulis in ordine cõstitutis. Opifices artiũ mechanicaꝝ in stationibus suis, i. in fenestris & officinis fuerũt, ita vt vrbi ædificatæ castra eoꝝ simillima videret̃. Porro inter tabernaculũ & castra excubabant Leuitæ in tabernaculis suis, ꝓpinquiores tabernaculo q̃ castris, & excubabant similiter p q̃tuor plagas, videlicet Moses & Aaron cum suis ad orientẽ, reliqui Caathitæ ad meridiẽ sub custodia Eleazari filij Aaron, Gersonitę ad occidentẽ. Meraritæ ad septentrionẽ, & erãt vtriq; sub custodia Ithamar. Hæc in Scholastica historia. ¶Postremo quæri potest, cur p̃fatæ q̃tuor tribus fuerũt principales in quatuor illis ordinibus, ita ꝙ eis adiunctæ sunt cæteræ, vtpote duæ cuilibet eaꝝ. Responderi potest, ꝙ tribus Iuda fuit vna & prima ob multiplicẽ eminẽtiã suam p̃tactam, & qm̃ Iacob ꝓphetauit ex ea Chr̃m & reges nasci turos. Tribus Ruben, qm̃ Ruben primogenitus erat, q̃uis primogenitura sua fuit priuatus. Tribus Ephraim, qm̃ Iacob prætulerat ipsum Ephraim Manassę. Tribus Dan, q̃niam fortior & populosior fuit tribubus sibi adiunctis, erat quoq; Dan primogenitus Balæ.

Margin: 1. Mac. 5. 1. Mac. 10. Deu. 20. R. Salo. Num. 4. R. Paul9 Gen. 49. Ibidem. Deut. 33. Gen. 49. Deut. 33. Ezech. 1. Deu. 34. Iose. li. 3. anti. iu. cap. 15. Gen. 49.

¶De spiritali eiusdem capituli secundi intellectu. Arti. IIII.

Loquutus est dñs: Singuli p turmas suas, signa atq; vexilla metabũt. Ex litera edocemur, q̃ vere dixit Apl's: Quæ à Deo sunt, ordinata sunt. sapiẽtis nãq; est ordinatũ & pulchrum opus ꝓducere. Ideo voluit Deus ppl'm illũ Hebræum ab extra tã ordinate disponi, tam decenter procedere, tam reuerentialiter circa tabernaculum se habere, vt designaret q̃ recte & iuste oporteat eos intus q̃lificari, q̃ virtuose ꝑficere, q̃ deuote conuersari, q oĩpotenti cupiunt cõplacere, æternaliterq́; saluari. ideo dixit Apl's: Oĩa aũt decẽter & secundum ordinẽ fiant in vobis. Spiritaliter ergo vnusquisq; vere Israelita. i. Chr̃ifidelis p turmas suas. i. inter eos q eiusdẽ secum sunt vocatiõis aut ꝓfessionis, p signa. i. opa bona q̃ sunt fidei vera indicia, seu p baptismalẽ characterẽ aut ordinem sacrum, vel p signa. i. miracula sua aut patrum sanctoꝝ, & p vexilla. i. sanctæ crucis signacula aut p̃clara virtutũ insignia, metet̃. i. mentis suæ q̃etẽ & sedẽ seu mansionẽ figat in dño p gyꝝ tabernaculi. i. vndiq; adhærẽdo ecclesiæ, nec longe recedendo ab ea. Ad orientẽ Iudas figet tentoria. Tabernaculũ istud, vt tactũ est, designat ecclesiam, seu quamcunq; congregationem deuotam seu animam solidam, iustã, catholicã. In gyro ecclesiæ principes. i. duodecim apostoli sua fixerunt tentoria, id est, statiões ac mansiones, ad muniendum & confortandum ecclesiam. Animam vero iusti duodecim virtutes morales decorant ac protegunt: vel duodecim istæ virtutes (vtendo extẽse nomine virtutis) sunt tres virtutes theologicæ, septemq́; dona spiritus sancti, gr̃a gratum faciẽs, & gr̃a sacramentalis, si tamen ab inuicem distinguãtur: vel certe duodecim fructus spiritus. Porro ori-

Margin: Rom. 13. 1. Co. 14. Esaiæ 11. Galat. 5.

ens ecclesiæ est vel Christus, de quo Zacharias: Ecce, inquit, vir oriens nomen eius: vel fides per quam primo illuminatur à sole sapientiæ: vel respectus ad grãm gratificantem, vel statu incipientium. Meridies ecclesiæ est prosperitas, vel ardor sancti amoris, vel affluẽtia supernorũ charismatum seu ꝑficientium status. Occidens est mors salubris, coram dño preciosa, vel finis mundi, vel status perfectorũ, inquantum in eo finitur ꝑfectus oĩs vitæ præsentis. Aquilo est aduersitas, tentationum duritia, refrigescentia charitatis. In q̃libet horũ quatuor multi morant. At vero ꝑ quadripartitam duodecim tribuum diuisionem, vel quatuor euangelia, vel quatuor virtutes cardinales, vel quatuor principales partes mundi ad Chrm conuersæ intelliguntur, quæ omnes ad Chrm & eius ecclesiam respexerunt: ꝑ hoc quoq;, ꝙ in qualibet parte quaternarij illius erant tres tribus, significat, ꝙ fides supbenedictæ trinitatis vbiq; terrarũ in sancta ecclesia concorditer est suscepta. Itaq; in exercitu Ecclesiastico iugiter maneamus, hæreticorũ & schismaticorũ conuenticula, vitiosa consortia, loca periculosa vitantes. In exercitu, immo & in anima nostra princeps sit Iudas .i. confessio laudis diuinæ, confessio propriæ culpæ, & protestatio credendorũ. Nam Iudas interpretat confessio, cui iungatur Isachar .i. spes seu consideratio retributionis æternæ, vt omnis vana contemnatur intentio, nec propter laudem humanam aliquid fiat. Isachar nanq; vir mercedis interpretatur. Et Zabulon .i. firma in Deo stabilitas, ne mens in bonis distrahatur à domino. Zabulon quippe habitaculum fortitudinis dicitur. Conformiter per alia patriarcharũ nomina, secundum variam eorum interpretationem, diuersæ intelliguntur virtutes. Zach. 3. Psal. 115.

¶Explanatio literalis cap. 3. Hæ sunt generationes Aaron & Mosis. Arti. V.

NVmeratio, dispositio & ꝓprietates aliquæ Leuitarũ, nunc describunt. [Hæ sunt generatiões Aaron & Mosis.] Nominat hic Aaron ante Mosen, qm̃ senior erat, & propter pontificij dignitatem. frequentius tñ dum pariter recitant, Moses ante exprimit, q̃a simpliciter maior fuit & sanctior. [in die q̃ loquutus est dominus ad Mosen,] nõ ꝙ in die seu tempore illo genuerint, sed quia tunc habuerunt generationes seu filios generatos. [in monte Sinai.] Nã ante tabernaculi cõstructionẽ & erectionẽ dñs ad Mosen loquebat cõmuniter in vertice montis illius: tabernaculo autem erecto, in ipso tabernaculo. [& hæc sunt noĩa filiorũ Aaron: Primogenit⁹ eius Nadab, deinde Abihu & Eleazar & Ithamar. Hæc noĩa filiorum Aaron sacerdotũ q̃ vncti sunt] .i. cõsecrati in sacerdotes. [& q̃rũ repletę & cõsecratæ sunt manus, vt sacerdotio fungerent:] qualiter intelligendum sit istud, & q̃liter filij Aaron dicantur vncti & cõsecrati, & repletæ seu initiatæ manus eorũ ad fungendum sacerdotio, clare expressum est in Exodo & Leuitico q̃q;. breuiter tñ repetendo dicunt nonnulli, ꝙ solus pontifex vngebatur oleo sancto in capite ac manibus, inferiores aũt sacerdotes in manibus tm̃, & hoc textus videt interdum innuere, sicut & isto in loco. Alij dicunt ꝙ non vngebant oleo puro, sed quadam confectione ex oleo & sanguine sacrificij facta: ꝙ item vnctio illa non fuit nisi adspersio, q̃ ipsi & vestes eorũ adspergebant huiusmodi commixtiõe. sed secundũ hoc nõ apparet, cur manus eorũ dicant specialiter cõsecratę, nisi forte ꝙ ideo, qm̃ mixtura illa ex adspersione, tetigerit nudas eorũ manus. Vel ideo dicunt manus eorũ repletæ & cõsecratæ, quia in eorũ cõsecratione pontifex posuit q̃sdam sacrificiorũ materias sup manus eorũ, ꝑ q̃d dedit eis authoritatẽ sacrificandi, ꝓut sup Exodum expositũ est. Nec aliter poterãt sacerdotali officio legitime vti. [Locutusq; est dñs ad Mosen: Applica tribum Leui] .i. ab alijs diuide eã, & corã Aaron ipsam p̃senta. ideo subdit: [& fac stare in cõspectu Aaron sacerdotis, vt ministrent ei] tanq̃ pontifici, ꝓsequendo inferiora obseq̃a. [& excubent] .i. vigilanter intenti sint die ac nocte tẽpore opportuno. Videt aũt B. Augustinus sentire, ꝙ excubare hic accipiat ꝓprie, vtpote ꝑ nocturna vigilatione, q̃ certis horis fit in castris ꝓ custoditiõe exercitus, q̃si Leuitæ putauerint, vel ne putarent, se esse debere immunes à vigilijs talibus ꝓpter honorem q̃ in tabernaculo seruiebant, p̃sertim cum & eos oporteret vicissim seruare ꝓpter opera tabernaculi vigilias tales, quales obseruabant circunquaq; in alijs castris. & [& obseruent quicqd ad cultum ꝑtinet multitudinis] .i. ea q̃ ꝓ communi populo Israel erant agenda in hostijs & oblationibus, exequant ex parte cõmunitatis, & ꝓ ꝓsperitate ac salute vniuersorũ secũdũ regulam officij Leuitis p̃fixam. [coram tabernaculo testimonij] .i. in atrio in q̃ Leuitæ tale officium exercuerunt communiter. [& custodiant vasa tabernaculi] .instrumẽta cultus diuini eis commissa, vt infrà dicet. [seruientes in ministerio eius] .i. Deo obseq̃ẽtes in his q̃ in tabernaculo ac atrio fiunt. [Dabisq; dono Leuitas Aaron & filijs eius] .i. Leuitas assignabis gratuite ac subdes pontifici & sacerdotibus alijs, [quibus traditi sunt à filijs Israel] .i. ex parte filiorũ Israel, & pro ipsis dati & assignati ac subditi sunt Leuitæ pontifici ac sacerdotibus. Siquidem ꝓ tota communitate diuino sunt cultui deputati. [Aaron autem & filios eius constitues super cultum sacerdotij] .i. eorum exequutionem quæ ad summum sacerdotem, inferioresq; sacerdotes pertinent, eis committes. Istud enim iam extitit factum in consecratione ipsorũ. [Externus] vtpote de stirpe Leuitica non existens, [qui accesserit ad ministrandũ] .i. Exo. 29. Leuit. 8. Exo. 29. Num. 4.

ad faciendum Leuiticum aut ſacerdotale officiũ,[morieť]ſicut in expoſitione primi capitu
li dictũ eſt.[Loquutuſq́ eſt dñs ad Moſen,dicens:Ego tuli Leuitas à filiĳs Iſrael].i.tribũ Le-
ui elegi & adſumpſi ad miniſteriũ meũ in ſanctuario. [ꝓ omni primogenito q aperit vuluã
in filiĳs Iſrael].i.pro primis filiĳs Iſraelitaꝝ exeũtibus vteꝝ maternum ante cęteram prolem.
[eruntq́ Leuitæ mei].i.meo cultui ſpecialiter deputati.[Meum eſt enim omne primogeni-
tum].i. mihi ſpecialiter conſecratũ ſeu cõſecrandũ ex meĳpſius ſtatuto in cõmemorationẽ
Exod.11. & grãꝝ actionẽ,ꝙ primogenita Iſraelitaꝝ nõ tetigi, ſed ſaluaui qñ Aegyptioꝝ primogeni
ta interfeci.ideo ſubditur: [Ex q̊ ꝑcuſſi primogenitos in terra Aegypti,ſanctificaui].i.offerẽ
dum & deputandum,[mihi]inſtitui[quicqd primum naſciť in Iſrael,ab hoĩe vſq; ad pecus]
incluſiue,[mei ſunt,]ꝑſertim qa primitiæ cuiuslibet fructus Deo debẽtur. [Loquutuſq́ eſt
dñs ad Moſen,dicens:Numera filios Leui ꝑ domus patrũ ſuoꝝ & familias].i.numerãdo eos
q deſcenderunt ex ſemine Leui ꝑ tres filios eius,videlicet Caath, Gerſon & Merari, q̊ꝝ filĳ
vocantur tres domus:numerando q̊q; natos ex poſteris illis, qui fecerunt multas familias:
ſicq́ domus,vt hic ſumiť,includit familiam,quemadmodũ tribus domũ.Poſſunt tñ nunc ac
Nũe.26. cipi ꝓ eodẽ,qa & infrà poſteritas cuiuslibet filiorũ Leui,vocatur familia,cũ dř:Caath à q̊ fa
† Oẽm milia Caathitaꝝ.[†Omne maſculinũ ab vno menſe & ſuprà]Primogenita nãq; aliaꝝ tribu
maſculũ um,ꝓ qbus iſti cõmutabantur,offerebantur in tẽplo, dum erant vnius menſis & paulo plus,
ſ.quadrageſimo die à ſua natiuitate. [Numerauit Moſes vt ꝓceperat dñs &c. filĳ Gerſon] q
*Lebni erat filius Leui patriarchæ,fuerũt[*Lobni & Semei]de qbus natæ ſunt duæ familiæ,& cõti-
nebant ſeptẽ millia qngentos.[Hi poſt tabernaculũ caſtrametabũtur ad occidentẽ,& habe
bũt excubias].i.vigilantẽ cuſtodiã,[in tabernaculo fœderis]exercendo ibidẽ ſuũ officiũ, dili
gẽter cuſtodiẽdo ipſum tabernaculũ & opimentũ eius,immo opimẽta,q̊ꝝ vnũ fuit de ſagis
cilicinis.Secundũ de pellibus arietũ rubricatis.Tertiũ de pellibus hyacinthinis. [tẽtoriũ].i.
velũ[q̊d trahiť añ fores tecti fœderis].i.ſanctuarĳ,cuius tectũ fuit planities,& opiebatur ꝑfa
to triplici opimento.[tentoriũ q̊q;,q̊d appendiť in introitu atrĳ tabernaculi].i.velũ q̊d ante
ianuã ſeu aditũ atrĳ pepẽdit.Vnde alia litera habet, velũ oſtĳ atrĳ.[& qcqd ad ritũ altaris ꝑ-
Exo. 38. tinet].i.ad obſeruantias eoꝝ officio deputatas circa altare holocauſtoꝝ, q̊d ſtetit in atrio,
[Funes tabernaculi & oĩa vtẽſilia eius.]Circa hæc eñ obſequm q̊ddã habebãt ꝑ modũ q in
frà tãgetur:ꝑſertim ſi ꝑ tabernaculũ, atriũ tabernaculi intelligatur,vt añ frequẽter eſt factũ.
Ideo reprobatio cuiuſdã hoc loco nõ ꝓualet.¶Seqtur de domo Leuitaꝝ ſecunda.[Cogna-
tio Caath].i.ꝓgenies totalis deſcendens de Caath filio Leui,[habebit populos].i. quatuor
familias,vtpote[Amramitas & Ieſſaaritas & Hebronitas & Ozielitas.] Hæ q̃tuor familiæ
natæ ſunt ex quatuor filĳs Caath,puta ex Amram & Ieſſaar & Hebron & Oziel.[hi habebũt
excubias ſanctuarĳ]q̊d deferebant. [& caſtrametabuntur ad meridianam plagam tabernacu
li.Et cuſtodient arcam,menſamq́ & candelabrũ,altaria & vaſa ſanctuarĳ]in qbus miniſtra
tur.Hæc portabant proprĳs humeris inuoluta. Dura eñ ferebat, & cum illis vnum molle,
de q̊ ſubditur:[& velum]q̊d inter ſancta ſanctoꝝ & ſancta pendebat.Sicq́ apparet, ꝙ vtrun
q; altare portabant,& vaſa amboꝝ ſaltẽ ꝑcipua, vt q̃ altaribus ꝓpria erant, vt aliqui dicunt.
Princeps aũt principum Leuitaꝝ Eleazar filius Aaron,erit ſuper excubitores cuſtodiæ ſan
ctuarĳ.]Iſte Eleazar fuit princeps gñalis ſpecialiũ principum, q præerant in ſuis familĳs,&
coĩter ꝑfuit excubitoribus tabernaculi,cui & ꝑfati principes particulares rõnem reddebãt.
Subditur de tertia domo Leui:[At vero de Merari erunt populi Moolitæ & Muſitæ]q̃ duæ
familiæ natæ ſunt de duobus filĳs Merari, puta de Mooli & Muſi. [in plaga ſeptentrionali
metabuntur,eruntq́ ſub cuſtodia eoꝝ tabulæ tabernaculi & vectes & columnæ ac baſes ea-
rum,columnæq́ atrĳ cum baſibus ſuis]Ad Meraritas nanq; ꝑtinuit ferre dura,q̃ extra taber
naculũ erant:ſicut ad Caathitas dura, q̃ intra illud fuerunt.nec obeſt q̊d ſubditur, [& paxilli
cũ funibus]qa de funibus,q inſeparabiliter erãt innexi duris,exponitur hoc. Portabãt autẽ
iſta in curribus.Seqtur de ſitu ſupioꝝ,q erant Caathitæ.[Caſtrametabuntur ante taberna-
culũ fœderis].i.ad orientalẽ plagã [Moſes & Aaron cũ filĳs ſuis,habentes cuſtodiã ſanctua
rĳ.]Hi eñ habuerũt principalẽ reſpectũ,curã & gubernationẽ tabernaculi Dei, in q̊d intra
batur ab oriẽte. Deinde ſubiungiť ſumma oĩm hoꝝ ſic numeratoꝝ.[Oẽs Leuitæ q̊s nume-
rauerũt Moſes & Aaron ab vno mẽſe & ſuprà, fuerũt vigintiduo millia.]Hoc veꝝ eſt, iuxta
morẽ ſcripturæ,q̃ minutias tẽpoꝝ & numeroꝝ nõ cõputat. Stricte eñ numerãdo & cõſoci
ando ꝑfatos numeros partiales,faciũt vigintiduo millia & trecẽta, Inſuꝑ dici poteſt,ꝙ trecẽ
ti illi omittunť in ſumma hac,qm̃ primogeniti erãt,ſicq́ rõne primogenituræ ꝑtinebãt ad
dñm,ſicut & primogeniti alĳ:idcirco ꝓ alĳs primogenitis nõ poterãt cõmutari, ac dño de-
putari. [& ait dñs ad Moſen: Numera primogenitos ſexus maſculini de filĳs Iſrael à menſe
vno & ſuprà.]Hoc ĩtelligiť de primogenitis tribuũ aliaꝝ.[Tolleſq́ Leuitas mihi &c.].i.eos
meo cultui in tabernaculo applicabis. [& pecora eoꝝ]ſ. Leuitaꝝ,[pro vniuerſis primogeni
tis pecoꝝ filioꝝ Iſrael.]Verũtñ pecora mũda ac primitiua aliaꝝ tribuũ dño offerebãt, Ideo
de

de pecoribus eaꝝ immundis seu non immolatitijs quæ redimebant, exponit hoc. [Recensuit].i.numerauit[Moses sicut pceperat dñs,& fuerunt primogeniti]eaꝝ.i.tribuum,[masculi ab vno mense & suprà, vigintiduo millia ducenti septuagintatres.In precio aũt ducentorum septuagintatriũ primogenitoꝝ tribuũ] cæteraꝝ[q excedunt numeꝝ Leuitaꝝ]iam ptaxatũ,q cõmutari poterant p filijs Israel.[de primogenitisilioꝝ Israel accipies qnqꝫ siclos p singula capita].i. p qlibet illoꝝ primogenitoꝝ aliaꝝ tribuum Israel,accipies in precium eorundẽ qnqꝫ siclos[ad mensurã sanctuarij]qꝫ s.vsus in sanctuario fuit,put sępe expositum est.Illi nanqꝫ residui non poterant redimi p Leuitas,ideo p pecuniã sunt redempti à parentibus suis coiter,& illa pecunia data est Aaron & filijs eius,tanq̃ Dei tabernaculiq́ꝫ ministris, q cõmunem totius plebis curã gerebant,& causam salutis eoꝝ agebant, & clarus est textus.

¶Circa exordiũ huius cap.qri potest,cur ibi dicat: Hę sunt gñationes Aaron & Mosis,cũ cõsequẽter nõ fiat mẽtio ibi de filijs Mosis,nec fuerunt sacerdotes. Ad hoc refert Lyra, R. Salomonẽ rñdere,ꝙ Moses fuit spiritalis pr̃ Aaron filioꝝq́ꝫ eius,qm̃ docuit eos legẽ:quam rñsionẽ reprobat R.Paulus,qm̃ simili rõne dici posset pater totius Israelitici populi: addit quoqꝫ ꝙ filij Mosis,q̃uis non exprimantur in speciali,recoluntur tamẽ in generali,videlicet in summa Amramitaꝝ.sed dictũ hoc R.Pauli non videt magni vigoris,quoniã Moses non solum ratione doctrinæ,immo & ratione suæ præsidentiæ,potuit dici pater plebis illius. R.Salo. R.Paul9.

¶De spirituali huius capituli tertij intelligentia. Arti. VI.

Quod dñs sacerdotalẽ & Leuiticã stirpẽ fecit numerari specialiter & seorsum, designat ꝙ ei sit specialis cura circa sacerdotes,& plãtos spiritalesq́ꝫ hoĩes,à qbus & maiora ac plura reqrit:specialiter q̃qꝫ diligit eos,si digne se habeant:si q̃ min9,intolerabilior imminet eis damnatio,hoc est,si instar duoꝝ filioꝝ Aaron, q ignem obtulerunt alienum, extulerint q̃d agũt, q corda sua spũisancto cõsecrata,relicto sanctæ dilectiõis igne,implẽt carnali & turpi amore,& bona q̃ agunt,intentione psequunt sinistra,aut falsa seminãt documẽta.Applica tribũ Leui &c.Ex his docemur,q̃ integro ac feruido vigilantiq́ꝫ corde sacerdotes & oẽs q in sacris cõstituti sunt ordinibus,habere se debeant circa diuina,suis q̃ꝫ superioribus obedire,ita vt vnusquisqꝫ efficiat q̃d sibi iniunctũ est, nec transgrediat terminos sibi pfixos.Ego tuli Leuitas à filijs Israel.In lege naturæ primogeniti erant cõmuniter sacerdotes:veꝝ in lege Mosis vnam tribũ Deus specialiter sibi assumpsit in sacerdotale Leuiticũq́ꝫ officiũ,q̃tenus ex ipsa successiõe sacerdotalis dignitas in maiore haberet honore.¶Amplius, ex phabita cõmutatione filioꝝ Leui p primogenitis tribuũ aliaꝝ,& ex residuoꝝ primogenitoꝝ Israel redẽptione,diligentiq́ꝫ numeratione,cõmendat nobis rectitudo,immo & districtio diuinæ iustitiæ:p tres vero familias Leuitarũ, intelligi potest triplex ordo sacer, seu triplex eorũ distinctio,q in sacris sunt cõstituti ordinibus,seu triplex status religiosorũ, videlicet status aĩalis & rõnalis ac spiritalis,seu triformis diuersitas famulantium Deo, videlicet seruorũ fideliũ & amicorũ ac filiorũ,vel via purgatiua,illũinatiua & pfectiua.sed hoc infrà amplius oñdetur,vbi Leuitarũ & sacerdotum officia plenius describunt.Rursus per hoc ꝙ Leuitæ in circuitu tabernaculi p q̃tuor plagas loca sortiti sunt & castra fixerunt, in qbus & aliæ tribus:insinuatur ꝙ sacerdotes & pdicatores iugiter debent plebi de ppinquo assistere,vt eam informent ac tueãtur:& quoniam pro communi omnium laborant salute, ab oĩbus filialiter sunt amandi,honorandi ac sustentandi.Amplius,p hoc ꝙ Moses & Aaron cum suis habuerunt custodiã ante fores tabernaculi ab oriente,innuit ꝙ maiores prælati ac principes debeant ecclesiã cum omni diligentia ac fidelitate respicere, obseruare,tueri,ne hæretici,schismatici,perfidi aut tyranni eam inuadant,corrumpant aut persequantur, qbus vel materiali,aut spiritali,aut vicissim vtroqꝫ obuiandum ac resistendum est gladio. Leui.10. Deu.19. Num.4.

¶Declaratio literalis cap.4. Loquutusq́ꝫ est dominus ad Mosen & Aaron. Arti.7.

Nunc dominus iubet,q̃liter circa deportationem tabernaculi & contentoꝝ in eo, habere se debeant filij Leui.[Loquutusq́ꝫ est dominus ad Mosen & Aaron, dicens:Tollite summam].i.certũ numerũ [filiorum Caath de medio].i. vniuersitate [Leuitarũ,] vel de medio,qm̃ inter filios Leui medius fuit Caath,primogenit9 vero Gerson & vltimus Merari,sicut in Exodo scriptũ est:Filij Leui,Gerson,Caath & Merari.Glossa q̃qꝫ ex Origene hoc dicit.[à tricesimo anno & suprà vsqꝫ ad qnquagesimũ annũ,oĩm q ingrediuntur tabernaculum,vt stent & ministrent in tabernaculo fœderis.]Isti de stirpe Caath non idẽ habuerunt officium,quia in duos status erant diuisi.Nam qdam eorum sacerdotes fuerunt,videlicet Aaron & posteri eius,q descenderunt de Caath p Amram patrẽ Mosis,Aaron,& Mariæ.Alij fuerunt tm̃ Leuitæ,& sacerdotibus seruierunt in tabernaculo,& circa sacrificia,atqꝫ in deferendis his q̃ nunc describunt,immo & præcedenti capitulo sunt expressa.¶Præterea q̃stio oritur,q̃modo hic dicat,à tricesimo anno & suprà:cũ infrà scribat, A vigintiqnqꝫ annis & suprà:translatio q̃qꝫ Septuaginta hoc loco habet,à vicesimoqto anno:quẽ numerũ annorũ in ordinatiõe sacerdotũ nos obseruamus,vt in historijs ait Magister.Rñdet ꝙ in anno Exo.16. Origen. Nũe.25.

vitæ suæ 25.applicabant, vt obsequm Leuitarum addiscerent: anno aut 30.hi qui per experientiam inuenti fuerunt apti officio exercendo, instituebant ad ministrandu, inepti vero repellebantur. Recte quoque in anno tricesimo factum est hoc, quia vsque ad illud tempus proficit homo in rationis vigore ac viribus corporis, vis autem corporis à quinquagesimo anno decrescere incipit. Vnde vt in Decreto habetur, Ecclesia diu sic obseruauit, quod ante tricesimu annum nõ poterat quis ad sacerdotiu promoueri. Consequenter narrat officiu Caathitarum, Aaronitarum, vt potè sacerdotum. [Hic est cultus]. i. obseruantia cæremonialis, [filiorum Caath] non oim, sed eorum de quibus subiungitur: [Tabernaculum fœderis]. i. exteriorem sanctuarij partem, quæ aliquando sanctu seu sancta vocat. [& sanctum sanctorum ingredient Aaron & filij eius] videlicet sacerdotes, [quando mouenda sunt castra]. i. quando Israelitæ loca mutabũt & pgredientur, motum nubis sequendo. [& deponent velu, quod pendet ante fores:] videlicet velum quod inter sancta & sancta sanctorum pendebat, & ante aditum interioris partis tabernaculi. [inuoluetque eo] s. velo isto [arcam testimonij,] in qua videlicet erant tabulæ testameti. & vt in Scholastica fertur historia, hoc velo inuoluebatur simul cum arca propiciatorium & Cherubim. [& operient arcam] cum his sibi annexis, [rursus velamine hyacinthinarum pellium, extendentque desuper pallium totum hyacinthinum,] sicque triplici operimento fuerunt ista opta. Hinc loquitur Origenes: Septem sunt quæ operiri sunt iussa. Primo, tanquam oim preciosior, arca operta est velo, Pelle quoque hyacinthina desup tegitur. additur etiam aliud velamen desuper hyacinthinu. Secundo, opta est mẽsa, tertio candelabru, quarto altare aureu, quinto vasa ministerij, sexto opimentum altaris cum quibusdam velamentis appositis, septimo operitur & labrum, & nihil horum nudum relinquitur. Deniqʒ additur: Nolite exterminare de tribu sua plebẽ Caath, vt s. exterminandos se scirent, si forte ad hæc mouenda manus suas mitterẽt, nisi vnumquodque eorum prius fuisset à sacerdotib⁹ tectu. Hæc Origenes. [& inducent vectes] Nõ est sensus, vt vectes inducerent arcæ, cu in Exodo sit dictu, quod vectes iugiter manebãt in arca, nec extrahebãtur, sed vt inducerent eos portãtium humeris. Veruntamen extrahi poterant, quando aliquid fuit reparandu in eis: quo facto, rursus annulis aureis imponebãtur. [Mensam quoque ppositionis] super quã omni sabbato mane ponebãtur duodecim panes ppositionis. [inuoluẽt] sacerdotes [hyacinthino pallio, & ponẽt cu ea thuribula & mortariola] aurea, [cyathos & crateras ad libandũda.] De his diuini cultus vasis & instrumẽtis, sup Exodum dictu est: atque vt dictu est in Exodo, Thuribula illa aurea duo erãt, in quorum vno ponebatur incẽsum super sex panes ppositionis, in alio super alios sex. Mortariola erãt vasa, in quibus terebãtur radices & species pro vnguentis & cõsimilibus conficiendis. Cyathi erãt vascula parua, phialisque minora, ex quibus vinum fundebat sup altare. Crateræ sunt scyphi, quibus liquida materia siccæ cõmiscebatur, fiebãtque liba. [panes semp in ea erũt:] quia vt patuit, quando duodecim panes deponebãtur de mensa illa, mox alij totidẽ sup eã collocabant. Cũque mẽsa ad aliu locu deferebat, panes cu ea inuoluebantur. [Extendẽtque desup]. i. sup mensam illam & sup cõtenta in ea, [palliu coccineu. Sumẽt & palliu hyacinthinu, quo operiẽt candelabru] aureu, [cum lucernis & forcipibus suis & emunctorijs & cũctis vasis olei, quæ ad concinnãdas lucernas necessaria sunt.] Lucernæ illæ septẽ erãt, fuerũtque lãpades insertæ candelabro. Forceps vocatur instrumentu, quo calidum quid tenetur. interdu pro nouacula, quandoque pro emunctorio sumitur. Vasa, in quibus oleum cõtinebat pro præfatis lucernis cõcinnandis. i. cõponendis atque fouẽdis, aurea erant. de his cũctis ptranseo, quia sup Exodu, Leuiticuque diffuse exposita sunt. [Inducẽtque vectes] In Exodo nõ legitur candelabru hoc vectes habuisse. Veruntamen cu inuolutu erat, ad deportandu vectes in superficie operimẽtorum ponebãtur, vt cõuenientius baiularetur. Deinde in textu subiũgitur de inuolutione aurei altaris, oimque vasorum, per quæ in sanctuario ministrabatur, & planus est textus. [sed & altare mundabunt cinere.] Hoc de altari holocaustorum sumẽdum est, super quod holocausta cõburebãtur: propter quod cineres remanẽtes inde ejciebãtur, per quorum eiectionẽ mũdabatur altare. [& inuoluẽt illud purpureo vestimẽto] Sub hoc altari cõtinebatur ignis perpetuus desup dat⁹: quomo ergo cõgruebat vt purpura opiret: & cur magis opertu est purpureo opimẽto, quam præfata, quæ hyacinthinis operta sunt velamẽtis: Quocirca refert Lyra R. Salomonẽ dicentẽ: Ignis in altari hoc semper erat, sed dum castra mouebantur, ponebatur desuper operimentu æneu & palliu desuper, nec cõburebatur, sicut nec ignis ille extinguebat à vẽto aut pluuijs, tẽpore quo tis castrorum discoopertus sub diuo. Hoc dictu approbat Lyra, additque: Fiebat etiã hoc diuino mysterio, quia in populo illo erant miracula quædam transeuntia, sicut diuisio maris rubri & quædã permanẽtia, queadmodu descensio mãnæ, & continuatio huius ignis sine extinctiõe. Literalius tamen veriusque dicendu videt, quod ex quo holocaustum fuit dignissimu sacrificium: ideo propter diuinæ reuerẽtiã maiestatis, altare illud tã pclaro operiebatur tegumẽto. [Ponẽtque in eo vasa, quibus in ministerio eius vtunt]. i. in sacrificijs & immolationibus quæ in isto fiebãt altari. i. ignium receptacula. i. instrumenta seu vasa, in quibus sacerdotes posuernut prunas ardẽtes, quas de igne altaris holocaustorum sumpserunt, easque tulerunt in tabernaculum ad altare thymiamatis

Marginalia: Dist. 77. eps & ca. i veteri. di. 78. Si qs, & ca. psbyter. — Eusebi⁹. — Origen. — Exo. 25. — Ibidem. — Exo. 25. — Leui. 25. — R. Salo. — Exo. 14. — Exo. 16.

matis seu incensi, ad cremādum sup illud ipsum thymiama suaue.[fuscinulas] quæ sunt instrumēta, quibus coci extrahunt de caldaria carnes.[ac tridentes vncinos.] Tridens est instrumentū habens tres dētes.[& batilla,] quæ sunt vasa, in quibus portant carbones seu prunæ. Porro in Exodo nō nominant tridentes, vncini atq; batilla, sed alia quædā nō expressa Exo. 27.
hoc loco, puta lebetes, in qbus ponebant quæ ex sacrificior; cōbustione in altari holocausti māserunt: forcipes atq; craticula ænea, instar retis formata.[Cuncta vasa altaris] holocaustorum [operient simul velamine hyacinthinar; pelliū. Cūq; inuoluerint Aaron & filij eius sanctuariū].i. cōtenta in eo,[& oīa vasa eius] iam dicta,[in cōmotione castror;].i. instāte progressu filior; Israel cū suis tētorijs,[tunc intrabūt filij Caath].i. p̄dicti Caathitæ, quor; ministeriū fuit ppinquius officio sacerdotū, q̄ officia Gersonitar; & Meraritar;: tunc itaq; intrabunt exteriorē tabernaculi partē,[vt portēt inuoluta, & nō tāgant vasa sanctuarij] nuda,[ne moriant:] qa si tāgerent ea nondū inuoluta, mererent plagari à dño, cōtra eius p̄ceptū agēdo: q̄d fuit iussum, vt cultus Dei & sacerdotiū, eiusq; instrumēta, in reuerētia haberent maiori, & pp̄ter mysticā rationē sequenti articulo inducendā. [Ista sunt onera filior; Caath in tabernaculo fœderis:] qa materiæ illæ imponebant eor; humeris deportādæ in prima seu exteriori tabernaculi parte.[super quos erit Eleazar filius Aaron sacerdotis.] Circa hoc scribit Num. 3.
Lyra: Præcedēti cap. dictū est q̄ erat sup oēs Leuitas, ergo nō solū sup Caathitas. ad q̄d respōdet, q̄ erat sup Caathitas immediate, sup Gersonitas vero & Meraritas mediate. Quocirca sciendū, q̄ p̄cedenti capl'o sic habet: Princeps aūt principū Leuitar; Eleazar. Ex Scholastica quoq; historia allegatū est, q̄ Caathitæ q̄ excubabāt ad meridiē, erāt sub custodia Eleazari, Gersonitæ autē & Meraritæ sub custodia Ithamar, immo hoc infrà in isto capl'o euidenter Ibidem.
narrat. Itaq; p̄cedenti capl'o dictū est, q̄ Eleazar præfuit principibus Leuitar;, iuxta sensum in expositiōe p̄cedentis cap. introductū.[ad cuius] Eleazari [curā pertinet oleū ad cōcinnādas].i. cōponendas ac fouēdas [lucernas] quæ sup aureū erāt candelabrū. oleū autē illud fuit de fructibus arbor; oliuar;. Deniq; in Exodo dñs iubet: Collocabūt eā, puta lucernā, immo Exo. 37.
septē lucernas cādelabri aurei Aaron & filij eius: cur ergo nunc dicit, q̄ ad curā Eleazari spectet oleum ad cōcinnādas lucernas? Respōdet, q̄ specialiter p̄tinebat ad eum oleū illud vsq; ad locū candelabri apportare, atq; vt fertur, attulit illud in dextera manu. p̄tinuit itē ad eius curā [& cōpositionis incensum].i. thymiama, sic q̄ attulit illud ad altare incensi in manu, vt fertur, sinistra. De cuius cōpositiōe & materijs in Exodo scriptū est: Incendebat autē pars aliqua thymiamatis sup altare incensi, in prima tabernaculi parte ad faciendū ibi suauē odorem, ne odor qui in atrio ex cōbustione sacrificior; ascendit, molestiā pareret ministrantibus in sanctuario, aut locū iam sacrū abominabilē redderet. [& sacrificiū q̄d semp offert].i. Exo. 30.
iuge sacrificiū, quo q̄tidie offerebant duo agni anniculi, vnus de mane, & alter de vespere, cum alijs qbusdā materijs, prout in Exodo describit. Huius itaq; sacrificij materiā p̄fato mo Exo. 29.
do adduxit Eleazar, & post eū cui ex successiōe & ordine cōpetebat. Eratq; sacrificium istud præcipuum, & offerebat in holocaustū.[& oleum vnctionis] de cuius compositiōe ac materijs scriptū est in Exodo. Prouisio itaq; & custodia olei huius Eleazaro est cōmissa.[& quicquid ad cultū tabernaculi p̄tinet, oīmq; vasor; q̄ in sanctuario sunt] nō q̄ Eleazar oīa exer Exo. 30.
cuit, quæ in toto tabernaculo agebant, immo multa illor; ad solū pertinebāt pontificē: sed quia Eleazar post Aaron fuit præcipuus, tanquā senior filius eius, duobus primis defunctis: idcirco pertinebat ad eum cura eor;, quæ in exteriore parte tabernaculi exercebant, & cura de vsu vasor; sacror;.[Loquutusq; est dñs ad Mosen & Aaron, dicens: Nolite perdere populum Caath de medio Leuitar;].i. non permittatis Caathitas transgredi legem eis præfixam circa tabernaculi & vasor; eius obsequium, immo diligenter eos instruite de agendis. Ex hoc probat, q̄ damnatio inferior; pereuntium imputat à Deo superioribus eorūdem, nisi circa inferiores diligenter impleuerint debitum sui officij.[sed hoc facite eis, vt viuant] nō solum vita naturæ, sed etiā vita gratiæ obediēdo diuinis præceptis.[& nō moriant] morte culpæ per inobedientiā, aut etiā morte corporali ante finē naturalis periodi in pœnā sui peccati,[si tetigerint sc̄tā sanctor;].i. p̄fata valde sacra in sanctuario, p̄sertim in īteriori eius parte cōtenta, antequā fuerint inuoluta.[Aaron & filij eius] sacerdotes,[intrabunt] sanctuarium ad operiendū, inuoluendumq; sacra prædicta, vt patuit.[Alij] de tribu Leui nō sacerdotes, & multo plus nati ex alijs tribubus,[nulla curiositate videāt quæ sunt in sanctuario] præsertim vltra velū, q̄d inter duas sanctuarij partes diuisit ac pependit. [priusq̄ inuoluant, alioquin morietur.] Sequit de officio Gersonitar;.[Loquutus est dñs ad Mosen, dicens: Tolle summā filior; Gerson] iuxta expositionē in principio huius articuli positā de summa & numeratione filior; Caath.[Hoc est officium familiæ Gersonitar;, vt portēt cortinas tabernaculi] De numero, materijs, coloribus, quātitate & vsu cortinar; istar;, dictum est in Exodo: Exo. 26.
ideo breuitati studens, non immoror.[& tectum fœderis].i. operimentū de sagis quo tabernaculum tegebat, q̄d nō habuit tectum de asseribus aut cōsimilibus materijs cōpaginatum.

Exo. 26. Hinc ſcriptum eſt in Exodo: Facies & ſaga cilicina vndecim, ad operiendũ tectum taberna-
culi. Porro ſagum eſt pãnus aſper factus de pilis caprarꝝ, & ponebant ſaga ſupra cortinas, q̃-
bus etiã tabernaculũ fuit opertũ. [operimentũ aliud,] q̃d itẽ ſupponebat tecto tabernaculi,
Exo. 27. factũ de pellibus arietũ rubricatis, [& ſup oĩa velamẽ hyacinthinũ.] Hoc fuit quartũ taber-
naculi operimentũ, factũ de pellibus hyacinthinis, q̃ cæleſtis aereiꝗ cõſiſtũt coloris. Hoc er-
go velamẽ ſup oĩa. i. vltra p̃dicta Gerſonitæ portabãt. [tentoriũ q̃ꝗ q̃d pẽdet in introitu ta-
bernaculi fœderis]. i. velũ q̃d pendebat ante exterioris tabernaculi fores ſeu aditũ. [cortinas
atrij,] de q̃bus ſcriptũ eſt in Exodo. [& velũ in introitu q̃d eſt ante tabernaculũ.] Hoc intelli
git de velo q̃d pẽdebat añ introitũ atrij. [Oĩa q̃ ad altare ptinẽt, funiculos & vaſa miniſterij
iubẽte Aaron & filijs eius, portabunt filij Gerſon.] Iam in iſto cap̃lo dictũ eſt, ꝙ oĩa vaſa q̃bus
miniſtrat in ſanctuario, ſ. in altari incẽſi, & in altari holocauſti, Caathitæ portabãt: q̃ igitur
vaſa miniſterij Gerſonitæ tulerũt? Reſpõdet, ꝙ Caathitæ portabãt vaſa inſtrumẽtaꝗ dura,
Gerſonitæ alia quędã vaſa. i. inſtrumẽta ad officiũ ſuũ ſpectãtia, puta funiculos & cõſimilia,
quibus funes cortinarꝝ & aliorꝝ tabernaculi operimẽtorꝝ figebant in locis quietis. Eſt autẽ
cõſuetudo ſermonis Hebræi, q̃dcũq; inſtrumentũ vocare vas. [Erũtꝗ ſub manu Ithamar ſa-
cerdotis.] ſicut p̃habitũ eſt, & dicũt nõnulli, ꝙ ĩmediate erãt ſub Ithamar, mediate ſub Elea
Num. 3. zar. Veruntñ ſuprà ſcriptũ eſt, ꝙ erãt ſub principe Eliaſaph filio Iohel, q̃ fuit ĩmediatus prin
ceps eorꝝ. Iſti tñ diuerſimode, & quãtũ ad diuerſa, Gerſonitis p̃fuiſſe videntur, ſicut ex textu p̃ce
Ibidem. dentis capituli, & lr̃a capituli huius colligit. Sequit de numeratiõe atq; officio Meraritarꝝ.
[Filios q̃ꝗ Merari recẽſebis. Hęc ſunt onera eorꝝ. Portabũt tabulas tabernaculi & vectes ei']
per q̃s tabulæ ad inuicẽ fortiter tenebant. [colũnas & baſes earꝝ] in q̃bus baſibus colũnæ ſuſtẽ
tabant ac figebant. [Colũnas q̃q; atrij] in q̃bus figebant & extẽdebant atrij cortinæ. [per cir-
cuitum] non ꝙ atrium fuerit circularis figuræ, ſed per circuitũ. i. ex vtraq; parte, inter quas
fuit ſpatiũ magnum quaſi grãdis platea, prout hæc om̃ia in Exodo plenius ſcripta ſunt atq;
Exo. 26. expoſita. [Hoc erit officiũ Meraritarꝝ & miniſteriũ in tabernaculo fœderis] in ſuſcipiendo,
deportãdo, & cuſtodiendo præfatas materiales integralesꝗ partes tabernaculi ac atrij. Itaq;
Origen. vt loquit Origenes, & patet ex textu, Caathitæ erãt ſacerdotibus viciniores, ideo humeris
ſuis ſacratiora quæq; inuoluta portabãt. Gerſonitæ vero Caathitis in ordine ſucceſſerãt di
gnitatis, & molliora ferebãt in plauſtris. Meraritæ aũt erãt prędictis inferiores, baiulabãtꝗ
groſſiora & grauiora ſup quadrigas. Infrà nãq; habebit, ꝙ duæ tribus ſimul offerebãt vnum
plauſtrũ. i. duodecim tribus ſex plauſtra, ex q̃bus duo plauſtra data ſunt Gerſonitis, quatuor
Num. 7. Meraritis. [Eruntꝗ ſub manu Ithamar.] Cum Eleazar fuerit ſenior Ithamar ſacerdote, cur
duæ familiæ Leuitarꝝ, videlicet Gerſonitæ & Meraritæ, ſubiectæ ſunt Ithamar, & vna, vtpote
familia Caathitæ, Eleazaro? Reſpõdet ꝙ Eleazaro tanq̃ ſeniori maiora cõmiſſa ſunt, quia &
principes triũ familiarꝝ iſtarꝝ fuerunt ſubditæ ei. Ad eius quoq; ptinuit curã oleũ vnctionis,
incẽſum cõpoſitiõis, ſacrificiũ iuge, & q̃cq̃d ad tabernaculi ptinet cultum, ſicut in iſto cap̃lo
dictũ eſt. [Recenſuerunt ergo]. i. numerauerunt [Moſes & Aaron & principes ſynagogę] vi
delicet duodecim principes tribuum [filios Caath &c.] Ex hoc ppendit, ꝙ q̃uis in præindu
ctis interdũ ſolus Moſes exprimat inter eos, q̃ numeratiões iſtas fecerũt, Aaron tñ & princi-
pes adſtiterunt & adiuuerunt. Quæ autẽ in textu ſequunt, expoſitione non indigent.

¶Spiritualis explanatio eiuſdem quarti capituli. Art. VIII.

Num. 3. QVemadmodũ ex p̃cedenti ac p̃ſenti patet capitulis, Leuitæ dupliciter & bis numera-
ti ſunt. Primo, ab vno menſe & ſuprà: ſecundo, ab anno triceſimo vſq; ad quinquageſi
mũ annum. Literales horꝝ rationes inductæ ſunt. Myſtice vero per primã illã ab vno
menſe & ſuprà numerationẽ, præfiguratum cenſetur, ꝙ hi potiſſimũ ad ſacros ſunt ordines
promouendi, diuinoꝗ cultui mancipãdi, ita vt alios corripiãt & caſtigent, erudiãt & guber
Diſt. 23. nent, purgent, conuertãt, & reconcilient Deo, qui in innocentia baptiſmali mãſerunt. Sicut
Qui ep̃s de hoc decreto multæ authoritates & conſtitutiones legunt. tales eñ nõ habent quod incre
& ſequẽ. petur, nec obijci eis poteſt: Medice, cura teipſum. Veruntñ quia hoc paucis conceſſum eſt, hi
Itẽ diſti. ſaltem promoueant dũtaxat, qui in ſupbeatiſſimæ & incõpræhenſibilis adorãdæ Trinitatis,
25. vnũ atq; per ſpem & charitatem impleuerũt decalogũ, & pro ſuis ſatisfecerũt peccatis, & corde,
orariũ. ore ac ope ſtabiliter ſunt cõuerſi, q̃ iam in virtutibus exercitati, in gr̃a roborati, diuinis cha
Lucæ 4. riſmatibus adeo ſunt repleti, vt de plenitudine ſua alijs queãt cõmunicare, influere, & ſibi cõ-
Galat. 6. miſſos purgare, illuminare, pficere, quod totum deſignatur per numerationẽ ab anno trice-
ſimo, qui perfectus eſt numerus, in qua ętate dominus & ſaluator vniuerſorumꝗ cõditor, in
Matt. 4. aſſumpta humanitate orſus eſt prædicare. Ioſeph quoq; euidẽs Chriſti figura, Aegypto p̃-
Gen. 41. latus eſt, & Dauid Iſraelitico populo, Ezechiel etiã vaticinari incepit. ¶Præterea, quanuis
1. Re. 16. tales conſiſtere debeãt vniuerſi qui cæteris præficiuntur, & in quocunq; ordine ſacro conſti-
Ezech. 1. tuuntur, diuino Dionyſio proteſtante ac aſſerente, Non eſt audendũ alijs fieri ducem, niſi q̃s
Dionyſ. in omni virtute deiformis effectus ſit: nihilominus in hac perfectione diuerſi ſint gradus.

Qui-

Quidā nāq; sunt viri excellēter heroici & diuini, qrū oīa mētis interiora in syncerissimę cha
ritatis viscera sunt cōuersa, atq; in purꝫ toti⁹ boni honesti affectū, q summi & icreati & incir
cūscriptibilis boni sctō amore assidue & incōparabiliter ardēt, boni qq; cōmunis desiderio,
immo pæstuāti affectu cōuersionis salutisq; oīm iugiter inardescūt, cruciant, suspirāt. Isti ad
mysticæ theologiæ visiōes, ad theoricas cōtemplatiōes, ad cōsiderādum lympide mirabilia
legis diuinæ ac fidei orthodoxæ excellēter dispositi sunt, immo facilime eleuant ac rapiunt
in Deū: sed & frequēter pueniunt in hoc, & sic mente pstringunt, & velut rapidissimo coru
scamine luminis increati valide poccupant, tangunt ac pfundunt, vt etiā si velint reniti aut
resistere, nequeāt. Hi ergo p summā & primā Leuiticæ stirpis portionē & ordinē, hoc est, per
Mosen & Aaron, eiusq; filios, q ad orientē sitū habebāt, signant. Hi ingrediunt in sanctuariū
Dei, & in sancta sanctoꝝ: qm in secretum æternæ sapiētiæ trāsferunt, cuius immēso circūple
ctuni splēdore, audiūtq; auditu interno ineffabilia verba & ea q Chrianæ sunt fidei, ad q natu 2. Co. 12.
ralis nō valet ptingere ratio, clarissimo atq; certissimo cōtemplant intuitu, ita vt eis nihil tā
certū sit, nil tā rationabile, pfundū & cōuenietissimū videat, vt ea q sacrosancta credit & te-
net ecclesia. ¶ Insup post hos Caathitæ sequunt. i. viri religiosi, pficiētes & virtuosi, nondū tn
ita illuminati, nondū tā purificati & reformati, vt modo ptacto stēt qsi in assiduo solis æter-
ni cōtactu. Veruntn appropinquāt, & sublimia atq; arcana cū sensibiliū formaꝝ velamine
speculant. Sicq; infinitā sapientiā, pietatē, iustitiā, oīpotentiā, bonitatē creatoris, qs in seipsis
anagogice ac mystice nequeūt cōtemplari, in Chri incarnatiōe, passiōe ac cæteris eius my-
sterijs speculari conant. Sicq; in suis cordibus cū inuolutiōe multiplici gerūt arcā Dei. i. hu
manitatē verbi æterni, q & ipsa p cōparationē ad verbū æternū, inquātum ab illo assumpta
est ad ipsius esse hypostaticū & increatū, oīni qq; diuino charismate, quantū capax fuit, im-
pleta, imo & beatifica fruitiōe ab incarnatiōis instāte, incōprehēsibilis nobis est. Gerūt & mē
sam ppositiōis. i. sacrā scripturā multiplici sensu refertā, cādelabrū cū suis lucernis. i. vitā &
documēta aploꝝ, altare in interiore hoīe, in quo sacrificiū laudis, incēsum amoris, thymia- Psal. 49.
ma orōnis Deo offerūt incessanter. ¶ Præterea aduertamus, cū quāta reuerētia velit oīpotēs
Deus sua sacramēta ac sacra mysteria cōtrectari: si Caathitis sub pœna mortis phibitū fuit,
sacra illa nuda attingere: q ingēti dānatiōe sunt digni, q ecclesiastica sacramēta, psertim cor-
pus & sanguinē Saluatoris, irreuerēter, indeuote, indigne cōficiunt, suscipiūt aut cōtrectāt?
¶ Amplius post Caathitas Gersonitæ sequunt, qui mollia baiulabāt: p quos designant, q sim
plici præceptoꝝ obseruātia sunt cōtenti, & ardua cōsilioꝝ refugiūt opa, nec corpus suū ab
oīni voluptate restringere enitunt: sed quātum sibi licere putāt, corpori suo parcunt, nec ar-
duis obseruātijs se volunt grauare. Per Meraritas q grauiora portabāt, significant quidā ze-
lum Dei habētes, sed indiscrete, q nō attendētes qd ait Aplus, Pietas ad oīa vtilis est, in cor- 1. Ti. 4.
poralibus exercitijs immoderate se occupāt & fatigāt, atq; in illis magnā cōstituūt pfectio-
nem. Nō aūt satagūt se intrinsecus reformare, voluntatē propriā abnegare, cū deuotiōe in-
terna vacare altissimo, atq; cū ipso in latitudine cordis deambulare, & ei stabiliter inhęrere,
cū actuali attētiōe ipsius in meditādo, orādo, psallēdo, ideo etsi multū laborēt, parū tn intus
proficiūt, qa nō assuescūt refrenare seipsos, & suo animo dnari. Hinc proni sunt indignari, & Galat. 6.
alios aspere iudicare, & putāt se aliqd esse, portātq; tabulas tabernaculi & columnas, qm san-
ctos patres in ptactis corporalibus exercitatiōibus imitātur, sed nō referūt eas ad debitū finē,
quemadmodū patres sancti, nec cū debita discretiōe & humilitate insistunt eisdē. De mora-
litate aūt & allegoria capituli huius pertrāseo, quoniā sup Exodum de his introducta sunt Exo. 26.
multa, videlicet de mystica significatione tabernaculi & contentorum in eo. 27. & 30.

¶ Declaratio lrālis cap. V. Locutusq; est dns ad Mosen, &c. Art. IX.

Aliqua in Leuitico dicta, in huius cap. repetunt exordio. [Locutusq; est dns ad Mosen:
Præcipe filijs Israel, vt ejciāt de castris oēm leprosum & q semine fluit, pollicitusq; est
sup mortuo.] Nō solū cōiunctim, sed & diuisim intelligēda sunt ista, vt sit sensus, q q-
cūq; habuerit aliquā haꝝ triū imūditiaꝝ, & multo plus si habuerit eaꝝ duas aut tres, sit ej-
ciēdus de castris. ¶ Sed qri potest, de qbus castris. si em de oībus castris, vbi manebāt aut mo
rabant seminiflui, aut sup mortuo polluti? Ad hoc rndet ex dictis Hebræoꝝ, q in pplo Israel
erāt triplicia castra. Prima erāt castra Dei, videlicet tabernaculū & atriū, & de illis ejciebant
hi oēs. Secūda erāt castra seu habitacula Leuitaꝝ, q circa Dei castra iam dicta, fuerūt situata.
& de illis ejciebant, seu ea ingredi phibebant, leprosi atq; seminiflui, nō aūt sup mortuo pol
luti. Tertia fuerūt castra populi, de qbus soli leprosi ejciebātur, q & cogebātur habitare se-
orsum. ¶ Porro de leprosis & causis, speciebus diuersitatibusq; lepraꝝ, dictum est in Leuiti Leui 13.
co. Lepra aūt cū sit fœda & infectiua, reddidit leprosos à cunctis castris ejciēdos. Immundi- & 14.
tia vero patientis fluxum seminis, nō erat sic infectiua: attamē fuit fœda, ideo fecit ejci à ca-
stris Leuitaꝝ: quæ castris populi puriora esse debebant. Immunditia vero contracta ex tactu
mortui, vel ex ingressu habitaculi ei⁹, extitit minor: idcirco à solis Dei castris ejci fecit. De im
mun

Leui.15. munditia quoq;,cauſa & diuerſitate fluxus ſeminis,dictum eſt ſatis in Leitico.Similiter in
Leui.12. pluribus locis ſuꝑ Leuiticũ,de immũditia ſuꝑ mortuo eſt tractatũ.[Locutus eſt dñs ad Mo
14.& 16. ſen,dicens:Vir ſiue mulier cũ fecerint ex oĩbus peccatis,quæ ſolẽt hominibus accidere].i.
quodcũq; peccatũ nõ inhumanũ, ſed cõſuetũ: & vt ex verbis patet ſequentibus,iſtud dicit̃ de
peccatis iniuſtitiæ q̃ fiũt in proximũ,ad quæ Iudæi auari & cupidi erãt proni.[& ꝑ negligen
Exo. 20. tiã trãſgreſſi fuerint mãdatũ dñi] dicẽtis:Nõ furtũ facies:q̊d quis trãſgredi poteſt ꝑ negligen
tiã valde dãnabilem,qua nõ curat implere Dei p̃ceptũ,vel illud nõ attẽdit,nec debito tẽpore
recolit illud aut pẽſat,vel ꝑ negligentiã venialẽ quę eſt inaduertẽtia q̃dã,ex cõtẽptu aut ma
litia nõ ꝓcedẽs,ſed ex fragilitate mẽtis humanæ,aut diſtractiõe vel occupatiõe ad alia. vnde
ſubiungit̃:[atq; deliquerint] ꝑ omiſſionẽ diligẽtiæ adhibẽdæ. [pc̃tm̃ ſuũ cõfitebunt̃] ſponte
anteq̃ de hoc ꝑ teſtes aut facti euidentiã cõuincant̃.[& reddẽt ipſum caput].i.rem alteri⁹ in-
iuſte ablatã,reſtituẽt ei ſpõte, [quintamq́; partẽ deſuꝑ].i.vltra hoc reddẽt ei pro q̃nta parte
tãtum,quãtum valet res illa fraude aut vi ablata. reddẽt,inquã, ei in quẽ peccauerũt per in-
iuſtitiã talis defraudatiõis,in cuius recompẽſam reddẽt q̃ntã huiuſmodi partẽ.Loq̃tur ergo
præceptũ hoc in caſu,quo defraudator aut fur volũtarie pãdit ſuũ pc̃tm̃, & ad ſatisfactionẽ
Exo. 22. ſe offert.Si aũt fur vẽdidiſſet q̃ erat furat⁹,vel apud eũ res furata fuiſſet inuẽta,aut teſtib⁹ de
Ibidem. furto fuiſſet cõuictus,grauius puniebat̃,ꝓut in Exodo habet̃.¶De hoc magiſter in hiſtoriis
Locus ob-ſcurus. ait:Poſſeſſio rei alienæ aliq̃n* fuit ex induſtria,furto aut rapina, aliq̃n ex negligentia,inter-
dum ex ignorãtia.De re ablata ſcienter in Exodo legit̃,ꝙ reſtituebat̃ in quadruplũ,ſi res il-
la perierat:Quòd ſi ſuperfuit,in duplum.De re ſublata per ignorãtiam, agitur hic,vt redda
tur caput ſeu capitale,& quinta pars deſuper.Vel de re furata,dum oĩno latebat,& fur pœni
Auguſt. tens confitebat̃.Iſtud autẽ ex verbis Auguſtini eſt ſumptũ,& Gloſſa cõcordat.Auguſtinus ta
men hunc paſſum ſecundũ trãſlationẽ Septuaginta exponit.Sicq; expoſitio eius à p̃inductis
Rabanus aliqualiter diſcrepare videt̃.Verũ de his & multiplici rõne iſtorũ,in Exodo diffuſe eſt diſpu-
tatũ.[Sin autẽ nõ fuerit q̃ recipiat].i.is cui de iure receptio cõpetit,vt ſi defunctus eſt dñs rei,
nec hæredẽ reliquerit qui poſſit adiri. [dabunt dño] .i.miniſtro Dei, videlicet ſacerdoti.[&
erit ſacerdotis.] Talia nãq; in pium vſum ſunt cõuertenda, dando ea miniſtris eccleſiæ aut
Exo. 22. egenis,vt Rabanus ſcribit.Hic tñ determinat̃, vt ſacerdoti tradat̃. Ioſephus demũ teſtat̃,ꝙ
Ioſe.li.3. an. iud. argentũ & aurũ reddebat̃ in duplũ,iumenta in quadruplũ,ſolus bos in quintuplũ:q̃a quo cæ
cap.15. teris vtilius poſſidet̃,eo dãnoſius perditur. Sed q̃m alienæ rei ablator peccauit nõ tãtum in
proximũ,ſed itẽ in Deũ,cuius violauit p̃ceptum,ſubiungit̃:[excepto ariete qui offert̃ pro ex-
piatiõe].i.vltra caput & quintã partẽ rependet de ſuo arietẽ, quẽ ad ſacerdotẽ deducet,vt pro
ſui peccati remiſſione immolet̃,[vt ſit placabilis hoſtia].i.quatenus oblatio illa valeat ei ad
placandũ ſibi dñm,inquantũ ex fide,deuotiõe & contritiõe offert̃.[Oẽs quoq; primitiæ].i.
primitiui fructus pecorũ vel agrorũ,[quas offerunt] aut offerre tenent̃ [filij Iſrael,ad ſacer-
dotem pertinent].i.ad aliquẽ ſacerdotum ex inſtitutiõe legis diuinæ, q̃m potiora Deo ſunt
immolãda.Erat aũt tale oblatũ ſacerdotis cui adducebat̃, ſeu cui ex miniſterio q̊d ſuo loco
& tẽpore exercuit,cõpetebat.propter q̊d ſubdit̃:[& quicq̃d in ſanctuario offert̃ à ſingulis].i.
quicq̃d cæteri Iſraelitæ,non exiſtentes de tribu Leui,adduxerint, vt immolet̃ Deo in atrio
ſiue in tabernaculo,&tradit̃ manibus ſacerdotis,vt per eum dño ſacrificet̃,[ipſius erit:]nõ q̃
ſemꝑ poterat totũ in ſuum vſum cõuertere,immo holocauſta totaliter cõburebant̃.Pelles ta
men pecorũ,quę in holocauſtũ offerebant̃,ad ſacerdotes ſpectabãt:ideo ſenſus eſt,ꝙ quicq̃d
de talibus fuit reſiduũ incẽſioni & parti,quæ in aliq̃bus hoſtijs offerẽti dabat̃,puta in hoſtijs
pacificis, ꝑtinebat ad ſacerdotẽ.aliqui vero exponũt de decimis,quæ ex determinatiõe legis
erãt ſacerdotibus dandæ,ideo eis fuit reddendũ aut perſoluendũ, quicq̃d de decimis aut pri-
mitijs iſtis fuit eis ſubtractũ.& q̃a hic dicit̃,& tradit̃ manibus ſacerdotis,aliqui dicunt,ꝙ ſa-
cerdotes nõ poterãt talia vi auferre à domibus dñorũ,ſed ſolũ accipiebãt tradita ſibi ab alijs.
Verũtñ puto,ꝙ ꝑ viã iuris poterãt ea exigere,q̃n nõ tradebant̃.Sequit̃ de lege zelotypiæ, vſ-
que ad huius capituli finẽ.[Loquutuſq; eſt dñs:Vir cuius vxor errauerit à via iuſtitiæ] per vi
tium incontinẽtiæ,[maritumq́; contemnẽs].i.propriũ virũ inhonorãs,aut tanq̃ vilẽ aſper-
nans.[dormierit].i.mœchata fuerit,ſiue in lecto ſiue alibi. [cum altero viro,] vel ſoluto,vel
non ſoluto.[& hoc maritus deprehẽdere].i.ꝓ certo cognoſcere,aut ꝑ effectũ ſcire [nequi-
uerit] via hũana,[ſed latet adulteriũ,& teſtibus argui].i.ꝓbari [nõ poteſt,q̃a nõ eſt inuẽta in
Euſebi. ſtupro].i.adulterio.[ſi ſpũs zelotypiæ cõcitauerit virũ cõtra vxorẽ]Vt in Scholaſt.fert̃ hiſto
ria,zelus proprie dicit̃ amor viri in vxorẽ, ob quẽ amorẽ ferre nõ poteſt,vt vxor alteri mi-
ſceatur.Hinc marit⁹ talẽ habẽs amorẽ,vocat̃ zelotes.Zelotypia q̃nq; dr̃ mœchia,& zelotyp⁹
adulter.Solet q̊q; zelotypia dici ſola ſuſpicio adulterij,& ita nũc ſumitur.& q̃a hic dr̃,Si ſpi
ritus zelotypiæ,aliq̃ opinãtur,ꝙ ſicut ſpecialiter aliq̃s dęmon vocatur ſpũs fornicatiõis aut
alterius vitij,ſic aliquis dæmon vocetur ſpũs zelotypiæ,qui præſit vitio huic:quod ſatis pro-
babiliter ſonat,ſumendo zelotypiam prout ſonat in malum. Aliquando tamen eſt ſuſpicio
vehe-

vehemens atq; ꝓbabilis,quę nō est culpa in se.Si ergo spūs zelotypiæ.i.animus suspiciōis de adulterio,aut vehemētis zeli seu affectiōis viri in cōiugem,aut spūs nequā tentās hoīem de hac culpa,excitauerit virū cōtra vxorē,[q̄ vel polluta est] adulterio,[vel falsa suspiciōe appetitur].i.à marito inuaditur aut accusaẗ,ad q̄d quidā mariti, de ꝓpria incōtinētia & infidelitate sibi cōscij,sunt ꝓcliues. Estq; grāde peccatū secundū Chrysostomū sup Matthæū,videlicet ex leuibus signis tm̄ malū suspicari de cōiuge.[Adducet eā ad sacerdotē].i.hoc facere potest secūdū legē,ne in grauiorē incidat culpā,videlicet occidēdo aut vulnerādo vxorē ex tali suspiciōe tanq̄ adulterā,vt dicit Guilhelm⁹ Parrhisiēsis,& ita īstituta est lex ista simili rōne,q̄ & lex de libello repudij dādo.[& offeret oblationē ꝓ ea].i. ꝓ cognoscēda veritate de ipsa,an existat adultera. [Decimā partē sati farinæ hordeaceæ].i. modicā talis farinæ quātitatem, cuius mēsura sati noīe designaẗ,q̄ tñ mēsura, q̄ ad suā determinatā capacitatē,nobis ignota est,& iuxta Iosephū fuit assariū hordeaceæ farinæ, q̄d est decima pars sati.[Nō infundet sup eū oleū,nec imponet thus,q̄a sacrificiū zelotypiæ est].i.ex zelotypia ꝓcedēs.[& oblatio inuestigās adulteriū] q.d.eo ipso q̄ ex tali radice ꝓcedit,atq; ad talē referẗ finē,nō debet sacerdos huic oblatiōi supfundere oleū nec thus ei imponere. ¶Quocirca in libro de fide & legibus scribit Parrhisiēsis:Hoc sacrificiū nō erat nisi modicū farinæ hordeaceæ,sup quā fundi oleū, & poni thus ꝓhibuit dñs: q̄a nec ꝓpter Dei honorē fiebat, nec ex bona volūtate ꝓcessit,sed solū causa detegēdi occultū adulteriū. Ideo autē ex farina hordeacea sine thure & oleo offerebaẗ,vt viris esset rubori,q̄a oñdebaẗ Deo offerri,non ex deuotiōe,sed suspiciōe:tū,qm̄ vile erat in se,immo oīm sacrificioꝝ vilissimū.Noluit etiā dñs in hac parte sacerdotibus dare occasionē cupiditatis,ne inuitarēt aliquē ad huiusmodi sacrificiū offerendū, q̄d nō tā honorificentia Dei exegit,q̄ malitia maritoꝝ extorsit. Hæc Guilhelmus. Rationabiliter demū fuit hoc sacrificiū institutū,quia vt ait Thomas in prima secūdæ quęst.105.Mulieres pronæ sunt ad adulteriū propter delectationē, & occulte illud cōmittunt, qm̄ oculus adulteri obseruat caliginē. ¶Præterea quęri potest, cur lex nō instituit,vt fœminæ simili modo possent maritos ex suspiciōe adulterij accusare,examinare,impetere.Forsan propter nimiā pronitatē mulieꝝ ad suspiciōes huiusmodi,& qm̄ vir caput est cōiugis.Et rursus,qm̄ adulteriū vxoris amplius dehonestat maritū ac sobolē,q̄ adulteriū viri vxorē & prolē.Itemq;, q̄a nō fuit periculum,ꝙ mulier ita occideret maritū suū ex suspiciōe adulterij,sicut ecōtra. Insuper,q̄a adulteras cōparaẗ iumēto,recte farina hordeacea,quæ pabulū est brutoꝝ,pro inuestigādo adulterio offerebaẗ,cui sacrificio oleū nō miscebaẗ,qm̄ oleo pietas significaẗ &*claritas.Hoc aūt sacrificiū nō venit ex pietate,atq; in tenebris fieri solet hoc vitiū.Thure q̄q; deuotio & odor bonæ famę signanẗ.Cū ergo oblatio ista nō ex deuotiōe processerit,diffamiamq; pepererit,nō debuit ei thus misceri.[Offeret igiẗ eā sacerdos].i.mulierē p̄sentabit, [& statuet corā dño] ad faciendū circa eā q̄ subsequunẗ,&ad experiendū,an terrore imminētis periculi tanq̄ cōscia sibi de culpa imposita,suū fateaẗ excessum.[assumetq; sacerdos aquā sanctā.] Secundū quosdā fuit aqua viua:& diciẗ sancta, q̄a sacrificio applicata,& ī atrio sancto reposita:vel q̄a(vt Iosephus cōtestaẗ)schedula in qua scriptū extitit nomē Dei,seu nomē dñi tetragrāmaton scriptū in illa,diluebaẗ in aqua hac.Siue,vt aliq̄ arbitranẗ, sumpta fuit de aqua æneí labri,in qua sacerdotes sacrificia oblaturi,suas lauabāt manus.[in vase fictili] q̄d fragilitati adulteræ &vilitati hostię correspōdet.[& pauxillū terræ de pauimēto tabernaculi].i.modicū pulueris sumpti de fundo sanctuarij seu atrij eius.[mittet in eam].i.in illā oblationē,ad innuendū ꝙ oblatio illa erat pro carnali & turpi negocio cognoscēdo. [Cūq; steterit mulier in cōspectu dñi] puta in atrio circa altare holocausti. [discooperiet] sacerdos [caput eius,] pro eo q̄d ipsa in tenebris cōmisit aut cōmisisse putaẗ,& vt ex illa cōfusiōe aliæ fœminæ terrerenẗ, nec tale q̄d ꝑpetrare auderēt,īmo cōfabulatiōes & nut⁹,amplexus,oscula atq; munuscula, ex q̄bus mali suspicio gigniẗ viro,vitarēt.[& ponet sup manus illius sacrificiū recordatiōis].i.sacrificium iam præfatū,quod tēdit ad hoc,vt peccatū eius p̄teritū,in notitiā deueniret, vel vt ipsa illud recolendo cōfitereẗ.[&] pro id est.[oblationē zelotypiæ:] q̄d sic vocatū est ob causam pręhabitā.Posuit aūt hæc sup fœminæ manus,ad insinuādum ꝙ ꝑtinebat ad eā,& q̄a in adulterio man⁹ exhibenẗ arma iniq̄tatis pc̄tō.[Ipse aūt] sacerdos [tenebit aquas amarissimas]in vasculo,q̄ aquæ amarissimæ nuncupanẗ ex suo effectu,q̄a in muliere adultera amarissimos pariebāt effect⁹, vt statim diceẗ.[in q̄bus cū execratiōe maledicta cōgessit].i.imprecat⁹ est maledictiōes sequētes fœminæ aquā hāc potaturæ.Aliq̄ tñ dicūt,ꝙ maledictio illa nō fuit nisi p̄fatæ schedulæ lotio aut rasio in hac aqua,ex cui⁹ effectu infligebanẗ adulteræ pœnæ sequētes.Sed primū veri⁹ esse apparet,cū īfrā dicaẗ:[Scribetq; sacerdos in libello ista maledicta.]Magister aūt in historijs dicit,ꝙ sacerdos fecit iurare mulierē,ꝙ viro suo nō fregit fidē,& si hoc nō sufficiebat marito,subdebat sacerdos maledictiōes sequētes.[Adiurabitq; eā,&dicet,si nō dormiuit].i.nō cōcubuit.[vir alienus tecum,nō te nocebūt].i.non lædent [aquæ istæ amarissimæ] ex effectu.[Sin aūt concubuisti cū altero viro,his maledictionibus subiacebis,]hoc est, pœ-

Chryso.
Iose. li. 3 ant. iud. cap. 15.
1. Cor. 7.
Rom. 6.

pœnis sequentibus seu imprecationibus earundē.[Det te dñs in maledictionē,exemplum'q; cunctoꝝ in populo tuo] hoc est,ita te puniat,vt cuncti terreant tuo exemplo,& iuste maledicaris ab eis. Vel cum quis voluerit maledicere alteri,dicat,Faciat tibi Deus,vel tibi cōtingat,quēadmodū illi adulteræ.[Putrescere faciat femur tuū,& tumens vterus tuus dirūpat.] Nominant & puniebant hæ partes quę ad cōmittendū scelus,ppinquius suo modo deseruiebāt,& p expressionē vētris ac femoris,interposita pars potest intelligi.Istā maledictionē pferebat sacerdos zelo iustitiæ,nō affectu inuidiæ aut vindictæ. [Et rñdebit mulier:Amē amē:] quasi secura de innocētia sua,& tanq̄ applaudēs diuinæ iustitiæ,&velut vtriq; pfatę imprecationi cōsentiens,vt s.nō læderet ex potu aquæ,si esset innoxia:& læderet, si esset culpæ obnoxia.[Scribet'q; sacerdos in libello ista maledicta.] Per libellū intelligit membrana,atq; vt dicitur, membrana ,pprie appellat ala vespertilionis. sed hic vocat vile ac tenue pergamenū, sicut & ala illa vilis tenuis'q; cōsistit. Et dicit pergamenum à Pergamo oppido, vbi primo fertur inuentū.Veruntñ secundū Iosephū,nō scripsit sacerdos in libello, nisi nomen dñi tetragrāmaton,cui⁹ virtute infligebant adulteræ isti vindictæ.[& delebit ea aqs amarissimis.] id est,maledicta illa seu nomē dñi scriptū in illa membrana abradet,& puluerē abrasionis in aquas illas cadere sinet.[Dabit'q; ei bibere] aquas illas.[quas cum exhauserit.]Dicūt quidā, q; ista potatio post sacrificij oblationē fiebat:qa gesta nō semp recitant eo,quo facta sunt,ordine:sed hoc nō videt, quia in textu hoc continet, quas cum exhauserit, [tollet sacerdos de manu eius sacrificiū zelotypiæ:] q̄d non videt posse verificari, si sacrificatio,quæ nunc consequenter describit,exhaustū illū præcessit.[& eleuabit illud corā dño,]cui obtulit illud pro veritatis ostensiōe.[imponet'q; sup altare] q̄d fuit in atrio.[ita dūtaxat, vt prius pugillum sacrificij tollat de eo q̄d offertur:] hoc est,de farina hordeacea iam pfata. [& incendat] quātitatem illā farinæ [sup altare.] holocaustoꝝ, projciēdo tātundem illius farinæ in ignem altaris,quod ipse sacerdos fecit in primis ad Dei honorē,à quo veritatis manifestatio petebatur. [& sic potū det mulieri aquas amarissimas.] Ex hoc nō sequit, q; potatio illa facta est sacrificio immolato: sed q; incensio partis illius, potationē & oblationē præcessit, q̄d innuit litera, dicēs:Ita dūtaxat,vt prius pugillū sacrificij tollat. Sic quoq; magister in historijs tangit, qui ordinē huius rei gestæ diligēter cōsiderauit. [Quas cū biberit, si adulterij rea est, inflato ventre putrescit femur eius:] & hoc fuit speciale miraculū, qm̄ aquæ illæ in seipsis nō erant amaræ nec infectiuæ.[Quòd si polluta nō fuerit] crimine sibi imposito,[erit innoxia].i.innocens apparebit per hoc,q; ex aquæ illius potatiōe nullā incurrit læsionē. [& faciet liberos.] Circa q̄d scribit Lyra, quia si ante sterilis fuit, fiebat fœcunda. Dicunt etiā quidā Hebræi,q; virtute aquæ illius cōcepit, etiā absq; virili semine,& hoc erat vnū de miraculis permanētibus, sicut dictū est de descensu mānæ. Hæc Lyra.Quibus partim cōcordat,q̄d in Scholastica fertur historia,quæ super illud,Innoxia erit,addit:immo sæpe cōcipiet,& masculum pariet mēse decimo.In eadē quoq; historia legit:Si mulier rea erat adulterij,cōputruit femur eius, & vterus tumuit in hydropisi,non tñ statim,sed vsq; ad decimū mēsem. ¶Sed cōtra illud,q; Lyra refert dicere quosdam Hebræos,q; mulier innoxia sine virili cōciperet semine,scribit R.Paulus:Non recolo me legisse in voluminibus Hebræoꝝ,q; mulier talis cōciperet sine virili semine. Nam & pari ratiōe diceret, q; si aliqua virgo coniugata accusaret à viro modo pdicto,& esset innoxia,cōciperet sine semine viri,q̄d singularissimū fuit in virgine gloriosa: vnde ridiculū videt dicere,q; Deus tm̄ miraculū fecerit in facto zelotypiæ pro tā modica re, q̄ probat hoc solū fecisse pro liberatiōe totius gñis hūani.[Si declinauerit mulier].i.si adultera præmemoratas maledictiōes incurrerit,pactis rite circa eā quę dicta sunt,[maritus absq; culpa erit] hoc est,ei nō imputabit, q; mulier sua tam vitiosa præfatis subjcit plagis.Circa hoc scribit Lyra:Ex hoc sequit, q; illa purgatio nō erat illicita tēpore veteris testamēti, qa & ibi fiebat diuinū miraculū. sed obuiare videt q; in Scholastica affirmat historia:Hæc lex introducta fuit ad duritiā cordis eoꝝ,sicut pmissus est libellus repudij,qa prompti erant ad effundendū sanguinē,supple vxoꝝ.¶Deniq; fieri potuit,q; ex leuibus signis vir suspicabat adulteriū de sua vxore vere adultera,accusabat'q; eā:quod nō videt fuisse sine peccato,q̄uis illa extiterit rea.Dictū est q̄q;,q; nō processit sacrificiū zelotypiæ ex bona voluntate. Ad istud respondendū videt,q; potuit examinatio ista secundū formā huius legis fieri sine peccato,& & aliqñ cū peccato.Si em̄ vir zelo iustitiæ principaliter mouebat,& ex ,pbabilibus signis,nō videt in tali facto peccasse.Si aūt ex zelo immoderatæ affectiōis,& leuibus signis,vel si & ipse eodē extitit crimine aut maiori fœdat⁹,nō sine pctō censet talē inuestigationē fecisse,& qa cōmuniter ex suspiciōe nō bona fecerunt istud mariti,dicunt ex volūtate nō bona id pegisse. Quia etiā cōmuniter erāt crudeles,atq; ad vxoricidiū ,pni,introducta fert hęc lex ,ppter duritiā cordis ipsoꝝ.[& illa] s.adultera [recipiet iniqtatē suā] .i. adulterij sui debitā punitionē iam dictā in vita hac,quā si patienter & cōtrite pertulerit,erit illa punitio, aīæ suę purgatio.

R. Paul.

Eusebi⁹.
Deu.24.
Mat. 19.

¶Elucidatio spiritalis huius cap.V. Art. X.

Quema

Quemadmodum sup Exodū dictū est plenius, p leprosum significat quicūq; hæreticus, aliorumve spiritaliter infectiuus, seu verbo & opere scādalosus, discordiā seminans, seu ad alia alliciens vitia: in quo est color diuersus, quoniam fide, doctrina & moribus à veris differt catholicis. At vero semine fluens, est homo lubricus & verbosus, mēte carnalis & leuis, qui carnaliū desideriorꝫ profluuio & cogitatiōibus vanis defluit & vagat. Pollutus aūt super mortuo est, qui alienis cōsentit cōmunicatq; peccatis: hi oīes extra ecclesiā proijciunt, quia ad corpus spectāt diaboli, nec ad mysticū pertinēt corpus Christi, secūdum præsentē iustitiā, quis aliqui tales ad illud ptineāt secūdum pdestinationē æternā: ideo non sunt incaute dijudicādi aut penit⁹ cōtemnēdi: periculosa tñ est mala societas, & abscindendū est membrū scandalizās, quātum ad suū abusum. Vir siue mulier cū fecerint ex oībus peccatis, peccatū suū confitebunt. Hoc est q̄d Salomon ait: Qui abscōdit scelera sua, nō dirigetur: qui aūt cōfessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiā consequet. Si ergo quocūq; modo inciderimus culpā, citius quo valemus, ad sacramentalis confessiōis remediū ac medelā curramus. Correpti q̄q; gratāter accipiamus, nec culpā propriā excusemus, immo & nondū correpti, accusemus nosipsos assidue & ex corde corā Deo atq; hoībus. Ideo S. Iob dixit: Si abscondi quasi homo scelera mea. Et rursus: Vias meas in cōspectu Dei arguā, & ipse erit Saluator meus. Hinc Rabanus loquit: Hoc capl'o admonemur, vt si quid per negligentiā deliquimus, per cōfessionē & pœnitentiā diluamus, & dānum restituamus. Si aūt proximo dānum intulim⁹, corā illo pœniteamus, & dānum reddamus. Si vero nō supest, cōfitēdo, pœnitēdo, & eleemosynas largiendo, dño satisfaciamus. Hinc subdit: Reddent ipsum caput, quintamq; partem desup ei in quē peccauerint. Non eñ dimittit peccatū, nisi restituat ablatū, & venia postulet ab iniuriato: & qui Deo aut eius vicario abstulit animā falsa suggestiōe, prauo exemplo aut alio modo, satagere debet omni modo sibi possibili, vt eādem animā ad Deū grām q; reducat, & vltra hoc per pœnitentiā & opa virtuosa satisfaciat Deo. Arietē q̄q; offerat p suo pctō, propriū corpus cū vitijs & cōcupiscentijs crucifigendo seu Christū ppter nos passum, eiusq; passionē Deo patri repsentādo. Insup monet nos litera hæc, vt decimæ & primitiæ atq; oblatiōes ministris Dei fideliter psoluant: q̄d qui fecerint, copiosum & multiplex præmiū à dño assequunt, etiā in psenti. Vir cuius vxor errauerit &c. Vir iste, est bonus diligensq; prælatus, cuius vxor est anima subditi sibi cōmissi, quā charitate cōplectit, & instruēdo, hortādo, increpādo, ac bene agēdo fœcūdare conat, vt illa sit quasi oliua in domo Dei fructifera. Hęc vxor maritū suū cōtēnit, & cū alio dormit viro, qñ prælato tali nō acquiescit nec obedit, sed dæmonibus suggestiōibusve iniqs pbet cōsensum. Cumq; platus hoc p certo nequit cognoscere, eo q̄ illa astute excuset, & ipse nimio zelo salutis illi⁹ torquet, debet eā sacerdoti adducere, hoc est, ad verā cōfessionē mouere, seu Chro p feruentē orationē humiliter cōmendare. Sacrificiū quoq; offerre pro ea decimā partē sati farinę hordeaceæ, qm̄ merita sua, qbus implet decē pręcepta, debet illi charitatiue cōmunicare. Nō infundet sup eā oleū, nō vtiq; oleū adulationis, nec thus. i. odorē laudis, sed oleū pietatis, flagrantiā oratiōis oportet impēdere animæ deuiāti, in qua etiā rigor iustitiæ vicissim est exercēdus. Assumetq; aquā in vase fictili. i. salubrē doctrinā in ore suo, cui miscebit pauxillū terræ. Qm̄ aliū increpādo, debet & ppriā fragilitatē parump attēdere, sicut ait Apl's: Teipsum cōsiderās. Cumq; steterit mulier in conspectu dñi. i. anima seu psona talis ad forū confessiōis seu ad tribunal iudicij sui peruenerit, discooperiet caput eius. i. mentē ipsius in manifestū deducere enitet, & prædicet animæ tali, q̄ si rea est, & in sua prauitate pmanserit, ptransibunt eā amarissimæ aquæ, qa cōminationes sacræ scripturę cōplebunt in ea, & femur eius putrescet, vterusq; tumebit ac disrumpet, quia oīs immūda eius voluptas in amaritudinē cōuertet, queadmodū scriptū est: Quātum glorificauit se & in delicijs fuit, tātum date illi tormentū & luctū. Vterus aūt animæ talis, est cor superbū, quod nunc tumet elatiōe, postea tormentorꝫ repletiōe. Vnde in Osea dñs protestat: Occurrā eis vt vrsa raptis catulis, dirumpā interiora eorꝫ, & consumā eos vt leo. si ergo platus hæc fecerit, nō ei imputat à dño culpa aīæ subditi sui, sed ipsa nisi pœnituerit, in iniqtate sua peribit. ¶Postremo, vt pinducta clari⁹ intelligant, quęrit, an p suspiciōes sit pcedendū ad alterius accusationē, iudicationē aut punitionē. Quocirca pēsandū, qa (vt in Secunda secundæ, quæstio. 60. scribit Thomas) suspicio (prout Tullius scribit) opinionē seu æstimationem mali importat, quæ ex leuibus causis concipit, & procedere potest ex tribus. Primo, ex malitia suspicātis, q sibi de proprio merito cōscius, alios putat tales qualis est ipse. Secundo, ex mala affectiōe ad alium, qa dum quis ad aliū male afficit, odiendo, irascendo, aut simili modo, tunc ex leuibus faciliter atq; celeriter malū de ipso opinat. Tertio, ex experiētia, sicq; secundo rhetoricę ait Philosophus, q̄ senes sunt maxime suspiciosi, qm̄ aliorꝫ defectus sunt magis experti. Constat aūt, primas duas suspicionis causas esse iniustąs. Sed tertia rationem suspicionis diminuit, eo q̄ rectitudini magis propinquet. Hinc suspicio vitium est. Est autē triplex gradus suspicionis. Primus, dum quis ex leuibus causis incipit dubitare de bonitate

Exo. 22.
Pro. 28.
Iob 31.
Iob 13.
Rabanus
Galat. 5.
Psal. 51.
Galat. 6.
Apo. 18.
Osee 13.

alterius,& hoc est veniale peccatum,pertinens ad tentationem humanā. Secundus,dum ex leuibus causis aut signis aliquis pro certo tenet & sentit malum de altero, & si malum illud est mortale,suspicio talis est culpa mortalis, cum sit contra charitatem, nec sit sine contemptu proximi. Tertius gradus est,dum quis ex suspicione procedit ad alterius condemnationem ac punitionem, & hoc grauius est prædictis,& directe contra iustitiam.

¶Declaratio literalis cap.VI.Locutusq́; est dn̄s:Vir siue mulier. Art. XI.

QVidam sunt excellenter boni,nō solum obseruātes p̄cepta,sed etiā superogatiōis opera exercentes:& talia quidā agunt ex solo bono proposito:alij autē ex voto,qui in veteri testamento vocabanť Nazaræi,q̄ interpretātur sancti,vel florētes, aut germinantes,de quibus nunc agitur. Alij autē sunt p̄cipue mali,qui nec p̄cepta obseruāt,nec grauiora
Num.5. vitāt facinora,sicut adulterātes, de quibus in p̄cedenti tractatū est cap̄lo. Alij medio modo se habent. Vt ergo opposita iuxta se posita,clarius elucescāt, postquā in præcedenti cap̄lo de pessimis dictū est,nunc de optimis recitať.[Loquutusq́; est dn̄s:Vir siue mulier cum fecerint votum vt sanctificenť].i. cum vouerint,q̄ diuino se cultui mācipabunt vltra debitum legis,per exercitia supererogationis vacādo ořonibus, ieiunijs aut cōsimilibus.[& se voluerint dn̄o cōsecrare] ei per specialem sanctimoniā adhærendo,[vino & omni quod inebriare
Dani.1. potest,abstinebunt,]vt per talem abstinentiā adipiscanť gratiā ampliorem,sicut de Daniele, eiusq́; socijs legitur factū. Vinū quoq; & potus inebriatiuus ad carnalia incitāt, rationem
Oseæ 4. obnubilant,& diuinoꝝ inducunt obliuionē,quemadmodū Oseas propheta testať: Vinum
Pro.20. & ebrietas & fornicatio auferūt cor.Salomon quoq;:Luxuriosa res est vinum,& tumultuosa ebrietas.[Acetum ex vino & ex qualibet alia potione].i.de quocūq; potu inebriatiuo cōfectum,[& quicquid de vua exprimiť,nō bibent,] vtpote nec agrestem. [Vuas recentes,siccasq́; nō comedent] quia in talibus est aliquid de vini vigore, & ad vini potū alliciunt cunctis diebus,quibus ex voto dn̄o cōsecrātur.Ex hoc constat,q̄ nunc sit sermo de eis qui Nazaræi erāt ad tempus vt adulti,qui proprio voto ad certum tempus cōsecrabāt se domino. Aliqui vero erāt Nazaræi per omne tempus vitæ suæ,vel ex voto parentis,vt Samuel: vel ex commissiōe & reuelatiōe diuina,vt Samson,vt patet in libro Iudicum:vel ex proprio voto,
Iudic.13. à tempore quo vouerunt. [Quicquid ex vinea esse potest ab vua passa] inclusiue vsq; ad acinum.i.granum vuæ,inclusiue.[nō comedēt] q.d.nil prorsus ex fructu vitis gustabunt,vt per abstinentiā tam diligentē, ad mentis proficiāt puritatē. [omni tēpore separatiōis suæ] qua à communi hominū vita se diuidunt per speciale obsequiū Dei.[Nouacula nō transibit super caput eius].i.crines suos nō faciet nec p̄mittet Nazaræus abradi. [vsq; ad completū diē quo dn̄o consecrať].i.quousq; tēpus suæ consecratiōis sit finitū.[Sāctus erit].i.Deo specialiter deputatus, vacās & seruiens.[crescente cæsarie capitis eius.]Cur caput radere prohibeba-
Leui.10. tur? Forte vt omnē exteriorē,aduētitiumq́; ornatū abijceret, quatenus interiori decori magis esset intentus, & item qm̄ sacerdotibus assimilabať in multis.Nā & illis fuit p̄ceptum:Vinum & om̄e q̄d inebriare potest, nō bibetis qñ ingressuri estis sanctuariū. Quēadmodū igiť
Leui.2. sacerdotibus fuit prohibitū in Leuitico,radere caput aut barbā,ita & Nazaræis nunc pro-
Ibidem. hibeť.Atq; vt sup Leuiticū scripsi,vna hoꝝ extitit ratio:q̄a huiusmodi p̄sonæ diuino cultui specialiter mācipatæ,debebāt ab idololatris præ cæteris differre.Sacerdotes aūt idoloꝝ ca-
Baruc.6. put & barbā radebant,sicut in Baruch narrať:Sacerdotes eoꝝ sedent,habentes caput & barbam rasam.[Omni tēpore cōsecrationis suæ,sup mortuum nō ingredieť,nec sup patris quidem & matris,fratris,sororisq́; funere cōtaminabiť].i.nullius hoꝝ defunctiōi intererit,nec ad eos iam defunctos intrabit neq; sepeliet, [q̄a consecratio Dei sui sup caput eius est].i.in capite eius apparet suæ consecrationis indiciū,s.capillatura non rasa.Vel q̄a in corde ipsius est specialis deuotio & contēplatio Dei, quā nec interrumpere neq; dimittere debet p̄ occupationē,compassionemq́; sensualē,aut distractionē circa propinquos,q̄uis inter op̄a misericordiæ computeť,morietibus ministrare & mortuos sepelire.Sed altioribus deputati,altiora prosequi debēt.Deniq; Nazaræi in isto assimilabanť pōtifici, qui,sicut & ipsi,iugiter de-
Leui.21. buit esse paratus ad actus pontificij sui.Vnde in Leuitico iusserat dn̄s, vt sacerdos contaminaretur in mortibus ciuium suoꝝ,nisi tātum in consanguineis & p̄pinquis,qui exprimunť ibidem,pontifex vero ad nullū mortuum prorsus ingrederet.Iussum est item istud à dn̄o in idololatriæ detestationē:quia vt dictum est ibi,Malefici & sacerdotes idololatraꝝ in ritibus suis vti consueuerūt ossibus & carnibus mortuoꝝ.[Sin autē mortuus fuerit quispiā subito corā eo,pollueť caput consecrationis eius.]Pollutio illa secundū Guilhelmū Parrhisiensem, non fuit cōmuniter culpa,sed irregularitas quædā .i.inidoneitas intrādi templū, & edēdi de immolatis. Poterat tñ pollutio ista in Nazaræo esse peccatū,si nō curasset vitare p̄sentiam mortui.Si aūt tā inopinate accidisset mors alicui⁹ ei p̄sentis,q̄ nō potuisset se tēpestiue subtrahere,nō fuisset ei culpabile. Et q̄d ait, corā eo,potest exponi, in eodē loco aut domo. In Scholast.aūt historia dr̄:Forte nō pro quolibet mortuo,sed pro occiso corā eo,polluebatur.

Veruntñ textui magis cõcordare censet, ꝙ pro quolibet mortuo, p̄sertim qm̃ omniũ horum mystica, figuralisq́ꝫ ratio fuit. Specialiter q̊q; ait, Polluet caput cõsecratiõis ei⁹, qa in capitis crinitiõe magis apparebat cõsecratio illa. [q̊d radet ilicò in eadẽ die purgatiõis suę]. i. crines suos mox die quo ita pollut⁹ est, faciet abradi, quo die purgari incipiet p adspersionẽ aquę lustratiõis. [& rursus septima die adsperget huiusmodi aqua, sicq́ꝫ in prima die qua rursus fecit se radi, incepit de nouo obseruãtia suæ cõsecratiõis, qa dies p̄teriti ꝑpter supuenientẽ pollutionẽ erãt ꝑ nõ factis. [In octauo aũt diẹ offeret] Nazaræus q ita pollut⁹ erat, [duos turtures vel duos pullos colũbaꝝ sacerdoti] p̄sentãdo & exhibẽdo alicui sacerdoti tũc ministrãti tale par auiũ immolatitiaꝝ, de qbus sup Leuiticũ dicta sunt plura. [in introitu fœderis testimonij]. i. ad ostiũ atrij, per q̊d ad tabernaculũ intrabit, & ante ianuã atrij cõsiderauit sacerdos, an aues fuerũt aptæ ad immolandũ. [Facietq́ꝫ sacerdos vnũ pro peccato]. i. vnã illaꝝ auiũ offeret Deo pro remissiõe peccati Nazaræi. [& alteꝝ in holocaustũ] ad reuerentiã maiestatis diuinę quã inhonorauit. [& deprecabit pro eo, qa peccauit sup mortuo] per p̄sentiã suã ad morientem aut mortuũ, iuxta sensum p̄tactũ, vel p modũ peccãtis se habuit, vel alicui culpæ suæ fuerat ascribendũ, ꝙ Deo ꝑmittẽte cõtigit ei tale suæ cõsecratiõis obstaculũ. [Sãctificabitq́ꝫ caput eius die illo] quo Deo sic reconciliat, vel per aquã lustratiõis purgat. [& consecrabit dño *dies separatiõis eius]. i. sacerdos p̄fato ritu efficiet, ꝙ obseruatio qua Nazarẹus obseruat ea quæ ei ex lege iniũcta sunt, erit placita Deo ab ea die qua de nouo cõsecrationẽ suã incepit per iteratã suoꝝ abrasionẽ piloꝝ, qua obseruatiõe diuidit à cõmuni hoĩm vita. [Offerens] ipse sacerdos [agnũ anniculũ,] qui s. non sit vltra vnius anni ætatẽ, [pro peccato] Nazaræi, quem agnũ adduxit Nazaræus ad sacerdotẽ, sicq́ꝫ pro peccato Nazaræi offerebant sacrificia duo, videlicet vna auis p̄fata & agnus. Vel agnus iste offerebat pro reliquis eius peccatis, aut pro oĩbus simul. Nam vnũ mortale sine altero nõ dimittit ei qui plura habet. [ita tñ, vt dies priores] q pollutionẽ p̄cesserũt iam dictã, [irriti fiant]. i. cassati & quasi infecti, vt patuit. [Cũ dies quos ex voto decreuerat, cõplebunt]. i. impletis diebus qbus ꝑmisit Deo speciali deuotione seruire, [adducet eũ] videlicet sacerdos Nazaræum, q statuto tẽpore cõparebat ibidẽ [ad ostiũ tabernaculi fœderis]. i. ad locũ atrij circa altare holocausti, [& offeret oblationẽ eius dño]. i. ea quæ Nazaræus adduxit ad immolãdum, immolabit pro eo sacerdos [agnum anniculũ immaculatũ]. i. nõ deformẽ, fœdũ, mõstrosum aut languidũ, [in holocaustũ,] quod fuit sacrificiũ dignissimũ, vnde nec pecora fœminei sexus poterãt in holocaustũ offerri. obtulit aũt hoc holocaustũ ad Dei honorẽ, q cõtulit Nazarẹo p̄ficere obseruãtiã suã. [& ouẽ anniculã pro pc̃tõ]. i. p culpis q̃s interim incurrit, [& arietẽ ĩmaculatũ] in hostiã pacificã ꝑ gr̃aꝝ actiõe de beneficijs sibi desup datis, p̄sertim tẽpore suæ cõsecratiõis, atq; p pace æternitatis & vera salute, finaliter obtinẽdis. Porro Magister in historijs ait: Cũ simpliciter ponit aries, debuit ad min⁹ esse duoꝝ annoꝝ, vt dicit Hebræ⁹. [Canistrũ q̊q; panũ azymoꝝ] in qb⁹ videlicet nõ est fermẽtũ admixtũ, [q cõspersi sunt oleo,] vtpote oleati in sua pistratiõe. [& lagana absq; fermẽto vncta]. i. lita [oleo.] Lagana sunt panes lati ac tenues, q interdũ tortæ vocant. Vel vt aliq̇ asserũt, sunt panes ex simila cocti in calida aqua. [ac libamina singuloꝝ]. i. materias liqdas & humectatas, q̃ offerebant cũ panib⁹ illis & laganis. [q̃ offeret sacerdos corã dño] videlicet sup altare holocausti, [& faciet tã ꝑ peccato, q̃ in holocaustũ]. i. partẽ eoꝝ q̃ dicta sunt, offeret ꝑ pc̃tõ Nazarẹi, sicut expressum est, & partẽ in holocaustũ ex parte ipsius. [Arietem vero immolabit hostiã pacificã dño] p Nazaræo, cuius consecratio est finita, [offerẽs simul canistrũ azymoꝝ]. i. azymos panes in cophino positos. [& libamina q̃ ex more debentur]. i. q̃ consuetũ ac debitũ est simul offerri cũ pacifica hostia, iuxta illud Leuit. Qui offert victimã pacificoꝝ dño, offeret simul libamẽta eius. Possent hic multa q̃ri & dici de rõnibus & qualitatibus & mẽsuris sacrificioꝝ istoꝝ, de qbus sup Leuiticũ dictũ est copiose. idcirco pertrãseo. [Tũc radet Nazaræus ante ostiũ tabernaculi fœderis cæsarie cõsecratiõis suę]. i. capilli capitis, quos, durãte sua cõsecratiõe, portauit non rasos, abradent in signũ ꝙ cõsecratio sua fuit finita, redireq́ꝫ potuit ad vitã cõmunẽ cũ cæteris, quæ in p̄ceptoꝝ obseruãtia cõsistebat. Radebat aũt (vt dicit) nõ sub dio, sed in æde seu exedra aliqua iuxta atriũ sita. [Tolletq́ꝫ sacerdos capillos eius, & ponet sup ignẽ, q est suppositus sacrificio pacificoꝝ,] cuius vna pars incẽdebat, vt dictũ est in Leuit. [& armũ coctũ arietis,] cuius carnes in caldaria coquebant, [tortamq́ꝫ vnã de canistro]. i. panẽ vnum azymũ accipiet de sporta p̄fata, [& laganũ azymũ vnũ]. i. vnũ panẽ latum ac tenuẽ non fermentatũ, [& tradet in manibus Nazaræi,] in signũ & recognitionẽ, ꝙ ab ipso sint data & accepta, & p ipso oblata. [susceptaq́ꝫ rursum ab eo, eleuabit in cõspectu dñi.] Cur sacerdos iteꝝ sumpsit ista ex manibus Nazaræi, & ea corã dño eleuauit, nisi vt tam in ipso q̃ in Nazaræo renouaret deuotio, & applicaret intẽtio ad sacrificia ista, sicq́ꝫ cõplacentior fieret Deo, & Deus de cætero cõseruare dignaret Nazaræum in gratia sua? [& sanctificata sacerdotis erũt]. i. in vsum & esum ipsius cedent, quãtum ad ea quæ in talibus hostijs deputata sunt vsui sacerdotis, prout super Leuiticũ dictũ est sæpe. Nẽpe in hostijs

Margin notes: Leuit. 21. — * die — Leuit. 7. — Ibidem. — Leuit. 3. — Leuit. 5. & 14.

ſtijs pacificis vna pars ceſſit in eſum offerētis,& quædā pars adolebat͛ ſup altare. Erunt itaq;
ſacerdotis.[ſicut pectuſculū q̊d ſeparari iuſſum eſt].i. queadmodū pectora alioꝝ ſacrificio-
rū p̄ter holocauſta,in vſum ſacerdotū ceſſerūt,ſic'q; iuſſa fuerūt diuidi ab alijs partibus peco-
ris immolati,& ſacerdotibus deputari. Hinc in Leuitico dn̄s loquit͛: Pectuſculū eleuationis
Leui.7. & armū ſeparatiōis tuli à filijs Iſrael, & dedi Aaron ſacerdoti & filijs eius. [& femur.] Femur
arietis huius,pro hoſtia pacifica immolati,erit etiā ſacerdotis. Vnde nō videt͛ poſſe ſaluari,
quod quidā hic ſcribit,dicēs: In alijs,ſ.ſacrificijs pacificoꝝ, ſacerdos habuit tātum pectuſcu-
lum. Nā in Leuitico legit͛: Armus dexter de pacificoꝝ hoſtijs cedet in primitias ſacerdotis.
Ibidem. [Poſt hæc Nazaræus].i.q hactenus extitit Nazaræus,[poteſt bibere vinū:]cætera q̊q; quæ na
ſcunt͛ ex vite,guſtare potādo aut māducādo,qa de cætero Nazaræus nō fuit.[Iſta eſt lex Na
zaræi,exceptis his quę inuenerit manus eius].i.p̄ter ſacrificia memorata,ex legis p̄cepto im
molāda, potuit plura ſeu maiora offerre ex ſpōtanea deuotiōe. [iuxta q̊d mente deuouerat,
ita faciet].i.votū ſuū mentale implebit,immo & deſideriū ſuæ ſuperogatiōis quo vltra de-
bitum offert q̊d placet.[ad pfectionē ſanctificatiōis ſuæ].i.ad hoc vt ex tali impletione & vo
ti ſuperogatione perficiat͛ ſanctificatio quā tēpore ſuæ cōſecratiōis exercuit ſiue adepta eſt.
Sequit͛ ſpeciale officiū ſacerdotū & forma benedictiōis, qua populo benedicere debuerunt.
[Loquutus'q; eſt dn̄s ad Moſen, dicens: Loquere Aaron & filijs eius: Sic benedicetis] mini-
ſterialiter.i.bona imprecabimini vos & poſteri veſtri.[filijs Iſrael].i. vnicuiq; eoꝝ tempore
ſuo ſeu pluribus ſimul vel cōmunitati.[benedicat tibi dn̄s,]dona gratiæ conferendo,& mul
tiplicādo ea in te,immo & temporalia ad ſufficientiā tribuendo. [& cuſtodiat] te in aduer-
ſis,& à malis præſeruet,atq; in bonis conſeruet. [Oſtēdat dn̄s faciem ſuā tibi].i. te nunc gra-
tioſe illuminet,deinde ad ſuā beatificā viſionem perducat, [& miſereatur tibi,] ignoſcendo
tibi tua peccata,& quaſi condolendo calamitatibus tuis,te releuādo in eis. [Conuertat dn̄s
vultum ſuū ad te].i.te clementer adſpiciat,pie præueniat,miſericorditer conſolet͛,ſic'q; gra-
tioſum & familiarem ſe tibi exhibeat. [Et det tibi pacem,] pacem videlicet tēporis,pacem
pectoris,quæ eſt quies mentis in Deo,& pacem æternitatis.[Inuocabunt nomen meū ſuper
filios Iſrael,] qa inter Deū & populū ſunt mediatores. [& ego benedicā eis] implēdo orōnes
& benedictiōes ſacerdotū fuſas p ppl̄o. Ex quo patet, ꝙ orōnes & benedictiones ſacerdotū,
inquātū ſunt vicarij Dei,& cōmunes miniſtri plebis ipſius,in pſona cōmunitatis agētes,ma-
gnam efficaciā ſortiunt͛: idcirco ſunt honorādi & exorādi,vt orēt pro alijs: & ſi virtuoſæ ſint
conuerſationis,maioris vigoris ſunt oblationes, orationes, & benedictiones eorum.

¶Expoſitio ſpiritalis capituli huius ſexti. Art, XII.

VIr ſiue mulier cum fecerit votū. Per Nazaræos,deſignati ſunt hoīes euāgelicæ pfectio-
nis,præſertim caſti,ſobrij,pſertim qui euāgelica conant͛ cōſilia adimplere. Queadmo-
dum aūt per Nazaræos om̄i tēpore vitæ ſuæ ſeu vſq; ad mortē, præfigurati ſunt reli-
gioſæ pſonæ,quæ vitā monaſticā profitent͛ & ſeruāt vſq; ad obitū ſuum,ita per Nazaræos ad
certū tēpus expreſſi ſunt Chrifideles,qui ex ꝓpoſito ſeu pmiſſiōe vacāt ad tempus ſpūalibus
exercitijs certarū virtutū,abſtinēdo,peregrinādo,orādo,aut pauperibus miniſtrādo. Hi oēs
à vino & om̄i inebriatiuo,carnaliter'q; delectāte debēt penitus abſtinere,hoc eſt, ab immo-
derātia vniuerſoꝝ,quę guſtū & tactū oblectāt,q̊d & p̄latis,principibus atq; iudicibus p̄cipue
Pro. 31. eſt ſeruādum,iuxta illud Prouerbioꝝ: Noli regibus dare vinum,qa nullū ſecretū vbi regnat
ebrietas,ne forte bibāt,& obliuiſcant͛ iudicioꝝ, & mutent cauſam filioꝝ pauperis. Acetum
ex vino.i.amaritudinē quæ ex vinolētia ſequi ſolet,aut aliā prauā libidinē cōcomitari,non
Eph.4. ſibi imprimēt nec admittēt,cū dicat Ap̄lus: Om̄is amaritudo,ira,indignatio & clamor tol-
Ephe.5. latur à vobis. Vuas recētes ſiccas'q; nō comedent. Sicut p vinū luxuria, itas p vuas recentes
p̄ambula & incitamēta luxuriæ,puta amplexus,tactus & oſcula,intelligunt͛,qbus appetitus
non eſt reficiendus,ſed reprimēdus. Sāctus erit,creſcente cæſarie capitis eius. Cæſaries capi-
tis,eſt germinatio bonaꝝ meditationū,piarum'q; affectionū in corde: qbus inualeſcētibus,
Pro.8. homo fit ſanctus, propter q̊d increata ſapiētia cōteſtat͛: Eruditis interſum cogitationibus.
Super mortuum nō ingrediet͛. Quoniā ei qui per vitia mortuus mente eſt, non debet vniri,
conformādo ſe illi in quocūq; illicito. nec ſuper patris quidem & matris,fratris,ſororis'q; fu
nere contaminabitur.i.nullius quātumcunq; propinqui aut chari inordinato affectu ſe in-
quinabit,nec de illoꝝ morte ſeu quacūq; aduerſitate immoderāter triſtabit͛,ne p hoc à pu-
ritate & ſtabilitate cōtemplatiōis atq; à puritate retrahat͛ diuini amoris. Sin autē mortuus
fuerit quiſpiam ſubito coram eo.i.ſi aliquis eo approbāte aut nō impediēte pro poſſe, ruat
in peccatū mortale,polluet͛ caput cōſecratiōis eius.i. mens eius Deo dicata,in cōſimilē deci
Roma.1. dit culpā,quia nō ſolum morte digni ſunt qui faciunt talia,ſed etiā qui cōſentiunt facienti-
Ephe.5. bus. Hinc rurſus loquitur Paulus: Nolite cōmunicare opibus infructuoſis tenebraꝝ, magis
autē redarguite. Quod radet ilico in eadē die.i.ꝓtinus pœnitebit,& cogitatiōes affectiōes'q;
prauas de corde ſuo abijciet,& aquis luſtrationis purgabit ſe.i.lachrymis contritionis,aqua
ſapi-

ſapientiæ ſalutaris, rore diuinæ viſitatiōis ſe emundabit. In octauo aūt die.i.ſeptenario ſuæ pœnitentiæ iam cōpleto, offeret duos turtures.i.mentis & corporis caſtitatē, & duos pullos columbarꝫ.i.ſapientialē ſimplicitatē in corde & verbis. Cum ſimplicibus nāqꝫ eſt ſermocinatio Dei, qui ait: Eſtote ſimplices ſicut columbæ. Sacerdos vero ꝓ ipſo ſacrificās, eſt vel deuota mens ſua, vel ſacerdos exterior aut pſlatus, qui offert pro illo agnū anniculū. i.innocentiſſimū Dei agnū ꝓpter nos crucifixum, ſeu paſſionē ipſius, ita dūtaxat, vt dies pteriti irriti fiant. Quoniā polluta eſt ſanctificatio eius, qa dum qs mortaliter peccat, mortificant merita eius pterita, queadmodū per Ezechielē dñs teſtat: Si auerterit ſe iuſtus &c. oēs iuſtitiæ eius nō recordabunt. Veruntñ per ſequentē cōtritionē rurſus viuificant. Spiritalis demū ratio & ſignificatio ſacrificiorꝫ, quæ exprimunt in textu, ſup Leuiticū frequenter ſunt introductæ. Tunc radet Nazaræus. Hoc eſt qd ait Saluator: Cum feceritis oīa quæ præcepta ſunt vobis, dicite: Serui inutiles ſumus, quod debuimus facere, fecimus. Cum itaqꝫ homo virtuoſus iuxta ſuæ exigentiā vocatiōis digne fuerit cōuerſatus, neceſſe eſt vt ſe omino profunde humiliet, & diſtractiōes, prauaſqꝫ cogitatiōes & phātaſias qs iterim habuit, deleat & deploret. Cū em̄ conſummarit homo, tunc incipiet. Tales autē capillos cōburet igne, qm̄ charitatis conſumunt feruore. Charitas quippe operit multitudinē peccatorꝫ. Eſt quoqꝫ ignis charitatis ſuppoſitus ſacrificijs, qm̄ nulla oblatio, ſiue ſit ſpiritualis ſeu corporalis, eſt Deo accepta, niſi in charitate fundet, & ex ea procedat. Sic benedicetis filijs Iſrael: Benedicat tibi dominus. Iſta fuit benedictio valde cōpendioſa, ſententioſa, deuota & optima, iuxta cuius formam ſacerdotes euāgelicæ legis populo Chriſtiano, & vnicuiqꝫ eius ſuppoſito, præſertim ſibi commiſſis, benedicere debent: & exprimunt in ea ſex verba, ſignificātia ſex actus Dei, quibus maxime indigemus. Primo videlicet, vt dona gratiæ ſuæ nobis infundat, quod tāgitur qñ ait: Benedicat tibi dñs. Secundo, vt dona infuſa cōſeruet. Tertio, vt de ſtatu viæ ad gradum gloriæ perducat. Quarto, vt culpas interim ſe miſcentes dimittat. Quinto, vt nos gratioſe præueniat. Sexto, vt pacem conferre dignetur, atqꝫ (vt ait Gloſſa) in hac benedictione dominus ter nominatur, vt ſumma ſanctaqꝫ Trinitas intelligatur.

Pro.3. Matt.10. Ezec.18. Leu.7.8. Luce 17. 1.Petr.5.

¶Explanatio literalis cap. VII. Factum eſt autem in die qua compleuit Moſes tabernaculum &c. Articulus XIII.

FActum eſt autem in die qua cōpleuit Moſes tabernaculum & erexit illud, vnxitqꝫ & ſanctificauit cum omibus vaſis ſuis altare, ſimiliter & vaſa eius.] In Exodo legitur, Menſe primo anni ſecundi, in prima die menſis, collocatum eſt tabernaculum, erexitqꝫ illud Moſes. Eodem capl'o dñs ait ad Moſen: Aſſumpto vnctionis oleo, vnges tabernaculum cum vaſis ſuis, vt ſanctificent altare holocauſti & omnia vaſa eius. Deinde ſubiungit ibi, Poſuit & altare aureum ſub tecto teſtimonij. Itaqꝫ prima die primi menſis anni ſecundi ab egreſſu filiorꝫ Iſrael de Aegypto, cōpleuit Moſes tabernaculum.i.vngendo atqꝫ ad diuina ibi agenda aptādo, conſummauit tabernaculum ſeu cōſecrauit, quod iam pauloante ab artificibus fuerat materialiter completum, & ſicut Moſes fecit illud.i.fieri iuſſit, ita erexit illud per manus aliorꝫ, qui partes tabernaculi compaginauerunt, & vaſa ac vtenſilia quædā ſacra intulerunt in illud, de quibus omibus ſuper Exodum eſt tractatum. [obtulerunt principes Iſrael, &] pro id eſt, [capita].i.capitanei [familiarꝫ,] qui principes erāt, [per ſingulas tribus].i.ſinguli in ſingulis tribubus præſidebāt, videlicet vnuſquiſqꝫ eorꝫ in ſua tribu, tamen ſub Moſe, cuius iſti erāt coadiutores in tāti regimine populi. [præfecti eorꝫ qui numerati fuerant à viceſimo anno & ſuprà,] vt primo huius libri capl'o patuit. [munera coram dño,] de quibus muneribus infrà in cap. iſto habet, quæ munera dño obtulerunt in eius conſpectu atqꝫ præſentia, qui oīa intuet, & vbiqꝫ eſt præſens, præcipue tamen in locis ei conſecratis. [ſex plauſtra tecta].i.operta [cum duodecim bobus.] duo em̄ duces ſeu principes vnum plauſtrū cum duobus bobus dederunt & exhibuerunt ad Dei honorem, vt ſeruirent ad ea quæ neceſſaria erāt circa tabernaculi, pertinentiumqꝫ ad illud, deportationem, prout in textu, qui planus eſt, recitat, ſuprà quoqꝫ expoſitum eſt. ¶Verum circa hæc oritur quæſtio intricata de ordine rei geſtæ, quia iam dictum eſt, ꝙ tabernaculum ſit erectum prima die menſis primi anni ſecundi. Porro in exordio Leuitici ſcriptum eſt: Loquutus eſt dñs ad Moſen in tabernaculo fœderis, prima die menſis ſecundi anno altero.i. ſecundo egreſſionis eorꝫ ex Aegypto, dicens: Tollite ſummā vniuerſæ congregationis filiorꝫ Iſrael. ex quo ſequi videt, ꝙ oblatio, de qua in iſto cap. agitur, per menſem præceſſit populi numerationem, cum tamen hic enarretur poſt præfatæ numerationis deſcriptionem. Hinc aliqui dicunt, ꝙ hoc loco non ſeruat ordo hiſtoriæ, & ꝙ iſta ſcribunt per recapitulationem in præſenti cap, quibus obuiare videtur quod in litera dicit: Obtulerunt principes, præfecti eorꝫ qui numerati fuerunt: ergo apparet, ꝙ tempore harum oblationum tribus iam numeratæ fuerunt. Præterea in Leuitico deſcribit, quemadmodum conſecratio Aaron, filiorumqꝫ eius in pōtificium & ſacerdotium durauit ſeptē diebus. Deinde in eodē ſubiungit: Facto aūt octauo die, vocauit Moſes Aaron &

Exo. 40. Ibidem. Num. 1. Exo. 40. Leuit. 1. Leuit. 8. Leuit. 9.

& filios eius, & illo die cœperunt Aaron & filij eius sua exercere officia, quod nō potuit esse ante erectionem tabernaculi: sic'q; videt́ ꝙ post illos septem dies cōsecrati ōis cœperūt principes isti offerre, puta die octauo: quod rursus reprobatur per id q̄d in isto cap. legitur, quòd die quo erectum est tabernaculum, obtulerūt: quod fuit prima die anni secundi. Iterum, si
Leuit. 1. octauo die mensis secundi offerre cœperūt ibi principes, quorꝝ oblatio durauit ꝑ dies duodecim, vt paulopost fertur in textu, ꝓtracta fuit oblatio eorꝝ vsq; ad nonumdecimū diem secundi anni: sic'q; filij Israel post illas oblationes non celebrassent pascha quartodecimo die ad vesperā, vt erat præceptum, immo vt infrà in principio noni capituli fecisse legunt́. Si ergo concedatur ꝙ primo die anni secundi cœperunt offerre præfecti, sacerdotibus nondum consecratis, tunc sacerdotes cōsecrati sunt vel post istas oblatiōes, vel infra dies earꝝ, & constat ꝙ non sint cōsecrati post illas oblatiōes ex textu, nec infra eas. Non em̄ apparet ꝙ solus Moses potuerit omnia illa exercere vna die, quæ circa sacerdotum cōsecrationem & principis oblationem fiebāt, quemadmodū ex Exodo & ex Leuitico atq; ex isto probari capi-
Exo. 29. Leuit. 8. tulo potest. Hinc aliqui respōderunt, ꝙ septem dies cōsecrationis sacerdotum pertinuerunt ad vltimā primi anni hebdomadā, & ita respectu illorꝝ septem dierum primus dies anni secundi vocet́ octauus, in quo Aaron suum cœpit officium exercere, in quo & principes cœperunt offerre. Hæc responsio in Scholastica historia tangit́, cui partim concordat quod Lyra Rabbi Salomonem asserit respōdisse, ꝙ scilicet duplex fuit erectio tabernaculi: vna quo-
R. Salo. tidiana, quæ erigebat́ mane, & deponebat́ vespere: alia stabilis, quæ durauit vsque ad motionem castrorꝝ, & ꝙ prima illa erectio facta est septem diebus vltimis primi anni egressionis de terra Aegypti, atq; in illis consecrati sint sacerdotes, in quibus diebus solus Moses exercuit sacerdotale officium. Octaua autem die, quæ fuit prima dies anni secundi, facta est prima tabernaculi erectio stabilis, tunc'q; sacerdotes suū cœperunt officiū exequi. Istud, inquā, consonat præinductæ responsioni, nisi ꝙ addit de prima illa tabernaculi erectiōe quotidiana, quod videt́ fictitiū, cum ex textu manifeste probet́, ꝙ tabernaculum sit primo erectum primo die anni secundi: & ꝙ antea non fuit erectum per vnam septimanā quotidie, probatur ex hoc ꝙ à vicesimosexto Exodi cap. vsq; ad quadragesimū libri illius capitulum, describitur qualiter Beseleel & Ooliab exequuti sint, quæ Deus iusserat per Mosen fieri: qua narratione completa, in fine cap. 39. legitur: Quæ postquā Moses cuncta vidit expleta, benedixit eis, mox'q; ibidem in exordio cap. 40. immediate subiungit́: Loquutus'q; est dn̄s ad Mosen, dicens: Mense primo, prima die mensis eriges tabernaculum. & nulla fit mentio ibi de alia seu priori tabernaculi erectione. Nec videt́ ad quid illa quotidiana erectio vtilis extitisset filijs Israel ibi quiescentibus circa Sinai montem. ¶Præterea magister in historijs ait: Dici potest ꝙ eadem die inchoata sit vnctio sacerdotum & tabernaculi, & oblatio principū, & cucurrerunt simul post septem dies, post quos adhuc durauit oblatio principum quinq; diebus. Tangit deinde idem magister solutionem aliā, dicens: Dici potest, hanc oblationem duodecim principum factā secundo mense anni secundi, nec per recapitulationem hæc dici, quod vero legit́ in ea die esse inchoatam, qua vnctum est tabernaculum, intelligendū est de die cōsimili.] Istud videtur rationabiliter posse teneri, ad q̄d ex litera inducta est ratio vna. Alia est, qm̄ in textu huius capituli legit́: [Ait dn̄s ad Mosen: Suscipe ab eis plaustra, vt seruiant in ministerio tabernaculi, & trades ea Leuitis iuxta ordinem ministerij sui. Itaq; cum
Num. 4. suscepisset Moses plaustra & boues, tradidit ea Leuitis. Duo plaustra & quatuor boues dedit filijs Gerson, iuxta id quod habebāt necessarium &c.] Ex quibus sequi videt́, ꝙ ante oblationem principum, distinctæ fuerunt Leuitarum familiæ per sua officia, quod tamen in earum numeratione legitur factum suprà. Rursus ꝙ oblatio principum non describatur hic per recapitulationem, sed secundum gestæ rei ordinem, hinc videtur ꝙ duodecim tribubus præfecti sunt duodecim principes, de quorum oblatione nunc agitur in enumeratione tri-
Leuit. 1. buum, & non ante, vt patet ex primo Leuitici capitulo. Sic'q; numeratio illa oblationem istam præcessit. [Igitur obtulerunt duces in dedicatione altaris,] id est, in consecratione altaris holocaustorum, quod eodem die cū tabernaculo & vtensilibus eius est dedicatum, vnctum seu consecratum, vt legitur in Exodo: immo in Exodo legitur, ꝙ tabernaculum &
Exo. 20. Exo. 30. vtrunque eius altare sint pariter consecrata, tamen de altari fit mentio specialis, quia in eo offerebantur sacrificia ista. [oblationem suam,] id est, sacrificia, quia in oblatione totali cuiuslibet principis multa particularia sacrificia continebantur, sicut in textu exprimitur. [ante altare] quia adduxerunt sacrificia sua ad sacerdotes, à q̄bus deducta fuerunt ante altare holocausti in atrio. [Dixit'q; dn̄s ad Mosen: Singuli duces ꝑ singulos dies offerāt munera in dedicatione altaris,] id est, in tempore quo altare est dedicatum, seu ad reuerentiam dedicationis illius, vt ex tam solenni oblatione dedicatio videretur celebrior. Elicitur demū ex verbis istis, ꝙ duodecim principes intendebant omnes vna die sua sacrificia immolare, immo vno aīo hoc fecerūt. propter quod dictum est, Obtulerūt duces in dedicatiōe altaris die

qua

qua vnctum est.quasi plures vna die obtulissent,sed Deo iubente,obtulerunt singulatim quilibet suo die.[Primo die]oblationum istarum,[obtulit oblationem suam Naason filius Aminadab de tribu Iuda.Fueruntq; in ea]id est,in totali illa oblatione continebâtur,[acetabulum argenteum pondo cêtum triginta siclorum,] id est,ponderans,seu pondere continens siclos centum triginta.De quâtitate autem,& valore duplicitateq; sicli, dictum est sæpe. Pro acetabulo,habetur in Hebræo,scutella.In hoc autem acetabulo secundum aliquos considerabatur materia offerenda,an esset oblationi conueniês,vt acetum,vel potius simila & incensum.[Phiala argêtea]in q̃ secundum quosdam thus ponebatur.Vel,vt alij dicunt,liquida(vt vinum)considerabantur in ea,an essent immolatitia.[habens septuaginta siclos iuxta mensuram sanctuarij].i.continens materiam seu pondus septuaginta siclorum, quorum vsus fuit in tabernaculo.[Vtrunq;] videlicet acetabulum & phialam,[plenum simila].i.delicatissima tritici farina[côspersa oleo,]vt offerretur cum alijs materijs in sacrificiû.[Mortariolum aureum habens]id est,continês[decem siclos] In hoc vasculo quædam species seu aromata terebantur,& ad hoc sufficere poterat,q̃uis quidam dicat oppositum. Veruntamen in Hebræo legitur coclear,quo scilicet thus in thuribulo ponebatur.[plenum incenso]hoc est,materia incendenda in altari thymiamatis, vtpote thymiamate.[bouem de armento].i. sumptum de grege pecorum suæ speciei.[& arietê, & agnum anniculum in holocaustum]ita q; agniculus iste,vel certe tria pecora illa,in holocaustum offerebantur.[hircumq; pro peccato.]Nam hircus pro peccato principis offerri solebat,vt dictû est in Leuitico.[Et in sacrificio pacificorum boues duos.]Duo boues illi immolabantur in hostiam pacificam pro grãrû actiõe de bñficijs datis,atq; p pace & salute p̃standis aut côseruâdis.[arietes quinq;,hircos quinq;,agnos anniculos quinq;.]Hæc etenim animalia erant immolatitia. Sicq; decem & septem animalia obtulit Naason in pacificas hostias,tria in holocaustum,& vnum pro peccato,quæ simul fuerunt vigintivnum iumenta:quorum omnium certas,determinatas, literalesq; rationes assignare,super hominis vires est,quanuis constet Deum nil horum sine ratione præcepisse legitima. Veruntamen quidam quasdam adaptationes adducunt, q̃ modici sunt momenti,sicut & alibi est probatum,& super illud,Hircumq; pro peccato,scribit quidam,ad expiandum peccatum venditionis Ioseph,in qua hœdus occisus est:quod non videtur idonee dictum,quia & fratres venditores ipsius Ioseph,postea valde pœnituerunt, veniamq; sortiti sunt,& sancte vixerunt,sicut de Leui specialiter in Malachia legitur,In pace & æquitate ambulauit &c.[Hæc est oblatio Naason.]Estq; probabile,q; obtulit ista, non tantum pro se,sed & pro tribu cui præfuit. [Secunda die obtulit Nathanael dux de tribu Isachar.]Omnes principes isti eandem in specie oblationem fecerunt,& ex descriptione vnius patent aliarum expositiones.Obtulerunt quoq; non secundum ordinem gñationis duodecim patriarcharum ex Iacob,sed iuxta ordinem situatiôis suæ circa tabernaculum,& processus in profectione castrorum. princeps equidê in tribu Iuda,& princeps in tribu Isachar,princepsq; in Zabulon tribu,fixerunt tentoria ad tabernaculi orientem Sicq; de alijs est pensandum,prout suprà habetur. Quod autem omnes principes æqualem oblationem fecerunt, commendat humilitatem concordiamq; ipsorum, cum tamen vnus alio esset nobilior, & pluribus præsideret.Primo autem obtulit princeps tribus Iudæ,quia tribus illa fuit priuilegiata in multis,& numero ac viribus maior.De qua sanctus Iacob prædixit nascituros non solum principes toti⁹ Israelitici populi, sed etiam Christum regem:ideo propter Christum fuit tribus illa tam inclyta & electa. Aliqui quoq; addunt, quòd in transitu maris rubri, tribus Iuda primo Mosen sit secuta.Quod tamen Rabbi Paulus non approbat, quanuis multi Catholici & Hebræi hoc dicant.

Leuit. 4.
Malac. 2.
Num. 2.
Gen. 49.
R. Paul⁹.

¶De mystico eiusdem cap.7.intellectu. Arti. 14.

PEr oblationes principum duodecim tribuum, in dedicatione tabernaculi & altaris factas tam ordinate,præfigurabat, q; in dedicationibus ecclesiarum atq; altarium debeant Christifideles,præsertim maiores,liberaliter,deuote & ordinate offerre. Allegorice p Mosen exprimitur Christus,qui Deo patri ædificauit,consecrauit,& erexit ecclesiam ex viuis & electis lapidibus, quam vnxit spiritu sancto, & sanctificauit cum vasis suis, hoc est, personis seu cordibus deuotorum,atq; altari,id est,intellectu illuminato,qui spiritualia iugiter offert Deo. Tunc principes obtulerunt, qa in primitiua ecclesia & eius gratiosissima vnctione sancti Apostoli immolauerunt hostias laudis & gratiarum actionis,incêsum orationis,& satisfactionis opera pro diuersis,immo pro omnium cômuni reconciliatione & salute,Deo prædicta sacrificare non cessauerunt.Obtulerût q̃q; sex plaustra,qa corporalia impendebant conuersis solatia. Diuidebatur nanq; singulis, prout cuiq; opus erat, nec quisq̃ egens extitit inter illos,sicut in Actibus recitatur. Obtulerunt etiam boues, quia Apostoli vndiq; direxerût suos discipulos prædicatores egregios,q excoluerunt & fœcundauerunt ecclesiam.Obtulit aût vnusquisq; principû acetabulum argenteû, per quod discretus côfessor

Iohe. 2.
Actor. 4.

significatur, q confitentes examinat, an bene dispositi sint ad offerēdum Deo seipsos & sua. Per phialam designať prudens & eruditus consultor ac informator, q instar phialæ angustiať intus in se, sed dilatatur in dño. Isti sunt pleni simila, hoc est, puritate interna, & oleo pietatis atq; incēso sanctæ dilectionis. Mortariolum per quod vir patiēs designatur, qui ictibus aduersitatum percutitur. Obtulit quoq; bouē. i. propriū corpus, exhibendo arma iustitiæ Deo: & arietem, hoc est, rationis ducatum, & hircum. i. sensualitatem infectam ac fœdam frenando, & in sacrificio pacificoꝝ boues duos, qm̄ ad regratiandum, orandūq; pro se, inuitat & adducit proximos virtuosos. Vel duo boues sunt duplex appetitus, sensitiuus videlicet, concupiscibilis & irascibilis. Arietes quinq;. i. quinq; sensus exteriores regit secūdum Deum, hircos quinq;, hoc est, sensus interiores. agnos anniculos quinq;, per quos sensus spiritales, qui quinq; sunt, intelliguntˀ. Ista sunt offerenda proportionabiliter & à nobis, vt donis Dei vtamur salubriter, mala reprimamus viriliter, & bona prosequamur alacriter.

¶ Declaratio literalis cap. 8. Loquutus est dominus ad Mosen: Loquere ad Aaron.

Articulus decimusquintus.

Exo. 40. Repetuntur quædam in exordio huius capituli, quæ in Exodo continentur, & de Leuitaꝝ consecratione deinde tractaťˀ. [Loquutus est dominus Mosen: Loquere ad Aaron: Cum posueris septem lucernas, candelabrum in australi parte erigatur.] Candelabrum nanq; situm fuit in exteriori tabernaculi parte versus plagam meridionalem, & lucernæ super candelabrum ponebantur, iuxta illud Exodi: Posuit Moses candelabrum in tabernaculo testimonij e regione mensæ in parte australi, locatis per ordinem lucernis. Deniq; ad pontificem pertinuit lucernas disponere atq; accēdere, vel per se, vel per aliquem sacerdotum, cui commisit hoc. [Hoc igitur præcipe, vt lucernæ contra boream e regione respiciant ad mēsam panum propositionis.] Qm̄ mensa illa sita fuit in exteriori parte tabernaculi ad aquilonem, secundum illud Exodi: Posuit mensam in tabernaculo testimonij ad plagam septentrionalem extra velum, ordinatis coram propositiōis panibus. Sicq; lucernæ cōtra boream constitutæ, respiciebant ex opposito mensam propositionis. [Contra eam partem quam candelabrum respicit, lucere debebunt.] Ex stipite quippe cādelabri in parte eius superiori egrediebanť oblique tria brachia ab vtraq; stipitis parte, in quoꝝ summitatibus collocabantur lampades seu lucernæ, quaꝝ flammæ seu lumina lateraliter respexerunt lucernā illam in medio stantē in cacumine stipitis. Hinc scriptum est: Facies lucernas septem, & pones eas sup candelabrū, vt luceant ex aduerso. [Hæc aūt erat factura candelabri. Ex auro ductili tam medius stipes] hoc est, hastile candelabri, [q̄ cūcta quæ ex vtroq; calamorum latere nascebantur] id est, tam stipes quàm ea quæ egrediebātur ex brachijs seu calamis candelabri, fuerunt facta ex auro ductili, hoc est, malleis ad formam redacto. Iosephus tamen ait, fusili. Hinc scriptum est in Exodo: Facies & candelabrum ductile de auro mundissimo. Hastile eius, calamos, scyphos, sphærulas, ac lilia ex ipso procedentia vniuersa de auro purissimo, quæ omnia sup Exodum cum opinione Iosephi sunt tractata. [iuxta exemplum quod dñs ostendit Mosi, ita operatus est] id est, fieri fecit candelabrum, quod Beseleel fabricauit, hoc est quod in Exodo dominus ait ad Mosen: Inspice & fac iuxta exemplar quod tibi in monte monstratum est, q̊d ibi expositum fuit. de qbus omnibus & significatiōibus, formis, & causis eorūdem, sup Exodum diffuse est dictum, qbus nunc breuiter addi potest, q̊d libro de fide & legibus scribit Guilielmus: Candelabrum cum septem lucernis suis, præcepit dñs erigi à parte meridiei contra aquilonem, in figuram septem planetarum: mensam vero propositionis cū panibus, ad partem aquilonis ex aduerso, quoniam populatio ad partem aquilonis est in hoc mūdo, idcirco est ibi fertilitas cibi, q̄ signatur in panibus. Pars nanq; australis opposita terræ nostræ habitationi, est inhabitabilis. Porro alijs visum est, quia vitalis caloris ac luminis vigor est in parte cæli meridionali: idcirco ad hoc designandum, præcepit dominus candelabrum ignis & luminis stare ad partem illam: ex aduerso autem ad partem aquilonis, poni præcepit mensam & panes propositionis, quoniam virilis caloris nutrimentum est esca, quæ in parte aquilonari magis abundat. Sed hæc intuentibus & non intelligentibus quid proderant? Hæc igitur causa fuit ad literam, quatenus adorantes in tabernaculo, & offerentes in eius altaribus, recognoscerēt se à Deo obtinere nutrimentum & lumen. Hæc Guilielmus. Sequitur de dispositione oblationeq; Leuitarum. [Loquutusq; est dominus ad Mosen: Tolle Leuitas de medio filiorum Israel, tanq̄ diuino cultui specialiter deputatos. [& purificabis eos iuxta hūc ritum: Adspergantur aqua lustrationis.] per cuius adspersionem filij Israel mundabanť ab immunditijs qbusdam corporalibus atq; legalibus, q̄s ex contactu defuncti & morticini & consimilibus contrahebant. Adspergebanť autē Leuitæ à pontifice. [& radāt oēs pilos carnis suę.] in qbus vt in Scholastica habetur historia, non includebantur capilli. [Cumq; lauerint vestimenta sua, & mundati fuerint] p præfata. nempe p ista exteriora admonebanť, vt interiori puritati studerēt, vniuersasq; cogitationes supfluas & affecti-

Marginalia: Ibidem. (beside "næ super candelabrum"); Exo. 25. (beside "fusili. Hinc scriptum"); Ibidem. (beside "mo, quæ omnia"); Exo. 22. (beside "& causis eorūdem"); Eusebi⁹. (beside "bantur capilli")

sectiones immundas abijcerent, & aqua sapientiæ orarent perfundi. ¶ Præterea Rabbi Moses scribit, ꝙ ex quo Leuitæ diuino sunt cultui mancipati pro aliaꝝ primogenitis tribuum, quæ per idololatriam aurei vituli erant fœdatæ, q̄ idololatria est spiritalis lepra, ideo sicut à corporali lepra purgati, iubebantur oēs suæ carnis abradere pilos, sic & Leuitæ qui pro illis idololatris deputati sunt Deo. [Tollant bouem de armentis] i. Leuitæ accipiant, & secum adducant bouem de grege suo, [& libamentū eius,] puta materiam inanimatā offerendam cum boue. Vnde subiungitur: [Similam oleo conspersam.] ex qua fiebat sapidus panis. [Bouem aūt alteꝝ accipies] à Leuitis offerendum à sacerdote pro pctō, hoc est, ꝑ remissione cul paꝝ ipsoꝝ. Vnde apparet ꝙ prior bos offerebatur in holocaustum, immo hoc paulopost habetur in textu. [& applicabis] hoc est, deduces ac præsentabis [Leuitas coram tabernaculo fœderis] ita ꝙ stabunt in atrio ante fores tabernaculi. [cōuocata omni multitudine filiorum Israel] q̄ꝛꝝ ꝑcipui stabant in atrio apud Leuitas. [Cumq́ꝫ Leuitæ fuerint corā dn̄o] stantes in loco ꝑtacto. [ponent filij Israel] s. aliq ex principalibus [manus suas sup eos.] Duodecim enim tribus offerebant Deo Leuitas ad seruiendū in tabernaculo ꝓ primogenitis oīm tribuū, offerebant tamen Leuitas ꝑ manus pontificis. propterea subditur: [Et offeret Aaron Leuitas munus in conspectu domini à filijs Israel,] id est, pontifex Leuitas offeret Deo pro munere ex parte communitatis, secundum quod sibi assignati erant ad hoc à communitate. [Leuitę quoq́ꝫ] videlicet quidam ipsorum ex parte omnium, [ponent manus suas sup capita boum] q offerebantur ex parte ipsorum. offerentes nanq́ꝫ posuerunt manus suas sup hostias suas. [e q̄bus vnum facies] i. per manus pontificis offerri facies. [pro peccato] Leuitarum, [& alterum in holocaustum, vt depreceris pro eis] i. quatenus deprecatio tua & pōtificis, vnà cum sacrificijs fusa pro Leuitis, fiat Deo acceptior. [statuesq́ꝫ Leuitas in conspectu Aaron & filiorum eius] quatenus in cultu tabernaculi sint ministri pōtificis ac sacerdotum, sicut patuit. [Et consecrabis] hoc est, diuino cultui dedicabis ipsos Leuitas, [oblatos domino] secundum ritum iam dictum. In quo ritu vt ex dictis colligitur, obseruabantur hæc qnq́ꝫ. Primo enim adspergebantur aqua lustrationis. Secundo, pili eorum abradebantur. Tertio, lauabantur vestes eorum. Quarto, fiebant pro eis sacrificia nunc expressa. Quinto, à multitudine populi immolabantur Deo per manus pontificis. [ac separabis eos de medio filiorum Israel] sicut spiritales personæ à secularibus distinguunt. [vt sint mei] per speciale obsequium, [& postea ingrediantur tabernaculum] vtpote exteriorem eius partem, non autem sancta sanctorum. Alijs autem tribubus non licuit ingredi in tabernaculum ipsum. Ideo dicitur: [ne sit plaga in populo, si ausi fuerint accedere ad sanctuarium. Eleuauitq́ꝫ eos Aaron in conspectu domini:] hoc est, Leuitas cum deuotione domino præsentauit, Leuitarumq́ꝫ corda excitauit ad hoc, quòd se cum ingenti deuotione & gratiarum actione eleuauerunt ad dominum. [Loquutusq́ꝫ est dominus: Hæc est lex Leuitarum: à vigintiqnq́ꝫ annis] suæ ætatis [& suprà, ingredientur] sanctum locum, vt ministrent in tabernaculo fœderis] vsque ad quinquagesimum annum suæ ætatis, faciendo opera laboriosa in deferēdo vasa aut alia, prout in expositione supius dicta patuit. Veruntamē iuxta ibidem contenta, non cœperunt exequi sua officia ante annum vitæ suæ tricesimum, sed ab anno vicesimoquinto inceperunt addiscere concernentia officium suum. [Cumq́ꝫ quinquagesimum annum ætatis impleuerint, seruire cessabunt] hoc est, prætacta opera grauiora exequi sinent, quia extunc erant quasi emeriti milites, non tamen penitus ociosi. Nam subditur: [Eruntq́ꝫ ministri fratrum suorum] videlicet sacerdotum, [vt custodiāt quæ sibi fuerint commendata] à sacerdotibus ad custodiendum, videlicet vasa & alia sacra. [opera autē ipsa non facient:] quæ decuit à iunioribus & fortioribus fieri, præsertim quando sufficiebāt ad hoc. ¶ Insuper iuxta mysticos intellectus, tabernaculum est ecclesia militans, in qua Aaron, hoc est, Christus ponit septem lucernas, septem videlicet dona spirit⁹ sancti in cordibus deuotorum, & in suorum mentibus electorum. Candelabrum vero in parte australi erigitur, dum euangelica doctrina, seu bonus prælatus, qui vita, doctrina, fama & moribus splendet, in gratiarum feruore, seu in prosperitate spirituali locatur, ita ꝙ proficit sibi & alijs, & recte sibi succedit in suo regimine. Tunc quoq́ꝫ lucernæ ex opposito ad mensam panum propositionis respiciunt, dum is qui donis spiritus sancti repletus est, eadem dona communicat alijs, & spiritualiter reficit illos, quemadmodum præstantissimus princeps Apostolorum hortatur: Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes. ¶ Præterea, per Leuitas intelliguntur subdiaconi atque diaconi, aut in inferioribus ordinibus constituti, qui pro communi populo seruiunt domino, quos ante assumptionem ordinum, præsertim sacrorum, & ante executionem vsus eorum, oportet purificari à vitijs, specialiq́ꝫ gratia decorari, & tanto plus, quo altiorem suscipiunt exequunturve ordinem. Primo ergo adspergendi sunt aqua lustrationis, hoc est, lachrymis cōtritionis seipsos perfundere debēt, & aquas sapientiæ adipisci. Deinde pilos carnis suæ debēt abradere, i. oēs superuacuas occupatio-

R. Mos.

Num. 4.

Ibidem.

1. Pet. 4.

patio-

pationes, motionesq; carnales, imaginationes turpes, appræhensiones nociuas prorsus abijcere, nec vllam temporis partē infructuose expēdere. Tertio debent vestes suas lauare, i. virtutes actionesq; virtuosas, à malis eis admixtis purgare, mala illa deflendo ac diligenter vitando. Quarto debent bouem offerre, hoc est, carnem cū cōcupiscentijs suis mactare seu re-
Galat. 5. frenare, atq; in Dei obseqo facere promptam: qbus peractis, condigni sunt vt p episcopum ad ordines promoueant̄ sublimiores, & p multitudine deprecent̄. ¶ Præterea, per hoc q Leuitæ ab anno vicesimoquinto vsq; ad quinquagesimum, pagerent opa interiora & grauiora, à qnquagesimo autem custodes vasoꝶ fierent: datur intelligi, q hoïes in ætate adolescentiæ ac iuuentutis, non sunt communiter ita apti ad interna contēplatiuæ vitæ exercitia atq; ad regimen animaꝶ, propter vehemētiam passionum, sanguinisq; feruorem: quemadmodum in ea ætate, qua declinantibus viribus corporis talia conquiescunt, & homo expeditius ad diuina ac spiritalia fertur. Veruntñ ex specialibus grǣ donis confertur q̃ multis, vt in iuuentute ad cuncta spiritualia, aliorumq; gubernacula extēt idonei. Itaq; per Leuitas emeritos, ab operibus exterioribus releuatos, signantur personæ maturioris ætatis ab exterioribus sequestrati & introuersi, qui meditando, orando, & vitam internam ducēdo, gerunt solicitudinem pximoꝶ, & p cōmuni sunt bono soliciti, aliosq; custodiunt. ¶ Postremo, circa capituli huius materiam scribit Thomas in prima secundæ quęstione 102. Sicut populus Israel communiter instituebatur ad cultum Dei per circuncisionem, ita ministri tabernaculi p aliquam specialem purificationē aut cōsecrationem. Vnde & separari ab alijs pcipiunt̄, q̄si ad Dei obsequium præ alijs specialiter deputati: & totum q̄d circa eos fiebat in eoꝶ cōsecratione vel institutione, pertinebat ad hoc, vt ostenderet̄, eos specialem puritatis, virtutis & dignitatis prærogatiuam habere. Purificabant̄ aūt communiter oēs p aquæ ablutionem, & p sacrificia quædam. Specialiter vero Leuitæ radebant pilos carnis suæ, nec aliam habebant consecrationem, nisi q domino offerebantur à filijs Israel per manus pontificis, qui & orauit p eis. Applicabantur quoq; ad ministerium suum per hoc, q intromittebant̄ in tabernaculum fœderis, quasi ad ministeriū suū circa vasa sanctuarij. Figuralis autem hoꝶ ratio fuit, q̄niam consecrandi ad spirituale obsequium Christi, debent primo purificari per aquam baptismi & lachrymarum in fide passionis Christi, quod est sacrificium expiatiuum ac purgatiuum, & radere pilos carnis, cogitationes prauas delendo, debent quoq; ornari virtutibus, & sic esse intenti ad exercendum spiritualia sua obsequia. Hæc Thomas.

¶ Explanatio literalis cap. 9. Locutusq; est dominus ad Mosen in deserto Sinai &c.

Articulus decimussextus.

De paschalis obseruantia solennitatis nunc aliqua introducuntur: Locutusq; est dominus ad Mosen in deserto Sinai, anno secundo, postq̃ egressi sunt de terra Aegypti, mē-
Num. 1 se primo.] Euidenter constat, istud per recapitulationem referri hoc loco, cū in exordio huius voluminis scriptum sit, q anno secundo, mense secūdo, iussit dominus populum numerari. Istud vero præcepit anno secundo, mense primo. [Faciant filij Israel phase] hoc est, paschalem obseruent celebritatem [in tempore suo] in lege præfixo, regulariter loquendo, videlicet: [quartadecima die mensis huius,] puta Aprilis, seu Martij iuxta quosdam, qui est primus anni mensis apud Hebræos, [ad vesperam] tunc enim incepit illa solennitas. [iuxta omnes cæremonias & iustificationes eius,] id est, ita vt in illa celebratione obseruent tam cæremonialia, quàm iudicialia siue moralia legis præcepta festum hoc concernentia, vt scilicet immoletur agnus sine macula, & comedatur in domo vna, & sabbato infra solennitatem illam occurrente, sit duplex festiuitas, vnusq; vocet alium, si per se & suos domesticos nequiuerit comedere agnum, nec quicunque admittatur ad esum agni, de quibus in
Exo. 12. Exodo scripta sunt multa. [Ecce autem quidam immūdi super animam hominis] hoc est,
Psal. 120. plus quàm homo ad celebrandum pascha idoneus. sicq; accipitur, super, in Psalmo: Dominus protectio tua super manum dexteram tuam, hoc est, plus quàm dextera tua. Vel supra animam hominis, id est, ex hoc quòd tetigerunt hominem mortuum, priuatum videlicet vita seu anima. Anima nanq; frequenter pro toto homine sumitur. [Quare fraudamur vt non valeamus oblationem] hoc est, agnum paschalem [offerre domino in tempore suo] iam memorato? quasi dicant, istud durum videtur nobis. Sicq; quasi mirando, indignando, aut querulando hoc dicunt, quoniam talis immunditia non fuit impuritas culpæ semper, sed irregularitas quædam, qua ad tempus prohibebantur à templi ingressu, sacrificiorumq; esu: & potuit ineuitabiliter, aut etiam ex pia & meritoria causa prouenire immunditia illa, vt ex sepultura parentum aut pauperum. Vnde laudatur Tobias, & ta-
Tob. 12. men ob eam oportuit septē diebus purificari secundum legem. Sic & in euāgelica lege quandoq; irregularitas quædam incurritur ex causa non mala, aut etiam ex opere iusto, sicut ex bigamia, & condemnatione occisioneq; rei, secundum iuris processum. [Quibus respondit Moses: State] i. expectate [vt consulam] hoc est, ab angelo mihi assidue apparēte quæram ac doceat,

doceat,quid præcipiat dominus in hoc casu [de vobis.]Nempe dñs qui contulit legē,habuit interpretari eandem,nec de hoc voluit Moses intromittere se incaute,sed detulit legislatori.[Locutus'q; est dominus ad Mosen: Homo qui fuerit immundus super animam hoīs, siue in via procul].i.in distantia extra viam filiorū Israel.Porro quod subditur,[in gente vestra]non est in Hebræo,est'q; referendum ad illud,Homo,vt sit sensus:Homo in gente vestra, hoc est,homo existens de populo vestro.[faciat phase dño mense secūdo]primi anni[quartadecima die mensis]secundi,quia tunc seruatur eadem hora.Sic'q; dñs plus rñdit, q̄ fuit interrogatus:quia non solum respondit, quid esset agendum immundis,sed etiam itinerantibus.Quæ aūt subiunguntur in textu de obseruādis in esu agni paschalis,habita sunt in Exodo atq; exposita. ¶Circa hæc quærit Augustinus,quid agendum fuisset ei,cui & secūdo mense talis immunditia cōtigisset:& conformiter quæri potest de alio impedimento. Ad q̊d Augustinus respondet:Puto q̊d dictum est de mense secundo, tanq̄ regulariter fuisse seruandū vt tertio obseruaretur. Aut forte si pascha non egissent,non pertinuisset ad culpam. Hoc est q̊d in Scholastica fertur historia: Quod de vno mense dictum est, similiter in alijs datur intelligi. Vel forte,si deinceps eo anno non faceret,non peccaret.[Si qs aūt mūdus est, & in itinere non fuerit,& tñ non fecerit phase].i. q sine legitimo impedimento omiserit illud [exterminabitur]Nam & p infirmitatem & captiuitatem aut aliam impossibilitatē poterat excusari.[Peregrinus q̊q; & aduena si fuerit apud vos].i.qui ad iudaismum conuersus fuerit,& inter vos habitauerit,[faciat phase]legitimo cessante obstaculo.[Igitur die q̄ erectum est tabernaculum,operuit illud nubes.]Erectum est aūt primo die primi mensis anni secundi ab exitu de Aegypto,vt in Exodo legitur.Eodem'q; mense iussit dñs quæ nūc in isto sunt dicta capitulo,an tñ eodem die,non scitur.Tunc ergo nubes quæ angelo motore ac regente p̄buit Israelitis ducatum,& eis in die contra solis ardorē fecit vmbraculum, operuit tabernaculum,ad insinuandū q̄ accepta fuerit Deo tabernaculi illius constructio atq; erectio. A vespere aūt super tentorium].i.sup tabernaculum q̊d erat quasi castrum & tētorium Dei & habitaculum eius.[erat q̄si species ignis vsq; ad mane.] Nam nubes in vna parte sua erat instar ignis clara & lucens,& illa pars tota nocte super sanctuarium apparebat, clarificans noctem & viam ostendens,quando progrediebantur in nocte.[Sic fiebat iugiter]q̄ diu in solitudine erant.[p diem operiebat illud nubes]illa videlicet pars,quæ habuit formam & speciē nubis,quæ & dēsa erat.Etenim columna ignis & columna nubis,fuerunt vna nubes totalis, vt aliqui probabiliter dicunt. Alij vero tenent q erant duæ columnæ, quarum vna extitit nubes,alia ignis: & q de vespere abijt nubes,columna ignis adueniente: qua recedente de mane,redijt nubes,prout in Exodo plenius est scriptum. [Cum'q; ablata fuisset nubes quæ tabernaculum protegebat]hoc est,dum nubes illa sanctuarium tegens,cœpit auferri ac progredi, non tamen totaliter remouebatur à tabernaculo:sed sic,q non mansit fixe stans in aere super illud.[Si fuisset nubes à vespera vsq; ad mane.] Ex hoc videtur q columna ignis de nocte apparens,tabernaculum'q; operiens,fuit nubes.[& si post diem & noctem recessisset,dissipabant tentoria]hoc est,filij Israel tentoria sua deposuerunt, sicut & tabernaculum disiungebatur. Porro, quæ hic prolixe dicuntur, in fine libri Exodi compendiosius scripta sunt. ¶Postremo,secundo Paralipomenon libro leguntur quidam adhuc immundi fecisse pascha. sed vt legitur ibi, sanctus rex Ezechias orauit pro ipsis, ac veniam impetrauit, vel Deus dispensauit cum illis. Iuxta mysticum sensum,pascha designat transitum de vitiorum caligine ad lucem virtutum,de via ad patriam,de imperfectione ad profectum. De spiritalibus vero significationibus eorum quæ circa pascha iussa sunt fieri, dictum est super Exodum magis diffuse,quæ breuitati studens non arbitror repetenda. At vero immundi super anima hominis sunt, qui peccatis communicant alienis, & proximorum animas scandalizant, qui euangelicæ legis paschalem solennitatem non celebrant vere neq; condigne, & Christum in sacramento suscipere prorsus indigni sunt. Per existentes vero procul in via, intelliguntur qui recedunt à statu salutis, & abeunt in consilio impiorum, & per dissimilitudinem vitiorum longe à Deo sunt instar filij prodigi,qui abijt in regionem longinquam. Veruntamen &si hi temporibus ab ecclesia institutis non confiteantur, neq; communicent,nec facta vere obseruent,vitando in eis peccata, quæ sunt summe seruilia, atq; virtutibus insistendo,non tamen debent in sui torporis ignauia obdurari, sed protinus pœnitere & recupare omissa:sic'q; bonus dñs propiciabitur eis. ¶Præterea p tabernaculum designat ecclesia,seu quæcunq; fidelis persona, quam de nocte tegit & spiritaliter opit species ignis, hoc est,feruor & gratia spiritus sancti,in tempore aduersitatis,seu acris tentationis, dum viriliter reluctatur, & tanto instantius insistit actibus virtuosis, quanto durius impugnat. In die autem tegit & obumbrat eum columna nubis.Quoniam tempore psperitatis & spiritualis pfectus internæ'q; pacis,desup instillat,& rore dulcissimo spūs sancti pfunditur, nec vane resoluitur, sed gloriatur in domino, cui omne bonum asscribit. Qui talis est, iuxta instigatio-

Marginal notes: Exo. 12. / August. / Eusebi⁹. / Exo. 40. / Exo. 12. / Exo. 40. / 2.Par.30 / Exo. 12. / Psal.1. / Lucæ 15. / Hiere. 9. / 1. Cor. 1.

gationem, motiōem, atq; imperium spiritus sancti mouetur, procedit, & occupatur in exercitijs vitæ actiuæ, quiescit vero in contemplatiuæ actibus vitæ.

¶Declaratio literalis cap. 10. Loquutusq; est dominus ad Mosen, dicens: Fac tibi &c.

Articulus decimusseptimus.

DE multiplici plebis Israeliticæ conuocatione & ordinata progressione nunc agit: [Loquutusq; est dominus ad Mosen, dicens: Fac tibi] id est, per manus artificum fieri iube [duas tubas argenteas] quia tales sunt bene sonoræ. [ductiles,] & ita nō erant fusæ, sed malleorum ictibus factæ, nisi forte dicatur, sicut de vitulo conflatili dicitur, quòd scilicet fusæ primo fuerint, deinde martello percussæ ac decoratæ. [quibus conuocare possis multitudinem populi] cui præes, [quando mouenda sunt castra] hoc est, quando decreueris populum istum ad te debere accedere, vel potius quando progredi debet. Sicq; in verbis his tanguntur duo, ad quæ tubæ illæ deseruiebant, videlicet conuocatio populi, & eius progressus, idcirco (vt fertur) præfata literæ verba in Hebræo habentur cum coniunctione copulatiua, hoc modo: Quibus conuocare possis multitudinem, & quando mouēda sunt castra. immo vt Magister in historijs ait, & ex textu elicit, Tubæ istæ valuerunt ad quatuor vsus: ad vocan
Iose.li.3. dum multitudinem, ad castrorum motiōem, ad bella, ad festa. atq; vt Iosephus protestatur,
ant. iud. hæ tubæ erant quasi fistulæ cantatoriæ, quasi magnitudine cubiti calamo capaciores seu am
cap. 15. pliores, quæ in principio sui, seu extremitate initiali continebant latitudinem ori conuenientem ad susceptiōem anhelitus, quæ Azora appellatur Hebraice. [Cumq; increpueris tubis] non proprio ore, sed per sacerdotes, quibus Moses officium hoc cōmisit, vt infrà habe
Nūe. 10. tur. [congregabitur ad te omnis multitudo ad ostium tabernaculi] puta in atrio, & circa, seu prope. Istud de ambabus tubis est accipiendū, quia ad totam plebem conuocādum ambæ tubæ sonabant, duobus sacerdotibus id agentibus. [Si semel clangueris] hoc est, cum vna tuba vel semel, id est, vno impulsu, seu absq; interruptione. [venient ad te principes & capita multitudinis] s. principes duodecim tribuum, vel etiam tribuni & centuriones ac iudices, quod fiebat, cum Moses volebat cum eis seruare consilium, aut inuestigare qualiter gubernabāt
Iose.li.3 subiectos. ¶Insuper prout Iosephus recitat, clangebant etiam semel & vna tuba, dum quis-
An. Iud. quam principum suam tribum voluit congregare. [Sinautem prolixior atq; cōcisus] id est,
cap. 15. interruptus [clangor] ambarum tubarum [increpuerit, mouebunt castra] ad progrediēdum [primi, qui sunt ad orientalem plagam] videlicet tribus Iuda & duæ tribus ei adiunctæ, vtpote Isachar & Zabulon, quæ ad orientem tabernaculi fixerunt tentoria. [In secūdo autem sonitu & pari vlulatu tubæ] .i. tubarum ambarum, qui vlulatus seu perstrepens sonus, similis fuit primo tubarum sonitui prolixiori & conciso. [leuabūt tentoria qui habitant ad meridiem] hoc est, tribus Ruben & duæ tribus ei annexæ, quæ ad meridianam tabernaculi plagam loca sortiebantur. [& iuxta hunc modū reliqui facient] .i. in tertio sonitu tribus Ephraim cum sibi adiunctis ad occidentem locata, mouebit castra. In quarto sonitu tribus Dan cum suis, quæ erant ad Aquilonem. [Quando autē congregandus est populus] totus ad Mosen, sicut iam dictum est. [simplex tubarum sonus erit, & non concise vlulabūt.] Tunc enim duo sacerdotes clāgebāt soli vno impulsu ac breuiori. [Filij aūt Aaron] hoc est, posteri eius, vtpote sacerdotes [clangent tubis] ex debito sui officij, quia sic dominus iussit. [Si exieritis ad bellum] vos aut posteri vestri, [de terra vestra contra hostes qui dimicant] id est, dimicaturi sunt [contra vos, clangetis] .i. sacerdotes ex parte vestri clangent, quemadmodum in Io-
Iosue 7. sue legitur in euersione Hiericho factum. [& erit recordatio vestri coram domino,] hoc est, obseruando pręceptū hoc, promerebimini quòd Deus erit memor vestri ad succurrendum. [vt eruamini de manibus inimicorum vestrorum] auxilio Dei, qui solo imperio corda hominum terret & animat, debilitat & confortat. [si quando habebitis epulum,] hoc est, splendidam præparatiōem ciborum siue cōmune conuiuiū ex causa legitima, sicut post victori-
Iudit. 15. am Iudith, & post Mardochæi promotionem. [& dies festos] præsertim festa solennia, [& ca
Hester 8. lendas] hoc est, exordia mensium [canetis tubis] ministerio sacerdotum [super holocaustis & pacificis victimis] .i. in oblationibus sacrificiorum vestrorum, quæ tunc offeruntur per sacerdotes pro vobis in holocausta victimasq; pacificas. [vt sint vobis in recordationem Dei vestri.] hoc est, quatenus ex illo clangore excitētur animæ vestræ ad deuotionem maiorem, sicq; per hæc, & per obedientialē obseruantiam horum, Deus misericorditer memor sit vestri, & orationes oblationesq; vestras dignetur suscipere. Cur non exprimitur hic oblatio p peccato? An forte in ea non erat clangendum, quoniam cum contritione & salubri tristitia extitit immolanda? Consequēter describitur, quo tempore filij Israel à monte Sinai sint pgressi. [Anno secundo] egressionis ex Aegypto, [mense secundo] anni eiusdem, [vicesima die mensis,] huius mensis secundi, [eleuata est nubes de tabernaculo fœderis,] progrediendo in aere ex ductu & motu angeli sancti eam regentis. [profectiq; sunt filij Israel per turmas suas,] sicut diuisi atq; dispositi erant, prout suprà dicebatur. [& recubuit] .i. quieuit [nubes in solitu-

solitudine Pharan,]quæ secundũ Scholast. historiã est maxima solitudo,quã modo Sarraceni inhabitant. [Moueruntq́ primi castra filij Iuda] cum tribubus duabus sibi adiunctis, qui tanq̃ fortiores & audaciores,in prima acie cæteros pcesserunt ad cæterorũ tutamen.[Depositumq́ est tabernaculum].i.q̃ cito nubes cœpit procedere,sacerdotes in tabernaculo inuoluerunt inuoluenda, & tradiderunt ea Caathitis portãda:q̃ facto,Gersonitæ & Meraritę ingredientes,dissoluerũt & deposuerunt tabernaculum & atrium eius, & portabant ea in curribus,prout suprà patuit.ideo subdit:[q̃d portãtes, egressi sunt] post nubem & post tribum Iuda,eiusq́ socios,[filij Gerson]qui mollia deferebãt,[& Merari] qui dura portabãt. [Profectiq́ sunt filij Ruben]cum sibi adiunctis in acie secunda,[profectiq́ sunt & Caathitæ portantes sanctuarium].i.sacratiora quæ in tabernaculo continebãtur, videlicet arcam, propitiatorium,mensam,candelabrum, vasaq́ sacra, & cætera capitulo quarto expressa. [Tamdiu tabernaculum portabat] non integrum, sed diuisum modo ptacto, [donec venirent ad erectionis locũ,]vbi s. nubes quieuit, & tabernaculum rursus cõpaginabatur, eleuabat & figebatur. [Mouerunt & castra filij Ephraim] cum duabus tribubus sibi adiunctis qui erant tertia acies,& erant ad occidentem.[Nouissimi castrorum omnium pfecti sunt filij Dan,] q cum socijs suis erant ad aquilonem. Sicq́ Caathitæ cum sacris quę inuoluta portabãt,in medio oĩm ibant, quasi vniuersarũ tribuum aciebus vallati secũdũ quatuor plagas terræ,omnibus quasi paratis ad defensionem sacrorũ. ¶Circa prædicta ait sanctus Hieronymus:Suppu temus dies,& inueniemus quinquagesimo die egressionis ex Aegypto legem latam in monte Sinai:vnde pentecostes solennitas celebratur, & Euangelij sacramentũ spiritussancti descensione cõpletur. In hac mãsione Sinai,media pars Exodi, & totus Leuiticus, Numerorũ quoq; nõ modica pcepta,atq; per singulas tribus distributio, principumq́ oblatio,sunt descripta. ¶Insup magister in historijs scribit:Quoniã primo anno,mense tertio,venerunt in montẽ Sinai,& ab eodẽ egressi sunt anno secũdo,vicesima die mensis secũdi, patet ꝙ in hac mãsione sederunt fere p annum,& dicit Hieronymus ꝙ p annũ & q̃tuor dies ibi fuerunt: q̃d difficile est inuenire,nisi forte fuerit annus embolismalis.[Dixitq́ Moses Obab filio Raguel Madianitę].i.nato de terra Madian,quoniam fuit filius Iethro,qui alio nomine vocatus est Raguel,eratq́ sacerdos Madian,cuius filia fuit Mosis vxor.[cognato suo].i.affini,qui vxor sua fuit soror istius Obab. Alij tñ nonnulli dicũt, ꝙ Obab iste fuit ipsemet Iethro, quos sequtur Lyra:quia(vt ait) in Hebræo habetur,socero suo. Ad quod Rabbi Paulus respondet, ꝙ dictio illa hebraica significat socerum & cognatum. In Scholastica quoq; historia legit, ꝙ Obab fuit frater vxoris Mosis.[Proficiscimur ad locum quem dominus daturus est nobis,] nisi obicem peccãdo ponamus,[veni nobiscum,vt benefaciamus tibi.Cui ille respõdit:Non vadam tecum,sed reuertar in terram meã.Et ille:Noli,inquit,nos relinquere. Tu enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus:]quia videlicet Obab iste natus fuit de terra deserto huic propinqua. [& eris ductor noster.] Ex his apparet ꝙ Obab iste non fuit Iethro,quoniam in Exodo legitur qualiter Iethro in suam redijt terram. Et si dicatur,vt aliqui dicunt,ꝙ disposita domo sua,ad Mosen sit reuersus,atq; ad Iudaismum cum suis cõuersus,nõ est verisimile ꝙ rursus voluisset ad sua reuerti, vel ꝙ reddidisset se ita difficilem ad remanendum cum Mose.¶Præterea mirum videtur, ꝙ Moses qui certissimo nubis ac angeli ductu dirigebatur,& cæteri Israelitæ cum ipso, nec aliter incedere aut quiescere potuit, petijt huius viri ducatum. Ad hoc quidam respondent, ꝙ quanuis motum nubis assequi tenebantur,tamen Obab iste cognouit quæ loca erãt magis accõmoda ex parte situs,& ex vicinitate aquarũ & pascuarum, quæ item loca essent securiora, & in talibus poterat eos dirigere, & media itinera compendiosiora mõstrare. Potest etiã dici ꝙ diuina subsidia non excludũt humana. Nam & Ezechias videns regem Assyriorum venire aduersum se, totam spem suã collocauit in dño, nihilominꝰ fecit ad resistendum quicquid potuit vi humana ac sua industria. Porro beatus Gregorius aliter soluit,dicendo: Plerunq́ suadere elatis salubria melius possumꝰ,si profectum eorũ nobis potius,quàm ipsis,profuturum dicamus. Hinc Moses,qui Deo regente & duce columna pergebat, cum cognatum suum à gentilitatis conuersatione vellet educere,& Dei obsequio subiugare,ait:Proficiscimur ad locum quem dñs daturus est nobis.Cumq́ ille respondisset,Non pergam tecum:ilicò Moses adiũxit,Noli nos relinquere.Tu enĩ nosti in quibus locis castra ponere debeamus. Non Mosen ignorãtia itineris angustabat,sed vir prouidus elato auditori loquens,solatiũ petijt vt hoc præstaret,requirebat ducem in via,cui dux fieret ad salutem. Egit ergo, vt superbus auditor voci ad meliora suadenti eo magis fieret deuotus, quo plus putaretur necessarius, & vnde exhortatorem suum præcedere crederet,inde se verbis exhortantis inclinaret.[Cumq́ nobiscum veneris]vsq; in terram nobis promissam,[quicqd optimum fuerit ex opibus quas nobis daturus est dominus, dabimus tibi.] Non est intelligendum, ꝙ Moses proposuit omnia huiusmodi meliora conferre suo cognato,sed tantum quantum ipse rationabiliter affectaret.Deniq; in textu nõ

Num. 2.
Num. 4.
Hieron.
Exo. 20. 30. 32.
Le. 1. 2. 10
Num. 1. 2. 3. 5.
R. Paulꝰ.
Exo. 10.
4. Re. 19.
Grego.

legitur, an Obab acquieuit: cõmuniter tamen tenetur, ꝙ immo, quia & in Iudicũ libro ha-
Iudic. 4. betur: Aber aũt Cineus recesserat quondã à cæteris Cineis fratribus suis filijs Obab cognati
1. Re. 15. Mosis. Similiter in libris Regum scriptũ est, quẽadmodũ dixit Saul Cineo: Tu fecisti mise-
ricordiã cum omni Israel cũ ascenderet de Aegypto. [Profecti sunt ergo de monte domini
viã trium dierũ.] Dicũt aliqui, ꝙ per tres dies illos naturales ambulauerũt cõtinue, ita ꝙ nec
noctibus quieuerũt. Siquidem columna ignis aerem illustrauit, & diu iã in mõte Sinai quie-
uerãt. Voluitq́ dñs demonstrare q̃ paratus esset, quãtum in se erat, eos cito in terrã promis-
Num. 11 sionis inducere. Vnde in principio sequentis capituli leguntur propter laborẽ itineris mur-
murasse. Aliqui tamen affirmãt, ꝙ primo die sui recessus à Sinai mõte, ambulauerũt triũ spa
tium dietarũ. sed q̃d dictum est, verius reputatur. [Arcaq́ fœderis dñi præcedebat eos p tres
dies]. i. per spatium trium dierũ. Non eñ arca ante motũ nubis processit: nube aũt ꝓcedẽte,
oẽs filij Israel mox sequebant. [prouidẽs castrorũ locum.] non ꝙ arca fuerit viua, aut proui-
dentiæ capax, aut ex sua prouisione quiescens: sed materialiter ꝓuidit locum castrorũ. i. sua
quiete Deo ꝓuidẽte ostẽdit, ꝙ circa locũ suæ quietis filij Israel deberent cõcurrere atq; quie-
scere. Hinc ait Petrus Comestor: Dicunt Hebræi ꝙ arca præcedebat eos tribus dietis, super
quam nube stante, q̃si ad certum locum cõueniebãt paulatim, q̃dam citius, & aliqui tardius.
Veruntamẽ his obijci potest, q̃a iam dictũ est, ꝙ Caathitæ qui inter cętera portabãt arcã in-
uolutam, pergebãt in medio populi. Ad q̃d aliqui respõderunt, ꝙ hoc obseruabatur, quãdo
ex aduersariorũ incursu timebatur periculũ. Recitat aũt Lyra opiniõem Rabbi Salomonis,
Lyra. R. Salo. dicẽtis ꝙ istud sit intelligendũ de alia arca, in qua reuerenter seruabãtur primę tabulę fractę
à Mose, eo ꝙ erãt digito Dei inscriptę. sed hoc videt̃ cõfictum, cum in libris Mosis per arcã
testamẽti seu fœderis domini, cõmuniter intelligat̃ vna & eadem arca, in qua scilicet duę ta-
bulæ decalogi erãt repositæ. Hinc aliqui opinant̃, ꝙ sicut in transitu Iordanis arca præcessit
populũ spatio duorũ milliũ cubitorũ, vt Iosue liber fert, ita in ꝓfectione per desertũ præces-
Iosue 3. sit per spatium memoratũ, vt ex arcæ præcessu filij Israel deuotius atq; alacrius sequerent̃, &
in hoc fuit exceptio à generali regula Caathitarũ. [Nubes quoq; domini super eos erat p diẽ
cũ incederẽt,] faciẽs eis refrigerationem cõtra solis ardorem. [Cũq́ eleuaret̃ arca] vt portare-
tur à Caathitis, [dicebat Moses: Surge domine] quasi ad ambulãdũ nobiscũ, surge inquam,
id est, p modum surgentis te habe, assistendo & succurrendo. [& dissipent̃ inimici tui]. i. ido
Iosue 13. lolatræ ac rebelles, hostesq́ populi tui succũbãt ac superent̃ à populo tuo. [& fugiãt qui ode
Iu. 7. 11. runt te, à facie tua]. i. à tua p̃sentia seu præsenti effectu tuæ iustitiæ, cũ peccata eorũ cœperit
Psal. 67. per tuũ populũ vindicare, sicut in libris Iosue & Iudicum narrat̃ impletum. Hæc aũt loqu-
tus est Moses zelo iustitiæ & spiritu ꝓphetiæ, nõ affectu inuidiæ, & iste versiculus in psalmo
assumptus est & præmissus. [Cum autẽ deponeretur] arca ad quiescendũ vbi nubes quieuit,
[aiebat: Reuertere domine ad multitudinem exercitus Israel:] id est, copiosum Israeliticæ
plebis exercitũ. Loquit̃ autẽ Moses de oĩpotenti, incircunscriptibili & inuariabili Deo mo
re humano, quasi Deus populũ præcedendo ac deducẽdo, paululũ discessisset ab eis: ideo po
pulo quiescente orauit, vt Deus reuerteret̃ ad eos, i. p modum redeuntis haberet se, corda po
puli gratiose visitando de nouo, dimittendoq́ culpas in via cõtractas.

¶ De spiritali eiusdem decimi capituli intellectu. Art. XVIII.

Esa. 33. PEr Mosen Christus dux & legifer noster signat̃, qui vnicuiq; ait prælato: Fac tibi duas
tubas argenteas ductiles. Tuba est prædicatio altisona, audientium excitatiua, quæ in-
struit & accendit, terret, immutat, cõuertit. Vnde dominus dixit prophetæ: Quasi tuba
Esaię 58. exalta vocẽ tuã. Tuba argentea, est sermocinatio expedita & gratiosa, sicut de Christo fate-
Lucę 4. tur Euangelista: Mirabantur oẽs in verbis gratię quæ ꝓcedebant de ore eius. De sacra quoq;
scriptura ait Psalmista: Eloquium domini igne examinatũ. Hæc demũ tuba est ductilis, quia
ad audientium aures iuxta eorũ capacitatem dirigitur, & verba diuina ad diuersos fructus du-
cunt̃, modisq́ varijs applicant̃, ac instar cerę hincinde trahunt̃. Duæ vero tubę, sunt prædica
tio diuinæ iustitiæ ad terrẽdũ, & sermocinatio pietatis diuinæ ad consolãdum, seu duplex
sermo, vtpote ex veteri & nouo testamento assumptus, aut certe doctrina literalis ac spirita
lis, instructio mediocris & sapientialis, cũ dicat Apostolus: Nõ potui vobis loqui q̃si spirituali-
1. Co. 3. bus, sed q̃si carnalibus: & q̃si paruulis in Christo lac vobis potum dedi, nõ solidũ cibũ. Sapi-
1. Cor. 2. entiã autẽ loquimur inter p̃fectos. Rursus duæ tubæ sunt p̃dicatio de miserijs & impietati-
bus vitæ p̃sentis, & sermocinatio de beatitudine vitæ futuræ, ꝓpter quæ oĩa testat̃ saluator:
Mat. 13. Oĩs scriba doctus in regno Dei, similis est homini patrifamiliàs, q ꝓfert de thesauro suo no-
ua & vetera. Per duas has tubas cõuocat prælatus & p̃dicator multitudinẽ populi Chr̃iani,
sibi commissi, à vitiorũ dispersione, à discordiarũ & errorũ varietate ac diuisione, eos ad san-
ctam dilectionem, ecclesiasticã vnitatem, virtuosam cõformitatem reuocando ac p̃ducen-
do, quando mouenda sunt castra. i. turbæ fidelium ad spiritalem ꝓfectum & contra pecca-
ta sunt incitandæ. Cumq́ increpueris tubis, congregabitur ad te omnis turba: quia dum pa
stor sen

stor seu pdicator vtrisq; sermocinationibus prætactis iam vtitur, tam pusilli q̄ maiores, tam simplices q̄ eruditiores, salubriter ad ipsum concurrunt. Si semel clangueris, venient ad te principes & capita multitudinis. Semel clangere, est doctrinam ad psidentes specialiter pertinentem proponere: ad quam, qui præsunt, debēt confluere, quos superiores plati debent diligentissime exhortari, informare, succēdere ad fructuosam & cōdignā suoꝝ officioꝝ exequutionem: debent qꝫ altiores plati, eos qui sub se præsident, vigilanter examinare, qualiter conuersentur ac præsint. Et si eos inuenerint negligentes aut scandalose agentes, acriter increpent ipsos: qui nisi se emendauerint, de sua statiōe sunt expellendi, & substituēdi sunt alij, qui vita, scientia & ætate extant idonei. Sin autem plixior atq; cōcisus clangor increpuerit, mouebunt castra primi, q sunt ad orientalem plagā. Clangor prolixior & cōcisus, est sermo sonorus & feruidus, protractus & mixtus, in quo nunc blāda, nunc terribilia, nunc alta, nūc simplicia, nūc plana, nūc mystica depromunt: ex cuius auditu accinguntur ad prælia cōtra inuisibiles hostes & ad omne exercitiū virtuosum primi hi, quoꝝ mentibus sol sapientię primo & gratiosius radios sapientiæ & charitatis ardores infundit, quoꝝ exemplo prouocantur & alij minus boni ad meliora, in tantum, vt paulatim etiam vitiosi de suis vitiositatibus erubescant & cōuertantur. Si exieritis ad bellum de terra vestra contra hostes qui dimicant aduersum vos, clangetis vlulantibus tubis. Apostolus loquitur: Qui in carne sunt, Deo placere nō possunt. qui igit̄ cōtra cōcupiscentias carnis viriliter reluctant̄, de terra. i. de suis corporibus egrediunt̄ ad expugnandū spm̄ fornicationis, spm̄ gulæ, spirituq; torporis: tales igitur debēt clāgere vlulātibus tubis. i. seipsos p verba sacræ scripturę hortari, aīare, accēdere, & sua deflere peccata, vt Deus sit memor eoꝝ, & eius ope pualeāt. In epulo qꝫ. i. spiritali refectione & cōsolatione diuina, in sacrificijs ecclesiasticis, obseruantijsq; festoꝝ clangendū est tubis, Deo humiliter gratias agēdo, psallendo, & alios informādo. Anno secundo, mense secundo, eleuata est nubes de tabernaculo fœderis. Tabernaculum, iuxta præhabita, est ecclesia & quæcunq; fidelis aīa, in qua p fidem & charitatē cōmoratur altissimus. Nubes vero est gratia spūssancti, seu cognitio Dei p speculū & ænigma: quæ eleuat̄, dum aīas nostras leuat ad altiora, vt intueamur & feruide diligamus æternā & increatā veritatem, & bonitatē illā perfectionaliter penitus infinitā: q̄d secundo agit̄ anno, hoc est, in proficientiū statu & eius processu, quia tunc incipit fieri. Ad huius nubis ducatū oēs vere Israelitæ, fide & opere Christiani, ordinate sequuntur ac decenter procedūt, vnusquisq; in ordine suo, iuxta suæ exigentiam vocatiōis. ¶Postremo, exemplo Mosis, discat ac studeat vnusquisq; proximos suos, cognatos, amicos, domesticos humiliter & facete hortari, & quem p apertā increpationem nō valet lucrari, p quandā conetur solertiā à via perditiōis ad semitā reducere lucis. Bonus itaq; Chr̄ianus dicat pximo & propinquo: Proficiscimur ad locum quē dn̄s Deus noster daturꝰ est nobis, ad paradisum cæleste, ad patriā ciuium supernoꝝ, ad locū amœnitatis immensę & iucunditatis æternæ: veni nobiscū p fidem & charitatē, ad plenā æternaliterq; securā pergendo felicitatem, vt bn̄faciamus tibi, cōmunicando tibi in via gratiaꝝ charismata nobis collata, atq; in patria dona glorię ibi pstanda. Quod si ille renuerit, nō volendo terrena relinquere, neq; carnalia aspernari, dicamus: Noli nos relinquere. q̄si & nos eius indigeamus ducatu. vix nāq; est aliquis, quin saltē in aliq̄bus valeat nobis cōsilio auxilioq; prodesse. Profecti sunt ergo de monte dn̄i viā trium dierum. Mons dn̄i est, ecclesia militās, de qua loquit̄ Esaias: Erit pparatus mons dn̄i in vertice montiū. Ab hoc mōte est procedendū ad triumphantis ecclesiæ sublimitatem via triū dieꝝ. i. actione fidei, spei & charitatis, seu p obseruantiā triplicis legis, videlicet naturalis, diuinæ & positiuæ, p exercitia viæ purgatiuæ, illuminatiuæ & pfectiuæ, p fidē testimonioꝝ, p adimpletionē pceptoꝝ, p superogationē cōsilioꝝ. Arcaq; fœderis dn̄i pcedebat eos p tres dies. Hæc arca est Chr̄i humanitas, q̄ in omni virtute pcessit nos in sua infantia, pueritia & adolescentia, puidens locum castroꝝ, queadmodū ait: Vado parare vobis locū. Itēq;: Pater, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecū. Itaq; qui se dicit in Christo manere, debet instar ipsius ambulare. Nam ipse est via, q ait: Nemo venit ad patrem nisi p me. Postremo, zelo boni cōmunis accensi, dicamus cū Mose: Surge dn̄e, & dissipentur inimici tui oēs, videlicet infideles, tyranni & persequutores ecclesię sanctę, q destruantur & pereant in psenti, quantum ad id q̄d infidelitatis & vitiositatis in ipsis est, vt salubriter mortificentur, & desināt tales esse quales fuerūt. Quod si obstinati, incōuertibilesq; permāserint, expedit eis vt auferantur. Dicamus quoq;, Reuertere dn̄e ad multitudinem exercitus Israel. i. populū Christianū, qui tanq̄ exercitus Dei est ordinatissime institutus, pijssime visita: immo assidue innoua in eodem gratiaꝝ tuaꝝ charismata: & ecclesiam, quam propter nostra facinora lamentabiliter reliquisti, gratiosissime præueni, inhabita, & reforma.

Rom. 8.

1. Cor. 13

Ioan. 14.
Ioan. 17.
1. Ioan. 2
Ioan. 14.

¶Elucidatio literalis cap. XI. Interea ortum est murmur populi. Art. XIX.

DEscriptis magnis & varijs beneficijs atq; statutis Dei omnipotentis, consequenter narrantur maleficia & ingratitudines populi. [Interea ortum est murmur populi,]id est,

multorum de populo,[quasi dolentium.]Quasi,dicit hic veritatem,non similitudinem tantum. Ex dolore etenim murmurabant contra dominum, male loquendo aut cogitando de
Num. 14 ipso,quasi dure nimis tractauerit eos,nec fecerit quod promisit.vnde infrà dominus loquitur,Detraxerunt mihi per decem vices.Doluerunt autem ꝓpter laborem itineris,quia p triduum ambulauerunt continue, prout in literali præcedentis capituli expositione dictum
Num. 10 est plenius. [Quod cum audisset * dominus, iratus est.] Auris enim zeli audit omnia, & qui
Sapiē. 1. Psal. 93. plantauit aurem,nonne audiet? Veruntamen non exteriori auditu aut noua perceptiōe audiuit hoc, sicut neque iratus est per aliquam immutationem aut alterationem affectus, sed intra se intellectualiter cognouit, & effectum iustitiæ exequendo, per modum irascentis se habuit.[& accēsus est in eos ignis domini].i.ignis diuina virtute, angelicoq́; ministerio formatus, incendit murmuratores illos. [deuorauitq́; extremā partem castrorū:] hoc est, eos q lōge sequebātur in vltimis,vt cōmuniter exponitur.Illi enim præ cæteris lassi fuisse videntur, quanquā quædā tribus in vltimis erant dispositæ. ¶Lyra aūt scribit hoc loco:Extrema pars accipit dupliciter, scilicet de parte superiori & inferiori, sicq́; per extremam partem secundum quosdā intelligit vulgus, secundū alios aūt ipsi maiores de populo: & hunc sensum se-
R. Salo. dum sequit Rabbi Salomon,dicens q̄ seniores populi q erāt principales,meruerant mortē, & Nadab & Abihu cum eis,quando viderūt Deū:sed quoniam dominus eo tempore q̄ da-
Leuit. 10 Nū. 16. & 17. ta est lex de nouo,noluit miscere luctū cū gaudio de legis receptione concepto, ideo distulit mortē Nadab & Abihu,vsq; ad dedicationem altaris:mortem aūt septuaginta seniorū, distulit vsq; ad illum locum, in quo fuerūt negligentes de repressiōe murmurationis populi, quē tenebantur regere,sicut & Moses,& quia forte murmurauerūt. Hæc Lyra,contra quæ scri-
R. Paul. bit Rabbi Paulus: Per hoc q̄d dicitur, deuorauit extremam partem, non datur intelligi,q̄ deuoratio ista sit facta in vulgo vel in maioribus, sed solum ostendit, q̄ nō sit facta per oīa castra,sed per quandam partem,quæ tamen non determinatur in litera.Nec culpandi sunt seniores,quasi negligentes circa repressionem murmurationis populi: quia si sic, etiā Moses & Aaron fuissent inde culpandi,qui præ cæteris tenebantur ad regimen populi, propter
R. Paulus q̄d opinio Rabbi Salomonis non tenetur ab alijs expositoribus Hebræorū.Hæc Rabbi Paulus.¶Præterea aduertendum, q̄ verba Rabbi Salomonis videntur penitus imperita & stolida.Nempe q̄ asserit duos Aaron filios seniores, & septuaginta senes, mortem promeruisse, quando viderunt Deum visione, de qua dictum est Exodi vicesimoquarto, irrationabile est omnino,textuiq́; contrariū.Non eñ viderunt eū in suæ deitatis essentia,nec aliter nec clarius eum viderūt,q̄ ipse se eis ostendit. Nec altius ascenderunt q̄ Moses eis pręfixit, nec scriptura alicubi tangit eos tūc mortem promeruisse,immo scriptura Leuitici decimo, & in multis alijs locis euidenter docet Nadab & Abihu esse combustos,eo q̄ ignem alienum coram
R. Paul. dn̄o obtulerunt.¶Porro septuaginta senes,quos Rabbi Salomon dicit in hac plaga esse occisos ab igne,secūdum eū nō fuerūt septuaginta senes, qui in isto legunt capitulo assumpti ad
Exo. 18. regimen populi in adiutoriū Mosis,sed alij de q̄bus suprà scriptū est.Verūtamē ratio Rabbi Pauli contra Rabbi Salomonem inducta, non includit. Eadem eñ ratiōe duodecim principes,qui(vt infrà habet) iussi sunt suspendi pro excessibus populi, nō fuissent magis q̄ Moses Aaronq́; culpādi.[Cumq́; clamasset populus ad Mosen,vt oraret pro eis:]Qui fuerūt isti qui clamauerunt ad Mosen? forte q̄ aliqui q nō murmurauerunt, ex compassiōe orauerunt ꝓ pereuntibus, vel murmuratores nō fuerunt omnes simul succensi, sed illi in primis qui erāt magis culpabiles,quorum exemplo alij territi pœnituerunt,& Mosis flagitauerunt suffragium.[orauit Moses ad Dominum,& absorptus est ignis.] ita q̄ meritis & precibus Mosis ignouit dominus & pepercit.[& vocauit nomen loci illius, incensio.] Consuetudo nāq; fuit, ꝓsertim Hebræis, imponere nomina rebus ab aliqua proprietate, euētu aut actione. [vulgus quoq; promiscuum]id est,vtriusq; sexus,[quod ascenderat cū eis].i. cum Israelitis exiuit de Aegypto,quæ situ bassior fuit,q̄ terra promissionis. vnde in Exodo legitur, vulgus promiscuū innumerabile ascēdit cū eis.[Flagrauit desiderio carniū,] id est,ardēter optauit carniū
Exo. 12. esum,intelligendo p carnes,quoscūq; delectabiles cibos,Nam paulopost in querimonia horum,fit mētio nō solum de carnibus,sed de alijs cibis: immo vt fert,verbum hoc carniū,nō habet hic in Hebræo.Vidi quoq; textus correctos,in quibus non habebat. Isti fuerunt Aegyptij,& secundum magistrum in historijs,fuerunt serui & ancillæ, Aliqui quoq; affirmant,q̄ ex mirabilibus in Aegypto visis,fuerunt ad Iudaismum conuersi.[sedens & flens]ex dolore, quia carebat cibo optato, [iunctis sibi pariter filijs Israel,] qui erāt ꝓcliuiores ad huiusmodi gulā,voluptatēq; gustus.[& ait]vulgus illud cū sibi adiunctis: [Quis dabit nobis ad vescendum carnes?]q̄si dicāt,multum optamus vt aliquis det nobis. ¶Circa hoc scribit q̄dā: Patet q̄ petitio ista fuit iniusta, q̄a adduxerāt secum de Aegypto animalia multa. Nec potest dici q̄ erāt cōsumpta,qm̄ infrà continet, Filij Ruben & Gad habebant pecora multa: ideo inde
Num. 22 poterant carnes habere,sed ex auaritia parcebāt animalibus suis,& quia optabant carnes delicatiores.

licatiores. Hæc ille. Circa quæ dico, ꝙ vtiq; petitio illa fuit iniusta, & ꝙ ex Aegypto duxerūt aialia secum multa: sed ratio qua probat illa nō fuisse cōsumpta, non inuenit idonea: siqdē ꝗd allegat de filijs Ruben & Gad, fuit post interfectionem duorꝝ regum Amorrhæorꝝ Seon & Og, de quorꝝ regnis acquisierunt innumerabilia pecora, vt in Deuteronomio habet: ideo authoritas allegata, posset de illis exponi pecoribus. Verūtñ satis probabile est, ꝙ pecorarorꝝ ex Aegypto educta, nōdum erāt consumpta. Nam in Exodo leguntur de carnium murmurasse defectu, & earꝝ esum optasse antequā ad montem Sinai deuenerunt, & pecora multa habebant. Augustinus vero aliā tangit super Exodum causam, cur suis pepercerunt iumentis, ne scilicet animalibus suis cōsumptis, deessent tandem pecora ad immolādum necessaria, quia in solitudine illa fuit pascuarꝝ inopia, & per cōsequēs, minor iumentorꝝ fœcūditas. ¶At vero Guilhelmus Parrhisiensis libro de fide & legibus, aliā causam assignat, cur Israel in solitudine non edebāt sua iumenta: quia videlicet tātæ carnificinę odorem pati nō potuissent in loco, quo erant sic conglomerati, & vbi erat tam planus & patēs commorātiæ situs. Insuper arbitror posse dici, ꝙ vulgus istud promiscuum fuit egenū, nec pecora ꝓpria habēs, ꝑsertim si iuxta pręallegata erant famuli & ancillæ: & idē de sibi adiunctis potest quis opinari, ꝑsertim cū nō videatur probabile, ꝙ maiores de Israel se illis adiunxerint. [Recordamur piscium q̄s comedebamus in Aegypto gratis]. i. sine precio, vt quidam exponūt. Lyra tamen exponit sic, gratis. i. precio paruo, quia non potest intelligi, quòd pro nihilo, cū etiam paleæ ad conficiendum lateres non darentur eis gratis. Quocirca dicendum, ꝙ paleæ non dabantur Hebræis gratis. Isti autem fuerunt pro maxima parte vulgus Aegyptium. Nec tamen Hebræi paleas illas emerunt pro precio, sed collegerunt laboriose, & hoc modico tempore, vtpote post accessum Mosis ad Pharaonem vsq; ad breue tempꝰ, ante vero dabantur eis diu & gratis pro conficiendis lateribus. Deniq; reor ꝓbabile, quòd tam isti Aegyptij quàm Hebræi eis adiuncti, frequenter comederunt pisces sine precio in Aegypto, quia per diuersa Aegypti loca fluit Nilus, hincinde diuisus, piscibusq; abundans: sicq; in certis locis potuit piscatio aliqua esse communis, sicut videmus in terris istis. [In mentem nobis veniunt cucumeres.] Cucumer est species melonis, præcipue pro infirmis, aut terræ nascentium genus, siue (vt aliqui dicunt) cucurbitæ. [& pepones] quæ sunt alia quædam species melonis. [porriq; & cepę & allia,] id est, ista & cōsimilia additamenta, seu quodammodo condimenta principalium ferculorum. [anima nostra arida est]. i. omni solatio destituta, & præfatis humidis cibis priuata. * Quo quæri potest, qualiter verum sit hoc, cum scriptū sit in Sapientiæ libro: Paratum panem de cælo præstitisti eis sine labore, omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suauitatem. Sed hoc paulopost soluetur. [Nihil aliud] ad victū pertinens [respiciunt oculi nostri, nisi Man]. i. manna. Hoc dixerūt tanq̄ valde ingrati, aspernantes & fastidientes panem illū cælestem. [Erat aūt Man quasi semen coriandri] . i. paruulum quantitate, & in figura simile semini illi. Estq; coriander herba seu fructus, qui inter olera seu terræ nascentia odorifera cōputatur. [coloris bdellij]. i. albi & clari, semen aūt coriandri est nigri coloris. Dicuntq; aliqui ꝙ bdellium sit gummi cuiusdam aromaticæ arboris, cuius lachryma lucida est, gustu amara, sed boni odoris. Hinc in Exodo scriptū est: Erat quasi semen coriandri, album, gustusq; eius quasi similæ cum melle. [Circuibatq; populus] quia manna iacuit in castrorꝝ circuitu. [& colligens illud, frāgebat mola, siue terebat in mortario coquens]. i. ex manna ita in puluerem cōminuto, formans panes [in olla.] Sicut & aliqui panes fiebant in sartagine, id est, in patella, quidam in aqua, vt lagana, vt in Leuitico habetur. In Exodo legitur: Erat Man minutum, apparuitq; in solitudine minutum, & quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ. quid ergo necesse fuit illud frangi aut mola teri? Ad hoc aliqui dicunt, ꝙ soli mali hoc fecerant, quia manna fuit eis insipidum, idcirco quærebant illi varijs modis saporem meliorem adijcere, nec valebāt, quoniam ex tali decoctiōe naturalis sapor mannæ mutabatur in peius. [& faciens ex eis tortulas,] id est, paruos panes, [saporis quasi panis oleati,] id est, panes suaues, vt est panis factus ex pasta, in cuius pistione mixtū est oleum. In Exodo autem legitur, gustusq; eius quasi similæ cum melle. Simila quippe est delicatissima tritici farina. Sicq; panis iste erat valde suauis, instar panis confecti ex simila melle admixta. Cur ergo quibusdam non sapuit? Respondetur ꝙ propter eorum malitiā. Naturalis etenim sapor mannæ, extitit dulcis & talis, vt dictum est: supernaturalis vero sapor ipsius fuit, quo bonis sapiebat secundum voluntatem eorꝝ. Si em̄ optabāt, sapuit eis vt caro, & itē vt piscis, sicq; descēdēdo vlterius. Tertius vero & accidentalis sapor eiꝰ fuit, quē habuit in iniustis, qbꝰ fuit insipidum. Hinc in Sapiētiæ volumine dicitur Deo: *Supersubstātiam tuā & dulcedinem quam habes in filios, ostendebas. Deseruiens em̄ vniuscuiusq; voluntati, ad q̄d quisq; volebat cōuertebatur. Vnde præallegata authoritas qua dicit, ꝙ om̄e delectamentum cōtinuit, intelligenda est quantum ad virtuosos. De his super Exodum plenius scripsi. [Cūq; descenderet nocte super castra ros, descēdebat pariter & manna.] Ros nō so-

Num. 21
Deu. 20.
Exo. 16.
August.
Exo. 1. 2.
Sapi. 16.
Exo. 16.
Leui. 2
Exo. 16.
Ibidem.
Sapi. 16.
* substātiā

lum descendit sup castra, sed & super terram, iuxta q̃d in Exodo dicit: Mane ros iacuit p circuitum castroꝝ, & ita manna simul cum rore descendit, q̃d super Exodum diffusius est expositum. [Audiuit ergo Moses flentem populum per familias] quia in eadem tribu erant diuersæ familiæ iuxta præhabita. & [singulos] murmuratorum illorum, non singulos totius populi, [per ostia tentorij sui:] quia in foribus tentoriorum suorum sedebant plorando. Veruntamen non audiuit distincte singulorum lamenta, sed omnium fletum audiuit confuse, vel aliquo sibi narrante percepit, qualiter omnes illi ac singuli flerēt. [Iratus est furor domini,] hoc est, rigor diuinæ iustitiæ valde exercuit vltionem in eos, prout infrà in isto habetur capitulo. [sed & Mosi intolerāda res visa est,] id est, res valde molesta, & quodammodo intolerabilis, tam insolentem & improbam ferre turbam in querimonijs & murmurationibus ac malitiosis fletibus suis. [& ait ad dominum:] non ex indignatione aut impatientia, sed ex quadam pia familiaritate atq; tristitia bona. [Cur afflixisti seruum tuum?] id est, cur me famulum tuum permittis ita affligi, ita ꝙ paci internæ & contemplationi vacare non queo vt opto? [Quare non inuenio gratiam coram te?] id est, quare non habes me supportatum ab onere isto, vt sæpe rogaui, nec desideratam tranquillitatem mihi largiris? [& cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me?] hoc est, curam tantæ plebis mihi cōmisisti, ex qua commissione mihi incumbit omnium hoꝝ causas & importunitates sufferre, & solicitari p eis. Contra hoc obijci posset, ꝙ Deus concesserat Mosi in adiutorium Aaron fratrem suū & alios multos, videlicet tribunos, centuriones, decanos: sed ista obiectio ex sequentibus verbis augetur, ideo infrà soluetur. [Nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam,] quasi dicat, nō sum mater aut parens carnalis eorum. [vt dicas mihi, porta eos in sinu tuo,] id est, pie & paterne suffer & dirige eos, [sicut portare solet nutrix infantulum, & defer in terram, p qua iurasti patribus eorum? Vnde mihi carnes, vt dem tantæ multitudini?] hoc est, humana potentia nō valeo satisfacere petitioni eorum. [Flent coram me, dicentes: Da nobis carnes vt comedamus.] Iam dictum est quod dixerūt, Quis dabit nobis ad vescendum carnes, in quibus verbis nō videntur carnes petisse à Mose, sed tacite magis à Deo, à q̃ & cætera eis dabātur. Quomodo ergo Moses ait, Flent coram me, dicētes: Da nobis carnes?

R. Paul⁹. Ad hoc Rabbi Paulus respondet, dicendo ꝙ petitio illa populi potuit dupliciter intelligi. Primo, ꝙ intendebāt petere dari sibi carnes à Deo miraculose, & hoc maior culpa fuisset. Nam petere ꝙ Deus prætermittat ordinem naturæ, ad satisfaciendum concupiscentiæ aliorum inordinatę, vitiosius est, cum ab ordine naturæ plus deuiet. Secundo potest intelligi, ꝙ petebant sibi prouideri de carnibus per humanā industriā, secundum q̃d duces prouidere solent exercitibus suis de cibis: & hoc leuius esset, cum minus sit præter ordinem naturalem. Hinc Moses volens petitiōem populi interpretari in melius, dixit: Flent corā me &c. Potest etiam aliter responderi, quia & si nō legantur ante dixisse hæc verba ad Mosen, tamē quia Moses sic resumit, datur intelligi, ꝙ vtiq; hoc dixerunt, ita ꝙ primo dixerunt in generali, Quis dabit nobis carnes? deinde in speciali ad Mosen, Da nobis &c. Nō eñ omnia scripta sunt, sed frequenter ex vno verbo aliud insinuatur, quemadmodū in Genesi Iudas ait ad

Gen. 43. patrem suum de Ioseph: Interrogauit nos homo per ordinem nostrā ꝓgeniem, & tamē ante nō legitur Ioseph hoc interrogasse. [Nō possum sustinere omnē hunc populum] id est, solus nō sufficio regere eos. [quia grauis est mihi] id est, valde molestus. sic'q; Moses discretus

Philoso. & pius, quantum potest, modeste loquitur cōquerendo de populo, declinando ad min⁹, vtpote minus dicens, & plus innuens. Vnde & Aristoteles docet, ꝙ quanuis nunquam à veritate sit recedendum, tamen quādo quis loquitur de culpa alterius, debet potius declinare ad minus: q̄ñ autem de ꝓpria culpa, potius declinare debet ad maius. Hic rursus loquitur Moses, q̃si solus præfuerit populo, cum multos habuerit officiatos. Ad istud quidam respōdent, ꝙ officiati illi præfati, solum p̄fuerunt & intromiserunt se de temporalib⁹. Moses autem volebat adiutorium habere etiam in spiritualibus. Hæc responsio videtur prætendere, ꝙ solus Moses in spūalibus p̄sidebat: cōtra q̃d videt, ꝙ Aaron pōtifex & filij eius sacerdotes, in spiri-

R. Paul. tualibus Mosi subsidia impendebāt. Porro Rabbi Paulus prætactā responsiōem quam sequitur Lyra, emendare conat: Videt, inquiens, magis ꝓprie distinguendum in ista materia, ꝙ

Exo. 18. scilicet tribuni, centuriones, & cæteri ex cōsilio Iethro cōstituti, intēdebāt tm̄ de iudicialib⁹. Hic vero petebat Moses adiutorium in regimine vniuersali totius populi. Veruntamen ista respōsio paꝝ aut nihil differt à prima. Causæ nāq; iudiciales, de quibus officiati præfati iudicabant, erāt terrenæ, & de rebus minoribus tantum, prout in Exodo continetur. Vniuersale autem regimen populi, spiritalia maxime cōcernebat, vt scilicet viuerēt iuxta legem. Ideo dici potest, ꝙ Moses p̄ter prætactos officiatos quærebat opem maiorē, vt ei in adiutorium donarent viri sapientes & iusti, q p totam plebem illam diffusi, dirigerent eam tanq̄ consiliarij generales. ¶ Præterea adhuc remanet quæstio, qualiter Moses solus sustinuit oēm populum illum. Et respondendum, ꝙ solus sustinuit omnem plebem illam, tāquam monarcha in ea, ita ꝙ

ita quasi regalis, principalis, generalisque cura fuit ei soli imposita, quã & post hęc mansit imposita ei, sed cũ subsidio ampliori quã ante. [Sin aliter tibi videtur]. i. si tibi nõ placet mihi cõferre optatũ subsidiũ, vel ab onere huius præsidentiæ me habere supportatũ, [obsecro vt interficias me] . i. de vita hac tollas morte pia seu naturali, non violenta. Sicque interficere capit hic extẽse, vt interficias me plaga tibi placente, per quã à culpis meis expurger. ideo subditur: [& inueniam gratiam in oculis tuis,] hoc est, remissionẽ culparũ per pœnam vitæ præsentis. Vel inueniã gratiam, ita vt inter sanctos patres in limbo quiescam. [ne tantis afficiar malis] hoc est, tot tribulationibus & inquietudinibus atque tristitijs ex insolentia populi huius. sicque exponitur de malis pœnalibus. Forte etiã incidit interdũ culpas saltem veniales occasione regiminis, timuitque incidere grauiora peccata, sicut & postmodũ incidit culpam incredulitatis ad aquã cõtradictionis: ideo tolli orauit, sicut raptus est Enoch, ne malitia immutaret cor eius. Sed cũ patientia sit virtus moralis, passionẽ tristitiæ moderãs ac refrenãs, ad cuius spectat pfectionem, vt faciat hoĩem in aduersis gaudere, nonne istud ad impatientiã pertinuisse videt, quod Moses ex tribulationibus sibi inflictis, in tantũ est cõtristatus, quod orauit occidi nisi releuaret, ne afficeretur tot malis & tãtis? Et respondendũ, quod in aduersis pœnalibus est gaudendũ, non inquantũ aduersa sunt, sed inquantũ à Deo dispẽsante pueniunt, & à vitijs purgãt, multisque alijs modis sunt vtilia. Verũ inquãtũ sunt vehemẽter afflictiua, & à futura beatitudine dilatiua, immo & impeditiua interdũ à contẽplatione & trãquillitate interna, potest quis de eis moderate tristari & mortẽ appetere, inquantũ est finis psentiũ miseriarũ, & porta vitæ appetibilioris, & hoc nõ ex ĩpatiẽtia, sed amore quietis internæ & felicitatis futurę, & ne amplius peccet. Nã & Paulus apostolus: Supra modũ, inqt, grauati sumus supra virtutẽ, ita vt tæderet nos viuere. & Helias: Tolle dñe, quæso, aĩam meã. ¶ Insup qritur, cur Moses in hoc casu ostẽdit tantũ grauamen, nec more solito dñm exorauit, vt populo daret qđ petijt, s. carnes, sed à regimine populi petijt exonerari aut mori. Ad hoc R. Paulus respondet, quod ideo nõ rogauit, vt Deus plebi daret optata cibaria, ne populi augeretur malitia. Cõcupiscẽtia nãque puerile est vitiũ, quoniam instar pueri nõ attẽdit ordinẽ ratiõis, & quãto plus ei cõsentit ac satisfit, tãto plus crescit: quẽadmodũ puer tãto plus crescit in ppria ac pessima volũtate, quãto plus sibipsi dimittit. Sed tũc orit quæstio, cur Deus absque Mosis oratiõe cõcessit populo male desiderata, ad qđ rñdebit infrà. [Et dixit dñs ad Mosen: Cõgrega mihi 70. viros de seniorib Israel, quos tu nosti quod senes populi sint & magistri.] Istud intelligendũ videtur de his, in quibus ætas, morũque grauitas, seu vita virtuosa atque sciẽtia cõcurrebant. Nam & (cæteris paribus) seniores tẽpore, sunt præferẽdi ad cõsulendum ac dirigendũ, cum & ipsa experientia in eis magis abũdet, & ex cõsequẽti, prudẽtia vt frequẽter. In decrepitis tñ ratio solet decrescere, nisi p dona grãe specialis iuuet. Tales ergo sunt senes populi. i. digni noĩe senũ in populo, qui facto & verbo edocẽt plebẽ. Nihilo minus morũ maturitas soli senectuti est præferenda, & simili modo prudẽtia: ideo si in aliquo sit ætas mediocris & virtus abundãs, recte senex potest vocari, præsertim si & prudẽtia vigeat. ¶ Circa hæc qritur, cur Deus cõmisit electionẽ hãc Mosi, & videt quod nõ debuit ei cõmitti, quia non poterat certitudinaliter scire, qui essent præfato modo veraciter senes. Quis enim nouit quid agatur in hoĩe, nisi spiritus eius? Vnde & 1. Regum dñs contestatur: Homo videt ea quæ parent, dñs aũt intuetur cor. Denique electio tribunorũ & centurionum ac quinquagenariorum, populo fuit cõmissa, vt in Deuteronomij libro habetur: cur ergo non etiam electio horum septuaginta? ¶ Iterum quæri potest, cur Deus voluit in populo suo tam multos præesse, & præter illos, adiecit hos 70. p populi directione & consultatione. Ad primum horum videtur dicendum, quod sicut Apostolus scripsit sanctis viris Timotheo ac Tito, quales ad sacros ordines promouerent, non quod illi absque speciali reuelatione possent pro certo cognoscere, qui essent tales & sacris cõdigni ordinibus, sed vt in hoc adhiberent diligentiam sibi possibilem ad cognoscendum modo probabili, ita de Mose potest dici. Ad secundum dicendum, quod tribuni ac similes instituebantur ad præsidendum populo in decisione minorum causarum, idcirco à populo sunt electi. Isti autem 70. assumpti sunt, vt cooperarentur, adstarentque Mosi in executione vniuersalis regiminis populi, ipsum populum per consilia, documenta, hortamentaque dirigẽdo: idcirco à Mose sunt electi, pręsertim quia & spiritum prophetię etiam fuerant sortituri, propter quod decuit eos esse notabiliter virtuosos: quod melius à Mose quã à populo poterat sciri. Ad tertiũ respondendum ex verbis sancti Thomę, qui in prima Secundæ, quæst. 105. disseruit: Circa bonã ordinationẽ principum in aliqua ciuitate aut gente, duo sunt attẽdenda: Primũ est, vt omnes aliquam habeant partem in principatu: per hoc enim conseruat pax populi, & oẽs talẽ ordinationẽ amãt atque custodiũt, vt dicit 2. Politicorũ. Aliud est qđ attẽditur secundũ speciẽ regiminis vel ordinationis principatiuæ, cuius cum sint diuersæ species, secundũ Philosophum 3. Politicorũ, præcipue tñ sunt regnum seu monarchia, in qua vnus principatur secundũ virtutẽ, & aristocratia. i. potestas optimorũ, in qua pauci principãtur secundum

Marginal notes: Genes. 5. — 2. Cor. 1. — 3. Re. 19. — R. Paulus — 1. Cor. 2. — 1. Re. 16. — Deut. 1. — 1. Tim. 3. & 4. — Titi 1.

cundū virtutē,& democratia,in qua præest cōmunitas.i.quidam boni de tota cōmunitate. Hinc optima ordinatio principū in regno ac vrbibus est,vbi vnus secundum virtutē pficitur qui omībus præsit,& sub ipso sunt aliqui principantes secundum virtutē,& tñ talis principatus ad oēs ptinet: tum quia ex omībus eligi possunt, tum quia ab omībus eligunt. Talis eīm est optima politia,bene cōmixta ex regno seu monarchia,inquantū vnus omībus præsidet,& ex aristocratia,inquantū multi principant secundū virtutē: atq; ex democratia, hoc est,potestate populi,inquantum principes ex popularibus eligunt, aut eligi possunt,& ipsa electio principū ad populū pertinet. & istud fuit institutū secundū legē diuinā. Moses nāq; & successores eius gubernabāt populū, quasi singulariter omībus præsidētes, q̄d est quædam species regni. Elegit aūt 70. senes secundū virtutem,& hoc erat aristocraticū:sed democraticū erat, ꝙ de omī populo eligebant. Sequit: [& duces eos ad ostiū tabernaculi fœderis] vt in loco sancto suscipiant dona spiritussancti.[Faciesq; ibi stare]quia non poterant tabernaculū introire, cum nō essent de tribu Leui,sed foris stabant in atrio ante ianuam tabernaculi.[vt descendā]non in ꝓpria persona, aut locum mutando,sed ꝑ effectū,& per angelū mihi ministrantē.[& loquar tibi,& auferā de spiritu tuo].i.de donis spūsſancti tibi collatis,nō ea minuendo in te, aut tollendo à te: sed dona gratiæ donis tuis similia, q̄uis non æqualia, alijs dando.Vnde subiungit:[tradamq; eis]ex mea benignitate,& propter cōmune bonū populi mei, & etiā meritis tuis ac precibus. Sicq; dona grāe in Mose, erant quasi causa meritoria instrumentalis donoꝝ in alijs. [vt sustētent tecum onus populi] hoc est, in prouidendo, instruendo, dirigendoq; plebē,te adiuuent. Loquitur aūt Deus de spūalibus per modum corporalium rerū,in quibus aliquid pluribus cōmunicatur per hoc,ꝙ id in multa diuiditur,q̄d vnus integrū solus possedit. Verūtamen per hunc loquēdi modū insinuatur, quanta fuerit gratię plenitudo in Mose,de cuius abundātia sic cōmunicatū est alijs.Hinc ait Petrus Comestor: Ablatio spūs Mosis, & traditio alijs facta, non est intelligēda diuisio spiritus eius ꝑ partes vel diminutio, sed illuminatio aliorū ad regendū populū per eandē gratiā spūalem, per quā Moses erat illuminatus,sicut de igne vnius lucernæ multæ illuminant sine illius imminutione. Veruntamen secundū R.Paulū,pro eo ꝙ nostra translatio habet, Auferam: habetur verbū in Hebręo,q̄d licet multa significet,nunq̄ tamen inuenitur significare idem quod auferre. Translatio Chaldaica posuit hic verbū,significans idem q̄d diffundere seu protendere,vt sit sensus,ꝙ Deus diffudit seu protēdit de spiritu qui erat in Mose, & dedit viris illis 70. Et forte translatio nostra primo habuit, Afferam de spiritu, & Afferens de spiritu tuo, per duplex ff,q̄d satis cōsonat translationi Chaldaicæ:& postea vitio scriptoꝝ est positū, auferam & auferens, per literam u. Hæc Paulus. Sed prima pars huius dicti,non videt vera aut certa,qm̄ LXX. interpretes transtulerunt, Auferā de spiritu qui in te est. ¶Circa hæc scribit Lyra,q̄d tactū est,s. ꝙ viri illi,illuminati fuerūt absq; diminutione gratiæ Mosis,sicut à lumine vnius candelæ,plures illuminant.& addit,Sciendum tamē ꝙ ista similitudo nō tenet, quantū ad causam effectiuam,ita ꝙ donū gratiæ existens in Mose, causaret in alijs gratiam effectiue:sed tantū meritorie, inquantū ad preces Mosis ob eius subleuationem illuminati sunt alij. ¶Porro circa & contra hæc verba Nicolai de Lyra,scribit R.Paulus multū prolixe,sed non multū resolute aut satis perite, cuius aliqua verba tangam. Itaq; inter cætera ait: Similitudo illa videtur tenere,etiam quantum ad causam effectiuam: qm̄ Glossa ait, Moses & spiritus qui erat in eo,quasi clarissimi luminis lucerna fuit,ex qua Deus septuaginta senes accendit, ad quos principalis luminis splendor aduenit, & origo ipsius nihil damni ex deriuatione accepit. Hæc in Glossa. Ex quo patet manifeste, ꝙ spiritus seu lumen gratiæ in senioribus illis, fuit deriuatum à lumine gratiæ quod erat in Mose. ¶Deinde R. Paulus subiungit: Circa hæc sunt duo attendenda: Vnum est, ꝙ spiritus seu gratia de qua hic agitur, non est lumen naturæ, nec lumen gratiæ gratum facientis, sed gratia prophetiæ: quia in litera dicitur,Cumq; requieuisset in eis spiritus, prophetauerunt. Secundū est, ꝙ illuminatio prophetica, quæ est principaliter à Deo, quandoq; tangit mentes prophetarū mediantibus angelis,vt patet de Mose in primordiali sua assumptione ad statum propheticum.& quod maius est,etiam inter angelos qui superiores sunt,inferiores illuminant. Eodem modo potest de Mose intelligi circa 70.viros, videlicet ꝙ lumen propheticum mēti Mosis à Deo infusum,confortauit lumen naturale seniorum, & manifestauit eis veritatē de his, quæ pertinebāt ad statum regiminis populi, ita ꝙ principalitas huius illuminationis est à solo Deo, secundaria vero illuminatio actiua in Mose, queādmodum luna recipit lumen à Deo mediante sole. Hæc aūt excellentia rationabiliter Mosi videtur concessa inter prophetas, qm̄ fuit eximius ꝓphetaꝝ, & solus inter illos essentiam Dei vidit in vita præsenti: ideo meruit & habuit prærogatiuam angelorum Deum videntiū illuminatione prophetica, ita ꝙ sicut Deus mediantibus angelis illuminat mentes prophetarum, sic mediante Mose per lumen propheticū ei excellentissime collatum,lumen propheticum traderetur viris illis. Si eīm septua-

Marginal notes: R. Paulus (beside "nutione. Veruntamen secundū R.Paulū"); Idem. (beside "sunt alij. ¶Porro circa"); Idem. (beside "nioribus illis"); Exo. 30. (beside "fusum,confortauit lumen naturale")

ptuaginta viri à Deo immediate recepissent lumē propheticū,sicut Moses immediate acceperat,essent quodāmodo pares in huiusmodi regimine,q̄a magis & minus non variāt speciē.Hæc Paulus:Cuius verba,multa quæ nō videntur posse saluari,includūt. In primis ergo nō sequit:Lumē illud gratiæ in septuaginta, fuit deriuatū à lumine gratiæ quod fuit in Mose,ergo fuit ab ea,sicut à causa efficiente. Dicitur eñ aliquid deriuari ab alio, nō solum sicut à causa effectiua, sed etiā sicut à causa formali,aut exēplari,aut finali,aut materiali.Secundo quod ait, istud de lumine gratiæ datæ 70. viris,esse intelligendum solum de gratia prophetiæ,non de gratia gratum faciente,non videtur idonee dictū,immo & de sapientia atq; prudentia, prout sunt dona ad alioꝝ gubernationem spectantia in rebus diuinis & humanis. Ait nanq; Origenes,& habet in Glossa authēticā:Requieuit sup eos spiritus, & prophetauerunt oēs. Non legitur requieuisse spiritus, nisi in sanctis. Requiescit eñ in his qui mundo sunt corde,qui purificāt suas animas à peccato, sicut nō habitat in corpore subdito peccatis.Peccantes aūt,cōtristamus spiritū sanctum:bene aūt agentes, requiē ei paramus. Quod ergo ait de 70.presbyteris.i.senibus,q̄a spiritus requieuit in eis, laudem vitæ eorum & virtutes exposuit. Hæc Origenes & Glossa.Itaq; dato,ꝙ ante hanc spiritus donationem fuissent in charitate & gratia, tamen in ista donatione gratia gratum faciens & virtutes fuissent in eis auctæ.Amplius expositores catholici cōmuniter dicūt,ꝙ data est senioribus illis illuminatio ad regimen populi,quod ad prudentiam pertinet,& ad informationem in lege quod est sapientiæ actus.Deinde quod Paulus iste adiungit,ꝙ illuminatio prophetica quandoq; tangit mentes prophetarū mediantibus angelis,quasi quandoq; tangat nō per intermedios angelos,sicut & postea innuit,non est apte inductum:quia vt Thomas ex verbis diuini Dionysij probat, atq; in pluribus locis docet, reuelationes propheticæ vniuersaliter per angelos sanctos sunt factæ, secundum quod ordo angelicæ hierarchiæ ad humanam,& vtriusq; ad Deū habet.Quod item Albertus libro de 4.coæquæuis, & super secundū Sententiaꝝ, & super pphetas sentire censet̄, aliiq; cōmuniter.Quod vero cōsequenter asserit R.Paul⁹,ꝙ sicut Moses accepit primo gratiā pphetiæ à Deo per angelū: sic 70.à Deo per Mosen,quēadmodū etiā luna sumit lucē suam à Deo p solē, nil prorsus valere monstratur, & textui contrariari probatur:q̄m lumen propheticum Mosis menti infusum atq; inhærens,nō potuit operari aut influere in mentes seu animas alioꝝ, nisi per exteriora verba aut signa vel opera.Ex tali aūt instructione aut reuelatione, qua vnus homo alteri futura aut secreta reuelat, alius non fit propheta: sicut nec Pharao & eius ministri fuerūt prophetæ,eo ꝙ Ioseph reuelante,prçcognouerūt sterilitatem 7.annoꝝ.Deniq; in textu manifeste habet̄, quēadmodum Deus dixit ad Mosen:Auferam de spū tuo & dabo illis.Et rursus:Descēdit dn̄s per nubem, & locutus est ad eum,puta ad Mosen, auferēs de spiritu q̄ erat in Mose, & dans 70.viris:nō aūt dicitur,ꝙ Moses de spiritu suo 70.viris.moxq́; subiūgitur:Cumq; requieuisset in eis spiritus,prophetauerūt:& illa requiescentia spiritussancti in ipsis,non fuit ex Mosis informatione aut impressione, sed ex Dei donatione. Postremo,R.Paulus ait,Mosen immediate à Deo accepisse lumen propheticū, non cōcordat prædictis ex B. Dionysio & S.Thoma inductis,immo nec literæ. Apparitiōes eteñ,allocutiones,reuelationesq́; Dei factæ Mosi, per angelum seu angelos sanctos factæ sunt ei,non solum in rubo,sed etiam in Aegypto,monteq́; Sinai & deinceps: q̄d & in Actibus Apostolorum B.Stephanus protestatur, & S.Augustinus declarat,Magister quoq; Sententiarū libro 2.disseruit,immo ex litera ista ostenditur. Non eñ Deus immediate in propria persona descendit in nube, & allocutus est Mosen. Sequit:[Populo quoq; dices, sanctificamini]hoc est,deuote disponite vos ad suscipiendū gratanter futuram & concupitam carnium refectionem. [Cras comedetis carnes.Ego eñ] dominus Deus [audiui vos dicere: Quis dabit nobis escas carnium?] Itaq; sanctificamini, [vt det vobis dominus carnes & comedatis, non vno die tantum,nec duobus, vel quinq;, aut decem,sed nec viginti quidem]diebus tantum, [sed vsq; ad mensem dierum,] id est, per integrum mensem,[donec exeat per nares vestras.]hoc est,ad tantum vomitum deueniatis,vt & nares vestræ inde fœdentur. [& vertatur in nauseam] id est, in fastidium. Delectationes nanq; sensibiles,per satietatem in fastidiū vertuntur.[eo ꝙ repuleritis dominum, qui in medio vestri est.] Si iam dominum repulerunt à se per ingratitudinem, improbitatem & concupiscentiam suam,quomodo dominus adhuc in medio erat eorum? Dicēdum ꝙ quidam eorum repulerūt eum à cordibus suis,nō acquiescendo instinctui diuino neq; angelico: alij autem non repulerunt, in quorum medio fuit per gratiam. Totum autem à diuersis partib⁹ suis,diuersas sumit denoīatiōes.Vel adhuc fuit p essentiā,p̄sentiā atq; potētiā, & p b̄n̄ficia ac mirabilia multa,etiā inter reprobos illos.¶Prçterea q̄ri potest,cur dn̄s acqeuit irrationabili petitioni ingratoꝝ carnaliūq́; illoꝝ,& cur dedit illis materiā tantæ gulositatis,& qualē consequentiā habet & causalitatē, ꝙ dn̄s dedit illis abundantiā illā, eo ꝙ repulerunt eū à se? Et respondendū, ꝙ dn̄s dedit eis iusta & bona intētione, q̄d ipsi iniuste & sensuali petierūt affectu

Origen.
Esaię 66.
Sapi. 1.
Dionys.
Gen. 44. & 45.
R. Paul.
Exodi 3. 13. 19. 20 & 34.
Acto. 6.
August.

affectu: nec ideo dedit eis abundantiā illā directe, vt ea abuterēt: sed abusio illa ex ipsorum
carnalitate est cōsecuta, ideo sunt puniti. Sic & reprobis cōcedit q̊tidie tēporalia multa qui-
bus abutunt. Nam & oīa cooperant eis in malum. Dn̄s q̊q; voluit om̄ipotentiā & liberalita
tem suā diffidentibus & ingratis illis monstrare. [& ait Moses: Sexcenta millia peditum po
Exod. 12. puli huius sunt.] Sic & in Exodo legitur, Sexcēta fere millia peditum viroꝝ. Sed obuiare vi-
detur illud superius dictum, Fuerūt oēs simul filij Israel sexcēta tria millia viroꝝ, quingenti
Num. 1. quinquaginta. Ad hoc quidā respondent, ꝙ in plaga tacta in exordio huius capituli, fuerūt
Ibidem. tot mortui, quot vltra sexcēta millia cōputantur suprà. Sed qm̄ istud incertū est, dici potest
ꝙ Moses non curauit tam determinate summā illā exprimere, & scriptura non solet minu-
tias numeri ac tēporis cōputare. Minor quoq; numerus non excludit maiorem. [& tu dicis,
Dabo eis esum carniū mēse integro?] Nō diffidendo, discredendo, aut verbis Dei contradi-
cendo, dixit hoc Moses, sed admirādo, & modum inuestigando. [Nunquid ouiū & boum
multitudo cædetur,] hoc est, mactabitur, [vel oēs pisces maris cōgregabuntur &c.] Ex hoc
elicitur, ꝙ hoc loco per carnes non solū animalium gressibiliū, sed & natantiū corpora in-
1. Co. 15. telliguntur. Sicq; caro extēse accipit, quemadmodū & dum ait Apostolus: Alia caro auium,
alia piscium. [Cui respondet dn̄s: Nunquid manus dn̄i inualida est?] q. d. Nonne ego om̄i-
potens sum? ideo non oportet te tantū mirari aut sciscitari, immo implebo quod dixi, neu-
tro tn̄ modoꝝ quos tetigisti. [Iā nūc] hoc est, valde celeriter [videbis, vtrū sermo meus ope-
re cōpleat.] Tanq̄ dicat, videbis ꝙ vtiq;, & tn̄ non tibi prędico modū. Veruntn̄ ista responsio
dn̄i videtur sonare, quasi Moses ex desperatione facti aut dubitatione fuisset locutus. Vnde
Nūe. 20. vt refert Lyra, quidā Hebręorū doctores dicūt, ꝙ dubitauit hoc loco, & ꝙ hic peccauit tam
Psal. 105 grauiter, sicut ad aquas contradictionis: non tn̄ statim fuit punitus, nec eius punitio est hic
expressa, quēadmodum ibi: qm̄ istud peccatū eius fuit coram dn̄o in secreto, illud in publi-
co. Alij Hebręi dicūt oppositū, & sicut nunc dictū est, quibus concordant expositores catho
August. lici, qa & Glossa ait ex Augustino: Quærit, vtrū hoc Moses diffidēdo dixerit, an quærēdo.
Si diffidendo, cur hoc non exprobrat ei à dn̄o, sicut ad aquas cōtradictionis? Si inquirendo,
Nūe. 20. responsio dn̄i obuiare videt, quæ quasi redargutio, sonat. sed puto dn̄m sic respōdisse, tanq̄
non voluerit dicere modum quem ille quærebat, sed opere ipso suam demonstrare poten-
tiam. [Venit igitur Moses, & narrauit populo verba dn̄i] de adiutorio sibi dando in regimi
ne populi, atq; de esu carnium eis præstando. [Cumq; requieuisset in eis] videlicet in septua
Psal. 32. ginta senioribus, [spiritus dn̄i] de quo in Psalmo: Spiritu oris eius omnis virtus eorū. [pro-
phetauerunt, nec vltrà cessauerunt.] hoc est, spiritus ꝓphetię māsit in eis, ita ꝙ deinceps tem
pore opportuno ꝓphetauerūt. Verū vt fertur, verbū Hebraicū pro quo habemus, cessaue-
rūt: significat etiā, addiderunt, & ita exponūt Hebræi, Nec vltrà addiderūt: hoc est, nō ꝓphe
tauerūt, nisi in illo die. q̊d nō videt idonee dictū, qa ꝓpter cōmunē populi vtilitatē & directi-
onem, data fuit gratia prophetiæ senibus illis: ideo durante eorū officio, māsit in ipsis saltem
tēpore opportuno, nisi forsan posuerint obicem. [Remanserāt aūt in castris duo viri,] non
ex elatione aut inobedientia, sed humilitate, qm̄ tanto officio se reputabant indignos, sicut
& Saul se absconderat domi, dum erat promouendus in regem. [super quos requieuit spi-
ritus:] qui super humiles & in humilibus requiescit seu cōmoratur. [Nam & ipsi descripti fu
1. Re. 10. erant:] hoc est, inter electos à Mose computati, & nominatim conscripti. ¶ Circa hoc reci-
Esaię 66. tat Lyra fabulam R. Salomonis, dicentis ꝙ Moses de qualibet tribu elegit sex senes, videli-
R. Salo. cet septuagintaduos, ne aliqui ei indignarentur, si plures de vna tribu, q̄ de alia elegisset, scri
psitq; in schedulis septuaginta hoc nomē, Senex: & duas posuit schedulas, in quibus nihil
extitit scriptum, cōmisitq; singulis ex vase accipere vnam schedulam ad fortunam, affirmās
ꝙ Dei esset voluntas, illos duos non esse computandos in numero septuaginta, qui caperent
schedulas nō inscriptas, ideo dicitur de istis duobus ꝙ erant descripti, quia schedulas scri-
ptas acceperant. Sed istud non videtur literæ consonare, quia non sequitur, acceperūt sche-
dulas sic descriptas, ergo ipsi descripti fuerunt. [Cumq; prophetarent in castris, cucurrit
puer] qui secundum quosdam Hebręos fuit Gerson primogenitus Mosis. [& nunciauit Mo
si, dicens: Eldad & Medad prophetant in castris.] Erant enim tanto feruore repleti, ꝙ seco
Eusebi. hibere nequibant. Hi duo viri, vt in Scholastica habetur historia, secundū Hebræos fuerunt
fratres Mosis ex patre, non ex matre, qa post legē acceptā, Amrā mandante Mose, dimisit
primam cōiugem Mosis matrē, qm̄ amita sua fuit. duxitq; aliam, de qua suscepit hos duos,
sed iuxta hoc, nondum fuissent bimi. i. duorum annorū, quia à lege data nondū fluxerant
duo anni. Hæc ibi. Veruntamen quidam dicunt, ꝙ Moses in spiritu præuidit se legem acce-
pturum, & ante realem eius acceptionem, suo patri illud mandauit. [Statim Iosue minister
Mosis] specialis & familiaris, ideo subdit, [electus e pluribus] Fuit enim vir valde egregius,
nō solum à Deo sublimiter, sed à Mose quoq; in specialissimū ministrum electus, & ita nūc
cōmendatur, quia paulo post increpat, ne videret ex malitia peccasse. [ait: Domine mi Mo-
ses, pro-

fe, phibe eos.] Quare hoc ait Iosue? Forsitã, qa putauit eos ex superbia, vel ex inobedientia nõ venisse cũ alijs iuxta Mosis iussionem, ideo dubitauit, an vere spm̃ prophetiæ haberent. Vel videbatur ei contra honorẽ Mosis, ꝙ prophetabant eo absente, quasi non adiuti meritis & precibus Mosis, ad obtinendam huiusmodi gratiam. ideo subditur: [At ille: Quid, inquit, æmularis pro me?] hoc est, cur talem zelũ non satis discretum, habes pro meo honore, vt videaris quodãmodo inuidere gratiæ aliorum? [Quis det vt om̃is populus prophetet, & det eis Deus spiritum suum?] q.d. Non meum priuatum, sed Dei quæro honorem, & vniuersorũ salutem ac bonum cõmune: ideo opto, vt tam dona gratię gratis datæ, q̃ gratiæ gratum facientis omnibus cõdonentur. Deniq; in his verbis frequẽter innuitur personalis distinctio in diuinis, atq; persona spiritus sancti, & ꝙ ei approprietur largitio gratiarum, ꝙ item ipse his detur à patre, quibus dona gratiæ conferuntur, quanuis obtenebrati perfidi Iudæi, hæc om̃ia negent. Quidam vero Hebræi affirmant, ꝙ Heldad & Medad prophetabant de obitu Mosis, substitutioneq; Iosue in principatu, ꝙ item Iosue populum in terram promissionis induceret: ideo Iosue motus fuit hęc dicere, qa ex humilitate noluit hoc audire. Sed istud non reor verum, quia & Moses diu post hæc adhuc putauit se introducturum populum illuc, vt ex sequentibus sæpe probari potest. Nec eius increpatio qua increpat ipsum Iosue, hoc prætendit. Moses quoq; infrà rogat dñm, vt prouideat virum qui sibi in principatu succedat: & tunc primo cognouit de Iosue, ꝙ sibi succederet, secundũ q̃d textus prætendit, cui securius creditur q̃ fabulis curiosis. [Ventus autem egrediens à dño,] Vnde apparet, ꝙ ventus ille fuit supernaturaliter angelico obsequio formatus & excitatus. [arreptas trans mare] rubrum [coturnices] de loco quodam * Arabiæ, in qua huiusmodi aues abundant. [detulit] .i. apportauit, [& dimisit in castra] hoc est, vndiq; per circuitum tentorioꝝ, & forte aliquę intrabant tentoria, [itinere] .i. per spatium vnius dietæ. [volabantq; duobus cubitis *super terram.] & ita facilime sine inclinatione capiebantur. [Surgens ergo populus, congregauit coturnicum multitudinem. Qui parum, decem coros] .i. qui minorem auium illarum multitudinem collegerunt, tantam de eis numerositatem congregauerunt, quantam decem cori capere possent. Corus aũt hic sumitur pro mensura, continetq; modios triginta, & capit decem ephi. Hinc in Ezechiele habetur: Ephi & batus, æqualia & vnius mensuræ erunt, vt capiat decimam partem cori batus, & decimam partem cori, ephi. Tamen iuxta frequenter præhabita, hæc nomina mensurarum apud diuersos valde diuersificantur. [& siccauerunt eas per gyrum castroꝝ.] hoc est, corpuscula auium harum suspẽderunt ad siccandũ in aere, ne putrescerẽt ex humore, quia seruabant per aliquot dies, immo vsq; ad mẽsis terminũ edebant. Consonat aũt ista historia cũ ea, quæ in Exodo recitatur quo legitur: Factum est ergo vespere, & ascendens coturnix operuit castra. Fuerũt autem istæ coturnices, non illæ paruæ quæ apud nos sunt, sed illæ maiores quæ regiæ aues vocant, quas curleios à currendo dicimus, qa frequenter cursitãt super terrã. Hanc auem vocant Græci ὀρτυγομήτραν. Iosephus ortygiam. Vnde in Sapiẽtiæ libro scriptũ est: In allocutione desiderij ascendit illis de mari ortygometra. [Adhuc carnes] coturnicum [erant in dentibus eorum, & furor dñi percussit populum plaga magna nimis.] Non tamen exprimitur hic species huius plagæ, nec numerus occisorũ. Cur istos percussit, nisi propter eorum concupiscentiam vitiosam, & quia non sanctificauerunt se ad esum carniũ harum, de priori concupiscentia pœnitendo, & cibũ istum cum gratiarum actione, sobrie ac deuote sumendo? [Vocatusq; est locus ille, sepulchra concupiscentiæ.] cuius nominis ratio subditur: [Ibi enim sepelierunt populum qui desiderauerat carnes] cum prædominanti concupiscentia. Aliqui autem pie credunt, ꝙ isti in sua percussione ad mentem reuersi, pœnituerunt. Vel si ante pœnituerũt, fuit eis mors ista pro pœna culpæ illius & aliarum, q̃uis forte non pro punitione sufficienti. [Egressi autem de sepulchris concupiscentiæ] .i. de loco, in quo erant sepulchra occisorũ propter cõcupiscentiam suam, [venerunt in Aseroth] .i. in partem eremi sic vocatam, [& manserunt ibi.]

Exod. 4.

Ezec. 42.

Exo. 10.

Iose. li. 3. An. Iud. cap. 1.

Sapi. 18.

¶ De spiritali eiusdem capituli XI. sensu. Artic. XX.

ORtum est murmur populi, quasi dolentium præ labore contra dñm. Per murmuratores illos figurati sunt Christiani impatientes, quibus durũ est, & quasi intolerabile apparet, sup se ferre iugũ Christi, & euangelicæ legis onus seruare, aut p̃cepta obseruare ecclesiæ, de ieiunijs, abstinẽtijs, festiuitatibus, consimilibusq; instituta. Similiter religiosi pigri, inobediẽtes, carnales, quibus ire per iter obseruãtiæ regularis molestũ est. Hi oẽs de arduitate atq; grauedine præceptoꝝ aut statutoꝝ Dei atq; ecclesiæ ac sacræ religionis causantur, quoꝝ obseruantia nimis laboriosa ab eis censet, qm̃ charitate nõ feruẽt, & ob suã duritiã ac carnalitatẽ, nõ experiunt q̃ veraciter dixerit filius Dei: Iugũ meũ suaue est, & onus meũ leue. Nec pensant illud Apostoli: Non sunt cõdignæ passiones huius tẽporis ad futurã gloriam. quod q efficaciter ponderat, cũ eodẽ exclamat Apostolo: Id q̃d in pręsenti est leue & modicum tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternũ gloriæ põdus operatur in nobis. Quod

Matt. 11. Rom. 8. 2. Cor. 4.

bis. Quod cũ audiſſet dñs, iratus eſt: & accenſus eſt in eos ignis dñi. Ex quibus verbis proba-
tur, q̃ enorme & deteſtabile ſit iſtud peccatũ, pręſertim in Chrianis, & maxime in religioſis,
Sapi. 1. ideo ſcriptũ eſt in Sapiētię libro: Cuſtodite vos à murmuratione, q̄a tumultus murmuratio-
Thre. 3. num nõ abſcondetur. Atq; in Threnis: Quid murmurauit homo, viuẽs vir pro delictis ſuis?
Ecci 10. Quo contra ait alia ſcriptura: Vir ſapiẽs, nõ murmurabit correptus: & nõ cõtriſtabit iuſtũ,
Prou. 12. q̄cq̄d ei acciderit. Hinc Raban⁹: Ignis, inq̄t, diuinę vltiõis, illos ĩ futuro torquebit, q̄ nũc lin
Raban. gua inflãmata obloquũt aut murmurãt. Cũq; clamaſſet popul⁹ ad Moſen, orauit Moſes, &
abſorptus eſt ignis. q̃ innoteſcit, quãtũ ꝓſit ſubiectis deuota p̃ſidentis oratio fuſa pro eis. ida
circo cũ oĩ humilitate & affectu ſuperiorẽ ſuũ efflagitent, vt pro ipſis aſſidue inuocet dñm:
atq; vt p̃ſidens fructuoſe hoc agat, ſtudeat ipſe corã Deo ſynceriter cõuerſari, & ſuũ implere
officiũ: ſubditi q̊q; ei in cũctis obedire conent. Vulgus quoq; promiſcuũ flagrauit deſiderio
carniũ. Per improbũ vulgus illud, q̊d erat Aegyptiũ, cui & multi ex filijs Iſrael ſe iunxerũt,
deſignantur amatores ſeculi huius, qui carnaliũ voluptatũ, potiſſime guſtus & tactus, ardẽt
amore, q̄bus & multi ex clericis & religioſis ac ſacerdotibus ſe conformãt, ſcãdaloſe turpi-
terq; viuẽtes, q̄bus ſi deſint gulę iritamenta, & ſuaꝝ obiecta deliciarũ, dicũt: Quis dabit no
bis ad veſcendũ carnes? Hi quippe carnib⁹ fruunt potius q̃ vtant. Nam & in alimentis dele-
Pſal. 31. ctationẽ magis, q̃ neceſſariã quærũt refectionẽ: In Venereis vero inſtar equi & muli ſe ha-
bent, etiã cũ pſona legitime copulata. Recordamur piſciũ. In piſcib⁹ nanq;, ſicut in carnib⁹
poteſt eſſe exceſſus. Nec religioſus arbitretur ſe magnũ quid agere, abſtinẽdo à carnibus &
à vino, ſi in piſciũ qualitate aut quãtitate, cæterorumve poculoꝝ mẽſura excedat. Religio-
ſus itaq; totis præcordijs ſe trãsferat ad diuina, & in ſpũalium transformet affectum & gu-
ſtum: nec ea quę ſemel ꝓpter Deũ deſeruit, denuo optet mẽte apoſtata, neq; in ſeculũ nequã
Aegyptiũ animo reuertat. Vniuerſi q̊q; fideles, maxime ſemel cõuerſi & illuſtrati, perpen-
2. Pet. 2. dant illud beatiſſimi principis apoſtolici agminis: Melius erat non cognoſcere viã iuſtitiæ,
q̃ poſt agnitionẽ retrorſum reuerti. Contigit em̃ eis illud veri Prouerbij: Canis reuerſus ad
vomitũ ſuũ, & ſus lota in volutabro luti. In mentẽ nobis veniũt cucumeres & pepones, por-
ri, cepę & allia. Per cucumeres & pepones, ꝓſpera, blãda & dulcia mũdi ac carnis ſignãtur:
p porros, cepas & allia, exprimũt labores, ſolicitudines, difficultates, ac tædia q̃ delicijs, diui
tijs atq; honorib⁹ vitæ miſcent præſentis, quæ & ſi pungãt, laſſent ac tribulẽt, tñ obtenebra-
ta mẽte, à pueriſis amant & amplectunt, qui eſſe ſub ſentibus delicias cõputant, & ſtercora,
hoc eſt, fœda & turpia amplexant. ideo ſero fatebunt cum extremo dolore, ſed infructuoſo,
Sapiẽ. 5. dicentes: Laſſati ſumus in via iniquitatis & pditionis, & ambulauimus vias difficiles. q̄bus
Oſee 7. cõuenit illud Oſee: Ephraim colũba ſeducta, nõ habẽs cor. Itemq;: Ephraim vitula docta di
Nũe. 11. ligere triturã. Anima noſtra arida eſt. Nihil reſpiciũt oculi noſtri niſi man. Hoc dicunt qui
ſpũales cõſolationes ignorant, qui ſacramentũ Euchariſtiæ, quaſi panis buccellã ſine feruo-
re & guſtu ſuſcipiũt, qui ad actus virtutũ nõ trahunt puro amore, ſed duro timore, q̄b⁹ ſpũa-
lia vileſcũt chariſmata, nec ſacra ſapit ſcriptura. Iſtis iraſcit furor dñi valde, cum inſipiẽtes
ingratiſſimiq; cõſiſtant, carnalia & caduca ſpiritalibus & æternis, immo & bono incircun-
ſcriptibili p̃ferentes. Sed & Moſi intolerãda res viſa eſt, qm̃ de taliũ ſubditoꝝ puerſitate bo-
nus p̃latus vehemẽtiſſime contriſtat, intantũ, vt interdũ ab officio ſuo conet abſolui, & gra
uari ſe cõquerat, immo & cupiat tolli de medio, niſi deſup gratioſe iuuet. Et dixit dñs: Con
grega mihi 70. viros de ſenioribus Iſrael. Ex his docemur, q̃ pronus ſit dñs virtuoſos iuua-
re prælatos, qui etiam in adiutoriũ ſuũ debẽt ſibi aſſumere prudẽtiores & meliores ex gre
ge ſibi cõmiſſo. Rurſus cõſtat ex his, quales ſint p̃latione & cõſolatu condigni, vt q æțate, ſa
pientia, virtutibuſq; p̃fulgent: qui & tanta debent gr̃a adimpleri, vt de plenitudine ſua ſuis
queant copioſe influere ſubditis. Sãctificamini, cras comedetis carnes. Per hoc docemur, ꝙ
cibũ & potũ ac cętera corporalia bñficia cũ deuotione & gr̃aꝝ actione debeamus accipere,
1. Co. 10. quẽadmodum Corinthijs ait Apoſtolus: Siue mãducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud aliquid faci-
tis, oĩa in gloriã Dei facite. Vt det vobis dñs carnes, donec exeant per nares veſtras. Ex hoc
eluceſcit, ꝙ Deus frequẽter dat prauis hoĩbus tẽporaliũ copiã rerũ, ad maiorẽ ipſoꝝ dãna-
tionẽ. ideo talia nõ ſunt optanda, niſi inquantũ dñs nouit noſtræ expedire ſaluti. Venit Mo-
ſes, & narrauit populo verba Dei. Sic prę̄latus ac prædicator debet nunc in abſcondito con
templationi, puritati, deuotioni, oratiõibuſq; vacare: nũc foris ad ſubditos ſeu ꝓximos egre
Origen. di & quæ intus cõſiderauit ac ſapuit, eis cũ om̃i ardore ꝓponere. Hinc loquitur Origenes:
Quã diu Moſes audit verba Dei, & docet ab ipſo, intus eſt & in ſecretis cõſiſtit: vbi vero tur-
bis loquitur, & quæ audiuit miniſtrat, egredi dicit. immo oĩs doctor eccleſiæ, ſi de ꝓfundio-
1. Cor. 2. ribus tractat myſterijs, & occulta ſapientiæ ꝓfert inter pfectos, intus eſt: cũ autẽ loquit tur-
bis ea quæ turba capere poteſt, egreditur. Intus erat Paulus cum dixit, Sapientiã loquimur
Ephe. 4. inter perfectos: ad populũ vero procedẽs, ait: Oĩs ſermo malus ex ore veſtro non procedat.
Cumq; requieuiſſet in eis ſpũs dñi, prophetauerũt, nec vltrà ceſſauerunt. Oĩpotens em̃ virtus
ſpiritus

spūssctī, q substātialiter amor & liberalitas est, ignis & vnctio, mentē à se inhabitatā assidue excitat, mouet & eleuat, nec sustinet esse ociosā, sed agilē reddit & accēdit, ita vt se nequeat cohibere. Remāserant aūt in castris duo viri, quorū exēplo discamus ex vera humilitate honores exteriores contēnere, oēm ambitionē vitare, velle nesciri, malle subesse, & nō solū ad pīsidētiā nō adspirare, sed & oblatā p posse abijcere. Sic em̄ veraciter sup nos requiescet spūs sanct⁹, qui sup humilē & quietū, immo in medio cordis illius conquiescere ac morari eligit. Esaię 66.
Quis tribuat vt oīs popul⁹ pphetet? Hic charitas atq; humilitas Mosis cōmēdatur, qm̄ vniuersorū optauit pfectū, & subditos sibi in donis grãe gratū faciētis ac gratis datæ concupiuit assimilari, nō propriū quærēs honorē aut famā præcipuā, & q̃d ipse per se nequit efficere, p alios optat suppleri. Postremo Deus populū suū nō piscibus aut iumentis, sed auibus pauit, vt cælestibus nitamur cibarijs, refici pane vitæ, cibo sacramētali, verbo doctrinæ, suauitate cōtēplationis, bonorū robore actionū, charitatis ardore. Adhuc carnes erāt in dētibus eorū, &c. Huic simile est q̃d in euāgelio ait saluator de cupido & guloso, q dixit aīæ suæ: Aīa, habes multa bona reposita ī annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit aūt illi Deus: Stulte, aīam tuā hac nocte repetūt à te: q̃ aūt parasti, cui⁹ erūt? Nēpe sic euenit multis, vt dū carnalius viuere inchoāt aut proponūt, & plura sibi de tēporalibus collegerūt, repēte tollantur. Propter q̃d in libro Iob dicit: Vidi impiū firma radice, & maledixi pulchritudini eius. Atq; in Psalmo: Quō facti sunt in desolationē, subito defecerūt, perierūt ppter iniquitatem suam, velut somniū surgentium dn̄e in ciuitate tua, imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Luc ę 12. Iob 5. Psal. 72.

¶Declaratio literalis cap. XII. Locuta'q; est Maria & Aaron. Artic. XXI.

DEscriptis p̄cedenti cap. quibusdā excessibus vulgariū, & eorū iustis punitionibus, nūc excellentiorū personarū quędā mala narrant. [Locuta'q; est Maria & Aaron cōtra Mosen]. i. loquēdo peccauerūt in Mosen, & p cōsequens in Deū. Præponit aūt Maria Aaron sacerdoti, qa in isto excessu principalior & culpabilior fuisse videtur, vt infrà dicetur: atq; vt infrà exprimit textus, peccatū istud fuit detractio, in qua etiā alia plura vitia cōcurrerunt, sicut patebit. Deinde causa detractionis subiungit: [ppter vxorē eius Aethiopissam.] Quocirca loquit Augustinus: De vxore Mosis Aethiopissa quærit, an ipsa sit filia Iethro, an alteram duxerit aut supduxerit Moses. Sed ipsam fuisse filiā Iethro, credibile est. De Madianitis quippe erant, qui in libro Paralip. Aethiopes nūcupant, vbi cōtra eos rex Iosaphat pugnasse narrat, quia in his locis dicit eos populus Israel psecutus, vbi habitant Madianitæ, qui nūc Sarraceni nūcupant. sed nunc fere nullus eos vocat Aethiopes, sicut solēt locorum & gentiū noīa plerūq; vetustate mutari. In his Augustini verbis habet, quę fuit fœmina ista, non aūt quā ob causam Aaron & Maria moti sint ad loquendū contra Mosen ppter hanc eius vxorē. Isidorus vero dicit, q detraxerūt Mosi, eo q alienigenā seu gentilem duxit vxorem. Magister in historijs scribit: Iurgati sunt Aaron & Maria cōtra Mosen, propter vxorem eius Aethiopissam, improperātes ei q reginā Aethiopū duxisset vxorem, vel ductā dimiserit, vel potius ppter vxorē eius Sephorā, q̃ rixata fuerat cōtra Mariā. Hæc ibi. Itaq; aliqui dicunt q Maria & Sephora inter se cōtenderunt. Cūq; Moses inter eas iudicaret, iudicauit p coniuge sua. propter q̃d indignata Maria, cōquesta est Aaron fratri suo: sic'q; ambo oblocuti sunt Mosi. Quidā vero Hebræi, q̃s sequit R. Paulus, affirmāt q Moses ab vxore sua oīno cōtinuit, vt esset iugiter paratus loqui cū dn̄o & esse in tabernaculo: q̃d videbat Aaron & Mariæ nō esse necesse, qa & ipsis dn̄s loquebat multoties, & tn̄ ab actu matrimoniali non penitus abstinebant. Veruntn̄ istud nō arbitror verū, p̄sertim si iuxta dicta sup Exodū, Hur fuit maritus Mariæ, & à Iudæis idololatris extinctus, qm̄ restitit eis circa pductionem conflatilis vituli. tunc em̄ Maria fuit plus q̃ nonagenaria, vt patet ex dictis in Exodo. ideo nō videtur q mulier prophetissa tam vetula, aliū duxerit contoralē, qñ nec apta erat concipere. Vnde & Sara nondū tam vetula: Postq̃, inquit, cōsenui, voluptati operam dabo? q. d. Nō decet. & hoc dixit quando maritum habuit adhuc viuentē. Idcirco probabile est, q q̃uis maritus Mariæ adhuc vixisset, ipsa tamen continuisset deinceps, saltē quantum fuisset in se. Verius ergo videt, q Maria & Sephora aliquā inter se dissensionem habuerint, ipsa Sephora de mariti sui excellētia gloriāte, & ob hāc aliqd prærogatiuę habere volēte, in qua causa Mose pro sua coniuge iudicāte, ęgre hoc tulit Maria, & Aaron est cōquesta. qui indignati, voluerunt se Mosi cōparare. Præterea ad intelligendū q̃d dictū est de regina Aethiopum, aduertendū q Iosephus refert: Aethiopibus, inquiens, Aegyptū vastantibus, Aegyptij acceperūt oraculū, vt vterent auxiliatore & duce Hebræo: sic'q; Moses eorū exercitui præpositus, expugnauit Aethiopes, & eos qui fugerūt, conclusit in Saba regia ciuitate. tandem filia regis patri superstes, probitatē, pulchritudinē & fortitudinem Mosis admirata, optauit frui eius amplexibus, atq; per nuncios obtulit ei vrbem ex condicto, si eam sumere vellet in coniugem: cui Moses acquieuit. Dicūt aūt nonnulli, Sephorā fuisse vere Aethiopissam colore, qm̄ Madianitę in tentorijs habitantes, solis calore nigrant. Alij dicunt q vocata sit Aethio- August. 2. Pa. 20. Isidor⁹. R. Paul. Exod. 4. Iose. li. 2 ant. iud. cap. 10.

piſſa per contrariũ, qm̃ fuit valde pulchra, moribuſq; ornata. [Et dixerunt: *Non ſolum per
*Nũper ſolum Moſen locutus eſt dñs. Nõne & nobis ſimiliter eſt locutus?] q.d. Cur nobis præfertur? & q̃-
uis verum ſit ꝙ non ſolum ſit locutus per Moſen, ſed & per eos, non tamen tam frequenter,
nec tam ſublimiter, neq; tam vniuerſaliter, ſed nec tam amicabiliter ac familiariter: & q̃uis
iſta Maria fuerit prophetiſſa, ſcriptura tamen in ſpeciali non exprimit, vbi aut quando ſeu
ad quid, ad eam locutus ſit dñs. [Quod cum audiſſet dñs, iratus eſt valde.] non per contur-
bationem affectus, ſed per ſimilitudinem operis. Cum em̃ Moſes eſſet tam fidelis & ſupre-
mus vicarius Dei, contumelia ei facta, redundabat in Deum: immo quo Moſes id æquani-
mius tulit, eo Deꝰ diſtrictius vindicauit. ideo ſubdit: [Erat em̃ Moſes vir mitiſſimus ſuper
omnes hoĩes qui morabantur in terra.] Hoc ſcripſit Moſes de ſeipſo nõ iactanter, ſed inſti-
gante ſpirituſancto, ad noſtram inſtructionem: nec ſine reuelatione ſcire id poterat, ꝙ vni-
uerſis tunc in orbe terrarũ morantibus manſuetior erat, cum vnus aliorum corda non vide-
at. Deniq; manſuetudo valde neceſſaria eſt prælatis, quos oportet aliorum improbitatem &
paſſiones æquanimiter tolerare, quæ & Moſi ſpecialiſſime neceſſaria extitit, qui duriſſimæ
ceruicis populũ habuit gubernare. Credendũ eſt aũt, ꝙ ex naturali diſpoſitione fuit ad præ-
cipuam manſuetudinem valde diſpoſitus, ſed per gratiam & exercitationem multo mitior
eſt effectus. [Statimq; locutus eſt dñs ad eum,] puta ad Moſen, Aaron & Mariam: [Egredi-
mini vos tantũ tres ad tabernaculũ fœderis &c.] Voluit em̃ dñs Aaron & Mariam increpa-
re ſeorſum, ne pontifex corã multitudine repræhenſus, vileſceret turbæ, cui in ſpũalibus præ-
fuit. [dixit ad eos:] Ecce qualiter dñs ſuos tam præelectos, ita celeriter repræhendit & acri-
ter, quẽadmodũ proteſtatur: Ego quos amo, arguo & caſtigo. [Audite ſermones meos: Si
Apoc. 3. quis fuerit inter vos propheta dñi,] aut etiam prophetiſſa, [in viſione apparebo ei, vel per
ſomnium loquar ad illum.] Cognitio equidẽ prophetalis interdũ fit in plena vigilia, ita ꝙ
exteriori viſu videt̃ ſpũs angelicus futura prænũcians, aut exteriori auditu audiũtur eloquia
Lucę 1. reuelãtis ſecreta, qui duo modi ſæpe cõcurrũt, ſicut in virgine glorioſa, quæ Gabrielẽ vidit,
& loquentem audiuit. Aliqñ aũt fit prophetica reuelatio per anagogicam illuminationem,
Itaq; intellectus ſine imaginarijs formis intuetur occulta, quæ cognitio poteſt etiam viſio
nominari, quæ tñ & in ſomno fieri poteſt. Aliquãdo reuelatio prophetica fit in ſomno, & ta-
lis cõmuniter fit p imaginarias ſimilitudines: vnde & imaginaria viſio appellatur, ſecũdum
Auguſt. q̊d Auguſtinus ponit tres ſpecies viſionis, quæ ſunt viſio ſenſitiua exterior, viſio imaginaria,
& viſio intellectualis, tamẽ ad rationẽ propheticę cognitionis non ſufficit imaginaria viſio,
Dani. 7. ſed & intellectualis notitia eius exigitur, quia intelligentia eſt opus in viſione. i. principale
in prophetali manifeſtatione. Deniq; reuelatio illa quæ fit in ſomno, nũc nomine ſomnij de-
ſignatur, ita ꝙ ſomnium ita acceptũ, includit oraculũ, quæ tamen ab inuicẽ ſolẽt diſtingui,
Gen. 41. vt ſuper Geneſim ſcripſi. Tẽpus quoq; nocturnũ & ſomnus coaptant ad hoc, vt in eis reue-
latio fiat: quia tũc oĩa ſunt magis quieta, & imaginatio, interioreſq; ſenſus magis quieſcũt,
nec intellectus ſolito modo diſtrahitur: qm̃ vires iſtæ tunc non mouentur, nec excitantur ab
Iob 33. exterioribus ſuis obiectis. Hinc ſcriptũ eſt in Iob: Per ſomnium in viſione nocturna quãdo
irruit ſopor ſup hoĩes, & dormiũt in lectulo, tũc Deus aperit aures virorũ, & erudiẽs inſtruit
diſciplina. Reuelatio demũ in vigilia facta, & in qua reuelãs videtur ad oculũ, cæteris pari-
bus, extat ſublimior. Itaq; dominus ait ad Aaron & Mariã: Si fuerit inter vos ꝓpheta dñi,
in viſione apparebo ei. i. p viſionẽ exteriorẽ miniſterio angelico exhibitã. Vel p intellectua-
lem & anagogicã apparitionẽ, manifeſtabo ei ſecreta, ſeu ſupernaturalia aut diuina. Vel per
ſomniũ loquar ad illum. i. per apparitionẽ imaginariam factã in ſomno, reuelabo ei occul-
ta. [At nõ talis ſeruus meus Moſes]. i. nõ ſolũ attigit præfatos gradus, modoſq; prophetię.
[qui in omni domo mea fideliſſimus eſt]. i. in tota ſynagoga, vel p̃ cunctis in terra moranti-
bus ac Deum colentibus. Tunc em̃ multi erant vnius Dei cultores in lege naturæ, quæ vſq;
ad euangelicæ legis promulgationem currebat cum lege ſcripta: ſicq; omnis ſeu tota domus
Dei, fuit vniuerſitas fideliũ Dei cultorum tunc exiſtentiũ, inter quos Moſes tenebat prima-
tum, vtpote ſublimior tã in fide, quæ eſt theologica virtus, quã fidẽ cum rationibus creden-
dorum & purificatæ mentis intelligẽtia excellentius habuit, q̃ in fide ſeu fidelitate, quæ po-
nit pars iuſtitiæ: quia præ cæteris qui tunc erant, in cultu veri Dei fuit feruentior, iuſtior, im-
mo (vt creditur) in om̃i virtute perfectior. Poſſet tamẽ ſecundum eos, qui dicunt B. Iob tem-
pore Moſis extitiſſe, obiectio fieri de Iob, de q̊ dominꝰ dixit ad ſatan: Nõ cõſideraſti ſeruum
Iob 1. meum Iob, ꝙ nõ ſit ei ſimilis in terra? Sed ad hoc in expoſitione Iob eſt data ſolutio. Itaq; in
his verbis cõmendatur Moſes nõ ſolum de eminentia prophetiæ, quæ eſt donum gratię gra-
tis datæ, ſed & de eminentia gratiæ gratũ facientis, bonitateq; morum. Idcirco non valet ꝙ
R. Paulꝰ R. Paulꝰ dicit oppoſitũ. Cum em̃ prophetia ſit donũ gratiæ gratis datæ, bonis ac malis com-
mune, propter ipſum ſolũ nõ dicitur quis fideliſſimus Deo. [Ore em̃ ad os loquor ei]. i. fami-
Exo. 33. liariter valde. Vnde in Exodo dictum eſt: Loquebatur dominus cũ Moſe, ſicut loqui ſolet
homo

homo ad amicũ suum. Nam ad libitũ suum assidue habuit allocutionem & reuelationẽ diuinam. Istud tñ fiebat per angelũ, in Dei persona apparentẽ atq; loquentẽ,& in humana effigie visibiliter se monstrantẽ. [*& palã,non per ænigmata & figuras,videt Deũ.] In his verbis,secundũ Augustinum & doctores catholicos eum sequentes,datur intelligi, ꝙ Moses in hac vita vidit Deum per speciem, hoc est, diuinam essentiam clare & immediate in seipsa. Cognitio nanq;,qua Deus videtur per quãcunq; speciem similitudinemve creatã,est obscura,ænigmatica,figuralis,cum omnis forma creata, infinite deficiat à plena & clara repręsentatione diuinæ essentiæ,à cuius perfectione distat in infinitũ. Ideo ait Apostolus: Videmus nunc per speculũ in ænigmate. sicq; hoc loco insinuatur, Mosi in hac vita esse concessum, quod in Exodo legitur ei negatum. ibi quippe oranti, Si inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciẽ tuam: responsum est, Faciem meam videre non potes. Non em̃ videbit me homo,& viuet. Verũtamen,vbi,quando seu quoties concessa sit Mosi in hac vita cognitio illa deitatis per speciem, scriptura non exprimit,nec doctores authentici hoc determinasse inueniuntur. Itaq; secundũ Aug. 12. sup Genesim ad literã,& in libro de videndo Deũ, sicut Paulus in hac vita vidit immediate & clare in raptu diuinã essentiã, ita Mosi est concessum,quatenus prim⁹ Iudæorũ legislator,atq; præcipuus gentiũ doctor, in hac gratia essent conformes, prout in secũda secundæ,quæst. 175. scribit Thomas diffuse, vbi inter cætera ait, ꝙ illa visione durante,nõ fuit in Mose & Paulo fides & spes,quantũ ad actus earum,sed solum quantũ ad habitũ,ꝙ itẽ in eis tũc fuit lumẽ gloriæ,& ꝙ erant beati non habitualiter,sed secundũ actũ transeuntem,nec tũc viuebant vita sensitiua humana,sed supernaturali diuina. Veruntamen Hebræi & quidã fideles aliter exposuerũt hunc passum,q̃a per visionẽ,intellexerũt exteriorẽ Dei apparitionẽ,qua per angelũ visibiliter apparẽtẽ,quibusdã sanctis apparuit,vt Abrahæ in cõualle Mambræ: per somniũ, visionẽ datã in somno per cognitionẽ Dei palàm factã,seu clarã reuelationẽ anagogicã,quæ dicit nõ per ænigma nec per figuras,quia nõ est p imaginarias formas, neq; p sensibiles species,sed est pure intellectualis, & cõparatione aliarũ,nõ ænigmatica. Iuxta quẽ modũ Dauid ait: Spũs dñi locutus est per me, & sermo eius per linguã meam,sicut lux auroræ,sole oriẽte,mane absq; nubibus rutilat. Verũtamen præhabita expositio verior esse censet, præsertim propter ingeminationẽ illam tam euidentem,qua dicitur: palàm,nõ per ænigmata & figuras,videt Deũ. Porro secundũ Hebræos & alios quosdã,Moses in hac vita nõ vidit diuinã essentiã. [Quare igitur non timuistis detrahere seruo meo Mosi?] cum tanta sit excellentia eius vltra vos,immo & sup alios vniuersos, iuxta sensum præhabitũ. Valde etem̃ est peruersum detrahere meliori,ęquiparare se sanctiori. [Iratusq; cõtra eos,] quia nondũ vere pœnituerint,[abijt] subito disparendo,ostendẽs eos diuino adspectu indignos, ac Dei gratia destitutos, quia detractio tam enormis, fuit culpa mortalis. [Nubes q̊q; recessit] simul cũ angelo in altiora scandẽdo. [Et ecce Maria apparuit candens lepra quasi nix.] non ꝙ nix sit leprosa,sed tam magna & horrida fuit lepra Marię, ꝙ candor niueus in lepra illa apparuit. Vnde in Leuitico dictum est, ꝙ albor seu candor sit lepræ indiciũ. [Cumq; respexisset eam Aarõ,& vidisset perfusam lepra,ait ad Mosen: Obsecro dñe mi,ne imponas nobis hoc peccatũ] detractionis [quod stulte cõmisimus, ne fiat hæc quasi mortua, & vt abortiuum quod eijcitur de vulua matris] .i. non optes illud districtius vindicari, nec propter iniuriam quã tibi intulimus, desinas orare pro nobis,vt & ista à plaga sibi inflicta curet,& ego nõ puniar. Itaq; ex timore periculi proprij, & ex cõpassione sororis,orauit hæc Aaron. [Ecce iam medium carnis eius deuoratum est à lepra.] quæ est (vt ait Guilhelmus) lœtalis prurigo, & quasi cancer vniuersalis, ab intimis fontibus serpens,& corruptionem in totum corpus diffundens. Vnde constat ꝙ magna fuit illa Mariæ afflictio. [Clamauitq; Moses ad dñm, dicens:] quoniam pius,mansuetus, charitatiuus, cito ignouit, & forsan non erat pro sua iniuriatione indignans, reddiditq; bonum pro malo. Clamauit aũt intenso affectu magis q̃ alta voce: [Deus,obsecro,sana eam.] Ex his patuit excellentia sanctitatis Mosis super Aaron & Mariam,quam & Deus ideo sic plagauit,vt per experientiam disceret,quantum inferior erat fratre. Aaron quoq; ad Mosis orationem expetẽdam confugere est compulsus. Sed cur Aaron non est percussus lepra aut alia plaga? Respõdetur, quia in hac re excusabilior fuit Maria,& instigatus ab ea, vt patuit,& item propter dignitatem sui officij, & ne populus in eius culpa & pœna scandalizaretur. Atq; ad ostendẽdum ꝙ superiores sunt potius sustinendi, seu diuino iudicio reseruandi. [Cui respondit dñs: Si pater eius spuisset in faciem illius,nõne debuerat saltẽ 7. diebus rubore suffundi?] .i. si à pr̃e suo carnali fuisset pro aliquo excessu viliter tractata,correpta,punita,deberet per congruũ tempus cõfusionem suam portare,& cõfusibilis apparere. Multo igitur amplius nunc à patre spirituũ increpata,debet ad tempus verecundatione perfundi. [Separetur 7. dieb⁹ extra castra, & postea reuocabitur.] In Leuitico dictum est, ꝙ leprosi iam mundati, adhuc manebant extra castra 7. diebus,& postea .i. die octauo redibant ad ea. Ex hoc sequi videtur, ꝙ Maria ad pre-

*palam, non August.
1. Co. 13.
Exod. 33.
August.
2. Co. 12.
Gen. 18.
2. Re. 23.
Leui. 13.
Ibidem.

ad preces Mosis fuit statim curata: & tñ ob causam prętactã, & ob legis obseruantiã, fuit tam
diu exclusa. Veruntñ Origenes & Glossa dicunt: Maria, interueniente Mose, septimo die
Origen. curat. Hoc tñ exponi potest, q̃a septimo die finitũ est eius opprobriũ. [Exclusa est itaq; Ma-
ria extra castra 7. diebus, & populus non est motus de loco illo, donec reuocaretur Maria.]
Hanc reuerentiã populus ei exhibuit propter fratres eius, potissimum propter Mosen, &
etiam propter ipsius Marię sanctitatem & prærogatiuam: immo Deo sic placuit, & ipse ita
disposuit, quoniam nubes interim non processit: quæ si processisset, fuissent eam secuti.

De moralitate & allegoria huius cap. XII. Artic. XXII.

PRimo patet ex initio huius cap. quanta nos pusilli indigeamus diligentia, atq; custodia
cordis ad vitandũ peccata mortalia. Nã ecce Aaron & Maria in senio suo & post gra-
tiã pphetiæ, eminentiãq; virtutũ eis cõcessas, subito in detractionẽ, in elationem, teme-
rariumq; iudiciũ sunt prolapsi, & viro q̃ apertissime Dei amico sunt iniuriati. Beatus igitur
Pro. 28. homo q semp est pauidus. Allegorice per Mosen q sibi despõsauit Aethiopissam, intelligi-
Acto. 3. tur Christus, q gentilitatẽ sibi vniuit, & ex ea cõgregauit ecclesiã, quã sumpsit in spõsam, cui
sup hoc detraxerũt Iudæi, q & eius discipulis obiecerunt q̃ gentibus prædicarẽt. Docemur
quoq; ex isto cap. q̃ grãde crimẽ sit detractio, maxime dũ quis detrahit meliori, aut falsum
profert de aliquo: estq; præcipue vitiosum, mãsuetis & patientibus iniuriari seu obloqui.
Quidã vero diabolico spũ agitati, tanto proniores sunt persequi tales, quanto minus veren-
tur similia pati ab illis. Quemadmodũ aũt Maria p sua detractione pfusa est voraci & pessi-
ma lepra, sic detractores Deo odibiles, merito suæ detractionis grauiter valde inficiuntur in
anima: maculamq; incurrũt, quã alijs superinducere enituntur: immo alijs sæpe laudẽ & glo-
riam adipiscunt, & tanto plus faciũt eos laudari, quãto plus eos obscurare intendunt. Hinc
Origen. loquitur Origenes: Audite quantũ beneficij cõferunt obtrectãtes detracto. nunq̃ eñ inueni-
mus dñm tantũ cõmendasse Mosen, quantũ nũc cum ei detrahitur. Vide quid tormẽti sibijp-
psis, quid gloriæ acquisierũt Mosi: sibi turpitudinẽ, Mosi gloriã sunt mercati. Insup nudita-
tem & fidelitatẽ sanctissimi Mosis iugiter cõsiderem⁹ & imitemur, cũ dicat saluator: Disci-
Matt. 11. te à me, quia mitis sum. Et item: Beati mites, qm̃ ipsi hæreditabũt terram. Simus itaq; mites
& 5. ad oẽm hoĩem, mutuoq; fideles ac fidelissimi Deo, oẽm oblocutionis speciẽ penitus euitan-
tes: q̃a si serpẽs mordeat in occulto, nihil minus habet qui detrahit fratri suo. Non applau-
Eccẽs 10. damus, sed reprimamus, & vultũ mœstũ obloquenti mõstremus. Alioquin sicut nubes reces-
sit à tabernaculo, sic gratia Dei à nostro habitaculo cordis: & sicut dñs ab Aaron ac Maria
recessit, sic dñs nos relinquet. Postremo cũ Aaron & Maria discamus oẽm correptionẽ &
correctionẽ gratanter ac patienter suscipere, nec timore tẽporalis cõfusionis ac pœnæ nos
excusare. Quemadmodũ etiã populus expectauit vsq; ad reuocationem Mariæ, nec eam in
publica pœnitentia constitutã deseruit vel contẽpsit, ita nos lapsis ac pœnitentibus cordia-
liter cõpatiamur & auxiliemur, propriã pronitatẽ in om̃e malum, propriosq; excessus pen-
santes, & verbis atq; exemplis proximos ad meliora trahamus.

¶ Explanatio literalis cap. XIII. Profectusq; est popul⁹ de Haseroth. Art. XXIII.

DE exploratione terrę promissionis nũc agitur. [Profectusq; est populus de Haseroth,
fixis tentorijs in deserto Pharan] .i. post recessum à mansione nomine Haseroth, fi-
Nũe. 10. xerũt in solitudine Pharan tentoria. Sed qualiter verũ est istud, cũ dictũ sit suprà: Pro-
fecti sunt filij Israel p turmas suas de deserto Sinai, & recubuit nubes in solitudine Pharan?
Si ergo de Haseroth iuerũt ad solitudinẽ Pharan, retrocessisse videtur. Ad hoc magister in
historijs respondet: Pharan non est nomen mansionis, sed solitudinis, plures mãsiones con-
Num. 23 tinentis, vt infrà in catalogo mansionum ostendit. Nam continet oẽs mansiones ab Hase-
roth, quæ fuit quartadecima, vsq; ad Asiongaber, quæ fuit mansio tricesimasecunda. Per
quas omnes transierunt anno secundo. Hinc suprà, solitudo Pharan, accipitur pro prima
parte & mansione illius deserti: hic aũt pro vltima, quæ est versus terram promissionis, puta
pro Asiongaber, à qua exploratores sunt missi. [Ibiq; locutus est dñs ad Mosen, dicens: Mit-
te viros qui cõsiderent terram Chanaan, quam daturus sum filijs Israel.] In Deuteronomio
habetur, qualiter Moses dixit ad filios Israel: Accessistis ad me omnes, atq; dixistis: Mitta-
mus viros qui considerent terram: quomodo igitur dicitur hic, q̃ dñs iussit Mosi mittere
viros ad explorandum? Ad hoc Lyra respondet, q̃ mittere viros ad explorandum, non vi-
debatur Mosi bonum, quia dñs eis promisit ducatum. Cumq; super hoc dominum consu-
luisset, accepit ab eo responsum, ita q̃ dñs in pœnam populi id permisit, quia non satis con-
Deut. 1. fidebant in domino. Sed ista responsio videtur aliqualiter dissonare à litera: siquidẽ in Deu-
teronomio post pręallegata verba Moses addidit: Cumq; sermo mihi placuisset, misi duo-
decim viros. Ad quod possit quis dicere, q̃ post responsionem domini hoc placuit Mosi.
Vocauitq; Osee filium Nun, Iosue. Habuit autem triplex nomen, videlicet Osee, Iesus & Io-
sue. Si itaq; in hoc loco Moses primo imposuit ipsi Osee nomen hoc Iosue, hucusq; voca-
tus est

tus eſt Ioſue per anticipationem, quo ad ordinem rei geſtæ,&ſi non quo ad tempus deſcri-
ptionis. ¶Quæritur, cur nunc impoſuit ei Moſes nomen hoc nouum. Ad quod aliqui di-
cunt,ꝙ ideo,qm̄ Moſes orauit pro eo,vt redirēt cum animæ corporisq́; ſalute: ideo voca-
uit eum Ioſue, quod interpretatur ſalus.Sed probabilius reor, ꝙ non ſolum orauit ita pro
Ioſue,ſed pro cęteris quoq;.propterea aptius dici poteſt,ſicut in Scholaſtica recitatur hiſto
ria,ꝙ Moſes cōmiſit ipſi Ioſue ſalutem & curā vndecim aliorum.[Et dixit]Moſes [ad eos: Pet. Comeſtor.
Aſcendite per meridianam plagam].i.per viam eremi huius reſpicientē ad auſtrū.[Cumq́;
veneritis ad montes propinquos]terræ Chanaan,vel ſitos in ea,[conſiderate terram qualis
ſit,]vtpote an ſit fertilis. hoc Moſes non fecit conſiderari pro ſua informatione, quoniam
nouerat dn̄m vere dixiſſe, ꝙ terra eſſet lacte & melle manans:ſed pro ampliori infirmi po-
puli certificatione & cōſolatione.Et idem dici poteſt de aliorum cōſideratione & explora-
tione,quæ tanguntur in litera.Vel Deo inſpirante Moſes ita locutus eſt,vt fides populi pro-
baretur,ſicut & alibi dn̄s ait:Vt tentem eum.Nec eſt putandum ꝙ om̄ia iſta poterāt explo- Exo. 17.
rare ſtando in montibus, niſi per montes intelligātur vrbes & villæ ſitæ in locis mōtanis,vel
ipſæ terræ montoſæ,vt Auguſtinus exponit.[Confortamini,]aſſumendo bonā audaciam fi- Auguſt.
duciamq́; in dn̄o. Hoc addit, quia poterat periculoſum videri, intrare regionem alienam,
ignotam ad explorandum,præſertim quia iam fama Iſraelitarū fuit vulgata, & forſan Cha
nanæi iam perceperunt,ꝙ terram eorum intrare & obtinere intenderent Iſraelitæ:tamē ſe-
cundum Auguſtinum,non poterant faciliter exploratores intelligi, vbi tanq̄ peregrini oīa Idem.
perquirebant.[& afferte nobis de fructibus terræ,]vt non ſolum auditu,ſed & viſu certifice
mur de affluentia terræ illius, & ſic populus iſte accēdatur ad eius ingreſſum. [Erat autem
tempus quando iam præcoquæ].i. tempeſtiue maturæ[vuæ veſci poſſunt] .i.comedi,iuxta
illud Micheæ:Præcoquas vuas deſiderat anima mea.[Aſcenderuntq́; exploratores,& vene Micheę 7.
runt in Ebron].i.vrbem ſic nominatam,quæ poſtea fuit in ſorte Iudæ,iuxta quam fuit ſpe-
lunca duplex,in qua patriarchæ cum ſuis erant coniugibus tumulati.Ideo creditur ꝙ ex de-
uotione locum iſtum viſitarunt, & orauerunt ibidem. Nec putandum cum R. Salomone, R. Salo.
ꝙ ſolus Caleph ibi aduenit,cum Ioſue ſanctior eo illuc veniſſe magis credendus ſit,nec lite-
ra illud prætendit. [vbi erant Achimā & Siſai & Tolmai filij Enach.] Tres viri illi fuerunt
gigantes nati ex ſtirpe Enach gigātis. Et ne quis incredibile putet, ꝙ in Ebron tunc erant
gigantes,ſubiungitur:[Nam Ebron ſeptem annis ante Tanim vrbem Aegypti cōdita eſt.]
Specialiter autem fit mentio de hac vrbe Aegypti,quia in ea filij Iſrael viderūt quoſdam gi-
gantes ex ſtirpe Enach gigantis, qui ex antiquis temporibus ortum & manſionem habue-
runt ibidem.Cum igitur Ebron fuerit antiquior vrbe illa Aegypti, non mirum ꝙ & in vr-
be Ebron erant gigantes. Vnde & creditur ꝙ ſemen illud giganteū ex Ebrō in Aegyptum
deſcenderit.[Pergentesq́; vſq; ad torrentē botri].i.vſq; ad torrentem iuxta quem erat vitis,
de qua palmitem abſciderunt cum botro, propter quod locus ille vocatus eſt, torrens bo-
tri,vt narratur in textu. [abſciderunt palmitem &c.] Litera plana eſt.An autem in palmite
illo fuerit tantum vna vua,an plures,incertum videtur.[De malis quoq;].i.pomis [granatis
& de ficis loci illius tulerunt] .i. ſecum ſumpſerunt. Huius enim ſunt fructus præcipui, quos
& ſecretius atq; liberius quibant auferre.[Reuerſiq́; exploratores terræ poſt quadraginta di
es,venerunt ad Moſen & Aaron, & ad omnem cœtum filiorum Iſrael in deſertum Pharan,
quod eſt in Cades] .i. ad eam partem deſerti Pharan, quæ ſita erat in loco eiuſdem deſerti,
qui vocatur Cadesbarne. Vnde in Deuteronomio leguntur exploratores fuiſſe miſſi à Ca- Deut. 1.
desbarne. [Oſtenderunt fructus terræ]Chanaan,quos ſecum tulerunt in teſtimonium,ꝙ le
gationem eis commiſſam fideliter expleuerunt, & vt ſequentibus eorum verbis melius cre-
deretur. [& narrauerunt dicentes: Venimus in terram,ad quam miſiſtis nos.] In principio
huius capituli leguntur miſſi fuiſſe à Moſe: ſed quoniam de totius populi conſenſu hoc fa-
ctum eſt,immo ad vniuerſorum petitionem,ideo nunc dicuntur à populo miſſi. [quæ reve
ra fluit lacte & melle] id eſt, cunctis terræ naſcentibus ac neceſſarijs vitæ. Nec enim mel &
lac ſecum tulerunt,ſed per ea expreſſerunt abundātiam delectabilium ac neceſſariorum vi-
tæ humanæ.Propter quod ſubdunt: [vt ex his fructibus cognoſci poteſt, ſed cultores for-
tiſſimos habet.] Exploratores iſti pro maiori parte, videlicet decem eorum,volentes terræ
promiſſionis detrahere, à laudibus eius exorſi ſunt, vt eorum vituperationibus ſic amplius
crederetur.Sic enim faciunt detractores. Itaq; aiunt:[Cultores] id eſt,habitatores [fortiſſi-
mos habet,& vrbes grandes atq; muratas,]quaſi dicant, Non valebimus illis reſiſtere,quod
conſequenter declarant:[ſtirpem Enachim]vtpote homines giganteos,[vidimus ibi,Ama
lech habitat in meridie] id eſt,populus Amalechitarum valde bellicoſus,moratur in plaga
auſtrali, per quam ingreſſuri eſſemus,ſed propter illoꝝ reſiſtentiā non poterimus.[Ethæus
& Iebuſæus & Amorrhæus in montanis.] quaſi dicant, Ex omni parte inexpugnabilis eſt
& inaggreſſibilis nobis.His auditis,cœpit plebs de adiutorio Dei diffidens aut non ſperans,

contra Mosen murmurare. Hinc subditur: [Inter hæc Caleph vnus exploratorum,] natus de tribu Iuda,[compescens murmur populi,qui oriebatur contra Mosen,]quasi ipse deceperit & periculis exposuerit eos, [ait:Ascẽdamus & possideamus terram]nobis à Deo promissam, [quoniam poterimus] auxilio omnipotentis, non viribus nostris, [obtinere eam. Alij vero] exploratores,dempto Iosue,qui (vt sequenti habetur capitulo) affirmauit verba Caleph. [dicebant:Nequaquam ad hunc populum valemus ascendere] cum effectu victoriæ,[quia fortior nobis est.] Excæcati isti, non attendebant omnipotentiam Dei, nec opera eius in Aegyptios facta. [Detraxeruntq; terræ, dicentes: Terra quam lustrauimus, deuorat habitatores suos.] id est, tam fertilis est & tam fortis, vt sine sanguinis effusione defendi & obtineri non valeat. Et q̃uis hoc fuit laudatio potius q̃ detractio terræ illius,tamen quãtum ad filios Israel,fuit detractio,& quantum ad similitudinẽ effectus, oblocutio quædam:quia per verba illa verterunt filij Israel terram illam in abominationem, contemptum & nauseam,iuxta illud: Pro nihilo habuerunt terram desiderabilem.Quidam tamen exponunt,di-
Psal.105. centes ꝙ dixerunt terram illam esse pestilenticam, frequenter infectã,ita ꝙ habitatores eius non viuerent diu. Magister in historijs circa hæc scribit:Hebræus exponit sic,Terra infima est,nec habere diutius viuaces homines potest,vel quia nulli gẽti licebat diu habitare in ea, propter frequentes superuenientium impugnationes. Vnde Ezechiel securitatem diu ha-
Ezec.36. bitandi in ea pacifice pollicens,prædixit hoc opprobrium auferendum ab ea:Non vocaberis,inquiens, vltrà deuoratrix populi tui.Potest demum & pro cõmendatione terræ exponi, ꝙ adeo bona sit, ꝙ nullus velit ab ea discedere : sed qui in ea moratur, in ea & moriatur. [Populus quem adspexim⁹,proceræ staturę est.Ibi vidimus monstra quędã filioꝝ Enach:] id est,gigantes enormis magnitudinis, qui erant monstratione & admiratione condigni. [quibus comparati,quasi locustæ videbamur.]id est,valde exigui & infirmi. ¶Iuxta mysticos intellectus,exploratores designãt prædicatores, qui diriguntur ad considerãdum qualis sit terra finalis promissionis supernæ Hierusalẽ,paradisus cælestis,vt eius vniuersalitatem & gloriam prædicent vndiq; habitatoribus mundi.Sed sicut pauci exploratorum stabiles permanserunt in virtutum constantia & spe, sic multi qui ad aliorum regimen ac doctrinam mittuntur,inter alios subuertuntur, & ex inspectu gigantum terrentur,dum tentationibus dæmonum & persecutoribus tyrannorum deijciuntur. Apportant tamen de fructibus terræ promissæ, cum de plenitudine cælestium gaudiorum euangelizant. Nihilo minus quasi detrahunt terræ cælesti, dum q̃ difficile sit eam acquirere,prædicant, exclamantes:Regnum
Matt.11. cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Sicq; multi quasi murmurant contra Christum,ꝙ tam arduam fecerit viam salutis, tamq; difficilẽ dederit legem. Porro per Caleph & Iosue designati sunt prædicatores feruidi & constantes, qui fideliter declarant hominibus,q̃ vere omnia possint in eo qui ipsos confortat & adiuuat.

¶Explanatio literalis cap.XIIII.Igitur vociferans omnis terra. Art. XXIIII.

CОntinuatur hoc loco historia,in fine præcedentis capituli inchoata.[Igitur vociferãs om̃is turba,]videlicet multitudo illa turbata & perfida, ad malum pronissima. [fleuit nocte illa,]ex mera malitia. [& murmurati sunt cõtra Mosen & Aaron cuncti filij Israel,]præsertim qui numerati fuerunt,valde paucis exceptis, demptis quoq; quibusdã Leuitis.[dicentes]ex desperatione: [Vtinam mortui essemus in Aegypto,& non in hac vasta solitudine] .i.vtinã nunq̃ intrassemus hanc latam & magnam eremum, nec essemus in ea, sed potius in Aegypto essemus defuncti, vel non in hac vasta solitudine essemus morituri,& iam quodãmodo mortui ex desperatione ac tædio, periculisq; instantibus. tñ(vt dicitur)in Hebræo habetur, vel in hac solitudine mortui essemus. Vnde subiungit: [Vtinã pereamus, & nõ inducat nos dñs in terrã istam,ne cadamus gladio]moriẽdo repẽte in loco isto,anteq̃ ad grauiora veniamus mortis supplicia.[Nonne melius est reuerti in Aegyptũ?]Miseri isti, oĩm diuinoꝝ mirabiliũ, quæ pro eis fecerat dñs, erãt immemores, atq; ad naturales causas respexerũt duntaxat. [Dixerũtq; alter ad alterũ: Cõstituamus nobis ducẽ,& reuertamur in Aegyptũ.]O quãta est peruersitas,velle relinquere ducẽ tã sanctũ Mosen suũ legiferũ, quem sciuerũt sibi à Deo esse prelatũ.[Quo audito,Moses & Aarõ ceciderũt proni in terrã]q̃m timuerũt iram Dei populo superuenturã,de tanta populi iniquitate vehemẽter dolentes.[At vero Iosue & Caleph,qui & ipsi lustrauerunt terrã, sciderũt vestimẽta sua]in signum extremi sui doloris.[& ad omnẽ multitudinẽ locuti sunt:Nolite rebelles esse contra dñm,]desperando de eius promissis,& abijciendo Mosen vobis à Deo prælatum. [neq; timeatis populum terræ huius: quia sicut panẽ,ita eos possumus deuorare].i.tam faciliter per om̃ipotentis auxiliũ possumus eos consumere,sicut escam. Vnde LXX.transtulerunt,q̃m cibus nobis sunt.[Recessit ab illis omne præsidium.]Hoc quidam sic glossat, quia virtute diuina timore erant percussi,ita ꝙ non remanserat in eis consilium & virtus resistendi:quod non appare congrue dictum,quia vt infrà in isto habetur capitulo, paulopost dies istos impugnauerunt

runt & superauerunt multos ex Israel. Verum est aūt, ꝙ diu post hæc occisis duobus Amorrhæorum regibus Seon & Og, Chananæi fuerunt timore prostrati, nec remansit in eis consilium resistendiq́ꝫ virtus, vt Iosue describit. Est igitur sensus: Recessit ab illis omne præsidiū .i. nobis introeuntibus ad eos, mox omni subsidio sunt priuandi à Deo, cui nullus resistere valet. Est enim consuetudo loquendi, vt de re certissime futura, loquamur per modum præteriti. Vnde Septuaginta transtulerunt: Abscessit ab eis tempus: hoc est, finis prosperitatis eorum iam instat, & tempus vitæ eorum mox præcidetur. Circa quod loquitur Augustinus: Impijs occulta dispensatione datur tempus florendi atqꝫ regnandi, sed dominus iuxta sapiētiæ suæ decretum, finem imponit. Hinc subditur: [Dominus nobiscum est, nolite metuere.] hoc est, paratus est nos iuuare, & sua implere promissa, nisi obicem inducamus. [Cumq́ꝫ clamaret oīs multitudo] ex impatientia & furore contra Caleph & Iosue, [& lapidibus vellet eos opprimere:] quia ex vehementia passionum suarum, nullam receperunt informationem aut exhortationem. Quidam aūt per eos intelligunt non solum Iosue & Caleph, sed Mosen quoqꝫ & Aaron. Hoc tamem litera non videtur prætendere. [Apparuit gloria domini super tectum fœderis, cunctis videntibꝰ filijs Israel] .i. diuina maiestas per suum effectū, puta ꝑ nubem, descendit sup tectum tabernaculi, parata suos defendere, impiosq́ꝫ punire, quos & tunc sua repressit virtute. [Et dixit dominꝰ ad Mosen: Vsquequo detrahet mihi populus iste?] id est, q̄ diu reddēt mihi mala ꝓ bonis, & male loquentur de me, videlicet ea q̄ promissionibus meis cōtrariantur? Detrahere autem, proprie est, malū loqui de alio in eius absentia & eo nō audiente. Deus autē vbiqꝫ est ꝑsens, & vniuersa cognoscit: ideo nemo potest ei ꝓprie obloqui, nisi forte tam fatuus sit, vt æstimet Deū non oīa scire, aut nō esse præsentem vbiqꝫ. [Quousqꝫ non credent mihi in oībus signis quæ feci coram eis?] Quasi dicat, inexcusabiles sunt excæcatio incredulitasq́ꝫ eorum. [Feriam igit eos pestilentia atqꝫ consumam.] Hoc dn̄s dixit cōminatorie, & ꝑ respectum ad proximas causas: quia secundū peccata sua tam grauia, merebantur statim occidi. [te autē faciā principem sup gentem magnā, & fortiorem q̄ hæc est.] hoc est, noli timere, nec ores pro istis, quasi amissurus prælationem, si isti ꝑcutiant, quia maiori & fortiori plebi ꝑficiam te, istis occisis. Quod dominꝰ potuit multipliciter adimplere: nam & posteros horum potuit cito valde multiplicare, & Mosen eis præficere. [Et ait Moses] qui non quærebat proprium honorem aut principatum, [ad dominum: Vt audiāt Aegyptij, de quorum medio eduxisti populum istum:] Moses sancta charitate & amore boni communis populi sibi commissi, totus miro modo succensus, verba præscindit, & in affectum prorumpit, & quasi arguens cum domino, deprecatur pro populo. Sumitq́ꝫ argumentum ex zelo diuini honoris, quia non decuit pium dominum sic vlcisci suam iniuriam, qm̄ hoc cessisset in suijpsius inhonorationem atqꝫ blasphemiam. Itaqꝫ ait, Vt audiant, &c. an ideo vis populum tuum extinguere, vt audiant Aegyptij [& habitatores terræ huius] nobis à te promissæ, vtpote Chananæi, [q audierunt ꝙ tu domine in populo isto sis] tanq̄ specialiter Deꝰ ac rector ac ductor populi huiꝰ, [& facie videaris ad faciē] à vicariali rectore ac legislatore popl'i huius, videlicet à me. Vel videaris facie ad faciē .i. euidēter appareas istis hoībus ꝑ ꝑclaros effectus miraculosaq́ꝫ opa, [ꝙ occideris tantā multitudinē, & dicāt, nō poterat introducere populū istū in terrā ꝓ q̄ iurauerat] .i. de q̄ cū iuramēto ꝓmisit, ꝙ daret eā populo isti. Quasi dicat, istud cederet in tuæ maiestatis blasphemiā, & periret famæ tuæ sublimitas. [idcirco occidit eos in solitudine. Magnificet ergo fortitudo dn̄i] .i. oīpotentia tua seipsam declaret ꝑ magnifica opa, implēdo in populo isto quæ ꝓmisisti, vnde subiungit: [Sicut iurasti, dicēs] .i. cum vocali protestatiōe patriarchis, Abrahæ s. Isaac, & Iacob iurasti, ꝙ terrā istā eorum posteris dares. Deinde continuat oratio Mosis: [Dn̄s patiens] .i. tu Deus existēs oīm dn̄s, & lōganimiter ꝑstolaris emēdatione peccatū. [& multæ misericordiæ] .i. copiosus in miserēdo, [auferēs iniquitatē] cōmissam in te, [& scelera] quæ fiunt in proximū, [nulluq́ꝫ innoxiū derelinquens,] i. q nullū pc̄tm̄ deseris impunitū, vel nullū hoīem concedis omino seu totaliter innocentem esse, qa in multis offendimus oēs, nec ab originali peccato est quisquam immunis. [qui visitas peccata patrum in filios in tertiā & quartam generationem.] Qualiter istud conueniat diuinæ iustitiæ, sup Exodum & super Hieremiam & Ezechielem, expositū est. Filij quippe & posteri, inquātum sunt aliquid parentū suorum, quantū ad corpus, quādoqꝫ pro peccatis parētum in corporalibꝰ puniunt, ꝑsertim si pc̄tā parentū sequant: & si ea nō sequunt, tūc Deꝰ pœnas tales ordinat posteris in melius, ita ꝙ potius habēt rationē medicinæ, q̄ pœnæ in posteris illis. Sicq́ꝫ punit parētes in prole eorum, sicut frequēter punit vitia dominorum in possessiōe ipsorū. [Dimitte, obsecro, peccatū populi tui huius] .i. cōgeriē vitiorum quæ nūc cōmiserūt. [secūdum multitudinē misericordiæ tuæ, sicut ꝓpicius fuisti egredietibus de Aegypto vsq́ꝫ ad locū istū.] in quo tn̄ spatio multi propter suos excessus fuerūt occisi, ꝑsertim ꝓpter vituli adoratione. [Dixitq́ꝫ dn̄s: Dimisi iuxta verbū tuū.] Non est putandū, ꝙ Deus dimisit illis anteq̄ pœnituerunt, si vere pœnitentibus remissionē ꝓmisit: & quātum ad hoc, cūctis dimisit q̄ntum ad

Margin notes: Iosue 2. — August. — Detrahere quid sit. — Iaco. 3. — Exo. 20. — Thren. 5. — Ezec. 18. — Exo. 32.

tum ad debitã pœnã, ꝙ non ꝑcussit eos pestilentia subito simul, vt fuerat cõminatus. [Viuo
ego]. i. q̃ verũ est ꝙ ego sum viuens, tam vere subiungo: [& implebit gloria dñi vniuersa ter-
ra]. i. tot & tãta mirabilia adhuc agã ĩ populo isto, eorũ ve posteris & cõtra inimicos eorũ, ꝙ
cuncti hoĩes hæc cognoscẽt, & vniuersis maiestas mea innotescet. [Attñ oẽs hoĩes q viderũt
maiestatẽ meã]. i. eã ꝑ suos effectus nouerũt. [& signa q̃ feci in solitudine &c. iam ꝑ decẽ vi-
ces]. i. multoties, vt Glossa exponit. Sic'ꝗ ponit numerus determinatus ꝓ indeterminato. Et
ideo ait, ꝑ decẽ vices, qm̃ decẽ pricipalia ꝓcepta violauerũt. Aliqui tñ determinate assignãt
has vices, vt primo dicãtur Deũ tẽtasse ante egressum suũ de Aegypto, qñ nõ acqeuerũt ver-
bis Dei ꝑ Mosen ꝓlatis ad eos. Vñ in Exodo Moses ait ad dñm: Ecce filij Israel nõ me audi-
unt. Secũdo, qñ post egressum de Aegypto, ex diffidẽtia diuini auxilij locuti sunt Mosi: For
Exod. 6. sitan nõ erant sepulchra in Aegypto, ideo tulisti nos vt moriamur in solitudine. Tertio, qñ
Exo. 14. ꝓpter amaritudinẽ aq̃ murmurauerunt in Marad, & diffidendo dixerunt: Quid bibemus?
Exod. 15. Quarto, qñ murmurarũt desiderio carniũ. Quinto, qñ ex diffidẽtia seruauerũt manna vsq;
Exo. 16. mane. Sexto, qñ ꝓpter defectũ aq̃ murmurauerũt. Propter q̃d Moses dixit eis: Cur tentatis
Ibidem. dñm? Septimo, in adoratiõe vituli. Octauo, quãdo ex dolore laboris murmurarũt, vt supius
Exo. 17. patuit. Nono, quãdo (vt in hoc eodẽ libro scriptũ est) desiderio delectabiliũ cibariorũ mur-
Exo. 32. murãdo dixerũt: Aĩa nostra arida est &c. Decimo, sicut nũc isto patet capitulo. Verũtamen
Num. 11. tentatio Dei in his interdũ extense accipit. Hi ergo [nõ videbũt terrã, pro q̃ iuraui patribus
Num. 10 eorũ:] hoc est, terrã promissionis, [nec quisq̃ ex illis q detraxit mihi, intuebit eam. Seruũ me-
um Caleph qui plenus alio spũ] hoc est, spũ meo, q alius est à spiritu q̃ impleti sunt isti mur-
muratores. [secutus est me]. i. mihi adhæsit ꝑ fidẽ & spem cæterasq; virtutes. [inducã in terrã
hanc, quam circuiuit, & semen eius possidebit eam.] Quare nõ facit domin⁹ mentionẽ de Io
sue? Forsan qm̃ infrà satis idem narrandũ fuit de eo. Nam & paulopost fit hoc in isto capitu
lo. [Oẽs q numerati estis à viginti annis & suprà, & murmurastis cõtra me, nõ intrabitis ter-
ram &c.] Circa hoc q̃ri potest, an ne aliqui ex filijs illorũ murmuratorũ adulti, & circa vice-
simũ annum existẽtes, murmurauerũt cum patribus suis, aut murmurãtibus consenserunt.
Dici potest, ꝙ Deus ꝑseruauit eos ab illo pctõ. Vel, si aliquo modo excesserunt in hoc, Deus
habuit eos partim excusatos ꝓpter ætatis pueritiam. Vel quia inducti erant ab alijs, & vltra
hoc puniuit eos ꝑ hoc, ꝙ diu post hæc in deserto detenti sunt. ¶ Insuper quęri potest, qd de
fœminis & puellis contigerit. Respõderi potest, ꝙ quidã ex vetustate, vel alia causa natura-
li obierunt in eremo, qdam ex suo demerito. Si tamen responsioni huic non obuiat illud in
Psal. 104. Psalmo: Non erat ĩ tribubus eorũ infirmus. [Filij vestri vagi erũt in deserto] id est, hincinde
per loca euntes, nõ tamen vagi omnino siue indomiti, [quadraginta annis, & portabũt for
nicatiõem vestrã] hoc est, propter scelera vestra, quibus recessistis à Deo aĩarũ fideliũ spon-
so, differentur seu retardabunt ab ingressu terræ promissę: q̃d qualiter nõ sit iniustũ, iã tactũ
Thre. 5. est. Vnde & Hieremias ait in Threnis: Patres nostri peccauerunt, & nõ sunt, & nos iniquita
tes eorũ portauimus. Nam & secundũ leges humanas, pro crimine læsæ maiestatis cõmisso
à patre carnali, puniunt filij eius. [donec cõsumant cadauera patrũ in deserto, iuxta numerũ
quadraginta dierũ, quib⁹ considerastis terrã. Annus pro die imputabitur.] hoc est, sicut qua-
draginta diebus fuerunt exploratores in via, sic q̃draginta annis durabit hæc pœna, non ꝙ
exploratores ꝑ q̃draginta dies auerterunt, aut auertere ꝓposuerunt populũ ab ingressu ter-
rę promissionis, qm̃ aliquos dies expenderunt illuc pergendo, sed peccatum tot dies secutũ,
in populo iuste meruit pœnam tot annorũ, immo incõparabiliter maiorem & lõgiorem, sed
misericorditer relaxata est iusta punitio meritis ac precibus Mosis. [Igitur oẽs viri quos mi
serat Moses ad cõtemplandam terram, mortui sunt atq; ꝑcussi. Iosue aũt filius Nun & Ca-
leph filius Iephone, vixerunt ex omnibus qui ꝑrexerant ad cõsiderandam terrã.] Sensus est,
ꝙ decem exploratores ꝓpter ꝑfatam suam iniquitatem, subito sunt plagati à Deo ac mor-
tui. [Locutus'ꝗ est Moses vniuersa verba hæc ad omnes filios Israel.] Qualiter scilicet hi qui
numerati erant, morerentur in solitudine, & filij eorũ per quadraginta annos vagarentur in
ea. [& luxit populus nimis.] videns se vndiq; angustatum. Attamen benignitatem Dei fre-
quenter experti, præsumpserunt de venia, putantes verba Dei solum comminatoria esse.
[Et ecce] quasi dicat, Mira & magna excæcatio populi huius subiungitur: [mane primo
surgentes] scilicet die mox sequenti, hora diluculi, vel mane primo, id est, valde mane. [ascẽ-
derunt verticem montis] propinqui loco, à quo missi sunt exploratores. [atque dixerunt:
Parati sumus ascendere ad locum, de quo dominus locutus est, quia peccauimus.] quasi di-
cant, Pœnitemus de nostra peruersitate, ideo nunc prompti sumus ire ad terram promissio-
nis. ¶ Quæri potest, vnde venit eis tam magna & repentina mutatio. Respõdendũ, ex hoc q̃a
viderũt illos exploratores qbus crediderãt, subito esse ꝑcussos, & alios duos à quib⁹ bene in-
structi erãt, esse sup̃stites. Deinde in textu describit, q̃liter Mose ꝓhibente cœperũt ꝓcederet
ideo'ꝗ ab aduersarijs sunt ꝑcussi & fugati vsq; Horma. i. vsq; ad locũ sic appellatũ ex aduer-
so euentu,

so euentu, qm̄ ibi cæsi & destructi sunt quidā ex Israel, sicut & in Deuteronomio habet, ꝙ fugati sunt, sicut solēt apes persequi. Horma aūt vno modo interpretatur destructio, vt infra habet. ¶Postremo R. Salomon dicit, ꝙ filij decem exploratoꝝ fuerunt in terra ꝓmissionis hæreditate priuati, eo ꝙ patres eoꝝ populum à terræ illius introitu auerterūt: q̄d veꝝ nō arbitror, ꝓsertim cum adoratio vituli fuerit grauior scelere isto, & t̄n filij idololatraꝝ illoꝝ hæreditatem in terra ꝓmissa sunt cōsecuti. Spiritualiter docemur copiose ex isto capitulo, quanta sit humani cordis fragilitas, quanta deinde peruersitas, & q̄nta deinceps incorrigibilitas, q̄nta item sit Dei clementia. Per murmuratores aūt istos ac desperātes, intelligunt tēporalium amatores, q ex transitoriaꝝ reꝝ amissione, interdum sic opprimunt mœrore, vt cupiāt mortē, imo eā sibi sceleratissime inferāt. Incorrigibiliū quoq; illoꝝ impietatē sequunt, q nulla informatiōe flectunt in melius, sed potius peiorant ex informatiōe & correptiōe benigna, intantū vt nōnunq̄ violentā extendāt manū in corripientē seu admonētē, quēadmodū scribæ & pharisæi Chr̄o fecerunt. ¶Amplius, exēplo Mosis docent hic ꝓlati ꝓ sibi cōmissis ardentissime exorare, atq; vt exaudiri mereant, studere debent diuini honoris zelo accendi. Patet itē ex dictis, ꝙ dn̄s sæpe dimittit pœnitenti pct̄ā sua, q̄tū ad culpā, non t̄n quantum ad pœnam. ¶Deniq; p hoc ꝙ tam pauci ex Israelitis numeratis, ingressi sunt terrā ꝓmissionis, ꝓfiguratum est, ꝙ ꝑpauci terrā cælestis patriæ intrant, sicut ait Saluator: Pauci electi. Rursus docet nos huius scriptura capituli, q̄ infallibiliter Deus numeret nostra pct̄ā, & q̄liter recidiuantibus improperet etiā pct̄ā ante indulta, & q̄ grauiter lædant ac noceāt vulnera aīæ repetita, sicut & in corpoꝝ vulneratiōibus hoc videmus. Hinc loquit Origenes: O si possemus p vnūq̄dq; peccatū videre, q̄modo aīa vulnerat. Sermo malus vuln⁹ infligit nō linguę, sed aīæ. Vulneratur etiā aīa p cogitationes & concupiscētias prauas, frangit vero atq; conteritur p opa vitiosa: quæ oīa si videremus, & vulneratæ animæ cicatrices sentiremus, vsq; ad mortē resisteremus peccatis: sed sicut dæmoniaci vel mēte capti, non sentiunt si vulnerētur, qm̄ carent naturalibus sensibus, ita cupiditatibus seculi, aut carnis concupiscentijs seu vitijs alijs inebriati, non sentimus quāta aīæ vulnera, quantas contritiones seu destructiones, q̄nta damna peccādo acquirimus. ¶Postremo, vt dictū est, exemplo obtenebratoꝝ filioꝝ Israel edocemur, quàm ineffabilis sit pronitas nostra ad omne malum: & qualiter paulatim, nisi mox resipiscamus, in enormiora dilabimur: quemadmodum isti Iudæi noluerūt ad terram promissam procedere, quādo Deus hoc iussit, & suū promisit auxilium: eamq; ingredi tētarunt, dum Deus prohibuit, & suū negauit subsidium. Hinc Rabanus ꝓtestat: O mira ꝓteruitas mētis humanæ, & horrenda stultitia cordis cæcati. Mandat Deus promissiōibus suis credere, & de potētia sua confidere, sicq; terrā promissiōis intrare: & humana diffidit stultitia, ac salutaria respuit monita. Econtrario suum negat auxilium, & ipsi contra Dei voluntatē volunt inuadere terram. Quibus similes sunt, qui promissionibus Dei nec acquiescunt, & prohibita faciunt: ideo sicut peruersi illi Iudæi à suis aduersarijs facilime vincebantur, sic isti ad omnia scelera ab inuisibilibus hostibus leuissime pertrahuntur.

Deut. 1. | Num. 21 | Ioan. 18. | Matt. 20 | Origen. | Raban⁹.

¶Expositio literalis capituli decimiquinti. Locutus est dn̄s ad Mosen. Art. XXV.

POST prætacta historica, inseruntur nunc cæremonialia quædam. [Locutus est dn̄s ad Mosen, dicens: Loquere ad filios Israel, & dices ad eos: Cū ingressi fueritis terrā habitatiōis vestrę, quā ego dabo vobis, & feceritis oblationē dn̄o in holocaustū aut victimā pacificā]. i. siue sacrificiū vestrū sit oblatio pro pct̄ō, siue holocaustū, q̄d ad diuinitatis reuerentiā totaliter incendebat, seu victima pacifica pro b̄n̄ficio dato, vel pro parta salute aut ꝓstanda, [vota soluētes aut spōte offerētes,] & siue hęc sacrificia īmolent ex debito, siue ex spōtanea deuotione & superogatione, [aut in solennitatib⁹ vestris adolētes odorē suauitatis dn̄o]. i. incēdentes aliq̄d sacrificij sup altare, cuius odor sit Deo suauis, hoc est, vt ipsum sacrificium Deo acceptū sit ex offerentis fide, deuotione & obediētia. [De bobus siue de ouibus offeret, quicūq; immolauerit victimā]. i. si de pecorib⁹ fecerit oblationē, erit vel bos, vl̄ ouis, aut etiā hircus, de quo infrà fit mentio. Nam inter pecora, hæ tres species erāt dūtaxat immolatitiæ, vt sup Leuiticū dictū est. Sed istis principalibus sacrificijs adijciebant sacrificia quædam minora. Vnde subiungit: [sacrificium similæ decimam partē ephi cōspersam oleo, quod mensurā habebit quartā partem hin, & vinum ad liba fundenda eiusdē mensuræ dabit in holocaustum, siue in victimā p singulos agnos]. i. in sacrificio cuiuslibet agni offeret simul tertiā partē ephi, s. mensuræ sic dictę: tertiā, inquam, partē ephi similę oleatæ, seu admixtæ oleo tantæ quātitatis, vt mēsurā impleat quartā partē hin, offeret etiā simul vinū eiusdem mensurę, sicut de oleo dictū, q̄d vinum offert, vt ex eo perfusio fiat liboꝝ. [& arietis erit sacrificiū similæ duaꝝ decimaꝝ, quæ cōspersa sit oleo tertiæ partis hin]. i. si aries sacrificet, addent duæ decimæ similæ, in cuius pistratione mixtū sit oleū, habēs mēsurā tertiæ partis hin. [& vinum ad libamentū tertiæ partis eiusdē mēsuræ offeret in odorē suauitatis dn̄o]. i. tantundem offeret de vino ad humectādum materiā siccā, sicut de oleo iam prædicto. [Quādo vero de bobus fe-

Leui. 7.

bus feceris holocaustum aut victimā,]si bos offerat,[dabis p singulos boues similæ tres decimas conspersæ oleo,q̄d habeat mediū mensuræ hin].i.mediā partē mēsuræ sic appellatæ,[& vinū ad liba fundenda eiusdē mēsuræ,in oblationē suauissimi odoris dño. Sic facies p singulos boues & arietes & agnos & hircos & hœdos].i. in sacrificio vniuscuiusq; bouis & arietis & agni & hirci,sicut iam ptaxatum est.[tam indigenæ].i. Israelitæ natione,[q̄ peregrini].i. aduenæ ad Iudaismū cōuersi,inter filios Israel habitātes,[eodē ritu offerēt sacrificia]iam ptaxata.[Vnum pceptum erit atq; iudicium tam vobis q̄ aduenis terræ] .i. præinductum pceptum ac dictamen à me institutum, indifferenter cōcernit tam vos Iudæos, q̄ cōuersos ad legē vestram,cōmorantes in terra vestra.¶Sequit de primitijs,quod & in Leuitico pro maiori parte est habitū.[Locutus est dñs ad Mosen,dicens:Loquere filijs Israel:Cū veneritis in terram quā dabo vobis,& comederitis de panibus regionis illius,separabitis primitias dño].i. primitiua aliqua atq; pcipua ab alijs diuidetis, reponetis, ac Dei ministris dabitis ea, [de cibis vestris.Sicut de areis].i. granis ac fructibus cōtentis in area, [primitias separabitis, ita & de

primitiua pulmētis dabitis*primitias dño.]Pulmentū vocat qlibet cibus dulcis & delicatus, seu qlibet cibus pter panem.i.cōpanaticium,q̄d s.cū pane in esum suscipit,tñ (vt fertur)in Hebræo habet, De pastis vestris tortellum:qa de vnaquaq; frumenti decoctiōe, separabat vnus tortell', sacerdotibus p primitijs dandus.[Quod si p ignorātiā pterieritis qcq̄ hor &c.]quæ p Mosen dñs iussit,[oblitaq; fuerit facere multitudo].i.cōmunitas p obliuionē ignorantiâve omiserit qppiā,[vitulū offeret in holocaustū]ad diuinæ maiestatis(quā inhonorauit)honorē,[& sacrificium eius ac liba,vt cæremoniæ postulāt].i.alia q̄dā,q̄ simul cum vitulo illo sunt offerēda,iuxta tenorē cæremonialiū pceptor. Quę aūt sint sacrificia cū vitulo imolāda, iā dictū est,s.simila,oleū,vinum,secundū mēsurā ptactā.De cæremonijs q̄q; in isto sacrificio obseruādis,dictū est in Leuit.q̄ legit:Si oīs turba filior Israel ignorauerit, offeret p peccato suo vitulum &c.[hircumq; p pctō.]Veruntñ in Leuitico habet,φ p pctō totius turbę offerebat vitulus,hircus aūt p pctō principis:q̄modo ergo nunc dicit, φ vitulus imolabat in holocaustum,& hirc' p pctō? sed qm̄ vitulus p pctō turbę oblatus,comburebat totaliter,holocaustū poterat dici. Hic q̄q; sumit multitudo cū principis inclusiōe,vt videt: qm̄ non fit hic mētio specialis de principe, ibi vero de turba & principe sacrificijsq; eor distincte tractat.[Et rogabit sacerdos p oī multitudine filior Israel, & dimittet eis]p oblationē orationēq; sacerdotis,si tñ pœniteāt,& ex cōtritione,deuotioneq; offerat iuxta legis pceptum, qm̄ non sponte

August. peccarunt. ¶Circa hoc q̄rit B.Augustin',q̄ sint pctā q̄ non sponte cōmittunt,cū oīne pctm̄ sit voluntariū.Deinde declarat,q̄liter ea q̄ fiunt ab ignorātib' aut cōpulsis timore,q cadit in vir constātē,valeāt dici non spōte cōmissa,non φ sint penit' inuolūtaria,sed qm̄ ratio voluntarij minorat i eis,nec ea q̄ agunt,ppter se volunt.[nihilomin' offerētes incēsum dño p se].i. p sua salute & pace & pctō eis dimittēdo,[atq; errore suo]cōmissione,seu omissiōe erronea,

Leui.4. vel p errore q̄ putabāt licere q̄d non licet.¶Porro de isto incēso dicit in Leuit.Oēm adipē vituli tollet,& adolebit sup altare: & qa hoc fecit sacerdos p turba, idcirco de psonis turbæ collectiue sumptis,nūc dicit,offerētes incēsum,p man' videlicet sacerdotis.[Quod si aīa vna nesciēs].i.si particularis homo seu psona vulgaris p ignorātiā[peccauerit,]omittēdo q̄d fieri iussum est,vl' cōmittēdo q̄d phibet, [offeret caprā anniculā].i.q̄ non sit vltra vni' anni ętatē.De sacrificio aūt p pctō sacerdotis,habet in Leui.de q̄ tacet hoc loco.[Vna lex erit oim q

Ibidem. peccauerint ignorātes,]dūmodo fuerint vni' status,seu gradus aut dignitatis: nō aliàs. Alia nāq; fuit iussio data de sacrificio sacerdotis p ignorātiā excedētis,alia de pricipe ignoranter

Leuit.4. peccāte,alia q̄q; de psona vulgari,vt patet in Leuitico.[Aīa vero].i. psona[q̄ p supbiā aliqd cōmiserit,]aut certe omiserit,[siue ciuis sit ille].i.natione Hebręus,[siue peregrinus]ad Mosaicam legē conuersus,[qm̄ aduersus dñm rebellis fuit,] ex firmo pposito seu contēptu peccando[peribit de populo suo].i.de grege iustor & numero elector, ptinēdo ad corp' diaboli malignātiumq; ecclesiā. [Verbū eīn].i.pceptum[dñi contēpsit,& pceptum illius fecit irritum]peccādo ex certa sciētia atq; malitia.[Idcirco delebit,& portabit iniqtatē suā,]& hoc, nisi pœniteat.Nec exprimitur sacrificium offerendū pro tali excessu,ad insinuandum grauitatē talis peccati. Veruntamen non fuit penitus irremediabile, quia contritione condigna quę fuit interior pœna,atq; p pœnitentialia opa poterat tolli & indulgeri,etiam q̄ ad culpā & pœnam in præsenti.¶Deniq; non distinguunt hic nisi peccata facta ex ignorātia,vel ex superbia.Aliqua aūt fiunt ex infirmitate.i. vehementia passiōis, quæ ad peccata ex ignorantia possunt reduci,qm̄ vehementia passionis rationem valde excæcat p peccatum: aut ex superbia designat omne pctm̄ ex certa malitia,deliberatione,seu contemptu.At vero quod dictū est,Peribit de populo suo:quidam exponunt de morte corporali,dicentes,φ taliter peccās, fuit mox occidendus, quando per testes fuit conuictus non solum de peccato in se, sed item

Heb.10. φ sciēter id incurrisset.Vnde Apostolus ait: Irritam quis faciēs legē Mosis, absq; vlla cōtradictione duobus aut tribus testib' morit.[Factū est aūt cū essent filij Israel in solitudine,& inuenissent

uenissent hoiem colligentē ligna in die sabbati, obtulerunt eum Mosi] tanq̃ iudici superiori,[& Aaron]tanq̃ secundo post Mosen,[& vniuersæ multitudini]pro cautela. [Qui recluserunt eum in carcerem.]Moses em̄ iussit eum detineri seorsum captiuū.[nescientes q̄d super eo facere deberent].i.qualiter esset tractandus ac puniendus.Veruntñ dictū fuit in Exodo,ꝙ violans sabbatum,morte moreretur.Sed genus mortis nō fuit ibi expressum:ideo dn̄s exprimit hoc nūc,iubens illū ab oībus.i.à quibusdā de oībus lapidari, vt patet in textu qui planꝰ est. Ideo autem in exordio legis iussit dn̄s pro peccato illo tam dirā mortem infligi,vt ipsa lex fortius imprimeret cordibus hoīm, & alij amplius terrerētur, quemadmodū in exordio primitiuæ ecclesiæ, Ananias & vxor eius,repente terribiliterq́ʒ puniti sunt ꝑ sua proprietate & furto.Vnde & dn̄s,ad vitandum similia mala, subiungit ad Mosen: [Loquere filijs Israel, vt faciāt sibi fimbrias] Fimbriæ sunt extremitates vestis,vel fila quæ in extremitate stolę aut pallij appendunt.[ꝑ angulos].i. in quatuor angulis [palliorꝝ, ponentes in eis vittas hyacinthinas] quæ sunt cæliformis coloris, in memoriā legis de cælo datæ, atqʒ ad designandum, ꝙ Iudæi tanq̃ cultores veri Dei, deberent præ cæteris cœlestē ducere vitā.[quas cū viderint, recordent oīm mandatorꝝ domini]regulādo vitā suā secundū legem.[nec sequantur cogitatiōes suas].i.prauis cogitatiōibus nequaq̃ cōsentiāt,[& oculos ꝑ res varias fornicātes].i.desideria carnalia,q̄ ex visu exteriori solēt oriri,nō sequanť,nec impleāt.Euagatio q̄qʒ & incustodia oculorꝝ,vitāda est.Fornicātur aūt oculi ꝑ res varias,qm̄ multipliciter peccat homo ꝑ visum circa diuersa obiecta. Propter q̄d in prima sancti Ioānis canonica legitur: Omne q̄d est in mundo,cōcupiscentia carnis est, & cōcupiscētia oculorꝝ, & supbia vitæ. [sintq́ʒ sancti Deo suo].i.ad Dei honorē sint immaculati ab oī trāsgressione ꝑcepti.Itaqʒ specialis iste vestitus seu habitus,est deputatus Iudæis ob duplicē causam.Primo,ad cōmonendum eos de diuinis ꝑceptis diligenter seruādis. Secūdo, vt sicut ꝑ circūcisionē in carne, ita ꝑ habitū foris distinguerent à gētibꝰ.Siquidē populus ille fuit specialiter à Deo electus,& varijs modis ornatꝰ. Propter q̄d speciali sanctitate & obseruātia religiosa debebāt fulgere ꝑ alijs, maxīe q̄a ex eis fuerat Dei filiꝰ incarnandus.¶Postremo,magister in historijs scribit:Vtebātur Iudæi quadratis angulis,& adhuc in angulis vestis quadratæ in synagogis suis habēt fimbrias hyacinthinas,has magnificauerunt pharisæi intantum,vt etiam spinas ligarēt in eis,quatenꝰ frequenti earum punctione,ad iugem præceptorum Dei memoriam excitarentur.

Exo. 20.
Acto. 5.
1. Ioan. 2
Lucæ 15
Mat. 23.

¶De spirituali intelligentia huius capituli decimiquinti. Art. XXVI.

CVm ingressi fueritis terrā habitatiōis vestræ.Terra habitatiōis nostræ, est ecclesia militans,extra quā nemo saluať, in qua Deo assidue sp̄ualia sacrificia & varias hostias offerre debemꝰ,sicut de hoc sup Leuiticū sæpissime dictū est,vbi & frequēter expressum est, q̄d ꝑ imolatiōem agni & arietis ac bouis,q̄d item ꝑ similā, vinū & oleū sp̄ualiter designetur. ¶Deniqʒ singulis sacrificijs principalibus,seu de pecoribꝰ factis, iubeť addi simila. Per quā, secundum Hieronymū, puritas intentiōis seu mentis munditia significať, vel sp̄ualis scientia.Oleum q̄qʒ,ꝑ quod charitas notať ac pietas,& vinū.i.cōmunicatio dn̄icæ passiōis.Vel ꝑ vinum q̄d lætificat cor hoīs,interna signať iucūditas. Hęc igiť cūctis bonis opibus sunt iungēda.Oleum aūt & vinum,in eadē quātitate iussa sunt immolari: q̄a ꝑ oleū pietas, & ꝑ vinū rigor iustitiæ exprimi solēt.Vnde in Euāgelio legiť,ꝙ Samaritanus oleū infudit & vinū vulneratoꝛ per horꝝ vero mēsurā signať discretio.Vinū ergo & oleū eiusdē mēsuræ offeruntť,dū pietas & iustitia per discretionē æq̄liter cōtēperanť.¶Præterea Iosephus ait:Lex ꝑcipit ī priuatis publicisq́ʒ sacrificijs farinā mūdissimā,s.similā, adijci. In agno quidē mēsurā assarij:in ariete mēsurā assariorꝝ duorꝝ, in tauro triū:& sup altare etiā oleū mixtū nā & oleū offerent immolātes, in boue quidē hin medietatē,in ariete huius mēsuræ tertiā partē, & quartā partem i agno.Separabitis primitias dn̄o de cibis vestris. Cibi aīarꝝ nostrarꝝ, sunt ecclesiastica sacramenta,virtutes & dona sp̄ussancti,virtuosiq́ʒ actus, & duodecim fructus sp̄ūs,oīs pura voluptas in dn̄o,sp̄ualis ꝓfectus,cōfortatio & cōsolatio in sp̄ūsancto. De q̄bus oībꝰ oportet nos Deo īmolare primitias:qm̄ q̄cq̄d in his est acceptabilitatis ac meriti, à Deo ꝓfluit & donatur,& ei cū oī grārum actione & humilitate est ascribendū. Sicut de areis, ita de pulmentis primitias separabitis.Per grana & blada, quæ cōtinenť in area, intelliguntur opera vitæ actiuę,bona & exteriora misericordię opera,in se grossa & indigesta:ꝑ pulmēta vero, interna exercitia igne charitatis decocta & dulcia,de quibus oībus quicquid præcipuū est,domino debet attribui,nullaq́ʒ vnquā gloria vana aut ingratitudo admitti.Quod si ꝑ ignorantiā ꝑterieritis quicq̄ horꝝ quæ dominus mādauit.De spirituali significatiōe huiꝰ loci dictū est supra,& intelligendū est istud de ignorātia facti,secūdū Thomā,nō de ignorātia iuris, q̄ non excusat.Verūtñ ignorātia facti,q̄ excusat in toto,quādo videlicet circa factum debita adhibet cautela, culpā non habet, nec satisfactiōnē requirit. Deniqʒ inuincibilis ignorātia iuris excusat.Ignorantia vero affectata & crassa,aggrauat culpā,atqʒ in se grāde peccatum est,loquēdo de ignorātia iuris q̄d quis scire tenetur,cuius s. adimpletio ad suū ꝑtinet statū: idcirco ad

Hieron.
Psal. 103.
Lucæ 10
Iose. li. 3 ant. iud. cap. 13.
Num. 4.

co ad intelligendum ſcripturas,ad cognoſcẽdum vere ſalubria,ad diſcernendũ neceſſaria ad
ſalutẽ,ad ſeparandũ precioſum à vili,ſimus ſtudioſi atq; ſoliciti:qm̃ qui ignorat,ignorabit.
1.Co.14. Aĩa vero q̃ p ſupbiam aliquid cõmiſerit,qm̃ aduerſus dñm rebellis fuit,pibit de populo ſuo:
verbum em̃ dñi cõtempſit.Hic docemur,q̃ enorme atq; dãnabile ſit,ex ſupbia & cõtemptu,
aut ex deliberatiõe & ſciẽtia certa peccare,cũ non exprimat,quo ſacrificio tale facinus vale-
at expiari:& qm̃ ita peccãs,dicitur verbũ Dei,immo Deum in ſuo imperio,aſpernari.Verũ-
tamen dupliciter peccat qs ex cõtẽptu ſuperioris, videlicet Dei aut eius vicarij: primo for-
maliter,vt qui poteſtatẽ ſpernit, directe eã in ſe vilipendẽs, & in eius deſpectũ q̃d faciẽs aut
2.Pet.2. omittẽs,q̃d eſt ineffabiliter graue peccatũ. Vnde Petrus habet: Nouit dominus iniquos in
Iudas die iudicij cruciãdos reſeruare,q dominationẽ cõtemnũt,audaces,ſibi placẽtes.Et Iudas:Hi
apoſtol⁹ carnẽ maculãt,dominationẽ ſpernũt,maieſtatẽ aũt blaſphemãt.Verũtñ pauci ſunt q ita pec-
cent ex Dei cõtẽptu,cũ Auguſtinus teſtet,& habet in Gloſſa:Si diligẽter conſideretur, forte
Auguſt. ipſum peccare nemo vult pp̃ter ſe, ſed pp̃ter aliud fit q̃d vult qui peccat: Oẽs em̃ q ſcientes
faciunt q̃d nõ licet,vellẽt id licere.Vſq; adeo ipſum peccare nemo appetit pp̃ter hoc ipſum,
ſed pp̃ter illud q̃d ex eo cõſequitur. Secundo quis dicit peccare ex cõtẽptu æquiualẽter, qa
videlicet nõ curat de ſupioris præcepto, ſed ſcienter trãſgredit illud. Et qa ſupbia eſt vitiorũ
regina,& totius pditionis origo,recte peccatũ ex certa malitia,deſignat p peccatũ ex ſuper-
bia. Vitemus ergo omne huiuſmodi vitiũ,q̃d ſumme vitãdum eſt, nec poteſt curari,niſi ſpi-
Pſal. 50. ritu cõtrito & humiliato corde, q̃d Deus non deſpicit. Factum eſt cum inueniſſent hoĩem
colligentẽ ligna in die ſabbati.Hic docemur q̃ graue ſit,dies violare feſtiuos:q̃d maxime fit,
exercendo in eis opera vitioſa, aut bona debita omittẽdo. Spiritualiter q̃q; ligna in ſabbato
colligit,qui incitamenta libidinis ſibi in feſtis haurit & accipit,& ea q̃ infernali igne ſunt pu
Eſaiæ 9. nienda,exercet:quia oĩs violenta p̃datio cum tumultu, & veſtimentum mixtũ ſanguine, erit
in cõbuſtionem & cibus ignis, vt loquitur Eſaias. ¶Poſtremo,q̃ timorate & vigilãtiſſime
recolenda obſeruandaq; iugiter ſint vniuerſa Dei p̃cepta, cõſtat ex eo q dominus iuſſit vit-
tas in fimbrijs palliorũ reponi,vt eas adſpiciendo, recordarent mãdatorũ altiſſimi. ¶Præter-
R. Paul⁹ ea, circa hunc locum rep̃hendit Rabbi Paulus Lyram, dicentẽ q p̃ceptum de faciendo fim
brias in angulis palliorũ,ordinabatur ad diſtinctionẽ filiorũ Iſrael ab alijs nationib⁹,qñ iã ha
bebãt ſignũ diſtinctionis notiſſimũ,videlicet circuncisionẽ.Sed aduertendum q reprobatio
iſta nõ valet,quia S. Hieronymus ſup Matthæum euidenter teſtat hoc ipſum q̃d Lyra ſcri-
Hieron. bit. Thomas q̃q; in prima ſecũdæ quæſt.102. ita allegat.Hieronymus dicit ſup Matthęum:
Matt.23. Dominus iuſſit vt in q̃tuor angulis palliorũ hyacinthinas fimbrias facerẽt,ad populum Iſra-
el dinoſcendũ ab alijs populis. Vnde per hoc ſe eſſe Iudæos pfitebãtur, ideo per adſpectum
huius ſigni inducebantur ad memoriã ſuæ legis. Hæc Thomas. Iſidorus quoq;: Iubent,in-
quit, filij Iſrael in quatuor angulis palliorũ hyacinthinas fimbrias facere,vt ſicut in corpori
bus circuncisio ſignum eſt Iudaicæ plebis, ita & veſtis aliquam habeat differentiam, & mo-
neantur,qui p̃cepto Dei habitu à cæteris gentibus differunt, & religione differre. ¶Poſtre-
mo,iuxta inſtituta diuina nõ ſequamur cogitationes illicitas,cũ dicat Micheas:Væ qui co-
Mich.2. gitatis inutile,& Hieremias:Vſquequo morabuntur in te cogitatiões noxiæ? Domin⁹ q̃q; p
Hiere.4. Eſaiam:Auferte malum cogitationum veſtrarũ ab oculis meis.Neq; ſequamur oculos p res
Eſaiæ 1. vanas fornicantes,ſed viſum cuſtodiamus, ne mors introeat animam p viſus feneſtram, &
Hiere.9. ne oculus noſter deprędetur animã noſtrã. Oculi etenim ſapientis in capite eius,ſtultorum
Eccẽs 2. autem in finibus terræ.Incuſtoditus viſus,ſignũ eſt incuſtoditæ intimoratæq; mentis. ¶Por
Bernar. ro,oculos ſequi,eſt appręhenſionibus affectionibusq; illicitis,quæ ex viſu exteriori prodeũt,
R. Paul. conſentire. Amplius circa prætacta verba R.Pauli occurrit, q Thomas ſcribit in prima ſecũ-
Eccĩ 19. dæ:In Eccleſiaſtico ſcriptum eſt,Amictus corporis annunciat de homine:ideo voluit domi
nus,vt populus ſuus diſtingueretur ab alijs non ſolum ſigno circuncisionis,quod erat in car
ne,ſed etiam certa habitus diſtinctione.Et quanuis notiſſimum fuit,quòd Iudæi diſtingue-
bantur ab alijs ſignaculo circuncisionis, tamẽ hoc ſignum latebat ſub veſte: idcirco ſignum
foris apparens,conuenienter eſt additum.

¶Expoſitio literalis capituli XVI. Ecce autem Chore filius Iſuar, filij Caath, filij Leui &c. Articulus XXVII.

DEſcripto vnius exceſſu & punitione in præcedenti capitulo, nunc multorum & emi-
nentium mira iniquitas ac metuenda punitio deſcribuntur. [Ecce] Per q̃d notatur, q̃
Num.15 enorme piaculũ & q̃ dirũ ſuppliciũ ſint narrãda.[Chore filius Iſuar,filij Caath, filij Le
ui]patriarchæ, cũ quo Caath filius ei⁹ intrauit Aegyptum. [& Dathan atq; Abiron filij Eli-
*Alijq; ab filij Ruben, Hon quoq; filius Phelech de filijs Ruben, ſurrexerunt contra Moſen. *Alij
q̃q; filiorũ Iſrael ducẽti qnquaginta,proceres ſynagogæ].i. capitanei ac nobiles in populo,
[& q tẽpore concilij p nomina vocabãtur,]tanq̃ inclyti & prudentes.Ecce q Moſes qui aſ-
ſidue quaſi ad libitum angelico fruebat alloquio, informatione cæleſti & directiõe diuina,

in ardua

in arduis causis frequenter cõuocauit & celebrauit gñale conciliũ, nõ aspernãs vota consultationesq́; hoim. Quãto magis pontifex summus in arduis causis deberet statutis tẽporibus vniuersalẽ synodũ cõuocare ac celebrare? Nec mirũ q̃ Moses tẽpore cõcilij cõuocauit tã multos, immo conuocauit multo plures q̃ istos, q oẽs fuerunt de tribu Leui, & qdam eorũ de tribu Ruben. Moses añt ad cõcilium cõuocauit de singulis tribubus q̃sdã. Magnus eqdem populus fuit ibi, qa plures q̃ sexcenta millia virorũ. Nã & in 1. libro Machabæorũ scriptũ est, q̃ Romani q̃tidie tenebant conciliũ, in q̃ erant viri trecẽti viginti, vt q̃ digna sunt gerãt. [Cũ stetissent aduersum Mosen & Aaron, dixerunt.] Author & caput huius seditiõis extitit Chore, q(vt in Scholastica fertur historia) videns fratrueles suos honoratos, vnũ ducatu populi, alterũ sacerdotio, immo & põtificatu, inuidit, & alios cõtra illos cõcitauit, videlicet viros ducentos & qnq̃ginta de Leuitis maioribus, qbus persuasit q̃ sacerdotio digni essent. Attraxit etiã sibi Dathan & Abiron ac Hon, potentiores Rubenitarũ, persuadens eis q̃ principatus spectaret ad eos de iure, eo q̃ essent de stirpe Ruben primogeniti Iacob, cui S. Iacob moriens dixit: Ruben, tu primogenitus meus, primus in donis, maior in imperio, vt patet in Genesi. Deniq; Moses & Aaron & Chore, fuerunt filij fratrũ. Nã Caath habuit filios q̃tuor, inter q̃s primogenitus fuit Amram, pater Mosis, Aaron & Mariæ. Secundus fuit Isuar pater Chore. Tertius, Ebron. Quartus, Osiel. Cum igit Chore vidisset filios patrui sui sic p̃sidere, & ipsum Elizapham filium Osiel p̃latum Caathitis, tñ sub Eleazaro, vt habet supra: ex superbia indignatus est, & ambitione repletus, excitauit hoc schisma in populo, & rebellionẽ hanc contra Mosen, non attendens q̃t & quãta ꝓdigia Deus per Mosen egerat, q̃ties quoq; iniq̃s percusserat. Sic infelix ambitio inebriat atq; obtenebrat mentem. Cum itaq; hi stetissent erecta ceruice contra Mosen & Aaron, dixerunt, non omnes, sed Chore ex parte omnium: [Sufficiat vobis, quia omnis multitudo sanctorũ est] .i. in hoc sitis contenti, q̃ vniuersus hic populus sanctus est, & diuino cultui mancipatus, atq; ad sanctorũ & electorũ numerũ pertinens. [& in ipsis est dominus] .i. Deus est in filijs Israel tanq̃ rector & ductor. quasi dicat, Non indigent præsidentia vestra. Sicq́; malignus iste, vt sibi alliceret plebem, ab eius commendatiõe exorsus est: [Cur eleuamini super populum domini?] .i. cur vsurpatis vobis istã prælationem, & derogatis Deo ac populo eius? Sic versipelles ac impij sciunt verba colorata proferre, & suam malitiam sub specie magni proponere boni. sed Deus non irridetur. Erat autem, secundum Iosephum, Chore facundus, & ad persuadendum versutus ac valde pecuniosus, asserens Mosen sibi assumpsisse ducatum, & ipsi Aaron procurasse põtificatum tyrannice & simulatorie & ex priuato affectu, confingens se loqui cum Deo, cum tamen cõmuni electione plebis promouendus sit pontifex: atq; in tantum concitauit populum, q̃ voluerunt Mosen lapidare, & ipsum Aaron pontificatu priuare. Etenim, Iosepho teste, vulgus naturaliter gaudet, dum contra eos qui in potestate sunt constituti, querimonia concitatur. [Quod cum audisset Moses, cecidit pronus in terrã:] in quo magna eius humilitas, mansuetudo & charitas demonstratur, quia de illorum impietate vehemẽs dolor penetrauit cor eius, timuitq́; de eorum periculo, nec inflammatus est subito, sed mansuete respondit: [Mane] .i. cito vel crastina die ante meridiem [notum faciet dominus] per sensibile signum, [qui ad se pertineant] .i. qui veri sint sancti. Iam quippe Deo intus splendente & alloquente, Moses intellexit quid instaret & immineret. [& sanctos applicabit sibi] .i. inspirabit eis, vt humiliter ac deuote accedant ad sacerdotale officium, non vsurpatorie & ambitiose, vt vos. [Et quos elegerit, appropinquabunt ei,] non solum corporaliter ad tabernaculum accedendo, sed charitatiua vniõe se Deo iungendo. [Hoc igitur facite: Tollat vnusquisq; thuribulum suum, tu Chore & omne cõcilium tuũ] .i. q tibi adhęrent ex tribu Leui. [& hausto cras igne] .i. igne seu prunis acceptis ac positis in thuribulis, [ponite desuper thymiama.] de cuius materia & confectione dictum est in Exodo. Itaq; Moses dedit eis dilationem vsq; ad crastinũ diem, vt resipiscerent interim. [& quemcũq; elegerit, ipse erit sanctus] .i. quem Deus p euidens signum monstrarit esse sibi placentem, & sacerdotio dignũ, habeat ꝓ sancto, & sacerdotale officium deinceps exerceat. [Multum erigimini filij Leui] .i. valde extollitis vos ò Leuitæ, instar ingratorũ, q dato sibi honore non contenti, semper per fas & nefas ad altiora adspirant, & præcedere meliores conantur. [Dixitq́; rursum ad Chore:] volẽs eum pie monere ad desistendum cum suis: [Audite filij Leui:] Hæc dixit ad Chore, tanq̃ ad incentorem facinoris cæterorũ, sed omnes pariter est affatus: [Num parum vobis est] hoc est, nõ deberetis reputare pro modico, [q̃ separauit vos Deus Israel ab omi ppl'o] .i. à cæteris tribub' Israel, [& iunxit sibi vt seruiretis ei in cultu tabernaculi, & staretis coram frequentia populi, & ministraretis ei? Idcirco ad se fecit accedere te] ò Chore, [& oẽs fratres tuos filios Leui] .i. istos tuos cognatos tibi nũc assistentes, [vt vobis etiã sacerdotium vendicetis] .i. vsurpare tentetis. Est aũt ꝓbabile, q̃ Chore intẽdebat Aaron ex pontificatu reijcere, & illũ sibi appropriare. [& ois globus tuus] .i. ista collectio tua, [stet contra dñm] .i. contra Dei præceptum tibi

iii adhæ-

1. Mac. 8.
Gene. 49
Exod. 6.
Num. 3.
Galat. 6.
Iose. li. 4. An. Iud. cap. 2.
Exo. 30.

adhæreat.Non asserendo,sed redarguendo,dicit hoc Moses. nam addit: Quis est eñ Aaron vt murmuretis contra eum?]q̃si dicat,consobrinus vester est,nec iustam contra eum rationem murmurandi habetis, qa non ingessit seipsum ad pontificatus honorem. [Misit ergo Moses,vt vocaret Dathan & Abiron filios Eliab]Hoc sonare videtur,q̃si miserit primo nuncium,q illos vocarent ad Mosen:quibus venire renuentibus,ipsemet Moses iuit ad eos. Vel sensus est,ꝙ misit.i.dimisit Chore & suos sic stare,& iuit vt vocaret Dathan & Abiron,vt venirent ad atrium tabernaculi,aut circà vbi Chore stetit & sui ac cæteræ tribus. Porro,secũ-

Iose.li.4. ant. iud. cap.2. dum Iosephum,Moses misit ministros,vt venirent & adessent, qñ Chore & sui, Aaron q̃q; thurificarent,ad agnoscendũ,cuius obsequm Deo placeret. Vnde Magister in historijs ait: Illis sic stantibus,descendit Moses cum senioribus populi ad Dathan & Abiron. Porro Abiron,secundum Iosephum,fuit ex parte patris Leuita.[Qui rñderunt] pleni diabolica elati-

Idē vbi supra. one:[Non venimus].i.nolumus tibi obedire,sed tanq̃ seductorem & mendacem atq; ambitiosum despicimus te.idcirco subiūgunt: [Nunqd parꝝ est tibi].i.videtur ne tibi ꝙ modicũ forefecisti nobis, [ꝙ eduxisti nos de terra q̃ lacte & melle manabat].i.de terra Aegypti valde fructuosa & opulenta,[vt occideres in deserto].i.in hac solitudine nos faceres mori,& fame ac siti tabescere? In qbus verbis perniciose mētiti sunt.[nisi & dominatꝰ fueris nostri?]i. etiam morte ciuili nos opprimas,in seruitutem nos redigēdo.Deinde ironice addunt:[Reuera induxisti nos in terram quæ fluit riuis lactis & mellis &c. An & oculos nostros vis eruere?].i.tyrannidem in nos exercere vsq; ad mutilationem.[Non venimus.]q̃si dicant:In hoc sumus firmati vel potius obstinati,ꝙ de cætero non obtemperabimus tibi.Reprobi isti sola terrena quęrebāt, q si vere fuissent desuper illustrati, incomparabiliter plus ponderassent & appreciati fuissent,ꝙ tot & tanta mirabilia Dei toties conspexerunt,immo & q̃tidie intuebantur,ꝙ legem acceperunt de cælo, & dñm audierunt eis loquentem per angelum,q̃ oium affluentiam terrenoꝝ.[Iratus'q; Moses valde]Ista sancti viri iracundia, fuit ira per zeliũ. Siquidem diuinitatis amore & vera æquitate repletus, tantam omnipotentis iniuriam & potestatis à Deo collatæ contemptum,amplius ferre nequiuit.[ait ad dominum: Ne respicias]ad[sacrificia eoꝝ].i.sacrificia horum rebellium Leuitaꝝ accepta non habeas. Istud erat terribile,quando tam mitis & pius prælatus,q hucusq; consueuit orare pro illis etiam praue agentibus,contra eos orauit.Sciebat autem Moses,ꝙ Deus illoꝝ sacrificia non acceptaret.Sed in his Moses orasse videt,vt oīpotens Deus per euidens signum ostenderet,ꝙ illoꝝ sacrificia sibi essent ingrata. [Tu scis ꝙ nec asellũ qdem vnq̃ accepim ab eis, nec afflixerim quēpiam eoꝝ.]q.d.non habent querelã cõtra me iustã.[Dixit'q; ad Chore:Tu & oīs congregatio tua state seorsum.Tollite singuli thuribula vestra,& ponite sup ea incensum,offerētes dño ducēta qnquaginta thuribula.Aaron q̃q; teneat thuribulũ suum. Quod cum fecissent] non ex obedientia,sed ex arrogantia,q̃si nihil timentes, [& coaceruassent].i. congregassent [aduersum Mosen & Aaron oēm multitudinem]quam sibi attraxerunt,multis eñ persuaserunt,ꝙ iuste mouerentur,& quærerent bonum cõmune:atq; vt aiunt qdam Hebræi,tota nocte & ꝑ auroram discurrerunt ꝑ castra,ad alliciendum sibi q̃s poterant:cum itaq; congregassent multitudinem suam cõtra eos.i.contra Mosen & Aaron, [ad ostium tabernaculi,] puta in atrio,[apparuit cunctis gloria dñi.] qa tunc dñs per nubem descendit ad Mosen ob eius defensionem. Vnde subiungitur:[Loquutus'q; est dñs ad Mosen & Aaron: Separamini de medio congregationis huius,vt eos repente disperdam.Qui ceciderunt ꝓni in faciem suam,atq; dixerunt:Fortissime Deus spũum vniuersæ carnis].i. tu Deus omnipotens creator oīm aīaꝝ.[num vno peccante,contra oēs ira tua desæuiet?]q̃si dicant,non decet sapientiã, pietatem,iustitiam'q; tuam,vt ꝓpter pctã paucoꝝ,punias totam cõmunitatem, qm̃ tu oim

Gene.18. inspicis corda.Sic & Abraham dixit:Nunqd perdes iustum cum impio? [Surrexit'q; Moses & abijt ad Dathan & Abiron,& sequentibus eum senioribus Israel,dixit ad turbam:Recedite].i.separemini [à tabernaculis hoīm impioꝝ hoꝝ] videlicet q mihi repugnant.[Cum'q; recessissent à tentorijs per circuitum eoꝝ,Dathan & Abiron stabant in introitu papilionũ suoꝝ cum vxoribus & liberis, oī'q; frequentia].i.copiosa familia,disponentes se ad resistendum verbis & factis.[Et ait Moses:In hoc scietis ꝙ dñs miserit me].i. ꝙ Deo iubēte & opante factus sum dux vr̃,eductor,doctor & ductor.[Si cõsueta hoīm morte interierint, & visitauerit eos plaga,q̃ cęteri hoīm visitari solēt,nõ misit me dñs.]Dicũt aliq ꝙ Moses dñm exorauit,vt morte pirent insolita.Sed potius puto,ꝙ Deus Mosi hoc nõ orãti reuelauit se hoc facturꝝ.Cũ aũt Moses ꝑtacta verba ꝓferret,& sciret qd miseris illis mox esset futuꝝ,ex cõpassione plorauit,& ꝓtinus cœpit terra cõtremere,expauit'q; ppls,atq;(vt in historijs ait Magister)grãdi strepitu ꝑ illoꝝ tabernacula excitato,factũ est q̃d textus subiũgit.[Cõfestim igit vt cessauit loq Moses,dirupta est terra sub pedibus eoꝝ,]& apparuit ibi lacus ꝓfundus,horribilis'q; hiatus,qm̃ illoꝝ tẽtoria magnũ occupauerãt spatiũ.[& apiens os suũ].i.Deo iubente ꝑ modũ hoīs os suũ apiētis ad cibũ vorãdũ se habēs.Nec eñ putãdũ est, vt qdã philosophi atq;

atq; idololatræ opinati sunt, ꝙ terra sit aĩata, & aĩa eius agẽte aperiat se, vel ꝙ iuxta Platonis & Procli ac Plotini opinionẽ, totus mũdus sensibilis sit vnũ aĩal magnũ, cuius q̃si q̃tuor mẽbra sint q̃tuor elemẽta. De q̃ re loqtur Plato in 1. Timæi, & Proclus in elemẽtatiõe sua theologica, Plotinus quoq; in libro de trib⁹ diuinis substãtijs, quã etiã opinionẽ in libro de ciuitate Dei recitat Augustin⁹. Sed sicut mare metaphorice dr̃ videre, timere & fugere, iuxta illud: Mare vidit & fugit: sic terra os suũ dr̃ aperuisse. [deuorauit illos cũ tabernaculis suis & vniuersa substãtia,] & cum eoꝝ domesticis consentiẽtibus eis. [Descẽderuntq; viui in infernũ, operti humo, & perierunt de medio multitudinis]. i. adhuc viuẽtes in corpore, cœperunt corruere ad infernum, ita ꝙ obierunt in via ruinæ miserrimæ. Quis est eñ homo q̃ viuit, & nõ videbit mortẽ? Nã & Apl̃s ad Hebræos: Statutum est, inqt, hoĩbus semel mori. Porro secundũ q̃ iam corruerunt in infernum inferioreḿq; facto, ita clausa est & reintegrata terra, q̃si non fuisset aperta, vt Iosephus scribit. [At vero oĩs Israel q̃ stabat per gyꝝ, fugit à clamore pereuntium, dicens: Ne forte & nos terra deglutiat.] O q̃ horribiliter & miserabiliter clamauerũt, dum terrã sub se taliter aperiri senserunt. [Sed & ignis egressus à dño]. i. diuina virtute egrediens, [interfecit] cõburendo [ducẽtos qnq̃ginta viros q̃ offerebãt incẽsum]. i. thymiama q̃d inflãmabatur in eoꝝ thuribulis. De q̃ in Scholastica historia legit: Ignis egressus est de thuribulis Chore & concilij eius tantus, quãtus nec de terra prolatus est, vel cõcursione fluctuũ. i. nubium aut violentia spirituum visus est vnq̃ exilire, Aaron stãte illæso. Quidã quoq; Hebræoꝝ doctores dicunt ignẽ illum de thuribulis exiuisse. Ex his seq videt, ꝙ & Chore fuit cõbustus, q̃d tñ non est dicẽdum. Quæri etiã potest qd de p̄fato Hon Rubenita contigerit. Quod aũt Chore nõ fuit combustus, constat ex eo q̃d infrà scriptum est: Apiens terra os suum, deuorauit Chore. Credit itẽ ꝙ & Hon eadẽ perierit plaga. Si autẽ dicat Chore fuisse incensus igne sui thuribuli, posset qs dicere, ꝙ vltra hoc fuerit à terra absorptus, sed potius puto q̃d dictum est. Iosephus tñ affirmat ꝙ simul cum alijs fuit extinctus, & ꝙ corpora combustoꝝ nullibi apparebãt, vtpote p̄rsus incinerata, solusq; Aaron in igne mãsit illęsus. [Locutusq; est dñs ad Mosen, dicens: Præcipe Eleazaro vt tollat thuribula q̃ iacent in incẽdio, & ignẽ huc illucq; dispergat.] Ex diuersis eñ flãmis q̃ ex thuribulis eruperunt, factus extitit ignis grandis adhuc durãs. [qm̃ sanctificata sunt in mortibus peccatoꝝ]. i. deputata sunt ad designandum aliqd sanctum, per hoc ꝙ per ea puniti sunt pc̃tõres Leuitę, q̃ sibi sacerdotium vsurpare conati sunt. ex hoc etenim facto monstrat, ꝙ sacerdotes debeant esse sancti. [Producatq; ea in laminas, & affigat altari, eo ꝙ oblatum sit in eis incensum dño, & sanctificata sint.] & ita erant diuino vsui applicanda, q̃uis peccauerunt qui eis sic vsi sunt, ita ꝙ propter honorẽ eius cui per ea incensum oblatum est, s. Dei, ad talem vsum conuertenda fuerunt. [vt cernant ea]. i. laminas ductiles factas ex illis thuribulis, [pro signo & monimento filij Israel.] pro signo videlicet diuinæ iustitiæ in punitione prauoꝝ, & pro monimento. i. memoriali eorum q̃ contigerunt, ne quis similia attentaret. Dicit autem Petrus Cõestor, ꝙ Eleazar ex laminis illis formauit coronulas, q̃ sic fabrefactæ sunt, ꝙ stabãt ibi ad decorem, affixæq; sunt altari æneo, puta altari holocaustorum q̃d stetit in atrio. Vnde in translatione Septuaginta interpretum dr̃, ꝙ fecit ex thuribulis seu batillis circulos. [Murmurauit autem oĩs multitudo filiorum Israel sequenti die contra Mosen & Aaron.] Non simpliciter oĩs seu tota multitudo, sed valde multi, vel quidam de oĩbus zelantes pro interfectis, de quorum tam inuisa & horribili plaga vehementer dolebãt. [dicẽtes: Vos interfecistis populũ dñi]. i. mors occisorũ imputãda est vobis, qa Moses cõtra eos videbat orasse, atq; vt Iosephus narrat, dicebãt illos ita esse occisos à Deo, magis intuitu fauoreq; Mosis, q̃ propter ipsorum trãsgressionem, quia circa cultum Dei fuerunt soliciti. Dolebant quoq; tam de calamitate taliter occisorum, quàm ex propinquitatis affectu. Vnde & alios contra Mosen incitabant, dicentes, multitudini expedire ꝙ eius gloria minueret. [Cũq; oriret seditio, & tumultus incresceret.] Voluerũt eñ (vt aliq dicũt) Mosen & Aaron lapidare. [Moses & Aaron fugerũt ad tabernaculũ fœderis: q̃d postq̃ ingressi sunt, operuit nubes tabernaculũ, & apparuit gloria dñi.] Angelus eñ mouebat nubẽ illã ad libitũ suũ, secũdũ q̃d expedire videbat. Sicq; nubes pro aliq̃ sua parte descẽdit, tegẽs ac ambiẽs tabernaculũ, sicq; defendit dñs suos mĩstros. [Dixitq; dñs ad Mosen: Recede de medio multitudinis huius.] Nõne Moses & Aaron iã fugerũt & recesserũt ab illis? Cur ergo dñs dixit, Recedite, p̄sertim quia & si nõ recessissent, poterat dñs plagare iniq̃s? Idcirco q̃d ait, Recedite, de spiritali recessu potest intelligi, vt sit sensus, Recedite. i. cor vestrũ ab illis auertite, nõ odiẽdo, sed ab orõne pro eis fundẽda aut fusa cessando, q̃d tamẽ dñs nõ dixit iubẽdo, sed quid illi merebãtur insinuãdo. [& nũc delebo eos.] Hoc cõminatio fuit & designatio, quid esset agendũ secundũ illorũ demerita. [Cumq; iacerẽt in terra] qa prostrati orabant pro populo. [dixit Moses ad Aaron:] qui Deo reuelante vidit in spũ, quid trãsgressoribus contigisset. [Tolle thuribulũ, & hausto igne de altari holocausti,] in q̃ ignis ardebat assidue, [mitte incensum desuper, pergẽs cito ad populum, vt roges pro eis. Iam eñ egressa

 est

Plato. Proclus. Plotin. August. Psal. 113. Psal. 88. Hebr. 9. Iosl.li. 4. anti. iu. cap. 2. Eusebi⁹. Nũe. 26. Iosl.li. 4. ant. iud. cap. 2. Ibidem.

est ira,]id est,vindicta[à domino.]Deinde in textu describitur,qualiter Aaron cum thuri-
bulo suo cucurrit ad mediam turbam,quam vastauit incendium: stansq́ inter extinctos &
viuos,obtulit thymiama,se opponens incendio,& orans pro populo,sicq́ plaga cessauit. in
quo ostensum est,quantum valeat oratio sacerdotis,& sacrificium deuote offerentis:quanta
item sit virtus & dignitas sacerdotalis & pontificalis officij.

¶De spiritali huius cap.16. significatione atq; doctrina. Arti. 28.

MAnifestum est,p Chore & Dathan atq; Abiron designari rebelles, superbos,ambitio
sos,& eos p̄sertim,q desiderio p̄laturæ aut principatus terreni,practicant practicatio
nes malignas,dissensionem,auersionem,discordiam,aut etiā schisma:& q̊d oīm pes-
simum est,interdum sic peruertuntur,vt & hæretica seminent documēta. Hi iustis præsiden
tibus multipliciter aduersantur,& q̄les ipsi sunt,tales illos esse suspicant,dicentes:Cur eleua
mini super populum Dei? Specialiter vero Choritæ cēsentur,qui per amicoꝵ & propinq̊ꝵ
potentiam ad ecclesiasticas tentant pertingere dignitates.Deniq; subditi varijs peccant mo
dis in suos superiores:Primo,illoꝵ defectus & excessus inordinate aut irrisorie publicādo:
Gene. 9. hi designant per Cham,qui patris sui verenda fratribus suis monstrauit, idcirco cū illo ma
1.Reg. 8. ledictionē merent.Secundo,insufficientiā regiminis obijciendo,queādmodū filij Israel,ab-
1.Reg.10 iecto Samuele,regē postularunt:ideo sicut filijs Israel datus est Saul tyrannus,sic isti tyrannū
11.& 14. merent. Tertio,p̄sidentibus detrahendo,aut illis se insipienter æquando,sicut Aaron & Ma
ria obloquuti sunt Mosi.Isti sp̄uali lepra merentur pfundi.Quarto,ad superioꝵ suoꝵ depo
sitionem inordinate conando,q vestigia Chore,socioꝵq́ eius sectantur,& cum ipsis dānan
Bernar. tur. ¶Præterea,sicut S.pater Bernardus fatetur: Nullū sibi modū statuit humana ambitio,
sed oculis obtenebratis,altiora iugiter appræhēdere nititur.Si qs simplicē p̄bendam in col-
legio est adeptus,pudet se solo canonicatu esse cōtentum.Isti p Chore & adhærentes ei Le-
uitas significātur,q inferiori gradu non contentabātur.Qui aūt in faciē contradicunt,& su
is supioribus cum irrisione & contēptu loquūtur,imitatores & filij sunt Dathan & Abiron.
Recedite à tabernaculis hoīm impioꝵ,& nolite tangere q̄ ad illos pertinent,ne inuoluami-
ni pctīs eoꝵ.Periculosa & infectiua est praua societas,à q̄(si fieri potest)est corporaliter abe
undū: q̊d si fieri nequeat,spiritaliter est discedendū ab ea, immo sic necesse est ab illa disce-
dere,q̄uis corporaliter nō recedatur:spiritaliter vero recedere,est vitia,vanitates,negligēti-
as talis societatis vitare,nec solum actū iniquū,sed neq̄q̄ per consensum aut alio modo com-
2.Cor.6. municare. Hinc & Apl's:Exite,inqt,de medio illoꝵ,& immundum ne tetigeritis.¶Prēter-
ea, q̄ enorme crimē sit schisma atq; rebellio,& alios ad talia scelera prouocare, ońsum est ex
morte illa inconsueta horribili,q̄ Dathan,Abiron,Chore & Hon repente plagati sunt,qbus
in terrā dimersis,terra reducta est,q̄si nil tale factum fuisset. Amplius, per thuribula in qbus
ambitiosi atq; sacrilegi illi obtulerūt incēsum,intelligenda sunt dicta & argumenta ac me-
dia,per q̄ illi iniqui & schismatici ac hæretici suos quærunt & nituntur errores defendere
ac firmare, & p quæ Deum se honorare & colere arbitrantur:q̄ oīa sunt frangenda, quātum
ad id q̊d falsitatis & vitiositatis in ipsis est.Suntq́ producenda in laminas & affigenda alta-
ri,qm̄ qcquid veritatis in illis est,ad Dei honorem est cōuertendum,vt separetur preciosum
à vili,malum à bono,falsum à vero.ideo loqtur Origenes:Si in verbis hæreticoꝵ aliq̄ ex di-
Origen. uinis scripturis inueniuntur,non respuuntur:qm̄ sanctificata & oblata sunt dn̄o. ¶Insuper
charitatem,patientiam,pfectionem Mosis,Aaronq́ discamus,q prostrati in terram, oraue
Idem. runt pro illis q ipsos lapidare volebant,p quibus & Aaron dn̄o sacrificauit. Hinc Origenes:
Moses,inqt,& Aaron discipuli sunt euangelij magis q̄ legis.Nam diligunt inimicos,& pro
persecutoribus orant.Videant hæc qui Deum criminātur & legem,q̊modo Moses & Aaron
ante fecerunt,q̊d euangelium postea docuit.Inuenitur ergo euangelij virtus in lege,& euan
gelium fundamento innititur legis. Rursus per hoc ꝙ Aaron suo incenso cōpescuit plagā,
quā angelus vastator inflixit,p̄figuratū videtur,ꝙ pontifex summus dn̄s Iesus passione cor
poris sui & suæ ardentissimæ charitatis incenso reconciliauit patri genus humanum, & ele
Lucę 23. ctos segregauit à reprobis,qui & pro suis crucifixoribus exorauit.Multos q̊q; eoꝵ q ipsum
Ioan. 12. occiderūt,ad æternam perduxit salutem,qbus prędixit:Cum exaltaueritis filium hominis,
tunc cognoscetis qa ego sum.Itaq́ impiorum supplicia nos informēt,& alioꝵ perditio red
dat nos cautos.Oīs inobedientia,rebellio,ambitio cum vitijs sibi annexis,infinito horrore
1.Reg.15. odiantur ac vitentur à nobis:q̊niam q̄si scelus idololatriæ est,nolle acquiescere. Nullus p̄sum
ptione superba dignitatem sibi à Deo non datam, nec legitime impositam,inuadat: sed illi
cedat,quem non humana ambitio,nec fauor corruptus,nec damnanda largitio introduxit.

¶Declaratio literalis cap.17. Et loquutus est dominus ad Mosen. Arti.29.

NVnc enarratur qualiter dn̄s alio signo miraculoso monstrauit,ꝙ solos Aaronitas ele-
gisset in sacerdotes.[Et loquutus est dn̄s ad Mosen,dicens: Loquere ad filios Israel,&
accipe ab eis],i.à singulis principibus duodecim principum [virgas singulas per co-
gnatio-

gnationes suas,à cũctis principibus tribuum virgas duodecim] vtpote duodecim virgas, ꝑter virgam Aaron. Quemadmodũ Magister in historijs refert, post plagas & strages in cap. præcedenti descriptas, cum adhuc non cessaret tumultus super sacerdotio Aaron, quia dicebant, ꝗuis dominus non elegerat prædictos Leuitas ad sacerdotium, poterat tñ esse ꝙ ꝗdã de aliꝗ tribuum reliꝗꝝ digni sacerdotio essent, & forte de oĩbus tribubus vellet dñs aliꝗt sacerdotes habere, ne tanta sacerdotij dignitas vni tm̃ domui & paucis cõmitti videreť ministris. Accusabantq́ꝫ Mosen de inopia eremi, eo ꝙ eoꝝ negociareť penuriã.i.negociose intẽderet ꝙ semꝑ inopes essent, vel ipsoꝝ penuria esset negociatio ei, vt semꝑ indigere videreńt eius auxilio. Sicq́ꝫ ad dirimendũ hanc litẽ, Deo iubente, virgas accepit.[& vniuscuiusꝗ nomen] i.cuiuslibet tribus seu principis vocabulum[supscribes virgæ suæ. nomen aũt Aaron erit in tribu Leui].i.in virga tribus Leui, ꝗ virga erit tertiadecima, scribes nomẽ Aaron & nomẽ Leui, vt ꝗdam exponunt, ꝗa ꝑ mortẽ Chore & cõplicũ eius, determinata iã fuit ꝗ̃stio de sacerdotio Aaron ꝗ̊ ad Leuitas residuos: idcirco de sacerdotio & põtificio Aaron ꝗ̃stio nõ remansit, nisi quantũ ad alias tribus. Veruntñ Magister in historijs & alij ꝗdam affirmãt, ꝙ nomẽ Leui fuit scriptũ in Aaron virga, qm̃ virga illa tribũ repræsentauit Leuiticã, multoq́ꝫ plures erãt de tribu Leui supstites ꝗ̃ occisi.[& vna virga cũctas eoꝝ familias cõtinebit.] Circa hoc aliꝗ dicũt, ꝗ̊d & in Scholastica ferť historia, ꝙ ꝑter virgas ꝑ̃fatas fuit adhuc vna alia & ꝗ̃rtadecima, cũctas tribus seu familias cõtinens, in ꝗ ꝓbareť, vtrum de oĩbus tribubus vellet Deus sacerdotes habere. Alij aũt dicunt huius cõtrarium, qm̃ istud satis innotuit ꝑ hoc, ꝙ solius Aaron virga (vt infrà legiť) floruit. Idcirco ꝗ̊d dictũ est, ita exponũt: Vna virga cunctas eoꝝ familias continebit, ꝙ sola virga Aaron cõtinebat oẽs familias Leui, nõ ꝙ noĩa oĩm illarum familiarum erant scripta in ea, sed ꝙ sola virga Aaron suffecit pro omnibus illis: qm̃ ꝗ̃stio de sacerdotio, determinata iã fuit quantũ ad alias Leui familias, sic ꝙ iã patuit, domũ Aaron cõtinere totũ ius sacerdotij in tribu Leui. sed istud non videť satis certũ, qm̃ & in alijs tribubus fuerunt plures familiæ, & virga cuiuslibet principis continebat virtualiter vniuersas suæ tribus familias, & sufficiebat ꝓ omnibus illis.[ponesq́ꝫ eas in tabernaculo fœderis corã testimonio, vbi loꝗ̃r ad te].i.añ arcã in ꝗ erãt duæ tabulæ testamẽti.[Quẽ ex his elegero].i. me elegisse ad sacerdotiũ mõstrauero.[germinabit virga eiꝰ, & cohibebo à me querimonias filioꝝ Israel, ꝗbus cõtra vos murmurãt].i.per signũ illud oñdam, ꝙ nullũ eoꝝ ad sacerdotiũ elegisseq́ꝫ refrenati, à murmuratione ista cessabunt.[Fueruntq́ꝫ virgæ duodecim, iuxta numeꝝ duodecim tribuum, absq́ꝫ virga Aaron.] Quãuis etenim Iacob non habuerit nisi duodecim filios, à ꝗbus prodierunt duodecim tribus, attñ qm̃ tribus Leuitica fuit ab alijs separata ad tabernaculi cultũ, nec hæreditatẽ sortita est, fuit tribus Ioseph in duas diuisa. Veꝝ ex his videri potest, ꝙ nõ erãt nisi tredecim virgæ, ꝑ̃sertim ꝗa (vt dr̃) in Hebræo habeť, Fuerũtq́ꝫ virgę duodecim, & virga Aaron in medio eaꝝ. sed hoc alij soluunt, dicẽtes ꝙ istud intelligendũ sit de singulis specialibꝰ virgis, vna videlicet gñali excepta. ¶ Pręterea ꝗ̃ritur, si isti adhuc murmurauerũt cõtra Mosen & Aaron ꝓpter sacerdotiũ, cur nõ sunt ꝑcussi vt alij? Ad ꝗ̊d poterit rñderi, ꝙ cordiũ cognitor Deus iudex iustissimus, vidit nõ esse ita incẽsam siue malignã murmurationẽ istoꝝ vt alioꝝ, nec ita se ad sacerdotiũ ingesserũt aut rebellarũt vt cæteri, sed ꝗ̃si dubitãdo inter se mussitabãt.[Quas cũ posuisset Moses corã dño in tabernaculo testimonij, seꝗ̃ti die regressus] Moses[in tabernaculũ, inuenit germinasse virgã Aaron in domo Leui].i.ipsiꝰ Aaron existẽtis & cõtẽti in ꝓgenie Leui.[& turgẽtibus].i.inflatis[gẽmis] ex ꝗbus ꝓdeunt flores,[erupant flores, ꝗ folijs dilatatis in amygdalas].i.fructus arboris vocatę amygdalus[deformatæ sunt].i. ꝑfecte formatæ. Vnde alia translatio habet, nuces.[Dixitq́ꝫ dñs ad Mosen: Refer].i.reporta & pone[virgã Aaron, vt seruet ibi in signũ rebelliũ filioꝝ Israel].i.ꝑ memoriali, ꝙ ꝗdã eoꝝ tã rebelles, ambitiosi, temerarijq́ꝫ fuerũt, ꝗ̃tenus alij à cõsimilibus vitijs caueãt. Posita aũt est virga Aaron in arca, vt legiť ad Hebræos.[Dixerũtq́ꝫ filij Israel ad Mosen: Ecce cõsumpti sumus, oẽs pibimus. Quicũq́ꝫ accedit ad tabernaculũ dñi, moritur.] Istud fuit potius verbum desolationis ꝗ̃ murmurationis: ideo propter hæc verba nõ sunt punici. ꝗ̃si dicãt: Tã multi & magni ex nobis ꝓpter hãc sacerdotij causam occisi sunt, ꝙ pene oẽs videmur extincti, vel ꝓtinus extinguendi. Quicũq́ꝫ accedit ad tabernaculũ domini, moritur: & hoc aliꝗ̊ modo extitit veꝝ, quoniam qui se inordinate intromiserunt de sacerdotali officio, perierunt: qui vero deuote accesserunt seu introierunt in atriũ causa orandi aut offerendi iuxta legis ordinationẽ, non solũ non occidebanť, sed in vita gr̃ę profecerũt, vitæq́ꝫ huius prolongationem merebantur, immo & vitam beatam. Itaq; verba istorum per modũ hypbolicæ locutiõis sunt intelligẽda.[Num vsq́ꝫ ad internecionẽ cuncti delendi sumus?].i.occidemur ne oẽs? Quasi dicant, videť ꝙ immo, nisi Deus agat nobiscũ clementius. Vnde & in his verbis istoꝝ, pius dñs patientiã habuit, qm̃ ex interioris doloris magnitudine ꝑferebantur. Sicq́ꝫ afflictis nõ est addẽda afflictio. ¶ Amplius, iuxta mysticum sensum, vnusquisq́ꝫ p̃latus, princeps, iudex aut ꝑ̃sidẽs debet virgã habere.i.p̃laticã potestatẽ, ecclesiasticã iu- Hebr. 9.

risdictionem,verbum veritatis,legem iustitiæ & rigorē iudicij,directionē gregis commissi. Porro per virgam Aaron,primo intelligitur Chrs & eius potestas,qui velut arida virga fuit sepultus,sed in resurrectiōe statim refloruit,flores virtutū dispsit,folia.i.verba cælestia protulit,& fructum æternæ produxit salutis,immo suæ saluificæ merito passionis conuertit & saluauit genus humanū.Protulit q̄q; amygdalas.i.scripturaꝝ sanctaꝝ doctrinas.Nā sicut in amygdalis forinsecus est tegumētū amaꝝ, deinde munimētū robustū, tertio fructus suauis: sic in scripturis sunt cōminationes terribiles & ardua q̄dā pcepta,deinde authoritates firmissimę & pclara miracula,qb⁹ ecclesię fides munit:tertio aūt spūales & mystici sens⁹,pmissa dulcissima,virtus & gr̄a spūs sancti,consolationes internæ,multiplex'q; refectio mentis.Pręterea virga Aaron est sacratissima virgo Christifera,à nullo hoīm fœcundata,q̄ superueniente

Lucæ 1. spū sancto est supernaturaliter impraegnata,oīm'q; virtutum gemmis ornata,& ptulit incōparabilis pulchritudinis ac summæ dulcedinis florem, sup quem in fine totius excellentiæ

Esaiæ 11. requeuit spūs septiformis,sicut prædixerat Esaias: Egredief virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet,& requiescet super eum spūs dn̄i.Produxit itē opulentissimū & indeficientissimū fructū,q de seipso testaf:Ego sum panis viuus:in q̄ velit in nuce, fuit passibilitas car-

Ioan. 6. nis,& corpus amaritudinibus adimpletum,fortissima aīa,deitas'q; superdulcissima. Quemadmodū autē solū Aarō,eius'q; posteros Deus elegit in sacerdotes,sic in nouo testamēto vsq; in finem mundi vult pater omnipotens, solius Christi sacerdotium per eius ministros exerceri,durare,florere:et ad q̄d qui indignus accedit, infernali meref igne cremari. Rursus virga est authoritas pręsidentis,qua nisi quis vtatur legitime,manet infructuosa:germinat aūt,dū præsidens ea discrete est vtens.Cum'q; proponit & appetit debitum sui explere officij, pdit in gemmas:ex quibus erumpunt mox flores,dum salubris doctrina profluit ex mēte affectuosa & pura.Dilatanf etiam folia,dum exemplaria opera extenduntur ad pximos.Producūtur q̄q; amygdalæ, dum præsidēs exercet se ad pietatem, ad reformationē interiorē,ad vitā secretā,ad cōtemplationē theoricā, ad affectionē in Deo q̄tidie ardentiorem ac mundiorē.

¶Expositio cap.18. Dixit'q; dominus ad Aaron. Arti. 30.

Nūe. 16. & 17. HVcusq; per duo capitula legitur dominus pugnasse pro Aaron, & eius authoritatem magnificasse:nunc subdit onera pōtificij ac sacerdotij eius. [Dixit'q; dominus ad Aaron:] Aliqui scribunt, q Deus per Mosen dixerit ista ad Aaron: quod reor incertum, præsertim quia vt patuit,sæpe Deus loquutus est Aaron pontifici per angelum immediate, non per Mosen.[Tu & filij tui & domus patris tui tecum] .i. tu pontifex & sacerdotes atq; Leuitæ,[portabitis iniquitatem sanctuarij.]Iniquitas seu peccatum frequenter accipitur p

Osee 4. sacrificio,quod pro peccati remissione offertur,vt cum per Osee dominus contestatur: Pec

2.Cor.5. cata populi mei comedēt.Vnde & Paulus Apostolus:Christus,inqt,factus est pro nobis pec

August. catum.Sic'q; ab Augustino locus iste exponitur,vt sit sensus,q sacerdotes & Leuitæ portant iniquitatem sanctuarij.i.sacrificia sumunt & edunt,quæ in tabernaculo offeruntur p culpis. Simili sensu subiungitur:[Et tu & filij tui simul sustinebitis peccata sacerdotij vestri].i.sacrificia pro peccatis oblata,ac sacerdotibus deputata.Huic expositioni consonat translatio Septuaginta interpretū,q̄ habet:Tu & filij tui accipietis pc̄ā sanctoꝝ, & pc̄ā sacerdotij vestri. Veꝝ expositio ista,quam & Glossa seqtur,qbusdam non placet:qm̄ sustinere & portare,designāt onus iniunctum:oblatio aūt receptio sacrificioꝝ, non est sacerdotibus onerosa. Sed reprobatio ista modici est vigoris.Nam & si oblatio illa atq; receptio, in seipsis onerosæ nō sint,tamē propter annexum periculum onerosæ cōsistunt:propter quod & ipsa sacerdotalis dignitas sæpe onus vocaf.Timorati q̄q; sacerdotes,cum ingēti & timore & onere cōsciētiæ,álioꝝ oblata consumunt,& hoc pter annexum periculum.Nihilominus potest & ita exponi:Portabitis iniqtatem sanctuarij.i.vobis imputabitur,si alij.qbus ex officio nō incumbit, ingesserint se sacerdotali Leuiticove officio ex ignorātia iuris,qa tenemini eos desup hoc informare.Potest denuo sic exponi:Portabitis iniqtatē sanctuarij.i.negligentiæ & peccata, q̄ in tabernaculo Dei'q; cultu cōmittūtur à vobis,tanto districtius punientur in vobis, quāto plus tenemini ex iniūcto officio esse diligentes in Dei obsequio. Pari modo sustinebitis peccata sacerdotij.i.quæ in officio sacerdotali incurritis, quoniam iuxta gradum dignitatis eius q peccat,aggrauaf eius pc̄ā,iuxta illud:Quo grad⁹ altior,eo ruina est maior.& itē: Grauiora delinquētiū vitia,facit dignitas delinquētis. [sed & fratres].i.cognatos [tuos de tribu

*sceptro Leui & * sceptrū patris tui].i.cæteros sacerdotes,q q̄si regiā habēt dignitatē, in spūalibus præsidendo,[sume tecum,]vt eoꝝ fultus auxilio,plenius tuū exequaris officiū.[præsto'q; sint].i. præsentialiter & parato aīo assint,[& ministrent tibi]exequendo quæ eis in Dei cultu iniun-

Hebr. 9. xeris,sicut inferior gradus seruit superiori,q̄d tn̄ est Deo seruire magis q̄ hoī. [Tu aūt & filij tui ministrabitis in tabernaculo testimonij]sacrificādo,orādo,& cætera faciēdo q̄ ibi sunt faciēda.Solus aūt pōtifex intrauit in sancta sanctoꝝ, sacerdotes vo in exteriorē tabernaculi partem. [Excubabunt'q; Leuitæ].i. vigiles erūt in suis officijs.[ad præcepta tua, & ad cuncta

opera

opera tabernaculi] hoc est, parati iugiter esse debent ad ꝑsequendũ vniuersa ministeria eis iniuncta in tabernaculo, eiusq; atrio, [ita dũtaxat, vt ad vasa sanctuarij & ad altare nõ accedãt].i. nõ præsumãt tãgere vasa seu instrumẽta cultus diuini, nisi fuerint inuoluta, nec sacerdotale officium sibi vsurpẽt sacrificãdo in altari. [& ne illi moriant, & vos pereatis simul. Sint aũt tecũ & excubẽt in custodijs tabernaculi & in oĩbus cæremonijs eius:] custodiẽdo ea q̃rũ vsus est in tabernaculo, & materias ei⁹, ꝑsertim in motiõe castroꝝ. [Alienigena nõ miscebit vobis].i. nullus de alia tribu intermittet se de vr̃is officijs. Ista frequẽter ꝓhabita sunt, tã in Leuitico q̃ in volumine isto, ideo nõ cõdecet ĩmorari, nec tñ sup̃flue repetunt in textu, sed vt tenacius imprimant memoriç. [tradidi donũ dño].i. Leuitas assignaui sacerdotibus ꝑ munere in adiutoriũ eorundẽ ad gloriã Dei, & loquit dñs de se q̃si de alio. [Tu aũt & filij tui, custodite sacerdotiũ vestrũ].i. mẽte deuota ac custodita exeq̃mini act⁹ ipsi⁹. [& oĩa q̃ ad cultũ altaris ꝑtinẽt].i. sacrificatiões & cõtrectatiões vasoꝝ, mũdationẽ altaris, & fomentũ ignis, q iugiter arsit in altari, ac cõsimilia. [& intra velũ sunt].i. cõtẽta in interiori tabernaculi parte. [ꝑ sacerdotes administrabunt].i. fient & cõtrectabunt, inuoluent, efferent, & Leuitis ad portãdum dabunt, dum castra mouẽda sunt, prout in superioribus est cõscriptum. [Si quis externus accesserit, occidet].i. si q̃s de alia natiõe aut tribu vsurpauerit sibi officia vestra, plagabitur morte corporali aut ciuili, sicut Ozias rex thurificare præsumẽs, lepra ꝑcussus est. Talis q̃q; occidit seipsum morte culpæ, & si nõ pœnituit, perijt morte infernalis miseriæ. Deniq;, vt sacerdotes in hoꝝ obseruãtijs diligẽtiores cõsisterẽt, cõmemorat dñs qualiter eis de victu ꝓuidit, & tẽporalẽ quandã mercedẽ ꝑter æternã retribuit. [Locutusq; est dñs ad Aaron: Ecce dedi tibi custodiã primitiaꝝ meaꝝ].i. primitias q̃ mihi debent, deputaui tibi ac filijs tuis, vt eas vobis reponatis, & opportuno tẽpore mãducetis. [Oĩa quæ]Deo [sanctificant à filijs Israel].i. ea q̃ cæteræ tribus deputãt & offerũt Deo ex voto aut alio modo. [tibi tradidi & filijs tuis] vt inde accipias vel totũ, vel partes secũdum legẽ præfixas, ꝓut in Leuitico diffuse præhabitũ est. [pro officio sacerdotali].i. pro obsequijs atq; laboribus mihi à vobis exhibitis in sacerdotali aut põtificali officio, nõ q̃ tẽporalia ista fuerint merces finalis & principalis obseq̃oꝝ Deo exhibitoꝝ, sed merces ꝓambula, secũdaria, tẽporalis, puta stipẽdiũ vitæ, ordinatũ ad retributionẽ beatificã & æternã, queadmodũ Chr̃s in Euãgelio ꝓdicatoribus ait: In eadẽ domo manete, edẽtes & bibẽtes quæ apud illos sunt. Dignus est eñ operarius mercede sua. [Om̃is oblatio & sacrificiũ, & quicq̃d ꝑ peccato atq; delicto reddit mihi, & cedit in sancta sanctoꝝ, tuũ erit & filioꝝ tuoꝝ.] Ista sæpe ꝓhabita sunt: & potest hoc loco ꝑ oblationẽ intelligi pacifica victima: ꝑ sacrificiũ, holocaustũ: ꝑ ea quæ offerunt ꝑ peccato & delicto, sacrificia q̃ fiebãt ꝑ peccatis maiorib⁹ aut minoribus, vel ꝑ culpa cõmissionis & vitio omissionis: quæ oĩa in toto vel ꝑ parte, cesserũt in vsum sacerdotũ. Nã & pelles holocaustoꝝ erãt eoꝝ. [In sanctuario comedes illud].i. in ædibus prope atriũ siue in atrio. [Mares tm̃ * comedẽt ex eo].i. soli sacerdotes, & nõ eoꝝ vxores edent ex hostia tali, [quia cõsecratũ est dño.] In Leuitico aũt diffuse expositũ est, de q̃bus licuit vti solis sacerdotibus, & de q̃bus tam eis q̃ eoꝝ filijs, de q̃bus item & ipsoꝝ vxoribus, cæterisve domesticis. [Primitias aũt quas vouerunt & obtulerunt filij Israel].i. primitiua quç deputant & immolãt Deo, siue ex voto, siue ex legis statuto, aut ex deuotiõe superogãte, [tibi dedi & filijs tuis ac filiabus tuis iure ꝑpetuo].i. tibi ac tuis domesticis ꝑ sustẽtaculo vitç. [Qui mũdus est] à fluxu seminis, à lepra, à cõtaminatiõe mortui, & cõsimilib⁹ irregularitatibus legis. [vescet eis] Immũdis aũt nõ licuit tale q̃d mãducare, q̃m dño erãt sanctificata & cõsecrata. [Omnẽ medullã olei & vini ac frumenti.i. primitiua atq; præcipua de oleo, vino, frumẽto, quæ dño pro primitijs offerunt, cui prçstantiora sunt immolãda, q̃d per medullã innuit. [quicq̃d offerũt primitiaꝝ dño, tibi dedi. Vniuersa frugũ initia].i. primitiuos fructus terræ, vineaꝝ, arboꝝ, ficoꝝ ac oliuetoꝝ, [cedent in vsus tuos. Quicquid primũ erumpit de vulua cunctæ carnis quã offerunt dño, siue ex hominibus, siue de pecoribus fuerit].i. om̃e primogenitũ ex hominibus & iumẽtis, [tui iuris erit].i. ad sacerdotes ꝑtinebit, q̃a primogenita erãt dño cõsecrata, [ita dũtaxat, vt pro hominis primogenito preciũ accipias].i. quinq; siclos pro quolibet primogenito aliaꝝ tribuum Israel. Istud suprà dictũ est. [& om̃e animal q̃d immũdum].i. nõ immolatitiũ, vel si est de genere immolabiliũ pecoꝝ, tamen maculatum est, deforme, monstrosum, aut languidũ. [redimi facias] vt s. dñs primogeniti pecoris talis, offerat ꝑ illo preciũ, & animal illud sibi referuet. [cuius redemptio erit post vnũ mensem] à natiuitate pecoris talis. [siclis argenti quinq;. Siclus viginti obolos habet.] Totũ hoc suprà scriptũ est. Veruntñ istud nõ est intelligẽdũ absolute de vniuersis immũdis pecoribus, q̃m iuxta præhabita, quædam primogenita bestiaꝝ, videlicet canum, non redimebant, sed occidebant. Primogenita vero asinoꝝ redimebant, non siclis aut pecunia, sed vnumquodq; commutabat, redimebaturq; oue. De quibus oĩbus assignatæ sunt suprà variæ rationes literales ac spirituales: idcirco q̃d dictũ est, intelligit de omni animali immũdo, quod cadit sub redẽptione, & q̃a perpaucæ species à regula illa redemptionis

Marginal notes: Nũe. 1. 3. — Nũe. 3. 4 — 2. Par. 26 — Le. 7. 27 — Matt. 10. — Lucæ 10. — Leu. 1. 7. — Leuit. 2. — * edent — Leuit. 7. — Num. 3. — Nume. 3. — Deut. 23.

excipiunt.[Primogenita aût bouis & ouis & capræ nõ facias redimi.]Hæ nãq; tres animaliũ species erãt immolatitiæ,propter q̃d subdit:[quia sanctificata sunt dño].i.deputata, vt Deo immolent.ideo primogenita hoꝝ nõ redimebant.[Omnes primitias sanctuarij].i.quæ offerunt Deo in tabernaculo.[tibi dedi. Pactũ salis sempiternũ est].i. lex ista est firmũ statutum,
Leuit. 2. diuinæ sapientiæ condimẽto sancitũ,spũaliter saporosum:& recte pacti stabilitas nomine salis exprimit,quia sal in omni sacrificio ponebat. [Dixit'q; dñs ad Aaron: In terra eoꝝ nihil possidebitis].i.tu põtifex,sacerdotes,& Leuitæ,nõ habebitis inter tribus Israel hæreditaria bona.vrbes tñ & villas ad habitãdũ,& suburbana ad alendũ pecora sua habebãt.[nec habebitis partẽ inter eos].i.nihil oĩno vltrà q̃ tactũ est.Aliqui aũt dicunt hoc additũ,ad insinuandum,ꝙ nec in spolijs inimicoꝝ participationẽ habere debebãt,cuius tñ oppositũ in præda
Num.31. Madianitaꝝ infrà legit factũ.[Ego pars & hęreditas tua in medio filioꝝ Israel].i.portio hæreditaria oĩm vestrũ,qa mihi oblata & cõsecrata,vobis in sustẽtationẽ vitæ cõcessi,nec amplius indigetis.Sequit de stipẽdio tẽporaliq; ꝑmio Leuitaꝝ.[Filijs aũt Leui].i.Leuitis qui erãt sub sacerdotibus,[dedi oẽs decimas Israelis].i.tribuũ aliaꝝ [in possessionẽ].i.loco portionis ipsoꝝ,qua portiõe debebãt esse cõtenti,& tãto quietius Deo seruire,atq; ꝓ pplo exorare,quo plus eis ꝓuidebat à pplo.idcirco peccata populi portare debebãt,orãdo,ministrãdo,& satisfaciẽdo ꝓ illis,cõdolendo q̃q; eisdẽ,& solicitudinẽ pro illis gerẽdo.Quę nisi fecissent,pctã plebis redundassent in ipsos.Subdit de ꝑcipua portiõe põtificis:[Præcipe Leuitis atq; denũcia:Cũ acceperitis decimas à filijs Israel,primitias eaꝝ offerte dño decimã.i. partẽ decimę,vt imputet vobis in oblationẽ primitiuoꝝ].i.tã accepta sit Deo hęc vr̃a oblatio,ac si de qbuscũq; alijs rebus immolaretis primitias,dato ꝙ alia licite possideretis.[Tã de areis q̃ de torcularibus].i.de vino ac alijs rebus offerte has decimas siue primitias.Nam & meliora quæq; ex decimis sibi datis debuerũt Deo offerre,& illa cesserũt in vsum põtificis.Hinc addi
†offeretis tur:[Oĩa quę † affertis ex decimis]vobis à populo ꝑsolutis, [& in donaria dñi separabitis].i. quæ diuidetis à cæteris partibus reꝝ seu decimaꝝ vestraꝝ, ad hoc ꝙ offerant Deo in dona pro vsu summi ministri ipsius,[optima & electa cũcta erunt.Dices'q; ad eos] videlicet ad Leuitas:[Si ꝑclara & meliora quæq; obtuleritis ex decimis,reputabit vobis quasi de area & de torculari dederitis primitias] .i. tam laudabile erit, quasi de proprijs granis & vinis quæ in area & torculari continent,solueritis primitiua & præstãtiora,dato ꝙ talia licite possideretis.[& comedetis eas]hoc est,decimas vestras,ita tamẽ,ꝙ decimã partẽ eaꝝ pręclariorẽ,vt dictum est,offeretis. [& nõ peccabitis sup hoc].i.præcipio ne contra hæc agatis, [egregia vobis & pinguia reseruãtes,ne polluatis oblationes filioꝝ Israel].i.ne decimis vobis à populo datis abutamini,ita ꝙ cedant vobis in malum, & inacceptæ sint Deo ex parte vestri.

¶De eiusdem cap.XVIII.intelligentia spirituali. Art. XXXI.

PEr Aaron præsulẽ,& eius filios sacerdotes,intelligunt põtifices,sacerdotes,& cæteri in sacris ordinibus constituti,religiosi quoq; ac cæteri virtuosi,præsertim prælati idonei.Horum omniũ est portare iniquitatẽ sanctuarij.i.peccata ecclesiæ.Hoc est alioꝝ imbecillitates pie sufferre,cõdolere pusillis,afflictis,& tentatis ac lapsis charitatiue succurrere,& pro alienis peccatis, præsertim eoꝝ qui eis cõmissi sunt,sicut pro proprijs,pœnitere,flere, satisfactiõis'q; opera exercere: q̃d nisi iuxta exigentiã officioꝝ suoꝝ, & prout vera dilectio pietas'q; requirunt, fideliter fuerint executi, sustinebunt peccata sacerdotij sui. ¶Porro sum-
Ioann.1. mus põtifex noster dominus Iesus Christus, vere super se accepit peccata omniũ nostrum:
Esaiæ 53. quoniã ipse est agnus Dei qui tulit peccata mundi,in quo dñs posuit iniquitatẽ oĩm nostrũ,
1.Petr.2. de quo princeps aplõꝝ dignissimus:Peccata,inqt,nostra portauit in corpore suo sup lignũ. Maiores aũt ꝑlati,inferiores assumere debẽt in suum auxiliũ,suos'q; hortari vicarios,vt omni cum vigilãtia mentis expleant quicqd eis iniunctũ est:sic ꝙ maiores maioribus & sacratioribus exercitijs debent totis viribus esse intenti, atq; cum summa reuerentia circa altare Deo
Origen. assistere.¶Deniq; hoc loco recitat Origenes,qualiter suis tẽporibus dixerunt Iudæi:Quoniam nõ habemus tẽplum,nec sacerdotiũ, neq; altare, nec hostias immolamus. ideo peccata nostra manẽt in nobis,nec veniã cõsequimur.Istud refert, nõ reprobat,nõ tñ approbat,Origenes.Sed hoꝝ verboꝝ rudissimus error faciliter demõstrat. Deus nãq; vberrime eis ꝓmisit, ꝙ si in toto corde suo reuerterent ad ipsum, ignosceret etiã in terra aliena, in qua sacrificare nõ poterãt,atq; reduceret eos. Nec sacrificia illa carnalia ex seipsis iustificabãt.In Babylonica q̃q; captiuitate,cõbustis tẽplo atq; altaribus,misericordiã impetrauerũt,& reducti fue-
4.Re.25. rũt.Sacrificiũ aũt Deo spũs cõtribulatꝰ:corq; cõtritũ & humiliatũ Deꝰ nõ despicit.Nec vnus
1.Esdr.1. sua tyrãnide potest directe salutẽ alterius impedire.Immo,vt ait Ezechiel: In quacũq; hora
Ezec.18. ingemiscit peccator ex corde,oĩm iniqtatũ eius dñs nõ amplius recordat. [Tu aũt & filij tui ministrabitis in tabernaculo,excubabunt'q; Leuitę ad ꝑcepta tua.] Ex his cõstat,q̃ assidue & deuote debeãt ꝑlati & sacerdotes,maxime superiores,in ecclesia esse,diuinis officijs itéresse, & cõtemplari mysteria Dei,sacramenta'q; Chri: q̃ prõpta q̃q; & cõdecens obedientia, q̃ pulcher-

chetrimus ordo cõsistere debeat inter ministros ecclesiæ, vt fiant omnia ordinate. [Locutus est dñs ad Aaron: Ecce dedi tibi custodiam primitiarum mearum.] Sicut in veteri lege, ita in noua sacerdotibus & pastoribus primitiæ debent ac decimæ psoluunt: quia hoc est partim de iure diuino, & partim de iure naturali, immo & ad positiuũ ius ptinet. Nã & ratio dictat, vt eis à populo ministrent corporalia vitæ stipendia, q ipsi populo spũalia ministrãt. Hinc Origenes: Deo, inqt, offerri dicit, qd sacerdotibus dat. Hoc em ex lege docet, q nemo legitime vtitur fructibus aut pecoribus suis, nisi Deo .i. sacerdotibus ex singulis primitias offerat. Hanc ergo legẽ, sicut & alia quædã etiã nunc ad literã necessario puto seruãda. Veruntñ sunt qui dicãt, si aliquid obseruat ad literã, cur non omia? Si vero sunt spũaliter intelligẽda, spũaliter sunt omia obseruãda seu discutienda. Nos aũt vtriusq assertionis insolentiã temperãtes, authoritate scripturarum proferimus qd sit obseruãdum in istis. Scriptum est em: Lex dñi irrepræhensibilis, conuertens animas: testimonium dñi fidele, præceptũ dñi lucidũ, &c. Hæc Origenes. Ex quibus intendit probare, q multiplicia ac diuersa erãt veteris legis præcepta, videlicet moralia, cæremonialia & iudicialia: Cæremonialia aũt cessant aut phibent in euãgelica lege: qm erãt principaliter figuratiua eorum, quæ in noua lege sunt adimpleta: veritate aũt veniente ac patefacta, cessat figura. Iudicialia qq sic cessant, q non obligant ex eo q in veteri lege instituta fuerunt: nõ tamen sic prohibent, quin possint licite obseruari, si ab ecclesia vel principe authoritatẽ tãtum habente instituant. Moralia vero manent in noua lege. Præcepta demũ legis naturalis ad moralia reducunt, immo sunt fundamẽta eorum. Deniq in secunda secundæ quæst. 75. Thomas declarat, q offerre sacrificiũ Deo sit de lege naturæ. Verũtamẽ taxatio certæ quãtitatis in oblatiõe primitiarum, nõ fuit determinata in lege, quia primitiæ dãtur p modũ oblatiõis gratuitæ, de cuius rõne est q sit voluntaria. Dicit aũt Isidorus, q ex maiorum traditiõe sit introductũ, q q plurimũ dabãt, quadragesimã partẽ sacerdotib9 dabãt loco primitiarum: & qui minimũ, sexagesimã partẽ. vnde videt, q inter hos terminos sint primitiæ offerẽdæ, secundũ cõsuetudinẽ patriæ, qd & Thomas scribit in secunda secundæ quæst. 77. & in eadẽ quæst. testat: Decimæ in veteri lege dabant ad sustentationẽ ministrorum Dei. Sicq pceptũ de decimarum psolutiõe, partim erat morale naturale, videlicet inditũ rationi, & partim iudiciale, ex diuina institutiõe robur habens. Quod em his q diuino sunt cultui dediti pro oĩm salute cõmuni, à cõmunitate puideat de necessarijs vitæ, dictat ratio naturalis, & à gẽtilibus seruabat, vt patet in Genesi de sacerdotibus Aegyptiorum, qbus ex publicis horreis alimẽta dabãt. sed determinatio certæ partis exhibẽdæ Dei ministris, nõ est de iure naturali, sed est introducta institutiõe diuina, secundũ cõditionẽ illius populi cui lex ista dabat: qui cũ esset in duodecim tribus diuisus, duodecima tribus, puta Leuitica, diuinis obsequijs mãcipata, hæreditatẽ nõ habuit: ideo rationabiliter est statutũ, vt vndecim tribus decimã partẽ suorum prouentuũ darent Leuitis, quatenus honorabilius viuerẽt. Cõformiter in nouo testamẽto determinatio decimæ partis soluendæ, est ex authoritate ecclesiæ instituta secundũ quãdam humanitatẽ, vt s. populus euangelicæ legis nõ minus exhibeat ministris eiusdem legis, q ministri veteris testamẽti exhibebãt ministris veteris legis, præsertim cum populus noui testamenti ad maiora sit obligatus, maior quoq sit dignitas ministrorum nouæ legis q veteris. Itaq præceptum de decimarum persolutione, quãtum ad id quod erat morale, datum est à Christo: Dignus est em operarius mercede sua. Hinc asserit Origenes: Vtile est offerre primitias sacerdotibus euangelij, vt qui euangelium nunciant, de euangelio viuãt. Impium quippe est, vt qui ingredit ecclesiã, & scit sacerdotes ac ministros altari assistere, & verbo Dei aut ministerio ecclesiæ deseruire, nõ offerat sacerdotibus primitias de fructibus terræ quos dñs dedit, q solẽ suũ facit oriri, pluuiamq descẽdere. Omnẽ medullã olei & vini & frumenti &c. De horum spũali significatiõe dictũ est sæpe. Itaq tam de corporalibus q de spiritualibus bonis, quicqd primũ præcipuumq cõsistit, Deo est offerẽdum: qd & angeli sancti efficiunt, qui eos quos dirigunt, offerunt dño cũ omni pfectu quẽ fecerũt in illis. Dixitq dominus ad Aaron: In terra eorum nihil possidebitis &c. Per hoc cõstat, q vehemẽter omis auaritia sacerdotibus & ministris ecclesiæ sit vitãda, vt pure, integre ac libere vacẽt Deo, ppter quod Rabanus ait: In vtroq testamento ministris altaris oblatiões & decimæ ad necessaria tribuunt, ne terrenis possessiõibus audeant inhiare, nec lucrum de ministerio quærere, cum dicat Saluator: Gratis accepistis, gratis date. Itaq sacerdotibus veteris testamenti dabantur primitiæ, Leuitis decimæ, Pontifici aũt decimæ decimarum à Leuitis. ¶ Quocirca quæri potest, an & summo põtifici nostro, modo soluẽdæ sint decimæ decimarum. Circa qd loco pallegato aliqui dicũt, sicut & Thomas, qa Leuitæ sub sacerdotibus erãt, mandauit dñs, vt Leuitæ loco primitiarum soluerent summo sacerdoti decimã de decimis suis. Vnde nunc eadẽ ratione tenent clerici summo põtifici decimã dare, si exigat: qm naturalis ratio dictat, vt ei qui habet de cõmuni multitudinis statu curã, prouideat, vnde exequi possit ea quæ ptinent ad communẽ salutẽ. ¶ Veruntñ de hoc scribit Antisiodorẽsis in tertia parte Sũmæ suæ, & primo ar-

Rom. 15. Origen. Psal. 18. Isidorus. Gen. 47. Matt. 10. Lucæ 10. Origen. 1. Cor. 9. Matt. 5. Raban9.

argumentať,dicendo:Summus pōtifex præsidet toti Chrianitati,ergo ei soluendę sunt decimæ decimaꝝ,sicut in veteri testamēto. Ad hoc dicendū videť, ꝙ clerici nō teneņt dño Papæ dare decimā decimaꝝ,quia & difficilimū esset illam colligere. Vnde ordinauit ecclesia, ꝙ dñs papa habeat suam propriā diœcesim,cui præest & prouidet immediate,& in qua habet decimā decimæ si vult. Habet quoq; multa regalia quæ dederunt ei imperatores, & insuper omnia bona ecclesiæ sua sunt,& accipit inde quantum vult.Ait etiam doctor iste:Loco primitiarum veteris testamenti, subintroierunt in ecclesia oblationes, quæ fiunt quotidie, & præcipue oblationes quæ fiunt in tribus festis, scilicet in Pascha, Pentecoste, & Natiuitate. ¶Postremo,responsio Alexandri de Halis super secundum Sententiaꝝ de prætacta quæstione,magis consonat responsioni beati Thomæ.

¶ Expositio literalis capituli deciminoni: Loquutus est dominus ad Mosen & Aaron. Articulus XXXII.

DE quodā præcipuo legis ritu & sacrificio ac sacramento nunc agiť:[Locutusq; est dñs ad Mosen & Aaron,dicens:Ista est religio victimæ quā cōstituit dñs.] Quôd ait,quā, potest referri tam ad religionem q̄ ad victimā. Itaq; ista est religio,hoc est, religiosa obseruātia seu legitimus ritus ac modus victimæ.i.sacrificij ꝓ peccato populi,& pro purificatione ipsius offerendi.[ꝑcipe filijs Israel,vt adducāt ad te vaccā rufam.] Nā qa pro totius
Exo. 22. plebis expiatiōe immolabať,de cōmuni sumptu exhibebať,& adducebať per quosdā deputatos ad hoc ex parte cōmunitatis.Fiebat autē sacrificiū istud de vacca,quia secūdum Hebręorum doctores,& secūdum patres catholicos,offerebať pro pctō adoratiōis vituli aurei,& in memoriā illius facinoris, prout Alexāder super secundū,& Guilielmus libro de fide & legibus scribunt. Veruntñ animal istud vocať vacca magis quàm vitulus,ad insinuandum fragilitatem & vilitatē populi in scelere illo,& qm̄ populus ille ob suā carnalitatē,torporem,
Amos 4. lasciuiā,assimilatus est vaccæ.Vnde scriptum est:Audite vaccæ pingues,quæ estis in monte
Oseæ 5. Samariæ.Et apud Oseam:Sicut vacca lasciuiens declinabit Israel.Vituli quoq; quos à tem
Oseę 10. pore Hieroboam adorauerunt,interdum vaccę vocanť,iuxta illud:Vaccas Bethauen coluerunt.Itaq; adducāt ad te vaccā rufam,rubei s.coloris,quia &vitulus ille aureus erat talis coloris:quatenus vacca illa per suā substātiam & colorem, faceret ipsi Aaron ac populo rememorationem peccati cōmissi in aureo vitulo, & de eodē peccato pudorem eis incuteret & horrorem. Rufus etiā color in vaccis extat cōmunior. [ætatis integræ,] ad designādum, ꝙ iam adulti erāt, immo & senes, qui vitulum adorauerunt,dicuntq; aliqui ꝙ debuit esse trima.i.trium annoꝝ,sicut & in Genesi legiť dñs dixisse ad Abrahā:Sume vaccā triennē.tamen
Gene.15. (vt fertur)in Hebræo nō habeť,ætatis:sed,integre: vt sit sensus,ꝙ vacca debuit esse rufa ꝑ totū.sicq; q̄d subdiť,[in qua nulla sit macula]posset exponi,ꝙ in ea nō debuit esse macula vel leris,diuersitasve coloris. Melius tñ exponiť,in qua nulla sit macula .i. deformitas seu defectuositas reddens animal ineptū ad offerendū. [nec portauerit iugum:] ad figurādum ꝙ po
Hiere.2. pulus idololatrās, fuit prorsus indomitus, iugumq; legis abiecit, queadmodū per Hieremiā dñs protestať:A seculo cōfregisti iugū meū,rupisti vincula mea, & dixisti,nō seruiā. ¶Præterea vt recitat R.Paulus, ꝓ eo q̄d nostra trāslatio habet, Ista est religio victimæ: in Hebræo habeť,Istud est cęremoniū legis:& dicūt expositores Hebræoꝝ,ꝙ hoc ꝑceptū sic appellať,qa nō habet rationē literalem clarā,sed secretā. Multa em̄ sunt in isto ꝑcepto ab alijs sacrificijs declinātia,vt patet intuēti.ideo Rabbi Moses Gerundensis, hoc loco excusans se à reddenda ratiōe huius ꝑcepti,ait:Nos aūt qui pro peccatis nostris sumus cōtaminati in hac captiuitate,ignoramus munditiā sanctitatis,donec veniat sup nos spūs de alto,& effundat Deus super nos aquas mundas,& mundemur. Vtinā Rabbi iste intellexisset seipsum. Hæc Rabbi Paulus.[Tradetisq; eā Eleazaro sacerdoti.]Cui tradebať ad offerendum magis q̄ patri eius, quia nō peccauit in adoratiōe vituli,queadmodū Aaron. [qui eductā extra castra] Non em̄ offerebať in tabernaculo vel atrio,quæ erāt castra deitatis,nec in castris Leuitaꝝ aut populi,sed extra om̄ia,in horrorē peccati tā grauis,atq; ad innuēdum,ꝙ tota plebs ab illo peccato summe elongare se debeat, & qm̄ extra portā passus est Christus, q̄d ad mysticā pertinet
Hebr.13. rationem,prout sequenti diceť articulo.[immolabit in conspectu omniū] vt omnes de suis pœniterēt peccatis,& quia idololatria illa in vitulo aureo publice facta fuit. Aliqui tamen dicunt,ꝙ Eleazar vaccā mactauit per alium sacerdotem.Vnde,in Hebræo fertur haberi,Immolabit eam in conspectu suo.i.eam faciat corā se immolari. [& tingēs digitum in sanguine eius,adsperget cōtra fores tabernaculi septem vicibus.] Infrà in isto habeť capitulo, ꝙ sacerdos offerens vaccā,completo isto & quibusdā sequētibus,redibit in castra.idcirco adspersionē hāc fecit anteq̄ redijt, ita ꝙ in loco immolatiōis vaccæ stans,faciē suā direxit versus tabernaculi fores.Sicq; adspersit versus easdem,quemadmodū 3.Regum,Salomon ait de filijs
3.Reg.8. regū: Si capti fuerint,adorabūt versus locū quē elegisti.Daniel q̄q; recitat se orasse in terra
Dani.9. aliena cōtra Hierusalē.Itaq; septies adspersit sanguinē vaccæ oblatę,cuius sanguis saltem pro

parte colligebaẽ in vase. dicũtq; aliqui, ꝙ septies adspersit, ad insinuãdum ꝙ idololatriæ cri
men quodãmodo æquipõderat cũctis peccatis, q̃a importat totalẽ recessum à Deo. Sed ad-
spersio cũ sanguine victimæ, videẽ potius designasse peccati expiationẽ, q̃ grauitatẽ. In alijs
quoq; sacrificijs fiebat frequenter septena adspersio sanguinis. Sed & odiũ Dei, nõ est minus
crimẽ q̃ idololatria. Verius ergo videẽ, q̃d ait Thomas in prima secũdæ, quæst. 102. Vt signi-
careẽ populus p hoc sacrificiũ emundari ab vniuersis peccatis, intingebat sacerdos digitum
suum in sanguinẽ, septiesq; adspersit. nam septenarius vniuersitatẽ significat. [cõburetq; eã
cunctis vidẽtibus] vt ex vaccæ combustiõe aduertãt, ꝙ ipsi peccãdo meruerũt infernali tor-
queri incendio, immo & occidi in seculo isto. Cõburebaẽ demũ in igne, qm̃ dñs in igne ap- Exod. 3.
paruit Mosi, & in igne data est lex, & qm̃ idololatria est penit⁹ extirpãda cũ speciebus & cir Acto. 6.
cũstantijs suis: ad q̃d denotãdum, fiebat q̃d subdiẽ: [tã pelle & carnibus, q̃ sanguine & fimo, flã Exo. 19, & 20.
mæ traditis.] ita ꝙ nihil remãsit de vacca. Pro fimo, Septuaginta trãstulerũt, stercora: p quę
interiores immũditiæ designanẽ. [lignũ quoq; cedrinũ & hyssopũ, coccũq; bis tinctũ, sacer-
dos mittet in flammã, quæ vaccã vorat.] Circa hoc scribit Thomas: Istud fiebat ad signifi-
candũ ꝙ sicut ligna cedrina nõ de facili putrescunt, & coccus bis tinctus non amittit suũ co
lorem, & hyssopus suum seruat odorem, etiã cum fuerit desiccatus: ita hoc sacrificiũ fuit in
conseruationẽ populi, & honestatis deuotiõisq; eius. Vel (vt Iosephus ait) per ista, designata Iose. lib.
sunt quatuor elementa: videlicet elementũ ignis per flammã: terra per cedrũ, ob suã terre- 4. an. iu.
streitatẽ: aer per hyssopũ, ob suum odorẽ: aqua per coccũ, ꝑpter tincturas quæ ex aquis su- cap. 3.
munẽ: quatenus per hæc exprimereẽ, ꝙ sacrificiũ hoc offerebaẽ creatori quatuor elementoꝝ.
Aliqui vero dicũt, ꝙ cedrus & hyssopus ponebanẽ in igne, ad reprimẽdum fœtorẽ ex vaccæ
combustione surgẽtem. Coccus bis tinctus, ad insinuãdum, ꝙ cineres vaccæ erãt per totum
annum seruãdi pro purificatiõe populi. Vnde magister in historijs ait: Verisimile est, ꝙ ci-
neres vaccæ annuatim fiebãt, sicut modo fit chrisma. Quidã tamen Hebræi dicunt eos va-
luisse & durasse per plures annos, nec nouos factos, nisi cum veteres defecerunt. Hæc ibi. Cui
recitationi cõcordat q̃d scribit R. Paulus: Cineres vaccæ nõ solum seruabanẽ per totũ annũ,
sed pluribus annis. Tradunt nãq; Hebræi, ꝙ per totã vtriusq; templi duratiõnẽ nõ erãt com
bustæ, nisi sex vaccæ in sacrificiũ istud: vna videlicet tẽpore Mosis, cuius cineres durauerunt
per totum tẽpus primi templi: secunda tẽpore Esdræ, in principio templi secundi: aliæ duæ
sub Simone iusto summo sacerdote diuersis tẽporibus: cæteræ duæ sub Ioanne põtifice, pa-
tre Mathathiæ, patris Machabæoꝝ. [Et tunc demũ lotis vestibus & corpore suo, ingredieẽ
in castra.] Ex immolatiõe eteñ vaccæ cõtraxit immunditiã quãdam legalem, propter quã
remouendã lauit corpus suũ, videlicet aliquas corporis partes & vestes. [cõmaculatusq; erit
vsq; ad vesperã:] q̃a etsi lotus modo ꝑacto poterat propria ingredi castra, nõ tñ tabernacu
lum ante vesperã. & impedimẽtum illud ingrediendi sanctũ locũ, vocaẽ cõmaculatio & irre-
gularitas q̃dã. [Sed & ille q̃ cõbussit eã]. i. sacerdos q̃ ad ignem remãsit, donec tota vacca fuit
cõbusta, [lauabit vestimẽta sua & corpus, & ĩmũdus erit vsq; ad vesperã] iuxta sensum expo-
sitũ. [Colliget aũt vir mũd⁹] puta sacerdos ad hoc deputat⁹, [cineres vaccę.] q̃b⁹ admixti erãt
cineres ligni cedrini & hyssopi, cocci q̃q; bis tincti, [& effundet eos extra castra in loco pu-
rissimo.] Reponebanẽ eñ cineres illi seorsum extra populi castra in loco & repositorio sa-
cro, [vt sint multitudini filioꝝ Israel in custodiã]. i. p cõmuni oĩm vtilitate custodianẽ, [& in
aquã adspersiõis]. i. ad hoc ꝙ aliq̃ pars cineꝝ hoꝝ admisceaẽ aquæ, q̃ sic mixta, aqua adsper-
siõis seu lustratiõis & expiatiõis appellaẽ, qua adspergebanẽ immũdi. [Cũq; lauerit, q̃ vaccæ
portauerit cineres ad locũ mundissimũ, vestimenta sua & etiã corpus, immũdus erit vsq; ad
vesperã.] Immũditia ista nõ fuit culpa, sed irregularitas quædã, impediẽs à tẽpli ingressu, sa
crificioꝝq; esu. ¶ Præterea mirũ videẽ, cur erat immũdus q̃ istud sacrificiũ obtulit, item qui
ad ignẽ, quousq; cõsumereẽ, remansit: is quoq; qui cineres cõgregauit, cũ cineres isti fuerint
facti ad alios emundãdos, & sacrificium istud specialiter religiosum nuncupeẽ à dño. Valde
etiã videẽ mirabile, ꝙ & is q̃ aliũ hac aqua adspersit, & adspergẽdo mũdauit, fiebat immun-
dus, præsertim cũ actus ꝑdicti fuerint iussi à dño & virtuosi in se, vtpote actus seu opa latrię,
sicq; exercẽtem purificabãt, aut puriorem reddebãt. Ad hæc Thomas r̃ndet in prima secũdæ:
Quia hoc sacrificiũ pro peccato idololatriæ offerebaẽ, idcirco in eius detestationẽ tam vac-
cam comburens, q̃ eius cineres colligẽs, q̃ aquam, cui cinis vaccę mixtus fuit, adspergens, re-
præsentabanẽ immundi: vt per hoc ostendereẽ, ꝙ quicquid quocũq; modo ad idololatriam
pertinebat, immundum erat. Alij dicunt, ꝙ immũditia duobus modis contrahiẽ: Primo, ex
immũditia rei tactæ: sicq; mortuũ tãgens, fiebat immũdus. Secũdo, ex indignitate, tãgentis,
queadmodũ secularis peccaret calicẽ consecratũ tangendo. Sicq; prædicti in vaccæ immola
tione, combustione, & cinerum eius collectione, & aquæ illius adspersiõe, efficiebanẽ immũ-
di: qm̃ sacrificium illud, & cineres eius, atq; adspersio, ad totius populi purificationẽ ordina-
bantur: propter quod tãgens aut tractans ea, debuit se reputare illoꝝ cõtactu indignum, &

ma-

maculam quādam contrahere, ac ideo indigere purgatiōe. Attamen macula illa nō fuit macula culpæ, sed irregularitatis p̄fatæ. Potest tñ & alia ratio assignari, quā arbitror veriorē, ꝙ s. oēs illi fuerūt immundi, ad designādum ꝙ sacramēta & sacrificia illa legalia nō habuerunt in se aliquā sanctitatē & sanctificādi virtutē, sed potius fœditatē, tñ ex institutiōe diuina, atq; ex offerentiū fide, obediētia, deuotiōe, purgabāt. Fuit quoq; & mystica causa, articulo sequēti tāgenda. [Habebunt hoc filij Israel, & aduenæ qui habitāt inter eos,] puta proselyti, [sanctū iure ꝑpetuo,] hoc est, prçceptū istud de sacrificio isto, & cçteris ei annexis, obseruabunt tanq̄ sacrū diuinitus institutū, ac duraturꝝ per om̄e tēpus veteris testamēti. [Qui tetigerit cadauer hominis, & ꝑpter hoc septē diebus fuerit immundus, adspergeť hac aqua die tertio & septimo, & sic mundabiť.] ita ꝙ deinceps poterit ingredi sanctū locū, & de oblatis comedere. [Si die tertio adspsus nō fuerit, septimo nō poterit emūdari] adspersiōe aquæ istius, propter negligentiā illam priorē, ideo oportet eum de nouo cōputare septē dies, in quibus immundus erit, & in quoꝝ tertio & septimo adspergeť. Istud, sicut & sequentia, p̄habitum est in Leuitico varijs locis, vbi omniū hoꝝ rationes literales ac mysticæ sunt inductæ. [Omnis qui tetigerit humanæ animæ morticinū].i. extinctum hominis corpus. [& adspersus hac cōmixtiōe nō fuerit] hoc est, aqua lustratiōis cui mixtus est cinis. [polluet tabernaculum dñi].i. templū Dei inhonorat & maculat, quātum in se est, nō tñ absolute polluet illud. Nam si hoc tabernaculū vellet dñs intelligi factū esse ex illo immundū, mundari ipsum iuberet, vt Glossa exponit. Vel polluit tabernaculū dñi, hoc est, synagogā seu populū scandalizat. Potest quoq; cōtingere, ꝙ tāgens cadauer defuncti, contrahat quandā infectionem, qua & alios posset īficere. [& peribit ex Israel] Quāuis em̄ ex tactu mortui qñq; culpa nō incurrať, tñ ex cōtemptu aut negligentia impletiōis huius p̄cepti, incurrebať culpa mortalis, cuius pœna fuit nō solū occisio tēporalis, sed & çterna dānatio impœnitēti. ¶ Porro, Septuaginta hunc passum sic trāstulerunt: Om̄is qui tetigerit mortuum ab om̄i anima hominis, & mortuus fuerit, tacto mortuo, anteq̄ fuerit purificatus, tabernaculū dñi polluit, extereť anima illa ex Israel. Quocirca loquiť Augustinus: Difficilime inueniť in his libris aliquid euidentius de vita hoīs post mortem esse cōscriptum, q̄ hic. Ergo cū dicit, si fuerit mortuus ante purificationē, manere in illo immunditiā, & exteri animā illā ex Israel, hoc est, à cōsortio populi Dei: quid aliud vult intelligi, nisi manere animç pœnā, etiā post mortē, si dum viuit, mundata nō fuerit hoc sacramēto, quo Christi figurať baptismus? [Ista est lex hominis qui moriť in tabernaculo:].i. institutio sequens cōcernit morientē in domo. [Omnes qui ingrediunť tentoriū illius.] ipso nōdum elato ex domo, seu ante septimū diem post obitū, [& vniuersa vasa quæ ibi sunt, polluta erunt septē diebus:] nisi fuerint cooperta, ideo subdit: [Vas quod nō habuerit coperculum, nec ligaturā desuper, immundū erit] ex morte moriētis seu defuncti p̄sentia. Ex quo eliciť, ꝙ si vasa ibi existentia fuerunt tecta, ligatave desuper, protūc non maculabanť, qm̄ intus nō fœdabanť, vbi ponebanť necessaria victui. De expositione & ratiōibus hoꝝ dictū est in Leuitico. [Si qs in agro tetigerit cadauer occisi hominis, aut per se mortui] s. ex causa naturali intrinseca, [siue os illius vel sepulchrum, immūdus erit septē diebus. Tollentq;] hoīes mundi [de cineribus cōbustionis atq; peccati,] hoc est, aliqd cineꝝ vaccæ cōbustæ pro peccatis cōmunitatis, [& mittēt aquas viuas] vtpote scaturientes, quç instar viuentiū ex se moueri videnť. [super eos].i. sup cineres illos [in vas] in quo cineres primo ponebanť, [in quibus cum homo mundus tinxerit hyssopū, adsperget omne tentoriū & cunctā supellectilē] defuncti in domo, [& hoīes huiuscemodi cōtagione pollutos].i. inquinatos ex tactu seu p̄sentia mortui. [Atq; hoc modo mundus, lustrabit].i. purgabit [immundū, & expiabit tertio & septimo die.] Fiebat aūt adspersio illa cū hyssopo, quæ est boni odoris, ad innuēdum ꝙ homo sic purgabať à fœditate cōtracta. [Ipse q̄q; qui adsperget aquas sup īmundū, lauabit vestimēta sua. Oīs q tetigerit aq̄s expiatiōis] p se, nō ex hoc, ꝙ sup eū adsperguť. [immūdus erit vsq; ad vespeꝝ,] eadē rōne, qua tāgens & deferēs reputabať imūdus. [Quicqd tetigerit immūdus, immūdum faciet: & aīa].i. homo [quæ hoꝝ qppiā tetigerit, immunda erit vsq; ad vesperā] De his, qa p̄habita sunt, pcurro. Porro ab hac minori immūditia purificabanť per solā vestiū lotionē, nec indigebāt aqua adspergi, ne ꝑcederet in infinitū. Qui em̄ aqua adspergebat, immūdus fiebat. Sicq; si seipsum adspergeret, remaneret pollutꝰ: si aūt adspergereť ab altero, alter ille inquinabatur, & ita nunq̄ terminareť purgatio.

¶ De mystica huius cap. XIX. interpretatione. Art. XXXIII.

Leui. 11. — [margin note beside "ratiōibus hoꝝ dictū est in Leuitico"]

PEr vaccā rufam integræ ætatis, & quæ iugū nō traxit, allegorice designať Chr̄i humanitas, seu persona Chr̄i naturali infirmitate ac passibilitate circūdata, quæ adhuc in virgi
Hier. 31. nis vtero manēs, vir fuit. De q̄ Hieremias p̄dixit: Nouū faciet dñs sup terrā, Mulier circundabit virū, in quo nulla est macula, qa peccatū nō fecit neq; cōtraxit. Et rufa effecta est tē
Esaiç 63. pore passiōis, qa adspersus est Christꝰ sangnine suo, quē angeli sancti interrogauerūt: Quare
Canti. 5. rubrū est indumētum tuū? Vnde & spōsa in Cāticis: Dilectus meus cādidus & rubicundus.

Hæc vacca ducta fuit ad Mosen & Aaron,ad pfigurādum ꝙ principes sacerdotū iusserunt si bi adduci Chr̄m,quē de Mosaicę legis violatiōe multipliciter ac grauiter accusarūt. Deniqꝫ ꝙ vacca illa tradita est Eleazaro ad immolādum,hoc figurauit, ꝙ Chr̄us crucifigēdus,est traditus manibus sacerdotū,qbus gloriosissimus aplorū signifer constātissime dixit:Iustū & Acto.3.
sanctū negastis,& petistis virū homicidā donari vobis, authorē vero vitæ interfecistis. Qui eductā extra castra immolabit in cōspectu oīm.Nā sacerdotes fecerūt Iesum ꝓpriā sibi cru- Lucę 23.
cē baiulātē,extra portas Hierusalē duci ac crucifigi vniuersis cernētib⁹ in celeberrimo festo, vt p hæc passio eius ignominiosior esset.& tingens digitū in sanguine eius,adsperget septies cōtra tabernaculi fores.Clamabāt em̄:Sāguis eius sup nos & sup filios nostros. Chr̄m etem̄ Mat. 27.
occidēdo,putabāt se obsequiū pstare Deo.Postea autē multi ex sacerdotibus illis ad Chr̄m Ioan.16.
cōuersi,secundū q̄d recitat Lucas:Multa,inquiēs,turba sacerdotū obediebat fidei.Tinxerūt Acto. 6.
digitū in sanguine eius.i.cū om̄i discretiōe cōsiderauerūt suæ passiōis mysteriū, illudq́ꝫ alijs pdicauerūt ad impetrādum credētibus veniā ac salutē,& ad pfidorū cōdemnationē maiorē: septenaq́ꝫ illa adspersio,oīm vitiorū remissionē,& septē donorū spūsancti infusionē, pfigurauit.Cōburetqꝫ eā cunctis vidētibus,tā pelle & carnibus eius q̄ sanguine & fimo flāmæ tradetis.Per cōbustionē & ignē,quæcūqꝫ intēsa pœna exprimit.Qm̄ ergo tēpore passionis,humanitas Christi fuit tota vltra oēm sermonē acerbissimæ & ignominiosissimæ pœnæ exposita,atqꝫ in summo dolore passiōis & cōpassiōis amarissimæ cōstituta,recte pellis eius & ossa, sanguis & fimus,igni tradita asserunt.Lignū q̄qꝫ cedrinū & hyssopū,coccūq́ꝫ bis tinctū mittet sacerdos in flammā.Per lignū cedrinū intelligit viror & fructuositas Chr̄i,q pergens ad Lucæ 23.
passionē,cōparauit se ligno virēti:Si in viridi,inquiēs,ligno hoc faciūt,in arido q̄d fiet?Per hyssopū suauitas famæ,bonusq́ꝫ odor ipsius exprimit,qa multi dixerūt de eo:Nunq̄ sic appa Matt. 9.
ruit in Israel.Per coccū bis tinctū,ignea pdicatio eius accipit. Hæc itaqꝫ tria impijssimi pfidiq́ꝫ Iudæi simul cū Chr̄o obruere sunt conati,atqꝫ ad horā aliqualiter extinxisse vident,qm̄ tēpore passiōis famā eius potissimū obscurauerūt,tuncq́ꝫ cessauerūt eius miracula & doctrina,p quę ante multos cōuertit.Vnde illud Hieremiæ Chr̄s de eis testat:Consiliū fecerūt ini- Hier.11.
mici mei aduersum me,dicētes:Venite,mittamus lignū in panē eius,& eradamus eū de terra viuentiū,& nomē eius nō memoret vltrà.Tūc lotis vestib⁹ & corpore,ingrediet in castra. Hoc de conuersis post Chr̄i passionē & sanctispūs missionē sacerdotibus potest exponi:qui Acto. 2.
extunc lauerūt stolas suas in sanguine agni,baptizatiq́ꝫ sunt in nomine Chr̄i,immo vt Euan Apoc.7.
gelista testat:Om̄is turba eorū qui aderāt expirationi Chr̄i, & viderunt quæ fiebāt, pcutien- Lucę 29.
tes pectora sua,reuertebantur. Qui vero manserunt increduli, lauerunt se solito modo sacrilege.Per hoc autē ꝙ offerētes cōburentesq́ꝫ vaccā,& eius cinerē cōgregātes,& aquā cineribus mixtā adspergētes,fuerūt cōmaculati:præfiguratū est, ꝙ sacerdotes, scribæ & pharisæi, cæteriq́ꝫ Iudæi,in passiōe vnigeniti patris ęterni,pro maxima parte sunt excæcati & inquina tissimi cōstituti, sup quos peruenit ira Dei vsqꝫ in finē, qui p vesperā designat,de qbus pdi- 1.Thes.2
xit Psalmista:Obscurent oculi eorū ne videāt. Item: Effunde sup eos irā tuā,& furor iræ tuæ Psal.68.
cōpræhendat eos.Colliget autē vir mundus cineres vaccæ, & effundet eos extra castra in loco purissimo.Per virū mūdū intelligit ordo prædicatorū, potissimū beatissimorū aplorū, q extra Iudæam detulerunt reliquias dn̄icæ passionis,& qualiter verbū æternū propter nos sit incarnatū,passum,sepultū, quæ om̄ia in corda electorū gentiliū diffuderunt,ex qbus cineribus.i.ex virtute & meritis passiōis humilitatisq́ꝫ dn̄i,& aquis viuētibus. i.supnaturalibus donis & affluentijs spūsancti,facta est aqua lustratiōis, vtpote fons baptismi,quo mortuos per peccata necesse fuit lauari,qui à Christi passione vim suā purgatiuā sortitus est.Vnde salua- Ioann.3.
tor disseruit:Nisi qs renatus fuerit ex aqua & spūsancto,nō potest videre regnū Dei. ¶Præterea de spiritali significatiōe īmūdorū ex cōtactu aut psentia mortui,de īmūditia q̄qꝫ vasorū,sup Leuiticū dictū est copiose.Insup aqua adspersiōis nō solū designat baptismū, sed & irriguū lachrymarū, quo frequēter mūdari oportet,q̄d p adspersionē tertij septimiq́ꝫ diei notatur.Morit aūt in tabernaculo,qui in fide ecclesiæ & statu salutis decedit:qui vero in infide Psal.14.
litate aut alia mortali morit culpa,expirat in cāpo,in lata videlicet via pditionis.Est aūt notabile,ꝙ vas nō opertū,fertur immundū:opertū vero seu ligatū desup,mundū:qm̄ cor q̄d nō Pro.20.
ponit custodiā ori suo, nec ostiū circūstantiæ labijs suis,omni fœdat ac replet spurcitia.Qui Pro.10.
aūt custodit os suū,& moderat labia sua,verbaq́ꝫ sua pōderat discretiōis statera:liberat ab angustijs animā suā,vitatq́ꝫ peccata innumera,& euadit supplicia sempiterna.Postremo,sicut adspergēs aquas, & colligēs cineres, reddebat immūdus,ita multoties accidit,ꝙ aliorū gubernatiōi,purgationi & instructiōi vacātes, atqꝫ sacra ecclesiastica cōficiētes ac ministrātes, incurrāt quosdā defectus ex fragilitate humana,aut ex negligētia,acceptiōe ve psonarū:immo in regimine multi periclitant ac pereunt, qui in statu subiectionis obtinerent salutem.

¶Elucidatio literalis capituli vicesimi, Veneruntq́ꝫ filij Israel & omnis multitudo. Articulus tricesimusquartus.

Tertiodecimo libri huius capł'o scriptũ est, qualiter missi sint exploratores ad considerãdum terrã promissiõis,& quid respõderint reuersi.Porro quartodecimo cap.est narratum,qualiter filij Israel ex respõsione explorato℞ murmurarint, & qualiter ob hoc sint puniti ac iussi redire in eremũ ad loca ante perambulata. Quid vero ab illo die sit factũ in populo vsq; ad annũ quadragesimũ exitus de Aegypto,cœptum est recitari à capł'o illo præallegato, & enarratũ est inde vsq; ad capitulũ istud vicesimũ, immo perpauca sunt inde cõscripta. Nunc itaq; quid quadragesimo illo contigerit anno,describit, & quid deinceps.

Exo. 16. [Veneruntq́; filij Israel & oẽs multitudo] cõgregatiõis eo℞ ac peco℞,[in desertũ Sin.] In Exodo legit, Profecti sunt de Elim, & venit oẽs multitudo filio℞ in desertum Sin, quod est inter Elim & Sinai, quintodecimo die mensis secundi, & post hoc venerunt in mõtem

Hieron̄. Sinai:ideo locus ille & iste,diuersi sunt,& diuersimode scribunt,secundũ Hieronymũ.In eodem autẽ totali deserto fuerunt variæ solitudines partiales, nomina diuersa habentes. Ad hunc itaq; locũ venerunt mense primo quadragesimi anni exitus de Aegypto.[& mansit populus in Cades].i.in loco deserti sic nuncupato,à quo secũdũ quosdã missi fuerunt explora-

Nũe.13. tores,vel in quo redierunt ad populũ.Vnde suprà dictũ est: Reuersiq́; exploratores, venerũt ad Mosen & Aaron in desertũ Pharan, quod est in Cades. Scriptũ est quoq; in Deuterono.

Deute.1. Cumq́; venissemus in Cadesbarne, dixistis: Mittamus viros qui cõsiderent terrã. Hinc in Scholastica fertur historia: Fuerunt filij Israel longo tẽpore in solitudine. Multo sederunt tempore in Cadesbarne,& diu circuierunt mõtem Seir, & redierũt fere vsq; ad mare rubrũ, & circa fines Sinai,& prostrata sunt eo℞ cadauera in deserto. Tandem post multos labores & annos,XXXVIII. anno redierunt ad Cades, vnde miserãt exploratores, vel vbi redierũt ad eos.[Mortuaq́; est ibi Maria,& sepulta est in eodẽ loco.] Prophetissa soror Mosis & Aaron,

Iose.li.4 ant.iud. cap.3. secũdum Iosephum, mortua est cũ cõplesset annũ quadragesimũ,ex quo reliquit Aegyptũ, & sepelierunt eã in mõte qui dicit Sin,valde solenniter,fleueruntq́; eã(secundũ magistrũ in historijs)triginta diebus. Erat aũt notabiliter senior Mose,qm̃ eo in flumine exposito & inde sublato,cum triũ mensiũ esset,ipsa fuit adulta puella, ita q cum filia Pharaonis tractauit

Exod.2. * coierũt de educatione infantis. Cumq́; indigeret aqua populus, * conuenerunt aduersus Mosen & Aaron,] Non ait,conuenerũt ad Mosen & Aaron:sed, aduersus:quia venerunt male confœderati,nõ ad rogãdũ humiliter, sed & ad cõtẽdendũ cõtra suos superiores cõtumaciter. ideo subditur:[& versi in seditionẽ,dixerũt: Vtinam perissemus inter fratres nostros corã dño].i. vtinã corporaliter mortui fuissemus inter cognatos nostros,q iam ante in deserto defuncti sunt celeri morte. quasi dicãt:Mors illa tolerabilior extitisset afflictiõe ista diuturna grauissima.Non est aũt putãdum, q optauerint æternaliter perijsse per cõdemnationẽ finalẽ,vt quidam exponunt.[Cur eduxistis ecclesiã dñi?].i. populũ istũ fidelẽ. Sicq́; ecclesia hic sumitur pro synagoga,à qua tamen solet distingui.[in solitudinem, vt & nos & iumenta nostra moriamur?] Carnales isti cõnumerauerũt se suis iumentis, q̃bus & per passiones suas tam irrefrenatas,similes,immo & incõparabiliter peiores fuerunt:atq; in tali articulo de iumento℞ suo℞ doluerũt periculo,qñ de anima℞ sua℞ saluatiõe tñ̃ solicitari debuerãt, quanq̃ etiã piũ sit iumẽtis aliqñ cõdolere. [Quare ascendere nos fecistis de Aegypto?] Ecce q̃ excæcata ꝑuersitas,quasi nõ Deus eos de Aegypto eduxerit.[& adduxistis in locũ istũ pessimũ?]tanq̃ dicãt,quare nõ duxistis nos ꝑ viã rectã, & habitabilia loca?cuius tñ ratio scripta est in Exodo.

Exo.13. [Ingressiq́; Moses & Aaron,] qui in hoc casu,sicut & ante,frequẽter habuerũt se multum patienter ad plebẽ ita ꝑuersam,reddideruntq́; ei bona pro malis.[dimissa multitudine,in tabernaculũ fœderis,] vt in loco sancto citius exaudirent. Vnde cõstat,q consecratio & sanctitas loci ad exauditionẽ oratiõis conferũt,immo oĩa opa bona reddunt acceptabiliora.Quẽadmodũ eñ grauius est in eis peccare,ita & melius est ibi bene agere. orauerũt q̃q;,dimissa multitudine,qm̃ quies solicitudoq́; loci,cooperant ad orandũ deuotius. [corruerũt proni in terram.] Ex quo elicit q & situs corporis & humiliatio eius, excitãt & prosunt ad deprecãdum ꝑfectius,& præsertim in terrã prostratio,in qua est extrema corporis humiliatio.[clamaueruntq́; ad dñm,] nõ tam alta voce,q̃ feruẽti affectiõe, [atq; dixerũt: Dñe Deus, audi clamorẽ ppł'i huius.] Ppł's ille nõ legit clamasse ad dñm orãdo pro aqua.ideo sensus est, Audi clamorẽ populi huius.i.orõnẽ quã fundimus pro ppł'o isto. vel clamorẽ populi huius audi, qa etsi nõ petierũt formaliter aquã, tñ in suis clamorosis seditiosisq́; verbis satis pãdebãt se aliqua appetere,& appetitio illa rationabilis fuit in se,q̃uis irrationabiliter ꝓponebat à ppł'o.sicq́; Moses & Aaron orauerũt,vt nõ obstãte plebis ꝑuersitate Deus succurreret. [& aperi eis thesau℞ tuum].i.opulentiã tuæ potẽtiæ,s. abundãtiã aquæ.Vnde subiungit:[fontẽ aquæ viuæ,] quæ instar viuentiũ fluat & currat.[vt satiati,cesset murmuratio eo℞,] quatenus eis sufficienter refectis poculo aquæ,desistãt peccare,vt nec te offendãt,nec nobis molesti sint.[Et apparuit gloria dñi sup eos].i. Deus ꝑ nubẽ gloriose descẽdit ad Mosen cæteris nubẽ cernẽtibus,vel apparuit gloria dñi.i.ꝑclarus Dei effectus, q̃ per angelum loquebat ad Mosen.[Lo-

qu-

quutus'q; est dñs ad Mosen, dicēs: Tolle virgā tu & Aaron, & loquimini ad petrā coram eis] De qua virga istud sit dictū, posset esse ambiguū, nisi paulopost subderet: Tulit ergo Moses virgā quæ erat in cōspectu dñi, q̊d intelligendū videt de virga Aaron, q̄ frōduerat, & post suā miraculosam floritionē, Deo iubente, posita fuit intra sancta sanctoꝝ in arca, vt suprà scriptū est. Sed qa de virga Mosis, p quā fecit in Aegypto ꝓdigia, etiā aliqñ legunt hæc, Virga, puta ꝙ erat in cōspectu dñi, vel ꝙ erat virga Dei, qa & ipsa fuit Deo specialiter sanctificata, per quā fiebāt ad Dei honorē tot & tāta miracula: posset qs opinari, ꝙ istud sit intelligendū de Mosis virga: sed qa in Exodo virga Mosis frequēter vocat ipsius Aaron virga, posset rursus qs suspicari, ꝙ illa & ista fuerūt vna virga. ¶ Præterea quærit, cur dñs iussit Mosi loqui ad petrā, cū illa nec audire nec intelligere quiuit. Rñdet, ꝙ sicut nos in laudibus Dei frequēter irrationalia & inaīata alloqmur, nō vt ipsa audiāt siue intelligāt, sed vt ex allocutiōe illoꝝ nosipsi aut alij excitemur & accēdamur ad cōtemplationē, amorē, admirationē ac laudem creatoris ex eius effectibus, sic in ꝓposito dici potest. Rursus q̊d dñs ait, Loquimini ad petrā, potest exponi, loquimini de petra. Nā & infrà Moses nō dirigit verbū ad petrā, sed de ea ait ad populū: Num de petra hac &c. [& illa dabit aquā]. i. ex ea manabūt aquæ, siue per creationem aquæ in ea, siue p miraculosam cōuersionē materiæ alicuius in aquā. [Tulit igitur Moses]. i. accepit & secū portauit [virgā quæ erat in cōspectu dñi:] Nōne oīa sunt in cōspectu dñi? Cur ergo hoc specialiter dr̄ de hac virga? Et rñdendū ꝙ vel ideo, qm̄ erat in tabernaculo, in quo Deus specialiter habitauit, & ibi cōtenta intuebat, tanquā præcipue ad se ptinētia. Vel qm̄ virga illa fuit Deo sanctificata, & instrumentū oīpotentiæ suæ, sic ꝙ eā speciali modo respexit. [cōgregata oīi multitudine ante petrā,] Non ꝙ oēs poterāt in angusto loco corā lapide illo cōsistere, sed ꝙ principales de populo stabāt ibidē, & cæteri accesserunt secūdum q̊d poterāt & cōgruebat. Ideo q̊q; iussit dñs populū ibi adstare, vt ex intuitu tanti miraculi roborarent in fide, & Deū plus solito formidarēt, & de sua peruersitate cōfunderent ac pœniterēt, & dño essent grati. [Dixit'q; eis: Audite rebelles & increduli:] Sæpe em̄ fuerūt Deo & Mosi inobediētes, atq; infirmi & defectuosi in fide, à qua & multi eoꝝ interdū totaliter corruerūt. Non tñ absolute de oībus dixit hoc Moses, nā multi boni inter ipsos fuerūt, sed seditiosis & murmuratoribus istud loquutus est: & quęri potest, an isti fuerūt de his qui añ fuerāt murmurati, potest'q; esse ꝙ quidā illoꝝ adhuc residui fuerūt in ista seditiōe p̄cipui. [Num de petra hac aquā vobis poterimus eijcere?] Hęc verba secūdum se sumpta, possent vere multipliciter'q; exponi, ita ꝙ viderent irrepræhensibiliter, immo & laudabiliter ꝓlata à Mose, nisi infrà dñs euidēter protestaret, Mosen & Aaron nō credidisse sibi hoc loco. Nempe hæc verba possent primo ita exponi: Num de petra hac. i. ꝓpria & naturali virtute nō valemus vobis de saxo isto educere aquā. Secūdo sic, & quasi interrogatiue, Valemus ne istud pagere? sic'q; adhuc dupliciter potest intelligi. Primo affirmatiue, quasi dicat, vtiq; p omnipotentiā Dei possumus istud. Sed huic expositioni videt obsistere q̊d dñs ait: Quia nō credidistis mihi. Secūdo negatiue, quasi dicat, nō possumus. Sed mirū si Moses & Aaron reputauerint istud impossibile Deo, in cuius virtute semel fecerūt simile huic ad petrā Oreb, vt in Exodo legit, & qñq; maiora. Hinc aliq dicūt ꝙ Moses istud dixit dubitatiue. Dicūt'q; aliqui, ꝙ ipse & Aaron nō dubitauerūt qn Deus id posset, sed de effectu, ne forsitan impediret ꝓpter vitia populi. Vnde Lyra hic scribit: Verba Mosis poterāt dupliciter intelligi, affirmatiue & negatiue, & sic ꝓtulit ea, vt dicunt expositores catholici cōmuniter, qa licet nō dubitaret de potētia Dei qn posset illud, dubitauit tñ de effectu, ne impediret ꝓpter malitiā populi, ideo dubitādo de effectu, dicit sic, Num de petra &c. vt si effectꝰ fuisset sequutus, intelligeret hoc modo, Nō obstāte incredulitate vestra, poterimus aquā eijcere de petra virtute diuina. Si aūt nō sequeret effectꝰ, sic intelligeret, Num de petra &c. quasi diceret, Nō poterimus ꝓpter malitiā vestrā. Hæc Lyra. Cuius verbis duo obijci possunt: Primū est, ꝙ nō videt fuisse illicitum Mosi dubitare de isto effectu, an s. ꝓpter peccata populi impediret, nec hoc fuisset incredulitatis, qa diuina ꝓmissa frequēter intelligēda sunt ita, ꝙ implebunt nisi p hoīm iniquitatē obex ponat. Secundū est, ꝙ aliq magni & sancti doctores catholici dicūt, Mosen de Dei virtute seu potētia dubitasse hac vice, immo Glossa ex verbis B. Isidori ait: Hic Moses dñm offendit, & prohibet Iordanē trāsire: turbatus em̄ murmure populi, dubitāter virga petrā percussit, quasi nō posset Deus aquā de petra educere q̊d fecerat ante. Hic Moses Iudaicū populum sub lege positū significat. Nā sicut Moses virga petrā p̄cutiens, de Dei virtute dubitauit: sic populus ille sub lege data p Mosen positus, Chrm̄ ligno crucis affixit, nec eum esse Dei virtutē credebat. Hæc Isidorus. Insuper sup illud, Ait Moses, Sexcēta millia peditum populi huius sunt, & tu dicis, dabo eis esum carniū mense integro, loquit Augustinus: Quærit, vtrū Moses dixerit hoc diffidēdo, an quærēdo. sed si putauerimus eum hoc diffidēdo dixisse, cur ei hoc nō exprobrauit dñs, sicut ad petrā vnde profluxit aqua? Videt de potestate dñi dubitasse. Deus aūt nō de verbis tm̄, sed de cordibus iudicat: alioqn posset Moses excusari de ver-

Nūe. 17.

Exo. 7. 8.

Nūe. 20.

Ibidem.

Exo. 17.

Nūe. 11.

August.

bis prolatis ad petrã, nisi contra eũ esset clara sententia Dei, ꝙ diffidendo talia dixerit, Nunquid de petra ista &c. Deinde sequit, & eleuata Moses manu sua, percussit virga bis silicem. Ad hoc virgã illam, in qua tanta miracula fecerat, sumpsit, eaq́ꝫ petrã percussit, atqꝫ inde solitæ virtutis est cõsequutus effectus. Verba igit quibus ait, Nunqd de petra hac &c. possent sic accipi, tanq̃ diceret: Nempe ex hac petra, secũdum vestram incredulitatem, aqua educi non potest. vt autẽ percutiẽdo ostenderet, diuinitus fieri potuisse quod illi in infidelitate sua non credebãt, maxime qm̃ dixit, Audite me increduli, Num de petra hac &c. sed Deus qui inspector est cordis, iudicauit, quo animo Moses ita locutus est: Ait eñ, qm̃ non credidistis sanctificare me &c. ac ꝑ hoc intelligit Mosen ita dixisset, tanq̃ ad incertũ ꝑcusserit, vt si nõ sequeret effectus, hoc ꝓdixisse putaret, cum ait: Nunqd ex petra hac aquã &c. q̃d in eius animo oĩno lateret, nisi Dei sentẽtia ꝓdidisset. Ecce in his Augustini & Isidori verbis habet, ꝙ Moses de Dei virtute & potestate dubitauit seu diffidebat. Ex memoratis q̊qꝫ Augustini verbis probat, ꝙ Moses ꝑcussit petrã cũ virga, per quã & alia fecit miracula. Sed si ita dicamus, remanet quęstio, quõ Moses om̃ipotentiã Dei toties expert⁹ & certissime cõtemplatus, poterat de ea diffidere siue ambigere. Ad q̃d ex verbis Isidori habet respõsio, qa ex populi ꝑuersitate & murmure fuit turbatus, sicq́ꝫ ex turbatiõe passiõis hui⁹ obscuratũ fuit in eo rõnis iudiciũ. Veruntñ nõ arbitror Mosen tm̃ fuisse turbatũ, vt dubitauerit an virtus Dei oĩpotentis posset de saxo eijcere aquã, dubitauit tñ an aq̃ eijceret de petra: & fuit incredulus Deo, nõ quia dubitauit an De⁹ hoc posset, sed qa ex mẽtis turbatiõe Deo sic ꝑmittẽte, nõ cõsiderauit actualiter oĩpotentiã Dei, nec ad eã respexit, sed ad difficultatẽ effectus in se, & ꝑ respectũ ad causas naturales: & ita nõ credidit Deo, priuatiue magis q̃ cõtrarie, vtpote qa omisit actũ fidei, ad quẽ protunc tenebat iuxta exigentiã causæ ac temporis, nõ tamẽ cõmisit infidelitatis actũ actui ꝓfato cõtrariũ. [Cumq́ꝫ eleuasset Moses manũ, ꝑcutiens virga bis silicem] Cõmuniter dicit ꝙ bis ꝑcussit, qa in primo ictu petra nõ est scissa, nec vomuit aquã, propter Mosis incredulitatẽ seu dubitationẽ. In secundo aũt ictu diuisa est petra, & aquã diffudit, nõ ꝙ Moses tunc credebat, sed ex pietate diuina, qua Deus suũ promissum impleuit. Potest etiã dici, ꝙ Deo sic dispẽsante bis ꝑcussit, ꝓpter mysteriũ: quia vt asserit Augustinus, ꝙ virga petra percutit, crux Chri figurat. Ligno nãqꝫ accedẽte ad petrã, grã emanauit: & ꝙ bis percutit, euidentius significat crucẽ, duo etem̃ ligna sunt crux. [egressæ sunt aquæ largissimæ.] in quo ostẽsa est oĩpotẽs virtus Dei magnifice, qui si ꝓduxisset aquã illam de terra, suspicari qs potuisset, ꝙ ex ventriculis terrę manasset. ideo istud om̃ipotentiã Dei gloriosius demonstrauit. [ita vt populus biberet & iumenta,] q̃d valde erat mirabile, tãtam videlicet ꝓfluere aquam repente de saxo durissimo, ꝙ tot millia hoĩm ac pecoꝝ inde biberint. [Dixitq́ꝫ dñs ad Mosen & Aaron: Quia nõ credidistis mihi] dicẽti, ꝙ aqua manaret de petra, iuxta sensum præhabitũ, [vt sanctificaretis me corã filijs Israel]. i. vt in omniũ præsentia honoraretis me, ostendendo me esse verum & sanctũ in ꝓmittendo ac implendo promissa. Hoc eñ non fecerunt, qm̃ Moses in ꝑsona sui ac Aaron dubitãdo iam dixerat, Nunquid de petra &c. [non introducetis hos populos]. i. tribus Israel, q̃ erãt vnus populus totalis, & plures populi particulares. ideo ait pluraliter, hos populos, qm̃ per dissensiones & seditiões erãt diuisi. [ad terrã quam dabo eis,] & ita Deus puniuit clementer in vita hac pctã horum tam electoꝝ viroꝝ. [Hæc est aqua cõtradictionis.] Circa hoc magister in historijs ait, Quia etiã electi ita desperauerũt ibi de promissis & potentia Dei, quasi contradicentes promittenti: quæ verba interpretari possunt, & suo modo saluari iuxta prætacta. Vel dicit aqua cõtradictiõis, propter diffidium & contrarietatem, quæ ibi inter Mosen populumq́ꝫ fuerunt. [vbi iurgati sunt filij Israel contra dñm.] Iurgando etem̃ contra Mosen & Aaron vicarios Dei, cõtra Deum iurgati sunt, præsertim quia beneficia Dei præterita paruipenderunt, & ea quæ Mosi per modũ culpæ imposuerunt, fecerat Moses ex Dei præcepto. [& sanctificatus est in eis]. i. sanctitatem & bonitatem suã ostẽdit Deus in filijs Israel per miracula & beneficia ipsis, quãnis indignis, exhibita. Circa illud, non introducetis hos populos, scribit quidã: Licet Moses & Aaron multum desiderarent ingredi terram promissiõis, quia tñ sciuerunt ꝙ verbum Dei erat diffinitum. i. diffinitiue & assertiue prolatũ, non orauerunt pro retractatione ipsius. Sed obijci potest q̃d in Deuteronomio Moses loquitur: Deprecatus sum dominũ, dicens: Domine Deus, tu cœpisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuã. Transibo ergo & videbo terram hanc optimam trans Iordanem. In quibus verbis Moses manifeste orauit pro retractatiõe huius sententiæ: quod nõ fecisset, si sciuisset eam diffinitiue prolatam. Rursus circa hunc passum recitat Lyra: Hebræi dicunt ꝙ Moses & Aaron peccauerunt, quoniam non fecerunt sicut præceperat dominus, dicens: Loquimini ad petram, & illa dabit aquas. & patet ex textu, ꝙ solo verbo absque percussione petra dedisset aquas: quod fuisset nouum diuinæ potentiæ signum, ante non factũ: ideo dominus dixit: Quia non credidistis mihi, quasi diceret: Si coram filijs Israel dixissetis, En lapis iste qui non videt nec audit, obedit verbo Dei, aquam sine percussiõe fundendo

(margin: August. — beside "ꝙ Deo sic dispẽsante bis ꝑcussit"; Deute. 3. — beside "in Deuteronomio Moses loquitur")

dendo, multo plus vos rationales creaturæ obediretis. Istud non videtur in toto idonee dictum. Dominus enim non solum dixit ad Mosen, Loquamini ad petram &c. sed præmisit, Tolle virgam, per quod satis innuitur, dominum intendisse vt Moses virga percuteret petram. Nec propter omissionem facti illius fuissent increduli, nec audissent à domino, quia non credidistis mihi. Deniqꝫ Rabbi Paulus affirmat, opinionem illam, quā Lyra dicit esse Hebræoꝝ, esse solius Rabbi Salomonis: & addit, ꝙ alij Hebræoꝝ doctores de hac materia varie sentiunt, quoniā Rabbi Moses Aegyptius dicit peccatum Mosis fuisse in hoc, ꝙ dixit, Audite rebelles & increduli. In quibus verbis ostendit se habere magnam contra populum iram, quod fuit dupliciter malum: Primo, quia in tanto viro à quo cæteri debebāt formam vitæ addiscere, ira, præsertim in publico, valde vituperabilis fuit. Secundo, quia per verba illa Moses dedit populo occasionem credendi, ꝙ Deus eis hoc loco irasceretur: quod tamen non fuit, quia petebant rem necessariā eis, videlicet aquam. ¶Circa hæc verba Rabbi Pauli miror, & vix credere valeo, ꝙ Rabbi Moses ille Aegyptius, quem notamus, cum absolute Rabbi Mosen allegamus, dicat populum non peccasse hoc loco, cum in textu apertissime asserat, Versi in seditionem fuerunt, & valde passionate loquuti sunt, & contra dñm sunt iurgati. Fuit quippe Rabbi Moses ille vir profundissimi sensus, magnus theologus & præclarus philosophus, quem quidā dicunt tādem factum fuisse neophytum, quoniā super librum Iudicum scribit, ꝙ Iesus Nazarenus videt fuisse Messias in lege ꝓmissus, & propter ipsum meruit Israel vt caderet gladio Romanoꝝ. Deniqꝫ Moses sanctus, qui erat Iudæorum prælatus, poterat eos ex ira per zelum acriter increpare, potissimum quia id meruerunt. Sed tunc oritur quæstio, quia si filij Israel peccauerunt hoc loco tam grauiter, cur non fuerūt puniti sicut Moses & Aaron? Respondet ꝙ dominus eoꝝ misertus est, quoniam magnum habuerunt incitamentum ad istum excessum, videlicet indigentiam necessarij potus, nec petierūt vinum aut siceram, sed simplicissimū aquæ potum. [Misit interea Moses nuncios de Cades ad regem Edom] .i. Idumæoꝝ, qui erant de semine Esau fratris Iacob. [qui dicerent: Hæc mandat frater tuus Israel,] Loquebat hi nuncij ex Mosis informatione de toto Israelitico populo, quasi de homine vno, & nomine fratris optauit regem illum inclinare ad charitatiuum consensum. [Nosti omnem laborem qui appræhendit nos, quomodo patres nostri descenderint in Aegyptum, & habitauerimus ibi multo tempore, afflixeruntqꝫ nos Aegyptij, & quomodo clamauerimus ad dñm, & exaudierit nos, miseritqꝫ angelum qui eduxit nos de Aegypto.] Quomodo poterat rex ille idololatra noscere omnia ista, nisi forte dicat, ꝙ perceperit ista in generali ex publica fama, orta ex mirabilibus quæ Deus in Aegyptijs fecerat, & quia per quadraginta annos filij Israel in solitudine permanserunt, sequentes nubis ducatum, & panē de cælo edebāt, cui solitudini Idumæa fuit propinqua? Vnde in Exodo dñs ait Pharaoni: In hoc excitaui te, vt ostēdam in te fortitudinē meā, & annunciet nomen meum in vniuersa terra. Suprà quoqꝫ Moses ait ad dñm: Vt audiant habitatores terrę huius, videlicet Chananæi, qui audierunt ꝙ tu dñe in populo isto sis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat eos &c. [& ecce in vrbe Cades, quæ est in extremis finibus tuis,] id est, prope vrbem in confinio deserti illius & Idumææ locatam, [positi, obsecramus vt nobis trāsire liceat per terram tuam. Non ibimus per agros nec per vineas, nec bibemus aquas de puteis tuis gratis,] vt infrà in textu innuitur. In illis etenim locis & terris aqua est preciosa, & multoties pauca. [Cui respondit Edom: Non transibitis per me. Statimqꝫ egressus est] obuius ad resistendum filijs Israel, [cum infinita multitudine] .i. cum exercitu plurimum copioso, sicqꝫ quod ait, cum infinita multitudine, est hyperbolicus sermo, quo aliquid dicitur per excessum, ad insinuādū magnitudinē rei. Quærit, si rex Edom sciuit omnia iam prætacta, videlicet qualiter Deus ꝑ angelū eduxit & duxit filios Israel, quomodo ausus fuit eis ad resistendum occurrere. Ad quod dici potest, quòd excęcauit eum malitia sua, sicut iam ante Aegyptios & postea Chananæos, qui & visa statione solis in cælo per integrum diem, exierunt contra filios Israel ad pugnandum, vt in Iosue libro legitur. [Quamobrem diuertit ab eo Israel.] Contra hoc obijci potest, quòd in Deuteronomio legitur dominus ad filios Israel protulisse: Transibitis per terram fratrum vestrorum filiorum Esau, & timebunt vos. & rursus legitur Moses dixisse per nuncios regi Seon, Transitum nobis concedas, sicut fecerūt filij Esau. Ad hæc respondendum videtur, quòd referenda sunt ista ad diuersa loca & tempora, potuit enim esse quòd rex Edom primo negauit iter præfatum, præsertim per medium territorij sui: postea autem illud concessit, saltem circa extrema eiusdē, & ad * intuitum Hebræorum potuit Deus timorem Idumæis incutere, ne scilicet à Deo filiorum Israel tale quid paterentur, qualia sustinuerunt Aegyptij. ¶Sed denuo oritur quæstio: Cur petierunt transitum per Idumæam, cum tenerent sequi nubis ducatum, quę si per Idumæam duxisset Hebræos, non potuissent Idumæi hoc impedire? Forsitan dici potest, quòd Moses opinabatur nubem præcessuram filios Israel per terram Edom, non tamen voluit Moses per ter

Exo. 6. 7.
Nūe. 14.
Iosue 11.
Deut. 2.
Ibidem.

ram illam transire ſine regis cōſenſu propter bella vitanda, qm̄ dominus iuſſit vt filij Iſrael
contra Idumæos non præliarent. [Cumq́ꝫ caſtra mouiſſent de Cades, venerunt in montem
Hor].i.ad loca monti illi vicina.Porro ſecundum magiſtrum in hiſtorijs,& ex Hieronymo
Hieron̄. & Ioſepho ſumptum videt:Egrediens Iſrael de Cades,circuiuit Idumęam,incedens per de-
Ioſe.lib. ſertum Arabiæ,& prætergrediens Archim metropolim Arabum,quæ nunc Petra vocat,ve-
4.an.iu. nit ad montem Hor,[vbi loquutus eſt dn̄s ad Moſen:Pergat, inquit, Aaron ad populos ſu-
cap.4. os].i.ad limbum vbi ſancti erant,qui à principio mundi receſſerunt de ſeculo iſto,& vel in
vita hac aut poſtea erant purgati, ad quorum ſortem pertinuit Aaron. Atque in verbis his
inſinuat immortalitas animæ,& retributio ſequens. [Tolle] id eſt,tecum aſſume [Aaron &
filium eius] Eleazarum [cum eo,& duces eos in montem Hor. Cumq́ꝫ nudaueris patrem ve
ſte ſua,] id eſt,ſacerdotali ornatu.& forſan per veſtem intelligunt pluraliter veſtes ſacerdo-
tales,quibus Aaron erat indutus,præſertim quæ pontifici propriæ erant.[indues ea Eleaza-
rum filium eius,& Aaron moriet, & ibi colligetur:] ad inſinuandum ꝙ patri ſuo in ponti-
ficatu ſuccederet. [Fecit Moſes vt præceperat dominus. Et aſſcenderunt in montem Hor
coram omni multitudine.] Credendum eſt ꝙ Moſes reuelauit Aaron fratri ſuo,ꝙ volun-
tas Dei eſſet vt moreretur in montis illius cacumine, & filius eius ſuis veſtibus indueretur.
Et tunc Aaron acquieuit deuote.[Illo mortuo in montis ſupercilio,Moſes deſcendit] cum
Eleazaro. ¶Quæritur,quis ſepeliuit Aaron præſulem.Quocirca recitat Lyra,quemadmo-
dum Rabbi Salomon dicat,quòd cum aſſcendiſſent Moſes & Aaron atque Eleazar in mon
tem, viderunt ibi ſpeluncam & lectum in ea, lampademq́ꝫ ardentem ante lectum: & Aaron
exutus,poſuit ſe in lecto illo:extētisq́ꝫ manibus ac pedibus,clauſit oculos & os,& Deus acce-
Deut.32. pit ſpiritum eius in pace.Quod videns Moſes,optauit ſimilem mortem.quod cōceſſum eſt
ei, prout in Deuteronomio dominus ait ad eum:Iungeris populis tuis, ſicut mortuus eſt
Aaron frater tuus, & ſepeliuit Moſes Aaron. Quid veritatis iſtud contineat, Deo commit-
Auguſt. titur.Auguſtinus vero dicit,quòd Eleazarus ſepeliuit Aaron patrem ſuum,vt pontifex no-
uus præberet officium ſepulturæ defuncto. ¶Sed quæritur,quomodo iſtud licuerit,cum do
Leui.21. minus in Leuitico iuſſerit,pontificem non intereſſe morti aut ſepulturæ cuiuſquam,immo
nec proprij patris.Reſpondetur,ꝙ dominus in lege ſua potuit diſpenſare.Dubitatur quoq;,
quomodo Aaron hic dicatur mortuus,& ſepultus in monte Hor, cum ſcriptum ſit in Deu-
Deu.10. teronomio: Filij Iſrael caſtra mouerunt ex Beroth filiorum Iachan in Moſera, vbi Aaron
Deut.32. mortuus ac ſepultus eſt.Ad iſtud reſpondet Gloſſa in præallegato Deuteronomij loco:For-
ſitan locus eſt binomius.Beroth enim filiorum Iachan eſt in deſerto,ſicut Moſera vbi obijt
Aaron, ſicut in libris locorum legitur, & oſtenditur vſque hodie in decimo lapide vrbis
Petræ in montis vertice.Lyra vero reſpondet:Dicunt aliqui quòd Moſera & Hor vnus mōs
eſt diuerſimode nominatus.Rabbi Salomon dicit contrarium, probans per hoc,quod infrà
habetur capitulo 31. quod inter Meſeroth,qui eſt idem locus qui Moſera,& inter montem
Hor,ſunt ſex manſiones.ideo dicit,ꝙ Aaron in vertice mortuus eſt atq; ſepultus in Moſera.
ſed ideo dicit,ſepultus eſt in monte Hor,quoniam filij Iſrael ibi poſtea venientes ad mōtem
Hor,fleuerunt eum ibidem, ac ſi funus præſens fuiſſet.Sed iſtud eſt manifeſte contra ſcriptu
ram hanc,in qua apertiſſime legit,ꝙ Moſes & Aaron & Eleazar pariter aſſcenderūt in mon
tem Hor,& ꝙ turba videns occubuiſſe Aaron in ſupercilio mōtis,fleuit eum &c. & quòd in
monte Hor Moſes induit Eleazarum veſtes Aaron. ¶Præterea(ſicut iam patuit)Lyra re-
fert,qualiter Rabbi Salomon narrat,ꝙ Moſes & Aaron viderunt in monte Hor ſpeluncam
& lectum in ea,in quo ſe poſuit Aaron,& obijt.Iterum circa illud,Et aſſcenderunt in mon-
tem,ſcribit Lyra,ꝙ multitudo nō aſſcendit,ſed tātum Moſes, Aaron & Eleazar,tamē om̄is
multitudo vidit qn̄ aſſcenderunt.ſicq́ꝫ Rabbi Salomon eſt ſibijpſi contrarius.In Scholaſtica
quoq; fertur hiſtoria,ꝙ vſq; hodie mōſtratur locus ſepulturæ Aaron in vertice montis. Id-
circo dicit ꝙ *Meſeroth & Moſera non ſint idem locus.Deniq́ꝫ ſicut diuerſa loca habēt fre-
quenter idem nomen,ſic & idem locus diuerſa nomina ſæpe ſortitur.Filij quoq; Iſrael,eun-
Num.31. do & redeundo ac circumgyrando, venerunt ſæpe ad locum eundem. Amplius,vbi manſio
*Meſoroth infrà primo exprimit,& poſtea manſio mōtis Hor,nō dicitur ꝙ Aaron mortuus
ſit & ſepultus in *Moſeroth,ſed ꝙ aſſcēdit in mōtem Hor:ideo dictum illud R. Salomonis,
eſt penitus falſum,& cōtra ſcripturam.[Omnis aūt multitudo videns occubuiſſe Aaron,]qa
nō vidit eum reuerti,ſed filium eius in veſtitu illius, [fleuit ſup eum triginta diebus p cūctas
familias,] ex dilectiōe & compaſſiōe, immo & quia priuati erāt tam fideli & ſancto pōtifice,
à quo multa beneficia erāt ſortiti,& ꝓpter honorē ſummi ſacerdotij ſui. ¶Myſtice,ſicut de-
functa Maria fœmina ſancta pplus indiguit aqua,& incidit magna pctā:ſic frequēter cōtin
git,ꝙ mortuis ſanctis perſonis,quaꝝ meritis Deus benefecit viuētibus alijs, beneficia talia
ſubtrahant eiſdē,incidātq́ꝫ mala pœnæ & culpæ. ¶Inſup exemplo Moſis & Aaron inſtruun
tur prælati,cum omni charitate & patiētia ſufferre ſubditoꝝ defectus,& ſubuenire eis quā-
quam

quam ingratis. Docemur quoq; exemplo Mosis, vt dum fieri potest, & ardenter orare optamus, fugiamus tumultum, & secrete oremus, atq; in terra prostrati, etiam pro inimicis. Si tamen ex prostratione somnolentia oriatur, alio situ orandum est, nisi prostratio requiratur. ¶Postremo, ex consideratione culpæ sanctorum patrum istorum Mosis & Aaron, reddamur & simus incessabiliter timorati, custoditi, soliciti. Ecce etenim viri illi post tot & tanta miracula, post assiduas apparitiones cælestes, allocutiones angeli, illuminationes diuinas, post tantæ sanctitatis adeptionem, in senio suo & imminente vitæ eorum termino, tam subito corruerunt: quid ergo nobis pusillis, inexercitatis, defectuosissimisq; hominibus agendum relinquitur, nisi vt omni præsumptione & vana securitate abiectis, in vera humilitate timoreq; Dei, & compũctione assidua persistamus, iugiterq; clamemus ad dominum, ne vnquam relinquat nos, & ne in fine sinat nos impediri ab ingressu regni cælestis?

¶ Expositio literalis cap. XXI. Quod cum audisset Chananæus, rex Arad &c.
Articulus tricesimusquintus.

PRocessus filiorum Israel, & euentus eorum à monte Hor vsq; ad campestria Moab per diuersas mansiones & vias, capitulo isto describitur: [Quod cum audisset Chananæus rex Arad, qui habitabat ad meridiem, venisse scilicet Israel per exploratorum viam, pugnauit contra illum.] In Genesi legitur, quod Chanaan filius Cham filij Noe, habuit duodecim filios, à quibus disseminati sunt populi Chananæorum, & inter duodecim filios Chanaan vnus vocatus est Aradius. idcirco per Chananæum regem Arad, intelligitur nunc determinata persona, nata ex stirpe Aradij, quæ regnauit in terra & regno Arad, quæ regio sita fuit in plaga meridiana, respectu terræ promissionis. ¶Porro per viam exploratorum, intelligi potest via, per quam iter egerunt exploratores missi à Mose. nõ enim filij Israel vbiq; aut semper declinarunt à recto itinere: ideo obiectio cuiusdam contra expositionem istam, nõ præualet. Vel via exploratorum, fuit aliqua via generaliter sic vocata, ex euentu quocunq;, quia per viam illam exploratio aliquando nociue & callide facta fuit, aut fieri cõsueuit. Aliqui vero putant exploratores hic nominari eos, qui populum Israel præcesserunt ad ꝓuidendum castroꝶ locũ. pugnauit contra illum, [& victor existens, duxit ex eo prædam.] Cur Deus permisit populũ illum vinci à Chananæis ꝑfatis? & vbi tunc fuit oratio Mosis? Dici potest, ꝙ ꝓpter peccata sua populus Israel dãnum istud sustinuit, & ꝓpter eadẽ vitia poterat effectus orõnis Mosis impediri ad modicum tẽpus. credit̃ qppe, ꝙ parua fuit illa aduersarioꝶ victoria. [At Israel voto se domino obligans, ait: Si tradideris populum istum] Chananæoꝶ [in manu mea] ad occidendum, quem viribus meis nequeo superare, [delebo vrbes eius:] populum occidendo, & oppida demoliẽdo. Cum votũ sit ꝓprie de bono maiori, q̃modo istud potuit cadere sub voto? Et respondendum, ꝙ idololatræ isti erant tam scelerati, ꝙ Deus voluit eos occidi ab Israelitica plebe, sicq; illoꝶ occisio fuit actus iustitiæ. [Exaudiuitq; dñs preces Israel.] Nam præter votũ illud fuderunt & preces, vel votum illud fuit æqualẽter orõ. [& tradidit Chananæum,] hoc est, populum illum Aradium, manibus Israelis. [Quem ille interfecit, subuersis vrbibus eius, & vocauit illius loci nomen, Horma, id est, anathema.] Quam interpretationem adiunxit translator. ¶ Sed quæri potest, de quo loco sit istud intelligendum: an de tota illa regione, an forsan de regia eius metropoli, sed alio quouis loco. Magister autem in historijs scribit: Forte iste est locus, qui suprà per anticipationem dictus est Horma. Scriptum est enim suprà: Descendit Amalechites & Chananæus, & persecutus est eos vsq; Horma. Rursus in Scholastica historia fertur: Anathema dicitur ab ἀναθῆναι, hoc est, sursum ponere, quod est deuorare, seu voto seorsum ab vsu nostro separare, dum scilicet res vota, seu ꝓmissa ac reddita, ponebatur sursum in templis. Hinc alij dicunt: Destructio vrbis Horma proprie nominatur, quando habitatoribus eius necatis, præda vrbis diuino cultui applicatur. Vnde Achan dr̃ vsurpasse de anathemate Hiericho, hoc est, de spolijs eius Deo dicatis. Nunc tñ anathema ꝓ destructione seu demolitione sumi videt̃. [Profecti sunt autem] filij Israel [de monte Hor ꝑ viam quæ ducit ad mare rubrũ, vt circumirent terrã Edom.] eundo per extremitates Idumææ. [Et tædere cœpit populũ itineris ac laboris.] Nã multũ diuerterunt à recto itinere. [Locutusq; contra dñm & Mosen] qa loquendo contra vicarium Dei sanctum Mosen iniuste & impatienter, loquebat̃ & contra dñm, q suis ait vicarijs: Qui vos spernit, me spernit. Non tamen leguntur directe contra Deum locuti, alloquendo eũ sicut allocuti sunt Mosen. [ait] ppl's ille: [Cur eduxisti nos de Aegypto, vt moreremur in solitudine?] In hoc loquebant̃ maleuole & mendose. Nõ eñ Moses ꝓprio capite eduxerat eos, nec ad hoc vt in solitudine morerent̃. [Deest panis]. i. necessaria alimẽta, tñ panis factus ex mãna nõ defuit eis, [nõ sunt aquæ]. i. copiam aquarũ non habemus. [Aĩa nr̃a iã nauseat]. i. fastidiũ habet [super cibo isto leuissimo] s. manna quod malis non sapuit, nisi secundũ eorũ demerita, tãq̃ arida & insipida esca, cũ tñ ex sua natura esset saporis suauis, iuxta illud Exodi: Gustus eius q̃si similæ cũ melle. i. q̃si panis facti ex delicatissima tritici farina melli admixta.

Gene. 11.
Nũe. 14.
Iosue 7.
Lucæ 10.
Exo. 16.

De triplici autem sapore mannæ superius dictum est.[Quamobrem misit dominus in populum ignitos serpentes:]primo peccauerunt enim in corde, per immoderatum tædium & impatientiam: & qm̃ suas passiones non refrenauerunt, proruperũt in verba prauissima, & prælato suo contumeliose locuti sunt, & beneficia Dei paruipenderunt. Serpentes illi vocantur igniti ex suo effectu, qa intra se abundabant calore. Vnde (vt dr̃) valde parui erant atq; celerrimi, & volitabant in aere, tanq̃ scintillæ, infecerunt hoĩes veneno, & inflammabant vsq; ad tumorem, igneumq́; ruborem. [Ad q̊rum plagas mortesq́; plurimorũ, venerunt ad Mosen]Non qui iam ex infectione & læsione serpentum spũm exhalarunt, sed qui infici metuebant, & aliq forsitan læsi, [atq; dixerunt:] qa vexatio dedit eis intellectum. [Peccauimus, qa
Esaię 28. locuti sumus contra dñm. Ora vt tollat à nobis serpentes. Orauitq́; Moses]Qui assidue reddidit bona pro malis. [& locutus est dñs ad eum: Fac serpẽtem ęneũ, & pone eum ꝑ signo].i. erige & in alto fige eum. vnde vt dr̃, in Hebræo habet: Pone eum in pertica. fuit quippe eleuatus in ligno huiusmodi pro signo. Pro quali signo? Est enim signum memoratiuũ p̃teriti,
Ioan. 3. & ꝓgnosticum seu figuratiuum futuri. Est item signum p̃sentis, quemadmodũ ante hospitium aut tabernam pendet signum siue indicium hospitalitatis, aut potus venalis. Itaq; serpẽs ille fuit signum memoratiuum transgressionis commissæ, signum quoq; prognosticum nõ solum Christi pro nobis in cruce leuati, tunc leuandi, sed & sanationis promissæ adspicientibus dandæ. [Qui percussus]à serpentibus, [adspexerit eum, viuet]hoc est, curabitur. [Fecit ergo Moses serpentem æneum,]id est, fieri fecit per manus artificum, [& posuit eum pro signo, quem cum percussi adspicerent, curabantur.] ¶Circa hæc merito quæritur, cur dominus qui voluit filijs Israel, ad idololatriam pronis, omnem idololatrandi occasionem aufer-
Deut. 4. re, intantum, quòd prohibuit imagines pecorum, reptilium & volatilium fieri, & in tabernaculo suo locari, præcepit fieri hunc serpentem, per quem poterat populus ad idololatriam prouocari. Item, cur fecit eum æneum fieri, & cur pro signo leuari, & nõ potius aliquid mite ac nobile animal fusum, aut sculptum. Respondetur ad primum, quòd non sine mysterio factum est istud, tamen quia à serpentibus vulnerabantur, iussum est vt fieret serpens, qui in posterum ad memoriam reuocaret plagam illam tam iustum ac diuinæ pietatis remedium ei appositum. Figurauit autem serpens ille Christum in cruce leuandum, per cuius adspectum & recordationem seu speculationem, sanantur fideles à læsionibus dæmonum, hoc est, morsibus vitiorum. Hinc factus est serpens ille de ære, quod duratiuum est valde præ cęteris metallis, etiam ad præfigurandum inuincibilem fortitudinem, inconcussibilemq́; constantiam saluatoris: per quod patet ad secundum responsio. Ad tertium vero dicendum, ꝙ ad literã fuit leuatus vt adspiceret longe ac late à cunctis. ¶Mystice autem, vt Christi in cru-
Ioan. 3. ce exaltationem signaret, cum ipsemet dicat: Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Ad quartum etiam dicendum, ꝙ serpens etiam in bo-
Matt. 10. no accipitur, cum dominus exhortetur: Estote prudentes sicut serpentes &c. ¶Insuper quęritur, qua virtute serpens ille curauit adspicientes. Et respondendum quòd non serpens, sed dominus illos sanauit, inquantum ex obedientia adspiciebant illum serpentem cum culparum suarum recognitione, contritione, ac inuocatione pietatis diuinæ. Et quanuis sine serpentis adspectione poterat dominus illos curare, tamen ob causas prætactas voluit hoc modo impendere medicinam. In textu autem non legitur, an nondum percussi præseruabantur à serpentum percussione ex serpentis illius intuitu, & forte ꝙ immo, vel percussio illa cessauit ante erectionem serpentis, quando videlicet veniam postulabant. ¶Denique in Scholastica fertur historia: Hunc serpentem semper habuerunt secum filij Israel, & in Hierusalem magnifice repositus fuit, vsq; ad tempus Ezechiæ, qui fecit serpentem illum in puluerem redigi propter cultum superstitionis, quem ei exhibuit populus, vt legitur in quar-
4. Re. 17. to libro Regum. [Profectiq́; filij Israel, castrametati sunt in Oboth. Vnde egressi, fixere tentoria in* Ieabarim in solitudine quæ respicit Moab contra orientalem plagam:]adhuc enim (secundum Hieronymum) erant in finibus & eremo Idumææ: eremo, inquam, respi-
Hieron. ciente Moabitidem regionem ex opposito orientis. Vnde Septuaginta transtulerunt, contra solis ortum. Dicunt aliqui ꝙ * Ieahabarim sint duæ dictiones Hebrææ, quæ interpretantur, in solitudinibus Abarim, & ꝙ Abarim nomen sit montis, in quo defunctus est Moses.
Deut. 32. Vnde in Deuteronomio dominus loquitur ei: Ascende in montem hunc Abarim. [& inde mouentes, venerunt ad torrentem Zared]quem, vt in historijs scribit Magister, transierunt siccis pedibus, quemadmodum mare rubrum. [Quem relinquentes, castrametati sunt cõtra Arnon]Dicunt nõnulli, ꝙ Arnon sit ciuitas situata in solitudine. Iosephus vero testatur, ꝙ
Iosl. li. 4. bel. iud. cap. 4. Arnon sit flumen emanans ab Arabiæ mõtibus, ac defluens ꝑ desertũ vsq; in stagnũ Asphaltiten, diuidẽs Moabitidẽ atq; Armeniacã regionẽ, & forte hoc nomẽ Arnon ad vtrunq; ęquo-
Amos 4. cũ est. Multa qppe significat Arnon, etiã p̃ter ista. Nam super illud Amos, Proijciemini in
Hieron. Arnon, Hieronymus ꝑ Arnon intelligit Armeniã. Symmachus quoq; ibidem transtulit, in Arme-

Armeniã,atq; vt ibi asserit Glossa, Arnõ est regio vltra mõtes Medorũ & Persarũ. [quæ] Arnon[est in deserto]p̃fato,[& prominet].i.procul vel ab alto apparet [in finibus Amorrhæi. Siqdem Arnon]prout hic sumitur[terminus est Moab].i.terræ Moabitarũ,[diuidens Moabitas & Amorrhæos].i.habitãtes vltra Iordanem,natos ex Amorrhæo filio Chanaan, vt in Genesi legitur.Sicq; Amorrhæus vno modo est nomen ꝓprium viri, alio modo nomen est gentis.[Vnde dr̃ in libro bellorũ dñi: Sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon.]De libro isto bellorũ dñi,difficultas est quis sit. De qua re habetur ex verbis Augustini: Non dixit in quo libro scriptum sit,vel cuius ꝓphetæ aut patriarchæ,nec est negandum fuisse tunc libros Chaldæorũ,ex quibus egressus est Abrahã,vel Aegyptiorũ,vbi didicerat Moses oẽm illorũ sapientiam,vel cuiuslibet alterius gentis, in q̃rum librorũ aliq̃ hoc potuit esse scriptum, qui tamen liber non sit inter scripturas canonicas computandus. Licuit enim authoritati diuinæ testimonium verum assumere vnde volebat, non tamen oĩa ibi scripta approbauit. Cur aũt istud hoc loco sit cõmemoratum,non euidenter apparuit,nisi forsan bello gestum sit, ꝙ fines illic inter duas gentes sunt cõstituti, quod hoĩes loci illius bellum dñi noĩarunt ꝓpter magnitudinẽ rei,ita vt scriberet̃ & vocaret̃ in aliq̃ libro eorũ bellũ dñi. Hæc Augustinus. Alij dicũt,librum bellorũ domini,esse specialem librum,non tñ translatũ,& idẽ dicunt de libro iustorũ. In Scholastica historia scribit̃: Quidam dicunt totam historiam de filijs Israel scriptam,vocari librum bellorũ dñi,qa in eo frequenter legit̃ dñs pugnasse ꝓ filijs Israel,& maxime dicunt Hebræi, Amorrhæos in terra illa potenti manu Hebræorũ esse deletos,& isti legunt, dicetur:nõ,dr̃:qa & in Hebræo habetur, Super hoc dicetur in libro, in recitationibus bellorũ domini.& legunt sic:Vnde.i.de Arnon dicet̃,hoc est,mẽtio fiet in libro bellorũ domini.i.in historia ista,videlicet libro Numerorũ vel pentateucho.[sicut fecit dñs in mari rubro]submergendo Aegyptios, [sic faciet in torrentibus Arnon,]deiẽdo Amorrhęos,& q̃d sequitur:[Scopuli montium inclinati sunt,]similiter ambigue.i. diuersimode exponitur. Dicunt em̃ Hebræi innumeram multitudinem Amorrhęorũ,posuisse insidias filijs Israel in conuallibus torrentiũ & scopulis Arnon,vt incautos perimerẽt transeuntes,sed dñm latitantes oppressisse,rupibus hincinde inclinatis,ita vt labẽtia.i.ruina scopulorũ extenderet̃ in Arnon.i.reqesceret ibi.i.finiret. Hæc ibi. Quibus satis cõcordat q̃d Lyra hic scribit:Quidã,inqens,dicunt,ꝙ liber bellorũ domini,liber sit Numerorũ,vbi scribit̃ istud: qm̃ liber Numerorũ,in q̃ cõtinent̃ bella Iudæorũ,coĩter appellat̃ liber bellorũ, qa diuina vincebãt virtute. Veruntamẽ istud nõ arbitror verũ. Nõ em̃ ꝓbabile est,sicut & Lyra alibi dicit,ꝙ idẽ liber alleget seipsum. ¶Deniq; si liber Numerorũ,ideo nũcupat̃ liber bellorũ domini,eo ꝙ aliqua bella eius recitẽtur in ipso,multo plus liber Iosue, liberq; Iudicũ diceret̃ libri bellorũ domini,qa in libris illis describunt̃ plura & nõ minus p̃clara bella domini,q̃ in Numerorũ volumine. similiter de liber Regũ & Paralipomenon argui posset. ¶Insup refert Lyra: Hebræi dicunt,ꝙ iste sit textus:Nõne scriptũ est hoc in narratione bellorũ? qm̃ verbũ Hebraicũ,æquocũ est ad librum & ad narrationẽ. Dicunt ergo ꝙ vbi filij Israel erant transituri,erãt scopuli multũ protensi super aquã,in qbus erant cauernositates,in qbus aduersarij Hebręorũ posuerunt armatos latenter,q filios Israel de subtus transeũtes, interficerẽt lapidibus ac sagittis. Dominus aũt scopulos illos fecit inclinari vsq; ad aliã partẽ terrę vel aq̃. Sic latẽtes ex illa inclinatione fuerunt extincti,& filij Israel sup scopulos inclinatos libere transierunt. q̃ facto, scopuli diuina virtute ad locum redierunt priorẽ. Hæc Lyra. Vnde & Petrus Cõestor:Potuit,inquit,esse ꝙ aliqui scopuli minores corã Israelitis inclinati sunt, vt de facili transirẽt,q̃d forte p̃dictum fuit in benedictione Ioseph,q̃ legit̃:Donec veniret desiderium collium æternorum.& forte de eodem cecinit Dauid: Montes exultauerunt vt arietes &c. Fuerunt demum qui opinati sunt, per verba præfata describi situm Arnon,quia cum scopuli prærupti & altissimi sint in deserto,paulatim inclinantur,donec requiescant, id est, finiantur ꝓpe Arnon. Vnde subinngitur:[vt reqescerent in Arnon,& recumberẽt].i.qescerent [in finibus Moabitarum.]Qui fines inceperunt iuxta Arnon.[Et ex eo loco apparuit puteus,] hoc est, ex loco prænominato deuenerunt filij Israel ad alium locum,in quo(Deo iubente & indicante) adepti sunt puteum per modum qui tangitur infrà. [super quo] hoc est, de quo puteo [loquutus est dominus ad Mosen: Congrega populum, & dabo ei aquam:]qua ipsi & pecora reficiantur. Non legitur ꝙ dominus omnipotens & liberalissimus dederit populo suo in deserto vinũ aut carnes,sed solũmodo panẽ & aquã p sustẽtaculo vitæ. Nẽpe ꝙ aliqñ cõtulit eis carnes,fuit ad petitionem ipsorũ,& potius in punitionem q̃ in bonum eorum. [Tunc cecinit Israel carmen istud].i. filij Israel gratias domino retulerunt pro beneficio aquæ dando vel dato,dicentes:[Ascendat puteus.concinebãt].i. filij Israel simul canebant grata & hilari mẽte.[puteus]ascendat.i.aq̃ ex fossa prorumpat,intantum vt suprà redundet,[quẽ foderunt principes].i.capitanei Israeliticæ plebis,[& parauerunt duces multitudinis,]id est,p̃fati principes q erãt ductores & capita ppl̃i. Vel p principes intelligũt̃ qcunq; principales de

Gen. 11.
Augusti.
Exod. 2.
Acto. 6.
Gen. 46.
Psal. 113.
Exo. 16.
Nũe. 11.

Nū. 16. populo, sicut textus supius disseruit, ꝙ Dathan & Abiron erant principes populi. In Ioanne
Ioan. 12. q̊ꝗ legit: Multi ex principibus crediderunt in Iesum. [in datore legis]. i. ex ostēsione & iussio-
ne Dei, q erat legifer principalis, & Mosis, q fuit legislator ministerialis & instrumētalis. [&
in baculis suis] qa cū palis aut baculis foderunt, seu percusserūt in loco terræ eis mōstrato à
Deo p Mosen, & inde aq̃ affluenter manauit. [Profectiq; sunt de solitudine] in [Mathana]. i.
de vna solitudinis parte in aliā sic vocatā. [de Mathana in Nahaliel] Ista sunt noīa locoꝝ, p q̃
transierunt, non mansionū in qbus notabiliter qeuerunt. [De Nahaliel venerūt in Bamoth,]
q̊d est nomē mansionis secundū q̊sdā. Aliq tamē dicunt, ꝙ nō sit hic nomē māsionis, sed val-
lis in regione Moab. Vnde subiungit: [Bamoth vallis est in regione Moab in vertice Phas-
ga]. i. montis sic dicti. [q̊d respicit cōtra desertū.] Sed q̃liter potuit vallis esse in vertice mon
tis? Ad hoc quidā r̄ndent, ꝙ iste sit sensus, in vertice Phasga. i. ꝓpe montē sic dictū. Aliꝗ putāt
ꝙ mons ille sit adeo grandis, vt in supioribus sint colles & valles. [Misit aūt Israel]. i. Moses,
secundum Glossam: vel ppl's, Mose annuente, [nuncios ad Seon regem Amorrhæoꝝ, dicēs:
Obsecro vt transire mihi liceat p terrā tuā.] Istud humiliter rogauerunt filiꝗ Israel, qa Deus
directe promisit eis terrā Chanaan trans Iordanē. [Qui cōcedere noluit, vt trāsiret Israel p fi
nes suos, qn potius congregato exercitu, egressus est obuiam in desertū, & venit in Iasa, pu-
gnauitq; cōtra eum]. i. cōtra populū Israel, [à q̊ percussus est] Seon [in ore gladiꝗ, & possessa
est terra eius] à filiꝗs Israel [ab Arnon vsq; Ieboc.] Arnon & Ieboc accipiunt hic ꝓ vrbibus,
q̃ꝝ vna fuit exordiū regni Seō, alia finis regni eiusdē. [& filios Ammon]. i. vsq; ad terrā Am
monitaꝝ. Dicit aūt Iosephus multos Amorrhęoꝝ in pugna illa perisse, alios ad flumina cor-
ruisse, q̊sdam iaculis terræ affixos: fugientes ad mœnia, à fundibulariꝗs esse ꝑuentos. p̄fatam
etiā terrā Amorrhæoꝝ asserit inter tria flumina sitā, vt insulā, & esse vberrimā, ita ꝙ fluuius
Gene. 3. Arnon sit à meridie, Iaboc ab aqlone, vnde in Genesi habet de vado Iaboc Iordanis ab occi
dente. Præterea dicunt Hebræi, ꝙ rex Seon accepit pecuniā ab habitatorib⁹ terræ Chanaan,
q̃tenus filioꝝ Israel ꝓhiberet aduentum. Cur aūt filiꝗ Israel non obtinuerunt terrā Ammo-
nitaꝝ, subiungit: [quia forti p̄sidio]. i. tuitione [tenebant termini Ammonitaꝝ] ita ꝙ extre-
ma sua qbus filiꝗ Israel ꝓpinq̃bant, munitionibus firmauerunt. Præcipua t̄n ratio fuit, qa De
Deut. 23. us prohibuit filiꝗs Israel inuadere Ammonitas, vt in Deuteronomio habet. idcirco p forte p̄
sidiū istud, qdā nō inepte intelligūt p̄fatā Dei ꝓhibitionē. Poterat t̄n materiale illud p̄sidiū
esse tā forte ꝙ filiꝗ Israel nō valebāt illud viribus suis expugnare, nec ad hoc voluit eos d̄ns su-
pernaturaliter adiuuare, q̄m filiꝗs Loth natis ex Ammon, tradiderat terrā illam. [Vrbs Hese
bon fuit Seon regis Amorrhęi.] Per hoc satisfit obiectioni & dubitationi, q̃ moueri potest
circa p̄dicta, q̃liter veꝝ sit ꝙ filiꝗ Israel possederunt vrbē noīe Hesebon, cum illa ptinuerit re
gi Moab, à cuius terra ꝓhibuerat d̄ns Israelē. Et r̄ndetur, ꝙ q̄uis ciuitas illa primo attinue-
rit regi Moab, postea t̄n iure p̄liꝗ obtinuit eā rex Seon, & ab illo obtinuerunt eam filiꝗ Israel
iure belli. [q pugnauit contra regē Moab, & tulit oēm terram, q̃ ditionis illius erat]. i. Seon
rex abstulit regi Moab oēm terrā sui dominiꝗ [vsq; Arnō.] Per q̊d innuit, ꝙ nō abstulit ei to-
tū territorium regni sui. [idcirco d̄r in prouerbio]. i. in verbo vulgari & carmine publico
aliquantulū parabolico, secundū q̊d de notabilibus bellis magnificisq; triūphis carmina so-
lent cōponi. [Venite in Hesebon]. i. ad locū in q̊ steterat vrbs illa, anteq̄ Seon rex eā vastauit.
[ædificet, & construat ciuitas Seon]. i. ciuitas illa iā reparetur ad honorē Seon regis, cui nunc
attinet. [Ignis egressus est de Hesebon]. i. ex p̄cepto regis Seon possidentis vrbem noīe Hese
bon, egressi sunt eius ministri ad incēdendū alia oppida Moabitaꝝ. Vnde sententia ista aliꝗs
verbis repetit, vt moris est in cantilenis. [Flamma de oppido Seon] videlicet de p̄fata vrbe
*Ar Hesebon. [& deuorauit Moabitaꝝ *Arnō]. i. vrbē sic dictā, q̃ fuit inter vrbes Moab pręcipua.
[& habitatores excelsoꝝ]. i. sublimium locoꝝ [Arnon] hoc est, oppidi aut fluuiꝗ noīe Arnon.
[Væ tibi Moab.] Carmen istud à fautoribus Seon factum est & cantabat, q dixerūt Væ tibi
Moab. i. mors, confusio, vastitas tibi illata est ò rex, seu plebs Moabitis. [peristi popule Cha
mos]. i. tu gens Moabitica, q̃ colis idolum noīe Chamos, deiecta & victa es. [Dedit]. i. Cha-
mos Deus Moabitaꝝ exposuit, vel potius tradi permisit, immo impedire non potuit. [filios
eius] vtpote populi se colentis [in fugam,] quia fugerunt territi Amorrhæos. [& filias in ca-
ptiuitatē regi Amorrhæoꝝ Seon:] quia mulieres non sunt ad fugiendum veloces, propter
quod velocius capiuntur. [Iugum ipsoꝝ disperiꝗt]. i. potestas regis & plebis Moab, qua ali-
os opprimere consueuit, destructa est [ab Hesebon] vrbe [vsq; ad Dibon] oppidum Moab,
[lassi peruenerunt in Nophe & vsq; Medeba]. i. Moabitæ fugientes tandem fatigati, venerūt
ad vrbes nomine Nophe & Medeba, ad quas confugerunt, quia nondum perdiderant eas.
Esaiæ 17. De his & aliꝗs ciuitatibus Moab legitur plenius in Esaia & Hieremia. [Habitauit itaq; Isra-
Hier. 48. el in terra Amorrhæi:] quia hæ vrbes pro tunc fuerant regis Amorrhæorum, & non regis
Moabitarum. [Misitq; Moses] quosdam de Israel, [qui explorarent Iazer] vrbē Seon. [Cui-
us ceperunt viculos, & possederunt habitatores.] Exploratores isti plus fecerunt, quàm eis
iniun-

iniunctum fuit:qa nō solū explorauerūt,sed etiā vastauerunt vrbē,ad quā explorandā erant directi,& viculos circūiacentes.Habitatores vero locoꝝ illoꝝ possedisse dicunt, qa subdiderunt eos suæ volūtati,& forsitā occiderūt.[Verterūt'q; se]vt redirent ad Mosen,[& ascēderunt p viam Basan].i.regionis seu loci illius,[& occurrit eis Og] .i. ad occurrēdū parauit se, atq; occurrere cœpit,[rex Basan,cū omni populo suo,pugnatur⁹ in Edrai:] qa in loco sic dicto ꝓposuit contra Israelitas pugnare.Forsan'q; primo intendebat exploratores illos in via pimere,anteq̄ reuerterent ad Mosen.sed Deo reuelāte,Moses ꝓpositū & occursum Og regis cognouit,& vt Ioseph⁹ refert,intēdebat succurrere amico suo regi Seon,quē cū audisset extinctū,nihilominus decreuit cōtra Mosen ꝓliari.Vnde subiūgit:[Dixit'q; dñs ad Mosen:Ne timeas eū]quis sit ꝑpotēs gigas,grādi ac valido vallatus exercitu.[q͂a in manu tua tradidi illū].i.dare decreui.[& oēm pplm ac terrā eius.Percusserūt igitur] fi'ij Israel Deo auxiliāte[& hunc] Og[cū filijs suis,vniuersum'q; pplm eius.]Forsitan habuit secū in bello filios suos carnales,q secū occubuerūt.Qualiter aūt gesta sint ista cōtra hos duos reges Amorrhæos, plenius cōtinet in Deuteronomio. Veꝝ vt in ecclesiastica fert historia, territoria regū istorū nō fuerunt de terra ꝑmissa:q̄d patet,qm̄ eā ingressus est Moses,cui locutus est dñs:Nō introduces filios Israel ad terrā quā eis ꝓmisi.Hic pleraq; biblia,& Septuaginta interpretes exordiunt 22.cap.[Profecti'q; inde filij Israel,castrametati sunt in cāpestribus Moab, vbi trās Iordanē Hiericho sita est.]¶Postremo,vt infelicium Iudæorum fatuitas clarius pateat, recitabo q̄d Lyra hic refert.In libro q apud Iudæos vocatur liber benedictionum,narrat, ꝙ Og audiens castra filiorum Israel occupare milliaria tria,iuit,& euulsit vnum montem tm̄ spatium occupantē, quem imposuit capiti suo, vti super filios Israel proijceret eum. Deus vero immisit formicas,q̄ montē ꝑforauerunt. sic'q; p foramen suū mōs descendit ad collū Og, q dū vellet se expedire de mōte illo,creuerunt dentes eius,& intrauerunt foramina montis:ita nō potuit illum e collo suo eijcere. Moses aūt decem cubitos in altitudine habēs, habuit securim,cuius manubrium longitudinem decem cubitoꝝ habebat.Cum'q; videret ipsum Og monte irretitum,cucurrit ad eum,& saltauit in altum per cubitos decem,sic'q; attigit cauillam pedis illius,& proiecit eum in terram,& interfecit.Ecce q̄ infinita stoliditas.

Iose.li. 4. An.Iud. cap.4.

Deu.2.3. Eusebi.

¶De spirituali huius capituli sensu. Arti. XXXVI.

Filij Israel,Chr̄iani populi fuerūt figura. queadmodū eñ filijs Israel ad terrā ꝓmissionis tendētibus,diuersa & magna occurrerunt impedimēta intrinseca & extrinseca, vtpote mala culpæ,q̄ ex eoꝝ praua voluntate,atq; infecta sensualitate & rōne erronea ꝓfluxerunt,mala q̄q; pœnæ ipsis illata à visibilibus inimicis, labor, lassitudo, fames, & sitis, ita & Chr̄ianis ad cæleste regnū eis ꝓmissum tēdentibus, varia ac grauia occurrunt obstacula, à visibilibus & inuisibilibus hostibus,ex ꝓpria carne,ex mundo & improba voluntate,fomitis'q; infectiōe:qbus oīb⁹ necesse est viriliter reluctari,ac fideliter ꝑualere, qa nō coronat,nisi q legitime certat.¶Porro,p Chananæū q ad meridiē habitabat,ītelligūt spūs nequā,q in feruore suæ ꝑdurāt malitiæ,q ad ignē cōcupiscētiæ,ad flāmā iracūdiæ, ad feruorē peccādi nos incitāt,q cū viderint nos venire p viā exploratoꝝ,hoc est,p rectā & arctā viā salutis, quā veraciter cauti,virtuosi,ac ꝓuidi viatores,tanq̄ cōpendiosiorē obseruāt & eligūt,impugnant nos acriter,ꝑualent'q; frequenter,& charismatibus spoliant nos diuinis. Sed quēadmodum filij Israel depdationē ꝑpessi,dño mox vouerunt,ꝙ si traderet Chananæos illos in man⁹ ipsorū,delerēt vrbes Chananæoꝝ,ita nos à dæmonibus depdati,firmiter ꝓponamus & incipiamus Deū incessabiliter inuocare,vt grām & virtutes ꝑualendi dæmonibus nobis largiri dignet:quā si cōtulerit,statuamus nō solū nosipsos de manibus illoꝝ eruere impioꝝ,sed & vrbes eoꝝ delere,hoc est,consortia iniq̄rum cōuertere,cōgregationes iniustas ad salutis reducere viam,vitioꝝ'q; aciem dissipare,laborando ad hæc implenda pro posse orōnibus,exhortationibus,& exemplaribus actibus.¶Præterea,p regem & populum Edom,q filijs Israel negauerunt iter p terram suam,immo & armati occurrerunt eisdem:intelligunt hoīes carnales,terreni,principes'q; iniqui,q iustoꝝ abominantur consortia,& inter se non ꝑmittunt illos pacifice cōuersari,immo deridēt,persequunt'q; ipsos, & vitam ipsoꝝ putant insaniā. Sic impij excæcant,sic principes dixerunt ad Iehu de discipulo Helisæi: Quid venit insanus iste ad te:sed sicut Israel diuertit ab Edom,sic iusti debēt cedere impijs,non tñ relinquere virtutū constantiā,sed malle mori q̄ transgredi.Caueamus ꝑterea,ne cū filijs Israel tędeat nos itineris assumptæ iustitiæ ac laboris q in Dei consistit obseqo.Bonoꝝ nanq; laboꝝ gloriosus est fructus:& pro breuissimo vitæ huius curriculo,in Dei cultu expēso, ꝑmia ꝑstolamur ęterna,& bona q̄ nec oculus vidit,nec auris audiuit,nec mens valet concipere. Quod si interior aliqs inordinatus cōsurgit motus,nō acqescamus,nec ad murmuratiōis & impatiētiæ rebellionisve verba ꝓrūpamus iniq.Nō nobis vertat in nauseā panis cælestis,refectio spūalis,verbū Dei, studiū spūale, obseruātia virtuosa:alioqn Deo iustissime ꝑmittente,inuadēt,intoxicabunt,occidēt nos serpētes igniti,passiōes mortiferę,tela neqssimi ignea,& spūs infernales.

2.Tim.2

4.Re.9.

Sapiē.3.

Esaię 64. 1.Cor.2.

¶Deniq;

¶Deniq; si, q̄d absit, ad tm̄ deuenerimus lapsum, nō desperemus, sed Chr̄m ppter nos cruci appēsum intueamur, inuocemus, sectemur: eiusq; passionē nostris cordibus indelebiliter inscribamus, atq; in ea tanq̄ saluberrimo libro oēm consideremus, discamus, operemur virtutē: & sicut filij Israel processerunt paulatim, & de vna ad aliā profecti sunt mansiōem, ita spūali pfectui ordinate & iugiter insistam⁹, & vnicuiq; virtuti suo loco & tēpore simus intēti. Nē
Hieron. pe (vt S. ait Hieronymus) non semp vni virtuti studendū est, sed de virtute in virtutē eūdum. Cohærent etenī sibi & connexæ sunt virtutes, vt q vna caruerit, oībus careat. Hoc autē eorū est pprie, q obseruant ortum solis iustitiæ. Ex eo loco apparuit puteus. In scripturis pute⁹ interdū in malo accipit, vtpote pro vitiorū pfundo atq; voragine prauitatis, queādmodum
Psal. 68. scriptū est: Neq; vrgeat super me puteus os suū. Interdū in bono, videlicet p flumine grarū, p profundo sapientiæ & scientiæ Dei, p exuberantia supnorū charismatū. Itaq; euangelicæ legis doctrina, aplica documēta & cætera scripturarū voulmina putei sunt, ex qbus riui sapientiæ, refectiones aīæ sitientis, irrigatiōes consolationū sanctarū, & grarū munera hauriūtur. Hos puteos foderunt, & nobis exhibuerunt principes pastorū & sancti Apli, q cōstituti sunt
Psal. 44. principes super oēm terram, euangelistæ & prophetæ ductores nostri. Ex puteis istis reficit dn̄s suam incessanter ecclesiam, si tn̄ fuerit cōgregata, hoc est, fide & deuotione vnita. Scopuli torrentiū inclinati sunt. Scopuli sunt saxa eminentia, q̄ à longe queunt videri, per q̄ intelligi possunt ecclesiastici viri, in sublimibus officijs cōstituti, acuti & rigorosi, q supextenduntur torrentibus. i. congregationibus multis & magnis, psidendo eisdē: & inclinant, qm̄ quanto maiores, tanto plus in cunctis humiliant se, & vnicuiq; subditorū iuxta illius capacitatem
Apoc. 17 indigentiāq; coaptant. Queādmodū aūt aquæ multæ populi multi, ita torrētes sunt hoīm congregatiōes. Torrens tn̄ qnq; designat tribulationis exuberantiam. ¶Postremo, p Mosen intelligit Chr̄s, q suos misit bellatores & exploratores ad vniuersas mūdi puincias, videlicet sanctos Aplos, & eorū coopatores & successores, vt auferrēt diabolo spolia eius, & regna mūdi euangelicæ subderent legi, sicq; saluberrime caperent hoīes, & eos ad viuificā mortificationem perducerent: sed occurrerunt ac restiterunt ministris Chr̄i Seon & Og, hoc est, supbissimi principes & tyranni cum suis satellitibus, q memoriam nominis Christiani, & vniuersos Christi ministros delere conati sunt. Sed miseri defecerunt, quia nec sapientiæ discipulorū Christi, nec potentiæ saluatoris, nec diuulgationi euangelij potuerūt resistere: immo & multi eorū ad fidem catholicam sunt conuersi, cæteri æternaliter perierunt.

¶Expositio literalis cap. 22. Videns autem Balac filius Sephor. Arti. 37.

QVot & qualibus modis obuiatum sit filijs Israel, & q̄ gratiose ac miraculose egerit Deus cum eis, & propter eos, nunc recitatur. [Videns aūt]. i. percipiens & intelligens, [Balac filius Sephor, oīa q̄ fecerat Israel Amorrhæo]. i. duobus p̄fatis Amorrhæorū regib⁹ & etiam regi Arad, [& q pertimuissent eum] videlicet populum Israel [Moabitæ, & impetū eius ferre non possent] non q populus Israel impugnauerit Moabitas, sed q Moabitę cōsiderauerunt filios Israel tanto Dei sui adiutorio esse suffultos, q ipsi Moabitæ non valerent Israelitis resistere, si inuaderentur ab ipsis: propter q̄d, ne inuaderentur, pmiserunt filios Isra-
Deut. 2. el ire per terminos suos, vt in Deuteronomio habetur. [dixit ad maiores natu Madian:] hoc est, ad nobiliores Madianitarū, q̄rū rex fuit, & ipsi erant consiliarij eius. [Ita delebit hic populus oēs, q in nostris finibus commorātur, q̄modo solet bos herbas carpere vsq; ad radices]. i. penitus nos occidet sicut bos deuorat gramina. Considerauit itaq; se non posse per arma & bella Israelitis resistere, qm̄ reges ipso potentiores, victos esse cognouit ab illis. [Ipse aūt erat rex eo tempore in Moab] Iam dictum est q rex iste vidit q Moabitæ pertimuerūt filios Israel, ideo allocutus est maiores natu Madian, q̄si Moabitæ fuerint alieni ab eo & à pplo eius: quō ergo nunc dr̄, q eo tempore ipse extitit rex in Moab? Ad hoc credibiliter qdam rn̄dēt, q Balac iste fuit natione Madianita, & in eis plus confidebat, nō aūt fuit rex in Moab ex genealogia, sed vel iure belli, vel ex spontanea subiectione Moabitarū, q̄rū hæreditarius rex fuit fortassis à Seon rege occisus. [Misit ergo] ex consilio Madianitarū [nuncios] solennes & multos, q̄si ad reuerentiam Balaam, & ad denotandam magnitudinē causæ, [ad Balaam filiū Beor ariolum,] hoc est, magum & supstitiosum, [q habitabat sup flumen terræ filiorū Ammon.] De varijs aūt speciebus & modis magicæ artis, & qd proprie sit ariolari, dictum est in
Leui. 19. Leuitico, vbi inter cætera legit: Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliqd sciscitemini. Proprie qppe ariolator vocatur, q exta seu viscera aīalium immolatorū dijs seu dæmonib⁹ super aras considerat, vt ex inspectione illorū diuinet, occulta reuelando, seu qd agi oporteat denunciando, [vt vocarent eum]. i. inuitarēt ad veniendū secū ad Balac. [& dicerēt: Ecce egressus est populus ex Aegypto q operuit supficiem terræ, sedens contra me]. i. ex opposito regni mei, vel ad insidiandum nocendumq; mihi. Hoc dixit, qa verebatur q impugnaret à filijs Israel, à qbus tn̄ (vt videt) nō fuisset impugnatus, si non opposuisset se eis, qm̄ nec terram Moab, in q̄ ipse tunc dn̄abat, nec regiōem Madian pmiserat dn̄s Israeli. [Veni igit, & maledic

dic populo huic,qa fortior me est,]nisi iuuer p te,[si quo modo].i.vt per aliquẽ modũ[possim percutere & ejcere].i.occidere vel fugare[eum de terra mea.]Iam em̃ populus Israel fuit in cãpestribus Moab. Circa hæc loquit̃ Origenes multũ pulchre in homilia, cuius etiã verba habent̃ diffuse in Glossa:Quid cõsequentiæ aut consilij habet ista historia? quis regũ imminente sibi prælio,cõfugit aliqñ ad verba haruspicis aut diuini,armis relictis? In primis ergo fateri oportet,ꝙ in aliquibꝰ plus valẽt verba,q̃ corpora:& q̃d exercitus neq; efficere,hoc fit verbis:nec tm̃ sanctis verbis Dei,sed & verbis inutili arte cõpositis.Erãt in Aegypto incãtatores & magi. Quis hoĩm potest fortitudine corporis virgã mutare in serpentẽ,aut aquã in sanguinẽ,q̃d tñ illi fecerũt? Sunt aũt magoꝝ differẽtiæ,& alij plus,alij minus possunt. Balaam famosissimus erat in magica arte & in carminibus potens: nõ tamẽ habebat potestatẽ aut artẽ verboꝝ ad bñdicendũ,sed ad maledicendũ. Quia igit̃ in his expertus,opinatissimus erat in oriente,misit Balac ad eũ,p̃sumens fieri posse sermonibus Balaã,q̃d ferro & acie vix fieri posset. Videt̃ etiã rex Balac audisse, ꝙ filij Israel hostes vincũt oratiõe, nõ armis, non tã verbo,q̃ precibus præliãtes. Itaq; apud se cogitauit: Orationibꝰ huiꝰ populi nulla arma possunt conferri,ideo mihi requirẽdæ sunt preces. Dixit em̃: Nunc ablinget synagoga hęc oẽs q in circuitu nostro sunt, sicut ablingit vitulus herbã campi. q̃si dicat,Sicut vitulus abrumpit ore herbã,& lingua tãq̃ falce secat quæ inuenit,ita populus hic ore & labijs pugnat,& in verbis habet arma. Mittit ergo ad Balaam,vt verba verbis opponat,& precibus preces: preces,inquã,fusas ad dæmones. Nec mireris si tale qd fit in magica arte. Sic em̃ scriptura designat esse hãc artẽ, vt eã prohibeat:sicut dęmones esse significat, sed coli vetat, quia magorũ magistri sunt spũs maligni,qui arte quadã & cõpositione verboꝝ in amicitias cesserunt Balaam mago. Hæc Origenes. Dicunt etiã quidam Hebræi, ꝙ Balac percepit populum Israel plus præualere verbis & precibus,q̃ armis:ideo vocauit Balaam, vt maledicendo,verba verbis opponeret. [Noui em̃ ꝙ benedictꝰ sit,cui bñdixeris:& maledictus, in quẽ maledicta cõgesseris.]q̃si dicat,Scio ꝙ benedictiones & maledictiões tuæ efficaciã habeant. q̃d secundũ Origenẽ & Glossam,non dixit rex Balac veraciter,sed adulatorie,quatenus artem ipsius Balaam extollens, promptiorem eum faceret sibi. Recitat tamen Lyra, quemadmodũ Rabbi Salomon dicit,ꝙ Balaam p̃dixit huic Balac,ꝙ regnaturꝰ esset in Moab,& ꝙ superauit Moabitas per maledictiones & carmina Balaam edita cõtra illos. Illud incertum est. Deus tamẽ interdum iusto permittit iudicio aliq̃ fieri huiusmodi arte, & aliquos debilitari, aliquos adiuuari p spiritus malos. Potest insuper dici,ꝙ Balaam fuit tantæ versutiæ,ꝙ nouerat dare consilia proficua ad iuuandum,& etiã ad nocendum, & tales consultationes ac practicas vocauit Balac benedictiones & maledictiões. [Perrexerũtq; seniores Moab & maiores natu Madian,]vtriq; em̃ genti præfuit Balac,[habentes diuinationis precium in manibus].i.in prõptu, quasi paratissimi dare ipsi Balaam mercedem copiosam pro diuinatiõe, qua regi annũciaret futura,& qd sibi esset agendum. Cum em̃ futura pure cõtingentia & omnino secreta, pro certo præcognoscere,Deo sit proprium, iuxta illud in Esaia: Ventura & q̃ futura sunt, annunciate nobis,& sciemus quia dij estis vos: ideo qui magica arte talia sibi vsurpãt,diuini vocãtur. Veruntamen Septuaginta transtulerũt, Habentes diuinationes in manibus. Sic q̃q; in Hebræo habetur. Quod tribus modis exponit̃: Vno modo, per diuinationes intelligendo p̃mia diuinationis. Secundo, instrumenta eiusdem, q̃niã magi vtebãtur certis instrumentis ad diuinandũ. Hinc alia habet trãslatio,Habentes diuinacula: quæ secundũ Glossam sunt instrumẽta,quæ curiositas adinuenit humana,& à gentilibus vocant̃ tripodes aut cortinæ,quæ ad hoc suo modo sunt cõs[illegible]ratæ.i. mouent̃ ac contrectantur à Magis in artibus suis. Tertio,p diuinatiões intelligunt̃ concordationes,qbus Madianitæ inter se cõdixerũt,secũdum q̃sdã: Si Balaã mox cõsenserit venire nobiscũ, p̃derit ipse nobis: si aũt distulerit, nõ erit aduentus eius nobis proficuus. Sic & haruspices Philistæoꝝ dixerunt de vaccis reportãtibꝰ arcã Dei:Si ierint p viã rectã,&c. [Cũq; venissent ad Balaã, & narrassent ei oĩa verba Balac] iã introducta,& forsitan plura,q; omnia non sunt scripta,[ille respõdit: Manete hic nocte.] ¶Circa hoc scribit quidam: Erat enim propheta dæmonum. Reuelationes autem dæmonum quas iste quærebat,fiunt vt cõmuniter de nocte,quia sunt spiritus tenebrarum. Quocirca pensandum,ꝙ non solum dæmonũ,sed etiam Dei & angeloꝝ reuelationes communiter fiunt de nocte, p̃ut suprà ostẽsum est sup illud:Si fuerit inter vos p̃pheta,in visione apparebo ei,vel per somnium loquar ad eum. Vnde in Euangelio legitur angelus in somnis apparuisse Ioseph.[& respõdebo quicq̃d mihi dixerit dñs.]Quærit̃, quem intelligat hic Balaã per dominum. Ad hoc in Scholast. responderur historia: Mentiebat̃, & mendose dixit se esse p̃phetam Dei,cum in sacrificando consuleret dæmones: vel forte dæmonem,q sibi loqui solebat,dominũ appellauit. ¶Porro Lyra circa hæc ait: Aliqui expositores dicunt dubiũ esse,de q̃ intelligat̃ hic dominus, vtrũ de Deo, vel de dæmone: q̃niam magi & arioli dæmonem sibi apparentem,vocant principẽ vel dominũ,cui & exhibent reuerentiã. Sed apud Hebræos nõ

Origen.

Origen.

R. Salo.

Esaię 41.

1. Reg. 6.

Num. 12

Matt. 1.2

Pet. Comestor.

est de isto dubium: quoniam vbi habemus, Dñs, in Hebræo habet nomẽ dñi tetragrammaton, quod non cõpetit nisi vero Deo. Nec obstat quod Balaam quærebat reuelatiões à dæmone, quoniam moris est magorum, potissimum cupidorum, qualis extitit Balaam, fingere coram hominibus, quod reuelationes sibi fiāt à Deo vero, vt sic eis magis credat, & maius lucrũ reportet. ¶ Verũtñ his obuiare videt, quod Glossa hic introducit ex Origene: In Hebræorum literis nomẽ Dei, hoc est, Deus
Origen. vel dominus, diuersimode dicit scribi. Aliter enim scribit quicunque deus, aliter verus Deus, quod certo literarum signo scribit, quod apud Hebræos tetragrammaton dicit. Quod dũ sub signo hoc scribitur, nulla dubitatio est, quin de vero Deo dicat. Quãdo vero cõmunibus literis, incertum est, an dicat de Deo vero, an de quolibet aliorum. Aiunt ergo qui Hebręas literas legunt, Deum hic nõ suo signo tetragrammaton esse positũ. De quo qui potest, inquirat. Hæc Origenes. Sed quia Glossa & Origenes hæc dicũt recitatiue, non assertiue, argumẽtatio ista est parui vigo
Lyra. ris. Ideo dici potest cum Lyra, quod in Hebræo sic habeat, quia nec Rabbi Paulus in hoc redar
R.Paulus. guit ipsum. De isto puncto infrà magis dicet. [Manentibus illis apud Balaã, venit Deus.] Inuariabilis & incircũscriptibilis Deus locũ nõ mutat, nec ad aliquem venit localiter, sed per effectum, videlicet gratiã infundendo, aut de nouo quid operãdo, aut nunciũ destinando. sicque venit ad Balaã, ad quẽ venit angelus sanctus missus à Deo, & loquẽs in eius persona. putãtque ali-
Exod. 13. qui quod fuit angelus ductor Israeliticæ plebis, de quo dñs dixit ad Mosen: Ecce ego mitto angelum meum qui præcedat te, & custodiat in via. [& ait ad eum: Quid sibi volunt hoĩes isti apud te?] i. cur venerunt? Non ex ignorãtia quærit id dñs, sed vt ad responsa Balaã pertinenter respondeat. Venit aũt dominus, non propter merita Balaã qui fuit iniquus, nec ipse Balaã dñm inuocauit, vt sibi appareret, & de agendis instrueret, sed potius more magorum à dæmone petijt edoceri, prout infrà clarius ostendet. Cur ergo dominus apparuit, & loquutus est impio huic, nisi ex sũma benignitate, & propter populum suum electum? Etenim gratia taliũ apparitionum, & gratia prophetiæ, sunt dona gratiæ gratis datæ, communia bonis & malis, quæ propter cõmunem dant vtilitatẽ. [Respondit: Balac rex Moabitarum, misit ad me dicẽs: Ecce populus egressus est de Aegypto, & operuit superficiem terræ. veni, & maledic eis, si quo modo possim pugnans abigere eum] i. populũ hunc amouere de superficie terræ, saltẽ meæ quã operit. Ex hoc habet, quod Balac non proposuit omnino relinquere arma, sed populo maledicto à Balaã, intendebat contra eum pugnare. [Dixitque Deus ad Balaam: Noli ire cum eis, neque maledicas populo, quia benedictus est.] Multi enim boni erant tunc in populo Israel, & pro maxima parte erãt electi, qui terrã promissionis introierunt. ¶ Quæritur, cur dominus apparuit Balaam ad faciendã hanc prohibitionem, cum maledictio ipsius Balaã, nihil potuerit populo illi nocere, nisi domino permittente. Ad hoc Glossa respõdet: Balaã ars eius oraculis, cum dæmones solerent ad eum venire, fugatos videt, & Deum adesse conspicit: quem ideo dicit se interrogare, quia cõsuetos sibi parere nõ cernit. Venit ergo Deus ad Balaã, nõ quia sit Deus eius, sed vt fugent illi qui ad maledicendum & ad malefaciẽdum adesse consueuerunt. Hinc enim prouidebat Deus populo suo. Origenes vero in homilia de ista materia tractat prolixe & sa
Origen. tis catholice, inter cætera loquens: Non vult Deus dæmones ante tempus damnare, i. omnes in infernum detrudere, ideo nõ remouit diabolum à principatu seculi huius, cum opera eius necessaria sunt ad perfectionem eorum qui coronandi sunt. Sic igitur agit, vt populus Israel adhuc rudis, qui nuper à cultura dæmonum abstrahi cœperat, dæmonibus nõ tradatur, & inuocanti mago responsa non deferant: ideo præuenit Deus, & nõ permittit Balaã dæmones inuocare. [Qui mane cõsurgens] quo cõstat, quod in nocte facta est ei apparitio & allocutio: an tamen in somno, an in vigilia, ignorat. [dixit ad principes: Ite in terrã vestrã, quia prohibuit me dominus venire vobiscũ.] Vt fertur, Rabbi Salomon ait, quod Balaam cupidus & superbus, ideo adiecit, Vobiscum, quasi nuncij illi nõ fuissent sibi satis venerabiles, vt deducerent eum. Sed hoc dictũ nec rationi cõsonat, nec scripturæ. Fuerũt enim nũcij illi seniores Moabitarum, & nobiliores Madianitarum. [Reuersi principes dixerũt ad Balac: Noluit Balaã venire nobiscum.] Sed an nuncij isti adiecerũt causam quam Balaã eis expressit, videlicet quia dñs illud prohibuit, nõ est certum. [Rursum ille multo plures & nobiliores, quàm ante miserat, misit.] vt per exhibitionem maioris honoris, magis alliceret ambitiosum, atque vt tantorum nunciorum excellentia flecteret. [Qui dixerunt ad Balaã: Sic dicit Balac filius Sephor: Ne cuncteris] i. nõ tardes nec dubites [venire ad me: paratũ habeo honorare te, & quicquid volueris dabo tibi] dũmodo in mea sit potestate, secundũ quod tales promissiões solent intelligi. [veni, & maledic populo isti. Respondit Balaã: Si dederit mihi Balac domum suã plenam argenti & auri, nõ potero immutare verbũ dñi Dei mei, vt vel plus vel minus loquar.] Dum volumus aptissime insinuare & fortissime affirmare, quod inuite aliquid faceremus aut omitteremus, nominamus aliquid ad quod aliũde vehemẽter afficimur, aut quod maxime detestamur. Cũ itaque Balaam volẽs ostendere, quod inuitissime verbũ Dei transgrederet, mentionẽ inducit de argẽto & auro, apparet quod intensissime afficiebat ad ea, per quod suæ cupiditatis excessus probat. ¶ Quæri potest, an per dominum De-

num Deũ ſuũ intelligat verũ Deũ: & ſi ſic, an ꝓtulit verba iſta ex corde, an ficte. Ad primũ videt̃ ex dictis dicendũ, ꝙ ꝑ dñm Deũ ſuum, intellexerit verũ Deum. Ad aliud reſpõdetur, ꝙ dixit verba illa ex fictione, vt iuſtior videret̃, & credibilior reputaretur, ſicq́ꝫ plura acquireret. Vel ſi nõ protulit ea ex ſimulatiõe, protulit ea ex ſeruili timore, & ita tunc ſenſit ſic, ſed poſtea tranſgreſſus eſt verba Dei. Et ſi obijciatur, ꝙ fuit idololatra, vt infrà habebit̃, ergo nõ coluit verũ Deum, nec illum appellat dñm Deum ſuum: Reſpondendum, ꝙ Balaam iſte habuit magnam veri Dei notitiã, & certitudinem de ꝓuidentia eius. Idcirco non obſtante ꝙ coluit idola, colere potuit verũ Deũ eo modo, quo quarto Regũ de gentibus à rege Aſſyriorũ in Samaria collocatis, aſſeritur, ꝙ coluerũt timuerũtq́ꝫ dñm, & nihilominus idolis ſuis ſeruiebant. atq; nunc vſq́ꝫ (vt fertur) Tartari colunt vnum altiſſimũ Deũ, & cum hoc idola ſua. ſic & magni quidã philoſophi, vt Porphyrius, Apuleius, & alij quidã adorauerunt vnũ ſummum oĩm Deum, vniuerſorũ principiũ, & præter hoc deos ſuos. Sic putandũ reor de Balaã, qui fuit philoſophus. Sicq́ꝫ verũ Deum vniuerſorũ, vocauit ſpecialiter Deum ſuum, vel quia tam gratioſe ſibi apparuit, vel ex præſumptione & ſimulatione ob cauſam prætactam. Attamen ſicut ſuper Geneſim allegaui, beatus Hieronymus aperte teſtatur, ꝙ Balaam iſte primo fuerat ſanctus vir & verus Dei propheta, & ꝙ poſtea cupiditate corruptus ſit, ſicut & proditor Iudas. Hoc tñ aliorũ dictis non conſonat, nec videtur textui cõcordare: quia in iſto capitulo Balaam vocatur ariolus, & infrà habetur ꝙ non iuit vt auguriũ quæreret, ſcilicet ſolito more, vt exponetur ibidẽ. Vnde elicitur, ꝙ iam ante hæc fuerat magicis artibus deditus. Alibi q̃ꝫ dicit Hieronymus, ꝙ fuit Heliu Buzites, de quo in libro Iob legitur, & tñ Heliu ille vocatur filius Barachiel, iſte vero filius Beor. Ad q̃d dici poſſet, ꝙ pater eius fuit binomi⁹: immo vt ſuper Iob circa procœmium introduxi, Hebræi & Scholaſtica hiſtoria dicũt, Heliu illum fuiſſe hunc Balaam. Veruntamen circa hoc rurſus quæſtio oriretur, quoniã vt ſuper Geneſim recitaui, Hieronymus ait, ꝙ Eliphaz primogenitus Eſau, fuit Eliphaz Themanites, qui in libro Iob inducitur diſputare: & q̃modo poterat ille vſq; ad tempus iſtud, quo circa finem vitæ Moſis Balaã iſta dixit & egit, vixiſſe? [Obſecro vt hic maneatis etiam hac nocte, vt ſcire queam quid mihi rurſum reſpondeat dñs.] In his verbis ſecundũ Auguſtinum, Balaã grauiter peccauit. Ait equidẽ Auguſtinus: Balaam iam cõſtans eſſe debuit, cũ audiſſet à domino, Non ibis cũ eis, nec debuit ſpem nuncijs dare, ꝙ poſſet dominus ſententiã ſuã mutare contra populum ſuum quẽ aſſeruit benedictum. ſed Balaã iſta dicendo, oſtendit ſe viciũ cupiditate: quod dominus videns, ꝑmiſit eum ire, vt auaritiã eius primo coerceret per aſinã ſuã, hoc ipſo confundens dementiam eius, ꝙ prohibitiõem per angelũ factã, aſina tranſgredi nõ auderet, quã ipſe ex cupiditate tranſgredi conaret̃. Hinc loquitur Origenes: Quoniam Balaã ꝑſiſtebat in deſiderio pecuniæ, indulgens Deus poteſtati arbitrij eius, ire ꝑmiſit. Gloſſa etiã ait: Moleſtus eſt Balaã Deo, & q̃ſi extorquet permitti ſibi vt eat. Aliqui quoq; fatẽtur, ꝙ quærebat aliquẽ modũ quo poſſet ire. Et q̃uis dicebat, Vt ſcire queã q̃d mihi rurſum reſpondeat dñs, vt ſic magis authenticus videretur, optauit tamẽ vt dño veniente ad eum, dæmon ꝑmitteret̃ ſibi apparere atq; cõſulere. [Venit ergo Deus]. i. angelus ex parte Dei, [ad Balaã nocte, & ait: Si te vocare venerint hoĩes iſti,] de quib⁹ in tantis anguſtijs poſitis, dominus q̃ſi cõpatiendo diſſeruit, hoĩes iſti. [ſurge & vade cum eis.] Aliqui dicũt verba iſta ironice eſſe prolata ab angelo: ſed nõ videt̃, q̃a ſubiungit̃: [ita dũtaxat, vt q̃d tibi p̃cepero, facias]. i. dicas & agas, ſicq́ꝫ facere ſumit̃ hic, prout cõmune eſt ad loqui & oꝑari. Itaq; domin⁹ nõ dedit ei licẽtiã eundi cũ nũcijs illis ſimpliciter, ſed cõditionaliter, puta ſub pacto iſto, vt Deo obediat in verbis & factis. Aliq vero dicũt, ꝙ verba illa, Vade cũ eis, non fuerũt iuſſio neq; conceſſio, ſed q̃dã ꝑmiſſio, qua Deus multa mala ꝑmittit, vt ex eis bona eliciat, ſicut ex iſta itineratione ipſius Balaã elicuit plurima bona, vt infrà patebit. Sicq́ꝫ iuſto iudicio Deus reliquit eũ ire in malũ ipſius, ita ꝙ iſta ꝑmiſſio extitit ira Dei, q ꝓteſtat̃: Dimiſi eos ſecundũ deſideria cordis eorũ. Vnde & Gloſſa interlinearis: Cedit Deus cupiditati, dimittit eũ in deſiderium cordis ſui. ¶ Circa hoc Origenes: Per ſapientiã, inq̃t, Dei oĩa ita diſpoſita ſunt, vt nihil ocioſum ſit apud Deũ, ſiue ſit bonũ, ſiue malũ. Malitiã non fecit Deus, tñ ab alijs inuẽtã, cũ ĩpedire poſſit, non impedit, ſed vtitur ea cũ ipſis malis hoĩbus ad neceſſarias cauſas, q̃a ꝑ eos in quibus eſt malitia, ꝓbat eos qui ad gloriam tendunt. Si eñ non eſſet malitia, non eſſet q contrairet virtutibus. Virtus aũt ſi contrariũ non haberet, non clareſceret. Tolle malitiam fratrũ Ioſeph, auferes bona q̃ ex ea ſunt conſequuta. Tolle malitiam Balac regis & viã Balaã, non erunt ꝓphetiæ ipſius. Hæc Origenes prolixe ꝓſequit̃. ¶ Veruntamen textũ bene intuendo, conſtat ꝙ non dedit Deus ipſi Balaã eundi licentiã, niſi ad bene agendũ: & ad vitandum malum culpæ, primo prohibuit ei tranſitũ illum. Ioſephus aũt dicit, ꝙ dominus volẽs ꝑ ipſum Balaã rem experimẽto ꝓbare, permiſit eũ ire cũ nũcijs, vt ſibi iuſte permitteret̃ perire. [Surrexit Balaam mane, & ſtrata aſina profectus eſt]. i. equitauit [cum eis.] Illis eñ in terris aſinæ magnę ſunt, ſimiliter aſini, ſicut hic muli. Nec turpe eſt ibi, aſino ſedere aut aſinæ. [& iratus eſt De⁹]

4. Re. 17.

Hieron. Ioan. 3.

Hieron. Iob 32. Iob 4.

Auguſt.

Origen.

Pſal. 80.

Origen.

Ioſe. li. 4 ant. iud. cap. 5.

similiter angelus Dei. sed quare irat⁹ est, cum iā dixisset, vade cū eis? Respondet ꝙ ideo, quia
puersa fuit intētione, & sicut in Scholast. narrat historia, mutauit ꝑpositum, & captus cupi-
Iose.li.4 ditate ꝑmissoꝝ, disponebat & intra se tractabat, q̄liter malediceret populo Israel. Iosephus
ant.iud. tamen & alij qdam opinati sunt, ꝙ dn̄s ironice dixerit Balaā, Vade cū eis: atq; ob id irat⁹ fue
cap.5. rit ei, qa verbum illud accepit vt seriose prolatū. Sed vt tactum est, hoc nō videt textui cōso-
nare. Si em̄ dominus ironice dixisset, Vade cum eis: nō addidisset, Ita dūtaxat, vt q̄d tibi ꝑce
pero, facias. [Et iratus est Deus, stetitq́; angelus domini] custos Israeliticæ plebis, [in via con
sedebat tra Balaā q insidebat asinæ, & duos pueros] .i. ministros vel filios siue discipulos [habebat
secū.] Ex hoc elicit, ꝙ q̄uis cœpit iter arripere cū nuncijs regis, tamē in via fecit illos ꝑcede-
re, forte vt acutius cogitaret de cōsulendis atq; agēdis, vel qa sperauit ꝙ sibi in via neq̄ spūs
appareret. [Cernēs asina angelum stantē in via euaginato gladio,] Angelus ille in corpore
assumpto & in humana apparebat effigie. Sed sicut beatus habēs corp⁹ glorificatū, sibi ple-
ne obediēs & subiectū, ostēdit se vni, dum vult, & non alteri, ita & angeli in assumptis appa-
rētes corporib⁹, sicq; corpus illud angeli imutauit visum asinæ, & non visum Balaā, vt ipse ꝑ
hoc paulopost suā vitiositatē, insipientiāq; aduerteret. Hinc ait Glossa: Magus videt dæmo-
nes, asina angelū: nō ꝙ ipsa sit digna angelum intueri, sicut nec loqui, sed vt Balaā cōfutare
tur. [auertit se de itinere] timēs occidi, [& ibat ꝑ agrū. Quam cū verberaret Balaā, & vellet ad
semitā reducere, stetit angelus in angustijs] .i. coarctationibus seu arctis itinerib⁹, [duaꝝ ma
ceriaꝝ, quib⁹ vineæ cingebant:] & ab inuicē distinguebant, & ad introitū semitæ illius Bala
am reduxerat asinā suā de agro. [Quē vidēs asina, iunxit se parieti] .i. maceriæ vnius vineæ,
elongādo se pro posse ab angelo stante iuxta maceriā aliā. [& attriuit sedentis pedē] ita ꝙ
vnus pes Balaā cōprimebat inter corpus asinæ & parietē vineæ. At ille iteꝝ verberabat eam]
asinā, [& nihilominus angelus ad locū angustum transiēs, vbi nec ad dexterā nec ad sinistrā
poterat deuiare] propter arctitudinem loci, [obui⁹ stetit] .i. ex aduerso Balaā. [Cūq; vidisset
angelum asina stantē, cecidit sub pedibus sedētis.] ex debilitatiōe quā incurrit ex timore an
geli, & verberibus ac tractationibus Balaā. [Qui iratus vehementius] qa erat res multū inso
lita, & videbat quasi amētia obtusi iumenti, [cædebat fuste latera eius. Aperuitq; domin⁹ os
asinæ, & locuta est] .i. Deus ꝑ linguā & os asinæ locutus est miraculose, nō immediate ꝑ se, sed
ꝑ ministeriū angeli alicuius, q linguā asinæ mouit & flexit ad verba formāda, quēadmodū
Gene.3. diabolus ꝑ os serpentis allocutus est Euam, immo ꝑ idola gentiū, q̄ nec os nec linguā vere &
Origen. proprie habēt, dæmones dāt responsa. Et videt Origenes velle, atq; in glossa habet ꝙ ange-
lus iste fuit q ꝑsidet speciei asininæ. Quēadmodū em̄ qlibet hoīm habet specialē angelū sui
custodē, ita secundū Origenis intentionē, q̄libet alia species specialissima reꝝ, habet angelū
Idem. sibi ꝑsidentē ac gubernantē. Ait eqdē Origenes: Opus est mundo etiā angelis q sunt sup besti
as & ꝑsunt aīalium natiuitati, incrementisq; virgultoꝝ & plantatiōibus cæteroꝝ. ¶ De hoc
scribit Thomas in prima parte summæ suæ quæst. vndecima: Virtus inferior materialis ac
particularis, à virtute superiori, vniuersali & immateriali administrat & regit, sicq; corpora-
lia & terrena ab angelis gubernantur. Plato aūt posuit oīa sensibilia à formis separatis ime-
diate ꝑfluere, sed doctores catholici ponunt, diuersis rebus corporeis diuersas esse ꝑpositas
August. spūales substātias. Dicit etem̄ Augustin⁹ libro 83. q̄stionū: Vnaquæq; species visibilis in hoc
Damas. mundo, habet angelicā potestatē sibi ꝑpositā: atq; vt asserit Damascen⁹, primus ille apostata
angelus, fuit ex eis spiritibus q orbi terrestri erāt ꝑlati. Itaq; locuta est: [Quid feci tibi?] q.d.
iniuriā facis mihi, qa nō feresci tibi neq; peccaui. [Cur ꝑcutis me ecce iā tertio?] .i. tertia vi-
ce. Multa mirabilia cōsiderant in ope isto. Nā numerare est act⁹ rationis, qa in nūeratione est
collatio vnius ad alteꝝ ꝑ modū ꝑpositionalē, q̄ collatio est act⁹ ratiōis. Propter q̄d bene dis-
seruit Auicenna, ꝙ q̄uis gallina apprehēdat multitudinē suoꝝ pulloꝝ, non tn̄ numeꝝ eorun
dem. Vnde si multos habeat pullos, & se absente vnum amittat aut duos, reuersa nō sentit:
secus, si plures simul, q̄uis absens, amittat. Quod itaq; asina dixit, percutis me ecce iā tertio,
q̄si numerās vices suæ ꝑcussionis, fuit sup naturā. ¶ Præterea q̄ri potest, an asina ꝑpria intel-
lexerit verba. Ad hoc cōmuniter respōdet ꝙ nō: sensit quippe ictus sibi inflictos, & imagina-
tiua sensitiuaq; cognitiōe apprehēdit eosdē, non aūt sciebat qd loquebat, nec supra actū suū
habuit reflexionē. ideo ait Glossa: Deus aīam asinæ nō vertit in rationalē naturā, sed q̄d sibi
placuit, ex ea sonare fecit ad illius, s. Balaā, vesaniā coercendā. Hinc dignissimus apostolici
2.Petri 2 chori vertex, in secunda sua fatet canonica: Subiugale aīal hoīs voce loquēs, corripuit pro-
phetæ insipientiā. ¶ Insup circa hæc q̄ri posset, an creator oīpotens ꝑ oīpotentiā suā supnatu
raliter poterat dare asinæ intelligentiā eoꝝ q̄ protulit, cuius rei discussionē disputatoribus,
scholasticisq; cōmitto. [Respondit Balaam: Quia cōmeruisti & illusisti mihi] .i. q̄si stolidum
me tractasti. Vel ꝑ te fraudatus sum meo intento, qa putabā ꝙ mihi obtēperares, & conue-
nienter me veheres, tu aūt fecisti cōtrarium. [Vtinā haberē gladium vt te ꝑcuterē] .i. occide-
rem. [Dixit asina: Nonne animal tuum sum, cui semp insidere cōsueuisti vsq; in ꝑsentē diē?]
id est, su-

id est,sup q̄d omni tēpore opportuno interim ꝙ me habuisti,solitus es equitare.[Dic qd simile vnq̄ fecerim tibi.At ille ait: Nunq̄]tale qd mihi fecisti.Inter hæc (vt August.cōscribit) nihil mirabili⁹ videt, q̄ ꝙ loquente asina,territus non est Balaā,sed insup audacter ei respōdit.q̄d August.soluit,dicendo ꝙ Balaā assuetus fuit talibus monstris,atq;(vt aliqui dicunt) solitus erat dæmones in specie aīalium sibi apparentes videre,& secum loquētes audire.Alij dicunt ꝙ tanta cupiditatis auiditate ferebat ꝙ nec tanti monstri miraculo terrebatur, & responderit ei q̄si ad hoīem loquens.Potest etiā dici,ꝙ ex vehemētia iræ aut nō,aut minus expauit. Ira nāq; mentē obtenebrat,facitq; hoīem piculose audacem,& periculorum improuidū.tñ vt Iosephus ait,primo fuit inde turbatus. ¶Sed queri potest,an Balaam putauit verba sua intelligi ab asina sua:& rursus,à quo spiritu putauit asinæ verba formari. Ad q̄ possit quis dicere, ꝙ Balaā naturali philosophia instructus, agnouit asinam non esse intellectualis cognitiōis capacē, nec ex suis virib⁹ posse loq, ꝓpter q̄d sciuit verba illa à spū intellectualis naturæ formari: & potius reor, ꝙ putauit ea formari à dæmone, q̄ ab angelo bono.Potuit tñ cōtingere ꝙ ira replet⁹,nō cōsiderauerit actualiter,q̄d nouerat habitualiter:ideoq; loquutus sit asinæ tanq̄ creaturæ rationali,& q̄si peccauerit,cum esset innoxia: vel ꝓtulit verba ad asinā,vt intelligerent à loquente p eam,& indignatus est cōtra illum, & in illius dedecus voluit asinā trucidare.[Protinus aperuit dñs oculos Balaā:]non ꝙ corporales oculi ei⁹ hucusq; fuerint clausi,sed qm̄ Deo iubente, nunc aliter cœperunt videre, & illud inspicere q̄d antea non viderunt.Præterea aperuit oculos eius interiores,manifestando ei q̄d ante nesciuit,sicut subiungitur:[& vidit angelum stantē in via euaginato gladio:] tanq̄ iratum, & ad resistendum paratum.[adorauitq; eum pronus in terram,]adoratione duliç,non tñ ex vera virtute, neq; ex charitate,sed ex seruili timore,metuēs ab angelo percuti. [Cui angelus: Cur,inquit, tertio verberas].i.iam verberasti[asinam tuam?]q̄si dicat, ipsa non meruit hoc,& tu ipse magis percuti meruisti.[Ego veni vt aduersarer tibi,] quia custos & propugnator sum Israelitici populi cui tu aduersaris.[quia peruersa est via].i.ambulatio[tua, mihiq; cōtraria:] quoniam ex intentione iniqua procedit,& cum non habueris licentiam seu permissionem pergendi ad Balac,nisi vt quæ Deo sunt placita agas,tu cogitas ea quæ displicent Deo,efficere. [Et nisi asina declinasset de via] recta,[dans locum resistenti].i.mihi cedens,[te occidissem, & illa viueret.]Hoc mihi videtur difficile,q̄liter intelligendum sit ꝙ angelus occidisset Balaam, nisi asina diuertisset à via. Nonne & extra viam poterat attingere & interficere impiū illum? Et si angelus illum interemisset,qualiter fuissent impleta quæ Deus per Balaam voluit exhibere? Sed forte sic erat præordinatum, vt singula sic & sic,& non aliter,fierēt. Vel q̄d ait,te occidissem, cōminatio fuit ad perterrendum,vt vel sic resipisceret à peccato.Etiam dixit hoc ad desigādum,quàm irrationabiliter ipse Balaam suam percusserat asinam,per cuius declinationem ipse euaserat mortem. [Dixit Balaam: Peccaui,] asinam verberando,immo multo plus p cupiditatē & per prauum propositū. [nesciēs ꝙ tu stares cōtra me]in hac via.sciuit tñ ꝙ impium suū ꝓpositum,fuit Deo angelisq; contrariū. sed hoc, vitiositate repletus,nō considerauit. Porro q̄d sequit,& illa viueret, dupliciter potest intelligi: Primo,ꝙ asina ex nimia ꝑterritione,flagellatione & violentatione sibi inflictis,repente obierit.Secundo,ꝙ angelus sic ipsum Balaā occidisset,ꝙ eius asinā nō læsisset. [Et nūc si displicet tibi vt vadā,reuertar.]Hoc dixit timore periculi,nō aīo synceriter obediēdi. Iā em̄ audiuit ab angelo, ꝙ via sua esset ꝑuersa,&c.& tñ cōditionaliter ait,si displicet tibi,&c.q̄si dicat,q̄tū ī me est,cupio ire & vadā,dūmodo tu ꝑmittas.[Ait angelus: Vade cū istis]nuncijs, s.regis q tñ iā p̄cesserunt,nec interfuerunt his gestis,sed aliq̄ntulum erant ꝓgressi.Porro ꝙ angelus ait, Vade cū istis,intelligendum est sicut q̄d dñs dixit ad ipsum,Vade cū eis.[sed caue ne aliud q̄ p̄cepero tibi,loq̄ris.Iuit igit cum prīcipibus:]insequēdo viā ipsoꝝ. [Quod cū audisset Balac,]vtpote ipsum Balaā aduenire, nam quidā ex nuncijs p̄cesserunt ad denunciandum hoc regi q̄tenus occurreret venienti.[egressus est in occursum eius,] ad suscipiendū eum cum ingēti honore, q̄tenus eum ad oēm suam flecteret atq; alliceret voluntatem, immo remote iuit obuiam ei cū grandi apparatu & populo.Nam subdit, [in oppido Moabitaꝝ, q̄d situm est in extremis finibus Arnon:]vbi sunt cōfinia Amorrhæoꝝ & Moabitaꝝ, ꝓut iā dictum est. [Dixitq; Balac: Misi nuncios vt vocarē te.Cur nō statim venisti ad me? An qa mercedem aduētui tuo reddere nequeo? Cui ille respondit: Ecce adsum.Nunqd aliud loqui potero,nisi q̄d Deus posuerit in ore meo?]q̄si dicat,Non.Tamen quia inuite protulit illa,non promeruit,talia ꝓferendo.Vel dixit hoc ex vanitate,vt magis authenticus haberet à rege, siue ad innuendū,cur non venerat cū nuncijs primis, qa videlicet De⁹ dixerat ne veniret.] Perrexerūt ergo simul] ꝑaliquātū spatiū,[& venerūt ī vrbē q̄ in extremis regni ei⁹ finibus erat. Cūq; occidisset Balac oues & boues]ad cōuiuādū cū Balaā,[misit ad Balaā & ad principes q cum eo erāt.munera.]Ex hoc elicit,ꝙ rex cito discessit à Balaā ad ꝓuidendū de regali cōuiuio. Interim q̄q; Balaā nō paꝝ solicitus repausauit.Misit itaq; muncra ipsi Balaā, & principib⁹ q venerunt cum

August. Iose.li.4 ant.iud. cap. 3. 1. Re. 21.

eo, tanq̃ his q suã legationẽ melius impleſſe videbanť q̃ nűcij primi. Vel miſit műera & prici pes. i. principes cũ muneribꝰ ad Balaã, vt anteq̃ malediceret pplo, incitareť p munera ad ma ledicẽdũ illis acutius. [Mane aũt facto, duxit eũ ad excelſa Baal]. i. ad mõtẽ ſublimem, videli cet Phaſga, in quo Baal colebať, vt iã inde inciperet maledicere cultoribus veri Dei, [& intui tus eſt extremã partem populi]. i. totum populũ vſq; ad vltimos eius, pſertim cum ſequenti habeať capitulo: Dixit Balac ad Balaam, Veni mecum in alteꝶ locum, vnde partẽ Iſrael vi deas, & totum videre non poſſis. Vel ſenſus eſt, intuitus eſt extremã partẽ populi. i. quſq; ex tenderet exercitus filioꝶ Iſrael, q̃d notauit adſpiciẽdo vltimã agminis partẽ, vt magnitudi nẽ exercitꝰ ſciret. ❡Moraliter ex iſto capitulo informamur, ad q̃uta ſcelera trahat cupiditas, q̃ oĩm radix vitioꝶ merito appellať, & mentem prorſus excæcat. ❡Per Balac autẽ intelligũ tur maleuoli, qui in humanis cõfidunt verſutijs, q dum ſe per rationem & poteſtatẽ cernunt non poſſe obtinere intentũ, victoriã'q; ſortiri, ad calliditates & dolos, atq; ad callidoꝶ cõſi
1. Tim. 6 lia ac ſubſidia conuertunť. ❡Per Balaã aũt recte accipiunť cõſiliarij vitioſi, aſtuti & arrogan tes, q Deũ nõ metuẽtes, deſiderio muneꝶ & honoris, fraudulẽta atq; nequiſſima pſtant con ſilia. ❡Rurſus, p Balac deſignať diabolus, q à fidelibus metuẽs ſuperari, aſſumit ſibi in auxili um platum carnalẽ & verſipellẽ, quẽ cũctis modis inſtigat, vt p negligentiã ſcandaloſam'q; vitã alios ſecum mittat in rete diaboli. ❡Docemur rurſus ex iſto capitulo, nõ multũ appete re dona gratię gratis datæ, q̃ apud hoĩes pariunt famam, ſæpe'q; generant gloriã vanã, ſed ve rã humilitatẽ, timorẽ Dei, & cætera gratiæ gratũ facientis dona, totis affectemus & conſer uemus pcordijs: & cognita Dei volũtate, nõ q̃ramus occaſionem excuſandi nos, aut peccan di: & tales ſimus in opere, quales in verbis. Balaã quippe, q quaſi deuotiſſima & magnæ per fectionis ptulit verba, dicendo: Si dederit mihi Balac domum ſuam plenã auri, non potero immutare verbũ Dei mei: & tñ impiã geſſit mentẽ, deſignat hypocritas, & eos q q̃d docent, non implent: & coram hoĩbus pulchra & magna loquunť, ſed coram Deo turpia cogitare ac viliter ſe habere non erubeſcunt. ❡Poſtremo, q per aſinã loquutus eſt Deus, repræhẽdit'q; Balaam, hoc deſignat, q ſæpe per idiotas & ſimplices increpat dominus ſapientes & prude
1. Cor. 1. tes ſeculi huius: & quia infirma & ſtulta mundi elegit, vt per eos ſapientes in oculis ſuis con fundat. Item'q;, q increpatiõem charitatiuam, piam'q; informationem gratanter debeamꝰ accipere, etiam ſi ab indoctis & ſimplicibus videatur procedere.

❡Expoſitio capituli XXIII. Dixit'q; Balaam ad Balac. Art. XXXVIII.

Qualiter motus & q̃ſi compulſus ſit Balaã ad benedicendũ, nunc recitať. [Dixit'q; Balaã ad Balac: Aedifica mihi hic ſeptẽ aras]. i. fac hic cõſtrui ſeptẽ altaria. [& para]. i. fac ad duci etiam [totidem vitulos, eiuſdem'q; numeri arietes] vt ſuper quamlibet aram offe rať vitulus vnus, vnus'q; aries. Hæc ſacrificia iuſſit Balaã immolari, non ad veri Dei honorẽ, ſed ad reuerentiã Balac ac dæmonũ, q̃ꝶ inuocabat conſiliũ & ſuccurſum. Fecit tñ (vt aliq di cunt) ſeptẽ aras parari, ad ſeptẽ planetaꝶ honorẽ, ex quoꝶ conſtellationibus putauit vitam pendere humanã pro magna parte. [Cum'q; feciſſet Balac iuxta ſermonẽ Balaã, impoſuerũt ſimul vitulũ & arietẽ] hoc eſt, Balac & Balaã pariter [ſup aram] quamlibet, aut ſuper vnã & primam earum, vnum vitulum & vnum arietem, quatenus ſacrificium ex hoc magis acce ptum eſſet Baal ſiue dæmonibus, q̃niam tam ſolennes miniſtri proprijs manibus illud impo ſuiſſent [Dixit'q; Balaã ad Balac: Sta paulisper iuxta holocauſtum tuum.] Nam vtrunq; ani mal ad honorẽ Baal totum igne incendebať. [donec vadam] ad locum ſecretum, in quo in quiete conſiſtẽs, aptior ſim ad apparitiones & reuelationes q̃s cupio. [ſi forte occurrat mihi
Nũe. 22. dñs.] Infra habeť: Cum'q; vidiſſet Balaã q placeret dño, vt benediceret Iſraeli, nequaquam abijt vt ante perrexerat, vt augurium q̃reret. Ex qbus verbis oſtendiť, q hac vice ſimiliter & ſequente, abijt ad q̃rendum augurium: q̃d nõ q̃ritur à Deo, nec ab angelo bono, ſed magis à ſpiritu malo. Cur igiť ait, Si forte occurrat mihi dominus? niſi q noĩe domini intelligit eũ quem colebat tanq̃ idololatra, cui & ſacrificauit. Vel nomine domini verum Deũ deſignat, quem etiã coluit iuxta phabita, vt amplioris authoritatis eſſe credatur omne quod agit & lo quitur. Propter q̃d ſubdit, [& q̃dcunq; mihi imperauerit, loquar tibi. Cum'q; abiſſet veloci ter] deſiderio cõplacendi, ſatisfaciendi'q; regi, & vt pmiſſa acquireret præmia. [occurrit ei Deus]. i. angelus in Dei perſona apparens & loquẽs, non propter merita aut preces Balaam, ſed (vt dictum eſt præcedenti articulo) q̃tenus fugaret diabolum, & maledictionẽ populi im pediret, eum'q; faceret benedici. [Locutus'q; eſt ad eũ Balaam: Septem, inquit, aras erexi,] id eſt, erigi feci. [& impoſui vitulum & arietem deſuper] in holocauſtum. Cur Balaam dixit hoc tam audacter, q̃ſi Deo placeret huiuſmodi cultus & idololatria illa? Reſpondetur q gen tiles philoſophi putauerunt cultum deoꝶ ſuoꝶ eſſe placitum ſummo Deo, à q̃ putabãt re
Porphy. gimen mũdi dijs ſuis eſſe cõmiſſum, ſicut ex libris Porphyrij & Apuleij, imo ex libro de ciui
Apuleiꝰ tate Dei, ſancti Auguſtini mõſtrať. Dixit tamẽ Porphyrius, q Deus prohibuit Hebræis cul
Auguſt. tũ deoꝶ, q a ipſe ſolus voluit coli ab ipſis Hebræis. [Dominus aũt poſuit verbũ in ore eius,]

id eſt,

i.reuelauit huic Balaã,q̃d vellet dici p̃ eum.[& ait:Reuertere ad Balac,& hęc]quæ statim sequuntur,[loqueris.]Et recte nũc dicitur,ꝙ dñs posuit verbũ in ore eius:qm̃ fuit indign⁹ apparitione & allocutione diuina,qua si dignus fuisset,posuisset dñs verbũ in corde ipsi⁹.Ideo Glossa fatet̃, quia in corde Balaam desideriũ mercedis erat, verbũ dñi non in corde, sed in ore eius ponitur. Mira etem̃ dispensatione agebatur,vt verba prophetiarum quæ intra Israeliticã aulã.i.synagogam continebant̃,per Balaã ad gentes peruenirent, dum ei crederent gentes,nationibusq́; proferret secreta de Christo mysteria,ac magnum thesaurum,nõ tam corde & sensu,q̃ ore & sermone.Hæc Glossa.Verũtamen hoc vltimum verbum Glossæ, non est sic accipiendum,quasi Balaã non intellexerit vaticinia sua quæ infrà habentur:aliàs non fuisset propheta,quia intelligentia est opus in visione: sed ꝙ cordis sui affectio reuelationibus sibi factis non cõcordabat.[Reuersus,inuenit Balac stantem iuxta holocaustum suum:] iuxta quod stabat,vt Deus suus respiceret eum simul cum sacrificio suo, [& omnes principes Moabitarum:] vel simpliciter omnes,vel quosdã de omnibus.Aderant quoq; principes Madian.[Assumptaq́; parabola sua,]hoc est,sermone obscuro & mystico ac parabolico inchoato.Nam infrà loquitur per similitudines,designantes quædã mystica & obscura, secundum q̃d moris est prophetaꝝ. [dixit:De * Aram].i.de loco seu oppido Mesopotamiæ sic vocato.[adduxit me]hoc est,per nuncios deduci me fecit[Balac rex Moabitarum de montibus orientis.]quoniam terra illa est in parte orientali respectu terræ Moab,suntq́; in terra illa Aram montes,per quos fuit ipsius Balaã iter. [Veni,inquit,& maledic Iacob].i.filijs Israel natis ex semine Iacob.[propera,]quia periculum est in mora.[& detestare]hoc est,abominabilem esse affirma,ac doce qualiter abominabilem faciamus.[Israel.].i. Israeliticum populum natum ex præfato Iacob,qui alio nomine dictus est Israel. [Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? Qua ratione detester, quem dñs non detestatur?] q.d. nec iuste, nec rationabiliter maledicere aut abominari valeo populum istum,qui est benedictus & honoratus à Deo. [De summis silicibus videbo illum,& de collibus considerabo illum.] Literalis sensus,vno modo potest hic esse, qm̃ Balaam ductus fuit in montem valde sublimẽ petrosum,& inde intuebat̃ populum Israel, qualiter erat multus & fortis, ordinate quoq; per tribus suas dispositus, habẽs in medio sui tabernaculum Dei.Deinde de montibus minus altis cõsiderauit plebẽ eandem. Amplius autem loquendo, per summos silices intelligunt̃ patriarchæ maiores, solidissimi in omni virtute: Per colles, patriarchæ minores & sancti patres. Ex quorũ consideratione poterat perpendi, ꝙ filij Israel erant populus benedictus à dño,qui eis terrã Chanaan repromisit,daturusq́; fuit,sicut ad patriarchas,p̃sertim ad Abraham,Isaac & Iacob,frequẽter fuit locutus.[Populus solus habitabit,]hoc est,populus Israeliticus morabit̃ in terra sibi promissa,segregatus ab alijs nationibus,fide,circũcisione,conuersatione,habitu & priuilegijs multis. [& inter gentes non reputabitur] .i.erit specialis & electus,peculiarisq́; populus Dei,non annumerandus gentibus alijs,nec computandus inter cõmunes, de quibus per Esaiam dñs dixit: Hæreditas mea Israel.Dicunt expositores,ꝙ Balaam nihil prophetauit de aduersitatibus Israeliticæ plebis,ne ex tali vaticinio Balac & alię gentes animarentur ad impugnandũ eandẽ. Aliàs potuissent hæc verba de aduersitate plebis illi⁹ exponi,quia in captiuitate Babylonica & Romana habitauit plebs illa hincinde dispersa,& distincta ab alijs atq; contempta. [Quis dinumerare possit puluerem Iacob] hoc est, posteros Iacob patriarchæ instar pulueris seu arenæ multiplicatos, [& nosse numerum stirpis Israel?] q.d. tam copiosa erit per temporum successiones plebs nata ex Israel, ꝙ ab hominibus non poterit numerari. Veruntamen illi quos Balaam vidit,poterant numerari. Hinc quoq; in Genesi dñs locutus est Abrahæ: Si quis hominum possit numerare puluerem terræ, semen quoq; tuum numerare poterit. [Moriatur anima mea morte iustorum:] hoc est,anima mea recedat à corpore morte salubri, quæ est ianua vitæ beatæ,non ꝙ anima desinat esse,sed quia mors iustorum est recessus à vita præsenti in statu gratiæ & salutis, & tali modo optauit Balaam iste,ad horã compunctus, ab hac vita recedere: noluit tamen iustorum appræhendere vitam.[& fiant nouissima mea horum similia.]hoc est,tale iudicium & talem beatitudinem adipiscar, qualia iusti acquirunt. Istud desiderium Baal fuit quædam imperfecta velleitas optatiua,qua nunc vsq; multi cupiunt vitam suam bene concludere,finaliterq́; saluari, non tamen procedunt in actũ: quia non habẽt velle imperatiuũ plenum & efficax,q̃d,impedimẽto cessante,in opus ꝓcedit,quale nec Balaam habuit. Trãslatio LXX, sic habet:Moriat̃ anima mea inter aĩas iustoꝝ,& fiat semẽ meum vt semen hoc.Sicq́; optauit posteroꝝ suorum salutem,q̃d secũdum Glossam impletum est in Magis, qui Christum adorauerunt,qui descenderunt de Balaam per generis successionem & disciplinæ traditionem, quos constat cognouisse stellam, quam Balaam prædixerat orituram.[Dixitq́; Balac ad Balaam:]Audita hac benedictione populi, cuius maledictionem sperauit audire,rex Balac cõtristatus est valde,& secundũ Glossam vltrà nõ ferẽs,verba ꝓphetãtis interrupit, dicendo:[Quid

Dan. 10.

Esaię 19.

Gene. 13.

Matt. 2.

do.[Quid est hoc q̃d agis?]q.d.puerse te habes.Nã[vt malediceres inimicis meis,]imprecã do eis aduersa,& p̃dicẽdo de eis mala,ac operã dãdo q̃ talia nũc eis cõtingant,vocaui te,& tu ecõtrario bñdicis eis].i.eos cõmendas,& bona vaticinaris de eis.[Cui ille r̃ndit:Nũ aliud possum loqui,nisi q̃d iusserit dñs?]Certũ est q̃ Balaã nõ poterat licite aliq̃d loqui cõtra prę- ceptũ Dei, & tñ post hæc dedit consiliũ malitiosum aduersus hũc populũ, cõtra Dei præce- ptũ. Verũtñ Deo oĩpotenti,tanq̃ infinitæ potentiæ sup gloriosissimo creatori, est p̃priũ di- recte & immediate agere in oẽm voluntatẽ creatã,& illã ad libitũ immutare,flectere,& ver tere quocũq; voluerit:nec potest q̃s huiuscemodi inclinatiõi motioni'q; Dei resistere, nec tñ absolute cõpellit, sicut nec sancti in patria,q̃uis nõ possint in cõtrariũ boni, in q̃ sunt cõfir- mati.Nã & creator excelsus mouet volũtatẽ ipsius. ¶Deniq; p hæc verba fassus est Balaam, magicas suas artes, sup̃stitiosas'q; practicas diuinationũ & augurioꝝ cõtra Deum nil posse, nec aliq̃d nisi Deo p̃mittente valere.[Dixit ergo Balac ad Balaã:Veni mecũ in alterũ locum, vnde partẽ Israel videas,& totũ videre nõ possis.]Quod ait, Veni mecũ in alterũ locũ: qui- dã exponũt de alio monte, iuxta p̃habita in p̃cedenti articulo. Alij aũt exponunt de alio lo- co p̃fati mõtis,videlicet Phasga.[& inde maledicito ei.]iuxta expositores,Balac iste putauit ipsum Balaã p̃territum ex inspectione totius Israelitici populi,& ideo ausum nõ fuisse male- dicere ei,sed beatificasse tantũ exercitũ,ideo voluit eũ ducere in locũ,in quo non videret,nisi partẽ populi huius. Forsitan q̃q; putauit hic Balac,q̃ Balaam non audebat maledicere po- pulo toti,p̃pter virtutes & merita tantæ cõmunitatis Deũ summũ colẽtis: sed q̃ parti popu li,q̃ minus habuit gr̃æ ac virtutis,maledicere bene auderet. Iteꝝ æstimabant gẽtiles,p̃sertim augures & diuini,oĩa interesse locis atq; tẽporibus, & in augurijs ac magicis actib⁹ loca esse obseruanda ac tẽpora. [Cum'q; duxisset eũ in locũ sublimẽ sup verticẽ montis Phasga]Qui locus q̃uis esset plurimũ altus, tamen erat sic situatus, q̃ ex eo totus populus Israel simul vi- deri non poterat, q̃ diu erat in loco,in q̃ tunc fixit tẽtoria.[ædificauit Balaã 7.aras].i.eas eri- gi fecit,[& impositis suprà vitulis & arietibus,]fecit eñ,vt ante,parari 7.vitulos,totidem'q; arietes ob causam p̃dictam, [& dixit ad Balac: Sta hic iuxta holocaustũ tuũ, donec ego per- gam obuius]ad locũ seorsum,in quo dæmonẽ mihi occurrere opto, vt instruar ab eodem. [Cui cum dñs] s.angelus dñi [occurrisset] ob causas præhabitas, [posuisset'q; verbum in ore eius,ait:Reuertere ad Balac,& hæc loqueris ei.]Ista fuit causa, cur bonus & sapiens De⁹ per- misit impiũ Balaã ire ad Balac, & q̃ eunti ad consulendũ diabolũ, dñs designabatur occur- rere,vt s. ex malitijs Balaam, bona magna eliceret, vt s. ei annunciaret quædam secreta, & ea p spiritum p̃phetiæ pronunciaret à Balaam , ad oĩm Gentium vtilitatẽ. Hinc loquitur

Origen. Origenes:Deus verbum suum iniecit in os Balaã,prohibens fieri maledictiones,vt benedi- ctionibus locum daret: & pro maledictionibus proferri fecit benedictiones & prophetias, quæ ædificant etiam reliquas gentes. Si eñ prophetiæ Balaam à Mose scriptæ sunt,quanto magis ab his qui cum ipso Balaã in Mesopotamia habitabant, à quibus tanq̃ discipulis ma gicæ artis, magnificus habebatur? Ex ipso nanq; fertur gens institutio'q; magoꝝ vigere in partibus orientis, qui scripta habentes oĩa quæ Balaam prophetauerat,hoc inter cætera ha

Matth.2. buerũt:Orietur stella ex Iacob,& exurget homo de Israel.Ideo Magi nato domino,cogno- uerunt & intellexerunt impleri prophetiam,magis q̃ Iudæi.ideo Magi scientes adesse tem- pus,venerunt & adorauerũt dñm, atq; ad magnum fidei argumentũ, venerati sunt puerum paruum.quasi regem magnum.Hæc Origenes.¶Hinc ait & Glossa:Rogatur Balaam vt po pulo Israel maledicat.Stant attonitę Gentes, obnixe expectantes quid respondeat Balaam, quem diuinis dignum credebant colloquijs.Vide quomodo diuina sapientia vas in contu- meliã præparatum, proficere fecit, nõ vni genti duntaxat, sed toti mundo,& huic cui sole- bant dæmones apparere,apparet Deus,prohibens illi iter mali operis. Stupescit Balaam, & miratur prohibentis authoritatem. Hæc Glossa.[Reuersus,inuenit eum]videlicet Balac re- gem[stantem iuxta holocaustum suum,& principes Moabitarum cum eo. ad quem Balac: Quid,inquit, locutus est dominus? At ille assumpta parabola sua,ait: Sta Balac,& ausculta: Audi fili Sephor:]Balaam iste admiratione maiestatis diuinę repletus ad horam,& magni- tudine reuelationum sibi factarum attonitus,nescit blandiri,sed velut imperterritus,cõstan ter locutus est regi, adstantibus eius principibus.[Non est Deus quasi homo, vt mentiatur:] idcirco q̃d iã semel p̃nũciauit, implebitur.[nec vt filius hoĩs, vt mutetur.] ideo inuariabiliter fi-

Malac.3. xum est verbũ ipsi⁹,q p Malachiã ait:Ego dñs,& non mutor,apud quẽ,vt Iacob⁹ ait aposto

Iacobi 1. lus,non est trãsmutatio,neq; vicissitudinis obũbratio.Ipse eñ De⁹ gloriosus & adorãdus est actus pur⁹,& ens,infinite p̃fectum,æternaliter in optima sui dispositiõe consistẽs.[Dixit er-

Eze.3.23 go,& nõ faciet?]q.d.Nõ vtiq;,sed q̃d se dixit factuꝝ,efficiet.[Locutus est,& non implebit?]

Hiere.7. Verũtamẽ in Ezechiele,Hieremia,Zacharia,alijs'q; p̃phetis frequẽter loquitur dñs per mo

20.& 31. dũ dominatoris ac iudicis variabilis atq; flexibilis, & per Esaiã ac Ionã quædã dixit futura,

Za.7.9.13 quę non euenerunt, puta de morte Ezechiæ, euersione'q; Niniue. Quocirca pensandum, q̃

Esaiæ 38.

duplex

duplex est pphetia seu pnũciatio Dei: Vna pdestinatiõis seu ęternæ pcognitionis, dũ s. Deus prænũciat aut reuelat aliq̃, prout sunt in sua infallibili ac diuina notitia, in qua oĩa q̃si præsentialiter intuet, & quicq̃d ita pnunciat aut reuelat, infallibiliter adimplet seu euenit. Alia prænũciãtur aut reuelãt à Deo p angelos, secundũ q̃d sunt in causis suis secũdarijs, naturalibus & pximis, quæ interdũ nõ ita eueniunt nec implent, qm̃ causæ eoꝝ mutant. Vnde ait p Zachariã: Cõuertimini ad me, & cõuertar ad vos. Atq; per Hieremiã: Repẽte loquar aduersum regnũ, vt destruã illud. Si pœnitentiã egerit, agã & ego pœnitentiã. Et th̃ in 1. libro Regũ Samuel cõtestat: Porro triũphator in Israel nõ parcet, & pœnitudine nõ flectetur. [Ad benedicẽdum adductus sum.] Bene ait, adductus sum. Nã q̃uis ipse nõ venit intẽtione benedicẽdi, dñs th̃ adduxit eũ ad benedicendũ populo suo. [benedictionẽ prohibere non valeo]. i. vitare nequeo, quin verba bona & cõmẽdatoria, imprecatiuaq; boni loquar de populo isto, qm̃ Deus me mouet ad talia. [Non est idolũ in Iacob, nec videt simulacrũ in Israel]. i. plebs ista Israelitica nata ex Iacob, non est vitio idololatriæ obnoxia. Dicuntq; aliqui, q idolũ sit imago facta ad similitudinẽ alicuius rei existẽtis: simulacrũ vero, imago facta ad similitudinem rei non existẽtis. Glossa vero dicit opposito modo, cũ & Apostolus dicat: Nihil est idolũ in mũdo. Alia translatio habet sic: Nõ erit labor in Iacob, nec videbit dolor in Israel. Per quæ verba status futuræ vitę denũciat, vt Origenes exponit. In hac etem̃ vita labor & dolor abũdãt. [Dñs De⁹ eius cũ eo est]. i. verus Deus per grãm, opẽ & ptectionẽ adest populo huic: idcirco separari nõ potest, nisi Deũ offenderit. [& clãgor victorię regis in illo est]. i. q̃uis hic populus nõ habeat regẽ terrenũ, th̃ adiutorio regis cælestis vndiq; pualet, sicq; clãgor victoriæ. i. pclara fama triũphi cõuenit huic plebi. Clãgor aũt pprie dicit sonus tubaꝝ, & filij Israel certis tubis vtebant ac psonabãt in prælijs, q sonus fuit signũ victoriæ eis pmissæ à rege cæloꝝ. LXX. sic trãstulerũt: pclara principũ cũ ipso sunt: Potestas eximia, victoriosaq; pugna consistũt in Israelitico populo. [Dñs Deus eduxit eũ] s. populũ istũ, [de Aegypto] per signa atq; pdigia. [cuius fortitudo similis est rhinocerotis] Quod ait, Cuius fortitudo, potest referri siue ad Deũ, siue ad populũ Israel. Dicit aũt rhinoceros ἀπὸ τοῦ ῥίς, quod est naris, & ceras, quod est cornu, quasi animal gerens cornu in naribus, siue vt alij dicunt, inter oculos seu in fronte, q̃d Græce vocat monoceros, à monos, q̃d est vnũ, & ceras, quasi vnicum cornu habens. De hoc animali scribũt, q de pprietatibus animaliũ tractãt, q sit animal fortissimũ atq; acerrimũ, subtilissimũ habẽs caput, & vnicũ cornu in nare: estq; talis naturæ, q nullus venator ipsum capere valet, sed virgo in cãpo exponit, qua visa, oẽm feritatẽ deponit, & q̃si humiliatus, cedit in eius amplexus, th̃ absq; libidinis fœditate. Gregorius q̃q;: Rhinoceros, inq̃t, tãtæ est fortitudinis, vt nulla venantiũ capiat virtute, sed virgo puella pponit, q̃ venienti aperit sinũ, in q̃ ille, oĩ ferocitate deposita, caput ponit: sicq; soporatus, velut inermis mox capit. Verũth̃ tã indomitæ est naturæ, vt dũ captus fuerit, teneri nõ queat: aut si teneat, impatiẽs mori ptinus dicit. Ideo alij dicũt, q sit supbissimum aĩal, ita q dum cõtra suã inclinationẽ tenetur, ex indignatiõe cadit & morit. Deniq; secundũ Albertũ, cornu rhinocerotis lõgitudinis est 12. pedum & amplius, q̃d est aũ valde acutũ, & plenũ seu solidũ, nõ cõcauum, & in basi vbi cõiungitur capiti, diameter eius est plus q̃ palmi, q̃d egreditur ad similitudinem gladij. Ideo alij asserũt: Vnicornis in media frõte gerit cornu tã acutũ & validũ, vt qcq̃d impetierit, aut vẽtilet, aut pforet. Cũ elephãtibus solet pugnare, q̃s in vẽtre vulnerat ac psternit, & buxei fertur esse coloris. Vnde oĩpotens Deus ad ostendendã infinitã suæ excellẽtiã potestatis, mentionẽ inducit de rhinocerote ad Iob: Nũquid, ingens, volet rhinoceros seruire tibi? Nunq̃d fidutiã habebis in magna fortitudine eius? Itaq; si cõparatio ista ad fortitudinẽ rhinocerotis, referatur ad Israeliticũ populũ, sensus est, q sicut rhinoceroti nulla pene bestia poterit pualere, sic nulla gẽs filijs Israel, q̃ diu Deo obedierit, pualere valeret. Si vero cõparatio ista referatur ad Deũ, merito q̃ritur, q̃d magnũ oĩpotẽti creatori, si fortitudo eius fortitudini bestię assimilaret, nisi in his q̃d mysticũ intelligat, videlicet q virgo mundissima atq; sanctissima oĩpotentẽ, cui null⁹ potest resistere, sua humilitate, charitate, & ĩterno decore in se traxit, & in suo vẽtre ac gremio requescere fecit? Iuxta illud, Cõcupiscet rex decorẽ tuum, qm̃ ipse est dñs De⁹ tuus. Sicq; in verbis istis mysterium incarnatiõis innuit, q̃d (vt infrà patebit) erat Balaã reuelatum. Porro 70. trãstulerunt: Deus eduxit eum ex Aegypto: gloria eius gloria vnicornis. Circa q̃d loq̃tur Origenes: In potẽtia vnicornis intelligitur Chrs. Cornu autẽ p regno multoties ponitur, iuxta illud in Daniele: Quatuor cornua, 4. regna sunt, sicq; sub noĩe vnicornis ostẽditur, q vniuersa q̃ sunt, sint vnũ regnũ Chri. Oĩa em̃ subiecit (pater) sub pedib⁹ eius. Et ipse testatur: Data est mihi oĩs potestas in cælo & in terra. [Nõ est augurium in Iacob, nec diuinatio in Israel]. i. Israeliticus populus superstitionibus & magicis artib⁹ nõ vtitur, nec p auguria quæ ex garritu auium veritatẽ prognosticãt, nec ex alijs speciebus diuinatiões q̃runt de secretis & futuris doceri, sed à Deo suo. ideo subditur: [Tẽporibus suis dicetur Iacob & Israeli, q̃d operatus sit Deus]. i. tempore cõgruo reuelabitur Israelitico populo

Margin notes: Ione 2, 3. — Zacha. 1. — Hier. 18. — 1. Reg. 15 — 1. Cor. 8. — Origen. — Gregor. — Iob 39. — Psal. 44. — Origen. — Dani. 8. — Psalm. 8. — Matt. 28.

populo per pphetas aut alios sanctos viros, qd Deo sit placitū, & quid fecit, aut facturus sit Deus, secundū q̄d expedit sciri. [Ecce popul⁹ vt leæna cōsurget, & quasi leo erigetur]. i. populus Israel aduersus hostes suos accedet ad pugnā cū oī cōfidentia & virtute, & ipsos prosternet, queādmodū leo & leæna cū animositate aīalia alia inuadūt & vincūt. [Nō accubabit donec deuoret prædā] . i. nō quiescet, donec aduersarios suos pstrauerit, diripuerit'q; bona ipsorum. [& occisorum sanguinē bibat.] hoc est metaphoricū verbū, ad insinuādū q sicut sitiēs delectatur in potu, & ex abundātia ei⁹ reficit: sic filij Israel in delectione aduersariorum suorum lætati sunt
Psal. 57. zelo iustitiæ, & inquantū ex pcepto Dei fecerūt hoc, iuxta quē modū fert de iusto: Man⁹ su
Iob 22. as lauabit in sanguine peccatoris. In libro q̄q; Iob: Videbūt iusti & lętabunt, & innocēs subsannabit eos. [Dixit'q; Balac ad Balaā: Nec maledicas ei, nec benedicas.] q. d. Si vis nō maledicere hostibus meis, saltē cessa à benedictione eorum. Cōsternatus fuit Balac, & oēs q adstabāt, attoniti erāt ac territi ex auditis. [Et ille] s. Balaam [ait: Nōne dixi tibi, q quicqd mihi Deus imperaret, hoc facerē?] .i. dicerē & implerē. Nō poterat se aliter excusare. [Et ait Balac ad eū: Veni, ducā te ad aliū locū, si forte placeat Deo, vt inde maledicas.] Credidit Balac ipsum Balaam habere maledicēdi voluntatē, q̄uis hucusq; phibitam, sed adhuc putat ei deesse loci opportunitatē. [Cum'q; duxisset eū sup verticē montis Phogor, q respicit solitudinē, dixit Balaam: Aedifica mihi hic 7. aras, & para totidē vitulos, eiusdē'q; numeri arietes per singulas aras.] Impius iste magus tā frequēter increpat⁹ à dño, atq; phibitus maledicere populo, adhuc in pessima pmanet volūtate, & q̄rit occasionē qua maledicat, cōsentit'q; regi iniquo, loca mutādo, & sacrilega sacrificia iubet. [Fecit Balac vt Balaā dixerat. Imposuit'q; vitulos & & arietes p singulas aras] .i. sup quālibet arā imposuit vitulū vnum & vnū arietē, sicut & an-
Lucæ 6. tea egit. ¶ Spūaliter docemur ex psenti capitulo, ne pauperibus, idiotis, simplicib⁹, mōstrosis, infirmis aut iustis maledicam⁹, qbus dñs benedixit: Beati, inquiēs, pauperes, qa vestrū est regnū Dei. immo talibus, psertim miserabilib⁹ psonis, pcipuo charitatis affectu cōdoleamus, benedicamus, auxiliemur. ¶ Deniq; quicquid benedictionis ad literam locutus est Balaā de Israelitis, spūaliter & pemineter de Chriano potest intelligi populo, quē considerare debemus de summis silicibus, & intueri de collibus: qm̄ quāta sit dignitas, virtus, excellētia & pfectio populi huius, nō solū ex contēplatione Chri qui est petra altissima, sed & Apostolorum apostolicorū q̄q; virorum oportet aduertere. Chrs qppe p gloriosos apostolos insigniuit ecclesiā suā, exaltauit & locupletauit eandē ecclesiasticis sacramētis, authoritatibus'q; diuinis, sacris scripturis, oīni virtute, dono & gr̄a spiritusscti. Nec solū in vno climate terræ & angulo mundi, sed vbiq; terrarum dilatauit ecclesiā merito, & numero auxit eam, ita vt puluis Iacob, hoc est, spūalis soboles Christi, oīm vitiorū excellētissimi supplātatoris, nequaq̄ valeat nu-
Psal. 115. merari. Dicamus demū & nos: Moriatur anima mea morte iustorum. Preciosa em̄ in cōspectu dñi mors iustorum. Sed sic dicam⁹ hoc, vt vitā illorum viriliter aggrediamur, & efficaciter prosequamur. Qui aūt tanti feruoris est, vt cum sanctis martyribus pro fidei veritate, aut defensione iustitiæ optet occumbere, condigne potest orare: Moriatur anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horum similia. Sed curemus vt prima nostra ac media, sint primis illorum ac medijs, puta conuersationi & profectui spūali, conformia. Nec aliud loquamur, nisi quod iusserit dñs, hoc est, nil proferamus cōtra præceptum altissimi. Nō mendacium, nec detractionem, neq; seminationem discordiæ, aut verba cōtumeliosa seu iactan-
Psal. 33. tia, sed ea quæ iussit creator, assidue resonemus, implentes quod scriptum est: Benedicā dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. Non est idolum in Iacob. Israchiticus ille populus in idololatriam frequenter dilapsus est, non autem populus Christianus. Veruntamen à spiritualibus idolis, hoc est, à phantasmatibus vanis & turpibus, ab amore
Colos. 3. venereo, ab auaritia, quæ simulacrorū est seruitus, ab omni elatione & ambitione, quæ sunt
Ephe. 4. diabolicæ imitationes, atq; ab omni inordinata adhæsione, qua creaturis magis q̄ creatori impie cohæretur, nos abstinere oportet: sic'q; stabiliri in dño, & in veritatis ac virtutū affectum tā cōstanter ac immobiliter trāsformari, vt ad imitationem inuariabilis Dei, nec mentiamur, nec à pfatis bonis mutemur, ita vt nec terror, neq; cupido, nec amor, nec pœna, neq; voluptas à veritate & virtuositate nos vnq̄ auertat. Iustus etem̄ quasi fundamentum æter-
Pro. 10. num. Hinc nanq; hortatur Apostolus: Stabiles estote & immobiles, abundātes in opere do-
1. Co. 15. mini semper. Si ita egerimus, erit dñs Deus noster nobiscum, neq; praualebunt nobis aduersarij nostræ salutis, īmo succūbent. Nā & clangor victoriæ regis nr̄i sonabit in cordibus no
Rom. 16. stris, exclamās: Deus conteret satanā sub pedibus vestris velociter. Et item: Beati oēs q spe-
Psal. 33. rant in dño. Proprie domin⁹ nos eduxit de Aegypto. i. vitiorum caligine & potestate tenebra-
Deut. 4. rū inuisibiliū inimicorum. Nō sit ergo in nobis auguriū, nec vlla species magicæ artis. Curiosi-
Ecci 3. tas præscientiæ futurorum, atq; auiditas cognoscēdi secreta, quorum notitia nō est ad salutē pfi-
Iacobi 1. cua, abijciant: sed quæ Deus pcepit, & quæ nobis in scripturis patefecit, iugiter cogitemus. Qui autem indiget sapientia, postulet à Deo, nihil dubitans plenus fide. Postremo populus Christianus

Chrianis multoties vt leæna surrexit, atq; vt leo erectus est cōtra visibiles & inuisibiles hostes, in tantū ꝙ qui ei maledicere tentauerūt, coacti sunt virtutē Christi fateri, eiusq; populū exaltare, immo innumerabiles tales ad fidē Christianorū conuersi sunt, etiam persecutores & magi atq; philosophi multi, qui spiritui & gratiæ Christi non poterant reluctari.

¶Elucidatio literalis cap. XXIIII. Cumq; vidisset Balaā ꝙ placeret. Art. XXXIX. Num. 22 & 23.

Continuaē hic historia duorū præcedentiū capitulorū. Cumq; vidisset Balaam ꝙ placeret dño vt benediceret] ipse Balaam vel Deus per Balaam. [Israeli, nequaq̄ abijt vt ante perrexerat, vt auguriū quæreret.] Præcedenti nanq; capitulo patuit, ꝙ bis recessit per aliquantulū spatiū à Balac, cæterisq; adstātibus ad quærendū auguriū, vt sā dæmonibus instrueret de modo maledicēdi filijs Israel: sed angelo sancto præueniēte & occurrēte, impeditum est propositū Balaā, & iussus est benedicere plebi. Timēs ergo ne & tertia vice sibi accideret simili modo, nō iuit ad quærendū auguriū, quia sciuit ꝙ non acquireret respōsum à dæmone, sed ꝙ angel⁹ ei appareret, atq; iuberet bñdicere populo. [Sed dirigēs cōtra desertū] in quo filij Israel quiescebāt, [vultū suū,] q̄d fecit Deo instigante, vt sic excitaret ad benedicendū populo Dei, [& leuans oculos] exteriores & interiores, [vidit Israel in tentorijs cōmorantē per tribus suas.] Nā quælibet tribus habuit locū & situm propriū, sibi assignatum per Mosen, distinctū ab alijs tribubus. [Et irruente in se spū Dei,] proposuit impius ille maledicere plebi Dei: sed spiritu sctō præueniente, impeditus est actus volūtatis puersæ. Irruit aūt in eum spūs Dei per suū effectū, quia repente illuminatus est spū prophetiæ, & immutatum est cor ipsius, nō de vitio ad virtutes, sed de cōsideratione maliuola ad agnitionē salubrem, & si non sibi q ea abusus est, alijs tñ. Irruit ergo in eū spiritus Dei, quantū ad dona gratiæ gratis datæ, quæ bonis & malis existūt cōmunia. [& assumpta parabola, ait:] Iob quoq; legitur esse locut⁹ assumpta parabola. [Dixit Balaā fili⁹ Beor: Dixit homo cui⁹ obturatus est ocul⁹:] obturatus. i. vitijs obscurat⁹, replet⁹ & clausus fuit oculus ei⁹ interior, ita ꝙ nihil salubriter ac meritorie vidit. Alia translatio habet: Dixit Balaam filius Beor, homo vere videns. Vnde & litera alia habet, cuius reuelatus est oculus, vt sit sensus, ꝙ oculus eius interior fuit cælestibus visionibus illustrat⁹, qñ & oculus eius exterior fuit obturatus. i. somno clausus, qa in somno factæ sunt ei aliquæ reuelatiōes, tā ab angelo bono, q̄ à malo, sępius tñ à malo. [Dixit auditor sermonum Dei:] qm̄ tam in somno q̄ in vigilia audiuit à Deo per angelū verba prophetalia ac diuina, immo & quædam præcepta, quibus & partim inobediens fuit, vt patuit & patebit. [qui visionem omnipotentis intuitus est:] hoc est, reuelationes imaginarias seu aliter sibi factas, veraciter intellexit. Vel, visionem omnipotentis. i. ipsum omnipotentem in visione cognouit speculatiue per suos effectus. [Qui cadit, & sic aperiūtur oculi eius.] Hoc multipliciter explanatur. Primo sic: Qui cadit, id est, ruit in culpam, & sic aperiuntur oculi eius interiores: quia dum ruit ad quærendum auguria, contemplatus est in vigilia exteriori inspectione angelum, qui docuit eum quid diceret, & futura prænunciauit eidem. Secūdo sic, Qui cadit: quia dum angelum vidit ad oculum, ꝓstrauit se, adorauitq; illū: vel ex timore & admiratione seu reuerentia cecidit, vel ex alienatione à corpore, aut corporis debilitatione, quemadmodum in talibus visionibus fieri solet. Vnde & Daniel: Collapsus sum, inqt, pronus in terram. Ezechiel quoq;: Vidi, & cecidi in faciē meā. Et Esaias: Corrui cum audirem. Et post huiusmodi casum illuminati sunt spiritu prophetiæ oculi Balaam infelicis. Tertio sic: Qui cadit, hoc est, in somnum resoluitur, & sic aperiuntur oculi eius, quia in somno reuelationes quasdam sortitus est. Vnde, vt aliqui dicunt, in Hebræo habetur: Qui ponit. i. in lecto reclinat se, vt in historijs exponit magister. Hanc vltimam expositionem sequitur Albertus, dicens super illud Iob: In horrore visionis nocturnæ, quando sopor solet occupare homines: Sopor est somnus profundus, ligans sensus & imaginationes: sed ad intellectum non perueniens, quia intellectus non est virtus in corpore: propter quod in somno magis operatur, quia nec operatione membrorū, nec imaginatione sensuū euocaē vel impeditur. Somnus aūt cōmune est ligamentum sensuū, non phantasiæ nec imaginationis. Vnde ait Philosophus 1. de somno & vigilia, ꝙ phātasia mouet in vigilia, & magis in somno. Hui⁹ signū est, q̄d dicit in Genesi, qa cū dñs vellet Adæ reuelare intellectuali reuelatione, qualiter de latere Chri formāda esset ecclesia, immisit soporē in Adā, vt s. nō impedito intellectu, lympide pciperet reuelationē. Hinc scriptū est in Canticorum libro: Ego dormio, & cor meū vigilat. Et in cōmendatione visionis Balaam, qua dicitur, Visionē omnipotentis intuitus est: præmittit, Dixit homo cuius obturatus est oculus, & sic aperiuntur oculi eius: & intendit ꝙ quanto obturatus est oculus exterior, tanto lympidius videt interior: & quanto cadit exterior profundiori destitutus sopore, tāto apertiores habet oculos interiores ad veritatis contemplationē. Hæc verba Alberti, quæ partim ꝓcedunt secundū philosophiā ipsius, recitatiue magis quàm assertiue cōmemoro. ¶Præterea considerandum ꝙ Balaam vir ingeniosus & arrogans, dona sibi supra merita sua collata, intelligens ea, non parum extollitur, & de eisdem

Margin notes: Nūe. 23. — Iob 27. — Dani. 9. — Ezech. 1. — Esaie 21. — Iob 4. — Genes. 2. — Canti. 4.

stum,quia tres Magi ex Balaā nati,Chrm corporaliter p̄sentē in sua infantia adorauerūt. [In-
tuebor illū,sed nō ,ppe:]qa lōge distat eius aduētus à tēpore meo, vel nō ,ppe.i. Deū clare &
immediate in seipso intueri nequeo in vita p̄senti,sed p creatas spēs,& p suos effectus duntaxat.
Iob 36. xat. Vnde scriptum est: Oēs hoīes vidēt Deum, vnusquisq; intueī procul. [Orietur stella
ex Iacob.]Iudæi ad Chrm cōuersi, de ipso Chro ista exponūt: similiter quidā Iudæorū do-
R.Paul'. ctores increduli,sed alia intētione:quia q̄d credimus factū, credūt futurū. Vnde & R.Pau-
lus testatur,R.Moses Gerūdensis sup hunc locum scribit: Messias congregaturus est disper
sos Israel ab extremis terræ vsq; ad extremū terræ. Idcirco assimilaī stellæ, q̄ transit p firma-
mentū à summo cæli. Quidā vero Hebræi increduli,p stellā intelligunt Dauid regē, q ob su-
2.Reg.8. am sapientiā & sanctitatē stella vocaī: quē itē per virgā intelligūt ob suā regiā potestatē,cū
subdit:[& cōsurget virga de Israel,& pcutiet duces Moab.]scriptū est eīm 2.Reg.q regē Mo
ab & populū ei' deuicit.[Vastabitq; oēs filios Seth,]Isti p filios Seth,intelligūt habitatores
vrbis noīe Seth situatæ in regno Moab, q̄s dicūt à Dauid occisos. [& erit Idumæa possessio
Ibidem. ei',]qa seruiuit Dauid regi sub tributo.[hæreditas Seir].i.terra Edō,videlicet Idumæa,[ce-
2.Reg.23 det inimicis suis].i.in dn̄iū regū filioꝝ Israel,s.Dauid & Salomōis,veniet.[Israel vero forti-
3.Re.4.5 ter aget].i.victoriose p̄ualebit,virtuoseq; viuet.[De Iacob erit q dominet.]Hoc referunt ad
3.Re.10. Salomonē,quē dicūt toti orbi dominatū,iuxta illud 3.Regū:Magnificatus est Salomō super
oēs reges,& singuli deferebāt ei munera.[& perdat reliquias ciuitatis].i.eos vincet q̄s pater
suus Dauid nō vicit. Quidā tn̄ Hebræi per dominatorē istū intelligūt regē Messiam, quē di-
cunt in tēporali potestate ventuꝝ ac regnaturū,perditurum q̄q; reliquias ciuitatis Romæ,i.
eos qui tunc in Romana fuerint vrbe.Veruntn̄ expositiones istæ ,pbantur ineptæ, quia nec
2.Reg.8. Dauid nec Salomon fuit hæreditarius Idumeæ possessor,qīuis Idumæa fuerat tributaria eis.
3.Reg.5. Queadmodū eīm Deus ,phibuit filios Israel ab inuasione Idumæoꝝ qn̄ ex Aegypto venerūt,
Deut.23. eo q terrā Idumeæ cōtulerat Esau & filiis eius, sic eadē ratione posteris Israelitaꝝ nō licuit
Idumæā hereditarie possidere.Salomō q̄q; non præfuit toti orbi,immo nec decimæ ei' par-
ti:nec hoc p̄tendit authoritas allegata,sed q magnificat' est diuitijs & gloria sup oēs reges,
3.Re.10. i.præ vnoquoq; regū seu p̄ cunctis diuisim,& q singuli detulerūt ei munera,intelligit de re-
3.Reg.4. & 10. gibus in circuitu Israelitici regni, seu nō multū remote sitis. vel est p hyperbolen aut synec-
dochē dictū,secundū q̄d tales locutiōes in scripturis veteris testamēti frequētes sunt.Deniq;
,pphetæ aptissime p̄dixerūt,Messiā in primo suo aduētu in oī humilitate & paupertate ven
turū,vt iudicaret ac pateret,suaq; passione redimeret mundū. Iudæos q̄q; tunc excæcandos
ac relinquēdos,& gētes credituras esse in ipsum:ad q̄ oīa cōprobāda,introductæ sunt alibi
authoritates prophetarū & legis copiosissime. Idcirco per stellā hoc loco intelligendus est
Apo.22. Christus rex cælestis, oīni sapientia sanctitateq; plenus, q in Apoc.testatur: Ego sum radix
& genus Dauid,stella splēdida & matutina.Per virgā vero cōsurgentē de Israel, intelligitur
Psal.44. & 2. idē Christus, iudex & princeps populi Christiani,seu regia eius potestas vel euangelica lex.
Vnde habetur in psalmis:Virga directionis,virga regni tui. Itemq;: Reges eos in virga fer-
rea.Potest rursus per virgā intelligi sacratissima virgo Christifera, de qua loquitur Esaias:
Esaiæ 11. Egredietur virga de radice Iesse, & percutiet duces Moab.i.Moabitas,eorumq; principes
corriget virga seu disciplina euangelicæ legis, conuertendo eos ad fidē. Vnde Esaias testa-
Ibidem. tus est:Percutiet terrā virga oris sui. Vastabitq; omnes filios Seth.i.totū genus humanū,seu
quosdā ex oīni genere,statu,graduq; hominū salubriter mortificabit,& iugo suæ legis sub-
Matt.7. ijciet,ita q per arctā viam incedēt salutis.Hinc Psalmista locut' est Christo: Accingere gla
Psal.44. dio tuo sup femur tuū potētissime, sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimi-
corū regis.Ista est salubris vastatio,de q̄ dn̄s p Esaiā p̄dixit:Volabūt in humeros Philisthijm,
Esaiæ 11. simul deprædabunī filios orientis. Et ipse dn̄s in Euāgelio Ioannis:Qui amat aīam suā,per-
Ioann.2. det eam.¶Circa hūc passum loquitur Origenes,& habetur in Glossa:Iste est Seth fili' Adę, à
Origen. Genes.5. quo,videlicet Seth, descendit oīne genus humanū.Qui eīm de Cain nati sunt,diluuio perie
runt.Hinc & Lyra hic scribit de Seth:Egressi sunt oēs populi, qm̄ Abel mortuus est sine fi-
Genes.7. lijs,& filij Cain fuerūt deleti diluuio. Sed his obijci potest,q qūis scriptura in speciali nō ex-
primit,nisi hos tres filios Adæ, certū est tamē q Adā habuit alios q̄ plures filios, de quibus
nati sunt inumerabiles hoīes.Vnde scriptū est:Facti sunt dies Adā postq̄ genuit Seth, octin
genti anni,genuitq; filios & filias. Sed istud videī posse solui p hoc q̄d in Scholast. fertur hi-
Gen.4.5 storia:De Seth totū genus humanū est,de quo Seth fuit Noe. Itaq; q post diluuiū extiterūt,
nati sunt de Seth,inquantū,pdierūt ex filijs Noe nati de Seth.Nihilo min' añ diluuiū fuerūt
multi, q neq; de Seth, neq; de Cain exorti sunt. Et erit Idumæa possessio eius, qm̄ gens illa
fuit per euangelicæ legis p̄dicationem Christo subiecta.Hæreditas Seir cedet inimicis suis.
Psal.44. Apostoli ex Iudæis nati,constituti sunt principes super oēm terrā,populus aūt Seir Iudęos
reputauit hostes & aduersarios suos.Dū ergo in Christi & apostolorū ditionē redacti sunt,
cesserūt in hæreditatē inimicis suis,nō q Christus & apostoli fuerint inimici illoꝝ, sed qm̄
illi

illi erāt æmuli Iudæorum, ideo pater in Psalmo ait Chro: Postula à me, & dabo tibi gētes hęre ditatē tuā. Israel vero fortiter aget, qm̄ Chrs & eius discipuli ex Iudaismo cōuersi, oēm orbē terrarum cōuerterūt ad dn̄m. Hinc scriptū est in Esaia: Idumęa & Moab pceptū manus eorum, & filij Ammon obediētes erūt. De hac vastatione, possessione, cōuersione & fortitudine Israel, multa sunt scripta in Michęa, vbi inter cætera legit: Stabit & pascet in fortitudine dn̄i, & cōuertent, qa nūc magnificabit vsq; ad terminos terræ, & suscitabimus sup eū 7. pastores & 8. primates hoīes, & pascēt terrā Assur in gladio, & terrā Nemroth in lāceis eius. Et erunt reliquiæ Iacob in gētibus quasi leo, & quasi leæna: De Iacob erit q dominet. i. Chrs oīm dn̄ator, erit ex semine Iacob secundū carnē, de q legitur in Daniele, q antiquus dierū, videlicet pater æternus, dedit ei potestatē & honorē & regnū, & oēs populi, tribus & linguæ ipsi seruient. Vnde pdixit Psalmista: Reminiscent & conuertentur ad dn̄m vniuersi fines terræ. Et perdat reliquias ciuitatis. Oēs em̄ q non credūt in Christū, condēnantur ab ipso, q sunt reliquiæ ciuitatis Babylonis & ecclesiæ malignātis, & filij huius seculi nequā. Hæc Balaā iste prophetauit de Chro. Quidā aūt per stellā, intelligūt stellā q Magis apparuit, q orta est ex Iacob. i. ad designandā natiuitatē Christi ex Iacob pgeniti. Propter qd loquitur Origenes, q stella illa fuit indiciū deitatis Chri, & q de deitate Chri. i. Chro Deo dicitur, Orietur stella ex Iacob: de humanitate vero, Exurget homo ex Israel. ¶Cōsequēter describitur qliter Balaā pphetauit de alijs gētibus. [Cumq; vidisset Amalech,] Vnde elicitur q aliq pricipales ex Amalechitis cōfluxerūt ad Balac, vel p cōsilio acquirēdo, vel pro subsidio exhibēdo. [assumēs parabolā, ait: Principiū gentiū Amalech.] Hoc secundū qsdam ad literā stare nō potest, qm̄ Amalech nō fuerat ante cęteras gētes vniuersas: sed diabolus designatus per ipsum, fuit principiū gentiū incredulorum, qñ ex cultoribus Dei fecit idololatras vel iniqs. Alij vero exponunt ad literā, q Amalech fuit principiū gētium cōtra filios Israel pugnantiū, qa dum egressi fuissent Aegyptū, primo ab Amalechitis sunt impugnati, vt dictū est in Exodo. [cuius extrema perdētur]. i. posteri populi Amalech à filijs Israel occidētur, qd factū est p Saul & populū eius, qñ p Samuelē locutus est dn̄s: Recēsui q Amalech fecit filijs Israel, quando egressi sunt de Aegypto, vt in 1. libro Regū scribitur. Vel dicitur Amalech principiū gentiū, ppter multitudinē populi nati ex ipso Amalech filio Eliphat, primogeniti ipsius Esau, vt legitur in Genesi. [Vidit qq; Cineū,] p Cineū quādoq; intelligitur certa psona, q alio noīe dicta est Obab, qui (vt probabilius dicitur) fuit filius Iethro, qui vocatus est etiā Raguel. sed nunc p Cineū accipitur certa progenies nata de terra Madian ex semine Iethro. [& assumpta parabola, ait: Robustū est quidē habitaculū tuum]. i. in regione aut vrbe forti seu in domibus firmis moraris. [sed si in petra posueris nidū tuum]. i. quis in ædibus saxeis seu petrosis habitationē feceris tibi, [& fueris electus de stirpe Cin]. i. dato q elegātioribus natis ex semine viri Cin noīe, à q Cinei sunt appellati, [q diu poteris pmanere?] q. d. Nō pmanebit posteritas tua tā diu vt putas. [Assur em̄ capiet te]. i. rex & populus Assyriorum capiet te, qd aliq dicunt impletum, quādo sub Osee rege Israel captæ sunt 10. tribus Israel ac trāslatæ, cum quibus Cinei tunc prope ipsas tribus manētes, sunt capti, qd & ante cōtingere potuit. [Assumptaq; parabola, iterum locutus est: Heu qs victurus est quādo ista faciet Deus?] Istud dupliciter potest exponi. Primo, vt exclamatio ista ad pcedētia referatur, tanq dicat, O quis viuet, & heu q ego non viuā tunc, quādo implebūtur ea q dixi, Orietur stella ex Iacob, & cōsurget homo de Israel, q idololatriā destruet, & gētes suæ subijciet legi. q. d. Beati q viuent tunc, & viderint ea visione fideli, secundū qd Christus ait discipulis: Beati oculi qui vidēt q vos videtis: dico em̄ vobis, q multi reges & pphetę voluerūt ea videre, & nō viderunt. Secundo, exclamatio ista refertur ad subsequētia, ad insinuādum q illa fierēt circa primum Chri aduētum, instāte incarnatione filij Dei. Nā subditur: [venient in trieribus de Italia]. i. Romani & Italici venient per aquas in nauibus 5. ordines remorum habentibus, [superabunt Assyrios, vastabuntq; Hebræos.] Hoc factū est quādo Romani cœperūt obtinere monarchiā & vndiq; pualere. Cūq; Iulius vastasset occidentē, atq; Pōpeius orientē, idem Pōpeius intrauit Hierusalē, grauiterq; oppressit Iudæos, sicut in Chronicis legitur, & Iosephus refert. Iulio autē successit in imperio Octauianus, sub cuius imperio incarnatus & natus est mundi saluator, [& ad extremum etiā ipsi peribunt.] Iudæi increduli putant imperium Romanorum per suum Messiā penitus destruēdum, & verum est q Antichristus potissimum destruet illud ad modicū tēpus. Interim tamē nō deficiet nec cessabit in toto. Veruntamē à tēpore q monarchiā obtinuerunt, statim cœperunt cōtra se inuicē dimicare, & sicut refert Orosius & Aug. in libro de Ciui. Dei, grauius dilaniauerunt & vastauerunt se mutuo, q antea erant ab extraneis deuastati, qd etiā in visione quā Daniel regi Babylonis exposuit, euidēter est prænunciatum. Ibi nanq; fertur de quarto fortissimo regno, videlicet imperio Romanorum: Regnum quartū erit velut ferrum: quō ferrū cōminuit & domat oīa, sic cōminuet & cōteret oīa hęc, vtpote cętera regna. Porro quia vidisti pedum & digitorum partē testeā figuli, & partē ferreā, regnum diuisum erit: &

Psalm. 2. Esaiæ 11. Michę. 5. Dani. 7. Psal. 21. Marc. 16. Matt. 2. Origen. Exo. 17. 1. Re. 15. Gene. 36. Nūe. 10. Exo. 2. 4. Re. 17. Lucę 10. Iose. li. 7. bel. iud. cap. 13. 14. 15. 16. & 17. Orosius. August. Dani. 2.

ex parte erit solidū, & ex parte debile. Cōmiscebunt quidē humano semine, sed nō adhærebūt sibi, sicut ferrū non potest misceri testæ. Deniq; instāte Antichristi aduētu, fiet discessio pcipua ab vtroq; imperio, puta papali & imperiali. Occiso aūt Antichristo, pene vniuersus orbis cōuertet ad Christū, & idololatria prius cessabit, atq; Romanū imperiū erit plenū, sed modico tēpore hoc durabit, qa secūdus Chri instabit aduētus ad vniuersale iudiciū. His demū q̄ dicta sunt de Chro, Percutiet duces Moab, vastabitq; oēs filios Seth, manifeste conso-
Dani. 2. nat q̄d Daniel de regno Chri inducit: In diebus illoꝝ regnorū suscitabit Deꝰ cæli regnum, quod in æternū non dissipabitur, & regnū eius populo alteri nō tradetur. Cōminuet & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternū, secundū quod vidisti q de mōte abscissus est lapis sine manibus. Et cōminuet testā & ferrū & æs & argentū & auꝝ, quæ oīa super Danielē exposita sunt diffuse. Et quantū ad hęc, aliq̄ modo posset saluari, q̄d in Scholastica
Ios. li. 4. historia ex Iosepho allegat hoc modo: Dicit Iosephus ipsum Balaā prophetasse, adhuc totū
ant. Iud. orbē eoꝝ, videlicet Hebræoꝝ, futurū Romanorū habitaculū, etiā insulas in æternū, & cum
cap. 5. pars prophetiæ sit expleta, reliquū p certo implendū est. Hæc ibi. [Surrexitq; Balaā] postq̄ ista sedēdo locutus est, vel potius postea. Nā pdicta & forsitan multo plura videt stando locutus, iuxta pphana Balac altaria. [& reuersus est]. i. cœpit reuerti [in locū suum.] Ita(vt infrà habebitur) in via ad Balac seu Madianitas regressus est. [Balac q̄q; via qua venerat, rediit.]
Nūe. 25. Deduxerat quippe cū principibus suis ipsum Balaam vsq; ad terminos Madiā, prout in exordio expositionis sequentis tangetur capituli.

¶ Expositio spiritalis eiusdem cap. XXIIII. Artic. XL.

BAlaā recte figurat eos, q animo obstinato renuūt cōuerti ad dnm, & quasi de industria ab ipso recedūt, iuxta illud in Iob: Dixerūt Deo, recede à nobis, scientiā viaꝝ tuaꝝ no-
Iob 21. lumus. Siquidē impius Balaā vitans angeli sancti occursum, maluit sibi occurrere dæmonē, sibi apparere assuetū. Sic quidā vitant accedere eos, à quibus se æstimant corripiendos atq; salubriter informādos, cupiūtq; sibi occurrere dæmonē. i. consultorē sociumq; pestiferꝝ: & quidqd suggerit inimicus salutis, mox amplectunt. Verūtamē sicut ipsum Balaam
Nūe. 22. cohibuit angelus sanctus à vitijs multis, sic angeli sancti hominū custodes fidelissimi, retrahunt sibi cōmissos, quantūlibet prauos, à multis excessibus. Dirigēs Balaā contra desertū vultum suū, vidit Israel in desertis cōmorantē. Sic interdū contingit q aliqui literati, sed mēte carnales & mūdani, considerāt vitā sanctoꝝ eremitaꝝ, regularemq; obseruantiā religiosorū, ex qbus cōpungunt ad horā, & huiuscemodi appetunt vel potius laudāt vitā: attn pondere vitiosoꝝ pressi affectuū, nō sequunt instinctū angelicū nec diuinū, nec admonitionem fraternā, immo nec cōscientiæ suæ dictamē, quibus informis sciētia intolerabilius parit iudiciū, quoꝝ vnusquisq; dicere potest: Dixit homo cuius obturatus est oculus, dixit auditor sermonū Dei, qui visionē oīpotentis intuitus est. Qui cadit, & sic aperiunt oculi eius. Talis quippe, mētis oculū habet vitijs & passionibꝰ obscuratū, nihilo minꝰ audiuit sermones Dei,
Iaco. 1. nec implet, cui Iacobus ait apostolus: Si quis auditor est verbi Dei, & nō factor, hic cōparabit viro cōsideranti vultū natiuitatis suæ in speculo: cōsiderauit em̄ se, & abijt, & statim oblitus est qualis fuit. Ideo rursus hortat: Estote factores legis, & nō auditores tantū, fallētes vos
Ibidem. metipsos. Talis q̄q; visionē oīpotentis intuetur, dū ea quæ in veteri testamēto de Christo & euangelica lege sunt pdicta, intelligit vel audit exponi, siue dum specialē aliquā de Deo notitiā suscipit. Quo cadēte in culpā, aperiunt oculi cōscientiæ eius: qa post culpæ perpetrationem habet interdū grauē remorsum, nisi forte adeo sit puersus, vt glorieṫ malo cōmisso, &
Esaiæ 3. suū iactans peccatū, prędicet illud vt Sodoma. Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, tentoria tua Israel? Per Iacob designat fideles actiui, & qui cōtra vitia pliant, eaq; vincūt. Horum tabernacula sunt status & cōgregationes incipientiū ac proficiētium, atq; eoꝝ qui exterioribus misericordiæ operibus sunt intēti, in quibꝰ est decor gratiæ, & pulchritudo virtutum, ac multiplex ordo. Porro tētoria Israel sunt cōgregationes contēplatiuoꝝ, status perfectorū, gradusq; platorū, qui vacant & vident q̄ suauis est dñs, & dicere possunt: Oculi mei semp
Psal. 33. 1. Petri 2 Psal. 24. ad dnm: aut qui spūales misericordiæ actus exercent, aliosq; efficaciter regunt. Rursus tentoria Israel, sunt religiosa cœnobia, cellæ solitariorū, reclusoria electorū, in quibus oībus est ineffabilis pulchritudo interior: & ipsa vniuersalis ecclesia militās, est pulcherrime ordinata, decentissime quoq; distincta, & ineffabili modo ornata intus & extrà, sed potissimum intrà p grām, virtutes, dona, fructus, & beatitudines, & per multiplicē oīm hoꝝ gradū & ordinē: deinde p dona multiformia grārū gratis dataꝝ, p ecclesiasticas & spūales psonas, per varias religiones, p principatus & plationes. Vt valles nemorosæ, p quas corda humiliū plena fructu virtutū signant. Vt horti irrigui, per q̄s exprimunt proficiētes, q desuper irrigantur assidue. Vt tabernacula quæ fixit Deus, per q̄ mentes stabilitæ in Deo accipiunt. Quasi cedri, per q̄s contēplatiui & perfecti, psertim plati, significant. Fluet aqua de situla eiꝰ. i. ex ore doctorū & pdicatorū fideliū pcedit copiosa ac salutaris doctrina, ex qua multi spiritaliter recrean-

recreanť atq; gignunť, dū iniq cōuertunť ad fontē toti⁹ salutis. Tolleť ꝑpter Agag rex eius. Hoc ipleť, dū p̄lati aut principes Chr̄iani reprobanť à Deo, eo φ iniqs & potētibus seculi ꝑsecutorib⁹ & tyrānis, aut alijs vitiosis hoībus nō resistunt, vt obliganť, increpādo, prædicando, orādo, seu modis alijs renitēdo: sed pmittūt mala increscere, iustos opprimi, ecclesiā deuastari. Deus eduxit illū de Aegypto. Chr̄s nanq; trāstulit nos de potestate tenebraꝝ in regnū suæ ecclesiæ, in locū religiosum, in pœnitētiæ statū, in admirabile lumē suū. Cuius fortitudo est sicut rhinocerotis: q a quē nullus vnq̄ capere aut cōpræhendere quiuit, mūdissimæ & incōparabilis sanctimoniæ virgo, sua humilitate, charitate, decore in se traxit, cōcepit & peperit, lactauit & maternaliter cōtrectauit, īmo & subditū habuit sibi ac cōmorātē. Deuorabūt gētes hostes illius. Popul⁹ Chr̄ianus Deo pfecte obediēs, aduersarijs suis corporaliter ac spiritaliter vbertim p̄ualuit, & vbiq; terraꝝ diffusus est, tāq; incōparabilib⁹ donis supernaturalib⁹ fuit repletus, vt ei dignissime dicat: Qui bn̄dixerit tibi, erit bn̄dictus: & q maledixerit tibi, in maledictionib⁹ reputabiť. [Videbo eū, sed nō modo.] Videbim⁹ plane Deū deoꝝ in Siō triūphāte ecclesia clare p speciē, & īmediate facie ad faciē, q̄d in p̄senti nō cōcediť vita. Principiū gētiū Amalech &c. p Amalech q interpretať ablingēs, designanť auari, q iugiter lābunt terrena, & q̄si ablingēdo alioꝝ cupiūt bona. Idcirco pdenť eoꝝ extrema, q̄m qcqd supflue colligūt, vna hora in fine amittēt, quēadmodū S. Iob loqtur: Diues cū dormierit, nihil secū auferet: apprehēdet eū q̄si aqua inopia. Et Psalmista: Nihil, inqt, inuenerūt oēs viri diuitiaꝝ in manib⁹ suis. Vidēs q; Cineū. Per Cineū intelligūtur potētes & nobiles huius mūdi, in qbus elatio atq; p̄sumptio, potētiæ diuitijsq; frequēter iungūtur. Hi tales quantūlibet terrenis opib⁹, potestate clientū, fortitudine munitionū armauerint se, nil ꝑderit eis, qa subito vna hora veniet hora iudicij eoꝝ, qua potētes potēter tormēta patiētur, & ignobiles esse cernenť, quicūq; Dei contēpserūt p̄cepta, hoc est, q nō curauerūt nec sategerunt obedire ꝓprio creatori. Deniq; tales sæpe à sibi similibus & potētiorib⁹ in hac vita dejciuntur, qa & vnus reprobus multoties est instrumentū diuinæ iustitiæ ad puniendū peccata alteri⁹, sicut p Persas & Medos puniuit impietates Assyrioꝝ & Chaldæoꝝ, p Græcos aūt puniuit Persas & Medos, per Romanos vero deiecit Græcos ac cæteras nationes. Idcirco per Esaiam ait ad regem Assyriorum: Væ Assur, virga furoris mei & baculus ipse est.

Ephes. 2. 1. Petri 2 Lucæ 2. Psal. 83. 1. Co. 13. Iob 27. Psalm. 7. Sapiē. 6. Dani. 5. Esaię 10.

¶Expositio literalis cap. XXV. Morabatur aūt Israel eo tēpore. Artic. XLI.

Effectus iniquissimæ suggestionis reprobi Balaā, hoc loco describitur. [Morabatur aūt Israel eo tēpore] q̄ fiebāt q̄ in p̄cedenti scribunť cap. [in Sethim]. i. in loco deserti sic appellato arborib⁹ cōsito, q & cōtra solis valebat ardorē. [& fornicatus est populus] Israel [cū filiabus Moab.] Qualiter factū sit istud, Moses breuitati studēs, in quibusdā historijs hoc loco nō exprimit, sed infrà ait: Cur fœminas reseruastis? Nōne isti sunt q deceperūt filios Israel ad suggestionē Balaā, & p̄uaricari vos fecerūt sup peccato Phogor, vnde & percussus est populus? De hac re in multis scripturæ locis fit mētio. Nā & in Apocal. istud apertius legitur: Balaā docebat Balac mittere scandalū corā filijs Israel edere & fornicari. Iudas q̄q; apostolus in sua canonica scripsit: Væ illis q errore Balaam, mercede effusi sunt. Deniq; per Micheā loquiť dn̄s: Populus meus, memēto quæso qd cogitauerit contra te Balac rex Moab, & qd ei responderit Balaā. sed & in libro Iosue legitur: Surrexit Balac filius Sephor, & pugnauit cōtra Israelē. Misitq; & vocauit Balaā vt malediceret vobis, & ego nolui audire eū, & liberaui vos de manu eius. Verūtamē Moses nō scribit φ Balac pugnauit contra filios Israel saltē manu armata. Hieronymus vero dicit, φ perduxit exercitū contra Hebręos. Vnde eliciť, φ ad pugnandū se præparauit. Itaq; sicut & in Scholastica fertur historia: Cum Balaam in finibus Madian valediceret Balac & principibus eius, cōsuluit vt mitterent virgines nobiles, pulchras, ornatas, quaꝝ specie filij Israel, ad carnalia proni, accēderentur. Cūq; cum encęnijs seu mercibus circa tentoria Israel cōuenissent, inuitarentq; Israelitas ad sui accessum & emptionē, deinde ad cōmixtionē, inflāmatis vero filijs Israel non acquiescerent ad copulā fœdam, nisi prius de sacrificijs deoꝝ earū comederent, ac idola adorarent: q̄d totum sic factū est, idq; cōsuluit Balaam, quatenus Deo Israelitis irato, deuincerenť. Deo nāq; eis, inquit, ꝓpitio, nec bella, nec pestis aliqua eos corrūpere poterit. Hinc itaq; dicitur: Fornicatus est populus cū filiabus Moab. [quæ vocauerunt eos] s. filios Israel, [ad sacrificia sua. At illi] concupiscētia victi, [comederūt] idolothyta, [& adorauerūt deos earum.] Forte adorauerūt deos, nō φ putauerūt deos illos esse colendos, sed ne obscœnis carerent delicijs, sicut & Salomō, ne suas cōtristaret delicias. Sed quō dicuntur hic fornicati cum filiabus Moabitarum, cum infrà legantur peccasse cum filiabus Madianitarū? Respōdetur, φ cum vtrisq; transgressi sunt. Vnde magister in historijs ait, φ de Madianitis puellis missæ sunt plures, & de Moabitis virginibus paucæ, quia naturaliter sunt deformes. [Initiatusq; est Israel Beelphegor]. i. populus Israel pro parte consecratus est idolo Madianitarum sic dicto, quia videlicet populus ille tā ꝓcliuis ad scelera, seipsum applicuit venerationi idoli huius. [Et iratus

Nūe. 24. Nūe. 31. Apoc. 2. Michę. 2 Iosue 24 Hieron. 3. Re. 11. Nūe. 31.

tus dñs, ait ad Mosen: Tolle cunctos principes populi, & suspende eos contra solem]. i. versus orientem, vel mane sole ascendēte. [in patibulis, vt auertatur furor meus ab Israel.] Hoc aliqui sic exponunt, ꝙ principes iussi sunt crucifigi, eo ꝙ vnusquisq; eorum plebem sibi subiectam à fornicatione illa carnali cū puellis, & spirituali cum idolis atq; dæmonibus, non compescuerunt. sed huic expositioni videtur obuiare quod subditur: [Dixitq; Moses ad iudices Israel: Occidat vnusquisq; proximos suos qui initiati sunt Beelphegor.] Iudices enim principes erant, & econuerso. si ergo Moses cōmisit iudicibus occidere idololatras, ipsi non erant affigendi patibulo. Insuper, si per suspensionē principum fuit ira Dei auertenda à populo, quid necesse fuit iubere principibus vt occiderent cæteros reos? Hinc quidā per principes intelligunt authores seu principales factores idololatriæ huius. Aliqui vero exponunt sic: Tolle principes. i. accipe eos tecum, ad dijudicandum puniendumq; idololatras. Sed his obuiare videtur translatio LXX. quæ habet: Accipe duces populi, & *ostenta eos dño contra solem, vbi Aquila transtulit, Confige eos. Hinc Origenes & August. Glossa, multiq; alij referunt pœnā istam ad principes, eo ꝙ populum non prohibuerunt aut corripuerūt. Nam principes aderant sibi cōmissis. Sed tunc quæstio oritur, an iussio ista de suspensione principum, fuit impleta. si sic, cur non est scriptū? si non, vbi obediētia Mosis? De hoc Augustinus sic scribit: Mirum ꝙ scriptura non narrat, an hoc fuit ex præcepto Dei impletū, quod contemni potuisse non video, aut contemptū impune cōtemni. Si aūt factum est & tacitum, cur ex eo ꝙ Phinees transfixit fornicātes, scriptura dicit dñm esse placatum, & plagam cessasse, quasi crucifixis ducibus, sicut præceperat dñs, indignatio eius perseuerans, adhuc alio modo videretur placanda, cū tñ dixisset irā suā ab Israel auertendā ducibus crucifixis? & si hoc ita factū est, quid necesse fuit, vt Phinees ad placandum dñm, fornicantes transfoderet, scripturaq; perhiberet hoc modo dñm esse placatū? Deinde Augustinus soluit, dicēdo: Nisi forte intelligamus, cum illud quod præceperat dñs de ducibus suspendendis, Moses implere disponeret, voluisse etiam Mosen secundum legem punire illa flagitia, ita vt iuberet vnumquenq; interficere proximum suum dijs alienis consecratū, & inter hæc Phinees perfoderit fornicantes: sicq; ira Dei placata, non fuisse opus duces suspendi. Hæc August. Insup dici potest, ꝙ diuersus ibi fuit principum & iudicum ordo, qm̄ aliqui erant tribuni, aliqui cēturiones, quidam quinquagenarij: ideo non oportet ꝑ principes & iudices sumi eosdem. [Et ecce vnus de filijs Israel] s. Zābri dux & princeps in tribu Simeonis, [intrauit corā fratribus suis ad scortū]. i. Madianitidē meretricem, quæ fuit filia Sue nobilissimi principis Madianitarum, quæ tñ non fuit antea meretrix, sed virgo puella, atñ facta est meretrix, coeundo nefarie cum principe illo, qui tñ secundum Iosephum duxit eam vxorem, sed non erat verū connubiū, quia lege prohibitum, & fuit dispar cultus. [vidente Mose & omi turba filiorum Israel,] Quo patet, ꝙ vir ille fuit totus excæcatus, rebellis, inuerecundus & libidinosus. [qui flebant ante fores tabernaculi.] Flebāt autē ex cōpassione, quia timebant viro tam impio periculū imminere. Flebāt quoq; propter aliorū excessus, & quia timebant iram Dei populo su peruenturā. [Quod cū vidisset Phinees filius Eleazari filij Aaron sacerdotis, surrexit de medio multitudinis, & accepto pugione]. i. paruo gladio bis acuto, [ingressus est post virū Israelitā in lupanar, & perfodit ambos coeuntes in locis genitalibus:] vt per quæ peccabant, punirentur: & vbi abundabat voluptas, abundaret & pœna. [Cessauitq; plaga à filijs Israel] i. vltrà non durauit, nec amplius desæuit in plebe. [& occisi sunt vigintiquatuor millia hominum.] sed qualiter seu à quibus & qua morte, scriptura non exprimit, vt aliqui dicunt, q̄d non videtur idonee dictū, cum in isto cap. habitū sit: Dixit Moses ad iudices Israel: Occidat vnusquisq; proximos suos, sicq; Mose pręcipiente, à filijs Israel vidētur gladio interfecti. Veruntamē in Scholast. historia legit: Occisi sunt forte à dño per plagā aliquā ꝑcedentē, q̄ tūc cessauit. Iosephus vero sentire videt, ꝙ plurimi iuuenes ex Israel, exēplo & zelo Phinees inflāmati, percusserūt multa millia populi, alios aūt pestilentia esse percussos. Deniq; istā historiā Iosephus plenius recitat, dicēs, ꝙ Zambri duxit fœminā illā in cōiugē, & ea iubēte, omisit Deo sacrificare. ꝓpter q̄d increpatus in generali à Mose, respōdit se alienigenā duxisse, deosq; colere, nec curare de tyrānicis Mosis legibus, quib⁹ sub figmento legis ac Dei grauius premeret populum, auferendo ei libertatem viuendi, q̄ pressus ab Aegyptijs erat. Obiecitq; Mosi, ꝙ & ipse alienigenam duxerat. sicq; cum elatione discessit, & iuit ad fœminam, admirantibus cūctis ꝙ nō fuit subito mortuus. [Dixitq; dñs ad Mosen: Phinees filius Eleazari auertit irā meā à filijs Israel]. i. iustitiæ meæ suo merito satisfecit ꝓ populo reo nondū occiso. [qa zelo meo]. i. zelo iustitiæ mihi accepto, & feruido charitatis meæ affectu, ac desiderio mei honoris, [cōmotus est cōtra eos] q̄s ita perfodit, [vt nō ipse delerē filios Israel in zelo meo]. i. ne egoipse zelo iustitię meę acri⁹ punirē & plures occiderē ex fornicatorib⁹ istis, aut cōmunicātib⁹ eis ī crimine isto. ¶ Porro si Phinees ista intētiōe illos ꝑfodit, sic q̄d dictū est, Vt nō ipse &c. tenet causaliter. Si vero nō intēdit hoc, sed solū iuste punire duos illos sic coeuntes

*traduc August. Origen.

Iof. li. 4. ant. Iud. cap. 5.

Ibidem.

coeuntes, tūc q̄d dicit, Vt nō ipse &c. tenet concomitāter. [idcirco loquere ad eū: Ecce do ei pacē fœderis mei] .i. pacificā participationē sacerdotij, īmo & pontificij post obitū Eleazari pōtificis p̄ris sui, sicut īstitui, fœdus'q; inij cū Aaron. Iā nēpe Phinees erat sacerdos, & q̄uis secundū legē debuit p̄ri suo in pōtificatu succedere, poterat tñ p mortē aut aliter impediri. Sed nūc ꝓpter meritum suū certificatur, ꝙ iure illo vtet non solum ipse, sed & posteri eius. Vnde subiungit: [& erit tam ipsi q̄ semini ei⁹ pactum sacerdotij sempiternū] .i. p om̄e tēpus veteris testamēti sacerdotio isto fungent, q̄d tñ in posteris poterat p eoꝝ vitia impediri, sicut & factum est. [q̄a zelatus est ꝓ Deo suo] .i. ꝓ honore Dei cōseruando, & pro eius inhonoratiōe vindicanda, motus est sancto zelo [& expiauit] .i. remitti fecit [scelus filioꝝ Israel. Locutus'q; est dñs ad Mosen, dicens: Hostes vos sentiant Madianitæ, &] pro .i. [percutite] eos, nō ex inuidia, sed zelo iustitiæ, & ex præcepto maiestatis diuinæ. [quia & ipsi hostiliter] hoc est, inuide & inimice [egerunt cōtra vos, & decepere insidijs] .i. versute [per idolum Phogor,] inducendo vos ad idola sua veneranda, [& per Cozbi filiam ducis Madian, sororē] hoc est, cognatam [suam,] inducendo vos ad libidinem per tam formosam nobilem'q; puellam: nō tamen per eam solam, sed p eam præcipue, quia ex eius intuitu multi fuerant accensi. Similiter exemplo Zamri, q eam accepit, multi erāt ad similia prouocati. [quæ percussa est in die plagæ,] hoc est, pfossa in die q̄ Phinees eam iuste occidit, q̄n & p̄fata vigintiquatuor milia sunt pcussa. [pro sacrilegio Phogor.] hoc est, propter sacrilegam adoratiōem Beelphegor. Nam & si propter corporalē fornicatiōem plagati sunt, magis tamen ꝓpter idololatriā. Ex hoc aūt, ꝙ Madianitæ miserunt tam illustrem puellam, constat ꝙ maxime cupiebant filioꝝ Israel deceptionem. ¶ Quæritur, cur dominus nō iussit simili modo Moabitas occidi, quia & ipsi filias suas miserunt ad eadem crimina perpetranda. Ad q̄d iuxta prætacta poterit responderi ꝙ paucæ erant missæ à Moabitis, nec illæ tantum inflammauerunt filios Israel vt fœminæ Madianitæ. Vel propter merita sancti Loth Deus pepercit posteris eius, propter q̄ etiam prohibuit filios Israel ab impugnatione Moabitarum. ¶ Præterea aliqui opinantur, quòd Deus per verba præfata mandauit occidi fœminas quæ deceperunt filios Israel, sicut occisi fuerunt qui peccauerunt cum illis. Ex. 4.38. Deut. 2.

¶ De morali eiusdem capituli vicesimiquinti intellectu. Art. XLII.

Sicut præhabitum est, Sethim erat locus amœnus arboribus plenus. Dum itaq; Israel, id est, populus Chr̄ianus, aut etiā clerus incipit deliciosa quærere loca, & carnali repausationi dat locum, mox à spūali relaxat custodia hoīs interioris, incipit'q; tentari concupiscentijs carnis, & vel cōsentiendo, aut turpiter imaginando, aut in ipsis imaginatiōibus delectando, vel in actum ꝓdeundo fornicat cū filiab⁹ Moab .i. cū fœminis impudicis, aut puellis ornatis: q̄ q̄ntum ad impudicitiā suā supfluum'q; ornatū, ex diabolo sunt, qui iniq̄rum est p̄r, sicut ait saluator: Vos ex p̄re diabolo estis. Moab aūt īterpretat ex patre. ideo filiæ Moab sunt, q̄ curioso ornatu pompaticove vestitu, verbis, incessu, signis aut nutibus, amplexu aut osculis, quēpiā ad incontinentiā excitāt. Nec minus, īmo plus filij Moab sunt, & impij Moabitæ, quicūq; aliq̄ modo prætacto fœminas aut puellas naturaliter fragiles trahūt, aut trahere optāt seu moliunt ad actum obscœnum. ¶ Pręterea, p Moabitas & Madianitas, q filias suas miserunt ornatas ad filios Israel decipiēdos, recte designant diaboli, q̄ꝝ suggestione mulieres faciunt talia, vel etiā carnales parētes, qui filias suas non bene informāt, supflue ornāt, pompatice vestiūt, ad choreas siue spectacula dirigūt, vel ire pmittūt. Quę vocauerūt eos ad sacrificia sua. Sacrificiū Deo spūs contribulat⁹, sacrificium Dei laus deuota, oratio feruida. Sacrificiū salutare, attēdere in mādatis: sacrificium sacrificioꝝ, Eucharistię sacramētum. Quæ ergo sunt sacrificia diabolica, siue inanium hoīm, q̄ diabolo offerunt, nisi spūs vitiose delectās, carmina seculi, procatio fallax, trāsgressio p̄ceptoꝝ? Ad hęc sacrificia p̄fatę filiæ Moab vocāt viros & iuuenes, videlicet ad choreas, ad cōfabulatiōes carnales, ad deducēdū tēp⁹ infructuose, ad concupiscēdum inique, ad agendū prauissime, īmo frequēter viri & iuuenes vitiosi ad ista & cōsimilia ꝓuocāt mulieres & adolescētulas, q̄ꝝ simplicitati & instabilitati frequēter multipliciter'q; illudūt. Mutuo q̄q; alliciunt se ad cultū deoꝝ, & ad idola adoranda, hoc est, ad auersiōes mētis à Deo, ad fornicationē spūalē cū diabolo, ad inhærēdū creaturis magis q̄ creatori, ita ꝙ turpē carnem q̄si venerem colāt, & nummū plus ament q̄ Deum, suis'q; phantasmatibus fœdis in absentia obiectoꝝ, quasi idolis, infatuata cohæreant mēte. Ecce ad quāta vitia traxit cōsilium nequissimi Balaā, quē imitant cōsiliarij mali, & copulatores ac copulatrices abominādi. Innotescit q̄q; ex his, q̄ intēse & piculosissime cōcupiscētia carnis rationē obtenebret, q̄m ad idololatriā traxit Israelitas. Initiatus'q; est Israel Beelphegor. Queadmodū homo p virtutes & dona spūssancti deiformis efficit, & iuxta principis Apostoloꝝ sacrā doctrinā, diuinæ efficit consors naturæ: ita p passiones & vitia non bestijs tantū, sed dæmonib⁹ q̄q; assimilat, totq; dæmonibus initiat & mancipatur, quot vitioꝝ speciebus subijcit & fœdat. Si acediosus es, si gulæ deseruis, si iracūdiæ facibus inflammaris, Ioan. 8. Esaię 50. Ecci. 35. Rom. 1. Psal. 15. 1. Petri 1.

aut cōsimilibus obnoxius es peccatis, scito quia spiritib⁹ malignissimis, qui de his vitiis solicitant hoīes, es cōsecratus. Quo contra, vt loquit Origenes, adest vnicuiq; angelus bonus, q regat & moueat, & q p nostris actibus corrigendis, miserationibus exposcendis, videat & exoret faciē dñi. Et iratus dñs, dixit ad Mosen: Tolle cunctos principes, & suspēde eos cōtra solē in patibulis. Ex his primo instruimur, q̃ grauia scelera sint fornicatio & idololatria, q̃ Deus tā celeriter, tamq; terribiliter puniri mox iussit. Rursus cōstat ex istis, q̃ piculosissimū sit pesse, pertim in spiritualibus, quia & principes isti in tēporalibus pfuerunt, iussi sunt propter subditoꝝ peccata suspēdi. Tertio elucescit ex his, ꝙ subditoꝝ pctā psidentib⁹ imputent, nisi q psunt, oīe sui officij debitū exhibuerint sibi cōmissis, īformādo, hortādo, corripiēdo, corrigēdo, orādo, custodiēdo, exēplariterq; viuēdo. Quis igit est q appetit psidere, nisi q nō metuit ī man⁹ Dei viuētis īcidere, nec ppēdit, q̃ durissimū iudiciū instet platis? Ideo loqt Origenes: Nō tm̄ p suis arguunt peccatis, sed p pplo etiā cōpellunt prīcipes & plati reddere rationē, ne forte nō docuerint, nō mouerint, nō solicite arguerint eos qui primū peccauerūt, ne cōtagio dispergeret in populos. In ipsos nāq; conuertet ira Dei, & cessabit à pplo. Hæc si hoīes cogitarent, principatū nō ambirent. Sufficit cuiq; p peccatis pprijs argui, & reddere rationē. Quid necesse est, p peccatis populi ostētari ante solem, corā q̃ nihil potest abscōdi? Hæc Origenes. ¶ Aduertant hęc ambitiosi, qui cū nō sufficiāt custodire & regere semetipsos, ad alioꝝ adspirant ducatū, oī insipiētia, imo insania, mentis repleti, quēadmodū in Prouerbijs Salomon ptestatur: Homo stultus plaudit manibus, cū spopōderit p amico suo. Itemq;: Noli esse cū his qui defigūt manus suas, & vades se offerūt p debitis. Ecce vnus de filijs Israel intrauit corā fratribus suis ad scortū Madianitidē vidente Mose & oī Israel. Per virꝝ illum, qui & princeps fuit in pgenie Simeonis, intelligunt vniuersi rebelles, elati, incorrigibiles, habituati in vitijs, q sine verecundia peccāt, qbus facta est frons meretricis, ppter q̃d erubescere nolūt, sed characterē bestiæ gestāt in frontibus suis. Et heu modo sunt multi tales ex psidentium numero, qbus ppria voluntas est lex, & potestate pro æqtate vtuntur. ¶ Porro, p Phinees q illum pfodit, expressi sunt viri virtutū, qui zelo Dei accensi sunt, qui & si propriā, non tn̄ creatoris, iniuriā pati queunt. Veruntn̄ non debet quis proprio capite, aut vsurpata authoritate, priuatave potestate, seipsum ingerere ad vlciscendū Dei aut suijpsius offensam: qa nec Phinees vltus est illud piaculū, nisi legis authoritate, & qm̄ Moses dixit iudicibus: Occidat vnusquisq; pximos suos. ¶ Postremo, docemur ex sententia oīpotentis, factū illud Phinees magnifice cōmendātis, ac multipliciter remunerātis, q̃ acceptus sit Deo verus iustitiæ zelus, q discretiōe condit: & æmulatio Dei, seu zelus diuini honoris, q̃ zelo renitit homo pro viribus suis oī peccato, hisq; potissime, q̃ euidēter cōtrariant rectitudini æqtatis: & Deū ab vniuersis cupit ac satagit honorari. Hunc zelū adipisci non possumus, nisi à priuato purgemur amore, affectū proprij commodi penitus excludentes, ita vt non simus ad nosipsos inordinate reflexi, sed in Deum directe linealiterq; reducti, constabiliti, & transformati.

Origen.
Bernar.
Sapi. 6.
Origen.
Pro. 17.
Pro. 12.
Eccēs 8.
Hiere. 3.
Apo. 16.

¶ Elucidatio literalis capituli XXVI. Postq̃ noxioꝝ sanguis effusus est. Art. XLIII.

NVnc recitat, qualiter secūdo numeratus est totus Israeliticus populus, nō vt numerus eius innotesceret Deo, sed ad nostrā informationē, vt aduertamus, q̃nta sit Deo oīpotenti cura & prouidētia de plebe sua. ¶ Deniq; sicut pastor accelerat sua cōputare iumēta & pecora, cū q̃dā ex eis, fuerint à lupis, & forte furtim īgressis, verata siue sublata: sic dñs facta strage in populo suo ex suggestiōe dolosę vulpis, videlicet Balaā, atq; ex infernalium instigatiōe lupoꝝ, p subintroductionē filiaꝝ Moab ac Madian, protin⁹ iussit eas q̃ remanserāt, oues diligētissime numerari, vt de cætero vigilātius custodirent. Itaq; ait: [Postq̃ noxiorū sanguis effusus est] .i. occisis 24. millib⁹ ex plebe Israel, pprer idololatriā & fornicationem pcedēti descriptas cap. [dixit dñs ad Mosen & Eleazaꝝ filiū Aaron sacerdotē] .i. pontificem. Veruntn̄ qdā exponūt istud de effusione sanguinis Madianitaꝝ, de qbus in fine pcedētis capituli legit, qꝝ interfectio infrà recitat, dicētes hāc populi numerationē factā post Madianitaꝝ necationē, q̃uis ante hic describat, qm̄ in historica relatione ordo tēporis nō semp seruatur. [Numerate omnem summam filiorum Israel à viginti annis & suprà, per domos & cognationes suas,] id est, per tribus atq; familias [omnes qui possunt ad bella procedere.] Multa hic dici possent de causa & significatione numerationis istius, & q̃liter adiutorio principum facta sit, & vsq; ad quotum annum numerabantur, & cur fœminæ nō computabantur: de quibus pertranseo, qm̄ in expositione superiorum sunt inducta. [Filius Phallu Eliab, huius filij Namuel & Dathan & Abiron. Isti sunt principes populi] .i. inter præcipuos in tribu Ruben, & forsan in aliquibus erant officijs constituti. [qui surrexerūt contra Mosen & Aaron in seditione Chore] & in rebellione, cuius author pcipuus fuit Chore Leuites, Mosis consobrinus, qm̄ filij fratrum erant. [quādo aduersus dominum rebellauerunt] quoniā resistendo Mosi & Aaron fidelibus Dei vicarijs ac ministris, opposuerunt se Deo & cōtra dñm, hoc est, contra eius pceptū psumpserūt hoc agere. [& aperiens terra os suū, deuorauit Chore, morientibus

Num. 25
Ibidem.
Num. 31
Num. 1.
Num. 16

flentibus plurimis, qñ cōbussit ignis ducētos qnquaginta viros.] Totū istud habitū pleniusq́ꝫ expositū est suprà. [Et factū est grāde miraculū, vt Chore pereunte, filij eiᵒ nō perirēt]. i. non deuorarent à terra, nec cōsumerent ab igne. Contra hoc sic argui posset, qa aut filij eius con senserunt excessibus sui pr̄is, aut nō: si consenserūt, ergo pierunt cū eo, cuius cōtrarium dicit hic: si nō consenserunt, non fuit miraculū ꝙ nō perierunt, imo iniustum fuisset ꝙ perissent, secūdū q̄d Abrahā dixit ad Deū: Nunqd pdes iustū cū īpio? ¶Circa hoc scribit Lyra: Quod aut q̄le fuit istud miraculū, non habet ex textu in speciali, sed Glossa sup Psalmum 45. dicit, qñ terra deuorauit ipsum Chore, filij eius māserunt stātes in aere diuina virtute, q̄ulq; terra Gen. 18.
fuit reclusa. ppter q̄d in grāꝝ actionē fecerunt Psalmum, Deᵒ noster refugium & virtus. Non
ēm Dauid fecit oēs Psalmos. Hæc Lyra. Alibi demum refert, queādmodum R. Salo. dicat, ꝙ Psal. 45.
filij Chore primo cōsenserunt suo pr̄i: sed audita Mosis exhortatiōe, pœnituerunt, q̄nq̄ Mo R. Salo.
ses dixit: Recedite à tabernaculis hoīm impioꝝ, ipsi tamē māserunt cum pr̄e suo in taberna- Nūe. 16.
culo eius, nō ad assistēdū ei in malo, sed vt suis exhortatiōibᵒ & precibᵒ auerterēt eū à suo ꝓposito. ideo nō fecerunt cōtra Mosis iussionē, sic remanēdo. Cūq́ꝫ terra apto ore deglutiret patrē eoꝝ, stabāt suspensi in aere vsq; ad terræ reclusionē: q̄ facto, totis p̄cordijs ad Deū conuersi sunt, & plures fecerunt psalmos pulcherrimos. Hæc Lyra. Veruntñ R. Paul. his contra- R. Paulᵒ.
dicit: Vbi, inqens, trāslatio nostra habet, Factum est grāde miraculū, vt Chore pereunte, filij eiᵒ non perirēt: in Hebræo habet, Facti sunt in signum. i. in miraculū, & q̄d addit, vt Chore peunte &c. nō est de textu. Sicq́ꝫ q̄d dicit, Facti sunt in signum, refert ad īmediate p̄cedētia, s. ꝙ illi q fuerunt deuorati ab ore terræ, & cōbusti ab igne egresso à dño, facti sunt in miraculum. Vñ Glossa illa Hebraica allegata, non habet fundamētum in litera. similiter fundamentum certum nō habet, ꝙ ꝓpter illud miraculum factus sit Psalmus, Deus noster refugiū &c. Exponit ēm & aliter. Itē ꝙ dicit, oēs psalmos non esse factos à Dauid, est contra opinionem Psal. 45.
Augustini, quā credo verā. Hæc Paulus. ¶Circa hęc dico, glossam illā hebraicā, & dictum R. Salomonis, vera esse in parte hac: habetq́ꝫ glossa illa fundamētum in litera ista, quā tota ecclesia q̄ nō errat, credit esse simpliciter verā, nec Hiero. in hac parte, sicut nec alibi, ab Hebraica veritate recessit. ¶Porro, q̄d Lyra dicit de psalmo p̄tacto, & ꝙ non oēs psalmi sunt facti à Dauid, non est certum, & circa hoc sancti viri vario modo senserunt. Nam & Hieronymus protestatur, & Hebræi cōmuniter, ꝙ psalmi non sunt oēs à Dauid facti. Ait quoq; Hieronymus: Totum plustrans psalterium, non inuenio in psalmis filioꝝ Chore aliquod terrenum aut triste, sed oīa spiritualia sunt in eis atq; iucunda. Potius tamen credo, cū Augustino, oēs psalmos à Dauid factos, ꝓut in exordijs expositionis psalterij ꝑsuasiones ad hoc aliquas introduxi. [Hæ familiæ Manassæ, & numerus eaꝝ quinquagintaduo millia septingenti.] Hęc est summa filorum Manassę, de numero autem filioꝝ Ephraim, subditur: [Hæ cognationes filiorum Ephraim, quarum numerus fuit trigintaduo millia quingenti.] Istud videtur esse contra id quod in Genesi sanctus Iacob in benedictione Manassę & Ephraim dixit. Iste quidem, videlicet Manasses, erit in generationes, & multiplicabitur: sed frater eius iunior, vtpote Ephraim, maior illo erit, & semen illius crescet in gentes. Et respondendum, ꝙ populus natus ex Ephraim, communiter & pro maiore temporis parte, creditur fuisse maior, quàm populus genitus ex Manassę. Interdū tamen potuit aliter esse. Nam & in prima populi numeratione, Ephratæi fuerunt multo plures q̄ nati ex stirpe Manassę, vt habetur suprà. In Iudicum libro quoq; leguntur quadragintaduo millia ex semine Ephraim vno tempore corruisse sub Iephte. [Locutusq́ꝫ est dominus ad Mosen, dicens: Istis diuidetur terra iuxta numerum vocabuloꝝ,] hoc est, suppositoꝝ [in possessiones suas]. i. ad hoc vt hæreditarie eam possideant. Hinc subditur: [pluribus] hoībus [maiorem] terræ [partem dabis, & paucioribus minorem.] Circa q̄d ait glossa, vt s. numerosior tribus maiora terræ spatia sortiat: quæ autem minor fuerit hoīm numero, minora accipiat. Circa hoc magister in hist. scribit: Istud nō est intelligendum de tribubus & familijs, sed de domibus. Terra ēm æque diuisa, secundū sortes data est tribubus: & q̄libet tribus sorte partes æquales dedit familijs. Familiæ vero, iuxta numeꝝ capitum, domibus diuiserunt sine sorte minores & maiores partes. Alij quoq; dicunt, ꝙ in diuisione terræ non solum considerata est spatij magnitudo, sed & terræ fertilitas: sicq́ꝫ ꝙ dicit, maiorem, intelligit vel mole, vel valore. Ex quibus patet intellectus verboꝝ sequētium: Ita duntaxat, vt sors terrā promissionis tribubus diuidat & familijs. Illā etēm sortium proiectionem Deus moderabatur, secundū q̄d Salomon loquitur: Sortes mittunt in sinum, Pro. 16.
sed à dño temperant. idcirco nō poterat ibi quisq̄ murmurare, propter terræ participationem, quasi iniuste factā. Qualiter vero liceat sortibus vti, & qualiter nō, dictum est sæpe. Veruntñ Moses dedit tribubus Rubē & Gad, ac dimidię tribui Manassę terras duoꝝ Regū trās Iordanē absq; sortibus. Dicunt q̄q; expositores sup Iosue, ꝙ ipse Iosue dedit in terra ꝓmissionis tribui Iudæ, tribui Ephraim, & dimidiæ tribui Manassę, terrā & partes absq; sortium missione. Quod qualiter intelligendum sit, ibidē exposui. Siquidē tribubᵒ illis data est terra

dupliciter,

Marginalia: Gen. 18. — Psal. 45. — R. Salo. — Nūe. 16. — R. Paulᵒ. — Psal. 45. — August. — R. Salo. — Hieron. — Idem. — Idem. — August. — Gene. 48 — Num. 1. — Iudic. 12. — Pro. 16.

dupliciter,vtpote cõcessione & sorte:cõcessione,vt qcqd expugnarẽt,esset eaꝝ.Vñ & Orige
Origen. nes hic ait:Video Mosen nõ sorte diuidere hęreditatẽ Rubẽ & Gad & dimidię tribui Manas
se.Iesus ꝙꝗ.i.Iosue extra sortẽ dat hęreditatẽ tribui Iudę,& Caleph,& tribui Ephraim,& di
midiæ tribui Manasse.In cæteris sors mittit. ¶Cõsequenter describit numeratio filioꝝ Le-
ui ab vno mẽse & suprà,& plana est litera. Quòd vero ĩ textu Iochabed mater Mosis,vocat
filia Leui,intelligit ꝙ fuit filia filij eius,vt añ expositũ est. ¶Hoc interea aduertendũ,ꝙ suprà
Num. 3. legunt Leuitę numerati ab vno mẽse & suprà.Deinde ibidẽ alio capl'o legunt nũerati ab an-
Num. 4. no tricesimo vsꝗ ad 50.annũ,de qua numeratione nõ agit hic,qm̃ illa facta est ad deportã-
dum tabernaculũ in ꝑfectione castroꝝ. Iam aũt filij Israel venerũt vsq; cõfinia terræ ꝓmis-
sionis.Vel,q̃d semel fuerat iussum,insinuabat deinceps seruãdum,sed ex supradictis patet in-
telligentia literę hui⁹.Vt tñ q̃ dicta sunt,& adhuc q̃dã dicenda, clarius intelligant,pẽsandũ,
ꝙ in prima secũdæ,q̃st.105.ait Thomas:Circa res possessas,optimũ est,vt dicit philosoph⁹ in
secũdo Politicoꝝ,ꝙ possessiões sint distinctæ, & vsus eaꝝ sit partim cõmunis, & partim iu-
Nũe.3.4. xta volũtatẽ possessoꝝ cõmunicet,q̃ tria fuerũt in lege statuta. Primo em̃ possessiões diuisæ
erãt in singulos,secũdũ q̊d in Numeroꝝ codice dñs ait: Ego dedi vobis terrã in possessionẽ,
Nũe. 34. quã sorte diuidetis vobis.Et qa ꝑ possessionũ irregularitate plures ciuitates destruunt,secun-
dum Philosophũ secũdo Politicoꝝ:ideo ad possessiones regulãdas,lex adhibuit triplex re-
mediũ:Vnum,vt secundũ numeꝝ hoĩm æq̃liter diuiderent.vñ dicit in Numeris,Plurib⁹ da
bitis latiorẽ,& paucioribus angustiorem.Aliud,ne possessiones in ꝑpetuũ venderent,sed vsq;
ad certũ tẽp⁹ duntaxat,videlicet ne cõfunderent sortes possessionũ. Tertiũ fuit,ad auferendũ
Ibidem. talẽ cõfusionem,vt ꝓximi morientib⁹ succederent in bonis possessis:primo videlicet gradu
filius,secundo filia,si filius nõ adesset,tertio frẽs,q̃rto patrui,q̃nto qcunq; ꝓpinq.Ad cõseruã-
Deut. 22 dã aũt sortium distinctionẽ,ordinauit lex vltrà,vt mulieres q̃ sunt hæredes,nuberẽt viris suæ
tribus.Secundo instituit lex, vt q̃ntum ad aliq̃, vsus reꝝ esset cõmunis patriæ. Et primo q̃tũ
ad curã,iuxta illud Deuteronomij: Non videbis ouem & bouẽ frĩs tui errantem, & p̃teribis,
Deut. 24 sed reduces fratri tuo,& similiter de alijs. Secundo,q̃ntum ad fructũ.Concedebat nãq; com
muniter,q̃ntum ad oẽs,vt ingressus in vineã amici,comedere posset q̃ntum vellet,non tñ ex-
trà portaret:q̃ntum vero ad pauperes specialiter,vt relinquerent manipuli obliti, & fructus
Deut. 14 racemiq; remanentes:& q̃ sponte nascebant,septimo anno coĩcabant. Tertio,statuit lex cõ
municationem factã ꝑ dños reꝝ:Vnã pure gratuitã,vnde in Deuteronomij libro dicit:An-
no decimo separabis aliã decimã, venientq; Leuites & peregrinus, etiã pupillus & vidua, &
comedent,& saturabuntur.Aliã vero cũ recompensatione vtilitatis, sicut ꝑ emptionẽ & ven
Nu.1.3.4 ditionem,ꝑ locationem & conductionẽ,ꝑ mutuũ,& iteꝝ ꝑ depositũ.Sicq; sufficienter ordi-
Origen. nauit conuictũ Israeliticæ plebis. ¶Præterea,spũalitas huius capituli,ex dictis in exordijs li-
Ioan. 14. bri huius est euidens.Nempe vt asserit Origenes, Terræ huius diuisio atq; hæreditas, forma
Iosue 15. est cælestis hæreditatis q̃ sanctis dat,vbi ĩ domo prĩs multæ sunt mãsiones.Et sicut qbusdã fi
lijs Israel diuisa est terra absq; sorte, sic puto ꝙ qdam in cælesti hæreditate non venient ad
sortem neq; cũ cæteris,q̃uis sancti sint,numerabunt:sed erit egregia eoꝝ hęreditas,sicut fu
it Caleph & tribui Iudæ, & Iosue filio Nauę. Queãdmodũ em̃ dũ adepta victoria diuidũtur
spolia,egregij bellatores non ducunt ad sortẽ,sed optima q̃q; merito virtutũ suscipiunt,cæ
teri aũt sorte vtuntur iure victoriæ,ita videbitur mihi Chrs dñs me⁹ facturus. Illis nãq; p̃ci-
puos & sublimes decernet dabitq; honores, q̊ꝝ facta magnifica, & sublimes cognoscit vir
Lucæ 22. tutes,qbus ait:Sedebitis sup duodecim thronos &c.Et iteꝝ:Sicut tu pr̃ in me,& ego in te,ita
Ioan. 17. & isti vnum in nobis sint.Hæc oĩa non sorte descendũt,sed dilectionis p̃rogatiua. Hæc ver-
ba Origenis, q̃ & ĩ Glossa habent,secundũ primũ intellectũ possunt saluari:nihilomin⁹ con
stat,vnũquẽq; p̃miari ĩ cælo iuxta suoꝝ meritoꝝ mensurã.Oẽs q̊q; in regno cælesti sunt vn⁹
exercitus,& vnũ inter se,ac vnũ in dño.Dicit q̊q; Isidorus: Sexcenta millia armatoꝝ de Ae-
gypto egressa sunt, & duo tm̃ viri ex eis in terram ꝓmissionis ingressi. Multi em̃ ad fidẽ trãs
eunt ꝑ baptismum, sed ad cælestem patriã ꝑducuntur paucissimi. Duo tm̃ ĩgrediuntur, ad
designãdum eos q ex vtroq; ppl'o regnum cęleste adipiscuntur, vel q ꝑ vitã actiuã & contem
Origen. platiuã saluantur.Hinc ait & Origenes:Oĩa ad monadem reducuntur.Pone omnem huma-
ni generis numeꝝ,elige fideles:pauciores erunt q̃ infideles:de fidelibus elige meliores,& in-
uenies pauciores:de melioribus elige ꝑfectiores,& pauciores erunt:& quãto eligendo pro-
cesseris, tanto pauciores inuenies, donec venias tandem ad vnum summum.

¶Expositio literalis cap.XXVII.Accesserunt autem filiæ Salphaad. Art. XLIIII.

ACcesserunt aũt]ad Mosen[filiæ Salphaad,]q fuit de tribu Manassę.[steteruntq;] qñq;
filiæ illæ[corã Mose & Eleazaro sacerdote, & cunctis principalibus populi ad ostium
tabernaculi fœderis, atq; dixerũt:Pater noster] Salphaad [mortu⁹ est in deserto:] Salphaad
iste secũdũ Hebręos & q̃sdã catholicos fuit ille,de q̊ suprà legit: Factũ est cũ filij Israel essent
ĩ deserto,inuenerũt hoĩem colligẽtẽ ligna in sabbato,q̃d nõ videt certũ, p̃sertim qa subiũgi-
tur:[Nec

tur:[Nec fuit in seditione quæ concitata est contra dñm] vtpote cõtra Mosen & Aaron Dei vicarios [sub Chore] qui fuit principalis cõcitator rebellionis illius. Etenĩ vir ille qui ligna collegit in sabbato, fuerat lapidatus, de quo omnibus patuit ꝙ nõ fuit in seditiõe Chore. Salphaad quoq;, q directa linea fuit quartus à Manasse filio Ioseph, fuit notabilis vir, de q̃ non apparet, ꝙ psonaliter ligna collegerit. aliqui vero dicunt, ꝙ idcirco addiderint patrẽ suum nõ fuisse in Chore seditione, ad innuendũ ꝙ non erant priuatę iure pcipiendi possessionem hæreditariã ex demerito rebellionis illius, queadmodũ posteri seditiosoꝝ illoꝝ, q̃d tamen suprà approbatũ nõ est. [sed in pctõ suo mortuus est.] ꝓpter ꝑuaricationẽ priuatã, aut ꝓpter murmurationẽ suam ex verbis exploratoꝝ conceptã. an aũt in mortali obierit culpa sine pœnitentia vera eius, non patuit filiab⁹, estq; probabile eum pœnituisse. [Hic nõ habuit mares filios. Cur tollit nomẽ illius de familia sua, qa nõ habet filiũ,] hoc est, cur inter alios filios Manassę nõ est annũerata dom⁹ ipsius, nec manet eius memoria p prolis successionẽ, & hęreditatis participationẽ, qm̃ soli viri sunt numerati? Et iussum est, ꝙ eis terra diuidatur p sortem: sicq; erimus exhæredatæ, q̃d ne fiat, [Date nobis possessionẽ inter cognatos patris nostri. Retulitq; Moses causam eaꝝ ad iudiciũ dñi] .i. à Deo petijt edoceri, qd in hoc casu esset sibi agendum. Nam cõtra ꝑfatum Dei ꝑceptum noluit authoritate propria dispẽsare. [Qui dixit ad eum: Iustam rem postulant filiæ Salphaad:] quia non erãt sine rationabili causa hæreditate priuandæ. Deinde occasione huius casus, datur lex generalis de successione in paterna hæreditate. [Ad filios aũt Israel loqueris hæc: Homo cũ mortuus fuerit absq; filio, ad eius filiã trãsibit hęreditas] sua, eo defuncto. [Et si non habuerit filiã, successio deuoluet] ad ꝓpinquiores ei, sicut in textu narrat, & in fine ꝑcedẽtis capituli est ostẽsum. Quocirca loquit Origenes: Libertas filiaꝝ Salphaad nõ solũ eis hæreditatẽ contulit, sed ꝑpetua iura viuendi seculo dedit. Quis potest legẽ istã dissoluere, qua vniuersus vtit mundus, oẽs videlicet hoĩes qui legibus viuunt? [Eritq; hoc filijs Israel sanctũ lege ꝑpetua] .i. statutũ istud de hęreditaria successione, à filijs Israel est seruandũ tanq̃ iustũ & ratum. [Dixit q̃q; dñs ad Mosen: Ascende in montem istũ Abarim,] qui cãpestribus istis propinquus est, [& cõtemplare inde terrã quam daturus sum filijs Israel] .i. terrã promissionis quã ingredi cupis, sed nequibis, ideo ꝓ tua aliquãta consolatione tibi eã mõstrabo. [Cumq; videris eã, ibis & tu ad populũ tuũ] .i. ad limbũ patrum. Secundũ q̃dam dubiũ est, an Moses ascendit hac vice montẽ ꝑfatum, an postea. Sed quia dñs ait, Cumq; ascẽderis eum, ibis ad populũ tuum, apparet ꝙ postea & nõ modo ascẽdit, nisi dicat bis ascẽdisse, imo certũ est, ꝙ morte sua de ꝓximo imĩnẽte, ascẽderit montem illum, cum scriptũ sit in Deuteronomio: Ascendit ergo Moses de campestribus Moab sup Nebo. Eratq; Nebo, eminẽs pars seu mõticulus in mõte Abarim. [Cui respõdit Moses:] Qui audita sua defunctione, & ꝙ ꝓpter culpam suã ingressurus non esset terrã promissam, ostendit se vere ac valide inflammatum charitate populi sibi cõmissi & zelo cõmuñis boni eorum. Nam quasi immemor sui, nec de sua morte & punitione turbatus, orauit mox pro eisdẽ: [Prouideat dominus Deus spirituum oĩs carnis,] qui solus nouit corda oĩum filiorum hominum, ideo nouit, quis dignus sit principatu. [hominem qui sit super multitudinem hanc] dignitate & authoritate. [& possit exire & intrare ante eos] .i. se in oĩbus exemplarem præbere, & primus esse in acie belli, atq; in actibus vitæ actiuæ exterioris & cõtemplatiuæ internæ ꝑfulgere, [& educere illos] ad exequendũ agenda, [vel introducere] ad terrã ꝓmissiõis, [ne sit populus dñi sicut ouis absq; pastore.] Quãuis etenĩ De⁹, & sub Deo Michael princeps magnus ꝑfuit synagogæ, ipsa tñ indiguit pastore propriæ speciei, & eiusdẽ cõuersationis ac status cũ ea, à quo p sensibilia poterat informari ac dirigi. [Dixitq; dñs] q tã charitatiuã & piã orationem protinus exaudiuit, etiã meritis deprecãtis: [ad Mosen: Tolle] .i. accipe ad te [Iosue filiũ Nun, viꝝ in quo est spũs Dei,] id est, viꝝ virtuosum in q̃ spũs sanct⁹ per charitatẽ & virtutes tam gratiose morat, ꝙ tãta ꝑlatione condignus est, [& pone manũ tuã sup eum] in signum ꝙ instituat à te, atq; vt ex impositione manus tuę grãm sortiat maiorẽ. [Qui stabit corã Eleazaro sacerdote] .i. pontifice, [& oĩ multitudine] quatenus vniuersi sciant, ꝙ me iubẽte, instituat à te, ad ꝑsidendum post mortẽ tuam. [& dabis ei ꝑcepta cunctis vidẽtib⁹] vt acquiescat suæ promotioni, & q̃liter post te debeat ꝑsidere. [& partẽ glorię tuæ] i. authoritatẽ & eminentiam tuã, quæ est pars beneficioꝝ sibi à me præstitoꝝ. Vel partem gloriæ tuę, hoc est, participationem donoꝝ gratiæ tibi concessæ. Veruntamen Iosue habuit iurisdictionem super vniuersum populum illum, queadmodum Moses: sed in alijs fuit inferior Mose, qui hanc gloriam suã contulit ipsi Iosue dispositiue & ministerialiter, Deus autẽ effectiue & principaliter. [vt audiat eum oĩs synagoga filioꝝ Israel] .i. tota plebs ei obediat. [Pro hoc si quid agendum fuerit, Eleazar sacerdos consulet dominũ.] hoc est, occurrente aliquo arduo & intricato negocio, Eleazar per orationes & sacrificia, quæret informationẽ à dño ꝓ directiõe Iosue. [Ad verbum eius] videlicet Eleazari [ingrediet & egredietur ipse] Iosue [& omnes filij Israel cum eo] .i. iuxta oraculum Dei notificatũ per Eleazaꝝ ipsi Iosue, faciat Io-

Num. 16
Nũe. 16.
Nũe. 13.
Nũe. 26.
Deut. 34
Dani. 10

ciat Iosue & oēs ei subiecti. Verūtamē Iosue post mortē Mosis fuit maior & excellētior Eleazaro, quemadmodum postea reges pontificibus, prout in libro de regimine Regum, Thomas declarat. Nam sacerdotiū illud fuit carnale & typicum. Ex prædictis aūt non est putādum, quod (Mose viuente) Iosue fuerit supremus populi princeps, quia sic duo fuissent principes plebis illius, non subordinati, nec regimen populi fuisset monarchicum. Vnde & si potestas quæ est de genere qualitatis, pręstita fuit ipsi Iosue, adhuc viuente Mose: iurisdictio tamē quę est relatio, data est ei mox, vt Mosis principatus cessauit. Hinc in Deuteronomio describitur, qualiter Moses protinus moriturus, commisit Iosue exequutiōem sui officij. ¶ Moraliter per filias Salphaad, intelliguntur animæ imperfectæ, quæ audientes quod regnū cælorum promissum sit viris virtutū, atque militibus Christi, nequaquam volunt excludi, sed inter illos petūt aliquam in cælestibus portionē, & saltē ad inferiorum ordinum societatem assumi, quamuis pater earum, hoc est, imperfectus prælatus, nō potuerit eas ad virorum perfectiōem deducere. Huic petitioni Deus pater misericorditer acquiescens, Christo homini oīm iudici, quo ad prolatiōem sententiæ iubet, vt tales quoque aīas æterna hæreditate felicitet. Si mortuus fuerit homo absque filio, ad filiā eius transibit hæreditas. Moritur homo, quando mortaliter peccat, præsertim si in mortali decedat peccato, cuius præcedentia merita nō remanēt irremunerata, quamuis ipse nō præmietur pro illis, sed ad mysticū corpus ecclesiæ cōuertuntur. Relinquit aūt filiū, qui imitatorē habet, discipulumve perfectū, ad quē eius hæreditas cælestis (quā obtinuisset, nisi obicē posuisset peccādo) deuoluit, dum apud Deum est ratio, vt ei cōmunicet: & si talē nō habet filium, sed filiā, i. imitatricē aut discipulam aīam imperfectā, quæ in statu decedit salutis, potest tandem ad eā deuolui hæreditas memorata. Quòd si nec filiū reliquit, nec filiam, trāsibit hæreditas sua ad fratres. i. alios Christianos electos, secundum quod maior aut minor ratio fuerit corā Deo, vt ipsis cōmunicetur felicitas quā ille olim promeruit, sed male cursum suū finiendo, tanto præmio se priuauit. [Dixitque dn̄s ad Mosen: Ascende in montem istum Abarim, & cōtemplare inde terrā, quā daturus sum filijs Israel] Per montē designatur virtutū sublimitas, præsertim perfectio doni sapientiæ, feruorque charitatis diuinæ, in quem mōtem debemus indesinenter proficiendo ascēdere, vt tantā sublimitatē adepti, simus idonei in carne ista mortali cōtēplari regē gloriæ in suo decore, triumphantē ecclesiam, & ea quæ oculus nō vidit, nec auris audiuit. In eodē quoque mōte moriendum est nobis, ita vt nunquam cancrorum more retrocedamus, nec charitas tepescat in nobis, nec redeamus retrorsum, sed quæ retro sunt obliuiscentes, in cōtemplatiōe & desiderio diuinorum salubriter obdormiamus. Qui sic moritur, euolat, moxque pergit ad populum suū beatum, cuius est dn̄s Deus eius per beatificā fruitionem, vt in sinu Dei patris oīpotentis æternaliter ac securissime & desiderātissime cōquiescat. [Cui respondit Moses: Prouideat dn̄s Deus hoīem qui sit super multitudinem hanc.] In oībus his proponit sanctus Moses prælatis oībus in exemplum, vt s. migraturi de seculo, nō sint circa terrena soliciti, sed summe desiderent, orent, procurent, vt idoneos habeant successores, & oues Christi eis commissæ, post eos salubriter gubernentur, nec studeant cognatos, inquantum tales, sed vere condignos & virtuosos promouere ad regimen. Hinc loquitur Origenes: Recessurus Moses de seculo, orat Deum vt prouideat ducem populo. Habuit Moses ipse filios Gersan & Eliezer, & nepotes filios fratris sui magnos & egregios viros: nō orauit Deum pro ipsis, vt cōstituantur duces populi, vt discant ecclesiarum principes, successores sibi nō propinquitate carnis testamēto signare, nec principatum ecclesiæ hæreditariū tradere, nec eligere eum quem humanus cōmendat affectus, sed Dei iudicio successoris electionem dimittere. Poterat Moses ducem eligere, cui dixerat dn̄s: Elige presbyteros populo &c. non tamen eligit nec audet, ne relinquat posteris præsumptionis exemplum. Quis ergo se ad præsidendum iudicet dignum ex plebe, quæ sæpe moueri solet clamoribus, ex gratia, seu fauore aut precio excitatis? aut ex sacerdotibus, nisi si alicui oranti aut petēti (vt Mosi) reueletur, secundum quod Deus ait ad Mosen: Assumes Iesum, id est, Iosue &c. Audis euidenter ordinationem principis populi tam manifeste descriptam, vt pene expositione nō egeat. Nulla hic populi acclamatio, nulla propinquitatis contemplatio. Relinquatur propinquis agrorum & prædiorum hæreditas: gubernatio populi illi tradatur quem Deus elegit, is s. in quo est spiritus Dei, & qui in cōspectu suo habet diuina præcepta, qui notus & familiaris sit Mosi, hoc est, in quo sit obseruantia, & claritas, atque scientia legis. Hæc Origenes. Ex quibus certissime innotescit, quam enormiter peccēt, qui importune aut per subreptiōem, vel ex carnali affectu seu cōmodi priuati intuitu, conantur quempiā promouere, per quod nō tantum seipsos, sed vniuersum etiā gregem exponunt periculis. Quemadmodum enim in rebus humanis vix præclarius donum esse potest quam bonus prælatus, sic summum periculū est habere indignum. Talis itaque eligatur qui valeat ingredi & exire ante ouiculas saluatoris. i. ad actus vitæ cōtemplatiuæ & actiuæ sit expeditus, atque in oībus feruens, agilis, exemplaris. [Qui stabit corā Eleazaro sacerdote & omni multitudine,] Sic princeps debet sacerdotes obedienter audire, & gregi sibi cōmisso adstare. Sa-

Deute. 33 · Cant. 3. · 1. Cor. 2. · Phili. 3.

re. Sacerdotum vero & cleri est, indesinenter dominum exorare, q̃tenus eos qui præsunt, dignetur pijssime illustrare, afficere, dirigere & gubernare in omnibus, quemadmodum ad Timotheum ait Apostolus: Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus q in sublimitate sunt cõstituti, vt qetam & trãquillam vitam agamus in omni pietate. Postremo, ꝙ nec Moses nec Aaron, sed Iosue introduxit plebem in terram promissam, prefigurauit, ꝙ nec obseruãtia legis designatæ & datæ per Mosen, neq; legale sacerdotium expressum p Aaron, sed fides & gratia Christi significati per Iosue, perduxit electos ad patriam claritatis æternæ finaliter repromissæ. 1. Tim. 2.

¶Declaratio literalis cap. 28. Dixit quoq; dominus ad Mosen. Arti. 45.

Recitatis iam quibusdam historijs, reditur ad cæremonialia legis. [Dixit quoq; dñs ad Mosen: Præcipe filijs Israel, & dices ad eos: Oblationem meam]. i. mihi debitam, & quę mihi offertur de his, quæ iure creationis sunt mea. [& panes] propositionis seu panes primitiarum, & cæteros q secundũ legem sunt offerendi, [& incensum odoris suauissimi]. i. thymiamatis adolitionem, seu holocaustum, quod totum incendebatur, vel immolatiõem partium quæ in altari holocausti cremabantur: [offerte per tempora sua]. i. vnumquodq; tẽpore opportuno, prout in lege præfixum est. Consequẽter descendit ad iuge sacrificium, q̃d offerebatur quotidie, de cuius materia, ritu & significatione dictum est sæpe; ideo non cõdecet immorari. [Hæc sunt sacrificia quæ offerre debetis: Agnos anniculos] qui s. non excedãt ætatem anni vnius. [immaculatos]. i. bene dispositos, non monstrosos, viles aut languidos, qa præstantiora Deo sunt offerenda, [duos quotidie in holocaustum sempiternũ] q̃d s. duret per omne tempus veteris testamẽti. [vnũ offeretis mane, & alterũ ad vesperũ.] Sacerdos nãq; seu pontifex in diluculo obtulit agnũ vnũ sup altare holocausti, q toto die cremabaƭ ibidẽ: q̃ cõsumpto, in crepusculo immolauit agnũ secũdũ, q tota nocte cõburebaƭ. [Decimã partẽ ephi similæ, q̃ cõspersa sit oleo purissimo, & habeat q̃rtã partẽ hin.] Holocaustũ nãq; nõ offerebaƭ nisi adiũctis libamẽtis, q̃ erãt simila oleo cõglutinata, & vinũ, & cũ agniculo offerebatur simila mensuræ decimæ partis ephi. [Holocaustũ iuge est q̃d obtulistis] dño [in mõte Sinai:] qa in cõsecratione sacerdotũ, dedicationeq; tabernaculi seu altaris, oblatũ fuit sacrificium istud, anteq̃ à mõte Sinai recesserũt, nõ ꝙ in ipso mõte, sed ꝓpe, factũ sit sacrificiũ hoc. [Et libabitis vini quartã partem hin]. i. de vino offeretis simul cũ agniculo mensurã quæ teneat quartã partẽ metretæ, q̃ hin appellaƭ, de q̃ dictum est sæpe. Nec possumus determinatã quãtitatẽ mensurarũ istarũ p vocabula nota exprimere. [Die aũt sabbati]. i. q̃libet sabbato [offeretis duos agnos anniculos immaculatos:] q tñ poterunt habere maculas diuersorũ locorũ, nec añ octauũ diẽ à natiuitate poterãt immolari. [& duas decimas similæ oleo cõspersæ]. i. oleatæ in sua pistione, sumẽdo decimã, ꝓ decima parte ephi. [in sacrificio, & liba, q̃ rite funduntƭ]. i. libamẽta q̃ cũ hmõi pecoribus legitime offerũtƭ [p singula sabbata in holocaustũ sempiternũ:] qa & isti agni in holocaustũ offerebanƭ, pariter tñ & vltra duos agnos anniculos iã ꝑdictos, secundũ Iosephũ. Vnde (vt ferƭ) in Hebræo habeƭ, Sup holocaustũ iuge, videlicet p̃ter & vltra illud. [In Calẽdis aũt]. i. in mensiũ exordijs seu nouilunijs, [offeretis holocaustum dño] vtpote [vitulos de armẽto]. i. sumptos de grege suæ speciei [duos, arietẽ vnũ, agnos anniculos septẽ immaculatos, & tres decimas similæ oleo cõspersæ, in sacrificio p singulos vitulos,] ita ꝙ sacrificio cuiuslibet vituli, addebãƭ tres decimæ similę oleatæ. [& duas decimas similę oleo cõspsæ p singulos arietes, & decimã decimæ ex oleo in sacrificio p singulos agnos.] Per decimã decimæ, designaƭ vna duntaxat decima similæ, q̃ est decima pars cori. ¶Quæri potest, cur cuilibet vitulo addebanƭ tres decimæ similæ oleatæ, cuilibet aũt arieti duæ decimę, vnicuiq; aũt agno anniculo vna tm̃? Rñdere qs potest, ꝙ iuxta valorẽ sacrificij seu aĩalis oblati, fuit mensura additionis istorũ & cõsimiliũ libamentorũ: vel vt aliq opinanƭ, iuxta mẽsurã ætatis aĩalium: qa (vt putãt) vituli debebãt esse triũ annorũ, arietes duorũ, agni non amplius q̃ vnius. ¶Similiter q̃ri potest, cur in Neomenijs offerebãt agni anniculi septẽ, cum in sabbatis duo iussi sunt immolari. Dici potest, qa sacrificiũ istud rarius fiebat q̃ illud in sabbato, vel ad designandum vniuersitatẽ bñficiorũ q̃ habemus à Deo. Festũ etẽm Neomeniæ agebatur in honorẽ & recognitionẽ diuinæ gubernationis ac ꝓuidentiæ Dei, à q̃ vniuersa quæ habemus, emanant: & septenario vniuersitas denotaƭ. In specialibus q̃q; festis merito fiebant speciales oblationes, ad solennitatis, immo ad Dei honorẽ: & qa indesinenter cõseruamur in Deo, & ei iugiter obligati sumus, ac seruire indesinenter debemus, decuit eũ iuge sacrificiũ illud duorũ agnorũ q̃tidie immolare. [Libamenta aũt]. i. oblatiões de materijs liqdis. itaq; libamẽta [vini q̃ p singulas fundenda sunt victimas]. i. pecorũ p̃fatorũ immolatiões, [ista erũt: Media pars hin] de vino [per singulos vitulos, tertia] pars hin de vino [p arietẽ] quemlibet, [q̃rta p agnũ] vnumquẽq;. [hoc erit holocaustũ p † singulos mẽses]. i. in exordio cuiuslibet mẽsis, qa Iudæi in legitimis suis lunatiões habebãt ꝓ mẽsibus, & diẽ nouilunij noĩabãt Calẽdas legales, eratq; ferialis. i. celebris apud eos. Vocabaƭ q̃q; neomenia, à νεός q̃d ẽ nouũ, & μήνη, quod

Marginalia: Nũ. 3. 5. 7 — Nũe. 4. Num. 1. — Iose. li. 3. ant. iud. ca. 19. 20. — † omnes

q̃d interpretatur defectus seu luna.[Hircus quoq; offeretur dño]in Calendis[ꝓ pctis].i.ꝓ pctõrum populi remissione[in holocaustum sempiternũ cum libamẽtis suis.]¶Seqtur de solennitate paschali & sacrificijs eius. [Mense aũt primo] secundũ cõputationem Iudæoꝝ, q annum incipiunt à Martio seu Aprili,q apud eos frequenter concurrũt saltẽ in parte,& interdum q̃si in toto, & mẽsis ille primus vocatur Nisan. [q̃rtadecima die mensis] eiusdẽ[phase dñi erit].i.festũ paschale incipiet ad vesperam.[& q̃ntadecima die solẽnitas]azymoꝝ[erit] q̃a die immediate sequente fuit paschalis celebritas toto tempore eiusdẽ diei, ita ꝙ fuit prima integra dies festi illius,in q̃ septẽ diebus panibus azymis seu nõ fermẽtatis vescebãt.[Offeretisq; incẽsum holocaustum dño].i.holocaustũ q̃d totaliter incendat, vel in holocaustũ, in cuius oblatione consueuit thymiama incendi. Itaq; offeretis [vitulos de armento duos, agnos anniculos immaculatos septẽ,& sacrificia singuloꝝ, & simila q̃ conspersa sit oleo, & hircum ꝓ peccato vnum,vt expiet ꝓ vobis].i.q̃tenus Deus vobis placet atq; indulgeat, [p̃ter holocaustũ matutinũ,q̃d semp].i.q̃tidie hora matutinali seu in aurora,[offeretis.] cũ sit sacrificiũ iuge.[ita facietis ꝑ singulos dies septem dieꝝ].i.q̃libet die paschalis celebritatis,q̃ durat septem diebus,cuius vltima dies fuit tam solẽnis vt prima.Vnde subiungit: [Dies quoq; septimus celeberrimus & sanctus vobis erit].i.celebris valde p̄ diebus intermedijs, nisi in illis sabbatũ euenisset,& si sabbatũ occurrerit prima die aut vltima,fuit p̄ cæteris sex dieb⁹ solẽnis,q̃a duplex cõcurrebat festiuitas vno die.¶Seqtur de solennitate pentecostes:[Dies etiã primitiuoꝝ].i.Pentecostes,[q̃n offeretis nouas fruges dño] q tunc in terra illa maturi sunt, de q̃bus offerebant primitiæ.Dicebat aũt p̃cipue festum primitiuoꝝ, q̃a tũc offerebant pa
Iof.li.4. an.iud. cap.3. nes recentes duo de nouis frugibus,seu frumẽto anni illius,atq; vt Iosephus ait,erãt panes illi formati de alphito siccato.i.de farina frumenti in summitatibus spicaꝝ collecti,quod ibi grossius meliusq; consistit,& fermentati:idcirco de his nil sup altare ponebatur.Offerebãtur quoq; cum his duæ agnæ in esum sacerdotũ duntaxat,nec licuit aliq̃d inde seruare in crastinum.
Ex,20,34 Rursus hoc festum dicebatur hebdomadaꝝ, q̃m celebrabat euolutis septem hebdomadibus à celebritate paschali, in cõmemorationem legis acceptæ in monte Sinai q̃nq̃gesimo die ab egressione Aegypti.Eadem etiam sacrificia fiebant in ista solẽnitate,q̃ in paschali;& septem diebus durauit,quemadmodum illa:ex quibus textus est clarus.At vero aliqui dicunt,ꝙ iuge sacrificium fiebat ad literam ad Dei honorem,puta in ꝓtestationem ꝙ Deus est prima,principalisq; causa motus diurni,q ꝑ mane & vesperã maxime manifestat:sacrificium vero neomeniæ,ad ꝓtestandũ ꝙ Deus est causa principalis & prima proprij mot⁹ stellaꝝ,quem habent ab occidente in orientem,qui motus ꝑ lunam apertius demonstrabatur. Fiebat autem in nouilunio præfata oblatio,quia secundum motũ lunæ Deus p̃sertim immutat ista inferiora,& non in plenilunio,propter idololatriam excludẽdã, q idololatræ in plenilunio magis sacrificabant.Per sabbatũ aũt & sacrificium eius,fiebat protestatio immobilitatis & superplenissimæ tranquillitatis Dei in semetipso,q immobilis ꝑmanens,omnia mouet.De spirituali demum & mystica significatione,immo & literalibus causis eorum quæ in isto sunt dicta capitulo,tot sunt dicta & toties,vt ea repetere gignat fastidium.

¶Elucidatio literalis cap.29.Mensis etiam septimi prima dies. Arti.46.

Leui.23. AGitur hic de solennitatibus, quas Hebræi in septimo mense iuxta suã numeratiõem agebãt q̃libet anno:& q̃ de hoc introduci nũc possent,diffuse p̄habita sunt in Leuitico.Quẽadmodum aũt inter dies hebdomadæ dies septima erat festiua,sic inter mẽses septimus erat totaliter celebris & sabbatũ mensiũ. [Mensis etiã septimi] puta Septembris, [prima dies venerabilis & sancta erit vobis].i.ad vrãm salutẽ expẽdẽda est in actibus virtuosis.Dr̃ etẽm tẽpus sanctũ seu venerabilis dies, ꝓpter sancta & venerabilia q̃ in eis gesta sunt, aut gerenda vel recolenda.[Om̃e opus seruile nõ facietis in eo].i.nullũ actũ pcti aut mechanicũ.[q̃a dies clangoris est & tubaꝝ].i.dies festiua,in q̃ tubis pecorinis.i.cornib⁹ pecorum buccinare debetis seu clangere, in cõmemorationẽ liberatiõis Isaac à morte,q̃n pro eo ob
Genẽ.22. latus est aries,q cornibus hærebat in veprib⁹, ꝑut in Genesi legit.[Offeretisq; holocaustũ in odorẽ suauissimũ dño,vitulũ de armento vnũ, arietẽ vnum, agnos anniculos septẽ,&c. p̃ter holocaustũ calendaꝝ].i.p̃ter sacrificia q̃ offerenda sunt in exordio cuiuslibet mẽsis.Cũ em̃ festũ tubaꝝ euenerit primo die mẽsis septimi, cõstat ꝙ die illo erat duplex festiuitas,vtpote neomeniæ & tubaꝝ,propter q̃d duplex sacrificiũ totale seu integrũ tunc fiebat, & de sacrificio
*holocaustum calẽdaꝝ p̃cedẽti ca. est tractatũ.[&*sacrificiũ sempiternũ].i.etiã iuge sacrificiũ q̃d nullo die omittebat.Et q̃a in festo illo tubaꝝ erant tam multa alia sacrificia offerenda,sacrificiũ illud
Nũe.28. festi tubaꝝ,fuit tã modicũ forsitan institutũ,videlicet vitulus vn⁹ & aries vnus:q̃d & ideo po
Gene.22. tuit esse,q̃m b̃nficiũ illud liberatiõis Isaac erat minus & particularius,q̃ b̃nficiũ liberationis
Exod.12. ppl̃i ex Aegypto,& b̃nficiũ legis datæ in Sinai.Eisdẽ cæremonijs offeretis incẽsum, ponẽdo
Exo.20. thymiama supra prunas ardẽtes pro bono odore habẽdo in tabernaculo,ne odor q ex cõbu
Exo.32. stiõe holocaustoꝝ in atrio diffundebat,gñaret horrorẽ aut indecẽtiã quãdã in tabernaculo.

Sub-

Subditur de festo expiatiōis,q̄d seruabat in recognitionē veniæ eis datæ à Deo per preces & merita Mosis pro scelere adorationis cōflatilis vituli, quā veniā Moses de monte descēdens illo die eis annunciauit.[Decima quoq; dies huius mēsis septimi, erit vobis sancta atq; venerabilis,& affligetis aīas vr̄as].i. vosipsos p ieiunia, per contritionē & fletū p pctō illo p̄terito ac cæteris,atq; p gr̄a p̄seruationis ab eisdē & cōsimilibus. Nihilominus etiā tūc gaudebāt in dn̄o p bn̄ficio tātę veniæ eis cōcessę.[Offeretisq; holocaustū suauiss. dn̄o &c.hircum p pctō absq; his q̄ offerri pro *delicto solēt in expiationē.] Nā vltra p̄tacta offerebat & hircus emissarius,de q̄ in Leuitico scriptū est. Vitulus quoq; cuius sanguis intra sancta inferebat, de qbus memorato Leuit. cap.dictū est plenius. Hæc itaq; offeretis,& etiā[holocaustū sempiternū,] id est,iuge sacrificiū. Seqt de festo scenopegiæ seu tabernaculo℞, in q̄ septē diebus sub vmbraculis factis de arbo℞ ramis demorabāt, in recognitionē, q post egressum ex Aegypto, māserūt in tabernaculis in deserto.[Quintadecima vero die mēsis septimi,q̄ erit vobis sancta atq; venerabilis,om̄e opus seruile nō facietis in ea.]qa est prima dies p̄fatæ festiuitatis, q̄ etiā septē diebus durauit. Vnde subiungit:[sed celebrabitis solēnitatē dn̄o septē diebus.] De hac solēnitate & alijs dictū est diffuse in Leuit.non tn̄ dictū est ibi tā plene de sacrificijs fiēdis in eis,vt nūc. Vnde & pp̄ter sacrificio℞ illo℞ descriptionē,fit hic repetitio de ipsis solēnijs. [Offeretisq; holocaustū in odorē suauiss. dn̄o,]primo die festi isti⁹,[vitulos tredecim,arietes duos,agnos anniculos q̄tuordecim,& in libamētis eo℞ &c.] de qbus patet intellectus ex dictis.[& hircū pro pctō,absq; holocausto sempiterno].i.iugi sacrificio,q̄d propter nullum aliud sacrificium omittebatur q̄cunq; die. [In die altero].i. festi scenopegiæ [offeretis vitulos de armento duodecim,arietes duos.]Consequenter in isto cap.describitur sacrificiū singulo℞ die℞ sequentium festi huius,nec est mutatio in sacrificijs ho℞ die℞,nisi q q̄tidie offerebat vnus vitulus minus q̄ die p̄terito. Sicq; in toto vituli q infra septē dies hui⁹ festi offerebātur,erāt septuaginta,in memoriā q p̄res eo℞ in septuaginta aīabus descēderūt in Aegyptū, vt aliq opinātur. Dicūt aūt Hebræi,q vituli isti offerebātur p cęteris gētibus:ideo sicut dicūtur esse septuaginta gētes totidē linguis distinctæ,sic erāt in toto vituli septuaginta,& quotidie subtrahebat vnus in sacrificio,ad designādum q regna gētilium erāt paulatim diminuenda p Chr̄i imperiū,cui interim fuerunt subiecta,q̄d totū Iudæi increduli putāt in aduentu Messiæ implendū. Veruntn̄ de his determinatā & certā reddere rōnem p singula ad literam, non puto,sine reuelatiōe,possibile. Seqtur de festo cœtus & collectæ.[Die octauo q est celeberrimus,]Non tn̄ p̄tinebat ad p̄fatā scenopegiæ festiuitatē, sed immediate sequebat septimā & vltimā eius diē.[omne opus seruile nō facietis in eo. Offerētes holocaustū, vitulū vnū, arietē vnū,agnos anniculos immaculatos septē.]Cur aūt dicebatur festiuitas ista collectæ & cœtus,expositū est in Leuitico,qa videlicet tūc colligebat à plebe cōmuni, q̄ ad celebrandū p̄fatā solennitatē tabernaculo℞ cōfluxerant, sumptus aut pecunia pro coībus sacrificijs aut necessarijs tabernaculi vsibus,seu pro paupe℞ necessitatibus:& q̄d cōtra hoc scribit R. Paulus,dissonat à doctoribus catholicis ac Hebræis,vt copiose on̄sum est in Leuitico. De sp̄uali aūt significatiōe & l̄rali rōne ac nūero & ordine solennitatū ista℞, sup Leuitico est tractatū. Deniq; supaddita sunt postea à Iudæis q̄dā festiuitates in lege, videlicet festū seu dies phurim.i.sortiū,vt legit in Hester libro,festū dedicatiōis tēpli sub Salomone,itē victoriæ tēpore Iudith. Similiter Iudas Machabęus & fr̄es eius aliq festa instituerūt,vtpote de victoria cōtra Nicanorē,& de q̄dā tēpli dedicatione,prout in libro habet Machab. Præterea sp̄ualiter tredecim vitulos offert,q vniuersas aīæ passiōes mortificat & reformat,q dū in tali cōflictu crescit, q̄si q̄tidie subtrahit vnū vitulū à mactatione,qa non indiget tot vitia iugulare. Qui aūt primo q̄rit regnū cælo℞,& ab innocētia incipit expēdere diē,offert agnū in iuge sacrificiū: offert & agnū in vespe,dū diē fructuose ac innocenter trāsegit & claudit. Porro in exordijs mensiū sacrificare,est totius gratiæ illuminationis causam atq; initium Deo grata ac humili mente ascribere,propriumq; defectum corde contrito recognoscere & fateri. Quatuordecim agnos offert,q tribus virtutibus theologicis & q̄tuor cardinalibus,septemq; donis Deum synceriter colit:q̄d p̄cipue adimplere censet,q in vmbraculis commorat.i.in protectione Dei & sub vmbra ala℞ ipsius, atq; sub tegumento manus altissimi, & in refrigerio spiritus sancti. Agit q̄q; festum cœtus & collectæ,q vniuersas cogitationes,affectiones, verba & opa sua conuocat,examinat,dijudicat:& qcqd in eis culpabile est,dānat,punit & vitat:sicq; p sanctas meditationes,or̄ones & affectiones, stabilit se in Deo. Postremo circa p̄habita loqt Origenes:O mira festiuitas. Dies festus vocat afflictio aīæ,qa dies propiciationis,dies est afflictionis. Vide ergo si diē festum vis agere,si vis vt lætet Deus sup te, afflige aīam tuā & humilia eā,ne expleat desideria sua,ne lasciuiat. ¶ Deniq; paschæ festiuitas & azymo℞,panē afflictionis habere dicuntur. Nec potest qs agere diē festū, nisi afflictionis mānducauerit panē. Nā & pascha cum amaritudine mānducat. Vides ergo q̄les sint festiuitates Dei, non recipiunt cor-

Exod. 33. *pctō Leui. 16. Exod. 13. Leui. 23. Gen. 46. Deut. 10. Leui. 23. Ibidem. Leui. 2. Hester 5. 3. Reg. 8. Iudit. 16 1. Mac. 7. 2. Mac. 10 Matt. 6. Psal. 90. Origen.

poralem dulcedinem. Nihil remiſſum, nihil voluptuoſum admittunt, ſed afflictionem aīæ
& amaritudinē, humilitatēq́ʒ depoſcūt. Cū eñ afflicta fuerit aīa & hūiliata in cōſpectu Dei,
Roma.3. ꝓpiciat̃ ei Chr̃s, quē pr̃ poſuit ꝓpiciatorē in ſanguine eius. Si autē vis videre, quō in futuro
Lucæ 21. agāt̃ dies feſti, obliuiſcere cūcta: deſcribe tibi quō cælū terraq́ʒ tranſeūt, & oīs habitus huius
Apo.21. mundi: cælūq́ʒ nouū & terra noua fundāt̃. Amoue lucē ſolis huius, & da ſeculo illi ſolē ſepti-
es clariorē, immo ipſum Deū altiſſimū. Pone adſtantes angelos gloriæ, & oēs cæli virtutes.
1.Cor.13. Conſidera quæ ibi feſtiuitas, quæ gaudia, quāta lætitiæ magnitudo. Vere ſicut nunc ex par-
te cognoſcimus, atq́ʒ ex parte prophetamus, ita ex parte agimus feſta. Hæc Origenes.

¶Expoſitio cap.30. Narrauitq́ʒ Moſes filijs Iſrael. Arti.47.

QValiter filij Iſrael habere ſe debeāt in p̃ceptis, p̃habitū eſt. nunc edocet̃, q̃liter in his q̃
ſunt ſuperogationis, debeāt ſe habere. [Narrauitq́ʒ Moſes filijs Iſrael oīa q̃ ei dñs impe
rarat] vt diceret ea ipſis, in q̃ patent fidelitas & obediētia Moſis: p̃ſidentibus q̊q́ʒ datur
exēplum, duplexq́ʒ documentū, videlicet vt vniuerſa q̃ tenētur ſubditis dicere inſtruēdo, hor
tādo, corripiendo, aut alio modo, dicant eiſdē aſſidue, omni ſ. tēpore opportuno. Deinde, vt
q̃ ꝓmpte volūt ſibi à ſubditis obtēperari, tā prompte, immo multo ꝓmptius, ipſi obtēperēt
Acto.20. Deo. Hinc eñ in Actis ait Apl's: Nō ſubterfugi q̃ minus annūciarē vobis omne cōſiliū Dei.
2.Tim.4 Et alibi: Prædica verbū: inſta opportune, importune: argue, obſecra, increpa, in omni patien
tia. [Et locutus eſt ad principes tribuū filioꝝ Iſrael] q̃tenus ipſi denūciarent ea vlterius ſub-
ditis ſibi: [Iſte eſt ſermo quē p̃cepit dñs: Si qs viroꝝ votū vouerit dño] .i. ꝓmiſerit Deo aliqd
ſe facturꝝ, aut non facturꝝ, [aut ſe iuramēto conſtrinxerint, nō faciat irritū verbū ſuū, ſed im
plebit q̊d ꝓmiſit] ſiue iurauit, & iſtud eſt intelligēdū de viro libero, & q eſt ſui iuris, vt infrà
Hieron. magis patebit: & qa in ꝑſolutione debiti carnis, cōtorales ad paria iudicant̃, nō poteſt mari
tus votū continētiæ adimplere ſine vxoris cōſenſu. Intelligendū eſt q̊q́ʒ de voto & iuramen-
to, prout ſunt actus virtutis, & ſup debitā cadūt materiā, atq́ʒ habuerint tres comites ſuos, q
ſunt, veritas, iudiciū (.i. diſcretio) & iuſtitia: cōtra q̃ tria ſi qd iuret̃ aut voueat̃, nō eſt ſeruādū:
īmo nō eſt veraciter iuramētū aut votū, vt ſunt actus virtutis, q̃ latria nūcupatur, p quā Deo
cultū, cæremoniāq́ʒ impēdimus: & q taliter iurat aut vouet, peccat & trāſgreſſor efficit̃: nō qa
nō implet q̊d iurauit aut vouit, ſed qa illicite iurauit aut vouit. [Mulier ſi qppiā vouerit, &
ſe cōſtrinxerit iuramēto, q̃ eſt in domo pr̃is ſui, & in ætate adhuc puellari] .i. nōdum data eſt
aut affidata marito, ſed eſt adhuc iuuenilis ętatis ſeu adoleſcētula. [ſi cognouerit pr̃] eius [vo
tū q̊d pollicita eſt, & iuramētū q̃ obligauit aīam ſuā] .i. ſeipſam, ſumēdo partē pro toto. [& ta
cuerit] .i. nō cōtradixerit ꝟbo aut ſigno euidēti, & multo plus, ſi verbo aut euidēti ſigno con-
ſenſerit. [voti rea erit] .i. obligata ad votū erit ſoluēdū. [Quicqd pollicita ē & iurauit, ope cō
plebit] .i. implere tenebit̃, ſiue obligauerit ſe ſolo voto, ſeu ſolo iuramēto, & maxīe ſi ſimul
vtroq́ʒ. ¶Deniq́ʒ, qa vouere eſt actus virtutis, ad quē neceſſaria eſt diſcretio rōnis, ideo de pu
ellis adultæ ætatis, q̃ diſcretionis attigerint annos, intelligēda ſunt iſta. Quocirca duæ occur
runt dubitationes: prima, an ſimile ſit iudiciū de pueris ſeu maſculis nondū emācipatis, & vi-
det̃ ꝙ īmo, cum eadē eſſe ratio æſtimet̃, qa ſub parentū cura ſunt cōſtituti. Secunda, an q̊d di
ctū eſt de pr̃e, ſit etiā intelligendū de mr̃e, p̃ſertim pr̃e defuncto. Certū eſt eqdē, ꝙ pr̃ ſit prin
cipalis in regimīe domus, curaq́ʒ ſobolis. Sed eo defuncto irrecupabiliterve ſubtracto, ma-
net ꝓles ſub cura & regimīe mr̃is. Sicq́ʒ apparet, ꝙ in ea exiſtat authoritas reuocādi ſuę ſobo
lis iuramētum & votum. Inſup intelligenda ſunt iſta de ꝓle nō emācipata, q̃tum ad ea in qb⁹
ſubiecta eſt pr̃i, & q̃tū ad res pr̃is. In aliqbus vero eſt libera, p̃ſertim q̃tum ad actus intellecti-
uæ partis interioris, & q̊ ad ea q̃ directe cōcernunt totum atq́ʒ ꝑpetuum ſuę ꝑſonę ſtatum, vt
ſunt religiōem intrare, cōtoralem accipe, caſtimoniā cōſeruare, militiā ꝓfiteri: & in talibus
nō poſſunt ei⁹ vota aut iuramēta reuocari à pr̃e. [Si maritū habuerit, & vouerit aliqd, & ſe-
mel de ore eius verbū egrediens, aīam eius obligauerit iuramento, q̃ die audierit vir, & non
cōtradixerit, voti rea erit, reddetq́ʒ q̊dcunq́ʒ ꝓmiſerat.] Iſtud dupliciter poteſt intelligi. Pri
mo, de muliere q̃ aliqd iurauit aut vouit anq̃ nupſit aut fidē dedit marito, cui mulieri à pr̃e
ſuo cōceſſum eſt implere q̊d vouit ſiue iurauit, & tñ añ hmōi impletionē dat̃ marito, q cū co
gnouerit votū aut iuramētū traditæ ſibi vxoris, poteſt illud caſſare: & ſi primo die q̊ cogno
uerit tale ſuæ cōiugis votum aut iuramētum, cōtradixerit, mulier nō eſt voti iuramētive rea:
Auguſt. aliàs obligat̃ implere. Sic exponit Auguſt. & Gloſſa. Secūdo exponitur de muliere affidata,
nōdū egreſſa de domo pr̃na, cuius votū poteſt caſſari tā à pr̃e, inq̃tū adhuc eſt ſub eius cura, q̃
à marito modo p̃tacto. Sicq́ʒ, vt fert̃, exponunt Hebræi. Et hāc expoſitionē approbat Lyra, q
tñ in expoſitiōe caſus p̃habiti, q eſt de puella nō affidata nec maritata, affirmat ꝙ caſus ille
nō ſit intelligēd⁹ de his q̃ ſunt maritatæ, licet adhuc maneāt cū pr̃e, qa ſunt emācipatæ: p q̊d
videt̃ innuere, ꝙ nō ſint ſub cura pr̃is, ita ꝙ eaꝝ votū aut iuramētū queat caſſare: ideo, ꝙ pr̃
poſſit irritare votum aut iuramētum filiæ affidatæ, q̃uis adhuc ſecum manētis, nō videt̃ aliq
bus certum, ſi p verba de p̄nti, in poteſtatē mariti trāſlata ſit: ſecus, ſi p verba de futuro, data

ſit

sit fides.[vidua & repudiata, qcqd vouerint]aut iurauerint, [reddēt] secundū sensum ꝑtactū de viris, videlicet si sint sui iuris,& licēter fecerint votū aut iuramentū. ¶Seqꝛ de vxore q̄ est in domo mariti sui,seu ei iā tradita plene. [Vxor in domo viri, cum se voto cōstrinxerit &c. reddet q̄dcūq; ꝓmiserat.]Lr̄a est plena, qm̄ talis mulier nō potest ita vouere aut iurare, quin vir valeat reuocare, mox vt audierit siue ꝑceperit.[Si aūt vir nō cōtradixerit]prima die,[mulier est obnoxia].i.obligata voto aut iuramēto implēdo q̄tū in se est. Veruntn̄ si maritus ꝓhibuerit ei postea votū implere aut iuramentū, ipsa excusaꝛ, & viro culpa imputaꝛ, ideo dr̄: [Si aūt non contradixerit postq̄ resciuit].i.si maritus non reuocauerit vxoris votū aut iuramentū,statim cū illud primo agnouit,sed postea ꝓhibuerit ea impleri,[portabit ipse iniqtatē suā].i. culpabilis erit, pœnāq; luet, quā mulier sustineret, si ex ꝓpria voluntate violaret votū aut iuramentū. Istud tn̄ intelligendū cēsetur de his, in qbus vxor viro subiecta est, non de his,in qbus est libera; qa si vouet qs, q̄d īplere non valet sine derogatiōe iuris, q̄d alter habet in eo, nō potest illud īplere sine cōsensu alterius. Veruntn̄ in votis potest dispēsatio fieri, dū rōnabilis causa occurrit,& commutari possunt in melius authoritate sup̄ioris. Insup secundū q̄d Thomas scribit in Secūda 2.q̄st.88. Votū est cōceptio boni ꝓpositi cū deliberatiōe firmata, q̄ qs ad faciendū vel non faciēdū Deo se obligat. In q̄ diffinitione, facere, capiꝛ multū extēse, prout includit loq, cogitare, affectare ac agere. & q̄uis hō nō possit hoī aliqd ꝓmittere, nisi p verba aut exteriora signa, Deo tn̄ potest ꝓmissio fieri p solā interiorē cogitationē & diffinitionē. Interdū tn̄ verba adduntur, propter sui ipsius excitationē aut alioꝝ contestationē. Cūq; votū sit ꝓmissio Deo facta, cui nil placet nisi q̄d moraliter bonū est seu virtuosum, ideo mala seu indifferētia non cadūt ꝓprie sub voto. Sil̄r nec īpossibilia, nec ea q̄ sunt necessaria absolute opa aut superogationis ꝓprijssime, cadūt sub voto. Ea q̄q; q̄ sunt necessaria necessitate finis, videlicet impletio p̄ceptoꝝ, sub voto cadere queunt, inquātū libere obseruāꝛ. ¶Amplius, votū obligat magis q̄ iuramētū: qa ad fidelitatē ꝑtinet votū īplere, & voti fractio, infidelitatis est species: ad iuramēti aūt īpletionē tenemur ex debito reuerētiæ, quā Deo exhibere tenemur, implēdo q̄d p nomē ipsius firmauimus. Infidelitas aūt est grauius malū q̄ irreuerētia, & eā includit, & mali aliqd supaddit, non ecōuerso. Ex p̄habitis etiā cōstat, q; seruus emptitius siue vernaculus aut hæreditarius, nō potest vouere religionis ingressum, aut aliqd q̄d sine dn̄i sui cōsensu īplere nō valet: ꝓles aūt q̄ ad pubertatis annos deuenit, cū sit libera, q̄ ad suā ꝑsonā opationesq; ꝑsonales, potest inuitis parētibus ingressum religionis ꝓmittere & īplere. Porro religiosa ꝑsona suo p̄lato aut p̄latæ subiecta est, secūdū tenorē suæ professiōis: ideo qn̄ nō occupaꝛ à suo supiori circa debita aliq̄, pōt facere alia. Sed qm̄ nullū ē tēpus ī q̄ à p̄sidēte occupari nō possit, ideo nullū votū religiosę ꝑsonę vim habet, nisi de supioris sui cōsensu. Postremo, cū votū sit act⁹ latriæ, q̄ ē p̄clariss. virtus moralis, valde meritoriū ē vouere. Virtuosiusq; cōsistit facere bonū ex voto, q̄ absq; voto, p̄sertim cū vouēs, votūq; implēs, offerat fructū cū arbore, & suā volūtatē Deo ītēti⁹ vniat, & op⁹ bonū liberaliori reddat affectu. Votum.

¶Expositio literalis cap.31. Loquutusq; est dominus ad Mosen. Arti. 48.

EXecutio p̄cepti de Madianitaꝝ interfectione in supioribus positi, modo describiꝛ.[Loqutusq; est dn̄s ad Mosen, dicēs: Vlciscere prius filios Israel de Madianitis].i. Madianitas fac occidi propter impietates eoꝝ in filios Israel, q̄s deceperunt.[& sic].i. hoc facto [colligeris ad ppl'm tuum].i. p mortē corporalē descēdes in limbū patrum, vel(vt Glossa exponit) ad sanctos supernæ ciuitatis ciues. non tn̄ factum est hoc an̄ Chr̄i aduētum, nisi q; sancti illi in limbo detēti, erāt ciues futuri in regno cæloꝝ, & p̄destinati ad hoc. Nec est putandū q; Moses obijt īmediate post Madianitaꝝ interitū, sed cito post eū. veꝝ secundū Glossam & Origenē, ex verbis his sumiꝛ argumētum cōtra eos, q negant aīæ īmortalitatē & resurrectionē futurā. Nemo enim apponiꝛ ad eos q non sunt. Constat igitur esse aliquē populū, cui dn̄s dicit Mosen apponēdū.[Statimq; Moses]ad ppl'm:[Armate, inqt, ex vobis viros ad pugnā,] q̄uis sanct⁹ vir audiuit à dn̄o, se celeriter morituꝝ Madianitis occisis, non tn̄ ob hoc procrastinat diuini executionem p̄cepti, q̄si desiderās diutius viuere in hoc mundo, sed mox p̄cepit iussionē Dei executioni mādari,[q possint vltionē dn̄i de Madianitis expetere].i. vindictā à Deo iussam, & q̄ vindicabit iniuriā Deo illatā, qa ex Madianitaꝝ prædicatiōe filij Israel in fornicationē & idololatriā, deinde in corporalē interitū sunt prolapsi.[Mille viri de singulis tribubus eligātur ex Israel, q mittātur ad bellū]videlicet viri aptiores ad p̄lium.[q̄s Moses misit cū Phinees]q erat vir feruēs, fortis & audax, quēadmodum antea miserat ipsum Iosue, & q̄sdā ex populo contra Amalech, vt in Exodo scriptū est. Iosephus dicit, de q̄libet tribu sumpta fuisse duodecim millia: & sicut Iosue elegit illos, sic Phinees istos, adiuuantibus eū in eligendo principibus. Quare aūt Moses non misit millia ista cū Iosue? forsan qa iā substituerat sibi ipsum Iosue in totius populi principē.[Vasa q̄q; sancta & tubas ad clāgēdū tradidit *ei].i. ipsi Phinees.i. eius custodiæ ea commisit. Porro, p vasa sancta qdā intelligunt arcā Dei & aureā laminā, q̄ pendebat ad frontem pontificis, habens sibi inscriptum nomē dn̄i

Nūe. 25. Origen. Nūe. 25. Nūe. 13. Exod. 7. Iose.li 4. An. Iud. cap.5. *eis

tetragrãmaton, vt in Exodo est dictũ. vnde & 1. libro Regũ leguntur filiĳ Israel misisse pro ar
Exo. 28. ca, qñ semel cæsi fuerunt à Philistæis. per tubas vero intelliguntur tubæ, qbus vtebantur in
1. Reg. 4. bellis, vt dictum est suprà. Vnde & in libro Iosue leguntur septem sacerdotes, septem bucci
Iosue 6. nis clanxisse: vel vasa sancta erãt quęcunq; instrumenta deputata ad Dei cultum, q̃rũ vsus po
Ibidem. terat esse in prælĳs. Sacerdotes quippe habuerunt buccinas duplices, s. corneas, qbus vteban
tur in iubileo & festis qbusdam, qbus & in subuersione Hiericho vsi sunt, & item ꝓductiles
bellicas: & cur illis vtebanť in prælĳs, dictum est suprà. Sicq; p vasa sancta intelligi possent
Nũe. 10. buccinę, qbus in solẽnitatib⁹ vtebãtur. [Cũq; pugnassent] filĳ Israel [cõtra Madianitas, atq;
vicissent, oẽs mares occiderũt.] Oĩpotens enĩ perterruit & deiecit impios illos, & cõfortauit
suos cultores. Dicunt aũt Iudæi, q aurea lamina eleuabať in altũ: q̃ visa aduersarĳ excæcati,
Nũe. 22. corruerunt in terrã. [& reges eoꝝ Eui & Sur & Resem & Vr & Rebe] Præhabitũ est q Balac
1. Reg. 5. fuit rex Madianitaꝝ. Ideo isti nõ fuerunt plenarie reges, sed reguli & principales post regem
totius regni, queadmodum & Philistæi leguť habuisse satrapas qnq; & regem. Hinc de his
Madian regibus subdiť: [qnq; principes gentis] eoꝝ, ita q vnusqſq; eoꝝ sub rege, p̃fuit ali-
cui parti populi sibi assignatæ. [Balaam q̃q; filiũ Beor interfecerunt gladio.] sicq; obĳt mor
te iustoꝝ. i. illata sibi à iustis, sed absolute loquẽdo, obĳt morte iniustoꝝ, de qua in Psalmo:
Psal. 33. Mors pctõꝝ pessima. Hinc elicitur, q Balaam post recessum suum à Balac, ad Madianitas
reuersus sit. Forsitan enĩ audita transgressione & interfectione filioꝝ Israel, q̃s inciderunt ex
sua suggestione, putauit eos adhuc vincendos in bello, ideo sumpsit redeundi audaciã. Ve-
Origen. runtñ Origenes circa hæc scribit: Dictũ est q Balaam redĳt in locum suũ, sed forte reuersus
est, q̃uis scriptura non dixerit, vel forsan à loco sacrificĳ redĳt in locũ sui hospitĳ. Attñ poti
Nũe. 24. us reor, q cœpit reuerti in terrã suã. Nã inter cætera dixit ad Balac: Veruntñ pergens ad po-
pulum meũ, dabo tibi cõsilium &c. vt scriptũ est suprà. [Egressi sunt aũt Moses & Eleazarus
sacerdos, & oẽs principes synagogæ]. i. duces tribuũ & iudices q p̃fuerunt sub Mose, [in oc-
cursum eoꝝ] qa victoriose egerunt, [extra castra.] Vnde & militibus strenuis cũ triũpho re
deuntibus rex solet occurrere. [Iratusq; Moses] ira p zelũ, [principib⁹ exercitus] duodecim
milliũ, vtpote [tribunis & centurionibus q venerãt de bello.] Principes autem illi præfuerũt
exercitui. i. aliqbus p̃ribus eius, & erãt sub Phinees, q erat princeps cõmunis totius illi⁹ exer
citus. sed q̃re Moses nõ fuit irat⁹ ipsi Phinees, cũ ei seq̃ẽs culpa tanq̃ supiori videreť magis
imputãda, q̃ alĳs? Dici potest, q & Phinees includiť sub noĩe principum, vel in facto illo nõ
habuit culpam, quia fortassis cessit principum importunitati. [ait: Cur fœminas reserua-
stis?]. i. viuere permisistis, cum meruerint mortẽ, alliciẽdo filios Israel ad fornicãdum & ido-
Nũe. 25. lolatrãdum. ideo sequitur: [Nonne istæ sunt q̃ deceperunt filios Israel ad suggestionẽ Balaã,]
vt patuit cap. 25. [& præuaricari fecerunt vos in dño super peccato Phogor?]. i. per idolola-
triam Beelphegor. Est aũt cõsuetudo scripturæ, vt adscribat cõmunitati aut societati, q̃d fa
ctum est aut contigit qbusdam ex eis. Sic & isti dicuntur taliter p̃uaricati, qm̃ eoꝝ consocĳ
Ibidem. idololatrauerunt in Phogor. q enim illa crimina commiserunt, fuerunt occisi. Vel si adhuc
qdam illoꝝ erãt supstites, per pœnitẽtiã & per zelum, operationẽq; Phinees, manũ dñi eua
serũt iuxta p̃inducta. [Ergo cũctos interficite, qcqd gñis est masculini, etiã in paruulis:] Istud
fortasse duꝝ & crudele videť fuisse, & tñ iuste ac rõnabiliter gestũ est, videlicet in tantoꝝ de-
testationẽ facinoꝝ cõmissoꝝ à p̃ribus paruuloꝝ istoꝝ, qui p̃res filias suas prostituerunt, &
vt patres in suis paruulis punirentur, & qm̃ expediebat paruulis illis sic mori, ne in adultã p-
uenientes ætatem, grauiter peccando, æternã acqrerent dãnationem, & quia Deus volebat
hoc modo rigorem suę manifestare iustitiæ ad alioꝝ terrorem. [& mulieres q̃ nouerunt vi-
Ibidem. ros in coitu, iugulate:] qm̃ prouocando filios Israel ad peccandũ, vel filias suas mittendo ad
ipsos, meruerunt occidi, immo & alĳs modis, qm̃ erãt vitiosę idololatræ. [Puellas autem] etiã
†fœmi- paruulas, [& omnes † mulieres virgines reseruate vobis] non ad luxuriandũ, sed ad cõmenda
nas. tionẽ virgineæ castitatis, & vt suo tempore ducatis eas vxores, cõuertatisq; eas ad Dei cultũ,
& quia puellæ nõ potuerunt postea ita nocere filĳs Israel, sicut paruuli mares. [& manete ex-
tra castra] Dei [septẽ diebus]. i. non præsumatis ingredi sacra loca seu atrium tabernaculi in-
fra septem dies, q̃usq; sitis purgati iuxta legis præceptum p adspersionem aquæ lustrationis
tertio die ac septimo, non q peccauerunt interficiendo Madianitas ex Dei pręcepto, immo
Num. 5. in hoc meruerunt: sed qm̃ ex contactu mortuoꝝ & reꝝ mortuis adiunctaꝝ contraheba-
tur immunditia quædam legalis, impediens ab ingressu sancti loci & esu sacrificioꝝ p modũ
frequenter expressum. hinc subdiť: [Qui occiderit hoĩem] q̃uis iuste, vel occisum tetigerit,
lustrabiť]. i. aqua adspersionis purgabiť] die tertio & septimo. Et de omni p̃da]. i. qcqd inter
spolia contineť, [siue vestimẽtum fuerit, siue vas, expiabiť]. i. purgabitur iuxta ritũ legis, qa
immundũ est eo modo, q̃ immunda fiebãt q̃ in domibus morientiũ erãt, dũ moriebãť. Hinc
subiũgiť: [Eleazar q̃q; sacerdos ad viros exercitus, q pugnauerãt, sic locutus est: Auꝝ & argẽ
tum, & æs, & ferꝝ, & plumbũ, & stannũ, & omne q̃d potest transire p flãmas,] absq; sua cor-
rupti-

ruptione & notabili læsione, [igne purgabit. Quicqd aūt ignē nō potest sustinere,] saltē ad modicū tēpus, queadmodū auꝝ & argētū, q̄ tñ resolui possunt, si diu in igne remaneāt. [aqua expiatiōis sanctificabit]. i. ꝑ adspersionē aquæ lustratiōis purgabit, [& lauabitis vestimenta vr̄a die septimo.] vñ suprà scriptū est: Expiat⁹ die septimo lauabit se & vestimēta sua. [& purificati postea castra intrabitis]. i. atriū tabernaculi, vt dñm exoretis, & ei hostias offeratis. Sequit de spolioꝝ diuisiōe: [Dixit q̊q; dñs ad Mosen: Tollite summā eoꝝ q̄ capta sunt] in terra, [ab hoīe vsq; ad pecus] inclusiue, numerādo tā hoīes q̄ pecora illa, & intelligit de adhuc viuētib⁹: de hoībus aūt Madianitis captis, nō erāt supstites nisi virgines, q̄s filij Israel discreuerunt ab alijs ꝑ aliq̄d signū datū à Deo ꝑ Mosis informationē. [tu & Eleazar sacerdos & oēs pricipes vulgi, diuidesq; ex æquo p̄dā inter eos q pugnauerūt, & inter oēm reliquā multitudinē]. i. totā haꝝ reꝝ viuentiū, s. virginū & pecoꝝ, p̄dā seu multitudinē, siue supposita, diuides in duas partes ęq̄les, quaꝝ vnā dabis eis q pugnauerūt, aliā reliq̄ multitudini Israel. Sic q dam exponūt. tñ vt verba sonāt, videt sic accipi posse, ꝙ æque multū dabat his q pugnauerūt, & eis q māserūt in castris, ita ꝙ singulis æqua pars donabat, secūdum q̄d primo Regū lib. ait Dauid: Aequa pars erit descendētis in p̄liū, & remanētis ad sarcinas. Quod si dicat, obuiare videt q̄d p̄tacto Reg. cap. legit: Factū est hoc deinceps quasi cōstitutū & lex in Israel. Ex quo apparet, ꝙ antea nō fiebat sic. Deniq; in textu subiungit: [& separabis partē dño]. i. ad vsum ministroꝝ eius, s. sacerdotū ac Leuitaꝝ, [ab his qui pugnauerūt, vnā animā]. i. vnā personā, quātum ad virgines: & vnū indiuiduū, quātum ad pecora, [de quingentis] animabus, [tam ex hoībus]. i. virginibus captis, [q̄ ex bobus & asinis & ouibus]. i. quibusuis iumentis, [& dabis eam Eleazaro sacerdoti]. i. pōtifici pro ipso & sacerdotibus alijs. [qa primitiæ dñi sunt] id est, de rebus iure p̄lij adeptis offerēdæ sunt dño pro primitijs, sicut de aīalibus & terrenascētibus offerebant primitiæ dño. [Ex media q̊q; parte filioꝝ Israel]. i. ex alia medietate prędæ assignata, & data his qui in bello nō erāt. [accipies qnquagesimū caput]. i. indiuiduū [hominū & boum]. i. virginū & pecoꝝ, [& dabis ea]. i. indiuidua illa [Leuitis] ꝑ diuisionē iustā & cōgruentē, sicq; à pugnatorib⁹ plus de p̄da habētib⁹ min⁹ acceptū est, & plus ab alijs. Forsan qm̄ pugnatores eūdo, pugnādo & redeūdo plus laborauerūt. Porro ꝙ media pars totius p̄dæ data sit eis, aptissime patet ex sequētibus verbis textus, in quo diuisio illa taxat, & planus est textus. Virginib⁹ aūt Madianitis sacerdotes & Leuitæ nō ad libidinē sunt abusi, sed potius cō uerterūt eas, & cōnubio sociauerūt, aut aliter pie tractauerūt. [Cumq; accessissent principes exercitus] q pugnauit, [ad Mosen, dixerunt: Recensuimus]. i. numerauimus & intuiti sumus [numeꝝ pugnatoꝝ] veluti post pugnā fieri moris est, [& ne vnus quidē defuit]. i. nullus eorum in bello succubuit, cū tamē aduersarij fuerint multo plures q̄ ipsi: quo clarissime patuit, victoriā eis desuper datā. [ob quā causam offerimus] spōte ꝑ gratiaꝝ actiōe [in donarijs dñi]. i. inter ea quæ dño cōsecrant vt munera. [singuli q̄d in p̄da auri potuimus inuenire]. i. aurea ornamēta quæ inter spolia reperimus. Fuit aūt oblatio ista de rebus inanimatis. [Periscelides,] quę sunt ornamēta fœminaꝝ in eaꝝ vestitu circa renes, ad cōponendū eaꝝ gressum. [& armillas] q̄ sunt ornamēta circa armos seu humeros, [annulos] q digitis imponunt. [& dextralia]. i. ornamēta brachioꝝ seu dexteræ. [ac muręnulas] quę sunt ornamēta colli, seu catenulæ ibi circūpositæ ꝑ ornatu. [vt depreceris ꝑ nobis dñm] nō ꝙ corporalia illa dabant, vt preciū or̄onis, q̄ est bonū sp̄uale, sed tanq̄ signa internæ deuotiōis ad prouocādum & inclinandū cor Mosis vt oraret pro ipsis. [susceperūtq; Moses & Eleazar] illa donaria. [vnusq̄sq; eñ quod in p̄da]. i. in dep̄datiōe Madianitaꝝ [rapuerat, suū erat] iure belli iusti, & ex cōcessione Dei, cuius sunt oīa, & q dat ea cui voluerit. [& susceptū intulerūt in tabernaculū]. i. oīa illa à bellatoribus deuote oblata, Moses & Eleazar posuerūt in tabernaculo, [in monimentum]. i. memoriale [filioꝝ Israel corā dño] vt s. Deus illa in suo sanctuario videns sic posita, pie recordaretur & misereretur eorum qui ea obtulerunt, totiusq; populi.

Nūe. 19.

1. Re. 30.

¶De spirituali sententia huius cap. XXXI. Art. XLIX.

PEr Mosen nō solū Chr̄s, sed & q̄libet p̄lat⁹ seu princeps vere Chr̄ifidelis, figuraliter designat. Queadmodū ergo Mosi desup iussum est, vt populū sibi cōmissum vindicaret de aduersarijs suis añ obitū suū, sicq; colligeret ad sanctos in limbo, ita Chr̄ianis iubet principibus, vt plebē Chr̄i à ꝑfidis ac tyrānis, impijsq; tueant hoībus, & pro Chr̄ianæ religionis defensiōe viriliter prælient, ac deuastationē ecclesiæ vlciscant in hostes ipsius. Porro prælatis præcipit, vt cōtra inuisibiles hostes, à q̄bus plebs Christi assidue fallitur, sp̄ualiterq; mactat, accingant ad pugnam, & subditos suos arment virtutibus, ac feruide exhortent, quatenus cum om̄i humilitate & spe diuini auxilij atq; feruore sp̄us sancti, resistant pessimis humanæ beatitudinis inimicis, eosq; sub suis pedibus cōterere enitant, vitia superādo, ac Deo in om̄ibus obediendo. Nempe quoties tentatiōibus p̄ualent & vitia superāt, toties inuisibiles illos hostes cōculcant. Quōd si prælatus viderit om̄es sibi cōmissos nō esse ad talia bella idoneos, eligat fortiores. i. virtuosiores quosq; admoneat ad pugnādum ꝑ seipsis ac alijs, indesinēter

orandò,gemendo,& cætera virtutũ exercitia alacriter ꝓsequēdo. Talibus Chr̄i militibus ꝓficiēdus est Phinees.i.vir exercitatus in om̄i virtute,impterritus corde,zelator Dei,amator fratrũ.& dāda sunt eis vasa sancta, qa ecclesiasticis sacramētis sunt muniēdi:& sancti p̄res, q erāt vasa electiōis diuinæ & gr̄æ ac virtutũ, ꝓponēdi sunt eis in exēplũ ad imitādũ. Dādæ q̄q; sunt eis tubæ ad clāgendũ.i.or̄ones & psalmi,cātica sp̄ualia,& diuinarum eloqa scripturarum,iuxta q̄ regāt se,& dęmones clāgore or̄onũ ac laudũ expellāt:sicq; vincāt nō solũ Madianitas, id est,visibiles seu inuisibiles æmulos Chr̄ianismi,sed & qnq; reges eorum.i. pr̄icipes tenebrarum, qui p exteriorum qnq; sensuũ obiecta & delectamēta vincũt innũerabiles,& iugiter cōtradicũt veritatib⁹ euāgelicæ legis. Insup interficiēdus est Balaam gladio.i.seductores pestiferi & cōsultores fallaces,verbo Dei sunt cōuincēdi ac reprobādi. Per hoc q̄q; ꝙ Moses irat⁹ fuit principib⁹,eo ꝙ fœminas corruptas reseruauerũt,dat̄ intelligi,ꝙ virtuosus p̄lat⁹ gregi sibi credito debeat iuste irasci,si vitiorum occasiōes ac scādala adduxerint secũ, nec scādalizantia abscîderint mēbra.ideo occidēdę sunt fœminæ tales.i.cōcupiscētię venereæ ꝓrsus sunt suffocādę, immo & paruuli sexus masculini.i.primi mot⁹ carnalitatis. Virgines vero.i. castæ affectiōes sunt cōseruādæ. Similiter pecora,qm̄ corpora nō sunt penit⁹ cōterēda,sed moderate frenāda ac castigāda. Verũtñ pugnatores isti q̄tũlibet fortes,maculas aliq̄s cōtrahũt in pugnādo,vel nō tā cito ac fortiter resistēdo,aut aliqd suis virib⁹ attribuēdo,aut supflue repausando: ideo indigēt aq̄ adspsiōis.i.lachrymis cōpũctiōis,& rore gr̄æ amplioris, vndaq; sapiētiæ salutaris ꝑfundi ac emũdari:& qcqd p̄dādo obtinuerũt ab aduersarijs suis, vt aurum sapiæ naturalis,argentũ eloquētię rhetoricalis,æs cōstātiæ,ferrũ roboris,plũbũ grauitatis,stānũ nitoris,oportet igne charitatis purgari à culpis eis admixtis:sed vestimēta.i.virtutes,earũq; actus,q pāno mēstruatæ assimilant̄,necesse est emũdari à q̄tidianis peccatis q̄ ꝑmiscent̄. ¶Præterea tollēda est summa eorum,q̄ capiunt̄ in bello,qm̄ oīs sp̄ualis ꝑfect⁹ est cōputādus,& qcqd in tali triũpho est p̄cipuũ,Deo in primis loco primitiarum est offerēdũ. sed & pr̄icipes Chr̄iani,q in exterioribus bellis sortiunt̄ victorias,debēt ecclesijs Dei largas cōferre oblatiōes, & īmolādę sunt Deo periscelides.i.castimoniæ decoramēta, & armillæ.i.piæ sufferētiæ defectuositatũ alienarũ,dextralia q̄q;.i.fortitudines operum,annuli fidei,muręnulæ q̄q;.i.cōnexiōes & cōtēperatiōes actionũ virtuosarum,ac ordinatiōes sermonũ vtiliũ:qbus oībus pornādæ sunt animæ,& de eisdem glorificādus est Deus vniuersorum fons bonorum,adiutor & conseruator suorum.

¶Expositio lralis cap.XXXII. Filij aũt Rubē & Gad habebāt pecora &c. Art. L.

SCriptura nũc docet,q̄liter duæ tribus & dimidia sortitæ sunt terrā habitatiōis suæ vltra
Nũe. 32. Iordanē. Facilia aũt sunt trāscurrēda,vt difficiliorib⁹ immoret̄. Porro nulla in isto est dif
Nũe. 21. ficultas caplo.[Filij aũt Rubē & Gad] qbus infrà annumerat̄ media trib⁹ Manassę,[habe
Nũe. 31. bāt pecora multa.] iā em̄ tria regna vastata & dep̄data erāt à filijs Israel,s.regnũ Seon,regnũ Og,regnumq; Madian. Ex Aegypto q̄q; deduxerũt pecora sua, q̄ in deserto prolificauerũt. [& erat illis in iumētis infinita] .i.magna valde & vltra solitũ,[substātia. Cumq; vidissent Iazer & Galaad aptas alēdis aīalibus terras,] qa pascuæ abundabāt riuis,cāpi graminibus.[venerunt ad Mosen & Eleazarum sacerdotē & principes multitudinis, atq; dixerũt: Terrā quam ꝑcussit dñs in cōspectu filiorum Israel,] cuius habitatores ꝑcusserunt filij Israel adiutorio Dei. [regionis vberrimæ est].i.territoriũ fertilissimũ,[precamurq; vt des eā nobis in possessionē, nec facias nos trāsire Iordanē.] Si hoc intellexerũt, ꝙ nō voluerunt trāsire Iordanem ad habitādum ibidē,& tñ parati erāt trāsire ad adiuuādũ cæteras Israel tribus,recta fuit eorum intentio. Si autē sic,ꝙ nec ad adiuuādum alios,puersa fuit intētio eorundē:sicq; Moses verba eorum accepit. Quāuis em̄ verba dubie prolata,quæ multipliciter possunt intelligi,sint in partem meliorē interpretāda,quātum ad internũ iudiciũ,ad vitādũ iudicia temeraria: p̄latus tñ verba & facta subditorum suorum,quæ & bene & male accipi possunt, accipere debet quasi in partē deteriorē in exteriori iudicio tēpore castigatiōis,qa hoc tutius est, propter bonũ correctionis,ad vitādum periculũ incorrectiōis, nisi ipse p̄latus de opposito rationabiliter informet̄. [Quibus r̄ndit Moses:Nunqd fratres v̄ri].i.cęterę tribus q̄ ex semine p̄riarcharum,sicut & vos, natæ sunt,& fratres v̄ri sunt fide ac religiōe,[ibũt ad pugnā] in qua solēt occurrere labor,dolor,timor,& diuersa pericula,[& vos hic sedebitis].i.secure qescetis? [Cur subuertitis mētes filiorum Israel,ne audeāt transire locum, quē eis daturus est dñs?] Nam p̄fata petitio tribuum Ruben & Gad,videbatur prima facie ex timore vel ignauia processisse,vel ex cupiditate immoderata,ita ꝙ horruerunt imminentia prælia aut labores,vel nimis auide cupiebant ter-
Exo. 12. ras & opes communi omnium acquisitas certamine. Sicq; petitio illarum nōdum bene exposi
Nũe. 1. ta,fuit aliorum scandalizatiua.[Nonne ita egerunt patres vestri &c.q ascenderũt ex Aegypto à viginti annis & suprà?] id est, quando erant ad minus viginti annorum vel circiter,ita ꝙ in prima numeratione numerati fuerunt. [Et vos surrexistis pro patribus vestris, incrementa & alumni hominũ peccatorum].i. nutritores facti estis vitiorum in alijs,quos verbis & exemplo vestrę puersitatis ꝓuocatis[ad scelera,]grauiusq; peccatis q̄ p̄res vestri. Ista Moses non dixit sim-

simpliciter asserẽdo, sed valde suspicãdo & metuẽdo de peiori. [vt augeretis furorẽ dñi cõtra Israel]. i. rigorosam punitionẽ filijs Israel infligẽdã. [Quòd si nolueritis seq eũ]. i. Deo obedi re intrãdo terrã promissiõis, [in solitudine populũ derelinquet] pſertim eos q vr̃o exemplo subuersi extiterint, vel etiã alios, qa interdũ vnus ꝓpter peccata alteri⁹ in corporalib⁹ punit, inquãtũ sunt q̃dãmodo vnũ origine, societate, aut simili cõmuniõe aut cõnexiõe: q̃d tñ omnipotẽs atq; iustissim⁹ De⁹ cõuertit & ordinat in melius his, q talẽ pœnã corporalẽ nõ meruerũt, queadmodũ alibi frequẽter declaratũ est pleni⁹. [Et vos causa eritis necis oĩm] filioꝝ Israel, q vobis cõsenserint, aut ꝓpter vos ĩcurrerint plagã, & hoc secundũ ordinẽ inferioꝝ causaꝝ, qa æterna ꝑordinatio Dei cassari nequit. [At illi ꝓpius accedẽtes] ex cõfidẽtia bonæ cõsciẽtiæ, sicut & Iudas ꝓpius accessit ad Ioseph, excusatur⁹ se & fratres suos de furto, à q̃ erant immunes. [dixerũt: Nõ reuertemur vsq; dũ possideãt filij Israel hæreditatẽ suã]. i. eis ꝓmissam trãs Iordanẽ. [qbus Moses ait: Si facitis q̃d ꝓmittitis, expediti ꝑgite corã dño ad pugnã] Ista em̃ assertio fuit ꝓmissio. [Præcepit ergo Moses Eleazaro & Iosue] sup q̃s habuit iurisdictionẽ, quã Iosue nõdum accepit, q̃uis fuerat institut⁹ in principẽ, quãtũ ad potestatẽ, vt clarius dictũ est ante. [Si trãsierint filij Rubẽ & Gad vobiscũ, date eis terrã Galaad.] nõ tñ illã dũtaxat, vt infrà exprimit. [Si aũt noluerint trãsire Iordanẽ ad pugnãdum] pro alijs, [inter vos habitãdi accipiãt loca]. i. ibi morent vobiscũ si voluerint, nec habeãt terrã istã. Tribus istæ in sua acerrima increpatiõe patiẽtes fuerũt, & sua molli respõsiõe fregerũt Mosis irã. nã subdit: [Rñderũt filij Gad & Ruben: Sicut locut⁹ est dñs noster] s. Moses, [serui sui, ita faciem⁹, ipsi armati ꝑgemus, & possessionẽ iam nos suscepisse cõfitemur] in spe, & sub ꝑfata cõditiõe. [Tunc igit Moses] vidẽs firmum eoꝝ propositũ, [dedit eis] per seipsum absolute territoria illa optata, quoꝝ vrbes q̃s pauloañ destruxerãt, reparauerũt. [imponẽtes vocabula vrbibus, quas extruxerãt] qbus ĩposuerũt noĩa noua pro memoriali victoriaꝝ suaꝝ & suiipsoꝝ vel patrũ suoꝝ, queadmodũ in lib. Iudic. legunt filij Dan vrbẽ, q̃ ante vocabat Lachis, appellasse noĩe p̃ris sui, q̃ tñ in Iosue Lesem Dan, secundũ expositores, vocat. hinc subdit: [Iair fili⁹ Manassę occupauit vicos eius] videlicet terrę Galaad, [q̃s appellauit Hauoth Iair]. i. villas Iair. [Nobe q̃q;]. i. vir sic noĩatus de tribu Manassę. qñq; aũt Nobe est nomen vrbis, vt in Esaia: Adhuc dies est vt in Nobe stetur. Itaq; Nobe [prexit] cũ domo & familia sua, [& apphendit Canath]. i. vrbẽ sic dictã trãs Iordanẽ. Fuit aũt & alia vrbs eiusdẽ noĩs in terra promissionis. [vocauitq; eã ex noĩe Nobe] Sed q̃ri potest, q̃liter veꝝ sit q̃d in isto cap. legit: Dedit Moses terrã Galaad Machir filio Manassę, & q̃d nũc expositũ est, Iair aũt fili⁹ Manassę occupauit vicos eius. Filij nãq; Manassę nõ vident vsq; hãc distributionẽ vixisse, ꝑsertim cũ scriptũ sit in Genesi, Filij Machir filij Manassę, nati sunt in genibus Ioseph, q̃ cõstat, ꝙ Machir multis annis vixit cũ Ioseph in regno Aegypti, & dato ꝙ de Aegypto exisset cũ Mose, numeratus fuisset in prima populi numeratiõe, idcirco mortuus iam fuisset. Idẽ de Iair argui potest. Ideo respõdendũ, ꝙ ꝑ noĩa ista propria designant familiæ natæ ex viris illis, vel aliq in familijs illis ꝑcipui sic vocati. ¶ Iteꝝ quęrit, quõ terra Galaad dicat istis donata, cũ in hoc ipso cap. scriptũ sit: Si trãsierint filij Rubẽ & filij Gad vobiscũ, date eis terrã Galaad. Et rñdendũ ꝙ filij Rubẽ & Gad sumunt ibi cũ inclusiõe filioꝝ Manassę. Similiter terra Galaad capit ibi cũ annotatiõe terraꝝ Seon & Og, queadmodũ etiã ꝑ regna Seon & Og, dat intelligi & terra Galaad, cũ dr̃ in cap isto: Dedit Moses filijs Ruben & Gad & dimidiæ tribui Manassę regnũ Seon regis Amorrhæoꝝ, & regnũ Og regis Basan. Hoc q̃q; sciendũ, ꝙ Galaad interdũ est propriũ nomẽ viri. Vñ suprà scriptũ est, ꝙ Galaad fuit fili⁹ Machir, aliqñ vero est nomẽ vrbis, sed nũc pro regiõe accipit. ¶ Spũaliter ꝑ filios Ruben & Gad atq; Manassę, habẽtes in pecorib⁹ substãtiam infinitã, intelligunt diuites & auari. Specialiter vero ꝑ filios Ruben primogeniti Iacob, designant eminẽtiores ꝑlati, q à sanctę dilectiõis feruore alieni, terrenoꝝ amore & ĩmũdaꝝ voluptatũ replent affectu. Per Gad q interpretat accinct⁹, accipi possunt principes seculares, corporalibus armis muniti, sed à spũali armatura immunes. De qbus dicit Baruch: Vbi sunt principes qui argentũ thesaurizãt & aurum, in quo cõfidunt homines, & non est finis acquisitiõis eoꝝ. At vero Manasses interpretat obliuio, per cuius filios intelligunt sacerdotes & clerici, potissime religiosi, quoꝝ est omniũ temporaliũ obliuisci, & mente transformari in Deũ, solis intendẽdo cælestib⁹, spũalibus ac diuinis. Sed heu isti pro maxima parte abierunt retrorsum, abijciẽtes à se iugũ Chr̃i, regularia instituta, canones & decreta patrũ sanctoꝝ, professionẽ monasticã, ita ꝙ vbi abundarent oĩs deuotio, spũalitas maxima, exemplarissima vita, ecõtrario nunc abundẽt omnis auersio, carnalitas fœda, scãdalosaq; vita. Vnde ꝑsentibus delectati, & pascuis Amorrhæoꝝ attracti, nõ curãt terrã promissiõis, supnã regionẽ lucis altissimã ingredi: q si propter hoc increpent, æquanimiter ferre vident seruili forsan timore, & ne ꝑsenti principatu priuent. Nã & alios suo modo ꝑcedũt, suoꝝ officioꝝ quædã opa exercẽdo. ¶ Præterea ex increpatiõe Mosis edocemur, quàm damnabile sit ocio & torpori vacare, negligentiæ & carnalitati locũ præstare, alioꝝ subuertere corda ꝑ verba

praua

Exo. 17. Nũe. 11.

Pro. 15.

Iudi. 18. Iosue 19.

Esa. 10.

Gen. 50.

Nũe. 1.

Nũe. 26.

Gen. 29.

Baruc. 3.

praua aut opa vetita,pſertim in tẽpore peregrinatiõis pſentis & exilij huius,in q̃ eſt pœnitẽtiæ hora & loc⁹gemituũ,in q̃ tẽpore fratres nr̃i vere Chr̃iani,vere religioſi & clerici,virtuoſis exercent laborib⁹,pœnitẽtes,gemẽtes,& flẽtes in lachrymarũ hac valle,& cõtra ſuę ſalutis
Rom.12. hoſtes indeſinẽter pugnãtes. Erubeſcat ergo piger Chr̃ianus, negligens religioſus, carnalis clericus aut ſacerdos,q ſciẽtes q̃ virtuoſe & feruide pr̃es eorũ olim vixerũt, immo de gr̃a Dei adhuc aliq cõuerſent,nõ cõfundunt corã oculis maieſtatis diuinæ,angelorũ ſanctorũ & oĩm beatorũ,tã viliter ſe habere.Veruntñ filij Ruben & Gad ac Manaſſę,accipi poſſunt in bono, qa bona intẽtiõe vident petiſſe tẽtoria illa,q̃uis verba ſua nõ ſatis circũſpecte ptulerint.Efficaciter q̃q; ipleuerũt,q̃d Moſi pmiſerũt.Sic'q; p eos optimi plati ac prĩcipes deſignant,q viliori tẽporaliũ parte cõtẽtant,dũmodo ſubditos vbo & exẽplo,orõne & om̃i modo ſibi poſſibili,ad terrã cęleſtis paradiſi queãt inducere.Sic'q; laudabile valde fuit ĩ iſtis,q̃ ſine ſuo demerito tã acriter à Moſe increpati,patiẽter oĩno tulerũt.In hoc itaq; eos imitari curemus, intantũ, vt ſi etiã ſine nr̃is demeritis fuerim⁹acriter rephenſi,cũ om̃i ſuſtineamus trãquillitate,& cũ ingẽti rñdeamus humilitate, immo exẽplo iſtorũ propius accedamus ad Moſen, vtpote ad platũ vel altũ correptorẽ nõ indignãtes,aut ab illo nos auertentes, ſed feruẽtius q̃ ante,ipſum pro tanto beneficio diligentes.O ſapientem,qui hoc implet.

¶Declaratio literalis cap.XXXIII.Hæ ſunt mãſiones filiorũ Iſrael. Art.LI.

NVmerus mãſionũ filiorũ Iſrael,in qbus quieuerũt ab Aegypto vſq; Iordanẽ,hic recitantur,& ſunt in toto mãſiones quadragintaduæ,videlicet q̃tuor anteq̃ trãſierũt mare rubrũ,deinde octo à mari rubro vſq; Sinai mõtẽ,& à Sinai vſq; Cadesbarne,vigintivna, atq; à Cades vſq; Iordanẽ,nouẽ:inter q̃s oẽs fuerũt tres principales,à qbus tanq̃ à terminis pcipuis ſe mouerũt,puta Rameſſe,Sinai & Cades.Nec eſt putãdũ,q̃ oĩa loca,in qb⁹ ad tẽpus quieuerũt,mãſiones vocent:qa tũc multo plures cõſiſterẽt mãſiones,ſed ea loca,in qbus nouum qd & notabile aliqd cõtigit eis,aut vbi mãſerũt diuti⁹.[Hæ ſunt mãſiones filiorũ Iſrael, qui egreſſi ſunt de Aegypto p turmas ſuas:]nõ q̃ oẽs illi fuerũt in oĩbus mãſionib⁹iſtis, imo multi eorũ q exierũt Aegyptũ, hincinde in diuerſis eremi locis fuerũt pſtrati, & multi in ſolitudine nati fuerũt,& pene oẽs q primo fuerãt numerati,obierũt,anteq̃ ad vltimas mãſiones puentũ eſt. egreſſi ſunt aũt Aegyptũ[in manu].i.cũ ducatu & miniſterio[Moſis & Aaron,q̃s]
Exo.12. mãſiões[deſcripſit Moſes iuxta caſtrorũ loca].i.ſecundũ loca tẽtoriorũ,ſeu filiorũ Iſrael habitantiũ in eis,notabiliora:qa iuxta numerũ taliũ locorũ,fuit & numerus mãſionũ iſtarũ.[quæ] loca [dñi iuſſiõe mutabant] qm̃ proceſſerũt de loco ad locũ ad motũ nubis,eis viã monſtrãtis,quã angelus ſanct⁹mouit iuxta imperiũ Dei. [Profecti igit de Rameſſe].i. de loco & oppido quodã Aegypti ſic noĩato,q̃d ſecundũ Iſidorum fuit in extremis Aegypti partibus,vbi ppl's cõuenit ad exeundũ,&videt fuiſſe in terra Geſſen,in q̃ habitauerũt filij Iſrael,q̃ fuit pars q̃dã terræ Aegypti,mẽſe primo,ſ.in Aprili ſecundũ q̃ſdã, vel in Martio ſecundũ alios,vt dictũ eſt ſępe,& vtrũq; aliq̃ modo verũ eſt iuxta phabita,q mẽſis eſt prim⁹iuxta Hebræorũ cõpu
Exo.11. tatiõe,qntadecima die mẽſis primi.Nã q̃rtadecima die ad veſperã comederũt agnũ paſcha
Exo.12. lẽ,& nocte illa pcuſſa fuerunt primogenita Aegyptiorũ. ppter q̃d territi Aegyptij, cõpulerunt filios Iſrael altera die valde mane exire,vt in Exodo legit.[Altera die poſt Phaſe.] Aliq textus habẽt,Altera die fecerũt phaſe:circa q̃d dicit Lyra, q̃ in Hebræo & libris correctis nõ habet,fecerũt.vt ſit ſenſus,q̃ exierũt qntadecima die,q̃ dies fuit altera dies phaſe.i.dies proxime ſequẽs diẽ,in q̃ ad veſperã oblat⁹atq; comeſt⁹fuit agn⁹paſchalis.Gloſſa tñ exponit hũc paſſum cum incluſione hui⁹verbi,fecerunt:dicẽdo,q̃ q̃rtadecima die ad veſperã inceperunt paſcha,&qa die ſequẽti nõ potuerũt cõtinuare feſtiuitatẽ inceptã,pſecuti ſunt eã in Socoth.
Exo.12. Egreſſi ſũt ergo Aegyptũ [in manu excelſa].i.ſublimi adiutorio Dei p pclara pdigia.[vidẽ
& 13. tibus cunctis Aegyptijs].i.qbuſdã de om̃i gñe Aegyptiorũ.Nõ eñ tota Aegypt⁹ cõfluxit ad
*iudicia vidẽdum egrediẽtes.[Nã & in dijs eorũ exercuerat*vltionẽ] idola dejiciẽdo & cõminuẽdo,
Ioſe.li.2. falſorum'q; deorũ impotẽtiã demõſtrãdo,vt Ioſeph⁹refert,& ſup Exodũ tactũ eſt.[caſtrame
An.Iud. tati ſunt in Socoth].i.in loco ſic dicto,& ſito inter Rameſſe & ſolitudinẽ, fuit'q; alter à loco
cap.3. quẽ Iacob de Meſopotamia rediens,vocauit Socoth,ſicut in Geneſi ſcriptũ eſt. Fuit q̃q; ci-
Exod.11. uitas in terra filiorũ Iſrael noĩe Socoth, quã Gedeon deuaſtauit,ſicut in lib. Iudicũ habet,&
Gene.33. dr̃ q̃ ſit idẽ locus cũ illo,quẽ Iacob ſic nuncupauit. ¶Deniq; aliq dicunt,q̃ Socoth fuit pri-
Iudic.8. ma filiorũ Iſrael mãſio:alij,q̃ Rameſſe. Verũ'q; eſt,q̃ Socoth fuit prima poſt exitum de Aegy
Gene.33. pto. [de Socoth venerũt in Ethan].i.partẽ extremã eremi,verſus Aegyptum.ideo ſubditur:
Exo.13. [q̃ eſt in extremis finib⁹ſolitudinis].i.totalis & magni deſerti,q̃d eſt inter Aegyptum& Chanaan.Iſtud in Exo.ſcriptũ eſt:[Inde egreſſi,venerũt cõtra Phihahiroth].i.ex oppoſito loci ſic
Hieroñ. dicti & circa eũdẽ.Iſta ſecũdũ Hierony. fuit mãſio q̃rta,q̃d verũ eſt,icludẽdo & cõputãdo Ra
Exo.14. meſſe p pria mãſiõe.Hic in Exo.ſcriptũ eſt:Caſtrametent e regiõe Phihahiroth,q̃ eſt iter Magdalũ & mare. [& caſtrametati ſunt].i.tẽtoria ſua fixerunt añ Magdalum] q̃d fuit ciuitas in Aegypti cõfinio,ad quam primo cõfugerunt Iudæi tẽpore Hieremiæ Godolia occiſo,vt in

Scho-

Scholastica habet historia.[pfectiq; de Phihahiroth,trāsierūt p mediū mare].i.p fundū maris rubri miraculose siccatū,& aqua maris diuisa ac instar muroꝝ stāte ex vtroq; trāseuntiū latere.[in solitudinē] qa trāsito mari illo,introierūt desertū.[& ambulātes tribus diebus per desertū Ethan] Idē em̄ totale desertū,diuersa sortit noīa atq; agnomina in diuersis partibus suis,sicq; desertū Ethan,fuit pars totalis deserti,in quo fuit locus Ethan pfatus.[castrametati sunt in Mara].i.in loco vbi aquā inuentā ob eius amaritudinē potare nequibāt. propter quod locū illū vocabāt[Mara].i.amaritudinē,vt in Exodo scribit.[profectiq; de Mara,venerūt in Elim].i. in locū solitudinis sic vocatū,[vbi erāt duodecim fontes aquaꝝ.] In qbus tñ secundū Iosephū,modicū fuit de aqua, & septuaginta palmæ,q̄d & in pallegato Exodi habet libro.[Inde egressi,fixerūt tētoria sup mare rubrū] nō tñ in ea parte, vbi ingressi sunt illud,sed lōge inde & alio latere.Nā & idem mare in diuersos sin⁹ declinat,sup quos hincinde à viantibus deuenit.[profectiq; de mari rubro].i.de pfata parte & sinu ipsius,[castrametati sunt in deserto Sin.] Secundū Hieronymū,tota eremus vsq; Sinai,Sin vocat, & à tota prouincia locus māsionis illius nomē accepit,quēadmodū Moab tam vrbis q̄ prouinciæ nomē est.[Vnde egressi,venerūt in Depheca,de Depheca in Alus.] Istæ māsiones fuerūt in deserto Sin.In māsiōe aūt Sin primo datū est māna,vt in Exodo legit.[Egressiq; de Alus,in Raphidim fixerunt tētoria:] qui locus est etiā in deserto Sin,secūdum Glossam.[vbi populo aqua defuit ad bibendū] & ibi dñs primo eduxit aquā de petra,vt scribit in Exodo.[Profectiq; de Raphidim,castrametati sunt in deserto Sinai].i.iuxta Sinai montē in deserto situm,vbi secundū Hieronymū duodecima māsio fuit.[sed & de solitudine Sinai].i.de parte illa solitudinis mōti vicina.[egressi, venerūt ad sepulchra cōcupiscētiæ].i. ad locū sic dictū,qm̄ ibi pcussi sunt & sepulti,q esum carniū desiderauerūt,vt dictū est suprà.[Profectiq; inde,castrametati sunt in Hazeroth] & ibi Maria & Aaron oblocuti sunt Mosi,vt suprà habitū est.Deinde in textu multę māsiones exprimunt,de qbus añ hęc in textu nil legit.[Profecti deAziongaber,venerūt in desertū Zin.] Iste locus est alius à phabito loco Sin,qa diuersa loca frequēter idem habēt vocabulūtñ vt ait Hieronymus,loca ista diuersimode scribunt.Vnde subiūgitur:[hæc est Cades] à quo loco missi fuerunt exploratores,& ibi mortua est Maria, vt dictum est cap.20.& vocat etiā desertū Pharan,propter q̄d suprà scriptū est:Profectus est populus de Hazeroth,fixis tentoriјs in deserto Pharan,vbi locutus est dñs: Mitte viros qui considerēt terrā.[Inde venerūt in mōtem Hor].i. ad locum ei vicinū, in quo mōte defunctus est Aaron & sepultus,sicut suprà scriptū est. [Audiuitq; Chananæus &c.] Istud suprà scriptū est atq; expositū. ¶Sed q̄ri potest,qualiter Chananæus iste rex Arad habitasse dicat ad meridiē in terra Chanaan,cū terra Chanaan dicat terra pmissionis,extra quā iste moratus est,s.vltra Iordanē.Ad q̄d dicēdū videt,q terra Chanaan capit hic extēse pro tota s.terra in qua posteri Chanaan filiј Cham habitauerūt.Rex aūt Arad fuit de semine Chanaan,vt in Genesi cōtinet.[Profecti de mōte Hor,castrametati sunt in Salmona,inde venerūt in Phunon] Istę duæ māsiones,secundū Hieronymū,in ordine historię nō habētur,sed scriptū est p eis,Egressi de mōte Hor,per viā maris rubri,circuierūt terrā Edom,ex q̄ ostēdit, eas in finibus & circuitu Edom positas esse. [Profectiq; de Phunon, castrametati sunt in Oboth]vt scriptū est suprà. [& de Oboth venerūt in Ieabarim, quæ est in finib⁹ Moabitaꝝ.] Hoc eodē capl'o scriptū expositumq; est.[Inde venerūt in Dibbongad,inde in Almondeblathaiema] Ista noīa nō sunt ante descripta,sed vt ait Hieronymus,pro eis legit suprà, fixerūt tētoria in Ieabarim,& inde mouētes,venerūt ad torrētē Zarec,quē relinquētes,castrametati sunt cōtra Arnon:venerūt ad mōtes Abarim,vbi postea defunct⁹ est Moses.[cōtra Nabo].i. ex aduerso loci seu montis sic dicti.[Inde trāsierūt ad cāpestria Moab supra Iordanē cōtra Hiericho].i.ex opposito vrbis illius, inter quā & filios Israel fuit Iordanis.[ibiq; castrametati de Bethsimon vsq; Belsathim].i. p spatiū q̄d fuit inter duo loca sic nūcupata, nō tñ oportet putare q occupauerint totū hoc spatiū,& aliq dicūt,q tria milliaria de spatio occupauerūt. Refert tñ Lyra, q inter duo hęc loca erāt duodecim milliaria: sed nō habet apparētiā q occupauerūt tot milliaria forsitan valde parua.[Vbi] s.in cāpestrib⁹ Moab.[locutus est dñs ad Mosen]dicēs:[pcipe filiјs Israel & dic ad eos:Quādo trāsieritis Iordanē,intrātes terrā Chanaan,disperdite].i.interficite [cunctos habitatores terræ illius.] Ab hac tamē lege cōmuni,facta est postea exceptio ex speciali causa in casu,vt patet in Gabaonitis, qui per suā humiliationē adepti sunt veniā, vt patet in Iosue libro.[Cōfringite titulos].i.signa solēnia aut noīa,q̄ in honore deoꝝ suoꝝ erexerunt.Aliq tñ per titulos intelligūt aras.[statuas].i.idola [cōminuite,atq; oīa excelsa vastate].i.loca amœna & alta,in qb⁹ sacrificauerūt idolis suis,in qb⁹ etiā locis cōstruxerūt ędes, atq; altaria deјcite,[mūdātes terrā & habitātes in ea].i. p has pœnas facite cessare solita scelera in terra illa,habitatorib⁹ ei⁹ occisis,q nō mūdabant absolute p mala illa pœnalia,sed cohibebant à cōsuetis criminib⁹,qbus deletis,cōsecrata est terra illa cultui veri Dei.[Sin aūt nolueritis] ista implere,[qui remāserint,erūt vobis quasi claui in oculis,& lāceę in lateribus].i.

Marginalia: Exo. 14. — Exod.15. — Iose.lib. 2. an.iu. cap.14. — Hieron. — Exod.16. — Exo. 17. — Hieron. — Num.11. — Num.12. — Hieron. — Num.13. — Ibidem. — Nũe. 20. — Nũe.21. — Gen. 10. — Nũe. 21. — Hieron. — Nũe. 21. — Iosue 9.

erunt

erunt vobis incitamentũ atq; occasio incidẽdi facinora grauia, qa ad idololatriã trahẽt vos seu posteros vestros:sic'q; cõsequẽter incidetis seruitutẽ grauissimã, & opprimemini ab illis, & interficiemini ꝑpter scelera vrã.ideo subdit:[qcqd illis facere cogitauerã, vobis faciam,]
Iudic.1.3 & 10. infligendo vobis hæc mala pœnalia, sicut in lib. Iudicum satis ostenditur adimpletum.

¶Expositio spiritualis cap. huius XXXIII. Art. LII.

NOn sine mystica ratiõe Moses spiritusancto plenus, tam distincte ac diligenter descripsit mansiones filioꝝ Israel, qm̃ Israeliticus populus figura fuit populi Chr̃iani. Egressus aũt Israelitaꝝ ex Aegypto, typus fuit liberationis Chr̃ianoꝝ à seruitute diaboli, à iugo peccati, & eductiõis ex caligine vitioꝝ. Introductio vero Israelis in terrã promissiõis, designauit introductionem oĩm electoꝝ in patriã regni cælestis. Porro, ꝓgressus Hebræoꝝ per desertũ, significauit peregrinationẽ nostrã in seculo isto, & sp̃ualem profectũ, quo itur ad regnũ cæloꝝ. Mansiones demũ illoꝝ, ꝑsignabãt inhærentiã & quietẽ fideliũ in executionibus quarumcũq; virtutũ, ꝑsertim in cõtemplatiõibus ac dilectiõibus diuinoꝝ, post labores exercitioꝝ bonoꝝ. Itaq; ait: [Hæ sunt mãsiones filioꝝ Israel,] hoc est, Chr̃ifideliũ, qui per fidem & gratiã sunt imitatores ac filij patrarchaꝝ, [qui egressi sunt de Aegypto]. i. de ignorãtiæ tenebris & statu dãnatiõis. [ꝑ turmas suas]. i. secundũ diuersos status, & gradus ac ordines. Diuersæ etem̃ turmæ Chr̃ianoꝝ, sunt sp̃uales & seculares, ꝓlati & subditi, vulgus & cler⁹, cõiugati & cõtinentes, religiosi & viduæ, incipiẽtes, ꝓficiẽtes, ꝑfecti. [In manu Mosis]. i. virtute & mysterijs Chr̃i. [& Aaron,] hoc est, vicarioꝝ ipsius, quoꝝ primus & maximus fuit sacratissi-
Psal. 83. mus Petrus, ꝑ quẽ post Chr̃i ascẽsionẽ Chr̃iana religio potissime inualuisse cẽset. [Quas descripsit Moses]. i. Chr̃us ꝑ Euãgelistas atq; Ap̃los fecit describi. [Iuxta castroꝝ loca]. i. secundum ꝓfectus virtutũ, Chr̃ianorum'q; agminũ. [Quę dñi iussiõe mutabãt,] qa secũdũ tenorẽ ꝓceptoꝝ Dei, studẽt ꝓficere, trãseunt'q; de virtute vna in aliã, ꝓut dñs iussit, nunc vni virtuti, nũc alteri esse intentũ. [Profecti igit de Ramesse,] q̊d interpretat̃ cõmotio, qa saluari volẽtibus, primo necesse est salubriter cõmoueri & cõturbari ex memoria & dolore ꝓcedentiũ vitioꝝ. Castrametati sunt in Socoth.] Socoth interpretat̃ tabernacula, per quod intelligunt̃ particulares ecclesię, cõgregatiões deuotę, claustra, collegia, sacra'q; loca, ad quæ ꝑtingit, qui
Psal. 37. ꝑpter sua peccata salubri cõpunctiõe cõcutit̃, sic'q; turbat̃, vt dicat: Afflictus sum & humilia-
Ioann. 3. tus sum nimis, rugiebam à gemitu cordis mei. atq; cum S. Iob: Antequam comedã, suspiro, & tanq̃ inundãtis aquæ sic rugitus mei. Talis dignus est incorporari ecclesijs Chr̃i, & in
Ephe. 6. eius tabernaculis cõmorari. [De Socoth venerũt in Ethan,] quod interpretat̃ fortitudo: qa
Psal. 118. per sacrã contritionẽ & incorporationẽ mysticã iam ꝓfatã, cõfortat̃ homo in dño & in potentia virtutis eius, particeps'q; efficit̃ oĩm timentiũ dñm, qm̃ merita alioꝝ sibi per charita-
Hier. 15. tem cõmunicant̃. [Inde egressi, venerũt cõtra Phihahiroth:] q̊d interpretat̃ os nobiliũ. Dum etem̃ qs virtutibus est firmatus, & gratiose cõfirmatus in Deo, discernit preciosum à vili, verum à falso, virtutem à vitio: sic'q; efficit̃ quasi os dñi, & ꝑ os eius loquit̃ sp̃ussanctus & angeli gloriosi. Ipse q̃q; vere nobilitat̃ in creatore, cuius intuitu & amore om̃ia vana, praua ac vilia aspernat̃. Inde [trãsierunt per mediũ mare,] qm̃ gurgites vitioꝝ, flumina tentationũ, & opa sanguinũ cedũt his: fugiũt'q; ab istis, q ad ꝓtactas virtutũ celsitudines sunt ꝑducti, ita ꝙ pede sicco, hoc est, ĩmaculato affectu tẽtatiões & aduersitates ꝑtrãseunt, in qbus submergunt̃ iniq & ꝑsecutores iustoꝝ. Inde venerũt [in Mara,] qm̃ per ꝓmemoratas virtutũ ascensiões, ꝑducitur homo ad tantã charitatis & æquitatis dilatationẽ, ꝙ ꝑpter proximoꝝ peccata & totius mũdi miserias & errores, ꝑsertim propter innumerabiles & enormes deitatis offensiones &
1. Esdr. 9. inhonoratiões, assidue ingemiscit, torquet̃, & lachrymas fundit, dicẽs illud in Esdra: De⁹ meus, cõfundor & erubesco leuare faciẽ meã ad te, qm̃ iniqtates nostræ multiplicatæ sunt sup ca-
Psal. 68. put nostrũ, & peccata nostra creuerũt vsq; ad cælum. Item'q;: Zelus domus tuæ comedit me. [Profecti'q; de Mara, venerũt in Elim:] q̃d interpretat̃ arietes, per q̃d status ꝓlatiõis signat̃. Aries em̃ cornutus est, & dux ouiũ: in statu aũt ꝓlatiõis, sunt eminẽtiæ ecclesiasticæ authoritatis ac potestatis. Porro q ad ꝓinductã charitatis atq; iustitiæ amaritudinẽ, generalẽ'q; Dei zelũ tam feruidũ attigit, ꝓlatione cõdignus est, & idoneus regere alios, vtpote qui cũ glorio-
Ioan. 21. sissimo Petro plus alijs diligit Chr̃m corde, ore & opere, & proximos suos. In hoc loco sunt [duodecim fontes,] ꝑ q̃s exprimunt̃ duodecim Ap̃li, q fuerũt post Chr̃m primi & summi ec-
Lucę 10. clesiaꝝ ꝓlati, q̃uis nõ om̃ifarie ęque summi, qm̃ Petr⁹ cæteroꝝ fuit ꝓlatus & princeps. Isti fuerũt fontes euãgelicæ ꝓdicationis & supnaturaliũ doctrinaꝝ. Fuerunt q̃q; ibidẽ [septuaginta
Psal. 91. palmæ.] ꝑ quas septuaginta secũdi ordinis discipuli Chr̃i significant̃, q floruerũt vt palmæ, fuerunt'q; arbores decorę ac fulgidæ, & fidelissime sanctis apostolis cooperati noscunt̃. [Inde egressi, fixerunt tentoria supra mare rubrũ.] per q̃d iuxta ꝓhabita denotat̃ baptismatis gr̃a. Qui aũt in ꝓlatiõe sunt cõstituti, habẽt alioꝝ cõuersioni ac baptizationi intẽdere, sacramẽ-
Ioan. 19. torum'q; pẽsare virtutes. Potest item ꝑ mare rubrũ intelligi passio saluatoris, de cuius latere profluxerunt aqua & sanguis. Quantumlibet aũt qs ꝑfectus existat, & alioꝝ saluti seu cõtem-
pla-

plationi inuigilet, certis tñ horis debet quotidie dñicæ passiõis meditationibus affectuosissimis immorari. Inde venerũt in desertũ [Sin,] q̃d odiũ interpretat: qm̃ per inductos ascensionũ spiritaliũ gradus, ptingit homo ad syncerissimũ odiũ, iniqtatis inquãtum iniqtas & p̃sertim inquãtum offensiua est Dei. Rursus qui tam virtuosus est, p̃sertim si alijs p̃sit, vt iustitiæ feruẽs zelo, corripiat strenue delinquẽtes, incurrit frequẽter odiũ alioꝝ. Inde venerunt [in Depheca,] q̃d interpretat pulsatio. Qui em̃ sic odit iniqtatẽ & iniq̃s, inquãtum sunt tales, & ꝓpter virtutes suas odit, nõ cessat Deũ precibus suis pulsare, etiã pro inimicis orãdo, immo & pro cõseruatiõe ipsius, ne per impatientiã aut alio modo vincat aduersis. Inde [in Alus.] q̃d interpretat labores. Qui em̃ Deũ sic pulsat ꝑ alijs, grãdẽ sibijpsi indicit laborẽ iternũ, ita vt fateat: Laboraui in gemitu meo. Nẽpe quãtumlibet oret ꝑ ꝓximis, semp videt sibi indesinẽtis luct⁹ abũdare materiã, adesse causam. Talis q̃q; dire laborat, vt cor suũ in Deo ita recolligat & defigat, ꝙ saltẽ tẽpore orõnis & cult⁹ diuini nõ euaget. Inde venerũt [in Raphidim,] q̃d interpretat dissolutio fortiũ seu remissio manuũ: qm̃ ꝑ studiũ memoratũ, q̃d est cõtra ꝓprij cordis instabilitatẽ, & pro alioꝝ reductiõe ad Deũ, dissoluit & fugat inuisibilis hostis, & vires ipsius debilitant, cũ Iacob⁹ cõtestet: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Imo cũ dicat Psalmograph⁹: Cadẽt à latere tuo mille, & decẽ millia à dextris tuis. Inde venerũt in desertũ [Sinai,] q̃d interpretat rubus: q̃ designat ecclesia, qa p̃fatis exercitata profectib⁹, instar rubi à Mose visi inflãmat, & cooperit igne diuini amoris, nec lædit inde, sed culpę rubigo cõsumit: sicq; in arce ecclesiæ ponit, & in mõte sublimi, tanq̃ lucerna lucẽs & ardẽs. Inde [ad sepulchra cõcupiscẽtiæ.] qa vir talis ꝓgredit, vt p̃dicet his q̃ cõcupiscẽtijs sunt depressi, & carnalitatib⁹ victi, vt pœnitẽdo reuiuiscãt, & igne charitatis tãgant, & ait: Surge q̃ dormis, & exurge à mortuis. Inde [in Haseroth] q̃d interpretat atria. Hæc nãq; agẽdo, meret homo Deitatis atria ingredi, & in eoꝝ cõtemplatiõe suspẽdi, ita vt ex sentẽtia psallat: Quàm dilecta tabernacula tua dñe virtutũ: cõcupiscit & deficit aïa mea in atria dñi. Atria ista sunt mãsiones cælestes. Inde [venerũt in Rethma,] q̃d interpretat visio cõsummata, qa ingrediẽti cæleste palatiũ, protin⁹ dat pro p̃mio beatifica visio, q̃ est cõtẽplatio cõsummata. Inde venerũt [in Remonphares.] q̃d mali diuisio interpretat. q em̃ Deo beatifice pfruunt, plenissime cũ suauissimo gustu discernunt, q̃d inter creatorẽ & creaturã intersit, q̃ incõparabiliter increatũ illud suppurissimũ bonũ cæteris vniuersis emineat in om̃i suauitate, amabilitate, felicitate & gloria. Inde [in Lebna,] q̃d dealbatio dr̃, per quã puritas designat. q em̃ oĩpotẽti beatifice sunt vniti, ampli⁹ iam peccare nõ valẽt. idcirco eoꝝ mũditia, nulla potest culpa aut macula tãgi. Inde venerũt [in Ressa,] q̃d interpretat laudabilis. Quãuis etem̃ sancti in patria culpabiliter tẽtari nõ queãt, inclinant tñ aïæ sanctę ad resumẽda corpora sua, nõ talia qualia nũc sunt, sed glorificãda, vt simul cũ illis glorificent in sempiternũ. Inde [venerũt in Cehelata,] q̃d interpretat ecclesia: qm̃ beati ad viatores & ad militantẽ ecclesiã, & ad eos q in purgatorio detinent, oculũ pietatis, opẽ orõnis, affectũ dilectiõis extendũt. Inde venerũt in mõtẽ [Sepher.] Sepher pulchritudo interpretat, sicq; mons Sepher est sublimitas pulchritudinis intellectualis, imo De⁹ suppulcherrim⁹, fons vniuersi decoris, in quẽ beati totaliter trãsformant, viatores q̃q; aliq̃liter intingũt, psallẽtes: Ecce tu pulcher es dilecte mi & decorus. Inde [in Harada] q̃d iterpretat miracula. Nã & ciues cælestes in hoc seculo coruscãt miraculis, deuoti etiã viatores insistẽdo p̃inductis virtutũ ꝓcessibus, miraculoꝝ efficaciã sortiunt: & q ex seipsis non habẽt nisi deficere & peccare, in Deo eos confortãte supnaturalia operant. Inde venerũt [in Maceloth,] q̃d principat⁹ interpretat, qm̃ aduersarijs potestatib⁹ imperãt sancti, & dæmones fugãt, dominãturq; vitijs, q̃d est saluberrimus principatus. Inde [in Thahath] q̃d dr̃ pauor, qa per hæc fit miles Dei hostibus metuẽdus, vt castroꝝ acies ordinata. Timor q̃q; reuerẽtialis, quo q̃s ex cõtemplatiõe immẽsæ excellentiæ Dei in propriã resilit paruitatẽ, abundat in sanctis tã triũphãtis q̃ militãtis ecclesiæ. Inde [in Thare.] q̃d extasis dicit, qa præ admiratiõe æterni & increati oĩm dñatoris, cuncti electi deficiũt & extra se rapiũtur in ipsum. Inde [in Methca,] q̃d interpretat mors noua. hæc est mortificatio saluberrima, qua p̃ abundãtia gr̃æ Dei, mens omni propriæ volũtati mortua, soli viuit creatori, vt ait Apl̃s: Viuo iam nõ ego. Item q: Mortui estis, & vita vr̃a abscõdita est cum Chr̃o in Deo. Inde venerũt [in Hasmona,] quod festinatio sonat, qm̃ taliter mortuus, om̃i abiecto torpore, ardẽtissime festinat ad patriam electoꝝ. Inde [venerũt in Moseroth.] q̃d dictũ est disciplina, qm̃ sic festinantes ad dñm, instruunt ab ipso, & si q̃d forefecerint, paternaliter disciplinat ab illo, & sine dissolutiõe festinãt. Inde [in Beneiahakã,] q̃d resonat fontes, qa sic currẽs ad increatũ fontẽ, fontib⁹ sapiẽtię ac virtutũ recreat ab ipso, sicut ait saluator: Aqua quã ego dabo, fiet in eo fons aquæ salientis in vitã æternã. Inde [in montẽ Gadgad.] q̃d expeditio interpretat, qa sic recreatus, carnalia & terrena adspernãs, cũcta spiritalis cursus deponit obstacula, vt anio expedito, appropiet Deo. Inde [in Iatebatha,] q̃d dr̃ bonitas, qm̃ ita se occupãs, totus in boni honesti affectũ cõuertit, & lædere nescit, cupitq; cũctis prodesse, pro cõmuni bono semp solicitus & laborans.

Psal. 6.
Iaco. 4.
Psal. 90.
Exod. 3.
Ephe. 5.
Psal. 83.
Canti. 1.
Lucæ 10.
Galat. 2.
Coloss. 3.
Ioan. 7.

Inde [in Hebrona,] q̃d dicit̃ transitus: quia sic bonus effectus in se, iugiter appetit dona gr̃æ proximis cõmunicare, sic'q; charitatiuo affectu tẽdit in eos. Inde [in Asiongaber:] q̃d interpretatũ est, ligna viri: qm̃ talis, de aridis infructuosis'q; lignis diaboli, orãdo & p̃dicãdo, exem
Zacha.6. plariter'q; viuẽdo, facit fructuosa atq; virida ligna Chr̃i, de quo loq̃tur Zacharias: Ecce vir oriẽs nomẽ eius. Inde [in desertũ Sin, hæc est Cades,] q̃d interpretat̃ tẽtatio, qm̃ post excellẽtia virtutũ exercitia, cõtingit interdũ tẽtari à gloria vana, imo à stimulo q̃dã, dicẽte Ap̃lo:
2.Co.12. Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ. Inde in montẽ [Hor,] q̃ lumẽ seu mõtanus interpretat̃, qm̃ per tẽtatiõis triumphũ ad lumẽ gloriæ & oĩm verticẽ Deũ ascendit̃.
Psal.141. Deinde [in Salmona] q̃d portio dr̃, qm̃ sic ascendẽs, veraciter psallere potest: Portio mea in
Thren.3. terra viuẽtium. Et rursus: Pars mea dñs, dixit aĩa mea. Inde [in Phunon:] q̃d dr̃ os, per quod cõfessio laudis diuinæ significat̃, qm̃ à laudibus Dei homo huiusmodi nunq̃ desistit. Deinde venerunt [in Oboth,] q̃d pythones seu magi interpretat̃, qm̃ homo tã virtuosus iam illudit dæmonib⁹, eorum'q; machinas p̃ nihilo reputat. Inde [in Ieabarim,] q̃d aceruos trãseũtium lapidũ signat, per q̃d multitudo sanctoꝝ instar petræ solidoꝝ, ad regnũ cæleste pergẽtium, denotat̃, q̃bus Dei laudator se iungit. Inde [in Dibongad] q̃d interpretat̃ tẽtatio fortiter intellecta, & cõuenit viro sancto heroico adeo forti, vt in oĩ tentatiõe maneat corde trãquillus & ratiõe illæsus, ita vt synceriter queat perpẽdere põdus suæ tentatiõis, & intentionẽ tentãtis: sic'q; tãto infatigabili⁹ virtuti oĩ inhæreat, quãto se acrius atq; acutius sentit tentari. Inde venerunt [in Helmondeblathaim,] q̃d interpretat̃ cõtemptus opprobrioꝝ, qm̃ vir p̃fectus ita proficiẽs, opprobria spernit, ita q̃ nec alteri ea infert: & si sibi ingerant̃, nõ conturba
Ibidem. tur, immo gaudet aduersis, iuxta illud Threnoꝝ: Dabit percutiẽti se maxillã, saturabit̃ op
Matth.5. probrijs, p̃sertim cum dicat vnigenitus Dei: Beati estis cum maledixerint vobis hoĩes. Inde [ad mõtes Abarim] q̃d interpretat̃ mõtes perrectiõis: q̃a dum per hos virtutũ gradus ascen
Deu.34. derit homo, migrat de carne, euolat'q; in cælum, sicut & Moses in mõte Abarim est defunctus. Hæ sunt mãsiones & profectiões veri & spiritalis Israelitę, cui p̃cipit dñs, vt cum terram promissiõis intrauerit, i. ecclesiæ Chr̃i fuerit incorporatus aut religionẽ professus, disperdat cunctos habitatores terræ malos, cõuertẽdo pro posse, saltẽ orãdo & exemplariter conuersando, sic'q; impleat illud: Verte impios, & nõ erũt. Spũs q̃q; malignos in mẽtibus iniquoꝝ morãtes pellẽdo, insinuãdo videlicet proximis, q̃ vile, stultũ ac impiũ sit talibus habitatori
Pro.12. bus locũ p̃bere in corde, q̃d cõsecratum est spirituisancto, & q̃ ipse verus Deus parat⁹ est sibi in habitaculũ, immo in tẽplũ assumere, dedicare & possidere. Sic q̃q; dissipet titulos. i. vanitatum erectiões & memorialia inania ac elata, & statuas. i. simulacra vitioꝝ & fœda phãtasmata, distractiões'q; cordis atq; excelsa. i. oẽm altitudinẽ elatiõis, p̃sumptiõis & intimoratæ securitatis, quatenus homo Dei in valle humilitatis & pauida cõsideratiõe periculoꝝ suoꝝ obseq̃t & sacrificet soli Deo. Quod si q̃s nõ studuerit in his dño obedire, iusto iudicio relinquetur, & incidet mala culpæ & pœnæ, sic'q; tradet̃ in manus satanę & dęmonis, q̃bus insipiẽtissime acquiescit ac subdit: paulopost erũt ei claui in oculis, & lanceæ in lateribus, & pessimã ei remuneratiõnẽ rependent: quia quo amplius eis deseruit, eo ab ipsis grauius punietur.

¶Expositio literalis cap. XXXIIII. Locutus'q; est dñs ad Mosen. Art. LIII.

NE filij Israel plus sibi vsurparẽt de terra, q̃ cõcessum fuit diuinitus, p̃figuntur eis termini totius terræ eis p̃missæ. [Locutus'q; est dñs ad Mosen, dicens: Præcipe filijs Israel, & dices ad eos: Cum ingressi fueritis terrã Chanaan, & in possessionẽ vobis sorte cecide
Nũe.33. rit, his finibus terminabitur pars meridiana] terræ promissiõis, respiciens plagã australem, [incipiet à solitudine Sin,] de qua dictũ est p̃cedenti cap. [quæ est iuxta Edom]. i. terrã Idu
* habebitis mæoꝝ, [& * habebis terminos cõtra oriẽtem]. i. versus plagã oriẽtalem, [mare salsissimum,] vtpote mare mortuũ, in cui⁹ loco stetit olim Pentapolis pulcherrima atq; vberrima regio,
Gen.16. quæ ob Sodomæ crimẽ versa est in lacũ salsum & sterilẽ, quæ vocatur mare mortuũ, in quo nec piscis, nec auis viuere potest, nec nauigabile est, & fumigat. Propter q̃d in lib. Sapiẽtiæ,
Sap.10. fumigabũda terra est appellatũ, de quo Geñ.19. plenius est dictũ. [q̃ circuibũt australẽ plagã] id est, p̃ gyrũ attingẽt meridionalẽ terræ p̃missæ partẽ, [per ascensum scorpionis]. i. p̃ montem sic nominatũ, qm̃ scorpiones habitabãt in eo, [ita vt transeãt in Senna]. i. locũ seu vicũ sic dictũ, [& p̃ueniant ad meridiẽ vsq; ad Cadesbarne,] de q̃ loco seu oppido dictũ est, [ibit'q; per gyrũ terminus iste] australis [ab Asemona]. i. loco sic nuncupato, vsq; ad torrentẽ Aegypti:] q̃d (vt quidã dixerũt) nõ est intelligẽdum de Nilo, sed de fluuio multũ minori, q̃ Rinocorula dr̃, & diuidit inter Aegyptũ & Palæstinã, est'q; terminus terrę p̃missiõis à parte austra
August. li, vt 16. de ciui. Dei docuit Augustinus. Vnde Gene.16. dñs ait ad Abrahã: Semini tuo dabo
Gene.15. terrã hãc à fluuio Aegypti. [& maris magni littore finietur] pars ista meridionalis. Quẽadmodũ aũt in Iosue, multis'q; locis scripturæ, ita & hic p̃ mare magnũ, intelligitur nõ mare oceanum, q̃d est simpliciter magnũ mare, sed mare mediterraneũ, q̃d respectu maris mortui, dr̃ magnum. Seq̃tur de eiusdẽ terræ p̃missiõis termino occidẽtali. [Plaga aũt occidẽtalis à mari ma-

magno incipiet,& ipso fine claudet].i.termino maris eiusdē,ita ꝙ nō extendet vltra hoc mare.Nō autē potest ꝑ mare magnū, mare oceanū accipi, qa sic filij Israel nōdum obtinuissent totā terrā eis ꝓmissam.Subdit de terminis plagę aquilonaris:[Porro ad septētrionalē plagā à mari magno].i.mediterraneo, puta ab vna eius parte versus aquilonē respiciēte, [termini incipiēt puenietes vsq; ad montē altissimū].i.cæteris altiorē in situ terræ illius,ꝑ quē quidam intelligūt montē Libani,q esse legit in termino aqlonari terræ ꝓmissiōis,[à quo venient in Emath].i.vsq; ꝓpe Antiochiā,[vsq; ad terminos Sedada,ibūtq; cōfinia vsq; Sephrona & villā Henan].i.ptingēt vsq; ad loca sic dicta,& iuxta Glossam, ꝑ Sephrona intelligit vrbs Ciliciæ,q̄ vsq; nūc Sephædū appellat.Henan aūt villa,hebraice Aurā nūcupat.Circa hæc fert in Glossa:Dicūt Hebræi septētrionalē plagā incipere à mari magno, q̄d Palæstinæ,Phœnices & Syriæ ꝓtendit littoribus,& per Aegyptū tendit ad Libyā.Quod aūt dr̄,puenietes vsq; ad montē altissimū,autumāt significari montē Amanū vel Taurū,q̄d verius videt.Subiungit de terminis partis orietalis:[Inde]videlicet à termino aquilonari,[metabunt].i.ducent, [fines cōtra orientalē plagā de villa Henan] iam dicta, [vsq; Sephama,] quā Hebræi Aphamiā vocāt,[& de Sephama descendūt termini isti] orietales [in Reblatha].i.Antiochiā Syriæ ex alia parte [cōtra fontē].i.ex opposito fontis noie[Daphnim,[de quo Antiochia abūdantissimis fruitur aquis,secundū Glossam,atq;(vt fertur)in hoc fonte est verus ortus Iordanis,q̄m paleæ ibi īpositæ,recipiunt ꝑ mediterraneā viā in fonte q dr̄ Dan,à quo &alio fonte Ior noie,nomē sumpsit Iordanis.[Inde pueniēt]termini orietales[ad mare Cenereth,] q̄d secundū Glossam est stagnū seu mare Tiberiadis,estq; lacus magnus,in cuius littore sitæ sunt vrbes,noīe Tiberias,Genesareth,Bethsaida, q̄ sunt oppida Galilææ.Vn̄ in Euāgelio noīat mare Galilææ,q̄m trāsit per eā.[& tendēt vsq; ad Iordanem] qui trāsire fertur per stagnū ꝓfatum, [& ad vltimū salsissimo claudent mari,] quod fuit in angulo terræ Chanaan Israelitis promissæ,orietalem partem cum occidentali copulāte. quēadmodū em̄ australis plaga inchoat inde.i.à mari illo salsissimo,sic orientalis pars terminat ad ipsum. Deniq; ista terminatio terræ promissæ ad hoc quoq; necessaria fuit,quoniā extra terrā promissiōis non licuit filijs Israel templū ædificare aut sacrificare. [Et ait dn̄s ad Mosen: Hæc sunt noīa viroꝝ qui terrā vobis].i.populo tibi cōmisso [diuident,] vtpote nouem tribubus atq; dimidiæ,[Eleazar sacerdos,& Iosue filius Nun,& singuli principes de singulis tribubus].i.de qualibet tribu suam portionē nōdum sortita,princeps vnus,qui simul decem fuerunt,quia dimidiæ tribui nondum dotatæ assignatus fuit vnus princeps,vt patet in textu qui est planus. Hieron̄. Ioan. 6.

¶Declaratio lr̄alis cap.XXXV.Hæc quoq; locutus dn̄s ad Mosen. Art. LIIII.

Qualiter dn̄s iussit sacerdotibus ac Leuitis dari vrbes ac viculos ad cōmorādum,& suburbana eaꝝ ad enutriendū eoꝝ iumenta,qualiter etiā eis assignatę sint vrbes refugij, modo describit.[Hæc q̄q; locutus est dn̄s ad Mosen in cāpestribus Moab supra Iordanē cōtra Hiericho:Præcipe filijs Israel,vt dent Leuitis de possessiōibus suis].i.de ciuitatibus quas possidebunt, [vrbes ad habitādum & suburbana eaꝝ].i. spatia cōtigua vrbiū muris & extra eos,vt ipsi Leuitæ in oppidis maneāt. Erāt aūt sacerdotes & Leuitæ per omnes tribus dispersi ad populū informādum. [& surburbana sint pecoribus ac iumētis] eoꝝ ad pastū, & ꝓprie dicunt iumēta,animalia,q̄ hoibus adiutoriū præstāt in necessarijs laboribus exercendis seu oneribus deferēdis:cætera domestica animalia,dicta sunt pecora.[quæ à muris ciuitatū forinsecus ꝑ circuitū mille passuū spatio tendent].i. extēdent in latū,in quo spatio erūt pascua animaliū prędictoꝝ.Verūtn̄ istud difficultatē non haberet,nisi subiungeret:[Cōtra orientē duo millia cubiti erunt,& cōtra meridiem similiter erūt duo millia.Ad mare quoq; quod respicit occidētem,] de quo mari dictū est cap.ꝓcedenti.[eadē mēsura erit,] videlicet spatiū duoꝝ milliū cubitoꝝ.[& septētrionalis plaga ęquali termino finiet].i.spatiū suburbanoꝝ respiciēs aquilonē,erit quātitatis æqualis: hoc est, spatiū illud per totū vrbium gyrum, seu versus quatuor partes orbis,erit æquale,ita vt cōtineat duo millia cubitoꝝ.Hæc autē sibi inuicē cōtrariari vident,q̄m mille passus faciūt plus q̄ duo millia cubiti,cū passus sit spatiū qnq; pedū,iuxta illud: Quinq; pedes passum faciunt &c.Circa hæc scribit Lyra:Dicunt expositores cōmuniter,ꝙ idem est spatiū mille passuū, & duoꝝ milliū cubitoꝝ: quia passus cōtinet quatuor pedes,vt dicunt:sed hoc est cōtra illud cōmune dictū,ꝙ passus cōtinet qnq; pedes.Dato etiā ꝙ passus cōtineret quatuor pedes tātum,adhuc dictum eoꝝ non cōsonaret Hebraicæ veritati.Nam vbi trāslatio nostra habet,mille passuum,in Hebræo habet,mille cubitoꝝ:q̄d tamē videt repugnare ei q̄d subdit: Ad oriētem duo millia cubiti. Ad hoc Rabbi Salomon respōdet,ꝙ secūdum veritatē duo millia cubiti erāt extra muros ciuitatum ꝑ circuitum.Mille tn̄ cubiti propinquiores ciuitati, sic erāt dispositi, ꝙ in eis nō poterāt domus ædificari, nec poterāt arare, seminare,nec plantari poterāt vineę ibi,sed erāt ad recreationē & pascua animaliū.Fiebāt etiā ibi piscinæ ad vestiū lotionē.ideo isti mille cubiti vocant proprie suburbana, & de eis loquit scriptura ꝓcise,cum dicit in Hebraica veritate,ꝙ à muris ci- Nūe.34.

uitatum forinsecus per circuitum mille cubitorꝝ spatio tenderet. In alijs aũt mille cubitis remotioribus à muris, poterãt vineæ plantari. Large tñ loquendo pertinent ad suburbana, vt hoc modo loquat scriptura, cum subdit: Ad oriẽtem duo millia cubiti erũt. Hæc Lyra. Ista
R. Salo. respõsio Rabbi Salomonis nõ videt idonea, qm̃ sub eodem contextu, mox cum dictũ est, ꝙ suburbana à muris ciuitatũ tenderent forinsecus per circuitum spatio passuum mille, immediate subiungit: Contra orientẽ duo millia cubiti erunt &c. q̃d non est nisi expositio & determinatio quædã præcedentiũ verborꝝ, si recte penset. Deniq; illa Rabbi Salomonis solutio, nõ satisfacit nostræ translationi, de cuius veritate nõ dubitamus: qm̃ iuxta istã solutionem non erãt extra muros, nisi dũtaxat duo millia cubitorꝝ per gyrum: non ergo mille passus, etiã si cubitus cõtineat duos pedes, cum tamẽ cõmuniter dicat, non cõtinere nisi pedem
R. Paul⁹. cum medio, nisi dicat, ꝙ passus cõtineat solũ quatuor pedes. ¶ Præterea Rabbi Paulus con
R. Salo. tra p̃habita scribit, & reprobat solutionẽ Rabbi Salomonis, dicens, ꝙ in litera non habeat fundamẽtum, ideoq; nullius authoritatis existat. Expositio autẽ Rabbi Pauli, quãtum capere queo, nullius videt valoris. Nec em̃ ciuitates, de quibus nunc sermo, iussæ sunt esse quadratæ, nec in quadro positæ erãt, vt ipse insinuat. Ita q; saluãdo nostrã translationẽ, cum catholicis est tenẽdum, ꝙ passus hic sumit pro spatio quatuor pedũ, & cubitus pro spatio pedum duorꝝ. Nec obstat obiectio introducta, quoniã mensuræ apud diuersos variant, immo in eodẽ territorio freqũẽter diuersimode accipiunt. Sũt em̃ & cubiti geometrici, quorꝝ vnus cõtinet sex cubitos cõmuniter dictos. Itaq; etsi passus cõmuniter apud nos accipiat pro spatio quinq; pedũ, & cubitus pro mensura vsuali cõtinente cubitũ vnũ cum medio, nunc ali-
Gene.6. ter accipiunt: nec solum nunc, sed in alijs quoq; locis. Nam q̃d in Genesi legit de cubitis ar-
August. cæ, Augustinus, Origenes, multiq; alij de cubitis geometricis exposuerũt. Credo etiã in He-
Origen. bræo haberi, sicut Hieronymus transtulit, & ꝙ dictio illa Hebraica, pro qua posuit passum,
Hierõn. significet vere passum, quãuis possit & cubitũ ac alia significare. ¶ Sequitur de ciuitatibus
Deu.18. & 19 refugij, de quibus in Deuteronomio plenius dicit. [De ipsis aũt oppidis quę Leuitis dabitis, sex erunt in fugitiuorꝝ auxilia separata] .i. deputata ad hoc, vt in ea confugiãt fugitiui. Hinc subdit: [vt fugiat ad ea qui sanguinẽ fuderit,] nõ qualitercũq;, sed nolens, vt infrà exprimit.
Deut.4. Harꝝ vrbiũ refugij tres deputauit Moses adhuc viuẽs trans Iordanẽ, vt legit in Deuter. alias
Iosu.20. tres Iosue, mortuo Mose. [Et exceptis his &c.] .i. in toto erunt quadragintaocto oppida Leuitis p̃standa, nõ in dominiũ, nec in possessionẽ hæreditariã, sed in habitationẽ. Quod qua-
Iosue 21. liter factũ sit, in Iosue historia habet, sic & de vrbibus fugitiuorꝝ. [Ait dñs ad Mosen: Loque-
Iosu.20. re filijs Israel, & dices ad eos: Quãdo trãsgressi fueritis Iordanẽ in terrã Chanaan, decernite,] id est, iudicate & instituite cõmuni cõsensu, [quæ vrbes esse debeãt in p̃sidia fugitiuorꝝ, qui nolentes sanguinẽ fuderint] .i. casu seu sine lædendi ꝓposito. [In quibus] .i. in aliquã harum [si fugerit profugus,] q homicidiũ tale cõmisit, [cognatus occisi eum nõ poterit occidere.] Ex quo eliciunt quidã, ꝙ poterat hoc, si appræhẽdebat eum anteq̃ vrbẽ illam ꝓfugus introiuit. sed melius est, vt dicat ꝙ nõ poterat homicidã talẽ occidere, nisi sentẽtia cõtra eum ordinarie prolata, p̃sertim cum innocẽs fuerit, nec meruerit pro homicidio tali occidi. Vnde subiungit: [donec stet] profugus [in cõspectu multitudinis] .i. hoĩm cõmorantiũ in loco, in quo, vel in cuius dominio homicidiũ perpetrauit, [& causa illius iudicet] à iudicibus loci illius. Habitatores em̃ vrbis cõfugij, tradebãt talem homicidã in manus iudicũ illorꝝ, vt discuterẽt causam ipsius: & si inueniebat innocẽs, restituebat secure in vrbẽ refugij: si reus, dabat manibus propinquorꝝ ad occidendũ, sicut sup Exodũ dictũ est, & infrà in isto continet capitulo. [De ipsis aũt vrbibus quæ ad fugitiuorꝝ subsidia separant, tres erunt trans Iordanem, & tres in terra Chanaan, tam filijs Israel q̃ aduenis atq; peregrinis.] Hoc videt incõueniens, qm̃ terra nouẽ & medię tribuũ, erat multo maior q̃ alia. Ad hoc Lyra allegat Rabbi Salomonẽ, dicẽtem qm̃ hoĩes in terra Galaad, quæ erat trãs Iordanẽ, erãt ad effusionẽ sanguinis proni, & itẽ vt effusores sanguinis elõgarent à tẽplo q̃d nõ fuit vltra Iordanẽ, sed citra. Verꝝ prima harꝝ rationũ videt inualida, qa hoc fuisset homicidas ex ꝓposito occidẽtes fouere in crimine, vtpote qa faciliter poterãt fugere. Secũda q̃q; inepta censet, qa secũdum legẽ homicida fuit tutus in tẽplo, dũmodo nõ per industriã occidisset, nec pacis pactũ frãgendo. Verior ergo causa apparet, qm̃ qui trans Iordanẽ morabant, erãt nimis remoti à templo, ideo tanto plus indigebãt alijs cõfugij locis. Deniq; ad tollendã talem imparilitatẽ ciuitatũ refugij, in-
Deu.19. frà in Deuteronomio præcipit, vt adhuc alias tres refugij vrbes haberẽt, cum dilatati essent eorꝝ termini in terra promissiõis. [Si quis ferro ꝑcusserit] .i. læserit aliũ ex ꝓposito seu scienter. [& mortuus fuerit qui ꝑcussus est] .i. læsus, [reus erit homicidij] q fecit hoc, [& ipse morietur] .i. occidet. [Si lapidẽ iecerit, & * ictu] lapidis [occubuerit] alius, [similiter punietur] talis ꝓiector, p̃sertim si proiecit vt tãgeret aliũ, vel ad locũ in quo est cõsuetũ & publicũ iter. [Si ligno ꝑcussus interierit, ꝑcussoris sanguine vindicabit] .i. ꝑcutiẽs illũ, iudicabit & interficietur, vt homicida: & per hæc tria instrumẽta ꝑcutiẽdi, intelligũtur & alia ꝑ quę qs potest

occi-

occidi.[propinquus occisi homicidā] talem ex ꝓposito occidentē siue lædentē [interficiet,] dato iudicio, ꝙ reus sit sanguinis.[statim vt appħenderit eū, interficiet].i.occidet eū, quāuis fuerit in ciuitate refugij, quia in ea nō fuerat tutus, sed ab ea fuit expellendus, postq̄ iudicatus fuit ex proposito occidisse.[Quod si fortuitu].i.per ignorātiam & sine ꝓposito, [& absq; odio & inimicitijs quicquā hoꝝ fecerit,].i.occiderit, [& hoc audiente populo fuerit cōprobatum] per testes sufficientes atq; idoneos.[liberabiť innocens] .i.casualis occisor [de manu vltoris,] cui prohibebiť à iudicibus facere vltionē in innocētem.[& reduceť per sententiā] iudicum [in vrbē ad quā confugerat.] Ex quo innotescit, ꝙ iudicabať in loco seu dominio in quo occidit, illucq; ducebať secure, vt causa sua ibi ventilareť. Nam & quisq; sortiť forum à loco excessus, inuentaq; & approbata per iudices innocentia eius, reducebať cū securitate ad vrbē cōfugij. Exemplū excusabilis homicidij poniť in Deuteronomio, vt si ferrum exierit manubriū abcidētis ligna in sylua, & læserit aliū. [Manebitq; ibi] s. in vrbe refugij, [donec sacerdos magnus] puta episcopus, [qui oleo sancto vnctus est] in capite & manibus, q̄d inferioribus sacerdotibus nō fiebat, [moriatur,] quo defuncto, poterat ad locū suū reuerti, & nō ante, ne ex eius inspectione propinqui eius quem interfecit, incitarenť aduersus eum. Longitudine autē tēporis poterāt obliuisci mortē ꝓpinqui sui occisi, præsertim in tēpore mortis pontificis, dum erat dolor cōmunis & occupatio generalis in alijs, vel propter reuerentiā noui pontificis, & item ob mysticā significationē, quia per Christi veri & summi antistitis occisionem, inductum est genus humanū ad cælestis patriā paradisi, qua erat priuatū demerito protoplasti.[Si interfector] qui à casu quenq̄ occidit, [extra fines].i.muros [vrbiū] nisi forte & suburbana sacerdotaliū vrbium infrà eaꝝ fines cōputenť, [quæ exulibus].i.fugitiuis [sunt deputatæ, fuerit inuentus, & ꝑcussus ab eo qui vltor est sanguinis].i.ab occisi propinquo, cui iure diuino cōpetit secūdum legis tenorē vindicare occisionē sui cognati.[absq; noxa erit qui eum occiderit].i.nō imputabiť ei ad culpā, si tamē zelo legis & non ex vitiosa fecerit id radice. Nam etsi casualis occisor occidendo nō meruit trucidari, tamē nō remanēdo in vrbe cōfugij iuxta legis statutū, mereť occidi. Ideo subdit: [debuerat eñi ꝓfugus] vtpote huiusmodi homicida, [vsq; ad mortē pōtificis in vrbe] refugij [residere. postq̄ aūt ille] videlicet pōtifex [obierit, homicida reuerteť in terrā suā.] Istud & in euāgelica lege quodāmodo obseruať, quātum ad hoc, ꝙ rei cū nouo episcopo aut principe redeunt vnde exules erāt. [Homicida sub testibus punieť].i.nō nisi ex sufficienti testimonio cōtra eū adiudicabiť pœnę, attamē euidētia facti pro testimonio reputať.[Ad vnius testimoniū nullus cōdemnabiť.] quia facile atq; probabile est, vnum mentiri aut falli siue subuerti: ideo ad minus duo testes exigunť, qui vnà cum accusatore nō possunt tā facile deuiare & cōcordare in malo, quanq̄ & hoc quādoq; cōtingere possit, sed & lex respicit ad id, q̄d vt in pluribus accidere solet. Testes quoq; diligēter sunt examinādi & seorsum interrogādi de circūstantijs rei, q̄bus & graue incūbit periculū, si in falsitate dep̄hendanť. In om̄i aūt materia, certitudo est de circūstantijs rei exigenda secundū qualitatē materiæ. Idcirco in rebus actibusq; humanis, in q̄bus frequenter nō potest certitudo absoluta haberi, sufficit certitudo ꝓbabilis. Est aūt ꝓbabile, ꝙ assertio duoꝝ cum tertio cōcordantiū, verior sit q̄ vnius. Nec om̄es indifferēter ad ꝑhibendum testimoniū admittunť, sed q̄ secūdum iura censenť idonei. [Nō accipietis preciū ab eo qui reus est sanguinis:] Hoc in veteri testamēto fuit rationabiliter institutū, q̄m iudices ipsi erāt ad auaritiā proni. Iudæi quoq; erāt crudeles & ad homicidiū inclinati, ideo hec rigore oportuit iudicum cupiditatē & subditoꝝ crudelitatē compesci. vnde subiungiť: [statim & ipse] qui reus est mortis, [morieť,] data cōtra eum sentētia, quæ nō sine necessitate est differenda, ne interim aliquo modo euadat.[Exules & profugi, ante mortē pontificis nullo modo in vrbes suas] seu alia habitacula sua [reuerti poterūt.] Hoc dicit ad designādum, ꝙ nec ab eis fuit preciū accipiendū, vt possent redire. quāuis eñi fuerāt à crimine homicidij innocentes, tamē propter multa mala vitāda, & ꝓpter cōmune bonum patriæ, erāt tali exilio puniendi. Etem̄ interdū necesse est bono ꝑsonæ seu particulari cōmodo aliquid tolerare propter procurādum vel conseruādum bonum cōmune, quemadmodū nōnunquā propter curationem membri principalioris, totiusve corporis, in membro sano fit quędā incisio, & membrum ægrum omnino abscindiť. Nec in tali casu derogať personæ, quia & ei sic expedit, & ipsa est pars communitatis, & bonum vniuersale præferendum est bono particulari.[Ne polluatis terram habitatiōis vestræ,] id est, opera criminosa nō faciatis, nec fieri permittatis in ea, nec facta dimittatis inulta. Dicitur autem terra pollui, sicut & consecrari, non ꝙ sit vitij aut virtutis subiectum, sed instrumentum aut medium quoddam vel ordinata ad sacra aut non sacra, [quæ insontium] id est, innocentium [cruore maculatur,] non ꝙ sanguis innocens sit immundus aut maculans, sed eius effusor, & ipsa detestanda effusio maculat terram. ¶Præterea propter innocentium sanctitatem & passionis eorum, mortisq; meritum, terra interdum diciť sanctificari, & sancta vocať, sicut Hierusalem, in qua passus est sanctus san-

Deu.19.

Leuit.8.

Matt.27. ctorum, vocat ciuitas sancta: & terra promissionis, propter mysteria Christi ibi expleta, san cta vocatur. [nec aliter expiari potest] .i. purgari, & Deo quodammodo reconciliari, suoq́ modo placere, [nisi per eius sanguinem] .i. iustam interfectionem, [qui alterius sanguinem fuderit.] vt iniustitiæ obliquitas per hanc iustitiæ rectitudinem reducat ad medium quodam, & recompenset excessus culpæ per adimpletionem iustitiæ. Sicq́ fiat vni, sicut fecit alteri: & per quæ peccauit, per ea & puniatur. Simili modo erat vitanda & præcauenda fusio sanguinis homicidij casualis per præfatum exilium. [atq; ita emundabit vestra possessio] id est, terra seu regio, [me commorãte vobiscum] .i. ob hoc ꝙ ego tam gratiose dignor inter vos
Deu.23. commorari, quē nō decet in terra polluta morari. Vnde in Deuteronomio legit: Dominus Deus ambulat in medio castroꝝ. ideo castra vestra sint sancta. [Ego enim sum dñs qui habito inter filios Israel] .i. in tabernaculo seu in templo quod erat in medio Israeliticæ plebis, immo potius inter filios Israel .i. in cordibus ipsoꝝ per fidem & gratiam, ad quod obtinendum, necesse est meis obedire præceptis. ¶Præterea spiritalis & mysticus huius capituli sensus, hincinde præhabitus est, qui tamen breuiter tangi potest. Nempe per hoc quod sacerdo
1. Tim.6 tibus & Leuitis datæ sunt vrbes ad habitandum, non ad hæreditandum aut principandum, designatur in primis, quantum auaritia atq; ambitio vitandæ sint sacerdotibus & clericis, maxime religiosis euangelicæ legis, & vt habentes victum & tegumenta, contenti sint. Deinde ꝙ populus libenter debet temporalia ministrare his, à quibus spiritalia suscipit. Per suburbana vero Leuitarum, quibus pecora sua alebant, intelliguntur spiritalia dona, per quæ prælati & spiritales, animas subditoꝝ vulgariumq́ reficiunt, quæ suburbana debēt mil
1.Petr.4. le passuum spatio tendi: quia grandis spiritalium charismatū exuberantia superioribus necessaria est, vt de plenitudine sua copiose communicent sibi commissis. Possunt tamen per suburbana extra vrbes sita, intelligi libri sacræ scripturæ, & sanctoꝝ patrum volumina, ex quibus populus saluberrime enutritur: quod sine personaꝝ acceptiōe est faciendum, quod significatū videtur per hoc, ꝙ ad quatuor plagas terræ suburbana æqualiter tendebant. Porro per vrbes refugij intelliguntur ecclesiastica sacramenta & pœnitentiæ loca, claustra, collegia, congregationes deuotæ, in quibus protegitur homo ab inuisibilibus inimicis, & mortem euadit perpetuam: quæ si ante mortē exierit præsulis, occidet: qm̄ si pretacta refugij deseruerit loca siue remedia, antequã finaliter merito dominicæ passionis saluet, æternaliter perit. Hæc quoq; refugij loca inter sacerdotes, spiritalesq́ homines maxime reperiunt. Amplius, nolens sanguinem fudit, qui nō ex deliberatiōe, sed ex infirmitate aut ignorãtia peccat & alios scãdalizat, & facilius veniã promeret. Qui autem ex proposito & certa scientia facit hoc, difficulter curat, potissimū si cōsuetudinis prauæ mole oppressus sit: sed desperãdum nō est, quoniã omipotenti medico animaꝝ, vniuersa nō solum possibilia, sed & facilima sunt. At vero de vrbibus refugij tres sunt trans Iordanem, & tres ab alia parte, quia tam spiritales quàm seculares indigent istis remedijs. ¶Si quis ferro percusserit. Ferro occidit, qui detrahit. Detractio nãq; est gladius bis acutus & ferrū durissimū, quo detractor simul & auditor, nisi dissentiãt, perimunt. Lapidem proijcit & occidit, qui cū immoderata asperitate increpat aut obiurgat, aut pungitiua pronunciat verba. Ligno autē occidit, qui virgã correctionis vltra mensurã extendit, nec iuxta modum culpæ apponit remediū pœnæ. Per hoc demū ꝙ cognatus occisi poterat homicidã opprimere, significata videt spiritalis censura ecclesiæ, qua per excōmunicationē, suspensionē, interdictum, degradationem, aut simili modo aliqui puniunt. Per exilium vero fugitiui notat, ꝙ homo tãdiu à mystico corpore ecclesiæ pmanet separatus, quousq; per pœnitentiã Deo reconciliet in morte pōtificis .i. virtute & merito dñicæ passionis. per hæc etiã ꝙ dñs prohibuit preciū accipi ab eo, qui reus est sanguinis, cōstat ꝗ dire peccent, qui in euangelica lege ex cupiditate aut cum remissione precium sumūt à facinorosis in derogationē iustitię & iacturã Reip. aut crimina fieri sinūt, quæ possent aliq̃ modo impedire, vt ex aliorum sceleribus atq; iniurijs temporalia commoda sortiantur: qui vtiq; ineffabiliter vitiosissimi sunt censendi, qui pecunias sic præferunt Deo, & proximoꝝ saluti atq; virtutibus. ¶Postremo, si terram illam Israelitaꝝ & tabernaculum dñi oportuit esse tam munda, quia ibidem dominus habitauit, quanto magis terram, loca & regna, claustra, collegia, ecclesias, immo potissimū corda Christianoꝝ, in quibus Deus tam multipliciter, tam misericordissime, tam euidentissime cōmorari dignat, vbi & per sacramentalem sic adest præsentiam, per ecclesiastica sacramenta, per sanctorum reliquias.

¶Expositio literalis cap. XXXVI. Accesserunt autem & principes familiarum.

Articulus LV.

Lex specialis circa matrimonia cōtrahenda, in præsenti recitat caplo. [Accesserunt aūt & principes familiaꝝ Galaad,] hoc est, viri sic dicti [filij Machir, filij Manassæ de stirpe
Nũe.26. filioꝝ Ioseph.] De quoꝝ genealogijs dictum est suprà. [Locutiq́ sunt Mosi: Tibi dño nostro] vicariali & secundario [præcepit dñs] vniuersoꝝ, primus ac principalis, vt diuideres

res terram filijs Israel sorte,& vt filiabus Salphaad fratris].i.cognati[nostri, dares possessionem debitam patri].i.partem hæreditariã,quam pr̃ eaꝝ habiturus erat, nisi peccãdo demeruisset, de q̊ pcepto & causa institutiõis suæ dictũ est suprà, q̃a videlicet pr̃ eaꝝ nõ habuit aliquem filiũ.[Quas si alterius tribus hoĩes].i.viri,[vxores acceperint,sequetur possessio sua:] hoc est,hæreditas filiaꝝ illarum deuoluetur ad eaꝝ filios,& consequenter ad tribum illã,de q̃ eaꝝ filij fuerint nati ex parte patris,q̃niam genealogia filioꝝ sumitur ex parte patrum suorum,non matrum:immo nec moris est scripturaꝝ,mulieꝝ genealogiam describere,vt ait Hieronymus.[atq; ita fiet,vt cum iubileus.i.quinquagesimus annus remissionis aduenerit] In quo omnis hæreditas ad pristinam redit tribum atq; hæredem,quia nec poterat vltra tẽpus illud alienari aut vendi, vt dictum est sæpe. [confundatur sortium distributio:] hoc est, hæreditates sortibus distributæ,misceantur confuse adinuicem, deueniendo ad alias tribus, nec maneant,sicut à domino erant distinctæ.[Respondit Moses,& dño præcipiente,ait:Recte tribus filioꝝ Ioseph locuta est:]hoc est,viri isti de tribu Manassę filij Ioseph nati,sapienter quæstionem hanc proposuerunt,ad euitandum inconuenientia iã prætacta.[& hæc lex] hoc est,iussio[super filiabus Salphaad.i.à domino ꝓmulgata est]hoc est,mihi à Deo est reuelata per angelum,vt eam omnibus pandam.[Nubant quibus volunt,tñ suę tribus hoĩbus.] non tñ indifferenter quibuscunq; viris de tribu sua,sed eis,qui secundum legem non excludebantur ab earum connubio,propter consanguinitatem vel affinitatem.Deinde occasione casus istius datur lex generalis:[Oẽs enim viri ducent vxores de tribu & cognatione sua.] Non ꝙ omnes mares erant obligati simpliciter ad contrahendum coniugium,cum nec Helias nec Hieremias hoc fecerunt:sed oẽs matrimonium contracturi, contrahant cum mulieribus suæ tribus.[& cunctæ fœminæ]maritandæ, [maritos de eadem tribu,] de q̃ ipsæ sunt, [maritos accipient,vt hæreditas permaneat in familijs:]hoc est,quælibet familia teneat,aut saltem in iubileo recipiat hæreditatem patrum suoꝝ,quæ ei secundum legem debetur.¶Ex hoc verbo doctores eliciunt,istud non esse intelligendum de mulieribus quibuscũq;,sed de his,in q̃bus locum habuit ratio huius institutionis,hoc est,de fœminis in hæreditate paterna succedentibus,ex quarum connubio cum viris aliaꝝ tribuum inito,sequi poterat hæreditatum ad aliam tribum translatio, sortiumq; confusio. ¶Vnde & Thomas ait in 1.2. q̃st. 105. Lex non statuit,ꝙ mulieres succederent in bonis paternis, nisi in defectu filioꝝ masculorum.Tunc nanq; necessarium erat in tali casu,vt successio hæreditatis concederetur mulieribus in consolationem patris, cui valde graue fuisset, si eius hæreditas transisset ad omnino extraneos.Adhibuit tamen lex circa hoc debitam cautelam,præcipiens vt mulieres succedentes in hæreditate paterna,nuberẽt suæ tribus hominibus, ad hoc ꝙ sortes tribuum nõ confunderentur.Hæc Thomas.¶Hinc etiam asserit Augustinus,ꝙ mulieres non succedentes in hæreditate,poterãt successiue nubere maritis tribuum diuersaꝝ,cũ & in Iudicũ libro scriptum sit,ꝙ post Abimelech surrexit dux in Israel Tholaa filius Phua patrui Abimelech, vir de Isachar.Sicq; Phua fuit frater Gedeonis,q̃ fuit pater ipsius Abimelech, cũ tñ Gedeon esset de tribu Manassę,ad q̃d Augustinus rñdet, ꝙ Phua & Gedeon fuerunt fratres ex parte mr̃is,q̃ successiue nupsit vni viro de Manassę, & alteri viro de Isachar,q̃d & expositores coĩter approbãt.Sed obuiare videt̃ authoritas lr̃æ huius. Nã seq̃tur:[ne sibi cõmisceant̃ tribus, sed ita maneãt,vt à dño separatæ sunt.]Deniq; maritus & vxor correlatiua sunt,& rite cõcludit̃:Si fœmina nubat viro alterius tribus,ꝙ etiã vir cõtrahat cũ muliere alterius tribus. His de causis q̃dã dixerũt,ꝙ nulla mulier secũdũ legẽ poterat nubere viro alterius tribus,nec ecõuerso,q̊s seq̃tur Lyra hoc loco,q̃uis sup Iudicũ libro aliter dicat.Nẽpe hic scribit, Nõ poterant viri accipere mulieres,etiã hæreditatem non habentes,de alia tribu.Nec per cõsequẽs illæ,videlicet mulieres,poterãt contrahere cum viris alterius tribus,q̃m ex vtraq; parte eadẽ ratio assignat̃,vtpote impermixtio tribuum.Dispensatum tamẽ fuit, ꝙ tribus regia & sacerdotalis poterãt matrimonio sociari,propter vtriusq; tribus nobilitatẽ.Et item,vt ex mutua familiaritate reges tenerent̃ facilius in cultu Dei per sacerdotes.Et rursus,vt per regis & sacerdotum concordiam, communis pax magis conseruaretur in populo. Hæc Lyra. Sed R.Paulus his contradicit:In hoc,inquiens,præcepto multum deuiat translatio nr̃a à veritate Hebraica,quia secundum Hebraicam veritatem non prohibetur mulieribus, q̃n nubãt q̃buscunq; voluerint de genere Israelitico,nisi tñ fœminis hæreditatem habentibus.Nã vbi nr̃a translatio habet,Cunctæ fœminæ maritos de eadẽ tribu accipiẽt:in Hebræo habet̃, Oĩs filia q̃ non habet hæreditatẽ,viri de cognatione pr̃is sui erit vxor.Similiter non ꝓhibet̃,q̃n viri ducãt vxores de alia tribu.Hoc enim q̃d dr̃ in nostra translatione, Oẽs viri ducent vxores de tribu & cognatione sua non est in Hebræo,sed ibi sic dr̃ Nõ reuertat̃ hæreditas filioꝝ Israel de tribu in tribũ,sed vnusquisq; in hæreditate patrũ suoꝝ adhęreat.Silr̃ vbi nr̃a trãslatio habet,ne sibi misceãt̃ tribus &c.in Hebræo habet̃, Ne reuertatur vnius tribus* sors ad aliam tribũ.Nec legitur aliquãdo facta dispensatio,vt tribus regia & sacerdotalis possent ma-

Margin notes: Nũe.27. — Hieroñ. — August. — Iudi. 10. — Iudi. 16. — Ibidem. — R.Paul. — * hæreditas

trimonio cõmisceri. Non eñ necessaria fuit in hoc dispẽsatio, qa Deus non prohibuit com mixtionẽ tribuũ,nisi tñ vbi ex tali matrimonio posset seq cõmixtio hæreditatum,vt patet secundũ Hebraicã veritatem. In his R.Pauli verbis male sonat, ꝙ ait trãslationẽ nr̃am mul tum à veritate Hebraica discrepare. Sic eñ videretur seq,ꝙ vera non esset,nec Lyra aliquid tangit hic inde, q tñ cõmuniter tangit,qñ aliqd aliter aut plus habetur in nr̃a trãslatione q̃ in Hebræo. Nec verisimile reor, B. Hieronymum tantã hic fecisse mutationem verboꝝ aut
Hieron. sensus,nec ignorabat consuetudinem Hebræoꝝ in obseruationibus connubioꝝ:ideo puto ꝙ sine dispẽsatione non licuit aliter fieri,q̃ nr̃ continet textus,& si absq; dispensatione aliter
1.Re.18. fiebat,illicitũ fuit. Vnde ꝙ Dauid filiã Saul sumpsit vxorẽ,ex dispensatione credit factũ,siue Deus ꝑ occultã inspirationẽ,siue ꝑ prophetaꝝ reuelationẽ, aut alio modo dispẽsauerit ita. [Feceruntq́; filiæ Salphaad,vt sibi fuerat imperatũ.]in q̃ eaꝝ obedientia cõmendat. ¶ Postre mo subdit epilogus ꝑdictoꝝ. [Hæc sunt mandata atq; iudicia:]Per iudicia intelligunt iudi cialia Dei ꝑcepta. Et qa in hoc libro multa sunt iussa,q̃ꝝ aliq̃ ad ꝑcepta moralia, aliq̃ vero ad cæremonialia ꝑtinent,possunt duplicia ista præcepta hoc loco intelligi per id q̃d ait:Hæc
mandauit sunt ꝑcepta.[q̃ præcepit dñs per manum]hoc est,ministerium[Mosis ad filios Israel in cam pestribus Moab supra Iordanẽ contra Hiericho.]Spũaliter,q illicita,clãdestina, aut prohi bita ineunt coniugia,confundunt ecclesiæ ordinationem, & hæreditate patris cælestis pri uantur. Omnes quoq; Christifideles contrahere cupientes,non nisi suis socientur cognatis, hoc est,personis eiusdem,non disparis,cultus,vt pariter atq; concorditer ministrent altissi mo,& ad eius honorẽ prolificent, qui est super omnia Deus sublimis & benedictus, Amen.

Numerorum finis.

D. DIONYSII CARTHV-
SIANI IN LIBRVM DEVTERONOMII, HEBRAICE ELleh Haddabarim, Enarratio: In quo replicantur quæ in quatuor libris præhabitis dicta sunt, atq; de varijs legalibus institutionibus, morte Mosis, & Iosue agitur substitutione.

PRAEFATIO.

Pro.7. SERVA mandata & legem quasi pupillam oculi tui. Liga eam in digitis tuis, & in tabulis cordis tui scribe ea. In his verbis tria tanguntur: Primum est, q̃ diligenter seruanda sint mãdata Dei & lex eius,per opeꝝ executionẽ, quantũ ad substantiã facti seu actus,cũ dr̃:Serua mãdata.i.adimple. Secundũ est, q̃ tenaciter lex diuina sit custodienda per verã discretionem,vt s.ea q̃ legis sunt,non solũ fiant,quãtũ ad actum imperatum,sed etiã vt cum debitis circunstãtijs impleãtur, vtpote suo loco & tempore, & taliter ac recta intentione, sicut oportet, & vt dictat discretio, q̃ significat per digitos quemadmodũ opus seu vis operatiua ꝑ manus. Tertiũ, q̃ indelebiliter lex diuina sit memoriæ imprimenda dum additur, In tabulis cordis tui scribe eã. Nempe hæ tabulæ sunt intellectus atq; memoria, seu intellectus speculatiuus & practicus,vel voluntas & intellectus, vt sicut intellectus exercendus est iugiter in consideratione & commemoratione cælestium præceptorum ac legis diuinæ,ita voluntas semper parata est & feruẽs
Psal.1. ad eorundem exequutionem. Vnde de viro fideli cantatur: In lege domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Itaq; ad obseruantiam legis Dei concurrunt hæc tria,quamuis non eo ordine vt nunc tanguntur, sed modo retrogrado. Primo nanq; requiritur, vt lex diuina insit memoriæ. Secundo, vt cum discretione seruetur. Tertio, vt realiter fiat quod iubet, si assit facultas. ¶ Porro, ad hoc ꝙ aliquid firmiter imprimatur memoriæ, & diligenter actualiterq́; pensetur,confert, quòd sæpius repetatur,atq; interdum ad tollendum fastidium sub verbis alijs resumat,& aliquando cum additamentis,& ita in præsenti libro nunc exponendo peragitur. Dicitur quippe liber iste Hebraice, Elleh Haddabarim. Græce autem, deuteron,id est, iteꝝ, vel deuteronomon, quod Latine interpretatur, secunda lex, hoc est, lex secundo seu altera vice repetita, ideo in hoc libro descripta non est alia ab ea quæ in Exodo atq; Leuitico, Nnmerorumq́; libro digesta est. Hinc loquit Glossa: Intentio Mosis in hoc libro est, recapitulare prædicta triplici ratione. Primo, vt arctius memoriæ commendetur. Secundo, vt per tã freqũetem repetitionem insinuetur,& mẽtibus inculcetur vtilitas eorum quæ continentur in lege ista. Quod etenim vtile est, merito non pigebit sæpius dicere, nec molestũ debet esse freqũter audire. Tertio, vt Iudæoꝝ duritia condemnetur, qui toties dictum nõ impleuerunt. Propterea Magister in historijs ait: Deuteron Græce,

Græce, Latine interpretat, iterũ vel secũdo: & nomos lex, q̃si secunda lex. Ex hoc noĩe qdã er-
rãtes, dixerunt duas esse leges: vnã q̃ in libris p̃cedentibus continetur, alterã datam à Mose, q̃ Ex. 23. 34
in isto libro habetur: quod probabant ex hoc, ꝙ de illa legitur lege, Locutus est dñs ad Mo Leu. 1. 2.
sen: de ista autẽ, Locutus est Moses ad oẽm Israel. Et item per hoc, ꝙ hic multa leguntur, q̃ & 7. 9.
suprà expressa non sunt. Sed verius dr̃, ꝙ non sit nisi vna lex vetus, q̃ ab Ap̃lo Paulo ac alijs Nũe. 1. 3.
sæpiꝰ appellatur lex Mosis, q̃ lex Dei. Hebræi quoq; vocãt hos q̃nq; libros Mosis, Thorath, i. 8. 11.
legem. Iterantur autem tria in libro isto, tribus de causis. Primo enim iterantur præcepta Deut. 1.
& cæremoniæ, vt commendentur memoriæ, & vt repetitio sit cõfirmatio. Secundo repetun Rom. 6. 7
tur beneficia Dei, vt per ea accendamur amore ipsius. Tertio, flagella peccantium, vt timor & 13.
Dei nobis incutiatur. Hæc ibi. ¶ Deniq; sanctus Moses in hoc libro ita procedit, ꝙ obscura Heb. 7. 9.
declarat, præhabita breuiter replicat, supplet omissa, necessaria quoq; addit & applicat. & 10.

¶ Expositio literalis cap. 1. Hæc sunt verba quæ locutus est Moses ad omnem Israel. Arti. 1.

FActor libri huius, quasi prologum quendam ac titulum volumini huic præmittit, dicendo: [Hæc sunt verba quæ locutus est Moses ad omnem Israel trans Iordanem in solitudine campestri:] Porro quod ait, Trans Iordanem, quidam sic intellexerunt, quasi verba ista prolata sint, pertransito iam Iordane, hoc est, postq̃ filij Israel transierunt Iordanem, & quoniam Moses non transiuit Iordanem, sed obijt antequam Iordanem filij Israel Deut. 34
transierunt, prout infrà scriptum est: hinc dixerunt ꝙ Moses non conscripsit hunc librum, sed Iosue. Verum hoc argumẽtum perimit semẽtipsum. Nam siue Moses, siue alius librum hunc conscripserit, oportet concedere, ꝙ ipse verba ista protulerit trans Iordanem, sicut textus euidenter affirmat. Cum ergo Moses non transiuit, nec peruenit vltra Iordanem, fateri necesse est, id quod dicitur trans Iordanem, non posse intelligi vltra Iordanẽ à loco possessionis duarũ tribuum atq; dimidiæ, q̃ coĩter habitasse dicuntur trans Iordanem, quia in terra possessionis earum defunctus est Moses. idcirco quod ait, Trans Iordanem, intelligẽdum est per respectum terræ promissionis, præsertim vrbis Hierusalem, ita ꝙ Moses dixit hęc ver Deut. 34
ba trãs Iordanem, hoc est, in terra q̃ respectu Hierusalem & terræ p̃missionis, est vltra, non citra, Iordanem. Vnde in Scholastica fertur historia: Pro situ terrę promissionis scriptura dicere solet, vltra Iordanem, vel citra Iordanẽ. Itaq; terra duarũ tribuum ante Iordanis transitum acquisita, vocatur trans Iordanem respectu terrę promissionis. Per solitudinem autem campestrem, intelligitur magna illa planities campi, in terra Moab supra Iordanem siti, in q̃ filij Israel multis qeuerunt diebus, vt in libro Numerorũ legitur, quæ planities ob suã ma- Nũe. 33.
gnitudinem instar solitudinis se habebat. ¶ Præterea quæritur, cur dictum est, Hæc sunt verba quæ locutus est Moses, & non potius quæ scripsit. Respondetur ꝙ verba sequentia Moses primo pronunciauit ad populum, exhortando ac instruendo: deinde conscripsit, quemadmodum infrà habetur: Scripsit itaq; Moses legem hãc. Itemq̃: Postq̃ scripsit Moses verba Deut. 31.
legis huius atq; compleuit. Nec mirũ aut rarũ, ꝙ Moses in tertia persona loquitur de seipso, quasi de alio, quum & alibi frequenter ita locutus sit, sicut dum ait: Erat Moses vir mitissimus, ideo ait Glossa: Hæc de se tanq̃ de alio more sanctæ scripturæ dicit. Sic nanq; vitat, & Nũe. 12.
vitandam docet arrogantiam, seu propriam laudem. Similiter Iob de se dicit: Vir erat in terra Hus. Et Ioannes: Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his. Vel per istum mo- Iob 1.
dum loquendi, spiritus sanctus perhibet testimonium Mosi, vt nemo dubitet eum ista scri- Ioan. 21.
psisse. Hæc Glossa. Tamen vt dictum est, quidã dixerunt Mosen ista oretenus prædicasse ad populum, & ipsum Iosue (aut secundum quosdam) Esdram ea redegisse in scriptis. Hinc Petrus Comestor: Videtur Hieronymus velle, ꝙ Iosue magnam huius libri scripserit par- Hierõ.
tem. sed verius esse videtur, quòd à Mose scriptus sit, & ista in principio apposuit Esdras, quemadmodum & in fine libri de obitu Mosis. Hæc Petrus. Veruntamen probabilius re- Deut. 34
or, ꝙ Esdras non apposuit aliquid principio huius libri, quum & in textu isto dicatur quòd Moses verba ista loquutus sit, nec Hebræi hoc dicant. Vltimum vero huius libri capitulum, Ibidem.
creditur à Iosue editum: quod & Hebræi fatentur. Moses igitur volens in exordio huius voluminis insinuare, ꝙ primo dixerit verba ista ad populum, deinde ea conscripserit, ita exorsus est scribere hoc volumen: Hæc sunt verba quæ loquutus est Moses. Itaque loquutus est ista in solitudine campestri, [contra mare rubrũ] hoc est, ex opposito alicuius partis, aut sinus maris illius, cuius aliqua pars videtur non multum distans fuisse à loco illo. [inter Pharan & Tophel & Laban & Haseroth] secundum Glossam, ista sunt nomina quatuor montium ac locorum vicinorum campestribus, in quibus ista loquutus est Moses. Pharan quoq; quandoq; accipitur pro vrbe, interdum pro prouincia. Laban etiam interdum est nomen proprium viri. [vbi auri est plurimum], i. multum de auro est in illo loco. & quod ait, vbi, potest referri vel ad vltimum horũ locorũ, vel etiã ad alia, nec certum arbitror, ad quid potius referatur. ¶ At vero secundum Thomam super illud Iob, Auro locus est in quo conflatur: Iob 28.
Cum aurum sit purissimum, inuenit vt plurimum in sua puritate generatum, inter fluuiorum

rum arenas propter multitudinem euaporationis & caliditatis arenæ, qa ex multis arenulis colliguntur granula auri, q̃ in vnum liquãtur, q̊d fit in locis vbi cõcurrit debita proportio virtutis actiuæ, ad materiã de q̃ gignitur auꝝ. Generantur qppe metalla ex vaporibus humidis, ex terra resolutis, per virtutẽ & calorẽ solis ac sideꝝ. Propter q̊d metalla liquabilia sunt atq; ductilia, quemadmodum lapides & huiusmodi, q̃ non molliuntur, nec fundũtur ex sicca exhalatione infra terram retenta. Diuersificant autem species metalloꝝ secundum maiorem & minorem puritatem resoluti vaporis, secundum diuersam q̊q; efficaciam & vim digerentis caloris, inter quæ aurum videtur esse purissimũ, & post illud argentum. ¶Amplius, super illud Iob, Ab aquilone aurum venit, scribit Albertus: Auꝝ inter metalla est melioris digestionis & cõmixtionis: ad q̊d requiritur, vt frigus circunstans extrinsecum reprimat, & impellat calorem mineralem ad interiora visceꝝ terræ, vt calor ille intensus sit ad digerendum metalli materiam: idcirco in aqlone vbi frigus circunstat, aurum melius gñatur. Hæc q̊q; est causa, ꝙ in fluuioꝝ arenulis frigidorũ generatur multoties auꝝ, qa frigiditas aquæ impellit calorem ad profundum, vt melius digerat materiam, & faciat puriorem. Ex his elici potest, cur in loco præfato sit multum de auro. [Vndecim diebus de Oreb per viam montis Seir vsq; ad Cadesbarne.] Hoc qdam exponunt sic, ꝙ Moses per vndecim dies exposuit populo legem. Sic'q; q̊d dicitur, vndecim diebus, refertur ad verba illa præhabita: Hæc sunt verba q̃ locutus est Moses. Cui expositioni non videtur consonare quod subdit, de Oreb per viam montis Seir vsq; Cadesbarne, nisi dicatur ꝙ per viam illam q̃ fuit à monte Oreb, per montem Idumæoꝝ, q̃ via decem diętas includit, Moses loquutus sit ista, q̊d etiam Glossa tãgit & sentire videtur, dicendo: Vndecim diebus anteq̃ veniret ad Cadesbarne, Moses legem solo verbo recapitulauit, & de Cadesbarne vsq; campestria Moab. ¶Veꝝ huic expositioni à quodam obiicitur, quoniam non apparet, ꝙ Moses ambulando exposuerit legem, q̃m explanatio talis, requirit docentis audientiũq; quietem. Quæ obiectio facilime soluit, quum

Marc. 2. & Christus in euangelio legatur ambulãdo populum docuisse. Filij q̊q; Israel in itinere cõ-

Lucæ 13. stituti, certis horis pausabant. Legitur quoq; 1. Machabæorum libro de Iuda Machabæo:

1. Mac. 5. Erat Iudas congregans extremos, & exhortabatur populum per totam noctem, donec venirent in terram Iuda. Sed magis me mouet, quod dictum est ꝙ Moses loquutus est verba hęc in solitudine campestri contra mare rubrum, & paulopost in isto habetur capitulo, ꝙ cœ-

Nũe. 24. pit legem explanare interfectis regibus Amorrhæoꝝ Seon & Og, qui interfecti fuerũt post recessum de Cadesbarne, vt in Numeris describitur. Hinc qdam exponunt sic: Vndecim diebus, supple, venerunt de Oreb. i. de monte Sinai, cuius pes dr̃ Oreb, per viam montis Seir, seu Edom vsq; Cadesbarne, quam expositionem Glossa interliniaris tangit. Sed obiici potest,

R. Salo. quia vt Lyra allegat, & approbare videtur R. Salomon, dicẽs, ꝙ lege data, filij Israel recedentes de monte Oreb, venerunt illuc, videlicet vsq; Cadesbarne, in tribus diebus. Et respondendum, ꝙ dictum hoc Rabbi Salomonis non videtur saluari posse, nec textui consonare. Scri-

Nũe. 10. ptum est enim in Numeris, ꝙ profecti sunt de monte dñi, vtpote de monte Oreb, seu Sinai, viam trium dierum, sic'q; venerunt ad sepulchra concupiscentiæ, in quo integro mense aut

Num. 11. circiter, carnes ederunt, vt in Numeris scribitur. Inde egressi, venerunt in Asaroth, vbi septẽ

Num. 13. diebus manserunt, prout in Numeris legitur, atq; post hoc venerunt in Cadesbarne, quem-

Nũe. 14. admodum in Numeris rursum recitatur. Non ergo in tribus diebus venerũt illuc. Verũtñ R. Salomon protestatur, ꝙ spatiũ inter Oreb & Cadesbarne sit itineris vndecim dieꝝ. ¶Insuper dici posset, ꝙ etiam post recessum à monte Oreb, cœpit Moses legẽ aliq̃liter explanare, eundo ꝑ viam vsq; ad Cades: sic'q; per solitudinẽ campestrẽ possit intelligi eremus illa instar campi plana: sed postea fixus in loco campi Moab ꝓfato, cœpit legẽ plenius explanare, sicut subiungitur: [Quadragesimo anno, vndecimo mense] q̃dragesimi anni [prima die mensis] vndecimi. ¶Quocirca q̃ri potest, de q̊ 40. anno istud dicatur. Ad q̊d in Scholastica r̃ndetur historia: Quadragesimo anno ab exitu filioꝝ Israel de Aegypto. Isidorus q̊q;: Quadraginta, inqt, annis filij Israel ad terrã ꝓmissionis venerũt, seu trãsierunt. Sed obuiare videt, q̊d

Ibidem. secundũ Glossam, ab exitu Israel de Aegypto vsq; q̊ ꝑuenerunt ad cãpestria Moab supra Iordanẽ, fluxerunt q̃dragintaduo anni. Et hoc videt ꝓbabile, qa vt in Nũeris fert: Cũ rediissent exploratores q̃dragesimo die, & ppl'm murmurare fecissent, locutus est dominus, ꝙ q̃draginta annis vagi existerent in deserto secundum numeꝝ dieꝝ explorationis & reditus. Fuerũt

Hieron. autem filij Israel ante exploratoꝝ missionem, integro anno in monte Sinai, immo secundũ

Nũe. 10. Hieronymum, per annum & q̃tuor mẽses, vt dictum est in Numeris. Venerunt vero ad mõtem Sinai q̃dragesimoseptimo die post exitum de Aegypto. Numerant etiam q̃draginta dies, à recessu de Sinai vsq; ad missionem exploratoꝝ, vt patet ex dictis in isto articulo. Et ꝑter hos dies, fuerunt & alij multi dies post secundã populi numerationem, anteq̃ filij Israel post mortẽ Mosis trãsierunt Iordanẽ. Nam & obitum Mosis deplanxerunt triginta diebus. Sic'q; in toto colliguntur circiter quadraginta duo anni ab exitu de Aegypto, vsq; dum venerunt

nerunt ad campestria Moab.idcirco q̊d dictum est 40. anno &c.videtur intelligendum, de anno 40.à reditu exploratoꝝ ad Mosen.Itaq; 40.anno, vndecimo mense, prima die mẽsis, [Locutus est Moses].i.loqui cœpit per modum explanationis[ad filios Israel .]Iam dictum est,ꝙ ad oẽm Israel verba ista locutus sit.Quibusdam tñ apparet non esse ꝓbabile,ꝙ vniuersus populus ille potuerit verba Mosis immediate audire.Propterea dicũt,ꝙ loquebatur maioribus populi,& maiores ad tribus seu turmas sibi subiectas.sed qm̃ Deus oĩa quasi miraculose egit per Mosen,facile fuit Deo sic ordinare,ꝙ verba Mosis audirentur distincte ab omnibus tempore opportuno,præsertim quum Moses esset totius plebis illiꝰ legislator & doctor communis.[omnia quæ præceperat illi dominus]per angelum,[vt diceret eis]in quo patet obedientia Mosis.Non tamen in ista explanatione legis repetiuit omnia in speciali,q̃ (Deo iubente)dixerat ante ad Israelem.sed omnia quę Deus iussit resumi,resumpsit.& aliqua addidit,vel resumpsit omnia,hoc est,quædam de omnibus,videlicet aliquã de præceptis iudicialibus,& quædam de cæremonialibus,aliqua quoq; de moralibus, vel omnia in generali. [Postq̃ percussit Seon regem Amorrhæorum,qui habitauit in Hesebon, & Og regem Basan,qui mansit in Haseroth & Edrai trans Iordanem in terra Moab]hoc est,postq̃ Moses cũ populo Israel(Deo auxiliante)percussit duos reges præfatos,eorum'q; populos. ¶ Porro, q̃ in textu isto dicuntur,exposita sunt in Numeris. [Cœpit'q; Moses explanare legem] obscura elucidando,[& dicere.]Porro,secundum Iosephum,Moses congregauit populum ad Iordanem,vbi tunc erat ciuitas *Abila,& locus palmarum.[Dominus Deus noster locutus est ad nos in Oreb].i.in monte Sinai, dicens: Sufficit vobis ꝙ in hoc monte mansistis].i.satis diu fuistis in monte isto.[reuertimini] hoc est, mentem vestram rursus conuertite ad pergendum versus terram promissionis,ob cuius acquisitionem egressi estis Aegyptum,iam'q; per annum cessastis ab isto itinere,& circa alia occupati,interrupistis propositum eundi ad terram illam.Vel ideo ait,Reuertimini: quoniam q̃uis filij Israel,de quibus dominus ista loquutus est,non fuerunt ante in terra promissionis in proprijs personis, tamen patres eorum demorati erant in illa,atq; ex ea descenderunt in Aegyptum:sic'q; propter vnitatem cõsanguinitatis ac parentelæ,filij dicuntur illuc reuerti: qa quod patribus cõuenit,adscribiť filijs, & econtra.Vnde interdum legiť Deus dixisse ad Abrahã:Tibi dabo terrã hanc. Hinc in Genesi legitur Deus dixisse ad Iacob existẽtem in via ad intrandũ Aegyptum: Noli timere descendere in Aegyptum,qa ego descendam tecum illuc, & inde adducam te reuertentem. Et tñ constat ꝙ Iacob in propria persona non redijt inde. Dominus quoq; ait ad Abraham de posteris eius: Generatione quarta reuertentur huc. [& venite ad montem Amorrhæorum, hoc est,accedite terram promissionis,in qua sunt montes qui dicuntur esse eorum qui commorantur ibidem,& potest per montem intelligi aliqs mons eminẽtior alijs,situs circa terram præfatam.[& ad cætera quæ ei proxima sunt]loca,[campestria atq; montana & humiliora loca cõtra meridiem.]Per verba hæc exprimiť magnitudo terræ ꝓmissionis,in q̃ erant magni cãpi, & loca montana ac valles,erat'q; terra illa situata contra meridiẽ respectu terræ Aegypti, q̃ versus austrũ vergebat q̊ ad terrã ꝓmissionis. [& iuxta littus maris.]Hoc de mediterraneo mari exponitur,super q̊d terra ꝓmissionis,q̃ ad longitudinẽ suã dr̃ situata, & est terminus eius ab occidente.Vnde subiungiť,[terrã Chananæoꝝ.]Nã terra promissionis cõmuniter appellatur terra Chanaan seu Chananæoꝝ, q nati fuerũt ex Cham filio Noe,& habitauerunt in ea.[& Libani]eadẽ terra vocata est terra Libani,qa in termino eius aq̃lonari est mons Libani situs.[& vsq; ad flumẽ magnũ Euphratem]Euphrates est vnus de q̃tuor fluuijs paradisi,vt in Genesi habetur,& ꝑ Chaldæã decurrit,& versus ortũ solis,dr̃ esse terminꝰ terræ ꝓmissionis,saltẽ ꝑ aliq̃ sui parte.Propterea verba iã memorata nõ legitur Deus dixisse ad filios Israel,cum essent iuxta Sinai montẽ,in aliq̃ q̃tuor p̃cedentiũ libroꝝ,nec apparet ꝙ immediate dicta sint ad ppl'm totum,sed primo ad Mosen,& ꝑ eum ad plebẽ.Veruntñ aliquid simile his in libro Numerorum cõscriptum est,vtpote,Ad imperium domini mouebant castra, seu erigebant tentoria, & ad imperium illius deponebant. Cum autem filij Israel in mõte Sinai accepissent legem,& tabernaculo cum suis attinentijs ibi completo, cæteris'q; pactis in mõte illo,q̃ in Exodo & in libro Numeroꝝ ibi pacta leguntť,tẽpus fuit vt inde recederent ad terrã promissam.[En,inq̃t,tradidi vobis]hoc est, terrã illã dare decreui, & tã certitudinaliter tradã,nisi obicem ponatis,ac si eã iam tradidissẽ. [Ingredimini & possidete eam,sup quam iurauit dñs patribus vestris,]id est,cum iuramento asseruit & promisit,ꝙ daret eam patribus vestris,[Abraham,Isaac,& Iacob,vt daret illam eis]sicut in Genesi originaliter legitur,[&]pro id est,[semini eorum post eos]Non enim dedit terram illam patriarchis p̃fatis in proprijs eorum personis, aut per exhibitionem realem,sed posteritati eorum. Propter quod beatissimus Stephanus martyr ait: Deus gloriæ transtulit Abraham in terram istã,& non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis, sed repromisit dare illi eã in possessionẽ, & semini eius post eum. [Dixit'q; vobis illo tempore,hoc est, in anno quo circa mon-

Iose.li. 4. An. Iud. cap.16.
Ge.12.13.
Gen. 46.
Gen.49.
Gene.15.
Gen.10.
Genes.2.
Nũe. 10.
Gene.15. 22.26.28.
Acto. 7.

montem Sinai mansimus, vel in Raphidim, & ante ꝓlationem verboꝝ iã dictoꝝ. [Non po
sum solus sustinere vos,] hoc est, gubernare & iudicare ac expedire vniuersa negocia vestra.
[qa dñs Deus vr̃ multiplicauit vos, & estis hodie sicut stellæ cæli plurimi] hoc est, valde mul-
ti, q̃uis multo pauciores q̃ sidera, & ita est cõparatio hyperbolica. Vnde & in Genesi dñs di
Gene. 15. xerat Abrahæ: Suspice cælũ, & numera stellas, si potes: sic erit semẽ tuũ. [dñs Deus patrũ vr̃oꝝ,
addat ad hunc numeꝝ] vestrum. q determinate habet in Numeroꝝ libro ꝓ tẽpore illo. Nã
legitur ibi: Ista est summa filioꝝ Israel, q recensiti sunt, sexcẽta millia, & mille septingenti
Nũe. 26. triginta. Tot eqdem erant viri. Estq́ꝫ probabile, ꝙ mulieres & paruuli ac puellæ & iuuenes
infrà vicesimum annum existentes, multo plures fuerunt. Itaqꝫ dñs addat successiue, ꝑ gñati
onis ꝓpagationem, [multa millia] vt populus Deum veꝝ colens, numero augeatur ac meri-
to. Propter quod subditur: [& benedicat vobis] per infusionem supernorum charismatum
& temporalium affluentiã reꝝ, [sicut locutus est] se factuꝝ, dummodo peccando obicem nõ
ponatis. Itaqꝫ Moses non orauit absolute pro sola indiuiduoꝝ multiplicatione, sed & ꝓ eo-
rum sanctificatiõe, seu pro bonoꝝ suppositorum copiosa propagine. Propter q̊d scriptum
est in Ecclesiastico: Vtile est mori sine filijs, q̃ relinquere filios nequam. Et rursus ibidem: Ne
Ecci 16. iucunderis in filijs neq̃ si multiplicentur. Melior est vnus timẽs Deum, q̃ mille filij impij. [Nõ
Ibidem. †possum solus negocia vestra sustinere,] hoc est, causas vr̃as portare, examinare, & exeq. [&
†valeo pondus] .i. curam [ac iurgia] hoc est, contentiones & lites. [Date ex vobis viros sapientes &
gnaros] .i. eligite ex tribubus vr̃is viros in diuinis ac temporalibus eruditos p̃ cæteris, vt po
tẽ aptiores ad regimen alioꝝ. [q̊ꝝ cõuersatio sit probata in tribubus vr̃is] .i. q cõmuni oim
aut plurimoꝝ testimonio sint bonæ vitæ ac famæ honestæ, ita ꝙ sint in virtutibus notabili-
ter exercitati & exemplares. [& ponam eos vobis principes] .i. vr̃am electionem approbabo
& authẽticabo, vel electis à vobis dabo authoritatem, & disponam in q̊ gradu quis eoꝝ de-
beat præsidere. [Tunc r̃ndistis mihi: Bona res quam vis facere. Tuliq́ꝫ] hoc est, eos q̊s elegi-
stis, accepi & acceptaui [de tribubus vr̃is, [qa de q̃libet tribu aliq accipiebantur, ne aliq̃ trib⁹
videret cõtempta, & in vnaq̃qꝫ tribu erant principes nati ex ea. Tribus tñ Leuitica habuit
specialem regiminis dispositionem & modum. [Viros sapientes] in diuinis, [& nobiles] non
solum carnis propagine, sed & virtutum claritate. [& constitui eos principes,] tñ in diuerso
gradu, & ordine q̊dam. Vnde subiungit: [tribunos,] q p̃sident mille viris. Nã alia translatio
habet, Chiliarchos, hoc est, millenarios, [& centuriões] q p̃sunt centũ, [& qnq̃genarios, & de-
canos, q docerent vos singula] quantũ eoꝝ exegit officium, ita ꝙ vnusquisq́ꝫ eoꝝ instruere
habuit sibi subiectos, de ꝑtinentibus ad cathedram seu præsidentiam suam circa sibi cõmis-
sos. [Præcepiq́ꝫ eis, dicens: Audite illos] hoc est, patienter & prudenter auscultate, quid qlibet
ad vr̃a iudicia aut documenta confugiens, dicat: & ambas partes ante ꝓlationem sentẽtiæ in
foro cõtentioso, audite auribus cordis & corporis. Nemo etem̃ iudicãdus est, nisi prius audi-
tus, nisi forte propter euidentiam facti, enormitatẽve sceleris manifesti. [& q̊d iustum est, iu
dicate,] hoc est, ꝑ sententiam approbate & declarate, seu iustam ꝓferte sententiam in omni
negocio ad vr̃m foꝝ spectante, [siue ciuis sit ille] .i. natione Iudæus, aut eiusdẽ vrbis habita
tor, [siue peregrinus] hoc est, ad iudaismum conuersus, vel extraneus, aut aduena. [nulla erit
distantia personaꝝ] .i. quantum ad hoc, vt de vnoq̊qꝫ recte & vere iudicetis, non erit differen
tia inter iudicandos, qm̃ quantumcũqꝫ aliunde distincti sint, tñ in hoc cuncti cõueniunt, ꝙ
de vnoq̊qꝫ iudicabitur secundum exigentiam iuris, sicq́ꝫ à iudicibus excludenda est oĩs pri-
uata & inordinata affectio, q̃ in foro iudicij magis solent foueri ciues, q̃ ꝑegrini: & cognati,
q̃ alieni. A iudicibus q̊qꝫ excludendus est timor carnalis, humanus & secularis, q̊ iudices ma-
gis solent palpare potentes & eminentes ꝑsonas, q̃ impotentes. Hinc seqtur: [Ita paruũ] .i. vi
lem, ignobilem, egenum, [audietis vt magnum.] immo quãtum fieri potest, saluo ordine iu
ris, miserabiles personæ sunt in foro iudicij pie tractandæ, p̃sertim dum agunt contra poten
tiores, ne ex timore à sua desistant iustitia. [nec accipietis cuiusq̃ personam] .i. in iudicando
attendite causas, nõ hoĩes secundum q̊d hoĩes, vel quantũ ad ea q̃ impertinentia sunt in foro
iudicij. Est nãqꝫ personaꝝ acceptio, dũ in aliq̊ attẽditur, nõ id ꝓpter q̊d aliqd ei merito dan-
dum aut deputandũ vel adiudicandum est, sed aliud ꝑ q̊d nõ habet proportionẽ aut digni-
tatẽ, seu rõnabilem causam ad illud: vt si alicui det p̃benda, nõ qa propter scientiã aut virtu
tes dignus censetur, sed qa cognatus aut charus est. Ideo dicit Thomas in secunda 2. q̃st. 65.
Acceptio ꝑsonaꝝ opponit distributiuæ iustitiæ, q̃ diuersis ꝑsonis tribuit secundũ dignitatẽ
ipsaꝝ ac merita. Ideo cõsiderando ꝑsonæ proprietatẽ, propter quã aliqd ei datur, nõ est acce
ptio ꝑsonæ, sed causæ. Hinc iudex discernere debet causas, nõ ꝑsonas. si aũt in iudicio aliqs iu
stificet aut foueat, qa propinquus, diues vel potens, nõ qa causam habet iustam, ꝑsonæ acce-
ptio est, & cõtra iustitiã, atqꝫ ex suo gñe est mortale. [quia Dei iudiciũ est] .i. in iudicando ge
Acto. 10. ritis vicẽ Dei, & estis vicarij eius, cui ex seipso competit esse vniuersoꝝ iudicem iustum, qui
oẽm iniustitiam detestatur. Ideo iudices constituti sub eo, debent secundũ tenorem & regu
las

lâs iuris ꝓcedere,& Deū ſequi apud quē non eſt pſonaꝝ acceptio. Quòd ſi à veritate & æqui tate declinēt,non ſe habent vt vicarij,ſed vt aduerſarij Dei. Hinc ſecūdo libro Paralip. Ioſaphat rex ait iudicibus ſuis:Videte qd faciatis.Non enī hoīm exercetis iudicium,ſed domini: & q̊dcunq; iudicaueritis,in vos redundabit. ſit timor dn̄i vobiſcum,& cū diligentia cūcta facite. Non enī eſt apud dominū Deum noſtrum iniqtas, nec pſonaꝝ acceptio, nec acceptio muneꝝ.Hinc & Ariſtoteles naturali ratione inductus,ſubtiliter eſt loquut⁹:Iudex debet eſſe tanq̄ viua lex,& ſicut animata iuſtitia.[Quod ſi difficile aliqd vobis viſum fuerit].i.cauſa ardua,intricata, veſtrū foꝝ aut intellectū excedens, occurrerit vobis. [referte] illā [ad me] .i. ad me habete refugium,qui authoritate & ſapiētia vos excedo.Nō arrogāter dixit hoc Moſes,ſed iuſte & charitatiue ꝑpter bonū cōmune,& qa euidenter ſic fuit, & qm̄ inter iudices neceſſe eſt ordinē eſſe,vt in certis caſibus inferiores iudices ad ſupiores recurrāt.[& ego audiam].i. determinabo & expediā huiuſmodi cauſas, q̊d Moſes fidutialiter dicere potuit,qa ſi neſciuit qd iudicaret, habebat ad libitū recurſum ad dn̄m, & mox informabaꝰ ab eo,vt patuit de his q non poterāt ſuo tēpore facere phaſe, & de eo q ligna collegit in ſabbato,& de cauſis cōcernentibus filias Salphaad.[Præcepitq; oīa q̄ facere debetis].i.oīa vobis neceſſaria ad ſalutē,& quicqd Deus requirit à vobis,ex parte Dei vobis mādaui. Præterea aduertendū ꝙ in Exodo non legiꝰ Moſes protuliſſe verba q̄ hic recitat ſe dixiſſe, videlicet, Non poſſum ſolus ſuſtinere vos,&c.imo potius in lib.Num̄. legiꝰ iſta dixiſſe. ibi quippe loqtur Deo: Cur impoſuiſti pondus vniuerſi populi huius ſup me? non poſſum ſolus ſuſtinere oēm hunc populū,qa grauis eſt mihi. Sed hoc fuit poſt receſſum de Oreb,nec de illa loquutione nūc agiꝰ, quia poſt illā Moſes non dixit, Date ex vobis viros ſapiētes & gnaros, & cætera nūc ꝑtacta, immo diu ante illā loquutionē cōſtituerat principes & iudices ſub ſe,ſecundū modū nūc recitatum.Sed merito q̄ritur,q̄liter iſta Moſis recitatio conſonet rationi quā in Exodo Moſes ipſe deſcribit,ſiquidē ibi narrat ſe iudices conſtituiſſe ex cōſilio Iethro ſoceri ſui,hic aūt refert quaſi ex propria conſideratiōe id fecerit:ibi quoq; conſulit Iethro,vt Moſes prouideat viros aptos ad iudicandū:hic aūt ferꝰ,ꝙ Moſes cōmiſit populo taliū viroꝝ electionē. Et reſpondendū ꝙ vtrunq; hoꝝ tunc factum eſt. nam Iethro primo admonuit Moſen ſeorſum de iſtis,& inter cætera dixit ad eum ex familiaritate:Stulto labore cōſumeris. vltra vires tuas eſt hoc negocium,ſolus illud non poteris ſuſtinere.quibus auditis,Moſes acquieuit & loquutus eſt eadem aut cōſimilia verba populo quaſi ex ſeipſo,ſicut nunc recitat.Veruntn̄ electionem iudicū plebi commiſit. Porro ſecundū Ioſephum, Iethro venit ad Moſen circa montē Sinai vbi in rubo multas viderat Moſes viſiones.[Profecti autem de Oreb].i. à monte Sinai recedentes, [tranſiuimus p eremū terribilē & maximā ſolitudinē].i. valde magnā. Legitur tamē in India maior ac terribilior eremus eſſe. [quā vidiſtis,] in q̄ erāt feræ & aīalia venenata,vt infrà habebiꝰ,de qua eremo ſcriptū eſt in Hierem̄.Dn̄s tranſduxit nos p deſertū,p terrā inhabitabilē & inuiā, per terrā ſitis & imaginē mortis, per terram in q̄ nō habitauit vir nec ambulauit homo.Quo cōſtat ꝙ ſolitudo illa erat ſolo adſpectu valde terribilis.[p viā montis Amorrhæi].i.p iter q̊d ducit ad mōtem Amorrhæoꝝ,[ſicut ꝑceperat dn̄s Deus noſter nobis.]ꝑcepit enī vt ſequerenꝰ motū,ducatumq; nubis, vel forte etiā p Moſen iſtud ꝑcepit verbo.[Cūq; * veniſſetis in Cadesbarne] .i. ad locū eremi ſic vocatum. In Num̄. aūt leguntꝰ veniſſe in Cades,vbi & Maria ſoror Moſis eſt defuncta.An tn̄ ſit idem loc⁹ ille & iſte q nūc Cadesbarne vocaꝰ, diuerſi diuerſimode opinanꝰ, vt ſup librum Num̄.eſt inductū.[Dixi vobis: Veniſtis ad mōtem Amorrhæi,]q vicinus eſt ꝑfato loco,q Cades noīatur.[quē dn̄s Deus noſter daturus eſt vobis.] Dedit etenī dn̄s filijs Iſrael regnum Seon regis Amorrhæoꝝ, in q̊ regno fuit mōs ille,ſicq; p partē totū ſignificaꝰ.Veruntamē regna Seon & Og nō ptinebāt ad terram ꝑmiſſiōis, quam cōſtat Moſen non intraſſe. Nouerat tamen in ſpiritu Moſes,ꝙ regna illa filij Iſrael eſſent adepturi.[Vide]tu popule Iſrael[terram quam dominus Deus tuus dabit tibi.]ſi hoc de terra promiſſiōis vltra Iordanem ſita intelligaꝰ,non apparet ꝙ filij Iſrael potuerint illam videre corporali intuitu,exiſtendo in Cades aut in mōte ꝑdicto,quæ loca multis diſtabant diætis à terra promiſſa,idcirco de interiori intuitu poteſt exponi. [Aſſcende & poſſide eam,ſicut loquutus eſt dominus Deus noſter patribus tuis.[certus de ꝑmiſſione Dei,dummodo nō diffidas,nec obicem ponas p alias culpas.[Noli timere]reſiſtentiā Chananæoꝝ,[nec quenquam paueas]carnali & inordinato timore. [Et acceſſiſtis ad me om̄es] i.aliqui ex parte omnium veſtrum, [atq; dixiſtis: Mittamus viros qui cōſiderent terram]ꝑmiſſionis,[& renuncient]nobis, [p q̊d iter debeamus aſſcendere, & ad quas pergere ciuitates.]Iſtud in Numeris plenius ſcriptum eſt atq; expoſitum, tamen ibidem habeꝰ ꝙ Deo cōmittente miſſi ſunt exporatores. Populus quippe aliqualiter metuens & diffidens,incitauit Moſen vt mitteret viros: ſuper qua re Moſes conſuluit dominum, qui vel iuſſit vel permiſit ſic fieri, & hoc iuſto iudicio, in pœnam populi male timentis, vt in Numeris dictum eſt plenius. Verum vt ait Gilbertus,expoſita reexponere,ocioſi eſt,non ſtudioſi. non ergo im-

Marginal notes: 2.Par. 19 | Num.15 | Num.36 | Exo. 18. | Num. 11 | Exo. 18. | Ibidem. | Ioſe.li.3. ant.iud. cap.3.4 | Hiere.2. | * veniſſem | Num.20 | Nu. 13. & 20. | Num. 13 | Ibidem.

morandum est semel expositis.[Cumq́ mihi sermo placuisset] Postquam enim dominus di
xit vt nuncij mitterent,tunc placuit Mosi. [misi ex vobis duodecim viros qui dixerũt]post
Nũe. 13. reditum suum,[Bona est terra].i.fœcunda & pulchra,[quam dominus Deus noster daturus
est nobis.] Hoc Iosue & Caleph dixerunt ex animo, alij decem exploratores etiam ex animo
commẽdabant terræ fertilitatem.sed videbatur eis impossibile,ꝙ filij Israel acquirerẽt eam,
propter multitudinem & fortitudinem habitatorꝫ ipsius, vrbiumq́ munimen. idcirco q̃d
dictum est,Quam dominus Deus noster daturus est nobis, vel non, vel ironice solum dixe-
runt. ¶Præterea quærit,quomodo nũc dicatur, ꝙ in Cadesbarne facta sit dispositio ista de
Num. 13 exploratoribus destinãdis, quum in Numeris scriptũ sit: Profectus est populus de Aseroth,
fixis tentorijs in deserto Pharan,ibiq́ loquutus est dñs ad Mosen: Mitte viros qui cõsiderẽt
terram Chanaan. Ad hoc præallegato Numerorꝫ libro est data responsio.Glossa q̃q; hoc lo
Ibidem. co ex verbis Augustini declarat, ꝙ filij Israel bis venerunt in Cades. Primo ante missionem
August. exploratorꝫ. Secundo autem diu post hoc,s. quadragesimo anno post exitum de Aegypto,
Nũe.20. q̃n ibidem Maria defuncta est, vt in Numeris scriptum est.[Et noluistis ascendere] ad ter-
ram promissiõis,quæ situ altior est Aegypto,ac interposita eremo.[sed increduli ad sermo-
nem domini Dei nostri,] qui per me vobis ꝓmisit terram illam atq; victoriã, [murmurastis
in tabernaculis vestris,atq; dixistis: Odit nos dñs,& idcirco eduxit nos de terra Aegypti, vt
traderet in manũ Amorrhæi].i.Chananæorꝫ,q̃rꝫ vna gẽs seu natio dicebaᵗ populus Amor-
Gen. 10. rhæorꝫ.i.natꝰ de Amorrhęo filio Chanaan filij Cham, qui fuit filius Noe,vt in Genesi legiᵗ.
[atq; deleret. Quo ascendemus?]q̃si dicant,frustra ascẽderemus ad terram illam.[nũcij ter
Num. 13 ruerunt cor nostrum,dicentes:Maxima multitudo est] habitatorꝫ terræ ꝓmissæ.[& nobis
statura ꝓcerior.]Vnde in Numeris dixisse scribuntur:Ibi vidimus mõstra quædam filiorum
Enach de genere giganteo,quibus cõparati,quasi locustæ videbamur. [vrbes magnæ] sunt
in terra illa,[& ad cælũ vsq; muratæ].i.valde altos muros habẽtes,erectos in cælo aereo.Istud
tamen est verbum hyperbolicum,ad insinuandum magnitudinem rei,sicut illud in psalmo:
Psal. 106 Ascendunt vsq; ad cælos,& descendunt vsq; ad abyssos.Veruntamen in libro Numerorum
Num. 13 exploratores dixisse narranᵗ:Vrbes grãdes atq; muratas.Sed isti peruersi verba illa exagge
rauerunt ad colorandã suã peruersitatem.Ecce in verbis ostendiᵗ magna vitiositas plebis il-
lius.Primo enim peccauerunt per inobedientiam,q̃d notaᵗ quum dicitur:Noluistis ascen-
dere.Secundo,per incredulitatem.ꝓpter q̃d dictum est,Sed increduli ad sermonem dñi. Ter
Num.14 tio,per murmuratiõem,de qua in Numeris plenius legiᵗ.Nam ex nimia malitia plorauerũt,
& murmurãdo dixerunt:Vtinã pereamus.Quarto,per ingratitudinem quum dixerũt:Odit
nos dominus,cũ tamen tot signa dilectiõis eis mõstrasset, Quinto, per mendacium ꝑnicio-
sum,detractiõem atq; blasphemiã,quũ dixerũt: Idcirco eduxit nos vt traderet. Hinc in Nu-
Ibidem. merorum libro dñs ait: Vsquequo detrahet mihi populus iste? Sexto,per inordinatã & car
nalem formidinem, quia dicebant: Nuncij terruerunt nos. Septimo,per indurationem &
pertinaciam ꝓprij sensus,vt statim subiungitur.Octauo,per stultam audaciam,quia cõtra
p̃ceptum Mosis cœperunt ꝓcedere,vt infrà in isto habetur capitulo. [Filios Enachim vidi-
mus ibi. Et dixi vobis: Nolite metuere, nec timeatis eos,dñs pro vobis pugnabit,sicut fecit
in Aegypto & in solitudine]quando Amalech vos inuasit, & quãdo Pharao cũ suo exerci-
tu vos insequebaᵗ in solitudine,vbi angelus interposuit nubem inter vos atq; Aegyptios,vt
Exo. 14. in Exodo scriptum est.[Portauit te dñs Deus tuus].i.pie tolerauit,& prouidit tibi de necessa
rijs,ac ꝓtexit.[vt solet homo gestare paruulũ filiũ suũ in omi via,ꝑ quam ambulasti donec ve
niretis ad locũ istũ]s. Cadesbarne, vbi Moses primo ꝓtulit verba ista, quæ postea in campe
stribus Moab repetiuit.Veruntamen sicut homo paruulum filium quẽ amorose portat,ali-
quãdo corrigit dum mereᵗ,sic dominus ante missiõem exploratorꝫ,interdũ correxit popu-
Exo. 32. lum illum ob suos excessus, videlicet iuxta mõtem Sinai vbi vitulũ adorauerunt, & postea in
Num. 11 sepulchris cõcupiscentiæ, & quando ꝑ labore itineris murmurauerũt. [& nec sic quidẽ cre-
Nũe. 21. didistis domino Deo vestro].i.nec ꝑ tanta beneficia, nec per cõmemoratiõem eorum nunc
factam à me,nec ꝑ verba q̃ ex parte Dei retuli vobis,domino credidistis.Verũtamẽ agnoscẽ-
dum,ꝙ Moses in toto hoc passu loqᵗur de toto populo illo, q̃si de vna turba, in qua diuersi
homines cõtinentur,scilicet boni & mali, quibus & diuersa ascribuntur ac competunt. Sic
oĩa iam inducta intelligenda sunt, non de his quibus in campestribus Moab Moses ista lo-
quutus est,sed de patribꝰ eorꝫ,qui ꝓpter prætacta scelera iam in solitudine erãt defuncti. Hi
aũt quibus Moses ista reperijt,nõ fuerunt tũc numerati, sed postea illis ꝓstratis.[qui p̃cessit
vos in via].i. per motũ nubis motæ ab angelo viam mõstrauit, [& metatus est locum in quo
tentoria figere deberetis].i. ꝑ quietem nubis ostẽdit & determinauit loca & mansiones,in q̃-
bus,fixis tentorijs,quieuistis.[nocte ostendẽs vobis iter ꝑ ignẽ.] Interdũ eñ ambulauerunt
de nocte,& tũc columna ignis aerẽ illustrauit,& viam ostẽdit.[& die ꝑ columnã nubis].i. ꝑ
nubẽ,cuius vna atq; anterior pars plebẽ p̃cessit,alia pars eam obumbrauit contra solis ardo
rem.

rem. Porro an fuerit eadē columna ignis & nubis, ita ꝙ nubes ꝑ parte fuit subtilis, clara, & ignea, & ꝑ alia parte spissa, sup Exodum est discussum: nec est certū, qa de hoc sunt duæ ꝓbabiles opiniones. Hebræi vero potius tenent, ꝙ erant duæ columbæ: vna nubis, apparens in die, & disparens de vespere: alia ignis, de vespere subintrans, ac mane recedens. Aliꝗ dicūt ꝙ vna fuit in substantia, sed duplex officio, vtpote ex vna parte lucens vt ignis, ex alia parte obumbrans vt nubes. [Cum'q; audisset dominus vocem sermonum vestroꝝ].i. ꝑinducta prauissima verba vestra, quæ non audiuit auditu corporeo, nec per alterationem aut cognitionem recentem, sed æternaliter ꝑcognouit. [& quando proferebat,] ostendit se ea cognoscere ꝑ vindictam, [iratus] non per conturbationem affectus, sed ꝑ rigorem effectus, [iurauit, & ait: Non videbit quispiam de hominibus generationis huius pessimæ terrā bonā] s. repromissam, [ꝑter Caleph filiū Iephone] & etiam ꝑter Iosue, qui alibi exprimit. & istud intelligēdum fuit de his, q in prima numeratiōe fuerāt numerati, ideo & Leuitæ excipiunt. [Nec miranda indignatio Dei in populū].i. cōtra vulgares numeratos, [cum mihi q̊q; iratus dñs ꝓpter vos,] quasi dicat, nō miꝝ ꝙ vobis, hoc est, ꝑdictis patribus vestris indignatus est dominus ꝓpter tot scelera eorūdem, quū & mihi sibi tā familiari & electo indignatus sit ꝓpter vos. Hoc nō est intelligendum, ꝙ ꝓpter crimina populi Deus iratus fuerit Mosi, & eum prohibuerit terram Chanaan ingredi, quoniam in libro Numeroꝝ & alibi manifeste habetur, ꝙ Moses & Aaron peccauerunt ad aquas contradictionis vitio incredulitatis, domino ad eos loquente: Pro eo ꝙ non credidistis mihi. Idcirco quod ait: Propter vos, exponendū est, propter peccatū q̄d occasione vestri incidi. Ex importuna quippe plebis instantia, seditione ac iurgio, Moses & Aaron cōturbati fuerunt & mente impediti à cōsideratione omnipotentiæ Dei, sic'q; videbatur eis quasi impossibile aliqd, aquā de petra eijcere, vt in Numeris dictum est plenius. [Vos aūt reuertimini & abite in solitudinē ꝑ viam maris rubri.] Omia hęc in libro Numeroꝝ scripta sunt atq; exposita, siquidē propter scelera sua iussit dñs vt redirēt in eremum, ꝑ viā ducentem ad mare rubrum. [Et respondistis mihi: Peccauimus dño.] Hoc dixerunt, visa subitanea morte decem exploratoꝝ, ex q̄ꝝ verbis moti fuerūt ad murmurandum. [ascendemus & pugnabimus, sicut ꝑcepit nobis dominus. Cum'q; instructi armis].i. armis muniti. Vnde & in Exodo legitur, ꝙ filiꝗ Israel armati ascenderunt de Aegypto. Circa quod aliqui dicunt, ꝙ aliqui arma secum tulerunt, & ꝙ Aegyptꝗ concesserunt eis arma, sicut & vasa aurea atq; argentea. Vel ꝑ arma, intelliguntur fustes & baculi aut etiam gladꝗ. [pergeretis in montem,] ad eundum versus terram promissionis, ad pugnandum q̊q; contra aduersarios vestros, [ait mihi dominus: Dic ad eos: Nolite ascendere, neq; pugnetis. nō eñ sum vobiscum, ne cadatis coram inimicis vestris. Loquutus sum vobis] verbum Dei id prohibentis, [& nō audistis] auribus cordis, id est, non obtemperastis, [sed aduersantes imperio domini, & tumentes supbia,] quia præsumpsistis de vestris viribus, & vane gloriabamini de hoc ꝙ essetis populus Dei, & adiuuandi ab eo, cui nō obedistis. [ascēdistis in mōtem,] id est, in loca Amorrhæoꝝ montosa. [Itaq; egressus Amorrhæus, qui habitabat in montib⁹, & obuiā veniens, ꝑsequutus est vos sicut solent apes ꝑsequi].i. faciliter fugauit vos, sicut fugant aues. Vel, ꝑsequutus est vos, acriter vos lædendo sicut apes ꝑsequuntur eos quos acutis aculeis pungunt. [& * cōcidit] id est, gladio ꝑcussit, [de Seir].i. à loco vel confinio Idumæorum. [vsq; Horma].i. vsq; ad locum sic dictum, propter causam in Numeris positam. Et vt in Numeris habetur, Horma interpretatur anathema. Porro vt in eodem libro legit, Descēdit Amalechites & Chananæus, & persequutus est eos vsq; Horma. Vnde elicitur ꝙ Amalechitę iuuabant Amorrhæos, qui ibi designantur ꝑ Chananæos. [Cum'q; reuersi,] non illi q gladio corruerunt, sed qui ꝑ fugam euaserunt, [ploraretis coram dño,] potius propter aduersa seu mala pœnę q̄ incurristis, q̄ propter mala culpę quæ cōmisistis. [non audiuit vos,] id est, vestrum fletū non acceptauit, quia nō venit ex vera contritione, [nec voci] hoc est, orationi [vestræ voluit acquiescere:] quia non relaxauit pœnam, quam vobis infligendam ꝑdixit propter scelera vestra, nec suam retractauit sententiam, etiā dato ꝙ quidam illoꝝ vere pœnituissent, nō tamen retractauit Deus sententiam prolatā de eoꝝ iusta punitione, quam nec Mosi nec Aaron relaxauit pro peccato eoꝝ ad aquas cōtradictionis. Interdū etem̄, imo frequenter Deus dimittit culpā, nō pœnā. [Sedistis ergo].i. mansistis & habitastis, [in Cadesbarne multo tēpore.] Cum eñ vidissent se nō posse ad terrā ꝓmissiōis ꝓcedere, māserūt diu in loco ꝑfato & in circumiacentibus locis. Redierunt tamen in eremum ad nubis motum.

Exo. 13. | Num. 20 | Exo. 32. | Ibidem. | Nūe. 14. | Exo. 13. | *cecidit | Nūe. 14. | Nūe. 21. | Nūe. 14.

¶De spirituali huius capituli primi intellectu. Art. II.

Moses nō Christum duntaxat, sed & quemlibet designauit fidelem prælatum. Quēadmodum ergo Moses, obitu suo instante, populum sibi commissum præ solito diligenter ac feruide admonuit & instruxit, de peruigili diuinæ legis custodia, ad beneficꝗs & mirabilibus Dei factis atque fiendis, de iniquitatibus & ingratitudinibus populi, & de iustis iudicꝗs omnipotentis super iustos ac reprobos in futurum: sic domin⁹ & saluator

 ante di-

ante diem festum paschæ, sciens quia venit hora eius qua transiret ad patrem, conuocatis & secum cœnantibus apostolis, atque in eorum persona vniuersis fidelibus, post cœnam fecit prolixum pulcherrimumque sermonem, in quo legem euãgelicam, quam iam ante in monte tradiderat, explanauit, & plurima addidit, Christianæque fidei docuit fundaméta, & eius per mundum diuulgationem, miraculis roborãdam. In quo item sermone Iudæorum scelera ac dispersionem prædixit, beneficia spiritussancti promisit, & de futuro statu ecclesiæ euidentissime ac copiosissime est loquutusque. ¶ Moraliter horũ exẽplo docentur animarum curã habentes, vt tota solicitudine sibi commissos hortentur, informent, corripiant, & præcepta Dei eis proponant frequenter, quousque eorum cordibus efficaciter imprimantur. Districtionem quoque diuini iudicij, & torméta inferni, cum omni feruore sermocinentur, vt saltem timore retrahantur à vitijs, qui boni honesti amore non afficiuntur virtutibus. ¶ Insuper beneficia per Christum exhibita populo Christiano ab ecclesiæ primitiuæ exordio, distincte replicent ac feruenter, & peccata eorum improperent eis cum discretione, exhortando semper eos ad pœnitentiam & emendam. Denique, sicut Moses loquutus est populo cuncta quæ dominus iussit, sic prælatus & prædicator, omni carnali & mundano timore postposito, insinuare debet gregi dominico vniuersa Dei atque ecclesiæ sanctæ præcepta, & quicquid audientium necessarium est saluti. Veruntamen qui præest & docet, satagere debet, vt in primis & antequam instruat alios, interficiat reges Amorrhæorum, id est, vitia mundi, omnem ambitionem & fastum atque carnalitatem in semetipso, tenebrarumque principes sub suis conterat pedibus. ¶ Insuper sicut filijs Israel, mox vt legem in Sinai susceperunt, dominus iussit ire ad

Matt. 5. Lucæ 6. terram promissiõis, sic Christus quum in monte Thabor legem euangelicã dedisset, statim auditoribus suis præcepit, vt per diuinorum exequutionem præceptorum, ad cælestem properarent hæreditatem, huiusque seculi pertransirent desertũ, nil in hoc mundo inordinate amãdo, delectationesque seculi aspernando. ¶ Amplius, sicut Moses deprecatus est, Israeliticum populũ merito numeroque augeri, sic vnusquisque fidelis, præsertim prælatus & doctor, toto debet affectu dominum iugiter exorare, vt plebs Christiana in omni sanctitate & iustitia, in potestate & multitudine copiosa excrescat assidue, & inuisibilibus ac visibilibus suæ salutis præualeat inimicis. Debent quoque prælati sibi assumere adiutores idoneos ad informandum ac dirigendum subiectos, nec se in exterioribus superflue occupare, ne à spiritualibus exercitijs impediantur: sed circa gregem commissum, intus purgandum ac seruandum, semper intenti sint: sicque exteriorum dispositionem, quantum congrue fieri potest, suis committant officiatis. ¶ Præterea ex hoc textu docemur, quales sint ad prælaturas atque officia eligendi ac promouendi, videlicet qui vita, scientia, ætate & fama reputãtur magis idonei, qui & in omni suo officio debent se iuste habere, & sine personarum acceptiõe vnumquenque iudicare, corripere, castigare, neminem spernere, vniuersos in Deo diligere, omnique passione exclusa, secũdũ verę iustitiæ callem procedere. In difficilioribus vero ac periculosioribus causis ac casibus, ad suũ debent superiorem cũ humilitate habere recursum, nec transgredi terminos sibi præfixos. Principes demum & prælati superiores singulariter debent esse soliciti & intenti circa vicarios, officiatosque suos, instruẽdo ipsos qualiter habere se debent, & inquirendo an sicut tenentur, ita se habeant. Qui nisi iuste habuerint se, admoneant vt corrigãt se: quod nisi fecerint, à suis statiõibus expellant, & eorum officia melioribus committantur. Sic etenim multi virtuosi & sancti reges, principes & prælati, leguntur fecisse. Quid autem per exploratores & facta eo-

Num. 13. rum mystice designetur, in libro Numerorum est expressum. ¶ Postremo, erudiamur ex isto capitulo, omnem inobedientiam euitare, diffidẽtiam fugere, nec contra Deum nec cõtra eius vicarios murmuremus. Absit vero vt aliquis sic passiõibus inflammetur, vt prorumpat in verba malitiæ & nequitiæ cõtra Deum, ne inter eos numeretur, de quibus per prophetam domi-

Psal. 54. nus conqueritur, dicens: Quoniam declinauerunt in me iniquitates. nec quispiã dicat, Odit me dominus. i. reprobus sum & præscitus, & saluari nõ valeo. Acquiescat quoque vnusquisque superioribus & correptoribus suis in omni salubri materia, nec in mõtem superbiæ ascendamus, neque ad mõtem præsidentiæ quis adspiret, ne dæmonum incidat manus. Veruntamen ad mõtem perfectionis pertingere enitamur, & vestigia Christi, qui est mons montium, imitemur, atque ad montem triumphantis ecclesiæ adspiremus. Rogemusque dñm, vt in nocte vitæ præsentis, i. in omni aduersitate & tentatiõe, in oñi ignorantia & errore dignetur nobis iter salutis, lumen veritatis, splendorẽ iustitiæ demõstrare per ignis columnã, hoc est, per spiritus sancti gratiam ac virtutẽ. Ipse quippe est ignis innocue ardẽs, peccata cõsumens, corda inflammans, & superessentialis dilectio. In die vero, i. in oñi prosperitate & profectu, per columnam nubis, hoc est, per verã discretiõem, quæ dulciter mentẽ refrigerat & obumbrat cõtra indiscretũ feruorẽ, cõtra passionũ vitiorumque æstũ: sicque Deo ductore via regia gradiamur, nec in prosperis inaniter gloriemur, aut in tumore alicuius arrogantiæ seducamur, aut per indiscretionẽ cadamus, nec in aduersis deijciamur per impatientiam aut errorẽ. Postremo vitãdum,

dum, ne quis contra doctrinam scripturæ, aut contra suorum monita prælatorum, sponte se ingerat ad prælia tentationum, instructus armis propriæ præsumptionis, & confidens viribus suis: quia si fecerit, ab immundis spiritibus facilime elidetur, sicut solent apes prosterni, propter quod imperfectis non expedit tentationes optare. Qui autem in omni humilitate, charitate, discretione bene fundati sunt & armati in domino, ita vt dicere queant, Persequar inimicos meos &c. possunt eos sine periculo affectare. Psal. 17.

¶Expositio cap. II. Profectiq́ue inde venimus in solitudinē. Art. III.

PRosequitur Moses inchoatam historiā, specialiter nunc describens, à quarum gentium impugnatione prohibuerit dominus filios Israel. [Profectiq́ue inde,] puta de Cadesbarne, secundo, videlicet post determinationem diuinæ sentētię, quod per quadraginta annos in solitudine maneremus, [venimus in solitudinem] .i. in partē quandam totius deserti illius, quod à diuersis partibus suis, & à circuniacentibus locis, atque à quibusdam euentibus diuersa noīa habet. [quæ ducit ad mare rubrum] .i. ad aliquē eius sinum. redierunt enim ad quędā loca in quibus ante fuerunt. [sicut dixerat dominus. Et circuiuimus mōtem Seir longo tēpore.] Per montē Seir intelligitur territoriū Idumææ, vel aliquis eminens mons in ea. [Dixitq́ue dominus ad me: Sufficit vobis circuisse montem istum,] id est, satis diu in gyro montis istius deambulastis. Alloquitur autem dominus Mosen in persona totius populi sibi cōmissi, & sic Moses verba Dei retulit plebi. [Ite contra aquilonem] .i. versus plagā septentrionalē. In Idumæa autem est valde intensus calor solis tēpore æstiuali, ita quod habitatores terræ illius de die latere cōsueuerunt in subterraneis ædibus, secundū Hieronymū. [& populo præcipe, dicens: Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seir] qui vocant fratres filiorum Israel, quoniam Iacob & Esau fuerūt fratres gemelli vterini. [& timebūt vos.] Audierant enim Idumæi, qualiter Aegyptij erant propter filios Israel destructi, submersi, occisi. ideo timebāt sibi imminere periculū, vel suspicabantur quod filij Israel intenderent terrā eorum vastare aut possidere, vel bona eorum diripere. Forsitan etiam timuerunt eos, quoniam perceperūt quod Deus eorum pugnaret pro ipsis, cui nullus resistere posset. Sed cōtra hęc duplex potest fieri obiectio. Prima, quoniam in Numeris scriptum est, quod rex Edom negauit filijs Israel transitum per terrā suam, propter quod declinauerunt ab eo. Quomodo ergo nunc dicitur, Transibitis per terminos fratrū vestrorum? Secunda, quia in eisdē Numeris legitur, quod rex Edom mandauit populo Israel, Non transibitis per me, alioquin armatus occurrā tibi. Statimq́ue egressus est obuiam cum infinita multitudine, ergo apparet quod Idumæi nō timuerunt filios Israel. Verum ad hæc patet solutio ex dictis Numerorum. Certū est quoque, quod multi vadunt ad prælium cōtra eos quos aliqualiter timent, quū & in Iob scriptū sit: Angustia vallabit impiū, sicut regē qui paratur ad prælium. In expositione aūt huius voluminis est obseruandū, quod ait Gilbertus: In alijs libris exposita transcurrimus, vt his quæ nō sunt exposita, immoremur. [Videte ergo diligēter ne moueamini contra eos] .i. nec affectu, nec ope ineatis pugnā contra Idumęos. [Neque enim dabo vobis de terra eorum quantū potest vnius pedis calcare vestigiū, quia in possessionem Esau dedi montē Seir] .i. terram Idumææ montosam dedi hæreditarie ipsi Esau ac posteris eius, propter merita patriarcharum Abrahæ aui Esau, & Isaac patris eius. [Cibos emetis ab eis pecunia, & comedetis.] Ibant enim filij Israel vel iuxta vel per Idumæā. sicq́ue vendiderunt Idumæi eis cibaria cupiditate lucri magis quàm ex charitate fraterna. [Aquam emptā haurietis,] id est, antequam haurietis aquam ex puteis ipsorum, emetis eandem. Aqua enim rara & cara est ibi. Ex hoc videtur quod transierunt per terram ipsorum, saltem circa extrema terræ illius. [& bibetis.] Sed cur dominus dixit istud, quum filij Israel haberent quotidie manna? Respondetur, quod quando filij Israel potuerunt sibi de necessarijs vitæ prouidere modo humano, hoc dominus permisit, atque in isto indulsit imperfectioni ipsorum. [Dominus Deus tuus benedixit tibi in] omni [opere manuum tuarum,] id est, gratiose affuit tibi in cunctis. Prętertim autem sic affuit iustis, & gratiosius affuit his, quibus Moses ista loquutus est, quàm patribus eorū qui iam occubuerūt in eremo. [& nouit iter tuum,] id est, processum tuum approbauit, & te in tuo custodiuit itinere, cōsiderauitq́ue pie tuū progressum. [quomodo transieris solitudinē hanc magnam per quadraginta annos] Non quod assidue aut quotidie ambulauerunt in ea tot annis, immo frequenter quieuerunt multis diebus in certis locis. [habitans tecum] id est, in tabernaculo quod fuit in medio populi, in cordibus quoque bonorum, [dn̄s Deus tuus, & nihil tibi defuit.] In libro Numerorū & Exodo legunt interdum aqua indiguisse, sed & infrà habetur, Afflixit te penuria: quomodo ergo nihil defuit eis? Et respondendum, quod sic nihil defuit eis finaliter, quia necessitatibus eorum Deus pie subuenit. Iustis etiā manna sapuit vt volebant. [Cumq́ue transissemus fratres nostros filios Esau, per viam campestrē venimus ad iter quod ducit in desertū Moab.] quod totius deserti illius pars perhibet, & à regno Moabitarum sibi vicino, desertum Moab vocatur. [Dixitq́ue dominus ad me: Non pugnes contra Moabitas, Non enim dabo tibi quicquam de terra eorum, quia filijs Loth tradidi Ar in possessionem.]

Marginalia: Hieron. Gen. 25. — Nūe. 20. — Ibidem. — Num. 20 — Iob 15. — Num. 20 — Exo. 17. — Deut. 8.

Ar fuit ciuitas metropolis in regione illa: idcirco per Ar, tota illa regio significatur, quam dominus cōtulit filijs Loth, id est, posteritati natæ ex Loth, per filium eius primogenitum nomine Moab, dedit'q; terram hanc Moabitis meritis Loth patris eorum, vel etiam meritis Abrahæ, cū quo Loth propriam terram reliquit. [Emim] id est, homines sic vocati, quia terribiles erant adspectu. Emim quippe, secundum Glossam, interpretatur terribilis. [primi fuerunt habitatores eius] hoc est, ante Moabitas habitabant in terra illa, [populus magnus] numero, [& validus] robore corporali, [& tam excelsus] statura, [vt de Enachim stirpe quasi gigantes crederentur,] id est, quantitate & robore similes erant filijs Enach seu Enachim gigātis, ita q; putabantur à multis nati ex illo gigante, de quo in Numerorū libro facta est mentio. [Deniq; Moabitæ appellant eos Emim,] id est, terribiles, quoniam vultu, statura & robore erant terribiles. [In Seir autem] hoc est, in Idumæa, [prius habitauerunt Horræi] qui secundum q̄d legit, ita vocati sunt, qa & ipsi enormitate corporis erant horribiles. [qbus expulsis atq; deletis, habitauerunt filij Esau]. i. posteritas Esau, auxiliante Deo, Horræos illos expugnauit, & terram eorū possedit. [Sicut fecit Israel in terra possessionis suę.] Si hoc exponitur de filijs Israel qui terram pmissionis hæreditauerūt, interfectis in ea Chananæis, sicut in libro Iosue recitatur: dicendum q; Moses dixit hoc more prophetico, de futuro loquens per modum præteriti. Nam ipso viuente, filij Israel terram promissionis ingressi nō sunt. Si vero intelligatur de tribubus Ruben & Gad atq; dimidia tribu Manassę, q ante huius libri cōscriptionem obtinuerunt regna Seon & Og, sic est historialis narratio. Porro, secūdū Glossam, Seir est mons in terra Edom, in quo habitauit Esau in regiōe Gebalena, vbi ante habitauit Chorræus, quem interfecit Godorlaomer rex Elamitarum, vt in Genesi legitur, qui mōs ab Esau piloso & hispido, nomen Seir. i. philosi, accepit. [Surgentes ergo] de solitudine Moab, [vt transiremus torrentē Zareth, venimus ad eum] De q̄ torrente dictum est super illud Numerorū: Filij Israel fixerunt tentoria in solitudine q̄ respicit Moab, inde venerunt ad torrentē Zareth. [Tempus aūt quo ambulauimus de Cadesbarne vsq; ad transitum] torrentis [Zareth, triginta octo annorū fuit.] Non q; tot annis fuerint in continuo motu aut directo progressu de vno illorū locorum ad alium locum, sed sæpe & diu quieuerunt hinc inde, & terram Edom circuierunt, [donec consumeretur oīs congregatio hominum bellatorū de castris, sicut iurauerat dominus. [Postquam autem vniuersi ceciderunt pugnatores] in prima numeratione numerati, [loquutus est dominus ad me, dicens: Tu] cū populo tuo [transibis] id est, transire incipies [hodie] vel transibis hodie. i. in breui seu tempore isto, [terminos Moab, vrbem nomine Ar] de qua iam dictum est, & circa illam pertransierunt Israelitæ, nō per vrbem illam. [& accedens in vicina filiorum Ammon, caue ne pugnes contra eos, nec mouearis ad prælium] eadem ratione qua nec contra Moabitas. [Non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon. Terra gigantum reputata est] regio Ammonitarum. [& in ipsa olim habitauerunt gigantes, q̄s Ammonitę vocāt *Zomzommim. populus magnus & multus & procerę lōgitudinis, sicut Enachim, quos deleuit dominus à facie eorum] vtpote Ammonitarū, qui Dei auxilio illos vicisse censentur. [Eu æos q̄q; qui habitabant in Hasarim]. i. in terra sic nūcupata, [vsq; Gazan] vrbem Philistijm, [Cappadoces expulerunt: qui egressi de Cappadocia, deleuerunt eos. Surgite & transite torrentem Arnon.] Ista sunt verba Dei ad filios Israel, quibus iussit torrentem illum transire, de quo transitu dictum est circa illud Numerorū: Castrametati sunt cōtra Arnon. Siquidem Arnon terminus est Moab. Sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon, &c. [Ecce tradidi] id est, pro certo tradā, & dare decreui. [Seon regē Hesebon in manu tua, &c. hodie]. i. de proximo, [incipiam mittere terrorem atq; formidinem tuam in populos qui habitant sub omni cęlo, vt audito nomine vestro, paueant, & in morem parturientium contremiscant, & dolore teneantur.] hoc est, ita incipiam te ô popule Israel exaltare, per hoc q; mea virtute tam repente ac facile vinces hunc regē, & deinde alios reges ac populos, q; vniuersi habitatores orbis terrarū, audita fama tua, concipient timorē cordis ac formidinem corporis ex tua consideratione. Itaq; nō est sensus, q; ex sola deiectione Seon aut Og tantū creuit fama filiorum Israel, sed crescere cœpit pcipue: ideo apparentiā nō habet opinio Rabbi Salomonis, qui (vt Lyra refert) ait q; in prælio Israelitarum contra Seon & Og sol stetit, queadmodum in prælio Iosue, nec probabile est, q; Moses tātum siluisset miraculum. Vnde quod dictum, incipiam mittere terrorē tuum in populos qui habitant sub oī cælo, per synecdochen atq; hyperbolen dictum videt. [Misi ergo nuncios de solitudine Cademoth] id est, loci sic dicti in eremo situati. [ad Seon regē Hesebon.] Qualiter factum sit istud, in Numeris scriptum est atq; expositum. Deniq; regna Seon & Og non pertinebant ad terram promissiōis, vt dictum est sæpe. Ideo Moses primo obtulit eis pacem, & pacificum postulauit saluum'q; conductū ac transitum: quibus id agere renuentibus, meruerunt occidi. [Noluit'q; Seon nobis dare transitum, qa indurauerat dominus Deus tuus spiritū eius]. i. iusto iudicio eum reliqt, nec mentem eius per gratiā emolliuit

Margin notes: Num. 13; Iosue 16.; Gen. 14.; Num. 21; *zomim; Nūe. 21.; Nūe. 21.

[& obfir

& obfirmauerat cor illius] non influendo malitiam, sed sponte conceptam nos auferendo, queadmodum cor Pharaonis legitur obdurasse.[ita vt traderet in manus tuas sicut nūc vides]factū. Quod ait, vt traderetur, aliqui dicūt intelligendū consecutiue, non causaliter. sed quia malū pœnæ causaliter est à Deo, & Deus iusto iudicio illum ita reliquit, vt illam incurreret pœnā, s. interfectionē ab Israelitis, potest dici ꝙ Vt, tenetur hic causaliter. Cætera hu9 capituli verba patēt ex dictis Numerorꝝ. Postremo, sicut literalis, ita & spūalis huius capituli intellectus, patet ex dictis in præallegatis libri Numerorum capitulis. Ex. 4. 7. & 11. Num. 21

¶Expositio capituli III. Itaqꝫ conuersi, ascendimus per iter Basan. Artic. IIII.

QValiter filij Israel vicerunt Og regē Basan, nunc recitat. [Itaqꝫ cōuersi].i. vertentes nos à regione Seon, ad ingrediendū territoriū regni Og, [ascēdimus per iter Basan,] hoc est, per viam quæ ducit ad regnum ipsius Og regis, quæ regio Basan vocatur. Dicunt nonnulli, ꝙ Moses non misit ad Og pro transitu, qm̄ Og exijt in occursum filijs Israel anteq̄ regionem suam attingerent. Glossa vero testatur, ꝙ Moses non dignabatur legatos ad ipsum dirigere, forsitan propter ipsius superbiā & obdurationem. Hęc aūt historia qualiter victus est Og, præhabita est atqꝫ exposita in Numeris. [solus quippe Og rex Basan restiterat].i. superstes fuit, [de stirpe gigantum]in terra illa. Alibi tamē adhuc erant gigātes, videlicet in terra Chanaan. Vnde in Numeris exploratores dixerunt: Ibi vidimus mōstra quædam de genere giganteo, quibus cōparati, quasi locustę videbamur. Tamen (vt refert Lyra) R. Salomon fabulatur, ꝙ solus Og superat de gigantibus quos Godorlaomor cum suis associatis, in Genesi legitur occidisse, quorum manum dicit istum Og euasisse, & vsqꝫ ad Mosis aduentum vixisse. Sicqꝫ à tēpore Abrahæ tunc vsqꝫ vixisset plusq̄ annos quadringētos, quod fabulosum videtur. [Et monstratur lectus eius ferreus qui est in Rabath]vrbe [filiorū Ammon, nouē cubitos habens longitudinis, & 4. cubitos latitudinis ad mensuram cubiti viri- lis manus.]Scriptura ista tam diligēter describit magnitudinē corporalē istius Og, non ꝙ huiusmodi corporea moles magnæ sit appreciationis corā Deo, sed vt victoria filiorū Israel, qua illū cum suo prostrauerunt exercitu, mirabilior innotescat ad gloriam om̄ipotētis, qui contulit eam. Cubitus autem continet pedem cum medio. Aliqui tamen dicūt ꝙ duos contineat pedes. Porro de magnitudine & robore huius Og, Iudæi aliqua fatua fabulātur, quæ Lyra refert & reprobat. sed recitatione indigna censentur. Deinde in litera enarratur, qualiter terra duorum istorum distributa sit duabus tribubus atqꝫ dimidiæ, quod totum in Numerorum codice habitum, expositumqꝫ est. [precatusqꝫ sum dominū in tempore illo]s. duobus regibus his prostratis, [dicens: Domine Deus, tu cœpisti ostēdere seruo tuo]mihi, videlicet Mosi, [magnitudinem].i. maiestatem, [tuamqꝫ manum fortissimam].i. operationem magnificā, quia per tam miraculosam deiectionem tantorꝫ regū, exercituūqꝫ eorum, eo ꝙ nullus filiorū Israel fuit læsus ab illis. mōstrauit Deus om̄ipotentiā suā. [Trāsibo igitur & videbo terrā hanc optimā].i. valde pulchrā & vberē, [trās Iordanē & montē istum egregiū & Libanū] qui cōtinetur in terra illa. Istud fuit verbū cuiusdam familiaritatis, & spiritualis fiduciæ, & æquiualēter fuit oratio.q.d. Precor vt liceat mihi ingredi terram illam, & omnino confido ꝙ exaudies me in hoc. Expertus etenim Moses tanta beneficia Dei, confidentiā sumpsit ad ampliora, & q̄uis iam ante ad aquas contradictionis audisset à domino, ꝙ terram illam ob suum peccatum non introiret, nunc tamen cœpit confidere, ꝙ dominus hoc dixisset non absolute definiendo, sed cōminando. At vero per montem egregium, quidam intelligunt montem quendam situm in termino terrę promissionis australi, in quo est ascensus scorpionis, de quo in Iosue legitur. Per Libanum vero intelligunt mōtem sic dictum, in termino septentrionali eiusdem terræ locatum. Alij per montem intelligunt montem, in quo Abraham voluit ipsum Isaac immolare. ¶Circa hunc passum R. Paulus scribit satis catholice, dicens ꝙ Moses vir perfectus, non optabat tanto affectu terram promissionis corporalibus oculis intueri propter corporalem adspectum duntaxat, aut propter terrę dispositionem, sed ex deuotione quam habebat ad ea, quæ in terra illa erant facta, aut fienda: quia iam ante, Abraham, Isaac, & Iacob habitauerūt ibidem, & Abraham voluit in monte Moria Isaac immolare, & habuerunt visiones multas in terra illa. Præuiditqꝫ Moses templum ædificandum in monte illo de lignis Libani, propter quod mentionem fecit de Libano, & sciuit Christum in templo illo præsentandum ac prædicaturum: & quoniam sciuit Christum per totam terram illam ambulaturum, prædicaturum, & miracula operaturum, optauit totam terram illam conspicere, quemadmodum multi Christiani nunc cupiunt & laborāt eā inspicere ex deuotione eorꝫ quæ gesta sunt ibi. [Iratusqꝫ est mihi dominus propter vos,]hoc est, ꝑpter peccatū quod occasione vestri incurri, vt præcedenti articulo expositum est. [nec exaudiuit me] in hac oratione, quia & si culpā illam mihi indulsit, non tamen hanc pœnam. [sed dixit mihi, sufficit tibi.]id est, satis orasti pro hac re, quia non impetrabis eam, & sufficit tibi gratia mea in alijs atqꝫ remissio culpæ, nec tuę saluti necessariū est terram

Ibidem. Nūe. 14. Lyra. Gen. 14. Num. 22 Iosue 15. Gen. 22. R. Pau. 2. Co. 12.

illã intrare.[Nequaq̃ vltrà loquaris de hac re ad me.[Ascēde cacumē Phasgę].i. mōtis alti
Nūe. 23. sic appellati, de q̃ in Numeris dictū est. [& oculos tuos circūfer ad occidētē & aquilonē, au-
strū'q; & orientē] .i. ad 4. plagas & terminos terræ ꝑmissionis.[& adspice.] Qualiter aūt &
qñ Moses fecit hoc, & qualiter ex vertice mōtis illi⁹ vidit totã terrã ꝑmissionis, vltimo hui⁹
Nūe. 27. libri capitulo recitat. Sed quæri potest, quō hic dicat, Ascēde cacumē Phasgę &c. cū in Nu-
Deu. 34. meroꝝ volumine dñs dicat: Ascēde in montē istum Abarim. Et infrà additur, in montem
Nebo. Rñdet, ꝙ eiusdē mōtis diuersa sunt noïa, vel supior pars mōtis illi⁹ dicit Phasga, im-
mo & Nebo.[Nec em̃ trãsibis Iordanē istū. Pręcipe Iosue]vt te defuncto, impleat quę ei vi-
uēs iussisti, videlicet vt populū istū præcedat, regat, & introducat in terrã ꝑmissionis. Qua-
Nūe. 27. liter aūt Moses Deo iubēte fecerit ipsum Iosue successorē suū in principatu, dictū est in Nu-
meris. [& corrobora eū atq; conforta] .i. verbo & exēplo exhortare eū ad constantiã, ido-
neã'q; sui officij executionē, nec pusillanimis fiat timēdo ꝙ corruendo in aliquã culpã deme-
rebitur introducere populū istū in terrã promissam, sicut tu eo perfectior demeruisti.[quia]
ipse[præcedet populū istū, & diuidet eis terrã]q. d. absolute affirmo ꝙ faciet hoc, & præfer
uabo eū à tali ruina.[Mãsimus'q; in valle].i. ad tēpus quieuimus in valle mōtis præfati[con-
tra phanū Phogor].i. ex opposito loci, in quo filiæ Madianitarum incitauerūt filios Israel
Ibidem. ad cultū Beelphegor, iuxta illud Numerorū: Madianitæ deceperūt vos per idolū Phogor.
Nūe. 25. Initiatus'q; est Israel Beelphegor. De spūalitate huius cap. super librū Numeroꝝ in prælle-
gatis capitulis dictū est, atq; vt dictū est sæpe, ꝙ Moses legislator Iudæorum eos in terram
promissionis nequiuit inducere, præfigurauit, ꝙ per obseruantiam veteris testamenti, ne-
mo valuit cælorū ingredi regnū, nisi Christo pro humano genere satisfaciente, & suos ele-
ctos in cælestem patriam finaliter principaliter'q; promissam introducente: sicut & Iesus fi-
lius Nun, filios Israel in terram terrenæ induxit promissionis.

¶Elucidatio literalis cap. IIII. Et nunc Israel audi præcepta. Artic. V.

HVcusq; S. Moses præambula quædã præmisit, ad explanationem & obseruantiã legis deseruiētia, recitando varia beneficia Dei & eminentiã potentiæ eius. Nunc incipit le gis præcepta repetere, explanare, atq; ad eius custodiã diuersis modis plebem hortari. [Et nunc Israel audi]hoc est, tu Israelitica plebs sine dilatiōe ausculta auribus cordis & cor- poris, [præcepta]moralia ac cæremonialia, [& iudicia hoc est, mãdata iudicialia, [quæ ego doceo te, vt faciens ea] Scientia em̃ præceptoꝝ est practica: ideo ordinant ad opus, quem- admodum & Aristoteles ait: Quid est virtus, inquirimus, non vt sciamus, sed vt boni redda mur. Finis aūt præceptorum affirmatiuorum est, facere ea: sed negatiua præcepta dantur ad vitandum opera mala, nec immediate, sed ex consequenti ordinantur ad operationē. ¶Por ro dum finis præceptorum dicitur opus seu operatio, per operationem seu factionem intel ligenda est non solum exterior, sed item interior actio: immo principales actiones fidei, spei & charitatis, sunt actus interiores, videlicet credere, sperare, diligere. Similiter princi- pales actus virtutū moraliū sunt, passiones intrinsec⁹ refrenare ac reformare. De virtutibus q̃q; intellectualibus & donis cōstat, ꝙ actus eoꝝ principales, sunt interiores. [viuas]per gra tiam, & etiã viuas vita naturæ lōgiori, quia lex vetus directe & euidēter promisit bona ter- rena, diuturniorem'q; vitã in corpore. Vnde subiungitur: [Et ingrediēs, possideas terram] promissam, [quã dñs Deus patrū vestrorum daturus est vobis.] Veruntamen sub talib⁹ pro- missis ac præmijs intelligēda sunt principaliter bona spiritualia & æterna atq; cælestia præ- mia, cum certum sit bona corporalia, temporalia & terrena, non esse spūalium bonorū, vir- tuosorum'q; actuum sufficientia præmia, potissimū apud Deum, qui vltra condignum re- munerat bona. Multi etiã sanctiores in veteri testamēto caruerunt talibus tēporalibus præ- mijs, ꝓsperitatibus'q; terrenis, immo graues ac varias persecutiones sunt passi, quemadmo-
Hier. 37. & 38. dum de Hieremia, Helia, alijs'q; patet prophetis. [Nō addetis ad verbū quod vobis loquor,
nec auferetis ex eo.] Certum em̃ est, ꝙ scripturæ canonicæ nihil liceat addere vel auferre, te-
3. Re. 19. xtum mutando, vel tanq̃ ad textus substantiam pertinens. Vnde & diuus Dionysius ait: Nō
Dionys. est audendum aliquid de superessentiali deitate asserere, præter ea quæ nobis in sacris sunt
Damas. scripta eloquijs. Idem 1. libro loquitur Damascenus. Nihilo minus per modum expositiōis,
exhortationis & doctrinæ plurima addi possunt & addita sunt. ¶Circa hoc ait Glossa: Per
hæc verba Moses docet normam æquitatis, & omnem heresim percutit. Vetat em̃ rectę do-
ctrinæ aliquid prauæ intentionis addere, vel aliquid veritatis subtrahere. Regia enim via est
Apo. 22. incedendum. sic & S. Ioannes in Apocalypsi ait: Si quis apposuerit ad hæc, apponet super
eum Deus plagas scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit, auferet Deus partē eius de libro
vitæ. Itaq; Moses ꝓhibuit suis verbis aliquid addi aut subtrahi, non in quantū erant verba
ipsius, sed quoniam erant verba spiritus sancti per ipsum loquentis. [Custodite mãdata do-
mini Dei vestri, quę ego præcipio vobis,]in memoria & effectu. [oculi vestri viderunt om̃ia
quæ fecit dominus contra Beelphegor:] quod consequenter exponitur. [Quomodo con-
triuerit

triuerit oēs cultores eius de medio vestri].i.qualiter Deus peremit fratres vestros,q ad suggestionem Madianitarum adorauerunt idolū Phogor, ꝓpter quod scelus percussi fuerunt de populo Israel vigintiquatuor millia,vt in Numeris describitur.[Vos aūt qui adhęretis dn̄o Deo vestro]per fidē & obedientiā, nec ad idololatriā declinastis,[viuitis vniuersi]vita naturæ & gratiæ,[vsq; in præsentē diem.scitis ꝙ docuerim vos præcepta] cæremonialia & iudicialia,[& iustitias,]hoc est,præcepta decalogi, quæ sunt directe de actibus iustitiæ, atq; ad naturalē pertinent rationē & legem, [sicut mādauit mihi dn̄s Deus meus:] qui q̄uis sit oium Deus p creationē & vniuersalē promissionē,electorū tn̄ est Deus tanto specialius, quanto se gratiosius habet ad eos,& quanto perfectius ab ipsis amatur ac colit.[Sic facietis ea in terra quam possessuri estis,& obseruabitis opere.]Mandata em̄ sunt implenda iuxta præcipiētis intentionem,nec sufficit ad salutē,ea facere quantū ad substantiā operis, sed ex fide & charitate,intētioneq; recta oportet ea seruare.[Hęc est em̄ vestra sapientia & intellectus coram populis].i.in hoc cōsistit vera & salutaris sapientia vestra ac intelligentia inter gentes & coram hoībus,qui viderint vos in diuinorū obseruantijs præceptorū fideles, [vt audiētes vniuersi præcepta hæc,dicant: En populus sapiens & intelligēs].i.plebs ista Israelitica,Deum verum obedienter & integre colens,est veraciter sapiens,fortunatā & sapidam diuinorum scientiā habens, & ea quæ Dei sunt, recta intelligēs:sicq; cōuertant ad legem vestram. Hinc Iob fatetur:Ecce cultus Dei,ipsa est sapiētia:& recedere à malo,intelligētia. [gēs magna,] magnitudine spirituali per donorū abundantiā supernorū.Erant quoq; magni numero, quia vt patuit,fuerunt vt stellæ plurimi. [Nec est alia natio tam grandis]infrà legitur:Te elegit dn̄s,non quia cunctas gentes numero vincebatis, cum sitis omnibus populis pauciores. idcirco quod ait,Non est alia natio tam grandis: exponendum est, ꝙ illo in tempore non erat aliqua plebs tam digna & electa à dn̄o, vt Israeliticus populus, ex electissimis patriarchis ac vatibus natus,diuina lege instructus,varijs gratiæ donis ornatus, quia ex ea Christus Dei filius extitit nasciturus.[quæ habeat deos appropinquantes sibi,sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.]hoc est,gentiles qui idola colunt seu falsos deos,non tam prompte aut salubriter exaudiuntur à dījs suis, sicut nos exaudimur à vero Deo quem colimus:nec dij gentium tam potēter & miraculose suos valēt cultores protegere ac iuuare,sicut nos defendit ac adiuuat Deus noster.Hoc clarissime patuit in Aegyptijs,Amorrhæis,Madianitis,ac cæteris iam victis ab Israelitis. [Quæ est em̄ alia gens sic inclyta,]spirituali & vera nobilitate grāæ ac virtutū, aut nata ex tot clarissimis patriarchis, [vt habeat cæremonias iustaq; iudicia,]hoc est,cæremonialia & iudicialia præcepta, [& vniuersam legē,] quantū ad præcepta moralia & hortamēta ac documenta legis,[quā ego proponam hodie].i.in tēpore isto,[*in conspectu vestro:] vobis præsentibus, & ante oculos cordis vestri. q.d. Non est alia gēs talis, sed tu sola es plebs tā electa & nobilitata à Deo.Ne ergo sis Deo ingrata, & ne tantā præclaritatē amittas.[Custodi igitur temetipsum & animā tuā solicite.] hoc est, cum spūali solicitudine præcaue tibi ab omi peccato,& intus ac extrà sis custoditus,ne in aliquo Deū offendas,sed corā eo semper solicite ambula.[Ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui.] hoc est,diuinorum præceptorū ac testimoniorum, quæ oculi tui interiores intellexerunt,nunq̄ immemor fias.Vel:Ne obliuiscaris verborū.i.rerum significatarū,per verba videlicet signorum & prodigiorum beneficiorumq; Dei,quę corporaliter conspexisti. Possunt quoq; per verba,intelligi mandata decalogi,quæ dn̄s in monte Sinai locutus est plebi. Vnde in Exodo scriptum est: Cunctus populus videbat voces & lampades,& perterriti dixerunt: Non loquatur nobis dominus, ne forte moriamur, atq; post pauca dixit dominus: Vos vidistis ꝙ de cælo locutus sim vobis. Sicq; per visum designatur auditus. Visus nanq; inter sensus obtinet principatū.idcirco pro vnoquoq; sensu accipi potest. [& ne excidant de corde tuo] per negligentiā, seu occupationem immoderatam in alijs. Veruntamen non oportet sine interpolatione ea actualiter reminisci,sed semper habitualiter debēt inesse memoriæ,& actualiter omni tempore opportuno. Estq; valde expediens vt assidue recolātur, quatenus secundū ea totā nostrā conuersationem regulemus ac dirigamus. [Docebis filios ac nepotes tuos]hoc est,sobolē ac familiā,posteritatemq; tuam verba pręfata,[& diem quo stetisti corā domino Deo tuo in Oreb] .i.omibus his narrabis,quando & qualiter stetisti ad radices montis Sinai ante legis dationem, & ibi audisti dn̄m loquentem ac dantem ipsum legis decalogum, prout in Exodo legitur.[Et accessistis ad radices] hoc est, pedem [montis] Sinai, [qui ardebat vsq; ad cælum.] Hoc hyperbolice dicitur, id est, valde alte ascendit ignis à cacumine montis illius. Vel vsq; ad cælum aereū,q̄d aqua diluuij occupauit. [Erātq; in eo tenebræ]hoc est,fumositates & vapores obscuri.[& nubes] quæ fuit densissima, [& caligo]id est,carentia luminis,quo constat ꝙ ignis ille fuit fumosus,qui tamen habuit aliquid claritatis,& fuit in vna parte montis claritas quædam. Hinc in Exodo legitur, Totus mons Sinai fumabat, eo ꝙ descendisset dominus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi

Num. 25

Iob 28.

Deu. 1.7

*ante oculos vestros

Exo. 20.

Exo. 19. & 20.

Exo. 19.

quasi de fornace. Eratq; mōs oīs terribilis. De his & horū causis pertranseo, quia super Exodū hinc dictū est plenius. [Locutusq; est dñs ad vos de medio ignis.] Quia in illo igne mon
Exod. 3. tem operiēte, angelus in Dei persona apparēs, loquebatur ex loco eodem, sicut in igne rubi. & recte dñs, qui ignis cōsumens vocatur, in igne apparuit. Nā & ignis sua agilitate, actualitate, calore, splendore, puritate & subtilitate, diuinæ naturæ proprietates euidēter designat. Voluit quoq; Deus per huiusmodi apparitionem & allocutionem terribilem, suæ maiestatis timorē Iudæis incutere. Vnde demū in Exodo legitur: Iam aduenerat dies tertius, & ecce
Exo. 19. cœperūt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes dēsissima operire montē, clāgorq; buccinæ vehemētis pstrepebat, & timuit populus. [Vocē verborū eius audisti, & formam penitus non vidisti:] hoc est, nullā sensibilem speciē eius qui loquebatur. Quanuis eñ angel' sic apparens, consueuit Mosi sensibiliter apparere in corpore assumpto, tamen pro tunc non ostendit filijs Israel angelus ille aliquā similitudinem corporalē. Primo, ad insinuandum diuinæ naturæ incircunscriptibilē immaterialitatē, atq; purissimā simplicitatē. Secundo, ne ad imaginē dñi apparentis filijs Israel, formarent sibi sculptile aliquod siue conflatile, sicq; addiscerent idola colere, prout paulo post in textu exprimitur. [& ostēdit vobis pactū suum,] hoc est, legem seu fœdus quod inijt vobiscum, vt essetis de cætero peculiaris populus eius.
*facere-tis [quod præcepit, vt *faciatis.] implendo quod lex iubet, & quod fœdus illud requirit. [& decem verba quæ scripsit in duabus tabulis lapideis,] hoc est, 10. præcepta, quæ primo per allo
Exo. 20. 32. & 34. cutionē proposuit, deinde in duabus lapideis tabulis scripsit. [Mihi qq; mādauit in illo tempore, vt docerē vos cęremonias & iudicia, quæ facere deberetis in terra quā possessuri estis.] Cum eñ filij Israel audissent dñm 10. præcepta terribiliter proponentem, timore concussi, locuti sunt Mosi: Loquere tu nobis, & non dominus, ne moriamur. atq; extunc dominus
Exo. 34. soli Mosi proposuit cæremonialia iudicialiaq; præcepta, vt ipse doceret ea filios Israel, sicut
Exo. 20. in Exodo legitur. [Custodite ergo solicite animas vestras] ab omni diuinorum præceptorum transgressione, præsertim ab interiori impuritate. [Non vidistis aliquā similitudinem.] Exprimitur ratio vna prætacta, cur dominus non apparuit populo in legis datione in aliqua corporali similitudine, scilicet: [ne forte decepti] errore idololatriæ, & putantes Deum in propria sua natura esse materialem, & corporalia lineamenta habentem, [faciatis vobis sculptam similitudinem]. i. corporale exemplar, ad cuius effigiem formentur idola quæ colantur. [aut imaginem masculi vel fœminæ]. i. alicuius hominis. Itaq; non faciatis [similitudinem omnium iumentorum]. i. nullius iumenti similitudinem faciatis ad colendum, [quæ sunt super terrā, vel auium sub cælo volantium, atq; piscium qui sub terra moranť in aquis:] quæ iuxta ripas suas, inferiores sunt terra ne effluant. Veruntamen aquę in mari, in locis remotis à ripa, superiores sunt terra, immo & montibus terræ, vt patet ex tractatu de sphæra,
Psal. 103. pleniusq; probaui super illud in Psalmo: Sup mōtes stabunt aquæ. [Ne forte] hoc est, etiam ideo nullā formā Dei vidistis, ne forte [oculis eleuatis ad cælū, videas solē] in die, [& lunā & oīa astra cæli:] nō q vniuersa sidera sunt pceptibilia visu, sed distributio ista accōmoda est oībus visibilib' stellis. [& errore deceptus,] putans q aliqd numinis sit in eis, [adores ea &
August. colas, quæ creauit dñs Deus tuus in ministeriū cunctis gentibus quæ sunt cælo sunt.] Hoc Augustinus vno modo exponit sic, q Deus creauit cælestia corpora in cultū gentiliū, nō ita q ideo fecit ea, quatenus ab idololatris colerent, sed quia præsciuit eos cultū illis exhibituros. Melius tñ exponitur, q Deus creauit ea in ministerium. i. in vsum atq; obsequium actiuum gentibus vniuersis, vt s. cælestia corpora suo motu, lumine & influentia ministrent homini-
Gene. 1. bus, ac diuersa cōmoda pariāt eis, tēpora distinguendo, iuxta illud Genesis: Fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem ac noctē, & sint in signa & tēpora & dies & annos, &
August. illuminent terrā. Hanc quoq; expositionem tangit Augustinus. Itaq; cælestia corpora pter homines, & inferiora sunt eis: ideo non sunt ab hominibus adoranda neq; colēda. ¶Deniq; numero electorū cōpleto, cessabit motus cæli & influentia siderū cōsueta. Hinc ministerium quod impendūt hominibus, non est tale, quale quod angeli hominibus exhibēt, & prælati subditis suis, qd est ministeriū dignatiōis ac dignitatis. Idcirco ex his sumitur argumētum,
R. Moses Hier. 10. q corpora cælestia non sint animata, qūis R. Moses & alij multi aliter senserint. Hinc p Hieremiā dñs loquiť: A signis cæli nolite metuere quæ timent gentes, qm leges populorū vanæ sunt. ¶Præterea pro eo q nostra habet trāslatio, Quæ creauit dñs Deus tuus in ministerium cūctis gētibus: alia litera continet, Quę distribuit dñs Deus tuis gētibus. Sic quoq; secundum
R. Paul'. Rabbi Paulum, in Hebræo habetur. Circa quod (vt recitat R. Paulus) quidam Hebræi dixerunt, q sicut Deus deputauit ad custodias singularum gentium singulos angelos, vt pa-
Deut. 9. 10. 11. 12. tet in Daniele de principe regni Persarum, & de principe regni Græcorum: sic singulis gentibus deputauit singula astra, in quibus tales gentes cultum exhibuerūt. Insuper Rabbi Paulus hoc loco contradicit Lyræ, dicendo: Non videtur sufficiens ratio in proposito, quam postillator assignat hic, dicens: Si creaturæ humanę non est latria impēdenda, multo minus corpori-

corporibus cælestib⁹, quæ propter hominẽ facta sunt. Quocirca sciendũ q̃ Lyra cõpendiose & apte exponit hunc passum, nec valet reprobatio R. Pauli. Cum eñ finis sit dignior his quæ ordinantur in ipsum, & corpora cælestia ordinent in bonũ hominis, quẽadmodum elementa & mixta, certũ est, q̃ si hominibus latria nõ debetur, ergo nec stellis nec orbibus. Vnde ad insinuandũ hoc ipsum, Moses ait corpora cælestia in ministeriũ gẽtiũ cõdita esse: per quod satis significauit, cælestiũ corporum motũ esse cessaturũ, cessante hoĩm generatione. Nec obstat, si in Hebręo habeatur, Quæ distribuit: q̃m sensus redit in idem, videlicet q̃ corpora cælestia vsui cõmoditatiq̃ hoĩm sunt collata. Propter q̃d seruiunt hominibus seruitute inferioritatis, secundũ q̃d Basilius & Damascen⁹ istud exponũt. [Vos aũt tulit dñs & eduxit de fornace ferrea Aegypti] .i. grauissima seruitute & tribulationum feruore, quibus seruiebatis Aegyptijs, quibus & lateres coxistis in furnis. [vt haberet te populũ hæreditarium] i. ad hoc vt vos sitis populus Dei peculiaris, ei inseparabiliter cohærendo per fidem & cultum, sicut hæreditaria possessio firmiter possessori adhæret. Vnde per Esaiam dñs ait: Hæreditas mea Israel. [Iratusq̃ dominus cõtra me ꝑpter sermones* meos] hoc est, ꝑpter culpam meam ad aquã cõtradictionis, quam culpã incidi occasione murmurationũ & seditionum vestraꝝ iuxta præhabita. [& iurauit vt non transirẽ Iordanem.] Ante hæc non legitur Deus istud iurasse, sed quia Moses nunc ita resumit, credendũ est, & quia post primam Dei sententiã de hac re Moses exorauit, vt possit terrã promissionis intrare, vt præcedenti habetur capitulo, verisimile reor, q̃ dominus denegãdo illam petitionem, iurauit q̃ Moses illuc non introiret. Hoc de se interposuit Moses ad aliorũ cautelam, ne peccando demererentur terræ promissæ ingressum. ideo subdit: [Caue ne quando obliuiscaris pacti domini Dei tui] .i. legis ac fœderis eius seu præcepti, quo iussit se solũ adorari, & oẽm idololatriam declinari. [quia dominus Deus tuus ignis consumens est Deus æmulator] .i. acute & acriter puniẽs vitia, impiosq̃ æterno inijciens igni. Deus itẽ essentialiter charitas est, quę igni assimilat: ideo Deus omnem impietatẽ abominatur, & æquitatem zelatur. Propter quod subditur, Deus æmulator. [Si genueritis filios] immediate, [& nepotes] mediate per filios, [testes inuoco cælum & terrã] hoc est, intellectuales rationalesq̃ creaturas, & oẽs Dei electos in cælo ac terra morantes, sicq̃ ponitur cõtinens pro cõtento. Testari aũt proprie non cõpetit, nisi intellectualibus creaturis. [cito nos perituros] cum vestra posteritate, si ad idololatriã cum posteris vestris lapsi fueritis. [Cumq̃ quæsieris ibi dominum Deum tuũ, inuenies eum:] hoc est, dum per verã contritionem inuocaueris misericordiam Dei, exaudieris: [si tamẽ toto corde quæsieris eum] .i. integra fide intellectus, & feruida affectione voluntatis, totisq̃ viribus, [& tota tribulatione animę tuæ,] hoc est, cum omnimoda afflictione pœnitentialis doloris, & cum salubri tristitia ac bona formidine. [postq̃ te inuenerint omnia quæ prædicta sunt] hoc est, præfata mala pœnalia ac culpabilia tibi contigerint. In tribulatione eñ Deus præcipue pronus est misereri, & afflictis compati est paratus. Veruntamẽ cũ perseuerantia oportet eum sic quærere. [Nouissimo aũt tempore reuerteris ad dominũ Deum tuum, & audies vocem eius, quia Deus misericors, dominus Deus tuus est. Non dimittet te, nec om̃ino delebit, neq; obliuiscetur pacti in quo iurauit patribus tuis.] Hoc accipi potest de finali ac generali Iudæorũ conuersione circa seculi finem, quia vt Apostolus protestat: Cum plenitudo gentiũ intrauerit, tunc om̃is Israel saluus fiet. Sicq̃ Moses verba hæc retulit ad diu post futuros, sub persona præsentiũ, quibus hæc loquebatur. [Interroga de diebus antiquis qui fuerunt ante te, ex die quo creauit dñs Deus tuus hominẽ sup terrã] .i. gesta à principio mundi reuolue, inquire & lege, gesta in quã [à summo cæli vsq; ad summũ eius] .i. in omni loco sub extremis cæli cõtento. Vel inquire ab omni creatura sub gyro cæli locata. Sic & in Euangelio legitur: Congregabũtur electi à summis cælorum vsq; ad terminos eorũ. [Si facta est aliquãdo huiuscemodi res, aut vnq̃ cognitũ est] .i. an vnq̃ contigit tã admirabile gratiosumq̃ opus Dei circa aliquẽ populũ, [vt] scilicet [audiret populus] alter q̃ tu [vocẽ dñi loquentis de medio ignis, sicut tu audisti & vidisti] ipsum tibi loquentẽ de igne in Sinai? Attamẽ in Genesi legitur, q̃ dominus vocauit & allocutus est Abraham de cælo, sed hoc vni personæ, non toti populo, est cõcessum. Interroga quoq;: [Si] .i. an [fecit Deus] tam pie cũ alia gente, [vt ingrederet] Deus per suos ministros, angelos, & homines sanctos, & p effectus magnificos, [& tolleret sibi gentẽ] hoc est, populũ aliquẽ sibi misericorditer applicaret. [de medio nationũ] incredularũ [p tentationes] .i. exploratiões seu inquisitiones, quibus per verba quærit aliq̃d, sicut Deus primo p Mosen à Pharaone per verba exegit, vbi dimitteret filios Israel, & per [signa] minora seu particularia, vt erant cõuersio virgæ in colubrum, & reditio eius in pristinam speciem. [* & prodigia] .i. generalia ac maiora miracula, vt erãt cõuersiones aquarum Aegyptioꝝ in sanguinem, & obscuritas illa palpabilis trium dierum in omni loco habitationis Aegyptiorũ, sole suam lucẽ ab ipsis retrahente, [atq; portenta,] vt erant reliquæ Aegyptiorũ plagæ. [p pugnã] qua dominus pugnauit pro Israele cõtra Aegyptios, eorũ primogenita

Lyra. Basilius Damas. Esaię 19. *vestros Heb. 10. Rom. 11. Marc. 13. Gen. 22. Exod. 5.

genita occidēdo,& ipsos submergēdo in mari rubro.[& robustā manū,]hoc est,potestatē,[extentūq; brachiū].i. opationē sublimē,supnaturalē,& euidentē. [& horribiles visiones:]
Exo. 10. Quia,vt sup Exodū dictū est,Deus in somnis dire ac sæpe pterrebat Aegyptios per phantasias & apparitiones horrēdas.Propter q̄d Sapiēs ait,Visiones illos turbauerūt. Et itē:Tunc
Sapiē. 15 & 18. cōtinuo visiones somniorum maloꝝ turbauerūt illos, & timores superuenerunt insperati.[Vt scires qm̄ dn̄s ipse est Deus]quia per effect⁹ cognoscit causa.[& nō alius pręter eum.De cælo audire te fecit vocē suā, vt doceret te] quia de cacumine montis Sinai,qui vsq; ad cælum aereū est porrectus,& in terra ostēdit tibi ignē suū maximū] hoc est,tibi existenti iuxta pedē montis,mōstrauit ignē terribilē valde magnum in vertice montis eiusdē,qui tn̄ ignis,igni elemētari quasi incōparabiliter minor fuit.[quia dilexit p̄res tuos]hoc est,ex sua charitate & pietate hęc fecit,qua patriarchas sanctos amauit,& ꝓpter merita quę eis donauit.[& elegit semē].i.posteritatē[eoꝝ post eos.] Sicq; totū fuit pietas & gratia eius,cuius tn̄ electio actiua seu p̄destinatio, est æterna,sed p effectus monstrat in tēpore.Elegit q̄q; semen patriarchaꝝ non totū, sed aliq̄s posteroꝝ. [Tunc separauit Moses 5. ciuitates trans Iordanē ad orientalem plagam , vt confugiat ad eas qui occiderit nolens proximū suū.] Hic agitur de vrbibus refugij,ad quas cōfugerunt,qui à casu vel ignorātia aliquē occiderunt,& de ista ma
Nūe. 35. teria diffuse præhabitū est in Numeris. [Ista est lex quā ꝓposuit Moses corā filijs Israel]hoc est,iuxta Iordanē repetiuit,sicut in Sinai eam recepit,ac populo insinuauit, textusq; planus est. Hanc tamē legē infrà magis in speciali resumit, atq; hucusq; eā in generali multipliciter cōmendauit.¶Moraliter docemur ex toto p̄senti capitulo,q̄ solicite & feruēter debemus legem euangelicā adimplere,quā ipsemet Deus incarnatus in propria persona cōtulit nobis, in cuius obseruātia cōsistit vniuersa salus, honorificētia ac gloria populi Christiani coram Deo & vniuersis electis. Et si plebs Christiana legē sibi desup obseruatā,integre inuiolabiliterq; seruaret,à cūctis gētibus magnificaret,& p̄ualeret vniuersis hostib⁹ suis. ¶Deniq; q̄uis Moses ꝑ tēpore suo ac decursu veteris testamēti, vere gloriatus est,dicens:Non est alia natio tā grandis &c. itemq;: Quæ est alia gens sic inclyta &c. tn̄ tēpore euangelicæ legis euacuata est gloriatio illa,qm̄ populus Christianus incōparabiliter magis honorificatus,nobilitatus, vniuersis gratiaꝝ eminētijs decoratus est sub noui tēpore testamēti à Deo, q̄ antea synagoga. Et in sacramēto veræ præsentialiter adest nobis ac precibus nostris dn̄s De⁹ noster,perfectioremq; legē contulit nobis q̄ illis.Sed quāto plus ita est, tāto amplius debemus Deo grati existere,atq; cū om̄i diligētia & custodia cordis ei iugiter deseruire. Quod si reliquerimus eum, dispergemur per multitudinem vitiorum,& seruiemus dæmonibus,creaturis magis q̄ creatori, tanq̄ idolis adhærebimus:sed si toto corde & tota tribulatione ani-
Ibidem. mæ nostræ quæsierimus eum indefinenter,inueniemus. Postremo,quid per ciuitates refugij & alia in isto cap. scripta designetur,in Numerorum libro & alibi est expressum.

¶Declaratio literalis cap.V.Vocauitq; Moses oēm Israelem. Artic. VI.

NVnc incipit legislator legē in speciali resumere,atq; ad eius obseruantiā affectuosissime admonere,& à 10.p̄ceptis moralibus,quæ digniora sunt,incipit.[Vocauitq; Moses oēm Israelē.]Nō em̄ potuit oīa verba huius libri vno die ꝓferre ad populū,sed vitans fastidiū,q̄libet die certā ꝓposuit partē.Vnde nūc volens ad particularia descēdere,populū cōuocauit.[& dixit ad eū:Audi cæremonias atq; iudicia, quæ loquor ego in aurib⁹ vestris hodie.]In libro isto idē sensus nunc sub ijsdem,nūc sub alijs verbis frequēter exprimitur ad inculcandā hanc legē duris cordibus Iudæoꝝ.[Dn̄s Deus noster pepigit nobiscū fœdus in Oreb].i.in mōte Sinai legē cōtulit nobis, & pactū pacis amicitiæ ac familiaritatis ꝑ-
Gene. 9. & 17. cussit nobiscū.[non cū patribus nostris inijt pactū.]Scriptū est in Genesi:Dixit De⁹ ad Noe& ad filios eius:Ecce ego statuā pactum meū vobiscū.Similiter alio loco libri eiusdem dn̄s ait ad Abrahā:Ponā fœdus meū inter me & te.Tu ergo custodies pactū meū.Quomodo ergo nunc ait Moses, Nō cū patribus nostris inijt pactū? Sed ad hæc ac similia vna responsio, q͞a cū illis Deus non inijt pactū.i.obseruantiā huius totius legis eis nō iussit, nec legē hanc tra-
Exo. 20. & 34. didit ipsis.[Facie ad faciē locutus est nobis in monte de medio ignis].i.palā & nō per intermediū hoīem,quia decalogū protulit ad totū populū Israel immediate per angelum.[Ego sequester & medius fui inter Deū & vos in tēpore illo, vt annunciarē vobis verba eius.] Audito em̄ decalogo ex ore Dei p angelū,populus territus rogauit Mosen vt ipse ad Deū accederet,& verba ipsius audiret,denūciaretq; ea ipsis.[& ait:Ego dn̄s De⁹ tuus]ò Israel, cui solum latrię cultū impendere debes.Ideo subdit:[Non habebis deos alienos in cōspectu meo. Ego em̄ sum dn̄s Deus tuus,Deus æmulator] .i.zelator iustitiæ,& oēm iniquitatē detestans ac puniēs, [reddēs iniquitatē patrū sup filios in tertiā & quartā generationē his qui oderūt me] .i.imitantibus vitia patrū. Deniq; q̄uis nemo possit Deū odire secundū se, videlicet inquantū est ipsa bonitatis essentia,& bonitas pura,tn̄ ratione sui effectus odiri potest ab impijs,inquantū prohibet ea quæ ipsi desiderant,& pœnā infligit.[& faciēs misericordiam in

multa millia diligētibus me,& custodiētibus mādata mea.]Verba hæc in Exodo sæpe exposita sunt.Præcepta aūt decalogi quæ hic repetunt,Exodi etiā alio loco cōtinentur,& diffuse exposita sunt:ideo nō est immorandū. [Nō vsurpabis nomē dñi Dei tui frustra,] iurando ꝑ Deū aut alio modo sine necessaria aut rationabili causa. [quia nō erit impunitus q sup re vana nomen eius assumpserit].i.ad confirmandū rem seu locutionem cassam,inanem,friuolam aut indignā,Deū in testē acceperit.O q̄ multi contra hoc agunt,& pessimā sibi consuetudinē faciūt. [Hæc verba]videlicet 10.præcepta, [locutus est dñs ad om̄em multitudinem vestrā in monte de medio ignis & nubis & caliginis, voce magna nihil addens amplius, & scripsit ea in tabulis lapideis quas tradidit mihi.]Nā quia ad naturalem pertinēt rationem, & vniuersos cōcernunt,præstantioraq; sunt, & ad ea reducuntur alia:voluit dñs per se,hoc est, per angelum in sua persona loquentem, non per hoīem,primo mandare ad populum. [Et accessistis ad me oēs principes tribuum & maiores natu,atq; dixistis:Ecce ostendit nobis dñs Deus noster maiestatē & magnitudinē suam] .i.per suos effectus quos in monte Sinai vidimus & audiuimus,patefecit nobis om̄ipotentiā & eminentiam suam.[& probauimus hodie]per experientiā,[ꝙ loquēte Deo cū homine,vixerit homo,] cum tamen humana fragilitas,ꝑsertim hoīm imperfectoꝝ,non possit faciliter talem locutionē sufferre. [Cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis hic maximus?] q.d.iam satis ostensa est nobis magnificētia Dei nostri ꝑ effectus prætactos,nec opus est vt amplius talia audiamus & inspiciamus:qd ergo necesse est,vt ex taliū sensatione penitus prosternamur? [Si enim vltrà audierimus vocē dñi Dei nostri].i.vocē illam tubalē & magnificā, [moriemur].i.ferre non poterimus,sed ex nimia formidine,alteratione & sensuum læsione, prorsus deficiemus in corpore.[Quid eñi est oīs caro, vt audiat vocē Dei viuētis sicut nos audiuimus, & possit viuere?] q.d.Fragilis creatura humana sufferre nō potest.Vnde in Apoca. ait S.Ioannes:Cum vidissem eum,cecidi ad pedes eius tanq̄ mortuus.Et Esaias:Corrui cū audirē,emarcuit cor meū. Daniel quoq;:Dñe, inquit, in visione tua dissolutæ sunt cōpages meæ,& nihil in me remāsit virium.[Quod cū audisset dñs].i.intra se cognouisset, [ait ad me:Audiui vocem verborum populi huius, quæ locuti sunt tibi.Bene om̄ia sunt locuti. Quis det talē eos habere mentem vt timeant me?] Hoc dominus ait, non quasi impossibile sibi sit dare hominibus mentem huiusmodi,sed ad insinuandū humani arbitrij libertatem, & ꝙ ipse quantū in se est,cupiat nostrā salutē,& adiuuare paratus sit.Hinc in Esaia locutus est dñs:Vtinam attendisses mandata mea.[Custodite ergo & facite ea quæ ꝓcepit dñs Deus vobis. Non declinabitis neq; ad dextram,neq; ad sinistrā].i.ad nullum vitiosum extremū,inter quę mediat virtus,nec vltra vires quid attentetis,nec citra vires pusillanimes sitis, remissi, aut trepidi, nec propter prospera seculi obtinenda,nec propter aduersa effugienda,recedatis à via iustitiæ ac salutis.

Exo. 34. & 20.

Apo. 10.
Esaię 21.
Dan. 10.
Esai. 48.

¶Explanatio literalis cap.VI.Hæc sunt præcepta & cæremoniæ. Artic. VII.

IN exordio huius cap.tangit triplex genus præceptoꝝ veteris legis.Hoc primū est præceptū morale,q̄d est directe de actu iustitię seu virtutis obseruādo,vel de vitādo eius contrario.Nā tria prima ꝓcepta pertinent ad latriā,secundum assignationē cōmunem, q̄uis primū magis ꝓprie spectet ad fidē,quæ est oīm fundamentū virtutū. Alia 7.ad iustitiā pertinēt.Secundū genus est,præceptū cæremoniale, q̄d multas species habet. Suntq; præcepta cæremonialia,quædā determinatæ explicationes triū priorū decalogi pręceptorū:qm̄ pręcepta cæremonialia tradunt varium modū colendi Deū, per sacra & sacrificia ac sacramenta,obseruantiasq; legales.Tertiū est præceptū iudiciale, quod in diuersas diuiditur species. Sunt aūt iudicialia præcepta,quædam statuta diuina de modo obseruandi iustitiam in mutuo conuictu humano:ideo sunt determinatæ explicationes, & velut conclusiones 7.præceptorum decalogi, concernentium proximos. De his dictum est copiose super Exodum ex scriptis Alexandri de Hales super tertium Sententiarū,& S.Thomæ in prima secundæ,atq; Guilhelmi Parrhisiēsis libro de fide & legibus.[Hęc sunt præcepta] moralia [& cæremonię] i.præcepta cæremonialia[atq; iudicia].i.iudicialia iussa. De præceptis autem cæremonialibus & iudicialibus, infrà tractatur in diuersis capitulis. [Audi Israel,Dominus Deus tuus] s. verus Deus,quem solum colis,alijs gentibus ad idololatriam lapsis, [Deus vnus est.] Quoniam deitas vera seu diuina essentia diuersificari non potest, nec multiplicari,quod & philosophi satis demonstrant, qui vnam summam & primam omnium causam esse nouerūt. Istud est primum præceptum decalogi,quod & præcedenti capitulo est repetitum,& nunc quoq; repetitur,quia ad præceptum principalissimum,quod statim subiungitur, necesse est scire aut credere, ꝙ non sit nisi vnus verus Deus, qui tam vere est trinus in personis, q̄ vere vnus in essentia, Deinde principalissimum pręceptum exprimitur: [Diliges dominū Deum tuum].i.iubeo vt diligas,& diligere obligaris dominū Deum tuum spiritali & infuso amore.[ex toto corde tuo,] id est, toto intellectu,& intellectuali affectu seu voluntate,[& ex tota anima tua,]id est,animali & sensitiua vi,cognitiua & affectiua,hoc est,omni sensu exterio

Deut. 5.

ri ac interiori, sensitiuoq́ appetitu. [& ex tota fortitudine tua] .i. etiam omi robore corpo-
rali, & omi vi practica, exterioriq́ potētia executiua: quę non sunt intelligenda, quasi actus
dilectionis diuinæ possint subiectiue, formaliterq́ inesse intellectui appetitiuo, potentię sen
sitiuæ, aut viribus sensitiuis, cum sic soli inhæreat voluntati, à qua & elicitiue procedit: sed ꝙ
intellectus ac cæteræ vires, debeant regulari ac dirigi in omnibus actibus suis ad subseruien
dum diuino amori, & sicut exigit charitas Dei, atq; vt oportet seu expedit ad proficiēdum
in puro & supernaturali Dei amore. Itaq; in præcepto amandi Deum, non exprimitur certa
diligendi mensura, sed iubetur vt totis, corde, anima, & fortitudine diligatur, ad innuendum
ꝙ creatura non valeat Deum nimis diligere, immo nec tantū, quantum ipse ex propria bo-
nitate amabilis est, & etiā qm̄ prior dilexit nos, & propter vniuersa beneficia eius, ineffabi-
1. Ioan. 4 lia q̊q; promissa, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec mens appræhēdere valet. ¶ Pre-
terea istud præceptum tripliciter potest intelligi & impleri. Primo, vt sic Deus ametur toto
corde &c. ꝙ eius charitati nil præponatur, nec aliquid tantū ametur vt ipse, immo necesse
est vt appreciatiue ametur incōparabiliter plus q̄ reliqua oīa. Nec est aliquis in statu salu-
tis & gratiæ, nisi sic stet, ꝙ mallet propriā vitam & totum mundum amittere, q̄ peccando
mortaliter offendere ac perdere Deum. Propter q̄d loquitur Augustinus, ꝙ minima chari-
August. tas plus diligit Deum, q̄ maxima cupiditas mundū, appreciatiue videlicet: non tamen in-
tensiue monstrat, ꝙ quis intensiue plus afficiatur creaturæ q̄ creatori absq; peccato morta-
li: aliàs vix aliquis videretur esse in charitate. Secundo exponitur & impletur sic, ꝙ Deus di-
ligatur toto corde, ita vt propter Deum & eius amorem vitentur non solū illicita .i. peccata,
præsertim mortalia, sed etiā licita quædam, quæ solent à diuini amoris profectu & perfe-
ctione præcipue impedire, vt sunt cognati, vxor, & propriorū possessio, propriæq́ volūtatis
libertas: sicq́ religiosi seipsos & oīa relinquētes, nitunt̄ p̄ceptū istud implere. Tertio intelli-
git̄ & implet̄ sic, ꝙ rationalis creatura indesinēter ferat̄ in Deū, & absq; interpolatione actua
liter, secundū extremū posse suū fiet Deo vnita & intenta toto corde, tota anima seu natura,
vniuersisq́ viribus suis: & ita hoc præceptū nō impletur nisi in patria. Cūq; charitas sit oīm
virtutū & donorū finis, vertex, imperatrix ac dn̄a, cōstat ꝙ istud præceptū, etiā secundū pri-
mū & infimū modū suæ impletionis, sit finis cæterorū oīm præceptorū, quorum impletio-
nes seu actus ordinare debemus ad Dei amorē, eiusq́ incrementū. Loquēdo aūt de isto prę-
cepto, iuxta secundū modū suæ impletionis & expositionis, sic nō solū cuncta præcepta, sed
vniuersa q̊q; euāgelica cōsilia ordinant̄ in ipsum. Ideo nanq; cognati, vxor, diuitiæ ac volun
tas ꝓpria relinquunt̄, quatenus homo liberatus & expeditus ab omnibus illis, toto corde fe
ratur & afficiatur ad Deū, quotidie magis ac magis intense & pure. Porro loquendo de isto
præcepto, secundū tertiū modū implēdi, exponendiq́ ipsum, sic vniuersa præcepta, cōsilia,
exercitia, immo & pręfati duo modi implēdi ipsum, finaliter referunt̄ ad eiꝰ impletionem.
Cū igitur præceptū istud sit finis in agendis, debet esse primū in intētione, iuxta quod dicūt
philosophi, ꝙ finis in agibilibus habet rationē principij, videlicet qm̄ primo cadit in appræ
hensione, & monet agentē ad procedendū in actum. Et ita quod est primum in intentione,
est vltimū in executione: sicut in arte medicinæ sanitas, quæ est finis, primo à medente in-
tenditur, & ea adepta, quiescit. Itaq; in omi actu & exercitio bono intendamus in Dei amo-
re proficere, & charitas Dei nos excitat ad omne bonū agendū, immo & ad sustinendum
libenter oīe aduersum. Deinde docetur, q̄ indelebiliter ac indesinenter sint verba huiꝰ prę-
cepti imprimenda memoriæ. Nam actus dilectionis ex prima appræhensione dilecti pro-
cedit. [Eruntq́ verba hæc] de diligendo dn̄m toto corde, [quæ ego præcipio tibi hodie in
corde tuo] .i. in intellectu qui est locus intelligibiliū specierū, & idē quod intellectiua memo
Matt. 6. ria, secundū Philosophū 3. de anima. [& narrabis ea filijs tuis] .i. domesticis & specialiter so-
Lucæ 12. boli tuæ, & his qui sub tua sunt cura. [& meditaberis] ea, [sedens] .i. existens [in domo tua]
i. in quocūq; domicilio fueris, [& ambulās in itinere] .i. foris existens, [& dormiēs] .i. ad dor
miendū vadēs & lectū ingrediens, siue in lecto iacens, mox vt fueris expergefactus, [atq; con
surgens] de strato, vt sic primitus quæras regnū Dei. Idcirco aūt sunt taliter meditāda, qua-
tenus ex tam assiduis eorū cōmemorationibus generetur in meditatione assidua, actualis di-
lectio dei, & inflammatio in eadem. Deniq; quoniā dormiētibus solent in somno occurre-
re ea quæ in vigilia diligentius cogitāt, tractant, & operant̄: ideo tā assidue & feruēter sunt
ista in vigilijs meditanda, vt in somno quoq; occurrāt. Nā & teste Philosopho 1. Ethicorū,
Eccēs 5. Sapientes & virtuosi habēt somnia puriora, vt in somnis meliora phantasmata. Hinc in Ec
clesiaste scriptū est: Multas curas sequūtur somnia. ¶ Pręterea cōstat ꝙ hi qui tā assidue & fer
uenter tēpore vigiliarū occupant se in meditatione & actu diuinæ dilectionis, frequēter in
somno syncerissime eriguntur mente ad Deū, per contemplationē, feruidumq́ amorē, ita
Canti. 5. vt ex sententia dicere queant illud in Canticis: Ego dormio, & cor meū vigilat. Veruntamē
prætacta non sunt intelligenda, ꝙ homo teneatur aut possit in vita hac sine interruptione
actuali-

actualiter meditari verba diuina, aut ea īplere effectu, sed loco & tēpore opportuno: est q̄ conandū & exercitare se debet, vt quantū suæ fragilitati extat possibile, meditet & impleat ea semper in actu, non in habitu solū. Ideo aūt Deus præcepit nobis ista tam ardua & perfecta, vt sciamus quo tēdere & ad quid iugiter conari debemus. Semp quoq; humiliemus nos vehemēter, pensantes quantū distemus à plena executione seu perfecta adimpletione istorum. Itaq; in omī exteriori occupatione, locutione & labore, in omī loco & tempore assuescamus mentē nostrā ad Deū erigere, & istud præceptū recolere: sicq̄ ingemiscere, adspirare, ac affici ad diuina, cælestia & interna, p̄sertim ad Deū & supbeatissimā trinitatē, & actualiter stare vniti cū Deo: q̄d non debet alicui impossibile apparere, cū multi sic afficiantur ad creaturā, ad aurū, ad vilē carnē, vt vix aliud valeant cogitare, atq; in omī loco & actu illud occurrat memoriæ eorū. [Et ligabis ea quasi signū in manu tua] .i. operibus tuis ea semp associabis in exemplū ædificationis aliorū. [eruntq̄ & mouebunt inter oculos tuos] .i. p̄ oculis cordis iugiter habeas ea, ac si ante exteriores oculos tuos essent appensa. [scribesq̄ ea in limine & ostijs domus tuæ] .i. ingrediēs & egrediēs habebis ea in corde. Veruntamen Iudæi superficiē literæ assequētes, istud sic intellexerūt, q̄ verba hæc essent scribenda in schedulis seu mēbranulis, sicq̄ alligāda frōti ac brachijs, superioriq̄ limini ac ianuis domus, quod & nunc vsq; quidā eorū obseruāt, non solū de isto præcepto, sed & de toto decalogo. [Cumq̄ introduxerit te dn̄s Deus tuus in terrā] p̄missam, [pro qua iurauit patribus tuis, Abraham, Isaac & Iacob, caue diligenter ne obliuiscaris dn̄i Dei tui] .i. vide ne opulētia & prosperitas terrena ac delicata refectio, fiant tibi occasio vitæ intimoratæ, & obliuionis Dei atq; tumoris, sicut nōnulli q̄ de inopia & vili statu subito ad opulentiā & honorificentiā promouētur, solēt status pristini obliuisci ac tumidi fieri. [Dn̄m Deū tuū timebis] filiali & casto vel saltem initiali timore, & ipsi soli seruies,] obediēdo eius p̄ceptis, cultūq̄ latriæ ei dūtaxat impēdes, [ac p nomē eius iurabis] .i. nequāq̄ per falsos deos aut idola debes iurare, sed ratiōe exigēte vt iures, iurabis cū debita reuerētia per Deū verū formaliter aut æquiualēter: quia si iuretur per aliq̄d sacrū, inquantū increata veritas aut maiestas repræsentat & relucet in illo, æquiualēter per Deū iurat. Itaq; p hæc verba nō datur iussio, immo neq; licētia passim & sine cōdigna causa iurādi, sed sacrilega ac perfida p̄hibetur iuratio. [Nō tentabis dn̄m Deū tuū, sicut tētasti] eū [in loco tētationis,] videlicet in deserto frequēter, cū in Numeris dn̄s dicat: Ten- Matt. 4.
tauerūt me iam p 10. vices. Porro tentare, est verbis aut factis experimentū sumere de tētato, siue hoc fiat euidēter, vt cū aliquis se tentatorē fatetur, siue occulte & insidiose, seu interpretatiue, vt dū quis nō intendit sumere experimētū de alio, aliquid tn̄ facit, q̄d nō est ad aliud ordinabile, nisi ad sumendū experimentum de aliquo. Itaq; homo dicit Deū tentare verbis, dum aliq̄d postulat in oratione à Deo, quatenus exploret seu experiat an Deus oīa sciat, aut possit, seu hoc aut illud velit. Similiter factis tentat Deū, qui p ea quæ facit, intendit diuinæ scientiæ aut potestatis vel voluntatis sumere experimentū. Interpretatiue aūt, qui & si hoc non intēdat, aliq̄d tn̄ agit, ad aliud nihil referibile aut vtile, nisi ad experiendū scientiā, potestatē, voluntatēve Dei, vt si quis se cōmittat diuino auxilio sine necessitate aut vtilitate, dū s. habet vnde se possit iuuare, & illud omittēs, periculo se cōmittit. Hic, secūdū Augustinū, Deū tentat, qui p̄termittit facere q̄d in se est ad euadendū periculū. ideo ait Glossa: Deū tentat, qui habēs q̄d faciat, se absq; ratione cōmittit periculo, experiēs an possit liberari à periculo. Hinc saluator diabolo p̄cipitationē suggerēti obiecit hāc authoritatem: Non tentabis dn̄m. Fuit eñ descēsus de pinnaculo tēpli paratus. Insup cū experimentū sumere de bonitate, sapiētia aut potētia Dei, p̄cedat ex dubitatione aut ignorātia tētantis, vel eorum quibus vult manifestare, q̄ Deus oīa sciat & possit: idcirco Deū tentare ad hoc, q̄ ipse qui tētat, experiat an Deus sciat, possitq̄ oīa, est peccatū: quia de hoc certi esse debemus, & est mortale peccatū ex genere, contrariū religioni seu latriæ, cuius est Deo reuerentiā exhibere. De hac materia plenius scribit Thomas in secūda secūdæ, quæst. 97. [Cū interrogauerit te cras] .i. in futuro [filius tuus] .i. proles seu quæcūq; persona tibi cōmissa, aut pro informatione confugiens ad te, [dicēs: Quid sibi volūt testimonia hæc & cæremoniæ atq; iudicia hæc?] .i. cur ista sunt nobis præcepta? [Dices ei: Serui eramus Pharaonis] .i. de Aegyptia seruitute nos liberauit, q̄ facto, p̄cepit nobis ista in Sinai, vt obediēdo ei in istis, possideamus terrā promissam diu atq; pacifice. [Fecitq̄ p̄digia & signa magna & pessima] .i. valde pœnalia seu valde mala, malitia pœnæ, nō culpæ, q̄ & iudicio Aegyptiorū patientiū plagas Dei, pessima erant. De tali malitia scriptū est: Vidit Deus q̄a cōuersi sunt Niniuitæ, & misert⁹ est sup malitiā quam locutus fuerat, vt faceret eis, & nō fecit. Et Amos ait: Si erit malū in ciuitate, q̄d dn̄s nō fecit? In Esaia q̄q; dn̄s p̄testatur: Ego dn̄s faciēs pacē, & creans malū. [Eritq̄ n̄ri misericors, si custodierim⁹ & fecerimus oīa præcepta eius corā dn̄o Deo nostro, sicut mādauit nobis.] Ecce q̄ iustorū saluatio est miseratio Dei. Nā & merita nostra, sunt Dei dona: & quicq̄d obsequij impēdimus ei, tenemur. Estq̄ pia dignatio Dei, q̄ obsequia n̄ra tā defectuosa, quæ & panno

Marg.: Nūc. 14. — Auguſt. — Matt. 4. Lucæ 4. — Ionæ 3. Amos 3. — Esaiæ 45.

mẽſtruatæ aſſimilanť, acceptat, ꝓpter q̃d ait Saluator: Cũ feceritis oĩa q̃ p̃cepta ſunt vobis,
Lucæ 17. dicite: Serui inutiles ſumus. q̃d debuimus facere, fecimus. Ex his cõpellimur noſipſos in oĩbus profunde ac omifarie humiliare, nec vnq̃ inaniter gloriari, quaſi magni aliq̃d operati, immo dñm cũ om̃i humilitate & feruore iugiter exorare debemus, vt noſtrã qualẽcunq; ſeruitutẽ pie acceptare dignetur, noſq; miſericorditer ſaluet, tueatur, & indeſinẽter gubernet.

¶Elucidatio literalis cap. VII. Cũ vero introduxerit te dñs in terrã &c. Art. VIII.

Deus oĩpotẽs ſpõſus extitit ſynagogæ: ideo more ſpõſi zelotypi noluit illã in aliq̃ communicare adulteris gẽtibus, puta idololatris, quaꝝ animæ erãt dæmoniorũ adulteræ, immo p̃cepit ſpõſæ ſuæ demoliri huiuſmodi gẽtes, & ritũ eaꝝ extirpare, oẽm quoq; turpẽ & vitioſum eradicare affectũ ex ꝓprio corde, nec ſolũ mala, ſed & occaſiones maloꝝ ſeu ſpũaliũ fornicationũ, vtpote pactũ & amicitiã atq; cõnubia idololatraꝝ abijcere. Hinc Moles ex ore Dei p̃cepit: [Cũ vero introduxerit te dñs in terrã] ꝓmiſſionis, [quã poſſeſſurus ingredieris, & deleuerit] .i. ad occidendũ tibi ſubiecerit [gentes multas coram te] in terra Chanaan habitantes, videlicet [Ethæũ, & Gergeſæũ, & Amorrhæũ, & Chananæũ, & Pherezæũ, & Heuæũ, & Iebuſæũ, 7. gentes multo maioris numeri q̃ tu es, & robuſtiores te.] Hoc du-
Deut. 7. pliciter poteſt intelligi: Primo, ꝙ 7. gentes iſtæ ſimul ſumptæ, excedebãt filios Iſrael multum in multitudine ſuppoſitoꝝ ac robore corporali. Secũdo, ꝙ vnaquæq; eaꝝ ita exceſſit Iſrae-
Gene. 10 litas: & hoc ſecundo modo videť intelligẽdũ, cũ infrà dicať ad filios Iſrael: Cũ ſitis omibus populis pauciores. Præterea in Geneſi legiť: Chanaã genuit Ethæũ & Iebuſæũ & Amorrhęum &c. Sicq; p hæc noĩa ꝓpria deſignanť nunc populi nati ex filijs Chanaan prænoĩatis. Gloſſa q̃q; teſtať, Abrahæ promiſſum eſt ꝙ 10. gẽtes delerenť, tunc etẽm 10. erant: ſed dũ filij Iſrael trãſierunt Iordanẽ, iam 5. gentes erãt deletæ. Filij nanq; Loth deleuerũt gigantes, filij Eſau Horræos, Cappadoces vero Heuæos pro parte. [Percuties eas vſq; ad internecionẽ.] Ne tecũ manẽdo, alliciãt te ad ſuos errores. Iã q̃q; iniquitates gentiũ haꝝ erãt impletæ, & diuino iudicio meruerũt occidi, voluitq; Deꝰ p filios Iſrael executionẽ hãc ſui iudicij fieri. [Nõ inibis cũ eis fœdus] amicitiæ, niſi ſpõte vellẽt ad Iudaiſmũ conuerti. [nec miſereberis eaꝝ,] quia hoc nõ fuiſſet vera miſericordia, ſed praua mollities & vitioſa remiſſio cõtraria Dei p̃cepto, velut ſi q̃s latronẽ morti adiudicatũ, velit eripere. [Nec ſociabis cũ eis cõiugia,] q̃a per hoc ſoboles tua ad idololatriã traheref, quẽadmodũ in libro Iudicũ docet poſtea ſæpe impletũ. [Aras eoꝝ ſubuertite & cõfringite ſtatuas, lucoſq; ſuccidite, & ſculptilia cõburite] .i. altaria, phana, & cõſimilia loca, in q̃bus idololatrias ſuas exercuerunt, [q̃a populus ſanctus es dño Deo tuo] .i. cõſecratus cultui veri Dei ad ipſius honorẽ, ideo debes cultus ſacrilegos demoliri. [Te elegit dñs Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris de cunctis populis q̃ ſunt ſup terrã] .i. ſpecialis & hæreditarius ac deuotus. [Nõ quia cunctas gẽtes numero vincebatis, vobis iunctꝰ eſt dñs] .i. Deus gratioſe applicuit ſe vobis nõ ob multitudinẽ veſtrã, [& elegit vos, cũ oĩbus ſitis populis pauciores.] Quo cõſtat, q̃ innumerabiles hoĩes tunc fuerũt in mundo, quia & in populo Iſrael erãt tot millia viroꝝ, p̃ter mulieres, pueros & puellas, immo & p̃ter
Num. 1. ſenes q̃ nõ cõputabanť inter bellatores, qui ſoli ab anno viceſimo vſq; ad ſexageſimũ nume-
Ioſ. li. 4. rabanť, ſecũdũ Ioſephũ. Ex qua etiã cõſideratione ꝑpendiť, q̃ innumerabilia ſint millia an-
ant. Iud. gelicoꝝ ſpirituũ, immo & angeloꝝ infimi chori, quũ quilibet homo ſpecialẽ habeat ange-
cap. 6. lum ſui cuſtodẽ: atq; ſecundũ diuinũ Dionyſiũ, Vnuſquiſq; ordo ſeu chorus angelicoꝝ ſpirituũ, tãto plures in ſe habet angelos ſanctos, quanto ſuperior eſt. [Sed q̃a dilexit vos dñs] .i.
Dionyſ. ſua p̃ueniẽs æterna ac gratuita dilectio ad vos, ratio eſt ꝙ vos elegit. [& cuſtodiuit iuramentũ q̃d iurauit patribus veſtris] .i. promiſſionẽ patriarchis factã de introductione poſteroꝝ eoꝝ in terrã promiſſionis impleuit, implereq; voluit. [Eduxitq; vos in manu forti, & redemit de domo ſeruitutis & de manu Pharaonis.] Hoc, inquã, eſt cauſa ſeu ratio nõ æternę electionis in Deo, ſed tẽporalis gratioſæ ſeparationis, qua filios Iſrael à cæteris gẽtibꝰ ſegregauit, ſuoq; cultui mãcipauit. Præterea q̃uis Deus dicať hos filios Iſrael elegiſſe, non tñ omes erãt p̃deſtinati: immo multi eoꝝ poſtea in terra promiſſionis grauiter peccauerũt & perierunt, ſicut ex libro Iudicũ cõprobať, ſed totũ frequẽter denoĩationes ſortiť à parte. In ſcripturis q̃q; interdũ aliq̃ appellanť electi, q̃a ad tẽporalia bona ac priuilegia quædã erant aſ-
1. Reg. 9. ſumpti p̃ cæteris, quẽadmodum Saul in libro Regũ ſæpe vocať electus à dño, vel Dei electꝰ.
Pſal. 77. Et in Pſalmo habeť, Electos Iſrael impediuit. Deniq; ſicut Thomas ſcribit in 1. parte ſummæ ſuæ, quæſt. 23. Prædeſtinatio eſt pars prouidẽtiæ, prouidentia vero eſt pars prudentiæ, prudẽtia autẽ eſt ratio intellectus, p̃ceptiua ordinationis aliquoꝝ in finẽ. Nullus demum ordinat aliq̃d in finẽ, niſi præexiſtẽte voluntate finis .i. niſi velit rem illã acquirere finẽ huiuſmodi. Prædeſtinatio ergo aliquoꝝ in vitã æternã, p̃ſupponit & includit ꝙ Deus velit eos adipiſci ſalutẽ ęternã, ad q̃d pertinent & concurrunt electio atq; dilectio. Nã ꝙ vult eis hoc bonum, procedit ex charitate: ꝙ autẽ quibuſdã hoc vult, & non omibus, loquẽdo de voluntate cõſequente & abſoluta, ad electionẽ eſt pertinens. Hinc prædeſtinati eligũtur. Hoc quoq;
penſan-

pensandũ, ꝙ in nobis electio præcedit dilectionẽ. Eligimus eñ quẽ diligam⁹. sed in Deo est ecõuerso, quia voluntas nostra diligẽdo non causat bonũ q̃d amat in alio, sed ex præexistenti bono mouet̃ vt diligat, sed Dei volũtas diligendo est causa bonitatis eorũ quæ amat: sic'q; secundũ ordinẽ rationis, electio p̃supponit dilectionẽ in Deo. [& scies] per fidẽ, immo & p rationẽ naturalẽ, & p experientiã diuinoꝝ effectuũt [quia dñs Deus tuus ipse est Deus fortis]. i. omipotens, [& fidelis] in promissis, & neminẽ in se sperantẽ decipiens. [custodiẽs pactum & misericordiã diligẽtibus se, & his qui custodiũt præcepta eius in mille generatiões, & reddens odientibus se] debitã pœnam, [ita vt disperdat eos]. i. diuersimode perdat ac damnet. [& vltrã nõ differat, protinus eis restituens quod merent̃.] Hoc quidã dicunt intelligendum de Israelitis odientibus Deũ, eo ꝙ scriptũ est 2. Machabæorũ libro: Etem multo tempore nõ sinere peccatoribus ex sentẽtia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium. Non eñ sicut in alijs nationibus dñs patienter expectat, vt eas cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatoꝝ puniat, ita & in nobis statuit &c. Verum expositio ista non censetur idonea. Moses eñ hic loquitur de reprobis & æterna damnatione eorũ. Præfata vero authoritas libri Machabæorum, loquitur de electis quos Deus paternaliter in hac vita castigat. Nec absolute in oĩbus verificatur, ꝙ filij Israel transgressores ac vitiosi, fuerunt statim à Deo puniti, vt maxime patet de rege Manasse, & alijs qui multis annis fuerũt idololatræ. Frequẽter etiã cõtigit ꝙ aliqui gentiles fuerunt propter sua facinora statim plagati, vt de multis martyrũ persecutoribus patuit. Attamẽ tẽpore veteris testamenti, vt patet ex libro Iudicũ, alijs'q; scripturis, cõmuniter ita fuit, ꝙ filij Israel ad idololatriã corruentes, fuerũt cito à Deo correpti & flagellati. Itaq; locus iste de odiẽtibus Deũ potest exponi, siue fuerãt Hebræi, siue gẽtiles, ita ꝙ aliqui tales in vtroq; populo fuerũt cito ac rigorose à Deo puniti ac condẽnati, aliqui vero diutius tolerati, quorũ aliqui tandẽ pœnituerũt, alij perseuerauerũt in vitijs. Potest etiã dici, ꝙ oẽs odientes Deũ ac reprobi protinus puniant̃ à Deo, qm̃ respectu æternitatis oĩe tẽpus est tanq̃ momentum. Vnde de impijs scriptũ est: Subito defecerũt, & gaudiũ hypocritæ ad instar puncti. Propter q̃d in libro Sapiẽtiæ fatent̃: Trãsierunt oĩa illa tanq̃ vmbra. [Custodi ergo p̃cepta atq; iudicia quę ego mando tibi hodie, vt facias ea. Si custodieris ea] videlicet Dei præcepta, [nõ erit apud te sterilis vtriusq; sexus, tam in hominibus q̃ in gregib⁹ tuis]. i. prolis fœcunditatem tribuet tibi ac tuis pecoribus. Istud tñ non fuit præmiũ principale, idcirco nec oĩbus iustis in veteri testamẽto dabat̃: immo quidã sanctissimi tunc in virginitate manserunt, vt Helias & Hieremias. Quidam etiã iusti coniugati, steriles permanserũt. tñ vt habetur in Glossa, illi tam pauci fuerunt, ꝙ cõparatione aliorũ quasi nulli fuisse videntur: quod aũt modicum est, pro nihilo reputatur. Omnibus aũt obedientibus Deo, dabat̃ spũalis fœcunditatis profectus. [Auferet dñs à te oẽm languorem, & infirmitates Aegypti pessimas, quas nouisti.] Tunc eñ cõmuniter dabatur obedientibus Deo tẽporalis prosperitas & sanitas corporis, non tñ semp nec omnibus: qm̃ Deus iuxta secreta sapiẽtiæ suæ iudicia, diuersimode in suis egit electis, quoꝝ nonnulli tunc erãt leprosi, sicut in Euangelio ait saluator, ꝙ multi leprosi erãt in Israel sub Heliseo, & nullus eorum curatus est. [Insup & crabrones mittet dñs in eos]. i. in aduersarios tuos, [vt deleat eos atq; disperdat, qui te fugerint.] Crabrones sunt vermes nociui & aculeatæ bestiolæ, p quos quidam intelligũt punctiones angustiæ ac timoris, quas Deus inimicis populi sui inflixit, queẽadmodũ in Iosue libro Raab fatet̃: Pertimuim⁹ valde, & elanguit cor nostrũ, nec remansit in nobis spũs ad introitum vestrũ. [Dabit'q; eos dñs in cõspectu tuo, donec deleat oĩes.] Verũtamen non fuerũt oẽs Chananæi à filijs Israel interfecti, & hoc contigit ex defectu fidei ac virtutis Israelitarũ. [Non timebis eos, quia dñs in medio tui est, Deus magnus,] quia immensus, [& terribilis. Ipse consumet nationes has paulatim atq; per partes. Non poteris eas delere pariter.] Deus eñ non dedit filijs Israel potestatem delendi oẽs aduersarios suos in terra promissionis simul ac subito, quia non erant tantæ multitudinis, ꝙ poterant totam terram illam sufficienter implere populo, sic'q; terra pro magna parte in solitudinem fuisset redacta, & bestiæ feroces multiplicatæ fuissent ibidẽ. [Sculptilia eorum combures. Nõ concupisces argentum & aurum de quibus facta sunt]. i. materias preciosas idolorũ nõ cupies, nec arripies neq; cõuertes in vsus tuos, sed in detestationẽ idololatrię, eas despicies tanq̃ spurcitias. ¶ Postremo, qualiter per septem gentes Chananæorum, designentur septem peccata mortalia, quæ in primis expugnare iubemur, præhabitum est. Qualiter etiam ex isto capitulo doceamur praua vitare cõsortia & familiaritates iniquoꝝ, scandalizationes'q;, & qualiter præconia ista Israeliticæ plebis queant excellenter applicari populo Christiano, in precedentium librorum expositionibus est expressum.

2. Ma. 6.

4. Re. 21.

Psal. 72.
Sapiẽ. 5.

Lucæ 4.

Iosue 2.

¶ Explanatio literalis cap. VIII. Oĩe mandatũ quod ego præcipio. Art. IX.

HOrtatur Moses populũ sibi cõmissum ad diuinorum obseruantiam mandatorum ex consideratione multiplicium beneficiorum populo prestitorum. [Omne mandatum

quod ego præcipio tibi hodie].i. in tēpore isto, [caue].i. caute aduerte, vel caue, hoc est, custo
di, & pręserua te à trāsgressione, [diligēter, vt facias] illud implēdo, [vt possitis viuere. Et re-
cordaberis].i. reminisci debes, [cuncti itineris, per quod adduxit te dn̄s per desertum 40. an-
nis, vt affligeret te] salubri afflictione, per cibi & potus simplicitatē ac parcitatē, & per labo
res viarū. [atq; tentaret] .i. per aduersa illa saluberrima examinaret ac probaret, an vere fi-
delis & obediens esses Deo. Vnde in Sapiētiæ volumine scriptū est: Deus tētauit illos, & in-
Sapiē. 3. uenit illos dignos se, tanq̄ aurū in fornace ꝓbauit illos. [& nota fierēt quæ in tuo animo ver
sabant].i. ideo te afflixit & tentauit, vt interiora aīæ tuæ innotescerēt, nō Deo, sed tibi ac alijs
in exemplū vel in cautelā. [vtrū custodires mādata eius, an non.] In aduersis em̄ ostenditur,
an homo sit vere virtuosus, constās, timoratus, patiēs, & Deo subiectus, quia in prosperis fa
Psal. 48. cile est Deo regratiari, propter quod de iniquo, dicitur Deo: Confitebitur tibi cum benefe-
Ecci 27. ceris ei. Hinc legit̄ in Ecclesiastico: Vasa figuli probat fornax, & hoīes iustos tentatio tribu-
Lucæ 8. lationis. ideo de inconstantibus ait Saluator: Ad tēpus credūt, & in tēpore tentationis rece-
Tobi. 12. dūt. Hinc quoq; angelus dixit Tobiæ: Quia acceptus eras Deo, necesse fuit vt tentatio pro-
baret te. ¶ Deniq; est quædā tentatio quæ procedit ex ignorantia, & quædam quæ ad dece-
Iacobi 1. ptionem tentati ordinatur, & nulla harum tentationū dn̄s tentat, cum dicit Apostolus Ia-
cobus: Deus neminem tentat. Tentat vero Deus homines ex charitate & pia dispensatione,
vt homo per tentationes seipsum agnoscat, humiliet, mereatur, coronetur, & alijs in exem-
plum proponatur, atq; ad Deū confugere assuescat. Ideo quoq;, vt per tentationes fiat in
Ecci 34. spiritali exercitio & conflictu expertus, ꝓbatus, & item idoneus consulere alijs. Propterea
Ecclesiasticus asserit: Qui nō est tētatus, qd scit? vir in multis expertus, cogitabit multa. [Af-
flixit te penuria:] quod valet ad delendū peccata præterita, & ad proficiendū in gratia. Nec
Deut. 1. huic cōtrariū est, quod dictū est suprà, portauit te dn̄s Deus tuus, & nihil tibi defuit. [& de-
dit tibi cibum manna, quod ignorabas tu & patres tui:] hoc est, ante ingressum eremi huius
nunq̄ visus est talis cibus, nec alicui hominū datus. [vt ostenderet tibi ꝙ non in solo pane
viuit homo].i. ꝙ vita humana non solū sustentatur cibarijs per hoīes coctis aut procuratis,
[sed in omni verbo quod egreditur ex ore Dei.] hoc est, quacunq; refectione quā Deus ius
serit hominibus prouenire aut dari, cū ipse solo verbo potest creare ac formare materiam
refectionis. Vel in verbis his insinuatur, ꝙ sicut homo ex visibili & inuisibili, hoc est, ex cor-
pore & anima cōstat, sic duplici refectione eget, videlicet corporali & spirituali: & spiritalis
cibus est verbū Dei, sacra scriptura, salubris doctrina, & quicqd Deus verbo suo infuderit
Matt. 4. animæ, ad eius profectum & confortationē in dn̄o: immo iuxta hunc sensum obiecit salua-
tor authoritatē hanc tētatori. [Vestimentū tuū quo operiebaris, nequaq̄ vetustate defecit]
Hoc fuit grāde miraculū, ꝙ infra 40. annos vestimēta illoꝝ nō fuerunt consumpta, & hoc
misericors dn̄s fecit, quia in solitudine non poterāt vestimēta noua conuenienter acquire-
re. Dicūt q̄q; quidā catholici & Hebræi, ꝙ vestimēta paruuloꝝ creuerunt, iuxta incrementa
ipsorū. [& pes tuus nō est subtritus] hoc est, pedes vestri non sunt subtus ex terrę duræ calca-
tione triti aut læsi. Alia translatio habet, nec calceamēta pedū vestroꝝ vetustate consumpta
sunt. sicq; pedes sotularibus manserūt muniti. Vnde nō videtur verū quod quidam dicit, be
neficium istud non fuisse concessum, nisi bonis: immo sicut maloꝝ vestimēta, ita & eorum
calceamenta māserunt illæsa. [En quadragesimus annus] est ab exitu de Aegypto, vel à tem
pore reditus exploratorum in Cades, vt dictum est plenius in expositione primi capituli.
[vt recogites in corde tuo, quia sicut erudit homo filium suum, sic dn̄s Deus erudiuit te]
per prospera & aduersa, & per aliorum flagella, & per legis dationem, & per tuos doctores.
[vt custodias mandata dn̄i Dei tui. Dominus enim Deus tuus, introducet te in terrā bonam,
terram riuorum, aquarum, & fontium:] quia in terra promissionis scaturiūt fontes, ex qui-
bus ꝓfluunt riui. [in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi.] Scriptum est in
Gene. 7. Genesi: Rupti sunt omnes fontes abyssi magnę. Itaq; in visceribus terræ sunt diuersi ventri-
culi seu receptacula, in quibus continetur aqua abundans, habens ortum primum ex Ocea
no ꝑ venas terræ se diffundente: & aquæ ita inclusæ, hic appellantur abyssi, ex quibus flumi-
na manant. [terrā frumēti, hordei ac vinearum, in qua ficus & malogranata & olíueta na-
scuntur, terram olei ac mellis.] Per hæc vbertas terræ promissionis significatur, in qua apes
mellificant, & olíueta ex quibus oleum generatur, abundant. [vbi absq; vlla penuria come-
des panem tuum, & rerum omnium] victui necessariarum [abundantia perfrueris].i. vteris.
Phile. 1. Nam solo Deo fruendum est. Frui aūt frequenter pro vti accipitur, vt dum ait Apostolus:
Ita frater ego te fruar in domino. [Cuius lapides ferrū sunt] id est, ferro in soliditate aut va-
Iob 28. lore æquiparātur, vel hoc ideo dicitur, qa in terris saxosis sunt ibi mineræ ferri. [& de mon-
tibus eius ęris metalla fodiuntur.] Super illud Iob, Ferrum de terra tollitur, & lapis calore so
lutus, in æs vertitur, dicit Albertus: Ferrum iuxta argentum proportionabiliter sumit, & æs
iuxta aurum. Ferrum em̄ nascitur de argento fæculēto & viuo, scabrosoq; sulfure, à quibus

si fæculentia & scabrositas auferant, & maneat vis mineralis, frigiditate congelans humidũ, valde depuratum efficit argentum, & lapis calore solutus, in æs vertit. Lapis, vt ait Hermes, dicit omne q̃d non euaporat in igne, eo q̃ sola coagulatione (quæ generatio lapidis est) generat. Estq́ regulariter verũ, vt in lib. Meteororũ habet, q̃ omne q̃d coagulat ex humido frigido, soluit calido sicco, sicut aurũ, argentũ, ferrũ, æs, metallaq́ alia q̃ in pfundo terræ gignuntur. In prima em̃ gñatione in lapide mixtũ est æs, q̃d igne soluente liquescit ac depurat. [Caue ne postq̃ satiatus fueris, habuerisq́ cunctarũ rerũ copiã, eleuet cor tuũ]. i. vide ne opulẽtia rerũ tibi dãdarũ, & copiosa refectio fiat tibi causa elatiõis. [& nõ reminiscaris]. i. ita vt obliuiscaris [dñi Dei tui, q̃ ductor tuus fuit in solitudine magna atq; terribili, in qua erat serpẽs flatu adurẽs]. i. igniti serpentes, q̃rũ flatus incendit q̃s tetigit. [Et scorpio ac dipsas] Per scorpionẽ & dipsadem intelligit multitudo & copia talium bestiarũ, q̃ hoĩbus sunt nociuæ, & tamẽ ab illarũ læsionibus Deus populũ suum miraculose ptexit. Scorpio aũt bestiola est vultu blãdiens, & cauda pungẽs. ¶ Porro secundum Glossam, dipsas est semis aspis seu paruulus serpens, qui dicitur situla, quoniam perimit hominem siti quemcunq; momorderit: estq́ tam paruus, vt dum calcatur, vix possit videri, cuius venenum occidit antequam sentiat, nec tristitiã sentit moriturus, & dicitur situla per contrarium. Vas nãq; q̃d dicit situla, aufert sitim: & bestiola illa mortiferam sitim infligit. [Et postq̃ afflixit ac probauit te, ad extremum misertus est tui, ne diceres in corde tuo: Fortitudo mea & robur manus meæ hæc oĩa mihi pstiterunt.] hoc est, triumphum tuum & bona adepta nequaq̃ asscribas viribus tuis, sed auxilio Dei. ¶ Moraliter recordari debemus assidue, q̃liter Deus vsq; in horam hãc deduxit nos per desertum. i. per hoc seculum nequam, donis gratiæ destitutum, vt affligeret nos, quia in seculo isto quasi in valle lachrymarũ, atq; exilio positi sumus: & homo natus de muliere, breui viuens tempore, replet multis miserijs. Specialiter vero p desertum designatur cœnobiũ siue religio, quæ ea quæ mundi sunt, deserit, & ab amatoribus mundi deseritur, in qua veri religiosi sunt positi, vt affligantur p opera pœnitẽtiæ & exercitia disciplinæ, per exercitationes q̃q; monasticas, ita vt dicere queant Deo: Quoniã propter te mortificamur tota die. & tentaret. Militia nanq; est vita hominis sup terram, immo tentatio, vt alia habet translatio. Affligit nos q̃q; penuria, dum sponte castigamus corpora nostra per abstinentias atq; ieiunia. Dat etiam nobis manna cæleste, videlicet Eucharistiæ sacramentum. Vestimẽta etiã nostra non deficiũt vetustate, dum ex temporis diuturnitate nõ tepescimus à spirituali feruore, nec virtutes & actus eorũ, quibus animæ vestiuntur, amittimus: nec pes noster atteritur, dum spiritualium pfectuum pgressus nõ decrescit, sed conualescit in nobis. Itaq; recordemur & ppendamus, q̃liter dominus hucusq; pie nos cõseruauit, & tolerauit in vitijs nostris, atq; à diuersis liberauit periculis, cũ tamen iam multi perierint, qui peccauerũt multo minus q̃ nos. ¶ Insuper introduxit nos in terram riuorũ, aquarum, & fontium, hoc est, in militantem Ecclesiam, in sanctam religionẽ, in tranquillitatẽ internam, vbi sunt riuuli salubrium doctrinarum, fontes sapientiæ, vtpote libri scripturæ, & doctores catholici, gratiarumq́ aquæ. In cãpis autem Ecclesiæ, hoc est, simplicibus syncerisq́ cordibus, & in montibus. i. contemplatiuis erumpunt fluuiorũ abyssi, hoc est, abundantiæ illuminatiõum cęlestium, quia cũ simplicibus sermocinatio Dei. Est item Ecclesia terra frumenti, hordei, ac vinearum: quia Euãgelicæ legis doctrina & veteris testamenti scriptura, ac spũalis iucunditas in ipsa abundant, in q̃ sunt ficus, malogranata ac olíueta, hoc est, refectiones virtutum, & delectationes opationũ bonarũ, oleum & mel. i. pietas & dulcor pacis internæ. Cuius lapides ferrum sunt, hoc est, fideles psonæ, ex quibus constructa est Ecclesia, in soliditate fundati sunt, & p patientiam oĩa æquanimiter sustinent. Vnde ad Ezechielẽ dominus ait: Vt adamantẽ & silicẽ posui te, & in montibus eius æris metalla fodiuntur. Qui em̃ sanctorum patrum sapientiam & perfectionem considerat, exempla constantiæ, efficaciamq́ sermonis elicit inde. Monet demum nos istud capitulum, ne ex beneficijs Dei corporalibus aut spiritualib⁹ extollamur, nec ita repleamur cibis aut potibus, vt à rigore interioris custodiæ relaxemur, nec obliuiscamur Dei & metuendi eius iudicij. ¶ Amplius, Deus per tentationes & aduersitates, subtractionesq́ consolationis internæ, suos affligit electos, & ad extremum miseretur eisdem, releuando eos à talibus. Sicq́ per experientiam discant, q̃ fragiles, defectuosi, & infirmissimi sint ex seipsis, & idcirco non dicant in corde suo: Fortitudo mea & robur manus meæ præstiterunt mihi bona quæ habeo. sed recolant auxilia Dei eis exhibita, & fateantur nihil virium in se esse, nisi ex Deo, qui ait per Oseam: Perditio tua ex te: in me tantummodo auxilium tuum. ¶ Postremo, in seculo isto sunt vrentes serpentes, hoc est, dæmones & libidinosi homines, qui flatu suo adurunt, quia in seipsis sunt pleni ardore impietatis atq; libidinis, & allocutionibus suis suggestionibusq́ lasciuis alios vitiose inflammant. Sunt etiam in seculo isto scorpiones, hoc est, simulatores & callidi adulatores, & duplices corde, qui facie blandiuntur, & verbis prętendunt fauorẽ, sed cauda pungũt, q̃a nocent occulte & fallũt, iuxta illud Hiere. Sagitta vulnerans,

[Margin: Iob 13. — Psal. 43. — Iob. 7. — Pro. 3. — Ezec. 3. — Oseæ 13. — Hier. 9.]

nerãs, lingua eorum. In ore suo pacem cum amico suo loquitur, & occulte ponit ei insidias. Dipsades vero sunt spiritus auaritiæ, & dæmon ambitionis, ac vanæ gloriç instigator, qui occultissime mentes inficiunt siti, hoc est, desiderio pessimo terrenorum, appetitu honoris, & motu gloriationis inanis, ita vt vix depræhendãt, q̃ dire ac penetratiue lædantur, nec sentiant suum interitum: idcirco maxime indigemus auxilio spiritussancti p̃seruari, curari, defendi à vulneribus ac vitiis istis, iugiterq́ orare debemus, vt sic eripiamur ab eis.

¶Elucidatio literalis capituli IX. Audi Israel: Tu transgredieris hodie Iordanem vt possideas. Art. X.

ADHVC legislator volens populum sibi cõmissum, Deo efficere gratum, deuotum, & iugiter obedientẽ efficere, ac cõtra futura tentamẽta ac peccata armare, recolit beneficia Dei exhibenda atq; exhibita, & maleficia seu vitia plebis. [Audi Israel, tu trãsgredieris hodie] hoc est, in breui, seu tẽpore isto [Iordanẽ, vt possideas] .i. voluntati tuæ traditas habeas, ad occidendũ [nationes maximas,] s. septẽ gẽtes præfatas, [populum magnũ atq; sublimẽ, filios Enachim] puta gigãtes [q̃s ipse vidisti] Aliqui eñ ex filiis Israel, s. Iosue & Caleph, eos viderunt, & ab illis duobus alij Israelitæ audierunt famam illoꝝ. [Scies ergo hodie, q dñs Deus tuus ipse trãsibit ante te] per angelum suũ, & p potestatis suæ effectum atq; subsidiũ. [Ne dicas in corde tuo, cũ deleuerit eos dñs Deꝰ tuus in cõspectu tuo: Propter iustitiam meam introduxit me dñs, vt terram hanc possiderem, cum ꝑpter * iniquitates suas istæ deletæ sint nationes] hoc est, in ꝓximo occidendç. [& vt cõpleret dominus verbum suum] .i. ea quæ patriarchis ꝓmisit de danda hac terra posteritati ipsoꝝ. Istæ sunt duæ causç, ob quas nationes illæ vitiosissimç fuerunt deletæ, videlicet ꝑpter eorum facinora, & propter diuinç promissionis impletionem. Cur aũt promisit Deus filiis Israel dare terram illam egregiam, nisi qa de populo Israel incarnari, atq; in terra illa humanæ redẽptionis mysteria exercere elegit ac statuit? [Scito ergo q non propter iustitias tuas dominus dederit] hoc est, dare decreuerit, [terram hanc optimam, cum durissimæ ceruicis sis populus] .i. ad inobedientiã & supbiã pronus, & difficulter ad virtutes flexibilis. Propter q̃d ait dominus per Esaiam: Scio quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ænea. Itaq; p ceruicem intelligitur mens, ad quã pertinet Deo humiliter inclinari ac subdi, & q̃ instar ceruicis nũc inclinat, nũc erigit se. [Memẽto, & ne obliuiscaris, q̃modo ad iracundiã ꝓuocaueris dominum in solitudine.] Frequenter eñ peccauerunt in eremo, etiam antequam venerunt ad Sinai. Dicitur aũt inuariabilis & suptranquillissimus Deus ad iracundiam prouocari, non p passionis commotionem, sed quantum ad affectus similitudinẽ, dum ꝑpter vitia hoim exercet rigorem iustitiæ intantum, q furor ei attribuatur. Veruntamen ista & subsequentia dicuntur ad populũ istum, nõ q isti personaliter hæc egerunt, sed patres eorum, qui ob suos excessus ita fuerũt prostrati. Est autem consuetudo, loqui de populo aliquo, quasi de vno aggregatiue, cui secundum diuersas partes suas diuersa conueniũt. [& ex eo die q̃ egressus es de Aegypto, vsq; ad locum istum, semp aduersus dominum cõtendisti.] Non est hoc intelligendum, q indesinenter omni die & hora tot annorum, cõtra Deum cõtẽtiose loquuti sint, immo interdum bene se habuerunt. Siquidem in Exodo respondisse leguntur: Cuncta quæ loquutus est dominus, faciemus. Et libro eodem habet, q obtulerunt munera domino mente deuota. Itaq; q dicuntur cõtendisse contra dominum semp, intelligendum est, q omni tempore orta occasione alicuius notabilis aduersitatis, cõtra Deum & Mosen irreuerenter loquuti sunt. Nã & anteq̃ transierunt p fundum maris rubri, visis Aegyptiis, cõtumaciter & irrisorie dixerũt ad Mosen: Forsitan nõ erant sepulchra in Aegypto. ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine, prout in Exodo scriptum est. [Nam & in Oreb prouocasti eum] .i. circa pedẽ mõtis Sinai vitulum aureũ adorando. [& iratus, delere te voluit] dicẽs: Dimitte me, vt irascatur furor meus, & deleam eos. [quãdo ascẽdi in montẽ] immo ante formationẽ vituli illius ascẽderat Moses illuc, eoq; existente in vertice mõtis, populus idololatrauit, vt in Exodo describit. ¶Porro recitatio ista hic iterata de Mosis ieiunio, & tabulaꝝ inscriptiõe, ac cõsimilibꝰ, diffusius in Exodo est cõscripta atq; exposita. [deditq́ mihi duas tabulas. Cumq́ vidissem vos peccasse dño Deo vestro, de mõte descendi, & proieci tabulas de manibꝰ meis, cõfregiq; eas. Et procidi ante dñm quadraginta diebus & noctibus. In incendio q̃q; & in tentatiõe & in sepulchris cõcupiscentiæ prouocastis dominum] Hic tanguntur tria loca, in quibus peccauerunt. Primus fuit qñ egressi de Sinai, murmurauerunt ꝑpter laborem itineris. Propter q̃d ignis dñi deuorauit extremam partem castroꝝ, vt in Numeris recitaṫ. Secũdus locus fuit ad aquas cõtradictiõis, vbi tentauerunt Deum, dicentes: Est ne dñs in nobis an non? Tertius fuit in sepulchris concupiscentiæ, vbi ꝑpter vitiosum affectum edendi carnes, plagati & sepulti sunt multi, sicut in libro Numeroꝝ exprimitur. Attamen locus ille parum aut nihil differt à primo loco præfato. [Et quando misit vos de Cadesbarne,] id est, tunc quoq; grauiter dominum offendistis, qñ existentibus vobis in Cades, misit, .i. ire vos iussit ad ingrediendum ter-

Marginal notes: *impietates (beside "iniquitates"); Esai. 45. (beside "Scio quia durus es tu"); Exo. 19. (beside "Cuncta quæ loquutus est dominus"); Exo. 35. (beside "obtulerunt munera"); Exo. 14. (beside "in solitudine, prout in Exodo"); Exo. 32. (beside "diffusius in Exodo"); Nũe. 11. (beside "Propter q̃d ignis dñi"); Num. 20 (beside "ad aquas cõtradictiõis"); Num. 1. (beside "sepulti sunt multi").

dum terram promissionis. [dicens] p me & Caleph ac Iosue: [ascendite & possidete terrã, quã dedi vobis] tuncq́ territi ex verbis decem exploratorum, dixistis: Vtinã pereamus. Et rursus: Constituamus nobis ducẽ, & reuertamur in Aegyptum, vt in Num. scribitur. [& contempsistis imperiũ dñi Dei vestri, nec credidistis ei, sed semp fuistis rebelles], i. ad inobedientiam proni, quãdo aliqd vestræ voluntati contrariũ vobis pcepi. [Et iacui corã dño quadraginta dieb⁹ ac] qdragĩta [noctib⁹.] Hic nõ seruat historiæ ordo. Ista eñ pstratio nõ fuit post peccata ppli, q̃ cõtigerũt in locis nũc dictis, nec post recessum à mõte. Nec facta est p impetranda remissione peccatorum istorum, quæ post recessum à Sinai cõtigerunt, sed fuit in monte illo ante recessum filiorum Israel ab eodẽ: idcirco Moses nunc redit ad describendũ plenius, q̃d ante explicationẽ peccatorum istorum post recessum à mõte factorum, cœpit describere, vt patet in textu huius capituli, quem pp̃ter facilitatem suæ intelligentię transiliui. Nempe iam dixit: Proieci tabulas de manibus meis, & procidi ante dominũ quadraginta dieb⁹ & quadraginta noctibus. sed formam orationis tunc fusæ nõ repetiuit. idcirco hic eam repetit, dicens: Iacui corã domino. [& orans, dixi: Domine Deus, ne disperdas populum tuũ, & hæreditatem tuã quam redemisti in magnitudine tua, q̃s eduxisti de Aegypto in manu forti. Recordare seruorum tuorum, Abraham, Isaac, & Iacob. Ne adspicias duritiã populi huius, & impietatem atq; peccatũ &c.] sicut habet in textu q planus est. ¶ Deniq; q ista sit illa oratio, quã obtulit Deo p remissione idololatriæ, quã filij Israel cõmiserunt circa vitulum aureum, certũ est intuenti diligenter oĩa verba orationis istius cũ circunstãtijs suis, & etiã verba oratiõis quã p eadẽ remissione legit Deo fudisse. Cum eñ in mõte audisset à domino idololatriam plebis iam factam, mox istam fudit orationẽ ante descẽsum suũ de mõte. Veruntamẽ aduertendũ, quia (vt refert Lyra) Hebręi dicunt Mosen in monte Sinai fecisse tres quadragesimas, i. ter ieiunasse quadraginta diebus, ita q nihil refectionis sumpsit in eis. Prima fuit, quãdo ascendit in montẽ vt acciperet primas tabulas, quas cõfregit. Secũda, quãdo post fabricationẽ vituli ascẽdit in montẽ ad ĩpetrandũ remissionẽ illi⁹ peccati. Tertia, quãdo dñs placat⁹ oratiõibus Mosis, dixit ei: Pręcide duas tabulas lapideas instar priorum, queadmodũ in Exodo narrat. vbi & dicit: Fuit ibi cũ domino qdraginta dies & qdraginta noctes: panẽ nõ comedit, & aquã nõ bibit. Sed dictũ hoc Hebræorum nõ videtur verum, qm̃ (sicut pbatum est) ista prostratio & oratio Mosis, quæ in isto capitulo ponit vltima, quam Hebræi dicunt fuisse tertiã quadragesimã eius, fuit pro impetratiõe remissiõis idololatrię ppli & illa fuit qdragesima Mosis secũda, sicut dictum est. Sicq́ videt fuisse eadẽ quadragena dierum, in qua Moses deprecatus est dominum pro remissione illius facinoris, & pro exaratione seu inscriptione secundarum tabularum: & istud tenent cõmuniter doctores catholici, quanquã Andreas sup Leuiticũ, sequatur prætactam Hebræorum opinionẽ. ¶ Deniq; in Exodo non fit mentio nisi de duabus Mosis quadragenis, & q̃uis in Exodo legat Moses ascendisse in montẽ pro impetranda prædicti sceleris venia, nõ tamen legit ibi, q tunc mansit in monte quadraginta dieb⁹, sicut in Exodo fertur ibi tam diu mansisse, quando primas erat tabulas accepturus. Et similiter in eodẽ quando tabulas secundas accepit. Quanuis aũt Lyra nõ multum approbet vnam harum opinionũ prę alia, nihilominus dicit, q motiuũ catholicorum assumit falsum, quãdo dicũt q à primo ascẽsu Mosis ad accipiẽdũ tabulas primas, à q̃ incipit prima qdragena, vsq; ad diẽ expiatiõis, in q̃ descẽdit Moses secũdas tabulas portãs, nõ inueniunt tres qdragenæ. Et hoc reprobat Lyra. Quocirca sciendũ, q reprobatio sua pcedit secũdũ opinionẽ suã, qua tenet q p primũ mẽsem, cuius 15. die filij Israel exierunt Aegyptũ, intelligendus sit Martius. Doctores aũt catholici, eo magis authentici, p mẽsem illũ intelligunt Aprilẽ: ideo illa reprobatio nõ est fortis. Sup Exodũ q̃q; declaraui, q magister in historijs de hac re doctius ac resolutius scribit q̃ Lyra, atq; ex verbis magistri & dictis R. Pauli ibi inductis euidẽs est, q Hebræi raro incipiũt primum mensem suũ, quẽ noĩant Nisan, computare à primo die Martij nostri, qm̃ ipsi cõputant menses secundũ lunationes: & tamẽ Lyra, reprobãdo pfatũ catholicorum motiuũ, sic cõputat primũ mẽsem Hebræorum q̃si integer fuerit ante inceptionẽ nr̃i Aprilis: q̃d cũ raro cõtingat, probabilius reputat nec sic fuisse quãdo egressi sunt filij Israel de Aegypto.

Exo. 16. | Num. 13 | Exo. 32. | Exo. 31. 32. 34. | Nũe. 24. | Num. 32 | Ex. 30. 31 | Exo. 32. | Exo. 24. | Exo. 34. | Exo. 12.

¶ Explanatio literalis capituli X. In illo tempore dixit dominus ad me: Dola tibi duas tabulas lapideas. Arti. XI.

CHaritas, misericordia, & beneficia Dei ad populũ Israel, adhuc declarant in isto capitulo. [In tẽpore illo] cum videlicet impetrassem à domino remissionẽ adorationis aurei vituli, [dixit domin⁹ ad me: Dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerũt, & ascẽde ad me in mõtẽ.] Quas pijciẽdo fregisti. Istud in Exodo expositũ est. Porro, primæ duæ tabulę fuerũt angelico obseqo pparatæ, secũdas vero Moses pparauit, vel suis, vel artificũ manibus, [faciesq́ arcam ligneam] put in Exodo habetur, quam Mose iubente fecit Beseleel. [& scribã in tabulis verba quæ fuerunt in his, quas ante confregisti,] vtpote decem præcepta. ¶ Circa hoc oritur quæstio, quia secundum Augustinũ & Glossam, Moses dictante domino, scri-

Exo. 34. | Exod. 25 | August.

no, scripsit proprijs manibus decem præcepta in tabulis istis secundis, quæ in primis tabulis scripta fuerunt à Deo ꝑ angelum. Vnde in Numeris habet: Dixit dñs ad Mosen: Scribe tibi Num.34 verba hæc. & subdit ibi: Et scripsit Moses in tabulis verba fœderis decẽ. Quomodo dñs ait nunc, Scribã in tabulis? Ad hoc Augustinus respondit, ꝙ dñs scripsit ea authoritatiue, quia ea ꝓcepit scribi, Moses vero executiue. ¶ Porro, cur primæ duę tabulę, quas dñs nouerat cõ- August. fringendas, fuerunt diuinitus ꝑparatæ atq; inscriptæ: secundæ aũt quæ erant mansuræ, erant ab hoĩe præparatæ & scriptæ, sup Exodum dictum est. [Ponesq; eas] vtpote tabulas decalo- Exo.12. gum cõtinentes [in arca,] in qua etiam fuit manna, & virga Aaron, quæ floruit, vt ad Hebræ Heb.9. os asserit, & dictum est sup Exodum. [Filij aũt Israel mouerunt castra ex Beroth filiorꝫ Iaa Ex.24.34 can,] Istud nõ fuit factum immediate post prædicta de arca & tabulis, immo nec immediate post recessum à Sinai, sed postea diu. Nã subdit: [In Mosera, vbi Aaron mortuus est ac sepultus. Inde venerũt in Gadgad.] ¶ Præterea difficilis q̃stio nascit: Quomodo nũc dicatur Aaron mortu⁹ ac sepultus in Mosera, cum in Numeris legatur mortuus ac sepultus in monte Hor. sed ad hoc diligenter responsum est in expositione præallegati Numer. cap. [Eo tẽ- Num.20 pore separaui tribum Leui, vt portaret arcam fœderis domini, & staret coram eo in ministerio, ac benediceret in nomine illius vsq; in ꝑsentem diem.] Quidam expositores referunt istud ad tempus post mortẽ Aaron, & post egressum de mansionibus iam prætactis, ita ꝙ factũ sit quadragesimo anno post exitũ de Aegypto. Propter q̃d quærunt, q̃modo separatio ista Leuitarꝫ dicatur tunc facta, cum iam ante fuerit facta ante recessum à Sinai. Vnde Lyra hic scribit, ꝙ expositores nostri dubitationes has parum aut nihil tangũt, ideo recitat ac sequit responsionẽ Rabbi Salomonis, dicẽtis ꝙ dum filij Israel in primo congressu victi fu- Nũe. 21. issent à rege Arad, vt in Numeris describitur, territi cœperunt in Aegyptum reuerti. Propter q̃d Leuitæ insecuti sunt eos, & quibusdam illorꝫ occisis, cæteros reduxerunt. Sicq; meruerunt secũdo separari ab alijs, & dño applicari. Sed istud videt esse cõfictio quędam, nec in scripturis authoritatem sortit, nec apparentiã habet, immo scripturæ sacræ non consonat. Cur eñ fuissent Leuitæ secundo separati ab alijs, & deputati cultui Dei, cum hactenus mansissent sic separati, consecratiq; domino à tẽpore primæ separationis ac conseruatiõis eorꝫ Num.21 factæ in Sinai, nec aliquid noui in hac eorꝫ separatione factum legatur? Deniq; alio Numerorꝫ loco sic legit: Cum audisset rex Arad venisse Israel, pugnauit cõtra eũ, & victor existens, duxit ex eo prædam. At Israel voto se domino obligans, ait: Si tradideris populum istum in manu mea, delebo vrbes eius. Exaudiuit dominus preces Israel. Ecce ibi nil dicitur de reditiõe eorum in Aegyptum, sed euidenter innuitur, ꝙ semel victi, statim cõfugerunt ad dominum, & petierunt eius auxilium. Refert etiam Lyra sup præallegata verba Numerorꝫ, ꝙ ꝑda quam duxit rex Arad ex populo Israel, nõ fuit nisi vna ancilla: q̃d q̃uis sit incertũ aut falsum, tñ inde fit consequens, ꝙ pro tam modica re, filij Israel non cœperunt ex timore regredi ad Aegyptum. Melius ergo dicẽdum, ꝙ locus iste intelligẽdus sit de prima Leuitarꝫ separatione facta in Sinai, & ꝙ Moses in recitatione horꝫ non seruat historiæ ordinem, sicut nec in prætactæ motiõis castrorum descriptione, nec pręcedẽti caplo in quibusdam, vt patuit. Vnde quod ait, Eo tẽpore separaui tribuũ Leui: referendum est ad id, q̃d ante ꝑmisit de arca & tabulis, qd etiã constat ex eo ꝙ subdit, [Ego aũt steti in mõte sicut prius, quadraginta diebus ac noctibus, exaudiuitq; me dñs etiam hac vice:] q̃d certum est cõtigisse ante recessum à Exo. 32. Sinai, quando ieiunauit secundo pro remissione idololatriæ populi, & pro recuperatiõe de- Exo. 34. calogi, vt videre est in Exodo [Et nunc Israel quid dñs Deus petit à te, nisi vt timeas dñm Deum tuũ] filiali timore, [& ambules in vijs] hoc est, ꝑceptis [eius] quæ ducunt ad verã salutem. [& diligas eũ, ac seruias dño Deo tuo in toto corde tuo, custodiasq; mãdata dñi ac cæremonias eius.] Quasi dicat, ꝑ tantis beneficijs suis dñs nõ quærit cõmodũ suum, sed tuã salutẽ quę in eius cultu cõsistit. [En dñi Dei tui cælũ est, & cælũ cæli]. i. vniuersi orbes cælestes. & potest ꝑ cælũ, intelligi firmamentum: ꝑ cælũ cæli, thronus maiestatis æternæ, & mansio ciuium supernorꝫ, videlicet cælum empyreum, cuius cognitio sola fide habetur, & ꝑ excellentiã cælũ Damas. vocat, q̃d iuxta Damascenũ est cõtinẽtia visibilium & inuisibiliũ creaturarꝫ, q̃m claudit, ambit, & cõtinet vniuersa. Appellat quoq; empyreum. i. igneũ, non ab ardore, sed à splendore. Hæc oĩa Dei sunt iure creationis & gubernationis, ac summi dñij. [terra & omnia quæ in eis sunt, & tamẽ patribus tuis cõglutinatus]. i. amorose ac tenaciter vnitus [est dñs] videlicet patriarchis, [& amauit eos] ꝑ ꝑdestinationẽ ęternã, [elegitq; semẽ eorꝫ post eos]. i. vos de cũctis gentibus, sicut hodie cõprobatur.] Electio Dei æterna est, sed ratiõe sui effectus, quãdoq; ex tempore facta asseritur. Ex his cõmendatur ineffabilis dignatio ac miseratio Dei ad hoĩes il- Psal.15. los, ac munificentia eius, qui cum nostrorꝫ nequaquam bonorꝫ indigeat, tã gratuite, amo- Diony. rose ac liberaliter pręuenit, visitat, & applicat hoĩes sibi. Propter quod diuinus Dionysius dixit, ꝙ amor Dei nõ reliquit eum sine germine esse. Nam & bonum ex sua natura diffusiuum est sui. [Circuncidite igitur ꝑputium cordis vestri.] hoc est, quicquid culpabiliter superfluum est

um est in mentibus vestris, videlicet intellectum & voluntatem abijcite, hoc est, omnes cogitationes illicitas, & affectiones iniquas, immo & negligentias & errores. [& ceruicem vestram ne induretis amplius] hoc est, oēm elationis tumorem & rebellionem, atq; incorrigibilitatem vitate. [quia dñs Deus vester, ipse est Deus deorū] id est, sanctorū & eorum qui alijs præsunt, qui aliquid diuinarum ꝓprietatum ac pfectionum participant. [& dominus dominantium, Deus magnus, potens & terribilis,] quem polus, tellus, pontusq; cōtremūt, & ipsa numina perhorrescunt. ideo seruiendū ac obediendū est ei cum omni puritate, reuerentia, ac tremore, qui personam non accipit, quia vnicuiq; reddit iuxta merita sua, sicut & princeps Apostolorū testat: In veritate cōperi, qm̄ non est personarū acceptor Deus, sed in omi gente qui timet Deū, & operat iustitiā, acceptus est illi. [nec munera,] qa oīa sunt ipsius, qui in seipso diues est, & plenus diuitijs proprijs & immēsis, quia in ipso est oīm bonorū & pulchrorum ac desiderabiliū pfecta & infinita possessio. [Facit iudicium pupillo & viduæ, amat peregrinum, & dat ei victū & vestitum.] Quanuis enim cunctis hominibus faciat iustum iudicium, & iniuriatorum iniurias vlciscatur, specialiter tamen pronus est miserabilibus ac desolatis psonis succurrere, & iudicare pro eis, atq; iniurias eis illatas acrius vindicat. [Et vos ergo amate peregrinos] ipsis specialiter pios & charitatiuos vos exhibendo, atq; in hoc patrem misericordiarū sequēdo. [quia & ipsi fuistis aduenæ in terra Aegypti.] ideo melius scitis, qualiter disposita sint corda peregrinorū, & ꝙ faciliter cōtristanť desolataq; fiant, si ab indigenis dure tractentur, & ꝓpria infirmitas ac passio debent hoīem prouocare ad condolendum, subueniendūq; indigentib⁹ ac infirmis. [Ipse dñs est laus tua] hoc est, obiectum laudis tuæ, qm̄ Deum iugiter debes laudare. Est etiam Deus causa laudis tuæ, quia si quid virtuositatis ac laudabilitatis in te est, ab ipso donatum est. [In animabus septuaginta descenderunt patres tui] videlicet Iacob & filij eius, [in Aegyptum.] quod qualiter intelligēdum sit, dictū est in Genesi & Exodo. ¶ Postremo, moralia huius capituli documenta, exhortationesq; feruidas ac deuotas vnusquisq; nostrum debet sibimet applicare, & intra se dicere: Quid dominus Deus petit à te, nisi vt timeas eū, & ambules in vijs eius? Viȩ eteṁ dñi viæ pulchrȩ, & oēs semitȩ ei⁹ pacificȩ. [& diligas eū, ac seruias ei in toto corde tuo,] id est, cū oī diligētia intellectualis cōsideratiōis atq; spōtaneæ affectionis. [& in tota aīa tua,] hoc est, cum cæterarū virium tuarum vsu, custodia, reformatione. Consideremus quoq;, qualiter patribus nostris sanctis Apostolis conglutinatus est domin⁹, etiam excellentius quàm prophetis ac patriarchis, & semen eorum, videlicet populum Christianum elegit. ideo circuncidere debemus præputia cordis nostri, immo omnes vires animȩ membraq; corporis, quatenus sicut ait Saluator, membra scandalizantia abscindamus, hoc est, omnem abusum & omnem actum illicitum tollamus à membris & sensibus, cæterisq; potentijs, & exhibeamus ea arma iustitiæ Deo. Monet demum nos passus iste, vt Deum, cui proprium est misereri ac parcere, in operibus misericordiæ spiritualibus ac corporalibus imitemur, omni quo possumus modo, præsertim circa infirmas, desolatas, afflictas, miserabilesq; personas.

Acto. 10.
Gene. 46
Exod. 1.
Deut. 6.
Pro. 3.
Matt. 5.

¶ Elucidatio literalis cap. XI. Ama itaq; dominum Deum tuum. Art. XII.

Sicut ait Saluator, Ex abundantia cordis os loquitur. ideo sanctus Moses diuini honoris zelo accensus, atq; fraternæ dilectionis crediti sibi gregis affectu mirabiliter inflammatus, non cessat populum suum hortari, ac varijs modis ad diuinæ obseruantiam legis inducere. Præterea, Dei beneficia recolendo, diuina promissa replicando, nunc prospera pollicendo, nunc aduersa minando, iam Dei omnipotentiam, iustitiā, maiestatem, pietatē, amabilitatē feruide declarādo: idcirco eandē sentētiā frequēter resumit, nūc sub eisdē, nūc sub alijs verbis, vt tandē cordibus duris indelebiliter imprimať. vnde ꝗsi cōcludens ex p̄inductis, effatur: [Ama itaq; dominum Deum tuum] puro & irreflexo amore, ad quem oīa alia ordinanť præcepta. propter quod dicit Glossa: Omnia mandata legis, in dilectione Dei consummantur. [& obserua præcepta eius, & cæremonias, & iudicia] iuxta sensum frequenter præhabitum, [atq; mandata.] quanuis præcepta & mandata communiter ꝓ eodem sumantur, hic tñ insinuatur distinctio aliqua inter ea. Hieronymus quoq; inter ea distinguit, dicendo ꝙ præcepta dicuntur, quæ obligant absolute: mandata vero non ita simpliciter, sed quasi medio modo se habent, inter cōsilia & p̄cepta. Nihilominus in hoc loco possunt per præcepta intelligi, iussa legis naturalis: per mandata, ipse decalogus. Hæc ergo obserua [omni tempore] quo vixeris in hoc mundo, perseuerando in bonis vsq; ad finem. ¶ Porro præcepta negatiua obligant semper, & ad semper: ideo indesinenter obseruanda sunt omni hora, quoniam prohibent vitia quæ incessabiliter sunt vitanda: sed affirmatiua præcepta obligant semper, sed non ad semper. obligant enim pro loco & tempore opportuno, quia præcipiunt fieri bona, quæ congruo loco aptoq; tempore cum cæteris circunstantijs sunt agenda. Nec possumus actualiter sine interpolatione virtuosis actibus esse intenti. [Cognoscite hodie,] id est, sapienter pensate, [quæ ignorant filij vestri,] qui tempore exitus ab Aegypto,

Matt. 12
Lucæ 6.
Hieron.

nondum

nondũ fuerunt nati seu adultæ ætatis,vel qui necdum vsum rationis sortiti sunt, [q nõ viderunt]corporalibus oculis[disciplinã dñi Dei vestri,magnalia eius & robustã manum,extentumq́; brachiũ].i.rigorosas punitiones q̃s inflixit Aegyptijs, quas pueri isti necdum nouerunt,vel nõ ita distincte ac pfecte,vt hi qui corporaliter ea viderunt. Quãuis etem̃ audit⁹ sit sensus disciplinæ seu eruditiõis,cognitio tamẽ visus,est certior cognitione auditus, ac pluri um rerũ pprietates ac differẽtias nobis ostendit. Viderunt item oculi vestri,[quæ Pharaoni regi & vniuersæ terræ eius,vobisq́; quę fecerit].i.ea quæ dñs fecit vobis in solitudine,in qua multa beneficia cõtulit vobis,& patres vestros ppter peccata eorũ prostrauit,[donec veniretis ad hũc locum, & q̃ fecit Dathan atq; Abiron filijs Eliab, q̃s terra absorbuit cũ domibus
Num.16 & tabernaculis].i.tẽtorijs & papiliõibus,prout in Num̃.expositũ est.[Oculi vestri viderunt oĩa opera domini magna quæ fecit.]Non simpliciter omnia,sed omnia illa magnifica,quæ
Deut.29 vobis & inter vos fecit,quæ tamen intellectualibus oculis nõ satis intuebantur,vt infrà habetur:Vos vidistis vniuersa magnalia quæ corã vobis dominus fecit,& nõ dedit vobis dñs cor intelligẽs & oculos videntes vsq; in psentem diem.[Terra em̃ ad quam ingredieris possidendã,nõ est sicut terra Aegypti de qua existi.] Istud secundũ q̃sdam inducitur, ad insinuãdũ q terra Chanaan non fuit tam bona & fructifera ac abundans vt terra Aegypti.Vnde q̃d subditur, [vbi iacto semine in hortorũ morem, aquæ ducuntur irriguæ] sic exponunt,q terra Aegypti facili labore fœcundatur atq; fructificat,qm̃ ex diuersis meatibus ac fluuijs Nili rigatur.Leuiter quoq; paratur ad seminandũ,quẽadmodũ fit in hortis.[sed montosa est].i. mõtibus plena,[& campestris,]videlicet arabilibus vallibus,[de cælo]aereo[expectans pluuias,]quia ex imbrium irrigatione fit fertilis,sicq́; ex pluuiarum defectu aut importunitate potest eius fructificatio impediri.[quam dominus Deus tuus semper inuisit].i.per pluuiarũ irrigua visitat,[& oculi illius in ea sunt à principio anni vsq; ad finem eius].i.oñi tẽpore opportuno Deus inspicit eam ad fœcundãdã cõgruis pluuijs, nisi propter crimina inhabitantium eã aliter accidat. Hanc expositionem reprobat Lyra hic,dicẽs q expositio ista nõ videtur consonare scripturæ in multis locis, quæ describit terrã promissionis fluentem lacte & melle,bonisq́; oĩbus abũdantem.Ideo aliter exponunt Hebręi,sic:Nõ est sicut terra Aegyptis quasi dicerent, multo melior est quàm illa: & subditur ratio, Vbi, videlicet in terra Aegypti,iacto semine in hortorũ morem,aquæ ducuntur irriguæ:quia ad fœcundandũ eam non sufficit pluuia & ros,sed requirit vt aquæ cũ magno labore deducantur de fluuio Nili p aluceos,vt fieri solet in hortis,in quorũ cultura maior labor reqritur q̃ in terra campestri.Hęc Ly
R. Paul. ra. Porro Rabbi Paulus contra hæc scribit, affirmans q terra Aegypti sit fertilior ac melior quàm terra pmissionis.quod probat ex hoc, q tempore Abrahę fuit in terra pmissa fames, similiter tẽpore Isaac,propter q̃d Abrahã intrauit Aegyptũ, & Isaac Palęstinã. Dicit q̃q; q expositio quã Lyra ascribit Hebræis,sit Rabbi Salomonis solius:addit etiã,q terra Aegypti cõparat paradiso in scripturis. Quid horũ verius sit, certũ nõ habeo,immo recordor q Lyra alibi scribit,Aegyptũ esse & fuisse fertiliorẽ terra pmissiõis,asserit quoq; se hoc audisse ab eis qui vtrãq; viderunt.Argumentum aũt Rabbi Pauli parũ concludit.Nam q̃uis certis tẽporibus fuerit caristia in terra promissionis,ex hoc tamen nõ sequitur,quin terra illa cõmuniter & ex sua natura extat fertilis valde. Veruntamẽ scripturis cõsonum magis esse apparet,
Ezec.20. q terra pmissa fuit fertilior. Nam & in Ezechiele vocat omnium terrarũ præcipua, & inter omnes terras egregia,de qua iam suprà dictum est:Dominus introducet te in terram bonã,
Deut. 8. terram riuorum, aquarũ & fontium, in cuius campis & mõtibus erumpunt fluuiorũ abyssi, terra frumenti,hordei,& vinearum, in qua ficus & malogranata & olíueta nascuntur, terrã olei ac mellis, in qua absq; penuria comedes panem tuum,& rerũ omnium abundantia perfrueris.Amplius,Moses(vt apparet) ad hoc introducit hæc verba de terra promissiõis,vt populum saltem timore inopiæ inducat ad obedientiam Dei,eo q vbertas terræ illius dependeat ex pluuiarũ descensu, quem ppter peccata hominũ dominus retrahit terræ illi. Vnde subiungitur:[Si ergo obedieritis mandatis,quæ ego hodie præcipio vobis,vt diligatis dominũ Deum vestrum,dabit pluuiam terræ vestræ temporaneã:]puta in vere,ad nutriendum semina iacta,[& serotinam]in æstate,vt grana ingrossentur.[vt colligatis frumentum & vinum & oleum,vt ipsi comedatis & saturemini:]id est,sufficienter,non gulose reficiamini.[Cauete,ne forte decipiatur cor vestrum,recedatisq́; à domino,ac seruiatis dijs alienis,iratusq́; dominus claudat cælum].i.influxum cæli ac aeris suspendat à vobis, ex quo influxu imbres descendunt.[Ponite hæc verba mea in cordibus vestris &c.]Sensus istius passus patet ex dictis
Deut. 6. in expositione superiorum,vbi & quodam loco verba ista habentur.[vt multiplicentur dies tui in terra,quam iurauit domin⁹ patribus tuis vt daret eis,]id est,earum posteritati, [quãdiu imminet cælum terræ,] id est, vsq; ad finem mundi,in quo cælum cessabit terræ imminere per influentiam virtutis ac luminis, sicut nunc imminet ei. Itaq; istud non est intelligendum,quasi nunquam cessatura sit habitatio aut generatio hominum in orbe terrarũ, cum

cum vtriusq; testamenti scripturæ euidenter dicant cõtrarium. Vel q; ait, Quandiu cælum imminet terræ, est per hyperbolen dictum. Estq; intelligendũ sub cõditione, videlicet nisi filij Israel peccando ponerent obicem. Nã Deus quantum in se erat, ad hoc contulit Israelitis hanc terram, vt eam iugiter possiderẽt. & si Chr̃m suscepissent ac debite coluissent, eam nõ perdidissent. [Omnis locus quẽ calcauerit pes vr̃, vester erit: à deserto] q̃d est inter Aegyptũ & Chanaan. Estq; desertum illud terminus terræ promissionis versus meridiem. [& à Libano]. i. monte sic dicto, q terminat terrã promissam versus Aquilonem, & à flumine magno Euphrate] q̃d est eiusdẽ terræ terminus ad Orientem, [vsq; ad mare Occidentale] q̃d Tyrrhenum ac Mediterraneum nuncupatur, & est terminus terræ huius ad Occidentem. Veruntñ vniuersam hanc terram non obtinuerunt, nisi tempore Dauid ac Salomonis. [En propono in conspectu vestro hodie bñdictionem & maledictionem]. i. bñdictionem promittendo, allicere volo vos ad bene viuendum, & maledictionem comminando ac prænunciando, cupio vos terrere ne male agatis. Isti nanq; sunt duo modi trahendi hoĩes ad virtutes, & retrahendi à vitijs, vtpote bona ac prospera ꝓmittendo obedientibus, aduersa vero & afflictiones rebellibus. [Cum vero introduxerit te dñs in terrã] promissam, [ad quã pergis habitandã, pones benedictionẽ sup montem Garizim]. i. sex tribus stabunt sup mõtem illum ad imprecandũ bona obedientibus Deo, [maledictionem super montem Ebal]. i. sup montem sic dictũ, aliæ sex tribus stabunt ad imprecandũ mala transgressoribus legis. Sacerdotes vero & Leuitæ iuncti erãt vtriq; senario tribuũ. Qualiter aũt factũ sit istud, infrà plene describitur. Iuxta spũalitatem patres & seniores plura cognoscere debent, q̃ filij eoꝝ ac subditi, q̃liter s. Deus omnipotens per gloriosos apostolos gentilitatẽ expugnauit, & persecutores ecclesiæ fecit deficere, per magnalia & manum robustã, brachiumq; extentum. ¶ Deniq; terra quam sumus ingressi, videlicet ecclesia, non est sicut terra Aegypti. i. ecclesiæ malignantium, conuenticulis hæreticorum, huicq; seculo nequam non assimilatur: q̃a non iacet in infimis, nec mundi huius voluptatibus irrigatur, nec temporalibus inhiat cõgregandis: sed mõtosa est, per contemplationẽ diuinoꝝ & sublimitatem virtutum, per ecclesiasticas potestates, & religiosoꝝ sacra cœnobia: & campestris, per vitã actiuam & verã synceritatẽ, de cælo expectãs pluuiam, q̃ à fonte totius gratiæ ac virtutum iugiter petit fœcundari, atq; supnis charismatibus inundari, quam Deus nunq̃ relinquit, sed semper misericorditer intuetur. Obedientibus q̃q; sibi dat temporaneam pluuiam. i. subuentionem & illuminatiõem gratiosam in tẽpore tentationis, & in exordio conuersionis, atq; serotinã. i. ꝓficiendi efficaciã ac finem salubrem seu gloriã in futuro. Hinc ad Hebræos monet Apostolus: Adeamus cũ fidutia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. De huius pluuiæ concessione ait Psalmista: Pluuiam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ. Osee quoq;: Veniet, inquit, quasi imber nobis temporaneus & serotinus terræ. Omnis locus quem calcauerit pes vester, vester erit. Pes animæ, est eius affectio, quæ si fuerit spiritualis & solida, omne terrenum & proprium corpus habebit sibi subiecta.

2. Reg. 8. 3. Reg. 4. & 10. Deu. 27. Heb. 4. Psal. 67. Oseæ 6.

¶ Expositio literalis cap. 12. Hæc sunt præcepta atq; iudicia quæ facere debetis. Arti. 15.

MOses eadem repetendo, inserit aliqua nondum præhabita, sicut & in isto patebit capitulo. [Hæc sunt præcepta atq; iudicia quæ facere debetis. Subuertite oĩa loca]. i. phana & aras Chananæorum. [Non facietis ita domino Deo vestro]. i. non immolabitis ei sacrificia vestra in locis diuersis atq; excelsis, sicut idololatræ immolant dijs suis. [sed ad locum quem elegerit dominus,] id est, ad vrbem in qua Deus voluerit tabernaculum suum locari, aut templum ædificari, [venietis, & offeretis] ibi in domo seu atrio Dei per manus sacerdotum, [holocausta:] quæ ad diuinæ maiestatis honorem totaliter comburebant, sic tamen, q; pellis fuerat sacerdotis, quam non habebat, sed comburebatur quando pro tota communitate holocaustum offerebatur. [& victimas vestras] scilicet hostias pro peccato seu pacificas victimas, [decimas & primitias manuum vestrarum,] quæ erãt præcipua quędam pecorum aut fructuum Deo offerenda. [& vota] hoc est, ea ex promissione offerre tenemini, [atq; donaria] quæ sponte & ex supererogatione deuota offeretis, [primogenita boum & ouiũ, & comedetis ibi in conspectu domini Dei vestri]. i. in vrbe huiusmodi vel iuxta atrium templi. Aliquorum enim sacrificioꝝ quædam partes cesserunt in offerentium esum, quas in tali oppido comederunt cum gratiaꝝ actione, pensantes Deum iudicem oĩa intueri. [& lætabimini in cunctis ad q̃ miseritis manum. Non facietis ibi] videlicet in terra ꝓmissionis, [quę nos hic] s. in campestribus Moab vel eremo, [facimus, singuli quod sibi rectũ videtur.] Hoc non est intelligendum, q; pro libito suo ibi viuebant vt exleges, sed q; non erãt adhuc ita adstricti ad obseruantiam legis in omnibus, sicut post in terra promissionis, q̃a nec circuncidebantur ibi, nec pascha celebrabant quolibet anno. In diuersis quoq; locis (vt fert) poterant ibi sacrificia sua offerre. [Neq; enim vsq; in præsens tempus venistis ad requiem & possessionem]. i. stabilem & hæreditariam commorationem in terra promissionis: ideo

ex diuina dispensatione non erant adhuc ita obligati ad singula quæq; legalia, vt postea quę te adepta. [Trāsibitis Iordanē, & habitabitis in terra quam dn̄s daturus est tibi. Illuc omnia q̄ p̄cipio cōferetis]. i. ad locū cultus diuini comportabitis sacrificia vestra, decimas atq; primitias, puta ad vrbē in q̄ fuerit tabernaculum Dei in terra promissionis, quod primo fuit
Iosue 7. situatum in Silo à tēpore Iosue vsq; ad Heli, deinde in Cariathiarim. cōstructo autem tēplo
1.Re.1.4. 1.Reg.7. à Salomone, tenebant venire Hierusalē ad offerendum. De ista materia, & cur dn̄s iussit sibi
3.Reg.8. sacrificari solum in vno loco seu tabernaculo aut tēplo, dictum est diffuse super Exodū atq;
Ex.37.38 Leuiticum. [Sin aūt comedere volueris]. i. si optas carnibus vesci, [& te vsus carniū delecta-
Leuit.6. uerit] delectatione ordinata, q̄ ad debitū finē refertur, & p temperātiam regulatur, [occide]
10. & 11. per te aut per manum carnificis animal esui aptum, [& comede iuxta benedictionem domi ni Dei tui]. i. secundum q̄d Deus contulit tibi necessaria victui, [quam dedit tibi in vrbibus tuis]. i. in q̄cunq; vrbe fueris commoratus, q̄a nō solum potes carnibus vesci in vrbe, vbi tabernaculum dn̄i est aut templum, sed vbicunq; habitaueris. [siue immūdum fuerit] animal, [hoc est, maculatum ac debile,] ita q̄ nō sit aptū offerri Deo, q̄uis comedi possit. Aliq̄ nanq; aīalia erant immunda, quantum ad sacrificandū, non tamen quātum ad manducandū. Deniq; q̄ ad sacrificandum seu immolandum, aliq̄d fuit immundum dupliciter: Primo ex sua specie, vt equus, leo, canis, quæ nullo modo erant immolatitia. Nam immolatitia nō erāt de aīalibus gressibilibus, nisi tres species, vtpote bos, ouis & capra, intelligēdo tamen p bouem, etiam vaccam & vitulum: & per ouem, etiam agnum atq; arietem: per capram vero, etiā hircum. Secundo aliquid fuit immundum quo ad sacrificandum, non ex sua specie, sed ex accidentali defectu, q macula nuncupat̄, non macula velleris, sed macula deformitatis aut monstrositatis vel infirmitatis. Talia tn̄ poterant manducari, immo & alia quædam pecora, nullo modo immolatitia. [siue mundum] fuerit aīal, [hoc est integrum]. i. non defectuosum in
†capreā membro aliq̄, & sine macula] monstrositatis aut deformitatis, [quod offerri licet, sicut †capram & ceruū comedes]. i. aīalia etiam immolatitia potes licite māducare absq; hoc q̄ immolentur, secūdum q̄d capra quæ est aīal immolatitium, & ceruus qui nō est immolatitius, licite mactantur, coquuntur, eduntur, ita q̄ nihil de eis offertur. [absq; esu duntaxat sanguinis, quem super terram quasi aquam effundes.] Cur esum sanguinis. i. cibū ex sanguine con
Leuit.7. fectum dn̄s prohibuerit Israelitis, super Leuiticum dictum est. [Nō poteris comedere in oppidis tuis decimā frumenti & vini & olei tui:] non q̄ vinū p̄prie manducetur, nisi forte cibo admisceat̄: sed cōedere sumitur, prout includit potare. [primogenita armentorū]. i. boum, [& pecorū] tuorū, [& oīa q̄ voueris & sponte offerre volueris, & primitias manuum tuarū]. i. laborū seu fructuum, [sed coram dn̄o Deo tuo comedes ea in loco quem elegerit dn̄s]. i. in vrbe cultus diuini & tabernaculi Dei, [& lætaberis & reficieris] non dissolute & petulanter, sed spiritaliter corā Deo. ¶Circa hæc Glossa mouet q̄stionem, quā non soluit: Quærendū, inquiens, quō iubeat decimationes oīm fructuū, & primogenita oīm pecorū non manducari, nisi in ciuitate vbi tēplum esset, cū eas Leuitis dari p̄cepit. Hæc Glossa. Itaq; q̄stio est, q̄liter istud intelligi debeat. si eīm soluētes, poterāt cū sua sobole atq; familia māducare decimas & primitiua, q̄ Leuitis ac sacerdotib⁹ debebāt̄, hoc ī dānū sacerdotū ac Leuitarū vergebat. Ad hæc aliq rn̄derunt, textū hunc loq̄ de primogenitis aīaliū, q̄ p̄pter maculā nō fuerūt apta offerri: p pter q̄d redimebant̄, atq; in vrbibus edebāt̄, & de eorū precio emebant̄ aīalia immolatitia in vrbe tabernaculi seu tēpli, ex q̄bus tales cōestiones fiebant ibidē. sed huic solutioni obiicit̄, q̄ istud q̄q; fuisset sacerdotibus & Leuitis derogatiuū & nociuū, eo q̄ preciū talis redēptionis ptineret ad eos de iure. Aliq vero dicūt, textū hūc loq̄ de hostiis pacificis q̄ spōtanea deuotiōe offerebāt̄, q̄rū carnes cesserūt in offerētiū vsus, p̄ter armū dextrū atq; pectusculū, q̄ sacerdoti offerēti deputabāt̄. Sed huic rn̄sioni obsistit, q̄ textus iste euidēter loq̄t̄ de decimis & primitiuis, & de his q̄ ex voto soluūt̄ &c. De q̄b⁹ oībus ḡnaliter ait, Cōedes ea tu & filius tuus & filia &c. Hinc alii dicūt, q̄ filii Israel singulis annis de oībus bonis suis separabant decimas ad opus Leuitarū, primitias vero & primogenita ad opus sacerdotum. Postea iterū decimabāt nouem partes residuas, & hæc erat secunda decima, de qua hic agitur. Conueniebant eīm de singulis ciuitatibus in Hierusalem ter in anno, videlicet in Pascha, pētecoste & scenopegia, secum portantes secundas decimas & secūda primogenita, & secūdas primitias & inde epulabant̄ in vrbe diuini cultus. Hāc expositionē Magister in historiis approbat, dicēs eā esse Hebræorū traditionē. Veruntn̄ Lyra reprobare eā videt̄, q̄a vt ait, ex scriptura nō habet̄. Ad q̄d dicendū, q̄ multa vere dicuntur q̄ in scriptura canonica non habentur. [Caue ne derelinq̄s Leuiten in omni tempore quo versaris in terra]. i. ad p̄fatas epulationes inuitabis Leuitā, q conciuis est tuus, & q tecum ascendit ad locum p̄dictum. Hoc in terra promissionis fuerat obseruandū. Leuitæ eqdem non habebāt hæreditatē: tn̄ vt fert̄, nō tenebātur ad hoc in terra aliena, in q̄ bona hæreditaria nō habebāt. [Qn̄ dilatauerit dn̄s terminos tuos] ita q̄ longe ac late possederis terrā tibi p̄missam, [& volueris vesci carnibus q̄s desiderat aīa tua: locus

autem

autem quē elegerit dñs Deus tuus,vt sit nomen eius ibi,si procul fuerit].i.si vrbs diuini cultus fuerit multū distās à tua habitatione,[occides de armētis & pecoribus q̄ habueris].i. occidere potes aīalia esui apta secundū legē,& edere ea in vrbibus tuis,etiā q̄uis sint primitiua & sacerdotib⁹ deputata,q̄a laboriosum fuisset à loco ita remoto ea p̄ducere vsq; ad locū cultus diuini.sed in tali casu tenebant in vrbe diuini cultus aīalia eiusdē valoris emere, sacerdotibusq; offerre.[Mūdus & immūdus in cōmune vescent]hoc est,tā mundi q̄ immūdi secūdum legē,q ex tactu rei immūdæ aut mortuę,erāt immūdi,licite vescebant carnib⁹ illis:im mundi tñ,ab ingressu sacri loci p̄hibebant.[Hoc solum caue, ne sanguinē comedas. Sāguis em̄ eoꝶ]s.aīalium,[pro anima est].i.simile aliquid habet cum anima,qm̄ sicut vita animalis dependet ex præsentia aīæ,ita & ex inexistentia sanguinis.[& idcirco nō debes animam] id est,rem prætacto modo similem animæ,[comedere cum carnibus, sed super terra fundes quasi aquam.Quæ autem sanctificaueris & voueris domino].i.animalia q̄ promiseris Deo offerri,[tolles].i.tecum adduces,[& venies ad locum quem elegerit dominus.] Talia nanq; animalia Deo sic deputata & obligata,nec in melius,nec in deterius poterant commutari, sicut in Leuitico expositum est.[& offeres oblationes tuas] .i. animalia Deo sic consecrata, carnem & sanguinem super altare domini Dei tui] .i. carnes animalium talium occisorū, & aliquid de sanguine eorundem facies per manus sacerdotis super altare offerri, & de sanguine certas partes altaris liniri,prout super Leuiticum frequenter & determinate expressum est.[Sanguinē hostiaꝶ fundes in altari,carnibus aūt ipse vesceris.]Non q̄ offerens poterat totas carnes sic immolatas,in suum redigere vsum,q̄a sic nihil videretur obtulisse domino,sed aliquam carnium partem,p̄ut sup̄ Leuiticum dictum est,& reliquæ partes fuerant sacerdotis obsequm exhibentis.Consequenter in textu prohibetur Israelitis idololatria gentium,quaꝶ terra fuit eis promissa,& specialiter ne instar idololatraꝶ illoꝶ offerrēt filios suos aut filias dijs aut idolis,ad comburendum per ignem in idolorum honorem.[Quod pręcipio tibi,hoc tm̄ facito domino].i. ad gloriāDei. Per hoc non prohibetur aliquid fieri ad cultum ac reuerentiam Dei vltra debitum seu p̄ceptum,sed vt nihil fiat contrarium diuinis præceptis,iuxta quē modū subiūgitur:[Nec addas quicq̄ nec minuas.] quia nihil corruptiuum est sacræ scripturæ addendum, nec diuinis mandatis vere & sapienter intellectis, q̄cq̄ addendum est aut subtrahendum q̄d eis contrarietur:attamē addi possunt rationabilia instituta atq; consilia,& declarationes catholicæ,exhortationesq; charitatiuæ. Leui.17.

¶Explanatio literalis cap.13.Si surrexerit in medio tui prophetes. Arti.14.

QVantum præponenda sit vita gratiæ ac honorificentia veri Dei, vitæ naturæ & omni societati ac cognationi humanæ, atq; prosperitati terrenæ, nunc declaratur. [Si surrexerit].i.in publicū p̄dierit,vel in actū p̄cesserit, [in medio tui] hoc est,in pp̄l'o tuo ò Israel,[p̄phetes,]siue sit vere propheta p̄ reuelatiōem futuroꝶ pure contingentiū,sibi factā à spū sancto:siue sit pseudo,& aliq̄ futura hoībus incognita p̄dicens ex reuelationibus dęmonū,q multa ventura hoībus ignota prænoscūt,& vatibus suis reuelant, [aut qui somniū vidisse se dicat].i.oraculū aut visionē habuisse in somno, [& p̄dixerit signum atq; portentū,] hoc est,aliquod magnū vel mirabile esse futuꝶ de proximo, vel in longinquo. [& euenerit quod loquutus est]Aliquando enim vera prędicunt,immo iniquissimi ac falsissimi sp̄us interdum hoībus dicunt aliqua bona & honesta atq; salubria, quatenus homines assuescāt ad sibi credendum,sicq; deinceps grauius eos fallant,insinuando aut persuadendo eis praua ac falsa.[& dixerit tibi,Eamus & sequamur deos alienos quos ignoras.] Circa hoc scribit q̄dā: Ex hoc patet,q̄ reuelatio sibi facta fuit per dæmones.sed aduertendum q̄ etiam falsis p̄phetis atq; idololatris,q̄nq; aliqua vera & vere futura reuelantur à Deo per angelos propter cōmune bonum,vt constat de Balaam,vt in Numeris probatum est. Prophetia nanq; inter dona gratiæ gratis datæ computatur,quæ cōmunia sunt bonis ac malis. ideo si talis propheta persuadeat veris Dei cultoribus idololatriam,ex hoc non sequitur q̄ quæcūq; reuelatio sibi facta,sit ei per dæmonem ministrata:immo Balaam consuluit Madianitis, vt filios Israel per mulieres ad idololatriam concitarent,& tamen pauloante habuit multas reuelationes à Deo.[non audies]per consensum[verba prophetæ illius aut somniatoris]quibus idololatriam consulit.si autem diceret aliqua vere salubria,sicut & Balaam,in illis esset audiendus.[q̄a tentat vos dominus].i.ad probationem & examinatiōem vestram sinit vobis talem pestiferam fieri suggestionem,[vt palàm †sciat vtrum diligatis eum, an non,in toto corde & in tota anima vestra.]Certum omnino est,inuariabilem Deum omnia præcognoscentem,nil de nouo agnoscere, nec ex humano euentu quicq̄ addiscere. idcirco q̄ ait, Vt palàm sciat, exponendum est, vt ab alijs euidenter faciat sciri ad ipsorum ædificationem aut cautelam.His verbis simile est quod ad Galatas scribit Apostolus:Licet nos aut angelus de cęlo euāgelizet vobis p̄terq̄ q̄d euangelizauimus vobis,anathema sit.Nēpe q̄cquid diuinæ infallibili veritati contrariat, respuendū est p̄rsus ac protinus.[Dñm Deum vestrum seq̄mini,& ipsum timete: Nūe.22. †fiat Galat.1.

mandata eius custodite. Ipsi seruietis, & ipsi adhærebitis. Propheta aũt ille aut fictor somniorum interficietur:] quia vt infrà habetur, fuerat lapidandus, & hoc lata contra eũ sententia secundum iuris processum. [Si tibi voluerit persuadere frater tuus, dicens: Eamus & seruiamus dijs alienis quos ignoras tu]. i. aliquis quantumcũq; propinquus, familiaris aut charus attẽtauerit te ad idololatriã inclinare, [nõ acquiescas ei, sed statim interficies.] Primo tñ fuerat accusandus iudicibus, & dijudicatus ab illis, erat necandus. oportebat quoq; crimẽ probare, nisi reus id fateretur, aut euidentia facti esset pro testimonio: qbus completis, agendum erat q̃d subditur: [Sit primum man⁹ tua super eũ.]. i. primo incipias illum lapidare. [& post te oĩs populus mittat manum]. i. vniuersi adstantes quibus hoc congruit, cooperentur tibi ad interfectionem illius. [lapidibus obrutus necabitur. Non parcat ei oculus tuus, vt misereris & occultes eum:] qa bonum commune præferendum est bono personæ, præsertim vitæ iniquæ. Deus q̃q; incomparabiliter plus amandus est, q̃ quicunq; propinquus. Ideo spiritalis dilectio, omni carnali ac naturali debet præualere dilectioni: atq; vt ait sanctus Chrysostomus, q̃uis pium sit, propriam dissimulare ac tolerare iniuriã, impium tñ est Dei iniuriã dissimulare, quã neq; vsq; ad auditum sufferre debemus. Talis quoq; rigor iustitiæ expediebat aliorũ saluti. propter quod subditur: [vt oĩs Israel audiens] talem impij lapidationem, [timeat, & nequaq̃ vltrà faciat quippiam huius rei simile.] Consequenter idem præcipitur de politia seu communitate cuiuscũq; oppidi. [Si audieris in vna vrbiũ tuarũ aliquos dicentes, Egressi sunt filij Belial de medio tui, & auerterunt habitatores vrbis tuę, atq; dixerũt: Eamus & seruiamus dijs alienis, q̃s ignoratis: quære solicite, & diligẽter rei veritate perspecta, si inueneris certum esse q̃d dr̃, & abominationem hanc opere perpetratam, statim percuties habitatores illius in ore gladij, & delebis eam, & oĩa quæ in illa sunt, vsq; ad pecora.] Litera est prolixa ac plana. Siquidem sensus est, q̃ si communitas alicuius vrbis ad idololatriam fuerit lapsa, mox alij Israelitę vrbem illam inuadant, & habitatores eius idololatras perimant vsq; ad pecora inclusiue, ad maiorem idololatriæ detestationem, quemadmodum pecus iubetur occidi cum suo concubitore, immo & tota supellex atq; substantia talis oppidi comburãtur, nec qsquam aliqd sibi de anathemate tali vsurpet, ipsaq́; vrbs funditus destruatur, nec postea reædificetur. [vt auertatur dñs ab ira furoris sui]. i. rigorem suæ iustitiæ non exerceat in populo Israel, quem rigorem exerceret in populo, si negligens esset, non implendo istud præceptũ. Vnde & filij Israel in pugna contra tribũ Beniamin, bis sunt victi ista ex causa, qa videlicet non expugnauerũt vrbẽ Lais, in q̃ filij Dan idolum Michæ colebant, vt in Iudicum libro habetur. Vel, vt auertat dñs ab ira furoris sui, i. ab inflictiõe pœnæ quam interdum consueuit infligere toti communitati pro crimine alicuius vrbis seu partis communitatis, inquantum oẽs sunt vnum corpus ciuile, prout alibi iam sæpe expositum est. Sic Phinees cessare fecit iram Dei à populo, cum coeuntes perfodisset: per temporalem etiã hoĩm occisionem, eis propter ipsorũ peccata inflictam, Deus est eis in posterũ magis misericors. [& misereatur tui, multiplicetq́; te] numero ac virtute. q. d. Noli timere q̃ ex interfectione idololatrantium Israelitarũ minuetur ac debilitabitur populus tuus, quia dominus merito obedientiæ tuæ in illa occisione augebit te numero personarum, donisq́; gratiarũ, [sicut iurauit patribus tuis, quando audieris vocẽ dñi Dei tui, custodiens omnia pręcepta eius, q̃ ego præcipio tibi hodie, vt facias quod placitum est in conspectu domini Dei tui.

Margin notes: Chryso. — Iudic.20 — Iudic.18. — Nũe.25. — Psal.105.

¶ Expositio literalis cap.14. Filij estote domini Dei vestri. Et de multitudine præceptorum veteris legis. Atq; de causa multitudinis huius. Arti. 15.

DE numero ac multitudine præceptorum Mosaicæ legis, sanctus Thomas allegat Rabbi Mosen, protestantem q̃ tot erant præcepta in lege, quot sunt dies in anno, vel quot sunt ossa in homine. Veruntamen Guilhelmus Parrhisiensis libro de fide & legibus videtur sentire, q̃ erant multo plura. sic etenim ait: Si quæratur ad quid tãta numerositas mandatorum data sit populo Hebræorum, videlicet sexcenta & tredecim, cum cõstet numerum virtutum longe minorem esse. Certum est enim declaratiõe verissima, numerum virtutum quadragenarium non posse excedere. Ad quod respondemus, tres causas fuisse multitudinis mandatorum. Prima fuit ruditas & imperitia populi, qui generalibus præceptis satis erudiri non potuit. Ideo sicut paruulum filium nutrit pater fractionibus & minutijs panum, sic dominus populum illum multis particularibus erudiuit præceptis. Secunda causa fuit, vt p̃ tam multa præcepta Deus faceret populum suum ab idololatris omnino differre. lex Christi pro magna parte intendit ad eliminandam omnem idololatriæ ritum ac speciem, præsertim in vniuersis mandatis, quæ prima facie videntur inutilia & absurda. Tertia, vt Iudæi haberent sufficientem materiam se occupandi in lege sua, & non haberent occasionem occupandi se in libris gentium aliarum, ne in errores & superstitiones legi contrariantes dilaberentur, quod multa diligentia ac discretione obseruatum est apud Hebræos multis temporibus, ita q̃ sapientia legis contenti, libros aliarum gentium declinarent. Vnde nec philosophiæ

ſophiæ operam dare illis tēporibus auſi ſunt, donec cōmixti ſunt inter gentes, videlicet inter Babylonios ſeu Chaldæos & Arabes, q̄ duę gentes philoſophię diſciplinas ac ſtudia maxime prouexerunt, & adhuc ampliare atq; ꝓuehere nō deſiſtunt, quanq̄ ea Aegyptij inceperint, & Græci ſtudioſiſſime ac magnifice proſequuti ſint. Poſtq̄ vero Iudæi Babylonijs gētibꝰq; Arabum ſunt admixti, immiſcuerunt ſe philoſophiæ ſtudijſq; illoꝝ, & inciderūt errores ipſoꝝ neſcientes ea q̄ in lege ſua ſcripta ſunt, defendere cōtra diſputationes illoꝝ, maxime poſtq̄ regnum Saracenoꝝ diffuſum eſt ſup ipſoꝝ Hebræoꝝ habitationes. Exinde enim æternitatem mundi & alioꝝ philoſophoꝝ errores ſequuti ſunt, ita ꝙ pauci manſerunt veri Iudęi, videlicet qui non in aliq̄ parte Saracenoꝝ & philoſophoꝝ erroribus conſenſerunt. Hæc Guilhelmus. ¶ Quocirca quæri poteſt, q̄liter cōputatio mandatoꝝ ſecundum Guilhelmū, computationi eoꝝ ſecundum R. Moſen valeat concordari. Ad quod reſponſionem certā in ꝓmptu non video, niſi forte diuerſimode accipiantur nomina mandati atq; præcepti. ſicut eñ prætactum eſt, quidam inter mandata & præcepta diſtinguunt, ita ꝙ mandata non obligāt nec obligabant Iudæos tam abſolute ſicut præcepta: ſed inter præcepta & conſilia ſeu documenta, medio modo habebant ſe. Potuit ergo eſſe, ꝙ Guilhelmus hæc duo pro eodem accipiat, ſicq; multa plura dicat eſſe præcepta ſeu mandata legis, q̄ Rabbi Moſes. Cum ergo ſint tot & tanta legis præcepta, merito dixit glorioſiſſimus princeps apoſtolorum: Cur tentatis imponere onus ſuper ceruicem diſcipuloꝝ, quod neq; nos, neq; patres noſtri portare potuimus? Hæc præmiſi, quia ex hoc loco incipit Moſes præcepta legis cæremonialia & iudicialia magis particulariter proſequi. [Filij eſtote dñi Dei veſtri]. i. non ſolum ſerui, ſed etiam filij adoptiui eſſe ſatagite veri Dei, per filialē ad ipſum charitatem ſynceram, & per diuinæ perfectionis imitationem, quemadmodum in euangelio ait ſaluator: Diligite inimicos vr̄os, & mutuū date nihil inde ſperantes, & eritis filij altiſſimi, q̄a ipſe benignus eſt ſup ingratos & malos. [Non vos incidetis.] hoc eſt, non vulnerabitis voſmetipſos, vt per hoc exaudiamini à me, prout 3. Regum de ſacerdotibus Baal habetur: Clamabant voce magna, & incidebant ſe iuxta ritum ſuum cultris & lanceolis donec perfunderentur ſanguine. Vel q̄d ait, Non vos incidetis, refertur ad ſequentia. [nec facietis caluitiū ſuper mortuo.] hoc eſt, ex immoderato mœrore de morte charoꝝ, non lædetis vos aliqua vulneratione, nec extrahetis capillos: q̄a cultores veri Dei, q̄ fidem habent & ſpem vitæ melioris, beatę ac æternalis, non decet ſic flere propter temporalem ſuoꝝ obitum propinquoꝝ. Propter quod ait Apoſtolus: Nolumus vos contriſtari de dormientibus, ſicut & cæteri q̄ ſpem non habent. Taliter autē lugere, eoꝝ eſt, q̄ de reſurrectione vitaq; meliore deſpant. Hinc ait Gloſſa: Vſq; hodie multæ gētes incidunt ſe in funeribus mortuoꝝ. Hæretici q̄q; capillos tondent, & mortuis conſecrant. Iſtud ergo dñs iuſſit, ne populus ſuus aſſimilaretur idololatris. De iſto dictū eſt pleniꝰ ſup Leuiticū. ¶ Seq̄tur de diſtinctiōe & mūditia ciboꝝ ſecundū legē, q̄bus videlicet aīalibus greſſibilibus, q̄bus etiā auibus, & q̄bus piſcibus veſci licuerit ipſis Iudæis, & q̄bus nō. de qua materia & rōnibus hoꝝ literalibꝰ ac ſpūalibus, diffuſe tractatū eſt in Leuitico, vbi de his ex ſcriptis Alexandri de Halis, ſancti Thomæ, & Guilhelmi Parrhiſienſis, ac alioꝝ, multa ſunt introducta. ideo non ſunt repetēda, ſed nōia quædā ſunt hic exponenda, q̄ non ſunt expreſſa ibidē. [Hoc eſt aīal q̄d cōedere debetis.] Hic ponit̄ ſingulare ꝓ plurali, vt ſit ſenſus: Hæc ſunt aīalia, q̄ꝝ carnibus veſci vobis eſt licitū. [bouem & ouem & capram, & ceruum.] de ꝓprietatibus bouis & ouis & capræ, ſup Leuiticū dictū eſt. Ceruus eſt animal velox, cornibus armatum, lutum & ſpineta tranſiliēs ſaltu, & à læſione cornibus ſe defendit. Cum ſenuerit, vinarium ſerpentem extrahit de cauerna, quē viuum deglutit, cuius veneno æſtuans, ad fontē acceleratq̄ hauſto, venenum eijcit, & pilis vetuſtatis abiectis, reiuueneſcit, per quē bene homo ſpūalis & contemplatiuus ſignatur, qui feruore affectuum feſtinat ad patriā, cornibuſq; armatur, q̄bus læſionibus tentatoris reſiſtit, de q̄bus cantatur: Exaltabuntur cornua iuſti, q̄ ſunt virtutes eoꝝ. Præſertim diſcretio atq; conſtantia tranſcēdit quæq; terrena. Cumq; ſenuerit corpore, renouatur in aīa, extrahitq; aſpidem de cauerna, dum peccatorem ad confitendum inducit, cuius cum peccata audierit, ad fontē miſericordiæ properat, & veniam impetrat pœnitenti. [& capream, bubalum.] Bubalus eſt animal ferox & valde robuſtum, quod domari non poteſt, niſi ferreo aculeo naribus eius infixo, q̄ circunfertur: habetq; frontem validiſſimis cornibus circunſeptam. nigri aut fului coloris eſt, & paucos ac raros habet pilos. ꝑ quem ſpūalis pugnator accipitur, qui animatus in domino, proteſtatur: Perſequar inimicos meos & comprædendam illos, & non conuertar donec deficiant. [tragelaphum.] Tragelaphus alio nomine dicitur hircoceruus, q̄a partim eſt ſimilis hirco, partimq; ceruo: per quē homo ꝓficiens deſignatur, q̄ adhuc paſſionibus impugnatur, & tamen vt ceruus ad altiora virtutum ac ſapientiæ fluenta accelerat. [pygargum.] Pygargus ſecūdum quoſdam eſt auis quædam, à pyge, q̄d interpretatur depreſſum, vel à pyge. i. nates, & argos, quod eſt onus, q̄a fortaſſis paruæ eſt quantitatis. Videt̄ tñ nunc potius ſumi pro animali greſſibili, q̄m infrà

Acto. 15.
Lucæ 6.
3. Reg. 18
1. Theſ. 4
Leui. 19.
Leuit. 11.
Ibidem.
Pſal. 17.

fit de auibus mētio,& aīalia greſſibilia,nō volatilia,pariter exprimunt.[orygem.]Oryx ſu mit nunc pro aīali q̄dam,q̄d etſi immūdū ſit ad ſacrificandū, nō tñ ad comedendū. Per quod poſſunt intelligi boni fideles,q licet ad vitā religioſam inepti ſint,attñ in via mādatorū ſalu briter ambulāt.[*camelopardalim.]Camelopardalis, q̄uis ſit pardus maculis albis adſpſus, collo tñ ſimilis eſt equo,pedibus aūt bubalis,capite vero camelo,& in Aethiopia naſcit.Per quē deſignāt qdā electi,q ex grā ſpeciali diuerſorū ſtatuū perfectiones ſortiti ſunt, cū tñ vni us ſint ſtatus atq; vocationis.Deinde inter aues immūdas ponitur * ipon vel icon, & eſt auis de gñe vulturis,parua, & albi coloris. [Peregrino q intra portas tuas eſt, da vt comedat, & vende ei.]Per peregrinum intelligitur quæcunq; perſona Gentilis, non conuerſa ad Iudaiſmum, cui licebat cōedere aues ſecūdū legē immūdas,qa ad cæremonialia legis nō tenebat. [quia tu populus ſanctus dñi Dei tui es:] hoc eſt,diuino cultui ſpecialiter mācipatus,ꝑpter quod obligaris ad multa,ad quæ alij non tenentur.[Non coques hœdū in lacte matris ſuę.] De expoſitione huius præcepti,multa ſunt introducta in Exodo,ſecundum Auguſtinum & Thomam ac alios,quibus nūc addo, q̄d libro de fide & legib⁹ ſcribit Guilhelmus Parrhiſienſis:Ad diſtinguendum populum ſuum à conſuetudine idololatrarum,dominus ei pręcepit: Non coques hœdum in lacte matris ſuæ. In natura enim ſua nihil habet immunditiæ hœdus, nec lac caprinum.Nec contrariatur corporis ſanitati.Cur ergo vtriuſq; comeſtio prohibet? Hœdus nanq; & lac,ſunt cibi mūdi ac liciti iuxta legē.Præterea huiuſmodi cibus nō eſt adeo delicatus,vt igitur prohiberetur? Amplius, cur magis prohibuit hoc de hœdo,q̄ de agno aut vitulo? Ideo conſtat ex omnibus his, Deum voluiſſe aliquam conſuetudinem idololatriæ per hæc à ſuo populo remouere, cuius validum ſignum eſt, ꝙ prohibitio iſta tā frequenter exprimitur, quia habetur vulgo in Exodo atq; in Deuteronomio.Hæc Guilhelmus Parrhiſienſis.Circa cuius verba ſciendum,quòd quamuis ſcriptura nō exprimat iſtud, niſi de hœdo,tamen ſecundum aliquos magnos intelligitur etiam de carnibus aliorum animalium quæ lacte aluntur, non autem de auibus,quia non lacte,ſed de oui materia nutriuntur.Iſtud,ſicut ſupra Exodum ſcripſi, dicunt Magiſter in hiſtorijs & Andreas. [Decimam partem ſeparabis de cunctis fructibus tuis.]Iſtud totum vſq; ibi, Anno tertio ſeparabis aliam decimā &c.ſcriptum atq; expoſitum eſt ſuprà.[Anno tertio ſeparabis aliam decimā].i. à cæteris tuis bonis abſtrahes decimam diſtinctam ab illa quæ debetur Leuitis,atq; ab illa, de qua fiebat epulatio in oppido cultus diuini, & ideo ait,tertio anno, quoniam vnus annus interpoſitus fuit, in quo non fiebat decimatio iſta. [& repones]eam [intra ianuas tuas,] hoc eſt,in aliqua domo tua.[venietq; Leuites, qui aliam partem non habet] niſi decimam iſtā, & etiam aliam quæ omni anno fiebat. [nec poſſeſſionem tecum] hæreditariam, niſi ad habitandū atq; ad pecora nutrienda.[& peregrinus]præſertim ad Iudaiſmum conuerſus,[atq; pupillus & vidua,q intra portas tuas ſunt] .i.quæcunq; pauperes miſerabilesq; perſonæ,[& comedent]in domo tua,vel ſecum portabunt aliquam partem,quam eis cōtuleris. [Et ſaturabuntur].i.ad ſufficientiam, non ad gulam,reficientur. Hæc vocabatur decima pauperū, quam Deus ſic iuſſit reponi & comm unicari,ne inopes Hebræi aut Leuitæ compellerētur mendicare,q̄d infrà vetatur: aut miniſtrare Gentilibus ſiue idololatris, ſicq; cum illis comedere,& idolothyta ſumere,atq; ex conſequenti in idololatriam labi,quemadmodū in Iudicū volumine legit cōtigiſſe Leuitæ,vtpote Ionathę filio Gerſon filij Moſis.Hāc igitur pietatis legem adimple,[vt bñdicat tibi dñs Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarū] hoc eſt,virium operatiuarū.i.in ſpiritualibus ac temporalibus rebus det tibi gratioſam multiplicationem.Siqdem opa miſericordiæ non ſolum in futuro,ſed etiam in præſenti remunerantur à domino remuneratione multiplici:& qui operibus pietatis liberaliter ſunt intenti, tam in ſpūalibus q̄ in temporalibus benedicuntur à domino:quibus fiet à Deo, ſicut faciunt proximis ſuis,ſicut ait ſaluator:Beati miſericordes,quoniam ipſi miſericordiam conſequētur.Itemq;:Menſuram bonam & confertam & coagitatam & ſupereffluentem dabūt in ſinum veſtrum.¶Poſtremo,ſecundum Gloſſam,hiſtoriamq; Scholaſticam,non licuit Iudæis de hac pauperum decima aliquid in proprios conuertere vſus.

*camelopardus,vel camelopardus

Exo. 23. Auguſt. Ex.23.30 Deu.14. Deut.12. Iudi. 17. Matt. 5. Lucæ 6.

¶Elucidatio literalis cap.15.Septimo anno facies remiſſionem quæ hoc ordine celebrabit.

Articulus decimuſſextus.

NVnc ſpecialiter inducuntur iudicialia quædam præcepta, inter proximos obſeruāda, ad conuiuendum charitatiue atq; pacifice.Vt autem aſſerit Gloſſa, in hoc capitulo dilectio & pietas commendantur, vt proximis miſereamur, & præmium præſtolemur à domino:tempore enim ſuo metemus,non deficientes,ſi dum tempus habemus,operemur bonum ad omnes,maxime autem ad domeſticos fidei.[Septimo anno facies remiſſionem] iuxta ſenſum qui ſubditur:[quæ]remiſſio[hoc ordine celebrabitur: Cui debetur aliquid ab amico,vel ꝓximo,ac fratre ſuo]hoc eſt,ꝓpinq̄ aut alio natiōe Iudæo[repetere nō poterit,qa annus remiſſiōis eſt dñi.] Quia in hoc ſeptimo anno dñs iuſſit creditorib⁹, debita Hebræis remitte-

Galat.6.

remittere.[A peregrino & aduena exiges].i. ab extraneis qui nō sunt natu Iudæi,potes in il lo anno,sicut & ante,exigere debita.[Ciuē & ꝓpinquū repetēdi nō habes potestatē.]Per q̄d quidā dicunt insinuari,ꝙ à cōuersis ad iudaismū,nō licuit debita exigi. Huius ꝑcepti causa assignat,ne Iudæi pauperes, ex impotētia ꝓsoluēdi & exactiōe atq; coarctatiōe ad ꝓsoluendū,de terra sua,in qua sola cultus Dei generaliter viguit,ad terras gentiliū idololatraꝝ con fugerēt,& tali occasiōe ad idololatriā laberent, secundū illud:Cū peruerso peruerteris. Propter quod Dauid 1.Regū clamauit ad Saul: Si dn̄s incitat te aduersum me, odoret sacrificium: si aūt filij hoīm,maledicti sunt in cōspectu dn̄i,qui eiecerūt me hodie,vt nō habitē in hæredi tate dn̄i,dicētes:Vade,serui dijs alienis. Psal.17. 1.Re.26. ¶Deniq; Thomas in prima secūdæ,quæst.105.circa præceptū hoc scribit:Intētio legis erat assuefacere hoīes suis ꝑceptis ad hoc,ꝙ sibi inuicē de facili in necessitatibus subuenirēt,qa hoc maximū est amicitiæ fomentū: & hāc subueniēdi facilitatē nō solū statuit in his,quæ gratis & absolute donant,sed in his q̄q; quæ mutuo con cedunt,qm̄ talis subuentio frequētior est, & pluribus necessaria.Huiusmodi aūt subuentiōis facilitatē multipliciter instituit,quatenus faciles se ꝑberent ad mutuū cōcedendū, ne ab hoc retraherent anno remissiōis appropinquāte. Deinde instituit, ꝙ anno septimo debita penitus remitterent. Probabile etem̄ erat,ꝙ hi qui cōmode reddere possent, ante annū septimū soluerēt,nec gratis mutuantē fraudarēt.Si aūt om̄ino impotentes essent ad reddendū, eadē ratione erat eis debitū remittendū ea dilectiōe,qua etiā erat eis de nouo dandū,propter ipsorum indigentiā.Hæc Thomas. ¶Verunt̄n quidā, quos magister in historijs sequit, dicunt, ꝙ anno septimo nō fiebat debitoꝝ remissio,sed repetitiōis dilatio,& in iubileo ipsa remissio. Cui dicto cōsonare videt quod scribit hic Rabbi Paulus, dicens: Licet Hebræi cōmuniter dicant,ꝙ anno septimo debita totaliter remittebant, ita ꝙ nec postea exigi poterant, hoc tamē non videt consonū rationi.Sic em̄ si mutuasset aliquis alteri anno sexto,vel in ter mino eius, non potuisset illud postea exigere,quod videt contra iustitiæ æquitatē. Nec dici potest,ꝙ remissio ista intelligat quātum ad impotentes soluere,vt postillator(videlicet Lyra)videt dicere,tum quia scriptura hæc loquit indifferenter, tum quia ab impotēte soluere nō solū anno septimo,sed etiā alijs annis nō fuit repetendū.ideo aliter videt esse dicēdum,videlicet ꝙ anno septimo nō licebat repetere debita,qm̄ septimus annus,fuit annus remissiōis terræ,in quo nō licuit seminare,vindemiare, nec fructus terræ colligere, sed oīa quæ sponte nascebant,erāt cōmunia,vt habet in Leuitico.Idcirco tunc debuit cessare exactio debitoꝝ, cessante collectiōe fructuū atq; redditituū:sed sabbato terræ.i. septimo anno trāsacto,cū iam poterāt terras colere,& fructus suos vnusq̄q; colligere,licuit repetere debita,& debitor reddere tenebat,cū restitutio ꝑtineat ad verā iustitiā. Hæc R. Paulus. Et q̄uis hoc dictū videat satis consonū rationi,non t̄n textui neq; doctoribus allegatis.Nec obiectio Pauli tenet,qm̄ dn̄s promittit mutuanti,& septimo anno debitū remittēti,benedictionē ac præmiū. Postremo ꝙ locus iste intelligēdus est quātum ad pauperes,prout Lyra insinuat,satis(vt apparet) in textu innuit,quia sic cōtinet:Si vnus de fratribus tuis ad paupertatē venerit, dabis ei mutuum,quo eum indigere ꝑspexeris.deinde subiungit:Caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio,& dicas:Appropinquat annus remissiōis,& auertas oculos à paupere fratre tuo,nolens ei mutuū cōmodare.Quāuis aūt ab impotente ad soluendū,nō erat importune repetendum, non t̄n oportuit ei remitti oīno ante septimū annū, sed poterat interim expectari an fieret potens soluere:quo facto,debitū exigi poterat.Sequit:[Et oīno indigens & mendicus non erit inter vos].i.hoc iubeo,vt ita inuicē succurratis,&vestra cōmunicetis his,qui ꝓpria bona nō habent, vt nemo de semine vestro opprimat inopia, aut mendicare cogat, ne s.tali occasione ad gentiles declinet vel idololatris obsequat, aut furtum seu simile vitiū incidat. Istud quoq; tunc congrue iubebat, qn̄ cultoribus Dei temporaliū abundātia ꝓmittebatur. Hinc etiā innotescit, ꝙ temporalis prosperitas nō fuit principale præmiū obseruātiæ legis: alioquin Deus per seipsum cūctis obseruatoribus legis,temporalē contulisset prosperitatē, cum ipse sit iustus iudex & liberalissimus ꝓmiator.Hinc in Prouerbijs Sapiēs orat: Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi,ne forte satiatus illiciar ad peccādum, aut egestate cōpulsus furer,& periurē nomē Dei.[Fœnerabis gētibus multis,& ipse à nullo* fœnus accipies].i. si legē plene seruaueris,cunctis gētibus opulentior eris.sic Glossa exposuit, vel tantis eris diuitijs decoratus,ꝙ poteris mutuādo succurrere,nō solum natione Hebræis,sed item gentilibus.Porro fœnerare seu fœnerari,est idem quod mutuare vel mutuari,aut ad vsuram concedere siue accipere.Dicuntq; aliqui probabiliter satis,ꝙ fœnerare nō sumit hic pro cōcessione ad vsuram,quæ licet erat Iudæis ꝑmissa circa extraneos, non tamen licita fuit in se,sicut nec libellus repudij,vt infrà magis dicetur: idcirco non poterat eis promitti pro mercede virtutis seu obseruantiæ legis,ideo fœnerare nunc sumitur pro accōmodare.Vnde secūdum Lyram in Hebræo habet, Vadiabis gentes multas.i.vadia ab eis accipies,quia non tenebantur absque vadio accommodare. Veruntamen sicut iam tactum est, dici potest, quòd non

R.Paul9

Leui.25.

Pro.30.

*mutuū

Lyra.

vsura,sed opulentia eis promittit. Qualiter aũt pmissum sit eis ad vsurã accõmodare extra-
Deu.23. neis,infrà exponet: & quia nõ solum promittebat eis excellentia diuitiarum seu copia rerum,sed
etiã principatus dominij,quod ad temporalẽ pertinet pperitatẽ,subiungit: [Dominaberis
natiõibus plurimis,& tui nemo dominabit.] hoc est,nullus gentilis,infidelisq; princeps aut
populus,qd tẽpore Dauid & Salomonis præsertim impletũ est.[Si vnus de fratribus tuis].i.
quæcũq; persona natiõe Hebræa, aut etiã secũdum quosdã ad Iudaismũ conuersa, [ad pau-
pertatem deuenerit,nõ obdurabis cor tuũ] per crudelitatẽ & immisericordiã, [nec contra-
hes manũ] per auaritiã, [sed aperies eã pauperi,& dabis mutuũ quo eũ indigere pspexeris.]
nec hoc dimittes propter anni septimi appropinquationẽ,sicut in textu qui est planus,sub-
iungit:[Non deerũt pauperes in terra habitatiõis tuæ.] pauloañ iam dixit: Oĩno indigẽs &
mendicus nõ erit inter vos,quõ ergo nunc ait,Non deerunt? sed illud dictũ est,vt in sua pau
pertate non relinquant: istud vero,q ex se inopes erunt & subsidijs indigentes, quorum vnum
alteri non contrariat. [Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus.] Locus iste vsque ad
Exod.21. id,De primogenitis tuis,in Exodo literaliter spũaliterq; expositus est. [De primogenitis tu
is quæ nascunt in armentis & ouibus tuis,quicqd est sexus masculini, sanctificabis dño Deo
tuo.] Istud frequenter præhabitum est.Primogenita nãq; animalium immolatitiorum erant
Exo.12. dño offerenda,qui ea sibi sanctificauit,hoc est,immolanda dictauit,ab eo tempore,quo per-
cussit omne primogenitum in Aegypto. Primogenita aũt animalium non immolatitiorum
redimebant aut occidebant, quia pro primogenito asini, ouis dabat. Primogenita canum
interficiebant.[Non operaberis in primogenito bouis].i.primogenita boum non applica-
bis vsibus aut vtilitatibus tuis ad tempus,antequã immolent.[& non tondebis primogeni-
ta ouium,]sed cum lana sua offeres ea Deo.Similiter oues quę pro primogenitis asinorum offe
rebant,erant offerendæ cum lana:quia in Dei obsequio & in sacrificijs eius nequaquã tena-
cia est monstranda,sed liberalitas exhibenda,ipsiq; sacerdotes, ad quos oblationes Dei per-
tinuerunt, sic indigebant lana pro vestitu,vt carne pro victu. [In conspectu dñi Dei tui co-
Deu.12. medes ea] iuxta expositionem superius introductã. [Sin aũt habuerit maculam, &c.] Istud
Ibidem. totum suprà continet,& ibi expositum est. ¶Mystice,septimus annus remissionis,est oĩe
tempus euãgelicæ legis, in quo septem donis Spũsſancti replemur. Vnde in Esaia loquitur
Esaię 61. Christus:Spiritus dñi super me,vt prædicarem annum placabilẽ dño.In omni igit tẽpore vi
tæ præsentis debemus remittere,quicquid iniuriæ nobis fuerit irrogatum,non solum vsq; se
Matt.18. pties,sed vsq; septuagies septies,sumendo numerum finitũ & determinatũ pro indeterminato,
& hoc maxime amicis,proximis,& fratribus nostris,videlicet Chrifidelibus,qui de suo do-
lent excessu,& veniam deprecant, atq; ad emendandũ & satisfaciendum exponunt se iuxta
Matt. 5. Christi doctrinã,dicentis:Si offers munus tuũ ad altare,vade prius recõciliari fratri tuo &c.
Quibus dimittere debemus,quãtum in nobis est non solum culpam,sed & satisfactionem,
Marc.11. seu pœnam excessus corum in nos,quia annus remissionis est dñi,hoc est,tempus legis euange
licæ,quã docuit Chrs,q iussit inimicos amari,taliõisq; legẽ euacuauit,& dixit:Si nõ remise
Matt. 6. ritis fratribus vestris, nec pater vester cælestis dimittet vobis peccata vestra. A peregrino &
aduena exiges.i.ab his qui ab obseruantia præceptorum Christi extranei sunt,qui nec veniam
petunt,nec emendationi exponunt se,debitam satisfactionem pro iniuria tibi illata secun-
dum ordinem iuris exigere potes,immo & debes,dum charitas & bonum commune requi-
runt hoc,quod ex dilectione & zelo iustitiæ,nõ ex rancore,passione, aut vitio est agendum,
quatenus impius in seculo hoc purgetur & reprimat à vitijs, & decor seruetur iustitiæ,nec
pax communis turbet.Omnino indigens & mendicus non erit inter vos, hoc est,si euange-
licæ legi perfecte obedientes fueritis,spirituali opulentia vestræ animæ replebunt,ita vt ni
1.Cor.1. hil vobis desit in vlla gratia. Sicq; fœnerabit qui talis est, Gentibus multis: quoniam cha-
Deut.15. rismata gratiæ ac doctrinæ sibi collata,alijs communicabit,à quibus tali communicatione
iuuari non indigebit.Hinc pstãtissimus archiapostolus exhortat: Vnusquisq; sicut accepit
1.Pet. 4. gratiam,in alterutrum illam administrãtes,sicut boni dispẽsatores multiformis gratiæ Dei.
¶Insuper, tam virtuosus dominabitur nationibus plurimis, hoc est, vitijs mortalibus,eo-
rumq; filiabus atque effectibus, & omni carnali homine dignior erit, atque idoneus pluri-
Prou. 4. mos gubernare,iuxta quod Salomon testatur:Intelligens,gubernacula possidebit. ¶Deniq;
si ecclesia Christo digne seruiret,perfidis vtiq; nationibus præualeret. Amplius,ex isto capi
tulo edocemur,q̃ proni & charitatiui debeant esse Christiani ad mutuam subuẽtionem in
dando ac mutuando,cum lex Christi sit multo perfectior lege Mosis.Propter quod ait san-
1.Ioã.3. ctus Euangelista Ioannes: Si quis viderit fratrem suum necesse habere, & clauserit viscera
Lucæ 6. sua ab eo,quomodo charitas Dei manet in illo? Hinc ait Saluator: Omni petẽti te tribue,&
mutuum date,nil inde sperantes:quod nihilominus cum discretione agẽdum est, opportu-
noq; loco & tempore, dum rationabilis dictat causa, cum in Ecclesiastico scriptũ sit: Multi
Ecci 29. nõ causa nequitiæ nõ fœnerati sunt,sed qa fraudari gratis timuerunt. Salomon qq; fatetur:
Ho-

Homo stultus plaudit manibus,cum spopõderit pro amico.Et rursus: Si spopõderis p̄ ami co,curre,festina,suscita amicũ tuũ. ¶Postremo,om̃e primogenitũ cõsecrandũ est dño.i.qcquid in om̃i cõuersatiõe nostra virtuosius laudabiliusq́ꝫ cõsistit, asscribendũ est pietati diuinæ.In primogenito q̃qꝫ bouis nõ est operandũ,nec primogenita ouiũ sunt tondẽda.Per boues quippe p̄lati,necnõ prædicatores intelligunt,qui verbo Dei & authoritate cõcessa,audientiũ corda aperiunt grẽ Dei,& ea fœcundãt:quorꝫ primogenita sunt,qui statim seu primo ab ipsis cõuersi sunt,q̃bus nõ est statim vtendũ ad informationẽ aut p̄sidentiã aliorꝫ,sed prẽstolandũ quousqꝫ fuerint rite in om̃i virtute exercitati,ac desup illustrati,vt vita,scientia,ac ætate idonei sint.Propter q̃d de eligẽdo in p̄sulem ait Aplus: Non neophytũ,ne in supbiam elatus,in iudiciũ incidat diaboli.Primogenita ouiũ sunt, q inter subditos p̄fulgent virtutibus,vel qui exemplis,verbis,aut precibus subditorꝫ bonorꝫ cõuersi sunt,qui nõ sunt tõdendi,hoc est,fructu suæ laudabilis vitæ priuãdi,& p scãdala aut p incauta p̄conia,vel p debitẽ correptiõis ac correctiõis subtractionẽ.Tales nãqꝫ nouellæ plãtæ faciliter scãdalizant,incautisq́ꝫ laudib⁹ extollunt,& nisi diligẽter atqꝫ assidue informent,castigent ac dirigant,cito exorbitant atqꝫ deficiunt.Cæterorꝫ spiritualitates præallegatis capitulis sunt conscriptæ. Pro. 17. Pro. 6. 1.Tim.3.

¶Declaratio lr̃alis cap.XVI.Obserua mensem nouarꝫ frugum. Art. XVII.

Caeremonialia quędã præcepta nũc repetunt,puta de obseruãdis festis legalibus,alijsq́ꝫ nõnullis:& primo fit mẽtio de solẽnitate paschali.[Obserua mẽsem nouarꝫ frugũ].i. aduentũ primi mensis anni considera,qui apud Hebręos dicit Nisan,& apud Latinos Martius seu Aprilis,secundũ modum & sensum frequenter p̄habitũ.Ab illo etem̃ mense inchoant annũ Iudæi, in quo mense secũdum p̄inductas allegatiões in terra p̄missiõis fuit tũc inceptio messis, quãuis aliqui dicãt, ꝙ tũc nondũ fuit ibi messiũ tẽpus,sed appropinquatio ad maturitatem,ita ꝙ in quadã parte terræ illius aliquæ spicæ erant maturæ: q̃d nec textui, nec Glossæ,nec authoritati Hieronymi,nec magistri in historijs consonat,q̃a non solũ hic, sed & alibi sæpe scriptura vocat mensem illum, mensem nouarꝫ frugum seu messium.siquidem in Leuitico scriptũ est: Cum ingressi fueritis terrã quã ego dabo vobis, & messueritis segetẽ,feretis manipulos spicarꝫ primitias messis vestræ ad sacerdotẽ:certumq́ꝫ est,ꝙ illa oblatio fiebat in crastino paschæ,secundũ expositores cõcorditer.[& verni primũ temporis].i. mensem præfatum, qui est primus mensis in vere,quod ver est prima pars anni iuxta Hebræos,[vt facias phase dño].i.ad Dei honorem celebres pascha.[immolabisq́ꝫ phase domino Deo tuo.]Per immolationem phase,intelligit hic non ipsa paschalis agni oblatio,sed sacrificium quod ex alio Dei præcepto offerebat azymorꝫ diebus p totã paschæ hebdomadã. Attamen quidã hic scribit,ꝙ istud intelligat de alijs sacrificijs,quæ offerebant à personis singularibus ex deuotione,quæ non cadebãt sub determinato numero, q̃a in talibus cuilibet permittebat suam facere voluntatem.Veruntñ istud non videt idonee dictũ, cum dñs præceptiue hic dicat:Immolabisq́ꝫ phase.Atqꝫ in codice Numerorꝫ istud sacrificium paschale iubetur,& quãtum ad numerꝫ rerꝫ immolandarꝫ determinat,cũ dicit:Offeretis incensum holocaustum dño,vitulos de armento duos,arietẽ vnum,agnos anniculos septẽ,& hircum pro peccato,&c.& subdit ibi: Ita facietis per singulos dies septem dierꝫ. sic itaqꝫ immolabis [de ouibus & de bobus, in loco quẽ elegerit dñs].i. in vrbe cultus diuini & in atrio tẽpli. [Non comedes panẽ fermẽtatum.Septẽ diebus comedes absqꝫ fermẽto * panes afflictionis].i.azymos panes,qui vocant panes afflictionis,quia commemorabant & repræsentabãt afflictionem filiorꝫ Israel in Aegypto.Propter quod subdit:[quoniã in pauore egressus es de Aegypto.] quia & ipsi filij Israel nondum p̄fecti in fide, cum timore exierunt Aegyptum,cogentibus eos Aegyptijs ad exeundum velociter.Aegyptij quoqꝫ timebant plagari à Deo,dicentes:Omnes moriemur.Porro secũdum Lyrã,in Hebræo habet, ꝙ subito vel festinãter egressus es,sed potius puto,verbum istud Hebraicũ ad pauorẽ & festinationẽ esse æquiuocum: & beatum Hieronymũ aptius transtulisse,in pauore:quàm si transtulisset,in festinatione:quia quod ait,in pauore, magis exprimit causam dicti p̄missi quod dixit,comedes afflictionis panem.[Non poteris immolare phase in qualibet vrbium tuarꝫ.] Hic per immolationem phase designat oblatio agni paschalis, qui offerebat in vrbe diuini cultus, vbi tabernaculũ Dei fuit,aut templũ in quo nomẽ dñi.i.ipse dñs habitabat, nõ per circũscriptionẽ localem, sed per gratiosum ac specialem effectũ,& q colebat ibidẽ per sacrificia & oratiões,& poterat in qualibet domo vrbis illius offerri, in qua erant p̄sonæ ad esum agni sufficientes.Expositioni huius textus non immoror,quoniam sup Exodum,Leuiticũ,Numerorumq́ꝫ librũ,in diuersis capitulis scripta sunt multa de ista materia & festiuitatib⁹ istis.[Immolabisq́ꝫ phase vespere ad solis occasum,quãdo egressus es de Aegypto.] Non ꝙ de vespere exierũt Aegyptum. idcirco quod ait, quando, intelligendum est .i. quo tempore,vtpote mane sequente. [Maneq́ꝫ consurgens,vades in tabernacula tua.] Hoc dicitur de his,qui ex alijs vrbibus venerunt ad ciuitatẽ diuini cultus, in qua remanere tenebant tota q̃ntadecima die mẽsis primi, Hieron. Leui.23. Num.28. Lyra. Hieron.

quæ

quæ dies fuit prima & celeberrima dies festi paschalis,& die sequēte poterāt redire ad propria.qui tñ volebāt,poterāt ex deuotiōe per totā hebdomadā festi manere ibidē.idcirco q̄d ait,Mane cōsurgēs &c.pmissio & licētia est,nō pceptū.[Sex diebus comedes azyma.]in Exodo legit:Septē diebus azyma comedetis. Quicūq; comederit fermētatū, peribit anima illa
Exo. 12. de Israel à primo die vsq; septimū:quo cōstat q septē diebus azymos panes edere tenebant. Cur ergo nūc dr,Sex diebus comedes azyma? Respōdet q numerus minor maiorē non excludit,imo in maiori includit,& qa de septimo die Paschæ subiungit,[& in die septima (qa collecta est dñi Dei tui)non facies opus] seruile.Septima nāq; dies,sicut & prima,celeberrima fuit, propter q̄d & in azymis panibus expendēda.dicebaturq; collecta dñi,vel quia in ea pariter reponebant in receptaculis templi ea,quæ erant per dies illos festiuos oblata in sacro loco,puta pecuniæ: vel quia tunc colligebant eleemosynæ aliquę in pauperum vsus aut simili ratione. Sequit de solennitate Pentecostes:[Septē hebdomadas numerabis tibi ab ea die,qua falcem in segetē miseris].i.à tēpore quo cōmuniter cœperat messis in terra pmissionis,quæ calida est,& terrænascentia cito maturat,nō tamen in ipso die Paschæ opus metendi cœperunt.[& celebrabis diem festum hebdomadarum] scilicet Pentecosten, q septē hebdomadib⁹ post primū Paschæ diē euolutis celebrat, de qua solennitate & hebdomadarum istarum
Leui. 23. Nūe. 28. numeratione,dictum est plenius in Leuitico & in Numeris, vbi & de sacrificijs eiusdē solennitatis tractatum est.[oblationem spontaneam manus tuæ quam offeres].i.tale voluntariū & supererogationis sacrificiū celebriter obseruabis,quod tunc fieri consueuit: Vel qm nullum sacrificium complacet Deo,nisi voluntariū & deuotionale cōsistat,vnumquodq; sacrificium spōtanea potest oblatio nuncupari. [& epulaberis coram dño Deo tuo].i.cū spūali iucunditate reficieris cū sobole atq; familia tua,alijsq; psonis quæ exprimunt in litera in ciuitate cultus diuini,in qua hac solennitate oēs cōueniebāt, nisi dispensatiue supportarent, vt infrà habet. ¶Præterea,si quod dictum est,Septē hebdomadas numerabis à die qua falcem in segetē miseris,intelligat de certa determinataq; die,obseruari nō potuisset ad literam.Nō eñ vniuersi in Israel cœperunt eodē die hoc agere. De spūali autē intellectu nō curant Hebræi,ideo ait Hieronymus q neq; ad literam, neq; secundum spiritum Iudæi custodiunt
Hieroñ. hoc præceptum.Tunc eñ,videlicet si ad literā id seruarent,non eodem tēpore fieret Pentecoste,quoniam alijs citius,alius tardius metuunt,secundū situm regionum suarū.Hinc vt in Scholastica fertur historia,quidā dixerunt,vnumquēq; agricolam à prima die messiōis suæ quinquaginta dies cōputasse,atq; in ea sibi ac suis epulū exhibuisse,ac diem egisse festiuum, nō Pentecostē legalē,sed celebritatē pro oībus suis iam cōgregatis. Hæc quoq; tāgit Augustinus:Si ab vniuerso,inquiēs,populo hæc Pentecoste iussa est obseruari,nunqd credendum est,dñm pcepisse vt oēs vna die mitterēt falcē in messem? Si aūt sibi quisq; obseruat qnquagesimā istā,nō est vna populo vniuerso festiuitas ista.Illa vero est vna,quę cōputat ab immo-
August. latione Paschæ vsq; ad diem datæ legis in Sina.Hæc Augustinus.[Solēnitatē quoq; tabernaculorum celebrabitis p septē dies]Locus iste in Leuitico expositus est. [Tribus vicibus p annū apparebit omne masculinū corā dño:] hoc est,tu ipse cū sobole tua sexus masculini ter quolibet anno venies ad vrbē,in qua tabernaculum Dei est,vtpote in tribus solennitatibus memoratis.Veruntñ cum habitātibus multū remote ab vrbe illa,dispensabat,ita q non nisi in
Leui. 23. Nūe. 29. Pascha,ibi apparere obligabant:immo aliq dicunt,q indulgebat eis,vt nō nisi semel in triennio venirēt in pascha.[Non apparebit ante dominū vacuus,sed offeret vnusquisq; secundum quod habuerit,iuxta benedictionē dñi Dei sui quam dederit ei:]hoc est,in præfatis tribus festiuitatibus vnusquisque iuxta suam facultatē aliquid offerat Deo in loco sacro, etiā vltra præcepta in lege ex speciali deuotione ad reuerētiam festi, immo Dei in festo. Sequit de qbusdā præceptis iudicialibus,quæ secundum Alexādrum & alios, sunt determinationes præceptorum moraliū secundæ tabulæ,exprimētes modum seruādi iustitiā inter proximos in conuictu ciuili.[Iudices & magistros cōstitues in oībus portis tuis].i.tu popule Israel prouide,vt in porta cuiuslibet vrbis tuę sedeant quotidie iudices & magistri,ita vt ipsi iudices sint etiam magistri.i.periti in lege,sciantq; iura patriæ instituta, atque idonei sint instruere accedētes,qui sedebant in porta,vt omnibus pateret ad eos liber accessus, & cito expedirētur, quod est cōtra iudices,q faciliter se absentāt,nimiumq; ptrahūt iuris sentētiā, sicq; labore, sumptu ac tædio proximos grauāt,quod est cōtra ius naturæ atque diuinū.[vt iudicēt populum iusto iudicio] tanq̄ ministri ac vicarij æternæ & increatæ iustitiæ. [nec in alterā partem declinēt,] hoc est,nullo modo à rectitudine æquitatis ac veritatis recedāt,nec vnā partē præ alia palpēt,nec nimis rigorosi,nec nimis remissi existant,sed p discretionē contēperēt misericordiā atque iustitiā.[Nō accipias psonā] vt priuato amore aut odio mouearis ad aliquē, sed causam synceriter inspice.[nec munera:] Hoc iudicibus iubet, ne imminēte iudicio, à partibus accipiant dona seorsum:per quod inter cætera mala inde sequentia, præstat mala audacia ei qui cōtulit munus,& res illa speciē habet mali,mētemq; iudicis inficit,corrūpit,

&

& inordinato flectit amore ad dantē. Cupiditas quoq; per munera generatur aut fouetur, quæ facit rationē à medio virtutis recedere, ideo subdit: [quia munera excæcāt oculos sapientum] qui s. ante muneꝝ acceptionē fuerāt sapientes, sed per munera seducunt, & fiunt insipiētes. [& mutāt verba iustoꝝ] ita q̄ qui ante proferebant verba iustitiæ, incipiunt loqui iniuste, & falsa proferre iudicia. Lingua em̄ est instrumentum intellectus speculatiui, sicut manus practici: & qualis vir, talis & sermo: atq; vt Christus disseruit, Ex abundātia cordis os loquitur. De hac materia dictum est plenius in lib. Leuitici & Exodi, & suprà caplo primo. Vnde Ecclesiasticus loquit: *Xenia & dona excęcāt oculos iudicum, & quasi mutus in ore auertit correptiões eoꝝ. [Iuste q̄d iustū est, psequeris:] .i. modus & mediū prosequendi ac exequendi iustū negociū, bonū actū, iustamq; causam, debent esse ordinata atq; legitima, vt secundū iuris ordinē procedat, & causa primo ponat, ac vtraq; pars audiat, examinēturq; testes, ac veritas debite inquirat, sicq; tam iudices q̄ partes iuste se habeant in faciendo quod ad eorum pertinet vnumquēq;. Ex qua authoritate Thomas super 4. Sententiaꝝ declarat, q̄ in sacris ordinibus cōstituti, peccēt mortaliter exequēdo officia sua indigne, hoc est, existēdo in mortali peccato. Gregorius quoq;: Iniuste, inquit, q̄d iustū est exequit, qui ad defensionē iustitiæ nō virtutis amore, sed affectu tēporalis p̄mij excitat, & iustitiā quā p̄tendit, vendere nō veret. Ma r. 12. Leui. 19. Exo. 23. Ecci 20. Gregor.

¶Deniq; quicūq; propria authoritate iniuriā suā aut suoꝝ vlciscit, aut passionate & impetuose procedit aut rectā intentionē nō habet, etiā si iustam habeat causam, tñ quod iustū est iniuste exequit. Iuste ergo, charitatiue, prudēter, q̄d iustū est psequeris. [vt viuas per gratiā in tēpore, & per gloriā in æternitate:] q: vt Salomon loquit, Est via quæ videt homini bona, sed nouissima eius ducūt ad mortē. [Nō plātabis lucū & oēm arborē iuxta altare dñi Dei tui] Idololatræ quippe, qui idola sua in locis coluerunt amœnis & in locis excelsis, vbi & venerea exercebāt, cōsueuerunt in talibus locis lucos arboresq; plantare, quatenus in supstitionibus atq; spurcitijs suis amplius delectarent. Ideo iussit dñs talia à locis sibi cōsecratis & à suis cultoribus remoueri. Quæ em̄ participatio luci ad tenebras? aut quæ cōuētio fideli cū infideli? aut quis cōsensus templo Dei cū idolis est? [Nec facies tibi atq; cōstitues statuā, quæ odit dñs Deus tuus] .i. imaginē seu idolū tibi nō formes nec erigas ad colendū, immo nec habeas, qa ab omni specie mali est abstinēdum. Per hoc tñ imagines ecclesiæ ac sanctoꝝ nō reprobant. Pro. 14. 1. Thes. 5.

¶Præterea circa p̄habita aduertēdum, q̄d Iosephus ait: Septē iudices eligebant in ciuitatibus singulis, virtute ac studijs iustitiæ exercitati, & vnicuiq; eoꝝ dabant duo ministri de genere Leuitarum, testimonium mulieꝝ non admittebāt propter leuitatem earum, neque seruorum propter animi ignobilitatem, ex qua faciliter quibant corrumpi timore aut lucro. Iose. lib. 4. an. iu. cap. 6.

¶De spiritali hui⁹ cap. ītelligētia tot dicta sunt sup tres libros p̄cedētes, vt nil videat addēdū, sed caueamus ne in cōspectu dñi Dei nostri vacui appareamus .i. ne vnq̄ ocio locum demus, aut negligētiæ vel torpori, sed fructuose om̄e tempus expendere enitamur, nec distracta vanaq; mente corā Deo aliq̄n stemus, immo vnusquisq; iuxta dona sibi cōcessa, & iuxta quod Deus paratus est eum iuuare, studeat Deo offerre obsequium vitæ deuotæ, sacrificiū laudis, orationes, meditationesq; sanctas, & omnium obseruantiam præceptorum.

¶Explanatio literalis cap. XVII. Non immolabis dño Deo tuo bouem & ouem in quo est macula. Et de diuisione iudicialiū præceptoꝝ. Art. XVIII.

AD intelligēdum p̄fectius dicta atq; dicenda, pēsandum, q̄d in prima secūdæ, quęst. 105. asserit S. Thomas: Cū lex sit quædā ars vitæ humanæ instituēdæ ac ordinādæ, sicut in vnaquaq; arte est certa distinctio regulaꝝ artis, ita oportet in vnaquaq; lege esse certam p̄ceptoꝝ distinctionē: aliter em̄ ipsa cōfusio vtilitatē legis auferret. Hinc præcepta iudicialia veteris legis, per quæ homines ad inuicē ordinant, distinctionem habent, secūdum distinctionē ordinationis humanæ. Quadruplex aūt ordo inueniri potest in populo. Vnus superioꝝ ad subditos, alius subditoꝝ ad inuicem, tertius populi ad extraneos, quartus ad domesticos, sicut patris ad filiū, mariti ad coniugem, & dñi ad ministros. Et secūdum hos quatuor ordines distinguunt iudicialia veteris legis p̄cepta. Dantur em̄ quædā præcepta de institutione principum ac iudicum & officio eorundē, & de reuerētia eis exhibenda, & hæc est vna pars iudicialium p̄ceptoꝝ. Dantur etiā ibi quædā præcepta ptinentia ad cōciues ad inuicem, videlicet circa emptiones, venditiones, pœnas atq; iudicia, & hæc est secunda pars iudicialium p̄ceptoꝝ. Dantur quoq; ibi p̄cepta pertinentia ad extraneos, puta de bellis & de susceptione peregrinoꝝ ac aduenaꝝ, & hæc est tertia pars p̄ceptoꝝ illoꝝ. Dātur item ibi p̄cepta ad domesticā conuersationē spectātia, sicut de seruis & filijs atq; vxoribus, & ista est q̄rta pars iudicialium p̄ceptoꝝ. Hæc Thomas. Itaq; in principio hui⁹ cap. ponit cęremoniale præceptū frequenter præhabitū, quod aliqui dicunt ad p̄cedens ptinere cap. [Non immolabis dño bouem & ouem, in quo est macula aut quippiā vitij] .i. nullum animal monstrosum, deforme ac languidū. [qa abominatio est dño Deo tuo.] Animal tale secundū se nō est abominabile Deo, q̄ nihil odit eoꝝ quę fecit, nec aliquid in suis creaturis p̄prie detestat, nisi pec

catū

catum: sed abominabile est Deo, q talia viliora sibi offerant cõtra eius pceptũ, cum ei tanq̃ supdignissimo creatori, ac munificẽtissimo dño, meliora sint immolãda, in signũ & ptestatione ac reuerẽtiã excellẽtiæ ac munificẽtiæ suæ: ppter q̃d mystice rephendunt aliq Chřiani, q si habuerint aliquã prolẽ monstrosam, deformẽ, atq; ad mundũ prorsus inutilẽ, hãc offerũt vel potius exponũt Deo in claustro, non tñ ex vera deuotiõe, sed magis ex cupiditate vel elatione. Sobolẽ vero seculo aptã, nõ solũ nõ offerũt Deo, immo potius à religiõis ingressu impediunt, aut ingressam p viribus retrahũt: idcirco ingrati sunt Deo ac impñ. [Cumq; reperti fuerint vir aut mulier q faciãt malũ in cõspectu dñi, vt vadãt & seruiãt dñs alienis, & adorent eos, solem & lunã & oẽm militiã cæli &c.] Textus planus est & plixus, sentẽtialiterq; pabitus: qm̃ sensus est, q quæcunq; psona ex Israel idololatriã fecerit aut alteri suggesserit, post inquisitionẽ seu cognitionẽ de hoc, ducenda sit ad portã ciuitatis in qua morat, vel ad cuius forum ac fines ptinet, vt ibi per iudices cõdemnet. [In ore].i. p attestationẽ [duorũ aut triũ testiũ peribit].i. iudicabit morti, [qui interficiet.] qa vt dictũ est, in ore duorũ vel trium

Nũe. 35. testiũ stabit oẽe verbũ. De cuius rei intellectu ac rõne, dictũ est plenius in Numerorũ libro. Nempe nõ quicũq; sunt ad perhibendũ testimoniũ admittẽdi. Testes q̃q; sunt diligẽter examinandi. ¶Circa hæc ait Glossa: Lex idololatriã maxime detestat. Maximũ enĩ scelus est, honorẽ creatoris impendere creaturis: q̃d faciunt idololatræ & mali Chřiani, qui licet per fidem in ecclesia maneãt, magis tñ inueniunt per diuersa vitia seruire diabolo, q̃ per opa bona militare Deo. Præterea aduertendũ q in textu hoc dictũ est, Vt vadant & seruiãt dñs alienis, & adorẽt eos, solem & lunã, & oẽm militiã cæli. ¶Circa q̃d quæri potest, qd per militiam cæli intelligat. De hoc Guilhelmus Parrhisiẽsis scribit libro de fide & legibus: Necesse habemus declarare quæ sit militia cæli, quã decepta coluit quondã antiqtas, & adhuc multæ nationes aquilonaris Barbariæ colunt. Quia igit nomẽ militiæ, de cælis vel stellis aut luminaribus valde improprie atq; extranee acciperet, cõsequẽs est vt accipiat de substãtñs spũalibus. Non enĩ verisimile est, q diuinũ cultũ impenderint substãtñs, quas pura ac mortua corpora crediderunt, & in quibus nil spũalis virtutis esse opinarent. Hæc ergo militia secũdum illorũ opinionẽ est, queãdmodũ ex libris magicis ac maleficis euidenter apparet multitudo spirituum. Posuerunt nãq; vnicuiq; cælorũ spũs proprios psidentes, aut seruiẽtes, & inibi habitantes. Eodẽ modo posuerunt spũs psidentes circulis planetarũ. ¶De hac materia prosequit ibi Guilhelmus prolixe, & reprobat oẽm idololatriã talem. Veruntñ aduertendũ, q per militiam cæli, multi idololatræ atq; philosophi intellexerũt planetas & orbes ac stellas, duodecim quoq; signa zodiaci. Nam & corpora cælestia posuerunt animata, & intellectualis esse naturæ magis pfectæ q̃ hoïes, cuius opinionis fuerunt Plato & Aristoteles cũ suis sequacibus. Vnde & tertio de anima Aristoteles solẽ vocat patrẽ deorũ ac virorũ. Plato q̃q; in primo Timæi

Plato. Aristoteles. inducit summũ Deũ ad orbes, planetas ac stellas loquentẽ: O dñ deorũ, quorũ pater & opifex ego. Nam oĩa illa dixerunt militare ac deseruire primæ causæ, summoq; enti, à quo dixerũt vniuersum esse ac viuere deriuari, ipsumq; esse primũ motorẽ in genere causæ finalis, ita q oẽs inferiores causæ cælestes mouerẽt & agerent propter ipsum finaliter, & mouerent ab eo, sicut amãs & appetens mouet ab appetibili & amato. Porro Thomas in Sũma cõtra gentiles affirmat, ad catholicæ fidei veritatem nõ attinere, siue corpora cælestia dicant animata, siue non. Nam & Augustinus hocipsum sup Genesim ad literã & in suo Enchiridio relinquit sub dubio. Rabbi Moses quoq;, & author libri de Causis, qui secũdum Albertũ fuit Iudæus, & Iudæi cõmuniter dicunt corpora cælestia esse aĩata. Quicquid aũt sentiat de his, tñ sacræ repugnat scripturæ, q colant & adorent vt dñ, cum & suo motu pandãt se esse summi Dei ministros. Deinceps docet, quando & qualiter appellãdum seu recurrendũ fuit ad principẽ sacerdotum, seu supremũ populi iudicẽ. [Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse pspexeris].i. si videris q iudices causæ tuæ inter se nõ concordent, vel de veritate & æquitate dandi iudicñ existant ambigui, [inter sanguinẽ & sanguinẽ].i. in iudicãdo an effusio sanguinis, de qua habent iudicare, sit punienda per mortem eius qui sanguinẽ fudit, an non, eo q vna pars iudicũ sentit, q effusio illa fuit homicidiũ voluntariũ, alia, q extitit casuale, vel qm̃ dubitãt inde, eo q ex ppositis & pbatis nõ queãt sufficiẽter discernere qd sit verũ, vel [inter causam & causam].i. inter causam actoris & inter causam rei, ita q vna pars iudicum iustificat causam actoris, alia causam rei, ambigunt inde. [leprã & nõ lepram:] ita q vna pars iudicũ iudicat infirmũ esse leprosum, alia sentit oppositũ. Hinc subdit: [& iudicum intra portas tuas videris verba variari].i. ipsos iudices qui sunt in porta vrbis in qua habitas, vel ad cuius pertines tribunal, videris discorditer aut dubie loqui. Iudices enĩ vrbiũ iudicabãt tam intraneos q̃ extraneos ptinentes ad suos fines. [Surge & ascende ad locum quẽ elegerit dñs].i. ad vrbem in qua templum est dñi. [Veniesq; ad sacerdotes Leuitici generis] s. ad viros & legitimos sacerdotes, & ad iudicem qui fuerit in illo tẽpore:] Per iudicẽ quidã intelligunt pontificem, alñ iudicem Israelitici populi secularem, sicut post Iosue leguntur iudices præfuisse

præ-

præter pontifices. [quæresq́; ab eis] diffinitiuam de tua causa sententiã, aduersario tuo con
tra te apparente,[qui indicabunt tibi] sententialiter [iudicij veritatẽ, & facies quodcũq; di
xerint qui præsunt loco quem elegerit dñs] .i.eorũ sententiæ acquiesces, [& docuerint te iu-
xta legem eius,sequerisq́; sententiã eorũ.] Circa q̃d ait Glossa:Non dicit tibi vt obedias,ni-
si docuerint te iuxta legẽ,sequerisq́; eorũ sententiã, quia non potes ab illis appellare, cũ ne-
mo in populo tuo sit illis superior.[Non declinabis ad dexterã vel sinistrã].i.ad nullũ extre-
morũ cõtrariantiũ veræ sentẽtiæ iudicũ.Circa q̃d(vt refert Lyra)dicit Glossa Hebraica:Etiã
si dixerint tibi, ꝙ dextera tua sit sinistra, vel ecõuerso, talis sententia est tenenda: q̃d repro-
bat Lyra,qa sentẽtia nulli⁹ hoĩs cuiuscũq; sit authoritatis,si cõtineat manifeste falsitatẽ siue
errorẽ,seruãda est. Quæ reprobatio vera est,si Glossa illa Hebraica dicere velit, ꝙ talis sentẽ
tia sit tenẽda,ita vt ei mẽte consentiat tanq̃ veræ & iustæ.Si autẽ vult dicere, ꝙ est tenẽda,ita
ꝙ pœna aut dãnũ sentẽtiæ debeat patiẽter tolerari ab innocente, q nõ potest ad altiorẽ iudi
cẽ in hoc mũdo habere recursum,potest saluari.Nã & Gregori⁹ait,ꝙ siue iuste siue iniuste li Grego.
get pastor,sentẽtia eius timẽda est gregi.[Qui aũt supbierit,nolẽs obedire sacerdotis impe
rio].i. põtificis iudicio diffinitiuo aut iussioni, [ex decreto iudicis moriet homo ille:] nam
ꝓpria inobedientia seu rebellione seipsum spiritaliter perimit,& morte infernalis miseriæ
perire meret,atq; secũdũ legẽ fuerat occidẽdus.[& auferes malũ de Israel].i. talia peccata nõ
dimittas inulta.[& tñ transgressorẽ]tolles ab alijs,ne viuẽdo diutius,inficiat alios.[cũctusq́;
populus] Israel [audiens] talem iniqui punitionẽ, [timebit, vt nullus deinceps intumescat
supbia.] Circa hæc cõsiderandũ, ꝙ in veteri testamento ante tẽpora regũ,& item post tem- 1.Reg.1.
pora regũ, qñq; idem vir fuit iudex seu princeps & põtifex, sicut Heli & postea Machabæi. 1.Mac.4.
sed tẽpore regũ erant distinctæ psonæ,& etiã tẽpore Iudicũ vsq; ad Heli.Dum itaq; idem fuit
summus sacerdos & iudex,fiebat ad eundẽ appellatio seu recursus in quacũq; ardua causa in
casibus præinductis.Cum autẽ officia illa erãt per psonas distincta, erat refugiũ ad pontificẽ
in spũalibus causis,ad iudicem in tẽporalibus:in aliquibus vero pariter ad vtrosq;,qñ vide-
licet causa determinari nõ quiuit sine amborũ cõsensu, vt in ædificatione,reparatiõeq́; tem-
pli.Istud ius in ecclesia est seruãdum,secũdum Glossam.Hincq́; cõsuetudo exorta est,ꝙ eccle
siastici iudices ac prælati appellãt ad dñm papã, à quo secũdum iura nõ appellat, immo nec
secundũ sanctũ Bernardũ libro de cõsideratiõe,vbi etiã ait,ꝙ q̃ necessaria est hominibus illu Bernar.
stratio solis, tam opportuna est Chrianis appellatio talis. Hoc tñ vehementer redarguit,ꝙ
in curia magis fouent appellantes,q̃ pars aduersa.Deniq; in ecclesia licita est appellatio, nõ
solũ dum iudices inter se discordãt aut dubitãt,etiã si cõcordẽt. An vero sic fuit in veteri te
stamento,nõ videt ex textu euidẽter elici posse.Iosephus q̃q; ait:In appellatiõibus nõ licebat Iose.li.4
pontifici iudicare sine ꝓpheta & senioribus loci quẽ elegerat dñs.Glossa etiã loquit:Sacer- An.Iud.
dotes ecclesiæ instruunt, vt ecclesiastica iudicia secũdum potestatẽ sibi à Deo datã reueren- cap.6.
ter agãt,& iuste discernãt,nõ ad libitũ suum,sed secũdum legis decretũ,& ne suscipiendo ꝑ-
sonam,mutent sententiã.Consequẽter Deus vniuersa prænoscẽs,ac sciens filios Israel regem
postulaturos,circa hoc instruit eos:[Cum ingressus fueris] tu popule Israel [terram] ꝓmis-
sionis, [& possederis eã, & dixeris, Constituã super me regem] per electionẽ seu alio modo.
[sicut habent om̃es per circuitũ natiões,eum cõstitues quẽ dñs Deus tuus elegerit].i.regẽ esse
voluerit,siue ostẽdat hoc per reuelationẽ,aut p signũ sensibile siue miraculũ,[de *medio fra *nũero
trum tuorũ].i.qui sit de semine Israel & natiõe Iudæus.[Non poteris] licite.i.nõ debes [alte
rius gentis hominẽ regẽ facere] super te, [qui non sit frater tuus] cognatione ac religione.
Non em̃ debebãt aliquẽ infidelẽ atq; idololatrã, quãuis natiõe Hebræum,in regem eligere.
¶Circa hæc quærit Augustinus: Cur populus Israel Deo displicuit regẽ petendo,cũ hic in- August.
ueniat esse pmissum:sed intelligẽdum est,nõ fuisse secũdum voluntatẽ Dei, qui hoc fieri nõ
præcepit,sed desiderãtibus pmisit. Veruntñ præcepit vt nõ fiet alienus. Lyra etiã scribit hic:
Quod dicit, eum cõstitues in regẽ,nõ est præceptũ, nec simplex concessio: quia sic populus
Israel nõ peccasset regẽ petẽdo, cuius cõtrariũ habet primo Regum,sed est pmissio, quæ est 1.Re. 12.
de malo minori.Bonũ em̃ Israelitici populi cõsistebat in hoc, ꝙ solus De⁹ regnaret sup eos,
qm̃ erãt peculiaris populus Dei. Veruntñ si importune regem habere vellẽt, pmittebat eis
sub conditionibus:quarum prima est,ꝙ esset de filijs Israel.Secunda, ꝙ non fieret simplici-
ter secundũ voluntatẽ populi,sed p electionẽ Dei,quẽadmodũ factũ est de Saule primo rege, 1.Re. 10.
deinde de Dauid.Glossa etiã sup illud,Cõstitues,ait: Permittit,nõ cõmittit.Sed cõtra hæc ar
gui potest,qm̃ eum cõstituere sup se regẽ,quẽ ad hoc Deus elegit,est simpliciter bonũ:immo 2.Reg.2.
illud omittere,esset malum:ergo hoc fuit præceptũ vel saltẽ concessio,& nõ malum.Insuper
Deus præordinauit,ꝙ de tribu Iuda promouerent in reges, q̃d & per Iacob patriarchã præ- Gene. 2.
dixit:Non auferet sceptrũ de Iuda &c.Ad hæc dicendũ videt, ꝙ regẽ petere non fuit eis præ-
ceptum neq; cõcessum,sed pmissum: sed illum cõstituere regẽ,quẽ nouerant ad hoc à Deo
electũ,fuit cõcessum eis,immo & iussum, quia hoc fuit diuinæ voluntati ac pordinationi se
fff con-

conformare ac ſubijci. Itaq; peccauerũt, dicendo ad Samuelem: Da nobis regẽ: ſed bene fe-
cerunt, ſuſcipiendo Saulem in regẽ, poſtq̃ Samuel loquutus eſt eis: Certe videtis quẽ elegit
1.Reg.8. dñs. Vnde & primo Regũ conſcriptũ eſt, ꝙ filij Belial deſpexerũt eũ, puta Saulẽ, & viri quorũ
1.Reg.2. Deus tetigerat corda, iuerũt cũ eo. Ad ſecundũ dicẽdum, ꝙ oĩa cadunt ſub ꝓuidentia Dei, q̃
de malis hoĩm elicit multa bona. Vnde q̃m nouerat eos regẽ petituros, voluit potius de tri-
bu Iuda natos regnare, honorificãs tribũ illã regia dignitate, q̃a ex ea Chr̃us fuerat naſcitu-
rus, ſicq; Deus p̃ordinauit redimere genus humanũ per Chr̃i paſſionẽ, q̃m nouerat primũ
hominẽ peccaturũ. Qualiter aũt habere debeat rex inſtitut⁹, ad ſe & ad alios atq; ad Deum,
1.Re.10. ſubiungit: [Cumq; fuerit cõſtitutus,] Coſtituebat vero per vnctionem. Nam Samuel vnxit
1.Reg.6. Saulẽ & Dauid, Sadoch & Nathan Salomonẽ, diſcipulus Heliſei Iehu filiũ Namſi. [nõ mul-
3.Reg.1. tiplicabit ſibi equos] vltra neceſſitatẽ, cõdecentiã, occurrẽtemve caſum, q̃a ſi ingruebat ne-
4.Reg.9. ceſſitas ob patriæ defenſionẽ, poterat ſibi de auxilijs ꝓuidere. [nec reducet populũ] Iſrael [in
Aegyptum,] ad habitãdum ibidem, vel ad impugnãdum & acquirẽdum territoriũ illud, q̊d
ad terrã ꝓmiſſiõis nõ pertinebat. [equitatus numero ſubleuatus] .i. extollẽs ſe, & cõfidens de
multitudine equitũ ſuorũ, [p̃ſertim cum dñs p̃ceperit vobis, vt nequaq̃ amplius per eandem
viam reuertamini] per quam ſ. egreſſi eſtis [Aegyptum] .i. vt nõ redeatis in Aegyptũ modis
præfatis, non tñ prohibitũ fuit poſteris ex rationabili aut neceſſaria cauſa ingredi terrã illã.
Loquit̃ aũt Moſes filijs Iſrael, non ſolum his quos in pręſentia habuit, ſed ſub eorũ perſona
etiã poſteritati ipſorũ. [Non habebit] licite [vxores plurimas] .i. nmiũ multas, vt habuit Sa-
3.Reg.11. lomon, [quæ alliciant animã eius] .i. appetitũ eius ad carnalitatẽ immoderatũ & ad fœmine-
as illas blanditias, quæ cor virile animumq; cõſtantẽ (quæ maxime requirunt̃ ad regẽ) ener-
uant. Et quia hic additur, quæ alliciãt, p̃ſertim prohibet̃ pluralitas alienigenarũ vxorũ, quæ
animã regis fidelis poterant ad idololatriã trahere, ſecũdum q̊d cor Salomonis in ſenio ſuo
deprauatũ eſt multitudine taliũ mulierũ, in tãtum, ꝙ coluit deos earũ. Non autẽ prohibebat̃
regibus Iſrael quæcũq; vxorũ pluralitas, dummodo amore prolis, non deſiderio voluptatis,
acciperent. [Neq; argẽti & auri immẽſa] .i. ſuperflua [pondera,] ne cupiditate & elatiõe in-
fectus, relinquat iuſtitiã. Poterãt tñ reges Iſrael habere diuitias multas, dummodo eas refer-
rent ad debitũ finẽ, & bene vterent̃ eiſdẽ, nec eas tenaciter reſeruarẽt. Nam de Ioſaphat rege
2.Par.18 virtuoſo habet̃ 2. Paralip. ꝙ factæ ſunt ei diuitiæ infinitæ. Dauid q̊q; & Ezechias erãt diuites
2.Par.32. valde. [Poſtquã autem ſederit in ſolio regni ſui, deſcribet ſibi Deuteronomiũ legis huius.]
Deuteronomion interpretat̃ ſecunda lex, ſicut p̃habitũ eſt .i. repetitio legis ſemel deſcriptæ
ſeu datæ. Quid ergo eſt Deuteronomiũ huius legis, niſi liber iſte, q̃ Deuteronomiũ nuncupa-
tur, in quo tota lex ſummatim & breuiter quodãmodo cõtinet̃? Mox ergo vt fuerit in regẽ
ꝓmotus, faciet ſibi deſcribi Deuteronomiũ iſtud [in volumine, accipiẽs exẽplar] .i. librum
* tribus & textũ correctũ, ex quo faciat ſibi librum ſuũ deſcribi, [à ſacerdotibus Leuiticę * ſtirpis,]
ad quorũ officiũ ſpectat, ſcripturã legis diuinę ab om̃i * infiiciatione & corruptiõe inuiolabi-
liter cuſtodire. [& habebit ſecũ.] Vt fert̃, Hebræi dicunt, ꝙ debuit habere Deuteronomiũ in
duob⁹ libris cõſcriptũ, quorũ vnũ ſemp̃ haberet ſecũ, & aliũ in repoſitorio theſaurorũ ſuorũ
Sapiẽ. 6. tanq̃ precioſiſſimũ clinodiũ cõſeruaret. [legetq; illud oĩbus diebus vitę ſuę] .i. q̊tidie aliquã
partẽ libri, dum cõgrue poteſt vacare, & quãtũ diſcretio dictat. [vt diſcat timere dñm ſuũ]
caſto & ſancto timore, vel ſi timet Deũ, ſtudeat in eius timore, om̃iq; virtute ꝓficere. In Deu-
teronomio quippe fiunt feruentiſſimæ ac frequẽtiſſimæ exhortationes ad timorẽ Dei, reli-
Eccẽs 6. quasq; virtutes. Timor etiã Dei eſt ſpecialiter neceſſarius regibus atq; potẽtibus, q̃m magnã
habẽt libertatẽ, facultatẽ & opportunitatẽ peccãdi, à quarũ abuſione indigẽt p̃ timorẽ Dei
cõpeſci ac refrenari, q̃m timor retrahit à peccato. Indigẽt etiã valde eſſe diligẽtes ac ſoliciti
corã Deo, q̃a grauiſſimũ iudiciũ imminet eis, & pro multis daturi ſunt rationẽ. Timor autẽ
diligẽtiam ac ſolicitudinẽ parit, iuxta q̊d ſcriptũ eſt: Qui timet dñm, nihil negligit. [& cu-
ſtodire verba & cæremonias eius] .i. diuina p̃cepta, moralia, iudicialia, ac cæremonialia ad-
implere, & gubernare ſeipſum ac ſubditos ſecũdum diuina mãdata. [Non eleuet̃ cor eius in
ſupbiam ſup fratres ſuos] .i. de accepta poteſtate & præſidẽtia nõ infletur, neq; inaniter glo-
riet̃, nec ſubditos aſpernet̃, ſed tanq̃ cõfratres eos adſpiciat, ſic tñ, vt authoritate ſua, dum ra-
tio exigit, ſtrenue vtat̃, & iura exerceat diſciplinæ, vt tãto timoratior, humiliorq; cõſiſtat, q̊
grauius onus ſibi impoſitũ eſt, & quo in maiori verſat̃ periculo, amplioriq; gr̃a eget, atq; ad
tãtorũ hoĩm gubernationẽ condignã, ſe dep̃hẽdit magis inſufficiẽtẽ, niſi gratioſiſſime & in-
deſinẽter adiuuet̃ ac dirigat̃ à Deo: propter q̊d debet ſe Deo cum om̃i timore & humilitate
Ecci. 32. ſubijcere. Hinc in Eccleſiaſtico ſcriptũ eſt: Rectorẽ te poſuerunt? noli extolli. eſto in illis q̃ſi
vnus ex ipſis. curã illorũ habe, & ita cõſidera. Deniq; dignitates & officia p̃ſidentiũ ſunt ſerui-
tutes, q̃a ad ſubditorũ ordinant̃ cõmoda ac ꝑfectũ. Sunt etiã dona gr̃æ gratis datæ, bonis &
malis cõmunia, q̃ incõparabiliter minoris ſunt bonitatis, q̃ dona gr̃ę gratũ faciẽtis. [neq; de-
clinet in partẽ dexterã vel ſiniſtram] .i. nec amore, nec odio, nec aliquo modo à rectitudine
æqui-

æquitatis aut medio rationis recedat,sed tanq̃ lex viua & animata iustitia,immobili firmitate sapiẽtiæ atq; virtutibus,prẹsertim iustitiæ,pietati atq; prudentiæ,semper inhæreat. Rex nãq; est imago Dei in terra,& sicut sol stellis p̃fulget,sic rex p̃ subditis debet in om̃i virtute ac sapientia emicare,& verbo,incessu,fama,& ope cũctos ædificare.Propterea debet esse vir prorsus heroicus ac pfectus,prout de hoc in libro de regimine principũ plenius scribit Aegidius.[vt lõgo tẽpore regnet ipse & filius eius sup Israel].i.quatenus diu salubriter præsit populo Dei,& ꝓprium filium ita in om̃i virtute instituat,ꝙ & ipse filius postea prẹsideat fructuose ad Dei honorẽ,atq; cõmunẽ subditoꝝ salutẽ.sic p̃esse, est benedictio donumq́; creatoris,& merces quædã virtuosæ cõuersatiõis:immo ob magnã regis pfectionẽ,sæpe cõcedit posteris eius p multas generatiões in principatu succedere,sicut de Dauid in lib. Regũ frequẽter habet,ꝙ dñs cõseruauit regnũ filijs eius,vt daret ei lucernã in Hierusalẽ. Hinc in libro Prouerbioꝝ scriptũ est:Rex q iudicat in veritate pauperes,thronus eius in æternũ firmabit. Et in Ecclesiastico:Principatus sensati stabilis erit.Ecce sanct⁹ Moses sapiẽtissime & cõpendiosissime hic describit,qualis debeat esse rex & quicũq; princeps aut p̃sidẽs,vt s.pompã equaturæ & aliaꝝ vanitatũ deuitet,nec alienas inuadat ꝓuincias, nec quærat diuitijs ac ministris corroborari ad sæuiẽdum in subditos,nec reducat populũ in Aegyptũ.i.nec verbo,nec exemplo, nec cõpulsione aut potestate retrahat subditos suos ad seculi vanitatẽ,ad caliginẽ vitioꝝ,ad bella iniusta,carnalitatẽ & oẽm torum illegitimũ vitet,auaritiã detestet,nec amplius thesaurizet q̃ expedit ꝓ defensiõe Reip. ꝓ ampliatiõe diuini cultus,ꝓ nuptijs suæ prolis, ꝓ subsidio paupeꝝ,pro sustentatiõe decẽti suoꝝ.Sit insup studiosus,& oẽm ociositatem abominet ac ludos supfluos.Cõtra hẹc Salomon grauiter peccasse censet,q femora mulieribus inclinauit, q̃s ardẽtissimo ac vitiosissimo dilexit amore,gloriatusq́; est, ꝙ in Hierusalẽ reliqt tñ de argẽto & auro,quantũ reperit ibi de ære & ferro. ¶Prẹterea,vt inducta clarius pateat,aduertendũ,qd in prima secũdæ,quæst.105.Thomas disseruit: Populus,inquiens,ille sub speciali Dei cura regebat.ideo restitutionẽ summi principis sibi dñs reseruauit, propter quod Moses exorauit:Prouideat dñs hominẽ q sit sup hãc multitudinẽ.sicq́; ex Dei ordinatione institut⁹ est Iosue post Mosen. De iudicibus q̃q; post Iosue legit,ꝙ dñs suscitauit pplo saluatorẽ,ideo electionẽ regis pplo nõ cõmisit.Deniq; q̃uis monarchia seu regia p̃sidẽtia sit optimũ regimẽ populi,si nõ corrũpat,tñ ꝑpter magnã potestatẽ q̃ regi cõcedit,faciliter degenerat in tyrãnidẽ,nisi pfecta virt⁹ insit ei,cui talis potestas cõcedit: qa nõ nisi virtuosi est, bene ferre bonas fortunas,vt dr 10.Ethicoꝝ.Perfecta aũt virtus inuenit in paucis.Iudẹi q̃q; crudeles erãt & ad auaritiã proni,p q̃ vitia hoĩes maxime in tyrãnidẽ ruũt:ideo dñs nõ instituit eis à principio regẽ cum plena potestate, sed iudicẽ & gubernatorẽ ad ipsoꝝ custodiã: posta vero ad populi petitionẽ, quasi indignatus,eis regẽ cõcessit. Vñ dixit ad Samuelẽ:Non te abiecerũt,sed me,ne regnem sup eos.Instituit tñ à principio circa regẽ instituendũ, primo eligẽdi modũ,in quo duo determinauit. Primũ est,vt in eius electiõe expectarẽt iudicium Dei.Secundũ,vt nõ facerẽt regẽ virũ alterius gẽtis,qm̃ reges tales parũ affici solẽt ad populũ,cui p̃ficiunt:propter q̃d parũ curãt de pplo. Secũdo instituit circa reges institutos,qualiter se habere deberẽt quantũ ad seipsos, videlicet vt nõ multiplicarẽt sibi currus & equos, neq; vxores,nec immẽsas diuitias,qa ex hoꝝ cupiditate principes ad tyrãnidẽ declinãt, iustitiãq́; relinquũt.Ordinauit etiã q̃liter se haberẽt ad Deũ,vt s. semp legerẽt & cogitarẽt de lege diuina, atq; vt semp essent in Dei timore ac obediẽtia.Instituit q̃q; q̃liter se haberẽt ad subditos,vt s.ad illos hũiliter se haberẽt,nec ipsos supbe cõtemnerẽt,neq; opprimerẽt,nec à iustitia declinarẽt.Hẹc Thomas.Postremo circa id q̃d dictũ est,Eũ cõstitues regẽ,scribit R. Paul⁹:Præceptũ istud de institutiõe regis,nõ est pmissiue intelligẽdũ,sed est simplex cõcessio cũ cõditiõib⁹ in litera scriptis:nec sequit,si sit cõcessio, ergo filij Israel nõ peccassent regẽ petendo. Nã petierũt regẽ aliter q̃ fuit cõcessum. Nec ex hoc ꝙ ille pplus fuit peculiaris Deo, sequit ꝙ deberet sup se regem habere.Hæc Paulus. ¶Sed vt patet ex dictis,prima pars huius dicti est cõtra Augustinũ & Glossam,& cõtra expositores cõmuniter. Porro ꝙ ait,nõ sequi, populũ Israel nõ debuisse sup se regẽ habere, qa erat Dei populus peculiaris,nõ solũ est cõtra Lyrã,sed etiã cõtra Thomã,sicut iam patuit,immo cõtra doctores catholicos generaliter, & cõtra ea q̃ in lib.Iudicũ recitant,aliàs à principio dñs eis regem dedisset.Aduertendũ tñ,ꝙ Regũ primo R.Paulus affirmat,ꝙ filij Israel peccauerũt, nõ regẽ petendo, sed qa petierũt regem q eis p̃esset cũ plenaria potestate,in tm̃ ꝙ esset absolutus à legibus. Hoc aũt nullã apparentiã habet,ꝙ filij Israel talem sibi regem p̃fici postularint, immo nulla gens tam fatua est quæ talem regem cupiat,cũ hoc nõ sit nisi velle habere tyrannũ.Nam dato ꝙ à legibus pure positiuis, imperator aut rex dicatur aliquo modo absolutus, non tamen à legibus naturalibus ac diuinis, à quibus filij Israel non voluerunt suum regem esse absolutum.De hac re, domino concedente,in Regum volumine plenius dicam.

2.Re.15.
Pro.20.
Eccl.10.
3.Re.11.
Num.27
Aristo.
1.Reg.8.
August.
1.Reg.8.

¶Explanatio lr̃alis cap.XVIII. Nõ habebũt sacerdotes & Leuitæ &c. Art. XIX.

IN exordio huius cap. q̃dã cęremonialia ad religionẽ spectãtia recolunt, deinde diuersę su pstitiones phibent, & oĩa ista p̃habita sunt, idcirco ptranseũdum. [Non habebũt sacerdotes & Leuitæ, & oẽs qui de eadẽ tribu sunt]. i. de stirpe Leuitica, [partem & hæreditatem]. i. hæreditariã portionẽ, [cum reliquo populo Israel. Dñs eñ ipse est hæreditas eorũ]. i. ea quæ Deo immolant, ipsis sunt deputata pro sustentatiõe & hæreditaria parte. [Hoc erit iudiciũ sacerdotũ]. i. p̃ceptũ sacerdotes concernẽs. [à populo, & ab his qui offerũt victimas, &c. dabũt sacerdoti armũ & ventriculũ]. i. si offerẽtur animalia, sacerdotes qui immolãt ea, habebũt has partes animalis oblati, videlicet armũ. i. humerũ seu scapulã, ac ventriculum. i. pectusculũ, vt quidã exponunt. Vel si per ventriculũ intelligẽdum est aliud, sic hic addit aliquid sacerdotibus dandũ, antea nõ expressum. Veruntñ istud nõ est accipiẽdum de quocũq; animali oblato, qa de holocaustis nõ habuit sacerdos nisi pellẽ: de animali vero q̃d pro peccato cõmunitatis cõburebat, nihil cessit in vsum sacerdotis. Intellectus huius loci, in Exo-
Exo. 29. do & sup Leuiticũ in pluribus patet locis. Glossa aũt hic ait: In veteri ac nouo testamẽto ministris altaris p̃ceptũ est de oblatiõibus viuere, nec terrenis possessiõibus acquirẽdis concessum est eis inhiare. Non eñ oportet vt qui semp adstare debet diuino officio, inhiet lucro terreno, cui Deus hæreditas est. Quid ergo illi deesse potest, qui cuncta habentẽ habet? [Primitias frumẽti, vini & olei, & lanarũ partẽ ex ouiũ tonsione,] dabunt filij Israel sacerdoti. Non q̃ oẽs dederũt eidẽ sacerdoti, sed sacerdotibus in Hierusalẽ habitãtibus apportabat, & dabat pars eis deputata. Sacerdotibus vero per tribus Israel hincinde dispersis dabãt ipsę tribus, & vnaquæq; tribus sacerdotibus in sua sorte manẽtibus. Nec solũ de rebus his expressis, sed & de alijs rebus, cibis, fructibus & aĩalibus dabant primitiæ, put in diuersis locis expositũ est. [Ipsum eñ elegit dñs de cunctis tribubus tuis, vt ministret nomini dñi ipse & filij eius in sempiternũ.] Istud nõ ponit hic specialiter de summo sacerdote, sed ponit hic singulare pro
Nũe. 35. plurali, vt sit sensus, q̃ Deus elegit sacerdotes, eorumq́; posteros ex stirpe Leui præ cęteris tri
Iosue 21. bubus, vt sibi in tẽplo ministrarent per oẽ tempus veteris testamenti. [Si exierit Leuites ex vna vrbiũ tuarũ &c.] Leuitis assignatæ erãt vrbes diuersæ ad habitãdum p totum Israeliticũ populũ, sicut suprà inductũ est, & in Numerorũ lib. in Iosue q̃q; habet, tñ vt dr̃ hic, dum aliquis Leuitarũ extra vrbẽ diuini cultus cõmorantiũ ex deuotiõe optauit manere in vrbe illa, fuerat admittẽdus ad habitãdum ac ministrãdũ ibidẽ. Vnde subiungit, [desiderans videre locũ quẽ elegerit dñs, ministrabit in nomine dñi Dei sui]. i. officiũ Leuiticale exercebit ibi, [sicut oẽs fratres eius Leuitæ]. i. sicut cæteri Leuitæ in eadẽ vrbe manẽtes. [partẽ ciborũ eandem accipiet quã & cæteri]. i. pro suo ministerio habebit similẽ portionẽ de oblatiõibus ac decimis cũ cæteris Leuitis ministrãtibus ibi, [excepto eo]. i. vltrà & præter hoc, [q̃d in vrbe sua] in qua antea mãsit, [ex paterna ei successiõe debet.] Sacerdotes etẽ ac Leuitæ in proprijs vrbibus & circà habebãt domos & pecora ac pascua p eisdẽ q̃ relinquebãt posteris suis. Talia aũt cõsueuerũt Leuitę vẽdere, q sic in Hierusalẽ habitare optabãt. Vnde (vt fert) in Hebræo habet, Exceptis vẽditiõibus suis. Deinde diuersæ supstitiones prohibent cultoribus veri Dei Israelitis, quæ & nũc cunctis Chr̃ianis vetant districte. [Quãdo ingressus fueris terrã] pmissionis, [caue ne imitari velis abominationes illarũ gentium, nec inueniat in te qui lu
4. Re. 16. stret filiũ suũ aut filiã ducẽs per ignẽ.] Aliqui idololatræ prolẽ suã trahebãt per ignẽ, putãtes eam per hoc purgari, piari & cõsecrari dijs q̃s coluerũt, q̃d & Achaz fecisse legit suo filio q̃rto Regũ, & hoc prohibet hic populo Israel. [aut q hariolos sciscitet, & obseruet somnia atq; auguria. Nec sit malefic⁹, neq; icãtator, nec q pythones cõsulat, neq; diuinos, & quęrat à mor
Leui. 19. tuis veritatẽ.] De vitijs & supstitiõibus istis dictũ est diffuse sup Leuiticũ & alibi. Maleficus
Exod. 7. aũt intelligi potest, q sobolẽ offert dæmonibus, aut p inuocatiões facit dæmones in aliqua
8. & 10. visibili apparere effigie. Incãtator vero, q præstigiosis apparitiõibus decipit hoĩes, faciens apparere q̃d nõ est. Pythones aut pythonissæ dicunt, per quorũ os dæmones in eorũ vẽtribus seu cordibus habitãtes, loquunt, propter q̃d vẽtriloqui nuncupant, vel q mortuũ faciũt appa
1. Re. 28. rere, vt legit 1. Regũ de pythonissa, q̃ Samuelẽ dicit suscitasse, & ita vocati sunt à * Pytho. i. Apolline, quẽ deũ diuinatiõis esse credebãt. Diuini q̃q; dicunt, qui sibi vsurpant q̃d Dei est, videlicet futurorũ cõtingentiũ p̃cognitionẽ ac denunciationẽ, aut talia se p̃scire asserunt ex reuelatiõe diuina, cũ tñ ex dæmonũ reuelatiõe loquant. Porro à mortuis quęrere veritatẽ, est carminibus aut sacrificijs mortuũ euocare ad inquirendũ incognita, cum tñ in talibus non mortuus, sed potius dęmon in specie mortui videat atq; r̃ndeat. Qualiter ista supstitiosa possint cõtingere, & qualiter obseruãda vel non obseruãda sint somnia, iam ante in diuersis tra
Gen. 41. ctatũ est locis, videlicet sup Genesim, vbi tractat de somnijs Pharaonis, eunuchorumq́; eius, & super Exodũ, vbi de maleficis agit Pharaonis & signis ipsorũ, & sup Leuiticũ. Deinde dñs
Exod. 7. oñdit, cur nõ fuerit pplo suo necessariũ p̃fatis superstitiõibus vti, ad cognoscendũ futura seu
8. & 10. abdita aut supnaturalia, de qbus fideles indigẽt informari, q ad supernaturalẽ beatitudinem
Leui. 19. sunt creati, & cõtra inuisibiles hostes confligũt. [Oĩa hæc abominat dñs, & ppter istiusmo di

di scelera delebit eos. Perfectus & absq; macula eris cum dño Deo tuo. Prophetam de gente tua].i. de Israelitica stirpe, [& de fratribus tuis, sicut me].i. similem mei in natura, immo & in gratia ꝓphetali, ita ꝙ vere erit inspiratus à Deo, quãuis nõ in tãta excellentia. [suscitabit tibi dñs, quem audies].i. ab ipso inquires atq; percipies, quid agere, scire, aut credere debeas, [vt petisti à dño Deo tuo in Oreb] quia dum Deus dedit filijs Israel decẽ præcepta, loquẽdo per angelũ, & apparẽdo per ignẽ, filij Israel territi dixerũt ad Mosen: Non loquat nobis dñs, ne moriamur: sed loquere tu nobis, & audiemus. Per hunc prophetã quidã intelligũt Iosue, qui Mose defuncto, prophetico spũ floruit, angelũ vidit, & per se atq; per Eleazaꝝ sacerdotem à dño supnaturaliter est instructus, populum'q; direxit. Alij per ꝓphetã istum indeterminate intelligũt quẽcunq; prophetã sanctũ, quẽ Deus post Mosen opportuno tẽpore suscitauit ad populum instruẽdum: sic'q; ponit singulare pro plurali, quoniã successiue vel etiam quãdoq; simul suscitauit dñs post Mosen multos prophetas, vt partim patet in libro Iudicum, deinde magis in libro Regum. Hinc loquit Esaias: Nonne à Deo suo populus veritatẽ inquiret? q̃si dicat, immo. ideo addit, Ad legem magis & ad prophetas: supple, est recurrendum. [Et ait dñs mihi: Bene oĩa] nunc ꝑtacta, [sunt loquuti] in Oreb. [Prophetã suscitabo eis de medio fratrũ suoꝝ similẽ tui.] Istud multi exponũt de eodẽ ꝓpheta, seu eisdẽ, de quibus nunc facta est mentio. Vnde & Glossa ait: Licet historialiter de ꝓphetis accipi possit, qui post Mosen in populo Israel repleti sunt spiritu Dei: melius tñ de dño prophetaꝝ accipit, de q̃ turbæ: Hic est, inquiũt, vere propheta qui venturus est in mundũ. Glossa quoq; interlinearis exponit sic: Prophetã, videlicet Chr̃m, suscitabo eis de medio fratrũ suoꝝ.i. de semine Dauid, similẽ tui, qa nõ venit legẽ soluere, sed adimplere. [Ponã'q; verba mea in ore eius] Ideo Christus ꝓfessus est: Mea doctrina non mea, sed eius qui misit me patris. Item'q;: A meipso facio nihil, sed sicut me docuit pater, sic loquor. [loquetur'q; ad eos oĩa quæ præcepero illi. Qui autem verba illius audire noluerit, ego vltor existam.] Nam ideo vsq; in præsens peruenit in illos ira Dei, quoniã Christũ suscipere cõtempserunt. Vnde prædixit Psalmista: Effunde sup eos iram tuã, & furor iræ tuæ cõpræhendat eos. Hæc aũt dicunt de Christo secundũ naturã eius humanã seruilem assumptã, secũdum quã minor est patre, secũdum quã dixit: Pater maior me est, & sicut mandatũ dedit mihi pater, sic facio. Itaq; ex isto tam singulari adiuncto satis insinuat, ꝙ de Christo prædicta sunt hæc, & hoc fateri oportet, qm̃ sacratissimus princeps Apostoloꝝ hãc authoritatem allegat de Christo prædictã, in Actis loquens: Moses dixit: Prophetã suscitabit vobis dñs &c. Similiter alio Actuum capite sanctus Stephanus ait: Hic est Moses qui dixit filijs Israel: Prophetã vobis Deus suscitabit. Christus quoq; in Euãgelio incredulis loquens Iudæis: Si crederetis, inquit, Mosi, crederetis forsitan & mihi: de me em̃ ille scripsit. ¶ Deniq; circa hæc scribit R. Paulus satis catholice, dicens: Aliter intelligẽdum est, q̃d primo hic dicit, Prophetã de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi dñs: & q̃d secundo dicit, Prophetã suscitabo eis &c. Primũ em̃ intelligitur de Iosue, alijs'q; ꝓphetis sequentibus: secũdum vero, tm̃ de Christo: cuius diuersitatis ratio sumit ex cõtinuatione vtriusq; verbi prædicti, ad ea quæ statim ante dicunt. Intelligẽtia nãque dictoꝝ, ex causis dicẽdi sumenda est, secũdum Augustinum. In primo em̃ loco intendit Moses inducere populũ, vt futura contingentia & cõsimilia nõ quæreret ab hariolis & diuinis, promittẽs ꝙ à Deo possent cognoscere talia per prophetã seu reuelationẽ diuinã: & cõsequẽter addit aliud quodãmodo simile, dicẽs: Vt petisti à dño Deo tuo in Oreb.i. nõ solum prouidebit tibi dñs de propheta reuelãte tibi futura cõtingentia & occulta, sed & quod amplius est, prouidebit tibi de ꝓpheta, qui absq; terrore conturbãte docebit te legẽ diuinã, q̃d de solo Christo verificat qui aliam dedit legem q̃ Moses. De isto Rabbi Paulus scribit prolixe, atq; (vt tactũ est) satis catholice. tamẽ si bene penset, verbis his Mosis primo loco prolatis beatissimus Petrꝰ adiungit in Actis verba, quæ hic annectunt verbis istis secũdo loco pronunciatis: q̃ argui potest, ꝙ vtrũq; ad eundẽ pertineat. ¶ Cõsequẽter reprobant pseudoprophetæ. [Propheta aũt q arrogãtia deprauatus] q̃d potest intelligi, tã de eo qui aliqñ fuit verus ꝓpheta & bonus, sed tẽpore ꝓcedente subuersus est, & priori gr̃a spoliatus, fingit sibi adhuc adesse gratiã prophetalẽ desiderio vanæ glorię aut honoris. ideo subdit: [voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi, vt diceret].i. ꝓ̃sumpserit loqui quasi inspiratus & iussus à me. Potest q̃q; intelligi de alio ꝓpheta, qui nunq̃ fuit verus propheta, & tñ arroganter sibi assumit nomen officium'q; ꝓphetæ, qualis fuit Ananias propheta de Gabaon, de quo legitur in Hieremia: Achab q̃q; & Sedechias, de qbus idem cõmemorat: [Aut ex nomine alienoꝝ deoꝝ] hoc est, si qs attentauerit vaticinari in noĩe idoloꝝ aut falsoꝝ deoꝝ, tanquã cultor & propheta illoꝝ, sicut tertio Regũ legunt fuisse prophetæ Baal. [interficiatur] tanq̃ idololatra ac seductor. A solo etem̃ vero Deo est gratia ꝓphetalis simpliciter dicta. [Quod si tacita cogitatione responderis, quomodo possum intelligere?].i. vere cognoscere, & à falsis vaticinijs discernere [verbum quod loquutus *est dñs] per verum prophetam, seu propheta ex

Exo. 20. Iudic. 3. 1. Re. 23. Ioan. 6. Ioan. 8. Psal. 80. Ioan. 14. Acto. 3. Acto. 7. Ioan. 5. R. Pau. August. R. Paul. Acto. 3. Hier. 28. Hier. 29. 3. Re. 18. *non est

Dei inſpiratione [habebis ſignum] diſcretiuum.i.argumentum.[quòd in nomine dñi pro-
4.Re.20. pheta ille p̃dixerit].i.nomine Dei finxerit ſe p̃dixiſſe,[& nõ euenerit,hoc dñs nõ eſt locutus]
Ionæ 3. Cõtra hoc obijci poteſt,qm̃ Ezechiã mox p̃dixit Eſaias moriturũ,& Ionas Niniuen ſubuer-
Deu. 13. tendam,& tamẽ nullum illorũ euenit. Suprà dictum eſt,ꝙ interdum falſi prophetę aliqua ve
Hier.18. ra prædicunt. Rurſus per Hieremiã dñs conteſtat: Repente loquar aduerſus regnum & gen-
tem,vt deſtruam illam: Si pœnitentiã egerit gens illa, agam & ego pœnitentiã ſuper malo
quod locutus ſum,vt facerem ei. Ad hæc reſpõdet,ꝙ duplex eſt prophetia: Vna prædeſtina
tionis,qua ſcilicet propheta verus aliquid præcognoſcit atq; p̃nunciat,ſecũdum q̃d infalli-
biliter cadit in ꝓuidentia ac p̃ſcientia Dei,& tanq̃ præſentialiter à Deo conſpicit,& iſta ꝓ-
phetia ſemꝑ implet. Alia eſt prophetia cõminatiõis,qua aliquid reuelat prophetæ ſecundũ
ordinẽ ſuũ ad cauſas creatas,voluntarias,ac proximas,ſecũdum quarũ diſpoſitionẽ ac ordi-
nem tale quid eſt futurũ:tamẽ quoniã cauſæ illæ mutabiles ſunt,poteſt nõ euenire. Vnde &
talis prophetia intelligi datur cum conditiõe implicita, vtpote niſi homines ſe emendent,
ſeu cauſæ effectus prænũciati mutent. Veruntamẽ veri prophetæ in prophetijs ſuis commi-
Ionæ 3. natorijs quãdoq; nõ exprimunt talem conditionẽ. Poſtea tamẽ,vel etiã ante,ex diuina reue-
latione,conditionẽ talẽ cognoſcunt,& eam aliquãdo poſtea manifeſtãt,ſecundum q̃d Deus
reuelauit ſanctis Eſaiæ & Ionæ,cur,quod prædixerãt,nõ implebat. Vel cauſa talis panditur
generaliter ac aperte per imitationẽ cauſarũ prophetati effectus, quẽadmodũ pœnitẽtia Ni-
niuitarũ innotuit vniuerſis,per quã patuit,cur prophetatio Ionæ non implebat. Rurſus fal-
ſorum prophetarũ error atq; p̃ſumptio deprændit tam ex doctrina,q̃ ex vita ipſorũ, vt ſi
quid ſanæ fidei aut determinationi eccleſiæ cõtrarium doceãt,aut prophetẽt,vel impie con
uerſent. Raro etem̃ prauis hominibus cõcedit gratia ꝓphetiæ, quanq̃ interdum ſit factum.
Matt. 7. Hinc ait Saluator: Attendite vobis à falſis prophetis,à fructibus eorũ cognoſcetis eos. ¶ In-
Lucæ 12. ſup inter hæc verorũ & pſeudoprophetarũ vaticinia ſubtilius poteſt diſcerni. Moſes aũt rudi
pp̃lo loquẽs,ſuꝑficialiter ꝑtranſiuit, & quoddã probabile ſignũ diſcernẽdi edocuit. Itaq; ꝓ-
phetiæ pſeudoprophetarũ nõ ſunt niſi de his quę aliquo modo naturaliter queãt p̃noſci,ſiue
ex longa experiẽtia,vel ex cauſarũ cognitiõe,vel ex his quæ realiter iam ſunt. & ſi futura pu-
re cõtingẽtia,& oẽm naturalẽ cognitionẽ trãſcendẽtia,dæmones aut pſeudoprophetæ p̃di-
cere vſurpẽt,mentiunt,aut cõiecturaliter ac cũ formidine de oppoſito inde loquũt,ita ꝙ ver
ba eorũ in oẽm euẽtũ trahi poſſunt ac flecti. Vel ex reuelatiõe angelorũ ſctõrũ,q ex certis cau
ſis iuxta æternæ ſapiẽtiæ conſtitutũ, interdũ aliqua talia malignis reuelãt ſpiritibus & eorũ
miniſtris, & tũc nõ ſunt proprie dæmonum prophetiæ aut vaticinia pſeudo,ſed de his ſolus
Deus veritates prænunciat & reuelat,& eius ꝓphetæ inde cum certitudine vaticinant. Itaq;
à præfatis ſuperſtitionibus & vanitatibus quæ ipſarũ reliquiæ ſunt,prorſus abſtineamus,cu-
Matt. 5. rioſitatem vitemus,nec in ſuperuacuis occupemur, potiuſq; conemur proprios defectus &
exceſſus debite intueri, deplangere ac vitare, quàm futura & abdita ad ſalutem non requi-
ſita dignoſcere. ¶Poſtremo, quod in iſto capitulo ſcriptum eſt, Perfectus & abſq; macula
eris cum dño Deo tuo,ſatagamus implere,cum & Saluator hortetur: Eſtote perfecti,ſicut &
pater veſter cæleſtis perfectus eſt. Ad minus em̃ oportet ab omni macula culpæ mortalis eſſe
purgatum,& in via mandatorũ ſyncerum: ſicq; de p̃fectione ſufficientiæ,nõ ſuperogationis
aut eminentiæ,iſtud exponit,quãtum ad omnes. Religioſi vero ad conſiliorũ p̃fectionem,&
charitatis ſpecialem ꝑfectum tendere obligant. Epiſcopi autem debẽt in omni virtute eſſe
perfecti. ¶Porro,omnium noſtrum eſt corã Deo ſolicite ambulare,atq; in virtutibꝰ creſce-
re,cum nõ proficere,ſit deficere: nec poſſit diu vitare mortalia,qui coram Deo cuſtoditus ac
timoratus non fuerit, cum tam varijs modis tentemur, tamq; fragiliſſimi ſimus.

¶Explanatio literalis capituli XIX. Cum diſperdiderit dominus Deus tuus gentes,&c. Articulus viceſimus.

NVnc repetunt, quæ de ciuitatibus refugij & homicidio inuoluntario ſeu caſuali dicta
Exod.21. ſunt in Exodo & in Numeris. [Cum diſperdiderit dñs gẽtes, quarũ tibi traditurus eſt
Nũe.35. terrã,habitaueriſq; in ea, tres ciuitates ſeparabis tibi] .i.ſeorſum ab alijs vrbibus de-
putabis,vt ſint vrbes refugij, [ſternes diligẽter viam] .i. cõplanabis itinera ad pergẽdum, vt
fiat quod ſubdit,[& in tres æqualiter partes totã terræ] tuæ [prouinciã] ſ.terrã promiſſiõis
[diuides] nõ materiali,ſed intellectuali diuiſiõe,ſicut zodiacus diuidit in duodecim ſigna,
& orbis ſeu cælum in duo hemiſphæria, & in qualibet harũ trium partium terræ ita diuiſæ,
eliges vnam vrbem, quæ ſit ciuitas fugitiuorũ. [vt habeat e vicino] hoc eſt, de propinquo,
[qui ꝑpter homicidiũ] caſuale & excuſabile,[profugus eſt]de loco ſuæ natiuitatis aut man-
Deut.4. ſionis,p̃ſertim de homicidij loco,[quo poſſit euadere.] Qualiter aũt Moſes cõſtituit tres ci-
uitates refugij in terra duarũ ac mediæ tribuum,dictũ eſt ſuprà. ¶Porro,qualiter ſint tres ci-
Ioſue 20. uitates ad hoc aſſignatæ in terra promiſſiõis, & quæ fuerint illæ,Ioſue ſcripſit. Deinde in lr̃a
exẽplificat de homicidio caſuali,vt ſi quis cũ ꝓximo ſuo ꝑgat ad ſyluã vt ligna abſcidat &c.
[Cum

[Cum aũt dilatauerit dñs terminos tuos.]Hic addit q̃d in p̃cedentibus libris nõ habet,videlicet vt p̃ter tres ciuitates refugij nũc p̃tactas,in terra promissa adderẽtur simili modo adhuc aliæ tres refugij vrbes,q̃n obtinuissent filij Israel vniuersam terram eis promissam:quod q̃liter sit impletum,nec in libro Iosue,nec alibi in scriptura canonica inuenitur,creditur tñ factum tempore Dauid aut Salomonis &c. Sicq; in toto erant nouem ciuitates refugij,tres in terra duarum semisq; tribuum, & sex in terra promissionis.[Si quis autem odio habens proximum suum.] Hic iubetur quòd voluntarius homicida nullibi tutum habeat locum, & si ad aliquam refugij vrbem confugerit, non saluetur ibidem, sed tradatur cognatis occisi ad occidendum,dum iuridice fuerit comprobatum q̃ malitiose illum occidit. De his, q̃ præhabita sunt,textusq; planus est,pertranseo.[Non assumes & transferes terminos proximi tui,quos fixerunt priores in possessione tua]hoc est,agros seu terras alioꝝ non vsurpabis,nec addes agris tuis extendẽdo metas agrorum aut pratoꝝ tuoꝝ,sed infra limites à patribus tuis positos p̃mane.Solent aũt in agris poni saxa aut cõsimilia pro iudicio finis agri, & tale saxum aut signum nullus debet sibi attrahere,aut alibi ponere, sed in suo relinquere loco,nisi forte per emptionẽ iustam quis agros suos dilatet.Hinc in Prouerbijs habetur:Ne transgrediaris terminos antiquos,q̃s posuerunt patres tui.[Non stabit testis vnus cõtra aliquem,q̃cquid illud peccati aut facinoris fuerit]hoc est, propter vnius testimonium nullus adiudicabitur morti aut damno.[sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbũ.] Hoc suprà expositum est.[Si steterit testis mendax contra hoĩem,accusans eum præuaricationis,stabunt ambo quoꝝ causa est,]hoc est, tam testis ille q̃ is quem accusat, vel ambo.i. accusatus à teste illo,& pars aduersa accusati,pro q̃ parte testis ille fert testimonium,stabũt inquam[ante dominum in conspectu sacerdotum & iudicum. Cumq;] sacerdotes & iudices [diligentissime perscrutantes]hoc est,examinantes testem illum,an sit infamis,& de loco ac tempore alijsq; negocijs ac circunstantijs negocij,de q̃ testat.[inuenerint falsum testẽ dixisse cõtra fratrẽ suum mendaciũ]hoc est,mendosum testimoniũ,[reddẽt ei sicut fratri suo facere cogitauit].i.ad talem pœnam eũ obligabũt & adiudicabũt, q̃lem incurrisset is cõtra quẽ testabat,si fuisset p̃ sufficientes testes cõuictus, q̃m pœnã talionis incurrit huiusmodi testis. ideo subdit:[Non misereberis eius]miseratione seu compassione inordinata, & nimiũ molli,cõtraria æq̃tati.Cõpatiendum eq̃dem ei est,q̃ ad malum culpæ,& est orandũ pro ipso: sed malũ pœnæ,videlicet debita castigatio infligenda est ei.vnde subiungit: [sed animam pro aĩa].i.aĩalem corporalemq; vitã pro aĩali vita exiges,vt tali vita priuetur, qui voluit falso testimonio perimere alium.Similiter[oculũ pro oculo, dentẽ p̃ dente, manũ pro manu, pedẽ pro pede exiges.] de q̃ pœna & talione dictum est plenius in Exodo. ¶Præterea, sicut l̃ralis, ita & sp̃ualis huius capituli sensus in p̃allegatis capitulis est inductus. Aliqua tamen addunt hic,q̃ breuiter moralizantur.In oĩbus nanq; prætactis ternarius cõmendatur, vt superbeatissimæ trinitatis mysterium insinuetur.Nouẽ vero ciuitates refugij, designãt nouẽ ordines angeloꝝ,ad quoꝝ societatem vniuersi fideles,vel in seculo isto se peccasse fatentur,pœnitẽdo adspirant,& bñ viuendo pertingere cupiunt,quatenus inuisibilium hostiũ acies, & cuncta euadant pericula.Qui p̃cusserit p̃ximum nesciens,hoc est,qui sine proposito scandalizauerit alium,vel q̃ putans alium verbo correptionis & exhortationis curare à culpa,læserit illum acrius q̃ oportet loquendo.Vel q̃a ille tam imperfectus est,q̃ exhortationes & increpationes non suscipit,cum tñ iste ex charitate loquatur, & probetur exisse cum illo in syluam ad ligna cædenda.Sylua est hoc seculum nequam,in quo bestiæ, hoc est, homines bestiales, passionumq; strepitus cõmoratur.Ligna autem sunt hoĩes,& arida ligna sunt impij: Ligna autem viridia,iusti.¶Porro ligna præcidere,est hoĩes à conuersatione mundana abstrahere, atq; ad religionis ingressum,seu pœnitentiæ viam inducere.Securis vero,est sermo prædicationis.Ferrum securis,est repręhensio rigorosa,q̃ tunc manum corripientis effugit & alium perimit,dum q̃s p̃ inconsideratione aut irã,seu alterius passionis immoderantiã aliq̃lẽ,tam acute & asp̃e alium repręhendit,q̃ ex hoc magis tentat,indignat,murmurat, dijudicat, aut in rancorẽ dilabit,vel desperat.Tũc correptor,q̃uis incaute habuerit se,à mortali tñ est excusandus,immo si exigente reipublicæ bono ex authoritate sui officij ita loquatur,totaliter excusatur.Deniq; per hoc q̃ dñs iussit adhuc addi tres vrbes refugij,dilatatis terminis Israelis,est figuratum,q̃ quanto in ecclesia amplius multiplicantur q̃ credunt,tanto plus necesse est multiplicari culpaꝝ remedia,ecclesias,cœnobia,sacramenta,suffragia.Ex odio demum occidit proximum,q̃ illo vidẽte aut sciente,facit mortale peccatum,aut q̃ prouocat ipsum ad vitia:*sed absq; culpa alium q̃ iuste & irreprænhensibiliter habet se, & tamẽ alij instar scribaꝝ ac pharisæorum ex sua malitia scandalizant de illo. Nõ assumes & transferes terminos proximi tui.i.leges & regulas tibi præfixas nõ violes,nec aliquid statui tuo contrariũ aggrediaris,neq; in his quæ tibi commissa non sunt,te intromittas, nec in alienam messem extendas falcem:sed quæ præcepit tibi,cogita ac perfice semper.

Prou.23.

Deut.17.

Exod.21.

¶Elucidatio literalis cap. 20. Si exieris ad bellum contra hostes tuos & videris &c.
Articulus vicesimus primus.

HIc declaratur, qualiter & à quibus sit procedẽdum ad bellum, & qualiter pugnatores se circa pugnandos habere debuerint. [Si] tu popule Israel [exieris ad bellum contra hostes tuos, & videris equitatum & currus, & maiorem, q̃ tu habes, aduersarij exercitus multitudinem, non timebis eos] hoc est, timere non debes carnali & mundano timore, [quia dominus Deus tuus tecum est] cui nullus potest resistere. [Appropinquãte autem iam prælio] .i. conflictu iam imminẽte, [stabit sacerdos ante aciem, & sic loquetur ad populum] Israel conflictuꝝ: [Nolite cedere] fugiẽdo, [nec formidetis eos, quia dominus pro vobis contra inimicos dimicabit] hoc est, virtutem præualendi vobis præstabit, & illorum prosternet virtutem, dummodo confidatis in domino, nec vestra peccata demereantur, & inducant oppositum. [Duces quoq;] exercitus, videlicet millenarij ac tribuni & centuriones, seu illi qui singulis præerant tribubus. [per singulas turmas] particulares, quibus præerant singulatim, [audiente exercitu] totali, cuius turmæ illæ fuerant partes integrales, [proclamabunt: Quis est homo qui ædificauit domum nouam,] hoc est, habitationẽ seu ædem nouã, quæ sit principale domicilium eius, [& non dedicauit eam?] .i. sua inhabitatione nondum eam applicauit vsui ob quẽ est constructa, hoc est, nondũ in ea est cõmoratus. Vnde alia habet translatio, Nondũ initiauit eã: & forte, sicut tẽplum cõsecrabat cultui diuino ꝑ adspersionẽ & alia, sic ꝑ aliquã solẽnitatẽ conuiuioꝝ aut rituum dedicabunt nouam domũ iam factam ad commorandũ in ipsa. [Vadat & reuertatur in domũ suã, ne forte moriatur in bello, & alius dedicet illã:] q̊d miserabile esset, ꝙ s. tanti laboris frustraretur effectu. [Quis est homo q plãtauit vineã, & necdũ fecit eã esse cõmunẽ, de q̃ vesci oĩbus liceat?] ita ꝙ ipse & alij possent vesci fructibus eius. [vadat, ne forte moriatur in bello, & alius homo eius fungatur officio,] vineã illã faciendo cõmunem, q̊d secundum quosdam fiebat quinto anno à plantatione, quoniã fructus q̊s protulit vinea in tribus primis annis, iudicabantur immundi, ita ꝙ nec edi poterant nec offerri, vtpote nati ante consuetum tempus, quo solent vineæ fructificare. Idololatræ q̊q; talibus fructibus in suis (vt fertur) sacrificijs vtebant, tanq̃ insolitis nouisq; rebus. Porro fructus quarti anni Deo offerebantur totaliter, & quinto anno poterat de fructu vineę oblatio atq; comestio fieri. ¶Alij, quos Magister in historijs sequitur, dicunt, ꝙ publicatio vineæ sexto fiebat anno, ita ꝙ quarto anno vindemiabantur domino, quoniam totum huius anni fructum detulit homo ad vrbem cultus diuini cum decima aliarum frugum secunda, vt ibi epularetur ex eis coram domino. Quinto anno fiebat homo dominus vineæ, & eã sibi vindemiauit. Sexto anno & deinceps erat omnibus quasi communis, ita ꝙ itinerantibus licuit pomaria vineasq; intrare, & sufficienter refici inde, nõ aũt aliq̃d extrà ferre. Vindemiantes q̊q; non ꝓhibebant occurrẽtibus, gustare de his q̃ ad torcular portabant. Alia litera habet sic: Quis est homo q plantauit vineã, & de nouella ei⁹ nõ bibit? Quis est homo q desponsauit vxorẽ, & nõ accepit eã ꝑ cohabitationẽ & maritalẽ amplexum? [reuertatur, ne moriat in bello, & alius homo accipiat eam:] immo vt alibi legitur, debuit vno anno cum coniuge sua lætari, anteq̃ cogeretur ire ad bellum. Itaq; hoc triplex genus viroꝝ iussit lex reuerti: primo, quoniam specialiter erat miserabile, ꝙ post tantos conatus, tamq; feruentes effectus ad elaborata & concupita, non consequerent optatum effectũ. Secundo, quoniã tales viri solẽt tanto plus formidare de imminẽte sibi periculo, quãto intẽsius afficiuntur ad sua obiecta & concupita. ¶Præterea q̃ritur, cur isti reuerti iubẽtur ꝓpter vitandũ mortis piculum, cum eis iam ante sit dictũ: Nolite metuere, q̄a dñs dimicabit pro vobis. Rñdetur, ꝙ ex parte Dei nõ erat defectus victoriæ, nec erat timendum, sed ex hoĩm impfectione, culpa & metu. [His dictis,] duces [addent reliq̃, & loquentur ad populum: Quis est homo formidolosus] ex naturali dispositione, [& corde pauido?] ex euentu aut superaddito vitio, vt qui ante congressum est audax, sed imminente periculo, dissoluitur corde. [Vadat & reuertatur, ne pauere faciat corda fratrum suorum] & commilitonum. Ex talium eñ adspectu, verbis, factis, fuga, ꝓstratione, consocij eorundem solent terreri. Affectiones q̄ppe vnius, per oculoꝝ adspectum faciliter deriuantur ad alium. [Cumq; siluerint duces] exercitus, particularium scilicet turmarum. Dicitur tamen fuisse vnus principalis dux totius exercit⁹, hoc est, cum ꝓmemorata verba protulerint, [& finẽ loquẽdi fecerint, vnusquisq; suos ad bellãdum cuneos præparabit] .i. quilibet ducũ turmã sibi subiectã exhortabit ad pugnandũ, & eam ordinate disponet, quantum ad situm & ordinem: quia inordinata pluralitas, non est nisi hostium victima. Cuneus vero secundum quosdam, est proprie societas triangulariter situata, hoc est, ordinata instar trianguli, vt facilius exercitum aduersarioꝝ possit intrare, atq; ab inuicem separare. ¶Consequenter in litera ꝓlixe & plane describit, q̃liter filij Israel habere se debuerunt circa vrbes expugnandas. Nã vrbibus extra terrã promissionis situatis debebant primo pacẽ offerre, nõ aũt ciuitatibus in terra promissa locatis, quaꝝ habitatores erãt prorsus delẽdi, iuxta frequẽ

ter præhabita.& clara est litera. Quid aũt agendum erat circa vrbes difficulter expugnabiles aut prorsus inexpugnabiles, subiungitur: [Quando obsederis ciuitatem multo tempore, & munitionibus circũdederis vt expugnes eã, nõ succides arbores de qbus vesci potest:] hoc est, fructiferas arbores, [nec securibus p circuitum debes vastare regionem] talia excidendo arbusta aut vineas, olivueta, ficeta, & consimilia, quæ oĩa noĩe arbo℞ designantur: [quoniam lignum est, & non homo]. i. arbores tales sunt ligna fructuosa, quæ tibi possunt pdesse tempore diuturnæ obsidionis, & item post vrbis captionem, nec fugere queunt, neq; resistere tibi, immo ex eis territorium opulentius est atq; vtilius tibi, siue ad inhabitãdum, siue ad obtinendum ex eo tributum. [Si qua autem ligna non sunt pomifera]. i. fructifera, qm̃ in scripturis pomum pro quocunq; arboreo sumitur fructu. [sed agrestia & in cæteros vsus apta,] puta ad mechanica opera inde formanda, armaq́; bellica. [succide & extrue machinam, donec capias ciuitatem quæ contra te dimicat] hoc est, talia ligna potes abscindere, & inde parare instrumenta ad vrbis captionẽ proficua. ¶Circa hoc quæri potest, q̃liter stare excusariq́; valeat, ꝙ Heliseus propheta prænunciauit regibus tribus, quo℞ vnus extitit Iosaphat virtuosus, Vniuersum lignum fructiferum succidetis. Ad quod qdam rñdent, ꝙ dum ciuitates expugnandæ, erant tam firmæ, ꝙ populus Israel eas expugnare nequibat, poterãt ligna talia eradicare, ne remanentia aduersarijs deseruirent. sicq; rex Iosaphat & rex Ioram recesserunt ab obsidiõe ciuitatis regis Moabita℞, succisis arboribus fructuosis terræ illius. Sed huic rñsioni obuiare videtur, quod loco præallegato Heliseus præmisit, loquens his regibus: Dominus tradet Moab in manus vestras, & percutietis oẽm ciuitatem munitam, & oẽm vrbẽ munitam. & subditur ibi de vrbe metropoli: Circundata est ciuitas à fundibularijs, & magna ex parte percussa. idcirco dicendum videtur, ꝙ ex dispensatione diuina factũ est illud in maiorem Moabita℞ punitionem, quoniam noluerunt regi Israel tributum soluere consuetũ: vel litera hæc loquitur de arboribus regionum, quas filij Israel poterant acqrere ad inhabitandum: erant aũt diuinitus prohibiti à tali acquisitione terrarum Moab & Ammon, vt patuit suprà. ¶Spiritualiter, dum populo Christiano imminet bellum cõtra inuisibiles siue visibiles hostes, tyrannos, hæreticos, infideles, & viderint aduersario℞ nume℞ esse acie Christiana maiorẽ, nõ debent diffidere, nec immoderate metuere, sed dominum inuocare, & seipsos exhibere dignos subsidijs Dei, per vitã idoneam, per contritionẽ, confessionẽ & satisfactionem, per cordialem in Deo fidutiam. Sacerdos quoq;. i. prædicator siue prælatus, stabit ante aciem, hoc est, gregem sibi commissum verbo & opere ædificabit & admonebit, vt cũ omni fidutia prælientur, nec vereanť timore dejciente. Per hoc aũt ꝙ ædificatores domus, plantatoresq́; vineæ, & sponsi iubebãtur redire, insinuatur, ꝙ nec ad corporalia, neq; ad spiritualia bella sint apti, q inordinato & intenso ligãtur affectu ad opes aut delicias suas, quas amittere nimis vereanť. Similiter q domum ædificauit. i. seipsum virtutibus reparare incepit, & nondum dedicauit eãdem, hoc est, ad profectum notabilem necdum deuenit, non est adhuc bene dispositus ad magna℞ certamina tentationum. Similiter nec is qui vineam plantauit. i. mentem suam, aut gregem sibi creditum cœpit excolere, & ad charitatis profectũ, quæ omnia facit esse communia, nondum perductus est. Non ergo se ingerant pugnis tentationum quousq; profecerint, ne inuisibiles hostes deuorent fructus laborum suo℞. ¶Porro, qui desponderunt sibi vxores. i. voluptatum amatores, aut negocijs occupati mundanis, & formidolosi formidine seculari atq; carnali, sunt ad sacra bella prorsus inepti. ¶Præterea aduersarijs non impugnantibus ecclesiam Dei, primo offerẽda est pax, vt scilicet sponte conuertantur ad fidem: q̃d si renuerint, sunt vastandi. Mulieribus vero & paruulis, hoc est, simplicibus & idiotis, de quo℞ conuersione spes est, congruit parcere. Hæreticis vero ac perfidis infestantibus commune bonum ecclesiæ, non est parcẽdum. ¶Postremo, arbores fructuosæ non sunt excidendæ, quia si quid sciẽtiæ & aptitudinis ad virtutes ac vtile inuenitur in philosophis ac consimilibus, redigendum est in obsequium fidei Christianæ. Infructuosa vero & arida ligna, hoc est, indurati & obstinati, delendi sunt.

4. Reg. 3.

3. Reg. 22

Deut. 2.

¶Explanatio literalis cap. 21. Quando inuentum fuerit in terra, quam dominus tuus daturus est tibi, hominis cadauer occisi. Arti. 22.

QVid agendum sit in homicidio, cuius actor nescitur, & circa vxores earumq́; proles, & circa reos, nunc declaratur. [Quando inuentum fuerit hominis cadauer in terra] promissa, [quam dominus daturus est tibi, & ignorabitur cædis reus] vtpote homicida. Si autem certa signa in cadauere illo paterent, quòd homo occisus esset à bestia, non oporteret forsitan fieri quæ sequuntur: [Egredientur maiores natu & iudices tui,] id est, principes populi seu tribus, in cuius sorte inuenitur defunctus, [& metientur à loco cadaueris spatia singularum per circuitum ciuitatum:] de qbus incertum est, quę earum plus distet à loco illo, non aliarum de quibus constat quòd amplius distent. [& quam viciniorẽ] loco cadaueris [cæteris esse perspexerint,] id est, mensurando cognouerint, [tollent seniores

ciuitatis illius vitulam de armento.]Hęc aũt mensuratio non erat necessaria,quando ad ocu
lum certissime patuit,quæ vrbs esset vicinior.[quæ]vitula[non traxit iugum, nec terram sci
dit vomere.]de cuius autem armẽto aut sumptu sumebatur hæc vitula, textus nõ exprimit,
& forsitan accipiebatur de sumptu communi, aut de armento supremæ vrbis vicinioris. [&
ducent eam ad vallem asperam atq; saxosam, quæ nunq̃ arata est, nec sementem recepit,&
cædent in ea ceruices vitulæ,accedent'q; sacerdotes]eiusdẽ vrbis,aut in tribu illa morãtes:ac-
cedent,inquã,ad ipsum[interfectum].i.occisum,vt videãt, an oĩa ibi rite agant, & an aliqd
de causa & gñe homicidij valeat cõijci.[Et veniẽt maiores natu ciuitatis illius,lauabũt'q;]ma
iores natu vrbis propinquioris,[manus suas sup vitulã,q̃ in valle pcussa est,]hoc est,mactata.
[& dicent:Manus nr̃æ non effuderunt hũc sanguinẽ, nec oculi viderunt] directe nec indire-
cte:qa(vt aliq dicunt)iurabant ꝙ homicidium illud nõ accidisset p eoꝝ negligentiã aut cõ-
sensum,qa(vt infrà tanget)iurauerunt ꝙ non erãt negligẽtes circa viaꝝ custodiã.[Propici
us esto populo tuo Israel,quẽ redemisti dñe,& ne reputes sanguinẽ innocentẽ in medio po
puli tui Israel].i.effusionẽ sanguinis huius occisi nõ imputes populo tuo, aut alicui psonæ
ex eo q innocẽs est ab effusiõe sanguinis huius.Interdũ enĩ p scelere cõmisso ab vno, plures
puniebãtur à Deo,prout sæpe expositum est.Potuit aũt esse,ꝙ ille occisus,fuerit nequã & im
pius,vel occisus ab aliq̊ quẽ volebat occidere, cui licuit vim vi repellere, cũ appositione in-
culpatæ tutelæ.Dr̃ tñ innocens sanguis,quia ab eius effusione fuerant innocẽtes, qui manus
suas lauerunt, vt dictum est.Vel scriptura hæc loqtur de occiso absq; suo demerito, vtpo-
te vitiose.[& auferet ab eis reatus sanguinis].i.ppl's nõ puniet à Deo ppter homicidiũ illud.
¶Circa hæc scribit Thomas in 1.2.quæst.105.Ratio lr̃alis huius mandati fuit,vt R.Moses di
cit,qa frequẽter interfector est de ciuitate ppinquiori. Vnde occisio vitulæ fiebat ad explo
randũ homicidiũ occultũ,q̊d fiebat p tria.Primo, p hoc ꝙ seniores ciuitatis iurabãt se nihil
prætermisisse in viaꝝ custodia.Secundũ est,qm̃ ille cuius erat vitula,damnificabatur in aĩa-
* vt,si pri⁹ manifesta- retur lis occisione:*& si prius nõ manifestaret homicidium,vitula nõ occideretur.Tertium, ꝙ lo
cus,in quo vitula occidebatur,mansit incultus.Hinc ad vitandum vtrunq; damnum,homi-
nes ciuitatis de facili manifestarent homicidam,si scirent.Et raro poterat esse, quin aliqua
verba aut signa super hoc præcesserunt.Vel hoc fiebat ad terrorem,in homicidij detestatio
nem.Per occisionem nanq; vitulæ,quæ est animal vtile ac robustũ, præcipue anteq̃ laborat
sub iugo,significabat,ꝙ qcunq; homicidium perpetrasset, q̃uis vtilis esset ac foris, occidere
tur etiam morte crudeli:quod p concisionẽ ceruicis vitulæ notabatur.& ꝙ tanq̃ vilis ac im
pius à consortio hominum esset abijciẽdus:q̊d figurabat p hoc,ꝙ vitula occidebatur in val-
le aspera atq; inculta,& ꝙ carnes eius relinquebantur ibi in putredinem conuertendæ.Seq
tur lex alia:[Si egressus fueris ad pugnã contra inimicos tuos,& videris in numero captiuo-
rum mulierem pulchrã,& adamaueris eam,volueris'q; habere vxorẽ, introduces eam in do-
mũ tuã. Quæ radet cæsariem,& circũcidet vngues,& deponet vestem,in q̃ capta est:sedens'q;
in domo tua,flebit patrẽ & matrẽ suam]qui occisi sunt morte corporali aut ciuili. [vno mẽ
se:]p q̊d pietas edocetur,ne q̃ persona post suoꝝ mortem parentũ statim ad voluptatem se
donet.[& postea intrabis ad eam,dormies'q; cum illa, & erit vxor tua.] Istud intelligendum
est de muliere volente ad iudaismũ conuerti,& post eius conuersionẽ: fuit'q; magis pmissio,
q̃ præceptio aut concessio.Nec est intelligendum de mulieribus aut puellis alienigenis,pti-
nentibus ad terram promissionis, à quaꝝ connubio prohibebantur Iudæi, vt suprà patuit.
Per abiectionem demum propriaꝝ vestium,in qbus fuerat capta,& capilloꝝ capitis abra-
Deut. 7. sionem,abscissionem'q; vnguium,designabat ppetua idololatrię ac infidelitatis abiectio.Di
cit etiam Magister in historijs,ꝙ p mulierẽ intelligitur virgo,siue iam nupta:quod non vi-
detur intelligendũ de nupta,adhuc maritũ habente, sed potius vidua, nisi forte maritus re-
cusauerit conuerti ad Dei cultum.[Sin aũt postea non sederit in animo tuo].i.displicuerit ti
bi.[dimittes eam liberam.]Hoc q̊q; permissio est,prout infrà plenius referetur,q̃liter licuit
vxorem dimittere.Fuit aũt sine precio dimittenda.[Nec vendere poteris]qa facta est tecum
vna caro, & q̊dammodo compar:ideo non est tractanda tanq̃ ancilla. [nec opprimere p po
tentiam,]duram ei imponendo seruitutẽ,[qa humiliasti eam:]ea vtendo vt cõiuge,in q̊ vsu
vxor instar patientis & subiecti se habet.¶Si circa prædicta quæratur,qd vitula meruit,vt p
pter incertum homicidium occideretur: rñdendum, ꝙ occidebatur non ob suũ demeritũ,
sed in detestationẽ cõmissi facinoris,& ad significandum prætacta.Nẽpe cum facta sint irra
tionabilia propter hoiem,vtendum est eis ad hominum vtilitatem.[Si habuerit homo du-
as vxores]quod in veteri lege concessum fuit ex dispensatione diuina,quia tũc paucitas erat
populi Deum verum colentis,& cultus Dei p carnalem ppagationem cõseruabatur in ple-
be illa.[vnam dilectam,& alterã odiosam &c.]Litera plana est,qa in tali casu nõ potest filiũ
dilectæ,pferre filio odiosæ,si filius odiosæ sit primogenitus viri illius, q primogenito suo de-
buit cuncta dare duplicia.Circa q̊d ait Glossa:Hoc ad literam seruandum est,ne sequat qs
animi

animi sui motum, vel amorē, aut odium, sed naturam. Veruntñ istud iudiciale præceptum non est necessario in euãgelica lege seruandū, q̃uis possit ab aliq̃ authoritatem habente institui ac seruari. Quemadmodū aūt filius non primogenitus, non debet ex amore patris sui ad se, vel ad matrē suā, primogenito p̄poni, nec primogenitus ex odio sui aut matris suę, suo iure priuari: sic nullus filioꝝ est ex carnali & inordinato amore fouendus in vitijs. ideo subditur: [Si genuerit homo filium contumacē & ꝓteruum]. i. q ad adultam ætatem ꝓductus, fit at talis, [qui non audiat patris & matris] suæ [imperium] in his, in quibus ei possunt præcipere, [& coercitus]. i. correptus frequenter, & per blanda ac aspera seu ꝑ comminationes admonitus, [obedire contempserit, appręhendent eum,] cum viderint eū incorrigibilē factū, [& ducent ad maiores & ad portā iudicij, dicentes: Filius noster ꝓteruus & contumax est &c. lapidibus obruet eum populus ciuitatis, & morietr:] sicut in textu q planus est, describitur ac iubetur. Expedit enim tam impio filio sic puniri, q̃ tam scelerate diutius viuere. Quãuis eñ parentes quandam habeant potestatem & authoritatē super filios suos, præsertim nō emancipatos, & q̃diu sub eoꝝ permanent virga, non tñ tā magnam, vt peccantibus possint mortem aut mutilationem infligere propria authoritate, nisi forte aliunde sint iudices eorundem. [Quando peccauerit]. i. peccando cōmiserit [homo] crimen, [quod morte plectēdum est, & adiudicatus morti] per iudices legitime, [appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepelietur, quia maledictus à Deo est]. i. dire punitus, & opprobrio confusioniq́ꝫ datus à Deo volente aut permittente, [omnis qui pēdet in ligno:] quia mors talis opprobriosa & dura est valde. Sumitur aūt in lege maledictio interdū pro opprobrio aut tormento, secundū illud: Maledictus qui non reliquerit semen in Israel. Itaqꝫ suspensus, eodem est die à patibulo deponendus: cuius subiungitur ratio, quia maledictus à Deo est. i. sufficienter punitus à Deo per iudices eius vicarios, per hoc ꝙ ita suspensus est, nec oportet eum in hac vita magis puniri per longiorē in patibulo pensionem, Itaqꝫ ista authoritas nō derogat Christo, qui (vt ait Apostolus) propter nos factus est maledictum, vt nos à maledicto legis redimeret. Sumitur enim hic maledictū, pro pœna peccati ex peccato sequuta: sicut & mors quandoqꝫ vocatur peccatum, hoc modo manus vocatur scriptura manu formata, & loquela dicitur lingua. Christus quippe ignominiosissimam ꝑ nobis ꝑtulit mortem. ¶ Præterea mystice quando prælati viderint quēpiam ex credito eis grege spiritualiter interfectum, scandalizatum, deceptum, causam inquirere debent, atqꝫ ad expiandū ad Christi passionē recurrere, ac dominū pro venia exorare, deceptū quoqꝫ pro posse reducere. ¶ Si egressus fueris ad pugnā. i. si in conflictu contra aduersarios fidei vel ecclesiasticæ vnitatis seu indiuiduæ charitatis, conuerteris aliquē ad fidē catholicā, cōuersationemve virtuosam, & videris mulierē pulchrā. i. animā summæ trinitatis imagine insignitā, & volueris eam tuo spiritui quasi spōsam vnire per sanctā dilectionē, duces eā in domū tuā. i. ad incorporationem ecclesiæ, quæ sedebit suoꝝ deplorans peccata, & pristina vestimenta, videlicet opera mala, habitus vitiosos, consuetudines prauas abijciet, capillos q̃qꝫ. i. cogitatiōes sup̄fluas prorsus deponet, circuncidetq́ꝫ vngues. i. operationū superfluitates, & sic fœcundabis eandē ac decorabis sponsam, inducendo eā ad deuotionem virtuososq́ꝫ actus: q̃ si postea displicuerit tibi, propter ipsius transgressionē non mox violentanda est, aut penitus opprimenda, seu vendenda diabolo, sed suæ libertati relinquenda ad tēpus, vt resipiscat. ¶ Si habuerit homo vxores duas. Per hoīem istū intelligit̃ Dei vnigenitus incarnatus, q duas habuit cōiuges, q̃ꝝ vna facta est ei odiosa, videlicet synagoga: altera, puta ecclesia ex gētilitate conuersa, facta est ei chara. Attñ primogenitū synagogæ, hoc est, sanctos ap̄los, neq̃q̃ postposuit filijs eccl'iæ, imo dedit illis primitias sp̄ūs, & sup oēm terrā principes eos cōstituit, nec aliud decuit eius iustitiā atqꝫ clementiā. ¶ Ex isto itē cap. edocemur, q̃ grauissime peccent filij cōtumaces, rebelles, luxuriosi, gulosi, q suos contēnunt parentes, aut cōuicia inferūt ipsis. Similiter q matri suæ sanctæ ecclesiæ & prælatis non parent, sed rebelles consistunt, non pensantes ꝙ quasi p̄ctūm hariolandi sit repugnare, & tanq̃ scelus idololatriæ acqescere nolle. Idcirco sunt lapidandi. i. durissimis increpationibus & acerrimis disciplinis plectendi. ¶ Qñ peccauerit homo &c. pro suo excessu fuerit excoīcatus, suspēsus, seclusus, eodē die est deponendus de hmōi cruce, qa ꝑ superiores suos & bonos viros ad emendationē, satisfactionē, obedientiāq́ꝫ hortādus est ac reducēdus est ad ecclesiasticā coīonē ꝑ posse. ¶ Postremo super illud, Maledictus à Deo est q pendet in ligno, asserit Lyra in Hebræo haberi, Vilificatio Dei est suspēsio: circa q̃d R. Salomon ait, cū homo sit ad Dei imaginē factus, in Dei dehonorationē q̃dammodo redūdaret, si diu maneret suspēsus, sed R. Paulus affirmat in Hebræo haberi, Maledictio Dei est suspensio. ad q̃d assignat̃ duplex ratio ab Hebræis: Vna, q̃ tacta est: alia, qm̃ nullus suspēdebat̃ in ligno, nisi idololatra aut blasphemus, ideo si maneret diu suspensus, daretur hoībus occasio loquēdi de idololatria aut blasphemia illa, q̃ p̄ctā tā abominabilia erāt, ꝙ Deus noluit ea nominari, sicut de q̃busdam vitijs ait Apostolus: Nec nominent̃ in vobis.

Galat. 3.
Roma. 8.
1. Reg. 15
Ephes. 5.

¶ Decla-

¶Declaratio literalis cap. 22. Non videbis bouem fratris tui &c.

QVàm enormis, rudis ac euidens fuerit error & hæreſis dicentium veterem legem datam à principe tenebrarum eſſentialiter malo, conſtat luce clarius ex iſto capitulo, in quo tot pietatis præcepta ponuntur. Volens itaq dominus populum ſuum mutuo eſſe beneuolum atq beneficum, ait: [Non videbis bouem fratris tui aut ouem errantem, & præteribis]. i. ſi videris quodcunq iumentum proximi tui eſſe in mala periculoſaq́ via, nō pertranſibis tanq̃ non curans, [ſed reduces] illud [fratri tuo: * & ſi nō eſt propinquus frater tuus] id eſt, ſi is ad quem pertinet tale iumentum, non eſt conſanguineus tuus. [duces in domū tuam] iumenta illius errantia, [& erunt apud te * q̃diu quæret ea frater tuus]. i. natiōe & religione Iudæus. Quod ſi non quæſierit ea, inuētor tamen debet quod factum eſt publicare, & cuius ſint iumenta inquirere. Quod ſi nec ſic poterit ſcire cuius ſint, poteſt ea in pios conuertere vſus, reſeruareq́ ſibi quantum apud ſe conſumpſerunt. [Similiter facies de aſino, veſtimento, & de omni re fratris tui quæ perierit]. i. perdita fuerit, [ſi inueneris eam:] ideo ſubditur, ſi inueneris eam, [ne negligas]. i. iacere aut errare non ſinas, [quaſi alienam]. i. quaſi nil ad te pertinentem. ¶Circa hæc dicit Thomas in prima Secundæ, quæſtione 105. Lex inſtituit vt vſus rerum, quantum ad aliqua, eſſet communis patriæ, & quantum ad curam, vt patet ex his verbis, & quātum ad fructum quodammodo, vt q quis ingreſſus alterius vineā, cōederet ad ſufficientiam vuas, & q pauperibus relinquerentur obliti in agro manipuli &c. Deniq, hic per fratrem non ſolum intelligitur Iudæus ſeu proximus amicus, ſed etiam inimicus. ſcriptum eſt enim in Exodo: Si occurreris boui inimici tui aut aſino erranti, reduc ad eum. Itemq́: Si videris aſinum odientis te iacere ſub onere, non pertranſibis, ſed ſubleuabis cum eo. Hinc ſubditur: [Si videris aſinum fratris tui aut bouem cecidiſſe in via, non deſpicies] ſubuenire, [ſed ſubleuabis cum eo]. i. proximum tuum iuuabis ad leuandum iumentum lapſum. Vel ſi dominus iumenti deſit, ſolus pro poſſe leua pecus cum onere ſuo. Si autem pecoribus & poſſeſſionibus inimici, iſta erant pietatis & dilectionis opera impendenda, immo & ipſi inimico, cuius damna ſic vitabantur: conſtat non fuiſſe legis intentionem vt inimici odirentur, quantum ad id quod ſunt, ſed quo ad malum culpæ ipſorum. Porro, ſecundum Gloſſam, hæc præcepta etiam nunc ex benignitate naturæ ſeruanda ſunt. [Non induetur mulier veſte virili, nec vir vtetur veſte fœminea. Abominabilis enim apud Deum eſt q facit hæc.] Huius pręcepti varias cauſas ponit Guilhelmus Parrhiſienſis libro de fide & legibus. Prima eſt congruentia ipſius naturæ, vt quos natura ſexus diſcreuerat, diſcerneret & veſtitus. Secunda, vt auferretur opportunitas latibulis turpitudinum. Poſſet enim vir intrare ad mulierem ſub habitu muliebri, & econtra. Tertia eſt exterminatio ſacrorum Martis ac Veneris, quia in ſacris Martis, fœminæ non ſolum veſtiebantur veſtitu viroꝝ, ſed etiam armabāt, ad oſtendēdū q Mars ſit deus belli & dator victorię. Porro in ſacris Veneris viri effœminabantur, exercentes ſacra Veneris in veſtitu fœmineo. Quarta, quoniam vſus muliebrium veſtium parit viris memoriam, imaginatiōemq́ mulieꝝ, & ita inflammat libidinem, & econtra alias varias cauſas aſſignat. Veꝝ, vt tangit Auguſtinus, alia habet tranſlatio: Non erunt vaſa viri ſuper mulierem, & per vaſa intelligit arma, ſicq́ vſus armoꝝ prohibetur hic fœminis, qm̄ non ſunt communiter aptæ ad prælium, & propter cauſas prætactas. vnde & Gloſſa: Contra naturam, inquit, eſt, viꝝ muliebria facere, comam criſpare, torquere capillos. nam & Apl'us ait: Vir ſi comam nutriat, ignominia eſt illi. [Si ambulans per viam, in arbore vel in terra nidum auis inueneris, non tenebis matrem cum filiis, ſed abire patieris] captos tenens filios, [vt bene ſit tibi, & longo viuas tempore.] ¶Circa hoc ſcribit Thomas in prima Secundæ, quæſt. 102. Vt dominus Iudaicum populum ad crudelitatem ꝓnum, ad miſericordiam reuocaret, voluit eos ad miſericordiam exercere etiam circa bruta, ꝓhibens aliqua fieri circa illa quæ ad crudelitatem quandā pertinere videntur: ideo ꝓhibuit ne coqueret hœdus in lacte matris, & q non alligaret os boui trituranti, & q non detineret auis cum pullis ſeu filiis ſuis. Iſtud quoq R. Moſes dicit, & multi expoſitores. ¶Veruntamen Guilhelmus libro præallegato iſtud reprobat, dicens: Quidam ridiculoſe & pueriliter dixit, præceptum hoc eſſe cauſa pietatis, ne mater auicula filios perdens, & ſimul occiſa nimis affligeretur, in quo credidit Deum inſinuare filiis Iſrael q̃ miſericordes circa homines eſſe deberent. Dicimus ergo, q illud bonum non eſt tantum, nec Deo tam placitum, vt tanta mercede remuneret ab eo, quanta obſeruantia legis tenet. Quis em̄ audiens ꝓ dimiſſione vnius auiculę tātum ꝓmittere præmium Deum, quanta ꝓ totius obſeruantia legis, riſum contineat? Amplius, magis parcendum erat filiis, ſi pietas ibi locum haberet, cum filii nec ſibi nec aliis poſſint conſulere, & adhuc matre indigerent, ipſa vero non indigeret illis: ſicq́ maiori crudelitate tenentur & occidunt filii in iſto caſu, q̃ mater. Non dubites igit ſapientiſſimum Deum ꝑ hoc mandatum voluiſſe damnare aliquam idololatriam, aut aliqd ſimile ei. Quemadmodum em̄ malefici obſeruabant & explorabant coitus aīalium aliqꝝ, vt eadē hora interficerēt ea,

*etiā ſi
*donec
Exo. 23.
Ibidem.
Auguſt.
1. Co. 11.
R. Moſ.

ea,& de eorum puluere seu corporib⁹ darent his,q̃s volebāt suæ ardore libidinis inflāmare,credētes eorum corpora vel puluerē hāc inflāmandi virtutē habere,si eadē hora coit⁹ interficerētur:sic credebāt de aue pullis incubante,si ea incubādi hora caperet, ꝙ s.posset p̄stare fœcunditatem & fortunū in filijs nutriendis. Et hoc scimus ex multis similitudinib⁹, quas legimus in libris maleficorum.Voluit ergo Deus hoc remouere à cordibus populi ipsum colentis,q̃tenus ab ipso solo sperarent multiplicationē,fœcunditatē q; sobolis.Preterea obseruatores augurioꝝ,faustā & fortunatā reputabāt inuentionē nidorum cū matre & ouis seu filijs,& ideo ea nō esse ab inuicē separāda.Quod si ea dissiparent aut separarēt ab inuicē,bonā fortunā amitterēt,& domos suas esse dissipandas cognoscerēt, seq; esse passuros in seipsis aut filijs suis,q̄d facerent illis,videlicet aui aut ouis seu pullis ipsius.Ideo voluit Deus hoc reprobare,& bonū q̄d augures sperauerunt ex conseruatione matris & pullorum,posuit in diuisione illorum ab inuicem.Hæc Guilhelmus.¶Verum has duas causas tangit etiam Thomas,cuius prima ratio non est reputanda ridiculosa aut puerilis,sed vera & magistralis. Quāuis enim dimissio auiculæ nō sit in se res magna,tn̄ inquantū ex obedientia Dei ꝓcedit,& pietatis exercitatio quędam est,cōplacet Deo,& meritoria fuit boni p̄tacti,immo & vitæ æternæ,sicut in euangelica lege oīs actio ex charitate procedēs,quantūlibet modica.Præterea pulli sine matre diu viuere non valebāt,sicut econtra:idcirco fuit decentius dimittere matrē, q̃ pullos, p̄sertim cū mater amore pulloꝝ incubaret eisdē.[Cum ædificaueris domū, facies murum tecti p circuitum.]In Palęstina nanq;,cuius pars est Iudæa,fiebant domus superius planæ,ita ꝙ sup tecta sedebant ad cōferendum & solatiandū,& poterāt cadere deambulando superius,nisi p circuitum tecti fuisset eleuatio quædā structuræ à ruina p̄seruans, q̃ eleuatio hic murus vocat̃.[ne effundatur sanguis in domo tua].i.ne aliquis cadens de tecto,se lædat, & expiret.[& labente alio,sis reus]mortis illius, non obseruādo p̄ceptum hoc, nec p̄cauendo piculum modo p̄tacto.Queadmodum eñ in culpa est q ꝑpetrat malū,ita q nō impedit,nec p̄cauet illud ꝑ posse & sicut tenet̃ [Non seres vineā tuā altero semine.]In Leuit.legit̃:Agrū tuū nō seres diuerso semine,q̄d ibi expositum est.Hic vero specialiter iubet̃,ne ager vineæ seminet̃ granis tritici,hordei,aut alio semine,cuius subiungit̃ ratio,[ne & semētis quā seuisti].i. ne fructus seminis in terrā ꝓiecti,[& q̃ nascunt̃ ex vinea,] videlicet racemi seu vuæ, [pariter sanctificentur].i.putent̃ dn̄o eodē tēpore offerendi,vtpote decimæ atq; primitię hoꝝ,q̄d tn̄ conuenienter fieri neq̃t,q̄m blada q̃ nascunt̃ ex seminibus, citius sunt matura q̃ vuæ:& si in messe bladoꝝ soluerentur eoꝝ decimæ ac primitiæ, posset putari ꝙ de fructu vineæ agri eiusdem, nō essent decimæ ac primitiæ dandæ,q̄d esset cōtra legis p̄ceptū, & Leuitis, sacerdotibusq; nociuū.Porro in Hebræo fert̃ haberi, Nō seres mixtim, ne polluat̃ plenitudo seminis q̄d seminasti,& ꝓuentus vineæ:cuius sensus est, q̄m fructus vineæ de nouo plantatæ,trib⁹ primis annis secundū legē fuit immūd⁹,vt suprà inductū est,& in Leuit.legit̃.ꝑpter q̄d ante q̃rtū annum nō poterat de fructu vineę talis oblatio fieri,de bladis vero poterat fieri oblatio primo anno.sed blada illa in vinea orta,fructū vitis tangēdo, efficerent̃ īmūda, tangendo immundum:sic vtrunq; reputaret̃ imundū atq; ineptū ad īmolandū.Ratio demū,ꝙ Hebræi legunt pollutiōem,vbi habemus, sanctificationē:est, q̄m dictio hebraica ad vtrūq; æquiuoca est,& diuersimode pūctuat̃:at tn̄ puncta nō sunt de substātia literæ,sed variāt modū ꝓnunciādi & significādi, queadmodū diuersus accētus apud Latinos variat ꝓnunciationē & significationem.¶Amplius circa hæc scribit Guilhel.lib.de fi.& leg.Eisdē de causis,ob quas s. prohibuit vsum vestis ex lino & lana cōtextæ, ꝓhibuit Deus ne vinea sereret̃ alio semine. Veruntn̄ vnā in Deute. addit causam, videlicet ne semētis & fructus vineæ simul dn̄o sanctificent̃,hoc est, ne decimæ & primitiua eaꝝ pariter offerantur,q̃s Deus voluit diuersis temporib⁹ reddi,sicut diuersis temporibus colligunt̃.Vtilitas p̄cepti iuxta literam manifesta est,q̄a collectio sementis fieri nō valeret absq; detrimēto aut periculo vineæ. Ridiculū vero est,putare dn̄m voluisse cōsulere pp̄lo suo,in q̃ nullo indigebat cōsilio, q̄m tale detrimentū oībus cōstat. Causa ergo in hoc fuit extirpatio idololatriæ, Bacchi & Cereris, q̃ꝝ cultores sicut ritus & culturas illoꝝ miscebant & cōiungebant, sic & fructus q̄s beneficio deoꝝ illoꝝ se obtinere credebant,in eodē agro cōiungere soliti erāt, volentes Cererē & Bacchum cultu atq; opibus sociare.Hæc Guilhelmus. Alia litera habet,Nō seres vineā tuā altero semine, ne pariter suffocent:q̄d cōprobat Iosephus, cōiunctionē hanc esse ꝓhibitā asserens, q̄a natura nō lætat̃ dissimilium cōmixtione.[Non arabis in boue simul & asino].i. bouē & asinū non cōiūges in aratro ad arādum:q̄d aliqui dicūt iussum à dn̄o,q̃tenus Iudæi exercerent̃ ad pietatē circa iumenta terræ,queadmodū circa volucres,vtpote circa aues & pullos,vt dictum est.Cū eñ bos sit fortior asino,habeatq; passum maiorē,asinus valde molestaret̃ arādo cū boue. Guilhel.autē dicit istud esse p̄ceptū in detestationem idololatriæ. Has nāq; (vt ait) cōiunctiones aīalium diuersaꝝ specieꝝ in eodē opere faciebant idololatrę,iuxta coniunctiones planetaꝝ & alias q̃sdā cōstellationes,ex hoc prosperari credentes. Voluitq; Deus vanitatem hui⁹ credulitatis

Leui. 19.

Ibidem.

Iose.li. 4 ant. iud. cap. 6

remouere à cordibus Iudæoꝝ tanꝗ radicē idololatriæ, ne ꝑ eam ad ſtellaꝝ ſeruitia traheren
tur, creatore relicto. Porro ſecūdū Tho. in pri. ſe. q̃ſt. 102. illud eſt parabolicū verbū, vt ſit ſen
ſus, Nō arabis in boue & aſino. i. in p̄dicatiōis officio nō cōiunges ſapientē ac fatuū, q̄m vnꝰ
impedit aliū. Sapiens ꝗppe ꝑ bouē, ſtultus ꝑ aſinum deſignat̃. Porro Ioſephus ſic expoſuit.
Ibidem. Non arabis in boue & aſino. i. bobus tm̃ terra arāda eſt, vt noīe aſini cætera oīa aīalia intelli
gant̃ excluſa. Iudæi aūt dicunt hoc ideo iuſſum, q̄m dn̄s noluit regi iumentoꝝ, ſ. boui, ſerui-
le iumentum, videlicet aſinum, copulari. Quatuor quippe quaſi animalia regia oſtēdit dn̄s
Ezech. 1. Ezechieli, vtpote hoīem ꝙ eſt rex aīalium vniuerſoꝝ: Leonē, ꝙ ſub hoīe eſt rex feraꝝ: Aqui
lam, qui eſt rex auium: Bouem, qui eſt rex iumentoꝝ. Nonnulli Hebræi puerilius dicūt hoc
iuſſum. Nam cū bos ruminet, putaret aſinus ꝙ bos manducaret, ſicq́ꝫ aſinus afficeret̃ ad cibū,
& fame affligeret̃ atqꝫ deficeret. [Non indueris veſtimēto, q̊d ex lana linoq́ꝫ cōtextum eſt.]
Leui. 19. Huic ſimile eſt illud Leuitici: Veſtem q̃ ex duobus texta eſt, nō indueris: vbi de hac materia
dicta ſunt multa. Porro Pariſienſis libro p̄allegato: Vſus, inquit, veſtis ex lino lanaq́ꝫ cōtextę
ꝓhibitus fuit, ad literam, q̄m ſacerdotes idoloꝝ in Aegypto huiuſmodi veſtibus maxīe vte
bant̃, à quibus voluit dn̄s populum ſuū diſtingui. Alia cauſa extitit generalis, q̃tenus ſ. idolo-
latria, q̃ talibus cōmixtionibus exercebat̃, hac prohibitiōe ꝑcuteretur. Tertio, vt ordo natu-
ræ quē idololatræ multipliciter ꝑuertebāt, ſeruaret̃ in veſtibus, veſtiumq́ꝫ materiȷs, ita vt linū
eſſet ſub lana, & ex lino fieret vera camiſia, atqꝫ ex lana tunica vera: quæ oīa cōfundebant &
ꝑuertebant idololatrę, in venerationē p̄ſertim elementoꝝ, ex q̊ꝝ cōmixtionibus hęc gignun
tur. Volebant q̊qꝫ ꝑ talē veſtium cōmixtionē inſinuare, agricolas ac paſtores eſſe obligatos
ad famulatū ſtellaꝝ, q̃rum fauore ac beneficentia putabāt fœcunditatē & lanæ copiā in ani
malibus, atqꝫ fertilitatē in agris ꝓuenire. Propter q̊d lanā & linū in veſtitu iungebāt, vt ipſo
habitu hanc ſuꝑſtitionē profiteret̃. Huiuſmodi q̊qꝫ coniunctiones lini ac lanæ in veſtibus,
faciebāt cū obſeruatiōe cōiunctionis ſtellaꝝ. Hæc Guilhelmꝰ. Porro Ioſephus ait, talē veſti-
tum fuiſſe ꝓhibitum ꝓpter ſacerdotiȷ dignitatē, ꝗa in veſtimētis pontificis fuit cōmixtio ta
lis texturæ: ideo plebi fuit illicita. [Funiculos in fimbriȷs facies ꝑ quatuor angulos palliȷ tui.]
Num. 15 Hoc eſt q̊d in Numeroꝝ libro ſcriptum eſt: Dixit dn̄s ad Moſen: Loquere filiȷs Iſrael, vt faci-
ant ſibi fimbrias ꝑ angulos pallioꝝ, &c. q̊d ibi expoſitū eſt. Gloſſa q̊qꝫ hic ait: Suꝑſtitioſi ma
giſtri, videlicet ſcribæ & phariſæi, captantes aurā populi & lucra ex mulierculis, dilatabant
fimbrias, & alligabant eis ſpinas, vt vel ambulātes vel ſedentes, pungerentur, ſicq́ꝫ ad ſeruien
Mat. 14. dum dn̄o monerent̃. Propter q̊d dixit ſaluator: Dilatant phylacteria, & magnificant fimbri-
Lucę 15. as. [Si vir duxerit vxorē, & poſtea odio habuerit eā] q̊d erat mortale pc̄m̄, ſi oderat eā, q̃ ad
ipſius ꝑſonam: ſi vero oderat eā, q̃tū ad culpā, non fuit illicitum. [quæſieritq́ꝫ occaſiōes ꝗbus
dimittat eam, obiȷciens ei nomen peſſimū,] vtpote nomē adulteræ ſeu fornicatricis: [& dixe
rit, Vxorē hāc accepi: & ingreſſus ad eā, nō inueni virginem, tollent]. i. ſecū accipient [eam
pater & mater eius:] ſi ambo ſuꝑſint, aut alter eorū: vel ſi ambo obierint, hi ꝙ loco parētū aſ
ſiſtere habebāt puellæ. [& ferēt ſecū ſigna virginitatis eiꝰ,] quam habebat q̊uſqꝫ cognita fu-
it à ſuo marito, eam iam taliter diffamāte. [ad ſeniores vrbis ꝙ in porta ſunt]. i. ad iudices, ad
q̊ꝝ iuriſdictionem forumq́ꝫ ꝑtinent, ꝙ tunc ſedebant in aliqua porta vrbis ad iudicandum,
vt facilior cūctis pateret acceſſus ad ipſos. [& dicet pater] ꝙ eſt principalior parēs: [filiā me-
am dedi huic vxorē, quā ꝗa odit, imponit ei nomē peſſimū, & dicit, Non inueni filiā tuā vir-
ginem: & ecce, hæc ſunt ſigna virginitatis filiæ meæ. Expandent veſtimentū corā ſenioribus
ciuitatis.] ¶Circa hoc ſcribit Lyra: Dicunt expoſitores catholici, ꝙ pater & mater ſponſæ
reſeruabāt linteum, in q̊ eorū filia à ſuo viro fuerat deflorata ſub ſigillo authentico, vt ꝑ hoc
oſtenderet̃ ſignū virginitatis ſuæ, ſi vir eam poſtea modo p̄fato accuſaret. Sed hoc videt̃ val-
de turpe, q̊d pānus talis extenderet̃ corā iudicibus. Præterea nō eſt veriſimile, ꝙ maritus au-
deret cōiugem taliter accuſare, cū ſciret parētes vxoris teſtimonū tale habere virginitatis fi-
liæ ſuæ: q̄m cōſuetudo erat cōmunis, ſic ſeruare huiuſmodi pannū ſeu linteum ſecundū iſtā
opiniōem. ideo aliter exponūt Hebræi, dicētes ꝙ hæc ſit loquutio parabolica, vt ſit ſenſus,
Expādent veſtimentū. i. ꝑ verba teſtium declarabūt & explicabunt virginitatē filiæ ſuæ, ſicut
explicatur pannus. Hæc Lyra. ¶Circa hæc dico, nō ſic p̄ferri debuiſſe hoc loco expoſitionē
Hebræorū expoſitioni catholicorū: & q̄uis aliqui catholici dicāt illud, nō tn̄ tam magni aut
multi, ꝙ abſolute dicendū ſit, expoſitores catholici dicunt hoc, &c. Inſuper expoſitioni huic
q̊rundā caholicorū litera euidenter conſonare videtur. Primo in eo q̊d ait, Ferent ſecū ſigna
virginitatis ſuæ: ex q̊ apparet, ꝙ ſenſibilia aliqua ſuper hoc ſigna ſecum ferebant parentes
puellæ. Secundo, in eo q̊d dicitur, Expandent veſtimentū &c. Amplius, quia Iudæi tam pro-
ni erāt ad odium, ſuſpiciones, accuſationes, atqꝫ repudiū ſuaꝝ vxoꝝ, veriſimile poteſt vide-
ri, ꝙ ad obuiandum periculis talibus parentes puellæ reſeruauerint ſibi tale ſenſibile ſignum
virginitatis filiæ ſuæ. Obiecta q̊qꝫ faciliter poſſunt ſolui. q̄uis em̄ ſine rationabili & vrgente
cauſa inhoneſtū foret, talē iudicibus oſtēdere pannū, tn̄ ad ꝓferendū rectum iudiciū, ad libe

randum

randum innocentem, ad tollendũ malũ de Israel, poterat talis ostensio irrepræhẽsibiliter fieri, sicut & medicis magnis ostẽdunt aliq̃ loca fœda ob corporis sanitatẽ. Poterat q̃q; ostẽsio illa curialiter fieri & ad partẽ. Signa aũt virginitatis determinãtur à medicis. Estq; in puellis virginibus signaculum ipsum virginitatis, pellicula q̃ in defloratiõe corrumpit, cui⁹ læsionis signum & testis est cruor effluens, cuius in linteo manẽt indicia. [Apprehendentq; seniores vrbis illius vir, & verberabunt illum]. i. pcuti faciẽt in iudicio cõuictum, sic q pcussio vltra q̃draginta ictus nõ extendatur, vt infrà patebit. [cõdemnantes insup] vir illum mẽdaciter accusantẽ cõiugem, [centũ siclis argenti, q̃s dabit patri puellæ,] quẽ cõfundebat tali accusatione: idcirco in recõpensationẽ tãtę dehonorationis, dedit ei summã illam pecuniæ. [Quod si verũ est q̃d obijcit, & non est inuenta in puella virginitas]. i. si puella fuerit inuenta rea, [eijciẽt eam extra fores domus patris sui, & lapidibus obruent, & morietur:] quia iam fuerat viro affidata ante suã violationẽ nefariam, sicq; matrimonium fuerat inchoatũ. Si autem tempore suæ violationis nondũ fuisset viro affidata, non fuisset lapidanda, vt infrà habetur, nisi fuisset filia sacerdotis. [Si dormierit]. i. coierit [vir cum vxore alterius, vterq; morietur] per lapidationem, cum fuerint rite dijudicati. Adulterium nãq; grauissimum crimen est, & post homicidium est vnum de enormioribus quæ cõmitti possunt in proximum: in q̃ crimine fractio est voti fidei cõiugalis, transgressio pcepti fornicationem vetantis, furtũ seu rapina, dum alicui sua subtrahit contoralis palàm aut clàm: ex quo etiã crimine incertitudo sequitur prolis, atq; hæreditatio prorsus iniusta. ¶ Præterea obijci potest contra id q̃d dictum est, Virũ suã coniugem mẽdaciter accusantẽ, esse flagellandum, pecuniãq; datum: vxorem aũt conuictã, lapidandam: q̃m iuxta p̃habita, pœna talionis est infligenda falso accusatori in probatione deficienti, ergo & vir debuit lapidari. Ad hoc August. respondet, q lex voluit fœminas maritis esse subiectas, ita q non iudicantur semper ad paria, etiã in tori violatiõe. Vir q̃q; poterat plures ducere coniuges, & vxorem repudiare: quorum nullum pmissum est coniugi. [Si puellam virginem desponsauerit vir, & inuenerit eam] solã [aliquis] alter [in ciuitate,] aut certe in villa satis populosa, [& cõcubuerit cũ illa, duces vtrũq; ad portã ciuitatis] puta ad iudices, [& lapidib⁹ obruent] data sentẽtia: [puella, q̃a nõ clamauit, cũ esset in ciuitate] i. in loco vbi clamanti poterat ab audiẽtibus subueniri: q̃ constat, q si clamãs fuisset oppressa omnino inuita, aut à clamore sufficiẽti fuisset p virũ penitus impedita, mori nõ meruisset. [Vir,] siue esset alteri sociatus coniugio, siue non, [quia humiliauit]. i. libidinose viliterq; tractauit, ac vilipendendã fecit, [vxorẽ proximi sui,] cum qua tñ vir cui erat affidata, necdum matrimonium cõsummauit. [Sin autẽ in agro]. i. si vir taliter violasset virginẽ alicui desponsatam in loco, vbi nemo poterat subuenire puellæ, q̃uis clamaret, tunc solus vir ille fuerat lapidãdus: quia de puella præsumit, q clamauit ac restitit quantũ valebat. Iura nãq; sunt pia, & dubia interpretãtur in melius. [Si inuenerit vir puellã, quæ non habet sponsum &c.] textus est planus, & in Exodo pręhabitus atq; expositus. Itaq; in isto casu quo vir opprimit sic puellam non desponsatã, compellitur eam legitime ducere, nec potest circa eã vti licentiatione repudij, ne videatur eam ad ludibrium accepisse, potiusq; finxisse q duxerit eam. Hoc quoq; de illa iubetur, cui vir fuit calumniatus de virginalibus non inuentis. [Non accipiet homo &c.] Istud in Leuitico expositum est.

August. · Exod. 22 · Le. 19. 18

¶ Explanatio spiritualis eiusdem capituli XXII. Arti. XXIIII.

NOn videbis bouem fratris tui aut ouem errãtem, & præteribis, sed reduces fratri tuo. Si pietas ista brutis fuerat impẽdenda amore proximi possessoris: quãto magis vnusquisq; Christifidelis, præsertim prædicator siue prælatus, si viderit alterius prælati aut patrisfamilias, vel cognati aut proximi sui subditos siue discipulos aut ministros à via iustitiæ deuiantes, debet pro illorum reductione laborare orando, hortãdo, corripiẽdo, docendo, & omni quo præualet modo, quousq; per charitatem rursus incorporentur ecclesiæ. Quod & asino, id est, cuicunq; obtuso ac vili est faciendum, ne alicuius conuersio, salus & anima paruipendantur, præsertim inquantum est rationalis creatura ad Dei similitudinem facta, sanguine Christi redempta, atq; ad beatificam deitatis fruitionem desuper ordinata. Si videris asinum fratris tui aut bouem cecidisse in via, non despicies, sed subleuabis, id est, si noueris simplicem & idiotam, qui designatur per asinum: aut fortem & doctum, qui nomine bouis exprimitur, in peregrinatione huius vitæ exilijq; peccasse, non paruipendes lapsum ipsius, sed modis prætactis coneris eum erigere, sicut ait Apostolus: Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis. Itemq;: Qui stat, videat ne cadat. Et Salomon contestatur: Qui in ruina lætatur alterius, non erit impunitus. Deniq; ita peccare censet, qui lapsum pro posse nõ erigit, quemadmodum qui stãtem p̃cipitat. Non induetur mulier veste virili. Per vestem opatio designat. Mulier ergo non intromittat se de officio, actu, negocio ad viros spectantibus, sed suis terminis sit contenta, nec dominari quærat marito, nec publice prædicare aut sacris ordinibus ingerere se

Gala. 6. · 1. Cor. 10 · Pro. 17.

rere se præsumat, & quæ in domo agenda sunt, prudenter exerceat, nõ discurrens nec garriens. Nec vir vtatur veste fœminea. i. fœmineę leuitati, incõstãtiæ, imperfectioni, carnalitati nõ subijciat. Si nidũ auis inueneris. Nidus auis, est mãsio aĩæ fructuosæ, q̃ p contẽplatiõem nidificat in arbore, hoc est, in cruce Chr̃i, cõsiderando immẽsam ꝓfunditatem sapiæ supdignissimæ Trinitatis, circa mysteriũ humanæ redẽptiõis: insistendo aũt opibus vitæ actiuæ, in terra nidificatq́ incubat ouis & pullis suis, dũ vel ꝓpriã cõsideratione examinat, deflet, expurgat, vel sibi cõmissis aut spũalibus filijs est intẽta, arguẽdo, obsecrãdo, instruendo. Talis aĩa nõ est tenẽda. i. à suis exercitijs ĩpedienda, sed p̃fati pulli ipsius iugo obediẽtiæ sunt arctandi, vt assuescãt regi ac parere in oĩbus, nec ante tẽpus q̃rãt volare, q̃usq; pennis virtutũ ac sapię decorent. Cũ ædificaueris domũ nouã. i. structurã & ꝓfectũ virtutũ in teipso aut in alijs feceris, facies murũ tecti p circuitũ. i. vndiq; munies eã discretione, circũspectione, custodia, ne effundaẽ sanguis in domo tua. i. ne aliquẽ scandalizes, aut à tuis scandalizari pmittas. Nõ seres vineam tuã altero semine. i. neq; in agro & vinea cordis tui, neq; in familia tua aut pplo tibi cõmisso, spargas aut diffundi pmittas hæreticas prauitates, vitiorũ admixtiones, ignorãtias aut errores. Non indueris vestimento q̃d ex lana linoq́ cõtextũ est. i. cõuersatione vitio duplicitatis, simulatiõis aut calliditatis nequaq̃ admittas. Si duxerit homo vxorẽ. i. aĩam alicuius regendam acceperit, vel congregationi alicui p̃feratur, & postea ex motu auersionis ac displicentiæ q̃rat eã relinquere, imponẽs illi quẽcũq; grauem excessum, aut errorẽ in fide, & Deus pater ac mater ecclesia oppositũ huius mõstrauerint, ipse debitis subiacebit supplicijs. Quod si aĩa aut congregatio sibi cõmissa, in culpa extiterit, lapidibus obruetur. i. acriter corripiet ac disciplinabitur. Contra hæc agunt, qui ecclesias aut parochias sibi cõmissas, faciliter deserunt & alijs cõmittunt: peccantq́ grauissime, qui insufficientes instituunt siue substituunt, aut cõmutant cum talibus. Si dormierit vir cũ vxore alterius. i. si q̃s spõsam Chr̃i corporaliter, spũaliterve pollucrit, ambo peribũt, & maxime ipse, nisi cõdigne pœniteãt. Si puellam virginẽ desponsauerit vir. i. Chr̃s aut eius vicarius sibi charitatiue vniuerit aĩam virtuosam aut cõgregationẽ deuotam, & alius cũ illa coierit. i. deceperit atq; subuerterit illã in ciuitate, vtpote in militãti ecclesia, & ipsa sic despõsata, non clamauerit dñm inuocãdo, resistendo, dissentiẽdo, atq; ad suũ superiorẽ cõfugiendo, ambo pariter dãnabunẽ. Porro, si in agro hoc fecerit aliquis. i. seorsum nullo sciẽte, & iportune oĩno, ipse peribit, q̃a ex habitu vitioso & deliberatiõe ptinaci peccauit. Illa vero miseratiõe digna videẽ, & gratiose reduceẽ à spiritu sancto. Oĩs itaq; spũalis fornicatio & aliorum infectio, prohibentur his verbis.

¶ Declaratio literalis cap. XXIII. Non intrabit eunuchus attritis &c. Art. XXV.

Qualiter alienigenę fuerint ad Iudæorũ ciuilitatẽ, societatẽ, aut religionẽ admittẽdi, vł nõ admittẽdi, nũc edoceẽ. [Nõ intrabit eunuchꝰ attritis vel amputatis testiculis, & abscisso veretro]. i. mẽbro virili, [ecclesiã dñi.] Per ecclesiã dñi, quidã intelligũt atriũ tẽpli aut tabernaculi, ĩ q̃d intrabãt mũdi, & orabãt ac offerebãt in eo. Alij, p̃sertim Hebręi, p ecclesiã dñi, intelligũt cõmunionẽ connubij, seu societatẽ matrimonialẽ cũ filijs filiabusq́ Israel, sicq́ in se & in sobole sua fieri de populo Dei: sed hoc non videtur oportuisse prohiberi eunuchis, q cũ nulla possunt psona cõtrahere. Quidã p ecclesiã dñi, intelligũt ciuilitatẽ Israelitici populi Deũ colẽtis, q̃ ciuilitas q̃busdã ppetue negabaẽ, q̃busdã ad tẽpus. Porro bonum reipublicę, tẽpore tranq̃llitatis in tribus cõsistit ac custodiẽ. Primo, per honesta cõnubia, ex quibus melior soboles cõmuniter generaẽ, & iuxta hoc procedit secunda expositio iam p̃tacta. Secũdo, p hoc q̃ personæ indignæ à diuinis excluduntẽ, & iuxta hoc procedit expositio prima. Tertio, p hoc q̃ viri alieni ac pfidi nõ admittuntur ad regimẽ plebis, plenãq; participationẽ ciuilitatis, iuxta q̃d expositio tertia est ꝓcedẽs. [Nõ ingredieẽ mãser, hoc est, de scorto]. i. meretrice, [natus, in ecclesiã dñi] secundũ triplicẽ expositionẽ inductã, [vsq; ad decimã generationẽ] exclusiue. Circa hoc magister in historijs ait: Forte, quia solũ manserẽ nominauit, nõ excludebatur ab ecclesia Dei spurius. i. natus de cõcubina, q pro spurcitia incõtinentiæ diciẽ spurius, vel nothus. i. de adultera natus, cũ tñ puteẽ esse legitimus. Manser nõ copulabatur filiabus, nec legitimus filius eius, nec nepos vsq; ad decimũ successorem, q poterat intrare ecclesiã Dei, q̃ñ penitus erat extincta opprobrij antiqui memoria. Nunc aũt in ecclesia Christi, nõ solũ mãseres, sed & spurij à sacris excluduntẽ ordinibus. [Ammonites & Moabites]. i. nati ex Ammon & Moab filijs Loth, [non intrabunt in ecclesiã dñi in æternum] nisi aliquo speciali virtutis priuilegio mereanẽ oppositum, [q̃a noluerunt vobis occurrere cũ pane & aqua in via]. i. in solitudine iuxta terram ipsorũ. Contra hoc obijci poteſt, quia vt iã

Deut. 2. dudũ tactum est, Moabitæ portauerũt populo Israel alimenta venalia in confinio terræ suæ. Ad hoc secundum Lyrã respondent Hebræi, q̃ viri ex Moab non fecerũt hoc, sed in vrbibus suis mãserunt armati ad custodiã sui regni. Mulieres vero ex Moab portabant cibaria illa,

Ruth. 2. propter q̃d viri Moabitæ repulsi sunt à matrimonio Israelis, non mulieres, vnde Ruth nupta est Booz Hebręo. In Scholast. vero historia diciẽ, q̃ occurrerunt filijs Israel cũ pane tñ, & non

& non cum aqua, cum tamen scirent filios Israel siti in eremo laborare. Cui cōcordat Glossa: Tradunt, inqens, Hebræi, ꝙ hæ gētes inuicē ꝓpinquæ, exeuntibus sibi de Aegypto occurrebāt cum aq̄ tm̄, &c. Hęc concordādo, dici potest, ꝙ qdā Hebræi dicunt illud, alij istud. [& qa conduxerūt contra te Balaā filium Beor] vt Numeroꝝ liber habet. [vt malediceret tibi] dando cōsilium cōtra te, & imprecando tibi mala, execrādoq́ꝫ te. [& noluit dn̄s audire Balaam]. i. prauā ipsius voluntatē cōpescuit, & eius ꝓpositum impediuit. [vertitq́ꝫ maledictionē eius] quā mente concepit, [in bn̄dictionē tuā, eo ꝙ diligeret te.] qm̄ subito immutauit dn̄s Deus cor Balaam, ita ꝙ mutato ꝓposito, in verba benedictiōis ꝓrupit: tandē tamē dedit iniquū consiliū ad deceptionē atq́ꝫ interitū plurimoꝝ. Sic Moabitæ & Ammonitæ videnť grauius peccasse in filios Israel, q̄ Idumæi siue Aegyptij, qm̄ neq́ꝫ contra ipsos egerunt, & spiritaliter ꝑsequuti sunt ipsos, inducendo eos ex consilio Balaam ad fornicatiōes, adulteria, esumq́ꝫ idolothytoꝝ & adorationē idoloꝝ suoꝝ. Aegyptij vero corporaliter tm̄ ꝑsequuti sunt filios Israel, qbus & Idumæi manu occurrerunt armata. [Nō facies cū eis pacem]. i. ciuilitatis cōcordiā aut coniugalē quietē. [Nec q̄res eis bona]. i. ꝓsperitatem tecum in eadem republica. [cunctis diebus vitæ tuæ in sempiternū.] non tamē erāt simpliciter odiendi. Nā & Dauid sanct⁹ parentes suos cōmisit regi Ammon, vt 1. Regum habeť, nec à cultu veri Dei abijciendi, nec affectu pacis pectoris spoliandi. Quamuis em̄ iusto Dei hoīmq́ꝫ iudicio, interdum posteri ꝓpter suoꝝ excessus parentū in bonis corporalib⁹ puniant, qa secundū corp⁹ à parentibus descenderūt, nunq̄ tn̄ in sp̄ualibus bonis. [Non abominaberis Idumęū, qa frater tu⁹ est] i. Idumęos natos ex Esau fratre Iacob, non ita aspernaberis sicut Moabitas ac Ammonitas, qa de duobus fratribus vterinis geniti estis. Non autē est aliqs abominandus, q̄tū ad bona q̄ habet à Deo, sed q̄tū ad mala q̄ habet ex seipso, vel ex ꝓpagatione carnalis originis inficiatę. [nec Aegyptium, qa aduena fuisti in terra ei⁹] in te, vel in lumbis pr̄m tuoꝝ, q habitauerūt in terra eius, puta Aegyptioꝝ, & ita consequuti estis aliq̄ bona ex ipsis Aegyptijs. [Qui nati fuerint ex eis tertia generatione, intrabunt in ecclesiā domini] puta in atrium tēpli, connubium Israelis & ciuilitatē ipsius, quando petierint hoc. De cæteris gētibus nō exprimiť hic regula specialis, sed iuxta probitatē eoꝝ, postq̄ cōuersi fuerint ad Iudaismū, fieri potuit post certam inde experimentalē ꝓbationē. ¶ Circa hæc scribit Thomas in prima secūdæ, q̄st. 105. Triplex offerebať Iudæis occasio, vt cum extraneis pacifice communicarent. Primo, quādo extranei ꝑ terram eoꝝ transitum faciebant vt peregrini: secundo, quando in terrā eoꝝ veniebant ad habitandum vt aduenę: & q̄tum ad vtrunq́ꝫ hoꝝ, lex dedit pia p̄cepta. Nam in Exodo diciť: Aduenam nō contristabis, & peregrino molestus non eris. Tertio, qn̄ aliq extranei in eoꝝ ritum atq́ꝫ consortiū oīno admitti volebāt, & in his ordo attendebať. Non em̄ statim recipiebanť q̄si ciues, sicut & apud q̄sdā gentiliū fuit statutū, vt nō reputarenť ciues, nisi q ex auo vel atauo ciues existerent, vt ait Philosophus in Politicis: qm̄ si extranei aduenietes, statim reciperentur ad tractandum ea q̄ sunt populi, possent ꝑicula multa cōtingere, dum extranei nondū habētes firmatum amorē ad bonū cōmune, attētarent aliq̄ contra ppl'm. Idcirco lex statuit, vt de qbusdā gentib⁹ habentib⁹ aliquā affinitatē ad Iudęos, s. de Aegyptijs, inter q̄s fuerāt nati & educati, & de Idumæis filijs Esau fratribus Iacob, in tertia generatiōe reciperēť in cōsortiū populi: qdā vero, qa hostiliter se habuerūt ad eos, vt Ammonitæ & Moabitæ, nunq̄ in consortiū populi admitterenť: Amalechitę vero, q magis eis fuerāt aduersati, q̄si hostes ꝑpetui haberenť. Itaq́ꝫ lex nullā gentē exclusit à cultu Dei, & ab his q̄ ꝑtinent ad salutē. Diciť em̄ in Exodo: Si qs extraneoꝝ in vestrā voluerit trāsire coloniā, & facere Phase domini, circuncideť primo omne masculinum eius, & tunc rite celebrabit, eritq́ꝫ sicut indigena terræ. Sed in tēporalibus quantū ad ea quæ pertinebāt ad cōmunitatē populi, non statim quilibet admittebať ratione p̄tacta, sed qdam in tertia generatione, alij nunq̄, in detestationem præteritæ culpæ. Sicut em̄ punitur vnus homo ꝓpter pc̄m̄ q̄d commisit, vt alij videntes timeant & peccare desistant, sic propter aliq̄d peccatum gens vel ciuitas potest puniri, vt alij à simili peccato abstineant. Poterat tamē dispensatiue aliqs in collegium populi Dei admitti propter aliquem actum virtutis, quemadmodū in libro Iudith dicitur, ꝙ Achior dux filioꝝ Ammon, appositus est ad populū Israel & omnis successio eius. Similiter Ruth Moabitis, quæ mulier erat virtutis. Licet posset dici, ꝙ prohibitio illa extendebať ad viros, non ad mulieres, quibus non cōpetit simpliciter esse ciues. Præterea secundū Philosophum in libro Politicoꝝ, dupliciter diciť aliquis esse ciuis: vno modo simpliciter, alio modo secundū qd. Simpliciter ciuis est, q potest agere quæ ciuium sunt, vtpote dare consilium, vel exercere in plebe iudiciū. Secundum qd autem dicitur ciuis, quicunq́ꝫ ciuitatē inhabitans, etiam viles ꝑsonæ & pueri, ac senes decrepiti, qui non sunt idonei habere potestatē in his, q̄ ꝑtinent ad bonum cōmune. Ideo spurij propter vilitatē originis excludebantur ab ecclesia Dei. i. à collegio fidelis populi vsq́ꝫ ad decimam generationem. Similiter eunuchi, quibus non potest competere honor q patrib⁹ debebať, & præcipue in populo Iudęoꝝ, in quo Dei cultus conseruaba-

Num. 22
1. Re. 17.
Exo. 22.
Polit. 3.
Gen. 47.
Exod. 1.
Gen. 36.
Num. 21
Num. 22
Exod. 21
Iudith 13
Ruth 2.
Polit. 3.

seruabatur per carnis generationem. Nam & apud Gentiles hi qui multos filios genuerunt, aliquo insigni donabātur honore, vt in secundo Politicorum habetur: tamen quātum ad ea quæ ad Dei gratiā ptinent, eunuchi ab alijs non separabantur, sicut nec aduenæ. Dicitur nāq; p Esaiā:
Esai. 56. Non dicat filius aduenæ q adhæret dño, Separatione me diuidet dñs à populo suo: & nō dicat eunuch⁹, Ecce ego lignū aridū. Hæc Thomas. [Quādo egressus fueris] ò popule Israel, [aduersus hostes tuos in pugnam]. i. bello īminente, [custodies te ab oī re mala]. i. ab oī culpa, qa tunc tāto diligentius est vitanda Dei offensio, q̄nto tunc magis necessaria est eius subuentio, qm ipse victoriam donat, & iuxta merita atq; demerita hoīm dispensat euentus bel
Pro. 7. lorum, sicut & Salomon loquitur: Equus paratur ad diem belli, dñs autem salutem tribuit. Et alibi
Iudic. 7. ait scriptura, De cælo est victoria. [Si fuerit inter vos homo qui nocturno pollut⁹ sit somno]
3. Esdræ 3 hoc est, pollutionem seu fragilitatem passus in somno, q̄d varijs modis potest contingere, vtpote ex crapula præcedenti, ex turpi imaginatione, contactu, osculo, amplexu, aut simili vitio in vigilia habitis, ex superfluitate naturæ, & dæmonum illusione, ex debilitate & exinanitione naturæ ipsius, aut naturali somniatione. Veruntamen in somno, quando iam ligatum est rationis iudicium, & impeditus vsus ipsius, nō peccat homo nec pollutione spirituali, sed corporali pollui potest: attamen sæpe contingit illa somnialis pollutio præcedentis culpæ demerito, sicq; detestabilis redditur, inquantū causa eius voluntarie ac culpabiliter est admissa. Rursus si post euigilationē complaceat talis illusio in somno habita, propter delectationē q̄ fuit in somno pollutioni admixta, valde culpabile est. [egredietur extra castra, & non reuertetur prius q̄ ad vesperam lauetur aqua, & post solis occasum regredietur in castra.] In præcedētiū expositione librorum inductum est, qualiter triplicia erant castra in populo Dei, videlicet castra deitatis, q̄ erāt tabernaculum & atriū: castra sacerdotū, q̄ erāt ædes & mansiones, in quibus p circuitum tabernaculi morabantur Leuitæ. Pollut⁹ autem in somno, nec atrium taber-
Num. 5. naculi, nec tabernacula Leuitarum poterat ingredi, sed propria castra, sicut de hoc dictum est
Leui. 15. plenius in Numerorum & Leuitici libris ac alijs locis. August. q̄q; hic ait: Multa ponit lex in sa
August. cramentis & vmbris futurorum, sicq; post effusionem seminis factā in somno, lex iubet purgationem fieri per aquæ lotionē, videlicet aquæ lustrationis aspersionem, non q in somnis peccatum sit, sed propter significationem quæ alibi sæpe expressa est. [Habebis locum extra castra, ad quem egrediaris ad reqsita naturæ, gerens paxillum balteo. Cumq; sederis, fodies p circuitū, & egesta humo, operies q̄ releuatus es] Hic præcipitur vt ad secessum ituri, exirēt etiā castra populi, & egesta humo operirent in loco effosso, ne alijs nauseā facerēt, & aer inficeretur fœtore, qa tunc in solitudine cōmanebāt. Nempe vt loqtur Glossa, etiā corporalē munditiam diligit Deus, ideo iussit nihil fœdum remanere in castris. De hui⁹ præcepti causis multa scribit Parisiēsis libro de fide & legibus, q̄ tū virtualiter tactæ sunt, & infrà in textu tangitur inde. Tunc eñ frequenter manebāt diu in loco eodē, q̄d facere nō potuisset tāta multitudo, nisi eis ab egestorum caueretur fœtore. Fuit & alia causa, videlicet reuerentia præsentiæ maiestatis diuinæ. vñ subiūgitur: Dñs eñ De⁹ tuus ambulat in medio castrorum, vt eruat te, & tradat tibi inimicos tuos]. i. gratiose adest, graditurq; vobiscū, nō q ipse localis mobilisve cōsistat, sed ratione sui effectus, & p similitudinem opis sibi talia ascribuntur, quia progredientib⁹ vbilibet affuit, atq; in bonorum cordibus morabatur. specialiter q̄q; dicitur istud, qm tabernaculū Dei fuit in medio populi, & in tabernaculo illo dñs specialiter habitauit, operādo, apparē-
2. Reg. 7. do, & exaudiendo ibidē apertius. Hinc 2. Regū dñs ait: Ambulaui in tabernaculo & in tentorio, p cūcta loca q̄ trāsiui cum oībus filijs Israel. [vt sint castra tua sancta, & nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te. Non trades seruū dño suo, q ad te cōfugerit.] Hoc, secundū Thomā & alios multos, intelligitur de seruo quē dñs suus q̄rit ad occidendum, mutilādum, vel ad perpetrandum flagitium aliq̄d, & præsertim dum seruus est innocēs. [Habitabit tecum in loco qui ei placuerit, & in vna vrbium tuarum requiescet] vt in loco munito securus sit, quousq; dominus eius mitescat, & clementer ipsum recipere velit, tuncq; reddendus est domino cum sit eius possessio. [Ne contristes eum.] quia afflicto non est addenda afflictio. ¶Por-
August. ro circa hoc loquitur Augustinus: Quomodo istud poterit verificari, nisi intelligamus hæc iuberi non vni personæ, sed plebi, ita q Deus prohibuit confugientem seruū ex aliena gente ad populum Israel, reddi domino suo alienigenæ ab Israelitico rege: & ista expositio aptior esse videtur, si litera debite inspiciatur. [Non erit meretrix de filiab⁹ Israel,] id est, nulla filiarum Israel corpus suum habebit venale, & publicæ libidini expositum, immo nec alicui illegitimæ copulæ carnis. [neq; scortator de filijs Israel:] quia tam fœda atq; enormia vitia,
August. singulariter indecentia & illicita sunt populo verum Deum colenti. Itaq; secundum Augustinum, p verba hæc oīs illegitimus coitus, etiam simplex fornicatio, prohibetur. [Non offeres mercedē prostibuli, nec preciū canis in domo Dei tui, qcquid illud est q̄d voueris]. i. nullū votū psolues de mercede prostibuli, aut precio canis. q̄uis eñ meretrix peccet, se pro mercede prostituēdo, non tū peccat illā accipiēdo, nec ad restitutionē tenetur. Ecclesia vero despicit tale

tale preciũ sibi offerri, ne videat turpitudini cõsentire, & ꝓpter vilitatẽ ac fœditatẽ huiusmodi lucri. Nã & ab oĩ specie mali pcauet sibi. ¶Porro, q̃d dictũ est, vt preciũ canis nõ offerat, August. & cũ sequẽtes exponũt de primogenitis canũ, q̃ nõ poterãt redimi neq; offerri, ideo preciũ p ipsoꝝ redẽptione nõ offerebat. Iosephus vero exponit de venaticijs canib⁹, q custodiũt oues, q̃s quidã Iudæi locabãt ad impręgnationẽ caniculaꝝ: & tale preciũ, tãq; vile & turpe lucrũ ꝓhibuit dñs sibi offerri. Nõ fœnerabis fratri tuo ad vsurã pecuniã, nec fruges, nec quãlibet aliã rem, sed alieno. Fratri aũt tuo absq; vsura id q̃ indiget, cõmodabis, vt bñdicat tibi dñs De⁹ tuus in oĩ opere tuo, in terra ad quã ingredieris possidendã.] Hic pmittit vsura Iudæis circa extraneos, & prohibet eis circa propriã plebẽ. ¶Vñ in prima secũdæ q̃st. 105. loquit Thomas: Accipere vsuras ab extraneis, nõ erat secundũ intẽtionẽ legis, sed ex quadã permissione, propter pronitatẽ Iudæoꝝ ad auaritiã, vtpote ad vitandũ grauius malũ, ne hoĩes suæ cognationis ac legis p vsuras grauarẽt, atq; vt magis pacifice ad extraneos se haberẽt, à q̃bus lucrabant. Fuit ergo pmissio mali minoris, propter vitationẽ mali maioris. De hoc sic scribit Guilielmus libro de fide & legib⁹: Sunt q̃dam in lege permissa, nullo modo præcepta, pmissa, inquã, hoc est, lege non punita, sicut exactio vsuraꝝ ab alienis, q̃ pmissa sunt, vt maiora mala declinarent. Sciebat nãq; legislator, hanc esse Iudæoꝝ cupiditatẽ & auaritiã, vt nec fratribus suis. i. Hebręis parcerent ab vsuris, nisi alienis ad vsurã dare permitterent. Vsura nãq; in se mala est, euidensq; rapina. Fecit ergo legislator p huiusmodi permissionem, q̃d in tali populo fieri potuit, vt s. per minoris mali permissionẽ, à maioribus malis auerterentur. Hæc Guilielmus. Istud ergo fuit permissio, sicut libellus repudij, quoꝝ nullum sine peccato fiebat. Deniq; de ista materia scribit ꝓlixe Hẽricus de Hassia libro suo de contractib⁹, iter cætera dicẽs, q Iudæi modo plus peccẽt, cõcedendo Chrĩanis ad vsurã, q̃ olim peccassent cõcedẽdo ad vsurã frĩbus suis, qm̃ Chrĩani sunt veri Israelitę. Leges demũ ciuiles permittũt vsurã, non tanq̃ licitã, sed ꝓpter cõmunẽ hoĩm vtilitatẽ. Est aũt vsura (secundũ philosophũ) maxime contra naturã & rationem. [Cũ votũ voueris dño Deo tuo, nõ tardabis reddere, qa requiret illud dñs Deus tuus. Et si morat⁹ fueris, reputabit tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absq; peccato eris. Quod aũt semel egressum est de labijs tuis, obseruabis, & facies sicut promisisti dño Deo tuo, & ꝓpria voluntate & ore locutus es.] Itaq; tẽpore opportuno votũ solues citius q̃ potueris, nisi in vouẽdo tẽpus certũ exprimat, q̃ q̃d promittit, ipleat. Istud ꝓhabitũ est atq; expositũ. [Ingressus vineã proximi tui, comede vuas quãtum tibi placuerit, foras aũt ne efferas tecum. Si intraueris segetem amici tui, franges spicas, & manu conteres, falce autem non metes:] Istud quoq; frequenter expositum est. Ioseph⁹.

¶De spirituali eiusdem cap. XXIII. intelligentia. Artic. XXVI.

NOn intrabit eunuchus. Per eunuchũ hoc loco intelligit hõ infructuosus, vitijs inueteratus, ita q quasi vim bene agendi amisisse videt, de illoꝝ existẽs catalogo, q̃b⁹ dicit p Hieremiã: Si potest Aethiops mutare pellẽ suã, & pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cũ didiceritis malũ. Qualib⁹ loquit & saluator: Hypocritæ, quõ poteritis bona loqui cũ sitis mali? Qui talis est, militantẽ nõ intrat ecclesiã p Dei grãm gratũ facientẽ & charitatẽ, nec ecclesiã triũphantẽ p gloriæ adeptionẽ, nec est ciuis sanctoꝝ & domesticus Dei, sed minister ac putridũ mẽbrũ diaboli. Nõ ingrediet mãser, hoc est, q de scorto nat⁹ est, i. degener morib⁹, q à sanctoꝝ patrũ virtuosa nobilitate degenerat, & educat⁹ est vitijs, pfidisq; doctrinis, ex hæresiarcha aut seductore & malignoꝝ ecclĩa ad tale esse deduct⁹, ĩ ecclesiam prædestinatoꝝ, in ecclesiã Dei, vsq; ad 10. gñationem. i. q̃usq; per 10. pceptoꝝ custodiam Deo reconciliet. Ammonites & Moabites non intrabunt in ecclesiã Dei in æternũ. Per Ammonitas & Moabitas intelligunt schismatici atq; hæretici, ex prẽ diabolo nati, inuicẽq; concordes in malis ad persequendũ iustos vere catholicos, q̃s per seipsos & p versutos persuasores ad errores & vitia, immo & ad tẽporales aduersitates & clades trahere moliuntur, & pœnitentibus, qui de Aegypto. i. de tenebris mundi egrediunt, nõ volunt occurrere cum pane vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris, quia non quærunt eos spũaliter reficere, sed magis inficere, suis eos erroribus inuoluendo. Non abominaberis Idumæum, qa frater tuus est. i. hoĩem carnalem carnalibus vitijs irretitũ, q̃ vitia (loquẽdo in gñe) sunt spũalibus vitijs leuiora, propter q̃d tales q̃nq; cõuertunt facilius. Porro q spũalis est, recolat q̃q; se q̃nq; carnalem fuisse: sicq; non solũ cõmuni natura, sed & similitudine culpæ dici posse fratrẽ viri carnalis. Docemur q̃q; hoc verbo, vt cæteris paribus, simus magis charitatiui, spũaliterq; benefici circa cognatos: nec eos, q̃uis adhuc mũdanos, abominemur: immo corde, ore & opere ipsorum conuersionẽ conemur, nec Aegyptiũ. i. hoĩes huic seculo adhuc intentos, inter q̃s & tu aliq̃n es conuersatus, & socius fuisti eoꝝ in malis. Non ergo prorsus abhorreas eos indiscreto amaritudinis zelo, sed communis infirmitatis te tangat memoria, vt labores eos habere in virtutibus socios. Qui nati fuerint ex eis tertia generatione, id est, per contritionem, confessionem & satisfactionem, atq; in fide superbenedictę trinitatis, incorporabuntur

Hiere. 13 Matth. 7 Ephes. 2. Ioan. 8. Eccĩ 15.

Chrõ,& sãctę ecclesię.Qñ egress⁹ fueris aduers⁹ hostes tuos ĩ pugnã, custodies te ab omi re
Psal. 38. mala.Sic religiosi & oẽs vere cõuersi ad dñm,q exierũt de lacu miserię,lutoq́; fęcis, & pristi
na cõuersatiõe iniq́, qb⁹ iuge bellũ est cõtra hostes suæ salutis,indesinẽter custodire se debẽt
ab oĩ culpa,vt mereant̃ iuuari à Deo,nec expugnẽt̃.Si fuerit iter vos hõ q nocturno sit pollu
t⁹somnio.i.vanis sõnijs credidit,& imaginatiõib⁹ stultis cõsensit,aut de oblectatiõe in sõno
habita, postea vigilãs est gauisus,egredieẗ extra castra.i.bonoꝶ,sapiẽtiũq́; cõsortio reputet
se idignũ,nec reuertat̃ mẽte ad annumerãdũ se iter ipsos,nisi p pœnitẽtiã & lachrymas emũ
dat⁹,post solis occasũ.i.postq̃ lumẽ rõnis à sua icauta crudelitate & gloriatiõe deiecerit se,cõ
siderãdo hũiliter ꝓpriã defectuositatẽ,habebit locũ extra castra. Vẽter spũalis est cor, q q̃ti-
die repleẗ atq; grauat̃ cogitatiõib⁹ supfluis & imũdis,affectiõib⁹ vanis,tanq̃ stercorib⁹ & vri-
nis,q̃ assidue eijciẽda sunt,trãseũdo ad locũ secretũ extra alioꝶ adspectũ,vbi hõ seipsum cõsi
deret,discutiat,& sua corã Deo peccata cõfiteat̃ ac defleat:sicq́; operiat ea humo.i.ꝓprię fra
gilitatis hũili cõfessiõe,ĩ sanctæ hũilitatis ꝓfundo, ĩtra se fodere debet, pẽsando vniuersa &
singula,ex qb⁹ iduciẗ hõ ad ꝓcordialẽ ac plenã sui̇̃psi⁹ hũiliationẽ.Dñs em̃ De⁹ tu⁹ ambulat
in medio castroꝶ.i.inter vere catholicos, vt inimicos hũanę salutis subijciat illis.Idcirco ca
stra nr̃a.i. corda atq; ecclesię,sancta sint, ita vt ĩ p̃sentia & adspectu oĩpotentis iugiter simus
synceri,custoditi,virtuoseq́; occupati.Nõ trades seruũ dño suo q seru⁹ ad te cõfugerit.i.si ali
qs dñatiõe diaboli pressus,iugũ ĩpietatis euadere cupiẽs,te ꝓ cõsilio auxilioq́; accesserit,con
dole ei, & salubriter eũ ĩforma,ac detine ĩ virtutũ structura,nec aliq̃ mõ augeas tẽtationem
ipsi⁹,nec eũ facias pusillanimẽ, vel ad pristina vitia redeũtẽ, nec p ĩmoderatã ĩcrepationem
ipsum cõtristes,sed cõsolare ac refoue. Nõ erit meretrix de filiab⁹ Israel,neq; scortator de fi
lijs Israel.Queãdmodũ lr̃aliter hoc iussum est filijs filiab⁹q́; Israel,vt s.dignitatẽ & vocationẽ
suã pẽsantes,nequaq̃ tã vilib⁹ se fœdẽt ingnamẽtis, multo pl⁹ vniuersis Chr̃ianis cõmittitur
1.Cor. 3. istud,qm̃ ipsi sunt gen⁹ electũ,regale sacerdotiũ,gẽs sctã,popul⁹ acq̃sitiõis,qb⁹ ait Apost. Tẽ-
Psal. 48. plũ Dei sctm̃ est, q̃d estis vos.ne ipsis iuste dicat:Hõ cũ ĩ honore esset,nõ itellexit.&,Cõpu-
Iohel. 1. truerũt iumẽta ĩ stercore suo. Fornicatores etem̃ & adulteros iudicabit De⁹.&,Neq; imũdi,
Hebr. 13. neq; molles,neq; fornicatores regnũ Dei possidebunt. Specialiter ṽo p filios & filias Israel,
1.Cor. 6. intelligũt spũales ac religiosæ vtriusq; sex⁹ ꝑsonæ,q̃s ab oĩ ĩcontinẽtiæ vitio oportet sũme ca
uere.Vniuersi q̃q; fideles ab oĩ fornicatione corporali ac spũali seu auersiõe mẽtis à Deo, &
Lucæ 1. consensu illicito debẽt penit⁹ abstinere,qa ad hoc ĩcarnat⁹ est fili⁹ Dei, vt in sctitate & iusti-
tia corã altissimo deifice conuersemur. Non offeres mercedẽ prostibuli,nec preciũ canis in
domo Dei tui.i. ab oĩ specie mala in ecclesia abstine,mot⁹q́; ĩpatiẽtię & iræ caninos repelle.
Merces demũ ꝓstibuli, est fauor ab aliq̃ cõsecut⁹ de alioꝶ seductiõe,cõstuprationeq́; aĩaꝶ: q̃
fauore De⁹ nõ honorat̃,sed dire offendit̃.Porro q̃ sequunt̃ de accõmodatiõe ad vsurã,de vo
ti impletione,de refectione in alterius vinea aut segete, iam suprà spũaliter extant exposita.

¶Elucidatio literalis cap. XXIIII. Si acceperit homo vxorem. Artic. XXVII.

CApitulũ p̃sens docet,q̃liter vir habere se debeat ad coniugẽ suã,aliasq́; ꝑsonas.[Si acce
perit hõ vxorẽ,& habuerit eã]ad vsum cõiugij,[& nõ inuenerit]mulier [grãm añ ocu-
los ei⁹]videlicet viri,ita ꝙ displicuerit viro displicẽtia tãta,q̃ odiũ pariat, ac mutuã ipe
diat cõuersatiõnẽ pacificã,[ꝓpter aliquã fœditatẽ]existẽtẽ in muliere.Per fœditatẽ qdã in-
telligũt deformitatẽ,monstrositatẽ aut ĩfirmitatẽ,q̃ sunt corporales fœditates, vel etiã fœdi
tatẽ in aĩa,vtpote tortuositatẽ ĩ morib⁹, melãcholiãve capitis.[scribet libellũ repudij] Mirũ
si pro quacunq; fœditate p̃tacta pmiserit Moses,imo De⁹ p Mosen,fieri diuortiũ.Hinc qdã
p fœditatẽ intelligũt de fœditate multũ notabili supueniẽti ipsi cõiugio, & q̃ bonũ prolis
tollat siue impediat,sicut sterilitas,lepra,morbus caducus in corpore,vel scandalosa ĩmori-
geratio aĩæ,ita ꝙ ex ea filij assuescerẽt malis. ¶Porro,in Hebręo pro fœditate habet̃,rẽ tur-
R. Paul⁹ pem,seu turpitudinẽ,& satis redit in idẽ. Attamẽ R.Paulus dicit hoc loco haberi turpitudi
Leui. 18. nem,sub eadem significatione, qua & in Leuitico,vbi de incestuosis & adulterinis coitibus
agit:ex q̃ patet,ꝙ nullo modo licebat repudiare vxorẽ,nisi propter hi iusmodi turpitudinẽ,
q̃ fornicationẽ ĩcludit. Thalmudici vero.i. Iudæi q librũ Thalmud suscipiũt ac sequunt̃, q
pharisaicã doctrinã sectãtes,frequẽter irritabãt mãdata Dei,propter traditiones suas,vt ait
Matt. 15. Chr̃s p Matth.in tm̃ deuiauerũt à veritate hoc loco, ꝙ dixerũt viꝶ pro suo libito posse re-
pudiare vxorẽ:& talis vsus,vel poti⁹ pniciosus abusus,vsq; in p̃sens inter eos ĩoleuit.Hæc R.
August. Paul⁹. Huic autẽ dicto R. Pauli obuiare videt̃, q̃d asserit August. & habet̃ in Glossa:In lege
multę erãt causæ dimittẽdi vxorẽ.Chr̃s solã fornicationẽ excepit.i.propter solã fornicatio-
nẽ repudium licere ꝓhibuit,cęteras causas iussit pro fide & castitate cõiugij sustineri.Insuper
Mala. 2. scriptum est in Malachia, Cum odio habueris,dimitte eã. Aliq̃ q̃q; expositores hic dicunt,
ꝙ in veteri lege plures erãt causæ dimittẽdi vxorẽ. ¶Deniq; Thomas sup 4. Sententiarum
testatur: Proxima causa repudij, fuit euitatio vxoricidij: sed remota causa fuit odium, ex
quo vxoricidium solet causari. Tale autẽ odium poterat nasci non solũ ex fœditate seu tur
pitudine

pitudine fornicationis. Verũtñ dñs & Saluator edocuit, ꝙ nulla cauſaꝝ illaꝝ erat iuſta & rationabilis ad dimittẽdũ vxorẽ, niſi fornicatio.i.adulteriũ cõiugis, aliæ aũt ꝑmittebãt.¶Ampliꝰ, ꝓpter adulteriũ fuerat mulier ſecũdũ legẽ lapidãda, ſed ꝓpter fœditatẽ aut turpitudinẽ, de qua nũc loquitur textus iſte, nõ lapidabaẗ: immo ꝑmittebaẗ abire, & alium virũ accipere: idcirco de illa turpitudine nõ eſt hic mẽtio, ſed de alia, quę etiã nõ reddidit mulierem inhabilẽ ad aliud matrimoniũ contrahendũ. Itaq; vir ſcribit libellũ repudiȷ̃, hoc eſt, in membrana deſcripſit, aut deſcribi fecit ꝙ eã dimitteret. [& dabit] libellum illũ [in manu illius] vtpote mulieris, [& dimittet eam de domo ſua.] Verũtñ corã ſacerdote hæc agebanẗ. vñ de ordine quo hæc fiebãt, magiſter in hiſtorȷ̃s recitat: Vir apud quẽ vxor ſua non inueniebat gratiã, ꝓpter aliquã fœditatẽ q̃ multimode ꝓueniebat, ſcripſit ꝙ nunq̃ conueniret cũ ea, & cauſam ob quã diſplicuit ei mulier, ne cõueniret: tradiditq; libellũ, in q̃ ſcripta erant hæc, mulieri, vt corã ſacerdotibus legerẽtur. Cumq; iuraſſet vir veꝝ eſſe q̃d ſcripſerat, licuit vtriſq; aliȷ̃ copulari. Hæc ibi, q̃ ex Ioſepho ſumpta cenſenẗ. Nẽpe ſecundũ Ioſephũ iſta erat forma libelli repudȷ̃: Promitto tibi ꝙ nunq̃ tecũ cõueniam. Veruntñ aliq̃ dicũt, ꝙ in libello nõ ſcribebatur cauſa repudȷ̃. Nã cauſa illa fuit qñq; occulta, & ſoli marito nota, videlicet fornicatio latẽs, quæ nõ videẗ publicãda fuiſſe, q̃a nec ꝓbari valebat. In textu q̃q; habeẗ, ꝙ libellus iſte dandus, erat in manu mulieris repudiatæ: ideo non apparet, ꝙ in eo aliq̃d diffamatiuũ mulieris cõtinebaẗ, immo in fauorẽ mulieris videẗ hoc iuſſum, vt poſſit alteri nubere, & ne vir poſſet eã reuocare inuitã: q̃a ſi viri hoc poſſent, eſſent à principio cõiugȷ̃ valde proni ad repudiandũ vxores. Sed his obſtat, q̃a cõmuniter dicitur ꝙ libellus repudȷ̃ eſt ſcriptura continens cauſam diuortȷ̃. Pro hoꝝ cõcordia dici poteſt, q̃d Thomas ſup 4. Sentẽtiaꝝ affirmat: Cauſæ, inquiẽs, repudȷ̃ ſcribebanẗ in libello in gñali, nõ in ſpeciali, q̃a nõ ſcribebãẗ vt oſtenderẽt repudiũ eſſe licitũ, ſed vt liceret mulieri aliũ ducere virũ, propter q̃d ei libellus tradebatur ſecundũ Ioſephũ. tñ ſecundũ Auguſtinũ libellꝰ repudȷ̃ ſcribebaẗ, q̃tenus interuenientibus mora ſcribẽdi, cõſilioq; ſcribaꝝ aut ſacerdotũ, maritꝰ à ꝓpoſito repudiandi deſiſteret. [Cũq; egreſſa mulier] repudiata, [alteꝝ maritũ duxerit, & ille q̃q; oderit eã, dederitq; ei libellũ repudȷ̃] iuxta formam p̃habitã, [& dimiſerit] eam [de domo ſua, vel certe mortuꝰ fuerit] illa repudiata, [non poterit prior maritus recipere eã in vxorẽ, q̃a polluta eſt, & abominabilis facta eſt corã dño.] Cũ eñ ſit bis repudiata, & à duobꝰ maritis, veriſimile eſt eã eſſe odibilem atq; repudio dignã: ideo potuiſſet prior ille maritus facili occaſione contra eam accendi & ipſam perimere. Vel fuit polluta, q̃a alterũ virũ duxit, nõ ſine peccato, q̃uis erat ꝑmiſſum. Vnde, vt dicũt expoſitores, circa libellũ repudȷ̃ duo erãt permiſſa, videlicet vxorẽ dimittere, & dimiſſam accipere aliũ viꝝ: & duo p̃cepta, videlicet ipſum libellũ ſcribere, & repudiãtem virũ nõ poſſe accipere, quã ſemel repudiauit modo p̃dicto. hæc itaq; imple, [ne peccare facias terrã, quã dñs Deus tuꝰ tradiderit tibi poſſidendã] .i. ne tu ipſe in terra habitãs, pecces contra iſta agẽdo, vel alios ad peccandũ inducas.¶Circa hæc q̃riẗ, an & qualiter repudiatio vxoris licita fuit in lege. Hæc q̃ſtio ſup 4. Sententiaꝝ tractaẗ, & ꝑ vtraq; parte multipliciter argumentaẗ, & nimis prolixũ eſſet hic talia introducere, ac mouere. Vñ ad intelligendũ plenarie huius veritatẽ quæſiti, oporteret ſcire qualiter inſeparabilitas matrimonȷ̃ ſit de lege naturæ, videlicet an pertineat ad prima naturalis legis p̃cepta, an ad ſecũda. Breuiter autem tangẽdo, ſecundũ q̃d refert S. Thomas ſup 4. Quidã dicũt ꝙ q in lege Moſis dederunt libellũ repudȷ̃, excuſabanẗ à pœna ſecundũ legẽ infligẽda, non aũt à culpa, ita ꝙ Moſes ꝑmiſit libellũ repudȷ̃, ſicut vſurã circa extraneos, ad vitandũ grauius malũ, videlicet vxoricidiũ. Aliȷ̃ dicunt, ꝙ libellus repudȷ̃, & aliã ducere coniugẽ, repudiatã q̃q; maritũ aliũ accipere, licita erant, & ſine culpa ex diſpẽſatione diuina: aliàs videreẗ Iudæi à Deo relicti, & à ſalute excluſi, vtpote nõ ſufficiẽter inſtructi de neceſſarȷ̃s ad ſalutẽ, q̃a nec Moſes, nec aliq̃s prophetarũ iſta ꝓhibuit, aut illicita eſſe edocuit. Et q̃uis hoc probabiliter diciẗ, primũ tñ cõmunius teneẗ. Hæc Thomas. Porro Lyra hoc loco & ſup Matthæũ primã tenet opinionẽ, p̃ſertim cum dicat ſaluator, ꝙ Moſes ꝑmiſit dare libellũ repudȷ̃ ad duritiã cordis Iudæoꝝ: quæ aũt ſic permittunẗ ex ꝑmiſſione, nõ fiunt licita, ſed ad vitãdũ mala peiora fieri permittunẗ, quẽadmodũ in p̃cedentis cap. expoſitione dictũ eſt de vſura, q̃ nunq̃ licita fuit, cum ſit naturali rationi & legi naturæ contraria. Propter q̃d ꝓpheta viꝝ iuſtũ deſcribens, inter cætera dicit: Qui pecuniã ſuam non dedit ad vſurã: q̃d abſolute atq; ſimpliciter dicit, nullum excipiendo. Vnde in libro Macrot apud Iudæos authẽtico, Gloſſa dicit ſuper verbũ præallegatum: Pecuniã ſuam non dedit ad vſurã, etiam gentili. Quanuis aũt libellus repudȷ̃ non oſtẽditur eſſe illicitus ꝑ aliq̃d verbũ legis aut ꝓphetaꝝ, tñ per cõmunẽ iuſtoꝝ obſeruãtiã oſtenſum eſt hoc, quia conſuetudo eſt optima legis interpres, & dicitur cõſuetudo bonus vſus, nõ autem abuſus. Nullus vero eoꝝ qui cõmendantur in ſcriptura, legitur repudiaſſe vxorem, niſi de mandato Dei aut inſtinctu diuino, ſicut Abraham de mandato Dei dimiſit Agar, q̃m dñs poteſt matrimonia coniungere atq; diſſoluere, prout ſibi placet. Porro in caſu fornicationis

Ioſ. lí. 4. ant. Iud. cap. 6.

Auguſt.

Matt. 19

Deu. 23.

Pſal. 14.

tionis licita fuit repudiatio cõiugis, saltē quantū ad eorū, vt oēs cōcorditer dicūt, quanq̄ ali-
qui dicāt, ꝙ etiā in alijs casibus licita fuit ex dispēsatione diuina, quēadmodū ex dispēsatio-
ne Dei licuit plures habere vxores, cū tñ vnitas vxoris sit de dictamine naturæ, sicut insepa-
rabilitas: sed nō est simile de vtroq̄, qa vnitas vxoris fuit intermissa in lege ꝓpter maius bo-
nū, videlicet ob prolis multiplicationē ad Dei obsequiū, sed malū ꝑmittere ꝓpter maius ma-
lū vitandū, nō facit illud licitū. Hæc Lyra. ¶ Verū cōtra hæc scribit R. Paulus, & secundā opi-
nionē, q̄ s. ponit libellū repudij licitū fuisse, & sine culpa ex dispēsatione diuina, dicit magis
cōsonā rationi ac literæ, ad q̄d rationes quasdā adducit iā tactas, videlicet ꝙ nunq̄ ꝑ legem
aut ꝓphetas ostēsum est, Iudæis libellū illū esse illicitū: si aūt aliq̄ ad salutē necessaria nūq̄ eis
nūciata fuissent, excusabiles extitissent. Deinde dicit & probat, ꝙ īseparabilitas matrimonij
nō sit de lege naturę. Nā ea q̄ sunt de lege naturę, tradunt plene in lege ac euāgelio, sed repu
diationē vxoris fuisse illicitā, nec ī lege, neq̄ ī euāgelio tradit, sed magis oppositū. Chrs nāq̄
Matt. 5. in euāgelio ait: Quicūq̄ dimiserit vxorē suā, nisi ob fornicationē, & aliā duxerit, mœchat: ex
q̄ plane intelligit à cōtrario sensu, ꝙ q dimiserit vxorē suā ex causa fornicationis, & aliā du-
xerit, nō mœchat. Itē ꝙ De⁹ in lege sua, nō solū expresse mādat fieri, sed etiā dat modū & for
mā q̄liter fieri debeat, nō est intelligendū, cōcessum fuisse ꝑ modū ꝑmissionis alicui⁹ illiciti,
sed De⁹ dat formā repudiādi vxore, dicēs: Scribe libellū repudij. Præterea si repudiū erat illi-
citū, adhuc māsit vinculū cōiugale inter repudiatorē & repudiatā: incōuenienter ergo De⁹
ꝑmitteret, ꝙ repudiata posset alteri nubere, cū prim⁹ maneret etiā post repudiū ver⁹ ei⁹ ma-
Chryso. rit⁹. Chrysost. q̄q̄ dicit: Legislator à peccato abstulit culpā, qñ ꝑmisit repudiū. Ampli⁹ pro-
pter ineptitudinē Iudæorū ad capiendū sublimia ac ꝑfecta mādata, multa ad perfectionem
ptinentia nō ꝑcipiebant eis in lege, q̄ tñ in euāgelio ꝑcipiunt. Vñ in Matth. ait Saluator: Au
Matt. 5. distis qa dictū est antiqs: Nō occides: ego aūt dico vobis, ꝙ oīs q irascit fratri suo, reus erit
iudicio. Cōstat aūt ꝙ q irascit fratri suo, non est trāsgressor hui⁹ seu alicui⁹ ꝑcepti veteris te-
R. Paul⁹ stamēti, sed noui. Hæc, multaq̄ alia scribit R. Paul⁹ de ista materia. ¶ Quocirca dico cum S.
Thoma, ꝙ vtraq̄ pars q̄stionis istius satis probabiliter potest teneri: & rursus, ꝙ prima posi
tio tenet cōmuni⁹, q̄uis secunda sit multū probabilis. sed quicq̄d horū qs eligat, multa in his
verbis R. Pauli cōtenta sunt, q̄ stare nō possunt: & primo valde incaute prolatum est, ꝙ ait,
Matt. 5. ex his verbis Saluatoris, Quicunq̄ dimiserit vxorē suā, nisi ob fornicationē, & aliā duxerit,
mœchatur: plane à cōtrario sensu intelligi, ꝙ q dimiserit vxorē suā ex causa fornicatiōis, &
aliā duxerit, non mœchatur. Istud, inquā, nullatenus est tenendū, cum sit contra determina-
tionem & doctrinam ecclesiæ non errātis. Vinculū nanq̄ matrimoniale, ꝓsertim in euāge-
1. Co. 7. lica lege, est indissolubile durāte coniugaliū vita, cū & Apostol⁹ dicat: Mulier alligata est le
gi, hoc est, vinculo connubij, vt oēs exponunt, q̄ diu viuit vir eius. ¶ Deniq̄ secundū docto-
res concorditer sup 4. Sententiarū, & idem dicunt Iuristæ, vir & mulier in causa diuortij iudi
cantur ad paria, ita ꝙ sicut mulieri separatæ aut repudiatæ, non licet aliū ducere viro priore
viuente, ita nec viro aliā sumere coniugem viuente priore. Hinc sup 4. asserit Thomas: Nil su
perueniens matrimonio, potest ipsum dissoluere: idcirco propter adulteriū non rumpitur
August. vinculum cōiugale, sed matrimonium verum manet. Vnde secundum August. Inter viuen-
tes manet coniugale vinculum, q̄d nec separatio, neq̄ cum alio iunctio potest auferre: idcir-
co non licet vni, alio viuente, ad aliā trāsire copulā. Hinc super Matth. scribit Hieronymus:
Hieron. Quia accidere poterat, vt aliqs vir calumniam faceret innocenti vxori, & ob secundā copu-
lam nuptiarū, veteri, hoc est, priori vxori crimē impingeret, sic vir priorē iubetur dimittere
vxorē, vt secundā prima viuente non habeat. Veruntñ q̄uis venerabilis vir R. Paul⁹, ita hoc
loco errasse probetur, non tñ ex malitia aut pertinacia, neq̄ intētione contradicendi eccle-
siæ arbitror eum sic deuiasse: sed qm̄ p̄allegata Chri verba secundū superficialem eorū teno
rē pensauit, nihil subintelligendo, nec ꝑcedentia, nec subsequentia ea satis pensando. Nempe
Paulus ille ex Iudaismo conuersus ad Chrm, fuit vir fide & conuersatione catholicus, ac ve-
nerandus antistes. ¶ Porro verba saluatoris inducta, subintellectum requirunt, vt sit sensus:
Quicunq̄ dimiserit vxorē, nisi propter fornicationē: supplendū est, peccat, & aliam duxerit
Lucę 16. priore viuente, mœchatur: & ꝙ iste sit sensus, pandunt verba q̄ Christus subiunxit: Et q di-
missam duxerit, priore s. viro superstite, mœchatur. De vtroq̄ em̄ est eadē ratio, qa in hoc
Ibidem. iudicantur ad paria, & qm̄ vinculum coniugij non potest viuentibus coniugatis dissolui,
q̄d etiā cōstat ex verbis dñi quæ præmisit: Quos Deus coniunxit, homo nō separet. q.d. con-
R. Paul⁹. iugati tam inseparabiliter sunt connexi, ꝙ humana nequeunt authoritate disiungi. Deinde
ꝙ R. Paulus affirmat, eum qui irascitur fratri suo, non esse transgressorem alicuius præce-
pti veteris testamenti, sed noui: non est idonee dictum, qm̄ ira quæ in nouo testamēto pro-
hibetur, est vnum de septem peccatis mortalibus, & semper fuit illicita, atq̄ in lege & pro-
Leui. 19. phetis frequenter prohibita, cum in Leuitico scriptum sit: Non quæres vltionem, nec me-
mor eris iniuriæ ciuiū tuorū. Per quæ verba, ira euidenter vetatur, cum ipsa sit appetitus vin
dictæ,

dictæ, pariatq; memoriã illatæ iniuriæ. Hinc Ioseph dixit fratrib' suis: Ne irascamini in via. Gene. 45
Salomon q̃q;: Ne sis, inquit, velox ad irascendũ, quia ira in sinu stulti requiescit. Hinc in Iob Eccles 7.
Eliphat, legẽ naturæ sequẽs, disseruit: Virũ stultũ interficit iracundia. ¶ Insup q̃d R. Paulus Iob 1.
affirmat, inseparabilitatẽ matrimonij nõ esse de lege naturæ, est cõtra doctores cõmuniter. Nã & sup quartũ Thomas sic ait: Matrimoniũ ad educationẽ prolis ordinat, nõ solum ad certũ tẽpus, sed p totã coniugaliũ vitã: idcirco de lege naturæ est, vt parẽtes filijs thesaurizẽt, & filij parẽtibus in hæreditate succedãt. Hinc societatẽ viri & cõiugis, indiuisibilẽ esse oportet, sicq; inseparabilitas ad matrimoniũ spectat de iure naturę & naturalis rationis dictamine: tñ separatio matrimonij non phibet̃ euidẽter, nisi in lege Christi, qm̃ sola lex Christi ad perfectionẽ adducit, & ad naturæ integræ statum reducit. Hæc Thomas. ¶ Postremo, q̃ R. Paulus ait, Nec in lege, nec in pphetis repudiationẽ vxoris esse ostẽsam fore illicitã, nec alicubi in veteri testamẽto esse ostẽsum, q̃ libellus repudij existat illicitus, diligẽtius est scrutandũ, quia & Thomas & Lyra, multiq; alij hoc loco vident̃ sentire: quoꝝ oĩm reuerẽtia salua, dicendũ q̃ in lege & prophetis repudiatio ista docet̃ esse illicita, qm̃ Malachias dicit populo Iudæoꝝ de Babylonica captiuitate reuerso: Operiebatis lachrymis altare dñi fletu & gemitu: q̃d S. Hieronymus, Glossa, Beda, alijq; eũ sequẽtes ita exponunt, q̃ reuersi de Babylone, induxerunt priores suas vxores ad lamentãdum atq; gemendũ corã Deo, eo q̃ propter suã senectutẽ aut deformitatẽ abijcerent̃ à viris suis, & aliæ, immo & alienigenæ, acciperent̃ à viris illis. Quibus verbis dñs addit ibidem, ita vt vltrà non respiciã ad sacrificiũ, & dixistis: Quam ob causam? ad q̃d ilico respõdet, Quia dñs testificatus est inter te & vxorẽ pubertatis tuæ quã tu despexisti. i. Deus in Genesi dixit, q̃ tu & vxor tua legitima pariter maneretis, ac inuicẽ diligeretis: Relinquet, inquiẽs, homo patrẽ suũ & matrẽ suã, & adhærebit vxori suæ: quã tu spreuisti, abijciẽdo, aliãq; ducẽdo. & hæc particeps tua. i. vxor tua, debet esse socia tua & consors, non famula: & vxor fœderis tui, cũ qua fœdus amicitiæ, animiq; cõsensum debes tenere. Nõne vn' fecit. i. idem creator, vnusq; Deus plasmauit Adã & Euã, & residuum spũs eius est. i. q̃ cõiugati sibi cohæreãt p amorẽ & cohabitationẽ, hoc diuinæ est volũtatis, non q̃ ab inuicẽ separent̃. & qd vnus quærit. i. qd Deus vnus intendit & requirit per hoc, q̃ vult priores vxores nõ deseri, nisi semẽ Dei. i. filios q diuino obsequio debite educent̃ à suis parentibus, ad q̃d exigit̃ vt nõ separent̃. Custodite ergo spm̃ vestrũ, & vxorẽ adolescentiæ tuę. i. quã in adolescẽtia accepisti, noli despicere, vt quę tibi primũ cõiuncta est matrimonio virginali, tecũ pseueret in finẽ. Cum odio habueris, dimitte. Istud videt̃ p̃dictis cõtrarium, sed q̃ sensu istud dicat̃, cõstat ex eo q̃d subdit: Operiet aũt iniquitas vestimentũ eius. q. d. q̃uis dixerim pmissiue ad vitandũ grauius malũ, Dimitte vxorẽ cum oderis eam, attñ iniquitas viri vxorẽ suã repudiantis operiet corpus ipsius viri, quia peccat repudiando, nec in futuro euadet tormenta. Ista secundũ expositionẽ Hieronymi, Bedæ, & alioꝝ catholicoꝝ patrum sunt dicta. Quod si quis dixerit ista dici cõtra Iudæos, q alienigenas duxerũt vxores, respondendũ, q̃ rationes istæ à Malachia ppheta cõtra repudiationẽ inductæ, generaliter valẽt ad reprobationẽ cuiuscunq; repudiationis. Pręterea in lege reprobat̃ repudiũ istud, per legem, Ibidem.
quæ Pentateuchus Mosis designat̃, & scriptũ est in Genesi: Relinquet homo patrẽ suũ & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erũt duo in carne vna: quoꝝ verboꝝ verũ intellectũ Christus expressit, cõcludẽdo ex eis: Itaq; iã non sunt duo, sed vna caro. Quos ergo Deus cõiunxit, homo nõ separet. ex qua legis interpretatione ac iussione seu Christi conclusione cõuincit̃, q̃ cõiugati non sint aliqua humana authoritate separãdi, quantũ ad vinculũ, & q̃ Deus non iussit neq; concessit repudiũ fieri, nec à tẽpore Adæ vsq; ad Mosen licitũ fuit. Hinc cum huic respõsioni Christi obiecissent pharisæi, dicentes: Quid ergo Moses mãdauit dari libellũ repudij & dimittere, ait illis: Qm̃ Moses ad duritiã cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras. Ab initio aũt non fuit sic. Ex qbus cõclusit, nõ licere repudiare vxorẽ, nisi ob fornicationẽ, & q̃ Deus p Mosen non licẽtiauit, nec iussit, neq; concessit hoc, sed solũ pmissum fit propter Iudæoꝝ duritiã siue malitiã. Non itaq; licet viro suã à se separare vxorẽ & ducere aliam. Hinc sup Matthæũ scribit Hieronymus: Chrs scripturã sanctam adducens in Hieron.
testimoniũ, & naturalẽ legem, primamq; Dei sententiã secundæ opponens, quę non voluntate Dei, sed peccantiũ necessitate concessa est. i. data seu pmissa, respondens ait: Non legistis quia qui fecit ab initio, masculũ & fœminã fecit eos. Dicẽdo aũt masculum & fœminã, docet secunda vitanda coniugia. Non em̃ masculũ & fœminas, quod ex priorũ repudio quærebatur, sed masculum & fœminam, vt vnius coniugis consortio necterentur. Nunquid potest Deus sibi esse contrarius, vt aliud ante iusserit, & sententiam suã nouo frangat imperio? non ita sentiendũ est, sed Moses cum videret propter desideriũ secundaꝝ coniugũ, quę vel ditiores, vel iuniores, vel pulchriores essent, primas vxores interfici, aut malam ducere vitam, maluit indulgere dissidium, q̃ odium & homicidia perseuerare. similiterq; considera q̃ non dixit, Ad duritiam cordis vestri permisit vobis Deus, sed Moses, vt iuxta Apostolũ, con-

silium

filiũ ſit hoīs,nõ imperiũ Dei. Hæc Hieronymus. Itaq; iuxta doctrinas,expoſitiões'q; iſtas,ſecũda opinio ſtare nõ poſſet, aut tanq̃ ꝓbabilis defenſari, videlicet libellũ repudij ex diuina diſpẽſatione licuiſſe in veteri lege. Sequit: [Cum acceperit homo nuper vxorem,]videlicet infra annũ,[nõ ꝓcedet ad bellũ.nec ei quippiã neceſſitatis iniunget].i.nullum oneroſum aut periculoſum negociũ neceſſario faciendũ, & alioꝝ ſeu cõmunẽ vtilitatẽ concernẽs. Aliqui tñ exponũt iſtã neceſſitatẽ de obſequijs ad bella ſpectãtibus, ita φ ſicut nõ debuit prĕliari,ſic nec victualia exercitui cõportare, aut viã exercitibus præparare,aut cõſimilia agere:quæ tñ iniũgi poterãt his q vineas plãtauerũt,aut domũ nouã ædificauerũt,q tñ ad bella nõ proceſſerũt ante ꝑfixum tẽpus.[ſed vacabit abſq; culpa domui ſuę].i.rebus domeſticis & cõmodis ꝓprijs,[vt vno anno lætet cũ vxore ſua].i.primũ annũ cõnubij cũ ea iucunde expendat,referendo tñ lætitiã illã ad ſpiritalẽ ac debitũ finẽ,eam'q; p charitatẽ & grãm Dei rationabiliter moderãdo, ſicut habet in Tobia,φ cũ timore Dei nuptiaꝝ conuiuiũ exercebãt. Cauſa iſtius
Tobię 9. præcepti eſt,quia magna & multa ſunt matrimonij onera,& inter cõiugatos frequẽter oriuntur tẽpore procedẽte contẽtiones,diſplicẽtiæ & rancores:ideo eſt ſtatutũ,vt in nuptiaꝝ celebratione fiãt iucũditates, & toto anno primo delectabiliter ſimul viuãt,quatenus mutuus amor firmet in eis, & poſtea recolãt q̃ amicabiliter atq; hilariter cõuenerũt. Circa hoc in Scholaſt. fertur hiſtoria: Poteſt annus iſte intelligi nuptialis,non vſualis,10.ſ.menſiũ tantum,iuxta quẽ numerum dicitur annus luctus: qm̃ mortuo viro,nõ licet mulieri aliũ ducere ante 10.mẽſes. Nam forte cõcepit de primo,poſſet'q; dubitari,cui virorũ partus eſſet aſſcribendus. Circa q̃d alij dicũt,ſecundũ leges mulier quæ viro defuncto cũ alio contrahit ante annũ, infamis efficitur, nõ aũt ſecundũ canones neq; ſecundũ Apoſtolũ,ſed cui vult nubit,
1.Cor.7. tantũ in dño. Verũtamen iuſtũ & rationabile eſt, vt nõ nubat alteri quouſq; certũ reddatur, an de primo cõceperit.[Nõ accipies loco pignoris] à proximo [inferiorẽ & ſuperiorẽ molam].i.nullã eaꝝ,cũ vtraq; neceſſaria ſit ad blada cõminuenda, & idẽ datur intelligi de alijs vtenſilibus aſſidue neceſſarijs.[quia animã ſuã appoſuit tibi] .i. proximus tuus ſeu debitor in tua pietate cõfiſus eſt,vel ea quibus ſalua vita poteſt carere, prębuit tibi pro pignore,ideo non eſt amplius coarctãdus. Voluit quippe lex, vt Iudæi eſſent mutuo charitatiui, beneuoli & cõmunicatiui,nõ graues & aſperi.[Si depræhẽſus fuerit homo ſolicitãs fratrẽ ſuũ de filijs Iſrael].i.proximũ ſuũ Hebræũ importune aut callide circũueniẽs,aut abducẽs, ita φ illo inuito tradat ipſum alieno alicui ꝓ pecunia,ſecundũ q̃d aliqui ꝓ pecunia ſolẽt vẽdi in ſeruos. [& vẽdito eo,acceperit preciũ,]puta pecuniã p ꝓximo ſuo,[interficiet,]cũ iudicialiter fuerit cõuictus & dijudicatus. Quãuis eñ furtũ aliaꝝ rerũ non puniebat morte, tñ furtũ hoīs ſic puniebat propter hoīs dignitatẽ,& quia enormius eſt rationalẽ creaturã ita tractare,q̃ irrationalẽ. Nã & peccatũ tanto eſt grauius,quãto dignior eſt is in quẽ peccat. Porro ſi fur de-
Exo. 21. præhendebat anteq̃ furatũ vẽdiderat hoĩem, nõ morte, ſed pœna puniebat minori. De iſto dictũ eſt ſup illud Exodi, Qui furatus fuerit hoĩem,& vẽdiderit eum, cõuictus noxæ, morte moriat. [& auferes malũ de medio tui] . i. tã impiũ furẽ de politia tua tolles per occiſionem ipſius,vel auferes malũ culpæ,illud iuſte vindicãdo,vt ſic alij timeãt cõſimilia agere: per decorẽ quoq; iuſtitiæ,recuperandũ eſt dedecus culpæ. [Obſerua diligẽter].i.teipſum à peccatis cuſtodi, [ne incurras in plagã lepræ] p inobedientiã tuã.q̃ cõſtat,leprã frequenter infligi hoĩbus propter eoꝝ exceſſus.[ſed facies quæcũq; docuerint te ſacerdotes Leuitici generis,] dũ tñ nihil cõtra legẽ edoceant, nec vltrã q̃ eorũ authoritas ſe extẽdit.ideo ſubdit:[iuxta q̃d ꝑcepi eis,]videlicet iuxta legis tenorẽ.[& imple ſolicite.]Hoc ſpecialiter modo exprimitur
Leui. 13. cũ cõmemoratione lepræ,quia vt ſcriptũ eſt in Leuitico,ad ſacerdotes ptinuit, iudicare qs eſſet vere leproſus,& ſuſpectos de lepra recludere,in quibus graue fuit obedire,& tñ obedire oportuit,quia & ſi quis nõ fuiſſet leproſus, tñ inobediẽdo meruiſſet incurrere lepram. & quia exẽpla plus mouẽt, ſubiungitur:[Memẽtote quæ fecerit dñs Mariæ in via cũ egredemini de Aegypto].i. qualiter eã ꝑfudit lepra, dũ cõtra Moſen murmurauit ac ſuperbiuit, cum tñ aliunde eſſet mulier ſancta ac prophetiſſa. Iſtud contigit in deſerto,in mãſione quę
Nũe. 12. dicta eſt Aſeroth,poſt receſſum à monte Sinai,anno 2.egreſſiõis ex Aegypto, vt ex Nume. 12.& ex præcedentibus ibi capitulis innoteſcit. Idcirco quod ait,cũ egrederemini de Aegypto,intelligendũ eſt,cũ eſſetis in itinere quod inchoaſtis,exeundo Aegyptum. Sic & Ozias
2.Par.26 rex Iudæ percuſſus eſt lepra,quia nõ acquieuit pontifici ſibi prohibenti thurificare, vt 2. Paralip.legitur.[Cum repetes à proximo tuo rẽ aliquã quam tibi debet:] & quã tibi ſtatim ſoluere nequit, propter quod vis pignus ab eo exigere,[non ingredieris domũ eius vt pignus auferas,]ne proximus tuus inde turbetur,& de ſua paupertate cõſpecta verecundetur.[ſed ſtabis foris,& ille tibi proferet quod habuerit].i.pignus quo melius poteſt carere,ſic'q; debitori cõpetebat electio, vt daret pro pignore quod volebat,dummodo eſſet ſufficiens iuxta vires debẽtis, nec concedebatur creditori, vt quod vellet pro pignore tolleret: ideo nõ intrauit domũ,præſertim cum domus vniuſcuiuſq; ſit tutiſſimum receptaculum eius, propter quod

quod molestius ei est vt in ea grauet. [Sin aũt paup est, nõ pernoctabit apud te pignus, sed statim reddes ei ante solis occasum.] Cur ergo accipiebat, si eodẽ die erat reddendũ? Respondet Augustin⁹, forte vt debitor sic admoneret de psoluẽdo. Istud tñ Exodi liber plenius dilucidat. [Nõ negabis mercedẽ indigẽtis & pauperis fratris tui] .i. operarijs & mercenarijs tuis statim cũ petierint, da dignũ præmiũ suo℞ labo℞. Hoc est q̃d in Leuitici libro scriptũ est, Non morabit op⁹ mercenarij apud te vsq; mane. [nec clamet cõtra te ad dñm.] Est eñ vnũ de 4. peccatis clamãtibus ante Deũ, detinere, differre, fraudare mercedẽ operario℞. Hinc dicit Iacobus: Ecce merces operario℞ vestrorum, quæ fraudata est à vobis, clamat, & clamor eo℞ in aures dñi introijt. Quod q̃ enorme sit, patet ex eo q̃d per Ecclesiasticũ dictũ est: Qui effundit sanguinẽ, & qui fraudẽ facit mercenario, fratres sunt. Queadmodũ aũt debitor solutionẽ differẽs, vltra voluntatẽ creditoris tenet illi satisfacere pro damno q̃d ex dilatiõe solutionis incurrit, sic qui mercenario seu operario pauperi soluere differt sui laboris mercedem, vltra ipsius petitionẽ obligat satisfacere illi p afflictione & damno, quæ ex irrationabili illa dilatione incurrit. [Nõ occident patres p filijs] .i. iudices nõ adiudicabũt ipsos patres ad mortis suppliciũ pro filio℞ suo℞ excessu, in quo suis filijs nõ cõmunicauerunt consilio, auxilio, iussu, aut alio modo. [nec filij occidẽt pro patribus suis,] secundũ eundẽ sensum. [sed vnusquisq; pro peccato suo morietur] .i. quicunq; egerit aliquid morte plectendũ iuxta legis censurã, pro proprio occidendus est scelere: & nisi in præsenti pœnituerit vita, occidet morte æternalis ac infernalis miseriæ, quæ est mors secunda, iuxta illud Apocalypsis: Execratis & omibus mẽdacibus, pars illo℞ erit in stagno ardẽti igne & sulfure, q̃d est mors secũda. De intelligẽtia huius pcepti, dicta sunt multa sup illud Exodi: Insontẽ & iustũ nõ occides. Vnde & suprà iã scriptũ est: Iustũ & innocentẽ nõ interficies. Cõsonat q̃q; huic verbo illud Ezechielis: Filius nõ portabit iniquitatẽ patris, & pater nõ portabit iniquitatẽ filij. Vnde rursus ad Ezechielẽ dñs dixit: Quid est q in terra Israel vertitis parabolã istã, dicẽtes: Patres comederũt vuã acerbã, & dẽtes filio℞ obstupuerũt? Quod & in Hieremia habet. Sed obuiare videt q̃d in Threnis loquit Hieremias: Patres nostri peccauerũt, & nõ sunt: & nos iniquitates eo℞ portauimus. Deniq; p crimine Achã, non ipse dũtaxat, sed & filij eius ac filiæ occisi legunt, Iosue sancto viro iubẽte, vt Iosue insinuare videt. Similiter Iudicũ vltimo recitatur, q p peccato quorundã ex Gabaa, filij Israel interfecerũt nõ solũ viros & fœminas, sed cunctam q̃q; sobolẽ tribus Beniamin. Preterea diuina iustitia est lex, causa & regula oĩs iustitię, ita q vnũquodq; tãto iustius extat, quãto plus cõformat diuinæ iustitiæ: immo & perfectio rationalis creaturæ, est diuinæ iustitiæ assimilari. Deus aũt legit frequẽter occidisse sobolem innocentẽ pter iniquitatẽ parentũ, vt in diluuio & in subuersione Pentapolis, in percussione etiã primogenito℞ Aegypti, quo℞ multi erãt infantuli. Sic & infantes Chananæorum à filijs Israel Deo præcipiẽte occisi sunt. Insup iuxta phabita Deus frequẽter testatus est in scripturis, q visitet iniquitatẽ patrũ in filios in tertiã & quartã gñationẽ. Ite℞ pro peccato Dauid occidit primũ filiũ quẽ ex Bethsabee genuerat: pro alio q̃q; eius excessu, pcussit 70. millia subdito℞. Postremo, secundũ leges humanas licite puniunt, exulant aut etiã occidunt filij p excessu parentũ, & subditi pro crimine principũ. Verũ ad hæc in præcedentiũ expositione librorũ responsio data est, saltẽ pro parte maiori: & breuiter dici potest, q iudices in populo nõ debent innocentẽ occidere, nec patrẽ innocentẽ pro filio scelerato, neq; econtra, regulariter, gñaliter q̃q; loquẽdo: tñ ex diuino imperio & instinctu aliter fieri potest, qa q̃d Deus gratis ac libere dedit hoĩbus, vtpote esse ac viuere, potest eis irrepræhẽsibiliter ad libitũ suũ auferre. Oẽs q̃q; p originali peccato nascunt filij iræ, & debitores sunt mortis: immo ex debito naturæ, naturaliq; dispositiõe adstricti sunt morti: & qcquid pœnæ infligit Deus quibusdã hoĩbus de merito vel occasione hoĩm aliorũ, cõuertit illis in melius, magisq; habet rationẽ remedij ac medelæ, q̃ pœnæ. Idcirco q filij Israel quosdã infantulos propter parentũ facinora occiderũt, ex diuina iussione aut inspiratione credit factũ: & si quidã eorum aliter id egerũt, nõ excusarẽtur. At vero leges humanæ sunt multipliciter impfectę, & q̃dam instituũt, pmittunt ac iubẽt, quæ diuino corrigũtur iudicio: & forsan imperatores ac reges in proprijs causis vltra mediũ fauorabiliter sunt locuti atq; iusserunt. Vel si ptactæ eo℞ leges iustæ cẽsendæ sunt, dici potest iuxta Apostolũ, q ministri sunt Dei & oĩpotẽtis regis vicarij, & participãtes aliqd authoritatis ac potestatis diuinæ, propter q̃d in scripturis dij vocãtur. Sicq; huiusmodi leges eo℞ ex diuina quodãmodo authoritate institutæ putãtur, ita q in casibus certis innocẽtes pro parentũ aut principũ sceleribus puniũtur, secundũ q̃d pœna habet rationẽ medicinæ, & ordinatur ad bonũ cõmune, atq; ad animarũ salutẽ & Dei honorem. Postremo circa hoc scribit Augustinus, & habetur in Glossa: Lex dicit, vnumquenq; pro sua culpa interimendũ: quid ergo est, q̃d alibi dicitur Deus reddere peccata parentũ in filios in tertiã & quartã generationẽ? An de filijs nondũ natis intelligẽdũ est hoc propter originale peccatũ, hic vero de filijs iam natis iubetur, vt vnusquisq; pro suo moriatur peccato?

Margin: August. Exo. 22. Leui. 19. Iacobi 5. Eccl 34. Apo. 21. Exo. 23. Ezec. 18. Ibidem. Hier. 31. Thren. 5 Iosue 7. Iudi. 21. Gene. 7. 19. 11. 12. Es. 27. 24 Hier. 14. & 36. Exo. 20. Soph. 1. Nũe. 14. 2. Re. 11. 2. Re. 24. 1. Cor. 4. 2. Cor. 6. August.

Nihil em̃ trahit ex patre peccãte q iam natus est. sed qm̃ alibi addit, His qui oderunt me, manifestũ est illã sanctionẽ posse mutari, si filij peccata parentũ non imitent. Sed merito quæritur, si reddũtur peccata parentũ in filios his qui oderũt Deum, cur hoc fieri dicitur in tertiam & quartã generationẽ, non expressa prima & secunda, & non etiã in cæteras, permanente impietate filiorum, & imitatione suorum parentũ malorum. An p septenariũ, vniuersitatem intelligi voluit, nec posuit ipsum septenariũ, dicendo, in septima generationem, sed causam pfectionis eius? Ideo em̃ septenarius pfectus asseritur, qm̃ constat ex ternario, vtpote primo impari toto, & quaternario primo pari toto. [Nõ puertes iudiciũ aduenæ & pupilli.] De nemine est iudicãdum peruerse, sed miserabiliũ personarum iniuriatio & iniusta dijudicatio, tanto amplius sunt vitãdæ, quãto minus resistere queũt, & quãto plus hoc cõtrariaret omni pietati ac misericordiæ, naturaliq́ legi. De hoc dictũ est plenius in Exodo. [Nec auferes loco pignoris viduæ vestimentũ.] Hoc intelligendũ est de pauperibus viduis, q̃ vere sunt viduæ, ac humano solatio destitutæ, qbus nequaq̃ auferendũ est pro pignore indumentũ q̃ indiget, immo nec aliud q̃ cõmode nõ possunt carere, sed spũalis pietas impẽdenda est ei. Quę aũt sequunt in textu, sunt plana, & in Leuit. aliàsq́ frequẽter exposita. ¶Præterea mysticus huius capituli intellectus, pro maiori parte p̃habitus est. Etem̃ filius Dei propter nos incarnatus, inprimo accepit cõiugem synagogã, quam postea propter ipsi⁹ fœditatẽ, incredulitatem, ingratitudinemq́ reliquit, & scripsit ei libellũ repudij, quia p suos discipulos cõscripsit euangeliũ, in quo causam repudiationis illius expressit. Moraliter, si quis pro sponsa sibi accipiat sapientiam philosophorum, aut hoĩm mundanorum, & propter vanitates ac falsitates admixtas voluerit eas deserere, habet in promptu tradere causam, & debet aliã sibi assumere spõsam, videlicet euangelicã theoriã. Nõ accipies loco pignoris inferiorẽ & superiorẽ molã. Debemus in vita præsenti semper esse soliciti, & inter spem atq; timorẽ spũaliter moli, ita vt oĩs duritia, impietas, culpa prorsus cõterant ac destruantur in nobis. Debemus nanq; assidue ex consideratione diuinæ pietatis confidere, & hæc spes est mola superior, atq; ex propriæ fragilitatis ac culpę intuitu formidare, qui timor est mola inferior. Nullũ itaq; sic molestemus, neq; ab aliq̃ ita qd extorqueamus, vt auferamus ei has molas, impediẽdo eũ à saluberrimis cõsiderationibus, cõfidentijs ac formidinibus istis, aut pertrahẽdo eum ad vitia, psertim ad desperationẽ, quę superiori molę opponit, vel ad periculosam securitatẽ seu p̃sumptionem, quæ molę inferiori cõtrariat. Si depręhẽsus fuerit homo, & c. i. q inuentus fuerit proximum suũ esse furatus, eũ occulte scãdalizando, inficiẽdo, fallẽdo, sicq́ abstrahẽdo eũ dño suo Iesu Christo & matri suæ sanctæ ecclesiæ, atq; vendiderit eũ. i. pro tẽporali cõmodo, aut propria oblectatione subiecerit illũ seruituti peccati ac iugo diaboli, morietur morte damnationis perpetuæ. Talis quippe est pessimus hostis Dei, & fructificationi mortis ac sanguinis Christi renititur, pcussitq́ fœd⁹ cũ morte, & cũ inferno pepigit pactũ, estq́ satelles principis tenebrarum, & ei cooperatur ac seruit ad aliorum perditionẽ. Obserua diligenter ne incurras plagam lepræ. Iubemur his verbis superiorum nostrorum doctrinis ac iussionibus diligẽter obtemperare, nec falsæ doctrinæ aut inobedientię leprã aliquãdo incidamus: nec aliquis, quãtumlibet virtuosus, incaute aut negligenter se habeat, seu periculosa resoluatur securitate, sed recordetur Mariæ prophetissæ sororis Mosis, quæ post tanta gratiarum charismata, in spiritalem ac corporalẽ dilapsa est lepram. Cũ repetes à proximo tuo rem aliquam quam debet tibi. i. dum à tuo discipulo aut subdito, vel ab eo cui fuisti beneficus, exegeris spiritalẽ profectũ aut vicem pro informatione & cõmunicatione gratiæ quas ei exhibuisti, non facias hoc cũ indiscreta importunitate, aut rigore superfluo, nec vltra vires & capacitatẽ illius, ne ipsum perturbes aut perdas. Non negabis mercedẽ indigentis. Ad literã instruimur in isto cap. ad magnam circa proximos charitatem ac pietatem, potissimum circa egenos, ne debitores inopes molestemus, pignora immisericorditer exigendo aut detinẽdo, aut operarios ac mercenarios defraudando, tardeve remunerando, immo vnicuiq; nobis quodcũq; obsequiũ aut beneficium impendenti conemur mox esse grati, vicemq́ repẽdere suo tẽpore postulanti. Non occident patres pro filijs, nec econtra. Contra hoc enormiter & prorsus grauissime peccant, qui pro iniuria sibi aut suis irrogata, p se & suos non solũ quærunt ad occidendũ aut vulnerandũ principalem actorem iniurię, sed & cognatos ipsius etiã vsq; ad tertiam & quartã generationẽ. Sic etiam peccant, qui offensi ab aliquo, non solũ stomachantur aut auersiue se habent contra illum, sed item contra amicos, propinquos aut socios eius.

Exo. 22.

Leui. 19.

Esai. 28.

¶Explanatio literalis cap. XXV. Si fuerit causa inter aliquos. Artic. XXVIII.

Quemadmodũ in lib. de Ciuit. Dei loquitur Augustinus, Nullũ animal est natura tam sociale, & voluntate tam concors, vt homo: ideo ad restringendum discordias litesq́ hoĩm, diuersa tradita sunt præcepta, quorum vnum in huius capituli collocatur exordio. [Si fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices,] ad iudicẽ nanq;, tanq̃ ad animatam iustitiã, confugiunt partes. [quem iustum esse perspexerint, illi iustitiæ palmam]. i. trium-

triumphũ aut etiã sensibile signũ victoriæ[dabunt]secundum q̃d antiquitus extitit moris, q̃ victoriosi in bellis, in signũ triumphi decorabãtur ramis palmę in capite & manibus.[quem impiũ] .i. iniustam habere causam censuerint, sicq; impietas sumitur hic pro quacunq; iniquitate, non solum in Deũ, sed item in proximum, cum tñ proprie noĩetur culpa in Deum. [condemnabũt impietatis:]non solum contra eum sententiando, q̃ causa sua iniusta sit, sed etiam q̃ consuetis ac debitis pœnis subdatur, vt pecuniariæ aut simili pœnæ seu persolutioni aut satisfactioni. [Sin autem eum qui peccauit, dignum viderint plagis,] ita q̃ nõ solum meruit pecuniariã pœnam, sed etiã confusibilem verberationẽ, [prosternent & coram se facient verberari:] ne in eorum absentia correctio illa fiat excessiue aut defectiue, sicq; iacendo flagellabatur, iuxta quẽ modũ aliqui putauerunt & dñm Iesum Christum fuisse flagellatum, quem magis credendũ est alligatum columnæ cæsum fuisse.[Pro mensura peccati, erit & plagarum modus].i.numerus ictuũ, vt culpæ proportionata sit pœna, ita q̃ quis quanto grauius cõmisit flagitium, tanto maiorẽ recipiat numerũ verberum. [ita duntaxat, vt quadragenariũ numerũ non excedat]inflictio ictuum. Hęc nanq; flagellatio fuit quasi pœnitentialis quædã castigatio rei. Numerus aũt quadragenarius pœnitentiæ cõgruit. Et item, ne in tali punitione videretur crudelitas exerceri, cum tñ actui iustitiæ admiscenda sit actio pietatis. ideo subdit: [ne fœde] .i. turpiter[laceratus* iaceat ante oculos tuos frater] .i. pximus [tuus.]Circa hoc magister in histori[js]: Sic, inquit, pœnitentes excõmunicatos plagis cædimus, secundũ numerum versuũ alicuius psalmi, quem cædendo cantamus. Porro Iosephus scribit reum fuisse percutiendum 40. plagis, vna minus, habena publica. Vnde & Apostolus protestatur: A Iudæis quinquies quadragenas vna minus accepi. Iudæi quippe ne viderentur crudeles, vnum ictum subtraxerunt ex traditione cõmuni Maiorum. tamen vt text⁹ prętendit, si culpa erat minor, erat & minor ictuum numerus infligendus. atq; vt Iosephus scribit, turpissimum erat hoĩem liberum sustinere hanc pœnam. ¶Circa hæc intuendum, q̃d in prima secundæ, quæst. 105. scribit Thomas: Secũdum Augustinum 21. de Ciui. Dei, Tullius fuisse refert 8. genera pœnarum in legibus, vtpote damnum, vincula, verbera, talionẽ, ignominiam, exilium, mortem & seruitutem: ex quibus aliqua, immo pene oĩa ista, fuerunt in lege statuta, videlicet Damnum, dum fur condemnabatur ad quadruplũ vel quintuplũ: Vincula, sicuti in Numeris legitur, blasphemus fuisse reclusus in carcere: Verbera, in isto capitulo: Ignominiã, sicut in isto habetur capitulo, de nolẽte suscitare semen fratri suo defuncto, in cuius faciẽ spuebatur: Mortẽ, vt patet in Leuitico: Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur. Talionem, iuxta illud: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Seruitutẽ quoq; in duobus casibus: Primo, dum seruus septimo anno noluit liber egredi, & legis beneficio vti, propter q̃d deinceps perpetuæ seruituti fuit addictus. Secundo, dum fur non habuit q̃d pro furto restitueret. Exiliũ vero nõ instituit lex vniuersaliter, quia in solo populo illo viguit cultus Dei, propter q̃d expulsio extra patriã illã, fuit idololatrãdi occasio. Hinc 1. Regũ locutus est Dauid: Maledicti sunt qui eiecerũt me, vt nõ habitẽ in hæreditate dñi, dicentes: Vade, serui di[js] alienis. Fuit tñ in lege particulare quoddã exiliũ, quo homicida excusabilis mansit in aliqua vrbe refug[ij] vsq; ad pontificis obitũ. Itaq; in grauioribus criminibus contra Deum aut proximũ factis, puta in blasphemia, idololatria, homicidio, furtoq; hoĩm, in irreuerentia, maledictione & cõtumacia circa parẽtes, in adulterio atq; incestibus, lex mortem inflixit: In furto aliarũ rerum, adhibuit pœnã damni: In percussuris & mutilationibus pœnam talionis, similiter in falso testimonio: In minoribus aũt culpis, pœnam flagellationis aut ignominiæ. Hæc Thomas. ¶Præterea contra id q̃d dictum est, Pro mensura peccati erit & plagarũ modus, obijci potest, q̃m quibusdã æqualibus culpis inæquales pœnas inflixit, quia pro vno boue furato iussit 5. boues restitui, & pro vna oue furata 4. oues. Eum q̃q; qui sabbato ligna collegerat, lapidari præcepit, cum tñ grauiora minus punierit. Ad hęc introducta est respõsio Thomæ sup Exodum. ¶Deniq; secundum eundẽ S. doctorem, circa quantitatẽ peccati, quadruplex gradus est attẽdendus, etiam circa vnum & idem factũ. Primus est, dũ inuolũtarie cõmittitur: tunc eñ si omnino inuoluntarie agitur, homo totaliter excusatur à pœna, vt supra dictum est de puella, quæ in agro clamans opprimitur. Si autem homo fuit in facto tali aliquo modo volũtarius, tñ ex infirmitate peccauit, vt dum quis peccat ex vehemẽtia passionis: tunc eñ peccatum minuitur, & pœna est minuenda secundũ veritatẽ iudic[ij], nisi forte propter cõmunem vtilitatẽ grauiter ad abstrahendũ hoĩes à peccato huiusmodi, ad quod multũ sunt inclinati. Secundus gradus est, quando per ignorantiam quis peccauit, & tñ aliquo modo reus reputat̃ propter negligentiã addiscẽdi: & tunc secundum legẽ non puniebatur per iudices, sed peccatũ suũ per sacrificia expiauit, iuxta illud Leuitici: Anima cum per ignorantiã peccauerit, quod intelligendũ est de ignorãtia facti, non diuini præcepti, q̃d oẽs scire tenebantur. Tertius gradus est, quando per superbiam quis excessit. i. ex certa electione atq; malitia, & tunc puniebatur secundum grauitatẽ delicti. Quartus

Marginal notes: * abeat vł obeat — Iof. li. 4. ant. iud. cap. 6. — 2. Co. 11. — Iof. li. 4. ant. iud. cap. 6. — Aug. 21. de Ciui. Dei. — Nũe. 15. — Leui. 20. — Exo. 21. — 1. Re. 26. — Exo. 22. — Deu. 22. — Leuit. 4.

tus gradus, quia per proteruiam pertinaciamque peccauit, & tunc tanquam rebellis & destructor legis fuerat occidendus. Hæc Thomas. ¶De his eleganter scribit Alexander de Hales sup 3. Sententiarum, sed & Parrhisiensis libro de fide & legibus scribit. Quod aut quædam mala, quis minora, quibusdam maioribus malis lex iussit puniri, illa proculdubio causa fuit, quia frequentius contingebant in populo illo: propter quod plus nocuerunt paci cõmuni sua frequentia, quam maiora magnitudine sua. Propter hoc etiam, quoniam multitudinem inuoluebant, & difficilior erat eorum curatio. Amplius, facilior erat eorũ cõmissio propter opportunitates, quemadmodũ est facilior furatio ferri, quam auri a quiualẽtis: quia æs facilius inuenit, & aurum arctius custodit. [Non ligabis os bouis triturãtis in area]. i. in horreo [fruges tuas]. i. de bladis quæ triturat, refici eũ permittas. Hoc dñs iussit ad literã, vt Iudæi circa bruta pietatẽ quandam addiscerent, & suã crudelitatẽ auaritiamque compescerẽt, quatenus circa hoĩes benigniores assuescerent esse. Porro quod de boue triturante nũc dicitur, de omni iumento in simili constituto labore accipit. ¶Circa hoc scribit Guilielmus: Licet videri possit, quod istud sit dictũ contra auaritiã Iudæorum, qui eo vsque frugibus suis parcebant, vt nec boues triturantes inde manducare permitterent, & ne auaritiã hanc in vindemiatores & calcatores vuarũ extenderent, non permittẽdo eos de vuis frugaliter edere, neque de musto potare, quod erat Iudæis innatæ auaritię intoleranda crudelitas. Tñ per istud mandatũ percussa est & reprobata consuetudo eorũ, qui boues in tantũ abominabant, quod de frugibus suis eos comedere non sinebant, & ostensa est æquitas, qua iustissima est, vt qui participat in labore, participet in comestione. Hæc Guilielmus. Veruntamen

1. Co. 9. Paulus apostolus spiritu sancto repletus, testimoniũ istud allegans, adiecit: Nũquid de bobus cura est Deo? Propter quod satis insinuauit, Deũ istud per mysticũ sensum iussisse, puta ad innuendũ, quod prædicatoribus & prælatis qui designant per boues, nõ sint vitæ stipendia subtrahenda, quoniam ipsi in area. i. in ecclesia triturant fruges nostras. i. spũalia alimẽta præparant nobis, & scripturarum sensus emolliunt ac masticant auditoribus suis. ¶Sequit lex de suscitando semine, proximo absque liberis mortuo, quæ lex etiã in lege naturæ diu ante Mo

Gen. 38. sis tẽpora seruabat, vt in Genesi patet de filijs Iudæ. [quando habitauerint fratres simul]. i. in eadẽ prouincia, vrbe, villa, aut domo, & noĩe fratris intelligunt cognati. [& vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit.] Ex quo elicitur, quod præceptũ istud loquatur de coniugatis, nõ de his qui nondũ cõnubium inierunt. nam & subditur: [Vxor defuncti non nubet alteri]. i. extraneo seu non cognato, [sed accipiet eã frater eius]. i. propinquus defuncti. [& suscitabit semẽ fratris sui]. i. ex fœmina illa procreabit, Deo præstãte, prolem seu filium. [& primogenitum ex ea filiũ, nomine illius appellabit]. i. fratri defuncto ascribet, quasi illius sit filius. [*Quod si no

*Sin autem luerit accipere coniugẽ fratris sui] defuncti [quæ ei lege debetur, perget mulier ad portã ciuitatis, & interpellabit maiores natu, dicetque: Non vult frater viri mei suscitare semen fratris sui, nec me in coniugẽ sumere. statimque accersiri eũ facient, & interrogabũt. Si respõderit, Nolo eã vxorẽ accipere: accedet mulier ad eũ corã senioribus, & tollet calceamentũ de pede eius,] atque in faciẽ eius spuet, vel corã eo in terrã, ipso cernente, & hoc in confusionem ipsius, quia secundũ legẽ noluit facere, nec fratri suo defuncto charitatẽ pietatẽque exhibere, procreando ei prolẽ in ipsius memoriã. sicque mulier [dicet illi: Sic fiet homini qui non ædificat domũ fratris sui]. i. progeniem fratris sui non auget nec suscitat neque cõseruat, [& vocabitur nomẽ illius] legi inobedientis, [domus discalceati]. i. ipse & soboles eius hoc vili agnomine exprimẽt, ita quod prauitas eius redundabit in posteros suos per diffamiã istã. Si aũt quis

Leu. 18. instet, quod lex ista videt contraria ei, quod in Leuitico dñs ait: Vxorẽ fratris sui nullus accipiat: Itemque, Turpitudinẽ vxoris fratris tui nõ reuelabis: Dicẽdũ quod lex illa intelligitur, quando frater

Chryso. reliquit semen. Causam quoque huius præcepti Chrysostomus sup Matthæũ tangit, dicendo: Quia immitigabile malũ mors erat apud Iudæos, qui oĩa pro præsenti vita agebant, statutũ est vt defuncto filius nasceretur ex fratre, ad quem propter propinquitatem hoc magis pertinuit. Sed quæri potest, cur propinquus non cogebatur huic legi parere per pœnã maiorem? Et respondendũ, quod propter vitãdum periculũ, ne s. eam quã coactus acciperet, ex odio postea trucidaret. Nam & coacta coniugia malũ exitum solent habere. Aliqui aũt dicunt, quod quando alius propinquus coram iudicibus aderat, qui relictam illã volebat accipere, tunc alius ille tulit calceamentũ de pede propinquioris illam recusantis. Quod si muliere non interpellante, propinquior corã iudicibus fatebatur se nolle ducere ipsam, tunc ipsemet discal-

Ruth 4. ceauit seipsum. & istud in Scholastica fertur historia, estque probabile, quia in Ruth legit Booz dixisse ei qui noluit ipsam Ruth ducere, cũ esset marito eius propinquior: Tolle calceamentum &c. [Si habuerint inter se iurgiũ viri duo, & vnus contra alterũ rixari cœperit, volẽsque vxor alterius eruere virũ suũ de manu fortioris, miseritque manũ & appræhenderit verenda eius, abscindes manũ illius.] Hic dñs iubet, vt si mulier volẽs suũ iuuare maritũ, appræhenderit verenda viri, suũ virũ impugnãtis, manu sua per abscissionẽ priuetur: in quo patet, quanta debeat esse pudicitia mulierum, præsertim cum in isto casu videatur mulier magnum incitamentum

mentum sic agēdi habere: ideo si in casu alio hoc fecisset, in quo non habuisset tantā ad hoc occasionem, magis meruisset ita puniri. Hīc in Leuit. iussum est, vt si frater & soror sibijnuicē reuelauerint genitalia sua ad intuendū, interficiant. Vñ apparet q̄ psonę illæ Israeliticę stirpis pronæ fuerunt ad ista. & addidit dñs, [nec flecteris super eam vlla misericordia] .i. zelo iustitiæ istud implebis q̄d prǽcipitur iudici, ne s. immoderate cōdoleat, ita vt per hoc exe cutionē iustitiæ postergaret. Vnde & apparet q̄ non licuit preciū pro mutilatione illa recipere. [Non habebis in sacculo diuersa pondera,] s. [maius & minus, nec erit in domo tua modius maior & minor. Pondus habebis iustū & verū, & modius æqualis & verus erit tibi, vt multo viuas tempore super terrā. Abominatur eīn dñs eū qui facit hęc, & auersatur oēm iniustitiā.] De isto dictū est plenius in Leuitico, vbi totū istud expositū est. [Memento q̄ fecerit tibi Amalech] .i. populus Amalechitarū [in via, quādo egrediebaris ex Aegypto, quō Leui. 19.
occurrerit tibi] .i. hostiliter te accessit à parte posteriori. Nā subdit, [& extremos agminis tui ceciderit] .i. percusserit, prout in Exodo scriptū est. [q lassi residebant.] Per extremos quidā intelligūt tribum Dan, q̄ in motione & profectione castrorū vltima fuit, vt in Numerorū li- Exo. 17.
bro habetur. Alij per extremos intelligūt lassos & leprosos atq; superfluos, quib⁹ non licuit Num. 2.
ingredi castra. Hinc ait Glossa: Tradunt Hebræi q̄ leprosos & seminifluentes, & alios extra castra positos, interfecerit Amalech. [Cū ergo dñs Deus tuus dederit tibi requiem, delebis nomen eius de sub cælo] .i. posteritatem Amalechitarū illorum totam pro posse occides, etiā mulieres atq; infantes, prout 1. Regū Samuel dixit ad Saul. Sicq; nomen & memoria Ama- 1. Re. 15.
lech deleant, quātū ad hoc q̄ nihil laude dignū de ipsis remaneat, quēadmodum Salomon: Memoria, inquit, iusti cū laudibus, nomen autem impiorū putrescit. sed nonne istud pręceptum cōtrariatur ei q̄d in præcedenti habet capitulo, Nō occident filij pro patribus? Et q̄d alibi legit, Innocentē non interficies? Ad q̄d ex p̄cedentis cap. expositione patet responsio. ¶ Deniq; humana iustitia nō potest diuinæ iustitiæ in oībus assimilari, aut eā imitari in cunctis, sed secundū legē sibi p̄fixam. Estq; pfectio hoīs, Deo assimilari, non vt velit aut agat qcquid vult aut efficit Deus, sed vt velit & operet, q̄d Deus vult eum velle ac agere. Deus aūt in actibus suis ad multa respicit ac diuersa, ad q̄ hō non potest volendo aut agendo respicere. ¶ Postremo, si aliq Amalechitę fuissent ad Iudaismū conuersi, in ipsis nō fuisset hæc vltio exercēda. Spūaliter frater .i. bonus prælatus, debet fratri suo defuncto .i. Christo propter nos crucifixo, suscitare semē de ipsius vxore .i. de ecclesia, qa p ecclesiastica sacramēta, & p p̄dicationes, orationes, sanctaq; opera debet iugiter aliq̄s spūaliter regenerare in Deo: q̄d si facere neglexerit, dignus est vt ecclesia cōspuat eum. Potest q̄q; p fratrē defunctū, quicūq; pastor, p̄sul, seu præsidēs, viā vniuersæ carnis ingressus, intelligi: q̄ mortuo, debet ei alter in p̄latura succedere, atq; ex grege illius Chr̄o fructificare: q̄d si facere nolit, apud superiores accusari meret. Si habuerint inter se iurgiū viri, hoc est, si catholicus ac pfidus īter se disceptauerint, & ecclesia malignantiū hæresiarchæ cōiuncta, appræhenderit verēda catholici .i. doctrinā suā qua alios in Chr̄o regenerat, cōuertit, saluificat, corrūpere & reprobare studuerit, amputāda est impudica p̄sumptio eius. Memēto q̄ fecit tibi Amalech .i. nocumēta ab inuisibilibus hostibus tibi illata ppende, ab eo tēpore quo de tenebris seculi exire cœpisti. Cūq; in virtutibus & donis spūssancti profeceris, de illa iniuria ac dānificatione te vindica, resistēdo oī tētationi ac vitio, tanto virilius & tāto ardētius indesinēter proficiēdo, quanto hostilius & acrius ab illo es impugnatus, q extremos agminis seu dñici gregis, puta pusillos & incipientes, specialius faciliusq; expugnat ac fallit, donec oīno superes illos. Istud prælatis præcipue dicitur, qui læsionem vniuscuiusq; sibi commissi, quasi propriam debet dolere.

¶ Elucidatio literalis cap. XXVI. Cumq; intraueris terram &c. Artic. XXIX.

MOses omī industria sibi possibili, Israeliticā plebē ab idololatria retrahere nisus est: idcirco nūc iubet, vt loco & tēpore opportuno beneficia sibi desup īpartita, solēniter recognoscāt, q̄ten⁹ in illi⁹ dūtaxat remaneāt cultu, à q̄ tot bona se cōsecutos agnoscunt. [Cumq; intraueris terrā] tibi promissam [& obtinueris eā, atq; habitaueris in ea, tolles de cunctis frugibus tuis primitias] .i. primitiuos atq; p̄cipuos fructus, q̄m elegantiora offerenda sunt dño, [& pones in cartallo:] hoc est, vase vimineo secundū Glossam, seu in canistro de caricibus facto. [pergesq; ad locū,] in q̄ tabernaculū Dei est vel tēplum, [quē dñs De⁹ tuus elegerit, vt ibi inuocet nomē eius: accedesq; ad sacerdotē] ibi tūc officiantē, [qui fuerit in diebus illis, & dices ad eū: Profiteor hodie coram dño Deo tuo] Ista professio seu recognitio fiebat in atrio e diuerso altaris holocaustorū. [q̄ ingressus sim in terram, pro qua iurauit] dominus [patribus nostris, vt daret eam nobis.] ¶ Porro Deū vniuersorum specialiter nominat offerens iste Deum sacerdotis, quia à sacerdotibus præcipue est colendus. [Suscipiensq; sacerdos cartallū de manu tua] in quo primitiæ positę sunt, q̄d offerens secū portauit, [ponet ante altare] holocausti in atrio, [& loqueris in conspectu domini Dei tui:] qui q̄uis vbiq; sit, specialiter tamē in loco suo cultui cōsecrato. [Syrus persequebat patrē meū] .i. La-

ban cum suis cognatis insecutus est Iacob ꝑriarchã fugientẽ ex vrbe Labã Syri, q de Meso-
potamia Syriæ natus est. Hinc scriptũ est in volumine Geneseos: Assumptis Laban fratribus
suis, ꝑsecutus est Iacob 7. diebus, & cõpræhendit eũ in monte Galaad. [Qui descẽdit in Aegy
Gen. 31. ptũ] cum domo seu sobole sua, [& ibi peregrinatꝰ est in paucissimo numero:] qa in aĩabꝰ 70.
qui numerus fuit permodicꝰ cõparatione infideliũ Chananæorũ atq; Aegyptiorũ. Habita-
uit aũt Iacob in Aegypto 17. annis: sed qm̃ aduena fuit, & aliã regionẽ, cælestẽ videlicet pa-
triã, adspirauit, dicit̃ ibi peregrinatus, sicut & ante in alijs terris. Propter q̃d dixit ad Phara-
onem: Dies peregrinationis meæ super terrã &c. [creuitq; in gentẽ magnam ac robustam] .i.
posteritas eius sic creuit. [Afflixeruntq; nos] .i. ꝑses nr̃os [Aegyptij] sicq; offerens iste loque-
Gen. 47. bat̃ ex ꝑsona totius populi sui, & diuersis diuersa attribuenda fuerũt. [& clamauimꝰ ad dñm
Deũ nostrũ, & respexit humilitatẽ nostram, & duxit nos de Aegypto, & itroduxit in locum
istum &c.] idcirco nunc offero primitias frugum terrę] Deo in recognitionẽ, ꝙ oĩa ab ipso
accepi, & ꝙ dona ipsius sint quæ offero ei. [& dimittes ea in conspectu dñi Dei] ad vsum mi
nistrorum ipsius. [Et adorato dño Deo tuo, epulaberis in oĩbus bonis quę dñs Deus tuus de-
derit tibi & domui tuæ, tu & Leuites & aduena q tecum est. Qñ cõpleueris] hoc est, perfecte
collegeris, [decimã cunctarum frugum tuarũ, anno decimarum 3. dabis Leuitæ & aduenę &
pupillo & viduę, vt comedant intra portas tuas] Sensus istius passus patet ex eo, q̊d scriptum
Deu. 14. atq; expositum est suprà: Anno 3. separabis aliã decimam ex oĩbus quæ nascuntur eo tem
pore. [Loquerisq; in conspectu dñi Dei tui: Attuli quod sanctificatum est de domo mea] .i.
præfatam decimam Leuitis, aduenis, pupillis ac viduis, dandam eis iam apportaui & dedi.
ideo subditur: [& dedi illud Leuitæ & aduenæ, pupillo & viduæ, sicut iussisti mihi.] quę de-
cimæ dicuntur sanctificatum de domo, quia de rebus ac frugibus à patrefamilias deputa-
bantur ad vsum hunc pium, ad Dei honorẽ. Hinc ꝙ Lyra ait, textum istũ vitio scriptorum
videri corruptũ, ita ꝙ hic haberet̃, abstuli, nõ attuli, nõ oportet sic dicere, nec ratio eiꝰ valet:
qa non dicit̃ hic, ꝙ sanctificatũ hoc afferebatur in Hierusalem. [Non ꝑteriui mandata tua,
nec oblitus sum imperij tui] quę de decimis primitijsq; iussisti. Hoc dicit̃ nõ inaniter glori-
ando, sed Deo potius regratiãdo, q gr̃am contulit obediendi, vel excitãdo seipsum ad confi-
dentiã piã in dño, siue ad aliorũ ædificationẽ, qa in his modis sancti qñq; suas recitauerũt ac
descripserũt iustitias. [Non comedi ex eis in luctu meo] .i. decimas illas ꝑfatis personis depu
tatas, nõ redegi in propriũ vsum aut esum tẽpore meæ afflictionis, ita ꝙ nullus mœror aut
fletus ad ꝑceptũ huius inaduertentiã me induxit. [Nec separaui ea in qualibet immunditia]
hoc est, nõ diuisi has decimas ab alijs rebus ac partibus, ad vtendũ eis in aliqua re vel actio-
ne illicita aut superstitiosa, aut in idolorũ cultura, q̃ antonomatice nuncupat̃ immunditia.
[nec expẽdi ex his quicq̃ in re funebri] .i. in parẽtalibus q̃ obseruabant gẽtiles, secundũ Glos
sam. Vel in re funebri, hoc est, in causis lugubribus seu exequijs mortuorũ, faciendo ex deci-
mis his refectionẽ his qui sepulturæ propinquorũ meorũ interfuerunt. Hoc addit̃, qa Iudæi
in suorum parentum exequijs facere cõsueuerunt expẽsas permaximas. ¶Circa hũc locum
recitat Lyra, q̃liter quidã dixerunt, ꝙ tertio anno erãt 3. decimæ: vna ad vsum Leuitarũ, se-
cunda de 9. partibus residuis, quæ portabatur in Hierusalem, & inde epulabantur ibidem,
offerẽtes cum suis familijs ac Leuitis, & fiebat singulis annis, sicut & in prima. Tertia fiebat
tm̃ 3. anno, eratq; pauperũ, sed 2. decima q̃ ab istis ponitur, videt̃ conficta, qa non habetur ex
textu, neq; ex Glossa, sed solum aliæ duæ: idcirco cum dicitur, Anno decimarũ tertio, intelli
gunt̃ duæ tm̃ primitiæ, s. prima q̃ erat Leuitarum, & secunda fuerat pauperum, duobus aũt
pręcedẽtibus annis fiebat tantũmodo prima. Hęc Lyra. ¶Sed sicut suprà dictum est, positio
illa de tribus decimis, est magistri in historijs, q etiã perhibet eam ab Hebræis acceptam. &
dato ꝙ non habeat̃ directe ex textu, tñ sequitur ex eodẽ, siquidẽ aliter non videtur posse ve-
Deut. 4. rificari q̊d suprà scriptum est: Nõ poteris comedere in oppidis tuis decimã frumẽti, vini &
olei, Primogenita armentorũ & pecorũ & primitias manuũ tuarũ, sed corã dño Deo tuo co
medes ea in loco quẽ elegerit dñs, tu & filius tuꝰ & filia, seruus & famula, atq; Leuites. Nam
Deut. 12. sicut ibidẽ probatũ est, hoc exponi nõpotest de 1. decima, q̃ tota ꝑtinuit ad Leuitas: neq; de
tertia quæ pauperum erat, nec in vsus ꝓprios redigẽda, sicut iam patuit: ideo recte de 2. ex-
ponitur, & expositio Lyræ ibi non videtur idonea, qm̃ dicit hoc esse intelligendũ de hostijs
pacificis, quas tunc offerebant Iudæi, quarum pectusculũ & armus dexter erant sacerdotis
de iure, cæteræ carnes erant offerentis. Nã hostiæ illæ pacificæ non erant decima, nec carnes
illius hostiæ erant decima frumenti, vini & olei, nec erant primogenita pecorum quæ sacer-
dotibus debebantur: & tñ textus ille apertissime loquitur de decima & decimis frumenti,
vini & olei, ac primogenitis pecorũ. ¶Præterea in secunda secundæ, quæst. 87. ait Thomas:
In veteri lege tres decimæ erant, quarum quasdam soluebant Leuitis. Vnde in Numeris ha
Núm. 18 betur: Leuitæ decimarum oblatione erunt contenti. Erant quoq; aliæ decimę, de quibus in
Deu. 14. Deuteronomio legitur: Decimam partem separabis de cũctis fructibus tuis, & comedes in
conspectu

cõspectu dñi &c. Erãt etiã aliæ tertię decimę, de qbus ibi subiungit: Anno tertio separabis aliam decimã &c. Ecce ꝙ ĩ scriptura ostẽdit hic doctor tres decimas fuisse in lege modo ꝑfato, atq; de tertia decima scriptũ est in Tobia, ꝙ in 3. anno ꝓselytis & aduenis ministrauit oẽm decimationẽ. [Obediui voci dñi Dei mei, & feci oĩa q̃ ꝑcepisti mihi. Respice de sanctuario tuo, & de excelso cælorum habitaculo.] Istud potest esse oratio Mosis, vel offerentis præfati. Itaq; domine oculo pietatis respice de sanctuario tuo, hoc est, de tabernaculo seu tẽplo. Nam in tabernaculo Mosis Deus tunc specialiter habitare asserebat, quẽadmodum nunc in ecclesia consecrata, & de excelso cæloꝝ habitaculo, puta de cælo empyreo, de quo in Psalmo: A summo cælo egressio eius. Et in Esaia: Cælum mihi sedes est. [& benedic populo tuo Israel,] dando & multiplicando in eis temporalia ac spiritualia bona. [& terræ quam dedisti nobis,] eam fœcundando. Ex hoc apparet, ꝙ ista fuit præfati offerentis oratio. [sicut iurasti patribus nostris. Hodie dominus Deus tuus præcepit tibi, vt facias mandata hæc] .i. moralia, [& iudicia] hoc est, iudicialia pręcepta. & ideo ait, hodie, vt magis attendant quasi recens præceptum, quemadmodum Chrs in cœna discipulis: Mandatum, inqt, nouũ do vobis, vt diligatis inuicem. [vt custodias & impleas ex toto corde & ex tota anima tua. dominum elegisti hodie] ita tamen ꝙ prior elegit te, cum dicat Saluator: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. [vt sit tibi Deus, & ambules in vijs eius. En dominus elegit te hodie] .i. æternam electionem suam qua te elegit, nunc tibi monstrat, [vt sis ei populus peculiaris] hoc est, specialis hæreditarius ac propius, eum præ cæteris gentibus veraciter amans & colens. [& faciat te excelsiorem cunctis gentibus] .i. in spũalibus donis & gratijs eminẽtiorem ac famosiorem, immo & q̃dãmodo potentiorem, q̃d tempore Dauid & Salomonis fuit impletum. Hinc dictum est suprà, Non est alia natio tam grandis &c. &, Quæ est alia gens sic inclyta? quod pro tempore veteris testamenti verificatur. Excellentius vero impletũ est istud in Christo atq; apostolis, q̃s constituit dñs principes sup oẽm terrã. [q̃s creauit in laudẽ & nomẽ] .i. famam, [& gloriam suã.] Oĩa quippe propter seipsum operatus est dñs, & oĩa fecit Deus vt timeat: immo qcqd creauit, ad suũpsius refert gloriã & honorem, cũ ipse sit oĩm vltim⁹ finis. [vt sis populus sanctus dñi Dei tui, sicut locutus est.] Hoc nõ est intelligendũ, ꝙ De⁹ creauit oẽs gentes in laudẽ & gloriã suã, q̃ten⁹ populus Israel sit populus sanctus ipsius, sed refert ad illud, & faciat te excelsiorẽ, q̃d totũ ordinat finaliter ad Deũ & eius ꝑconium. ¶ Postremo, q̃d in principio huius cap. dictum est de primitijs in cartallo ponẽdis &c. Aliq dicunt factũ semel duntaxat post ingressum in terrã ꝓmissionis, vt lr̃a sonare videt, in q̃ non exprimit tẽpus determinatum, q̃ fieri debuit, nisi ꝙ post ingressum ꝑfatum, nec addit vt sæpius fieret. Ioseph⁹ vero ait has professiões & gr̃aꝝ actiones fieri debuisse singulis annis in Scenopegia, ĩmo bis in die. ¶ Mystice & nos militãtem ingressi ecclesiã, oĩe bonum ꝑcipuũ Deo habemus asscribere, atq; assidue bñficia Dei cum gr̃aꝝ actiõe fateri ac dicere: Syrus ꝑsequebat patrẽ meum, qa diabolus in paradiso primũ nostrũ decepit parentẽ: q inde expulsus in paucissimo numero, qa cũ sola vxore descẽdit in vallẽ hãc lachrymaꝝ, in q̃ creuit in multitudinẽ infinitã, vbi & eius posteritas multipliciter est afflicta, ac varijs vitijs, ĩmo & idololatrijs ĩuoluta. qdã vero ex posteris eius dño adhęserũt, & clamauerũt ad ipsum: qb⁹ tẽpore ꝑordinato misit saluatorẽ vnigenitũ filium suũ, ꝑ quẽ tradidit eis terrã lacte & melle manãtẽ .i. militãtis ecclesiæ gratiosissimã cõmunionẽ, deinde ecclesiæ triũphãtis gloriosissimã societatẽ. Hinc ecclesiasticis sacramẽtis charismatib⁹q; supnis copiose refecti, & qcqd bonoꝝ sortiti sunt, proximis indigẽtibus liberaliter cõmunicauerunt. ¶ Porro, ꝙ populũ Chrianum Deus sibi ꝑ cunctis elegerit populis in peculiarissimam plebem, cunctisq; gentibus fecerit præclariorem, ineffabiliter magis q̃ Israeliticam plebem, cunctis vere fidelibus prorsus certissimum est.

¶ Expositio literalis cap. XXVII. Præcepit autem Moses & seniores populo. Art. XXX.

Post particularium multipliciũ ꝑceptoꝝ descriptionẽ, nunc legislator varijs modis hortat populũ ad obseruantiã eorundẽ. [Pręcepit autẽ Moses & seniores] videlicet 70. seniores, q sub Mose ꝑfuerunt, de qbus dictum est in Nuñ. [populo Israel, dicẽtes: Custodite oĩe mãdatum q̃d ꝑcipio vobis hodie]. Quare nõ dicit, q̃d ꝑcipimus? Forte qm̃ Moses fuit principalis actor iussiõis istius. [Cũq; trãsieritis Iordanẽ, eriges] tu popule Israel. Fit itaq; hic mutatio numeri de plurali ĩ singularẽ, vt sæpius fit in scripturis. eriges inquã [ingẽtes] .i. valde magnos [lapides, & calce leuigabis eos, vt possis in eis scribere] ꝑ sculpturã [oĩa verba legis huius,] quod qdam exponunt de decem ꝑceptis decalogi. Nam cætera oĩa ibi non poterant scribi, & q̃uis cætera ibi scribi nequibãt, tamen secundum Iosephum & alios multos, erãt in eis scripta multo plura q̃ decem ꝑcepta, videlicet bñdictiones & maledictiones. Cum eñ essent tã grãdia saxa, poterãt inibi scribi plura q̃ decẽ mãdata. sicq; q̃d ait, Scribes in eis oĩa verba legis huius, potest intelligi ꝑ modum distributiõis accõmodæ, seu pro generibus singuloꝝ, ita ꝙ ibi scribebantur etiam quædã iudicialia, & quædã cæremonialia præcepta. [Quãdo ergo transieris Iordanẽ, erige lapides q̃s ego præcipio tibi hodie,] id est, nunc

Tobię 1. Psal. 18. Esaiæ 66 Ioan. 13. Ioan. 15. Deut. 4. Psal. 44 Pro. 16. Ecci 3. Num. 11 Iose. li. 4 ant. iud. cap. 6.

iubeo vt eos tempore congruo erigas.[in monte Hebal,& leuigabis eos calce] trans Iordanem,[& ædificabis ibi altare dño de lapidibus q̃s ferrum non tetigit,&] pro,id est,[de saxis
Exo. 20. informibus]hoc est,nõ ornatis.[& impolitis]Istud cõsonat verbo q̃d dñs iussit in Exodo:Si altare lapideum feceris mihi,nõ ędificabis illud de sectis lapidibus.Eadẽ q̃q; ĩ Exodo dñs iu
Ibidem. bet,altare de terra facietis.Hoꝝ ratio fuit ad literã, qm̃ domin⁹ voluit sacra sua differre à sacris idololatraꝝ,qui de preciosis & politis ac sculptis materijs construxerunt deoꝝ suoꝝ altaria.Veruntamẽ Exodi alio loco domin⁹ ait: Facies & altare de lignis Sethim. Siquidem
Exod. 27 altare holocausti fuit de lignis Sethim ęre opertis,altare vero thymiamatis de lignis Sethim auro tectis,dicuntq́; aliqui,ꝙ etiã altare holocausti fuit de terra, quia ad minus habuit terram pro fundo,nec aliud pauimentum. Alij dicunt, illud de altari terreo, intelligendum de altari q̃d ante constructionem tabernaculi extitit factum,quod & Thomas in prima secundæ, quæstione centesimasecunda sentire videtur, dicendo: Facto tabernaculo ad honorem Dei,nõ erant timẽdæ huiusmodi occasiones idololatriæ. ideo mandauit dñs ꝙ fieret altare holocaustoꝝ de ære,quod esset toti cõspicuum populo,& altare thymiamatis q̃d soli sacerdotes videbant, nec erat tanta preciositas æris, vt ꝑ hoc populus ad idololatriam prouocaretur.Hæc Thomas. [& offeres sup eo]hoc est, super altare de impolitis lapidibus factum in mõte Hebal[holocausta domino Deo tuo,& immolabis hostias pacificas,comedesq́; ibi,& epulaberis coram domino Deo tuo.]Hoc videtur fuisse contra id,quòd alibi dominus iussit, non nisi in tabernaculo sibi sacrificari. Et respondendum, ꝙ ipsemet dominus in lege sua potuit dispensare, ex cuius dispensatione Helias sacrificauit in monte Carmeli.Nec immolatio ista in mõte Hebal,facta est sæpius:regulariter autem non fiebat licite,nisi in tabernaculo.[& scribes sup lapides]huius altaris[omnia verba]hoc est,præcepta[legis huius]iuxta expositiõem inductam.[plane & lucide. Dixeruntq́; Moses & sacerdotes: Attende & audi Israel:Hodie factus est populus domini Dei tui. Audies vocem eius.] Qualiter istud im-
Iosue 8. pletum sit,recitat Iosue cum ait:Tunc ædificauit Iosue altare domino in mõte Hebal. [Præcepitq́; Moses populo in die illo,dicens:Hi stabunt ad benedicendum dño].i. ad imprecandum bona obedientibus Deo,quod fuit æquiualenter Deum laudare, vtpote eum insinuare esse tam sanctum & dignum, ꝙ benedictione essent cõdigni,qui ei debite deseruirent & maledictiõe,qui ei nõ obedirent.[super mõtem Garizim]qui paꝝ distabat à mõte Hebal. [Simeon,Leui,Iudas,Isachar,Ioseph & Beniamin].i.nati ex his sex patriarchis.[Et e regiõe isti stabũt ad maledicendũ]inobediẽtib⁹[in mõte Hebal:Rubẽ,Gad,& Aser,Zabulon,Dan,& Nephthalim].i.posteri hoꝝ(secundũ Glossam)nobiliores,stabũt ad bñdicẽdũ:ignobiliores,ad
Gen. 29. maledicendũ,q̃a inter maledicẽtes erãt q̃tuor filij ancillaꝝ, & Rubẽ primogenitus Liæ,qui
Gen. 35. suo incestu,priuat⁹ fuit iure primogenituræ,& vilis effectus, Zabulon q̃q; vltimus fili⁹ Lię. ¶Sed q̃ri potest, cur altare iussum est fieri in mõte, in q̃ maledicẽtes iussi sunt stare. Forte ad designandũ,ꝙ existẽtes sub lege,erãt sub maledicto,vt ait Apostolus:& ꝙ lex illa fuit lex ti-
Rom. 3. moris,inducens ad seruiendũ Deo,magis cõminatione atq; formidine suppliciorũ,q̃ amore cælestis retributionis ac zelo virtutũ.[& pronunciabunt Leuitæ, dicentq́; ad oẽs viros Israel.]Si Leuitæ steterunt cũ quinq; tribubus p̃fatis,in mõte Hebal ad bñdicẽdum, q̃modo nũc dicitur,ꝙ pnunciabunt & dicent ad oẽs viros Israel[excelsa voce,Maledictus homo qui fa-
Iosue 8. cit sculptile]q̃d fuit maledicere: Ad hæc videt̃ haberi responsio ex his quæ in Iosue habent̃: Omnis populus & maiores natu,ducesq́; & iudices,stabant ex vtraq; parte arcæ in cõspectu sacerdotum,q̃ portabãt arcã: media pars eoꝝ iuxta mõtem Garizim, & media iuxta mõtẽ Hebal. Vñ elicit̃, ꝙ sacerdotes stabãt cũ arca in medio cãpi siti inter p̃fatos mõtes: & stando ibidẽ,ꝓferebant tã verba bñdictionis sup obedientes,q̃ verba maledictionis sup rebelles.Sacerdotes autẽ quandoq; vocant̃ Leuitæ,sumendo nomen Leuitę cõmuniter,quoniam erãt de tribu Leui:sicq́; tribus Leui pro maiori parte stetit in mõte Hebal,vt in textu habet̃.Itaq; dicent:Maledict⁹ homo qui facit sculptile[& conflatile,abominationẽ domini,opus manuum artificum].i.per se,aut per alium format idola sculpta, siue conflata Deo abominabilia. Aliquæ autẽ imagines primo ꝑ conflationẽ formabant̃, deinde per sculpturã decorabant̃ aliq̃ sola conflatione, & q̃dã sola sculptione fiebant. [ponitq́; illud in abscondito].i.in loco secreto ad colendũ,& non minus si poneret illud in manifesto, inquantum hoc esset magis scandalizatiuum:ideo tamen ait,in abscondito,qm̃ Moses sciuit ꝙ filij Israel ad tempus non auderent idololatriam publice exercere, propter quod ab occulta quoq; idololatria reuocantur.[& respõdebit oĩs Populus,& dicet:Amen].i. verum est,vel sic fiat. ¶Quæri potest, cur dictũ sit de sex p̃fatis tribubus,ꝙ starẽt in monte Garizim ad bñdicendum,cũ ipsæ nõ ꝓferrent verba bñdictionis,nec ipsæ solæ responderẽt ad verba bñdictionis, sed oĩs ppl's: ĩmo cũ de bñdictionibus non fiat hic mẽtio aliqua,hic tria quærunt̃,ad quoꝝ vltimũ primo respondẽdũ,ꝙ bñdictiones subintelligunt̃ ꝑ maledictiones contrarias,& forsitã exprimebant̃, vel ĩplicite dabant̃ intelligi:deinde respõdẽdũ ad primũ,ꝙ sacerdotes ꝓferebãt maledictiões ac bene-

ac benedictiões,& tribus aliæ dicunt bñdixisse aut maledixisse,inq̃tũ sua respõsione eas cõfir mauerũt:arbitrant'q; aliq,ꝙ solæ sex trib⁹ pfatę respõderunt,Amẽ,ad bñdictiões: ꝑpter q̃d benedixisse scribunt.& aliç sex respõderũt,Amẽ,ad maledictiões.sicq; p oẽm ppl'm intelligerer totus exercitus,q stabat simul in vno monte.vel si solę maledictiones explicabant,sex tribus dicunt benedixisse, inquantum sub maledictionibus oppositas benedictiones intelligebant.Aliq vero dicũt,ꝙ sacerdotes ꝓferebãt bñdictiones vultu verso ad sex trib⁹ in mõte Garizim stãtes.ideo dicuntur benedixisse, q̃uis vniuersæ tribus respõderint, Amen,ad maledictiones ac benedictiones: & ꝙ sacerdotes protulerint maledictiones facie versa ad sex alias tribus.¶Porro nonnulli dixerunt,ꝙ sacerdotes primo ascenderunt cum arca in montẽ Garizim ad benedicendum, ad quoꝝ benedictiones responderunt Amen sex tribus ibi adstantes:deinde cũ arca profecti sunt in montẽ Hebal ad maledicendũ:& sex tribus ibi situatæ,respõderunt ad maledicta eoꝝ,Amen.Veruntamẽ istud non videt consonare præallegatis verbis ex Iosue.[Maledictus qui non honorat patrẽ suum & matrem. Et dicet omnis populus, Amen]tẽpore opportuno ipsis obediendo,seu indigentibus pro posse subueniendo,& maxime q non solum nõ honorat,sed eis maledicit aut conuiciat. [Maledictus qui trãsfert terminos proximi sui.]Quod qualiter sit intelligendum,expositum est suprà.[Maledictus qui errare facit cæcum in itinere:]ipsum sciẽter male ducẽdo, aut errantẽ nõ dirigẽdo, aut etiã illum q viã ignorat & q̃rit,vel publice deuiat,nõ informãdo de recto itinere sibi noto.[Et dicet oĩs populus,Amẽ.Maledictus q puertit iudicium aduenæ,pupilli & viduæ. Et dicet oĩs populus,Amen. Maledictus qui dormit cum vxore patris sui.Et dicet oĩs populus, Amen. Maledictus qui dormit cũ oĩni iumento.Et dicet oĩs ppl's,Amẽ.Maledictus q dormit cum sua sorore filia patris sui vel matris suæ.Et dicet oĩs populus.Amẽ.Maledict⁹ q dormit cum socru sua.Et dicet omnis populus,Amen. Maledict⁹ qui clam percusserit proximum suũ,] lædendo,mutilãdo,aut occidendo callide ac latenter, sicut versutus Ioab fortiorẽ se ac strenuum Amasam. Istud eñ vitiosius est q̃ aperte inuadere, q̃uis & aperte hæc faciens,maledictionẽ incurrat.[Et dicet oĩs populus,Amen.Maledict⁹ qui dormit cum vxore proximi sui. Et dicet oĩs populus,Amẽ. Maledict⁹ q accipit munera vt pcutiat animam sanguinis innocentis].i.vitam aĩalem & corporalẽ hoĩs iusti,aut eius q non meruit pcuti,siue sit iudex,qui hoc fieri dictet aut sinat,cum possit ac debeat obedire,siue alter conductus ad facinus tã ineffabiliter execrandũ.& qm̃ longum erat vniuersa in lege prohibita specialiter prosequi,de reliquis summatim subiungit:[Et dicet oĩs populus,Amen.Maledictus q nõ pmanet in sermonibus legis huius]p fidẽ & obedientiã,[nec eos ope pficit]p finalẽ perseuerantiam.[Et dicet oĩs populus,Amẽ.]Cætera,q̃tũ ad literã,patent.¶Spũalis q̃q; hoꝝ intelligẽtia hincinde est introducta.Nẽpe spiritaliter prẽm aut matrẽ nõ honorat,q non obedit Ecclesiæ, aut cõtra superiores suos impie indignat,murmurat,siue obloquit,psertim dũ ab ipsis pro sua culpa corripit,ac debite castigat.Sculptile & conflatile facit, q phãtasijs fatuis immoratur, aut fœda reuoluit in cordis sui absconso,phantastica vel falsa confingit,& aliqd catholicę veritati machinat.Terminos ꝓximi trãsfert,q legẽ sibi pfixam trãsgredit,& ea ad q̃ tenet,omittens,i supuacuis accipiat, & itẽ q verbo aut ope scãdaloso aliũ ad spũalium amissionẽ charismatum ptrahit. Cæcum errare facit in via,nõ solum qui alium male informat, scãdalizat, seducit,sed etiã qui simplicẽ,imperitũ,ambiguum,nõ illuminat loco & tẽpore opportuno, p sana cõsilia,salubria documẽta,exẽplaria opa:& psertim plati, qui sibi cõmissos, ab ignorantijs, erroribus & pctĩs nõ reuocant,nec eis in via salutis pbent ducatum.Cum vxore prĩs sui dormit,q virginẽ & fœminã altissimo cõsecratã cõtaminat,vel aĩam sponso cælesti cõiũctam,auertit & inficit,ac libidinose inflãmat.Cum oĩ dormit iumẽto,qui carnalibus consentit hoĩbus.Clam pcutit proximũ,qui de industria quempiã fallit, & sub specie boni,poculũ præbet mortiferum. Munera accipit vt pcutiat aĩam innocentis, q intuitu proprij cõmodi,aut carnali fauore alterius,allicit aliquẽ ad peccandũ,aut iustum psequit.In sermonib⁹ legis diuinæ nõ pmanet,qui nõ pseuerat vsq; ad finẽ:aut totã legẽ obseruans,delinquit in vno. Hi oẽs maledictionẽ merent:quibus,nisi vere & cõdigne pœniteãt,dicturus est iudex:Ite maledicti in ignẽ æternum. ¶Postremo, ad literã edocemur, ꝙ specialiter grauia sunt peccata pręfata,quibus Deus per Mosen iussit maledictiones has imprecari.

Deut.19 · 2.Re.20 · Iacob.2. · Ecci 9. · Mat.25.

¶Explanatio literalis cap. XXVIII. Si autem audieris vocẽ dñi Dei tui. Art. 31.

PRospera pollicẽdo atq; aduersa minãdo, imo & certitudinaliter ac prophetaliter pnũciando,legislator nunc excitat populũ suum ad obseruationẽ suę legis. [Si aũt audieris vocem dñi Dei tui,vt custodias oĩa mandata eius].i.verbis Dei in lege ei⁹ cõtentis obtẽperaueris,[faciet te dñs excelsiorẽ].i.in donis grę ac psperitate terrena pclariorẽ [cũctis gẽtibus,]prout suprà expositũ est.[Veniẽt'q; sup te bñdictiões istæ,si tñ ei⁹ audieris pcepta.[Benedictus tu]eris[ĩ ciuitate,& bñdict⁹ ĩ agro]hoc est,in oĩ tui territorij loco,[Benedictus fruct⁹ vẽtris tui].i. fœcundus eris in prolificando, & fructus terræ tuæ, fructus'q; iumentoꝝ tuoꝝ, (Deut.26)

greges

greges armentorum tuorum,& caudæ ouium tuarum,quia lex euidēter proposuit,& obseruatoribus
suis promisit bona præsentia ac terrena:idcirco benedictiones istæ concernunt illa, sub quibus tamen spi
ritalia bona subintelliguntur,quæ sola sunt condigna virtuosorum actuū præmia.[Benedicta hor
rea tua]hoc est, fructibus terræ replebuntur, nec vermibus corrumpentur.[& benedictæ reliquiæ
tuæ].i.copiosa erunt quæ tibi supfluent. [Benedictus eris ingrediēs & egrediēs.] hoc est, quo-
cunque te verteris,& quicquid peregeris. [Dabit domin⁹ inimicos tuos qui cōsurgent aduer
sum te,corruentes in cōspectu tuo. Per vnam viā venient contra te]hostes tui.i. pariter con
globati,[& per septem fugiēt à facie tua.]hoc est,per loca quàm plura, quia ponitur numer⁹ deter
minatus pro indeterminato.[Emittet dominus benedictionē] .i.copiam bladorum ac consi-
milium opum, [sup cellaria tua, & sup oīa opera manuū tuarum, benedicetque tibi in terra quā
acceperis.Suscitabit te dominus sibi in populum sanctū,sicut iurauit tibi,si custodieris man
data domini Dei tui,& ambulaueris in viis eius.Videbuntque oēs populi terrarum, quod nomē dñi
inuocatum sit sup te,& timebunt te.] hoc est,tanta erit prosperitas tua & fama, quod omnibus
innotescet,quod non frustra colas ac inuoces Deum.[Abūdare te faciet dominus oībus bonis,
fructu vteri tui,& fructu iumentorum tuorum,fructu terræ tuæ. Aperiet tibi dominus thesau
rum suum optimum cælum]hoc est, cælestia corpora ac aerem faciet tibi influere prospere,
motu,lumine,pluuia,rore,& cōsimilibus.¶Porro cælum dicitur optimus Dei thesaur⁹, quoniam
virtualiter continet inferiora, & quia cælum est continentia visibilium & inuisibilium. In
cælo quoque,præsertim empyreo,est mansio beatorum,& status omnium bonorum aggre-
gatione perfectus:suntque ibidem simplicissima entia,optimam vitam ducentia,atque suis suf-
ficientia.& sicut ait Apostolus, Quæ oculus non vidit,nec auris audiuit, nec mens compræ-
Esai. 64. hendere potest,ibi abundant. Cælum tamen empyreum dicitur in hæc inferiora influentiā
1.Cor.2. non habere,sed motus mobilium orbium præcipue mobilis primi, secūdum philosophum,
est quasi vita quædam & conseruatiua inferiorum.[Fœnerabis gentib⁹ multis,& ipse à nullo
Deut.15. fœnus accipies] iuxta expositionem suprà introductam. [Constituet te dominus in caput,
& non in caudam,]id est,faciet te aliis eminentiorem, non posteriorem. [& eris semper su-
pra,& non subter].i. præeris,& alii tibi erunt tributarii ac subiecti.[si nō declinaueris à mā-
datis,nec ad dextram,nec ad sinistram].i. ad nullum vitiosum extremum,vel nec ad dextrā,
id est,ad ea quæ speciem habent virtutum, vel neque ad prospera seculi, nec ad sinistrā, id est,
ad ea quæ manifesta sunt mala,nec propter terrores, comminationes & aspera, hucusque obe
Psal. 33. dientibus promissa sunt prospera, quæ communiter euenerunt populo Iudæorum dum iu
Mat. 23. sti fuerunt,non tamen singulis talibus,quia & tunc multæ fuerunt tribulationes iustorum,&
sancti prophetæ aduersa ac mortes amaras perpessi sunt. Helias quoque, & Heliseus & Hiere-
mias, prolis fœcunditatem consequuti non sunt. vnde de sanctis veteris testamenti scribit
Heb. 11. Apostolus:Circuierunt in melotis,in pellibus caprinis,egentes,angustiati,afflicti &c. Hinc
constat, quòd terrena illa prosperitas non fuit principalis vltimataque merces obseruantiæ le
gis. ¶Consequenter inobedientibus prænunciantur maledicta, prætractis benedictionibus
prosperitatibusque opposita. Nam populus ille rudissimus,per exteriora & sensibilia ista, ad
interiora ac spiritalia paulatim fuerat inducendus.[Quod si audire nolueris vocem domini
Dei tui]peccando ex animo indurato,& firmato proposito,[venient super te omnes male-
dictiones istæ,& appræhendent te.Maledictus eris in ciuitate,maledictus in agro, maledi-
ctum horreum tuum,& maledictæ reliquiæ tuæ,maledictus fructus ventris tui,& fructus ter
ræ,armenta boum tuorum,& greges ouium tuarum, maledictus eris ingrediens & egredi-
ens.Mittet dominus super te famem & esuriem.] hoc est,graue desiderium cibi ac potus,&
eorum carentiam pœnasque viscerum inde sequentes.[Sit cælum quod supra te est,æneum:]
i.nullam consolationem aut fertilitatem ex cælestium corporum influentia sortiaris.[& ter
ra quam calcas,ferrea].i.tibi penitus infœcunda,& sole adusta,non compluta.[Det domi-
nus imbrem terræ tuæ puluerem,] hoc est, pro pluuia terra tua ex nimia siccitate abundet
pulueribus.[& de cælo descendat super te cinis].i. sic habitacula tua comburantur ab hosti-
bus,quòd cinis ex vento per aerem volans super te ruat.[donec conteraris, & dispergaris per
omnia regna terræ.] quod tempore præsentis captiuitatis Iudæorum eis à Romanis infli-
ctæ,maxime est impletum.[Percutiat te dominus vlcere Aegypti]hoc est, vlceribus & vesi-
Exod. 9. cis turgentibus,quibus plagauit Aegyptios,vt in Exodo habetur.[& parte corporis, per quam
*digerũtur stercora * egeruntur].i. læsione vmbilici seu natium. quæ sunt partes inferiores posteriorum,
sicut percussit Philistæos,iuxta illud primi Regum libri: Percussit dñs in secretiori parte nati-
1.Reg. 5. um Azotum & fines eius, & computrescebāt prominentes extales eorum. [scabie quoque &
prurigine]hoc est,ardore exustioneque carnis & auriū incitante ad scalpēdum [ita vt curari
nequeas. Vxorē accipias, & alius dormiat cū ea.]hoc dicitur permissiue.Nō enim adulteriū pla
cet Deo,sed iusto iudicio propter præcedētia demerita permittit illud accidere.[Percutiat te do
minus vlcere pessimo in genibus & in suris].i. extremis tibiæ partib⁹. [Ducet te domin⁹ &
regem

regem tuum &c. in gentem alienam] sicut Salmanasar rex Assyriorũ transtulit Israel in Assyrios, & regẽ Israel Oseam misit in carcerẽ, vt legit quarto libro Regum, & Nechao rex Aegypti, regẽ Iuda Ioachaz, trãstulit in Aegyptũ. Nabuchodonosor quoq; Ioachim & Sedechiam reges cum populo Iuda transtulit in Chaldęam. [Filios generabis & filias, & non frueris eis]. i. non vteris ad consolationẽ & gaudium tibi. [& erunt in te signa & prodigia.] hoc est, miræ apparitiones & stupenda aduersa. Vnde vt recitat Iosephus, imminẽte vltima Iudæorum captiuitate, multa mirabilia acciderũt Iudæis præsagia futurorum, & apparuerunt cohortes armatæ in aere atq; cõgressus, & vsq; in præsens miserijs & cladibus miserandis subiecti sunt. ideo subditur: [vsq; in sempiternum]. i. vsq; ad tempora proxima fini seculi huius: quia vt Daniel prophetauit, Finis eius est vastitas, & vsq; in finẽ pseuerabit desolatio. [eo quod non seruieris domino in gaudio] spiritali [cordisq; lætitia]. i. exultatione quæ ex mentis iucunditate redundat in corpus. ex hoc elicitur, quod tenemur Deo prompto iucundoq; animo deseruire, quemadmodũ scriptum est: Seruite domino in lętitia. Nam & signum virtutis est delectatio operationi annexa. Et gaudium est iusto iusta agere. Tenemur equidem Deo seruire ex charitate, quæ mox parit delectationẽ in Dei obsequio. In exordio tamen conuersionis, propter reliquias pristinæ iniquitatis, & in feruore tentationum aliquando non sentitur delectatio in actu virtutum: sed fortiter perseuerans, viriliterq; resistens, cito consolatur à domino, & gustum sentit in bono. [Adducet dominus super te gentem de longinquo, in similitudinem aquilæ volantis] hoc est, celerrime. Vnde & Hieremias: Velociores, inquit, fuerunt hostes nostri aquilis cæli. [gentem procacissimam,] id est, inuerecundissimam, [quæ non deferat] honorem [seni,] quod in Threnis legitur de Chaldæis. [Et comedes fructũ ventri tui.] De hoc Hieremias testatur: Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, quod & quarto Regum sub Ioram legitur contigisse. In obsidione quoq; Hierusalem à Romanis id accidit, vt Iosephus narrat. [Tenera mulier & delicata, quæ super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere propter mollitiem & teneritudinem nimiam,] non quod absolute nequeant ambulare, stare & progredi huiusmodi fœminæ, saltem dũ sanæ sunt, sed ita se habent & sustentari se faciunt, velut in signum teneritudinis suæ & complexionis tenerrimæ, vt elegantiores appareant, reuerentiusq; tractentur. Cui consuetudini sancta Hester morem gessit, sed pia intentione, de qua in Hester libro legit: Assumpsit duas famulas, & sup vnam innitebatur, quasi præ delicijs & nimia teneritudine corpus suũ ferre non sustinẽs. [inuidebit viro suo sup filij & filiæ carnibus]. i. corpora sobolis suę cocta optabit sola comedere. [& illuuie secundarũ]. i. sup immunditia pelliculaꝝ, quibus in vtero inuoluuntur infantuli, seu sup immundis secundis, [quæ egrediuntur de medio feminum eius]. i. inguinum seu coxaꝝ huiusmodi mulieris, ita quod ipsa cupiet illa comedere sola. Vel vt alij textus habẽt, Illuuie secundaꝝ, quæ egrediunt de medio feminum eius. i. sup secũdinis immũdis egredientibus de vtero mulieris cũ ipsius feminibus. Dicitur aũt secundina, folliculus seu pellicula qua proles tegitur atq; inuoluit in vtero matris, & simul cũ fœtu egredit, quam Isidorus vocat secundam, hancq; pelliculam mater sola edere concupiscet. [Comedent eñ eos]. i. pueros suos [clam,] & quanuis ista non legantur descripta, tamen contigisse Iudæis creduntur. Talia aũt sic occulte facta in tanta calamitate, ab alijs ignorantur: & qui faciunt ea, mox moriuntur. [& conuertet in te oẽs afflictiones Aegypti]. i. similes acriores afflictionibus Aegyptioꝝ. [& sicut ante lætatus est bene vobis faciens,] ex sua pietate. Deus eñ in omni actu suo inuariabiliter gloriatur. [sic lætabitur disperdens vos,] quia in actu suæ iustitiæ gratulatur. Vnde & alibi: Ego, inquit, in interitu vestro ridebo. [disperdet te in omnes populos à summitate terræ vsq; ad terminos eius]. i. à sublimitate territorij tui per omnes regiones seu prouincias mundi, sicut nunc factum videmus. [& seruies ibi dijs alienis.] Forsitan enim inter idololatras cõmorando, idolis seruierunt quidam eorum, etiam durante hac vltima eorum captiuitate. [dabit tibi dñs cor pauidum,] carnali, mundano, & vili timore prędominante. [& deficientes oculos]. i. male dispositos, quoniam interiores cordis afflictiones & passiones pertim apparent in oculis. [& erit vita tua quasi pendens ante te]. i. in ambiguo posita, ita quod eris tam incertus de subsistentia vitæ tuæ, quasi iam esset tibi subtracta. [Reducet te dñs classibus]. i. multitudine nauium, [in Aegyptũ, ibi venderis inimicis tuis in seruos & ancillas.] Nempe vt in libro de Iudaico bello recitat Iosephus, vastata Hierusalem p Romanos, tot millia venditioni exposita sunt, quod pro leuissimo precio emebantur. Vnde qui emerant eos, deduxerunt ipsos classibus in Alexandriã Aegypti metropolim, vt ibidem carius venderent eos, atq; tot millia Iudęoꝝ exposuerũt ibi venalia, quod vix inueniebant emptores. Ideo subditur: [& nõ erit qui emat.] Cætera patent in textu. Deniq; circa hũc locum Rabbi Paulus scribit satis catholice. Itaq; ait, quod maledictiões in Leuitico inductę cõtra inobediẽtes, assimilantur maledictionibus istis in multis, & tñ aliæ sunt ab istis, & illę ad Babylonicam pertinẽt captiuitatẽ, istæ ad hodiernam, quam vocant Romanã: quia per Romanos fuit incepta, & etiam consum-

Marginal notes: 4. Re. 17. & 18. | 4. Re. 23. | 4. Re. 24 & 25. | Iose. li. 4 An. Iud. cap. 6. | Dan. 8. | Psal. 99. | Thre. 4. | 4. Re. 6. | Iose. li. 7 bel. iud. cap. 8. | Hester 15 | Isidorus | Pro. 1. | Iose. lib. 7. bel. iu. cap. 17. | Leui. 26.

consummata, & istud patet ex octo. Primo, qm̃ causa captiuitatis huius Romanæ, non assi-
Leui. 26. gnatur in litera aliq̊d idololatriæ vitium, sicut Leuiticus dicit. Quia durante templo secun-
do, nõ incurrerunt idololatriæ crimen, sed ratio captiuitatis istius exprimitur, ꝙ noluerunt
vocem Dei audire & eius obseruare ꝓcepta. Secundo patet idem ex processu vtriusq; destru
4. Re. 17. & 23. ctionis. Nam prima fuit paulatim inflicta, vt patet ex q̃rto Regum. Ista autem simul. Tertio
quia in maledictionibus in Leuitico scriptis, dñs ait: Dispergã vos in gentes, quod in pri-
4. Re. 25. ma destructione eorum impletum est. sed in hoc capitulo Moses loquitur, Disperdet te domi-
Leui. 26. nus in oẽs populos à summitate terræ vsq; ad terminos eius, quod in hac captiuitate dunta-
xat impletum est, quia in ea dispersi sunt per oĩa climata mundi. Quarto hoc patet, qm̃ pri-
ma captiuitas durauit solũ annis septuaginta, ista vsq; in finẽ. Quinto, qm̃ maledictiones Le
uitici terminantur in cõsolationem. Nam dicitur ibi: Recordabor fœderis mei, terræ quoq;
Ibidem. memor ero. Et rursus: Recordabor fœderis mei pristini, quãdo eduxi eos de terra Aegypti.
per q̊d manifeste ostenditur, ꝙ illa captiuitas fuerat per consolationem terminanda. Talis
aũt consolatio aut terminatio non promittitur maledictionibus huius capituli. Alia verba
Rabbi Pauli dimitto ex causa, quia etsi pie accipi possint, nihilominus calumniabilia esse vi-
dent. ¶Præterea sicut de ꝓmissionibus prosperitatum obedientibus promissarum ꝓdictum est,
ꝙ intelligendæ sint vt communiter, quãtum ad totam plebẽ, non quantũ ad supposita singu
la, ita de maledictionibus istis est sentiendum. Constat eñ, multos sceleratos fuisse in veteri
testamento, quibus aduersitates istæ non cõtigerunt. ¶Nunc spiritualitas huius capituli bre-
uiter est tangenda. Si audieris vocem Dei, excelsiorẽ te faciet cunctis gentibus. Hoc in popu
lo Chr̃iano frequenter impletũ est. Tanta eñ supernorum charismatum excellẽtia data est po
pulo Christiano, ꝙ tẽpus euangelicæ legis, antonomatice appellatur tempus gratię. Cumq;
ab exordio ecclesiæ eam impugnarẽt ac persequerent infideles Iudæi, principes perfidi ac
tyranni, imperatores, reges ac populi, hęretici atq; philosophi, nec tamen ecclesia corporali
conflictu illis restitit, tamen omnipotens Deus taliter pugnauit pro ea per sapientiæ infusio-
nem, ꝓ virtutum collatiõem, per innumerabilia signa, præclarissimaq; miracula, ꝙ ipsa glo-
riosissima ecclesia vniuersis aduersarijs suis præualuit, & toto orbe terrarum diffusa fuit, atq;
q̊tidie creuit credentium numero, q̃ diu euãgelicæ legi irrepræhensibiliter obediuit. sicq; po-
pulo dicit Christiano: Si obedieris Deo, benedictus eris in ciuitate, de q̃ cantamus: Gloriosa
Psal. 86. dicta sunt de te ciuitas Dei. i. in ecclesiastica vnitate. Ciuitates q̊q; ecclesiæ sunt claustra, col
legia, cõgregationes, in quibus sæpissime fuit ineffabilis exuberãtia munerum diuinorum & sum
ma deuotio. Et bñdictus in agro. i. in exercitio exteriori. Benedictus fructus ventris. i. mentis
tuæ q̃ est venter spiritalis, cõcipiens bonas cogitationes, virtuosasq; affectiões, & pariens ver
ba salubria & exẽplaria opa. Et fructus iumentorum tuorum. i. conuersatio subditorum erit fru-
ctuosa, greges armentorum, qui sunt particulares quiq; parochiani, & caulæ ouium. i. ecclesiæ
eorundẽ. Benedicta horrea tua. i. virtutum tuarum ac gratiæ receptacula, quæ sunt intellectus
atq; voluntas, & secundũ q̊sdam etiam appetitus sensitiuus, in quo sunt passiones & virtutes
morales passionum reformatrices. Benedictus eris ingrediens ad fidem & contemplationẽ,
& egrediens ad operationem seu de via & corpore mortis huius ad patriã. Dabit dñs ini-
micos tuos corruẽtes in cõspectu tuo. i. hostibus tuæ salutis Deo agente ꝓualebis. Emittet dñs
benedictionẽ super cellaria tua. i. in apice intellectiuæ ac vertice affectiuę multiplicabit con-
templationũ excessus ac raptus, sanctęq; charitatis ardores, transformatiões & gustus, & sup
oĩa opera tua, ita ꝙ erunt meritoria, nõ solum vitæ æternæ in patria, sed & incremẽtorum
gratię ac virtutũ in via. Nã sicut vnum peccatũ disponit ac trahit ad aliud, sic vnus virtutum
actus ad aliũ aptat ac introducit: sicq; merita oriunt ex meritis, & ꝓfectus ex ꝓfectibus, ha-
Matt. 13. bentiq; datur vt abundet. Videbũt oẽs populi terrarum ꝙ nomẽ dñi inuocatum sit sup te. Tan
Lucę 19. ta nãq; est euãgelicæ legis ꝑfectio atq; synceritas, ꝙ qcunq; secundũ eã plenarie vixerit, adeo
exẽplaris irrepręhensibilisq; cõsistit, vt nemo intuentium rationabiliter possit ambigere de
legis ac fidei Christianæ veritate. Propter q̊d beatissimus Petrus hortat fideles: Conuersatio
1. Pet. 2. nem vestrã inter gẽtes habentes bonam, vt in eo q̊d detrectãt de vobis tanq̃ de malefactori-
bus, ex bonis opibus vos cõsiderantes, glorificent Deum. ¶Insuper tanta virtus & eminẽtia
miraculorum, aliorumq; munerum gratiæ gratis datæ, Christifidelibus sunt collatæ, ꝙ innumera-
bilia vndiq; millia infidelium ad Chr̃m conuersa sunt. Aperiet tibi dominus thesaurũ suum
optimũ cælum, vt pluuiã tribuat terræ tuæ in tẽpore suo. i. spiritumsanctum mittet tibi à cæ
lo altissimo, in q̊ eius infinita opulentia residet, & salutarẽ doctrinã, gratiæ rorem, sapientię
flumina ꝓstabit ecclesiæ tempore desuper præstituto. Sæpe etenim renouauit oĩpotens domi-
nator hæc oĩa in militante ecclesia, mittendo ad eã viros sanctos, ꝓdicatores idoneos, pasto
res cõdignos. Quod si audire nolueris vocẽ dñi, maledictus eris in ciuitate. i. claustra & colle
gia ad deformationẽ ac ruinã deuenient: & in agro, qa & seculares cõiugati ꝗ actiui à via salu-
tis deficient. Maledictum horreũ tuum. i. potẽtiæ aĩæ tuæ, q̃ fuerunt subiecta diuinorum cha-
rismatum

rismatum, erunt domicilia vitioꝝ ac dæmonum. Maledictus fructus ventris tui.i.à Deo iu-
ste relictus, proferes cogitationes inanes & vitiosos affectus. Maledictus fructus terræ tuæ.i.
opera carnis tuæ erunt fœda & detestanda, rõni cõtraria & odibilia Deo, armenta boum tu-
oꝝ.i.subditi tui tuo corrũpentur exemplo. Maledictus eris ingrediens & egrediens.i. iuxta
fidẽ tuã nõ viuens, & de corpore exiẽs, dãnationem incurres. Mittet dñs sup te famem & esu
riẽ.i.defectũ & carentiã refectionis internæ, sterilitatẽq; aïæ. Adiũgat tibi pestilentiam.i.in-
fectionẽ interiorẽ & scandala actiua atq; passiua, pcutiat te egestate.i. spiritali inopia, q̃ est
virtutũ priuatio. febri.i. cupiditate terrena, frigore acediæ, ardore cõcupiscentiæ, æstu iracũ-
diç, aere corrupto.i.respiratiõe ad mundana solatia q̃ mẽtẽ intoxicat, sicut aer corruptus cor
pus: & rubigine, inuidentiæ ac rancoris, ita q Deus iusto iudicio tot & tanta facinora te per-
mittat incidere. sit cælum q̃d supra te est, æneum, & terra quã calcas, ferrea.i. tanto premaris
mœrore, vt nec spiritalem ac cælestem, nec carnalem & terrenã cõsolationem recipias. Hoc
q̃q; interdum cõtingit electis pio moderamine dispensationis diuinæ, dum pius ac sapiens
Deus electos suos aliq̃n sic exercet, q tanta desolatione atq; mœstitia, tanto timore & angu
stia opprimit corda ipsoꝝ, & cælum quasi æneum eis apparet, terraq; ferrea. Et q̃uis spirita
lis diuina cõsolatio ipsis optantibus denegetur, non tñ carnalem, terrenã, indignam, illicitã
dignant̃ admittere. Det dñs imbrem terræ tuæ corruptũ.i. pro salubri doctrina permittat ti
bi fallacia inferi documenta, dispgaris per oïa regna terræ.i. corde instabilis sis, & mũdanis
ambitionibus vndiq; agiteris, ac p mundũ mente discurras nõ stabilitus in Deo. percutiat te Roma. 8.
dñs hulcere Aegypti.i. auiditatis & cõcupiscentiaꝝ pruritu, & amentia & cæcitate.i. vitio pu
erilitatis, q̃d sapientiæ dono cõtrariatur: & prudẽtia carnis, q̃ mors est: & furore.i. obstinati-
one & incorrigibilitate, sicut in Iudæis videmus impletũ, q nec euidentia & experientia ca
lamitatum, cladiumq; suaꝝ instrui valent aut flecti. Et nõ dirigas vias tuas. Nõ em̃ ad grãm
& salutẽ disponunt se, sed inexplicabilibus inuoluuntur erroribus, omni rationi ac scriptu
ræ cõtrarijs. Omniq; tempore calumniam sustineas, & opprimaris violẽtia. Hoc indefinen-
ter completur in eis, nec est in mundo tam abiecta & misera gens, vt ipsi. Vxorem accipi-
as, & alius dormiat cum ea.i. gregem tibi cõmissum diabolus fallat, & sibi efficiat consentiẽ-
tẽ, & si q̃d de genere bonoꝝ egeris, dissipetur, & æterna priuetur remuneratiõe beata. Iuxta
hæc possunt sequentia ad allegoriam tropologiamq; trahi, sed prolixitas est vitanda.

¶ Expositio literalis cap. XXIX. Hæc sunt verba fœderis quod præcepit dominus Mosi.
Articulus tricesimussecundus.

NVnc recitatur q̃liter populus se adstrinxit ad obseruantiam legis sibi iam repetitæ, no
uiterq; propositæ. [Hæc] quæ s. hucusq; descripta sunt, [sunt verba fœderis].i. præcepta
legis seu pacti vel testamenti, [q̃d p̃cepit dñs Mosi,] non solum vt ipse hæc faceret, sed
& alijs insinuaret, atq; ex parte Dei implendum mandaret. Hinc subdit: [vt feriret].i. statue-
ret siue percuteret, [cum filijs Israel].i. ipsis Israelitis vtriusq; sexus, non viris duntaxat. sicq;
filius vocat̃ hic proles, cuiuscunq; sit sexus, iuxta quem modũ pater & filius correlatiue di-
cunt̃. [in terra Moab,] puta in eius confinio seu extremo, super Iordanẽ. Porro Septuaginta
sic transtulerunt: Hæc sunt verba testamenti q̃d mandauit dñs Mosi &c. [Præter illud fœdus
quod cum eis pepigit in Oreb].i. præter & vltra prolationem seu diuulgationẽ legis datę in
Sinai. Non em̃ lex ista est alia aut diuersa ab illa, sed eadẽ est primo data ac diuulgata, & nũc
cum explanatiõe & additiõe q̃rundã resumpta. Hic enim additæ sunt q̃dam admonitiones,
iussiones, declarationes, bñdictiones & maledictiones. ideo Glossa ait: Moses hic oñdit, vn
de appellatus sit liber iste Deuteronomiũ, q̃si secunda lex, vbi magis repetitio est, q̃ aliud te
stamentũ, q̃uis verba hoc sonare videant̃. [Vocauitq; Moses oẽm Israel & dixit: Vos vidi-
stis vniuersa q̃ fecit dñs coram vobis in terra Aegypti.] Constat q maior pars cui Moses lo Exo. 8. 9.
quebatur, nondũ nata fuit, vel saltẽ adultæ ætatis, quãdo dñs plagauit Aegyptũ: imo oẽs pri- 10. & 11.
mo numerati, iam obierunt, p̃ter Iosue & Caleph. idcirco toti pplo dixit hæc, vniuersos p̃- Num. 1.
teritos, p̃sentes & futuros, tanq̃ vnum q̃dda considerans, ac diuersa referens ad diuersos. [ten
tationes].i. aduersitates & plagas [magnas] Aegyptijs irrogatas, p q̃s Deus examinauit ac cę
teris populis notificauit Aegyptios, mõstrando eoꝝ duritiã & obstinationẽ. [signa illa, por-
tentaq; ingentia].i. miraculosos effectus, & p̃clara pdigia circa Aegyptios facta. [& non de
dit vobis dñs cor intelligens].i. mentẽ stabiliter illuminatã, [& oculos vidẽtes].i. intellectu-
ales intuitus, intellectum ve speculatiuũ & practicũ cognoscẽtes, & exequẽtes ea q̃ Dei sunt,
[& aures q̃ possint audire] q̃d intus loq̃tur dominus Deus, & obtemperare eloquijs Dei quæ
sunt aures cordis, de q̃bus ait saluator: Qui habet aures audiendi, audiat. Nec istæ aures dif-
ferunt realiter ab interioribus oculis: immo eiusdẽ intellectiuæ potentiæ est, verba Dei au- Lucæ 8.
dire & intelligere. Veruntñ in populo illo fuerunt aliq̃ illuminati, sed alioꝝ cõparatione fu
erunt ppauci. [Adduxit vos p desertũ q̃draginta annis, non sunt attrita vestimenta vrã, nec
calceamenta pedũ vroꝝ vetustate consumpta sunt.] De intellectu huius verbi dictũ est pleni

us in expositiōe iā pridē habita. [Panē nō cōedistis].i.panes ex terræ fructibus factos & vr̄o
Deut. 8. conatu ꝓcuratos,sed desup datos.[vinū & siceră nō bibistis,]ꝓ maiori tēporis parte,aliq̄ tñ
cibaria ac pocula ex Aegypto secū tulerunt,& victualia aliq̄ à Moabitis,Ammonitis & Idu-
Deut. 2. mæis emerunt,vt iā ante dictū est,sed modico tēpore hoc durauit. Veruntñ Glossa dicit, ꝙ
tm̄ portauerūt secū de vino ex Aegypto,ꝙ vsq; ad montē Sinai inde biberunt,cū scriptū sit:
Exo. 32. Sedit populus mâducare & bibere,& surrexerūt luderet;q̄d nō diceret de aq̄, cū & Moses di-
1.Cor.10 cat vocē iliā seu cātum nō fuisse principiū belli,sed principiū vini,& hoc secundū aliā trāsla
tionē.[vt sciretis]ꝓ beneficia & mirabilia Dei,[qa ipse est dn̄s Deus vr̄,q tā paternaliter vo-
bis ꝓuidit,& tā grōse egit vobiscū.[vos statis hodie corā dn̄o Deo vr̄o, principes vr̄i, tribus
& maiores natu atq; doctores,oīs populus Israel, liberi & vxores vr̄æ:] qm̄ lex ꝓponēda est
toti coītati collectæ,& ipsa cōcorditer debet legē suscipe.[& aduenæ q tecū] ò popule Israel
[morātur in castris].i.extranei ad Iudaismū cōuersi,q vel ex Aegypto ꝓcesserunt cū Israel,
illoꝝ vel posteri,vel q in via cōfluxerunt ad eos,cōpuncti ex mirabilibus Dei auditis aut visis,
[exceptis lignoꝝ cæsoribus & his q comportāt aq̄s,]q̄d postea Iosue iniūxit Gabaonitis. Isti
vidētur fuisse aliq cęteris paupiores ex aduenis,q pro vsu coītatis & sacerdotum in taberna-
culo,ligna & aq̄s attulerunt forsan ex locis remotis,& hac vice vidētur non affuisse aut scor-
sum stetisse.Porro ligna in altari holocaustoꝝ q̄tidie necessaria erāt, & aq̄ ad hostias carni-
um abluendas.Sic igitur statis,[vt transeas]tu popule[in fœdere domini].i.pacto huic ac q
escas,& te ei adstringas,& obliges ad obediendum eidem.[& in iureiurando].i. in lege ista
diuino iuramento firmata viuas & ambules,[q̄d hodie dominus percutit tecum,vt suscitet
te sibi in populum,& ipse sit dn̄s Deus tuus, sicut locutus est tibi, & sicut iurauit p̄ribus tu-
is].i.tibi ꝓponit & iniungit cum cōditione adiuncta,videlicet cum promissione multiplici
um benedictionum,si impleueris legē hāc, & cum ꝑnunciatione multifariaꝝ maledictio-
num,si rebellis extiteris.[Nec vobis solis hoc fœdus ferio].i.legem hāc statuo. [& hæc iura-
menta].i.Dei promissa,iuramento diuino roborata, [confirmo].i. rata esse protestor, [sed
cunctis præsentibus & absentibus].i.tā vobis q̄ posteris vr̄is,nascituris & conuertendis ad le
gem vr̄am. Vel,& p̄fatis lignoꝝ cæsoribus,& allatoribus aquæ.[ne sit inter vos vir aut mu-
lier,familia aut tribus,cuius cor auersum est hodie à domino Deo vr̄o][s. volens ad idolola-
triā declinare, & ne[sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem].i.vitiosum ꝓposi-
tum alioꝝ infectiuum,& pariens felleum idololatriç ritum,ad quē sequeret amarissima Dei
Hebr.12. punitio.Sic & Ap̄ls ad Heb.Contēplantes,inqt,ne q̄ radix amaritudinis sursum germinans
impediat,& ꝑ illā inqnentur multi.[Cuḿq; audierit verba iuramenti huius].i. legis istius
diuino testimonio comprobatæ, [benedicat sibi in corde suo].i.prospera sibi promittat de
executione sui propositi,[dicens,pax erit mihi]si impleuero q̄d propono,q̄uis sit contra le-
gem.[& ambulabo in prauitate cordis mei,& assumat ebria sitientē].i. ne persona proposi-
to idololatrandi atq; malitiæ felle inebriata,sibi alliciat simplicem discere cupientē,& eum
decipiat. Vel,sitientem.i.quēcunq; curiosum & pronum ad noua.[& dn̄s non ignoscat ei]q
tāta vitiositate inebriat⁹ est,& alios fallit. Qui enim ex certa malitia atq; proposito peccat,
indignus est venia.[sed tunc q̄maxime furor eius fumet & zelus contra hoīem illum].i. De-
us q̄maxime irascat & vindicet in talem iniquum,& zelo suæ iustitiæ ipsum grauissime pu-
niat,ita vt Deus se videatur habere instar hoīs tāta ira cōmoti,ꝙ de naribus suis fumū emit
tit,& signa suæ indignationis demonstrat.[& sedeāt sup eum oīa maledicta,q̄ scripta sunt in
hoc volumine].i.præfatæ maledictiones firmiter infligant atq; inhæreāt ei, q̄tū in vno hoīe
possunt firmari,seu q̄dā ex oībus.[& deleat dominus nomē eius de sub cælo,& consumat eū
*dicet́q; in ꝑditionem,iuxta maledictiones q̄ in libro legis huius continent,*discet́q; seques genera
tio,& filij q nascent,videntes plagas terræ illius & infirmitates,qbus eā afflixerit dn̄s].i.vltio
nes factas in tā impio hoīe seu populo idololatrāte,& in habitatiōibus ac possessionibus ei⁹,
[sulfure & solis ardore cōburens]eā.i.sterilē faciens,sicut subuertit Pentapolim.Itaq;[dicēt]
Gene.19. hi &[oēs gentes]ista videntes:[Quare fecit sic dominus terræ huic?& r̄ndebūt,qa dereliq̄e
runt pactum dn̄i q̄d pepigit cum p̄ribus eoꝝ,& seruierunt dn̄is alienis,& adorauerunt eos q̄s
nesciebāt].i.propter legis diuinæ trāsgressionē & alienoꝝ cultum deoꝝ,[qbus nō fuerāt attri
buti].i.deputati.Nō em̄ erāt Israelitæ deputati seu appropriati ad seruiendū dn̄is alienis,sed
vero Deo:nō ꝙ aliæ gentes fuerint ex diuina ordinatiōe dn̄s alienis aut idolis attributæ, sed
ꝙ illis iuste relictis,& seipsis spōte attribuētibus cultui idoloꝝ,isti fuerunt specialiter à Deo
vero ad suum vocati obsequm.Præterea,q̄d in textu habet, Videntes plagas terræ,qbus eam
afflixerit dn̄s,sulfure & solis ardore cōburens,ita vt vltrà non serat,nec virens qppiam ger-
Ibidem. minet in exemplum subuersionis Sodomæ & Gomorrhæ &c.nō est intelligendū,ꝙ Deus vn
q̄ ita sterilificauit,exussit,arefecit,aut subuertit terrā promissionis,sicut Pentapolim:sed ꝙ
ad tempus fecit eā sterilem,exustā,non habitatā,incultā:immo hoc fecit diuersis tēporibus
Hier.22. & in diuersis partib⁹ terræ illius,videlicet sub rege Babylonis,& sub Antiocho,quādo et Hi-
erusa-

erusalē nō habitabat,vt 1.Machab.lib.habetur.Tēpore q̄q; Achab,orāte Helia, nō pluit tri 1.Mac. 6.
bus annis & mēsibus sex.Et sub Helisæo vocauit dñs famem sup terrā Israel septē annis,put
3.& 4.Reg.libris describit.[Abscondita à dño Deo nr̄o q̄ manifesta sunt nobis & filijs nr̄is
vsq;* in æternum,vt faciamus vniuersa legis huius.]Verbum istud obscurū est,q̄d aliqui sic 3.Re. 17.
exponunt:Abscondita,i.ipsa lex alijs gentibus non reuelata,sed à Deo eis abscondita.Verū 4.Reg.6
expositio ista non videtur conueniens,q̄a pluraliter subdit immediate post verba hæc,quæ *in sem
manifesta sunt nobis,nisi q̄s dicat,q̄ ibi sit punctus,q̄ manifesta &c. & q̄ pronomen hoc,q̄, piternū
non referat q̄d procedit.Secundo exponit sic:Abscondita à dño Deo nr̄o,i.prætacta maledi
cta inobedientibus irrogata,alijs gentibus non sunt propalata,sed Israelitis.Vnde subiungi
tur in persona eorū,q̄ manifesta sunt nobis & filijs nr̄is,vt saltē timore talium maledictionū
faciamus oīa legis præcepta.In Hebræo autē secundum R.Paulū & Lyrā habet, Abscondita R.Paul⁹.
dño:& sic textus est planior,vt sit sensus,q̄ præfata maledicta abscondita sunt.i.occulte co-
gnita Deo in lumine p̄scientiæ suæ,q̄ tñ ex eius reuelatiōe filijs Israel innotuerūt. Porro He
bræi exponunt sic: Abscondita.i.peccata occulta,dño.i.diuino reseruant iudicio ad punien
dū:q̄ aūt manifesta sunt.i.peccata euidētia,nobis reseruātur ad puniendum,q̄a humano pu
niuntur iudicio,cui consonat illud 1.Regū:Homo videt q̄ parent,dñs autē intuetur cor.Vi- 1.Reg. 6.
detur aūt hic locus sic posse exponi:Abscondita à dño Deo nr̄o.i.diuina mysteria,testimo-
nia ac p̄cepta,Deo intra se cognita,in q̄ sunt oēs thesauri sapiētiæ & sciētiæ absconditi: nec Coloss.2
alijs nationibus patefacta,manifestata sunt filijs Israel,iuxta illud in Psal.Qui annunciat ver Eccl 1.
bum suū Iacob,iustitias & iudicia sua Israel.Nō fecit taliter omni natiōi,& iudicia sua non Psal.147
manifestauit eis.Hīc dicit Baruch:Beati sumus nos,q̄m q̄ Deo placita sunt,manifestata sunt Baruc. 4
nobis.Iuxta quē modū ait & Apl̄s ad Ephesios:Secundū reuelationē notū mihi factū ē sacra-
mentū, q̄d alijs gn̄ationibus nō est agnitū filijs hoīm,sicut nūc reuelatū est sanctis apl̄is.Hinc Ephes.3.
q̄q; ad Rom.de filijs Israel ait Apostolus:Quid ergo amplius est Iudæo: multū p̄ oēm modū, Roma. 3.
q̄m credita sunt illis eloq̄a Dei. Præterea q̄d dictū est, Et assumit ebria sitientē: quidā expo-
nūt sic,Qui prius peccauit ex ignorātia sicut ebrius,p̄ assuefactionē acq̄rat habitū vitiosum,
& sic peccet ex certa malitia,in qua delectatur,quemadmodum sitiens in potando.Et in He
bræo habetur: Et augmētet satiata sitiēti.i.addat sup multitudinē p̄cedentiū pc̄tōrū,sicut sa
tietatē seq̄tur potus.q̄ expositio nō videtur textui cōsona,q̄m añ hæc verba imediate p̄mit
titur:Cūq; audierit verba iuramēti huius,bñdicat sibi in corde suo, dicēs: Pax erit mihi,&
ambulabo in prauitate cordis mei:moxq; subiungitur,Et assumat ebria sitientē.Cōstat aūt
q̄ is q̄ iā audiuit v̄ba legis seu iuramēti istius, & nihilominus bñdicit sibi ī corde suo,dicēs:
Pax erit mihi &c.nō peccet ex ignorātia,sed ex sup̄abundanti malitia,p̄pter q̄d ebrio com
paratur.In scripturis q̄q; ebrius q̄s vocatur tripliciter:Primo,ob corporalē potius immode
rantiā.Secūdo p̄pter malorū pœnaliū repletionē.Vnde loq̄tur Esaias:Ebria & nō à vino. Et Esaiæ 51.
de hoc frequenter est sermo in Hieremia.Tertio,p̄pter excessum malorū culpæ seu repletio
nem malitiæ,sicut in Psalmo:Turbati sunt,& moti sunt sicut ebrius.Dr̄ etiā q̄s ebrius in bo Psal. 106
no,p̄pter sp̄ualis iucunditatis & sancti feruoris exuberantiā,iuxta illud in Cāticis:Inebria- Canti. 5.
mini charissimi.Non autē videtur proprie q̄s ebrius nuncupari,eo q̄ ex ignorantia peccet,
nisi forte peccet ex ignorantia crassa & affectata,q̄ culpā grauat,nō minuit. p̄pter q̄d de il-
la non loq̄tur expositio ista.Hinc sup v̄ba illa,Et assumat ebria sitientem,ait Glossa:Ne quis
plenus malitia & idolatria,seducat eū q̄ sitit discere & veritatē cognoscere,sicut agunt hæ R. Pau.
retici.Postremo R.Paulus hic scribit,q̄ maledictiones,q̄(vt suprà legitur)faciendæ erant in Deu. 27.
monte Hebal,respiciunt pc̄tā occulta,non manifesta:q̄d non videtur cōgrue dictū,cū ibi in-
ter cætera dicatur in l̄ra:Maledictus q̄ trāsfert terminos p̄ximi sui.Itē, Maledictus q̄ errare Ibidem.
facit cæcū in via.Et rursus,Maledictus q̄ dormit cū vxore pr̄is sui,q̄d fecit Absalon manife- 2.Reg.16
ste.Ideo maledictiones istæ tam manifesta q̄ occulta peccata concernunt.

¶Declaratio literalis cap.XXX.Cum ergo venerint super te omnes sermones isti &c.
Articulus tricesimustertius.

PRæinductæ cōminationes & maledictiōes nunc q̄dammodo exponuntur, & datur con
silium lapsis in eas.[Cum ergo venerint super te]ò popule Israel,[oēs sermones isti,be-
nedictio siue maledictio,quā proposui in cōspectu tuo].i.mala significata p̄ v̄ba p̄habi
ta.[& ductus pœnitudine cordis tui in gentibus in q̄s disperserit te dñs Deus tuus, reuersus
fueris ad eum]p̄ verā cōtritiōem & obedientiā,[reducet te dñs Deus tuus de captiuitate tua,
ac miserebitur tui,& rursum cōgregabit te de cūctis populis,si ad cardines].i.vsq; ad extre-
ma[cæli fueris dissipatus].i.quantūlibet longe ac late fueris p̄ terrā dispersus,[inde retrahet
te dñs:]quemadmodū factum est post Babylonicā captiuitatem.[Circūcidet dñs Deus tuus 1.Esd.1.2
cor tuum]sp̄uali circuncisione.i.vitia tollet à te,& indispositiones ad grām.[Reuertetur em̄
dñs vt gaudeat sup te in oībus bonis,si tñ audieris vocē dñi Dei tui, & reuertaris ad dñm in
toto corde tuo].Deus absq; sua mutatione post effectus suæ rigorosæ iustitię tibi inflictos,

impēdet tibi effectus suæ clemētiæ, cū suæ mētis inuariabili iucūditate, iuxta q̃d p Hieremiā
Hier.32. testatᷣ: Lætabor sup eis cū bñfecero ipsis. [Mādatū hoc q̃d ego p̄cipio tibi hodie, nō est supra
te]. i. capacitatē tui intellectus nō trāscēdit, vt queas te excusare, dicēdo: Nō valeo intellige-
re q̃ mihi sunt iussa, nec vires tuas trāscēdit, p̄sertim p̄supposito Dei grōso auxilio, q̃d nulli
q̃d in se est facienti negatᷣ. Nā & maledictus est q asserit Deū īpossibilia hoī p̄cepisse. [neq; p-
cul positū, nec in cælo situ̅]. i. nō tm̄ est in cælo aut ciuibus regni cælestis, in q̃bus tñ est lex di
uini amoris atq; notitia totius Mosaicæ, euāgelicæ, naturalisq; legis. Itaq; ex distātia loci nō
potes te excusare. Ideo seq̃tur, [vt possis dicere: Quis nr̄m ad cælū valet cōscēdere, vt deferat il
lud ad nos, vt audiamus, neq; trās mare positū, vt causeris & dicas: Quis e nobis poterit mare
trāsfretare, & illud ad nos vsq; deferre, vt possimus facere q̃d p̄ceptū est, sed iuxtā est sermo,
valde in ore tuo & in corde tuo]. i. tā euidenter & prōpte ꝓposita est tibi lex ac descripta, &
vndiq; sic tibi offerᷣ ad cognoscēdū, vt possis eā ad libitū tuū habere in ore ad loquēdū ac cō
fitendū, & in corde ad recordādū & credendū, in manibus q̃q; ad exequendū, ꝓpter q̃d subdi
tur: [vt facias illū,] vel ideo ista dicunᷣ, q̃a moralia legis præcepta sunt de naturalis dictamīe
rōnis, & maxīe duo prima illa p̄cepta, q̃bus Deus proximusq; amari iubenᷣ, ad naturale ra-
Roma.2. tionis iudicatoriū ꝑtinēt, & velut principia in oꝑabilibus extāt. Hinc ad Rom. scribit Apo
Psal.4. stolus: Cū gentes q̃ legē nō habēt, naturaliter ea q̃ legis sunt faciunt, ipsæ sibi sunt lex, q oñ-
dunt opus legis scriptū in cordibus suis. Vnde cū dixisset Psal. Multi dicunt, q̃s oñdit nobis
bona? rñdit, Signatū est sup nos lumē vultus tui dñe. Nā & habit⁹ cognoscitiuus primorum
principioꝝ, tā in operabilibus q̃ in speculatiuis, innatus est nobis. [Cōsidera ꝙ hodie ꝓpo-
suerim in cōspectu tuo vitā & bonum]. i. longā ac ꝓsperā vitā, imo vitā grãe in p̄senti, & vitā
gloriæ in futuro, saltē implicite, promisi tibi si obedieris Deo. [& econtrario malū & mor-
tē]. i. aduersa, occisionē & condēnationem, si inobediēs fueris ei, [vt diligas dñm Deum tuū,
& ambules in vijs eius, multiplicetq; te, & viuas. Sin aūt auersum fuerit cor tuū] à Deo, p̄ser-
tim per idololatriā, [p̄dico tibi hodie ꝙ pereas, & paruo tēpore moreris in terra ad quā in-
gredieris possidendā.] Quāuis em̄ etiā idolis sæpius seruiēdo, habitauerunt in terra illa vsq;
ad Babylonicā captiuitatē, hoc tñ fuit sub infidelium iugo, ita ꝙ habitauerunt ibi potius vt
captiui & serui seu alieni, q̃ vt possessores ac dñi. Ipsi q̃q; sic Deo rebelles, cito p mortem ex-
tincti fuerunt: & ita paruo tēpore habitauerunt ibidē, loquendo de eis in particulari & sin-
gulatim. [Testes inuoco hodie cælum & terrā]. i. habitatores regni cælestis, videlicet ange-
los, immo & oīm creatorē, & habitantes in terra, videlicet ipsa cælestia corpora ac elemēta,
vt infrà exponetur. [ꝙ proposuerim vobis vitā & bonum, benedictionē & maledictionē, eli
ge ergo vitā]. i. verā salutē. Electio q̃ppe est, duobus aut pluribus propositis, alterius p̄acce-
ptio. [vt tu viuas] per grãm, [& diligas dñm Deum tuum, & obedias voci eius, & illi adhære
as. Ipse est em̄ vita tua]. i. dator & conseruator vitæ tuæ, atq; obiectum & fons beatificæ vi-
tæ, [& longitudo dieꝝ tuoꝝ]. i. efficiēs principium diuturnitatis vitæ tuæ, [vt habites in ter
ra ꝓ q̃ iurauit patrib⁹ tuis] nō ꝙ terrena illa habitatio fuerit finis huius, ꝙ Deus est vita ipso
Deut.8. rum aut vitæ spiritualis per grãm, sed fuit concomitanter se habēs ad illa, & sequela bonoꝝ
Rom.10. illoꝝ. Porro ꝙ dictū est, Mādatum q̃d ego p̄cipio tibi hodie, allegat & exponit Apostolus
ad Rom. sicut ibi expositum est. Præterea est pēsandum, q̃ feruētissime ac instātissime S. Mo
ses populum sibi cōmissum exhortetᷣ ad diuinæ obseruantiā legis, p̄sertim ad Dei amorē, q̃d
vniuersis p̄latis ac prædicatoribus vigilanter est intuēdum, atq; infatigabiliter imitandum.

¶ Expositio literalis cap. XXXI. Abijt itaq; Moses, & locutus est omnia verba hęc ad vniuersum Israel. Articulus tricesimusquartus.

CApitulo isto describiᷣ consummatio exhortationis & sermocinationis Mosis ad popu
lū sibi cōmissum. [Abijt itaq; Moses] In capitulis īmediate p̄cedētibus introduciᷣ Mo-
ses loq ad totū populum suum. Quō ergo in huius cap. exordio dr̄, Abijt Moses, [& lo-
cutus est oīa verba hæc ad vniuersum Israel?] An forsan sermonē aliquātulum interrupit, &
Exod.7. recessit ad horā, rediensq; locutus est v̄ba sequētia populo? [& dixit ad eos: Centum viginti
Exo.17. annoꝝ sum hodie.] In Exo. legiᷣ, ꝙ Moses erat octoginta annoꝝ, q̃n loquebaᷣ ad Pharao-
Ibidem. nē: Filij autē Israel q̃draginta annis fuerunt in eremo: imo vt suprà oñsum est, post reditum
Nũe.14. exploratoꝝ dñs dixit, ꝙ q̃draginta annis reciperēt disciplinā, q̃d fuit post recessum à mon-
Nũe.21. te Sinai, in q̃ p annum fuerunt & amplius. Deinde occupati fuerunt circa Seon & Og reges,
Num.22 & circa Balach regē Moab ac Madian nō paucis diebus, vt in libro patuit Nume. sicq; videᷣ
Deut.29 Moses p̄taxatum annoꝝ numeꝝ excessisse, sed de minutijs tempoꝝ & numeroꝝ scriptura
nō facit vim. [nō possum vltrà egredi & ingredi]. i. ductor vr̄ consistere, vosq; inducere atq;
educere. Et istud non posse, non fuit ex corporis debilitatione aut impotētia ambulādi, seu
diuturnitate ætatis, qm̄ Moses adhuc erat vigens in sensibus, motuq; corporis, vt infrà legi-
Deu.34. tur: Non caligauit oculus eius, nec dentes illius moti sunt, idcirco q̃d ait, Nō possum &c. ex-
ponendum est, Nō licet mihi, q̃a dñs diffinitiue sentētiauit, ꝙ nō transibo Iordanē, ideo seq̃,
p̄sertim

[pſertim cum dñs mihi dixerit, Non tranſibis Iordanẽ] q.d. ſentẽtia illa reuocari nõ poteſt. Idcirco tñ præmiſit, centum viginti annoꝝ ſum hodie, vt filij Iſrael æq̃nimius ferrent mortem ipſius, q̃ſi diceret, q̃uis poſſem vos in terrã ꝓmiſſam inducere, tñ nõ poſſem rõne ætatis multũ diu vobiſcum durare. Veruntñ R. Paulus his contradicit, affirmans ꝙ vltrà non poterat ingredi & egredi propter impotentiã ſenectutis, ad cuius reprobationẽ ſufficit authoritas allegata. Sed & filij Iſrael iã erant circa Iordanẽ iuxta confinia terræ ꝓmiſſionis, ita ꝙ labor nullus aut modicus erat ingredi eã ex parte localis diſtãtiæ, nec dubiũ qn Moſes adhuc incolumis fuerit. Deniq; pr̃ Moſis Amrã vixit annis centũ trigintaſeptẽ, vt legitur in Exo. Moſes aũt confortabatur à dño ſupernaturaliter etiã quantũ ad bonã corporis habitudinẽ, q̃d in ꝑtacta authoritate inſinuatur, & ꝓbaꝛ ex eo, ꝙ in tanta ætate nõ caligauit oculus eius, nec moti ſunt eius dentes. immo vt refert Lyra, vbi habemus, Non caligauit oculus eius: Hebræi dicunt, Nõ fuit obſcura viſio eius. ſumũtq; viſionem pro colore, q eſt viſus obiectũ, ſicq; color Moſis mãſit in ipſo in ſuo vigore & viuacitate. [vocauitq; Moſes Ioſue.] Quidam, q̃s ſeqtur Lyra, dicunt ꝙ hic deſcribitur inſtitutio noui ducis, videlicet Ioſue, in principatu ꝑ Moſe. Veruntñ hoc nõ videtur, cũ hic potius deſcribatur, q̃liter Moſes exhortatus ſit ipſum Ioſue ad ſtrenuã ſui ducatus executionẽ. Deniq; in Nume. lib. recitatur inſtitutio ipſius Ioſue in ducatu, ita ꝙ diu ante hæc Moſes inſtituit illũ in ſui ſucceſſorẽ iuxta Dei cõmiſſionẽ, & hoc etiã fatetur Lyra ibidẽ. Scriptũ eſt nanq; in Nume. quemadmodũ Moſes audita Dei ſentẽtia de hoc, ꝙ nõ introduceret populũ in terrã ꝓmiſſam, mox de idoneo ſucceſſore & boni cõis promotione ſolicitus, dixit: Prouideat dñs Deus ſpirituum om̃is carnis hominẽ q ſit ſup multitudinẽ hãc. Rñdit dñs: Tolle Ioſue, & pone manum tuã ſup eum &c. Talis aũt impoſitio manus, fuit ſignũ inſtitutiõis in principẽ. itaq; dr̃: Vocauit Moſes Ioſue, [& dixit ei corã om̃i multitudine Iſrael: Cõfortare & eſto robuſtus]. i. mente & corpore fortis, & in ſpe fortitudinisq; virtute firmatus ad idoneã iniuncti officij executionẽ. [Tu em̃ introduces populũ iſtũ in terrã, quã datuꝝ ſe dñs pr̃ibus eoꝝ iurauit, & tu eã diuides ſorte, & dñs q ductor eſt vr̃, ipſe erit tecũ. Non dimittet te. Noli timere, ne paueas. Scripſit itaq; Moſes legẽ hãc] nõ ꝙ oẽs libros ſuos ſcripſerit in hoc loco, vt patet ex dictis, ſed Deuteronomiũ ſcripſit hic. [& tradidit eã]. i. librũ legis iſtius, [ſacerdotibus] q̃ꝝ fuit inſtruere plebẽ, [dicẽs: Poſt ſeptem annos, anno remiſſionis]. i. ſemel infrà ſeptẽ annos, videlicet in ipſo ſeptimo anno, q eſt annus remiſſionis, in q̃ debita remittunꝛ, iuxta ſenſum ꝓhabitũ. [in ſolennitate tabernaculorũ leges] tu congregatio ſacerdotũ, ſeu qdã ex te, [verba *libri huius corã omni Iſrael, audiẽtibus eis, & in vnũ omni populo cõgregato] in atrio tabernaculi aut tẽpli. Tũc em̃ cũ ſpeciali celebritate legebatur lectio iſta q̃tidie, durante ipſa ſolennitate q ſeptem diebus durauit. Nihilominus alijs diebus frequẽter ſacerdotes & ſcribæ populũ inſtruxerunt in lege. [vt audientes diſcãt & timeãt dñm Deum vr̃m, & cuſtodiãt oẽs ſermones legis huius. Filij q̃q; eoꝝ q nunc ignorant, vt audire poſſint, & timeant dñm Deũ ſuũ cunctis diebus, q̃bus verſanꝛ in terra &c. Et ait dñs ad Moſen: Ecce prope ſunt dies mortis tuæ]. i. dies, in q̃ꝝ vno ſolues debitũ naturæ mortalis, [voca Ioſue, & ſtate in tabernaculo teſtimonij, vt] inde [ꝑcipiam ei] ea, quę ipſum ſpecialiter rõne officij ſui concernunt. [Abierũt ergo Moſes & Ioſue, & ſteterunt in tabernaculo teſtimonij. Apparuitq; dñs ibi in colũna nubis] ita ꝙ nubes tabernaculũ operiens, pro parte ſua deſcendit, vel alia nubes. [q̃ ſtetit in introitu tabernaculi] . i. in oſtio ſeu ingreſſu q erat inter tabernaculũ & atriũ, & in nube illa fuit atq; apparuit angelus in Dei ꝑſona loquẽs. vel forſan dñs de oraculo loquebaꝛ. Apparuit aũt in nube, vt pp̃lo innoteſceret, ꝙ dñs loquebaꝛ ibi cũ Moſe & Ioſue, ſicq; ipſum Ioſue haberẽt authenticũ. An aũt Ioſue vidit ibi oculo exteriori angelũ illũ in aliq̃ forma viſibili, non apparet ex lr̃a certum, ſed conſtat ꝙ verba eius audiuit. [Dixitq; dñs ad Moſen: Ecce tu dormies cum pr̃ibus tuis, & populus iſte cõſurgens] ad male agẽdum, [fornicabiꝛ poſt deos alienos]. i. idololatrãdo fornicationẽ ſpũalem cõmittet. Veruntñ ſicut in lib. Iudicũ patet, nõ niſi ꝑpauci declinauerunt ad idololatriã ex his q cum Ioſue introierunt terrã ꝓmiſſam, aut forſitan nulli, ſed poſteri q̃rundã ex ipſis, cœperunt hoc agere adhuc viuentibus Phinees & Othoniele, alijsq; nonnullis qui cum Ioſue intrauerunt, videlicet Micha mr̃ eius, ac Ionathan filius Gerſan, filij Moſis, & q̃dã Dannitæ, prout in Iudicũ habetur libro. Idcirco q̃d dñs ait, Populus iſte cõſurgens &c. nõ eſt intelligendum de populo illo in ſe, ſed de poſteris. Nec em̃ populo illi, ſed poſteritati ipſius cõtigerunt q̃ ſubiunguntur. [Et iraſcetur furor meus cõtra eum in die illo, & derelinquã eum, & abſcondã faciẽ meã ab eo]. i. pietatis meæ effectum, defenſionẽ & opẽ ſubtrahã ei, q̃ſi neſcirẽ qd ei acciderit. [& erit in deuorationẽ, inueniẽtq; eũ oĩa mala] hæc. i. ꝑfatæ maledictiões, [& afflictiones, ita vt dicat in die illo: Vere, qa nõ eſt dñs mecum] ꝑ gr̃am, [inuenerunt me hæc mala.] q̃liter ſæpius factum ſit hoc, in libro Iudicum ſcriptum eſt. Sicq; in eis impletum eſt q̃d loqtur Eſaias: In tribulatiõe murmuris doctrina tua eis. Et rurſus: Tm̃modo ſola vexatio dabi[t] intellectũ auditui. [Nunc itaq; ſcribite vobis cãticum iſtud] q̃d ſequẽti cap. contine-

R. Paul⁹. Exod. 6. Num. 27 Ibidem. *legis Iudi. 18. Eſaiæ 26. Eſaiæ 28.

continet, q̃d filij Israel cōscripserunt, postq̃ à Mose erat prolatũ.[& docete filios Israel, vt me moriter teneāt, & ore decātent, & sit mihi carmē istud ꝓ testimonio].i. ex cãtico isto postea innotescat, q̃ vera sint ista q̃ p̄dico.[Postq̃ inuenerint eum] videlicet populũ Israel, [multa mala].i. afflictiones p̄fatæ, [rñdebit ei canticũ istud ꝓ testimonio].i. ex cãtico isto dabit eis ꝓportionata rñsio, ꝙ s. propter scelera sua patiãtur illa aduersa, sicut in isto prædicitur cantico.[q̃d nulla delebit obliuio ex ore seminis tui].i. nunq̃ obliuiõi tradet à posteris tuis in toto. Vel nunq̃ obliuioni merito traderet.[Scio enim cogitatiões eius q̃ factur⁹ sit hodie, anteq̃ introducã eũ in terrã quã ei pollicitus sum].i. qd cogitet populus iste nũc, & qd actur⁹ sit, q̊usq; introducatur, agnosco. q.d. scio ꝙ nunc boni ꝓpositi sit, atq; ad tēpus obediet, idcirco nũc scribit hoc canticũ vt p̄cepi.[Scripsit q̊q; Moses canticũ, & docuit filios Israel. Præcepit ꝗ † Moses Iosue filio Nun, & ait: Confortare & esto robustus. Postq̃ ergo scripsit Moses

† dñs

v̄ba legis huius &c. p̄cepit Leuitis, q portabãt arcã fœderis dñi] inuolutã in motione castrorũ, vt dictũ est in Num.[dicēs: Tollite].i. accipite[librũ istũ,] s. Deuteronomiũ, vel totius legis volumē, & ponite eã in latere arcæ &c. vt sit ibi cõtra te] ò popule Israel [in testimoniũ] i. ad ꝓtestãdũ ex libro isto, ꝙ excusationē nõ habeas de ignorãtia aut alio modo, cũ satis admonitus sis & admonēdus ex libro, p̄sertim in septimo anno. Dicunt aũt qdã catholici, ꝙ liber ponebatur in latere arcæ & intra eã: Hebræi vero, ꝙ in latere arcæ extra & prope eã sup tabulã ꝓminentē, q̃d apparētiã habet ex eo, qa coĩter fertur, ꝙ in arca nõ erãt, nisi tabulæ testamēti, & virga Aaron q̃ fronduit, vrnaq; aurea hñs mãna.[Ego em̃ scio cõtentionē tuã & ceruicē tuã durissimã. Adhuc viuēte me & ingrediēte vobiscũ, semp cõtentiose egistis cõtra dñm].i. frequēter & facili occasione cõtra dñm murmurastis, & cõtra me Dei vicariũ contēdistis. Hoc tñ p̄ribus hoꝝ magis q̃ his cõpetit.[quãto magis cum mortuus fuero?]hoc postea filij hoꝝ, non isti, fecerunt, sicut in lib. Iudi. legit[Congregate ad me oẽs maiores natu atq; doctores, & inuocabo cõtra eos cęlũ & terrã].i. sub hoꝝ p̄sonis assumã etiã testes cęlũ & terrã cõtra maiores natu, & scribas ac superiores, ex q̊ꝝ negligētia & via iniq̃ cõtingēt in plebe idololatria ac ruina. Porro de hac inuocatiõe cæli & terræ in testes, in sequenti dicet art.[Noui em̃ ꝙ post mortē meã inique agetis.] ꝓbabile reor, ꝙ sicut beatiss. ap̄lis, p̄sertim Ioan. euãg. desuper fuit reuelatus totus ꝓcessus ac status ecclesiæ Chr̄i, sic Mosi processus & status synagogæ. Attñ ista non dixit Moses determinate de adstantibus corã se, sed de eoꝝ posteritate.[& declinabitis cito de via quã præcepi vobis, & occurrent vobis mala in extremo tempore, quando feceritis malũ in conspectu dñi, vt iritetis eum per opa manuum vr̃aꝝ] q̃d in vltima hac mundi ætate potissime adimplet, q̃uis extremum tēpus possit intelligi illud, q̊ Deus decreuit eoꝝ peccata vlcisci, & finē imponere vitæ eoꝝ.[Locutus est ergo Moses audiente vniuerso cœtu Israel, verba carminis huius &c.] Qualiter Moses q exilem habuit vocē, à tãta poterat plebe audiri, q̃ grãde occupauit spatiũ stãdo, nisi ꝙ Deo oĩa possibilia sunt, q id diuersis potuit modis efficere, vel vocem Mosis confortando, vel species audibiles in suo vigore ad aures omnium perferendo, seu alio modo? Iam autem p̄ehabitum est, ꝙ Moses scripsit hoc canticum, scriptumq; in volumine, tradiderunt Leuitis ad reponendum. Nunc vero asseritur, ꝙ audiente populo suo protulit illud, sicq; secundum ordinem narrationis historicæ apparet, ꝙ primo scripserit illud, deinde proposuerit plebi.

Num. 4

Nũe. 17.
Hebr. 9.

Iudi. 1. 3. & 10.

¶ Elucidatio literalis cap. XXXII. Audite cæli quæ loquar, audiat terra verba oris mei.

Articulus tricesimusquintus.

EXcellentia, sententiositas, ac profunditas cantici huius innotescunt ex hoc, quod præcedenti capitulo disseruit dñs de cantico isto. Nunc itaq; scribite vobis canticum istud, & docete illud filios Israel, vt memoriter teneant, & ore decantent, & sit mihi canticum istud pro testimonio inter filios Israel. Cumq; inuenerint eos mala multa, respondebit eis canticum istud pro testimonio quod nulla delebit obliuio ex ore seminis tui. Deniq; sanctus Moses de rebus sublimibus locuturus, atq; ad suam doctrinam attentos facere volens ita exorsus est:[Audite cæli quæ loquar, audiat terra verba oris mei.] Simili modo Esaias in exordio libri sermonum suorum ac visionum: Audite, inquit, cæli, & auribus percipe terra, quoniam dominus loquutus est. Hieremias quoque: Obstupescite, ait, cæli super hoc. Porro circa finem præcedentis capituli Moses dixit, Inuocabo contra eos cælum & terram. idcirco quod ait, Audite cæli quæ loquar &c. est inuocatio cæli & terræ in testimonium contra iniquos: hoc est, assumptio cæli & terræ in testes seu ad testificandum, quòd vera sint ista, & quòd Moses hæc ipsa prænunciauerit populo sibi commisso, præauisando, increpando, admonendo, instruendoq; eos, sicq; suum adimplens officium, ꝙ sibi imputari non valeat subuersio populi ac ruina. At vero in Esaia & Hieremia, per cæios, qui ibi & hic ad audiendum, testificandum, & obstupescendum inuitantur, secundum Hieronymũ, Haymonem, Bedam & alios, intelliguntur habitatores cælorum, ciues cæli empyrei, specialiter angeli sancti, q in diuino iudicio testimoniũ pro bonis oĩbus p̄hibent, immo & cõtra malos, iuxta quod

Esaiæ 1.
Hiere. 2.
Deu. 31.

Esaiæ 1.
Hiere. 2.
Hieron.
Beda.
Haymo.

quod scriptum est: Aduocabit cælum desursum, & terram discernere populū suum. Per terram vero, genus humanū, pſertim electi hoīes intelligunt, qui corā Deo se inuicē iuuāt, & de cognitis sibi testant, ac ī iudicio iudicabūt cū Chro p assessoriā dignitatē & approbationē diuinæ sentētiæ. Insup nō penitus eadē ex causa Moses, & ꝓphetæ in testimoniū vocāt ac sumunt cælum & terram. i. angelos & homines. Angeli nāq; inuitant ad hoc, nō vt informentur, aut qa indigeāt hominū verba audire, vel testari pro eis. Hoīes vero vt instruant, & quia necesse est eis verba ꝓphetarū audire. Possunt q̄q; per cælū & terrā, secundū Glossam, historiāq; Scholasticā, intelligi cælestia corpora & elemēta. Glossa etē ait: In principio cantici Moses maxima elemēta in testimoniū vocat, vt si hoīes mādata Dei neglexerint, illorū testimonio cōuincant, & puniantur cōuicti. Et magister in historijs, in persona Mosis loquitur: Quia in testimonium huius rei deest mihi ꝓtestatio hominū, aut inutile esset, quia mortales sunt, immortalia elemēta in testimoniū inuoco. ¶Circa quæ verba quęrit. Primo, qualiter corporibus cælestibus & elementis cōpetit testimoniū exhibere. Secundo, quō cælum dicat elementū. Tertio, quō cælū & terra dicant immortalia elemēta. Ad primū dicendū, ꝙ cælū & terra dicunt testimoniū dare hoībus, sicut dicunt Deū benedicere ac laudare non formaliter, sed occasionaliter ac materialiter. nā sicut cōsiderātibus ea, dāt occasionē & materiam laudādi benedicēdiq; Deū, sic dāt occasionē testificādi, q̄ inuiolabiliter vera sint verba creatoris eorū, & q̄ impie agāt q Dei præceptis inobedientes existunt. Rursus per hoc testimonium phibent veritati cōtra iniq̄s, qa sunt instrumenta diuinæ iustitiæ ad vlciscendū peccata illorū: q̄d faciēdo ostendūt q̄ vera sint Dei verba, & q̄ iusta eius mādata, & q̄ enormia sint hominū scelera. Hinc scriptū est in Sapiētię volumine: Armabit creaturā ad vltionē inimicorū, & pugnabit ꝓ illo orbis terrarū cōtra insensatos. Et rursus in eodē legit: Creatura tua tibi factori deseruiēs, excādescit in tormentū aduersus ministros, & lenior fit ad benefaciendū pro his q in te cōfidūt. Sic demū dicunt obstupescere sup peruersitatibus hoīm, qm̄ cōtemplātibus cælestia corpora ac elemēta innotescit infinita creatoris maiestas, ex q̄ cōsideratiōe mox orit admiratio sapiēti, ꝙ hoīes audēt tanti principis violare p̄cepta. Hinc ait Hieronymus: Cælum vidēs Dei p̄cepta calcari, inhorrescit & stuporē dissimulare nō potest. Ad secundū dicendum, ꝙ cælū dr̄ elementū, nomē elemēti improprie & extēse sumēdo, inquātum est simplex corpus & principiū aliorū, cū q̄bus tñ̄ positionē nō intrat. Ad tertiū respōdendū, ꝙ cælum & terra dicunt immortalia elemēta. i. incorruptibilia. Cælū quippe, q̄tū ad suā substantiā, corrumpi nō potest. Terra vero, sicut & cætera tria elemēta, q̄uis quoad partes suas possit corrumpi, qa habet contrariū, non tamē quoad se totā, iuxta illud Ecclesiastæ: Generatio præterit, & gñatio aduenit, terra vero in æternū stat. Verū vt recitat Augustinus, Quidā cælum & terrā quasi animata ad audiendū prouocari putāt, secundū illud in Psalmo: Qui respicit terrā, & facit eā tremere, cum hoc Dei potestatis sit, nō eorū intelligētiæ. ¶Amplius, quidam pertrāseuntes exponunt sic: Audite cæli quæ loquar &c. ac si dicat: Sicut cælum & terra sunt stabiles res, sic sermones mei sunt firmi. quæ expositio alicuius apparentiæ esset, si textus haberet: Fiant vel sint vt cælum sermones mei, & vt terra verba oris mei. Veruntamen expositio & comparatio ista videtur impropria, cum dicat Saluator: Cælum & terra transibunt, verba aūt mea non transibunt. ¶Præterea cantici huius materia, est excellentia & beneficentia Dei, exhortatio & increpatio populi, ingratitudo atque peruersitas eius, & magnorum introductio mysteriorum. Hinc Lyra hic scribit: Hoc loco describitur exhortatio plebis ad perseuerandum in lege ac diuinis præceptis. Sed contra hoc loquitur Rabbi Paulus: Canticum istud non est exhortatorium, sed mere propheticū, nec in ipso ponuntur aliqua monitoria verba. Quod non censetur rite prolatum, cum exordium huius cantici sit exhortatorium magis quàm prophetale, cum dicitur: Audite cæli quæ loquor, audiat terra &c. Et infrà: Memento dierum antiquorū. Nec est inconueniens, eadem verba esse exhortatoria atque prophetica, vt cum dicitur in Esaia: Descende, sede in puluere filia Sion. Et in Zacharia: Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem, ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator. Iterum Rabbi Paulus ait: Ea quæ hic prænosticant, tempore Esaiæ ad executionem procedere inceperūt. Ad quod dico, ꝙ statim tēpore Iudicū cœperunt impleri, quæ in isto cātico prædicunt de Iudæorū plagatiōe ꝓpter eorū facinora. [Concrescat vt pluuia doctrina mea:] id est, quemadmodū pluuia crescit & auget in terra ex nubium resolutione, sic mea doctrina in cordibus audientiū augmentet & inualescat ex superna infusione. Vel sic, Concrescat vt pluuia doctrina mea: hoc est, sicut pluuia terram fœcundat, sic mea doctrina audientium mentes efficiat fructuosas, quatenus ex semine verbi cælestis procedant in fructus virtutū, iuxta illud Esaiæ: Quō descendit imber de cælo & inebriat terrā, & germinare eā facit, sic erit verbum q̄d egrediet de ore meo. [fluat vt ros eloquium meum]. i. sermo meus fructuose ac dulciter recipiatur, sicut rorem suscipit tellus. [Quasi imber super herbam, & quasi stilla super gramina,] id est, sicut imber seu humor pluuialis diffunditur super herbas, & facit eas

Psal. 49. — Sapi. 15. — Sapi. 16. — Hieron. — Eccles. 1. — August. — Psal. 103. — Luce 21. — R. Paul. — Deut. 32. — Esaiæ 47. — Zach. 9. — R. Pau. — Esaię 55.

virere ac multiplicari. Et sicut stillicidia influūt graminibus decorem & vbertatē, sic verba
mea audientiū anīas ornēt virtutibus, bonisq́ actibus faciāt eas florere. Et sicut pluuia velo-
citer fundit, & lōge ac late se spargit, sic p̄dicatio mea ab audiētiū cordib⁹ celeriter accipiat,
2.Thes. 3 atq; de vno emanet in aliū, & multis cōmunicet. Vnde & Paulus ait: Sermo Dei currat & fru
Psal. 147 ctificet, sicut in vobis. Et Psal. Velociter currit sermo eius. [qa nomē dñi inuocabo]. i. Deū
exorabo, vt dignet assistere. ideo cōfidenter opto & hortor verba mea sic recipi, ac taliter fru
ctificare, qa oīpotens Deus per grām suā hoc potest cōferre, atq; vt cōferat oro. Consequēter
in laudē Dei deuote prorūpit, & volens populi puersitatē ingratitudinemq́ mōstrare, boni-
tatē, maiestatē ac munificētiam Dei p̄tangit. [Date magnificētiā Deo nr̄o] Magnificētia dr̄,
quasi magnæ rei seu magnoꝝ effectuū efficiētia. i. vis effectiua reꝝ sublimiū. Itaq; date ma-
gnificētiam Deo nr̄o. i. oīpotentiā, oīnisq́ p̄clari effect⁹ efficiētiā vero Deo adscribite. Sub-
est etem ei, cū voluerit, posse: Qui vocat ea quæ nō sunt, tanq̄ sint. Et oīa quęcūq; voluit, fecit
Sap. 18. in toto vniuerso: à quo oē datū optimū, & oē donū perfectū est. Ideo oē bonū, & quic-
Rom. 4. quid p̄clarū est, attribuendū est ei. [Dei pfecta sunt opa.] Si pfecta sunt opa Dei, cur & quali-
Psal. 134. ter inuenit impfectio tāta in creaturis? Et rn̄dendū, q̄ vnumq̄dq; in sua specie, & quātū ad su
Iaco. 1. um substātiale, pfectū est, qa species reꝝ consistūt in indiuisibili, qa se habēt vt numeri, in q-
bus quæcūq; vnitatis additio siue subtractio variat speciē. Itaq; vnumq̄dq; habet q̄d ad suā
specificā requirit rationē atq; essentialē pfectionē. In accidētalib⁹ aūt oportet p̄ficere. Rur-
sus Dei pfecta sunt opa, qa etsi vnumq̄dq; secundū se sumptū, videat impfectū, oīa tn̄ simul
accepta, sicut sunt valde bona, ita & valde p̄clara atq; pfecta, qa seinuicē iuuāt, ornāt, perfi-
ciunt, sicut in Genesi scriptū est: Vidit Deus cūcta q̄ fecerat, & erāt valde bona. Itemq́: Perfe
Gene. 2. cti sunt cæli & terra, & oīs ornatus eoꝝ. Nā & ipse pulcherrimus reꝝ ordo, grādis pfectio re
Ibidem. rū est, & vniuersa venustat, quēadmodū in exercitu vnusq́sq; p se quandā habet ībecillitatē,
fortitudinemq́ minorē, sed oēs simul sunt valde fortes, atq; ex mutua cōdecēti coordinatiōe
p̄cipuū sortiunt vigorē & mirū decorē. Hinc q̊q; secundū philosophū, totū vniuersum cōpa
rat ad primū principiū, sicut exercit⁹ ad regē seu principē. Et Plato ait, q̄ mūd⁹ incōparabili
pulchritudine decorat. Et denuo: Optimi, inqt, & pfecti opificis erat, optima adducere, & op⁹
perfectū p̄ducere. [& oēs viæ eius iudicia] Viæ Dei qn̄q; vocant perfectiōes & attributa ipsi
Psal. 24. us in seipso, per q̄s p̄cedit in actū ad causandū in creaturis. Vnde fert in Psal. Vniuersæ viæ
Psal. 61. dñi, misericordia & veritas. Et rursus: Duo hæc audiui, qa potestas Dei est, & tibi dñe miseri
Psal. 103. cordia. Itemq́: Oīa in sapiētia fecisti. ¶ Quod si quęrat, cū perfectio Dei sit ipsemet Deus
pure & simplex, & infinite pfectus, quō perfectio Dei dicat via, cū Deus sit oīm vltimus finis,
& via sit mediū q̊ddā ad finē: Respōdet, q̄ secundū modū & ordinē nr̄æ apphēsionis inter De
um agentē & eius effectū, potētia, sapiētia, misericordia, iustitia & volūtas eius accipiunt q̄si
formalia q̄dā agēdi principia, & ita sunt quasi media inter Deū & creaturā. Hinc de Deo ait
Boethius: Principiū, vector, dux, semita, terminus idem. Hæ itaq; increatæ viæ, quæ realiter
idem sunt, sicut & attributa, perfectionesq́ Dei: hæ, inquam, viæ sunt iudicia. i. iudiciales seu
discretæ, qa in oīnibus prudētissime ac sapiētissime agunt. Præterea viæ Dei sunt, eius præ-
cepta, cōsilia, documēta, q̄ oīa sunt iudicia, censura discretiōis ornata. Iudiciū nāq; frequē-
ter pro discretiōe accipit. Vnde in primo suo aduētu dixit Saluator: Nunc iudiciū est mun-
Ioan. 12. di. Iteꝝ viæ Dei sunt operatiōes ac gesta, leges ac iura ipsi⁹, q̄ oīa iusta sunt & discreta, iuxta
illud psalmi: Iustus dn̄s in oībus vijs suis. Vnde in Apocalypsi dicit: Magna & mirabilia sunt
Psal. 144 opera tua dn̄e Deus oīnipotens, iustæ & verę sunt viæ tuæ rex seculoꝝ. Et rursus: Etiā dn̄e De
Apo. 15. us oīnipotens, iusta & vera iudicia*. ¶ Præterea quęri potest, quō oēs viæ Dei sint iustæ, & iu
Psal. 144 stus dn̄s in oīnibus vijs atq; iudicijs suis: cum dictū sit, Vniuersæ viæ dñi misericordia & veri
Psal. 24. tas: immo cū scriptū sit in canonica Iacobi: Supexaltat misericordia iudiciū. Atq; in libro
Iaco. 2. Psalmoꝝ: Miseratiōes eius super oīnia opera eius. Dicendū, q̄ Deus in vita præsenti tanquā
Psal. 144 in itinere & exilio, specialiter exhibet misericordiā: in iudicio vero tam particulari q̄ gene-
rali, specialiter suā mōstrabit iustitiā. Cum vero oēs viæ Dei dicunt iustæ, & iustus dn̄s in cū-
Ibidem. ctis operibus suis, iustitia sumitur extense pro condecentia quadā, qua decet eum sic age-
Apo. 15. re, sicut agit. Nā & ipse tam bonus, pius, amorosus, ac liberalis cōsistit, vt deceat eum etiam
indignis, ingratis ac impijs misereri, & bona pro malis largiri. [Deus fidelis] quia verax in
verbis, & promissa integre implens, fons totius fidelitatis, & fidei author, & oīnia opera eius
in fide, de quo Psalmista: Fidelis dominus in omnibus vijs suis. [& absque vlla iniquitate.]
Psal. 32. cum ipse sit bonitas pura, & primum ens, mensura, causa, ac regula totius virtutis, sanctita-
Psal. 144 tis ac æquitatis. Vnde Sapiens loquitur: Cum sis iustus, omnia iuste disponis. Virtus enim
tua iustitiæ initium est. Iob quoq;: Absit à Deo impietas, & ab omnipotēte iniquitas. Ideo
Sap. 12. ait: An non licet mihi, quod volo, facere? quasi dicat, vtiq;. Siqdem eoipso quo placet quid
Deo, bonū & iustum est. [iustus & rectus] Forte quis instet, dicēs: Si iustus est Deus, cur poti-
Job 34. us vnum p̄destinauit, elegit, vocat, & saluat quàm alium? Cur frequenter deserit iustos, per-
Mat. 20. mit-

mittēs eos cadere ac perire,& allicit sibi iniustos? Cur sæpe conuertit peiores,& deserit meliores? Cur vnū sic ꝑuenit magis q̄ aliū,intm̄,vt ꝓtestet: Miserebor cui voluero,& clemēs ero Exod. 33
in quē mihi placuerit? Deniq; iust⁹ est,q vnicuiq; reddit q̄d ei debet. De⁹ vero nulli est debitor. Et r̄ndendū, ꝙ Deo cōpetit nō cōmutatiua,sed distributiua iustitia, qa vnicuiq; dat q̄d meret. Et vnicuiq; influit gr̄æ dona, secundū q̄d se disponit: dat etiā vnicuiq; secundū ꝓpriā Matt. 25.
virtutē,capacitatē,seu dignitatē,nec ꝑsonaꝝ acceptor est. Rursus De⁹ dr̄ iustus, qa in oībus Mat. 22.
agit vt eum decet,& prout eius sapiētia dictat. Hinc Anselmus loquit Deo: Cū punis malos, Acto. 10.
iustū est,qa illoꝝ meritis cōgruit:& dū parcis malis,iustū est,qa bonitatē tuā decet. Quāuis Rom. 2.
aūt absolute loquēdo ac ꝓprie De⁹ nō sit hoīb⁹ debitor,tñ q̄dāmodo debitor iustis est,inq̄ntum Galat. 2.
bene agētibus remunerationē ꝓmisit,& eū id facere deceat, iuxta illud Iob: Opus hoīs Ephe. 6.
reddet ei,& iuxta vias singuloꝝ restituet. Hinc Thomas in prima parte quæst. 21. disseruit: Colos. 3.
Opus iustitiæ Dei,semp ꝓ̄supponit opus misericordiæ,& in eo fundat: qm̄ qcqd virtutis aut Iaco. 2.
meriti,quicquid boni aut debiti reperit in creaturis,ex diuina pietate originaliter datū est, Iob 34.
cuius dona sunt merita nr̄a. [peccauerūt ei] hoc est,ad irreuerentiā Dei,mādata eius trāsgrediendo. [nō filij eius in sordibus].i.praui filij Israel,q peccādo à Deo p̄re degenerauerunt,&
ipsum inhonorādo,demeruerūt appellari filij eius. Vnde p Malachiā dn̄s loquit: Filius hono Mala. 1.
rat p̄rem suum: si ergo pater ego sum,vbi est honor meus? Et q̄d dictū est, In sordibus: potest referri ad verbū hoc,peccauerūt: qa in immūditijs,ꝑ̄sertim in idololatrijs suis, dn̄m offenderunt. In scripturis aūt tam idola q̄ cultus eoꝝ,sordes vocant. Potest itē referri ad illud, Non filij eius: qm̄ immūditia vitioꝝ est ratio ob quā non sunt filij Dei: ꝑ̄sertim vero p infidelitatē seu incredulitatē merent hoīes,nō esse nec dici filij Dei,cū ad Galatas dicat Apl's: Oēs vos fi Gala. 3.
lij Dei estis p fidē. Et Ioannes: Quotq̄t aūt receperūt eum, dedit eis potestatē filios Dei fieri: Ioan. 1.
Porro Septuaginta trāstulerūt: Peccauerūt nō ei filij vituperabiles. & hoc veꝝ est,quantū ad
hoc,ꝙ peccādo nocuerūt sibijpsis,nō Deo,iuxta q̄d legit in Iob: Si peccaueris,quid Deo no Iob 35.
cebis? & si iuste egeris,quid ei donabis? [Generatio praua] in effectu, [atq; ꝑuersa] in affectu. Praua q̄q; in sensualitate, & ꝑuersa in superiori parte animæ: praua p errorē ac ꝑfidiam intellectus,ꝑuersa per infectionē affectus. [Hæccine]hoc est,an hæc,q̄si dicat,merito ita non faceres. Hæccine,inquam, [reddis dn̄o popule stulte & insipiēs?].i. tātas iniurias & offensas Deo rependis pro beneficijs eius,& pro reuerētia q̄ ei propter propriā suā maiestatē ac hono rabilitatem debet,tu Israelitica gens stulta, nō cognoscēdo teipsam,nec bene vtendo rebus creatis,atq; insipiens,male sentiēdo de creatore. [Nunquid non ipse est pater tuus?] Iam di
ctum est,ꝙ impij nō sint filij Dei,sed magis diaboli,quibus ait Saluator: Vos ex patre diabo Ioan. 8.
lo estis. Quō ergo nunc dicit eis, Nunquid non ipse est pater tuus? Et respōdendū,ꝙ impij sunt filij Dei iure creationis,non aūt gr̄a adoptionis. Impij vero ad tēpus, & tamen electi ad vitā gloriæ,sunt filij Dei per ꝑ̄destinationē æternā. Itaq; ipse est pater tuus, [qui possedit te] per fidē & gr̄am,q̄diu ei seruisti. Vel possedit te iure sui vniuersalis dominij,qm̄ ipse est oīm dn̄s,etiā iniquoꝝ de iure,etsi non de facto,immo & de facto,quantū ad hoc ꝙ ei resistere ne-
queunt,& suā in eis dum vult,voluntatē exercet. Vnde de Oolla & Ooliba per Ezechielē te Ezec. 23.
stat: Et habui eas. Vel [possedit te] cōseruādo te in esse q̄diu subsistis,sine cuius manutenētia, nec ad momētum posses subsistere. [& fecit & creauit te:] fecit te, corpus formando: creauit,animā de nihilo producēdo. Vel fecit te,per causas secundas,quantū ad corpus. Nā opus naturæ & quicquid parentes ad procreandū efficiūt,atq; cælestia corpora influunt,est prin-
cipaliter opus Dei. q̄d S. Iob insinuans,loquit Deo: Manus tuæ fecerunt me,& plasmauerūt Iob 10.
me totū in circuitu. Nonne sicut lac mulsisti me, & sicut caseū me coagulasti? & creauit te, quia non solū cōdidit animā, sed & in exordio mundi ipsam materiā. At vero in his verbis, secūdum Glossam,est ordo ꝑ̄posterus. Primo em̄ Deus creauit, producēdo vt esset: secundo fecit formādo,tertio possedit dominādo. Veruntñ corpus format,anteq̄ anīa creetur. [Memento dieꝝ antiquoꝝ].i.ea quæ ab exordio mundi contigerūt,ad memoriā reuoca,præsertim qualiter ex antiquis.i.diu elapsis diebus Deus misericordissime & gratiosissime egit cū sanctis patribus tuis,Abrahā,Isaac & Iacob, ex qbus agnoscere poteris,q̄ vere ipse sit pater,
creator, formator, possessorq; tuus. Sic & Psalmographus ait: Memor fui dieꝝ antiquoꝝ, Psal. 142.
meditatus sum in oībus opibus tuis. Et Esaias sanct⁹ vir Deo fatet: Et nūc dn̄e pater noster es
tu,nos vero lutū:& fictor noster es tu,& opa manuū tuaꝝ oēs nos. [cogita generatiōes singu Esaiæ 64
las] quātū in scripturis redactæ sunt,aut aliūde tibi patescūt. Præsertim attēde generationes descendētes de Abrahā,Isaac & Iacob,qualiter Deus elegit ipsum Isaac,& eius posteritatem
magis quàm Ismaelem & semen ipsius: deinde qualiter vnum filioꝝ Isaac,scilicet ipsum Ia- Gen. 26.
cob,elegit,fratre eius relicto, & qualiter vniuersos filios Iacob elegerit,& posteritates eo- Gene. 27
rum vsq; in præsens præ cæteris gentibus sibi assumpserit in populum peculiarem,sicut supe
rius dictū est: Patribus tuis conglutinatus est dominus,& elegit eos,amauitq; semen eorum Deu. 10.
post eos. Hæc memoriter reuoluendo, scies quàm gratiose ac munificenter dn̄s egerit cum

pa-

patribus tuis tecūq́. [Interroga p̃rem tuū].i.antecessores tuos fideles,eoꝝ scripta aut gesta
Esaię 36. inuestigādo.[& annūciabit tibi]veritatē de his.Pater em̄ notā faciet filijs veritatē,& ī antiqs
Iob 12. est sapiā.Interroga q̄q;[maiores tuos] vtpote doctores legis,seniores plebis,sacerdotes atq;
p̄latos.[& dicēt tibi]q̄ pie & liberaliter dn̄s egerit cū p̄genitorib⁹tuis & tecū,q̄d etiam cōstat
ex eo q̄d subdit:[Qn̄ diuidebat altissim⁹gētes,qn̄ separabat filios Adā.]q̄d post diluuiū in cō
Gene.11. structiōe turris Babylonicæ cōtigit.Nā vsq; ad tēpus illud posteri Noe erāt q̄si plebs vna,vel
nō multū ab inuicē diuisa habitatiōe atq; dn̄io, sed ī ipsa turris ędificatiōe loquelę sunt multi
plicatæ,& q eiusdē loquelæ effecti sūt,simul māserūt & gēs vna fuerūt.Veruntn̄ an̄ turris ince
Gen.10. ptionē diuisæ erāt posteritates ac familiæ natæ ex tribus filijs Noe,quēadmodū in Gen̄. scri-
ptū est,q̄ inter cætera legit:Hæ familiæ Noe iuxta pp̄los & natiōes suas, & ab his diuisæ sunt
Isidorus gētes in terra post diluuiū:imo secundū Isidoꝝ, historiā q; Scholasti. an̄ turris inchoationē
ex trib⁹filijs Noe fuerūt natæ septuagītaduæ gētes siue familię,videlicet qndecim de Iaphet,
August. triginta de Cham,27.de Sem. Attn̄ August.16.de ciuit.Dei cōputat de Cham generationes
triginta vnā,& p cōsequēs in toto gn̄atiōes 73.Postea vero fatet,q̄ veri⁹numerent septuagin
taduæ dūtaxat.In ipsa aūt turris fabricatiōe,De⁹ op̄antib⁹existētibusq; ibidē nouas indidit
linguas.q̄d q̄liter factū sit,difficile est ītelligere ac docere, secundū q̄d 16. de ciui. Dei asserit
Idem. August.Per linguas diuisæ sunt sicut placuit Deo,q hoc modis occultis,nobisq; incōp̄rehē-
sibilib⁹fecit.Facta itaq; idiomatū plurificatiōe,diuisit altissim⁹septuagintaduas gētes illas p
Gen. 11. diuersa climata orbis,& separauit filios Adæ natos p Noe & filios ei⁹ab īuicē loquela,habita
tiōe,dominio,quēadmodū in Gen̄.legit:Inde disp̄sit eos dn̄s sup faciē cūctaꝝ regionū. [Cō
Gen.47. stituit terminos pp̄loꝝ,iuxta nūeꝝ filioꝝ Israel.] Hoc in Glossa īterlineari exponit sic:Tot
cōstituit dn̄s singulas gētes,q̄t erāt singulæ p̄sonæ in populo Israel,vel q̄t ingressæ sunt Aegy
ptū.i.septuaginta.Vn̄ & alibi dicūt,termini populoꝝ seu populi distincti sunt secūdū septua
ginta linguas,iuxta nūeꝝ filioꝝ Israel q ītrauerūt Aegyptū cū Iacob,q erāt septuaginta,iu-
Gen.46. xta illud Gene.Oēs aīæ domus Iacob q̄ ingressæ sunt Aegyptū,fuerūt septuaginta,atq; secun
dum hoc fuerūt septuaginta populi distincti secundū diuersas linguas.Itaq; cōstituit termi
nos populoꝝ.i. in p̄fata linguaꝝ cōfusiōe ac multiplicatiōe distinxit gentes,& eas nūerauit,
eaꝝq; terminos.i.fines seu habitatiōes, aut certā q̄tā posuit iuxta nūeꝝ filioꝝ Israel, q cum
Iacob introierūt Aegyptū.Veꝝ huic expositiōi aliq̄ obuiare vident. Primū,qa secundū Au
August. gust.16.de ciui.Dei,ex trib⁹filijs Noe septuagintaduę gētes ac totidē linguæ p terras esse cœ
perūt,& addit,q̄ gētes crescēdo etiā insulas ipleuerūt,& auct⁹est nūerus gētiū multo ampli⁹
q̄ linguaꝝ.Nā & in Africa nouim⁹barbaras multas natiōes esse in vna lingua.Secūdo,qm̄ in
Gen.46. Genesi habet:Cūctæ aīæ q̄ ingressæ sunt cū Iacob in Aegyptū, & egressæ de femore eius,fue
runt sexagintasex.Tertio,qm̄ Septuaginta trāstulerūt:Oēs aīæ domus Iacob fuerūt septua-
Acto. 7. gintaqnq;,quā trāslationē rep̄hēdi nō posse,cōstat ex eo q̄d legit in Actis,vbi Lucas euāge-
lista refert sic verba B.p̄tomartyris Stephani:Mittēs Ioseph,accersiuit patrē suū in aīabus se
ptuagintaqnq;.Ad hæc posset qs dicere, q̄ scriptura nō solet cōputare aut exprimere minu
Hieron. tias numeroꝝ ac tēpoꝝ.Porro,dū septuaginta aīæ seu p̄sonę domus Iacob dicunt Aegyptū
Gregor. intrasse,cōputant & Ioseph ac filij eius. Nā Ioseph illuc intrauit & duo filij eius ibi nascēdo
ingressi sunt terrā illā.Cōputatio demū septuaginta īterpretū,ītelligēda est secundū Hiero-
nymū per p̄lepsim.i.anticipationē,ita q̄ numerāt etiā qnq; filios filioꝝ Ioseph. ¶Præterea
S.Gregorius antiq̄ vtēs trāslatiōe:Statuit,inqt,terminos gētiū iuxta nūeꝝ angeloꝝ Dei,vbi
scriptura videt significare,ministeria angeloꝝ ordinata esse sup singulas gētes vel hoīes, qui
bus hoīes regant & defendant. Sup̄na em̄ ciuitas Dei ex angelis & hoībus cōstat, ad quā tāti
cōscendūt hoīm,quāti illic remāserūt angeloꝝ.Hęc Greg.¶Alij aūt dixerūt,q̄ tot hoīes salua
bunt,q̄t angeli corruerūt:q̄d Anselm⁹in lib.Cur Deus hō,reprobat satis.Hoīes qppe nō sunt
facti solū ad reparandū ruinā angelicā,qa etsi angeli non peccassent,nihilominus hoīes facti
essent,q̄uis forsitā nō in nūero tāto. Fuerūt q̄q; qdā,dicētes,q̄ tot hoīes saluabunt,q̄t angeli
corruerūt,& vltra hoc q̄t angeli stātes māserunt.Vel secundū alios,q̄t angeli erāt in exordio
cōditi,sicq; de isto nō videt certitudo haberi.Hinc Thomas in prima parte Sūmæ suæ,quæ-
stione 23.ait:Melius dicit,q̄ soli Deo cognitus est numerus electoꝝ in sup̄na felicitate locā-
dus.¶Postremo,secundū magistrū in historijs,Hebræi sic legunt:Cōstituit dn̄s terminos po-
puloꝝ,sed terminos filioꝝ Israel cōstituit iuxta nūeꝝ,q̄si dicāt, Israelē tāq̄ charꝝ dn̄s nume
rauit,alios tanq̄ viles nūero nō distinxit.[Pars aūt dn̄i pp̄ls eius] hoc est, elect⁹& fidelis pp̄lus
fuit pars Dei,q̄d p tēpore illo accipit de pp̄lo Iudæoꝝ,quē Deus sibi assumpsit ac dedicauit,
cęteris ad idololatriā corruētibus.ideo subdit:[Iacob funiculus hęreditatis ei⁹].i.Israelitica
plebs orta ex Iacob,fuit hęreditaria portio Dei,seu peculiaris & hęreditari⁹ pp̄ls eius, q̄tū ad
electos plebis illi⁹,qm̄ erāt adoptiui filij Dei.[Inuenit eū in terra deserta]hoc est,De⁹populū
istū ī solitudine visitauit & reperit,nō à casu,sed ab idololatris Aegyptijs segregauit,vt eū in
eremo sibi arcti⁹ ac familiari⁹applicaret p legis donationē,ac alijs modis.[in loco horroris

& vastæ solitudinis] qm̃ eremus illa inter Aegyptũ & Chanaan sita, fuit solo adspectu terri Deut. 8.
bilis atq; p̃grãdis, in qua (vt dictũ est suprà) erat dipsas & serpẽs flatu adurẽs. [Circũduxit eũ]
hoc est, ppl'm Israel Deus per varia deserti loca hincinde deduxit, [& docuit] ppl'm illũ per
Mosen & alios adiutores ipsi⁹ in regimine populi, & p inspiratiões angelicas, per p̃spera q̃q;
& aduersa, & per supnaturales effectus, [& custodiuit q̃si pupillã oculi sui]. i. Deus Israeliticũ
ppl'm cũ speciali diligẽtia custodiuit, direxit, protexit. Nã & nubes eis cõtra solis æstũ obum
brauit, ducatum'q; p̃buit. Ab infideliũ etiã impugnatiõe eripuit eos, sicut'q; pupilla oculum
præ cæteris mẽbris diligẽter ꝓtegit, sic ppl'm illũ præ aliis dñs specialiter gubernauit, & à di
uersis p̃seruauit periculis. [Sicut aquila ꝓuocãs ad volandũ pullos suos, & sup eos volitans.]
Quẽadmodũ in Glossa habet, aquila vidẽs pullos suos plumescere, vertit eos ad solis splẽdo=
rẽ: & eos q̃s videt solẽ irreuerberata acie intueri, nutrit: q̃s vero cõspicit visum deflectere, q̃si
degeneres deserit. Cũq; pullos approbatos plumescere viderit, excitat eos ad volãdũ, alis suis
eos percutiẽdo: lassos vero & deficiẽtes, alis sustentat. [Expãdit alas suas, & assumpsit eũ, atq;
portauit in humeris suis.] Quia dum cupit suos trãsferre pullos ad aliũ locũ, accipit ipsos su=
per humeꝝ suum, & sic defert eosdẽ, quasi nõ metuẽs à superiore parte periculũ tanq̃ oĩbus
auibus altius volãs: sed à parte inferiori, ne iacula emittant, cõtra quoꝝ læsionẽ exponit se= Deut. 1.
ipsam pro suoꝝ defensione pulloꝝ. Itaq; q̃ diligẽter & amorose se aquila habet ad suos pul-
los, tam diligẽter & amorose, immo multo amplius Deus se habuit ad filios Israel, admonẽs
eos ad spũalem ꝓfectũ, ad cõtemplatiõis volatũ, & sup ipsos nubem suã extendẽs, alis q̃q; suæ
pietatis ac potestatis, suæ puidẽtiæ & charitatis, ipsos defendẽs, eos pie ac paterne portauit,
sicut suprà fert: Portauit te dñs De⁹ tuus, sicut portare solet homo paruulũ filiũ suũ. [Dñs so-
lus dux ei⁹ fuit:] hoc est, solus verus Deus p angelũ suũ & nubẽ, atq; p Mosen & Aaron eduxit
ppl'm Israel de Aegypto, & per eremũ duxit. [& nõ erat cũ eo De⁹ alienus]. i. ppl'us iste in via
solitudinis alienos nõ coluit deos, q̃uis quidã ad modicũ tẽpus venerati sint aureũ vitulum.
Hinc in lib. Numeroꝝ Balaam dixit: Nõ est idolũ in Iacob, nec auguriũ in Israel: dñs Deus Nũe. 23.
eius cũ eo est, & clãgor victoriæ regis in illo est: dñs Deus eduxit eũ de Aegypto. ¶ Sed his
obiici potest, q̃d per Amos loquit Deus: Nunq̃d hostiã & sacrificiũ obtulistis mihi in deser- Amos 5.
to quadraginta annis domus Israel? & portastis tabernaculũ Moloch regi vr̃o, & imaginem
idoloꝝ vestroꝝ. Vnde sanctissim⁹ martyrũ primicerius Stephanus ait: Cõuertit aũt Deus & Acto. 7.
tradidit eos seruire militiæ cæli, sicut scriptũ est in libro prophetaꝝ: Nunq̃d hostias aut vi=
ctimas obtulistis mihi in deserto &c. Deniq; S. Hieronym⁹ scribit super p̃allegatũ Amos: Ex
hoc discimus loco, oẽs hostias & sacrificia, q̃ in deserto obtulit Israel, non Deo obtulisse, sed August.
Moloch regi suo, hoc est, Lucifero seu stellæ matutinæ. Glossa q̃q; ibidẽ ex verbis S. ait Hie Amos 5.
ronymi: Ex q̃ tẽpore factũ est caput vituli aurei in deserto, oĩa quę fecerũt aut obtulerũt filii Hieroñ.
Israel, nõ Deo, sed idolis fecisse mõstrant. Quòd si legant postea Deo aliqua obtulisse, nõ vo Exo. 23.
luntate, sed metu offerebãt pœnaꝝ. Dñs aũt nõ tã ea q̃ offerunt, q̃ offerentiũ intuet ac susci-
pit voluntatem. Ad ista super Amos & super Actus apl'oꝝ respondi. ideo breuitati studens, Amos 5.
illuc mitto lectorẽ. [Cõstituit eũ super excelsam terrã]. i. Israeliticã plebẽ De⁹ collocauit in Acto. 7.
terra ꝓmissiõis, q̃ terra est pars Palæstinæ. Est aũt terra illa mõtosa, altior'q; Aegypto ac cir=
cũiacẽtib⁹ regnis, imo vt tãgit Glossa, aliq ferũt ibi esse verticẽ terræ q̃si vmbilicũ: nã & me-
diũ terrę ibi esse putat. Cũq; terra ad sphæricã tendat rotũditatẽ, vt in tractatu de sphæra do
cet, apparet ꝙ ibi sit vertex terræ. Verũtñ paradisus terrestris altior p̃hibet. [vt comederet fru
ctus agroꝝ]. i. terrænascẽtia telluris illi⁹ vberrimæ, [vt sugeret mel de petra, oleum'q; de saxo
durissimo.] Istud secũdũ Gregoriũ ad literã stare nõ potest, qm̃ ppl's ille nusq̃ legit mel de pe Gregor.
tra suxisse, aut oleũ de firma petra, vt habet trãslatio alia: & veꝝ est ꝙ prout verba sufficiete
nus sonãt, nullũ hoꝝ ad literã sit impletũ. Nihilomin⁹ potest exponi ad literã, ita ꝙ p verba
hęc fertilitas terræ illi⁹ significat, vt sit sensus, Vt ppl'us ille sugeret in terra promissionis mel
de petra. i. de locis saxeis & petrosis cauernis acciperet mella & ederet, q̃a in locis talib⁹ atq; 1. Re. 14.
in arborib⁹ inibi sitis mellificãt apes. Hinc 1. lib. Reg. legit: Ingressus est ppl's saltũ, & apparuit
fluẽs mel, extẽdit'q; Ionathas summitatẽ virgę, & intinxit in fauũ mellis, & cõuertit ad os suũ. Iudic. 14.
In lib. Iud. q̃q; scriptũ est: Examẽ apũ in ore leonis erat & fauus mellis. [Oleũ'q; de saxo duris
simo]. i. de locis atq; arborib⁹ oliuaꝝ, q̃ inter saxeas terras ibi nascunt. In vasculis q̃q; lapideis
mel & oleũ solẽt seruari, & ĩde sumi, sic'q; de petra. i. vase lapideo mel suxerunt, & oleũ de saxo
durissimo. i. huiuscemodi vasculo solidissimo. Sumeret q̃q; [butyꝝ de armẽto]. i. ex fructu &
pinguedine lactis vaccaꝝ ꝑtinẽtiũ ad pecoꝝ gregẽ. [& lac de ouib⁹ cũ adipe agnoꝝ & arietũ
filioꝝ Basan.] Filii nãq;. i. habitatores regiõis Basan abundabãt pecoribus, q̃a pascualis exti
tit regio illa, & interfecto Og rege, filii Israel acquisierũt oues, arietes & cætera terræ illius iu
mẽta, sicut ex diuersis lib. Num. cap. innotescit. [& hircos cũ medulla tritici.] nã in terra il-
la abũdabãt hœdi & capræ ac triticũ optimũ, cui⁹ medullã. i. delicatã, purgatissimã'q; farinã
filii Israel acceperũt. [& sanguinẽ vuæ biberẽt meracissimũ]. i. defęcatissimũ seu mũdissimũ
vinũ

vinum ex botris expressum, q̄d sanguis vocat, propter similitudinē quā habet cū sanguine, p̄sertim loquēdo de rubeo vino. Vinū q̄q; sanguinē gignit bonū, & īstar sanguinis calefacit. [Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit.] Hic Moses de futuro p modū p̄teriti, propter prophetiæ certitudinē, loquēs, populi abusum, ingratitudinē'q; declarat: Incrassat⁹ est dilectus & recalcitrauit. i. populus Israel à Deo p̄ cęteris electus atq; dilectus, saltē quātū ad tēporalia bona, implet⁹ est b̄n̄ficijs Dei & opibus in terra promissiōis, & inobediēs ac rebellis factus est Deo. Terrena eñ prosperitas, opulētia rer̄, voluptas & honor, fiūt multis occasio pluriū vitior̄, p̄sertim sup̄biæ & inobediētiæ. [incrassatus] fertilitate terræ, [impinguat⁹] supfluitate alimētor̄, [dilatatus] possessiōibus ac sobole. [Dereliq̄t Deū factorē suū] per inobediētiam, p̄sertim p idololatriā. [& recessit] per mētis auersionē ac infidelitatē. [à Deo salutari suo,] in
Hiere. 3. quo solo vera eius salus cōsistit, iuxta illud Hiere. Vere in dño Deo nr̄o salus Israel. [prouocauerūt eū in dijs alienis, & in abominatiōibus ad iracūdiā cōcitauerunt]. i. in idololatrijs & abominabilibus vitijs Deū tā grauiter offenderunt, q ipse inuariabilis Deus oīa trāquillissime iudicās, p modū vehemēter irati se habuit, illos acerrime puniēdo, cū ipse improuocabi
Hier. 4. lis p̄seueret, sicut p Hieremā fatet: Nunq̄d me ad iracūdiā prouocāt? nōne semetipsos in cōfusione vult⁹ sui? [immolauerūt dæmonijs, & nō Deo.] Hoc est q̄d ait Ap̄ls: Quæ īmolāt gen
1. Cor. 10 tes, dæmonijs immolāt. Nā etsi militiæ cæli aut hoībus mortuis, q̄s putāt cōsecratos in deos, offerāt hostias, dæmonibus offerūt eas, q̄bus id maxime placet, & instigāt ad talia, atq; p idola dant respōsa. [dijs q̄s ignorabāt.] Putāt nāq; aliq̄d numinis seu diuinæ perfectiōis, diuino cultu cōdignū esse in dijs seu spiritibus respōsa p̄stātibus, cū tñ ita nō sit, sed eo ipso quo exigūt sacrificia sibi offerri, probant esse prauissimi, ac diuini honoris sacrilege cupidi, sicut in lib. de fide & legib⁹ Guilielm⁹ Parrhisiēsis probat diffuse. [Noui recētes'q; venerūt]. i. dij nouiter instituti. Gētiles eñ frequēter deos nouos instituerūt, eos videlicet q magnū atq; inso
Acto. 28. litū aliq̄d p̄petrauerūt, aut aliq̄d Reip. vtile repererūt. Vnde, vt legit in Actis, cū Paulus vipe rā suæ manui appēdentē excussisset in ignē, nec læderet, Barbari dixerūt q esset de⁹. Secūdo
2. Mac. 2 q̄q; Macha. fili⁹ Antiochi: Patre, inq̄t, nr̄o inter deos trāslato. [q̄s nō coluerūt p̄res eor̄] q̄d intelligi potest tā de bonis, q̄ de malis ac p̄fidis idololatrātiū patribus Iudæor̄. Nā boni p̄res eor̄ prophetæ, p̄riarchæ & iusti, nullū coluerūt alienor̄ deor̄: mali vero p̄res, coluerūt aliq̄s deos. Aliq̄ tñ patrū illor̄ nō coluerūt oēs deos recentes, q̄s eor̄ posteri adorauerūt. [Deū qui te genuit,] creādo animā, ac vim generatiuā dādo patri ac matri vt nascereris, hūc tu [dereliquisti, & oblit⁹ es dñi creatoris tui:] q̄a ope ostēdis idololatriæ, q dereliq̄sti Deū, nec vis re-
Amos 5. minisci eius p pœnitētiā & verā cōuersionē. [Vidit dñs,] q ait per Amos prophetā: Cognoui
Ecci 23. scelera vr̄a. Etem̄ oculi dñi multo lucidiores sup solē, circūspiciētes oēs vias hoīm. [& ad iracundiā]. i. districtā vltionē, [cōcitatus est]. i. iuste processit, [q̄a prouocauerūt eū] iuxta sensum inductū, [filij sui ac filiæ]. i. impij vtriusq; sexus, q sunt filij Dei ac filiæ rōne adoptionis, vt dictū est plenius. [& ait, Abscondā faciē meā ab eis]. i. gratiosam præsentiā, opē, cognitionē
Gene. 4. meā subtrahā eis propter eor̄ demerita. Vnde & Cain dixit ad dñm: Eijcis me hodie à facie
Esaię 59. terræ, & à facie tua abscōdar. Esaias q̄q; asserit: Peccata vr̄a abscōderūt faciē Dei à vobis. [& cōsiderabo nouissima eor̄]. i. q̄d finaliter eis eueniet, adspiciā & alijs indicabo, & q̄ñ de car
Prou. 1. ne exierint, eos mox iudicabo. Propter q̄d in Prouerbior̄ lib. testat: Subsannabo, cū vobis
Hier. 23. quod timebatis, euenerit, cū irruerit repētina calamitas. Cui Hier. clamat: Dñe, inquit, cuius oculi aperti sunt sup om̄es vias filior̄ Adā, vt reddā vnicuiq; secūdum om̄es vias suas. [Ge-
Hier. 32. neratio eñ p̄uersa est]. i. ingrata & improba [& infideles filij] q p̄ri spirituū non obtēperant. [ipsi me prouocauerūt in eo q nō erat Deus]. i. in falsor̄ cultu deor̄, [& iritauerūt in vanitatibus suis]. i. idololatrijs & alijs actibus vitiosis, q nō sunt referibiles ad vltimū finē ac verā salutē: idcirco sunt vani & stulti, sicut vana est medicina quæ cōferre nō potest ad sanitatē. [Et ego prouocabo eos in eo qui nō est populus]. i. tā supstitiosis, vilibus'q; hoībus eos subdā ad seruiēdum, q vehemētissime turbabunt, q hoīes ob suā irrationabilitatē indigni erūt populus nūcupari. [& in gēte stulta] quæ s. idolor̄ portēta venerat, [iritabo illos:] q̄a illar̄ seruituti eos subijciā, sic'q; pœna correspōdebit culpæ, q̄m sicut mihi p idololatriā & alia vitia p̄
R. Paul⁹ tulerūt creaturas vilissimas, sic eis p̄ficiā indignissimas natiōes. ¶ Circa hæc R. Paulus ait, q Iudæi maxime recesserūt à Deo in duobus, videlicet idola venerādo, & falsa supstitiosa'q; do
Matt. 15. cumēta fingēdo, p quę diuina infregerūt p̄cepta, quēadmodū dicit eis Saluator: Irritū fecistis mandatū Dei propter traditionē vestrā. & pro his duob⁹ dñis eis p̄nūciat duplicē pœnā correspōdentē: q̄a pro eo q Deo vero relicto, venerati sunt idola, protestat q eos relinquet, & gētiles q erāt nō pp̄lus, assumet sibi in pp̄lm. Pro secūdo dicit eos iritādos à gēte stulta, videlicet à paganis. Hinc ait & Glossa: Sicut iritauerūt me, multitudinē falsor̄ deor̄ colēdo, & me reprobādo, sic iritabo eos multitudinē gentiū assumēdo, & ipsos reprobādo. Hanc scripturā
Rom. 10. allegat Ap̄lus secundū illā trāslationē, ad Romanos dicēs: Primus Moses dicit, Ego ad æmulationē vos adducā in nō gentē, in gentē insipiētē, in irā vos mittā. [Ignis succēsus est in furore meo]

meo].i.dictāte rigore iustitiæ meæ,accēdet ignis in eos,q̄d à Chaldæis aliqualiter est imple
tum,q̄ tēplū & vrbē Hierusalē cōbusserūt, deinde Romani sub Tito eadē & maiora ipsis Iudæis intulerūt supplicia.[& ardebit vsq; ad inferni nouissima].i.de p̄senti supplicio ꝓtrahet eos in suis impietatibus ꝑseuerāter vsq; ad tartaros.Quorundā etem̄ pœna nūc incipit,deinde in inferno æternaliter durat,qm̄ tēporali flagello nō emēdant,de q̄bus Hierem.ait:Indurauerūt facies suas supra petrā,noluerūt reuerti.Item'q;:Percussisti eos, & nō doluerūt:attriuisti eos,& renuerūt accipere disciplinā. Nō tn̄ iudicat dn̄s bis in idipsum:q̄a vt ait Grego. Vnū suppliciū est,q̄d tēporaliter īcipit,& ī ęternis supplicijs cōsummat. [Deuorabit'q; terrā cū germine suo, & montiū fundamēta cōburet.] Hoc nō videt proprie posse intelligi de incendio Chaldæoꝝ aut Romanoꝝ inflicto Iudęis,q̄ tēpla eoꝝ,vrbes & habitacula sunt incēsa,nisi forte ꝑ modū hypbolicæ locutiōis sumat. Veruntn̄ hostes solēt blada & fructus terræ incēdere aut alio modo destruere,sic'q; fundamēta.i.inferiores partes montiū fructiferoꝝ dicunt cōburi.i.incēdio alterari.Hinc in Iohele habet:Ignis comedit speciosa deserti,& flāma succendit oīa ligna regionis.Præterea quidā exponūt istud de igne cōflagratiōis,q̄ p̄cedet finale iudiciū,quo igne aer, aqua & terra purgabunt, q̄ ignis vniuersa terrænascentia prorsus cōsumet,& vsq; ad cōpletionē iudicij ꝑdurabit,ac data sententia inuoluet dānatos,atq; cum ipsis descendet in tartaꝝ. Vnde Septuaginta trāstulerūt:Ignis exarsit ab ira mea,& ardebit vsq; ad inferos & deorsum.[Cōgregabo sup eos mala].i.copiā tormētoꝝ eis infligā.Hinc ꝑ Ezechielē dn̄s ꝓtestat,ꝙ quatuor iudicia sua pessima mittet in eos.i.quatuor genera tormētoꝝ,videlicet gladiū,famem,pestilentiā,& bestias terræ. [& sagittas meas].i.pœnas acutas, mortiferas,[cōplebo in eis.]Ad literā q̄q; Chaldæi emissarij erāt.[cōsument fame:]multi em̄ interierunt esurie in obsidionibus Romanoꝝ & Chaldęoꝝ.[& deuorabunt eos aues morsu amarissimo.] Volucres em̄,p̄sertim rapaces,comederūt occisoꝝ cadauera.[Dentes bestiaꝝ immittā in eos,] quæ vti corpora extincta lacerādo edebāt,aut etiā q̄s viuos inuenerunt,interimebāt.[cū furore trahentiū sup terrā].i. cū furētibus reptilibus, corpus suū per terrā trahentibus,[atq; serpentiū].i. cū furiosis serpētib⁹.Porro,vt sup Genesim scripsi,multiplex est genus reptiliū:Vnū,q̄d trahit ac rapit se vi oris,vt aliq̄ vermes. Secūdum,q̄d trahit se vi costaꝝ,sicut serpētes.Tertiū,q̄d se rapit & trahit vi pinnaꝝ,vt pisces. Quartū,q̄d facit hoc vi annuloꝝ,vt aīalia annulosa.Quinto,extēse loquēdo,cūcta animalia vocant reptilia,q̄ etsi pedes habeāt ac breuia crura,tn̄ mouēdo se,magnā corporis sui partē applicāt terræ,vt stellio & lacerta.[Foris vastabit eos gladius].i.extra domū & in agris gladio hostiū occident,iuxta illud in Hieremia:Si egressus fuero ad agros,ecce occisi gladio.[& intus pauor].i.in domib⁹ suis ac vrbib⁹ affligent formidine ꝓpter imminētia mala.[iuuenē simul ac virginē,lactentē cū hoīe sene.] ita ꝙ tribulatio illa nulli parcet ætati,q̄d qualiter in obsidione Chaldæoꝝ impletū sit in ppl'o Iudæoꝝ,in Threnis Hieremiæ habet:qualiter aūt sub Tito,Iosephus refert. Hinc scriptū est in Ezechiele:Mittā sagittas pessimas in eos, famē & bestias pessimas.[Et dixi: Vbinā sunt?] q̄si ipse dn̄s dicat,De terra sua eiecta sunt,& ꝑ magna parte extincti. [cessare faciā ex hoībus memoriā eoꝝ].i.tot calamitatibus opprimentur,ꝙ peribit eoꝝ memoria,q̄tū ad laudē & bonā famā.Nēpe vt Salomon loquit:Memoria iusti cū laudibus,nomen impioꝝ putrescet. [sed ꝓpter irā inimicoꝝ distuli].i.ad reprimendū impetū iracūdiæ aduersarioꝝ,nō statim ꝑmisi Iudæos iniq̄s vinci ac perimi.[ne forte supbirēt hostes eoꝝ].i.aduersarij Iudæoꝝ.[Et dicerēt] ipsi hostes si statim p̄ualerēt,[manus nr̄a excelsa].i.ꝓpria potestate & adiutorio deoꝝ nostroꝝ fortiti sumus triumphū.[&nō dn̄s fecit hæc oīa].i.virtute Dei ac dn̄i Iudæoꝝ,non p̄ualuimus.Ideo itaq; dn̄s fecit hoc,ne ipse blasphemaret,& ne falsi dij à suis extollerent cultorib⁹.Vnde ꝑ Esaiā testat:Propter me ego faciā vt nō blasphemer. Sæpe q̄q; ꝑ Ezechielē fatet:Peperci nomini meo magno.[Gens absq; cōsilio est &sine prudētia].i. Iudæi tā impij, carēt omni salubri cōsilio, q̄a nō tractāt qualiter per verā cōtritionē possint Deo placere,atq; instātia aduersa euadere:sic q̄q; carēt vera prudētia,qm̄ actus suos nō referunt ad finē sanctū atq; salutē,& dato ꝙ dicāt oppositū, nō tn̄ referūt actus suos ad rectū finē per media apta.[Vtinā saperēt] ea q̄ Dei sunt atq; salutis,[& intelligerent] causas suæ captiuitatis & afflictionū iam p̄fataꝝ,quas in captiuitate & dispersiōe ꝓtractis patiunt.[ac nouissima ꝓuiderēt].i.futuꝝ Dei iudiciū & suā dānationē æternā,quā post p̄sentē recipiēt tribulationē,q̄a nō emēdant per eā.[Quō persequebat vnus mille,& duo*fugarūt decē millia?]Hic ponit numer⁹ determinatus seu principiū numeri ꝓ indeterminato,vt sit sensus,qua rōne & causa cōtigit,ꝙ paucissimi aduersarioꝝ,videlicet vn⁹ aut duo, valdeve pauci insecuti sunt, terruerūt,fugauerūt &vicerūt copiosam multitudinē impioꝝ ac infideliū Iudęoꝝ,q̄ insuperabiles erāt,q̄diu Deo fideliter seruierūt? Ad q̄d rn̄det:[Nōne ideo,q̄a De⁹ suus vēdidit eos].i. manibus hostiū tradidit ꝓpter eoꝝ impietates,sicut dat res venalis ꝓ precio, & merces pro merito.Vnde loquit Esaias: Ecce in iniq̄tatibus vr̄is venūdati estis. [& dn̄s cōclusit illos?].i. oīpotens De⁹ Iudęos sacrilegos coarctauit infrà aduersarioꝝ suoꝝ potētiā,ita ꝙ nec resistere

Margin notes: Hiere.5. — Ibidem. — Gregor. — Iohe.1. — Ezec.6. — Hier.14. — Thre. 2. — Iose.li.7. bel. iud. ca.6.7.8 11.14.16. — Ezech.5. — Pro.10. — Esaię 48. — Ezec.36. — Esaię 50.

Psal. 77. nec effugere poterãt,iuxta illud Psal.Cõclusit in gladio ppl'm suum.[Nõ em̃ est Deus noster
vt dij eoꝝ].i.De⁹ noster nõ assimilat̃ dijs idololatraꝝ,qm̃ De⁹ noster est sanctus, verax & iu-
Apo.19. stus:idcirco non fouet ppl'm suum in vitijs, nec sceleratos impœnitẽtes tuet̃ ab hostibus, q̃=
uis iniq̃s,sed in p̃senti corripit & castigat. Porro dij gentiũ falsi suos cultores fouent in eoꝝ
sceleribus,nec ipsos pro ipsoꝝ peccatis in p̃senti redarguunt & emendãt. [& inimici nostri
sũt iudices.]Hoc tripliciter potest exponi.Prĩo,ꝙ spũs maligni loquẽtes ꝑ idola seu etiã aĩæ
hoĩm sceleratoꝝ q colũt vt dij,ipsi q̊q; idololatræ & ꝑsecutores agnouerũt Deũ Isrl' esse veꝝ
& sanctũ Deũ,suos cultores ita tractãtem,qñ merent̃ & peccãt tã grauiter. Vñ & Achior di=
Judith.5 xit ad Holofernẽ: Quotiescũq; p̃ter Deũ suũ alteꝝ coluerũt,dati sunt in p̃dã & gladiũ. Deus
em̃ illoꝝ odit iniq̃tatẽ.In Hieremia q̊q; scriptũ est,quẽadmodũ Nabusardã princeps militię
Hier. 40 regis Babylonis,dixit ad Hieremiã:Dñs De⁹ tuus locutus est malum hoc sup locũ istum, q̃a
peccastis dño.Hinc dicit Glossa:Inimici nr̃i sunt iudices approbatores.Nã & q idola colũt,
vnũ Deũ esse intelligũt,q creauit cælũ & terrã.Secũdo sic,Inimici nr̃i sunt iudices.i.aduersa
rij Iudæoꝝ facti sunt iudices eoꝝ,q̃a Chaldæi,Romani,& cæteri q̃bus De⁹ subiecit Iudæos
iniq̃s,iudicauerũt eosdẽ,& vsq; nũc iudicãt eos ꝓ libitu suo ac puniũt.Deus nãq; exercet sua
iudicia interdũ per hoĩes vitiosos, & fideles peccãtes frequẽter puniuit ꝑ infideles. Potest &
tertio sic exponi,ꝙ p̃fati aduersarij Iudæoꝝ,ꝑ mirabilia opa Dei atq; per ꝓprias pœnas, q̃s
tandẽ iusto iudicio receperũt,à vero Deo cognouerũt,& fassi sunt quãta sit excellẽtia,sancti=
tas & iustitia Dei Israelitaꝝ. [De vinea Sodomoꝝ vinea eoꝝ,& de suburbanis Gomorrhæ]
id est,vinea Iudæoꝝ est de numero vineæ Sodomitaꝝ ac Gomorrhæoꝝ. Per vineã nãq; in-
Psal. 79. telligit̃ plebs quæcũq;,p̃sertim bona & fructuosa. Vñ de ppl'o Iudæoꝝ fert̃ in Psal. Vineã de
Esaiæ 5. Aegypto trãstulisti. Et in Esa. Vinea dñi exercituũ,domus Israel est. Et Osee ait: Vitis frõdo
Oseæ 10. sa Israel. Itaq; sensus est,ꝙ ppl's Israel assimilat⁹ est Sodomitis & Gomorrhæis in suis sceleri=
Esaiæ 1. bus.idcirco Esaias: Audite,inq̃t,verbũ dñi principes Sodomoꝝ, aurib⁹ ꝑcipite legẽ Dei nr̃i
Ezec.16. ppl's Gomorrhę.ĩmo ꝑ Ezechielẽ dñs locut⁹ est synagogæ:Sodoma dimidiũ peccatoꝝ tuoꝝ
Matt.10. nõ peccauit.Chr̃s q̊q; in Euãgelio cõtestat⁹ est: Terræ Sodomoꝝ remissi⁹ erit in die iudicij q̃
tibi.[Vua eoꝝ, vua fellis.] Per vuã intelligit̃ vitiosus Iudæoꝝ affect⁹, seu cogitatio praua,q̃
fuit in cõmunitate & in particularib⁹ eius ꝑsonis. Vñ subiũgit: [& botr⁹ amarissimus] seu vt
aliq̃ legũt,botri amarissimi. Itaq; ĩterior eoꝝ iniq̃tas felli cõparat̃, acerbissimoq; absynthio,
q̃a ĩuidia,ira,ĩdignatiõe,ĩpatiẽtia,crudelitate pleni fuerũt.[fel draconũ vinũ eoꝝ, & venenũ
aspidũ insanabile.] Sicut ex vua exprimit̃ vinũ,ita ex ĩpia cogitatiõe & ꝑuerso affectu exte-
rior ꝓdit iniq̃tas,q̃ nũc noĩe vini significat̃,qm̃ male delectat atq; inebriat operãtem:& felli
draconũ,venenoq; aspidũ assimilat̃,q̃a tã eum q peccat, q̃ illos q̃s scãdalizat, mortifere infi-
cit,& ad ĩfernalẽ amaritudinẽ trahit.In p̃senti q̊q; grauissimis pœnis meret̃ puniri,& cõsciæ
Hier.23. parit remorsum.Hic in Hiere.dñs ait:Ecce ego cibabo eos absynthio,& potabo eos felle. Et
Amos 6. merito,q̃a de talib⁹ scriptũ est alibi:Cõuertistis ĩ amaritudinẽ iudiciũ,& fructũ iustitię ĩ ab=
Esaiæ 5. synthiũ. Istud etiã in Esaia dñs exprimẽs:Expectaui,inq̃t,vt vinea mea faceret vuas,fecit aũt
labruscas. Cui & Hieremias increpatorie dicit:Quõ cõuersa es in prauũ vinea aliena?[Nõne
Hiere.2. hæc cõdita sunt apud me].i.p̃fata Iudæoꝝ facinora certissime cõpræhẽsa sunt in scĩa mea,&
in sanctuario sapiẽtiæ meæ cõtẽta,vt iudicio ꝓferant̃,& debite puniant̃. Vñ & S. Iob loquit̃
Job 14. Deo:Signasti q̃si in sacculo peccata mea.[& signata in thesauris meis?].i.in opulẽtia & ple-
nitudine,incõpræhẽsibiliq; secreto iustitiæ atq; potẽtiæ meæ,vt loco & tẽpore opportuno à
me p̃fixo pãdant̃ ad vlciscẽdũ,q̃si dicat,q̃uis diu differat̃ vindicta,nõ tñ excidunt à memoria
Hiere.50 mea. Hic in Hieremia scriptũ est:Aperuit dñs thesauꝝ suum,ꝓtulit vasa irę suæ. Vñ B.Iob ait
Job 14. ad dñm:Licet hęc celes ĩ corde tuo,tñ scio ꝙ vniuersoꝝ memineris.[Mea est vltio].i.ad me
tãq̃ ad primũ & summũ oĩm iudicẽ ꝑtinet,nullũ pct̃m relinquere ĩpunitũ, q̃a aut ꝑ actus pœ
Job 24 nitẽtiæ nunc punit̃,aut postea sine fine mulctabit.ideo scriptũ est: De⁹ inultũ abire nõ patit̃.
Naum 1. Et Naũ ait: Vlciscẽs dñs,& vlciscẽs ĩ hostes suos. De q̊ ait Psal. Parauit in iudicio thronũ suũ,
Psal. 9. & ipse iudicabit orbẽ terræ in æq̃tate, & ppl'os ĩ iustitia. Hoc q̃ppe req̃rit ĩmẽsitas diuinę ꝑfe
ctiõis,& infinita ꝑfectio diuinæ iustitiæ,vt malum culpæ ordinet̃ per bonũ pœnæ,vt q ꝓpriæ
volũtati ĩmoderãter ĩdulsit seu acq̃euit peccãdo,ĩ recõpẽsam iustitię aliq̃d volũtati ꝓprię cõ
trarium patiat̃.[& ego retribuã eis]iustã pœnã ꝓ culpa ipsoꝝ,[in tẽpore]p̃stituto,dũ s. põd⁹
iniq̃tatis eoꝝ fuerit adimpletũ, ita ꝙ plus ab eis sufferre noluerim. Hinc in Geñ. scriptũ est:
Geñe.15. Nõdũ cõpletæ sunt iniq̃tates Amorrhęoꝝ,q̃si dicat,illis cõpletis,ꝓtinus disperibũt.Propter-
ea Hieř. Iudęis prauissimis dicit: Nõ poterat vos dñs vltrà portare ꝓpter malitiã studioꝝ vr̃o
Hier. 44 rũ.[vt labat̃ pes eoꝝ].i.desideriũ eoꝝ frustret̃,secundũ illud: Iter ĩpioꝝ peribit. Vel,labat̃ pes
eoꝝ.i.ipsi in p̃lio corruãt.[Iuxta est dies ꝑditiõis].i.hora iustæ dãnatiõis prauoꝝ veniet cito.
Psal. 1. Ideo dicit Sophonias: Iuxtà est dies dñi magn⁹,iuxtà & velox nimis.[& adesse festinãt tẽpo=
Sopo. 1. ra] iustæ retributiõis,q̃a ĩdesinẽter celerrimeq; propinquãt. Ideo in Apoc. iudex testat̃: Ecce
Apo.22. venio cito,& merces mea mecũ est,dare vnicuiq; secundũ opa sua. Etem̃ q̃cq̃d termino angu=
sta=

statur, om̃iq; momento abbreuiat, breue est prorsus, si æternitati cõparet. Ad lr̃am q̃q; videmus, q̃liter festinauit tẽpus deiectiõis Iudæorum adesse: qa iãdudũ amiserũt locũ, gentẽ, tẽplũ, & oẽm p̄speritatẽ, qm̃ saluatorẽ crucifixerũt. [Iudicabit dñs populũ suũ]. i. plebẽ sibi speciali ter deputatã reprobabit & puniet iuxta ipsi⁹ demerita, cũ & p Ezechie. p̄cipiat: A sanctuario meo ĩcipite p̄cutere. [& in seruis suis miserebit̃]. i. misericordię suæ effectũ exercebit in his, q sibi fideliter seruierunt. Cõmuniter em̃ saluauit reliq̃s, nec in toto deseruit illos, cũ & q̃tidie eorum aliq cõuertãt̃. [Videbit]. i. dñs videri sciriq; faciet, [q̄ infirmata sit manus]. i. potestas Iudæorum debilitata, [& clausi q̃q; defecerũt, illi videlicet q erãt captiui, vel q absc̃õderũt seipsos, immo & hi q in turrib⁹ & fortalitĳs ad resistẽdũ hostib⁹ se clauserũt. [residuiq; cõsũpti sunt]. i. cæteri Iudæi hincide disp̃si, diuersis cladib⁹ perierũt. [Et dicẽt] hi, q̃bus De⁹ dederit ĩtelligere ista, siue sint aduersarĳ, siue iusti & amici Iudaicæ plebis: [vbi sunt dĳ eorum] videlicet idololatrãtiũ Iudæorum, [in qb⁹ habebãt fidutiã? De q̃rũ victimis comedebãt adipes]. i. adipes aĩaliũ dĳs seu idolis oblatorum edebãt ĩstar gẽtiliũ, [& bibebãt vinũ libaminũ]. i. vina idolis ĩmolata ad liba fundẽda, siue ad degustãdũ, sicq; se cõformauerũt idololatris etiã in esu & ritu idolothytorum, q̃d in Leuit. dñs specialiter ac freq̃ẽter p̄hibuit. Iussit em̃ vt null⁹ Iudęorum mãducaret adipẽ aut sanguinẽ, nec vina potaret libaminũ, q̃tenus ppl's Deo vero deseruiẽs, ab idololatris distingueret̃. [Surgãt & opitulent̃ vobis, & in necessitate vos p̄tegãt.] Hoc ironice dr̃, q̃si dicat, iam cernitis q̄ vobis prodesse nõ queãt. [Videte]. i. p fidẽ & miraculosa mea opa cognoscite, [q̄ ego sum solus] verus & oĩpotẽs Deus, q vbiq; & semp in om̃i necessitate & causa potest iuuare. [& nõ est alius Deus p̃ter me.] Vera em̃ Deitas multiplicari nõ potest nec diuidi, nec diuersis coĩcari, nihilominus à pr̃e coĩcata est vnigenito ei⁹ filio, atq; à pr̃e & filio spirituisancto, vnitate & simplicitate essentię p̄manẽte. [Ego occidã] rebelles, [& ego viuere faciã]. i. in vita naturæ ac gr̃æ cõseruabo obediẽtes. [p̄cutiã] peccãtes, [& ego sanabo] pœnitentes. Mortuos q̃q; Deus resuscitat, ĩmo ad Chr̃ianę fidei veritatẽ mõstrãdã iã plurimos valde resuscitauit. [& nõ est q de manu mea possit eruere]. i. null⁹ mihi potest resistere, nec p vim de potestate mea eripere, quẽ volo occidere aut dãnare. Vñ in Hiere. dñs ait: Quis similis mei? & q̃s sustinebit me? & q̃s est iste pastor q resistat vultui meo? [Leuabo ad cælũ manũ meã]. i. p modũ iurãtis habebo me. Cõsuetudo eq̃dẽ est q̃busdã, iurare cũ manus eleuatiõe in altum. Hinc Abrahã sic iurãdo, ait regi Sodomorum: Leuo manũ meã ad possessorẽ cæli & terræ. Vñ 70. trãstulerũt: Tollã in cęlũ manũ meã, & iurabo p dexterã meã. Per hęc etiã verba Deus ostẽdit sup̃liberrimã oĩpotentiã suã, cũ tñ ipse illocalis, ĩmaterialis, incircũscriptibilisq; cõsistat. [& dicã, Viuo ego in æternũ]. i. æternaliter ac beatissime viuo, & sum ipsa suppurissima p se subsistẽs incõmutabilis vita. [Si acuero vt fulgur gladiũ meũ]. i. ad vindicãdum me p̃parauero. Loquit̃ aũt de se more humano tã q̃s volẽs exercere vindictã, acuit ensem. Sicq; scribit̃ de Deo in lib. Sap. Accipiet armaturã zel⁹ illi⁹, induet p thorace iustitiã, acuet dirã irã in lãceã. Esa. q̃q;: Indutus est, inq̃t, iustitia vt lorica. [& arripuerit iudiciũ manus mea]. i. potestas mea cœperit exercere iustũ iudiciũ. [Reddã vltionẽ hostibus meis, & his q oderunt me, retribuã.] Hoc q̃dã exponũt de Assyrĳs & Chaldęis, ac cæteris p̄secutoribus Iudæorum, q q̃uis in deuastatiõe Iudæorum fuerunt instrumẽta diuinæ iustitiæ, nõ tñ fecerũt hoc recta intẽtiõe, sed ex crudelitate, cupiditate & ambitiõe, queãdmodũ in Esa. dñs ait de rege Assyriorum: Vę Assur, virga furoris mei & baculus ipse est, ad gentẽ fallacẽ mittã eũ. Ipse aũt nõ sic arbitrabit̃, sed ad cõterendũ erit cor eius. Idcirco & isti meruerũt plagari à Deo propter enormes eorum excessus in filios Israel. [Inebriabo sagittas meas sanguine]. i. p pœnas acutas seu iacula penetrãtia, tm̃ impiorum sanguinẽ effundã, seu tãtos occidã, q̄ instar ebrĳ videbunt̃ sanguine esse repletæ. [& gladius meus deuorabit carnes]. i. p gladios inobediẽtiũ mihi ĩpiorum corpora trucidabo. [De cruore occisorum,] Hic tãgit q̃ sanguine inebriabit suas sagittas, vtpote occisorum cruore: deinde tãgit, q̃rũ carnes gladi⁹ suus vorabit. [& de captiuitate nudati inimicorum capitis]. i. carnes inimicorum suorum captorum nudati capitis, qa captiuorum capita solebãt radi, & sic nudato capite ducebant̃, vt magis cõfunderent̃. [Laudate gẽtes populũ eius.] Istã scripturã allegat Apl's ad Rom. ad probãdũ misericordissimã gẽtium vocationẽ ad fidẽ. Cũ em̃ dixisset Apl's, Dico gentes sup misericordia honorare Deũ: probauit hoc p multas authoritates, inter q̃s ponit istã, nõ tñ iuxta hãc formã, sed secundũ Hebraicã veritatẽ, q̃ habet, Lętamini gẽtes cũ plebe eius. Est itaq; sensus, Laudate gẽtes populũ eius. i. vos gẽtiles cõuersi ad Chr̃m, laudate populũ eius. i. primitiuã ecclesiã electiss. atq; sanctiss. ex Iudaismo conuersam, [qa sanguinẽ seruorum suorum vlciscet̃.] In primitiua em̃ ecclesia serui Chr̃i passim martyrizabant̃, tã à tyrãnis gẽtilib⁹, q̃ à Iudæis incredulis, q̃s vltus est dñs. [& vindictã retribuet in hostes eorum,] peccata atq; tyrannidẽ p̄secutorum ecclesiæ acriter vlciscendo. [& propicius erit terræ populi sui]. i. loco & plebi primitiuæ ecclesię, qa Iudæos ĩcredulos p Romanos expulit inde, & tãdẽ totã Iudęã, p̄missionisq; terrã subiecit ac cõtulit Chr̃ianis. Porro Lyra seq̃ẽs R. Salomonẽ & alios q̃sdã, exponit sic: Laudate gẽtes populum eius. i. vos gẽtiles laudate Israeliticũ populũ, q fuit spe-

Ezech. 9.
Leui. 3. 7
Hier. 49
Gen. 14.
Sapiæ 5.
Esaię 59.
Esaię 10.
Rom. 15.
R. Salo.

cialis ppl̃us Dei, qa sanguinē seruoꝝ suoꝝ, videlicet Iudæoꝝ, inter q̃s fuerũt tũc semꝑ aliqui
boni, vlciscet in Chaldæos, & ꝓpici⁹ erit terræ populi sui, qa post Babylonicā captiuitatem,
R. Paul⁹ fuerũt Iudæi ad terrā suā reducti. Hāc expositionē rephēdit R. Paul. acrius q̃ oportet, tanq̃ ma
nifeste deuiā à veritate, & incōsonā allegationi Ap̃li. Nā vt asserit Augustin⁹ & Thomas alle-
August. gat, eadē scriptura potest habere plures sensus l̃rales. Deniq; q̃d ad l̃ram dictũ est de agno pa
Exo.1.2. schali, Os illius nō cōfringetis, S. euāge. Ioannes allegat de Chr̃o: Os, inquiēs, nō cōminue-
Ioan.19. tis ex eo. Hoc etem̃ scriptũ est de agno paschali, inq̃tũ fuit figura Chr̃i. Sic reductio Iudæoꝝ
à Babylonica captiuitate, & vltio sanguinis bonoꝝ in hostes eoꝝ Chaldæos, miseratio q̃q;
terræ ipsoꝝ, fuerũt figura cōuersiōis electoꝝ Iudæoꝝ ad Chr̃m, & vltiōis Chr̃ifideliũ Iudæoꝝ
in ꝑsecutores ipsoꝝ, ac miseratiōis factæ à Deo primitiuæ ecclesiæ. Hic est finis cātici huius.
[Venit ergo Moses & locutus est oīa verba cātici huius in aurib⁹ populi,] & euidēter & alte.
Deu. 31. Istud refert ad ea, q̃ dicta sunt in fine p̃cedētis cap. vbi narrat q̃liter Moses locutus est carmē
hoc omi plebi. Sicq; istud est epilogatio narratiōis illius, ita q; Moses venit ad ppl̃m aṅ pro-
lationē cātici huius, ipse & Iosue, q tanq̃ successor Mosis pricipaliter adstitit ei loquēti, q̃uis
verba nō ꝓmereret, nisi forsan aliq̃ repetēdo. Locutusq; est dñs ad Mosen: Ascēde in mōtē istũ
Abarim. i. trāsitũ.] Abarim nāq; trāsit⁹ interpretat. [in montē Nebo.] Ex q̃ videt, q; idē mōs
fuit, duo noīa habēs, vel vt aliq dicũt, Nebo erat cacumē q̃ddā atq; mōticulus in mōte Aba
rim, in q̃d Moses scādit, vt inde lati⁹ cerneret terrā ꝓmissiōis. [& morere in mōte,] q fuit val-
de sublimis & magnus. [quē ascendēs, iungeris ppl̃is tuis]. i. sanctis p̃ribus in limbo detētis,
[sicut mortuus est Aaron in mōte Hor, qa p̃uaricati estis in me &c.] q̃ sequunt in textu, sunt
plana, multotiesq; p̃habita, in q̃ vtiq; declarat grādis humilitas Mosis, q; vnā & eandē culpā
suam humana fragilitate exortam, tam frequēter & cum tanta exaggeratione resumit.

¶Spiritualis expositio eiusdem cap. XXXII. Art. XXXVI.

GLossa ꝑtestāte, sancti Mosis verba nō sũt simpliciter accipiēda, qa secūdũ historiā ex-
probrāt Israelitis Deo ingratis ꝑfidiā. Allegorice aũt sanctā docet ecclesiā. atq; ꝑ tropo
logiā ad morũ prouocat honestatē. In historia ergo seruāda est veritas, in tropologia
Deut.31 vtilitas disciplinæ, in allegoria mysteriũ, vt sic ad theoriā prouehamur cælestē. Notandũ q̃q;
quod dr̃, Locut⁹ est Moses verba carminis &c. q̃tenus q Deũ ore laudat, ope ac morib⁹ nō cō
Eccl 15. tradicat, cũ nō sit speciosa laus ĩ ore peccatoris. Porro Moses allegorice Chr̃m designat, tro
pologice quēcũq; p̃latũ seu p̃dicatorē. Chr̃s itaq; seu eius vicari⁹ ait: Audite cæli q̃ loquor, au
Phil. 3. diat terra verba oris mei. Per cælos intelligunt hoīes sp̃uales, interni, cōtēplatiui, puri ac fer
Matt.13. uidi, q̃rũ cōuersatio est in cælis, in q̃rũ ꝑsona Saluator dixit Ap̃lis: Vobis datũ est nosse myste
riũ regni Dei. Per terrā vero designant insipiētes, aīales & imꝑfecti. vtrisq; dñs Iesus ꝓportio-
nata in Euāgelio ꝓposuit documēta. Similiter Paulus ap̃lus: Sapiētiā, inquiēs, loq̃mur inter
1.Cor.2. ꝑfectos. Et rursus: Nō indicaui me aliq̃d scire inter vos, nisi Iesum Chr̃m, & hūc crucifixum,
Ibidem. quasi paruulis in Chr̃o lac vobis potũ dedi, nō solidũ cibũ. Sicut & vnusq̃sq; q præest, aut do
cet & p̃dicat, iuxta audiētiũ capacitatē & indigentiā suos debet moderari sermones, & vni-
uersos ac singulos, secūdum q̃d capere queũt & indigēt, iformare. Cōcrescat in pluuiā doctri
na mea. Prælatus & p̃dicator igne charitatis succēsus, & zelo fraternæ charitatis exæstuās, nō
ob ꝓpriā cōmoditatē & laudē, sed ad Dei honorē, audiētiumq; ꝓfectũ suā cupit doctrinam
reuerēter, diligēter & fructuose audiri, sicq; in auditorib⁹ crescat in pluuia. i. pluuiæ assimile
tur, qm̃ sicut pluuia innumeras habet guttas, siccā & arefactā terrā humectat, & floridā facit,
durā emollit atq; arabilē efficit, fructũ ex ea ꝓducit, fouet, abluit, & vsq; ad maturitatē per-
ducit: sic sacra scriptura multas in se sentētias cōtinet, aīam desolatā & infructuosam cōsola-
tione sancta ac virtutũ floritiōe ꝑfundit, cordis aufert duritiā, & aīam reddit docibilē. Parit
quoq; in ea meritorios actus, & nutrit eosdē, lauat à culpa, & ad ꝑfectionē deducit. Fluat vt
ros eloquiũ meũ, q̃ten⁹ sicut ros à feruore refrigerat, & cadit in noctē: sic verba mea ab æstu
tentationũ & à cōcupiscētiaꝝ calore eruāt audiētes, atq; in noctibus. i. aduersitatibus, igno-
rantijs & erroribus p̃stēt illuminationē & gr̃æ vbertatē. Quasi imber super herbā, & q̃si stilla
sup gramina. i. sicut herbæ & gramina, molles & teneræ sunt ad pluuiæ susceptionē, nec infru
ctuose eā suscipiũt, sic audientiũ corda flexibilia sint ad bona, & sine renitētia audiant verba
Eccl 3. sancta, nec infructuose ꝑtranseant verba Dei aures ipsoꝝ, cũ scriptũ sit: Auris bona cũ omni
Iaco. 1. cōcupiscētia audiet sapiētiam. Iacobus q̃q; hortat: Sit oīs homo velox ad audiēdũ. Et rursus:
Ibidem. In mansuetudine suscipite insitũ verbũ, qa nomē dñi inuocabo. i. ex intimo cordis affectu ro
Ioan. 4. gabo. Sp̃us eñ est Deus, & eos q adorant eũ, in sp̃u & veritate adorare oportet, atq; vt ait Sal
Luc 18. uator, Oportet semꝑ orare, & nō deficere. Date magnificētiam Deo nr̃o. i. totis virib⁹ ipsum
honorate, & quicq̃d magnificũ est, ei deuota ac grata mēte asscribite, ne q̃s in seipso stulte &
inaniter glorietur. Dei ꝑfecta sunt opa. Idcirco & nos conari debemus, vt ea q̃ ad ipsius honorē
facimus, perfecte agamus, hoc est, humiliter & feruēter, sine admixtiōe peccati. Deus fidelis.
ideo tutũ est ei seruire, eo q; neminē fallat, immo vltra cōdignũ remuneret. Et absq; vlla ini-
quita

quitate, iustus & rectus. Ideo debemus ei in sanctitate & iustitia iugiter deseruire, & oẽm va
næ intentionis ac vitij obliquitatem vitare. Generatio praua atq; peruersa, hæccine reddis
dño popule stulte & insipiẽs? Istud dicendũ, & zelo iustitiæ improperandũ est om̃i prauo cõ- 1. Ioan. 4
sortio, cõgregatiõibusq; iniqs & vniuersis Chrĩanis ingratis, q om̃i hora peccare nõ erube- Roma. 8.
scũt nũc sub euãgelica lege, qñ Deus pr̃ vnigenitũ filiũ suũ misit in mũdũ, & p oĩb⁹ nobis tra Acto. 1.
didit illũ, & ipse vnic⁹ Dei fili⁹, tot & tãta p nr̃a fecit ac tolerauit salute, & Spm̃sanctũ misit in
corda nr̃a, seipsum q̃q; q̃tidie nobis p̃stat in sacr̃o, & hucusq; tã clemẽter & gratiose egit no-
biscũ, cui⁹ sp̃ũalia bñficia enumerare nõ valem⁹. Quãta ergo ĩpietas, q̃ta ĩgratitudo, q̃ta ĩpro
bitas, oĩm hoꝝ esse ĩmemorẽ, & pro tot bonis iniurias, trãsgressiões, offensiões rependere?
Nõne tãto enormior est ingratitudo & p̃uaricatio nr̃a, q̃to maior est Dei charitas, liberali-
tas, pietas circa nos? Nunqd nõ ipse est pater tuus, cui q̃tidie dicis: Pater noster q es in cælis? Matth. 6
Cur igit̃ hoc dicẽdo, nõ inflãmaris ei⁹ amore, nec debito eũ veneraris honore, neq; attendis
q dignatio Dei sit, q à te pr̃ vocari dignat̃? Memẽto dieꝝ antiq̃ꝝ. i. tẽporis primitiuæ ec
clesiæ, quãta tũc fuerit deuotio, charitas, pfectio, immo & psecutio atq; cõstãtia & patientia
Chrĩanoꝝ, vt patrũ vestigia seq coneris, & illoꝝ cõparatiõe te summe ac semp humilies. Co
gita generatiões singulas, puta iustoꝝ ac ĩpioꝝ, & q̃liter ipĩj æternaliter perierũt: iusti vero
p breui labore ppetuã sint cõsecuti beatissimã requiẽ. Idcirco nõ afficiaris ad vana ac mala,
sed toto cordis affectu cohære & insiste virtutibus. Interroga patrẽ tuũ. i. in om̃i ambigui-
tate ad sapiẽtiores & supiores habe recursum, q̃re cõsiliũ, informationẽ amplectere. Qñ di-
uidebat altissim⁹ gẽtes. Tẽpore p̃dicatiõis apl̃oꝝ p totũ orbẽ, Deus potissimũ gẽtes diuisit. i.
inter electos & reprobos iudicium discretiõis exhibuit, electos gratiose vocãdo, & reprobos
iuste derelinquẽdo: tũcq; cõstituit terminos ppl̃oꝝ iuxta numeꝝ glioꝝ Israel. i. secundũ nu-
meꝝ apl̃oꝝ: qbus orbẽ terraꝝ diuisit ad p̃dicandũ, cõstituitq; eos principes sup oẽm terrã, Psal. 44.
& vnicuiq; suã quã conuertit ac rexit, deputauit ecclesiã. Erãt aũt apl̃i filij Israel. i. Chr̃i, q est
verus & pfectissim⁹ Israel. i. vir vidẽs Deũ: qm̃ ab ĩcarnatiõis suæ exordio vidit Deũ p speciẽ,
Pars aũt dñi ppl̃s eius. Iã em̃ ĩter vniuersas mũdi natiões soli Chr̃iani sunt ppl̃s Dei, & nõ nisi
pauci eoꝝ, vtpote soli iusti seu p̃destinati. Iacob funiculus hæreditatis eius. i. hi q supplantãt
peccata, habẽtes fidẽ q̃ p dilectiõnẽ operat̃, vere sunt ptinẽtes ad Deũ, de qbus loquit̃ Paul⁹: Galat. 5.
Si aũt filij, & hæredes: hæredes qdẽ Dei, cohæredes aũt Chr̃i. Inuenit eũ in terra deserta. i. po Roma. 8.
pulũ Chr̃ianũ De⁹ ex gẽtilitate olim relicta sibi adduxit, in loco horroris & vastę solitudinis:
qa inter gẽtiles ĩcredulos fuit idololatrię turpitudo, horror cruoris, & via pditiõis latissima. Sapi. 14.
Hic sapiẽs de idololatris dicit: Oĩa cõmixta sunt, sanguis, homicidiũ, furtũ, fictio, corruptio,
infidelitas, turbatio, piuriũ, tumultus, inordinatio, mœchiæ & ĩpudicitiæ. Infandoꝝ em̃ ido-
loꝝ cultura, oĩs mali causa est, & initiũ & finis. Circũduxit eũ. i. p vias securiores virtutũ du-
xit ppl̃m Chr̃ianũ ad euitãdũ diuerticula vitioꝝ, atq; ad fugiẽdũ vias q̃ vident̃ homini bo-
næ, cũ tñ nouissima eaꝝ ducãt ad mortẽ. Interdũ q̃q; ea q̃ vere sunt bona, sunt vel occultãda,
ad vitãdũ iactãtiã: vel differẽda ad tẽpus, ad euitãdũ scãdalũ pusilloꝝ: aut qa rationabilis cau
sa reqrit, alteri exercitio bono prius ĩsistere. & docuit, euãgelicã legẽ dãdo. Sicut aquila puo Matt. 23.
cãs ad volãdũ pullos suos. Huic simile est q̃d in Euãgelio loquit̃ dñs: Hierusalẽ Hierusalem,
quoties volui cõgregare filios tuos, queadmodũ gallina cõgregat pullos suos sub alas, & no-
luisti? quod Chr̃s ad ecclesiã quoq; effat̃. Queadmodũ em̃ in veteri testamẽto diuersis tẽpori
bus diuersos misit prophetas ad synagogã, ad increpandũ, exhortandũ, inflãmandũ & refor-
mandũ eandẽ, sic in nouo etiã testamẽto p tẽpoꝝ interualla varios viros sanctissimos, ad cor
ripiendũ, informãdũ, renouãdũ ecclesiã, misit. Deniq; Chr̃s merito cõparatus est aqlæ, quia
(vt dr̃) aqla præ cæteris auib⁹ suos diligit pullos, & ne à serpẽtibus lædant̃, ponit in nido suo Ioan. 13.
amethystũ: sic Chr̃s vsque ad finẽ dilexit suos, & seipsum dedit pro eis, qbus & gratiã suam
distribuit, ne à dæmonib⁹ vulnerent̃. Dñs solus dux eius fuit. Cõuersa nãq; gẽtilitas, de cæte-
ro respuit ducatũ deoꝝ. Cõstituit eũ sup excelsam terrã. i. in militãti ecclesia. Vt comederet
fructus agroꝝ. Agri sunt particulares ecclesię, in qbus semẽ verbi cælestis proijcit̃ atq; fructi-
ficat. Agri q̃q; sunt ecclesiastica sacramẽta, & itẽ libri diuinæ scripturæ. Ecclesia vero contẽ-
platiõe, gr̃a ac virtute sublimis est, & q collocat̃ in ea, comedit fruct⁹ agroꝝ: qm̃ alioꝝ virtu
tes ac merita, ei tanquã cõmembro p charitatẽ cõmunicant̃, sacramẽtis reficit̃, doctrinis scri
pturæ nutrit̃. Vt sugeret mel de petra. Secundũ Apl̃m, Chr̃s est petra, lapisq; angularis, de q̃ 1. Cor. 10
ppl̃us Chr̃ianus mel sugit. i. spiritalẽ cõsolationẽ & charitatis suauitatẽ sortit̃, oleumq; de sa
xo durissimo. i. vnctiõnẽ Spũsancti de eodẽ dño saluatore, de quo loquit̃ Dauid: Dñs petra 2. Reg. 22
mea. Et ipsemet dñs: Super quẽ ceciderit lapis iste, cõteret eũ. Est equidẽ saxum durissimũ, nõ Matt. 21.
ob cordis duritiã, sed ob infrangibilẽ cordis cõstantiã. Vñ & Ezechieli dñs dixit: Vt adaman Ezech. 3.
tem & silicẽ dedi te. Butyrũ de armẽto. Per armentũ intelligit̃ cõgregatio quæuis deuota, de
qua butyrũ sugit, q ex cõuersatiõe illius ad charitatis viscerositatẽ accendit̃, & tanq̃ adipe &
pinguedine copia supnoꝝ charismatũ adimplet̃. Et lac de ouib⁹. Oues sunt, boni & simplices

 & in-

& innocẽtes, de qbus lac ſugit, q illoꝝ oratiõibus, meritis & exemplis ad Chrianæ ſimplici-
tatis infantiã prouocat, & velut paruulus in Chro efficit, ita vt nocere ignoret, nec cogitet
1. Petr. 2. malum. Vnde glorioſiſſimus princeps Apl'oꝝ hortat: Sicut modo geniti infantes rationabi-
les, ſine dolo lac cõcupiſcite. Cum adipe agnoꝝ & arietũ filioꝝ Baſan. Agni, ſunt ſubditi vir
tuoſi: arietes aũt, plati & duces gregis dñici. Agni quoq; accipi poſſunt ſeptuaginta Chriſti di-
ſcipuli, arietes vero ſancti apoſtoli, duces gẽtiliũ cõuerſoꝝ, de qbus adipẽ ſumit, q ex illorũ
doctrina & cõuerſatiõe, orone ac merito ad ſpũaliũ incremẽtoꝝ exuberãtiã ſcãdit ac perue-
nit. Et hircos cũ medulla tritici. Per hircos, opa pœnitẽtiæ deſignant: p medullã tritici, con-
templatiõis ſuauitas. Hæc ab apoſtolis ſumim⁹, qm ipſi docuerũt nos, primo pctã nra, cõtri-
Thre. 4. tione, cõfeſſiõe, ſatiſfactiõe delere, ſicq; paulatim ad verã ſapiẽtiã cõtemplatiõiſq; puritatem
ptingere, vt nutriamur in croceis, & panibus filioꝝ paſcamur. Præterea, medulla tritici eſt
eucharistiæ ſacramẽtũ. Et ſanguinẽ vuæ biberẽt meraciſſimũ. i. ſanguinẽ ſaluatoris, & gau-
Zach. 9. dium ſpũale, vigoroſumq; guſtũ virtutũ. Nempe qd bonũ dñi, & quid pulchrũ eius, niſi fru-
mentũ electoꝝ, & vinũ germinãs virgines? Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit. Sicut Iu-
dæis opulentia facta eſt idololatrãdi & alioꝝ occaſio vitioꝝ, ſic plane cõtigit populo Chri-
ſtiano, qui in primitiua eccleſia, quãdiu pauperes erãt, & in pſecutiõibus poſiti, ſancti ac de-
uotiſſimi erãt: pſecutione aũt ceſſante, libertatẽ, dominationẽ, diuitiaſq; ſortiti, & tẽporali-
bus incraſſati, ad multiplicia corruerũt peccata, & corruunt vſq; in pſens. Aliq quoq; eccleſia-
ſticis ſacramẽtis & donis grae abundãter refecti, cũ ſpũ cœpiſſent, cõſummati ſunt carne, &
gloriati inaniter, corruerũt. Dereliqt Deũ factorẽ ſuũ. Quicũq; mortaliter peccat, Deũ relin-
quit, qm pfert ei bona creata, caduca, ſicq; p mẽtis auerſionẽ recedit ab eo. Prouocauerũt eũ
in dijs alienis. Hoc agũt guloſi, laſciui, auari, ſupbi, quoꝝ dij ſunt vẽter, ven⁹, nũmus, honor.
Philip. 3. Nẽpe qd qs maxime qrit, amat & colit, hoc ſibi eſt Deus. Et in abominatiõibus ad iracũdiã
cõcitauerũt. Hoc pcipue agũt hæretici, q abominabiles fingũt errores & abuſiões: ſchiſmati
ci quoq;, q eccleſiaſticã violãt vnitatẽ: & oẽs qui ptinaces ſunt in peccatis, aut ſuperioribus ſuis
rebelles. Immolauerũt dæmonijs, & nõ Deo. Hoc agũt q opa bona ex gñe, intuitu pprię lau-
dis aut commodi faciũt, Ei itẽ q in eccleſia offerũt, q eccleſia phibuit immolari. Noui recẽ
teſq; venerũt. Quaſi recẽtib⁹ dijs miniſtrãt, q iſtar Athenienſiũ, ad aliud nihil vacãt, niſi aut
Acto. 17. audire aut dicere aliqd noui, qles ſunt aliq curioſi & garruli. Et ego puocabo eos in eo q nõ
eſt ppl's. Sicut Iudæos prauiſſimos De⁹ tradidit & ſubiecit idololatris gẽtibus, ſic frequẽter
tradidit impios Chrianos manib⁹ Sarracenoꝝ & cõſimiliũ nationũ. Cõgregabo ſuper eos
mala. i. in diuerſa vitia eos iuſto iudicio pmittã corruere. Et ſagittas meas cõplebo in eis. i.
Oſeæ 12. acriter eos caſtigabo, & niſi pœnituerint, cõdẽnabo, ſecũdũ illud Oſeæ: Iuxta deſideriũ meũ
Iob 6. corripiã eos. Hinc S. Iob: Sagittæ, inqt, dñi in me. qrũ indignatio ebibit ſpm meũ. Cõſumen
tur fame. i. ex ſpũalis refectiõis defectu ſpũaliter morient, & deuorabũt eos aues morſu ama-
riſſimo. Aues iſtæ ſunt dæmones ſuperbiæ & ambitionis, de quibus in Euangelio legit: Vo-
Matt. 13. lucres cæli comederunt ſemen. Hi etenim ſuperbos & ambitioſos amariſſime deuorãt, dum
eos deſiderio aut amore tẽporalis honoris, plationis, & propriæ excellentiæ priuãt omi eſſe
grae ac virtutũ, atq; ad ſempiterna trahunt ſupplicia. Dentes beſtiaꝝ. i. ſuggeſtiones crudeli
ũm dæmonũ, immittã in eos, permittẽdo q tẽtatiõibus ſuperent. Cũ furore trahẽtiũ ſuper
terrã atq; ſerpẽtiũ. Per reptilia & ſerpẽtes intelligẽdi ſunt dæmones auaritiæ & calliditatis,
qui ad terrenoꝝ amorẽ vitioſum inſtigãt, & blandiunt vt fallant, à qbus iniqui iuſto Dei iu
dicio ſupplãtant. Foris vaſtabit eos gladius. i. ſi ab eccleſiaſtica vnitate vel fide aut à myſti-
co Chri corpore per pctm mortale receſſerint, gladio diabolicæ tẽtationis peribũt. Et intus
pauor. i. etiã ſi per fidẽ in eccleſia pmanſerint, inordinato metu & varijs paſſiõibus anię af-
fligent. Et dixi, vbinã ſunt? Nã ſubito defecerũt, perierũt ppter iniqtatẽ ſuã. Sed ppter iram
inimicoꝝ diſtuli, ſic plane oipotẽs De⁹ frequẽter pepcit impijs Chrianis, nec eos à viſibilib⁹
vel inuiſibilib⁹ hoſtib⁹ vinci pmiſit, ſecũdum qd ipſi mali Chriani pmeruerũt, ne hoſtes eoꝝ
ſupbirẽt, dicẽtes: Man⁹ nra excelſa &c. Gẽs abſq; cõſilio eſt, & ſine prudẽtia. Hoc de oibus qui
in mortalib⁹ iacẽt peccatis, dicẽdũ eſt, & cõdolendũ, q dono ſapiẽtiæ carẽt, & dono cõſilij ac
vera prudẽtia, quæ ſolis virtuoſis ineſt hoibus: q vtinã ſaperẽt ſpũalia & diuina, & intellige-
rẽt, q periculoſe deiecti ſint, & q inſipiẽter ſe habeãt, ac nouiſſima puiderẽt, de qbus in Ec-
cleſiaſtico legit: Memorare nouiſſima tua, & in æternũ nõ peccabis. quæ ſunt, mors, iudiciũ,
Ecci 7. pœna inferni, beatitudo cæleſtis. Quõ perſequebat vnus mille, & duo fugarunt decẽ millia?
Iſtud de inuiſibilibus ac viſibilibus Chriſtianoꝝ aduerſarijs accipi poteſt. Nam ppter Chri
ſtianoꝝ ſcelera frequẽter contingit, q multi eoꝝ à paucis hoſtibus in exteriori, interioriq;
bello vincant: & hoc, quia Deus eoꝝ vendidit illos, ſicut expoſitum eſt, quod & aduerſarijs
Chriſtianoꝝ eſt cognitum, ita q ipſi ſunt iudices. Sub infidelium quoq; dominio multi ha-
Pſal. 25. bitant Chriſtiani. De vinea Sodomoꝝ, vinea eoꝝ &c. Hoc de eccleſia malignãtiũ Chriſtia-
noꝝ, conuẽticulis hæreticoꝝ & ſchiſmaticoꝝ, congregationibuſq; iniquoꝝ expouendum
eſt

est proportionaliter, sicut præcedenti articulo expositum est de pfida synagoga. Iuxtà est dies pditionis, de q̄ Iob: Ad diē pditionis seruat malus, & ad diē furoris ducet. Quòd si dies generalis iudicij putatur multū distare, tñ de die particularis iudicij, q̄d in morte agitur singulorum, ambigi nequit qn prope sit, psertim cum dies nři sint q̄si vmbra super terram. ideo scripsit Iacobus suis: Ecce iudex añ ianuā assistit. Iudicabit dñs ppl̄m suū, qm̄ malis Christianis grauiora infliget supplicia: atq; vt sacratissimus Petrus testat, Tēpus est vt incipiat iudiciū à domo dñi. Videbit q infirmata sit manus. i. potestatē malorum Chřianorum oñdet Deus deficere, qm̄ tāq̄ fœnū velociter arescēt. & clausi q̄q; defecerūt. Prohdolor iā videmus, q religiosi vtriusq; sexus, q in cœnobijs cōmorāt, atq; ab oī seculari tumultu vitijsq; mūdanis merito essent reclusi ac liberi, p maxia parte nūc defecerūt à vita vere regulari, spūali, claustrali. resi duiq; cōsumpti sunt. Horum em̄ exēplo plurimi scādalizant ac peunt. & dicēt væ religiosi, Vbi sunt dij eorum? i. vanitates, carnalitates, opes &c. q̄ Deo ptulerūt. surgāt & opitulent vobis. hic & ipsi dicturi sūt: Quid pfuit nobis supbia? & diuitiarum iactātia qd cōtulit nobis? trāsierūt oīa illa tāq̄ vmbra. Ego occidā, & ego viuere faciā. Bona & salutaris occisio, dū Deus occidit in nobis aciē vitiorum, cōcupiscētias carnis, & qcqd cōtra salutē insurgit: percutiā, qa q̄s amo, arguo & castigo. Inebriabo sagittas meas sanguīe. i. reprobos ac sceleratos tā repēte & acriter trucidabo, vt instrumēta meæ vindictæ videāt inebriata. i. abūdāter repleta de cruore occisorū, & de captiuitate inimicorum nudati capitis. i. de ipsis iniustis, q dæmonū vinculis irretiti, & vitiorum iugo subiecti, caput mētis, videlicet intellectū, hñt à sapiētia salutari nudatū, oīq; grārum munere destitutū. Laudate gētes populū eius. q em̄ vere Chřiani existūt, à cūctis gentibus laudari ac honorari merent. Religiosi q̄q; & clerus synceriter ac debite cōuersantes, à secularibus sunt laudandi. Et q̄uis hanc laudē nō debeant affectare, tñ sic viuere obligant, vt ea sint digni, queādmodum apostolici chori vertex dignissimus: Obsecro, inquit, vos abstinere à carnalibus desiderijs, conuersationem vestram inter gentes habentes bonā, vt in eo q̄d detrectant de vobis, tanq̄ de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificēt Deum. Cætera huius cantici verba, ex præcedenti satis elucescunt articulo.

Iob 21.
1.Par. 29
Iacob. 5.
1.Petr. 4.
Psal. 36.
Sapiæ 5.
Apoc. 3.
1.Petr. 2.

¶Expositio lřalis cap. 33. Hæc est bñdictio q̄ bñdixit Moses homo Dei filijs Israel. Arti. 37.

SIcut in Genesi retulit Moses, venerabiles patriarchas Isaac & Iacob benedixisse filijs suis, cum senuissent ipsi patriarchæ, & morti ppinquos se esse putarēt: sic Moses protinus moriturus, suis spiritualibus filijs benedixit, in qua loquitur de seipso quasi de alio, sicut frequēter faciunt authores scripturæ. [Hæc est benedictio, q̄ bñdixit Moses homo Dei] i. electus à Deo, & ei specialiter valde intētus, vnitus ac placens, [ante mortem suam filijs Israel] i. duodecim přiarchis, vt infrà habet, q tñ iam erant defuncti: vnde sub eorum nominibus posteris ipsorum benedixisse censet, sic tñ, q quædā ad benedictiōes istas spectātia, ipsos patriarchas concernunt ante mortē suā, vt populo sibi cōmisso benedictiones istas p testamento relinq̄ret. [Dñs de Sina venit, & de Seir ortus est nobis. Apparuit de mōte Pharā &c.] B. Augustinus hunc locū secundū trāslationē Septuaginta exponēs, sentire videt, q ista exponi nō possint de monte Sinai & de monte Seir seu terra Idumæorum, neq; de mōte Pharan, neq; de filijs Israel, qui erant sub veteri testamento vel ante. Itaq; ait: Non negligenter prætereunda est ista pphetia. Apparet em̄ hęc bñdictio ad nouum Christianū populū pertinere, quē populū sanctificauit Chřs, ex cuius persona ista dicuntur à Mose, nō ex persona Mosis, q̄d in sequentibus apparet. Nam si istud, Dñs ex Sina venit, ideo dictum est, quia in monte Sina lex data est: qd est q̄d sequitur, Et alluxit nobis ex Seir, cum Seir mōs sit Idumeæ, vbi Esau habitauit? deinde cum Moses filios Israel benedicat, q̄modo ipsemet ait, Et accepit de verbis ipsius legē quam mandauit Moses? Prophetia ergo est, prænuncians nouum populū Chřī grā sanctificatum, q noīe filiorum Israel exprimunt, quia per fidem semen est Abrahæ. i. filij promissionis. Dñs ergo, videlicet Chřs, de Sina venit, qm̄ Sina interpretatur tētatio. Venit ergo ex tentatione passionis, crucis & mortis, & alluxit ex Seir, q̄d interpretat pilosus, & pctōrē designat. Sed qm̄ q sedebant in tenebris & in vmbra mortis, lux orta est eis, ideo alluxit ex Seir. Hāc expositionem in sequenti tangā articulo. Videt em̄ esse spūalis magis q̄ literalis. ¶Porro Lyra circa hunc locū scribit: Dicunt Hebræi, q dñs primo obtulit legē Idumæis q habitabant in Seir, & Ismaelitis cōmorantibus circa montē Pharā. Sed noluerunt eam accipe, & dedit eam filijs Israel in monte Sinai, sicq; exponūt q̄d dr, De Seir ortus est nobis. i. de illis locis venit ad nos, dando nobis legem ab alijs recusatam. Consonat aūt recitatio ista ei q̄d Magister in historijs refert: Tradūt Hebræi, q dñs misit angelos suos ad Idumæos in Seir, & ad Ismaelitas in Pharā, & obtulit eis legē, quā cū nollēt accipe, venit ad Iudæos in Sinai cum multis millibus angelorum, & cōtulit eis legē. Hanc Iudæorum recitationē reprobat Lyra, qa ex scriptura habetur, q populus Hebræorum fuit specialiter electus à Deo, vt Christus nasceret ex eis, ppter q̄d Deus eos separauit à cæteris gētibus p vnius Dei fidē & cultū, p circuncisionē & legis susceptionē: idcirco aliter exponūt doctores catholici, De Seir ortus est nobis &c. i. Idumæis

Gen. 25.
Gen. 29.
Gen. 49.
August.
Esaie 9.

& Ismaelitis in sua infidelitate & idololatria dimissis, Deus p speciale bñficium ortus est no-
bis, legē dādo: qd quis sit bñ dictū, tñ nō cōsonat lrǣ ad plenū, qa scriptura hæc vniformiter
loqtur de Sina, & de Seir, & de mōte Pharā: ideo aliter potest exponi, qm̄ data lege in Sina,
populus Israel pgendo ad terrā pmissionis, transiuit iuxta montē Seir, & circūeundo eundē
mōtē, cœpit tædere itineris ac laboris, & murmurauit: ppter qd dñs misit in populū ignitos
serpētes, deinde populo veniā postulāte, dñs iussit, vt Moses faceret & exaltaret serpentē ęne
um, cuius intuitu sanabātur pcussi. Et serpēs ille æneus venenū nō habēs, fuit figura Chri, q
habuit carnē pcti sine pctō. i. similitudinē carnis pcti, cui⁹ adspectus p fidē sanat à vitijs. Et il
lā figurā Moses intellexit, ppter qd dixit, de Seir ort⁹ est nobis, qa in circuitu mōtis Seir re-
uelatū ei fuit bñficiū incarnatiōis passiōisq̃ Chri. Apparuit de monte Pharā. In Num. legit,
Nūe. 10. q cū populus recessisset de mōte Sinai, nubes qeuit in solitudine Pharā, vbi populo carnes
desiderāti, data est coturnicū multitudo in copia vsq; ad mēsem: tūc etiā in adiutoriū regi-
minis ppli, adiūcti sunt Mosi 70. senes, q ibi repleti sunt spū Dei. & ppter bñficiū istud Mo-
R. Paul⁹. ses ait: Apparuit de mōte Pharā, illuminādo 70. senes. Hæc Lyra, cui in his R. Paulus cōsen-
tit. Sed his obijci potest: Nō em̄ videt q ppter formationē ænei serpētis, aut reuelationē my
sticæ significationis eiusdē, dictū sit, De Seir ortus est nobis. Nā serpēs ille, formatus nō est in
Nūe. 33. terra Edom, neq; in mōte Seir, sed in recessu ab illo, cū scriptū sit in Num. lib. Egressi filij Isra
el de Cades, castrametati sunt in mōte Hor, in extremis finib⁹ terræ Edom. Et pfecti de mon
te Hor, castrametati sunt in Salmona. Vnde egressi venerūt in Phunō, pfecti de Phunon ca
Num. 21 strametati sunt in Oboth. Porro Num. alio loco sic legit: Profecti sunt de monte Hor p viā,
q̄ ducit ad mare rubrū, vt circuirēt terrā Edom. Deinde describit historia de æneo illo serpē-
te: q̄ descripta, subiungit: Profecti filij Israel, castrametati sunt in Oboth, ex q̄ videt, q serpēs
ille sit factus in māsione pxima māsioni Oboth: & siue in illa, siue in alia, cōstat ex lrā, q in
elōgatione à finibus Edō. Præterea sup Leviticū ex dictis Guilielmi Parrhisiēsis & alioꝝ do
ctoꝝ ośsum est, q S. Moses intellexit ex reuelatiōe diuina lrales ac mysticas rōnes cæremo
nialiū pceptoꝝ q̄ dedit, ad q̄ ptinebāt sacrificia illa legalia, qꝝ vna fuit causa pcipua, q Chri
passionē pfiguraret & eius mysteria: & Chrm, eiusq; immolationē potissime pfignabant im
molatio agni paschalis ac iuge sacrificiū, de qbus Moses pcepta accepit & dedit, partim añ
exitū de Aegypto, partim in Sinai, sicq; illis in locis ex reuelatiōe diuīa cognouit Chri my-
Iudic. 5. steria, q̄ ptacta sacrificia clarius figurabāt, q̄ æneus serpēs: ideo nō apparet, q ppter cognitio
nē mysticæ significatiōis illius serpētis, locut⁹ sit, De Seir ortus est dñs nobis. Insup in lib. Iu
dicū, in cātico Delboræ dr, Dñe cū exires de Seir, & trāsires p regiōes Edō, terra mota est &c.
Et secundū oēs expositores vba illa cōsonāt his, q̄ isto in loco Moses scribit. ¶Porro, ad ve-
rificandū vba illa, nō videt sufficere, vt dicat, q Deus Idumæis in sua infidelitate dimissis, ve
nit ad filios Israel. Nā dr ibi, Cū exires de Seir, & trāsires p regiōes Edō &c. Probabiliter ergo
dicēdū videt, q Deus meritis scōꝝ pñarchaꝝ Abrahæ & Isaac, & ex mīa sua imensa, obtule
rit Idumæis natis ex Esau, & Ismaelitis natis ex Abrahā, legē, saltē p inspiratiōes angelicas
& diuinos instinctus. sicq; fertur trāsisse p regiōes Edō, taliter visitādo corda Idumæoꝝ. Ex
his tñ nō seqtur, qn ppls Israel fuerit pelect⁹, qa nō solū oblata est eis lex, sed & grōse collata,
ita q Deus p grām inclinauit corda eoꝝ ad legē suscipiēdā, quēadmodū etiā in exordio euā
gelicæ pdicatiōis lex Chri primo oblata est Iudæis, etiā his q eā recepturi nō erāt, ne excusa
Acto. 13. re se possent, qbus & Paulus Barnabasq; dixerūt: Vobis oportebat primū loq vbū Dei &c.
Nō tñ inde fit cōsequēs, q Iudæi illi increduli, erāt magis electi à Deo, q̄ gētiles, qbus Deus
decreuerat euāgelicā legē nō solū offerre, sed itē cōferre. Primo itaq;, vt apparet, lex fuit Idu
mæis & Israelitis oblata, tāq̄ natis ex primogenitis Abrahæ & Isaac, ne cōqueri & excusare
se possent, atq; vt dñs declararet, se p illoꝝ cōuersiōe fecisse, qd in se erat. Ampli⁹ his cōcorda
re videtur, qd glossa ait sup Iudicū: Exisse dr dñs de Seir, & trāsisse p regiōes Edō, qm̄ Idumę-
is legē recipe nolētibus, dedit eā in Sina Iudæis. Hæc Glossa. Nō aūt dicerētur Idumæi eā re-
Iudic. 5. cipe noluisse, nisi fuisset eis oblata. Sic q̄q; dr apparuisse de mōte Pharan, qm̄ circa locū illū
morabātur Ismaelitæ, à qbus ad Iudæos dñs venit, nō locū mutādo, sed p se & angelos scōs,
Dani. 7. hoīes hīcinde diuersimode visitādo, [& cū eo scōꝝ millia] qa vt Daniel ait: Millia milliū mi
nistrabant ei. Et ponitur numerus determinatus p indeterminato. Hinc in Apoc. habetur:
Erat numerus angeloꝝ millia milliū, dicentiū: Dignus est agnus &c. Quāuis aūt in datione
Apoc. 5. legis fuerit specialiter vnus angelus in Dei psona apparens & loquēs, multi tñ angeli affue
Acto. 7. runt eidē. Propter qd in Actibus S. Stephanus ait Iudæis: Accepistis legem in dispositiōe an-
gelorum, & non custodistis. Et credi potest, q in præfato aduētu Dei in mōte Sinai ad legē
pstandā multa millia angeloꝝ psidentiū singulis Iudęoꝝ simul aduenerant. Aut etiā angeli,
qui Idumæos & Ismaelitas fuerant ad legem suscipiendam hortati. [In dextera eius ignea
lex.] Dextera Dei, est omnipotentia & maiestas, pietas & gratia eius. In hac dextera Dei lex
ignea fuit, quoniam Deus in sua potestate, pietate & gratia contulit Mosi legem, in qua
Deus

Deus iubet toto corde amari. Et ad purgandũ, cõburendumq́; vitia, instituta sunt sacrificia multa. Hic Glossa: Ignea, inqt, lex sunt tabulæ testamẽti, in qbus lex, q̃ purgat & vrit pctã. At vero secundũ qsdã, lex Mosis dr ignea, qm̃ data fuit de medio ignis, vt in Exo. legit, qd nõ videt pprie dictũ. Cũ em̃ in mõte Sinai tẽpore donatiõis legis, nõ solũ fuerit ignis, sed & densissima nubes, caligo ac tenebræ, secundũ hãc rõnem lex dici posset, nõ ignea tantum, sed & caliginosa ac nubilosa. [dilexit populos] nã opa manuũ eius sunt vniuersi, & ipse vult oẽs hoĩes saluos fieri, & ad agnitionẽ ỽitatis venire. Cui p Sapiẽ. dr: Nihil odisti eoꝝ q̃ fecisti, q amas aĩas. Specialiter aũt dilexit Israeliticas tribus. [Oẽs sancti in manu illius sunt]. i. à Deo conseruãt, atq; indesinẽter depẽdent, & qcqd scitatis habẽt, à Deo sortiti sunt, q etiã posset eos relinquere: ideo in gubernatiõe & defensiõe Dei pmanere soliciti sunt, & à Deo mouent ad sancta. ideo scriptũ est: In manu illius & nos, & sermões nri. [& q appropinquãt pedibus ei⁹, accipiẽt de doctrina illius]. i. q ad Deũ hũiliter & reuerẽter accedũt, & modũ suæ pcessionis atq; impressiõis sequunt, illuminabũt ab eo, iuxta illud: Accedite ad eũ, & illuminamini. Itaq; pedes incorporei & incircũscriptibilis Dei sunt pcessus eius in opando, in qbus benigne & sapiẽter, iuste & cõdecẽter se habet, in qbus & ipsum p posse seq debemus, secũdũ qd suprà Caleph legit Deũ suũ secutus. Et S. Iob ait: Vestigia eius secut⁹ est pes meus. Hinc scriptũ est Iacobi 1. Si qs indiget sapiã, postulet à Deo, & dabit ei. Seqt vox populi, in cuius psona subiungit: [Legẽ pcepit nobis Moses] ex cõmissione diuĩa, secũdũ qd Deus Mosi iussit, cuius vicarius & minister in legislatiõe Moses fuit. [hęreditatẽ multitudinis Iacob]. i. ipsam legem q̃ fuit spũalis hæreditas ac opulẽtia, & tãq̃ hæreditaria possessio Israeliticæ plebis, q̃ fuit grãdis multitudo nata ex Iacob. [& erit apud rectissimũ rex]. i. Deus oĩpotẽs rex vniuersoꝝ gratiose aderit rectissimo, hoc est, iustissimo populo suo, si p̃fatam legẽ seruauerit: qd esse nequibit, nisi populus ille ad suos supiores recte se habeat in obtẽperando, & supiores bñ se habeant ad subiectos in dirigẽdo. Hic subdit: [cõgregatis principibus populi cũ tribubus Israel] i. supioribus Israeliticæ plebis cõueniẽter adunatis cũ tribubus Israel sibi subditis & cõmissis. Nã & q̃libet tribus habuit principẽ specialẽ, & vltra hoc p̃erant ordinate tribuni & cẽturiones, qnq̃genarij ac decani, sed & septuaginta seniores, qbus oĩbus in vnã politiã rite redactis, Deus fuit p̃cipue rex eoꝝ, q populũ illũ sub sua cura & gubernatiõe specialiter iuxta p̃dicta assumpsit. Vnde post Mosen & Iosue iudices p̃sidebãt, nõ reges: idcirco cũ regẽ sibi petissent, dñs dixit: Me abiecerunt, ne regnẽ sup eos. Seqtur bñdictio tribuũ in speciali. [Viuat Ruben & non moriat, & sit paruus in numero.] ac si dicat: Quãuis Ruben primogenitus Iacob maculauerit stratum pr̃is sui, propter qd iure primogenituræ priuatus fuit à pr̃e, non tñ extinguat tribus nata ex eo, sed viuat vita naturæ & gr̃æ, nec moriat morte dãnationis ęternæ, q̃ ad se totã, nec tota deficiat, nec tñ sit tã copiosa, vt alia q̃dam trib⁹. Et hoc alludit ei qd Gen. 49. Iacob pr̃iarcha locutus est Ruben: Effusus es sicut aq̃, non crescas, qa ascẽdisti cubile pr̃is tui. Veruntñ sicut ex libro Num. colligit, tribus Ruben nõ erat minima nũero. Parua tñ nũero nuncupat, cõparatione tribus Iudæ & aliaꝝ q̃rũdam. [Hæc est Iudæ benedictio]. i. imprecatio & p̄nunciatio bonoꝝ, q̃ Deus tribui Iudæ donabit. [Audi dñe vocẽ Iudę]. i. orones tribus Iudæ exaudi. hoc dr, ĩmo & sic futuꝝ pphetabat, qm̃ tribus Iudæ fuit specialiter stabilis ac deuota in cultu Dei, multisq́; donis priuilegiata à Deo, q ex eo incarnari decreuerat, q̃uis interdũ etiã lapsa sit. Multi q̃q; sancti & deuoti reges fuerunt nati ex ea, vt Dauid, Asa, Iosaphat, Ozias, Ioathan, Ezechias, Iosias, q̃ꝝ preces dñs gr̃osissime exaudiuit, & multos triumphos miraculose & pie tribuit eis, sicut ex lib. Reg. & Paral. constat. [& ad ppl'm suum introduc eum]. i. da ei virtutẽ intrandi terrã ei præuisam, vt superet populũ, quẽ ei subijcies, si obedierit tibi: sicq́; populis ille sit eius. i. ei subiectus aut tributarius, vel introduc eum ad populũ suũ. i. totũ Israeliticũ populum fac ei pacifice subditum, & ipsum Dauid de regno suo pulsum reduc in regnum. Itaq; introduc eum ad populum suum, q̃tenus reges de Iuda exorti, recte se applicent populo suo ad gubernãdum idonee. Præuidit etenim Moses reges de Iuda nasci debere, vel introduc eum ad populum suum. i. talem vitam da ei, vt post huius vitæ curriculum apponatur electis in limbo patrum, secundum qd iusti veteris testamẽti dicunt p mortẽ populo suo & patribus suis appositi. [manus eius pugnabunt pro eo]. i. hostibus victoriose resistet, qd & tẽpore Iudicũ cõstat impletũ, & amplius tẽpore Regũ. Fuit eqdẽ tribus Iuda cæteris bellicosior, maior, fortior, atq; audacior, sicut & Iudas inter fr̃es suos fortior erat. Vnde & tribus Iuda cõsueuit numerari per se. [& adiutor illius contra* hostes eius erit]. i. Deus adiuuans tribum Iuda, pro ea contra æmulos eius pugnabit. Vnde de Dauid frequenter est scriptũ. Fuit dñs cũ Dauid in oĩbus ad q̃cunq; perrexit. His consonat q̃ Iacob in benedictiõe Iudæ deprompsit: Manus tua in ceruicibus inimicoꝝ tuoꝝ. ¶ Deniq; post benedictionem Ruben primogeniti Iacob, immediate benedixit Moses tribui Iudæ, quoniam ius primogeniturę q̃tum ad principatũ, fuit à Ruben ad Iudam translatũ. & qa post regiam tribũ Iuda dignior fuit Leuitica trib⁹. Siquidẽ in veteri testamẽto regalis dignitas sacerdo-

Exo. 20.
Sapi. 11.
Psal. 33.
Num. 14
Iob 23.
Gene. 35.
* aduersarios
Gen. 49.

cerdotio pminebat, eo q sacerdotiũ illud carnale extiterit, sicut in libro de regimine Regũ
Thomas declarat. Hinc subditur bñdictio Leui, i. sacerdotalis atq; Leuiticæ stirpis. [Leui q̃
q;], i. tribui Leui [ait: Perfectio tua & doctrina tua à viro sancto tuo], i. perfectã conuersatio
nẽ quã habuisti, & sanã doctrinã q̃ alios instruxisti, accepisti à me legislatore tuo, q verbo
Num. 16 & ope te instruxi, & eiusdẽ tecũ sum stirpis. [quẽ pbasti in tẽtatione], i. probatũ inuenisti in
tentatiõibus, q̃ ei in solitudine cõtigerũt ex populi improbitate. Vel istud intelligendũ est de
Num. 27 tentatione, quã passus est Moses à Chore atq; cõplicibus eius, q erãt Leuitæ, & cõtra Mosen
cõsurrexerunt, euḿq; grauiter molestabant. [& iudicasti ad aquas cõtradictionis.] ibi nãq;
Nũe. 20. Deus ptulit iudiciũ in Mosen, q terrã pmissionis nõ introiret, q̃ cognito, Leuitæ & cæteri
iudicauerũt Mosen ibi peccasse, q̃d tñ sciri nõ potuit ex Mosis verbis q̃ ptulit, dicẽs ad popu
lũ: Audite rebelles & increduli &c. sed ex sentẽtia Dei cõtra eũ plata. Deus qppe intuẽs cor-
da, cognouit q̃ aĩo ptulerat Moses verba illa, queadmodũ in Nume. plenius introduxi. Aliq
dicunt hæc verba ad dñm dirigi, vt sit sensus: Quẽ sanctũ viꝝ, s. Mosen, tu dñe Deus pbasti
in tentatiõe, i. p multas aduersitates & tentationes examinasti ac inuenisti fidelẽ, queadmo-
Sapiẽ. 3. dũ in lib. Sapi. legitᷣ: Deus tẽtauit iustos, & inuenit illos dignos se, & iudicasti ad aq̃s cõtradi
ctiõis, dicẽdo: Quia nõ credidistis mihi, nõ introducetis hos populos ad terrã quã dabo eis.
[Qui dixit pr̃i suo & mr̃i suæ, Nescio vos: & fr̃ibus suis, Ignoro illos, & nescierunt filios suos,
hi custodierunt eloqum tuũ.] Istud exponitᷣ à catholicis & Hebræis de vnoq̃q; viro Leuiticæ
stirpis, q Mose exhortãte, acriter vltus est etiã in q̃scunq; cõsanguineos & ppinq̃s pter ad-
orationẽ cõflatilis vituli, ita se habẽs ad illos idololatras, q̃si nõ ptinuissent ad se: q̃d faciẽdo,
impleuit Dei pceptũ, q̃ iussit idololatriã morte puniri. [& pactũ tuũ seruauerũt], i. ad Deum
se habuerunt fideliter, pferẽdo amorẽ Dei & zelũ iustitiæ carnali ppinq̃ꝝ amori & inclin a
tioni naturæ. [iudicia tua ò Iacob, & legẽ tuã ò Israel] hoc est, Leuitæ fideles, ita agendo iple
uerũt iudicialia pcepta, ò plebs ex Iacob pgenita: cætera q̃q; legis pcepta, videlicet cæremo-
nialia atq; moralia. [ponent thymiama in furore tuo], i. thymiama adolebũt sacerdotes ad
placandũ dñm, cũ iratus fuerit Israel pter eoꝝ pc̃tã, vt in Leuitico sæpius cõtinetᷣ. Atq; in
Leui. 16. Nume. lib. Aaron egisse describitᷣ, q̃ñ stãs inter mortuos & viuẽtes, obtulit thymiama depre
Nũe. 16. cans p populo. [& holocaustũ sup altare tuũ.] Sacerdotes eñ assidue offerebant holocausta
sup altare holocaustoꝝ, q̃d erat in atrio. [Benedic dñe fortitudini eius], i. spũalẽ ac corpora-
lẽ Leuiticæ tribus fortitudinẽ auge & cõsecra tibi. [& opa manuũ illius suscipe], i. obseq̃a &
sacrificia Leutaꝝ dignãter accepta. [pcute dorsa inimicoꝝ eius], i. aduersarios Leutaꝝ p-
sterne & subijce eis. [& q oderunt eũ, non cõsurgãt], i. nõ roborentᷣ, neq; pualeant. Istud videtᷣ
pcipue impletũ in Matathia, & filijs eius, Iuda Machabæo, Ionatha, & Simeone, q erant de
tribu sacerdotali, & victoriosissime pugnauerũt, variośq; triũphos sunt miraculose cõsecu-
1. Mac. 2. ti, suos æmulos mirabiliter cõculcãdo, queadmodũ 1. & 2. lib. Machab. cõpendiose describitᷣ.
3.4.5. ¶ Deniq; huic expositioni cõsonat q̃d in Exo. inducitᷣ Moses dixisse Leuitis: Ite & redite de
1. Mac. 14 porta vsq; ad portã p mediũ castroꝝ, & occidat vnusq́sq; fr̃em & amicũ & pximũ suũ. [& Bẽ-
iamin], i. tribui Beniamin Moses [ait] bñdicẽdo ei post Leui, q̃m vrbs cultus diuini, puta Hi
Exo. 32. erusalẽ, ad tribũ Bẽiamin ptinebat. [amãtissimus dñi habitabit cõfidẽter], i. populus natus ex
Nũe. 25. Bẽiamin, in vrbe firma secure morabitᷣ. Et sicut Iacob valde pcipue ipsum Bẽiamin dilexit,
sic eius posteritatẽ vocat Moses amãtissimã, i. dño valde dilectã, psertim pter Paulũ apl̃m
de Beniamin natũ, q in ecclesia Chr̃i fiducialissime mãsit, aduersa nõ metuẽs. [in eo q̃si in tha
Philip. 3. lamo tota die morabitᷣ.] Electi nãq; ex Beniamin nati, potissime Paulus, grõse ac dulciter qe
uerunt in dño. [& inter humeros illius reqescet], i. in diuinæ pietatis supportatione vixerũt,
Roma. 8. in q̃ꝝ psona loqtur Paulus: Quis nos separabit à charitate Dei? Quidã exponunt sic, q dñs
reqeuit in Beniamin, q̃si in thalamo, qa in sorte Beniamin constructũ est templum, in q̃ dñs
specialiter morabatur, & inter humeros reqeuit illius, i. in operibus & tolerantijs tribus Ben
iamin, & maxime Pauli, delectatus est dñs, qui etiam in deuotoꝝ cordibus Beniamitarum,
quasi in spiritali templo ac thalamo, requieuit. ¶ Sequitur benedictio Ioseph, concernẽs du
as tribus natas ex ipso, videlicet tribũ Ephraim & Manassę. quemadmodũ autẽ tẽplũ Salo
monis fuit in Beniamin tribu, sic tabernaculũ Mosis primo collocatũ est in vrbe Silo, q̃ fu-
ĩt in funiculo Ephraim. [Ioseph q̃q;], i. tribubus ortis ex Ioseph, [ait: De benedictione domi
ni terra eius], i. terra collata tribui Ephraim & stirpi Manassę, tam bona & fertilis fuit, q be
nedictioni Dei est ascribenda, & ex ea illis donata est, q̃ etiam terra commendabilis, fœcũ-
da, pclara est. [de pomis cæli], i. de fructibus arboꝝ, q ex cæloꝝ influẽtia pducuntur. Oẽs aũt
arboꝝ fructus, quãdoq; noĩe pomi significãtur. [& de rore] q cadere solet in terra illa, [at q;
abysso subiacẽte], i. mari mediterraneo, per seu circa terrã promissionis currẽte, [de pomis
fructuũ solis ac lunæ], i. de pomis ad q̃ꝝ germinationẽ specialiter influũt & cõcausant sol &
luna: Sol, suo calore ea nutriẽdo: & luna, suo hũore fouẽdo. Deniq; nõ ait de pomis arboꝝ so
lis & lunę, sed de pomis fructuũ solis & lunę. De arborib⁹ aũt solis & lunæ multa ĩ gestis Alex.
Magni

Magni legunt, q̃ arbores in extremis supioris Indiæ sitæ dicunt, atq; altissimæ phibent, ita ꝙ oriẽtis solis, aduenientisq; lunæ splẽdores, primo recipiũt, quorum fructus magnæ esse virtutis scribunt, intm̃, ꝙ inde vescentes, vsq; ad trecentos aut q̃dringentos annos viuere asserũt. [de vertice antiquorum montiũ] in qbus fructus & arbores prõpte crescunt ac maturescunt. Etenim terra illa est montosa & collibus decorata. vnde subiungit: [& de pomis colliũ æternorum]. i. fructibus arborum stantiũ in collibus illis, q ob suã soliditatẽ & diuturnitatẽ dicunt æterni, cũ tñ nec ab ante, nec à parte post sint absolute æterni, cũ & terra tota in mũdi innouatione sit cõplananda. Circa hæc dicit Glossa: Ad lrãm, fertilitatẽ terrę significat, quã tribus Ephraim & Manassę habuerũt in vbertate frugũ, pomorum, pastuq; pecorum, in mõte videlicet Ephraim & in Basan. [Benedictio illius] videlicet Dei [q] p angelũ [apparuit] Mosi [in rubo, veniat sup caput Ioseph, & sup verticẽ Nazaræi iter frẽs suos.] qñ Moses dixit hęc, Ipse Ioseph vir sanctus diu defunctus, erat (vt creditᷣ) in limbo patrũ, nec erat in statu merẽdi. Nõ itaq; imprecatus est Moses benedictionẽ hãc psonæ Ioseph, nisi p modũ cõgratulationis ista locutus sit, & referẽdo ea ad participationẽ finalis felicitatis, sed imprecatus est bona hæc tribub⁹ ortis ex Ioseph, q̃ten⁹ sup eas & in mẽtes earum collatio munerum Dei descẽderet. Erat aũt Ioseph inter frẽs suos Nazaræus. i. sanctus, imo & sanctior illis. Et potest hoc loco p Ioseph, seu Nazaręũ iter frẽs suos, itelligi Ioseph Effratæus vir sctũs, ex Ioseph pgenitus. [Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius.] qa & ipse Ioseph erat valde decorus, & posteritas eius pclara. [Cornua rhinocerotis, cornua illius]. i. ptãs & principatus tribus Ephraim erit tã in fronte fortis, vt cõparetᷣ cornib⁹ rhinocerotis, q est fortissimum aĩal & aĩosissima fera, vnicũ habẽs cornu in frõte, de cuius natura dictũ est in Num. Fuit nãq; tribus Ephraim fortis, audax, & bellicosa. Primusq; rex decẽ tribuũ Hieroboã, & alij plures illarum tribuũ reges, fuerunt Ephraitæ. [In ipsis vẽtilabit gẽtes vsq; ad terminos terræ.] Ex eo tẽpore q̃ Hieroboã sceleratissimus fecit aureos vitulos, & pplm Israel ad idololatriã traxit, nõ fuerũt reges aut tribus Israel multũ victoriosi, psertim in exteras natiões, q̃uis cõtra reges Iuda q̃sdã obtinuerũt victorias, vt cõstat ex Regũ & Paral. libris. idcirco q̃d dictũ est, In ipsis vẽtilabit gẽtes vsq; ad terminos terræ, videtᷣ impletũ, pcipue p Iosue Effratęũ & Gedeonẽ virorum fortissimũ natũ ex tribu Manassæ. Hi etẽm aduersarios filiorum Israel fugauerũt, & vẽtilauerũt vsq; ad terminos terræ pmissiõis, sicut ex lib. Iosue & Iudicũ patet. [Hæ sunt multitudines Ephraim, & hæc millia Manassæ] i. posteri nati ex Ioseph, de qbus intelligũtᷣ phabita, sunt copiosæ turbæ natæ ex Ephraim, & millia genita ex Manasse. vel sensus est, ꝙ gẽtes vẽtilatæ à filijs Ioseph, sunt multitudies victæ ab Ephraim, & millia supata à tribu Manassæ. Deniq; benedictio ista Ioseph, in multis coincidit cũ ea q̃ Iacob bñdixit eidẽ, vt põt patere intuẽti Geñ. [& Zabulõ]. i. tribui ei⁹ [ait: Lætare Zabulõ in exitu tuo, & Isachar in tabernaculis tuis] quẽadmodũ Iacob pariter benedixit Zabulon & Isachar filijs Liæ, ita & hic Moses. Benedictiones quoq; hæ Iacob & Mosis, q̃si coincidũt: qa ꝙ Iacob disseruit, Zabulõ in littore maris abũdabit: hoc est q̃d nunc Moses loqtᷣ, Lætare Zabulõ i exitu tuo. i. in vijs & gressib⁹ tuis, pro exercẽdis tuis mercãtijs. Nẽpe vt testatur Hieron. tribus Zabulõ possedit in terra promissionis loca maritima, & habuit oppida in littore maris mediterranei sita, sicq; mercationibus fuit intenta, & Isachar in tabernaculis tuis. i. tu Isachar gloriare qescẽdo in domibus tuis, & i scholis ac synagogis, qa vt refert Hieron. Multi de tribu Isachar exterioribus occupatiõibus relictis, die ac nocte itẽti erãt studio scripturarum & meditatiõibus legis, ppter q̃d aliæ tribus fecerũt ei in tẽporalibus puisionẽ. Et q̃uis Lyra hoc reprobat in Geñ. tñ hoc loco allegat & reprobat Hebræos hoc affirmãtes. Hic Iacob pdixit de tribu hac: Vidit reqem ꝙ esset bona, qm̃ vitã qetã & studiosam elegit. [& pplos ad mõtẽ vocabũt]. i. viri illi spũalibus occupati, inuitabũt & hortabũtur alias tribus, vt suis tẽporibus pgãt ad vrbẽ cultus diuini, & ad tẽplũ seu tabernaculũ dñi, q̃d tẽplũ nouerat Moses in mõte Moria cõstruẽdũ, seu in mõte Sion in vrbe Hierusalẽ mõtosa. [Ibi imolabũt victimas iustitiæ]. i. sacrificia iuxta legis pcepta, [q inundationẽ maris, q̃si lac sugẽt] . i. diuitias p nauigia maris adductas abũdãter accipiẽt. [& thesauros absconditos arenarum]. i. preciosa metalla q̃ iter arenas gñantur ac repiunt, atq; p naues ad mercatorum oppida trãsuehũtur. Circa q̃d Glossa: Hæ, inqt, tribus negociatiõibus vacauerũt, de trãsmarinis regiõibus mercimonia apportãtes, & thesauros abscõditos arenarum, videlicet argẽtũ & aurum vel gẽmas, q̃si lac sugẽt. i. facile accipiẽt. Ex qb⁹ v̾bis elicitur, ꝙ etiã multi de Isachar mercatiõibus insistebãt. Porro de gñatione auri & metallorum inter arenas, dictũ est suprã. [Et Gad ait] i. tribũ Gad Moses sic bñdixit: [Bñdictus in latitudie Gad]. i. ex dono Dei latã terræ possessionẽ habebit. [q̃si leo reqeuit]. i. audacter & potenter suã portionẽ possedit. [cepitq; brachium verticẽ]. i. aduersariorum suorum robur ac eminentiã dissipauit. [& vidit principatũ suum, ꝙ in parte sua doctor esset repositus]. i. cũ gaudio considerauit, ꝙ in terra possessionis suæ legislator & doctor Israeliticæ plebis, videlicet Moses, esset sepultus. Obijt etẽm & sepultus est in terra Moab trãs Iordanẽ, q̃ terra aliquãdo ad Moab ptinuit, sed tũc erat vi filij acqsita à rege

Exod. 3.

Num. 23

3. Re. 12.

1. Re. 12.
4. Re. 23.
& 25.
Iosue 10.
11. & 12.
Iudi. 7. 8

Gen. 44.
Ibidem.

Hieron.
Idem.
Idem.
Gen. 49.

Deut. 1.

ge Basan, atq; in partē Gad cessit, q̃uis aliq̃ verba textus videant insinuare, q̃ ad mediā tribū
Manassę spectauerit.[q]Gad vtpote tribus Gad[fuit cū principibus populi].i.cū principib⁹
nouē tribuū prexit ad pliandū cōtra Chananæos in terra pmissionis[& fecit iustitias dñi].i.
iustas vltiones exercuit in aduersarios Israelitici populi.[& iudiciū suū cū Israel].i. discrete
atq; fideliter se habuit cū alijs tribubus, qm̃ tribus Gad & tribus Rubē armatæ pcesserūt no-
Judic.11. uē tribus ac mediā, q̊usq; introduxerunt eos in terrā pmissam, secundū q̊d Mosi pmiserunt.
Gen.49. Circa hæc ait Glossa: In bñdictione Gad videt Moses pdicere potentiā viroꝝ fortiū aut iu-
Ibidem. dicū, q de tribu illa fuerūt, sicut Iepte & alij multi. Vnde & in Genesi Iacob prędixit:Gad ac-
1.Reg.16 cinctus pliabitur ante eū.[Dan q̊q; ait:Dan catulus leonis] Iacob pr̃iarcha Iudæ bñdicens:
& 17. inter cætera dixit:Catulus leonis Iuda. sed sicut hoc dictū est de Iuda pter Dauid fortissi-
Apoc.5. mū natū ex Iuda, vel potius pter Chr̃m, de q̊ in Apocalypsi habet, Vicit leo de tribu Iuda:
Iudi.13. sic istud dictū est pter Samsonē ex Dan genitū, q instar catuli leonis cōtra Philistæos erect⁹
est.[Fluet largiter de Basan.]Hoc secundū Glossam exponit, qm̃ possessio Dan porrecta fuit
vsq; Basan, & ita multitudine populi atq; exuberātia reꝝ instar fluuij inde fluxit. Quidam
Hieron. dicūt hoc additū, qa Iordanis orit in sorte ipsius, iuxta vrbē Lachis, vbi sunt duo fontes, q̊ꝝ
vnus dr̃ Ior, alter Dan, q cōfluentes, fluuiū Iordanē principiāt, sicut & nomē eius cōponunt.
[Et Nephthali dixit].i. Moses tribui Nephthali bñdicendo, ait:[Nephthali abūdantia pfru
etur].i. fertilē valde funiculū obtinebit, [& plenus erit bñdictionibus dñi].i. de donis Dei,
vtpote nō solū tēporali psperitate, sed & spūali gratiositate.[Mare & meridiē possidebit:]qa
possessio eius ab australi parte in occidentē porrecta, vsq; ad mare ptingebat Tyrrhenū, se-
cundū Glossam. Fuitq; hęc tribus sup lacū Genezareth sita. Hinc Iacob locutus est:Nephtha
li ceruus emissus, vbi secundū aliā interpretationē in Hebræo habet:Nephthali ager irrigu
us.[Aser q̊q; ait]tribui Aser sic bñdixit:[Benedictus Aser in filijs].i.p bñdictione accipiat fœ
cunditatē & sobolē copiosam,[sic placēs fr̃ibus suis].i. alijs tribubus[tingat in oleo pedē su
um].i. copia olei pfruat, qm̃ sors eius abūdauit oliuis. Sic S. Iob primā suā opulentiā memo
Iob 29. rās:Lauabā, inq̃t, pedes meos butyro. Hinc Iacob p̃dixit: Aser pinguis panis eius &c. [ferꝝ
Gen.49. & æs calceamētū eius].i. his metallis abūdabit pter materiam æris ac ferri existentē in sorte
ipsius, ita q̃ ære & ferro munietur, sicut pes calceis.[Sicut dies iuuentutis tuæ, ita & senectus
Num.25 tua].i. fertilitate psperitateq; efflues vsq; ad captiuitatē tuā, erisq; alijs placēs & g̃rosus. Huc-
usq; Moses decē tribubus bñdixit. Et mirꝝ, q̃ tribui nō benedixerit Simeonis, cuius rei cau
sam qdā assignāt, eo q̃ pauloante hæc, princeps in tribu Simeon exemplū fornicādi ac ido-
lolatrādi alijs tribubus dedit, & irā Dei in populū excitauit, atq; vt aliq̃ addūt, qm̃ Simeon
primo suos fr̃es cōtra Ioseph accēdit, q̃tenus interficerēt eū, pter q̊d Ioseph p̃ cæteris tenuit
eū captiuū ad tēpus. Veruntñ iuxta hoc videret q̃ nec Iacob ei benedixisset. His p̃missis, Mo
ses in laudē prūpit largitoris tantoꝝ bonoꝝ.[Nō est Deus alius vt deus rectissimi] .i. Deus
Israelitici populi p̃ cæteris iusti, est solus, verus, immēsus & incōparabilis Deus.[Ascēsor cę
li, auxiliator tuus].i. dñs & rex cæloꝝ altior cælis, te iuuat ô Israel.[Magnificētia eius discur-
rūt nubes]iuxta potestatē & imperiū Dei nubes mouēt, & terrā fœcūdant, iuxta illud Psalm.
Psal.146 Qui opit cælū nubibus, & parat terræ pluuiā. Vnde scriptū est in Iob: Nubes p̃texunt cūcta
Iob.36. desup, si voluerit extēdere nubes q̃si tētorium suū, cardines q̊q; maris opiet. In Hebræo, vt fe
rūt, habet:Discurrūt cæli, sed potius reor dictionē illā Hebraicā ad vtrūq; esse æquocā.[Ha
bitaculū eius sursum]qa in cælis ac ciuibus cæli dr̃ dominus cōmorari, inquātū ibi euidētius
opat, clariusq; cōspicit. Verūtamē qm̃ loco nō claudit, recte subiūctū ē:& subter brachia sem
piterna:]qm̃ sicut ipse est sup oīa nō elatus, ita est infrà oīa nō oppressus, & sempiterna bra-
chia.i. fortitudines angelicoꝝ spūum incorruptibiles, atq; ppetuas cæloꝝ virtutes ipse sustē
tat, & brachia illa ei subsunt & parēt vt creatori.[Ejiciet à facie tua inimicū].i. Chananæos
expellet & delebit à facie tua ô Israel [dicetq;, cōterere].i. eos destrui iubebit.[Habitabit Is-
rael cōfidēter].i. sine timore in terra sibi pmissa, q̃diu obedierit Deo. [& solus].i. segregatus
Nūe.23. ab alijs gētibus, & speciali ritu dñm colēs, quēadmodū Balaā q̊q; p̃dixit:Populus solus habi-
tabit, & inter gētes nō reputabit.[Oculus Iacob in terra frumēti & vini].i. ppl̃s iste ex Iacob
natus, videbit & possidebit terrā frumēto & vino fœcundā. [cæliq; caligabūt rore] .i. cælū
aereū ita implebit rore pro terræ fœcūdatiōe, vt hoīm tenebrescat adspectus, & orbes cæle-
stes videri nō queāt in sua serenitate.[Beatus es tu Israel,]qa sic electus & benedictus à Deo.
[q̃s similis tui popule q saluaris in domino?].i. Deo auxiliāte p̃uales hostibus & euadis picu
la, verāq; pmereris salutē. q.d. cæteris gētibus excellētior es. Vnde dictū est suprà: Nō est alia
Deut.4. natio tā grādis.[Scutū auxilij tui & gladius gloriæ tuæ].i. Deus oīpotens est tibi pro scuto,
qa te ptegit, & pro gladio victorioso, qm̃ eius virtute dejcis hostes. [Negabunt te inimici
tui].i. gētes q̊ꝝ terrā iā obtinebis, resistēt tibi, tāq̃ impiæ natiōi & aliena inuadenti, & dicēt,
tibi neq̃q; terrā ipsoꝝ deberi.[& tu eoꝝ colla calcabis].i. eos penitus supabis. imo in Iosue li
Iosue 10. bro habet, q̃liter principes Israel posuerūt pedes suos sup colla regū Chananæoꝝ. Asserit aūt

Lyra

Lyra in Heb. haberi, Mentient tibi inimici tui, q̃d exponunt Hebręi de Gabaonitis, qui mẽdacijs circũuenerunt filios Israel, vt legitur in Iosue lib. sed verius puto, verbum illud hebrai Iosue 9.
cum significare vtrunq;. Et videtur Hierony. aptius transtulisse, Negabunt te &c. nec enim
filij Israel colla Gabaonitarũ calcauerunt, sed dimiserunt, deinde eripuerunt eos de Chana- Iosue 10.
næorum obsidione, vt Iosue recitat.

¶Mystica expositio huius capituli. Art. XXXVIII.

SIcut lex Mosis fuit typ⁹ & nuncius euãgelicę legis, & mysterialiter cõtinẽs eã, secundum q̃d Ezechiel vidit rotã ĩ medio rotę, sic Moses fuit euidẽtissima Chr̃i figura. Quod itaq; Moses morti tã ꝓximus, filijs Israel bñdixit, hoc ꝑfigurauit, ꝙ Chr̃s in cœna nouissima, & deinde in sermone suo atq; oratiõe prolixa, ĩprecatus est bona suis discip. ꝑdixit'q; eis, q̃ta essent charismata S. ſpũs adepturi, & q̃liter mundũ cõuerterẽt, deinde post passionẽ & resurrectionẽ insufflauit in eos: Accipite, inq̃ens, Spiritumſ. In die q̃q; ascensionis eleuatis mani Ioan. 20.
bus bñdixit eis, & ipsis cernẽtibus ferebat in cælũ. Itaq; hæc est bñdictio q̃ bñdixit Moses ho- Lucæ 24.
mo Dei. i. Chr̃s ꝑ Mosen figuratus, sc̃tissimus hoĩm, & totus Dei, in q̃ princeps huius mundi Acto. 1.
nõ habuit qcq̃, filijs Israel. i. ap̃lis cæteris'q; discipulis, q erant Israelitæ verissimi. dñs de Sina venit. i. à lege in mõte Sinai data, ꝓcessit ad dãdum euangelicã legẽ, priori legi finẽ ĩponẽs, & ei⁹ vaticinia atq; mysteria, ĩmo & principalia ei⁹ ꝑcepta ĩ Euãgelio cõplens. Hoc est q̃d ꝑ Hiere. 31.
Hieremiã dñs contestat: Ecce dies veniunt, & feriã domui Israel & domui Iuda pactũ nouũ, nõ tale q̃le dedi patribus eorũ, &c. Et de Seir ortus est nobis. q̃uis Iudæi descẽderũt de Isaac ꝑ Iacob, nõ ꝑ Esau, nihilomin⁹ ꝓpter suã ruditatẽ, carnalitatẽ, infidelitatẽ & reprobationẽ recte designant ꝑ Esau seu Seir, queãdmodũ Chr̃iani ꝑ veros & ſpũales veteris test. Iudęos. Dñs ergo ortus est nobis Chr̃ifidelibus de Seir, qa de pp̃lo Iudæorũ venit ad gentilitatẽ, & copiosissime illuminauit eãdẽ. Hinc in Esa. dñs & saluator Iudęorũ derelictionẽ, gentiũ'q; vocatio- Esaiæ 49.
nẽ insinuans, ait: Hæc dicit dñs, formãs me ex vtero seruũ sibi, vt reducã Iacob ad eũ, & Israel nõ congregabit, & glorificat⁹ sum in oculis dñi. & dixit: Parũ est vt sis mihi ad suscitãdas tribus Iacob & fæces Israel cõuertẽdas: dedi te in lucẽ gentium, vt sis salus mea vsq; ad extremũ terræ. Hinc in Euãg. dixit Iudæis: Relinquet vobis dom⁹ vr̃a deserta. Per Hiere. q̃q; ꝑdi- Matt. 23.
xit: Reliq domũ meã, dimisi hæreditatẽ meã, facta est mihi hęreditas mea q̃si leo in sylua, de- Hiere. 12.
dit cõtra me vocẽ suã: ideo odiui eã. Apparuit in mõte Pharan. ꝑ Pharan, q̃d vno modo interpretat frugifer, significat ecclesia oĩm diuinorũ charismatũ vbertatib⁹ adimpleta, in virtutũ ac sapiæ vertice tanq̃ in mõte cõstituta, de q̃ ꝑdictũ est à Michea: Erit in nouissimo dierũ Michæ 4.
ꝑparatus mons dñi in vertice montiũ. Dñs ergo in ipsa militãti ecclesia gl̃ose apparuit ꝑ di- Esaiæ 2.
uersa miracula, ꝑ sacramentalẽ ꝑsentiã, ꝑ internã inhabitationẽ, ĩmo & visibiliter in hũanitate assumpta, implens illud Psal. Narrabo nomen tuũ fratribus meis, in medio ecclesiæ lauda- Psal. 21.
bo te, & cũ eo sanctorũ millia. In die ascensiõis cũ multis millib⁹ sanctorũ, q̃s de patrũ limbo in hora resurrectiõis eduxerat, apparuit suis ĩ mõte Oliueti, ita ꝙ millib⁹ illis fuit vallat⁹ q̃uis discipuli exteriori intuitu ea nõ viderũt: tunc itẽ cũ multis, ĩmo & innumerabilib⁹ sanctorũ millibus angelorũ ascẽdit, atq; post missionem ſpũs sc̃ti statim tot millia fuerunt ad fidẽ cõuersa, q̃t cũ Chr̃o ĩ ecclesia, fuerunt sanctorũ millia, q̃d deinde ĩ ecclesijs gẽtiũ copiosi⁹ fuit impletum. Vñ ad Heb. scribit apostol⁹: Accessistis ad montẽ Sion, & ciuitatẽ Dei viuẽtis, & Hie Heb. 12.
rusalẽ cælestẽ, multorũ millium angelorũ frequẽtiã, & ecclesiã primitiuorũ. In dextera eius ignea lex. q̃uis iuxta expositionẽ ꝑhabitã, istud ad lr̃am exponat de lege Mosaica, subtili⁹ tñ de euãgelica exponit lege. Etem̃ in lib. Pro. de ĩcreata sapia dicit: Lõgitudo dierũ in dextera Prouer. 3.
ei⁹, & ĩ sinistra ei⁹ diuitię & gloria. Cũ ergo in euãgelica lege ꝓmittat ꝑ ꝑmio ęterna illa cęle Psal. 90.
stis felicitas, q̃ ꝑ longitudinẽ dierũ exprimit, in veteri vero lege tẽporales diuitiæ & gloria humanæ ꝓsperitatis, euãgelica lex merito cõsistere ꝓhibet in dextera Dei, Mosaica aũt ĩ sinistra ipsi⁹. Rursus cum lex Chr̃i sit lex amoris & pietatis, lex autẽ Mosis, lex timoris & seueritatis, recte lex euãgelica fert esse in dextera Dei, & lex Mosis in Dei sinistra. Est demum lex Chr̃i, lex ignea. i. tota ardens ac feruida, ſpũalis & inflãmatiua ad ardẽtissimũ Dei amorẽ, ꝑ iusta ꝑcepta ac sapientissima cõsilia cõpendiose deducẽs. Et ĩ ipsa charitas totius supsanctæ trinitatis ad genus humanũ, euidẽtissime declarat. Propter q̃d dixit saluator: Ignẽ veni mit Lucæ 12.
tere in terrã, & qd volo nisi vt accendat? Et rursus: Hoc est ꝑceptũ meũ, vt diligatis inuicem Ioan. 15.
sicut dilexi vos. In hoc cognoscẽt oẽs qa discipuli mei estis, si dilectionẽ habueritis ad inuicẽ. Deniq; ad istud insinuãdũ, apparuit Spiritus s. in igneis linguis sup discipulos, q̃tenus igneis linguis & ardẽtissimis cordib⁹ legẽ igneã ꝑdicarẽt, nõ vtiq; vni dũtaxat gẽti, queãdmodũ solis Iudęis data est vetus lex, sed gentib⁹ vniuersis: ad q̃d figurãdũ, apparuerũt dispertitę lingue Acto. 2.
discipulis, & data est eis oĩm linguarũ notitia: idcirco nunc subdit, Dilexit populos, q̃m vndiq; fecit eis verbũ salutis annũciari, & oĩm q̃tũ in se vult salutẽ, put excellentissimus archiapostolus loqtur: Patiẽter agit dñs ꝓpter vos, nolens aliq̃s pire, sed oẽs ad pœniam reuerti. 2. Petri 3.
Oẽs sancti in manu illius sunt. Hoc est q̃d ait saluator apostolis, ĩmo vniuersis fidelibus: Sine Ioan. 15.
me nihil potestis facere, ideo vnus illorũ ꝑcipuus, fassus est: Gratia Dei sum id q̃d sum. Iustũ 1. Cor. 15.

zzz quippe

quippe deduxit dñs ꝑ vias rectas. Propter q̊d q̄dā grata & gratulabūda cecinit voce: Tenui-
sapi.10. sti manum dexterā meā, & in volūtate tua deduxisti me. Hinc & alio loco scriptū est: Iustoꝝ
psal.72. aīæ in manu Dei sunt. Et saluator: Ego cognosco oues meas, & nō rapiet eas quisq̄ de manu
sapi.3. mea. Et q̄ appropinquāt pedib⁹ eius. i. vestigia humilitatis Chrī fuerint assecuti, vl̄ sanctoꝝ
ioan.10. apstoloꝝ opa imitant̄, accipiēt de doctrina illius. i. grōse illuminabunt̄. Oportet em̄ ī primis
in vera humilitate fundari, & cum reuerētia ac timore accedere, vt īpleamus illud Apostoli:
Noli altū sapere, sed time. Legē p̄cepit nobis Moses. i. Chrs q̄ in mōte cōtulit euāgelicā legē,
vt Matt. describit, q̄ lex est hæreditas multitudinis gētium. i. gentiū vniuersaꝝ, q̄ ꝑ fidē sunt
Mat.5t.6. filij Iacob. Vñ de Chrō Esa. p̄dixit: Legē eius insulæ expectabūt. Et rursus Esa. 42. dñs pr̄ ait
&7.8. ad vnigenitū suū: Dedi te in fœdus populi in lucē gētiū, vt aperires oculos cęcoꝝ. Erit apud
Esaiæ 42. rectissimum rex. Sicut lex Chrī est sola inter oēs leges pfecta, sic populus Chrian⁹ illā synce-
ibidem. re adimplēs, p̄ cunctis nationib⁹ est vere rectissimus, apud quē & in cuius medio est Chrs, q̄
fatet̄ in psal. Ego aūt cōstitutus sum rex ab eo sup Sion mōtē sanctū eius. Et Esa. Dñs legifer
psal.2. nr̄, dñs rex nr̄, ipse veniet & saluabit nos. Cōgregatis principib⁹ populi, puta apostolis, de q̄-
Esaiæ 33. bus cātat̄: Principes populoꝝ cōgregati sunt cū Deo Abrahā. Cū tribubus Israel, ex quibus
psal.46. multa millia cōuerterunt, q̄bus primo se cōiunxerunt, p̄dicādo in sola Iudæa ad tēpus, dein-
de ꝓcesserunt ad gētes. Hinc em̄ S. Iacob⁹ in exordio suę canonicę: Duodecim, inq̄t, tribubus
q̄ sunt in dispsiōe, salutē. Et summus apostolus in pricipio primę suę epist. Electis, inq̄t, adue
Iacob 1. nis dispsionis Ponti, Galatiæ, Cappadocię, Asiæ & Bithyniæ, Viuat Rubē & nō moriat̄. Per
1.Petri 1. Rubē q̄ interpretat̄ filius visiōis, intelligunt̄ electi Iudæi, q̄bus dñs dixit: Beati oculi q̄ vidēt q̄
Lucæ 10. vos videtis, & cæteri ꝑ eos ex Iudaismo cōuersi, & sit paruus ī numero. Illis nāq; loquutus est
Lucæ 12. Iesus: Nolite timere pusillus grex, q̄a cōplacuit pr̄i vr̄o dare vobis regnū. Nā & cōparatione
eoꝝ q̄ in infidelitate māserunt, pauci vident̄ qui ex plebe Iudaica crediderunt. Hæc est Iudæ
bn̄dictio: Audi dñe vocē Iudæ. Per Iudā q̄ interpretat̄ cōfitens siue laudās, allegorice accipit̄
Chrs, q̄ secundū assumptā humanitatē, ab incarnatiōis exordio Deum trinitatē indesinenter
laudauit laude interna, q̄m aīa eius q̊ad partē suā intellectiuā, fuit Deo beatifice fruēs, & sum
ma laude extollēs. Huius Iudæ vocē dñs pr̄ & trinitas Deus in oībus exaudiuit, quēadmodū
ꝑtestat̄: Gratias ago tibi pr̄, q̄m exaudisti me: ego autē sciebā, q̄a semp me audis, & ad popu
Ioan.11. lum suū introduc cū electis, i. ad electos Iudæos atq; Gētiles cōuertēdos, vt eos ꝑ se aut ꝑ suos
cōuertat discipulos, deinde introduc eum ad limbum pr̄m, vt eos educat. Postremo ad ciues
cælestes, vt eoꝝ ruinā recuperet. Manus eius pugnabunt ꝑ eo. i. Chrs ꝑpria potestate p̄uale-
bit aduersarijs suis seu populi sui. Vñ in Esaia loqt̄r: Calcaui eos in furore meo, & cōculca-
Esaiæ 63. ui eos in ira mea. Aereas q̄q; potestates expugnauit ī cruce, & adiutor cōtra aduersarios erit,
Lucæ 21. i. Chrs suos fideles cōtra visibiles & inuisibiles hostes iuuabit. Propter q̊d dixit: Ego dabo vo
Esaiæ 19. bis os & sapiētiā, cui nō poterunt resistere & cōtradicere oēs aduersarij vr̄i. De hoc Esaias p̄-
dixit: Mittā eis saluatorē & ꝓpugnatorē q̄ liberet eos. Tropologicę, ꝑ Iudā intelligit̄ ecclesia
seu q̄cunq; fidelis ꝑsona, cuius oratiōes ac p̄conia Deus suscipit grōse, & ad populū suū. i. ad
triumphātē ecclesiā, vel ad alioꝝ cōuersionē, siue ad mystici corporis Chrī participationem
introducit eandē, cuius manus pugnāt pro ea, q̄a tētatiōibus reluctat̄, sciēs φ nō coronabit̄
2.Tim.2. nisi q̄ legitime certauerit, & φ militia sit vita hoīs sup terrā. Vnus q̄q; fidelium in spirituali
Iob 7. certamine alium iuuat orādo, exēplariter cōuersando, admonēdo, & merita sua inuicē cō-
municādo, q̄a ꝑ charitatē merita singuloꝝ, sunt vniuersoꝝ, iuxta q̊d scriptum est: Participes
psal.118. ego sum oīm timētium te &c. Leui q̄q; ait. Per Leui exprimit̄ clerus ecclesiæ, sacerdotes, reli
giosi, & oēs in sacris ordinibus cōstituti, q̄ꝝ vniuersitati seu cœtui dicit̄: Perfectio tua quam
habes in cōuersando, & doctrina q̄ alios doces, à viro sc̄ō tuo, i. à Chrō tibi collatę sunt, qui
in Euang. te informat, quē ꝓbasti fidelē tibi esse ꝑ grāꝫ suæ auxiliū in tētatiōe q̄cunq;, quā de-
uicisti, & iudicasti ad aq̄s cōtradictiōis. i. flumina aduersitatum & īpetus hostium cōtradicē
tium tuę saluti, sustinēdo expt⁹es & cognouisti ꝑ certo, q̄ charitatiue & pie tibi adfuerit dñs,
q̄ nō pmisit te vltra vires tētari, imo fecit cum tētatiōe prouentū. Qui dixit pr̄i suo & matri
1.cor.10. suæ, Nescio vos: & fratribus suis, Ignoro illos, & nesciuerūt filios suos. i. q̄ oēm carnalē amo-
rem parentū & prolis ac cognatoꝝ penitus abiecerunt Dei intuitu & amore, hi custodierūt
eloqum tuū ò Chrē. i. euāgelica tua cōsilia, & pactū tuū seruauerunt. i. euāgeli cā legē, q̄tū ad
eius p̄cepta, vtpote iudicia tua ò Iacob. i. ea q̄ dñs Iesus iudicauit esse valde accōmoda ad ob-
tinendā pfectionē, o popule supplātator culpaꝝ, & legē tuā o Israel. i. legē Euāgelij tibi datā
o plebs Deum fide cōtemplās, hi sunt q̄ obseruāt cōsilia Chrī, dicentis: Qui nō renunciat oī-
Lucæ 14. bus q̄ possidet, nō potest meus esse discipulus. Et rursus: Qui nō odit patrē suum & matrē &
fratrē & sororē & filios, nō potest meus esse discipulus. In q̄bus oībus nō odienda, sed aman-
da sunt dona naturę & grāꝫ, odiēda vero mala culpæ & retractiōes, q̄bus conant̄ nos à via p̄-
fectiōis retrahere. ¶ Præterea q̄uis sacerdotes & clerici seculares, ad vitā claustralē & ad euā-
gelica cōsilia nō obligent̄, nihilominus obligant̄ ad multa ḡnalium cōcilioꝝ atq; summoꝝ
pontificum, prouincialiū etiā synodoꝝ canones & statuta, ex q̄bus adstringunt̄ ad vitā non

modicę

modice virtuosam & plurimũ exẽplarẽ:q̃ implere nõ poterunt,nisi oẽm carnalẽ & inordinatum affectũ abijciãt,potissimũ affectiões,vitia carnis & auaritiã, q̃ est seruitus idolorꝫ, vt ex sentẽtia dicere digni sint:Dñs pars hæreditatis meę & calicis mei. Ponẽt thymiama in furore tuo.i.orationũ suarꝫ oblatiõe & p̃ceptorꝫ expletiõe placabunt te dñe,qa pro pplo iugiter orãt,psallunt, sacrificãt & laborãt, sicut ait Apostolus:Ipsi puigilãt tanq̃ rationẽ pro aïabus vr̃is reddituri. Et holocaustũ sup altare tuũ, qm̃ corpus & sanguinẽ saluatoris consecrant,sumunt & offerunt sup altare,vbi & mactãt,offeruntq; seipsos grandi cõpunctione ac integra deuotiõe. Bñdic dñe fortitudini ei⁹.i.spũale robur cleri cõforta. pcute dorsa inimicorꝫ eius. enormiter em̃ peccãt,q ecclesiasticæ derogant libertati, & clerꝫ psequunt. Et Beniamin ait: Amãtissim⁹ dñi habitabit cõfidẽter. Hoc de Chr̃o accipi potest, de q̃ ptestatus est pr̃: Hic est fili⁹ meus chariss.ipsum audite.Et in Chr̃o hoïe seu ei⁹ humanitate, tanq̃ ĩ tẽplo Deus trinitas indesinenter qeuit. Potest itẽ p amantissimũ dñi, qcunq; feruẽter deuotus & deuote amorosus,intelligi, q valde amatus est Deo, & in ipsius corde velut in thalamo dñs assidue cõmorat,& inter ipsius humeros reqescit, qa in eius delectat opibus, qm̃ ille sup se portat iugum Dei & onus ipsius. Ioseph q̃q; ait: De bñdictiõe dñi terra ei⁹,sicut in oĩ creatura diuinę aliqd bonitatis & pfectiõis relucet,sic in q̃libet sctõrꝫ veteris test.imo & legis naturæ,est aliqd inuenire,p q̃d Chr̃m sctm̃ sctõrꝫ designet,q nõ ad mensurã sortitus est gr̃am. Sic ergo p Ioseph multis ex causis intelligit Chr̃s,cuius terra.i.militãs ecclesia seu caro assumpta,purissima,pcreata,& oĩ virtute ornata est de bñdictionib⁹ dñi,in q̃ ecclesia sunt poma cęli.i.fruct⁹ hoïm in terris vitã cęlestẽ ducẽtiũ,ros gr̃æ,abyssus subteriacẽs.i.aq̃ baptismi,fons lachrymarꝫ,abundantia afflictionũ,poma fructuũ solis & lunæ. Potest p solẽ sapïa,p lunã prudẽtia designari. Ecclesia aũt ornat actibus & cõtẽplationib⁹ sapïæ atq; prudẽtiæ, qa in exercitijs vitę actiuæ & cõtẽplatiuę pfecta est. Et qa ad ista succẽdit ex cõsideratione,doctrina & exẽplis veterꝫ pr̃iarcharꝫ ac pphetarꝫ in oĩ virtute sublimiũ atq; cõstantiũ,recte subiungit:De vertice antiqꝫ montiũ & de pomis collium æternorꝫ,de frugibus terræ & de plenitudine eius. Per fruges terræ,virtutes & opera synagogæ sumuntur. Et per plenitudinẽ synagogæ, doctrina legis & codices pphetarꝫ,sapientialesq; libri,ex qbus oïbus iuuat,instruit, inflammatur ecclesia. Bñdictio eius qui apparuit in rubo,veniat super caput Ioseph. Hoc in se esse ĩpletum testatus est Chr̃s,sicut & Esaias p̃dixit:Spũs,ingens,dñi sup me,eo q vnxerit me. Vñ & beatissimus Petrus ait de Chr̃o:Vnxit eum De⁹ spũ sctõ & virtute, qui inter oẽs fr̃es suos & p̃ cunctis hoïbus extitit Nazaræus.i. sanct⁹ atq; in Nazareth cõceptus est & nutritus. q̃si primogeniti tauri pulchritudo ei⁹,iuxta illud:Speciosus forma p̃ filijs hoïm,in q̃ p excellẽtiã fuit pulchritudo naturalis,moralis, spũalis, gloriosa ac supessentialis diuina. Cornua rhinocerotis, cornua ei⁹.i.authoritas Chr̃i iudiciaria ac potestas regalis victoriosissimæ extãt, q̃d de clauis ac partib⁹ crucis Chr̃i exponit,de qbus Abacuc:Cornua,inqt,in manib⁹ eius:ibi abscondita est fortitudo ei⁹. In ipsis vẽtilabit gẽtes,quia incredulos pdet,electos aũt merito suę passionis cõuertet,qui sunt multitudines Ephraim & millia Manassæ.i. fideles q in spũalib⁹ crescũt,& terrenorꝫ obliuiscunt meditãdo diuina. Lætare Zabulon ĩ exitu tuo. Per Zabulon, qui interpretat habitaculũ fortitudinis,& p Isachar,q interpretat merces,intelligunt apostoli nati ex Galilæa in terra Zabulon & Isachar,qui in exitu suo, q̃ ad Iudæorꝫ ac gentiũ cõuersionẽ egressi sunt,& ĩ tabernaculis & cõgregationib⁹ eorꝫ q̃s cõuerterũt, magnifice sunt gloriati in dño,conuersosq; populos ad montes.i. sublimitates virtutũ hortati sunt,in qbus victimas iustitiæ obtulerũt, tã ipsi apostoli q̃ cõuersi ab eis,Deo,p orationes,gr̃arꝫ actiones & debitas seruitutes ipsum glorificãdo. q inundationẽ maris q̃si lac sugẽt.i.de cõuersa gentilitate,& de thesauris ei⁹ absconditis.i.occultis meritis suauissime sunt refecti. Et Gad ait:Bñdictus in latitudine Gad,q̃si leo requieuit. Gad interpretat felicitas,per quã exprimit Chr̃s, q in latitudine bñdictus est,quia vndiq; terrarũ à conuersis ad ipsum laudat, & vbiq; terrarũ ad ipsum plurimi sunt conuersi. Oïm q̃q; charismatũ largitate ĩpleta est aïa eius, & requieuit vt leo,qa constãtissimus fuit corde atq; fortissimus robore. In monumẽto q̃q; qeuit vt leo, q aptis oculis fert dormire,qa saluator corpore mortu⁹,deitate mãsit icõmutabilis & cũcta conspiciẽs:sicq; resuscitauit seipsum. cepitq; brachium & verticẽ,qa post suã resurrectionẽ maxie declarauit suã potentiã,'& infideliũ robur ac apicẽ tandẽ inclinauit sub fide & euangelicæ legis iugo,ac tyrãnos dãnauit. Hinc post resurrectionẽ disseruit: Data est mihi om̃is potestas in cælo & in terra. Atq; in Esaia p̃dixit:Dies vltionis in corde meo. Et vidit principatum suũ.i.regnum ecclesiæ suæ,q in parte sua doctor esset repositus.i.q ipsemet Chr̃s doctor esset & legifer suæ plebis. qui fuit cum principibus populi .i. sanctis apostolis & cæteris p̃dicatoribus ac p̃latis electis,quibus testatus est:Ecce ego vobiscũ sum oïbus diebus vsq; ad cõsummationẽ seculi.& fecit iustitias dñi. Cœpit em̃ facere & docere. Ac dixit: Quæ placita sunt pr̃i,facio sẽmp. Dan q̃q; ait, Dan catulus leonis. Per Dan,q interpretat iudicium,intelligit Chr̃s oïm iudex,& quicunq; Christifidelis,iustitiã,iudiciumq; exercẽs. Iustus em̃ q̃si leo confidẽs. qui fluit largiter de Basan:qm̃ sustinendo iniurias & aduersa, gratijs adimplet & gloria,

Psal. 15.
Heb. 13.
Matt. 3.
Lucæ 3.
Esaię 61.
Acto. 10
Psal. 44.
Abac. 2.
Matt. 28
Esaię 63.
Matt. 28.
Acto. 1.
Ioan. 8.
Apoca. 19.
Pro. 28.

zzz 2

gloria, sicut ait scriptura: Gaudete in illa hora, qm̄ merces vr̄a copiosa est in cælo. Basan aūt
Matt. 5. ignominia interpretaẽ. Nephthalim abundãtia pfruet. Per Nephthalim, q dicit cõparatio,
Luc. 6. 10. accipiẽ Chr̄s, q Deo pr̄i vere se cõparauit, non rapinā arbitrās, se esse æqualē Deo, in cuius aīa
Phili. 2. fuit oīm charismatū plenitudo, & deitate plenissime fruebaẽ, sicq; bn̄dictionibus grę & glo-
Esaiæ 11. riæ fuit plena. Mare & meridiē possidebit, qa maritima atq; australia loca sunt ad ipsum cō
Zach. 9. uersa, sicut Zacharias p̄dixit: Potestas eius à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad termi-
nos terræ. Hoc q̊q; de q̄cūq; iusto potest exponi, q sctõꝝ patrū inflāmat⁹ exēplis, ad pfectio-
nem humilitatis, patiētiæ, charitatis, & q̄tidiani pfect⁹ ipsoꝝ cupit ptingere, certus & ipsos
hoīes extitisse, & nō nisi Dei auxilio ad tm̄ ptigisse culmē virtutū: idcirco sic satagēdo bn̄di
ctiōibus adimpleẽ, & possidet mare. i. internæ cõpūctionis amaritudinē, cõtritiōisq; lachry-
mas, p q̄s ad possessionē meridiei. i. claræ cognitiōis seu feruidi amoris Dei pducit, qm̄ p sa-
lubrē pœnitētiæ amaritudinē & cõtritionis lamēta, qbus aīa expurgaẽ, ad illuminationē su
pernā, & sanctæ dilectionis ardorē ascendit. Bn̄dictus in filijs Aser. Per Aser, q interpretatur
beatus, intelligiẽ Chr̄s, secundū suā deitatē essentialiter & ęternaliter felix, q & ab incarnatio
nis exordio fuit Deo beatifice fruēs, q̄tū ad superiorē aīæ suæ partē, q in filijs. i. fidelibus ad
Psal. 67. ipsum conuersis, bn̄dictus est, sanctus, gloriosus, ac collaudādus. Bn̄dictus etem̄ Deus in san-
Esaiæ 53. ctis suis, q & ipsum iugiter bn̄dicūt, & ipse suā sanctitatē ac laudabilitatē declarat in eis, de
Ibidem. q̊ ab Esaia p̄dictū est: Generationē eius qs enarrabit? Et itē: Si posuerit pro pctō aīam suā, vi-
Matt. 19. debit semē longæuū. Sit placēs fratrib⁹ suis. Sctīs nāq; apostolis ita cõplacuit, q̄ ppter eū oīa
Acto. 5. reliquerunt, & gloriabanẽ, qa digni habebanẽ pro ipso cõtumeliā pati. Tingat in oleo pedē
suum. i. oēm suā affectionē, vnctione & directiōe Spūs s. informet & actuet, vt iusta & efficax
sit, & oīa q̄ fecerit psperenẽ. Ferꝝ & ęs calceamētū ei⁹. Chr̄s nud⁹ pedes icessit, nihilomin⁹ ferꝝ
i. inuincibilis fortitudo animi, & æs. i. impforabilis patiētia seu p̄dicatio ei⁹ sonora, erāt cal
ceamentū. i. tutissimū munimētum suæ cõuersatiōis in oī quā sustinuit passione & aduersita
Ambrosi. te, à qbus nunq̄ lædi potuit læsione peccati. Sicut dies iuuētutis tuæ, ita & senect⁹ tua. Non
erat in Chr̄o corporalis senect⁹, qppe q in 33. suæ ætatis anno occisus est, sed fuit ī eo senect⁹
mētis īmēsa, summa moꝝ maturitas, sapiā cõsummata similis suæ iuuentuti. i. recentissimo
ac vigorosissimo suæ pfectionis virori. Istud q̊q; de q̄cunq; virtuoso plato & fructuoso p̄di-
catore exponiẽ, cuius filij sunt, q̄s cõuertit, regit, informat, pro qbus bn̄dici mereẽ & corona-
ri, & talis placet pximis suis in bono ad ædificationēt & vtiq; talis grādi patiētia & fortitu-
dine animi indiget, vt alioꝝ defectus ac tētamēta ęq̄nimiter toleret, sicq; calceatus sit pedes
Ephe. 6. in p̄paratione euāgelij pacis. Nā & doctrina viri p patientiā noscit. Et fortē esse oportet, qui
Pro. 19 multoꝝ onera habet portare, cui⁹ senect⁹ est sicut iuuētus, qa etsi exterior homo corrumpi-
Psal. 102. tur, interior tn̄ q̄tidie renouaẽ. Nō est Deus alius, vt est De⁹ rectissimi populi Chr̄iani. Ascē-
2. Cor. 4. sor cæli, q dixit apostolis p beatissimā Magdalenā: Ascendo ad patrē meū. Qui ascendit su
Ioan. 20. p oēs cælos, auxiliator tuus est ò plebs fidelis, de q̊ loqtur Paulus: Oīa possum in eo q me con
Psal. 67. fortat. cui cātamus: De⁹ nr̄ refugiū & virtus, adiutor in tribulatiōibus. Magnificētia ei⁹ dis-
Heb. 4. currunt nubes, videlicet sctī apl̄i & cooperatores eoꝝ, de qbus admirādo loquutus est Esa.
Phili. 4. Qui sunt isti, q vt nubes volāt? admirabilis ac potentissim⁹ fuit nubium haꝝ discursus, q̄ co
Psal. 45. ruscādo miraculis, pluēdo verbis cælestibus, irrigauerūt ac fœcunda fecerunt audientiū cor
Esaiæ 60. da suis doctrinis, grarumq; donis, & miraculosissime totū pene mundū cõuerterunt celer-
rime ad tam incõpręhensibilē fidem ac arduissimā legē, q̄d fuit euidētissmū ac p̄clarissimum
opus oīpotentis. Habitaculū eius sursum, qa in intellectu moraẽ p fidem & sapientiā, in vo-
luntate per charitatē, in apice mētis p mysticā theoriam ardentissimosq; excessus. Et subter
brachia sempiterna, qa virtutes & dona, oēmq; potestatē & authoritatē militātis ac trium-
phātis ecclesiæ ipse sustentat, conseruat & stabilit. Ejiciet à facie tua inimicos. i. aduersarios
Rom. 16. electoꝝ ecclesiæ suæ, q̄s trudet in tartaꝝ, dicetq;: Conterere. Cõteret nāq; satanā sub pedib⁹
nr̄is velociter. Habitabit Israel cõfidenter. i. ecclesia & qcunq; fidelis in adiutorio Dei & in
protectione ipsius fidutialiter conquiescet, omni vili exclusa formidine, sicut per Esaiā dn̄s
Esaiæ 32. p̄dixit: Sedebit populus meus in pulchritudine pacis & in tabernaculis fiduciæ & in requie
opulenta. q̄d & in primitiua ecclesia constat esse impletū, put Hieremias p̄nunciauit: In die-
Hiere. 23. bus, inquiens, illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit cõfidenter. Vnde in Actis habeẽ: Erant
Acto. 2. pseuerantes in doctrina Apostoloꝝ, & sumebāt cibū cum exultatiōe & simplicitate cordis,
collaudātes Deū, & habētes grām ad oēm plebē. Solus oculus Iacob in terra frumēti & vini,
i. Chr̄ianoꝝ vitia supplantantium oculi interiores in ecclesia fixi sunt, in q̄ frumētum electo
Zach. 9. rum & vinū germinās virgines, eucharistiæ sacramentū, spūalis refectio, inebriatio charita-
Psal. 18. tis abundāt. Cælíq; caligabunt rore. Isti sunt viri spūales diuini, p̄sertim apostoli, de qb⁹ can
tatur: Cæli enarrant gloriam Dei. q q̄diu erant in peregrinationis huius exilio, videbāt per
1. Cor. 13 speculū in ænigmate, & caligauerunt oculi eoꝝ interni rore grę pfusi ad intuitum solis ęter
ni, nondum lumine gloriæ confortati. Beatus es tu Israel. Nil em̄ felicius Chr̄iano, cui cæle
ste promittitur regnum, & specialiter nunc beati in spe, qui Deum synceriter contemplan-
tur.

tur. Pp̄ře q̃ saluaris in dn̄o.i.diuino auxilio salutē cōsequeris,etiā mox dū recedis à corpore, dūmodo ex parte tuiipsius nō extet defect⁹. Scutū auxilij tui,Deus est, q̃ scuto bonæ volūtatis ac fidei armat te.Et gladius glorię tuæ, ne in teipso inaniter glorieris, sed dicas, Nō in arcu meo sperabo,& gladius meus nō saluabit me,sed ī Deo salutare meū,& gloria mea De⁹ auxilij mei & spes mea ī Deo est.Negabūt te inimici tui,iuxta illud psal.Multi dicūt aīę meę,non est sal⁹ illi ī Deo ei⁹.Postremo p̄ hoc ꝙ Moses non nisi 11. bn̄dictiones hic ponit, Simeone à bn̄dictione excluso,p̄figurata est(iuxta Glossam) exclusio Iudæ ab apostolatus fastigio. Psal. 5. Psal. 43. Psal. 61. Psal. 3.

¶Expositio literalis cap. XXXIIII. Ascēdit ergo Moses de cāpestrib⁹ Moab. Art. 39.

HVcusq; scripsit Moses hoc volumē.Vltimū vero nūc exponendū cap.ab ei⁹ successore Iosue credit cōpilatū & additū.[Ascendit ergo Moses de cāpestrib⁹ Moab,] in q̄bus fuerat populū allocut⁹,[sup montē Nebo in verticē Phasga,] p̄ut in fine ca.23.dn̄s legit ei iussisse. Supior aūt pars mōtis illius dicta est Phasga.[cōtra Hiericho. Ostēditq; ei dn̄s oēm terrā Galaad vsq; Dan,& vniuersum Nephthalim] .i. totū funiculū & territoriū tribus Nephthalim.[terrāq; Ephraim & Manassę.] Terra vero Manassę, p̄ media parte fuit ex vna parte Iordanis,& p̄ alia medietate ex Iordanis altera parte.[& oēm terrā Iuda vsq; ad mare nouissimū,]hoc est,mare mortuū,de q̄ dictū est sæpe.Fuitq; terminus terrę p̄missiōis ex parte vna.[& australē partē,]videlicet plagā meridianā respicientē Aegyptū,[& latitudinē cāpi Hiericho ciuitatis palmaꝝ,] q̄a ibidē palmæ crescūt abūde, [vsq; Segor,] q̄ fuit vrbs vna subuersę Pentapolis.Nō videt̄ p̄babile ꝙ à supcilio mōtis illi⁹ potuerit Moses tantā terraꝝ vastitatē ac latitudinē corporaliter intueri, nisi forte miraculose:sed forsan ostēdit ei totā in spū,vel pricipales partes ipsi⁹,vel sicut tētator legit̄ Chr̄o ī mōte mōstrasse oīa regna terraꝝ. [Dixitq; dn̄s ad eū:Hęc est terra pro q̄ iuraui Abrahā,Isaac & Iacob,vidisti eā oculis tuis,& nō trāsibis ad illā.Mortuusq; est ibi Moses seru⁹ dn̄i]morte leuiss.cū deuotiōe eximia.[& sepeliuit eū ī valle terræ Moab cōtra Phogor].i.ex opposito mōtis sic nūcupati, sicq; angelico ministerio inter duos mōtes sepult⁹ est.[& nō cognouit homo sepulchrū ei⁹ vsq; in p̄sentem diē:]ne Iudęi ad idololatriā proni,corp⁹ ei⁹ extraherēt,& illud diuinis venerarent̄ honorib⁹, cū & serpentē æneū à Mose factū, vsq; ad tēpus Ezechię tā īmoderate coluerint,ꝙ adolebāt ei incēsum,vt legit̄ 4.lib. Reg.[Moses cētū & viginti annoꝝ erat qn̄ mortu⁹ est.Nō caligauit oculus].i.oculi[ei⁹:] imo & alij sensus adhuc māserūt in eo boni & viuacis vigoris,p̄ut istud suprà clarius fuit expositū.[nec dentes illius moti sunt].i. extra naturalē & cōgruā habitudinē positi sunt p̄ carnis aut dētiū corruptionē aut lęsionē.gr̄a nāq; cōfortauit in eo naturam.[Fleuerūtq; eū filij Israel in cāpestrib⁹ Moab triginta diebus.Iosue vero fili⁹ Nun repletus est spū sapiæ:]cui⁹ signū aut causa meritoria est,[q̄a Moses] ex Dei p̄cepto[posuit manus suas sup eū,] instituēdo & cōsignādo eū in sui successorē. [Et obedierūt ei filij Israel,feceruntq; sicut p̄cepit dn̄s Mosi. Et nō surrexit p̄pheta vltrà in Isrl̄ sicut Moses] .i. æq̄lis Mosi, [quē nosset dn̄s facie ad faciē].i. ad quē De⁹ tā familiariter se habuerit, tāq; copiose & clare ostēderit se. [in oībus signis atq; portētis q̄ misit p̄ eū].i.p̄ Mosen fieri destinauit,[vt faceret in terra Aegypti,Pharaoni & oībus seruis ei⁹,vniuersæq; terræ illius & cūctā manū robustā, magnaq; mirabilia q̄ fecit Moses corā vniuerso Israel.] ¶Præterea de moralitate atq; mysterijs huius cap.hincinde dicta sunt multa. Quod aūt in mōte defunctus est,innuit eū in virtutum p̄fectiōe migrasse à corpore. In valle tn̄ sepultus est. Nā descendit q̄tū ad aīam in limbū patrū,& cū humilitate necesse est ad Dei tribunal accedere.Quod terrā p̄missiōis nō introiuit, hoc signat ꝙ lex ad regnum cæleste introducere nō valebat, sed vsq; ad Iordanē deuenit, q̄m circūcisio suū sortita est cursum,q̄usq; sacramētū baptismi vulgatū est.Amplius,sicut in Glossa atq; in Scholast. hist.dicit̄,q̄dā dixerūt Esdrā apposuisse ea q̄ ī textu dicunt̄ ab illo loco, Et nō surrexit p̄pheta vltrà in Israel. Qui Esdras bibliothecā à Chaldęis cōbustā,diuino sensu recuperauit.Iteꝝ ait Glossa,Moses oībus p̄phetis veteris test.præstantior fuit,propter q̄d Iudæi arrogāter dixerūt,Nos Mosis discipuli sum⁹.Sed postq̄ dn̄s prophetaꝝ incarnatus venit in mundum, oīs illa prior dignitas, futurorumq; vmbra cessauerunt, quoniam lex & figura per Mosen data est,gratia & veritas per Iesum Christū facta est,qui est finis legis ad iustitiam omni credenti.¶Circa hæc quæritur,vtrum Moses fuerit eximius prophetaꝝ veteris testamēti.Videtur ꝙ non,cum hoc sancto Dauid adscribat̄. Et item, q̄m Dauid,Esaias, & alij quidam plura p̄dixerunt de Christo,immo & clarius q̄ Moses.Ad hāc quæstionē Thomas in secūda secūdæ,quæst.174.respondet:Quamuis aliquis prophetaꝝ fuerit,quantum ad aliquid,Mose maior,tamen absolute loquendo,Moses cæteris omnibus maior fuit in gratia p̄phetali.in visione nanq; prophetica considerat̄ cognitio tam intellectualis q̄ imaginaria, & denūciatio reꝝ visaꝝ,& confirmatio veritatis p̄ miracula. Moses autem alijs excellentior fuit, quantum ad visionem intellectualem, quia in hac vita vidit Deum per essentiam,sicut & Paulus,vt 12.Gene.ad literam asserit Augustinus.vnde in Nume.lib,dominus ait de Mose: Palàm, & non per ænigmata & per figuras,videt Deum. Eccellentior etiam fuit Moses alijs in imaginaria visione,Nam quasi ad nutum habuit eum, non solum verba angeli audiendo

Nūe. 21. & 22. Deut. 1. Exod.32 4.Re. 18. Deut. 31 Num. 11 Ioan. 1. Io. 8. 9. Rom. 10 Num. 12 2.Co. 12. August.

sed etiã eum in assumpta similitudine cernendo, nõ tñ in somno, sed etiã vigilãdo. Tertio fuit altior in denunciãdo, qm̃ toti Iudæorũ pplo loquebat etiã ex Dei psona, & nouã legẽ ponẽs. Quarto, in miraculorũ opatiõe. Nã q̃uis Iosue & Esaias fecerũt maiora miracula q̃tũ ad substãtiã facti, qa fecerunt stare & retrocedere solẽ, & etiã stare lunã, Moses tñ excessit eos in multitudine & diuturnitate signorũ. Porro ad primum argumentũ Thomas respõdet, q̃ q̃tũ ad hoc Dauid excellit, q̃ incarnatiõis Chr̃i mysteriũ plenꝰ cognouit & expressit q̃ Moses. Certũ est, q̃ clarius illud expressit, sed incertũ videtur, an clarius illud cognouit, qa, iuxta p̃habita, Moses intellexit literales ac mysticas ratiões agni paschalis, iugisq́; sacrificij & aliarum oblationũ legaliũ. Per q̃ oĩa, Chr̃i mysteria & passio multum euidenter atq; diffuse p̃figurabant, & vtiq; decuit sanctum Mosen legislatorẽ multiplici excellẽtia ornari in vitæ sanctitate, miraculorũq́; gloria & cælestium notitijs secretorũ. Ad laudem & gloriam omnipotentis, qui est sup omnia Deus sublimis & benedictus, Amen.

¶QVINQVE LIBRORVM MOSAICAE LEGIS, EPILOgatio quædam breuis, & conclusio Pentateuchi. Art. 40.

¶De distinctiõe inter legẽ æternã, legẽ naturalẽ, legẽ diuinã, & legẽ hũanã.

eccl. 17. Deus creauit de terra hoĩem, & secũdũ imaginem suã fecit illum. Numerũ dierũ & tẽpus
gene. 1. dedit illi. Et dedit illi potestatẽ eorũ q̃ sunt sup terrã. Creauit ex illo adiutoriũ simile sibi. Cõsiliũ & cor dedit illis ad excogitãdũ, & disciplina intellectus repleuit illos. Creauit illis scientiã sp̃ũs, sensu impleuit corda illorũ. Ostendit illis bona & mala, & lege vitæ hæreditauit illos. Iustitiã & iudicia sua ostẽdit illis, & dixit eis: Attẽdite ab oĩ iniq̃. Deus, cuius
gene. 2.
eccl. 24. opus plenũ est gloria eius, q oĩa in sapĩa fecit, atq; in numero, mensura & pondere vniuersa
psal. 103. cõstituit, sicut vnãquãq; creaturã ꝓpter cõueniẽtẽ ac debitũ finẽ ꝓduxit, sic singulari modo
sapien. 11. rationalẽ creaturã ꝓpter æternã beatitudinẽ condidit. Vñ diuinꝰ Dauid se cũctosq́; hoĩes nõ
dionys. frustra, sed ꝓpter cęlestẽ felicitatẽ creatos cõsiderãs, ita precat: Memorare q̃ mea substãtia.
psal. 88. Nunqd eñ vane cõstituisti oẽs filios hoĩm? Et S. Iob, oĩa diuinæ subesse prouidẽtię insinuãs:
iob 28. Vniuersorũ, inqt, finẽ ipse cõsiderat, & oĩa q̃ sub cælo sunt, respicit. Et iterũ: Quem constituit
iob 34. aliũ sup terrã? aut quẽ posuit sup orbem quẽ fabricatus est? Deo ergo cura est de oĩbus, quẽ-
sapi. 6. admodũ Hiere. testat: Fortissime, magne, potens, dñs exercituũ nomẽ tibi, cuiꝰ oculi apti sunt
1. petri 5. sup oẽs filios Adã, vt reddas vnicuiq; iuxta opa sua. Sicut aũt oĩ inferiori creaturæ imp̃essit
hiere. 23. Deꝰ naturalẽ inclinationẽ ad propriũ finẽ, naturaleq́; pfectionẽ, iuxta illud Eccl: Vnus est altissimꝰ creator oĩm, rex potẽs & metuendꝰ nimis, ipse effudit sapiam sup oĩa opa sua, & sup
eccl 1. omnem carnẽ: sapientis nãq; est gubernare, & sibi subiecta congruenter dirigere: sic intellectualibus suis creaturis indidit Deꝰ excellentiori modo quandã inclinationẽ, non solum na-
August. turalem, sed sapientialẽ ac cognitiuã, ad summũ bonum seu vltimũ finẽ. Idcirco secũdũ Augustinũ oĩs homo naturaliter beatitudinẽ appetit, sed qm̃ appetitus iste beatitudinis est intellectualis, oportebat hoĩ naturaliter inesse atq; cõferri quãdã beatitudinis huius notitiam, cognitionẽ q̃q; eorũ, p quæ ad beatitudinẽ peruenit. Hæc vero cognitio naturaliter mẽti humanæ inscripta, naturalis lex dicitur. Idcirco interrogationi multorũ q dicunt, Quis osten-
psal. 4. dit .i. cognoscere fecit nobis bona? respõdet psal. Signatum est sup nos lumẽ vultus tui dñe.
Rom. 2. In hoc qppe naturali lumine rationis veritatem cognoscimus, & inter bona ac mala discernimus. Propter q̃d ad Rom. ait Apostolus: Cum gentes q̃ legẽ nõ habent, naturaliter ea q̃ legis sunt, faciũt, ipsi sibi sunt lex, q ostendunt opꝰ legis scriptũ in cordibus suis, testimonium illis reddente cõscientia ipsorũ. Est aũt multiplex lex. Est nãq; lex æterna, lex naturalis, lex diuina, & lex humana. Lex æterna, est ratio diuinæ sapĩæ, inq̃ntum est directiua actionum ac motuũ oĩm creaturarũ. De hac lege æterna summi atq; incõmutabilis Dei, i Sapĩa scriptũ est:
sapi. 12. Cũ sis ergo iustꝰ, iuste oĩa disponis. virtꝰ eñ tua iustitię initiũ est. Et rursus: Tu aũt dñator dñe
sapi. 2. cum tranq̃llitate iudicas, & cum magna reuerẽtia disponis nos. Hæc itaq; lex æterna, ipsa est diuina & increata sapĩa, q̃ attingit à fine vsq; ad finẽ fortiter: subest eñ ei, cum voluerit, posse: & disponit omnia suauiter, quoniã mouet vnumq̃dq; ad propriã perfectionem secundũ naturalis inclinationis exigentiã. Hæc lex diuinæ mentis æterna, omnis rectitudinis, virtutis, veritatis ac legis origo est, & fontale atq; causale principium, secundum Anselmum in libro de veritate. Lex ergo naturalis, est quædam participatio legis æternæ, naturis rerum creatarum naturaliter indita, per quam vnaq̃q; tendit in proprium finem, sibi diuina sapĩa p̃stitutum, & opatur proprias actiones, queãdmodũ ait Boethius: O q ppetua mundũ ratione
Boethius. gubernas, Stabilisq́; manens, das cuncta moueri. Per hãc legem naturalẽ oĩa creata diuinæ voluntatis imperio ad nutum obediũt, dicẽte scriptura: En cælum & cæli cælorum, abyssus
Eccl 16. & vniuersa terra, & omnia q̃ in eis sunt, in conspectu Dei cõmouebuntur: & cum cõspexerit ea Deꝰ, tremore cõcutientur. Et denuo: Columnæ cæli pauẽt ad nutũ ipsius. Itaq; lex natura-
Iob 26. lis in hoĩe, est q̃ddã dictamen seu ordinatio practicę ratiõis, p quã homo ad aliq̃d agẽdũ vel nõ agendũ inducit. Considerãdũ est eñ, q̃ intellectꝰ seu ratio hoĩs duplex est, s. practica, vt cũ veritatis cognitio ordinat ad opꝰ, sicut cognitio moralis. Nã q̃d sit virtus, inq̃rimus, nõ vt sciamus,

sciamꝰ,sed vt opemur & boni efficiamur. Rō vero speculatiua seu intellectꝰ cōtēplatiuꝰ est,
dū ipsa veritatis notitia ꝑpter seipsam cōsideraṫ atq; teneṫ, vt est cognitio diuinoꝝ. Et qm̄ Ioann. 17.
btitudo nr̄a ī cognitiōe intellectꝰ speculatiui essentialr̄ sita est,iuxta illud: Hęc est vita ęterna,
vt cognoscāt te solū verū Deū:ad quā btitudinē hō ꝑduci nō potest,nisi ꝑ rectā operationē in- Matth. 19.
tellectꝰ practici,iuxta illud Matth. Si vis ad vitā ingredi,serua mādata. Et Sapiēs, Bonorum Sapien. 3.
opum gloriosꝰ est fructꝰ:ideo rōnali aīæ cōcreata est q̄dā habitualis cognitio primoꝝ prin
cipioꝝ,tā speculabiliū, q̄ dr̄ itellectꝰ ad rōnē speculatiuā ꝑtinēs, q̄ operabiliū,q̄ appellaṫ syn
deresis,in practica rōne cōsistēs. Synderesis em̄ est habitꝰ rōnis,q̄ cognoscunṫ prima princi- Iob 4.
pia naturalis iuris seu legis,vt ꝙ Deo est obediēdū,ꝙ malū est fugiēdū,ꝙ ꝓximo est bn̄faciē- Matth. 7.
dū. Lex aūt naturalis nō est ipse habitꝰ neq; synderesis,sed q̄si opus eiꝰ, videlicet cēsura rōnis Roma. 12.
qd sit agēdū,determinās q̄ cēsura ꝑ modū p̄cepti eliciṫ ex habituali cognitiōe synderesis. Vn̄
10. p̄cepta decalogi ad naturalē ꝑtinēt legē. Nā rō naturaliter eis cōsentit. Et ideo lex scripta Exodi 20.
data ꝑ Mosen, quātū ad p̄cepta moralia, aliud nō erat, nisi naturalis legis reformatio ac re- Exo. 32. 34.
nouatio. Lex em̄ naturalis tēpore illo adeo obscurata fuit, vt oēs pene ad idololatriā decli-
narēt:q̄ rōnis obscuratio inexcusabilis extitit,quēadmodū in Sapīa scriptū est: Vani sunt oēs Sapien. 13.
hoīes qbꝰ nō subest sciētia Dei. Et causam adiūxit: A magnitudine em̄ speciei & creaturę, co- Ibidem.
gnoscibiliter videri poterat hoꝝ creator. Nā sicut oīs effectꝰ, in quātū est q̄dā participata si-
militudo suæ causæ,naturaliter ad ꝓpriæ causæ notitiā introducit: sic oīs creatura, cū sit qdā
radiꝰ sui creatoris, secundū Dionysiū,naturaliter dirigit intellectū ad summi cōditoris no- Dionysiꝰ.
titiā. Vniuersa em̄ ꝓpter seipsum opatus est dn̄s, q̄tenꝰ diuinæ naturæ pfectio,creatricisq; bo Prou. 16.
nitatis ꝓprietas, in rebus creatis reluceāt, ac ꝑ hoc res creatæ humanā mentē ad Dei cogni-
tionē pducāt. Rōnalē em̄ creaturā Deꝰ molitus est,q̄tenus creatorē suū cognoscat, cogno-
scēdo diligat,diligēdo teneat,tenēdo fruaṫ, fruēdo beata sit. Idcirco hæc dicit dn̄s: Nō glorie Augustinꝰ.
tur sapiēs in sapiētia sua,videlicet naturali atq; terrena, & nō glorieṫ fortis ī fortitudine sua, Hierem. 9.
sed ī hoc glorieṫ,q gloriaṫ,scire & nosse me. Fuerūt eq̄dē qdam, q sibi sapiētes videbanṫ, seq; 2. Cor. 10. Roman. 1.
diuinoꝝ notitiā attigisse gauisi sunt,de qbꝰ ad Roman. scripsit Apl̄s: Quia q̄d notū est Dei,
i. q̄d naturaliter de Deo cognosci potest, manifestatū est in illis. i. innotuit eis, qbus vtiq;, nisi
mūdi huius philosophis: Inuisibilia em̄ Dei. i. naturales ꝓprietates diuinæ naturæ. ꝑ ea q̄ fa- Ibidem.
cta sunt. i. ꝑ agnitionē creaturaꝝ cōspiciunṫ, sempiterna q̄q; virtꝰ eius, & diuinitas ex rebus
creatis cognoscit, ita vt sint inexcusabiles. Nā cū cognouissent Deū, nō sicut Deū glorifica-
uerūt, sed seruierūt creaturæ potiꝰ q̄ creatori. Quāuis em̄ nōnulli eoꝝ idololatriā pniciosam
esse cognouerāt, nihilo minus potiꝰ metuentes hoīem q̄ Deū, aut certe plus optātes placere
hoībus q̄ Deo, idola coluerūt. Vnde de magno illo philosopho, Senecā loq̄r, 6. de Ciui. Dei Augustinꝰ.
Augustinꝰ inducit, ꝙ dixerit: Sic idola adoramus, vt meminerimus huiusmodi cultū magis Seneca.
ad morē. i. vulgarē cōsuetudinē, q̄ ad rē ꝑtinere. Deniq; in libro de vera religione refert Au- Plato.
gustinꝰ, Platonē sacrificasse, eo ꝙ castꝰ, imo & virgo ꝑmāserit. Nō ꝙ Plato virginitatē credi
derit esse illicitā, sed ꝓpter pōtificū paganoꝝ īstātias. Verūtn̄ nec isti excusanṫ, qa de Seneca
testaṫ Augustinꝰ, ꝙ tāto dānabilius idola coluit, quāto illa q̄ mēdaciter fecit, veraciter age- Matth. 10.
re putabaṫ. Nō audierūt isti atq; cōsimiles eis verbū illud filij Dei salubre & sanctū: Nolite ti-
mere eos qui corpus occidūt, aīam aūt occidere nō possunt. Et itē, q̄d in Esaia conscriptum Esaiæ 55.
est: Nolite timere opprobriū hoīm, blasphemiasq; eoꝝ. Quis tu vt timeas ab hoīe mortali,
& à filio hoīs, qui quasi fœnū arescit? Nos ergo q priuatū nr̄i amorē euellere, & nosipsos spi
ritualiter mortificare docemur, solū Deū timeamus, solū Deū amemus, ei soli placere cone-
mur, in eo stabiliri nitamur, nec hoīem quēcunq; vel qualēcūq; formidemꝰ, aut diligamus,
nisi in Deo & propter Deū, quatenus cū beatissimo Hieremia singuli dicere valeamus: Dn̄s
fortitudo mea & refugiū meū, & robur meū. Et rursum: Non est similis tui dn̄e. Magnus es Hie. 16. 10.
tu, & magnū nomē tuum in fortitudine. Quis non timebit te ô rex gentium? Tanto etenim
Deū in patria clarius cernemus per speciē, quāto nūc clarius videmus per fidem illam pla- 1. Cor. 13.
ne, quæ per dilectionē operatur. Quidā em̄ dicūt se nosse Deū, sed factis negāt. Ideo q se di- Galat. 5.
cit in Deo manere, & mādata eius nō custodit, mēdax est & fallax. Sed quē fallit? nonne se- Titi 1.
ipsum? Arguet te malitia tua, ô simulator, & auersio tua increpabit te, ô infelix hypocrita. 1. Ioann. 2.
Nunqd me ad iracundiā ꝓuocas, dicit dn̄s? nōne temetipsum in cōfusione vultus tui? Item, Hiere. 4.
tāto Deū in patria ardētius diligemus amplexādo p̄sentē, quāto nūc amplius eū diligimꝰ de-
siderādo absentē. Et qm̄ fruitio quæ est dos aīæ, correspōdet charitatis feruori, quēadmodū Prouer. 8.
scriptū est, Ego diligētes me diligo: & saluator, Qui diligit me, diligeṫ à patre meo, & ego di Ioann. 14.
ligā eū, cuius dilectioni præmiū pandit, dum addit, Et manifestabo ei meipsum: visio nāq; Ibidem.
est tota merces: propterea q̄ nunc callidiori affectu Deum desideramus, eo copiosiori, ditio
riq; possessione eū possidebimus, & intra nos recipiemus. Desideriū em̄ aperit & patulā fa-
cit mentē optantis ad receptionē dilecti. Totū igitur studiū nostrū, ad Dei internā atq; fer- Eccl. 11.
uentē dilectionē vertamus & ordinemus, & nō sint in multis actus nostri, qm̄ vnū est neces- Lucæ 10.
sariū. Ait em̄ scriptura: Qui timetis dn̄m, diligite illū, & illuminabunṫ corda vestra. idcirco Eccl. 2.

Diligā te dñe fortitudo mea, & precor, vt ſicut adipe & piguedine repleať aīa mea dilectiōe
Pſal.17.62. tua deifica. ¶Deniq; ſi hō nō ordinareť à Deo, niſi ad naturalē felicitatē ac finē, quēadmodū
opinabāť philoſophi, ſufficeret ei lex naturalis, neq; altiori lege egeret. Sed qm̄ ad ſupnatu-
ralē btitudinē cōditi ſumus (iuxta illud Apl'i, Gr̄a Dei vita ęterna: & iteℨ, Ocul⁹ nō vidit, nec
Roman. 6. auris audiuit, nec ī cor hoīs aſcēderūt q̄ p̄parauit De⁹ diligētibus ſe. Sed vn̄ hoc noſti Apl'e?
1.Corin.2. Rn̄det: Nobis, inqt, reuelauit Deus per ſp̄m ſanctū) idcirco indigem⁹ ſupnaturali lege, p quā
Eſaię 64. de vera ac ſupernaturali btītudine inſtruamur, atq; de p̄ceptis & actib⁹ perueniēdi ad eam
1.Corin.2. illuminemur, ſicut in Pſal. ſctūs precatur: Illuminet vultū ſuū ſuper nos. Ad quē finē, & q̄ fru
Pſalm.66. ctu, adiecit: Vt cognoſcam⁹ in terra viā tuā, in oībus gētibus ſalutare tuū. Quis em̄ hoīm po
Ibidem. terit ſcire cōſiliū Dei? aut qs poterit cogitare qd velit Deus, niſi tu dederis ſapiētiā, & miſe-
Sapient.9. ris ſp̄m tuū de cælis? Hęc ergo lex ſupnaturalis, diciť lex diuina, q̄ eſt mēſura ac regula actuū
hūanoℨ in ordine ad felicitatē æternā. Per hāc em̄ legē rō cognoſcit & dictat, qd de Deo ſen
tiendū, quō ei miniſtrandū, & ad quē finē ſit oē exercitiū nr̄m referendum. De hac lege ait
Pſal.18.26. Pſalmograph⁹: Lex dn̄i īmaculata, cōuertēs aīas. Quā ſibi idē neceſſariā ſciēs, exorat: Legē
& 118. pone mihi dñe viā iuſtificationū tuaℨ. p̄pter hanc
Eſaiæ 33. legē hoībus à Deo collatā, Eſaias teſtať: Dn̄s iudex nr̄ &c. ipſe veniet & ſaluabit nos. Et Hie
Hiere.31. remias de Deo exorſus: Dabo, inqt, leges meas in cordib⁹ eoℨ, & in mētibus eoℨ ſupſcribā
Hebræ.10. eas. Quod tn̄ de noua lege eſſe p̄dictū, Apl's aſſerit. Quę ita ſe habet ad veterē legē, ſicut me-
ridies ad aurorā, lumē ad vmbrā, veritas ad figurā, īmo ſicut ſplēdor ad tenebras, & vita ad
mortē. ¶Pręterea, p̄ter legē naturalē & æternā atq; diuinā, poniť lex humana, q̄ eſt quoddā
rōnis dictamē, q̄ diriguntť actus humani in ordine ad finē boni coīs. Hæc aūt lex ex naturali
lege pgrediť, & eſt q̄ſi determinatio & explicatio legis naturalis circa particulares hoīm ſta
tus atq; negocia, caſus ac opa. Nā ea q̄ ad naturalē ptinēt legē, nō ſunt oīa ęque manifeſta, &
oībus certa: & ideo p legē humanā exprimiť & clari⁹ declarať, q̄d lex naturalis obſcure com
plectiť. Talis q̄q; lex neceſſaria eſt vitæ humanæ. Finis em̄ legis eſt, hoīes à malis retrahere, &
virtuoſos efficere. Quidā vero hoīm ſunt naturalr̄ bonæ indolis, quēadmodū de Hieroboā
3.Regū 11. rege Iſrael, 3. Regū habeť, in q̄ tn̄ poſtmodū honor mores corrupit. Iſti aūt ſine cōminatiōe
12.& 13. pœnaℨ ac metu, faciliter inducūť ad bona, & retrahūť à malis. Aliq v̄o inueniūť p̄terui, atq;
ad malū p̄cliues ac feruidi, q̄s neceſſe eſt à malis arceri, & ad bonū induci, cōminatiōe, metu
ac vi. Talis aūt diſciplina dr̄ lex humana, p̄pter q̄d cōſtitutio legū neceſſaria extitit: qm̄ teſte
philoſopho 1. politic. Quēadmodū hō virtute ornatus, iuſtitia'q; veſtitus, eſt honorabiliſſi-
mū aīal, ſic ſi à lege & æquitate ſepareť, eſt oīm aīalium peſſimū. Veruntn̄ qm̄ lex hūana com
munitati proponitur, ideo mala multa pmittit, ne deteriora cōtingant. Lex vero diuina cū
ſit immaculata, & velut radi⁹ lucidus legis æternæ, nullū malū pmittit, oēm'q; perfectionem
Pſalm.8. includit. Propter quod immaculata & aīaℨ conuerſiua vocatur. Tamē quantū poſſibile eſt,
debet (ſecundū Iſidorū) lex humana eſſe honeſta, quatenus religioni cōueniat: iuſta, vt ſecun
dū rationē procedat: poſſibilis, vt à ſubditis portari impleri'q; poſſit. Erit q̄q; ſecundū cōſue
tudinē patriæ, & loco ac tēpori debet cōgruere. Ex his itaq; cōſtat, cur dicat Apl's: Lex pro-
Galat.3. pter trāſgreſſores poſita eſt: iuſtis em̄ nō eſt lex poſita. Et qm̄ intentio legiſlatoris eſt, hoīes
bonos efficere, ideo ſecundū diſtinctionē operationū humanaℨ aſſignanť varij legis effect⁹.
Quædā em̄ operationes ſunt per ſe bonæ atq; laudabiles, & reſpectu harū legis effectus eſt,
p̄cipere ſiue cōſulere, iuxta illud Deuter. Cuſtodi temetipſum & aīam tuā ſolicite. Et in lo
Deuter.4. ſue libro: Ecce præcipio tibi, cōfortare & eſto robuſtus. Aliæ operationes per ſe ſunt malæ,
Ioſue 1. & reſpectu harū effectus legis eſt prohibere, quēadmodū ſcriptū eſt: Caue ne vnq̄ obliuiſca
Deuter.4. ris pacti dn̄i Dei tui. Aliæ vero opationes ſunt indifferētes: & q̄ ad has, legis effectus eſt pmit
tere. Punire aūt eſt legis effectus, quantū ad duros & præuaricatores. Quoniā itaq; lex diui-
na humanā in eo tranſcendit, ꝙ omne malū prohibet, nec aliquod peccatū permittit: idcir-
Prou.4. co eam cuſtodire in oībus difficilimū eſt, & omni diligētia egens. Propter q̄d hortatur nos
Eccí 19. ſermo diuinus: Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum. Cuius rationem alibi tradens: Niſi te, inqt,
Ibidem. inſtanter in timore Dei ſeruaueris, cito ſubuertetur domus tua. Nam qui ſpernit modica,
Eccí 3. paulatim decidit. Propterea altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris: ſed quę
Tobię 4. præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper, & in pluribus eius operib⁹ ne fueris curioſus. Et To
Roma.9. bias ait: Omnibus diebus vitæ tuæ Deum in mente habeto, & pete ab eo vt vias tuas dirigat.
Non enim eſt hoc volentis, neq; currentis, ſed miſerentis Dei.

¶De diſtinctione legis diuinæ in legem antiquam & nouam. Artic. XLI.

Ex p Moſen data eſt, gr̄a & veritas p Ieſum Chriſtū facta eſt. In hoc verbo B. Euange-
Ioann.1.8. Liſta Ioannes inſinuat, eundē eſſe nouæ ac veteris legis authorem. Lex enim vetus bona
Exo.34. erat, dicente Apoſtolo: Itaq; lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum & iuſtū & bo-
Acto.7. num. Nā lex vetus illicitā concupiſcentiā & omnia peccata quæ ſunt contra rationē, prohi
Roma.7. buit. Lex ergo diuina per nouā & veterē legē diuiditur, nō quaſi per oppoſitas ſpecies, cum
vtriuſq; legis ſit vnū principiū, ſ. Deus, & vn⁹ finis, ſ. Chr̄s, ſed ſicut p iperfectū atq; perfectū.
Cum

Cũ em̃ finis legis ſit, Deo vniri & frui, illa dicit̃ lex pfecta, q̃ ea includit, p q̃ hõ ad Dei fruiti- Hebrę.7.
onẽ ptigere poteſt, ad quã ſine grã nemo pducit̃. Lex aũt antiqua grãm nõ cõtinuit, ſed pmi Ioann.19.
ſit. Propter q̃d ait Apl's: Nihil ad pfectũ adduxit lex. Introductio vero melioris ſpei, p quã ap Deut.7.32
proximam⁹ ad Deũ. Chr's em̃ eſt cauſa atq; principiũ grę, de cuius latere fluxerũt ſacramẽta
grę cõtẽtiua. Idcirco lex vet⁹, q̃uis p tẽpore illo bona pfectaq; fuerit, Dei em̃ pfecta ſunt opa:
tñ qa nouæ legis erat figura, nec grę collatiua, ipfecta noiat̃ p cõparationẽ ad legẽ Chri, q̃ Ezech.20.
lex grę dicit̃. Quod vo p Ezechielẽ dñs ait, Dedi eis pcepta non bona, & iudicia in qbus nõ
viuẽt, intelligẽdũ eſt de cęremonialib⁹ pceptis, q̃ pctã quidẽ oſtẽderãt, nõ aũt purgabãt, qm̃
grãm nõ conferebãt. Similiter lex vetus dicit̃ (ſecundũ Apoſtolũ) intraſſe, vt abũdaret deli- Roman.5.
ctũ, & q pctm̃ p eã reuixit, & adminiſtratio mortis vocat̃, & alia q̃dã de ea legunt̃, q̃ nõ ſunt
itelligẽda effectiue, ſed occaſiõaliter & cõſecutiue, eo q lex grãm nõ cõtulit, p quã illa q̃ pce
pit, ipleri poſſent. Et qa pctm̃ poſt legiſlationẽ graui⁹ erat q̃ añ. Et itẽ, qa talis eſt nr̃a puerſi-
tas, q ea q̃ nobis phibent̃, vehemẽtius deſideram⁹. Hæc ergo occaſio nõ eſt ex parte legiſla- Roman.6.
toris data, ſed ab hoĩbus ſumpta. Deniq; lex vetus demõſtrat̃ à Deo collata, qa ad Chr̃m diſ-
poſuit. Primo, qa de ipſo teſtimoniũ phibuit, quẽadmodũ Chr's fatet̃: Oportet ipleri oĩa q̃ Lucæ 24.
ſcripta ſunt in lege & pphetis & pſalmis de me. Et alibi: Scrutamini ſcripturas, qa illæ ſunt Ioan.5.
q̃ teſtimoniũ phibẽt de me. Secũdo, diſponebat ad Chr̃m, reuocãdo hoĩes ab idolorũ cultu-
ra, & ſub vnius Dei obſequio cõſeruãdo, quẽadmodũ ad Galat. ait Apl's: Priuſq̃ veniret fi- Gala.3.
des, ſub lege cuſtodiebamur, cõcluſi in eandẽ fidẽ q̃ reuelãda erat. Et itez: Lex, inqt, pędago Ibidem.
gus nr̃ fuit in Chr̃o. Vbi aũt venit fides, iã non ſumus ſub pædagogo. Propter q̃d ad Hebrę. Hebr.7.
ſcribit: Reprobatio fit pcedẽtis mandati pter infirmitatẽ & inutilitatẽ. Nã veniẽte pfecti-
one euãgelica, ceſſare oportuit iperfecta illa legalia. Quãuis vero lex antiq̃ nõ ſuffecit ad ſa-
lutem, nihilo min⁹ pr̃es veteris teſtamẽti ſaluati ſunt p grãm ſpũſſancti, q̃ grã inerat eis, nõ Ezech.20.
ex lege, ſed p fidẽ mediatoris vẽturi. Porro lex noua in trib⁹ à veteri differt, eãq; excellit. Pri
mo, qm̃ lex noua ad cęleſtia & ſpũalia atq; æterna bona nos inuitat & erigit. Vñ Chr's mox
in ſuæ pdicationis exordio regnũ cælorũ ſpopõdit, dũ ait: Pœnitentiã agite, appropinqua- Matth.4.
bit em̃ regnũ cælorũ. Lex aũt vetus directe pmiſit tẽporalia bona, terrenũq; regnũ. Nam in Deu.27.8.
ipſo legis ſtatim initio populus ad regna Chananęorũ inuitat̃. Secũdo, lex noua antiquam Exodi 21.
trãſcendit, qm̃ nõ ſolũ manũ ſeu opus malũ, verũ etiã aĩm & cogitatiões iiuſtas dãnat ac co- Matt.5.
hibet: vetus aũt, vt dicit̃, manũ cohibuit. Et ergo Chr's dicit: Niſi abũdauerit iuſtitia vr̃a pl⁹ Deu.30.28
q̃ ſcribarũ & phariſæorũ, nõ intrabitis in regnũ cælorũ. Tertio, qa lex vetus inducit ad obe- Ephe.6. Auguſtin⁹
diendũ diuinis mãdatis timore pœnarũ, noua vero amore ſpũſſancti: q per grãm Chri i no Actorũ 4.
ua lege pſtat̃, in veteri pfigurabat̃. Ideo Auguſt. ait: Breuis eſt nouæ ac veteris legis diſtinctio, Roman.6.
timor & amor. Sola ergo lex Chri, eſt lex pfectionis & grę, cui alia nulla ſuccedet. Non em̃ Hebr.7.
eſt aliud nomẽ datũ hoĩbus, in q̃ oporteat eos ſaluos fieri, & non eſt in alio aliq̃ ſalus. Poteſt Galat.3.
q̃q; 4. addi diſtinctio, qm̃ lex vetus cũ ſit impfecta, & ad legẽ Chri pparatoria, data eſt à Deo Actor.7.
p miniſteriũ angelorũ, dicẽte Aplo: Lex data eſt p angelos in manu mediatoris. Et Stepha
nus dicit Iudæis: Accepiſtis legẽ in diſpoſitione angelorũ. Sed noua lex, cũ ſit ſumma ac vlti
ma, ab ipſo Dei verbo, Deo vero incarnato, imediate donata eſt, ſicut teſtatur Apl's: Nouiſ- Hebræ.1.
ſime diebus iſtis locutus eſt nobis in filio. ¶Si vero quærat̃, cur Deus veterẽ legẽ ſpecialiter
populo pſtitit Iudæorũ: Rñdendũ, qm̃ decuit populũ illũ ſpeciali ſanctitate pollere & grã,
ex q̃ Chr's naſci elegit. Nõ ergo data eſt eis pter eorũ iuſtitiã, quẽadmodũ in Deutero. Mo- Deut.9.10
ſes ait: Scito q non pter iuſtitias tuas dñs Deus dederit tibi terrã hanc, cum duriſſimæ cer
uicis ſis popul⁹. Et rurſus: Dilexit dñs pr̃es tuos, & elegit ſemen eorum poſt eos. Quęrere aũt
cur potius ex illo populo Deus incarnari volebat, q̃ ex alia plebe: ſimile eſt ac ſi quæratur, Auguſtin⁹.
cur vnum trahat, & alium non trahat: quod quare contingat, noli interrogare, ſi non vis er
rare. Qm̃ ergo lex vetus ſolis Iudæis præſtita fuit, ideo alij non tenebantur ad eam. Propter
quod Dionyſius nono cæleſtis Hierarchiæ capitulo affirmat, multos gentilium per miniſte Dionyſi⁹.
riũ angelorũ ad Deũ conuerſos ſine Moſaica lege. Veruntñ quia lex vetus manifeſtatio fuit
legis naturæ, & aliqua ſuperaddebat, idcirco oẽs tenebant̃ ad eam, quantũ ad præcepta mo-
ralia quæ continebat, in tantũ & eo modo, quantũ & quõ erant præcepta legis naturæ, non
quia erãt pcepta legis ſcriptæ, ſed veteris atq; Moſaicæ. Rationabiliter demũ data eſt lex ve- Exo. 20.21
tus, non ab origine mundi vel Abrahæ, ſed Moſe, ad confundendã reprimendamq; humani Grego.
cordis ſuperbiã. De duobus enim potiſſime homo ſuperbiuit, videlicet de ſciẽtia & potẽtia:
De ſcientia quidẽ, quaſi naturalis ratio ei ſufficere poſſet: de potẽtia quoq;, tanq̃ per ppriam
poteſtatẽ legem implere valeret. Horum vero vtrunq; manifeſte falſum apparuit tempore Exodi 32.
Moſis, quando ad idololatriã & innaturalia atq; turpiſſima vitia hoĩes declinabant. Tũc er Nume.25.
go oportuniſſime & cõuenientiſſime data eſt lex, per quam ſecundum Apoſtolũ eſt cogni- Roman.7.
tio peccati, tam in adiutorium bonis, q̃ in cõuictionem malignis. Ideoq; ad Romanos ſcri- Roman.8.
bit Apoſtolus: Quod impoſſibile erat legi qua infirmabatur per carnem, miſit Deus filium 2.Cor.12.
ſuum, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis per dominum noſtrum Dei vnigenitum.

¶De tri-

¶De triplici p̃cepto vet.legis,& specialiter de p̃ceptis moralibus.

Væ est alia gẽs sic inclyta, vt habeat cæremonias iusta'q; iudicia & vniuersam legem?
Deuter. 4. Q Verba sunt hęc Mosis hoīs Dei in dño gloriãtis sup oībus bonis, q̃ tradidit Israeli. Tri
plicia aũt p̃cepta, quẽadmodũ in verbis his tãgit, lex vetus cõtinuit, s. moralia, cęremo
nialia & iudicialia. Præcepta vero moralia appellant, q̃ ad bonos ptinent mores,& de acti-
bus virtutum ĩmediate donãtur, vt illud, Nõ furtũ facies, Nõ cõcupisces rem proximi tui: q̃
Exodi 20. sunt act⁹ iustitiæ. Lex em̃ diuina ad Dei dilectionẽ hoĩes reducere & ordinare intendit, quẽ-
Deuter. 5. admodũ scriptũ est: Sancti eritis, qm̃ ego sanct⁹ sum. Et iterũ: Perfect⁹ eris & absq; macula,
Matth. 5. cũ dño Deo tuo. Cui concordat q̃d in Euang. legit: Estote pfecti, sicut & pr̃ vr̃ cælestis pfe-
Roman. 13. ct⁹ est. Cũ ergo similitudo sit causa amoris, iuxta illud, Om̃e aĩal diligit simile sibi: elucescit
Leu. 19. 20. q hõ ad Dei amicitiã pertingere nequit, nisi per actus virtutũ, sanct⁹ & Deo consimilis fiat.
Deute. 18. idcirco lex diuina, p̃cepta moralia assignauit, vt in Ecclesiast. habetur: Deus ab initio cõsti-
Matt. 5. tuit hoĩem, & reliqt eum in manu consilij sui. i. in liberi potestate arbitrij sui, adiecit illi p̃ce
Ecci 13. 15. p⁺a &c. ¶Deniq; diuinæ legis intentio est, hoĩes cõuenienter disponere, tã q̃ ad seipsos, q̃ in
ordine ad Deũ. Horũ vero vtrũq; est de lege naturæ seu naturalis rõnis dictamine in coĩ, sed
oportuit vtrunq; determinari in speciali, quãtum ad modũ colẽdi Deum,& itẽ quãtum ad
modum obseruãdi iustitiã inter hoĩes. Illa ergo p̃cepta, q̃ determinãt p̃cepta moralia q̃ ad
Deum, assignãdo speciales modos seu ritus cultus diuini, cæremonialia noĩantur. Quæ aũt
determinãt p̃cepta moralia quãtũ ad hoĩes, tradẽdo speciales modos seruandi iustitiã inter
hoĩes, iudicialia dicta sunt. Cum em̃ hõ ex aĩa & corpore cõponat, ordinat ad Deum nõ so-
lum per spũales interiores'q; actus latriæ, vt sunt credere, sperare, diligere, verũ etiã per actus
exteriores atq; corporeos, vt sunt sacrificia, oblationes, per q̃ hõ diuinã seruitutem pfitetur.
Et de talibus actib⁹ cæremonialia dant p̃cepta. Præcepta igitur cæremonialia ac iudicialia
ex institutione sortiunt virtutẽ,& à Deo per Mosen data sunt, sicut in Deutero. ipse testat:
Deuter. 9. Decẽ, inquiens, verba scripsit Deus in tabulis duab⁹, vt docerẽ vos cæremonias atq; iudicia.
Præcepta vero moralia à Deo immediate sunt data, eo q naturali rationi inscripta ac indita
Augustin⁹. sint. Ait autẽ August. in libro de spiritu & litera, q lex illa Mosaica occidere occasionaliter
perhibetur, etiã q̃ ad p̃cepta moralia, inquantum p̃ceperat bonũ, nõ impendens auxiliũ grãe
ad implendum. Præter p̃dicta q̃q; præcepta ponuntur in lege quædã mandata, quæ nõ sunt
Exodi 22. om̃ino ad salutẽ necessaria, sed præcipiuntur tanq̃ vtilia,& ad obseruantiã principaliũ p̃ce-
ptorũ accõmoda, vt est illud Exodi: Si acceperis pignus à proximo tuo, ante solis occasum
restituas ei: atq; similia, quæ proprie nõ dicuntur præcepta, quia simpliciter non obligant,
Hieron. sed mandata. ideo'q; Hieronymus dicit: In præceptis iustitia, in mandatis vero est charitas.
Quãuis aũt cuncta p̃cepta moralia naturali rõni cõcordent & pateãt, nõ tñ æqualiter. Nam
Exo. 20. 21. quædã adeo plana sunt, vt mox plata oĩbus innotescãt, vt de honoratione parentũ, de non
Nume. 25. cõmittẽdo homicidio. Quædã vero maiori cõsideratione circunstãtiarũ egẽt & approbatiõe
Deut 19. sapientũ, vt illud: Corã cano capite cõsurge,& honora personã senis. Aliq̃ aũt diuina ĩdigẽt
Leuit. 19. illuminatiõe, vt de nõ faciẽdo sculptili atq; cõflatili. Decẽ aũt p̃ceptorũ 3. pria, spectãt ad Deũ.
Tria nãq; debet subiect⁹ p̃lato seu prĩcipi: Fidelitatẽ, ne ei⁹ honorẽ alienis ĩpẽdat, vel ad alios
Exodi 2. referat. Hãc ergo fidelitatẽ Deo altissimo ĩpendendã cõcernit ac iubet primũ mãdatũ, dum
Deuter. 5. dicit: Nõ habebis deos alienos. Secundo, debetur p̃lato reuerẽtia, ne offendatur, ad q̃d perti-
Exodi 20. net secundũ mandatũ: Nõ assumes nomen Dei tui in vanum. Tertio, debetur p̃lato debit⁹ fa
ibidem. mulat⁹, de q̃ datur 3. mandatum, q̃ dicitur: Memento vt diẽ sabbati sanctifices. Inter p̃cepta
Exodi 20. q̃q; decalogi, de sola obseruatione sabbati & nõ de aliarũ celebratiõe solennitatũ fit mentio.
Deuter. 5. Nã oẽs vet. legis solennitates institutæ sunt in cõmemorationem alicui⁹ bñficij Dei, vel p̃te
riti, cui⁹ agebatur memoria: aut certe futuri, cui⁹ rep̃sentabat figura. Oĩm vero diuinorũ bñfi
Genes. 1. 2. ciorũ cõmemorandorũ primũ atq; p̃cipuum, est mundi creatio, ob cuius memoriã institue-
Exodi 20. batur sanctificatio sabbati. Vñ cum Moses dixit, Memento vt diem sabbati sanctifices, cau
Gene. 1. sam adiecit,& ait: Sex em̃ diebus fecit Deus cælum & terrã. Oĩm aũt bñficiorum Dei p̃figu-
randorũ excellentissimum, fuit quies mentis in Deo, nunc quidem per grãm, & ĩ futuro per
gloriã. Et hæc quies etiã moraliter p̃figurabatur per obseruationẽ sabbati. Cæteræ vero so-
Exodi 12. lennitates celebrabãtur in memoriã alicuius particularis bñficij tẽporaliter transeũtis, quẽ-
Leuit. 23. admodũ solẽnitas phase in cõmemorationẽ liberationis prm̃ ex Aegypto,& in figurã pas-
Nume. 28. sionis Chrĩ, q̃ tẽporaliter trãsijt. Cõsiderãdũ q̃q; q 10. p̃ceptis decalogi, quæ per se oĩbus faci
Exo. 20. 21 liter innotescunt, superaddũtur alia quædã præcepta moralia non adeo manifesta, sed ta-
men reducuntur ad 10. principalia. Primo enim præcepto decalogi, quo cultus alienorum
Deuter. 5. deorũ prohibetur, adduntur p̃cepta eorũ prohibitiua, quæ ad idolorum cultũ disponunt,
quemadmodum in Deuteronomio Moses iussit: Non inueniatur in te, qui lustret filium
Deute. 18. suum aut filiam ducens per ignem, nec maleficus, vel incantator, nec qui pythones consu-
lat, neq; diuinos, aut qui à mortuis quærat veritatem. Secundo præcepto quo prohibetur
ibidem. periuriũ, superadditur prohibitio falsæ doctrinæ. Tertio autem, quo ad obsequium præci-
Leuitici 5.
Deuter. 5. pitur,

pitur, oia ꝑcepta ceremonialia adijciuntur. Quarto q̃q;, q̃d est de honoratione parentum, ad- Exodi 20.
iungitur ꝑceptum de honoratione senum, & oẽ q̃d ad reuerentiã alijs exhibendã inducit. Deut. 18.
Quinto aũt, q̃d est de ꝓhibitione homicidij, addit ꝓhibitio odij, oisq; violationis in proxi- Leui. 19. 24
mum, queãdmodum in Leuit. legit: Nõ stabis cõtra sanguinẽ proximi tui, & ne oderis frẽm 19. & 20.
tuum in corde tuo. Sexto ꝑcepto, q̃ adulteriũ prohibet, ꝓhibitio addit meretricij, vitijq; cõ- Exo. 22. 20
tra naturã. Septimo, q̃ furtum vetatur, adijcitur prohibitio vsurę, calumnię atq; rapinę. Octa Deut. 25. 5.
uo autẽ ꝑcepto, q̃ falsum testimoniũ prohibetur, additur prohibitio falsi iudicij, detractiõis Exo. 20. 21.
q̃q; atq; mẽdacij. Sed alijs duobus nulla adduntur, q̃a p ea ois concupiscentia mala vetatur.
Nunc ergo q̃m oĩpotenti Deo fidelitatẽ, reuerentiam & famulatum debemus, offeramus ei
mente vera fidẽ syncerã, de qua Hiere. testatur: Dñe, oculi tui respiciunt fidem. Reuereamur Hier. 5. 48.
insuper eum circunspecti & anxij, ne offendamus Dei ac iudicis nr̃i ꝑsentiam: sed & mini- Iosue 24.
stremus ei non negligẽter, ne maledicamur, sed vt Iosue monet, corde ꝑfecto atq; verissimo.

¶ De ꝑceptis cæremonialib. vet. legis, & de rõnibus sacrificiorum legalium. Art. XLIII.

VMbrã habẽs lex futurorum bonorum, non ipsam imaginẽ rerum, nunq̃ potest accedẽtes ꝑfe- Hebræ. 10.
ctos facere. Sicut ostẽsum est, cæremonialia ꝑcepta ordinant ad cultũ diuinũ. Cultus
aũt Dei est duplex, videlicet interior & exterior. Et sicut corp⁹ ordinat ad aĩam, & per
eã ad Deũ, sic cultus Dei exterior ad interiorẽ cultũ refert, in quãtũ disponit ad ipsum. Cul-
tus vero interior, in vnione mẽtis ad Deũ p intellectũ & affectum cõsistit. Idcirco secũdũ q̃d
mẽs rõnalis Deo p intellectũ & affectum diuersimode iungit, secundũ hoc exterior cultus
diuersificat. Q̃m ergo in patria De⁹ p speciẽ clare, & absq; velamine à beatis conspicit, ideo 1. Co. 13. 10
cult⁹ beatorum exterior non est figuratiuus, sed in laude Dei consistit, q̃ ex interiori cognitiõe
& affectione ꝓcedit, queãdmodũ Esaias fatet: Gaudium & lætitia inuenief in ea, grãrum actio Esaiæ 51.
& vox laudis. In vita aũt ꝑsenti diuinã veritatẽ in seipsa videre nõ possumus, sed repræsenta
tur nobis sub sensibilibus formis tã in veteri q̃ in nouo testamẽto. Sed in nouo testamento
propalata est via ptingẽdi ad clarã atq; beatificã diuinæ veritatis notitiã, Chr̃o iam nato, q
de seipso testat: Ego sum via, veritas, & vita. Nemo venit ad patrẽ, nisi p me. Et iterũ: Ego,
inq̃t, ostiũ sum: p me si q̃s introierit, saluabit. Sed in veteri lege hæc via propalata nõ extitit, Ioan. 14. 10
sed ꝓmissa, vt ad Hebr. ꝓbat Apost. Cæremonialia ꝟo veteris legis, figuratiua fuerũt nõ so- Hebræ. 7.
lum veritatis in patria manifestãdæ, sed etiã Chr̃i ac cultus nouæ legis, p quẽ ad beatitudinẽ
(in qua figura non est, neq; ænigma) venit. Cultus vero cæremonialis atq; exterior nouæ le- 1. Cor. 13.
gis, non est figuratiuus viæ ꝑueniendi ad patriã, sed veritatis in patria per speciẽ contuendę,
de q̃ Esaias dixit: Ocul⁹ non vidit Deus absq; te, q̃ ꝑparasti expectantibus te. Et Psalmista: In Esaiæ 64.
lumine tuo videbim⁹ lumẽ. In lumine em̃ creato mentẽ ꝑparãte, q̃d est lumen gloriæ, vide- Psal. 35.
bim⁹ lumẽ increatũ, q̃d est lumen supessentiale diuinæ essentiæ. Sicut em̃ teste Ap̃lo, Vetus Hebræ. 10.
lex figura est nouæ legis, ita iuxta Diony. 5. cælestis hierarchiæ cap. status nouæ legis est figu Dionysi⁹.
ra status gl̃iæ, & est q̃si medius inter statũ veteris legis & patriæ. Propterea cum signa figu-
ralia legis antiquæ sint obscuriora figuris legis grãæ, dixit Apost. Vmbrã habẽs lex futurorũ
bonorum, non ipsam imaginẽ rerum. Vmbra nãq; obscurior est imagine. Et ideo vmbra spectat Hebræ. 10.
ad veterẽ legẽ, imago ad nouã. Et ad Coloss. ait: Nemo vos iudicet in cibo aut potu, aut in Colos. 2.
parte diei festi, aut neomenię, aut sabbatorum, q̃ sunt vmbra futurorũ. Oĩa em̃ in figura cõtin- 1. Cor. 10.
gebant eis, scripta sunt aũt propter nos. Et ergo curare debemus, vt ea intelligamus. Deniq;
cæremonialia veteris legis, diuidunt in sacrificia, in q̃bus exterior Dei cultus præsertim con Exod. 38.
sistit: in sacra, quæ sunt instrumẽta diuini cultus, vt vestes sanctæ, vasa q̃q; sacrata & taber-
naculũ: in sacramenta quæ sunt cõsecrationes ministrorũ Dei, & in obseruãtias quæ ptinent
ad specialẽ conuersationẽ ministrorum tẽpli. Queãdmodum aũt per sacrificia veteris legis Esaiæ 53.
figurabatur verũ sacrificiũ, q̃d est Chr̃s dñs, qui oblatus est, q̃a voluit: obtulit em̃ semetipsum Ephes. 5.
oblationẽ & hostiã Deo in odorẽ suauitatis pro nobis: sic sacramenta legis illius figurabãt Titi 2.
sacramẽta legis nouæ, & obseruantiæ illæ cõuersationem populi Christiani. Sacrificiũ vero Hebræ. 13.
nouæ legis, s. Eucharistia, q̃m Chr̃m continet, q per sanguinẽ suum sanctificauit populũ, se-
cundũ Apostolũ sacramentũ vocatur. Sed sacrificia legis antiquę, quia nõ continebãt grãm,
non dicunt sacramẽta. Porro ꝑcepta cęremonialia legis scriptæ, ad duo ordinabãtur, vide-
licet ad cultũ diuinũ illi tẽpori cõuenientẽ, & ad figurandum Chr̃m seu ea quæ Chr̃m cõcer
nunt. In quãtum ergo ordinabantur ad cultũ Dei, pro tẽpore illo habebant causam literalẽ, Exo. 18. 32.
s. vt retraherent suo onere ab occupatione idololatriæ, ad quã populus ille labilis erat, vel vt
diuinorum memoriã beneficiorũ inducerent, aut diuinæ maiestatis excellentiã designarent.
in quantũ aũt ordinabantur figuraliter ad Chr̃m, habebãt rationes figurales ac mysticas. Et
q̃m cæremoniæ veteris testamẽti ordinabantur ad cultũ Dei atq; ad Chr̃m, ratio potest assi
gnari sacrificiorũ legis tã literalis q̃ mystica seu figuralis. Sacrificium em̃ legale exterius, re-
præsentat ordinationẽ mẽtis in Deũ, in quantũ ordinabat ad cultũ diuinũ. Bona vero ordi-
natio mẽtis ĩ Deo, hęc est, vt se oĩa à Deo recepisse cognoscat tãq̃ à primo oĩm rerũ pricipio
& oĩa ad Deũ finaliter referat, tanq̃ in vltimũ oĩs nr̃æ operationis beatificũ finẽ. Hoc aũt hõ
in sacri-

quẽadmodũ in lib. Par. ait: Tua
in sacrificijs & oblatiõib⁹ illis legalib⁹ ꝓfitebaꝛ & insinuabat, Alia q̊q; rõ lr̃alis sacrificiorũ lega-
1.Par.29. sunt oĩa dñe De⁹, & q̃ de manu tua accepim⁹, dedim⁹ tibi. Nã p̃cepta sacrificiorũ nõ tradebant ei,
liũ daꝛ, q̃tenus popul⁹ à sacrificijs idolorũ retraheret. Idcirco apud Hier. dicit: Nõ
Exo.32.34. nisi postq̃ ad idololatriã declinauerat, vitulũ adorãdo cõflatilẽ. q̃ eieci eos de terra Aegy
Hiere. 7. sum locut⁹ pr̃ibus vr̃is, nec p̃cepit eis de v̄bo holocaustomatũ ĩ die erat figurare illud verũ sacrificiũ
Ephes.5. pti. Rõ demũ figuralis ac mystica oĩm sacrificiorũ vet. legis, q̃ De⁹ hũano gñi ꝑ peccatũ iam la-
Roman. 8. pti. Oĩm em̃ bñficiorũ, q̃ De⁹ hũano gñi ꝑ peccatũ iam la-
Numer.15. q̊ se vnigenit⁹ Dei ꝑ nobis obtulit pr̃i. sed ꝑ oĩbus nobis tradidit illũ. Inter
pso donauit, erat maximũ, ꝙ ꝓprio filio nõ pepercerit, & capræ. Lex em̃ volebat
Exod.2.12. aĩalia aũt q̃drupedia nõ offerebanꝛ Deo, nisi tria gña, s. oues, boues, & capræ, idolis suis ĩmolabant, his 5.
populũ Iudæorũ à Paganis distĩguere. Idololatrę vero oĩa aĩalia nutritiq; fuerãt, p̃dicta 5. aĩa-
exceptis: & maxime apud Aegyptios, ĩter q̃s Hebrę i cõmorati qa in eorũ specie
lia abominabilia erãt ad occidẽdũ. Nã ouẽ colebãt, hircos q̊q; venerabanꝛ, qa in eorũ specie
dæmones ipsis apparuerũt. Bobus aũt vtebanꝛ in agricultura, quã ĩter res sacras cõputabãt.
Exodi 8. Et ideo Moses Pharaoni dixit: Abominatiões Aegyptiorũ ĩmolabim⁹ dño Deo nr̃o. Itẽ p̃di
cta 5. aĩalia mundissimũ habẽt alimẽtũ, & humanã vitã p̃ ertim sustentãt, idcirco ad ĩmolan-
dũ erãt aptissima. Prędicta q̊q; aĩalia spũaliter puritatẽ designãt. Ait em̃ Glossa ĩ Leuit. Vi-
Leuitici 1. tulũ offerim⁹, cũ carnis lasciuiã superam⁹: Turturẽ, dũ castitatẽ seruam⁹: Agnũ, cũ irrõnales
motus contẽnimus. In colũba q̊q; & turture, duarũ naturarũ coniunctio insinuabaꝛ. Sed cur
pisces nõ offerebanꝛ? Rñdendũ, qm̃ pisces ex aq̃ abstracti, ꝓtin⁹ moriunꝛ, ergo in tẽplo offer
ri nõ poterãt. Sed cũ Deus sit author vitæ, & ipse mortẽ non fecit, neq; lætatur in ꝑditiõe vi-
Sapien.1. uorũ, cur nõ poti⁹ ĩmolabantur ei aĩalia viua, q̃ mortua atq; cremata? Rñdendũ, qa occisio il
Iob 3. la significauit destructionẽ peccati, & ꝙ hoĩes peccatores morte sunt digni. Erat etiã occi-
Roman. 1. sio aĩaliũ ĩmolatorũ, figura occisionis summi sacrificij, s. Chr̃i. Tradit aũt lex specialẽ modũ
Exodi 29. occidẽdi victimas suas vtebanꝛ idololatræ, & secundũ R.
Leuitici 8. occidẽdi ĩmolata, qa alijs modis occidẽdi victimas suas vtebanꝛ idololatræ, & secundũ R.
R. Moses. Mosen, Lex modũ elegit, q̊ aĩalia min⁹ angerẽtur. ¶Est aũt diligẽter aduertendũ, triplex fu-
isse gen⁹ sacrificiorũ veteris legis: q̊rũ primũ dicebaꝛ holocaustũ, ꝙ totũ cõburebaꝛ, velut to-
tũ incẽsum. Ipsum nanq; offerebaꝛ Deo specialiter ꝓpter reuerentiã maiestatis diuinæ, atq;
Leuit. 1. 2. amorẽ bonitatis suę ĩmensæ, & conueniebat statui perfectorũ, q consilia Chr̃i obseruant: &
ideo totũ cõburebatur, q̃tenus sicut totum aĩal in vaporẽ resolutum, ascẽdit, sic designareꝛ,
totũ hoĩem & oĩa q̃ ei⁹ sunt, Deo esse subiecta, & ipsum in Dei amorẽ ꝓrsus debere resol-
Leuitici 7. ui, & sursum leuari. Secundũ gen⁹ sacrificij fuit, q̊d Deo ꝑ peccato offerebatur, ꝓpter remis
sionẽ peccati, cui⁹ vna pars cõburebatur, & alia in vsum cessit sacerdotũ, conueniebatq; sta-
tui ꝓficientiũ, ad designandũ ꝙ peccatorũ remissio à Deo fit ꝑ ministeriũ sacerdotũ. Sed q̃nsa
crificiũ offerebatur ꝑ peccato totius populi aut sacerdotis, totũ cõburebaꝛ. Si em̃ tunc aliq̃d
eius fuisset comestũ, idẽ fuisset, ac si non fuisset oblatũ. Hoc tñ specialiter contigit ad figuran
Leuitici 3. dũ, ꝙ in sacerdotib⁹ nullũ vitiũ ꝑmanere resideréve debet. Tertia q̊q; pars hui⁹ sacrificij, in
Ibidem. vsum offerentiũ proueniebat, qa remissio culpæ est à Deo ꝑ ministros ecclesiæ, cooperanti-
bus eis q peccauerunt. Adeps vero & sanguis, nullius vsui cõcedebanꝛ: sed sanguis ad altaris
crepidinẽ effundebaꝛ ad reuerentiã Dei, adeps vero cõburebatur in igne. Cui⁹ vna rõ fuit,
q̃tenus populus Dei ab idololatris secerneret. Nã idololatrę de sanguine victimarũ bibebãt,
comedebantq; adipes, quẽadmodũ in Cantico Deuter. scribit: De q̊rũ victimis comedebãt
Deu.32.19 adipes, & bibebãt vinũ libaminũ. Rõ vero moralis fuit, qa sanguinis effusio prohibebaꝛ Iu-
Roman. 8. dæis, dicẽte Mose: Nõ stabis contra sanguinẽ proximi tui. Rõ q̊q; mystica erat, qa ꝑ hæc desi
Leuitici 7. gnabatur effusio sanguinis Chr̃i, & pĩguedo charitatis, propter quã pro nobis mori digna-
Exodi 29. tus est. De hostijs aũt pacificis, pectusculũ armusq; dexter sacerdotis vsui deputabatur, ad insi
Nume. 19. nuãdum ꝙ sacerdotib⁹ sapiẽtia cordis necessaria est ad instruẽdum populũ Dei: q̊d figura-
Roma. 15. tur ꝑ pect⁹, q̊d est sapiæ tegumẽtum. Sed & ꝑ armũ dextrũ oñdebatur, ꝙ fortitudo eis neces
Leui.3.5.14 saria sit, q̃ valeãt æq̃nimiter ferre aliorũ defect⁹, quẽadmodũ docet Apostol⁹: Debemus nos
&3. firmiores infirmorũ imbecillitates portare, & non nobis placere. Qm̃ vero holocaustũ erat
dignissimũ oĩm sacrificiorũ, ideo mascul⁹ solũ in holocaustum offerebatur. Columbæ q̊q; &
turtures nõ erãt nisi pauperũ oblationes, q maiora habere nõ poterãt, vnde nec in hostijs pa
cificis offerebãtur, qm̃ hostię pacificæ immolabãtur gratis atq; spõtanee. Sed pro peccato of
Leuitici 7. ferebãtur, eo ꝙ plãctum pro cãtu habeãt, & propter altitudinẽ sui volat⁹ sacrificio holocau
Ibidem. storũ cõueniebãt. Holocaustum igitur summũ ac primum locũ inter sacrificia habuit. Dein
de hostia pro pc̃tõ, q̃ comedebatur solum in atrio à sacerdotibus, & in die sacrificij. Tertio,
hostiæ pacificæ ex voto. Quarto, hostiæ pacificæ spõtaneæ, cuius ordinis ratio est. Nã maxi-
R. Moses. me hõ obligatur Deo, ꝓpter excellentiã maiestatis diuinæ. Secundo, propter offensam ei il-
latã. Tertio, propter beneficia iam suscepta. Quarto, propter beneficia sperata. Dicit autẽ R.
Nume. 15. Moses, ꝙ quãto pc̃m̃ fuit grauius, tãto offerebatur pro ipso vilior species animalis. Nã pro
Leuit. 3. 4. scelere idololatriæ q̊d maximum est, immolabatur capra q̃ est vilissimum aĩal: pro sacerdo-
tis autẽ peccato & ignorãtia, vitulus: pro negligẽtia principis, hircus. ¶Insuꝑ de terræ nascẽ
tibus

tibus quę sunt vsui humano in cibũ,offerebat̃ panis. Quę aũt sunt in potũ,offerebat̃ vinum.
Quæ sunt in condimentũ,offerebatur oleũ & sal. Quæ sunt in medicamẽtum,offerebat̃ thus. Leuit. 4.
Per panẽ autẽ figurata est caro Christi: per vinum,sanguis: per oleum,gratia: per sal,sciẽtia: ibidem.
per thus autẽ,oratio. Mel vero in sacrificijs Dei non offerebatur, qm̃ idolis offerri solebat, Nume. 11.
& etiam ad designandum ꝙ omnis carnalis voluptas vitanda sit populo Dei, qui Deo di- Leuit.23.2.
gne sacrificare conatur. Veruntamen quia sacrificium zelotypiæ non ex deuotiõe,sed suspi- Ibidem.
cione processit,idcirco non offerebatur in eo thus,quod mentis deuotionem figurat. Numer. 5.

¶De sacris & rationibus sacrorum veteris testamenti. Art. XLIIII.

LAbia sacerdotis custodiunt sciẽtiã, & legẽ ex ore ei⁹ requirẽt,qa angel⁹ dñi exercituũ
est. Inter cæremonias veteris legis,vt dictũ est,q̃dam ptinebãt ad sacra.i.diuini cult⁹ ex- Malach. 2.
teriora instrumẽta,vt sunt tẽplum,altare,& vasa,atq; similia. Cultus em̃ Dei exterior ad
interiorẽ Dei reuerentiã ordinat̃. Ea vero q̃ cunctis coĩa sunt,& discretã dignitatẽ,notabi-
lem'q; excellentiã nõ sortiunt̃,minus curant̃ & honorant̃,nec in admiratione habent̃. Sed q̃ Exo.34.38.
speciali pollent decore,ac singulari excellentia atq; ornatu,ampli⁹ venerãtur & attendunt̃.
Hinc em̃ p̃lati ac principes singularibus vestibus indui solẽt, & latiora habere palatia, q̃te-
nus magis reuereant̃ à subditis. Itaq; vt populus ille parũ vehementius ad interiorẽ Dei re-
uerentiã incitaret̃,instituit De⁹ p Mosen famulũ suũ specialia tẽpora quæ solẽnitates dicũt: Nume. 10.
specialia vasa,speciale habitaculũ,& speciales ministros ad cultũ diuinũ. Rõnabilis ergo est
causa cęremoniaꝝ ad sacra spectantiũ. Voluit igit̃ De⁹ templũ sibi in terra cõstitui,nõ ꝙ ipse Exo.35.37.
localiter aut circũscriptibiliter esset ĩ loco,sed vt hoĩes ĩ loco diuini noĩs honori dicato,de- 38.&34.
uoti⁹ reuerẽtialius'q; adorarẽt. Et itẽ,q̃ten⁹ p tẽpli dispositionẽ aliq̃ ad diuinę maiestatis emi
nentiã ptinẽtia designarent̃. Quãuis aũt dñs p̃ordinauit in vno loco esse sacrificia offerẽda,
iuxta illud Deut. Ad locũ quẽ elegit dñs De⁹ vr̃, venietis & offeretis holocausta & victimas Deute. 16.
vr̃as: nõ tñ hũc locũ aperte designauit p ædificationẽ tẽpli añ tẽpora Salomonis, licet ante
oñderit eũ Abrahę qñ dixit: Tolle filiũ tuũ vnigenitũ,quẽ diligis,Isaac,& offeres illũ mihi in Gene.22.
holocaustũ sup vnũ montiũ quẽ mõstrabo tibi. Nã q̃diu in desertis morabant̃,certã mãsio-
nem nõ habebãt. Postmodũ q̃q; habebãt varia loca cũ finitimis gẽtibus, sed tẽpore Salomo
nis habebãt qetissimũ statũ,& ideo tunc cõgruenter locus templi publicatus est. Si em̃ ante Exod.18.
innotuisset, fuissent lites & iurgia inter tribus,q̃ locũ illũ sortiri adipisci'q; potuisset,vt R. Mo 3.Reg.4.9.
ses asserit. Vnde rege,cuius maxima est potestas,regnãte,q populi lites cõpescere potuit,De
us locũ ad ædificandũ ostẽdit. Spũaliter q̃q; p tabernaculum q̃d portatile erat,figurabat̃ sta Exod.37.
tus vitæ p̃sentis,q mutat̃ cõtinuo,vel ipse status synagogæ. Per templũ vero signabat̃ status
patriæ,q semp fixus & stabilis pseuerat,vel Chr̃iana ecclesia, q̃ vsq; in finẽ seculi nõ cessabit. 3.Reg. 6.
Propter q̃d in ædificatione tẽpli nõ audiebat̃ sonitus mallei,qa à statu futuro oĩs turbulẽtia
penitus deest. Gentiles q̃q;,videlicet Tyrij atq; Sidonij, cooperabant̃ ad templũ: qa ecclesia
ex gentibus & Iudæis collecta est. Causa aũt vnitatis tabernaculi & templi fuit,vt popul⁹ fir 3.Reg. 5.
maret̃ in notitia vnius Dei,atq; ab infidelib⁹ distingueret̃. Gentiles em̃ idolis suis multa tem
pla fundabant. Deniq; alia ratio huius fuit. Voluit em̃ dñs ostendere,corporalẽ cultũ sibi se-
cundũ se nõ esse placentẽ,& ergo noluit illũ sibi passim & vbiq; impẽdi. Cultus vero nouę le
gis,est secundũ se Deo acceptus,qa in ei⁹ sacrificio continetur Chr̃s,qui est oĩm gr̃arũ ori-
go & finis: idcirco in nouo testamento altaria multiplicãtur & tẽpla. Habebãt tñ Iudæi syna
gogas,in qbus spũalem Dei cultũ egerunt,vacando laudibus Dei,& lectioni prophetaꝝ ac
legis. Per p̃dictã vero vnitatẽ,figuraliter monstrabat̃ vnitas militantis ac triũphantis eccle-
siæ. Distinctũ aũt erat tabernaculũ in 2. partes, q̃ꝝ vna dicebatur sancta sanctoꝝ,quę erat ad Exodi 29.
occidentẽ: alia fuit versus orientẽ,vocabatur'q; sancta: & ĩtra tabernaculũ fuerat atriũ. Quẽ-
admodũ vero vnitas templi signabat vnitatẽ Dei atq; ecclesiæ, ita distinctio templi, distin- Exodi 30.
ctionem repræsentabat creaturaꝝ Dei, ex qbus ad Dei cognitionẽ assurgimus. Pars ergo q̃ Hebr. 9.
sancta sanctoꝝ vocat̃, figurabat spũale seculũ.i.statũ spũaliũ substantiaꝝ: Pars aũt q̃ sancta
dicit̃, figurauit mũdũ sensibilem. Vñ vna pars diuidebat̃ ab alia q̃dã velo, q̃driformi colore Exo:29.26
distincto,p q̃d 4. mundi elementa significabãtur: videlicet bysso,q̃ designatur terra: byssus
em̃ seu linũ de terra exoritur: purpura,q̃ signatur aqua: hyacintho,q̃ figuratur aer,qa aereũ
habet colorẽ: & cocco bis tincto, q̃ ignis signatur. Porro in sancta sanctoꝝ non introiuit, Exodi 36.
nisi summus sacerdos, & hoc semel in anno, ad figurandũ hanc esse hoĩs finalẽ pfectionem, Exodi 37.
vt introducatur in illud spũale seculũ spũalium substantiaꝝ. Ad tabernaculũ vero exterius,
q̃d sancta dicit̃, introibãt q̃tidie sacerdotes: qa eoꝝ fuit spũales rationes sacrificioꝝ cogno- Hebræ. 9.
scere atq; magis explicitã de Chr̃o fidem habere. Populus vero ingrediebatur solũmodo
atrium. Nõ em̃ spũalium capax fuit,sed corporalia duntaxat sacrificia cõsiderauit. Adora- Exodi 36.
bãt q̃q; Iudæi ad occidentẽ, ad excludendã idololatriã. Oẽs nanq; idololatræ adorabãt ver- Leuiti. 16.
sus orientem, ꝓpter reuerentiã solis. Ratio aũt figuralis est: nã vniuersus status prioris taber-
culi,ordinabatur ad significandum mortem Chr̃i, q̃ p occasum signatur,iuxta illud in Psal-
mo: Qui ascendit super occasum,dñs nomen illi. In tabernaculo autem interiori,q̃d sancta Psalm. 67.

sanctoꝝ vocat̃, cõtinebat̃ arca testamẽti, habẽs aureã vrnã, in q̃ erat manna, & virga Aaron
Exod.37. quæ fronduerat, tabulæ q̃q; in qbus scripta fuerant 10. pcepta. Arca aũt ita sita erat inter 2.
Cherubin, qui se mutuo versis vultibus respiciebãt. Sup arcam vero erat quædã tabula, quæ
Hebræ.9. propiciatoriũ dicitur, quæ erat quasi sedes Dei: & dicebat̃ propiciatorium, quia inde Deus
Nume.17. propiciabat̃ populo ad preces summi sacerdotis, & portabat̃ ab alijs Cherubin, in signũ q
angeli Deo ministrent. Sed & arca testamẽti, erat quasi scabellũ sedentis super propiciato-
Exo.36.25. rium. Per hæc igit̃ tria, significabantur tria, quæ in spũali superiori'q; seculo sunt, videlicet
26.& 25. Deus oĩbus psidens, & immẽsus, & incõpræhensibilis. Propter q̃d nulla eius similitudo po-
Ibidem. nebat̃, sed locabat̃ ei quasi sedes: qa creatura q̃ Deo subiecta est, cõpræhendi potest. Cheru-
bin aũt q̃ se mutuo respiciunt, designabãt spũales substãtias patriæ cęlestis, in qbus pax sum-
Iob 25. ma est atq; cõcordia, sicut in Iob dicit̃: Qui fecit cõcordiam in sublimibus suis. Per arcã ve
Exo.26. ro, in qua tria pdicta extiterãt, designant̃ rõnes oĩm q̃ in hoc mũdo sensibili fiunt, quæ vtiq;
in spũali seculo illo infallibiliter cõtinent̃, psertim in lumine mẽtis diuinæ. In exteriori insup
Exo.25. tabernaculo tria erãt, videlicet altare thymiamatis, q̃d erat directe cõtra arcã: Mensa propo
Ibidem. sitionis, sup quã 12. panes ponebantur, erat'q; in parte aquilonari locata. Candelabrũ, quod
Ibidem. erat in parte australi. In cãdelabro aũt ratione splẽdoris figurabatur sapiẽtia, per altare thy-
miamatis officiũ sacerdotũ, per mẽsam vero figurabat̃ alimonia vitæ. Ponebat̃ ergo in par-
te australi. pars eñ australis est dextera cæli, secundũ philosophũ. Sapiẽtia vero ad dexterã
Exo.25.36. pertinet, sicut & cętera spũalia bona. Mensa aũt quę tẽporale nutrimentũ importat, erat ad
aquilonẽ, q̃ est sinistra pars cæli: per sinistrã vero tẽporalia designant̃. Habebat q̃q; candela-
Iose.lib.3. brũ 7. calamos, Iosepho teste, per quos signant̃ 7. planetæ, qui mundũ illuminant. Et ideo à
an.iu.c.10. parte ponebatur australi, quia ex illa parte oriuntur nobis planetæ. Altare aũt thymiama-
Exo.36.38. tis institutũ fuit, vt esset semper in tabernaculo fumus boni odoris, cõtra fœtorẽ qui ex oc-
cisione aĩalium accidit, & etiã propter reuerẽtiam loci. quæ eñ boni odoris sunt, honoran-
Exodi 25. tur. Mẽsa vero non ponebatur in medio ante propiciatoriũ, ad excludendũ idololatriã: qa
idololatrę sacris lunę ponebãt mẽsam in medio corã idolo. Oĩa q̃q; pdicta Chr̃m diuersimo
1.Ioann.2. de pfigurabãt. Nã figurabat̃ propter propiciatoriũ, qm̃ ipse est propiciatio pro peccatis no
stris. figurat̃ q̃q; per arcã. Queadmodũ eñ arca erat de lignis sethim, sic corpus Christi ex
Exodi 25. mẽbris cõstat purissimis. Et erat arca deaurata, qa Chr̃s fuit plenus sapiẽtia & charitate di-
uina. In arca vero fuit aurea vrna, qa in Chr̃o est sanctissima aĩa. Et manna, quia in Christo
Exodi 36. est omnis plenitudo diuinitatis. Erat demũ in arca virga Aaron. i. sacerdotalis potestas, quia
Lucæ 2. de Christo cantat̃: Tu es sacerdos in æternũ secundũ ordinẽ Melchisedech. Erant q̃q; in ar-
Hebræ.9. ca tabulæ testamenti, qm̃ Chr̃s est summus legislator, qui figurabatur per candelabrũ, sicut
Psalm.109 ipse testatur: Ego sum lux mũdi. Per septẽ lucernas, signant̃ septẽ dona spũs scti. Sed & per
Exodi 36. mẽsam Chr̃s figurabatur. ipse nanq; ait: Ego sum panis viuus. Per 12. panes significabantur
Esaiæ 33. apostoli, vel eoꝝ doctrina. Deniq; de cõstructione altaris duplex inuenit̃ à dño datum prę-
Ioann.8.5. ceptũ: vnũ in legis exordio. mãdauit eñ dñs (vt in Exodo legitur) altare sibi cõstitui de ter-
Exodi 25. ra, vel saltẽ de lapidibus nõ sectis, nõ altũ, ne p gradus ascẽderet̃ ad illud, ne turpitudo ascen
Ibidem. dẽtis reuelaret̃. Quæ oĩa pcipiebantur, q̃tenus populus ille ab idololatris distingueret̃. Fabri-
Exodi 20. cabãt eñ idololatræ dijs suis altaria preciosa & pulchra ac alta: sed & in sacris Priapi osten-
debant populo sua pudẽda. Propter eandẽ q̃q; rationẽ pcepit dñs in Deute. Nõ plãtabis lu-
Deute.16. cũ & oẽm arborẽ iuxta altare dñi Dei tui. Ratio aũt figuralis istoꝝ est, qa in Christo, q est ve
rũ altare, cõfiteri debemus verã humanã'q; carnẽ, q̃d est altare de terra construere: verã q̃q;
diuinitatis naturã, vt fateamur eũ pr̃i æqualẽ, q̃d est ad altare sine gradibus scandere. Facto
aũt tabernaculo p cultu diuino, nõ erãt formidãdæ pdictæ idololatriæ occasiones & causæ.
Exo.25.36 Propter q̃d mãdauit dñs fieri holocaustoꝝ altare de ære & lignis sethim, q̃d omĩ populo es
set conspicuũ: Altare vero thymiamatis, de auro & lignis sethim, q̃d sacerdotes conspicerẽt:
Exodi 28. quo facto, introductus est à sacerdotibus femoraliũ vsus. & ergo tũc ascẽdere poterant sine
periculo ad altare p gradus ligneos non stantes, sed portatiles. Aduertendũ aũt q in veteri
Nume.10. testamẽto erant 7. solennitates tẽporales, & vna quasi cõtinua, sicut ex libro Numeroꝝ col-
29.& 28. ligitur. Festũ aũt cõtinuũ fuit, q̃ immolabatur q̃tidie mane & vespere agnus. Hoc ergo con-
tinuo festo reprǽsentabatur ppetuitas felicitatis diuinæ. Tẽporaliũ vero festiuitatum prima
Nume.29. erat festiuitas sabbati, quæ renouabatur omni hebdomada in memoriam beneficij creati-
onis mũdi. Secũda solẽnitas, s. neomeniæ, renouabatur q̃libet mẽse. Creabatur eñ in cõme-
morationẽ gubernationis reꝝ à Deo. Et qm̃ inferiora secundũ cursum lunæ mutãtur, à qua
Ecci 43. mẽsis nomen accepit, (iuxta illud Ecclesiastici: Luna ostẽsio tẽporis & signũ æui: Mensis se-
cũdũ nomẽ eius est, crescẽs in cõsummationẽ mirabiliter. Vas castroꝝ in excelsis, in firma-
mento cæli resplendẽs gloriose.) idcirco solennitas ista fiebat in principio lunæ, non in ple-
nitudine eius, propter idololatriæ exclusionẽ. Nam gentiles in plenilunio sacrificabant. Et
qm̃ ista duo bñficia, s. creationis, gubernationis'q; diuinæ, cõmunia sunt toti humano gene-
Leuit.23. ri, istæ duę solẽnitates frequẽtius iterabãtur. Alia 5. festa celebrabãtur semel in anno, & pro-
pter

pter beneficia tali populo specialiter à Deo impẽsa. Nam phase solẽnitas celebrat in memo Exodi 12.
riã liberationis ex Aegypto. Et post dies 50. celebrabat pentecostes solennitas, ad cõmemo Nume. 29.
randũ beneficiũ legis latæ. Alia vero tria festa seruabãtur 7. mense, qui apud eos quasi totus Exo. 20. 24
erat solẽnis. In 1. eñ die hui⁹ mensis erat festũ tubaꝝ, in memoriã liberationis Isaac, quãdo Nume. 29.
Abrahã pro eo arietẽ obtulit, & ergo tũc cornibus buccinabant. Nã aries cornibus hæserat Gen. 21. 22.
vepribus, sicut in Genesi dicitur. Erat q̃q; festũ tubaꝝ, quo inuitabant ad solennitatẽ expia- Exodi 32.
tionis, q̃ 10. die fiebat in memoriã beneficij, q̃ Deus ad preces Mosis propiciabat eis de ado- Nume. 29.
ratiõe cõflatilis vituli. Post hæc celebrabat scenopegiæ tabernaculoꝝ solẽnitas 7. diebus, in
memoriã deductionis ac ꝓtectionis eorũ q̃n in desertis manebãt, ꝑpter q̃d in hoc festo affe Exo. 15. 16.
rebant ramos pulcherrimæ arboris, q diu virorẽ cõseruant, in signũ q Deus ꝑduxit eos ꝑ so Leuit. 23.
litudinẽ aridã ad terrã deliciosam. Die aũt 8. erat festũ cœtus atq; collectæ, q̃n colligebãt à po ibidem.
pulo q̃ necessaria erant ad diuini cultus expensas. Figuralis aũt ratio hoꝝ festoꝝ est. Per sab-
batũ eñ signabat spũalis requies nobis data per Chrm̃. Per neomenian vero, quæ est nouæ
lunæ incensio, figurabat illuminatio primitiuæ ecclesiæ. Per festũ tubaꝝ, prædicatio aposto
loꝝ. Per festũ expiationis, emũdatio Christianorũ à vitijs. Per festũ tabernaculorũ, peregri
natio Christifideliũ in hoc mũdo. Per festum vero cœtus atq; collectæ, congregatio eorum Ibidem.
in regno cælorum: & ergo hoc festũ vocabatur sanctissimũ: erantq; hæc tria festa cõtinua,
qa oportet expiatos à vitijs in virtute proficere, quousq; perueniant ad patriã felicitatis ęter Exo. 26. 36
næ. Præterea tabulæ ex q̃bus constabat tabernaculũ, tegebant interius quibusdam cortinis
ex 4. coloribus variatis, videlicet bysso retorta, hyacintho, ac purpura, & cocco bis tincto. hę
eñ tegebãt tabernaculi latera. In tecto aũt tabernaculi fuit operimentũ vnũ de pellibus hya Exodi 27
cĩthinis, & sup hoc aliud de pellib⁹ arietũ rubricatis: desup q̃q; operimẽtũ de sagis cilicinis,
descendẽs vsq; ad terrã, & tegens tabulas tabernaculi foris. Horum vero operimentorum
ratio literalis, erat tabernaculi ornatus atq; protectio. In speciali aũt secundũ aliq̃s, per corti- Exo. 26.
nas signat cælũ sidereũ, q̃d est diuersis stellis variatum: per saga, aquæ quæ super cælos sunt:
per pelles rubricatas, cælum empyreũ: per pelles hyacinthinas, cælũ S. trinitatis. Figuralis au Exodi 36.
tẽ ratio fuit, quia ꝑ tabulas ex quibus constabat tabernaculũ, significantur fideles, ex quibus Iose. lib. 3.
constat ecclesia, tegebãturq; tabulæ cortinis quadricoloribus, quia fideles 4. ornantur virtu- an. iu. c. 36.
tibus. In bysso nanq; retorta, vt asserit Glossa, signatur caro castitate renitens: in hyacintho, Augustin⁹
mens superna desiderãs: in purpura, carnes passionibus nõ subiacentes: in cocco bis tincto,
animus Dei ac proximi dilectione præfulgens. Per operimẽta autẽ tecti figurãtur p̃lati atq;
doctores, in quibus lucere debet cõuersatio cælestis, q̃d insinuatur per pelles hyacinthinas. Matt. 5.
Debet etiam eis inesse ad martyrium promptitudo, quod per pelles rubricatas signatur, au
steritasq; vitæ, & aduersitatum virtuosa perpessio: quæ designantur per saga cilicina, vẽtis
plutijsq; exposita. Qui nanq; his decorantur virtutibus, præclarum Deo tabernaculum in
seipsis construxerunt, & diuinæ visionis capaces effecti sunt: ad quam nos dignetur transfer
re ex hac miseriæ lachrymarum valle vnigenitus Dei Christus dominus.

¶De sacramentis antiquæ legis & rationibus eorundem. Artic. XLV.

NOlite negligere frẽs: vos eñ elegit dñs vt stetis corã eo, & ministretis ei, colatis eũ, & 2. Par. 29.
cremetis ei incẽsum. Queãdmodũ antea innotuit, sacramẽta veteris legis illa dicũtur,
quæ adhibebantur Dei cultoribus per quandã cõsecrationẽ, qua cultui deputabantur
diuino, qui generali modo pertinebat ad populũ, specialiter aũt ad tẽpli ministros. Idcirco
quædã sacramẽta pertinebãt ad populũ, quædã ad sacerdotes atq; Leuitas. Vtrisq; vero tria
necessaria erãt, videlicet institutio in statu colẽdi Deũ, quæ fiebat per circuncisionẽ, quãtum
ad oẽs: sine circũcisione eñ nemo admittebat ad quodcunq; legaliũ, sed quantũ ad sacerdo
tes fiebat per cõsecrationẽ eoꝝ. Secundo necessaria fuit comestio agni paschalis, quantum
ad oẽs: sed quo ad sacerdotes, victimaꝝ oblatio, esusq; panũ propositionũ, & cæteroꝝ quæ Exodi 29.
vsibus deputabant sacerdotũ. Tertio requirebatur eoꝝ remotio, ꝑ q̃ ad diuinũ cultũ inha-
biles reddebãt: & sic q̃ ad populũ, institutę erãt q̃dam purificationes à corporalibus immun Exo. 25. 40
ditijs, expiationesq; ꝓ peccatis: quantũ aũt ad sacerdotes atq; Leuitas, erãt ordinatæ, ablu Numer. 8.
tio manuũ ac pedũ, & rasio piloꝝ: quæ oĩa rationabiles causas habẽt tam literales, prout or-
dinabãtur ad diuinũ cultũ pro tẽpore illo, q̃ figurales, prout referebant ad Chrm̃. Ratio aũt
literalis ac principalis circuncisionis, fuit protestatio vnius Dei. Et q̃m Abrahã se ab infide- Gen. 12. 17
libus primo separauit, egrediens propriã cognationẽ, terrã ac domũ, ideo primus circunci
sionẽ accepit. Hanc eñ causam assignat Ap̃ls ad Roman. Signũ, inq̃t, accepit circuncisiõis, Roman. 4.
signaculũ iustitiæ fidei. Et vt protestatio vnitatis diuinæ, fidesq; Abrahæ in cordib⁹ Iudęoꝝ
firmaretur, data est eis lex circuncisionis, queãdmodum in Genesi scribit: Erit pactũ meum Gene. 17.
in carne vestra in fœdus æternum. Fiebat vero circuncisio die 8. q̃m puer est ante valde tenel
lus. Nã & aĩalia nõ offerebant ante diẽ octauũ. Ratio aũt figuralis circuncisionis est, qa figu- Leuitici 15.
rauit ablationẽ corruptiõis factã per Christũ, quę in octaua die, videlicet resurgentiũ statu,
cõplebit, q̃n mortale hoc induet immortalitatẽ. De hac spũali circuncisione ait Apostolus: 1. Cor. 15.

Col.2. Circuncisi estis in Christo, circuncisione nõ manufacta in expoliatione corporis carnis, sed
in circũcisione dñi nostri Iesu Chri. Similiter ratio literalis agni paschalis, erat cõmemora-
tio bñficij liberationis ex Aegypto. Ratio q̃q; literalis (cur edendo agnũ paschalẽ, comede-
Exodi 12. bãt azymos panes, quasi nõ habẽtes tẽpus fermẽtandi, & assum igni, p quem cibus velocius
13.23. præparat, & q os nõ cõminuerẽt ex agno) fuit ipsa festinãtia, qua cõpellẽtibus Aegyptijs fe-
Exodi 12. stinãter egressi sunt. Et ob rationẽ eandẽ accingebãt renes, habẽtes calceamẽta in pedibus,
Ibidem. tenẽtes baculos in manib⁹, quæ oĩa eos cõcernũt, qui sunt in promptu itineris. Vnde in vna
domo agnũ edebant, quia non eis vacabat mittere inuicẽ partes. Per lactucas q̃q; agrestes si-
Exodi 1.2. gnabat amaritudo, quã passi fuerãt in Aegypto. Mystice aũt per immolationẽ agni pascha-
1.Corin.5. lis, figurabat oblatio Christi, vt ait Apl's: Pascha nostrũ immolatus est Christus. Ipse eñ ve
Exodi 12. rus est agnus, qui abstulit peccata mundi. Sanguis vero agni, qui liniebatur in superlimina-
ribus domorũ, significat fidem mortis & sanguinis Christi in corde & ore fideliũ, qua libe-
Ibidem. rant à potestate diaboli. Quòd etiã carnes agni comedebant assæ igni, designat esum Chri-
1.Petri 2. sti in specie sacramẽti, qui pro nobis tribulationẽ mortis, quæ significat per ignẽ, ex igne di
Exodi 12. uini amoris sustinuit. Comedebant vero carnes agni cũ azymis panibus, ad figurandũ puri-
1.Corin.5. tatẽ cõuersationis fideliũ Christi corpus sumentiũ, sicut monet Apl's: Epulemur in azymis
synceritatis & veritatis. Lactucæ vero agrestes designãt pœnitentiã peccatorũ, quæ cõmu-
Exo.12. nicantib⁹ necessaria est. Accingendi q̃q; sunt renes virtute castitatis. Calceamẽta vero pedũ,
sunt mortuorũ patrũ exẽpla. Baculi aũt qui tenebant in manibus, pastoralẽ curã designant.
Et vnitas domus in qua agnus erat edendus, vnitatẽ importat catholicæ & orthodoxæ ec-
clesiæ, in qua Chri veneranda sacramenta sumenda sunt. Deniq; q̃dam nouæ legis sacramen
ta, sed non oĩa, habebant in veteri testamẽto sacramẽta sibi correspõdentia, & se figurãtia:
vt baptismus circuncisionẽ, eucharistia agnũ paschalẽ, pœnitentia oẽs purificationes lega-
les, ordo cõsecrationẽ pontificũ. Sacramentũ vero cõfirmationis, quia est sacramentũ ple-
nitudinis gratiæ, nõ habebat in lege antiqua sacramentũ sibi correspõdens. Nondũ eñ adue
Galat.4. nit tẽpus plenitudinis gratiæ Dei: & teste Apostolo, Nihil ad perfectũ adduxit lex. Similiter
Hebræ.7. vnctio extrema, cum sit immediata præparatio ad introitũ gloriæ, cuius aditus per Chri-
stum primo patefactus est, nõ habebat in lege veteri sibi correspondẽs sacramentũ. Matri-
Deut.24. moniũ aũt fuit in veteri lege, prout est officiũ naturæ, nõ prout est sacramentũ Christi atq;
Matth.19. ecclesiæ. Nã tunc dabat libellus repudij, q̃d est cõtra rationẽ sacramẽti. Cultus vero Dei est
Marci 10. duplex, videlicet interior in mẽtis deuotione cõsistens, & hunc impediebant facta, quibus
Exodi 20. hoĩes pollui dicebãtur, vt idololatria, homicidiũ, adulteriũ &c. à quib⁹ purificabant p sacrifi
Leuit.19. cia, non q sacrificia illa carnalia vim expiandi peccata haberẽt, sed quia signabant expiati-
Nume.35. onem p Christũ futurã, cuius participes fiebant antiqui, protestãdo fidẽ redẽptoris in sacrifi
Leuiti.20. ciorũ suorũ figuris. A cultu aũt Dei exteriori, qui in sacrificijs oblationibusq; consistit, impe
Leui.13.11. diebãtur hoĩes per corporales immunditias, s. leprã, cadauer, cõtactum immundi, fluxumq;
&15. seminis. Preciosas eteñ res non solẽt contingere qui immundi sunt. Et sic ad reuerentiã cul-
Numer.5. tus diuini pertinuit, q propter tales immũditias hoĩes à diuinis separabant. Etiã ideo, qua-
tenus ex raro ad diuina accessu, magis reuerẽter accederẽt, dum liceret, sempq; sacramẽta il
la magis honorarẽt. Oẽs vero immunditiæ corporales, purificabant p aquæ adspersionẽ: sed
Leuit 13. quæ maiores extiterãt, aliqbus sacrificijs expiabant. Spũalis aũt ratio horũ fuit ex eo, q pdi-
ctæ immũditiæ varia peccata figurabãt. Nã lepra, cũ sit cõtagiosa, & diuersorũ colorum ap-
2.Timo.2. parentiã habẽs, designat hæreticorũ doctrinã, quæ serpit vt cãcer, & veris falsa cõmiscet. Per
immunditiã q̃q; ex cõtactu immũdi, signat cõsensus in peccatũ alterius, pp̃ter q̃d dicit Apo
stolus: Exite de medio eorũ, & separamini ab eis, & immũdũ ne tetigeritis. i. culpã alterius
2.Cor.6. per cõsensum. Erat insup immũditia quædã rerũ inanimatarũ, vt lepra domus & vestis. sic-
Leuit.13. ut eñ ex corruptione humorũ & putrefactione oritur lepra in corpore animalis, sic pro-
pter corruptionẽ atq; excessum humiditatis vel siccitatis fit interdũ corrosio in lapidib⁹ do-
mus seu vestibus, quã scriptura leprã appellat, qa oĩs corruptio ad immunditiã pertinet. Et
quia gẽtiles cõtra talẽ corruptionẽ deos sibi ponebãt atq; colebãt, idcirco lex iussit domum
in qua esset lepra perseuerãs, destrui, & vestẽ cõburi, quatenus idololatriæ tolleretur occa-
Nume.19. sio. Simili rõne fuit quædã immũditia vasorũ quorundã. Figuraliter vero per leprã domus, si-
gnat impuritas cõgregationis hæreticorũ. Per vas q̃q; non habẽs cooperculũ, figuratur ho
Prou.25. mo nõ habẽs taciturnitatis velamẽ, nec disciplinæ censurã, qui est velut vrbs patẽs, & absq;
Nume.19. muris inimicorũ suorũ iaculis patẽs. Offerebat etiã vacca rufa in memoriã, detestationemq;
Exodi 32. peccati adorationisq; cõflatilis vituli, & immolabat extra castra propter detestationẽ illius
Leuit.4. peccati. Vbicũq; vero fiebat oblatio pro peccato multitudinis, totũ cremabat extra castra,
in signũ remissionis oĩm peccatorũ. Et ideo sacerdos digitũ intinxit in sanguine, adspergẽs
septies cõtra fores sanctuarij. septenarius eñ numerus totalitatẽ, perfectionemq; significat.
Nume.29. Per vaccã aũt rufam signatur Christus secundũ infirmitatẽ assumptã, cuius sanguinẽ color
vaccæ figurat. Eratq; vacca ætatis integræ, qm̃ oĩs Chri actio est perfecta: sine macula, &

quæ

quę nō portauit iugū, qm̃ Chrs pc̄tī iugo subiect⁹ nō fuit. Tradebat q̄q; Eleazaro sacerdoti. Nā Chrs manib⁹ summi sacerdotis tradebat iā occidēd⁹. Immolabat etiā extra castra. Chrs em̃ extra portā crucifixus est. Oīa vero q̄ ad Chrī incarnationē respiciūt, sunt igne cremanda, i. spūaliter intelligēda. Sacerdos vero q obtulit vaccā, & q eam combussit, & qui cineres eius collegit, immūdus fuit vsq; ad vesperā: quia Iudæi ex occisiōe Christi culpabiles & immūdi effecti sunt vsq; ad finē seculi, qñ reliquiæ Israel conuertentur. Cinis em̃ vaccæ cōbustæ collectus, ponebat in aqua, & sic per adspersionem mūdauit, quia virtus passionis Christi aquis baptismatis vim regeneratiuā donauit. Sacerdos vero obtulit primo pro seipso incensum p peccato in cōmemorationē peccati Aarō in cōflatione vituli aurei. Arietē quoq; in holocaustū, in signū principat⁹ sui sup populū. Aries em̃ est ouiū ductor. Deinde immolauit pro populo hircos duos, vnū pro peccato multitudinis. Cū em̃ sit hircus vile ac fœtidū aīal, peccatoꝶ sordē & abominationē expressit. Alter vero hircus ducebat in desertum, quasi deferēs effectū sacrificij immolati, s. peccata populi, pro quibus prior hircus erat occisus, designās dimissa, pro quib⁹ ipse quasi pœnā exoluit, dū in deserto relictus, deuorabatur à bestijs. Mystica aūt hoꝶ ratio fuit: nā Chrs designatur per vitulū, propter virtutē: per arietem, pter principatū: per hircū, pter similitudinē carnis peccati. Chrs em̃ immolatus est pro omniū culpis delēdis. Et quia in hora passionis diuinitas humanitatē quasi reliquit, solitā influentiā subtrahēs, idcirco p hircū ad deserta tēdentē ipsa signat. Deniq; legis p̄cepto leprosi mūdabant. i. mūdati ostēdebant. Primo em̃ leprosus purificabat p hoc, q mundus à lepra iudicabat. Secundo aūt purificabat per hoc, q humano cōsortio, cultuiq; diuino restituebat post dies 7. In prima vero purificatione obtulit leprosus mundādus duos passeres viuos, cōtra insensibilitatē carnis leprosæ: lignū cedrinū, cōtra eius putredinē. Cedrus em̃ est imputribilis arbor. Hyssopū, q̄ odorifera herba est, cōtra lepræ fœtorē. Vermiculū q̄q;, qui est *vini coloris, cōtra deformē eius adspectū. Vn⁹ vero passer auolare pmittebat in agrū, qa leprosus redibat ad pristinū statū die 8. rasis pilis & vestib⁹, q̄ infici solēt p leprā, postmodū offerebat sacrificiū pro peccato, nā lepra frequēter pter peccatū inducit. Tingebatq; extremū auriculæ eius q fuit mūdandus, manus q̄q; dextræ & pedis, qa in his partib⁹ lepra primo dinoscit atq; sentitur. Addebant etiā ritui huic tres liquores, videlicet sanguis cōtra sanguinis corruptionē, oleū ad designandū eius sanationē, vinū ad emūdandū spurcitiē. Figuralis vero hoꝶ ratio est. Nā per duos passeres, Chrī diuinitas signat atq; hūanitas. Vnus ergo passer sup aquas viuas offert, qa Chrī hūanitas passa est, & merito suæ mortis, aquæ baptismi virtutē mūdādi distribuit. Alter aūt passer dimittit, qm̃ Chrī diuinitas passiōi nō subdebat. In institutiōe p̄terea ministroꝶ altaris, tria fiebāt. Primo em̃ purificabātur, secūdo cōsecrabant, & tertio cultui Dei applicabātur. Coīter aūt oēs purificabātur p aquæ ablutionē & sacrificia quędā, sed Leuitæ specialiter oēs corporis sui pilos radebāt. Sacerdotes vero atq; pōtifices post ablutionē induebant specialib⁹ vestimētis, ad eoꝶ dignitatē demonstrandā spectātibus. Sed pōtifex specialiter oleo vnctionis vngebat in capite, qa ab ipso deriuabat cōsecrādi potestas ad alios. Leuitę q̄q; aliā nō habebāt cōsecrationē, nisi q dn̄o offerebant à populo p manus pōtificis, cuius fuit pro eis offerre. Sacerdotū aūt minoꝶ solæ manus cōsecrabāt, qa erāt diuino cultui applicādæ. Et de sanguine sacrificij tingebat extremū auriculę dexteræ eoꝶ, quatenus verbis legis auditis, ptinus obedirēt: pollices q̄q; manus ac pedis dexteri, quatenus agiles essent exequēdo diuina. Rō aūt figuralis istoꝶ est: nā q ad Christi ministeriū cōsecrātur, primo abluendi sunt aquis baptismatis. Debēt & pilos radere. i. oēs cogitationes malas abijcere. Deinde ornari sanctimonia vitæ, & vngi spūsancto & oleo eius, ac per hoc esse idonei ad spūalia Chrī obsequia. Impediebant q̄q; in veteri lege à ministerio tēpli, pter corporales defectus, ne videlicet ministri tēpli propter defectū foris apparentē, contemnerent, sicq; diuina aliq̄ modo vilescerēt in cordib⁹ populi. Voluit nāq; Deus in reuerentia eos haberi: pter q̄d specialē eis decorē disposuit in cōsecratione & vestib⁹, ordinās etiā, vt nō admitterent ad ministeriū tēpli, nisi ex vna pgenie, vt secundū successionē prosapiæ, posteri clariores venerabilioresq; essent. Aduertendū vero q pontifex 8. ornamēta habuit, per q̄ dispositio orbis terraꝶ secundū aliq̄s figurat, quēadmodū in libro Sapiæ dicitur: In veste Aaron descriptus erat orbis terraꝶ, vt ostenderetur pontifex esse creatoris mūdi minister. Primo ergo habebat lineā vestē, p quā terra exprimitur, de qua linū producitur. Secundo habebat tunicā hyacinthinā, in cuius inferioribus dependebāt tintinnabula p circuitum & mala punica. Hæc tunica cū sit coloris aerei, significat aerē: tintinnabula vero designant tonitrua, & mala granata coruscationes ac fulgura. Tertio habuit suphumerale, q̄d erat ex auro, hyacintho, purpura, coccoq; bis tincto, & bysso retorta. Sup humeros q̄q; habebat 2. onychinos lapides, in quibus sculpta extiterāt noīa filioꝶ Israel. Humerale, propter suā varietatē, designat cælū stellatū. Duo onychini, duo hemisphęria, vel solē ac lunā. Quarto habebat rationale quadratum, quod ponebatur in pectore, & erat coniunctū superhumerali, fueruntq; in rationali 12. gēmæ, in quibus scripta erant noīa 12. filioꝶ Israel, ad insinuandum

Marginal notes: Esaiæ 53. Nume. 19. Hebræ. 13. Nume. 19. Actor. 2. Roman. 11. Exodi 32. Leuit. 16. Ibidem. Esaiæ 53. Acto. 2. 1. Petri 2. Leuit. 13. Leui. 14. Ibidem. ibidem. Numer. 8. Ibidem. Exodi 29. Numer. 8. Leuit. 21. Nume. 18. Exo. 28. Sapien. 18. Exodi 28.

dum ꝙ pontifex onus totius populi sup se ferret: & portauit noīa ista in pectore, quatenus de populi salute iugiter meditaret in corde. Præcepit q̄q; dn̄s poni in rationali doctrinā & veritatē, qa aliqua ad iustitiā & eruditionē spectātia, scribebant in rōnali. Iudæi tn̄ fabulantur fuisse in rationali lapidē quendā, q secundū diuersos variabat colores, secundū diuersa quæ debebāt accidere filijs Israel. Per 12. gēmas rationalis, signant 12. signa zodiaci q̄ erāt in rōnali, qm̄ rationes inferiorū in cęlestib⁹ continent. Quinto habebat balteū ex pdictis compositū, q̄ designat ocean⁹ terrā cingēs & ambiēs. Sexto habebat tiarā vel cidarim, q̄ figurat cælū empyreū. Septimo habuit laminā aureā in frōte pendentē, & nomē dn̄i cōseruantē, quę signat Deū oībus psidentē. Octauo habebat feminalia linea. Horꝝ 8. ornamētorꝝ minores sa-
Numer. 8. cerdotes 4. vtebant, videlicet tunica linea, feminalibus, tiara ac balteo. Figuraliter aūt per
Leuiti. 21. corporales Leuitarꝝ defectus signant peccata, quib⁹ sacerdotes carere oportet. Prohibetur nanq; ne sacerdos sit cæcus. i. indoctus, ne sit claudus. i. incōstans, grādi vel paruo aut torto naso. i. indiscretus. nasus em̄ odores discernit, ne sit fractio pede vel manu. i. piger atq; inagilis, ne sit gibbosus. i. terrena nimis desiderās, ne sit lippus. i. intellectū carnali affectu obtenebratū habēs, ne habeat maculā in oculo. i. psumptionē sanctitatis in corde, ne habeat iugem scabiē. i. petulantiā carnis, ne habeat impetiginē. i. auaritiā, ne sit herniosus. i. pōderosus, vtpote turpitudinis pōdus gestans in corde, q̄uis nō exerceat, nec exequat in opere. Porro per ornamēta signant ministrorꝝ Dei virtutes, qbus potissimū oportet sacerdotes ornari. Per feminalia em̄ exprimit castitas: p tunicā lineā, puritas vitæ: p cingulū, discretiōis moderatio: per tiarā caput tegentē, intētionis rectitudo atq; synceritas. Vltra hæc aūt debēt pontifices 4. speciali modo habere, videlicet iugē Dei memoriā diuina cōtemplando, q̄d significat per aureā laminā, nomen dn̄i habentē, atq; in fronte pendentē. Secundo, tolerantiā piā infirmitatū, vitiorꝝq; populi, q̄d superhumerale designat. Tertio, sapiētiā cordis p solicitudinē charitatis, q̄d rōnale significat. Quarto, cōuersationē cælestē p opa pfectionis, q̄d tunica hyacinthina figurat: in cuius extremitate pēdent tintinnabula aurea, qa pōtifices sonare, fulgereq; debēt diuinorꝝ doctrina. Per mala q̄q; punica, vnitas pacis & vera designat cōcordia, quam nobis præstare dignet Deus largitor pacis, & amator charitatis dn̄s noster Iesus Christus.

¶ De obseruantijs, obseruantiarumq; causis veteris legis. Artic. XLVI.

CVstodite spiritū vestrū, & nolite cōtaminare aīas vrās: sed estote pfecti, incedentes sine
Malach. 2. querela in oībus iustificatiōibus dn̄i Dei vr̄i. Hæc est em̄ volūtas Dei, sctificatio vestra.
Leui. 11. Estote igit scti, sicut & pr̄ vester cælestis. Iā de rōnibus sacrificiorꝝ atq; sacrorꝝ ac sacra-
Matt. 5. mentorꝝ veteris legis vtcunq; sermo expletus est. Nūc vero de obseruātijs, obseruantiarūq;
Lucæ 1. causis dicendū est. Dictū est em̄, queādmodū ad cæremonialia veteris legis pcepta 4. ista pti-
1. Thess. 4. neant. Ostensum est aūt, ea q̄ diuino cultui mācipant, speciali oportere sctitate ac dignita-
Matth. 5. te pollere, sicut de vasis & vestib⁹ sacris ac tēplo innotuit. Quoniā ergo popul⁹ ille Hebręus,
Exo. 26. 27 & præsertim Leuiticus, diuino fuerat cultui deputatus, idcirco in eorꝝ cōuersatione aliqua
28. 29. obseruabant, q̄ ad diuini cultus cōgruentiā attinēt in cibis & potibus. Harū aūt obseruātia-
Numer. 8. rum vna est ratio literalis, secundū relationem earꝝ & cōuenientiā ad cultū diuinū pro tēpo-
1. Cor. 10. re illo. Secūda est ratio figuralis ac mystica, eo ꝙ oīa in figura nouæ legis & Christi eis contigerint. Literaliter ergo loquēdo, quidā cibi eis phibiti sunt, nō quasi essentialiter immūdi &
1. Timo. 4. mali, aut aīam p se maculātes, cū (teste Ap̄lo) oīs creatura Dei sit bona, nihilq; sit rejiciēdum q̄d cū grārum actione pcipitur: sed erāt cibi tales immūdi, propter corporalē immūditiam vel corruptionē, aut disproportionē ad vitā humanā. Quędā etenim eis erant prohibita, qa ex rebus immūdis alūtur vt porci, vel qa immūde cōuersant, vt aīalia subterranea, s. talpæ &
Leuitici 11. mures, vel qa ob supfluā humiditatē aut siccitatē corruptos generant humores in humanis
Deut. 14. corporibus, sicut leo. Animalia vero vngulā vnā nō fixam habētia, sunt eis prohibita propter terrestreitatē. Similiter aīalia, multas in pedibus fixuras habētia, cū nimis cholerica sint
Leuit. 11. atq; adusta, vt carnes leonis. Prohibitæ q̄q; sunt eis aues quædā rapaces, cum sint nimiæ siccitatis: & aues q̄dam aquaticæ, cum sint nimiæ humiditatis. Animalia vero ruminantia, vngulamq; findentia, sunt eis ad manducandū concessa. Sunt enim medie cōplexionata, & habent humores bene digestos. Nam ꝙ non sunt nimium humida, testantur vngulę: ꝙ autem non sunt nimis terrestria, patet ex hoc ꝙ nō habent continuam vngulā. In piscibus demum cōcessi sunt eis pisces licciores, squamas pinnulasq; habentes, p quas fit moderata cōplexio pisciū. Aues etiā magis tēperatæ, sunt eis concessæ, vt gallinę & perdices. Alia horum ratio, extitit detestatio idololatrię. Gentiles nanq;, psertim Aegyptij, inter quos erant Iudæi nutri-
Exodi 1. ti, animalia quæ Iudæis ad edendum concessa sunt, non manducabāt, sed vt deos colebant,
Leuit. 7. 17. vt ouem & bouem. Aliorꝝ vero quæ Iudæis prohibita fuerant, aliqua comedebāt. Generali-
Deut. 12. 15 ter vero prohibitus eis fuit sanguinis esus, quatenus crudelitatem, humaniq; sanguinis effu-
Leuit. 4. 11. sionem horrerent: & quia idololatræ sanguinē immolatorꝝ colligebant, & circa eum edebant: propter quod dominus iussit sanguinem effundi, & puluere operiri. Eadem ratione non licuit eis comedere suffocata & strangulata, quoniam sanguis eorum non separatur ab

ipsorum

ipsorum corporibus, vel quia in tali morte animalia multū affligunt, idcirco voluit eos dn̄s à tali crudelitate arcere circa bestias, q̄tenus inuicē misericordes cōsisterent. Adeps aūt eis ꝓhibitus fuit, q̄a idololatræ adipem comederūt in suoꝝ honore deoꝝ, & q̄a cremabatur ad Dei honorem, & q̄a adeps ac sanguis nō generat bonū nutrimētū, vt adstruit R. Moses. Porro ratio figuralis istoꝝ est: nam ꝑ aīalia prohibita designant, secūdū August. q̄dā peccata vitanda. Animal ergo q̄d vngulā findit ac ruminat, mundum fuit: q̄m vngulæ fissæ, distinctionem designant duoꝝ testamentoꝝ, vel patris & filij, vel duaꝝ naturaꝝ in Christo, discretionemq̄ boni & mali. Ruminatio autem significat meditationem scripturarum, & altum intellectum earum: cuicunq; vero aliquid hoꝝ deest, spiritualiter immundus est. Pisces q̄q; habentes squamas & pinnulas, mundi erant: quia ꝑ pinnulas cōtemplatio, ꝑ squamas signatur aspera pœnitentialisq̄ vita. In aquila vero, quæ alte volat, prohibet̄ sup̄bia. In grypho, q̄ equis atq; hoībus molestus est, prohibet̄ potentum crudelitas. In haligeto quæ minimis pascitur auibus, signant̄ qui pauperibus graues sunt. In miluo, insidijs vtente, figurantur fraudulenti. In vulture qui exercitum sequitur, vt cadauera deuoret occisoꝝ, significant̄, qui amore lucri hominum necē discordiamq̄ procurant. Per coruos, qui voluptatum libidine denigrantur. Per struthionē, qui q̄uis sit auis, volare tamē non valet, sed terræ adhæret, designantur homines, qui licet sint rationales, Deo tamen nō militant, sed secularibus implicant̄ negocijs. Per nycticoracē, qui in die non videt, sed nocte, signantur qui in temporalibus sunt acuti, in spiritualibus aūt obtusi. Larus vero eos figurat, qui circuncisionē & baptismū simul honorant. Per accipitrē significant̄, qui potentibus causa prædandi deseruiunt. Per bubonē qui in die latet, & nocte vagatur, luxuriosi signantur. Per mergulum, qui sub aquis diu moratur, gulosi qui se in aquis deliciaꝝ demergunt. Per *ibicē, rostrum longum habentē, & ex serpentibus pastum quærentē, signati sunt inuidi ex aliorum malis q̄si ex serpentibus refici untur. Per cygnum candidi coloris, longiq̄ colli, signantur hypocritæ, qui ꝑ apparentis nitorem iustitiæ terrena lucra conquirunt. Per onocrotalum, qui est auis orientis, longum rostrum habens, atq; in faucibus folliculos, in quibus primo cibum reponit, quem post horā in ventrē transmittit, figurantur auari, qui tēporalia nimia diligentia cumulāt. Per porphyrionem, qui præter aliaꝝ auium modum, habet vnum pedem latum ad natandum, alium fusum ad gradiendum, in aquis natans, terraq̄ ambulans, qui solo morsu bibit, & oēm cibum aquis intingit: illi signantur, qui secundum aliorum voluntatē nil agere volunt, sed solum secundum proprij affectus inclinationem. Per herodionem qui falco vocatur, significātur, quorum pedes veloces sunt ad sanguinis effusionem. Per caradrium quæ auis est garrula, figurantur loquaces. Per vpupam, in stercoribus nidificantem, quæ pascitur fimo, & in cantu gemitum simulat, designant̄ tristes tristitia seculi, quæ mortem operat̄. Per vespertilionem in basso volantem, signantur qui sola terrena appreciātur. ¶Circa volatilia vero quadrupedia concedebant̄ Iudæis ea duntaxat, quæ posteriora crura habent longiora, vt queant salire. Alia aūt quæ terræ magis adhęrent, ꝓhibebantur: q̄a qui quatuor Euangelioꝝ doctrina abutuntur, immundi reputantur. Inter plantas vero non est facta distinctio, q̄m vsus plantarum ante diluuium fuit. Vsus aūt carnium postea videtur inductus, magisq̄; ad curiositatē atq; delicias, q̄ ad necessitatē ꝑtinet vitæ. Et ergo volens Deus populum suum ad simpliciorē reducere victum, aīalia multa prohibuit. Iussit quoq; dominus, ne coquerent hœdū in lacte propriȩ matris: quia hoc facere, ad crudelitatē pertinet ei⁹ qui coquit. Lac nāq; matris, ad alimentū, non ad consumptionē, sobolis ordinat̄. Vel, quia gentiles hœdum in lacte matris coquere consueuerūt. Figuraliter aūt per hoc significatur, ꝙ Christus qui signat̄ per hœdū, ꝓpter similitudinē carnis peccati nō erat coquēdus, hoc est, occidēdus in lacte matris suæ, i. tēpore suæ infantiæ. Rursus, q̄a gētiles primitiuos fructus fortunatos, & dijs suis offerēdos putabāt, præcepit dn̄s ppl'o suo, vt trium primoꝝ poma annoꝝ reputarēt immūda, q̄rti vero anni poma Deo offerrēt, tanq̄ primitias fructuū, quinto aūt anno ipsi vescerent̄ ex eis, & deinceps. Spiritualiter autē ꝑ ista signatur, ꝙ post tres status sub lege, scilicet post Abrahā, Dauid, & transmigrationem Babylonis, erat Christus Deo offerendus, ex cui⁹ nos deinceps sacramentis reficimur. Prohibuit etiam dominus, ne vterētur vestimētis ex lana ac lino contextis, quia huiusmodi vtebantur idololatræ. Et ne vir indueretur veste fœminea, vel econtra, quia in sacris Martis, mulieres vtebantur vestimentis virorum, & in sacris Veneris viri induebantur vestibus fœminaꝝ. Ratio autem spiritualis est: Nam per vestem simplicem innocentia designatur. Mulier q̄q; docendi officium vsurpare non debet. Quanuis vero, teste Apostolo, Non sit Deo cura de bobus, videlicet quia non curat nec exigit, quid homo circa ea agat ex affectu ratiōis: Omnia eñ subiecit sub pedibus eius: curat t\u0303n Deus q̄modo homo se habet ad bruta, quantū ad affectum passionis. Voluit igitur domin⁹, vt circa brutoꝝ pœnas essent compatientes, q̄tenus ita assuescerent misereri atq; succurrere proximis. Ideoq̄; ꝓhibuit alligari os boui trituranti, & matrem cum pullis occidi. Vel in detestationē idololatriæ: reputabant enim Aegyptij nefas, bouem comedere ex frugibus terræ, simili ratione

Leuit. 3. Auguſt. Leui. 11. Deu. 14. Leui. 11. 2. Tim. 2 Psal. 13. 2. Cor. 7. Leui. 11. Exod. 23 Deut. 14 Leui. 19. Gal. 3. 4. Deu. 22. Ibidem. 1. Cor. 14 1. Cor. 9. Psal. 8. Deut. 25 1. Cor. 9. Deut. 22

prohibuit diuersoꝝ aīalium commixtiones. Talibus nanq; vtebantur Aegyptij in obsequiū
planetarum, qui secundum coniunctiones diuersas, varios sortiuntur effectus, etiam ad tol-
R. Moses lendam occasionem libidinis vitijq; contra naturam. Vnde Rabbi Moses narrat fuisse tra-
ditum in traditionibus Iudæoꝝ, q̃tenus oculos suos auerterent ab animalibus tēpore com-
mixtionis. Spiritualiter autē non debemus tenere matrem cum filijs, hoc est, literalē sensum
cum spirituali. sed & boui trituranti. i. ꝓdicatori verbi diuini, non est os alligādum, hoc est,
Deut. 22 necessaria vitæ tollenda. Prohibuit insuper dn̄s populo sibi peculiari, ne simul ararent in bo-
ue & asino. sic em̄ Aegyptij in veneratiōem diuersæ cōiunctionis stellaꝝ arabant. Ratio autē
singularis est: nam in prædicatione diuina, fatuus, qui designaẗ ꝑ asinū propter hebetudinē
sensus, nō est sociandus boui. i. viro vtili atq; perito. Præcepit q̃q; dn̄s, ne sacerdotes minores,
Leuit. 8. qui certis tēporibus ministrabāt in tēplo, ingrederenẗ ad oēm mortuū, nisi ad patrē ac ma-
Leui. 22 trē & valde propinqs, ne cōtaminarenẗ: & hoc, ad excludendū idololatriæ cultū. Sacerdotes
Leui. 21. etem̄ idoloꝝ, in ritibus suis ossibus mortuoꝝ & carnibus vtebanẗ. Pontifex vero, qm̄ semꝑ
paratus esse debebat ad cultū diuinū, ad nullū mortuū ingredi potuit. Mandauit q̃q; dn̄s ne
Ezec. 44 barbā caputq; raderēt, aut carnem suā vel vestē inciderēt. Oīa em̄ talia sacerdotes gētilium
faciebāt. Spūaliter aūt ratio hoꝝ est, quoniam sacerdotes ab opibus mortuis. i. peccatis esse
debēt immunes: nec debent radere caput. i. deponere sapientiā, vel barbam, hoc est scientiæ
ꝑfectionem, nec vestem aut carnem incidere, id est, schismaticis consentire.

¶ De ꝓceptis iudicialib⁹ vet. test. ad principes ac popularē cōuictū ꝑtinentib. Art. 47.

HAec sunt ꝓcepta atq; iudicia, quæ constituit dn̄s per Mosen, inter se & filios Israel. Iu-
dicialia veteris legis ꝓcepta dicunẗ, q̃ moralia præcepta legis diuinæ ordinant atq; de-
termināt, quantum ad cōuersationem hoīm mutuā: queādmodū illa ꝓcepta cæremo-
Exo. 20. nialia appellanẗ, q̃ ꝓcepta moralia diuinæ legis determinant, quantū ad cultū diuinū exte-
riorē, colendiq; modū, vt ante latius demonstratū est. Ordinatio aūt humanæ vitæ, sine prin-
cipe esse non potest ac iudice, qui sit iustitiæ custos, & velut quædā animata iustitia, ad quam
subiecti in oī necessitate recurrāt. Sunt vero q̃tuor species principatus, secundum Philoso-
phum, q̃ꝝ ꝓcipuus dicit̃ regnum, in quo vnus regnat secundū virtutē & æquitatem. Et ari-
stocratica, in qua multi boni principantur, vnusq; virtuosus oībus ꝓsidet: & talis principat⁹
Exo. 18. ad oēs q̃dāmodo ꝑtinet. Nam principantes ab oībus eligunẗ, & ex oībus eligi possunt. Talis
vero fuit principat⁹ sub veteri lege, secundū ordinationē diuinā. Moses nāq; successoresq;
eius præerāt pp̄lo, tanq̃ singulariter omnibus dn̄antes, q̃d est quædā species regni. Eligebanẗ
Deut. 1. q̃q; seniores secundum virtutem, vt principarentur sub ipso, & singuli proprium exercerent
officium, sicut in Deuterono. ait Moses: Tuli de tribubus vestris viros sapientes & nobiles,
constituiq; eos vobis principes. Et hoc ad speciē principatus quæ aristocratia dicit̃, ꝑtinet.
Sed Democratiā cōcernit, ꝙ tales de omni populo eligebanẗ, sicut in Exodo legit̃: Prouide
Exod. 18 de oī populo viros sapientes, & ad hoc pertinet, ꝙ populus eos elegit. Nam in Deuterono-
Deut. 1. mio dicitur, Date ex vobis viros sapientes. Optima ergo fuit ordinatio legis, quantum ad
Deu. 7. principes. Aduertendum tamē ꝙ dn̄s institutionem summi pōtificis non dedit, sed sibi reti-
Num. 27 nuit. Populus em̄ Iudæoꝝ sub Dei speciali cura regebaẗ. Propter q̃d in Deutero. scribit̃: Te
Ibidem. elegit dn̄s Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris. Et ergo Moses moriturus, ꝓ constitutione
Deut 31. summi principis Deum deprecās, dixit: Prouideat dn̄s Deus spirituū vniuersę carnis, hoīem
Iudic. 3. qui sit sup multitudinē hanc. Sicq; per electionē diuinam ordinat⁹ est Iosue. De singulis q̃q;
Deu. 17. iudicibus qui post Iosue erāt, legit̃ ꝙ dominus suscitauit populo saluatorem, & ꝙ spūs Dei
erat in ipsis. Vnde electionem regis nō cōmisit dn̄s populo, sed sibi seruauit, quemadmodū
in Deut. dicit̃: Eum cōstitues tibi regem, quē dn̄s Deus tuus elegerit. Quanuis aūt optima gu
bernatio populi sit vt ꝑ regē regaẗ, (tale em̄ regimē, ꝓpter vnitatē regentis, demonstrat po-
tissime regimē diuinū, quo vnus Deus mundū gubernat) lex tñ nō concessit eis regē à princi
pio cū plenaria potestate, sed iudicē: qm̄ regnū, ꝓpter magnā potestatē regi cōcessā, de facili
i tyrānidē vertit̃. Magna em̄ potestate bñ vti, ꝑfectoꝝ est. Quia ergo Iudęi crudeles auariq;
Iudi. 10. fuerāt, facilime ad tyrānidē declinare poterāt. Ad vitādū ergo ꝑiculū, nō cōcessit eis dn̄s re-
gē. Postea vero q̃si īdignās regē cōcessit, queādmodū ad Saulē dixit: Nō te abiecerūt, sed me,
1. Reg. 8. ne regnē sup eos. Instituit tñ vt circa regē eligēdū dū expectarēt diuinū iudiciū, & ne facerēt
Deut. 17 regē alterius gentis. Tales nāq; paꝝ affici solēt pp̄lo cui ꝓficiunẗ. Ordinauit q̃q; ne rex mul-
Ibidem. tiplicaret currus & equos, vxores atq; diuitias: talia enim occasionē ꝓbent relinquendi iusti
3. Re. 12. tiam. Instituit etiā vt legē cogitaret q̃tidie, in Dei timore & obedientia ꝑseuerando, & ne per
superbiā tumēs subiectos cōtemneret siue opprimeret. Diuisio aūt regi Israelitici in pœnam
à Deo inducta est, q frequēter cōtra regnū Dauid iniuste litigabāt. idcirco ꝑ Osee dn̄s ait: Da-
Osee 13. bo tibi regē in furore meo. Et iteꝝ: Ipsi regnauerūt, & nō ex me. Quod vero 1. Regū habet,
Osee 8. hoc erit ius regis q imperaturus est vobis: Filios vestros tollet, ad tyrānidē ꝑtinet, nec diui-
1. Re. 8. na institutiōe sancitū est. Sed ꝓdicit̃ vsurpatio regū, q potestate abutentes, ad crudelitatē fle-
ctunẗ. Potest tñ rex absq; tyrānide filios populi tollere, eosq; tribunos & centuriones consti-
tuere

tuere, ac multa à pplo exigere, pter pcurãdũ bonũ cõmune. Deniq; secũdũ August. ppls est cœtꝰ multitudinis, iuris cõseruatiõe & vtilitate virtutis sociatꝰ, videlicet vt cõmunicatio hoim mutuo iustis pceptis ordinet. Cõmunicatio aũt hoim vna fit authoritate principũ: alia vero, ppria voluntate priuatarum psonarum. Lex ergo circa vtranq; cõmunicationẽ pplm Dei sufficienter instituit. Statuit enĩ iudices, sicut in Deut. legit: Magistros & iudices constitues in oibus portis tuis, vt iudicẽt pplm iusto iudicio. Circa possessiones vero optimũ est, vt sint distinctæ, vsusq; earum partim sit pprius possidenti, & partim cõmunis. Lex ergo diuina instituit diuisionẽ possessionũ, sicut in Num. legit: Ego dedi vobis terrã in possessionẽ, quã sorte diuidetis. Et ne diuisio talis nõ regulata periret, ordinauit vt pluribus daret possessio latior, paucioribus aũt angustior. Ne etiã possessiones in perpetuũ vendant, sed tẽpore certo ad pristinos possessores reuerterent, ne sortiũ cõfunderet diuisio, pter qd etiã ordinauit vt proximi succedãt moriẽti, mulieresq; nuberẽt suæ tribus hoibus. Quia vero possessiones aliq modo debẽt esse cõmunes, concedebat, vt vnusquisq; vineã amici ingressus, comedere posset qtũ ei sufficeret, dũmodo nil secũ efferret. Quãtũ vero ad pauperes, institutũ erat, vt eis manipuli obliti & fructus, racemi qq; remanẽtes, relinquerent. Voluit enĩ lex ad mutuã dilectiõne inducere populũ, sicut ait Apostolus: Qui diligit proximũ, legẽ impleuit. Dilectio aũt est communicatiua proprij boni. Et ergo vt assuescerẽt sibi mutuo de facili cõmunicare, pdicta instituit. Prohibuit aũt lex possessiones vendi in ppetuum, sed solum ad certũ tẽpus, q finito, redirent ad pristinos dños, ne eueniret cõfusio sortiũ. Regulatio enĩ & cõseruatio possessionũ, secundũ Philosophũ, multũ est vtilis pro communi bono: aliàs possessiones ad paucos venire valerẽt. Et ideo vt ipse refert, statutũ fuit ĩ qdã vrbe gẽtiliũ, ne qs possessionẽ sine euidẽti necessitate detrimẽtoq; venderet. Cõcessit tñ lex, vt domus vrbanæ in ppetuũ venderent: qa sorte distinctæ nõ erant, neq; ad numerum certũ redactæ, sed additio eis fieri potuit. Ordinauit insup lex, vt ad mutuum exhibendũ proni essent, nec ob hoc anno remissiõis propinquãte desisterẽt, nec eum cui mutuassent, vsuris grauarent, aut pignus vitæ necessarium exigerẽt, nec mutuata importune velut exactores repeterẽt, vel domum debitoris intrarẽt, pignus qrendo seu ad placitũ accipiendo, sed foris starẽt, & ille eis pberet, q melius carere valeret. ¶ Circa animalia vero mutuata lex statuit, vt si propter negligẽtiam eius, cui mutuata fuerãt, seu eo absente morerent, vel debilitarentur ex incustodia sua, reddere teneretur. Sed si eo psente & diligentiã adhibẽte deficerẽt, nõ tenebat reddere, maxĩe qñ mercede cõducta fuerũt. Si vero nõ essent cõducta, potuisset habere iustitiam aliquã is q mutuauit, vt tm reciperet, quãtũ vsus aĩalis mortui aut debilitati potuisset cõduci. Differt aũt depositum à mutuo, quia depositum traditur alteri ad vtilitatẽ deponẽtis, quatenus sibi tutius conseruetur: Mutuum vero, ad vtilitatẽ eius cui conceditur: ideo ad restitutionẽ depositi non tenet homo, sicut ad restitutionem mutui in casibus certis. Ex defraudatione tamen depositi periculũ maximũ imminet. Propter qd vehemens cautela adhibenda est circa deposita. Dicitur enĩ secundo Machabæorum: Sacerdotes inuocabãt de cælo eum q de depositis legẽ dedit, vt his qui deposuerũt ea, salua custodiret. Et ideo in Exodo habetur, quòd in amissione depositi statur iuramẽto eiꝰ, apud quẽ fuit depositũ. Statuit qq; lex, vt mercenarijs statim merces daret, ne necessarijs indigerẽt. Et vt populus in maioribus dubijs & grauioribꝰ causis ad supiorem recurreret iudicẽ, videlicet summũ sacerdotẽ, cuius erat determinare dubia circa cæremonias cultꝰ diuini, vel ad regẽ qui ea determinabat quæ ad iudicia hoĩm ptinent: sed in minoribus causis & dubijs cõtenti essent iudicibus, q p singulas vrbes sedebãt, nisi illi inter se discreparẽt & vacillarent, de quibus oĩbus & alijs multis diuersæ leges iudiciales in veteri test. datæ sunt atq; cõscriptæ. Statuit etiã lex, vt in ore duorum vel triũ testiũ staret oẽ verbũ. In humanis enĩ negocijs haberi nõ potest certitudo infallibilis & demõstratiua, sed sufficit cõiecturalis pbabilitas & psuasoria ratio. Est aũt verisimile atq; probabile, verum id eẽ, in q tres. i. duo testes & ille cũ q testantur, vel qtuor. i. tres testes & is p q testant, cõueniũt, dũmodo ĩ suo testimonio nõ vacillẽt, neq; aliũde habeant suspecti, & diligẽtissime pexaminati cõcordẽt. Per duos tñ vel tres testes q asserunt idonei, designat diuinarum psonarum, q interdũ duæ vicissimq; tres exprimunt, imobilis veritas, secundũ August. ¶ Potest aũt mouere, cũ pœna sit secũdũ culpæ qntitatẽ taxãda, cur lex iussit p oue vna furata 4. reddi, sed p boue vno furato reddi qnq;, in alijs vero rebꝰ restitui duplũ. Cõsiderãdũ ergo q grauis pœna nõ semp infligit, pter magnitudinẽ culpæ, sed etiã pter alias ratiões, s. vt hoĩes pter pœnã terreant, & territi corrigant. Vel qa in pctõ est cõcupiscẽtia & delectatio magna, propter quã homo à pctõ tali nõ cessat, nisi p maximã pœnã. Vel propter facilitatẽ cõmittendi pctã, & in ipsis latẽdi. Circa qntitatẽ vero culpæ est qdruplex gradus: Interdum enĩ homo cõmittit malum oĩno inuoluntarie, & sic penitus excusat, vt cũ puella violẽter opprimit, qũis clamet & renitat. Vel cũ pctm̃ est partim ĩuolũtariũ, & tñ pter passionẽ patrat, vt dum ex infirmitate peccat: tũc enĩ pœna minuit secũdũ diuinũ iudiciũ, & itẽ hũanũ, nisi forte pter aliorum terrorẽ expediat sic peccãtẽ puniri. Secũdꝰ gradꝰ est, dum aĩa p ignorantiã peccat, nõ qdem diuini pcepti, qd oẽs scire debent, sed facti, tunc

Auguſt.
Deu. 16.
Nũe. 33.
Leui. 25.
Num. 33
Leui. 25.
Nũe. 36.
Deu. 25.
Deu. 23.
Deut. 24
Rom. 13.
Leuit. 25
Leui. 25.
Deut. 15
Exod. 22
Deu. 15.
Deut. 22
Exo. 22.
2. Mac. 3.
Exod. 22
Leuit. 19
Deut. 17
Exod. 18
Deut. 17
Auguſt.
Deut. 25
Exod. 22

tunc nāq; peccatū minuit, & ergo p iudices non puniebat, sed sacrificijs delebatur, queād-
Leui. 4. modum in Leuitico habet: Aia cum per ignorantiā peccauerit. Tertius grad' est, cū homo
Ibidem. p supbiam.i.ex electione mali aliqd agit, & tunc pœna secundū q̄ntitatē culpę infligebatur.
Num. 5. Quartus gradus est, dum aliqs ex pertinacia atq; proteruia peccat: tunc nāq; tanq̄ legi rebel
Ibidem. lis & eius destructor occidebat. Lex autem pensauit in furto id q̄d frequēti' accidit. Pro fur
Exo. 22. to igit rerū q̄ faciliter custodiunt, ordinauit duplum restitui. Oues vero qa pascunt in agris,
difficulter custodiuntur, vbertimq; per furtum subtrahebantur: & ideo lex pœnam furti hic
auxit, statuens pro oue vna furata quatuor reddi, & pro vno boue quinq;, quoniam boues
difficilius custodiuntur, q̄ oues, quia non pascuntur gregatim, quemadmodum oues. Sed si
Ibidem. animal sublatum, inuentum fuisset viuum apud alium, non exigebatur nisi duplum: tūc em̄
Cicero. æstimari potuit, φ non animo furandi sublatum fuerat, quia occisum non fuit. ¶Deniq; vt
August. Cicero ait, & Augustinus allegat, Octo sunt genera pœnarū in legibus: damnū, verbera, vin
Leui. 24 cula, talio, ignominia, exilium, seruit', & mors. Oēs aūt has pœnas lex aliquo modo inflixit.
Nūe. 35. In grauioribus em̄ quibus cōtra Deum peccatur, vt blasphemia, in homicidio q̄q; & furto
Leui. 19 hoim, in irreuerentia ad parētes, in adulterio atq; incestu, mortē corporalē induxit: in aliarū
Deut. 5. rerū furo adhibuit pœnā damni, in pcussuris vero & mutilatiōib', & falso testimonio talio-
Leui. 20 nem, quēadmodum scriptum est: Liuorem pro liuore, dentem pro dente. In minoribus au-
Exod. 21 tem inflixit flagella & ignominiam, vt in eo qui noluit suscitare semen propinqui. Seruitu
Deu. 25. tem vero adhibuit furi, q nō habebat q̄d redderet, & ei q in 7. anno, q fuit annus remissiōis,
Deut. 15 liber egredi noluit. pro pœna em̄ ei tūc repēdit, vt in pp̄etuum in seruitute maneret. Exiliū
1. Re. 26 vero lex in toto nulli imposuit, ne si extra pplm diuino cultui deditum ad idololatras pfici-
sci cogeret, ad idololatriā declinaret. Et ideo Dauid ad Saul dixit: Maledicti sunt q eiecerūt
me hodie, vt nō habitē in hæreditate domini, dicētes: Vade, serui dijs alienis. Erat tn̄ particu
Deu. 19. lare legis exilium, vt dum aliqs ad vnā ciuitatē refugij trāsijt, & ip ea vsq; ad summi sacerdo
tis mortē pmāsit. Præcepit etiā lex bruta occidi, nō propter propriam culpam, sed in pœnā
dominorū suorū. Sunt nec minus alia multa iudicialia veteris legis p̄cepta, rationabili causa
Eccl 1. nequaq̄ carētia: quia ab eo donata sunt, qui est fons sapiæ & verbum Dei in excelsis.

¶De p̄ceptis iudicialib. vet. legis, ad extraneos atq; domesticos ptinentibus. Art. 48.

Vdicia dñi vera, iustificata in semetipsa. Qm̄ p legem diuinam hoies in oibus congruen-
Psal. 18. Iter reguntur, idcirco continent in veteri lege iudicialia quędā pręcepta, qbus instruebat
populus Dei, q̄liter ad extraneos se haberet. Scriptū est em̄ in Exodo: Aduenā nō contri-
stabis, & peregrino molestus nō eris. Voluit ergo lex, vt ad aduenas secū habitātes benigne
Exo. 13. se haberent, peregrinis vero pacificū transitum per terrā suam cōcederēt: volentibus quoq;
Leuit. 19 ad Dei cultum ac legē conuerti, pium pręberēt assensum. Non tamē statim recipiebatur vt
ciuis, sed sapienti moderamine vsa est lex. Statuit nāq;, vt Aegyptij & Idumæi in tertia gene
Deu. 23. ratione ad cōsortiū populi Dei reciperentur pp̄ter affinitatem eorū ad Hebræos. Nā apud
Gen. 25. Aegyptios nati nutritiq; fuerant, & Esau pater Idumæorū, frater extitit Iacob. Ammonitę ve
Deut. 23 ro ac Moabitæ nunq̄ in cōsortiū ciuile reciperent, qa hostiliter se ad ipsos habebāt cū egre-
Exo. 18. derentur Aegyptum. Amalechitæ q̄q; qm̄ durius se habuerunt cōtra Iudæos q̄ alij, quasi p-
Deut. 20 petui hostes haberent, quēadmodū scriptum est: Bellū Dei erat cōtra Amalech à gñatione in
Ibidem. gñationē. Ordinauit etiā lex, q̄modo se haberēt ad hostes, videlicet vt primo ciuitati pacē
offerrēt, & postmodum fortiter dimicarēt sperātes in adiutorio Dei: & vt in illo magis con
fiderēt, statuit lex, q̄tenus sacerdos eos moneret, atq; diuinū spōderet subsidiū. Formidolo-
sos aūt & alios q̄sdam lex remitti pręcepit. Veruntn̄ à cultu Dei & his quę ad aiæ spectant sa
lutē, lex nullum prohibuit, nec aliquē à beatitudine repulit, vt in Exodo patet: Si qs voluerit
in vestram transire coloniam &c. Sed quantum ad temporalia cōmoda, scilicet ciuilitatē,
Exod. 12 prædicta distinctio intelligi debet, quæ tamen dispensationem admisit. Legitur enim in li-
Iudit. 14 bro Iudith, quemadmodum Achior dux filiorum Ammon, appositus est ad populum Dei,
& omnis successio eius propter actum virtuosum quem fecit. Ruth quoq; Moabitis, quoni-
Ruth. 4. am mulier erat virtutis, statim ad ciuilitatem admissa est. Licet dici posset, prohibitionem
Deut. 23 illam extendi duntaxat ad viros. Spurij autem propter vilitatem originis & eunuchi, qui-
bus cōuenire non potuit honor paternus, excludebātur vsq; ad decimam generationē ab ec
clesia Dei, hoc est, collegio populi. In populo enim Iudæorum cultus diuinus per carnalem
progeniem conseruabatur. Non autem excludebantur à gratia, sicut in Esaia legitur: Non
dicat eunuchus, ego lignum aridum. Permissum autem erat Iudæis, vsuras ab alienis recipe-
re, propter pronitatem eorum ad auaritiam, & vt magis tranquilli essent circa extraneos,
Esaię 56 à quibus lucrum captabant. Quarundam quoq; ciuitatum mares & fœminas atque infan-
Num. 31 tes, Deo iubente, occiderunt, propter maximam iniquitatem eorum. ¶Porro domesti-
ca conuersatio conseruabatur per duo, videlicet sustentationem vitæ vniuscuiusq; personæ,
& per generationem continuam. Sunt ergo in conuersatione domestica tres ordines, sci-
licet domini ad seruum, viri ad coniugem, parentis ad prolem. Lex autem diuina, quan-
tum ad

tum ad singulos, congrua dedit pcepta. Iussit em seruos pie tractari, neq laboribus imoderate vexari, nec mutilari, atq si dns mutilationem inferret, priuaretur suo dominio, & seruus liber abiret. Seruum vero Hebræum septimo anno cum omnibus suis atq viatico debere dimitti, & idem statuit inter dnam & ancillam. Ordinauit etiã lex, vt fœminas ducerent propriæ tribus, ne sortium periret distinctio: & vt homo reciperet coniuge fratris sui sine prole defuncti, suscitaretq nomini eius semen, qd eius esset per adoptionem, ne ipsius memoria penitus aboleretur. Ne etiam vxores alienigenas ducerent propter seductionis periculum, & ne mulieres receptæ, ex leui suspicione diffamarent à viris, neq propinquę in vxores reciperentur ppter reuerentiã naturalẽ ad eas. Præcepit qq lex, vt parẽtes filios suos in fide & moribus informarent, disciplinã, ipenderent, curamq condignam haberent, de quibus omibus atq similibus pręcepta multa diffuse in Deuteronomio & Exodo plane digesta sunt. Deu. 15. Leui. 25. Deu. 15. Nũe. 31. Deut. 25 Num. 18 Deut. 22 Exod. 22

¶ De duratione atq cessatione pdictor pceptor, & de noua lege. Art. XLIX.

Ecce dies veniunt, dicit dns, & feriam domui Israel & domui Iuda pactum nouũ, & dabo legẽ meã in visceribus cor, & in mentib⁹ eor suscribã eam. Hoc verbũ Hieremiæ pphetæ allegat Apostolus, in datiõe nouę legis ipletum. Triplicia aũt erãt veteris legis pcepta, videlicet cæremonialia, iudicialia, atq moralia. Quantũ vero ad pcepta moralia, lex vetus nõ desijt, neq p Chrum euacuata est, sed magis pfecta. Propter qd Baruch ait: Hic liber mandator Dei, & lex q est in æternum. Sed q ad pcepta cęremonialia ac iudicialia, lex vetus cessauit. Cæremonię nanq veteris legis, figuratiuę fuerãt Chri: quia secundũ Apostolũ erant vmbra futuri, & in figura oĩa contingebãt eis. Figurã vero oportet cessare, veritate adueniente, & propalata. Vñ secundum August. Christo pdicante, simul currebant lex & euangelium. Sed post diuulgatione euangelij omino cessauerunt, & nõ solum mortuæ, sed & mortiferæ erãt. Durãte vero ipsa euãgelij publicatiõe, mortuę erãt, qm non obligabãt: non autem mortiferæ, qm absq peccato seruari valebãt. Præcepta qq iudicialia cessauerunt, aliter tñ q cęremonialia: q em iudicialia principaliter ordinabant ad disponẽdum ac rectificandum statũ ac vitã conuersatiõis humanæ, inter hoĩes statuendo æqlitatẽ iustitiæ, idcirco directe & ex propria ratione figuralia nõ fuerunt, quẽadmodum cęremonialia, sed solum ex cõse quenti, inquãtum totus ille stat⁹ synagogæ, figuratiuus fuit status ecclesiæ: sicut & nunc status ecclesiæ militãtis, typũ gerit status ecclesiæ triumphãtis, q est hierarchia cælestis. Iudicialia ergo pcepta, euangelio diuulgato, sunt mortua, qa vim obligandi non retinẽt: non aũt mortifera. possent em à rege vel principe, si expediret, institui, atq à subditis obseruari, dũmodo nõ obseruarent nec statuerent, inquantũ ad veterẽ legem spectabant, sed ea ratiõe, qa psenti hoĩm statui cõuenirent. ¶ Deniq sicut ante legem scriptã erant iudicialia qdã pcepta, nõ qdem ex institutiõe diuina, sed naturali hoĩm ratione ordinata, sic erãt & cæremonialia aliq ante legem, non ex institutione diuina, sed secundum voluntatẽ donationẽq colentium Deum, quẽadmodũ oblationes & sacrificia & holocausta secundum propriã suæ deuotionis æstimationẽ offerebãt antiqui, prout eis congruum videbatur, vt in rebus à Deo pceptis, Deum venerarentur aliq ei offerendo, p quæ se oĩa à Deo sortitos profiterẽtur, qsi à primo principio, atq ad eum cuncta referrent, sicut in vltimum finem, summũq bonum. Sed qm ante legẽ quidã viri pfecti & spũ pollentes pphetico extiterunt, credibile est, tales à spiritu sctõ fuisse inductos, & motos ad determinatũ & certum diuini cult⁹ ritum ac modum, q & interiori cultui Dei p tẽpore illo congrueret, & ad designanda Chri mysteria idoneus esset. Cultus em Dei exterior, qui p cæremonialia pcepta determinatur, consonare atq congruere debet cultui diuino interiori, sicut signum signato, & figura figurato. Cũ ergo interior Dei cultus in noua lege, alius sit ab antiquæ legis interiori cultu, & eo pfectior, statuiq felicitatis futuræ propinquior, ideo cæremonialia nouæ legis distingui oportet à cæremonialibus veteris legis, eisq expressiora & puriora consistere. ¶ Porro lex noua, lex gratiæ appellat, sicut ad Romanos ait Apostolus: Lex spiritus vitæ in Chro Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis. gratia aũt est qlitas, decor, atq perfectio aĩæ. Ideo lex noua non proprie dicit lex scripta, sed indita, qsi principaliter in gratia Christi consistẽs. Lex ergo noua veterẽ iplet, qa qd ei defuit, addit, videlicet perfectionis consilia, gratiã qq pbens ex merito passiõis Christi, q homo potens efficitur implere q pcipiuntur. Vmbræ etiam prophetiæ atq figuræ veteris legis, in Christo ad effectũ & veritatẽ perductæ sunt. Ipse em ait: Vnus apex non peribit de lege, donec oĩa fiant. Cælum & terra transibunt, sed verbũ dñi stabit in æternum. Non enim est Deus vt homo, vt mutetur. Et triumphator in Israel non parcet, nec pœnitudine flectetur. Fidelis enim dominus in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. Qui est super omnia Deus sublimis & benedictus, Amen.

Hier. 31. Heb. 8. Baruc. 4 Heb. 10. 1. Co. 10. August. Gal. 3. 4. Dionys. Le. 2. 3. 4 Le. 7. 9. & 12. Rom. 8. Matt. 5. Lucę 12. Num. 23 1. Re. 15. Psal. 144

FINIS.

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm